ZITTING 1883 — 1884. — 5.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

II. SURINAME.

III. CURAÇAO.

GELEIDENDE BRIEF.

N°. 1.

'S-GRAVENHAGE, *den* 17 *September* 1883.

Ik heb de eer dezen ten geleide te doen strekken van het Koloniaal Verslag van 1883, tot welks aanbieding, overeenkomstig art. 60, 1ste lid, der Grondwet, door den Koning machtiging is verleend. Afgedrukt zijn tot dusver de hoofdstukken **A** tot en met **L** van het Oost-Indisch verslag, zoomede de beide West-Indische verslagen, een en ander met de bijlagen, en verder eene bijlage behoorende tot hoofdstuk **N** van het Oost-Indisch verslag, waarin onder anderen is opgenomen eene toelichting van nieuwe regelen omtrent de benoembaarheid en uitzending van rechterlijke en administratieve ambtenaren voor den dienst in Nederlandsch-Indië.

Van de drie laatste hoofdstukken van het Oost-Indisch verslag zal, evenals verleden jaar, elk vel, zoodra het is afgedrukt, aan de leden der Kamer worden toegezonden, ten einde zooveel mogelijk te gemoet te komen aan het meermalen te kennen gegeven verlangen om ook die hoofdstukken te kunnen raadplegen tijdens de behandeling van de Indische begrooting.

De Minister van Koloniën,
F. G. VAN BLOEMEN WAANDERS.

Aan
den Heer Voorzitter van de Tweede Kamer
der Staten-Generaal.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

Bladz.

A. Grondgebied en bevolking 1
§ 1. Grondgebied 1
§ 2. Bevolking 1

B. Opperbeheer 1

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard 1
§ 1. Betrekkingen met het buitenland . . 1
§ 2. Java en Madura 2
§ 3. Atjeh en onderhoorigheden 4
§ 4. Midden-Sumatra 7
§ 5. Sumatra's Westkust 9
§ 6. Benkoelen 9
§ 7. Lampongsche districten 10
§ 8. Palembang 10
§ 9. Sumatra's Oostkust 11
§ 10. Riouw en onderhoorigheden 13
§ 11. Banka 14
§ 12. Billiton 14
§ 13. Westerafdeeling van Borneo 14
§ 14. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo . 15
§ 15. Celebes en onderhoorigheden 17
§ 16. Menado 18
§ 17. Amboina 18
§ 18. Ternate 19
§ 19. Timor 20
§ 20. Bali en Lombok 21

D. Landmacht 22
§ 1. Levende strijdkrachten 22
§ 2. Fortificatiën 31
§ 3. Topographische dienst 32
§ 4. Krijgsverrichtingen 33
§ 5. Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorende 41
§ 6. Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek 42

E. Zeemacht 42
§ 1. Algemeen beheer 42
§ 2. Oorlogsmarine 42
§ 3. Gouvernements-marine 47
§ 4. Maritieme inrichtingen 49
§ 5. Speciale diensten onder het beheer van het departement der marine 51
§ 6. Verrichtingen der zeemacht 52

F. Rechtswezen 53
§ 1. Rechterlijke macht 53
§ 2. Rechtswezen in het algemeen 54
§ 3. Burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering 55
§ 4. Strafrecht en strafvordering 56
§ 5. Gevangeniswezen 57
§ 6. Militair recht en militaire rechtspraak . 60
§ 7. Gewestelijke en plaatselijke verordeningen 61
§ 8. Bijzondere rechten 61
§ 9. Personen en instellingen met het rechtswezen in verband 62

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit . . 63
§ 1. Algemeene Rekenkamer 63
§ 2. Comptabiliteit 64

H. Algemeen burgerlijk beheer 65

J. Departement van binnenlandsch bestuur . . . 65
I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie . 65
§ 1. Europeesch bestuur 65
§ 2. Inlandsch bestuur en politie 66
§ 3. Bestuur over vreemde oosterlingen . 67
§ 4. Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige gewesten 68
§ 5. Bijzondere onderwerpen 69
II. Persoonlijke diensten 70
§ 1. Java en Madura 70
§ 2. Buitenbezittingen 73
III. Landelijke inkomsten 75
§ 1. Java en Madura 75
§ 2. Buitenbezittingen 76
IV. Agrarische aangelegenheden; afstand van grond 77
§ 1. Java en Madura 77
§ 2. Buitenbezittingen 84
V. Agrarische en kadastrale opnemingen . . 86
§ 1. Agrarische opnemingen 86
§ 2. Kadaster 88
§ 3. Topographische gegevens betreffende de buitenbezittingen 90
VI. Transporten 90
VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten . 91

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid 93
I. Onderwijs 93
§ 1. Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden 93
§ 2. Onderwijs voor inlanders 98
II. Kunsten en wetenschappen 102
§ 1. Taalstudie 102
§ 2. Oudheidkunde 103
§ 3. Natuurwetenschappen 103
§ 4. Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid; tijdschriften en nieuwsbladen 105
§ 5. Landsdrukkerij 107
III. Eeredienst 107
§ 1. Christelijke godsdienst 107
a. Protestantsche eeredienst . . . 107
b. Roomsch-Katholieke eeredienst . . 109
§ 2. Mohammedaansche godsdienst . . . 109
IV. Instellingen van liefdadigheid; uitkeerings- en spaarfondsen 112
V. Burgerlijke geneeskundige dienst en veeartsenijdienst 113
§ 1. Burgerlijke geneeskundige dienst . . 113
§ 2. Veeartsenijdienst 118

L. Departement der burgerlijke openbare werken 122
I. Openbare werken in het algemeen . . . 122
II. Bijzonderheden omtrent sommige werken . 125
III. Spoorwegen 131
§ 1. Opneming, aanleg en exploitatie van spoorwegen door den Staat . . . 131
§ 2. Particuliere spoorwegen 136
§ 3. Concessie-aanvragen voor spoorwegen . 139
§ 4. Tramwegen 141
IV. Stoomwezen 141
V. Post- en telegraafdienst 142
§ 1. Vereenigde dienst 142
§ 2. Brievenposterij 143
§ 3. Paardenposterij 146
§ 4 Telegrafen en telephonen 146

Bladz.

M. Departement van financiën 149
I. Financiën 149
§ 1. Begrooting 149
§ 2. Landskassen 150
§ 3. Verkoop van producten 151
§ 4. Andere bronnen van inkomst . . . 153
A. Verpachte middelen 153
B. Onverpachte middelen en inkomsten 160
II. Muntstelsel; geldmarkt 165
§ 1. Muntwezen 165
§ 2. Geldmarkt 167
§ 3. Javasche Bank 167

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren . . . 168

O. Nijverheid 170
I. Landbouw, boschwezen en veeteelt . . . 170
§ 1. Java en Madura 170
a. Landbouw 170
1°. Inlandsche landbouw 170
Rijstcultuur 172
Andere voedingsgewassen . 172
Klappercultuur 173
Tabakscultuur 173
Katoencultuur 173
Indigocultuur 173
Suikercultuur 174
2°. Gouvernements-cultures . . 174
Koffiecultuur 174
Suikercultuur 180
Kinacultuur 182
3°. Landbouw-ondernemingen uitsluitend op contracten met de bevolking berustende . . . 185
Suikerfabrieken 185
Tabaks-ondernemingen . . 186
Andere ondernemingen . . 187
4°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestaan 188
5°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan 191
6°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta . 193
b. Boschwezen 194
c. Veeteelt 197
§ 2. Buitenbezittingen 199
1°. Atjeh en onderhoorigheden . . . 199
2°. Sumatra's Westkust 200
3°. Benkoelen 202
4°. Lampongsche districten . . . 203
5°. Palembang 203
6°. Sumatra's Oostkust 204
7°. Riouw en onderhoorigheden . . 206
8°. Banka 206
9°. Billiton 207
10°. Westerafdeeling van Borneo . . 207
11°. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 207
12°. Celebes en onderhoorigheden . . 207
13°. Menado 208
14°. Amboina 209
15°. Ternate 211
16°. Timor 212
17°. Bali en Lombok 212
II. Mijnbouw 213
§ 1. Dienst van het mijnwezen 213
§ 2. Tin 215
a. Ontginning van gouvernementswege . 215
b. Particuliere ontginningen 217
c. Concessie-aanvragen 217
§ 3. Steenkolen 217
a. Ontginning van gouvernementswege . 217
b. Particuliere ontginningen 218
c. Concessie-aanvragen 218
§ 4. Andere delfstoffen 220
a. Ontginning door particulieren . . 220
b. Concessie-aanvragen 220
§ 5. Vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen in 't algemeen 220
III. Zout 220
IV. Koopvaart en scheepsbouw . . . . . .
§ 1. Koopvaart . . . .
§ 2. Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot 226
§ 3. Scheepsbouw 227
V. Andere onderwerpen 227
Binnenlandsche handel; markten (passars) 227
Visscherijen 227
Verschillende takken van inlandsche nijverheid 228
Loonen van ambachtslieden en koelies . 228
Fabrieken 228
Maten en gewichten 228
Kamers van koophandel en nijverheid . 228
Tentoonstellingen 228
Loterijen 229

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

VERSLAG.

N°. 2.

A. Grondgebied en bevolking.

§ 1. *Grondgebied.*

Weder gingen verscheidene onafhankelijke Battaksche landschappen in de streken, grenzende aan het gouvernement Sumatra's Westkust, — hunne onderlinge oorlogen moede — er toe over om zich onder de Nederlandsche souvereiniteit te stellen. Aan verzoeken om invoering van ons rechtstreeksch bestuur werd echter geen gevolg gegeven dan nadat de Regeering zich door een plaatselijk onderzoek nopens de toestanden in het in te lijven gebied had doen voorlichten en de overtuiging verkregen had dat hoofden en bevolking zich bewust waren van de plichten die de nieuwe verhouding tot het Gouvernement voor hen zou in het leven roepen. Uit hoofdstuk **C**, § 4, kan nader blijken welke uitbreiding 's Gouvernements rechtstreeksch gebied in het noorden der residentie Tapanoli in 1882 en in het begin van 1883 weder verkregen heeft.

In de verslagen van 1871 (blz. 39) en 1872 (blz. 38) is melding gemaakt van de destijds verrichte werkzaamheden ter vaststelling van de lengteverschillen tusschen Batavia en Singapore en tusschen Singapore en Madras door middel van telegraphische observatiën, om te kunnen geraken tot eene volkomen juiste bepaling van de geographische ligging van Batavia beoosten Greenwich. Ten einde uit de verrichte waarnemingen eene conclusie te kunnen afleiden, had men nog eenige opgaven uit Madras noodig, die eerst in het afgeloopen jaar zijn ontvangen. Dientengevolge is nu bevonden dat de lengte van Batavia beoosten Greenwich, waarvoor tot dusver was aangenomen 106° 48′ 7″ 5, inderdaad bedraagt 106° 48′ 25″ 5. Dit verschil van 18″ is derhalve ook toe te passen op de tot dusver verschafte opgaven nopens de ligging van alle andere plaatsen in den Indischen archipel (en dus ook op die voorkomende in de tabel als bijlage SS opgenomen in den Regeerings-almanak van Nederlandsch-Indië voor 1883, deel I).

§ 2. *Bevolking.*

De bij het einde van 1881 verzamelde gegevens omtrent de bevolkings-statistiek van Nederlandsch-Indië worden, in aansluiting aan de opgaven in het vorig verslag voorkomende, wederom in gelijken vorm als vroeger medegedeeld, thans evenwel met bijvoeging van een staat, vermeldende het aantal der gedurende 1881 op Java en Madura en in de Buitenbezittingen in de registers van den burgerlijken stand ingeschreven geboorten, huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen. Men vindt de verschillende tabellen hierachter afgedrukt als bijlagen A nos. I-IX. Voor zooveel noodig zij aangeteekend dat de cijfers betreffende de sterkte der inlandsche bevolking op Java en Madura berusten op de door de dessahoofden gerapporteerde mutatiën ingevolge de voorschriften van Indisch Staatsblad 1880 n°. 81.

B. Opperbeheer.

In Juli 1882 bracht de Gouverneur-Generaal, vergezeld van den Algemeenen Secretaris, een bezoek aan de residentie Soerabaija. Na aldaar een tiental dagen gewijd te hebben aan het houden van conferentiën met de verschillende autoriteiten van Oost-Java en het in oogenschouw nemen van de belangrijkste inrichtingen en werken in genoemd gewest, keerde de Landvoogd op den 29sten Juli te Batavia terug. Gedurende zijne afwezigheid was de vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië, de Heer H. M. Andrée Wiltens, met het dagelijksch beleid der zaken belast.

Het personeel van den Raad van Nederlandsch-Indië onderging geene wijziging. De samenstelling van dit regeeringscollege was dus nog dezelfde als in het verslag van 1881 vermeld is. Het lid mr. T. H. der Kinderen keerde, na zijne zending in het belang der invoering van de nieuwe rechterlijke organisatie voor Celebes, de Molukken en Timor te hebben volbracht, in Augustus 1882 ter hoofdplaats terug. Ten behoeve van het rechtswezen ter Sumatra's Oostkust hield genoemde hooge ambtenaar in den aanvang van 1883 zich eenigen tijd in dat gewest op. In de laatste helft van 1882 bezocht een ander raadslid, de Heer J. P. Sprenger van Eijk, eenige gewesten op Java, ten einde, ingevolge eene opdracht van den Gouverneur-Generaal, de noodige gegevens te verzamelen ter beoordeeling van de mogelijkheid om 's lands inkomsten in verband tot de behoeften te vermeerderen.

C. Mededeelingen van staatkundigen en algemeenen aard.

§ 1. *Betrekkingen met het buitenland.*

De aanrakingen tusschen de Nederlandsch-Indische Regeering en de naburige vreemde Gouvernementen kenmerkten zich voortdurend door onderlinge welwillendheid.

Van de Engelsche autoriteiten in de Straits-Settlements en op Laboean werd weder de verlenging verkregen van de sinds 1879 periodiek uitgevaardigde verbodsbepalingen tot wering van den uitvoer van buskruit en wapenen naar onze bezittingen. Daar er reden bestaat om te gelooven dat men te Singapore die verbodsbepalingen dikwijls ontdook door Siameesche havens als bestemmingsplaats van het in werkelijkheid voor Nederlandsch-Indische havens bestemde kruit op te geven, mag het mede als een voordeel voor onze belangen worden beschouwd dat de Gouverneur der Straits, op verzoek van de Siamsche Regeering, heeft bepaald dat voortaan de vergunningen tot uitvoer van buskruit naar Siam aan den consul van gemeld Rijk te Singapore ter mede-onderteekening zouden worden voorgelegd, waardoor de gelegenheid zal ontstaan om dien uitvoer te controleeren.

Ingevolge de door evenbedoelden Britschen Gouverneur bij de Regeering van Nederlandsch-Indië gedane stappen ontvingen de autoriteiten in Atjeh in September 1882 last om bij de handhaving van de kort te voren in werking getreden tijdelijke sluiting van Atjeh's noordkust voor allen in- en uitvoer (zie lager blz. 6) verzachtende bepalingen toe te passen, opdat de Pinangsche handelaren, die aan Atjehers voorschotten hadden verstrekt op te leveren peper, de gelegenheid erlangden om hunne transactiën te beëindigen.

Met den radja van Serawak, onzen nabuur ter westkust van Borneo, bleven onze autoriteiten in briefwisseling over

de wederzijds te nemen maatregelen tot het tegengaan van de sneltochten der grens-Dajaks.

Over aanrakingen met den vertegenwoordiger der British North Borneo Company, welke maatschappij, zooals bekend is, het Soloksche gebied grenzende aan de Nederlandsche bezittingen ter oostkust van Borneo onder beheer heeft, zie men het medegedeelde in § 14 van dit hoofdstuk.

Door afkondiging in het Staatsblad van Nederlandsch-Indië (zie de nos. 133, 229,230 en 245 van 1882) kregen aldaar verbindende kracht de volgende voor het Rijk en zijne koloniën in den laatsten tijd getroffen regelingen met vreemde Mogendheden, als: de verklaring den 28 December 1881 met Duitschland gewisseld tot wederkeerige bescherming van handels- en fabrieksmerken; de overeenkomst met Servië, dd. 5/17 October 1881, tot voorloopige regeling van de wederzijdsche handelsbejegening en van de consulaire vertegenwoordiging, zoomede het handels- en scheepvaartverdrag met Rumenië, dd. 5/17 Juni 1881.

In den aanvang van 1883 zijn onderhandelingen gevoerd met Rusland over de toelating in de Nederlandsche koloniën van consulaire ambtenaren van dat Rijk. Dientengevolge is den 14den April jl. te St. Petersburg eene consulaire overeenkomst gesloten, welke afzonderlijk aan de Staten-Generaal wordt medegedeeld.

Terwijl Engeland vroeger (laatstelijk in 1876) op Sumatra consulair vertegenwoordigd was te Padang, wees de Britsche Regeering haren in 1882 voor Sumatra benoemden consul (Britsch onderdaan) de Atjehsche havenplaats Olehleh tot standplaats aan. In December, toen het aangeboden exequatur door den Gouverneur-Generaal werd medeonderteekend, trad de benoemde in de uitoefening van zijne functiën. Van hare bevoegdheid om in Nederlandsch-Indië consulaire ambtenaren aan te stellen, heeft de Turksche Regeering onlangs voor 't eerst gebruik gemaakt door de aanwijzing van een Turksch ambtenaar als consul-generaal te Batavia. Op diens benoeming is in Juni jl. hier te lande het vereischte exequatur verleend.

Ter wille van vreemdelingen die aan de Indische Regeering verzoekschriften indienen welke niet in hunne landstaal kunnen worden beantwoord, is onlangs, op last van den Gouverneur-Generaal, tot regel aangenomen om de in het Nederlandsch gestelde beschikkingen op dergelijke adressen voortaan ter doorzending aan te bieden aan den betrokken consulairen vertegenwoordiger te Batavia, ten einde dezen in de gelegenheid te stellen om des verlangd het geschrift te doen vergezeld gaan van eene vertaling.

Op verzoek van den directeur der sterrewacht te Adelaïde (Australië), die er bijzonderen prijs op stelde om het lengteverschil te kunnen bepalen tusschen Port Darwin en Banjoewangi en tusschen Banjoewangi en Singapore, verleende de Indische Regeering de voor dit doel gevraagde medewerking, door namelijk eenig deskundig personeel in commissie te zenden (November 1882) voor het bewerkstelligen van de vereischte waarnemingen te Banjoewangi.

§ 2. *Java en Madura.*

Pogingen tot verstoring van de politieke orde op Java en Madura kwamen niet voor, tenzij men als zoodanig mocht willen aanmerken eene demonstratie, in April jl. in Djokjokarta voorgevallen door toedoen van een paar leden der sultansfamilie, namelijk van de ratoe Kedaton weduwe van den in 1855 overleden (Vden) sultan van Djokjokarta, en van haren zoon pangeran Sokriëng Ngalogo, vroeger raden mas Mohamad geheeten. Alvorens omtrent het gebeurde, dat met de kort te voren getroffen regeling betreffende de opvolging van den tegenwoordigen (VIIden) sultan in verband stond, in bijzonderheden te treden, dient met een enkel woord herinnerd te worden aan de vroeger genomen beslissingen omtrent de opvolging in het Djokjosche sultanaat.

Toen in 1855 sultan V stierf, was zijn zoon, de evengenoemde raden mas Mohamad, nog niet geboren, zoodat, bij ontstentenis van andere mannelijke nakomelingen van den overledene, het bewind, waarin naar den eisch der Javaansche instellingen terstond na den dood des sultans moest worden voorzien, overging in de zijlinie, en wel op des overledenen eenigen echten broeder. (Verg. het verslag van 1855 blz. 13.) Deze laatste, de in 1877 overleden sultan VI, verwekte bij zijne wettige gemalin, de ratoe Kentjono, geen zoon, en had ook geen wettigen broeder noch oom, maar zijne bijvrouw, de raden ajoe Sepoeh, schonk hem mannelijke nakomelingen. Voor de regeling der toekomstige opvolging van sultan VI viel dus te beslissen of de oudste der laatstbedoelde (onwettige) zonen, pangeran Ngabehi, dan wel raden mas Mohamad, de meeste aanspraken had. Ware uitsluitend op beider hoedanigheden en geschiktheid te letten geweest, dan had van laatstgenoemde wegens zijne aan stompzinnigheid grenzende zwakke geestvermogens al dadelijk geen sprake kunnen zijn, maar alvorens zich te verklaren nopens de vraag of hij naar geboorterecht den voorrang bezat, wenschte indertijd de Indische Regeering af te wachten welke plaats onder de prinsen van het hof aan raden mas Mohamad, tot volwassenheid gekomen, zou te beurt vallen. In November 1871 door den toenmaligen sultan tot pangeran verheven, kreeg Sokriëng Ngalogo (aldus waren de nieuwe namen van raden mas Mohamad) in rang en aanzien eene plaats beneden pangeran Ngabehi. En toen het nu bleek dat die achterstelling bij de verschillende standen der Javaansche maatschappij in Djokjokarta bijval vond, aarzelde de Indische Regeering niet (verg. het verslag van 1872 blz. 5) om het vraagstuk te beslissen ten voordeele van pangeran Ngabehi, te minder omdat de sultan, met goedvinden van de ratoe Kentjono, ook de raden ajoe Sepoeh, Ngabehi's moeder, tot ratoe of wettige gemalin verheven had. Nadat eenmaal pangeran Ngabehi tot kroonprins benoemd was, nam de partij die nog altijd het oog gevestigd had gehouden op pangeran Ngalogo van lieverlede af, maar toch bracht de ratoe Kedaton zijne aanspraken weder te berde toen in 1877 sultan VI overleed en pangeran Ngabehi, de thans nog regeerende sultan, aan het bewind kwam. Ook deze VIIde sultan had geen echten zoon en heeft daarom (verg. het verslag van 1879 blz. 2) de moeder zijner onechte zonen tot wettige gemalin verheven. Nadat in 1882 zijn eerste wettig huwelijk door echtscheiding ontbonden was, deed hij in den aanvang van dit jaar het verzoek dat de Indische Regeering de opvolging mocht regelen ten gunste van zijn ruim 9jarigen oudsten zoon, raden mas Chadiat. Daar deze volgens de dynastieke beginselen ook inderdaad de aangewezen opvolger was, en bovendien de persoonlijkheid van Sokriëng Ngalogo geenerlei gewicht in de schaal legde, bewilligde de Indische Regeering in het verzoek. De plechtigheid van Chadiat's verheffing tot kroonprins had dientengevolge plaats op 5 Maart jl. en liep in de beste orde af. Tijdens en kort na de verheffing hield de partij van ratoe Kedaton zich rustig, maar in den avond van 5 April jl., nadat het bestuur een paar dagen te voren in 't geheim was onderricht dat de hartstochtelijke vrouw kwade voornemens koesterde, verlieten moeder en zoon heimelijk de hoofdplaats, vergezeld van een aantal lansdragende adellijken en volgelingen, met het oogmerk om voor hunne zaak steun te gaan zoeken bij de vele afstammelingen der vroegere sultans van Djokjokarta die gevestigd zijn in het district Remameh van de residentie Kadoe, eertijds een apanage van Djokjosche prinsen. Aan de voortvarendheid van politie en bestuur is het te danken dat de onberaden stap der beide vorstelijke personen geen voor de rust nadeelige gevolgen heeft opgeleverd. Door een detachement der dragonder-lijfwacht achterna gezet, wisten de ratoe Kedaton en haar zoon aanvankelijk te ontkomen, doch reeds 's anderen dags (6 April) werd de laatste, niet ver van de Kadoesche grens, door eene bevolkings-patrouille in hechtenis genomen, terwijl de ratoe, die in Remameh werd opgespoord, zich op 7 April overgaf aan den resident van Kadoe. Inmiddels was ook beider gewapend gevolg verstrooid en voor het meerendeel gevat, echter niet zonder dat het in den nacht van 5/6 April tusschen hen en het detachement van de lijfwacht tot een vrij ernstig treffen was gekomen, waarbij 5 der dragonders zwaar en 3, benevens de luitenant-commandant, licht gewond werden. De sultan aarzelde niet om aan zijne beide naar het fort te Djokjokarta overgebrachte familieleden het verder verblijf in zijn gebied te ontzeggen. Reeds weinige dagen later werden zij met een klein gevolg en met nog eenige door den sultan verbannen radens naar Menado overgebracht, welke hoofdplaats hun door den Gouverneur-Generaal als ballingsoord is aangewezen. Te Djokjokarta is alles rustig gebleven. Uit de afgenomen verhooren is gebleken dat zoowel de ratoe als de aanzienlijken onder hare

volgelingen, ten overstaan van een hadji, gezworen hadden hun leven te wagen om pangeran NGALOGO tot troonsopvolger te doen verheffen, en dat deze zelf zich in gelijken zin bij eede verbonden had. Bedoelde hadji, die na het gebeurde zich schuil heeft gehouden, is later ontdekt, doch werd gedood toen hij zich gewelddadig tegen de politie verzette. Van lieverlede zijn ook de nog voortvluchtige volgelingen van de ratoe en haar zoon in handen der politie gevallen.

De ongeregeldheden die onder het werkvolk van sommige landbouw-ondernemingen in de residentie Djokjokarta plaats vonden in het najaar van 1882 (verg. vorig verslag blz. 196) hadden geenerlei politiek karakter.

In de Preanger regentschappen en op Madura legde de politie in het afgeloopen jaar de hand op een paar individuën van verdacht allooi, inlanders van gewone afkomst, die zich voorname wereldsche of geestelijke titels aanmatigden en door oplichterijen of dweepzieke voorspellingen eenig gevaar voor de goede orde bleken op te leveren.

Het bestuur bleef overigens bij voortduring waakzaam (verg. vorig verslag blz. 3) tegen mogelijke overbrenging naar Java of andere onzer bezittingen van de pan-islamitische woelingen die vooral in den laatsten tijd in de Hedjaz haar brandpunt vinden.

In onze goede verstandhouding met de inlandsche hoven van Soerakarta en Djokjokarta, en met de hoofden van de Mangkoe Negorosche en Pakoe Alamsche huizen, kwam geen verandering. Laatstbedoelde prins werd, ten blijke van de tevredenheid der Regeering over zijn ruim vierjarig bestuur, begiftigd met het ridderkruis der orde van den Nederlandschen Leeuw (Koninklijk besluit dd. 16 Maart 1883 n°. 7). Hem is nu door de Indische Regeering ook het recht toegekend om den eerenaam PAKOE ALAM te voeren (verg. het verslag van 1879 blz. 2 noot 2).

Op Madura, waar in Augustus 1882 de eenige nog overgebleven panembahan, die van Bangkallan, kwam te overlijden, gaat het inlandsch zelfbestuur zijne geheele opheffing te gemoet. Ook in Bangkallan werd nu, even als in 1879 in Sumanap, het inlandsch bestuur voorloopig door den resident in handen genomen. De voorbereidende maatregelen om beide regentschappen, zooals reeds in 1858 ten opzichte van Pamakassan is geschied, onder ons rechtstreeksch bestuur te brengen, waren in Januarij jl. genoegzaam gevorderd om het tijdstip der inlijving in beginsel reeds vast te stellen, en wel voor Sumanap op 1 Juli 1883 en voor Bangkallan zoo mogelijk een maand later. Gedurende den overgangstoestand zijn de beide Madureesche grooten, die de Indische Regeering als regenten denkt aan te stellen, al vast in functie gesteld als raadslieden van het Europeesch bestuur bij de voorbereiding van de nieuwe orde van zaken.

In een vijftal regentschappen van de gouvernementsresidentiën ging in 1882 en het begin van 1883 het hoogste inlandsch gezag in nieuwe handen over, en wel in Tjilatjap (Banjoemas), Sidoardjo (Soerabaija), Ngrowo (Kediri), Soemedang (Preanger regentschappen) en Ponorogo (Madioen) Van de vervulling der beide eerstbedoelde regentsplaatsen kon reeds in 't vorig verslag (blz. 4) worden melding gemaakt. De nieuwe regent van Sidoardjo, die laatstelijk dezelfde waardigheid in Ngrowo vervuld had, kwam reeds weinige weken na zijne optreding te overlijden, zoodat in Juni 1882 op nieuw in het ambt moest worden voorzien. Bij gebreke van geschikte candidaten onder de nabestaanden zoowel van den overledene als van diens voorganger viel de keuze op een der bekwaamste personen van aanzienlijke geboorte onder de inlandsche ambtenaren van het gewest, en wel op den patih van Djombang. De regentszetel van Ngrowo, opengevallen door de evenbedoelde overplaatsing van den titularis naar Sidoardjo, werd ingenomen (Juni 1882) door een districtshoofd uit het regentschap Kediri, een halfbroeder van wijlen den vóórlaatsten, in 1877 afgezetten, regent van Ngrowo. In Soemedang werd de in September 1882 overleden bejaarde regent in December vervangen door een zijner zonen, die elders in het gewest het ambt van patih bekleedde. Ook in Ponorogo, waar de regent wegens hoogen ouderdom zijne waardigheid nederlegde, ging het ambt op een zijner zonen over, die tot dusver districtshoofd was (Januari jl.). In beide gevallen moest de oudste zoon wegens mindere bekwaamheid worden voorbijgegaan.

Aan verscheidene inlandsche ambtenaren en hoofden, die zich op de eene of andere wijze verdienstelijk hadden gemaakt, vielen weder belooningen van verschillenden aard ten deel. Daarentegen maakten ook vele hooger of lager geplaatsten tot het inlandsche bestuur behoorende zich schuldig aan plichtverzuim of ongeoorloofde handelingen, waarvoor zij ontslagen en eenigen zelfs strafrechterlijk vervolgd moesten worden.

De veiligheid van personen en goederen leverde in de meeste gewesten weinig stof tot klagen op. In Rembang echter wordt de toestand te dien aanzien als minder gunstig afgeschilderd. Ook verdient vermelding dat in de afdeeling Bodjonegoro van genoemd gewest in October 1882 eene poging tot moord werd gepleegd op den adsistent-resident, die echter ongedeerd bleef. De dader, een daar woonachtige inlander die met een piek gewapend het huis van dien ambtenaar was binnengedrongen, werd onmiddellijk gevat. Hij beweerde te zijn omgekocht door een Chinees dien de adsistent-resident zich in de vervulling van zijne ambtsplichten tot vijand had gemaakt. Omtrent de ware drijfveer heeft het gerechtelijk onderzoek geen voldoend licht kunnen verspreiden. In de residentiën Batavia en Bezoeki werden goede uitkomsten verkregen van eene betere regeling der dessa- en kampong-patrouilles, zoomede van eene ter hoofdplaats Batavia op kleine schaal georganiseerde straatpolitie. In Soerakarta hadden in het afgeloopen jaar 6 ketjoepartijen (waarvan de daders meest allen gevat werden en lieden uit Djokjokarta bleken te zijn), 2 kajok- en 11 begalpartijen (roof op den publieken weg) plaats; in Djokjokarta werden gedurende hetzelfde tijdvak 14 ketjoepartijen aan de politie gerapporteerd; verder kwamen 5 ketjoepartijen voor in Kadoe en 1 in Bagelen, terwijl in Soerabaija 6 gevallen van roof op den publieken weg werden berecht. Het aantal veediefstallen nam toe in de Preanger regentschappen, Pasoeroean, Kadoe, Madioen en op Madura; daarentegen kwamen er minder voor in Bantam, Batavia, Rembang, Probolinggo en Bezoeki. In de overige gewesten bleef het aantal misdrijven van dien aard vrij wel gelijk aan dat in vorige jaren. In Bantam en Batavia wordt de afneming van het misdrijf voornamelijk toegeschreven aan de tijdens het heerschen der veepest in die gewesten ingevoerde registratie en brandmerking van het vee met letters, die verschillen voor elke afdeeling waarin het vee te huis behoort. Moedwillige brandstichtingen in tabaksloodsen of suikerriet-aanplantingen van Europeesche landbouw-ondernemers waren het talrijkst in Probolinggo en Rembang. In Banjoemas en Bezoeki kwamen zij veel minder voor dan in 1881. Gevallen van zeeroof op kleine inlandsche vaartuigen in straat Madura waren weder niet zeldzaam. Slechts eenige malen mocht het gelukken de daders te achterhalen, die aan hunne spraak meestal als lieden afkomstig van Madura werden herkend.

Omtrent de uitkomsten in 1882 van den landbouw verkregen worden uitvoerige mededeelingen aangetroffen in hoofdstuk O van dit verslag. Te dezer plaatse zij slechts gezegd dat de rijstoogst, over 't geheel genomen, zeer bevredigend uitviel. Madura en sommige streken van Java, waar het gewas óf van slecht weêr óf van overstroomingen te lijden had, maakten echter eene ongunstige uitzondering. Ook moest in de door veeziekte en koorts-epidemie bezochte gewesten weder een aantal velden onbeplant blijven. In Bantam, welk gewest in de laatste drie of vier jaren het meest van deze rampen had te lijden en waar in 't laatst van 1881 zelfs hongersnood dreigde, is de bevolking, dank zij ook de goede uitwerking der verschillende in de jongste verslagen vermelde regeerings-maatregelen, reeds voor een goed deel weder op haar verhaal gekomen. Omstandig vindt men mededeelingen hierover in een rapport van den resident van den aanvang dezes jaars, in zijn geheel opgenomen in de Javasche Courant van 13 Maart jl. De koffie-oogst was, in tegenstelling met de uitkomsten van 1881 (zie vorig verslag blz. 4), zeer ruim in het westelijk deel van Java, doch viel daarentegen in de oostelijke gewesten minder voordeelig uit. Met de suikercultuur werden over het algemeen bevredigende uitkomsten verkregen. De tabaksbouw daarentegen ging ook in 1882 nog gebukt onder de lage prijzen en wierp bovendien in de meeste streken slechts een middelmatig product af.

Was de gezondheidstoestand over het algemeen gunstiger te noemen dan in 1881, cholera, pokken en koortsen

eischten niettemin weder vele slachtoffers (verg. hoofdstuk K afd. V). De veeziekte vertoonde zich in het afgeloopen jaar nog slechts in een drietal afdeelingen van de residentiën Bantam en Batavia, namelijk in Lebak, Meester-Cornelis en Buitenzorg. Sedert het begin van dit jaar hebben zich nergens meer veepestgevallen voorgedaan.

In vele streken had men in 1882 te lijden van plotseling opkomende hooge waterstanden. Inzonderheid werd daardoor in Juni groote schade aangericht in de gewesten Soerabaija, Pasoeroean en Kediri, waar die hevige bandjirs ook menschenlevens kostten. Vulkanische werking vertoonde in April 1882 de Sindoro op de grens der residentiën Kadoe en Bagelen, en in Juni de Goentoer in de Preanger regentschappen. Andere nadeelen dan eenige aardstortingen schijnen door de werking dezer vulkanen (alleen de Sindoro kwam tot eene uitbarsting) niet te zijn aangericht.

§ 3. *Atjeh en onderhoorigheden.*

De in 't vorig verslag voorkomende mededeelingen betreffende Groot-Atjeh eindigden met de vermelding van den op blz. 38 en 39 van dat verslag beschreven tocht naar Moeroeë. De uitzending van eene sterke militaire colonne was noodig geworden omdat de vijandelijke aanvallen, die zich in den laatsten tijd tot strooptochten van slechtgezind volk bepaald hadden, een eenigszins ernstiger karakter verkregen, zichtbaar aan de hardnekkigheid waarmede onze versterking te Djerir aanhoudend beschoten werd.

In den verderen loop van het jaar bleek het dat het meer actief optreden van de vijandelijke benden in de bovenstreken der XXII Moekim het begin was van eene grootere machtsontwikkeling der nog niet in onderwerping gekomen hoofden, die, onder de leus van den heiligen oorlog te voeren tegen de ongeloovigen, zich nauwer hadden aaneengesloten en de verschillende kleinere benden, alsmede een gedeelte der bevolking van de XXII Moekim, tot gezamenlijk verzet hadden weten te vereenigen. Veel droeg daartoe bij dat het 1300ste jaar der Arabische jaartelling algemeen door de Mohammedanen als een tijdvak van beroering werd aangemerkt, terwijl door de inlandsche priesters, en ook van Mekka uit, de meening werd verspreid dat in dit jaar aan de heerschappij der ongeloovigen een einde zou komen. Het laat zich licht verklaren dat onder deze omstandigheden ook de stoutmoedigheid der vijandelijke benden aanmerkelijk grooter werd. Zoo hadden in de maand Mei van het afgeloopen jaar aanvallen plaats op de passars te Kotta-Radja en Olehleh, waardoor weinig schade veroorzaakt, maar toch groote schrik onder de gevestigde bevolking verspreid werd. Van meer beteekenis was de aanval, dien eenige slechtgezinde bewoners van Poeloe Bras, gesteund door kwaadwilligen uit Loöng (Groot-Atjeh), den 18den Juni deden op het koelie-kampement der marine op dat eiland en waarbij de hoofdmandoor, 5 koelies en 1 Chineesche vrouw gedood werden. Met behulp van het hoofd van Marassa en VI Moekim, Toekoe Nja Mohammad, en zijne volgelingen werden de aanvallers uiteengejaagd, alsmede de hoofdaanleggers gevat en naar Olehleh overgebracht, waar zij door de moesapat deels ter dood, deels tot dwangarbeid veroordeeld werden. Na de opvatting van de kwaadwilligen was de rust op het eiland geheel hersteld.

In dezelfde maand kreeg het bestuur bericht dat Toekoe di Tirou aan het hoofd van eene talrijke bende zich genesteld had in de bekende kloof van Glé Taroem en dat bij hem het voornemen bestond om een ernstigen aanval op de passar en het Chineesche kamp te Olehleh te beproeven. Eene poging om de bende van den genoemden aanvoerder uit de kloof te verjagen, mislukte wegens de zware regens die de van Kotta-Radja uitgezonden militaire colonne des nachts overvielen. Een paar dagen later werd eene nieuwe poging met den besten uitslag bekroond. De bende werd uit de kloof verdreven en de aldaar aangetroffen overblijfselen van een kamp werden aan de vlammen prijs gegeven.

Toekoe Nja Hassan, die sedert langen tijd niet van zich had laten hooren, verscheen in den loop der maand Juni met eene goed georganiseerde bende in de XXVI Moekim, waarmeê hij de goedgezinde bevolking zooveel vrees wist aan te jagen, dat zij hem de noodige hulp verleende, zonder welke hij niet in staat zou zijn geweest om zich lang staande te houden. Verschillende door hem ondernomen aanvallen werden door de militaire macht afgeslagen, wat niet altijd zonder verlies aan onze zijde kon geschieden. Voornamelijk verdienen vermelding het op 13 Juli geleverde gevecht bij passar Samagani in de XXII Moekim, toen, volgens schatting, de onder Nja Hassan vereenigde benden wel 500 man sterk waren, waarvan volgens verschillende opgaven 30 tot 125 sneuvelden of gewond werden, alsmede de gevechten op 4 en 7 Augustus, toen de vijandelijke benden van verschillende zijden en zoo hevig op onze transporten en patrouilles aanvielen, dat wij betrekkelijk gevoelige verliezen aan dooden en gewonden leden, waaronder de schout van der Zijll, die in de nabijheid van Toengkoep het leven verloor toen hij met zijne pradjoerits en gesteund door eene militaire patrouille eene vijandelijke bende moest opsporen.

Van toen af werd besloten om met meer kracht tegen de kwaadwilligen op te treden en door het herhaaldelijk uitzenden van sterke patrouilles te trachten verdere aanvallen te voorkomen of zoo noodig de benden op te zoeken en rusteloos te vervolgen. Zoodoende zou ook zooveel mogelijk worden tegengegaan dat de hoofden van verzet zich invloed en aanhang onder de goedgezinde bevolking verwierven. Talrijke botsingen hadden sedert dien tijd tusschen onze troepen en grootere of kleinere Atjehsche benden plaats. In September waagde Toekoe di Tirou, naar men zegt met 1000 volgelingen, een aanval op onze versterking te Djerir, welke echter door ons geschut volkomen werd afgeslagen zonder dat er verliezen aan onze zijde te betreuren waren. Toekoe Nja Hassan, die bij eene ontmoeting in de XXVI Moekim zwaar gewond en door de zijnen naar de bovenstreken van Pedir vervoerd was, liet in het overige gedeelte van 1882 niets van zich hooren. Daarentegen openbaarde zich in het laatste gedeelte des jaars een geest van verzet in de Zuidelijke nederzettingen (moekim Lepong), waarvan Toekoe Omar, die aanspraken doet gelden op een gedeelte der VI Moekim, de raddraaier was. Hij ondervond den heimelijken steun van Toekoe Tjoet Bantah, den hoeloebalang der IV Moekim, die in Lepong nog steeds als de Panglima Sagi wordt aangemerkt. In November en December werden onder Toekoe Omar's aanvoering onze transporten van Boekit Seboen naar Olehleh hevig aangevallen, en het mocht eerst na hardnekkige gevechten aan de militaire macht gelukken om de talrijke vijandelijke benden te verdrijven.

Reeds vroeger was gebleken dat Lepong een broeinest was van kwaadwilligen en dat de bevolking zich daarbij had aangesloten. Eene boete van 2000 dollars was daarom aan die moekim opgelegd, met bedreiging dat, wanneer zij niet binnen korten tijd betaald was, eene tuchtiging daarvan het gevolg zou zijn. In de tweede helft van November werd aan deze bedreiging gevolg gegeven. Het oorlogsstoomschip *Makasser* beschoot verschillende kampongs, terwijl eene landingsdivisie, zonder eenigen tegenstand te ondervinden, de woningen der voornaamste hoofden verbrandde. Toekoe Omar en Toekoe Tjoet Bantah, alsmede de meeste bewoners der getuchtigde kampongs, vluchtten naar het gebergte.

De hooger bedoelde aanval, in het laatst van December uit Lepong door Toekoe Omar op het transport van Boekit Seboen naar Olehleh ondernomen, maakte eene nieuwe tuchtiging van die streek noodig. In de eerste dagen van 1883 werd eene sterke colonne ter reede van Olehleh ingescheept en met drie oorlogsbodems, de *Soerabaija*, de *Palembang* en de *Makasser*, naar de Retiëngbaai overgebracht. De landing had zonder eenige moeite plaats. Na slechts zeer weinig tegenstand ondervonden en eenige kampongs getuchtigd te hebben, rukte een gedeelte der colonne op naar Toekoe Omar's verblijfplaats, Lamtie. Zijne woning werd na eene kleine schermutseling genomen en in de asch gelegd. Daarna scheepte de colonne zich weder in en stoomde zij naar Olehleh terug.

Na de gevoelige verliezen die Nja Hassan's bende in de maanden Augustus en September in de XXVI Moekim ondervonden had en na de verwonding van haren aanvoerder werd de toestand in dat gedeelte van Groot-Atjeh merkbaar gunstiger en gaven hoofden en bevolking meer

blijken van toenadering. Kendoeri-feesten, door den controleur en door den djaksa van Toengkoep aldaar gegeven, werden door zeer vele hoofden der XXVI Moekim bijgewoond en gaven aan het bestuur de overtuiging van de goede gezindheid der gevestigde bevolking.

Eerst in de maand Februari jl. keerde Nja Hassan, vergezeld van verscheidene andere hoofden der partij van verzet, met eene talrijke bende in de XXVI Moekim terug. Na eenige ontmoetingen met hen gehad te hebben, gelukte het op 21 Maart der militaire macht om de bij Batoe Poetih, beoosten Toengkoep, vereenigde — op 500 man geschatte — bende eene zeer gevoelige les toe te dienen, waardoor zij groote verliezen leed en geheel uit elkander gedreven werd. In het begin van April jl. werd het bericht ontvangen dat eene talrijke bende onder Nja Hassan en andere hoofden zich nabij Kroeng Raba ophield. Eene sterke colonne werd derwaarts gezonden, die van de zeezijde zou worden gesteund door het geschut van het oorlogsstoomschip *Koningin Emma der Nederlanden*. Na een vrij hevigen strijd slaagden de onzen er in om den vijand uit zijne stellingen te verdrijven en hem zeer gevoelige verliezen toe te brengen; wij bekwamen 4 dooden en 19 gewonden. Nadat onze troepen huiswaarts waren gekeerd nam echter de vijand zijne stellingen weder in. Kort daarna werden vijf zendelingen, die door Nja Hassan naar Loông waren afgevaardigd om de bevolking tot verzet over te halen, op last van den kedjoeroeun van Loông gedood. Ten einde met meer kracht tegen de vijandelijke benden te kunnen optreden, achtten de autoriteiten in Atjeh eene versterking van de bezetting met een bataljon infanterie noodig, welke versterking in Mei jl. van Java is gezonden.

In het bovenstaande is een kort overzicht gegeven van de maatregelen die van militaire zijde genomen werden om de aanvallen van gewapende benden af te weren en zoo mogelijk te voorkomen. Inmiddels werd door het bestuur niets verzuimd wat strekken kon om meer en meer het vertrouwen van aanzienlijken en bevolking te verwerven en hen te bewegen tot actief optreden tegen diegenen, die zich feitelijk tegen ons gezag trachtten te verzetten. Veel moeielijkheden en bezwaren werden hierbij ondervonden, daar de goedgezinden dikwijls door nauwe banden van verwantschap met de aanhangers der partij van verzet verbonden zijn. Toch werden ten deze vrij gunstige uitkomsten verkregen. Verscheidene hoofden, waaronder in het bijzonder genoemd mogen worden Toekoe Nja Mohammad, hoofd der IX Moekim, Toekoe Neq Marassa en Toekoe Nja Mohammad van Marassa en VI Moekim, namen het initiatief om uit hunne onderhoorigen eene bevolkings-politie te vormen, aan wie het meermalen gelukte de vijandelijke benden te verjagen, terwijl ook veel meer dan vroeger van de aanwezigheid dier benden en van hare plannen tijdig bericht werd gegeven aan het bestuur. Van het aandeel dat laatstgenoemd hoofd gehad heeft bij het opvatten van eene bende kwaadwilligen op Poeloe Bras is reeds hierboven melding gemaakt. Ook Toekoe Moeda Daoed van Selimoen onderscheidde zich in den laatsten tijd door meer medewerking om tot een beteren toestand te geraken. Naar zijne meening was veel te verwachten van het doen aanleggen van pepertuinen, waardoor aan de rondzwervende, van huis en goed beroofde lieden uit Groot-Atjeh een middel van bestaan gegeven en alzoo eene gevestigde, voor het behoud van orde en rust gestemde bevolking gevormd zou kunnen worden, met wier hulp krachtdadig tegen de rustverstoorders ware op te treden. Volgens de laatste berichten zal hij persoonlijk zijne medewerking verleenen om die denkbeelden te Kroeng Raja ten uitvoer te brengen, waarvoor hem een voorschot van 3000 dollars verleend is. Ook Toekoe Ibrahim, panglima besar der XXVI Moekim en hoeloebalang der III Moekim Kajoeadling, die in Februari jl. in onderwerping kwam, was in dezelfde richting werkzaam. Na zijne installatie als hoeloebalang verzocht hij te Ladang pepertuinen te mogen aanleggen, ten einde zijne naar Pedir uitgeweken onderhoorigen te nopen om zich weder in hunne verlaten kampongs te komen vestigen. Meer toenadering werd verkregen door de hoofden herhaaldelijk tot vergaderingen met de besturende ambtenaren op te roepen, waarbij zij aan hunne plichten herinnerd werden en er tevens op gewezen werd dat het Gouvernement in de eerste plaats handhaving van de Atjehsche adat beoogt. Het bewijs hiervan werd geleverd door het inlandsch bestuur zooveel mogelijk volgens de Atjehsche adat-begrippen in te richten. Zoo werd aan Toekoe Hamza, onder den titel van Toekoe Neq Radja Setia, het bewind gegeven over het gedeelte der XXV Moekim dat hem naar de adat toekwam, en tot de aanstelling overgegaan van een panglima mesdjid raja, die tijdens het sultansbestuur belast was met het handhaven van de rust in het gebied der tegenwoordige onderafdeeling Mesdjid Raja. Tevens werden overeenkomstig den wensch der bevolking de vroegere sultans-kampongs Longbattah, Lamsajoen en Pager-Ajer in de IX Moekim onder het direct gezag gesteld van den adsistent-resident van Groot-Atjeh. Thans zijn in de XXV Moekim alle waardigheden weder ingenomen door hen die daartoe volgens de adat zijn aangewezen, met uitzondering alleen van een gedeelte der VI Moekim, waar Toekoe Nanta Setia Radja, die pas onlangs de eerste stappen heeft gedaan om met het bestuur in aanraking te komen, adat-rechten kan doen gelden. In de XXVI Moekim werd de jeugdige Toekoe Nja Bantah in Januari jl. als hoeloebalang der XIII Moekim Lamreng aangesteld, ter vervanging van zijn vermoorden vader Toekoe Tjoet Lamreng (zie vorig verslag blz. 5). Immers was het gebleken dat Toekoe Abbas, die in 1881 tot zijn voogd en tot waarnemend hoeloebalang was benoemd, geen voldoenden steun bij de mindere hoofden vond, terwijl daarentegen de jeugdige Nja Bantah ten volle het vertrouwen van hoofden en bevolking genoot en reeds bewijzen gaf van geschiktheid voor het bestuur.

De terugkeer van de door den oorlog verspreide bevolking naar hare kampongs, waarvan reeds in het vorig verslag melding werd gemaakt, hield in het tijdvak, waarover dit verslag loopt, gestadig aan. Het aantal vreemde oosterlingen die voor goed in Groot-Atjeh gevestigd zijn nam van lieverlede toe, zooals voldoende valt af te leiden uit de hooge opbrengst van de pacht der kleine middelen. Wel vertrokken gedurende het afgeloopen jaar meer Chineezen uit Groot-Atjeh dan er van elders aankwamen, doch de vertrekkenden waren bijna allen werklieden, die plegen te komen en weg te gaan naarmate meer of minder werkkrachten ten behoeve van groote werken noodig zijn.

Het wegennet in Groot-Atjeh naderde zijne voltooiing. De groote transportweg tot Glé-Kambing met de daarin benoodigde kunstwerken werd geheel beëindigd, evenals de weg van Anagaloeng naar Toengkoep en de in het vorig verslag bedoelde paden. Te Lambaroe en te Anagaloeng werden over de Atjeh-rivier ijzeren bruggen gelegd. Op verscheidene plaatsen werden voorts de wegen verbeterd en de daarin voorkomende kleine bruggen zooveel mogelijk door ijzeren buizen vervangen, ten einde den kwaadwilligen de gelegenheid tot verbreking van de communicatie te ontnemen. Mede in het belang van de veiligheid werd bijna overal tot op 50 meter ter weêrszijde van de wegen het struikgewas opgeruimd.

In het midden van het afgeloopen jaar vertoonde zich de cholera vooral te Kotta-Radja en Olehleh, waar zij echter minder hevig woedde dan ter Westkust. Volgens in Maart jl. ontvangen berichten moet de cholera in hevige mate te Kemala zijn uitgebroken en zouden alle daar verblijvende vijandige hoofden naar de bovenlanden bezuiden de XXII Moekim gevlucht zijn.

Omtrent de in het vorig verslag (blz. 4) bedoelde voorstellen, om onze troepen nog meer te concentreeren dan reeds door de opheffing van eenige kleine versterkingen geschied was, is nog geen beslissing genomen. De Gouverneur-Generaal achtte het noodig vooraf in persoon den stand van zaken in Atjeh op te nemen [1]).

In December jl. werd het bestuur van het gewest Atjeh en onderhoorigheden opgedragen aan den Heer P. F. Laging Tobias, tot dusver resident van Palembang, ter vervanging van den Heer A. Pruijs van der Hoeven, die eervol ontslag had aangevraagd. Eerst den 16den Maart 1883 werd het bestuur door den Heer Laging Tobias aanvaard.

De Atjehsche onderhoorigheden ondervonden in ruime mate den weerslag van de gebeurtenissen in Groot-Atjeh. Ook daar werd niet zonder vrucht van de godsdienstige spanning onder de Mohammedaansche bevolking partij getrokken. Vooral ter Noord- en Oostkust waren zendelingen

---

[1]) Zie de mededeeling van den Minister van Koloniën in de zitting der Tweede Kamer van 22 Mei jl. (Handelingen 1882—1883 blz. 1108).

der partij van verzet onvermoeid werkzaam ten einde den strijd tegen het Nederlandsch gezag levendig te houden. Gelden werden voor den godsdienstkrijg bijeengebracht, vooral op aanzoek van den ons vijandig gezinden Imam Longbattah, die daartoe alle staatjes ter Noord- en Oostkust bezocht. De Noordkust was het brandpunt van waaruit de vijandelijke hoofden in Groot-Atjeh voortdurend van munitie, levensbehoeften, opium en strijders voorzien werden. Al deze aanvoeren hadden over zee plaats en konden niet voldoende door de zeemacht worden tegengegaan. Daarom werd de geheele Noordkust, van Olehleh af tot Diamantpunt, in Augustus 1882 voor allen in- en uitvoer en voor de vischvangst gesloten, met bepaling dat de schepen alleen te Olehleh, Segli, Samalangan en Telok Semawé onder strenge visitatie zouden worden toegelaten en dat de besturende ambtenaren in die plaatsen de bevoegdheid zouden hebben om de aldaar aangekomen en gevisiteerde schepen naar het gesloten kustgebied uit te klaren. In verband met deze sluiting en ook met het oog op den gespannen toestand in Passangan en Samalangan werden twee kruisers van het auxiliair eskader, de *Koningin Emma der Nederlanden* en de *Atjeh*, tijdelijk ter versterking van het station Noordelijk Sumatra naar Atjeh gezonden.

Samalangan was in de laatste maanden van het afgeloopen jaar weder het tooneel van belangrijke gebeurtenissen. Nadat onze versterking reeds af en toe door vijandelijk gezind volk was beschoten, trokken in het begin van September talrijke gewapende benden uit Merdoe, Passangan en Endjoeng samen met het doel om zich van die versterking meester te maken. De »orang moslemin", zooals de aanhangers der ons gezag vijandige partij zich noemen, begonnen eene geregelde belegering. Voortdurend trokken zij hun kring van loopgraven nauwer om de versterking. Slechts de kedei van Samalangan en een deel der rivier werd door den radja van vijanden schoongehouden. De bezetting, krachtdadig bijgestaan door het vuur van de oorlogsbodems *Atjeh*, *Koningin Emma der Nederlanden* en *Palembang* en door eene landingsdivisie der marine, sloeg echter alle aanvallen van den vijand af, zoodat deze zich ten slotte genoodzaakt zag om met groote verliezen af te trekken. De loopgraven en de overige door de belegeraars aangelegde werken werden geslecht, en door opruiming van het om de versterking aanwezige struikgewas en geboomte werd het noodige gedaan om dergelijke aanvallen voor den vervolge te voorkomen. Bij deze belegering speelden vooral Toekoe Perdan, het hoofd van Djangka Boeja, en — naar verondersteld werd — ook de radja van Passangan eene hoofdrol. Tegen het einde van 1882 vielen weder aanzienlijke benden orang moslemin in het gebied van Samalangan, voornamelijk uit Bator Iliq, Djangka Boeja en Merdoe afkomstig, en weder door Toekoe Perdan aangevoerd. Thans was de aanval voornamelijk gericht tegen den radja van Samalangan, Toekoe Tjhiq Boegis, die, tegen de overmacht niet bestand, weldra in zijne balei werd teruggedreven. Daar werd hij alleen staande gehouden door het geschut van onze versterking en van de marine, dat het verder voortdringen van zijne vijanden belette. Na de komst van een detachement van 100 militairen, dat voorzichtigheidshalve ter versterking van ons établissement uit Kotta-Radja gezonden was, en van den radja van Telok Semawé, die een 100tal welgewapende volgelingen medebracht, werd de toestand voor Toekoe Tjhiq Boegis gunstiger. Den 10den December behaalden de beide radja's, door ons gesteund, het eerste voordeel en in de maand Januari jl. was het grondgebied van Samalangan geheel van vijanden gezuiverd. Volgens de laatste berichten was de radja van Samalangan nu voornemens om Djangka Boeja binnen te dringen ten einde Toekoe Perdan tot rede te brengen.

Legde reeds het vorig verslag (blz. 6) eene ongunstige getuigenis af nopens de wijze waarop de radja van Passangan, Toekoe Tjhiq Semaoen, zijnen te Kotta-Radja afgelegden eed van in vrede met zijne naburen te zullen leven nakwam, het werd allengs duidelijk dat hij niet minder beoogde dan zich van de geheele Pasei-streek meester te maken. Nadat hij zich ongestoord door zijne aanhangers tot radja van Kloempang Doea had laten uitroepen en den wettigen hoeloebalang van daar verdreven had, liet hij zich door de betoogen onzer bestuursambtenaren niet weerhouden om ook de overige kleine staatjes Tjoenda, Bajoe, Sawang en Nizam te bemachtigen. Vertrouwende op zijne macht nam hij bovendien tegenover het bestuur eene hoogst ongepaste houding aan en weigerde hij de hassil op te brengen. Wel kwam bij, ter verantwoording naar Kotta-Radja opgeroepen, in het einde van Juli derwaarts, maar niettegenstaande de toen door hem herhaalde beloften staakte hij de vijandelijkheden tegen de kleinere staatjes niet en weerhield hij evenmin zijne onderhoorigen die zich bij de vijandelijke benden in Groot-Atjeh en te Paleuh (nabij onze vestiging te Telok Semawé) aansloten. Op de nabij de kust gelegen heuvels van Paleuh hadden namelijk de Passangers en andere orang moslemin bentings aangelegd, waardoor ook onze versterking te Telok Semawé bedreigd werd; deze werd toen zooveel mogelijk in staat van tegenweer gebracht, o. a. door het wegkappen van boomen die het uitzicht belemmerden. Aan den eisch om de heuvelbentings te doen ontruimen werd door den radja van Passangan evenmin gevolg gegeven. De tijd was toen aangebroken om aan Toekoe Tjhiq Semaoen's veroveringsplannen paal en perk te stellen. Dat heerschzuchtige hoofd beoogde niets minder dan in de plaats van het ineengestorte sultanaat van Atjeh een nieuw rijk van Passangan te stichten, waarvan hij de opperste gebieder zou zijn en waartoe zijne zwakkere naburen de bouwstoffen zouden moeten leveren. Ten einde dit voornemen te verijdelen, werden de oorlogsstoomschepen *Koningin Emma der Nederlanden* en *Madura* aangewezen om het landschap Passangan te blokkeeren en de bewegingen der tegenstanders van den radja te steunen door het beschieten van zijne strandkampongs. Deze tegenstanders, de radja's der kleinere staatjes Tjoenda, Bajoe, Sawang en Nizam, werden door den adsistent-resident tot eendrachtig optreden genoopt en hunne gezamenlijke macht werd gesteld onder een vertrouwd en aan onzen dienst verbonden inlander. Af en toe werden zij ook door 's bestuurs tusschenkomst van wapenen, munitie en levensmiddelen voorzien. Met afwisselenden uitslag werd thans de krijg gevoerd, welke, dank zij den materieelen en zedelijken steun door het bestuur aan de verbonden radja's verleend, eindelijk ten gevolge had dat de radja van Passangan uit bijna alle door hem veroverde streken werd verdreven. Ook het landschap Blang Pandjang, in 1877 door Passangan aan Nizam ontnomen, werd thans weder daarbij gevoegd. Toekoe Tjhiq Semaoen hield nog slechts een klein gedeelte van Kloempang Doea bezet, hetwelk van dat landschap was afgescheiden doordat de Passangan-rivier hare bedding verplaatst had. Nadat reeds aanstalten waren gemaakt om ook dat gedeelte op Passangan te vermeesteren, slaagde de waarnemende adsistent-resident er in om zonder verderen strijd de zaak tot eene voor ons gewenschte oplossing te brengen. Den 21sten Maart jl. bewilligde namelijk de radja van Passangan in de dezerzijds gestelde eischen, o. a. hierin bestaande dat het nog door Passangan bezette gedeelte van Kloempang Doea ontruimd en, in afwachting van 's gouverneurs beslissing, onder direct toezicht van het bestuur zou gesteld worden, terwijl de wederzijdsche versterkingen zouden worden verbrand. Aan een en ander werd terstond een begin van uitvoering gegeven.

Merdoe werd voor zijne vijandige houding tegen Samalangan een paar maal door de marine beschoten. In de overige staatjes der afdeeling Noord- en oostkust hadden geen vijandelijkheden plaats.

Uit het vorenstaande blijkt dat het bestuur zich ook in de onderhoorigheden zooveel mogelijk op het standpunt der vroegere sultans plaatste door vóór alles de adat-belangen te verdedigen. Het verleende namelijk krachtige bescherming aan de zoogenaamde tanah wagaf, kleine leenstaatjes door het sultansbestuur in het leven geroepen om in de onderhoorigheden de aanmatigingen der hoeloebalangs en hunne machtsuitbreiding tegen te gaan. Over het algemeen waren de goede gevolgen dezer politiek reeds zichtbaar, zoowel doordat in 1882 voor het eerst de hassil door alle kuststaatjes werd opgebracht, als door het toenemend vertrouwen hetwelk aan het bestuur werd geschonken, dat meer en meer erkend werd als in de rechten van het sultansbestuur te zijn getreden. Dit bleek op eene in Februari jl. door den gouverneur te Segli bijeengeroepen en door hem persoonlijk geleide groote vergadering ter bespreking van de adat-belangen, voor welke vergadering

gekozen werd dezelfde plaats waar vroeger de jaarlijksche vergaderingen door den sultan van Atjeh werden gehouden. Bij die gelegenheid werd ook eene beslissing genomen in de blijkens het vorig verslag nog steeds hangende geschillen tusschen Pedir en Gighen. Zoوals bekend is (verg. het verslag van 1881 blz. 5) was hier de twistappel het landschap Selang, dat in een vroegeren strijd tusschen Pedir en Gighen door eerstgenoemd rijkje onrechtmatig in bezit genomen en sedert gehouden was. Dit landschap werd door den gouverneur tot tanah wagaf verklaard en hij stelde er tot hoeloebalang aan Toengkoe Ri, die, als erfgenaam van den in den oorlog verdreven Toengkoe Sri, volgens de adat de aangewezen bestuurder was. Toekoe Bintara Kamangan van Gighen, die ondanks zijn hoogen ouderdom was overgekomen ter bijwoning van de vergadering, nam met 's gouverneurs beslissing volkomen genoegen. De radja van Pedir was er minder mede ingenomen, doch verzette er zich niet tegen.

De radja van Edi gaf op nieuw blijk van zijne goede gezindheid jegens het Gouvernement door Imam Longbattah's aanzoeken om hulp tot het voeren van den heiligen oorlog af te wijzen, en door het nemen van krachtige maatregelen tot tegenweer, toen Imam Longbattah, die met 100 volgelingen in Simpang Olim aanwezig was, over de weigering verstoord, de Chineesche passar te Edi dreigde te verbranden. De genomen maatregelen noopten de kwaadwilligen om van hun voornemen af te zien.

In Juli 1882 heeft eene hevige branding aan het kustgebied van het landschap Edi nog al verwoestingen aangericht; er bestond zelfs gevaar dat de geheele nederzetting aan de kust zou worden weggeslagen. In Januari jl. heerschten er onder de inlandsche bevolking hevige koortsen, dikwijls met doodelijken afloop.

Over zeerooverijen werd ter Oostkust af en toe geklaagd. Het waren voornamelijk lieden uit Merdoe die zich daaraan schuldig maakten. Slechts eene enkele maal mocht het gelukken de schuldigen te vatten. Er kwam eerst afdoende verbetering door de voortdurende tegenwoordigheid van een oorlogsbodem ter Oostkust, die meermalen de inhammen onderzocht en zoodoende de zeeroovers schijnt verdreven te hebben. Althans werd verder niets meer van hen vernomen.

Ook ter Westkust bleef de rust niet ongestoord. Hier waren het onze versterking en de passar te Malaboeh welke voortdurend door de orang moslemin werden bestookt, en wel vooral door lieden uit de bovenlanden van Malaboeh, zoomede uit Boeboen, Wailah en Tenom, die zich als aanhangers der aan ons gezag vijandige partij deden kennen. Toekoe Imam Moeda, radja van Tenom Pango, was de ziel van het verzet en verschafte aan de kwaadwilligen geld, opium en munitie. In den regel waren bevolkingspatrouilles en de pradjoerits in staat om de onruststokers te verdrijven. Toen echter in het laatst van November jl. de aanvallen zich krachtiger herhaalden werd het noodig geoordeeld de radja's van Boeboen en Tenom, die daarin de hand hadden gehad, te tuchtigen en de geheele vijandige streek van Boeboen af tot Ketapan Pasir toe voor allen in- en uitvoer te sluiten. Het oorlogsstoomschip *Makasser* bracht eene bevolkingspatrouille, onder aanvoering van den hoeloebalang van Malaboeh, en een detachement pradjoerits naar Boeboen over, dat den 13den December jl. op verschillende plaatsen beschoten en daarna ook door de gedebarkeerde troepen getuchtigd werd. Reeds vroeger, namelijk in September, had het geschut der marine zich ter Westkust moeten doen gevoelen om in Rigas de rust te herstellen, die door de woelingen van zekeren Toekoe Moeda Din verstoord was. Deze, een ondergeschikt hoofd in Kroeng Sabil, had eerst den kedjoeroean van dat landschap met wapengeweld verdreven en bedreigde nu ook den ons gunstig gezinden radja van Rigas, Potjoet Mohaman. Zijn toestand was zoo gevaarlijk dat hij in de poeassa zelf naar Malaboeh kwam om onze hulp af te smeeken. Toekoe Moeda Din werd aangemaand om voor den adsistent-resident te verschijnen, en toen hij daaraan niet voldeed, werd een zijner versterkingen in Kroeng Sabil door het oorlogsstoomschip *Benkoelen* vernield. Daardoor was de kedjoeroean in de gelegenheid om zijn verloren gezag te herwinnen en was het gevaar geweken voor den radja van Rigas, die zich zeer dankbaar betoonde. Aan den radja van Tampat Toean werd de inning van de gouvernements-hassil in de ten zuiden van dat landschap gelegen staatjes opgedragen en hem daartoe de titel van orangkaja besar verleend.

Omtrent de in laatstgemeld landschap aanwezige steenkolen, waarvan reeds in het voorgaand verslag sprake was, werd een mijnbouwkundig onderzoek op den berg Penjoepiau ingesteld, dat echter tot weinig bevredigende resultaten leidde, daar de kolen met te veel klei en lei vermengd bleken te zijn om gunstige vooruitzichten voor eene exploitatie aan te bieden.

De pepercultuur leverde in 1882 zoowel ter Westkust als ter Noord- en Oostkust van Atjeh een vrij ruimen oogst, waarvoor hooge prijzen werden bedongen.

§ 4. *Midden-Sumatra.*

Tegenover ouze onafhankelijke naburen in de binnenlanden van Sumatra wordt eene politiek gevolgd, waarbij bescherming van handelaren en welwillendheid op den voorgrond staan, maar die tevens ten doel heeft uitbreiding van ons rechtstreeksch gezag in die streken over het algemeen eer te vermijden dan te verhaasten.

De onafhankelijke Gaijoe- en Allas-stammen (verg. vorig verslag blz. 7 en 8) kwamen in 1882 niet anders dan voor handelszaken met 's Gouvernements gebied of zijne bewoners in aanraking.

Toen in Augustus 1882 een tweetal Gaijoesche hoofden, de radja van Poetih Ambang (Patiambang) en diens radja moeda, zich te Edi (Atjeh's Oostkust) aanmeldden, om vrijdom van hassil te verzoeken voor het vee en de handelswaren die van uit hun gebied door de aangrenzende Atjehsche landschappen naar de kust werden gebracht, raadde de controleur hun aan dien afvoer voortaan alleen over Edi te doen plaats vinden, waar volstrekt geen rechten van den bedoelden aard werden geheven. In 't algemeen beloofde hun de controleur bescherming van hun uitvoerhandel, mits de Gaijoe-hoofden van hun kant strooptochten naar ons gebied zouden tegengaan. Reeds vroeger, in het voorjaar van 1881, had genoemde radja, tegelijk met den kedjoeroean van het Gaijoesche landschap Boekit, zijne opwachting gemaakt bij den gouverneur te Kotta-Radja, waarvan hun destijds een schriftelijk bewijs was uitgereikt. Eenige bijzonderheden nopens het Gaijoe-gebied vindt men opgeteekend in het verslag van 1877 (blz. 11), ter aanvulling waarvan nog kan verwezen worden naar de nadere mededeelingen opgenomen in de Javasche Courant van 22 April 1881.

In de niet onder geregeld bestuur staande landschappen aan de Simpang-Kiri en Simpang-Kanan (de zoogenaamde Singkelsche bovenlanden) bleef de wanordelijke toestand voortduren. De in het vorig verslag met een enkel woord vermelde vergadering van de verschillende hoofden, door den controleur van Singkel belegd tot het uit den weg ruimen van de aanhangige geschillen, miste de gewenschte uitwerking, daar het voornaamste hoofd van Simpang-Kanan, Indra Moelia van Tandjoeng-Mas, door ziekte verhinderd was om tegenwoordig te zijn, tengevolge waarvan vele andere hoofden insgelijks niet ter vergadering verschenen. Van de aanwezige hoofden werd vernomen dat sommige twisten in der minne beëindigd waren.

Ook in de binnenlanden van Baros en meer oostwaarts, in de streek tusschen Silindong en den zuidelijken oever van het Toba-meer, komt aan het gedurig strijd voeren schier geen einde. Meer en meer schijnen hoofden en bevolking de nadeelen van dien onrustigen toestand te gaan inzien en, uit zich zelven onmachtig om de onderlinge grieven tot oplossing te brengen, zich gemeenzaam te maken met het denkbeeld dat alleen aansluiting bij het Gouvernement tot vrede en rust kan leiden. Daarvan bleek uit de menigvuldige aanzoeken tot den controleur van Silindong gericht, hetzij door onafhankelijke hoofden die hun gebied onder de Nederlandsche souvereiniteit kwamen stellen, hetzij van reeds ons gezag erkennende hoofden, die hunne landschappen onder geregeld bestuur wenschten opgenomen te zien. Tot inwilliging van deze laatste aanzoeken werd niet besloten dan na voorafgegaan plaatselijk onderzoek (verg. hoofdstuk A) en na verkregen machtiging van het Opperbestuur.

In Bouau Dolok en andere westelijke landschappen van het Battaksch gebied, waar om gouvernements-bestuur werd gevraagd, zal de vereischte nadere plaatselijke kennismaking met land en volk geschieden door den contro-

leur van Baros. Inmiddels werden, ingevolge Indisch Staatsblad 1882 n°s. 132 en 214, reeds bij de onderafdeeling Silindong ingelijfd: in October 1882 het bewesten die onderafdeeling gelegen kleine landschap Hoeta Djoeloe (4 kampongs met 1250 zielen), van het gouvernementsgebied gescheiden door eene strook gronds van Hoeta Tinggi, zoomede in Juli 1882 de aan de noordergrens van Silindong gelegen landschappen Boetar en Loeboe Siregar, blijkens 't vorig verslag (blz. 9) bestaande uit 106 kampongs met 3700 zielen. Belangrijker nog was de uitbreiding die ons gezag, uit krachte van Indisch Staatsblad 1883 n°. 39, in Februari jl. verkreeg benoorden Boetar en Loeboe Siregar, waar de invoering van gouvernementsbestuur als om strijd gewenscht werd door een 16tal landschappen, die zich tot aan den zuidelijken oever van het Toba-meer uitstrekken en over 't algemeen een aaneensluitend geheel vormen. Velen daarvan werden reeds tijdens de militaire expeditie van 1878 bezocht. Van het westen naar het oosten — tot Lagoe Boti — gaande dragen zij de namen Lintoeng ni Hoeta (Hombing), Si Lando, Hoeta Gindjang, Tangga-Batoe, Meat, Goergoer, Lintoeng ni Hoeta (Pohan), Taraboenga, Baligé, Loemban Pea Taroean en Loemban Pea Dollok (beiden onderdeelen van Tamboenan), Hoeta Pea Si Radja Deang (onderdeel van Lagoe Boti) en — van hier zuidwaarts tot Loeboe Siregar — Tandohan, Si Poki, Pinto-Bosi en Parik Saboengan. Al deze landschappen, die naar schatting eene gezamenlijke bevolking tellen van 14 000 à 15 000 zielen, verdeeld over 388 kampongs, zullen onder een afzonderlijken controleur worden gesteld en, vereenigd met de van Silindong af te scheiden landschappen Boetar en Loeboe Siregar, de onderafdeeling Toba vormen. Aan de oostelijke grens der nieuwe onderafdeeling, die gevormd wordt door de langs Hoeta Pea Si Radja Deang stroomende Si Maré Maré-rivier, zal, op een daartoe door de hoofden afgestaan geschikt terrein, een militaire post worden opgericht (verg. hoofdstuk D § 1), ten einde de rust te verzekeren, het bestuur met kracht te kunnen voeren en onzen onafhankelijken naburen van de overzijde van het Toba-meer en van het schiereiland Samosir het noodige ontzag in te boezemen. Buiten de kampong Si Radja Deang heeft de bevolking hare eigene kleine bentings om zich te beveiligen tegen aanrandingen uit den omtrek.

In 't algemeen treft men bij de hoofden der landschappen bezuiden het Toba-meer weinig of geen bekendheid aan met ten noorden van het meer gelegen streken, 't geen daaraan schijnt toe te schrijven dat zij uit vrees voor hunne persoonlijke veiligheid zich niet derwaarts durven begeven. Daarentegen komen bewoners van noordelijk Toba wel naar den zuidelijken oever van het meer; velen bezoeken o. a. de passar in Baligé om zich van rijst en zout te voorzien. Van de in 1883 ingelijfde Tobasche landschappen is Baligé verreweg het voornaamste; het telt 183 kampongs en de bevolking wordt geraamd op ruim 6000 zielen. Daarop volgt in belangrijkheid Lintoeng ni Hoeta (Hombing), bevattende 70 kampongs met 3250 zielen. Van de 14 andere onder bestuur genomen landschappen, waarvan het kleinste 2 en het grootste 18 kampongs telt, loopt het aantal bewoners uiteen tusschen 150 en 900. De hoofdmiddelen van bestaan zijn landbouw en veeteelt; ook wordt eenige kleinhandel gedreven in artikelen van dagelijksche behoefte, terwijl in de nabij het meer gelegen landschappen als bijzaak de visscherij wordt uitgeoefend. Over 't algemeen is de bevolking vadsig en onzindelijk van aard. De geheele streek, die een groot deel van de hoogvlakte van Toba beslaat, is arm aan geboomte en struikgewas en ook weinig geschikt voor de koffieteelt. Alleen in de kampongs groeien eenige vrucht- en andere boomen, en dáár zou wellicht ook de koffieheester kunnen tieren. De voornaamste landbouw-voortbrengselen zijn rijst en obi, welke producten zoowel op drooge als op natte velden worden geteeld. De in Toba geheerscht hebbende veeziekte heeft hier en daar den veestapel, voornamelijk bestaande uit karbouwen, runderen en varkens, zeer doen achteruitgaan. Van de gunstige gelegenheid tot paardenfok wordt weinig partij getrokken. In een zestal landschappen worden nog slaven gehouden (volgens opgaaf ten getale van 949, waarvan alleen 720 in Baligé), die door de hoofden gebezigd worden voor het bewerken van hunne rijstvelden en voor huiselijke diensten, maar eene goede behandeling genieten. Schier overal toonden de hoofden, ondanks de hun verzekerde schadeloosstelling in geld, zich weinig gezind om van hunne slaven afstand te doen, omdat zij vreesden dan niet meer de benoodigde werkkrachten te zullen kunnen vinden. Eene dadelijke afschaffing van de slavernij is daarom voorloopig verschoven (verg. Indisch Staatsblad 1883 n°. 40).

In het boven reeds genoemde bij Silindong ingelijfde landschap Hoeta Djoeloe bestaat geen slavernij, en ook in andere opzichten steekt de toestand aldaar gunstig af bij dien in de landschappen der onderafdeeling Toba. De kampongs, uit flinke woningen bestaande, hebben een net en zindelijk aanzien, en er heerscht zekere bedrijvigheid, waartoe ook bijdraagt dat er voor de bewoners, evenals voor die in het binnenland van Baros, gelegenheid bestaat tot het inzamelen van boschproducten, vooral benzoë. Hoeta Djoeloe ligt in eene kleine uit rijst- en obivelden bestaande vallei, terwijl het omringende gebergte met zware wouden is bedekt. Er is in ruime mate geschikt terrein voor de koffiecultuur. De veestapel van Hoeta Djoeloe is van weinig beteekenis, en men vindt er in 't geheel geen paarden.

Uit andere streken van het aan het gouvernement Sumatra's Westkust grenzend Battaksch gebied is weinig anders gemeld dan dat in Garoga de neiging zich openbaarde om dat landschap deel te doen uitmaken van de gouvernements-afdeeling Padang Lawas. Tot nog toe werd echter van een daartoe strekkend verzoek niets vernomen.

Tegenover de woelige Battaksche stammen in de landstreken die aan de residentie Sumatra's Oostkust grenzen, moet steeds de grootste omzichtigheid worden betracht ten einde conflicten te vermijden. Op de landbouw-ondernemingen aan de grenzen van Deli werden in toenemende mate Battaks uit de onafhankelijke streken in dienst genomen, waarvan op den duur een gunstige invloed verwacht wordt op onze verhouding tot de stammen waartoe die lieden behooren.

Uit de Maleische streken van Midden-Sumatra, voor zooveel daarmede — ook al zijn er landschappen onder begrepen die reeds ons gezag erkennen — geen geregelde bestuurs-aanrakingen worden onderhouden, is in 1882 weinig belangrijks ter kennis van onze ambtenaren gekomen.

Vruchteloos werd door den resident van Sumatra's Oostkust eene regeling van zaken beproefd tusschen het voornaamste hoofd in de Rokkan-landen, den te Rantau Binoeang gevestigden afstammeling der vroegere sultans van Tamboesei, en den sultan van Siak. Ofschoon de Tamboesische hoofden reeds meer dan 40 jaren in Rantau Binoeang zetelden, kwam Siak gedurig tegen die vestiging op, bewerende dat Rantau Binoeang deel van het Siaksch gebied uitmaakt. Dzainal 'l Abidin — de tegenwoordige bestuurder van Rantau Binoeang — hield het tegendeel staande en ontkende zelfs Siak's rechten op Tanah Poetih, Koeboe en Bangka. Hij kwam naar Bengkalis om persoonlijk zijne zaak te bepleiten en verklaarde reeds vooraf met zijne onderhoorigen te zijn overeengekomen om liever naar 's Gouvernements rechtstreeksch gebied, en wel naar Bengkalis, te verhuizen dan zich aan de eischen van Siak te onderwerpen. De pogingen om partijen tot toenadering te brengen (op den grondslag eener jaarlijksche geldelijke uitkeering aan Siak zonder eenigen verderen band tot dit rijk) mislukten, waarna Dzainal 'l Abidin, die eenige maanden achtereen te Bengkalis was verbleven, zich naar Batavia begaf om ook daar zijne grieven tegen Siak en zijne aanspraken op het Rokkan-gebied uiteen te zetten. Thans worden nadere pogingen aangewend om de quaestie tot oplossing te brengen. Het hoofd van Rantau Binoeang is inmiddels naar zijn land teruggekeerd

De geschillen die tusschen Rantau Binoeang en Kapenoean bestonden waren van weinig beteekenis en werden reeds spoedig na de komst der Kapenoeansche gemachtigden (verg. vorig verslag blz. 8) uit den weg geruimd. De resident zag zich daardoor in staat om aan die gemachtigden eene nauwkeurige omschrijving van de grenzen van Kapenoean ter hand te stellen, waarmede zij genoegen namen.

In de Kwantan-districten begonnen in de laatste maanden van 1882 meer en meer klachten te rijzen over het nadeel aldaar ondervonden van onze dwangmaatregelen tegen Indragiri (verg. blz. 13), o. a. wegens de steeds stijgende duurte van het zout. Men vernam dat de verschillende penghoeloe's aldaar het plan geopperd hadden om, na verkregen machtiging van den jang di pertoeau te Beserah, zich tot de autoriteiten te vervoegen die de Indragiri-

mondingen voor den in- en uitvoer gesloten hielden en bij dezen aan te dringen op verandering in een toestand, die de lieden van Kwantan den last deed dragen van eens anders schuld.

Omtrent de overige in vroegere verslagen onder deze paragraaf meermalen behandelde landstreken zijn ditmaal, buiten hetgeen in § 6 betreffende Korintji voorkomt, geen berichten van eenig belang vernomen.

§ 5. *Sumatra's Westkust.*

Terwijl in dit gewest bestendig een goede geest jegens het bestuur bleef heerschen, viel over het algemeen ook niet te klagen over de openbare veiligheid. Van zee- of strandroof werd niets vernomen, doch in de afdeeling Priaman hadden kleine ketjoepartijen plaats, waarvan de daders zijn gevat. In den weinig geordenden staat van zaken op Nias viel geen verbetering waar te nemen. Intusschen was het er in 1882 betrekkelijk rustig.

Op stoffelijk gebied was de toestand ter Sumatra's Westkust in 1882 minder bevredigend. De handel was vrij lusteloos, ook ten gevolge van den zeer ongunstigen koffieoogst en de voortdurende daling van de tabaksprijzen, waardoor de bevolking minder geld in handen kreeg. De uitkomsten van den rijstbouw konden over het algemeen goed worden genoemd, met uitzondering echter van de residentie Tapanoli, waar de oogst door herhaalde overstroomingen bijna geheel mislukte. De oogst van gambier — hier een voornaam landbouw-product — leverde aanmerkelijk minder op dan in vorige jaren. Ter hoofdplaats Padang leed de bevolking in Juni 1882 een gevoelig verlies door het afbranden van de buurt »Blakang tangsi". De schade werd begroot op ongeveer twee ton gouds. Insgelijks brak in genoemde maand een brand uit op de passar te Fort de Kock, waardoor eene schade van ruim drie ton gouds werd aangericht. Onvoorzichtigheid wordt als de oorzaak van beide onheilen genoemd.

Ook wat de volksgezondheid betreft, was het afgeloopen jaar ter Sumatra's Westkust niet zeer gunstig. Behalve dat in verschillende streken de gewone ziektegevallen (koortsen en buikziekte) nog al talrijk waren, vertoonde zich hier en daar ook de pokziekte, terwijl in de laatste helft van het jaar de cholera vele offers eischte in sommige gedeelten van de Padangsche Bovenlanden en van Tapanoli, zoomede in de afdeeling Aijerbangies en Rau der Padangsche Benedenlanden. Ter hoofdplaats Padang deden zich voortdurend sporadische gevallen van die ziekte voor. Zooveel doenlijk werden maatregelen genomen om haren voortgang te beperken.

In de residentie Tapanoli bleven zoowel de Islam als het Christendom onder de bevolking veld winnen. Breidde de Mohammedaansche leer zich uit in de afdeelingen Padang-Lawas en Mandheling en Ankola, zoomede in de Batang-Taro districten, het Christendom won aanhangers in Silindong, op Nias en in Siboga. Silindong o. a., waar een elftal zendeling-leeraren van het Barmensche genootschap werkzaam waren, telde op het einde van het afgeloopen jaar 5638 Christenen, tegen 4729 op 31 December 1881. De zendelingen laten zich aan hunne gemeenten veel gelegen liggen en staan ook bij andersdenkenden in hooge achting. Door aan het godsdienstig onderwijs tevens onderricht in lezen, schrijven en rekenen te verbinden, brengen zij tevens veel tot bevordering van de beschaving bij. De Mohammedaansche ijveraars in Silindong, waarvan in het vorig verslag (blz. 10) sprake was, zetten hunne propoganda aldaar voort, zonder echter meer aanhang te verwerven.

In het sedert 1879 onder geregeld bestuur gebrachte Maleische landschap Pangkallan Kotta Baroe kreeg de afschaffing van de binnenlandsche tolheffing, waarvan in 't vorig verslag (blz. 9) sprake was, in Mei 1882 haar beslag. Enkele hoofden, die aanvankelijk met dien maatregel minder ingenomen schenen, bleken ten slotte zeer tevreden met de ruime schadeloosstelling hun door het Gouvernement toegekend. De in 't vorig verslag mede aangekondigde toevoeging aan 's Gouvernements rechtstreeksch gebied van de noordoostelijk aan de Padangsche Benedenlanden grenzende Maleische landschappen Mocara Soengei Lolo VI Kotta en Mapat Toenggoel — zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 132 — moest in het afgeloopen jaar onuitgevoerd blijven, aanvankelijk wegens de inmiddels ingevallen poeasa, later wegens de in die streken uitgebroken cholera en de ziekte van den adsistent-resident van Aijerbangies en Rau, tot wiens ressort het nieuwe gebied zal behooren. Over de opneming bij de residentie Tapanoli van een aantal tot dusver niet onder geregeld bestuur staande Battaksche landschappen is reeds het noodige gezegd in de voorgaande paragraaf. 's Gouvernements verhouding tot het zelfbestuur bezittende Atjehsche kustlandschap Troemon, sedert 1881 administratief behoorende tot het gouvernement Sumatra's Westkust, werd op beteren voet geregeld bij eene te Padang door den radja onderteekende en beëedigde verklaring dd. 5 October 1882, in hoofdzaak van gelijken aard als die welke sedert 1877 (verg. het verslag van dat jaar blz. 7 noot 7) zijn afgelegd door de vazallen van het vroegere Atjehsche rijk. In den aanvang van 1883 zijn voorts, met medewerking van den radja, de noodige schikkingen getroffen ten einde in zijn gebied de opiumpacht ten bate van het Gouvernement in te voeren (verg. vorig verslag blz. 156). In Troemon heerscht weinig welvaart. De bevolking, uit een 1000tal zielen bestaande, drijft eenigen handel in boschproducten, hoofdzakelijk dammar, doch legt zich weinig op den landbouw toe. Rijst wordt niet in voldoende mate voor de behoefte geteeld en de pepercultuur is er van zeer weinig beteekenis.

§ 6. *Benkoelen.*

Over den toestand van rust en orde in dit gewest viel niet te klagen. In December 1882 trachtte een opgewonden Pasoemaher in de afdeeling Ommelunden de gemoederen op te ruien, maar aan die onbeduidende poging werd spoedig een einde gemaakt.

De handel was vrij levendig. De invoer in de binnenlanden door Chineesche en inlandsche handelaren van vele aldaar onbekende artikelen van dagelijksch gebruik en weelde, wakkerde den lust tot het inzamelen van boschvoortbrengselen en het planten van producten voor de Europeesche markt zeer aan. De rijstbouw leverde vrij gunstige uitkomsten op; hier en daar werd zelfs eene overvloedige opbrengst verkregen. Ook de koffie-oogst in Manna en Kroë gaf reden tot tevredenheid. De inzameling van rottan en dammar nam geen grooter verhoudingen aan dan vroeger. Van Kroë werd voor het eerst gom-elastiek (7 pikols) uitgevoerd.

Onder de heidensche bevolking der bovenstreken kwamen slechts weinige bekeeringen tot den Islam voor. Ter hoofdplaats zette zich een zendeling van het Luthersch-zendelinggenootschap te Amsterdam neder, die zich echter voorloopig slechts bepaalde tot taalstudiën.

De gezondheidstoestand was over het algemeen niet gunstig. Schier allerwegen heerschten koortsen. In de afdeeling Manna vertoonde zich de cholera; in Seloema en Kroë kwamen gevallen van buikziekte voor, terwijl in Mokko-Mokko eene pokken-epidemie uitbrak. Deze laatste ziekte was vermoedelijk uit de aangrenzende Korintji-landen overgebracht (verg. vorig verslag blz. 8). Van de onzerzijds genomen voorzorgsmaatregelen werd aan de hoofden van dat onafhankelijk gebied kennis gegeven, die de ontvangen brieven hoffelijk beantwoordden. Hoewel de verordende maatregelen uit den aard der zaak eenige belemmering veroorzaakten in het onderling verkeer, werd van de zijde van Korintji geen enkele poging tot tegenwerking of ontduiking beproefd. Tusschen de Korintjische bevolking en die der afdeeling Mokko-Mokko bestaat reeds eene vrij drukke gemeenschap, die bijna uitsluitend plaats heeft langs het voetpad, dat van Korintji naar de doessoen Soengei Ipoe (V Kotta) voert. Hier langs en verder te water langs de rivier Selagan worden koffie, tabak en boschproducten uit Korintji naar passar Mokko-Mokko gebracht. Vele Korintjische handelaren zijn op passar Mokko-Mokko gevestigd en drijven handel in zout, lijnwaden, kramerijen enz. Zij gedragen zich voorbeeldig rustig en onderwerpen zich gewillig aan alle verplichtingen welke hunne inwoning op 's Gouvernements gebied hun oplegt. Dikwerf komen Korintjische handelaren zelfs op de gewestelijke hoofdplaats groote kudden karbouwen van de hand zetten. Ook begeven zich vele Korintjiërs naar 's Gouvernements gebied om er als koelies een bestaan te zoeken.

§ 7. *Lampongsche districten.*

De goede geest der bevolking openbaarde zich door den bevredigenden staat der openbare veiligheid en door het gewillig nakomen van de bevelen des bestuurs. Godsdienstige bewegingen vonden niet plaats. Een inlander uit Palembang, zekere hadji Bahorssin, van wien een groote roep van geleerdheid uitging en die zich onledig hield met godsdienstonderwijs, maakte weinig opgang en keerde spoedig naar zijn land terug.

De volksgezondheid liet in 1882 nog al te wenschen over. De cholera vertoonde zich sporadisch in nagenoeg het geheele gewest en gedurende eenigen tijd epidemisch ter hoofdplaats Telok-Betong, zoomede in de afdeeling Toelang-Bawang. In sommige streken deden zich gevallen van natuurlijke pokken met doodelijken afloop voor.

De handel was zeer levendig, voornamelijk wegens de aanzienlijke voordeelen door de bevolking verkregen van hare koffie- en vooral van hare peperaanplantingen, welke beide cultures in het afgeloopen jaar uitstekend slaagden. Ook het rijstgewas leverde een bevredigend beschot. Deze teelt breidt zich echter weinig uit, daar de winstgevende pepercultuur de meeste handen in beslag neemt. Zij die zich met de inzameling van boschproducten onledig hielden, verkregen almede goede uitkomsten.

§ 8. *Palembang.*

De onder het grootste deel der bevolking van de hoofdplaats heerschende fanatieke geest gaf sedert de gebeurtenissen van Augustus 1881 (zie vorig verslag blz. 10-12) geen aanleiding tot rustverstoring. [1]) Wel bleven de afstammelingen der vroegere sultans af en toe vergaderingen houden, maar voor zoover kon worden nagegaan, waren die samenkomsten niet van gevaarlijke strekking en dienden zij alleen ter bespreking van vermeende grieven. Bij voortduring neemt echter, vooral onder het Arabisch element, het getal ijveraars voor de streng Mohammedaansche richting, en daarmede het getal godsdienstleeraars, ter hoofdplaats toe. Een paar malen kwamen bij het bestuur verzoekschriften in, om op verschillende punten aldaar nieuwe missigits te mogen oprichten. Op advies van den pangeran panghoeloe en zijn priesterraad werd hierop afwijzend beschikt.

Tegenover hen die naar de onder rechtstreeksch gezag staande binnenlanden hun dweepzieken geloofsijver zoeken over te brengen, legt het bestuur bijzondere waakzaamheid aan den dag, opdat de aldaar doorgaans heerschende rustige stemming, die echter — zooals straks blijken zal — onlangs dreigde verstoord te worden, zooveel doenlijk bewaard blijve. Zoo tracht het bestuur steeds tegen te gaan dat lieden van de hoofdplaats zich in het binnenland als geestelijken vestigen, en toen een paar Palembangsche hadji's in de doessoens waar zij hunne leeringen verkondigden onderlinge verdeeldheid onder de bevolking deden ontstaan, werd hun het verder verblijf in het binnenland ontzegd. Toch is reeds in de binnenlandsche afdeelingen, met uitzondering van Pasoemah en Lebong, bijna geen doessoen meer zonder missigit of langgar. Was het den bedevaartgangers uit dit gewest vroeger bijna uitsluitend te doen om zich door de bedevaart het recht te verwerven tot het dragen van de Arabische kleeding, thans blijven zij veelal lang in Mekka om zich in de Mohammedaansche dogmatiek te bekwamen. Zoo waren er van de 26 bewoners der hoofdplaats die in 1882 van Mekka terugkeerden, twee die acht, één die zeven en twee die zes jaren aldaar hadden doorgebracht. Intusschen kan niet gezegd worden dat de zucht om naar Mekka te gaan in de laatste jaren in dit gewest veel grooter is geworden.

Dat zelfs in die gedeelten der binnenlanden, waar de jegens het bestuur heerschende geest alleszins naar wensch is te noemen, de bevolking gemakkelijk tot slechte plannen is over te halen, eenvoudig door op hare lichtgeloovigheid te werken, is nog in den aanvang van 1883 gebleken, bij gelegenheid van de arrestatie van zekeren Kenantan, een oplichter die zich bovennatuurlijke krachten toeschreef. Het bestuur kwam namelijk tot de ontdekking dat velen in Ampat Lawang en Pasoemah, zoowel hoofden als minderen, geloof slaande aan de door Kenantan voorspelde spoedige wederverschijning van een berucht Pasoemahsch opstandelingshoofd, wijlen den uit het verslag van 1856 (blz. 25) bekenden Tiang Alam, hunne medewerking hadden toegezegd voor de verwezenlijking van plannen die niets minder ten doel hadden dan de omverwerping van ons gezag door eene overrompeling van de militaire posten en het vermoorden van de in de binnenlanden aanwezige Europeanen. Velen van de aanhangers van Kenantan (een gewezen districts- of margahoofd die reeds eenige jaren dwangarbeid achter den rug heeft) zijn gevat en een voorraad blanke en andere wapenen is in beslag genomen. De zaak is thans in behandeling bij de rapat te Lahat.

De stoffelijke toestand van het gewest kon ook gedurende 1882 gunstig worden genoemd. De handel bleef vooruitgaan, waartoe o. a. bijdroegen de steeds toenemende stoomverbindingen met andere plaatsen in den Archipel en met Singapore.

Over 't algemeen bleef de landbouw zich uitbreiden, vooral de koffieteelt, waarvoor in dit gewest steeds veel voorliefde wordt aan den dag gelegd, hier en daar evenwel ten koste van den rijstbouw, waarin dan ook achteruitgang viel te bespeuren. De koffie-oogst was zeer bevredigend. De uitvoer van dat product bedroeg bijna het dubbele van dien over 1881. Bijzondere vermelding verdient ook de zeer ruime oogst van allerlei ooft, waarvan geheele scheepsladingen werden uitgevoerd.

De gezondheidstoestand was ook in dit gewest verre van gunstig. De cholera heerschte allerwegen in vrij hevige mate. Ter hoofdplaats Palembang en in de beneden-afdeelingen overleed aan deze ziekte bijna $3^1/_2$ pct. van de bevolking. In de bovenafdeelingen was de sterfte minder. Ook deden zich sporadische gevallen van pokken voor.

De veestapel in de onderafdeeling Rawas werd geteisterd door miltvuur.

Het in 't laatst van 1881 feitelijk opgetreden, doch eerst in Mei 1882 door den resident geïnstalleerde nieuwe Djambische bestuur (verg. vorig verslag blz. 12) legde herhaaldelijk het streven aan den dag naar eene oprechtere aansluiting bij het Gouvernement dan waarvan de in 1881 overleden dubbelhartige sultan Achmad had blijk gegeven. Tevens schijnt door de bedoelde bestuursverandering eene groote schrede voorwaarts te zijn gedaan op den weg der verzoening van de aan ons gezag vijandig gebleven hoofden. Wel blijft de ex-sultan Taha zich nog in de bovenlanden het bewind aanmatigen, maar zijne partij, onder wie na de snelle onderdrukking van de Palembangsche samenzwering zekere moedeloosheid schijnt te zijn ontstaan, onthield zich van daden van vijandige gezindheid, terwijl zoowel de nieuwe sultan (schoonvader van eene der dochters van Taha) als de nieuwe pangeran ratoe (oudste halfbroeder van Taha), die beiden met hem in goede verstandhouding leven, thans ook pogingen in het werk schijnen te stellen om Taha tot eene ontmoeting te bewegen met 's Gouvernements dienaren. Ook in verband met overleggingen die in den boezem der sultansfamilie moeten hebben plaats gegrepen, en de gunstige voorwaarden van bestuurswege voor eene onderwerping van Taha gesteld, meent de resident zich te mogen vleien dat hunne pogingen wel zullen slagen.

De onderhandelingen met het tegenwoordig Djambisch bestuur reeds dadelijk na zijne optreding aangeknoopt over het tot stand brengen van een nieuw contract tot regeling van de verhouding tot het Gouvernement hadden een gewenscht verloop. Onzerzijds werd bij de onderhandelingen niet zoozeer gestreefd naar het bedingen van ingrijpende wijzigingen, als wel naar het vermijden van alles wat aanleiding kon geven om 's Gouvernements bedoelingen te doen mistrouwen. Vandaar dan ook dat het nieuwe contract dd. 2 Mei 1882 (door den Gouverneur-Generaal bekrachtigd bij een besluit dd. 18 October) in hoofdzaak een terugslag is van dat van 1858 en de latere suppletoire overeenkomsten. Slechts de navolgende wijzigingen verdienen hier vermelding. Vooreerst is de aan den sultan en den pangeran ratoe toekomende schadeloosstelling wegens de overdracht van

[1]) Een van de deelnemers aan de in 1881 ontdekte samenzwering, die bij den aanvang van 1882 nog in hechtenis was, de uit Arabië afkomstige Abdul Wahib, is — daar het wettig bewijs voor zijne strafbaarheid niet zou kunnen geleverd worden — niet terechtgesteld, maar bij politieken maatregel (art. 45 van het Regeerings-reglement) uit Nederlandsch-Indië verwijderd, op grond dat zijn verder verblijf aldaar voor de openbare rust en orde gevaarlijk werd geacht.

de in- en uitvoerrechten aan het Gouvernement, die indertijd op f 10 000 bepaald was, thans gebracht op f 12 000. Voorts is den nieuwen sultan bescherming toegezegd tegen binnen- en buitenlandsche vijanden. Aan de Indische Regeering is het recht voorbehouden om, zoo ergens in Djambi steenkolen of andere delfstoffen gevonden worden, die zelf te exploiteeren. Eindelijk is de uitlevering geregeld, en gestreefd naar meer aanraking met den persoon des sultans. De volledige inhoud van het nieuwe contract wordt afzonderlijk aan de Staten-Generaal medegedeeld.

De eigenaardige inrichting en werking van het inlandsch bestuur in Djambi laat geen plaats voor een krachtig centraal gezag. Het geheele bestuur bepaalt zich in hoofdzaak tot eene ongeregelde belastingheffing, deels door den sultan, deels door de rijksgrooten en de buiten het eigenlijk bestuur staande apanagehouders (radens en radja's van meerderen of minderen rang), terwijl de justitie zich niet verder uitstrekt dan tot eene zeer ongelijkmatige bestraffing van hen die daden plegen welke den machthebbenden niet aanstaan. Ontegenzeggelijk kan de persoonlijkheid des sultans veel invloed op den toestand in het door hem bestuurde landschap uitoefenen. Had de overleden sultan door zijne onverschillige en dubbelhartige houding, zelfs in dat gedeelte van het rijk dat niet onder den invloed van TAHA stond, weinig aanhangers, met den tegenwoordigen sultan is dit anders. Tot aan de Tabir oefent deze werkelijk gezag uit. Hooger op, aan de Boven-Batang Hari en hare zij-rivieren, strekt reeds sedert lang het gezag van den sultan of van den pangeran ratoe zich niet meer uit; sommige onderdeelen van dat gebied zijn zich van lieverlede als geheel onafhankelijk gaan beschouwen, terwijl eenige andere gedeelten het gezag van TAHA erkennen. Intusschen voert deze geen eigenlijk bestuur, maar hij gebruikt zijne macht tot eigen voordeel, en wel hoofdzakelijk om zich boschproducten te doen leveren tegen lage prijzen.

De Islam schijnt in de binnenlanden van Djambi grootere vorderingen gemaakt te hebben dan in de binnenlanden van Palembang, vermoedelijk een gevolg van den invloed der Arabieren, die in Djambi in groot aanzien staan en zelfs niet zelden huwelijken sluiten met vrouwen uit de vorstelijke familie.

De handel van Djambi mag vrij bloeiend heeten en neemt van jaar tot jaar toe.

De voornaamste uitvoer-artikelen zijn boschproducten. Van eigenlijke landbouw-voortbrengselen is de uitvoer niet noemenswaardig. Voor eigen gebruik wordt eenige koffie geteeld in de Soengei Koensit-, de Tabir- en de Tebostreken. De handel is voornamelijk in handen van de hoofden, zoomede van Arabieren en Chineezen. Neemt de handel in bloei toe, de nijverheid daarentegen staat nog op zeer lagen trap. Het weven van gewone kleedjes is vrij algemeen eene bezigheid der vrouwen, maar dit bedrijf gaat achteruit door den grooten invoer van Europeesche lijnwaden en hun lagen prijs. De bevolking uit de dicht bij zee liggende beneden-doessoens vindt haar bestaan in de vischvangst en voert eenigen gezouten visch op voor het verbruik in de binnenlanden, echter niet voldoende voor de behoefte. In Boven-Djambi moeten vele vrij bekwame wapensmeden zijn. Goudsmeden worden hier en daar aangetroffen. Bijna alle Djambineezen zijn landbouwers en in de bovenlanden moet de rijstcultuur van meer beteekenis zijn dan in Palembang.

§ 9. *Sumatra's Oostkust.*

Hoewel in dit gewest de orde toeneemt, laat de veiligheid hier en daar nog te wenschen over. Zoo hoorde men in het begin van 1882 in Deli van rooverijen door benden Chineezen gepleegd, terwijl in Tamiang drie roofpartijen voorkwamen, waarvan voornamelijk Atjehers uit Allor Kiri (en Perlak) de bedrijvers waren. Ofschoon de benden niet op heeterdaad werden betrapt, had toch het patrouilleeren der politie — in Tamiang gesteund door militairen — dit goede gevolg dat de boosdoeners afgeschrikt werden en uiteengingen. Sommigen hunner werden gevat en in Tamiang, waar het tot een treffen kwam, werden er drie neergeschoten. Ook eenige op zich zelf staande moorden werden bedreven, en bij sommige der schuurbranden, die op de Europeesche landbouw-ondernemingen voorkwamen, moest aan boos opzet van de zijde der Battaksche koelies worden gedacht. Door meer directe aanrakingen met de Battaks te zoeken, tracht het bestuur dergelijke wraakoefeningen zooveel mogelijk tegen te gaan. Van zeeroof kwam slechts één geval ter kennis van het bestuur: eene Atjehsche prauw randde een Chineesch handelsvaartuig aan, waarbij een der opvarenden van dit laatste het leven verloor.

Bewegingen van aanbelang op godsdienstig gebied kwamen niet voor. Alleen viel sedert den terugkeer uit Mekka van een te Laboean Deli gevestigden Palembanger onder de inlanders te dier plaatse meer godsdienstijver op te merken, zich uitende in een druk bezoek van de missigit. Overigens trok het de aandacht dat uit Laboean Deli lieden van Sumatra's Westkust ter bedevaart togen en te dier plaatse terugkeerden. Overgangen tot den Islam vonden nu en dan plaats, ook onder de Chineezen, vermoedelijk echter uit louter stoffelijke beweegredenen. In de onderafdeelingen Medan en Laboean Deli won het Christendom eenige (Roomsch-Katholieke) belijders. Het plan eener Roomsch-Katholieke missie onder de Battaks van dit gewest (verg. vorig verslag blz. 109) schijnt voorloopig niet tot uitvoering te zullen komen. Wel werden de streken die men daartoe op het oog had door een der geestelijken van Medan bereisd, maar de schaarschheid der aldaar aangetroffen bevolking, waarvan bovendien een klein deel reeds de Mohammedaansche leer had aangenomen, deed het raadzaam achten de voor het missiewerk bestemde krachten te bewaren voor een gunstiger terrein.

De gezondheidstoestand in deze residentie was in het afgeloopen jaar niet zeer gunstig; van Mei tot September toch heerschte, uitgenomen in de afdeelingen Bengkalis en Siak, eene cholera-epidemie, die onder de Europeanen wel is waar weinige, maar onder de inlanders en Chineezen vele slachtoffers maakte. Bovendien kwam de pokziekte in meerdere of mindere mate voor in de onderafdeelingen Medan, Laboean Deli, Serdang en Langkat

Over het algemeen was de handelsbeweging gedurende 1882 bevredigend; de kleinhandel nam in uitgebreidheid toe, ten gevolge waarvan op de meeste plaatsen het aantal winkels (kedei's) vermeerderde. Aan den Tamiangschen oever der Aijer Masin begon zich een kleine passar, de eenige in dit gewest, te ontwikkelen, van waar veel peper, pinangnoten en boschproducten werden uitgevoerd.

Terwijl in de onder rechtstreeksch gezag staande streken van dit gewest — het eiland Bengkalis en op de vaste kust het landschap Laboean Batoe — op politiek gebied niets bijzonders voorviel, is omtrent de verschillende zelfbestuur bezittende landschappen van Sumatra's Oostkust te dien aanzien het volgende aan te teekenen.

De in 't vorig verslag (blz. 12/13) vermelde schikkingen met Poeloe Lawan [1]) kregen haar beslag door eene nadere overeenkomst dd. 23 October 1882, ten gevolge waarvan sedert 1 Januari en 1 Februari jl. de heffing van pachten en rechten aldaar is overgegaan in handen van het Gouvernement tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling aan den tongkoe besar en de landsgrooten ten bedrage van f 15 000, benevens eene slechts gedurende vier jaren verschuldigde uitkeering van f 2000 's jaars aan een Europeeschen handelaar, die daarvoor afstand heeft gedaan van zijne nog tot 1 Februari 1887 voortloopende pachtrechten op de tolheffing in Poeloe Lawan. Over het gebruik, dat reeds dadelijk door het Gouvernement van de verkregen bevoegdheid gemaakt is, wordt in bijzonderheden gehandeld in hoofdstuk **M** van dit verslag. Alleen zij hier nog vermeld dat bedoelde maatregel gepaard is gegaan met de tijdelijke plaatsing in Poeloe Lawan van een ambtenaar van het binnenlandsch bestuur (controleur der 2de klasse), aan wien tevens het beheer van het aan het benedengedeelte der Kampar-rivier te vestigen tolkantoor is opgedragen. De ondervinding zal moeten leeren of zoodanig ambtenaar daar op den duur noodig zal zijn, dan wel of later bij verbetering van de gemeenschap met Siak de ter hoofdplaats Siak gevestigde controleur met de zaken van Poeloe Lawan zal kunnen worden belast.

De verstandhouding tusschen den sultan van Siak en zijn onderen broeder, den rijksbestierder (mangkoe boemi) TONGKOE POETRA, bleef als altijd gespannen (verg. o. a.

---

[1]) Het contract dd. 4 Februari 1879, waarbij Poeloe Lawan de Nederlandsche souvereiniteit heeft erkend, is te vinden in de voor de Staten-Generaal gedrukte stukken der zitting 1882-1883 – **140** – n°. 4,

het verslag van 1881 blz. 14). In het laatst van 1882 trok het de aandacht dat zich te Pekan Baroe aan de Siak-rivier in veel grooteren getale dan gewoonlijk bewoners van Indragiri vertoonden, welke lieden, na de door hen medegebrachte boschproducten van de hand te hebben gezet, grootendeels naar Malakka uitweken. Naar aanleiding daarvan werd den resident opgedragen middelen te beramen, opdat het volksverloop zich binnen Sumatra zou blijven bepalen.

De radja van Kotta Pinang bemoeide zich weinig met de bestuurszaken en bracht ongegronde klachten in tegen zijn stiefbroeder, den rijksbestierder (radja moeda), ter zake waarvan hij, naar Bengkalis opgeroepen, door den resident werd terechtgewezen. De voor zijne taak welberekende radja moeda bezit in Kotta Pinang meer invloed dan de radja zelf.

Ook in Panei bestond niet de noodige samenwerking tusschen den radja en den radja moeda. Meer dan eens was de tusschenkomst van den controleur noodig om zelfs onbeduidende zaken tot eene beslissing te brengen.

De radja moeda van Bila werd schuldig bevonden aan verraad jegens zijn vorst en werd door dezen van zijne functiën ontzet. Daar de radja moeda vele instellingen en rechten had veranderd, werd in overleg met den soetan het noodige verricht om de zaken van Bila weder in het goede spoor te brengen. De afgezette waardigheidsbekleeder bevond zich te Bengkalis in hechtenis, om naar Batavia te worden gerelegeerd, zoodra het Bilasch bestuur de straf van verbanning tegen hem zou hebben uitgesproken.

In Kwaloe viel in Maart 1882 het bewind open door overlijden van den jang di pertoean moeda. Diens oudste zoon Tongkoe Bioeng, een 15jarig jongeling, volgde hem op onder voogdijschap van zijn oom Tongkoe Oeda, wien een rijksraad van aanzienlijke inlanders werd ter zijde gesteld. Tongkoe Oeda hield zich echter niet aan de getroffen schikkingen. Hij trachtte zich meester te maken van de nalatenschap zijns broeders, verzuimde het gevorderde overleg met den rijksraad en gaf den aanstaanden vorst geen goed voorbeeld. Te Bengkalis werd hem in December 1882 eene ernstige vermaning gegeven, en door bemoeienis van den controleur van Assahan hebben de zaken in Kwaloe nu weder eene betere richting genomen.

Het bewind van Assahan bleef nog altijd opgedragen aan eene bestuurs-commissie (verg. o. a. het verslag van 1880 blz. 12). Bij vernieuwing werden aanzoeken ontvangen van de zijde der familie van den laatsten, in 1868 naar Riouw verbannen, sultan om diens terugkeer naar Assahan te verkrijgen; aanzoeken die door den sultan van Siak werden ondersteund. De Indische Regeering achtte echter den tijd nog niet gekomen om deze zaak in overweging te nemen.

Bij gelegenheid dat de resident in April 1882 in Batoe Bara vertoefde, slaagde hij er in om tusschen de verschillende datoe's dezer aan Siak onderhoorige confederatie eene regeling te treffen, waarbij aan ieder hunner een afgerond gebied met duidelijk aangegeven grenzen werd aangewezen en de bestaande enclaves werden opgeruimd. Het ontbreken van zoodanige regeling was tot hiertoe eene bron van velerlei geschillen geweest. Ook de sultan van Siak schonk aan den maatregel zijn bijval. Van zijn kant kwam de sultan te gemoet aan eene leemte in zake de inlandsche justitie zoowel in Batoe Bara als in de mede onder Siak ressorteerende landschappen Tandjoeng, Si Pari Pari en Pagoerawan. In overleg met den resident werd namelijk de rechtsbevoegdheid der verschillende hoofden aldaar beter afgebakend. Eveneens werden de inkomsten en rechten omschreven die aan den sultan van Siak en aan de plaatselijke hoofden toekomen.

Naar de aan Deli onderhoorige kustlandschappen Padang en Bedagei werden in Mei 1882 met eene drieledige opdracht in commissie gezonden de te Laboean Deli gevestigde controleur en die van Serdang, en wel om 1°. na te gaan of en in hoever de toestanden er reeds rijp waren voor de toelating van particuliere ondernemers; 2°. te onderzoeken of het wenschelijk kon zijn er de belastingheffing in handen van het Gouvernement te brengen, en 3°. eene betere grensregeling tusschen de beide landschappen te ontwerpen. Ten opzichte van het eerste punt was de commissie van oordeel dat zonder vrees voor verwikkelingen alleen in het Maleische gebied van Padang ware over te gaan tot uitgifte van gronden aan particulieren, mits de ondernemers in hunne aanrakingen met de naburige Battaks de noodige voorzichtigheid betrachtten. De overneming van de inkomsten meende de commissie voor Padang te kunnen aanbevelen, doch voor Bedagei kon zij de quaestie niet volledig onderzoeken, omdat de Delische rijksgroote, tongkoe pangeran Soelong Laut, die als apanagehouder van Bedagei in de zaak moest worden gekend, naar Mekka ter bedevaart was [1]). Tot regeling van de grenzen kon de commissie geen voorstel indienen wegens onvoldoende bekendheid met het terrein en het gemis van eene kaart. Volgens haar oordeel was het bovendien beter de grens tusschen Padang en Bedagei niet te regelen, opdat de Battaks vrij konden blijven in de keuze van het hoofd dat zij wenschen te volgen. Voor het nemen van eene bepaalde conclusie kwam het gehouden onderzoek niet geheel voldoende voor.

Daarentegen gelukte het eene grensregeling tot stand te brengen tusschen Padang en het hooger vermelde Siaksche landschap Pagoerawan. De ter zake mede door eene commissie van twee controleurs ontworpen voorstellen, berustende op schikkingen met de betrokken hoofden, verwierven reeds de bekrachtiging der sultans van Deli en Siak, en waren bij den aanvang van 1883 bij de Indische Regeering in behandeling. Ook werd door bedoelde controleurs een onderzoek ingesteld naar de verhouding der hoofden van Padang en Pagoerawan tot den Battakschen stam der Raja's, wiens vijandige houding tot nog toe een hoofdbezwaar was tegen de goedkeuring der in Padang gesloten landbouwcontracten.

De in 't vorig verslag (blz. 14) besproken schikkingen betreffende de toewijzing aan Serdang van het vroeger door Deli beheerde kustlandschap Denai, zoomede van een deel van Senembah, werden tegenover Serdang formeel geregeld bij eene akte dd. 14 November 1882, waarbij tevens de inrichting van het bestuur en de inkomsten der hoofden in bedoeld gebied werden vastgesteld. Als vertegenwoordiger van den sultan van Serdang in het hem toegewezen gedeelte van Senembah werd bij die akte aangesteld Wan Djenal, zoon van den kedjoeroean van Dolok Roga. In Denai werd Soetan Brahim, zoon van radja Groua, den wettigen radja van het landschap, tot hoofd aangesteld. Over de in Denai en Senembah van gouvernementswege ingevoerde belastingen zie men hoofdstuk M van dit verslag. In Serdangsch Senembah braken in December 1882 oneenigheden uit tusschen een paar kampongs wegens het onbillijk opleggen van boete aan eenige Battaks. Een dezer kampongs riep een woelziek hoofd uit Delisch Senembah, zekeren Sibaya Amat, ter hulp, die weldra in Serdangsch Senembah eene macht van 500 man bijeen had en aldaar een vijftal kampongs veroverde die op de hand der tegenpartij waren. Toen deze Sibaya Amat aan eene oproeping van den sultan van Deli niet vrijwillig voldeed, werd hij door de Delische politie gevat. Sedert heeft bedoeld hoofd te Laboean Deli vergiffenis gevraagd en verkregen, nadat ook zijne familieleden verklaard hadden er voor in te staan dat hij zich voortaan rustig zou houden.

In Deli bleven de moeielijkheden tusschen den sultan en den ontslagen djaksa (verg. vorig verslag blz. 14) nog een poos voortduren, totdat de laatste eindelijk gehoor gaf aan den hem reeds meer dan eens namens den resident gegeven wenk om Deli te verlaten. Sedert hield hij zich te Singapore op. Onder de in Deli gevestigde Chineezen van verschillenden stam hadden nu en dan botsingen plaats, waarbij de Chineesche hoofden van minderen rang, door het voortrekken van eigen stamgenooten, niet altijd onpartijdig bleven. Ingevolge een door de Keh- en de Macao-Chineezen aan den resident ingediend geschrift, houdende verzoek dat over hunne stamgenooten eigen hoofden mochten worden aangesteld, werd als voorloopige maatregel te Medan een Keh-Chinees en te Laboean Deli een Macao-Chinees als vertegenwoordiger dier stammen bij het bestuur aangewezen. Eene zaak van veel belang voor de verdere ontwikkeling van Deli is het vooruitzicht op een stoomspoorweg aldaar, waarvan het tot stand komen te verwachten is door het initiatief van de Deli-maatschappij die daarvoor reeds concessie verkregen heeft (verg. hoofdstuk L, afd. III). Daardoor zal ook in de kosten van het vervoer eene be-

[1]) In December 1882 is deze rijksgroote in Deli teruggekeerd na, behalve Mekka, ook Konstantinopel te hebben bezocht.

langrijke verbetering komen. De sultan en de rijksgrooten hebben zich schriftelijk verbonden ((September 1882) om de voor den spoorweg benoodigde gronden, voor zoover daarop door derden geen rechten worden uitgeoefend, kosteloos af te staan.

De pangeran van Langkat liet bij voortduring de bestuurszaken in handen van zijn oudsten zoon Tongkoe Soeloeng (zie vorig verslag blz. 14), die zich van zijne taak als waarnemend bestuurder op voldoende wijze kweet. In Boven-Langkat overleden de twee voornaamste panghoeloe's, die van Limbiki en van Lau Tipoe. Men verwacht dat hun dood er toe zal bijdragen om van lieverlede het gezag van den pangeran in die streken te versterken en de Battaksche adat, waar noodig of wenschelijk, te wijzigen. Boven-Langkat wordt zelden of nooit door den pangeran zelf bezocht, maar wel door Tongkoe Soeloeng, zoomede door Dato Sinhra Moeda, een der vier beneienlandsche hoofden die door zijn jarenlangen omgang met de Battaks in staat is om goede diensten te bewijzen. Ten gevolge van eene minnelijke schikking hield in 't laatst van 1882 de verwijdering op, die tusschen den pangeran en zijn vertegenwoordiger in Bingei ontstaan was omdat hij dezen geen aandeel afstond van de huurpenningen die door de Europeesche ondernemers werden opgebracht. De panglima besar van Bingei overleed aan de cholera; zijn oudste zoon, een onbeteekenend persoon, volgde hem op.

In verband met de in 1881 tusschen Tamiang en Langkat tot stand gekomen grensregeling rezen eenige geschillen, die door het bestuur werden bijgelegd en beëindigd.

De vier kedjoeroeans der Tamiangsche landschappen bleven, ondanks den invloed die van de zijde der Atjehsche oorlogspartij op hen werd uitgeoefend, trouw aan ons bestuur, maar wilden blijkbaar zich de hoofden dier partij toch ook niet tot vijanden maken. Zoo moest ons bestuur van derden vernemen dat twee der bedoelde kedjoeroeans in Juli 1882 ieder een brief hadden ontvangen van Imam Longbattah, die te Simpang Olim met hen eene ontmoeting wenschte te hebben, en dat de beide anderen in het begin van 1882 bij een schrijven van Toeankoe Daoed te Kemala, zich noemende sultan van Atjeh, waren aangezocht om ieder eene bijdrage van 500 dollars af te staan tot stijving van de oorlogskas. De twee laatstbedoelde kedjoeroeans verzekerden de ontvangen brieven onbeantwoord te hebben gelaten; de twee anderen beweerden aan Imam Longbattah te hebben doen weten dat hunne tegenwoordige verhouding tot het Gouvernement niet toeliet aan de oproeping naar Simpang Olim gevolg te geven. Ook een gewezen inwoner van de Tamiangstreek, zekere Tandie Wakas, indertijd door de Tamiangsche kedjoeroeans van daar verdreven, stookte in het aangrenzend Atjehsch gebied tegen ons bestuur, maar zijne plannen moeten zijn afgestuit op oneenigheden met zijne medestanders, die hem zelfs uit zijne verblijfplaats verjoegen.

§ 10. *Riouw en onderhoorigheden.*

In het Lingga-Riouwsche rijk mocht de stand van zaken op politiek gebied zeer bevredigend worden genoemd. Zoowel van den sultan en den onderkoning als van hunne gevolmachtigden (wakils) in de verschillende afdeelingen ondervond het Europeesch bestuur eene gewenschte medewerking. Ook de vroeger dikwijls gespannen verhouding tusschen de twee eerstgenoemde bestuurders liet in het afgeloopen jaar niets te wenschen over. Des sultans eenige broeder Tongkoe Daoed, die kort te voren als zijn opvolger was aangewezen, overleed in October 1882. Zijn dood werd algemeen betreurd. De goede orde onder de inheemsche bevolking werd nergens gestoord. Ook over haren geest tegenover het Europeesch bestuur viel niet te klagen. Door het oorlogsstoomschip *Soembing* werd eenige malen de Riouwarchipel bekruist. Deze tochten, waarbij voornamelijk de nauwe vaarwaters werden bezocht, waartoe genoemde bodem door zijn weinigen diepgang zeer geschikt is, kwamen aan de veiligheid van personen en goederen merkbaar ten goede. Gevallen van zee- en strandroof, waarvan in de eerste maanden van 1882 nog nu en dan gehoord werd, kwamen in den laatsten tijd niet meer voor.

Ofschoon de loop der gebeurtenissen in Egypte door de ontwikkelden onder de inlanders met belangstelling gevolgd werd, had er geenerlei beweging op godsdienstig gebied plaats. Omtrent nieuwe secten of ijveraars werd niets vernomen. Van uitbreiding van het Mohammedanisme wordt nagenoeg geen gewag gemaakt.

Onder 's Gouvernements rechtstreeksche onderdanen heerschten rust en vrede. Wel deden de van oudsher bestaande geheime genootschappen (hoei's) onder de Chineesche bevolking nu en dan weder van zich hooren, doch de verschillende partijen toonden veel minder opgewondenheid en onverdraagzaamheid dan vroeger. Een nauwlettend toezicht op die vereenigingen blijft echter voortdurend noodig.

De gezondheidstoestand was over het algemeen vrij gunstig. Van epidemieën bleef men verschoond, doch sporadische gevallen van cholera en pokken deden zich in de verschillende afdeelingen voor. Daarentegen bleef de afdeeling Lingga in het afgeloopen jaar bevrijd van de koortsen die daar zoo dikwerf epidemisch heerschen.

De handel was levendiger dan in vorige jaren, voornamelijk wegens de hooge prijzen van de twee voornaamste producten van dit gewest, peper en gambier, die daarenboven in het afgeloopen jaar uitstekend waren geslaagd.

In Indragiri legde de bevolking, ondanks de nadeelen die de wering van allen in- en uitvoer over zee voor haar te weeg bracht (verg. vorig verslag blz. 16), geenerlei vijandelijke gezindheid jegens het Gouvernement aan den dag. De soetan echter liet zich door dien dwangmaatregel niet van zijn lijdelijk verzet afbrengen. Ofschoon een paar malen onze autoriteiten zich mondeling en schriftelijk met hem in aanraking stelden, ook om hem de verzekering te geven dat hij bij opkomst naar Riouw, om daar zijne verontschuldiging aan te bieden, ongedeerd naar Indragiri zou kunnen terugkeeren, scheen de zwakke vorst geen weerstand te durven bieden aan de invloeden die in tegenovergestelde richting op hem werden uitgeoefend, en wel van de zijde der talrijke vorstelijke afstammelingen die in Indragiri reeds van ouds een ontevreden en voor de rust en orde schadelijk element vormen. Tot deze anak's radja behoort de van Makasser ontvluchte en naar Indragiri teruggekeerde Said Begab, op wiens uitlevering het Gouvernement steeds vruchteloos bij den soetan bleef aandringen.

Had deze onruststoker zich tot dusver in het binnenland van Indragiri schuil gehouden, in 't laatst van 1882 begon hij zich ook in de benedenstreken van het landschap te vertoonen, waar hij de bevolking aanzette om naar het binnenland te verhuizen en zich niet ontzag om het onzerzijds aan de hoede van den radja moeda toevertrouwde gouvernements-établissement te Ringat te schenden en te berooven. Des soetans machteloosheid tegenover de tuchtelooze vorstentelgen maakte ten laatste ook de eigenlijke rijksgrooten van den soetan afkeerig, zoodat zij zich niet meer met hem in aanraking stelden. Van eene voortzetting der maritieme maatregelen tegen Indragiri (de afsluiting van de riviertoegangen voor allen in- en uitvoer) scheen voor eene verandering in des soetans houding weinig te hopen, en daar de belemmering van het handelsverkeer hare naweeën in toenemende mate ook buiten Indragiri, o. a. in de Kwantan-streken, begon te doen gevoelen, achtte de Indische Regeering den tijd gekomen om de oplossing van de met Indragiri gerezen moeielijkheid op andere wijze te beproeven. Het bestuur zou namelijk moeten streven naar samenwerking met de goedgezinde rijksgrooten en bevolking tegen den soetan en diens opruiende omgeving. Te dien einde zou de controleur zich weder te Ringat moeten vestigen, en zoodra het gouvernements-établissement aldaar tegen mogelijke overrompeling door kwaadwilligen in voldoenden staat van tegenweer zou zijn gebracht, zou de sluiting van het gebied der Indragiri-rivier een einde kunnen nemen. In dien zin werden in het begin van Februari jl. door de Indische Regeering de noodige beschikkingen genomen. Tegenover den soetan zijn 's Gouvernements eischen gehandhaafd gebleven, terwijl aan den controleur is opgedragen den soetan, zoolang hij uit eigen beweging geen toenadering betoont, geheel aan zijn lot over te laten en dus hem ook niet meer in zijn rang te erkennen. Dientengevolge heeft de controleur omstreeks half Maart zijne vroegere standplaats Ringat weder betrokken. Eene vrij sterke politiemacht is hem toegevoegd en voorloopig is ook een oorlogsschip te Ringat gestationneerd. Met behulp der van Batavia aangevoerde dwangarbeiders is men aanstonds begonnen met de weerbaarmaking van het étaablissement, welk werk binnen zes à acht weken zou

kunnen afloopen. Tot zoolang wordt met de weder-openstelling van de Indragiri-rivier verwijld.

Had onze scheepsmacht op de Indragiri-rivier, overal waar zij met de bevolking in aanraking was gekomen, steeds eene goede gezindheid waargenomen, op 25 September 1882 deed zich eene noodlottige gebeurtenis voor. Toen namelijk in den voormiddag van dien dag een Indragirisch vaartuig, dat de rivier afzakte, bij opkomenden vloed in 't gezicht van de *Watergeus* ten anker kwam, werd eene stoombarkas onder bevel van een adelborst 1ste klasse afgezonden om de prauw tot onderzoek naar boord te brengen. Naderbij gekomen, riep de commandant der stoombarkas den opvarenden der prauw toe dat hij hun vaartuig stroomafwaarts zou slepen ter visitatie door het oorlogsschip, en stoomde vervolgens door naar een kleiner vaartuig dat hooger op lag en waarin zich slechts één inlander bevond die verklaarde stroomopwaarts te reizen en dien men daarom verder ongemoeid liet. De stoombarkas keerde nu naar het eerste vaartuig terug. De aangeroepenen, van wien niets kwaads vermoed werd, — zoodat de onzen toen zij de prauw naderden dan ook niet op verdediging waren voorbereid, — weigerden nu echter mede te gaan, en terwijl op het naar den kop der prauw toegekeerde achtergedeelte der stoombarkas aanstalten werd gemaakt om onzerzijds het ankertouw te lichten, sprongen plotseling eenige Indragiriërs op de stoombarkas over. Er volgde eene overrompeling, waarbij de commandant en 2 der Europeesche schepelingen, zonder den tijd gehad te hebben om zich gewapend te weer te stellen, het leven lieten (een dezer laatsten raakte bij zijne verwonding te water en verdronk), terwijl de overige opvarenden (3 Europeanen en 4 inlanders), waarvan de meesten zich nog een poos zoo goed mogelijk verdedigden, aan hunne aanvallers ontkwamen door achtereenvolgens over boord te springen. Voor de gevolgen hunner daad bevreesd geworden, vluchtten de aanvallers naar den wal, met achterlating van hun vaartuig en alles wat er zich in bevond. De zeven van boord gesprongen opvarenden van de stoombarkas hadden zich inmiddels mede aan den wal gered. Een hunner, de machinist, ofschoon verwond, keerde, zoodra hij na verloop van eenige uren zijne kans schoon zag, naar de stoombarkas terug en bracht het vaartuig waarin zich de twee lijken dergesneuvelden bevonden naar de *Watergeus*, waar hij de toedracht van het gebeurde verhaalde. In den loop van den dag werden zijne makkers opgespoord, doch de aanvallers, waarvan er twee, nog lijdende aan de bekomen wonden, later in de bovenlanden moeten zijn gezien, heeft men niet in handen kunnen krijgen.

§ 11. *Banka.*

Al is op Banka de welvaart over het algemeen niet groot, toch wordt er schier nergens armoede geleden. De bevolking gedraagt zich rustig. In de gevangenis ter hoofdplaats grepen eenige ongeregeldheden plaats onder eenige aldaar gevangen gehouden Atjehers. Met behulp van de militaire macht gelukte het der politie het verzet te fnuiken, doch niet zonder dat aan beide zijden eenige personen werden gewond (verg. vorig verslag blz. 60).

Behoudens eenige gevallen van cholera en berri-berri ter hoofdplaats, kon de gezondheidstoestand gedurende 1882 bevredigend worden genoemd. Het aantal Christenen (Roomsch-Katholieken) onder Chineezen en inlanders neemt niet toe; daarentegen wint de Islam geleidelijk aanhangers. Samenwoning en huwelijken van Chineesche vrouwen met inlanders kwamen meer en meer voor.

§ 12. *Billiton*

De uit dit gewest ontvangen berichten over 1882 komen nagenoeg geheel met die in 't vorig verslag overeen. Men kan zich dus tot eene verwijzing naar het toen medegedeelde bepalen.

§ 13. *Westerafdeeling van Borneo.*

In de verschillende landschappen van dit gewest mocht de verhouding der vorsten en grooten tegenover het Europeesch bestuur over 't algemeen goed genoemd worden. Voor zoover het bestuur in de herhaaldelijk rijzende grensgeschillen betrokken werd, bleef onzerzijds vastgehouden aan de reeds in 1860 te dien aanzien getroffen regelingen. Den sultan van Sambas werd, als blijk van erkenning zijner verdiensten ter bevordering van orde en welvaart, in het afgeloopen jaar (Koninklijk besluit dd. 4 Juli 1882 n°. 43) het ridderkruis der orde van den Nederlandschen Leeuw geschonken. De reeds bejaarde panembahan van Sintang, wiens landschap een der voornaamste staatjes langs de Kapoeas uitmaakt, gaf doorslaande blijken van zijne goede gezindheid door zijn persoonlijk optreden om in de Pinohstreek hoofden en bevolking tot rust aan te manen, toen in het najaar van 1882 vernomen werd dat de onruststokers uit de Boven-Doessoen (zie de volgende paragraaf) plannen beraamden om de daar heerschende woelingen ook naar de afdeeling Sintang over te brengen, en wel inzonderheid naar de Pinohstreek, van waar uit met de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo steeds eene drukke gemeenschap wordt onderhouden. Ook het Europeesch bestuur ontwikkelde in het anders weinig bezochte Pinoh-gebied de noodige waakzaamheid, terwijl vooral indruk maakte de verschijning van het oorlogsstoomschip *Soembing*, waarmede de resident, vergezeld van den adsistent-resident van Sintang en den panembahan, zich naar de bovenstreken begaf ter opneming van den stand van zaken. Door een en ander mocht het bestuur er in slagen den toeleg der Bandjareesche woelgeesten (een van welke in den aanvang van 1883 op het gebied der Westerafdeeling van Borneo werd gevat) te verijdelen.

Op godsdienstig gebied vallen weinig bijzonderheden te vermelden. Enkele Dajaks gingen tot den Islam over, omdat zij door dien overgang van de betaling van een groot deel der hassil worden vrijgesteld.

Met onderscheidene landschappen zijn in den laatsten tijd nieuwe of suppletoire contracten gesloten ter betere regeling van de bestuursvoorwaarden. Eenige van die overeenkomsten, namelijk die welke in 1881 door de Indische Regeering bekrachtigd werden, zijn reeds in 't vorig verslag (blz. 17) genoemd. In 1882 werden bekrachtigd en traden dus in werking nieuwe contracten met het kustlandschap Soekadana en met de langs de Boven-Kapoeas gelegen landschappen Boenoet, Silat, Salimbouw, Djongkong en Sanggouw [1]. Sedert is ook met Tajan eene nieuwe overeenkomst gesloten. In verband met het in 't vorig verslag besproken overlijden van den panembahan van Landak werd in den aanvang van 1882 door den resident, in overleg met den rijksgroote die voorloopig als waarnemend bestuurder werd aangewezen en met de overige mantri's, eene regeling getroffen aangaande de apanages, eene zaak die tot veel kuiperijen onder de Landaksche vorstentelgen had aanleiding gegeven. Nopens de regeling van het bestuur over Landak gedurende de minderjarigheid van den erfelijken opvolger, eerst in 1881 geboren, is door den Gouverneur-Generaal nog geen beslissing genomen. Bij het weldra met Landak te sluiten contract zal ook definitief haar beslag krijgen, en zulks in verband met de reeds gedane uitkeeringen, de quaestie der uit 's lands kas aan het Landaksche bestuur toe te leggen schadeloosstelling (ad f 6000 's jaars) wegens de in 1874 aan het Gouvernement afgestane belastingheffing onder de Chineezen in het landschap. De onderhandelingen omtrent het nieuwe contract waren reeds sedert lang tot een goed einde gebracht, doch het tot stand komen daarvan is vertraagd door het overlijden binnen een kort tijdsverloop van de twee vorige bestuurders van Landak.

In Sanggouw werden de geschillen tusschen den panembahan en den rijksbestierder (verg. het verslag van 1881 blz. 15/16) beëindigd, voornamelijk door eene vaste en juistere regeling van beider inkomsten, en keerde de laatstgenoemde dientengevolge uit het binnenland op zijn post terug. In den aanvang van 1883 vroeg de sultan van Pontianak, die met zijne gemalin en kinderen zich ter bedevaart naar Mekka wenschte te begeven, de vergunning van het Gouvernement om het bewind tijdelijk te mogen nederleggen. De resident werd gemachtigd om, tot de terugkomst des sultans, de leiding der zaken in Pontianak op te dragen aan twee rijksgrooten (den rijksbestierder en een oom des sultans).

Met betrekking tot de twisten en sneltochten onder de Dajaksche stammen was de toestand in 1882 niet gunstiger dan in het voorafgegane jaar. Nochtans mochten onze ambtenaren er meermalen in slagen om sneltochten te verhin-

[1] Al deze contracten, behalve dat met Sanggouw, zijn reeds aan de Staten-Generaal medegedeeld (zie de stukken der zitting 1882-1883 — **140**).

deren en verzoeningen tot stand te brengen tusschen Dajaksche stammen die met elkander oude veeten hadden. De krachtige wijze waarop het bestuur zich in de Menjoekeistreek (Landak) deed gelden om de daders in handen te krijgen van een op een Chinees gepleegden moord had dit opmerkelijk gevolg dat de Dajaksche hoofden dier streek, welke tot vóór eenigen tijd bekend stond als het toevluchtsoord van misdadigers, met hunne onderhoorigen bijeenkwamen en op plechtige wijze volgens de adat de belofte aflegden om bekende boosdoeners voortaan onverwijld op te vatten en aan het Europeesch bestuur uit te leveren.

De met het Serawaksch bestuur gevoerde briefwisseling naar aanleiding van de vijandelijkheden in den aanvang van 1882 door Serawak-Dajaks op ons gebied gepleegd (verg. vorig verslag blz. 16) vermocht niet te verhinderen dat nog nu en dan dergelijke feiten op kleinere of grootere schaal zich herhaalden. Zoo werden in Augustus 1882 twee kampongs in de Ambalou Lebojan aangevallen door eene 3000 à 4000 man sterke bende van Batang Loepars zoowel uit Serawak als uit ons gebied. En hoewel ook thans door ons bestuur aanstonds krachtige maatregelen werden genomen ter bescherming van de bedreigde bevolking, waartoe zoowel van Sintang als uit Nanga Badou troepen werden gezonden, kon niet worden voorkomen dat de Ambalou Lebojan Dajaks groote schade leden. Wel boden zij in den aanvang weerstand en doodden zij zelfs drie man van den vijand, maar door de overmacht overstelpt zagen zij zich gedwongen om verdere gewelddadigheden af te koopen tegen eene schatting van 960 dollars, waarvan aanstonds 360 werden betaald. Ten einde voor de aangerichte schade en de geroofde goederen vergoeding te erlangen, zouden bij het Serawaksch bestuur de noodige stappen worden gedaan. Tusschen de Ambalou Lebojan Dajaks en de Batang Loepars uit ons gebied, die zich bij hunne Serawaksche stamgenooten hadden aangesloten, is later door den controleur der Boven-Kapoeas eene verzoening bewerkt, echter niet dan nadat de beleedigde partij, in weerwil dat haar het nemen van weerwrank streng verboden was, tegen de op ons gebied gevestigde Batang Loepars was opgetrokken en hun 5 dooden en 20 gewonden had bezorgd.

In het gebied van Sanggouw bleven de Songkong Dajaks in verzet tegen den panembahan, die wegens geldelijke redenen voorshands geen uitvoering scheen te kunnen geven aan zijn in 't vorig verslag vermeld voornemen om hen tot rede te brengen. De panembahan schijnt zich de medewerking te willen verzekeren van de landschappen Sambas en Landak, welker bevolking van de Songkong Dajaks mede veel overlast heeft.

De verhouding van de Chineesche bevolking in de Westerafdeeling van Borneo tot ons bestuur kenmerkte zich niet door iets ongunstigs. In de afdeeling Montrado viel in de tweede helft van 1882 eenige beweging waar te nemen van het bekende geheim genootschap Sam Tjam Toei, minder gericht tegen het Gouvernement dan wel ten doel hebbende om in voorkomende onderlinge geschillen eigenmachtig op te treden (verg. o. a. het verslag over 1855 blz. 16 en dat over 1856 blz. 27). Het bestuur slaagde er in die beweging te onderdrukken, zoowel door het weigeren van vergunning tot vestiging binnen Nederlandsch-Indië aan een tweetal Chineezen die als hoofden van het genootschap bekend stonden, als door andere maatregelen.

Leverde de landbouw in dit gewest gedurende 1882 over 't algemeen bevredigende uitkomsten op, ook de berichten omtrent den handel luidden over 't geheel vrij gunstig; de binnenlandsche handel was zelfs levendig, vooral ten gevolge van den ruimen rijstoogst. Uit de Melawi- en Pinohstreken werden groote hoeveelheden van dit voedingsmiddel naar de Boven-Kapoeas opgevoerd, en uit Sambas had belangrijke uitvoer van rijst naar Serawak en de Natoena-eilanden plaats. Daarentegen was door de daling der waarde de handel in diamanten gedrukt.

De gezondheidstoestand gaf weinig reden tot klagen. In de afdeeling Sintang bleven zich sporadische gevallen van pokken voordoen, tegen den voortgang van welke ziekte door vaccinatie en revaccinatie zooveel mogelijk gestreden werd.

§ 14. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

Behoudens de woelingen die zich in het voorjaar van 1882 in de Boven-Doessoen openbaarden, — maar door spoedige militaire maatregelen tot de streken benoorden Moeara Teweh beperkt bleven, — kon de politieke toestand van dit gewest in het afgeloopen jaar bevredigend worden genoemd. Niettemin was bijzondere waakzaamheid noodig, zoowel tegenover de pogingen door zendelingen van den pseudo-sultan van Bandjermasin ook buiten de Boven-Doessoen in 't werk gesteld om aanhang te winnen, als met het oog op de onder de Mohammedaansche bevolking heerschende opgewektheid, waarop ook de haar niet onbekend gebleven gebeurtenissen in Egypte van invloed waren. Het eerste offensief optreden der kwaadwilligen in de Boven-Doessoen, waar Goesti Mohamad Seman, zoon van wijlen het vroegere opstandelingshoofd Antassari, zich als sultan van Bandjermasin had opgeworpen, bestond — zooals reeds met een enkel woord in 't vorig verslag (blz. 17) is gemeld — in het beschieten van het gouvernements-stoomschip *Djambi*, toen deze bodem, waarop de controleur der Doessoen-landen en eene militaire bedekking van 1 officier en 30 bajonetten waren ingescheept, zich ter opneming van den stand van zaken op de Boven-Barito (of Doessoen-rivier) bevond, omstreeks 8 à 9 uur stoomens boven Moeara Lahai. Nauwlijks was van onze zijde het vuur op de aanranders geopend, of de bende trok af. Van de onzen sneuvelde een inlandsch fuselier en werden drie inlandsche fuseliers benevens de loods gewond (21 Mei). Met de van Bandjermasin aangekomen versterking van militaire en maritieme middelen werden nu eenige patrouilles de Lahai ingezonden en vervolgens in de eerste dagen van Juni de bedrijvers nagezet eerst tot kampong Enep en daarna tot Soengei Inoeh (3 en 12 uur roeiens stroomopwaarts van Moeara Lahai), doch ontmoetingen van eenig aanbelang vielen niet voor, daar de opstandelingen nergens stand hielden. Hunne vervolging dieper landwaarts in, tot Boemban, de woonplaats van Mohamad Seman, moest, uit aanmerking van den intredenden oostmoesson en daardoor te verwachten lagen waterstand, ongeraden worden geacht. Ten einde echter den kwaadwilligen het afzakken van de Barito te beletten en dus den opstand te localiseeren, werd eene voldoende macht te Moeara Teweh gestationneerd, waar eene tijdelijke versterking werd opgericht en waarheen ook de tot dusver meer benedenwaarts — te Boentok — gevestigde controleur tijdelijk zijne standplaats overbracht. Aanvankelijk bleef de vijand zich nog in de nabijheid, aan de Lahai-rivier, ophouden en zakte ook nu en dan tot Moeara Teweh af, zonder echter andere teekenen van leven te geven dan het lossen van schoten op de versterking, waardoor een dwangarbeider en een ander inlander licht gewond werden. Zoodra onzerzijds werd uitgerukt om het terrein te zuiveren of tot eene vervolging over te gaan, wisten de kwaadwilligen zich uit de voeten te maken en zich in het bedekt terrein te verbergen. Bij eene dier schermutselingen bekwam een inlandsch schepeling van het gouvernementsstoomschip *Berouw* eene lichte verwonding. Gevoeliger waren de verliezen der opstandelingen; ook moesten zij meer dan eens wapenen en levensvoorraad in onze handen achterlaten.

In September drong eene bende, die blijkbaar met de opstandelingen in de Boven-Doessoen in betrekking stond, het district Amandit der afdeeling Amoenthai binnen. Afgeschrikt door de onzerzijds te Kendangan genomen voorzorgsmaatregelen, en geen steun bij de bevolking vindende, ging de bende na eene zeer kortstondige verschijning onverrichter zake uiteen. Een der aanvoerders, zich noemende »wadjir" (vertegenwoordiger) van Mohamad Seman, kwam echter eenige dagen daarna met slechts één volgeling naar Kendangan, waar hij amok maakte en vijf soldaten verwondde, doch met zijn volgeling het leven liet. Van degenen die tot de in Amandit gedrongen bende behoord hadden, vielen velen achtereenvolgens in handen van het bestuur, terwijl in Februari jl. ook in de afdeeling Martapoera de hand werd gelegd op eenige inlanders, verdacht van verstandhouding met de opstandelingen in de Boven-Doessoen, aan wie het plan werd toegeschreven om, in stede van langs de Barito, door het oostelijk deel van Amoenthai tot Bandjermasin door te dringen. In verband hiermede was sedert de laatste maanden van 1882 de bezetting onzer postenlinie Barabei-Kendangan-Rantau tijdelijk tot eene hoogere sterkte opgevoerd en tevens de controleurs-vestiging te Tandjong van eene militaire bescher-

ming voorzien. Daar reeds in Juni 1882 de troepenmacht in dit gewest met het van Java gezonden linkerhalf 1ste bataljon infanterie vermeerderd was geworden, behoefde deze machtsvermeerdering in Amoenthai niet tot ontblooting van andere posten te leiden.

Van een nader werkdadig optreden der muiters is tot hiertoe niet gebleken. Evenmin hebben zich bewaarheid de in den aanvang van 1883 vernomen geruchten als zouden Mohamad Seman en velen zijner medestanders er aan gedacht hebben hun verzet tegen de gevestigde orde van zaken te laten varen.

De meerdere ijver, die in 1882 — geheel afgescheiden van de zaak der opstandelingen — op Mohammedaansch godsdienstig gebied viel waar te nemen, leidde nergens tot voor de rust gevaarlijke uitspattingen. Onder het heidensche gedeelte der bevolking bleef de Islam langzaam veld winnen. De evangelisatie door de zendelingen van het Rijnsche zendingsgenootschap te Barmen maakt — het is reeds meermalen opgemerkt — in dit gewest luttel vorderingen. De Christengemeenten onder de Dajaksche bevolking zijn van geringe beteekenis; inzonderheid in de Oost-Doessoen zien de missionarissen weinig vrucht van hun werk.

Wegens het heerschen van de cholera was de gezondheidstoestand niet gunstig. De ziekte vertoonde zich in Augustus weêr ter hoofdplaats, nam al spoedig een epidemisch karakter aan en verspreidde zich ook over andere afdeelingen. In het laatst van November begon zij echter in hevigheid af te nemen en omstreeks half December kon de epidemie als geweken worden beschouwd. Ook over de geheele Oostkust van Borneo woedde de ziekte in hevigen graad.

De rijstoogst mocht in het afgeloopen jaar over het algemeen vrij gunstig genoemd worden; vooral was dit het geval in de afdeeling Amoenthai, alwaar de padi dan ook veel goedkooper was dan gewoonlijk. Ofschoon in de bovenstreken de afvoer van boschproducten door de politieke gebeurtenissen belemmerd werd, getuigde het handelsvertier te Bandjermasin toch niet van achteruitgang. Tot het verlevendigen van den handel ter hoofdplaats zal kunnen bijdragen de opneming van Poeloe Laut en Koetei in de maandelijksche stoomvaartlijn Soerabaija-Bawean-Bandjermasin (verg. hoofdstuk J afd. VII). Men vleit zich dat nu de handelsproducten uit de Tanah-Boemboe en uit Koetei, die tot hiertoe veelal rechtstreeks naar Singapore werden verscheept, voortaan, althans voor een gedeelte, hun weg over Bandjermasin zullen gaan nemen. De binnenlandsche handel was over 't geheel vrij levendig te noemen.

De regent van Martapoera — de eenige inlandsche hoofdambtenaar van dien rang in 's Gouvernements rechtstreeksch gebied in dit gewest — toonde zich bij voortduring een vertrouwbaren steun voor het Europeesch bestuur en is tevens bij de invloedrijkste leden van het vroegere Bandjareesche vorstengeslacht zeer gezien. Op 's regents aanblijven in 's lands dienst, ondanks zijn reeds gevorderden leeftijd, wordt nog veel prijs gesteld. In Maart jl. is hem het ridderkruis der orde van den Nederlandschen Leeuw geschonken.

De Tanah-Boemboe-districten (die, zooals bekend is, niet door leenvorsten maar door van gouvernementswege aangestelde en van eene instructie voorziene hoofden worden bestuurd) werden in het afgeloopen jaar bijna allen door den adsistent-resident van Koetei en de Oostkust bezocht. In de meesten dier landschappen bleek op nieuw de wenschelijkheid van een meer afdoend Europeesch toezicht. In Januari jl. werd door het Gouvernement voorloopig een waarnemende bestuurder over Poeloe Laut en onderhoorige kleine eilanden aangesteld, en wel de door de bevolking reeds als opvolger beschouwde oudste zoon van den in 1881 overleden titularis. Eene definitieve benoeming zal eerst volgen wanneer het blijkt dat hij zich naar eisch van zijne taak kwijt.

Onze verhouding met de leenrijken, zoowel met Kottawaringin als met die op de Oostkust, bleef naar wensch.

In Kottawaringin maakte een onbekend gebleven opruier misbruik van 's vorsten zegelstempel, ten einde te doen gelooven dat ook dáár de zaak des opstands werd voorgestaan, eene poging intusschen die niet de minste uitwerking had. Op het eerste bericht, te Batavia van Pontianak aangebracht, nopens de waarschijnlijkheid dat ook in dit gedeelte van het gewest onlusten broeiden (November 1882), werd het bij de vlag aanwezige oorlogsstoomschip *Watergeus* naar Sampit gezonden. Bij aankomst bleek echter het ongegronde van de geruchten, zoodat het stoomschip niet in de wateren van Borneo behoefde te blijven, maar via Bandjermasin naar Java terugkeerde. In de grenskwestie tusschen Matan (Westerafdeeling van Borneo) en Kottawaringin is nog geen beslissing gevallen.

De berichten aangaande de leenrijken ter Oostkust bepalen zich tot het volgende.

In Pagattan-Koesan en in Pasir viel in den vroeger geschetsten stand van zaken (verg. o. a. het verslag van 1881 blz. 17) weinig verbetering op te merken. Vooral Pasir dreigt, onder het zwakke bestuur van den bejaarden sultan, tot volslagen regeeringloosheid te vervallen. Ook bestond er alle vermoeden dat eenige Pasirsche grooten verstandhouding hadden met de muitelingen in de Boven-Doessoen en hun de aanschaffing van geweren, kruit en lood vergemakkelijkten. De sultan werd aangemaand om den doorvoer van wapenen en munitie zooveel mogelijk te beletten.

In de bovenstreken van Koetei vonden bloedige twisten plaats tusschen Bandjareezen en Boegineezen. Een oogenblik scheen het te vreezen dat de ongeregeldheden zouden overslaan naar de belangrijke handelskampong Samarinda, maar gelukkig is daar de rust bewaard gebleven.

Ook de staat van zaken in de Berouwsche landen, de rijken van Sambalioeng, Goenoeng Taboer en Boeloengan, bleef nagenoeg onveranderd. De voorloopige bestuurder van eerstgenoemd rijk (zie vorig verslag blz. 18) is sedert als sultan bevestigd. In het begin van 1882 voerde hij persoonlijk eene expeditie aan tot tuchtiging van eene Dajaksche kampong aan den bovenloop der Soengei Kalei, welker bewoners den zoon van een zijner rijksgrooten hadden vermoord; volgens geruchten zou de tocht niet veel hebben uitgewerkt. De sultan van Goenoeng Taboer overleed in October 1882 aan de cholera. Daar de aangewezen opvolger nog minderjarig was, zou het bewind tijdelijk door een regentschap worden gevoerd. De sultan van Boeloengan, een zwak en oud man, schijnt in den laatsten tijd geheel onder den invloed te zijn geraakt van zijn schoonzoon, die zijne macht niet altijd ten goede aanwendt. In de Tidoengsche landen bestonden oneenigheden tusschen de Dajaks van de Boven-Sambakkong en hunne aan de Malino (rechter bronrivier van de Sesajab) gevestigde naburen, naar het schijnt over de inzameling van boschproducten in elkanders gebied. Eerstgenoemden deden een gewapenden inval in de Malinosche kampong Semboeak, waardoor veel onheil werd gesticht. De sultan van Boeloengan, ofschoon door den radja van Malino daartoe aangezocht, scheen ongeneigd om zich in dezen strijd tusschen zijne vazallen te mengen. De inlandsche nederzetting in den laatsten tijd ontstaan bij onze in 1879 ingestelde grensvestiging nabij de monding der Tawau-rivier (St. Lucia-baai) breidt zich van lieverlede uit; vooral Tidoengers uit de Berouwsche kustlanden kwamen er zich vestigen. Een Arabisch handelsagent op de hoofdplaats Boeloengan dacht er een filiaal op te richten. Terwijl bij bedoelde nederzetting (aan den rechteroever der rivier omstreeks ¼ uur gaans van de monding) onze vlag waait, is in Augustus 1882 een ver uit zee zichtbare grenspaal, voorzien van het Nederlandsche wapen, opgesteld bij de rotspunt Batoe Tinagat, dat is op de juiste plek waar ons kustgebied eindigt. Verder op is — zooals bekend — het kustgebied door de sultans van Solok en Broenai in concessie gegeven aan de » British North Borneo Company ", die in het afgeloopen jaar met de uitoefening van hare bestuurstaak over het noordoostelijk gedeelte van Borneo een aanvang heeft gemaakt. Met het oog op de aanrakingen die wij met het bestuur dier Britsche Maatschappij kunnen hebben, is in December 1882 (Indisch Staatsblad n°. 344) besloten om aan de Tawau-rivier voor goed een controleur te plaatsen. Het maritiem station in de St. Lucia-baai blijft voorloopig gehandhaafd. De voortdurende aanwezigheid van een oorlogsbodem bleek nog geenszins overbodig tot wering van zee- en menschenroof in de Berouwsche wateren. Wel is waar mocht het in 1882 niet gelukken met prauwen van Soloksche slavenhalers of zeeroovers in aanraking te komen, maar een paar malen zag men vaartuigen, die verdacht werden van slaven aan boord te hebben, afdeinzen zonder dat zij aanrakingen met den wal hadden gehad. Nu en dan zochten slaven en slavinnen die aan kustbewoners toebe-

hoorden eene toevlucht aan boord van het oorlogsschip en herkregen dan hunne vrijheid.

Toen het bekend was geworden dat in Juli 1882 in het binnenland van Noord-Borneo een moord was gepleegd op een »exploring officer" van de meergenoemde Britsche Maatschappij, werden ook door onze autoriteiten pogingen gedaan om ter zake nadere inlichtingen te verkrijgen. Uit de bij meer dan één gelegenheid ingestelde onderzoekingen is de overtuiging verkregen dat de moord buiten het Nederlandsch gebied is gepleegd, namelijk in het stroomgebied van een der rivieren die naar de noordwestkust van Borneo uitwateren. Eenige schrifturen van den vermoorde, welke een inlandsch handelaar in het binnenland was machtig geworden, kwamen door bemiddeling van het hoofd van Sambakkong den adsistent-resident van Koetei en de Oostkust in handen en zijn sedert door de Indische Regeering ter beschikking gesteld van den Britschen consul te Batavia. De te Sandakan gevestigde vertegenwoordiger der »British North Borneo Company" heeft voor onze bemoeiingen ten deze in een schrijven aan den algemeenen secretaris van het Nederlandsch-Indisch Gouvernement zijn dank betuigd.

§ 15. *Celebes en onderhoorigheden.*

In 's Gouvernements rechtstreeksch gebied was gedurende het afgeloopen jaar de politieke toestand zeer gunstig te noemen. Rustverstoring viel nergens voor. Terwijl KRAENG BONTO BONTO, de leider der vóór eenige jaren in de Noorderdistricten geheerscht hebbende onlusten, en schier al zijne familieleden blijk gaven van zich hoe langer hoe meer bij ons bestuur aan te sluiten, ging zijn broeder, KRAENG OEDJOENG, nog steeds voort met moeielijkheden te maken door oude zaken op te rakelen. Ontstemd over de weinige uitwerking van zijn pogen trachtte KRAENG OEDJOENG het bestuur op andere wijze onaangenaam te zijn, door namelijk nieuwe verwikkelingen in de Noorderdistricten als aanstaande aan te kondigen. Zelfs kwam hij met zijn zoon, den regent van Labakkang, aan het hoofd van gewestelijk bestuur mededeelen dat zij, voor de naderende onlusten bevreesd, besloten hadden om het gouvernementsgebied te verlaten en zich in Goa metterwoon te vestigen. Toen hun echter te kennen gegeven werd dat zij naar goedvinden konden handelen en van den regent een rekest om ontslag verlangd werd, kwam deze tot inkeer, ootmoedig te kennen gevende dat hij niet gaarne zijn ambt wilde neêrleggen en alleen gehandeld had op aanstoken van zijn vader. De overijlde handeling werd den regent vergeven, maar KRAENG OEDJOENG kreeg aanzegging dat hij aan zijn woord gehouden werd en zich in Goa moest gaan vestigen, waaraan hij ook voldaan heeft. Sedert hij niet meer te Labakkang gevestigd is, en daar ook niet meer komen mag zonder vergunning van het bestuur, is zijn invloed aanmerkelijk verminderd.

Bewegingen op godsdienstig gebied deden zich niet voor. Toch schijnt dit gewest door Mohammedaansche ijveraars niet vergeten te worden. Zoo trachtte een van Java gekomen Arabier zich heimelijk in Goa op te houden waar hij zijn intrek nam bij den kalief. De vorst van Goa, daartoe door den gouverneur aangezocht, zond hem echter naar Makasser terug, en daar hij slechts een pas voor Java kon vertoonen, gelastte de gouverneur zijne opzending naar Soerabaija.

De gezondheidstoestand liet in 1882 over 't algemeen veel te wenschen over. In onderscheidene streken van het gewest woedde gedurende een groot gedeelte des jaars de cholera, die vele offers eischte. Ook naar eenige der meest geteisterde vorstenrijken werden van gouvernementswege geneesmiddelen gezonden, welke hulp met erkentelijkheid ontvangen werd.

Op den handel oefenden de lage koffieprijzen en niet minder de cholera-epidemie een verslappenden invloed uit. Vooral de handel in lijnwaden en de omzet van weeldeartikelen voor den inlander leden onder de ongunstige tijdsomstandigheden. Rijst- en koffie-oogst leverden slechts middelmatige uitkomsten op.

In de leenrijken Boni en Tanette, zoomede in de overige inlandsche staatjes, bleef de algemeene rust bewaard, niettegenstaande de langdurige verkiezingsstrijd over de troonsvervulling in Sidenreng, waar in Mei 1882 de vorst was overleden, zoowel in den Adja Tapparang-bond, waarvan Sidenreng het hoofd is, als in de Wadjosche staten veler gemoederen in beweging bracht. Daar de overleden vorst van Sidenreng (tevens hoofd van Rappang) een broeder was van den aroe matowa of hoofdvorst van Wadjo en deze laatste op hem steeds grooten invloed had uitgeoefend, werd Sidenreng door de Wadjosche vorsten beschouwd als tot hun verbond te behooren en meenden zij dus aanspraken te mogen doen gelden op den opengevallen bestuurszetel. Nevens 's vorsten oudsten wettigen zoon, den bezadigden en niet van kennis ontblooten SOEMANGA ROEKKA, deden zich dan ook èn de aroe matowa van Wadjo èn twee aan het Sidenrengsche vorstenhuis verwante Wadjosche prinsen als pretendenten op, en zij lieten geene middelen onbeproefd om hun doel te bereiken. Daarentegen wenschte SOEMANGA ROEKKA — door wiens verheffing de belangen van het Gouvernement het meest zouden worden gediend — steunende op zijne rechten, die reeds in 1861 door wijlen zijn vader en den hadat van Sidenreng erkend waren, voor zijne verkiezing niet te ijveren, ofschoon hij door zijne langdurige afwezigheid uit Sidenreng (sedert 1872 had hij zich beurtelings te Makasser en in Sawitto opgehouden) velen in Sidenreng van zich had vervreemd. De gouverneur meende onder deze omstandigheden de aanvankelijk betrachte onzijdigheid te moeten laten varen en zond een ambtenaar naar Sidenreng om bij hadat en grooten de belangen van SOEMANGA ROEKKA te bespreken, niet alleen omdat het vaststond dat door diens verkiezing de wensch van den overleden vorst zou vervuld worden, maar ook omdat SOEMANGA ROEKKA de eenige candidaat was van wien men kon verwachten dat hij Sidenreng van Wadjo's eerzuchtige invloeden zou weten los te maken. De uitslag der verkiezing, die eerst in 't laatst van November te Rappang plaats had, viel geheel ten voordeele uit van SOEMANGA ROEKKA, die, eenige dagen te voren van Sawitto naar Rappang gekomen, alle stemmen der kiesheeren op zich vereenigde, en bij zijne huldiging, welke eenige weken later (1 Januari jl.) — bij de begrafenis van den overleden vorst — plaats had, ook door de volkskeuze als vorst van Sidenreng en Rappang erkend werd. Bij deze plechtigheid waren al de vorsten van den Adja Tapparang-bond, sommige Wadjosche vorsten en nagenoeg de geheele mannelijke bevolking van Sidenreng tegenwoordig. Opmerking verdiende het dat onder de niet aanwezige Wadjosche vorsten behoorden de aroe matowa, zoomede de invloedrijke AROE PADALI (over wien zie het verslag van 1881 blz. 18), en zulks niettegenstaande laatstgenoemde reeds maanden te voren eenige troepen had op de been gebracht, zoo het heette, om den overleden vorst van Sidenreng en Rappang de laatste eer te bewijzen. Ontegenzeggelijk is door de optreding van SOEMANGA ROEKKA als hoofd van den Adja Tapparang-bond het streven van Wadjo om zich buiten zijne grenzen te doen gelden zeer gebreideld. Ook voor Sidenreng zelf belooft het bestuur van den nieuwen vorst heilzame gevolgen, mits hij de noodige bezadigdheid betoone in zijne hervormingsplannen en tevens zich van handelingen onthoude die aan Wadjo reden tot aanstoot zouden kunnen geven. Een van zijne eerste maatregelen, waaraan ook de gouverneur zijn bijval heeft kunnen schenken omdat de Sidenrengsche bevolking daardoor van een drukkenden last ontheven werd, was de afschaffing van het monopolie op den verkoop van tabak en sirih. Ook lag het in de bedoeling van SOEMANGA ROEKKA om al dadelijk het hanenvechten en dobbelen te verbieden, maar van dit besluit is hij op aanraden van den gouverneur, die de toestanden daarvoor nog niet rijp achtte, teruggekomen.

Uitgezonderd de Wadjosche vorsten, die zich in afwachting van den afloop der Sidenrengsche troonsopvolging teruggetrokken hielden, kan van de verschillende inlandsche vorsten op Celebes gezegd worden dat hunne verhouding tot het Gouvernement niets te wenschen overliet. Vooral was dit het geval met de bestuurders van Boni en Goa, die zich meer en meer bij ons gezag aansluiten. Aan de vorstin van eerstgenoemd rijk werd door den gouverneur een bezoek gebracht. In het gebied van Soppeng overleed in Augustus 1882 DATOE BAKKA, gescheiden gemaal van de leenvorstin van Tanette, welke prins in vroegere jaren (verg. het verslag van 1873 blz. 21) het Gouvernement meermalen bemoeielijkt had. Ook kwam in 1882 (in Februari) een der vorsten op het eiland Sumbawa te overlijden, namelijk de sultan van Dompo, die opgevolgd werd door zijn oudsten zoon. In het landschap Sumbawa, mede op het eiland van dien naam, bleef nog altijd het

ambt van rijksbestierder onvervuld (verg. het vorig verslag blz. 19).

In October 1882 werd door een ambtenaar van Makasser de stand van zaken opgenomen in de Boegineesche nederzetting aan de Kendari- of Vosmaersbaai (aan de oostzijde der zuidoostelijke landtong van Celebes), ook ten einde de bewoners voor zooveel noodig in te lichten nopens den van bestuurswege ingevoerden maandelijkschen stoomvaartdienst tusschen Kendari en Makasser (zie vorig verslag blz. 90). Van de zijde der Roomsch-Katholieke missie in Nederlandsch-Indië wordt er aan gedacht om een geestelijke naar de Kendari-baai af te vaardigen, ten einde de noodige inlichtingen in te winnen nopens de geschiktste wijze waarop van daar uit het zendingswerk onder de Alfoeren van het binnenland zou kunnen worden voorbereid. Het denkbeeld der vestiging van een Roomsch-Katholieken zendingspost aan de Kendari-baai ontmoet bij den gouverneur van Celebes en ook bij de Indische Regeering in beginsel geen bezwaar.

Door de oorlogsstoomschepen *Sumatra* en *Bandjermasin* werd in het afgeloopen jaar in de wateren van het station Celebes de vlag vertoond. Eerstgenoemd vaartuig bezocht o. a. herhaaldelijk Paré Paré ten einde wegens den Sidenrengschen verkiezingsstrijd in de nabijheid te zijn.

§ 16. *Menado.*

De politieke toestand bleef ook gedurende 1882 zeer bevredigend. Onder de verschillende bestanddeelen der bevolking openbaarde zich nergens een slechte geest jegens het bestuur, en van bewegingen op godsdienstig gebied viel niets te bespeuren. Terwijl de Christelijke leer in de Minahassa en op de Sangi- en Talaut-eilanden bleef veld winnen, werd zoowel daar als in de overige gedeelten van het gewest, met namen in Gorontalo, de landschappen in de bocht van Tomini en die op de noordkust van Celebes, weinig vernomen van Mohammedaansche propaganda. De gezondheidstoestand was over het algemeen vrij gunstig. Wel deden zich nu en dan gevallen van koorts en buikziekte voor, doch zij waren niet van ernstigen aard, behalve op de Sangi- en Talaut-eilanden, waar die ziekten nog al offers eischten. De veiligheid van personen en goederen liet, voor zooveel de Minahassa betreft, weinig te wenschen over. De toestand van den handel kon bevredigend worden genoemd. Ook de rijstoogst viel gunstig uit. Op 29 December jl. had eene hevige overstrooming plaats in de afdeelingen Menado en Kema, waarbij 48 menschen het leven lieten, vele velden vernield en drie groote alsmede eenige kleine bruggen stuk geslagen werden. Twee negorijen in de afdeeling Kema spoelden geheel weg. De totale schade wordt op ruim één ton gouds begroot. Tot spoedige leniging van de ramp werd van bestuurswege het noodige gedaan, terwijl ook de particuliere liefdadigheid zich niet onbetuigd liet.

Omtrent de niet onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelten van dit gewest is nog het volgende te melden.

Op de Sangi- en Talaut-eilanden werd in de tweede helft van 1882 voor het eerst een gouvernements-vertegenwoordiger geplaatst. De daartoe bestemde controleur (verg. vorig verslag blz. 20) werd door den resident op eene conferentie met de betrokken radja's te Taroena geïnstalleerd. In Gorontalo en de landschappen aan de bocht van Tomini bleef de inwendige toestand minder gunstig. Onze aanrakingen met de leenstaatjes die zich westwaarts van de Minahassa langs de noordkust van Celebes uitstrekken, bleven van vriendschappelijken aard. Al de radja's kwamen bij den resident hunne opwachting maken, waarna in bijna alle landschappen door den resident een tegenbezoek werd gebracht. De vlag werd, behalve door het gouvernementsstoomschip *Havik*, vertoond door de oorlogsstoomschepen *Banka* en *Batavia*. Laatstgenoemde bodem bezocht o. a. de Talaut-eilanden (April 1882) tot het houden van een onderzoek te Beo op Karakelang naar de handelingen van den gezagvoerder van het Engelsche schip *Pym*, die aldaar reeds van December 1881 af (voor de tweede maal) vertoefde en zich zoowel op Karakelang als op Kabroeang allerlei inmenging in de zaken der bevolking veroorloofde, ook nadat hem onder het oog was gebracht (o. a. door den hoofddjaksa van Menado, toen deze zich in de Talaut-groep tijdelijk in commissie bevond,) dat hij zich door zijne aanmatigingen schuldig maakte aan miskenning van 's Gouvernements gezag. Het bleek ook dat de gezagvoerder van de *Pym* den radja van Beo, na dezen geheel onder zijn invloed te hebben gekregen, in strijd met het verbod in Indisch Staatsblad 1876 n°. 302, van geweren had voorzien. Een door de *Batavia* te Beo gevonden voorraad vuurwapenen, die van de *Pym* afkomstig was, werd in beslag genomen. Van de uitkomsten der verder door de *Batavia* gehouden onderzoekingen werd aan den bewusten vreemdeling mededeeling gedaan, met aanzegging om binnen een bepaald aantal dagen met zijn schip de Sangi- en Talaut-eilanden te verlaten, aan welken last hij gevolg gaf.

In Februari jl. werd alsnog door den Gouverneur-Generaal bekrachtigd de akte van verband in December 1880 te Menado onderteekend door den reeds in 1878 opgetreden nieuwen radja van Taroena (Sangi-eilanden), en tevens goedgekeurd de in 1880 door de mantri's van Bolang-Itam (noordkust van Celebes) gedane keuze van een opvolger voor den in 1876 afgezetten radja van gemeld landschap. De resident van Menado ontving tevens machtiging om bij de eerste geschikte gelegenheid zoowel met de Sangische radja's als met de besturen der rijkjes op de noordkust van Celebes te onderhandelen over eene herziening — op den voet van een voor al deze landschappen aangenomen model-contract — van de voorwaarden waarop zij hun gebied van het Gouvernement in leen hebben.

§ 17. *Amboina.*

Op Amboina en de nabij gelegen Oeliasser-eilanden kon de algemeene stand van zaken vrij gunstig worden genoemd. Zoowel hier als op de overige tot dit gewest behoorende eilanden, waarvan er velen door den resident in het afgeloopen jaar eens of meermalen werden bezocht, was de politieke toestand over het algemeen bevredigend en liet de goede verstandhouding met hoofden en bevolking slechts weinig te wenschen over. In de afgelegen onderhoorigheden, waar in 1882 vertegenwoordigers van het Europeesch gezag (posthouders) zijn opgetreden, werden nu en dan klachten aangebracht over afpersingen van allerlei aard en kwamen ook eenige gevallen van slavenhandel aan het licht, welke overtredingen door den resident zoo goed mogelijk werden berecht.

De vestiging van de bedoelde ambtenaren, meerendeels door den resident in persoon geïnstalleerd, ondervond nergens tegenkanting. Velen hadden zich, bij hunne eerste inrichting, te verheugen in de behulpzaamheid der bevolking. Hunne indienststelling werkte nuttig. Op onderscheidene plaatsen werden door hun toedoen geschillen, die zich in ongeregeldheden dreigden op te lossen, in der minne beslecht. Waar volksziekten zich vertoonden (over 't algemeen had men in 1882 in deze residentie, wat den gezondheidstoestand betreft, niet te klagen) waren zij in de gelegenheid om aanzoeken tot het erlangen van geneesmiddelen te bevredigen, terwijl hunne aanwezigheid ook aan de behartiging van andere volksbelangen ten goede kwam. Op de weinig bekende Tenimber- en Timorlaut-eilanden, in twee posthouders-afdeelingen (Larat en Sejra) verdeeld, toonden een paar negorijen het noodige ontzag te missen, en dreigde de aanmatigende houding der bewoners ook over te slaan tot andere negorijen, die door de kwaadwilligen overgehaald werden om zich insgelijks van elke aanraking met de posthouders los te maken. Om een voorbeeld te stellen, is bij een gouvernementsbesluit van 9 Februari jl. bepaald dat aan de negorijen van welke de opruiing was uitgegaan — Keliobar op het eiland Larat en Ililiet op Timorlaut — ingevolge 's lands gebruik eene zware boete zou worden opgelegd, bedragende voor elk 100 lorlora's goud (ongeveer f 1300), met aanzegging dat het Gouvernement hun de kracht van het geschut zou doen gevoelen indien de boete niet binnen den bepaalden tijd mocht betaald zijn.

Omtrent den landbouw wordt voor het eerst gemeld dat de herhaalde aansporingen van het Europeesch bestuur om daarvan meer werk te maken niet zonder vrucht zijn gebleven. Er viel op de meeste eilanden vooruitgang te bespeuren in het aanplanten van sago, klappers, kruidnagelen, muskaatnoten en koffie. Vooral nam de teelt van kasbi of zoete cassave zeer toe. De uitkomsten van den rijstoogst op Boeroe, Ceram, Babber en Aroë bleven vooralsnog onbeduidend. De kruidnageloogst op Ambon en de Oeliassers

slaagde boven verwachting. Ook legde men zich meer toe op het verkrijgen van bosch- en zeeproducten. Op Ceram ging vrij veel om in dammar, rottan en sago, en op Aroë, alsmede op de Tenimber- en Ceramlaut-eilanden in tripang, karet, paarlmoerschelpen, vogelnestjes en agar-agar.

Over 't algemeen komt er in den handel in deze streken meer leven. Op Kei en Aroë schijnen ook Europeanen den opkoop van bosch- en zeeproducten te willen ondernemen. Aan één zoodanigen ondernemer werd reeds vergunning verleend om zich daartoe op Kei te vestigen, terwijl bij een ander het plan bestond zich op Aroë neder te zetten. Ook de handelsbezoeken van Arabieren en andere vreemde oosterlingen worden menigvuldiger en in verband daarmede neemt, daar waar de bevolking nog heidensch is maar van lieverlede het heidendom begint te ontwassen, ook het Mohammedanisme toe. Op Klein-Kei gaf de propaganda van een paar achtergebleven Arabieren aanleiding tot klachten van de zijde der Alfoersche (heidensche) hoofden. Op Aroë veroorzaakten de bedriegerijen van een zoogenaamden wonderdoener eenige opschudding, terwijl onder het Mohammedaansche deel der bevolking van Saparoea eenige beweging werd gaande gemaakt door twee van Mekka teruggekeerde ijveraars die verandering wilden brengen in de tot dusver nageleefde Mohammedaansche instellingen. De evangelie-verkondiging door de in verschillende gedeelten van dit gewest geplaatste hulppredikers en godsdienstonderwijzers werkte gedurende het afgeloopen jaar niet onvruchtbaar. Eenige heidensche strandnegorijen op Ceram verzochten in de Christelijke leer te worden onderricht, welk verlangen aan de kerkelijke autoriteit te Amboina werd overgebracht. Aan de voorgenomen beschikbaarstelling van nog twee hulppredikers voor de zuidelijke onderhoorigheden dezer residentie (één voor de Aroë-eilanden en één voor de eilanden Letti, Moa en Loewang) kon, door onvoltalligheid van het aantal dezer voorgangers, nog geen gevolg worden gegeven. Vooralsnog is in bedoelde onderhoorigheden slechts één hulpprediker werkzaam, en wel ter standplaats Wonreli (Kisser) voor den vereenigden dienst op Kisser en Roma. Op Letti is intusschen sedert het najaar van 1881 een van Amboina overgekomen inlandsche godsdienstonderwijzer in dienst gesteld. De hulpprediker had veel te klagen over de belustheid der Kissersche bevolking op sterken drank. Het misbruik, daarvan door hoofden en bevolking gemaakt, was eene groote belemmering voor de vruchtbare uitoefening van zijn dienstwerk [1]).

Aan de hand der hier ontvangen mededeelingen betreffende de reizen des residents is verder nog het volgende aan te stippen.

De 200 zoogenaamde mestiezen, die zich op Kisser hebben voortgeplant (verg. het verslag van 1881 blz. 21), lagen gedurig met den orang-kaija overhoop, die van hen allerlei diensten vergde. Bij gelegenheid van 's residents verblijf op Kisser (October 1882) werden zij aan het gezag van dit hoofd onttrokken en onder een eigen kapala-kampong (wijkmeester) gesteld, rechtstreeks ondergeschikt aan den posthouder der afdeeling Letti. Een tweetal hoofden van Kisser en Letti en één van het nog zeer onbeschaafde eiland Wetter werden op hun verzoek in de gelegenheid gesteld om naar Amboina mede te gaan, ten einde die plaats te zien en iets te leeren dat later in het belang of ten nutte hunner onderhoorigen zou kunnen strekken. Aan sommige Wettersche strandradja's, die daarvan nog niet voorzien waren, werden Nederlandsche vlaggen uitgereikt, in de eerste plaats aan de kampongs waar de Portugeesche onderdanen van Timor veelvuldig ten handel komen. Op de Kei-eilanden en op Oost-Ceram vond de resident het opiumgebruik zeer toegenomen. In de afdeelingen Kei, Babber en Damme bezocht hij o. a. de eilanden Kei-Tenimber, Daai en Teon, waar nog nimmer of uiterst zelden een ambtenaar geweest was. Op Kei-Tenimber, gelegen ten zuidwesten van Klein-Kei en rijk aan klapperboomen, woont eene nijvere, tamelijk beschaafde bevolking, die zich onledig houdt met de vervaardiging van groote prauwen en met den landbouw. De radja van het eiland, wiens kampong Nebar zich op een schier ongenaakbaar koraalblok omstreeks 100 voet boven den zeespiegel verheft, werd door den resident in zijne waardigheid bevestigd. Onder de bevolking van Daai, die, ofschoon nimmer met blanken in aanraking geweest, zich weinig schuw betoonde, werden vele lepralijders aangetroffen. De kampongs waren regelmatig aangelegd en hadden een goed aanzien. Op Teon had men te doen met eene goedaardige bevolking, die, na de vroeger op het eiland sterk geheerscht hebbende pokziekte, nog uit ruim 1200 zielen bestond, verdeeld over vijf kampongs. De lieden leefden zeer vreedzaam en hielden zich met den landbouw bezig (vooral de vrouwen). Langs de berghellingen verbouwde men padi, obi en djagong. Aan de voornaamste hoofden werden akten van aanstelling uitgereikt.

Betreffende eene inspectie des residents op de eilanden Manipa en Kelang in de vroegere afdeeling Hila, doch thans behoorende tot het ressort van den posthouder te Kairatoe (West-Ceram), vindt men nog het volgende aangeteekend. Op Manipa werden een viertal zindelijke kampongs bezocht, wier bevolking, grootendeels uit vreemdelingen bestaande, zich hoofdzakelijk onledig houdt met het bereiden en verkoopen van sago. De weinige klappers, die men er teelt, worden op het nabijgelegen eiland Boeroe van de hand gezet. De visscherij is onbeduidend. Langs de zuidkust groeien vele kajoepoetihboomen, waarvan echter, wegens de weinige oliedeelen die de bladeren bevatten, geen partij wordt getrokken. Op Kelang werd de eenige aan de noordwestkust van het eiland gelegen kampong in de zoogenaamde straat Sole aangedaan. Deze nederzetting bestaat grootendeels uit Soelaneezen, Djiloloreezen, Mandareezen, Makassaren en andere volken uit den Archipel, die hun bestaan vinden in handel en vischvangst. Aangezien het vermoeden bestond dat deze lieden de bevolking van West-Ceram van kruit en vuurwapenen voorzagen, werd den betrokken posthouder opgedragen de kampong herhaaldelijk te bezoeken om dien verboden handel te keer te gaan. Het aantal in de straat Sole woonachtige lieden bestond volgens opgaven der hoofden uit 450 zielen.

§ 18. *Ternate.*

Belangrijke feiten van politieken aard vielen in dit gewest niet voor. Rust en tevredenheid werden nergens verstoord en de goede verstandhouding met de sultans van Ternate, Tidore en Batjan bleef gehandhaafd. Echter moest eerstgenoemde, die van zekere aanmatiging begon blijk te geven en er op uit scheen om, o a. wat de belastingheffing betrof, tot de oude toestanden terug te keeren, bij een kabinetsschrijven van den Gouverneur-Generaal gewaarschuwd worden tegen ontduiking van de door hem in 1879 aanvaarde bestuursvoorwaarden. Deze vermaning schijnt veel indruk op den Ternataanschen bestuurder te hebben gemaakt; hij heeft althans in eene samenkomst met den resident (Januari 1883) alleszins voldoende toezeggingen gedaan. Op godsdienstig gebied ontbrak het niet aan ijverige pogingen van hetzelfde sultansbestuur tot uitbreiding van den Islam onder de Alfoeren. Soms schroomde men niet dwangmiddelen daartoe te bezigen, zoodat het Europeesch bestuur zich genoodzaakt zag om herhaaldelijk tusschenbeide te treden en den Alfoeren te verstaan te geven dat zij niet genoodzaakt konden worden het Mohammedaansch geloof te omhelzen. Het werk der evangelisatie maakte weinig of geen vorderingen, niettegenstaande op Nieuw-Guinea vijf en op Halmaheira twee zendelingen, allen behoorende tot het Utrechtsche zendelinggenootschap, ijverig werkzaam bleven. Zij zijn echter bij de heidensche bevolking zeer gezien, en nu moge het met de bekeeringszaak vooralsnog niet naar wensch gaan, toch brengt de zendingsarbeid onder deze natuurmenschen zekere beschaving te weeg, die voor de toekomst niet anders dan weldadig kan werken.

Voor zooveel vernomen werd, viel over den gezondheidstoestand over het algemeen weinig te klagen. Ter hoofdplaats Ternate heerschten in de eerste helft van 1882 malaria-koortsen, vermoedelijk ontstaan door eenig grondverzet in de nabijheid der bewoonde buurten ten behoeve van den aanleg van wegen. De koortsen bleven zonder doodelijken afloop en waren vrij spoedig geweken. De handel breidt zich meer en meer uit, getuige o. a. het aangroeiend getal der op Ternate te huis behoorende handelsvaartuigen, waaronder in 1882 reeds 3 stoombooten en 1 stoombarkas.

[1]) Onder de bevolking van Kisser telde men omstreeks 1000 Christenen, en onder die van Roma 285. De Christengemeenten op Letti en de Aroë-eilanden moeten uit omstreeks 580 en 280 zielen bestaan.

Alleen de uitvoer der van Nieuw-Guinea aangebrachte gom-copal bedroeg in 1882 15 600 pikols. De landbouw — het werd reeds meermalen opgemerkt — is in dit gewest van weinig beteekenis. Waar rijst werd verbouwd — voornamelijk op Halmaheira — slaagde het gewas uitstekend. Van den sago- en arènpalm (beiden voor vele inlanders eene bron van inkomsten) werd voortdurend veel werk gemaakt.

Geruchten als zouden Westersche vreemdelingen zich zonder daartoe bekomen vergunning op Waigeoe hebben nedergezet, bleken, bij een door den controleur ter beschikking van den resident met het oorlogsstoomschip *Batavia* ingesteld onderzoek ter plaatse (Juni 1882), in zoover eenigen grond te hebben gehad dat werkelijk de bemanning van een reeds weder van Waigeoe vertrokken schoener onder Engelsche vlag, de *Ocean Pearl*, zich eenigen tijd aan de Tofogbaai ter noordkust van het eiland had opgehouden. Toen de vreemdelingen daartoe de vergunning van den radja hadden gevraagd, had deze laatste hen naar den sultan van Tidore verwezen. De reis naar Tidore schijnt aanvankelijk verhinderd te zijn geworden door ziekte onder het scheepsvolk. Met behulp van eene op het eiland ineengezette stoombarkas was echter de *Ocean Pearl*, weinige dagen vóór de komst van den controleur op Waigeoe, naar Ternate vertrokken, waar de resident van den gezagvoerder — Duitscher van geboorte, maar genaturaliseerd Engelschman, — de bevestiging vernam van de op Waigeoe verkregen inlichtingen. Of werkelijk het plan tot eene eigenlijke nederzetting op Waigeoe bestaan had, is niet met zekerheid te zeggen.

Evenals Waigeoe wordt ook Nieuw-Guinea's noordwestkust in toenemende mate voor handelsoogmerken aangedaan. In October/November 1882 bezocht de resident eenige plaatsen en eilanden langs genoemde noordwestkust en deed toen de ervaring op dat op sommige plaatsen de inboorlingen in beschaving en welvaart waren vooruitgegaan. Ofschoon het handelsverkeer nog altijd op ruilhandel neerkwam, begon toch hier en daar de bevolking onzen rijksdaalder reeds niet meer te versmaden, al kent zij het eigenlijk gebruik van het geld nog weinig of niet. De bewoners van Doreh en Mansinam bleken reeds vrij goede handelaren te zijn geworden, althans men vernam dat zij tegen eenige belooning, hetzij in geld of wel in lijnwaden, handelsgoederen van Ternataansche of andere kooplieden in ontvangst namen en daarmede met kleine vaartuigen naar de verder gelegen eilandjes gingen om ze aldaar te verkoopen of eigenlijk tegen boschproducten enz. te ruilen. Hadden zij genoegzame lading verzameld, dan keerden zij naar hunne woonplaatsen en de op hen wachtende schepen terug. Behalve Doreh, Mansinam en Andai werden bezocht de eilanden Jobi, Wakai of Duperrey, Komamba, Biak en Mafoor, terwijl ook, deels op de heenreis, deels op de terugreis, Gebeh, Waigeoe en Salawatti werden aangedaan. De reis geschiedde met het tijdelijk ten dienste der gouvernementsmarine gehuurde particuliere stoomschip *Sing Tjing*. Te Mansinam waren één en te Ansoes op Jobi twee handels-établissementen van Europeesche ingezetenen van Ternate. Bij een dezer laatste nederzettingen was een zeehoofd gebouwd. Ten aanzien van de ondernemers en hun omgang met de bevolking verkreeg de resident zeer bevredigende indrukken. Toonden de inboorlingen van de bezochte plaatsen schier nergens eenige schuwheid, op Komamba zag men eene verlaten kampong en scheuen de inwoners naar het gebergte gevlucht. De sengadji van Gebeh en eenigen zijner onderhoorigen zijn eenigszins de Engelsche taal machtig; zij hadden die kennis overgehouden van hunne aanrakingen met Engelsche of Amerikaansche walvischvaarders die vroeger het eiland plachten aan te doen om zoet water in te nemen.

Het Ternataansch gedeelte van de Oostkust van Celebes, zoomede de Soela- en Bangaai-eilanden, insgelijks aan Ternate onderhoorig, werden bezocht door den reeds genoemden controleur (April 1882). Eerstbedoeld gebied schijnt een vruchtbaar land te zijn. Rijst en peulvruchten worden er, zij het ook alleen voor binnenlandsch verbruik, geteeld, terwijl er overvloedig vruchtboomen worden aangetroffen. De Mohammedaansche strandbevolking drijft handel met de bewoners van Gorontalo en Badjo, waarbij vooral dammar een artikel van uitvoer is. Deze harssoort, zoomede honig, wordt door de strandbewoners opgekocht van de in het binnenland, op minstens 2 à 3 dagreizen afstands, gevestigde Alfoeren. De slavernij heet ook op dit gedeelte van Celebes afgeschaft. Echter komen nog wel eens overtredingen te dien aanzien aan het licht.

De posthouder op de Soela-eilanden, te Sanana op Soela-Bessi gevestigd, hing van het inlandsch bestuur aldaar geen gunstig tafereel op. De hoofden zoeken zich te verrijken door het misbruiken van de werkkrachten hunner onderhoorigen. Om zich aan dien druk te onttrekken, moeten in de laatste jaren een 1000tal lieden van Soela-Bessi naar het naburige Boeroe zijn verhuisd. Thans telt Soela-Bessi nog 3500 à 4000 zielen, verspreid over 12 dicht bijeen liggende kampongs, elk onder een sengadji. Men vindt eene missigit in de hoofdnegorij, terwijl elke kampong haar eigen langgar bezit. Tuinbouw en een weinig vischvangst zijn voor den minderen man de hoofdbronnen van bestaan. Rijst wordt in de binnenlanden verbouwd en werd vroeger ook uitgevoerd, doch in de beide laatste jaren niet meer. Was, klapperolie en matten behooren mede tot de artikelen van uitvoer. Ingevoerd worden lijnwaden en ijzerwerk. In zijne besprekingen met den salahakan en de mindere hoofden liet de controleur niet na hun ernstig de op hen rustende verplichtingen onder het oog te brengen. Den sedert kort opgetreden salahakan werd de eed van trouw afgenomen.

In het rijk van Bangaai vertoefde de controleur zoowel op het eiland van dien naam als op een paar plaatsen (Kentong en Mendono) in het Bangaaische gebied ter Oostkust van Celebes, en zulks o. a. met het doel om onderzoek te doen naar de geschiktheid der personen die in aanmerking kwamen ter vervanging van den in 1880 overleden radja. (Sedert is, in overleg met het Ternataansche sultansbestuur, in die waardigheid voorzien, en heeft de nieuwe radja te Ternate uit handen van den resident zijne aanstelling ontvangen.) Ook onderzocht de controleur of niet eene der genoemde plaatsen op de vaste kust van Celebes als standplaats van den posthouder van Bangaai meer aanbeveling verdiende dan de ongezonde hoofdplaats Bangaai. Op Bangaai zijn de strandbewoners Mohammedanen, terwijl heidensche Alfoeren het binnenland bewonen. Deze laatsten houden zich met den landbouw op en met het verzamelen van was; de strandbewoners met handel en tuinbouw. Op het naburige eiland Peling, mede tot de Bangaai-groep behoorende en uitsluitend door Alfoeren bewoond, groeit ook koffie, welk product er wordt opgekocht door Badjoreezen, Chineezen en lieden van Gorontalo.

Het sultanaat van Batjan leed in 't laatst van 1882 een groot verlies door het overlijden van den zeer geschikten djoegoegoe (rijksbestierder), die feitelijk het bewind in handen had, daar de sultan door zijne verslaafdheid aan opium niet in staat is om zelf te regeeren. Bij den aanvang van 1883 was nog geen nieuwe djoegoegoe gekozen. Ter hoofdplaats Batjan, waar zich eene kleine militaire bezetting bevindt, ontstond in Februari jl. bij het doen van saluutschoten een brand die het fort en al wat zich daarin bevond vernielde. Gelukkig had men de munitie tijdig kunnen verwijderen. De »Batjan-maatschappij" trad in 1882 ook op het gebied van den landbouw handelend op door een begin te maken met de exploitatie van het haar afgestane terrein.

§ 19. *Timor.*

In dit nog achterlijk gedeelte onzer buitenbezittingen deden zich ook in het afgeloopen jaar geen gebeurtenissen voor die een nadeeligen invloed hadden op 's Gouvernements belangen. Oneenigheden tusschen landschappen onderling of tusschen strand- en bergvolken waren weder niet zeldzaam. Waar het aan de bemiddelende tusschenkomst onzer ambtenaren niet mocht gelukken de geschillen bij te leggen, waren de omstandigheden nergens van dien aard dat het Gouvernement zich geroepen achtte om maatregelen van repressie te nemen.

Met het daartoe voor korten tijd beschikbaar gestelde oorlogsstoomschip *Sumatra* werd in Mei 1882 door den resident een bezoek gebracht aan Rotti, Savoe, Soemba en Flores, terwijl ook een gedeelte der binnenlanden van Timor door hem bereisd werd. In het belang van land en volk hebben die inspectie-tochten eene nuttige uitwerking gehad. Op verschillende plaatsen buiten het eiland Timor ware echter een langer verblijf gewenscht geweest. Nu onlangs (verg. hoofdstuk E) een gouvernements-stoomschip

voor vast in den Timor-archipel is gestationneerd, zal voortaan de gemeenschap met de verschillende onder dit gewest ressorteerende eilanden beter kunnen onderhouden worden.

In den ongunstigen toestand van Larantoeka (Flores) kwam in den loop van 1882 een gunstige ommekeer, zoodat de civiele gezaghebber te Posto er toe kon overgaan (Juli 1882) om de derwaarts gedetacheerde gewapende politiemacht, de verstrekte geweren enz. (verg. vorig verslag blz. 25) naar Koepang terug te zenden. Sedert zijn weder af en toe door het bergvolk kleine ongeregeldheden gepleegd, zoodat tot gerustst elling van de leden der Roomsch-Katholieke missie in Larantoeka de stationneering van eene gewapende boot voorloopig blijft gehandhaafd.

Op Soemba bleef de beruchte radja van Lewa van alle toenadering afkeerig. In 't laatst van 1882 moet hem door een paar zijner naburen, de radja's van Lakoba en Tobeloboka, tegen wie hij met 500 man, onder aanvoering van zijn pleegzoon OMBOE DJAMMA, was opgetrokken, eene geduchte nederlaag zijn toegebracht, waardoor hij veel van zijn aanzien onder de Soembaneezen verloren heeft. Op de uitlevering van hem en zijn pleegzoon is door den resident eene aanzienlijke promie gesteld.

Een broeder van den liorai (keizer) van Groot-Sonnebait (Timor) pleegde eenige ongeregeldheden in het gebied van den radja van Amarassi. Deze overigens onbeduidende zaak is te betreuren, omdat de liorai, die beloofd had zijne opwachting bij den resident te komen maken en reeds op weg was naar de hoofdplaats, er aanleiding in vond om terug te keeren en den resident te laten weten dat hij nu niet te Koepang durfde komen. Hij zond echter een 20jarigen zoon in zijne plaats, die ter hoofdplaats eenige dagen heeft doorgebracht.

Door een geweldigen storm, die woningen, veldgewassen en vruchtboomen ter aarde sloeg, werd in Maart 1882 inzonderheid de bevolking van Rotti en Savoe zeer geteisterd. Op het vernemen van de ramp werden eenige handelaren te Koepang door het bestuur aangespoord om rijst en djagong naar de noodlijdende plaatsen aan te voeren. Eenige honderden pikols rijst werden dientengevolge op beide eilanden aangebracht, waardoor voorshands eene voldoende voorziening in de behoefte aan voedingsmiddelen werd verkregen.

Over 't algemeen was de oogst van veldgewassen op de verschillende eilanden niet zeer ruim. Op Timor werkte daartoe mede het gemis aan karbouwen, een gevolg van de veeziekte die er geheerscht heeft.

De algemeene toestand van den handel kon bevredigend worden genoemd.

Epidemiën kwamen niet voor.

§ 20. *Bali en Lombok.*

De met 1 Juli 1882 in deze residentie ingevoerde nieuwe orde van zaken, waardoor alleen verandering kwam in onze verhouding tot de Balische landschappen Boeleleng en Djembrana (verg. vorig verslag blz. 26 en 70) ontmoette geen bijzondere moeilijkheden. Alleen viel in den eersten tijd bij sommige districtshoofden (poenggawa's) zeker gebrek aan zelfvertrouwen op te merken, waardoor zij in hunne dienstbemoeienissen nog dikwerf de tusschenkomst inriepen van het afgetreden inlandsch bewind in stede van zich rechtstreeks te wenden tot het daarvoor in de plaats getreden Europeesch bestuur.

De resident, die kort na zijn optreden een groot gedeelte van Boeleleng en Djembrana doorreisde, vond overal de bevolking welvarend en tevreden. Een der eerste zorgen van het Europeesch bestuur was het in goeden staat brengen van de wegen, die vooral in Boeleleng verbetering behoefden. Na afloop van den veldarbeid werd daartoe van heerendienstplichtigen gebruik gemaakt. Een gemakkelijk verkeer met de aangrenzende vorstenrijken wordt van veel belang geacht om in toenemende mate den handel in koffie naar Boeleleng te trekken. De oogst van dit artikel was in 1882 op Bali zeer ruim; de groote daling der marktwaarde belemmerde echter den omzet. Niettemin was de algemeene toestand van den handel, voor zooveel Boeleleng betreft, zeer gunstig te noemen; in Djembrana was die minder bevredigend. Leverde in Boeleleng de rijstoogst over 't algemeen vrij voldoende uitkomsten op, die in Djembrana was overvloediger dan ooit.

Over den gezondheidstoestand viel alleen gedurende een gedeelte van het jaar in Boeleleng te klagen wegens het voortduren van de in 1881 aldaar uitgebroken cholera-epidemie.

Op godsdienstig gebied viel niets bijzonders voor. De Islam maakt onder de Balineezen weinig of geen vorderingen. Ook in het afgeloopen jaar deden zich geen andere overgangen tot den Islam voor dan ter gelegenheid van eenige huwelijken met Mohammedanen. Daarentegen keerden eenige Mohammedanen weder terug tot den Hindoegodsdienst. Pogingen tot evangelisatie werden niet meer aangewend.

Omtrent de vorstenrijken valt het volgende aan te teekenen. De gezantschappen, derwaarts afgevaardigd tot overbrenging van de brieven der Regeering, bevattende kennisgeving der optreding van een afzonderlijken resident voor Bali en Lombok, werden overal, behalve in Bangli, op passende wijze ontvangen. De vorst van Bangli, met wien wegens een reeds vroeger ontstaan grensgeschil onze verhouding aanvankelijk van eenigszins gespannen aard was, heeft zich echter later voldoende verontschuldigd. Het grensgeschil, dat op zich zelf van weinig beteekenis is en slechts de vraag betreft of gedeelten van een paar dessa's tot Boeleleng dan wel tot Bangli behooren, is intusschen nog niet opgelost. Sommige vorsten, en wel juist die welke zich het zwakst gevoelen, schijnen eenigermate beducht dat het Gouvernement door de verheffing van Bali en Lombok tot een afzonderlijk gewest zich meer dan vroeger in hunne zaken zal gaan mengen. Onze ambtenaren onthouden zich echter van alles wat aan dit wantrouwen voedsel zou kunnen geven. Bedoelde radja's leggen een streven aan den dag om, ten behoeve der regeling van hunne gemeenschappelijke belangen, onderling een bond te vormen met Kloengkoeng aan het hoofd. De weigering van Bangli om aan de daartoe betrekkelijke samenkomsten deel te nemen, zou — volgens de laatste berichten — tot moeielijkheden tusschen dat rijkje en de overige zelfbesturende radja's kunnen leiden. Opmerkelijk is het dat in de aanzienlijkste en 't krachtigst geregeerde rijkjes van Bali en Lombok, zooals Tabanan, Gianjar, Karang Assem en Lombok, het Europeesch bestuur de minste moeite ondervindt in de afdoening van hangende zaken.

Naar aanleiding van klachten, door den eigenaar van een in 1881 op de kust van Badoeng gestranden Nederlandsch-Indischen schoener bij den resident ingebracht en daarin bestaande dat een deel der uit het wrak geborgen goederen verduisterd zou zijn, werd door een naar Badoeng gezonden controleur bij den vorst onderzoek naar het gebeurde gedaan (September 1882). De controleur werd behoorlijk ontvangen. Het onderzoek leverde echter niet veel op, daar het Badoengsch bestuur beweerde dat de berging naar behooren was geschied en de goederen in het openbaar verkocht waren. Als netto opbrengst van den verkoop werd den controleur een gering bedrag ter hand gesteld. Ook in het gebied van Kloengkoeng zouden bij gelegenheid van eene scheepsramp op de kust van het eiland Penida in straat Lombok (November 1882) aan de schipbreukelingen eenige door hen geredde zaken afhandig zijn gemaakt. Te dezer zake stelde de resident zich met den vorst van Kloengkoeng schriftelijk in betrekking. In eene der sloepen had de bemanning van het gestrande vaartuig — eene Noordsche bark — het eiland verlaten en koers gezet naar Padang (Karang Assem), waar de schipbreukelingen goed werden ontvangen. Zij ontmoetten daar een jongeren broeder van den vorst van Kloengkoeng, door dezen derwaarts gezonden om een onderzoek naar het gebeurde in te stellen. Alhoewel het zich niet liet verwachten dat van het geroofde veel te recht zou komen, daar het eiland Penida gebezigd wordt als verbanningsoord voor alle misdadigers uit de verschillende Balische rijkjes, zijn toch in het begin van 1883 eenige der geroofde goederen aan de eigenaren teruggegeven.

Mengoei was in 1882 nog steeds op voet van oorlog met Tabanan en Gianjar. Tot dadelijkheden kwam het echter zeer zelden. Alleen grepen eenige onbeduidende schermutselingen plaats tusschen lieden van Mengoei en van Gianjar.

De stoffelijke toestand in de verschillende rijkjes was vrij gunstig. De koffiecultuur bleef zich uitbreiden, inzonderheid in Tabanan, waar zij op groote schaal wordt gedreven. Kloengkoeng en Karang Assem hadden een minder voor-

deeligen rijstoogst. Schaarschheid van voedingsmiddelen noodzaakte vele lieden uit deze rijkjes om werk te gaan zoeken in Boeleleng.

D. Landmacht.

Het bevel over het Indische leger en het beheer van het departement van oorlog werd den 2den Juni 1883 door den luitenant-generaal H. G. Boumeester, die op zijn verzoek uit 's lands dienst was ontslagen [1]), overgedragen aan den luitenant-generaal K. L. Pfeiffer, die tot dezen rang en tot legercommandant was benoemd bij Koninklijk besluit van 8 Mei 1883 n°. 25.

§ 1. *Levende strijdkrachten.*

Samenstelling. De verhouding tusschen de formatie en de sterkte van het Indische leger bij het einde der jaren 1881 en 1882 wordt in het volgende overzicht aangegeven.

		Officieren.			Onderofficieren en manschappen.					Paarden.
		Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Overige inlanders.	Totaal.	
Op 31 December 1881 telde de	normale formatie a)	1334	c) 100	1434	13 019	246	1406	15 355	30 026	1404
	tegenwoordige formatie b)	1475	"	1475	14 735	246	970	14 607	30 558	1438
	sterkte	d) 1372	"	d) 1372	14 524	119	e) 1364	14 926	f) 30 933	g) 1267
Op 31 December 1882 telde de	normale formatie a)	h) 1444	"	h) 1444	14 113	"	970	14 410	29 493	1286
	tegenwoordige formatie b)	h) 1470	"	h) 1470	15 073	"	970	14 462	30 505	1286
	sterkte	i) 1352	"	i) 1352	13 578	111	k) 1411	13 930	l) 29 030	m) 1199
Alzoo gedurende 1882 eene vermeerdering of vermindering der	normale formatie a)	+ 110	— 100	+ 10	+1094	— 246	— 436	— 945	— 533	— 118
	tegenwoordige formatie b)	— 5	"	— 5	+ 338	— 246	"	— 145	— 53	— 152
	sterkte	— 20	"	— 20	— 946	— 8	+ 47	— 996	— 1903	— 68

a) Door „normale formatie" wordt verstaan de formatie zooals die bij Koninklijk besluit is vastgesteld; zie Koninklijk besluit dd. 28 Januari 1882, n°. 13 (Indisch Staatsblad n°. 113) en de straks te vermelden besluiten in Indisch Staatsblad 1882, n°. 343 en 1883, n°. 109.

b) Door „tegenwoordige formatie" wordt verstaan de formatie zooals zij door den Gouverneur-Generaal tijdelijk is gewijzigd krachtens artikel 6 van het in noot a aangehaald Koninklijk besluit van Januari 1882.

c) Bestemd ter indeeling bij de korpsen pradjoerits, die, zooals bekend is, niet werden opgericht en in de nieuwe legerformatie niet meer voorkomen.

d) Onder de sterkte zijn begrepen 41 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officieren, en 91 officieren gedetacheerd uit Nederland, waaronder 1 officier van gezondheid, gedetacheerd van de reserve der marine.
Het leger telde bovendien 31 officieren gedetacheerd in Nederland, 10 officieren op non-activiteit of „voor memorie" gevoerd, en 175 officieren met verlof buiten Nederlandsch-Indië.

e) Hieronder 154 Alfoeren.

f) Hieronder 343 gedetineerden (277 Europeanen, 1 Afrikaan, 5 Amboineezen en 60 andere inlanders), benevens 3544 verpleegden in de militaire hospitalen (2035 Europeanen, 6 Afrikanen en 1503 Amboineezen en andere inlanders).
Het leger telde bovendien 73 Europeanen en 11 inlandsche onderofficieren en manschappen die „voor memorie" gevoerd werden, benevens 324 burgerlijke schrijvers.

g) Hieronder 19 muildieren.

h) Hieronder 17 adjudant-onderofficieren, dienstdoende officieren.

i) Onder de sterkte zijn begrepen, behalve 13 officieren gedetacheerd uit Nederland overeenkomstig 's Konings besluit dd. 16 Augustus 1871, n°. 10 (Indisch Staatsblad n°. 176), die derhalve bij het Nederlandsche leger door Indische officieren vervangen worden, nog 71 officieren gedetacheerd uit Nederland (waaronder 1 officier van gezondheid van de reserve der marine), en voorts 54 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officieren, te weten: 17 die de plaatsen innamen voor hen door de normale formatie aangewezen, en bovendien 19 bij de infanterie en 18 bij de artillerie ter voorziening in het incompleet aan 2de luitenants (artikel 5 van 's Konings besluit dd. 28 Januari 1882, n°. 13).

k) Hieronder 168 Alfoeren.

l) Onder de sterkte zijn begrepen 3625 verpleegden in de militaire hospitalen (1958 Europeanen, 5 Afrikanen en 1662 Amboineezen en andere inlanders).
Het leger telde bovendien 80 Europeesche onderofficieren en manschappen, die in afwachting van scheepsgelegenheid naar Nederland bij de subsistenten-kaders vertoefden, 184 mindere militairen, gestraften bij de strafdetachementen (103 Europeanen en 81 Amboineezen en andere inlanders), 288 gedetineerden (234 Europeanen, 1 Afrikaan en 53 Amboineezen en andere inlanders), 65 Europeesche en 8 inlandsche onderofficieren en manschappen die „voor memorie" gevoerd werden en 326 burgerlijke schrijvers.
De militairen die op scheepsgelegenheid naar Nederland wachtten, de gestraften en de gedetineerden worden krachtens artikel 2 van 's Konings besluit dd. 28 Januari 1882, n°. 13, boven de formatie van het leger gevoerd.

m) Hieronder 68 muildieren.

Bijlage B bevat, als naar gewoonte, een gedétailleerd overzicht van de sterkte en de formatie op 31 December 1882.

Wat de formatie-cijfers betreft, dient nog het volgende te worden opgemerkt.

De normale formatie van het leger is sedert 1 Juli 1882 tweemaal gewijzigd, en wel bij 's Konings besluiten van 28 October 1882 n°. 13 (Indisch Staatsblad n°. 343) en van 27 December 1882 n°. 20 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 109). De laatste wijziging houdt verband met de verbetering van de positie van het personeel van den geneeskundigen dienst (zie hierna onder het hoofd »aanvulling van het officierskorps"); de eerste heeft hoofdzakelijk betrekking op de garnizoens-infanterie, wier formatie, wat de détails betreft, meer in overeenstemming is gebracht met de eischen van den dienst in de verschillende gewesten, waar dit deel van het leger gestationneerd is. Eene tijdelijke voorziening in gelijken geest was getroffen bij een besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 26 Juni 1882 n°. 23, dat ingevolge het vermelde Koninklijk besluit van 28 October buiten werking getreden is.

Door den Gouverneur-Generaal waren tevens ook eenige andere tijdelijke wijzigingen in de normale formatie gebracht, die, voor zoover zij niet reeds op 1 Januari 1883 buiten werking zijn getreden, op 1 Januari 1884 ophouden van kracht te zijn, tenzij ze uitdrukkelijk verlengd worden. Aan de Indische Regeering is intusschen opgemerkt dat tijdelijke uitbreidingen van de formatie geenerlei nut kunnen hebben wanneer de mogelijkheid ontbreekt om tevens ook de feitelijke sterkte van het leger met de gewijzigde formatie in overeenstemming te brengen. Bestaat die mogelijkheid niet, dan leiden uitbreidingen van de formatie uit den aard der zaak tot niets anders dan tot het ontstaan van een grooter incompleet in de sterktestaten. Als een voorbeeld kan op het volgende gewezen worden. Toen in 1877 de depot-bataljons werden opgericht, is tegelijkertijd bepaald geworden, dat daarbij *tijdelijk* 2 kapiteins, 6

[1]) Koninklijk besluit van 8 Mei 1883, n°. 24.

tweede-luitenants en 840 Europeesche fuseliers boven de formatie konden worden gevoerd (Indisch Staatsblad 1876 n°. 231), waardoor het destijds bij het leger bestaande overcompleet regelmatig zou worden ingedeeld. Toen nu de nieuwe legerformatie in 1882 tot stand kwam, op een oogenblik dat het genoemde overcompleet grootendeels was ingesmolten, meende het Opperbestuur, dat op het tijdelijk overcompleet bij de depot-bataljons niet meer behoefde te worden gerekend, en dienvolgens werd, na overleg met de Indische Regeering, de normale formatie der depot-bataljons ook op nieuw vastgesteld overeenkomstig hunne oorspronkelijke samenstelling. Bij de invoering van de nieuwe formatie betoogde het legerbestuur evenwel, dat het hierbedoelde personeel boven de formatie der bataljons niet gemist kon worden, en naar aanleiding daarvan heeft de Gouverneur-Generaal de formatie der depot-bataljons tijdelijk met dat personeel uitgebreid. Vandaar hoofdzakelijk het belangrijk verschil tusschen de cijfers der normale en der tegenwoordige formatie van het Europeesch gedeelte van het leger, maar vandaar tevens hoofdzakelijk het belangrijk incompleet op 31 December 1882. (Zie het hierboven medegedeelde staatje.) De bedoelde tijdelijke uitbreiding der formatie deed het incompleet aan Europeanen, dat zonder haar op 31 December 1882 reeds 655 man zou bedragen hebben, klimmen tot 1495 man.

Plaatselijke indeeling. Krachtens art. 3 van 's Konings besluit dd. 28 Januari 1882 n°. 13, (Indisch Staatsblad n°. 113) werd door den Gouverneur-Generaal bij besluit van 26 Juni 1882 n°. 23 de plaatselijke indeeling des legers nader vastgesteld, met uitzondering van die der garnizoens-infanterie, die slechts tijdelijk werd ingedeeld, in afwachting van 's Konings beslissing op de ingediende voorstellen om de formatie van dit onderdeel van het leger te herzien. (Zie hierboven onder het hoofd »samenstelling".) De bestaande toestanden werden echter door dat besluit niet noemenswaardig gewijzigd, en ook niet door de nieuwe regeling van de plaatselijke indeeling der garnizoens-infanterie, die bij Indisch besluit van 6 April 1883 n°. 8 tot stand kwam nadat bij het straks vermelde Koninklijk besluit van 28 October 1882 n°. 24, omtrent de formatie van die infanterie beslist was. Alleen ten opzichte van de garnizoens-bataljons van Sumatra's Westkust en van Sumatra's Oostkust werd van het bestaande in eenigszins belangrijke mate afgeweken. Voor het eerstgenoemde bataljon werden de detachementen te Ajer Bangis, Rau en Fort van der Capellen, ieder 1 officier en 50 man sterk, opgeheven en daarentegen twee nieuwe standplaatsen aangewezen: te Loeboe Sikaping ééne compagnie, sterk 4 officieren en 150 man, en aan het Toba-meer een detachement van 2 officieren en 75 man (verg. blz. 8 hiervóór). Voor het garnizoens-bataljon van Sumatra's Oostkust werd de post te Tamian opgeheven, alwaar ééne compagnie (sterk 4 officieren en 119 minderen) gelegerd was, en werd tegelijkertijd het garnizoen van Medan in dier voege versterkt dat daar eene mobiele colonne van 6 officieren en 200 man zal beschikbaar komen. Als nieuwe posten voor dit bataljon werden tevens aangewezen Laboean Deli, Seroewaij en Pangkalan Siatas, welke punten bezet zullen worden, het eerste en het laatstgenoemde ieder door 1 officier en 30 minderen en Seroewaij door 2 officieren en 75 minderen. Naar aanleiding van 's Konings besluit van 27 December 1882 n°. 20, (ook reeds hierboven vermeld onder het hoofd »samenstelling"), is bij Indisch besluit van 20 April 1883 n°. 17, eene nieuwe plaatselijke indeeling vastgesteld voor het personeel van den geneeskundigen dienst, met uitzondering van dat voor den hospitaaldienst, waarvan de standplaatsen laatstelijk werden aangewezen bij Indisch besluit van 6 April 1883 n°. 8.

Behalve de afzending van twee compagniën van het 1ste veldbataljon naar Bandjermasin (verg. blz. 16 hiervóór) hadden in 1882 geen troepenverplaatsingen van eenig aanbelang plaats dan die welke het gevolg waren van de intrekking der veepest-cordons. Een volledig overzicht van de standplaatsen der onderdeelen van het leger op 1 Januari 1883 treft men aan in den Regeerings-almanak van Nederlandsch-Indië voor 1883 (deel I blz. 221 en volgg.).

Aanvulling van het korps officieren. Blijkens de onderstaande opgave zijn in 1882 105 officieren voor goed aan het Indische leger ontvallen, waaronder 14 die zich met verlof in Europa bevonden en dus reeds sinds eenigen tijd niet meer in de sterkte van het actief dienende korps telden.

AANWEZIG	Aantal officieren in 1882						
	overleden.	gepensionneerd.	eervol ontslagen zonder pensioen.	veroordeeld tot de straf van cassatie.	overgeplaatst bij het Nederlandsche leger.	afgevoerd.	totaal aan den dienst ontvallen.
in Nederlandsch-Indie . . .	a) 17	54	b) 17	1	1	c) 1	91
buiten Nederlandsch-Indië (met verlof)	3	11	"	"	"	"	14
Te zamen . . .	20	65	17	1	1	1	105

a) Waaronder 2 officieren van gezondheid, tijdelijk (voor vijf jaren) aangesteld.

b) Waaronder 2 officieren van gezondheid, tijdelijk (voor vijf jaren) aangesteld.

c) Vermoedelijk verdronken.

Er werden in 1882 94 nieuw benoemde officieren bij het Indische leger ingedeeld, nader gespecificeerd in den volgenden staat.

WAPENS EN DIENSTEN.	Aantal officieren gedurende 1882						
	in Indië benoemd.		in Nederland benoemd en in Indië in dienst gesteld.				
	Afkomstig van de mil. en van de artill.-school te Meester-Cornelis en Weltevreden.	Opgeleid bij de korpsen.	Speciaal opgeleid.	Opgeleid bij de korpsen.	Civiel personeel.	Overgeplaatst van het leger hier te lande.	Totaal.
Infanterie	29	"	a) 5	15	"	1	50
Cavalerie	"	"	"	1	"	"	1
Artillerie	8	b) 2	a) 2	4	"	1	17
Genie.	"	b) 3	a) 5	"	"	"	8
Officieren van gezondheid	"	"	c) 5	"	d) 6	e) 1	12
Apothekers.	"	"	1	"	"	"	1
Paardenartsen.	"	"	"	"	"	"	"
Militaire administratie. .	1	"	"	2	"	e) 2	5
Totaal . . .	38	5	18	22	6	5	94

a) Opgeleid bij de Koninklijke militaire academie.

b) Magazijnmeesters.

c) Opgeleid bij het garnizoens-hospitaal te Amsterdam.

d) Hieronder 1 gepensionneerd officier van gezondheid 1ste klasse, tijdelijk in activiteit hersteld, 2 Nederlandsche civiele artsen en eindelijk 3 vreemde geneeskundigen, welke laatsten almede tijdelijk, dat is voor den tijd van 5 jaren, benoemd zijn.

e) Afkomstig van de Koninklijke Nederlandsche marine.

Het aantal officieren voor den Indischen dienst bestemd, doch nog niet in Indië aangekomen bedroeg bij het einde van 1882 76, te weten:

17 nieuw benoemde 2de luitenants der infanterie van het Indische leger, waarvan één gedetacheerd bij den geweermakers-winkel te Delft en één voor den tijd van 3 jaren gedetacheerd bij de landmacht in West-Indië;

2 1ste luitenants en 1 2de luitenant der infanterie, van het leger hier te lande bij het Indische leger overgeplaatst;

1 voor den tijd van 5 jaar bij het Indische leger gedetacheerde 1ste luitenant der infanterie van het leger hier te lande;

17 nieuw benoemde 2de luitenants der artillerie van het Indische leger, waarvan 11 de lessen in de 1ste afdeeling der krijgsschool volgden;

6 officieren der infanterie van het leger hier te lande, opgeleid om tijdelijk dienst te doen bij het wapen der artillerie in Nederlandsch-Indië (verg. vorig verslag blz. 30);
13 nieuw benoemde 2de luitenants der genie van het Indische leger, waarvan 10 de lessen in de 1ste afdeeling der krijgsschool volgden;
8 nieuw benoemde officieren van gezondheid der 2de klasse, waaronder 1 vreemde geneeskundige tijdelijk, d. i. voor 5 jaren, benoemd;
3 nieuw benoemde militaire apothekers der 2de klasse, waarvan één tijdelijk d. i. voor 5 jaren;
1 nieuw benoemde paardenarts 3de klasse;
5 nieuw benoemde 2de luitenants-kwartiermeester en
2 2de luitenants-kwartiermeester van het leger hier te lande, waarvan 1 overgeplaatst en 1 gedetacheerd voor den tijd van 5 jaren.

Aansluitende aan den op blz. 29 van het vorige verslag voorkomenden staat, bevat het volgende overzicht gedetailleerde cijfers betreffende de verhouding tusschen de sterkte en de eischen der formatie bij het eind van 1882.

WAPENS EN DIENSTEN.	Tegenwoordige formatie.	Actief dienend in Ned. Indië.	Adjudant-onderofficieren, dienstdoend officier.	Totaal beschikbaar voor den dienst (kolommen 3 en 4).	Incompleet.	Overcompleet.	Met verlof, gedetacheerd in Nederland, non-actief en voor memorie gevoerd.
1	2	3	4	5	6	7	8
Generaals . . .	3	3	„	3	„	„	„
Generale staf *a*) .	*b*) 20	*b*) 17	„	17	3	„	5
Infanterie . . .	807	*c*) 769	19	788	19	„	141
Cavalerie . . .	33	*d*) 31	„	31	2	„	5
Artillerie . . .	*e*) 151	*f*) 117	35	152	„	1	17
Genie	79	*g*) 66	„	66	13	„	12
Offic. v. gezondh.	184	*h*) 135	„	135	49	„	24
Apothekers . .	43	32	„	32	11	„	7
Paardenartsen .	6	5	„	5	1	„	1
Milit. administr. .	144	*i*) 123	„	123	21	„	27
Totaal . .	1470	1298	54	1352	119	1	239
					118		

a) De officieren van den generalen staf keeren, bij bevordering, in den regel naar hun oorspronkelijk wapen terug.

b) Hieronder is begrepen de kapitein-adjudant van den commandant van het leger.

c) Hieronder zijn begrepen 55 officieren, gedetacheerd uit Nederland, waarvan 12 gedetacheerd overeenkomstig het Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871, n°. 18, (Indisch Staatsblad n°. 176).

d) Hieronder zijn begrepen 4 officieren gedetacheerd uit Nederland.

e) Met inbegrip van 1 kapitein en 1 luitenant voor de IIe afdeeling van het departement van oorlog, waarbij zij vervangen kunnen worden door officieren der genie en — voor zooveel den eerstvermelde betreft, ook door een officier der infanterie, dit laatste ingevolge besluit van den Gouverneur-Generaal *tijdelijk*, in afwijking van de normale formatie (zie noot *a* in Bijlage B van het verslag.)
Onder het hier genoemde cijfer zijn nog begrepen 17 adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officieren.

f) Hieronder zijn begrepen 13 officieren gedetacheerd uit Nederland, waarvan 1 gedetacheerd overeenkomstig het Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871, n°. 10, en 9 infanterie-officieren die tijdelijk dienst doen bij het wapen der artillerie.

g) Hieronder zijn begrepen 4 officieren gedetacheerd uit Nederland en 8 officieren der infanterie die, tot het Indische leger behoorende, gedetacheerd zijn bij het wapen der genie.

h) Hieronder zijn begrepen 1 officier, gedetacheerd van de reserve der marine en 13 officieren van gezondheid (vreemdelingen), alsmede 1 gepensionneerd officier van gezondheid der 1ste klasse, die tijdelijk, d. i. voor vijf jaren, zijn aangesteld.

i) Hieronder zijn begrepen 6 officieren, gedetacheerd uit Nederland.

Bij vergelijking van bovenstaande mededeelingen met die op blz. 28/29 van het vorige verslag, stuit men op het gunstig verschijnsel, dat terwijl in 1881 tegenover een verlies van 89 actief dienende officieren in Indië eene aanwinst van 68 nieuw benoemde officieren stond, in 1882 de aanwinst (94 officieren) het verlies (91) overtrof. Terwijl het aantal in Indië gedetacheerde officieren afnam, dat der officieren die buitenlandsch verlof hadden grooter werd, en ook het aantal der naar Nederland gedetacheerde officieren aangroeide, was het incompleet op den 1sten Januari 1883 bij de meeste diensttakken niet veel grooter, bij sommigen zelfs geringer, dan een jaar te voren. De kansen op geregelde aanvulling in volgende jaren zijn niet ongunstig. Voor den dienst bij de artillerie en bij de genie komt in 1883 en 1884 een betrekkelijk groot aantal officieren beschikbaar, die hunne opleiding bij de Koninklijke militaire academie genoten: voor de artillerie 11 in 1883 en 16 in 1884; voor de genie achtereenvolgens 9 en 10. Het aantal kadetten voor den dienst der infanterie en der cavalerie in Oost-Indië bij de Koninklijke militaire academie neemt toe, het aantal jongelieden, die zich voor den dienst bij de militaire administratie in Nederlandsch-Indië bekwamen, evenzeer; en het aantal dergenen, die overigens tot officier der infanterie bij het Indisch leger worden opgeleid, is niet noemenswaard geringer dan het vorige jaar het geval was. Een en ander blijkt als men de volgende opgaven vergelijkt met die welke voorkomen op blz. 29 en 30 van het vorige verslag.

a. Koninklijke militaire academie; vermoedelijke toestand op 1 September 1883 na afloop van het admissie-examen en van de overgangs-examens:

	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	4de studiejaar.	Totalen.
Infanterie . .	20	24	23	18	85
Cavalerie . .	2	1	1	1	5
Artillerie. . .	9	10	15	9	43
Genie	4	5	4	5	18
Te zamen. .	35	40	43	33	151

b. Opleiding bij de cursussen in Nederland; toestand op 1 Mei 1883:

BESTEMD VOOR DEN DIENST		te Kampen.		te 's Hertogenbosch.
		Infanterie.	Militaire administratie.	Infanterie.
in Ned. Indië	1ste studiejaar.	3	7	11
	2de studiejaar .	6	7	6
in Ned. Indië of in Nederland	1ste studiejaar.	„	„	1
	2de studiejaar .	„	„	3
in Nederland of in Ned. Indie	1ste studiejaar.	8	„	3
	2de studiejaar .	3	„	4

c. Opleiding op de militaire school te Meester-Cornelis; toestand bij den aanvang van den cursus 1882-1883:

	1ste studiejaar.	2de studiejaar.	3de studiejaar.	Totalen.
Infanterie	33	25	16	74
Militaire administratie.	4	„	6	10
	37	25	22	84

Bij het korps officieren van gezondheid nam ongelukkigerwijze het incompleet steeds toe; maar men mag verwachten ook in de aanvulling van dit korps beter te zullen slagen dan tot dusver, nu de positie dezer officieren zeer aanzienlijk verbeterd is door 's Konings besluiten van 13 November 1882 n°. 25 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 57) en van 27 December 1882 n°. 20 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 109), alsmede door de herziening van het tarief n°. 1*a* (traktementen der officieren), die bij het Indisch besluit van 10 April 1883 n°. 1 tot stand kwam (Indisch Staatsblad n°. 110). Over deze verbeteringen is uitvoerig gehandeld in de memorie van toelichting op de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1883 (blz. 15).

Ook de positie der militaire apothekers werd door de zoo even genoemde verordeningen merkbaar gunstiger, niet het minst door de afschaffing, ook voor deze categorie van landsdienaren, van de examens voor hoogeren rang. Daar het bezit van het in Nederland verworven apothekers-diploma hun voortaan — bij goed gedrag, voldoenden dienstijver en een diensttijd van minstens 10 jaar als officier in Nederlandsch-Indië — bevordering tot kapitein waarborgt, was het noodig de voldoening aan het praktisch apothekers-examen (art. 12 der wet van 25 December 1878, Staatsblad n°. 222) op te nemen in het kader der studiën van de toekomstige militaire apothekers voor den Indischen dienst die bij 's Rijks universiteit te Utrecht worden opgeleid. Met het oog hierop is bij 's Konings besluit van 13 Mei 1883 n°. 24 een nieuw reglement voor hunne opleiding tot stand gekomen, dat werd afgekondigd in de Nederlandsche Staatscourant van 8/9 Juli 1883 n°. 158. Krachtens dat reglement, — overigens in hoofdzaak de beginselen huldigende van het bij Koninklijk besluit dd. 18 April 1878 n°. 21 vastgestelde voorschrift voor de opleiding van militaire artsen (zie Koloniaal verslag van 1878 blz. 39), — zullen de militaire apothekers voor den Indischen dienst ook verder bij 's Rijks universiteit te Utrecht worden opgeleid onder toezicht van een der hoogleeraren.

Op 1 Juli 1883 waren aldaar 18 jongelieden in opleiding, waarvan er 1 in den loop dezes jaars ter uitzending beschikbaar had moeten komen, doch thans — daar hij aan het eind-examen niet voldaan heeft — nog een jaar de lessen zal moeten volgen. Van de overigen zullen er bij den aanvang van den nieuwen cursus, 1 October 1883, tot het 2de studiejaar 3 behooren, tot het 3de studiejaar 6, tot het 4de studiejaar 5 en tot het 5de studiejaar 3. Aan het onlangs gehouden admissie-examen is door 3 adspiranten voldaan die allen geplaatst worden; de nieuwe cursus zal dus met 21 leerlingen geopend worden. Dewijl, blijkens het staatje op de vorige bladzijde, een niet onbeduidend incompleet bij het korps militaire apothekers bestond, zijn, in afwachting van de resultaten die de Utrechtsche opleidings-cursus voor de aanvulling van het korps in volgende jaren zal opleveren, 3 vreemdelingen tijdelijk, dat is voor den tijd van vijf jaar, als militair apotheker 2de klasse aangenomen krachtens 's Konings besluit van 21 April 1882 n°. 14 (zie vorig verslag blz. 30), en bovendien 2 Nederlanders, waarvan de een in Indië, de andere in het moederland het radicaal verwierf tot uitoefening van de artsenijbereidkundige praktijk, definitief tot militair apotheker 2de klasse benoemd.

Tot officier van gezondheid voor den dienst in Oost-Indië werden op 1 Juli 1883 van gouvernementswege opgeleid: *a*. bij het garnizoenshospitaal te Amsterdam: 30 militaire studenten, waarvan 2 aan het eerste gedeelte van het praktisch arts-examen hadden voldaan, 15 het theoretisch arts-examen met goed gevolg hadden afgelegd en 13 het radicaal bezaten om tot het laatstgenoemde examen te worden toegelaten; — *b*. bij de vier Nederlandsche universiteiten overeenkomstig het hooger genoemde voorschrift vastgesteld bij Koninklijk besluit van 18 April 1878 n°. 21: 82 studenten, waarvan 9 het doctoraal examen in de medicijnen met gunstigen uitslag hadden afgelegd, 44 zich voorbereidden voor dit examen of voor het theoretisch arts-examen en 29 het radicaal bezaten om tot het 2de natuurkundig examen te worden toegelaten. Wat de sub *b* genoemde categorie betreft, zij nog opgemerkt dat er van 1 Augustus 1883 tot 1 Augustus 1884 voor 30 jongelieden gelegenheid bestaat om ter opleiding te worden aangenomen en dat ter vervulling van deze laatste plaatsen op 1 Juli 1883 reeds 38 sollicitanten bij het Departement van Koloniën waren ingeschreven.

Voorziening in de behoefte aan militairen beneden den rang van officier. De volgende staten bevatten het gebruikelijke vijfjarige overzicht van de verliezen die het leger leed, voor zooveel de militairen beneden den rang van officier betreft, en van de aanvulling dier verliezen.

VERLIEZEN.

JAREN.	GESNEUVELD.			OVERLEDEN. *a*)			GEPASPORTEERD.			GEGAGEERD.			Tot officier bevorderd.		GEVONNISD.			Voor memorie gevoerd.		Gedeserteerd of om eenige andere reden afgevoerd. *b*)			TOTALEN.		
	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
1878.	18	1	22	824	7	976	281	4	553	985	35	618	37	»	153	4	59	22	»	136	2	398	2456	53	2626
	41			1807			838			1638			37		216			22		536			5135		
1879.	26	»	16	715	11	893	337	1	676	1001	19	585	33	»	144	»	33	26	15	146	3	255	2428	34	2473
	42			1619			1014			1605			33		177			41		404			4935		
1880.	22	»	8	444	2	652	368	5	734	786	12	573	29	»	76	»	44	28	5	149	2	294	1902	21	2310
	30			1098			1107			1371			29		120			33		445			4233		
1881.	1	»	2	613	10	603	733	2	913	906	26	525	26	»	57	2	36	25	1	211	1	339	2572	41	2419
	3			1226			1648			1457			26		95			26		551			5032		
1882.	6	»	8	531	1	458	740	3	1276	859	10	497	43	»	53	»	38	25	»	290	1	387	2547	15	2664
	14			990			2019			1366			43		91			25		678			5226		

a) Hieronder zijn begrepen de militairen beneden den rang van officier, die stierven aan de gevolgen van in den strijd bekomen

wonden. Hun aantal bedroeg:

In 1878 37 Europeanen, 1 Afrikaan en 42 inlanders, te zamen 80.
„ 1879 16 „ , 3 Afrikanen „ 25 „ „ „ 44.
„ 1880 11 „ „ 8 „ „ „ 19.
„ 1881 8 „ „ 5 „ „ „ 13.
„ 1882 17 „ „ 10 „ „ „ 27.

Het aantal officieren (in bovenstaande tabel niet begrepen) die sneuvelden en die aan de gevolgen van in den strijd bekomen wonden overleden, bedroeg: in 1878 3 en 8, in 1879 1 en 1, in 1880 1 en 0, in 1881 0 en 0 en in 1882 0 en 2, allen Europeanen.

b) Onder deze rubriek worden gerekend adjudant-onderofficieren, aangewezen om dienst te doen als officier; Europeanen, overgegaan bij de lijfwacht dragonders; vermisten; met een briefje van ontslag verwijderden, en eindelijk militairen die om verschillende redenen van hun dienstverband ontheven werden zonder toekenning van gagement of paspoort.

WERVING.

JAREN.	Aangekomen suppletie uit Nederland.			Werving in Indië. *b*)								Als terug van desertie, als niet meer voor memorie gevoerd of om andere redenen weder in de sterkte opgenomen.					Totaal-generaal.
	Nederlanders.	Vreemdelingen. *a*)	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen, Menadoneezen en Alfoeren. *c*)	Javanen (waaronder *d*) Soendaneezen).	Madureezen. *e*)	Boegineezen.	Maleiers. *f*)	Te zamen.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Overige inlanders.	Te zamen.	
1878	729	1391	2120	143 (26)	8 (1)	260 (2)	40	„	81 (3)	28	560 (32)	63	„	4	123	190	2870
1879	763	977	1740	150 (16)	4 (1)	146 (3)	„	„	51. (1)	60	411 (21)	60	„	3	80	143	2294
1880	805	556	1361	98 (23)	4	166 (2)	79 (78)	„	47 (3)	20 (1)	414 (107)	55	„	2	95	152	1927
1881	959	556	1515	131 (33)	3	147	2238 (93)	9 (1)	47 (5)	29 (1)	2604 (133)	52	„	5	96	153	4272
1882	1255	563	1818	141 (38)	8 (1)	136 (4)	1583 (107)	5 (1)	19 (1)	6	1898 (152)	59	„	7	93	159	3875

a) De aangebrachte suppletietroepen bestonden dus in elk der opgegeven jaren voor ± 65, 56, 41, 37 en 31 pct. uit vreemdelingen.

b) De in deze rubriek tusschen ( ) geplaatste cijfers wijzen het getal aan van hen die vroeger reeds gediend hebben; dit aantal is onder het daarboven geplaatste cijfer begrepen.

c) Het aantal Amboineezen beliep in de opgegeven jaren achtereenvolgens 38, 45, 38, 70 en 48; dat der Menadoneezen 161, 97, 84, 44 en 67, en dat der Alfoeren (heidenen) 61, 4, 44, 33 en 21. De Alfoeren werden in 1882 alleen op Ternate geworven; om politieke redenen scheen het aanbeveling te verdienen dit jaar geen pogingen te doen om ook op Halmaheira Alfoeren aan te nemen.

d) De werving van Javanen (waaronder Soendaneezen) en van Madureezen was van medio Januari 1878 tot medio Juni 1880 tijdelijk gesloten. Na gedurende den verderen loop van 1880 op beperkte schaal heropend te zijn geweest — namelijk alleen voor hen die reeds vroeger gediend en de gelederen eervol verlaten hadden — werd zij met 1 Januari 1881 weder ten volle opengesteld. De zeer gunstige resultaten die de heropende werving al spoedig opleverde deden haar reeds 1½ maand later sluiten, althans voor zooveel de 2de militaire afdeeling op Java betreft, die in den regel het grootste contingent levert. In September 1881 werd de werving weder heropend, maar ze moest in December van hetzelfde jaar alweder getemperd worden; in plaats van haar toen aanstonds op nieuw te sluiten, gaf men er de voorkeur aan om de eischen bij aanneming eenigszins strenger te stellen. Omstreeks September 1882, toen de uitkomsten der werving ook ten gevolge van den padi-oogst minder werden, liet men de eischen eenigermate dalen waardoor wederom het aantal dienstverbindtenissen van inlanders spoedig toenam. Onder het opgegeven aantal Javanen waren begrepen: in 1878 7 Soendaneezen, en in 1880, 1881 en 1882 achtereenvolgens 3, 83 en 56.

e) Zie hetgeen sub *d* werd aangeteekend. De in 1882 aangeworven Madureezen zijn allen op Java aangenomen.

f) Onder de aangeworven Maleiers waren in 1882 geen Niassers, in de vier voorgaande jaren achtereenvolgens 12, 57, 18 en 27.

REËNGAGEMENTEN.

JAREN.	Europeanen. *a*)				Afrikanen.				Inlanders. *b*)				Totaal.				Totaal generaal.
	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	Voor één jaar.	Voor twee jaren.	Voor vier jaren.	Voor zes jaren.	
1878 . .	46	309	50	372	1	15	5	1	68	303	98	836	115	627	153	1209	2104
1879 . .	38	318	50	432	2	20	2	6	122	356	88	1212	162	694	140	1650	2646
1880 . .	39	270	53	458	1	9	5	13	106	413	117	1216	146	692	175	1687	2700
1881 . .	51	512	86	1062	„	7	1	1	115	531	145	1933	166	1050	232	2996	4444
1882 . .	60	515	70	1021	1	22	„	11	86	524	151	2009	147	1061	221	3041	4470

a) Van 1878 tot en met 1882 reëngageerden zich geen Europeesche militairen zonder premie.

b) Van de inlandsche militairen reëngageerde zich in 1878, 1880, 1881 en 1882 telkens één Javaan zonder premie.

VERHOUDING VAN HET AANTAL REËNGAGEMENTEN TOT DE LEGERSTERKTE.

JAREN.	Voor één en twee jaren.			Voor vier jaren.			Voor zes jaren.			Totaal der reëngagementen.		
	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.
1878 . . .	1.01	1.01	2.02	0.15	0.26	0.41	1.02	2.28	3.30	2.18	3.56	5.74
1879 . . .	1.11	1.40	2.51	0.15	0.26	0.41	1.29	3.56	4.85	2.55	5.23	7.78
1880 . . .	0.97	1.67	2.64	0.17	0.39	0.56	1.44	3.88	5.32	2.58	5.94	8.52
1881 . . .	1.82	2.11	3.93	0.28	0.47	0.75	3.43	6.25	9.68	5.53	8.83	14.36
1882 . . .	1.98	2.09	4.07	0.24	0.52	0.76	3.51	6.91	10.42	5.72	9.52	15.24
Van 1878 t/m 1882 (gem. per jaar) .	1.38	1.66	3.04	0.20	0.38	0.58	2.14	4.58	6.72	3.71	6.62	10.33

Bij vergelijking van de twee eerste staten blijkt dat in 1882 de aanwinsten bij het leger door de verliezen werden overtroffen: wat betreft de Europeanen met 529, de Afrikanen met 7, de inlanders met 815 man, zoodat in 't geheel méér werden verloren dan gewonnen 1351 onderofficieren en manschappen [1]). Aan den achteruitgang van het aantal inlanders kan geen ongunstige beteekenis worden toegekend, want men had die (althans voor zooveel de Javanen aangaat) desverkiezende kunnen voorkomen, zooals blijkt uit de noot *d* onder het staatje betreffende de werving (zie vorige blz.). De achteruitgang van het aantal Europeanen verdient te meer de aandacht omdat de werving van Nederlanders gunstiger uitkomsten opleverde dan in vorige jaren. Het aantal gepasporteerden was aanzienlijker dan gewoonlijk, maar de cijfers der andere verliezen waren in vergelijking met vorige jaren niet bijzonder groot. Elk jaar leert de ondervinding op nieuw dat eene vermeerdering van het aantal Europeanen bij het Indische leger niet is te verkrijgen wanneer men de werving van vreemdelingen in die mate wil blijven beperken dat hun aantal in eene behoorlijke verhouding komt tot dat der Nederlanders. Daarom bestaat er groot bezwaar tegen elke uitbreiding van de formatie des legers, immers wat het Europeesch gedeelte daarvan betreft. De aandacht van de Indische Regeering is hierop gevestigd en haar is de vraag in overweging gegeven in hoeverre het aanbeveling zou verdienen wijziging te brengen in de sterkteverhouding tusschen Europeanen en Amboineezen of andere inlanders, in dier voege dat het aantal militairen der beide laatstvermelde elementen, die gemakkelijker zijn aan te vullen, hooger worde opgevoerd. In verband met het vorenstaande wordt nog overwogen of de op blz. 23 omschreven tijdelijke uitbreiding der formatie met 840 Europeesche militairen beneden den rang van officier gehandhaafd kan blijven.

De uitkomsten der werving te Harderwijk in de laatste 12 maanden blijken uit het hier volgende overzicht, dat zich aansluit aan eene gelijksoortige opgaaf in het vorig verslag.

Er werden geworven:

in Juli	1882	106	Nederlanders en	34	vreemdelingen;
„ Augustus	„	122	„	„ 31	„
„ September	„	107	„	„ 35	„
„ October	„	140	„	„ 43	„
„ November	„	122	„	„ 63	„
„ December	„	113	„	„ 51	„
„ Januari	1883	106	„	„ 56	„
„ Februari	„	122	„	„ 32	„
„ Maart	„	86	„	„ 48	„
„ April	„	93	„	„ 33	„
„ Mei	„	80	„	„ 42	„
„ Juni	„	96	„	„ 29	„

In 12 maanden 1293 Nederlanders en 497 vreemdelingen, alzoo te zamen 1790 man, waarvan nog geen 28 °/₀ vreemdelingen.

[1]) Volgens het overzicht op blz. 22 hiervóór bedroeg de legersterkte op ult°. December 1882 1903 militairen beneden den rang van officier minder dan op ult°. December 1881. Maar dáár zijn (zie de noot *l* bij het staatje) onder de sterkte op ult°. December 1882 niet medegerekend de Europeanen die op scheepsgelegenheid wachtten om te repatriëeren, de gestraften bij de strafdetachementen, en de gedetineerden, te zamen 562 man, die eerst volgens de voorschriften van 's Konings besluit dd. 28 Januari 1882 n°. 13 (Indisch Staatsblad n°. 113) boven de formatie van het leger worden gevoerd.

Het aantal vreemdelingen in het leger is in 1882 merkbaar afgenomen; maar het bedroeg den 1sten Januari 1883 toch nog 44 pct. van het aantal Europeanen.

De bij 's Konings besluit dd. 27 Juli 1881 n°. 30 tot stand gekomen regeling omtrent aanneming en uitzending van militaire schrijvers, op blz. 32 van het vorig verslag vermeld, blijft numeriek de gewenschte uitkomsten opleveren. Ongerekend 9 gegraduëerden, die reeds vroeger als militair op de bureaux van het Indische leger werkzaam waren, zijn van 1 Juli 1882 tot 1 Juli 1883 niet minder dan 55 soldaten-schrijvers voor den Indischen dienst aangenomen.

Een maatregel die zijdelings een gunstigen invloed kan uitoefenen op de werving van Europeanen kwam bij 's Konings besluit van 5 Januari 1883 n°. 13 tot stand. Bij dat besluit, afgekondigd in het Indisch Staatsblad n°. 98, is de betaling van scheepssoldij aan repatriëerende militairen in dier voege nader geregeld dat de soldaten, die te Harderwijk den dienst verlaten, zonder eenige korting minstens f 20 uitbetaald krijgen, de korporaals minstens f 25 en de onderofficieren minstens f 30. De naar hun haardsteden terugkeerende militairen zullen dientengevolge, beter dan vroeger het geval was, in staat zijn om de kosten hunner reis te dekken.

Nog dient te dezer plaatse melding te worden gemaakt van een anderen maatregel waardoor sommige repatriëerende Indische militairen zullen worden gebaat. Volgens art. 13 der wet op de nationale militie kunnen als plaatsvervangers geen personen worden toegelaten die te voren gediend hebben, tenzij hun bij het verlaten van den dienst het certificaat van goed gedrag werd uitgereikt. Zij die met gagement uit Indië terugkeerden en derhalve geen paspoort bekwamen, waren mitsdien uitgesloten van de mogelijkheid om als plaatsvervanger op te treden; en nu is in den aanvang van 1883 bepaald geworden dat de gegageerden, voor zooveel zij dit verdienen, bij het verlaten van den dienst een afzonderlijk certificaat van goed gedrag zullen bekomen, dat hun, als zij ook verder aan de voorwaarden om als plaatsvervanger te worden aangenomen voldoen, de gelegenheid geeft om op voordeelige voorwaarden in de gelederen van het leger hier te lande te worden opgenomen.

Over de werving in Indië valt, behalve de hierboven medegedeelde cijfers en de daarbij voorkomende aanteekeningen, niets bijzonders mede te deelen.

In bijlage C is het gewone overzicht gegeven van de aanvulling en de verliezen van het kader bij de verschillende wapens over de laatste vijf jaren. Hoewel het aantal onderofficieren der infanterie die in 1882 den dienst met paspoort of gagement verlieten minder groot was dan in het voorafgegane jaar (gagement 169, paspoort 136, te zamen 305, tegen 372 in 1881), mocht het niet gelukken de verliezen die het kader leed geheel te dekken. Van de kaderscholen voor de infanterie, eerst onlangs opgericht, konden natuurlijk nog geen resultaten verkregen worden.

Een gedetailleerd overzicht van de mutatiën bij de kaderscholen der artillerie en der genie volgt als naar gewoonte hierna, onder het hoofd » militair onderwijs ".

Het korps genietroepen te Utrecht en de kader- en korpsschool te Willem I voorzien naar den eisch in de behoefte aan kader voor den dienst der genie. Te Utrecht waren op 1 Juli

1883 16 jongelingen in opleiding, waaronder 7 die in den loop dezes jaars werden aangenomen. Zoowel de commandant van het korps genietroepen hier te lande, als de chef van het wapen der genie in Nederlandsch-Indië leggen een gunstig getuigenis af omtrent die opleiding en de daarvan verkregen uitkomsten. Op 1 Januari 1883 waren bij het korps genietroepen en werklieden te Willem I 4 onderofficieren, 9 korporaals, 5 genie-soldaten 1ste klasse en 5 genie-soldaten 2de klasse aanwezig die te Utrecht waren opgeleid.

Militair onderwijs. De invoering van de nieuwe regeling van het militair onderwijs (verg. vorig verslag blz. 33) werd in 1882 in Indië nader voorbereid. De Koninklijke besluiten die op dat onderwerp betrekking hebben werden afgekondigd in het Indisch Staatsblad van 1882 onder nos. 175 en 176. Als maatregel van overgang werd door den Gouverneur-Generaal bepaald, dat de volontairs dingende naar den rang van officier, die krachtens het voorschrift in Indisch Staatsblad 1872 n°. 136 waren aangenomen, gerekend zouden worden te behooren tot de leerlingen van de militaire school en van de voorbereidende cursussen, overeenkomstig de positie door hen ten opzichte van de klassenverdeeling bij het militair onderwijs op het oogenblik zelf ingenomen, en met dien verstande dat zij zouden tellen onder de 140 leerlingen die volgens de formatie aanwezig mogen zijn. De commandant van het leger werd tevens gemachtigd om, op den hierboven aangegeven voet, tot ultimo December 1882 volontairs dingende naar den rang van officier aan te nemen, terwijl voorts werd bepaald, mede bij wijze van overgangsmaatregel, dat de kader- en korpsscholen bij het wapen der infanterie, waar mogelijk, al dadelijk zouden worden ingericht overeenkomstig de nieuw getroffen regeling. Als voorloopige voorschriften werden voorts gearresteerd:

1°. een reglement op de kaderscholen bij de infanterie met bijbehoorend programma van examen voor de graden van korporaal, sergeant, fourier, sergeant-majoor en adjudant-onderofficier bij dat wapen (algemeene order voor het leger 1882 n°. 62);

2°. een reglement op het onderwijs bij de infanterie-korpsen (als boven);

3°. een voorschrift omtrent de toelating van adspirant-officieren bij het leger in Nederlandsch-Indië (als boven, 1883 n°. 5), en

4°. een reglement voor de voorbereidende cursussen (als boven).

Aan de goedkeuring der Indische Regeering moesten nog onderworpen worden:

1°. een reglement voor de militaire school te Meester-Cornelis;

2°. een voorschrift betreffende de plaatsing van onderofficieren en adspirant-officieren als élèves bij genoemde school;

3°. een voorschrift betreffende de toelating van onderofficieren en adspirant-officieren tot het examen voor den rang van 2den luitenant bij het wapen der infanterie of bij den dienst der militaire administratie, en

4°. een reglement van orde voor de commissiën belast met het afnemen der examens voor den rang van 2den luitenant bij het wapen der infanterie of bij den dienst der militaire administratie.

Ter deelneming aan het examen voor adspirant-officieren, waarvoor 10 plaatsen waren opengesteld, meldden zich 7 jongelingen aan, waarvan er slechts 3 slaagden, die als adspirant-officier geplaatst werden.

In de volgende staten wordt een uitvoerig overzicht gegeven van de mutatiën die in 1881/1882 plaats vonden onder de leerlingen bij de thans in Indië bestaande voorbereidende cursussen, en van het aantal leerlingen op 1 Januari en 31 December 1882 bij de kaderscholen der artillerie en der genie en bij de korpsscholen der infanterie en cavalerie.

VOORBEREIDENDE CURSUSSEN.

MUTATIËN.	INFANTERIE.						
	Meester-Cornelis.			Willem I.			
	Hoogste klasse.	Laagste klasse.	Te zamen.	Hoogste klasse.	Laagste klasse.	Te zamen.	Totaal.
Aanwezig bij het begin van den cursus 1881/82	15	10	25	17	11	28	53
Bijgekomen: nieuwe leerlingen	17	18	35	1	8	9	44
Bijgekomen: overgegaan uit de laagste klasse	18	„	18	11	„	11	29
	50	28	78	29	19	48	126
Verminderd: door overgang naar de hoogste klasse	„	18	18	„	11	11	29
Verminderd: wegens overplaatsing, ontslag, overlijden, pasportee-ring, enz.	26	10	36	25	4	29	65
	26	28	54	25	15	40	94
Alzoo aanwezig bij het begin van den cursus 1882/83	24	„	24	4	4	8	32

KADERSCHOLEN.

Aanwezig op:	Europeanen.			Inlanders.			Totaal.		
	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.
Vesting- en garnizoens-artillerie.									
1 Januari 1882.	5	17	22	2	5	7	7	22	29
31 December „	8	17	25	3	3	6	11	20	31
Veld- en berg-artillerie									
1 Januari 1882.	7	20	27	2	7	9	9	27	36
31 December „	1	16	17	1	6	7	2	22	24
Genie.									
1 Januari 1882.	34	32	66	14	14	28	48	46	94
31 December „	28	18	46	9	14	23	37	32	69

KORPSSCHOLEN. *a*)

Aanwezig op:		Europeanen.			Afrikanen.			Amboineezen.			Inlanders.			Totaal.		
	Aantal scholen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.	Onderofficieren en korporaals.	Mindere militairen.	Te zamen.
1882. *Infanterie.*																
1 Jan.	114	1615	357	1972	6	7	13	80	36	116	837	320	1157	2538	720	3258
31 Dec.	123	1617	332	1949	16	15	31	86	48	134	881	374	1255	2600	769	3369
Cavalerie.																
1 Jan.	4	50	20	70	5	„	5	2	„	2	43	38	81	100	58	158
31 Dec.	4	75	40	115	„	„	„	8	1	9	44	13	57	127	54	181

a) Onder de mindere militairen zijn ook medegerekend de pupillen bij de korpsen (alleen Afrikaansche en inlandsche) en de zoons van mindere inlandsche militairen, allen te zamen ten getale van 111.

In 1882 werden van het Indische leger, behalve 1 eerste luitenant der infanterie en 1 eerste luitenant-kwartiermeester, die met verlof in Nederland waren en hier te lande aan het admissie-examen hadden voldaan, tot de lessen in de tweede afdeeling der krijgsschool te 's Gravenhage of bij den intendance-cursus toegelaten: 3 eerste luitenants der infanterie, 1 eerste luitenant der genie en 3 eerste luitenants-kwartiermeester. Voor 1883 zijn opengesteld 6 plaatsen voor de tweede afdeeling der krijgsschool en 2 voor den intendance-cursus.

Bewapening. Den 1sten Januari 1883 waren in Indië aanwezig 50 245 achterlaadgeweren klein kaliber, waarvan er 32 042 waren uitgegeven aan de korpsen van het leger, de schutterijen, legioenen en barissans en 341 ter beschikking gesteld van de civiele departementen ten behoeve van het korps politie-dienaren in Atjeh en ten gebruike bij de cordons ter beteugeling van de veeziekte; de overige 17 862 stuks waren opgelegd in de magazijnen van oorlog. In de jaren 1879 tot en met 1882 werden 67 geweren afgekeurd en gingen er 132 op andere wijze (meerendeels in den strijd) verloren.

Gedurende 1882 werden bij de patroonfabriek te Soerabaija, behalve 197 000 scherpe patronen voor revolvers, nog 5 172 000 scherpe patronen voor achterlaadgeweren klein kaliber en voor achterlaadkarabijnen aangemaakt, waarvoor de hulzen gedeeltelijk te Soerabaija vervaardigd, gedeeltelijk uit Nederland gezonden waren. Bovendien werden 5 266 000 patroonhulzen voor achterlaadgeweren klein kaliber vervaardigd om te worden opgelegd als bestanddeelen voor den oorlogsvoorraad. Op 1 Januari 1883 waren in de magazijnen op Java en in Atjeh 11 500 000 scherpe patronen voor het achterlaadgeweer in voorraad, terwijl de korpsen in de buitenbezittingen beschikten over den gewonen voorraad van 300 patronen per man.

In 1882 zijn door de Indische Regeering nog 600 achterlaadkarabijnen voor de cavalerie aangevraagd (verg. het verslag van 1880 blz. 33), die vermoedelijk nog in den loop van 1883 zullen worden uitgezonden.

De nadere proeven met het berggeschut (zie vorig verslag blz. 35) werden in de maand April 1882 aangevangen, doch moesten wegens gebrek aan kiezelkruit worden gestaakt. Na aanvoer van een nieuwen voorraad uit Europa zijn zij echter in December hervat en ten einde gebracht; een gedetailleerd rapport nopens die proeven kan thans spoedig verwacht worden.

Het materieel voor de vier veldbatterijen, door de firma Krupp geleverd (zie vorig verslag blz. 35), werd nog vóór het einde van 1882 geheel compleet in Indië aangebracht. Door de ramp die de buskruitfabriek te Muiden den 19den Januari jl. heeft getroffen, is de levering van het voor dat geschut benoodigde kruit, waarop de indienststelling van de vuurmonden wacht, vertraagd geworden. Dat kruit is thans bij eene Duitsche fabriek besteld en zal vermoedelijk nog in den loop van dit jaar Batavia kunnen bereiken.

Een voorstel van de Indische Regeering, om de uitrusting der bergbatterijen bij de invoering van het nieuwe materieel nog te verbeteren door daarbij getrokken stalen mortieren (ter vervanging van de Coehoorn-mortieren) in te deelen, zal in behandeling worden genomen na ontvangst van het hooger bedoelde rapport over de proeven die tot eene beslissing omtrent de invoering van het berggeschut moeten leiden.

Kleeding en uitrusting. De voorstellen betreffende de verandering der uniform van het Indische leger (zie vorig verslag blz. 35) zijn tegen het einde van 1882 bij het Departement van Koloniën ontvangen. Naar aanleiding van die voorstellen is al dadelijk door den Koning bepaald geworden dat door de mindere militairen voortaan jassen van wollen stof zullen worden gedragen. De ondervinding, in Atjeh opgedaan, heeft overtuigend bewezen dat de katoenen kleeding, bij de snelle temperatuurs-wisselingen waaraan de soldaat in Indië vooral te velde is blootgesteld, een nadeeligen invloed uitoefent op de gezondheid. Op aandrang van den geneeskundigen dienst werden dan ook al sedert jaren aan de in Atjeh gelegerde troepen wollen tuniques uitgereikt; een groot gedeelte van de tot het Indische leger behoorende militairen is dientengevolge aan de wollen bovenkleeding gewoon geraakt, en het zou zeer bedenkelijk zijn hun weder de katoenen bovenkleeding te doen aannemen. De Gouverneur-Generaal had dan ook reeds machtiging verleend om de op Java gelegerde troepen almede van wollen jassen te voorzien. En daar de op blz. 34 van het verslag van 1881 vermelde beproeving van eene blauw wollen stof zeer gunstige uitkomsten had opgeleverd — immers zij leerde dat de stof vastheid van kleur aan groote duurzaamheid paarde, — scheen het geraden om de quaestie van de kleedingstof tot eene definitieve beslissing te brengen, te meer omdat maatregelen moesten genomen worden om de magazijnen in Indië weder aan te vullen, en men dus diende uit te maken of daarvoor katoen dan wel de nieuwe wollen stof (serge genaamd) zou moeten besteld worden.

Omtrent de vraag, of ook de vorm der militaire kleeding moet gewijzigd worden en casu quo in welken zin, zal waarschijnlijk nog in dit jaar eene beslissing kunnen worden genomen, wanneer men er althans tijdig in slaagt om eene bevredigende oplossing te vinden voor het sedert 1853 aanhangige vraagstuk van de hoofdbedekking.

Voor de beenbekleeding der militairen is, na veel vruchteloos zoeken, thans naar men hopen mag eene stof gevonden die niet de gebreken heeft van het blauwe katoen, dat zoo sterk afgeeft en verkleurt. De bedoelde stof is van donker-grijs vlas geweven en wordt niet kunstmatig gekleurd, daar de natuurlijke kleur zeer voldoende is. Van deze stof wordt eerlang eene bekwame hoeveelheid naar Indië gezonden ter beproeving.

Huisvesting. De werken te Magelang werden in 1882 weder met kracht voortgezet; reeds is een gedeelte van het kampement met de daarbij behoorende officierswoningen — een en ander ingericht voor één veldbataljon — door de troepen betrokken. De officierswoningen voor een volgend bataljon zijn nagenoeg gereed.

Een gedeelte van het officiers-logies te Malang is voltooid, terwijl de aanbesteding van den bouw van kazernes, accessoires en officiers-woningen voor een tweede veldbataljon (verg. vorig verslag blz. 35) naar wensch is geslaagd en dit werk, dat in 1885 moet worden opgeleverd, geregeld vordert.

Het permanente kampement te Buitenzorg, de temporaire kazerne te Banjoe Biroe, en het etablissement Tatas te Bandjermasin, allen mede in het vorige verslag vermeld (blz. 35 en 36), werden in 1882 voltooid.

Te Salatiga werd een aanvang gemaakt met de bijbouwingen die de herziening van de formatie der cavalerie noodig maakte, en te Gombong is de uitbreiding en verbetering van de pupillen-inrichting ter hand genomen.

De gebouwen van het artillerie-kampement bij het schietterrein te Babakan (residentie Banjoemas) vorderden naar wensch en zullen — naar het zich laat aanzien — in 1883 gereed komen, wat vermoedelijk evenzeer het geval zal zijn met het kampement te Pontianak (Westerafdeeling van Borneo), waaraan ook in 1882 niet zoo snel kon worden voortgewerkt als men wel had gewild.

Aan de kampementen te Padang en te Fort de Kock werd geregeld voortgewerkt. De toenemende ontwikkeling der plaatselijke hulpbronnen en werkkrachten (verg. vorig verslag blz. 36) bleef bij voortduring een gunstigen invloed uitoefenen op deze werken, waarbij, met het oog op den hoogen prijs van het djati- en teakhout dat van elders moet worden aangevoerd, zooveel mogelijk gebruik gemaakt werd van ter plaatse verkrijgbare andere houtsoorten.

De kampementen te Padang Sidempoean en te Bengkalis zijn wel is waar in 1882 niet voltooid, zooals blijkens het vorig verslag (blz. 35) verwacht werd, maar toch hunne voltooiing nabij gekomen. Het etablissement te Goenoeng Sitoli op Nias is mede naar wensch gevorderd.

In Atjeh werd het permanent kampement te Kotta Alam, bestemd voor twee compagnieën infanterie, dat in 1880 was ter hand genomen, geheel voltooid. Met kracht werd voortgewerkt aan het officiers-kampement te Nesoeh, waarvan reeds een deel der woningen betrokken is.

Te Sintang werd het werk geregeld voortgezet.

De particuliere industrie toonde meer neiging om zich tot den bouw van werken onder het beheer der militaire genie te leenen. Ongerekend den arbeid in Atjeh, alwaar aanbestedingen bij publieke inschrijving in 1882 telkens

goed slaagden, hebben in dat jaar zes aanbestedingen van bouwwerken het gewenschte resultaat opgeleverd, terwijl op acht plaatsen de materialen bij contract geleverd werden.

Voeding. De buitengewone toelagen voor vivres, die de bezetting in Atjeh genoot, bleven in den loop van 1882 gehandhaafd. De tarieven voor de voeding van het leger werden in het afgeloopen jaar niet gewijzigd.

Algemeene gezondheidstoestand en ziekenverpleging. De militair-geneeskundige statistiek, die dit jaar uit Indië werd ontvangen, is veel uitvoeriger en daalt in veel meer bijzonderheden af dan het geval was met de statistieken die bij vorige verslagen werden overgelegd. Hoe belangrijk en zorgvuldig bewerkt de ingediende staten ook mogen zijn, het is toch niet raadzaam voorgekomen ze allen bij dit verslag te doen afdrukken, omdat de bijlagen daardoor al te omvangrijk zouden worden. Daarom is er eene keus uit gedaan, en worden hiernevens (als bijlagen D en E) alleen gevoegd een » Overzicht van de belangrijkste ziektevormen bij het Indische leger voorgekomen in 1882 ", en eene » Statistiek van de behandelde zieken, overledenen en afgekeurden van het Indische leger in de jaren 1878 t/m 1882. (Recapitulatiecijfers.)" [1]) Daaraan zijn de hier volgende cijfers ontleend.

GARNIZOENEN.	1881.						1882.					
	Behandeld.			Overleden.			Behandeld.			Overleden.		
	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.
Java en Madura (met inbegrip van Benkoelen en Billiton)	25 870	15 147	41 017	469	313	782	22 945	15 093	38 038	329	199	528
Atjeh en onderhoorigheden	12 147	11 570	23 717	58	124	182	10 603	9 916	20 519	98	122	220
Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen en Billiton)	10 462	13 458	23 920	75	133	208	8 046	11 848	19 894	79	109	188
Totaal . . .	48 479	40 175	88 654	602	570	1172	41 594	36 857	78 451	506	430	936

Deze cijfers geven den indruk dat de algemeene gezondheidstoestand van het leger in 1882 belangrijk beter was dan in 1881. Dit is dan ook werkelijk het geval geweest, want het aantal ziekte- en sterfgevallen was in 1882, ook in verhouding tot de legersterkte, niet onaanzienlijk minder dan in 1881. Maar het groote verschil tusschen het aantal behandelden in beide jaren — ruim 10 000 minder in 1882 — geeft geen juisten maatstaf van beoordeeling. Dit verschil toch is voor een groot deel het gevolg van de omstandigheid dat tot dusver de uit Atjeh geëvacueerde zieken zoowel dáár als ter plaatse van aankomst, Batavia of Padang, als nieuw opgenomen lijders werden in rekening gebracht. Feitelijk werden daardoor in 1881 niet minder dan 6816 verpleegden tweemaal onder het cijfer der behandelden geteld. Een zuivere maatstaf van vergelijking wordt dus eerst verkregen als men het cijfer van de in 1881 behandelden, 88 654, met 6816 vermindert, waardoor dit cijfer tot 81 838 wordt teruggebracht. Het aantal behandelden blijkt dan in 1882 3387 minder te zijn geweest dan in 1881.

Waren in 1881 ruim 32 pct. der overledenen choleralijders, in 1882 bezweken aan die ziekte, blijkens het volgende staatje, 269 militairen, dat is 29 pct. van het geheele aantal overledenen.

GARNIZOENEN.	Behandeld.			Overleden.		
	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.	Europeanen.	Niet-Europeanen.	Te zamen.
Java.						
Weltevreden	21	2	23	16	1	17
Meester-Cornelis	8	1	9	6	„	6
Onrust	2	1	3	1	1	2
Serang	2	„	2	2	„	2
Tjiamis	1	„	1	1	„	1
Palimanang	14	2	16	11	2	13
Boengboelang	9	„	9	8	„	8
Samarang	9	2	11	7	1	8
Oenarang	3	1	4	1	1	2
Willem I	36	5	41	36	5	41
Salatiga	11	2	13	4	2	6
Kedong Kebo	5	5	10	2	3	5
Gombong	3	„	3	2	„	2
Transporteeren . .	124	21	145	97	16	113
Per transport . . .	124	21	145	97	16	113
Djokjokarta	6	2	8	5	2	7
Soerakarta	3	2	5	1	1	2
Soerabaija	30	7	37	21	2	23
Malang	21	6	27	14	5	19
Banjoewangi	2	1	3	1	1	2
Bezoeki	„	2	2	„	2	2
Te zamen . . .	186	41	227	139	29	168
Buitenbezittingen.						
Pantch Perak	39	12	51	28	11	39
Lambaroe	8	8	16	6	5	11
Olehleh	2	1	3	1	1	2
Toengkoep	2	„	2	2	„	2
Anagaloeng	7	„	7	5	„	5
Padang	8	1	9	3	1	4
Solok	1	„	1	1	„	1
Padang Sidempoean	„	3	3	„	2	2
Palembang	3	„	3	1	„	1
Tebing Tinggi	1	1	2	1	„	1
Lahat	3	„	3	1	„	1
Medan	4	1	5	3	„	3
Kwala Simpang	1	„	1	„	„	„
Muntok	1	1	2	„	„	„
Pontianak	1	„	1	„	„	„
Bandjermasin	14	11	25	11	7	18
Amoenthai	1	„	1	1	„	1
Makasser	9	1	10	7	1	8
Pankadjene	„	1	1	„	1	1
Balangnipa	„	1	1	„	1	1
Te zamen . . .	105	42	147	71	30	101
Totaal voor Java	186	41	227	139	29	168
Totaal voor Java en de buitenbezitt.	291	83	374	210	59	269

[1]) Het heeft de aandacht getroffen dat de opgaaf van het aantal overledenen in bijlage E niet overeenstemt met de cijfers op blz. 25 gegeven nopens de verliezen die het leger leed. Het Departement van Koloniën mist de gegevens om die verschillen te kunnen ophelderen.

De contracten met de directeuren der gezondheids-etablissementen te Sindanglaija (Preanger regentschappen) en Kampong Makasser (Batavia) werden op nieuw verlengd en wel tot 31 December 1883 (zie vorig verslag blz. 36).

Belooningen en straffen. Bij 's Konings besluiten van 30 October 1882 n°. 24, 19 December 1882 n°. 23 en 18 Maart 1883 n°. 17 werden aan eenige officieren en minderen onderscheidingen toegekend ter belooning van hun gedrag tegenover den Atjehschen vijand. Bij het eerstgenoemd besluit werd de ziekenoppasser J. H. GEELEN tot ridder 4de klasse der Militaire Willemsorde benoemd, voor welke onderscheiding hij langs telegraphischen weg werd voorgedragen ter belooning van zijne inderdaad meer dan gewone plichtsbetrachting bij de in § 4 van dit hoofdstuk (zie lager blz. 36) omschreven ontmoeting, die de colonne onder kapitein BODE den 7den Augustus 1882 met de vijandelijke benden in Atjeh had. Ofschoon herhaaldelijk en zelfs ernstig gewond, bleef de ziekenoppasser GEELEN bij den terugtocht der patrouille, onder 's vijands vuur, de gewonden met groote kalmte verbinden en verzorgen. Het Koninklijk besluit van 19 December 1882 n°. 23 had betrekking op de operatie van den majoor P. J. E. J. V. BARTHÉLEMY tegen Moeroeë (zie vorig verslag blz. 38); het laatstgenoemde besluit gold de verdediging der benting te Samalangan (verg. blz. 6 hiervóór).

Uit het op blz. 25 gegeven overzicht van de verliezen, die het leger in 1882 leed, blijkt dat het aantal der uit de gelederen afgevoerde veroordeelde militairen, voor zooveel de Europeanen betreft, ook in 1882 weder iets minder was dan in het vorige jaar, wat de inlanders aangaat iets grooter. Voor beide categorieën was de verhouding van het aantal veroordeelden tot de gemiddelde legersterkte in beide jaren nagenoeg dezelfde. Het aantal mindere militairen die met een briefje van ontslag weggezonden werden was in 1882, wat de Europeanen betreft en ook in het geheel, geringer dan in 1881; — in het laatstgenoemde jaar werden op die wijze 160 Europeanen en 59 inlanders uit de gelederen verwijderd en in 1882 125 Europeanen en 61 inlanders.

Als vermist (meerendeels gedeserteerd) werden in de laatste vijf jaren (1878-1882) achtereenvolgens afgevoerd 29, 41, 30, 24 en 27 Europeanen en 380, 237, 235, 280 en 327 inlanders.

Uit bijlage C blijkt dat het aantal gedegradeerden in 1882 weder 18 minder bedroeg dan het jaar te voren.

Op 31 December 1882 bevonden zich in het huis van arrest te Samarang 234 Europeesche en 54 inlandsche gedetineerden, tegen 323, 306, 300 en 277 Europeanen en 137, 126, 59 en 66 inlanders bij het einde van elk der jaren 1878-1881. (Onder de inlanders zijn in deze opgaven ook eenige weinige Afrikanen begrepen.)

Bij de straf-detachementen waren ingedeeld:

bij het einde van	Europeanen.	Inlanders.	Totaal.
1878	108	91	199
1879	110	132	242
1880	123	127	250
1881	114	96	210
1882	103	81	184

Bij de beoordeeling van de in deze rubriek vermelde cijfers behoort er op gelet te worden dat de legersterkte (aan onderofficieren en manschappen), in de vijf jaren waarop de cijfers betrekking hebben, daalde van 36 640 tot 29 030 man. [1]) Zij bedroeg namelijk:

bij het einde van	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totaal.
1878	16 266	202	20 172	36 640
1879	15 788	172	18 039	33 999
1880	15 399	156	16 138	31 693
1881	14 524	119	16 290	30 933
1882	13 578	111	15 341	29 030

Over het algemeen kunnen de cijfers van de statistiek der veroordeelden en andere gestraften over het jaar 1882, in vergelijking met vorige jaren, niet ongunstig genoemd worden.

Bijzondere maatregelen wat de handhaving van de tucht in het leger betreft zijn ditmaal niet te vermelden, uitgenomen de invoering van de gewijzigde militaire strafwetten, waaromtrent verwezen wordt naar hoofdstuk F § 6.

Reglementen en voorschriften; handleidingen bij het militair onderwijs. In 1882 is, behalve de in het vorige verslag (blz. 37) in het vooruitzicht gestelde nieuwe instructie voor het voeren van de administratie bij korpsen en garnizoenen (Indisch Staatsblad n°. 154), ook een voorschrift afgekondigd, houdende regelen voor het beheer van het materieel bij het departement van oorlog (Indisch Staatsblad n°. 161). Een nieuw voorschrift betreffende de aanschaffing, behandeling, afkeuring en afschrijving van de tot het leger behoorende paarden zag in 1883 het licht (Indisch Staatsblad n°. 23). Ook kwamen in 1883 tot stand (Indisch Staatsblad n°. 104) nieuwe regelen voor in Indië alleen reizende militairen en militaire personen en voor marcheerende troepen.

De hoofdstukken XIV en XV van den instructie-inventaris voor de artillerie werden in 1882 gearresteerd en ingevoerd, terwijl ook het 8ste bijvoegsel werd voltooid. Het voorloopig voorschrift op den velddienst (verg. vorig verslag blz. 35) werd bij het leger in beproeving gegeven.

Voorts zijn bij het departement van oorlog in bewerking verschillende voorschriften betreffende detachementen suppletietroepen, repatriëerende militairen enz., een en ander in verband met het nieuwe reglement op de toekenning van overtocht van Nederland naar Nederlandsch-Indië en omgekeerd ten laste van de Indische begrooting (Indisch Staatsblad 1882 n°. 125).

Eindelijk zal nog in den loop van 1883 een handboek voor den Indischen genie-soldaat in druk worden gegeven.

Bijzondere instellingen in het materiëel belang van den soldaat. Bij het einde van 1881 sloot het militair spaarfonds met een saldo te goed van f 150 154. Het saldo is dus (verg. vorig verslag blz. 37) in 1881 vermeerderd met f 9696, terwijl het in 1880 vermeerderde met f 19 815. Het aantal deelhebbers bedroeg 3189, d. i. 158 minder dan bij het einde van 1880. Deze vermindering houdt verband met de bij Indisch besluit dd. 24 September 1881 n°. 9 vastgestelde bepaling dat de helft der soldij van in de 2de klasse van militaire discipline geplaatste militairen niet, zooals vroeger het geval was, steeds in het spaarfonds zal worden gestort, maar alleen dan wanneer zij geen schuld aan den lande hebben.

De algemeene toestand der cantines was in 1881 nog gunstiger dan in het jaar te voren. Het totaal bedrag van het voordeelig saldo steeg van ruim f 116 000 tot p. m. f 136 000, terwijl de gebouwen, het meubilair en de bibliotheken eene waarde vertegenwoordigden van f 372 000, tegen f 343 000 in 1880.

Aan de instandhouding en uitbreiding van de bibliotheken werd bij voortduring de meeste zorg besteed, en er werd ook in 1882 door de mindere militairen een ruim gebruik van gemaakt.

Remonte. Ook in 1882 werden de voor de cavalerie en artillerie benoodigde paarden zooveel mogelijk op de drie hoofdplaatsen van Java en te Makasser op publieke veilingen of uit de hand aangekocht. Van die plaatsen denkt men ook de paarden te verkrijgen die noodig zijn ter aanvulling van de in 1883 te verwachten verliezen, maar ter aanvulling van het incompleet van 140 paarden, dat bij den aanvang van dit jaar bij de cavalerie bestond, zal een aankoop in het leenvorstendom Boni worden beproefd. Daartoe zijn twee cavalerie-officieren in commissie gesteld.

In het vorige verslag, blz. 37, werd de verwachting uitgedrukt, dat ten gevolge van den gunstigen uitslag der genomen proeven zou worden besloten tot de aanschaffing van Chineesche muildieren voor de artillerie. Dit is dan ook geschied, en bij het einde van 1882 beschikte het leger over 68 muildieren (tegen 19 op 31 December 1881).

§ 2. *Fortificatiën.*

In 1882 werd een begin gemaakt met de inrichting van den hoofdwal der kustbatterij op de landtong te Tjilatjap tot opstelling van de getrokken ijzeren kanonnen van 24 centimeter, waarmede het zuiderfront bewapend moet worden. Dit werk werd nagenoeg voltooid.

Op Java kwam in 1882 geen verandering in de versterkingen tegen een inlandschen vijand. Aan de in 1881 in Atjeh onder handen genomen vervanging van de houten palissadeering met aarden wallen om Kotta-Radja door een steenen muur werd krachtig voortgewerkt. Kotta-Radja werd onder de permanente versterkingen van den derden rang opgenomen en er werd een verboden kring voor die sterkte vastgesteld (Indisch Staatsblad 1882 n°. 140).

[1]) Zie echter met betrekking tot dit laatste totaal de noot op blz. 27.

Ter Westkust van Sumatra werd het defensief kampement te Siboga uit de rij der versterkingen geschrapt (Indisch Staatsblad 1882 n°. 139), en ter Oostkust van Sumatra werden Kwala Simpang en Boekit Kramat ontruimd; Pangkalan Siatas en Seroewaij werden in dit gewest echter in goed verdedigbaren staat gebracht. In de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo werd de post Tandjong (zie het verslag van 1881 blz. 36) ontruimd en te Moeara Teweh eene tijdelijke versterking opgericht (verg. blz. 15 hiervóór).

§ 3. *Topographische dienst.*

Gedurende het afgeloopen jaar bleven de voor de militaire topographische opneming van Java en Madura bestemde 6 brigades in dezelfde gewesten bescheiden waar zij in 1881 werkzaam waren, namelijk 1 in Bantam, 2 in de Preanger regentschappen, 2 in Bezoeki (waaronder thans behoort de voormalige residentie Banjoewangi) en 1 op Madura. Over 't geheel was de weêrsgesteldheid voor den terreinarbeid minder gunstig dan in 1881, en daar bovendien het personeel niet op de volle sterkte werd gehouden, beliep de gemeten en in kaart gebrachte oppervlakte bijna ¼ minder dan in laatstgemeld jaar. Er werden namelijk 2807 vierkante Java-palen (6376 vierkante K. M.) opgemeten, waarvan 523 in Bantam, 872 in de Preanger regentschappen, 1134 in Bezoeki (hieronder 686 voor de vroegere residentie Banjoewangi) en 278 op Madura. In laatstgemelde residentie, waar in December jl. de topographische arbeid geheel beëindigd is, waren reeds in de tweede helft van het jaar de van lieverlede vrijgekomen werkkrachten bestemd geworden voor andere opmetingen, namelijk die ten dienste der invoering van de landrente in de afdeeling Sumanap, met welken kadastralen arbeid vorvolgens, echter alleen gedurende het eerste kwartaal van 1883, de geheele op Madura werkzame brigade werd bezig gehouden. Inmiddels is (in Maart jl.) ook de brigade in de afdeeling Banjoewangi der residentie Bezoeki met haren arbeid gereed gekomen. In den loop van 1883 zal ook nog de in de overige afdeelingen van Bezoeki werkzame brigade vrijkomen.

Het topographisch personeel dat ter Sumatra's Oostkust eene vluchtige opneming volbracht (verg. vorig verslag blz. 38) keerde in 't laatst van April 1883 te Batavia terug, zonder zich echter volkomen naar wensch te hebben kunnen kwijten van de opdracht om tevens de grenzen op te nemen tusschen het direct gebied der Maleische vorsten en de Battaklanden. Die opdracht bleek namelijk niet in allen deele uitvoerbaar in verband met de gezindheid der grensbewoners en de vele moeielijkheden van het terrein.

In Groot-Atjeh bleef gedurende 1882 1 opnemer gedetacheerd, terwijl in het najaar 3 opnemers naar Sumatra's Westkust werden gezonden tot het doen van eenige geheel plaatselijke terreinverkenningen en opnemingen, ten doel hebbende om in het belang der defensie beter bekend te worden met de toegangen die van de Padangsche Benedenlanden naar de Bovenlanden voeren.

Tegen het in 't laatst van 1881 door het legerbestuur gedane voorstel om het in 1882 en 1883 op Java en Madura beschikbaar komende topographisch personeel te bestemmen voor eene opneming van het eiland Banka en van het landschap Minahassa op Celebes, met benutting van de aldaar vroeger astronomisch bepaalde punten, heeft de Gouverneur-Generaal om geldelijke redenen bezwaar gemaakt. In afwachting van gunstiger financiëele omstandigheden meende de Landvoogd in Juni 1882, onder nadere goedkeuring van het Opperbestuur, ook de uitvoering te moeten verdagen van het in beginsel reeds aangenomen plan eener militaire opneming van Sumatra, en zulks ondanks de in den laatsten tijd getroffen maatregelen (verg. vorig verslag blz. 38 en dat van 1881 blz. 36) tot vorming van eene kern van militair triangulatie-personeel ten dienste der voor het groote werk allereerst te ondernemen driehoeksmeting. Nadat de Regeering hier te lande de wenschelijkheid had doen kennen om den voorgenomen arbeid reeds dadelijk aan te vatten wanneer dit kon geschieden zonder verhooging van de tot dusver voor den topographischen dienst toegestane uitgaven, is bij een Indisch besluit van 9 Maart jl. op de bovenbedoelde verdaging teruggekomen en, zonder nog dadelijk eene definitieve formatie voor den triangulatie-dienst op Sumatra vast te stellen, ten behoeve van dit werk voorloopig, dat is voor de eerste twee jaren, een personeel toegestaan van 4 officieren en 9 minderen, een en ander echter tegen gelijktijdige ontbinding van de twee opnemings-brigades op Java en Madura die haren arbeid aldaar voltooid hadden (zie hierboven). Een der bedoelde 4 officieren, en wel de voor dien nieuwen werkkring reeds gevormde kapitein van den generalen staf, die eenigen tijd bij het departement der marine is gedetacheerd geweest (verg. vorig verslag blz. 52) en laatstelijk te Banjoewangi in commissie was gesteld voor het verrichten der op blz. 2 hiervóór bedoelde sterrekundige waarnemingen, is bestemd om aanvankelijk als afdeelings- tevens sectiechef op te treden, in afwachting van de later te regelen plaatsing van de twee Indische officieren die sedert medio 1882 hier te lande voor den triangulatie-dienst in opleiding zijn. Volgens een bericht van den legercommandant dd. 5 April jl. waren de aangewezen officieren en minderen reeds bijeen en zou hun vertrek naar Sumatra plaats vinden zoodra de te bezigen — kort te voren uit Nederland aangebrachte — meetveeren (zie vorig verslag blz. 52) te Batavia waren geverifieerd [1]).

Een aantal naar verschillende methodes (chromolithographie, photo-autographie en photo-autographie met kleurendruk) bewerkte topographische kaarten zagen in 1882 weder van wege het departement van oorlog te Batavia het licht en werden aldaar voor het publiek verkrijgbaar gesteld, als: wat betreft Java en Madura, de laatste gedeelten der uit 117 bladen bestaande detailkaart van de residentie Probolinggo (1 : 20 000), benevens kaarten van de volgende plaatsen en omstreken: Bandong, Malang, Probolinggo (1 : 20 000), Bangkallan en Sampang (1 : 10 000) en Sindanglaija met Tjipannas (1 : 50 000), terwijl de nopens de buitenbezittingen verschenen kaarten bestonden uit eene van het eiland Billiton in twee bladen (1:200 000) en eene van Noord-Sumatra in vier bladen (1 : 500 000). Deze laatste kaart is eene bijgewerkte uitgaaf van de in 1877 te Batavia verschenen » Schetskaart van het rijk Atjeh en van de aangrenzende landstreken van Sumatra" [2]).

In bewerking waren bij het einde van 1882: de gearceerde overzichtskaart (1 : 100 000) der residentie Pasoeroean; eene reproductie (in lichtdruk) van het gereed gekomen gewasschen exemplaar dierzelfde kaart; de gewasschen overzichtskaart (1 : 100 000) der residentie Probolinggo; de net-brouillonbladen der detailkaarten van de residentiën Madura en Preanger regentschappen (1 : 20 000); de overzichtskaart (1 : 100 000) der residentie Madura, bestemd om in Indië, bij wijze van proef, photo-autographisch met krijt- en kleurendruk te worden verveelvuldigd; eene photo-autographische kaart (in 39 bladen) van de residentie Oostkust van Sumatra (1 : 200 000), samengesteld naar de uitkomsten der hooger besproken vluchtige opneming van dat gewest, en eindelijk eene naar de nieuwste bronnen bewerkte kaart van het eiland Bali (1 : 250 000).

Om hier te lande in kleurendruk gereproduceerd te worden, werden uit Indië ontvangen de gearceerde overzichtskaart in zes bladen van Zuid-Celebes (1 : 200 000) en eenige bijbehoorende kaarten; terwijl hier te lande ook de noodige bescheiden inkwamen voor de samenstelling en latere chromolithographische reproductie van de gearceerde overzichtskaart der residentie Probolinggo. Met betrekking tot de overzichtskaarten der residentiën Batavia en Soerabaija

[1]) Omdat het een gelijksoortig onderwerp geldt, schijnt hier de mededeeling niet misplaatst dat de werkzaamheden voor de herberekening der triangulatie van Java, die hier te lande geschieden door en onder toezicht van den hoogleeraar dr. J. A. C. Oudemans (verg. vorig verslag blz. 52), in den loop van 1882 aangevangen en sedert geregeld voortgezet zijn. Het is echter gebleken dat al de primaire metingen in West-Java op nieuw moeten worden herleid, vermits in verreweg de meeste dier in den laatsten tijd te Batavia gedane herleidingen doorloopende fouten zijn begaan. Hierdoor zal een oponthoud van één à twee jaar ontstaan.

[2]) Van de bedoelde kaart van Noord-Sumatra (die ook hier te lande werd verkrijgbaar gesteld) is een exemplaar aan elk der beide Kamers van de Staten-Generaal gezonden. Op dezerzijdsch verzoek zullen nieuwe kaarten van Groot-Atjeh en van het geheele Atjehsche gebied (in klein formaat) bij het topographisch bureau te Batavia bewerkt worden zoodra eenige daartoe ontboden gegevens van de civiele en militaire autoriteiten in Atjeh ontvangen zijn. De bedoeling is die kaarten hier te lande te publiceeren.

worden de laatstbedoelde werkzaamheden mede hier te lande verricht. Van de vroeger uitgegeven overzichtskaarten der residentiën Cheribon, Japara en Tagal zijn in 't laatst van 1882 en het begin van 1883 hier te lande herdrukken verschenen.

Bij dezelfde inrichting, waar de zooeven bedoelde werkzaamheden geschieden, namelijk bij de topographische inrichting van het Ministerie van Oorlog, is in het begin van 1883 ook de hand gelegd aan de reproductie van den in 't vorig verslag (blz. 38) bedoelden manuscript-atlas van Nederlandsch-Indië. Daar deze in Indië door de ontwerpers slechts is kunnen worden bijgehouden tot 1 Juli 1881, wordt van de tijdelijke aanwezigheid hier te lande van één hunner, den kapitein J. W. Stemfoort, partij getrokken voor de bijwerking en verbetering van de verschillende bladen met behulp van de nieuwe gegevens die geleidelijk uit Indië verstrekt worden.

Ten slotte volgen hier nog als naar gewoonte eenige opgaven waaruit is op te maken dat er naar de van gouvernementswege uitgegeven en te Batavia verkrijgbaar gestelde topographische kaarten betrekkelijk veel vraag bestaat. Tegen f 3157 in 1880 en f 3981 in 1881, bracht dit kaartendebiet in 1882 f 4032 op, waaronder f 1819 voor de aan de straks genoemde topographische inrichting hier te lande chromo-lithographisch gereproduceerde residentiekaarten van Java en Madura [1]) en voor de in 1880 bij eene particuliere firma te 's-Gravenhage op steen gebrachte nieuwe étappekaart van die beide eilanden. Bovendien werd nog eene som van f 2150 door particulieren betaald als retributie voor het nemen van kopieën. Het door 't lithographisch etablissement van het departement van oorlog te Batavia geleverde lithographische en photo-autographische drukwerk vertegenwoordigde eene waarde van omstreeks f 12 000 in 1881 en omstreeks f 14 000 in 1882, waaronder achtereenvolgens f 452 en f 90 ten dienste van particulieren.

§ 4. *Krijgsverrichtingen.*

Zooals uit hoofdstuk **C** blijken kan, werd in het afgeloopen jaar van de bezetting van Atjeh en onderhoorigheden veel inspanning gevorderd, en moest zij vooral in de tweede helft des jaars — herhaaldelijk slaags geraakende met de benden o. a. van Toekoe di Tirou, Panglima Nja Bintang, Toekoe Radja, Toekoe Omar en Toekoe Nja Hassan — menig offer aan het land brengen. Die ontmoetingen, deels door de Atjehsche aanvoerders met groote stoutmoedigheid uitgelokt door aanvallen op de dekkingstroepen van wegwerkers of konvooien, deels het gevolg van onzerzijds beraamde tochten om den vijand in zijne schuilhoeken op te zoeken, droegen steeds het karakter van op zich zelf staande gevechten die onderling slechts zelden direct verband hielden. Zij worden hieronder, voor zooveel de voornaamste betreft, naar tijdsorde medegedeeld voor elk der onderdeelen van Groot-Atjeh en onderhoorigheden afzonderlijk.

a. Sagi der XXII Moekim.

In den aanvang van Mei 1882 ontving de commandant van Tjot-Basetoel bericht dat de ons vijandig gezinde imam van Lamara zich met 200 à 300 volgelingen op een groot uur afstands van dezen post te Tjot-Tjoet verschanst had. Naar aanleiding daarvan rukte de luitenant-kolonel S. D. Kramers den 13den Mei aan het hoofd eener samengestelde colonne, sterk 17 officieren en ruim 550 minderen, uit Tjot-Basetoel in zuidelijke richting op om den imam van Lamara in zijne stellingen aan te tasten. De militaire commandant van Atjeh en onderhoorigheden vergezelde de colonne met den chef van den staf. Om 6½ uur 's morgens werd de marsch aangevangen langs de kampongs Loeboe en Lamara en vervolgens werd voortgerukt door eene groote met alang-alang begroeide vlakte, omstreeks 1000 pas breed, die den voet der heuvels van Tjot-Tjoet omzoomt en doorsneden wordt door het sterk kronkelende riviertje Loeboe, welks bedding nu en dan den eenigen begaanbaren weg vormde. Zoodra de colonne in de vlakte was opgemarcheerd, werd eene compagnie vooruit gezonden om op den meest nabij zijnden heuvel stelling te nemen; de overige troepen volgden in compagnies-colonnes (de artillerie — eene sectie berggeschut van 8 c.M. en twee Coehoorn-mortieren — in de tusschenruimten) en kregen last om zich op een afstand van 200 pas van den voet der heuvels op te stellen. Gedurende de voorwaartsche beweging opende de vijand van de heuveltoppen en van de hellingen van het gebergte een door den grooten afstand onschadelijk geweervuur, van te minder beteekenis doordien het al spoedig ophield. Eenige granaten waren voldoende om hem uit zijne stellingen te verdrijven, die daarop door eene compagnie infanterie verkend werden en nagenoeg niet versterkt bleken te zijn. Men vond niet anders dan eenige eenvoudige wachthuisjes en keerde daarop naar Tjot-Basetoel terug. De colonne, voor zooveel de infanterie betreft samengetrokken uit de bezettingen van Anagaloeng, Lambaroe en Tjot-Basetoel, — drie compagnieën van het 3de bataljon en één van het 12de, — had slechts één gewonde bekomen.

Nadat de vijand in den nacht van 30 op 31 Mei onze posten te Lepong Ara en Tjot-Basetoel gealarmeerd en de brug over de Kroeng Lamara (Titi Djamboe) nabij passar Samagani verbrand had, werd des morgens het transport van Glé Kambing naar Tjot-Basetoel van de zuidelijk gelegen heuvels vrij krachtig beschoten, zoodat uit laatstgenoemde plaats eene patrouille van 50 bajonetten ter hulp gezonden moest worden, die, gesteund door het granaatvuur uit de versterking te Long Lemoh, den vijand spoedig deed afdeinzen.

Herhaaldelijk trachtte hij nu de dagelijksche transporten te bemoeielijken door telkens des nachts pogingen in het werk te stellen tot vernieling van de brug die zich op 500 passen beoosten Tjot-Basetoel in den grooten weg naar Glé Kambing bevindt. De waakzaamheid der bezetting belette hem dit echter, waarop hij op nieuw de weder herstelde brug bij passar Samagani door brand zocht te vernielen. Den 18den Juni werd dit plan verijdeld door de tijdige komst van een detachement infanterie dat ten geleide diende van een voor Glé Kambing bestemd kanon van 12 c.M. achterlaad, doch in den nacht van 23 op 24 daaraanvolgende slaagde hij er in de brug te vernielen en den toegang onbegaanbaar te maken. Een en ander werd echter spoedig weder hersteld.

Een bericht van den te Anagaloeng gevestigden controleur, dat de imams van Lamara en Lamkrak, in vereeniging met Toekoe Nja Hassan, op den 13den Juli het transport tusschen Anagaloeng en Tjot-Basetoel uit de nabij gelegen kampong-randen zouden aanvallen, gaf aanleiding om dien dag 60 Europeesche en 60 inlandsche fuseliers met eene sectie berggeschut van 8 c.M. ter beschikking van den étappe-commandant te stellen, ten einde met eene compagnie van de bezetting van Anagaloeng, en vergezeld van eene ambulance onder een officier van gezondheid, het transport te dekken. Het bevel over deze colonne werd opgedragen aan den kapitein der infanterie F. Anten. Aanvankelijk werd niets van den vijand waargenomen. Ter hoogte van Lepong ontving de colonne echter plotseling uit die kampong en uit de daartegenover liggende kampongranden van Reliëng en Reliëng-Tjoët een vrij krachtig geweervuur. De artillerie opende daarop haar vuur op Lepong, waaruit ook met lilla's gevuurd werd, en terwijl 3 sectiën infanterie naar Reliëng oprukten om deze kampong van vijanden te zuiveren, hield de hoofdmacht Reliëng-Tjoet in bedwang. De Atjehers bleven zorgvuldig in het houtgewas verscholen; zij waagden zich niet in het open veld, zoodat de strijd beperkt bleef tot een vrij ernstig vuurgevecht, waarin de vijand — gelijk later bij geruchte vernomen werd — niet onbelangrijke verliezen leed (verg. blz. 4 hiervóór), terwijl onze troepen slechts 7 gewonden bekwamen. Op den terugtocht ontmoetten de onzen een detachement van 2 officieren en 87 minderen, dat de commandant van Tjot-Basetoel, het geschut- en geweervuur hoorende, ter versterking had uitgezonden.

Om den étappe-commandant, den luitenant-kolonel Kramers, in staat te stellen den vijand voor goed uit de kampongs ter weêrszijden van den weg Anagaloeng – Tjot-Basetoel te verdrijven, werden den 14den Juli 2 compagnieën infanterie van het 3de bataljon met eene sectie berggeschut ter beschikking van dien hoofdofficier gesteld. Met deze macht, nog versterkt door de beschikbare troepen van

[1]) Ook hier te lande zijn deze kaarten van gouvernementswege in den handel gebracht, en wel door tusschenkomst van den boekhandelaar A. Koller (vroeger O. Petri) te Rotterdam. Het debiet beliep in 1880 f 173,50, in 1881 f 188 en in 1882 f 278.

het étappe-commando te Anagaloeng, deed hij op den 14den, 15den, 18den en 19den Juli verschillende excursiën, verbrandde kampong Loeboe, waarvan de bevolking ons steeds vijandig gebleven was, maar trachtte te vergeefs de vijandelijke benden tot den strijd te verlokken; deze bepaalden zich tot vuurgevechten op grooten afstand, die ons in het geheel 3 gewonden kostten.

De vijandelijke benden bleven zich schuilhouden in het gebergte, en meer dan eens kwamen berichten in, dat zij zich te Relo nabij Piëng op beide oevers van de Kroeng Anak en te Tjot-Barum, noordwestelijk van Moenloe, versterkten. Naar aanleiding daarvan organiseerde de meergenoemde étappe-commandant den 23sten November twee mobiele colonnes om den vijand op te sporen. Een dezer colonnes, ter sterkte van 8 officieren en 179 geweerdragende manschappen, rukte in den vroegen morgen, onder bevel van den majoor T. Buning, uit Glé Kambing op, met den last om, den rechteroever der Atjeh-rivier volgende, te trachten uit Indrapoeri de in aanbouw zijnde versterkingen in den rug aan te vallen. De andere colonne, genomen uit de bezettingen van Anagaloeng, Seneiop, Montassik-West en Panteh-Karang, was even sterk en bovendien vergezeld van eene ambulance onder een officier van gezondheid. Zij stond onder de bevelen van den kapitein E. Greve en marcheerde uit Panteh-Karang, in oostelijke richting voortgaande, naar Piëng. Aan deze laatste colonne was opgedragen over den Blang Piëng te marcheeren en vandaar in zuidelijke richting de op den rechteroever der Kroeng Anak in aanbouw zijnde versterkingen bij Relo uit het noorden aan te tasten. Ten einde de ageerende colonnes zoo noodig te kunnen ondersteunen, was een detachement van het garnizoen te Lambaroe, sterk 90 bajonetten, onder bevel van den kapitein F. Anten, nabij de Kroeng-Aloeralang in stelling gekomen. Zonder noemenswaardigen tegenstand ondervonden te hebben, ontmoetten de beide colonnes elkander nabij de Kroeng Anak, en zij marcheerden daarna te zamen onder bevel van den majoor Buning naar kampong Relo, waaruit de vijand al spoedig een goed onderhouden geweervuur opende. Na uit dezo kampong verdreven te zijn, werd hij, terwijl een deel der troepen Relo in de asch legde, tot nabij Mej-Saleh vervolgd en leed daardoor groote verliezen (volgens berichten van inlanders 71 dooden). Het gerucht dat men op in aanbouw zijnde versterkingen zou stuiten bleek echter onjuist te zijn, zoodat de terugtocht al spoedig kon worden aangenomen, waarbij het detachement van den kapitein Anten, die den langzaam opdringenden vijand in bedwang hield, goede diensten bewees. Nog vóórdat men in het gezicht van de versterking Panteh-Karang kwam, welker commandant een detachement van 25 man onder één officier met een mortier buiten de versterking geposteerd had om den verderen terugmarsch zoo noodig te dekken, en uit het kanon van 8 c.M. (veld) het vuur tegen kampong Sewang Poei geopend had, hielden de vijandelijke salvo's op. Gedurende den terugmarsch had de colonne Greve 7 gewonden bekomen, waaronder één dwangarbeider; de colonne Buning had geen verliezen geleden.

Den 24sten November werd een nieuwe tocht, ditmaal naar Moenloe, ondernomen en wel door drie colonnes, de eene sterk 4 officieren en 172 geweerdragende manschappen met 1 Coehoorn-mortier, onder den kapitein L. F. Botter en getrokken uit de garnizoenen van Anagaloeng, Panteh-Karang en Indrapoeri (2de veldbataljon); de tweede, door den kapitein J. P. Smith aangevoerd, sterk 4 officieren en 155 bajonetten van het te Glé-Kambing gelegerde 11de veldbataljon; de derde, geleverd door het te Toengkoep gestationneerde 15de veldbataljon, sterk 6 officieren en 170 bajonetten onder den majoor M. Segov; bij ieder van welke colonnes zich eene ambulance met een officier van gezondheid bevond. De colonne Smith rukte, na bij Indrapoeri de Atjeh-rivier te zijn overgegaan, rechtstreeks naar Tjot-Barum en Moenloe op, den linkervleugel des vijands in bedwang houdende en daardoor de rechterflank beveiligende van de colonne Botter, die den aanval in front ondernam, links door de colonne Segov gesteund, die uit Toengkoep over Loengké tegen 's vijands rechtervleugel voortrukte. Ook ditmaal wachtte de vijand den aanval niet af; op de nadering der centrum-colonne, die hij met geweervuur ontving, trok hij zich in allerijl naar de voorste hellingen van het gebergte terug, vanwaar hij het vuur op nieuw opende. Zoowel Tjot-Barum als Moenloe werden geheel verlaten bevonden. In vereeniging met de colonne Botter werd nu door de colonne Segov eene tirailleurlinie gevormd, die vurende de berghelling beklom en den vijand uit zijne daar achtereenvolgend ingenomen stellingen verdreef. Steeds in zuidoostelijke richting aftrekkende, nam deze eindelijk nabij het ravijn, waar de Kroeng Anak haren oorsprong heeft, op p. m. 2000 pas van onze troepen, eene laatste stelling in, waaruit hij nog enkele schoten loste, welke niet meer beantwoord werden. Ook hier werden geene vijandelijke versterkingen aangetroffen. Na aan de troepen in de vermeesterde stellingen eenige rust gegund te hebben, nam de colonne Segov den terugmarsch naar Toengkoep en de colonne Botter dien naar Anagaloeng aan. Laatstgenoemde verbrandde, overeenkomstig den ontvangen last, vooraf kampong Moenloe. Op den terugmarsch ontmoette zij westelijk van Tjot-Barum de colonne Smith, die eerst op Moenloe was aangerukt om den aanval der beide andere colonnes te ondersteunen, doch toen dit onnoodig bleek naar Tjot-Barum was teruggekeerd en deze kampong in de asch had gelegd. Beide colonnes zetten nu gezamenlijk den terugmarsch voort, gedekt door drie sectiën infanterie, die den op circa 300 pas geregeld in de kampong-randen volgenden vijand nog menig verlies toebrachten. Aan onze zijde telde men 8 gewonden, waaronder de kapitein Botter die nog dienzelfden avond overleed.

Eene nieuwe poging om de vijandelijke benden uiteen te drijven werd in December ondernomen, nadat berichten waren ingekomen dat de Atjehers, die sedert het gebeurde te Moenloe zich achter deze plaats in het gebergte hadden schuilgehouden, van Kroeng Raja levensbehoeften enz. ontvingen, en dat zich te Lamreh, een kwartier uur gaans oostelijker gelegen, vele met achterlaadgeweren gewapende vijanden ophielden. Men wenschte van deze gelegenheid tevens gebruik te maken om de te slechter naam bekend staande kampong Ladoeng te doorzoeken. Tot dat einde scheepte zich den 13den December te Olehleh, onder bevel van den kapitein E. K. A. de Neve, een detachement van het 13de bataljon, ter sterkte van 4 luitenants en 150 geweerdragende manschappen, benevens 10 man genietroepen voorzien van brugmaterieel, aan boord van het oorlogsstoomschip *Soerabaija* in. Den volgenden dag te Kroeng Raja ontscheept, doorzocht dit detachement het terrein, zonder echter iets verdachts aan te treffen. Kampong Lamreh werd nagenoeg geheel verlaten gevonden, en van daar trok men weder langs Kroeng Raja naar kampong Ladoeng, waar eene tweede colonne van gelijke sterkte, onder bevel van den majoor M. Segov, werd aangetroffen, die, des nachts uit Toengkoep afgemarcheerd, in last had over kampong Doerong op Ladoeng aan te rukken en zich daar met het detachement de Neve te vereenigen. Ook het detachement Segov had geen tegenstand ondervonden; bijna overal had de bevolking de wijk genomen, wat eveneens te Ladoeng het geval bleek te zijn, waar alleen eenige wapenen werden buit gemaakt. Onder bevel van den majoor Segov namen de troepen gezamenlijk den terugmarsch naar Kroeng Raja aan, alwaar de beide detachementen zich op de *Soerabaija* inscheepten en nog denzelfden dag te Olehleh debarkeerden; het detachement Segov keerde vervolgens over Kotta-Radja naar Toengkoep terug.

Den 30sten December werd het van Anagaloeng naar Panteh-Karang terugkeerend transport, 27 man sterk en door een onderofficier aangevoerd, even voorbij Montassik-West op het onverwachtst beschoten en vervolgens door eene bende Atjehers met de klewang aangevallen. Ofschoon de aanval met groote onstuimigheid geschiedde, werd de tactische orde bij het transport geen oogenblik verstoord en was de vijand dan ook genoodzaakt om, met achterlating van 7 dooden en eenige vuurwapenen en klewangs, in de richting van kampong Lamnga de wijk te nemen; het verlies aan onze zijde bedroeg 7 gewonden, waaronder 1 dwangarbeider. Een van Anagaloeng ter ondersteuning uitgerukt detachement geleidde het transport verder naar Panteh-Karang, welke post tegelijkertijd door eene met achterlaadgeweren gewapende bende was beschoten geworden, kennelijk met het doel om de bezetting te beletten de bedekking van het transport te hulp te komen. Door eenige salvo's en twee kartetsschoten was de bende al spoedig genoodzaakt om in den boschrand van kampong Lamnga terug

te trekken, en toen zij ook hier het vuur hervatte, waren een drietal granaten en eenige salvo's voldoende om dit te doen ophouden.

Den 4den Januari 1883 ontving de étappe-commandant te Anagaloeng bericht dat de vijand den aanval zou herhalen, ditmaal op het transport dat voor Tjot-Basetoel bestemd was. Werkelijk werd dien dag zoowel dit transport als het van Tjot-Basetoel te gemoet gezonden detachement uit de kampongs Djiliep, Lepong, Reliëng en Lamtengah aangevallen, maar andermaal werd de vijand verdreven, evenwel niet dan ten koste van 5 dooden en 8 gewonden aan onze zijde. Volgens berichten van inlanders bedroeg echter het verlies van den vijand 36 dooden en 20 gewonden, onder welke laatsten o. a. Toekoe di Tirou en Panglima Nja Bintang. Twee dagen later — 6 Januari — werd een derde aanval op het transport naar Tjot-Basetoel zonder verliezen aan onze zijde afgeslagen.

Nu volgde in de XXII Moekim een tijdperk van rust; de geregeld uitgezonden patrouilles kwamen telkens zonder eenige ontmoeting te hebben gehad in hare standplaatsen terug, totdat — zooals hieronder nader zal blijken — in de tweede helft van Februari zoowel de XXII als de XXVI Moekim op nieuw door Nja Hassan's benden bedreigd werden.

Den 3den Maart werden die benden voornamelijk in de XXII Moekim aangetast, alwaar, in overleg met het garnizoen van Toengkoep, uit Lambaroe en Anagaloeng twee detachementen uitrukten, het eerste, sterk 5 officieren en 120 man, onder den kapitein W. van den Bos, het tweede, 4 officieren en 120 man tellende, onder den kapitein J. van Schmid; beiden waren vergezeld van het noodige hospitaalpersoneel met een zestal tandoe's. Nagenoeg gelijktijdig waren de beide colonnes op de haar aangewezen punten vanwaar de operatie moest uitgaan tot verder oprukken gereed, en wel kapitein van den Bos te Pajaoe en kapitein van Schmid te Senelop; voor beiden was het doel van den tocht kampong Loengké. De colonne van Schmid marcheerde over Tapi Batak en Kloempang Triëng naar Aroen Loengké aan den voet van het gebergte, nabij welke plaats zij door geweervuur werd begroet, dat spoedig tot zwijgen gebracht werd. De vijand trok noordwaarts af, doch werd nu weldra in de flank bemoeielijkt door de colonne van den Bos (die bij missigit Hoho de Kroeng Linga was overgetrokken en ten noordwesten van Aroen Loengké het gevechtsterrein bereikte) en daarna in den rug aangetast door een uit Toengkoep onder kapitein G. W. Berger uitgerukt detachement, dat, vuur vernemende nabij de Linga-rivier, eene sectie onder den 1sten luitenant H. W. Muller ter verkenning op den linkeroever had uitgezonden. Door het vuur van deze sectie werden den vijand niet geringe verliezen toegebracht, terwijl hij gedwongen werd de wijk in het gebergte te nemen, waarop kapitein Berger, die eene uit Pajaoe op het hooren van geweervuur uitgezonden patrouille tot zich had getrokken, over deze plaats naar Toengkoep terugging. De colonne van den Bos had, na den vijand ongeveer 2000 pas noordwaarts vervolgd te hebben, den marsch naar Loengké voortgezet, bewesten welke plaats zij het detachement van den kapitein van Schmid aantrof. Te zamen naar Senelop terugkeerende (vanwaar zij ieder naar haar eigen garnizoen zouden gaan), werden deze beide troepenafdeelingen nog herhaaldelijk beschoten, bij kampong Anak-anam zelfs in die mate dat de achterhoede versterkt moest worden, maar hare verliezen bepaalden zich tot 4 gewonde mindere militairen.

Den 5den Maart werd uit Anagaloeng en Glé Kambing met ruim 300 man een nieuwe tocht ondernomen, ditmaal met het doel de kampongs Piëng en Limo op den rechter Atjeh-oever te doorzoeken. Een detachement van het garnizoen te Lambaroe kreeg tegelijkertijd in last om het terrein tusschen Senelop en Blang Bintang af te patrouilleeren, terwijl te Panteh-Karang een detachement van 50 man in reserve werd opgesteld. Om 7½ uur in den morgen ontmoetten de beide patrouilles van Anagaloeng en Glé Kambing elkaâr nabij Piëng, waarop de oudste officier E. Greve het bevel over de verder gezamenlijk voortrukkende troepen aanvaardde. Eene verkenning in noordelijke richting leidde tot de overtuiging dat zich daar geen vijanden ophielden, waarna de marsch oostwaarts werd voortgezet om de Kroeng Anak over te gaan. Tusschen Tring-Mango, Oempita-Siam, Limo en Lampoepoe stuitte men op een veertigtal vijanden, die het geweervuur openden, maar spoedig moesten wijken, en nu marcheerde kapitein Greve naar Limo om daar de Atjeh-rivier over te gaan. Er werd echter op dit punt geen waadbare plaats gevonden, weshalve men den oever volgde tot Indrapoeri, vanwaar de colonnes over Glé Kambing naar hare posten terugkeerden. Men had door de operatie van dien dag de overtuiging verkregen dat zich in de XXII Moekim voor het oogenblik geen bende van eenige beteekenis meer ophield.

b. Sagi der XXVI Moekim.

Hier waren het vooral de aanhoudende pogingen des vijands om den arbeid aan den nieuwen weg Toengkoep-Montassik te storen, die aanleiding gaven tot herhaalde gevechten.

Den 17den Mei 1882 werd de dekking der arbeiders ter hoogte van kampong Tjot-Meraja, een half uur gaans benoorden Senelop, onverwachts uit die kampong beschoten en wel zóó hevig dat al spoedig uit Senelop eene patrouille ter hulp snelde, die den vijand deed afdeinzen, doch niet dan nadat onze troepen 10 gewonden telden, waaronder 1 officier en 2 Chineesche wegwerkers. Naar aanleiding van dit feit werd aan de omliggende kampongs eene boete van 1000 dollars opgelegd, maar dit belette niet dat de aanvallen op den 24sten Mei werden hernieuwd, waardoor ons een verlies van 1 doode (Chineesche wegwerker) en 6 gewonden werd toegebracht, waaronder weder 1 officier. Om nu aan de invordering van de opgelegde boete meer kracht bij te zetten, rukten den 31sten Mei uit Toengkoep, Lambaroe en Anagaloeng 3 patrouilles uit, ieder ter sterkte van 200 man, met het doel om in de schuldige kampongs gijzelaars op te vatten. Zonder eenigen tegenstand werden 14 gijzelaars, waaronder 3 hoofden, medegevoerd. Evenwel bleek hierdoor geen einde te zijn gemaakt aan 's vijands onvermoeide pogingen om den arbeid te storen, zoodat in Juni daarop, in het belang van de veiligheid der werkers, eene tijdelijke versterking moest worden opgericht in de nabijheid van kampong Pajaoe, ook wel Tjot-Gloempang genoemd, die bezet werd door 3 officieren en 164 minderen van het garnizoens-bataljon van Atjeh en onderhoorigheden, afkomstig uit de opgeheven versterking Lampermej. Ofschoon de bezetting over 2 Coehoorn-mortieren beschikte, mocht ook deze maatregel niet baten. Den 29sten Juni had wederom een aanval plaats op een detachement van 2 officieren en 70 minderen, tot dekking van de wegwerkers uitgezonden. Ter hoogte van kampong Tjot-Lamtring werd de flankdekking van dit detachement plotseling vrij hevig uit een boschrand beschoten, die echter spoedig door den vijand werd verlaten. Thans evenwel werd het detachement in het front bedreigd. Terwijl de voortroep, waarop de spits was teruggetrokken, zich achter eene ingraving van den weg opstelde om door salvo's den vijand in bedwang te houden, nam de hoofdtroep, door het lichaam van den weg gedekt, eene niet ongunstige stelling in. Weldra begon echter de vijand zich ook in den rug van het detachement te vertoonen en nu besloot de commandant, de 1ste luitenant F. W. Everts — om het gevaar te ontgaan van te worden ingesloten — den terugtocht aan te nemen door het begroeide terrein ter zijde van den weg. Hij zelf en de 2de luitenant W. C. C. Luske benevens eenige mindere militairen werden binnen weinige oogenblikken gewond, waarop de terugtocht moest gestaakt worden. In carré geschaard bleef het detachement stand houden, totdat uit Toengkoep eene compagnie infanterie onder den kapitein H. Bendien ter ondersteuning kwam opdagen, die het gevecht overnam en den vijand terugdreef. Hierop werden de achtergebleven gewonden opgezocht, eenige huizen, waarin de aanvallers zich hadden verscholen, in de asch gelegd, en het hoofd van kampong Lamgoet, die onder onze tegenstanders was opgemerkt, met eenigen zijner kamponglieden gevangen genomen. Met een verlies van 2 dooden en 5 gewonden, onder welke laatsten de 2 straks genoemde officieren, keerden de troepen naar hunne standplaatsen terug.

Na dit voorval bleven de vijandelijke benden van Toekoe Nja Hassan en Toekoe Nja Bintang groote bedrijvigheid in de XXVI Moekim ontwikkelen, waar zij aan de bevolking vrees en schrik aanjoegen, in die mate dat niet één van de hoofden dier landstreek gevolg durfde geven aan

eene oproeping van den gouverneur om op den 6den Augustus te Kotta-Radja te komen, ten einde maatregelen te beramen om Nja Hassan onschadelijk te maken.

De vijandelijke benden werden steeds overmoediger. Van 4-7 Augustus vielen zij niet alleen op verschillende punten de detachementen aan die ter begeleiding van transporten en konvooien of ter opsporing van kwaadwilligen uit Toengkoep en Lambaroe werden gezonden, maar zelfs binnen onze versterking te Toengkoep werd een officier door 's vijands vuur gewond. Vooral op den 7den Augustus hadden scherpe gevechten plaats, die ook aan onze zijde gevoelige offers kostten. Dien dag werden de dekkingstroepen der wegwerkers tusschen Toengkoep en Pajaoe door den vijand aangetast. Nabij kampong Lanch werd dit detachement, sterk 2 officieren en 50 man, op het onverwachtst, eerst met geweervuur, daarna met de klewang aangevallen, en al spoedig tot den terugtocht gedwongen. Een der officieren, de 1ste luitenant C. L. Nijenhuis, die al dadelijk door een geweerschot getroffen werd, wilde zich in het houtgewas ter zijde van den weg terugtrekken, maar deed daarbij een ongelukkigen val waardoor een zijner beenen gekneusd werd. Aan het oog zijner retireerende manschappen onttrokken, en niet bij machte om zich op te heffen, viel hij in de handen der Atjehers, waaruit hij verlost werd door de onverwachte verschijning van een detachement van 160 man uit Anagaloeng, dat nabij Senelop het geweervuur bij Pajaoe had gehoord en — terecht vermoedende dat een aanval op de wegwerkers werd gedaan — dezen te hulp snelde. Behalve de luitenant Nijenhuis, die overdekt met wonden werd opgenomen en den volgenden dag bezweek, was ook de commandant der dekkingstroepen, de 1ste luitenant H. Muijderman, zwaar gekwetst, en waren bovendien 3 soldaten gesneuveld en 11 gewond, waarvan velen zwaar.

Nagenoeg tegelijkertijd had een ander detachement, onder den kapitein P. G. Bode, sterk 2 luitenants en 60 bajonetten, dat uit Lambaroe naar Pajaoe oprukte, nabij Tjot-Rang een niet minder hevigen aanval te verduren. Op een overmachtigen vijand stuitende, bekwam deze patrouille al zeer spoedig 8 dooden en 18 gewonden, terwijl tot overmaat van ramp de gids, die haar naar Pajaoe moest geleiden, reeds bij den aanvang van het gevecht sneuvelde. Ook in den rug bedreigd, besloot kapitein Bode nu op Toengkoep terug te trekken, doch de vijand drong zóó sterk op, dat de gesneuvelden achtergelaten moesten worden. Zij konden eerst later — echter niet allen — worden opgespoord door eene uit Toengkoep uitgezonden patrouille. De terugtocht van het detachement Bode naar Toengkoep kostte op nieuw 2 gewonden, namelijk de detachementscommandant en de 1ste luitenant W. J. A. Roijen.

Den volgenden morgen, 8 Augustus, rukten vijf compagnieën infanterie, respectievelijk uit Lambaroe, Toengkoep en Anagaloeng, op met den last om, na zich nabij Kroeng Anak vereenigd te hebben, het omliggend terrein te doorzoeken. Zij hadden echter geene ontmoeting met de vijandelijke benden, die in de jongste gevechten blijkbaar eveneens gevoelige verliezen hadden geleden. Ook den 12den Augustus, — toen vier compagnieën infanterie, met eene afdeeling genietroepen van Kotta-Radja, uit dezelfde posten naar Tjot-Made nabij Tjot-Rang rukten om de aldaar aanwezige missigit, waaruit de patrouille Bode den 7den te voren beschoten was, te vernielen, — werd geen tegenstand ondervonden.

Wel werden ook in de eerstvolgende weken herhaaldelijk patrouilles uitgezonden, die nu en dan met de vijandelijke benden in aanraking kwamen, maar deze wisten zich geregeld te onttrekken aan een eenigszins ernstig gevecht. Zoo werd o. a. den 23sten Augustus eene ongeveer 30 man sterke bende, waarbij volgens den gids onzer troepen Nja Hassan zelf zich bevond, door eene patrouille onder den kapitein F. Gusdorf in kampong Lambadak verrast. IJlings nam de vijand de wijk, maar toen eene tweede patrouille, — die op het valsche bericht dat de kapitein Gusdorf in een scherp gevecht gewikkeld was hem ter hulp was gesneld, — Tjot-Paja bereikte, werd deze met geweervuur ontvangen. Eenige salvo's waren toen voldoende om den vijand in de richting van kampong Klieng te doen aftrekken. Bij deze affaire werden de 1ste luitenant P. P. J. Lignac en twee mindere militairen gewond.

Den 10den September kwamen te Anagaloeng berichten in, die deden vermoeden dat Toekoe Omar, die zich tot nu toe in de IV Moekim had opgehouden, zich met Toekoe Nja Hassan te Tjot-Goe vereenigd had om in de XXVI Moekim hun slag te slaan. In den morgen van den 11den September rukten hierop sterke patrouilles van Toengkoep en Anagaloeng uit. Eene dier patrouilles marcheerde tot Pajaoe en had geen ontmoeting met den vijand, doch de tweede, welke onder den kapitein P. van Lawick van Pabst over Lepong langs den oostelijken rand der kampongs naar Blang Bintang moest marcheeren om den vijand, die volgens een nader bericht zich te Lamgoet ophield, in den rug te komen, vond in deze kampong een 40tal gewapenden bijeen, die echter aanstonds in zuidelijke richting de vlucht namen. Vervolgens langs den nieuwen weg over Tjot-Rang naar Tjot-Bladé marcheerende, stuitte de patrouille in laatstgenoemde kampong op eene andere bende, omstreeks 50 man sterk. Ook deze werd zonder groote krachtsinspanning verdreven. Toen de patrouille daarna op eene nabijgelegen hoogte stelling had genomen, werd zij weder van drie zijden — uit het zuiden, zuidwesten en zuidoosten — door een regelmatig onderhouden geweervuur begroet, dat, terstond door het salvovuur der onzen beantwoord, spoedig tot zwijgen gebracht werd, waarna de terugmarsch werd aangenomen, wijl het terrein niet toeliet den in het hout verscholen vijand te vervolgen. Op den terugtocht werden de gewonden, 1 officier en 5 mindere militairen, overgegeven aan twee uit Toengkoep en Pajaoe ter hulp gezonden detachementen, waarna de omliggende kampongs nogmaals doorzocht werden, en, toen daarbij geen vijanden meer te bespeuren waren, de terugmarsch naar Toengkoep werd aangenomen. Volgens later ingekomen berichten hadden de vijandelijke benden door ons geweervuur groote verliezen geleden en was daardoor o. a. Toekoe Nja Hassan zelf gewond. Eene poging, den volgenden dag in het werk gesteld om hem in kampong Klieng, waar hij naar men meende verpleegd werd, op te lichten, mislukte; het hoofd van deze kampong berichtte dat Nja Hassan eerst naar Moeroeë en vervolgens naar Kemala was overgebracht.

In den loop van October werden weder berichten ontvangen dat de vijandelijke benden zich in de nabijheid onzer nederzettingen verzamelden, ditmaal onder de leiding van Toekoe Radja, schoonzoon van Imam Longbattah, die zich te Ketapan-Meot scheen op te houden. Op dit bericht werd den 20sten October een tocht derwaarts ondernomen door den majoor M. Segov, die aan het hoofd van 200 man uitrukte, doch daarvan 75 man, onder den kapitein J. F. Le Maire, in zoodanige richting liet marcheeren dat zij den door den hoofdtroep uit Ketapan-Meot te verdrijven vijand zouden kunnen opvangen en zooveel mogelijk afbreuk doen. Zonder den vijand aangetroffen te hebben, ontmoetten de beide colonnes elkander op den Blang Bintang, waar kapitein Le Maire rapporteerde dat hij te Aroen had vernomen dat Toekoe Radja des nachts in die kampong was binnengedrongen, een onzer meest vertrouwde gidsen had doen afmaken, vervolgens over den Blang Bintang was getrokken en zich nu te Tengkoe di Loeng Koeng zou ophouden. In twee colonnes, ieder van 100 man, werd daarop de tocht naar laatstgenoemde kampong voortgezet. De kapitein Le Maire volgde oostwaarts den voet van het gebergte ten einde den vijand om te trekken, en de andere colonne, onder majoor Segov, rukte rechtstreeks op Tengkoe di Loeng Koeng aan. Het was echter de colonne Le Maire, die het eerst op den vijand stootte en zoowel in front als op de linkerflank door een levendig geweervuur begroet werd, dat zij slechts met eenige salvo's beantwoordde om daarna, zoodra zij 's vijands stelling tot op 75 pas was genaderd, tot den stormaanval over te gaan. De vijand wachtte dien niet af, doch nam overhaast oost- en zuidwaarts de vlucht, waardoor hij gedeeltelijk onder het bereik kwam van het vuur der colonne Segov, dat hem nog menig verlies toebracht. Zoodra de huizen, welke aan de benden tot schuilplaats gediend hadden, in de asch waren gelegd, keerden de troepen naar Toengkoep terug, zonder eenig verlies te hebben geleden.

Den 26sten October hervatte majoor Segov den tocht naar aanleiding van een spionnen-bericht, dat Panglima Nja Bintang zich met een groot aantal volgelingen te Kotta Tring en te Aroen Loengké zou ophouden. Nog vóór het aanbreken van den dag had genoemde officier met zijne 200 geweerdra-

gende manschappen Pajaoe bereikt, alwaar hij zijn detachement in twee gelijke deelen splitste, waarvan het eene, onder den kapitein P. VAN LAWICK VAN PABST, bestemd was om zuidwaarts te marcheeren, terwijl het andere, waarbij de majoor SEGOV. zich aansloot, onder kapitein H. BENDIEN oostwaarts naar Kotta Tring zou oprukken. De beide colonnes ontmoetten elkander in kampong Tring, waar de vijand dadelijk het vuur opende, dat door de onzen, in tirailleurlinie oprukkende, beantwoord werd. Van twee zijden bestookt, wachtte de vijand onze troepen alweder niet af, maar zich reddende door eene overhaaste vlucht liet hij 3 dooden in onze handen achter. Hierop werd Kotta Tring vernield en de terugtocht aangenomen over kampong Loengké, waar onze troepen op nieuw met geweervuur ontvangen werden, zoodat tot den stormaanval moest worden overgegaan, waarbij één mindere militair gewond werd. Ofschoon de colonne ook op den verderen terugmarsch over Pajaoe naar Toengkoep nu en dan nog uit de verte beschoten werd, bereikte zij laatstgenoemde plaats nagenoeg zonder verlies; slechts twee inlandsche fuseliers waren gewond.

De rustelooze pogingen van den commandant van Toengkoep om de XXVI Moekim van vijanden te zuiveren bleven niet zonder resultaat, want in de nu volgende maanden had slechts bij uitzondering een samentreffen met enkele kleine benden des vijands plaats, terwijl deze zich in den regel op grooten afstand in het gebergte schuilhield. Het hoofd van kampong Kliëng hield den commandant vrij geregeld op de hoogte van hetgeen de vijandelijke benden wilden ondernemen, en het was o. a. door zijn toedoen dat den 26sten Januari jl. nabij kampong Lamnga aan de bende van zekeren PANG DJARANG, een berucht onruststoker, een gevoelige slag kon worden toegebracht. Dien dag rukte de kapitein BERGER uit Toengkoep op, met het doel om zich tusschen Oedjong Baté (Valsche Pedro-punt) en Lamnga in hinderlaag te leggen ten einde PANG DJARANG, die naar men meende langs dien weg zou optrekken, te overvallen. Uit een gesprek met het hoofd van Kliëng gevoerd, begreep de detachements-commandant, in zijne stelling aangekomen, dat het de voorkeur verdiende PANG DJARANG in zijn bivouak op te zoeken. Na een uiterst vermoeienden marsch door het gebergte werd de vijandelijke bende om 8 uur 's morgens door een der gidsen aan het strand bemerkt op een afstand van 1200 à 1300 meter. Behoedzaam oprukkende, slaagde men er in haar tot zeer nabij te naderen, en ofschoon zij toen plotseling opstoof en in de wildernis verdween, werden haar toch door het salvovuur der onzen gevoelige verliezen toegebracht. Op de bivouakplaats liet de vijand acht lansen, twee klewangs, twee donderbussen en eenige Beaumont-patronen achter, terwijl in de onmiddellijke nabijheid 18 zakken rijst werden gevonden, die te water naar Kliëng werden vervoerd.

Nog verdient hier vermelding dat den 30sten Januari jl., mede door eene uit Toengkoep uitgezonden patrouille, in kampong Aroen een der panglima's van TOEKOE NJA HASSAN werd overvallen en gearresteerd; hij hield zich te dier plaatse op met het doel om eene oorlogschatting voor NJA HASSAN te innen.

Opmerkelijk is het dat de gewestelijke militaire commandant [1]) in de eerste helft der maand Februari in zijn journaal herhaaldelijk kon aanteekenen dat de bijna dagelijks uit Toengkoep uitrukkende patrouilles in de omliggende kampongs mannen, vrouwen en kinderen rustig aan den arbeid vonden. Toch waren reeds tegen het einde der voorgaande maand berichten ingekomen dat verschillende ons vijandig gezinde hoofden zich in het oosten van de sagi's der XXVI en der XXII Moekim verzamelden om den strijd te hervatten, wat den gewestelijken militairen commandant aanleiding gaf om aan de étappe-commandanten te Toengkoep en te Anagaloeng den reeds vroeger gegeven last in herinnering te brengen om den vijandelijken benden geen rust te gunnen, maar hen tijdig op te zoeken en uiteen te jagen zoodra zij zich in de vlakte mochten vertoonen. Dientengevolge werden tusschen 26 Februari en 3 Maart (zie blz. 5 hiervóór) uit beide étappe-commandementen voortdurend sterke patrouilles uitgezonden, die telkens met den vijand slaags raakten en zijne benden noodzaakten rusteloos heen en weder te trekken. Den 26sten Februari werden zij uit Toengkoep door den commandant dier sterkte, den majoor P. P. H. VAN HAM, aangetast nabij Batoe Poetih, 3000 à 4000 meter beoosten Toengkoep aan den voet van het gebergte gelegen. Door twee colonnes, samen 170 man sterk, gecommandeerd door den kapitein W. F. H. PETTER en door den 1sten luitenant F. W. A. H. SCHEUER, van twee zijden aangevallen, werd de vijand, na een vrij hevig vuurgevecht, met de bajonet verdreven, wat echter niet belette dat hij bij den terugmarsch der onzen weder hier en daar opdrong. Den volgenden dag werden, blijkens hetgeen hierboven werd meêgedeeld, de benden van NJA HASSAN uit de sagi der XXII Moekim verjaagd, waarop zij zich weer noordwaarts richtten en zich tusschen Kliëng en Lamnga nestelden. Den 1sten Maart werden zij opgezocht door detachementen van Toengkoep en Pakan Kroeng Tjoet, onder leiding van den majoor VAN HAM. Uit eerstgenoemden post rukten vroeg in den morgen drie colonnes in noordoostelijke richting uit, samen 260 man sterk, met opdracht om het terrein tusschen Toengkoep en Lambaroe-Anjan te doorzoeken en, indien de vijand mocht worden aangetroffen, ter laatstgenoemde plaats stand te houden nabij de brug over de Kroeng Anjan om aldaar nadere bevelen af te wachten. Nadat het terrein in verschillende richtingen doorkruist en ook de rechteroever van de Kroeng Anjan verkend was, werden twee colonnes omstreeks $7\frac{1}{2}$ uur 's morgens, zonder eenige ontmoeting met den vijand gehad te hebben, weder vereenigd op het aangewezen punt, dat al dadelijk door eene sectie infanterie was bezet geworden; de derde colonne, 100 man sterk onder den kapitein J. G. H. VAN DER DUSSEN, was noordwaarts naar Lamnga-Noord gemarcheerd. Aan de beide achtergebleven colonnes werden nu de volgende bevelen gegeven. De 100 man sterke colonne, door den kapitein E. M. A. A. K. FRACKERS aangevoerd, waarbij de majoor VAN HAM zich aansloot, moest de Kroeng Anjan langs den linkeroever stroomafwaarts (dus noordwaarts marcheerende) volgen tot kampong Bramo, nabij het punt waar de Kroeng Anjan zich in de lagune ontlast, en hier post vatten om, ingeval eene der andere colonnes in vuurgevecht mocht komen, ter ondersteuning op te rukken; werd na verloop van een uur geen vuur gehoord, dan moest zij naar Kliëng terugtrekken en hier standhouden. De tweede colonne — 60 man onder den 1sten luitenant J. FRANKEN — moest noordwestwaarts oprukken naar Lamnga-Zuid, de lagune overgaan en in verbinding trachten te komen met het detachement van den kapitein VAN DER DUSSEN; gelukte het niet diens colonne te vinden, dan moest de tweede colonne over Blang Tandjong huiswaarts keeren. De luitenant FRANKEN had omstreeks 10 uur de lagune bereikt, trok haar over en marcheerde toen over Lamnga-Zuid naar Lamnga-Noord, en vandaar, eene tweede lagune doorwadende, naar Tjaban aan het zeestrand. Van hier in de richting van Kwala Gighen langs het strand terugtrekkende, stuitte hij ten derden male op de zooveel breedere lagune nabij onze vroegere versterking te Gighen, alwaar aan den oever eenige prauwen lagen. Met behulp van die vaartuigjes trachtte hij de overzijde te bereiken, maar nauwelijks was de laatste prauw in het midden der lagune gekomen, omstreeks $2\frac{1}{2}$ uur des namiddags, of eene vijandelijke bende, die zich tot dusver had schuilgehouden, opende het vuur zoowel op die prauw als op de reeds overgezette en in stelling gekomen sectie. Ofschoon al dadelijk een Europeesch soldaat sneuvelde en vier fuseliers gewond werden, mocht het toch gelukken den vijand door een paar salvo's te doen wijken, en terwijl zuidwaarts langs de lagune het uitzicht belemmerd werd, doordien de Atjehers de alang-alang in brand hadden gestoken, besloot de luitenant FRANKEN langs den weg die van Tjadé naar Pakan Kroeng Tjoet voert te retireeren. Op dien weg werd hij een oogenblik staande gehouden, doordien hij oostelijk eenige salvo's hoorde, die hem deden besluiten terug te keeren om zoo noodig bijstand te verleenen; hij vermocht echter de oorzaak van dat geweervuur niet op te sporen en zette toen, daar het vuur zweeg, den marsch naar Pakan Kroeng Tjoet voort. Hier aangekomen vernam hij dat de 2de luitenant W. J. F. VAN BENNEKOM met 45 bajonetten vandaar naar Gighen was gemarcheerd ten einde de colonnes uit Toengkoep eventueel te ondersteunen, en later bleek het

[1]) De kolonel der infanterie C. SCHÄFER, in de maand Augustus 1882 tot dit commando geroepen ter vervanging van den kolonel der infanterie J. F. HAUS. (In Juni jl. is, in plaats van eerstgenoemden hoofdofficier, tot militair commandant in Atjeh benoemd de kolonel der infanterie H. DEMMENI.)

dat de salvo's, die den luitenant FRANKEN een oogenblik hadden doen teruggaan in de richting van Gighen, door het detachement VAN BENNEKOM gelost waren op eene bende Atjehers, vermoedelijk dezelfde met wie de luitenant FRANKEN slaags was geweest. Deze bende werd, nadat zij een oogenblik bij passar Gighen had stand gehouden, door een stormaanval van het detachement VAN BENNEKOM voor goed teruggedreven. Omstreeks 5 uur 's namiddags was de luitenant FRANKEN te Toengkoep terug, waar ook de colonnes VAN DER DUSSEN en FRACKERS waren teruggekeerd zonder den vijand te hebben ontmoet. De kapitein VAN DER DUSSEN was tot Kwala Loë doorgemarcheerd en van daar langs den voet der heuvelrij tot aan den rechteroever van de Kroeng Anjan teruggetrokken, vanwaar hij langs den oever Lambaroe-Anjan bereikte om vervolgens langs Kroeng Kali naar Toengkoep terug te keeren. De kapitein FRACKERS was, overeenkomstig zijne opdracht, over Bramo naar Kliëng teruggegaan en, toen hij ook daar ter plaatse tot ongeveer 12½ uur in den middag geen vuur had vernomen, eveneens over Lambaroe-Anjan naar Toengkoep gemarcheerd.

Den 2den Maart vernam men dat NJA HASSAN weer naar het zuiden was getrokken om de sagi der XXII Moekim te verontrusten, en nu werd besloten hem uit Toengkoep in de richting van Loengké aan te tasten. Van het gevecht op dien dag is hierboven reeds eene uitvoerige beschrijving gegeven.

Den 7den Maart rukte nogmaals eene patrouille van Toengkoep uit, die het noordelijk gedeelte der sagi doorkruiste en te Lambaroe-Anjan, Bramo, Lamnga', Tjaban, Kwala Gighen, Lambadak-Kadjoe en Tjadé alles rustig vond. De mannelijke bevolking was in de kampongs aanwezig, terwijl te Gighen een aantal visschers hun bedrijf uitoefenden, die op verzoek van den detachements-commandant, kapitein BENDIEN, aan den wal kwamen en hunne vaartuigen lieten onderzoeken.

In de dagen van 26 Februari tot 3 Maart bedroeg het geheele verlies aan onze zijde 4 dooden en 14 gewonden, allen mindere militairen. Aan de vijandelijke benden waren weder gevoelige slagen toegebracht; zij waren op nieuw gedwongen geworden om in het gebergte de wijk te nemen, en de voortdurend uitgezonden patrouilles rapporteerden de eerstvolgende weken telkens dat de door hen doorkruiste streken rustig waren en de bevolking overal aanwezig was.

Het hoofd van Langoegoeb, TOEKOE BRAHIM, trachtte nu zich met NJA HASSAN in verbinding te stellen om hem zoo mogelijk tot onderwerping te bewegen; maar toen in verband met deze onderhandelingen het patrouilleeren gedurende eenige dagen gestaakt was, — althans in de richting van Batoe Poetih waar NJA HASSAN zich ophield, — werd spoedig vernomen dat TOEKOE BRAHIM en zijne volgelingen door onze tegenstanders waren gevangen genomen, althans dat hun belet werd naar Toengkoep terug te keeren. Een der volgelingen van TOEKOE BRAHIM wist echter aan de waakzaamheid van NJA HASSAN te ontsnappen, en deelde den commandant van Toengkoep mede dat ook TOEKOE DI TIROU, TOEKOE TJOET en TOEKOE HOESSIN (jongere broeder van den imam van Longbattah) zich te Batoe Poetih ophielden. De kapiteins BEEGER en VAN DER DUSSEN rukten op dit bericht den 21sten Maart, ieder aan het hoofd van 150 man, naar Batoe Poetih op, en ofschoon het hun niet gelukte de onruststokers te vatten, konden zij toch, gesteund door patrouilles uit Lambaroe en Anagaloeng die op den Blang Bintang post hadden gevat, de vijandelijke bende gevoelig afbreuk doen; o. a. zouden, volgens berichten van Atjehsche zijde, NJA HASSAN en TOEKOE HOESSIN bij deze gelegenheid gewond, twee vertrouwelingen van TOEKOE DI TIROU gesneuveld, en de bende uiteengejaagd zijn. Aan onze zijde sneuvelden 3 mindere militairen en werden de kapitein VAN DER DUSSEN en 12 minderen gewond.

c. Sagi der XXV Moekim.

De stoutmoedigheid waarmede TOEKOE DI TIROU, TOEKOE IMAM LAMARA en andere hoofden in deze landstreek hunne aanslagen zelfs tot Kotta-Radja en Olehleh dreigden uit te strekken, maakte hier afdoende maatregelen noodig.

Den 12den Juni 1882 vernam men dat de genoemde hoofden te Telog of Moen Belanga in de IV Moekim hun kamp hadden opgeslagen, en nu werd nog dienzelfden dag eene poging gedaan om hen daar te overvallen, waartoe het 2de bataljon infanterie ter sterkte van 16 officieren en 267 bajonetten, onder bevel van den luitenant-kolonel H. C. A. RUEMPOL, met eenig personeel en materieel voor ambulancedienst per spoortrein van Kotta-Radja naar Olehleh werd overgebracht. Van hier rukte de colonne, nadat de gidsen zich bij haar gevoegd hadden, om 4½ uur des namiddags naar Boekit Seboen op, maar door den slechten toestand waarin de weg verkeerde werd dit punt eerst na een marsch van bijna 2 uur bereikt. De invallende duisternis scheen al spoedig te zullen noodzaken om den tocht te staken, maar de colonne-commandant, die inmiddels het bericht had ontvangen dat de vijand des nachts een aanval op Olehleh zou wagen, vond geen vrijheid om al dadelijk terug te keeren. Tot kampong Tandjong werd de marsch voortgezet; maar hier werd de colonne door zoo hevige regenbuien overvallen, dat het, bij volslagen duisternis in een terrein waar de troepen slechts op één gelid konden marcheeren, volstrekt ongeraden was verder te gaan. Voorbij passar Koëh werd eene opene plek bereikt, waar de colonne in carré gelegerd het bivouak betrok [1]). Tot tweemalen toe poogde de vijand de troepen des nachts te alarmeeren, maar zonder andere gevolgen dan een verlies van 2 gewonden aan onze zijde. Bij het aanbreken van den dag (13 Juni) werd de marsch hervat en Kroeng Raba weldra bereikt, maar het gelukte niet den vijand te naderen, die zich achter de 25 meter breede rivier verscholen hield, en de colonne moest dus onverrichter zake naar Kotta-Radja terugkeeren. Bij een tweeden tocht, dienzelfden dag ondernomen door den majoor W. J. THIEME aan het hoofd eener macht van 16 officieren en 410 minderen, benevens een officier van gezondheid en het noodige voor den ambulance-dienst, werden wel door den vijand uit de bergranden in de kloof van Glé Taroem schoten gelost, maar hij vermeed eene aanraking met onze troepen, zoodat deze weder moesten terugkeeren zonder het gewenschte succes verkregen te hebben.

Nu rukte de luitenant-kolonel RUEMPOL den 14den Juni andermaal uit met vier compagnieën van het 3de bataljon infanterie (14 officieren en 309 man), een detachement genietroepen en eene ambulance met toebehooren. Per spoor van Kotta-Radja naar Olehleh overgebracht, marcheerde hij naar Boekit Seboen, waar zijne colonne versterkt werd met één compagnie van het 15de bataljon (4 officieren en 100 geweerdragenden), en vervolgens naar Kroeng Raba, waar met behulp van eene door de genietroepen geslagen brug de rivier werd overgetrokken. Van hier zuidoostwaarts voortrukkende stootte de voorhoede bij Kroeng Pinang op eene door den vijand bezette benting, vanwaar onze troepen wel met geweervuur ontvangen werden, maar die, zoodra eene stormcolonne daartegen optrok, ontruimd werd; de vijand nam oostwaarts in de richting van Glé Raja de vlucht. Nu werd de benting zooveel mogelijk geslecht en daarna de marsch vervolgd door het dal van de Kroeng Pinang, waar men omstreeks 10¾ uur des voormiddags, over een open terrein langs de noordelijke helling van het hoofdgebergte marcheerende, andermaal eene vijandelijke bende ontmoette, die zich ter weêrszijden van de Kroeng Pinang genesteld had. Aan de zuidzijde van het riviertje moest de vijand al spoedig voor de voorhoede wijken, maar op den anderen oever hield hij aanvankelijk stand. De voorhoede werd daarop met één compagnie versterkt, opende een goed onderhouden geweervuur en ging, zoodra zij bemerkt had dat de vijand genoegzaam geschokt was, op den linkeroever over, waarna de vijand zijne stelling verliet; onze troepen bespeurden toen dat zij tot het vijandelijke kamp waren doorgedrongen. Eenige loodsen boden ruimte aan tot legering van ongeveer 200 man, maar daarin werd niets anders gevonden dan een kleine voorraad levensmiddelen en munitie die vernield werd. De colonne nam nu eenige rust, verbrandde vervolgens het kampement en hervatte toen den marsch. Omstreeks 1 uur 's namiddags bereikte zij de kloof van Glé Taroem, welker ingang door den vijand, die zich op de noordelijke helling van den Glé Raja genesteld had, bestreken werd. De voorhoede nam echter

[1]) Eene compagnie van het 14de bataljon infanterie, die den oostelijken ingang der pas van Glé Taroem moest bezetten en, omstreeks 6 uur in den namiddag bij Boekit Daroe positie nemende, door vijandelijke schoten was begroet, werd door duisternis en regen gedwongen nog des avonds naar haar standplaats te Nesoeh terug te keeren.

zoodanig stelling, dat de Atjehers door een kruisvuur gedwongen werden hunne positie te verlaten, waarop de colonne ongehinderd de kloof kon binnenrukken en zonder nadere ontmoeting met de vijandelijke benden den uitgang bereikte, die nabij Boekit Daroe door twee compagnieën van het 12de bataljon bezet gehouden werd. Deze compagnieën waren des morgens om 5 uur onder bevel van den majoor W. HELDERMAN, ter sterkte van 8 officieren en 250 man, van Lambaroe naar Ketapan Doea gemarcheerd, waren daar versterkt met 2 officieren en 60 bajonetten benevens 2 Coehoorn-mortieren van 12 c.M. en eene ambulance, en hadden in last den door de colonne RUEMPOL opgejaagden vijand op te vangen. Ofschoon het detachement van den majoor HELDERMAN de uitgangen der kloof volledig onder het vuur had, mocht het hem niet gelukken den vijand afbreuk te doen, die zich langs de hellingen van het gebergte had weten to verwijderen. Nog denzelfden dag keerden de troepen in hunne kwartieren terug.

Zoowel den 19den als den 30sten Juni rukten op nieuw sterke patrouilles uit, eerst om te beletten dat de kloof van Glé Taroem weer door de Atjehers zou bezet worden; daarna den 30sten met het doel om TOEKOE DI TIROU, die door de vorige operatiën reeds tot Mata Ajer Batoe Margate (IV Moekim) teruggedrongen was, andermaal te bestoken. Den 19den Juni had de door majoor THIEME gecommandeerde patrouille geen ontmoeting met den vijand, en den 30sten bereikte men, zonder noemenswaardigen tegenstand te ondervinden, het vijandelijke kamp, dat slechts door een 20tal Atjehers bewaakt werd, die op het eerste salvo der voorwacht de vlucht namen, 9 geweren, 1 donderbus, 1 lans en 3 klewangs, benevens een kleinen voorraad rijst en munitie in onze handen latende. Zonder verliezen te hebben geleden keerde de luitenant-kolonel RUEMPOL met zijne troepen in Kotta-Radja terug. Te Boekit Seboen bleef één compagnie achter, die den volgenden dag, den 1sten Juli, in de IV Moekim patrouilleerde maar niets van den vijand bespeurde.

Tot November hield deze zich nu rustig, maar den 16den dier maand werd het dagelijksch transport Olehleh — Boekit Seboen door de vereenigde benden van PANGLIMA NJA BINTANG en TOEKOE OMAR nabij Pakan Badak aangevallen, waarbij onze troepen een verlies leden van 1 doode en 9 gewonden. Door eene compagnie van het 3de bataljon, die den 18den November de VI en IV Moekim doorkruiste, scheen de vijand aanvankelijk weer tot den aftocht te zijn gedwongen en eerst ruim eene maand later, den 29sten December, vertoonde hij zich op nieuw. Het was TOEKOE OMAR die op dien dag het vivres-transport van Olehleh naar Boekit Seboen aanviel, niettegenstaande de dekking van het konvooi, op de tijding van 's vijands nadering, tot 65 bajonetten opgevoerd was, terwijl een detachement van 56 man uit Boekit Seboen was uitgerukt om het transport te gemoet te gaan. Laatstgenoemd detachement werd even voorbij Lampisang door den ter weêrszijden van den weg in hinderlaag liggenden vijand beschoten en beantwoordde dit vuur zóó goed, dat de Atjehers al spoedig met een verlies van 12 dooden moesten afdeinzen, terwijl de onzen slechts 3 gewonden bekwamen. Nabij de geslechte versterking Pakan Badak stuitte men evenwel op nieuw op de Atjehers, die zich hier in tirailleur-putten verscholen hielden, van waar zij een krachtig vuur op het detachement openden. Inmiddels was het konvooi genaderd, welks bedekking den vijand ook nu tot den aftocht dwong, en terwijl deze zich in kampong Lamhassa terugtrok en van daar het vuur onderhield, werden de vivres aan het van Boekit Seboen komende detachement overgegeven, dat nu derwaarts terugkeerde, gedekt door één compagnie van het 3de bataljon onder den 1sten luitenant J. AITTON, die, spoedig gevolgd door de overige compagnieën van dat bataljon onder bevel van den kapitein D. BRAKEL, uit Kotta-Radja te hulp was gesneld. Door deze troepen werden de Atjehers uit Lamhassa verdreven, maar niet dan nadat aan onze zijde weder eenige gewonden gevallen waren. In het geheel leden wij dien dag een verlies van 1 doode en 20 gewonden, die naar Olehleh werden overgebracht, terwijl de colonne BRAKEL op den terugtocht naar Kotta-Radja de kampongs Blang Poetih en Lamhoetoe nog doorzocht zonder iets van den vijand te bemerken.

Het was niet onduidelijk gebleken dat de bevolking der IV Moekim TOEKOE OMAR ter zijde stond, en het kwam dus noodig voor om haar, zoo mogelijk, de kracht onzer wapenen te doen gevoelen. In overleg met den commandant van het maritieme station werden hiertoe den 2den Januari jl. aan boord van de oorlogsstoomschepen *Soerabaija*, *Makasser* en *Palembang* en van het gouvernements-stoomschip *Valk* ingescheept 3 compagnieën van het 14de bataljon, de 2de compagnie van het 3de bataljon, eene sectie mortieren, een detachement genietroepen en eene ambulance met toebehooren, benevens een aantal dwangarbeiders voor het transport van de reserve-munitie en van vivres voor drie dagen. Het bevel over deze troepen was opgedragen aan den majoor W. J. THIEME, aan wien de chef van den gewestelijken staf werd toegevoegd, terwijl hem was opgedragen de landstreek Lepong en daarin vooral kampong Lamtie, de verblijfplaats van TOEKOE OMAR, aan te tasten en gevoelig te tuchtigen. Volgens ingekomen berichten zouden de missigits van de kampongs Lepong en Lamtie versterkt zijn en kon daar hevige tegenstand verwacht worden.

Den 3den Januari ten 4 ure in den morgen van de reede Olehleh vertrokken, liet de flottielje vier uren later het anker in de Retiëng-baai vallen. Uitgezonderd de 3de compagnie van het 14de bataljon, die in de Poelat-baai aan wal moest gaan om aldaar het bivouak gereed te maken, was de geheele colonne om 10 uur 's voormiddags ontscheept en rukte aanstonds langs het strand naar de kampong Dea Baroe op, haren weg van daar vervolgende, zonder den vijand te ontmoeten, door de kampongs Dea Moupelan, Binasa Ban, Lepong en Lamsina. Dea Baroe en Dea Moupelan werden gedeeltelijk, Lamsina geheel aan de vlammen prijs gegeven, en eerst nadat zulks ongestoord was geschied ontving de colonne, bij het overtrekken van de Kroeng Tjago op marsch naar de Poelat-baai, eenige schoten van de haar omringende heuvels, die door een 40tal Atjehers bezet waren. Ofschoon de vijand onze troepen, totdat zij de bivouakplaats bereikten, op verren afstand bleef beschieten, ging de nacht ongestoord voorbij. Den volgenden morgen werd de colonne, toen zij naar kampong Lamtie uitrukte, weder van verre beschoten, maar zonder overigens tegenstand te ondervinden bereikte zij haar doel, doorzocht de kampong, verbrandde haar en keerde toen naar de Poelat-baai terug, waar eene inlandsche compagnie ter bewaking van het bivouak was achtergebleven. De nacht ging ook nu rustig voorbij, en den 5den Januari konden de troepen ongestoord weder aan boord gaan. Zij bereikten Olehleh zonder door 's vijands vuur eenig verlies te hebben geleden.

De tocht naar Lepong leverde, in verband met de verliezen die de vijand den 4den Januari in de XXII Moekim leed, het voordeel op, dat er in de eerstvolgende weken een tijdperk van betrekkelijke rust intrad, ook in de sagi der XXV Moekim. Tegen het einde van Februari en in het begin van Maart waren de vijandelijke benden, zooals hierboven werd medegedeeld, weer in de sagi's der XXII en der XXVI Moekim bijeen, en nadat zij den 21sten Maart door de kapiteins BERGER en VAN DER DUSSEN bij Batoe Poetih waren uiteengedreven (zie vorige blz.), ging de terugkeerende veiligheid in de twee laatstgenoemde sagi's gepaard met nieuwe opeenhooping van de vijandelijke benden in de kloof van Glé Taroem en aan de Kroeng Raba-baai. Eene samengestelde colonne van 250 man infanterie met 1 sectie bergkanonnen, door detachementen uit Olehleh en Boekit Seboen versterkt, bezocht den 2den April de IV Moekim, op het bericht dat NJA HASSAN en TOEKOE DI TIROU zich weer in het Lepongsche schuilhielden; zij bespeurde echter niets van 's vijands benden, maar vond de landstreek door alle mannelijke bewoners verlaten. Dit voorspelde weinig goeds, en toen nu weldra stellige berichten inkwamen dat de vijand zich te Man-Blanga in de kloof van Glé Taroem schuilhield, werd het noodig geoordeeld bijzondere voorzorgsmaatregelen te nemen om de transporten van Boekit Seboen te beschermen. Den 7den April werd daartoe, behalve de gewone dekking, nog een peloton cavalerie met eene sectie bergkanonnen bestemd, terwijl bovendien een detachement van 150 Amboineesche fuseliers over Ketapang Doea naar Pakan Badak marcheerde en zich daar in observatie opstelde. Het transport bleef echter ongehinderd.

TOEKOE TJOET BANTA, hoofd der IV Moekim, maar vooral TOEKOE NJA MOHAMAD, hoofd der IX Moekim, hielden

de onzen geregeld op de hoogte van de bewegingen des vijands, die weldra in grooten getale bijeenkwam in het Lepongsche, waar Toekoe Nja Hassan, Toekoe Oessin, Toekoe Nja Ali Pager Ajer, Panglima Nja Bintang, Toekoe Nja Pa en Toekoe Oesoef, door de bewoners te hulp geroepen, gezegd werden zich in de benting van den posthouder aan de Kroeng Raba-rivier te versterken. Zij zouden voorts, volgens verschillende berichtgevers, bij kampong Loknja zich door ingravingen voorbereiden op een mogelijken aanval onzer troepen. Den 9den April werd, onder bevel van den luitenant-kolonel J. B. Mack, naar Kroeng Raba opgerukt, waartoe die hoofdofficier beschikte over het 3de bataljon infanterie, één compagnie van het 14de bataljon, een detachement van 150 bajonetten uit Olehleh en Boekit Seboen, twee sectiën berggeschut, een peloton cavalerie, benevens 30 man genietroepen. Uitvoerige gevechtsrapporten over dien tocht waren tijdens de samenstelling van dit gedeelte van het verslag nog niet bij het Departement van Koloniën ontvangen, maar uit een brief, door den gewestelijken militairen commandant onder dagteekening van 14 April aan den legercommandant gericht, blijkt dat eene poging van den vijand om onze troepen den overgang over de Kroeng Raba te beletten mislukte, en dat de daarop gevormde aanvals-colonnes, door het vuur van het oorlogsstoomschip *Koningin Emma der Nederlanden* uit de Kroeng Raba-baai gesteund, den vijand al spoedig over de geheele linie tot wijken brachten. Wel werden de onzen bij den terugmarsch nog telkens beschoten en leden wij in het geheel een verlies van 4 dooden en 19 gewonden, allen mindere militairen, maar aan de Atjehers waren zeer gevoelige verliezen toegebracht; aan 's vijands zijde toch vielen, als men de berichten der inlanders mag vertrouwen, niet minder dan 34 dooden en 49 gewonden.

Daar de vijandelijke benden echter niet uiteengedreven waren, vonden zij gelegenheid om weldra hare stellingen te Kroeng Raba weder in te nemen; bovendien bezetten zij den westelijken ingang van de kloof van Glé Taroem. Aanhoudend kreeg Nja Hassan versterking uit het Lepongsche en ook uit andere gedeelten van Groot-Atjeh. Sterk als hij zich waande, scheen hij met ongeduld een aanval onzerzijds af te wachten. Toen die uitbleef veranderde hij van tactiek en begaf zich met een gedeelte zijner benden naar de vlakte van Pakan Badak. Om hem van daar te verdrijven rukten den 2den Mei 400 man infanterie, eenige cavalerie en 2 sectiën bergartillerie van Kotta-Radja uit, welke troepenmacht nog werd versterkt door een gedeelte van het garnizoen van Olehleh. De vijand, die zich eerst op den terugmarsch der onzen vertoonde, werd door eenige salvo's verjaagd.

Daags daarna werd een beraamde vijandelijke aanval op Olehleh gelukkig afgeslagen. Een 40tal gewapende Atjehers, die blijkbaar slechts een gedeelte der voor den aanval bestemde bende vormden, kwamen onverwachts den passar opmarcheeren. De luitenant der wacht, meenende dat het volgelingen waren van den ons bevrienden Toekoe Neq, hield den voorste staande, waarop deze zijn geweer op dien officier afschoot zonder hem te treffen. Hierop volgde een kort vuurgevecht, en de aanvallers, alsmede eene in aantocht zijnde bende, werden verdreven en tot nabij Sinangri vervolgd. Bij deze gelegenheid werd Nja Hassan zwaar gewond, aan de gevolgen waarvan hij kort daarna overleed.

Nadat den 8sten Mei nogmaals eene colonne uit Kotta-Radja was gezonden om de vlakte van Pakan Badak van vijanden te zuiveren, op welken tocht weinig van den vijand werd bespeurd, rukten den 16den dier maand twee sterke patrouilles van Kotta-Radja en van Olehleh uit, ten einde omtrent de aanwezigheid van de benden in de VI Moekim zekerheid te verkrijgen. Eerst op den terugtocht werd de vijand ontmoet, die toen in vrij grooten getale kwam opzetten en de patrouilles tot bij Sinangri vervolgde. Telkens werd door de onzen positie genomen en werden de kampongs aangevallen. Het vuur des vijands was niet bijzonder hevig, maar hield onafgebroken aan. De tocht was niet geheel gelukt en daarom rukten den 18den Mei op nieuw patrouilles van de beide genoemde plaatsen naar de VI Moekim uit. Bij elke der patrouilles was een controleur ingedeeld ten behoeve van de te verrichten huiszoekingen. De patrouille van Olehleh ontving te Goera een overstelpend vuur, tengevolge waarvan de controleur J. P. Th. van der Lith sneuvelde en 10 minderen, benevens een dwangarbeider, gewond werden. De patrouille van Kotta-Radja kreeg vuur uit de kampong-randen van Lambassa en Rima; deze kampongs werden bestormd, met het gevolg dat de vijand over het aangrenzende gebergte werd verdreven.

Ten einde met meer kracht tegen de vijandelijke benden te kunnen ageeren, werd in de laatste dagen der maand Mei jl. een bataljon infanterie (het 10de) ter versterking van de in Atjeh gelegerde troepenmacht van Java derwaarts gezonden. In de eerste dagen van Juni kwam het te Olehleh aan. Volgens de laatste berichten was ten gevolge van die versterking de toestand aanmerkelijk verbeterd. De IV en VI Moekim waren door den vijand ontruimd, welke zich daarop naar de XXII en XXVI Moekim had begeven. Vliegende colonnes hadden hem ook van daar verdreven. Talrijke benden bevonden zich echter nog bij Moeroeë en elders op de grenzen van het door ons bezette terrein van Groot-Atjeh.

Thans blijft nog over eenige nadere bijzonderheden te vermelden nopens de verdediging onzer positie te Samalangan tegen de pogingen der » orang moslemin " om haar door een geregeld beleg te vermeesteren (zie hoofdstuk **C**, blz. 6 hiervóór).

Reeds in het laatst van Juli 1882 was de versterking gedurende eenige dagen uit den rand van kampong Kandang beschoten geworden, en nadat zulks in Augustus in klimmende mate had plaats gehad, terwijl bovendien de bruggen in den weg naar het strand door den vijand vernield waren, bleek het den 7den September dat hij zich in den rand der nabij de versterking gelegen kampongs Kandang en Pinang Seriboe had ingegraven en geregeld voortging onze benting door middel van loopgraven te naderen, die op enkele punten niet meer dan 200 pas van de versterking verwijderd waren. Van Potjoet Malagoi ontving de militaire commandant, de kapitein der infanterie J. G. H. van der Gеugten, de mededeeling dat p. m. 3000 vijanden uit de omliggende landschappen zich verzameld hadden met het doel om onze vestiging aan te vallen, en toen hierop de radja van Samalangan te kennen gaf dat hij niet bij machte was om deze benden uit zijn gebied te verdrijven, achtte genoemde officier het geraden aan den gewestelijken militairen commandant eene versterking van 50 man aan te vragen. In afwachting van de komst dezer troepen werd tegelijkertijd aan den commandant van het oorlogsstoomschip *Atjeh* om hulp gevraagd, die eene landingsdivisie ter sterkte van 50 man onder den luitenant ter zee 2e klasse J. C. Cramer aan wal zond met twee mortieren en één achterlaadkanon van 7½ c.M. met bediening. Den 11den September kwam het oorlogsstoomschip *Palembang* ter reede met de aangevraagde troepenmacht, die den volgenden dag, onder bedekking van gewapende sloepen van de *Atjeh*, debarkeerde, waarop de marine-divisie zich weder inscheepte, met uitzondering van het artillerie-detachement onder bevel van den luitenant ter zee 2de klasse W. Naudin ten Cate, die den vier dagen te voren door 's vijands vuur gewonden commandant der landingsdivisie had vervangen. Daar de vijand zijne stellingen bleef bezet houden in weerwil van het kartets- en geweervuur der bezetting, terwijl ook het geschutvuur van de beide oorlogsschepen, dat hoofdzakelijk kampong Pinang Seriboe teisterde, hem niet kon dwingen om het beleg op te breken, besloot de kapitein van der Geugten, daar hij al nauwer en nauwer werd ingesloten, eene poging te wagen om zich door een uitval ruim baan te maken. Bijgestaan door eene landingsdivisie der marine, ter sterkte van 200 man en voorts gesteund door twee gewapende sloepen die onder bevel van den luitenant ter zee 1ste klasse H. L. Cadet de rivier binnenroeiden, mocht het hem gelukken de loopgraven in den rand van kampong Kandang te nemen en de kampong voor een gedeelte in de asch te leggen, waarbij wij 3 dooden en 8 gewonden bekwamen, onder welke laatsten 1 officier. Kampong Pinang Seriboe was, na hernieuwde beschieting door de beide oorlogsschepen, reeds vroeger verlaten geworden. Den volgenden dag (15 September) werd een begin gemaakt met het opruimen der loopgraven, waartoe reeds te voren 50 dwangarbeiders van Kotta-Radja met het gouvernements-stoomschip *Zeemeeuw* waren aangebracht, en

om deze werkzaamheden spoediger te doen afloopen werd de radja van Samalangan gedwongen — doch niet dan nadat zijne op den rechter-rivieroever gelegen kampongs door granaatvuur geteisterd waren — om dagelijks een honderdtal zijner onderhoorigen daaraan te doen deelnemen. Den 19den September was die arbeid grootendeels afgeloopen en de veiligheid der positie in zooverre gewaarborgd dat het artillerie-detachement der marine naar de reede kon terugkeeren, waarna de tijdelijk uit Kotta-Radja gezonden versterking nog tot den 27sten October te Samalangan beschikbaar bleef. Wat de verdere gebeurtenissen in Samalangan betreft, wordt verwezen naar hoofdstuk C blz. 6 hiervóór.

Over het optreden der militaire macht in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo tegen kwaadwilligen uit de Boven-Doessoen wordt in datzelfde hoofdstuk gehandeld op blz. 15/16.

§ 5. *Korpsen niet rechtstreeks tot het leger behoorende.*

Schutterijen vindt men in Nederlandsch-Indië op 11 gewestelijke hoofdplaatsen (5 op Java en 6 in de buitenbezittingen) en verder op 5 kleinere plaatsen in de residentiën Amboina en Timor. Sedert de opheffing met 1 April 1882 (zie vorig verslag blz. 39) van de niet-Europeesche compagnieën te Samarang en Soerabaija maken alleen Europeanen of — in de residentiën Menado, Amboina, Ternate en Timor — alleen Europeanen en zoogenaamde inlandsche burgers (veelal afstammelingen van niet-inheemsche inlanders) deel van de schutterij uit. Het korps te Padang telt evenwel nog bij uitzondering eene inlandsche (Javaansche) compagnie, welker opheffing thans mede in overweging is genomen. Voor Boeroe en Hila (residentie Amboina) wordt gedacht aan geheele afschaffing van de schutterij, wegens hare geringe waarde. Behalve op Boeroe was de toestand der schutterijen bevredigend te noemen; bij de korpsen te Ternate en Banda-Neira viel de verbetering in vergelijking met vroeger in 't oog. Nergens behoefde in 1882 de schutterij actief op te treden.

In het volgend overzicht vindt men voor elke plaats afzonderlijk vermeld hoevelen bij het eind van 1881 en 1882 tot persoonlijken dienst bij de schutterij gehouden waren. (De overige schutterplichtigen — wier aantal niet is opgegeven — betalen contributie aan de schutterij-kassen; verg. vorig verslag blz. 71.)

PLAATSEN.	1881.		1882.	
	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.
Java.				
Batavia.	660	a) 12	823	a) 12
Samarang	196	196	207	„
Soerabaija	278	221	374	a) 19
Djokjokarta	76	„	72	„
Soerakarta	102	„	108	„
	1312	429	1584	31
	1741.		1615	
Buitenbezittingen.				
Padang	121	116	121	121
Makasser	86	„	110	„
Menado	228	„	222	„
Gorontalo	b)	b)	b)	b)
Amboina	c) 635	„	c) 601	„
Saparoea	235	„	235	„
Hila	24	„	24	„
Boeroe	41	„	36	„
Banda	146	„	158	„
Ternate.	199	„	210	„
Koepang en Babauw . .	d) 569	„	d) 569	„
	2284	116	2286	121
	2400		2407	

a) Tamboers.

b) De bij het nieuwe schutterij-reglement voor de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1878 n°. 107) ingestelde compagnie te Gorontalo is nog niet opgericht.

c) Hieronder ook artillerie-schutterij (in 1881 2 officieren en 65 minderen; in 1882 2 officieren en 87 minderen).

d) Bij gemis aan latere opgaven is het cijfer van 't vorig verslag behouden.

Onder de van persoonlijken schutterlijken dienst vrijgestelden werden laatstelijk gerangschikt (Indisch Staatsblad 1883 n°. 88 en 89) schutterplichtigen behoorende tot het personeel bij de exploitatie der voor het algemeen verkeer opengestelde tramwegen en de zoodanigen die bij de nieuw ingestelde landraden in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden de functiën vervullen van president en griffier.

Ten aanzien van de overige niet tot het leger behoorende gewapende korpsen valt het volgende te vermelden.

Het in 't vorig verslag (blz. 40) bedoelde plan om de bij de hoven van Soerakarta en Djokjokarta dienstdoende ruiterij weder van de militaire cavalerie af te scheiden, kwam eerst met 1 October 1882 tot uitvoering, doordien de voorbereidende regelingen meer tijd vorderden dan aanvankelijk noodig scheen. Voor deze toen weder onder civiel beheer gekomen detachementen lijfwachten-dragonders geldt alsnu een bij Indisch besluit dd. 9 September 1882 vastgesteld reglement (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3833). Voor het beheer van elk der beide detachementen is in 't bijzonder het hoofd van gewestelijk bestuur verantwoordelijk, behoudens een algemeen militair toezicht, hoofdzakelijk uit te oefenen door den commandant der tweede militaire afdeeling op Java. De kleeding en bewapening der lijfwachten zijn dezelfde gebleven als toen zij deel van de militaire cavalerie uitmaakten.

Toen in April jl. een tweetal leden van de Djokjasche sultansfamilie zich met verdachte voornemens heimelijk uit Djokjokarta trachtten te verwijderen (verg. blz. 2 hiervóór) en hunne lansdragende volgelingen zich tegen de hen achterna gezonden dragonders te weer stelden, moest ook door dezen van de wapenen worden gebruik gemaakt. Bij deze ontmoeting, die in de duisternis plaats vond, werden van het uitgetrokken gedeelte (zijnde de luitenant-commandant en 25 man) der in Djokjokarta gestationneerde dragonder-lijfwacht de officier en 8 zijner onderhebbenden gewond, van welke laatsten 2 aan hunne wonden stierven.

De op 57 plaatsen van Java bestaande detachementen pradjoerits verkeerden in bevredigenden toestand en waren schier allen compleet. Te Probolinggo en Bezoeki ontbreekt het nog steeds aan geschikte elementen om er een genoegzaam aantal pradjoerits bijeen te brengen. Komen ook daar detachementen tot stand, dan zal het aantal klimmen tot 59. Het detachement pradjoerits te Soemedang (Preanger regentschappen) bleef ook gedurende een groot gedeelte van 1882 nog belast met de bewaking van den veepest-pagger langs de noordelijke grens der afdeeling van dien naam.

Omtrent den toestand van de legioenen der zelfstandige prinsen in Soerakarta en Djokjokarta is ditmaal geen bericht ontvangen.

Aangaande de barissans op Madura, die thans (verg. vorig verslag blz. 40) enkel uit infanterie bestaan, vindt men aangeteekend dat in de regentschappen Bangkallan en Sumanap het voltallig houden van deze inlandsche troepenmacht bij voortduring bezwaar oplevert. De barissans van Bangkallan en Pamakassan zijn goed geoefend; de laatste zou in geoefendheid met de beste inlandsche troepen van het leger kunnen wedijveren. Vermits de ontheffing uit den barissan-dienst op Madura door de ingedeelden beneden den rang van officier als eene gunst wordt beschouwd, is het niet gebruikelijk aan hen, die zekeren tijd gediend hebben, bij het verleenen van ontslag eenig jaargeld of ander inkomen toe te kennen. Niet dan bij zeldzame uitzondering vindt dat plaats, namelijk wanneer de ontslagene zich gedurende een langdurigen diensttijd door bijzonder stipte plichtsbetrachting heeft onderscheiden. Hetzelfde is ten aanzien van ontslagen officieren gebruikelijk, althans in de regentschappen Bangkallan en Sumanap. Aan de officieren en minderen van de in 't begin van 1882 afgeschafte artillerie- en cavalerie-barissan is dan ook niet als algemeene maatregel pensioen, gagement of onderstand toegekend, maar de Indische Regeering heeft bepaald dat te hunnen aanzien naar plaatselijk gebruik zou gehandeld worden. Bij de (gouvernements-) barissan van Pamakassan placht aan eervol ontslagen officieren naar gelang van hun diensttijd een tijdelijk of levenslang pensioen te worden toegelegd. Ook dit beginsel blijft gehandhaafd.

De formatie en de sterkte der verschillende hierboven vermelde inlandsche korpsen bij het eind van elk der jaren 1881 en 1882 vindt men in den volgenden staat opgegeven.

KORPSEN.	Wapens.	Formatie op 31 December 1881 en 1882.			Sterkte op 31 December 1881.			Sterkte op 31 December 1882.		
		Officieren.	Minderen.	Paarden.	Officieren.	Minderen.	Paarden.	Officieren.	Minderen.	Paarden.
Pradjoerits (op Java en onderhoorige kleine eilanden)	Infanterie.	a)	2037	„	a)	2010	„	a)	2039	„
Legioen van pangeran Prang Wedono (Soerakarta)	Infanterie.	31	677	„	31	677	„	31	677	„
	Cavalerie.	4	72	?	4	72	?	4	72	?
	Artillerie.	4	67	„	4	67	„	4	67	„
		39	816	?	39	816	?	39	816	?
Legioen van pangeran Pakoe Alam (Djokjokarta)	Infanterie.	20	403	„	17	403	„	17	403	„
	Cavalerie.	1	25	?	1	25	?	1	25	?
		21	428	?	18	428	?	18	428	?
Barissans op Madura: Pamakassan	Infanterie.	10	256	„	9	261	„	10	261	„
Bangkallan	id.	29	1010	„	23	939	„	28	945	„
Sumanap	id.	25	847	„	24	727	„	25	692	„
		64	2113	„	56	1927	„	63	1898	„
Lijfwachten-dragonders: Soerakarta	Cavalerie.	1	49	40	1	32	15	1	48	9
Djokjokarta	id.	1	49	40	„	34	32	1	49	31
		b) 2	b) 98	b) 80	c) 1	c) 66	c) 47	2	97	40

a) De pradjoerits staan onder de leiding van Europeesche onderofficieren, tevens instructeurs. Op Bawean zijn er 2; overigens is er 1 bij elk detachement. Deze 58 Europeanen zijn in de opgegeven formatie- en sterktecijfers *niet* begrepen.

b) De opgegeven cijfers gelden alleen voor 31 December 1882. Op 31 December 1881, toen de beide detachementen een gedeelte uitmaakten van het 5de eskadron der leger-cavalerie, was de formatie 2 officieren en 78 minderen met 64 troepenpaarden.

c) Zie de voorgaande noot.

§ 6. *Koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek.*

Van de 191 oud-militairen, die blijkens het vorig verslag (blz. 40) bij het einde van 1881 op Bronbeek waren, overleden er gedurende het afgeloopen jaar 15, terwijl 52 op verzoek ontslagen en 6 wegens wangedrag verwijderd werden. Terwijl er dus in het afgeloopen jaar in 't geheel 73 uit de sterkte werden afgevoerd, werden er 74 opgenomen, zoodat bij het begin van dit jaar het aantal 192 bedroeg, waarvan 50 in de graden van korporaal en onderofficier en 142 minderen. Onder deze 192 hadden er 12 bij de landmacht in West-Indië gediend; de overigen hadden allen tot het Oost-Indische leger behoord.

Ongerekend de officieren, den huismeester en een drietal arbeiders werden gemiddeld dagelijks 191 man verpleegd. Het aantal zieken was wederom gering (14 daags tegen 16 daags in 1881).

Met inbegrip van de toelagen aan het bestuurs- en bedienend personeel (welk laatste schier geheel uit invaliden bestaat) en van het zakgeld der met geen ambt bekleede invaliden, beliepen de kosten der inrichting over 1882 p. m. f 71 813, waarvan echter behoort afgetrokken te worden f 23 048,12⁵, zijnde het bedrag der ten bate van het gesticht geïnde gagementen. In 1881 waren die totalen f 72 048,68 en f 23 677,98⁵. De opbrengsten der aan de inrichting verbonden boerderij en veehouderij in 1881 en 1882 worden op f 6576 en f 6853 geschat, terwijl daarvoor f 5044 en f 5493 werd uitgegeven.

E. Zeemacht.

§ 1. *Algemeen beheer.*

Ingevolge zijne pensionneering met 1°. Mei 1883, werd de vice-admiraal J. van Gogh op dien dag ontheven van het bevel over de zeemacht in Nederlandsch-Indië en van het beheer van het departement der marine aldaar. Zijne functiën werden tijdelijk waargenomen door den oudst-aanwezenden zee-officier in Nederlandsch-Indië, den kapitein ter zee W. J. Scholten van Aschat, tot den 31sten dier maand toen de nieuw benoemde vlootvoogd, de schout-bij-nacht F. H. P. van Alphen, die twee dagen te voren uit Nederland was aangekomen, zijne betrekking aanvaardde.

Van 10 tot 29 Juli 1882 was de oudst aanwezende zee-officier te Batavia met het dagelijksch beleid der zaken belast geweest, omdat de vlootvoogd gedurende die dagen van de hoofdplaats afwezig was voor eene inspectie over de maritieme inrichtingen en oorlogsbodems te Soerabaija.

De in 't verslag van 1881 (blz. 41) bedoelde detacheering van een luitenant ter zee der 1ste of 2de klasse bij de afdeeling »materieel" van het marine-departement is sedert steeds verlengd geworden, omdat de belangen van een goed beheer van het zoo kostbare artillerie-materieel niet schenen te gedoogen dat de werkkring van dien zee-officier werd waargenomen door een burgerlijk ambtenaar.

§ 2. *Oorlogsmarine.*

a. Personeel.

De gemiddelde sterkte van het personeel der oorlogsmarine in 1882 bedroeg 3728 koppen, waarvan 2510 Europeanen (216 officieren en 2294 onderofficieren en minderen) en 1218 inlanders, tegen gemiddeld 2447 Europeanen en 1243 inlanders in 1881. Evenals in 1881 bestond er gedurende het afgeloopen jaar meestal een incompleet aan Europeesche schepelingen, doch in dat tekort is kunnen worden voorzien vermits de equipage van sommige bij de marine-etablissementen in reparatie opgenomen schepen, waaronder het ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden*, tijdelijk eene vermindering onderging. Daarentegen was er weder een overcompleet aan inlandsche zeevarenden, zoodat men het noodig heeft geacht de aanwerving van vroeger niet gediend hebbende inlanders ook gedurende 1882 te sluiten.

Hoewel men zooveel mogelijk voortging met het vormen van geschikt inlandsch personeel voor de hoogere rangen, ten einde de volledige toepassing van de in Indisch Staatsblad 1877 n°. 129 aangegeven formatie te bevorderen, kon de bij die formatie beoogde gedeeltelijke vervanging van Europeesch door inlandsch personeel in 1882 slechts op één bodem plaats vinden, zoodat het aantal zoogenaamd inlandsch bemande schepen gebracht werd van 8 op 9. Het aantal inlandsche onderofficieren vermeerderde in dat jaar met 3 mandoors en dat der matrozen 1ste en 2de klasse respectievelijk met 14 en 42; daarentegen verminderde het aantal djoeroemoedi's met 6.

Terwijl voor opgaven nopens elken bodem in het bijzonder verwezen wordt naar bijlage F, volgt hier een algemeen overzicht, aanwijzende de totalen zoowel van het aanwezige personeel bij het einde van elk der jaren 1881 en 1882 als van de feitelijk geldende formatie op elk dier tijdstippen.

	Bemanning der in dienst zijnde schepen op 31 December 1881 *a*).					Bemanning der in dienst zijnde schepen op 31 December 1882 *a*).				
	Aantal schepen.	Formatie *b*).		Aanwezige sterkte.		Aantal schepen.	Formatie *c*).		Aanwezige sterkte.	
		Europeanen *d*).	Inlanders *e*).	Europeanen.	Inlanders.		Europeanen *d*).	Inlanders *e*).	Europeanen.	Inlanders.
Indisch eskader	*f*) 21	1650	702	1682	1049	*f*) 21	1596	730	1596	953
Auxiliair eskader	4	1001	236	767	186	4	1001	236	734	221
Nog in Indië aanwezig van de Nederlandsche zeemacht . . .	„	„	„	„	„	*g*) 1	237	„	256	„
		h) 2651	938	*i*) 2449	1235		*k*) 2834	966	*l*) 2586	1174
Te zamen . . .	25	3589		3684		26	3800		3760	
Van de opgegeven bemanning behoorden tot de rol van de schepen:										
in de wateren van Noordelijk Sumatra	5	382	142	380	218	8	983	293	954	327
elders gestationneerd.	7	486	203	440	221	10	729	301	676	336
gebezigd voor diensten niet tot eenig station behoorende	4	702	175	595	153	1	72	54	73	69
in reparatie (zonder uit de sterkte te zijn afgevoerd)	6	790	291	658	294	3	535	176	286	145
voor speciale diensten bestemd:										
wachtschepen	*f*) 2	256	81	343	298	*f*) 2	257	81	322	238
opnemingsvaartuig.	1	35	46	33	*m*) 51	1	*n*) 21	*n*) 61	19	59
uit Nederland gezonden ter verwisseling van schepelingen . . .	„	„	„	„	„	*g*) 1	237	„	256	„
		2651	938	2449	1235		2834	966	2586	1174
Te zamen . . .	25	3589		3684		26	3800		3760	

a) Bovendien waren tijdelijk aan den wal gedetacheerd of met speciale commissiën belast: op 31 December 1881 16 officieren en 2 onderofficieren, en op 31 December 1882 18 officieren en 2 onderofficieren.

b) Wat het Indisch eskader betreft, is voor 13 schepen de oude formatie en voor de 8 overigen (de *Borneo*, de *Sumatra*, de *Batavia*, de *Palembang*, de *Soembing*, de *Sindoro*, de *Oenarang* en het opnemingsvaartuig *Hydrograaf*) de nieuwe formatie opgegeven. Ware ook voor de eerstbedoelde 13 bodems de nieuwe formatie in werking gebracht, dan zouden alle op 31 December 1881 in dienst zijnde schepen van genoemd eskader te zamen eene bemanning hebben vereischt van 1480 Europeanen en 874 inlanders, ongerekend, wat deze laatsten betreft, de 10 pct. bovenrol (zie aanmerking *e*).

c) Wat het Indisch eskader betreft, is voor 12 schepen de oude formatie en voor de 9 overigen (de *Borneo*, de *Sumatra*, de *Madura*, de *Samarang*, de *Palembang*, de *Soembing*, de *Sindoro*, de *Onrust* en het opnemingsvaartuig *Hydrograaf*) de nieuwe formatie opgegeven. (Voor de *Hydrograaf* namelijk die vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 13.) Ware ook voor de eerstbedoelde 12 bodems de nieuwe formatie in werking gebracht, dan zouden alle op 31 December 1882 in dienst zijnde schepen van genoemd eskader te zamen eene bemanning hebben vereischt van 1440 Europeanen en 889 inlanders, ongerekend, wat deze laatsten betreft, de 10 pct. bovenrol (zie aanmerking *e*).

d) Het aantal Europeesche vuurstokers is, naar de voor Indië geldende formatie, berekend op de helft der vastgestelde sterkte.

e) Ongerekend de 10 pct. die boven de formatie aangenomen kunnen worden om hen, die in de hospitalen worden verpleegd of om andere redenen ontbreken, te vervangen.

f) Hierbij is niet gerekend op de kanonneerboot dienstdoende als wachtschip te Samarang, omdat deze bemand wordt uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

g) Het oorlogsstoomschip *Leeuwarden*, uit Nederland in Indië aangekomen den 31sten December 1882.

h) Hieronder van het korps mariniers 5 officieren en 506 onderofficieren en minderen.

i) Als boven 4 en 501.

k) Als boven 5 en 500.

l) Als boven 4 en 540.

m) Als tijdelijke maatregel is sinds 1880 het getal inlandsche schepelingen voor de *Hydrograaf* met 6 vermeerderd.

n) Zie aanmerking *c*.

Uit Nederland werden in 1882 ter verwisseling of aanvulling van bemanningen aangebracht 1012 koppen, waaronder 101 officieren. Van dezen maakten 756 man, waaronder 83 officieren, de reis per mail; de overigen werden aangebracht per *Leeuwarden*. Naar Nederland keerden terug, allen met particuliere bodems, 791 koppen, waaronder 78 officieren.

Het volgend staatje geeft van de toe- en afneming der sterkte in het afgeloopen jaar, ook van de inlandsche bemanningen, een nader overzicht.

	EUROPEANEN. Officieren.	EUROPEANEN. Onderofficieren en minderen.	INLANDERS (onderofficieren en minderen).
Aanvulling.			
Aangebragt uit Nederland	101	911	"
Aangenomen in Indië	"	a) 4	87
Teruggekeerde gedeserteerden of vermisten	"	1	22
	101	916	
	1017		109
Verliezen.			
Teruggekeerd naar Nederland . .	78	713	"
Ontslagen	5	16	86
Overleden	4	62	32
Gedeserteerd of vermist	"	"	52
	87	791	
	878		170
Izoo ontvielen aan de sterkte in 1882	"		61
n werden meer in de sterkte gebracht dan daaraan ontvielen . .	139		"

a) Hiervan 3 inlanders die op den voor Europeanen bepaalden voet als kok of hofmeester werden aangenomen.

De gezondheidstoestand op de verschillende oorlogsschepen was in het jaar 1882 vrij bevredigend te noemen, niettegenstaande het sterftecijfer der Europeesche schepelingen, ten gevolge van de cholera-epidemie die in Indië geheerscht heeft, grooter was dan in 1881. Aan de cholera bezweken 32 Europeesche en 5 inlandsche schepelingen. Over het algemeen kwam deze ziekte aan boord der schepen slechts sporadisch voor en werden voornamelijk die schepelingen aangetast die kort te voren van plaatsen waren gekomen waar geen cholera heerschte. Alleen op het fregat *Zeeland*, wachtschip ter reede van Batavia, dat in Maart 1882 een kort te voren uit Nederland aangekomen detachement mariniers aan boord had, verkreeg de ziekte een epidemisch karakter; van de 106 man, waaruit het detachement bestond, sleepte zij er 6 ten grave. Evenals in vroegere jaren waren tusschenpoozende en remitteerende koortsen de meest voorkomende ziektevormen. Velen van de hierdoor aangetaste schepelingen moesten, wegens de dikwijls nablijvende lichaamszwakte en bloedarmoede, voor verderen dienst in Indië worden afgekeurd. Het aantal dezer afgekeurden bedroeg 233 Europeanen en 14 inlanders. Ziekten der spijsverteeringswerktuigen, die in de eerste helft van het jaar nog al veelvuldig voorkwamen, vertoonden zich later in mindere mate. Aan dysenterie overleden 7 Europeanen en 1 inlander. Berri-berri werd onder de Europeesche schepelingen veel minder waargenomen dan in 1881. Onder de inlandsche schepelingen kwam deze ziekte het meest voor op de vaartuigen waar zij geen gebruik maakten van het voor de Europeesche schepelingen vastgestelde voedingstarief. Ten gevolge van deze ziekte werden voor den dienst afgekeurd 2 Europeesche en 33 inlandsche schepelingen. Gevallen van oogziekten waren onder de inlandsche schepelingen talrijk; uit dien hoofde moesten 16 hunner voor den dienst worden afgekeurd. Daar het vermoeden bestond dat kunstmiddelen werden gebruikt om deze ziekten te voorschijn te roepen, ten einde zich aan den dienst te onttrekken, werden de noodige maatregelen genomen om zoodanig bedrog te voorkomen. Venerische en syphilitische aandoeningen kwamen weder veel voor. Door verdrinking verloren 4 Europeesche en 2 inlandsche schepelingen het leven.

In navolging van het vorig verslag volgt hier een overzicht betreffende de uitkomsten van den geneeskundigen dienst op de vloot gedurende het vijfjarig tijdvak, aan het afgeloopen jaar (waaromtrent nog geen volledige gegevens kunnen worden verstrekt) voorafgaande.

JAREN.	Aantal zieken aan boord der oorlogsschepen in behandeling op 1°. Januari. a)	Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar bijgekomen.	Te zamen.	Daarvan: b) herstelden aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: b) werden geëvacueerd naar de hospitalen, herstellingsoorden enz.	Daarvan: b) overleden of kwamen om aan boord der oorlogsschepen.	Daarvan: b) bleven op 31 December aan boord der oorlogsschepen in behandeling. a)	Van de geëvacueerden overleden. c)	Recapituleerende opgaven. Gemiddelde sterkte op de vloot. d)	Recapituleerende opgaven. Aantal ziektegevallen gedurende den loop van het jaar voorgekomen.	Recapituleerende opgaven. Percentsgewijze verhouding tot de sterkte.	Recapituleerende opgaven. Totaal overledenen (zie de kolommen 7 en 9). e)	Recapituleerende opgaven. Percentsgewijze verhouding tot de sterkte.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
						EUROPEANEN.							
1877	149	5462	5611	4431	991	12	177	36	2500	5462	219	48	1.9
1878	177	5485	5662	4458	1030	20	154	34	2442	5485	225	54	2.2
1879	154	5462	5616	4170	1308	14	121	25	2765	5462	197	39	1.41
1880	121	4872	4993	3769	1095	9	120	15	2593	4872	187	24	0.92
1881	119	4276	4395	3144	1107	17	103	25	2447	4276	175	42	1.71
						INLANDERS.							
1877	39	2037	2076	1696	333	6	41	17	1100	2037	185	23	2.1
1878	41	1774	1815	1436	319	5	55	17	1001	1774	177	22	2.1
1879	49	1889	1938	1484	411	5	36	13	1033	1889	182	18	1.74
1880	36	1838	1874	1416	404	10	44	29	1100	1838	167	39	3.54
1881	41	1806	1847	1243	518	13	66	32	1243	1806	145	45	3.62

a) De cijters in de 2de kolom komen niet altijd overeen met die betreffende het voorgaande jaar in de 8ste kolom. Dit is hieraan toe te schrijven dat soms de ziekenrapporten van enkele schepen, wegens tijdelijke ontstentenis van een officier van gezondheid, over het begin van eenig jaar ontbreken terwijl er over het einde van het voorgaande jaar wel ontvangen waren, of omgekeerd.

b) Om gelijke reden als in de voorgaande noot vermeld, stemmen de totalen, die men door optelling van de cijfers in de kolommen 5, 6, 7 en 8 verkrijgt, niet altijd overeen met de cijfers in kolom 4.

c) Hieronder ook gesneuvelden elders dan aan boord en zij die verdronken terwijl zij met particuliere schepen werden overgevoerd.

d) De verschillen, welke de in kolom 10 voorkomende gemiddelden betreffende de jaren 1877 en 1878 opleveren bij vergelijking met de gemiddelde sterkte zooals die in de verslagen van 1878 en 1879 bij de bespreking van de mutatiën onder het personeel werden opgegeven, vindt men niet toegelicht.

e) Het aantal gesneuvelde Europeanen der militaire marine bedroeg in 1877—1881 achtereenvolgens 4, 4, 0, 1 en 0. Inlandsche schepelingen sneuvelden in die jaren niet. Door verdrinking kwamen in die jaren om 13, 13, 6, 6 en 3 Europeanen en 4, 1, 0, 4 en 1 inlanders.

De behandelden rangschikkende naar de hoofdvormen hunner ziekten verkrijgt men de volgende uitkomsten:

AARD DER ZIEKTEN.	EUROPEANEN.					INLANDERS.				
	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.
Endemische en sporadische ziekten. . . .	3283	3385	3232	3053	2770	1310	1093	1196	1231	1083
Epidemische ziekten	17	3	„	„	17	2	„	„	„	27
Verwondingen en accidenten	532	490	491	398	284	170	140	136	133	116
Chirurgische ziekten	565	625	663	481	402	217	172	156	153	142
Oogziekten	81	103	67	67	65	65	64	45	38	113
Venerische ziekten.	922	826	908	790	703	251	291	337	263	307
Koortsvrije huidziekten	62	53	101	83	35	22	14	19	20	18
	5462	5485	5462	4872	4276	2037	1774	1889	1838	1806

Omtrent het personeel der Indische militaire marine valt hier nog te vermelden dat het, in navolging van hetgeen bij de Nederlandsche zeemacht geschiedt, in de gelegenheid zal worden gesteld om kamerschietoefeningen met het revolver-pistool te houden. Overigens zij nog aangeteekend dat bij Indisch Staatsblad 1883 n°. 134 het reglement voor het korps inlandsche schepelingen der oorlogsmarine (Indisch Staatsblad 1877 n°. 129) in het belang van de tucht is aangevuld met de bepaling, dat de schepeling, die eigendunkelijk langer dan drie dagen van boord is verwijderd gebleven, bij terugkomst zijne soldij over den inmiddels verloopen tijd verliest, ook dan wanneer hij slechts disciplinair wordt gestraft.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. De onderstaande tabel geeft een vergelijkend overzicht van de vastgestelde sterkte der oorlogsvloot en van het aantal schepen dat aanwezig was op den 1sten April zoowel van het loopende als van het vorige jaar. (De samenstelling dier vloot in 1882 is in bijzonderheden na te gaan in de reeds aangehaalde bijlage F.)

SOORT DER SCHEPEN.	Bepaalde actieve sterkte voor		Aanwezige sterkte.			
			Op 1 April 1882.		Op 1 April 1883.	
	1882.	1883.	In dienst.	Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.	In dienst.	Tijdelijk uit de sterkte afgevoerd.
Indisch eskader.						
Raderstoomschepen 2de klasse .	2	2	1	a) 2	2	b) 1
Idem 3de „ .	3	3	3	„	2	c) 1
Idem 4de „ .	4	4	4	d) 1	4	e) 1
Schroefstoomschepen 1ste „ .	„	„	„	„	„	f) 1
Idem 2de „ .	„	„	1	„	1	„
Idem 4de „ .	10	10	g) 9	h) 4	9	i) 3
Idem (bestemd voor den hydrografischen dienst) . . .	1	1	1	„	1	„
Schoenerbrikken (voor idem). .	2	2	„	„	k) 2	„ .
Wachtschepen (waaronder niet medegerekend de te Samarang als wachtschip gestationneerde kanonneerboot, omdat deze bemand wordt uit de rol van het wachtschip te Soerabaija) . .	2	2	l) 2	m) 1	2	„
	24	24	21	8	23	7
Auxiliair eskader.						
Gepantserde schepen.	2	2	2	„	2	„
Schroefstoomschepen 1ste klasse	2	2	2	„	2	„

a) *Bromo* en *Merapi* (het laatstgenoemde schip den 11den Januari 1883 weder in dienst gesteld).

b) *Bromo* (sedert 15 Juni 1881).

c) *Borneo* (sedert 10 Januari 1883).

d) *Onrust* (den 29sten Juli 1882 weder in dienst gesteld.)

e) *Oenarang* (sedert 25 Augustus 1882).

f) *Curaçao* (sedert 31 Januari 1883). Telt in de opgaven betreffende 1 April 1882 onder de wachtschepen.

g) Hieronder de *Deli*, welke bodem, na sedert 30 September 1882 tijdelijk buiten dienst te zijn geweest, in Maart 1883 voor verderen dienst is afgekeurd.

h) *Sambas*, *Samarang*, *Pontianak* en *Riouw*. (Het eerstgenoemde schip den 1sten October en het tweede den 15den Augustus 1882 weder in dienst gesteld.)

i) *Pontianak*, *Riouw* en *Batavia* (respectievelijk sedert 1 Juli en 31 December 1881 en 14 Augustus 1882).

k) *Blommendal* en *Melvill van Carnbee* (respectievelijk den 28sten December 1882 en den 1sten Januari 1883 in Indië aangekomen en den 11den en den 16den Januari 1883 in dienst gesteld).

l) Hieronder de *Curaçao* (zie noot *f*).

m) *Gedeh* (den 1sten Februari 1883 weder in dienst gesteld).

Zooals in noot *k* hierboven reeds is aangeteekend, werden de op blz. 45 van het vorig verslag bedoelde schoenerbrikken in den aanvang van 1883 bij het Indisch eskader in de sterkte opgenomen. Werd dus de Indische militaire marine gedurende het tijdvak waarover dit verslag loopt met die beide bodems vermeerderd, daaraan ontviel in Maart jl. het schroefstoomschip 4de klasse *Deli*, zooals uit noot *g* van het staatje reeds blijkt. Bij keuring van dien bodem in het begin van het jaar was gebleken dat de herstelling daarvan meer zou kosten dan het schip waard was.

Gedurende eenige weken hebben zich in 't begin van 1883, enkel ter verwisseling van personeel, in Indië opgehouden de daartoe uit Nederland gezonden schroefstoomschepen 1ste klasse *Leeuwarden* en *Tromp*. Respectievelijk den 31sten December 1882 en den 10den Januari 1883 aangekomen, zijn zij in Februari en Maart jl. weder naar Nederland vertrokken. Zij hebben dus geen deel uitgemaakt van de Indische marine-vloot. Blijkens de eindcijfers van het medegedeelde staatje bestond deze vloot op 1 April 1883, met inbegrip van de wachtschepen en de opnemingsvaartuigen, uit 34 oorlogsbodems, waarvan er 4 tot het auxiliair en 30 tot het Indisch eskader behoorden. Van deze laatsten waren er slechts 23 in actieven dienst, voorts 2 in conservatie (zie lager) en 5 wegens herstellingen buiten dienst.

De 4 schepen van het auxiliair eskader verkeeren allen in goeden staat. Het ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden* werd in den loop van 1882 van nieuwe ketels voorzien.

Van de 7 composite-schepen van het Indisch eskader die (na het ontvallen van de *Deli*) op 1 April jl. nog overbleven, namelijk 6 schroefstoomschepen 4de klasse voor den gewonen dienst en het opnemingsvaartuig *Hydrograaf*, zijn de *Riouw* en de *Pontianak* in conservatie. De *Riouw*

(verg. vorig verslag blz. 44) heeft niet dezelfde reparatie ondergaan als bij de overige composite-schepen is toegepast, daar bij een ingesteld onderzoek bleek dat de kosten dier reparatie te hoog zouden zijn in verhouding tot de (door den leeftijd bepaalde) waarde der machines en ketels van dien bodem. Men heeft daarom alleen de voorzieningen aangebracht die noodig waren om de *Riouw* nog te kunnen gebruiken zoolang de ketels het zouden uithouden, wat nog slechts een paar jaren het geval kan zijn. De *Pontianak*, waarop de voor de *Banda* en de *Palembang* gevolgde wijze van herstelling (verg. het verslag van 1881 blz. 45) werd toegepast, ontving in het afgeloopen jaar tevens een stel nieuwe ketels, terwijl de machines belangrijke herstellingen ondergingen. Ook de *Sambas* onderging eene reparatie gelijk aan die van de *Pontianak*, en verder werden de werktuigen nagezien. Den 1sten October 1882 kwam de *Sambas* weder in dienst.

De 6 andere schroefstoomschepen 4de klasse (van ijzer gebouwd met houten huid en zinken dubbeling) zijn, wat den romp betreft, nog in goeden staat. De stoomketels hebben nog gestadig reparatiën noodig wegens het lekken der vlampijpen. De *Samarang* werd, na sedert 1 Februari 1881 eerst in reparatie en daarna in conservatie te zijn geweest, den 15den Augustus 1882 weder in dienst gesteld ter vervanging van de *Batavia*, die naar Soerabaija is opgekomen ten einde nieuwe stoomcylinders en voor de stoomketels nieuwe vlampijpen te ontvangen en verdere herstellingen te ondergaan. De *Makasser* onderging te Pinang herstelling aan de ketels, welke spoedig vernieuwing van vlamkasten en vlampijpen zullen vereischen, zoo het niet noodig blijkt al dadelijk de nieuwe gereed staande ketels er in te zetten. Van de *Madura* moesten de vlampijpen worden verwisseld, hetgeen mede te Pinang geschiedde, terwijl de stoomketels van de *Benkoelen* te Singapore werden hersteld, tijdens het schip daar vertoefde om gedokt te worden.

Ter vervanging van het in Maart 1882 voor den dienst afgekeurde schroefstoomschip 4de klasse *Amboina* (compositebouw) had de Regeering in 1883 een nieuw schip van hetzelfde charter in aanbouw willen nemen, waaraan eene constructie was toegedacht die eenigszins van het laatstelijk gevolgde type *Samarang* afweek. De uitvoering van dit plan heeft eenige vertraging ondervonden, en aangezien na het ontvallen van de *Deli* de behoefte aan een vervanger van de *Amboina* in Indië zeer dringend was geworden, zoo is het beter geacht het tot de Nederlandsche zeemacht behoorende schroefstoomschip 4de klasse *St. Eustatius* voor den Indischen dienst over te nemen. Dit schip, dat eenige jaren geleden gebouwd werd, maar nog geen dienst heeft gedaan, zou reeds in Augustus van dit jaar kunnen vertrekken; het is geheel van ijzer en, evenals de *Madura* en de *Benkoelen*, van compound-machines voorzien. Het zal onder den naam van *Bali* bij het Indisch eskader worden opgenomen.

Wat de groote raderstoomschepen betreft is het volgende te vermelden. De *Soerabaija* begint boutziek te worden en heeft eenige vermolmde inhouten. Machines en ketels zijn zeer oud, zoodat deze bodem nog hoogstens tot het einde van dit jaar dienst zal kunnen doen. De in 't vorig verslag besproken herstellingen aan de *Bromo* en de *Merapi* kwamen gereed. Van eerstgenoemden bodem evenwel sloeg bij het proefstoomen een der cylinderbodems uiteen, zoodat dit schip dus weder in reparatie moest worden genomen. De *Merapi* werd den 11den Januari jl. in dienst gesteld ter vervanging van het raderstoomschip 3de klasse *Borneo*, dat sinds lang herstelling behoefde. Bij onderzoek is gebleken dat de romp van dit schip zeer in dikte is afgenomen, zoodat het vermoedelijk nog slechts drie jaren dienst zal kunnen doen. Ook de beide andere bodems van dit charter, de *Sumatra* en de *Banka*, die in meerdere of mindere mate hetzelfde gebrek hebben, zullen waarschijnlijk over een drie- à viertal jaren aan den dienst ontvallen.

Van de vijf raderstoomschepen 4de klasse *Onrust*, *Oenarang*, *Salak*, *Soembing* en *Sindoro* verkeeren de vier laatstgenoemden in zeer goeden staat. Ten aanzien van de *Onrust* zal onderzocht worden of de romp nog een nieuwen ketel waard is.

Het in December 1881 tot de Indische militaire marine overgegane schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus* bleef gedurende het afgeloopen jaar in dienst; deze bodem is echter geen herstelling meer waard en zal spoedig moeten worden afgekeurd.

Het fregat *Zeeland* bleef ter reede van Batavia als wachtschip, en zal als zoodanig, gelijk reeds in 't vorig verslag werd gezegd, hoogstens nog tot het einde van 1884 dienst kunnen doen. Het schroefstoomschip 1ste klasse *Curaçao* werd als wachtschip te Soerabaija den 1sten Februari jl. weder door het eigenlijke wachtschip *Gedeh* vervangen en daarna buiten dienst gesteld, om met het oog op zijn 20jarigen leeftijd aan een volledig en nauwkeurig onderzoek te worden onderworpen.

Het schroefstoomschip 4de klasse *Hydrograaf* verkeert in goeden staat en wordt steeds voor de opneming gebruikt.

Het getal stoombarkassen, dat blijkens het vorig verslag in Maart 1882 tot 10 was geslonken, onderging sedert geen verandering. Met het oog op den toestand van dit grootendeels zeer oude materieel heeft de Indische Regeering gemeend het in Juni 1882 te moeten versterken door het bij den dienst der Bataviasche havenwerken niet meer benoodigde directie-vaartuig *Maria Gerarda* bij de Indische militaire marine te doen overgaan (tegen regularisatie van de op f 30 000 bepaalde waarde). Dit stoomscheepje, waaraan de naam van *Satelliet* is gegeven, wordt bemand uit de equipage van het naastbij gelegen wachtschip. Het heeft reeds belangrijke diensten verricht en werd laatstelijk gebezigd tot het onderhouden van eene versnelde communicatie tusschen Bali en Java. Inmiddels zijn — in Mei jl. — van hier ter versterking van het materieel der stoombarkassen naar Indië gezonden de twee in 't vorig verslag (blz. 45) bedoelde, door de firma J. S. White te East Cowes (Wight) gebouwde stoomsloepen, die geheel naar eisch waren afgeleverd en bij de proefvaart uitstekend bleken te voldoen.

Stationneering. In het afgeloopen jaar bestond de scheepsmacht in het station Noordelijk Sumatra uit: het raderstoomschip 2de klasse *Soerabaija* als stationsschip, en verder uit 3 schroefstoomschepen 4de klasse, namelijk de *Madura*, de *Benkoelen* en de *Palembang*. De *Benkoelen* werd in Maart 1882, tot het ondergaan van eenige herstellingen te Singapore, tijdelijk door de *Banda* afgelost, terwijl de *Palembang* van 9 Juni tot 4 Juli 1882 afwezig was om te Onrust een kanon te verwisselen. Tot tijdelijke versterking was gedurende het geheele jaar de *Makasser* en sedert 28 Augustus de *Padang* aan dit station toegevoegd. Ook waren in het 2de halfjaar de schroefstoomschepen 1ste klasse *Atjeh* en *Koningin Emma der Nederlanden* op de Noordkust kruisende. Den 26sten Januari 1883 keerde echter de *Atjeh* bij de vlag te Batavia terug. Op 1 April jl. waren nog in de Atjehsche wateren aanwezig de *Koningin Emma der Nederlanden*, *Soerabaija*, *Makasser*, *Padang*, *Benkoelen*, *Madura* en *Palembang*.

In de wateren van Riouw was gedurende het grootste gedeelte van 1882 het voor dat station aangewezen raderstoomschip 4de klasse *Soembing* niet aanwezig. Deze bodem vertoefde tot Mei in de wateren van Djambi, keerde daarna in bovengenoemd station terug, doch verrichtte daar slechts tot Augustus dienst, om vervolgens in de wateren van Banka-Palembang gestationneerd te worden, van waar het in November naar de residentie Westerafdeeling van Borneo vertrok. Het ter vervanging van de *Soembing* voor het station Riouw bestemde schroefstoomschip 4de klasse *Padang* werd, blijkens het hooger gezegde, benuttigd om de scheepsmacht in de wateren van Atjeh tijdelijk te versterken. In verband met de sluiting van de Indragiri-rivier voor allen in- en uitvoer (zie hoofdstuk C § 10) deden in het jaar 1882 en in het 1ste kwartaal 1883 het raderstoomschip 4de klasse *Salak* en achtereenvolgens het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus* (tot 21 October 1882), het raderstoomschip 3de klasse *Borneo* (tot 21 December 1882) en het raderstoomschip 3de klasse *Banka* in de residentie Riouw dienst.

In het station Banka en onderhoorigheden was van 13 Januari tot 30 Augustus 1882 de *Borneo* en van September tot November 1882 de *Soembing* aanwezig; deze stoomschepen waren voortdurend voor Palembang geankerd tot beveiliging dier plaats, terwijl in Maart en April 1882 ook de *Sindoro* aldaar eenige diensten verrichtte.

Het station Westkust van Sumatra was gedurende het jaar 1882 onbezet, daar het voor dat station aangewezen schroefstoomschip 4de klasse *Makasser* steeds in de Atjehsche wateren vertoefde.

Na het vertrek van de *Salak* naar Indragiri (in Maart 1882) was ook in de residentie Westerafdeeling van Borneo geen oorlogsbodem aanwezig totdat de *Soembing* den 27sten November in dit station aankwam.

In verschillende gedeelten van het jaar 1882 behoorden tot het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo de raderstoomschepen 4de klasse *Sindoro*, *Oenarang* en *Onrust* en de schroefstoomschepen 4de klasse *Padang* en *Banda*. Eerstgenoemde bodem kwam in het laatst van Mei van Riouw in dit station terug, terwijl de *Padang*, die sinds medio Maart de *Sindoro* verving, in 't laatst van Juni naar Soerabaija vertrok. Ook de *Oenarang* verliet Bandjermasin om te Soerabaija te dokken en te repareeren. Daar voor den dienst in dit gewest ten spoedigste een raderstoomschip 4de klasse van het kleinste type vereischt werd, is de *Oenarang* den 25sten Augustus tijdelijk buiten dienst gesteld en vervangen door de *Onrust*. Deze bodem ankerde den 8sten Augustus voor de hoofdplaats en vatte daarna post voor Teweh aan de Boven-Doessoen. Bij voortduring bleef een oorlogsbodem gestationneerd aan de Tawau-rivier bij de noordelijke grens van ons gebied ter Oostkust van Borneo, voor welken dienst, na het vertrek van de *Oenarang*, drie schroefstoomschepen 4de klasse zijn aangewezen die elkander bij beurten aflossen, namelijk de *Banda*, in de maand Juni aan dit station toegevoegd, en twee uit het station Celebes.

In verband daarmede telde dit laatste station drie oorlogsbodems, namelijk het raderstoomschip 3de klasse *Sumatra*, en de schroefstoomschepen 4de klasse *Deli* (den 1sten October door het schroefstoomschip 4de klasse *Sambas* vervangen) en *Bandjermasin*. Ook gedurende het 1ste kwartaal 1883 maakte de *Sambas* deel van dit station uit, terwijl de *Sumatra* den 27sten December door het schroefstoomschip 2de klasse *Watergeus* vervangen en voor andere diensten bestemd werd.

In de wateren van Menado en der Molukken deden dienst het raderstoomschip 3de klasse *Banka* en het schroefstoomschip 4de klasse *Batavia*. Laatstgenoemde bodem werd in Juli tot het ondergaan van reparatiën aan het station onttrokken en in September door het schroefstoomschip 4de klasse *Samarang* vervangen, terwijl de *Banka*, in 't laatst van September van Ternate vertrokken, bij de vlag terugkwam. In Februari 1883 werd het den 11den Januari te voren weder in dienst gestelde raderstoomschip 2de klasse *Merapi* voor dit station bestemd.

Voor algemeene diensten, niet tot een bepaald station behoorende, werden gedurende het 1ste halfjaar 1882 gebezigd de beide schroefstoomschepen 1ste klasse en het ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden* van het auxiliair eskader, terwijl het andere tot dit eskader behoorende ramtorenschip — de *Koning der Nederlanden* — gedurende het geheele jaar en het 1ste kwartaal 1883 die diensten verrichtte. Nog maakten de *Watergeus* en de *Banka* in November jl. eene reis respectievelijk naar de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en naar Pontianak.

Over de stationneering van de *Hydrograaf* als opnemingsvaartuig zie men § 5 van dit hoofdstuk.

Als wachtschepen deden in 1882 dienst: te Batavia sedert den 20sten Januari de *Zeeland;* te Soerabaija de *Curaçao* (schroefstoomschip der 1ste klasse) en te Samarang de kanonneerboot n°. 14.

Voor verdere bijzonderheden omtrent de stationneering der schepen zie men de reeds aangehaalde bijlage F.

De stoombarkassen werden in het afgeloopen jaar benuttigd als volgt: 1 bij de *Hydrograaf*; 2 op Poeloe Bras voor het transport van steenkolen (een dezer vaartuigen is gewoonlijk in reparatie); 1 ter beschikking van het oorlogsschip gestationneerd in de St. Lucia-baai; 1 in dienst bij het marine-etablissement op Onrust; 1 bij het wachtschip ter reede Batavia; 1 in het station Noordelijk Sumatra en 1 ter beschikking van de scheepsmacht op de Indragiri-rivier; terwijl 1 (die vroeger dienst deed ten behoeve van het civiel bestuur te Djambi) in reparatie is bij het marine-etablissement op Onrust en 1 in conservatie te Soerabaija.

Steenkolen. De gezamenlijke aanvoeren uit Engeland bedroegen 18 923 ton, waarvan 13 298 voor Java, 1530 voor Makasser, 2483 voor Amboina, 500 voor Ternate en 1112 voor Timor-Koepang. Onder de voor Java opgegeven hoeveelheid waren 1957 ton ter vervanging van eene lading die door brand op zee was verloren gegaan. (Zie blz. 46 van het vorig verslag.)

Uit Singapore werden verzonden 2381 ton ter aanvulling van de depots ter Oostkust van Sumatra en in Riouw, waaronder 624 ton ten dienste van de scheepsmacht aan de monding van de Indragiri-rivier.

De voorraad Borneo-steenkolen in het marine-hoofddepot te Bandjermasin bedroeg op 31 December 1882: 2243 ton Pengaron- en 2862 ton Assahan-kolen. Gedurende dat jaar werden uit dit depot verzonden: 1750 ton Assahan-kolen ten behoeve van het marine-etablissement te Soerabaija en 1500 ton Pengaron-kolen ten behoeve der staatsspoorwegen te Pasoeroean, terwijl 2405 ton Pengaron- en 76 ton Assahan-kolen werden verstrekt aan de schepen der militaire- en der gouvernements-marine zoomede voor plaatselijke diensten.

In de behoefte aan steenkolen voor de ter Oostkust van Borneo gestationneerde oorlogsschepen werd voorzien door geregelde toezending uit Koetei. Gedurende het afgeloopen jaar werden van daar aangebracht 1031 ton, terwijl nog 923 ton door den sultan van Koetei werden verstrekt aan de schepen der oorlogs- en der gouvernements-marine op hunne reizen langs de Oostkust van Borneo.

Omtrent de uitkomsten verkregen met de Prideaux-vuurdeuren aan boord van het gouvernements-stoomschip *Zwaluw* (zie blz. 46 van het vorig verslag) valt aan te teekenen, dat hoewel die deuren als rookverbranders zeer goed voldeden en eene besparing van 7 pct. in het kolenverbruik bleken op te leveren, zij toch niet konden beletten dat bij het stoken van Pengaron-kolen (uit de gouvernementsmijn Oranje-Nassau) de schoorsteen gloeiend werd en de vlam er soms uitsloeg. Het verbod om Borneo-kolen uit de gouvernementsmijn Oranje-Nassau te stoken in schepen met hoogen druk-stoomketels dient ook bij de van Prideaux-vuurdeuren voorziene schepen gehandhaafd te worden.

Het tijdelijk steenkolendepot op Poeloe Mas, opgericht ten behoeve der in de Indragiri-rivier gestationneerde scheepsmacht, kwam in Juni 1882 gereed. Een voorraad van 200 ton, van Singapore aangebracht, werd aldaar opgeslagen. Het terrein waarop het depot te Moeara Kompeh (Djambi) was gebouwd liep bij hoogen waterstand dikwijls onder. Nu de loodsen aldaar toch vernieuwing behoefden, werd dus naar een ander terrein uitgezien en dit gevonden te Megatsari aan de Djambi-rivier, omstreeks 300 meter beoosten de grens onzer vestiging te Djambi, alwaar nu het kolen-depot gevestigd is. Door tusschenkomst van het consulaat-generaal te Singapore zou dit depot gevuld worden met 195 ton Engelsche kolen. Aangezien uit het depot te Pamangkat (Westerafdeeling van Borneo) in de laatste jaren geen verstrekkingen plaats hadden, voornamelijk omdat de Westkust van Borneo niet meer afzonderlijk behoeft te worden bekruist, is genoemd depot ingetrokken. Het zal thans worden gebruikt voor het kantoor van in- en uitvoerrechten aldaar. In Mei 1882 is nog bepaald dat het steenkolendepot te Bima (eiland Sumbawa), bestaande uit acht loodsen, elk met eene capaciteit tot berging van 200 ton kolen, zal worden teruggebracht tot twee loodsen, te zamen met 400 ton bergruimte. Daarentegen zullen het depot te Makasser en dat te Wainitoe (Amboina) worden uitgebreid ten einde elk 4000 ton te kunnen bergen.

§ 3. *Gouvernements-marine.*

a. Personeel.

Het Europeesch personeel bij de gouvernements-marine, dat volgens de voor de verschillende schepen vastgestelde sterkte uit 113 man moest bestaan, was bij het eind van 1882 op 10 man na (namelijk 5 derde stuurlieden en 5 tweede machinisten) voltallig, terwijl het *vaste korps* inlandsche schepelingen 501 koppen telde, of 63 minder dan er moesten zijn volgens de formatie, die 564 koppen eischte, ongerekend de veroorloofde 10 pct. bovenrol. Het aantal der niet tot het vaste korps behoorende inlandsche schepelingen bij dit gedeelte der Indische zeemacht bestond op genoemd tijdstip uit 790 man, waarvan 755 op de gewapende en adviesbooten en 35 op de administratief bij de gouvernements-marine ingedeelde speciale vaartuigen. Op 31 December

1881 had het personeel bestaan uit 104 Europeanen en 533, 750 en 35 inlanders van de drie genoemde categorieën. Voor nadere bijzonderheden betreffende de bemanning van elk tot de gouvernements-marine behoorend vaartuig kan verwezen worden naar de bijlage G hierachter. Het hooger bedoelde incompleet in den rang van derden stuurman is ontstaan niettegenstaande drie van de kweekschool voor de zeevaart te Amsterdam afkomstige stuurlieden waren uitgezonden; het werd hoofdzakelijk veroorzaakt door de indienststelling van het stoomschip *Zwaluw* (zie hieronder sub *b*). Slechts één derde stuurman verliet 's lands dienst voor eene particuliere betrekking. Het incompleet in den rang van tweeden machinist is ook wel voor een deel toe te schrijven aan de indienststelling van de *Zwaluw*, maar toch voornamelijk aan de verliezen ten gevolge van overgang in andere landsof particuliere betrekkingen, waartoe vooral de geringe kansen op promotie aanleiding geven. Het getal machinistleerlingen der 1ste klasse was niet voldoende om die verliezen aan te vullen en er werd slechts één particulier machinist voor de gouvernements-marine geworven.

Ten vervolge op de mededeelingen in het vorig verslag (blz. 46/47) nopens de jongelieden die bij de straks genoemde kweekschool worden opgeleid voor de betrekking van stuurman bij de gouvernements-marine in Indië kan het volgende worden aangeteekend. De 3 het eerst in opleiding genomenen, die blijkens het vorig verslag de school verlaten hadden om hunne practische vorming te ontvangen, zijn sedert aangewezen ter aanstelling bij de gouvernements-marine. Van de 3 kweekelingen die in het afgeloopen jaar op de kweekschool in de hoogste klasse waren, zijn er 2 dit jaar in het eind-examen geslaagd en reeds voor hunne practische vorming op een schip geplaatst; de derde zal waarschijnlijk insgelijks nog in dit jaar de school kunnen verlaten. De 4 kweekelingen die in de tweede en de 5 die in de laagste klasse waren, hebben in dit jaar allen aan het overgangs-examen voor de hoogere klasse voldaan. Bij den aanvang van den cursus 1883/84 worden weder 4 nieuwe kweekelingen in opleiding genomen, die aan het toelatings-examen hadden voldaan.

Onder de inlandsche bemanning der stoomschepen bestond in 1882 voornamelijk gebrek aan roergangers, vuurstokers 1ste klasse, hofmeesters, timmerlieden en koks, en in het algemeen aan bevaren zeelieden. Ten einde het personeel in deze graden voltallig te krijgen en te houden, zal men moeten besluiten tot eene wijziging van de formatie waardoor de kansen op bevordering worden verbeterd. Ook wat de overige graden betreft kon de toestand van het inlandsch personeel der gouvernements-stoomschepen niet bevredigend genoemd worden. Wegens de vele ziektegevallen moest men allerlei ongeoefend volk als matroos, licht-matroos of vuurstoker 1ste klasse boven de formatie in dienst nemen en enkele malen moesten inlanders op hooge duggelden worden aangenomen om de schepen in de vaart te houden. Het verbeterde voedingstarief (Indisch Staatsblad 1879 n°. 346) heeft nog steeds niet den verwachten gunstigen invloed op de dienstneming en den gezondheidstoestand der inlandsche schepelingen uitgeoefend.

Wat het personeel der gewapende en adviesbooten betreft, is de toestand geheel gebleven zooals die in het vorig verslag (blz. 46) werd geschetst.

b. Materieel.

Sterkte en toestand. Het bij de maatschappij » de Schelde" te Vlissingen voor de gouvernements-marine gebouwde schroefstoomschip *Zwaluw* kwam den 6den October 1882 te Batavia aan, en werd, na de noodige voorzieningen bij het marine-etablissement te Onrust te hebben ondergaan, reeds tegen het einde dier maand in dienst gesteld. Hierdoor is het getal gouvernements-stoomschepen gestegen van 15 tot 16, waaronder, evenals op 31 December 1881, 7 rivierstoomschepen. Het aantal speciale vaartuigen, administratief bij de gouvernements-marine ingedeeld, bleef bestaan uit 2 stoomschepen en 2 zeilvaartuigen.

De in 1881 begonnen reparatie en ketelverwisseling van het stoomschip *Boni* werden in Maart 1882 beëindigd. In laatstgenoemd jaar ondergingen ook de stoomschepen *Koetei*, *Valk*, *Sampit*, *Zeemeeuw*, *Anjer*, *Berouw* en het bebakeningsvaartuig voor de vaarwateren van Batavia herstellingen, de drie eersten te Singapore, de twee volgenden te Pinang, de *Berouw* te Soerabaija en het bebakeningsvaartuig op Onrust. Verder werden belangrijke reparatiën ondernomen aan de voor speciale diensten bestemde stoomschepen *Argus* en *Bogor*, die beiden tevens van een nieuwen ketel werden voorzien. De werkzaamheden aan de *Argus* werden eerst op Onrust en daarna (van 25 Juli 1882 tot 25 Februari 1883) te Soerabaija verricht; die aan de *Bogor*, in November 1882 op Onrust begonnen, eindigden eerst in Mei 1883.

In Februari jl. kwamen achtereenvolgens te Singapore, op Onrust en te Soerabaija in reparatie de stoomschepen *Koetei*, *Zeemeeuw* en *Arend*; de twee eerstgemelden moeten vrij belangrijke herstellingen ondergaan, en binnenkort — wanneer hunne stoomketels verwisseling eischen — zullen ook de *Ternate* en de *Tagal* in reparatie moeten worden genomen. De werkzaamheden aan de *Arend* bepaalden zich tot dokken en ketelbekleeding en liepen spoedig af. Op de stoomschepen *Arend*, *Valk*, *Havik* en *Zeemeeuw*, waarmede zeer drukke diensten werden verricht, had men weder last van het lekken der vlampijpen van de stoomketels, zoodat ze gedeeltelijk of geheel vernieuwd moesten worden. In het laatste geval werden koperen vlampijpen aangewend.

Het organieke sterktecijfer der gewapende booten werd in 1882 van 50 op 51 gebracht, doordien er voor de nieuwe residentie Bali en Lombok 2 werden toegestaan en van Banjoewangi (thans bij Bezoeki ingedeeld) 1 werd afgenomen. De formatie der adviesbooten bleef op 14 bepaald. Op 31 December 1882 waren werkelijk in dienst 41 gewapende en 10 adviesbooten. In den loop van dat jaar werden 5 vaartuigen van deze categorie (waarvan er 4 in aanmerking kwamen om te worden verkocht) buiten dienst gesteld en vervangen door andere die in conservatie waren. Voorts werden 2 in conservatie liggende kruisbooten tijdelijk benuttigd voor eene nieuwe opneming van de vaarwateren van Soerabaija en 1 voor den dienst der recherche te Rembang. Dit laatste vaartuig was bij het einde van 1882 nog in gebruik, en op dat tijdstip bevonden zich feitelijk in conservatie 6 booten, waarvan 3 nog in het geheel niet en 3 af en toe in dienst waren geweest.

Stationneering. In 1882 bleven in de wateren van Atjeh gestationneerd de *Valk*, de *Zeemeeuw* en de *Anjer*. In Maart jl. loste de *Arend*, die sinds 20 Juni 1881 een gedeelte der noordkust van Java had bekruist om den sluikhandel in opium tegen te gaan, de *Anjer* af, die toen naar Soerabaija opkwam om eenige herstellingen te ondergaan. Na afloop daarvan zou de *Anjer* het station Makasser weder betrekken, alwaar de dienst sedert 19 Augustus 1881 door een gehuurd particulier stoomschip (eerst de *Eastern Isles* en daarna de *Vice-president Prins*) werd verricht. Ook voor het station Menado en Ternate werd sedert 29 Juli 1882 beschikt over een gehuurd particulier stoomschip (de *Sing Tjin*), dewijl het voor dit station aangewezen gouvernements-stoomschip *Havik* in Mei naar Java was opgekomen, ten einde langs een gedeelte van de noordkust tegen den invoer van opium te waken. In de residentiën Sumatra's Oostkust, Palembang en Riouw bleven gestationneerd de *Siak*, de *Sampit* en de *Koetei*, terwijl sedert Februari 1882 ook de *Indragiri*, in verband met de sluiting van de Indragiri-rivier, in laatstgenoemde residentie dienst deed. In de Lampongsche districten was het in Mei van de Westerafdeeling van Borneo teruggekeerde stoomschip *Singkawang* slechts beschikbaar tot 25 Juni, toen het weder naar laatstgenoemd gewest werd opgeroepen om aldaar de *Boni* te vervangen, die in Juni werd aangewezen om, na eenige voorzieningen te hebben ondergaan, in het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo dienst te doen in de plaats van de *Berouw*, welk stoomschip, hoewel bestemd om, na te Soerabaija te zijn gerepareerd, het station Lampongsche districten te bezetten, sedert November moest gebezigd worden voor de gemeenschap tusschen Batavia en Onrust, omdat het voor dezen dienst aangewezen stoomschip *Bogor* herstellingen behoefde. In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bevonden zich gedurende het geheele jaar nog de *Ternate* en de rivierstoomer *Djambi*. Voor de wateren van Banka kon in 1882 geen gouvernements-stoomschip worden afgezonderd. De *Tagal* eindelijk bleef bij voortduring te Amboina gestationneerd. Het nieuwste stoomschip van de

gouvernements-marine (de *Zwaluw*) — dat, zooals hooger reeds is aangeteekend, den 6den October 1882 in Indië aankwam — vertrok den 20sten November naar Bandjermasin ter beproeving van de Prideaux-vuurdeuren bij het stoken van Borneo-kolen. In het laatst van December keerde dit stoomschip naar Soerabaija terug, alwaar het van eene nieuwe serpentijn is voorzien. In Februari jl. werd het naar zijne eigenlijke bestemming — de residentie Timor — gedirigeerd.

Omtrent de vaartuigen voor speciale diensten valt aan te teekenen dat het stoomschip *Argus* slechts gedurende de eerste maanden van 1882 voor den dienst der kustverlichting en bebakening beschikbaar was. Daarna onderging de *Argus* belangrijke reparatiën op Onrust en te Soerabaija, die eerst den 25sten Februari jl. afliepen. Inmiddels werd voor gemelden dienst — telkens wanneer het noodig was — een particulier stoomschip gehuurd. De *Bogor* onderhield de gemeenschap tusschen Batavia en Onrust, maar deed ook nu en dan andere diensten, een en ander tot November, toen zij, gelijk hierboven is gezegd, in herstelling werd genomen. Als gewoonlijk werd tijdelijk eene particuliere stoomboot gehuurd wanneer de *Bogor* voor het gewoon onderhoud of om andere redenen stil moest liggen.

Gelijk in bijzonderheden blijken kan uit bijlage G waren bij het eind van 1882 op Java 7 gewapende en adviesbooten gestationneerd en in de buitenbezittingen 44, terwijl er volgens de formatie 10 en 55 aanwezig moesten zijn. Evenals in 1881 werden de booten in de residentiën Soerabaija, Pasoeroean en Bezoeki zooveel mogelijk aangewend om in straat Madura tegen zeeroof te waken. In de buitenbezittingen, en wel in de residentiën Ternate en Timor, deden bij voortduring (verg. vorig verslag) 2 booten dienst waarop bij de formatie niet gerekend was. Een der voor Timor aangewezen gewapende booten kon echter, nadat de resident van dat gewest de beschikking gekregen had over het gouvernements-stoomschip *Zwaluw*, weder naar haar voormalig station Soerabaija terugkeeren om bij het eiland Bawean dienst te doen. Aangezien voor Langkat, Assahan, Deli en Bengkalis thans stoomjachten zijn toegestaan, uitsluitend onder beheer van het civiel bestuur, zal het aantal zeilvaartuigen der gouvernementsmarine in de residentie Sumatra's Oostkust worden teruggebracht van vier tot één, terwijl dat in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, in verband met de indienststelling van eene stoomsloep als gewestelijk politie-vaartuig aldaar, zal worden verminderd met twee. Van de vrijkomende booten wordt er één ter beschikking van den resident van Benkoelen gesteld voor reizen naar Engano en één (boven de aldaar reeds aanwezige adviesbooten) tijdelijk in de residentie Riouw gestationneerd voor de bescherming van het gouvernements-etablissement te Ringat na de opheffing van de sluiting der Indragiri-rivier (verg. blz. 13/14 hiervóór).

§ 4. *Maritieme inrichtingen.*

Het korps ingenieurs voor het vak van scheepsbouw in Indië was op 1 April jl. samengesteld uit 1 hoofdingenieur, 2 ingenieurs der 1ste klasse, 4 ingenieurs 2de klasse en 1 adspirant-ingenieur, dat is: 1 ingenieur 2de klasse meer en 1 adspirant-ingenieur minder dan de organieke formatie eischt. (In den loop van 1882 overleed een ingenieur, doch keerde een ander van buitenlandsch verlof terug.)

De samenstelling van het personeel bij de fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija bleef sedert de mededeelingen in 't vorig verslag onveranderd. De betrekking van directeur van het marine-etablissement op Onrust werd na 27 October 1882, toen de sedert op de reis naar Europa overleden titularis wegens ziekte vertrok, tijdelijk waargenomen door den equipagemeester. In April jl. is als directeur opgetreden een daartoe bij gemelde inrichting gedetacheerde kapitein-luitenant ter zee.

In het afgeloopen jaar werd weder door eenige schepen van de in Nederlandsch-Indië aanwezige zeemacht gebruik gemaakt van de particuliere werven en dokken op Singapore en Pinang.

Marine-etablissement te Soerabaija. De werkzaamheden aan deze inrichting waren wederom zeer belangrijk. Sedert het maximum dagloon op f 2,50 in stede van f 1,65 werd bepaald, kon men een genoegzaam aantal bekwame handwerkslieden en mandoors verkrijgen en behouden. Hierdoor — en door eene ruime toepassing van het stelsel om taakwerk te laten aannemen — werd het mogelijk in betrekkelijk korten tijd de omvangrijke reparatiën uit te voeren die aan de *Gedeh*, de *Sambas*, de *Pontianak*, de *Riouw* en de *Prins Hendrik der Nederlanden* moesten verricht worden.

De onderstaande tabel bevat de gebruikelijke gegevens omtrent den bij dit etablissement gepraesteerden arbeid en de kosten daarvan in de laatste vijf jaren.

JAREN.	Aantal verrichte dagdiensten:		Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Van de arbeidsloonen is uitbetaald:		Aantal arbeiders gemiddeld dagelijks te werk (buiten hen die op taak werkten).	Gemiddeld dagloon:		Aanmerkingen.
	door ambachtslieden.	door koelies.			wegens taakwerk.	wegens overwerk.		voor ambachtslieden.	voor koelies.	
1878 . . .	547 500	91 250	f 462 337	f 556 700	f 98 197	f 12 116	1 864	f 0.65	f 0.45	Zoowel de ambachtslieden als de koelies zijn vrijwilligers.
1879 . . .	550 704	92 082	551 791	581 064	140 954	14 077	2 157	0.64^{5}	0.45	
1880 . . .	533 965	92 320	526 230	579 793	123 343	20 529	2 067	0.64	0.44	
1881 . . .	430 591	71 468	452 034	446 964	117 112	17 827	1 431	0.70	0.43	
1882 . . .	444 987	97 342	509 802	502 557	130 166	19 330	1 479	0.71^{5}	0.44	

Gedurende 1882 kwamen bij het marine-etablissement te Soerabaija in reparatie: 1 schip van het auxiliair eskader, 12 schepen van de Indische militaire marine, 12 van de gouvernements-marine en 21 lichte vaartuigen.

De stapeling der groote sleephelling werd geheel vernieuwd, waarna de *Pontianak* op die helling werd gehaald. De kleine sleephelling werd met goed gevolg gebezigd voor het repareeren van lichte vaartuigen. Het groote houten dok werd in 't geheel gedurende 339 dokdagen gebruikt, waarvan 203 voor de Indische militaire marine; 119 voor de stoomschepen der gouvernements-marine, 6 voor lichte vaartuigen, en 11 voor particuliere schepen. Het bewees nog uitstekende diensten, maar eischt veel zorg en onderhoud, wordt van dag tot dag slechter, en zal tegen het einde van 1884 wel buiten gebruik moeten gesteld worden. Het kleine ijzeren dok had 327 dokdagen, waarvan 47 voor het auxiliair eskader, 183 voor de Indische militaire marine, 49 voor lichte vaartuigen en 48 voor particuliere schepen. Het voldoet goed, maar zal in het begin van 1885 eene afdoende reparatie moeten ondergaan.

Op blz. 49 van het vorig verslag werd medegedeeld, dat de vraag in overweging was of dit marine-etablissement behoorde te worden voorzien van een » floating and depositing dock " (kam- of vingerdok) volgens het systeem van Clarck Standfield, dan wel of de voorkeur moest worden gegeven aan het maken van twee nieuwe sleephellingen. Die vraag is sedert in zoover opgelost, dat van den bouw van sleephellingen is afgezien. Maar alvorens te beslissen omtrent den aanleg van een vingerdok bij voorkeur boven een dok van andere constructie, heeft de Regeering gemeend zich omtrent de practische bruikbaarheid van eerstbedoeld stelsel nog nader te moeten doen inlichten, weshalve onlangs aan de heeren S. Meinhuizen, laatstelijk hoofdingenieur-adviseur voor het vak van scheepsbouw in Nederlandsch-Indië, thans met verlof in Nederland, en F. W. Hudig, luitenant ter zee der 1ste klasse, inspecteur

over 's Rijks stoomvaartdienst, is opgedragen om de werking na te gaan van het vingerdok dat te Barrow in Turness (Engeland) is opgericht. Zij hebben aan deze opdracht voldaan en hun rapport is thans bij de Regeering in overweging.

Van het denkbeeld om het voor de marine benoodigd djatihout in een bassin te doen uitloogen (verg. vorig verslag blz. 49) is afgezien, met het oog op de hooge kosten van het graven van een loogbassin. Wenschelijker schijnt het te trachten bovenstrooms in de Solo-rivier, waarlangs de aanvoer moet plaats hebben, eene geschikte plaats te vinden waar het gekapte hout aan de werking van stroomend water kan worden blootgesteld.

De gezondheidstoestand van het personeel bij het etablissement te Soerabaija was in het afgeloopen jaar aanmerkelijk beter dan in 1881.

Marine-etablissement op Onrust. De werkzaamheden waren hier, althans in de laatste zes maanden van 1882, niet zoo belangrijk als in het voorafgegane jaar. Het verkrijgen van het noodige werkvolk leverde geen moeielijkheden op. Taakwerk geschiedde voor den aanbouw van sloepen en den aanmaak van rondhouten; er was meer neiging dan vroeger om bij aanneming te werken. Omtrent den arbeid der dwangarbeiders valt op te merken dat zij in winkel en atelier niet veel meer zijn dan handlangers en koelies, maar bij de zeilmakerij en kuiperij het voornaamste werk doen en zeer nuttig zijn. Ook als takelaars en sjouwerlieden zijn zij goed te gebruiken.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van het aantal arbeiders, van de loonen en van de geldswaarde der verwerkte materialen over de laatste vijf jaren.

JAREN.	AANTAL VERRICHTE DAGDIENSTEN:						UITBETAALDE ARBEIDSLOONEN:			Geldswaarde der verwerkte materialen.	Overwerkgelden.	Gemiddeld dagloon.
	door vrije werklieden. a)		door dwangarbeiders.		Totaal.		Aan vrije werklieden.	Geldswaardig bedrag der diensten van dwangarbeiders.	Totaal.			
	Ambachtslieden.	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.	Ambachtslieden.	Koelies.						
1878 . . .	35 369	6 906	17 161	3 812	52 530	10 718	f 79 595	f 18 905	f 98 500	f 198 287	f 2 798	f 1.88
1879 . . .	57 549	9 053	20 700	7 774	78 249	16 827	128 816	24 697	153 513	198 828	3 755	1.93^{5}
1880 . . .	77 878	11 255	23 787	5 582	101 665	16 837	181 412	26 086	207 498	196 328	3 075	2.03^{5}
1881 . . .	77 841	14 489	27 122	3 009	104 963	17 498	185 970	26 850	212 820	207 497	2 173	2.01
1882 . . .	54 479	16 622	13 915	2 535	68 394	19 157	181 704	19 605	201 309	148 198	2 304	2.55^{5}

a) Onder de vrije werklieden vindt men zoowel inlanders als Chineezen; in het atelier zijn ook eenige Europeanen werkzaam.

Aan taakwerk werd f 8862 uitgegeven. De voornaamste werkzaamheden bestonden in het doen van reparatiën aan 3 schepen van het auxiliair eskader, 2 schepen van de Indische militaire marine, 3 gouvernements-stoomschepen, 4 stoomsloepen, 4 gewapende booten, alsmede aan het bebakeningsvaartuig en het van de Bataviasche havenwerken overgenomen stoomjacht, thans genaamd *Satelliet*. Ook ondergingen de beide uit Nederland aangekomen oorlogsstoomschepen *Tromp* en *Leeuwarden* eenige voorzieningen, terwijl de hulpvaartuigen voor de hydrographische opnemingen, de schoeners *Blommendal* en *Melvill van Carnbee*, voor den dienst werden gereed gemaakt. Bovendien werden verschillende artikelen aangemaakt voor de in dienst zijnde schepen en voor de magazijnen, en verder 9 sloepen van verschillend model aangebouwd. Het repareeren van de Herberts-bakentonnen voor de reede van Batavia en het daarheen leidende vaarwater gaf voortdurend veel werk.

Het drooge dok voldeed wederom uitmuntend en was in 1882 slechts gedurende 14 dagen niet beschikbaar ten gevolge van het lekken van de stoomketels, waarin echter zoo goed mogelijk voorzien werd. Gedurende genoemd jaar telde het dok 202 dokdagen, waarvan 14 voor het auxiliair eskader, 30 voor de Indische militaire marine, 21 voor de gouvernements-marine, 91 voor particuliere schepen, en 46 voor kleine vaartuigen.

De gebouwen bevinden zich in goeden staat. De marinekazerne onderging de noodige verbeteringen en is thans weer voor bewoning geschikt. Een lokaal tot berging van goederen werd ingericht voor eene school, welke den 29sten Maart jl. geopend is. Een gedeelte van den kaaimuur is zoodanig verzakt dat eene geleidelijke vernieuwing dringend noodzakelijk wordt geacht. Ook het kolenhoofd op het eiland Kuiper vereischt vernieuwing; terwijl de aanlegsteiger op Purmerend eerlang eenige verbeteringen zal ondergaan.

De gezondheidstoestand kon in 1882 over het algemeen niet ongunstig worden genoemd. Gevallen van berri-berri kwamen minder voor dan vroeger; het sterftecijfer bedroeg 74 [1]), tegen 157 in 1881 en 81 in 1880.

Fabriek voor de marine en het stoomwezen te Soerabaija. In 1882 beliep het aantal werkorders 137, waarvan 113 werden uitgevoerd, zoodat bij het einde van het jaar nog 24 werken onderhanden bleven. Onder anderen werden, wat het auxiliair eskader en de Indische militaire marine betreft, nieuwe ketels gezet in de *Prins Hendrik* [2]), de *Merapi* en de *Pontianak*; — de ketels van de *Sambas*, de *Riouw* en de *Oenarang* en de machines van de *Riouw*, de *Pontianak*, de *Banka* en de *Prins Hendrik* hersteld; — de schroef van de *Riouw* en de stoomcylinders van de *Batavia* verwisseld; — nieuwe ketels gereed gemaakt voor de *Batavia* en de *Makasser*; — en eenige reparatiën verricht aan de *Sumatra*, de *Sindoro*, de *Bandjermasin*, de *Satelliet* en verschillende stoombarkassen.

Wat de gouvernements-marine betreft, werden in de *Boni* en de *Argus* nieuwe ketels gezet en de machines van deze beide schepen en van de *Arend* en de *Berouw* hersteld, terwijl nieuwe ketels voor de *Salak*, de *Tagal*, de *Sumpit* en de *Ternate* afgewerkt en voor de *Zeemeeuw* en de *Havik* onder handen genomen werden.

Wijders werd voldaan aan de aanvragen van de marineetablissementen en marine-magazijnen, zoomede aan die van de verschillende oorlogsbodems, van de havendepartementen, van den dienst der kustverlichting enz.

De gezondheidstoestand van het Europeesch en inlandsch personeel kon over het algemeen bevredigend genoemd worden.

[1]) Namelijk 6 Europeanen (waarvan 1 kind), 12 Chineezen (waaronder 3 vrouwen en 4 kinderen) en 56 inlanders (waaronder 15 vrouwen en 17 kinderen). Onder deze cijfers zijn begrepen, als aan cholera overleden, 5 Chineezen en 12 inlanders.

[2]) Ook het ramtorenschip *Koning der Nederlanden* zal in Indië van nieuwe ketels worden voorzien. De noodige opmetingen zijn daarvoor reeds verricht.

Het volgend staatje bevat eene vergelijkende opgave omtrent de werkkrachten, betaalde arbeidsloonen en verwerkte materialen over de laatste vijf jaren.

JAREN.	Aantal verrichte dagdiensten door		Uitbetaalde arbeidsloonen.	Geldswaarde der verwerkte materialen.	Verbruikte hoeveelheid (in K.G.):		Gemiddeld aantal der dagelijks gewerkt hebbende		Gemiddeld dagloon voor		*Aanmerkingen.*
	ambachtslieden.	koelies.			bewerkt en onbewerkt ijzer.	smeê- en steenkolen.	ambachtslieden.	koelies.	ambachtslieden.	koelies.	
1878 . . .	328 628	15 296	f 239 579	f 259 745	516 800	1 951 810	1 102	51	f 0.75	f 0.50	Zoowel de ambachtslieden als de koelies zijn vrijwilligers.
1879 . . .	292 619	8 328	224 499	220 133	465 036	1 908 200	988	28	0.79	0.50	
1880 . . .	341 041	4 781	244 650	289 813	480 664	1 810 400	1 136	16	0.73	0.50	
1881 . . .	269 502	3 401	215 199	243 853	374 604	1 661 091	895	11	0.82	0.50	
1882 . . .	212 896	4 034	188 585	221 180	273 755	1 197 000	707	13	0.92	0.50	

Ten slotte zij nog aangeteekend dat, naar aanleiding van het votum van de Tweede Kamer der Staten-Generaal in hare zitting van 22 November 1882, waarbij de gelden werden geweigerd die bij de Indische begrooting waren aangevraagd om den in 1879 gestaakten arbeid voor de overbrenging van de fabriek naar het marine-etablissement te Soerabaija te kunnen hervatten, dezerzijds aan de Indische Regeering is verzocht om te doen onderzoeken in hoeverre de bestaande fabriek kan worden geschikt geacht of — door het aanbrengen van de noodige verbetering en uitbreiding — geschikt gemaakt om op den duur in de behoefte te voorzien, en in hoever zou kunnen worden tegemoetgekomen aan de bezwaren die voortspruiten uit den afstand tusschen de fabriek en het etablissement.

Hulpdok te Pontianak. Dit dok verkeert nog steeds in goeden staat. In het jaar 1882 werd er gebruik van gemaakt door twee gewapende booten, twee stoombarkassen en vier stoomscheepjes; het getal dokdagen bedroeg 32 en door dwangarbeiders werden daarbij 340 dagdiensten verricht.

§ 5. *Speciale diensten onder het beheer van het departement der marine.*

Kustverlichting en bebakening. Van de drie kustlicht-etablissementen, welker oprichting in 1882 werd voortgezet of onder handen genomen, allen bestemd voor lichten van de 1ste orde ten dienste van de veilige vaart door de Gasparstraten (tusschen Banka en Billiton), kwamen er twee gereed, namelijk dat op Poeloe Siemedang of Ondiepwater-eiland en dat op Poeloe Lankoewas. Beide lichten werden in Februari jl. ontstoken. De werken op Poeloe Mendanau, waar het derde etablissement zal verrijzen, komen weldra gereed, zoodat ook dit licht nog in 1883 in werking kan komen. Verder zullen dit jaar ontstoken worden havenlichten van de 6de orde te Gorontalo (residentie Menado) en te Koepang op Timor. In 1882 kwamen geen andere lichten in werking dan die welke reeds in 't vorig verslag (blz. 51) werden genoemd. Thans zijn voor oprichting aan de beurt gekomen een havenlicht van de 4de orde ten dienste van de reede van Samarang, zoomede het reeds in 't verslag van 1878 (blz. 62) besproken kustlicht van de 1ste orde op een geschikt punt in straat Siberoet ten behoeve van de vaart op Padang. Omstreeks medio 1883 zou met de voorbereidende werkzaamheden voor den bouw van dit laatste licht, waarvoor Poeloe Bodjo als plaats van oprichting is gekozen, een aanvang worden gemaakt, voor zooveel namelijk betreft het aanvoeren van materialen en het opslaan van tijdelijke woningen voor het bouw-personeel en het werkvolk. Verder bestaat het voornemen om eenige oude hijschlichten der 6de orde (havenlichten) te vervangen door parafine-lantaarns op opstanden. Voor de verlichting van de havenhoofden te Tandjong Priok (haven van Batavia) zijn twee lichttoestellen van de 6de orde in reserve.

Het verkrijgen van goede inlandsche werklieden voor het bouwkundig gedeelte van den lichtdienst ging nog niet gemakkelijk, maar leverde toch minder bezwaar op dan vroeger, aangezien de werklieden die eenmaal aan dezen bouwdienst zijn gewoon geraakt, daarbij gaarne terugkomen.

Over het lichtopzichters- en lichtwachterspersoneel werden nergens ernstige klachten vernomen. Zij die verbonden zijn aan licht-etablissementen welke zich niet bevinden op of in de onmiddellijke nabijheid van bewoonde plaatsen genieten van landswege voeding. Voor hen die bij zeer afgelegen lichten hebben dienst te doen is de voeding beter dan die volgens de schaftingstarieven voor hunne ranggenooten bij etablissementen van waar de gemeenschap met den wal dikwerf en gemakkelijk kan plaats vinden. Het voor de inlanders bij laatstbedoelde licht-etablissementen geldende schaftingstarief is echter onvoldoende gebleken. Uit dien hoofde is bij een Indisch besluit dd. 24 October 1882 voor het inlandsch personeel der beide categorieën van licht-instellingen een uniform-voedingstarief ingevoerd, dat voor de zeer geïsoleerde lichten tot eenige bezuiniging leidt en voor de overigen beter aan de behoefte voldoet. Ditzelfde tarief geldt nu ook voor de dwangarbeiders die bij meer of min afgelegen licht-instellingen zijn gedetacheerd; ook te hunnen opzichte eischte het tot dusver gevolgde schaftingstarief verbetering om de nadeelen te temperen van slechte klimaats-invloeden waaraan zij bij dezen dienst zijn blootgesteld.

Omtrent de bestaande bebakeningen is niets bijzonders aan te teekenen. Ten behoeve van eene verbetering der bebakeningen van rivieren en riviermonden zijn in 't laatst van 1882 inlichtingen en teekeningen uit Nederland ontboden betreffende lichtere drijvende bakens dan de thans gebruikte. Het bebakenings-stoomschip *Argus* dient tevens als inspectie-vaartuig, terwijl als laadschip ten dienste der bouwwerken naar gelang van behoefte een particulier stoomschip wordt gehuurd.

Loodswezen. Aan loodsgelden werden in 1881 en 1882 de volgende sommen ontvangen:

	1881.	1882.
te Soerabaija en Grissee. . . .	f 133 456	f 137 846
„ Banjoewangi (voor straat Bali).	16 331	18 433
„ Tjilatjap.	11 298	8 855
Te zamen. . .	f 161 085	f 165 134

De loodsdiensten leverden in zooverre bezwaren op, dat het niet altijd gemakkelijk viel voor de openvallende plaatsen onder het Europeesch personeel geschikte nieuwelingen te vinden. In het begin van 1883 kwam de te Singapore gebouwde loodsschoener in dienst (zie vorig verslag blz. 57); eerst toen kon de nieuwe regeling van den loodsdienst in het westgat van Soerabaija volledig in werking treden. Voorloopig valt het vaartuig niet mede, vooral niet bij de hooge en moeielijke zee welke in sommige tijden van den westmoesson op den drempel van het wester-vaarwater staat. Naar de middelen om de gebreken te verhelpen wordt een onderzoek ingesteld.

Haveninrichtingen. Aan haven- en ankerage-gelden werd in het afgeloopen jaar ontvangen f 244 901, tegen f 150 968 in 1881 en f 155 137 in 1880. De belangrijke vermeerdering voor 1882 vindt men niet toegelicht.

Eene nieuwe regeling der havendepartementen is in bewerking; zij heeft ten doel de jaarlijksche uitgaven bij die

inrichtingen te beperken en ze te voorzien van hulpmiddelen welke in den tegenwoordigen tijd onmisbaar kunnen geacht worden. Ook blijft het een punt van overweging uitmaken om op enkele plaatsen, waar de handel van groot belang is, havenmeesters aan te stellen, aan wie dan zoo veel noodig het ambt van ontvanger der in- en uitvoerrechten als bijbetrekking kan worden opgedragen. Voor Amboina werd bij Indisch Staatsblad 1883 n°. 111 eene nieuwe omschrijving van de grenzen der reede vastgesteld, vermits de wenschelijkheid gebleken was om een grooter strandgedeelte onder het toezicht van den havenmeester te brengen.

Hydrographische dienst. Het bij de nieuwe organisatie van den hydrographischen dienst (Indisch Staatsblad 1882 n°. 13) voor het hydrographisch bureau te Batavia bepaalde personeel werd aangesteld, met uitzondering evenwel van de 2de adsistenten, voor welke betrekking zich nog geen geschikte candidaten voordeden, zoodat de detacheering bij gemeld bureau van twee officieren uit het actieve korps der marine voorshands moest worden bestendigd.

De opnemingsmiddelen bestonden in 1882 nog slechts uit één vaartuig, het stoomschip *Hydrograaf*, daar de in de beide vorige verslagen besproken nieuwe opnemingsvaartuigen — de schoenerbrikken *Blommendal* en *Melvill van Carnbee* — eerst in Januari jl. beschikbaar kwamen. De *Hydrograaf* zette onafgebroken de opnemingen in straat Karimata voort, onderzocht verschillende reven, beloodde het vaarwater en voltooide de kustopneming van Pontianak af tot aan de rivier Kadawangan.

In 1882 kwam weder de gewone vierjaarlijksche opneming van de vaarwateren nabij Soerabaija aan de beurt. Daarmede werden twee zee-officieren belast, die het kleine stoomvaartuig *Satelliet* en drie adviesbooten te hunner beschikking kregen.

Door den speciaal voor het verrichten van geographische plaatsbepalingen aangewezen zee-officier werd in April 1882 eene reis ondernomen ter bepaling van eenige punten op de Oostkust van Borneo. Daar voor deze plaatsbepalingen geen afzonderlijk stoomschip kon worden aangewezen en de werkzaamheden dus met schepen moesten worden verricht die tevens den stationsdienst hadden waar te nemen, vorderde het werk niet snel. Omstreeks half December kwam bedoelde zee-officier te Batavia terug, zonder evenwel geheel aan de opdracht te hebben kunnen voldoen.

Behalve met de gewone werkzaamheden werd op het hydrographisch bureau ijverig voortgegaan met de compilatie van kaarten. Er werden eenige belangrijke verbeteringen in bestaande kaarten aangebracht en overzichtskaarten gemaakt van de rivieren Indragiri, Djambi, Bandjermasin en Pontianak, zoomede eene nieuwe kaart van straat Makasser (zuidelijk gedeelte), van de Oostkust van Celebes, van de Noord-oostkust van Sumatra en van de Ankerplaatsen in de Molukken (blad I), terwijl, voor zoover de gegevens hiertoe van het terrein waren ontvangen, de kaarten Oostkust van Billiton, Karimata-eilanden en Westkust van Borneo (blad II) werden gereed gemaakt. Van de ter reproductie naar Nederland verzonden kaarten verschenen in 1882 en in het eerste semester van 1883, behalve de vijf waarvan zulks reeds in 't vorig verslag kon worden vermeld [1], nog twee andere, namelijk: Gasparstraten en Noordelijk gedeelte van Sumatra. Te Batavia werden uitgegeven: Reede Samarang, Eilanden en vaarwaters beoosten Java (blad II), Sermata-, Tenimber- en Timorlaut-eilanden, zoomede Riouw- en Lingga-archipel (blad II).

De in verschillende gedeelten van den Nederlandsch-Indischen Archipel bestaande onderdepots van zeekaarten werden met een drietal verminderd door de opheffing (Indisch Staatsblad 1882 n°. 188 en 304) van de onderdepots op Billiton, op de Lepar-eilanden (residentie Banka) en op Boeroe (residentie Amboina), welke gebleken waren van geen belang voor de zeevaart te zijn.

§ 6. *Verrichtingen der zeemacht.*

In het tijdvak, waarover dit verslag loopt, had de marine in het station Noordelijk Sumatra weder eene zeer drukke taak te vervullen. Op blz. 46 en 48 is reeds medegedeeld welke scheepsmacht daar gedurende dat tijdvak werkzaam is geweest. Het stationsschip te Olehleh deed af en toe reizen naar de Atjehsche onderhoorigheden en beveiligde overigens de nederzettingen te Olehleh en op Poeloe Bras. De diensten der overige in Atjeh gebezigde oorlogsschepen, zoo van de militaire marine als van het auxiliair eskader, blijken voldoende uit de mededeelingen in de hoofdstukken **C** § 3 en **D** § 4 omtrent de gebeurtenissen in dat gewest. Zij hadden voortdurend tegen den invoer van oorlogsbehoeften — langs een gedeelte der Atjehsche kusten ook tegen allen in- en uitvoer — te waken; herhaaldelijk moest hun geschut in werking worden gebracht om het verzet tegen het Nederlandsch gezag in de kuststaten te fnuiken of goedgezinden tegen kwaadgezinden te beschermen; eenige malen moesten, ter vervanging of ter aanvulling van de landmacht, gedurende eene korte poos detachementen gewapende matrozen en mariniers worden afgestaan voor diensten aan den wal.

In de overige stations, voor zoover ze bezet waren, bestonden de verrichtingen der scheepsmacht hoofdzakelijk in het bekruisen van de kusten, baaien en rivieren, het vertoonen van de vlag, het weren van slavenhandel en zeeroof en het verzamelen van gegevens op hydrographisch gebied. De in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gestationneerde bodems hadden, in verband met de verwikkelingen in de Boven-Doessoen, een werkzaam aandeel in het onderhouden van de gemeenschap tusschen de hoofdplaats Bandjermasin en onze vestigingen te Boentok en Moeara Teweh. Een paar malen hadden de gouvernements-stoomschepen *Djambi* en *Berouw* op de bovenrivieren aldaar ontmoetingen met de opstandelingen (verg. blz. 15 hiervóór).

Door de oorlogsstoomschepen *Merapi* en *Samarang* werd in April jl. eene tuchtiging toegediend aan de negorij Keliobar op een der Tenimber-eilanden (residentie Amboina), nadat de bewoners zich onwillig hadden betoond om de boete te betalen die hun als straf voor betoonde weerspannigheid was opgelegd (verg. blz. 18 hiervóór). Naar de in hetzelfde geval verkeerende negorij Oliliet op Timorlaut konden genoemde oorlogsbodems, uithoofde van het doorkomen van den zuid-oostmoesson, den tocht niet zonder gevaar voortzetten. De uitvoering van dit gedeelte der ontvangen opdracht bleef dus tot later uitgesteld.

In hoofdstuk **C** § 10 is reeds het noodige gezegd over de diensten door de marine bewezen ten einde den dwangmaatregel ten uitvoer te leggen, waartoe de Indische Regeering ten opzichte van den onwilligen soetan van het kustlandschap Indragiri ter Oostkust van Sumatra besloten had, de sluiting namelijk van de mondingen der Indragiri-rivier voor allen in- en uitvoer over zee, die gehandhaafd is van 25 Maart 1882 tot 13 Mei jl. Daarvoor waren (verg. blz. 46, 47 en 48) doorloopend afgezonderd 2 oorlogsbodems (waarvan één voorzien van eene stoombarkas) benevens 1 gouvernements-stoomschip.

Zeeroof en slavenhandel werden steeds met kracht te keer gegaan; de actieve bekruising van Borneo's Oostkust droeg veel bij tot de veiligheid in de Berouwsche wateren. Tot tegengang van den zeeroof in straat Madura werd de maatregel gehandhaafd om elk van Soerabaija vertrekkend oorlogs- of gouvernements-stoomschip, alvorens het zijne reis vervolgde, zoo mogelijk een paar dagen in bedoeld vaarwater te doen kruisen.

Door de schepen van het auxiliair eskader werden nog de volgende diensten verricht. Het ramtorenschip *Koning der Nederlanden* werd in het laatst van Januari 1882 naar Cheribon gezonden, doch wegens het epidemisch heerschen van de cholera aldaar na weinige dagen teruggeroepen en naar Riouw gedirigeerd. In de tweede helft van Mei kwam deze bodem bij de vlag terug en maakte in Juli een oefeningstocht langs Java's noordkust. Gedurende November was dit ramtorenschip te Soerabaija, ten behoeve van de onderzoekingen die noodig waren om er nieuwe stoomketels voor aan te maken; het vertrok daarna naar Batavia en onderging op Onrust eenige herstellingen aan de ketels. In Maart jl. liepen die herstellingen af, waarna het schip te Batavia voor den dienst beschikbaar bleef. Het ramtorenschip *Prins Hendrik der Nederlanden* werd in het begin van 1882 eveneens naar Riouw gezonden, ten einde aldaar in vereeniging met de *Koning der Nederlanden* oefeningen te houden. Nadat het schip in de laatste helft van Maart te Batavia was terug-

[1] Met namen: Eiland Banka; Westkust Sumatra: Poeloe Roessa tot Malaboeh (2de uitgave); Zuidelijk gedeelte der Chineesche zee: blad I (2de uitgave); Reede Batavia en Noordkust van Banka.

gekeerd, werden in Mei eenige oefeningen bij Tandjong Priok gehouden en de Duizend-eilanden bezocht. Omstreeks half Juni kwam deze bodem te Soerabaija aan, ten einde aan het marine-etablissement aldaar van nieuwe stoomketels te worden voorzien. Op 1 Mei jl. waren die werkzaamheden afgeloopen en werd het schip te Batavia verwacht.

Van de beide andere tot het auxiliair eskader behoorende bodems, de sedert Juni 1882 tijdelijk in Atjeh benuttigde kruisers 1ste klasse *Atjeh* en *Koningin Emma der Nederlanden*, verliet de eerste in Januari jl. de Atjehsche wateren om te Batavia van equipage te verwisselen. Na op Onrust eenige voorzieningen te hebben ondergaan, is deze bodem in April jl. weder naar Atjeh gedirigeerd, van waar nu de *Koningin Emma* bij de vlag is teruggekeerd.

F. Rechtswezen. [1]

§ 1. *Rechterlijke macht.*

Europeesche rechtscolleges. De verwachting der Regeering, dat ten gevolge van de uitbreiding van het Hooggerechtshof met één vice-president en één lid en de splitsing van het college in vier kamers (zie vorig verslag blz. 54), aan den periodiek terugkeerenden achterstand een einde zou komen, is niet beschaamd geworden. In een vertrouwelijk rapport van 17 Februari 1883 kon de president van het Hof den Gouverneur-Generaal mededeelen dat de achterstand van zaken geheel was bijgewerkt, en dat, behoudens onvoorziene omstandigheden, de tegenwoordige organisatie van het college voldoende was om aan alle werkzaamheden het hoofd te bieden. Het Hof heeft van zijn kant gedaan wat mogelijk was om zoo spoedig doenlijk tot een bevredigenden staat van zaken te geraken. In Augustus 1882, toen de jaarlijksche indeeling der kamers had plaats gevonden, stond men voor het bezwaar dat de nieuw optredende derde kamer een achterstand van niet minder dan 300 zaken aantrof, welken zij geen kans zag bij te werken. Op voorstel van het Hof is toen, met wijziging en aanvulling van het in 't vorig verslag (blz. 54) vermelde Indisch besluit van 6 Maart 1882 n°. 11, bij een nader besluit van den Gouverneur-Generaal dd. 6 December 1882 n°. 29 bepaald dat, indien eene der kamers tijdelijk niet bij machte mocht blijken om de haar toebedeelde werkzaamheden tijdig af te doen, de president, na raadpleging van de vice-presidenten, een gedeelte dier werkzaamheden aan één of meer andere kamers ter behandeling zou kunnen opdragen. Door toepassing van dit middel is daarop aan den vermelden achterstand een einde gemaakt. Wat de gunstige verwachtingen van den president voor het vervolg betreft, daarbij had hij o. a. het oog op de omstandigheid dat er bij het Hof thans geen verschil van meening bestond over de wijze waarop de zaken behandeld moeten worden welke het college in revisie en die welke het slechts ter kennisneming ontvangt. Ten opzichte van de laatstgenoemde zaken — de zoogenaamde berusting-zaken — was het Hof de meening toegedaan dat de toezending van de vonnissen ter kennisneming alleen ten doel heeft het opperrechterlijk college in staat te stellen om het toezicht uit te oefenen bedoeld in art. 157 van het reglement op de rechterlijke organisatie, waardoor geenszins zulk een omvangrijk en tijdroovend onderzoek als van de revisie-zaken werd gevorderd.

De hier te lande ontworpen regeling, strekkende om eene betere verhouding tusschen de traktementen van verschillende rechterlijke ambtenaren in het leven te roepen, en daardoor de aanleiding tot de voortdurende overplaatsingen van de leden der rechterlijke macht zooveel mogelijk weg te nemen (zie vorig verslag blz. 54), werd door de geraadpleegde Indische autoriteiten algemeen afgekeurd. Volgens dat plan zouden de bezoldigingen der leden van den raad van justitie te Batavia in het vervolg (de tegenwoordige leden zouden hun traktement behouden) worden teruggebracht tot het bedrag dat aan de leden van de beide andere raden van justitie op Java is toegekend, doch zouden allen in het genot komen van periodieke traktementsverhoogingen. Men scheen in Indië minder aan de voordeelige zijde dezer verandering te hechten, maar kwam daarentegen met nadruk op tegen de daarmede gepaard gaande reductie van de bezoldiging der aanstaande leden van den Bataviaschen raad, terwijl men in het opgeworpen voorstel aanleiding vond om de reeds vroeger aangegeven algemeene traktementsverhooging van de leden der rechterlijke macht krachtig bij den Gouverneur-Generaal aan te bevelen. De Landvoogd echter heeft zich omtrent die voorstellen, voor welker verwezenlijking hij thans den tijd niet gunstig acht, zijn oordeel voorbehouden.

Nadat, in navolging van het Koninklijk besluit van 9 Juni 1880 (Nederlandsch Staatsblad n°. 109), houdende vaststelling van gewijzigde bepalingen ter voorkoming van aanvaringen op zee, in Indië was uitgevaardigd de verordening van 14 October d. a. v. (Indisch Staatsblad n°. 192), is daar te lande de vraag overwogen, welke aanvulling de bestaande voorschriften vereischten ten gevolge van de wet van 11 Juli 1882 (Nederlandsch Staatsblad n°. 86), waarbij o. a. de strafbepalingen zijn vastgesteld en de rechter is aangewezen die van de overtreding der gezegde bepalingen kennis neemt. Dientengevolge is sedert eene tweeledige voorziening tot stand gekomen. In de eerste plaats is bij Koninklijk besluit dd. 23 September 1882 n°. 16 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 64) voor Nederlandsch-Indië de kennisneming in eersten aanleg van alle overtredingen ter zake van het hierbedoelde onderwerp, onverschillig tot welken landaard de beklaagden behooren, opgedragen aan de raden van justitie, terwijl vervolgens bij ordonnantie van 8 Mei 1883 (Indisch Staatsblad n°. 144) tegen die overtredingen straffen zijn bedreigd en tevens de met de opsporing van die overtredingen belaste autoriteiten zijn aangewezen.

Inlandsche rechtbanken. De vereenvoudiging in de wijze van benoeming van leden der rechtbanken van omgang, bedoeld op blz. 54 van het vorig verslag, is tot stand gekomen bij Koninklijk besluit van 5 September 1882 n°. 17 (Indisch Staatsblad n°. 286), volgens hetwelk art. 100 van het reglement op de rechterlijke organisatie wordt gelezen als volgt: » Voor iedere rechtbank van omgang benoemt de Gouverneur-Generaal uit de voornaamste en bekwaamste inlandsche hoofden zoovele leden als hij noodig acht", terwijl in verband daarmede uit art. 113, 1ste lid, van datzelfde reglement de woorden: » zoowel buitengewone als gewone " zijn vervallen. De vereenvoudiging is van drieërlei aard. Vooreerst is het onderscheid tusschen gewone en buitengewone leden opgeheven, aangezien in de practijk dit verschil niet bestond. Ten tweede is de raadpleging van het Hooggerechtshof over het telkens te benoemen aantal leden niet meer voorgeschreven, omdat het Hof, sedert de statistiek der rechtsbedeeling bij het departement van justitie wordt opgemaakt, de noodige gegevens ter beoordeeling van de behoefte mist. Eindelijk is — in overeenstemming met hetgeen in art. 92 van het reglement op de rechterlijke organisatie voor de benoeming van de leden der landraden is voorgeschreven — de bepaling vervallen dat de benoeming slechts voor één jaar geschiedt. Deze jaarlijksche benoeming gaf — zonder eenig nut — aanleiding tot een tijdroovenden arbeid. (O. a. moesten jaarlijks niet minder dan ongeveer 2500 processen-verbaal alléén van eedsaflegging worden opgemaakt.)

De lager (in hoofdstuk **J** afd. I van dit verslag) te bespreken splitsing van de afdeeling Bondowosso (residentie Bezoeki) maakte ook eenige voorziening in de rechtspraak noodig, daarin bestaande dat er in de nieuwe afdeeling Djember een landraad werd opgericht, met denzelfden rechtskundigen voorzitter en met denzelfden griffier als bij den landraad te Bondowosso (Indisch Staatsblad 1883 n°. 65 en 66).

Terwijl de ten behoeve van den landraad te Toeban (Rembang) genomen tijdelijke maatregel (zie vorig verslag blz. 54) moest verlengd worden, werd tegen het eind van 1882 ook voor Japara besloten tot de aanstelling van een tijdelijken buitengewonen voorzitter voor het bijwerken van den aanzienlijken achterstand bij den landraad aldaar, met verlenging van de tijdelijke toevoeging van een adjunct-djaksa in het regentschap van dien naam. Bij den landraad

---

[1]) Weinige dagen vóór het ter perse leggen van dit hoofdstuk is uit Indië ontvangen eene kaart die een overzicht geeft van de rechterlijke inrichting in Nederlandsch-Indië. Die kaart en eene daarbij behoorende beschrijving zullen nog onder de bijlagen van dit verslag worden opgenomen.

te Trengalek (Kediri) werd een afzonderlijke griffier aangesteld. Voorts werden, in verband met de opheffing van Banjoewangi als residentie (zie vorig verslag blz. 68), de bij den landraad ter hoofdplaats Banjoewangi fungeerende hoofddjaksa en hoofdpanghoeloe respectievelijk door een djaksa en een panghoeloe vervangen.

Aan een drietal hoofddjaksa's en aan een lid van een landraad werd eene onderscheiding toegekend als erkenning voor bijzondere verdiensten.

§ 2. *Rechtswezen in 't algemeen.*

Java en Madura. Zooals op blz. 70 van het verslag van 1879 is aangeteekend, achtte men toen den tijd niet gekomen om het rechtswezen onder de inlandsche bevolking in Bangkallan en Sumanap (residentie Madura) geheel in overeenstemming te brengen met de voor Java geldende regelen, omdat de quaestie nopens het zelfbestuur der vorsten in de bedoelde afdeelingen nog niet was opgelost. Nu dit bezwaar vervallen is (zie blz. 3 hiervóór, zoomede hoofdst. J afd. I), bestond er alle aanleiding om voor geheel Madura (immers voor Pamakassan was eene dergelijke voorziening ook nog niet getroffen) de bepalingen toepasselijk te verklaren die voor Java gelden ten aanzien van de districts- en de regentschapsgerechten. Daartoe is bij Koninklijk besluit van 3 Januari 1883 n°. 13 (Indisch Staatsblad n°. 135) de noodige wijziging gebracht in de artt. 77 en 81 van het reglement op de rechterlijke organisatie. Verdere maatregelen op het gebied der wetgeving werden onnoodig geacht, aangezien overigens de voor Java bestaande voorschriften ook in het algemeen voor Madura zijn vastgesteld en dus van zelf toepasselijk worden op de gedeelten van die residentie waar 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur wordt ingevoerd.

Buitenbezittingen. In de beide vorige verslagen is melding gemaakt van de omstandigheden welke de uitvoering hebben vertraagd van de bij Koninklijk besluit van 14 October 1880 n°. 11 verleende machtiging tot regeling van het rechtswezen in de Westerafdeeling van Borneo. Nadat het laatste bezwaar, betreffende de waarneming van het voorzitterschap van den landraad ter hoofdplaats (zie vorig verslag blz. 55), was opgeheven door toevoeging van een adsistent-resident aan het hoofd van gewestelijk bestuur, is de nieuwe regeling afgekondigd in n°s. 59 en 159 van het Indisch Staatsblad van dit jaar, onder bepaling dat zij met 1 Juli 1883 in werking zou treden. De gouvernements-commissaris mr. DER KINDEREN is uitgenoodigd om de betrokken ambtenaren van de vereischte instructiën te voorzien.

Ingevolge de hem daartoe verstrekte opdracht (zie vorig verslag blz. 54) vertrok dezelfde gouvernements-commissaris op 15 Mei 1882 naar Makasser, ten einde op Celebes en vervolgens ook in de residentiën Timor, Amboina, Menado en Ternate de invoering met 1 Juli 1882 van de reglementen op het rechtswezen voor die verschillende gewesten voor te bereiden. De raad van justitie en de landraad te Makassor werden door hem plechtig geïnstalleerd en allerwegen werd door hem aan de besturende en aan de verder betrokken ambtenaren gelegenheid gegeven om inlichtingen aangaande de strekking der nieuwe organisatie te bekomen[1]). Van deze belangrijke reis, die tot 23 Augustus duurde, wordt het verslag hierachter medegedeeld (zie bijlage H).

Zoowel ten aanzien der genoemde gewesten als ten aanzien van de residentie Riouw (zie vorig verslag blz. 54/55), waar het reglement op het rechtswezen met 1 Mei 1882 in werking trad, vaardigde voorts de gouvernements-commissaris de noodige circulaires uit. Zie deswege de n°s. 3808 en 3818 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

Bij Koninklijk besluit van 12 October 1882 n°. 26 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 4) werden de beide ordonnantiën nopens het rechtswezen in Bali en Lombok (zie vorig verslag blz. 55) goedgekeurd en bekrachtigd. De tweede dier verordeningen, regelende de rechtspleging onder de inheemsche bevolking in Boeleleng en Djembrana, voor zooveel zij den Hindoe-godsdienst belijdt, werd in Januari jl. (Indisch Staatsblad 1883 n°. 42), behoudens de nadere goedkeuring des Konings (die sedert verleend is bij besluit van 4 Mei 1883 n°. 24) in dien zin gewijzigd, dat de districtshoofden, in plaats van gevangenisstraf van één tot zes dagen, ook zullen mogen opleggen ten-arbeid-stelling voor gelijken duur.

Ingevolge de in 't vorig verslag (blz. 55) vermelde machtiging werd bij eene ordonnantie van 20 September 1882 (Indisch Staatsblad n°. 235) in de meeste reglementen op het rechtswezen voor de buitenbezittingen eene wijziging gebracht ten gevolge waarvan de magistraten, gevestigd ter plaatse waar zich de zetel bevindt der autoriteiten met het dadelijk toezicht op hunne rechtspraak belast, volstaan kunnen met de toezending van hunne registers *in originali*, in plaats van afschriften te moeten overleggen. Onlangs is ook machtiging verleend tot wijziging in dien zin van het reglement op het rechtswezen in Bali en Lombok. Voor Atjeh en Benkoelen wordt deze vereenvoudiging, in verband met de plaatselijke toestanden, niet wenschelijk geacht.

De wijziging in het reglement op het rechtswezen ter Sumatra's Westkust, betreffende de vervanging der adjunct-djaksa's (zie vorig verslag blz. 55), kwam tot stand bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 171. Tevens werd de gouverneur bevoegd verklaard tot het aanstellen en ontslaan van de adjuncten der inlandsche officieren van justitie, welke bevoegdheid later voor zooveel noodig ook aan de overige hoofden van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen verleend werd (Indisch Staatsblad 1882 n°s. 216, 220 en 320).

Omtrent de laatstelijk bij het gouvernement Sumatra's Westkust ingelijfde landschappen (zie vorig verslag blz. 68 en blz. 8 hiervóór) werd bepaald dat het reglement op het rechtswezen voorloopig aldaar niet toepasselijk zal zijn, terwijl verder eenige regelingen zijn gemaakt ten aanzien van de niet tot de inheemsche bevolking behoorende inlanders en met dezen gelijkgestelden aldaar (Indisch Staatsblad 1882 n°. 234 en 1883 n°. 41).

Bij de bekrachtiging van het reglement op het rechtswezen in Atjeh en onderhoorigheden (zie vorig verslag blz. 55, zoomede n°. 3775 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) had het Opperbestuur den wensch te kennen gegeven dat na eenigen tijd, bijv. na één jaar, over de werking der nieuwe regeling zou worden gerapporteerd. Ofschoon de geraadpleegde autoriteiten algemeen den sedert verstreken tijd te kort achtten om voor een gewest als Atjeh een goed gemotiveerd oordeel over de ingevoerde rechtspleging uit te spreken, en men aangaande de rechtspraak over de eigenlijk gezegde inheemsche bevolking, die in het bezit harer eigen instellingen gelaten is, niet veel te weten komt, zoo bleek het toch uit de ontvangen rapporten dat men, behoudens eenige aanmerkingen op ondergeschikte punten, van de nieuwe organisatie een gunstigen indruk had, in zoover het duidelijk was dat over het algemeen regelmaat en rechtszekerheid den vroegeren toestand van willekeur en ordeloosheid hebben vervangen.

Wetgeving voor inlanders. Bij de mededeeling aan het Indisch Bestuur van het Koninklijk besluit van 19 Januari 1882 n°. 24 (Indisch Staatsblad n°. 152) over de priesterraden (zie vorig verslag blz. 55) was dezerzijds te kennen gegeven dat men gaarne zou willen overwogen zien: 1°. in hoeverre door een tarief van kosten zou kunnen gewaakt worden tegen de afpersingen welke de priesters zich nu en dan schijnen te veroorloven, en 2°. of, nu de rechtspraak der priesterraden eenigermate geregeld was, de algemeene verordening kon worden ontworpen, volgens welke de Gouverneur-Generaal in geschillen van bevoegdheid tusschen de rechtbanken en de priesters moet beslissen. (Verg. art. 83 van het Regeerings-reglement.) Terwijl de directeur van justitie is uitgenoodigd om aangaande het laatste punt zijn oordeel te doen kennen, is hem met betrekking tot de eerstbedoelde vraag opgedragen een tarief als daarbij bedoeld te ontwerpen, en wel na 1 Augustus 1883, dus nadat het Koninklijk besluit van 19 Januari 1882 een jaar in werking zou zijn geweest, en na zich deswege o. a. te hebben verstaan met den adviseur voor oostersche talen en het Mohammedaansch recht, mr. L. W. C. VAN DEN BERG.

Omtrent de uitkomsten van het onderzoek door de Indische Regeering bevolen aangaande de werking van art 328*a* van het Strafwetboek voor inlanders (vorig verslag blz. 56)

[1]) De aanwijzing van de ambtenaren met de magistratuur belast, van de plaatsen waar landraden gevestigd zijn en van hun rechtsgebied had voor het gouvernement Celebes en onderhoorigheden plaats gevonden bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 23. Zie voorts over het kostuum der rechterlijke ambtenaren en praktizijns te Makasser en over de bewaring van de archieven bij de opgeheven rechtbanken in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Menado, Amboina en Ternate de n°s. 24 en 34a van hetzelfde Staatsblad. Eenige wijzigingen in het personeel werden vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 34.

is hier te lande nog geen bericht ontvangen. Ten aanzien van dit onderwerp zijn bij den Gouverneur-Generaal onderscheidene adressen ingekomen, o. a. van de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia, waarin gewezen werd op het onvoldoende der bedoelde strafbepaling en met aandrang aan de Regeering werd verzocht om, óf door herstel van het ingetrokken art. 2, n°. 27 van het politiestrafreglement voor inlanders, óf op andere wijze, aan de ondervonden bezwaren tegemoet te komen. Terwijl de Gouverneur-Generaal dienaangaande eene afwachtende houding wilde aannemen, ten einde desgeraden voorstellen tot wijziging te doen wanneer de bewuste klachten zich mochten herhalen en de gegrondheid daarvan zou zijn aangetoond, zijn hier te lande de aangevoerde bedenkingen gewichtig genoeg voorgekomen om met de Indische Regeering in gedachtenwisseling te treden over eene zoodanige wijziging van art. 328*a* voornoemd, dat het opzettelijk verbreken van dienst- en werkovereenkomsten van de zijde van den werknemer ook in andere gevallen zou strafbaar gesteld worden dan wanneer, overeenkomstig het aangehaalde artikel, het oogmerk om zich wederrechtelijk te bevoordeelen reeds bestaan heeft tijdens het ontvangen van het voorschot.

Naar de werking van de ordonnantie van 13 Juli 1880 (Indisch Staatsblad n°. 133), tot regeling van de verhouding tusschen ondernemers en werklieden ter Oostkust van Sumatra (zie vorig verslag blz. 56), is een onderzoek ingesteld. In afwachting van den uitslag daarvan wordt eene in gelijken geest ontworpen regeling voor de Banda-eilanden in advies gehouden, terwijl een voorstel van gelijke strekking van den resident van Ternate aan dezen is teruggezonden om nadere toelichting.

Rechtspersoonlijkheid van vereenigingen; naamlooze vennootschappen. In 1882 werden in Indië op den voet van het Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 64) vijftien vereenigingen als rechtspersoon erkend, waarvan twee — beiden te Batavia gevestigd — voor minder dan dertig jaren waren aangegaan, respectievelijk onder de namen: » Kantoor tot administratie van Nederlandsche effecten " en » Fonds tot vernieling van gedrochten in Nederlandsch-Indië ". (Javasche Courant van 18 Augustus en 26 September 1882.) Van de dertien voor onbepaalden tijd aangegane vereenigingen waren er zes gewone societeiten voor gezellig verkeer die niet behoeven te worden opgenoemd. Van de zeven overigen hadden er drie betrekking op den landbouw of de belangen der suiker-industrie, als: de vereeniging van Solosche landhuurders te Soerakarta, die van de Soerabaijasche suikerfabrikanten te Modjokerto en die van beheerders van landbouw-ondernemingen te Soekaboemi (Indisch Staatsblad 1882 n°. 127, 129 en 279). Voorts strekten er drie tot het vormen van begrafenisfondsen te Samarang, Blitar en Buitenzorg (Indisch Staatsblad 1882 n°. 128, 168 en 244), terwijl de zevende, de vereeniging » Jacobus " te Batavia (Indisch Staatsblad 1882 n°. 243), zich de ondersteuning van weduwen en weezen van zendelingen in Nederlandsch-Indië ten doel stelde.

Overigens werden voor acht reeds vroeger erkende vereenigingen wijzigingen in de statuten goedgekeurd. Een verzoek tot het verleenen van rechtspersoonlijkheid aan het fonds » Cornets de Groot " te Riouw werd (in den aanvang van 1883) niet ingewilligd, uit overweging dat de bij het bovenvermeld Koninklijk besluit van 28 Maart 1870 gewijzigde en aangevulde artikelen 1653 en volgende van het Indisch Burgerlijk Wetboek, waarop de inwilliging van het verzoek zou hebben moeten steunen, alleen geschreven zijn voor zedelijke lichamen in den zin der burgerlijke wet, d. i. vereenigingen van personen, en niet voor stichtingen of algemeenheden van zaken, waartoe het betrokken fonds gerekend moet worden te behooren en waaraan de burgerlijke wet, zooals uit menige plaats in het reglement op de burgerlijke rechtsvordering blijkt, stilzwijgend rechtspersoonlijkheid toekent.

Voor elf in Indië tot stand gekomen naamlooze vennootschappen werd in 1882 de bewilliging der Regeering op de akten van oprichting verkregen (artikelen 36 en 37 van het Indisch Wetboek van Koophandel). Zeven daarvan (één gevestigd te Batavia, één te Bandong en vijf te Soerabaija) hadden betrekking tot den landbouw. De te Batavia gevestigde vennootschap beoogt de exploitatie van een erfpachtsperceel in de Preanger regentschappen waarvan de naam niet is opgegeven (Javasche Courant dd. 19 September 1882), en de zes anderen hebben ten doel de exploitatie der erfpachtspercelen Oentoeng en Tjipopohan in hetzelfde gewest (Javasche Courant dd. 12 September en 8 December 1882), Wonokoijo en Soember Telogo in Pasoeroean (Javasche Courant dd. 29 September 1882 en 23 Maart 1883), en eindelijk Soember Wader en Boeloeroto in Kediri (Javasche Courant dd. 1 December 1882 en 19 Januari 1883). De vier in 1882 erkende naamlooze vennootschappen van anderen aard waren: de » Timor-Guano-maatschappij" te Soerabaija, ten doel hebbende het bereiden en verkoopen van guano afkomstig van de groep der Baars-eilanden (gouvernement Celebes); de maatschappij » Mendoet " te Djokjokarta, voor den opkoop van katjang en de verwerking daarvan tot katjang-olie en boengkil; de brandassurantiemaatschappij » de Merapi " te Samarang, en de stoombootreederij » Makasser " ter hoofdplaats van dien naam. De akten van oprichting dezer vier vennootschappen vindt men in de Javasche Courant dd. 3 October, 10 October en 4 Juli van 1882 en 23 Maart van 1883.

Vier reeds bestaande naamlooze vennootschappen kregen goedkeuring op de wijziging harer akten van oprichting.

Volledigheidshalve zij hier nog vermeld dat gedurende 1882 vier maatschappijen, wier werkkring zich uitstrekt tot Nederlandsch-Indië, hier te lande de Koninklijke bewilliging op hare akten van oprichting erlangden. Het waren te Rotterdam gevestigde cultuurmaatschappijen, die de exploitatie beoogen van de erfpachtspercelen Kali Bening in Probolinggo, Tawangredjo in Kediri, Djarangan-Boro, mede in Kediri, en Ampel Gading in Pasoeroean. De akten van oprichting worden aangetroffen voor de beide eersten in de Staatscourant van 23 Februari 1882 en 30 Januari 1883, en voor de beide anderen in die van 20 Juli 1882.

Gerechtelijke statistiek. De in 't vorig verslag (blz. 56) bedoelde gerechtelijke statistiek over de jaren 1877 tot en met 1880 is te Batavia ter perse.

Gelijkstelling met Europeanen: rechtstoestand van personen. Artikel 109, al. 5, van het Regeerings-reglement is in 1882 veelvuldiger toegepast dan in vorige jaren. Er zijn namelijk 33 inlanders, op één na (die reeds in het vorig verslag blz. 56/57 werd genoemd) allen Christenen, op hun verzoek met Europeanen gelijkgesteld wat rechten, lasten en verplichtingen betreft [1]). Daarentegen werden 3 verzoeken afgewezen, omdat de betrokken personen niet geacht konden worden voor goed in de Europeesche maatschappij te hebben plaats genomen, terwijl 1 verzoek verviel omdat de aanvrager reeds als Europeaan was aan te merken. Bij een besluit van 3 Juni 1882 (Indisch Staatsblad n°. 156) werd verklaard dat verzoeken als de hierbedoelde voortaan niet in overweging zullen worden genomen, wanneer niet tevens wordt opgegeven de geslachtsnaam dien de verzoeker wenschte te dragen, en dat wijders in geen geval de inwilliging volgt dan nadat op de telkens te bepalen wijze de noodige afkondigingen hebben plaats gehad, opdat de Regeering zich kunne overtuigen dat tegen het aannemen van den opgegeven geslachtsnaam geen bezwaar bestaat. (Zie echter te dezen aanzien de volgende paragraaf.)

§ 3. *Burgerlijk recht, handelsrecht en burgerlijke rechtsvordering.*

Naams- en voornaamsveranderingen. De bepaling van art. 7 van het Indisch Burgerlijk Wetboek, houdende dat eerst na verloop van een *drie*jarigen termijn, te rekenen van den dag waarop daarvan in het officieele nieuwsblad wordt melding gemaakt, een verzoek tot verandering van een geslachtsnaam of tot aanneming van een tweeden naam kan worden toegestaan, gaf meermalen aanleiding dat belanghebbenden hunne verzoeken tot naamsverandering richtten aan de Regeering in Nederland (met opgaaf van een domicilie in Europa), ten einde zich den korteren (éénjarigen) termijn van het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek te kunnen ten nutte maken. Aangezien voor het behoud van den termijn van drie jaren, indertijd aangenomen wegens de gebrekkige middelen

1) Zie Indisch Staatsblad 1882 n°s. 38, 78, 155, 209, 248, 249, 255, 287, 293, 300, 301, 302, 309 en 310.

van gemeenschap tusschen Indië en Nederland, geen goede reden meer bestond, is bij Koninklijk besluit van 15 Maart 1883 n°. 9, met wijziging van de artt. 7 en 8 van het Indisch Burgerlijk Wetboek, die termijn verkort tot één jaar en drie maanden. (Die drie maanden extra schenen noodig om aan belanghebbenden in Europa feitelijk ook een vol jaar te laten voor reclames tegen naamsveranderingen in Indië aangevraagd.) Bij gelegenheid dat voormeld besluit aan den Gouverneur-Generaal ter afkondiging werd toegezonden, werd hem tevens in overweging gegeven zijn hierboven besproken besluit van 3 Juni 1882 (zie de vorige blz.) in dien zin te wijzigen dat de formaliteiten van de artt. 7 en 8 van het Indisch Burgerlijk Wetboek voortaan ook zouden worden toegepast ten aanzien van het kiezen van geslachtsnamen door inlanders die met Europeanen wenschen te worden gelijkgesteld.

Faillissementen van vreemde oosterlingen. In het vorig verslag (blz. 57) werd medegedeeld dat in Indië voorstellen in overweging waren, in hoofdzaak strekkende om den vreemden oosterling, die handel drijft, de verplichting op te leggen tot aanhouding van zijne handelsboeken in het Maleisch met Latijnsche karakters of des verkiezende in de Nederlandsche taal. Deze voorstellen werden nader in handen gesteld van den adviseur-honorair voor Chineesche zaken W. P. Groeneveldt en den hooger reeds genoemden adviseur mr. L. W. C. van den Berg. In verband met de door deze heeren ontwikkelde bedenkingen werd den directeur van justitie opgedragen om na te gaan op welke andere wijze aan de bezwaren van den handel kan worden te gemoet gekomen. De naar aanleiding hiervan door genoemden departements-chef ingediende voorstellen zijn nog bij de Indische Regeering in overweging.

Desertie van inlandsche schepelingen. Tot tegengang van desertiën onder het scheepsvolk op de vaartuigen die bij de werken tot verbetering van het vaarwater in straat Madura dienst doen, zijn bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 306 gelijke bepalingen gemaakt als reeds (verg. het verslag van 1881 blz. 58) waren uitgevaardigd met betrekking tot de schepelingen der zeebouwende schepen en vaartuigen bij de Bataviasche havenwerken.

Strandvonderij. De werkzaamheden bedoeld bij de artt. 550 en 551 van het Indisch Wetboek van Koophandel zijn, voor zooveel aangaat de stranden der afdeelingen Boeleleng en Djembrana (residentie Bali en Lombok), opgedragen aan de fungeerende havenmeesters te Boeleleng en Djembrana, zijnde de controleur bij het binnenlandsch bestuur ter hoofdplaats Boeleleng en de besturende ambtenaar der afdeeling Djembrana (Indisch Staatsblad 1882 n°. 199).

Gemengde huwelijken. Na zich aan de Europeesche wetgeving betreffende het burgerlijk en handelsrecht te hebben onderworpen (art. 15 der overgangsbepalingen tot de nieuwe wetgeving, Indisch Staatsblad 1848 n°. 10) traden in het afgeloopen jaar 77 inlanders met Europeanen in het huwelijk, allen nader vermeld in de volgende opgaaf.

In het ressort van den raad van justitie te	werd in 1882 het navolgende getal huwelijken gesloten tusschen Europeanen en	
	inlandsche Christenen.	andere inlanders.
Batavia	11	15
Samarang	10	9
Soerabalja	5	7
Padang	4	2
Makasser	12	2
	42	35
	77	

Door de Indische Regeering is de vraag in overweging genomen of eene nadere regeling der gevolgen van het huwelijk tusschen Europeanen en inlanders wenschelijk moet worden geacht en in welken zin zulks behoort te geschieden.

§ 4. *Strafrecht en strafvordering.*

Strafwetboek voor Europeanen. In verband met de aanstaande inwerkingtreding van het nieuwe Strafwetboek in Nederland, is de Gouverneur-Generaal uitgenoodigd (Augustus 1882) om eene commissie te benoemen ten einde de herziening van het Indisch Wetboek van Strafrecht voor Europeanen, zooveel mogelijk in overeenstemming met het Nederlandsche wetboek, voor te bereiden.

Uitlevering van vreemdelingen. De voordracht, waarvan gewag gemaakt werd op blz. 57 van het vorige verslag, heeft geleid tot het Koninklijk besluit van 8 Mei 1883 n°. 26, waarbij de regelen zijn vastgesteld, in Nederlandsch-Indië bij uitlevering van vreemdelingen in acht te nemen. Zooals reeds ter aangehaalde plaats is gezegd, zijn de bepalingen dier verordening zooveel mogelijk in overeenstemming met de wet van 6 Apil 1875 (Nederlandsch Staatsblad n°. 66). Ofschoon de bevoegdheid om uit te leveren en om uitlevering te vragen daarbij niet afhankelijk is gesteld van het bestaan van uitleverings-tractaten, zoo ligt het toch in de bedoeling der Regeering tot het sluiten van zoodanige verdragen over te gaan zoodra het onderwerp insgelijks voor Suriname en voor Curaçao zal geregeld zijn, en alzoo de tractaten, door ons met de koloniale mogendheden aan te gaan, de wederzijdsche rijken in Europa en de wederzijdsche koloniën en bezittingen in andere werelddeelen kunnen omvatten.

Aan de Indische Regeering is inmiddels opgemerkt, dat de onderhandsche uitlevering, zooals die tot nu toe meermalen tusschen het Nederlandsch-Indisch Bestuur en dat van de Straits-Settlements heeft plaats gegrepen, na de afkondiging van de nieuwe verordening onzerzijds niet meer kan geschieden zonder inachtneming van de daarbij vastgestelde regelen. Tevens is de Gouverneur-Generaal aangeschreven om in de bepalingen betreffende de strafvordering voor zooveel noodig eene gelijke wijziging voor te bereiden als voor Nederland tot stand is gekomen bij de wet van 26 November 1873 (Nederlandsch Staatsblad n°. 175), en zulks ten einde ook voor Nederlandsch-Indië tegemoet te komen aan het van Britsche zijde indertijd geopperde bezwaar, dat de aanhouding van een persoon, wiens uitlevering wordt gevraagd, niet kan plaats hebben dan op een voorloopig bewijs van schuld, rustende op *beëedigde* verklaringen.

Gedurende het afgeloopen jaar werden, op aanvrage onzerzijds, door het Bestuur der Straits-Settlements uitgeleverd een van misbruik van vertrouwen beschuldigde Maleijer en een tweetal gedeserteerde inlandsche schepelingen der militaire marine. Bovendien werd door tusschenkomst van onzen consul-generaal te Singapore van den Marahadja van Djohor de uitlevering verkregen van een Chinees die van poging tot moord was beschuldigd. Van onze zijde werden wederkeerig ter beschikking van de justitie te Singapore gesteld twee gedeserteerde politie-oppassers en vier gedeserteerde Spaansche schepelingen van Manilla afkomstig.

Gratie en remissie van straffen. De volgende tabel bevat een overzicht van het aantal en de categorieën der personen die in 1882 gratie of remissie van straf erlangden.

Aard der straffen.	Europeanen.	Chineezen.	Arabieren.	Inlanders.	Totaal.
Doodstraf	a) 2	„	„	b) 33	35
Tuchthuisstraf.	c) 17	„	„	„	17
Kruiwagenstraf	65	„	„	„	65
Detentie	49	„	„	1	50
Gevangenis.	d) 52	„	„	„	52
Dwangarbeid in en buiten den ketting	„	33	„	e) 733	766
Geldboete	36	6	„	22	64
Verbeurdverklaring	3	5	„	11	19
Bannissement	„	„	„	1	1

a) Beiden militairen, veroordeeld wegens insubordinatie.

b) Hieronder 1 militair, veroordeeld wegens insubordinatie twee-

malen gepleegd. Van de 32 gegratieerde niet-militairen waren veroordeeld: 1 wegens kindermoord; 14 wegens moord; 1 wegens medeplichtigheid aan moord, gestrekt hebbende om den daarop gevolgden diefstal gemakkelijk te maken; 2 wegens moord en plundering; 1 wegens doodslag, voorafgegaan door diefstal met buitenbraak, enz.; 1 wegens diefstal met ondergraving in een bewoond huis, gevolgd door doodslag; 9 wegens diefstal onder verzwarende omstandigheden; 1 wegens moedwillige brandstichting, waardoor het te voorzien was dat eenig menschenleven in gevaar kon worden gebracht, en 2 wegens het plegen van gewelddadigheden tegen vertegenwoordigers der openbare macht in de uitoefening van hunne bediening, kwetsuren veroorzaakt hebbende die het karakter van doodslag droegen.

c) Hieronder 3 militairen en 3 schepelingen.

d) Hieronder 23 militairen en 2 schepelingen.

e) Hieronder 5 militairen.

Aan 81 ter dood veroordeelden werd gratie geweigerd. Daaronder waren 2 Europeesche en 3 inlandsche militairen.

Ter gelegenheid van de viering van 's Konings geboortedag erlangden 152 Europeanen, benevens 520 inlanders en met dezen gelijkgestelden, geheele of gedeeltelijke kwijtschelding van straf. Die gunst werd later uitgestrekt tot 151 dwangarbeiders die zich in Atjeh bijzonder hadden onderscheiden. Aan een tweetal in Atjeh door den vijand verwonde dwangarbeiders werd remissie van straf verleend.

§ 5. *Gevangeniswezen.*

Gevangenissen en kettingkwartieren. Het aantal nieuwe gevangenissen, in het afgeloopen jaar op Java voltooid, bedroeg tien, waarvan één te Bodjonegoro (Rembang), één te Djombang (Soerabaija) en acht op districtshoofdplaatsen in de residentiën Bagelen en Madioen. Te Bodjonegoro werd, na het in gebruik stellen van de nieuwe gevangenis, het in 1881 opgerichte kettinggangerskwartier, een tijdelijk gebouwtje van bamboe en andere lichte materialen, als overtollig afgebroken. Daarentegen bleef de oude gevangenis in gebruik tot opneming van veroordeelden die hunne straf daar ter plaatse moesten ondergaan, welke maatregel noodig was om in de nieuwe gevangenis een 100 à 150tal gevangenen van Toeban, waar de gevangenis overvuld was, te kunnen huisvesten. In de bezittingen buiten Java en Madura kwamen negen nieuwe gevangenissen tot stand, namelijk te Painan, op Poeloe Tello en te Padang Sidempoean (Sumatra's Westkust), te Laïs (Benkoelen), te Tandjong Karang (Lampongsche districten), te Bindjei (Sumatra's Oostkust), te Kotta-Radja (Atjeh), te Tandjoeng (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) en te Gorontalo (Menado).

De vergrooting van de gevangenis te Patti (Japara) — zie vorig verslag blz. 57 — ondervond eenige vertraging doordien onder het werk bleek dat een gedeelte van het metselwerk, 't welk men dacht te kunnen behouden, vernieuwing eischte. Vergroot werd ook de gevangenis te Tjilatjap (Banjoemas), en in verband daarmede werd de tijdelijke gevangenis te Pandanaran ontruimd en het daarvoor toegestane tijdelijk personeel buiten dienst gesteld. De gevangenis te Ponorogo (Madioen) onderging weder eenige voorzieningen om tegemoet te komen aan het gebrek aan ruimte en versche lucht. Te Goenoeng Sitoli op Nias (Sumatra's Westkust), zoomede te Barabei en Kendangan (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo), werden aan de gevangenissen belangrijke herstellingen verricht.

Er waren gevangenissen in aanbouw: te Meester-Cornelis (Batavia), te Samarang (in de wijk Melatten), te Joana (Japara), te Ampel (Soerakarta), te Palembang, te Anagaloeng (Atjeh) en te Medan (Sumatra's Oostkust); al deze werken zullen waarschijnlijk in den loop van dit jaar gereed komen. Voorts was men bezig aan de uitbreiding van de centrale gevangenis voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden te Samarang en van de inlandsche gevangenis te Blitar (Kediri), en werd de aanbouw gelast van acht gevangenissen, namelijk te Tassikmalaija (Preanger regentschappen), te Poerwodadi (Samarang), te Wonogiri (Soerakarta), te Manna (Benkoelen), te Lahat (Palembang), te Bengkalis en Laboean (Sumatra's Oostkust) en te Pangkalpinang (Banka), zoomede van acht districtsgevangenissen in de residentiën Preanger regentschappen, Japara, Rembang en Soerabaija. Bij de gevangenis te Pekalongan zal een blok voor 50 personen worden bijgebouwd. Binnen de enceinte der gevangenis te Sidaijoe (Soerabaija) zal eene keuken worden gemaakt, waarin door den aannemer voor de levering van voeding het voedsel zal moeten worden gekookt (zie het medegedeelde in 't vorig verslag, blz. 59, onder de rubriek » Voeding "); en de gevangenis te Ambarawa (Samarang) zal verbeterd en met bijgebouwen uitgebreid worden. Bovendien werd machtiging verleend om tijdelijke hulplokalen op te richten te Joana (in afwachting van de voltooiing der in aanbouw genomen gevangenis te Japara), te Padang (ten einde de overbevolking van de tegenwoordige gebouwen te verminderen) en te Tondano in Menado (om te voorzien in den bouwvalligen staat der gevangenis). Te Tebing-Tinggi (Palembang), waar eenige binnen het reduit der versterking gelegen gebouwen aan het civiel departement zijn overgegaan, zal één daarvan tot gevangenis worden ingericht, vermits de bestaande opsluitingsplaats reeds sedert lang is afgekeurd. Daarentegen werd aan het plan tot uitbreiding van de gevangenis te Toeban (Rembang) geen gevolg gegeven, omdat eene nadere overweging daarvan wenschelijk bleek en eene dadelijke voorziening niet dringend noodig kon heeten zoolang eenige gevangenen van daar naar de nieuwe gevangenis te Bodjonegoro konden worden overgebracht.

Op verschillende plaatsen liet de toestand der verblijven voor gevangenen nog te wenschen over. Gemis van voldoende ruimte gaf hier en daar aanleiding om van hulpgebouwen gebruik te maken. Zoo moesten in de residentie Madioen ter hoofdplaats een gedeelte van het oude fort, te Ngawi een gedeelte der pradjoerits-kazerne en te Magettan een afzonderlijk bamboezen gebouw worden gebezigd en te Bandjermasin (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) een gehuurd huis. Verder konden niet altijd de verschillende categorieën van gevangenen worden afgezonderd en moesten eenigen hunner tijdelijk naar eene naburige gevangenis worden overgebracht. Dit was onder anderen het geval in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, waar ingevolge de nieuwe rechterlijke organisatie thans landraden zijn gevestigd op plaatsen die er vroeger geen hadden. Ook in West-Java boden onderscheidene gevangenissen in den laatsten tijd slechts eene bekrompen ruimte aan, welke toestand echter als voorbijgaande is aan te merken, daar de overbevolking een gevolg was van vermeerdering van het aantal overtredingszaken wegens strengere toepassing van de maatregelen tot bestrijding van de veepest. Op vele plaatsen bleven nog gevangenissen ontbreken. Te Tjiandjoer (Preanger regentschappen) werd nog steeds als gevangenis gebruikt het na de aardbeving van 1879 tot stand gekomen noodgebouw (zie het verslag van 1880 blz. 59), dat uit lichte materialen is samengesteld en mitsdien geen voldoende waarborgen tegen ontvluchting en brand oplevert. Te Palembaijan (Sumatra's Westkust) diende als gevangenis een gedeelte der passanten-kazerne. Te Medan (Sumatra's Oostkust) werd, nadat de oude gevangenis in Februari 1882 ontruimd en daarna afgebroken was, de door de Deli-maatschappij ter beschikking van het bestuur gestelde loods te Soekaradja, ongeveer een half uur gaans van Medan, als gevangenis in gebruik genomen.

De gevangenis te Tjiseroea, op het particulier land van dien naam in de afdeeling Buitenzorg, die alleen bestemd was om doortrekkende gevangenen in den nacht te huisvesten, is door de opening van de spoorweglijn Buitenzorg-Tjiandjoer overbodig geworden. Eene der districts-gevangenissen in Bezoeki, namelijk die te Assembagoes (Soemberwaroe), werd in November 1882 vernield door een brand waarvan de oorzaak niet bekend is.

Eindelijk verdient nog vermelding dat onder de in 1882 afgeschafte heerendiensten op Java en Madura en in de Minahassa (verg. vorig verslag blz. 72 en 76) o. a. behoorden die ten behoeve van het aanleggen, herstellen en onderhouden van districtsgevangenissen. Het Gouvernement heeft nu derhalve rechtstreeks voor die gebouwen te zorgen en zal ze beter aan hun doel kunnen doen beantwoorden.

Statistiek. Statistieke opgaven omtrent de gevangenen kunnen niet verder dan over het jaar 1881 worden verstrekt. Uitvoerige gegevens aangaande de toe- en afneming van hun aantal worden gevonden in bijlage J. Daaraan zijn de volgende cijfers betreffende de bevolking der gevangenissen bij het einde van 1880 en 1881 ontleend:

	1880.	1881.
Veroordeelden op hunne gewone strafplaatsen aanwezig	17 663	19 951
Veroordeelden tijdelijk van elders in Atjeh gedetacheerd (dwangarbeiders)	2 020	1 195
	19 683	21 146
Veroordeelden wier vonnis reeds in kracht van gewijsde was gegaan, maar die zich nog niet op de voor hen aangewezen strafplaats bevonden. .	1 591	1 512
	21 274	22658
Preventief gevangenen (daaronder ook de veroordeelden die nog wachtten op beslissing in revisie dan wel op den termijn waarop het vonnis kon worden ten uitvoer gelegd).	8 650	8 179
Totaal gevangenen op 31 December.	29 924	30 837
behalve de gegijzelden ten getale van	127	117

Naar hun landaard waren de gevangenen (zonder de gegijzelden) verdeeld als volgt. (Het aantal vrouwen is tusschen haakjes vermeld achter het eijfer dat het totaal van mannen en vrouwen te zamen aanwijst.)

	1880.		1881.	
Europeanen (meest militairen, waaronder ook Afrikanen)	876	(8)	808	(8)
inlanders	27 681	(1601)	28 284	(1704)
vreemde oosterlingen	1 367	(36)	1 745	(48)
Totaal . . .	29 924	(1645)	30 837	(1760)

Van de veroordeelden, die zich op 1 Januari 1881 op de voor hen aangewezen strafplaatsen bevonden, werden er in dat jaar 150 585 wegens afloop van hun straftijd ontslagen, terwijl 157 463 nieuwe veroordeelden op hunne strafplaatsen aankwamen. Hier volgt eene nadere splitsing van die eijfers en eene vergelijking met de cijfers van 1880.

	Bijgekomen nieuwe veroordeelden.		Ontslagenen.	
	1880.	1881.	1880.	1881.
Dwangarbeiders. . . .	11 861	12 009	6 981	7 896
Politioneel gestraften . .	136 511	144 812	135 137	142 102
Veroordeelden tot andere straffen.	636	642	671	587
	149 008	157 463	142 789	150 585

Door overlijden werden uit de sterkte der bovenbedoelde veroordeelden afgevoerd: in 1880 3318 personen, waaronder 1270 in Atjeh overleden dwangarbeiders, in 1881 3484 personen, waaronder 399 in Atjeh. Wat de mutatiën wegens desertie en andere oorzaken betreft, moge verwezen worden naar de bijlage J (ook naar de daarop voorkomende aanteekening nopens de beteekenis der cijfers betreffende de desertiën).

Het aantal personen die in 1881 in preventieve hechtenis werden genomen — ongerekend de militairen — bedroeg 75 951 (70 199 mannen en 5752 vrouwen), waaronder 253 (249 mannen en 4 vrouwen) die reeds vóór dat jaar gearresteerd waren geweest maar ontvlucht waren. Daarentegen werden 76 757 burgerlijke preventief gevangenen (waaronder 5743 vrouwen) uit de sterktestaten afgevoerd, als: 830 wegens overlijden, 49 743 wegens tenuitvoerlegging van de opgelegde straf, 25 799 die van rechtsvervolging ontslagen werden en 385 die ontvluchtten en bij het eind van het jaar nog niet weder opgevat waren. De landaard van de *voor het eerst* gearresteerde, van de veroordeelde en naar hunne strafplaats overgebrachte, en van de van rechtsvervolging ontslagene preventief gevangenen blijkt uit het volgende overzicht. (De vrouwen zijn weder vermeld op gelijke wijze als hierboven.)

	Voor het eerst gearresteerd.		Veroordeeld en naar hunne strafplaats overgebracht.		Ontslagen.	
Europeanen	21	(0)	6	(0)	6	(0)
Inlanders	70 032	(5599)	45 654	(3475)	24 381	(2068)
Vreemde oosterlingen . .	5 645	(149)	4 083	(79)	1 412	(65)
	75 698	(5748)	49 743	(3554)	25 799	(2133)

In gijzeling werden gedurende 1881 opgenomen 200, en uit de gijzeling werden ontslagen 210 personen. Van de 117 personen, die zich op 31 December 1881 in gijzeling bevonden, waren 2 Europeanen, 16 inlanders en 99 vreemde oosterlingen.

Ten slotte volgen hier nog de gebruikelijke opgaven waaruit is te zien welke straffen de bij het einde van 1881 op hunne strafplaats aanwezige veroordeelden ondergingen en hoeveel gevangenen er toen waren op Java en Madura en hoeveel in de buitenbezittingen.

		op Java en Madura.		In de Buitenbezittingen.	
Van de in de burgerlijke gevangenissen op de hun aangewezen strafplaats gedetineerden ondergingen:					
tuchthuis- en kruiwagenstraf	burger personen. . . .	19	(3)	„	
	van den militairen stand vervallen verklaarde personen	137		„	
	personen behoorende tot de militaire marine. .	5		„	
gevangenisstraf	burger personen. . . .	35	(2)	1	
	van den militairen stand vervallen verklaarde personen	45		„	
	personen behoorende tot de militaire marine. .	11		„	
dwangarbeid in den ketting, ter plaatse door den directeur van justitie aangewezen.		1 175		3 645	
dwangarbeid buiten den ketting, ter plaatse als boven		3 449	(358)	1 043	(14)
idem ter plaatse der veroordeeling (m. a. w. dwangarbeid buiten den ketting voor den tijd van hoogstens één jaar).		2 616	(212)	852	(13)
bailingschap ter vervanging van:	dwangarbeid in den ketting	„		2	
	dwangarbeid buiten den ketting. . . .	17	(7)	5	
politiestraffen	ten arbeidstelling aan de publieke werken . . .	6 004	(656)	1 161	(32)
	gevangenisstraf.	471	(51)	80	(3)
Van de in de militaire gevangenissen of provoosthuizen gedetineerden ondergingen:					
detentie		329		3	
gevangenisstraf.		37		4	
		14 350	(1 289)	6 796	(62)
Het aantal veroordeelden wier vonnis reeds in kracht van gewijsde was gegaan, maar die zich nog niet op de voor hen aangewezen strafplaats bevonden, bedroeg		1 310	(28)	202	(8)
Het aantal preventief gevangenen (daaronder wat de burger personen betreft ook de veroordeelden die nog wachtten op de beslissing in revisie dan wel op den termijn waarop het vonnis kon worden ten uitvoer gelegd) bedroeg:					
burger personen		6 824	(335)	1 118	(38)
militairen.		148		89	
Het totaal der gevangenen bedroeg		22 632	(1 652)	8 205	(108)
Het aantal gegijzelden bedroeg . .		98	(4)	19	

Ten aanzien van de statistiek over 1882 is alleen gemeld dat in dat jaar door den directeur van justitie voor 5658 veroordeelden de strafplaatsen werden aangewezen, namelijk voor 1818 personen die tot dwangarbeid *in* den ketting, voor 3718 die tot dwangarbeid *buiten* den ketting en voor 3 die tot kruiwagenstraf verwezen waren, benevens voor 119 veroordeelde vrouwen. In 1881 bedroeg het aantal strafplaats-aanwijzingen 5881. De mannen werden gezonden

naar de reservekorpsen voor Atjeh te Batavia, Soerabaija en Padang, en voorts naar Samarang, Ourust, de Wester- en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo; de vrouwen, behoudens eenige uitzonderingen, naar Banjoewangi (Bezoeki). De maandelijksche aanvoer in Atjeh daalde van 170 tot 120 dwangarbeiders. Van 173 veroordeelden werden in 1882 de strafplaatsen gewijzigd, ten einde te voldoen aan aanvragen om werkkrachten in de residentiën Banjoemas (te Tjilatjap), Benkoelen, Riouw en onderhoorigheden, Banka, Ternate en Timor en bij de kustlicht-etablissementen. Ook thans echter kon, door gebrek aan valide dwangarbeiders, slechts ten deele aan de aanvragen worden voldaan.

Gezondheidstoestand. Met opzicht tot de Europeesche gevangenen kon in 1882 de gezondheidstoestand gunstig heeten, doch onder de inlandsche gevangenen was het aantal ziekte- en sterfgevallen weder aanzienlijk, vooral te Batavia, Soerabaija en Padang, waar men hoofdzakelijk te doen had met dwangarbeiders wier gestel in Atjeh veel geleden had. De naar Batavia geëvacueerden, die meerendeels in het stadsverband moesten worden opgenomen, ondervonden bovendien de gevolgen van de ongezonde ligging dier inrichting. Alleen de berri-berrilijders werden zooveel mogelijk naar het voor hen bestemde gesticht te Buitenzorg, naar het groot militair hospitaal te Weltevreden, of — tot 1° Mei — naar het partieulier reconvalescentengesticht te Kampong Makasser (Meester-Cornelis) opgezonden (verg. het verslag van 1879 blz. 73 en dat van 1880 blz. 61). Inzonderheid was het de berri-berri die onder de gevangenen schier overal offers eischte, ook op plaatsen zooals Probolinggo, waar de ziekte te voren onbekend was. Voornamelijk echter werden in West-Java, tijdens de aldaar in de eerste helft van 1882 bij afwisseling voorgekomen cholera- en koortsepidemieën, velen door die ziekte aangetast. Overigens kwamen het meest voor dysenterie en andere buikaandoeningen, pokken, huidziekten en beenwonden. De sporadische buikziekten werden toegeschreven aan onthouding van opium voor gestellen die aan het gebruik daarvan gewoon waren, terwijl de berri-berri een gevolg scheen te zijn van gebrek aan versche lucht en aan beweging. Althans in Probolinggo is men er in geslaagd de verbreiding van de ziekte tegen te gaan, door de gevangenen, die niet tot werken kondon worden verplicht, te dwingen om zich eenige keeren daags in de vrije lucht te bewegen. In 't algemeen werden de gebruikelijke hygiënische maatregelen genomen, zooals het verschaffen van goed drinkwater, zorg voor reinheid, het opzonden zoo noodig naar koelere streken, en — in tijden van eene epidemie — het wijzigen van de werkuren in dier voege dat de veroordeelden niet op 't heetst van den dag behoefden te werken, het staken van werken in den grond, enz.

Voeding en kleeding. Omtrent de voeding van de gevangenen werden veel minder klachten vernomen dan in vorige jaren. Ingevolge het daartoe van regeeringswege te kennen gegeven verlangen werd op de voeding, bepaaldelijk op de levering van de contractueel bedongen hoeveelheid en hoedanigheid, een streng toezicht gehouden; dit werd zeer vergemakkelijkt door het in de aannemingscontracten voor 1882–1887 opgenomen beding dat de aannemer, bijaldien er binnen de gevangenis of in de onmiddellijke nabijheid daarvan gelegenheid tot koken bestaat, kan verplicht worden om de voedingsstoffen aldaar in natura te leveren, te koken, toe te bereiden en in de voorgeschreven portiën te verdeelen. Ook in andere opzichten bleken de herziene aannemingsvoorwaarden aan de verwachting te voldoen. Eene daarin ontdekte leemte, betreffende de te nemen voorzieningen bij overlijden of afwezigheid van den aannemer, zal bij het sluiten van nieuwe contracten worden aangevuld. De aannemingsommen schenen over 't geheel genomen laag, maar vermoedelijk hebben de aannemers gespeculeerd op de onjuistheid der ramingen van de te verstrekken hoeveelheden. Bij het onderzoek der gedurende het eerste halfjaar 1882 bij de algemeene rekenkamer ontvangen rekeningen van verschillende aannemers is namelijk gebleken dat de werkelijk geleverde hoeveelheden zeer verschilden van de bij de aanbesteding bekend gemaakte ramingen der behoefte. Waarschijnlijk hebben de gegadigden de behoefte beter gekend, en laag ingeschreven voor artikelen die te ruim waren geraamd, doch zich ruimschoots verhaald door hooge inschrijving voor de artikelen waarvan de hoeveelheden te laag waren gesteld. De hoofden van gewestelijk bestuur zijn in December 1882 aangeschreven om te zorgen dat bij nieuwe aanbestedingen de ramingen der vermoedelijk te leveren hoeveelheden met de grootst mogelijke nauwkeurigheid worden opgemaakt. De in de contracten bedongen rations gaven geen reden tot klachten. Alleen bleek voor de Chineesche gevangenen in de residentie Oostkust van Sumatra de hun toekomende portie sirih, berekend naar de voor inlanders aangenomen hoeveelheid, niet voldoende. Maatregelen werden genomen om de levering voor zooveel noodig te doen vermeerderen.

De kleeding voor de inlandsche gevangenen in geheel Nederlandsch-Indië werd, evenals in vorige jaren, uitbesteed en bleek voldoende te zijn. Evenwel is het der Indische Regeering wenschelijk voorgekomen in 't vervolg de grondstoffen voor hunne kleeding zooveel mogelijk uit Nederland te ontbieden en de confectie daarvan in Indië uit te besteden of in de centrale gevangenis voor Europeanen te Samarang te doen geschieden, in afwachting van de uitvoering van het nieuwe stelsel van dwangarbeid, waarbij er op is gerekend dat de inlandsche gevangenen zelf dit werk verrichten.

Arbeid. Over de werkkrachten der dwangarbeiders werd, evenals in vorige jaren, voornamelijk beschikt tot het uitvoeren en onderhouden van publieke werken, het vervoeren van gouvernements-goederen, en het verrichten van koeliediensten in de militaire kampementen, hospitalen en ziekenzalen, zoomede bij de kustlicht-etablissementen. In menige streek strekte hun arbeid tot verlichting van de taak der heerendienstplichtigen, hier en daar, waar het huren van koelies voor landswerken veel zou hebben gekost (zooals in de residentiën Sumatra's Oostkust en Westerafdeeling van Borneo), ook ter besparing van uitgaven voor 's lands kas.

De tot ten-arbeid-stelling veroordeelden werden hoofdzakelijk benuttigd om de gevangenissen en de erven der gouvernements-gebouwen schoon te houden. Het gebrekkig toezicht op de werkzaamheden dezer politioneel gestraften in aanmerking nemende en lettende op hunne traagheid, dikwijls een gevolg van onthouding van opium, kan men zeggen dat van hun arbeid over 't algemeen op bevredigende wijze partij werd getrokken.

De tot gevangenisstraf veroordeelde inlanders konden bijna overal slechts worden bezig gehouden met het reinigen van de gevangenislokalen en het halen van water voor de gevangenissen. Hier en daar maakten zij touw, manden of ander vlechtwerk, klopten zij steenen voor het hard maken van de wegen, doch in den regel leden de pogingen om hen en ook de preventief gevangenen bezig te houden schipbreuk, daar hun aantal gering was, hun straftijd te kort duurde en de gevangenisgebouwen or niet op ingericht waren om daarbinnen werk te doen verrichten.

In de centrale gevangenis voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden te Samarang werden 3000 paar muilen vervaardigd en werd voortgegaan met het aanmaken van hospitaalkleeren voor de militaire magazijnen, welke arbeid steeds naar eisch werd verricht. Daar het voor atelier bestemde lokaal in gebruik is moeten genomen worden voor de huisvesting van gevangenen, kon er slechts gewerkt worden in de opene gaanderijen, waar men in den oostmoesson aan de zonnestralen en in den westmoesson aan den inslaanden regen was blootgesteld, hetgeen meermalen verstorend op den geregelden gang van den arbeid werkte. Wanneer de op blz. 57 hiervóór bedoelde uitbreiding van de gevangenis zal zijn voltooid, zal over behoorlijke ateliers beschikt kunnen worden.

Voor de gevangenen in het civiel en militair gevangenhuis te Weltevreden is het nog niet gelukt werk te vinden. In overweging is een voorstel om hen bezig te houden met schrijfwerk en het innaaien en omplakken van schoolboeken voor het inlandsch onderwijs.

Naar aanleiding van eene in de Tweede Kamer der Staten-Generaal gedane vraag (zie Handelingen 1882–1883, blz. 208, 310 en 311) is de Indische Regeering uitgenoodigd om een staat over te leggen van de in Atjeh gedetacheerde gevangenen, waarin is vermeld aan welke misdrijven zij zich hebben schuldig gemaakt en of zij tot dwangarbeid in of buiten den ketting werden veroordeeld. Tevens is gevraagd welke regelen bij het beschikbaarstellen van dwangarbeiders voor Atjeh gevolgd zijn en nog gevolgd

worden, en in hoever de bedoeling van het nieuwe stelsel van dwangarbeid in acht wordt genomen om alleen de zwaarst veroordeelden en niet de tot dwangarbeid buiten den ketting gecondemneerden voor militaire expeditiën aan te wijzen. Voorts is der Indische Regeering nog in overweging gegeven om zoo mogelijk slechts zoodanige dwangarbeiders naar Atjeh te zenden, die zich daartoe vrijwillig bereid verklaren, des noods onder genot van eenig klein voordeel. Het antwoord van den Gouverneur-Generaal is tot dusver niet ontvangen.

Personeel. Van alle kanten werden weer klachten vernomen over het personeel bij de gevangenissen. De mutatiën ten gevolge van ongeschiktheid, oneerlijkheid, nalatigheid of onachtzaamheid waren talrijk, doch het gehalte verbeterde door de nieuwe aanstellingen weinig. Vooral de inlandsche mandoors, die met den inwendigen dienst, met de bewaking van de gevangenissen, of met het toezicht op de werkzaamheden belast waren, lieten veel te wenschen over. Algemeen werd de ongunstige toestand toegeschreven aan de geringe bezoldiging, waarvoor tegenwoordig moeielijk geschikte en eerlijke personen te vinden zijn, omdat zij geringer is dan hetgeen in vele streken als arbeidsloon wordt betaald en niet in evenredigheid staat tot de verantwoordelijkheid van het gevangenispersoneel en tot de van hen gevorderde diensten. Ook schijnen betrekkingen bij het gevangeniswezen door den inlander niet als eervol te worden beschouwd; althans hier en daar viel het ook niet gemakkelijk geschikte cipiers te krijgen. Op een paar plaatsen was men genoopt om hoogere bezoldigingen uit te loven, hetgeen het gewenschte gevolg had. Vooral te Samarang en Probolinggo, waar de bezoldiging der mandoors die belast zijn met het toezicht op de te werk gestelde dwangarbeiders of politioneel gestraften, verhoogd werd tot f 15 's maands, waren de gevolgen gunstig, doordien meer arbeid van de gestraften werd verkregen. Te Meester-Cornelis werd het traktement der kadjinemans tijdelijk gebracht van f 10 op f 12 's maands. Te Palembang bleek de indienststelling van een Europeeschen cipier zeer in 't voordeel te zijn van de orde en tucht. Het buitengewoon bewakingspersoneel, vroeger voor Bodjonegoro (Rembang) tijdelijk toegestaan, werd in verband met het in gebruik blijven van de oude gevangenis aldaar (verg. blz. 57) bestendigd. Bij de gevangenis te Lamongan (Soerabaija) werd het personeel voor goed vermeerderd met drie oppassers, indertijd mede slechts op tijdelijken voet in dienst genomen. In de nieuwe residentie Bali en Lombok werden een cipier en vier kadjinemans te Boeleleng en een cipier te Negara (Djembrana) aangesteld.

Nadat was gebleken dat bij sommige gevangenissen groote afwijkingen bestonden van de grondslagen die tot richtsnoer strekken bij het toestaan van personeel, is daaromtrent een onderzoek gelast.

Het beheer over de dwangarbeiders in Atjeh bleef opgedragen aan militair personeel overeenkomstig de in het verslag van 1881 (blz. 62) vermelde regeling. Ter voorkoming van bezwaren gaf de Indische Regeering als haar verlangen aan het legerbestuur te kennen dat de militaire autoriteiten in Atjeh zich bij het afzonderen van door het civiel bestuur benoodigde dwangarbeiders zouden onthouden van elke inmenging of contrôle betreffende den aan deze lieden op te dragen arbeid of betreffende de wijze hunner tewerkstelling.

Bij wijze van algemeene regeling werd bepaald, dat wanneer door het departement van oorlog dwangarbeiders worden afgestaan ten dienste van andere departementen van algemeen bestuur, daarvan uitgezonderd die ten behoeve van de ambtenaren van gewestelijk en plaatselijk bestuur, de kosten van onderhoud en verpleging aan de militaire administratie moeten worden terugbetaald ten laste van de begrooting van het departement, ten behoeve waarvan de verstrekking heeft plaats gehad en naar zoodanigen maatstaf als naar plaatselijke omstandigheden billijk is te achten.

Orde en tucht. Als gevolg van het reeds in 't vorig verslag medegedeelde verzet der op Banka gevangen gehouden Atjehers werd besloten om hen, voor zoover zij niet voor den landraad te Muntok moesten terechtstaan, niet naar hunne lotgenooten te Banjoewangi op te zenden, zooals aanvankelijk het plan was, maar hun het eiland Banda als ballingsoord aan te wijzen. Elf hunner vertrokken daarheen, de overigen werden allen door genoemde rechtbank veroordeeld.

In de gevangenis te Soerabaija werd door een gegijzelde een aanslag gepleegd tegen zijne drie mede-gegijzelden, die met hem dezelfde kamer bewoonden; een hunner overleed en een ander werd verminkt. Overigens hadden in 1882 nergens belangrijke rustverstoringen onder de gevangenen plaats; wel kwamen hier en daar ontvluchtingen en pogingen daartoe voor en waren vooral de desertiën van het werk zeer talrijk. Van de ontvluchten werd verreweg de grootste helft weer opgevat. De desertiën van het werk waren hoofdzakelijk te wijten aan het gebrekkig toezicht, hetzij door slecht gehalte, hetzij door ongenoegzaamheid van het mandoors-personeel. Ook wisten op een paar plaatsen gevangenen te ontkomen tijdens zij in het hospitaal waren opgenomen; ter voorkoming daarvan werd te Soerakarta in de gevangenis zelf een lokaal voor lichte zieken aangewezen. Vermelding verdient voorts de ontvluchting van eene vrouw uit de gevangenis te Bojolali (Soerakarta) door middel van ondergraving.

Stelsel van dwangarbeid. De voorbereidende maatregelen voor het invoeren van het nieuwe stelsel van dwangarbeid zijn in zooverre gevorderd, dat krachtig wordt voortgewerkt aan den bouw van het depot te Samarang, zoomede aan de verbouwing van de gevangenis te Soerabaija tot depot en van de citadel Prins Hendrik aldaar tot centrale strafinrichting voor mannen. Voorts is machtiging verleend om het in 't vorig verslag bedoelde terrein te Pegangsaän, niettegenstaande de daaraan verbonden gebreken, voor hoogstens f 47 000 aan te koopen ten behoeve van het te Batavia op te richten depot, omdat hiervoor geen beter terrein bleek te vinden te zijn. Voor de oprichting van de centrale strafgevangenis voor vrouwen is nog geen plaats aangewezen kunnen worden. De Indische Regeering heeft zich niet kunnen vereenigen met een haar gedaan voorstel om daartoe Ambarawa (Samarang) te kiezen.

Omtrent de voorschriften die ter toepassing van het nieuwe stelsel moeten uitgevaardigd worden, is slechts, evenals ten vorigen jare, vernomen dat met het ontwerpen daarvan in Indië wordt voortgegaan.

§ 6. *Militair recht en militaire rechtspraak.*

De in 't vorig verslag (blz. 61) aangekondigde wijzigingen in het Crimineel Wetboek en in het Reglement op de krijgstucht voor het krijgsvolk te lande, in navolging van de wetten van 14 November 1879 (Nederlandsch Staatsblad nos. 191 en 192), zijn tot stand gekomen bij de Koninklijke besluiten van 13 October 1882 nos. 26 en 27 (Indisch Staatsblad 1883 nos. 54 en 55), waarvan de inwerkingtreding bepaald werd op 1 Maart d. a. v. De militaire gevangenisstraf, ter vervanging van de kruiwagenstraf, zal voor inlandsche militairen bestaan in dwangarbeid *in* den ketting, zoo zij wordt opgelegd voor vijf jaren of langer (waaraan dan vervallen-verklaring van den militairen stand is verbonden), en in dwangarbeid *buiten* den ketting zoo zij opgelegd is voor korteren tijd. Bij de wijziging van het Reglement op de krijgstucht moest rekening gehouden worden met de omstandigheid dat de straf van rietslagen als disciplinaire straf nog, tot een maximum van 20 slagen, kan worden toegepast op de manschappen die geplaatst zijn bij een strafdetachement (Indisch Staatsblad 1873 no. 237). Voorts is met de Indische Regeering in overleg getreden over het denkbeeld om voortaan alléén de voor vijf jaren en langer tot militaire gevangenisstraf veroordeelde blanke militairen naar Nederland te zenden.

Aan een paar tot kruiwagenstraf voor vijf jaren veroordeelde Europeesche militairen is op hun verzoek, met dispensatie van den regel opgenomen in Indisch Staatsblad 1853 no. 46, bij Koninklijke besluiten van 9 Februari en 25 April 1883 nos. 10 en 16, vergund in Indië hunne straf te ondergaan.

De voor Indië in het straks vermelde Koninklijk besluit van 13 October 1882 no. 26 uit de Nederlandsche wet overgenomen regel, dat de bepalingen van het gemeene recht voor het geval van wanbetaling van boeten in strafzaken ook van toepassing zijn bij veroordeeling tot geldboeten door den militairen rechter, heeft daar te

lande eene andere strekking dan in Nederland, omdat in Indië in zoodanig geval nog de lijfsdwang wordt toegepast, en niet, zooals hier te lande, de subsidiaire gevangenisstraf in de plaats treedt (wet van 22 April 1864, Nederlandsch Staatsblad n°. 29). De Gouverneur-Generaal is thans uitgenoodigd om na te gaan, of het Nederlandsche stelsel ook voor Indië de voorkeur verdient.

Betreffende de wijze van uitvoering van de straffen van militaire gevangenis en van detentie, die krachtens de wet van 14 November 1879 (Nederlandsch Staatsblad n°. 193) tot wijziging van het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te water, aan schepelingen van 's Rijks zeemacht worden opgelegd, zijn uit Indië voorstellen ontvangen, waaromtrent met de Ministers van Justitie en van Marine in overleg is getreden.

§ 7. *Gewestelijke en plaatselijke verordeningen.*

Omtrent een aantal onderwerpen van plaatselijk of gewestelijk belang, niet aan de Regeering ter regeling voorbehouden, werden in 1882 weder door verschillende gewestelijke bestuurders politie-verordeningen vastgesteld en, na goedkeuring door den directeur van justitie, uitgevaardigd. Zij strekten o. a.: tot aanwijzing — op de hoofdplaatsen Serang en Menado — van wijken of buurten waar voortaan geen licht brandbare dakbedekkingen mogen aangebracht worden; — tot tegengang van brandgevaar in suikerrietvelden (zoodanige voorziening kwam alleen voor Probolinggo tot stand); — tot bevordering van orde, zindelijkheid en veiligheid; — tot het opleggen der verplichting aan inlanders en met hen gelijkgestelden om na zonsondergang op den openbaren weg licht bij zich te dragen (ditmaal voor Bagelen voorgeschreven); — tot het onderwerpen van het bouwen en sloopen aan zekere bepalingen, hetzij voor geheele hoofdplaatsen, hetzij voor bepaald aangewezen rooikringen aldaar. Verder werd bij sommige der uitgevaardigde keuren geregeld: het toezicht op broodbakkerijen; — het gebruik van de wegen; — het begieten van wegen; — het praesteeren van gemeentediensten door vreemde oosterlingen; — het houden, gebruiken en verhuren van paarden, rij- en voertuigen, enz. Als meer op zich zelf staande voorzieningen kunnen beschouwd worden de navolgende keuren: die betreffende het verleenen van toegang tot en over erven door ingezetenen van de hoofdplaats Samarang bij gevaar voor doorbraak van dijken langs de Samarangsche rivier of hare affluenten (Javasche Courant 1882 n°. 41); — die op het ankeren van schepen en vaartuigen ter reede van Soerabaija (Javasche Courant 1882 n°. 43), — en die betrekkelijk de handhaving van tucht onder de Europeanen die te Batavia van wege de politie tijdelijk gehuisvest worden (Javasche Courant 1882 n°. 74). Voorts zijn nog te noemen: de door de residenten van Banjoemas en Cheribon in 't leven geroepen tijdelijke bepalingen op het vervoer van vee in, uit en door de veelooze streek door Java op zijn smalst (Javasche Courant 1882 n°s. 59 en 88); — de ingevolge Indisch Staatsblad 1882 n°. 233 door den resident van Bantam — in het begin van 1883 ook door de residenten van Cheribon en de Preanger regentschappen — uitgevaardigde keuren op het brandmerken van vee in door veeziekte besmette streken en hare omgeving (Javasche Courant 1882 n°. 84 en 1883 n°s. 8, 14 en 27); — en eindelijk een reglement betreffende de op de Banda-eilanden te verrichten wachten en rondes door de aldaar bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 105 van verdere diensten bij de schutterij ontheven inlandsche niet-Christenen en vreemde oosterlingen (Javasche Courant 1882 n°. 19).

Eene in 1873 bij politiekeur vastgestelde verordening op de wachten in de residentie Cheribon, uitsluitend op inlanders van toepassing, werd op daartoe ontvangen aanschrijving door den resident ingetrokken (Javasche Courant 1882 n°. 62). De Indische Regeering namelijk oordeelde deze politiekeur, voor zoover zij over eigenlijke heerendiensten handelde, in strijd met art. 57 van het Regeeringsreglement, en waar de verordening bepalingen inhield nopens de wachtdiensten waartoe de gemeente verplicht is (dessadiensten), moest zij naar de meening van den Gouverneur-Generaal geacht worden een onderwerp te regelen dat tot het gebied der politie in algemeenen zin en niet tot dat van een enkel gewest behoort.

Naar aanleiding van eene door een der hoofden van gewestelijk bestuur ontworpen plaatselijke keur op het gebruik van maten, gewichten en weegwerktuigen, waarop de directeur van justitie geweigerd had zijne goedkeuring te verleenen, gaf de Indische Regeering te kennen dat de regeling van dit onderwerp aan den algemeenen wetgever is voorbehouden.

§ 8. *Bijzondere rechten.*

Recht van verblijf. Het aantal Europeanen en oostersche vreemdelingen, aan wie gedurende het afgeloopen jaar vergunning tot vestiging in Nederlandsch-Indië werd verleend, blijkt uit de volgende opgaaf.

LANDAARD DER PERSONEN.	Vergunningen verleend door	
	den Gouverneur-Generaal.	de hoogste gewestelijke gezaghebbers buiten Java en Madura. *a*)
Nederlanders	37	40
Duitschers	13	31
Engelschen	10	12
Oostenrijkers	"	11
Italianen	7	2
Zwitsers	"	6
Franschen	4	1
Turken	"	5
Grieken	"	4
Zweden	"	2
Noren	1	"
Belgen	"	1
Denen	"	1
Russen	"	1
Amerikanen	1	1
Chineezen	3011	1670
Arabieren	383	31
Andere vreemde oosterlingen	54	181

a) Van 7 Europeanen, aan wie vergunning tot vestiging werd verleend, is de nationaliteit niet opgegeven.

Door de Indische Regeering werd de vergunning tot vestiging in Nederlandsch-Indië geweigerd aan een Arabier en aan eene Chineesche vrouw, omdat zij geoordeeld werden geen genoegzame middelen van bestaan te hebben, noch die door werkzaamheid te kunnen verkrijgen. Aan een reeds gedurende jaren wederrechtelijk in Nederlandsch-Indië gevestigden Chinees werd die vergunning mede niet verleend, en wel omdat hij vroeger wegens overtreding van het opiumpachtreglement was veroordeeld en het algemeene bekendheid was dat hij met het drijven van opium-smokkelhandel was voortgegaan. In de Westerafdeeling van Borneo werden onderscheidene Chineezen, die zich reeds geruimen tijd in Nederlandsch-Indië hadden opgehouden zonder ooit daartoe vergunning te hebben bekomen, alsnog in de gelegenheid gesteld om die vergunning aan te vragen.

Krachtens art. 5 van Indisch Staatsblad 1872 n°. 38 werden op bevel van het betrokken hoofd van gewestelijk bestuur uit Nederlandsch-Indië verwijderd vier Europeanen, wien toelatingskaarten waren geweigerd omdat zij geen middelen van bestaan hadden. Gelijke maatregel werd krachtens art. 4 van Indisch Staatsblad 1872 n°. 40 toegepast op eenige in hetzelfde geval verkeerende Chineezen en Arabieren ter Sumatra's Westkust.

Door den Gouverneur-Generaal werden 14 vergunningen uitgereikt tot reizen op den voet van Indisch Staatsblad 1881 n°. 226, waarvan 6 voor geheel Nederlandsch-Indië, 4 voor Java, 2 voor Java en Madura en 2 voor de gou-

vernementslanden van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden en de residentiën Menado, Ternate, Amboina en Timor. Er werden slechts 2 vergunningen tot reizen in een bepaald gewest verleend, beide door den gouverneur van Sumatra's Westkust, telkens voor den tijd van zes maanden.

Ten einde de nadeelen te temperen die in vele gevallen dreigden voort te vloeien uit eene gedwongen verhuizing van vreemde oosterlingen die zich, in strijd met Indisch Staatsblad 1866 n°. 57, hadden nedergezet op plaatsen waar geen wijken voor hun landaard zijn aangewezen, en aan wie ook geen vergunning zou kunnen worden verleend om er zich te vestigen dewijl dit niet geacht kon worden te strekken » in het belang van landbouw en nijverheid of van 's lands pachten en openbare werken," is, ook met het oog op art. 60 van het Regeerings-reglement (zie art. 2 der wet van 21 Juli 1870, Indisch Staatsblad n°. 117), de vraag in overweging genomen of niet art. 3 van het eerstaangehaalde Staatsblad in dier voege ware uit te breiden dat de hoofden van gewestelijk bestuur bevoegdheid erlangden om, na voorafgaand onderzoek in elk zich voordoend geval, de vestiging van vreemde oosterlingen onder de inlandsche bevolking tot wederopzeggens te vergunnen ook dan wanneer het belang van den *handel* of van *'s lands dienst* zulks noodig of wenschelijk maakt, en geen politieke belangen daardoor worden benadeeld. Wat het belang van 's lands dienst betreft, is bijv. te denken aan de wenschelijkheid dat Chineesche of andere tot de vreemde oosterlingen behoorende aannemers van landstransporten of van leverantiën gevestigd zijn op de plaatsen waar zij hunne contracten moeten uitvoeren, terwijl daar geen wijken voor hun landaard zijn aangewezen.

Met toepassing van art. 47 van het Regeerings-reglement werden in 1882 vier inlanders, als gevaarlijk voor de openbare rust en orde, naar bepaalde gedeelten van Nederlandsch-Indië gerelegeerd. Ten aanzien van één hunner, den in de Preanger regentschappen in hechtenis genomen Benkoelees Tjakra Ratmadja, is zulks reeds in 't vorig verslag (blz. 3) vermeld. De drie anderen waren de mede in 't vorig verslag op blz. 3 reeds genoemde hadji Abdul Kadir uit Samarang, zoomede twee van de hoofdplaats Palembang afkomstige inlanders die betrokken waren geweest in de in 1881 verijdelde samenzwering aldaar (verg. vorig verslag blz. 11). Twee Arabieren, waarvan één — de in de noot op blz. 10 hiervóór genoemde Abdul Wahib — in de Palembangsche samenzwering eene hoofdrol had gespeeld, en de andere een handlanger was van evengemelden Abdul Kadir, werden, krachtens art. 45 van het Regeerings-reglement, in 1882 uit Nederlandsch-Indië verwijderd. Aan twee mede in de zaak van Abdul Kadir betrokken hadji's, uit Djokjokarta afkomstig en in 1882 door het vorstenbestuur van daar verbannen, werd van gouvernementswege de plaats aangewezen waar zij hunne ballingschap hadden door te brengen. Hetzelfde geschiedde in April jl. ten aanzien van de toen uit Djokjokarta verbannen leden der sultansfamilie (verg. blz. 2 hiervóór).

Een tweetal verzoeken om verandering van ballingsoord werden afgewezen.

Drukpers. In het afgeloopen jaar zijn sedert de reeds in 't vorig verslag (blz. 62) vermelde nog twee veroordeelingen wegens drukpers-delicten (laster in publiek geschrift) uitgesproken, beide door den raad van justitie te Samarang en wel tegen Chs. Boijer en tegen H. G. Lucardie. Eerstgenoemde werd veroordeeld tot eene maand gevangenisstraf en f 25 geldboete, laatstgenoemde tot eene maand gevangenisstraf en f 500 geldboete. Eene vervolging wegens hetzelfde misdrijf tegen J. C. Holtzappel ingesteld voor den raad van justitie te Padang leidde tot vrijspraak. (In 1883 is echter in hooger beroep eene veroordeeling gevolgd.) Over de bij administratieven maatregel (Mei 1882) bevolen sluiting van de drukkerij der firma Klitsch & Holtzappel te Padang is reeds in 't vorig verslag het noodige gezegd.

Naar aanleiding van eenige artikelen in het Bataviaasch Handelsblad, welke volgens het oordeel van den Gouverneur-Generaal gevaar voor de rust en orde in Nederlandsch-Indië konden opleveren, werd de hoofdredacteur mr. J. A. Haakman (in September 1882) door den Landvoogd persoonlijk gewaarschuwd voor de gevolgen die eene voortzetting van dergelijk geschrijf zou kunnen te weeg brengen.

Slavernij. Het ligt in de bedoeling der Indische Regeering om, nu ons rechtstreeksch gezag in Boeleleng (Bali en Lombok) is ingevoerd, over te gaan tot de definitieve vrijmaking van de aldaar nog aanwezige slaven, waaromtrent reeds bij ordonnantie van 28 April 1877 (Indisch Staatsblad n°. 89) een voorbereidende maatregel was getroffen (zie het verslag van dat jaar blz. 76). Bij Indisch Staatsblad 1883 n°. 40 — reeds aangehaald op blz. 8 hiervóór — werd bepaald dat art. 1 van Indisch Staatsblad 1876 n°. 35, betreffende de afschaffing van de slavernij ter Sumatra's Westkust, vooralsnog niet van toepassing is in de aldaar onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur genomen Battaksche landschappen, die te zamen de nieuwe onderafdeeling Toba vormen.

Pandelingschap. In de onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur staande streken wordt, voor zooveel bekend, het verbod tegen het nemen van pandelingen (Indisch Staatsblad 1872 n°. 114) over het algemeen behoorlijk nageleefd.

Wettig komt het pandelingschap nog voor in de ten jare 1879 als onderafdeeling Silindong (Sumatra's Westkust) onder rechtstreeksch bestuur gebrachte Battaksche landschappen en in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. In dit laatste gewest waren bij het eind van 1881 nog 86 geregistreerde pandelingen aanwezig, waarvan in 1882 13 werden afgeschreven. In 1883 (ten onrechte werd in 't verslag van 1881 — zie blz. 63 aldaar — het jaar 1882 genoemd) moeten er alle ingeschreven pandelingen ontslagen worden. Op Nias is het nemen van pandelingen nog algemeen in zwang, met uitzondering van een klein deel des eilands waar ons bestuur is gevestigd.

In de landschappen die zelfbestuur bezitten komt het pandelingschap nog veelvuldig voor, namelijk: ter Sumatra's Oostkust, waar echter het lot der pandelingen zeer dragelijk moet zijn; in Djambi; in de landschappen Landak, Tajan en Sintang der Westerafdeeling van Borneo; zoomede in de onder vorstenbestuur staande rijkjes der residentiën Menado en Bali en Lombok.

§ 9. *Personen en instellingen met het rechtswezen in verband.*

Praktizijns. In 1882 werden vijf advocaten tevens procureurs eervol uit hunne betrekking ontslagen, waarvan twee bij het Hooggerechtshof, twee bij den raad van justitie te Samarang en één bij dien te Padang. Drie hunner gingen als rechterlijke ambtenaren in 's lands dienst over. Een rechtsgeleerd praktizijn bij den raad van justitie te Samarang, bij een in revisie bevestigd vonnis van dezelfde rechtbank tot zes maanden gevangenisstraf veroordeeld ter zake van het misdrijf omschreven in art. 114 van het Wetboek van Strafrecht voor Europeanen (verduistering van akten), werd uit zijn ambt ontzet.

Bij den nieuwen raad van justitie te Makasser werden een tweetal advocaten tevens procureurs aangesteld, waaronder één, tot dusver als zoodanig toegelaten geweest bij den raad van justitie te Soerabaija. Krachtens opdracht van de Regeering trad te Makasser tevens tijdelijk als praktizijn op de substituut-griffier bij eerstgenoemd rechtscollege. Gelijke opdracht geschiedde aan den nieuw benoemden substituut-griffier bij den raad van justitie te Padang.

Notarissen. Aan 2 notarissen werd in het afgeloopen jaar eervol ontslag en aan 4 verlof naar Europa verleend; 2 overleden gedurende hun buitenlandsch verlof. In de nieuw ingestelde residentie Bali en Lombok (zie vorig verslag blz. 70) ging de uitoefening van het notariaat ter hoofdplaats, tot dusver verbonden aan de nu opgeheven betrekking van adsistent-resident van Boeleleng, over op den gewestelijken secretaris (Indisch Staatsblad 1882 n°. 191).

Wees- en boedelkamers. In 't vorig verslag (blz. 63) is melding gemaakt van het arrest van den Hoogen Raad der Nederlanden dd. 6 April 1882, waarbij is beslist, dat een in Nederlandsch-Indië geboren minderjarige ophoudt tot de ingezetenen van Nederlandsch-Indië te behooren, zoodra hij geraakt onder de voogdij van een in Nederland wonenden voogd, en dat dientengevolge de Indische weeskamer in zoodanig geval niet meer de toeziende voogdij uitoefent.

In overeenstemming met deze beslissing had kort te voren (beschikking van 17 Februari 1882) de raad van justitie te Batavia zich onbevoegd verklaard om de ontheffing van een te Enschedé woonachtigen door hem benoemden voogd uit het voogdijbeheer van den mede daar woonachtigen pupil te verleenen, waartoe de weeskamer te Batavia krachtens art. 338 van het Indisch Burgerlijk Wetboek het verzoek had gedaan. Het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië heeft echter (arrest van 13 Juni 1882) deze beschikking vernietigd en den raad van justitie onderwerpelijk wel bevoegd verklaard, onder meer overwegende dat uit de opdracht van eene voogdij eene verbindtenis uit kracht der wet wordt geboren, welke noodwendig wordt beheerscht door de voorschriften der wet krachtens welke de opdracht heeft plaats gehad, zoodat de voogd, die door den Nederlandsch-Indischen rechter is benoemd, wie hij ook zij en waar hij zich ook moge bevinden, na de aanvaarding der voogdij onderworpen is aan alle bepalingen in Nederlandsch-Indië op de uitoefening der voogdij betrekking hebbende. 's Raads beschikking en 's Hofs arrest vindt men in n°. 1001 van het Indisch Weekblad van het Recht. Op het tot de Indische Regeering gericht verzoek om te overwegen welke wijzigingen het bovenbedoeld arrest van den Hoogen Raad in de bepalingen van het Indisch Burgerlijk Wetboek en in de instructie voor de weeskamers vordert (zie vorig verslag blz. 63) is nog geen antwoord ontvangen.

Het is in den laatsten tijd herhaaldelijk voorgekomen dat minderjarigen, meerderjarig geworden, verlokt door het hooge bedrag en de zekerheid van de door de weeskamers uit te keeren renten, en gesteund door het bepaalde bij art. 413, alinea 1, van het Indisch Burgerlijk Wetboek, hunne gelden onder beheer van die kamers lieten zonder dat deze in de mogelijkheid waren om zich, op de wijze voorgeschreven bij art. 775 van het reglement op de burgerlijke rechtsvordering, van dat beheer te ontdoen. Bij de Indische Regeering is thans een voorstel in overweging strekkende om door uitvoering van het bepaalde bij art. 787 van genoemd reglement aan dit bezwaar tegemoet te komen.

De bestaande overvloed van circuleerend medium en de daaruit voortvloeiende gedruktheid van den rentestandaard, in verband met de bezwarende voorwaarden welke eene weeskamer volgens hare instructie bij het uitleenen van hare kapitalen moet stellen, hebben ten gevolge gehad dat een groot gedeelte der gelden van sommige kamers (vooral van die te Samarang) renteloos bleef liggen. Bij de Indische Regeering zijn maatregelen in overweging om in dezen voor de geadministreerden nadeeligen toestand zooveel mogelijk verbetering te brengen.

De gebruikelijke opgaven omtrent de in het laatst verloopen driejarig tijdvak door de weeskamers beheerde kapitalen en gekweekte rente, zoomede omtrent het rentecijfer waarmede de rekeningen der geadministreerden werden goedgeschreven, vindt men in het volgende overzicht.

WEESKAMER TE:	Jaren.	Kapitalen waarover rente was uit te keeren: over *twaalf* maanden.	Kapitalen waarover rente was uit te keeren: over *negen*, *zes* en *drie* maanden, doch herleid naar den maatstaf van een *vol jaar*.	Kapitalen waarover rente was uit te keeren: Te zamen.	Rente gedurende het beheerjaar door de weeskamers gekweekt. *a*)	Rente over het beheerjaar aan de geadministreerden te goed gedaan (in verhouding tot de gewonnen rente bij alle weeskamers te zamen), voor de jaren 1880, 1881 en 1882 achtereenvolgens bepaald op 7, $7\frac{1}{4}$ en $6\frac{3}{4}$ pct.
Batavia	1880	f 2 476 268	f 503 470	f 2 679 738	f 194 888	f 187 582
	1881	2 327 141	249 231	2 576 372	198 878	186 787
	1882	2 409 713	285 897	2 695 610	200 367	181 953
Samarang	1880	1 069 842	125 215	1 195 057	48 459	83 054
	1881	1 116 257	85 088	1 202 245	45 669	87 162
	1882	1 237 081	87 455	1 324 536	34 597	89 406
Soerabaija	1880	1 328 580	115 368	1 443 948	118 657	101 076
	1881	1 514 732	106 712	1 621 444	134 394	117 554
	1882	1 498 667	142 741	1 641 408	123 168	110 795
Padang	1880	150 051	2 352	158 403	14 045	11 088
	1881	124 192	10 368	134 560	13 648	9 755
	1882	138 867	5 384	144 251	13 933	9 736
Makasser *b*)	1880	107 009	2 258	109 267	20 894	11 849
	1881	156 402	7 818	164 220	19 387	11 905
	1882	150 208	25 307	175 515	34 267	11 847
Amboina *b*)	1880	130 078	6 445	137 393	10 457	9 617
	1881	58 030	10 596	69 232	10 188	5 019
Banda *b*)	1880	28 558	„	28 558	10 303	1 999
	1881	38 488	„	38 488	9 880	2 790
Te zamen	1880	f 5 057 286	f 755 078	f 5 812 364	f 417 403	f 406 865
	1881	5 335 848	470 713	5 806 561	432 053	420 072
	1882	5 434 536	540 784	5 981 320	406 332	403 737

a) Hierbij is op te merken dat elke weeskamer, die van een zustercollege kapitalen ter uitzetting ontvangt, de daarmede gekweekte rente verantwoordt alsof die verkregen was van eigen kapitalen.

b) Met 1 Juli 1882 werden de weeskamers te Amboina en Banda opgeheven en hare functiën overgedragen aan de weeskamer te Makasser (Indisch Staatsblad 1882 n°. 74).

G. Algemeene Rekenkamer en Comptabiliteit.

§ 1. *Algemeene Rekenkamer.*

Nadat door de Algemeene Rekenkamer van Nederlandsch-Indië bij herhaling de aandacht der Regeering gevestigd was geworden op het bezwaar hetwelk ondervonden werd van de bepaling in art. 60 der comptabiliteitswet (Indisch Staatsblad 1864 n°. 106), dat eerst bij tijdelijke ontstentenis van méér dan één lid een plaatsvervanger mocht worden aangewezen, (terwijl bij tijdelijke ontstentenis van slechts één lid ingevolge art. 9 van de instructie der Kamer — Indisch Staatsblad 1866 n°. 158 — de voorzitter als lid bij een der tafels moest optreden), is genoemd art. 60 bij de wet van 30 December 1882 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 33) in dien zin gewijzigd, dat de Gouverneur-Generaal reeds bij tijdelijke ontstentenis van één lid een plaatsvervanger kan benoemen. Is het te voorzien dat de tijdelijke ontstentenis langer dan zes maanden zal duren, (bijvoorbeeld in het geval dat het ontvallende lid een buitenlandsch verlof heeft verkregen,) dan moet de Gouverneur-Generaal voor de benoeming van den plaatsvervanger eene aanbeveling van den Raad van Indië vragen en dan moet hij de benoeming aan 's Konings bekrachtiging onderwerpen.

Ingevolge de oude bepalingen moest de voorzitter der Rekenkamer nagenoeg gedurende het geheele jaar 1882 bij eene der tafels het werk van een lid verrichten, dewijl — zooals in het vorig verslag vermeld werd — eerst door het buitenlandsch verlof van het lid TEUPKEN, en vervolgens, nadat deze overleden en de Rekenkamer weder voltallig gemaakt was, door het buitenlandsch verlof van het lid VAN DORSSER, bijna voortdurend eene tijdelijke ontstentenis van één lid bestond. In het laatst van Augustus werd echter aan den voorzitter zelf een binnenlandsch verlof voor twee maanden tot herstel van gezondheid verleend, zoodat het oudste lid, de Heer C. DE WAAL, tijdelijk als voorzitter moest optreden (ingevolge art. 6 der instructie van de Rekenkamer, dat sedert gewijzigd is, zooals straks blijken zal). Toen was derhalve méér dan één lid tijdelijk afwezig, en kon een plaatsvervanger worden aangewezen. De Gouverneur-Generaal bestemde daartoe den secretaris van het college, den Heer H. VAN ALPHEN. Kort nadat de voorzitter zijne werkzaamheden weder had opgevat, werd de Heer DE WAAL ziek. Op nieuw werd de secretaris tot tijdelijk lid benoemd, doch betrekkelijk spoedig kon het genoemde oudste lid zijne functiën weder aanvaarden.

Zoodra de wet van 30 December (tot wier afkondiging de Indische Regeering langs telegraphischen weg in staat werd gesteld) er vrijheid toe had gegeven, benoemde de Gouverneur-Generaal, na overleg met den Raad van Indië, een tijdelijk lid in de plaats van het lid VAN DORSSER, die gerekend kon worden binnen zes maanden nog niet van zijn buitenlandsch verlof te zullen zijn teruggekeerd. De keuze viel op den Heer W. VAN DER PIJL, referendaris bij het departement van financiën, wiens benoeming sedert door den Koning is bekrachtigd. Nauwelijks had deze voorziening plaats gevonden, of het lid DE WAAL werd andermaal door ongesteldheid verhinderd zijne werkzaamheden te vervullen. Hij verkreeg binnenlandsch verlof voor den tijd van drie maanden en de secretaris werd nogmaals met het tijdelijk lidmaatschap belast. Sedert heeft de heer DE WAAL een eervol ontslag wegens ziekte verzocht, dat hem met ingang van 6 Juli verleend is (Koninklijk besluit dd. 1 Juni 1883 n°. 21). De benoeming van zijn opvolger had tijdens de samenstelling van dit gedeelte van het verslag nog niet plaats gevonden.

De in 't vorig verslag aangekondigde wijziging van eenige bepalingen der instructie voor de Rekenkamer kwam in het laatst van 1882 (Indisch Staatsblad n°. 264) tot stand. In de eerste plaats werd daardoor een einde gemaakt aan de vroeger door de meerderheid van het college gehuldigde opvatting, dat het toezicht op en de verantwoordelijkheid voor den gang der werkzaamheden bij de bureaux volgens de instructie uitsluitend bij den voorzitter moesten berusten. Immers is nu uitdrukkelijk aan de *leden* het houden van een *persoonlijk toezicht* op de werkzaamheden in de bureaux tot taak gesteld, en de regeling van dit toezicht is aan den voorzitter opgedragen [1]). Verder is bepaald dat de voorzitter jaarlijks of zoo noodig tusschentijds de leden bij de verschillende tafels indeelt. Op deze wijze kan beter can bij de tot dusver gebruikelijke indeeling volgens een rooster partij worden getrokken van de bijzondere kennis of ondervinding in vroegere betrekkingen door eenig lid opgedaan. In de derde plaats is aan den voorzitter de verplichting opgelegd om, wanneer hij oordeelt dat de artt. 53 of 54 der comptabiliteitswet, zooals zij luiden ingevolge de wet van 23 April 1880 (Indisch Staatsblad n°. 116), op eenig lid behooren te worden toegepast, hiervan onverwijld kennis te geven aan den Gouverneur-Generaal en dezen ter zake de noodige inlichtingen te verschaffen. Met het oog op de uitbreiding welke de verantwoordelijkheid van den voorzitter heeft ondergaan, is wijders het hooger reeds aangehaalde art. 6 van de instructie in dien zin gewijzigd, dat bij tijdelijke ontstentenis van den voorzitter door den Gouverneur-Generaal wordt bepaald welk lid als waarnemend voorzitter zal optreden, en dat slechts in afwachting van die beslissing het voorzitterschap wordt waargenomen door het oudste lid naar volgorde van benoeming. Ten slotte is nog eenige vereenvoudiging gebracht in de voorschriften omtrent het onderteekenen van de stukken en formulieren die van de tafels uitgaan.

Met betrekking tot de bijwerking van den achterstand bij de Rekenkamer volgen hier eenige opgaven, als een vervolg op het ter zake voorkomende in het vorig verslag. Als achterstallig alleen in rekening brengende de stukken die betrekking hebben op de dienstjaren voorafgaande aan dat bij welks einde men den omvang van den achterstand nagaat, kon men zeggen dat de achterstand in de afdoening van de verantwoordingen van het geldelijk beheer, afdeeling »*Ontvangsten*", bij het einde van 1881 ongeveer twee jaren, en bij het einde van 1882 ongeveer 20 maanden, — die in de afdoening van de verantwoordingen van het materieel beheer bij het einde vaa 1881 één jaar, en bij het einde van 1882 niet meer dan een half jaar bedroeg. De achterstand in de examinatie der *uitgaven* was bij het einde van 1882, evenals een jaar te voren, op ongeveer zes maanden te stellen. Deze uitkomsten zijn, in verband met de voortdurende uitzetting van de werkzaamheden bij de Rekenkamer (verg. vorig verslag), niet verkregen kunnen worden dan door de uiterste krachtsinspanning en een voortdurend streng toezicht op den arbeid van het personeel.

Gedurende 1883 zullen de werkzaamheden, verbonden aan de behandeling van de begrootingsrekeningen over 1874, 1875 en 1876, waarvan de eerste in het begin van April jl. bij de Rekenkamer is overgebracht, niet nalaten een ongunstigen invloed uit te oefenen op de opruiming van den achterstand. Die werkzaamheden toch zijn van niet onbelangrijken omvang, vooral in verband met den minder bevredigenden toestand waarin verschillende registers over genoemde jaren verkeeren.

§ 2. *Comptabiliteit.*

In Juli 1882 vestigde de Rekenkamer de aandacht van den Gouverneur-Generaal op de omstandigheid dat voortaan, te beginnen met haar verslag over het dienstjaar 1874, als een gevolg van de met dat jaar ingevoerde nieuwe comptabiliteits-voorschriften, niet meer zouden te wachten zijn de bij de voorgaande begrootingsrekeningen harerzijds ingediende opgaven betreffende de op 31 December van het betrokken dienstjaar nog openstaande restantvorderingen. Daar het, tot behoud van een overzicht omtrent de behoorlijke invordering en verantwoording van het aan den lande verschuldigde, wenschelijk moest worden geacht dat de bedoelde opgaven ook verder werden verstrekt, is in September 1882 aan de verschillende departementen opgedragen om te zorgen dat de begrootingsrekeningen van 1874 af hunnerzijds met opgaven als de bedoelde worden aangevuld.

In de behoefte aan eene afzonderlijke — zoowel voor Europeanen als voor inlanders en vreemde oosterlingen gelijkelijk werkende — regeling ten aanzien der verjaring van vorderingen uit belasting-verordeningen voortspruitende werd voor zooveel noodig voorzien bij Koninklijk besluit van 31 Augustus 1882 n°. 21 (Indisch Staatsblad n°. 280). Deze speciale regeling geldt alleen voor zoodanige belastingen als begrepen zijn in kohieren, leggers, registers of staten, en dan nog slechts voor zoover de belastingverordeningen zelve de verjaring niet anders regelen.

Evenals in 1879 (Indisch Staatsblad n°. 295) met betrekking tot het departement van oorlog, zijn in Maart jl. (Indisch Staatsblad 1883 n°. 83) ook voor het departement der marine bepalingen vastgesteld, regelende de afschrijving van vorderingen die niet zijn te innen. (Bij Indisch Staatsblad 1876 n°. 169 was dit onderwerp reeds voor de burgerlijke departementen geregeld.)

Zonder te kort te doen aan de algemeene — bij ordonnantie vastgestelde — bepalingen omtrent het beheer van het materieel, in 's lands magazijnen en andere bewaarplaatsen voorhanden, (zie o. a. Indisch Staatsblad 1866 n°. 151 en de latere wijzigingen en aanvullingen), werden bij een gouvernementsbesluit dd. 11 Juni 1882 (Indisch Staatsblad n°. 161) de uitgewerkte regelen en voorschriften, die tot dusver ter zake bij het legerbestuur gegolden hadden, door nieuwe bepalingen en modellen vervangen. Het ligt in de bedoeling ook voor de overige departementen van algemeen bestuur eene volledige instructie voor het materieel beheer in het leven te roepen, en wel één voor de departementen van burgerlijk bestuur, en één afzonderlijk voor

[1]) In verband hiermede heeft de Rekenkamer bij een (door den Gouverneur-Generaal bekrachtigd) besluit dd. 23 December 1882 haar reglement van orde aangevuld. Daarin is nu bepaald dat de voorzitter aan elk lid een bepaald bureau aanwijst, terwijl voorts het door de leden uit te oefenen persoonlijk toezicht op de bureauwerkzaamheden in bijzonderheden is omschreven.

het departement der marine. In Januari jl. is aan den raad van directeuren en aan den commandant der zeemacht opgedragen ter zake de noodige voorstellen te ontwerpen.

Ten vervolge op eene in 1876 aan de hoofden van gewestelijk bestuur gerichte aanschrijving (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3113) werd bij eene kabinetscirculaire van 7 Mei 1883 door den Gouverneur-Generaal de aansporing herhaald dat de civiele administratie zich met de noodige voortvarendheid en zorgvuldigheid kwijte van de voorloopige examinatie en verdere behandeling van vorderingen ten laste van den lande, opdat aannemers en leveranciers niet langer dan noodig is op de hun toekomende gelden behoeven te wachten. Alle stukken ter zake van vorderingen op den lande zouden als *spoedzaken* moeten worden aangemerkt. Voor de richtige afdoening van een en ander werden in de eerste plaats de gewestelijke secretarissen verantwoordelijk gesteld.

H. Algemeen burgerlijk beheer.

Onder de hoofden der departementen van algemeen bestuur vond in 1882 geen andere mutatie plaats dan de reeds in 't vorig verslag (blz. 64) vermelde optreding van een nieuwen directeur van binnenlandsch bestuur. In Mei jl. vertrok ook de directeur van financiën, de Heer L. J. J. Michielsen, wegens ziekte met verlof naar Europa, in wiens plaats, met ingang van den 4den van genoemde maand, een der inspecteurs van financiën — mr. H. A. de Groot — werd benoemd.

De attributen der verschillende departementen bleven onveranderd. Waar zonder nadeel voor den dienst, door vereenvoudiging in de administratieve voorschriften, besparing van schrijfwerk kon worden verkregen, werd de gelegenheid daartoe ook nu weder niet ongebruikt gelaten.

Omtrent het archiefwezen valt aan te teekenen dat in 1882 in Indië het licht zag een »Inventaris van 's lands archief te Batavia (1602-1816)", bewerkt door den met de ordening dier oude bescheiden tijdelijk belasten hoofdambtenaar op non-activiteit mr. J. A. van der Chijs. Van dit werk zijn exemplaren in den handel gebracht en ook verstrekt aan onderscheidene provinciale en andere openbare boekerijen hier te lande. Inmiddels heeft genoemde hoofdambtenaar een aanvang gemaakt met de samenstelling van een vervolg-inventaris, waarin alles wordt opgenomen wat na de uitgave van den inventaris aan het archief is toegevoegd. Onder anderen werd van 's Rijks archief te 's-Gravenhage een aantal stukken ontvangen, waardoor het archief van de vroegere schepenen-bank te Batavia zooveel mogelijk gecompleteerd is; ook zijn de oude archieven van de Gereformeerde en Luthersche gemeenten te dier plaatse naar Indië teruggekeerd. Enkele particulieren verrijkten het oude archief door geschenken. Ook maakt men meer en meer gebruik van de gelegenheid om het te raadplegen.

Bij een besluit van 3 Juni 1882 werd door den Gouverneur-Generaal eens voor al bepaald door wie, en in welke gevallen, zonder machtiging van de Regeering voortaan de opruiming zal kunnen worden bevolen van waardelooze administratieve bescheiden. De bedoelde bevoegdheid is bij dat besluit verleend aan de chefs der departementen van algemeen bestuur, ook voor de administratiën onder hun departement ressorteerende, uitsluitend echter voor zooveel betreft *overtollige* bescheiden, en, ingeval zij betrekking hebben tot geldelijke aangelegenheden, onder voorwaarde dat de Rekenkamer verklaard hebbe zich tegen de vernietiging niet te verzetten. Bij den dienst der staatsspoorwegen moet bovendien eene uitzondering worden gemaakt ten aanzien van boeken, brieven en registers welke vallen in de omschrijving van de artt. 6, 7 en 8 van het Indisch Wetboek van Koophandel, of die, ingeval van twijfel daaromtrent, door den Gouverneur-Generaal, na het advies van de Rekenkamer te hebben ingewonnen, worden verklaard in die omschrijving te zijn begrepen.

J. Departement van binnenlandsch bestuur.

I. Gewestelijk en plaatselijk bestuur; politie.

§ 1. *Europeesch bestuur.*

Zooals reeds op blz. 66 van het vorig verslag is medegedeeld, werd in den loop van 1882, door de opheffing van de residentie Banjoewangi en de indeeling daarvan bij het gewest Bezoeki als eene afzonderlijke afdeeling onder het bestuur van een adsistent-resident (Indisch Staatsblad 1882 n°. 123), het aantal hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura van 23 tot 22 teruggebracht.

In het getal adsistent-residenten bracht de maatregel geen verandering, doordien op Bali en Lombok het ambt van adsistent-resident (te Boeleleng), waarin steeds uit het kader voor Java en Madura voorzien werd, kwam te vervallen, zoodat de plaatsing van een adsistent-resident in de nieuwe afdeeling Banjoewangi op Java tot geen uitbreiding behoefde te leiden.

Het aantal hoofden van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen werd, door de verheffing van Bali en Lombok tot eene afzonderlijke residentie, met één vermeerderd en derhalve van 18 op 19 gebracht, hieronder begrepen de aan den gouverneur van Sumatra's Westkust ondergeschikte residenten van de Padangsche Bovenlanden en Tapanoli.

In de formatie der controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura kwam, na de daarin bij Indisch Staatsblad 1882 n°s. 51 en 124 gebrachte wijzigingen (zie vorig verslag blz. 66), gedurende het afgeloopen jaar geen verdere verandering, zoodat zij op het einde van 1882 bestond uit 101 controleurs, waarvan 40 van de 1ste en 61 van de 2de klasse, benevens 49 adspirant-controleurs. Het aantal controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen werd, zooals in 't vorig verslag mede reeds is vermeld, in den loop van 1882 (Indisch Staatsblad n°s. 37 en 124) vermeerderd met 4 controleurs der 1ste en 6 [1]) controleurs der 2de klasse, terwijl nog bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 344 ten behoeve van de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (speciaal voor de gouvernementsvestiging aan de Tawau-rivier in de St. Lucia-baai) 1 controleur der 1ste klasse en voor de residentie Menado (ten behoeve van de Sangi- en Talaut-eilanden) 1 controleur der 2de klasse werden in dienst gesteld. Op 31 December 1882 bestond dientengevolge de formatie der controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen [2]) uit 56 controleurs der 1ste en 74 der 2de klasse, terwijl het aantal adspirant-controleurs (na de in noot 1 hieronder bedoelde vermindering) 24 bedroeg.

Uit het volgende overzicht kan blijken hoeveel vaste controleursplaatsen op gemeld tijdstip door controleurs der eerste en der tweede klasse waren ingenomen en over hoeveel adspirant-controleurs in elk gewest werd beschikt.

GEWESTEN.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
Java en Madura.				
Bantam	3	1	2	6
Batavia	„	„	1	1
Krawang	„	2	„	2
Preanger regentschappen	1	10	8	19
Cheribon	2	5	3	10
Tagal	2	4	1	7
Pekalongan	2	2	2	6
Samarang	4	4	4	12
Japara	2	2	1	5
Rembang	1	3	2	6
Soerabaija	4	5	4	13
Pasoeroean	5	5	3	13
Probolinggo	1	3	3	7
Bezoeki	1	4	3	8
Banjoemas	„	3	4	7
Bagelen	2	2	2	6
Kadoe	1	2	1	4
Madioen	4	2	3	9
Kediri	2	4	1	7
Madura	„	1	1	2
In dienst	37	64	49	150
	101			
Gewone formatie	40	61	49	150
	101			

[1]) Na aftrekking van de 3 controleursplaatsen 2de klasse die (evenals ook 1 plaats van adspirant-controleur) in de residentie Amboina werden opgeheven.

[2]) Vermits in de twee bij het laatst aangehaald Staatsblad organiek ingestelde controleurs-plaatsen reeds op tijdelijken voet was voorzien, is hier — in navolging van de Indische opgaven voor dit verslag — aangenomen dat beide titularissen reeds op 31 December 1882 in de formatie waren opgenomen, ofschoon zulks, in verband met de Indische begrooting, eerst met 1 Januari 1883 het geval werd.

GEWESTEN.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust	18	15	4	37
Benkoelen	4	4	3	11
Lampongsche districten	3	3	2	8
Palembang	5	10	4	19
Sumatra's Oostkust	4	6	1	11
Atjeh	3	6	,,	9
Riouw	2	2	1	5
Westerafdeeling van Borneo	2	7	3	12
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	7	4	,,	11
Celebes en onderhoorigheden	2	9	a) 3	14
Menado	4	4	2	10
Amboina	2	,,	,,	2
Timor	,,	1	,,	1
Bali en Lombok	,,	3	a) 1	4
In dienst	56	74	24	154
	130			
Gewone formatie	56	74	24	154
	130			

a) Een van de 4 in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden bescheiden adspirant-controleurs was tijdelijk ter beschikking gesteld van den resident van Bali en Lombok.

Evenals in het voorafgegane jaar waren gedurende 1882 wederom verscheidene controleurs en adspirant-controleurs boven de formatie in dienst. Hun aantal op 31 December van laatstgenoemd jaar is in den volgenden staat gespecificeerd.

WERKZAAM GESTELD:	Afkomstig van het kader voor Java en Madura.				Afkomstig van het kader voor de buitenbezittingen.			
	Controleurs 1ste klasse	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.	Controleurs 1ste klasse.	Controleurs 2de klasse.	Adspirant-controleurs.	Te zamen.
als tijdelijk leeraar aan de landbouwschool te Buitenzorg.	1	,,	,,	1	1	,,	,,	1
in West-Java (in verband met de maatregelen tot beteugeling van de veeziekte)	2	12	12	26	,,	,,	,,	,,
in de residentie Madura (in verband met de voorgenomen invoering van 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur in de regentschappen Sumanap en Bangkallan)	2	3	,,	5	,,	,,	,,	,,
in de residentie Palembang (voor Djambi)	,,	,,	,,	,,	1	,,	,,	1
in de residentie Menado (in het belang van de koffiecultuur in de Minahassa)	2	1	,,	3	,,	,,	,,	,,
in de residentie Ternate	,,	,,	,,	,,	1	,,	,,	1
in de residentie Bali en Lombok	,,	1	,,	1	,,	,,	,,	,,
	7	17	12	36	3	,,	,,	3

Zooals uit de mededeelingen in § 4 (zie lager blz. 68 en 69) nader blijken zal, is ook in den aanvang van 1883 het personeel bij het Europeesch binnenlandsch bestuur weder vermeerderd, en wel:

op Java en Madura met 2 adsistent-residenten (in de residentiën Bezoeki en Kediri), met 1 controleur 2de klasse (in Probolinggo) en met 1 adspirant-controleur (in Kediri);

in de buitenbezittingen met 1 adsistent-resident (in de residentie Westerafdeeling van Borneo) en met 1 controleur 1ste klasse (in het gouvernement Sumatra's Westkust).

Voorloopig, d. i. geheel op tijdelijken voet, werden voorts in den aanvang van 1883 nog ingesteld: eene controleursplaats der 2de klasse in het landschap Poeloe Lawan (residentie Sumatra's Oostkust) en eene der 1ste klasse op het eiland Batjan (residentie Ternate). In eerstgemeld landschap werd aan den controleur o. a. opgedragen het beheer der voor gouvernementsrekening overgenomen heffing van in- en uitvoerrechten (verg. blz. 11 hiervóór). Op Batjan vorderden de toegenomen bestuursbemoeienissen, in verband met het optreden van de Batjan-maatschappij, althans voor het oogenblik, de aanwezigheid van een ambtenaar van hooger standpunt dan er tot dusver, met den rang van posthouder, bescheiden was. Zoowel de controleur van Poeloe Lawan als die van Batjan zijn boven de formatie in dienst gesteld.

In Mei jl. is het gevoelen van de Indische Regeering gevraagd nopens het dezerzijds voorgestane denkbeeld om ten aanzien van de controleurs bij het binnenlandsch bestuur weder de vroegere organisatie in het leven te roepen, volgens welke zij in drie in plaats van in twee klassen verdeeld waren, een maatregel die natuurlijk slechts geleidelijk, naarmate er nieuwe controleurs worden aangesteld, zou behooren te worden ingevoerd. In verband met dit onderwerp is de Gouverneur-Generaal tevens op de wenschelijkheid gewezen dat streng worde vastgehouden aan den regel om de controleurs niet dan hoog noodig te verplaatsen, opdat hun de gelegenheid worde gelaten om zich in de streek waar zij zich bevinden met de toestanden van land en volk beter bekend te maken.

Zooals bekend is, werden sedert 1878 de voor het binnenlandsch bestuur bestemde ambtenaren vóór de aanvaarding van hun werkkring in de bestuursafdeelingen eenigen tijd te Buitenzorg aangehouden ten einde bij de landbouwschool aldaar en in den daarbij behoorenden cultuurtuin gedurende een halfjaarlijkschen cursus theoretisch en aanschouwelijk onderricht te genieten in landbouw- en cultuurzaken, eene opleiding waarvan zij, naar men meende, veel nut zouden ondervinden bij hunne latere bemoeiingen op het gebied der volks- en gouvernementscultures. Deze maatregel heeft echter met den cursus 1881/82 een einde genomen. Van lieverlede toch was de overtuiging verkregen, — zelfs na toepassing gedurende de laatste twee jaren van een gewijzigd leerplan van zóó practischen aard als de omstandigheden te Buitenzorg toelieten, — dat het nut van dergelijke voorafgaande opleiding zeer twijfelachtig was, en dat het voor de vorming van de jeugdige ambtenaren beter zou zijn wanneer zij hunne eerste practische kennis van landbouw- en cultuurzaken opdeden in de volle uitoefening van hunne beroepsbezigheden, onder leiding van oudere ambtenaren met ruime ondervinding bedeeld.

§ 2. *Inlandsch bestuur en politie.*

Na de reeds in 't vorig verslag besproken wijzigingen onderging de indeeling der districten en onderdistricten op Java in 1882 en in het begin van 1883 nog de volgende veranderingen. In Bantam werden 4, in Pasoeroean 7, in Probolinggo 6, in Banjoemas 5, in Kadoe 8, in Madioen 3 en in Kediri 14 nieuwe onderdistricten ingesteld. In Pasoeroean en Madioen kwam, ter gelegenheid van de instelling van nieuwe onderdistricten, ook wijziging in het aantal districten, dat in eerstgemeld gewest met één, Toereu genaamd, vermeerderd, doch in Madioen met twee verminderd werd, vermits aldaar de districten Boeloe, Poerwodadi en Panggoel kwamen te vervallen, tegen instelling van het nieuwe district Tegalombo. In Kediri werden 2 nieuwe districten (Ngrajoen en Panggoel) gevormd, doch te gelijk 2 andere (Godean en Goenoenglor) opgeheven. Verder kwam eene nieuwe administratieve indeeling tot stand in de Preanger regentschappen en Krawang, welke echter evenmin in het aantal districten als in dat der onderdistricten verandering bracht. Alleen werd in de Preanger regentschappen de naam van het district Selatjaoe veranderd in dien van Soekaradja, terwijl aan die onderdistricten welke er door de districtshoofden zelven worden bestuurd, en als zoodanig schier allen door den inlandschen term » pakemitan " of » nagri " werden aangeduid, een eigen naam gegeven werd. In die gewesten waar, blijkens het straks gezegde, het aantal onderdistrictshoofden eene uitbreiding onderging, werd dientengevolge gelegenheid gevonden om, evenals sedert kort (verg. vorig verslag blz. 66) reeds in drie andere residentiën was geschied, het personeel der koffiemantri's buiten dienst te stellen en alzoo het dagelijksch inlandsch toezicht op de koffiecultuur te doen overgaan op het besturend inlandsch personeel. In verband met den bijzonderen toestand dier cultuur in Pasoeroean bleven dáár evenwel de koffiemantri's behouden

en werd hun getal nog met één vermeerderd. Daarentegen werd ook in Krawang het ambt van koffiemantri opgeheven, niettegenstaande de reorganisatie van het districtsbestuur aldaar in de getalsterkte van het besturend inlandsch personeel geen verandering te weeg bracht. Verder ging de maatregel gepaard: in Probolinggo met eene vermeerdering en in Pasoeroean met eene vermindering van het aantal mantri's voor het toezicht op de waterverdeeling en voor de opneming en meting der velden. In laatstgemelde residentie werd hun getal van 37 tot 27 teruggebracht en in Probolinggo vermeerderd van 17 tot 19. Voor de laatstbedoelde categorie van mantri's werd voorts bij de nieuwe regelingen één en dezelfde bezoldiging (f 30 's maands) aangenomen, met bepaling dat zij, die een hooger traktement genoten, dit behielden zoolang zij in dienst bleven. In Kadoe werden nog een 4tal beambten beneden den rang van mantri bij de waterleidingen geplaatst, namelijk 2 sluiswachters en 2 mata-mata's. Ook werd in de opklimming van de onderdistrictshoofden (adsistent-wedono's) tot eene hoogere klasse meer regelmaat gebracht. Wel bleef de verdeeling in twee klassen gehandhaafd, maar als regel (slechts geleidelijk, naarmate er plaatsen van adsistent-wedono's 1ste klasse openvallen, in toepassing te brengen) werd aangenomen dat in elk der genoemde gewesten het één derde gedeelte der onderdistrictshoofden zal behooren tot de 1ste klasse (op f 100 's maands) en de overige twee derde gedeelten tot de 2de klasse (op f 65 's maands). Lijsten van de tegenwoordige indeeling in districten en onderdistricten en gedetailleerde opgaven betreffende de veranderingen in de organisatie van het inlandsch personeel vindt men voor Probolinggo, de Preanger regentschappen, Bantam en Krawang in Indisch Staatsblad 1882 nos. 205 en 207, 252/253, 265/266 en 283/284; voor Madioen en Kediri in Indisch Staatsblad 1883 nos. 20/21 en voor Banjoemas, Pasoeroean en Kadoe in Indisch Staatsblad 1883 nos. 112/113, 119/120 en 140/141. Wat betreft de verlegging van de standplaats voor een onderdistrictshoofd in Bantam zie men nog Indisch Staatsblad 1882 n°. 258.

Evenals in vorige jaren had ook in 1882 in verschillende gewesten op Java weder geheele dan wel gedeeltelijke splitsing of vereeniging van dessa's plaats. Waar tusschen de meerderheid der dessagenooten en de besturende ambtenaren omtrent de wenschelijk geoordeelde verandering verschil van gevoelen bestond, werd de beslissing van den Gouverneur-Generaal ingeroepen.

In welke gewesten en in hoeveel gevallen hetzij door den Gouverneur-Generaal, hetzij door de hoofden van gewestelijk bestuur, beslissingen werden genomen aangaande samenvoeging of splitsing van dessa's kan blijken uit het volgende overzicht.

GEWESTEN.	Aantal gevallen waarin door den Gouverneur-Generaal eene beslissing werd genomen aangaande		Aantal gevallen waarin door den betrokken resident eene beslissing werd genomen aangaande		TOTAAL.	
	samenvoeging van dessa's.	splitsing van dessa's.	samenvoeging van dessa's.	splitsing van dessa's.	Samenvoeging.	Splitsing.
Bantam	„	„	24	„	24	„
Preangerregentschappen	„	„	6	„	6	„
Tagal	„	„	2	1	2	1
Pekalongan	„	„	18	7	18	7
Samarang	5	„	8	4	13	4
Japara	2	1	5	2	7	3
Rembang	2	„	9	„	11	„
Soerabaija	12	„	2	„	14	„
Pasoeroean	5	„	10	1	15	1
Probolinggo	„	„	„	2	„	2
Bezoeki	„	„	„	1	„	1
Banjoemas	„	„	4	„	4	„
Bagelen	1	„	1	2	2	2
Kadoe	25	6	87	16	112	22
Madioen	2	„	24	„	26	„
Kediri	„	„	16	30	16	30
Totaal	54	7	216	66	270	73

In Riouw werd in April jl. voor onbepaalden tijd een korps gewapende politiedienaren opgericht (1 sergeant, 2 korporaals en 29 manschappen), bestemd om, in plaats van garnizoen, toegevoegd te worden aan den controleur van Indragiri, nu deze, in verband met de sedert 13 Mei jl. opgeheven sluiting van de Indragiri-rivier voor allen in- en uitvoer (verg. blz. 13/14 en 52 hiervóór), het gouvernements-etablissement in gemeld landschap (te Ringat) weder betrokken heeft. Omtrent kleeding en bewapening en omtrent orde en tucht gelden ook voor dit korps de bepalingen van Indisch Staatsblad 1878 n°. 132 en 1876 n°. 21.

Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag (blz. 67) met betrekking tot de bewapening van het korps gewapende politiedienaren in de afdeeling Groot-Atjeh is aangeteekend, kan thans vermeld worden dat sedert, ingevolge een Indisch besluit dd. 11 December 1881, het geheele korps met het achterlaadgeweer is bewapend. Eenige maanden later (in Juli 1882) is besloten om de gewone politieoppassers der besturende ambtenaren in de Atjehsche onderhoorigheden op gelijke wijze als de gewapende politiedienaren uit te rusten, met dit verschil echter dat hun tromplaadgeweren zijn verstrekt. In een paar hoeloebalangschappen der XXII Moekim (Groot-Atjeh), namelijk in de IX Moekim en de VII Moekim (Baid), werd in Juni 1882, bij eene beschikking van den gouverneur, tijdelijk eene districtspolitie ingesteld. Voor elk dezer hoeloebalangschappen bestaat zij uit 20 personen. Deze met tromplaadgeweren gewapende politiedienaren staan onder de onmiddellijke bevelen der betrokken moekimhoofden en verder onder toezicht van den controleur der onderafdeeling. Zij worden voorloopig bezoldigd uit de in Atjeh geheven en eventueel nog te heffen bangoens en andere boeten.

§ 3. *Bestuur over vreemde oosterlingen.*

Reeds vele jaren geleden waren in Indië overwegingen aanhangig (verg. o. a. het verslag van 1877 blz. 81) over het in 't leven roepen van eene algemeene regeling betreffende de bevoegdheden en verplichtingen van de hoofden der vreemde oosterlingen in de verschillende gewesten en nopens hunne indeeling over de verschillende nederzettingen. Deze voorziening, waarmede eene intrekking van de verouderde instructiën van 1829 (Indisch Staatsblad n°. 10) zou gepaard gaan, zou moeten strekken ter voldoening aan art. 73 van het Regeerings-reglement, welks 2de lid den Gouverneur-Generaal opdraagt te zorgen dat de bedoelde hoofden van de vereischte voorschriften worden voorzien. Eindelijk is in het afgeloopen jaar in deze aangelegenheid eene beslissing genomen. De Gouverneur-Generaal is namelijk tot de overtuiging gekomen dat, ook al zou men de te treffen voorziening alleen tot Java en Madura willen beperken, dit onderwerp niet wel vatbaar is om door eene algemeen verbindende regeling te worden beheerscht, daar de doelmatigheid van elke regeling en de wijze waarop zij zou kunnen werken geheel afhangen van plaatselijke toestanden of beschikbare middelen. Uit dien hoofde is bij Indisch besluit dd. 17 September 1882 n°. 15 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3831) bepaald dat de vaststelling van instructiën voor de hoofden der vreemde oosterlingen voortaan behoort tot de taak van de hoofden van gewestelijk bestuur, die elk voor zijn gewest met de bijzondere toestanden hebben te rade te gaan, hetgeen echter niet wegneemt dat de Regeering de bemoeienis die zij zich tot dusver in deze aangelegenheid heeft voorbehouden — namelijk voor zooveel betreft de aanwijzing van wijken voor vreemde oosterlingen, de vaststelling der formatie van de hoogere hoofden (majoors, kapiteins of luitenants) en de benoeming van dezen — ook verder wenscht te blijven uitoefenen. Voorshands is de bedoelde opdracht alleen gedaan aan de gewestelijke bestuurders op Java en Madura, en zulks met intrekking, te rekenen van 1 Januari 1883 — zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 232 — van de hooger bedoelde instructiën van 1829, die oorspronkelijk bestemd waren om te werken »in en buiten Soerabaija" en bij Indisch Staatsblad 1857 n°. 108 toepasselijk waren verklaard voor de residentie Samarang. Niettemin is bij het aangehaalde besluit van 17 September 1882 tevens aangeteekend dat ook de gewestelijke bestuurders buiten Java en Madura zich bevoegd kunnen rekenen om, daar waar nog geen

bijzondere voorschriften nopens dit onderwerp in werking zijn, de noodige voorzieningen tot stand te brengen met inachtneming van het beginsel aan hunne ambtgenooten op Java en Madura voorgehouden, dat de instructiën voor de hoofden der vreemde oosterlingen niet mogen leiden tot uitbreiding van de politiemacht dier hoofden, en zulks opdat niet worde tekortgedaan aan de politiemacht die, ook in de wijken der vreemde oosterlingen, zij het met medewerking hunner hoofden, door het inlandsch bestuur behoort te kunnen worden uitgeoefend. De wijze waarop de hoofden der vreemde oosterlingen zich van hunne politieplichten hebben te kwijten, zoomede de onderlinge verhouding der hoofden, zullen echter geheel naar plaatselijke omstandigheden zijn te regelen.

Naar aanleiding van de gerezen vraag, of voor alle niet-Chineesche vreemde oosterlingen op dezelfde plaats slechts één wijk behoort te worden aangewezen, dan wel voor elke natie eene afzonderlijke, is bij het besproken besluit van 17 September 1882 tevens tot beginsel aangenomen dat de Regeering deswege in elk bijzonder geval beslist naar gelang der omstandigheden.

In 1882 werden nergens dan in Soerakarta nieuwe nederzettingen van vreemde oosterlingen erkend, en wel uitsluitend van Chineezen (verg. het reeds in 't vorig verslag blz. 67 vermelde Indisch Staatsblad 1882 n°. 112). In den aanvang van 1883 (Indisch Staatsblad n°s. 68 en 133) zijn ook Dobo op het eiland Wammer (residentie Amboina) en Boelekomba in de afdeeling Oosterdistricten van het gouvernement Celebes en onderhoorigheden opgenomen onder de plaatsen waar de vestiging van Chineezen is toegelaten.

Uitbreiding van het Chineesch bestuur, voor zooveel de rangen boven dien van wijkmeester betreft, vond plaats in de afdeelingen Tagal (residentie van dien naam) en Meester-Cornelis (residentie Batavia), respectievelijk met één en met twee luitenants (Indisch Staatsblad 1882 n°. 228 en 1883 n°. 127). In laatstgemelde afdeeling steeg daardoor het aantal Chineesche officieren tot 6 luitenants, in verband waarmede nog bepaald werd dat één hunner voortaan den rang van kapitein zou bekleeden.

De in de afdeeling Boeleleng (residentie Bali en Lombok) gevestigde niet-Balineesche inboorlingen van den Indischen Archipel (Mandhareezen, Boegineezen enz.) werden in September 1882 (Indisch Staatsblad n°. 225) onder een afzonderlijk, uit 's lands kas bezoldigd, hoofd geplaatst, met den titel van poeadoeq, gevestigd te Pabean. Daarentegen werden de Maleiers in de afdeelingen Bangil en Malang (residentie Pasoeroean), die tot dusver als vreemde oosterlingen door eigen hoofden werden bestuurd, bij gelegenheid van het ontslag dier hoofden geplaatst onder het gewone inlandsch bestuur. In Tagal hebben onlangs (Indisch Staatsblad 1883 n°. 151) de ter hoofdplaats gevestigde Arabieren een eigen (onbezoldigd) hoofd gekregen, met den titel van luitenant.

§ 4. *Verdere aanteekeningen betreffende het bestuur en de politie in sommige streken.*

Ter aanvulling van de mededeelingen in de §§ 1 en 2 dezer afdeeling is te dezer plaatse nog het volgende te vermelden.

Batavia. Voor de behoorlijke toepassing van eene door den resident uitgevaardigde keur betreffende het bouwen en sloopen o. a. op de afdeelingshoofdplaatsen Meester-Cornelis, Tangerang en Buitenzorg, bleek het noodig uit te maken tot hoever de grenzen dier plaatsen zich uitstrekten, hetgeen tot dusver nog alleen voor Buitenzorg — echter op onvoldoende wijze — was geschied. De vereischte grensbepaling had plaats bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 173.

Preanger regentschappen. Het in 1870, ter gelegenheid van de hervorming van het stelsel van bestuur in dit gewest, aangenomen beginsel, om de inkomsten van later optredende regenten aldaar geleidelijk in overeenstemming te brengen met de traktementen elders op Java aan de regenten toegekend, heeft laatstelijk voor de vierde maal toepassing gevonden, toen in het regentschap Soemedang een nieuwe regent werd benoemd (Indisch besluit dd. 30 December 1882 n°. 4). Was voor de tegenwoordige regenten van Limbangan, Bandong en Soekapoera, die mede na 1870 waren opgetreden (achtereenvolgens in 1871, 1874 en 1875), een overgang wenschelijk geacht, in dier voege dat hunne inkomsten voorshands nog hooger bleven dan die hunner ambtgenooten in de overige gewesten van Java, thans schenen de aan het opengevallen regentsambt verbonden voordeelen zonder bezwaar al dadelijk tot het normale cijfer te kunnen worden teruggebracht. Aan den nieuwen regent van Soemedang is mitsdien toegelegd een jaarlijksch traktement van f 12 000, benevens de gewone koffiepercenten ($^1/_{12}$ gulden per pikol). Zijn voorganger genoot, behalve eene personeele toelage van f 24 000 's jaars, eene bezoldiging van f 20 000 's jaars, benevens koffiepercenten à f 1 per pikol tot een maximum van f 30 000.

Vermits door eene wijziging in de grensregeling tusschen de regentschappen Tjiandjoer en Bandong, zonder andere belangen te schaden, een einde kon worden gemaakt aan de velerlei nadeelen die verbonden waren aan de groote afstanden waarop een aantal erfpachts-ondernemingen in eerstgemeld regentschap (in het oostelijk gedeelte van het district Djampang-wetan en in het noordoostelijk gedeelte van het district Tjidamar) gelegen waren ten opzichte van de standplaatsen zoowel van het Europeesch als van het districts- en dessabestuur, werd bij Indisch Staatsblad 1883 n°. 146 de streek, waarin zich de bedoelde ondernemingen bevonden, ingedeeld bij de districten Tjisondari en Bandjaran van het regentschap Bandong.

Samarang. De uit twee districten bestaande adsistent-residentie Ambarawa, tot dusver slechts één contrôle-afdeeling vormende met Oenarang als standplaats van den controleur, werd bij Indisch Staatsblad 1883 n°. 154 in twee contrôle-afdeelingen verdeeld. De reeds aldaar bescheiden controleur heeft zijne standplaats behouden, doch zijn werkkring is beperkt geworden tot het district Oenarang, terwijl het district Ambarawa nu eene afzonderlijke contrôle-afdeeling vormt, onder het onmiddellijk toezicht van den adsistent-resident, bijgestaan door een adspirant-controleur.

Probolinggo. Behalve tot de in § 2 vermelde wijziging in de indeeling van het inlandsch (districts-) bestuur, werd in dit gewest achtereenvolgens bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 206 en 1883 n°. 69, hoofdzakelijk in het belang van een beter toezicht op de cultuur-aangelegenheden, ook overgegaan tot de instelling van twee nieuwe contrôle-afdeelingen. In de afdeeling Kraksaän werd namelijk eene contrôle-afdeeling Gading gevormd uit het district van dien naam, tot dusver deel uitmakende van de toen nog uit drie districten bestaande contrôle-afdeeling Kraksaän, en in de afdeeling Probolinggo, tot hiertoe met hare vijf districten één contrôle-afdeeling uitmakende, werden twee dier districten (Tengger en Tongas) tot eene afzonderlijke contrôle-afdeeling Soekapoera samengevoegd. Ook de standplaatsen der beide controleurs, waarvan er één uit de bestaande formatie is kunnen gevonden worden, heeten Gading en Soekapoera.

Bezoeki. Ter verzekering van eene betere uitoefening van bestuur en politie in de uitgestrekte en sterk bevolkte afdeeling Bondowosso is de bestuurstaak aldaar tusschen twee adsistent-residenten verdeeld, in dier voege dat vier van de zeven districten dier afdeeling (Djember, Soekokerto, Tanggoel en Poeger) thans eene afzonderlijke adsistent-residentie Djember uitmaken (Indisch Staatsblad 1883 n°. 17). Het voor de nieuwe afdeeling in dienst gestelde personeel bestaat, behalve uit den adsistent-resident, o. a. uit een patih, ondergeschikt aan den regent van Bondowosso, en het noodige bureau- en oppasserspersoneel (Indisch Staatsblad 1883 n°. 18). De betrekking van controleur van Djember is opgeheven, zijnde de adsistent-resident zelf met het beheer der contrôle-afdeeling belast, bijgestaan door den aldaar reeds bescheiden adspirant-controleur. Het district Soekokerto, vóór de splitsing van de adsistent-residentie Bondowosso ressorteerende onder den controleur van Bondowosso, maakt nu een deel uit van de contrôle-afdeeling Djember.

Soerakarta. Ten einde de taak van den adsistent-resident van Klatten te verlichten, is een stuk van die uitgestrekte afdeeling, namelijk het onder-regentschap Larangan, bij het gebied der hoofdplaats Soerakarta getrokken, welk gebied thans eene vijfde adsistent-residentie uitmaakt.

Door de gelijktijdige indienststelling van een gewestelijken secretaris is de ter hoofdplaats bescheiden adsistent-

resident, behalve van het werk op het residentiebureau, van verschillende bijbetrekkingen ontheven geworden en daardoor in de gelegenheid gesteld om zich, evenals zijne ambtgenooten in de binnenlanden van het gewest, meer in het bijzonder met de politie en justitie bezig te houden (Indisch Staatsblad 1883 n°. 34).

Kediri en *Madioen*. Evenals in Bezoeki (zie hooger) werd ook in Kediri het districtsbestuur gereorganiseerd (verg. § 2) en gelijktijdig eene nieuwe adsistent-residentie ingesteld. Deze nieuwe afdeeling, Trengalek geheeten, werd gevormd uit een deel van de adsistent-residentie Ngrowo en een 5tal onderdistricten van de naburige residentie Madioen. In laatstgenoemd gewest kwam bij deze gelegenheid eene mede reeds in § 2 vermelde nieuwe indeeling van het districtsbestuur tot stand. Ook werd in elk van de beide gewesten het getal contrôle-afdeelingen met één vermeerderd. De formatie der controleurs onderging daardoor echter geen verandering; alleen die der adspirant-controleurs werd met één vermeerderd, uithoofde van de toevoeging van een ambtenaar van dien rang aan den adsistent-resident van Trengalek. Deze maatregelen, nader omschreven in Indisch Staatsblad 1883 n°. 19, 20 en 21, strekten voornamelijk in het belang van de gouvernements-koffiecultuur en, wat de verheffing van Trengalek tot eene afzonderlijke adsistent-residentie betreft, ook in het belang van een beteren gang der bestuurszaken in Kediri.

Madura. Eerst nadat het eerste gedeelte van dit verslag (hoofdstuk **C** § 2) was ter perse gelegd, is hier te lande mededeeling ontvangen van een besluit van de Indische Regeering dd. 24 Mei 1883 n°. 39, waarbij op voorstel van den resident van Madura de invoering van ons rechtstreeksch bestuur in het regentschap Sumanap tot 1 November van dit jaar en in het regentschap Bangkallan tot 1 November 1885 is verdaagd. Het uitstel van vier maanden voor Sumanap werd alleen door overwegingen van administratieve orde gemotiveerd. Het langduriger uitstel voor Bangkallan (waar men de reorganisatie eerst ook nog in 1883 dacht in te voeren) houdt verband met de eigenaardige agrarische toestanden in dit regentschap. Onder het inlandsch régime zijn er namelijk de gronden, waarvan het Gouvernement landrente zal moeten heffen, verhuurd, en de huurtermijnen loopen eerst af met het einde van het Javaansche jaar 1814, overeenkomende met 1 November 1885.

Sumatra's Westkust. Omtrent de uitbreiding die in den laatsten tijd de afdeeling Siboga (residentie Tapanoli) weder heeft ondergaan door de opneming in onzen bestuurskring van onderscheidene Battaksche landschappen is reeds het noodige gezegd op blz. 8 hiervóór. In gemelde afdeeling is thans, gedeeltelijk met wijziging van het gebied der onderafdeeling Silindong, eene nieuwe onderafdeeling Toba gevormd, in verband waarmede het aantal controleurs in dit gewest met één vermeerderd is (Indisch Staatsblad 1883 n°. 39). Bij n°. 37 van gemeld Staatsblad werd in dezelfde afdeeling Siboga ook eenige wijziging gebracht in het gebied van twee andere onderafdeelingen. In het belang van eene betere contrôle zijn namelijk twee koeria's der onderafdeeling Batang Taro-districten ingedeeld bij de onderafdeeling Siboga.

Ten aanzien van de slechts door één ambtenaar bestuurde zeer uitgestrekte afdeeling Padang Lawas, mede in de residentie Tapanoli, valt aan te teekenen dat bij Indisch Staatsblad 1883 n°. 53 de zetel van ons bestuur aldaar verplaatst is van Pertibi, in het centrum der afdeeling, naar de noordelijker gelegen kampong Goenoeng Toewa. Deze verplaatsing werd nuttig geacht omdat de controleur zich dan meer in de nabijheid van de dichtst bevolkte en vruchtbaarste gedeelten der afdeeling zal bevinden, waar hij, inzonderheid ten nutte van de rijst- en koffiecultuur, met meer vrucht dan te Pertibi zal kunnen werkzaam zijn, terwijl Goenoeng Toewa toch niet zóóver van de zuidelijke, minder bevolkte streken der afdeeling gelegen is dat hierin overwegend bezwaar kan gelegen zijn.

In de Padangsche Benedenlanden werden op 30 Maart jl., ter opvolging van het bepaalde bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 132, aan de onderafdeeling Rau, Loeboe Sikaping en Panti der afdeeling Aijer Bangies en Rau toegevoegd de Maleische landschappen Mapat Toenggoel en Moeara Soengei Lolo VI Kotta. Op blz. 9 van dit verslag kon die eerst onlangs hier te lande bekend geworden inlijving nog slechts als aanstaande worden voorgesteld.

Sumatra's Oostkust. In sommige der inlandsche staten van dit gewest, waar nevens den radja of soetan ook een radja moeda (rijksbestierder) eene plaats onder het hoogste inlandsch bestuur inneemt, leidt de hieruit voortvloeiende gezagsverdeeling vaak tot oneenigheden en tot belemmering in de afdoening van zaken. Uit dien hoofde heeft de Indische Regeering, naar aanleiding van een voorstel van den resident, bij een besluit van 6 Maart 1883 n°. 26 zich in beginsel verklaard ten gunste eener opheffing van het ambt van radja moeda, met bepaling echter dat de opheffing slechts zal plaats vinden wanneer de hoofden dit wenschen.

Over de tijdelijke plaatsing van een controleur in Poeloe Luwan is reeds gehandeld in § 1 dezer afdeeling. In § 5 zal blijken welke maatregelen getroffen zijn om de besturende ambtenaren ter Oostkust van Sumatra in de gelegenheid te stellen zich gemakkelijker te water te kunnen verplaatsen.

Atjeh en onderhoorigheden. Korten tijd vóór dat het bestuur van dit gewest in andere handen overging (verg. blz. 25 hiervóór), was achtereenvolgens den adsistent-resident van Groot-Atjeh en den te zijner vervanging aangewezen controleur wegens ziekte verlof naar Europa verleend moeten worden. Zonder de belangen van den dienst te schaden, kon de Indische Regeering geen van de in het gewest bescheiden ambtenaren naar Kotta-Radja verplaatsen, en daar het zeer wenschelijk voorkwam den nieuwen gouverneur te doen bijstaan door eenen met het verloop der geschiedenis onzer vestiging in Atjeh en met de personen en toestanden aldaar grondig bekenden ambtenaar, heeft de Gouverneur-Generaal bij besluit van 4 Maart 1883 n°. 1, met afwijking van de organisatie in Indisch Staatsblad 1881 n°. 79, den toenmaligen 1sten gouvernements-secretaris, die eenige jaren geleden als adsistent-resident in Atjeh gediend had, tijdelijk — onder toekenning van den rang en titel van resident — ter beschikking van den nieuwen gouverneur gesteld ten behoeve van de Atjehsche zaken in het algemeen en het bestuur der afdeeling Groot-Atjeh in het bijzonder.

Westerafdeeling van Borneo. In de afdeeling Pontianak en ommelanden, tot dusver onder het rechtstreeksch bestuur van den resident, is in den aanvang van 1883 (Indisch Staatsblad n°. 48) een adsistent-resident opgetreden, die, behalve met de dagelijksche zaken, ook belast is geworden met het (tot hiertoe aan den resident opgedragen) voorzitterschap van den landraad en met de functiën van magistraat (verg. blz. 54 hiervóór).

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Over de vestiging van een definitieven, door een controleur der 1ste klasse bezetten, bestuurspost aan de Tawau-rivier bij de noordelijke grens van ons gebied ter Oostkust van Borneo (Indisch Staatsblad 1882 n°. 344) is reeds het noodige gezegd op blz. 16 hiervóór.

Bali en Lombok. In de afdeeling Boeleleng deed zich, reeds kort na de in 't vorig verslag (blz. 70) vermelde reorganisatie, de gelegenheid voor om een paar districten bij andere in te smelten en daardoor het getal van 18 tot 16 terug te brengen (Indisch Staatsblad 1882 n°. 164 en 193).

§ 5. *Bijzondere onderwerpen.*

Gewestelijke vaartuigen. Evenals de Westerafdeeling van Borneo (verg. het verslag van 1881 blz. 71) behoort ook de residentie Sumatra's Oostkust tot die gewesten welke niet naar eisch bestuurd kunnen worden als aan de ambtenaren de middelen ontbreken voor eene snelle communicatie te water. Uit dien hoofde is onlangs besloten tot eene nieuwe verbetering van de organisatie der communicatie-vaartuigen in laatstgenoemde residentie. Waren reeds achtereenvolgens, ingevolge Indisch Staatsblad 1878 n°. 257, 1879 n°. 131 en 1881 n°. 149, een drietal stoombarkassen aangeschaft ten behoeve van de controleurs in Tamiang, Laboean Batoe en Beneden-Langkat, in Februari jl. (Indisch Staatsblad 1883 n°. 70) zijn maatregelen genomen om, tegen inkrimping van het getal zeil- en roeivaartuigen van de gouvernements-marine en van den civielen dienst in dit gewest, in de tweede helft van 1883 aldaar nog een drietal stoomvaartuigen in dienst te stellen, en wel een stoomjacht te Deli en twee stoombarkassen te Bengkalis en

Assahan, welke beide laatsten in afmetingen nagenoeg zullen overeenkomen met de stoombarkas voor Beneden-Langkat, en alzoo grooter zullen zijn dan die indertijd voor Tamiang en Laboean Batoe aangeschaft. Ook in de residentie Riouw zal, voorloopig alleen ten behoeve van de afdeeling Tandjong Pinang, eene stoombarkas van klein charter worden in dienst gesteld, tegen intrekking van twee der tot dusver in de verschillende afdeelingen bescheiden gewestelijke vaartuigen (allen zeilsloepen of inlandsche vaartuigen). Tot de aanschaffing van dit stoomvaartuigje is in Januari jl. machtiging verleend. (Verg. Indisch Staatsblad 1883 n°. 35.) Zooals reeds in hoofdstuk **E** is medegedeeld (zie blz. 49 hiervóór), wordt ook aan de gewestelijke vaartuigen in Atjeh een stoomvaartuig van klein charter (stoomsloep) toegevoegd (Indisch besluit dd. 20 Januari 1883 n°. 3). Zoodra deze stoomsloep, welke speciaal bestemd is voor de politie op de Atjeh-rivier en de daarin uitkomende kanalen en lagunes, in dienst komt, wordt het getal der in Atjeh gestationneerde zeilvaartuigen van de gouvernements-marine (gewapende booten) van 4 tot 2 teruggebracht. Alleen onder de bemanningen van het stoomjacht voor Deli en van de stoomsloep voor Atjeh is een Europeaan begrepen (bij het eerste vaartuig de machinist en bij het tweede de gezagvoerder). De overige boven besproken stoomvaartuigjes worden uitsluitend door inlanders bediend.

Publieke verlichting. In 't vorig verslag (blz. 70) werd gewag gemaakt van eene door de naamlooze vennootschap „Handelsvereeniging Amsterdam" bij de Indische Regeering aanhangig gemaakte aanvraag tot het erlangen van het uitsluitend recht voor de levering van electrisch licht in Nederlandsch-Indië. Bij een Indisch besluit van 17 October 1882 n°. 10 werd het verzoek niet voor inwilliging vatbaar verklaard, daar de Indische Regeering het vooralsnog ongeraden achtte door het verleenen van concessiën te dezer zake zich in eenig opzicht te binden. Kort daarna is de vennootschap op hare aanvraag teruggekomen, zich bereid verklarende om aan de bezwaren, die bij de Regeering tegen den duur of den omvang der verzochte concessie mochten bestaan, tegemoet te komen door het aanbrengen van alle noodig geachte wijzigingen in de vroeger door haar aangeboden voorwaarden. Om deskundigen in de gelegenheid te stellen zich een beter oordeel over de doelmatigheid van electrische verlichting te vormen, gaven de aanvragers het voornemen te kennen om eerlang te Batavia proeven met gloeilampen te nemen. Bij een Indisch besluit dd. 23 Januari 1883 n°. 19 is hierop aan de Handelsvereeniging Amsterdam te kennen gegeven dat de bedoelde aangelegenheid eerst dan weder een punt van overweging bij de Indische Regeering kan uitmaken wanneer de aangekondigde nadere proefnemingen afgeloopen en ten genoegen van deskundigen volkomen geslaagd zullen zijn.

Brandgevaar. In verband met de ondervinding bij den dienst der staatsspoorwegen opgedaan, werden bij ordonnantie van 27 October 1882 (Indisch Staatsblad n°. 263) de bepalingen van 1857 en 1866 betreffende de opschuring van steenkolen in Nederlandsch-Indië eenigszins gewijzigd, met het doel om bij het plaatsen en inrichten van kolenloodsen of stapels meer vrijheid van handelen te laten.

Ten aanzien van de wijze waarop in Nederlandsch-Indië bewaarplaatsen van petroleum of andere licht ontvlambare oliën afgezonderd moeten worden gehouden, werd bij ordonnantie van 22 September 1882 (Indisch Staatsblad n°. 237) eene nieuwe regeling getroffen. Terwijl volgens de voorschriften van 1871 zulke bewaarplaatsen steeds door eene gracht moesten omgeven zijn, is nu bepaald dat ook met een aarden wal kan worden volstaan.

II. Persoonlijke diensten.

§ 1. *Java en Madura.*

Ter verzekering van een behoorlijken aanslag in het hoofdgeld, dat krachtens de ordonnantie van 17 Mei 1882 (Indisch Staatsblad n°. 137) sedert 1 Juli van dat jaar geheven wordt als aequivalent voor de afschaffing van sommige heerendiensten in de gouvernementslanden op Java en Madura (zie vorig verslag blz. 72), is bij Indisch besluit van 11 Juni 1882 n°. 11 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3822) de wijze geregeld waarop de voor den aanslag noodige opneming van het aantal heerendienstplichtigen jaarlijks zal plaats hebben. De opneming geschiedt op den 1sten Januari door eene commissie, bestaande uit het dessahoofd en twee leden van het dessabestuur. Van de uitkomsten der opneming worden, onder toezicht van de districts- of onderdistrictshoofden, staten vervaardigd, welke worden ingediend aan den regent of patch, dan wel aan den controleur, die ze met de vereischte verzamelstaten aan den adsistent-resident of resident doorzendt. De aanslagen worden door den resident vastgesteld op de staten zelf, die tevens als aanslag-kohieren gelden van het door de dessa's op te brengen hoofdgeld.

Voor de tweede helft van 1882 heeft de opneming plaats gehad op den 1sten Juli; de geheele aanslag in het hoofdgeld, f 0,50 voor elken heerendienstplichtige bedragende, beliep over bedoeld halfjaar f 1 162 776.

In het volgende overzicht vindt men voor elk gewest afzonderlijk niet alleen het bedrag van den aanslag vermeld, maar ook de sommen die in genoemd tijdvak besteed zijn ter voorziening in de afgeschafte heerendiensten.

GEWESTEN.	Totaal bedrag van den aanslag in het hoofdgeld over het 2de halfjaar van 1882. a)	In het 2de halfjaar van 1882 werd, ten gevolge van de afschaffing van sommige heerendiensten, uitgegeven aan:								
		collecteloon (8 pct.)	het oprichten, herstellen en onderhouden van districtsgevangenissen, pasangrahans en passantenhuizen.	het bewaken van 's lands pakhuizen.	het bedienen van niet-verpachte overvaarten.	schadeloosstelling aan de inlandsche hoofden voor het gemis van pantjêns.	het overbrengen van brieven.	het leveren van gras voor de paarden der binnenlandsche posterijen.	het vervoeren van gouvernements-reizigers en goederen.	Totaal der uitgaven (behalve die in de voorgaande kolom).
Bantam	f 51 149,50	f 4 091,90	f 51,30	f 240,00	„	f 27 700,00	f 2 745,00	f 2 346,00	Zie volg. bladz.	f 37 174,26
Batavia b)	„	„	„	264,00	„	„	360,00	„		624,00
Krawang	13 279,50	1 062,36	„	„	„	6 000,00	570,00	1 008,00		8 640,36
Transporteeren . .	f 64 429,00	f 5 154,32	f 51,30	f 504,00	„	f 33 700,00	f 3 075,00	f 3 354,00		f 46 438,62

a) Het bedrag van het hoofdgeld over het tweede halfjaar van 1882 zou gelijk moeten zijn aan de *helft* van het totaal der kolommen 2, 3 en 4 vermeld onder II *„Tweede halfjaar"* in het overzicht der verrichte heerendiensten (bijlage K hierachter), na aftrekking van het in die kolommen uitgetrokken cijfer voor Batavia. Het verschil moet worden toegeschreven aan verbeteringen in het aanslagcijfer in verband met juistere gegevens nopens het cijfer der heerendienstplichtigen in sommige gewesten, van welke nadere gegevens echter verzuimd is gebruik te maken bij de indiening van de opgaven voor gemelde bijlage K.

b) In dit gewest — op het domein Bloeboer na geheel uit particuliere landen bestaande — wordt geen hoofdgeld geheven. Het domein Bloeboer toch werd bij de toepassing van de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1882 n°. 137 als een particulier land beschouwd (verg. de noot op blz. 72 van het vorig verslag).

GEWESTEN.	Totaal bedrag van den aanslag in het hoofdgeld over het 2de halfjaar van 1882. c)	In het 2de halfjaar van 1882 werd, ten gevolge van de afschaffing van sommige heerendiensten, uitgegeven aan:							
		collecteloon (8 pct.)	het oprichten, herstellen en onderhouden van districtsgevangenissen, passangrahans en passantenhuizen.	het bewaken van 's lands pakhuizen.	het bedienen van niet-verpachte overvaarten.	schadeloosstelling aan de inlandsche hoofden voor het gemis van pantjèns.	het overbrengen van brieven.	het leveren van gras voor de paarden der binnenlandsche posterijen.	het vervoeren van gouvernements-reizigers en goederen.	TOTAAL der uitgaven (behalve die in de voorgaande kolom).
Per transport . .	f 64 429,00	f 5 154,32	f 51.30	f 504.00	„	f 33 700,00	f 3 675,00	f 3 354,00		f 46 438,62
Preanger regentschappen	163 354,50	8 268.30	„	641,00	f 90,00	67 090,00	5 893,50	2 440,64		84 423,50
Cheribon	130 445,50	10 435,64	1 450,00	900,00	„	34 620,00	4 092,00	7 268,00		58 765,64
Tagal	51 246,50	4 090,72	830,00	816,00	396,00	21 400,00	1 920,00	1 275,12		30 742,84
Pekalongan	33 810,50	2 704,84	107,70	120,00	„	13 920,00	786,00	1 895,40^5		19 593,94^5
Samarang	87 813,00	7 025,04	236,80	180,00	„	33 375,00	2 952,00	2 448,00		46 210,84
Japara	40 742,00	3 739,36	390,00	288,00	„	23 150,00	1 530,00	3 181,31^5		32 278,07^5
Rembang	59 068,50	4 725,48	120,65	„	„	26 600,00	3 310,00	7 300,00		42 146,13
Soerabaija	138 735,00	14 098,80	1 792,52	720,00	„	43 230,00	5 064,00	10 933,40		73 438,72
Pasoeroean	58 352,50	4 668,20	102,50	2 232,00	„	20 720,00	3 648,00	„	d) f 32 500,00	40 370,70
Probolinggo	42 196,50	3 375,72	3 020,00	900,00	„	17 525,00	2 434,00	„		27 254,72
Bezoeki.	41 801,00	3 351,28	28,75	420,00	„	25 975,00	3 606,00	5 561,43		39 002,46
Banjoemas.	54 420,00	4 353,60	195,00	660,00	„	26 760,00	3 300,00	3 743,40		39 072,00
Bagelen	80 367,00	6 909,36	591,16	60,00	„	29 220,00	3 138,00	5 137,97		45 056,49
Kadoe	49 273,00	3 941,84	113,00	2 040,00	„	15 900,00	1 632,00	2 435,60		26 062,44
Madioen	40 692,00	3 975,30	3 684,50	1 392,00	„	32,850,00	3 744,00	5 206,00		50 851,86
Kediri	52 132,00	4 170,56	2 145,00	888,00	„	31 080,00	2 604,06	7 757,44		48 705,06
Madura e).	12 807,50	1 024,60	30,60	264,00	„	5 100,00	210,00	734.25		7 303,45
Te zamen . .	f 1 162 776,00	f 93 022.08	f 14 049,48	f 13 025,00	f 486,00	f 511 305,00	f 54 324,56	f 70 671,97	f 32 500,00	f 757 784,09
Totaal der uitgaven .	790 284,09								f 790 284.09	
Voordeelig verschil .	f 372 491,91									

c) Zie noot a op de voorgaande bladzijde.
d) Dit bedrag is slechts globaal op te geven.
e) De cijfers voor Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.

Met uitzondering van de schadeloosstellingen voor het gemis van pantjèns kunnen de sommen, die in de tweede helft van 1882 besteed zijn ter voorziening in de afgeschafte heerendiensten, voor het vervolg niet als voldoende beschouwd worden om gedurende een half jaar in het gemis dier diensten te voorzien. De regelingen, welke te dien aanzien getroffen zijn, waren toch van zeer voorloopigen aard; de definitieve regelingen zullen ongetwijfeld tot hoogere uitgaven leiden, zooals reeds blijkt ten aanzien van de uitgaven voor de bewaking van 's lands pakhuizen en het overbrengen van brieven, waarvoor definitieve regelingen zijn tot stand gekomen bij de Indische besluiten van 29 April jl. n°. 21 en 5 Mei jl. n°. 1. De kosten voor de bewaking van 's lands pakhuizen, die het volgens bovenstaande overzicht in de tweede helft van 1882 f 13 025 bedroegen, zijn, bij de definitieve regeling, voor 1883 geraamd op f 29 000 dus p. m. f 3000 meer dan wanneer de in 1882 gedane uitgaaf als grondslag der raming ware aangenomen. Het overbrengen van brieven kostte volgens evenbedoeld overzicht gedurende de laatste zes maanden van 1882 f 54 324,56, terwijl het besluit van 5 Mei jl. n°. 1, dat eene districtspost in het leven riep, die kosten voor 1884 op f 128 600 raamt, dus bijna f 20 000 meer dan het dubbele van hetgeen voor het laatste halfjaar 1882 besteed is. Men kan dus veilig aannemen dat het voordeelig verschil tusschen de opbrengst van het hoofdgeld en de uitgaven ter voorziening in de afgeschafte heerendiensten, welk verschil over het laatste halfjaar 1882, blijkens bovenstaand overzicht, f 372 491,91 bedroeg, in volgende jaren veel minder dan het dubbele dier som zal beloopen, maar het zal toch belangrijk genoeg blijven om er op andere wijze in het belang der heerendienstplichtigen partij van te trekken. Op welke wijze dat geschieden zal, maakt bij de Indische Regeering nog een punt van overweging uit.

De definitieve regeling betreffende de bewaking van 's lands pakhuizen stelt als regel voorop dat die bewaking zooveel mogelijk geschiedt door de zorg der plaatselijke politie, zonder dat evenwel van verzwaring der dessadiensten sprake mag zijn. Wanneer voor de bewaking de gewone politiemiddelen ontoereikend zijn, behooren bezoldigde wakers, met vermijding van onnoodige opdrijving van loon, in dienst te worden gesteld tot een getal van hoogstens twee voor elk pakhuis. Pakhuizen, waarvan te voorzien is dat zij langer dan eene maand ledig zullen blijven, worden niet bewaakt gedurende den tijd dat zij ledig zijn. Aan elk der hoofden van gewestelijk bestuur wordt jaarlijks een krediet gegeven ter bestrijding van de kosten van bewaking, welk krediet zonder nadere machtiging niet mag overschreden worden.

De bij het reeds genoemde besluit van 5 Mei jl. n°. 1 (Javasche Courant van 8 Mei 1883) in het leven geroepen districtspost is bestemd voor de geregelde uitwisseling van dienstbrieven tusschen de in de gouvernementslanden bescheiden ambtenaren. Voor eene geregelde bediening door die post komen in aanmerking de trajecten tusschen de hoofdplaats van het gewest en de hoofdplaatsen der bestuurs- en contrôle-afdeelingen, districten en onderdistricten, zonder dat echter meer trajecten worden bediend dan strikt noodzakelijk is, terwijl op trajecten, waar openbare verkeersmiddelen bestaan, daarvan — zooveel eenigszins mogelijk — gebruik moet worden gemaakt. De trajecten tusschen de hoofdplaats van het gewest en de hoofdplaatsen der bestuurs- en contrôle-afdeelingen zoomede der districten worden hoogstens zesmaal, die tusschen de hoofdplaatsen van districten en onderdistricten hoogstens driemaal 's weeks bediend. Verzendingen van en naar plaatsen die niet aan de door de districtspost bediende trajecten gelegen zijn geschieden door middel van gehuurde personen naar en van het naastbijgelegen station der districtspost. Ook voor de uitgaven ten behoeve van dezen dienst wordt aan elk der hoofden van gewestelijk bestuur jaarlijks een krediet gegeven, dat zij zonder nadere machtiging niet mogen overschrijden. Binnen de grenzen van dit krediet zijn de gewestelijke bestuurders bevoegd om, met inachtneming van de gestelde algemeene regelen, de districtspost zóó in te richten als zij in het belang van den dienst noodig achten. Door hen wordt het personeel aangesteld en ontslagen en de bezoldiging er van geregeld. Vóór het einde van dit jaar moet elke resident een nauwkeurig overzicht indienen van de wijze waarop de districtspost in zijn gewest geregeld is. De vraag of de districtspost een onderdeel zou kunnen vormen van de gouvernements-brievenpost en mitsdien onder het departement der burgerlijke openbare werken zou behooren te ressorteeren, is in ontkennenden zin beantwoord. Wanneer de districtspost dienstbaar werd gemaakt tot het overbrengen van particuliere brieven, zouden sommige personen daarvan wel gebruik maken, maar dat gebruik zou stellig niet zoo veelvuldig zijn dat het, vol gens de regelen die tot dusver voor de uitbreiding van de brievenposterij zijn aangenomen, zoodanige uitbreiding zou wettigen, die natuurlijk veel meer kosten na zich zou slepen dan eene alleen voor het overbrengen van dienstbrieven bestemde districtspost. Toen op grond van die overwegingen beslist werd dat de districtspost tot het overbrengen van dienstbrieven beperkt zou blijven, werd tevens bepaald dat zij tot den werkkring van het departement van binnenlandsch bestuur zou behooren, aangezien de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur veel beter in staat zijn om toezicht te houden op deze posterij, die uitsluitend ten gerieve van dien tak van dienst bestaat.

Kort nadat in het afgeloopen jaar de ordonnantiën houdende afschaffing van sommige heerendiensten en invoering van het hoofdgeld in werking waren getreden, werd de gouvernements-secretaris P. van der Weide tijdelijk toegevoegd aan den directeur van binnenlandsch bestuur tot het instellen van een plaatselijk onderzoek in de verschillende gewesten naar de wijze waarop aan die ordonnantiën uitvoering werd gegeven. Over het algemeen was zijne bevinding bevredigend. De hierboven besproken regelingen betreffende de bewaking van 's lands pakhuizen en de districtspost zijn het gevolg van het door den gouvernements-secretaris ingesteld onderzoek. Ook nopens andere onderwerpen, die met de afschaffing van sommige heerendiensten in verband staan, zijn door hem voorstellen gedaan, waaromtrent echter, voor zoover hier te lande bekend is, nog geen beslissing door den Gouverneur-Generaal genomen werd.

De gebruikelijke gewestelijke opgaven omtrent de in 1882 gepraesteerde heerendiensten (ongerekend de gemeentelijke diensten) zijn, wegens de met 1 Juli 1882 in werking getreden afschaffing van sommige diensten, afzonderlijk opgegeven voor de eerste en voor de tweede helft van het jaar. Die opgaven vindt men, met splitsing van de diensten naar hun aard, in bijlage K hierachter.

Het volgende algemeen overzicht is aan die bijlage ontleend.

Jaren.	Aantal heeren-dienst-plichtigen. a)	AANTAL GEPRÆSTEERDE DAGDIENSTEN: voor *bijzondere* diensten (dat zijn de zoodanige waarvoor dagelijks een vast aantal dienstplichtigen opkomt, of waarvoor dagelijks een zeker aantal kan worden opgeroepen).			voor *algemeene* diensten (dat zijn de zoodanige welke niet dagelijks de opkomst vorderen van een vast aantal dienstplichtigen, doch naar voorkomende behoefte worden geregeld). Ten behoeve van openbare werken van algemeen nut (wegen, dijken, bruggen, wachthuizen), waarbij het belang der inlandsche bevolking betrokken is. c)		Ten behoeve der reizen van landsdienaren f).	In het geheel.
		Bezetten van wachthuizen.	Diensten bij de inlandsche hoofden (met 1 Juli 1882 afgeschaft).	Diensten van anderen aard b).	Voor onderhoud d).	Voor eersten aanleg, zware herstellingen of vernieuwingen e).		
1881	2 087 700	8 572 505	6 187 408	2 733 011	12 707 460	5 577 652	66 692	
		17 492 924			18 351 804			35 844 728 g)
1882								
Iste halfjaar	2 150 113	4 155 289	3 084 936	1 289 309	6 415 688	1 527 290	34 176	
IIde id.	2 066 337	3 992 641	"	336 096	5 845 160	2 165 810	43 449	
		12 858 271			16 031 573			28 889 844 h)

a) Het aantal van hen die niet ten volle dienstplichtig zijn, is hier herleid tot volle dienstplichtigen. De cijfers voor het IIde halfjaar van 1882 berusten, behoudens de zoo even bedoelde herleiding, op de uitkomsten van de op 1 Juli van dat jaar gehouden opneming van het aantal heerendienstplichtigen voor den aanslag in het hoofdgeld, echter zonder inachtneming (zie noot a op blz. 70) van later verkregen juistere gegevens. (Voor den aanslag in het hoofdgeld wordt, zooals bekend, geen onderscheid gemaakt tusschen volle en niet-volle heerendienstplichtigen.)

b) In bijlage K onder verschillende rubrieken gesplitst opgegeven. Sommige dezer diensten werden in 1882 slechts gedurende het eerste halfjaar gevorderd.

c) Met 1 Juli 1882 zijn afgeschaft de diensten ten behoeve van onderhoud, eersten aanleg en herstelling (of vernieuwing) van districtsgevangenissen, passangrahans en passantenhuizen.

d) Het aantal voor onderhoud van openbare werken gepraesteerde dagdiensten was, naar gelang van de verschillende categorieën van werken, percentsgewijze te verdeelen als volgt:

ten behoeve van:	in 1881.	in 1882.
wegen	77.14 pct.	79.53 pct.
bruggen en duikers	3.86 "	3.55 "
dijken, dammen en waterwerken	15.46 "	16.24 "
wachthuizen, mijlpalen en passarloodsen	2.88 "	0.36 "
passangrahans en districtsgevangenissen (na 1 Juli 1882 niet meer gevorderd)	0.66 "	0.32 "

e) Ten opzichte van de voor eersten aanleg enz. van openbare werken gepraesteerde dagdiensten was de percentsgewijze verhouding voor de verschillende categorieën van werken aldus:

ten behoeve van:	in 1881.	in 1882.
wegen	5.59 pct.	8.42 pct.
bruggen en duikers	34.26 „	42.68 „
dijken, dammen en waterwerken	32.66 „	47.21 „
wachthuizen, mijlpalen en passarloodsen	25.65 „	0.36 „
passangrahans en districtsgevangenissen (na 1 Juli 1882 niet meer gevorderd)	1.84 „	1.33 „

De vele diensten in 1881 gevorderd voor het oprichten van wachthuizen waren het gevolg van de maatregelen ter beteugeling van de veepest.

f) Met 1 Juli 1882 zijn afgeschaft de diensten ten behoeve van het vervoer van gouvernements civiele reizigers en alleen reizende militairen of militaire personen en hunne goederen, zoodat, wat het 2de halfjaar van 1882 betreft, onder deze rubriek alleen zijn uitgetrokken de diensten bedoeld bij Indisch Staatsblad 1875 n°. 110, namelijk die ten behoeve van militairen op marsch.

g) Dat is 33.18 pct. van het aantal dagdiensten dat volgens de verordeningen hoogstens had mogen gevorderd zijn (108 560 985).

h) Dat is 28.85 pct. van het aantal dagdiensten dat volgens de verordeningen hoogstens had mogen gevorderd zijn (100 112 361).

De voorafgaande statistiek doet zien dat in 1882 voor bijzondere diensten 4 634 653 en voor algemeene diensten 2 320 231 dagdiensten *minder* gevorderd zijn dan in 1881. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden dat die aanzienlijke vermindering, voor zoover de bijzondere diensten betreft, grootendeels het gevolg is van de afschaffing van sommige diensten op 1 Juli 1882. Dat in 1882 zooveel minder dagdiensten dan in 1881 wegens algemeene diensten gevorderd werden, is voornamelijk hieraan toe te schrijven, dat voor eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing, zoomede voor onderhoud van wachthuizen in eerstbedoeld jaar ruim 1½ millioen dagdiensten minder zijn noodig geweest dan in 1881.

In de totalen over beide jaren zijn alle diensten begrepen die voor de beteugeling van de veepest gevorderd zijn in de gewesten Bantam, Batavia, Krawang, Preanger regentschappen en Cheribon, in die van 1881 bovendien nog de tot hetzelfde doeleinde gevorderde diensten in de residentiën Tagal en Banjoemas.

Evenals in 1881 (zie blz. 74 van het vorig verslag) moest ook in het afgeloopen jaar in sommige gevallen, ten einde de diensten niet al te ongelijkmatig op de bevolking te laten drukken, worden afgeweken van den regel, dat de heerendienstplichtigen zooveel mogelijk in het district waar zij wonen te werk worden gesteld. Ook thans kon ongelijkmatige druk niet overal worden voorkomen. In de afdeeling Panaroekan der residentie Bezoeki, waar ten behoeve van het bandjirkanaal vele diensten van de bevolking gevergd waren, vond in het afgeloopen jaar weder eenig volksverloop plaats, hoewel in mindere mate dan in 1881, en wel naar die districten waar de omstandigheden medebrachten dat minder van de krachten der bevolking gevorderd behoefde te worden. De werkzaamheden aan het bandjirkanaal moesten door de cholera-epidemie gedurende eenigen tijd worden gestaakt. Toen aldaar, ten gevolge der invoering van het hoofdgeld, eene nieuwe opneming van het aantal heerendienstplichtigen plaats had, bleek dit aantal belangrijk minder te zijn dan in 1881, zoodat fondsen moesten worden toegestaan om het werk, voor zoover het niet in heerendienst kon geschieden, in vrijen arbeid te voltooien. Ook het onderhoud van den grooten weg van Banjoewangi naar Badjoelmati vorderde weder vele diensten van de bevolking, waaraan ook nu gedeeltelijk werd tegemoet gekomen door het te werk stellen van veroordeelden. In de afdeeling Sidoardjo (Soerabaija) moesten voor het herstellen van den dijk in de Porrongrivier heerendienstplichtigen van verre afstanden opkomen; ditzelfde deed zich voor bij den stuwdam in de Kontorivier te Srindjing (Kediri), waardoor zelfs heerendienstplichtigen, die op 20 palen afstands van het werk woonden, moesten worden opgeroepen. Het herstellen van de door bandjirs beschadigde dijken der Brantas-rivier vorderde ook vele diensten, waarbij echter eene tegemoetkoming van f 0,25 per man daags werd uitgekeerd.

Ten aanzien van den afkoop van heerendiensten vindt men weder aangeteekend dat in bijna alle gewesten daarvan gebruik wordt gemaakt ten aanzien van bijzondere diensten, terwijl in Kadoe, Rembang, Kediri en Pekalongan afkoop plaats heeft van alle diensten. In Bezoeki kwam afkoop het meest voor tijdens de werkzaamheden voor de tabakscultuur in Bondowosso, waar voor den afkoop van dagdiensten f 0,30 à f 0,40 en voor dien van nachtdiensten f 0,50 betaald wordt, alsmede bij de werkzaamheden aan het bandjirkanaal; somtijds, vooral in den tijd van het planten en rijpen der padi, bedraagt de afkoopsom voor de diensten aan dat kanaal tot f 1 per dag. De gewone prijs voor den afkoop van een dagdienst liep van f 0,15 tot f 0,30. Wanneer men alle diensten afkoopt wordt in Rembang f 10 à f 20; in Kediri f 25 à f 40, in Pekalongan f 8 per jaar betaald.

In Bantam, Tagal, Pekalongan, Pasoeroean, Kadoe en Madioen werden op nieuw pogingen in het werk gesteld om de gegevens omtrent het aantal der verrichte heerendiensten aan eene betere contrôle te onderwerpen. Van de in de residentie Tagal genomen proef, om door een der leden van het dessabestuur dagelijks aanteekening te doen houden van de gepraesteerde diensten, moest worden afgezien, omdat, zooals reeds in het vorig verslag blz. 74 werd aangeteekend, niet genoeg medewerking van de zijde van de dessabesturen werd ondervonden. Men koesterde daar echter betere verwachtingen van eene sedert kort ingevoerde regeling, waarbij zooveel mogelijk vaste dagen voor de verschillende telkens terugkeerende werkzaamheden zijn aangewezen en bepaald is dat het werk onder toezicht moet plaats hebben In Kadoe trachtte men de geregelde opkomst van de heerendienstplichtigen te bevorderen en de bezwaren voor de bevolking zooveel mogelijk weg te nemen door de dessa's, welke blijkens den repartitie-staat aan eenig werk moeten deelnemen, in groepen te verdeelen, zoodanig dat het aantal heerendienstplichtigen van elke groep ongeveer het dubbele bedroeg van het dagelijks voor het werk benoodigde aantal koelies, en door beurtelings van elke groep de helft van het aantal heerendienstplichtigen te doen opkomen. Wanneer bij voorbeeld voor een werk dagelijks noodig waren 200 koelies, en het totaal aantal heerendienstplichtigen der dessa's, die aan het werk moesten deel nemen, 8000 bedroeg, dan werden die dessa's verdeeld in 20 groepen, zoodanig dat elke groep ongeveer 400 dienstplichtigen telde en zooveel mogelijk onder hetzelfde onderdistrict ressorteerde. Was van een der groepen de helft der heerendienstplichtigen op zekeren dag uitgekomen, dan had de bevolking dier groep 19 dagen rust, na verloop van welken tijd de andere helft der dienstplichtigen uitkwam. Het voordeel van deze regeling is, dat de heerendienstplichtigen van elke dessa te voren weten op welken dag zij moeten uitkomen, zoodat de bevolking de aan hare eigene cultures verbonden werkzaamheden daarnaar regelen kan. Ook is op die wijze veel beter te controleeren of het voor elke dessa uitgetrokken aantal dagdiensten op een gegeven oogenblik al dan niet bereikt is. De bedoelde regeling is toegepast bij den arbeid aan eene waterleiding te Magelang, en hare uitvoerbaarheid is daarbij gebleken.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

De in November 1881, bij wijze van proef, voorloopig in werking gebrachte regelingen van de heerendiensten in de Padangsche Boven- en Benedenlanden (zie vorig verslag blz. 74) leverden gunstige uitkomsten op. Orde en regelmaat in het verrichten van persoonlijke diensten en vermindering van ongelijken druk waren er de gevolgen van. De bevolking toonde er zich mede ingenomen, ook omdat een belangrijk aantal vrijstellingen van dienstplichtigheid, die door willekeur of andere drijfveeren der hoofden in het leven waren geroepen, er door zijn komen te vervallen.

Onlangs, bij Indisch besluit van 20 Mei jl. n°. 20, is de gouverneur van Sumatra's Westkust gemachtigd om eene door hem ontworpen regeling van de heerendiensten in de residentie Tapanoli als proef voorloopig in te voeren, met uitnoodiging om vóór het eind van 1885 omtrent de werking daarvan te berichten en voorstellen te doen tot

definitieve regeling op den voet van art. 57 van het Regeerings-reglement, waarbij vooral zou moeten worden gelet op het doel om in de verplichte diensten de met het algemeen belang bestaanbare verminderingen te brengen. Deze proef-regeling komt in hoofdzaak overeen met de hierboven bedoelden voor de Padangsche Boven- en Benedenlanden; de afwijkingen zijn het gevolg van het verschil in zeden en gebruiken dat er tusschen het Battaksche gedeelte der bevolking van de residentie Tapanoli en de bewoners der Padangsche Boven- en Benedenlanden bestaat.

Er werd in het gouvernement Sumatra's Westkust aanhoudend zorg gedragen dat gedurende den voor de teelt van voedingsmiddelen vereischten tijd zoo min mogelijk heerendiensten werden gevorderd. In streken waar de bevolking schaarsch is, en de arbeid aan wegen en bruggen, zoo die geheel aan haar alleen werd overgelaten, voor haar te drukkend zou zijn, werd zij daarin bijgestaan door gehuurd werkvolk, dan wel door dwangarbeiders. In de onderafdeeling Klein-Mandheling werd, bij eene door bandjirs veroorzaakte zware beschadiging aan wegen en bruggen, aan de heerendienstplichtigen van bestuurswege rijst verstrekt. Plaatsvervanging van heerendiensten blijft veelvuldig voorkomen, steeds zonder eenige tusschenkomst van het bestuur. In sommige gevallen moesten wegens nalatigheid in het verrichten van persoonlijke diensten de daartegen bij Indisch Staatsblad 1877 n°. 248 bedreigde straffen worden toegepast.

In het volgende staatje vindt men opgaven betreffende het aantal heerendienstplichtigen ter Sumatra's Westkust en dat der door hen in 1881 en 1882 ten behoeve van openbare werken gepraesteerde dagdiensten.

RESIDENTIËN.	Aantal		Aantal dagdiensten gedurende 1882 gevorderd voor:					Gemiddeld aantal dagdiensten per jaar van elken dienstplichtige gevorderd (alleen voor landswerken).
	tot arbeid bekwame mannen.	heerendienstplichtigen	gewoon onderhoud van bruggen.	gewoon onderhoud van wegen.	andere burgerlijke landswerken.	militaire werken.	Totaal.	
Padangsche Benedenlanden	68 764	62 054	28 311	301 010	8 492	„	337 813	5 à 6
Padangsche Bovenlanden	188 118	147 087	„	1 152 635	„	„	1 152 635	7 à 8
Tapanoli	37 786	27 542	28 211	250 992	15 210	„	294 413	10 à 11
Totaal	294 668	236 683	56 522	1 704 637	23 702	„	1 784 861	7 à 8
In 1881 waren de cijfers *a*)	293 609	221 309	56 684	2 021 597	31 576	1 354	2 111 211	9 à 10

a) Thans is gemeld dat de opgaven over 1881 niet geheel volledig waren door het ontbreken der cijfers betreffende de onderafdeeling Silindong (residentie Tapanoli).

In het volgende overzicht vindt men het aantal der in 1882 in de residentie Benkoelen verrichte heerendiensten vermeld.

AFDEELINGEN.	Beschikbaar aantal heerendienstplichtigen.	Aantal dagdiensten gedurende 1882 gevorderd: voor het onderhoud van wegen en bruggen en voor wachtdiensten.	voor het vervoeren van goederen van gouvernements reizigers.	tot wering van rampon.	Totaal.	Gemiddeld aantal dagdiensten per jaar van elken dienstplichtige gevorderd
Hoofdplaats Benkoelen	966	..	210	„	210	„
Ommelanden van Benkoelen	4 906	77 256	1 200	..	78 456	16
Laïs	3 470	83 280	450	„	83 730	24
Seloema	4 981	94 712	250	„	94 962	19
Manna, Pasoemah en Oeloe Manna	5 679	145 000	600	„	145 600	25½
Kauer	2 370	90 000	350	..	90 350	38
Mokko Mokko	4 108	56 050	1 623	„	57 673	14
Kroë	4 810	84 242	1 635	..	85 877	18
Totaal	31 359	030 540	0 318	..	036 858	20
In 1881 waren de cijfers	32 596	693 618	4 055	..	697 673	21

Uit de bovenstaande opgaven kan worden afgeleid dat de heerendiensten in Benkoelen ook in 1882 weinig drukkend waren. Het verschil tusschen de gemiddelde cijfers der door elken dienstplichtige gepraesteerde dagdiensten in de verschillende afdeelingen is het gevolg van den meerderen of minderen arbeid die aan de wegen te verrichten was. Waar weinig wegen bestaan of waar verhardingsmaterialen te verkrijgen zijn, is het aantal te praesteeren dagdiensten natuurlijk geringer dan in afdeelingen waar vele wegen zijn, of waar de wegen uit gebrek aan grint of koraal alleen uit aarden banen bestaan.

Ten aanzien van de heerendiensten in de Lampongsche districten wordt slechts bericht dat er zooveel mogelijk naar gestreefd werd om de bevolking niet anders dan bij dringende noodzakelijkheid heerendiensten te doen verrichten in den tijd dat zij zich met het bewerken van hare rijstvelden moest bezig houden. Wegens het niet verrichten van de voorgeschreven heerendiensten behoefde slechts zelden straf te worden opgelegd.

In Palembang zijn de heerendiensten weinig drukkend, aangezien de heerendienstplichtigen in den regel slechts 10 dagen 's jaars behoeven op te komen. De koeliediensten, die de bevolking ten bate van de pasirah's praesteert, worden hoe langer hoe meer tegen eene vaste som afgekocht.

Omtrent de heerendiensten in de residentie Banka is alleen vermeld gevonden dat de bevolking in het praesteeren daarvan weder dikwijls nalatig was, zoodat de ter zake bestaande strafbepalingen herhaaldelijk moesten worden toegepast.

Een overzicht van het aantal heerendienstplichtigen in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en van de in het afgeloopen jaar van hen gevorderde dagdiensten wordt in het volgend staatje aangetroffen.

AFDEELINGEN.	Aantal dienstplichtigen.	Aantal dienstplichtigen in 1882 gemiddeld dagelijks opgekomen: in betaalden heerendienst. *a*)	in onbetaalden heerendienst. *b*)
Bandjermasin en ommelanden	4 683	15 à 16	133
Martapoera	18 329	19	310
Amoenthai	52 584	26	1187
Doessoen en Dajaklanden	6 967	17 à 18	143
Sampit	3 105	„	27

a) Voor het overbrengen van gouvernements-reizigers en goederen, van gevangenen en van spoedbrieven.

b) Voor het in goeden staat houden van bruggen en wegen in de kampongs, het bezetten van de gardoes (alleen des nachts), het doen van nachtrondes en het vervullen van kemitdiensten bij de hoofden, wat deze laatste diensten betreft, voor zooveel ze niet worden afgekocht (zie het verslag van 1879 blz. 85).

De weinig drukkende heerendiensten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, geregeld bij Indisch Staatsblad 1868 n°. 19, werden weder zonder stoornis gepraesteerd. Eene poging om verschillende thans in heerendienst bediend wordende overvaarten te verpachten mislukte.

De werking van de in 't vorig verslag besproken nieuwe regeling van de persoonlijke diensten in de Minahassa kan gunstig genoemd worden. Regel en orde, eene gelijkmatige en nauwkeurige verdeeling der te praesteeren diensten, zijn in de plaats getreden van de wanorde en willekeur die vroeger wegens het gemis aan contrôle maar al te veel bestonden. Aangezien bij de ordonnantie, houdende invoering van een nieuw reglement op het rechtswezen in de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1882 n°. 27), de artt. 127, 128 en 130 van Indisch Staatsblad 1825 n°. 39 zijn ingetrokken, krachtens welke onwil of nalatigheid in het praesteeren van heeren- en cultuurdiensten tot dusver als ongehoorzaamheid of verzet tegen de bevelen van hoofden gestraft werd, zijn bij de ordonnantie van 4 Januari 1883 (Indisch Staatsblad n°. 12) bepaalde straffen daartegen bedreigd, en zulks in navolging van hetgeen te dien aanzien voor andere gewesten der buitenbezittingen verordend is. In de Minahassa heeft men alle beschikbare werkkrachten aangewend om geleidelijk afdoende verbetering aan te brengen in den toestand der wegen; zoo werd o. a. de weg over den Empang, zijnde een gedeelte ter lengte van ruim 7 paal van den grooten koffie-transportweg tusschen Menado, Tondano en Rembokken, vernieuwd, en onderging de groote transportweg tusschen Menado en Kema eene algeheele herstelling. Hoewel het geregeld onderhoud der wegen nog veel te wenschen overlaat, is echter ook daarin verbetering te bespeuren.

In de afdeeling Gorontalo zijn vele diensten besteed aan de voortzetting van den aanleg van waterleidingen die, blijkens het vorig verslag, in 1881 waren aangevangen.

Ten behoeve van landswerken in Menado werd in het afgeloopen jaar geen ander gebruik van heerendienstplichtigen gemaakt dan voor den bouw van één brug, waarvoor 2328 dagdiensten werden gevorderd, tegen uitkeering aan de heerendienstplichtigen van eene tegemoetkoming van f 0.30 per man daags.

In de sedert 1 Juli 1882 onder rechtstreeksch gouvernementsbestuur staande afdeelingen Boeleleng en Djembrana der residentie Bali en Lombok werden in 1882 van de inlandsche bevolking, voor zooveel hare draagkracht toeliet, heerendiensten gevorderd volgens bestaande gebruiken, instellingen en behoeften, waarbij steeds gezorgd werd dat den heerendienstplichtigen de noodige tijd voor hun landbouw-arbeid gelaten werd. In den aanvang van 1883 (Indisch Staatsblad n°. 38) is echter het onderwerp bij ordonnantie geregeld, zij het ook slechts op voorloopigen voet. Aan sommige diensten ten bate van den lande, die nergens elders in de buitenbezittingen in heerendienst gevorderd worden, is daardoor een einde gemaakt, met namen die voor het oprichten, herstellen of onderhouden van landsgebouwen, het bewaken van 's lands kassen en het snijden van gras voor de oppassers-paarden. De in stand gebleven diensten, alleen te praesteeren voor zoover zij onvermijdelijk noodig zijn, bepalen zich tot de volgende: 1°. het verrichten van koelie-arbeid bij het aanleggen, bouwen, herstellen of onderhouden van wegen, bruggen, duikers, dijken, dammen en waterwerken, passarloodsen, wachthuizen en mijlpalen; 2°. het vervoeren van gouvernements-reizigers en goederen; 3°. het bewaken van de landsgebouwen, gevangenissen en waterwerken en het bezetten van wachthuizen; 4°. het doen van nachtelijke rondes; 5°. het bedienen van niet verpachte overvaarten; 6°. het doen der van ouds gebruikelijke diensten bij de inlandsche hoofden; 7°. het vervoeren van gevangenen; 8°. het overbrengen van brieven daar waar dit niet is aanbesteed; en 9°. het herstellen van schade, veroorzaakt door rampen van hooger hand, en het afwenden van algemeen gevaar. De uitgevaardigde regeling heeft geen betrekking tot de gemeente-diensten, — waarmede het bestuur, evenals elders, geen andere bemoeienis heeft dan het toezicht dat ze binnen billijke grenzen blijven, — noch tot de diensten die volgens de landsinstellingen gevorderd worden voor het bouwen, herstellen en onderhouden van tempels. Omtrent de straffen bedreigd tegen nalatigheid of onwilligheid in het verrichten der voorgeschreven heerendiensten zie men, behalve art. 2 der besproken ordonnantie, Indisch Staatsblad 1882 n°. 143 (art. 10) en 1883 n°. 42

III. Landelijke inkomsten.

§ 1. *Java en Madura.*

Landrente. Blijkens de opgaven die voor elk gewest afzonderlijk hierachter in bijlage L voorkomen, werd de aanslag der landrente in de gouvernementslanden van Java en Madura, die in 1881 — volgens verbeterde opgaven — bedragen had f 19 422 205,44[5], voor 1882 vastgesteld op f 19 489 512,63, terwijl het werkelijk te heffen bedrag, na aftrekking van de mede in bijlage L gespecificeerde afschrijvingen en vrijstellingen, in elk der genoemde jaren achtereenvolgens beliep f 17 966 458,70[5] en f 18 025 052,07. Terwijl dus de aanslag f 67 307,18[5] hooger was dan voor 1881, overtrof het te heffen bedrag het cijfer van laatstgemeld jaar met f 58 593,36[5].

Over 't algemeen was er in de gewestelijke cijfers van aanslag voor de beide jaren weinig verschil, vermits in 1882 slechts een zeer beperkt gebruik werd gemaakt van de gelegenheid om den aanslag te wijzigen in overeenstemming met verkregen nieuwe gegevens nopens de uitgestrektheid en de opbrengst der bouwgronden, waaromtrent de Regeering, alvorens nopens de grondslagen voor eene nieuwe landrente-regeling te beslissen, uitvoerige onderzoekingen heeft bevolen, zooals men uit vorige verslagen weet. Nu toch in 1883 de uitkomsten der bedoelde onderzoekingen voor elk gewest in zijn geheel zouden bekend worden, achtten de meeste residenten het niet wenschelijk ook voor 1882 weder verandering in de bestaande aanslagcijfers te brengen, tenzij op die plaatsen waar de heffing zonder eenigen twijfel te drukkend dan wel te laag was. In het laatste geval werd steeds gezorgd dat de aanslag dien van het voorafgegane jaar met niet meer dan hoogstens 20 pct. overtrof.

Het bedrag dat bij het einde van het afgeloopen jaar aan landrente nog achterstallig was, verschilde over 't geheel niet noemenswaardig met dat in vorige jaren. Terwijl in 1879, 1880 en 1881 op 31 December achtereenvolgens onaangezuiverd was f 299 299, f 350 764 en f 299 031, beliep de achterstand op ultimo 1882 f 319 320. Evenals vroeger kwam echter ook nu weder het grootste gedeelte van hetgeen nog verschuldigd was gebleven in de eerste maanden van het nieuwe jaar binnen. De oorzaken van de niet tijdige aanzuivering waren velerlei. In Bantam, welk gewest alleen ruim 27 pct. tot den achterstand bijdroeg (in 1881 zelfs ruim 33 pct.), deden zich ook in dit opzicht de gevolgen gelden van de geheerscht hebbende ziekten onder de bevolking en haren veestapel. Voor vele belastingschuldigen aldaar waren uit dien hoofde de bijverdiensten gering en de geldelijke lasten zwaarder, dit laatste o. a wegens de verplichting tot het betalen, aanvankelijk voor $\frac{1}{5}$ gedeelte, van den prijs der van gouvernementswege verstrekte karbouwen. Ook waren in Bantam vele aangeslagenen afwezig. In Bezoeki, waar de achterstand mede nog al aanzienlijk was, ontbraken aan menigen landbouwer de middelen tot volledige afbetaling van de landrente door den tragen afzet van tweede gewassen, die het gevolg was van den grooten voorraad. Het geschiedt toch slechts bij uitzondering dat de bevolking hare landrente kwijt uit den verkoop van padi; meestal vindt zij daartoe de middelen in de opbrengst der tweede gewassen, alsmede in hare verdiensten bij de gouvernements-cultures en bij particuliere landbouw-ondernemingen. Verder komen den inlander voor de voldoening der landrente te stade de inkomsten die hij geniet uit de verhuring van een gedeelte zijner velden, inzonderheid aan suikerfabrikanten. Ook hetgeen tuinen en erven afwerpen draagt niet onbelangrijk bij tot afbetaling van de landrente, evenals de opbrengst der boschproducten voor hen die de randen der wildernissen bewonen, en de opbrengst der visscherij voor hen die aan de stranden gevestigd zijn.

Daar er in bijna alle gewesten dessahoofden zijn die zich schuldig maken aan verduistering van door hen geïnde landrente, is met de hoofden van gewestelijk bestuur in overleg getreden nopens verschillende denkbeelden die geopperd zijn om aan dat kwaad een einde te maken of het althans te beperken.

De landrente wordt gezegd nergens een storenden invloed op de welvaart der bevolking uit te oefenen.

Naar aanleiding van een verslag van den hoofdinspecteur der cultures tot wiens werkkring de landrente behoort, heeft de Indische Regeering, bij een besluit van 27 Mei jl. nº. 2, hare goedkeuring gehecht aan de wijze waarop, sedert de in Januari 1882 verstrekte wenken (Bijblad op het Indisch Staatsblad nº. 3766), de hooger bedoelde opnemingen en onderzoekingen, die tot eene nieuwe landrente-regeling moeten leiden, zijn voortgezet, en is tevens een schema gearresteerd van het voor elke adsistent-residentie uit de verzamelde gegevens samen te stellen resumé. Dit schema, dat een denkbeeld geeft van den aard en de strekking der onderzoekingen, is als bijlage M aan dit verslag toegevoegd. Ten einde den geheelen afloop van de onderzoekingen en van hare verificatie, welke laatste mede reeds voor een groot gedeelte heeft plaats gehad, te bespoedigen en ook de verwerking der bouwstoffen voor de te ontwerpen nieuwe landrente-regeling regelmatig en vlug te doen geschieden, zoomede ter bevordering van de gewenschte eenheid van behandeling, zouden gedurende het tweede halfjaar 1883 aan den hooger bedoelden hoofdinspecteur een drietal controleurs worden toegevoegd. Volgens het verslag van dien hoofdambtenaar zou men reeds dit jaar vrij algemeen over de noodige gegevens beschikken om op den voet van Indisch Staatsblad 1878 nº. 110 te kunnen overgaan tot het verbeteren van den bestaanden aanslag.

Ten dienste der beoogde invoering van de landrente in de door het Gouvernement onder rechtstreeksch bestuur te nemen Madureesche landschappen Sumanap en Bangkallan (verg. blz. 69 hiervóór) zijn sedert eenigen tijd de voor dit doel noodige opnemingen en onderzoekingen aldaar aangevangen. De werkzaamheden zijn opgedragen aan controleurs bij het binnenlandsch bestuur, bijgestaan door mantri's van de vroegere statistieke opneming; bovendien is een tijd lang personeel van de militaire topographische opneming behulpzaam geweest (verg. blz. 32 hiervóór) en sedert April jl. is, ter voortzetting van het bedoelde werk, eenig kadaster-personeel naar Madura overgeplantst, bestaande uit 2 Europeesche ambtenaren en een 25tal mantri's.

Belasting op vischvijvers. Deze belasting wordt nog altijd geheven volgens plaatselijke gebruiken, behalve in Krawang, waar de vijvers aan het Gouvernement toebehooren en aan den hoogstbiedende worden verpacht. Voorstellen tot regeling van deze belasting bij algemeene verordening zijn tot dusver niet door den directeur van binnenlandsch bestuur kunnen worden ingediend, omdat de onderzoekingen naar de uitgestrektheid der vijvers en de inkomsten der bezitters, die noodzakelijk moeten vooraf gaan, nog niet zijn ten einde gebracht.

Zooals uit het volgende vijfjarig overzicht te zien is, blijven de cijfers van aanslag vrij stationnair.

Gewesten.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Bantam . .	f 2 712	f 2 571	f 2 549	f 2 497	f 2 489
Krawang . .	11 312	14 631	23 759	16 641	14 331
Tagal . . .	281	304	323	253	268
Samarang. .	1 379	1 348	1 342	1 526	1 555
Japara. . .	43 860	44 735	44 335	45 539	46 012
Rembang. .	3 541	3 928	3 409	3 638	4 192
Soerabaija .	194 943	199 517	198 154	200 050	200 715
Pasoeroean .	25 947	26 000	26 004	26 821	26 908
Bezoeki . .	4 892	7 825	7 810	7 470	7 698
Proboliuggo .	7 237	6 926	6 826	6 870	6 820
Madura . .	5 966	5 853	5 894	5 627	5 530
Totaal. .	f 302 070	f 313 638	f 320 405	f 316 932	f 316 518

Of — en tot welk bedrag — er achterstand in de aanzuivering van deze belasting bestond, vindt men niet vermeld.

Vogelnestgrotten. Over de laatste vijf jaren viel voor dit gedeelte van 's lands domein aan pachtsommen enz. op de volgende ontvangsten te rekenen.

	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Verhuurde grotten:					
in Bagelen en de Preanger regentschappen (voor langen termijn — 1872 t/m 1896 — verhuurd) . . .	f 39 287,00	f 39 287,00	f 39 287,00	f 39 287,00	f 39 287,00
in Benkoelen (verhuurd voor de jaren 1875 t/m 1884)	12,00	12,00	12,00	12,00	12,00
in Samarang en Japara (telkens voor één jaar verhuurd)	174,84	144,60	150,36	159,80	163,83
Verpachte grotten: a)					
in de residentiën Bantam, Soerabaija, Rembang, Bezoeki, Probolinggo en Madura (voor één of voor drie jaren in pacht afgestaan)	155 826,00	108 792,00	106 512,00	115 464,00	118 728,00
Opbrengst van te Samarang verkochte vogelnesten uit de gouvernementsgrotten in Djokjokarta en Madioen	4 371,50	3 967,75	3 673,50	3 652,00	3 719,75
Totaal	f 199 671,34	f 152 203,35	f 149 634,86	f 158 574,80	f 161 910'58

a) Deze verpachting geschiedt van wege het departement van financiën. Verg. de bij hoofdstuk M behoorende bijlage betreffende de zoogenaamde kleine pachtmiddelen op Java en Madura. Daaruit kan tevens blijken dat over 1883 de hierbedoelde grotten aan pacht zullen afwerpen f 124 920.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

Landelijke inkomsten in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden. De ontvangen opgaven betreffende de opbrengst dezer belastingen in de laatste drie jaren worden in het volgend staatje aangetroffen.

Aard der belasting.	1880.	1881.	1882.
Vertiening der padivelden a)	f 249 197,55	b) f 282 894,74^5	f 230 187,21^5
Vertiening der suikerrietvelden	758,40	1 003,40	1 279,65
Vertiening der zoutpannen	1 119,25	1 113,25	739,25
Tesang-heffing c)	9 836,75	10 810,80	d) 876,05
Koffiebelasting in de bergregentschappen der Noorderdistricten en in enkele bergstreken der Ooster-districten e)	6 432,00	5 829,00	5 763,00
Bamboe-levering	38,36	52,22	34,75
	f 267 382,31	f 301 703,41^5	d) f 238 879,91^5

a) De vertiening wordt geheven naar de geschatte geldswaarde van den oogst. Wat den prijs betreft, gold in 1880 als maatstaf f 33 per 100 bossen padi (elk wegende 12 katti's), in 1881 en 1882 f 35.

b) Verbeterde opgaaf.

c) Aandeel van het Gouvernement in de opbrengst van de aan inlanders in gebruik afgestane gouvernements-padivelden.

d) Onvolledig cijfer omdat het grootste gedeelte der tesang-padi, op het tijdstip toen de opgaven werden verstrekt, nog niet was verkocht.

e) Deze belasting is ook voor 1882 weder behouden op het bij Indisch Staatsblad 1873 nº. 29 verlaagd bedrag van f 3 per gezin.

Cijns uit onderhoorigheden der residentie Menado. Blijkens het vorig verslag (blz. 78) bedroeg de door Bolaug-Mongondo en andere landschappen op de noordkust van Celebes, zoomede door eenige landschappen op de Sangi-eilanden aan het Gouvernement verschuldigde jaarlijksche schatting f 6995. Daarbij behoorde echter ook nog genoemd te zijn het Sangische landschap Taroena, dat jaarlijks f 120 heeft op te brengen. Over 1882 was derhalve verschuldigd f 7115 en bovendien f 12 290 wegens achterstallige bijdragen over vorige jaren (over 1879 f 1950, over 1880 f 4315 en over 1881 f 6025), te zamen alzoo f 19405. Gedurende 1882 werd in mindering daarvan in 't geheel slechts f 7960 voldaan.

Wat er voor elk landschap in het bijzonder verschuldigd was en betaald is, kan blijken uit de volgende opgaaf.

LANDSCHAPPEN.	Over één of meer der Jaren 1879 t/m. 1881		Over 1882	
	nog verschuldigd op 1 Januari 1882.	afbetaald in 1882.	verschuldigd.	afbetaald in 1882.
Bolang Mongondo . . .	f 9 950	f 5 150	f 4 000	„
Bolang Oeki	445	225	250	„
Bintaoena	250	250	250	f 125
Bolang Itam	465	465	465	465
Kaidipang	520	520	400	„
Bwool	„	„	400	„
Siauw	„	„	500	„
Tagoelandang	„	„	100	100
Taboekan	360	360	400	„
Manganitoe	180	180	180	„
Kandhar	„	„	50	„
Taroena	120	120	120	„
	f 12 290	a) f 7 270	f 7 115	f 690

a) Hiervan tot aanzuivering van achterstand over 1879 f 750, over 1880 f 4 265 en over 1881 f 2 255.

Landrente in Boeleleng en Djembrana (*Bali en Lombok*). [1]) Bij de invoering in Juli 1882 van 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur in deze landschappen (zie vorig verslag blz. 78) werd de bestaande heffing van landrente (padjeg) voorloopig bestendigd, met bepaling dat deze belasting, naar verkiezing van den belastingschuldige, in natura of in geld zou kunnen worden opgebracht volgens een jaarlijks door den resident vast te stellen maatstaf. Toen tot de vaststelling van dien maatstaf zou worden overgegaan, bleek het echter dat onder het inlandsch regime hoegenaamd geen geregelde aanslag pleegde te geschieden en evenmin aanteekening werd gehouden van de inkomsten en uitgaven, zoodat alle gegevens ontbraken om te weten hoeveel de bevolking moest opbrengen, hoeveel daarvan al dan niet was gekweten en welke uitgaven uit de opbrengst nog moesten bestreden worden. Wel is waar zouden de districtshoofden en de beide ondercollecteurs, als sedert 1 Juli 1882 uit 's lands kas bezoldigd, uit de landrente geen inkomsten meer trekken, maar die ambtenaren hadden met 1 Juli 1882 hun aandeel over het oogstjaar 1881/82 nog niet ontvangen. Het gevolg van een en ander was dat op het einde van 1882 slechts een klein gedeelte van de geïnde belasting als bate voor 's lands kas kon worden beschouwd. Eerst in November 1882 is, in verband met de tijdelijke beschikbaarstelling van een tweeden controleur, aan eene globale opneming van de belastbare velden begonnen kunnen worden. In afwachting van eene definitieve regeling zijn intusschen omtrent den aanslag en de inning der belasting eenige voorloopige voorschriften vastgesteld.

IV. Agrarische aangelegenheden; afstand van grond.

§ 1. *Java en Madura.*

Conversie van communaal in erfelijk individueel bezit. Naar aanleiding van hetgeen nopens dit onderwerp in het afgeloopen jaar tusschen de Regeering en de Staten-Generaal is verhandeld, is in September 1882 aan den Gouverneur-Generaal een schema gezonden voor eene algemeene verordening ter zake. Bij dat schema werd streng vastgehouden aan het beginsel dat het bestuur zich niet ongeroepen mag mengen in de regelingen welke de bevolking nopens haar grondbezit maakt. Het zette voorop dat de inlandsche rechthebbenden op den grond in elke dorpsgemeente volkomen vrij zijn om met onderling goedvinden zoodanigen vorm aan hun grondbezit te geven als zij zelven verlangen, en dat de Europeesche en inlandsche ambtenaren zich moeten onthouden van het uitlokken van veranderingen in den vorm van het grondbezit. Verder waren daarin bepalingen opgenomen die ten doel hadden eensdeels om te voorkomen dat de tegenstand van enkelen eene door de dessagenooten in het algemeen gewenschte conversie van gemeentelijk bezit in erfelijk individueel bezit op den duur zou kunnen beletten, anderdeels om tegen te gaan dat eene zoodanige conversie door de meerderheid der rechthebbenden aan eene eenigszins belangrijke minderheid werd opgedrongen. Door den directeur van binnenlandsch bestuur is, na raadpleging van de beide hoofdinspecteurs der cultures en van eenige residenten, een advies over het schema aan de Indische Regeering uitgebracht, maar deze had tijdens de samenstelling van dit gedeelte van het verslag nog niet van haar gevoelen doen blijken.

Terwijl ook in het afgeloopen jaar weder in verschillende dessa's (ditmaal in Pasoeroean en Banjoemas) de periodieke verdeeling der communale gronden vervangen werd door de toekenning van vaste aandeelen, gingen slechts drie dessa's in Tagal (Pasoeroengan-kidoel, Sarabajan en Mangoendipoera) tot conversie van gemeentelijk in erfelijk individueel bezit over. In alle drie bestond vóór de conversie communaal bezit met vaste aandeelen, welke echter in één der bedoelde dessa's (Sarabajan) jaarlijks tijdelijk werden verwisseld ten behoeve van de gouvernements-suikercultuur, met dien verstande dat ieder deelgerechtigde na afloop van den rietoogst weder het hem oorspronkelijk toegewezen stuk grond terugkreeg. Hoewel het bleek dat de dessabewoners tot deze conversie hadden besloten vooral op aansporing van een inlandsch politie-beambte, die uit het opmaken van de daartoe in te dienen requesten eenig voordeel hoopte te behalen, verklaarden zij toch, toen hun door den regent en den controleur werd medegedeeld dat de conversie eene geheel van hun wil afhankelijke daad was, eenparig bij hun verlangen te volharden. Op het oogenblik dat de bevolking tot de conversie overging, bedroeg de uitgestrektheid der bouwvelden in Pasoeroengan-kidoel $85\frac{1}{16}$, in Sarabajan $48\frac{13}{16}$ en in Mangoendipoera $6\frac{7}{8}$ bouws, waarvan — na aftrekking der voor het dessabestuur aangewezen ambtsvelden — te verdeelen overbleven: in eerstgenoemde dessa tusschen 71 rechthebbenden een gelijk aantal bouws; in de tweede tusschen 34 rechthebbenden 43 bouws, en in de derde tusschen 6 rechthebbenden $5\frac{1}{4}$ bouws. De grootte van ieders aandeel na de conversie bedraagt dus respectievelijk 1, $1\frac{132}{500}$ en $\frac{7}{8}$ bouws. Het schijnt dat bij de communale bezitters van Pasoeroengan-kidoel, toen zij verklaarden bij de conversie te willen volharden, den doorslag gegeven heeft de te eeniger tijd verwachte inlijving van die dessa bij de grootere Pasoeroengan-lor. Met het oog daarop kwam het hun geraden voor om, onafhankelijk van latere verdeeling van gemeentegronden, zich het bezit van hunne tegenwoordige bouwvelden te verzekeren. In de beide andere dessa's, binnen de grenzen der hoofdplaats Tagal gelegen en waar de gronden steeds in waarde stijgen, zal, naar de meening van den resident, ook wel hetzelfde oogmerk gegolden hebben.

Onder verwijzing naar de uitvoerige mededeelingen die omtrent het inlandsch grondbezit in de gouvernementslanden van Java en Madura ditmaal worden verstrekt in afd. V § 1 van dit hoofdstuk en in de daartoe behoorende bijlagen P nos. I–V, worden hier nog aangaande de in 't vorig verslag met een enkel woord vermelde conversie van gemeentelijk in erfelijk individueel bezit in 1 dessa van Bagelen en in 3 dessa's van Rembang eenige eerst later vernomen bijzonderheden aangeteekend. De conversie in Bagelen was die in de dessa Djemadjar-wetan (district en afdeeling Karang-Anjar), waar communaal bezit met vaste aandeelen bestond en ieder deelhebber nu hetzelfde aandeel waarover hij reeds beschikte in erfelijk individueel bezit heeft gekregen. Ten aanzien van de ambtsvelden bracht de conversie in deze dessa geen verandering te weeg, daar voor de verschillende betrekkingen bij het dessabestuur reeds bepaalde velden (ruim $\frac{1}{5}$ van de aanwezige sawahs) waren aangewezen die steeds op de nieuwe titularissen overgingen. Toen de dessagenooten aan het bestuur kennis

[1]) Over de verpachtingen in Boeleleng en Djembrana wordt, nu sedert 1 Juli 1882 de bemoeienis daarmede van het departement van binnenlandsch bestuur bij dat van financiën is overgegaan, gehandeld in hoofdstuk **M** van dit verslag.

gaven van het geheel uit eigen beweging genomen besluit tot conversie, verklaarden zij daartoe geleid te zijn door den wensch om versnippering van hunne aandeelen te voorkomen bij toeneming van bevolking, hetzij door geboorten, hetzij door vestiging van nieuwelingen, terugkeer van gewezen ingezetenen als anderszins. De uitgestrektheid der in de conversie begrepen velden van Djemadjar-wetan bedroeg $87^{84}/_{500}$ bouws; het aantal deelgerechtigden vindt men echter niet opgegeven. Had de vermelde conversie in Bagelen betrekking op alle dessagronden, de drie gevallen van conversie in Rembang (afdeeling Bodjonegoro, district Temaijang) betroffen slechts 16, 9 en 44 bouws in de dessa's Soemberdjo, Koentji en Pirang, die nog communaal bezeten werden, terwijl op verreweg het grootste gedeelte der bouwgronden (namelijk op 431, 366 en 312 bouws) individueele bezitrechten werden uitgeoefend. In genoemd district zijn niet alle dessagenooten rechthebbenden in den communalen grond, maar alleen zij die óf geen velden individueel in bezit hebben óf als individueele bezitters over eene kleinere uitgestrektheid gronds beschikken dan de gemiddelde grootte van een aandeel in de communale velden. Voor zooveel dat verschil bedraagt, kunnen de laatsten aanspraak maken op communalen grond. In de dessa Soemberdjo waren slechts 12 ingezetenen bij de conversie betrokken, allen bezitters van zeer kleine stukken poesaka grond. Onder hen werden 14 bouws verdeeld, daar 2 bouws bestemd werden voor apanage van den kabajan. In de dessa Koentji waren niet meer dan 4 personen bij de conversie betrokken, die in 't geheel geen poesaka-grond bezaten. Aldaar werden van de 9 bouws communale gronden 7 bouws aangewezen als ambtsvelden voor het dessabestuur, en de overige 2 bouws onder het 4tal rechthebbenden verdeeld in verhouding tot de vruchtbaarheid van den grond, zoodat één hunner $^1/_4$ bouw ontving, twee ieder $^1/_2$ bouw, en de vierde $^3/_4$ bouw. Ook in de dessa Pirang kon geen der bezitters van poesaka-grond aanspraak doen gelden op den communalen grond; de aldaar aan conversie onderworpen 44 bouws werden, na afzondering van 14 bouws als apanage voor het dessabestuur, gelijkelijk verdeeld onder de 30 ingezetenen die niet in het bezit waren van eigen velden, zoodat aan ieder 1 bouw toebedeeld werd.

Vervanging van erfelijk individueel bezit door eigendom. Van de gelegenheid den inlandschen grondbezitter aangeboden om zijn erfelijk individueel gebruiksrecht te vervangen door eigendom als bedoeld bij het Koninklijk besluit van 16 April 1872 n°. 29 (Indisch Staatsblad n°. 117) werd ook in het afgeloopen jaar weder een zeer beperkt gebruik gemaakt. Slechts in vier gewesten werden in 1882 aanvragen van die strekking aanhangig gemaakt, en wel ten getale van 72, voor eene uitgestrektheid van ruim 1232 bouws. Het totaal der van 1872 af ingekomen aanvragen beliep nu 1299, en de uitgestrektheid waartoe zij betrekking hadden 11 682 bouws. In de residentiën Pasoeroean en Madura had zich tot dusver geen enkele verzoeker om uitwijzing van den hierbedoelden eigendom voorgedaan, terwijl er in Banjoemas en Bagelen in 't geheel slechts 4 waren geweest, wier aanvragen echter (in 1878) waren komen te vervallen. Bij het eind van 1882 vond men agrarischen eigendom in 15 gewesten; de gezamenlijke oppervlakte der onder dien titel bezeten gronden beliep toen — aannemende dat al de verkrijgers hun eigendom hadden doen inschrijven — 2647 bouws. Wat alleen het jaar 1882 betreft, kan nog worden vermeld dat gedurende dat tijdsverloop:

werden toegewezen 67 aanvragen,	betrekking hebbende tot	1106 bws.;
„ afgewezen 30 „	„ „ „	327 „
en vervielen (doordien de aanvragers overleden of hun verzoek introkken) 17 aanvragen,	„ „ „	520 „

Uit de volgende gewestelijke recapitulatie kan blijken dat op 31 December jl. — in vijf gewesten — nog 82 aanvragen, te zamen betrekking hebbende tot eene uitgestrektheid van ruim 1261 bouws, in behandeling bleven.

GEWESTEN.	GEDURENDE HET TIJDVAK 1872—1882: aanhangig gemaakte aanvragen. 1872 t/m 1881. Getal aanvragen.	Uitgestrektheid. Bouws.	Vierk. Rijnl. roeden.	1882. Getal aanvragen.	Bouws.	Vierk. Rijnl. roeden.	Te zamen. Getal aanvragen.	Bouws.	Vierk. Rijnl. roeden.	afgedane (of vervallen) aanvragen. Toegewezen. Getal aanvragen.	Bouws.	Vierk. Rijnl. roeden.	Afgewezen. Getal aanvragen.	Bouws.	Vierk. Rijnl. roeden.	Vervallen. Getal aanvragen.	Bouws.	Vierk. Rijnl. roeden.	Op 31 December 1882 nog in behandeling gebleven aanvragen. Getal aanvr.	Bouws.	Vierk. Rijnl. roeden.
Bantam	4	19	374	„	„	„	4	19	374	4	19	374	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Krawang	6	10	„	„	„	„	6	10	„	4	7	127	„	„	„	2	2	373	„	„	„
Preanger regentschappen	1	1	„	„	„	„	1	1	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Cheribon	3	41	199	„	„	„	3	44	199	1	„	72	2	41	127	„	„	„	„	„	„
Tagal	11	a) 630	a) 98	„	„	„	11	630	98	b) 11	313	98	c) 1	317	„	„	„	„	„	„	„
Pekalongan	190	a) 1912	a) 118	11	37	74	201	1949	192	54	825	189	82	723	40	57	363	397	11	37	74
Samarang	128	2723	167	„	„	„	128	2723	167	10	67	488	37	763	271	81	1891	428	„	„	„
Japara	2	12	69	„	„	„	2	12	69	1	9	307	1	2	262	„	„	„	„	„	„
Rembang	106	193	257	„	„	„	106	193	257	74	92	193	3	66	375	29	34	189	„	„	„
Soerabaija	120	323	86	„	„	„	120	323	86	78	166	86	35	152	366	4	3	411	3	„	426
Probolinggo	18	4	400	„	„	„	18	4	400	17	3	156	„	„	„	1	1	241	„	„	„
Bezoeki	70	226	483	„	„	„	70	226	483	63	215	415	3	9	336	4	1	227	„	„	„
Banjoemas	3	31	„	„	„	„	3	31	„	„	„	„	„	„	„	3	31	„	„	„	„
Bagelen	1	5	„	„	„	„	1	5	„	„	„	„	„	„	„	1	5	„	„	„	„
Kadoe	140	2780	338	3	2	154	143	2782	492	6	110	451	51	1243	474	81	1444	139	5	14	29
Madioen	a) 270	a) 830	a) 373	29	1068	460	299	1908	333	189	432	478	60	364	157	18	34	246	32	1076	472
Kediri	154	695	164	29	124	251	183	819	216	78	381	447	69	294	199	5	44	21	34	132	151
Totaal	1227	10450	136	72	1232	344	1299	11 682	490	d) 588	2847	383	d) 344	3978	279	286	3795	175	82	1261	153

a) Verbeterde opgaaf.

b) Hieronder eene aanvraag die slechts gedeeltelijk werd toegewezen.

c) De afwijzing betreft eene reeds in de voorgaande rubriek medegetelde aanvraag.

d) Het totale aantal aanvragen (toegewezene en afgewezene te zamen) bedroeg 931 (verg. de beide voorgaande noten).

Om te verhoeden dat aanvragen om uitwijzing van agrarischen eigendom, die door onbevoegden waren gedaan, door den landraad zouden moeten worden toegewezen, alleen omdat de rechthebbenden verzuimd hadden voor hunne belangen op te komen, werd in November 1878 voorgeschreven (verg. het verslag van 1879 blz. 90, zoomede n°. 3321 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) dat door den plaatselijken Europeeschen ambtenaar, die het verzoek in handen kreeg, steeds zou moeten worden nagegaan of er aanleiding bestond om zijnerzijds verzet aan te teekenen. In Samarang bleek in één geval dat dit middel het doel had gemist doordien in de verklaring van verzet de particuliere naam des controleurs was genoemd en deze, inmiddels naar elders verplaatst, niet tijdig aan de oproeping om ter terechtzitting te verschijnen kon voldoen. Het gevolg daarvan was dat bij het verzet niet werd volhard, en de landraad dus, daar de stukken in orde bevonden werden, het verzoek moest toewijzen. Om herhaling van het gebeurde te voorkomen, is in April jl. aan de residenten opgedragen te zorgen dat bij het ambtshalve te doen verzet niet van den naam, maar uitsluitend van de kwaliteit des opposants worde gewag gemaakt.

Verhuring van grond door inlanders aan niet-inlanders. Als een gevolg van de trapsgewijze inkrimping der op hoog gezag voor de suikercultuur te bestemmen velden (zie hoofdstuk O onder de rubriek » Gouvernements-cultures"), neemt — van de zijde der suikerfabrikanten — het huren van gronden van de bevolking toe. Terwijl namelijk in 1880 en 1881 door inlanders aan niet-inlanders werden verhuurd 13 771 en 23 445 bouws, klom dit cijfer in 1882 tot 29 406 bouws. En daarvan werden in elk dier jaren voor de suikercultuur bestemd achtereenvolgens 9423, 14 041 en 22 324 bouws, d. i. ruim 68, bijna 60 en bijna 76 pct. Deze cijfers gelden zoowel de verhuringen bij geregistreerde als die bij niet ter registratie aangeboden overeenkomsten. Ten aanzien van deze laatste verhuringen zijn de opgaven dus waarschijnlijk niet volledig.

Opmerkelijk is het meer en meer veld winnende gebruik om de overeenkomsten, niettegenstaande zij dientengevolge rechtsgeldigheid missen, niet ter registratie aan te bieden. Immers terwijl in 1878 en 1879 van de door inlanders verhuurde oppervlakte respectievelijk nog ruim 58 en 43 pct. het onderwerp van geregistreerde contracten uitmaakte, daalde die verhouding voor de drie latere jaren achtereenvolgens tot 28, bijna 14 en ruim 7½ pct. Zeer onlangs (in Juli jl.) is op dit verschijnsel, zoo belemmerend voor de vruchtbare werking van Indisch Staatsblad 1871 n°. 163, de aandacht van de Indische Regeering gevestigd, en zijn tevens eenige middelen aan de hand gedaan om het euvel, dat grondverhuringen buiten contrôle van het bestuur tot stand komen, direct en indirect te bestrijden. Direct door bij elke zich voordoende gelegenheid van de zijde der Europeesche ambtenaren aan de inlandsche verhuurders te doen voorhouden dat niet-geregistreerde overeenkomsten nietig zijn, en indirect, door zooveel mogelijk de bezwaren weg te nemen die het opmaken en ter registratie aanbieden van contracten als de hierbedoelde volgens de thans vigeerende voorschriften schijnen tegen te houden. In dit opzicht is meer bepaaldelijk in overweging gegeven om de uitlegging van 1872 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2555) in te trekken, volgens welke een ondernemer, tegelijk met verschillende grondbezitters van dezelfde dessa overeenkomende omtrent het huren van hunne gronden, ter zake niet één contract met allen tegelijk zou mogen opmaken, maar verplicht zou zijn om even zoovele contracten op te maken als er grondbezitters zijn met wie hij het over de verhuring van hunne gronden is eens geworden. Een verzoek om wijziging der bepalingen van het aangehaalde Indisch Staatsblad 1871 n°. 163 is intusschen in Indië aanhangig gemaakt van de zijde van belanghebbenden bij de suikerindustrie.

Eene statistiek van de bij geregistreerd contract tot stand gekomen grondverhuringen over de laatste vijf jaren vindt men in het volgende overzicht.

JAREN.	Aantal gewesten waar overeenkomsten ter registratie werden aangeboden.	Aantal geregistreerde overeenkomsten.	Aantal ondernemers door wie de overeenkomsten gesloten werden.		Aantal bouws waarop de overeenkomsten betrekking hadden.	Van de bij geregistreerde overeenkomsten verhuurde gronden was het navolgend aantal bouws in:	
			Europeanen	Vreemde oosterlingen.		communaal bezit.	individueel bezit.
1878	17	6113	350	285	7628	6038	1590
1879	15	4868	84	100	6426	4670	1756
1880	15	2342	93	184	3857	3042	815
1881	13	2083	44	81	3246	2712	534
1882	12	2048	23	71	2228	1920	308

De 2228 bouws, waartoe de in 1882 geregistreerde overeenkomsten betrekking hadden, waren over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

Cheribon	435	Soerabaija	210
Tagal	131	Pasoeroean	185
Pekalongan	13	Probolinggo	132
Samarang	262	Banjoemas.	40
Japara	325	Bagelen	21
Rembang	222	Kediri	252

Daarvan waren bestemd: voor de suikercultuur 1420 bouws, voor het verbouwen van padi alléén 490 bouws, van padi en tweede gewassen 50 bouws, voor de teelt van indigo 47 bouws, voor beplanting met verschillende niet opgegeven gewassen 212 bouws, en voor oprichting van gebouwen 9 bouws. De bij niet-geregistreerde overeenkomsten verhuurde gronden hadden, voor zoover die overeenkomsten bij het bestuur zijn bekend geworden, eene uitgestrektheid van 27 178 bouws, waarvan bestemd waren: voor de teelt van suikerriet 20 904 bouws, van padi alléén 4666, van padi en tweede gewassen 286, van katjang en verschillende andere gewassen 1057 en van indigo 250 bouws, terwijl 15 bouws benuttigd werden om daarop gebouwen op te richten.

De huurprijzen per bouw en per jaar der voor de teelt van suikerriet bestemde gronden liepen in de verschillende gewesten (voor zoover hieromtrent opgaven inkwamen) zeer uiteen, en wel als volgt: Cheribon f 30, Samarang f 50 à f 60, Japara f 20 à f 25, Rembang f 15, Soerabaija f 25 à f 40, Pasoeroean f 40 à f 50, Bagelen f 50 à f 60, Kediri f 25 en Probolinggo f 45 à f 50.

Klachten over niet-nakoming van contracten betreffende huur en verhuur van grond werden in 1882 alleen vernomen ten aanzien van eenige niet-geregistreerde overeenkomsten in Rembang.

Moest in het afgeloopen jaar weder de registratie van een aantal overeenkomsten geweigerd worden, omdat zij bepalingen inhielden strijdig met de bestaande verordeningen, in Cheribon zag de resident zich genoopt om aan eenige huurders (voor het meerendeel Chineezen) de door hen zonder geregistreerd contract in huur verkregen gronden te ontnemen en aan de verhuurders terug te geven, op grond dat, met overtreding van de voorschriften, òf beschikt was over velden die bij de gouvernements-suikercultuur ingedeeld waren, òf voorwaarden waren bedongen die aan de gesloten transactiën het karakter gaven van vermomde inpandgevingen of contracten tot verkoop van den oogst. Over de urgentie om transactiën als de laatstbedoelde met de meeste kracht te bestrijden door tegen het aangaan daarvan straf te bedreigen, is dezerzijds in Juli jl. met den Gouverneur-Generaal in gedachtenwisseling getreden, omdat de vroeger getroffen voorzieningen (verg. het verslag van 1878 blz. 95) niet voldoende voorkwamen tot beteugeling van het kwaad.

Ontginning door inlanders van woesten (niet tot de dessa's behoorenden) grond. Hoewel de hoogere inlandsche ambtenaren vrij algemeen zich beijveren om aan de naleving van de bepalingen op de ontginning van domeingrond (Indisch Staatsblad 1874 n°. 79) de hand te doen houden, blijven toch in sommige gewesten voortdurende aansporing en

strenge contrôle van de zijde der Europeesche ambtenaren een dringend vereischte. Medewerking van de dessahoofden blijft tot de uitzonderingen behooren. In vele gevallen zijn deze lieden direct of indirect mede schuldig aan de onwettige ontginningen, die ook in het afgeloopen jaar weder in grooten getale geconstateerd werden.

Volgens de ter zake aangehouden registers werden in 1882 de volgende vergunningen tot ontginning verleend.

GEWESTEN.	Vergunningen tot ontginning in 1882 verleend door: districtshoofden. Aantal personen.	bouws. a)	adsistent-residenten. personen.	bouws. a)	residenten. personen.	bouws. a)	TOTALEN. Personen.	Bouws. a)	Gemiddeld betrof dus elke vergunning (per persoon gerekend) onderstaande uitgestrektheid (in bouws of onderdeelen van bouws).
Bantam	644	1 320	„	„	1	5	645	1 325	2 27/500
Krawang	41	81	„	„	„	„	41	81	1 488/500
Preanger regentschappen	2 580	1 829	28	9	123	45	2 731	1 883	344/500
Cheribon	1 264	1 191	„	„	„	„	1 264	1 191	471/500
Tagal	247	198	„	„	„	„	247	198	400/500
Pekalongan	462	248	„	„	„	„	462	248	268/500
Samarang	500	440	2	16	77	97	579	553	478/500
Japara	224	241	„	„	„	„	224	241	1 38/500
Rembang	147	138	„	„	119	141	266	279	1 24/500
Soerabaija	128	127	„	„	48	72	176	199	1 65/500
Pasoeroean	192	183	201	204	199	374	592	761	1 142/500
Probolinggo	46	122	„	„	22	37	68	159	2 169/500
Bezoeki	244	309	„	„	340	340	584	649	1 56/500
Banjoemas	972	963	49	38	35	9	1 056	1 010	478/500
Bagelen	931	275	„	„	„	„	931	275	148/500
Kadoe	244	108	„	„	„	„	244	108	221/500
Madioen	921	1 204	2	19	116	262	1 039	1 485	1 214/500
Kediri	97	90	„	„	124	185	221	275	1 122/500
Madura	158	80	„	„	„	„	158	80	253/500
Totalen	10 042	9 147	282	286	1 204	1 567	11 528	11 000	477/500
In de twee voorafgaande jaren waren de totalen als hiernovens. 1881.	12 796	10 482	91	141	1 277	2 200	14 164	12 823	452/500
1880.	21 884	16 926	172	192	1 810	1 707	23 866	18 825	394/500

a) Bij de totalen van elk gewest is deze vlaktemaat in de onderdeelen afgerond.

Uitgifte van grond in erfpacht. Van een aantal gewesten op Java is in den laatsten tijd de administratieve verdeeling gewijzigd, zoodat de vroeger afgekondigde omschrijving van de districten enz., waar geen voor den aanplant van koffie geschikte gronden in erfpacht mogen worden uitgegeven, niet meer overal met den bestaanden toestand in overeenstemming is. Sommige van de Koninklijke besluiten houdende aanwijzing van de voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerde streken zullen dientengevolge wijziging behoeven. Tot hiertoe is zoodanige wijziging nog alleen voor Pekalongan tot stand gekomen (Koninklijk besluit dd. 24 Januari 1883 n°. 16; Indisch Staatsblad n°. 103). In den omvang der gereserveerde streken is door dit besluit geen noemenswaardige verandering gebracht.

Met betrekking tot de bedoelde streken in 't algemeen verdient overigens nog aanteekening dat de Indische Regeering, in afwijking van het medegedeelde op blz. 81 van het vorig verslag, teruggekeerd is tot de vroegere opvatting (zie het verslag van 1881 blz. 83) dat voortaan aldaar alleen die gronden in erfpacht worden gegeven, welke *volstrekt ongeschikt* zijn voor de teelt van koffie. Bij de mogelijkheid dat te dier zake vergissingen mochten plaats grijpen en als gevolg daarvan te eenigertijd gronden in de gereserveerde streken wierden uitgegeven die later zouden blijken toch wel voor de koffiecultuur geschikt te zijn, wenscht de Indische Regeering, als voorzorgsmaatregel, niettemin vast te houden aan den regel om ten aanzien van elk in de gereserveerde streken uit te geven erfpachtsperceel uitdrukkelijk de bedoelde teelt te verbieden.

Ten einde de belangen van het openbaar verkeer door de uitgifte van domeingrond in erfpacht niet te schaden, is bij een in de Javasche Courant van 2 Januari jl. bekend gemaakt Indisch besluit dd. 26 December 1882 n°. 12 bepaald, dat onder de op te leggen voorwaarden voortaan steeds zal behooren de verplichting van de zijde des erfpachters om, bijaldien van regeeringswege de aanleg is gelast of goedgekeurd van een voor het openbaar verkeer bestemden spoorweg, tramweg, rijweg of voetpad, de voor zoodanig verkeermiddel vereischte strook gronds te allen tijde kosteloos in gebruik af te staan en zulks zonder deswege eenige vermindering van de jaarlijks verschuldigde erfpachtssom te kunnen eischen, doch behoudens aanspraak op vergoeding van de zijde van het Gouvernement of van belanghebbenden voor de mogelijk toe te brengen schade aan gebouwen of plantsoenen, en verder onder beding, waar het een rijweg of voetpad geldt, dat de erfpachter belast zal zijn met het onderhoud van het over zijn perceel loopend gedeelte.

Het aantal in erfpacht *aangevraagde* perceelen, tot uitgifte waarvan de Indische Regeering zich in het afgeloopen jaar bereid verklaarde, beliep 85, terwijl er 88 geweigerd werden. (Over 1881 waren deze getallen 117 en 71.) Van de eerstbedoelde 85 perceelen werden er 79 enkel *toegezegd*, 5 toegezegd en — na inzending van de vereischte stukken — in hetzelfde jaar ook nog *afgestaan*, en 1 aanstonds *afgestaan* (zonder voorafgegane toezegging). Van de vóór 1882 aangevraagde en toegezegde perceelen werden er nog 80 [1]) afgestaan, en bovendien 5 (2 in Probolinggo en 3 in Pa-

[1]) Hiervan 3 toegezegd in 1878, 7 in 1879, 16 in 1880 en 54 in 1881.

soeroean) ingevolge *aanbieding* in erfpacht, zoodat in 't geheel in 1882 werden *afgestaan* 91 perceelen. 59 van deze laatste perceelen werden vóór het eind van het jaar nog *ingeschreven* en alzoo door de ondernemers aanvaard. Hetzelfde geschiedde met 43 van de vóór 1882 afgestane perceelen, zoodat in het afgeloopen jaar het getal nieuwe (als woeste gronden uitgegeven) erfpachtsperceelen [1]) vermeerderde met 102 (te zamen groot 32 796 bouws), allen nader vermeld in bijlage N.

De onder de werking der agrarische wetgeving in de verschillende gewesten van Java in erfpacht uitgegeven woeste gronden besloegen dientengevolge op 31 December jl. eene uitgestrektheid van 147 288 bouws, zooals nader blijken kan uit het volgende overzicht van de sinds 1873 jaarlijks ingeschreven erfpachtsperceelen.

Gewesten.	1873.		1874.		1875.		1876.		1877.		1878.		1879.		1880.		1881.		1882.		In de opgegeven 10 jaren te zamen.	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. a)
Bantam . .	„	„	„	„	1	28	3	1 335	„	„	2	137	1	437	2	705	„	„	1	267	10	2 909
Krawang . .	„	„	„	„	1	209	„	„	„	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„	2	211
Preanger regentschappen	1	350	1	122	11	2 843	13	2 715	16	3 844	14	3 657	18	4674	23	4 212	19	5 119	30	7 880	146	35 416
Cheribon . .	„	„	1	436	1	365	„	„	„	„	„	„	2	273	„	„	„	„	„	„	4	1 074
Tagal . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	515	2	212	„	„	„	„	3	727
Pekalongan .	„	„	8	2 723	6	1 088	3	601	3	423	7	560	2	104	4	413	3	260	4	276	40	6 448
Samarang. .	„	„	1	132	b) 4	b) 1 162	10	1 477	4	1 130	4	546	c) 9	c) 1 102	7	655	4	630	1	131	44	6 959
Japara. . .	„	„	„	„	„	„	„	„	1	560	2	717	„	„	„	„	„	„	1	192	4	1 469
Rembang. .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	2	545	2	545
Soerabaija .	„	„	„	„	„	„	„	„	2	241	„	„	„	„	4	1 686	2	475	2	729	10	3 131
Pasoeroean .	„	„	1	496	6	2 191	1	416	5	905	5	853	4	2 049	12	5 406	20	8 496	21	8 661	75	29 467
Probolinggo .	„	„	„	„	3	1 363	„	„	„	„	„	„	1	182	1	300	1	186	13	4 896	19	6 867
Bezoeki . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	420	2	1 000	2	552	8	3 858	6	2 484	19	8 314
Banjoemas .	„	„	„	„	„	„	1	197	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	503	2	700
Bagelen . .	„	„	„	„	„	„	„	„	2	560	4	639	„	„	„	„	3	63	„	„	9	1 262
Kadoe . . .	„	„	„	„	4	1 078	5	1 237	2	658	2	140	1	145	3	303	2	197	2	352	21	4 110
Madioen . .	„	„	2	666	1	516	5	2 064	2	411	3	642	2	715	2	234	7	2 541	2	353	26	8 142
Kediri . . .	„	„	4	1 617	4	1 325	3	742	7	2 709	11	4 184	14	5 677	7	3 115	16	4 641	d) 16	d) 5 587	82	29 597
Te zamen .	1	350	18	6 102	42	12 108	44	10 784	44	11 441	56	12 491	57	16 873	69	17 793	85	26 460	162	32 796	548	147 288

a) Waar onderdeelen van een bouw voorkwamen, is voor elk perceel de uitgestrektheid in volle bouws afgerond.

b) Hieronder, bij uitzondering, gronden die vóór de erfpachtsuitgifte in huur zijn afgestaan geweest, en wel het slechts 15 bouws groote perceel Blorok, dat niet te rangschikken is onder de ondernemingen waarvan de huur in erfpacht is *geconverteerd*, omdat het eerst na afloop van de huur in erfpacht is afgestaan.

c) Hieronder één perceel, groot 9 bouws, in 1879 — bij de onderneming Tlogo — in ruil afgestaan tegen eene gelijke oppervlakte der vroegere huurgronden. De huur van Tlogo was reeds in 1875 in erfpacht geconverteerd. Vermits de erfpacht der bedoelde 9 bouws afzonderlijk is ingeschreven, telt deze oppervlakte hier als een afzonderlijk perceel.

d) Hieronder niet begrepen twee aanstonds te bespreken perceelen, uitmakende de onderneming Gogoniti, die in ruil kwamen voor perceelen van gelijke uitgestrektheid welke onder de opgaven van 1874 zijn medegeteld.

Ter vervanging van sommige gedeelten der in 1874 aanvaarde erfpachtsperceelen Gogoniti I en II in Kediri, voor zooveel die gedeelten bij eene hermeting der perceelen gebleken waren samen te vallen met latere uitgiften aan andere erfpachters, zijn in 1882 nieuwe gronden aangewezen. De moeielijkheid kon in dit geval op regelmatige wijze verholpen worden omdat nog aangrenzend terrein tot de gevorderde grootte beschikbaar was. Nadat de ondernemers van Gogoniti verklaard hadden ten behoeve van de Regeering afstand te doen van de perceelen zooals die op de vroeger (in 1867) opgemaakte meetbrieven omschreven waren, zijn in 1882 nieuwe akten van erfpacht tot stand gekomen, waardoor niet de grootte maar alleen de begrenzing der perceelen is gewijzigd geworden. Voorts is bij deze akten rekening gehouden zoowel met den reeds verloopen duur van het erfpachtsrecht als met de omstandigheid dat de betaling van pacht reeds een aanvang genomen had.

Slechts 3 van de in 1882 aanvaarde perceelen werden ten name van Chineezen, geen enkel ten name van andere vreemde oosterlingen of van inlanders ingeschreven. Voor 22 er van, bestemd om deel uit te maken van reeds vroeger verkregen erfpachtsgronden, werd de duur van het erfpachtsrecht tot een korteren termijn dan 75 jaren beperkt, ten einde het te doen eindigen tegelijk met het recht op de oorspronkelijk afgestane perceelen. Waar overigens bijzondere bedingen aan de erfpacht verbonden werden, waren dezen van gelijken aard als in vorige verslagen vermeld.

Vermelding verdient nog dat in 1882 ten opzichte van een 6tal in de drie voorafgegane jaren uitgegeven erfpachtsperceelen (Bolodewo in Kediri, zoomede Klatakan, Bandjarsari en Moembool I, II en III in Bezoeki) door de Indische Regeering ontheffing werd verleend van de bij de uitgifte gestelde voorwaarde, dat op de gronden geen koffie zou mogen worden geteeld. Daarentegen werd in verband met de plaatselijke omstandigheden bezwaar gemaakt om bedoeld verbod ook te doen vervallen ten aanzien van de gronden uitmakende de in 1880 tot stand gekomen erfpachtsonderneming Soember Sobra in Pasoeroean.

Eene lijst van de in 1882 *afgewezen* erfpachts-aanvragen vindt men in bijlage O. Daaruit blijkt dat 7 (nos. 7, 8, 12, 22, 39, 40 en 51) van de 88 afwijzingen betrekking hadden tot gronden die reeds vroeger aan dezelfde, dan wel aan andere aanvragers waren geweigerd, terwijl 3 aanvragen (nos. 17, 86 en 88) werden afgewezen omdat andere personen als eerste aanvragers moesten worden beschouwd. Eén perceel (no. 23) werd nog aan een ander dan

[1]) Over de in erfpacht uitgegeven gronden die oorspronkelijk in huur zijn afgestaan geweest, wordt straks in eene afzonderlijke rubriek gehandeld.

aan den eersten aanvrager geweigerd. Voor dit perceel vermeldt de bijlage dus 2 afwijzingen. Eén aanvraag moest worden afgewezen, omdat het aangevraagde perceel reeds door een ander in erfpacht werd bezeten (n°. 70). In verreweg de meeste gevallen waren de redenen der afwijzing ontleend aan de belangen van de gouvernements-koffiecultuur. In 45 gevallen bijv. gold het perceelen die, in gereserveerde streken gelegen, in de termen vielen om voor bedoelde cultuur beschikbaar te worden gehouden. Ook werden eenige aanvragen geweigerd in het belang der instandhouding van aanwezig houtgewas, of wel omdat de ligging der aangevraagde gronden van dien aard was dat, bij uitgifte er van aan particulieren, moeielijk zou kunnen worden gewaakt tegen kwade praktijken (onttrekking van koffie aan de verplichte levering, sluikhandel in opium als anderszins). In 86 van de 88 gevallen waren Europeanen, voor de 2 andere perceelen waren Chineezen de aanvragers.

Voorts werden 2 aanvragen (betreffende een perceel in Bantam en een in de Preanger regentschappen) buiten beschikking gehouden, in het eene geval omdat de aanvrager het met de rechthebbenden op eenige in het perceel geënclaveerde kleine ontgonnen gedeelten niet eens kon worden omtrent de voor het verlaten daarvan uit te keeren schadeloosstelling, terwijl die ontgonnen gedeelten zoodanig over het perceel verspreid lagen dat hunne uitzondering van de erfpacht hoogst bezwaarlijk ware geweest; in het andere geval omdat de aanvrager niet genegen was tot betaling, als retributie aan den lande, van de getaxeerde waarde van het op de aangevraagde gronden aanwezige houtgewas.

Van 11 perceelen (7 in de Preanger regentschappen, 2 in Tagal, 1 in Kadoe en 1 in Bezoeki), allen vóór 1882 toegezegd, is de gedane toezegging komen te vervallen omdat de aanvragers verklaarden van de gronden af te zien. (Voor één der perceelen in Tagal was zelfs reeds machtiging verleend om tot de inschrijving over te gaan.) Er bleven op 31 December jl. 159 perceelen nog te aanvaarden over, waaronder 2 (in Pasoeroean) die door het Gouvernement gegund waren na *aanbieding* in erfpacht. In welke gewesten die 159 perceelen gelegen waren blijkt uit het volgende overzicht.

GEWESTEN.	Toegezegd en nog niet afgestaan. *a*)		Afgestaan maar nog niet ingeschreven. *b*)	
	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *b*)	Aantal perceelen.	Aantal bouws. *b*)
Bantam	2	3 400	1	52
Preanger regentschappen . . .	43	14 206	11	2 997
Tagal	3	750	„	„
Pekalongan . . .	2	470	1	64
Samarang. . . .	2	630	„	„
Japara.	1	500	„	„
Rembang. . . .	1	400	„	„
Soerabaija . . .	4	2 000	2	429
Pasoeroean . . .	34	15 020	8	3 352
Probolinggo. . .	2	1 000	1	347
Bezoeki	6	2 375	2	523
Bagelen	„	„	3	1 185
Kadoe.	1	niet opgegeven.	2	587
Madioen	4	1 055	1	250
Kediri.	18	5 763	4	808
Te zamen. .	*c*) 123	*d*) 47 569	*e*) 36	10 594

a) Voor 3 van de in deze rubriek vermelde perceelen is, in plaats van de — in de aanvraag vermelde — geschatte uitgestrektheid, reeds de bij opmeting gebleken werkelijke grootte ingevuld.

b) Waar onderdeelen van een bouw voorkomen, is hier voor elk perceel de uitgestrektheid in volle bouws afgerond.

c) Hiervan waren toegezegd: 1 in 1879, 4 in 1880, 39 in 1881 en 79 in 1882.

d) Uitgestrektheid van 122 perceelen (zie bij Kadoe).

e) Hiervan waren afgestaan: 4 *vóór* 1882 en 32 (waaronder 2 gegund na *aanbieding* van gouvernementswege) *in* 1882.

Omtrent de op blz. 80/81 bedoelde aanbieding in erfpacht van 2 perceelen in Probolinggo is reeds in 't vorig verslag (blz. 82) het noodige gezegd. Op 24 October 1882 had de opening der biljetten plaats voor de 3 aldaar mede vermelde perceelen in Pasoeroean. Van 17 gegadigden werden in 't geheel 32 aanbiedingen ontvangen, namelijk 14 voor het perceel Wonokitri, 10 voor het perceel Karang Pandan en 8 voor het perceel Wringin Anom. Een der gegadigden schreef voor elk der drie perceelen in tegen slechts f 5 per bouw 's jaars, niettegenstaande was bekend gemaakt dat de pachtsom dit bedrag moest te boven gaan. De overige aanbiedingen liepen: voor Wonokitri van f 8,15 tot f 21,30; voor Karang Pandan van f 8,15 tot f 16,27 en voor Wringin Anom van f 8,15 tot f 13,50. De toewijzing geschiedde aan de hoogste inschrijvers (Indisch besluit dd. 7 November 1882 n°. 28). Eenige ondernemers die in hetzelfde district (Gondanglegi) reeds erfpachtsgronden bezaten, trachtten van de Regeering te verkrijgen de voorgenomen aanbieding van de bewuste drie perceelen niet te doen doorgaan; althans wenschten zij de uitgifte te zien verdaagd „totdat een veranderde toestand en eene gelijkere concurrentie een minder doodenden invloed zou kunnen uitoefenen op de reeds bestaande ondernemingen" in die streek. De Indische Regeering vond echter geen termen tot inwilliging van het verzoek (besluit dd. 30 Juli 1882 n°. 27). Ingevolge een Indisch besluit van 24 Februari jl. n°. 18 wordt het noodige voorbereid om thans weder in Pekalongan tot eene aanbieding in erfpacht over te gaan, en wel van circa 300 bouws in het district Soebah.

In 1882 waren voor het eerst tot betaling van pachtschat gehouden de 44 in 1876 ingeschreven perceelen, die deswege, buiten hetgeen zij aan verponding verschuldigd waren, een bedrag van ongeveer f 32 700 hadden op te brengen. Daar de 61 vóór 1876 ingeschreven perceelen f 57 500 hadden te betalen, bedroeg de in 1882 door het Gouvernement te heffen canon in 't geheel f 90 200, welk bedrag in 1883 (wanneer weder 44 perceelen pacht zullen moeten gaan opbrengen) tot p. m. f 125 200, en in 1888, voor al de bij het eind van 1882 ingeschreven 518 perceelen, tot p. m. f 624 000 zal stijgen. Aan hoofdgeld voor de op hunne gronden gevestigde arbeiders was door de erfpachters, daaronder ook begrepen diegenen die hunne gronden eertijds in huur bezaten, over 1882 verschuldigd (à f 5 voor iederen arbeider) f 60 660, tegen f 54 475 over 1881. Ook nu weder liet de tijdige betaling wel wat te wenschen over. Zoo was van eerstgenoemde som bij het einde van het jaar nog onaangezuiverd f 37 205, welk bedrag op 1 Februari 1883 echter reeds was gedaald tot f 17 485. Over 1881 bestond nog een achterstand van f 65, verschuldigd door een insolventen erfpachter in de residentie Kediri, die zijne onderneming op publieke vendutie verkocht had en naar Europa vertrokken was.

Verwanging van huur door erfpacht. Van de in 1882 of vroeger in erfpacht toegezegde huurperceelen werden er in het afgeloopen jaar 6 in de erfpachtsregisters ingeschreven. Uit het volgende overzicht kan blijken welke die ondernemingen waren en op welke geldelijke voorwaarden de conversie tot stand kwam.

NAMEN DER ONDERNEMINGEN.	Uitgestrektheid (afgerond in bouws) voor welke de in erfpacht geconverteerde huurondernemingen als huurperceelen te boek stonden.	als erfpachts-perceelen zijn ingeschreven.	Vóór de toekenning van erfpacht hadden de ondernemers alleen huur te betalen, bedragende jaarlijks: per bouw.	in 't geheel.	Als erfpachters hebben de ondernemers jaarlijks te betalen (ongerekend het hoofdgeld van f 5 voor elken op hunne gronden gevestigden vasten arbeider): a) pachtsom per bouw.	pachtsom in 't geheel.	verponding (volgens de globale taxatie op het tijdstip der toezegging van erfpacht).
Ardjosari (res. Preanger regentschappen) .	408	408	f 8,00	f 3 261,54	f 5,45	f 2 223,03	f 1 050,00
Djoenggo (res. Pasoeroean)	500	518	8,00	4 000,00	8,00	4 142,84	2 250,00
Ardjo Blambangan (res. Bezoeki) . . .	300	300	2,00	600,00	2,00	600,00	150,00
Bandjarsari (res. Kadoe)	390	390	2,50	975,00	5,00	1 949,03	487,50
Kebondalem (res. Kadoe)	142	142	6,00	852,00	5,00	710,57	187,50
Koedjonmanis (res. Kediri)	400	417	5,00	2 000,00	3,60	1 440,00	586,50
						b) 61,45	
	2 140	c) 2 175		f 11 688,54		f 11 065,47½	f 4 711,50
						b) 61,45	
Voor de 81 huurperceelen die gedurende 1874 t/m. 1881 in 73 erfpachtsondernemingen geconverteerd werden, waren de cijfers .	34 652	d) 38 070		251 350,64		161 247,99	83 746,70
						b) 5 365,52	
Totalen	36 792	40 245		f 263 039,18		f 177 740,43½	f 88 458,20
						e) f 266 198,63½	

a) De opbrengst van dit hoofdgeld is niet afzonderlijk opgegeven, maar begrepen onder de sommen hierboven voor de overige erfpachtsondernemingen vermeld.

b) Deze som wordt afzonderlijk uitgetrokken, omdat zij toegevoegde nieuwe gronden betreft, waarvoor de betaling eerst ingaat met den aanvang van het zesde burgerlijk jaar na den ingang van de erfpacht.

c) Het verschil met het in de voorgaande kolom genoemde totaal is een gevolg deels van de bij de nieuwe opmeting verkregen juistere gegevens nopens de uitgestrektheid van één perceel (Djoenggo), deels van de toevoeging van nieuwe gronden (onderneming Koedjonmanis).

d) Het verschil van 3418 bouws met de uitgestrektheid waarvoor de perceelen als huurgronden te boek stonden is toe te lichten als volgt: bij 5 ondernemingen zijn in de erfpacht der vroegere huurgronden begrepen (d. i. met deze als één perceel ingeschreven) 2291 bouws nieuwe gronden, bestemd ter uitbreiding of afronding van de ondernemingen, en bovendien bij 2 dezer ondernemingen en bij nog 6 andere 235 bouws met recht van opstal en 6 bouws zonder wettigen titel bezeten, een en ander dus uitmakende eene vermeerdering met 2532 bouws. Verder bleek bij de nieuwe opmeting dat de uitgestrektheid van 7 ondernemingen 1039 bouws grooter en van 2 ondernemingen 144 bouws kleiner was dan wat te boek stond. En eindelijk werden bij Tlogo in Samarang 9 bouws gewezen huurgronden door het Gouvernement teruggenomen.

e) Dat dit totaal slechts een gering voordeelig verschil aanwijst tegenover hetgeen tot dusver aan huur ontvangen werd, is te verklaren door de toepassing van het in 1878 aangenomen beginsel (zie het verslag van dat jaar blz. 98), om de conversie in erfpacht van de huurrechten op de vroeger door het Gouvernement geëxploiteerde theelanden zoodanig te regelen, dat de lasten, voor de ondernemers uit de indertijd bedongen hooge huursommen voortvloeiende, over een groot aantal jaren werden verdeeld.

Omtrent de bijzondere bedingen aan de erfpacht der bovenbedoelde ondernemingen verbonden, is slechts aan te teekenen dat aan Ardjosari een verbod om koffie te planten werd opgelegd hetwelk in het huurcontract niet was opgenomen, terwijl daarentegen geen aanleiding gevonden werd om bedoeld verbod toe te passen op Koedjonmanis, hoewel in het huurcontract de teelt van koffie uitgesloten was.

Ten aanzien van de huurondernemingen Tegal-Tjikembang, Panglesiran en Tjimoeloe in de Preanger regentschappen en Tjarennang in Cheribon was op 31 December jl. van het toegezegde erfpachtsrecht nog geen gebruik gemaakt. (De toezegging voor Tjimoeloe is in April jl door de Indische Regeering ingetrokken, nadat de belanghebbenden verklaard hadden de conversie niet meer te wenschen.) Voorts is in den aanvang van dit jaar door de Indische Regeering bezwaar gemaakt om voor het geheele huurland Simbang-Segaijoeng in Pekalongan, 1566 bouws beslaande, erfpachtsrecht te verleenen, en zulks met het oog op de schaarschheid aan bouwvelden voor de bevolking in de streek waar die onderneming gelegen is. De Gouverneur-Generaal heeft zich echter bereid verklaard een nader verzoek om erfpacht voor bepaald aangewezen gedeelten der onderneming, hoogstens tot eene oppervlakte van ongeveer 829 bouws, in overweging te nemen.

Verhuring van grond. In het afgeloopen jaar kwam slechts één verzoek in tot uitgifte van gronden in huur, dat echter afgewezen moest worden, aangezien het verlangde terrein (30 bouws in het district Tjipoetri der residentie Preanger regentschappen) beschikbaar moest blijven voor den eigen landbouw der bevolking. Daar, evenals in de laatste jaren, weder geen nieuwe huurcontracten werden gesloten en bovendien van zes perceelen (zie de voorgaande rubriek) de huur vervangen werd door erfpacht, telde men op 31 December jl. op Java nog slechts 22 ondernemingen (2 in Bantam, 1 in Batavia, 1 in Krawang, 7 in de Preanger regentschappen, 2 in Cheribon, 2 in Pekalongan, 1 in Samarang, 1 in Japara, 1 in Probolinggo, 2 in Madioen en 2 in Kediri) die in het bezit waren van huurgronden (te zamen 26 perceelen, uitmakende 9815 bouws).

Verkoop van grond. Verkoop van grond aan Europeanen, vreemde oosterlingen en inlanders, voor zooveel betrof kleine terreinen als bedoeld bij art. 62, 2de lid, van het Regeerings-reglement, vond, zooals uit den volgenden staat blijkt, ook in 1882 wederom schier in alle gewesten plaats.

Gewesten.	Uitgestrektheid in M².	Bedongen koopprijs.
Bantam	20 630	f 421
Batavia	64 665	5 689
Krawang	3 219	106
Preanger regentschappen	100 425	10 469
Cheribon	60 982	3 081
Tagal	64 636	3 786
Pekalongan	77 802	3 539
Samarang	85 134	10 367
Japara	26 708	1 926
Rembang	574 278	10 124
Soerabaija	242 228	31 262
Pasoeroean	46 960	3 756
Probolinggo	10 871	1 103
Bezoeki	77 214	3 981
Banjoemas	132 558	4 048
Bagelen	391 232	11 426
Kadoe	38 510	5 495
Madioen	60 466	1 539
Kediri	64 218	0 198
Te zamen	2 142 436	f 118 918

In drie der genoemde gewesten werden bovendien 6 perceelen, te zamen groot 25 194 M²., publiek verkocht (zie Indisch Staatsblad 1876 n°. 117) en wel:

in Tagal	2 640 M².	(1 perceel)	tegen	f 997,50
„ Japara	18 058 „	(3 perceelen)	„	5 520,00
„ Madioen	4 496 „	(2 „)	„	236,00
Te zamen	25 194 M².		tegen	f 6 753,50

Met hot oog op de groote behoefte aan woningen te Buitenzorg verklaarde de Indische Regeering zich bij een besluit van 13 Juli 1882 bereid om aan een ondernomer eenige gouvernementsgronden aldaar in eigendom af te staan tegen f 0,05 per M²., onder voorwaarde dat hij daarop vóór 31 December 1884 een 10tal woonhuizen zou bouwen, waartoe hem een renteloos, door hypotheek verzekerd, voorschot uit 's lands kas zou kunnen worden verstrekt, hoogstens tot een bedrag van f 60 000.

Ter voorkoming dat door verkoop van gouvernementsgrond in den omtrek der hoofdplaats van Kadoe de eventueele aanleg van eene spoorwegverbinding met Djokjokarta, waarvoor in de nabijheid van Magelang niet dan met veel moeite een geschikt tracé is gevonden, belemmerd zou worden, heeft de Indische Regeering besloten om den in dat tracé gelegen domeingrond aan zich te houden.

Uitgifte van grond in opstal. Hieromtrent valt over 1882 slechts aan te teekenen dat op Java in 10 residentiën door het Gouvernement gronden werden uitgegeven in opstal voor den tijd van 30 jaren of korter, en dat daarvoor eene betaling (in eens) bedongen werd van f 7801. In het volgende overzicht vindt men eene gewestelijke opgaaf ook van de grootte der uitgegeven terreinen.

Gewesten.	Uitgestrektheid in M².	Bedongen prijs.
Preanger regentschappen	24 887	f 022
Tagal	9 954	181
Pekalongan	1 017	61
Rembang	a) 10 210	24
Pasoeroean	b) 167 417	3 351
Probolinggo	14 761	178
Bezoeki	318 368	2 243
Bagelen	4 717	59
Kadoe	1 980	19
Kediri	c) 21 882	1 063
Te zamen	572 793	f 7 801

a) Deze oppervlakte werd slechts voor een termijn van zeven jaren afgestaan (verg. het verslag van 1881 blz. 85).

b) Hiervan werd eene oppervlakte van 60 798 M². slechts voor vijf jaren afgestaan.

c) Hiervan werd eene oppervlakte van 3 707 M². voor 25 jaren afgestaan.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

In de gouvernementslanden van Sumatra kwamen in 1882 twee nieuwe erfpachts-ondernemingen tot stand, namelijk de in bijlage N nader vermelde koffie-ondernemingen Loerah Batoeng, groot 1423 bouws, en Arendsnest, groot 352 bouws, alle welke gronden, gelegen in de afdeeling Tanah Datar (residentie Padangsche Bovenlanden), blijkens 't vorig verslag (blz. 84) reeds in 1880 in erfpacht waren toegezegd. Hierdoor is het getal erfpachts-ondernemingen in het gouvernement Sumatra's Westkust tot 21 geklommen. Een ander reeds in 1880 op Sumatra — namelijk in de onderafdeeling Pasoemah-landen der residentie Palembang — toegezegd perceel werd ook in 1882 nog niet aanvaard; toch schijnt de aanvrager niet voornemens om van de gronden af te zien, daar hij telkens uitstel voor de inschrijving heeft gevraagd, welk uitstel hem herhaaldelijk verleend is, laatstelijk (voor zooveel hier te lande blijkt) tot 9 Februari 1883. De gegadigde, wien in 1881 (zie het verslag van dat jaar blz. 86) werd vrijgelaten om op het eiland Waij (gouvernement Atjeh en onderhoorigheden) gronden uit te zoeken ten dienste van eene aldaar te vestigen erfpachts-onderneming, liet in 1882 niets van zich hooren. Als nieuwe erfpachts-aanvragen vindt men thans vermeld: een drietal betreffende gronden in het gouvernement Sumatra's Westkust, die nog in 1882 afgewezen werden (verg. bijlage O), en ééne betreffende het in straat Soenda gelegen eiland Krakatau of Rakatau (residentie Lampongsche districten), welke aanvraag in den aanvang van 1883 is afgewezen wegens de op genoemd eiland aan een Lampongschen pangeran toekomende apanagerechten.

Buiten de hooger bedoelde 21 erfpachts-ondernemingen vindt men er in de gouvernementslanden van Sumatra nog 2, namelijk op het eiland Bengkalis (residentie Sumatra's Oostkust). Een van deze is feitelijk te niet gegaan, terwijl het Gouvernement zich bereid heeft verklaard om de gronden (2500 bouws) terug te nemen (verg. vorig verslag blz. 207). Bij het einde van 1882 had echter de ondernemer de daartoe gevorderde formaliteiten nog niet vervuld, zoodat de gronden nog te zijnen name stonden ingeschreven. Met uitzondering van dit laatste perceel bedraagt de gezamenlijke uitgestrektheid van de overige 22 ondernemingen 11 532 bouws, verdeeld aldus:

Padangsche Benedenlanden.	6 ondernemingen,	te zamen	626	bouws;
„ Bovenlanden	14 „	„ „	9 607	„
Tapanoli	1 onderneming,	groot	771	„
Sumatra's Oostkust	1 „	„	528	„
Te zamen	22 ondernemingen,	„	11 532	„

De erfpachtssom (f 1 per bouw 's jaars) werd voor al deze 22 ondernemingen geregeld betaald. Voor de arbeiders, die op de erfpachtsperceelen als opgezetenen gevestigd waren, hadden de ondernemers over 1882 aan hoofdgeld te betalen (f 2,50 per arbeider) f 1217,50, tegen f 1587,50 over 1881, namelijk die ter Sumatra's Westkust f 1105 en één op Bengkalis f 112,50.

Op eenige aanvragen om afstand in eigendom van kleine stukken gouvernementsgrond als bedoeld bij art. 62, 2de lid, van het Regeerings-reglement, werd gunstig beschikt, doch de overdracht vond in 1882 nog niet plaats. De Regeering verklaarde zich namelijk bereid om tegen taxatieprijs (respectievelijk f 112, f 546 en f 701) onderhands in eigendom af te staan 2247 M². in Palembang, 10 910 M². ter Sumatra's Oostkust en 12 829 M². in Atjeh. Te Padang werd op den voet van Indisch Staatsblad 1876 n°. 117 een stuk gouvernementsgrond ter grootte van 8316 M². publiek verkocht, en daarvoor werd, ten gevolge van de concurrentie onder de handelaars in petroleum ter plaatse, de bijzonder hooge prijs van f 18 120 bedongen.

Voorts werd in het gouvernement Sumatra's Westkust, tegen een prijs van f 42, een stuk grond groot 9374 M². aan de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij in opstal afgestaan voor den duur van haar contract betreffende de paketvaart in den Indischen Archipel.

Gouvernement Celebes en onderhoorigheden. Twee erfpachtsaanvragen kwamen in behandeling: één ten behoeve van eene in de afdeeling Noorderdistricten te vestigen landbouwonderneming, en één van den in 't vorig verslag (blz. 85) bedoelden ondernemer, die thans met namen de eilandjes en riffen in de Soenda-zee aanduidde welke hij in erfpacht zou wenschen te erlangen voor het winnen van guano. De gronden waarop de eerstvermelde aanvraag betrekking had — uitmakende het vroegere (in 1878 door het Gou-

vernement teruggenomen) huurperceel Batoe Bassi, groot ongeveer 200 bouws — zijn bij een besluit van 1 Augustus 1882 n°. 36 afgestaan, maar bij het eind van het jaar had de inschrijving van het erfpachtsrecht nog niet plaats gevonden. Aan den anderen aanvrager werd te kennen gegeven (besluit dd. 9 Juli 1882 n°. 35) dat de Regeering niet ongenegen was eene nadere aanvraag om uitgifte in erfpacht van de door hem genoemde eilandjes en riffen in overweging te nemen, wanneer bij een op zijne kosten in te stellen plaatselijk onderzoek gebleken zou zijn dat daartegen geen bezwaren bestaan. Zoodanig nader verzoek zou moeten worden ingediend door tusschenkomst van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden of van den resident van Timor, al naar mate de bewuste eilandjes en riffen tot het ressort van een dier gewesten behooren. Reeds wordt in hetzelfde zeegebied een sedert December 1879 voor 10 jaren in erfpacht bezeten eilandje (Poeloe Kabia of Baars), ter grootte van 59 bouws, voor de guano-winning geëxploiteerd door twee Europeesche ingezetenen van Koepang (Timor), die voor den afzet van het onbereide product eene overeenkomst zouden treffen of reeds hebben getroffen met de op blz. 55 hiervóór genoemde » Timor-Guano-maatschappij ", in Mei 1882 te Soerabaija opgericht. Voorts treft men in de afdeeling Zuiderdistricten nog één (in 1878 uitgegeven) erfpachtsperceel aan, namelijk de koffie-onderneming Bakoengan, groot 457 bouws. Andere gronden zijn in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden niet in erfpacht uitgegeven, maar wel zijn in vroegere jaren eenige gouvernementsgronden in huur afgestaan, als: 47 bouws in de nabijheid der hoofdplaats, benevens — aan twee verschillende ondernemers — eenige velden (waarvan de grootte niet blijkt) in de districten Maros en Pangkadjene (afdeeling Noorderdistricten). Al deze huurgronden worden uitsluitend voor de teelt van padi gebezigd.

De in dit gewest gedurende 1882 door het Gouvernement in eigendom afgestane terreinen besloegen te zamen 88 974 M²., waarvoor een koopprijs van f 7356 werd bedongen.

Menado. Ten vervolge op de in 't vorig verslag opgenomen mededeelingen van agrarischen aard betreffende de Minahassa is over 1882 slechts vermeld gevonden dat met het reserveeren van grond voor de gouvernements-koffiecultuur werd voortgegaan, en dat de vaststelling van eene verordening betreffende de vervanging van het individueel of familie-grondbezit door agrarischen eigendom in Indië nog een punt van overweging bleef uitmaken.

Van de in 1882 of vroeger toegezegde erfpachtsperceelen werden er in den loop van genoemd jaar 3 aanvaard, betreffende respectievelijk 448, 65 en 110 bouws in de districten Bantik en Tombariri (afdeeling Menado) en Tonsea (afdeeling Kema). De twee laatste perceelen zijn dezelfde waarover reeds in 't vorig verslag (blz. 85) gehandeld is. Ter aangehaalde plaatse werd ook gewag gemaakt van de bereidverklaring der Regeering om eenige reeds geoccupeerde gronden in de afdeeling Amoerang, ter grootte van ruim 84 bouws, in erfpacht af te staan, mits de houder zich daartoe aanmeldde vóór 10 Januari 1882. Op een inmiddels van hem ontvangen nader adres om de gronden in eigendom te erlangen, werd afwijzend beschikt (Indisch besluit dd. 13 April 1882 n°. 38), met aanzegging dat wanneer de adressant zich niet binnen zes maanden zou verklaard hebben de toezegging voor goed zou worden ingetrokken. Tot dusver is niet gebleken dat eene aanvraag om erfpacht tijdig bij den resident ontvangen is. Op 31 December 1882 bleven een paar erfpachts-aanvragen in behandeling, waaromtrent evenwel vooralsnog geen nadere bijzonderheden zijn vernomen. Het getal erfpachtsperceelen in de Minahassa was nu op laatstgenoemd tijdstip geklommen tot 8, te zamen beslaande 7045 bouws en uitmakende 7 ondernemingen, namelijk in de afdeeling

Menado .	3	ondernemingen, te zamen groot	2 988	bouws;
Tondano	2	„ „ „ „ .	812	„
Kema. .	1	onderneming, groot „	837	„
Amoerang	1	„ „	2 413	„
Te zamen	7	ondernemingen „	7 045	„

Voor al deze ondernemingen bedraagt de erfpachts-canon f 1 per bouw 's jaars. Aan hoofdgeld voor de op hunne ondernemingen gevestigde arbeiders, à f 2,50 per opgezetene, hadden voorts de erfpachters over 1882 op te brengen f 985, tegen f 665 over 1881.

In eigendom werden in 1882 eenige stukken domeingrond ter gezamenlijke grootte van 36 477 M². toegezegd tegen den geschatten koopprijs van f 194. De overdracht had echter op 31 December jl. nog niet plaats gehad.

Amboina. In dit gewest bleef zich het getal erfpachtsperceelen bepalen tot de 4, in 1874 en 1877 uitgegeven op eenige eilanden der Banda groep. Zij beslaan te zamen 896 bouws. Slechts ééne toezegging van erfpacht vond in 1882 plaats, en wel naar aanleiding van de reeds in 1879 gedane, doch aanvankelijk niet genoegzaam toegelichte aanvrage van de concessionarissen voor de guano-exploitatie op Poeloe Kabia of Baars-eiland (zie hierboven onder » Gouvernement Celebes ") om voor gelijk doel gedurende 10 jaren in erfpacht te erlangen twee van de onbewoonde eilandjes, bekend onder den naam van Schildpad-eilanden en gelegen in de Banda-zee. Bij een Indisch besluit van 24 October 1882 werd aan de aanvragers te kennen gegeven dat, wanneer zij zich daartoe binnen zes maanden nader aanmeldden, de Regeering genegen zou worden bevonden tot inwilliging van het verzoek, bijaldien namelijk uit een op hunne kosten in te stellen plaatselijk onderzoek blijken mocht dat tegen het toekennen van erfpachtsrecht op de bewuste eilandjes geen bezwaar bestaat.

Ten aanzien van de in 't vorig verslag (blz. 86) vermelde stappen van eenige Europeesche ingezetenen te Batavia om te vernemen of de Indische Regeering bereid zou zijn om hun op bijzondere voorwaarden de woeste gronden op het eiland Boeroe in huur of in erfpacht af te staan, is aan te teekenen dat bij een Indisch besluit dd. 17 September 1882 aan de ontwerpers van het plan gedurende een tijdsverloop van zes maanden is vrijgelaten op de zaak terug te komen, mits zij hunne aanvraag beperkten tot een perceel ter grootte van ongeveer 3000 bouws. Tevens werd hun opgemerkt dat in geen geval de inwilliging anders zou kunnen geschieden dan met inachtneming van de organieke bepalingen. Naar aanleiding van deze beschikking zijn sedert van de zijde der bedoelde gegadigden 3000 bouws woeste gronden op Boeroe in erfpacht gevraagd, waarop bij Indisch besluit dd. 19 Januari jl. n°. 17 eene toezegging is gevolgd. Belanghebbenden zouden zich nu vóór 19 Juli 1883 tot den resident van Amboina hebben te wenden onder aanwijzing van de ligging der door hen verlangde gronden. De meesten van de aanvankelijke aanvragers hebben hunne rechten overgedragen op den heer H. J. E. van Gogh, dezelfde die reeds op Boeroe gronden van de bevolking in huur heeft (verg. mede het vorig verslag blz. 86). Andere gevallen van verhuring van gronden door inlanders aan niet-inlanders (zie de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1880 n°. 217) deden zich in 1882 in de residentie Amboina niet voor.

Gedurende 1882 werden in dit gewest drie stukken gouvernementsgrond, ter grootte van 670, 508 en 1285 M²., in het openbaar verkocht tegen f 670, f 510 en f 1285. Onderhands werd in eigendom overgedragen eene oppervlakte van 19 410 M²., waarvoor een koopprijs ontvangen werd van f 785, terwijl mede in eigendom werd toegezegd, maar nog niet overgedragen, eene oppervlakte van 35 184 M²., waarvoor f 1085 aan den lande zal moeten worden betaald.

Ternate. Tot dusver zijn in dit gewest nog geen gronden in erfpacht uitgegeven. Het laat zich echter aanzien dat op het eiland Obi Major, waar het Gouvernement in Januari 1880 2500 bouws heeft toegezegd aan een Europeeschen handelaar van Ternate, eerlang tot de uitgifte zal kunnen worden overgegaan. Het blijkt althans dat in 1882 door den belanghebbende het noodige verricht was om de door hem verlangde gronden te doen opmeten en in kaart brengen. Een tweede gegadigde, mede behoorende tot de Europeesche ingezetenen van Ternate, had zich aangemeld om van de Regeering te vernemen of ook hij op één of meer eilanden van de Obi-groep eenige perceelen, tot eene gezamenlijke grootte van 2500 bouws, zou kunnen doen opmeten, met het vooruitzicht om ze in erfpacht te erlangen. Deze aanvrage was op 31 December jl. nog in behandeling.

Ook is hier te lande nog niet gebleken dat van de Indische Regeering reeds de vereischte bekrachtiging zou zijn verkregen op een viertal concessiën, door het Tidoreesch bestuur aan

eerstbedoelden ondernemer en twee andere ingezetenen van Ternate (een Arabier en een Chinees) verleend betreffende de exploitatie: 1°. van het eiland Biak en de Padeidogroep; 2°. van Jobi en eenige andere nabijgelegen eilanden; 3°. van het eiland Waigeoe, en 4°. van eenige terreinen op Halmaheira. Alleen is vernomen dat het door het Gouvernement verlangde plaatselijk onderzoek ten aanzien van de twee in de eerste plaats bedoelde concessiën (zie vorig verslag blz. 86) in het najaar van 1882 heeft plaats gehad, en dat dientengevolge tusschen partijen onderhandeld is over eene wijziging van de oorspronkelijke concessie-voorwaarden in den door de Regeering verlangden zin, waarbij de concessie der Batjan-maatschappij (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3726) voor zooveel noodig tot voorbeeld is genomen, met inachtneming verder van het tusschen de Regeering en den sultan van Tidore bestaande contract.

In de concessie der genoemde Batjan-maatschappij (die, zooals bekend is, in 1881 door den sultan van Batjan werd verleend) is thans met toestemming van de Indische Regeering (gouvernements-besluit dd. 16 Maart 1883 n°. 19) ook begrepen geworden een aan de helling van het Sebelahgebergte op Batjan gelegen terrein, dat indertijd (verg. het verslag van 1879 blz. 97, en dat van 1880 blz. 84,) door het Batjansch bestuur bij eene schriftelijke overeenkomst aan een ingezetene van Ternate in huur was afgestaan, welke overeenkomst echter in 1882 ontbonden werd.

Overige buitenbezittingen. Behalve voor de reeds genoemde buitenbezittingen zijn omtrent de uitgifte van gronden in erfpacht verder nog alleen voor de gewesten Banka en Billiton regelen gesteld, welke verordeningen evenwel tot hiertoe geen toepassing hebben gevonden. Door onvoorziene omstandigheden (aanhoudende ziekte van den belanghebbende) kon de eenige bij het bestuur op Banka aanhangig gemaakte aanvraag (zie vorig verslag blz. 85) ook in 1882 nog niet tot afdoening worden gebracht.

Overigens is nog aan te teekenen dat op den voet van art. 62, 2de lid, van het Regeerings-reglement in de residentiën Riouw, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Timor door het Gouvernement eenige stukken domeingrond in eigendom werden afgestaan — in elk dier gewesten ter gezamenlijke grootte van 120, 27 251 en 570 M². —, waarvoor ontvangen werd f 42, f 536 en f 32.

V. Agrarische en kadastrale opnemingen.

§ 1. *Agrarische opnemingen.*

Omtrent den toestand van het grondbezit der inlandsche bevolking in de gouvernementslanden van Java en Madura en eenige daarmede in verband staande onderwerpen zijn in het afgeloopen jaar door de hoofden van gewestelijk bestuur de in 't vorig verslag (blz. 78 en 86) bedoelde gegevens verzameld, welke men in tabellarischen en gedeeltelijk in graphischen vorm hierachter aantreft in bijlage P n°s. I-V. Aan die tabellen, samengesteld bij de afdeeling „Statistiek" ter algemeene secretarie te Batavia, ontbreken alleen de tot dusver niet ontvangen opgaven betreffende de (uit 64 dessa's bestaande) afdeeling Bawean der residentie Soerabaija. Tabel n°. I wijst voor elk gewest het getal dessa's *met* en die *zonder* bouwgronden aan, verdeeld voor de *eersten* in vier categorieën, naar gelang het grondbezit (waarvan tevens de uitgestrektheid wordt opgegeven) er is: *a.* alleen individueel, *b.* alleen communaal en *c.* gemengd (individueel nevens communaal), dan wel *d.* geheel of gedeeltelijk in een bijzonderen rechtstoestand verkeert. Tabel II doet in gelijker voege, dat is met opgaaf van het getal dessa's en van de uitgestrektheid der daartoe behoorende bouwgronden, voor elk gewest de verschillende aldaar bestaande vormen van het communaal bezit kennen. Tabel III bevat eene gewestelijke verdeeling van de dessa's (afzonderlijk voor elke der in tabel n°. I vermelde vijf categorieën) naar den grondslag waarop de verplichting tot dienstpraestatie rust zoowel voor de heerendiensten als voor de diensten bij de koffie- en de suikercultuur. In tabel IV wordt voor elk gewest de uitgestrektheid der ambtsvelden van het dessabestuur opgegeven, met aanwijzing (afzonderlijk voor elke der hierboven sub *a*-*d* aangeduide groepen van dessa's) of de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld dan wel bij elke verkiezing wordt bepaald, en verder of zij zich al dan niet op vaste plaatsen bevinden. De graphische voorstelling (zie n°. V van bijlage P) eindelijk geeft een overzicht van de uitgestrektheid van het erfelijk individueel en van het communaal bezit in elk gewest.

Hoewel voor de juistheid van alle in de tabellen n°. I — IV voorkomende eijfers niet geheel kan worden ingestaan, kunnen zij toch geacht worden van de toestanden waarop zij betrekking hebben een vrij goed algemeen overzicht te geven. In hoofdzaak blijkt er het volgende uit:

De *verhouding van het individueel tot het communaal bezit* is, over al de behandelde gewesten of gedeelten van gewesten te zamen genomen (verg. tabel I), nagenoeg als van 3:4, namelijk 1 390 802 bouws individueel tegen 1 831 853 bouws communaal bezit. In 5 gewesten — Bantam, Batavia ¹), Krawang, Probolinggo en Madura ¹) — wordt in het geheel geen en in de Preanger regentschappen en Bezoeki slechts zeer weinig communaal bezit aangetroffen. (In de Preanger regentschappen 1164 bouws communaal tegen 297 417 bouws individueel en in Bezoeki 1708 bouws communaal tegen 122 315 bouws individueel bezit.) Ten aanzien van de overige 13 gewesten toont het overzicht aan dat in Tagal en Rembang het individueel bezit het communaal in uitgestrektheid overtreft. Daarentegen is er geen enkel gewest waar uitsluitend communaal bezit gevonden wordt. De verhouding van het individueel tot het communaal bezit is, ten opzichte van het eerste, 't ongunstigst in Kadoe, Samarang, Soerabaija en Pekalongan, waar slechts ruim 8 à 13 pct. der bouwgronden individueel bezeten wordt, tegen ongeveer 92 à 87 pct. communale velden; voorts in Madioen, Banjoemas, Kediri, Japara, Pasoeroean en Cheribon, waar de verhouding tusschen individueel en communaal bezit uiteenloopt van 20 à 27 pct. voor het individueel tot 80 à 73 pct. voor het communaal bezit.

De uitgestrektheid der gronden die in een bijzonderen rechtstoestand verkeeren, bedraagt in 't geheel (in 12 gewesten) niet meer dan 9820 bouws, waarvan 4080 bouws alleen in Bantam. In deze residentie zijn namelijk bij de bevolking gronden in gebruik (zoogenaamde sawahs negara) die indertijd ontgonnen zijn op last of op kosten van den souverein en waarop de gebruikers, zoolang zij aan zekere verplichtingen voldoen, alleen erfelijke gebruiksrechten kunnen doen gelden.

Het aantal dessa's die niet in het bezit zijn van bouwgronden wordt in 't geheel opgegeven te bedragen 654, waarvan het grootste cijfer (272) voor Soerabaija en de kleinste getallen (3 à 6) voor Batavia, de Preanger regentschappen, Bezoeki, Banjoemas en Madura zijn uitgetrokken. In Bantam, Krawang en Probolinggo zijn alle dessa's in het bezit van bouwgronden.

Met betrekking tot de *hoofd-onderscheidingen die bij het communaal bezit voorkomen* — welke vorm van bezit, zooals straks is gezegd, in 6 gewesten van Java en in de gouvernements-afdeeling Pamakassan op Madura niet of nagenoeg niet wordt gevonden — leeren de verzamelde gegevens (tabel n°. II) het volgende.

Wanneer men 31 577 bouws communale velden, die slechts voor een gedeelte periodiek worden verdeeld, buiten beschouwing laat, omdat de opgaven ter zake niet voldoende zijn gespecificeerd, dan blijkt met opzicht tot de communale velden elders op Java (1 800 276 bouws), dat periodieke verdeeling of verwisseling gebruikelijk is ten aanzien van 915 803 bouws, terwijl de overige 884 473 bouws in vaste aandeelen worden bezeten, die slechts verandering ondergaan bij vermeerdering of vermindering van het aantal rechthebbenden of bij veranderde bestemming van de gronden ²). Van de velden die aan periodieke verdeeling onderworpen zijn, wordt het grootste gedeelte,

¹) Voor Batavia en Madura hebben de opgaven uit den aard der zaak slechts betrekking respectievelijk tot het domein Bloeboer en tot de gouvernements-afdeeling Pamakassan.

²) Voor een viertal residentiën (Bagelen, Tagal, Samarang en Madioen) schijnen een grooter of kleiner getal dessa's, waar alleen in gevallen als boven bedoeld eene verandering in de aandeelen gebracht wordt, in de tabel n°. II te zijn gerangschikt onder de aan periodieke verdeeling onderworpen gronden. Waarom dit geschiedde, is niet duidelijk.

namelijk 568 802 bouws, *jaarlijks* verdeeld. Dit tijdvak van verdeeling komt het meest voor in Soerabaija, Rembang, Kediri en Madioen, en wel voor respectievelijk 86, 80, 65 en 49 pct. van de communaal bezeten gronden. In drie van deze gewesten — in de twee laatsten en in Soerabaija — is het communaal bezit overheerschend (584 808 bouws tegen 123 035 bouws individueel bezit). Voor het overige is jaarlijksche verdeeling der communale velden, echter in veel mindere mate, nog in 8 gewesten in zwang. Verdeeling of verwisseling om de twee of meer jaren vindt plaats in 13 gewesten, doch is alleen in Japara en Bagelen de meest algemeene toestand, namelijk voor ruim 69 en ruim 67 pct. van de communale gronden, en komt overigens het meest voor, namelijk voor bijna 44, 38 en 34 pct., in Pekalongan, Tagal en Madioen.

Het stelsel van *vaste aandeelen* (zonder periodieke verdeeling of verwisseling) geldt in de Preanger regentschappen en in Bezoeki voor al de communale velden, die aldaar trouwens, zooals hooger reeds is gezegd, slechts de geringe uitgestrektheid beslaan van 1164 en 1708 bouws. Overigens heeft dit stelsel verreweg de overhand in Kadoe, Banjoemas, Cheribon, Samarang en Pasoeroean, namelijk voor respectievelijk 99, 95, 84, 76 en 63 pct. van de communale gronden. (Deze gewesten behooren allen tot die waar het gemeentelijk bezit het aanzienlijkst is; men vindt er namelijk 773 172 bouws communale gronden, tegen 179 976 bouws die individueel bezeten worden.)

Ten aanzien van de *verplichting tot het verrichten van heerendiensten* worden de dessa's onderscheiden — zie tabel n°. III — in die, waar: 1°. bedoelde verplichting alleen rust op de bezitters van bouwgronden; 2°. behalve de bezitters van bouwgronden ook zij, die alleen in het bezit zijn van een erf, heerendienstplichtig zijn; en 3°. de heerendienstplicht rust op den gegoeden persoon in 't algemeen. Van de 30 066 dessa's waartoe de verzamelde opgaven betrekking hebben, worden er 5541 vermeld waar de toestand is zooals sub 1°, 16 730 als sub 2°, en 7795 als sub 3° bedoeld. De sub 1° bedoelde toestand wordt in 6 gewesten — Bantam, Batavia (Bloeboer), Krawang, Cheribon, Pekalongan en Probolinggo — in het geheel niet, en in Bezoeki, zoomede op Madura (Pamakassan), slechts in twee dessa's aangetroffen. Daarentegen geldt deze toestand in Samarang voor meer dan twee derde gedeelten van het getal dessa's, terwijl dit in Rembang en Madioen voor schier de helft van het getal dessa's het geval is. De toestand sub 2° vermeld is in Pekalongan de eenig voorkomende, en in Kadoe zoomede in Bagelen nagenoeg de eenig voorkomende. (In 4 districten van dit laatste gewest zijn daarenboven ook heerendienstplichtig zij die huizen in bezit hebben welke op erven van anderen staan.) Overigens is de toestand sub 2° bedoeld verreweg overheerschend in Banjoemas, Tagal en Soerabaija, terwijl hij ook de overhand heeft in Japara en Kediri. In Rembang en Madioen wordt de toestand sub 2° bedoeld schier even dikwerf aangetroffen als die sub 1° aangegeven (zie hooger). In 4 gewesten — Bantam, Batavia (Bloeboer), Krawang en Probolinggo — wordt hij in 't geheel niet en op Madura (Pamakassan) slechts in 2 dessa's aangetroffen. De toestand sub 3° aangegeven is zonder eenige beperking de algemeene in Bantam, Batavia (Bloeboer), Krawang en Probolinggo. In de Preanger regentschappen, Cheribon, Pasoeroean, Bezoeki en op Madura (Pamakassan) geldt hij voor het groote meerendeel der dessa's, met dien verstande nochtans dat in Batavia (Bloeboer) en in het regentschap Cheribon *alle* tot arbeid bekwame mannen en in Probolinggo zoomede in het regentschap Bezoeki ook de bezitters van huizen op erven van anderen — zelfs indien zij niet tot de gegoede personen kunnen gerekend worden — heerendienstplichtig zijn. In Pekalongan, Bagelen en Kadoe komt de hierbedoelde toestand in 't geheel niet, en in Tagal, Rembang, Banjoemas en Madioen slechts in enkele dessa's voor.

De bij de *gouvernements-cultures ingedeelde dessa's* worden, voor zooveel de koffiecultuur betreft, onderscheiden in dessa's waar: *a.* alleen de bezitters van bouwgronden; *b.* zoowel bezitters van bouwgronden als erfbezitters dienstplichtig zijn. Bij de suikercultuur zijn alleen bezitters van bouwgronden ingedeeld. In 't geheel genomen zijn er op Java 10 531 dessa's (in 17 residentiën) bij de gouvernements-koffiecultuur en 3445 dessa's (in 13 residentiën) bij de gouvernements-suikercultuur ingedeeld. In Batavia en op Madura zijn in 't geheel geen gouvernements-cultures in Bantam, Krawang, de Preanger regentschappen, Bagelen en Kadoe wordt alleen de gouvernements-koffiecultuur en in Rembang alleen de gouvernements-suikercultuur aangetroffen. In de overige 12 gewesten worden beide cultures gedreven. Van de bij de koffiecultuur ingedeelde dessa's zijn er 3983 waar alleen de bezitters van bouwgronden en 6548 waar zoowel bezitters van bouwgronden als erfbezitters cultuurdienstplichtig zijn. Terwijl in Bantam, Krawang en Probolinggo alle bij de koffiecultuur ingedeelde dessa's tot de 2de categorie behooren, worden in alle overige gewesten waar de gouvernements-koffiecultuur bestaat, dessa's van beide categorieën aangetroffen.

Uit het volgend overzicht blijkt hoe de toestand met betrekking tot den heeren- en cultuurdienstplicht is bij groepeering van de dessa's naar den aard van het grondbezit.

	Waar de heerendienstplicht rust:			Waar bij de cultuurdiensten zijn ingedeeld:		
				(bij de koffiecultuur)		(bij de suikercultuur)
	alleen op de bezitters van bouwgronden.	zoowel op de bezitters van bouwgronden als op erfbezitters.	in 't algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bezitters van bouwgronden als erfbezitters.	alleen bezitters van bouwgronden.
Dessa's met alleen individueel grondbezit. . .	368	1 353	3 882	888	1 741	290
Dessa's met alleen communaal grondbezit. . .	2 185	9 145	2 215	1 428	1 794	2 667
Dessa's met gemengd grondbezit (individueel nevens communaal).	2 988	5 781	1 312	1 667	3 003	488
Dessa's met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand van den grond	„	41	156	„		
Dessa's zonder bouwgronden (er ven uitgezonderd). . .	„	410	230	„	8	
	5 541	16 730	7 795	3 983	6 548	
	30 066			10 531		3 445

Het aantal dessa's waar de dessabestuurders in het bezit zijn van *ambtsvelden* — verg. tabel n°. IV — bedraagt in 't geheel 24 664, terwijl voor de totale uitgestrektheid dier ambtsvelden 481 406 bouws worden opgegeven. Het aantal dessa's zonder ambtsvelden bedraagt 4857. Hieronder zijn uit den aard der zaak niet medegerekend de dessa's zonder bouwgronden. Van deze laatsten zijn er slechts 3 (in Batavia) waar de loerah's ambtsvelden in andere dessa's bezitten. (Deze 3 zijn daarom ook begrepen onder het eerstgenoemd totaal van 24 664.) Met uitzondering van Krawang worden in alle gewesten ambtsvelden aangetroffen. In Batavia (Bloeboer) en op Madura (Pamakassan) vindt men ze in alle dessa's zonder uitzondering; in Kadoe is slechts één dessa, in Samarang zijn slechts 5, in Cheribon 17 en in Madioen 29 dessa's zonder ambtsvelden; en ook in de meeste andere gewesten is het aantal dessa's waar geen ambtsvelden zijn afgezonderd gering (van 54 tot 193). Aanzienlijk is het alleen in de Preanger regentschappen, Bantam, Bezoeki, Probolinggo en Tagal. In de drie eerstgenoemde gewesten vindt men op 1547, 1542 en 677 dessa's met bouwgronden slechts 31, 189 en 138 waar de bestuurders over ambtsvelden beschikken. De grootste totale uitgestrektheid beslaan de ambtsvelden in de volgende 9 gewesten, achter wier namen het aantal bouws zal vermeld worden dat voor de dessabesturen is aangewezen, namelijk in: Cheribon 69 326, Samarang 58 511, Soerabaija 45 045

Banjoemas 43 100, Japara 43 035, Rembang 40 290, Madioen 39 341, Bagelen 35 003 en Kediri 28 630 bouws. In de overige gewesten beslaan de ambtsvelden overal minder dan 20 000 bouws. Gemiddeld per dessa is de uitgestrektheid der ambtsvelden in bouws in eene afdalende reeks aldus: Cheribon (59), Japara (39), Banjoemas (36), Samarang (27), Madioen (25), Tagal, Rembang, Kediri en Pamakassan op Madura (ieder 21). In de overige gewesten met ambtsvelden is dit gemiddelde overal beneden de 20 bouws.

Van de dessa's met ambtsvelden zijn er 17 553 waar de uitgestrektheid dier velden *eens voor altijd is vastgesteld* en 7110 [1]) waar die uitgestrektheid *bij elke verkiezing van een nieuw dessahoofd wordt bepaald.* Dit laatste geschiedt in 9 van de 19 gewesten met ambtsvelden in 't geheel niet, in 4 gewesten (Pekalongan, Tagal, Madioen en Kediri) slechts in een betrekkelijk klein getal dessa's, maar komt meer algemeen voor in Soerabaija, Bagelen, Cheribon, Banjoemas, Rembang en Pasoeroean, namelijk in deze 6 gewesten te zamen in 6852 van de 12 811 dessa's met ambtsvelden.

Eene andere verdeeling van de dessa's met ambtsvelden is die naar de plaats waar de ambtsvelden zich bevinden. Zij worden in dit opzicht onderscheiden in: *a.* dessa's waar de ambtsvelden verwisseld worden (d. i. waar daarvoor geen vaste plaatsen zijn aangewezen), en *b.* dessa's waar de ambtsvelden steeds dezelfde blijven. Het aantal dessa's der 1ste soort — hoofdzakelijk in Soerabaija en Pasoeroean — bedraagt 5719, dat der 2de soort 18 944.

Niet overal waar ambtsvelden worden aangetroffen, zijn, buiten het dorpshoofd, ook de overige leden van het dessabestuur in het bezit daarvan. Zoo zijn bijv. in Batavia (Bloeboer) alleen ambtsvelden toegekend aan de dessahoofden en niet aan de overige dessabestuurders. Hetzelfde is het geval in de afdeeling Berbek (Kediri), waar de overige dorpsbestuurders in den regel slechts een grooter koelie-aandeel krijgen en het eerst mogen kiezen bij de periodieke verdeeling van de velden. In sommige gewesten, als in Cheribon, Rembang, Soerabaija, Pasoeroean en Kediri, is de toestand van de ambtsvelden der mindere leden van het dessabestuur niet dezelfde als die van de aan het dessahoofd toegewezen ambtsvelden. Waar dergelijke afwijkingen voorkomen, hebben de in de staten opgenomen cijfers alleen betrekking op de ambtsvelden der dessahoofden.

Uit het volgend overzicht blijkt hoe de toestand met betrekking tot het apanagebezit der dessabestuurders is bij rangschikking van de dessa's naar den aard van het grondbezit.

	Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden. (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden		Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden		Dessa's zonder ambtsvelden.
			eens voor altijd is vastgesteld.	bij elke verkiezing wordt bepaald.	verwisseld worden.	zich op vaste plaatsen bevinden.	
Dessa's met alleen individueel grondbezit	a) 933	7 878	b) 884	49	19	b) 914	4 672
Dessa's met alleen communaal grondbezit. . . .	13 516	238 580	9 058	4 458	4 016	9 500	30
Dessa's met gemengd grondbezit (individueel nevens communaal)	9 932	229 872	7 341	2 591	1 652	8 280	149
Dessa's waar de grond geheel of gedeeltelijk in een bijzonderen rechtstoestand verkeert.	280	5 070	267	12	32	247	6
	a) 24 661	481 406	b) 17 550	7 110	5 719	b) 18 944	4 857

a) Bovendien zijn er 3 dessa's (in Batavia), waar wel is waar geen ambtsvelden zijn, maar welker loerahs ambtsvelden bezitten in andere dessa's.

b) Ongerekend de 3 dessa's bedoeld in de voorgaande noot.

§ 2. *Kadaster.*

Het voor de kadastrale opmeting van Java in dienst zijnde personeel bestond in 1882 *gemiddeld* uit 8 à 9 landmeters, 24 adjunct-landmeters en ongeveer 200 mantri's. Behoudens eene kleine toeneming van het aantal mantri's was dus het getal werkkrachten nagenoeg gelijk aan dat in de beide voorafgegane jaren. Over 't geheel kwamen er minder verzuimen wegens ziekte voor dan in 1881, en daar het personeel gaandeweg meer geoefendheid verkrijgt, was het in 1882 verrichte meetwerk veel aanzienlijker dan in 1880 en 1881, niettegenstaande verscheidene afdeelingshoofdplaatsen (o. a. in Soerabaija 11 en in Samarang 7), benevens een groot getal kleinere nederzettingen onder handen zijn geweest, waarvan de opmeting betrekkelijk veel arbeid kostte in verhouding tot de uitgestrektheid. De goede voortgang van het meetwerk werd trouwens zeer bevorderd doordien sommige sectiën zich in 1882 minder dan anders met kaartwerk ophielden. Het gevolg hiervan zal zijn dat in 1883 veel kaartwerk verricht moet worden en er minder kan worden opgemeten. De in Soerabaija, laatstelijk in Grissee, werkzame sectie werd, na de beeindiging van de metingen in die afdeeling, overgeplaatst naar de afdeelingshoofdplaats Modjokerto, terwijl eene der sectiën in de Preanger regentschappen, laatstelijk te Tjiandjoer te werk gesteld, na de voltooiing van de daar onder handen genomen metingen, gedirigeerd werd naar de afdeelingshoofdplaats Soekaboemi. Onlangs (Indisch Staatsblad 1883 nº. 97) is ook eene kadastrale sectie in Cheribon opgericht. Het door de acht in 1882 bestaande sectiën geleverde werk was verdeeld als volgt:

Sectiën werkzaam in de onderstaande residentiën.	Oppervlakte (in hectaren) der gewone metingen.	Aantal gemeten perceelen.	Oppervlakte (in hectaren) der gemeten woeste gronden.	In kaart werd gebracht van het in 1881 gemetene.	In kaart werd gebracht van het in 1882 gemetene.
Batavia a). . .	2 100	3 700	„	4/4	1/8
Preanger regentschappen. sectie Bandong.	11 500	5 000	2 200	3/4	1/8
Preanger regentschappen. sectie Soekaboemi . .	7 000	3 800	4 000	4/4	1/6
Samarang. . .	3 000	2 300	400	3/4	1/6
Soerabaija. . .	2 400	4 000	500	2/3	1/3
Pasoeroean . .	5 100	3 100	7 900	2/3	1/10
Probolinggo . .	10 300	4 800	650	3/8	„
Kediri	11 000	6 800	3 500	3/4	„
Totalen over 1882.	53 000	33 500	19 150	—	—
Over 1881 waren de totalen (mede voor 8 sectiën).	45 060	29 000	14 550	—	—
Over 1880 waren de totalen (voor 7 sectiën). . .	36 500	26 100	4 000	—	—

a) De sectie in deze residentie bescheiden, namelijk in de afdeeling Buitenzorg, werkt met slechts ruim 1/3 van het personeel waaruit de overigen bestaan.

[1]) Te zamen alzoo 24663 dessa's, terwijl hooger is opgegeven 24664. Dit verschil van 1 dessa (in Madioen) wordt toegelicht in bijlage P nº. IV.

Terwijl de in 1874 op kleine schaal (aanvankelijk met slechts 3 Europeesche ambtenaren) georganiseerde kadastrale dienst op Java tegen de helft van 1879 — toen het personeel belangrijk werd uitgebreid als gevolg van de insmelting bij het kadaster van de voormalige kadastraal-statistieke opneming — nog slechts circa 20 000 hectaren met ruim 22 500 perceelen had opgemeten, omvatte het sedert dien tijd tot 31 December 1882 (dus gedurende 3½ jaren) verrichte kadastrale meetwerk niet minder dan p. m. 155 000 hectaren met 106 000 perceelen en blokken (alles gedetailleerd opgemeten) en verder nog ruim 37 000 hectaren aan woeste gronden (waarvan alleen de grenzen en enkele hoofdzaken worden opgenomen). Voorts was op 31 December jl. al het vóór 1882 gemetene ook reeds in kaart gebracht, terwijl dit met het gedurende 1882 gemetene voor ongeveer ⅓ gedeelte het geval was.

Met het afzonderlijk kadastraal opmeten van afdeelings-hoofdplaatsen en andere nederzettingen waar veel eigendommen gevonden worden (verg. vorig verslag blz. 87) werd in 1882 ook een begin gemaakt in Kediri, Probolinggo en Pasoeroean.

Kadastrale bewaarkantoren vindt men nog alleen te Batavia, Soerabaija en Samarang. Op de beide laatstgenoemde hoofdplaatsen was echter in 1882 de verwijzing van het oude naar het nieuwe kadaster en de samenstelling van de nieuwe kadastrale boekhouding nog niet geheel afgeloopen. Sedert is men bij de bewaring te Soerabaija met een en ander gereed gekomen, en zijn dientengevolge, van 1 Juli 1883 af, de bepalingen van Indisch Staatsblad 1880 n°. 147, betreffende het gebruik in gerechtelijke akten van het nieuwe kadaster te maken, ook toepasselijk verklaard voor de kadastrale afdeelingen Stad en voorsteden van Soerabaija en Grissee (Indisch besluit dd. 15 Juni 1883 n°. 54). Te Samarang zal het kantoor van bewaring denkelijk eerst in 1884 volledig zijn georganiseerd. Eene opgaaf betreffende de in 1882 aan particulieren tegen betaling verstrekte stukken en inlichtingen (dus ongerekend die welke ten behoeve der verschillende takken van bestuur gratis verstrekt werden) volgt hieronder.

Kadastrale bewaring te:	AANTAL AFGEGEVEN			Aantal gevallen waarin inzage of inlichtingen werden verstrekt.
	meet-brieven.	landmeters-kennissen.	extracten.	
Batavia	198	842	155	61
Samarang	243	468	60	10
Soerabaija	150	348	58	185

De overgang van het ambt van gouvernements-landmeter in handen van de ambtenaren van het kadaster gaf aan dezen veel werk [1]). Men kan aannemen dat hierdoor gemiddeld 4 à 5 Europeesche ambtenaren en ten minste 12 mantri's aan de metingen onttrokken worden. Was dit de schaduwzijde van den maatregel, de daaraan verbonden voordeelen wogen er ruim tegen op. Behalve toch dat de verwaarloosde archieven zooveel mogelijk in goeden staat werden gebracht, zijn er verschillende perceelen ontdekt die nog niet bij de verponding waren aangeslagen en zeer vele die wederrechtelijk door Europeanen en vreemde oosterlingen bezeten werden. Door de medewerking van de gewestelijke bestuurders hebben een groot aantal dier bezitters reeds eigendom aangevraagd en verkregen, en zijn de tot dusver van verponding vrijgebleven gronden met de daarop staande gebouwen thans in die belasting aangeslagen. Globaal geschat, zal 's lands kas als gevolg hiervan reeds nu eene bate verkrijgen van f 25 000 à f 30 000 's jaars, welk cijfer, bij eene goede administratie van de bureaux der gouvernements-landmeters, nog belangrijk zal stijgen naarmate andere kleine plaatsen in de binnenlanden kadastraal worden opgenomen.

Door de bewaarders, en door die ambtenaren van het kadaster welke tevens als gouvernements-landmeters fungeeren, werd voor verrichtingen op verzoek en ten dienste van particulieren aan salarissen ten bate van den lande ontvangen: in 1881 f 38 312,60 en in 1882 f 44 260,55⁵. Gesplitst naar de standplaatsen der bedoelde ambtenaren was laatstgemelde som verdeeld als volgt: Batavia f 8268,00, Bandong f 3110,63, Soekaboemi f 4616,18⁵, Samarang f 4837,00, Soerabaija f 6528,01, Pasoeroean f 11 529,59, Probolinggo f 1791,59 en Kediri f 3579,55.

Op 1 Januari 1883 bestond het Europeesch personeel van het kadaster uit 3 ingenieurs (te Batavia, Bandong en Soerabaija), 4 bewaarders (3 bij de bewaringskantoren te Batavia, Samarang en Soerabaija en 1, mede te Batavia, speciaal voor de bijhouding — zie lager — van de kaarten en stukken der vroegere kadastraal-statistieke opneming), 10 landmeters en 34 adjunct-landmeters, alzoo 1 landmeter minder, doch 4 adjunct-landmeters meer dan op 1 Januari 1882. Behalve den in 't vorig verslag (blz. 88) bedoelden adsistent van den opgeheven geographischen dienst werden in het kader der adjunct-landmeters nog opgenomen 5 adspiranten die bij het in October/November 1882 te Batavia afgenomen examen voor dien rang de hoogste punten hadden behaald. Voor dit examen — het laatste dat volgens het tot dusver nog gehandhaafd gebleven lichte programma van Indisch Staatsblad 1874 n°. 156 werd gehouden — hadden zich 24 candidaten aangemeld, doch 4 trokken zich vóór of tijdens het onderzoek terug en 1 werd afgekeurd wegens lichamelijke ongeschiktheid. Van de 19 overigen voldeden er 6 aan de eischen, waarvan al dadelijk, te rekenen van 1 Januari 1883, de bovenbedoelde 5 werden aangesteld en in Februari jl., in verband met eene nieuwe vacature, ook de 6de. Nu reeds in de laatste jaren gebleken was dat zich in voldoende mate personeel aanbood voor den kadastralen dienst op Java, scheen de tijd gekomen om de eischen van toelating eenigszins anders in te richten, in dier voege dat de aan te stellen adjunct-landmeters bij hun in dienst treden de vereischte wetenschappelijke ontwikkeling en theoretische bekwaamheden bezitten om — behoudens een later af te leggen practisch examen — met vrucht ook in de hoogere rangen bij het kadaster zelfstandig werkzaam te kunnen zijn. In dien zin zijn bij een in de Staatscourant van 29 December 1882 geplaatst Koninklijk besluit van den 21sten dier maand n°. 19. (Indisch Staatsblad 1883 n°s. 121 en 122), met intrekking van Indisch Staatsblad 1874 n°. 156, nieuwe regelen vastgesteld omtrent de benoembaarheid tot adjunct-landmeter bij het kadaster in Nederlandsch-Indië en is tevens een overgangs-examen ingesteld voor bevordering tot landmeter 3de klasse. Volgens de nieuwe regeling zal het examen voortaan uitsluitend in Indië worden afgenomen, in verband waarmede ook eene practische kennis van het Maleisch in het programma is opgenomen. Echter is de gelegenheid niet uitgesloten om, wanneer zulks in bijzondere gevallen noodig of wenschelijk blijkt, het personeel aan te vullen met adspirant-landmeters of landmeters van het kadaster hier te lande. Aan het overgangs-examen mogen slechts deelnemen, hoogstens driemalen, adjunct-landmeters die gedurende drie jaren in die betrekking zijn werkzaam geweest. Zij die daartoe van elders naar Batavia moeten opkomen, krijgen, doch slechts voor de eerste maal, de kosten van hunne reis (volgens het gewone tarief) vergoed (Indisch Staatsblad 1883 n°. 123).

De instructiën en voorschriften betreffende het kadaster werden onlangs aangevuld met eene regeling betreffende de kadastrale *bijhouding* in die kadastrale afdeelingen (in de binnenlanden) welke niet tot het ressort van eene kadastrale bewaring behooren. Deze regeling is vastgesteld bij Indisch besluit dd. 30 April 1883 n°. 30 (Javasche Courant dd. 11 Mei), waarbij tevens eenige wijziging is gebracht in de details der kadastrale metingen zooals die geregeld waren bij Indisch besluit dd. 4 Augustus 1879 n°. 7 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3431).

Vermits de ondervinding geleerd had dat de bestaande bepalingen omtrent het opmeten van in erfpacht of onder eenigen anderen titel aangevraagde of uitgegeven gouvernementsgronden, voor zoover die perceelen niet reeds op eene blokkaart of op eene nieuwe kadastrale kaart voorkomen, op menig punt verbetering behoefden, zoowel om blijvende zekerheid te verschaffen aangaande de juiste ligging der perceelen, als ter voorkoming van tijdverlies voor het kadaster en van nuttelooze uitgaven voor den lande,

[1]) De overgang had tot dusver plaats gevonden in de residentiën Soerabaija, Preanger regentschappen, Pasoeroean, Probolinggo, Kediri en Samarang, waarbij in 1883 nog zijn gekomen (zie Indisch Staatsblad van dat jaar n°s. 62 en 97) de afdeeling Buitenzorg en de residentie Cheribon.

zijn deswege eenige nadere voorzieningen getroffen bij de ordonnantiën van 16 December 1882 (Indisch Staatsblad n°. 311) en 1 Juni 1883 (Indisch Staatsblad n°. 156). Eerstgemelde verordening regelt beter dan vroeger hetgeen door den aanvrager van dergelijke partiëele opmetingen op het terrein is in acht te nemen, terwijl de tweede ordonnantie strekt tot wijziging van Indisch Staatsblad 1881 n°. 188 in dien zin dat de reis- en verblijfkosten van den met de opmeting belasten ambtenaar of beambte van het kadaster niet meer in elk geval voor rekening van den lande komen, maar voortaan aan belanghebbenden in rekening worden gebracht telkens wanneer het, naar het oordeel van het hoofd van plaatselijk bestuur, aan hen is te wijten dat de betrokken ambtenaar of beambte van het kadaster zich *meer dan éénmaal* naar het op te meten perceel heeft moeten begeven.

Nog verdient volledigheidshalve vermelding eene wijziging van de bepalingen, waaraan het personeel van het kadaster (en van den topographischen dienst) de bevoegdheid ontleent om voor de uitoefening van ambtelijke verrichtingen zich te begeven op particuliere erven en aldaar voor zooveel noodig werkzaam te zijn. Tot dusver was bepaald dat de technische ambtenaren en beambten met hun hulppersoneel bij die bezoeken steeds vergezeld moesten zijn van het hoofd van plaatselijk bestuur of den ambtenaar die hem vervangt. Bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 269 is nu uitgemaakt dat de hoofden van gewestelijk bestuur voor deze dienstverrichting ook een ander dan den gewonen vervanger des adsistent-residents kunnen aanwijzen.

Behalve de 200 mantri's die, zooals hooger is gezegd, bij de kadastrale metingen werkzaam zijn, is nog een vrij talrijk inlandsch personeel, onder de dagelijksche contrôle der betrokken hoofden van plaatselijk bestuur en verder onder technisch toezicht van 1 bewaarder, 1 landmeter en 1 adjunct-landmeter van het kadaster (respectievelijk gevestigd te Batavia, Salatiga en Poerworedjo en alle drie begrepen onder de hooger vermelde sterkte van het Europeesch kadaster-personeel), afgezonderd voor de bijhouding van de kaarten en stukken der vroegere kadastraal-statistieke opneming in de 10 gewesten waar deze indertijd is werkzaam geweest. Waren bij de organisatie dier bijhouding (in Mei 1880) de werkzaamheden aanvankelijk over 24 kantoren van bewaring — tevens van bijhouding — verdeeld, in Juni 1882 werd het getal dezer kantoren tot 26 en in Januari jl. tot 34 vermeerderd, en zulks met het doel om de kaarten en daarbij behoorende staten nog beter onder het bereik der betrokken bestuursambtenaren te brengen. De 10 nieuw opgerichte kantoren zijn die op de afdeelingshoofdplaatsen Koedoes en Joana in Japara, Brebes in Tagal, Batang in Pekalongan, Demak en Ambarawa in Samarang, Koetoardjo en Karang-anjar in Bagelen, benevens Poerwokerto en Poerbolinggo in Banjoemas. Het inlandsch personeel voor deze bijhouding bestaat nu uit 34 mantri's-teekenaar (kantoorchefs) en ongeveer 80 mantri's en élèves-mantri (zoowel voor hulp op de kantoren als voor de opmeting van de grondveranderingen).

Door het in 1882 in dienst geweest zijnde personeel werden gedurende dat jaar de volgende werkzaamheden verricht.

GEWESTEN.	Te velde opgemeten.			Kantoorwerk.		
	Aantal gerapporteerde grondveranderingen.	Aantal verzwegen grondveranderingen.	Aantal dessa's waar de grenzen tusschen staatsdomein en gemeentegronden opgemeten werden.	Aantal opgemeten grondveranderingen die tevens op de netkaarten werden overgebracht.	Aantal grondveranderingen welker inhoud berekend en in de staten opgenomen werd.	Aantal vernieuwde netdessakaarten.
Cheribon *a*) . . .	1210	171	„	598	598	25
Tagal	1046	756	„	781	781	12
Pekalongan . . .	430	290	64	152	400	2
Samarang	1451	4082	65	3374	3684	43
Japara	1394	1349	182	5477	5012	35
Rembang *a*) . . .	10	„	„	10	10	4
Banjoemas. . . .	1544	320	58	1713	1864	44
Bagelen	2127	1054	245	6547	3181	89
Kadoe	1661	422	187	2780	2780	196
Madioen.	3515	2047	109	3648	3648	154
Totaal . . .	14388	10491	910	25080	21958	604

a) In de residentie Cheribon bepaalt zich de bijhouding tot de regentschappen Cheribon en Koeningan (dit laatste op het district Loerahgoeng na); in de residentie Rembang tot het district Waroe der afdeeling Rembang.

De achterstand, waarvan in het vorig verslag (blz. 88) werd gewag gemaakt, was op het einde van 1882 geheel bijgewerkt. Het personeel begint gaandeweg voor zijne taak berekend te worden en slechts voor de opmeting van de grenzen tusschen de gemeente-gronden en het vrije staatsdomein wordt nog buitengewone hulp vereischt. Voor dezen laatsten arbeid bleven dan ook in 1882 nog 12 mantri's van de kadastrale metingen afgezonderd, bij het einde van het jaar verdeeld aldus: 4 in de afdeeling Ledok (Bagelen), 4 in de afdeeling Temanggoeng (Kadoe) en 4 in Samarang, namelijk 2 in het district Salatiga (afdeeling Salatiga) en 2 in het district Selokaton (afdeeling Kendal). In de residentiën Japara en Pekalongan geschiedden deze metingen zonder hulp van het personeel der kadastrale metingen.

§ 3. *Topographische gegevens betreffende de buitenbezittingen.*

Met het verzamelen van topographische gegevens nopens de door hen bestuurde afdeelingen werd door de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen voortgegaan. Veel belangrijks werd echter te dien aanzien in het afgeloopen jaar niet geleverd. De ter beschikking van den resident van Palembang gestelde opnemer, belast met het doen van opmetingen tot het verkrijgen van eene goede topographische kaart van dat gewest, vorderde in zoover met zijn arbeid dat reeds een gedeelte der Kommering-ilir-streek, over eene oppervlakte van 244 vierkante Sumatra-palen, door hem werd opgemeten en in kaart gebracht; voorts werden door hem de grenzen gemeten en in kaart gebracht tusschen het gebied der hoofdplaats Palembang en de afdeelingen Iliran-Banjoeasin, Moesi-ilir en Ogan-Kommering-ilir-Blidah wat betreft de noordzijde van de Moesi-rivier. Aan de verdere opneming van de Kommering-streken werd ijverig voortgewerkt.

VI. Transporten.

Evenals in 1881 ging ook in het afgeloopen jaar het vervoer van gouvernements-producten enz. ten aanzien van sommige aannemers met moeielijkheden gepaard; bepaaldelijk was dit het geval in de residentiën Samarang, Kadoe, Madioen en Preanger regentschappen, waar de afvoer niet tijdig kon afloopen. Vermits echter geen der ondervonden vertragingen aan overmacht kon worden geweten, werden geen termen gevonden om aan de betrokken transport-aannemers eene verlenging van den termijn van afvoer toe te staan.

Omtrent 17 transporten, waarvoor de aannemings-contracten met 31 December 1882 of kort daarop ten einde liepen, werden voor één of meer der volgende jaren nieuwe overeenkomsten gesloten. In één dier gevallen, betreffende het vervoer binnen de residentie Madioen, gold het eene eenvoudige verlenging voor den tijd van één jaar (1 April 1883 - 31 Maart 1884) van het bestaande vijfjarig contract, en zulks vermits het te verwachten was dat het vervoer na laatstgenoemden datum gedeeltelijk langs den staatsspoorweg zou kunnen plaats vinden. Om gelijke reden werd, in plaats van voor vijf jaren, de medio 1883 afloopende aanneming betreffende het vervoer (te water) tusschen Tjikao (Preanger regentschappen) en Batavia, slechts uitbesteed tot het vermoedelijke tijdstip (begin 1885) waarop de staatsspoorweg in West-Java tot Bandong in exploitatie komt. Het gedeelte der Preanger-koffie dat thans uit sommige inkooppakhuizen naar Tjikao wordt afgevoerd, zal dan namelijk niet meer te dier plaatse worden afgescheept, maar ingevolge het nieuwe in 't vorig verslag bedoelde Preanger-transport-contract uit de inkooppakhuizen naar Bandong moeten worden vervoerd om daar op den spoorweg te worden gebracht. Vermits in het vervoer van personen en goederen naar en van de reede en buitenreede van Batavia en omliggende eilanden een geheele ommekeer zal komen zoodra de haven van Tandjong Priok voor goed in gebruik zal zijn, werd de in 1882 afloopende tweejarige overeenkomst betreffende de levering van prauwruimte voor bedoeld vervoer ook nu weder slechts voor twee jaren (1883 en 1884) uitbesteed, en inmiddels daarin ook opgenomen het vervoer naar en van de nieuwe haven. Voor

slechts één jaar (1883), in plaats van — zooals vroeger — voor drie jaren, werd voorts ook uitbesteed de afvoer van koffie uit Kediri naar Soerabaija, waarbij nog behoort het overig vervoer van gouvernements-goederen tusschen beide residentiën en van het zout van Madura naar Kediri. Van de 13 overige in 1883 in werking getreden transport-contracten waren er 8 voor drie jaren, 4 voor vijf jaren, en 1, betreffende het vervoer ter reede Padang en van en naar Poeloe Pisang, voor tien jaren aangegaan.

Behalve voor Madioen (zie hooger) werden al de overige transporten uitbesteed, doch twee dezer uitbestedingen (in de Westerafdeeling van Borneo) mislukten wegens te hooge inschrijving, hetgeen ten gevolge had dat later onderhands werd gecontracteerd, zooals voor één dezer beide transporten reeds in 't vorig verslag (blz. 89) is vermeld.

In bijlage Q hierachter vindt men voor elke der 16 nieuw gegunde transport-aannemingen (voor het Madioen-transport bleef het oude contract geldig) de tegenwoordige en de laatstelijk betaalde vrachtprijzen vermeld, benevens, wat de hoofdartikelen koffie en zout betreft, eene raming van de te vervoeren hoeveelheden per jaar.

Over 't geheel waren de geldelijke uitkomsten volgens de thans bedongen vrachtprijzen voor den lande zeer bevredigend te noemen. Wel moet in enkele gevallen meer betaald worden dan vroeger, doch deze nadeelige verschillen zijn van weinig beteekenis tegenover de goedkoope aannemingssommen o. a. voor de transporten in Tagal, Probolinggo, Bezoeki, Kediri-Soerabaija, en inzonderheid Pasoeroean.

Het in 't vorig verslag (blz. 89) aangekondigd voornemen om in 1883 eene proef te nemen, in hoever het transport van 's lands koffie enz. over de per staatsspoorweg af te leggen trajecten buiten tusschenkomst van den transport-aannemer zou kunnen geschieden, door daarmede van regeeringswege den spoorwegdienst te belasten, is voorshands buiten uitvoering moeten blijven. Men had aanvankelijk de proef willen toepassen op het Kediri-Soerabaija-transport, maar bij nadere overweging werd daarvan afgezien omdat juist dit transport, waarvoor gebruik kan worden gemaakt van de Brantas-rivier, thans goedkoop is en afvoer per spoorweg stellig veel duurder zou uitkomen. Tegen de toepassing van het denkbeeld op het Madioen-transport bestond insgelijks geldelijk bezwaar, daar in dat gewest in de onmiddellijke nabijheid van de spoorweghalten bergplaatsen zouden moeten worden gebouwd, en daarbij afzonderlijk personeel zou moeten worden aangesteld, terwijl, op enkele uitzonderingen na, geen gelegenheid bestond om zonder te veel bezwaar voor de bevolking (wegens de af te leggen grootere afstanden bij het inleveren van de koffie) de inkooppakhuizen naar de spoorweghalten te verplaatsen, in welk geval het afleveren en in ontvangst nemen van de goederen tot de taak der inkooppakhuismeesters zou kunnen gebracht worden.

De aanbesteding van het vervoer van gouvernements-reizigers, gelden en zout in de residentie Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo (zie vorig verslag blz. 89) heeft vertraging ondervonden en is eerst tegen April van dit jaar aangekondigd. Daarbij zou bedongen worden dat het vervoer zooveel mogelijk met stoomvaartuigen moet geschieden. In geval op dien voet geen aannemelijk bod mocht ontvangen worden, stelde men zich voor bij eene latere aanbesteding het gebruik van enkel prauwen te vergunnen. In het afgeloopen jaar werd in de behoefte onderhands voorzien, waarmede ook gedurende 1883 wordt voortgegaan.

Tusschen de Regering en de firma welke voor de jaren 1882 t/m 1886 de Preanger-transporten heeft aangenomen, is een geschil gerezen nopens de opvatting van de overeenkomst met betrekking tot het vervoer over het traject Buitenzorg-Batavia. Te dier zake heeft bedoelde firma een proces aanhangig gemaakt, dat tot dusver niet beëindigd is.

VII. Paketvaart en andere stoomvaartdiensten.

In de regeling van de diensten der gesubsidieerde stoompaketvaart in den Indischen Archipel en tusschen Java en China kwamen in 1882 geen andere wijzigingen dan die welke reeds in 't vorig verslag (blz. 89 en 90) besproken werden. Voor de uitvoering van haar contract met het Gouvernement en voor de diensten die zij, buiten het contract, geheel voor eigen rekening onderhoudt, beschikte de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij bij het eind van 1882 over 27 stoomschepen en 1 stoomjacht, zijnde, ondanks het verlies van de *Banda* (in Maart 1882 verongelukt), 2 stoomschepen meer dan op 31 December 1881. Hare vloot was samengesteld als volgt:

SCHEPEN.	Inhoud (in register-tonnen).	Stoom-vermogen (in paarde-krachten).	Gebouw in:
Baron Sloet van de Beele	550.67	150	1865
Koning Willem III	528.41	200	1865
Koningin Sophia	435.66	200	1865
Minister Franson van de Putte	467.99	125	1865
Vice president Prins	347.15	120	1865
Baron Mackay	491.84	160	1866
William Mackinnon	701.19	200	1870
Gouverneur-Generaal Mijer.	476.47	155	1871
Bromo	779.10	190	1873
Amboina	416.05	155	1874
Atjeh	930.68	180	1874
Sindoro	648.19	180	1874
Cheribon	375.24	400	1875
Gouverneur-Generaal van Lansberge	534.77	130	1875
Gouverneur-Generaal Louden	761.08	190	1875
Karang	208.82	60	1875
Prins Alexander	604.20	155	1875
Sumbawa	488.66	130	1875
Generaal Pel	772.21	200	1876
Graaf van Bijlandt	685.82	200	1876
Japara	778.04	200	1876
Ophir	246.45	75	1876
Patoeah	148.40	75	1876
Tambora	814.01	200	1877
Camorta	1291.65	200	1881
Compta	1201.65	200	1882
Siak	240.41	80	1882
To zamen 27 stoomschepen (behalve nog het stoomjacht Elise)	16015.41	4510	
In Augustus jl. zijn door de Stoomvaartmaatschappij nog aangekocht de volgende vier stoomschepen die tot hiertoe onder Engelsche vlag gevaren hadden tusschen Atjeh, Pinang enz.:			
Devonhurst	1163.78	200	1874
Kengsee	696.32	200	1878
M. Meanatchy	1368.17	320	1881
Maha Vajirunhis	704.38	230	1881
terwijl in genoemde maand ook gereed is gekomen het voor hare rekening in Schotland gebouwde nieuwe stoomschip:			
Gouverneur-Generaal s' Jacob	1455.70	?	1883

In verband met de in 't vorig verslag besproken inkrimping van de gesubsidieerde diensten tusschen Batavia, Padang en Atjeh kostte de paketvaart in den Nederlandsch-Indischen Archipel (dus zonder de China-lijn) in 1882 aan subsidie (over 85 211½ bevaren mijlen) f 332 324,85, tegen f 348 192,00 in 1881 en f 341 442,075 in 1880 (over respectievelijk 89 280 en 87 549¼ bevaren mijlen). In den met f 10 000 per reis gesubsidieerden maandelijkschen dienst op China werden in 1882 (van April af, met welke maand de dienst op den nieuwen voet in werking trad, dus op 9 reizen,) 11 740 geographische mijlen afgelegd. De rekening van de afgelegde 9 reizen wees een credit-saldo aan van f 179 653,07, dat echter is te verminderen met de kosten van het steenkolenverbruik en van de assurantie der stoomschepen, zoomede met de af te schrijven sommen wegens waardevermindering van het materieel.

Volgens de van de Maatschappij verkregen opgaven werden in de laatste drie jaren door hare stoomschepen *buiten contract* bevaren: in 1880 34 517, in 1881 40 770¾, en in 1882 41 824 geographische mijlen, en beliepen hare bruto-inkomsten, met inbegrip van het gouvernements-subsidie, achtereenvolgens f 5 803 522, f 4 811 241 en f 4 554 594.

Het passagiers-vervoer op *alle* lijnen der Maatschappij, doch alleen tusschen Nederlandsch-Indische havens of plaatsen, 't welk in 1880 en 1881 (zie vorig verslag blz. 91) achtereenvolgens bedragen had 108 047 en 106 654 personen, daalde in 1882 tot 91 993. Onder dit laatste cijfer telde men 3781 passagiers voor trajecten binnen Nederlandsch-

Indië op de China-lijn volbracht. De overige 88 212 passagiers in 1882 werden vervoerd met de uitsluitend binnen Nederlandsch-Indië varende stoomschepen der Maatschappij. Onder hen waren 55 734 gouvernements-passagiers. Hoeveel gouvernements-passagiers zich bevonden onder het eerstvermelde getal van 3781 vindt men niet opgegeven. In 1880 en 1881 beliep het *totaal* der gouvernements-passagiers achtereenvolgens 65 755 en 66 362.

Sedert April 1883 zijn, krachtens een Indisch besluit dd. 6 October 1882 n°. 27, in de gesubsidieerde stoomgemeenschap in het oostelijke gedeelte van den Nederlandsch-Indischen Archipel zoodanige verbeteringen gebracht als met de beschikbare fondsen konden worden toegepast. De nieuwe regelingen komen op het volgende neder.

a. De maandelijksche dienst van Soerabaija over Bawean naar Bandjermasin, en langs denzelfden weg terug, werd uitgebreid tot Koetei, met Kotta Baroe (op Poeloe Laut) als tusschenstation zoowel op de heen- als op de terugreis, tegen intrekking van den maandelijkschen dienst tusschen Makasser en Koetei via Paré Paré. De oostkust van Borneo is hierdoor in eene geregelde stoomvaartverbinding gebracht met de hoofdplaats van het gewest waartoe zij behoort, en tevens spoediger van Java uit bereikbaar gemaakt. Daar de lijn Makasser-Koetei gebleken was voor den handel slechts weinig nut op te leveren, kon zij veilig worden ingetrokken, terwijl het aandoen van Paré Paré (op de westkust van Celebes) kon worden overgelaten aan de zoogenaamde Molukken-boot (zie lager onder *b*). In den dienst Soerabaija-Koetei zullen nu jaarlijks 2880 geographische mijlen méér worden afgelegd dan in den vroegeren dienst Soerabaija-Bandjermasin, doch slechts 648 mijlen meer dan in de vroegere diensten Soerabaija-Bandjermasin en Makasser-Koetei te zamen.

b. De vroegere Molukken-lijn, loopende maandelijks van Soerabaija naar Makasser en verder de eene maand benoorden Celebes om en door de residentiën Ternate, Amboina *en Timor*, de andere maand, in omgekeerde richting, naar Makasser en Soerabaija terug, werd voorbij Makasser beperkt tot het eiland Celebes en de Molukken, en daarin werden als nieuwe stations opgenomen: Paré Paré (tusschen Makasser en Palos-baai) en Batjan (tusschen Ternate en Boeroe), terwijl bepaald werd dat Amboina op elke reis tweemaal, namelijk zoowel gaande naar als terugkomende van Banda, zou worden aangedaan. Door het wegvallen van den omweg over de eilanden Timor, Soemba, Flores en Sumbawa tusschen Makasser en de residentie Amboina, is nu het traject tusschen Soerabaija en de hoofdplaats Amboina via Makasser bezuiden Celebes om beperkt tot 5 à 6 dagen. In de nieuwe maandelijksche Molukken-lijn zijn jaarlijks 10 704 geographische mijlen af te leggen, tegen 11 640 mijlen in de oude lijn, dus eene vermindering van 936 mijlen.

c. De driemaandelijksche zoogenaamde Nieuw-Guinea-lijn, die tot dusver beurtelings te Boeton (op het eiland van dien naam nabij de zuidoostelijke landtong van Celebes) begon en te Ampenan (op Lombok) eindigde, of omgekeerd te Ampenan aanving om te Boeton te eindigen, en verschillende stations had op Nieuw-Guinea, de eilanden van de residentiën Amboina en Timor, zoomede een station op Sumbawa [1]), heeft nu Makasser tot begin- en eind-punt gekregen en is overigens beperkt geworden tot Nieuw-Guinea en de eilanden van de residentie Amboina; doch terwijl vroeger de stations Amboina en Banda slechts eenmaal op elke reis werden aangedaan, is nu bepaald dat de booten die stations aandoen zoowel wanneer zij van Makasser de residentie Amboina binnenkomen als wanneer zij de residentie Amboina verlaten om naar Makasser terug te keeren. Hierdoor is de communicatie tusschen de hoofdplaats der residentie en de verschillende bestuursposten en indirect ook de communicatie tusschen Ternate en Nieuw-Guinea verbeterd. Dat Makasser als begin- en eind-punt is aangenomen, vindt vooral hierin zijn grond, dat tusschen de verschillende aan deze lijn liggende plaatsen geen onderling handelsverkeer bestaat, terwijl zij ieder voor zich wel in handelsbetrekking staan met Makasser. In de nieuwe lijn zijn jaarlijks 3074 geographische mijlen af te leggen, tegen 2710 mijlen in de oude lijn, dus eene vermeerdering van 364 mijlen.

d. Hadden, door de sub *b.* en *c.* besproken beperkingen van de Molukken-lijn en van de Nieuw-Guinea-lijn, de residentie Timor en het eiland Sumbawa hunne oude stoomvaartverbindingen verloren, zij werden daarvoor schadeloos gesteld door de instelling van eene speciale maandelijksche Timor-lijn, beurtelings gaande: de eene maand van Makasser naar Bima, Nangamessi, Savoe, Rotti, Koepang, Atapoepoe, Koepang, Larantoeka, Maumeri, Bima en Makasser, en de andere maand in omgekeerde richting. Maumeri (op Flores) en Atapoepoe (op Timor) hadden vroeger geen stoomvaartverbinding; Nangamessi (op Soemba) en Larantoeka (op Flores) werden slechts eens in de twee maanden door de vroegere Molukken-boot aangedaan, daar zij hare maandelijksche reizen beurtelings over de eene en over de andere dier plaatsen nam, en Bima (op Sumbawa) slechts eenmaal op elke maandelijksche reis van die boot [2]); terwijl Savoe en Rotti vroeger slechts vier malen 's jaars werden bezocht door de Nieuw-Guinea-boot. De Timor-archipel heeft dus door de nieuwe dienstregeling veel gewonnen. Alleen het plaatsje Sumbawa op het eiland van dien naam heeft zijne vroegere verbinding aan eene stoomvaartlijn (zie noot 1 hieronder) verloren, maar werd geacht die te kunnen missen wegens zijne onbeduidendheid en de geringe bezwaren die aan de gemeenschap te land en te water (met prauwen) tusschen dit plaatsje en Bima verbonden zijn. Boeton en Ampenan, de uitgangs- of eind-punten van de vroegere Nieuw-Guinea-lijn, hielden hunne verbinding respectievelijk aan de lijnen Makasser-Kendari-baai (zie vorig verslag blz. 90), en Soerabaija-Ampenan (zie hieronder sub *e*). Van Atapoepoe keert de boot in de nieuwe Timor-lijn niet regtstreeks naar Koepang terug, maar zij gaat eerst door naar Dilly, de hoofdplaats van Portugeesch-Timor. Daar voor het traject naar en van Dilly niet door het Nederlandsch-Indisch Gouvernement (maar door Portugeesch-Timor) subsidie betaald wordt, is dat traject in de omschrijving van de Timor-lijn niet opgenomen (met afwijking van hetgeen vroeger gebruikelijk was bij de omschrijving van de oude Molukken-lijn). De afteleggen afstand, waarvoor onzerzijds subsidie betaald wordt, bedraagt voor de Timor-lijn 4668 geographische mijlen per jaar.

e. Eindelijk is nog eene geringe uitbreiding gegeven aan de bestaande maandelijksche lijn van Soerabaija door de residentie Madura naar Ampenan en terug. In die lijn is namelijk op het traject tusschen Sumanap en Kangean ingeschakeld het eiland Sapoedi. De dientengevolge meer af te leggen afstand bedraagt in 't geheel slechts 12 geographische mijlen per jaar.

De besproken nieuwe dienstregelingen leidden, zooals uit de medegedeelde cijfers is na te gaan, tot eene uitbreiding van den jaarlijks te bevaren afstand met 4756 geographische mijlen, waarvoor aan subsidie (tegen f 3,90 per mijl) f 18 548,40 zou moeten betaald worden, welke som ruimschoots kon worden gevonden uit het bedrag van f 23 043,15, dat was vrijgevallen door de in 1882 tot stand gekomen wijzigingen in de gesubsidiëerde paketvaart, vermeld op blz. 89 en 90 van het vorig verslag, die het totaal van den te bevaren afstand met 5908½ mijlen verminderden. Met de in April jl. in werking getreden nieuwe dienstregelingen (hierboven omschreven) is echter het geheele plan tot verbetering van de stoomvaartverbindingen in het oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel, dat van bestuurswege ontworpen was, nog niet uitgevoerd. Er wordt namelijk hooge prijs op gesteld om de Molukken-lijn (zie *b* hierboven) tweemaal in plaats van eenmaal 's maands te doen bevaren. Dit zal eerst kunnen geschieden wanneer bij de begrooting de noodige fondsen zullen zijn toegestaan om het subsidie (f 41 745,60) voor den alsdan

---

[1]) Bij het bespreken in vorige verslagen van de in 1877 ingestelde Nieuw-Guinea-lijn (zie o. a. het verslag van 1878, bijlage HHH) werd ten onrechte aangenomen dat, bij het aandoen van Sumbawa, te Bima (in het oostelijk gedeelte van het eiland) werd aangelegd. Thans blijkt dat in de Nieuw-Guinea-lijn, gelijk zij tot dusver bestond, op Sumbawa alleen de hoofdplaats van het rijkje van dien naam (in het westelijk deel des eilands) werd bezocht.

[2]) Zoo ook Koepang op Timor, welke hoofdplaats echter bovendien vier malen 's jaars door de Nieuw-Guinea-boot werd aangedaan.

meer te bevaren afstand van 10 704 mijlen per jaar te betalen.

Op dit oogenblik bedraagt het totaal aantal mijlen in normale jaren (dat wil zeggen wanneer de veertiendaagsche diensten 26 en niet 27 reizen vorderen en wanneer de reizen naar Atjeh niet tot Poeloe Bras behoeven te worden verlengd) voor alle gesubsidieerde diensten binnen den Indischen Archipel te bevaren, 88 521, zooals nader is te zien uit de hierachter gevoegde bijlage R, die alle gesubsidieerde diensten nauwkeurig aanwijst en tevens eene opgaaf bevat van den tijd binnen welken elke reis moet worden afgelegd.

Nadat de geregelde (driemaandelijksche) stoomvaartdienst onder Nederlandsche vlag tusschen Java en Adelaïde (Zuid-Australië), waarvoor de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij ook onzerzijds subsidie ontving, in het najaar van 1881 was gestaakt (verg. vorig verslag blz. 90), werd in den aanvang van 1882 namens de te Sydney en te Hongkong gevestigde «Stevens 's Line of Steamers» het reeds in 't vorig verslag met een enkel woord vermelde voorstel gedaan om hare tusschen Australië en China varende stoomschepen geregeld vier malen 's jaars Java te laten aandoen, tegen toekenning van f 6 000 subsidie per reis. Er zijn geen termen gevonden om in dit voorstel te treden, aangezien er reeds eene geregelde verbinding tusschen Java en Australië bestond. Immers de tusschen Londen en Brisbane (Queensland) varende stoomschepen der «Queensland Royal Mail-Line» doen iedere maand Java aan, hoewel zij daarvoor geen subsidie ontvangen. [1])

Ook werd niet getreden in een voorstel van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij om haar door toezegging van een subsidie van f 6 000 per reis in de gelegenheid te stellen tot het onderhouden van een maandelijkschen dienst tusschen Batavia en Bangkok (Siam) via Singapore.

In de reeds aangehaalde bijlage R zijn sub II eenige opgaven verzameld nopens de Nederlandsche en vreemde stoomschepen waarmede, uitsluitend voor particuliere rekening, gedurende 1882 eenige min of meer geregelde diensten werden onderhouden tusschen plaatsen in Nederlandsch-Indië onderling of tusschen Nederlandsch-Indische en naburige vreemde plaatsen. Bedoelde opgaven schijnen echter niet als geheel volledig te kunnen worden aangemerkt; men vindt er althans niet al de in Nederlandsch-Indië te huis behoorende stoomschepen in vermeld.

Tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië bleven de stoomvaartmaatschappijen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd" een geregelden dienst onderhouden. Werd in de eerste helft van 1882 door eerstgemelde maatschappij het aantal vaarbeurten vermeerderd van 2 tot 3 per maand, in den loop van dit jaar heeft de »Rotterdamsche Lloyd" haren dienst van een driewekelijkschen tot een veertiendaagschen uitgebreid. Ten aanzien van de deelneming door de stoomschepen van deze beide maatschappijen aan het overbrengen van Nederlandsch-Indische bedevaartgangers naar en uit Arabië vindt men het een en ander vermeld in hoofdstuk K afd. III § 2 van dit verslag. Het vervoer van gouvernements-goederen naar Indië wordt sedert 1 Januari jl. door beide maatschappijen verricht tegen een lager tarief dan daarvoor in 1881 werd vastgesteld. Over de gouvernements-bevrachtingen in Indië zie men hoofdstuk M afd. I § 3 hierachter. Eene derde Nederlandsche stoomvaartmaatschappij voor de vaart op Java, de reeds in 't vorig verslag (blz. 92) genoemde maatschappij »Insulinde", had in 1882 en in de eerste helft van 1883 nog slechts één eigen stoomschip in de vaart. Deze stoomvaart-onderneming beoogt evenwel mede eene regelmatige (maandelijksche) lijn in werking te brengen en dacht daarmede nog dit jaar te kunnen beginnen.

In het volgende staatje vindt men een overzicht van het materieel waarover de gemelde maatschappijen beschikken of weldra zullen beschikken.

NAMEN DER STOOMSCHEPEN.	Grootte in bruto tonnen (nieuwe meting).	Stoom-vermogen in paarde-krachten (nominaal)	Gebouwd in:
MAATSCHAPPIJ „NEDERLAND" *a)*			
* Soenda (vroeger Celebes)	2321	250	1866
Conrad	3120	400	1871
Prins van Oranje	3019	400	1871
* Madura	2389	250	1873
Prins Hendrik	2804	400	1874
Prinses Amalia	3180	400	1874
Voorwaarts	2802	400	1874
* Koningin Emma	2531	350	1879
Prinses Marie	2793	450	1879
Prins Alexander	3025	500	1881
Burgemeester Den Tex (vroeger Insulinde)	3044	500	1882
Prins Frederik	3041	500	1882
Prinses Wilhelmina	2610	400	1882
Sumatra	2010	400	1882
Te zamen 14 stoomschepen	39 589	5600	
MAATSCHAPPIJ „ROTTERDAMSCHE LLOYD". *b)*			
** Limburg (vroeger Hampton)	1818	200	1873
** Noord-Holland (vroeger Torrington)	1961	222	1874
Drenthe	2333	220	1876
** Zeeland (vroeger Wyberton)	2039	220	1877
Gelderland	2177	220	1878
Utrecht	2160	220	1880
Zuid-Holland	2258	220	1881
** Noord-Brabant	2300	250	1882
Batavia *c)*	2300	220	1883
Samarang *c)*	2300	220	1883
Soerabaija *c)*	2300	220	1883
Te zamen 11 stoomschepen	23 946	2432	
MAATSCHAPPIJ „INSULINDE".			
C. Fellinger (vroeger Mercédès)	2013	250	1879
Koning Willem III *d.)*	2300	250	1883
Makasser *d.)*	2300	250	1883
Nederland en Oranje *d.)*	2300	250	1883
Padang *d.)*	2300	250	1883
Te zamen 5 stoomschepen,	11 213	1250	

a) De drie met * aangeduide stoomschepen behooren aan de stoomvaartmaatschappij „Java".
b) De vier met ** aangeduide stoomschepen behooren aan de stoomvaartmaatschappij „Rotterdam".
c) De *Batavia* heeft in Juli jl. hare plaats in de vloot der „Rotterdamsche Lloyd" ingenomen. De *Samarang* en de *Soerabaija* zouden in September en December 1883 in de vaart komen.
d) Op 1 Augustus 1883 waren deze stoomschepen nog niet in de vaart gebracht.

K. Departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid.

I. ONDERWIJS. [2]).

§ 1. *Onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden.*

Middelbaar onderwijs.

Overeenkomstig het op blz. 92 van het vorig verslag medegedeelde voornemen werd op 2 October 1882 de hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia geopend. Als directrice was aangesteld eene tot dusver aan het hoofd eener bijzondere meisjesschool geplaatste onderwijzeres. Voorts waren er drie leeraressen bij de school, terwijl het onderwijs in de kennis der natuur, de wiskunde en het teekenen opgedragen werd aan leeraren van het gymnasium Willem III. Overigens bleef het aantal inrichtingen voor het openbaar middelbaar onderwijs in Indië onveranderd. Alvorens gevolg te geven aan het in 't vorig verslag vermelde denkbeeld om ook te Batavia en Samarang burgeravondscholen op te richten, wenscht de Indische Regeering de bestaande burgeravondschool te Soerabaija op practischen voet te

[1]) Eene Italiaansche stoomvaartreederij (Societa riunite Florio e Rubbattino) laat Java geregeld om de drie maanden aandoen door hare op Britsch-Indië varende booten.

[2]) Het afzonderlijk verslag betreffende het Europeesch onderwijs over 1881 werd in 1882 te Batavia uitgegeven; een exemplaar van dat verslag is reeds aan de Staten-Generaal aangeboden.

reorganiseeren; zij heeft daartoe reeds voorstellen bij het Opperbestuur ingediend.

Ten einde alle aanleiding tot partijdigheid bij de commissiën, die de toelatings-examens voor de hoogere burgerscholen afnemen, uit den weg te ruimen, heeft de Indische Regeering de betrokken colleges van toezicht aangeschreven (Mei 1882), om voortaan als leden dier commissiën zoo min mogelijk aan te wijzen hen, die les geven aan particuliere inrichtingen waar candidaten voor het admissie-examen worden voorbereid.

Zeer onlangs (Indisch besluit dd. 1 Juli 1883 n°. 2) zijn eenige wijzigingen gebracht in de reglementen voor het gymnasium en voor de overige inrichtingen van middelbaar onderwijs. De strekking daarvan is hoofdzakelijk: 1°. om duidelijk te maken welke beginselen ten aanzien van de berekening van het schoolgeld voor tusschentijds toegelaten leerlingen moeten gevolgd worden, en 2°. om tevens, ingaande met het schooljaar 1884/85, eene doelmatiger verdeeling van de vacantiën vast te stellen, verband houdende met de in April 1881 bevolen geleidelijke vervroeging van het begin en van het einde van den cursus, welke vervroeging in 1884/85 volledig haar beslag zal hebben gekregen.

De onderstaande tabel geeft een overzicht van de uitgaven en ontvangsten van het openbaar middelbaar onderwijs over 1881 en 1882, met uitzondering van de uitgaven voor de gebouwen, die in 1881 f 20 261 en in 1882 f 14 900 hebben bedragen.

Inrichtingen.	Uitgaven.		Ontvangsten (wegens schoolgelden).	
	1881.	1882.	1881.	1882.
Gymnasium Willem III te Batavia.	f 225 360	f 215 987	f 37 137	f 32 217
Hoogere burgerschool te Samarang	87 055	89 286	13 500	10 045
Idem te Soerabaija . .	114 013	107 587	15 540	14 545
Burgeravondschool te Soerabaija	8 935	9 010	450	606
Hoogere burgerschool voor meisjes te Batavia.	„	10 415	„	45
Te zamen . . .	f 435 363	f 432 285	f 66 627	f 57 458

De afneming van de ontvangsten is toe te schrijven zoowel aan de in 't vorig verslag (blz. 92) vermelde vermindering van het schoolgeld voor de laagste drie klassen der hoogere burgerscholen, (welke vermindering vooralsnog het aantal leerlingen niet noemenswaardig heeft doen toenemen,) als aan de omstandigheid dat een deel der schoolgelden eerst in 1883 in 's lands kas werd gestort. De vermindering der uitgaven is veroorzaakt deels door inkrimping van het aantal leeraren wegens opheffing van parallelklassen aan het gymnasium te Batavia, deels door mutatiën onder het onderwijzend personeel. Omtrent de medegedeelde cijfers valt nog op te merken dat die van 1882 berusten op voorloopige, die van 1881 op herziene opgaven.

Nopens elke der bovenbedoelde inrichtingen voor middelbaar onderwijs in het bijzonder is verder nog het volgende te vermelden.

1°. Inrichting voor de Indische taal-, land- en volkenkunde te Batavia (afd. B van het gymnasium).

In het onderwijzend personeel vonden geen andere mutatiën plaats dan de vervanging van den leeraar in de staatsinstellingen en het Mohammedaansch recht, in Maart 1883 wegens ziekte met buitenlandsch verlof vertrokken, door een adsistent-resident bij het binnenlandsch bestuur op Java, die aanvankelijk, als waarnemend leeraar, zijn rang en titel behield, doch kort daarop definitief tot leeraar benoemd is.

Van de 40 leerlingen, die blijkens het vorig verslag (blz. 92) bij het eind van 1881 op deze inrichting aanwezig waren, ging er 1 (van het 1ste studiejaar) als toehoorder over naar de afdeeling A (hoogere burgerschool) van het gymnasium en overleden er 2, namelijk 1 van elk studiejaar, zoodat de cursus 1881/82 met 37 leerlingen eindigde. Van de 20 overgebleven leerlingen van het 1ste studiejaar gingen er bij het einde van den cursus 19 naar het 2de studiejaar over, terwijl 1 de inrichting verliet. Van de 17 overgebleven leerlingen van het 2de studiejaar staakten 2 hunne studiën. De 15 overigen lieten zich afschrijven omdat zij wenschten deel te nemen aan het groot ambtenaarsexamen, dat in Augustus te Batavia werd gehouden; 8 hunner slaagden in dat examen. Voor den op 5 September 1882 aangevangen nieuwen cursus lieten zich 12 leerlingen inschrijven; bovendien keerden 4 oud-leerlingen terug. De cursus 1882/83 begon dus met 35 leerlingen. Vóór het einde van 1882 werden nog 6 nieuwe leerlingen toegelaten, en keerde 1 oud-leerling terug, doch verliet er 1 de inrichting. Van de nieuwe leerlingen hadden 16 in Indië en 2 in Nederland den vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool met goed gevolg doorloopen.

2°. Hoogere burgerscholen te Batavia (afd. A van het gymnasium), Samarang en Soerabaija.

Onderwijzend personeel. De leeraren aan de hoogere burgerschool te Batavia waren in het afgeloopen jaar dikwijls ongesteld; ook hadden er veel mutatiën onder hen plaats, omstandigheden die storend op het onderwijs hebben gewerkt. De bedoelde mutatiën waren de volgende: De leeraar in het hand- en rechtlijnig teekenen vertrok in April 1882 wegens ziekte met verlof naar Nederland; hij werd vervangen door den controleur bij het binnenlandsch bestuur die tot dusver als tijdelijk leeraar had gefungeerd; en in diens plaats werd in Mei d. a. v. een onderwijzer bij het openbaar lager onderwijs tot tijdelijk leeraar in genoemde vakken aangesteld. In dezelfde maand werd aan een tijdelijk leeraar in de wiskunde en het boekhouden wegens ziekte verlof naar Europa verleend. De in 't vorig verslag (blz. 93) bedoelde uit Nederland uitgezonden leeraar in de geschiedenis en aardrijkskunde aanvaardde in Juli zijne betrekking. In verband met de herplaatsing van een van buitenlandsch verlof teruggekeerden leeraar kon tegen het einde van Augustus een tijdelijk leeraar voor de Duitsche taal van zijne opdracht ontheven worden. Met den aanvang van den cursus 1882/83 werden de betrekkingen van tijdelijk leeraar in de wiskunde en het boekhouden en van tijdelijk leeraar in de Fransche en Engelsche talen, geschiedenis en aardrijkskunde opgeheven.

Te Samarang aanvaardde de uit Nederland gezonden leeraar in de Duitsche taal en letterkunde in Augustus 1882 zijne betrekking, en werd in verband hiermede de tijdelijke leeraar in het Duitsch van zijne betrekking ontheven. Een tijdelijk leeraar in de Fransche taal en letterkunde werd in Juni 1882 benoemd tot leeraar aan de hoogere burgerschool te Soerabaija en voorloopig vervangen door een ambtenaar op non-activiteit, laatstelijk leeraar in de Nederlandsche taal aan het gymnasium te Batavia.

Te Soerabaija kon nog niet definitief worden voorzien in de vacature, ontstaan door het overlijden in December 1881 van den leeraar in de Duitsche taal en letterkunde. Eerst in den loop van 1883 is hier te lande een opvolger kunnen worden aangewezen, die in Augustus jl. naar Indië is vertrokken. Aan den directeur werd wegens ziekte een tweejarig verlof naar Nederland verleend. Hij werd in het laatst van Maart 1883 door een der leeraren vervangen.

Leerlingen. Terwijl bij de drie hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus het schooljaar 1881/82 met 369 leerlingen (360 gewone leerlingen en 9 toehoorders) was aangevangen, waren bij het einde er van nog slechts 319 leerlingen (waaronder 4 toehoorders) ingeschreven. De cursus 1882/83 begon echter weder met 366 leerlingen (waaronder 2 toehoorders). Van deze 366 hadden er 276 ook in den afgeloopen cursus de lessen gevolgd. De overige 90 waren nieuwe leerlingen, waaronder 83 van hen die aan het toelatings-examen hadden voldaan en 7 die als oud-leerlingen van Indische en Nederlandsche hoogere burgerscholen zonder examen waren toegelaten. Onder de leerlingen die in 1882 de drie inrichtingen verlieten, hadden er 27 het diploma van goed volbracht eind-examen verworven. Nog 5 anderen onderwierpen zich aan dat examen, maar werden afgewezen. (In 1881 namen 42 leerlingen aan het eindexamen deel, van welke er 13 niet slaagden.) Bij de overgangs-examens konden in 1882 182 van de 296 geëxamineerden, in 1881 201 van de 292 bevorderd worden, alzoo respectievelijk ruim 61 en ruim 68 pct. Ook de uitslag der toelatings-examens was in het afgeloopen jaar iets minder gunstig dan in 1881. Terwijl toen 101 van de 154 adspiranten, dus ruim 65$^{1}/_{2}$ pct. werden toegelaten, slaagden in 1882 slechts 91 van de 143, of ruim 63$^{1}/_{2}$ pct. Voor elke van de drie inrichtingen afzonderlijk vindt men de

uitkomsten der verschillende in 1882 gehouden examens vermeld in het volgende overzicht, dat tevens aanwijst met hoeveel reeds vroeger aanwezige leerlingen en met hoeveel nieuwe de lessen van den cursus 1882/83 aanvingen.

HOOGERE BURGER-SCHOOL TE:	Eind-examen van den cursus 1881/82.		Overgangs-examens tot den cursus 1882/83.		Toelatings-examen tot den cursus 1882/83.						Bij het begin van den cursus 1882/83 ingeschreven.		
					Voor de laagste klasse			Voor eene hoogere klasse					
	Ge-examineerd.	Geslaagd.	Ge-examineerd.	Geslaagd.	geexamineerd.	geslaagd.	ingeschreven.	geexamineerd.	geslaagd.	ingeschreven.	Leerlingen van den vorigen cursus.	Nieuwe leerlingen. a)	Te zamen.
Batavia	b) 20	c) 16	148	96	60	41	38	„	„	„	c) 144	43	187
Samarang	6	5	60	38	33	24	23	2	2	1	c) 59	23	82
Soerabaija	6	6	88	48	48	24	21	„	„	„	73	24	97
Te zamen . . .	32	27	296	182	141	89	82	2	2	1	276	90	366

a) Zoowel zij die bij het toelatings-examen slaagden, als oud-leerlingen van Indische en Nederlandsche hoogere burgerscholen die zonder examen werden toegelaten.
b) Hieronder 2 toehoorders.
c) Hieronder 1 toehoorder.

Gerangschikt naar de studiejaren waren de leerlingen op de onderstaande tijdstippen verdeeld als volgt:

Verdeeling der leerlingen.	Aantal leerlingen				
	waarmede de cursus 1881/82		bij het begin van den cursus 1882/83 aanwezig.	in 1882	
	begon.	eindigde.		op 1°. Januari.	op 31 December.
	Batavia.				
1ste studiejaar . .	a) 62	52	a) 62	63	60
2de id. . .	a) 44	41	b) 42	42	39
3de id. . .	b) 33	27	b) 40	35	35
4de id. . .	b) 25	20	23	26	23
5de id. . .	19	19	19	19	18
Toehoorders . . .	2	„	1	2	1
Te zamen .	185	159	187	c) 187	176
	Samarang.				
1ste studiejaar . .	23	22	b) 29	21	29
2de id. . .	b) 25	21	22	23	20
3de id. . .	15	13	16	14	16
4de id. . .	5	4	10	7	8
5de id. . .	6	d) „	4	8	5
Toehoorders . . .	7	4	1	e) (5)	„
Te zamen .	81	64	82	73	78
	Soerabaija.				
1ste studiejaar . .	b) 32	35	b) 33	31	31
2de id. . .	b) 39	35	b) 36	38	33
3de id. . .	17	14	18	16	17
4de id. . .	8	6	6	8	5
5de id. . .	7	6	4	7	4
Toehoorders . . .	„	„	„	„	„
Te zamen .	103	96	97	100	90

a) Gesplitst in drie parallel-klassen.
b) „ „ twee „ „
c) Hiervan waren afkomstig: uit de residentie Batavia 156, uit andere gewesten van Java 19, en uit de buitenbezittingen 12.
d) Daar het eind-examen reeds in de maand Juli een aanvang nam, lieten de leerlingen der 5de klasse zich nog vóór het einde van den cursus afschrijven.
e) Dit cijfer is tusschen haakjes geplaatst, omdat het bij uitzondering reeds begrepen is in het voor elk studiejaar genoemde aantal gewone leerlingen.

Zonder eind-examen verlieten gedurende den loop of bij de sluiting van den in 1882 geëindigden cursus te Batavia 46, te Samarang 20 en te Soerabaija 32 leerlingen de hoogere burgerschool, derhalve te zamen 98, waarvan 13 die naar Nederland vertrokken, 3 die naar andere hoogere burgerscholen op Java overgingen, 37 die gouvernements- of particuliere betrekkingen aanvaardden, 11 die zoodanige plaatsing zochten, 1 wegens ziekte, 2 wegens vertrek naar elders, 1 om geldelijke redenen, 28 zonder opgave van redenen en 2 die van de school verwijderd werden.

Behalve door de te Batavia ingeschreven Chineesche leerlingen (in 1881/82 2 en in 1882/83 1) werd aan het openbaar middelbaar onderwijs niet door inlanders of vreemde oosterlingen deelgenomen. De Chinees die in 1882 de hoogere burgerschool verliet, behoorde tot de 5 niet-geslaagden in het eind-examen. De ander, die bij het overgangs-examen tot het 2de studiejaar te kort schoot, bleef ook in 1882/83 de lessen van het 1ste studiejaar volgen. Een zijner landgenooten, die mede te Batavia de lessen wenschte te volgen, voldeed niet aan de eischen van het toelatings-examen. Vermits de Gouverneur-Generaal van oordeel was dat, wanneer zich in 't vervolg een grooter aantal vreemde oosterlingen voor de hoogere burgerscholen aanmeldden, men hen om financieele en andere redenen zou moeten afwijzen, heeft hij, ten einde bij tijds teleurstellingen te voorkomen, de proefneming (want het was nog slechts eene proefneming) met de toelating van dergelijke leerlingen doen staken. Bij een besluit van 29 April 1883 n°. 8, bekend gemaakt in de Javasche Courant dd. 1 Mei jl., is alzoo bepaald dat voortaan geen vreemde oosterlingen meer als leerlingen zouden worden toegelaten, doch dat zij die de lessen reeds volgden den geheelen cursus zouden mogen volbrengen.

De berichten omtrent het gedrag en den ijver der leerlingen waren over het algemeen wederom alleszins bevredigend. Het schoolverzuim bedroeg in 1882 te Batavia 6.3 pct., te Samarang 6 75 en te Soerabaija tusschen 2 pct. (in het vijfde) en 7.74 pct. (in het derde studiejaar). Twee leerlingen van de hoogere burgerschool te Batavia genoten ieder voor de helft de rente van het Siam-fonds. Wat betreft het aantal leerlingen die in de kosten hunner studiën ondersteund werden door de daartoe op de drie hoofdplaatsen van Java door particulieren opgerichte fondsen voor onbemiddelden, is alleen vernomen dat het fonds te Batavia gedurende het boekjaar 1881/82 bijdragen uitkeerde ten behoeve van 17 leerlingen.

Verzamelingen en gebouwen. Ook in 1882 namen de bibliotheken door geschenken en door aankoopen weder in omvang en in belangrijkheid toe. Te Batavia onderging de verzameling voor de aard- en delfstofkunde eene gewenschte verbetering door de ontvangst van eene uit Amerika ont-

boden aanvullingscollectie. Het laboratorium te Soerabija en de hulpmiddelen voor het onderwijs in de natuurkunde aldaar voldoen nog niet aan de behoefte. Te Samarang werd ten behoeve van het onderwijs in de schei- en natuurkunde eene machine geplaatst voor het stoken van gas uit petroleum.

De gebouwen van het gymnasium te Batavia voldoen na de ondergane herstellingen aan de eischen van het onderwijs. Tot de uitbreiding en verandering van het gebouw te Samarang — sedert 1879 door het Gouvernement gehuurd geweest, maar in Januari jl. aangekocht, — zal in den loop van dit jaar worden overgegaan. Te Soerabaija bleef de voorgestelde verbouwing van de tot hoogere burgerschool ingerichte regentswoning achterwege, omdat dio woning aan hare oorspronkelijke bestemming zal worden teruggegeven, waardoor de aanbouw van een nieuw lokaal noodig wordt.

3°. Hoogere burgerschool met driejarigen cursus voor meisjes te Batavia.

De toelatings-examens voor deze nieuwe inrichting, die voorloopig in een gehuurd lokaal in de buurt Rijswijk is gevestigd, werden in September 1882 afgenomen zoowel te Batavia als te Samarang en te Soerabaija (zie art. 13, 4de lid, van het reglement in n°. 3832 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad).

Voor zooveel ter zake opgaven zijn ontvangen, was de uitslag dier examens als volgt:

Klasse waarvoor de adspiranten zich hadden aangemeld.	Geëxamineerd		Geslaagd		Ingeschreven	
	te Batavia.	te Samarang en te Soerabaija.	te Batavia.	te Samarang en te Soerabaija.	van de geslaagden.	als toehoorderessen.
1ste studiejaar. . . .	40	?	31	11 a)	28 c)	3
2de id.	20	?	15	2 b)	14	»
3de id.	1	?	1	»	»	»
Te zamen . .	61	?	47	13	42	3

a) Te Samarang 2, te Soerabaija 9.
b Beiden te Soerabaija.
c Gesplitst in twee parallel-klassen.

Van de toegelatenen te Samarang en Soerabaija liet zich geen enkele inschrijven, terwijl van dio te Batavia 5 niet opkwamen. Van de niet-geslaagden werden 3 als toehoorderessen toegelaten. De eerste cursus begon dus met 45 leerlingen. Kort na de opening van de school gingen 2 leerlingen uit de 1ste klasse als toehoorderessen naar de 2de over en verliet 1 leerling der 1ste klasse de inrichting. Op 31 December 1882 beliep dus het aantal leerlingen 44, namelijk: 25 leerlingen en 3 toehoorderessen in de 1ste en 14 leerlingen en 2 toehoorderessen in de 2de klasse. IJver en gedrag waren bevredigend; het schoolverzuim bedroeg slechts 2 pct.

4°. Burger-avondschool verbonden aan de hoogere burgerschool te Soerabaija.

Onder de leeraren dezer inrichting hadden gedurende den loop van 1882 de volgende mutatiën plaats. De leeraar in het rechtlijnig teekenen, een ingenieur van den waterstaat, werd ingevolge zijne overplaatsing door een anderen ingenieur van hetzelfde korps vervangen. De leeraar in het boekhouden overleed en werd vervangen eerst door den leeraar in het boekhouden aan de hoogere burgerschool en vervolgens door een boekhouder van een handelshuis. Aan het einde van het schooljaar 1881/82 hadden onder de 51 leerlingen ('t zelfde getal dat op 1 Januari 1882 was ingeschreven) de volgende bevorderingen in de verschillende vakken plaats. Van de 1ste tot de 2de klasse werden bevorderd: voor de rekenkunde 11, voor de stel- en meetkunst 5, voor de natuurkunde 7, voor het rechtlijnig teekenen 11, voor het handteekenen 3, en voor het boekhouden 4 leerlingen. Getuigschriften voor het met vrucht doorloopen van beide klassen werden uitgereikt: voor de rekenkunde aan 2, voor de stel- en meetkunst aan 3, voor de natuurkunde aan 4 en voor het rechtlijnig teekenen mede aan 4 leerlingen.

Van de leerlingen die de school verlieten, hebben er 18 hetzij elders met gunstig gevolg een examen afgelegd, hetzij hier of daar eene plaatsing gevonden. Er slaagde namelijk 1 in het examen voor leerling-machinist bij de gouvernements-marine; 2 voldeden aan het admissie-examen voor de hoogere burgerschool; 10 kregen eene plaatsing als teekenaar of leerling-teekenaar (waarvan 9 in 's lands dienst); 3 traden als leerling-timmerman bij gouvernements-inrichtingen in dienst; 1 werd geplaatst bij eene particuliere bankinstelling en 1 als boekhouder op eene suikerfabriek.

Van 1 September tot 31 December 1882 lieten zich 60 leerlingen inschrijven (41 oud-leerlingen, 3 afkomstig van de hoogere burgerschool, 1 die het klein ambtenaars-examen had afgelegd en 15 die eene lagere school hadden doorloopen), doch in diezelfde maanden werd door 8 hunner de school verlaten. Van de 52 overgeblevenen waren er 18 die de lessen voor de eerste maal, 18 die ze voor de tweede, 8 die ze voor de derde en 7 die ze voor de vierde maal bijwoonden, terwijl 1 leerling voor de vijfde maal was ingeschreven.

De vermoedelijke bestemming van deze 52 leerlingen wordt opgegeven als volgt: 9 wenschten te worden leerling-machinist, 20 opzichter bij den waterstaat, 3 telegrafist, 3 teekenaar, 4 handelsbediende, terwijl de 13 overigen zich nog geen bepaald doel hadden voorgesteld.

Aan de lessen in de verschillende leervakken nam op 31 December 1882 in elk der beide klassen het navolgend aantal leerlingen deel:

	1ste klasse.	2de klasse.
rekenkunde	20	17
stel- en meetkunst.	24	20
natuur- en scheikunde	19	14
rechtlijnig teekenen	22	16
handteekenen.	16	10
boekhouden	19	4

De lessen werden over het algemeen zeer geregeld bezocht. Aan de verzameling modellen voor het bouwkundig teekenen werd weder eenige uitbreiding gegeven.

Lager onderwijs.

De vraag of, en zoo ja in welke opzichten, de regeling van het lager onderwijs in Nederland ingevolge de wet van 17 Augustus 1878 (Nederlandsch Staatsblad n°. 127) aanleiding behoort te geven tot herziening van de Indische verordeningen betreffende het lager onderwijs voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden (zie blz. 95 van het vorig verslag) is nog in Indië in overweging.

In den loop van 1882 werden 8 nieuwe scholen geopend, namelijk 4 gemengde scholen te Keboemen (Bagelen), Bangil (Pasoeroean), Padang Sidempoean (Sumatra's Westkust) en Gorontalo (Menado), en 4 meisjesscholen te Buitenzorg, Cheribon, Malang (Pasoeroean) en Menado. Daarentegen werd de gemengde school te Telok Betong (Lampongsche districten) gesloten. Er waren alzoo op 31 December 1882 102 gemengde en 20 meisjesscholen aanwezig, tegen 99 en 16 bij het einde van 1881. Bovendien moesten nog geopend worden eene gemengde school te Sampang (Madura) en eene op Onrust; deze laatste kwam in Maart 1883 tot stand. Van de sluiting der school te Bima op Sumbawa (zie vorig verslag blz. 95) werd voorloopig afgezien.

In Mei en Juli jl. is besloten tot de oprichting van nog 6 gemengde scholen (te Gombong, Bondowosso, Ngandjoek, Patjitan, Kotta-Radja — waar er reeds één is — en te Boeleleng), zoomede van nog 2 meisjesscholen (te Tagal en Bandjermasin).

Volgens eene op 31 December 1881 afgesloten opgaaf telde men toen in Indië 970 kinderen van Europeesche afkomst en tusschen de 6 en 14 jaren oud die geen onderwijs genoten, waarvan op Java en Madura 691 en in de buitenbezittingen 279. Van de op Java aanwezigen bevonden er zich 523 op gewestelijke en afdeelings-hoofdplaatsen of in hare omstreken en 168 elders. In de buitenbezittingen bedroegen die beide categorieën respectievelijk 258 en 21.

Zooals in bijzonderheden kan blijken uit bijlage S, klom

in 1882 het cijfer der leerlingen op de openbare scholen van 8664 tot 9201, terwijl dat op de bijzondere scholen, wier aantal trouwens weder verminderde (van 19 tot 17) daalde van 1820 tot 1761. Het aantal inlanders en vreemde oosterlingen, onder deze leerlingen begrepen, klom voor de openbare scholen van 707 (inlanders 457, vreemde oosterlingen 250) tot 852 (inlanders 565, vreemde oosterlingen 287); op de bijzondere scholen daalde het van 54 tot 36.

De gemelde bijlage S wijst verder aan, dat 45.6 pct. der scholieren bij het openbaar lager onderwijs geen schoolgeld betaalden, dat 51.4 pct. in de laagste der drie schoolklassen gezeten waren en dat 58.3 pct. tot het mannelijk geslacht behoorden. Deze verhoudingen bedroegen in 1881 47.3, 52.4 en 58.7 pct.

De samenstelling van het onderwijzend personeel voor elke der 81 plaatsen (56 op Java en Madura en 25 in de buitenbezittingen) waar bij het eind van 1882 openbaar lager onderwijs gegeven werd, is eveneens in de genoemde bijlage te vinden. In 't geheel bestond toen het dienstdoend onderwijzend personeel bij de Europeesche lagere scholen uit 222 mannen en 144 vrouwen [1], d. i. respectievelijk 3 en 15 meer dan op 31 December 1881. Aan het hoofd van gemengde en meisjesscholen bevonden zich 102 hoofdonderwijzers en 20 hoofdonderwijzeressen die werden bijgestaan door 114 hulponderwijzers, 108 hulponderwijzeressen en 22 kweekelingen (6 mannelijke en 16 vrouwelijke). In 1882 werden aangesteld 16 onderwijzers en 11 onderwijzeressen die uit Nederland waren gezonden, benevens 5 onderwijzers en 21 onderwijzeressen die zich in Indië hadden aangemeld. Voor 1883 zijn uit Nederland aangevraagd 13 onderwijzers en 8 onderwijzeressen.

In den minder gunstigen toestand van het onderwijs, voor zooveel die het gevolg was van de vele mutatiën en het veelvuldig aanvragen van verlof, kwam geen verbetering. Bij wijze van proef werden aan de gemengde school te Buitenzorg de beginselen der Fransche taal onderwezen.

Het schoolverzuim bedroeg in 1882 gemiddeld 23 dagen per leerling, tegen 25 in 1881 en 23.5 in 1880.

Onder de 3680 leerlingen die in 1882 om verschillende redenen de gouvernements lagere scholen verlieten, waren er slechts 340 die alle klassen doorloopen hadden. Vele scholieren, wier afschrijving het gevolg was van verhuizing hunner ouders binnen Nederlandsch-Indië, hebben zich echter weder elders laten inschrijven.

Aan de gouvernements-teekencursussen namen deel: te Batavia 27, te Samarang 87 en te Soerabaija 35 leerlingen. De uitkomsten van dit onderwijs te Batavia en Samarang waren bevredigend; de berichten uit Soerabaija luidden echter minder gunstig.

Het meubilair en de leermiddelen verkeerden in goeden staat. Van de op verschillende plaatsen bestaande schoolbibliotheken werd in toenemende mate gebruik gemaakt. Het aantal gouvernements-schoolgebouwen onderging in 1882 eenige vermeerdering. Op sommige plaatsen bestaat nog behoefte aan uitbreiding.

De uitgaven en ontvangsten van het openbaar lager onderwijs voor Europeanen en met hen gelijkgestelden worden berekend als volgt (waarbij valt op te merken dat voor 1881 van herziene, voor 1882 van voorloopige opgaven is gebruik gemaakt):

	1881.	1882.
Traktementen, leermiddelen enz.	f 1 015 855	f 1 100 981
Gebouwen en huishuur	336 262	385 392
Te zamen . .	f 1 352 117	f 1 486 373
Geïnde schoolgelden	173 511	170 131
Meer uitgegeven dan ontvangen . . .	f 1 178 606	f 1 316 242

Onder de uitgaven is in beide jaren weder begrepen eene som van f 1200 wegens subsidie aan de Europeesche bijzondere school te Garoet in de Preanger regentschappen, laatstelijk door 17 leerlingen bezocht (zie vorig verslag blz. 96).

Van de 19 bijzondere scholen welke, met inbegrip van die te Garoet, op 31 December 1881 in Indië bestonden, gingen er in 1882 2 te niet. Blijkens bijlage S waren de 17 overgeblevene verdeeld als volgt: te Batavia 6, te Samarang 4, te Soerabaija 4, en de 3 andere te Garoet, Poerworedjo (Bagelen) en Padang. Bij deze particuliere inrichtingen (waaronder ook de weeshuisscholen begrepen zijn, maar niet de lager te vermelden namiddag- en gymnastiekscholen, noch de inrichtingen voor voorbereidend onderwijs) waren werkzaam 8 hoofdonderwijzers, 9 hoofdonderwijzeressen, 15 hulponderwijzers en 35 hulponderwijzeressen benevens 6 vrouwelijke kweekelingen, in 't geheel dus 23 mannen en 50 vrouwen. De leerlingen, wier getal reeds hooger is opgegeven, waren voor $^2/_3$ meisjes.

De zoo even bedoelde namiddagscholen, meerendeels voor meer uitgebreid lager onderwijs, en één tevens voor onderwijs in handenarbeid (verg. vorig verslag blz. 96), vond men in 1882 te Batavia, Soerabaija, Samarang en Soerakarta, doch alleen nopens die op de beide laatste plaatsen zijn opgaven ontvangen. Te Samarang waren er 3 met 12, 23 en 9 leerlingen, en te Soerakarta mede 3, met 12, 22 en 17 leerlingen. Eén van de drie scholen te Soerakarta, waar onderwijs gegeven wordt in de beginselen van de Fransche, Engelsche en Duitsche talen, was uitsluitend voor meisjes bestemd.

Te Samarang werd in Januari 1882 eene avondschool opgericht, die bij het eind van het jaar door 12 leerlingen bezocht werd.

De gymnastiekscholen waren, evenals in 1881, 3 in getal, namelijk die te Samarang met 55 leerlingen van de hoogere burgerschool en 32 leerlingen van andere scholen, die te Soerakarta met 69 leerlingen, waaronder 27 meisjes, en die te Djokjokarta met 77 leerlingen, waaronder 27 meisjes.

Een particuliere teekencursus te Pasoeroean werd bezocht door 21 leerlingen.

Voorbereidend onderwijs werd te Batavia gegeven in de school der Vereeniging tot het verschaffen van zoodanig onderwijs aan minvermogenden, en in afzonderlijke klassen van de ook voor meergevorderden bestemde twee scholen van de zusters Ursulinen aldaar. Bij het einde van 1882 maakten van eerstbedoelde inrichting 145 kinderen (waaronder 67 meisjes) gebruik, terwijl de bewaarscholen van de zusters Ursulinen op dat tijdstip 153 leerlingen telden (waaronder 81 meisjes). De Fröbelschool van de vrijmetselaarsloge te Samarang telde op 31 December 1882 80 leerlingen (waarvan 33 meisjes); terwijl te dier plaatse nog voorbereidend onderwijs werd gegeven aan 31 kinderen (waaronder 11 meisjes) in de scholen van het Protestantsche en het Roomsch-Katholieke weeshuis en aan 65 leerlingen (waaronder 40 meisjes) in de bewaarschool der zusters Franciscanen. De 2 Fröbelscholen te Soerabaija (onderdeelen van onderwijs-inrichtingen voor meergevorderden) telden op 31 December 1882 100 en 26 leerlingen. Te Neira op Banda werd in 1882 eene Fröbelschool geopend; daarentegen werd de in 1881 te Magelang geopende bewaarschool gesloten.

De lessen aan de gouvernements-normaalschool te Batavia werden bij het einde van 1882 gevolgd door 5 onderwijzers en 11 onderwijzeressen (allen, op 2 onderwijzers en 1 onderwijzeres na, op openbare scholen werkzaam). In den loop van dat jaar werd door 1 gouvernements-onderwijzer en 1 gouvernements-onderwijzeres benevens door 1 particulieren onderwijzer met goed gevolg het examen ter verkrijging van de hoofd-akte afgelegd. De kosten der normaalschool bedroegen in 1882 f 3040, tegen f 3298 (volgens eene verbeterde opgaaf) in 1881.

Aan de particuliere normaalschool te Batavia tot opleiding van onderwijzeressen bij het voorbereidend onderwijs (welke school ook bekostigd wordt door de hierboven bedoelde Vereeniging) werd in 1882 van de meisjes der tweede of hoogste afdeeling het eindexamen afgenomen. Aan 6 leerlingen kon door de Vereeniging het diploma worden uitgereikt. Bij gemis aan nieuwe leerlingen voor het schooljaar 1882/83 en wegens den geringen aanleg der overgeblevenen (op 31 December 1882 ten getale van 8) is de opleidingsklasse met 1 April jl. door de Vereeniging tijdelijk gesloten [2]. Een verzoek van de Vereeniging om haar, van

[1]) Behalve dezen behoorden er nog 54 onderwijzers en 12 onderwijzeressen tot den Indischen dienst, maar daarvan waren met verlof buiten Indië 81 onderwijzers en 10 onderwijzeressen, non-actief 3 en 2, terwijl 2 onderwijzers bij het middelbaar en 18 bij het inlandsch onderwijs gedetacheerd waren.

[2]) Het verslag der Vereeniging over het toen geëindigde vijfde boekjaar vindt men in de Javasche Courant van 15 Juni jl.

1883 af, een subsidie van f 4000 's jaars toe te leggen tot instandhouding van hare kweekschool was in Augustus 1882 door de Indische Regeering afgewezen.

De volgende tabel bevat een vergelijkend overzicht van den uitslag der op verschillende plaatsen van gouvernementswege afgenomen onderwijzers-examens in de beide laatste jaren.

Aantal candidaten ter verkrijging van eene akte van bekwaamheid als:	1881.		1882.	
	Toegelaten.	Afgewezen.	Toegelaten.	Afgewezen.
hoofdonderwijzer	7	4	5	1
hulponderwijzer	„	1	„	2
hoofdonderwijzeres	4	2	1	1
hulponderwijzeres	13	14	15	13
onderwijzer in de Fransche taal	2	2	2	„
„ „ „ Duitsche „	„	„	1	„
„ „ het teekenen	1	1	„	„
„ „ de wiskunde	1	1	„	„
„ „ „ landbouwkunde	„	1	1	„
„ „ „ gymnastiek	„	„	1	„
onderwijzeres in de Fransche taal	6	3	3	„
„ „ „ Engelsche „	1	„	„	3
„ „ „ Duitsche „	1	„	„	1
„ „ het teekenen	„	„	1	„
Totaal	36	29	30	21

Van de 65 candidaten bedoeld in de opgaaf over 1881 hadden zich aangemeld: te Batavia 38, te Samarang 14, te Soerabaija 7, te Makasser 1, te Tondano 3 en te Amboina 2. Van de 51 candidaten in 1882 meldden zich aan: te Batavia 28, te Samarang 9, te Soerabaija 10, te Padang 2, te Fort de Kock 1 en te Amboina 1.

§ 2. *Onderwijs voor inlanders.* [1])

In de bijlagen T en U vindt men de gebruikelijke statistieke opgaven omtrent het onderwijs voor inlanders, aanwijzende het aantal openbare en particuliere scholen en het aantal leerlingen bij het einde van 1881 en voor zooveel reeds bekend ook bij het einde van 1882, zoomede de samenstelling van het onderwijzend personeel bij de openbare scholen en bij de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers op 31 December 1882. Eerstbedoelde bijlage bevat echter voor de gewesten Menado, Ternate, Amboina en Timor slechts zeer onvolledige opgaven, omdat de adjunct-inspecteur in dat ressort, te Tondano gevestigd, in het voorjaar van 1883 met verlof naar Europa vertrokken zijnde, geen jaarverslag heeft kunnen indienen.

Toezicht. Voorstellen betreffende eene nieuwe regeling van het toezicht op het inlandsch onderwijs zijn nog niet van de Indische Regeering ontvangen. De inspecteur vertrok in Augustus 1882 met verlof naar Nederland, en werd vervangen door een voormalig adjunct-inspecteur. De adjunct-inspecteur in het ressort der Molukken en Timor verkreeg, zooals reeds gezegd, verlof naar Europa, en wel wegens bijzondere omstandigheden voor den tijd van één jaar buiten bezwaar van den lande; in zijne plaats werd benoemd de heer N. Graafland, directeur van de particuliere (door het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam bekostigde) kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Tanawangko (Menado).

Opleiding van inlandsche onderwijzers. In den aanvang van 1883 zijn door den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid uitgebreide voorstellen gedaan omtrent eene herziening van het onderwijs aan de kweekscholen, waarmede ook eene wijziging in het leerplan op de gewone inlandsche scholen zou samenhangen. Die voorstellen zijn nog bij de Indische Regeering in overweging.

Ten aanzien van de kweekschool in de residentie Palembang, die ter hoofdplaats zou worden opgericht, doch welker opening vertraagd werd wegens gemis aan de noodige lokalen aldaar, wordt overwogen, of het ook de voorkeur zou verdienen haar op eene andere plaats in dat gewest te vestigen.

Bij het einde van 1882 waren aan de 9 reeds in werking zijnde gouvernements kweekscholen verbonden (verg. bijlage U) als hoofd- en 2de onderwijzers 17 Europeanen, en als 3de, 4de of 5de onderwijzers 13 Europeanen en 2 inlanders. Bovendien waren 18 inlanders in dienst als onderwijzers voor de talen en 3 voor het teekenen, welk laatste onderwijs in 6 kweekscholen aan Europeesche onderwijzers is opgedragen [2]).

Het examen ter verkrijging van eene definitieve benoeming tot Europeesch onderwijzer aan eene kweekschool (Indisch Staatsblad 1872 n°. 227 en 1877 n°. 147) werd in 1882 met gunstig gevolg afgelegd door 2 onderwijzers voor het Javaansch, 1 voor het Makassaarsch, 1 voor het Battaksch, 1 voor de landbouwkunde en 1 voor de landmeetkunde. Voor het Maleisch werd één candidaat afgewezen.

Omtrent de mutatiën gedurende 1882 bij de kweekscholen te Tondano en Amboina zijn nog geen opgaven ontvangen; die bij de 7 overige gouvernements-inrichtingen ter vorming van inlandsche onderwijzers kunnen blijken uit het volgende overzicht.

Kweekscholen.	Toegestaan aantal kweekelingen.	Ingeschreven op 1 Jan. 1882.	Afgeschreven in 1882: wegens goed afgelegd eindexamen.	Afgeschreven in 1882: wegens andere redenen.	Afgeschreven in 1882: Te zamen.	Bijgekomen in 1882: na goed afgelegd toelatingsexamen.	Bijgekomen in 1882: met certificaat.	Bijgekomen in 1882: Te zamen.	Bij het eindexamen van 1882: geslaagd	Bij het eindexamen van 1882: afgewezen	Bij het toelatingsexamen van 1882: geslaagd	Bij het toelatingsexamen van 1882: afgewezen	Ingeschreven op 31 December 1882: Totaal aantal kweekelingen.	Ingeschreven op 31 December 1882: Kweekelingen der hoogste klasse.
Bandong	100	99	9	20	29	„	29	29	9	3	„	„	99	13
Magelang	100	a) 98	b) 14	13	27	„	28	28	c) 12	„	„	„	99	12
Probolinggo	100	d) 96	e) 6	f) 18	24	7	19	26	g) „	„	7	6	h) 98	8
Fort de Kock	50	50	14	i) 7	21	20	„	20	14	„	20	28	k) 49	„
Padang-Sidempoean	25	25	„	11	11	1	4	5	g) „	„	1	10	19	6
Bandjermasin	50	l) 49	5	11	16	12	„	12	5	„	12	20	45	4
Makasser	50	m) 50	n) 1	12	13	13	„	13	2	o) †	13	6	p) 50	6
Tondano q)	50	r) 47	„	†	†	†	†	†	g) „	„	„	„	†	†
Amboina q)	50	s) 45	6	†	†	†	†	†	6	†	†	†	†	†
Te zamen	575	559	55	†	†	†	†	†	48	†	†	†	†	†

a) Hieronder 2 kweekelingen die reeds in 1881 in het eindexamen waren geslaagd, doch met het oog op hunne spoedig te verwachten plaatsing voorloopig nog bij de kweekschool bleven ingeschreven.

[1]) Over de landbouwschool voor inlanders en over de school voor inlandsche geneeskundigen wordt gehandeld in de afdeelingen II en V van dit hoofdstuk.

[2]) Ingevolge eene machtiging van April jl. zal een inlander uit Tondano te Batavia opgeleid worden om later als teekenonderwijzer aan de kweekschool op eerstgemelde plaats te kunnen optreden. De inlandsche teekenmeesters aan de kweekscholen te Bandong, Magelang en Probolinggo hebben gelijke opleiding gehad.

b) Hieronder de 2 candidaat-onderwijzers bedoeld in de voorgaande noot.

c) Elders vindt men vermeld dat te Magelang in 1882 10 kweekelingen aan het eindexamen voldeden.

d) Hieronder 6 kweekelingen als sub a bedoeld.

e) Deze zijn de in de voorgaande noot bedoelde candidaat-onderwijzers.

f) Hieronder 2, wier kennis toch niet voor het onderwijs verloren ging, daar zij met goed gevolg examen aflegden respectievelijk voor onderwijzer 4de klasse en hulpondorwijzer.

g) Bij de kweekscholen te Probolinggo, Padang-Sidempoean en Tondano werd in 1882 geen eindexamen afgenomen. Te Probolinggo waren namelijk de leerlingen der hoogste klasse nog niet genoegzaam gevorderd, terwijl te Padang Sidempoean het eindexamen werd uitgesteld in verband met langdurige ongesteldheid van den hoofdonderwijzer en te Tondano wegens afwezigheid van den adjunct-inspecteur in dat ressort.

h) Hieronder 4 kweekelingen die, ofschoon mede met goed gevolg examen als onderwijzer 4de klasse of als hulponderwijzer hebbende afgelegd (zie noot f), in afwachting van plaatsing, nog bij de kweekschool ingeschreven bleven.

i) Hieronder de eenige kweekeling uit Atjeh, die, met de poeasa verlof gekregen hebbende, niet meer is teruggekeerd.

k) Van de 14 in het eindexamen geslaagden waren er 10 nog niet geplaatst, maar deze schijnen toch reeds als kweekelingen afgeschreven en dus onder het totaal van 49 *niet* begrepen te zijn.

l) Het vorig verslag (blz. 98) vermeldde 47 kweekelingen. Uit de hier te lande voorhanden opgaven kan het verschil niet worden toegelicht.

m) Hieronder 2 kweekelingen als sub a bedoeld. (Van deze werd in 't vorig verslag geen gewag gemaakt.)

n) Slechts 1 van de in de voorgaande noot bedoelde kweekelingen werd in 1882 geplaatst en bij de kweekschool afgeschreven.

o) Waar een † is ingevuld, onthreken de opgaven.

p) Hieronder 3 candidaat-onderwijzers (1 die in 1881 en 2 die in 1882 in het eindexamen waren geslaagd) welke, in afwachting van plaatsing, bij de kweekschool ingeschreven bleven.

q) Omtrent deze kweekscholen werden in het staatje op blz. 98 van 't vorig verslag eenige cijfers over 1881 gemist. Thans blijkt dat in gemeld jaar te Tondano van de 50 en te Amboina van de 49 (niet 44) kweekelingen die op 1 Januari aanwezig waren, werden afgeschreven respectievelijk 8 en 16, waarvan 5 en 10 in het eindexamen geslaagden, terwijl het getal bijgekomenen in 1881 te Tondano 5 en te Amboina 12 beliep, onder welke laatsten 5 met certificaat toegelaten (de overigen na goed afgelegd admissie-examen). Bij het einde van 1881 bleven dus ingeschreven bij eerstbedoelde inrichting 47 en bij de andere 45 kweekelingen, van welke er zich respectievelijk 8 en 9 in de hoogste klasse bevonden. Aan het toelatingsexamen tot de kweekschool onderwierpen zich in 1881 te Tondano 65 en te Amboina 43 candidaten, van welke echter niet minder dan 60 en 36 werden afgewezen.

r) Het vorig verslag (blz. 98) vermeldde 50 kweekelingen. Misschien waren daaronder ook begrepen eenige reeds in het eindexamen geslaagde, maar nog niet afgeschreven kweekelingen (zie noot m onder het staatje in 't vorig verslag).

s) Het vorig verslag (blz. 98) vermeldde 41 kweekelingen. Dit cijfer schijnt echter als minder juist te moeten worden aangemerkt.

Uit het voorgaande overzicht blijkt dat bij één kweekschool op Java en bij twee in de buitenbezittingen in 1882 om verschillende redenen geen eindexamen werd afgenomen, en dat bij de zes overigen 48 kweekelingen in het eindexamen slaagden (21 op Java en 27 in de buitenbezittingen, onder welke laatsten voor 't eerst 5 van de kweekschool te Bandjermasin). In 1880 leverden zes en in 1881 zeven van de kweekscholen respectievelijk 33 en 57 in het eindexamen geslaagde candidaat-onderwijzers op.

Wat de kennis der in 1882 geëxamineerden betreft, deze werd voldoende genoemd te Fort de Kock, goed en vrij goed te Magelang, tamelijk voldoende te Bandong. Te Bandjermasin moest veel toegevendheid worden gebruikt, niettegenstaande de candidaten reeds zeven jaren aan die instelling hadden doorgebracht. Van de overige kweekscholen worden ter zake geen bijzonderheden vermeld.

Over het algemeen blijft de beoefening van de Nederlandsche taal aan de kweekscholen met veel moeite gepaard gaan. Het denkbeeld is zelfs geopperd om het onderwijs in die taal aan de kweekscholen niet meer verplicht maar facultatief te stellen. Ook thans weder (verg. vorig verslag blz. 99) wordt omtrent de kweekelingen te Fort de Kock in dit opzicht gunstiger bericht. Maar in een rapport, in April jl. door den adjunct-inspecteur aldaar uitgebracht, wordt de oorzaak van de teleurstellingen die men menigmaal bij de opleiding van inlanders tot onderwijzers ontmoet, niet zoozeer gezocht in het meer of minder aantal, of de meer of minder doeltreffende keuze der leervakken, dan wel in de bijzonderheid dat het den inlandschen jongeling, bij soms uitmuntenden aanleg en voldoende studie, aan de noodige belangstelling ontbreekt, die voor de behoorlijke vervulling van zijne taak als onderwijzer onmisbaar is. De goede leerling der kweekschool beantwoordt dikwerf later als onderwijzer te nauwernood aan matig gestelde verwachtingen.

De kweekscholen waren ook in 1882 nagenoeg ten volle bezet. Het aantal der kweekelingen die tusschentijds ontslagen werden, veelal wegens gemis aan aanleg doch soms om andere redenen (zie o. a. de noten *f* en *h* hierboven), beliep bij de 7 kweekscholen tot welke zich ditmaal de opgaven bepalen, 92, tegen 63 bij diezelfde scholen in 1881. (In dat jaar werden er bovendien 9 tusschentijds ontslagen bij de kweekscholen te Tondano en Amboina waaromtrent over 1882 geen opgaven ontvangen zijn.) Terwijl te Bandong en te Magelang — evenals in 1881 — de nieuw ingeschreven kweekelingen allen krachtens certificaat toegelaten werden, hield men bij de overige kweekscholen (die te Tondano uitgezonderd) ook een admissie-examen, en bij vijf daarvan (nopens die te Amboina ontbreken de opgaven) slaagden 53 van de 123 adspiranten. In 1881 voldeden aan de eischen van het toelatings-examen (bij 7 kweekscholen, dus met inbegrip van die te Tondano en Amboina) 56 van de 197 adspiranten. De pogingen om zooveel mogelijk slechts goed voorbereide jongelingen naar eene toelating bij de kweekscholen te doen dingen (verg. vorig verslag blz. 99), schijnen dus vooralsnog niet veel uitwerking te hebben gehad. Omtrent de aan sommige kweekscholen verbonden externen-scholen, waar de meest gevorderde élèves gelegenheid vinden om zich practisch in het geven van onderwijs te oefenen, zijn geen bijzonderheden vernomen. Zoowel het getal scholieren op de externen-scholen als deze inrichtingen zelve zijn begrepen onder de opgaven betreffende de gewone gouvernements-scholen in bijlage T. Vermits te Probolinggo de Javaansch en de Madureesch sprekende elèves niet wel gezamenlijk in de externen-school konden werkzaam zijn omdat zulks voor hunne oefening eigenaardige moeielijkheden opleverde, laat men nu eerstbedoelde élèves in eene der gewone inlandsche scholen optreden, en wel in de 1ste, uitsluitend door Javaansche kinderen bezochte, school. Zoodra het in de nabijheid van de kweekschool op te richten gebouw voor de thans nog in een huurlokaal gevestigde 2de gewone inlandsche school ter genoemde plaats, bestemd voor de kinderen van het Madureesch gedeelte der bevolking, gereed komt, zullen de Madureesche élèves van de kweekschool zich op die school oefenen in het geven van onderwijs en dan zal de externen-school worden opgeheven.

Aangaande de hooger bedoelde zendings-kweekschool te Tanawangko in de Minahassa is slechts vernomen dat deze in 1882 14 onderwijzers opleverde, geschikt om tevens als voorgangers in den godsdienst op te treden, en dat van de 48 adspiranten, die zich ter toelating aanmeldden, 20 van de meest ontwikkelden als nieuwe kweekelingen werden aangenomen. Aan de eischen van het toelatings-examen was echter door geen der aangenomenen voldaan; slechts

een 5tal had het tot de helft van het vereischte aantal punten gebracht. Aan de kweekelingen wordt ook onderricht in handenarbeid verstrekt, gedeeltelijk onder de leiding van een inlandschen helper, als hoedanig was opgetreden de in het voorjaar van 1882 met den (toenmaligen) directeur uit Nederland teruggekeerde kweekeling (verg. vorig verslag blz. 99).

Ter aflegging van het examen voor onderwijzer en voor hulponderwijzer volgens de lichtere programma's dan voor het eindexamen der gouvernements-kweekscholen bepaald, meldden zich in 1882 — buiten het ressort van de kweekschool te Tondano, waar ook deze examens ditmaal niet konden worden uitgeschreven, — 314 candidaten aan, voor meer dan de helft afkomstig uit het ressort van de kweekschool te Amboina. Van hen slaagden er 65 (alzoo ruim 20 pct.), tegen 73 van de 434 candidaten (of ruim 17 pct.) in 1881. Een nader overzicht van de uitkomsten dezer examens, wat 1882 betreft afzonderlijk voor Java en Madura en voor de buitenbezittingen, volgt hieronder.

GEWESTEN.	AANTAL CANDIDATEN TER VERKRIJGING VAN DE AKTE VAN BEKWAAMHEID ALS:											
	onderwijzer.					hulponderwijzer.						
	Aantal candidaten.	Aantal geslaagden: die reeds bij het onderwijs werkzaam waren.	Aantal geslaagden: die nog niet bij het onderwijs werkzaam waren.	Aantal geslaagden: Totaal.	Op 31 Dec. 1882 reeds geplaatst	Aantal candidaten.	Aantal geslaagden: die reeds bij het onderwijs werkzaam waren.	Aantal geslaagden: die nog niet bij het onderwijs werkzaam waren.	Aantal geslaagden: Totaal.	Van de geslaagden waren op 31 December 1882 reeds geplaatst als: waarnemend onderwijzer.	hulponderwijzer.	Totaal.
Java en Madura	10	1	a) 4	5	2	35	8	b) 13	21	1	10	11
Buitenbezittingen	47	5	„	5	5	222	3	c) 31	34	„	1	1
Totaal 1882 . . .	d) 57	6	4	10	7	d) 257	11	44	55	1	11	12
„ 1881 . . .	d) 43	9	2	11	8	d) 391	21	41	62	„	47	47

a) Kweekelingen der lagere klassen van de kweekschool te Probolinggo, van wie het te voorzien was dat zij later aan de eischen van het eindexamen niet zouden kunnen voldoen.

b) Hieronder twee kweekelingen als bedoeld in de vorige noot.

c) Hieronder vier eervol ontslagen élèves van kweekscholen (3 van die te Fort de Kock en 1 van die te Padang Sidempoean).

d) Bij vergelijking van de totalen van 1881 en 1882 moet men in aanmerking nemen dat in het ressort der kweekschool te Tondano de hierbedoelde examens in 1882 niet zijn afgenomen wegens het vertrek met verlof naar Europa van den adjunct-inspecteur aldaar.

Het getal van drie inlanders, die bij den heer D. Hekker jr. te Amsterdam worden opgeleid voor de betrekking van inlandsch onderwijzer aan eene kweekschool of aan eene school voor kinderen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders, onderging in 1882 geen verandering. Nopens de zes in 1879, 1880 en 1882 reeds naar Indië teruggekeerde kweekelingen is, ter aanvulling van het medegedeelde in 't vorig verslag (blz. 100), thans slechts te melden dat Si Hamsah, die te kort opleiding genoten had om nog hier te lande aan het hulponderwijzers-examen te kunnen deelnemen, in Mei jl. in Indië bedoeld examen met goed gevolg heeft afgelegd, na daarin de eerste maal, in 1882, niet geslaagd te zijn, doch dat de pogingen om daartoe ook Mas Ardi Sasmita (die indertijd bij het hulponderwijzers-examen hier te lande was afgewezen) te bekwamen, het gewenscht gevolg niet hebben gehad, zoodat nu besloten is om hem voor goed als onderwijzer bij eene gewone inlandsche school te herplaatsen. Van de vier met akte als hulponderwijzer in Indië teruggekeerde inlanders is de laatst vertrokkene, Raden Soejoed, in September 1882 — dus kort na zijne aankomst — tijdelijk geplaatst aan de kweekschool te Magelang. Bij diezelfde inrichting en te Tondano bleven de drie anderen op den in 't vorig verslag vermelden voet met goed gevolg werkzaam. In verband met de in Indië gerezen vraag of de opleiding van inlandsche onderwijzers in Nederland wel op den duur die vruchten oplevert welke men verwachtte, heeft de Gouverneur-Generaal vooralsnog zijn oordeel opgeschort nopens de wenschelijkheid om de drie bij den heer Hekker openstaande plaatsen te doen vervullen. Aangaande de nog te Amsterdam aanwezige kweekelingen Anakotta, Wattimena en Darma Koesoema zijn door genoemden hoofdonderwijzer gunstige rapporten uitgebracht. Zij zetten met ijver hunne studiën voort en maken groote vorderingen, terwijl hunne gezondheid goed blijft en hun gedrag niets te wenschen overlaat.

Een inlandsch onderwijzer te Padang, die veel lust en aanleg toonde voor de beoefening van de Nederlandsche taal en zich ook voor een der bewuste plaatsen had aangemeld, doch wiens gestel voor het verblijf hier te lande niet geschikt werd geacht, is in Juni jl., met ontheffing van zijne functiën als onderwijzer, voorloopig voor den tijd van één jaar onder de leiding gesteld van het hoofd der kweekschool te Fort de Kock, ten einde door dezen voor het van Europeanen af te nemen hulponderwijzers-examen te worden bekwaamd, en alzoo te zijner tijd, evenals de bovenbedoelde inlanders, voor eene plaatsing als 3de, 4de of 5de onderwijzer bij eene der kweekscholen of bij eene der scholen voor kinderen van aanzienlijke inlanders in aanmerking te kunnen komen.

Scholen voor kinderen van inlandsche hoofden en andere aanzienlijke inlanders. Op de vier plaatsen waar van gouvernementswege in 1879 en 1880 voor deze klasse van inlanders de gelegenheid is opengesteld om een meer uitgebreid onderwijs te erlangen dan de volksschool aanbiedt, bedroeg het aantal leerlingen bij het eind van 1882 als volgt: te Bandong 32, te Magelang 59, te Probolinggo insgelijks 59 en te Tondano 32 [1]. Deze cijfers waren op het eind van 1881 respectievelijk 32, 60, 54 en 30. Het eindexamen werd met goed gevolg afgelegd te Magelang door 6 kweekelingen, te Probolinggo door 2 en te Tondano door 1. Te Bandong schijnt geen der ontslagenen den cursus geheel te hebben volbracht. Te Magelang bleef het getal aanvragen dat der beschikbare plaatsen overtreffen; terwijl omtrent den ijver der leerlingen aldaar wordt vermeld dat zij, op een paar uitzonderingen na, reden geven tot groote tevredenheid en met belangstelling de lessen volgen.

Het rapport der commissie benoemd tot het ontwerpen van eene gewijzigde inrichting voor deze scholen (zie vorig verslag blz. 100) is reeds bij de Indische Regeering ingediend.

[1] Voor Tondano dagteekent de opgaaf bij uitzondering van *November* 1882.

De in 1881 geopende particuliere meisjes kost- en dagschool te Tomohon in de Minahassa (zie vorig verslag blz. 100) verkeerde, volgens de ontvangen berichten, in bloeienden toestand. Er waren 23 kost- en 9 dagleerlingen.

Speciale scholen. De school te Magelang, in het bijzonder bestemd voor soldaten-kinderen van Amboineesche of daarmede gelijkgestelde afkomst, telde op 31 December 1882 28 jongens en 10 meisjes, tegen 35 en 12 op het eind van 1881. Allen ontvingen gratis onderwijs.

De Depoksche school werd in den loop van 1882 bezocht door 117 jongens en 63 meisjes, waarvan respectievelijk 32 en 20 gratis onderwijs genoten. In 1881 waren bij deze school ingeschreven 93 jongens en 57 meisjes. Bij de beoefening van de Nederlandsche taal werden over het algemeen zeer goede vorderingen gemaakt.

Op de Ambonsche burgerschool waren op 31 December 1882 7 leerlingen meer ingeschreven dan het jaar te voren, namelijk 272, waarvan 73 kinderen van zoogenaamde inlandsche burgers, 175 van eigenlijk gezegde inlanders, 18 van Europeanen en 6 van vreemde oosterlingen. Hoevelen onder elk dezer categorieën tot de betalende leerlingen behoorden, vindt men niet opgegeven.

Volksscholen. Het getal *openbare* inlandsche scholen (daaronder begrepen eenige weinigen die *tijdelijk* gesloten waren) bedroeg, blijkens de gewestelijke opgaven in bijlage T, bij het einde van 1882 op Java en Madura 193, en in de buitenbezittingen 319, tegen 189 [1]) en 281 [2]) bij het eind van 1881. Gedurende het afgeloopen jaar kwamen namelijk op Java 4 gouvernements-scholen in werking, ter Sumatra's Westkust 1 (eene overgenomen gesubsidieerde particuliere school), in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo 5, in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden 1, en in de Minahassa (Menado) 33, terwijl er in de residentie Amboina 2 opgeheven werden. De plaatsen waar al die scholen in werking kwamen of vervielen vindt men opgegeven in de aangehaalde bijlage T.

Door de opening van de 33 scholen in de Minahassa is thans ten volle uitvoering gegeven aan het plan om het onderwijzend personeel van een gedeelte der zendingsscholen aldaar als waarnemende onderwijzers en als kweekelingen in 's lands dienst te doen overgaan, met vergunning aan de eerstbedoelden om hunne kerkelijke diensten te blijven waarnemen, mits afgescheiden van het onderwijs en buiten de schooluren [3]). De in het gouvernement van Celebes geopende school — te Djenepouto — kwam in de plaats van één der zes — niet onder het getal gouvernementsscholen meetellende — hulpinrichtingen, waarvan sprake was op blz. 101 van het vorig verslag. De overige vijf werden opgeheven (September 1882), omdat ze deels waren verloopen, deels overbodig waren geworden. De *tijdelijk* gesloten scholen, die onder de voor 1882 opgegeven totalen zijn begrepen, 6 in getal, zijn die te Sangkapoera op Bawean (welke slechts korten tijd geopend is geweest), te Pohsangit in Probolinggo, te Bondowosso in Bozoeki, te Tilamoeta in Gorontalo (Menado), te Lelenoek op Rotti en te Boeleleng op Bali.

Van de vóór 1882 toegestane scholen waren bij het eind van het jaar nog niet in werking, behalve de in noot 1 hieronder bedoelde school te Modjoagoeng, 4 in de residentie Soerakarta — te Sragen, Bojolali, Klatten en Wonogiri — (deze zijn in de eerste helft van 1883 geopend) en 1 ter Sumatra's Westkust, namelijk die te Batang Taris. Nieuwe scholen werden nog toegestaan: in 1882 te Tandjongsari (Preanger regentschappen) en te Tonsea-Lama (Menado) en in den aanvang van 1883 te Tjiledoek (Cheribon). Voor zooveel hier te lande blijkt, zijn ook deze 3 nog geen van allen geopend.

Omtrent de samenstelling van het *onderwijzend personeel* aan de gouvernements volksscholen blijkt uit de gedetailleerde opgaven in bijlage U dat dit personeel op 31 December 1882 bestond uit 1241 inlanders (582 op Java en Madura en 659 in de buitenbezittingen) [4]), en wel uit 364 onderwijzers (waarvan 262 hunne opleiding aan eene kweekschool hadden genoten), 392 hulponderwijzers, 483 kweekelingen en 2 vrouwen. Van de hulponderwijzers fungeerden er 109, van de kweekelingen 11 als waarnemende onderwijzers. Het gedrag der inlandsche onderwijzers liet, behoudens enkele uitzonderingen, weinig te wenschen over. Wegens gebrek aan ijver en minder goed gedrag werden sommigen in rang teruggesteld, dan wel geschorst, of werd voor hen een bepaalde tijd voor de gewone traktementsverhoogingen niet in rekening gebracht.

Wat het *aantal leerlingen* bij de gouvernements-scholen betreft, zijn geen latere opgaven ontvangen dan over 1881. Blijkens bijlage T is het totaal over dat jaar voor Java en Madura 26 527 (waaronder 61 meisjes), tegen 26 389 (waaronder 45 meisjes) over 1880. Nopens de buitenbezittingen kan, bij gemis aan opgaven betreffende de residentiën Menado, Ternate, Amboina en Timor, over 1881 geen totaal worden medegedeeld. Over 1880 beliep het, voor 216 van de 255 toen aanwezige gouvernements-scholen 16 603.

Het onderwijs in de handwerken op de beide meisjesscholen te Padang en Fort de Kock leverde over het algemeen goede uitkomsten op. Eerstgemelde school werd in 1881 bezocht door 57 meisjes, zoowel tot de hoogere standen der inlandsche maatschappij als tot de eigenlijke kampong-bevolking behoorende. Op de meisjesschool te Fort de Kock, die in den loop van 1881 23 leerlingen telde, doch bij het eind van dat jaar nog slechts 6, was de kampong-bevolking bijna niet vertegenwoordigd.

Het denkbeeld om aan het onderwijs in handenarbeid eene plaats bij het inlandsch onderwijs in te ruimen (zie vorig verslag blz. 101) bleef nog in overweging.

Ter bevordering van eene ruimere keuze van *leer- en leesboeken* in inlandsche talen bleef de Indische Regeering voortgaan met het aankoopen van manuscripten van oorspronkelijke werkjes of vertalingen, ten einde die voor 's lands rekening uit te geven. Zoo werden in 1882, nevens 2 in het Battaksch bewerkte vertalingen, aangekocht 9 oorspronkelijke werkjes, als: 1 Maleisch, 1 Javaansch, 2 Soendasche, 1 Battaksch, 1 Niasch en 3 Makassaarsche. Aan premiën daarvoor werd betaald f 2775. In genoemd jaar werden 29 nieuwe werkjes en herdrukken uitgegeven, waarvan er 10 geschreven waren in 't Maleisch, 9 in 't Javaansch, 5 in 't Madureesch en 5 in 't Makassaarsch. Voor het drukken van 25 dier werkjes werd de tusschenkomst van particuliere drukkerijen gebezigd.

Het in 't vorig verslag (blz. 102) bedoelde leesboek over plantenkunde zal in den tekst worden voorzien van houtsneden die in Europa zijn vervaardigd.

Verder is onlangs hier te lande (voor 1000 exemplaren) ingeteekend op eene door den heer H. C. Klinkert, lector in de Maleische taal te Leiden, bezorgde nieuwe uitgave van een Maleisch werk, getiteld »Sadjarah Malajoe" door Abdoellah, behandelende de geschiedenis der Maleiers tot op de komst der Portugeezen in Indië. Dit werk wordt vooral een nuttig leesboek geacht voor toekomstige inlandsche onderwijzers.

Buiten de aan de openbare inlandsche scholen verstrekte boeken en andere leermiddelen werden in 1882 bij het depôt te Batavia nog een vrij groot aantal werkjes in inlandsche talen aan particulieren verkocht, waarvoor ontvangen werd f 1805. In de jaren 1879, 1880 en 1881 had dit debiet achtereenvolgens bedragen f 1868, f 2034 en f 1148. Bovendien zijn de van regeeringswege uitgegeven werkjes ten dienste van den inlander nog verkrijgbaar op een aantal centraalpunten in verschillende gewesten, waar bepaald

[1]) In 't vorig verslag en in de daarbij behoorende kaart werd opgegeven 190, maar daaronder was, blijkens de nader verkregen opgaven, één school begrepen (te Modjoagoeng in Soerabaija), die, ofschoon reeds in 1878 toegestaan, in 1881 (en ook in 1882) nog niet in werking was gekomen.

[2]) In 't vorig verslag werd opgegeven 280, maar daaronder was niet gerekend de tijdelijk gesloten school te Boeleleng op Bali.

[3]) Zie dienaangaande het verslag van 1881 blz. 97. Aanvankelijk — bij Indisch besluit van 12 Februari 1881 — was bepaald dat op de bedoelde wijze gouvernementsscholen zouden worden gevestigd op 43 plaatsen, maar dit aantal is bij Indisch besluit van 24 April 1883 tot 42 teruggebracht. Op 9 dier plaatsen werden reeds in 1881 gouvernementsscholen gevestigd. Ten einde het gouvernements-onderwijs kosteloos te kunnen genieten (zie Indisch Staatsblad 1871 nº. 104, art. 6, alinea 2,) wenschten de negorijen de zorg voor het verschaffen van de schoollokalen op zich te blijven nemen, waarmede van regeeringswege genoegen is genomen.

[4]) Bij vergissing werd op blz. 101 van het vorig verslag voor 31 December 1881 opgegeven 595 op Java en Madura en 565 in de buitenbezittingen. De verhouding was juist omgekeerd.

aangewezen personen, meestal inlandsche onderwijzers en hier en daar ook particulieren, met het debiet belast zijn. In het afgeloopen jaar zijn ter zake van deze verkrijgbaarstelling door den directeur van onderwijs enz. nieuwe regelingen getroffen, en zulks ter uitvoering van het in 't vorig verslag (blz. 102) vermelde Indisch besluit dd. 8 Januari 1882 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3807). In de jaren 1879, 1880 en 1881 (de opgaaf over 1882 ontbreekt nog) werd door bedoelde debitanten wegens verkochte werkjes ontvangen achtereenvolgens f 985, f 895 en f 643. In streken waar geen debitanten zijn aangewezen, wordt de afzet van leer- en leesboeken voorshands alleen in de hand gewerkt door eene ruime verspreiding van den catalogus van leermiddelen, die thans met de in 't vorig verslag bedoelde opgaven is aangevuld.

Uit het volgende *geldelijk overzicht*, dat over 1881 verbeterde en over 1882 voorloopige opgaven bevat, kan blijken hoeveel in elk dier jaren aan het openbaar inlandsch onderwijs werd ten koste gelegd, en welk bedrag aan schoolgelden werd geïnd.

	1881.	1882.
Traktementen, leermiddelen enz.	f 1 073 534	f 1 049 060
Gebouwen en huishuur	192 580	185 496
Te zamen.	f 1 266 114	f 1 234 556
Ontvangen schoolgelden	69 491	69 978
Blijft ten laste van den lande.	f 1 196 623	f 1 164 578

Voor zoover ten opzichte van het *particulier inlandsch onderwijs* gegevens zijn kunnen worden verzameld, vindt men die bijeengebracht in de meermalen aangehaalde bijlage T, en wel wat Java en Madura betreft over 1881 en 1882, en wat de buitenbezittingen aangaat over 1880 en 1881. Het verkrijgen van volledige opgaven ten deze levert eigenaardige moeielijkheden op, omdat het ontstaan en verdwijnen van particuliere inlandsche scholen (voor zooveel zij niet van gouvernementswege worden gesubsidieerd) in den regel eerst na geruimen tijd en dikwerf in 't geheel niet aan het bestuur bekend wordt. Vandaar dan ook dat zich voor sommige gewesten van Java en Madura verschillen voordoen tusschen de nader verkregen gegevens en die vermeld op de bij het vorig verslag gevoegde schoolkaart. Die verschillen (nader besproken in de evenvermelde bijlage T) brengen echter in het totaal der bewuste scholen geen noemenswaardige verandering (in stede van 18 zendings- en 117 andere particuliere scholen volgens de kaart, waren er op 31 December 1881, zooals nu blijkt, respectievelijk 17 en 120). Bij het eind van 1882 waren die cijfers, voor zoover nu reeds kon worden nagegaan, 17 en 100. Hoeveel leerlingen de laatstbedoelde 117 scholen telden, is vooralsnog niet gemeld. Van de 137 scholen in 1881 werden er 126 in den loop van dat jaar bezocht door 8462 leerlingen. In 1880 werd op Java en Madura aan het particulier inlandsch onderwijs, op 125 scholen, deelgenomen door 9334 leerlingen.

Voor de buitenbezittingen kunnen opgaven als de voorafgaande ditmaal slechts worden verstrekt voor de 36 scholen in het gouvernement Sumatra's Westkust en op Borneo (op 5 na allen zendingsscholen), bij welke in 1881 het aantal leerlingen beliep 1565, tegen 1714 op 37 scholen in 1880. Van meer omvang is het particulier inlandsch onderwijs in de residentie Menado, waaromtrent eenige cijfers voorkomen in bijlage T (noten *kk* en *ll*), die echter hier niet worden genoemd eensdeels omdat zij ook weder niet volledig zijn, anderdeels omdat zij, als van lateren datum, zich niet wel aan de voorafgaande aansluiten.

Werden in 1881 in 't geheel 102 particuliere inlandsche scholen van landswege gesubsidieerd (100 op Java en Madura en 2 ter Sumatra's Westkust), voor 1882 waren die cijfers gedaald tot 79 en 1. In verband daarmede beliep het totaal dier subsidiën in eerstgemeld jaar f 18 697 en in 1882 f 15 225. Niet minder dan 21 gesubsidieerde scholen werden in het afgeloopen jaar op Java gesloten, gedeeltelijk wegens gebrek aan onderwijzers, gedeeltelijk wegens verminderde belangstelling van den kant der bevolking. Bovendien kwam voor 2 scholen op Java en voor 1 ter Sumatra's Westkust het subsidie om andere redenen te vervallen. Daarentegen kregen 2 scholen (in Japara en Madioen) in 1882 voor 't eerst subsidie.

Ten aanzien van het godsdienstonderwijs, door geestelijke personen en hadji's gegeven, worden eenige mededeelingen aangetroffen in afdeeling III § 2 van dit hoofdstuk.

II. Kunsten en wetenschappen.

§ 1. *Taalstudie.*

Omtrent den arbeid van de speciaal voor Indische taalstudiën aan 's lands dienst verbonden personen zijn over 1882 van de Indische Regeering de volgende mededeelingen ontvangen.

Dr. H. Neubronner van der Tuuk hield zich bij voortduring op Bali bezig met de samenstelling van het Balineesch Oud-Javaansch woordenboek, waarvan het 3de afschrift, op een paar honderd bladzijden na, geheel voltooid is. Dit woordenboek zal ongeveer 3120 bladzijden in klein folio beslaan. De ter landsdrukkerij te Batavia voor de uitgave van het werk benoodigde Kawi-Balineesche letterteekens, namelijk voor zooveel deze van het bij die inrichting voorhanden Javaansche alphabet verschillen, zijn nog niet vervaardigd kunnen worden, omdat het noodig is gebleken vooraf eene proefteekening aan het oordeel van dr. van der Tuuk te onderwerpen. Veel nut hoopte genoemde geleerde voor zijn lexicographischen arbeid te hebben van een volledig origineel Kawi-handschrift met interlineaire vertaling in het Balineesch, hem tijdelijk afgestaan door den vorst van Bangli, en van een uit Karang-Assem verkregen fragment van een Boeddhistisch gedicht, mede voorzien van eene interlineaire vertaling. Het door dr. van der Tuuk toegezegde bijvoegsel op het door hem omgewerkte Maleisch-Nederlandsch woordenboek van wijlen den ambtenaar H. von de Wall (zie vorig verslag blz. 103) werd nog niet ontvangen. Daarop wachtte de volledige verschijning van het 3de of laatste deel van genoemd woordenboek.

De taal-ambtenaar, tevens adviseur voor Oostersche talen en het Mohammedaansch recht, mr. L. W. C. van den Berg (te Batavia) ging voort met de bezorging ter perse van het in drie deelen uit te geven Arabisch handschrift over het Mohammedaansch recht, getiteld »Minhadj-at Talibin", en van de daarop door hem geleverde vertaling en critische aanteekeningen in het Fransch. In October 1882 verscheen het 1ste deel. Daarvan zijn in de eerste plaats exemplaren verstrekt aan de landraden en andere inlandsche rechtbanken in Nederlandsch-Indië en verder aan verschillende autoriteiten, zoomede aan eenige wetenschappelijke personen en instellingen (ook in het buitenland), aan wie het werk belangstelling kon inboezemen. Ook verscheen een verbeterde herdruk van het opstel van mr. van den Berg over de Mohammedaansche geestelijkheid op Java en Madura, van welke studie de eerste oplaag (zie vorig verslag blz. 103) binnen een paar maanden was uitverkocht. Ten behoeve van het Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen (zie deel XXVIII blz. 158 en volg.) leverde dezelfde schrijver een opstel over de devotie der »naksa bandijah" (naqsjibendijah) in Nederlandsch-Indië (verg. hieromtrent het medegedeelde in 't vorig verslag blz. 3).

Aan den taal-ambtenaar dr. J. G. H. Gunning werd, overeenkomstig diens voorstel, tijdelijk de hoofdplaats Soerakarta als standplaats aangewezen (Augustus 1882), waar hij, in eene zuiver Javaansche omgeving, beter dan te Batavia de gelegenheid zou kunnen vinden om eene grondige kennis van het Javaansch op te doen. Hij bleef zich ook toeleggen op de studie van het Kawi- of Oud-Javaansch en werkte aan eene vertaling met aanteekeningen van de Bhara a Yoeddha Kawi.

Aan den arbeid betreffende het groote Javaansch-Nederlandsch woordenboek, waartoe de ambtenaar J. A. Wilkens nog steeds werd in dienst gehouden, is bij een besluit van 16 December 1882 n°. 5 door de Indische Regeering een grens gesteld. Bij dat besluit is namelijk aan genoemden taalkundige opgedragen de herziening en systematiseering, welke nog slechts met opzicht tot drie letters (å, nå en kå) geheel was tot stand gekomen, niet verder uit te strekken dan tot de toen onderhanden zijnde letters tjå en rå, waaraan uiterlijk nog drie maanden van 1883 zouden mogen worden besteed. Overigens is de heer Wilkens belast geworden met het toezicht op de overschrijving van het lexicon, omdat het oorspronkelijk exemplaar, ten gevolge van de herhaalde omwerking en aanvulling die het

ondergaan heeft, moeielijk leesbaar is geworden. In het nieuwe afschrift [1]) zal ook mogen worden opgenomen, voor zooveel zulks wordt noodig geacht, het door den vervaardiger afzonderlijk bijeengebrachte grammaticaal gedeelte [2]). Daarentegen zullen moeten achterwege blijven verwijzingen, zooals van werkwoordsvormen naar grondvormen, en verder al hetgeen de beëindiging van het afschrijven van het werk noodeloos in den weg zou staan.

Uit aanmerking van de bestaande behoefte aan eene nieuwe (derde) uitgaaf van het Javaansch-Nederlandsch handwoordenboek van wijlen J. F. C. Gericke en T. Roorda (verg. de verslagen van 1871 en 1877 blz. 95 en 120), is hier te lande sedert 1 October 1882 een Indisch ambtenaar met verlof, de gewezen translateur voor de Maleische en Javaansche talen te Batavia J. L. Rhemrev, tijdelijk aangewezen om bij bedoelden arbeid behulpzaam te zijn.

Omtrent de uitgave van het door den hoofdonderwijzer J. L. van der Toorn te Fort de Kock bewerkt woordenboek van het Menangkabausch Maleisch (zie vorig verslag blz. 103) is door de Indische Regeering nog geen beslissing genomen. Wellicht zal de uitgave door het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen geschieden.

Aan den met verlof hier te lande aanwezigen controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java H. J. Oosting, die reeds een Soendaasch-Nederlandsch woordenboek vervaardigde, waarvan in 1882, als IIde deel, een supplement verscheen, is in Maart jl., in overleg met de Indische Regeering, ook de samenstelling opgedragen van een Nederlandsch-Soendaasch woordenboek. Door den adviseur-honorair voor inlandsche zaken K. F. Holle op Java werd eene nota aangeboden, bevattende wenken die bij bedoelden arbeid kunnen te stade komen. Intusschen legt de heer Oosting de laatste hand aan eene door hem bewerkte Soendaasche spraakkunst.

De in 't vorig verslag (blz. 103) bedoelde Niasch-Maleisch-Nederlandsche woordenlijst zal, ingevolge een Indisch besluit van 30 Januari jl., op 's lands kosten (tot een getal van 300 exemplaren) worden gedrukt. Aan ieder der beide vervaardigers werd eene belooning van f 1000 toegekend.

Het in 't vorig verslag vermelde denkbeeld, om, door het verspreiden — ter invulling — van model-woordenlijsten, te trachten meer gegevens te verkrijgen omtrent weinig bekende talen en dialecten in verschillende gedeelten van Nederlandsch-Indië, is nog niet tot uitvoering gekomen, omdat de reeds genoemde adviseur-honorair Holle, van wien het plan is uitgegaan, nog niet gereed kwam met het herzien van de aanvankelijk ontworpen woordenlijst.

Over de vervaardiging van leer- en leesboeken in inlandsche talen ten dienste van het inlandsch onderwijs is gehandeld op blz. 101.

Van het in 't vorig verslag (blz. 103) bedoelde Nederlandsch-Chineesch woordenboek van dr. G. Schlegel te Leiden, waarvan in Mei 1882 de eerste aflevering verscheen, zagen sedert de 2de en 3de afleveringen het licht. Daarentegen kwamen geen vervolg-afleveringen uit van het bij mr. L. Serrurier te Leiden in bewerking zijnde Japansch-Nederlandsch woordenboek van wijlen dr. J. J. Hofmann.

Evenmin verlieten reeds de pers de met ondersteuning van de Regeering uit te geven in 't vorig verslag aangekondigde boekwerken voor de beoefening van het Madureesch en het Makassaarsch.

Over de door wetenschappelijke genootschappen uitgegeven werken op het gebied der Indische talen zie men § 4 dezer afdeeling.

§ 2. *Oudheidkunde.*

Omtrent den aard der vereischte voorzieningen om den bekenden Boro-Boedoer-tempel en dien te Mendoet in Kadoe tegen verder verval te behoeden, heeft de Indische Regeering het wenschelijk geacht zich te doen voorlichten door een oudheidkundige, nadat deze, in bijzijn van een bouwkundige, den toestand van die monumenten zou hebben opgenomen. In dien zin is in Juli jl. eene opdracht verstrekt aan den conservator van de oudheidkundige verzameling van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, die tevens gemachtigd is om zijne reis ook dienstbaar te maken aan eene opneming van den toestand der Hindoe-ruïnen op het Diëng-plateau en in de nabijheid van Djokjokarta.

Terwijl aan de residenten op Java en Madura de omtrent de oudheden bestaande voorschriften, met name die opgenomen in de nos. 10 en 2831 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad, in herinnering werden gebracht, werd bij eene circulaire van 11 Augustus 1882 met betrekking tot dit onderwerp ook een beroep gedaan op de belangstelling der hoofden van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen. Aan deze laatsten werd opgedragen naar vermogen te doen toezien dat de ruïnen en andere voorwerpen van archaeologische waarde, die in hunne gewesten mochten gevonden worden, tegen beschadiging blijven gevrijwaard. Door haar het uitzicht te openen op eene volledige belooning zou verder de bevolking moeten werden aangespoord om vondsten op oudheidkundig gebied steeds ter beschikking van de Regeering te stellen.

In het afgeloopen jaar werden weder eenige voorwerpen van archaeologische waarde zoowel op Java als in de buitenbezittingen gevonden, die óf ten behoeve van 's Rijks Museum van Oudheden te Leiden, of door het Bataviaasch Genootschap werden aangekocht. Tegen het einde van 1882 verkreeg het Rijksmuseum ook een gedeelte van de in 1879 te Soerabaija van regeeringswege aangekochte particuliere verzameling Hindoe-oudheden (zie o. a. het verslag van 1880 blz. 96).

§ 3. *Natuurwetenschappen.*

Magnetische en meteorologische waarnemingen. De veranderingen in de voornaamste meteorologische verschijnselen werden gedurende 1882 bij het observatorium te Batavia onafgebroken nagegaan, hetzij door middel van uurwaarnemingen, waartoe met vrucht eenige voor die taak opgeleide inlanders worden gebezigd, hetzij met behulp van zelfregistreerende instrumenten. In de Javasche Courant worden wekelijks sommige der meteorologische waarnemingen medegedeeld, en wel voor elk etmaal de laagste en de hoogste thermometerstand, de stand van den barometer des voormiddags om 9 uur en des namiddags om 3 uur, de richting en de snelheid van den wind om de zes uren, zoomede de hoeveelheid regen die gevallen is. Omtrent de in 1882 bevonden gemiddelde temperatuur vindt men aangeteekend dat deze hoog was in de maanden Januari, Februari en December, veel lager echter dan gewoonlijk in de kenterings-maanden zoowel in 't voorals in 't najaar. Daarentegen was de oostmoesson nagenoeg normaal. De resultaten, door de directie van het observatorium uit de gedane waarnemingen afgeleid, worden afzonderlijk op ongeregelde tijdstippen in het licht gegeven (verg. vorig verslag blz. 104).

Tot in het begin van December (zie lager) bleef ook de photographisch-zelfregistreerende magnetograaf in volle werking, daar eindelijk eene proefhoudende methode voor photographische registratie gevonden was, hoofdzakelijk door het dagelijks in plaats van om den anderen dag verwisselen van de papieren, hetgeen wel meer arbeid kost, maar de teekening veel scherper en regelmatiger doet zijn. Met de uitmeting van de kromme lijnen werd een begin gemaakt. Photographische afdrukken van merkwaardige storingen werden aan verscheidene observatoria, ter vergelijking, toegezonden.

De betrekking van onder-directeur der inrichting bleef sedert Mei 1882, toen de toenmalige titularis tot directeur bevorderd werd, vacant. (Zeer onlangs is voor die betrekking bestemd geworden dr. S. Figée, leeraar in de wis-, natuur- en werktuigkunde aan het instituut voor de marine te Willemsoord, die eerst naar Indië zal vertrekken nadat hij zich onder de leiding van den hoogleeraar Buijs Ballot voor zijn werkkring in Indië speciaal zal hebben bekwaamd.) Toen in December jl. de nieuwe directeur, dr. J. P. van der Stok, wegens ziekte zich genoopt vond om een paar maanden met binnenlandsch verlof te gaan doorbrengen, moest de photographische

[1]) Het afschrift waarvan sprake is in het verslag van 1880 blz. 95, en in dat van 1881 blz. 99, heeft de heer Wilkens voor eigen rekening doen vervaardigen.

[2]) Een volledig afschrift van dit gedeelte, in 1882 door den heer Wilkens aangeboden, werd in December door de Indische Regeering afgestaan aan de bibliotheek van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waar het ook aan andere taalbeoefenaars ten voordeel kan zijn.

registratie van het aardmagnetisme worden gestaakt, terwijl de zorg voor het observatorium intusschen aan een zee-officier (den luitenant ter zee 2de klasse J. J. Poortman) werd opgedragen, die de uurwaarnemingen liet voortzetten, zoodat deze nu zeventienjarige reeks niet werd afgebroken. De registratie van het aardmagnetisme zou met April 1883 weder worden voortgezet na eene herbepaling van de constanten.

De in den loop van 1882 opengevallen betrekking van rekenaar bij het observatorium werd eerst in den aanvang van 1883 weder vervuld.

De meteorologische waarnemingen die in Nederlandsch-Indië op andere plaatsen geregeld werden gehouden, bepaalden zich tot regenwaarnemingen, waartoe, behalve aan de officieren van gezondheid en civiele geneesheeren, ook aan verschillende particulieren, die deze bemoeienis op zich wilden nemen, van regeeringswege regenmeters zijn verstrekt. Dank zij de ondervonden medewerking werden deze waarnemingen, bestaande in dagelijksche opteekening van de hoeveelheid gevallen regen, geregeld ingezonden. Door de directie van het observatorium worden de verkregen uitkomsten maandelijks en later ook jaarsgewijs gepubliceerd. Het aantal van deze stations, over vele eilanden verspreid en op de meest uiteenloopende hoogten gelegen (van het zeestrand af tot 6400 voet boven de zee-oppervlakte), bleef, evenals bij het eind van 1881, 150 bedragen. Op Java viel in het afgeloopen jaar over 't algemeen vrij veel regen, hoofdzakelijk in de kenterings-maanden, daar de maanden waarin de westmoesson eigenlijk heerscht droog waren. Op Sumatra had men echter in 1882 minder regen dan gedurende de drie voorafgegane jaren; aldaar heerschte felle droogte in de maanden Juni, Juli en Augustus. Voor de verschillende eilanden in de Molukken liep de regenval zeer uiteen, zoodat voor deze streken geen algemeen karakter, wat droogte of nattigheid van de weersgesteldheid betreft, was aan te geven.

Natuurkundige en geographische mededeelingen. De leeraar aan de hoogere burgerschool te Batavia dr. C. Ph. Sluiter bleef zijne in 1879 aangevangen onderzoekingen naar de zee-fauna van Java's noordwestkust voortzetten. De hem bij herhaling verleende toelage uit 's lands kas is echter in den aanvang van 1883 ingetrokken. Op grond van de noodzakelijkheid om voorshands alle uitgaven van niet dringenden aard na te laten, is ook bezwaar gemaakt tegen de inwilliging van een voorstel van dr. Sluiter, hier te lande ondersteund door de afdeeling Natuurkunde der Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam, om van regeeringswege een zoölogisch station nabij Batavia te vestigen. Genoemde leeraar bood aan om in zijne vrije uren belangloos de leiding daarvan op zich te nemen, mits hem eenig inlandsch personeel en de noodige materieele hulpmiddelen werden verstrekt. Sedert zijn pogingen in 't werk gesteld om uit particuliere middelen (door bijdragen van wetenschappelijke instellingen en andere belangstellenden) te Batavia eene gelegenheid te verkrijgen voor het wetenschappelijk onderzoek van de rijke fauna der tropische zeeën. Ongeacht de geringe hulpmiddelen waarover dr. Sluiter tot dusver beschikte, moeten de op Java's noordwestkust verkregen uitkomsten hem alleszins voldoening hebben geschonken. Naar zijne meening zou de fauna aldaar niet veel minder rijk en belangrijk zijn dan die in de Molukken.

Aan een particulieren geneesheer in Deli (Oostkust van Sumatra), dr. B. Hagen, te Tandjong Merawa gevestigd, werd in het najaar van 1882, ter tegemoetkoming in de kosten van eene door hem te ondernemen wetenschappelijke reis naar het zuidoostelijk en oostelijk deel van het Tobameer (Battaklanden), van gouvernementswege eene som van 500 dollars uitbetaald, onder voorwaarde dat al de op zijne reis te maken verzamelingen, photographieën en schetsen, benevens het reisrapport, ter beschikking van de Regeering zullen gesteld worden.

Van het werk dat de uitkomsten bevat der reizen in Midden-Sumatra, in 1877/1879 van wege het Aardrijkskundig Genootschap te Amsterdam ondernomen, zagen tot nu toe (in 6 bundels met atlas) de drie hoofdafdeelingen »Reisverhaal", »Aardrijkskundige beschrijving" en »Volksbeschrijving en taal" het licht, zoomede eenige afleveringen van de vierde of laatste hoofdafdeeling »Natuurlijke historie". Thans zou gemeld Genootschap in het belang van de aardrijkskundige wetenschap onderzoekingen wenschen te doen instellen op Borneo. De Indische Regeering acht het echter niet raadzaam dat voor die onderzoekingen, zooals door het Genootschap was voorgesteld (verg. vorig verslag blz. 104), het noordelijke gedeelte onzer bezittingen ter Oostkust gekozen worde. In verband daarmede heeft het Genootschap in Februari jl. het welmeenen van de Regeering gevraagd nopens eene wijziging van zijn plan in dier voege dat het onderzoek in de zuidelijke streken der Oostkust zou plaats vinden, met het voornemen om met de ontdekkingstochten geleidelijk in noordelijke richting voort te gaan. Nopens dit nader voorstel heeft de Indische Regeering nog geen advies uitgebracht.

In den loop van 1882 werden aan het Bataviaasch Genootschap ter kennisneming aangeboden, met vrijlating om daarvan voor zijn tijdschrift gebruik te maken, eenige door ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur geleverde ethnographische en historische gegevens betreffende 1°. de streken langs de Rokkan-rivier in Midden-Sumatra, en 2°. het landschap Assahan ter Sumatra's Oostkust. Van eene publicatie der sub 1°. bedoelde gegevens is door het Genootschap afgezien.

's Lands plantentuin [1]) *en landbouwschool te Buitenzorg.* 's Lands plantentuin lokte in 1882 als altijd vele bezoekers, terwijl ook menige aanvraag om inlichtingen en raadgevingen ontvangen werd, waaraan door de inrichting in den regel voldaan werd. De aanvragen om zaden en exemplaren van nuttige gewassen, zoowel uit den planten- als uit den cultuurtuin, werden steeds talrijker. Zooveel mogelijk bleef de inrichting ruilingen van planten met andere botanische instellingen onderhouden. De aanwinsten van nieuwe en zeldzame plantensoorten waren echter in den laatsten tijd gering, vooral ook omdat aan de instelling geen reizend botanist verbonden is. Slechts beschikte men voor het verzamelen van planten over een paar inlanders die zich in den omtrek van Buitenzorg daarmede ophouden. Echter werd in de tweede helft van 1882 door aankoop eene verzameling nieuwe planten verkregen van een ten dienste van een in België gevestigden kweeker in de Westerafdeeling van Borneo reizenden verzamelaar (verg. vorig verslag blz. 105). Wellicht zal de van dezen aangekochte verzameling gelegenheid schenken om weder, evenals in 1881, eenige planten af te zonderen voor de Nederlandsche Maatschappij van tuinbouw en plantenkunde te Amsterdam ter verstrekking aan Nederlandsche kweekers. Vermits de bedoelde reiziger in April jl. op nieuw naar Borneo vertrokken is, zijn andermaal eenige gelden beschikbaar gesteld voor den aankoop van door hem te leveren planten. De blijkens het vorig verslag van een Engelschen natuurkundige te verwachten verzameling, uit sommige weinig bekende onderhoorigheden der residentie Amboina, was in het voorjaar van 1883 nog niet ontvangen. Deze botanist had zich echter niet lang in genoemde residentie opgehouden, maar was naar het eiland Timor vertrokken en hield zich laatstelijk in het Portugeesche gebied aldaar op.

Bij de meer en meer toenemende behoefte aan getah-pertja en caoutchouc, in het bijzonder voor telegraafkabels, is ook bij 's lands plantentuin de groote beteekenis van de boomsoorten, welke die grondstoffen leveren, meer op den voorgrond getreden. Voor zooveel de weinige in den plantentuin gewonnen zaden van de aldaar reeds aanwezige exemplaren er de gelegenheid toe aanboden, is in den cultuurtuin met het aankweeken van eenige plantjes begonnen. Tevens zou vermenigvuldiging door stekken beproefd worden. Op aanzoek van den directeur van den plantentuin zijn door sommige hoofden van gewestelijk bestuur in de buitenbezittingen opgaven omtrent de aldaar voorkomende getah-pertja boomen verstrekt, naar aanleiding waarvan is besloten om te Buitenzorg een 6tal soorten uit de Padangsche Bovenlanden en Banka aan te kweeken. De betrokken residenten zijn nu uitgenoodigd om daarvan

[1]) Een afzonderlijk jaarverslag betreffende den plantentuin over 1882 is nog niet verschenen. Dat over 1881 vindt men in een extra-bijvoegsel van de Javasche Courant dd. 8 September 1882. Over 1879 en 1880 zijn, ten gevolge van bijzondere omstandigheden, dergelijke verslagen niet opgemaakt.

zaden te doen bijeenbrengen. Daar wellicht maatregelen zullen moeten worden genomen om eene roekeloozo exploitatie van de getah-pertja-boomen zooveel doenlijk tegen te gaan, is het ook uit dien hoofde van belang te weten welke soorten het voortreffelijkst product opleveren. Om den te dier zake bij de deskundigen nog bestaanden twijfel zooveel mogelijk op te heffen, zou in het najaar van 1883 de adjunct-directeur van den plantentuin zich naar de Padangsche Bovenlanden begeven, ten einde de kenmerken der in 't wild groeiende getah-pertja-boomen te bestudeeren op een tijdstip dat zij nog bloesem en tevens reeds vruchten dragen.

Van de in 't vorig verslag bedoelde cacaoplantjes uit Nicaragua bleven een 20tal goed doorgroeien, waardoor het mogelijk zal zijn mettertijd een oordeel te vellen over de beteekenis dier cacaosoort voor Nederlandsch-Indië. Over de kansen van cultuurproeven te Buitenzorg met den koe- of melkboom uit Venezuela, op welks groot huishoudelijk nut voor den inlander door een belangstellende hier te lande de aandacht werd gevestigd, is door den directeur van 's lands plantentuin in overleg getreden met een natuurkundige te Caracas, die tevens is aangezocht om zaden of plantjes naar Indië te zenden.

Met het doen van wetenschappelijke onderzoekingen aangaande de Indische flora werd voortgegaan. Het nummer der »Annales", dat in het laatste kwartaal van 1882 gereed kwam, zal vermoedelijk niet vóór het einde van dit jaar verschijnen, zoowel wegens de uitgebreidheid er van als wegens de moeielijkheden ondervonden bij het bewerken van de bijbehoorende platen. Eene nieuwe aflevering wordt bewerkt, en daarvoor is de Italiaansche geleerde Beccari, die zich veel met de studie van tropische planten, speciaal met die onzer Oost-Indische bezittingen, bezig houdt, als medewerker gewonnen.

Omtrent de bergtuinen en de andere afdeelingen van 's lands plantentuin (herbarium, museum en bibliotheek) zijn geen andere bijzonderheden gemeld dan dat de optreding sedert 't laatst van 1881 van een adjunct-directeur bij de inrichting het mogelijk heeft gemaakt om aan de ordening en bewerking van het zoo rijke herbarium de noodige zorg te wijden. Ook is er een mandoor bij aangesteld. Overigens waren in 1882 in de verschillende afdeelingen van 's lands plantentuin buitengewone werkzaamheden noodzakelijk voor het gereedmaken van eene inzending voor de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel-Tentoonstelling te Amsterdam.

In de inrichting van de landbouwschool, welke met den plantentuin onder ééne directie staat, kwam, behoudens de reeds op blz. 66 vermelde opheffing van de afdeeling ten dienste van aanstaande ambtenaren bij het Europeesch binnenlandsch bestuur, met het in 1882 aanvangende schooljaar nog geen verandering. Hangende de overwegingen omtrent de geheele of gedeeltelijke opheffing van de inrichting was het voor de inlandsche leerlingen gebruikelijke toelatings-examen, dat als naar gewoonte eenige maanden te voren was uitgeschreven en wel tegen de laatste dagen van Augustus, voorloopig tot nadere kennisgeving uitgesteld. Nadat echter in de eerste dagen van October was uitgemaakt dat de landbouwschool, behoudens hare beperking tot inlanders, zou behouden blijven en dat omtrent hare reorganisatie eerst na afloop van het schooljaar 1882/83 zou worden beslist, werd het toelatings-examen bepaald op 29 November, terwijl ruim een vijftigtal reeds te Buitenzorg aangekomen adspiranten (die te laat van het uitstel hadden kennis gekregen en aan wie, voor zooveel noodig, gedurende de 4 à 5 weken die zij hadden moeten wachten, ieder eene toelage van f 0,30 daags werd toegelegd) in de gelegenheid werden gesteld al aanstonds examen te doen. Bij dit eerste toelatings-examen van 1882 slaagden 31 van de 52 adspiranten, bij het tweede 24 van de 48 nader opgekomen adspiranten. Daar zich van den afgeloopen cursus, die geëindigd was met p. m. 80 leerlingen, 66 (57 die tot hoogere klassen bevorderd waren en 9 die in de laagste klasse bleven) zich ook voor 1882/83 lieten inschrijven, begon dus het nieuwe schooljaar met 121 leerlingen, waarvan in de eerste of laagste klasse 64 (welke in twee parallel-klassen verdeeld werden), in de tweede klasse 33, en in de derde of hoogste klasse 24. De 11 leerlingen der hoogste klasse die de school verlieten (6 uit Bagelen en de 5 overigen uit Batavia, Banjoemas, Kadoe, Madioen en Sumatra's Westkust) waren allen geslaagd in het eind-examen. In 't geheel was nu, sedert het bestaan der school, het diploma uitgereikt aan 59 inlandsche jongelieden. Van de 48 die in vorige jaren den geheelen driejarigen eursus met goed gevolg volbracht hadden (9 in 1879, 24 in 1880 en 15 in 1881) waren er, volgens eene opgaaf van Augustus 1882, destijds 38 in verschillende landsbetrekkingen geplaatst [1]). Van de 10 anderen waren er, voor zooveel blijkt, 2 met het toezicht op kleine landbouw-ondernemingen belast. De 55 nieuwe leerlingen waren, naar de gewesten waaruit zij afkomstig waren, verdeeld als volgt: 34 uit Bagelen, 6 uit Madioen, 6 uit Kediri, 4 uit Banjoemas, 2 uit de Preanger regentschappen en de 3 overigen uit Cheribon, Kadoe en Menado.

Met betrekking tot den in 1882 opgeheven cursus voor ambtenaren ter beschikking vindt men slechts aangeteekend dat in November 1881 de lessen begonnen met 34 hunner, waarvan 1 wegens ziekte slechts het eerste gedeelte van den cursus kon volgen. Ook werden de lessen door den in 't vorig verslag bedoelden Solosehen prins als toehoorder bijgewoond.

Na de opheffing van bedoelde afdeeling, waardoor de directeur van 's lands plantentuin en de adjunct-directeur van het geven van onderwijs bij de landbouwschool konden ontheven worden, onderging het overige leeraarspersoneel (waaronder 3 ambtenaren van den plantentuin en 2 aan het kader der controleurs bij het binnenlandsch bestuur ontleende tijdelijke leeraren) slechts weinig verandering. Terwijl de tijdelijke adsistent-amanuensis, die ook met eenige lessen bij de school belast was, met 1 Mei 1882 eervol ontslagen werd, trad omstreeks dien tijd de van verlof teruggekeerde adsistent-hortulanus weder als leeraar op. Bij het einde van den cursus 1881/82 werd vervolgens de hortulanus van zijne lessen aan de landbouwschool ontheven, terwijl voor den nieuwen cursus weder eenige lesuren werden toebedeeld aan den in 't voorjaar van 1882 van verlof teruggekeerden amanuensis. Als teekenmeester bleef werkzaam de teekenaar van den plantentuin.

§ 4. *Genootschappen ter bevordering van wetenschappen en nijverheid; tijdschriften en nieuwsbladen.*

Behalve de in 't vorig verslag (blz. 106) reeds vermelde werken gaf het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in 1882 nog uit het 1ste deel der »Realia", zijnde een register op de generale resolutiën van het Kasteel Batavia van 1632-1805, zoomede een door J. J. C. Francken en C. M. F. de Grijs samengesteld Chineesch-Nederlandsch woordenboek van het Emoi-dialect, terwijl in de eerste helft van 1883 het tweede stuk van deel XLII der »Verhandelingen" verscheen, bevattende het vervolg der bijdrage van J. J. M. de Groot, getiteld »Jaarlijksche feesten en gebruiken van de Emoy-Chineezen" (ook op Java). 's Genootschaps tijdschrift vorderde in de eerste helft van 1883 tot en met de eerste vier afleveringen van deel XXVIII. Men vindt daarin o.a. de in 't vorig verslag (blz. 104) bedoelde van regeeringswege ter publiceering afgestane rapporten nopens eene reis in het voorjaar van 1880 door den toenmaligen controleur der afdeeling Sampit (Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) gemaakt in het binnenland van die afdeeling, langs de Sampit- en Katingan-rivieren, en nopens de verrichtingen van den adsistent-resident der L Kotta (Padangsche Bovenlanden) ter gelegenheid van de invoering in September 1881 van 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur in het Maleische landschap Gloegoer III Kotta di Ilir; voorts eene in het Duitsch geschreven beknopte spraakkunst van de Niassche taal door den zendeling-leeraar op Nias H. Sundermann; het onder § 1 hiervóór reeds genoemd opstel van de hand van mr. L. W. C. van den Berg, over de devotie der »naqsjibendijah"; eenige aanteekeningen van den controleur K. F. H. van Langen, getiteld »Atjehsche taalstu-

[1]) Namelijk 11 als gecommitteerden bij de koffie- en suikercultuur (in Cheribon, Tagal, Madioen en Kediri), 5 als mantri's bij de koffiecultuur (in Banjoemas en Bagelen), 10 als mantri's bij de waterleidingen (in de Preanger regentschappen en Bagelen), 1 als mantri bij de cultures (ter Sumatra's Westkust), 6 als districtsschrijvers (in Cheribon en Bagelen), 1 als leerling-schrijver (in Kadoe), 1 als schrijver bij een ondercollecteur (in Madioen), 1 als magang bij een regent (in Japara), 1 als onderwijzer (in Kadoe), terwijl 1 bij de school zelve als adsistent-leeraar was aangesteld.

diën"; een stuk over de oude geschiedenis van Java, door E. Ketjen, getiteld »Bijdrage tot de geschiedenis der Kalangs", zoomede eene geographische beschrijving van het eiland Halmaheira door C. F. H. Campen. Van de notulen der algemeene en bestuursvergaderingen zag deel XX het licht. Het aantal leden onderging geen noemenswaardige wijziging. Zoowel de bibliotheek als de verschillende andere verzamelingen van het Genootschap werden door inkoopen en geschenken niet onbelangrijk uitgebreid. [1])

Door de Koninklijke Natuurkundige Vereeniging werd van het XLIste deel van haar tijdschrift de laatste aflevering en van het XLIIste deel de eerste aflevering uitgegeven, waarin belangrijke zoölogische bijdragen met goed gekleurde illustratiën voorkomen. Het museum en de bibliotheek der Vereeniging namen in belangrijkheid toe. Voor de boekerij werd door verbouwing meer ruimte verkregen. Het ledental onderging geen vermeerdering.

De Vereeniging tot bevordering der Geneeskundige Wetenschappen hield geregeld hare vergaderingen, waarin belangrijke mededeelingen werden gedaan, onder andere die van dr. W. van der Heijden (opgenomen in de reeds verschenen Iste aflevering van deel XXIII van het tijdschrift der Vereeniging) over inenten van syphilis-gif en over de behandeling van miasmatisch-contagieuse ziekten door geneesmiddelen rechtstreeks in het bloed te brengen. (Verg. wat betreft de beproeving van deze laatste methode tot genezing van veepest het aangeteekende in afd. V § 2 van dit hoofdstuk.) Onder de opstellen voorkomende in het in 1882 verschenen XXIIste deel van het »Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië" verdient opmerking, als van publiek belang, dat van dr. H. de Cock over het gebruik van verdacht vleesch, in verband met de bestrijding van de veepest. De Vereeniging gaf bovendien in het licht het Iste deel van een werk van dr. C. L. van der Burg, getiteld »De geneesheer in Nederlandsch-Indië", waarvan binnen eene maand de oplaag van 500 exemplaren was uitverkocht, terwijl mede door haar werd uitgegeven het belangrijk werk »De kina-cultuur in Azië, 1854 t/m 1882", door den (onlangs afgetreden) directeur der gouvernements-kina-onderneming op Java J. C. Bernelot Moens, met 33 gephotographeerde platen en eene kaart.

De »afdeeling Nederlandsch-Indië" van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs gaf het VIIde deel van haar tijdschrift uit. Het VIIIste deel, bevattende de notulen der vergaderingen door de leden der afdeeling te Batavia gehouden gedurende het instituut-jaar 1882/83, met mededeelingen op ingenieurs-gebied, zou waarschijnlijk medio 1883 het licht zien.

Van het Tijdschrift van Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië, orgaan van de Nederlandsch-Indische Maatschappij van Nijverheid en Landbouw, verscheen gedeeltelijk in 1882, gedeeltelijk in het begin van dit jaar, het XXVIIste deel. Het behelst o. a. twee van regeeringswege ter publiceering afgestane stukken, namelijk het in 't vorig verslag (blz. 120) bedoelde rapport van dr. A. W. H. Wirtz, directeur van 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht, over het al dan niet inheemsch zijn in Nederlandsch-Indië van de in West-Java geheerscht hebbende veepest en over de beste middelen van ontsmetting bij de bestrijding van bedoelde veeziekte, zoomede het verslag betreffende de keuring hier te lande van den gouvernements-kina-aanvoer voor de veiling van 1882. Verder vindt men daarin verschillende mededeelingen op het gebied der suiker-industrie, eene nota omtrent den tabaksbouw in het landschap Deli (Sumatra's Oostkust), een opstel van den houtvester W. Buurman, over de in het boschdistrict Tagal-Pekalongan gevolgde methode om djati te kweeken (verg. het verslag van 1881 blz. 185), zoomede eene gedetailleerde beschrijving van de veepest in Krawang, door den ambtenaar F. H. L. E. Meeng. In de laatstelijk verschenen Iste aflevering van deel XXVIII is o. a. opgenomen een door den hoofdinspecteur chef van den post- en telegraafdienst G. W. ten Brummeler samengesteld beschrijvend overzicht van de in de verschillende gewesten van Nederlandsch-Indië ten behoeve van de tentoonstelling te Amsterdam verzamelde monsters van getah-pertja en karet (caoutchouc), met opgaven, ontleend aan de berichten der besturende ambtenaren, omtrent den aard der boomen en planten waarvan de monsters verkregen zijn, de gronden waar ze het weligst tieren, de wijze van exploitatie, de opbrengst, enz.

Het te Samarang gevestigde Indische Landbouwgenootschap kon, door gebrek aan medewerking, den 12den jaargang (1882) van zijn Tijdschrift slechts uit vijf maandnummers doen bestaan. Van den 13den jaargang zagen echter in de eerste maanden van 1883 weder vier nummers het licht. Verschillende bijdragen op landbouwkundig gebied vonden daarin eene plaats.

Van het mede te Samarang gevestigde Indisch Aardrijkskundig Genootschap is slechts te vermelden dat in den loop van dit jaar de 4de aflevering van het Iste deel van 's Genootschaps tijdschrift verscheen.

Behalve de hiervóór reeds genoemde tijdschriften bestaan er in Indië nog twee, die echter niet van genootschappen of vereenigingen uitgaan, namelijk een rechtskundig tijdschrift »Het Recht in Nederlandsch-Indië" en een militair orgaan, getiteld »Indisch Militair Tijdschrift". Beide periodieke werken worden te Batavia uitgegeven. Van het eerste verlieten in 1882 deel 38 en 39 de pers; van het andere de 13de jaargang. In 1882 zag ook te Samarang een rechtskundig tijdschrift het licht, getiteld »Recht en Wet", doch na een halfjarig bestaan werd de uitgave daarvan gestaakt.

Omtrent de hier te lande bestaande particuliere instellingen die zich de verspreiding van kennis aangaande Nederlandsch-Indië ten doel stellen, valt ditmaal het volgende te melden.

Van wege de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van Nijverheid werd, met subsidie van de Regeering (verg. het verslag van 1881 blz. 101), een aanvang gemaakt met de uitgave van een »Beschrijvende Catalogus" van het door haar gestichte Koloniaal Museum te Haarlem. Van dezen catalogus, tevens bestemd om als handleiding te dienen tot de kennis van de voortbrengselen der Nederlandsche overzeesche gewesten, hebben tot dusver twee stukken van het Iste deel het licht gezien. Zij bevatten, van de hand van den gewezen hoofdinspecteur der cultures in Nederlandsch-Indië K. W. van Gorkom, beschrijvingen van de volgende voortbrengselen der groote cultuur aldaar: koffie, thee, cacao, vanielje, kina en suiker [2]).

Het te 's-Gravenhage gevestigde Koninklijk Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië gaf in het afgeloopen jaar het 30ste deel (van de vierde volgreeks het VIde deel) van zijn tijdschrift in het licht. In den aanvang van 1883 zijn aan het Instituut, ten gebruike in het belang van de wetenschap, tijdelijk afgestaan eenige op zijn verzoek uit Indië ontboden, tot het gewestelijk archief te Padang behoorende, bescheiden betreffende de in 1852-1854 door den toenmaligen civielen gezaghebber de Vos op het eiland Nias ondernomen reizen.

Het Indisch Genootschap, mede te 's-Gravenhage, tracht insgelijks over vraagstukken van koloniaal belang licht te verspreiden, en ging voort met het uitgeven van de »Verslagen der algemeene vergaderingen".

Als periodiek geschrift tot verspreiding van kennis aangaande Nederlandsch-Indië, wat de zending, de talen en de land- en volkenkunde betreft, verdienen ook genoemd te worden de »Mededeelingen van wege het Nederlandsche Zendelinggenootschap te Rotterdam", waarvan in 1882 de bestaande reeks met het XXVIste deel werd aangevuld.

---

[1]) Ten aanzien van de ethnographische voorwerpen, welke ter beschikking van de Indische Regeering komen, doordat ze op door haar bekostigde reizen in den Indischen Archipel, bij expeditiën, verkenningstochten, enz. verzameld zijn, is in den aanvang van 1883 als regel aangenomen dat, behalve op de belangen van het uit 's lands kas gesubsidieerde museum van het Bataviaasch Genootschap, steeds ook zal gelet worden op die van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden. Ook op de verrijking van dat museum met een exemplaar van alle nog beschikbare en verder te verschijnen boekwerken in inlandsche talen, van regeeringswege uitgegeven of ten dienste van het inlandsch onderwijs bij particulieren in Indië aangekocht, werd in Januari jl. te Batavia order gesteld.

[2]) Ook de met veel zorg bewerkte „Catalogus der afdeeling Nederlandsche Koloniën" van de thans te Amsterdam gehouden wordende Internationale Koloniale en Uitvoerhandel-Tentoonstelling kan als een werk van blijvende waarde worden beschouwd wegens de vele belangrijke opstellen die daarin als toelichting zijn opgenomen. Het werk verscheen in drie deelen, elk omvattende ééne van de drie groepen waarin bedoelde afdeeling volgens het programma der tentoonstelling verdeeld is, en wel groep I betreffende de natuur der gekoloniseerde en overzeesche gewesten, groep II betreffende de inlandsche bevolking der gekoloniseerde en overheerde gewesten, en groep III betreffende de Europeanen in de koloniën en overheerde gewesten en hunne betrekkingen tot den inlander.

Van de twee geheel voor private rekening hier te lande uitgegeven wordende maandwerken aan Indische belangen gewijd, het » Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië ", en de » Indische Gids " beleefde in 1882 het laatste zijn 4den, het eerste zijn 35sten (van de Nieuwe Serie zijn XIden) jaargang.

Omtrent de in Indië verschijnende, in 't Nederlandsch of in inlandsche talen (Maleisch en Javaansch) geschreven, dag- en weekbladen is, ten vervolge op hetgeen over 1882 reeds in 't vorig verslag is gezegd, thans nog aan te teekenen dat één van de te Padang uitkomende couranten, » Het Padangsch Handelsblad", in verband met de bevolen sluiting van de drukkerij der uitgevers (zie vorig verslag blz. 62), in Juni 1882 werd opgeheven, doch kort daarop, onder eene andere redactie, vervangen werd door een » Nieuw Padangsch Handelsblad ". Te Samarang hield bij het einde van 1882, na een ruim driejarig bestaan, op te verschijnen het geïllustreerd weekblad » Indische Polichinel". Te Makasser werd, in het najaar van 1882, de uitgave ondernomen van eene Maleische courant, getiteld » Mata Hari". Sedert April jl. verschijnt het » Soerakartaasch Nieuws- en Advertentieblad " onder den titel van » De Nieuwe Vorstenlanden."

§ 5. *Landsdrukkerij.*

De hulpmiddelen dezer inrichting ondergingen in 1882 eene aanmerkelijke verbetering door het in gebruik stellen van eene Walterpers, welke in het begin van het jaar uit Europa werd aangebracht en in alle opzichten voldoet. Ten aanzien van het in 1882 afgeleverde werk is te vermelden dat ten behoeve van de verschillende landsadministratiën 3366 modellen ter perse kwamen, met eene gezamenlijke oplaag van 9 402 978 exemplaren, en dat verder, tot een getal van 49 675 en 2 297 010 afdrukken, werden afgeleverd 99 vertalingen van in het Staatsblad opgenomen verordeningen enz. (45 Maleische, 6 Javaansche, 8 Soendaasche, 31 Chineesche, 6 Madureesche, 2 Makassaarsche en 1 Boegineesche), zoomede 43 andere drukwerken. Onder deze laatsten zijn o. a. te noemen, behalve drie inlandsche schoolwerkjes, de Regeerings-almanak van Nederlandsch-Indië en de naamlijst der Europeesche ingezetenen aldaar voor het jaar 1883; het Iste deel van de Minhadj-at Talibin (zie blz. 102 hiervóór); de inventaris van 's lands archief te Batavia van 1602-1816 (zie blz. 65 hiervóór); eene handleiding der algemeene pathologie ten dienste van inlandsche geneeskundigen; het formulier-boek ten gebruike bij de toepassing van de reglementen tot regeling van het rechtswezen in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Menado, Amboina, Ternate en Timor, en eindelijk Maleische vertalingen van de bedoelde reglementen voor Celebes, Menado en Amboina, benevens eenige bundels bevattende andere tot het rechtswezen aldaar betrekkelijke bepalingen.

De in rekening te brengen ontvangsten der landsdrukkerij bedroegen in 1882 f 248 603, en de uitgaven (met inbegrip van het in Nederland betaalde o. a. voor de aanschaffing van de hooger bedoelde kostbare pers) f 220 034. Over 1881 waren deze sommen respectievelijk f 289 699 en f 167 238.

III. Eeredienst.

§ 1. *Christelijke godsdienst.*

a. Protestantsche eeredienst.

Predikanten enz. Van de 6 predikanten die aan het einde van 1881 afwezig waren (zie vorig verslag blz. 106), keerde er in den loop van 1882 1 van verlof terug; echter vertrokken er weder 2 naar Europa, zoodat er aan het einde van 1882 7 predikanten ontbraken. Daardoor bleven onvervuld ééne der standplaatsen te Batavia, ééne te Amboina, en die te Fort de Kock, Pontianak, Bandjermasin en Ternate; terwijl ook slechts één predikant beschikbaar was om, volgens aanwijzing van het kerkbestuur, belast te worden met den tijdelijken dienst in vacante gemeenten. De vacature te Bandjermasin werd evenwel in den aanvang dezes jaars vervuld door een predikant, uit Nederland gezonden ter vervanging van een der met verlof aldaar aanwezigen, die, zooals reeds in 't vorig verslag werd gezegd, eervol ontslag uit 's lands dienst had bekomen. Daarentegen vielen in de eerste helft van 1883 nog 3 predikantsplaatsen open, namelijk 2 door buitenlandsch verlof en 1 door overlijden, terwijl 1 van de reeds sedert 1881 met verlof afwezige predikanten tegen 1 September 1883 eervol ontslag uit 's lands dienst heeft gevraagd en verkregen. In de twee laatstbedoelde vacatures zal dus weder door uitzending van nieuwe titularissen moeten worden voorzien.

De twee te Kotta-Radja (Atjeh) en te Weltevreden gevestigde veldpredikers verwisselden in het begin van dit jaar met onderling goedvinden van standplaats.

De sedert Augustus 1881 met buitenlandsch verlof afwezige hulpprediker 1ste klasse, die na zijn terugkeer in Juli 1882 weder op zijne vroegere standplaats Koepang was aangesteld, is aldaar in Maart jl. overleden; terwijl aan een der nog in Indië aanwezige hulppredikers dezer categorie — die te Benkoelen — in November 1882 verlof naar Europa werd verleend. Daar ook de in 1881 ontstane vacature te Bonthain nog onvervuld bleef (welke gemeente tijdelijk gebracht is tot den werkkring van den predikant te Makasser), is er thans slechts één van de vier organiek toegestane hulppredikers 1ste klasse in functie, namelijk die te Depok (residentie Batavia). In het vacante ressort van den hulpprediker te Benkoelen zou, ingevolge machtiging van de Regeering, eene dienstreis ondernomen worden door den predikant zonder vaste standplaats, ter beschikking van het kerkbestuur.

Van de 21 tot dusver voor den Indischen dienst verkregen hulppredikers 2de klasse waren er bij het eind van 1882, evenals op 31 December 1881, 19 in functie en 2 met verlof. Eén van de twee die op laatstgenoemden datum tijdelijk uit Indië afwezig waren, keerde namelijk in de tweede helft van 1882 aldaar terug, maar daarentegen moest er weder een van de dienstdoenden in Europa herstel van gezondheid zoeken. Nog aan een anderen hulpprediker, evenals gene in de Minahassa werkzaam, werd in 1882 verlof verleend (verg. vorig verslag blz. 107), doch diens gezondheid herstelde zich nog in Indië, zoodat hij van het verleende verlof geen gebruik maakte. Bij het eind van 1882 waren de bedoelde 19 hulppredikers geplaatst als volgt: 8 in de Minahassa, 3 op Amboina, 1 op Saparoea, 1 op Haroekoe, 1 op Noessalaut, 1 op Ceram's zuidkust, 1 op Roma (of op Kisser), 1 op Batjan (tijdelijk te Ternate), 1 op Timor en 1 op Rotti. Bij de Indische besluiten van 20 Maart jl. n°s. 10 en 11 werden de ressorten der hulppredikers in de residentiën Amboina en Menado nader geregeld. Tevens werden 3 nieuwe standplaatsen voor hulppredikers aangewezen, waarvan 2 in Amboina, namelijk Boano (voor dat eiland, Manipa en West-Ceram) en Wanggil (Aroë-eilanden), en 1 in Menado, namelijk Maoembi, deze laatste standplaats ten behoeve van de inlandsche christengemeenten die tot dusver tot het ressort van den predikant te Menado behoorden, maar door dezen niet naar eisch konden worden bediend. In verband met deze nieuwe regeling werd de hulpprediker van Haroekoe overgeplaatst naar Boano, en werd de werkkring van den hulpprediker van Waai tijdelijk uitgestrekt over Haroekoe. Omtrent de vervulling van de nieuwe standplaatsen Wanggil en Maoembi is nog geen bericht ontvangen.

Naar aanleiding van een adres van de Nederlandsche Zendingvereeniging te Rotterdam betreffende de eventueele benoeming van een tweetal bij die vereeniging opgeleid wordende jongelieden tot hulpprediker, is bij Koninklijk besluit van 8 Maart 1883 n°. 17 bepaald, dat de voorwaarden waarop, ingevolge het in 't vorig verslag vermelde Koninklijk besluit dd. 11 Januari 1882 n°. 7, kweekelingen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap aan de Regeering kunnen worden afgestaan om als hulpprediker in Indischen dienst te treden, ook toepasselijk zijn ten aanzien van kweekelingen van andere genootschappen, vereenigingen of maatschappijen, die zich de vorming en opleiding van zoodanige hulppredikers ten doel stellen.

Nadat in de plaats van den inlandschen voorganger Sadrah, waarover gehandeld is op blz. 108 van het vorig verslag, de zendeling Bieger van de Nederlandsche Gereformeerde Zendingvereeniging te Amsterdam zich tijdelijk met de voorziening in de geestelijke behoeften van de inlandsche christengemeenten in Bagelen had belast, is door de Regeering hier te lande aan den Gouverneur-Generaal in overweging gegeven genoemden zendeling tot hulp-

prediker aan te stellen. 's Landvoogds beslissing hieromtrent is nog niet bekend.

Het aantal inlanders die door hulppredikers voor het kerkelijk leeraarsambt worden opgeleid bedroeg aan het einde van 1882 47, waarvan 25 in Menado, 21 in Amboina en 1 in Timor. Van de 41 [1]) waarmede het jaar aanving, werden er namelijk 11 tot kerkelijk leeraar aangesteld en 1 ontslagen, terwijl daarentegen 18 nieuwe werden aangenomen. Onder de 11 in 1882 aangestelde inlandsche leeraren waren de 4 van het eindexamen van 1881. Met inbegrip van de 3 die in 1880 hunne opleiding voltooid hadden, was het aantal der bedoelde voorgangers alzoo tot 14 geklommen, ongerekend nog de 30 gewezen hulpzendelingen in de Minahassa die mede tot inlandsch leeraar zijn aangesteld (26 in 1881 en 4 in 1882). Van deze 44 zijn er 37 in de Minahassa en 7 in Amboina werkzaam. Omtrent de verandering in de wijze van opleiding te brengen (zie vorig verslag blz. 107), is nog geen definitieve beslissing genomen. Inmiddels is door den predikant KNOTTNERUS, lid van het kerkbestuur, in zijn later te vermelden verslag van de door hem gehouden kerkelijke dienstreis naar Menado en Amboina, het denkbeeld aangegeven dat de hulppredikers van de bewuste opleiding zouden ontheven worden en de vorming van inlandsche leeraren zou plaats hebben in eene daartoe bestemde inrichting onder de leiding van uitsluitend daarmede belaste personen. Evenals de overige voorstellen van ds. KNOTTNERUS is dit onderwerp nog bij de Indische Regeering in behandeling.

Tot vervulling van de godsdienstige behoeften der inlandsche christengemeente in Atjeh, voornamelijk bestaande uit Ambonsche militairen, werd — overeenkomstig het vroeger reeds bestaande plan (zie het verslag van 1881 blz. 102) — in Juni 1882 een Ambonsch onderwijzer tijdelijk tot godsdienstleeraar benoemd.

Van het hooger bedoelde verslag, door den predikant KNOTTNERUS uitgebracht, betreffende de door hem op last van de Indische Regeering volbrachte dienstreis naar de Molukken enz. (zie vorig verslag blz. 107), werd in het laatst van 1882 hier te lande een uittreksel ontvangen. De predikant bezocht (van 15 Mei tot 8 December 1881) onderscheidene christengemeenten in de residentiën Menado, Ternate en Amboina; deelde zijne bevindingen omtrent den toestand en de behoeften dier gemeenten mede, en knoopte daaraan verschillende voorstellen vast. Het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam, dat, evenals de commissie voor de zaken der Oost- en West-Indische kerken, in de gelegenheid werd gesteld om van dit verslag kennis te nemen, vond daarin aanleiding tot het indienen van eene memorie, die aan de overweging van de Indische Regeering is onderworpen.

Godsdienstonderwijs; openbare eeredienst. In 1882 zijn voor het houden van godsdienstige voorlezingen en het geven van onderwijs in de bijbelsche geschiedenis en de christelijke zedeleer de gewone toelagen uitgekeerd aan de in 't vorig verslag (blz. 107) genoemde plaatsen, alsmede aan de gemeente te Toegoe (residentie Batavia). De Gouverneur-Generaal is van oordeel dat eene bestendiging van die toelagen niet noodig is.

Van de som van f 10 000, toegestaan voor het godsdienstonderwijs bij de inlandsche christengemeenten in de residentie Amboina, is voor 1883 een bedrag van f 780 's maands ter beschikking van den resident gesteld, tegen f 800 's maands in 1882.

Aan twee Europeesche gemeenten (Salatiga en Willem I) werden voor 1882 en 1883 weder uit 's lands kas geringe maandelijksche toelagen voor de kosten van den openbaren eeredienst verleend. Een verzoek van den kerkeraad te Makasser om subsidie te verkrijgen ter aanvulling van de reeds bijeengebrachte gelden voor den bouw van eene kerk is aanvankelijk in gunstige overweging genomen. Een dergelijk verzoek van de gemeente te Poerworedjo (Bagelen) kon niet worden ingewilligd. De kerk te Koepang (Timor) werd in het begin van 1882 door eene aardbeving vernield. In afwachting van een herbouw wordt voor de godsdienstoefeningen op Zon- en feestdagen gebruik gemaakt van het lokaal der openbare lagere school.

Zendelingen. Behalve aan het reeds in 't vorig verslag (blz. 108) bedoelde viertal werd in 1882, volgens de ontvangen opgaven, nog aan vier andere zendeling-leeraren, die allen tot het Rijnsche zendelinggenootschap te Barmen (Pruissen) behoorden, de bij art. 123 van het Regeeringsreglement bedoelde bijzondere toelating verleend tot uitoefening van hun dienstwerk, en wel: wat één hunner betreft, in de Battaklanden op Sumatra, namelijk in de onderafdeeling Silindong en te Si Andjoer, — wat de twee anderen betreft, op het eiland Nias, — en wat den vierden aangaat in de afdeeling Sampit der residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo. Van één der toegelatenen blijkt dat hij, krachtens vroeger verkregen vergunning, reeds elders in de Battaklanden was werkzaam geweest. Een andere, sedert lang ter uitoefening van zijn dienstwerk in Silindong toegelaten zendeling-leeraar, die door bedoeld genootschap was belast geworden met het toezicht op de Barmensche zending in de Battaklanden, verzocht, in verband hiermede en ook ten einde des gevorderd in het ressort van een zijner ambtgenooten te kunnen optreden, dat de hem indertijd verleende toelating mocht worden uitgestrekt tot de geheele residentie Tapanoli, zoomede tot de landschappen aan het Toba-meer. Omtrent eene definitieve beschikking op dit verzoek, tegen welks inwilliging, op grond van zijne te verre strekking, bij de Indische Regeering bedenkingen schijnen te zijn gerezen, is hier te lande nog geen bericht ontvangen. Intusschen hebben twee tot dusver voor andere ressorten der Battaklanden toegelaten zendelingen van meergemeld genootschap in Juni jl. vergunning verkregen om hun dienstwerk te verrichten in eenige van de laatstelijk onder geregeld bestuur gebrachte Tobasche landschappen, en wel één hunner in Meat (onderafdeeling Toba) en de andere in Lintoeng ni Hoeta, Hoeta Gindjang, Tangga Batoe en Hoeta Djoeloe. (De drie eerstgenoemde landschappen behooren tot de onderafdeeling Toba, het laatstgenoemde tot de onderafdeeling Silindong.) Tevens werd aan deze twee zendelingen medegedeeld dat zij mede eenige nog niet onder geregeld bestuur genomen of nog onafhankelijke Tobasche landschappen zouden mogen bezoeken, mits zij zich bepaalden tot de kampongs welker hoofden den controleur van Silindong zouden verwittigd hebben dat zij de komst eens zendelings wenschten en voor zijne veiligheid instonden.

Omtrent de verschillende zendingsposten die in 1882 in de Battaklanden en in andere gedeelten van Nederlandsch-Indië gevestigd waren, vindt men opgaven in den Regeeringsalmanak voor 1883 (Deel II blz. 299—302).

De tot dusver ter hoofdplaats van de residentie Japara toegelaten zendeling van de Doopsgezinde Zendingvereeniging te Amsterdam, van wien ook in 't vorig verslag (blz. 108) sprake was [2]), verkreeg in Juni jl. vergunning om zijn dienstwerk almede in de afdeeling Joana van hetzelfde gewest uit te oefenen.

Door den op blz. 9 hiervóór bedoelden zendeling van het Nederlandsch-Luthersch genootschap voor in- en uitwendige zending te Amsterdam is in het begin van 1883 vergunning gevraagd om een aanvang te maken met het zendingswerk onder de Redjangs en Lebongs in de residentiën Benkoelen en Palembang en zich daartoe onder eerstbedoelden volksstam in de residentie Benkoelen te vestigen. Dit verzoek is, voor zooveel hier te lande blijkt, nog bij de Indische Regeering in overweging.

De te Bandjermasin werkzame zendeling-leeraar van het meerbedoelde Rijnsche genootschap, die aldaar nog bij voortduring voor een deel tevens het dienstwerk van den afwezigen predikant verrichtte, ontving te dier zake weder eene geldelijke belooning uit 's lands kas.

De inlandsche Christen, die als evangelist in Bantam werkzaam was (zie vorig verslag blz. 108), verhuisde in 1882 naar Tangerang (residentie Batavia), terwijl het aantal zijner volgelingen daalde van 12 tot 7. Van eene

---

[1]) De in 't vorig verslag (blz 107) vermelde opgaaf van 53, dagteekende niet van 31 December 1881, maar betrof het tijdstip (April of Mei 1882) waarop te Batavia de bijdrage voor het verslag werd afgesloten.

[2]) Het ter aangehaalde plaatse vermelde plan om de evangelisatie in Japara door landontginning te bevorderen heeft in 1882 eene schrede voorwaarts gedaan. De met dat doel aangevraagde woeste gronden in de afdeeling Joana zijn bij een besluit van 21 September 1882 aan den zendeling-aanvrager door de Regeering in erfpacht afgestaan, en door dezen nog vóór het eind van het jaar aanvaard.

op het land Poris, mede onder Tangerang, door mr. F. ANTHING gestichte inlandsche christengemeente zijn geen bijzonderheden vernomen. Eenige nieuwe gemeenten werden in 1882 in Pekalongan opgericht door inlandsche Christenen uit Bagelen. De in laatstgenoemde residentie gevestigde zendeling en die in Tagal, beiden van de Nederlandsch Gereformeerde Zendingvereeniging te Amsterdam, deden eene dienstreis om de nieuw gevormde gemeenten te bezoeken, hetgeen den overgang van eenige inlanders tot het Christendom en den bouw van kerken in een paar dessa's ten gevolge had.

Aan het seminarium voor inlandsche hulpzendelingen te Depok (residentie Batavia) voltooiden in 1882 4 leerlingen hunne opleiding, waarvan 1 van Depok zelf afkomstig was en aldaar bleef. De 3 anderen waren Dajaks, die naar hunne gemeenten terugkeerden. Daarentegen werden 6 nieuwe leerlingen aangenomen (2 Dajaks en 4 Battaks), zoodat het geheele aantal klom van 28 tot 30, namelijk 2 Soendaneezen, 15 Battaks, 3 Dajaks, 6 Alfoeren en 4 Sangireezen.

b. Roomsch-Katholieke eeredienst.

Door het vertrek met buitenlandsch verlof van één der uit 's lands kas bezoldigde pastoors en het overlijden van twee geestelijken, was het aantal hunner op 31 December 1882 van 29 tot 26 gedaald. Tegen het einde van het jaar waren echter drie nieuwe geestelijken uit Nederland aangekomen, wier plaatsing in 1883 zou volgen. De overige 26 (waaronder 19 van 's landswege bezoldigd) [1]) hadden de volgende standplaatsen.

Standplaatsen.	Pastoors.	Onder-pastoors.	Hulppriesters.	Te zamen.
Batavia	1 *a*)	1	1	3
Cheribon	1	"	"	1
Samarang	1	1	1	3
Ambarawa	1	"	"	1
Djokjokarta	1	"	1	2
Soerabaija	1	2	1	4
Padang	1	"	1	2
Pantei Perak (Atjeh) *b*)	1	"	"	1
Medan (Sumatra's Oostkust)	1	"	"	1
Soengeislan (Banka)	1	1	"	2
Larantoeka (Flores)	1	2	"	3
Maumeri (idem)	1	"	2	3
Te zamen	12	7	7	26

a) Deze geestelijke is, als bisschop en apostolisch vicaris, tevens het hoofd der Roomsch-Katholieke missie in Nederlandsch-Indië.

b) De standplaats in Atjeh is slechts tijdelijk ingesteld.

De vaste kerkelijke dienstreizen werden in 1882 zooveel mogelijk overeenkomstig de bestaande bepalingen afgelegd. De in de laatste jaren tijdelijk toegestane uitbreiding van het aantal dienstbezoeken in de afdeeling Buitenzorg werd voor 1883 gehandhaafd. Ook werd weder aan een tweetal onbezoldigde hulppriesters (één op Java en één op Flores) vergunning verleend om op 's lands kosten eenige dienstreizen te volbrengen in het ressort waar zij gevestigd waren. De dienstreizen van den pastoor in Atjeh (naar de verschillende posten) werden bepaald op vier 's jaars, doch den geestelijke is de verplichting opgelegd om aangaande het tijdstip waarop zij zullen plaats vinden telkens met den gouverneur in overleg te treden. Met bijzondere vergunning van de Regeering werden voorts nog kerkelijke dienstreizen volbracht: door den bisschop in de residentiën Samarang, Soerakarta, Madioen, Japara en Pekalongan, en door andere geestelijken in de gewesten Benkoelen, Amboina en Ternate. Met opzicht tot de twee laatstgenoemde residentiën werd aan de vergunning de voorwaarde verbonden, welke bij het in 't vorig verslag (blz. 109) vermelde Indisch besluit dd. 10 Maart 1882 n°. 72 voor kerkelijke dienstreizen in de residentie Menado was voorgeschreven, dat het bekeeringswerk zich niet zou mogen uitstrekken tot inlanders die reeds in een ander kerkgenootschap waren opgenomen. In Menado heeft de toepassing van het besluit van 10 Maart 1882 tot eenige moeielijkheden aanleiding gegeven omdat er bij het bestuur klachten waren ingekomen, dat de met eene dienstreis in de Minahassa belaste pastoor zich niet hield aan de gestelde voorwaarde. Nadat dientengevolge (in 't laatst van Juni 1882) staking van de reis was bevolen, is (in Februari jl.) de hervatting daarvan slechts toegestaan onder uitdrukkelijk beding dat de betrokken geestelijke zich stipt zou gedragen naar de bepalingen van gemeld besluit. Verder is, ter voorkoming van nieuwe moeielijkheden, bij besluit van 14 Juni 1883 n°. 12 door den Gouverneur-Generaal voorgeschreven dat ieder inlandsch Christen in de residentiën Menado, Amboina en Ternate, die zijn kerkgenootschap wil verlaten om in een ander te treden, daarvan in tegenwoordigheid van twee getuigen kennis moet geven aan den geestelijke van het kerkgenootschap dat hij wil verlaten, met verklaring dat hij dit doet geheel uit eigen beweging en zonder aanzoek van eenig kerkgenootschap. Van die verklaring wordt hem een schriftelijk bewijs uitgereikt, zonder hetwelk hij niet in een ander kerkgenootschap mag opgenomen worden.

Omtrent het zielental der Roomsch-Katholieke gemeenten in Nederlandsch-Indië zijn geen opgaven ontvangen. Alleen blijkt dat, volgens mededeelingen van den kerkvoogd, het aantal Roomsch-Katholieke inlandsche Christenen in de Minahassa omstreeks het eind van 1882 beliep 2671, tegen 2425 ruim een jaar te voren.

Tegemoetkomingen uit 's lands kas in de kosten van den openbaren eeredienst werden, tot een klein bedrag, verstrekt aan de gemeenten te Soerabaija en Padang.

Op zendingsgebied is te vermelden dat onlangs door de Indische Regeering vergunning is verleend om van Roomsch-Katholieke zijde een aanvang te doen maken met het bekeeringswerk onder de heidensche bevolking van Midden-Timor, voor zooveel namelijk betreft de landschappen Fialarang en Djeniloe. Als standplaats van den (geheel buiten bezwaar van den lande) voor het missiewerk te bestemmen geestelijke is in April 1883 (Indisch Staatsblad n°. 125) Atapoepoe aangewezen, waar de posthouder der onderafdeeling Beloe gevestigd is. Ook verklaarde de Indische Regeering in beginsel geen bezwaar te hebben tegen de vestiging van een Roomsch-Katholieken zendingspost in het oostelijk deel van Zuid-Celebes, namelijk aan de Kendari-baai (verg. blz. 18 hiervóór), mits de zendelingen zich niet naar het binnenland zouden begeven (Indisch besluit dd. 4 Januari 1883 n°. 50). Van het plan om eene missie te beproeven onder de Battaks in de residentie Sumatra's Oostkust werd, zooals reeds op blz. 11 hiervóór is medegedeeld, door den kerkvoogd voorloopig afgezien.

§ 2. *Mohammedaansche godsdienst.*

Omtrent het aantal uit Nederlandsch-Indië ter bedevaart naar Arabië vertrokken en van daar teruggekeerde inlanders zijn over de drie laatstverloopen jaren van de hoofden van gewestelijk bestuur op en buiten Java en van onzen consul te Djeddah de volgende opgaven ontvangen.

[1]) In 't geheel genieten 20 geestelijken bezoldiging uit 's lands kas, maar één hunner bevond zich met verlof in Europa.

GEWESTEN.	Uit Nederlandsch-Indië vertrokken (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur).			Te Djeddah (Arabië) aangekomen (volgens opgaven van den Nederlandschen consul aldaar).			In Nederlandsch-Indië teruggekeerd (volgens opgaven van de hoofden van gewestelijk bestuur) [1].		
	1880.	1881.	1882.	1880 (Begin Juli tot medio Nov.).	1881 (Begin Juli tot einde Oct.).	1882 (Einde Mei tot medio Oct.).	1880.	1881.	1882.
JAVA EN MADURA. (Pelgrims van Nederlandsch-Indische passen voorzien.)									
Bantam	666	330	273	570	299	252	85	69	313
Batavia	196	217	142	447	206	161	72	393	123
Krawang	42	11	10	48	12	24	4	39	8
Preanger regentschappen	2508	498	707	2350	415	672	575	1610	483
Cheribon	485	111	329	463	114	94	330	98	251
Tagal	161	64	61	149	67	65	47	135	53
Pekalongan	142	128	33	101	163	55	72	70	88
Samarang	640	339	159	570	217	185	201	743	100
Japara	82	29	15	73	33	37	42	70	18
Rembang	167	57	19	159	52	20	59	141	35
Soerabaija	744	342	277	897	237	262	316	648	152
Pasoeroean	142	58	63	100	41	67	82	112	75
Probolinggo	61	26	12	58	14	26	3	70	12
Bezoeki (met Banjoewangi)	143	35	62	142	40	39	54	143	54
Banjoemas	66	22	54	54	14	32	24	52	19
Bagelen	269	103	32	244	108	57	64	218	70
Kadoe	260	42	40	215	32	48	60	146	50
Djokjokarta	19	34	41	16	21	33	„	35	14
Soerakarta	89	11	11	81	18	14	12	54	2
Madioen	183	46	18	161	26	41	49	124	30
Kediri	108	18	22	111	18	23	29	107	42
Madura	154	45	79	127	44	77	46	135	45
Totaal	7327	2575	2465	7142	2191	2284	2220	5224	2037
BUITENBEZITTINGEN. (Pelgrims van Nederlandsch-Indische passen voorzien.)									
Sumatra's Westkust	1254	1042	862	1015	990	803	844	790	573
Benkoelen	48	25	87	33	23	85	„	5	63
Lampongsche districten	113	103	100	105	103	92	27	48	08
Palembang	625	301	a) 265	427	288	282	273	287	a) 220
Sumatra's Oostkust	b) †	192	209	„	71	11	†	208	92
Atjeh	†	2	„	56	57	44	†	†	†
Riouw	1	8	9	3	18	14	1	3	„
Banka	19	23	16	19	10	14	34	29	7
Billiton	„	3	„	„	1	„	8	„	„
Westerafdeeling van Borneo	237	†	108	210	85	109	129	†	142
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	334	144	225	179	136	212	76	289	118
Celebes en onderhoorigheden	172	53	98	149	49	83	62	133	34
Menado	3	„	„	„	1	2	„	2	„
Amboina	22	36	„	20	40	36	„	5	„
Ternate	9	11	4	7	13	1	6	„	12
Timor	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bali en Lombok	15	0	2	15	6	2	3	0	2
Totaal Buitenbezittingen	2852	1949	1985	2238	1891	1820	1463	1805	1361
Totaal Java en Madura	7327	2575	2465	7142	2191	2284	2226	5224	2037
Totaal voor geheel Nederlandsch-Indië	c) 10179	4524	4450	9380	4082	4104	3680	7029	3398

	1880	1881	1882
Bovendien meldden zich bij het consulaat te Djeddah nog aan, zonder van passen te zijn voorzien:	163	275	138
en met passen die te Singapore, Pinang of Bangkok waren afgegeven.	1	248	60
Totaal	9544	4605	4302

a) Van de afdeeling Tebing Tinggi zijn over 1882 de opgaven niet ontvangen.
b) Waar een † geplaatst is, ontbreken de opgaven.
c) Tot verklaring van de drukke bedevaart van 1880 zie men het verslag van 1881 blz. 104.

[1] Ten aanzien van de uit Arabië vertrekkende Nederlandsch-Indische bedevaartgangers wordt in de verslagen van onzen consul te Djeddah geen gewag gemaakt van de gewesten waaruit zij afkomstig zijn; slechts bevatten die verslagen te hunnen aanzien eenige straks te vermelden totaalcijfers.

De in 't vorig verslag (blz. 110) vermelde pogingen om aan de Nederlandsche stoomschepen een ruimer aandeel te bezorgen in het rechtstreeksch vervoer naar en van Djeddah van de Nederlandsch-Indische bedevaartgangers, vooral ook in het belang van hen zelf, hebben in 1882 nog niet veel uitwerking gehad, daar de tijd schijnt ontbroken te hebben om den gecombineerden dienst, daartoe door de stoomvaart-ondernemingen »Nederland" en »Rotterdamsche Lloyd" in het leven geroepen, genoegzaam bekend te doen worden [1]). Volgens opgaven van den Nederlandschen consul te Djeddah werden in 1882 aldaar slechts met één stoomschip dier ondernemingen 160 Mekkagangers rechtstreeks van Java aangebracht [2]) en waren er onder de in 1882 vertrokkenen niet meer dan 17 die retourbiljetten bezaten (hoedanige in 1882 voor 't eerst door genoemde reederijen waren verkrijgbaar gesteld). Daar zoowel het heerschen van de cholera als het geringe aantal dezer retourpassagiers de Nederlandsche stoomschepen terughielden van het aandoen van Djeddah, zijn deze 17 van Java afkomstige pelgrims voor rekening van de betrokken reederij met andere stoomschepen via Singapore of Padang teruggevoerd. In 1883 is echter van de gelegenheid om in Indië passage naar Djeddah en terug te nemen op stoomschepen onder Nederlandsche vlag een ruimer gebruik gemaakt. Tusschen 14 Maart en 27 Juni jl. werden namelijk met 8 stoomschepen van de maatschappij »Nederland" en met 4 van de »Rotterdamsche Lloyd" uit Indië naar Djeddah vervoerd respectievelijk 785 en 670 bedevaartgangers met 118 en 65 kinderen [3]). Onder de met de booten der maatschappij »Nederland" vervoerde passagiers waren 52 volwassenen met 4 kinderen die retourpassage hadden besproken; onder die welke plaats hadden genomen op booten van de »Rotterdamsche Lloyd" waren 100 volwassenen en 5 kinderen met retourbiljetten.

Omtrent de wijze waarop de in 1880, 1881 en 1882 uit Indië vertrokken Mekkagangers Djeddah bereikt hebben, blijkt uit het jaarverslag van onzen consul aldaar het volgende.

	1880.	1881.	1882.
Rechtstreeks uit Ned.-Indië werden aangebracht	1787 *a*)	796 *b*)	720 *c*)
Rechtstreeks van Singapore en Pinang werden aangebracht	± 3110	2852	± 2200
Van Java, Singapore en Pinang werden *via Suez d*) aangebracht	± 4647	876	1122
Langs andere wegen (o. a. van Singapore en Pinang via Bombay of Aden) werden aangebracht	?	81	260
	9544	4605	4302

a) Hiervan 777 met 2 stoomschepen van de „Rotterdamsche Lloyd" en 1010 met een Engelsch Stoomschip.

b) Met 2 Engelsche stoomschepen van Padang aangebracht.

c) Hiervan 160 van Java met 1 stoomschip van de „Rotterdamsche Lloyd" en 560 van Padang met 1 Engelsch stoomschip.

d) Hoeveel Mekkagangers van Java naar Suez werden overgebracht met Nederlandsche stoomschepen vindt men niet volledig vermeld. Met de stoomschepen der maatschappij „Nederland" beliep het aantal in 1880 1603, in 1881 568 en in 1882 479.

Wat den terugkeer der Nederlandsch-Indische pelgrims betreft, is over gemelde drie jaren het volgende aan te teekenen.

Het aantal van hen die, na afloop van het bedevaartseizoen, Arabië verlieten om naar Nederlandsch-Indië terug te gaan bedroeg: in 1880/81 (November-begin Februari) 9147, in 1881 (November en December) 3839, en in 1882 (mede nog vóór het eind van het jaar) 4052. Allen werden vervoerd met stoomschepen onder Engelsche vlag, waarvan er in elk der genoemde jaren slechts één (achtereenvolgens met 809, 576 en 520 dezer passagiers) rechtstreeks naar eene Nederlandsch-Indische havenplaats voer, en wel naar Padang. De overige der bedoelde schepen brachten de terugkeerenden slechts tot Pinang of Singapore. Onder de van Djeddah vertrokkenen waren er in 1880/81, in 1881 en in 1882 achtereenvolgens 686, 455 en 484 (of respectievelijk 7.5, bijna 12 en 12 pct.) die van vroegere bedevaarten in Arabië waren achtergebleven.

Behalve van de 734 bedevaartgangers die in 1882 in Arabië waren aangekomen, maar niet in hetzelfde jaar terugkeerden (en waarvan, naar schatting van meerbedoelden consul, in verband met de te Mekka geheerscht hebbende cholera wellicht een 300tal zullen overleden zijn), berustten bij het consulaat te Djeddah nog 4843 passen van de jaren 1873 t/m 1881. Het is aan te nemen dat het meerendeel van hen aan wie deze passen behoorden den dood in Arabië zullen hebben gevonden.

Van het totaal der in 1882 uit verschillende oorden over zee naar Djeddah gekomen bedevaartgangers, wier aantal door het wegblijven van vele Turken, Egyptenaren enz., als een gevolg van den politieken toestand in het Oosten, minder groot was dan gewoonlijk, maakten de Nederlandsch-Indische onderdanen 16.2 pct. uit. In de zeven voorafgegane jaren had die verhouding afgewisseld tusschen 12.1 en 17.3 pct.

Het weder uitbreken van de cholera in Egypte in den zomer van dit jaar gaf aan onze autoriteiten aanleiding om de inlandsche bevolking hiermede zoo algemeen mogelijk in kennis te stellen en haar te wijzen op de gevaren die uit dien hoofde dit jaar aan de bedevaart zouden verbonden zijn.

Omtrent andere met de bedevaart in verband staande maatregelen, waarop in 't vorig verslag (blz. 110/111) werd gedoeld, was tijdens de afsluiting van de mededeelingen voor dit gedeelte van het verslag door de Indische Regeering nog geen beslissing genomen.

Een onderzoek is in Indië aanhangig nopens de vraag van welke voorwaarden op Java en Madura de verkrijging van het radicaal van Mohammedaansch priester afhankelijk is, en hoe dat radicaal verkregen wordt.

Met betrekking tot de Mohammedaansche godsdienstscholen zijn door de hoofden van gewestelijk bestuur in schier alle gewesten van Java en Madura en ook in sommige buitenbezittingen eenige gegevens verzameld, welke den belangrijken omvang van dat onderwijs aantoonen. Zij zijn in het volgende overzicht samengetrokken.

GEWESTEN.	Aantal godsdienstscholen.	Aantal leerlingen.
JAVA EN MADURA. *a*)		
Bantam	372	7230
Batavia	1160	7862
Krawang	120	1085
Preanger regentschappen.	935	16475
Cheribon.	817	8975
Tegal	583	8362
Pekalongan.	19	383
Samarang	413	6573
Japara	niet opgegeven	12185
Rembang	361	8633
Soerabaija *b*)	*b*) 229	*b*) 3083
Pasoeroean	589	6337
Probolinggo	624	8098
Bezoeki	1067	13620
Banjoemas	66	1458
Bagelen	198	6006
Kadoe.	104	1025
Madioen.	414	6550
Kediri.	648	9332
Madura *c*)	*c*) 1769	*c*) 28567
Totaal . . .	10488	161830
BUITENBEZITTINGEN *d*).		
Sumatra's Westkust	1917	24710
Billiton	42	181
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	144	1842
Amboina *e*)	*e*) 3	*e*) 68
Bali	4	28

a) Nopens de residentiën Soerakarta en Djokjokarta ontbreken de opgaven.

[1]) Met de bijzonderheden der door beide reederijen in onderling overleg getroffen regelingen werden de hoofden van gewestelijk bestuur in kennis gesteld bij eene regeeringscirculaire dd. 6 Juni 1882, met verzoek om daaraan hunnerzijds de meest mogelijke publiciteit te geven en tevens aan de inlandsche hoofden en aan de belanghebbenden de voordeelen van de nieuwe reisgelegenheid duidelijk te maken. Ingevolge een Indisch besluit van 27 November 1882 kan de storting der passage-gelden op plaatsen buiten Batavia bij 's lands kassen geschieden.

[2]) Echter werden wel nog, evenals vroeger, verscheidene Mekkagangers met Nederlandsche schepen verder dan Djeddah, namelijk tot Suez, vervoerd (zie noot *d* in den tekst), van waar zij op eigen gelegenheid Djeddah bereikten.

[3]) Een der eerstbedoelde 8 stoomschepen heeft, om eene verwachte quarantaine te Djeddah te ontgaan, zijne (227) voor die plaats bestemde passagiers pas te Suez ontscheept, maar de lieden zijn op kosten van de reederij van daar naar Djeddah vervoerd.

b) De opgaven betreffende de residentie Soerabaija zijn zeer onvolledig, daar zij alleen betrekking hebben tot de afdeeling Djombang.

c) Het blijkt niet of de opgaven de geheele residentie dan wel alleen de gouvernementsafdeeling Pamakassan betreffen.

d) Voor de buitenbezittingen wordt, wegens het ontbreken van opgaven uit de meeste gewesten, geen totaal uitgetrokken.

e) De opgaven bepalen zich tot de afdeeling Banda.

Hetgeen op de bovenbedoelde inrichtingen wordt onderwezen is in de eerste plaats van godsdienstigen aard, ofschoon van verscheidene godsdienstscholen gemeld wordt dat er ook onderwijs wordt gegeven in het lezen en schrijven, vooral van het Maleisch met Arabische karakters. Omtrent de inkomsten die de onderwijzers dezer scholen genieten, zijn uit de meeste gewesten geen inlichtingen ontvangen. Over het algemeen schijnen die inkomsten zich te bepalen tot kleine geschenken, meestal in natura.

IV. Instellingen van liefdadigheid, uitkeerings- en spaarfondsen.

Gestichten. Nopens een dertiental instellingen ter verzorging van weezen, ouden van dagen, gebrekkigen, enz. vindt men de ter kennis van het bestuur gekomen bijzonderheden bijeenverzameld in bijlage V hierachter. Daarin s thans ook genoemd het bedelaarsgesticht te Tagal, met gemiddeld 20 verpleegden, van welk gesticht verleden jaar voor 't eerst, doch in een ander gedeelte van het verslag, werd gewag gemaakt (verg. vorig verslag blz. 117). De 12 overige in de bijlage vermelde gestichten telden bij het einde van 1882 990 verpleegden, tegen 905 (volgens verbeterde opgaven) op 31 December 1881. Bovendien bestaan nog 2 gestichten, in 1881 te zamen bevattende 84 verpleegden, waarvan over 1882 opgaven ontbreken, namelijk het Djattigesticht te Batavia en de Jongensweezen-inrichting te Soerabaija. Het in 't vorig verslag (blz. 111) bedoeld Verzorgingsgesticht te Djokjokarta zou in de eerste helft van 1883 worden opengesteld.

Terwijl de behoeften toenamen, hadden de meeste liefdadigheids-instellingen, naar gemeld wordt, over afneming van inkomsten te klagen. Drie weezen-inrichtingen worden uit 's lands kas gesubsidieerd: het Parapattan-gesticht te Batavia jaarlijks met f 6000 en de beide weeshuizen te Samarang, die als centrale gestichten kunnen aangemerkt worden, te zamen met f 79 000 jaarlijks als maximum. Ten behoeve van de verpleegden in het oudemannenhuis te Samarang werd in 1882 weder f 4500 uit 's lands kas toegestaan, terwijl aan de Jongensweezen-inrichting te Soerabaija van gouvernementswege f 1800 werd uitbetaald als tegemoetkoming in de verplegingskosten van 6 weezen.

Instellingen van bedeeling. De van landswege op de drie hoofdplaatsen van Java ingestelde permanente commissiën tot ondersteuning van behoeftige Christenen, die hare inkomsten hoofdzakelijk vinden uit het 1 per mille ten behoeve van de armen, dat op de opbrengst van openbare verkoopingen en op loterijen geheven wordt, verstrekten in 1882 zoowel op de plaatsen harer vestiging als in andere gewesten van Java de navolgende bedragen aan onderstand:

die te Batavia.	f 11674	aan 108	personen,
„ „ Samarang	6212	„ 137	„
„ „ Soerabaija	7872	„ 76	„
Te zamen. . . .	f 25658	aan 321	personen,

of gemiddeld f 80,25 per jaar en per hoofd, tegen f 102,50 in 1881 (f 32 990 insgelijks aan 321 bedeelden). De rekening der commissie te Batavia, die op 1 Januari 1882 een creditsaldo aanwees van f 958, sloot bij het eind van het jaar met een tekort van f 867. Daar de gewone inkomsten der commissie ontoereikend bleken, werd zij in Januari 1883, door een gouvernements-subsidie van f 2000 voor eens, in staat gesteld om hare bedeelingen voort te zetten, terwijl tot verdere stijving van hare geldmiddelen het plan was ontworpen tot het houden van eene geldloterij, waartoe de vereischte vergunning reeds verkregen was. De commissie te Samarang, die in 1881/82 op gelijke wijze geholpen was met f 1570 (verg. vorig verslag blz. 111), had bij het eind van 1882 een voordeelig saldo van f 203, tegen f 26 op 31 December 1881. Het voordeelig saldo van de commissie te Soerabaija beliep op laatstgenoemden datum 13 342 en op 31 December jl. f 12 103.

Het denkbeeld is in Indië in overweging om de bovenbedoelde heffing van 1 per mille op vendutiën en loterijen te verdubbelen en voor de verdeeling er van eene nieuwe regeling te maken ten einde de besproken commissiën in staat te stellen om op meer afdoende wijze in de armenverzorging te voorzien.

In het afgeloopen jaar gaf de Gouverneur-Generaal aan de commissie te Batavia zijne zienswijze te kennen nopens het indertijd door haar geopperde denkbeeld om van gouvernementswege, zij het voorshands alleen op genoemde hoofdplaats, eene inrichting te openen in den trant der werkhuizen hier te lande, waarin behoeftige personen, die in staat waren om te werken, gelegenheid konden vinden om door handenarbeid een matig daggeld te verdienen. Naar het oordeel van de Indische Regeering kon dergelijk plan geen aanbeveling verdienen, zoowel om de redenen die in Europa tot de veroordeeling van kunstmatige werkverschaffing geleid hebben, als uit aanmerking van de eigenaardige begrippen der klasse van Europeanen in welker belang de oprichting van werkhuizen in Indië zou moeten dienen.

Wegens het bijzonder karakter zoowel van de hooger besproken bedeelings-commissiën zelven als van haar werkkring, waardoor het tot dusver door de Rekenkamer op hare administratie uitgeoefende toezicht van geen wezenlijk nut kon zijn, werd onlangs hare rekenplichtigheid aan de Rekenkamer opgeheven (Indisch Staatsblad 1883 n°. 71).

Uit het » Watersnoodfonds ", mede van regeeringswege door eene commissie beheerd, werden in 1882 eenige gelden beschikbaar gesteld tot leniging van de gevolgen der overstroomingen die in Juni 1882 in de residentie Kediri hadden plaats gevonden.

Ten aanzien van de armenverzorging door diaconieën of geheel particuliere vereenigingen zijn verder nog de volgende opgaven ontvangen.

Diaconieën, enz.	Uitgekeerd in 1882.	Aantal bedeelden.	Verdere bijzonderheden.
Diakenen der Evangelische gemeente te Batavia.	f 7580	60	De rekening van het college wees over 1882 een nadeelig saldo aan van f 4562.
Vereeniging tot uitoefening van christelijke liefdadigheid te Batavia.	±600	29	De opgaven loopen over het 3de boekjaar der Vereeniging (1 Oct. 1881 — 30 Sept. 1882). Aan rijst ontvingen de bedeelden 3 à 8 gantangs per maand. In 't geheel verstrekte de Vereeniging in 1881/82 88½ pikols rijst. De bedeelingen in geld bedroegen f 2,50 à f 5 's maands.
Diaconiefonds der Protestantsche gemeente te Samarang.	3109	61	Op 31 December 1882 was een voordeelig saldo van f 8249 aanwezig.
Id. te Pekalongan. . . .	±600	?	
Id. te Soerakarta	4254	200	De inkomsten over 1882 bedroegen f 4964.
Roomsch-Katholiek armbestuur te Soerakarta.	161	5	Als boven f 239.
Diaconiefonds der Protestantsche gemeente te Bandjermasin . . .	300	?	Als boven f 200. Op 31 December 1882 was een voordeelig saldo van f 1909 aanwezig.
Id. te Amboina	5640	80	
Id. te Neira (Banda) . .	488	29	

Voor een volledig overzicht van hetgeen in 1882 op het gebied der armenverzorging door particuliere vereenigingen verricht werd, ontbreken de gegevens. Zoo zijn o. a. geen mededeelingen ontvangen nopens de Vereeniging Caritas te Soerabaija, het op diezelfde hoofdplaats gevestigde » Fonds des Vredes door het bloed des Kruises", de vereenigingen onder de benaming van » Schoolkleerenfonds" gevestigd te Samarang, Bojolali, Salatiga en Djokjokarta, enz.

Uitkeerings- en spaarfondsen. Door het te Batavia gevestigde » Studiefonds voor onbemiddelde leerlingen van

goeden aanleg" werden, blijkens het verslag over het 6de boekjaar (1881/82), 17 jongelingen ondersteund met bijdragen voor de kosten van schoolgeld en leerboeken. Het aantal contribuanten der vereeniging bedroeg 189, tegen 219 in het voorafgegane boekjaar. In verband daarmede gingen de ontvangsten van f 4508 tot f 4027 terug. Het kapitaal van het fonds vermeerderde echter van f 9842 tot f 11 057. Omtrent het » Studiefonds Midden-Java ", gevestigd te Samarang, en het » Soerabaijasche schoolfonds ", beiden vereenigingen die een gelijksoortig doel hebben als het straks bedoelde fonds te Batavia, zijn geen berichten ontvangen.

Ten opzichte van het » Uitkeeringsfonds " der vrijmetselaarsloge te Samarang is alleen bericht dat in de werking er van gedurende 1882 geen verandering kwam, dat het 160 contribuanten telde en dat het kapitaal f 63 000 beliep. Berichten nopens de overige in Nederlandsch-Indië bestaande uitkeeringsfondsen van liefdadigen aard ontbreken.

Ten slotte volgen hier nog eenige mededeelingen nopens de vijf in Nederlandsch-Indië bestaande spaarbanken.

	BATAVIA.	SAMARANG.	SOERABAIJA.	PADANG.	MAKASSER.	TE ZAMEN.
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 1 Januarij 1882	f 1 490 320,54^5	a) f 2 520 123,91^5	a) f 1 941 956,99^5	a) f 106 490,11	f 110 949,68	a) f 6 169 847,24^5
Gedurende 1882 ingebracht	400 690,93	1 165 014.28^5	1 146 563,85	114 727,01	66 124,11	2 893 120,18^5
Te zamen . . .	f 1 891 017,47^5	f 3 685 138,20	f 3 088 520,84^5	f 221 217,12	f 177 073,79	f 9 062 967,43
Gedurende 1882 teruggenomen. . . .	526 331.99^5	1 180 031,83^5	746 600,95	61 843,12	60 246,75	2 575 054,65
Blijft ingelegd. . . .	f 1 364 685,48	f 2 505 106,36^5	f 2 341 919,89^5	f 159 374,00	f 116 827,04	f 6 487 912,78
Bijgeschreven wegens dividend en rente voor de inleggers over 1882	55 851,87^5	116 120,34	89 950.87	b)	4 879,84	266 802,92^5
Kapitaal (met bijgeschreven rente) op 31 December 1882	f 1 420 537,35^5	f 2 621 226,70^5	f 2 431 870,76^5	f 159 374,00	f 121 706,88	f 6 754 715,70^5
Reservefonds op 31 December 1881 . .	102 000,00	169 743,71^5	65 550,51	1 816,97	5 292,59	344 409,78^5
" " " " 1882 . .	103 000,00	198 874,71^5	72 180.21	3 925,49	6 981,74	385 562,13^5

a) Herziene cijfers volgens het jaarverslag.

b) De bijgeschreven rente is begrepen onder den inleg over 1882.

Uit het voorafgaande overzicht blijkt dat te Batavia ruim f 125 000 en te Samarang ruim f 15 000 meer werd teruggenomen dan ingebracht en dat op de drie overige plaatsen daarentegen ruim 4½ ton meer werd ingebracht dan teruggenomen, waarvan alleen bijna 4 ton te Soerabaija. Het aantal inleggers klom te:

Batavia	van	2513	tot	2525,	waaronder	22	inl.	en	25	vreemde oosterl.
Samarang	"	3495	"	3501,	"	91	"	"	51	" "
Soerabaija	"	2081	"	2433,	"	?	"	"	?	" "
Padang	"	203	"	253,	"	10	"	"	6	" "
Makasser	"	121	"	142,	"	2	"	"	19	" "

Onder de inleggers te Batavia waren er 1622 voor bedragen beneden de f 500, onder die te Padang 152 en onder die te Makasser 73. Van Samarang en Soerabaija vindt men dergelijke klassificatie niet vermeld. Ook is, behalve voor Batavia, geen afzonderlijke opgaaf ontvangen van het door inlanders en vreemde oosterlingen ingelegd bedrag. Te Batavia hadden de 22 inlanders f 5715, de 25 vreemde oosterlingen f 3580 te goed. Over de wijze waarop de spaarbanken hare kapitalen rentegevend maakten zie men het bij hoofdstuk M behoorende » Overzicht van de geldmarkt van Java ", dat onder de bijlagen is afgedrukt.

V. Burgerlijke geneeskundige dienst en veeartsenijdienst.

§ 1. *Burgerlijke geneeskundige dienst.*

Ter uitvoering van eenige voorschriften van het met 1 Juli 1882 in werking getreden nieuwe reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst (Indisch Staatsblad 1882 n°. 97), waarvan melding is gemaakt op blz. 112 van het vorige verslag, zijn in den verderen loop van genoemd jaar en in het begin van 1883 vastgesteld:

a. regelen voor de dienstverhouding (zie art. 8 van het reglement) tusschen de met den burgerlijken geneeskundigen dienst belaste geneesheeren en de autoriteiten aan wie het toezicht op bedoelden dienst en op de volksgezondheid is opgedragen (Indisch besluit dd. 7 November 1882 n°. 27; Javasche Courant van den 10den dier maand);

b. algemeene bepalingen nopens de in art. 39 van het reglement bedoelde examens, namelijk die voor het verkrijgen van de bevoegdheid om op te treden als arts, tandmeester, apotheker, vroedvrouw of apothekersbediende (Indisch besluit dd. 15 September 1882 n°. 17; Javasche Courant van den 19den dier maand);

c. eene afzonderlijke omschrijving van de eischen die bij het examen voor apothekersbediende en voor vroedvrouw [1]) gevorderd worden (Indisch besluit dd. 13 Februari 1883 n°. 20; Javasche Courant van den 16den dier maand);

d. de lijsten van vergiften die, ingevolge art. 61 van het reglement, door de apothekers in gesloten kasten moeten bewaard worden, of die, van een duidelijk kenmerk voorzien, buiten de vergiftkasten mogen blijven;

e. de nadere regeling, bedoeld bij art. 78 van het reglement, tot aanwijzing van de autoriteiten belast met de inspectiën over de burgerlijke apotheken (besluit dd. 23 Augustus 1882 n°. 45; Indisch Staatsblad n°. 218).

Ook werden in Juni 1882, ter vervanging van de tot dusver aldaar bestaande commissiën van geneeskundig onderzoek en toevoorzicht, te Batavia, Samarang en Soerabaija geneeskundige raden benoemd (art. 9 van het reglement), aan welker secretarissen, ter vergoeding voor bureaukosten, eene maandelijksche toelage van f 50 is toegekend.

De uitvaardiging van eene verordening regelende den verkoop van vergiften op de inlandsche passars (art. 84 van het reglement) is door de Indische Regeering nog ontijdig geacht, en wel voornamelijk op grond dat daartoe eene vollediger kennis van de inlandsche vergiften vereischt wordt dan waarover men tot nu toe beschikt.

Met het ontwerpen van de andere voorschriften uit het bovenbedoelde reglement voortvloeiende, wordt in Indië voortgegaan, terwijl mede aldaar in behandeling is (verg. vorig verslag blz. 112) een ontwerp van bepalingen tot wering en beteugeling van besmettelijke ziekten.

In de bestaande quarantaine-wetgeving (Indisch Staatsblad 1879 n°. 99) werd in Juni 1882 (Indisch Staatsblad n°. 157) eene kleine wijziging gebracht, ten einde daaruit eene bepaling te doen vervallen die in sommige gevallen,

[1]) Ten aanzien van de candidaten voor de overige sub *b* bedoelde examens is dergelijke bekendmaking van het programma der gevorderde kundigheden niet noodig geoordeeld; voor hen is voldoende geacht de bepaling (art. 10 van het aangehaalde besluit dd. 15 September 1882) dat de regeling van het examen geschiedt zooveel mogelijk in den geest der eischen die voor overeenkomstige examens hier te lande aan de candidaten gesteld worden.

zonder voldoende reden, de bevoegdheid belemmerde van de hoofden van gewestelijk bestuur tot het uitschrijven van quarantaine-maatregelen ten opzichte van het verkeer over zee tusschen de eene plaats en de andere van hetzelfde gewest.

In Februari 1883 (Indisch Staatsblad n°. 74) werden nieuwe modellen vastgesteld voor de gezondheidspassen, waarvan de uit Nederlandsch-Indië naar vreemde havens vertrekkende schepen en vaartuigen worden voorzien. Die nieuwe modellen zijn zóó ingericht dat eene zuivere pas op het eerste gezicht van eene onzuivere is te onderkennen. Ter voldoening aan de in 't vorig verslag (blz. 112) vermelde dezerzijdsche aanschrijving van Maart 1882 zijn door het Indisch Bestuur langs administratieven weg de noodige voorschriften gegeven omtrent de tijdige mededeeling aan den internationalen gezondheidsraad te Konstantinopel van het epidemisch uitbreken van cholera op havenplaatsen in Nederlandsch-Indië, zoomede van het eindigen van zoodanige epidemie. Voorts worden sedert het begin van dit jaar onze consul-generaal te Alexandrië en de gedelegeerde voor Nederland bij genoemden gezondheidsraad door de toezending van maandelijksche rapporten geregeld op de hoogte gehouden van de mate waarin cholera en andere besmettelijke ziekten in Nederlandsch-Indië verspreid zijn. Ook is tot regel aangenomen om gelijke epidemie-berichten, als van wege de Indische Regeering naar Alexandrië of Konstantinopel worden geseind, langs telegraphischen weg tevens te doen toekomen aan onzen consul-generaal te Singapore, ter mededeeling aan de Britsch-Indische autoriteiten en aan het Nederlandsche consulaat te Manilla, terwijl de Gouverneur van Portugeesch-Timor daarmede schriftelijk in wetenschap zal worden gesteld.

Voor het verschaffen van geneeskundige hulp op 's lands kosten aan laag bezoldigde ambtenaren en behoeftige Europeanen werden in October 1882 (Indisch Staatsblad n°. 257) eenige mildere beginselen aangenomen. Dientengevolge zal voortaan ook het onwettig gezin der bedoelde personen in dit voorrecht deelen, zoomede hunne weduwen en weezen (ook de erkende natuurlijke kinderen), terwijl venerische ziekten niet langer van kostelooze behandeling zijn uitgesloten.

Algemeene gezondheidstoestand. Omtrent de in Nederlandsch-Indië, hetzij epidemisch, hetzij sporadisch geheerscht hebbende koortsen, cholera en pokken vindt men in bijlage W maandelijksche opgaven voor elk gewest, voor zoover die bij het bestuur zijn ingekomen. Voor de volledigheid van die opgaven kan echter niet worden ingestaan, allerminst wat de buitenbezittingen betreft. Statistieke opgaven omtrent de in laatstbedoelde gewesten geheerscht hebbende koortsen ontbreken geheel. Over 't algemeen komen echter de voor Java en Madura medegedeelde cijfers, ook in verband met de gelijksoortige over 1881, welke men aantreft in bijlage U van 't vorig verslag, voldoende voor om daaruit eenige globale gevolgtrekkingen af te leiden.

Zoo blijkt er uit dat de koorts-epidemie op Java, welker afneming reeds in de tweede helft van 1881 viel waar te nemen (verg. vorig verslag blz. 112), ook in 1882 over 't algemeen bleef verminderen. Immers, terwijl de tabel over 1881 voor Java en Madura een totaal van ruim ½ millioen koortslijders aanwees, bedraagt het totaal der maandcijfers over 1882 slechts ongeveer de helft. In verhouding tot het zielental kwamen in het afgeloopen jaar de meeste ziektegevallen voor in Bezoeki en Cheribon, waar 5.4 en 4.7 pct. van de geheele bevolking werd aangetast, terwijl de verhouding in 1881 voor Krawang en de Preanger regentschappen 15 à 16 pct. bedragen had. Gedurende het eerste kwartaal van 1883, waaromtrent de aangehaalde bijlage W mede maandelijksche opgaven bevat, bleef de verhouding even bevredigend. De sterfte onder de koortslijders op Java en Madura was in het afgeloopen jaar voor alle gewesten dooreengenomen 13.62 pct. van de aangetasten (daaronder ook zij die in 1881 waren aangetast doch bij het begin van 1882 nog ziek waren), welke verhouding over 1881 bedragen had 13.71 pct. Tegen 75 088 koortslijders toen, stierven er in 1882 34 698.

Alleen in Cheribon waren nog buitengewone maatregelen noodig ter bestrijding van de koorts-epidemie in de afdeeling Madjalengka; in Mei 1882 werden aldaar een viertal inlandsche gecommitteerden tijdelijk in dienst gesteld, ten einde te worden belast met het toedienen van medicijnen aan de inlandsche koortslijders. De in 't vorig verslag (blz. 113) vermelde maatregel om in de Preanger regentschappen de koortslijders door goedkoope verstrekking van wollen dekens en flanel aan warmer dekking en kleeding te helpen, heeft niet geheel aan de verwachting beantwoord, omdat de werkelijk behoeftige zieken, door hunne ziekte buiten staat om geld te verdienen, de middelen misten om de kosten van aankoop te bestrijden, terwijl de gegoeden onder de aan koortsen lijdende bevolking zich uit eigen middelen konden voorzien van moltondekens die bijna op elke passar in het gewest tegen goedkooper prijs te krijgen waren dan waarvoor de wollen dekens uit 's lands voorraad konden verstrekt worden. Intusschen is toch in sommige afdeelingen door koortslijders van den maatregel gebruik gemaakt, en zij hebben erkend bij de betere dekking en kleeding baat te hebben gevonden.

Naar aanleiding van eene in het najaar van 1882 bij de Indische Regeering ontvangen mededeeling, dat in een gedeelte van de afdeeling Limbangan van laatstgenoemd gewest de sterfte ten gevolge van het heerschen van koortsen tienmaal grooter zou zijn dan gewoonlijk, werd in November de inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst derwaarts gezonden, wien het echter bleek dat de voorstelling van den toestand zeer overdreven was geweest, en dat er niet de minste aanleiding bestond om buitengewone voorzieningen noodzakelijk te achten; slechts werd door hem aanbevolen nog gedurende korten tijd, op de tot dusver gevolgde wijze, bij de inlandsche hoofden kininepillen verkrijgbaar te stellen.

De cholera (blijkens het vorig verslag in September 1881 het eerst te Soerabaija uitgebroken) heerschte in 1882 hetzij epidemisch, hetzij sporadisch in alle gewesten van Nederlandsch-Indië, behalve in de residentiën Menado, Ternate, Amboina en Timor. Moge de ziekte zich dus in 1882 meer verspreid hebben, hare intensiteit was op verre na niet zoo hevig als in 1881. Ziektecijfers van 26 116 en 26 580 voor Java en Madura, of 27 473 en 34 327 voor geheel Nederlandsch-Indië, zooals in October en November van 1881, werden in 1882 niet waargenomen; het grootst aantal choleralijders zoowel op als buiten Java bedroeg toen in één maand (April) 14 716. Van die maand af viel eene voortdurende vermindering in het cijfer der aangetasten te bespeuren; het daalde in de eerste drie maanden van 1883 tot 390, 1077 en 288. Ook in het sterftecijfer kwam eene gunstige verandering. Sedert April 1882, toen 10 055 sterftegevallen plaats vonden, daalde het voortdurend, terwijl het in Januari, Februari en Maart 1883 nog slechts 314, 217 en 212 bedroeg. Dat de epidemie in den aanvang van haar optreden het hevigst was, kan hieruit blijken dat het aantal gevallen met doodelijken afloop op Java en Madura alléén in de laatste vier maanden van 1881 beliep 47 877, zijnde ruim 4000 meer dan in het geheele jaar 1882, toen op Java en Madura 43 591 choleralijders stierven (in de buitenbezittingen 16 001). Daar het cijfer der aangetasten in het afgeloopen jaar op Java en Madura 74 463 en in de buitenbezittingen 24 490 beliep, was alzoo de sterfteverhouding respectievelijk ruim 58.5 en ruim 65.3 pct.

Wat betreft de buitengewone voorzieningen die in 1882 nog noodig werden geacht om aan de cholera-epidemie het hoofd te bieden, vindt men alleen vermeld dat zooveel noodig van ontsmettingsmiddelen werd gebruik gemaakt en dat op enkele plaatsen tijdelijke hospitalen of loodsen werden opgericht, waarbij het noodige verzorgingspersoneel werd in dienst gesteld.

Pokken werden gedurende 1882 nog waargenomen in verscheidene residentiën van Java en ook in verschillende gedeelten van de buitenbezittingen, zooals kan blijken uit de meergemelde bijlage W, die voor 1882 en de eerste twee maanden van 1883 een totaal van 7130 pokkenlijders aanwijst, benevens 605 overledenen aan pokken; slechts in eenige gewesten nam deze ziekte een epidemisch karakter aan.

Met betrekking tot de overige in 1882 in Nederlandsch-Indië geheerscht hebbende ziekten zijn slechts opgaven bekend voor zooveel betreft de geneeskundig behandelden (verg. de bijlagen Y en AA).

Aan genoemde bijlage Y, vermeldende de door Europeesche geneesheeren behandelde ziektegevallen, en aan de gelijksoortige opgaven over de vier voorafgegane jaren wordt hier, als naar gewoonte, de volgende recapitulatie ontleend

JAREN.	Aantal standplaatsen van civiele geneesheeren die bij het eind van het jaar niet bezet waren. *a*)	wel bezet waren doch waarvan geen opgaven ontvangen zijn.	waarvan wel opgaven zijn ontvangen.	Behandelden.	Overledenen.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	*a.* Behandelden. *b.* Overledenen. *c.* Sterfteverhouding.	EPIDEMIE-LIJDERS. *b*) Koortsen.	Cholera.	Pokken.	Andere ziekten.	Totaal.
					Java en Madura.							
1878	5	5	46	153 874	14 457	1 : 10,64	*a.*	99 825	110	997	"	100 932
							b.	9 884	60	106	"	10 050
							c.	1 : 10,09	1 : 1,83	1 : 9,405	"	1 : 10,04
1879	4	5	49	165 429	11 288	1 : 14,65	*a.*	98 206	"	2 935	"	101 141
							b.	7 036	"	138	"	7 219
							c.	1 : 13,95	"	1 : 16,03	"	1 : 14,01
1880	4	3	52	458 536	64 799	1 : 7,07	*a.*	392 829	"	2 431	"	395 242
							b.	60 280	"	128	"	60 408
							c.	1 : 6,51	"	1 : 18,85	"	1 : 6,54
1881	7	4	49	424 431	72 427	1 : 5,86	*a.*	320 134	28 187	2 712	*c*) "	351 033
							b.	47 314	19 295	186	"	66 795
							c.	1 : 6,76	1 : 1,46	1 : 15,11	"	1 : 5,25
1882	3	1	55	202 402	*d*) 44 799	1 : 4,51	*a.*	89 405	37 240	2 316	*e*) 2 886	131 847
							b.	15 321	23 640	159	394	39 514
							c.	1 : 5,83	1 : 1,57	1 : 14,57	1 : 7,32	1 : 3,33
					Buitenbezittingen.							
1878	13	3	35	28 831	1 834	1 : 15,72	*a.*	9 440	"	2 608	*f*) 238	12 358
							b.	741	"	565	32	1 338
							c.	1 : 12,74	"	1 : 4,74	1 : 7,43	1 : 9,23
1879	14	7	34	18 618	1 879	1 : 17,25	*a.*	"	"	2 082	"	2 082
							b.	"	"	349	"	349
							c.	"	"	1 : 5,96	"	1 : 5,96
1880	13	4	36	19 230	864	1 : 22,25	*a.*	"	"	2 044	*f*) 550	2 594
							b.	"	"	302	88	390
							c.	"	"	1 : 6,77	1 : 6,25	1 : 6,65
1881	15	6	35	26 552	4 780	1 : 5,55	*a.*	166	6 897	4 302	*g*) 237	11 602
							b.	1	3 285	1 103	14	4 403
							c.	1 : 166	1 : 2,09	1 : 3,9	1 : 16,9	1 : 2,63
1882	15	6	35	25 361	4 290	1 : 5,91	*a.*	1657	5 908	65	*e*) 1 153	8 783
							b.	289	3 284	14	168	3 755
							c.	1 : 5,73	1 : 1,79	1 : 4,64	1 : 6,86	1 : 2,34

a) Als wel bezet zijn aangemerkt die standplaatsen welke tijdelijk tot het ressort van een geneesheer op eene andere standplaats waren gebracht, doch niet de zoodanigen waar slechts een doctor-djawa gevestigd was.

b) De hieronder uitgetrokken cijfers zijn reeds begrepen in de totalen der behandelden (kolommen 5 en 6).

c) Van de door Europeesche geneesheeren behandelde lijders aan mazelen, kinkhoest, berri-berri, ooglid-ontsteking en beenzweren wordt te dezer plaatse, wegens hun te gering aantal, geen melding gemaakt

d) In bijlage Y is door eene misstelling, welke met de hier voorhanden gegevens niet te verbeteren was, opgegeven 44 699.

e) Dit cijfer heeft alleen betrekking op berri-berri-lijders.

f) Lijders aan dysenterie.

g) Lijders aan mazelen en berri-berri.

Uit bijlage X kan blijken in welke door Europeesche geneesheeren bediende ressorten de in 1882 behandelde en overleden zieken voorkwamen.

Ten aanzien van de behandelden door van gouvernementswege opgeleide inlandsche geneeskundigen (doctors-djawa) zijn de ontvangen opgaven ditmaal zeer onvolledig. Blijkens de bijlagen Z en AA werden door bedoelde geneeskundigen op 30 plaatsen van Java en Madura 65 473 en op 28 plaatsen in de buitenbezittingen 16 755 zieken behandeld, waarvan er 11 085 en 1082 overleden.

De bijlage BB bevat als gewoonlijk eene numerieke opgave over het laatst verloopen jaar van hen die door ongelukken, waaronder ook manslag en zelfmoord, het leven lieten, voor zooveel een en ander ter kennis van het bestuur kwam.

Hygiëne. De inspecteur van den burgerlijken geneeskundigen dienst bezocht in 1882 de afdeelingen Meester-Cornelis en Tangerang der residentie Batavia, de gewesten Probolinggo, Bezoeki en Japara, zoomede, gelijk reeds hooger is gezegd, de afdeeling Limbangan der residentie Preanger regentschappen.

In het belang van de volksgezondheid werden ook in het afgeloopen jaar weder hier en daar artesische putboringen verricht ter verschaffing van zuiver drinkwater. (Verg. hoofdstuk **O** afd. II.)

Ter hoofdplaats Tagal werd een aanvang gemaakt met de verbetering van het gotenstelsel.

De op verlangen van de Regeering door een der militaire geneesheeren aanvaarde taak, om een voor den inlander bevattelijk handboek over de gezondheidsleer samen te stellen, is in hoofdzaak volbracht. Het aangeboden handschrift zal ingevolge de aanwijzingen van den chef over den geneeskundigen dienst alleen nog eenige wijzigingen moeten ondergaan en daarna in het Soendaasch, Javaansch en Maleisch vertaald en ter perse gelegd worden. Het

werkje zal ook te benuttigen zijn bij het onderwijs op de school voor inlandsche geneeskundigen.

Europeesche geneeskundigen. Terwijl op elk der hoofdplaatsen Batavia en Soerabaija 3 en te Samarang 2 Europeesche geneeskundigen als stadsgeneesheeren in vaste betrekking werkzaam zijn, kunnen, in verband met de begrooting, nog op 41 andere plaatsen op en buiten Java door particuliere geneesheeren toelagen uit 's lands kas worden genoten, mits zij zich daarvoor willen belasten met den plaatselijken geneeskundigen dienst en het opzicht over de vaccine. Bij het einde van 1882 werd op dien voet in den plaatselijken geneeskundigen dienst van landswege voorzien door 36 burgergeneesheeren, terwijl er bovendien nog 1 aan het marine-etablissement te Soerabaija verbonden was, wiens werkkring afgescheiden is van dien der gewone plaatselijke geneesheeren [1]). Voor het eerst werd in 1882 de bovenbedoelde toelage ook verleend aan een burgergeneesheer te Padang, waar vroeger een officier van gezondheid den civielen dienst waarnam. Het omgekeerde vond plaats te Magelang, waar vroeger een civiel geneeskundige en nu een officier van gezondheid als plaatselijk geneesheer fungeerde. Terwijl sommige der civiele geneesheeren die in het genot van toelagen waren Indië verlieten of overleden, meldden zich in hunne plaats andere particuliere geneesheeren aan, voor het meerendeel eervol ontslagen officieren van gezondheid. Dientengevolge konden ook sommige reeds vroeger opengevallen standplaatsen vervuld worden, namelijk Soekaboemi, Indramaijoe en Sumanap. Daarentegen kon in de in 1882 ontstane vacature te Madjalengka niet worden voorzien en bleven ook, evenals in 1880, geneesheeren ontbreken te Toeban en Soemedang. Toen indertijd het getal plaatsen waar toelagen konden worden genoten op 41 bepaald werd, was daarbij voor de buitenbezittingen slechts op een 5tal gerekend, en wel op Tandjong Pandan, Saleijer, Bonthain, Gorontalo en Koepang. Op de laatste vier plaatsen vestigden zich echter al sedert jaren geen geneesheeren, doch te Koepang, waar in 1881 eene militaire bezetting is gekomen, is sedert dien tijd de plaatselijke geneeskundige dienst aan een officier van gezondheid opgedragen, terwijl te Saleijer en te Gorontalo daarmede sedert korteren of langeren tijd een doctor-djawa is belast. Evenals in 1881 of vroeger bleef de waarneming van den dienst in sommige onvervulde ressorten opgedragen aan den civielen geneesheer van eene naburige plaats, zooals voor Limbangan aan den geneesheer te Bandong, voor Lebak aan dien te Anjer, voor Sidaijoe-Lamongan aan dien te Grissee.

Officieren van gezondheid waren bij het eind van 1882 met de waarneming van den civielen geneeskundigen dienst en met het opzicht over de vaccine belast op 15 plaatsen van Java en op 39 in de buitenbezittingen. Bij ontstentenis van een officier van gezondheid te Djokjokarta bleef aldaar, evenals in 1881, een particulier geneesheer (niet medegerekend onder de bovenbedoelde 36) tijdelijk belast zoowel met den militairen als met den civielen dienst. Van de overige plaatsen, waar anders militaire geneesheeren met beide diensten belast zijn (volgens de formatie voor 1882 Aijer Bangies en Sipoholon ter Sumatra's Westkust, Goenoeng Sitoli op Nias, Kepahiang in Palembang, Pangkalpinang en Toboali op Banka, Sambas en Bengkaijang in de Westerafdeeling van Borneo, Martapoera in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Segiri in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, benevens Wahaai en Saparoea in de residentie Amboina), waren er op 31 December jl. 9 geheel onbezet, terwijl in 3 (de beide laatstgenoemden en Sambas) de dienst tijdelijk door doctors-djawa werd waargenomen. Ten opzichte van de eilanden Bali en Lombok, die sedert 1 Juli 1882 niet meer administratief tot Banjoewangi behooren, maar eene afzonderlijke residentie vormen, werd bepaald dat toch, evenals vroeger, de officier van gezondheid te Banjoewangi zou belast blijven met het verstrekken van geneeskundige hulp en geneesmiddelen bij het heerschen van epidemiën op de beide eilanden.

Eene opgaaf van de standplaatsen der bovenbedoelde 36 civiele geneesheeren en 54 officieren van gezondheid vindt men in de reeds aangehaalde bijlage X. In de verwachting dat zulks zal kunnen bijdragen om voor de vervulling van de beschikbare plaatsen bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Indië in ruimere mate dan tot nog toe het geval was hier te lande candidaten te verkrijgen, is bij Koninklijk besluit dd. 14 Februari 1883 n°. 16 de bij uitzending van hier te verleenen gratificatie voor uitrusting, in 1872 op f 1000 bepaald, verhoogd tot f 1500 voor ongehuwden en tot f 2000 voor gehuwden of weduwnaars met één of meer kinderen te hunnen laste. Op dien voet zijn twee geneeskundigen, een gepensionneerd officier van gezondheid en een eervol ontslagen reserve-officier van gezondheid, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld. De eerstbedoelde is reeds sedert Mei jl. in Indië in functie.

Het aantal der in Indië uitsluitend particuliere praktijk uitoefenende geneesheeren, dat bij het eind van 1881 35 bedroeg, daalde in 1882 tot 31, doordien twee hunner de praktijk nederlegden en twee anderen werden aangesteld tot civiel geneesheer. Van deze 31 waren er 28 op Java, 2 ter Sumatra's Oostkust (in Deli) en 1 te Makasser (Celebes) werkzaam. Wel vestigden zich 6 eervol ontslagen officieren van gezondheid, waaronder een arts en een gepensionneerd hoofdofficier, als burgerlijke geneeskundigen, maar van deze werden er 5 in verschillende ressorten als plaatselijk civiel geneesheer aangesteld, terwijl de zesde kort na zijn ontslag uit den militairen dienst wegens ziekte naar Europa vertrok.

Gedurende 1882 werden in Indië geen examens afgenomen in de genees- en verloskunde, maar wel in de tandheelkunde; in dit examen slaagde 1 candidaat. Tandheelkunde werd in 't laatst van 1882 nog slechts door één daartoe bevoegden arts uitgeoefend. De tweede, van wien sprake was in 't vorig verslag (blz. 115), had Indië verlaten.

Particuliere apothekers. Op de in 't vorig verslag (blz. 115) genoemde 11 plaatsen van Java en 3 in de buitenbezittingen telde men in 1882 28 particuliere en 2 stadsapotheken, tegen 27 en 2 in 1881. Drie van de eerstbedoelde 30 apotheken hadden filialen, namelijk te Batavia zoowel de stads- als eene particuliere apotheek en te Soerabaija alleen eene particuliere apotheek.

Tot de uitoefening van de artsenijmengkunde in Nederlandsch-Indië meldden zich 2 eervol ontslagen militaire apothekers aan. Daarentegen kwamen, wegens vertrek naar Europa, van 2 apothekers de akten van toelating te vervallen. Niemand meldde zich in 1882 aan tot het afleggen van het apothekers-examen. In de eerste helft van het jaar, dus vóórdat het nieuwe reglement op den burgerlijken geneeskundigen dienst in werking trad, onderwierpen zich aan elk van de toen nog bestaande examens voor hulp-apotheker en voor leerling-apotheker 2 candidaten (3 te Batavia en 1 te Soerabaija), doch alleen de candidaten voor laatstbedoeld examen (1 te Batavia en 1 te Soerabaija) voldeden aan de eischen. Overeenkomstig het nieuwe reglement werd — te Batavia — het examen voor apothekers-bediende afgenomen aan 2 leerling-apothekers, die beiden werden afgewezen. Echter werden akten van toelating verleend aan een 4tal hier te lande gediplomeerde apothekers-bedienden. Aan een tijdelijk naar Europa vertrekkend apotheker te Soerabaija werd vergunning verleend om voor den duur van zijne afwezigheid het toezicht op den apothekersbediende tijdelijk aan een militair apotheker over te dragen.

Europeesche vroedvrouwen. Met inbegrip van de 6 stadsvroedmeesteressen te Batavia, Samarang en Soerabaija, werd de verloskundige praktijk in Indië bij het einde van 1882 uitgeoefend door 16 Europeesche vroedvrouwen, namelijk door 8 te Batavia, door 2 te Soerabaija en door de 6 overigen te Buitenzorg, Samarang, Djokjokarta, Soerakarta, Pasoeroean en Bezoeki.

In April 1882 legde eene vrouw te Samarang het examen voor vroedvrouw met goed gevolg af. Aan deze en aan eene andere uit Nederland aangekomen bevoegde vroedvrouw werden akten van toelating verleend tot uitoefening van de verloskunde in Nederlandsch-Indië.

[1]) Overigens was vroeger nog een civiel geneesheer — op wien bij bovenbedoeld maximum van 41 mede niet gerekend was — aangewezen voor de geneeskundige behandeling van het personeel der Bataviasche havenwerken. Van dezen behoeft echter niet meer afzonderlijk melding te worden gemaakt, daar hij, ofschoon met bovenbedoelden dienst belast gebleven, in April 1881 benoemd werd tot 3den stadsgeneesheer te Batavia en dus thans onder de stadsgeneesheeren meetelt.

Inlandsche geneeskundigen. Nieuwe doctors-djawa werden in 1882 niet aangesteld en van de 97, die bij het eind van 1881 in dienst waren, ontviel er slechts 1, die wegens dienstweigering ontslagen werd. Dientengevolge waren er op 31 December 1882 op Java en Madura 58 en in de buitenbezittingen 38 behoorlijk opgeleide inlandsche geneeskundigen in functie. (Onder laatstbedoelde 38 telde ook de doctor-djawa te Boeleleng op Bali, die vroeger in de opgaaf betreffende Java en Madura begrepen was.) Daar de Regeering het wenschelijk achtte om de nuttige betrekking van doctor-djawa in het oog van den inlander in aanzien te doen winnen, werd bij Indisch besluit dd. 3 November 1882 n°. 2 aan de op Java en Madura (in 's lands dienst) geplaatste inlandsche geneeskundigen een officieele pajong toegekend, behoudens eenig verschil in kleur gelijk aan die voor de inlandsche onderwijzers 1ste klasse vastgesteld. Verscheidene doctors-djawa, die daartoe ingevolge Indisch Staatsblad 1875 n°. 264 in de termen vielen, kregen in het afgeloopen jaar traktementsverhooging. Aan een tweetal werden geldelijke belooningen en aan vier anderen, die zich bij de cholera-bestrijding verdienstelijk hadden gemaakt, zilveren of bronzen medailles geschonken wegens buitengewone diensten. Ook werd er één wegens langdurige en nauwgezette plichtsbetrachting met de zilveren medaille begiftigd.

Over de vaststelling van nieuwe bepalingen betreffende de bij dienstreizen aan het inlandsch personeel bij den burgerlijken geneeskundigen dienst toekomende vergoedingen voor reis- en verblijfkosten (Indisch Staatsblad 1882 n°. 187) is reeds in 't vorig verslag (blz. 171) het noodige gezegd. Later is nog verordend (Indisch Staatsblad 1883 n°. 82) dat bedoelde bepalingen ook toepasselijk zijn wanneer inlandsche geneeskundigen quarantaine-diensten verrichten.

In opleiding — bij de school voor doctors-djawa te Weltevreden — waren gedurende den in 1882 geëindigden cursus 56 élèves, namelijk 49 reeds vroeger aanwezige leerlingen en 7 nieuwe, van welke laatsten 6 bij den aanvang van het schooljaar waren toegelaten en 1 tusschentijds. Onder hen waren 3 Christen-inlanders, wier herkomst niet is opgegeven. De overigen waren naar hun landaard verdeeld als volgt: 43 Javanen, 6 Amboineezen en 4 Maleiers van Sumatra en Java. Bij het einde van het schooljaar waren 52 leerlingen ingeschreven, daar in den loop van den cursus 1 op verzoek ontslagen werd en 3 overleden. Van de in drie klassen verdeelde 28 leerlingen die in de voorbereidende afdeeling onderwijs genoten (welke afdeeling onder het ressort van een der inspecteurs van het Europeesch lager onderwijs werd gebracht) konden er 17 bevorderd worden (11 tot eene hoogere klasse en 6 tot de geneeskundige afdeeling), moest 1 nog één jaar in dezelfde klasse blijven en werden er 10 wegens minder goeden aanleg ontslagen. De in vijf klassen verdeelde 24 élèves der geneeskundige afdeeling konden allen in een hooger studiejaar overgaan. Evenwel werden de 6 van het hoogste studiejaar nog niet tot het eind-examen toegelaten, daar het noodig voorkwam te hunnen aanzien gebruik te maken van de bepaling (Indisch Staatsblad 1875 n°. 265 en 1881 n°. 160) dat de vijfjarige cursus der geneeskundige afdeeling met één jaar kan worden verlengd wanneer de ontwikkeling der leerlingen zulks vordert. Met inbegrip van 14 nieuw toegelatenen, waarvan er 4 in de tweede en 10 in de derde klasse der voorbereidende afdeeling werden geplaatst, waren de verschillende klassen bij den aanvang van den cursus 1882/83 bezet als volgt:

Voorbereidende afdeeling		Geneeskundige afdeeling	
hoogste klasse	10	5de studiejaar { 2de gedeelte	6
middelste „	6	5de studiejaar { 1ste „	5
laagste „	10	4de „	4
		3de „	6
		2de „	3
		1ste „	6
Te zamen	26		30

Het gedrag en de ijver der leerlingen waren over het algemeen vrij goed. Hun gezondheidstoestand was bevredigend. Gedurende het schooljaar 1881/82 werden 16 leerlingen in het militair hospitaal verpleegd; 2 hunner stierven aan cholera. Gevallen van berri-berri kwamen niet meer voor.

De mutatiën onder het onderwijzend personeel bepaalden zich tot de aftreding van een hulponderwijzer der voorbereidende afdeeling, wien een andere werkkring werd aangewezen. In zijne plaats werd een ander onderwijzer behoorende tot het kader van het Europeesch lager onderwijs benoemd. Wegens dringende behoefte aan uitbreiding van het leeraarspersoneel aan de geneeskundige afdeeling (4 officieren van gezondheid en 2 militaire apothekers) werd in den aanvang van 1883 (Indisch Staatsblad n°. 11), nevens den in 't vorig verslag (blz. 116) bedoelden tijdelijken 6den leeraar, nog een 7de leeraar met het geven van lessen in die afdeeling belast. In het gemis aan leerboeken voor de geneeskundige vakken werd in 1882 en in het begin van 1883 gedeeltelijk voorzien door de uitgave voor 's lands rekening van de volgende drie door den directeur der school en door een der andere leeraren samengestelde handleidingen, als: beknopte handleiding der physiologie, (1ste deel met atlas); idem der algemeene pathologie, en idem der bijzondere pathologie en therapi (1ste deel, 1ste stuk), welke werken ook voor het publiek verkrijgbaar zijn gesteld.

Over 1881/82 kostte de inrichting (behalve wat betreft onderhoud of vernieuwing van gebouwen) f 32 854, waaronder wegens toelagen aan de leeraren der geneeskundige afdeeling f 7200, wegens traktement en huishuur-indemniteit voor de onderwijzers aan de voorbereidende afdeeling f 7115, wegens toelagen aan de élèves f 11 926 en wegens bezoldiging van suppoosten, leermiddelen, verlichting, enz. f 6613. Over 1880/81 waren de uitgaven geweest f 32 625, waaronder wegens het genotene door de leeraren en onderwijzers f 14 900 en door de élèves f 13 016. Voor het overige is te verwijzen naar het jaarverslag der inrichting over 1881/82, opgenomen in de Javasche Courant van 5 December 1882.

Inlandsche vroedvrouwen. Van de 85 geëxamineerde inlandsche vroedvrouwen overleden er in 1882 2, behoorende tot de 33 die een onderstand van landswege genoten. Bij het einde van het jaar bleven er derhalve nog 31 van de 83 geëxamineerde inlandsche vroedvrouwen in het genot van onderstand. Omtrent de mate waarin van hare diensten gebruik werd gemaakt en omtrent de plaatsen waar zij gevestigd waren, vindt men in de hier te lande ontvangen berichten niets vermeld.

Ziekeninrichtingen. In de lager vermelde vijf ziekengestichten te Batavia, Samarang en Soerabaija werden gedurende het afgeloopen jaar in 't geheel verpleegd 16 028 personen, tegen 15 838 (volgens verbeterde opgaven) in 1881. Op 31 December 1882 waren daarvan nog 920 aanwezig, tegen 1068 bij het begin van het jaar.

Omtrent de mutatiën onder de verpleegden en de verhouding van de herstelden en overledenen tot de behandelden vindt men de gebruikelijke opgaven in het volgende staatje.

ZIEKEN-INRICHTINGEN.	Aantal verpleegden op 1 Januari 1882.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd gedurende den loop van het jaar: als geëvacueerd.	als hersteld.	als overleden.	Aantal verpleegden op 31 December 1882.	Percentagewijze verhouding tot het totaal behandelden (ongerekend de geëvacueerden): van de herstelden.	van de overledenen.	van de nog onder behandeling geblevenen.
Stadsverband te Batavia: dwangarbeiders	320	5 809	a) 984	3 859	1060	226	75.—	20.60	4.40
Stadsverband te Batavia: andere verpleegden	188	2 033	„	1 509	557	155	67.94	25.07	6.97
Idem te Samarang.	174	2 398	181	1 766	488	137	73.86	20.39	5.75
Idem te Soerabaija.	141	4 283	„	3 792	409	223	85,71	9.24	5.04
Chineesch hospitaal te Batavia	105	376	„	294	146	101	54.34	26.98	18.66
Idem te Samarang.	b) 80	61	„	32	31	78	22.69	21.98	55.31
Te zamen	1068	14960	1165	11 252	2691	920	75.70	18.10	6.18

a) Hiervan werden 532 overgebracht naar het zoogenaamde berri-berri-

gesticht te Buitenzorg, 350 naar het militair hospitaal te Weltevreden, 100 naar het particuliere reconvalescenten-gesticht te Kampong Makasser (Meester-Cornelis) en 2 naar het Chineesch hospitaal te Batavia.

b) Verbeterde opgaaf.

De sterfteverhouding in elk der bovengenoemde inrichtingen was minder ongunstig dan in 1881, waarbij echter in aanmerking moet worden genomen dat er ook minder cholera-lijders werden ingebracht. De plannen om het stadsverband te Batavia naar een gezonder terrein over te brengen (verg. vorig verslag blz. 116) zijn nog niet tot rijpheid gekomen. In het afgeloopen jaar werden eenige in de verpleging ontdekte gebreken weggenomen. In het stadsverband te Samarang werd in 1882 mede overgegaan tot het evacueeren van verpleegden. De mindere sterfte onder de overigen werd voor een deel hieraan toegeschreven dat de inrichting minder overvuld was. Het bedienend personeel werd definitief met 2 vrouwenverpleegsters uitgebreid. Ook in het stadsverband te Soerabaija had men, in verband met de pokken- en cholera-epidemie en de vele gevallen van berri-berri, over onvoldoende ruimte te klagen. Ten gevolge van een en ander moest een deel der zieken nog in een van bamboe opgeslagen gebouwtje onder dak worden gebracht.

Ten aanzien van het in noot *a* hierboven genoemde voor berri-berri-lijders bestemde gesticht te Buitenzorg vindt men slechts gemeld dat, wegens het groot aantal verpleegden, een tweede doctor-djawa bij die inrichting werd aangesteld. De aan berri-berri lijdende veroordeelden tot dwangarbeid, die in het gesticht te Buitenzorg geen plaats konden vinden, werden — nadat sedert 1 Mei 1882 de evacuatie naar het particuliere etablissement te Kampong Makasser gestaakt was (verg. vorig verslag blz. 116) — overgebracht naar het militair hospitaal te Weltevreden. Thans zijn bij de Indische Regeering aanvragen van particuliere geneesheeren in behandeling om de verpleging en de geneeskundige behandeling van aan berri-berri lijdende veroordeelden, tegen eene vaste betaling per hoofd en per dag, op zich te nemen in eene te Soekaboemi (Preanger regentschappen) of in de afdeeling Buitenzorg te vestigen inrichting.

De particuliere gezondheids-etablissementen te Gadok (Buitenzorg) en Sindanglaija (Preanger regentschappen) bleven in het genot van het gewone gouvernements-subsidie. Aan dit subsidie is de voorwaarde verbonden dat steeds een bepaald getal plaatsen tegen verlaagd tarief moet kunnen worden ingenomen door landsdienaren (ambtenaren of officieren) aan wie tot herstel van gezondheid het verblijf in een koel klimaat is voorgeschreven. In den laatsten tijd wordt meer en meer ook Soekaboemi in de Preanger regentschappen als gezondheidsoord gezocht en door sommigen aan het klimaat aldaar de voorkeur gegeven boven dat te Gadok. In verband daarmede heeft de geneesheer-directeur van Gadok het voornemen te kennen gegeven om zijne inrichting naar Soekaboemi te verplaatsen, mits de Regeering het subsidie op het daar te verrijzen gezondheids-etablissement mocht willen overbrengen. In Januari jl. is den eigenaar van Gadok hierop uitzicht gegeven, onder opmerking dat het subsidie zou moeten vervallen wanneer de Regeering te eeniger tijd, in verband met de gunstige ligging van Soekaboemi aan den staatsspoorweg van Buitenzorg naar Tjiandjoer, zelve aldaar eene gelegenheid tot verpleging van zieke landsdienaren mocht openstellen.

Met betrekking tot de zieken-inrichtingen voor de bevolking is nog te vermelden dat in de twee blijkens 't vorig verslag (blz. 116/117) in Bantam geopende tijdelijke inrichtingen voor de verpleging van lijders aan beenzweren en in eene bij de werken tot verbetering van de Tjioedjoeng-dijken voor behoeftige zieken opgerichte hulpverplegingsloods aldaar, gerekend tot het eind van 1882, in 't geheel verpleegd werden 8148 personen (van welke er 70 stierven). Verdere instandhouding van de bedoelde hulpinrichtingen bleek echter onnoodig, zoodat in den aanvang van 1883 tot hare opheffing besloten is. Over de bedelaarsgestichten te Tagal en Soerabaija, waar ook gebrekkigen en lijders aan afzichtelijke ziekten een onderkomen vinden, zie men bijlage V.

Het aantal der in afzonderlijke gestichten verpleegde lepra-lijders (het leprozen-gesticht te Modelemo in Gorontalo werd in 1882 opgeheven) wordt opgegeven bij het eind van de laatste twee jaren te hebben bedragen als volgt:

	1881.	1882.
Pelantoengan (Samarang)	*a*) 28	29
Lowano (Djokjokarta)	39	31
Wangkoeog (Soerakarta)	*b*) 50	*b*) 63
Benkoelen (hoofdplaats)	12	12
Kemaog Pampang (Palembang)	22	22
Tandjong Pinang (Riouw)	7	15
Te zamen	151	172

a) Hieronder 21 Europeanen.

b) Gemiddeld aantal.

Krankzinnigen-verpleging. Door de opening op 1 Juli 1882 van het nieuwe krankzinnigen-gesticht te Buitenzorg (waarheen al dadelijk de patiënten — 45 inlanders en 21 Chineezen — uit het te Batavia bestaande hulpgesticht werden overgebracht, en vervolgens in Januari 1883 nog 58 — waaronder 24 Europeanen — uit de hulpgestichten te Samarang en Soerabaija) is in de verpleging van deze soort van lijders in Indië eene gewenschte verbetering gekomen. Buiten de enceinte van het eigenlijke gesticht, doch in de onmiddellijke omgeving er van, zijn eenige gebouwtjes van eenvoudige constructie opgericht, welke met den daarbij behoorenden veestapel de zoogenaamde landbouw-kolonie uitmaken, die bestemd is (verg. het verslag van 1881 blz. 112) om rustige en niet gevaarlijke inlandsche patiënten met tuin- en landbouw-arbeid bezig te houden. Het personeel van het Buitenzorgsche gesticht bestond op 31 December 1882 — toen het getal patiënten door de opneming van nieuwe lijders (na aftrekking van de ontslagenen en overledenen) geklommen was tot 93 (waaronder 19 Europeanen), — uit 2 geneesheeren [1], 1 huismeester [1], 1 opzichter van de mannen-afdeeling, 1 idem van de landbouw-kolonie, tevens assistent bij de mannen-afdeeling, 1 opzichteres van de vrouwen-afdeeling, 1 machinist tevens smidsbaas, 2 klerken, 15 Europeesche mannelijke en 4 Europeesche vrouwelijke bedienden en een telijk 40 mannelijke en 10 vrouwelijke inlandsche bedienden.

In het volgend staatje vindt men opgegeven hoeveel van de te Buitenzorg verpleegde krankzinnigen op een bepaalden dag (den 15den) van iedere maand met werkzaamheden zoowel in als buiten de zoogenaamde landbouw-kolonie werden bezig gehouden.

Aard der werkzaamheden.	15 Juli.	15 Augustus.	15 September.	15 October.	15 November.	15 December.
MANNEN.						
Veldarbeiders	15	"	"	"	19	16
Tuinarbeiders	10	21	22	19	4	14
Huiswerkers	4	8	9	9	6	5
Smeden en koperslagers	"	1	"	"	"	"
Bamboewerkers	"	1	"	"	"	"
Schrijvers	"	"	"	1	1	1
Teekenaars	"	"	"	1	"	"
Aantal werkzame patienten	29	31	31	30	30	36
Aanwezig getal id.	36	43	51	49	51	52
VROUWEN.						
Buitenwerksters	10	"	"	5	10	"
Naaisters	8	10	5	5	4	6
Huiswerksters	5	6	6	6	5	5
Plukselmaaksters	5	"	"	"	4	2
Tuinwerksters	1	14	15	12	4	17
Aantal werkzame patienten	29	30	26	28	27	30
Aanwezig getal id.	36	38	38	37	37	38

De verhouding van het aantal werkzame patiënten tot het geheel aanwezig getal is dus zeer gunstig te noemen, doch die verhouding zal waarschijnlijk ongunstiger worden naarmate er meer Europeanen worden opgenomen, omdat van deze categorie van patiënten in dit opzicht niet veel te verwachten is.

[1]) De instructie voor den geneesheer-directeur, die voor den tweeden geneesheer en die voor den huismeester zijn te vinden in n°. 3837 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

Behalve de 47 gedurende het tweede halfjaar van 1882 te Buitenzorg bijgekomen nieuwe lijders werden gedurende 1882 in de hulpgestichten nog als nieuwe patiënten opgenomen: in dat te Batavia (eene afdeeling van het Chineesch hospitaal welke nu voor gewone zieken is beschikbaar gekomen) 29 — alleen in het 1ste halfjaar —, in het hulpgesticht te Samarang 13 en in dat te Soerabaija 35; in 't geheel bedroeg alzoo het getal nieuw opgenomen patiënten 124. Daar er, als hersteld, overleden of om andere redenen 86 krankzinnigen uit de verpleeglijsten werden afgevoerd, vermeerderde dus de bevolking der krankzinnigen-gestichten in 1882 met 38. Het totaal der patiënten, dat op 1 Januari 1882 275 beliep, was dientengevolge bij het eind van het jaar geklommen tot 313. Onder hen waren 125 Europeanen, 3 Afrikanen, 165 inlanders en 20 vreemde oosterlingen, tegen respectievelijk 110, 3, 141 en 21, of te zamen 275, op 31 December 1881. De vreemde oosterlingen waren, op 1 na, allen Chineezen. Van de 275 patiënten behoorden er 89, van de 313 behoorden er 98 tot de vrouwelijke kunne.

Aan de uitvoerige opgaven in bijlage CC, die zich ook tot landaard en kunne van de verpleegden uitstrekken, wordt hier het volgende beknopt overzicht ontleend van de mutatiën die gedurende 1882 in elk gesticht onder hen voorvielen.

GESTICHT TE:	Aantal verpleegden op 1 Januari 1882.	Bijgekomen gedurende den loop van het jaar.	Afgevoerd in 1882 als:						Aantal verpleegden op 31 Dec. 1882.	Percentsgewijze verhouding tot het aantal verpleegden van de in 1882		In 1881 was de percentsgewijze verhouding bedoeld in de beide voorgaande kolommen als volgt, wat betreft de:	
			hersteld.	verbeterd.	niet verbeterd.	niet krankzinnig.	overleden.	Totaal.		hersteld ontslagenen.	overledenen.	hersteld ontslagenen.	overledenen.
Batavia (later Buitenzorg)	61	a) 76	16	2	5	2	19	b) 44	93	11.68	13.87	14.08	35.91
Samarang	105	13	4	"	"	"	3	7	111	2.38	2.54	4.23	6.78
Soerabaija	109	35	17	3	3	"	9	c) 35	109	11.80	6.25	14.39	5.03
Totaal	275	124	37	5	8	2	31	c) 86	313	7.95	6.66	11.27	16.54

a) Hiervan werden in het eerste halfjaar van 1882 (alzoo nog in het met 1 Juli 1882 opgeheven hulpgesticht te Batavia) 29 patiënten opgenomen, in het tweede halfjaar (derhalve in het nieuwe centraal-gesticht te Buitenzorg) 47.

b) Van deze mutatiën vielen er 20 voor sedert de overbrenging van de verpleging naar Buitenzorg. In het tijdvak van 1 Juli—31 December herstelden aldaar 10 patiënten, terwijl er ook 10 overleden.

c) Hierbij zijn nog gerekend 3 vermisten.

Vaccine. Ofschoon ook ditmaal ten aanzien van sommige gewesten de vaccine-rapporten ontbreken, meent men hier toch het gebruikelijk overzicht te moeten laten volgen van de in de laatste drie jaren verrichte vaccinatiën en revaccinatiën in die gewesten waarvan dergelijke rapporten wel ontvangen zijn.

Jaren.	JAVA EN MADURA.				BUITENBEZITTINGEN.			
	Vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Vaccinatiën.	Waarvan geslaagd.	Revaccinatiën.	Waarvan geslaagd.
a)1880	521 621	1 : 1,13	509 263	1 : 1,44	79 349	1 : 1,21	82 924	1 : 1,92
a)1881	600 544	1 : 1,15	630 723	1 : 1,47	104 009	1 : 1,24	65 111	1 : 1,98
b)1882	584 863	1:1,148	632 270	1:1,506	106 024	1 : 1,19	36 549	1 : 1,88

a) De opgaven betreffende de jaren 1880 en 1881 zijn, zooals reeds in de beide vorige verslagen vermeld werd, niet geheel volledig, omdat de rapporten van eenige gewesten ontbreken.

b) Aan de cijfers betreffende Java en Madura ontbreken gedeeltelijk de opgaven van de residentiën Bezoeki, Madioen en Madura.

Volgens de verkregen opgaven slaagden van de vaccinatiën en revaccinatiën te zamen in 1880 ruim 77, in 1881 ruim 76 en in 1882 bijna 68 pct. Bij voortduring wordt het mislukken van vele inentingen in de eerste plaats toegeschreven aan zorgeloosheid en onverschilligheid der ouders, verder aan achteloosheid der vaccinateurs, gebruik van minder goede lymphe, onvatbaarheid van het individu, intercurreerende ziekten, regenachtig weder en slechte voeding der kinderen.

Met de van hier ontvangen animale en gehumaniseerde lymphe werden, voor zoover daaromtrent berichten inkwamen, vrij gunstige uitkomsten verkregen. De te Malang voortgezette proef-inentingen op kalveren met uit Europa aangebrachte geprepareerde lymphe (zie vorig verslag blz. 118) slaagden echter niet. De in December 1882 en Januari 1883 in Indië ontvangen bezendingen van deze pokstof leverden even onvoldoende uitkomsten op als de vroegere. In den aanvang van 1883 werden te Malang nog vier proeven genomen met lymphe die door den betrokken officier van gezondheid rechtstreeks uit het parc vaccinogène te Brussel was verkregen, doch ook van deze proeven waren er bij de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit hoofdstuk reeds twee mislukt.

Het administratief gedeelte van de bestaande regeling op de vaccine (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3022) werd bij een Indisch besluit dd. 9 Juni 1882 n°. 9 gewijzigd, ten einde meer vertrouwbare statistieke gegevens te erlangen.

In 't geheel waren in Nederlandsch-Indië bij het eind van 1882 372 vaccinateurs en élèves-vaccinateur in dienst, tegen 363 (volgens verbeterde opgaven) op 31 December 1881. Terwijl er 5 overleden, 10 wegens ziekte of om andere redenen ontslagen werden en 2 eene andere betrekking verkregen, werden er 26 nieuwe aangesteld, tegen 35 (volgens verbeterde opgaven) in 1881. Aan 4 vaccinateurs werd, wegens langdurige ijverige plichtsbetrachting, de bronzen medaille verleend.

In het afgeloopen jaar en in het begin van 1883 werd de formatie van het aantal vaccinateurs en élèves-vaccinateur vermeerderd met 1 voor Madioen, 3 voor Madura, 2 voor Sumatra's Westkust (een tweeden voor de afdeeling Padang Lawas en één voor de nieuwe onderafdeeling Toba), 1 voor Palembang (dien voor de Koeboe-streken, op wien in 't vorig verslag werd gedoeld), 1 voor Sumatra's Oostkust (speciaal voor de afdeeling Laboean Batoe, tot dusver behoorende tot het ressort van den vaccinateur van Assahan), 1 voor Riouw en 1 voor Bali en Lombok (namelijk voor de afdeeling Djembrana).

Waren de in 't vorig verslag (blz. 118) opgenomen berichten omtrent den voortgang der vaccine in de Balische vorstenrijken vrij onbevredigend, thans luiden ze niet veel gunstiger. Wel kwamen in den aanvang van 1882 uit Badoeng vijf jeugdige Balineezen, die door den officier van gezondheid te Banjoewangi tot vaccinateur werden opgeleid en in den verderen loop van het jaar naar hun land terugkeerden, evenals in 't laatst van 1881 het geval was geweest met 2 jongelieden uit Gianjar, maar het is niet gebleken dat in de genoemde rijkjes met vaccineeren werkelijk

een aanvang is gemaakt. In het begin van 1883 evenwel zond de vorst van Gianjar een zijner vaccinateurs met twee kinderen naar Boeleleng om lymphe te halen. Op Lombok scheen de zaak der vaccine te rusten, niettegenstaande de vorst eenigen tijd geleden bericht had dat zijnerzijds aan een met die kunstbewerking vertrouwden Arabier was opgedragen voor eene invoering van de vaccine zoowel op Lombok als in Karang Assem zorg te dragen. Met het oog op den weinigen steun tot nog toe van de bestuurders der verschillende vorstenrijken van Bali en Lombok in deze aangelegenheid ondervonden, is door de Indische Regeering besloten (Maart 1883) om eene regeling der vaccine in de nieuwe residentie Bali en Lombok afhankelijk te maken van een nader rapport, door bedoelden militairen geneesheer uit te brengen, nadat hij nogmaals eene dienstreis in de verschillende landschappen zal hebben volbracht. Ten aanzien van de bevolking der in den laatsten tijd onder geregeld bestuur gebrachte Battaksche landschappen op Sumatra koestert men van het slagen der vaccine goede verwachting. Over 't algemeen schijnen de Battaks de heilzame gevolgen daarvan in te zien.

§ 2. *Veeartsenijdienst.*

Terwijl de verliezen aan buffels en runderen ten gevolge van de veepest in West-Java in 1879, 1880 en 1881 achtereenvolgens, voor zooveel bekend, bedroegen 79 737, 93 119 en 50 587 beesten, daalde het eijfer in 1882 tot 2182 beesten. Het hier volgend staatje doet zien hoeveel beesten in de verschillende gewesten maandelijks door die ziekte verloren werden.

MAANDEN van 1882.	Bantam (afd. Lebak).		Batavia.						Preanger regentschappen (afdeelingen Tjiandjoer en Soekaboemi).		Krawang (part. landen Pamanoekan en Tjiassem).		Cheribon (part. land Kandanghauer).	
			Afd. Stad en Voorsteden.		Afd. Meester-Cornelis.		Afd. Buitenzorg.							
	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.	Afgemaakt.	Gestorven.
Januari	„	„	17	„	79	4	78	„	„	„	37	„	57	2
Februari	„	„	„	2	82	34	53	„	„	„	„	„	„	„
Maart	„	„	„	„	61	13	17	„	„	„	„	„	„	„
April	„	„	1	„	21	10	„	„	„	„	„	„	„	„
Mei	„	„	„	„	29	1	53	„	a) 11	„	„	„	„	„
Juni	„	„	„	„	„	„	393	„	„	„	„	„	„	„
Juli	„	„	„	„	„	„	87	„	„	„	„	„	„	„
Augustus	„	„	„	„	„	„	30	„	„	„	„	„	„	„
September	26	6	„	„	„	„	616	35	„	„	„	„	„	„
October	114	3	„	„	„	„	26	„	„	„	„	„	„	„
November	107	„	„	„	„	„	29	„	„	„	„	„	„	„
December	16	„	„	„	„	„	32	„	„	„	„	„	„	„
	263	9	18	2	272	62	1414	35	11	„	37	„	57	2
	272		1803						11		37		59	

a) Hiervan 1 in de afdeeling Soekaboemi.

Blijkt uit het overzicht dat in Juni de ziekte zich in de afdeeling Meester-Cornelis niet meer vertoonde, maar daarentegen in die maand eene betrekkelijk aanzienlijke uitbreiding verkreeg in de afdeeling Buitenzorg, deze ongunstige wending en het vermoeden dat er op de particuliere landerijen, waarnit schier de geheele afdeeling Buitenzorg bestaat, veel meer veepest-gevallen dan men meende geheim werden gehouden, gaven aanleiding dat doortastende maatregelen werden verordend niet alleen om zich nopens den omvang van de besmetting te vergewissen, maar ook om het bestuur nauwkeurig bekend te doen worden met de getalsterkte van het op de verschillende landen aanwezige vee, alsmede om contrôle te doen houden op de mutatiën die onder dien veestapel plaats grepen. In Augustus werden voor de beoogde registratie en bijhouding eenige Europeesche beambten met een vrij talrijk inlandsch personeel aangewezen, terwijl ook eenige ambtenaren van het binnenlandsch bestuur naar gemelde afdeeling werden gedetacheerd om, in overleg met de voor overplaatsing derwaarts beschikbare veeartsen, de maatregelen die voorgeschreven waren of verder noodig zouden blijken te leiden en te controleeren. Niettegenstaande men ook zooveel mogelijk de overbrenging van de besmetting trachtte tegen te gaan, werd op 25 September veepest geconstateerd in Bantam, en wel in eene dessa van het district Sadjira (afdeeling Lebak), waar de ziekte was overgebracht door heimelijk vervoer van vee uit het aangrenzende Buitenzorgsche district Djasinga. Door het nemen van doeltreffende maatregelen mocht men er echter in slagen de ziekte tot eenige dessa's te beperken. Intusschen was de veepest, na in September in de afdeeling Buitenzorg en in de daarop volgende maand in de afdeeling Lebak de meeste offers te hebben geëischt, gaandeweg geweken voor de krachtige bestrijding die zij ondervond, zoodat aan het einde van 1882 geen gevallen meer werden waargenomen.

Men begon dan ook de hoop te koesteren dat de gevreesde ziekte voor goed overwonnen was, toen zij plotseling op 21 Mei 1883 weder in de afdeeling Meester-Cornelis (residentie Batavia) uitbrak, en wel op het land Pebajoran in het district Bekassi onder eene weinige dagen te voren aldaar via de Preanger regentschappen en Krawang aangevoerde kudde van ruim 200 beesten uit Bagelen. Sedert zijn ziektegevallen voorgekomen zoowel in eenige andere kampongs van genoemde afdeeling, als in het onderdistrict Klari van het district en de residentie Krawang, waar de bovenbedoelde kudde in uitgeputten staat 11 dagen was verbleven en, volgens het rapport eener speciaal ingestelde commissie van onderzoek, naar alle waarschijnlijkheid toen reeds veepest onder een zachten vorm heerschte, zonder dat dit echter, door de weinige offers die de ziekte eischte, de aandacht getrokken had. Blijkens de laatste berichten, loopende tot 12 Juli, is de ziekte gelocaliseerd gebleven tot de twee kringen waarin zij zich het eerst vertoonde en zijn er na 21 Juni geen veepestgevallen meer waargenomen. Voor zooveel opgaven ontvangen zijn, stierven of werden afgemaakt (gedurende het tijdvak van 21 Mei tot 21 Juni) in Meester-Cornelis 813 en in Klari 239 beesten.

De gunstige toestand die zich, zooals hooger blijkt, in 1882 met betrekking tot de veeziekte voordeed, gaf der

Indische Regeering in de laatste maanden van het jaar aanleiding om van lieverlede de maatregelen van voorzorg in te krimpen. Zoo werd bij Indisch besluit dd. 19 November 1882 n°. 1, — uit aanmerking dat zich in de residentiën Krawang, Cheribon en Preanger regentschappen sedert geruimen tijd (respectievelijk sedert 25 Januari, 28 Januari en 11 Mei 1882) geen gevallen van veepest hadden voorgedaan, en dat het wenschelijk was om over de met de bewaking der afsluitings-liniën aldaar belaste militairen elders te beschikken, — de veelooze streek in de beide laatstgenoemde gewesten opgeheven en de militaire bewaking ingetrokken. Aan den westelijken afsluitingspagger, die ingevolge hetzelfde besluit eene gedeeltelijke verlegging zou moeten ondergaan [1], werd echter de bewaking van de doorgangen voorloopig niet opgeheven, maar met die taak werd nu buitengewoon inlandsch politiepersoneel belast, onder toezicht van daartoe te committeeren controleurs, bijgestaan door inlandsche hoofdoppassers van politie. De oostelijke afsluitings-pagger werd verder onbewaakt gelaten, doch niettemin voorloopig in stand gehouden en daarin zouden zooveel doorgangen moeten worden gemaakt als in het belang van den landbouw noodig zou blijken. Tevens werd eene nauwkeurige registratie en merking bevolen van het in de opgeheven veelooze streek toe te laten vee, dat echter alleen van oostelijke zijde zou mogen worden ingebracht. Op het verbod om van bewesten de opgeheven veelooze streek (dus door den bewaakt gebleven pagger) vee te vervoeren, dat bij het besluit van 19 November uitdrukkelijk gehandhaafd was, werd bij beschikking van 31 December 1882 n°. 11 in zoover teruggekomen dat aan diegenen in de Preanger regentschappen die bij de bevolen verwijdering van het vee hunne beesten westelijk hadden gedreven, vergund werd om dit vee, mits het zich niet verder dan op 2 palen afstands van den bewaakten pagger bevond, onder de noodige voorzorgen weder te doen terugvoeren naar de dessa's waaruit het afkomstig was.

Ingevolge Indisch besluit van 29 December 1882 n°. 43 werden geheel opgeheven de afsluitings-liniën door Java op zijn smalst, terwijl het buitengewoon politiepersoneel, dat ook dáár de in Juni te voren opgeheven militaire cordons vervangen had (verg. vorig verslag blz. 119), werd afgedankt en eene geheele opruiming van de paggers en wachthuizen bevolen werd, behalve van sommige etablissementen die verder als nachtverblijven voor reizende ambtenaren schenen te kunnen worden aangehouden.

Ten aanzien van de verplaatsing van het vee bewesten den bewaakten afsluitingspagger werden voorts nog de volgende beschikkingen genomen.

Nadat bij besluit van 29 December 1882 n°. 11 het vervoer van vee, mits met inachtneming van de door het plaatselijk bestuur voor te schrijven strenge maatregelen van toezicht, tusschen al de afdeelingen der residentie Batavia onderling en de invoer aldaar van vee uit de gewesten Krawang en Preanger regentschappen, zoomede uit andere onbesmette streken wederom was toegestaan [2], werd bij besluit van 1 Maart 1883 n°. 8, te rekenen van 1 April daaraanvolgende, voor al de vijf westelijke residentiën het onderling vervoer van vee vrijgelaten, insgelijks behoudens inachtneming van de noodige voorzorgsmaatregelen. Voor de Preanger regentschappen is die vergunning echter eerst in werking getreden met 1 Juni, omdat aldaar, krachtens een bij gemeld besluit gemaakt voorbehoud, vooraf de merking en registratie van het vee moesten zijn afgeloopen. (Van de wilde karbouwen in de Djampang- en Damarstreken is eene behoorlijke en nauwkeurige registratie ondoenlijk gebleken.)

In verband met het weder uitbreken van de veepest in de afdeeling Meester-Cornelis — zie hooger — achtte de Indische Regering het raadzaam (besluit dd. 24 Mei 1883 n°. 25) hare zoo even vermelde beschikking van 1 Maart tijdelijk buiten werking te stellen, doch nu laatstelijk (besluit dd. 14 Juli n°. 4) is voor de vijf residentiën de invoer (en het vervoer uit het eene gewest naar het andere) van vee en daarmede in verband staande zaken, onder de noodige contrôle en voorzorg van wege het bestuur, wederom toegestaan, echter met handhaving van het verbod van 19 November 1882 tot vervoer van vee enz. oostwaarts door den pagger in de gewesten Preanger regentschappen en Cheribon. Overigens bleef in het algemeen verboden alle vervoer van vee uit de besmette of besmet geweest zijnde streken naar plaatsen die tot dusver van de veepest verschoond bleven.

Was in de eerste dagen van Juni jl., ter vervanging van de aan betaalde heerendienstplichtigen overgelaten paggerbewaking in Sadjira (residentie Bantam), langs de geheele oostelijke grens van dat gewest eene bewaking door bezoldigde tijdelijke mantri's in het leven geroepen om daardoor meer waarborgen te erlangen voor eene zorgvuldige wering van het overbrengen der besmetting uit Buitenzorg, volgens de jongste berichten dd. 14 Juli jl. is besloten om het personeel bij alle tot nu toe bewaakt geworden afsluitingspaggers in de vijf gewesten van West-Java buiten dienst te stellen, voorshands echter met uitzondering van dat bij den grooten pagger hierboven bedoeld door de residentiën Preanger regentschappen en Cheribon. De van het toezicht op de bewaking vrijkomende ambtenaren van het binnenlandsch bestuur blijven niettemin ter beschikking van de residenten ten einde te zorgen voor den behoorlijken voortgang van de reeds vroeger bevolen registratie en brandmerking van het vee.

Ter bevordering van eenheid en samenwerking in de te treffen voorzieningen tot het bedwingen van de nieuwe eruptie is de algemeene leiding dezer aangelegenheid opgedragen aan den resident der Preanger regentschappen, wien daartoe de titel van gouvernements-commissaris in zake veepest werd gegeven (Indisch besluit dd. 6 Juni 1883 n°. 19). In overleg met zijne ambtgenooten van Batavia en Krawang nam de resident-commissaris reeds verscheidene beschikkingen ten opzichte van het kralen, registreeren en brandmerken van het vee. Zoo werd in Krawang gebroken met het stelsel om de beesten in kleine kralen op elkander te pakken, waardoor zij in een lijdenden toestand komen en vatbaarder worden voor ziekte. In plaats daarvan werd om de kralen eene beperkte ruimte afgepaggerd, waarbinnen de dieren zich kunnen bewegen en eenig voedsel vinden. Daar het bleek dat het onderhoud van het vee in den verboden kring der afdeeling Meester-Cornelis met zeer veel moeielijkheden gepaard ging en op den duur zelfs onmogelijk zou worden, werd aan eenige vee-eigenaren eene tegemoetkoming van f 0,20 daags per buffel toegezegd.

Ten einde in het belang van de bestrijding der veepest een afdoend politietoezicht mogelijk te maken op het slachten van vee werden in Augustus en November 1882, in navolging van hetgeen blijkens het vorig verslag (blz. 119) reeds voor de hoofdplaats Batavia was geschied, gelden beschikbaar gesteld voor de oprichting van eene tijdelijke algemeene slachtplaats te Buitenzorg en te Meester-Cornelis.

Een Nederlandsch geneeskundige (dr. W. van der Heijden; zie ook blz. 106 hiervóór), die reeds vroeger in Japan proeven had genomen met het genezen van besmettelijke ziekten bij menschen en dieren door inspuiting met eene oplossing van jodium, heeft, toen hij in de laatste maanden van 1882 op Java vertoefde, met vergunning van de Indische Regeering, in December jl. die geneeswijze, in bijzijn van twee gouvernementsveeartsen, toegepast op eenige zieke karbouwen in de afdeeling Lebak (Bantam). Hoewel de proefneming slechts op kleine schaal heeft plaats gehad en wegens het eindigen van de veepest spoedig moest gestaakt

[1] Door de bedoelde verlegging kregen onder anderen de eigenaren en bevolking van het land Indramaijoe-west in Cheribon weder de vrije beschikking over p.m. 1500 bouws sawahgronden, vroeger in de veelooze streek ingesloten, waardoor de schadeloosstellingen voor mindere productie, zooals in vorige jaren en ook nog in 1882 (in laatstgemeld jaar tot een bedrag van f 28 288) uit 's lands kas toegekend, voor den vervolge onnoodig zijn geworden.

Zooals de richting nog nader bij de besluiten van 2 en 17 December 1882 n°s. 1 en 3 werd gewijzigd, loopt de westelijke afsluitings-pagger van het zuiderstrand in de Preanger regentschappen, over Boengboelan en Tjikadjang, noordwaarts door de afdeeling Bandong tot aan Goenoeng Toenggoel en van daar oostwaarts door de afdeeling Soemedang tot aan de dessa Ella Etta; voorts langs den grooten postweg tot Karang Sambong, vandaar over Bodjong Moeara en Karanganjar naar Tjioegoe, en eindelijk door de districten Djatiwangi en Sleeman tot aan het noorderstrand in de residentie Cheribon.

[2] Eenige maanden vroeger (besluit dd. 30 Sept. 1882 n°. 5) was reeds, met tijdelijke buitenwerkingstelling in zoover van het in 't vorig verslag (blz. 119) besproken besluit dd. 5 Februari 1882 n°. 2, de invoer in de afdeeling Meester-Cornelis van vee uit Krawang, zoomede het vervoer van vee tusschen genoemde afdeeling en de afdeeling Stad en voorsteden van Batavia vrijgelaten.

worden, waren de uitkomsten echter niet onbelangrijk (verg. het rapport deswege openbaar gemaakt in de Javasche Courant van 13 Februari 1883). Daarom besloot de Indische Regeering de waarde van die geneeswijze te doen beproeven bij kwaden droes onder de paarden en bij miltvuur onder het vee en werden de commandant van het leger en de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid uitgenoodigd om het procédé in dien zin te doen toepassen.

De uitloving van premiën voor den invoer van vee in Bantam (verg. vorig verslag blz. 118) leverde in 1882 niet veel resultaten op. In 't geheel werden slechts (tot een bedrag van f 1950) premiën uitbetaald voor den invoer van 166 buffels en buffelkalveren. Dat de invoer niet grooter was, is ten deele toe te schrijven aan het op nieuw uitbreken, zooals reeds op blz. 120 is vermeld, van de veepest in het district Sadjira der afdeeling Lebak, ten gevolge waarvan die afdeeling in 't laatst van September voor den invoer moest gesloten worden. Bovendien was de residentie Batavia het geheele jaar voor den uitvoer gesloten, zoodat over land alleen invoer uit de Preanger regentschappen kon geschieden, welke invoer noodwendig geheel moest ophouden door het sluiten van de afdeeling Lebak. In de door veepest geteisterde westelijke streken van de Preanger regentschappen (de afdeelingen Bandong, Tjiandjoer en Soekaboemi) vonden in den aanvang van 1883 groote aanvoeren van buffels plaats uit het oostelijk gedeelte van het gewest.

De twee in 't vorig verslag vermelde vacatures onder de vaste veeartsen werden in Februari en Juni jl. aangevuld door de plaatsing van twee van hier uitgezonden veeartsen (waaronder één vreemdeling). Twee vaste veeartsen bevonden zich bij het eind van 1882 met verlof in Europa. Aan een hunner, wiens verlof reeds van 1880 dagteekende, is in Juli jl., wegens ongeschiktheid om den dienst te hervatten, eervol ontslag verleend. Van de vijf veeartsen die in 't laatst van 1881 *tijdelijk* aan den Indischen dienst verbonden waren, zijn in de tweede helft van 1882 drie na afloop van hunne dienstverbintenis naar Nederland teruggekeerd, heeft één zich als particulier veearts in Indië gevestigd, terwijl de dienstverbintenis van den laatste nog tot December 1883 is verlengd. In het laatst van 1882 werden hier te lande weder drie andere deskundigen als tijdelijke veeartsen voor den termijn van één jaar ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, die in Februari jl., dadelijk na hunne aankomst, in Cheribon en in de afdeelingen Meester-Cornelis en Buitenzorg (Batavia) werden geplaatst. Het aantal inlandsche veeartsen klom tot tien door de aanstelling als zoodanig van den eenigen kweekeling die (in Juli 1882) met goed gevolg examen aflegde. Twee anderen, die aan het examen deelnamen, moesten worden afgewezen.

Terwijl de gewezen adviseur in zake de maatregelen tot bestrijding van de veeziekte (verg. vorig verslag blz. 120) reeds vroeger advies had uitgebracht over het ontstaan en de beteugeling van de veepest en over de beste ontsmettingsmiddelen, achtte de Indische Regeering het niet noodig nog een rapport van hem te ontvangen over de reorganisatie van den veterinairen dienst, aangezien dienaangaande voorstellen bij het departement van onderwijs, eeredienst en nijverheid in bewerking waren, welke de directeur van dat departement gelijktijdig zou behandelen met de te verwachten rapporten over de bruikbaarheid der inlandsche veeartsen bij de veeartsenijkundige politie.

Met wijziging van de in 1879 vastgestelde » voorschriften en wenken" voor de met de bestrijding van de veepest belaste ambtenaren en beambten (Javasche Courant dd. 25 Mei 1880) werd bij de besluiten van 17 September en 11 October 1882 nos. 13 en 14 de termijn van 30 dagen, gedurende welke de kringen van afsluiting na het laatst daarin voorgekomen veepestgeval in stand moesten gehouden worden, gebracht op 60 dagen, doch aan de hoofden van gewestelijk of plaatselijk bestuur de bevoegdheid toegekend om, indien de omstandigheden het toelaten en de belangen van den landbouw het vorderen, de afsluiting slechts 45 dagen te doen duren.

Bij de ordonnantie van 20 September 1882 (Indisch Staatsblad no. 233) werd het bestuur bevoegd verklaard om bij het heerschen van besmettelijke veeziekten de beesten die zich in besmette of daaraan grenzende streken bevinden, ter onderkenning met een brandmerk te doen teekenen en om, ingeval er twijfel bestaat nopens den aard van eenig ziektegeval met doodelijken afloop, de lijken van gestorven vee te doen opsporen en opgraven. Daar de termijn van één jaar, bij artt. 2 en 3 van Indisch Staatsblad 1869 no. 123 gesteld voor het gesloten houden van de graven van aan besmettelijke veeziekten gestorven of te dier zake afgemaakte dieren niet voldoende werd geacht, heeft men dien bij Indisch Staatsblad 1883 no. 155 verlengd tot 1 Januari 1888.

Nadat de op Timor onder het vee geheerscht hebbende besmettelijke ziekte had opgehouden, werden in Januari jl. (Indisch Staatsblad 1883 no. 52) ingetrokken de in 1881 bij vernieuwing uitgevaardigde beperkende bepalingen betrekkelijk de toelating van vee enz. aangevoerd van tusschen Timor en Java gelegen plaatsen.

In de laatste maanden van 1882 werd in Indië het bericht ontvangen dat in de Straits-Settlements eene ziekte onder het vee heerschte, die gezegd werd mond- en klauwzeer te zijn. Ten einde omtrent den aard der ziekte zekerheid te erlangen en zoo noodig gepaste maatregelen tegen overbrenging naar Nederlandsch-Indië te kunnen nemen, werd bij een Indisch besluit van 29 October 1882 een der gouvernements-veeartsen aangewezen om plaatselijk een onderzoek naar den aard en de verschijnselen der ziekte in te stellen. Daaruit bleek dat men werkelijk met mond- en klauwzeer te doen had, en dat er geen aanleiding voor de Indische Regeering bestond om den invoer van vee uit de Straits te verbieden, mits slechts, in opvolging van Indisch Staatsblad 1879 no. 176, het noodige toezicht op dien invoer werd uitgeoefend, aan welke bepalingen de hoofden van gewestelijk bestuur voor zooveel noodig herinnerd werden.

Ten vervolge op vroegere opgaven nopens de geldelijke offers die de bestrijding van de veepest op Java van 's lands kas gevorderd heeft (in 1879 f 2 940 337 en in 1880 f 4 112 540) volgen hier de verbeterde cijfers over 1881 en de voorloopige cijfers over 1882.

	1881.	1882.
Schadeloosstelling voor onteigend vee, stallen, enz.	f 900 769	f 296 862
Ontsmetting en afmaking	53 786	54 522
Paggers en veelooze streken	1 090 148	553 739
Bewaking van de cordons door militairen.	848 874	646 355
Traktementen en reiskosten van de tijdelijke veeartsen	66 710	62 975
Traktementen en reiskosten van besturende en andere ambtenaren.	175 048	112 715
Daggelden en reiskosten van gecommitteerden	662 587	84 030
Inlandsch politie-personeel, bewakers, enz.	371 769	136 635
Drukwerken en andere kleine uitgaven	5 735	2 232
Huur van vaartuigen voor strandbewaking	299 238	903
Bouw van algemeene slachtplaatsen	"	10 911
Totaal	f 4 474 664	f 1 961 879

Miltvuur en de andere ziekten, waaraan het vee in den Indischen Archipel doorgaans in meerdere of mindere mate onderhevig is, kwamen in 1882 o. a. voor in de gewesten Bantam, Preanger regentschappen, Krawang, Banjoemas, Samarang, Rembang, Soerakarta, Kediri, Probolinggo, Madura, Lampongsche districten, Palembang, Sumatra's Oostkust, Atjeh en Timor.

L. Departement der burgerlijke openbare werken.

1. Openbare werken in het algemeen.

Technisch personeel. Bij het einde van 1882 was het korps ambtenaren van den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken, volgens de formatie bestaande uit 8 hoofdingenieurs, 67 ingenieurs van minderen rang en 164 architecten en opzichters, geheel voltallig, terwijl verder *boven de formatie* gevoerd personeel gedetacheerd was bij het departement der marine (2 ingenieurs en 5 opzichters) of speciaal was aangewezen voor de uitvoering van groote werken die eene tijdelijke uitbreiding der gewone formatie vorderden. Onderscheidene ingenieurs en waterstaats-ambtenaren van minderen rang bevonden zich overigens met verlof in Europa en sommigen ook in Indië op wachtgeld. Van de diensten dezer laatsten werd echter zooveel mogelijk gebruik gemaakt, hetzij mede bij groote werken, hetzij voor bepaalde opdrachten.

De detacheering van waterstaats-personeel bij het departement van binnenlandsch bestuur ten behoeve van de opnemingen voor de regeling der waterverstrekking aan suikerfabrieken (verg. vorig verslag blz. 184) had bij het eind van 1882 opgehouden. In October waren namelijk die

opnemingen afgeloopen, en de daarmede belaste hoofdingenieur en 2 opzichters [1]) werden toen, als overcompleet in hun rang, op non-activiteit gesteld.

De verliezen onder het ingenieurs- en opzichters-personeel, waarin gedurende 1882 was te voorzien, werden aangevuld gedeeltelijk door de plaatsing van de in 't vorig verslag (blz. 121) bedoelde van hier uitgezonden 3 adspirant-ingenieurs en 6 opzichters, alle 9 in 1881 hier te lande ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, en voor het overige door aanstelling van in Indië aanwezig gediplomeerd personeel (1 adspirant-ingenieur en een niet opgegeven aantal opzichters). Laatstbedoelde adspirant-ingenieur, die tot dusver eene betrekking bij den post- en telegraafdienst bekleedde, had te Delft het diploma van civiel ingenieur verworven.

Als tijdelijke opzichters (werkbazen) waren in het afgeloopen jaar werkzaam 175 personen, tegen 148 in 1881.

Het tot de formatie behoorende ingenieurs- en opzichters-personeel was bij het eind van 1882 werkzaam gesteld als volgt:

BESTEMMING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
In algemeenen dienst of afgezonderd voor speciale werken of diensten.			
inspecteurs	3	„	3
gedetacheerd bij het departement .	5	1	6
voor speciale werken of diensten afgezonderd *a*).	12	8	20
	20	9	29
In de volgende gewesten met den gewonen dienst belast:			
Java en Madura.			
Bantam.	1	3	4
Batavia.	3	6	9
Krawang	„	2	2
Preanger regentschappen	3	7	10
Cheribon	4	8	12
Tagal	2	4	6
Pekalongan	3	4	7
Samarang	4	12	16
Japara	2	3	5
Rembang	2	7	9
Soerabaija	6	13	19
Pasoeroean	2	4	6
Probolinggo	2	5	7
Bezoeki	3	6	9
Banjoemas	2	5	7
Bagelen	3	5	8
Kadoe	1	6	7
Djokjokarta	„	1	1
Soerakarta	„	2	2
Madioen	1	5	6
Kediri	2	3	5
Madura.	„	1	1
	46	112	158
Buitenbezittingen.			
Sumatra's Westkust	3	8	11
Benkoelen.	„	3	3
Lampongsche districten	„	1	1
Palembang	1	2	3
Sumatra's Oostkust	„	4	4
Atjeh en onderhoorigheden . . .	3	5	8
Riouw	„	1	1
Banka	„	1	1
Billiton.	„	1	1
Westerafdeeling van Borneo . . .	„	1	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	„	3	3
Celebes en onderhoorigheden. . .	1	3	4
Transporteeren . . .	8	33	41

[1]) Bij het eind van 1881 waren bedoelden hoofdingenieur 4 opzichters toegevoegd. In de verleden jaar voor dit hoofdstuk uit Indië ontvangen opgaven was echter verzuimd van deze opzichters gewag te maken.

BESTEMMING.	Hoofd- en verdere ingenieurs.	Architecten en opzichters.	Te zamen.
Transport. . . .	8	33	41
Menado.	1	5	6
Amboina	„	2	2
Ternate	„	1	1
Timor	„	1	1
Bali en Lombok	„	1	1
	9	43	52
Totalen. In algemeenen dienst of afgezonderd voor speciale werken of diensten *a*). .	20	9	29
Totalen. Voor den gewonen dienst bestemd	55	155	210
Totaal generaal . . .	75	164	239

a) Hoofdzakelijk bij de Bataviasche havenwerken, de waterwerken in Demak (Samarang) en de werken tot behoud van het vaarwater in straat Madura (verlegging van de monding der Solo-rivier): Overigens waren van het hierbedoelde, aan de gewone formatie ontleende, personeel nog belast 2 ingenieurs en 2 opzichters met het opmaken van de ontwerpen voor de irrigatie in de afdeelingen Kendal en Grobogan (Samarang) en 1 opzichter met het toezicht over de Ooster- en Westerslokkans in de residentie Batavia.

De laatstelijk van hier uitgezonden 4 adspirant-ingenieurs, in 't laatst van 1882 ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, werden in de eerste helft van 1883 in Indië geplaatst, evenals de 6 opzichters, die hier te lande in het najaar van 1882, na vergelijkend examen [2]) (verg. vorig verslag blz. 121), voor den Indischen dienst werden verkregen. Dit jaar worden geen opzichters van hier uitgezonden omdat er omstreeks Januari jl. in Indië nog 14 aldaar geëxamineerden op plaatsing wachtten. Eerlang worden echter weder 3 practisch ervaren civiel-ingenieurs (1 van de promotie van 1880 en 2 van die van 1882) ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld, ter plaatsing als adspirant-ingenieur.

Landmeters. Gedurende 1882 werd door 3 personen, waaronder 2 adjunct landmeters bij het kadaster, het gewone landmeters-examen (Indisch Staatsblad 1866 n°. 46) met gunstig gevolg afgelegd. 26 waterstaats-ambtenaren waren nog belast met de functiën van landmeter.

Uitvoering van werken. Uit het hier volgende staatje is te zien in hoever in de laatste vijf jaren uitvoering gegeven werd aan — dan wel afgeweken werd van — de werkplannen waarop de begrootingen voor de openbare werken waren gebaseerd.

Jaren.	Aantal werken (vernieuwingen en nieuwe werken) begrepen in het bij de begrooting aangenomen werkplan.	Aantal uitgevoerde werken, waarop bij het werkplan		Van het uitgevoerd aantal werken	
		wel was gerekend.	niet was gerekend.	hadden reeds in het voorafgegane jaar moeten zijn voltooid.	waren door de hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag ten uitvoer gelegd.
1878	462	303	527	181	118
1879	433	289	674	310	98
1880	404	263	573	310	101
1881	485	354	489	134	94
1882	389	265	443	123	79

De beteekenis der bovenstaande cijfers wordt verduidelijkt door de thans volgende opgaaf van de geraamde en de werkelijk gedane uitgaven.

[2]) Van de 23 candidaten die aan het examen deel namen (4 kwamen niet op en 1 trok zich terug) slaagden er 7, en wel 1 voor de 1ste nota van bekwaamheid, 3 voor de 2de en 3 voor de 3de nota

JAREN.	Bij hoofdstuk II der begrooting was toegestaan (behalve voor sommige groote werken buiten het gewone werkplan vallende):			Van de in de voorgaande kolommen opgegeven sommen werd, volgens de maandelijksche werkrapporten, verbruikt:				Onder de verbruikte sommen ter zake van niet in het werkplan voorziene werken was begrepen:	
	voor vernieuwingen en nieuwe werken.	voor gewoon onderhoud.	Te zamen.	voor vernieuwingen en nieuwe werken waarop bij het werkplan wel was gerekend.	voor vernieuwingen en nieuwe werken waarop bij het werkplan niet was gerekend.	voor gewoon onderhoud.	Te zamen.	voor werken, door hoofden van gewestelijk bestuur op eigen gezag bevolen.	voor werken die in uitvoering waren genomen tot het verschaffen van geldelijke verdiensten aan noodlijdenden door misgewas of andere rampen.
a) 1878	f 3 973 406	f 2 760 000	f 6 733 406	f 3 695 541	f 217 692	f 1 573 854	f 5 487 087	f 113 959	f 99 139
a) 1879	3 917 107	2 693 100	6 610 207	4 042 143	771 640	1 581 795	6 395 578	131 752	213 250
1880	3 408 176	2 827 100	6 235 276	3 551 489	953 087	1 591 127	6 095 703	132 664	7 208
1881	3 721 000	3 164 800	6 885 800	4 174 266	482 354	1 640 305	6 296 925	202 095	56 059
1882	4 208 000	3 223 000	7 431 000	2 867 283	901 096	2 950 865	6 719 244	48 909	117 993

a) Over deze jaren verschillen de opgaven met die van het vorig verslag. De reden hiervan is dat uit de sommen betreffende 1878 en en 1879 thans is weggelaten al hetgeen betrekking heeft tot de waterwerken in Demak, omdat zij, hoezeer daarvoor een post onder de gewone werken stond uitgetrokken, niettemin buiten het gewone werkplan vielen.

Wat de buiten het gewone werkplan vallende groote werken betreft, waren de toegestane en de verbruikte sommen de volgende.

	Bij de begrooting (Iste en IIde hoofdstuk) toegestaan:					Werkelijk uitgegeven (in Nederland en in Indië):				
	a) 1878	1879	a) 1880	a) 1881	1882	1878	1879	1880	1881	1882
Havenwerken bij Batavia.	f 3 173 000	f 3 168 000	f 2 821 000	f 2 774 000	f 2 441 000	f 3 857 147	f 3 010 331	f 2 958 009	f 2 684 163	f 2 132 951
Krankzinnigengesticht te Buitenzorg . . .	330 000	300 000	„	„	„	175 348	91 742	„	„	„
Waterkeeringswerken te Batavia	300 000	250 000	100 000	106 000	„	123 806	87 223	88 105	143 800	„
Id. te Samarang . . .	450 000	200 000	„	„	„	435 987	69 121	„	„	„
Waterwerken in Demak.	500 000	500 000	500 000	250 000	700 000	166 569	16 305	12 244	2 849	583 821
Verlegging van de monding der Solo-rivier.	„	„	„	„	1 000 000	„	„	„	„	1 072 476
Te zamen . . .	f 4 753 000	f 4 418 000	f 3 421 000	f 3 130 000	f 4 141 000	f 4 758 857	f 3 274 722	f 3 058 358	f 2 830 812	f 3 789 248

a) Men heeft de oorspronkelijk toegestane sommen uitgetrokken, dus zonder rekening te houden met de latere verhoogingen bij de wet of door middel van kredietopening boven de begrooting.

Gedurende 1882 werden 65 aanbestedingen gehouden, namelijk 58 voor de uitvoering van werken, waarvan er 35 slaagden, en 7 uitsluitend voor de levering van materialen, welke allen slaagden. De kosten van al de in uitbesteding gebrachte werken waren begroot op f 924 961, die van de 35 gegunde werken op f 410 417, terwijl zij werden toegewezen tegen f 360 715. Onder deze totalen, — wat de ramingsommen betreft echter met uitzondering van 3 werken, — is niet begrepen de waarde der uit 's lands voorraad te verstrekken materialen. Van de 58 uitbestede werken waren er 13 die elk op meer dan f 10 000 geraamd waren. Van deze 13 werken werden er 5 gegund.

Ten aanzien van den arbeid van heerendienstplichtigen vindt men alleen aangeteekend, dat hij achterstaat bij dien van vrije koelie's, daar eerstgenoemden dikwijls op verscheidene palen afstands wonen en daardoor zeer laat en vermoeid op het werk komen.

Hier en daar werd weder met voordeel partij getrokken van de werkkrachten der dwangarbeiders.

Bij de uitvoering van werken werd zooveel mogelijk alles stuksgewijze aan inlandsche en Chineesche werklieden uitbesteed, als: de levering van materialen, uitgravingen, aanstampingen, optrekken van metselwerken, verfwerk, enz.

Over het algemeen waren zoowel koelies als handwerkslieden zonder moeite te verkrijgen, doch de bedrevenheid dezer laatsten liet dikwijls zeer veel te wenschen over. De loonen bleven stationnair, met uitzondering van die plaatsen op Java waar aan spoorwegen gewerkt werd of waar particuliere ondernemingen zich beginnen te ontwikkelen; dáár viel stijging van loonen op te merken.

In December 1882 werden in de residentie Menado, ten gevolge van hevige bandjirs (verg. blz. 18 hiervóór), verscheidene en daaronder kostbare bruggen vernield of zwaar beschadigd en sommige wegvakken onbruikbaar gemaakt, maar overigens kwamen in Nederlandsch-Indië gedurende het afgeloopen jaar geen belangrijke beschadigingen aan 's lands werken voor. Bij de geweldige overstrooming, die in Juni 1882 ter hoofdplaats Kediri plaats had, liep de groote ijzeren brug over de Brantas-rivier aldaar, welke 3 ton gouds gekost heeft, groot gevaar van vernield te worden. Door de doeltreffende maatregelen der waterstaatsambtenaren en de krachtige inspanning der bevolking is het mogen gelukken dat kostbare kunstwerk te behouden.

II. Bijzonderheden nopens sommige werken.

Gebouwen. Gedurende het afgeloopen jaar werd voor de oprichting en vernieuwing van gebouwen uitgegeven f 1 859 278 en voor onderhoud en herstelling f 1 177 473. Niettegenstaande eerstgenoemd cijfer de in 1881 voor oprichting en vernieuwing van gebouwen gedane uitgaven aanmerkelijk overtreft, bleef er, om de in 't vorig verslag vermelde redenen, op vele plaatsen groot gebrek aan bruikbare woningen voor landsdienaren en geschikte lokalen voor gouvernements-inrichtingen bestaan, waarin zooveel mogelijk werd voorzien door het huren van particuliere gebouwen, die echter niet altijd aan het doel beantwoordden. Het gebrek aan woningen doet zich vooral gevoelen bij de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur. Indemniteit voor het gemis van eene landswoning werd uitbetaald aan 34 adsistent-residenten, 145 controleurs, 17 regenten en 179 districtshoofden. De verstrekking van behoorlijke landswoningen aan deze ambtenaren, die zich thans veelal met eene minder voegzame huisvesting moeten tevreden stellen, wordt — ook in het belang van hun prestige tegenover de bevolking — dringend noodig geacht.

Voor woningen van districtshoofden werd in het afgeloopen jaar een normaal ontwerp door de Indische Regeering vastgesteld, dat met de daarbij behoorende begrooting, analyses en nota van toelichting is opgenomen in n°. 3844 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad. Over een normaal ontwerp voor den bouw van controleurswoningen heeft nog gedachtenwisseling plaats.

Districtsgevangenissen ontbreken in grooten getale. Alleen in de residentie Preanger regentschappen moeten er 22 opgericht worden.

De in 't vorig verslag bedoelde pakhuizen voor opberging van de te Soerabaija aangebrachte gouvernements-koffie zijn in 1882 gereed gekomen; in verband daarmede zijn de particuliere lokalen, welke sedert vele jaren daarvoor in huur waren, met 30 April jl. verlaten.

Wegen. In het belang der wegen werd, behalve voor het gewoon onderhoud, in 1882 uitgegeven f 170 684, waarvan f 129 031 voor verbetering.

Naarmate spoorwegen gereed komen, ontstaat groote behoefte aan nieuwe voedings- en verbindingswegen, ten einde het doel met den aanleg van spoorwegen beoogd te kunnen bereiken. Om in die behoefte te voorzien zullen belangrijke uitgaven noodig zijn. Men stelt zich voor aan te vangen met het maken van toegangswegen tot eenige halten van den staatsspoorweg in de residentiën Madioen en Soerakarta. In de Preanger regentschappen, waar zoowel de reeds gedeeltelijk in exploitatie zijnde spoorweg van Buitenzorg naar Tjitjalengka als het ontworpen tracé voor de verlenging er van in de richting naar Tjilatjap, wegens den zeer bergachtigen toestand van dat gewest, vrij sterk afwijken van de bestaande verkeerswegen, wordt een volledig onderzoek wenschelijk geacht naar de verlegging of verbetering die deze zullen moeten ondergaan in verband met de te maken toegangswegen naar de halten en stations. Bij slecht getraceerde bergwegen, zooals er in de Preanger regentschappen velen zijn, zal zich dikwijls het geval voordoen dat het aanleggen van nieuwe wegvakken minder kostbaar is dan verbetering van de bestaanden. In Juli jl. is de directeur der burgerlijke openbare werken gemachtigd tot het opdragen van het bedoelde onderzoek aan een ingenieur van den dienst der staatsspoorwegen gezamenlijk met een ingenieur der openbare werken.

Ten behoeve van het toenemend verkeer in de stad Batavia, dat bovendien door den aanleg van een tramweg eenigermate belemmerd wordt, is de uitvoering voorbereid van een nieuwen weg naar de zoogenaamde benedenstad. Deze weg zal voor het grootste gedeelte evenwijdig loopen aan den bestaanden spoorweg door eene tot nog toe weinig bewoonde buurt.

Met de verbetering van de wegen ter hoofdplaats Soerabaija werd voortgegaan, waarvoor gedurende het afgeloopen jaar f 49 928 werd uitgegeven.

Ten einde aan de bevolking van het district Dajaloehoer (in Banjoemas) geldelijke verdiensten te verschaffen, werd in de nabijheid van de hoofdplaats Wanaredja begonnen met het verbeteren van een gedeelte van den binnenweg van Tjiamis (Cheribon) naar Banjoemas en Bagelen, waarvoor eene som van f 14 140 beschikbaar werd gesteld.

Van eene in vroegere jaren ontworpen verbetering van den weg van Bezoeki naar Bondowosso, over het Arakarakgebergte, zal vermoedelijk worden afgezien, nu een nader onderzoek heeft geleerd dat aan de uitvoering van het werk te groote bezwaren zouden verbonden zijn in verhouding tot het daarvan te verwachten nut.

Ter Sumatra's Westkust zal een nieuwe, voor draagpaarden geschikte, transportweg in heerendienst worden aangelegd, en wel, in de afdeeling L Kotta, van Baroeh-Goenoeng naar Kotta-Tinggi en van Soeiiki naar Tandjong-Boenga.

Bruggen en duikers. In het afgeloopen jaar werd, volgens voorloopige opgaven, voor den bouw van nieuwe en de vernieuwing van bestaande bruggen en duikers f 1 909 101 en voor onderhoud f 1 773 392 uitgegeven. Onder handen werd genomen de vernieuwing van 335 bruggen en duikers, waarvan er 283 gereed kwamen, terwijl 261 bruggen en duikers herstellingen ondergingen. Niettegenstaande jaarlijks wordt voortgegaan met het maken van permanente rivier-overgangen, ontbreken er nog velen, waaronder zelfs eenige zeer belangrijken in den grooten postweg, hetgeen ten gevolge heeft dat bij hoogen waterstand de passage dikwijls gestremd en de aansluiting der posten verbroken wordt.

Werken in het belang van den landbouw. De toestand der waterleidingen in de residentie Batavia, bekend onder den naam van Ooster- en Westerslokkan en Tjiballok, vereischt afdoende verbetering. De in de laatste jaren daarvoor gedane opnemingen zijn thans afgeloopen en hebben geleid tot een voorstel dat bij de Indische Regeering in onderzoek is.

In de Preanger regentschappen werden de opnemingen in het belang van de irrigatie der Radjamandala-vlakte gestaakt, daar het bleek dat de voordeelen, die het gevolg zouden zijn van de uitvoering van het plan, niet in evenredigheid zouden staan met de daaraan verbonden kosten; daarentegen werden de in 1881 gestaakte opnemingen tot bevloeiing van de Tjihea-vlakte uit de Tjisokan (verg. het verslag van 1880 blz. 111 en dat van 1881 blz. 120) weder opgevat, terwijl men ook een begin maakte met eene opneming voor het verbeteren van eene groote irrigatieleiding uit de Tjimandak in de afdeeling Limbangan.

In Cheribon werd de Menenteng-leiding voltooid, een aanvang gemaakt met de verbetering van de watervoorziening in het district Karang Ampel der afdeeling Indramaijoe, en een ontwerp opgemaakt tot voeding van de Sindopradja-leiding gedurende den oostmoesson.

Met de verlegging van de Lajangan-rivier in Pekalongan werd een aanvang gemaakt en bij dit werk werden, met gedeeltelijke gebruikmaking van verplaatsbaar spoorwegmaterieel, 117 670 M^3. grond verzet.

Omtrent de werken tot verbetering van de irrigatie en den waterafvoer in de afdeeling Demak (Samarang) kan het volgende worden medegedeeld. De formatie van het Europeesch personeel bij die werken werd geregeld bij Indisch besluit van 12 Juli 1882 n°. 13. Ingevolge die beschikking zouden aan den met de leiding van den dienst belasten ingenieur 1ste klasse, G. van Houten, 5 mede tot het korps van den waterstaat behoorende ambtenaren worden toegevoegd (2 ingenieurs 2de klasse en 3 opzichters 2de klasse) en verder het navolgende, meerendeels van hier uitgezonden, tijdelijk personeel, als: 1 chef-werktuigkundige, 1 werkmeester in het atelier, 1 opzichter-machinist, 1 baas-wagenmaker, 1 baas-smid, 3 hoofdopzichters en 1 heibaas, benevens 1 boekhouder. Behoudens eenige afwijking in het getal en de rangen der bedoelde 5 waterstaats-ambtenaren was al dit personeel bij het eind van 1882 op de werken aanwezig. Voor den chef van den dienst is eene afzonderlijke instructie vastgesteld (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3835), krachtens welke hij, in afwijking van het algemeen reglement op het beheer en toezicht over de burgerlijke openbare werken (Indisch Staatsblad 1877 n°. 238), rechtstreeks verantwoordelijk is aan den directeur der openbare werken, en zulks om zoo weinig mogelijk aanleiding te doen ontstaan tot belemmering in de uitvoering van de werken. In Juli 1882 werd door de Indische Regeering machtiging verleend tot de uitvoering van de in 't vorig verslag (blz. 124) vermelde werken, behoorende tot de 1ste afdeeling van het werkplan, na-

melijk eene stuw in de Serang-rivier te Sedadi, eene inlaatsluis voor het Serang-kanaal en de eerste 973 meter van dat kanaal. De gezamenlijke kosten van dit deel der werken zijn nader geraamd op f 2 375 555 (waarvan f 598 400 aan materialen van den lande). Den 1sten Juli 1882 nam de ingenieur VAN HOUTEN de leiding der werken in handen. In het afgeloopen jaar werd gearbeid aan den bouw van woningen voor het Europeesch personeel en het werkvolk, en aan inrichtingen ten dienste van het werk zoowel te Sedadi en op het hoofd-etablissement te Djepang, als te Penging, op welke laatste plaats eene steengroeve geopend is die de voor de kunstwerken benoodigde breuksteen moet leveren. Voor den fundeeringsput ten behoeve van de aan te leggen kunstwerken en voor het eerste gedeelte van het kanaal werden te Sedadi ontgraven p. m. 70 000 M³. De grond uit de ontgraving voortkomende werd gebezigd tot het maken van een spoorwegdam langs den fundeeringsput ten behoeve van een werkspoor, en tot ophooging van het stationsterrein te Sedadi, ter plaatse waar de zijtak zou eindigen die van de (nieuwe) spoorweghalte Karangsono der lijn Samarang-Vorstenlanden naar het werk werd aangelegd, met eene vertakking naar de steengroeve te Penging. Voor het bakken van metselsteenen werd op het werk zelf eene goede kleisoort gevonden, voldoende voor ongeveer een half millioen steenen. Daar de spoorweg naar het werk (het lijntje Karangsono-Sedadi, waarvan de aanleg was opgedragen aan den dienst der staatsspoorwegen,) eerst in April van dit jaar voltooid werd, moesten de uit Europa voor het werk aangevoerde zware werktuigen aanvankelijk te Samarang opgeslagen blijven. Van de (toenmalige) halte Serang toch kon het vervoer der voor het werk bestemde goederen alleen met koelies geschieden behalve wat betreft het door verschillende houtkap-ondernemingen langs den spoorweg Samarang-Vorstenlanden geleverde hout, dat van Serang af langs de rivier werd gevlot. Herhaaldelijk werden vlotten uit elkander geslagen, waardoor veel hout verloren ging. Een en ander had ten gevolge dat de kosten van het werk in 1882 hooger waren dan men aanvankelijk had geraamd. Bovendien had het werk, door het ontbreken van materieel, weinig voortgang en kon van sommigen onder het uit Europa gekomen personeel niet ten volle partij getrokken worden; twee van deze tijdelijke ambtenaren werden voorloopig belast met de uitoefening van toezicht bij de onderhanden kunstwerken van het zooeven bedoelde spoorweglijntje. In Januari jl. was het aantal werklieden en koelies minder dan in de voorafgegane maanden, doch in Februari boden zich weder velen aan. In den loop van die maand steeg het aantal gemiddeld tot 1300 à 1400 man.

De terrein-opnemingen voor de verbetering van de irrigatie in de afdeelingen Kendal en Grobogan, mede in de residentie Samarang, werden ten einde gebracht, zoodat een aanvang kon gemaakt worden met het opmaken van de vereischte projecten en begrootingen, hetgeen geschieden zal onder toezicht van den chef van den dienst der waterwerken in de afdeeling Demak.

In Rembang werd, in de districten Djatirogo en Singgahan der afdeeling Toeban, de bouw voortgezet van eene stuw te Moendri tot irrigatie van ongeveer 4000 bouws sawah, terwijl in de afdeeling Bodjonegoro werd voortgegaan met het doen van opnemingen in 't belang der bevloeiing van de districten Bowerno en Pelem.

Het graven van de in 1881 aangevangen leiding Patigoewan in Pasoeroean werd met kracht voortgezet; de kunstwerken kwamen bijna gereed en men hoopt in 1883 het werk geheel te voltooien.

Bij het in 't vorig verslag bedoelde grondonderzoek, dat aan het maken van den steenen afsluitdam aan het meer Klakah (residentie Probolinggo) moest voorafgaan, zijn, in plaats van een rotsachtigen bodem, water doorlatende lagen aangetroffen, die eene kostbare wijziging in de fundeering van den dam noodig zouden gemaakt hebben. Daarom is door een mijn-ingenieur een nieuw onderzoek ingesteld. Toen daaruit bleek dat de toestand van den bodem het gelukken van de opstuwing van het meer zeer twijfelachtig maakt, werd van het eerst geopperde denkbeeld afgezien en een onderzoek bevolen naar de mogelijkheid om door verlaging van het watervlak in het meer het debiet der bronnen te vermeerderen. Voorts werden in dezelfde residentie opnemingen verricht voor de verdeeling van het water uit de Pekalen-rivier over de districten Gendeng en Padjarakan.

Het bandjirkanaal uit de Sampean-rivier nabij Sitoebondo (residentie Bezoeki) kwam voor ¾ gedeelten gereed, evenals het nieuwe gedeelte der Panaroekan-leiding. De Kapongan- en Panaroekan-sluizen zijn geheel voltooid; de sluis in de Sampean-rivier voor ⅔. Met den afsluitdam in die rivier moet worden gewacht tot alle andere werken zijn afgeloopen. Als een gevolg van de in 't vorig verslag bedoelde onderzoekingen, betreffende de verbetering van de irrigatie in het district Soemberwaroe, werd te Lewoeng eene sluis gebouwd, die zoo noodig het soms vergiftigde water uit de Banjoepait van de sawahs kan keeren.

Het totale grondverzet ten behoeve van de Singomerto-leiding uit de Serajoe-rivier (residentie Banjoemas) bedroeg bij het einde van 1882 ongeveer 875 000 M³. De stuw nº. 1 en de boogbrug in den grooten weg van Bandjarnegara naar Ledok kwamen gereed, terwijl de voltooiing van de stuw nº. 2 met twee schotbalksluisjes spoedig kon worden te gemoet gezien, en voor de overige kunstwerken de materialen verzameld waren.

In Bagelen werd aan de Mongkong-leiding in de afdeeling Ledok voortgewerkt. Bij het eind van 1882 was tot aan de dessa Gerdoe over 3416 M. eene bodemsbreedte van 4 M. en over 7531 M. eene bodemsbreedte van 2 M. gegraven. Voorts was langs de berghelling eene strook van 15 à 20 M. breedte geëffend, waardoor de gelegenheid ontstaan is om de leiding gaandeweg en zonder groote kosten tot 8.5 M. te verbreeden. Ook alle kunstwerken, welke van af de prise d'eau tot aan de dessa Gerdoe gereed kwamen, zijn op latere eventueele verbreeding ingericht. Om de irrigatie van de 2000 bouws, die nu reeds water uit deze leiding trekken, volkomen te maken, moeten nabij de prise d'eau en elders nog eenige weinig kostbare werken worden verricht. Voor het verder te maken gedeelte der leiding zal nog ongeveer f 250 000 noodig zijn.

Door het bouwen van een inlaatsluisje aan de monding der waterleiding Soropadan in Kadoe en het verlengen van die leiding, waardoor thans ongeveer 750 bouws worden geïrrigeerd, werd een eind gemaakt aan de gedurige herstellingen die de tijdelijke dam in de rivier Ello pleegde te vorderen.

De in 1881 voltooide stuw in de Konto-rivier (Kediri) werd door een zwaren bandjir beschadigd, doch dadelijk hersteld.

Rivier- en waterkeeringswerken. De verbetering der dijken langs de Tjioedjoeng in de residentie Bantam werd voltooid, evenals de in 't vorig verslag bedoelde verbetering van den linkeroever der Tjitaroem nabij Tandjong Poera op de grens tusschen de residentiën Batavia en Krawang.

De steenen overlaat, die in September 1881 in werking kwam door het dichten van den ouden Rambuttan-tak in Cheribon, voldeed geheel aan de verwachting, terwijl de schade aan den oostelijken kaaimuur, waarvan op blz. 125 van het vorig verslag sprake was, geheel werd hersteld en tevens afdoende voorzieningen werden aangebracht om nieuwe ontgronding van dien muur te voorkomen.

Tegen het Indische voorstel om eene op ruim f 106 000 geraamde beweegbare waterkeering te maken in de Samarangsche rivier, even beneden de diversoir van het bandjirkanaal is dezerzijds bezwaar gemaakt, omdat niet op afdoende wijze scheen aangetoond dat door dit werk de stad Samarang voor goed tegen overstrooming door bandjirs zou worden gevrijwaard of dat het werk van merkbaren invloed zou zijn op den gezondheidstoestand.

In de residentie Soerabaija werden weder op verschillende plaatsen belangrijke voorzieningen aangebracht aan de oeverbeschoeiingen en dijken langs de Kediri-, Porrong- en Soerabaija-rivieren.

Omtrent de in 't vorig verslag vermelde afsnijding van eene bocht der Padang-rivier wordt onderzocht of de noodzakelijkheid van dat werk door veranderde omstandigheden niet vervallen is.

Havenwerken. De in 't vorig verslag uitgesproken verwachting dat de havenwerken te Tandjong Priok (zonder de accessoires) in den loop van het zesde werkjaar, hetwelk met 1 Mei 1882 was aangevangen, geheel zouden voltooid zijn, is in zoover bewaarheid geworden dat bij het einde van dat werkjaar op 30 April jl. alleen nog maar het dokbassin en de kolenhaven op de vereischte diepte moesten gebracht worden.

Gedurende de maanden Januari en Februari jl. werd door zeer vele stoomschepen, en ook door een paar zeilschepen, van de nieuwe haven gebruik gemaakt, zoowel tot het laden en lossen van goederen, als tot het in- en ontschepen van passagiers, die in rijtuigen der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij met de werktreinen der havenwerken van en naar Batavia vervoerd werden. Na daartoe vergunning te hebben verkregen, liet de stoomvaartmaatschappij » Nederland " ook in de maanden Maart en April jl. al hare stoomschepen in de nieuwe haven binnenloopen. De langs den kaaimuur der binnenhaven gebouwde 100 M. lange houten loods, die bestemd is voor opschuring van materieel, deed gedurende den westmoesson tevens dienst als tijdelijke opslagplaats van de goederen die uit de particuliere schepen gelost werden. Evenals in den westmoesson van het vorig verslagjaar bleek ook nu de haven volkomen aan de verwachting te beantwoorden. Het in- en uitloopen van de buitenhaven ondervond geenerlei bezwaar; zelfs kwamen er vreemde zeilschepen zonder loods en zonder sleepboot ten anker. Sommige groote stoomschepen verlieten 's nachts bij donkere maan de haven, niettegenstaande haar ingang tot dusver niet verlicht is. Hare gunstige ligging, vooral in verband met den vuurtoren op het eiland Edam, opent daartoe de mogelijkheid.

De opkomst van het werkvolk was over het algemeen bevredigend. Ten gevolge van den verbeterden gezondheidstoestand der Bantamsche bevolking kwamen er uit dat gewest veel koelies, alsmede een 200tal vrouwen die gebezigd werden voor het gelijkmaken van het terrein en het verrichten van licht graafwerk en die steeds afgezonderd van de mannen werkten. Aan de steengroeven te Merak was de toeloop van koelies gedurende eenige maanden zelfs zoo groot dat voor een korten tijd de loonen verlaagd werden. Behalve over de vrije arbeiders beschikte men te Tandjong Priok weder dagelijks over 250 dwangarbeiders, wier diensten zeer te stade kwamen bij het graafwerk ten behoeve van de kaaimuren aan de binnen- en aan de kolenhaven. Onder het werkvolk deden zich vele koortsgevallen voor, terwijl gedurende de maanden Mei tot Augustus van het afgeloopen jaar ook 26 inlanders te Tandjong Priok aan de cholera overleden. Behoudens deze uitzonderingen kon de gezondheidstoestand over het algemeen bevredigend worden genoemd. Onder het vaste personeel der havenwerken, dat dagelijks onder de ongunstigste omstandigheden werkzaam was, kwamen in de laatste jaren geen andere sterfgevallen voor dan ten gevolge van de cholera-epidemie en van verschillende accidenten. Neemt men hierbij in aanmerking dat sommige opzichters eenige jaren achtereen te Priok gewoond hebben, dat de Europeesche bemanningen der baggervloot dag en nacht op de vaartuigen vertoeven, en dat het personeel der havenwerken voor een gedeelte bestaat uit personen wier lichaamsgestel ondermijnd en nog aanhoudend aan storende invloeden blootgesteld is, dan moet men tot het besluit komen dat er geen reden is om Tandjong Priok voor bijzonder ongezond te houden. Wel kwamen op een paar van de schepen, die in de eerste maanden van 1883 de haven binnenliepen, veel ziektegevallen voor, doch dit moet waarschijnlijk worden toegeschreven aan de gewoonte van het Europeesche scheepsvolk om zich half gekleed op het dek in regen en wind te laten afkoelen na zich in de scheepsruimen in het zweet te hebben gewerkt.

Desertie van inlandsche schepelingen, behoorende tot de bemanningen der zeebouwende vaartuigen van den dienst der havenwerken, kwam, hoewel in mindere mate dan gedurende het vorig verslagjaar, toch nog veelvuldig voor. Van 106 desertiegevallen werd aan de politie aangifte gedaan. 22 personen keerden uit eigen beweging terug, 11 werden door de politie opgevat, doch van de overige 73 werd niets meer vernomen. Een tiental deserteurs, die op grond van Indisch Staatsblad 1880 nº. 203 vervolgd zijn, werden vrijgesproken omdat de gezagvoerders der vaartuigen, waarvoor zij waren aangenomen, niet persoonlijk bij de aanmonstering waren tegenwoordig geweest.

Als gevolg van de aanvankelijk goed geslaagde proefneming met het gebruik van Borneo-kolen uit de mijn Pengaron, waarvan sprake was op blz. 126 van het vorig verslag, werd in de eerste maanden van 1883 nog eene hoeveelheid van 1500 ton van die kolen te Tandjong Priok aangevoerd om daarmede nadere proeven te nemen. Deze proeven leidden tot het resultaat dat de Pengaron-kolen zeer goed bruikbaar zijn en de voorkeur verdienen boven de Australische en vele der mindere soorten van Engelsche kolen. Zij bevatten evenveel caloriën als de Cardiff-kolen, doch wegens hare snellere verbranding wordt er veel minder nuttig effect van verkregen, daar meer warmte door den schoorsteen verloren gaat. Het gevolg hiervan was dat er veel meer Pengaron-kolen verbruikt werden dan er Cardiff-kolen noodig zouden geweest zijn om hetzelfde effect te verkrijgen. Deze ongunstige verhouding zal echter ophouden wanneer bij het gebruik van Pengaron-kolen toestellen tot rookverbranding worden aangewend.

Ten behoeve van eenige onderdeelen der werken, meer bepaaldelijk voor het bedekken en bekleeden van de kaaimuren, werden groote hoeveelheden trachietsteen van Hongkong aangevoerd. Deze steen is van zeer goede hoedanigheid en veel lager in prijs dan de van Europa aangevoerde gehouwen steen.

De voormalige IIde afdeeling der werken, die uit het kanaal van Tandjong Priok naar Batavia met de daarlangs loopende spoor-, rij- en jaagwegen bestond, en reeds in het vorig verslagjaar gereed kwam, vorderde alleen eenig onderhoud. Onlangs is de vraag ter sprake gebracht of er tusschen het kanaal en de Tjiliwong eene schutsluis behoort gebouwd te worden, ter voorkoming dat gedurende den westmoesson, vooral in geval van bandjirs, een te sterke stroom in het kanaal zou ontstaan en te veel slib daarin zou worden gevoerd, en dat bij lage waterstanden het water van het benedengedeelte van de Tjiliwong en van de Kali Besar te veel naar het kanaal zou worden afgeleid, waardoor de prauwvaart in de stad Batavia zou worden bemoeielijkt. Te dezen aanzien bestond tusschen de deskundigen in Indië een groot verschil van gevoelen. De Gouverneur-Generaal was van oordeel dat de noodige gegevens om tot eene beslissing te komen niet aanwezig waren en heeft daarom gelast dat daartoe alsnog de noodige opnemingen zouden geschieden.

Het totaal van het in het afgeloopen verslagjaar verrichte graafwerk bedroeg 202 178 M³., waarvan eene hoeveelheid van 40 198 M³., grootendeels koraal, uit de kolenhaven werd gegraven tot 6.5 M. onder het maniveld. Uit het dokbassin werden 35 813 M³. ontgraven, uit het verbindingskanaal met de Kali Besar 15 742 M³., en voorts 68 815 M³. ten dienste van de verschillende accessoires op het haven-emplacement. De door de dwangarbeiders ontgraven grondmassa kan op 30 000 M³. geschat worden. Het overige graafwerk werd ten behoeve van verschillende werken van minder omvang verricht. Van de ontgraven hoeveelheid werden 61 167 M³. gebezigd tot ophooging en gelijkmaking van de haven-terreinen.

De bagger-arbeid bepaalde zich bijna uitsluitend tot het afwerken van de buiten- en binnenhaven en tot de uitdieping van het dokbassin en de kolenhaven. Van de gebaggerde hoeveelheid, in totaal 710 022 M³, kwamen 195 282 M³. uit de buitenhaven en het dokbassin met kolenhaven en 494 295 uit de binnenhaven. Het overige werd uit het scheepvaartkanaal, de Tjiliwong, de westergracht en het verbindingskanaal met de Kali Besar gebaggerd. De opgebaggerde massa bestond voornamelijk uit koraalsteen. Niet zelden werden koraalblokken van kolossale afmetingen en buitengewone zwaarte, tot zelfs van 8000 K.G., naar boven gebracht, nadat vooraf de koraalbodem met dynamiet gespleten was. Deze arbeid vorderde veel inspanning en beleid; daarbij bleek het dat het baggermateriaal volkomen voor deze zeldzaam zware taak berekend was Tengevolge van het gereed komen van den eigenlijken havenbouw trad de baggerarbeid met het begin van 1883 meer op den achtergrond. Alleen in het dokbassin en de kolenhaven viel toen nog veel te baggeren. Ook moet nog de reeds in het vorig verslag bedoelde strook langs den kaaimuur der binnenhaven tot de vereischte diepte gebracht worden met den daarvoor vervaardigden emmerladder

Aan de zeehoofden, die in December 1882 gereed kwamen, was sedert 30 April te voren nog eene hoeveelheid van 126 704 M³. rotsblokken, trachiet- en koraalsteen verwerkt. Bovendien werden 4292 M³. rotsblokken verzameld en hoofdzakelijk langs het westerhoofd verspreid. Deze hoeveelheid, en hetgeen men nog tot de finale opheffing van het etablissement te Merak daaraan dacht toe te voegen, wordt geacht voldoende te zijn om gedurende 50 jaren in het onderhoud der zeehoofden te voorzien. Dat onderhoud zal dus vermoedelijk niet kostbaar zijn, te minder daar de hoofden steeds

sterker worden ten gevolge van de omstandigheid dat de zich daaraan vasthechtende schelpdieren de losse rotsblokken tot één geheel maken. Het is echter mogelijk dat de steenen, waaruit de hoofden zijn samengesteld, zullen verweeren, doch groote gevolgen zijn daarvan niet te vreezen. Stormen en hooge zeeën hebben tot dusver zeer weinig invloed op de hoofden gehad. Voor zoover zulks was na te gaan, zijn ten gevolge daarvan de rotsblokken van de buitenbestorting zelfs niet verplaatst. Alleen aan de binnenglooiingen zijn eenige kleine steenen weggespoeld en daardoor ook eenige rotsblokken weggegleden. Ten einde het naderen tot de te bouwen licht-opstanden gemakkelijker te maken, werden de laatste 150 M. der bocht van de zeehoofden aanzienlijk hooger opgewerkt. Door deze zwaardere belasting van die gedeelten kan nog eenige zakking ontstaan, wat zich binnen korten tijd moet openbaren en waarin dan zonder veel moeite kan worden voorzien.

De weinige werkzaamheden, die bij het einde van het vorig verslagjaar nog aan den kaaimuur der binnenhaven te doen vielen, zijn thans gereed. Ook werden de palen tot bevestiging van de meerringen en de meerringen zelve, ten getale van 30, gedurende het afgeloopen verslagjaar geplaatst. Bij het drukke gebruik dat in de maanden Januari en Februari 1883 van de binnenhaven gemaakt werd, bleek het dat de 1000 M. lange kaaimuur niet ruim is, en dat de scheepvaart geen groote vlucht behoeft te nemen om reeds een tweeden kaaimuur langs het oosterboord der binnenhaven noodig te maken. Met de voltooiing van den 320 M. langen kaaimuur langs de steenkolenhaven werd veel voorspoed ondervonden. Niet alleen kwam deze muur met een 17 M. langen vleugel aan zijn noordelijk uiteinde gereed, maar ook werden daarlangs 6 meerpalen en 10 meerringen aangebracht. In het geheel is aan dezen kaaimuur 18 000 M³. metselwerk verricht.

Zoowel de kolenhaven als het bassin voor het droge dok werden zoo diep mogelijk, namelijk tot 6.5 M. onder het maaiveld, door ontgraving in plaats van door uitbaggering tot stand gebracht om over den uitkomenden zandgrond, waaraan in het algemeen te Tandjong Priok gebrek bestaat, te kunnen beschikken voor ophooging van de terreinen en voor aanvulling van de fundeeringen der gebouwen.

De toegang tot de westergracht kwam in December 1882 gereed; er werden 10 335 M³., in hoofdzaak koraal, uit gebaggerd. In de westergracht — die, evenals de zuidergracht, eene verbindingsvaart is tusschen de haven en het scheepvaartkanaal — loopt, in tegenstelling met de zuidergracht, nimmer een sterke stroom, zoodat, in geval van bandjirs, van de westergracht gebruik kan worden gemaakt om het bezwaar te ontgaan dat de zware stroom in de draaibruggen over de zuidergracht voor de scheepvaart oplevert. In verband daarmede is de ingang van de westergracht vergroot en zal aan die gracht ook meer diepte gegeven worden dan aanvankelijk het voornemen was; eene betere verdeeling van het door het scheepvaartkanaal aangevoerde water uit de Tjiliwong en de Soenthar zal daardoor verkregen worden.

De bouw van de in 't afgeloopen verslagjaar gereed gekomen fundeering voor de 25tons stoomkraan ging met buitengewoon veel moeielijkheden gepaard. Het werk moest in volle zee worden uitgevoerd. De oppervlakte van den fundeeringsput bedraagt 100 M².; daarin staan 96 houten palen en 33 ijzeren schroefpalen. De aanhoudende werking van den slappen grond kon niet dan met veel inspanning en met buitengewone hulpmiddelen overwonnen worden. Dit werk heeft dan ook veel tijd gekost, maar de fundeering is thans zoodanig gebouwd dat voor haar behoud in het geheel geen gevaar bestaat.

Het magazijn der fabriek en reparatiewerf, dat op het voor dokbassin te ontgraven terrein stond, werd afgebroken. Voor een groot deel werden de afkomende materialen gebezigd voor den bouw van het permanente magazijn, dat nagenoeg voltooid is.

De bouw der accessoires werd tot het eind van 1882 met kracht voortgezet; maar moest van toen af aanmerkelijk worden beperkt omdat — in afwachting van de beslissing nopens de aanhangige aanvraag om concessie voor de exploitatie der havenwerken — op de Indische begrooting voor 1883 slechts fondsen waren toegestaan voor die accessoires, welke in elk geval, dus ook als de concessie mocht verleend worden, voor rekening van den Staat zouden komen. Bij de vaststelling van dit gedeelte van het verslag was het eindresultaat van de overwegingen der Indische Regeering betreffende die concessie-aanvrage hier te lande nog niet bekend.

Van de tot de accessoires behoorende gebouwen kwamen in het verslagjaar gereed: de schoutswoning met arrestantenkamer en de bewakings-inrichtingen van het tolkantoor, namelijk twee bureaulokalen en zes wachthuizen. Het verplaatste magazijn voor de fabriek en reparatiewerf — zie hierboven — kwam nagenoeg gereed. Aan de fundeeringen der pakhuizen werd — zooveel de beschikbare fondsen het toelieten — met kracht gewerkt. Het metselwerk van het petroleumpakhuis en van het magazijn voor zelfontvlambare stoffen werd voltooid. Door het personeel van den dienst der grondpeilingen werd een derde artesische put geboord bezuiden het dok-emplacement. Deze put zal een onderdeel uitmaken van de ontworpen inrichtingen voor de watervoorziening en de brandweer. De bestaande putten zullen steeds noodig zijn voor het verschaffen van water aan de bevolking op de haventerreinen en aan de bemanningen van prauwen en sleepbooten. Het ruim 1000 M. lange riool met de opene voortzetting daarvan is geheel afgewerkt. Het materieel voor de op het haventerrein aan te leggen rij- en spoorwegen is verzameld en ligt gereed om geplaatst te worden zoodra de noodige fondsen beschikbaar gesteld zijn.

De arbeid aan de steengroeven te Merak, de IIIde afdeeling van de Bataviasche havenwerken uitmakende, ondervond in het afgeloopen verslagjaar nog al tegenspoed. Den 25sten Mei 1882 zonk de hopperbarge *Banjoemas* voor den grooten ijzeren steiger aldaar in de diepte, doordien een kettingstrop, waarin een rotsblok hing, brak en dit rotsblok op het vaartuig nederstortte. Pogingen om het gezonken vaartuig te redden, bleven aanvankelijk zonder het gewenschte gevolg en moesten wegens den inmiddels ingevallen westmoesson gestaakt worden. Men stelde zich voor de pogingen daartoe later te hervatten. Zoolang de gezonken hopperbarge zich nog vóór den steiger bevond, was deze onbruikbaar; daarom werd — ten einde staking van den steenafvoer zooveel mogelijk te beperken — ten spoedigste een nieuwe los- en laadsteiger gebouwd, die in weinige dagen gereed kwam. Met het afbreken van de steigers te Merak werd gedurende het verslagjaar een begin gemaakt, met het doel om de afkomende ijzerwerken (leggers en schroefpalen) te bezigen voor de te Tandjong Priok te bouwen marine-steigers. Er hadden in de tweede helft van 1882 twee ontijdige dynamiet-ontploffingen plaats (namelijk eene op 14 Augustus en eene op 14 November), waardoor 2 Europeesche opzichters en 5 inlandsche boorders gedood en 6 inlandsche werklieden gewond werden. De noodige voorzorgsmaatregelen werden genomen om verder dergelijke ongevallen te voorkomen. Het etablissement te Merak leverde in het afgeloopen verslagjaar 124 863 M³. steen, namelijk 61 882 M³. trachiet en 62 981 M³. rotsblokken. Het opruimen en naar zee afvoeren van gruis, aarde en afval, ter gezamenlijke hoeveelheid van 49 622 M³., vorderde zeer veel tijd. Gedurende de maand Januari jl. werden de sporen en wissels over het geheele terrein verlegd; deze arbeid liep binnen 8 dagen af. Het voornemen bestond om het etablissement te Merak weldra op te heffen [1]).

Het verbindingskanaal tusschen de Tjiliwong en de Kali Besar, waarmede in Februari 1882 een aanvang gemaakt werd, kwam in Februari jl. gereed. Dit kanaal, dat 330 M. lang is en eene diepte heeft van 1.50 M. onder peil, brengt het handelscentrum van de oude stad Batavia met de nieuwe haven in eene gemakkelijke gemeenschap. Ten behoeve van het kanaal werden 35 724 M³. grond ontgraven; onder deze hoeveelheid is begrepen hetgeen verricht werd aan de nog niet geheel afgewerkte normaliseering van de Tjiliwong. De schroefpalen-brug over de Heemraden-rivier werd in Juni 1882 voltooid. Bij het heien voor den tweeden pijler en het landhoofd der draaibrug bevond men dat er nog een groot aantal kespen en

---

[1]) **Nog vóórdat dit voornemen tot uitvoering was gekomen, hebben de ontzettende uitbarstingen van den vulcaan op het eiland Krakatau en de daarop gevolgde vloedgolf (26 en 27 Augustus jl.) het geheele etablissement vernield.**

vloerplanken van de fundeering der in 1637 gebouwde Kasteelsbrug aanwezig waren, die opgeruimd moesten worden. Ook bij het graven van het verbindingskanaal werden vele oude fundeeringen aangetroffen. De draaibrug over dit kanaal werd in October 1882 voltooid en de maand daarop voor het verkeer opengesteld; daarna werd de dam, die tot hulpweg gediend had, opgeruimd.

De hierboven genoemde hopperbarge *Banjoemas* is tot dusver het eenige stoomvaartuig van de vloot der havenwerken geweest dat verloren is gegaan. De toestand der vloot is overigens alleszins voldoende. Alle ijzeren schepen werden weder geregeld om de zes maanden in het drijvend dok opgenomen, waar zij schoongemaakt, van buiten geschilderd en zooveel noodig hersteld werden. Van de stoomketels van 7 vaartuigen werden de vlampijpen vernieuwd; tevens werden aan de ketels en machines dier vaartuigen de vereischte herstellingen verricht en bovendien kreeg één vaartuig bij die gelegenheid eene nieuwe kruk-as. Twee der groote baggermolens, namelijk de *Batavia* en de *Tandjong Priok*, werden tijdelijk buiten dienst gesteld; alle onderdeelen van die schepen en van hunne machines werden onderzocht en zelfs de geringste gebreken hersteld. Deze beide kostbare vaartuigen hebben thans weder bijna gelijke waarde als toen zij ten behoeve van de havenwerken werden aangeschaft. Verschillende vaartuigen werden aan andere diensten overgedragen, namelijk: het directievaartuig aan het departement der marine (verg. blz. 46 hiervóór); twee stoombaggermolens (de *Celebes* en de *Sumatra*), één sleepboot en zes groote ijzeren klepschouwen aan de werken ter verbetering van het vaarwater in het westgat van Soerabaija, en eindelijk twee sleepbooten, één stoombarkas, zes klepschouwen, één sloep en twee ankerbooten aan den baggerdienst te Pekalongan, Tagal en Cheribon. Ook deden nog andere vaartuigen der baggervloot tijdelijk dienst voor het uitbaggeren van de havengeulen van genoemde drie hoofdplaatsen.

Het drijvend droogdok bewees ook thans weder goede diensten voor het onderhoud en de herstelling van de vaartuigen, bij den dienst der havenwerken in gebruik. De dokcylinders werden er beurtelings uitgenomen om schoongemaakt en geverfd te worden.

De reparatiewerf met sleephelling ontwikkelde eene buitengewone werkkracht. Behalve voor het geregeld onderhoud van de houten vaartuigen (zolderschuiten, land-, hei-, kraan- en waterprauwen) en ijzeren klepschouwen werd die werf gebezigd voor het aanmaken van twee nieuwe houten klepschouwen ten behoeve van den baggerdienst te Tagal, en voor het in elkaar zetten van twee ijzeren laadschouwen. Verder werd één vaartuig, bestemd om als drijvende stoomlier dienst te doen, op stapel gezet.

Met het oog op de naderende voltooiing van de havenwerken werd in Augustus 1882 een begin gemaakt met het afbreken van den grooten houten steiger, die in den aanvang van den havenbouw ten behoeve van de werken is gemaakt. Het uittrekken van de palen ging met veel moeite gepaard.

Blijkens een bij het departement der burgerlijke openbare werken in Mei jl. opgemaakt overzicht hadden de uitgaven voor de Bataviasche havenwerken, met inbegrip van hetgeen reeds aan de accessoires was ten koste gelegd, over de dienstjaren 1876 t/m 1882 in 't geheel bedragen f 21 391 217,03, waarvan echter moet worden afgetrokken wegens tegoedschrijvingen, hoofdzakelijk ter zake van uit den voorraad der havenwerken aan andere departementen of diensten verstrekte goederen, f 736 415,41^5, en wegens verschillende ontvangsten, voornamelijk assurantiepenningen van verongelukt materieel, f 340 661,35^5, zoodat de werkelijke uitgaven bedroegen f 20 314 140,26 [1]), over de verschillende dienstjaren verdeeld als volgt:

Dienstjaren.	Uitgaven in Indië.			Uitgaven in Nederland.	Totaal. *a*)
	Bruto uitgaven.	Tegoedschrijvingen.	Netto uitgaven.		
1870	f 53 360,02	—	f 53 366,02	f 26 787,15^3	f 80 153,17^5
1877	1 815 608,81^5	f 3 428,32	1 812 180,49^5	4 038 542,03^5	5 850 722,53
1878	2 500 393,37	27 825,48^5	2 472 567,88^5	1 506 703,45^5	3 978 641,34
1879	2 496 762,29	26 263,68	2 470 498,61^5	541 141,31^5	3 011 039,92^5
1880	2 448 821,20	71 514 90^5	2 377 300,32^5	583 377,54^5	2 900 083,87
1881	2 347 507,80^5	98 043,47	2 249 464,42^5	435 229,48	2 084 093,90^5
1882	2 532 390,92	509 339,49^5	2 023 051,42^5	*b*) 65 215,44^5	*b*) 2 088 200,87
Totaal. . .	f 14 194 850,60	f 736 415,41^5	13 458 435,18	f 7 190 360,43	f 20 654 801,01^5
				Af (zie boven) . . .	340 661,35^5
					f 20 314 140,20 *b*)

a) Te verhoogen met f 45 661,51^5 (zie de noot aan den voet dezer bladzijde).

b) De verschillen met de sommen op blz. 124 hiervóór opgegeven voor de jaren 1878 t/m 1882 (die aan andere bronnen zijn ontleend) kunnen uit de voorhanden gegevens niet worden toegelicht.

Volgens de boekhouding bij den dienst der havenwerken zelf, afgesloten op gelijken datum als bovenbedoeld overzicht (dus mede *zonder* de in nevenstaande noot bedoelde f 45 661,51^5), bedroeg het totaal der netto-uitgaven f 20 317 783,47^5, alzoo f 3 643,21^5 meer, welk verschil in Indië geheel is kunnen worden opgehelderd. Het totaal volgens deze boekhouding wordt hier echter genoemd, omdat de chef der havenwerken zijne opgaaf splitst als volgt:

eigenlijke havenbouw	*a*) f 16 007 955,50
accessoires	518 063,54
verbinding van het scheepvaartkanaal met de Tjiliwong	120 134,05
boekwaarde van de permanente gebouwen te Tandjong Priok (fabriek, bureau, magazijnen, scheepswerf)	279 352,14
id. van het etablissement te Merak (directiewoning, bureau, verplaatsbaar atelier, steigers, verscheidene kilometers rails met ijzeren liggers enz.)	50 000,00
voorhanden verbruiksartikelen	788 408,31
boekwaarde van het materieel (na afschrijving van ruim 57½ pct)	2 553 179,93^5
To zamen als voren . . .	f 20 317 783,17^5

a) Hieronder is nog begrepen f 99 098,00, uitgegeven voor de ontgraving van het dokbassin, welk onderdeel zou kunnen gerekend worden tot de accessoires te behooren, en bovendien f 38 428,92, gedurende 1882 aan het gewoon onderhoud der werken ten koste gelegd. De kosten van den eigenlijken havenbouw zijn dus hier eer te hoog dan te laag gesteld. Blijkens de Memorie van Toelichting bij de Indische begrooting voor 1877 (blz. 32) werden de kosten bij den aanvang van het werk begroot op f 19 165 235 bruto, of na aftrekking van eene som van f 1 222 900 die men destijds als boekwaarde van het vermoedelijk overtehouden materieel aannam, op f 17 942 335 netto.

Ten slotte verdient nog vermelding dat de hoofdingenieur 1ste klasse J. A. DE GELDER, aan wiens voortreffelijke leiding de verkregen gunstige uitkomsten bij den havenbouw voor een groot deel mogen worden toegeschreven, in Mei jl., in verband met een verkregen tweejarig verlof

[1]) In verband met hier te lande in 1883 voorgekomen uitgaven ten laste van het dienstjaar 1882, waarvan men in Indië tijdens de opmaking van het overzicht nog geen kennis droeg, is het boven opgegeven totaal zoowel voor de bruto als voor de netto uitgaven nog te verhoogen met f 45 661,51^5, waardoor dus het laatstvermelde totaal van f 20 314 140,26 tot f 20 359 801,77^5 stijgt.

wegens ziekte, de directie der Bataviasche havenwerken nederlegde, en tijdelijk werd opgevolgd door den oudsten ingenieur bij bedoelde werken, den ingenieur 1ste klasse M. J. van Bosse.

Ten aanzien van de overige haven- en scheepvaartwerken in Nederlandsch-Indië zijn ditmaal de volgende mededeelingen te doen.

Met den daarvoor beschikbaar gestelden stoombaggermolen werd ook gedurende het afgeloopen jaar het bestaande havenkanaal te Batavia steeds op de diepte van 2 M. onder laag water gehouden, zoodat de toestand bevredigend mag worden geacht. Om te voorkomen dat het westerhoofd tegenover de coupure in het oosterhoofd door binnenvallende prauwen beschadigd wordt, en tevens om de prauwen tegen averij te vrijwaren, zal te dier plaatse langs het westerhoofd over eene lengte van 180 M. een steigerwerk aangebracht moeten worden.

Ook te Samarang was de toestand van het havenkanaal zeer bevredigend. Slechts gedurende 25 dagen van de maanden Januari t/m April werd in 1882 de gemeenschap met de reede door zware westelijke winden en hevige branding gestremd of bemoeielijkt. Van April tot December 1882 werden door de twee baggermolens 81 000 M³. specie opgebracht, welke met behulp van 7 klepschouwen en 2 sleepbootjes vervoerd werden. Het dok voor het nazien en repareeren van de baggervloot is gereed gekomen en thans is men bezig met het maken van een ontwerp voor een bassin tot berging van die vloot gedurende den westmoesson. In December jl. verrichte peilingen hebben de verwachting doen ontstaan dat de verlenging van het oosterhoofd nog wel een paar jaar zal kunnen worden uitgesteld.

De banken vóór de monding der Kali Mas te Soerabaija breidden zich allengs verder uit, en dientengevolge moest van den stoombaggermolen ook meer arbeid gevorderd worden om de langer geworden geul open te houden. Bovendien schijnt die geul eene oostelijke richting aan te nemen. Door een en ander dreigt de gemeenschap met de reede belemmering te zullen ondervinden. Om die belemmering zooveel mogelijk te voorkomen en om tevens den baggerarbeid tot een minimum te beperken, is het denkbeeld geopperd om de geul tusschen vaste dammen of hoofden in te sluiten, door namelijk de bestaande kaaimuren langs de Kali Mas te verlengen.

Het vorig verslag (blz. 128) bevatte eenige mededeelingen nopens hetgeen verricht werd om de uitvoering voor te bereiden van de werken tot verbetering van het vaarwater in den noordelijken ingang van straat Madura (westgat van Soerabaija). Omtrent de aanvatting van die werken is thans het volgende te melden. Vooraf zij herinnerd dat de werken ten doel hebben om de monding van de Solo-rivier zóóver noordwaarts te verleggen dat de rivier bij Tandjong Kapala in de bocht van Sidaijoe valt en een uitweg vindt bij Oedjong Pangka. Voor het verleggen van den Solo-mond is noodig: 1°. het maken van eene coupure in den vasten wal tusschen de bestaande beneden Solo-rivier en de baai van Sidaijoe in noordelijke richting, lang p. m. 3600 M., breed 160 M. en diep 8.50 M. onder Soerabaija-vloedpeil, met leidijken langs beide oevers; 2°. het baggeren van eene geul in het verlengde van de coupure door de zeebank, lang p. m. 10 K. M., diep ongeveer 8.50 M., breed op den bodem 25 M.; 3°. het afdammen van den bestaanden Solo-mond; 4°. het leggen van een afsluitdijk tusschen de afdamming van den Solo-mond en den grooten postweg bij Sembajat, en 5°. het leiden en voortzetten van de geulvorming buiten de thans droogvallende banken in noordelijke richting langs Oedjong Pangka. Volgens het oorspronkelijk plan zou, in verband met de verlegging van den Solo-mond naar Oedjong Pangka, ook de Kali Miring, een zijtak van de Solo-rivier, moeten worden afgedamd, terwijl ten behoeve van de prauwvaart op de beneden-Solo, welke thans langs de Kali Miring plaats heeft, een kanaal zou gegraven worden dat ook aan de irrigatie zou worden dienstbaar gemaakt. Later is in Indië het denkbeeld ter sprake gekomen om de Kali Miring niet af te dammen, maar door eene schutsluis af te sluiten, zoodat de scheepvaart van die zijrivier zou kunnen blijven gebruik maken. De nadere inlichtingen, die bij de ontwikkeling van dit plan verstrekt werden, hebben echter de hier te lande geraadpleegde deskundigen tot de conclusie geleid dat elke afsluiting van de Kali Miring, hetzij dan door een dam of door eene sluis, onnoodig is te achten. De Indische Regeering is met dit advies in kennis gesteld.

Reeds vóór het optreden als chef der werken van den in Juni 1882 uit Nederland teruggekeerden hoofdingenieur J. J. Dijkstra was een begin gemaakt met het onteigenen van de benoodigde terreinen, zoomede met den bouw van de vereischte etablissementen en hulpwerken, waarmede ook in den verderen loop van het jaar nog werd voortgegaan. Aan den chef, die rechtstreeks ondergeschikt is aan den directeur der openbare werken (zie zijne instructie in n°. 3836 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad) waren bij het eind van 1882 toegevoegd 9 waterstaats-ambtenaren (3 ingenieurs en 6 architecten en opzichters), 1 werktuigkundige en verder het noodige administratief personeel, teekenaars, ambachtsbazen, machinisten, gezagvoerders en molenbazen. Aan bovengenoemd waterstaatspersoneel is tevens opgedragen het doen van waarnemingen in straat Madura, waartoe voorloopig 2 zelfregistreerende peilschalen zijn opgericht (1 te Oedjong Pangka en 1 op het Kletarif), alsmede het voortzetten van de slib- en waterafvoerbepalingen op de Solo- en Brantas-rivieren en van de opnemingen ten behoeve van het straks bedoelde scheepvaart- en irrigatiekanaal uit de Solo-rivier.

Het boven omschreven werk, de verlegging van de monding der Solo-rivier, is voor het toezicht en beheer in twee sectiën verdeeld. De eerste sectie omvat het maken van de doorgraving of coupure en al het werk bezuiden de Kali Ngindro (eene kreek p. m. 2500 M. benoorden de Solo-rivier). De tweede sectie omvat het bagger- en graafwerk benoorden de Kali Ngindro. Het hoofdbureau en het algemeen magazijn, benevens een daarbij behoorend atelier, zijn gevestigd te Soerabaija; te Boenga en te Tandjong Kapala bevinden zich sectie-bureaux, welke sedert Januari jl. met het hoofdbureau te Soerabaija in telephonische gemeenschap zijn gebracht.

In de 1ste sectie werd in de as van het tracé eene strook van 1000 M. lang, 100 M. breed, ter diepte van 1 M. ontgraven, waarbij met veel succes gebruik werd gemaakt van verplaatsbaar spoorwegmaterieel. Vooraf werd echter het terrein zooveel mogelijk droog gelegd en van de omliggende moerassen afgescheiden door het leggen van zware dammen in de kreeken en slokkans, in welke dammen ijzeren buisduikers met zelfsluitende kleppen werden aangebracht. Daar waar het terrein te slap en te drassig was om er op te kunnen loopen, werd het 2½ à 5 d.M. onder water gezet en geschiedde het uitgraven dus onder water en het transport der specie in kleine prauwen of sampans. Met het baggerwerk in de 1ste sectie werd nog niet begonnen. Eerst onlangs is een der daarvoor bestemde baggermolens met persinrichting van hier in Indië aangebracht.

In de 2de sectie werd in de as van het tracé eene geul door de droogvallende bank gemaakt, diep 0.6 M. en breed op den bodem 8 à 10 M. Aansluitende aan deze geul en in het verlengde daarvan werd op p m. 5000 M. ten noorden van Tandjong Kapala door den baggermolen onder laag water eene andere geul gemaakt; de eerstbedoelde geul vereenigt zich aan de zuidzijde met de Kali Tjorrong (p. m. 2200 M. ten zuiden van Tandjong Kapala), welke, met de Kali Ngindro verbonden, eene doorgaande hier en daar vrij diepe rivier vormt. Aangezien de gegraven geul door de zeebank eene betere en kortere gemeenschap tusschen Kali Tjorrong en den zeespiegel vormt, wordt daarin door de eb eene vrij sterke strooming veroorzaakt, waardoor naar men verwacht eene betere gemeenschap zal ontstaan tusschen de verschillende punten waarop de werkzaamheden in de beide sectiën plaats hebben. Uit de modderbank werd ontgraven een totaal van 23 485 M³., waarvan de kosten f 10 000 hebben bedragen.

De prijs van het grondverzet per M³. was in de 1ste sectie f 0,35, met inbegrip van het vervoer over 100 M. en het verwerken in den dijk. In de 2de sectie werd evenveel per M³. betaald voor het onder water ontgraven en over 150 M. met prauwtjes vervoeren en storten.

Tot de in 1882 voltooide hulpinrichtingen behooren o. a. een los- en laadhoofd aan de Solo-rivier te Bedanten en een te Tandjong Kapala, eene kolenloods te Bedanten, eene koelieloods en een atelier te Tandjong Kapala en eindelijk eene zoetwater-voorziening aldaar, zoowel voor het etablissement als voor de schepen van de vloot. Hiertoe moest aan den voet der heuvels een reservoir worden aangelegd, groot genoeg om 20 millioen liters water te be-

vatten. Uit dit reservoir wordt het water door eene buisleiding onder den grond naar vergaarbakken geleid, waaruit het wordt opgepompt om door buizen verder naar het losen laadhoofd te Tandjong Kapala te worden gevoerd.

Het drijvend materieel bestond bij het begin van 1883, behalve uit de van den dienst der Bataviasche havenwerken overgenomen 9 vaartuigen (de stoombaggermolens *Sumatra* en *Celebes*, de stoomsleepboot *Gelis* en 6 ijzeren klepschouwen), uit 7 van hier uitgezonden vaartuigen (de stoomsleepbooten *Tandjong Kapala* en *Oedjong Pangka*, de stoomsleepboot tevens vrachtboot *Sidaijoe*, de stoombarkas *Pandan* en 3 whaleboöten), zoomede uit 3 transport prauwen en 1 tambangan. De *Oedjong Pangka* en de *Sidaijoe* werden eerst in 't laatst van Januari en in 't begin van Februari jl. in dienst gesteld, toen men met het monteeren er van gereed kwam. In de eerste maanden van 1883 werden verder nog uit Nederland aangebracht de samenstellende deelen van het sleep- en communicatie-vaartuig *Marie* en van een baggermolen met persinrichting.

Sedert in Augustus 1882 de beschikking verkregen werd over de *Sumatra* en de *Celebes* kon, bij gemis aan voldoende sleepmiddelen, doorgaans slechts met een dezer baggermolens gewerkt worden. Bij het eind van het jaar was door beide molens gebaggerd 69 862 M³., waarvan slechts 6754 M³. door de *Celebes*. In 't laatst van Januari is echter deze laatste baggermolen weder in dienst gesteld, waarna de *Sumatra* in reparatie werd genomen, ook ten einde daaraan eene inrichting aan te brengen voor het wegpersen van de gebaggerde specie door drijvende buizen, waardoor klepschouwen en sleepboot in 't vervolg zouden kunnen worden ontbeerd.

Voor het doen van reparatiën aan de vloot werd in den steenbodem van Tandjong Kapala een droogdok aangelegd, terwijl nabij het atelier te Soerabaija eene 5tons kraan werd geplantst.

Daar het zich liet aanzien dat de materialen voor de afdamming van den Solo-mond tegen veel lager prijs kunnen worden verkregen dan waarop aanvankelijk is gerekend, is nog geen begin gemaakt met de voorgenomen eigen exploitatie van de kalksteengroeven op het eiland Menari (Mengari).

Met het maken van den afsluitdijk langs den rechteroever van de Solo-rivier is in April jl. begonnen.

Werkvolk was tot een voldoend aantal uit den omtrek te verkrijgen; alleen ambachtslieden moesten van Soerabaija worden aangevoerd. Aanvankelijk werd veel last ondervonden van desertie onder het scheepsvolk, doch daaraan kwam een einde, nadat in December 1882 (verg. de op blz. 56 hiervóór bedoelde ordonnantie in Indisch Staatsblad 1882 n°. 306) te dier zake strafbepalingen waren in het leven geroepen.

De verbetering van de gemeenschap tusschen de reede van Cheribon en den wal, in 't begin van 1882 onder de leiding van den chef der Bataviasche havenwerken ter hand genomen, werd in den loop van dat jaar beëindigd. Waar vroeger geen of althans geen noemenswaardige vaargeul buiten de haven door de bank bestond, wordt thans over eene breedte van 40 M. zoodanige diepte aangetroffen dat de grootste en zwaarst geladen prauwen de haven in en uit kunnen varen. Met de ter plaatse bestaande middelen wordt getracht den verkregen gunstigen toestand te behouden. Te Tagal werd door de hulp van het grooter baggermaterieel der Bataviasche havenwerken (zie blz. 127 van het vorig verslag) eene voldoende geul van de noodige breedte en diepte verkregen en over eene lengte van 85 M. steeds tot 1.20 M. onder laag water open gehouden, niettegenstaande de baggermolen nu en dan stil moest liggen, omdat de stoombarkas bij slecht weer niet bij machte was om de modderschouwen binnen den gewenschten tijd te vervoeren. Dank zij de hulp van een grooten stoombaggermolen van Tandjong Priok was de gemeenschap te Pekalongan met de reede sedert April 1882 steeds verzekerd. De bank vóór den riviermond werd weggebaggerd, en van Augustus 1882 af bestond er eene geul, waarin bij laag water 3.75 M. werd gepeild op plaatsen waar vroeger slechts 0.37 M. water stond. Na het vertrek van den grooten baggermolen is het baggermaterieel te Pekalongan aanmerkelijk uitgebreid; men hoopte daarmede de bank, die zich sedert het laatst van December jl. op p. m. 230 M. uit de zeehoofden gevormd heeft, weg te kunnen baggeren voorzoover de veelvuldig te Pekalongan voorkomende hooge zeeën en hevige brandingen het werken niet beletten. De bemoeiingen van den chef der Bataviasche havenwerken met den baggerarbeid ter reeden van Cheribon, Tagal en Pekalongan zijn geheel afgeloopen. Op die plaatsen is thans een volledig stel bagger- en transport-materieel voorhanden, dat verstrekt is uit het vrijgekomen gedeelte der baggervloot van de Bataviasche havenwerken (verg. blz. 129 hiervóór). De betrokken residenten zijn uitgenoodigd om alle middelen aan te wenden tot het behoud van den verkregen gunstigen toestand en om voor het onderhoud van het baggermaterieel de noodige zorg te doen dragen.

De haven te Probolinggo voldeed goed en vorderde slechts zeer weinig baggerarbeid. De hoofden hadden weder veel van den golfslag te lijden en eischten aanhoudend reparatie.

Te Pasoeroean werd van Augustus tot het einde van 1882 de haven uitgebaggerd door den stoombaggermolen van Probolinggo, waarmede in dit jaar wordt voortgegaan.

Het op blz. 129 van het vorig verslag besproken ontwerp voor de verlenging, in den vorm van een zeehoofd, van den noordelijken kaaimuur langs den rechteroever van den riviermond te Padang is vastgesteld; dat werk zou in den loop van dit jaar worden uitgevoerd. Inmiddels werd de riviermond door baggeren opengehouden.

Drinkwatervoorziening. Ter hoofdplaats Batavia werd de artesische drinkwaterleiding uitgebreid, en in de afdeeling Buitenzorg, zoomede op de hoofdplaats Rembang, werden reservoirs aangelegd ter voorziening in de behoefte aan drinkwater. In den aanvoer van drinkwater op de hoofdplaats Cheribon werd, na de vernieuwing van de leiding uit de dessa Toek (verg. vorig verslag blz. 129), geen belemmering ondervonden. Over de artesische putboringen door het personeel van den dienst der grondpeilingen bewerkstelligd, raadplege men hoofdst. O afd. II.

III. Spoorwegen.

§ 1. *Opneming, aanleg en exploitatie van spoorwegen door den Staat.* [1])

a. Java.

Opnemingen. In het laatst van 1882 kwam het voorontwerp gereed voor een spoorweg van Tjitjalengka (eindpunt der thans in aanleg zijnde Preanger-lijn) naar Tjilatjap met een zijtak naar Garoet. De lengte van de ontworpen lijn met den zijtak bedraagt 204 K.M.; de aanlegkosten zijn geraamd op f 19 581 000; de bouwtijd op zes jaren.

De opnemingen voor den aanleg van spoorwegen van Djokjokarta over Magelang naar Ambarawa en van Poerworedjo naar Magelang zijn beëindigd; de lijnen zijn getraceerd en de tacheometer-kaarten en lengteprofielen geheel afgewerkt.

In Indië bestond het voornemen om nog opnemingen te doen verrichten voor den aanleg van spoorwegen beoosten Probolinggo en benoorden Ambarawa. De Indische Regeering is echter dezerzijds uitgenoodigd om daarvan af te zien, dewijl het nog geruimen tijd kan duren vóórdat de thans reeds opgenomen spoorwegen (namelijk de boven genoemden zoomede de lijnen Djokjokarta—Tjilatjap en Soerabaija—Oedjong) in aanleg genomen en voltooid zijn, te meer omdat het in de tegenwoordige financieele omstandigheden volstrekt noodig voorkomt den aanleg van staatsspoorwegen aanmerkelijk te beperken.

Aanleg van de lijn Soerakarta—Blitar—Sidoardjo. Tijdens de samenstelling van het vorig verslag was van de hoofdlijn reeds het gedeelte Madioen—Sidoardjo en van den zijtak het gedeelte Kertosono—Kediri in exploitatie gebracht. Sedert zijn nog in exploitatie gekomen: op 2 Juni 1883 van den zijtak het gedeelte Kediri—Toeloeng Agoeng, lang 30^{048} K.M., en op 2 Juli 1883 van de hoofdlijn het gedeelte Madioen—Paron, lang 25^{999} K.M. In het geheel zijn van dezen spoorweg thans in exploitatie 337^{234} K.M., en nog in aanleg ruim 105 K.M. (van Paron tot Soerakarta en van Toeloeng Agoeng tot Blitar).

Tusschen Podjok en Blitar heeft het tracé bij den over-

[1]) Het afzonderlijk verslag van den dienst der staatsspoorwegen op Java over 1881 is in de tweede helft van 1882 in Indië uitgegeven en in December aan de Staten-Generaal toegezonden.

gang over de Brantas-rivier eenige wijziging ondergaan, ten einde de sterke helling te vermijden die tusschen het aanvankelijk gekozen overgangspunt (nabij Boro) en Blitar onvermijdelijk bleek. Op één perceel na, waarvoor gerechtelijke onteigening noodig is, zijn de onteigeningen op de hoofdlijn geheel afgeloopen. Op den zijtak moeten nog eenige particuliere erven onteigend worden. De in 1882 betaalde onteigeningsprijzen bedroegen van f 320 tot f 390 per bouw, met inbegrip van de schadeloosstelling voor gewassen, vruchtboomen enz. Door de vorsten en landhuurders in Soerakarta zijn verschillende perceelen, ter gezamenlijke oppervlakte van ruim 138 bouws, kosteloos afgestaan; voor de te velde staande gewassen werd echter schadeloosstelling verleend.

Volgens de laatste verbeterde raming bedroeg de hoeveelheid van den te verzetten grond in de verschillende sectiën 5 647 274 M³., waarvan op 31 December 1882 reeds 5 472 068 M³. verzet waren. Op genoemden datum waren ruim 140 K.M. onderhanden, terwijl over eene lengte van bijna 22 K.M. nog niet begonnen was.

Bij het maken van de fundeeringen voor de kunstwerken werden op de 7de sectie (Soerakarta - Kedong Banteng) bezwaren ondervonden, doordien de bijzondere terreinsgesteldheid den aanvoer van materialen en het verkrijgen van werkvolk bemoeielijkte. De groote ijzeren brug over de Brantas-rivier bij Ngoedjang (tusschen Kediri en Toeloeng Agoeng op den zijtak), in Juni 1882 begonnen, kwam binnen een jaar (in Mei jl.) gereed. Zij heeft 3 openingen van 25 M. De nog belangrijkere ijzeren brug over de Solo-rivier nabij de hoofdplaats Soerakarta, die 7 openingen van 35.74 M. heeft, dacht men in Augustus jl. te zullen voltooien. Op de 8ste sectie (Kedong Banteng - Paron - Poerwodadi) is de onderbouw van alle bruggen gereed; op de meesten zijn de ijzeren spanningen gelegd.

De ontwerpen voor de stations- en halte-emplacementen zijn, behalve die voor de halten Redjotangan en Bendo en voor het station Blitar, allen reeds ingediend en goedgekeurd. Met de oprichting der gebouwen werd geregeld voortgegaan. Het gebouw bestemd voor bureaux van den exploitatiedienst te Soerabaija kwam in het begin van 1882 geheel gereed en werd onmiddellijk in gebruik genomen. Op het stations-emplacement Soerabaija is men begonnen met de uitbreiding van het locomotief-depot in verband met de grootere uitbreiding der exploitatie. Ook werd daar eene nieuwe steenkolenloods opgericht.

Door de algemeene werkplaatsen te Soerabaija werden gedurende 1882 en de eerste vijf maanden van 1883 gemonteerd en gereed gemaakt: 8 vlaktelijn-locomotieven met lossen tender, 2 werktrein-tenderlocomotieven, 15 gemengde rijtuigen 1ste en 2de klasse, 31 rijtuigen 3de klasse, waarvan 4 met rem, 9 bagagewagens, 95 gesloten goederenwagens, waarvan 10 met rem, en 4 Fargye-stoompompen.

Evenals in 1881 werden slechts eenige werken van weinig beteekenis (door Chineezen, inlanders en Europeanen) krachtens onderhandsche aanneming uitgevoerd. Overigens geschiedden alle werken in eigen beheer.

De opkomst van het werkvolk was in verhouding tot het te verrichten werk meestal onvoldoende. Door aanvoer van koelies uit Soerabaija werd zooveel mogelijk in de behoefte voorzien.

De gezondheidstoestand onder de werklieden was in 1882, in vergelijking met het voorafgegane jaar, zeer gunstig te noemen.

Aanleg van de lijn Pasoeroean-Probolinggo. Van den spoorweg van Pasoeroean naar Probolinggo, welke met den zijtak naar de haven eene lengte heeft van 40^{810} K. M., is het tracé uitgebakend en gewaterpast; de lengteprofielen en grondkaarten zijn door de Regeering goedgekeurd, terwijl de onteigeningen geheel zijn afgeloopen. Van de geraamde hoeveelheid van 408 015 M³ waren op 31 Mei 1883 reeds 292 580 M³. grond verzet. De baan was toen over eene lengte van 7^{500} K. M. gereed. Op deze lijn zijn benoodigd 99 kunstwerken, waarvan de voornaamsten zijn: de bruggen over de Gembong- en Redjoso-rivieren, ieder bestaande uit één spanning van 25 M.; de Wedoesan brug met 3 spanningen, elk van 15 M.; de Bajeman-brug met 3 spanningen (één van 35 en twee van 10 M.), en de brug over de Kali Blobo met één spanning van 35 M. De onderbouw der bruggen over de Gembong- en Wedoesan-rivieren alsmede 57 kleinere kunstwerken waren op 31 Mei jl gereed. Van de geheele hoeveelheid te verrichten metselwerk, geraamd op 10 546 M³, waren op genoemd tijdstip 7 055 M³. verwerkt. In den loop van Mei jl. werd met het spoorleggen een aanvang gemaakt, waarmede men nog vóór het einde van het jaar tot Probolinggo dacht gereed te komen.

Met uitzondering van de halte Ngeeling werden de ontwerpen van alle stations- en halte- emplacementen goedgekeurd. Verschillende gebouwen op het stations-emplacement te Probolinggo waren onderhanden. De opkomst van het werkvolk was vrij voldoende.

Aanleg van de lijn Buitenzorg—Tjitjalengka. Van deze lijn was tijdens de samenstelling van het vorig verslag het gedeelte Buitenzorg—Soekaboemi in exploitatie. Sedert is nog, op 10 Mei 1883, het gedeelte Soekaboemi—Tjiandjoer, lang 38^{655} K.M., in exploitatie gekomen. In het geheel zijn thans 95^{762} K. M. in exploitatie [1]) en omstreeks 87 K.M. nog in aanleg.

De onteigeningen zijn geheel afgeloopen zonder rechterlijke tusschenkomst.

Op 31 Mei jl. waren van de geraamde hoeveelheid van 8 708 618 M³. grond 7 884 500 M³. verzet. In de eerste drie sectiën was het aardewerk dientengevolge geheel voltooid, met uitzondering van het gedeelte tusschen de halten Lampegan en Tjibeber in de 3de sectie (Tjikaso—Tjisokan) waar afschuivingen voorkwamen die nog belangrijke voorzieningen noodig maakten. In de 4de sectie (Tjisokan—Tjipadalarang) bleven nog slechts 370 000 M³. grond te verplaatsen; in de 5de (Tjipadalarang-Tjitjalengka) nog ongeveer 500 000 M³.

De uitvoering der grond en kunstwerken en de aanschaffing van materialen geschiedden bij voortduring hoofdzakelijk in eigen beheer. Alleen de werken aan de aardebaan werden onderhands door Chineezen en inlanders aangenomen.

De tunnel bij Tegalnangka (tusschen Soekaboemi en Tjiandjoer) werd in 1882 geheel voltooid. Den 21sten Juli reed de eerste locomotief er door heen, zoodat de verwachting, in het vorig verslag blz. 131 te kennen gegeven, is vervuld geworden.

Op 31 Mei jl. was in het geheel ruim 75 000 M³. metselwerk aan de kunstwerken verricht. Die in de derde sectie waren toen geheel voltooid. Hetzelfde was het geval met den bovenbouw van de brug over de Tjisokan (voorbij Tjiandjoer). Deze brug heeft eene middenspanning van 54 meters, wegende ongeveer 226 ton, en aan iedere zijde 2 spanningen, elk van 12 meters. In October 1882 werd met de voorbereidende maatregelen voor het stellen van den bovenbouw een begin gemaakt en den 11den Mei jl. kon reeds eene locomotief over de brug rijden. Met behulp van electrische verlichting was het klinkwerk ter bespoediging ook des nachts voortgezet. In April jl. is ook de werkkamer gereed gekomen voor het opstellen van den ijzeren bovenbouw der groote viaduct over de Tjitaroem. De beide pijlers in de rivier, die de ijzeren kolommen tot ondersteuning van den bovenbouw moeten dragen, werden niet zonder moeite gebouwd.

De gebouwen werden tot en met het station Tjiandjoer geheel afgewerkt; op het overige gedeelte der lijn werd met de oprichting van de gebouwen begonnen.

De aardebaan was bij het einde van Mei jl. op 39 K.M. na gereed; 28 K.M. waren namelijk nog onderhanden en aan 11 K.M. was nog niet begonnen. Met het spoorleggen was men toen tot aan de Tjitaroem, dat is tot ruim 20 K.M. voorbij Tjiandjoer, gevorderd. Op de voltooide aardebaan werd, voor zoover daartoe gelegenheid bestond, de onderlaagballast aangebracht.

De opkomst van het werkvolk was over het algemeen bevredigend.

De algemeene werkplaatsen bleven voorloopig nog te Buitenzorg gevestigd. Aan den dienst der exploitatie waren tot op 31 Mei jl. in 't geheel overgegeven: 9 berglijn-tender-locomotieven, 6 gemengde rijtuigen 1ste, 2de en 3de klasse, 10 3de klasse rijtuigen, 4 3de klasse rijtuigen tevens bagagewagens, 8 zandwagens, waarvan 4 met rem, 10 platte wagens, waarvan 4 met rem, 2 stel gekoppelde wagens

[1]) Het gedeelte Buitenzorg-Tjitjoeroek, dat in 't vorig verslag gezegd werd 26^{301} K.M. lang te zijn, wordt thans gesteld op 26^{709} K.M.

voor vervoer van lang hout, 12 bakwagens, waarvan 2 met rem, 8 veewagens, 43 gesloten goederenwagens, waarvan 23 met rem, en 4 brandhoutwagens. Bij den dienst van den aanleg telde men 1 berglijn-locomotief, 3 werklocomotieven, 1 inspectie-rijtuig, 61 zandwagens, waaronder 31 met rem, 27 platte wagens, waarvan 16 met rem, 15 bakwagens en 1 gesloten goederenwagen. Bovendien waren op dat tijdstip gereed 4 gemengde rijtuigen 1ste, 2de en 3de klasse en onderhanden 31 gesloten goederenwagens, terwijl toen begonnen werd met het monteeren van twee kortelings uit Europa aangebrachte berglijn-locomotieven.

Exploitatie van de Oosterlijnen. Bij den aanvang van 1882 waren in exploitatie 234^{254} K.M. met 8 stations en 28 halten [1]). Den 1sten Juli werd het gedeelte Ngandjoek-Madioen, lang 46^{933} K.M., met 1 station en 5 halten, voor het publiek verkeer geopend, zoodat met dien datum in exploitatie waren gebracht 281^{187} K.M. met 9 stations en 33 halten.

De uitkomsten der exploitatie tot het einde van 1882 blijken uit onderstaande cijfers.

	Gemiddelde lengte in exploitatie (in K. M.).	Ontvangsten (per dag-kilometer).	Exploitatiekosten *a*) (per dag-kilometer).	Winst.	Winst over het geheele jaar.
1878 (7½ maand)	68^{610}	f 16,54	f $8,21^5$	f $8,32^5$	f $130\,782,19^5$
1879	98^{947}	21,48	10,28	11,20	404 531,84
1880	119^{025}	20,95	12,00	8,95	389 973,95
1881 *b*)	191^{693}	21,19	$10,29^5$	$10,89^5$	762 160,99
1882	257^{913}	19,64	9,23	10,41	979 786,57

a) Met inbegrip van het aandeel in de winst (à 1 pct.) van de afdeelingchefs.

b) De cijfers betreffende 1881 zijn ontleend aan verbeterde opgaven.

In bijlage DD vindt men de opgaaf van hetgeen in 1882 in iedere maand werd vervoerd en ontvangen, terwijl bijlage EE den aard en de hoeveelheid der vervoerde vrachtgoederen aanwijst, vergeleken met het vervoer over de jaren 1878 t/m 1881.

De totale cijfers van het verkeer en van de ontvangsten over 1882 zijn:

	Aantal of hoeveelheid.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse .	4 805	f 21 973,16
„ 2de „ . .	44 300	126 988,32
„ 3de „ . .	1 210 778	749 860,70
Totaal reizigers-vervoer .	1 259 883	f 898 822,18
Bagage	1 055 060 K.G.	f 24 307,12
Bestelgoederen.	1 386 989 „	58 700,00
Vrachtgoederen	121 489 240 „	791 576,21
	123 931 289 K.G.	f 874 583,33
Rijtuigen, paarden en vee	3 880 stuks	f 14 891,31
Diversen	. . . .	60 582,38
Totaal der ontvangsten .	f 1 848 879,20	

In deze opgaaf zijn de gouvernements-reizigers en goederen begrepen, namelijk 1 reiziger 1ste klasse, 4 reizigers 2de klasse en 9217 reizigers 3de klasse, 370 K.G. bagage, 6903 K.G. bestelgoed en 7 259 250 K.G. vrachtgoed. Voor het vervoer van deze personen en goederen is eene som van f 48 991,31 in rekening gebracht.

Voor gouvernements-producten door aannemers langs den spoorweg vervoerd, werd aan vracht ontvangen f 152 514 79, tegen f 206 303,85 (volgens verbeterde opgaven f 200 303,85) in 1881.

[1]) In 't vorig verslag werd, overeenkomstig de uit Indië ontvangen gegevens, een aantal van 27 halten genoemd, maar daarbij was niet gerekend op de halte Toempang in den zijtak Bangil-Malang.

Voor het vervoer van 1 259 883 reizigers hebben 10 854 gemengde treinen gereden, zoodat gemiddeld 116 reizigers per trein zijn vervoerd. Hiervan reisden in de 1ste klasse 0.38 pct., in de 2de klasse 3.52 pct. en in de 3de klasse 96.10 pct. In de opbrengst droegen de drie klassen respectievelijk bij: 2.44 pct., 14.12 pct. en 83.44 pct. De gemiddelde opbrengst per reiziger bedroeg in de 1ste klasse f 4,57, in de 2de klasse f 2,86 en in de 3de klasse f 0,61, terwijl door iederen reiziger der drie klassen respectievelijk 45^{730}, 47^{770} en 30^{280} K.M. gemiddeld werd afgelegd. Alle reizigers dooreen gerekend, werd gemiddeld door elken reiziger f 0,71 betaald en een afstand van 31^{620} K.M. afgelegd.

Voor elke 1000 K.G. bagage en bestelgoederen werd gemiddeld ontvangen respectievelijk f 23,04 en f 42,32. Elke 1000 K.G. vrachtgoed bracht gemiddeld f $6,51^5$ op, en doorliep gemiddeld 74^{990} K.M., zoodat per ton-kilometer vrachtgoed f $0,08^{69}$ werd ontvangen. Er werden vervoerd 545 rijtuigen, 1239 paarden en 2096 stuks vee. Over het algemeen nam het vervoer van vrachtgoederen in 1882 sterk toe, maar sommige goederen werden in mindere hoeveelheid vervoerd dan het jaar te voren. Zoo werden slechts 19 307 ton koffie en 340 ton steenkolen vervoerd, tegen 24 323 en 447 ton in 1881. De toeneming was het grootst ten opzichte van brandhout (15 141 ton tegen 2148 in 1881) en van suiker (28 591 ton tegen 18 699 in 1881). Overigens kan worden verwezen naar de reeds genoemde bijlage EE, die een vergelijkend overzicht van het vervoer van alle artikelen bevat.

De geldelijke uitkomsten der exploitatie over 1882 waren als volgt:

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangsten.	Pct. van de uitgaven.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per trein-kilometer.
Reizigers en bagage	f 923 129,30	49,93	„	f $3579,22^5$	f $9,80^5$	f 1,24
Goederen, vee, enz.	865 167,52	$46,79^5$	„	3354,49	$9,19^5$	$1,15^5$
Telegraaf en diversen . . .	60 582,38	$3,27^5$	„	$234,89^5$	0.64	$0,08^5$
Totaal der ontvangsten. . .	f 1 848 879,20	100	„	f 7168,61	f 19,64	f 2,48
Aandeel in de directie en algemeene uitgaven van den dienst in Nederland en in Indië. . .	f 69 401,25	$3,75^5$	$8,07^5$	f 269,08	f $0,73^5$	f 0,09
1ste afd. (administratie). . .	73 796,32	3,99	8,59	286,13	0,78	0,10
2de afd. (onderhoud en bewaking van weg en werken). .	257 806,11	$13,94^5$	$30,00^5$	999,59	2,74	$0,34^5$
3de afd (beweging en onderhoud van materieel) . . .	$294\,705,08^5$	15,94	34,30	1142,65	3,13	$0,39^5$
4de afd. (vervoer).	$163\,487,03^5$	8,84	19,03	$633,88^5$	1,74	0,22
Totaal der uitgaven. . . .	f 859 195,80	46,47	100	f $3331,33^5$	f $9,12^5$	f 1,15
Winst	f 989 683,40	53,53	„	f $3837,27^5$	f $10,51^5$	f 1,33
Van de winst gaat 1 pct. af voor de afdeelingchefs van de exploitatie .	9 896,83	$0,53^5$	„	38,37	$0,10^5$	0,01
Zuivere winst .	f 979 786,57	$52,99^5$	„	f $3798,90^6$	f 10,41	f 1,32

In de maanden Juni en Juli 1882 deden zich zeer hooge waterstanden in de Brantas-rivier voor, waardoor twee kunstwerken in den spoorweg bezweken en een gedeelte der baan onder water werd gezet. Hierdoor ontstond eene storing in het verkeer, die een nadeeligen invloed op de ontvangsten heeft uitgeoefend. De uitgaven voor herstel van de geleden schade vorderden minstens f 5000. Gedurende

1882 werden 1623 dwarsliggers en 40 spoorstaven verwisseld. Sommige halten werden van meer wisselsporen en afstands-signalen voorzien.

Het rollend materieel bestond op het einde van 1882 uit 51 locomotieven, 145 rijtuigen voor personen- en bagage verkeer en 390 voor goederenvervoer.

De locomotieven legden af 856 476 K.M., waarvan 757 236 met beladen treinen en 99 240 in rangeerdienst. Onder gemelde cijfers zijn begrepen 10 282 K.M. in dubbele tractie afgelegd. Het steenkolenverbruik bedroeg 5 683 634 K.G., zijnde per locomotief-kilometer 6.45 K.G. en per trein-kilometer 7.54 K.G. De rijtuigen legden gezamenlijk af 3 782 851 K.M. en de goederenwagens 3 074 000 K.M.

De verhouding tusschen de aangeboden en de bezette plaatsen was in de rijtuigen der 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 26.32, 7.12 en 2.92 tot 1.

Slechts 10 treinen ondervonden min of meer vertraging ten gevolge van deraillementen en andere oorzaken van minder belang. Ongevallen van ernstigen aard hadden er niet plaats. Een beambte viel door eigen onvoorzichtigheid van den trein en overleed aan de gevolgen, terwijl een inlander, vreemd aan den dienst, die zich op de rails te slapen had gelegd, werd overreden en gedood.

Het volgende staatje bevat eenige opgaven omtrent de uitkomsten der exploitatie in de eerste vijf maanden van dit jaar (betreffende eene geëxploiteerde lengte van 281^{137} K. M.), vergeleken met hetzelfde tijdvak van 1882 (toen de geëxploiteerde lengte nog slechts 234^{294} K. M. beliep).

MAANDEN.	Aantal reizigers.		Vervoerde bagage, bestel- en vrachtgoederen (in tonnen van 1000 K.G.).		Totaal van alle ontvangsten.		Ontvangsten per dag-kilometer.	
	1882.	1883.	1882.	1883.	1882.	1883.	1882.	1883.
Januari	91 395	105 485	5 721	7 304	f 114 478	f 135 558	f 15,76	f 15,55
Februari	86 561	99 278	5 305	6 705	105 001	123 683	16,00	15,71
Maart	91 335	118 477	6 318	6 506	111 453	143 335	15,34	16,44
April	91 287	109 130	6 099	7 763	111 484	139 559	15,86	16,54
Mei	97 471	113 420	6 042	7 987	117 346	145 253	16,16	16,66
	458 049	545 794	29 485	36 265	f 559 762	f 687 388		

De verbindingen tusschen den spoorweg en de terreinen of etablissementen van particulieren (zie vorig verslag blz. 133) werden weder vermeerderd door het in gebruik geven van een verbindingsspoor ten behoeve van den aannemer der militaire gebouwen te Malang (Pasoeroean), terwijl begonnen werd met den aanleg van een zijspoor naar de fabriek Ngandjoek (Kediri), gelegen tusschen de halte van dien naam en de halte Bagor.

De bezwaren die, blijkens blz. 133 van het vorig verslag, hier te lande gerezen waren tegen het Indische voorstel nopens de tarieven der staatsspoorwegen op Java, gaven aan de Indische Regeering aanleiding tot eene uitvoerige verdediging van dat voorstel. Daarin werd betoogd dat eene vermindering van het tarief voor reizigers der 1ste en 2de klasse niet anders dan gunstig op de ontvangsten kan werken, en dat een vrachtgoederen-tarief, bestaande uit een vast recht met een differentieel kilometer-tarief, in vele opzichten de voorkeur verdient boven een zuiver kilometer-tarief, zooals tot dusver op de Javasche staatsspoorwegen in zwang was. Ook werd weersproken dat de invoering van de voorgestelde tariefswijzigingen in de eerste jaren een nadeeligen invloed op de uitkomsten der spoorweg-exploitatie zou uitoefenen; integendeel werd de verzekering gegeven dat die wijzigingen, welke ten deele verlaging, maar ook ten deele verhooging beoogen, over het geheel genomen niet tot vermindering van inkomsten zullen leiden. Hoewel dezerzijds de voor het Indische voorstel aangevoerde argumenten niet in alle opzichten als juist erkend konden worden en hoewel nog ruimte bleef voor eenigen twijfel of men, andere grondslagen voor de tarieven aannemende dan die welke op het voetspoor der Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij tot dusver bij de staatsspoorwegen op Java gegolden hadden, even gunstige uitkomsten zal verkrijgen als door die Maatschappij verkregen zijn, is het, bij de onzekerheid van alle berekeningen te dezer zake, raadzaam voorgekomen de feiten te laten spreken, weshalve aan den Gouverneur-Generaal is overgelaten om, behoudens een tweetal hierna te noemen restrictiën, de voorgestelde tariefswijzigingen bij wijze van proef in te voeren. Uitdrukkelijk is echter opgemerkt dat, wanneer de proefneming niet tot gunstige uitkomsten mocht leiden, in dien zin namelijk dat zij mocht blijken geen behoorlijke winst voor den Staat op te leveren, er op zal moeten worden teruggekomen, en dat nimmer aan de omstandigheid dat men het publiek aan lagere tarieven gewend heeft een argument tegen tariefsverhooging ontleend zal mogen worden. Daar de Gouverneur-Generaal, in afwachting van de definitieve beslissing op het Indische voorstel, gemeend had niet te moeten overgaan tot intrekking van het in 't vorig verslag vermelde Indisch besluit dd. 9 Februari 1882, is de Landvoogd thans uitgenoodigd om bij de invoering van de voorgestelde tariefswijzigingen aan de krachtens dat besluit gesloten overeenkomsten tot vervoer van producten terstond een einde te maken.

Bij de invoering van het nieuwe tarief zullen de prijzen voor het vervoer van personen en goederen de volgende zijn. [1])

Door *reizigers* 1ste en 2de klasse zal respectievelijk f 0,06 en f 0,04 per K. M. betaald worden, met intrekking van de tot dusver toegestane 30 K.G. vrije bagage. Voor 3de klasse reizigers zal het tarief van f 0,02 per K. M. met 30 K.G. vrije bagage behouden blijven, met vermindering echter van de schaal van berekening met 1/8 cent per K. M. voor elke 50 K. M. die verder dan de eerste 50 K. M. worden afgelegd tot een minimum van 1¼ cent per K. M. voor afstanden boven de 300 K. M.

De vracht voor *bagage* wordt, behoudens den vrijdom van 30 K.G. voor elken 3de klasse reiziger, gesteld op een vast recht van f 4 per 1000 K.G. en daarenboven een differentieel kilometer-tarief, bedragende f 0,30 per ton en per K. M. voor de eerste 50 K. M. en verminderende met 3 cents voor elke verdere 50 K. M. tot een minimum van f 0,12 voor afstanden grooter dan 300 K. M.

Het *bestelgoederen*-tarief ondergaat slechts deze wijziging dat de prijs van f 0,05 per 5 K.G. niet berekend wordt per rayon van 35 K. M., maar per rayon van 50 K. M.

De *vrachtgoederen* zullen verdeeld worden in vijf klassen, terwijl voor ijlgoed verhoogde vracht verschuldigd zal zijn. De vracht zal bestaan uit een vast recht en een differentieel kilometer-tarief, en wel voor de eerste 50 K. M. als volgt:

	Vast recht per ton.	Vracht per ton en per kilometer.
IJlgoed	f 2,00	f 0,16
Vrachtgoed 1ste klasse	1,25	0,12
„ 2de „		0,10
„ 3de „	1,00	0,08
„ 4de „		0,06
„ 5de „	0,80	0,03

Voor elke 50 K. M. die de goederen verder te doorloopen hebben, zal het kilometer-tarief ½ cent per ton minder

[1]) Om het nieuwe tarief met het oude tarief te kunnen vergelijken wordt verwezen naar bijlage BB van het verslag van 1881, waarin de grondslagen van het oude tarief zijn opgenoemd.

bedragen, met dien verstande dat niet meer dan zes verminderingen worden toegepast, zoodat voor afstanden boven de 300 K. M. een zelfde kilometer-tarief wordt betaald. Voor afstanden boven de 150 K. M. bedraagt de vermindering ten opzichte van de goederen der 5de klasse slechts ¼ cent, zoodat in die klasse voor de afstanden die boven de 300 K. M. worden afgelegd 1 cent per ton en per kilometer verschuldigd is. De 5de klasse zal voor *alle* hoeveelheden gelden, dus niet alleen voor volle wagenladingen. Daarentegen wordt voor alle klassen de bestaande reductie van 6 pct. behouden voor volle wagenladingen wanneer de afzender zelf lost en laadt.

Voor *paarden*, *vee* en *rijtuigen* wordt de vracht berekend uitsluitend per wagenlading, namelijk een vast recht van f 4 en daarenboven het volgende differentieel wagen-kilometertarief:

Afstanden in kilometers.	Paarden en vee.	Rijtuigen met 2 wielen.	Rijtuigen met 4 wielen.	Reis-rijtuigen.
1—100	f 0,20	f 0,12	f 0,20	f 0,25
101—200	0,15	0,10	0,18	$0,22^{5}$
201 en meer	0,10	0,08	0,16	0,20

Ten behoeve van het vervoer van vee door inlanders zal worden bepaald dat halve wagenladingen zullen worden aangenomen tegen de helft van bovenstaand tarief.

Ook zal de classificatie van de vrachtgoederen eenige wijziging ondergaan. Volgens het Indische voorstel zou suiker in de 3de klasse van het vrachtgoederen-tarief gerangschikt worden en tabak voor inlandsch gebruik in de 1ste klasse. Naar het oordeel van de Regeering hier te lande zou daardoor de vracht voor de suiker — vooral in vergelijking met die voor de in de 1ste klasse gerangschikte koffie — te laag en de vracht voor de inlandsche tabak te hoog zijn. De Gouverneur-Generaal is daarom uitgenoodigd om zoowel suiker als tabak voor inlandsch gebruik in de 2de klasse van het tarief te rangschikken.

Exploitatie van de Westerlijnen. Na de opening op 21 Maart 1882 van het gedeelte Tjitjoeroek-Soekaboemi, lang 30^{399} K.M., met één station (Soekaboemi) en vier halten (Parongkoeda, Tjibadak, Karang-Tengah en Tjisaät), was er op genoemden datum van de Westerlijnen eene lengte van 57^{107} K.M. met 2 stations en 8 halten in exploitatie. Dien ten gevolge waren gedurende 1882 gemiddeld 50^{123} K.M. in exploitatie. Vergelijkingen van de cijfers van ontvangsten en uitgaven over de jaren 1881 en 1882 zijn ten opzichte van de Westerlijnen achterwege gelaten, daar ze volstrekt geen waarde zouden hebben, omdat in 1881 slechts gedurende nog geen drie maanden een zeer klein gedeelte in exploitatie is geweest en omdat in dat korte tijdsverloop het geregeld verkeer tweemaal gestremd werd (verg. vorig verslag blz. 133).

Bijlage DD bevat een maandelijksch overzicht van het vervoer en de ontvangsten gedurende 1882, terwijl bijlage FF den aard en de hoeveelheid der vervoerde vrachtgoederen specificeert.

De uitkomsten der exploitatie gedurende 1882 waren als volgt:

Ontvangsten	Exploitatie-kosten a) (per dag-kilometer).	Winst.	Winst over het geheele jaar.
f $14,13^{5}$	f 9,59	f $4,54^{5}$	f 83 130,07

a) Met inbegrip van het aandeel in de winst (à 1 pct.) van de afdeeling-chefs.

De totale cijfers van het verkeer en de ontvangsten over 1882 volgen hieronder.

	Aantal of hoeveelheid.	Opbrengst.
Reizigers 1ste klasse . .	939	f 3 713,30
» 2de » . .	6 871	15 738,38
» 3de » . .	204 042	103 587,41
Totaal reizigers-vervoer.	211 852	f 123 039,09
Bagage	53 830 K.G.	f 1 025,55
Bestelgoederen	234 516 »	6 335,00
Vrachtgoederen	23 062 300 »	96 645,38
	23 350 646 K.G.	f 104 005,93
Rijtuigen, paarden en vee.	3 127 stuks	f 5 630,98
Diversen	. . . .	25 958,55
Totaal der ontvangsten .	f 258 634,55	

In deze opbrengst zijn begrepen eene som van f 12 179,36, voortspruitende uit het rechtstreeksch verkeer met de lijn Batavia-Buitenzorg, en eene som van f 5617,55 wegens het vervoer van goederen langs de nog niet geopende gedeelten der lijn.

In rechtstreeksch verkeer werden vervoerd 29 reizigers 1ste klasse, 1028 reizigers 2de klasse, 5782 reizigers 3de klasse, 11 140 K.G. bagage en 33 320 K.G. bestelgoederen in 1918 colli. Ook zijn in bovenstaande opgaven begrepen de gouvernements-reizigers en goederen als: 3297 reizigers, 2423 K.G. bestelgoed en 8 162 600 K.G. vrachtgoed. Het vervoer dezer personen en goederen vertegenwoordigt eene opbrengst van f 26 424,60. Aan niet-betalende dienstgoederen, in de bovenstaande opgaven niet begrepen, werd in 1882 eene hoeveelheid van 866 049 K.G. vervoerd.

Voor gouvernements-producten, ten bedrage van 3 065 000 K.G. door aannemers langs den spoorweg vervoerd, werd aan vracht ontvangen f 26 399,39.

Voor het reizigers-vervoer zijn 1623 gemengde treinen gebezigd. Van het totaal aantal reizigers (gemiddeld 130 per trein) reisden respectievelijk 0,44, 3,24 en 96,32 pct. in de 1ste, 2de en 3de klasse. In de opbrengst deelden de drie klassen respectievelijk voor 3.02, 12.79 en 84.19 pct. De gemiddelde opbrengst per reiziger bedroeg in de 1ste klasse f $3,95^{5}$, in de 2de klasse f 2,29 en in de 3de klasse f 0.51. Door ieder hunner werd gemiddeld 39^{540}, 38^{170} en 27^{320} K. M. afgelegd. Dooreengerekend werd gemiddeld door elken reiziger opgebracht f 0,58 en afgelegd 28^{220} K. M.

Gemiddeld werd ontvangen, per 1000 K.G., voor het vervoer van bagage f 19,05, voor dat van bestelgoed f 27,01. Elke ton vrachtgoed bracht gemiddeld op f 4,19 en doorliep 42^{630} K. M., zoodat per ton-kilometer werd ontvangen f $0,09^{87}$. Er werden 209 rijtuigen, 475 paarden en 2443 stuks vee vervoerd.

Hieronder volgt een gedetailleerd overzicht van de geldelijke uitkomsten over 1882.

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangsten.	Pct. van de uitgaven.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per trein-kilometer.
Reizigers en bagage	f 124 064,64	47.97	. . . .	f 2 475,20	f 6,78	f 1,05
Goederen, vee, enz.	108 611,36	41.99	. . . .	2 166,90	$5,93^{5}$	0,92
Telegraaf en diversen	25 958,55	10.04	. . . .	$517,89^{5}$	1,42	0,22
Totaal der ontvangsten . . .	f 258 634,55	100	. . . .	f $5 159,99^{5}$	f $14,13^{5}$	f 2.19
Aandeel in de directie en algemeene uitgaven van den dienst in Nederland en in Indië. . .	f 13 783,21	5.33	7.89	f 274,99	f 0,75	f 0,12
1ste afd. (administratie)	$23 494,65^{5}$	9.08	13.45	468,74	1,28	0,20
2de „ (onderhoud en bewaking van weg en werken)	44 204,27	17.09	25.31	$881,91^{5}$	$2,41^{5}$	$0,37^{5}$
3de „ (beweging en onderhoud van materieel)	58 319,84	22.55	33.39	$1 163,53^{5}$	$3,18^{5}$	0,49
4de „ (vervoer)	$34 862,81^{5}$	13.48	19,96	695,54	$1,90^{5}$	$0,29^{6}$
Totaal der uitgaven	f 174 664,79	67.53	100	f 3 484,72	f $9,54^{5}$	f 1,48
Winst	f 83 969,76	32.47	. . . .	f $1 675,27^{5}$	f 4,59	f 0,71
Van de winst gaat 1 pct. af voor de afdeelingchefs van de exploitatie	839,69	0.32		16,75	$0,04^{5}$	$0,00^{7}$
Zuivere winst	f 83 130,07	32.15	. . . .	f $1 658,52^{6}$	f $4,54^{5}$	f $0,70^{9}$

Evenals in de eerste maanden der exploitatie in 1881, kwamen ook in den loop van 1882 in het baanvak Buitenzorg–Tjitjoeroek, en voornamelijk tusschen Buitenzorg en Batoe Toelies, beschadigingen voor, die weder het gevolg waren van zware en aanhoudende regens. In het gedeelte Tjitjoeroek–Soekaboemi bleef de toestand der baan, na de opening op 21 Maart 1882, over het algemeen goed. De kunstwerken en de bovenbouw vereischten slechts eenige kleine herstellingen. Aan de gebouwen werden de noodige onderhoudswerken verricht.

Op 31 December 1882 bestond het rollend materieel uit 6 locomotieven, 16 rijtuigen voor het vervoer van passagiers en bagage en 77 wagens voor goederenvervoer.

De locomotieven legden af 149 224 K.M., waarvan in treindienst 118 314 en in rangeerdienst 30 910 K.M. Aan steenkolen werd door de locomotieven verbruikt eene hoeveelheid van 965 700 K.G., zijnde 6.47 K.G. per locomotief-kilometer en 8.14 K.G. per trein-kilometer. De rijtuigen legden gezamenlijk af 232 861 K.M., de wagens 334 779 K.M.

De verhouding tusschen de aangeboden en de bezette plaatsen was in de rijtuigen der 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 8.10, 6.72 en 1.70 tot 1.

De vertragingen in den loop der treinen waren in het geheel 15 in getal. Meestal waren zij het gevolg van beschadigingen aan de baan door zware regens. Belangrijke ongevalien deden zich niet voor. Door eigen onvoorzichtigheid werd een inlander overreden en gedood. Over het algemeen was het vervoer over den spoorweg op de Westerlijnen, vergeleken met dat over de Oosterlijnen, gering te noemen. Nu de spoorweg sedert 10 Mei jl. tot Tjiandjoer geopend is (zie blz. 132 hiervóór) wordt hierin geleidelijk verbetering verwacht.

De ontvangsten over de eerste vijf maanden van 1883 bedroegen f 127 275,96^5, tegen f 85 560,12^5 over hetzelfde tijdvak in 1882. Tot nadere vergelijking kunnen de volgende opgaven dienen, waaronder ook eene berekening van de ontvangsten per dag-kilometer, omdat in het behandelde tijdvak van elk der beide jaren niet dezelfde lengte in exploitatie was.

MAANDEN.	Aantal reizigers.		Vervoerde bagage, bestel- en vrachtgoederen (in tonnen van 1000 K.G.)		Totaal van alle ontvangsten.		Ontvangsten per dag-kilometer.	
	1882.	1883.	1882.	1883.	1882.	1883.	1882.	1883.
Januari	9 421	16 356	1 595	2 446	f 8 343,19	f 21 868,26	f 9.52	f 12,37^5
Februari	11 354	18 509	1 750	1 785	11 390,35	21 393,23	12.20	13,33
Maart	20 117	18 986	1 705	1 878	18 577.13^5	23 785.25	14.43^5	13,06
April	21 412	17 807	1 402	1 722	22 171,27	21 348.12^5	12,96	12.48
Mei	23 281	31 281	1 772	2 791	25 078.18	38 881.10	14.21	14,85
Te zamen	85 585	103 139	8 224	10 592	f 85 560.12^5	f 127 275,96^5		

b. Sumatra.

Omtrent de opbrengst van het spoorweglijntje van Olehleh naar Kotta-Radja in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden zijn over 1882 geen maandelijksche opgaven ontvangen. Alleen is gemeld geworden dat in genoemd jaar de opbrengst f 47 332 bedroeg en aan exploitatiekosten f 46 754,47 werd uitgegeven.

In het vorig verslag werd medegedeeld dat dit lijntje als stoomtramweg geëxploiteerd en tot Glé Kambing doorgetrokken zou worden. Of men met dezen laatsten arbeid reeds eenigszins is gevorderd, is hier te lande nog niet gebleken. Wel is gebleken van een in Indië opgevat plan om met de doortrekking niet verder te gaan dan Anagaloeng, en om de trambaan, die aanvankelijk geacht werd slechts op zoodanige hoogte te behoeven aangelegd te worden dat ze alleen bij *gewone* bandjirs niet zou onderloopen, althans voor zooveel betreft het vak van Kotta-Radja naar Lambaroe, boven het hoogst bekende bandjirpeil aan te leggen, wat een aanzienlijk grondverzet en den aanleg van kostbare ijzeren bruggen zou noodig maken. Aangaande den stand van het werk en de wijziging van het oorspronkelijk plan zijn aan de Indische Regeering inlichtingen gevraagd, welke bij het ter perse gaan van dit gedeelte van het verslag nog niet waren ontvangen.

§ 2. *Particuliere spoorwegen.*

Het tiende jaar van de exploitatie der twee spoorweglijnen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg was niet minder voordeelig dan het voorafgegane jaar. Ditmaal echter was het bij de laatstgenoemde lijn dat de ontvangsten aanzienlijk toenamen en tegelijk de uitgaven zich niet in evenredigheid uitzetten, terwijl op de lijn Samarang-Vorstenlanden nagenoeg gelijke uitkomsten als in 1881 werden verkregen. Ook ten gevolge van de vermindering van haren rentelast, èn door conversie, èn door aflossing van schuld, zag de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij zich in staat om, behalve het gewone jaarlijksche voorschot wegens rentegarantie, ten bedrage van f 765 000, nog f 411 651,70 (tegen f 365 651,61 in 1881) in mindering van in vorige jaren gedane voorschotten aan het Gouvernement terug te betalen. Hare rentelooze schuld aan den Staat daalde derhalve van f 2 769 891,63^5 op f 2 358 239,93^5.

Het saldo der door de Maatschappij uitgegeven obligatiën, dat bij het einde van 1881 f 9 919 000 bedroeg, beliep op 31 December 1882 f 9 783 500. De 4½ pcts. geldleening van 1869 verminderde van f 7 835 000 tot f 4 675 500, terwijl het in omloop zijnde bedrag der 3 pcts. leening van 1879 van f 2 084 000 tot f 5 108 000 klom. Van laatstgenoemde leening had namelijk eene tweede uitgifte plaats met het doel om het provenu er van te besteden tot aflossing van obligatiën der eerstgenoemde leening. Die aflossing had plaats deels door inwisseling van 4½ pcts. tegen 3 pcts. obligatiën, deels door buitengewone uitloting van 4½ pcts. obligatiën. Bovendien verminderde de 4½ pcts. leening in 1882 door de gewone jaarlijksche uitloting en door inkoop tot amortisatie. Eindelijk werd nog een gedeelte der 3 pcts. leening in 1882 na inschrijving afgelost. Door de conversie van een gedeelte der 4½ pcts. leening in 3 pcts. obligatiën wordt jaarlijks eene groote som aan rente bespaard.

De gelegenheid tot eene buitengewone aflossing van f 324 335 werd in 1882 verschaft, doordien voor een der bij de concessie Samarang-Vorstenlanden voorgeschreven vernieuwingsfondsen, namelijk dat voor vernieuwing van het materieel, hetwelk op 31 December 1881 geklommen was tot f 824 516,95, in Juni 1882 (verg. vorig verslag blz. 135/136) f 500 000 als maximum werd aangenomen. In 1882 kwam aan dat fonds, met inbegrip van de fractie van f 181,95, die niet voor aflossing kon besteed worden, en aan dat voor vernieuwing van den bovenbouw uit verschillenden hoofde te goed respectievelijk f 152 381,21^5 en f 154 619,45^5, terwijl daaruit slechts behoefde bestreden te worden f 13 453,94^5 en f 65 095,79. Dientengevolge steeg het vernieuwingsfonds voor den bovenbouw in 1882 van f 650 748,39 tot f 740 272,05^5 en het vernieuwingsfonds voor materieel van f 500 000 tot f 638 927,27. Het surplus van laatstbedoeld fonds ad f 138 927,27 werd, ingevolge de nieuwe concessie-bepaling, overgeschreven op het reservefonds der lijn Samarang-Vorstenlanden, dat uit dien hoofde en door de gewone inhoudingen enz. in 1882 steeg van f 717 229,91^5 tot f 1 087 910,97, waarvan nog in 1882 f 218 113,75 tot aflossing werd aangewend, terwijl hetgeen

toen nog boven het op f 500 000 bepaalde maximum in het reservefonds aanwezig was, ten bedrage van f 369 797,22, dit jaar tot aflossing zou dienen. Het reservefonds voor de lijn Batavia-Buitenzorg bedroeg op 31 December 1881 f 376 683,15. Het vermeerderde in 1882 door de gewone inhoudingen en door rentewinning met f 94 715,21[5], terwijl daaruit voor vernieuwingen aan materieel en bovenbouw bestreden werd f 14 658,81[5], en voor aflossing werd aangewend f 76 070, zoodat op 31 December 1882 het fonds bedroeg f 380 669,55, dat is f 80 669,55 boven het maximum, welk surplus in 1883 insgelijks voor aflossing zou bestemd worden.

In de eerste dagen van Juni 1882 werd door de daartoe aangewezen regeerings-commissie (zie vorig verslag blz. 136) tot de eindopneming van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden overgegaan. Overeenkomstig haar voorstel werd bij Indisch besluit van 29 Juli 1882 nº. 5 verklaard, dat genoemde spoorweg was te beschouwen als door de Regeering definitief goedgekeurd.

De toepassing van de tarieven en de naleving van de voorwaarden der concessiën gaven geen aanleiding tot bijzondere opmerkingen van wege de met het regeeringstoezicht belaste ambtenaren. Volgens de berichten dier ambtenaren over het afgeloopen jaar verkeeren de beide lijnen der Maatschappij over het algemeen in goeden staat van onderhoud.

In verband met den aanleg (van wege den dienst der staatsspoorwegen) van den aan de lijn Samarang-Vorstenlanden aansluitenden hulpspoorweg naar Sedadi, die in het belang der uitvoering van de waterwerken in Demak gebouwd is (verg. blz. 126 hiervóór), werd de halte Serang der eerstgenoemde lijn opgeheven en eene nieuwe halte geopend te Karangsono, het aansluitingspunt van het lijntje naar Sedadi. De voormalige halte Serang wordt nu beschouwd als eene aanlegplaats in den zin van de art. 19 en 55 der concessie-voorwaarden.

Bij art. 9 der op 27 Februari 1879 tusschen de Indische Regeering en de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij gesloten overeenkomst, betreffende de aansluiting van den Preanger-staatsspoorweg aan de lijn Batavia-Buitenzorg (bijlage Y van het verslag van 1879), werd eene regeling getroffen voor het vervoer over laatstgenoemde lijn van materialen en goederen voor den aanleg en de eerste uitrusting van den staatsspoorweg van Buitenzorg naar Tjitjalengka. Nu een gedeelte van dezen spoorweg reeds gedurende eenigen tijd in exploitatie is, maakte de Maatschappij de opmerking dat de voor de exploitatie van die lijn bestemde materialen en goederen volgens het gewone tarief van Batavia naar Buitenzorg moesten vervoerd worden. Daar echter zeer dikwijls moeielijk is uit te maken welke goederen voor den aanleg en welke voor exploitatie van de Preanger-lijn worden aangevoerd, — men denke slechts aan steenkolen, — heeft de Maatschappij op verzoek van de Regeering er in toegestemd dat, zoolang de geheele Preanger-lijn nog niet voltooid is, de in genoemd art. 9 bedoelde regeling ook zal gelden voor de goederen en materialen welke ten behoeve van de exploitatie worden opgevoerd. Daarentegen is van de zijde der Regeering er in toegestemd dat de Maatschappij, in afwijking van art. 7 der overeenkomst van 1879, geen doorloopende rijtuigen zou behoeven te plaatsen in de treinen die aansluiten aan de treinen van de Preanger-lijn. In Indië was trouwens eene bepaling in laatstbedoelden zin reeds opgenomen in de tijdelijke regeling (dd. Samarang 11 September 1881) aangaande de wederzijds te betalen locomotief-, rijtuig- en wagenhuur, waarvan melding werd gemaakt op blz. 133 van het vorig verslag.

Ten aanzien van de exploitatie der lijnen Samarang—Vorstenlanden en Batavia—Buitenzorg zijn verder de volgende mededeelingen te doen.

1º. Samarang-Vorstenlanden.

Het vervoer van koopmansgoederen op deze lijn (buiten die voor den dienst) was in 1882 grooter dan in eenig jaar te voren; het passagiersvervoer overtrof alleen dat van 1881, doch was minder dan in elk der jaren 1877 tot en met 1880. In het vijfjarig tijdvak 1878 tot en met 1882 werden *gemiddeld per dag* vervoerd achtereenvolgens 444, 482, 448, 506 en 537 ton koopmansgoederen en 2641, 2726, 2565, 2397 en 2450 reizigers. De gemiddelde opbrengst per reiziger was in 1878 f 0,54, in 1879 f 0,50, en in elk der drie volgende jaren f 0,53; terwijl elke ton koopmansgoederen in gemelde vijf jaren achtereenvolgens opbracht f 10,46, f 10,96, f 11,81, f 12,87 en f 12,19. De vermindering in de opbrengst per ton over 1882 is hierdoor te verklaren dat de koopmansgoederen dooreengenomen over kortere afstanden dan in 1881 werden vervoerd; gerekend per ton en per kilometer was de opbrengst hooger dan in 1881, namelijk f 0,12[6], tegen f 0,12[4] in laatstgemeld jaar, en f 0,12[2], f 0,12[9] en f 0,12[3] in elk der jaren 1878, 1879 en 1880. Tot de vermeerdering der hoeveelheid droegen in 1882 voornamelijk de artikelen suiker, brandhout en petroleum bij.

Terwijl de gebruikelijke opgaven nopens het vervoer in elke maand van het afgeloopen jaar worden aangetroffen in bijlage GG, vindt men in het volgende overzicht de voornaamste totalen en eenige daaruit afgeleide berekeningen bijeenverzameld.

REIZIGERS.	Aantal.	Pct. van het aantal.	Opbrengst.	Pct. van de opbrengst	Gemiddelde opbrengst per reiziger.	Gemiddeld door elken reiziger afgelegde afstand.
Reizigers 1ste klasse	5 997	0.67	f 33 376	7.14	f 5.57	62 K. M.
„ 2de „	30 270	3.38	82 788	17.71	2.73	45 „
„ 3de „	384 131	42.95	302 370	64.70	0.79	39 „
„ 4de „	474 001	53.00	48 826	10.45	0,10	10 „
Militairen	11 026	....	12 379	....	1.12	84 „
Gevangenen	3 890	....	4 730	....	1.21	90 „
Alle reizigers te zamen	909 321	100 pct.	f 484 469	100 pct.	f 0,53	25.2 K. M.

GOEDEREN.	Hoeveelheid.	Opbrengst.	Opbrengst per 1000 K.G.	Opbrengst per baan-kilometer
Bagage	137 589 K. G.	f 1 553	f 11,29	f 7.05
Bestelgoederen	151 821 „	21 360	140.69	105,23
Koopmansgoederen	196 051 754 „	2 390 110	12.19	11 773.94
Dienstbestelgoederen	7 694 „	1 330	172.86	6,55
Dienstvrachtgoederen (waaronder ook ballast en grond)	99 289 631 „	108 126	1,09	532,64
Totaal goederenvervoer	295 638 489 K. G.	f 2 522 479	f 8,53	f 12 426,01
Paarden, rijtuigen en vee	4 871 stuks	15 097		
Huren en diversen	....	120 150		
Totaal der ontvangsten (ook voor het reizigersvervoer).	....	f 3 142 195	....	f 15 478.80

Het getal treinen per dag werd sedert 1 Juli 1882 op den zijtak (Kedong Djatti—Ambarawa) met één in beide richtingen vermeerderd.

Het vervoer had plaats met 5279 treinen, waaronder 108 werk- en 184 ballasttreinen. De 4987 treinen ten behoeve van derden doorliepen een afstand van 403 227 K.M.,

terwijl door de werk- en ballasttreinen 20 798 K.M. werden afgelegd. Bovendien werden nog 83 115 K.M. afgelegd in rangeerdienst en 8060 K.M door alleen loopende locomotieven.

De locomotieven verbruikten 4194 ton steenkolen, dat is 8.14 K.G. per locomotief-kilometer en 7.65 K.G. per nuttig afgelegden locomotief-kilometer.

De verhouding tusschen het aantal aangeboden en gebruikte zitplaatsen in de rijtuigen was voor de 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 10.8, 5.3 en 2.4 tot 1.

De uitkomsten der exploitatie kunnen blijken uit het volgende overzicht:

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto-ontvangsten.	Pct. van de uitgaven.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per trein-kilometer.
Reizigers en bagage	f 486 022.29	15.4	....	f 2 394,20	f 6,56	f 1,15
Goederen, vee enz.	2 536 022,18	80.8	....	12 492,72	34,22	5,98
Diversen	120 150,14⁵	3 8	....	591,88	1,62	0,28
Totale ontvangst	f 3 142 194,61⁵	100	....	f 15 478,80	f 42,40	f 7,41
Algemeene kosten	f 202 165,74	6.4	18.8	f 995,91	f 2,73	f 0,48
Weg en werken	392 388,56	12.5	36.4	1 932,95	5,29	0,92
Tractie	321 469,68	10.2	29.9	1 583,60	4,34	0,76
Exploitatie	160 461,40	5 1	14.9	790,40	2,16	0,38
Totale uitgaaf	f 1 076 485,38	34.2	100	f 5 302,86	f 14,52	f 2,54
Winst 1882	f 2 065 709.23⁵	65.8	....	f 10 175,94	f 27,88	f 4,87
„ 1881	2 034 006,75⁵	65.7	....	10 019,74	27,46	4,92

Het reizigerstarief op den zijtak werd verlaagd en in overeenstemming gebracht met dat op de hoofdlijn. Ook het tarief voor goederen werd op dat baanvak aanmerkelijk verminderd, voor zooveel den afvoer betreft, doch slechts bij wijze van proef voor den tijd van één jaar en uitsluitend voor het vervoer naar het station Samarang. Een verzoek der Maatschappij om de proef met drie jaren te verlengen werd in Mei jl. door de Indische Regeering afgewezen, die zich echter tevens genegen verklaarde om een verzoek tot definitieve goedkeuring van het op proef werkende tarief in overweging te nemen.

Beschadiging van ernstigen aard kwam in 1882 niet voor, noch bij de baan, noch bij de kunstwerken. Er werden vele ijzeren spoorstaven door stalen en vele houten dwarsliggers door ijzeren vervangen.

Het rollend materieel bestond op 31 December 1882 uit 22 locomotieven, (waaronder 1 werklocomotief), zijnde 1 meer dan bij het eind van 1881, en verder uit 49 rijtuigen, 12 bagage- en 333 andere wagens, tegen 46, 12 en 335 op 31 December 1881.

Van de 4018 op tijd rijdende treinen kwamen er 67 meer dan 15 minuten te laat aan.

Twee inlanders werden overreden en gedood, terwijl één inlander aangereden werd, die aan de gevolgen overleed.

Volgens voorloopige opgaven bedroegen de ontvangsten in de eerste zes maanden van dit jaar f 961 974, tegen f 925 943 in het eerste halfjaar 1882.

2°. Batavia—Buitenzorg.

De ontvangsten op deze lijn namen in het afgeloopen jaar aanmerkelijk toe. Van f 703 211 in 1881, stegen zij in het afgeloopen jaar tot f 770 302.

Het passagiersvervoer klom van 861 026 tot 1 055 920 reizigers, welke vermeerdering hoofdzakelijk op het traject Batavia—MeesterCornelis werd verkregen, en toe te schrijven was aan het staken van den paardenspoorwegdienst op 12 Juni 1882. Maar ook in het goederen-vervoer was toeneming merkbaar. Er werden namelijk in 1882 vervoerd 65 353 ton vrachtgoederen (waaronder 14 344 voor de staatsspoorwegen), tegen 63 803 ton in 1881 en 60 705 ton in 1880 (waaronder respectievelijk 16 720 en 14 892 voor de staatsspoorwegen). Aan eigen dienstgoederen zoomede aan ballast en grond werd bovendien door de Maatschappij vervoerd: in 1882 3954, in 1881 3023 en in 1880 3557 ton.

Gemiddeld per dag werden vervoerd: in 1880 2343, in 1881 2357 en in 1882 2892 reizigers (die dooréén opbrachten f 0,44, f 0,44 en f 0,38 per hoofd). Aan vrachtgoederen — buiten die voor den staatsspoorweg — werd in genoemde drie jaren *gemiddeld per dag* eene hoeveelheid vervoerd achtereenvolgens van 125, 129 en 139 ton, eene opbrengst gevende van f 5,04, f 4,97 en f 5,25 per ton, dat is — op een doorloopen afstand van gemiddeld 46.1, 45 en 46 3 K.M. — per ton-kilometer achtereenvolgens f 0,10⁹, f 0,11 en f 0,11³.

De voornaamste artikelen van opvoer waren in 1882 wederom rijst (5753 ton), zout (2629 ton), petroleum (1923 ton), steenkolen (1753 ton), steenen (1544 ton), en manufacturen (1540 ton). De artikelen van afvoer bestonden hoofdzakelijk uit groenten (5018 ton), steenen (4626 ton), koffie (2904 ton), rijst (2364 ton), thee (2023 ton) en dedak (1594 ton).

Eenige algemeene opgaven en berekeningen betreffende het vervoer in 1882 vindt men in het volgende staatje, terwijl voor maandelijksche opgaven wordt verwezen naar bijlage GG.

REIZIGERS.	Aantal.	Pct. van het aantal.	Opbrengst.	Pct. van de opbrengst	Gemiddelde opbrengst per reiziger.	Gemiddeld door elken reiziger afgelegde afstand.
Reizigers 1ste klasse	18 475	1.7	f 18 100.30	4.51	f 0,978	11 K. M.
„ 2de „	171 848	16.6	92 085,35	22 96	0.535	11.5 „
„ 3de „	844 428	81.7	290 871.88	72.53	0.344	17.9 „
Militairen	19 086	„	3 874.89	„	0,203	16.7 „
Gevangenen	2 083	„	1 158,87	„		
Alle reizigers te zamen	1 055 920	100 pct.	f 406 091,29	100 pct.	f 0.384	16.8 K. M.

GOEDEREN.	Hoeveelheid.	Opbrengst.	Opbrengst per 1000 K. G.	Opbrengst per baan-kilometer.
Bagage	126 433 K. G.	f 5 234,75	f 41.40	f 90,25
Bestelgoederen	296 514 „	12 365,40	41,70	213,20
Koopmansgoederen	51 009 434 „	267 870,69	5.25	4 618,46
Dienstgoederen (waaronder ballast en grond)	3 953 881 „	6 498,14	1,64	112,04
Goederen voor den staatsspoorweg	14 344 000 „	30 297,92	2.11	522,38
Totaal goederenvervoer	69 730 262 K. G.	f 322 266,90	f 4,62	f 5 556,33
Paarden, rijtuigen en vee	6 493 stuks	13 479,00		
Huren en diversen	. . . .	28 464,98		
Totaal der ontvangsten (ook voor het reizigersvervoer)	. . . .	f 770 301.87	. . . .	f 13 281.07

Het vervoer heeft plaats gehad met 7462 opbrengst gevende treinen, waaronder 66 werktreinen. Door deze laatste treinen werden 1530 K. M. afgelegd, door de 7396 treinen ten behoeve van derden 214 601 K. M. Bovendien werden nog 13 281 K. M. in rangeerdienst en 12 954 K. M. door alleen loopende locomotieven afgelegd.

Per trein-kilometer werd door de locomotieven verbruikt 5.3 K.G. en per locomotief-kilometer 4.6 K.G. steenkolen.

De verhouding tusschen het aantal aangeboden en bezette plaatsen was in de rijtuigen der 1ste, 2de en 3de klasse respectievelijk 8,1, 3 en 2,1 tot 1.

De ontvangsten en de exploitatiekosten zijn in 1882 de volgende geweest.

Onderwerpen van ontvangst en uitgaaf.	Sommen.	Pct. van de bruto ontvangst.	Pct. van de uitgaven.	Per jaar en per kilometer.	Per dag en per kilometer.	Per trein-kilometer.
Reizigers en bagage	f 411 326,01	53.5	. . . . . .	f 7 091.83	f 19.43	f 1.90
Goederen, vee, enz.	330 511,15	42.9	. . . . . .	5 698.47	15.61	1.53
Diversen	28 464.68	3.6	. . . . . .	490.77	1,34	0,13
Totale ontvangst.	f 770 301,87	100	. . . . . .	f 13 281.07	f 36,38	f 3,56
Algemeene kosten	f 63 357,79	8.2	21.0	f 1 092.35	f 2,90	f 0,29
Weg en werken	77 089,45	10.0	25.6	1 329,15	3.64	0.36
Tractie	82 089,20	10.7	27.1	1 415,33	3,88	0,38
Exploitatie	79 269,15	10.3	26.3	1 366,71	3,74	0.37
Totale uitgaaf.	f 301 805,59	39.2	100	f 5 203,54	f 14,25	f 1.10
Winst 1882	f 468 496,28	60 8	. . . . . .	f 8 077.53	f 22,13	f 2,16
„ 1881	417 510.54[5]	59.4	. . . . . .	7 198,46	19,74	2,00

De baan en de kunstwerken vorderden alleen het gewoon onderhoud. Voor den bovenbouw nam het verbruik van materialen weder toe.

Op het einde van 1882 was het rollend materieel samengesteld uit 11 locomotieven, 41 rijtuigen, 8 bagage- en 72 andere wagens, dat is 1 bagagewagen minder doch 5 andere wagens meer dan op 31 December 1881.

Van de 7396 op tijd rijdende treinen kwamen er 17 meer dan 15 minuten te laat aan.

Sedert 21 Maart 1882, toen de Preanger-staatsspoorweg tot Soekaboemi voor het publiek verkeer werd opengesteld, liep een aansluitende trein in beide richtingen. In de aansluitende sneltreinen liep steeds een rijtuig der staatsspoorwegen.

De ontvangsten over de eerste zes maanden van het loopende jaar bedragen, volgens voorloopige opgaven, f 376 046, tegen f 367 141 over hetzelfde tijdvak van 1882.

§ 3. *Concessie-aanvragen voor spoorwegen.*

In het vorig verslag zijn in deze paragraaf de tracés opgenoemd, waarvoor, met het oog op eene eventueele voortzetting van den bouw van staatsspoorwegen, geen concessiën aan partieulieren zouden verleend worden. Daaraan werd de opmerking toegevoegd dat onder die tracés niet was opgenomen eene spoorwegverbinding tusschen Poerworedjo en Djokjokarta ten zuiden van het Zuidergebergte, zonder dat het echter gebleken was of de Indische Regeering voor zich van het maken van een spoorweg tusschen die beide plaatsen had afgezien. Uit de sedert verkregen inlichtingen blijkt dat zij van die lijn niet heeft afgezien, eensdeels omdat volgens haar oordeel eene rechtstreeksche verbinding tusschen Poerworedjo en Djokjokarta, ook als schakel in de doorgaande lijn over Java, niet vervangen kan worden door eene verbinding over Magelang, en anderdeels omdat zij het niet raadzaam acht eene definitieve beslissing te nemen aangaande den aanleg van een spoorweg van Djokjokarta naar Magelang, vóórdat de verbinding tusschen Magelang en Poerworedjo, welke in het belang van de verdediging noodig is, tot stand zal gekomen zijn, terwijl de verbinding tusschen Poerworedjo en Djokjokarta niet tot zoolang kan worden uitgesteld.

Sedert de mededeelingen, voorkomende op blz. 139 en 140 van het vorig verslag, zijn er weder verscheidene aanvragen aan de Indische Regeering gedaan om concessie tot den aanleg van spoorwegen op Java zonder staatshulp. Ten einde het overzicht over alle aanvragen om spoorweg-concessie op Java en den stand waarin zij zich bevinden te vergemakkelijken, zijn zij opgenomen in eene lijst, welke als bijlage HH achter dit verslag is afgedrukt. Daaruit blijkt dat slechts voor één spoorweg definitief concessie verleend is en dat die concessie (voor den tijd van 90 jaren verleend) ook aanvaard is door het storten van de vereischte waarborgsom en het overleggen van het bewijs dat de verkrijging van het benoodigde kapitaal verzekerd is. Deze spoorweg betreft eene lijn in Tagal, en wel van de hoofdplaats naar Balapoelang, met een zijtak van Bandjaran naar Pangka. De concessie is verleend aan het Comité voor

den aanleg van spoorwegen van Tagal naar Balapoelang en van Cheribon naar Samarang, dat in de plaats is getreden van de oorspronkelijke aanvragers, de heeren N. A. Ruyl en H. B. van Daalen.

De aanvragen betreffende den aanleg van spoor- en stoomtramwegen ter Sumatra's Westkust en de ontginning van het Ombilien-kolenveld, welke op blz. 140 van het vorig verslag werden vermeld, zijn weder met één vermeerderd, door het in Maart jl. door den heer mr. H. W. Andrée Wiltens te Batavia aan de Indische Regeering gericht verzoek om concessie te erlangen voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg van Padang naar het Ombilien-kolenveld, met zijtakken naar Fort van der Capellen, Padang-Pandjang, Fort de Kock en Paijakombe, zonder eenige hulp van den Staat, doch met gelijktijdige concessie voor de exploitatie van het Ombilien-kolenveld. Deze aanvrager deelde mede dat hij een spoorweg beoogt die over een veel lager punt van het Barisan-gebergte loopt en ook veel korter en veel minder kostbaar is dan de tot nu toe door andere aanvragers gekozen richtingen. Hij wees echter het door hem bedoelde tracé niet aan. Bij Indisch besluit van 8 Mei 1883 n°. 18 is aan den adressant meegedeeld dat het verzoek, zooals het door hem gedaan werd, niet voor inwilliging vatbaar is, doch dat hem wordt vrijgelaten daarop terug te komen, mits hij eenige meerdere waarschijnlijkheid bijbrengt voor het werkelijk bestaan van een beter en korter tracé dan waarvan tot dusver sprake was en bovendien al datgene opgeeft wat strekken kan om de voordeelen van het tracé boven andere tracés in het licht te stellen.

Op de in 't vorig verslag omschreven concessie-aanvragen: *a.* der heeren A. baron Sloet van Oldruitenborgh en W. Ruijs en *b.* der heeren jhr. mr. J. K. W. Quarles van Ufford en H. Verploegh (ook namens den heer J. F. R. S. van den Bossche), waarbij rentegarantie door den Staat verlangd werd, is door de Regeering hier te lande in Mei jl. geantwoord, dat zij in de tegenwoordige financieele omstandigheden geen vrijheid kan vinden om, waar voor zoovele zaken van dringender aard hoogst aanzienlijke uitgaven moeten gedaan worden, zich opofferingen te getroosten ten behoeve van spoorwegaanleg en kolenontginning op Sumatra.

Ook de in 't vorig verslag bedoelde aan den Gouverneur-Generaal ingediende concessie-aanvrage der heeren F. van Heumen en A. Sol sr. voor spoorwegaanleg ter Westkust van Sumatra, afgescheiden van kolenontginning, beoogde rentegarantie van staatswege. Nadat de Landvoogd, bij besluit van 13 Juli 1882 n°. 31, aan de aanvragers had te kennen gegeven dat hij hun verzoek, dat ter beschikking aan het Opperbestuur was opgezonden, niet kon ondersteunen, doch dat hij bereid was om eene aanvraag om concessie voor spoorwegaanleg zonder rentegarantie van staatswege in nadere overweging te nemen, hebben de heeren van Heumen en Sol hun verzoek in dien zin gewijzigd dat zij van rentegarantie afzagen en hebben zij tevens een schema van concessie-voorwaarden aan de Indische Regeering aangeboden. Bij besluit van 14 October 1882 n°. 43 verklaarde de Gouverneur-Generaal de in dat schema opgenomen voorwaarden volstrekt onaannemelijk en mitsdien hun verzoek niet vatbaar voor inwilliging. Eenige dagen nadat zij deze beschikking ontvangen hadden, wendden de adressanten zich op nieuw tot den Gouverneur-Generaal met eene concessie-aanvrage voor spoorwegaanleg gecombineerd met kolenontginning, en verzochten zij te mogen vernemen welke voorwaarden — ook ten opzichte van het verleenen van indirecten steun — door de Regeering aannemelijk geacht worden. Met het oog op de bemoeiing welke het Opperbestuur met de vroegere aanvragen gehad had, is ook dit laatste request door de Indische Regeering herwaarts gezonden. Dezerzijds is haar in overweging gegeven om er eene afwijzende beschikking op te nemen, 1°. omdat het request duidelijk deed zien dat de adressanten noch omtrent de wijze waarop de spoorweg zou zijn aan te leggen, noch omtrent den voet waarop de gecombineerde concessie zou zijn in te richten eenig vast plan hadden, en 2°. omdat, wanneer de Regeering aanleiding mocht vinden om van hare zijde bekend te maken op welke voorwaarden zij concessie voor spoorweg-aanleg en kolenontginning ter Sumatra's Westkust zou willen verleenen, die bekendmaking zou moeten geschieden in het openbaar en niet aan dezen of genen adressant in het bijzonder, daar dit laatste niet zou kunnen geschieden zonder eene ongeoorloofde bevoorrechting van den een boven den ander.

Bij de beoordeeling van het request van den heer D. D. Veth, mede reeds in het vorig verslag vermeld, hetwelk kolenontginning beoogt met vergunning om ter afvoering van die kolen een zoogenaamden kabelspoorweg van het kolenveld naar de Brandewijns-baai aan te leggen, en van een verzoek der firma Dümmler & C°. te Batavia, om te worden ingelicht omtrent de bedoelingen van de Regeering ten aanzien van de exploitatie der Ombilien-kolenmijnen, is vooropgesteld dat het kolenveld aan de Ombilien in het algemeen behoort gereserveerd te worden om gecombineerd met spoorweg-aanleg te worden geëxploiteerd, doch dat, wanneer een gedeelte van dat veld afzonderlijk in exploitatie kan worden gebracht zonder dat oogmerk in de waagschaal te stellen, daartegen geen principieel bezwaar bestaat en dat het dus in zoodanig geval alleen aankomt op de aannemelijkheid der voorstellen die aan de Regeering mochten gedaan worden. Om de aannemelijkheid van het plan van den heer D. D. Veth te kunnen beoordeelen, is aan een met verlof hier te lande aanwezigen ingenieur van den dienst der staatsspoorwegen op Java een onderzoek opgedragen naar de uitvoerbaarheid en de rentabiliteit van den aanleg van een zoogenaamden zwevenden kabelspoorweg tusschen het Ombilien-kolenveld en de Brandewijns-baai, welke over eene zeer groote lengte een buitengewoon moeielijk bergterrein zou moeten doorloopen. Dat onderzoek, waarvoor de inrichting en werking van dergelijke transportmiddelen in Duitschland moeten worden nagegaan, is nog niet afgeloopen.

Nadat de Gouverneur-Generaal in October 1881 aan de Deli-maatschappij eene voorloopige concessie verleend had voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg in het landschap Deli (zie vorig verslag blz. 140), heeft die Maatschappij zich bij request van 16 Augustus 1882 tot den Landvoogd gewend met het verzoek om aan haar concessie te verleenen voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg met eene spoorwijdte van 1.067 M. van de ankerplaats aan de Belawan over Medan naar Deli Toewa, met een zijtak van Medan naar Timbang Langkat in het landschap Deli. Bij dat request was een ontwerp gevoegd van concessie-voorwaarden, opgemaakt in overleg met den inspecteur-generaal chef van den dienst der staatsspoorwegen op Java. Kort daarop (onder dagteekening van 30 September 1882) heeft het inlandsch bestuur van Deli eene bezegelde verklaring afgegeven, waarbij het belooft de voor den spoorweg noodige gronden kosteloos te zullen afstaan, echter met dien verstande dat over perceelen waarop derden rechten kunnen doen gelden, door de concessionarissen niet zonder billijke schadeloosstelling beschikt zou mogen worden. Bij Indisch besluit van 23 Januari 1883 n°. 17 werd de concessie definitief voor 90 jaren aan de Deli-maatschappij verleend, onder bepaling dat zij uiterlijk binnen zes maanden na de aanvaarding moest zijn overgedragen aan eene naamlooze vennootschap, in Nederland of in Nederlandsch-Indië gevestigd. Zoodanige vennootschap, te Amsterdam gevestigd onder den naam van » Deli-Spoorwegmaatschappij ", is reeds den 28sten Juni jl. tot stand gekomen. (De akte van oprichting, op welks ontwerp de Koninklijke bewilliging werd verleend bij besluit dd. 29 Mei 1883 n°. 69, is in haar geheel opgenomen in de *Staats-courant* van den 25sten Juli jl.) Onder dagteekening van 20 Juli jl. is door de Maatschappij aan den Gouverneur-Generaal kennis gegeven dat zij de concessie aanvaardt, en zijn door haar de noodige fondsen naar Batavia overgemaakt voor de storting van het vereischte waarborgkapitaal van f 40 000. Binnen drie jaren na den dag der storting moet de spoorweg voltooid en in exploitatie gebracht zijn. Met goedvinden van den Gouverneur-Generaal, die zich bij de concessie de goedkeuring van alle plannen van den spoorweg en van het rollend materieel, met al wat tot een en ander behoort, had voorbehouden, zijn onlangs door de Regeering hier te lande de plannen goedgekeurd van de spoorstaven en eenig ander ijzerwerk van den bovenbouw, alsmede van de locomotieven en goederenwagens, opdat de Spoorwegmaatschappij de uitzending van die voor-

werpen zoodra mogelijk zou kunnen doen plaats hebben. Inmiddels heeft de Maatschappij een ingenieur naar Deli gezonden, aan wien de bouw van den spoorweg is opgedragen.

§ 4. *Tramwegen.*

De Samarang-Joana Stoomtram-maatschappij zond op 23 Maart van het afgeloopen jaar de plannen der zijlijn van Samarang naar Djoemblang ter goedkeuring aan den Gouverneur-Generaal in. Deze plannen werden bij Indisch besluit van 29 Mei goedgekeurd en op 9 Juni werd met het leggen van de rails op die zijlijn en mitsdien met de feitelijke uitvoering van den aanleg een begin gemaakt. Daarna ging het inzenden van de ontwerpen geregeld voort, zoodat in Maart jl. waren goedgekeurd alle stadslijnen en van de hoofdlijn het gedeelte van Samarang tot Koedoes. De stukken voor de overige gedeelten, namelijk van Patti naar Joana en van Koedoes naar Patti, werden respectievelijk in Februari en in April jl. aan de goedkeuring der Indische Regeering onderworpen. Men verwacht dat de geheele lijn in 1884 gereed zal komen. Den 1sten December werd de zijlijn van Samarang naar Djoemblang, ter lengte van ruim 4 K.M., geopend en den volgenden dag voor het publiek verkeer in gebruik gesteld. Dagelijks liepen in elke richting zeven treinen. In genoemde maand werden vervoerd 6185 reizigers 1ste klasse en 49 368 reizigers 2de klasse; de opbrengst beliep f 6792,40, terwijl de exploitatiekosten f 2085,57 bedroegen. Toen de eerste nieuwsgierigheid der bevolking bevredigd was, daalden de ontvangsten aanmerkelijk, maar bleven de uitkomsten der exploitatie niettemin gunstig. In Januari 1883 werd ontvangen f 3648, in Februari f 2678, in Maart (op den 12den dier maand kwamen de lijnen Boeloe-Centraalstation en Centraalstation-Spoorwegstation, lang bijna 5 K.M., in exploitatie) f 5255 en in April, toen derhalve 9 K.M. in exploitatie waren, f 5611.

Ook is met den aanleg van den stoomtramweg door de stad Batavia en van daar naar Meester-Cornelis door de Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij een begin gemaakt, en reeds heeft de Gouverneur-Generaal machtiging verleend om het gedeelte der lijn van de Harmonie naar Kramat voor het publiek verkeer open te stellen.

Na de in het vorig verslag vermelde, zijn er weder vele nieuwe aanvragen om vergunning tot het aanleggen en exploiteeren van stoomtramwegen bij de Indische Regeering ingediend. Zij zijn allen opgenomen in eene als bijlage JJ achter dit verslag afgedrukte lijst, waarin de aanvragers, zooveel mogelijk de dagteekening der aanvragen, de aangevraagde lijnen en de genomen beschikkingen vermeld zijn. In die lijst komen ook voor de reeds in bijlage GG van het vorig verslag genoemde aanvragen, voor zoover die toen niet reeds definitief afgewezen waren en daarom geen nadere vermelding behoeven. Uit de genoemde bijlage JJ blijkt dat slechts aan zes aanvragers vergunning tot den aanleg en de exploitatie van stoomtramwegen op Java kon verleend worden, namelijk:

1°. aan de heeren Th. Slaiter (niet Sluiter, zooals in 't vorig verslag werd vermeld,) en H. van Rinsum, voor verschillende lijnen ter hoofdplaats Soerabaija en van daar naar de brug bij Wonokromo (n°. 5 van den staat);

2°. aan den heer Th. Boom, voor de lijn Waroe-Krian-Djerebeng in de residentie Soerabaija, met een zijtak van Krian naar Prambon (n°. 12 van den staat);

3°. aan den heer A. A. W. Brewer, voor eene lijn van de haven van Pasoeroean door de stad naar Banjoebiroe, met eene zijlijn van Gading naar Redjoso (n°. 13 van den staat) van deze vergunning werd reeds in het vorig verslag melding gemaakt, maar zij is op nieuw in den staat gebracht omdat de concessie met de thans genoemde zijlijn is uitgebreid;

4°. aan de heeren A. L. Bennink Janssonius en C. A. Olivier, voor eene lijn van Modjokerto (Soerabaija) naar Peterongan, met een zijtak naar Djatiredjo en Ngoro (n°. 23 van den staat);

5°. aan den heer G. Klay, voor eene lijn van Poerwodadi (Samarang) naar het station Goendih van den spoorweg Samarang-Vorstenlanden (n°. 27 van den staat), en

6°. aan den heer M. Couvée, voor eene lijn ter hoofdplaats Buitenzorg van de Witte paal langs het station van den staatsspoorweg naar het einde van het Chineesche kamp (n°. 30 van den staat).

De voorwaarden, waaronder deze vergunningen verleend werden, zijn — behoudens eenige afwijkingen van bijzonderen aard — gelijkluidend. Zij komen hoofdzakelijk op het volgende neer. De Gouverneur-Generaal bepaalt de spoorwijdte en beslist waar dubbel spoor moet worden aangelegd; de tarieven behoeven de goedkeuring van den directeur der burgerlijke openbare werken; er mag met geen grootere snelheid dan van 15 K.M. per uur gereden worden; postpaketten worden kosteloos vervoerd en besteld; de aanvaarding van de vergunning moet plaats hebben binnen één jaar, na het tijdstip waarop zij verleend is, door storting van eene waarborgsom, die van f 7500 tot f 20 000 variëert; binnen zes maanden na de aanvaarding moet met het werk een ernstig begin zijn gemaakt, en de geheele lijn moet binnen drie jaren in exploitatie gebracht zijn; het Gouvernement is bevoegd om de onderneming te naasten zoodra de tramweg gedurende 10 jaren of langer geëxploiteerd is; de naastingprijs bedraagt twintigmaal de gemiddelde zuivere winst per jaar over de drie voordeeligste jaren uit het tijdperk van de laatst verloopen vijf jaren; in afwachting dat een algemeen reglement nopens den aanleg en de exploitatie van stoomtramwegen is vastgesteld, verbinden zich de ondernemers om de aanwijzingen op te volgen welke hun ten aanzien van de veiligheid en de ordelijkheid van het verkeer van regeeringswege worden gegeven, de met het toezicht belaste ambtenaren kosteloos te vervoeren en alle gevraagde inlichtingen dadelijk te verstrekken.

IV. Stoomwezen.

In de geregelde uitoefening van het regeeringstoezicht op de stoomtoestellen, in Nederlandsch-Indië ten dienste van particulieren in gebruik (die bij de spoorwegen uitgezonderd [1])), werd geen moeielijkheid ondervonden. De gebruikers werden over het algemeen genegen bevonden om de aanwijzingen van de ingenieurs van het stoomwezen te volgen. In geen der vrij talrijke gevallen, dat tot afkeuring van ketels moest worden overgegaan, werd daartegen verzet aangeteekend. De tegen niet-naleving van de voorschriften betreffende het hierbedoelde regeeringstoezicht bedreigde strafbepalingen behoefden dan ook geen toepassing te vinden. Het hoofddoel van het regeeringstoezicht, het voorkomen van ongelukken en schade aan derden, werd volkomen bereikt; immers geen enkel ongeval ten gevolge van het gebruik van stoom als beweegkracht had men in 1882 te betreuren.

Het personeel met de inspectiën belast, bestaande uit één hoofdingenieur en drie ingenieurs, bleef in het afgeloopen jaar voltallig. De tijdelijke ambtenaar, van wien in 't vorig verslag (blz. 141) sprake was, werd in November vervangen door een tot den dienst van het stoomwezen behoorenden ingenieur, die van verlof terugkeerde. In den aanvang van 1883 ontstond echter eene vacature door het vertrek met verlof van den hoofdingenieur. In die vacature werd door bevordering voorzien, zoodat alleen de betrekking van ingenieur 3de klasse onvervuld geraakte, doch reeds in Juni jl. is als zoodanig een van hier uitgezonden candidaat in dienst gesteld.

Ten einde de werkzaamheden meer gelijkmatig tusschen de ingenieurs te verdeelen, werd bij eene beschikking van den directeur der burgerlijke openbare werken, dd. 29 November 1882, wijziging gebracht in de grenzen der drie afdeelingen, waarin het eiland Java voor dezen tak van dienst verdeeld is. De residentiën Madioen en Rembang werden van de 3de afdeeling (Oost Java) tot de 2de afdeeling (Midden-Java) gebracht, terwijl de residentie Tagal van de 2de naar de 1ste afdeeling (West-Java) overging.

Uit het volgende overzicht kan blijken dat ook in 1882 het gebruik van stoomtoestellen weder toenam, niettegenstaande er andermaal een vrij groot aantal ketels door de inspecteerende ingenieurs voor verder gebruik werden afgekeurd.

[1]) In de tweede helft van 1879 is het toezicht op het stoomwezen der particuliere spoorwegen overgegaan op den dienst der staatsspoorwegen. Onder de in deze afdeeling voorkomende cijfer-opgaven zijn dus de locomotieven van eigenlijke spoorwegen (lijnen Batavia-Buitenzorg en Samarang-Vorstenlanden) *niet* begrepen.

	1881.		1882.	
	Aantal stoom-ketels.	Verwarmings-oppervlak (in M².).	Aantal stoom-ketels.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
Aanwezig op 1 Januari	1 399	63 803	1 405	65 624
Nieuw in werking gebracht	86	4 520	121	7 308
	1 485	68 323	1 526	72 932
Afgekeurd of om andere redenen aan het gebruik onttrokken . .	a) 80	2 699	a) 79	3 375
Aanwezig op 31 December	1 405	65 624	1 447	69 557

a) In 1881 werden 56, in 1882 39 ketels door den dienst van het stoomwezen voor verder gebruik afgekeurd.

Van de in 1882 nieuw in werking gebrachte 121 ketels waren er 33 geplaatst in vaartuigen; de 88, die aanwending vonden te land, waren, naar gelang van hunne bestemming, verdeeld als volgt. Ten dienste van suikerondernemingen strekten er 50, van indigo-ondernemingen 6, van koffie-ondernemingen 6, van ijsfabrieken 4, van mijnontginningen 4 en van eene kalkbranderij 2, te zamen 72; verder dienden er 5 voor eene opiumstokerij, eene ramehonderneming (sedert opgeheven), eene sago- en tapiocameelfabriek, een atelier voor metaal en houtbewerking, en eene inrichting voor het zuiveren van kapok, — waren er 6 geplaatst in locomotieven waarmede sommige suikerfabriekanten het riet naar hunne fabrieken deden vervoeren, — diende er 1 als locomotief-ketel voor den stoomtramweg Samarang-Joana, — vonden er 3 aanwending voor irrigatie-doeleinden en werd er 1 in werking gebracht tot het voortbrengen van electrisch licht.

Van de nieuw opgestelde stoomketels was een grooter aantal dan in vorige jaren uit Nederlandsche fabrieken afkomstig. In welke landen zij gemaakt werden blijkt uit het onderstaand overzicht:

	Aantal nieuw opgestelde ketels.	Verwarmings-oppervlak.
Engeland en Schotland	68	3422.11 M².
Nederland	15	1080.40 „
Frankrijk	13	1236.50 „
België	10	950.15 „
Duitschland	10	571.23 „
Nederlandsch-Indië	2	23.90 „
Britsch-Indië	1	8.65 „
Amerika.	1	2.75 „
Niet opgegeven	1	12.00 „
Te zamen . . .	121	7307.69 M².

Naar de plants waar zij in gebruik kwamen, verdeelden zich de 88 nieuwe te land geplaatste ketels als volgt:

	Aantal ketels.	Verwarmings-oppervlak.
1ste inspectie afd. (West-Java)	16	528.82 M².
2de id. (Midden-Java)	27	1923.78 „
3de id. (Oost-Java)	41	3088.25 „
Buitenbezittingen	4	74.50 „
Totaal. . . .	88	5615.35 M².

In het geheel werden in 1882 door de ingenieurs van het stoomwezen 1435 stoomketels onderzocht. Het getal der door hen uitgereikte vergunnings-akten tot bezigiging van nieuwe of van gewijzigde ketels en toestellen beliep 133, waaronder 7 voorwaardelijke (slechts voor een bepaalden termijn afgegeven) vergunningen.

In welke mate gedurende de laatste vijf jaren in Nederlandsch-Indië de aanwending van stoom voor industrieele doeleinden en voor de scheepvaart is toegenomen, kan worden nagegaan uit het volgende overzicht, dat, evenals de voorafgegane opgaven, uitsluitend de stoomketels ten dienste van particulieren betreft.

Aanwezig op 31 December van de onderstaande jaren.	Stoomketels voor machinerieën te land.						Stoomketels in schepen en vaartuigen.		Totaal-generaal.	
	Java en Madura.		Buitenbezittingen.		Te zamen.					
	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M²).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M²).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M²).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M²).	Aantal.	Verwarmings-oppervlak (in M²).
1878	a) 1 130	b) 46 509	12	151	a) 1 142	b) 46 660	124	7 096	a) 1 266	b) 53 756
1879	1 173	48 708	16	182	1 189	48 890	134	7 369	1 323	56 259
1880	1 237	55 888	19	227	1 256	56 115	143	7 688	1 399	63 803
1881	1 236	57 537	20	238	1 256	57 775	149	7 849	1 405	65 624
1882	1 268	61 374	19	216	1 287	61 590	160	7 967	1 447	69 557

a) Hieronder tellen bij uitzondering nog de ketels in spoorweg-locomotieven (in 1878 ten getale van 29), tot welke de opgaven over 1879 en later zich niet meer uitstrekken (verg. de noot op de voorgaande bladzijde).
b) Voor welk cijfer de in de voorgaande aanmerking bedoelde ketels in dit totaal deelen, blijkt niet uit de voorhanden opgaven.

Zooals te zien is uit de gewestelijke opgaven in bijlage KK, vonden van het geheele aantal van 1287 te land geplaatste ketels 1009 stuks of ruim 78 pct. toepassing bij de suikerindustrie, ongerekend nog die voor irrigatie, welke voor het meerendeel, en die voor riettransport, welke allen met de suikerindustrie in verband staan. Na aftrekking daarvan blijven er voor de overige ondernemingen en industrieën 235 ketels over, te zamen met een verwarmings-oppervlak van 3369.32 M². De opgaven over 1881 op dezelfde wijze splitsende, en daarbij onder de inrichtingen ten dienste der suikerindustrie ook de 3 beenzwartwasscherijen rekenende (die over 1882 niet meer afzonderlijk worden opgegeven), vindt men dat er op 31 December 1881 voor ondernemingen en industrieën van anderen aard overbleven 212 ketels met 3074.68 M².

Van de 160 scheepsketels waren er 82, te zamen met een verwarmings oppervlak van 6048.50 M²., in gebruik op de vloot der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij.

Van de personen, die zich aanmeldden ter erlanging van een certificaat van bevoegdheid tot de bediening van stoomtoestellen, konden er in 1882 39 als machinisten, 4 als machinedrijvers en 9 als stokers worden toegelaten.

V. Post- en telegraafdienst.

§ 1. *Vereenigde dienst.*

In verband met de in Januari 1883 (Indisch Staatsblad n°. 5) definitief toegestane uitbreiding van het personeel bij den post- en telegraafdienst konden de reeds in het vorig verslag (blz. 142) bedoelde hulppostkantoren te Gombong (Bagelen) en Amoerang (Menado) en het post- en tele-

graafkantoor te Wlingi (Kediri) respectievelijk in Maart en Juli jl. geopend worden; de opening van het kantoor voor den vereenigden dienst te Djombang (Soerabaija) kon bij gebrek aan geschikte lokalen voorloopig nog niet plaats hebben, zoodat aldaar het hulppostkantoor voorshands in stand bleef. De bedoelde uitbreiding van personeel, die ook moest dienen tot bestendiging van het tijdelijk postkantoor te Medan (Sumatra's Oostkust) en van het hulppostkantoor te Kertosono (Kediri), alsmede ter voorziening in de behoefte aan personeel op eenige groote kantoren (zie vorig verslag blz. 142), bestond uit 3 kantoorchefs (allen der 4de klasse), 12 commiezen (waarvan 3 der 1ste, 4 der 2de en 5 der 3de klasse) en 2 hulppostcommiezen, zoodat de formatie thans bestaat uit den hoofdinspecteur (chef van den vereenigden dienst), 10 inspecteerende ambtenaren, 108 kantoorchefs, 146 commiezen, 40 adjunct-commiezen en 65 hulppostcommiezen, dus in het geheel 370 ambtenaren; ongerekend de klerken (voor wier bezoldiging f 37 440 in stede van f 36 000 's jaars werd toegestaan), het inlandsche personeel (waarvoor bij de begrooting van 1883 op eene som van f 226 000 werd gerekend) en de beide instrumentmakers, in wier titulatuur eene verandering werd gebracht (Indisch Staatsblad 1883 n°. 27), doordien aan den eersten hunner de naam van chef van het atelier van den post- en telegraafdienst werd gegeven.

In de laatste maanden van 1882 werd de waarneming der betrekking van chef van het postkantoor te Telok-Semawé (Atjeh) en te Koepang (Timor), die van te geringen omvang werd geacht om daarvoor een afzonderlijken postambtenaar (kantoorchef der 5de klasse) aan te wijzen, opgedragen aan plaatselijke ambtenaren onder genot van eene toelage van f 50 's maands; er konden toen twee vacatures in genoemden rang voorloopig onvervuld blijven. Uit dien hoofde en zoolang het bovenbedoelde post- en telegraafkantoor te Djombang nog niet geopend is, zijn er van de 108 kantoorchefs slechts 105 in dienst. Daarentegen werd in Juni jl. de formatie tijdelijk vermeerderd met een commies der 2de klasse ten behoeve van den dienst in Atjeh.

Op 1 Januari jl. werden (ingevolge de nader in § 4 vermelde regeling) 46 spoorweg-telegraafkantoren voor het publiek verkeer opengesteld, waarvan er één (Djombang) voor dit verkeer gesloten wordt zoodra aldaar (zie hooger) het post- tevens telegraafkantoor zal zijn opgericht. Daarentegen zullen eerlang nog 3 spoorweg-telegraafkantoren geopend worden, zoodat het aantal dier kantoren op 48 kan gesteld worden. (Hunne namen zijn vermeld in de lijst van telegraafkantoren gevoegd bij de na te noemen bijlage LL.)

In verband hiermede zullen de kantoren, die voor den post- of den telegraafdienst beschikbaar zijn, weldra het volgend aantal bereiken.

	Java.	Madura.	Sumatra.	Andere eilanden.	Totaal.
Post- en telegraafkantoren	66	„	20	„	86
Postkantoren	3	2	5	12	22
Spoorwegtelegraafkantoren	48	„	„	„	48
Hulpkantoren	40	2	10	13	65
Te zamen a)	157	4	35	25	221

a) Op 7 plaatsen waar spoorweg-telegraafkantoren zijn geopend, zijn tevens hulppostkantoren gevestigd. (De namen zijn vermeld in de hooger bedoelde lijst.) In verband hiermede is het aantal plaatsen, waarover de 157 kantoren van Java verdeeld zijn, te stellen op 150.

In deze opgaaf zijn niet begrepen de telegraafkantoren te Lengkong en Tjipannas (die slechts gedurende zekeren tijd van het jaar geopend worden), noch ook het hulptelegraafkantoor in de stad Batavia (dat onder het post- en telegraafkantoor in de voorstad Weltevreden ressorteert), en evenmin het hulppostkantoor dat in Januari jl., hoofdzakelijk ten behoeve van den dienst der waterwerken in Demak, tijdelijk te Karangsono (de op blz. 137 hiervóór bedoelde nieuwe halte van den spoorweg Samarang—Vorstenlanden) is opgericht.

Het voornemen bestaat om, wanneer voor eene nieuwe uitbreiding van het personeel de noodige fondsen zullen zijn toegestaan, te Trengalek (Kediri) een hulppostkantoor en te Tandjong Priok een post- en telegraafkantoor op te richten. Voor laatstbedoeld kantoor, dat gevestigd zal worden in het aldaar op te richten stationsgebouw, zal vooreerst geen kantoorchef behoeven te worden aangesteld, maar zal volstaan kunnen worden met het detacheeren van ambtenaren van het post- en telegraafkantoor te Weltevreden (onder welk kantoor dat te Tandjong Priok voorloopig zal ressorteeren). In verband hiermede zal het personeel van het kantoor te Weltevreden met 2 commiezen zijn te vermeerderen.

Voor oprichting van telegraafkantoren met telephoondienst (waarover nader in § 4 dezer afdeeling) behoeft geen vast personeel te worden aangesteld; te dezer zake zal de formatie dus geen uitbreiding vereischen.

Van de in 1879 (Indisch Staatsblad n°. 114) verleende machtiging om, bij gemis aan geëxamineerden voor den hoogeren rang, zooveel meer ambtenaren van lageren rang aan te stellen, behoefde in 1882 minder dan vroeger gebruik te worden gemaakt. Telkens na afloop van een examen konden de vacatures worden aangevuld, en bij het einde van 1882 was het aantal geëxamineerden ruim voldoende om in de voor dat jaar vastgestelde uitbreiding van het kantoorpersoneel te voorzien. Doordien in den laatsten tijd in ruimeren getale bekwame jongelieden, waaronder eenigen die het grootambtenaars-examen en verscheidenen die het eind-examen eener hoogere burgerschool hebben afgelegd, als adjunct-commiezen in dienst zijn getreden, laat het zich aanzien dat voortaan slechts bij uitzondering van bedoelde machtiging gebruik zal behoeven te worden gemaakt.

In 1882 meldden zich tot het afleggen van examen aan: 2 candidaten voor de rangen van adjunct-inspecteur en inspecteur, die echter niet slaagden; 48 candidaten voor den rang van commies der 2de klasse, waarvan 29 slaagden, en 98 candidaten voor den rang van commies der 3de klasse, waarvan 55 slaagden; in het geheel dus 148 candidaten, waarvan 84 of bijna 57 pct. aan de gestelde eischen voldeden.

Het inlandsch personeel van den vereenigden dienst bestond op 1 Januari 1883 uit 1385 personen (waaronder 124 postiljons met eigen paarden), tegen 1467 op 1 Januari 1882, en 1696 op 1 Januari 1881. Deze verminderingen zijn een gevolg van de verdere openstelling van gedeelten der staatsspoorwegen en van uitbesteding van het brievenvervoer op verschillende postritten.

Volgens het reeds aan de Staten-Generaal medegedeelde afzonderlijk verslag van den gouvernements post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over 1881, te Batavia opgemaakt onder dagteekening van 12 October 1882, leverden de ontvangsten en de voorloopige uitgaven van den vereenigden dienst, met inbegrip van de paardenposterijen (waarover lager in § 3 dezer afdeeling), een vermoedelijk nadeelig saldo op van f 305 655. Dit saldo werd sedert definitief vastgesteld op f 274 819 (tegen f 292 503 in 1880 en f 368 809 in 1879). Bij deze berekening is onder de uitgaven, die op een totaal van f 2 058 574 worden gesteld (tegen f 2 157 966 in 1880 en f 2 219 362 in 1879) eene som van f 221 559 begrepen wegens betalingen in Nederland, zoowel voor uitkeeringen aan de postadministratie hier te lande, als wegens aanschaffing en uitzending naar Indië van post- en telegraafbenoodigdheden. Onder de ontvangsten, die op een totaal van f 1 783 755 worden gesteld (tegen f 1 865 463 in 1880 en f 1 850 553 in 1879), zijn voor een bedrag van f 501 992 fictieve posten begrepen, wegens overgebrachte regeeringstelegrammen, verstrekkingen van postpaarden aan dienstreizigers, en aan andere dienstakken afgestane goederen. (Voor dienstbrieven is onder de ontvangsten op geen port gerekend.)

§ 2. *Brievenposterij.*

Correspondentie tusschen Indië en Nederland of vreemde landen. In 1882 werden door de stoomschepen der maatschappij » Nederland " 61 reizen volbracht (namelijk 31 uit- en 30 thuisreizen), die voor betaling wegens vervoer van brievenmalen in aanmerking kwamen. Hiervan gaven de 14 nog gedurende het 1ste kwartaal plaats gevonden reizen (namelijk 7 uit- en evenveel thuisreizen) recht op het bij het vorige postcontract toegezegde minimum van f 3 000 per reis; de overige 47 reizen (24 uit- en 23 thuisreizen) vielen onder de werking van het nieuwe postcontract (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3803), waarbij eene vaste som van f 156 000 per jaar (dus f 117 000 voor de laatste drie kwartalen van 1882) aan de Maatschappij werd gewaarborgd; de aan haar uit te betalen som voor de 61 in 1882 volbrachte reizen te zamen moest dus op f 159 000 gesteld

worden. De vracht der op deze reizen vervoerde brievenmalen beliep f 41 554 (of gemiddeld f 681 per reis), zoodat over 1882 eene bijpassing van f 117 446 moest plaats vinden. Slechts in één geval werd, wegens te late aankomst, boete beloopen, welke boete (ad f 25) echter kon worden teruggegeven wegens zooveel vroegere aankomst op andere reizen. Daar de booten der Maatschappij tweemaal te Marseille moesten wachten op de Nederlandsche brievenmalen, werd haar bovendien (naar reden van f 200 per 12 uren wachtens) uit dezen hoofde nog f 83 vergoed, zoodat zij in 't geheel ontving f 159 083, (of gemiddeld f 2608 per reis), waarvan de eene helft ten laste komt van de Nederlandsche, en de andere helft ten laste van de Indische postadministratie. Over 1880 was voor 53 reizen aan de Maatschappij uitbetaald f 157 283 (of gemiddeld f 2968 per reis), en over 1881 voor 48 reizen f 141 867 (of gemiddeld f 2955 per reis), waaronder aan vracht respectievelijk f 28 603 en f 30 967 (of gemiddeld f 540 en f 645 per reis).

In de geregelde uitvoering van de in April/Juni 1882 in werking gebrachte nieuwe dienstregeling der Maatschappij werd, behoudens de reeds in 't vorig verslag (blz. 143) vermelde voorbijgaande afwijking, gedurende genoemd jaar geen stoornis ondervonden.

In de dienstregelingen voor het vervoer van brievenmalen tusschen Nederland en Indië per Fransche en Engelsche mails (via Napels en Brindisi) werden in het laatst van 1882 eenige weinig belangrijke wijzigingen gebracht in verband met de benuttiging van den spoorweg door den St.-Gotthard-tunnel voor dat vervoer.

Met de beide zooevenbedoelde maildiensten werden (wat de Fransche paketbooten betreft, zoowel over Singapore als over Napels en Marseille, en wat de Engelsche paketbooten aangaat, zoowel over Singapore en Pinang als over Brindisi,) ook brievenmalen tusschen de Indische en verschillende vreemde postadministratiën gewisseld. Voor den Nederlandschen maildienst (via Marseille) bepaalde zich de rechtstreeksche uitwisseling van brievenmalen met vreemde postkantoren aanvankelijk tot de brievenmalen voor en van Frankrijk [1]), maar onlangs (Juli jl.) is de gelegenheid geopend om van dezen dienst ook gebruik te maken voor de verzending van brievenmalen tusschen Indië (Batavia en Padang) en Egypte (Suez).

In de gelegenheid tot verzending per »zeepost", via Amsterdam, tweemaal in de drie weken met de stoomschepen der maatschappij »Nederland", kwam geen verandering; die via Rotterdam, met de stoomschepen der maatschappij »Rotterdamsche Lloyd", werd — zooals reeds op blz. 93 hiervóór is gezegd — in den loop van dit jaar van eene driewekelijksche tot eene veertiendaagsche postgelegenheid uitgebreid. (De regelen voor het verkeer per »zeepost" zijn in het vorig verslag, blz. 143, vermeld.)

In den loop van 1882 zijn slechts twee staten (beiden in Amerika gelegen) tot de Algemeene Postvereeniging toegetreden, namelijk Nicaragua en Costa-Rica. De Britsche koloniën in Australië zijn echter nog niet tot die vereeniging toegetreden; zelfs moest de tijdelijke overeenkomst, die in Indië op den grondslag van het internationale postverdrag (zie vorig verslag blz. 144) met een drietal dier koloniën gesloten was, ten opzichte van één harer (de kolonie Nieuw Zuid-Wallis) worden verbroken, daar hare postadministratie te hooge transportkosten eischte.

Van het denkbeeld om de booten der »Queensland Royal Mail-Line" (zie blz. 93 hiervóór) te bezigen tot het overbrengen van de Europeesche brievenmalen van Aden naar Batavia is afgezien, daar die schepen wel somtijds een paar dagen vroeger dan de Engelsche mailbooten te Batavia aankomen, doch ook nu en dan een paar dagen later, zoodat er geen reden bestaat om aan de verzending met de booten der nieuwe lijn de voorkeur te geven.

Postwisselverkeer met Nederland en met vreemde landen. De verandering in de wijze van overmaking van gelden per post tusschen Nederland en Indië, in 't vorig verslag (blz. 144) vermeld, leidde tot het beoogde doel, namelijk tot bespoediging van de uitbetaling der postwissels, terwijl de nieuwe wijze van afrekening tusschen de beide postadministratiën geen aanleiding tot moeielijkheden gaf.

Blijkens de uit Indië ontvangen opgaven (die voor 1882 nog van voorloopigen aard zijn) werd aldaar gestort ter overmaking naar Nederland en vreemde landen in 1881 f 1 291 326 en in 1882 f 1 284 029, terwijl in omgekeerde richting in elk dier jaren werd overgemaakt, volgens de in Indië uitbetaalde Nederlandsche en buitenlandsche postwissels, achtereenvolgens f 92 805 en f 79 001.

Hieronder volgt eene opgaaf van het aantal postwissels en de daarmede uit en naar Indië overgemaakte geldswaardige bedragen over de negen jaren gedurende welke dit postwisselverkeer reeds bestaat:

	Aantal postwissels.	Bedrag.
1874 . . .	3 619	f 285 549
1875 . . .	13 752	1 187 628
1876 . . .	13 307	999 605
1877 . . .	15 254	1 037 774
1878 . . .	16 576	1 140 241
1879 . . .	18 656	1 255 965
1880 . . .	20 246	1 349 601
1881 . . .	22 484	1 384 131
1882 . . .	a) 22 045	a) 1 363 030
Totaal . .	145 939	f 10 003 524

a) Voorloopige opgaaf.

Verreweg het grootste gedeelte (namelijk bijna 95 pct.) der verzendingen vond plaats uit Indië en wel:

naar Nederland	126 523	postwissels, ad	f 8 936 327
„ vreemde landen	9 274	„ „	566 056
te zamen uit Indië	135 797	postwissels, ad	f 9 502 383

Daarentegen werden in omgekeerde richting slechts overgemaakt:

uit Nederland	7 986	postwissels, ad	f 418 337
„ vreemde landen	2 156	„ „	82 804
te zamen naar Indië	10 142	postwissels, ad	f 501 141

Volgens de afrekeningen met de Nederlandsche postadministratie (die om meer dan één reden niet geheel met de Indische opgaven kunnen overeenstemmen) bedroeg over het gemelde tijdvak van 1874 tot en met 1882 het totale verkeer eene som van f 9 866 003, waarvan uit Indië f 9 368 329 en naar Indië f 497 674 overgemaakt was, zoodat over die negen jaren door de Nederlandsche en vreemde postadministratiën f 8 870 655 meer voor rekening van de Indische postadministratie moest worden betaald dan zij schuldig waren wegens de in Indië voor hare rekening uitbetaalde postwissels. Over de jaren 1880, 1881 en 1882 vindt men gespecificeerde opgaven in bijlage LL hierachter.

Posterijen in Indië. De gelegenheid tot het invorderen door de postkantoren in Indië van gelden op quitantiën werd, zooals in 't vorig verslag (blz. 144) is opgemerkt, aanvankelijk bij 39 kantoren opengesteld, terwijl bij alle kantoren van den post- en telegraafdienst quitantiën konden worden aangenomen ter invordering door eerstbedoelde kantoren. Sedert 1 Juli jl. is echter de gelegenheid tot invordering eveneens tot alle kantoren uitgebreid, zoodat thans door alle post- en door alle telegraaf- tevens postkantoren de voor de incasseering van quitantiën gegeven voorschriften (Indisch Staatsblad 1882 n°. 60) kunnen worden toegepast. Hoewel het tarief der kosten van invordering betrekkelijk laag is, daar het geheel overeenkomt met dat der verschuldigde rechten voor de binnenlandsche postwissels, werd in den loop van 1882 van den nieuwen maatregel nog slechts een zeer spaarzaam gebruik gemaakt. In het geheel werden toch niet meer dan 280 quitantiën, tot een gezamenlijk bedrag van f 8562 (of gemiddeld f 31 per quitantie), aangeboden, waarvan 112 stuks, tot een bedrag van f 2883, werden voldaan, zoodat 168 stuks, tot een bedrag van f 5679, onbetaald moesten worden teruggezonden.

Het postreglement (Indisch Staatsblad 1881 n°. 139) en de »algemeene bepalingen" (Indisch Staatsblad 1881 n°. 224) ter uitvoering van dat reglement werden onlangs nader gewijzigd [2]) bij Indisch Staatsblad 1883 n°s. 176 en 177, en zulks ten einde eene eenvoudiger wijze van ver-

[1]) Bij de invoering (in April 1882) van den dienst via Marseille waren de brievenmalen vervallen die vroeger, via Napels, met de Italiaansche, Duitsche en Engelsche postadministratiën werden uitgewisseld, en waren die vervangen door brievenmalen voor en van het postkantoor Marseille en het spoorwegpostkantoor Marseille—Lyon (met intrekking tegelijkertijd van de brievenmalen van en aan het Fransche spoorwegpostkantoor MontCénis-Macon).

[2]) De wijzigingen van 1882 (Indisch Staatsblad n°s. 75 en 93) vonden reeds hare vermelding in 't vorig verslag (blz. 143 en 145).

zending van nieuwsbladen mogelijk te maken, die tevens tot besparing van frankeerzegels leidt.

Behalve door de reeds in 't vorig verslag en in § 1 hiervóór besproken uitbreidingen van het getal kantoren of postritten, onderging de postdienst op Java in 1882 en later nog hierdoor verbetering, dat bij de openstelling van gedeelten der staatsspoorwegen daarvan aanstonds voor het brievenvervoer werd gebruik gemaakt.

Overigens werd onlangs (Indisch Staatsblad 1883 n°. 157) het getal postritten in Kediri vermeerderd met een postdienst, zes maal 's weeks, per postiljon met eigen paard, tusschen Blitar en Wlingi. Wat de buitenbezittingen betreft, is nog aan te teekenen dat in de residentie Menado voor het vervoer van de post in de Minahassa en naar eenige onderhoorige eilandjes, tot dusver opgedragen geweest aan heerendienstplichtigen (verg. vorig verslag blz. 76), in September 1882 bezoldigde postboden en postroeiers werden in dienst gesteld, en dat in Mei jl. de aanvankelijk vastgestelde postenloop aldaar nog eenige uitbreiding heeft ondergaan. Verg. voor een en ander Indisch Staatsblad 1882 n°. 317 en 1883 n°. 147.

Op verschillende trajecten, te land en te water, werd in het vervoer van brievenmalen, en — waar het Gouvernement eene paardenposterij onderhield — tevens in het verstrekken van voorspannen aan dienstreizigers, krachtens aannemingscontracten door particulieren voorzien. In 1882 was dit het geval op de geheele lijn van Bandong naar Soerabaija, langs Cheribon, Tagal, Pekalongan, Samarang, Patti en Rembang; verder van Pasoeroean langs Probolinggo tot Bezoeki; van Soerabaija naar Kamal (Madura); van Banjoewangi naar Boeleleng (Bali); van Kediri over Ngoedjang naar Blitar; alsmede op eenige lijnen in de residentiën Palembang, Menado en Amboina. In de Westerafdeeling van Borneo geschiedt het vervoer van de brievenmalen thans door op contract varende stoomschepen kosteloos, terwijl dit vervoer ter Sumatra's Westkust, voor zooveel betreft het traject van Fort de Kock langs Rau tot Siboga, door een aannemer met pikolpaarden plaats heeft voor eene gelijke som als vroeger noodig was voor de bezoldiging van de op dat traject gestationneerde postloopers. Omtrent het in 1881 vruchteloos in uitbesteding gebracht vervoer der post van Ambarawa naar Tjilatjap over Magelang, Poerworedjo en Banjoemas zijn in den laatsten tijd onderhandelingen aangeknoopt, die tot eene betere uitkomst geleid hebben, zoodat machtiging verleend werd om de bediening van deze lijn, van 1 Augustus jl. af, mede aan een aannemer op te dragen.

Ten aanzien van de in Mei van dit jaar in elke residentie van Java en op Madura, als gevolg van de afschaffing van sommige heerendiensten, ingestelde *districtspost*, zie men hoofdst. J, afd. II (blz. 72) hiervóór.

De uitkomsten der in 't vorig verslag (blz. 145) bedoelde proef met het verkrijgbaar stellen van frankeerzegels, gezegelde briefomslagen en briefkaarten bij Europeesche en andere neringdoenden, bleven betrekkelijk gering; verscheidene depothouders trokken zich terug, waartegen echter eenige anderen zich aanboden, zoodat op het einde van 1882 hun aantal nog 16 beliep, tegen 17 in 1881.

Volgens het jongst verschenen afzonderlijk verslag van den post- en telegraafdienst was bij het einde van 1881 het brievenvervoer in Nederlandsch-Indië, met uitzondering van het vervoer over zee, over een afstand van 8796 K.M. [1]) geregeld, tegen 8387 K.M. in 1880, en werden dagelijks afgelegd gemiddeld 9570 K.M., tegen 9053 K.M. in 1880. Voor Java en Madura alleen waren deze totalen in 1881 3525 en 7319 K.M., tegen 3481 en 6909 K.M. in 1880. Van de bedoelde 9570 K.M. werden dagelijks afgelegd: op Java en Madura per spoortrein 2168 (alleen op Java), per kar 4148, per postiljon 851 en per postlooper 152 K.M., en in de buitenbezittingen per kar 116, per postlooper 1755, per postprauw 162 K.M. en met heerendienstplichtigen (alleen op Banka en Billiton) 218 K.M.

Statistiek. Terwijl in de bijlage LL uitvoeriger gegevens worden verstrekt, volgt hier een driejarig verkort overzicht betreffende het binnen- en buitenlandsch verkeer zoowel van brieven, drukwerken, enz., als van postwissels. Uit de cijfers over 1882 blijkt dat, in vergelijking met de beide voorafgegane jaren, de ontvangsten der brievenposterij weder gestegen zijn, en dat zoowel in het binnen- als in het buitenlandsch verkeer het cijfer der brieven, briefkaarten en andere stukken, zoomede dat der dienstbrieven en binnenlandsche postwissels toegenomen is, doch dat het aantal der buitenlandsche postwissels vermindering ondergaan heeft. Het gemiddeld bedrag der binnenlandsche postwissels is evenwel gedaald (van f 63,60 in 1880 en f 64,00 in 1881 tot f 61,69 in 1882), doordien vroeger wissels tot een onbegrensd geldsbedrag konden worden afgegeven, terwijl van 1 Januari 1882 af een maximum (namelijk f 1000 per wissel) gesteld werd (Indisch Staatsblad 1881 n°. 139, art. 30 § 2, en 1881 n°. 224, art. 47). Thans volge het zooeven bedoelde driejarig overzicht.

	1880	1881 *a*)	1882 *a*)
1°. BRIEVEN, DRUKWERKEN, ENZ.			
a. **Binnenlandsch verkeer.**			
Aantal gefrankeerde brieven . .	2 405 744	2 498 469	2 603 001
„ ongefrankeerde brieven .	294 146	284 969	299 125
Totaal der portbetalende brieven	2 759 890	2 783 438	2 002 126
Aantal dienstbrieven	931 200	914 778	976 030
	3 691 090	3 698 216	3 878 156
Aantal nieuwsbladen en verdere drukwerken	2 089 442	1 892 417	2 005 653
Aantal monsters	17 386	21 192	25 254
„ documenten *b*)	—	—	395
	2 106 828	1913 609	2 031 302
Aantal aangeteekende stukken (reeds onder de voorgaande opgaven begrepen).	170 438	192 938	215 994
b. **Buitenlandsch verkeer.**			
Aantal ontvangen brieven . . .	359 546	375 619	444 220
„ verzonden brieven . . .	357 851	366 895	407 279
	717 397	742 514	851 499
Drukwerken (gewicht in K. G.) . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	75 540	77 054	91 046
Aantal monsters . . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	11 875	14 708	22 021
„ documenten . . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	110	55	135
„ aangeteekende stukken (reeds onder de voorgaande opgaven begrepen) (Ontvangen en verzonden te zamen.)	32 081	37 893	46 395
„ ontvangst-berichten voor aangeteekende stukken . . (Ontvangen en verzonden te zamen.)	203	456	100
2°. POSTWISSELS EN QUITANTIËN.			
Aantal *binnenlandsche* postwissels	95 457	98 457	102 089
„ *buitenlandsche* „	20 246	22 484	22 045
„ quitantiën ter incasseering *b*)	—	—	280
	115 703	120 941	124 414
3°. BRIEFKAARTEN. *c.*)			
Aantal verkochte *binnenlandsche* briefkaarten .	487 824	532 480	591 502
„ „ *buitenlandsche* briefkaarten .	25 988	29 648	34 505
	513 812	562 128	626 007
4°. REBUTEN.			
Aantal onbestelbare en geweigerde brieven en onafgehaalde poste-restante-brieven .	58 333	58 271	51 980
5°. ONTVANGSTEN. *d.*)			
Parten van ongefrankeerde en ontoereikend gefrankeerde stukken *e*)	f 61 498	f 62 654	f 62 481
Recht op afgegeven binnen- en buitenlandsche postwissels . .	96 841	99 653	99 685
Verkochte frankeerzegels, briefkaarten en briefomslagen *f*) .	544 283	577 696	593 117
Passagegelden (wegens personenvervoer per brievenpostwagen) *g*)	23 802	20 578	10 514
	f 726 424	f 760 581	f 765 797

a) De cijfers over 1881 zijn verbeterd; die over 1882 zijn nog van voorloopigen aard.

b) Eerst in 1882 in het binnenlandsch verkeer ingevoerd.

c) De verkochte *briefkaarten met vooruitbetaald antwoord* zijn hier *dubbel* in rekening gebracht.

d) Namelijk de gewone ontvangsten der brievenposterij. De ontvangsten wegens opruiming van afgekeurde trekdieren en materieel, wegens beboeting van het personeel en andere toevallige baten (waaronder ook de verkoopprijs van trekbeesten en materieel van postritten, waarvan de bediening aan aannemers overging) zijn hieronder niet

[1]) Over 505 K.M. geschiedde het vervoer per spoortrein en over 875 K.M. door aannemers. (In 1880 waren deze cijfers, ten deele volgens verbeterde opgaven, respectievelijk 415 en 672 K.M.)

begrepen. Deze soort van ontvangsten leverde in 1880 f 53 641, in 1881 f 16 930 en in 1882 f 24 839 op.

e) Deze porten werden vroeger slechts in weinige gevallen, doch worden sedert April 1882 (Indisch Staatsblad nº. 97) geheel en al door *portzegels* verantwoord. De waarde der in dat jaar verbruikte portzegels is met f 14775 verminderd, wegens afgeschreven porten van onbestelbare en geweigerde ongefrankeerde of ontoereikend gefrankeerde stukken.

f) De geldswaardige bedragen der *portzegels* (zie de voorgaande noot) zijn niet bij die der *frankeerzegels* gevoegd, maar onder de geheven porten verantwoord.

g) De vermindering in 1881 en 1882 is te wijten aan de intrekking van de gouvernements-brievenpostwagens tusschen Pekalongan en Rembang en tusschen Bandong en Cheribon, op welke lijnen het vervoer aan particulieren is uitbesteed.

§ 3. *Paardenposterij.*

Van de lijnen der *gouvernements*-paardenposterij, vermeld op blz. 146 van het vorig verslag, werden op 1 Januari 1883 nog slechts die van Anjer over Serang naar Batavia (118 K. M.), van Tjiandjoer naar Bandong (60 K. M.), en van Ambarawa naar de grens van Kadoe (11½ K. M.) in eigen beheer bediend.

De mede in het vorig verslag bedoelde dienst der zoogenaamde *binnenlandsche* paardenposterij onderging in 1882 weinig verandering. Slechts werd in Kediri de lijn van de grens van Madioen tot Ngandjoek ingetrokken en in verband daarmede het voor die residentie toegestane bedrag van f 11 838 tot f 10 888 's jaars verminderd. Daarentegen werd het voor Kadoe toegestane bedrag met f 1080 verhoogd ter bekostiging van de voeding en verzorging van de aldaar voor deze posterij gestationneerde buffels, waarin tot dusver in heerendienst werd voorzien. Overigens werden ook gelden beschikbaar gesteld (f 1962 's jaars) voor het onderhoud van gouvernementswege (verg. vorig verslag blz. 146) van eene binnenlandsche paardenposterij op het eiland Madura, en wel aanvankelijk voor eene lijn loopende door de gouvernements-afdeeling Pamakassan van de grens der afdeeling Sampang tot de grens der afdeeling Sumanap [1]. Het totaal der voor de binnenlandsche paardenposterij op Java en Madura toegestane onderhoudskosten was ten gevolge van een en ander bij het eind van 1882 geklommen tot f 175 526 's jaars. Onder het vermelde totaal zijn niet begrepen de sedert 1 Juli 1882 gevorderde uitgaven — ad f 70 672 (zie blz. 71 hiervóór) — voor de verstrekking van gras, waarvan de kostelooze levering (in heerendienst) met genoemden datum heeft opgehouden.

De niet uitbestede lijnen der beide paardenposterijen op Java leverden in de laatste drie jaren de volgende uitkomsten op. (De cijfers over 1881 berusten op verbeterde, die over 1882 nog op voorloopige opgaven.)

JAREN.	Ontvangsten.			Aantal verstrekkingen.		
	Wegens verstrekkingen aan dienstreizigers. *a*)	Wegens verstrekkingen aan andere reizigers.	Te zamen.	Aan dienstreizigers.	Aan andere reizigers.	Te zamen.
	Gouvernements-paardenposterij.					
1880	f 96 359	f 20 378	f 116 737	3 209	549	3 758
1881	50 733	6 579	57 312	1 188	94	1 282
1882	23 689	3 451	27 140	563	45	608
	Binnenlandsche paardenposterij.					
1880	f 364 821	f 38 279	f 403 100	13 994	946	14 940
1881	353 781	24 950	378 731	11 567	634	12 201
1882	345 609	17 352	362 961	12 078	520	12 598

a) Dienstreizigers hebben het kosteloos gebruik der paardenposterijen. De in deze kolom uitgetrokken sommen zijn dus slechts als fictieve ontvangsten te beschouwen; zij stellen het bedrag voor, dat wegens dezelfde reizen door particulieren zou betaald zijn.

§ 4. *Telegrafen en telephonen.*

Het getal gouvernements-telegraafkantoren (aldus genoemd in onderscheiding van de lager te bespreken telegraafkantoren der staatsspoorwegen) onderging in 1882 feitelijk geen verandering. In verband echter met de in 't vorig verslag (blz. 142) vermelde opheffing van den veldpostdienst in Atjeh (Januari 1882), waardoor de twee telegraafkantoren in dat gouvernement (te Kotta-Radja en Olehleh) onder burgerlijk beheer overgingen, strekte zich sedert dien tijd de bemoeienis van den gewonen telegraafdienst uit, in stede van tot 82, tot 84 telegraafkantoren, namelijk tot 64 op Java en tot 20 op Sumatra. Op 1 Juli jl. is voorts nog een telegraafkantoor geopend te Wlingi (Kediri) en eerlang komt ook dat te Djombang (Soerabaija) in werking, zoodat er dan in 't geheel 86 gouvernements-telegraafkantoren zullen zijn, allen nader vermeld in bijlage LL hierachter.

De lengte der telegraaflijnen en ook de draadlengte ondergingen in 1882 eene kleine verandering door het verleggen naar de spoorbaan van de lijn tusschen Buitenzorg en Soekaboemi, op welk traject twee draden werden gespannen, terwijl daarentegen van de oude lijn op het gedeelte Buitenzorg—Wanggoeng één draad, en het verdere gedeelte tot Soekaboemi geheel verviel. De lijn van Buitenzorg langs Tjipannas naar Tjiandjoer werd voorloopig in stand gehouden ten behoeve van het kantoor te Tjipannas, dat alleen tijdens het verblijf van den Gouverneur-Generaal aldaar geopend is. Bij het einde van 1882 besloegen de gouvernements-telegraaflijnen de navolgende lengte (in K. M.):

	Lengte der lijnen.	Draadlengte.
Landlijnen { Java	$3\,777^{60}$	$5\,393^{69}$
Landlijnen { Sumatra	$1\,997^{97}$	$2\,042^{37}$
Zeekabel	103^{60}	103^{60}
	$5\,879^{17}$	$7\,539^{66}$
Op 31 December 1881 waren de totalen (volgens verbeterde opgaven)	$5\,880^{37}$	$7\,492^{32}$

Tot het verleggen langs den staatsspoorweg van de telegraaflijnen in de residentiën Kediri en Madioen zijn reeds eenige voorbereidende maatregelen getroffen, zoodat de verlegging nog in den loop van dit jaar zal kunnen tot stand komen. Voor het bevestigen van de draden zullen ijzeren steunpunten (model HENLEY) worden gebruikt, die blijkens de ondervinding [2]) op den duur goed voldoen.

De quaestie der herziening van het binnenlandsch telegraaftarief, dat, ondanks de wijziging welke sedert 1 April 1880 de bepalingen voor het internationaal verkeer ten gevolge van de Londensche conferentie ondergaan hadden, voorshands onveranderd was gelaten, heeft thans hare oplossing gekregen. Terwijl het bij de internationale regeling aangenomen stelsel om het tarief per woord te berekenen allengs in de meeste staten ook voor het binnenlandsch verkeer navolging had gevonden, (maar dan tevens als uniformtarief, dat is met afschaffing van het kringenstelsel,) waren in Nederlandsch-Indië als grondslagen voor het binnenlandsch telegraaftarief voorloopig nog behouden het telegram van twintig woorden (opklimmende met halve telegrammen van tien woorden) en de verdeeling van het telegraafnet is niet minder dan tien telegraafkringen [3]). Vermits de berekening bij dit tarief geschiedde tegen 50 cent voor elken kring, verhoogd met de helft van den prijs voor ieder tiental woorden boven de eerste twintig van het telegram, waren de minste kosten, waarvoor men kon telegrapheeren, een halve gulden in den eersten kring, één gulden in den volgenden kring enz. tot vijf gulden in den laatsten kring, onverschillig of men slechts enkele woorden dan wel het volle getal van 20 woorden gebruikte. Voor grootere telegrammen beliep, naar gelang men tot 30, 40 of 50 woorden ging, het tarief in den eersten kring f 0,75, f 1,00 of f 1,25; in den volgenden kring f 1,50, f 2,00 of f 2,50, en was het in den laatsten kring reeds tot f 7,50, f 10,00 of f 12,50 gestegen. Zoowel voor het publiek als voor de telegraaf-administratie waren aan dit verouderde tarief velerlei nadeelen verbonden. Ten einde nu te kunnen geraken tot eene groote vermindering van het aantal telegraafkringen, zonder

[1]) De in 't vorig verslag aangekondigde overneming voor 's lands rekening van de paardenpost in deze afdeeling zou met 1 November 1883 plaats vinden.

[2]) Tot dusver zijn zulke steunpunten langs de volgende spoorbanen in gebruik: Batavia—Buitenzorg, Buitenzorg—Soekaboemi, Samarang—Tanggoeng, Soerakarta—Djokjokarta, Bangil—Malang en Sidoardjo—Modjokerto.

[3]) De eerste kring had een straal van 10 geographische mijlen (75 kilometers), de tweede een straal van 10 + 15 = 25, de derde van 10 + 15 + 20 = 45, en zoo verder, zoodat ten slotte de laatste of tiende kring een straal had van 10 + 15 + 20 + 25 + 30 + 35 + 40 + 45 + 50 + 55 = 325 geographische mijlen.

tevens in een te hoog woordtarief te vervallen, werd na rijp onderzoek besloten om, evenals o. a. hier te lande reeds geschied was, nevens het bedrag *per woord* een vast recht *per telegram* te heffen. Dienovereenkomstig werd bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 208, met ingang van 1 October van dat jaar, voor de tot drie ingekrompen telegraafkringen, een tarief vastgesteld van slechts 4, 8 en 12 cent *per woord*, met een vast recht daarboven van respectievelijk 20, 40 en 60 cent *per telegram* voor iederen kring. Het tarief is nu wel voor sommige soorten van telegrammen iets duurder geworden, maar daarentegen is (vermits de nieuwe 2de kring uit de oude 2de en 3de kringen is samengesteld, en de nieuwe 3de kring de oude 4de tot en met 10de kringen omvat) de prijs voor vele andere telegrammen, die vroeger te veel belast waren, aanmerkelijk verminderd; terwijl daarenboven het verzenden van kleine telegrammen (vooral in de uiterste kringen) zeer vergemakkelijkt is. Een telegram van bijv. 5 woorden, waarvoor vroeger in de 4de tot en met 10de kringen f 2,00 tot f 5,00 moest betaald worden, zal nu in den nieuwen kring, die deze zeven oude kringen omvat, slechts f 1,20 kosten.

In verband met het nieuwe tarief werd gelijktijdig het telegraafreglement nog in dier voege gewijzigd, dat voortaan de naar de grondslagen van de telegraafkringen opgemaakte tarieven niet meer door den Gouverneur-Generaal vastgesteld en in het Staatsblad opgenomen worden, maar ter algemeene kennis worden gebracht door den chef van den post- en telegraafdienst, evenals reeds het geval was ten aanzien van de kosten van telegrammen naar het buitenland. Verder werd de bestaande beperking van de vooruitbetaalde antwoorden tot driemaal den prijs van het aangeboden telegram voor het binnenlandsch verkeer opgeheven en het den afzenders van telegrammen in dit verkeer vrijgelaten om het te verwachten antwoord voor zooveel woorden vooruit te betalen als hun goeddunkt. Dit laatste werd onlangs nader verduidelijkt bij Indisch Staatsblad 1883, n°. 164, waarbij nog eenige wijzigingen in het telegraafreglement gebracht werden, betrekking hebbende op de invordering van de kosten van antwoorden die uit meer woorden bestaan dan waarvoor vooruitbetaald werd.

Nadat de zooeven bedoelde tariefsherziening haar beslag had gekregen, kwam van zelf de al of niet ongewijzigde invoering aan de orde van de, hangende die quaestie, voorloopig buiten werking gelaten regeling dd. 3 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 76) betreffende de openstelling voor het publiek verkeer van de telegraaf der staatsspoorwegen op Java (verg. vorig verslag blz. 147). Het bleek nu echter wenschelijk de aanvankelijk vastgestelde bepalingen door nieuwe te vervangen, welke, te rekenen van 1 Januari 1883, werden ingevoerd bij een besluit dd. 16 November 1882 (Indisch Staatsblad n°. 288). Bij het ontwerpen daarvan is het denkbeeld meer op den voorgrond gesteld dat de spoorwegtelegraaf is te beschouwen niet als een op zich zelf staand tweede gouvernements-telegraafnet, maar als een hulpmiddel voor den gouvernements-telegraafdienst tot verdere bezorging van de telegrammen over korte afstanden naar die plaatsen waar wel een station of halte van den spoorweg, doch geen gouvernements-telegraafkantoor is gevestigd. In verband daarmede is voor de verdeeling der seinkosten tusschen de beide diensten een voor den gouvernements-telegraafdienst minder nadeelige grondslag aangenomen. Er werd namelijk teruggekomen op de eerst genomen beslissing dat tusschen de beide diensten geen verrekening wegens de ontvangen seinkosten van de voor Java bestemde telegrammen zou plaats vinden. Het tarief voor het verkeer der spoorweg-telegraafkantoren onderling is gelijkgesteld aan dat voor den eersten kring der gouvernements-telegraafkantoren, (namelijk een vast recht van 20 cent per telegram, verhoogd met 4 cent per woord,) terwijl voor het verkeer der spoorweg-telegraafkantoren met de gouvernements telegraafkantoren de prijzen gelden die ingevolge het hooger bedoelde nieuwe woordtarief voor het verkeer van het aansluitings- met het andere eindkantoor der gouvernements-telegraaf zouden moeten geheven worden.

Ten gevolge van deze nieuwe bepalingen werden op 1 Januari jl. 46 spoorweg-telegraafkantoren voor het publiek verkeer opengesteld, daaronder ook Djombang begrepen, dat echter, zooals hooger is gezegd, eerlang tot gouvernements-telegraafkantoor wordt verheven. De 45 andere spoorweg-telegraafkantoren zijn onlangs nog met 3 vermeerderd, gelegen in het sedert Juni jl. opengestelde baanvak Kediri-Toeloeng-Agoeng. De meermalen aangehaalde bijlage LL vermeldt de namen van al deze 48 kantoren.

Het denkbeeld is gerezen om ook op eene andere weinig kostbare wijze eene verdere uitbreiding te geven aan het telegraafverkeer, namelijk om verschillende kleine plaatsen op Java en Sumatra, voornamelijk die waar reeds hulppostkantoren gevestigd zijn, door telephonen met de naastbijgelegen telegraafkantoren, en alzoo met het telegraafnet, in verbinding te brengen. De Gouverneur-Generaal is in Juli jl. gemachtigd om daartoe voorloopig bij wijze van proef een tiental telephoonkantoren op Java te doen oprichten. Daar de telephoondienst tegen eene kleine uitkeering, in evenredigheid met het woordental der gewisselde berichten, door de hulpposteommiezen (en, op plaatsen waar geen hulppostkantoren zijn, door andere ambtenaren) kan worden waargenomen, zal voor de oprichting van telephoonkantoren geen uitbreiding van het personeel van den post- en telegraafdienst noodig zijn.

Van de twee telegraafkantoren op Java waar slechts gedurende zekeren tijd van het jaar de dienst wordt uitgeoefend, was dat te Tjipannas in 1882 alleen geopend van 5 tot 31 Mei en van 5 tot 14 Augustus, dat te Lengkong van 1 Januari tot 14 April en van 10 tot 31 December.

De gouvernements-telegraafkabel tusschen Java en Sumatra, waarin, blijkens blz. 147 van het vorig verslag, in Februari 1882 eene fout ontstond, die evenwel de gemeenschap niet belemmerde, werd geleidelijk slechter, zoodat tegen het einde van Juni van dat jaar tot eene herstelling er van besloten werd, waartoe op 10/11 Juli beschikt werd over het herstellingsvaartuig der »Eastern Extension, Australasia and China Telegraph Company." Bij het onderzoek tijdens deze reparatie bleken tevens de landkabels te Anjer en te Tolok Betong en de strandkabel op laatstgenoemde plaats beschadigd te zijn, echter niet in zoo hooge mate dat de gemeenschap daardoor belemmerd werd. In de laatste dagen van October en in de eerste helft van November 1882 werden de beschadigde gedeelten dier kabels opgespoord en in orde gebracht. Voor zooveel den zeekabel betreft, bleken de ontdekte fouten, evenals vroeger, veroorzaakt te zijn door zeediertjes (teredo's), die de getah-pertja-omkleeding doorgevreten hadden. De landkabel te Anjer was door witte mieren (termiten) aangetast, terwijl die te Telok Betong, door afneming van het isoleerend vermogen der caoutchouc-omkleeding volgens het stelsel van HOOPER (Hooper's core" genaamd), onbruikbaar was geworden. Hoewel langs de geheele strekking van laatstbedoelden kabel, die eene lengte van bijna 3 Engelsche mijlen heeft, de witte mieren zeer menigvuldig zijn, had hij nu toch al ruim elf jaren dienst gedaan. Een gedeelte reserve-kabel van »Hooper's core", dat van 1871 af in de nabijheid van het kabelhuisje aan het strand onder water bewaard was, werd nog in zeer goeden staat bevonden, zoodat de achteruitgang in het isoleerend vermogen der caoutchouc-omkleeding alleen kon worden toegeschreven aan afwisselende vochtigheid en droogte, dan wel aan den geleidelijken invloed van den galvanischen stroom. Bij den aanvang van 1883 verkeerde de straat-Soenda-kabel in vrij goeden staat. [1]

De gemeenschap van Java met Australië, langs de beide particuliere telegraafkabels van Banjoewangi naar Port-Darwin, werd in 1882 in het geheel niet gestoord, evenmin als die tusschen Banjoewangi en Singapore. Daarentegen werd de andere particuliere telegraafkabel naar Singapore (namelijk die van Batavia uit) op 21 Juni 1882 door een scheepsanker in de nabijheid van Singapore gebroken en duurde het tot 2 Juli alvorens de gemeenschap langs dezen kabel hersteld was.

Omtrent het verkeer van den gouvernements-telegraafdienst gedurende 1882 en de twee voorafgegane jaren vindt men uitvoerige opgaven in de bijlage LL hierachter. In het volgende staatje zijn, als naar gewoonte, eenige hoofdcijfers opgenomen.

---

[1] Ten gevolge van de reeds in de noot op blz. 128 hiervóór bedoelde vulcanische werkingen in straat Soenda, waardoor (den 27 Augustus jl.) o. a. Anjer en Telok Betong verwoest werden, werd de telegraphische gemeenschap tusschen Java en Sumatra geheel verbroken. In hoever de zeekabel onbeschadigd gebleven is en de land- en strand-gedeelten („shore end") te herstellen zijn, zal eerst later kunnen blijken.

	1880.			1881. a)			1882. b)		
	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.	Opbrengst. c)	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.	Opbrengst. c)	Aantal telegrammen.	Gezamenlijk aantal woorden.	Opbrengst. c)
Binnenlandsche bijzondere telegrammen.	309 771	6 755 271	f 424 266	306 939	6 382 604	f 415 334	295 382	5 830 820	f 425 961
Buitenlandsche telegrammen.	58 118	697 809	53 619	66 079	740 267	57 379	73 783	797 807	62 701
	367 889	7 453 080	f 477 885	373 018	7 122 871	f 472 713	369 165	6 628 627	f 488 662
Binnenlandsche regeeringstelegrammen d)	23 568	924 478	f 85 551	28 662	1 079 923	f 96 191	28 975	956 902	f 86 972
Totalen	391 457	8 377 558	e)	401 680	8 202 794	e)	398 140	7 585 529	e)

a) De cijfers over 1881, die in het vorig verslag (blz. 147) nog niet met juistheid konden worden opgegeven, zijn thans verbeterd.
b) De cijfers over 1882 zijn nog van voorloopigen aard.
c) Voor het *buitenlandsch verkeer* is alleen de netto-opbrengst uitgetrokken. De bruto-ontvangst ter zake van dit verkeer zou — volgens de Indische opgaven — hebben bedragen: in 1880 f 491 325, in 1881 f 494 118 en in 1882 f 544 660, waarvan als aandeel van andere telegraaf-administratiën in die jaren achtereenvolgens uitbetaald werd f 437 110, f 436 877 en f 481 517. De netto-opbrengst zou dan echter moeten zijn: in 1880 f 54 215, in 1881 f 57 241 en in 1882 f 63 143. Volgens de in de kabel-concessie aangegeven uitkeering van 7½ cent per woord (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3485) zou, op den grondslag van de in het staatje opgegeven woordentallen, de opbrengst daarentegen geweest zijn f 52 336 in 1880, f 55 520 in 1881 en f 59 836 in 1882.
d) Hieronder zijn niet begrepen de dienstelegrammen (zoogenaamde dienst- en postnota's) waaromtrent de bijlage LL gegevens bevat. De opbrengst der regeeringstelegrammen is als fictief te beschouwen.
e) De opbrengst wordt hier oningevuld gelaten, als zijnde voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeeringstelegrammen) fictief.

De hooger bedoelde wijziging van het tarief (die met 1 October 1882 in werking trad) had, wat het aantal telegrammen en het aantal woorden dier telegrammen betreft, een aanzienlijken invloed op het binnenlandsch verkeer, zooals door het ondervolgend overzicht wordt duidelijk gemaakt, waarbij er op te letten is dat de hier genoemde *eerste* kring onveranderd gebleven is, dat de *tweede* kring samengesteld is uit de vroegere 2de en 3de kringen, terwijl de *derde* kring de vroegere 4de t/m 10de kringen omvat.

Telegraafkringen.	Vierde kwartaal 1881.		Vierde kwartaal 1882.	
	Aantal telegrammen.	Aantal woorden.	Aantal telegrammen.	Aantal woorden.
1ste kring	35 661	699 199	22 155	373 976
2de id.	22 300	456 795	24 084	381 920
3de id.	21 524	499 016	14 796	283 667
Totaal verkeer	79 485	1 655 010	61 035	1 039 563
Opbrengst	f 107 556		f 107 218	

Bij de invoering van het woordtarief heeft zich derhalve in Indië hetzelfde verschijnsel voorgedaan, als in andere landen werd waargenomen, namelijk aanvankelijke afneming van het aantal telegrammen bij nagenoeg gelijke opbrengst. (De vermindering van het aantal telegrammen bedroeg toch in het opgegeven tijdvak 18 450 en de verlaging van de opbrengst slechts f 338.) De eerste maanden van 1883 bewijzen, door toeneming van het aantal telegrammen, dat men zich reeds aan het nieuwe tarief begint te gewennen, en het laat zich aanzien dat in den loop van 1883 het aantal telegrammen weder minstens het cijfer van 1881 zal bereiken met eene belangrijk hoogere opbrengst.

Uit het hierboven opgenomen driejarig overzicht blijkt dat het binnenlandsch verkeer (ongerekend de regeeringstelegrammen) in het afgeloopen jaar tegenover 1880 en 1881 afnam met 14 389 en 11 557 telegrammen, terwijl toch de opbrengst respectievelijk f 1695 en f 10 627 hooger was, en dat in het buitenlandsch verkeer de netto-opbrengst vermeerderde met f 9082 tegenover 1880 en met f 5322 tegenover 1881; in het geheel dus eene vermeerdering van f 10 777 tegenover de opbrengst van 1880 en van f 15 949 tegenover die van 1881. De gemiddelde opbrengst van een telegram in het binnenlandsch verkeer was in 1882 f 1,44, tegen f 1,35 in 1881 en f 1,37 in 1880, en het gemiddeld woordental per telegram 19.74 in 1882, 20.79 in 1881 en 21.81 in 1880.

Van de in 't vorig verslag besproken telephonen werd naar wensch partij getrokken waar het gold de herstelling te bespoedigen van storingen in de telegraphische gemeenschap, vooral op Sumatra. Met de invoering er van op lange lijn-trajecten wordt dan ook voortgegaan.

De in 't vorig verslag (blz. 148) bedoelde particuliere telephoon-inrichting werkte op het einde van 1882 in de benedenstad van Batavia met 50 geabonneerden en in de bovenstad met 1, terwijl op dat tijdstip nog 6 in de beneden- en 48 in de bovenstad op het gereed komen van hunne aansluitingen wachtende waren. De bruto-ontvangsten bedroegen over 1882 f 6397,50, waarvan 10 pct. (of f 639,75) als aandeel voor het Gouvernement in 's lands kas werd gestort. De verbinding met de haven te Tandjong Priok kwam in het begin van 1883 gereed, doch aangezien op die plaats nog geen handelskantoren zijn gevestigd, hebben de concessionarissen aldaar ook nog geen geabonneerden. Evenwel werd van regeeringswege toegestaan om de geabonneerden te Batavia zonder extra-betaling met het kantoor der concessionarissen te Tandjong Priok te laten correspondeeren. Met het aanleggen van telephoonverbindingen te Samarang, te Soerabaija en in de residentie Sumatra's Oostkust was door de concessionarissen nog geen begin gemaakt.

Bij Indisch besluit van 9 April jl. werd goedgekeurd dat de concessiën zoowel voor Batavia als voor de andere zooeven genoemde plaatsen door de aanvankelijke verkrijgers, de heeren F. Von der Pfordten en W. Wille, werden overgedragen aan de te Batavia opgerichte »Nederlandsch-Indische Telephoon-maatschappij," terwijl later (bij besluit van 26 April jl.) aan die Maatschappij werd vergund de tarieven in dier voege te wijzigen, dat de abonnementsprijs voor de stad Batavia f 20, voor de voorstad Weltevreden f 15 en voor Soerabaija en Samarang mede f 15 (doch voor sociëteiten f 30) per maand zou bedragen, terwijl voor elke telephoon meer in hetzelfde lokaal f 10 per maand zou verschuldigd zijn.

Bij eene ordonnantie van 10 Mei jl. (Indisch Staatsblad 1883 n°. 145) werden de bepalingen omtrent den aanleg en het gebruik van telegrafen in Nederlandsch-Indië (Indisch Staatsblad 1876 n°. 257 en 1878 n°. 101) toepasselijk verklaard op telephoon-verbindingen.

De toetreding van Nederland, ook voor Nederlandsch-Indië, tot de in November 1882 te Parijs ontworpen internationale conventie ter bescherming van onderzeesche telegraafkabels is in overweging.

M. Departement van financiën.

I. Financiën.

§ 1. *Begrooting.*

a. Begrootingswetten.

De wetten van 16 December 1882, houdende vaststelling der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1883, werden afgekondigd: in Nederland den 19den December (Nederlandsch Staatsblad 1882 n°s. 199 t/m 202), in Indië den 29sten December (Indisch Staatsblad 1882 n°s. 331 t/m 334). In de n°s. 335 en 336 van laatstgemeld Staatsblad werden opgenomen de Koninklijke besluiten van 21 December 1882 n°s. 20 en 21, houdende splitsing in artikelen van de beide hoofdstukken der begrooting van uitgaven.

De zoo even vermelde begrootingswetten ramen de ontvangsten en uitgaven als volgt:

Middelen in Nederland (hoofdstuk I der Middelen)	f 42 288 800	
Middelen in Indië (hoofdstuk II der Middelen)	96 949 692	
		f 139 238 492
Uitgaven in Nederland (hoofdstuk I der Uitgaven)	f 24 388 492	
Uitgaven in Indië (hoofdstuk II der Uitgaven)	123 311 629	
		147 700 121
Nadeelig verschil. . . .		f 8 461 629

Evenals bij de begrootingswetten voor de vier voorgaande jaren, welke insgelijks een nadeelig saldo aanwezen, werd de dekking van het tekort aan eene nader te sluiten geldleening voorbehouden. Tevens werd bepaald dat, in afwachting van die leening, aan de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië een voorschot uit 's Rijks schatkist zou kunnen verstrekt worden van ten hoogste f 36 millioen [1]), terwijl de Minister van Financiën weder bevoegd werd verklaard om in dat voorschot te voorzien door uitgifte of beleening van bewijzen van vlottende schuld. Tot bestrijding van de daaraan verbonden uitgaven werd bij onderafdeeling 6 van het Iste hoofdstuk der Indische begrooting eene som van f 1 080 000 beschikbaar gesteld. Bij de wet van 16 Maart 1883 (Nederlandsch Staatsblad n°. 34), die machtiging verleende tot het aangaan van eene 4 pcts. geldleening ten behoeve van Nederland en Indië voor zoodanig nominaal bedrag als noodig was ter verkrijging van eene som van hoogstens f 60 millioen, is het aandeel van Indië in die leening vastgesteld op eene som, zoo na mogelijk overeenkomende met een werkelijk bedrag van f 45 millioen, waaruit het aan de Indische geldmiddelen uit 's Rijks schatkist verstrekte voorschot ten spoedigste zou moeten worden afgelost (zie lager § 2). Tevens werd bepaald dat het aandeel van Nederlandsch-Indië in de voor renten en aflossing van de leening benoodigde som jaarlijks bij de Indische begrooting zou worden geregeld in juiste verhouding tot het aan de geldmiddelen van Nederlandsch-Indië toegewezen bedrag der leening. In overeenstemming daarmede werd onderafdeeling 6 van het Iste hoofdstuk der Indische begrooting voor 1883 bij de leeningwet al dadelijk met f 570 000 verhoogd.

Eene verhooging van het IIde hoofdstuk (uitgaven in Indië) had plaats bij ordonnantie van 20 Januari 1883 (Indisch Staatsblad n°. 47), waarbij door den Gouverneur-Generaal, ter aanvankelijke bestrijding van de bij vernieuwing noodig gebleken uitgaven ter beteugeling van de veeziekte, een krediet boven de begrooting geopend werd ten bedrage van f 200 000, welk krediet aan de bekrachtiging van de wet is onderworpen.

De eindcijfers van elk der beide hoofdstukken van uitgaven werden overigens nog gewijzigd, zonder dat echter het gezamenlijk bedrag werd verhoogd, door overschrijving van het IIde op het Iste hoofdstuk van f 61 000 uit den post voor waterwerken in Demak en van f 153 000 uit den post voor de werken tot verlegging van de monding der Solo-rivier (Koninklijk besluit van 26 Juni 1883, Nederlandsch Staatsblad n°. 118).

Ten laste van de sommen, voor onvoorziene uitgaven op het IIde hoofdstuk uitgetrokken, werden bij de wet van 15 Juni 1883 (Nederlandsch Staatsblad n°. 90) kredieten toegestaan ten bedrage van f 51 288,99⁵, tot voldoening van onverevend gebleven vorderingen over afgesloten dienstjaren.

Ten aanzien van de reeds in vorige verslagen besproken begrootingen over de drie voorafgegane dienstjaren is, ter aanvulling van de vroegere mededeelingen, thans nog het volgende aan te teekenen.

Begrooting van 1880.

De in 't vorig verslag (blz. 149) bedoelde kredieten, tot een gezamenlijk bedrag van f 8 009 450, werden bekrachtigd bij de wet van 14 December 1882 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 84). Bij Koninklijk besluit van 25 December 1882 n°. 32 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 78) werden goedgekeurd de wijzigingen die de splitsing in artikelen van hoofdstuk II der begrooting van uitgaven, zooals zij hier te lande was vastgesteld, sedert bij verschillende beschikkingen van den Gouverneur-Generaal had ondergaan.

Begrooting van 1881.

De eindcijfers van de beide hoofdstukken van uitgaven dezer begrooting werden gewijzigd (gezamenlijk echter niet verhoogd) door eene overschrijving van het Iste op het IIde hoofdstuk van f 307 830 uit den post voor de Bataviasche havenwerken (Koninklijk besluit dd. 30 September 1882 n°. 16; Indisch Staatsblad n°. 297). In het Iste hoofdstuk werden bij de wet van 30 December 1882 (Nederlandsch Staatsblad n°. 248) nog enkele andere wijzigingen gebracht, welke evenwel niet van invloed waren op het eindcijfer.

Behalve de twee reeds in 't vorig verslag vermelde kredieten, te zamen groot f 4 200 000, ter bestrijding van de uitgaven voor het beteugelen van de veeziekte — beiden bekrachtigd bij de wet van 14 December 1882 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 85), — werden in 't laatst van 1882 door den Gouverneur-Generaal nog aan de begrooting van 1881 kredieten toegevoegd tot een gezamenlijk bedrag van f 5 174 870, te weten, bij ordonnancie van

16	December	1882	(Indisch	Staatsblad	n°. 308)	f 662 000
21	"	"	("	"	" 316)	412 143
22	"	"	("	"	" 318)	93 302
28	"	"	("	"	" 325)	1 513 000
28	"	"	("	"	" 326)	1 594 000
28	"	"	("	"	" 327)	727 425
28	"	"	("	"	" 328)	173 000

Een wetsontwerp tot bekrachtiging van deze kredieten is bij de Staten-Generaal aanhangig.

De begrooting van 1881 is derhalve door kredietopening met f 9 374 870 verhoogd. Voor inkoop van koffie is bovendien, krachtens het bepaalde bij art. 27 van de comptabiliteitswet, boven de raming eene som van f 1 162 042 uitgegeven, maar daarentegen is op andere posten (vooral die van oorlog) eene som van f 4 707 695 ongebruikt gebleven, zoodat de uitgaven de raming in het geheel met f 5 829 217 zijn te boven gegaan. Daar evenwel de middelen f 4 988 570 minder dan de raming hebben opgebracht, heeft het nadeelig saldo — bij de aanvankelijke vaststelling der begrooting op f 2 068 606 geraamd — in werkelijkheid f 12 886 393 bedragen.

Begrooting van 1882.

Het Iste hoofdstuk der begrooting van 1882 werd bij de wet van 12 December 1882 (Nederlandsch Staatsblad n°. 183) verhoogd met f 1000, ten behoeve van de uitgaaf van een nieuwen atlas van Nederlandsch-Indië. Voorts werden bij de wetten van den 12den en 14den van genoemde maand (Nederlandsch Staatsblad n°s. 187 en 198) een krediet van f 486,20⁵ en een van f 76 000 toegestaan, respectievelijk tot betaling van eene onverevend gebleven vordering van de algemeene landsdrukkerij alhier en tot aankoop van een terrein te Amsterdam voor den opslag van goederen welke bestemd zijn ter verzending naar de overzeesche bezittingen. Eerstgenoemde som van f 486,20⁵ werd gebracht ten laste van eene der posten voor onvoorziene uitgaven, de andere som werd gevonden door vermindering met f 76 000 van het voor opium geraamd bedrag.

Bij Koninklijk besluit dd. 26 October 1882 n°. 25 (Indisch

[1]) Hieronder is begrepen het sedert bij de wet van 30 December 1882 (Nederlandsch Staatsblad n°. 245) tot f 32 millioen verhoogde voorschot van f 25 millioen, tot welks verstrekking machtiging werd verleend bij de vaststelling der Indische begrooting voor 1882. Een wetsontwerp tot verhooging met f 9 millioen van het in de middelenwet van 1883 bepaalde maximum voorschot van f 36 millioen werd door de Tweede Kamer der Staten-Generaal in hare zitting van 23 Mei Jl. verworpen.

Staatsblad 1883 n°. 25) werd 1°. van het Iste op het IIde hoofdstuk der begrooting overgeschreven eene som van f 133 000 voor den aankoop van steenkolen ten behoeve van de havenwerken bij Batavia, en 2°. van het IIde naar het Iste hoofdstuk overgebracht eene som van f 563 000, namelijk voor de uitzending van personeel en materieel ten behoeve van de waterwerken in Demak en van de werken ter verlegging van de monding der Solo-rivier respectievelijk f 350 000 en f 207 000, benevens f 6000 voor de uitzending van benoodigdheden ten behoeve van den post- en telegraafdienst.

De in 't vorig verslag (blz. 148) bedoelde kredieten, ten gezamenlijken bedrage van f 57 752,15^5, ter voldoening van onverevend gebleven vorderingen over afgesloten dienstjaren, werden toegestaan bij de wet van 12 December 1882 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 77), terwijl het ter zelfde plaatse vermeld krediet van f 500 000, ter bestrijding van de uitgaven tot beteugeling van de veeziekte, bekrachtigd werd bij de wet van 14 December 1882 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 86).

b. Begrootingsrekeningen.

De sloten der rekeningen van ontvangsten en uitgaven voor Nederlandsch-Indië over de jaren 1867, 1868 en 1869 werden vastgesteld bij de wetten van 14 December 1882 (Indisch Staatsblad 1883 nos. 79, 80 en 81). De wetsontwerpen tot vaststelling van de sloten der rekeningen over 1870, 1871 en 1872 zijn nog bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal in behandeling. De indiening van een gelijksoortig wetsvoorstel met betrekking tot de rekening over 1873 wacht op inlichtingen die nog van de Indische administratie worden tegemoet gezien (verg. vorig verslag blz. 149). Betreffende de rekening over 1874 zijn tot dusver geen stukken uit Indië ontvangen, daar zij, volgens de laatste berichten, nog bij de Algemeene Rekenkamer daar te lande in onderzoek was, aan welk college zij op 2 April jl. werd aangeboden. Ten aanzien van de rekeningen over 1875 en 1876 is door het Indisch Bestuur gemeld dat de onderlinge vergelijking van de registers der departementen van algemeen bestuur met die van de Algemeene Rekenkamer, voor zooveel 1875 betreft, geheel en, wat 1876 aangaat, voor een groot gedeelte was afgeloopen, en dat aan de samenstelling van de rekeningen over beide jaren met kracht werd doorgewerkt.

§ 2 *Landskassen.*

Door de opheffing met 1 December 1882 van het ambt van algemeen ontvanger te Bodjonegoro in Rembang, welke afdeeling voor het kasbeheer vereenigd werd met de afdeeling Toeban in hetzelfde gewest, kon — zonder vermeerdering van uitgaven — voorzien worden in de behoefte aan een algemeen ontvanger te Buitenzorg, waar het kasbeheer van te veel omvang was geworden om langer als bijbetrekking (door den commies op het adsistent residentiekantoor) te worden waargenomen (Indisch Staatsblad 1882 n°. 275). Deze maatregel was het eerste gevolg van het op blz. 149 van het vorig verslag bedoelde onderzoek in hoever het noodig is verandering te brengen in de standplaatsen der algemeene ontvangers. Zoodra op de hoofdplaats der nieuwe adsistent-residentie Trengalek in Kediri (verg. blz. 69 hiervóór) een geldkantoor zal zijn gebouwd, wordt, ingevolge Indisch Staatsblad 1883 n°. 22, ook daar eene landskas ingesteld, te beheeren door den adsistent-resident, en zulks tegen opheffing van die te Panggoel in het district van dien naam, dat in 1882 nog tot de residentie Madioen behoorde, doch ingevolge Indisch Staatsblad 1883 n°. 19, als een onderdeel van de afdeeling Trengalek, bij de residentie Kediri is gevoegd. Met het kasbeheer te Panggoel was laatstelijk belast de zoutverkooppakhuismeester aldaar.

Ook in het afgeloopen jaar werd weder gezorgd dat 's lands kassen op de verschillende plaatsen in voldoende mate van betaalmiddelen waren voorzien. Het gewone maandelijksch overzicht van het voorhandene in de gezamenlijke kassen wordt aangetroffen in bijlage MM hierachter. Daaruit blijkt dat de maandelijksche kassaldo's in 1882 het laagst waren op 30 September, namelijk (in ronde cijfers) f 13 232 000, en het hoogst op 31 December, toen, behalve nog voor eene waarde van f 645 000 aan nietingewisselde assignatiën, in contanten aanwezig was f 20 012 000. Onder de saldo's bij het eind van elke maand was aan koperen munt begrepen een bedrag, afwisselende tusschen f 1 436 990 en f 2 101 967, en aan zilveren pasmunt als laagste bedrag f 607 914 en als hoogste bedrag f 1 201 454.

Tot aanvulling van de betaalmiddelen der Indische administratie voor den dienst van 1882 strekten weder de gewone wisseltrekkingen op het Departement van Koloniën, eene crediethulp van de Javasche Bank tegen onderpand van koffie en tin, en verder de van hier uitgezonden muntspeciën, namelijk f 1 300 000 aan zilveren pasmunt, blijkens het vorig verslag (blz. 166) voor den Indischen dienst aangemunt, zoomede 170 000 stuks Mexicaansche dollars, door tusschenkomst van de Nederlandsche Bank aangeschaft tegen gemiddeld f 2,23^{49} per stuk, alzoo, met inbegrip van commissieloon, gezamenlijk kostende f 380 692,86 [1]), doch volgens den in Indië (destijds) geldenden koers eene waarde vertegenwoordigende van f 382 500.

De in 't vorig verslag (blz. 150) genoemde som van f 24 062 812 Indisch Courant, waarvoor ten behoeve van den dienst 1882, tot en met de inschrijving van 26 Juli 1882, wissels op het Departement van Koloniën waren getrokken, steeg tot f 27 080 059, daar in den verderen loop van het jaar nog drie inschrijvingen werden gehouden (twee in Augustus en één in October), elk voor f 1 millioen, welke te zamen f 3 617 247 in 's lands kas deden vloeien, namelijk f 420 000 tegen den ook voor deze inschrijvingen gehandhaafd gebleven limite-koers van 101 pct. en f 2 597 247 tegen een voor het Gouvernement voordeeliger koers [2]). De gelden die de Regeering zich bij de Javasche Bank verschafte — in Juli en Augustus — bereikten in laatstgenoemde maand een totaal van f 2½ millioen, daar eerst f 2 millioen (tegen de bij het octrooi bepaalde rente van 2½ pct. 's jaars) en later nog f ½ millioen werd opgenomen. Dit laatste bedrag, waarvoor de beleeningsrente 4½ pct. 's jaars beliep (dat is ½ pct. minder dan voor partieulieren), werd zoodra mogelijk — tegen het eind van Augustus — afgelost, maar moest reeds in September op nieuw worden opgenomen. De aflossing volgde in October, in welke maand verder nog f 1 millioen werd afbetaald; het toen nog verschuldigde f 1 millioen werd in November afgelost. Aan de Bank werd f 18 013,89 rente betaald.

Wat de voorziening der Indische kassen voor den dienst van 1883 betreft, is voorshands het volgende aan te teekenen.

Behalve door aanvoer van f 200 000 aan Indische zilveren pasmunt, zijnde het restant (zie hooger) van de voor den Indischen dienst aangemunte hoeveelheid van f 1 500 000, is overigens weder uitsluitend door wisseltrekking in de behoefte voorzien. Op die wijze werd — nadat sedert 15 December 1882 tot 25 Juli jl., doorgaans om de veertien dagen, telkens een bedrag van f 1½ à f 2 millioen aan wissels was aangeboden, — in 't geheel f 20 759 028 Indisch Courant verkregen, tegen een gemiddelden koers van 101^{193} pct. (Over 1882 had de gemiddelde koers bedragen 100^{840} pct.) Bij 8 van de 17 sedert 15 December 1882 gehouden inschrijvingen werd het gevraagde bedrag niet ten volle verkregen. De eerste inschrijving, toen tronwens de limite-koers op slechts 100.7 pct. was gesteld, mislukte zoo goed als geheel, daar niet meer dan f 1500 van de verlangde f 1 500 000 kon worden geplaatst. Bij de volgende inschrijving (die mede nog in December 1882 plaats vond) werd de limite-koers van 101 pct. hersteld en toen konden weder in genoegzame mate inschrijvingen worden gegund. Voor de daarop gevolgde drie inschrijvingen (twee in Januari en één in Februari) bleek de limite van 101 pct. evenwel niet meer voldoende, aangezien van de f 4½ millioen, waarvoor de inschrijving, bij gemelde drie gelegenheden te zamen, was opengesteld, slechts f 1 334 850 kon worden gegund. Aan eene aanvraag om uitzending van zilveren specie kon wegens den ongunstigen toestand van 's Rijks schatkist geen gevolg worden gegeven, zoodat den Gouverneur-Generaal machtiging werd verleend om den limite-

---

[1]) Hierbij is niet gerekend op de uitgaven wegens verpakking, vracht en assurantie, te zamen bedragende f 3024,65^5.

[2]) Overigens werden in 1882 door de Indische administratie nog wissels op het Departement van Koloniën afgegeven (tot een bedrag van f 153 622) tot kwijting van het aan de „Rotterdamsche Lloyd" verschuldigd bedrag wegens het vervoer van suppletie-troepen. (In 1883 — tot 25 Juni — is op die wijze een bedrag van f 71 954 gekweten.)

koers te verhoogen. Van die machtiging is gebruik gemaakt door de limite voor de zesde wissel-inschrijving (die van 23 Februari 1883) te bepalen op 101.5 pct., welk cijfer, na voor de zeven latere aanbiedingen (die van Maart, April en Mei) bij afwisseling — en slechts ten deele met gewenscht gevolg — tot 101.4, 101.3 en 101.2 te zijn verlaagd, weder voor de vier overige inschrijvingen (van Juni en Juli jl.) heeft gegolden. Bij de twee inschrijvingen van Juli jl. (latere waren, tijdens de afsluiting van dit gedeelte van het verslag, nog niet bekend) is echter ook de koers van 101.5 pct. niet voldoende gebleken om de gevraagde som (telkens f 2 millioen) in haar geheel te verkrijgen. Terwijl men voor elke inschrijving afzonderlijk de uitkomsten meer in bijzonderheden vermeld vindt in bijlage MM, volgt hier eene samentrekking van de aangenomen inschrijvingen, verdeeld naar de verschillende koersen.

Koersen.	Indisch Courant.	Ned. Courant.
100.3 pct.	f 24 000	f 24 072,00
100.5 „	1 800	1 809,00
100.7 „	3 901	3 928,31
100.8 „	466 327	470 057,62
100.9 „	1 327 596	1 339 544,36^{5}
101 „	4 417 589	4 461 764,89
101.1 „	2 153 179	2 176 863,97
101.2 „	5 118 157	5 209 934,88
101.3 „	917 772	929 703,64
101.4 „	4 092 407	4 149 700,70
101.5 „	2 206 300	2 239 394,50
	f 20 759 028	f 21 006 773,27^{5}

Krachtens de daartoe bij de Indische middelen-wet verleende machtiging (zie blz. 149 hiervóór) bleef 's Rijks schatkist ook gedurende de eerste maanden van 1883 nog aan de Indische kas hier te lande gelden in voorschot verstrekken, en zulks tot 19 Mei jl., toen door de stortingen op de leening van 16 Maart 1883 (zie mede de aangehaalde bladzijde) het voorschot geheel werd aangezuiverd. In aansluiting aan de gelijksoortige opgaven over de eerste negen maanden van 1882, die reeds in 't vorig verslag eene plaats vonden, is aan te teekenen dat het voorschot bij het eind van de maanden October, November en December 1882 achtereenvolgens bedragen had ongeveer f 26, f 27^{6} en f 29^{6} millioen, en bij het eind van de eerste vier maanden van 1883 achtereenvolgens f 33^{6}, f 37^{5}, f 34^{8} en f 20^{8} millioen. Ter zake van de bedoelde voorschotten bedroeg het aandeel van Nederlandsch-Indië in de rente der door den Minister van Financiën, in afwachting van de leening, aangegane vlottende schuld, over 1882 f 521 633,47^{5} en over 1883 (tot 19 Mei) f 590 419,86^{5}. Van deze laatste som was echter een bedrag van f 231 433,80 (boven en behalve het eerstgemeld bedrag van f 521 633,47^{5}) ten laste van den dienst van 1882 gekweten, wegens rente over 1883 op promessen die in dat jaar vervielen, maar reeds in 1882 waren uitgegeven. De gemiddelde rentevoet, waarop de voor Nederland en Indië aangegane vlottende schuld (wegens de uitgifte van schatkistbiljetten en schatkistpromessen) is te staan gekomen, bedroeg in 1882 4^{093} pct. en in 1883 5^{097} pct. 's jaars.

Het bedrag dat uit de opbrengst der bovenbedoelde leening, groot f 60 millioen, ten bate van Nederlandsch-Indië is geboekt, beloopt, behoudens latere verrekening van de kosten van uitgifte (als makelaars-courtage, drukkosten enz.) f 45 157 353,12.

Van de daardoor verkregen tijdelijke ruimte aan fondsen in 's Rijks schatkist werd sedert 20 Juli jl., met medewerking van het Departement van Financiën, gebruik gemaakt om aan de houders van de sinds dat tijdstip geacceptcerde Oost-Indische gouvernements-wissels de gelegenheid aan te bieden tot disconteering van die wissels bij het Departement van Koloniën, welke gelegenheid van 15 Augustus af ook werd opengesteld ten kantore van den Agent van het Ministerie van Financiën te Amsterdam. In verband met den beschikbaren kasvoorraad is bedoelde disconteering den 13 September jl. voorloopig gestaakt, behalve wat betreft de wissels die tot en met dien datum reeds geaccepteerd waren. Het disconto; dat ½ pct. 's jaars lager is gesteld dan de rente, welke door de Nederlandsche Bank voor het disconteeren van gouvernements-accepten wordt berekend, bedroeg van 20 tot 31 Juli 2½, en sedert dat tijdstip 3 pct. 's jaars. De betaling geschiedde per kas-aanwijzing op een der rijks-betaalmeesters te Amsterdam, Rotterdam of 's-Gravenhage, naar keuze der belanghebbenden. Van de tusschen 20 Juli t/m 13 September geaccepteerde wissels was op laatstgenoemden datum bij het Departement van Koloniën reeds gedisconteerd tot een gezamenlijk bedrag van f 3 336 292,41, waarop voor rente wegens vervroegde betaling is ingehouden f 33 975,29^{5}.

§ 3. *Verkoop van producten.*

Veilingen. Omtrent de hier te lande gehouden veilingen van Indische gouvernementsproducten vindt men de gebruikelijke recapituleerende opgaven in bijlage NN hierachter, terwijl voor opgaven nopens elke veiling afzonderlijk, ook wat betreft die, welke in Indië plaats vonden, verwezen wordt naar de mededeelingen in hoofdstuk O van dit verslag.

Volgens de verantwoordingstukken van de Nederlandsche Handelmaatschappij brachten de hier te lande gehouden veilingen van koffie, tin en kinabast in 1882 bruto f 35 163 541 op, en netto f 30 872 409. De f 4 291 132, alzoo aan onkosten op het vervoer en den verkoop gevallen, waren te verdeelen als volgt: kosten van aflading in Indië f 226 735, zee-assurantie (over eene verzekerde waarde van f 13 082 206) f 371 082, kosten van vervoer over zee f 2 091 852, makelaars-courtage f 326 378, registratierecht f 240 921, commissieloon der Handelmaatschappij f 675 204, pakhuishuur, veilingskosten, kassiersloon, wetenschappelijke bemoeiingen, enz. f 358 960.

Het bestaande commissie-contract tusschen de Regeering hier te lande en genoemd handelslichaam ter zake van den producten-verkoop zal met 1 Januari 1885 door eene nieuwe overeenkomst worden vervangen, welke definitief tot stand kwam onder dagteekening van 30 Maart 1883 en bij de wet van 12 Juni (Nederlandsch Staatsblad n°. 67) bekrachtigd werd, doch slechts voor den in de nieuwe overeenkomst genoemden eersten termijn van vijf jaren welke den 31 December 1889 eindigt, en verder onder uitdrukkelijke bepaling dat de overeenkomst van regeeringswege uiterlijk op 30 December 1887 moet worden opgezegd, zoo niet vóór dien dag eene nieuwe wettelijke bekrachtiging is verkregen. Bij de overeenkomst van 30 Maart 1883 heeft de Regeering zich eene belangrijke vermindering van het commissieloon bedongen. Voor koffie en kinabast zal namelijk als commissieloon, in stede van 2 pct. van de bruto-opbrengst, slechts 1½ pct. mogen worden in rekening gebracht, hetzelfde bedrag dat reeds voor tin betaald werd. Bovendien zal door de Handelmaatschappij onder de werking van het nieuwe contract niet meer de extrabetaling van f 70 000 's jaars worden genoten die zij thans nog voor de werkzaamheden harer factorij te Batavia ontvangt.

Bevrachtingen. In bijlage OO vindt men als gewoonlijk een overzicht van de verschillende ladingen gouvernementsproducten die sedert 1 Januari van het verstreken tot 1 Juli van het loopende jaar op Java en te Menado door stoom- en zeilschepen ten vervoer herwaarts zijn ingenomen. Ten vervolge op de opgaaf over 1881, voorkomende op blz. 150 van het vorig verslag, strekken de volgende cijfers over 1882.

STOOM- OF ZEILSCHEPEN.	Aantal reizen (onder Nederlandsche vlag).	Afgeladen hoeveelheid (in pikols):				Percentsgewijze verhouding tot het totaal der afgeladen hoeveelheden.
		Koffie.	Tin.	Kinabast.	Te zamen.	
Stoomschepen, varende in den geregelden maildienst	30	238 081	38 670	1443	278 194	30.78
Andere stoomschepen	16	91 680	400	201	92 281	10 21
Zeilschepen	38	504 813	28 587	»	533 400	59.01
	84	834 574	67 657	1644	903 875	100

Van Menado werd in 1882 eene lading van 20 513 pikols koffie afgehaald tegen f 74 per last, welke lage vracht kon bedongen worden omdat het schip zich te Amboina en dus betrekkelijk dicht bij Menado bevond. De overige hierboven vermelde hoeveelheden werden allen van Java verscheept, terwijl de vracht bedroeg, mede per last,

voor koffie: in stoomschepen f 80 à f 96,25, in zeilschepen f 54,95 (behalve bijlading tegen f 25) à f 75;

voor tin: in stoomschepen f 17,50 à f 30 (zijnde 3127 pikols door 2 stoomschepen — om »bij den last" te komen — vrachtvrij overgevoerd), in zeilschepen f 13,74 à f 17,50;

en voor kinabast, uitsluitend in stoomschepen, f 80.

In verband met het voornemen van de Rotterdamsche Lloyd om hare driewekelijksche stoomvaart te veranderen in eene veertiendaagsche, aanvangende — wat de uit Indië vertrekkende booten betreft — met 11 Augustus 1883, verzocht die reederij dat de haar in November 1881 gedane onvoorwaardelijke toezegging van eene retourlading van 5000 pikols gouvernementskoffie voor elke van hare 17 reizen (verg. vorig verslag blz. 151) mocht worden uitgebreid tot al de voortaan te volbrengen 26 reizen 's jaars. Het verzoek is in zoover ingewilligd dat aan de Rotterdamsche Lloyd voor elke der meer te volbrengen 9 reizen 's jaars wel geen vaste toezegging is gedaan, maar aan die reederij toch het uitzicht is geopend dat niet dan in bijzondere gevallen de gevraagde belading zal onthouden worden. Tot eene vaste toezegging is de Regeering alleen daarom niet overgegaan, omdat het somtijds, vooral bij kleine oogsten, moeielijkheid kan opleveren steeds op de bepaalde tijden de vereischte hoeveelheid koffie op de laadplaatsen der booten beschikbaar te hebben.

Ingevolge de statuten der Handelmaatschappij moeten de door haar hier te lande aan te voeren goederen (waaronder ook de gouvernementsproducten voor zooveel haar in de verzending daarvan de vrije hand wordt gelaten) in zekere verhouding over de vijf koopsteden Amsterdam, Rotterdam, Dordrecht, Middelburg en Schiedam worden verdeeld. Ten opzichte van Rotterdam was deze verhouding bij de aanvoeren van gouvernements-tin voor de veilingen van 1882 niet toegepast. Toen hieromtrent aan de Handelmaatschappij inlichting was gevraagd, merkte zij op dat hare factorij te Batavia de tin-transporten, in verband met de bestaande gelegenheden tot verzending, de verlangde vrachten, enz. niet op de voor den lande voordeeligste wijze zou kunnen blijven regelen wanneer de aanvoeren van dat artikel steeds zoodanig moesten worden verdeeld dat elk der genoemde vijf aanvoerplaatsen juist *telken jare* haar aangewezen deel ontving, hetgeen trouwens door de statuten ook niet gevorderd wordt, daar deze niet van eene *jaarlijksche* inachtneming van de vastgestelde verhouding gewagen. Ten betooge dat Rotterdam bij de tin-aanvoeren niet ten achteren stond, constateerde de Handelmaatschappij dat van de tin-aanvoeren der laatste 25 jaren het volgens de statuten voor die plaats te bestemmen quantum ($35^{3}/_{4}$ pct.) bij het eind van 1882 met ruim 54 000 pikols overschreden was.

De lossing en de opslag van goederen in de nieuwe etablissementen aan de Handelskade te Amsterdam en op Feijenoord te Rotterdam veroorzaken aan de stoomvaartmaatschappijen uitgaven die haar tot verhooging der vrachten nopen. Van de zijde der Regeering is op grond daarvan toegestemd in eene verhooging der vracht voor gouvernementsproducten met $2^{1}/_{2}$ pct. voor Amsterdam en met 2 pct. voor Rotterdam, mits die ook door particulieren betaald wordt. Tegenover die verhooging vervalt de vergoeding van $^{1}/_{2}$ pct. extra lossingskosten, en zij zal voor het overige waarschijnlijk worden opgewogen door de mindere spillage ten gevolge van de betere behandeling welke de goederen bij de lossing ondervinden zullen.

Bij het charteren van zeilschepen voor het vervoer herwaarts van gouvernementsproducten heeft — zooals reeds uit het vorig verslag (blz. 151) is kunnen blijken — het in Augustus 1882 toegepaste stelsel van inschrijving niet aan de verwachting voldaan. Daarom is de verdere toepassing er van niet onvoorwaardelijk voorgeschreven, maar aan de factorij van de Handelmaatschappij overgelaten het stelsel van uitbesteding slechts dan toe te passen wanneer zij reden vindt om te veronderstellen dat 's lands belang daardoor zal worden gebaat.

Overeenkomstig de in de zitting der Tweede Kamer van 23 November 1882 (Bijblad blz. 351) gedane toezegging is het in de beide vorige verslagen vermelde adres van de Permanente Commissie uit de Amsterdamsche reederijen, houdende klachten over de expertise van schepen voor de Oost-Indische vaart bestemd, gelijk zij door de Nederlandsche Vereeniging van assuradeuren wordt uitgeoefend, door het Departement van Koloniën nader bij dat van Waterstaat, Handel en Nijverheid aanhangig gemaakt, speciaal ter beoordeeling van de vraag, of de Regeering moet wenschen dat er eene speciaal Nederlandsche expertise-vereeniging tot stand kome, geschoeid op den voet van de beide groote internationale vereenigingen »Lloyds Register" en »Bureau Veritas". Tevens werd opgemerkt dat het Departement van Koloniën, wat het vervoer van gouvernementsgoederen en producten naar en uit Indië betreft, voldoende waarborgen vond in de expertise der bovengenoemde Vereeniging van assuradeuren, zoo noodig, in bijzondere gevallen, te controleeren door één of meer ingenieurs der marine (verg. het verslag van 1881 blz. 142). In Juni jl. is van den Minister van Waterstaat enz. de mededeeling ontvangen dat hij, in overeenstemming met de adviezen der geraadpleegde kamers van koophandel en fabrieken te Amsterdam, Rotterdam, Middelburg, Dordrecht en Harlingen, van oordeel is dat aan eene speciale instelling voor expertise als boven bedoeld hier te lande geen behoefte bestaat.

Assurantie. In den regel om de verzekering tegen zeegevaar van de herwaarts te vervoeren gouvernementsproducten te beperken tot dat deel der lading, hetwelk in zeilschepen eene waarde van f 500/m. en in stoomschepen eene waarde van f 600/m. te boven gaat, is geen verandering gebracht. Volgens de tot 8 September 1883 van de Nederlandsche Handelmaatschappij ingekomen berichten was sedert 9 September 1882 de gestelde grens overschreden bij 38 ladingen in zeilschepen en bij 2 ladingen in stoomschepen. Het dientengevolge verzekerd bedrag liep over eene waarde van f 8 666 000 en f 41 000 of te zamen f 8 707 000. De opgaaf der verzekerde waarde over de voorafgegane twaalf maanden, voorkomende op blz. 151 van het vorig verslag, heeft sedert geen verandering ondergaan. De premiën van assurantie bedroegen in 1882, evenals vroeger, bij verscheping van Java in zeilschepen: voor koffie en kinabast $2^{15}/_{16}$ pct., voor tin $1^{7}/_{16}$ pct.; in stoomschepen, voor koffie $1^{15}/_{16}$ pct.; en bij verscheping van Menado per zeilschip voor koffie $3^{7}/_{16}$ pct. Tin en kinabast worden, bij vervoer in stoomschepen, niet geassureerd; wat tin betreft zie men hetgeen deswege in 't vorig verslag (blz. 151) is aangeteekend.

§ 4. *Andere bronnen van inkomst.*

A. Verpachte middelen.

Opiumpacht.

1°. Java en Madura.

Mededeelingen van algemeenen aard. De uitkomsten van het tijdens de indiening van het vorig verslag nog niet afgeloopen onderzoek omtrent de werking van de ordonnantie d.d. 22 Januari 1877 (Indisch Staatsblad n°. 24), waarbij de politioneele berechting der opium-overtredingen werd uitgebreid, hebben de Indische Regeering niet overtuigd van de wenschelijkheid om op dien maatregel terug te komen. De groote meerderheid der te dezer zake gehoorde residenten op Java en Madura verklaarde zich voor het behoud van de lichtere straffen, vooral sedert de ordonnantie van Indisch Staatsblad 1879 n°. 262, met wijziging van die van 1877, de gevallen van recidive aan de werking dezer laatste had onttrokken.

Het in 't vorig verslag besproken onderzoek naar de werking en de gevolgen van het opiumgebruik is afgeloopen. Met uitzondering van het rapport van den chef van den geneeskundigen dienst zijn echter nog geen stukken over dit onderwerp hier te lande ontvangen. De uitkomsten van het onderzoek kunnen dus nog niet worden medegedeeld.

Uitkomsten der verpachtingen. Alleen voor Tagal moest in het afgeloopen jaar eene nieuwe verpachting gehouden worden, daar de overige perceelen tot en met 1883 zijn afgestaan (verg. vorig verslag blz. 152). De verpachting had plaats in September, en wel, ingevolge Indisch Staatsblad 1882 n°. 189, alleen voor het jaar 1883 en overigens op dezelfde voorwaarden als waarop het perceel voor 1881 en voor 1882 in pacht was afgestaan. Ook ditmaal was de uitkomst der verpachting niet bijzonder gunstig te noemen, daar geen hooger bod dan van f 372 000 werd verkregen, dat de pachtsom over 1882, ad f 360 600, wel iets te boven ging, maar ver beneden die van de drie voorafgegane jaren bleef. (Voor 1879 en 1880 was telkens f 456 120, voor 1881 f 433 320 bedongen geworden.) Vermits echter van eene herverpachting, met het oog op de geringe mededinging, geen betere uitkomsten te verwachten waren, werd de pacht voor den eenjarigen termijn aan den hoogsten bieder gegund.

De pachtsommen voor 1883 bedragen nu voor alle gewesten te zamen f 10 476 744, dat is — ten gevolge van de hoogere opbrengst der pacht in Tagal — f 11 400 meer dan over 1882. Ook de raming van de vermoedelijke winst is voor 1883 hooger, ten gevolge van de belangrijke daling der opiumprijzen, vooral wat betreft de Levantsche opium. Terwijl voor de berekening van die winst over 1882 gerekend werd op een voordeelig verschil voor de Levantsche opium van f 11,80 en voor de Bengaalsche van f 14,50 per katti, kan dat verschil voor 1883 op respectievelijk f 17,25 en f 15,20 per katti worden gesteld. Het totaal der vermoedelijke winst, voor 1882 op f 2 353 590 [1]) berekend, kan dienteugevolge voor 1883 op f 2 844 162 worden geschat. De geheele opbrengst van de opiumpacht op Java en Madura is nu, aan pachtsom en winst op de verschillende verstrekkingen te zamen, te stellen op f 13 320 906, tegen f 12 818 934 volgens de raming voor 1882. Onder beide totalen is voor Madura niet gerekend op het door den tegenwoordigen (in September 1881 opgetreden) pachter verschuldigd bedrag, maar op het oorspronkelijk (hoogere) pachtcijfer, omdat de afgetreden gefailleerde pachter (verg. het verslag van 1881 blz. 143) voor het nadeelig verschil aansprakelijk blijft. Eene berekening van de geldelijke uitkomsten der pacht voor elk perceel afzonderlijk, zoowel voor 1883 als voor 1882, wordt aangetroffen in bijlage PP.

Daar met het einde van 1883 de loopende pachtovereenkomsten vervallen, zoodat vóór dien tijd het recht tot den verkoop van opium op nieuw voor alle gewesten van Java en Madura moet worden verpacht, zijn de hoofden van gewestelijk bestuur aldaar aangeschreven om bij tijds voorstellen te doen omtrent de door hen noodig geachte veranderingen in de thans geldende pachtvoorwaarden (Indisch Staatsblad 1880 n°. 142).

[1]) Dit cijfer is hooger dan op blz. 152 van het vorig verslag werd opgegeven, omdat aan den pachter voor Rembang op zijn verzoek meer Bengaalsche en minder Levantsche opium is verstrekt dan aanvankelijk werd bepaald.

Verstrekkingen. Terwijl in 5 pachtperceelen (Bantam-Batavia-Krawang, Cheribon, Kadoe, Bagelen en Banjoemas) door de pachters in 1882 de volle hoeveelheid opium word aangevraagd waarop zij aanspraak konden maken, — voor die 5 perceelen te zamen 23 160 katti's, of ruim 13 pct. van de voor geheel Java en Madura toegestane maxima, — stelden de pachters der overige 20 perceelen zich tevreden met 25 294 katti's *minder* dan zij konden vorderen, gelijk nader blijkt uit het volgende overzicht.

Pachtperceelen.	Minder aangevraagd dan was toegestaan (in katti's).
Tagal	1400 = 23.33 pct.
Pekalongan	1400 = 21.21 „
Samarang	400 = 1.67 „
Japara	2233 = 24.81 „
Rembang	4400 = 24.44 „
Soerabaija	1800 = 8.33 „
Pasoeroean	1138 = 18.97 „
Probolinggo	694 = 19.28 „
Bezoeki	688 = 28.66 „
Banjoewangi	60 = 14.29 „
Djokjokarta	550 = 9.17 „
Soerakarta	6100 = 33.89 „
Madioen	2100 = 16.67 „
Kediri	1269 = 8.46 „
Madura	1062 = 25.28 „
Te zamen	25294 = 14.32 „

De pachter van Tagal hield van de hem verstrekte hoeveelheid bij het einde van het jaar nog 348 katti's over. Of ook de anderen opium overhielden, kan niet worden opgegeven omdat hunne pachten doorliepen.

De wijziging voor 1882 in de verhouding der aan den pachter in Rembang te verstrekken Bengaalsche en Levantsche opium (zie de noot aan den voet dezer bladzijde) bleef voor 1883 niet gehandhaafd. Voor dat jaar werd die verhouding alleen gewijzigd wat betreft de perceelen Samarang, Banjoemas en Kadoe, zoodat voor elk der beide jaren de verhouding aldus is geworden:

Als maxima toegestaan (in katti's):	1882.	1883.
Levantsche opium	76 600	78 120
Bengaalsche opium	99 980	98 460
	176 580	176 580

Gedurende 1882 werden in Indië aangebracht 826 kisten (pikols) Levantsche opium, waarvan de kosten, met inbegrip van die der verzending naar Batavia, Samarang of Soerabaija, gemiddeld kwamen te staan op f 1316,49 per kist, tegen f 1845,39 in 1881 en f 1576,50 in 1880, benevens 800 kisten Bengaalsche opium. Voor deze laatste soort, door tusschenkomst van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij aangeschaft, werd gemiddeld betaald f 1460,89 per kist, tegen f 1545,74 in 1881 en f 1495 in 1880.

Hieronder volgen de gebruikelijke berekeningen van hetgeen de verstrekte (ruwe) opium den pachters der verschillende perceelen in 1882 heeft gekost, zoomede opgaven van de gemiddelde debietprijzen waarvoor de bereide opium gedurende 1881 en 1882 door hen gesleten is, en van de gemiddelde opbrengst door de pachters gedurende 1882 per katti ruwe opium verkregen. Om gelijke reden als in 't vorig verslag vermeld, kan men aan de opgaven omtrent de debietprijzen niet alle vertrouwen ontzeggen, doch hebben de opgaven, waaruit zou moeten blijken hoeveel de pachters geacht kunnen worden voor de hun verstrekte ruwe opium gemiddeld per katti te hebben ontvangen, slechts zeer weinig waarde.

PACHTPERCEELEN. — (De gewesten Bantam, Batavia en Krawang maken te zamen één perceel uit.)	Verstrekte hoeveelheden ruwe opium (in katti's) gedurende 1882.	Bedrag van den pachtschat over 1882, zonder bijberekening van den prijs der opium.	Wegens pachtschat en inkoopsprijs (deze laatste à f 30 per katti) is de in 1882 verstrekte ruwe opium den pachter te staan gekomen, per katti, op:	Gemiddelde opbrengst door de pachters gedurende 1882 verkregen van een katti ruwe opium.	Gemiddelde verkoopprijzen van bereide opium. 1881. Per thail (1/16 katti).	1881. Per matta (1/100 thail).	1882. Per thail (1/16 katti).	1882. Per matta (1/100 thail).
Bantam				f 122,08	f 13,70	f 0,26	f 14,00	f 0,32
Batavia	8 160	f 690 000	f 114,56	134,00	14,80	0,18	14,80	0,18
Krawang				191,34	16,00	0,32	16,00	0,32
Cheribon	3 000	151 200	80,40	142,50	12,00	0,16	12,00	0,16
Tagal	4 600	360 600	a) 108,39	135,55	10,50	$0,10^5$	11,90	0,13
Pekalongan	5 200	348 120	a) 96,94	112,22	8,03	0,15	8,03	$0,14^5$
Samarang	23 600	1 260 000	a) 83,39	$115,87^5$	11,00	0,13	11,50	0,14
Japara	6 766 1257/1600	120 000	a) 47,73	66,00	6,00	$0,07^5$	7,50	$0,09^5$
Rembang	13 600	434 400	a) 61,94	$85,13^5$	7,00	0,10	8,00	$0,10^5$
Soerabaija	19 800	1 080 000	a) $84,54^5$	b)	10,00	0,14	b)	b)
Pasoeroean	4 862 786/1600	348 000	a) $101,57^5$	167,95	17,00	0,18	18,00	0,20
Probolinggo	2 905 1181/1600	154 320	a) 83,12	113,00	12,00	0,15	11,50	0,15
Bezoeki	1 712 316/1600	79 440	a) 76,40	96,00	8,00	$0,11^5$	8,00	0,13
Banjoewangi	360	12 144	a) $63,73^5$	76,00	13,80	0,10	8,00	$0,10^5$
Banjoemas	3 600	196 200	84,50	114,50	12,00	0,24	13,00	0,24
Bagelen	3 000	195 600	95,20	143,50	13,54	$0,21^5$	13,37	$0,22^5$
Kadoe	5 400	441 000	112,22	128,00	14,00	0,19	14,00	$0,17^5$
Djokjokarta	5 450	504 000	a) $122,47^5$	168,00	11,76	0,14	12,50	0,16
Soerakarta	11 900	1 054 800	a) $188,63^5$	143,00	11,68	0,14	12,00	0,14
Madioen	10 500	1 081 200	a) 132,97	148,00	10,00	0,20	10,00	0,20
Kediri	13 730 1246/1600	1 800 000	a) $161,09^5$	170,08	15,00	0,19	15,00	0,20
Madura	3 138 584/1600	151 320	a) 78,22	86,00	10,00	0,11	10,00	0,12
	151 286 370/1600	f 10 465 344						

a) Deze sommen betreffen pachtpercеelen waar de verstrekkingen beneden het maximum zijn gebleven.

b) Geene opgaven ontvangen.

Aanzuivering der pachtpenningen. In 1882 had 's lands kas aan pachtschat te vorderen (over December 1881 tot en met November 1882) eene som van f 10 482 104. Ontvangen werd, met inbegrip van boete voor te late kwijting en van de betalingen in mindering van den achterstand over vroegere jaren, f 10 853 894, tegen f 11 040 217 in 1881 en f 10 471 377 in 1880. Over 1882 waren bij het einde van dat jaar alleen de pachters van Kadoe en Madioen achterstallig en wel beiden over de maand Januari 1882. De schuld van eerstgenoemden pachter, oorspronkelijk groot f 40 700, wordt bij maandelijksche termijnen aangezuiverd, terwijl op de schuld van den pachter in Madioen, oorspronkelijk groot f 121 600, in de eerste maanden van 1883 reeds een aanzienlijk bedrag was afbetaald. Op den achterstand over 1881 van den gefailleerden pachter van Madura werd niets afbetaald, ofschoon de tegen hem ingestelde rechtsvordering tot vergoeding van kosten, schaden en interessen aan de Regeering werd toegewezen. Evenmin werd iets ontvangen op den ouden achterstand (over 1871) wegens de pacht in Samarang en Kadoe, terwijl ook de pachter van Soerakarta over 1875, die in September 1882 uit de gijzeling ontslagen is moeten worden (verg. het verslag van 1880 blz. 133), niets op zijn achterstand afbetaalde.

Sluikhandel. Uit het volgend overzicht blijken de uitkomsten van de tegen den sluikhandel genomen maatregelen over 1882, vergeleken met 1881.

GEWESTEN.	1881. Getal aanhalingen. Ruwe opium.	1881. Getal aanhalingen. Bereide opium.	1881. Getal aanhalingen. Totaal.	1881. Aangehaalde hoeveelheden. a) Katti's.	1881. Aangehaalde hoeveelheden. a) Thails.	1881. Aangehaalde hoeveelheden. a) Tji's.	1881. Aangehaalde hoeveelheden. a) Matta's.	1882. Getal aanhalingen. Ruwe opium.	1882. Getal aanhalingen. Bereide opium.	1882. Getal aanhalingen. Totaal.	1882. Aangehaalde hoeveelheden. a) Katti's.	1882. Aangehaalde hoeveelheden. a) Thails.	1882. Aangehaalde hoeveelheden. a) Tji's.	1882. Aangehaalde hoeveelheden. a) Matta's.
Bantam	"	6	6	43	4	3	"	"	8	8	7	3	4	6
Batavia	"	60	60	187	"	4	6	"	86	86	91	5	"	"
Krawang	"	28	28	34	"	5	4	"	35	35	28	12	1	1
Preanger regentschappen	6	25	31	7	10	6	11/2	"	20	26	5	10	3	8
Cheribon	"	33	33	6	14	6	8	"	32	32	46	7	8	4
Tagal	"	44	44	4	15	4	6	"	43	43	4	14	"	2
Pekalongan	"	98	98	24	"	4	8	"	216	216	182	6	5	9^5
Samarang	112	1004	1116	4468	0	4	8	78	973	1051	2340	1	2	3^5
Japara	15	414	429	b) 4311	b) 15	"	b) 2	26	628	654	3157	3	7	7
Rembang	12	810	822	1604	11	7	9	c) 23	c) 462	c) 469	2839	11	9	7
Soerabaija	"	109	109	129	4	6	4	"	141	141	4	4	7	4
Pasoeroean	"	98	98	187	12	9	3	2	40	42	133	11	8	"
Probolinggo	"	171	171	194	4	7	3	"	117	117	70	5	7	4
Bezoeki (met Banjoewangi)	5	79	84	110	9	2	41/2	"	55	55	122	5	8	71/4
Banjoemas	"	98	98	69	4	2	9	"	66	66	20	7	9	6
Bagelen	"	125	125	17	2	4	1/2	"	157	157	10	13	7	9
Kadoe	"	160	160	23	2	9	4	"	206	206	10	7	8	4
Djokjokarta	238	318	556	10	5	4	8	175	243	418	57	8	1	3/4
Soerakarta	d) 1077	d) 1160	d) 2169	148	10	5	9/16	e) 737	e) 764	e) 1464	182	12	4	1^5
Madioen	63	440	503	82	13	4	83/4	34	172	206	25	4	6	3^5
Kediri	1	323	324	30	3	5	"	36	97	133	32	14	4	7
Madura	1	116	117	94	12	2	6	1	86	87	13	11	8	2
Totaal	1530	5818	7280	11767 f)	f) 0	f) 7	f) 63/16	1114	4035	5714	g) 9428	g) 0	g) 5	g) 7

a) Waar bereide opium is aangehaald, is de hoeveelheid herleid tot ruwe, en wel door verdubbeling van de hoeveelheid, hoewel het is aan te nemen dat in werkelijkheid de ruwe opium meer dan 50 pct. aan bereide opium uitlevert.

b) Hieronder twee aanhalingen nabij de Karimon Djawa-eilanden gedaan door het gouvernements-stoomschip *Arend*, welke aanhalingen te zamen niet minder dan ruim 932 katti's bereide, gelijkstaande met minstens 1864 katti's ruwe opium, betroffen.

c) Van de 469 aanhalingen hadden er 18 plaats, waarbij te gelijk met ruwe ook bereide opium werd aangehaald.

d) Als boven van de 2169 aanhalingen 68.

e) Als boven van de 1464 aanhalingen 37.

f) Van deze hoeveelheden werden in ruwen staat aangehaald 1634 katti's, 1 thail en 1 matta.

g) Van deze hoeveelheden werden in ruwen staat aangehaald 2794 katti's, 4 thails, 9 tji's en 9½ matta's.

Wanneer men de twee in noot *b* hierboven bedoelde aanhalingen, wegens de buitengewoon groote hoeveelheid die zij betroffen, buiten aanmerking laat, dan blijkt dat gedurende 1881 in 7278 gevallen te zamen 9903 katti's opium werden aangehaald, waartegenover in 1882 voorkwamen 5714 aanhalingen die gezamenlijk eene hoeveelheid van 9429 katti's betroffen. Deze laatste cijfers zijn ook minder dan in de jaren 1878, 1879 en 1880, toen achtereenvolgens 7360, 7089 en 5901 aanhalingen werden gedaan, waarbij de hand werd gelegd op respectievelijk 10 995, 14 644 en 10 898 katti's. Al zijn dus de cijfers van 1882 laag te noemen in vergelijking met die van vorige jaren, zoo mag daaruit toch niet worden afgeleid dat de smokkelhandel is afgenomen. Veeleer schijnt het feit dat de hoeveelheid opium welke door de pachters wordt aangevraagd voortdurend beneden het beschikbare maximum blijft, op het onvoldoende der opium-politie en op uitbreiding van den smokkelhandel te wijzen. Men is het er in Indië over eens dat de sluikhandel, ondanks het ter zee langs de noordkust van Midden-Java uitgeoefende toezicht, een grooten omvang heeft genomen. De gezagvoerders der met het toezicht belaste gouvernements-stoomschepen konden trouwens bij den grootsten ijver veelal weinig uitrichten, omdat de vaartuigen, waarmede de (gewoonlijk uit Bali aangevoerde) opium op Java wordt binnengesmokkeld, ongemoeid moesten gelaten worden op een afstand van drie Engelsche zeemijlen buiten de kust, daar alleen binnen dien afstand ingevolge Indisch Staatsblad 1879 n°. 224 geen vaartuigen met opium aan boord waren toe te laten. Ver van elkander even buiten den verboden kring voor anker liggende, konden de smokkelaars, niettegenstaande alle waakzaamheid van een enkel stoomschip, zonder veel moeite in den nacht opium aan wal brengen. Om hun dit minder gemakkelijk te maken, is thans, bij ordonnantie van 4 Juli jl. (Indisch Staatsblad 1883 n°. 171), voor in Nederlandsch-Indië te huis behoorende vaartuigen de afstand van de kusten van Java, Madura en Sumatra's Westkust, binnen welken zij zich niet met opium aan boord mogen bevinden, op zes Engelsche zeemijlen bepaald.

Voor het bedoelde toezicht ter zee langs de noordkust van Midden-Java waren van Mei 1882 tot Januari 1883 de gouvernements-stoomschepen *Arend* en *Havik* aangewezen, nadat aanvankelijk (van Juni 1881 af) alleen de *Arend* er mede belast was geweest. In Februari en Maart jl. heeft geen bekruising der kust plaats gevonden, maar daarna is zij weder door de *Havik* hervat. Eene geheele staking werd, al waren de tot dusver verkregen uitkomsten niet van veel beteekenis, onraadzaam geoordeeld, vooreerst omdat eene beperking der bestuursmaatregelen tegen den sluikhandel licht een ongunstigen invloed op de aanstaande verpachtingen zou kunnen uitoefenen, en verder uit overweging dat niet meer kon worden gerekend op de diensten der vaartuigen van de in- en uitvoerrechten en accijnzen, welke met het in werking treden van het nieuwe douane-reglement (Indisch Staatsblad 1882 n°. 240) aan hunne eigenlijke bestemming moesten worden teruggegeven, terwijl de kleine zeilvaartuigen der gouvernements-marine meer en meer ongeschikt waren gebleken om op de opiumsluikende prauwen jacht te maken.

Met betrekking tot de opiumpolitie te land werden eenige vroeger genomen tijdelijke voorzieningen nog voorloopig in stand gehouden en hier en daar ook nieuwe maatregelen getroffen. Zoo werd in December 1882 het inlandsch personeel der opium-politie in de residentie Samarang met tien mantri's-politie versterkt, welk aantal ten behoeve van de strandbewaking in de afdeeling Demak aldaar in Mei jl. nog met vijftien werd vermeerderd. In Madioen werden voorloopig voor den tijd van één jaar drie Europeesche ambtenaren en in Kadoe werd een tweede Europeesche ambtenaar (verg. vorig verslag blz. 155) belast met het opsporen van opium-overtredingen, terwijl aan alle controleurs in laatstgenoemd gewest gelijke bevoegdheid tot het opsporen van de hierbedoelde overtredingen werd toegekend als reeds (verg. het verslag van 1881 blz. 146) aan de controleurs in Samarang, Japara, Rembang en Kediri en in eenige afdeelingen van Soerabaija en Tagal verleend was. In de residentie Cheribon moest de aldaar tot tegengang van den sluikhandel bescheiden ambtenaar wegens ziekte ontslagen worden. Ter vervanging zijner diensten heeft de resident, gebruik makende van de bevoegdheid aan de hoofden van gewestelijk bestuur verleend bij Indisch Staatsblad 1881 n°. 192, aan den verificateur der in- en uitvoerrechten en accijnzen het opsporen van opium-overtredingen opgedragen. De termijn van één jaar voor de in 't vorig verslag blz. 155 medegedeelde indienststelling bij wijze van proef van twee inlandsche mantri's-politie in de residentie Japara, ter vervanging van een Europeesch ambtenaar van de opium-recherche, werd in Maart jl. met een gelijk tijdvak verlengd, nadat in September 1882 was besloten om nog een der Europeesche ambtenaren van de opium-recherche aldaar, mede bij wijze van eenjarige proef, door 2 à 3 mantri's-politie te vervangen. Ook voor Kediri werd machtiging verleend om bij de opium-recherche nog weder voor den tijd van één jaar de daarbij tijdelijk geplaatste 3 inlandsche ambtenaren in dienst te houden.

Omtrent de hulp van de zijde der pachters bij de bestrijding van den sluikhandel ondervonden, vindt men aangeteekend dat de pachters in Krawang, Tagal, Banjoemas en Kadoe, maar vooral die in Bagelen en Madioen, veel medewerking toonden, doch dat in Batavia, Cheribon, Rembang en Soerabaija weinig of geen hulp van hun kant werd ondervonden.

In Batavia en Cheribon bestond het meerendeel der overtreders van de opium-bepalingen uit Chineezen, in Tagal, Pekalongan, Samarang, Rembang, Bezoeki, Banjoemas en Djokjokarta uit inlanders. In Pasoeroean en Samarang werden ook eenige aanhalingen bij Europeanen gedaan.

Verboden kringen. Evenals in vorige jaren luiden de berichten omtrent de werking van de bepalingen op de verboden kringen over het algemeen gunstig. In de afdeeling Bawean (residentie Soerabaija) werd geen enkele overtreding ontdekt. In de verboden kringen der gewesten Bantam, Batavia, Banjoemas, Bagelen en Probolinggo kwamen van tijd tot tijd overtredingen aan het licht (in 't geheel 15), allen evenwel van geringe beteekenis. In de Preanger regentschappen is zoowel het aantal aanhalingen als dat der aangehaalde hoeveelheden verminderd, hetgeen echter niet wordt toegeschreven aan vermindering der opium-overtredingen, maar veeleer aan grootere omzichtigheid bij de sluikers, waardoor de ontdekking der overtredingen bemoeilijkt wordt.

2°. Buitenbezittingen.

In navolging van vroeger wordt hier in de eerste plaats gehandeld over de vier gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen, Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, waar de opiumpacht in hoofdzaak geregeld is op gelijken voet als voor Java en Madura. Om de reden, vermeld op blz. 155 van het vorig verslag, behoefden in het afgeloopen jaar in geen van deze vier gewesten nieuwe verpachtingen gehouden te worden. Niettemin kan de opbrengst der pacht voor 1883 op een hooger cijfer worden gesteld, niet zoozeer wegens de lager te vermelden regeling betreffende het landschap Troemon (Sumatra's Westkust), dan wel wegens de meerdere winst door het Gouvernement op de te verstrekken opium te behalen uit hoofde van den lageren inkoopprijs, waartegen de beide soorten (Levantsche en Bengaalsche) konden worden aangeschaft.

In het volgend staatje vindt men een driejarig overzicht van de in elk der genoemde vier gewesten aan de opiumpacht voor 's lands kas ontleende of vermoedelijk te ontleenen baten.

GEWESTEN.	1881.			1882.			1883.		
	Pacht-som.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium.	Te zamen.	Pacht-som.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium.	Te zamen.	Pacht-som.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium.	Te zamen.
Sumatra's Westkust.	f 270 120	f 104 214	f 374 334	f 270 120	f 124 380	f 394 500	a) f 276 120	b) f 185 382	f 461 502
Benkoelen	33 120	7 272	40 392	33 120	6 900	40 080	33 120	7 296	40 416
Palembang	140 040	40 905	180 945	140 040	39 150	179 190	140 040	41 040	181 080
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	21 720	9 834	31 554	21 720	10 116	31 836	21 720	11 190	32 910
	f 465 000	f 162 225	f 627 225	f 465 000	f 180 606	f 645 606	f 471 000	f 244 908	f 715 908

a) De pachtsom van Sumatra's Westkust over 1883 is f 6000 hooger geworden wegens het opnemen in de pacht aldaar sedert 1 Mei 1883 van het uitsluitend recht tot invoer van opium in het landschap Troemon. Zie Indisch Staatsblad 1883 n°. 131.

b) Onder dit bedrag is begrepen f 34 500 als vermoedelijke winst (berekend tegen f 172,50 per pikol) op 20 pikols Levantsche opium aan den pachter ter Sumatra's Westkust (als maximum) te verstrekken voor den invoer in het landschap Troemon.

Zooals in de mededeelingen betreffende Java en Madura gebruikelijk is, heeft men ook in bovenstaand overzicht voor de reeds verloopen jaren de vermoedelijke winst berekend over de hoeveelheid opium waarop de pachters recht hadden, niet over de hoeveelheid die zij werkelijk genomen hebben. Dat in de vier gewesten der buitenbezittingen, waar het maximum-stelsel werkt, het verschil tusschen de verkrijgbare en de werkelijk genomen hoeveelheid in den regel nog al aanzienlijk is, kan blijken uit het volgende staatje, volgens hetwelk voor de vier gewesten te zamen de verstrekkingen in 1880, 1881 en 1882 achtereenvolgens niet meer beliepen dan bijna 68, bijna 71 en bijna 72 pct. van de toegestane maxima.

GEWESTEN.	Verstrekte hoeveelheden opium (in katti's).								
	Levantsche.	Bengaalsche.	Te zamen.	Levantsche.	Bengaalsche.	Te zamen.	Levantsche.	Bengaalsche.	Te zamen.
	1880.			1881.			1882.		
Sumatra's Westkust.	3 000	3 260	6 260	3 281	2 809	6 090	3 168	3 365	6 533
Benkoelen	„	425	425	„	438	438	„	440	440
Palembang	„	2 004	2 004	„	2 184	2 184	„	1 827	1 827
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	120	440	556	120	557	677	120	600	720
Te zamen . . .	3 120	6 135	9 255	3 401	5 988	9 389	3 288	6 232	9 520
Aantal katti's als maxima toegestaan voor de vier gewesten te zamen *a*)	4 320	9 360	13 080	4 320	*b*) 8 940	*b*) 13 260	4 320	8 940	13 260
Dus minder verstrekt dan toegestaan	1 200	3 225	4 425	919	*b*) 2 952	*b*) 3 871	1 032	2 708	3 740

a) Bij vergissing waren in 't vorig verslag in de opgaven betreffende 1881 nog de maxima voor 1880 genoemd, die echter bij de nieuwe verpachting, voor zooveel de residentien Palembang en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo betreft, wijziging hadden ondergaan. Voor Sumatra's Westkust was in elk der jaren 1880, 1881 en 1882 als maximum toegestaan 9360 katti's, voor Benkoelen 480, voor Palembang in 1880 2400, doch in 1881 en 1882 telkens 2700, en in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo in 1880 1440, doch in de twee latere jaren telkens 720 katti's. Alleen de pachters in de gewesten Sumatra's Westkust en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo wenschten een gedeelte dier maxima in Levantsche opium te kunnen ontvangen, en wel die van Sumatra's Westkust hoogstens 4200, en die op Borneo hoogstens 120 katti's. Overigens zouden de verstrekkingen, waarop de pachters recht hadden, uitsluitend uit Bengaalsche opium moeten bestaan.

b) Verbeterde opgaaf. Zie de voorgaande noot.

Omtrent de prijzen waartegen de opium door of van wege de pachters in 1882 gesleten werd, vindt men het volgende aangeteekend.

De bereide opium was in de gewesten Sumatra's Westkust, Palembang (met uitzondering van Djambi), Benkoelen en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo gemiddeld verkrijgbaar tegen f 9,62, f 14, f 13 en f 11,73 per thail en f 0,10, f 0,16^{5}, f 0,18 en f 0,12 per matta ($^{1}/_{100}$ thail). De hoogste prijzen waren: in het gouvernement Sumatra's Westkust per thail f 11,26^{5} en per matta f 0,11$^{1}/_{4}$; in Palembang, per thail, in de afdeeling Sindang f 14,20 en in de afdeeling Tebing Tinggi f 16, en per matta f 0,20. De laagste prijzen bedroegen in beide gewesten f 8 en f 9 per thail en f 0,08 en f 0,14^{5} per matta. In Djambi, namelijk op de gouvernements-nederzetting ter hoofdplaats van dien naam en te Moeara Saba, waar den pachter van Palembang verkoopplaatsen zijn toegestaan, werd de opium (alleen bereide) verkocht tegen gemiddeld f 12 per thail en f 0,08 per matta. Verkoop van ruwe opium kwam alleen voor op sommige plaatsen of in sommige afdeelingen van Sumatra's Westkust en Palembang. De gemiddelde prijs bedroeg f 6 en f 6,50 per thail. Alleen in een paar afdeelingen van Palembang werd zij per matta verkocht, en wel voor f 0,03 à f 0,04.

Aan het in 't vorig verslag besproken voornemen om van den radja van Troemon, tegen eene schadeloosstelling van f 9000 's jaars, het recht over te nemen om uit het opiummiddel in zijn gebied inkomsten te trekken, is ge-

volg gegeven. In verband daarmede werd bij ordonnantie van 23 April 1883 (Indisch Staatsblad n°. 131), te beginnen met 1 Mei 1883, aan den pachter van Sumatra's Westkust het uitsluitend recht verleend van invoer van opium in gemeld landschap, tegen verhooging van den door hem te betalen pachtschat met f 750 's maands, terwijl de hoeveelheid opium die hem nu boven het tot dusver toegestane maximum zou kunnen worden verstrekt, voor 1883 bepaald werd op hoogstens 20 pikols. Deze regeling is geschoeid op de leest der bepalingen voor den invoer van opium in Atjeh (Indisch Staatsblad 1879 n°. 216) en verschilt in zoover van die welke voor Sumatra's Westkust geldt, dat zij alleen het uitsluitend recht op den invoer, niet het uitsluitend recht op den verkoop van opium verleent en beschermt.

Bovendien werd de opiumpacht in de buitenbezittingen uitgebreid door het opnemen van de landschappen Poeloe Lawan, Denai en Senembah in de pacht ter Oostkust van Sumatra en door de vestiging van ons rechtstreeksch gezag in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali

Op blz. 11 hiervóór werd reeds medegedeeld dat de met Poeloe Lawan getroffen schikkingen tot eene nadere overeenkomst dd. 23 October 1882 hebben geleid, ten gevolge waarvan dit landschap in het gouvernements-pacht- (en tol-)gebied werd ingelijfd. In September 1882, en derhalve nog vóór het tot stand komen van de bedoelde overeenkomst en van de daarop gevolgde ordonnantie dd. 24 December 1882 (Indisch Staatsblad n°. 321), werden de verpachtingen gehouden, en wel in vereeniging met het perceel Siak, ten gevolge waarvan, zooals uit den aanstonds mede te deelen staat zal blijken, dit perceel f 23 640 meer opbracht dan voor 1882.

Ten aanzien van Denai en Senembah werd reeds op blz. 14 van het vorig verslag medegedeeld dat eerstgenoemd landschap in zijn geheel aan Serdang en laatstgenoemd landschap voor de ééne helft aan Serdang en voor de andere helft aan Deli werd toegewezen en dat de belastingen in Denai en Senembah zouden overgaan aan het Gouvernement. Inderdaad heeft nu het Gouvernement, van 1 Januari 1883 af, de pachten aan zich getrokken, tegen eene schadeloosstelling van f 750 's jaars voor de opiumpacht en kleine middelen in Denai en van f 1500 's jaars voor de opiumpacht in Senembah. (De eerstgenoemde som is aan den soetan van Serdang, de laatstgenoemde voor de helft aan hem, voor de wederhelft aan den sultan van Deli te voldoen.) Formeele invoering van de pachten kwam, voor zooveel Senembah betreft, onnoodig voor, want voor het Serdangsche gedeelte werkt de regeling bedoeld bij Indisch Staatsblad 1876 n°. 239, en voor het Delische gedeelte de regeling voorkomende in Indisch Staatsblad 1875 n°. 236. Daar Denai, ofschoon onder het gebied van den soetan van Serdang gekomen, een afzonderlijk landschap bleef vormen, was het noodig voor de inlijving van dit landschap in het gouvernementspachtgebied eene afzonderlijke regeling te treffen, hetgeen geschiedde bij art. 2 der ordonnantie dd. 17 Augustus 1882 (Indisch Staatsblad n°. 213). Bij dezelfde ordonnantie werd tevens, tot wettelijke regeling van een reeds sedert jaren feitelijk bestaanden toestand, het district Laboean Batoe, dat steeds met het perceel Panei-Kotta Pinang-Bila in pacht was aangeboden, alsnog uitdrukkelijk opgenomen in het gouvernementspachtgebied.

In verband met de invoering van ons rechtstreeksch bestuur in de landschappen Boeleleng en Djembrana op het eiland Bali zijn ook de pachten aldaar geheel aan het Gouvernement overgegaan. Voor de opiumpacht werd bij ordonnantie van 19 November 1882 (Indisch Staatsblad n°. 289) eene regeling vastgesteld, die zich van de elders geldende vooral in dit opzicht onderscheidt, dat alleen de invoer, niet de uitvoer van bereide opium werd verboden. Tot het monopolie van den pachter werd gebracht de verkoop in het klein van ruwe of bereide opium benevens hare bereiding, behalve die tot eigen verbruik. Vrij bleven derhalve de uitvoer van bereide opium, de handel in het groot van ruwe en bereide opium en de bereiding van opium tot eigen verbruik. In verband met den levendigen uitvoerhandel op Bali van tjandoe was men beducht dat een verbod van uitvoer van dit artikel een ongunstigen invloed zou uitoefenen op de opbrengst van de pacht, zonder den smokkelhandel te fnuiken, die van Bali uit gedreven wordt, daar deze zich bij een verbod van uitvoer eenvoudig zou verleggen naar de onafhankelijke rijkjes op Bali. Ook werd den pachter het recht gegeven om de ruwe opium in het klein te verkoopen, terwijl aan ieder het bezit van ruwe van den pachter gekochte opium in hoeveelheden van niet grooter dan twee thails werd toegestaan, omdat vooral de aanzienlijken op Bali zeer aan eigen bereiding van opium gehecht zijn. Eene soortgelijke regeling wordt aangetroffen o. a. in het opiumreglement voor Sumatra's Westkust (Indisch Staatsblad 1876 n°. 215).

Behalve deze nieuwe regelingen kwam in het afgeloopen jaar eene wijziging tot stand van het reglement voor de opiumpacht op Billiton. Bij ordonnantie van 27 November 1882 (Indisch Staatsblad n°. 292) werd de verkoop van onbereide opium verboden, zoomede alle vervoer, opslag en bereiding daarvan anders dan naar en in het daartoe bestemde gebouw te Tandjong Pandan. Dit verbod, waartoe de artt. 2 en 4 van het opiumreglement voor Java en Madura (Indisch Staatsblad 1874 n°. 228) het voorbeeld leverden, had zijne aanleiding in geschillen tusschen de mijnbesturen en den pachter op Billiton, welke elkander wederkeerig van deelneming aan smokkelhandel beschuldigden. Ter voorkoming van soortgelijke onaangenaamheden werd bij dezelfde ordonnantie aan de mijnbesturen uitdrukkelijk de bevoegdheid toegekend om, tot hoeveelheden door den administrateur-magistraat te bepalen, opium te koopen bij den pachter en die in het klein aan de mijnwerkers te verkoopen, onder verplichting hunnerzijds om in registers, volgens een door het hoofd van gewestelijk bestuur vast te stellen model, van de ontvangst en van den verkoop of de verstrekking van opium aanteekening te houden. Bovendien werd bepaald dat de voor rekening der mijnen vervoerde opium moet gedekt zijn door een bewijs, afgegeven door den betrokken administrateur-magistraat.

Eindelijk kwam bij ordonnantie van 12 November 1882 (Indisch Staatsblad n°. 282) de formeele regeling tot stand van een reeds feitelijk bestaanden toestand. In 1873 (Indisch Staatsblad n°. 170) was namelijk bepaald dat de verdeeling der gelden en boeten wegens aangehaalde en verbeurd verklaarde opium voor geheel Nederlandsch-Indië, dus ook waar het opium-reglement voor Java en Madura niet geld, zou plaats hebben op de wijze voorgeschreven bij art. 27 van dat reglement (Indisch Staatsblad 1869 n°. 81). Toen nu echter laatstbedoeld reglement werd vervangen door de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1874 n°. 228, verzuimde men de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1873 n°. 170 de noodige verandering te doen ondergaan door de verwijzing naar het nieuwe reglement voor Java en Madura in de plaats te stellen van de verwijzing naar het afgeschafte reglement van 1869. Strikt genomen, kon dus ten aanzien der verdeeling van opiumgelden het reglement voor Java en Madura met zijne aanvulling in Indisch Staatsblad 1876 n°. 51 niet op de buitenbezittingen toepasselijk worden geacht. De nieuwe ordonnantie kwam hieraan te gemoet door, zonder verwijzing naar andere ordonnantiën, in het algemeen de voor Java en Madura geldende voorschriften betreffende de verdeeling van opiumgelden op geheel Nederlandsch-Indië toepasselijk te verklaren.

In 1882 behoefden geen nieuwe verpachtingen gehouden te worden in het perceel Panei-Kotta Pinang-Bila ter Sumatra's Oostkust, noch ook op Riouw en de Banda-eilanden, waar de pacht eerst einde 1883, en evenmin in de gewesten Atjeh, Westerafdeeling van Borneo en Celebes, waar zij einde 1884 afloopt. Voor de overige perceelen der buitenbezittingen, waar de pacht met 1882 eindigde, leverden de voor 1883 of voor 1883, 1884 en 1885 gehouden verpachtingen de volgende uitkomsten op:

	Perceel	Pachtsom 's jaars voor den afgeloopen pachttermijn.		Pachtsom 's jaars voor den nieuwen pachttermijn.	
Sumatra's Oostkust.	Bengkalis en eigenlijk Siak zonder Tanah-poetih, doch voor 1883 t/m 1885 met Poeloe Lawan. .	voor 1880 t/m 1882	f 54 300	voor 1883 t/m 1885	f 78 000
	Assahan . . .	„ 1880 „ 1882	18 000	„ 1883 „ 1885	18 720
	Deli (voor 1883 t/m 1885 met een gedeelte van Senombah)	„ 1880 „ 1882	397 800	„ 1883 „ 1885	750 000
	Serdang (voor 1883 t/m 1885 met Donai en het overig gedeelte van Senembah) .	„ 1880 „ 1882	54 000	„ 1883 „ 1885	173 880
	Langkat . . .	„ 1880 „ 1882	88 880	„ 1883 „ 1885	309 600
Banka	. . . .	„ 1880 „ 1882	181 700	„ 1883 „ 1885	181 700
Billiton	. . . .	„ 1880 „ 1882	123 600	„ 1883 „ 1885	247 152
Menado	Minahassa.	„ 1882	11 040	„ 1883	10 080
	Gorontalo .	„ 1882	2 472	„ 1883	3 420
Hoofdplaats Amboina en Kajeli op Boeroe	. . . . . .	„ 1882	14 460	„ 1883	12 960
Ternate	. . . .	„ 1882	8 320	„ 1883	8 580
Timor	. . . .	„ 1882	1 512	„ 1883	2 220
Bali en Lombok	Boeleleng.	„ 1882	192 012	„ 1883	79 200
	Djembrana	„ 1882	16 500	„ 1883	6 000
			f 1 165 256		f 1 881 512

Blijkens dit overzicht zijn de pachtsommen voor negen perceelen vermeerderd, voor vier verminderd, terwijl de pachtsom voor één perceel (Banka) over den met 1°. Januari 1883 ingetreden pachttermijn gelijk bleef aan dien van den afgeloopen termijn. De aanzienlijke vermeerdering der pacht op Sumatra's Oostkust mag, behalve aan de boven besproken vergrooting van 's Gouvernements pachtgebied door de toevoeging van vroeger niet daartoe behoorende streken, althans wat Deli betreft worden toegeschreven aan de welvaart welke de bloeiende tabakscultuur aldaar heeft verspreid. Daarentegen is de gevoelige achteruitgang van de pacht voor de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali het gevolg van de boven besproken nieuwe pachtregeling aldaar, welke, in tegenstelling van vroeger, verkoop anders dan in kitten alsmede lijfsvisitatie en huiszoeking door de spionnen der pachters verbiedt.

Herverpachting van het opiummiddel had alleen plaats in de Minahassa (residentie Menado), alwaar bij de eerste verpachting, ten gevolge van gebrek aan mededinging, niet meer dan f 6792 geboden, doch bij de herverpachting f 10 080 bedongen werd.

Voor de perceelen Bengkalis en Siak ter Oostkust van Sumatra, benevens voor de perceelen Boeleleng en Djembrana op Bali werd de pacht ondershands afgestaan. Wat eerstgemelde perceelen betreft, omdat, zooals boven is medegedeeld, de pacht aldaar, met inbegrip van het landschap Poeloe Lawan, was opgeveild vóórdat de ordonnantie, die de perceelen vereenigde, was afgekondigd. En wat aangaat Boeleleng en Djembrana, omdat het voor 1883 verkregen bod van f 41 040 en dat voor het driejarig tijdperk ad f 85 200 's jaars zoo laag waren, dat er aanvankelijk geen sprake scheen te kunnen zijn om een dezer aanbiedingen te gunnen. Toen echter de pachter van 1882 ondershands voor 1883 de pachtsom bood, welke hij voor het driejarig tijdperk had ingeschreven en de tijd te kort schoot om nog eene herverpachting te houden, achtte men het toch raadzaam zijn aanbod aan te nemen.

In bijlage QQ zijn voor ieder gewest der buitenbezittingen de inkomsten opgegeven, welke het Gouvernement, volgens de uitkomsten der verpachtingen over 1881, 1882 en 1883, voor elke dier jaren aan de opiumpacht dacht te ontleenen.

De aanzuivering van de pachtpenningen had in 1882 evenals in vroegere jaren geregeld plaats.

Het in 't vorig verslag (blz. 157) besproken denkbeeld, om ook op de Banda-eilanden, in de afdeeling Minahassa, in Gorontalo en in Ternate het op Java en Madura vigeerende maximum-stelsel in te voeren, is in Indië nog in overweging.

Het aantal aanhalingen van onwettige opium was in 1882 ter Sumatra's Westkust minder dan in 1881. Terwijl in laatstgemeld jaar 67 aanhalingen plaats hadden, bedroeg haar aantal in 1882 niet meer dan 31, waarvan 17 ter hoofdplaats Padang, 1 in de Ommelanden van Padang, 1 in de afdeeling Painan en 12 in de Padangsche Bovenlanden. De aangehaalde hoeveelheden bedroegen 47½ katti's ruwe, 6½ katti's bereide en 2½ thails gemengde opium, tegen 44½ katti's ruwe, 32½ katti's bereide en 24 thails gemengde opium in 1881. Evenals in 1881 bestond het meerendeel der overtreders ter hoofdplaats Padang uit Chineezen, elders uit Maleiers. In Benkoelen, Palembang en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo bleef de toestand bevredigend. In Benkoelen had slechts één aanhaling plaats, waarbij 1½ thail bereide opium werd verbeurd verklaard. In Palembang kwamen 8 overtredingen aan het licht, in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo slechts 4. De aangehaalde hoeveelheden bedroegen in beide gewesten niet meer dan 1½ en 14 thails bereide opium. Volgens beweren van den opiumpachter ter Sumatra's Westkust werd nog altijd op verschillende plaatsen van zijn pachtgebied sluikhandel in opium gedreven uit de residentie Oostkust van Sumatra. Ter betere opsporing van die overtredingen is ook voor dit gewest, in 't laatst van 1882, doch voorloopig slechts voor den tijd van één jaar, een Europeesch rechercheur uitsluitend met die taak belast. Op Banka was het insgelijks noodig maatregelen te nemen tegen den sluikhandel in opium, welke daar, langs de talrijke riviertjes die in straat Banka en de Chineesche Zee uitmonden, gemakkelijk wordt gedreven. Bij wijze van proef werden bij besluit van 20 November 1882, aanvankelijk voor den tijd van één jaar, twee Europeesche ambtenaren ter opsporing van opium-overtredingen in dienst gesteld. Ofschoon de op Billiton tot tegengang van hetzelfde euvel genomen maatregelen (zie vorig verslag blz. 157) nog betrekkelijk geringe uitkomsten hebben opgeleverd en weinig instemming en medewerking van de zijde van den vertegenwoordiger der Billiton-maatschappij hebben ondervonden, heeft de Regeering nochtans gemeend deze maatregelen voorloopig te moeten bestendigen. In overleg evenwel met den bedoelden vertegenwoordiger, die van een groot aantal oppassers, wien het wel eens aan den noodigen tact ontbreekt, onrust en verzet bij de mijnwerkers meende te moeten duchten en de voorkeur gaf aan uitbreiding van het getal spionnen, werd besloten het getal oppassers met acht te verminderen en het getal spionnen te vermeerderen. Met betrekking tot dit gewest vindt men nog vermeld dat het debiet van den pachter in 1881 bedroeg 41 470 en in 1882 35 527 thails.

Andere verpachte middelen. De voorwaarden der verpachting van de zoogenaamde kleine middelen op Java en Madura ondergingen voor den nieuwen pachttermijn 1883 of 1883 t/m 1885 bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 250 onder anderen de volgende wijzigingen. Uit de voorwaarden betreffende de pacht der rund-, buffel- en paardenslacht in de residentie Batavia werd weggelaten — als voortaan ter regeling overgelaten aan den resident — al wat betrekking had tot de keuring van de te slachten beesten en de zindelijkheid der slachtplaatsen. Ten aanzien van de vogelnestgrotten in de residentie Soerabaija werd nu ook toepasselijk verklaard de reeds voor de pachters der grotten in andere gewesten bestaande vergunning om de nesten, in stede van driemalen, viermalen 's jaars in te zamelen. Daar het gebleken was dat de pachter der po- en tophospelen in de residentie Batavia door onderverpachting van perceelen eene niet onaanzienlijke winst behaalde, werd het aan de residenten van de drie gewesten, waar de dobbelpacht werkt, overgelaten om het aantal en de uitgestrektheid der perceelen te bepalen, waardoor hun de gelegenheid werd gegeven om de spelen in verschillende perceelen te verpachten, zoodat ook de kleine kapitalisten naar de pacht konden dingen. In verband hiermede is in de afdeeling Buitenzorg, waar geen erkende speelplaats bestond maar de pachter slechts het recht had om aan gegoede Chineezen vergunning te geven om binnen hunne huizen te spelen, de pacht opgeheven en het licentiestelsel op nieuw ingevoerd. Evenals reeds gebruikelijk was voor de middelen vogelnestklippen en Krawangsche houtbosschen, werd thans ook ten aanzien van de te verpachten pandhuizen bepaald dat de aanbieding tweeledig zou plaats hebben, namelijk voor één jaar en voor drie jaren, eene wijziging die — zooals lager blijken zal — van gunstigen invloed op de bedongen pachtsommen is

geweest. Naar het schijnt was namelijk in vele gevallen de éénjarige pachttermijn te kort om tegenover de kosten der inrichting van een pandhuis den pachter genoegzame winst over te laten. Daar wegens de samenvoeging van Banjoewangi bij de residentie Bezoeki de verpachting der kleine middelen in de afdeeling Banjoewangi te Bezoeki, de hoofdplaats van het gewest, behoorde te geschieden, hetgeen echter in verband met de geringe beteekenis der pachten in Banjoewangi minder wenschelijk voorkwam, zoo werd voor gemelde afdeeling de uitzondering gemaakt dat bedoelde pachten voor zooveel noodig op de afdeelingshoofdplaats Banjoewangi zouden kunnen worden aangeboden.

Het pachtgebied der kleine middelen in de buitenbezittingen werd in het afgeloopen jaar, te rekenen van 1883, uitgebreid door de boven besproken toevoeging aan 's Gouvernements-pachtgebied van de landschappen Poeloe Lawan, Denai en Senembah ter Oostkust van Sumatra en van de landschappen Boeleleng en Djembrana op het eiland Bali. Behalve de middelen speeltafels en sterke dranken (zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 321) werd in Poeloe Lawan voor rekening van het Gouvernement tevens verpacht het recht tot het heffen op de tot dat landschap behoorende eilanden van eene belasting op de houtzagerijen. Deze belasting, welke tot dusver niet in het kader der Indische belastingen voorkwam, bestaat (zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 322) in eene heffing van f 2,25 per maand voor iederen werkman in dienst van eene houtzagerij (panglang) indien het hout tot balken, en van f 1,125 indien het tot planken wordt verwerkt, terwijl voor het oprichten van eene houtzagerij eene licentie wordt gevorderd, welke slechts aan eene kongsi van ten minste 25 personen met een erkenden aanvoerder of tankee wordt gegund. De Indische Regeering meende deze belasting slechts daarom voorloopig te moeten bestendigen, omdat hare afschaffing den ondergang der Siaksche houtzagerijen, die van wege het inlandsch bestuur aan eene gelijke belasting onderworpen zijn, waarschijnlijk ten gevolge zou hebben. In de landschappen Denai en Senembah traden met 1 Januari 1883 in werking de pachten sterke dranken, speeltafels en varkensslacht (Indisch Staatsblad 1882 n°. 213). De kleine middelen welke in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali voor het eerst van gouvernementswege werden verpacht (Indisch Staatsblad 1882 n°. 289) zijn: 1°. het recht tot het heffen van eene belasting zoowel op het slachten als op het over zee uitvoeren of naar de reede vervoeren van rundvee, buffels en paarden, wat de afdeeling Djembrana betreft voor zoover het vervoer niet geschiedt naar Banjoewangi, en 2°. het recht tot vervoer dezer dieren uit de afdeeling Djembrana naar Banjoewangi.

Het reglement op de dobbelpacht in het gouvernementspachtgebied ter Sumatra's Oostkust werd, tot beteugeling van de speelwoede der inlanders, in dier voege gewijzigd (Indisch Staatsblad 1882 n°. 213), dat het verbod van deelneming aan het spel werd uitgebreid tot ieder die niet tot de Chineesche bevolking behoort, althans voor zooveel betreft het eiland Bengkalis, omdat alleen daar aan eene behoorlijke handhaving van het verbod te denken viel. Eindelijk werd, met betrekking tot een paar pachtmiddelen in de residentie Westerafdeeling van Borneo (de pacht der dobbelspelen en die der sterke dranken), eene tot dusver begane informaliteit hersteld, door afkondiging van eene verbeterde omschrijving van het pachtgebied in overeenstemming met den feitelijken toestand (Indisch Staatsblad 1882 n°. 202). Bij hetzelfde Staatsblad werd de splitsing in perceelen van de in genoemd gewest bestaande kleine pachtmiddelen aan den resident overgelaten. Naar gelang van de plaatselijke gesteldheid zou de indeeling der perceelen zoodanig zijn te regelen dat benadeeling van den eenen pachter door den anderen zooveel mogelijk word voorkomen.

Over 't geheel werden bij de voor 1883 gehouden verpachtingen der zoogenaamde kleine middelen zoo op als buiten Java zeer bevredigende uitkomsten verkregen. Een vergelijkend overzicht van de voor 1881 en 1882 en voor 1883 bedongen pachtsommen (uitgezonderd de straks afzonderlijk te behandelen pacht der pandhuizen) vindt men voor elk gewest van Java en voor Madura in bijlage RR en voor elke der buitenbezittingen in bijlage SS.

De opbrengst per gewest was, wat Java en Madura betreft, alleen in Krawang en Cheribon minder dan voor 1882, echter slechts tot een bedrag van f 9318, terwijl de 20 overige residentiën daarentegen een voordeelig verschil met 1882 opleverden van f 345 649. Gaat men de opbrengst van elk pachtmiddel over het geheele pachtgebied na, dan blijkt dat meer dan in 1882 opbrachten: de rund-, buffel- en paardenslacht f 98 028, de varkensslacht f 6921, dobbelspelen f 178 020, tolbruggen en overvaarten f 17 146, sluizen f 3372, vogelnestgrotten f 6192, Javasche en Chineesche tabak f 28 200 en Krawangsche houtbosschen f 12, terwijl alleen de pacht der wajangspelen in Batavia en die van de zeevoortbrengselen en het hout der Duizend-eilanden, mede tot het pachtgebied van genoemd gewest behoorende, respectievelijk f 900 en f 660 minder dan voor 1882 opleverden. In de opgegeven vermeerderde opbrengst der dobbelpacht deelde de residentie Batavia voor niet minder dan f 164 940, hetgeen grootendeels wordt toegeschreven aan de hierboven besproken nieuwe wijze van verpachten.

Uit de aangehaalde bijlage SS blijkt dat ook voor de buitenbezittingen op een gunstigen afloop der verpachtingen kan worden gewezen. Terwijl, vergeleken met 1882, in vijf van de zestien gewesten een nadeelig verschil bestaat van f 22 191, bedraagt het voordeelige verschil in de overige gewesten f 340 528. Tot de vermeerdering werd voornamelijk bijgedragen door Sumatra's Oostkust, Riouw en Atjeh. In de twee laatstgenoemde gewesten was de opbrengst in 1882 bijzonder laag geweest. (Zie vorig verslag blz. 159.) In de residentie Sumatra's Oostkust was het gunstige resultaat toe te schrijven aan de redenen boven ontvouwd bij de mededeeling van den uitslag der opiumpacht. Dat de opbrengst van de kleine middelen in Boeleleng en Djembrana (residentie Bali en Lombok) bijna het dubbel bedroeg van de voor 1882 (door het inlandsch bestuur) verkregen pachtsommen, mag worden toegeschreven aan de meerdere bescherming welke de nieuwe bepalingen aan het monopolie van den pachter verzekeren. De minder gunstige uitkomst der verpachtingen in Celebes en onderhoorigheden (waar voor 1883 slechts f 174 590 kon worden bedongen tegen f 190 380 voor 1882) is te wijten aan de geringe mededinging bij de verpachting van die kleine middelen, welke er gezamenlijk worden verpacht, want terwijl bijkans alle andere middelen meer of minder vooruitgingen, bleven de gezamenlijke kleine middelen met f 22 515 achter. De strenge handhaving van het verbod tot toelating aan de speeltafel van andere personen dan Chineezen was oorzaak dat de pacht der dobbelspelen in de Minahassa slechts f 4200 opbracht, tegen f 6960 voor 1882.

Een vijfjarig overzicht van de opbrengst der verpachte middelen (uitgezonderd de pacht der opium en die der pandhuizen) op en buiten Java en Madura wordt aangetroffen in het volgend staatje.

JAREN.	Java en Madura.	Buiten-bezittingen. *a*)	Totaal.
1879	*b*) f 1 924 459	f 1 108 718,00	f 3 033 177,00
1880	1 666 301	*c*) 1 064 705,50	2 731 006,50
1881	1 721 445	*d*) 1 236 634,50	2 958 079,50
1882	1 763 340	*e*) 1 033 344,00	2 796 684,00
1883	2 099 671	*f*) 1 351 681,50	3 451 352,50

a) Ofschoon de landschappen Boeleleng en Djembrana op Bali eerst van 1883 af tot het gouvernements-pachtgebied behooren, werd toch reeds in de laatste jaren de opbrengst der door het inlandsch bestuur verpachte belastingen in 's lands kas gestort, welke opbrengst echter niet ten volle als bate was te beschouwen, omdat het Gouvernement daarentegen het bezoldigen van de inlandsche bestuurscommissiën voor zijne rekening had genomen. Nu de voor 1883 in gemelde landschappen verkregen pachtsommen onder de gouvernements-pachtmiddelen zijn te verantwoorden, heeft men onder de hier voorkomende opgaven over de vier voorafgegane jaren ook de bruto opbrengst der door de inlandsche besturen verpachte kleine middelen in Boeleleng en Djembrana begrepen. Blijkens het vorig verslag (blz. 78) bedroeg die bruto opbrengst (behalve voor de opiumpacht) in 1879 f 4800, in 1880 f 4444,50, in 1881 f 3600 en in 1882 f 3300. Daarentegen was voor 1883 de opbrengst f 6111.

b) Voor de vergelijking met de latere jaren is dit totaal te ver-

minderen met f 189 000, zijnde de opbrengst van twee pachten in de residentie Batavia die bij het eind van 1879 ophielden, omdat de bedrijfsbelasting er voor in de plaats kwam, namelijk de pacht van het hoofdgeld der Chineezen in het geheele gewest en die van de neringbelasting onder inlanders en met hen gelijkgestelden in de afdeeling Stad en Voorsteden.

c) Hieronder f 2856 wegens eene met 1 Januari 1880 ingevoerde nieuwe pacht (die der overvaarten in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo).

d) Met 1 Januari 1881 werd als nieuwe pacht ingevoerd die der sterke dranken in Atjeh. Deswege is onder het hierbedoelde totaal begrepen f 19 320.

e) Op Billiton werd met 1 Januari 1882 als nieuwe pacht ingevoerd die op het slachten van varkens en den verkoop van versch varkensvleesch en in het gouvernement Celebes met 1 Juli 1882 de pacht der overvaarten. Zij brachten over 1882 respectievelijk f 6204 en f 50 op.

f) Behalve de in noot a hierboven bedoelde Balische afdeelingen Boeleleng en Djembrana maken sedert den aanvang van 1883 ook de landschappen Poeloe Lawan Denai en Senembah, alle drie in de residentie Sumatra's Oostkust, deel uit van 's Gouvernements pachtgebied. In welke mate dit laatste tot stijging der pachtopbrengst van genoemd gewest heeft bijgedragen, is niet met juistheid na te gaan, omdat de pachten in de drie bedoelde landschappen vereenigd met die van andere perceelen zijn afgestaan. De pacht op de houtzagerijen in Poeloe Lawan werd voor 11 maanden (Februari—December) afgestaan tegen f 1760.

Herverpachtingen waren ditmaal op Java en Madura uitzondering. In Krawang en in de afdeeling Banjoewangi (Bezoeki) moesten alle middelen, in Cheribon en Rembang de pacht op het slachten van rundvee, buffels en paarden tweemaal aangeboden worden. In al die gevallen waren de uitkomsten der herverpachting bevredigender dan die der eerste verpachting; in Rembang werd zelfs meer dan voor 1882 bedongen.

Ook in de buitenbezittingen moesten voor slechts weinige middelen herverpachtingen plaats hebben. Bij de eerste verpachting was het bod voor de straks reeds besproken » gezamenlijke kleine middelen " in Celebes en onderhoorigheden zoo laag dat tot eene tweede verpachting moest worden besloten, welke echter evenmin tot de gewenschte uitkomst leidde, zij het ook dat met de toen verkregen pachtsom genoegen werd genomen. Ook in de Minahassa moest tot eene herverpachting worden overgegaan, daar bij de eerste verpachting slechts f 6096 werd geboden, tegen f 9480 voor 1882. De herverpachting bracht het cijfer op f 7200.

Ook in 1882 kwamen de pachtpenningen geregeld binnen, daargelaten eenige achterstand van weinig beteekenis die reeds in de eerste maanden van 1883 voor het meerendeel aangezuiverd was. Aan een pachter in de Preanger regentschappen werd eenige afslag verleend, uit aanmerking van de hem in zijne pacht (die der varkensslacht) toegebrachte verliezen door maatregelen van bestuurswege tegen de veeziekte genomen. Blijkens 't vorig verslag (blz. 160) had de pachter van de sluis te Tangké (Batavia) restitutie van pachtsom gekregen over het tijdvak waarin hij, ten gevolge van herstellingen aan de sluis, geen inkomsten uit zijne pacht had kunnen genieten. Een verzoek van denzelfden pachter om hem bovendien de exploitatiekosten zijner pacht over bedoeld tijdvak uit 's lands kas te doen vergoeden werd afgewezen.

Bijzonder gunstig slaagde ditmaal de pacht der pandhuizen, althans op Java en Madura, waartoe ook veel zal hebben bijgedragen de thans aangeboden gelegenheid (zie hooger) om de pacht voor drie jaren in eens te aanvaarden. In onderscheidene gewesten werd voor het eenjarig tijdvak in 't geheel geen bod verkregen en overigens was in de meesten het bod veel lager dan voor het driejarig tijdvak. Dientengevolge werden van de 376 op Java en Madura in pacht aangeboden pandhuizen (tegen 370 voor 1882) slechts 4 in Djokjokarta en 21 in Tagal voor één jaar afgestaan, terwijl er 5 (2 in Bantam, 2 op Madura en dat in Krawang) onverpacht bleven. Niettegenstaande in vier gewesten (Tagal, Rembang, Probolinggo en Bezoeki) f 15 849 minder verkregen werd dan voor 1882, was de vermeerdering elders zoo aanzienlijk, dat de totale opbrengst der pacht, voor al de 21 gewesten te zamen, na reeds voor 1882 van f 230 480 tot f 552 105 te zijn vooruitgegaan, tot het aanzienlijk bedrag van f 763 228 klom. Ook in de buitenbezittingen, waar de pacht overal voor slechts één jaar werd aangeboden, werden bevredigende uitkomsten verkregen. Aldaar bracht de pacht in de gewesten Palembang, Banka en Billiton f 3557 minder, doch in 6 andere gewesten f 16 420 meer op dan voor 1882. In 't geheel was de opbrengst in deze 9 gewesten f 62 368, tegen f 49 505 voor 1882, welke beide totalen nog zijn te verhoogen met de opbrengst in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, over 1882 f 1848, doch over 1883 niet op te geven omdat de pandhuizen er toen gezamenlijk met andere middelen verpacht zijn. Voor gewestelijke opgaven, zoowel wat de pachtsommen als wat het aantal pandhuizen betreft, wordt verwezen naar bijlage TT.

Herverpachtingen hadden plaats ten opzichte van 2 pandhuizen in Batavia, 1 in Soerabaija, 10 in Japara, sommige in Cheribon en verder voor alle pandhuizen in Probolinggo, Djokjokarta en Kediri. Ook voor een 8tal pandhuizen op Banka en voor sommige in het gouvernement Celebes werden herverpachtingen gehouden. Toch bleven er, zooals gezegd, nog 5 pandhuizen op Java en Madura, zoomede 18 van de 91 in de buitenbezittingen onverpacht, tegen respectievelijk 8 en 7 in 1882. Voor het pandhuis ter hoofdplaats Serang (Bantam), tot dusver bij gemis aan gegadigden onverpacht gebleven, werd thans eene onderhandsche aanbieding voor drie jaren ontvangen à f 300 's jaars, welk bod werd aangenomen. Onderhandsche afstand had ook plaats voor 1 pandhuis te Buitenzorg, voor 2 in Probolinggo, voor 5 in Kediri, voor 11 op Madura en voor sommige pandhuizen in de residentiën Soerakarta en Banka.

Omtrent de werking van het reglement op de pandhuizen (Indisch Staatsblad 1880 n°. 77) wordt het volgende bericht. In Tagal, Samarang, Rembang, Modjokerto (Soerabaija), Malang (Pasoeroean), Probolinggo en Kediri werden overtredingen van het rentetarief ontdekt. Twee van de betrokken pachters werden door den rechter vrijgesproken, de overigen werden tot betaling van geldboeten veroordeeld. Een hunner werd tevens gestraft wegens niet behoorlijke nakoming van de verplichting om aan den ingang van het pandhuis het tarief op te hangen, terwijl ook zijne boeken bij onderzoek niet op behoorlijke wijze bleken te zijn bijgehouden. De beloopen boeten werden hem evenwel door de Indische Regeering kwijtgescholden. Ook in Probolinggo werd een pachter veroordeeld wegens verzuimen in de voorgeschreven wijze van boekhouding. De pandvendutiën hadden in 1882 geregeld plaats. In Madioen werden eenige goederen uit een pandhuis gestolen en in Kediri raakte een pand verloren, terwijl in de Preanger regentschappen een pand van betrekkelijk groote waarde door den kassier van het pandhuis verduisterd werd. De rechthebbenden werden echter door de betrokken pachters naar genoegen schadeloos gesteld. In Pasoeroean en Kadoe eindelijk werden eenige pachters veroordeeld omdat zij de door hen bij het einde der pacht te leveren opgaven betreffende de nog onuitgeloste panden, de hun nog toekomende interesten, enz. niet tijdig hadden ingediend, terwijl in Probolinggo een pachter gestraft werd wegens overtreding van het verbod om goederen in pand te nemen van personen die den leeftijd van 16 jaren nog niet bereikt hebben.

Ten aanzien van de gewesten waar de pacht niet is ingevoerd en dus het licentie-stelsel (Indisch Staatsblad 1869 n°. 85 en 1871 n°s. 136 en 164) is behouden gebleven, is aan te teekenen dat het aantal in 1882 aldaar uitgereikte licentiën bedroeg als volgt: Lampongsche districten 1, Riouw 3, Menado 2, Ternate 3, en Timor 2. In Amboina en in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana (Bali), waar de pacht evenmin is ingevoerd (zie met betrekking tot genoemde afdeelingen Indisch Staatsblad 1882 n°. 183), werd geen enkele licentie aangevraagd. De geheven rente bedroeg per maand: in de twee eerstgenoemde gewesten 10 pct., in Menado 5 pct., in Ternate 3½ à 4 pct. en in Timor 3½ pct. In de vier eerstgenoemde gewesten werden respectievelijk 3512, 12 969, 9139 en 10 346 beleeningen gesloten, waarvoor door de houders der pandhuizen werd voorgeschoten f 10 047, f 12 264, f 35 029 en f 19 953. Voor Timor ontbreken dergelijke gegevens.

B. Onverpachte middelen en inkomsten.

In- en uitvoerrechten. Overeenkomstig het in vorige verslagen aangekondigde voornemen werd het reglement van 1873 op de heffing en verzekering van in- en uitvoer-

rechten bij ordonnantie van 1 October 1882 (Indisch Staatsblad n°. 240) door nieuwe bepalingen vervangen, die echter de afzonderlijke regelingen, in 1875 (Indisch Staatsblad no. 272) voor de residentie Oostkust van Sumatra en in 1880 (Indisch Staatsblad n°. 208) voor het rijk van Djambi (residentie Palembang) vastgesteld, ongewijzigd in stand lieten. Ofschoon bij de op 1 Januari jl. in werking getreden ordonnantie van 1 October 1882 vele bepalingen, welke in de practijk tot moeielijkheden aanleiding hadden gegeven, zijn gewijzigd en vooral naar vereenvoudiging der formaliteiten is gestreefd, werd nochtans van de hoofdbeginselen van het thans afgeschafte reglement in Indisch Staatsblad 1873 n°. 241, met name van het stelsel van eigen aangifte, niet afgeweken. De ordonnantie bevat in zes hoofdstukken de algemeene bepalingen welke zonder onderscheid voor al de havens gelden tot welke de regeling zich uitstrekt, terwijl in twee afzonderlijke reglementen (A en B) is opgenomen al wat overigens nog is in acht te nemen in de vijf belangrijkste havens (Batavia, Cheribon, Samarang, Soerabaija en Padang) en in de overige havens. De bepalingen van reglement B stemmen grootendeels overeen met de zoo even vermelde regelingen voor Sumatra's Oostkust en voor Djambi. Ten gerieve van den handel zijn bij gemelde ordonnantie ook voor den algemeenen invoer opengesteld de havens Tagal, Pekalongan, Probolinggo en Tandjong Pandan (Billiton), tot dusver behoorende tot eene andere categorie, namelijk tot die havens waar wel algemeene uitvoer was toegelaten, doch de invoer beperkt was in dien zin dat buiten Nederlandsch-Indië ingeladen aan invoerrecht onderworpen handelsgoederen er slechts gelost mochten worden uit inlandsche vaartuigen in den Indischen Archipel te huis behoorende.

Ten opzichte van de opbrengst der rechtenheffing kan worden aangeteekend dat deze in het afgeloopen jaar grooter was dan in eenig jaar te voren, namelijk f 9 394 888, tegen f 9 053 333 in 1881 en f 9 290 795 in 1874, in welk laatste totaal echter, bij uitzondering, f 719 219 wegens buitengewone ontvangsten begrepen was. De vermeerdering tegenover 1881 werd uitsluitend verkregen op Java en Madura, daar de ontvangst in de buitenbezittingen met f 79 841 achteruitging.

Uit het volgende staatje kan worden gezien hoeveel gedurende de laatste vijf jaren op Java en Madura en hoeveel in de buitenbezittingen ontvangen werd aan invoerrecht, aan uitvoerrecht en aan pakhuishuur, een en ander na aftrekking van de gewone terugbetalingen.

Jaren.	Invoerrechten	Uitvoerrechten.	Pakhuishuur.	Te zamen.
		Java en Madura.		
1878	f 5 490 490	f 1 493 007	f 102 501	f 7 155 004
1879	6 026 309	1 515 708	96 211	7 038 228
1880	5 832 322	1 688 142	83 316	7 603 780
1881	5 867 602	1 835 920	73 444	7 770 966
1882	0 134 300	1 080 120	83 942	8 108 362
		Buitenbezittingen.		
1878	f 752 005	f 338 550	f 5 163	f 1 095 727
1879	749 522	338 782	5 219	1 093 523
1880	814 908	406 111	4 355	1 225 374
1881	930 063	340 049	5 355	1 270 367
1882	845 814	346 597	4 115	1 196 520

Het aandeel dat de verschillende aan in- en uitvoerrecht onderworpen goederen in de opbrengst hadden, vindt men in de jaarlijksche handelsverslagen vermeld, waarvan echter nog geen later dan over 1879 verschenen is. In de hier volgende opgaaf zijn de goederen, die in dat jaar meer dan f 50 000 aan rechten opbrachten, afzonderlijk genoemd, terwijl van de overige goederen de gezamenlijke opbrengst is vermeld.

Invoerrecht.	
Manufacturen	f 2 154 574
Gambier	1 105 677
Gedistilleerd	063 829
Eetwaren (voor zooveel in de handelsverslagen niet afzonderlijk genoemd)	454 839
Tabak en sigaren	400 925
Petroleum en andere olien	339 078
Wijn	228 700
Garens	163 513
Kramerij	149 831
Kleederen en modewaren	123 356
Thee	115 375
Aardewerk (gebakken) en porcelein	84 472
Meel	82 927
Was	69 550
Transporteeren	f 6 136 646
Per transport	f 6 136 646
Papier	50 917
Andere artikelen (die elk minder dan f 50 000 aan invoerrecht opbrachten)	592 930
	f 6 780 493
Af: terugbetalingen	4 662
Zuiver ontvangen	f 6 775 831
Uitvoerrecht.	
Koffie	f 700 098
Suiker	587 776
Tabak	146 450
Tin	154 559
Andere artikelen (die elk minder dan f 50 000 aan uitvoerrecht opbrachten)	214 003
	f 1 863 486
Af: terugbetalingen	8 996
Zuiver ontvangen	f 1 854 490

Opgaven over het afgeloopen jaar betreffende de opbrengst per kantoor van ontvangst, waarbij het in- en uitvoerrecht en de pakhuishuur gezamenlijk zijn uitgetrokken, vindt men in bijlage UU.

Gedurende de eerste zes maanden van 1883 was de ontvangst, vergeleken met hetzelfde tijdvak van 1882, als volgt:

	Java en Madura. 1882.	Java en Madura. 1883.	Buitenbezittingen. 1882.	Buitenbezittingen. 1883.
	1ste halfjaar.		2de halfjaar.	
Invoerrecht	f 2 910 085	f 3 205 162	f 422 438	f 454 417
Uitvoerrecht	638 846	626 014	203 136	269 715
Pakhuishuur	47 511	20 059	2 296	508
	f 3 596 442	f 3 852 135	f 027 870	f 724 640

Van de 235 bekeuringen, die in 1882 plaats vonden wegens ontduiking of overtreding van de bepalingen omtrent de rechtenheffing, werden er 195 bij onderhandsche schikking afgedaan, 26 aan de beslissing van den rechter onderworpen (waarvan één tot vrijspraak leidde) en de overige 14, als ten onrechte gedaan, buiten gevolg gelaten.

In het landschap Poeloe Lawan (residentie Sumatra's Oostkust) is nu, krachtens de op blz. 157 hiervóór reeds besproken overeenkomst met den tongkoe besar, te rekenen van 1 Februari 1883, het recht tot het heffen van belastingen op al wat dit landschap in- en uitgaat aan het Gouvernement afgestaan, tegen eene jaarlijksche schadeloosstelling van f 10 000. Aan den nieuw aangestelden controleur aldaar is, met toekenning van eene extra-toelage, het ambt van ontvanger tijdelijk opgedragen, voor welks uitoefening eenig inlandsch personeel en de noodige hulpmiddelen te zijner beschikking zijn gesteld. Bij ordonnantie dd. 24 December 1882 (Indisch Staatsblad n°. 321) is voor Poeloe Lawan toepasselijk verklaard het tarief van in- en uitvoerrechten voor Sumatra's Oostkust dd. 29 November 1875 (Indisch Staatsblad n°. 272) zooals het bij Indisch Staatsblad 1878 n°. 347 en 1879 n°. 269 is aangevuld. Het recht op het zout is echter bepaald op f 0,20 per 100 kilogram, welk tarief reeds gold in geval van opvoer langs de Siak-rivier.

Blijkens het vorig verslag (blz. 161) was in beginsel besloten om ook in de onder ons rechtstreeksch bestuur gebrachte Balische landschappen Boeleleng en Djembrana tot de heffing van in- en uitvoerrechten over te gaan. Van dit voornemen is echter voorloopig afgezien. Een nader onderzoek heeft namelijk geleerd dat de rechtenheffing aldaar zoowel wegens economische als wegens politieke redenen niet raadzaam moest worden geacht en dat daarvan geen financieele gevolgen van eenige beteekenis konden worden verwacht. Terwijl toch in de inlandsche rijken op Bali rechten worden geheven op den in- en uitvoer, zijn deze, in vergelijking met die vastgesteld bij het algemeen tarief voor Java en Madura enz. (Indisch Staatsblad 1873 n°. 35), zoo gering, dat bij invoering van dit tarief de handel in het gouvernementsgebied op Bali zich waarschijnlijk naar de nabijgelegen havens der vorstenrijken zou verplaatsen, hetgeen niet alleen nadeelig zou werken op de opbrengst der belasting, maar ook onze aanrakingen met de bewoners der bedoelde rijken zou doen verminderen. Vermits evenwel ten gevolge van de invoering van ons rechtstreeksch bestuur de in Boeleleng en Djembrana gelegen havens aan de toepassing van art. 27, al. 2, van het Regeeringsregle-

ment zijn onttrokken, was het noodig om die havens welke men voor den algemeenen handel geopend wilde laten, daarvoor uitdrukkelijk open te stellen, omdat anders ingevolge art. 130, 2de lid, van genoemd reglement geen andere dan inlandsche en tot de kustvaart gerechtigde vaartuigen aldaar zouden mogen worden toegelaten. Hierin werd voorzien door eene ordonnantie van 30 Juni 1883 (Indisch Staatsblad n°. 168), waarbij de havens Pabean, Tamboekoes, Sangsit en Loloan voor den algemeenen handel opengesteld werden.

Voor de invoering van eene heffing van in- en uitvoerrechten en accijnzen van wege het Gouvernement op de tot het Madureesche regentschap Sumenap behoorende Kangean- en Sapoedi-eilanden wordt het noodige voorbereid. Het voornemen bestaat om, nadat bedoeld regentschap onder 's Gouvernements rechtstreeksch bestuur zal zijn gebracht (zie blz. 69 hiervóór), op genoemde eilanden eenig inlandsch recherche-personeel in dienst te stellen. Toezicht van wege dat personeel is vooral gewenscht om te voorkomen dat de bedoelde eilanden, ten gevolge van de nabijheid van Makasser en Bali, nesten voor den smokkelhandel zouden worden.

In de residentie Sumatra's Oostkust werd in 1882 het getal gouvernements-tolkantoren vermeerderd met één in Langkat, namelijk dat op Poeloe Kompei, waarvan in 't vorig verslag, blz. 162, sprake was. In den loop van 1883 werd besloten om ook een gouvernements-tolkantoor te vestigen te Goenoeng Sitoli op Nias (gouvernement Sumatra's Westkust).

Accijnzen. In het straks besproken nieuwe reglement op de heffing en verzekering van in- en uitvoerrechten is niet, zooals in het oude reglement, tevens de heffing der accijnzen (op het inlandsch gedistilleerd en op de tabak) behandeld. Diensangaande zijn de noodige bepalingen opgenomen in de ordonnantiën van 3 December 1882 (Indisch Staatsblad nos 295 en 296), waarin de accijnzen zelve opnieuw zijn geregeld. De eerste dezer twee ordonnantiën, betreffende het inlandsch gedistilleerd, strekt ter vervanging van die in Indisch Staatsblad 1873 n°. 240, 243 en 244 en 1881 n°. 169; — de tweede, betreffende de tabak, strekt ter vervanging van de ordonnantie in Indisch Staatsblad 1873 n°. 248.

De accijns op het inlandsch gedistilleerd, alleen op Java en Madura in werking, bracht in 1882 f 123 702 op, tegen f 119 258 in 1881; de accijns op tabak, enkel op Java, Madura en Borneo bestaande, f 146 978 in 1882, tegen f 127 687 in 1881.

Hoeveel in 1882 bij elk kantoor ontvangen werd, vindt men vermeld in de reeds aangehaalde bijlage UU. Gedurende de eerste zes maanden van 1883 bracht eerstbedoelde heffing f 48 624 op, tegen f 59 251 in hetzelfde tijdvak van 1882. Aan tabaks-accijns werd gedurende Januari tot en met Juni jl. f 24 091 minder ontvangen dan in dezelfde maanden van 1882, en wel op Java en Madura f 44 454 en op Borneo f 3938, welke sommen verleden jaar bedroegen f 67 712 en f 4771.

Personeele belasting. De aanslag dezer belasting was voor 1882 op Java en Madura lager, in de buitenbezittingen daarentegen hooger dan in 1881 zooals nader blijken kan uit de volgende vergelijking (waarin de cijfers over 1881 eenige kleine verbeteringen hebben ondergaan, vergeleken bij die in 't vorig verslag opgenomen).

	1881.		1882.	
	Java en Madura. *a*)	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen. *b*)
Aanslag.	f 675 858	f 108 872	f 665 176	f 118 985
Af: wegens toegestane verminderingen . . .	43 213	6 848	42 178	7 333
Alzoo werkelijk te heffen	f 632 645	f 102 024	f 622 998	f 111 652
Geïnd bedrag *c*). . . .	611 607	103 697	631 497	101 428

a) Met inbegrip van de landschappen Boeleleng en Djembrana op Bali, in 1881 nog administratief tot Java en Madura behoorende. De aanslag in bedoelde landschappen beliep in 1881 f 2 142,62 en het werkelijk te heffen bedrag f 1 868,60⁵. (Voor 1882 waren die sommen f 2 143,49 en f 2 087,39.)

b) Hieronder nu ook de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali (verg. de voorgaande noot).

c) Onder het geïnd bedrag is hier en bij andere lager te vermelden belastingen niet alleen opgenomen wat op den aanslag van hetzelfde jaar is ontvangen, maar ook wat van den achterstand over vorige jaren is aangezuiverd, en, wat betreft de personeele belasting, hetgeen gestort is wegens te verhalen kosten van schatting. Voorts zijn onder de geïnde sommen ook begrepen de administratief opgelegde boeten wegens te late betaling, terwijl daarentegen, ingevolge art. 20 der comptabiliteitswet, in mindering is gebracht hetgeen ter zake van verkeerden aanslag over het behandelde of over eenig vorig jaar dan wel uit anderen hoofde aan de belastingschuldigen is terugbetaald.

Gewestelijke opgaven over de beide jaren worden aangetroffen in bijlage UU hierachter. Eene vergelijking van de uitkomsten per gewest doet zien (wanneer men in beide jaren Boeleleng en Djembrana tot de buitenbezittingen rekent), dat in 13 gewesten van Java en Madura en in 6 gewesten der buitenbezittingen het te heffen bedrag te zamen met f 19 607 en f 683 beneden het cijfer van 1881 bleef, en dat in 9 gewesten van Java en in 12 der buitenbezittingen in 1882 f 11 829 en f 8442 meer te heffen viel dan in 1881. De kosten van schatting, in de gevallen dat deze aan de belastingschuldigen in rekening konden worden gebracht, beliepen op Java en Madura f 15 576,69⁵, en in de buitenbezittingen f 504,28, tegen respectievelijk f 12 976,42 (volgens verbeterde opgaven) en f 1200,36 in 1881. Het toenemen in 1882 van de schattingen op Java en Madura was hoofdzakelijk toe te schrijven aan de vermeerdering te Samarang, — de vermindering in de buitenbezittingen aan het in het geheel niet voorkomen op Timor en aan het in vergelijking met 1881 zelden voorkomen van schattingen ter Sumatra's Westkust en op Banka. Voor de hoofdplaatsen Batavia, Samarang en Soerabaija (waar het grootste aantal taxatiën plaats vindt) is onlangs het salaris der schatters verlaagd en hun de verplichting opgelegd om zich, ten aanzien van de volgorde der schattingen en van het aantal dat op één dag minstens behoort te worden verricht, te gedragen naar de aanwijzingen van den resident. Door dezen maatregel zullen nu de aan de schatters te doene betalingen niet langer onevenredig hoog zijn in verhouding tot de aan de belastingschuldigen in rekening te brengen schattingskosten. Dat deze verhouding tot dusver te wenschen overliet, kan hieruit blijken dat voor de in 1882 te Samarang op last van het bestuur of op eigen aanvraag der aangeslagenen gehouden 1263 schattingen van huurwaarde van gebouwen en van meubilair- en rijtuigwaarde volgens het nu afgeschafte tarief aan de deskundigen f 11 367 betaald is, terwijl aan de belastingschuldigen slechts f 8418 was in rekening te brengen.

De voor 1880 aangenomen regeling betreffende de huurwaarden van laag bedrag, welke aanspraak geven op geheele of gedeeltelijke vrijstelling van belasting naar de eerste twee grondslagen (huurwaarde der gebouwen en waarde van meubilair en rijtuigen), werd — zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 162) is vermeld — ook voor 1882 behouden (Indisch Staatsblad 1881 n°. 264). Dolemtiën kwamen er in 1882 meer voor dan in 1881. Het model-aanslagbiljet voor de personeele belasting (en ook dat voor het patentrecht) werd in 't laatst van 1882 (Indisch Staatsblad n°. 273) aangevuld in dier voege dat zij die tusschentijds belastingschuldig worden, of in een hoogeren aanslag geraken, moeten invullen den datum van ingang van het belastingtijdvak waarop hunne aangifte betrekking heeft.

Patentrecht. In de meervermelde bijlage UU zijn omtrent deze belasting de gebruikelijke gewestelijke opgaven opgenomen voor de jaren 1881 en 1882. Een verkort overzicht over de beide jaren volgt hieronder.

	1881.		1882.	
	Java en Madura. *a*)	Buitenbezittingen.	Java en Madura.	Buitenbezittingen. *b*)
Aanslag.	f 576 780	f 84 603	f 631 983	f 84 519
Af: wegens toegestane verminderingen . . .	22 684	2 070	41 243	2 236
Alzoo werkelijk te heffen	f 554 096	f 82 533	f 590 740	f 82 283
Geïnd bedrag (zie noot *c* hiervóór)	565 811	73 681	610 460	60 699

a) Met inbegrip van Boeleleng en Djembrana op Bali (zie noot *a* hiervóór), waar in 1881 aan patentrecht was te heffen f 291,47 (in 1882 f 216).

b) In 1882 is de heffing van patentrecht in Boeleleng en Djembrana (vergelijk de voorgaande noot) onder de cijfers betreffende de buitenbezittingen verantwoord.

De aanslag is dus op Java en Madura voor 1882 vrij belangrijk verhoogd. Daar evenwel ook het bedrag der

toegestane verminderingen aanmerkelijk gestegen is, bepaalt zich het voordeelig verschil van het te heffen bedrag tot f 36 935. (Bij deze vergelijking is ook voor 1881 de heffing in Boeleleng en Djembrana buiten aanmerking gelaten.) De verhooging van den aanslag betrof hoofdzakelijk de residentiën Batavia, Japara, Djokjokarta en Samarang, terwijl in de residentie Probolinggo het grootste bedrag aan verminderingen werd toegestaan. In dat gewest moesten de aanslagen van alle fabrieken voor het jaar 1882 worden vernietigd, wegens niet toepassing van art. 5 der ordonnantie op het patentrecht (Indisch Staatsblad 1878 nº. 350), bepalende dat van het inkomen, onderworpen aan de patentbelasting, wordt afgetrokken het gedeelte dat bij den aanslag in de grondlasten in aanmerking komt. In verband hiermede bedroeg het werkelijk te heffen bedrag in Probolinggo voor 1882 slechts f 11 150, tegen f 23 579 voor 1881. Overigens was het te heffen bedrag in 1882 alleen minder in Bezoeki, Pekalongan, Kadoe, Banjoemas en Bagelen. De cijfers betreffende de buitenbezittingen leveren over 't geheel voor beide jaren weinig verschil op, ook al wordt bij de opgaven over 1881 het cijfer voor Boeleleng en Djembrana medegerekend. Het nadeelig verschil tegenover 1881 van het werkelijk te heffen bedrag stijgt dan van f 250 tot f 541. Het aantal doleantiën bleef nagenoeg gelijk aan dat in 1881, en evenmin als in dat jaar behoefde in 1882 herziening van aanslagen op last van den Gouverneur-Generaal plaats te vinden.

Verponding op en buiten Java en Madura en belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden. Aangezien tijdens de afsluiting in Indië van dit gedeelte van het verslag het aanslagcijfer voor de residentie Cheribon over 1882 nog niet was vastgesteld, wordt in onderstaand verkort overzicht, evenals ook in de gewestelijke opgaven, welke men aantreft in bijlage UU hierachter, bij de vermelding van de opbrengst der verponding over 1882, voor genoemd gewest op hetzelfde bedrag als voor 1881 gerekend.

Java en Madura (behalve de gewesten Batavia en Kadoe).		1881 (gedeeltelijk volgens verbeterde opgaven).	1882 (gedeeltelijk volgens voorloopige opgaven).
Aanslag ter zake van onroerende goederen bezeten:	a. in eigendom.	f 787 392,33	f 807 005,87
	b. in opstal. . .	38 530,20	37 174,40^5
	c. in erfpacht .	110 120,74	128 680,44
Batavia en Kadoe.	Splitsing als hierboven vooralsnog niet opgegeven	588 545,24^5	593 848,72
		f 1 524 588,51^5	f 1 566 709,43^5
Geïnd bedrag (zie noot *c* op de voorgaande bladzijde).		f 1 616 636,00	f 1 412 743,00

Voor zoover uit de reeds beschikbare gegevens is na te gaan, was voor 1882 te rekenen op eene vermeerdering der verpondingsbelasting op Java en Madura met ruim f 42 000, en zulks hoofdzakelijk doordien in sommige gewesten, inzonderheid in de Preanger regentschappen, vele nieuwe erfpachtsperceelen belastingplichtig waren geworden, terwijl ook hier en daar, voornamelijk echter in Samarang, Probolinggo en Soerabaija, de aanslag van in eigendom bezeten perceelen vermeerderd was. Slechts in de gewesten Bantam, Krawang en Madura daalde het totaal van den aanslag te zamen met f 4784, doch in al de andere residentiën (Cheribon, om de bovenvermelde reden, niet medegerekende) had vermeerdering plaats. In acht gewesten was de stijging hooger dan f 1000, en wel voornamelijk in de Preanger regentschappen (f 10 204), Samarang (f 11 111) en Probolinggo (f 5355).

In de buitenbezittingen, waar de verponding slechts hier en daar bestaat, was de aanslag voor 1882 mede eenigszins toegenomen, zooals uit de volgende totaalcijfers blijken kan, waarin ook de belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden begrepen is (voor 1881 tot een bedrag van f 79 378 en voor 1882 tot een bedrag van f 78 195).

	1881.	1882.
Aanslag	f 172 831	f 173 442
Geïnd bedrag (waaromtrent ook geldt de noot *c* op de voorgaande bladzijde). . .	162 486	128 983

Ter Sumatra's Westkust, waar tot dusver alleen te Padang en Priaman (Padangsche Benedenlanden) verpondingsplichtige perceelen waren, vielen voor 1882 ook eenige perceelen in de residentie Tapanoli in de termen om te worden aangeslagen. De opbrengst der voor deze perceelen verschuldigde verponding bedroeg evenwel slechts f 49.

Bedrijfsbelasting. De aanslag in deze belasting is op Java en Madura gedaald met het betrekkelijk aanzienlijk bedrag van f 66 593, namelijk van f 2 422 319 (volgens verbeterde opgaven) in 1881 tot f 2 355 726 in 1882. Slechts in 8 gewesten werd een hoogere aanslag verkregen, namelijk in Tagal, Japara, Soerabaija, Pasoeroean, Bagelen, Djokjokarta, Soerakarta en Madioen. Voor die 8 gewesten te zamen bedroeg de vermeerdering f 26 565, waarin Soerabaija deelde voor f 15 757 en Pasoeroean voor f 4447. In beide gewesten was de aanslag over 1881 ten gevolge van bijzondere omstandigheden (verg. vorig verslag blz. 163) trouwens vrij laag geweest. Het nadeelig verschil voor de gewesten waar de aanslag vermindering aantoonde, beliep in 't geheel f 93 158. Inzonderheid in West-Java was de daling belangrijk (alleen in Batavia bedroeg zij f 36 269) ten gevolge van de rampen welke in de laatste jaren de bevolking van die streken geteisterd hebben. Vooral geldt dit van de veeziekte, waardoor een grooter aantal handen voor den veldarbeid benoodigd waren, terwijl ook door de koorts-epidemiën het aantal belastingplichtigen verminderde. In eenige gewesten van Midden- en Oost-Java (o. a. in Rembang en Bezoeki) was de achteruitgang der tabakscultuur en de daaruit voortspruitende mindere welvaart der inlandsche bevolking oorzaak van den lageren aanslag. Van Pekalongan wordt bericht dat een beter onderzoek naar de inkomsten der belastingplichtige bedrijven tot de uitkomst leidde dat menigeen vroeger veel te hoog aangeslagen was, terwijl ook bleek dat personen aangeslagen waren die feitelijk geen belastingschuldig beroep uitoefenden.

Ten gevolge van verbeterd toezicht is in de residentie Batavia in 1882 de belasting veel geregelder binnen gekomen dan in 1881, en van hetgeen er over 1882 nog achterstallig bleef, werd reeds in de eerste maanden van 1883 een groot gedeelte aangezuiverd, terwijl ook de achterstand over 1881 merkelijk verminderde.

Over het geheel bedroeg op Java en Madura het getal aangeslagenen in de bedrijfsbelasting minder dan in 1881 zooals uit de volgende opgaaf blijken kan.

	1881.	1882.
Inlanders.	697 384	677 638
Chineezen	53 921	53 574
Andere vreemde oosterlingen.	3 454	3 429
	754 759	734 641

Wat het per hoofd verschuldigd bedrag betreft, waren deze belastingschuldigen percentsgewijze in de volgende groepen te verdeelen:

Aangeslagen:	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Alle aangeslagenen te zamen.
voor f 1	29.88^7	2.66^4	5.89^1	27.79
» meer dan f 1 t/m 5.	63.46^3	52.33^3	56.43^1	62.62^1
» » » 5 » 10.	4.96^5	28.18	20.47^2	6.73^1
» » » 10 . . .	1.68	16.82^3	17.20^6	2.85^8
	100	100	100	100

Gemiddeld per hoofd bedroeg het verschuldigd bedrag:

	in het gewest waar de aanslag het hoogst was.	dooreengenomen voor alle gewesten.
voor inlanders	f 5,70	f 2,65
» Chineezen.	16.33^5	9,85^5
» andere vreemde oosterlingen	12,81^5	9.57^5
» de drie categorieen te zamen. . . .	6.70	3,20^5

In de buitenbezittingen steeg de aanslag van f 352 709 in 1881 tot f 383 653 in 1882. Zes gewesten leverden te zamen een nadeelig verschil van f 8105 tegenover 1881, doch daarentegen werd in de elf andere eene toeneming verkregen van f 39 049. De belangrijke vermeerdering in de residentie Sumatra's Oostkust, die alleen f 33 954 beliep, wordt ten deele toegeschreven aan eene door den resident ingevoerde nieuwe regeling van den aanslag, volgens welke de Chineesche arbeiders op de landbouw-ondernemingen in Deli, die verreweg het grootste gedeelte der belastingschuldigen uitmaken, eerst na afloop van den tabaksoogst, dat is in het laatste kwartaal, worden aangeslagen, als wanneer met meer zekerheid het bedrag van

hun belastingplichtig inkomen te bepalen is. Wel is waar was van deze regeling het gevolg dat de kohieren eerst later konden worden vastgesteld, waardoor de achterstand op 31 December 1882 grooter was dan bij het einde van 1881, maar vermits al spoedig tot de inning der belasting kon worden overgegaan, was reeds in den aanvang van 1883 de achterstand, die op 31 December jl. f 43 613 beliep, tot op ongeveer f 12 000 na aangezuiverd.

In sommige gewesten vielen in 1882 minder personen in de belasting dan in het voorafgegane jaar, inzonderheid in Palembang en op Billiton, hetgeen voor laatstgemeld gewest hieraan was toe te schrijven dat een 600tal in de mijnen werkzame Chineezen, die vroeger niet als mijnwerkers te boek stonden en daarom in de belasting aangeslagen waren, zich in den aanvang van 1882 als mijnwerkers hebben doen inschrijven en dientengevolge vrijgesteld werden.

Ontbrak in de opgaven over 1881 het cijfer der aangeslagenen in de Westerafdeeling van Borneo, thans is dit het geval voor de residentie Banka. Voor de overige buitenbezittingen beliep het totaal der aangeslagenen in laatstgemeld jaar 60 245 en in 1882 58 995. Met inbegrip van de aangeslagenen in de Westerafdeeling van Borneo beliep het totaal voor 1882 (in 16 van de 17 gewesten) 71 061, waaronder (alleen ter hoofdplaats Palembang) 9488 inlanders. Voor al de bedoelde 16 gewesten dooreen genomen waren de belastingschuldigen, wat het per hoofd verschuldigd bedrag betreft, percentsgewijze in de volgende groepen te verdeelen.

Aangeslagen:	Inlanders	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Alle aangeslagenen te zamen.
voor f 3 en minder a)	40.19^{8}	46.68^{7}	30.62^{1}	45.39^{8}
„ meer dan f 3 t/m 5.	44.78^{3}	31.90^{7}	34.42^{1}	33.69^{2}
„ „ „ f 5 t/m 10.	13.98^{6}	15.55^{3}	20.29	15.46^{8}
„ „ „ f 10	1.03^{3}	5.85^{3}	14.66^{8}	5.44^{2}
	100	100	100	100

a) 582 Chineezen en andere vreemde oosterlingen werden, omdat zij slechts een gedeelte van het jaar belastingschuldig waren, voor f 2 en minder aangeslagen.

Gemiddeld per hoofd bedroeg het verschuldigde bedrag:

	in het gewest waar de aanslag het hoogst was.	dooreengenomen voor alle gewesten.
voor inlanders	f 3,94	f 3,94
„ Chineezen	12,45	5,40
„ andere vreemde oosterlingen	14,48	8,27

Gewestelijke opgaven, ook nopens het bedrag van den achterstand, vindt men in bijlage UU.

Gedurende 1882 vloeide aan bedrijfsbelasting en aan boeten, te dier zake beloopen, in 's lands kas: op Java en Madura f 2 274 148, in de buitenbezittingen f 274 194, tegen f 2 292 056 en f 359 565 (volgens verbeterde opgaven) in 1881.

Belasting op paarden en rijtuigen. Gelijk uit het volgend overzicht blijkt, waarin de cijfers over 1881, voor zooveel Java en Madura betreft, ten gevolge van kleine verbeteringen eenig verschil opleveren met die in 't vorig verslag, is deze belasting in 1882 een weinig achteruit gegaan.

	Aanslag. 1881.	Aanslag. 1882.	Geïnd bedrag (zie noot c op blz. 162 hiervóór). 1881.	Geïnd bedrag 1882.
Java en Madura.	f 210 471	f 200 076	f 212 727	f 203 730
Buitenbezittingen	36	30	45	74
Totaal.	f 210 507	f 200 106	f 212 772	f 203 804

Zegel-, vendu-, overschrijvings- en successierechten. De opbrengst van deze belastingen was in 1881 en 1882 als volgt. (De cijfers over 1881 berusten op verbeterde opgaven.)

	1881. Java en Madura.	1881. Buitenbezittingen.	1882. Java en Madura.	1882. Buitenbezittingen.
Kleinzegel	f 635 830	f 121 675	f 606 258	f 141 644
Recht op de openbare verkoopingen	645 362	69 568	613 997	74 352
Recht op de overschrijving van vaste goederen	483 572	38 850	376 480	55 327
Recht van successie en overgang onder Europeanen en met dezen gelijkgestelden	35 970	1 884	43 380	29 129
Idem onder vreemde oosterlingen	37 501	1 329	23 705	2 469

De voorgenomen herziening van de zegelbelasting is in Indië nog in behandeling.

Van het dezerzijds uitgelokte onderzoek naar de toepassing van de bepalingen op het recht van successie en overgang onder vreemde oosterlingen (zie vorig verslag blz. 164) zijn de uitkomsten nog niet bekend. Tot de plannen van belastingherziening, welke door het lid in den Raad van Indië, den heer SPRENGER VAN EIJK, worden uitgewerkt (zie blz. 1 van dit verslag), behoort ook dat om laatstbedoelde belasting te vervangen door een successierecht waaraan de erfenissen en legaten in de rechte lijn mede zouden onderworpen zijn.

Bij de zoogenaamde landsvendukantoren, dat zijn die welker baten en lasten geheel voor rekening van den lande komen, beliep de omzet (in ronde cijfers) in 1882 f 15 675 000, tegen f 16 866 000 in 1881 en f 18 128 000 in 1880. Daarentegen werd er in het afgeloopen jaar bij de vendukantoren die door ambtenaren als bijbetrekking (of door notarissen) voor eigen rekening worden beheerd, tegen uitkeering aan den lande van een aandeel in de venduprocenten, meer omgezet dan in een der twee voorafgegane jaren, namelijk f 6 996 000, tegen f 5 375 000 in 1881 en f 5 346 000 in 1880.

Uit het volgend overzicht kan blijken welke baten 's lands kas over 1881 en 1882 aan de vendu-administratie ontleende.

VENDUKANTOREN.	Inkomsten voor het Gouvernement (onzuiver bedrag).	Traktementen, bureau- en andere kosten. a)	Zuivere winst aan vendu-procenten en andere inkomsten voor het Gouvernement.	Omzet over het geheele jaar.	Onder den omzet zijn begrepen de voor gouvernements rekening verkochte goederen ter waarde van: b)	Achterstallige debetposten die bij het einde van het dienstjaar meer dan 12 maanden oud waren.
1881.						
Landskantoren	f 606 404	f 221 962	f 391 042	f 16 866 349	f 3 901 482	f 472 129
Bijzondere kantoren: beheerd door ambtenaren als bijbetrekking	„	„	48 672	3 215 735	206 768	„
Bijzondere kantoren: beheerd door notarissen	„	„	30 789	2 130 905	53 525	„
	f 606 404	f 221 962	f 470 503	f 22 212 989	f 4 161 775	f 472 129
1882.						
Landskantoren	f 610 775	f 223 333	f 394 042	f 15 675 487	f 3 241 968	f 462 043
Bijzondere kantoren: beheerd door ambtenaren als bijbetrekking	„	„	54 375	4 661 771	163 478	„
Bijzondere kantoren: beheerd door notarissen	„	„	34 163	2 334 239	171 644	„
	f 610 775	f 223 333	f 482 580	f 22 671 497	f 3 577 090	f 462 043

a) Hieronder wegens praktizijns- en gerechtskosten, niet ten laste van een bepaald kantoor uitgetrokken, in 1881 f 2443 en in 1882 f 3814, benevens f 6600 in elk der beide jaren buitengewoon toegestaan voor de bezoldiging van tijdelijk personeel bij de kantoren te Samarang en Soerabaija.

b) Hieronder is niet begrepen de opbrengst van de Padangsche koffieveilingen, omdat die opbrengst niet bij het vendukantoor maar bij 's lands kas wordt gestort.

Het in 1880 te Menado opgerichte landsvendukantoor, dat in het eerste jaar f 263 winst doch in 1881 f 14 verlies opleverde, wierp over 1882 eene bate af van f 3310. De omzet klom er van f 73 051 tot f 123 937.

De vorming van nieuwe afdeelingen in de residentiën Bezoeki en Kediri (zie blz. 68 en 69 hiervóór) had ten gevolge dat nieuwe (bijzondere) vendukantoren werden opgericht te Djember en te Trenggalek, waarvan het beheer aan de betrokken adsistent-residenten werd opgedragen (Indisch Staatsblad 1883 nos. 72 en 75). In de voormalige residentie Banjoewangi bleef, na hare insmelting bij Bezoeki, een vendukantoor gevestigd, doch het beheer er van ging van den gewestelijken secretaris over op den thans te Banjoewangi bescheiden adsistent-resident (Indisch Staatsblad 1882 n°. 184). Daarentegen trad de secretaris van de nieuwe residentie Bali en Lombok te Boeleleng als vendumeester op.

De voorschotten gedurende 1881 aan drie bijzondere vendu-administratiën verleend tot een gezamenlijk bedrag van f 2253,72⁵, waarop (volgens verbeterde opgaven) op 31 December van dat jaar een bedrag van f 1854,26 was afbetaald, zijn in 1882 geheel aangezuiverd. Voorts werd gedurende dat jaar f 3309,20 terug ontvangen in mindering van voorschotten die in en vóór het jaar 1880 waren verleend. Echter moesten in het afgeloopen jaar weder nieuwe voorschotten verstrekt worden, en wel aan vijf kantoren te zamen f 49 247,51⁵. Bij het eind van het jaar was daarvan reeds f 20 854,20 terugbetaald; tot aanzuivering van het restant was het noodige verricht.

Licentiën voor het houden van Chineesche dobbelspelen op Java en Madura. Hiervoor werd in de residentiën buiten Batavia, Samarang en Soerabaija (in welke drie gewesten de dobbelspelen verpacht worden) f 42 450 ontvangen, tegen f 33 850 (volgens verbeterde opgaven) in 1881 en f 31 650 in 1880.

Belastingen van verschillenden aard, die slechts in sommige gewesten worden geheven. De nopens deze belastingen ontvangen opgaven zijn in het volgend overzicht samengevat. (De cijfers betreffende 1881 berusten gedeeltelijk op verbeterde opgaven.)

OMSCHRIJVING. (Waar bij de benaming der belasting een * is ingevuld, zijn uitsluitend inlanders aan de heffing onderworpen.)	1881. Aanslag.	1881. Geind bedrag (verg. noot c op blz. 162 hiervóór).	1882. Aanslag.	1882. Geind bedrag (verg. noot c op blz. 162 hiervóór).
Belasting op sommige passars van de particuliere landerijen in de residentie Batavia (Indisch Staatsblad 1829 n°. 111, art. 33, en Indisch Staatsblad 1875 n°. 82)	f 3 453	f 5 327	f 3 574	f 915
Belasting op het slachten van buffels, runderen, paarden en veulens in de Preanger regentschappen (Ind. Staatsblad 1871 n°. 49, 1873 n°. 252 en 1879 n°. 302)	a) 89 876	92 356	a) 54 372	55 872
* Hoofdelijke belasting in Benkoelen (Ind. Staatsblad 1872 n°. 205, 1878 n°. 86 en 1881 n°. 177)	77 959	77 892	91 536	76 400
Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Benkoelen (Indisch Staatsblad 1874 n°. 276 en 1876 n°. 58)	2 346	2 384	2 484	2 385
* Hoofdelijke belasting in de Lampongsche districten (Indisch Staatsblad 1879 n°. 167)	70 342	70 206	95 328	94 905
* Idem in Palembang behalve ter hoofdplaats (Indisch Staatsblad 1877 n°. 197)	804 020	800 928	813 810	777 117
Belasting voor het aanleggen en onderhouden van wegen en bruggen ter hoofdplaats Palembang (Indisch Staatsblad 1877 n°. 198)	31 755	29 270	31 956	31 297
* Hassilbelasting in Atjeh en onderhoorigheden (zie het verslag van 1880 blz. 6)	......	48 083	......	58 952
* Hoofdelijke belasting in het gewest Billiton (Indisch Staatsblad 1879 n°. 337)	17 843	17 735	18 282	10 468
Belasting op het rijstgewas in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (Indisch Staatsblad 1878 n°. 300)	219 267	186 532	200 637	195 948
* Hoofdelijke belasting in hetzelfde gewest (Ind. Staatsblad 1878 n° 301)	175 859	176 825	177 228	176 083
Recht voor de afgifte van licentiën tot het graven van diamant in sommige gedeelten van dezelfde residentie (zie o. n. het verslag van 1879 blz. 169)	......	372	......	141
* Huistaks te Makasser (Indisch Staatsblad 1849 n°. 54, 1863 n°. 98, 1864 n°. 19, 1877 n°. 251 en 1878 n° 340)	4 972	6 236	6 212	11 557
* Andere hoofdelijke belastingen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Indisch Staatsblad 1863 n° 48 en 166; 1863 n° 76; 1864 n°. 70; 1863 n°. 165 en 1872 n°. 113)	71 517	78 810	75 232	65 701
* Hoofdelijke belasting in de residentie Menado voor zooveel de Minahassa betreft (Indisch Staatsblad 1881 n° 47)	159 043	137 548	161 671	165 691
* Idem voor zooveel de afdeeling Gorontalo betreft (zie het verslag van 1873 blz 188/189)	34 580	24 814	33 965	24 513
* Belasting op de hoofden der huisgezinnen van de negorijbevolking in de residentie Amboina, behalve in de afdeeling Banda (Indisch Staatsblad 1863 n°. 169, 1865 n°. 42, 1866 n°. 83, 1867 n°. 111 en 1876 n°. 278)	31 962	31 841	33 692	35 177
Belasting op de waarde der huizen en enroerende eigendommen ter hoofdplaats Amboina (zie het verslag van 1875 blz. 167)	5 113	4 989	5 511	6 015

a) De hier opgegeven som is eigenlijk niet het cijfer van aanslag, maar betreft het door de dessahoofden te verantwoorden bedrag wegens uitgereikte slachtbriefjes (vergunningsbewijzen tot slachten). In 1882 b.v. werden 16756 dergelijke slachtbriefjes à f 3 en 1026 à f 4 uitgereikt (voor het slachten van respectievelijk 16650 buffels en 106 runderen en van 1026 paarden). In 1880 viel ter zake van deze belasting een bedrag van f 115 685 te innen. De aanzienlijke daling sedert dat jaar is een gevolg van de veeziekte, die zoowel het aantal voor de slachtbank bestemde beesten deed verminderen als wegens de duurte van het vleesch het vleeschverbruik deed afnemen. In 1882 werden niet meer dan 9 personen gestraft wegens het slachten zonder vergunningsbewijs, tegen 590 in 1881.

II. Muntstelsel; geldmarkt.

§ 1. *Muntwezen.*

Krachtens het in 't vorig verslag (blz. 166) vermelde Koninklijk besluit dd. 11 Juli 1882 n°. 76, in Indië afgekondigd den 10 September 1882 (Indisch Staatsblad n°. 227), hebben de oude Nederlandsche en Nederlandsch-Indische zilveren speciën, die — ofschoon zij weinig meer in den omloop werden gezien — nog steeds gangbaar waren gelaten, met 10 September jl. opgehouden wettig betaalmiddel te zijn. In hoever tot en met laatstgemelden datum, toen de gelegenheid tot inwisseling gesloten is, nog muntsoorten als de bedoelde zijn aangeboden, zal eerst later kunnen worden opgegeven.

De voorraad, die zich reeds van ouds daarvan in 's lands kassen bevond, is in 't laatst van 1882, tegelijk met eenige andere reeds vroeger buiten omloop gestelde zilveren munten, in December 1882 herwaarts gezonden ten einde hermunt te worden tot Indische ¼ guldens, waarvan nog een bedrag van f 200 000 naar Indië was uit te zenden ter verdere voorziening (verg. vorig verslag blz. 166 zoomede blz. 150 hiervóór) in de behoefte aan pasmunt die zich in de laatste jaren in sommige streken aldaar had geopenbaard.

De aanmunting der vereischte 800 000 stuks Indische ¼ guldens vorderde 1831⁶⁸⁰ K.G. fijn zilver, waartoe de versmolten oude munten opleverden 1534⁰³⁶⁵² K.G., zoodat nog bijgekocht moest worden eene hoeveelheid van 297⁶⁴³⁴⁸ K.G., een en ander, tegen den marktprijs van f 89,50 per K.G. fijn, vertegenwoordigende eene waarde van f 137 296,27

en f 26 639,09 of te zamen f 163 935,36. Met inbegrip van het muntloon, ad f 6171,43, kwam dus de partij van f 200 000 aan nieuwe munt den lande te staan op f 170 106,79, derhalve eene winst overlatende van f 29 893,21. Daarentegen bedroeg de omloopwaarde der versmolten oude munt (184 996 stuks, meerendeels guldens en driegnldenstukken,) f 161 967,87[5], doch daar zij — zooals gezegd — aan fijn zilver slechts uitleverden f 137 296,27, was uit dien hoofde een verlies te boeken van f 24 671,60[5]. Bij slotsom is dus de winst van f 29 893,21 tot f 5221,60[5] terug te brengen, waarvan nog in mindering komt een bedrag van f 1093,32 in Indië betaald wegens kosten van verzending en assurantiepremie.

In onderscheidene gewesten zijn de oude koperen duiten nog altijd in vrij aanzienlijke hoeveelheden in omloop. Wel leidde in enkele streken, zooals in Batavia, Probolinggo, de Lampongsche districten en de Westerafdeeling van Borneo, ruime afgifte van wettig kopergeld tot verdringing van de oude duiten en was ook elders, met name in Kediri (verg. blz. 166 van het vorig verslag), eene gestadige vermindering dezer munt waar te nemen, maar daarentegen schijnt zij in Midden-Java in grootere hoeveelheid dan vroeger voor te komen, terwijl daar ook vele clandestien ingevoerde vreemde duiten (haantjesduiten) in circulatie zijn. De president van de Javasche Bank, mr. N. P. van den Berg, vestigde daarop reeds de aandacht in zijn verslag over het boekjaar 1882/83, en hij komt er op terug in het door hem op verzoek van de Indische Regeering samengesteld overzicht van de geldmarkt van Java in 1882, als bijlage VV bij dit verslag gevoegd. Intusschen heeft een van regeeringswege hieromtrent ingesteld onderzoek tot de slotsom geleid, dat — ofschoon, blijkens de vrij veelvuldige aanhalingen, werkelijk clandestiene invoer van oude duiten op Java plaats vindt — dit koper toch geen opvallende storing in den omloop van het zilvergeld heeft veroorzaakt.

In het afgeloopen jaar werden herhaaldelijk valsche zilveren munten, vooral rijksdaalders, guldens en halve guldens, ontdekt, zonder dat het, op eene enkele uitzondering na, mocht gelukken de vervaardigers of verspreiders op het spoor te komen. Berichten ter zake zijn ontvangen uit de residentiën Bantam, Batavia, Cheribon, Samarang, Rembang, Madura, Probolinggo, Kadoe, Madioen, Kediri, Banka, Westerafdeeling van Borneo, Amboina en Bali en Lombok. In vele gevallen waren de munten zeer goed nagemaakt en werd de valschheid slechts verraden door het randschrift en het gewicht. Vooral de bewerking van de op Banka aangehouden guldens en halve guldens, samengesteld uit koper door eene dunne laag zilver overdekt, was zóó welgeslaagd dat een nauwgezet onderzoek moest voorafgaan om ze voor valsch te verklaren. Wegens deze betere bewerking, welke het gebruik van fijnere werktuigen deed veronderstellen dan waarover de inlander in Indië gewoonlijk kan beschikken, en in verband met de omstandigheid dat de directie der Javasche Bank in partijen zilveren speciën van Singapore afkomstig reeds meermalen valsche rijksdaalders van gelijk maaksel had aangetroffen, rees het vermoeden dat deze muntvervalsching op Singapore of op Pinang haren zetel zou hebben. Op deze aangelegenheid werd mitsdien de aandacht gevestigd van onze consuls aldaar en van den Gouverneur der Staits-Settlements. Van den consul op Pinang werd echter het bericht ontvangen dat, naar zijne overtuiging, bedoelde muntvervalsching niet aldaar plaats heeft.

Sedert in de Westerafdeeling van Borneo, in verband met de ontdekking in dat gewest van valsche Mexicaansche dollars (verg. vorig verslag blz. 166), politioneel toezicht bij den invoer dier muntsoort wordt uitgeoefend, zijn aldaar geen pogingen tot verspreiding van zoodanige valsche stukken aan het licht gekomen.

Volgens onlangs uit Indië ontvangen mededeelingen heeft een opzettelijk ingesteld onderzoek geleerd, dat in de bezittingen buiten Java en Madura onze munt niet meer dan vroeger door vreemde speciën wordt verdrongen. Evenwel is het een feit dat, behalve in de residentiën Sumatra's Oostkust, Riouw en Banka, waar de Mexicaansche dollar — tegen een getarifeerden koers [1]) — ook door het Gouvernement als betaalmiddel wordt erkend en gebezigd, tevens in Atjeh en onderhoorigheden en het noordelijk deel van Sumatra's Westkust, maar vooral in de Westerafdeeling van Borneo en in de nieuwe residentie Bali en Lombok vreemde munten in het bijzonder verkeer eene belangrijke plaats innemen. Doch in al die gewesten was de vreemde munt van oudsher geldende. Men kan dus slechts zeggen dat het aan onze munt nog niet gelukt is de vreemde munt te verdringen. En veeleer dan achteruitgang valt, over 't algemeen genomen, verbetering waar te nemen, daar onze munt reeds hier en daar veroveringen begint te maken. Intusschen bestaat, zoolang de vreemde munt naast de onze circuleert, het gevaar dat eerstgenoemde wordt ingevoerd tegen uitvoer van laatstgemelde, hetzij dan dat er gebrek is aan de meer gewilde vreemde munt, zooals in het noordelijk deel van Sumatra's Westkust het geval schijnt, hetzij omdat met dien handel, in verband met den koers, genoegzame winst is te behalen, wat bepaaldelijk in de Westerafdeeling van Borneo wel tot wegvloeiing van onze zilveren munt aanleiding moet gegeven hebben [2]). In verband hiermede acht de directeur van financiën, wiens aandacht in bijzondere mate op de geldcirculatie in de genoemde gewesten gevestigd blijft, het niet onwaarschijnlijk, — al heeft het ingestelde onderzoek zulks niet aan het licht gebracht, — dat ook in Atjeh, hetzij dan met het eene, hetzij met het andere doel, Nederlandsche standpenningen zijn uitgevoerd tegen invoer van vreemde munt, doch dan in zulke geringe mate dat, bij den aanzienlijken uitvoer van ons zilver van daar om geheel andere redenen (zie vorig verslag blz. 167), het verschijnsel als 't ware aan de aandacht ontsnapt.

Behoudens het boven opgemerkte omtrent de Westerafdeeling van Borneo is de directeur van financiën, evenals de directie der Javasche Bank, de meening toegedaan dat de oorzaak van de wegvloeiing uit Nederlandsch-Indië van onze zilveren standpenningen niet moet gezocht worden in het verdringen van die munt door vreemde munt. Dit neemt echter niet weg dat inderdaad belangrijke hoeveelheden Nederlandsche standpenningen langs verschillende kanalen uit Nederlandsch-Indië verdwijnen (men denke aan uitvoer door naar Mekka vertrekkende bedevaartgangers, door Arabische handelaren van Java en Palembang, door inlandsche handelaren van Celebes, Bali enz.). Van den anderen kant worden ook belangrijke hoeveelheden Nederlandsche standpenningen in Nederlandsch-Indië ingevoerd, welke invoer ten deele kan aangemerkt worden als eene terugvloeiing van uitgevoerd zilver. De verhouding tusschen den uitvoer en den invoer kan niet met juistheid bepaald worden, omdat het cijfer van den uitvoer niet te berekenen is. Evenmin kan, zelfs niet bij gissing, de hoeveelheid Nederlandsche standpenningen worden begroot die in Nederlandsch-Indië in omloop is. Alleen is te constateeren dat gebrek aan Nederlandsche standpenningen zich er niet doet gevoelen.

De vreemde munten, die in de hooger genoemde gewesten nevens den Mexicaanschen dollar circuleeren, zijn: in Atjeh de Spaansche dollar of pilaarmat en in de onderhoorigheden tevens Engelsch kopergeld; in de residentie Tapanoli (Sumatra's Westkust) Spaansche, Amerikaansche, Chineesche en Japansche dollars, en in de Westerafdeeling van Borneo laatstbedoelde muntsoort. Op Bali en Lombok bezigt de bevolking als ruilmiddel de Chineesche duit (kepeng) welke in het gebruik, gemeenlijk per 200 stuks, aan rissen wordt geregen. Daar de koers van deze munt aanzienlijk is gedaald (in 1854 gingen 500, thans gaan niet minder dan 1100 kepengs in een rijksdaalder, hetgeen wordt verklaard door de noodzakelijkheid waarin zich de importeur bevindt om de ontvangen en nergens elders in Indië bruikbare kepengs tot elken prijs tegen wettige zilveren munt te verwisselen), vloeit de Nederlandsche zilveren munt, die uit 's lands kas wordt betaald voor bezoldiging van personeel en voor andere behoeften, grootendeels weder als pachtschat in 's lands kas terug of wordt zij door de importeurs weder naar Java uitgevoerd. Hierbij komt dat er uit de onafhankelijke landschappen van Bali, ten gevolge van het levendige handelsverkeer met het gou-

[1]) Ingevolge de ordonnantie van 28 December 1882 (Indisch Staatsblad nº. 329) sedert den aanvang van 1883 bedragende f 2,15, nadat van Augustus 1880 af de koers was bepaald gebleven op f 2,25.

[2]) Echter is het in den laatsten tijd in de Westerafdeeling van Borneo ook eenige malen voorgekomen dat onze rijksdaalders er uit Singapore werden ingevoerd, waarschijnlijk als een gevolg van daling in den koers te dier plaatse.

vernementsgebied, een voortdurende toevoer van kepengs bestaat, zoodat aan het verdwijnen van deze munt moeielijk schijnt te kunnen worden gedacht.

In de gewesten Timor, Amboina, Ternate, Menado, Celebes en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo worden weinig of in 't geheel geen vreemde munten in den omloop gezien. Evenmin op Billiton, in de Lampongsche districten, Palembang en Benkoelen.

§ 2. *Geldmarkt.*

In de voorafgaande paragraaf is reeds met een enkel woord melding gemaakt van het door mr. N. P. VAN DEN BERG, president van de Javasche Bank, samengesteld Overzicht van den toestand der geldmarkt op Java over 1882, naar welke bijdrage ook te dezer plaatse verwezen wordt.

In de beide volgende staten treft men eenige opgaven aan omtrent den agio te Batavia op sommige oude of vreemde munten en omtrent den loop der wisselkoersen aldaar in 1882, getrokken uit het blad der Handelsvereeniging te Batavia, getiteld: »Marktbericht en prijscourant".

Prijzen van speciën te Batavia in 1882.

MAANDEN.	Nieuwe gouden dukaten.	SOVEREIGNS. Engelsche.	SOVEREIGNS. Australische.
Januari . . .	f 6 à f 6,40	f 12,10 à f 12,45	f 12,10 à f 12,45
Februari . .	6 „ 6,40	12,10 „ 12,45	12,10 „ 12,45
Maart	6 „ 6,40	12,10 „ 12,45	12,10 „ 12,45
April	6 „ 6,40	12,10 „ 12,45	12,10 „ 12,45
Mei	6 „ 6,40	12,10 „ 12,50	12,10 „ 12,50
Juni	6 „ 6,40	12,10 „ 12,50	12,10 „ 12,50
Juli	6 „ 6,40	12,10 „ 12,50	12,10 „ 12,50
Augustus . . .	6 „ 6,40	12,10 „ 12,50	12,10 „ 12,50
September. . .	6 „ 6,40	12,10 „ 12,50	12,10 „ 12,50
October. . . .	„	12,10 „ 12,50	12,10 „ 12,50
November. . .	„	12,10 „ 12,50	12,10 „ 12,50
December. . .	„	12,10 „ 12,50	12,10 „ 12,50

Wisselkoersen te Batavia in 1882.

Maanden.	Op Amsterdam. Guldens Nederlandsch Courant voor f 100 Indisch Courant. Gouvernement (6 maanden na dato).	Op Amsterdam. Guldens Nederlandsch Courant voor f 100 Indisch Courant. Particulieren (6 maanden na dato).	Op Londen (6 maanden zicht). Een pond sterling voor guldens en centen.	Op Singapore (zicht). Een dollar voor guldens en centen.	Op China (zicht). Een dollar voor guldens en centen.
Jan.	f 100 à f 100,9	f 101 à f 101½	f 11,82^5 à 11,87^5	f 2,29	f2,26 à f2,27^5
Febr.	100,5 „ 100,9	101⅛ „ 101½	11,90 à 11,92^5	2,30 à f2,31	2,28^5
Maart	100,6 „ 101	101¼ „ 101⅝	11,90 à 11,97^5	2,31 „ 2,31^5	2,29 à f2,29^5
April	100,5 „ 101	101⅛ „ 101⅜	11,95 à 11,97^5	2,31^5 „ 2,32	2,29^5 „ 2,30
Mei	100,8 „ 101	101¼ „ 101⅜	11,95 à 11,97^5	2,31^5 „ 2,33	2,29^5 „ 2,31^5
Juni	100,7 „ 101	101⅛ „ 101½	11,95 à 11,97^5	2,31^5 „ 2,34^5	2,32 „ 2,34^5
Juli	100,7 „ 101	101 „ 101⅞	11,95 à 11,97^5	2,30 „ 2,32^5	2,30 „ 2,33
Aug.	100 „ 100,4	100¼ „ 100⅝	11,95 à 11,97^5	2,30	2,30
Sept.	—	100½ „ 100⅝	11,95 à 11,97^5	2,30 à f2,31	2,31^5
Oct.	100 à 101	100½ „ 101¼	11,92 à 11,97^5	2,30	2,30 à f2,31^5
Nov.	—	100⅝ „ 101⅛	11,92 à 11,95	2,26 à f2,30	2,26 „ 2,29
Dec.	100,5 à 101	101 „ 101½	11,92^5 à 11,95	2,22 „ 2,26	2,22 „ 2,26

§ 3. *Javasche Bank.*

Gedurende het jongstverloopen boekjaar (1 April 1882-31 Maart 1883) waren de krediet-operatiën der Bank omvangrijker dan in het vorige en kwamen zij zelfs zeer nabij aan het hoogste middencijfer waarop in de laatste tien jaren kon gewezen worden. Wat deze laatste vergelijking betreft, moet echter in het oog worden gehouden dat onder de uitzettingen gedurende 1881/82 en 1882/83 in doorslag begrepen was f 1 millioen wegens de uitbreiding die, onder de werking van de met 1 April 1881 ingevoerde nieuwe bankregeling (Indisch Staatsblad 1880 n°. 220), aan de belegging in hypotheken, staatsschuld en pandbrieven is mogen gegeven worden. Gemiddeld liepen de verschillende rentegevende uitzettingen in het afgeloopen 55ste boekjaar over f 16 700/m., tegen f 15 956/m. in 1881/82, zooals uit de volgende splitsing nader blijken kan:

	1881/82.	1882/83.
disconteering van handelspapier, promessen, wisselbrieven en bankkredieten . .	f 7 740/m.	f 7 611/m.
id. van vendupapier.	1 976/m.	1 790/m.
beleeningen.	3 114/m.	3 613/m.
voorschotten in rekening-courant . . .	110/m.	225/m.
hypotheken, staatsschuld en pandbrieven (met inbegrip van het belegd kapitaal van het reservefonds)	3 016/m.	3 461/m.
Gemiddeld als boven. . . .	f 15 956m/.	f 16 700/m.

Bij het einde der beide boekjaren beliep het bedrag dezer uitzettingen als volgt:

	31 Maart 1882.	31 Maart 1883.
disconteering van handels- en vendupapier	f 7 491/m.	f 8 472/m.
beleeningen	2 988/m.	3 395/m.
voorschotten in rekening-courant	138/m.	260/m.
hypotheken.	[1] 1 991/m.	[1] 2 231/m.
staatsschuld	145/m.	nihil.
pandbrieven	1 300/m.	1 300/m.
Te zamen. . . .	f 14 053/m.	f 15 658/m.

Het *gezamenlijk* bedrag der disconteeringen beliep in het laatstverloopen boekjaar f 59 317/m, tegen f 51 015/m. in 1881/82. Bij drie agentschappen (Pasoeroean, Padang en Cheribon) ging de disconto-omzet eenigszins achteruit, te zamen met f 278/m., doch de toeneming bij de vijf andere agentschappen (Soerabaija, Djokjokarta, Samarang, Makasser en Soerakarta) bedroeg f 4804/m. en bij het hoofdbureau der Bank alleen f 4776/m., dit laatste weder als een gevolg van de vermeerderde disconto-aanbiedingen van buitenslands betaalbare wissels, waarvan een gezamenlijk bedrag van f 16 359/m. in portefeuille vloeide, om daarin in den regel niet veel langer dan één maand te verblijven. Tot den vermeerderden disconto-omzet te Soerabaija, waar f 2624/m. meer werd gedisconteerd dan in 1881/82, droeg voornamelijk bij de groote omvang der aldaar plaats gehad hebbende transactiën in petroleum en buitenlandsche rijst. De gewone disconteering van promessen, met andere woorden het disconteeren van papier door koopers van invoerartikelen afgegeven aan de order van den importeur, toonde, evenals reeds in 't vorig boekjaar, op nieuw vermindering aan, hetgeen ten deele aan de toegenomen mededinging van andere geld-instellingen, ten deele aan den ongunstigen toestand van den invoerhandel wordt toegeschreven.

Het hooger genoemd totaal der disconteeringen was in elk der beide boekjaren aldus te verdeelen:

	1881/82	1882/83
promessen en wisselbrieven.	f 36 736/m.	f 44 458/m.
bankkredieten.	8 584/m.	9 261/m.
vendupapier	5 695/m.	5 598/m.
Te zamen . . .	f 51 015/m.	f 59 317/m

De toeneming der nieuw gesloten beleeningen (van f 13 646/m. tot f 14 527/m.) was alleen een gevolg hiervan dat de Bank, tegen f 1½ millioen in 1881/82, in het afgeloopen boekjaar f 3 millioen aan het Gouvernement in voorschot verstrekte (verg. blz. 150 hiervóór). De beleeningen werden gesloten op de volgende onderpanden:

[1] Hieronder is van het reservefonds begrepen een bedrag van f 468 000 op 31 Maart 1882 en van f 559 000 op 31 Maart 1883.

	1881/82.	1882/83.
op effecten	f 212/m.	f 380/m.
„ invoer-artikelen	1 249/m.	1 437/m.
„ uitvoerproducten	11 837/m.	12 458/m.
„ goud en zilver	348/m.	252/m.
Te zamen . . .	f 13 646/m.	f 14 527/m.

Bij het einde van het boekjaar 1882/83 was aan beleeningen nog loopende f 3395/m., waarvan o. a. bij het hoofdbureau f 1293/m. en bij het agentschap te Soerabaija f 1405/m.

Van de ingevolge de nieuwe bankregeling bij de Bank geopende gelegenheid om ook kredieten of voorschotten in rekening-courant te erlangen, werd geen druk gebruik gemaakt. Gemiddeld over het geheele boekjaar bedroegen die krediet-verleeningen, zooals hooger blijkt, in 1881/82 f 110/m.; in 1882/83 f 225/m.

Omtrent de beleggingen in hypotheken, staatsschuld en pandbrieven, waartoe de Bank, behalve over het reservefonds, te beschikken heeft over f 3 millioen (of de helft) van het gestorte bankkapitaal, is aan te teekenen dat de uitzettingen onder hypothecair verband van onroerende goederen met p. m. f 240/m. toenamen, waar tegenover de Bank de in haar bezit zijnde certificaten 2½ pets Nederlandsche Werkelijke Schuld te gelde maakte.

Het rentetarief onderging ook in het afgeloopen boekjaar geen verandering, zoodat de standaardrente 6 pct. bleef.

In den goudhandel der Bank, die zich, althans bij de agentschappen, hoofdzakelijk bepaalt tot den afzet aan de inlandsche bevolking van sovereigns en dukaten, welke laatste muntsoort alleen als sieraad of als materiaal voor het vervaardigen van gouden voorwerpen gezocht wordt, ging in 1882/83 minder om dan in 1881/82. De afzet van sovereigns bleef beperkt tot 63 340 stuks, die van dukaten tot 10 028 stuks, tegen respectievelijk 67 818½ en 11 138 stuks in 1881/82. Gedurende het tienjarig tijdvak van 1 April 1872 — 31 Maart 1882 beliep het gemiddeld debiet per boekjaar aan sovereigns 64 570, aan dukaten 19 522 stuks. 20francsstukken en 10guldenstukken werden bij voortduring alleen gesleten aan mailreizigers en de afzet er van buiten Batavia had dan ook zoo goed als niets te beteekenen.

Evenals in vorige jaren kenmerkte zich de metaalvoorraad der Bank door eene trapsgewijze daling tegen het seizoen waarin de stapelproducten afgeleverd worden en door stijging bij het ten einde loopen daarvan. Hij bedroeg gemiddeld f 28 853/m., tegen f 29 854/m. over 1881/82, met f 31 905/m. op 7 Juni 1882 als hoogste, en f 26 568/m. op 22 November daaraanvolgende als laagste cijfer. Gedurende 1881/82 en 1882/83 was respectievelijk voorhanden: aan zilveren specie gemiddeld f 28 063/m. en f 27 140/m. en aan gouden munt, zoowel Nederlandsche als vreemde, f 1791/m. en f 1713/m. Op het einde van elk der beide boekjaren bestond de metaalvoorraad uit de volgende speciën:

		31 Maart 1882.	31 Maart 1883.
zilveren betaalmiddelen en pasmunt. . .		f 29 830/m.	f 27 642/m.
goud geld	tienguldenstukken.	842/m.	812/m.
	sovereigns, dukaten en 20-francs-stukken	955/m.	677/m.
Te zamen . . .		f 31 627/m.	f 29 131/m.

Voor den uitvoer naar Nederland leverde de Bank een bedrag van f 1 600 000 aan rijksdaalders af, tegen f 700 000 in 1881/82.

Het totaal bedrag van de dadelijk opeischbare schulden der Bank (omtrent hetgeen daartoe gerekend wordt zie men blz. 168 van het vorig verslag) bedroeg in 1882/83 dooreengenomen f 41 768/m., met f 39 974/m als laagste cijfer op 21 Juni 1882 en f 43 651/m. als hoogste op 23 Augustus daaraanvolgende. Daar deze schulden, volgens de bankregeling, voor 40 pct., dus voor gemiddeld f 16 707/m., door specie moeten zijn gedekt, en de geheele speciëvoorraad der Bank, zooals reeds gezegd is, dooreengenomen f 28 853/m. bedroeg, bleef dus in doorslag gedurende het geheele boekjaar een beschikbaar metaal-saldo over van f 12 146/m. Op het einde van het boekjaar was het bedrag dier schulden f 41 871/m. Deze som en het hooger vermelde gemiddeld bedrag waren over de verschillende posten verdeeld als volgt:

	Gemiddeld over 1882/83.	Op 31 Maart 1883.
bankbiljetten in omloop	f 38 117/m.	f 37 805/m.
rekening-courant saldo's	2 072/m.	1 519/m.
bankassignatiën in omloop		663/m.
bankkredieten-saldo's	1 579/m.	1 181/m.
voorschotten-saldo's.		703/m.
Te zamen . . .	f 41 768/m.	f 41 871/m.

Het evengenoemd bedrag van f 37 805/m., dat op 31 Maart jl. aan bankbiljetten in omloop was, bestond voor 70.10 pct of voor een bedrag van f 26 502/m. uit biljetten van f 100, f 200, f 300, f 500 en f 1000, en voor het overige, ad f 11 303/m. of 29.90 pct., uit biljetten van f 5, f 10, f 25 en f 50. Vermits de ervaring geleerd had, dat in het verkeer geen behoefte bestaat aan biljetten van f 5 (waarvan op genoemden datum nog 4984 in omloop waren, terwijl oorspronkelijk 100 000 stuks waren uitgegeven,) is door de bankdirectie het besluit genomen om van eene nieuwe uitgifte van zoodanige biljetten voorloopig af te zien.

Over het afgeloopen boekjaar behaalde de bank eene bruto-winst van f 1 027 601, waartoe bijdroegen: de rente van disconteering 51.3 pct., die op beleeningen 17.4 pct., die van hypotheken, staatsschuld en pandbrieven 17.6 pct. en de winst op de andere operatiën 13.7 pct. Na aftrekking van de onkosten, tot een bedrag van f 357 073 en van afschrijvingen op de waarde van gebouwen enz. ten bedrage van f 30 528, bleef als netto-winst beschikbaar f 640 000 (tegen f 600 000 over 1881/82). Hiervan werd volgens art. 34 der statuten in de eerste plaats 6 pct. van het gestort kapitaal of f 360 000 voor de aandeelhouders afgezonderd, aan wie overigens van de verder te verdeelen winst nd f 280 000, nog 75 pct. of f 210 000 te goed kwam, gelijkstaande met een superdividend van 3½ pct. Van de overschietende f 70 000 werd, overeenkomstig de bij de statuten vastgestelde verhouding, f 28 000 bestemd voor den raad van commissarissen, de directie en het overige personeel der bank, f 8400 toegewezen aan het pensioen- en onderstandsfonds, en de overige f 33 600 gestort in het reservefonds, dat dientengevolge bij den aanvang van het nieuwe boekjaar van f 562 433 tot f 596 033 gestegen is.

N. Burgerlijke en militaire landsdienaren.

Examens voor ambtenaren. Bij Koninklijk besluit dd. 29 Augustus 1883 n°. 25 (Nederlandsch Staatsblad n°. 133) zijn, te rekenen van 1 Januari 1884, de bestaande regelingen van 1864 en later betreffende het zoogenoemde grootambtenaarsexamen en de benoembaarheid tot rechterlijke en tot eenige administratieve betrekkingen in Nederlandsch-Indië door nieuwe bepalingen vervangen, terwijl daarin volledigheidshalve tevens zijn opgenomen de tot dusver in afzonderlijke besluiten vervatte voorschriften, regelende de voorwaarden verbonden aan de uitzending van hier van personeel voor bedoelde betrekkingen. De nieuwe regeling, welke in de eerste plaats beoogt eene betere werking te verzekeren aan art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs hier te lande (verg. het verslag van 1877 blz. 184/185 en dat van 1878 blz. 175), wordt, met eene uitvoerige toelichting, in haar geheel hierachter medegedeeld als bijlage WW, in welke bijlage mede is opgenomen het bij beschikking van den Minister van Koloniën, dd. 30 Augustus 1883 n°. 48, vastgestelde nieuwe reglement met programma voor het groot-ambtenaarsexamen. Zooals uit den aanhef van de bedoelde toelichting blijkt, zijn van het besluit van 1864 sommige bepalingen in stand gebleven, namelijk die welke van geheel algemeenen aard zijn (als b. v. betreffende hetgeen in alle candidaten voor Indische burgerlijke ambten als eisch van benoembaarheid gevorderd wordt), of welke betrekking hebben op het zoogenoemde klein-ambtenaarsexamen en op de benoembaarheid tot bepaalde ambten en bedieningen voor welke het grootambtenaarsexamen of het examen bedoeld bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs geen vereischte is. Het bij de aangehaalde ministerieele beschikking vastgestelde reglement op het groot-ambtenaarsexamen bevat slechts eenige weinig beduidende afwijkingen van het oude reglement (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3420), waarvan de ondervinding de wenschelijkheid heeft aange-

toond, terwijl ook sommige bepalingen van het oude reglement niet werden overgenomen, omdat zij in het Koninklijk besluit eene plaats hadden gevonden. Het programma der gevorderde kundigheden is ongewijzigd gebleven. Ten aanzien van de maatregelen die, in verband met de tot stand gekomen nieuwe verordening, van het Departement van Binnenlandsche Zaken behooren uit te gaan, wordt het noodige voorbereid.

Na hetgeen reeds in het vorig verslag (blz. 169) omtrent het in 1882 hier te lande gehouden groot-ambtenaarsexamen is aangeteekend, valt thans nog het volgende mede te deelen voor zooveel het in dat jaar in Indië afgenomen examen betreft. Daarvoor hadden zich 17 candidaten aangemeld, allen in het bezit van een in Indië verkregen diploma van voldoend afgelegd eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus; van de 16 candidaten die aan het examen deelnamen (1 trok zich vóór den aanvang terug) voldeden 8 aan de eischen; van dezen legden er 3 examen af in twee inlandsche talen (2 in het Maleisch en Javaansch en 1 in het Maleisch en Soendaasch), en 5 in één inlandsche taal (2 in het Maleisch en 3 in het Javaansch), allen met voldoenden of meer dan voldoenden uitslag. Van de 8 niet geslaagde candidaten hadden er zich 3 aangemeld voor één inlandsche taal (1 voor het Maleisch en 2 voor het Javaansch) en 5 voor twee inlandsche talen (4 voor Maleisch en Javaansch en 1 voor Javaansch en Madureesch). Slechts in 7 van deze laatste 13 gevallen werd voor de talen een voldoend of hooger cijfer verkregen. Nadere bijzonderheden omtrent het Indisch examen vindt men in een der bijvoegsels van de Javasche Courant dd. 22 Augustus 1882, waarin is afgedrukt het verslag der commissie die met de afneming is belast geweest.

Omtrent de jongst gehouden groot-ambtenaarsexamens is ditmaal de uitslag volledig mede te deelen, namelijk zoowel voor het hier te lande als voor het te Batavia afgenomene (zie overigens het verslag van de Nederlandsche examen-commissie in de Staatscourant van 18 September 1883 en dat van de Indische commissie in de Javasche Courant van 31 Juli te voren).

Voor het examen hier te lande meldden zich 88 candidaten aan, waarvan 9 zich vóór of tijdens het onderzoek terugtrokken. Van de 79 overgeblevenen voldeden er 58 aan de eischen, namelijk 16 doctoren, 1 doctorandus en 1 candidaat in de rechtswetenschap, 3 Indische ambtenaren met verlof (waarvan 2 hunne aanspraak om tot het examen toegelaten te worden ontleenden aan art. 3 van Indisch Staatsblad 1871 nº. 117, als reeds vóór 4 September 1871 in den Indischen dienst eene betrekking vervuld hebbende waaraan eene bezoldiging van f 150 's maands of meer verbonden was, en 1 aan het hier te lande verkregen diploma van goed volbracht eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus), benevens 34 candidaten die laatstbedoeld diploma mede hier te lande en 3 die het in Indië verworven hadden. Onder de 21 afgewezen geëxamineerden bevonden zich 4 doctoren en 4 candidaten in de rechtswetenschap, zoomede 13 adspiranten die met goed gevolg den vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool hier te lande hadden doorloopen.

Wat betreft de inlandsche talen waarin de adspiranten examen wenschten te doen, vindt men opgaven in het volgende staatje.

Van de adspiranten die	hadden zich opgegeven voor het examen			
	in één taal	in twee talen.	in drie talen.	in vier talen.
geslaagd zijn.	21	20	a) 17	"
afgewezen zijn	8	b) 7	c) 5	1
zich hebben teruggetrokken	4	5	"	"
Te zamen . . .	33	32	22	1

a) Hieronder 1 candidaat die zich terugtrok voor het Javaansch.
b) Hieronder 2 candidaten die zich voor één der twee opgegeven talen (respectievelijk Madureesch en Makassaarsch) terugtrokken.
c) Hieronder 1 candidaat die zich terugtrok voor het Soendaasch.

Voor de 79 geëxamineerden was de uitslag van het examen in de talen waarvoor zij zich opgegeven hadden als volgt:

TALEN.	Voldoend of meer dan voldoend taalexamen afgelegd door adspiranten:		Onvoldoend taalexamen afgelegd door adspiranten:		Totalen.
	die geslaagd zijn.	die afgewezen zijn.	die geslaagd zijn.	die afgewezen zijn.	
Maleisch . .	50	9	5	10	74
Javaansch . .	23	4	9	6	42
Soendaasch .	5	1	1	1	8
Madureesch .	12	2	2	1	17
Makassaarsch.	2	2	"	"	4
Boegineesch .	2	2	"	"	4
Te zamen . .	94	20	17	18	149

Vermits ten behoeve van de hier te lande geëxamineerden 22 plaatsen bij de rechterlijke macht en 30 (aanvankelijk was de behoefte slechts op 20 geraamd) bij den gewonen burgerlijken dienst waren opengesteld, zijn al de geslaagde doctoren in de rechtswetenschap, 16 in getal, als aanstaande rechterlijke ambtenaren ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld; voor zoodanige plaatsing zal, overeenkomstig zijn verzoek, ook de doctorandus in aanmerking kunnen komen, nadat hij den graad van doctor in de rechtswetenschap zal hebben verworven. Van de overige geslaagden (voor zooveel zij niet reeds tot den Indischen dienst behoorden) zijn of worden er 30 voor den gewonen burgerlijken dienst uitgezonden, namelijk zij die in de ranglijst de hoogste nummers behaald hebben [1]).

Aan het dit jaar in Indië gehouden examen werd deelgenomen door 25 candidaten, ongerekend de 2 die zich tijdens het onderzoek terugtrokken. Van die 25 hadden 21 in Indië en 4 in Nederland het eindexamen eener hoogere burgerschool met vijfjarigen cursus met goed gevolg afgelegd. Aan de eischen van het groot-ambtenaarsexamen voldeden er 13, waarvan zich hadden opgegeven 1 voor het Maleisch, 4 voor het Javaansch en 8 voor beide talen. Slechts 2 der geslaagden, tot de laatstbedoelde 8 behoorende, legden in één der beide talen een onvoldoend examen af. Van de 12 niet-geslaagden deden er 2 examen in het Maleisch, 1 in het Javaansch, 8 in beide talen en 1 in Javaansch en Madureesch, doch deze laatste in beide talen met onvoldoenden uitslag. Ten opzichte van de 8 anderen die zich in twee talen lieten examineeren was de uitslag onvoldoende voor 2 in het Maleisch en voor 4 in het Javaansch. Eén van de 2 die zich alleen voor het Maleisch hadden opgegeven verkreeg daarin mede een onvoldoend cijfer.

Het zoogenaamd klein-ambtenaarsexamen werd in het afgeloopen jaar op verschillende tijdstippen en plaatsen in Indië afgenomen van 554 candidaten, waarvan 319 of ruim 57 pct. aan de eischen voldeden. In 1881 beliep het aantal candidaten 583, waarvan er 305 of ruim 52 pct. slaagden.

Ten aanzien van andere hier of in Indië gehouden examens om tot den staatsdienst in Indië te worden toegelaten worden mededeelingen aangetroffen in de hoofdstukken van dit verslag, die over de betrekkelijke diensttakken handelen.

[1]) Van de 46 ter beschikking gestelden hadden er 22 (3 rechtsgeleerden en 19 anderen) zich ook in 1882 aan het examen onderworpen, van welke er 8 toen reeds het diploma verwierven, zonder dat echter hun nummer in de ranglijst hen voor uitzending in aanmerking deed komen. Overigens hadden nog een 8-tal in 1883 geëxamineerden insgelijks tot de geëxamineerden van 1882 behoord. Deze waren toen afgewezen, hetgeen thans met 4 hunner weder het geval was. De 4 overigen evenwel slaagden ditmaal, namelijk 1 Indisch ambtenaar met verlof en 3 anderen, welke laatsten echter een te laag nummer in de ranglijst verkregen om aanspraak op uitzending te kunnen erlangen.

Anciënniteit bij herplaatsing. Voor enkele categorieën van ambtenaren gold tot nu toe de regel dat zij bij terugkeer van een buitenlandsch verlof hunne anciënniteit behielden in den rang waartoe zij vóór hun verlof behoorden, doch die anciënniteit niet meer konden doen gelden bij bevordering tot hoogeren rang (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 2634). Van dit beginsel, als in vele gevallen ongelijk werkende, is de Indische Regeering onlangs teruggekomen. Ingevolge eene beslissing van Juli jl. is nu voor alle takken van burgerlijk bestuur tot regel aangenomen, dat de tijd met buitenlandsch verlof doorgebracht in geen geval voor anciënniteit meetelt, met andere woorden dat de van verlof teruggekeerde bij plaatsing in een hoogeren rang de jongste zal zijn of bij het weder invallen in dezelfde betrekking de plaats zal innemen, hem aangewezen door den diensttijd dien hij in die betrekking vóór zijn verlof heeft doorgebracht. Waar tot dusver een andere regel gold, zooals ten aanzien van de controleurs (zie het aangehaalde n°. van het Bijblad), wordt het nieuwe beginsel eerst toegepast op hen die na 1 Augustus 1883 verlof hebben bekomen. Ook bij de wederplaatsing van ambtenaren op wachtgeld zal voor het vervolg in den bovenvermelden zin worden gehandeld.

Overtocht. Op een paar punten van ondergeschikt belang bleek de in 't vorig verslag (blz. 170) besproken nieuwe regeling betreffende het verleenen van overtocht naar en uit Nederlandsch-Indië ten laste van de Indische begrooting (Koninklijk besluit dd. 19 Februari 1882 n°. 14) eenige herziening te behoeven. Daartoe strekte het Koninklijk besluit dd. 2 December 1882 n°. 26 (Indisch Staatsblad 1883 n°. 63). De bevoegdheid tot regeling van den overtocht der in eerstgemeld Koninklijk besluit genoemde categorieën van personen die om redenen van openbare orde uit Indië herwaarts worden gezonden, werd door den Gouverneur-Generaal overgedragen op de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur (Indisch Staatsblad 1882 n°. 226).

Tot dusver plachten de in dienst of op 's lands kosten reizende personen, wanneer zij vervoerd werden met stoomschepen van de gouvernements-marine, speciaal ten aanzien van de voeding, slechts in twee klassen gerangschikt te worden. Daar het, ook uit een geldelijk oogpunt, aanbeveling verdiende nog eene tusschenklasse in 't leven te roepen voor personen die niet aan de kajuitstafel behooren deel te nemen, maar toch, wat hunne voeding betrof, niet wel onder de dekpassagiers gerangschikt konden worden, werd in die leemte voorzien bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 307.

Reis- en verblijfkosten. In verband met de op 1 Juli 1882 in werking getreden afschaffing van de tot dusver op Java en Madura gevorderde heerendiensten ten behoeve van het vervoer van gouvernements civiele reizigers en alleen reizende militairen of militaire personen en hunne goederen, werd bij een besluit dd. 29 Juli 1882 (Indisch Staatsblad n°. 180), met ingang van eerstgemelden datum, eenige wijziging gebracht in de reglementen en tarieven betreffende de reis- en verblijfkosten, en wel in dien zin dat eene vaste vergoeding per paal onder de benaming van transportkosten in de plaats is gekomen van de niet meer te verstrekken transportmiddelen.

Ter besparing van niet onvermijdelijk geachte uitgaven is in Juli 1882 (Indisch Staatsblad n°. 190) zoowel voor burgerlijke als voor militaire landsdienaren afgeschaft het genot van daggeld bij reizen met binnenlandsch verlof wegens ziekte. Van het denkbeeld om ook in te trekken de daggelden die in 't algemeen bij reizen over zee genoten werden, is afgezien, op grond dat voor den over zee reizenden landsdienaar het daggeld als eene noodzakelijke aanvulling van de overigens genoten wordende vergoedingen moet worden aangemerkt.

Ten opzichte van de in rekening te brengen daggelden en transportkosten door ter beschikking van gewestelijke bestuurders gestelde ambtenaren, voor reizen verder dan zes palen buiten hunne standplaats gelegen, werd in Maart jl. (Indisch Staatsblad 1883 n°. 99) eenige beperking in 't leven geroepen, in dier voege dat de bedoelde vergoeding, door zoodanigen ambtenaar in rekening te brengen, in geen geval meer dan f 25 's maands zal mogen bedragen.

Door Indisch Staatsblad 1883 n°. 160 is de onbillijkheid weggenomen dat de ambtenaar die *per spoorweg* in dienst reist alleen dan reis- en verblijfkosten vergoed kreeg (volgens tarief) wanneer de afgelegde afstand, gerekend van de plaats van vestiging, 50 K. M. beliep. Voor spoorwegreizen wordt nu vergoeding genoten wanneer de afstand, evenals voor reizen met postpaarden is bepaald, het minimum van 9 K. M. (of 6 palen) overschrijdt.

Als een vervolg op de te dien aanzien voor sommige categorieën van inlandsche ambtenaren reeds geldende bepalingen (zie vorig verslag blz. 171) werd in Augustus 1882 (Indisch Staatsblad n°. 221) het voorschrift van het spoorwegreglement in Indisch Staatsblad 1872 n°. 77, dat steeds van spoorwegen gebruik moet worden gemaakt als ze op de route van den gouvernements-reiziger voorkomen, alsnog uitgestrekt tot alle inlandsche landsdienaren zonder onderscheid, dus ook tot hen op wie genoemd reglement in zijn geheel niet uitdrukkelijk van toepassing is verklaard.

Weduwen- en weezenfonds der officieren van de landmacht in Indië. Bij een Indisch besluit dd. 3 October 1882 (Indisch Staatsblad n°. 241) werd, in afwijking van het tot dusver in Indië gevolgde beginsel, uitgemaakt dat, in verband met Indisch Staatsblad 1849 n°. 33, de gewone contributie ten behoeve van het officiersweduwen- en weezenfonds niet verschuldigd is van het bedrag dat als tegemoetkoming voor uitrusting wordt toegekend aan officieren na hunne benoeming of bij hunne detacheering naar Nederland.

O. Nijverheid.

I. Landbouw, boschwezen en veeteelt.

§ 1. *Java en Madura.*

a. Landbouw.

1°. Inlandsche landbouw.

De voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden op Java en Madura (de vorstenlanden en de particuliere landen niet medegerekend) besloegen, voor zooveel men zich op de ontvangen opgaven verlaten mag, in 1882 eene oppervlakte van 3 116 123 bouws, of 39 923 bouws meer dan in 1881. Bleven daarvan onbeplant 214 202 bouws, tegen 187 470 bouws in 1881, daartegenover staat dat voor twee oogsten gebezigd (tweemaal bebouwd) werden 1 019 295 bouws, tegen 973 641 in 1881. Wanneer men de voor twee gewassen gebezigde velden tweemaal in rekening brengt, blijkt het dat in 1881 3 808 371 en in 1882 3 921 216 bouws voor geregelde cultuur ontgonnen velden beplant werden, welke totalen respectievelijk tot 3 899 868 en 3 966 994 bouws stijgen, wanneer de voor één en voor twee oogsten in bebouwing genomen gronden, behoorende tot de niet geregeld beplante velden, mede in aanmerking worden gebracht.

Zooals in bijzonderheden kan blijken uit de in gelijken trant als vroeger ingerichte bijlagen XX, YY en ZZ, waarvan de tweede, betreffende de rijstcultuur, tevens de (bij schatting verkregen) oogstcijfers doet kennen, werden beplant:

		in 1881. bouws.	in 1882. bouws.
voor eigen cultuur	met padi . . .	2 530 021 (of 64,87 pct.)	2 574 176 (of 64,89 pct.)
	„ andere eenjarige gewassen	1 333 506 (of 34,20 pct.)	1 359 742 (of 34,28 pct.)
voor het Gouvernement	met suikerriet (waaronder ook de oppervlakte ingenomen door wegen en slooten in en om de riettuinen) . .	36 341 (of 0,93 pct.)	33 076 (of 0,83 pct.)
Te zamen als boven.		3 899 868 bouws.	3 966 994 bouws.

Uit het volgende overzicht kan blijken in welke mate de verschillende soorten van bouwland aan die beplantingen werden dienstbaar gemaakt.

SOORTEN VAN BOUWLAND.		1881. (Aantal bouws.) Beplant met padi.	1881. Beplant met andere éénjarige gewassen.	1881. Onbeplant gebleven.	1881. Alzoo in 't geheel ontgonnen.	1882. (Aantal bouws.) Beplant met padi.	1882. Beplant met andere éénjarige gewassen.	1882. Onbeplant gebleven.	1882. Alzoo in 't geheel ontgonnen.
Bewatorbare sawahs.	1ste aanplant	1 307 308	86 400	28 805	1 512 513	1 422 870	100 956	20 082	1 549 908
	2de aanplant	137 637	457 302	....	....	166 207	458 909	....	....
Sawahs van den regen afhankelijk.	1ste aanplant	732 683	24 052	51 082	807 817	740 772	29 760	45 081	815 013
	2de aanplant	21 422	146 732	....	....	35 029	129 582	....	....
Moeras-sawahs.	1ste aanplant	47 991	59	5 516	53 566	56 582	54	2 400	59 030
	2de aanplant	299	398	....	....	1 111	528	....	....
Tegalvelden (geregeld beplante).	1ste aanplant	130 842	415 305	102 007	048 304	125 331	425 596	140 639	691 566
	2de aanplant	1 115	208 730	....	....	883	226 980	....	....
Geregeld bebouwde velden.	1ste aanplant	2 308 824	525 906	187 470	3 022 200	2 345 555	556 366	214 202	3 416 123
	2de aanplant	160 473	813 168	....	....	203 290	816 005	....	....
Velden niet in geregelde cultuur.	1ste aanplant	60 722	45 816	....	....	25 331	43 094	....	....
	2de aanplant	2	14 957	....	....	"	6 753	....	....
Totaal der beplante velden .		2 530 021	1 369 847			2 574 176	1 392 818		
		3 899 868				3 966 994			

Als mislukt worden opgegeven 75 063 bouws of 2.91 pct. van de met padi beplante en 40 850 bouws of 2.93 pct. van de met andere eenjarige gewassen beplante velden. Die verhoudingen waren in 1881 3.31 en 2.09 pct.

Welke gewassen op de niet voor de padicultuur gebezigde velden geteeld werden, blijkt (evenwel alleen wat de *geslaagde* aanplantingen betreft) uit de volgende opgaaf:

		1881.		1882.	
Suikerriet (vrijwillig geteeld) . . .	1ste aanplant	28 484		28 239	
	2de id.	1 668		5 393	
			30 152		33 632
Suikerriet (op hoog gezag geteeld) . .	1ste aanplant	30 279		32 993	
	2de id.	62		83	
			30 341		33 076
Tabak . . .	1ste aanplant	42 495		25 383	
	2de id.	65 379		43 187	
			107 874		68 570
Indigo . . .	1ste aanplant	4 262		7 023	
	2de id.	13 055		10 361	
			17 317		17 384
Kapas . . .	1ste aanplant	3 117		2 800	
	2de id.	11 394		8 191	
			14 511		10 991

		1881.		1882.	
Djagong . .	1ste aanplant	207 005		257 689	
	2de id.	257 698		266 477	
			464 703		524 166
Katjang . . .	1ste aanplant	46 386		50 357	
	2de id.	116 934		99 159	
			163 320		149 516
Diverse voedingsgewassen . .	1ste aanplant	165 268		156 586	
	2de id.	341 643		358 047	
			506 911		514 633
Totalen . . .	1ste aanplant	533 296		561 070	
	2de id.	807 833		790 898	
			1 341 129		1 351 968

Met betrekking tot den landbouw der bevolking worden hieronder nog eenige algemeene opgaven over de laatste vijf jaren medegedeeld, die echter in zooverre met de boven opgegeven cijfers verschillen dat in de tweede kolom niet afzonderlijk zijn in rekening gebracht de velden die voor de tweede maal (met padi of met eenig ander eenjarig gewas) werden beplant en dat de velden op hoog gezag met suikerriet beplant daarbij in het geheel niet zijn opgenomen.

JAREN.	Aantal bouws door de bevolking voor eigen cultuur beteeld. In 't geheel. (Totaal der twee volgende kolommen.)	Beplant met padi als eerste gewas.	Beplant met eenig ander gewas als eerste gewas.	Beplant met padi als tweede gewas.	Beplant met eenig ander gewas als tweede gewas.	Geschatte opbrengst der met padi beplante velden (in pikols padi). In 't geheel.	Alleen van den tweeden aanplant.	Gemiddelde padi-productie per bouw (in pikols) berekend over: de beplante velden.	de geslaagde beplantingen.	Gemiddeld bedrag der marktprijzen van den pikol *rijst* in de verschillende gewesten. a) Hoogste marktprijzen.	Laagste marktprijzen.
1878.	2 840 856	2 417 480	423 376	106 253	950 372	59 149 879	2 401 230	23^{43}	24^{75}	f 18,00	f 2,50
1879.	2 838 414	2 393 854	444 560	156 770	634 418	62 135 470	3 592 355	24^{36}	25^{16}	17,00	2,00
1880.	2 853 060	2 369 979	483 081	155 306	783 203	61 756 226	3 665 135	24^{45}	25^{24}	16,00	2,50
1881.	2 874 989	2 369 546	505 443	160 475	828 063	59 865 741	3 461 883	23^{66}	24^{47}	12,00	2,50
1882.	2 907 953	2 370 886	537 067	203 290	822 675	62 912 093	4 266 531	24^{44}	25^{17}	12,60	2,00

a) Eene opgaaf van de hoogste en laagste marktprijzen gedurende de verschillende maanden van 1882 en voor elk gewest afzonderlijk vindt men aan het slot van de reeds aangehaalde bijlage XX.

Omtrent sommige volkscultures[1]) in het bijzonder is nog het volgende aan te teekenen.

Rijstcultuur.

In het algemeen had men in het afgeloopen jaar droogte toen de velden moesten bevloeid worden, terwijl in sommige gewesten (Tagal, Pekalongan, Soerabaija, Bagelen en Kediri) aanhoudende en zware regens de behoorlijke rijping van het gewas verhinderden en het drogen der geoogste padi bemoeielijkten. Hier en daar kon door gebrek aan regen de aanleg van kweekbedden niet plaats vinden, maar om deze reden zijn toch slechts weinig voor padicultuur bestemde velden onbeplant gebleven. In die streken van West-Java welke in 1880 en 1881 tot tegengang van de veeziekte geheel van vee waren ontbloot, moest men bij gemis aan ploegvee weder eenige velden onbeplant laten.

In sommige gewesten werd door de bevolking, in plaats van de gewone tweede gewassen, die de stortregens minder goed konden verdragen, voor de tweede maal padi geplant. Het bestuur moedigde deze handelwijze echter niet aan, omdat zich dikwijls ziekten ontwikkelen in de als tweede gewas verbouwde padi.

Niettegenstaande de minder gunstige weêrsgesteldheid in verschillende streken, en hoewel de gewone plagen voor den landbouwer, zooals vernieling van het gewas door veldmuizen, insecten of plantaardige ziekten, niet uitbleven, was de padi-oogst van 1882 toch over 't algemeen zeer bevredigend te noemen; slechts in eenige weinige gewesten bleef de productie beneden het middelmatige, doch elders verkreeg men eene redelijke, in sommige gewesten zelfs eene zeer gunstige opbrengst. In Bantam, welk gewest door veeziekte en koortsepidemie het meest geteisterd is geworden, mocht men zich in 1882 in een betrekkelijk ruimen padi-oogst verheugen; ruim vooral in verband met de verminderde behoefte wegens de afneming van de getalsterkte der bevolking. Voor den oogst van 1882 was tijdiger en op ruimere schaal geplant dan voor de oogsten van 1880 en 1881, hetgeen vooral was te danken aan meer toezicht en leiding van de zijde van het Europeesch bestuur. Ten behoeve van die leiding was het aantal controleurs tijdelijk verdubbeld; een maatregel die aanvankelijk voor zes maanden genomen en later nog met drie maanden (tot 30 Juni 1882) verlengd werd, doch na verloop van dien tijd niet meer noodig werd geacht. De overige in 't vorig verslag (blz. 173) reeds besproken regeeringsmaatregelen hadden ten gevolge gehad dat Bantam's bevolking ook het tijdperk vóór het invallen van den nieuwen oogst zonder gebrek had kunnen doorleven. Uitvoerig zijn die maatregelen en hunne uitwerking beschreven in een door middel van de Javasche Courant openbaar gemaakt ambtelijk rapport, reeds aangehaald op blz. 3 hiervóór. In Krawang viel de rijstoogst mede zeer bevredigend uit en wist de bevolking in den aanvang van het jaar zich geld voor aankoop van levensmiddelen te verschaffen door tegen loon te gaan arbeiden, dan wel door de opbrengst harer erven en tuinen te verhandelen. Voor hen die geen eigen voorraad bezaten, was er voortdurend padi tegen matigen prijs verkrijgbaar, aangezien dit voedingsmiddel te Tjilamaija in overvloed voorhanden was, en van daar in de overige districten van Krawang aangevoerd werd. In de Preanger regentschappen werd tot in Augustus 1882 nog voortgegaan met uitdeeling van rijst en met verstrekking van zaadpadi aan de behoeftigen in eenige dessa's in en nabij de sedert opgeheven veelooze streek in de afdeeling Soemedang (verg. vorig verslag blz. 174). In eenige districten van Cheribon, die tot de veelooze streek aldaar behoord hadden, gaven de schrale oogst — een gevolg van de onvoldoende bewerking der sawahs — zoomede de nog voortdurende koortsepidemie mede een tijdlang reden tot bezorgdheid. Buitengewone voorzieningen zijn daar echter niet noodig geacht, te minder toen tegen het eind van 1882 aan de veebezitters in de afdeelingen Cheribon en Koeningan f 47 340 werd uitgekeerd als schadeloosstelling voor onderhoudskosten van het vee dat voor de vorming van de veelooze streek tijdelijk was verwijderd geworden. Daarentegen vorderde de toestand in het district Daijaloehoer der residentie Banjoemas, mede behoorende tot de streken die, tot tegengang van de uitbreiding der veepest, tijdelijk van vee ontbloot waren geworden, dat het bestuur de behoeftigen gedurende de maanden December 1882 t/m April 1883 door werkverschaffing te gemoet kwam, waartoe aanvankelijk f 10 000 en later nog f 4140 werd beschikbaar gesteld. In Rembang, waar blijkens 't vorig verslag in sommige streken der afdeeling Toeban gedurende de eerste maanden van 1882 gelijke hulp moest worden verleend, werden in September ook buitengewone voorzieningen gevorderd ten behoeve van een paar onderdistricten der afdeeling Bodjonegoro. Behalve eenige gelden voor de kostelooze verstrekking van cassave-bibiet werd eene som van f 15 161 toegestaan voor het doen uitvoeren van werken van openbaar nut, opdat de behoeftigen gelegenheid zouden vinden door koeliearbeid den kost te winnen.

De invoer van rijst uit Siam, Saigon en Singapore was in het afgeloopen jaar weder vrij belangrijk. Uitvoer van rijst had, behalve naar Nederland, voornamelijk plaats naar Australië en de Kokos-eilanden. Voor het overige bepaalde de handel in rijst en padi zich wederom hoofdzakelijk tot de verschillende afdeelingen of gewesten onderling.

Over het algemeen wordt er bij den inlander nog weinig neiging bespeurd tot eene betere keuze en verzorging van zaadpadi, alhoewel het aan aansporing daartoe van bestuurswege niet ontbreekt. De grondbewerking ging in de meeste gewesten niet vooruit, doch aan het kweeken van bibiet en het uitplanten werd over 't algemeen meer zorg besteed dan in vorige jaren. Op vele plaatsen heeft men het uitleggen in halmen laten varen en daarvoor in de plaats gesteld het zaaien in korrels, terwijl mede het uitplanten in rijen meer algemeen in zwang kwam. Waar op de ambtsvelden der dessabesturen met de laatstbedoelde wijze van uitplanting proeven werden genomen, waren de uitkomsten over het algemeen gunstig.

Ofschoon het nut van bemesting meer en meer wordt ingezien, schijnen vooroordeelen, traagheid en verkeerde zuinigheid aan de algemeene toepassing van deze wijze van grondverbetering in den weg te staan. Bijna allerwegen betoonde de bevolking zich nog weinig geneigd om van hare gewoonten af te wijken of daarin verandering te brengen. Zonder uitdrukkelijken last toch gaan de hoofden of de bevolking zelden of niet tot het nemen van proeven over; ook blijft de inlandsche landbouwer doorgaans nalatig om de aanwijzingen die hem tot verbetering der cultuur worden gedaan ter harte te nemen en op te volgen.

Ten aanzien van den oogst van 1883 luiden de laatst ontvangen maandrapporten (die over Mei en Juni jl.) over het algemeen minder bevredigend dan die over de eerste vier maanden. Was gebrek aan regen daarvan meestal oorzaak, sedert het laatst van April begon in Oost-Java, inzonderheid in Soerabaija en Rembang, ook eene sedert lang niet waargenomen ziekte, bij den inlander bekend onder den naam van omo tepak, groote verwoestingen in de padi-aanplantingen aan te richten. Deze ziekte, die zich opmerkelijk snel verspreidt, tast de rijstplant aan in alle tijdperken van wasdom en veroorzaakt eene langzame kwijning, waarna de oogst meestal geheel mislukt. In de beide gewesten te zamen waren bij het eind van Juni reeds meer dan 100 000 bouws ten gevolge van deze ziekte geheel of grootendeels mislukt. Men heeft aanstonds getracht door eene buitengewoon ruime uitplanting van tweede gewassen de dreigende schaarschheid van levensmiddelen te voorkomen. De hoofden van gewestelijk bestuur zijn door de Regeering voorts uitgenoodigd om aan de rijstcultuur meer dan gewone aandacht te wijden en daaraan de meeste zorg te besteden, opdat men door het gebruiken van goede zaadpadi en door eene degelijke bewerking der velden de kansen voor het hernieuwde uitbreken der ziekte verminderen mocht.

Andere voedingsgewassen.

In het afgeloopen jaar was de weersgesteldheid vooral in de lagere streken niet gunstig voor de teelt van tweede

[1]) In de verwachting dat mettertijd ook inlanders het aankweeken van kinaboomen zouden gaan ondernemen, zijn in vroegere jaren hier en daar eenige kinaplantsoenen ten behoeve van de inlandsche bevolking tot stand gebracht. Over den toestand dier proeftuinen en het nut dat zij opgeleverd hebben, vindt men eenige mededeelingen in de onderafdeeling 2°. dezer paragraaf onder het hoofd „Kinacultuur".

gewassen. Zware slagregens gedurende den oostmoesson belemmerden in sommige gewesten de uitplanting of oefenden een nadeeligen invloed op den oogst uit. Vooral de djagong had veel te lijden. Over 't algemeen slaagde in 1882 de teelt van tweede gewassen op erven en tegalvelden beter dan die op sawahs.

Voor zooveel de verbouwde tweede gewassen onder de voedingsgewassen te rangschikken zijn, werd weder nagenoeg in gelijke mate zoowel van sawahs als van tegalvelden gebruik gemaakt. Op tegals, welke velden doorgaans worden gekozen voor minder snel rijpende soorten van polowidjo, vond de verbouwing het meest als eerste gewas plaats, zooals uit het volgende staatje blijken kan, waarin de mislukte velden *niet* zijn opgenomen.

Aard der gewassen.	Sawahs.		Tegalvelden.		Totaal der geslaagde aanplantingen (in bouws).
	Aantal bouws voor eersten aanplant gebezigd.	Aantal bouws voor tweeden aanplant gebezigd.	Aantal bouws voor eersten aanplant gebezigd.	Aantal bouws voor tweeden aanplant gebezigd.	
Djagong.	23 852	168 370	233 837	98 107	524 166
Katjang.	16 345	85 348	34 012	13 811	149 516
Andere voedingsgewassen (behalve padi).	32 084	262 852	124 502	95 195	514 633
Te zamen in 1882 .	72 281	516 570	392 351	207 113	
	588 851		599 464		1 188 315
In 1881 waren de cijfers	49 920	522 809	368 739	193 466	
	572 729		562 205		1 134 934

In de op blz. 170 hiervóór aangehaalde bijlage ZZ vindt men opgaven, als de hier voorafgaande, voor elk gewest afzonderlijk. Vergeleken met de cijfers over 1881, volgens welke toen djagong van 464 703 bouws en katjang van 163 320 bouws werd geoogst, is de teelt van eerstgemeld gewas in 1882 toegenomen, doch die van katjang achteruitgegaan. Van de overige (buiten de padi) verbouwde voedingsgewassen (ketella, boled, cassave enz.) zijn geen afzonderlijke opgaven bekend.

De herhaalde beplanting der velden met polowidjo en de daaraan verbonden grondbewerking komen het daarop volgende padi-plantsoen dikwijls ten goede.

Over het algemeen regelde zich de keus van het te verbouwen gewas meer naar de weersgesteldheid, de bijzondere geschiktheid van den grond voor het een of andere gewas en naar de kansen van afzet van het product, dan naar de regelen van den wisselbouw.

Vischcultuur op de sawahs na afloop van den rijstoogst werd slechts bij uitzondering en op kleine schaal gedreven; de uitslag was echter vrij gunstig.

Klappercultuur.

Deze cultuur breidde zich in het afgeloopen jaar weder weinig uit, hoewel het bestuur steeds op het vermeerderen van de aanplantingen aandringt, daar deze nuttige palmsoort bijna geen zorg behoeft. Het weligst groeit de klapperboom op lage ziltige gronden, gelegen langs de zee of aan de oevers van groote rivieren. De gewoonte, dat bij elk huwelijk aan den panghoeloe twee reeds uitgeloopen klappers worden geleverd, draagt tot instandhouding van deze cultuur het hare bij. In vele gewesten wordt het sap uit den klapperboom afgetapt om daaruit suiker te bereiden, op dezelfde wijze als zulks uit den arènpalm geschiedt. De aldus verkregen suiker is van goede qualiteit en vindt op de inlandsche markt veel aftrek, maar het spreekt van zelf dat deze industrie een nadeeligen invloed heeft op de vruchtzetting en op de klappercultuur in het algemeen.

Niettegenstaande het steeds toenemend verbruik van petroleum onder de inlandsche bevolking, onderging de handel in klappers en olie in de meeste gewesten geen merkbare vermindering. In den regel bepaalt zich die handel tot omzet in het klein, hoofdzakelijk voor huishoudelijk gebruik. De gemiddelde prijs der noten was f 0,05 à f 0,06 per stuk en die der olie f 0,40 à f 0,50 per gewone flesch.

Tabakscultuur.

De tabak werd weder voornamelijk verbouwd als eerste gewas op tegalvelden en als tweede gewas op sawahs. Vrij algemeen werd ook tabak als tweede gewas geteeld op tegalvelden na de djagong. Bovendien plant men ze op woonerven, uiterwaarden en drooggevallen rivierbeddingen. Alleen de omvang van de teelt op eigenlijke bouwvelden kan worden opgegeven, doch deze was in 1882, behalve in twee gewesten (Bagelen en Pasoeroean), overal veel geringer dan in 1881, hetgeen voornamelijk wordt toegeschreven aan de slechte prijzen en aan het ongunstige weer gedurende het afgeloopen jaar. Terwijl in 1881 door de inlandsche bevolking tabak werd geoogst van 45 824 bouws sawah- en 62 050 bouws tegalvelden, waren die cijfers in 1882 slechts 25 300 en 43 270. Naar gelang de tabak als 1ste dan wel als 2de gewas verbouwd werd, was de verdeeling aldus:

	Aantal bouws waarvan geoogst werd: op sawahs.	op tegals.
met tabak beplant als 1ste gewas	419	24 964
„ „ „ „ 2de „	24 881	18 306
	25 300	43 270

Op verscheidene plaatsen slaagde de bibit niet, zoodat vele velden, die reeds voor deze cultuur bewerkt waren, onbeplant moesten blijven. In bijna alle gewesten werd dan ook nog minder tabak geoogst dan in 1881.

Omtrent de bewerking van de gronden, het onderhoud, de afwatering, benevens de wijze van oogsten, vallen geen bijzonderheden te vermelden. Het product werd voor een groot deel door Chineezen opgekocht voor den uitvoer of anders in het klein op de inlandsche passars ten verkoop gebracht om voor plaatselijk gebruik te dienen.

Katoencultuur.

De wisselvallige oogsten, de mindere geschiktheid van den grond voor dit gewas en de groote invoer van goedkoope vreemde garens en lijnwaden, waren de oorzaken, waardoor de katoenteelt ook in het afgeloopen jaar weinig te beteekenen had. Gaat men de gewestelijke opgaven na in bijlage ZZ, dan blijkt dat in Samarang en Rembang (waar respectievelijk van 3138 en 2177 bouws geoogst werd) de teelt van kapas nog den grootsten omvang bezat, daar zij in al de andere gewesten te zamen slechts eene oppervlakte van 5676 bouws besloeg. (In de genoemde cijfers zijn de mislukte velden, bij gemis aan voldoende gegevens, buiten aanmerking gelaten.) In 't geheel werd dus in 1882 kapas ingezameld van 10 991 bouws, welk totaal in 1881 beliep 14 511 bouws. Over 't algemeen had men reden om over de uitkomsten van den oogst tevreden te zijn. Bijzonderheden omtrent de bij doorslag verkregen productie zijn slechts uit Madioen gemeld. Aldaar wierp de kapas-oogst van 1882 4 à 5 pikols per bouw af, en gold het product f 5 à f 7 per pikol, zoodat de opbrengst per bouw dooreengenomen eene waarde van f 27 vertegenwoordigde. Bijna overal werd het niet voor eigen gebruik benoodigde product op de passars verhandeld of in de dessa's aan kleinhandelaars verkocht.

Indigocultuur.

Ook deze cultuur is van gering belang. Immers voor alle gewesten te zamen wordt de met indigo beplante oppervlakte (ongerekend de mislukte velden) opgegeven als te hebben bedragen 17 384 bouws, bijna evenveel als in 1881, toen door de inlandsche bevolking indigo werd

geoogst van 17 317 bouws. Nagenoeg de helft der beplantingen kwam als tweede gewas op besproeibare sawahs voor en ruim één derde als eerste gewas op tegalvelden. Op sawahs pleegt men van de indigoplant doorgaans slechts één snit te oogsten, omdat men die velden spoedig weder voor de rijstteelt noodig heeft, maar op tegalvelden worden de bladeren 2 à 3 malen gesneden. Vandaar dat, volgens de ontvangen opgaven, de geldswaarde der opbrengst van een bouw indigo uiteenliep van f 50 tot f 100. De oogst was over het algemeen bevredigend. Voor zoover de indigo niet voor eigen gebruik bestemd was, werden de gesneden bladeren bij mansvrachten en de kleurstof meest in breivorm op de passars te koop aangeboden.

Suikercultuur.

In verband met de trapsgewijze inkrimping van de teelt van suikerriet op hoog gezag nemen de vrijwillige beplantingen ten behoeve der gouvernements-suikerfabrieken gedurig toe, zoodat voor den oogst van 1882 de laatstbedoelde beplantingen reeds van meer omvang waren dan die waarover de uitsluitend op overeenkomsten met de bevolking werkende suikerfabrieken beschikten. Overigens wordt door de inlandsche bevolking ook suikerriet voor eigen behoefte of ten verkoop op de passars geteeld. Volledige opgaven omtrent de door de bevolking vrijwillig aangelegde rietplantsoenen kunnen niet worden verstrekt, omdat alleen de geslaagde velden in de staten worden opgenomen (zie bijlage ZZ) en ten andere omdat ook op de erven der woningen riet geteeld wordt. Voor zooveel gedurende de drie laatstverloopen oogstjaren door de bevolking vrijwillig geteeld riet van hare bouwvelden werd verkregen, vindt men het aantal bouws, waarvan gesneden werd, in het volgende staatje vermeld.

	1880.	1881.	1882.
bewaterbare sawahs	18 138	21 708	26 498
niet bewaterbare sawahs	3 313	2 344	2 254
moeras-sawahs	"	"	7
tegalvelden	7 040	6 100	4 873
Te zamen	28 491	30 152	33 632
Naar gelang van de bestemming van het riet waren de opgegeven uitgestrektheden te verdeelen als volgt:			
beplant ten behoeve van ondernemers in contract met het Gouvernement	6 678	9 939	13 600
beplant ten behoeve van vrije suikerfabrieken	9 977	10 023	9 734 *a*)
beplant voor eigen behoefte of voor de inlandsche markt	11 836	10 190	10 298 *a*)
Te zamen	28 491	30 152	33 622
Per gewest verkrijgt men de volgende totalen:			
Soerabaija	4 850	5 803	9 267
Cheribon	3 514	3 480	3 677
Pasoeroean	1 583	2 364	3 198
Japara	3 017	3 802	2 867
Probolinggo	2 080	1 881	2 686
Tagal	2 209	2 458	2 557
Kediri	2 307	2 333	2 338
Rembang	2 098	1 639	1 809
Pekalongan	1 058	1 326	1 111
Elf andere gewesten	5 775	5 066	4 122
Te zamen	28 491	30 152	33 632
	b) (2 026)	*b*) (1 668)	*b*) (5 393)

a) Voor het eerste dezer beide getallen werd in 't vorige verslag (blz. 175) 30 bouws te weinig, voor het andere 30 bouws te veel opgegeven.

b) De tusschen haakjes geplaatste cijfers wijzen aan op hoeveel bouws van de daarboven gestelde totalen het suikerriet geteeld was als tweede gewas.

Terwijl voor bijzonderheden aangaande de teelt ten behoeve van gevestigde ondernemingen verwezen wordt naar de straks volgende onderafdeelingen 2° en 3°, is te dezer plaatse alleen te vermelden dat het voor de inlandsche markt of voor eigen gebruik door de bevolking gekweekte suikerriet het meest voorkomt om en bij de erven, dikwijls tusschen andere gewassen in. Waar de inlander daartoe zijne bouwvelden bezigde, plantte hij het riet dan eens als eerste en dan weder als tweede gewas. Bij het bewerken van den grond bleef in den regel de oude wijze (broedjoelan) gevolgd. Op enkele plaatsen werd het riet bij het oogsten tot op eenigen afstand boven den grond afgesneden, ten einde het op nieuw te laten uitstoelen, hetgeen soms twee- en meermalen herhaald werd. Het product der grootere aanplantingen werd veelal verwerkt tot suiker, deels door middel van buffelmolens, deels op de oud-inlandsche wijze, terwijl het suikerriet op de erven geplant doorgaans in natura werd verkocht om bij wijze van versnapering genuttigd te worden.

2°. Gouvernements-cultures.

Koffiecultuur.

Ofschoon in het tijdvak waarover dit verslag loopt ten aanzien van het reserveeren van terreinen voor de gouvernements-koffiecultuur geen nieuw beginsel is aangenomen [1]), schijnt het toch wenschelijk, ook ter verduidelijking van hetgeen in 't vorig verslag (blz. 175/176) deswege is gezegd, hier een kort woord te doen voorafgaan ten einde de juiste beteekenis van de toen besproken tweeërlei reserveering in 't licht te stellen.

In opvolging van de agrarische bepalingen (Indisch Staatsblad 1877 n°. 270) zijn voor al de gewesten waar er aanleiding toe bestond (zie o. a. het verslag van 1881 blz. 83 en dat van 1882 blz. 81) bij algemeene verordening eenige bepaalde *streken* aangewezen waar het verboden is domeingronden *waarop koffie kan groeien* aan particulieren uit te geven. Die uitzonderingsmaatregel omvat echter slechts zoodanige streken waar voldoende kansen bestaan dat de *inlander* de bedoelde gronden van lieverlede voor de koffiecultuur zal gaan bezigen (met andere woorden waar de gelegenheid voor de geleidelijke uitbreiding van de gouvernements-koffiecultuur als volkscultuur bijzonder gunstig is), en waar, zonder zoodanig algemeen verbod, niet-inlandsche koffie-ondernemers niet zouden kunnen worden afgewezen, omdat de oogenblikkelijke behoeften van de gouvernements-koffiecultuur zoodanige afwijzing niet zouden rechtvaardigen. Voor het bepalen van de grenzen der bedoelde streken scheen het verkieslijk zich zooveel mogelijk te houden aan de grenzen van districten of, waar al de districten eener afdeeling onder nagenoeg gelijke omstandigheden verkeerden, aan de grenzen van geheele afdeelingen. Hier en daar heeft men ook kunnen volstaan met goed afgeronde gedeelten van districten.

Heeft deze maatregel dus alleen het terrein ingekrompen waar zich particulieren als koffie-ondernemers kunnen vestigen, de bevolking wordt er in haren landbouw op geenerlei wijze door belemmerd. Voor haar geldt de in 't vorig verslag bedoelde reserveering van *gronden*, dat is van die tot het staatsdomein behoorende zoo nauwkeurig mogelijk begrensde en aangeduide oppervlakten in en nabij de dessa's en kampongs welke geacht worden voor de gouvernements-koffiecultuur beschikbaar te moeten blijven om deze in stand te houden. De voorschriften, waarbij deze reserveering is gelast (zie de §§ C en D van de ook elders toepasselijke regeling van de koffiecultuur in de Preanger regentschappen, te vinden in n°. 2738 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad), vermelden echter uitdrukkelijk dat de inlander over den dus gereserveerden grond voor eigen landbouw mag beschikken wanneer het den resident gebleken is dat daaraan werkelijk behoefte bestaat.

In bijlage AAA vindt men nopens de reserveering zoowel van *streken* als van *gronden* eenige cijfer-opgaven, en zulks ter voldoening aan den bij de behandeling der Indische begrooting voor 1883 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal geuiten wensch (Handelingen 1882/83 blz 320). In de cijfers betreffende de gereserveerde *gronden* komt uit den aard der zaak telken jare verandering. De thans opgegevene moeten dan ook aangemerkt worden als slechts voor 1882 te gelden. Ten aanzien van de opgaven betreffende de gereserveerde *streken* valt er op te letten dat daarbij geen rekening is gehouden met de in Januari jl. voor Pekalongan, en nu zeer onlangs voor Soerabaija en Probolinggo, tot stand gekomen herziening van de begrenzing der bedoelde streken, welke herziening hoofdzakelijk gevorderd werd door verschillende wijzigingen die de

[1]) Alleen wordt — zooals reeds op blz. 80 hiervóór is vermeld — in den laatsten tijd strenger vastgehouden aan den regel om in de gereserveerde streken geen andere gronden aan particulieren af te staan dan die *volstrekt ongeschikt* zijn voor de teelt van koffie.

administratieve indeeling dier gewesten in den laatsten tijd ondergaan had. In Pekalongan heeft die nadere aanwijzing, zooals reeds op blz. 80 hiervóór is gezegd, in den omvang der gereserveerde streken geen noemenswaardige verandering gebracht. Anders is het evenwel gelegen met de nieuwe aanwijzing voor Soerabaija en Probolinggo (Koninklijke besluiten dd. 14 September 1883 n°. 25 en 9 October 1883 n°. 19), welke de gereserveerde streken niet onbelangrijk heeft verkleind, eensdeels omdat bij de vaststelling van de thans geldende administratieve indeeling koffie-produceerende streken die vroeger van twee of meer districten deel uitmaakten tot één district zijn vereenigd geworden, zoodat het overblijvende deel der districten waarvan ze afgescheiden werden, niet langer gereserveerd behoefde te blijven, en anderdeels omdat men, zoowel door de reeds opgedane ervaring als door nader onderzoek, zich teleurgesteld zag in de verwachting die indertijd bij het reserveeren van sommige streken in beide gewesten had voorgezeten (o. a. voor Probolinggo met betrekking tot het district Kandangan), dat namelijk de gouvernements-koffiecultuur er van lieverlede eene volkscultuur zou kunnen worden. In Soerabaija, waar tot hiertoe als gereserveerde streken waren aangewezen het geheele district Modjosari Kidoel en een gedeelte van het district Modjokerto, zijn nu alleen drie onderdistricten gereserveerd gebleven, die indertijd tot eerstgemeld district behoorden, doch sedert 1879 deel uitmaken van het toen gevormde nieuwe district Djaboeng; terwijl in de aanwijzing voor Probolinggo thans nog alleen begrepen zijn het geheele vroeger reeds gereserveerde district Tengger en van de vroeger gereserveerde districten Gending, Padjarakan en Kraksaän slechts die gedeelten welke sedert Augustus 1882 te zamen het nieuwe district Gading vormen.

Evenals blijkens het vorig verslag in Pekalongan plaats had, werd in het afgeloopen jaar ook in Japara eene nieuwe nauwkeurige opneming gelast van de nog voorhanden voor de koffiecultuur geschikte gronden, ten einde, in verband met de te verkrijgen nadere gegevens, eene betere regeling te kunnen ontwerpen voor de thans in minder voordeeligen toestand verkeerende koffiecultuur in gemeld gewest. In Pekalongan kwam men in 1882 met de bedoelde opneming gereed. De voorbereiding van een nieuw cultuurplan voor de koffieteelt in Bantam bracht aan het licht dat de indertijd aan de bevolking verleende schadeloosstelling voor het beschikken over dessagronden ten dienste der gouvernements-koffiecultuur nog behoorde te worden uitgestrekt tot 1288 bouws, die zoowel wegens ligging als geaardheid ook verder voor die cultuur bestemd behoorden te blijven, al bestonden ze voor een gedeelte uit afgeschreven plantsoenen. Aan de rechthebbenden zijn dientengevolge de door hen gevraagde schadeloosstellingen uitgekeerd tot een gezamenlijk bedrag van f 26 415, zijnde gemiddeld iets meer dan f 20 per bouw.

In het volgende staatje vindt men voor alle gewesten te zamen eenige algemeene opgaven omtrent de in elk der vijf plantjaren 1878/79 t/m 1882/83 bevolen afschrijvingen en bijplantingen in de op hoog gezag aangelegde geregelde koffieplantsoenen, en daartegenover, wat de eerste vier der bedoelde jaren betreft, gelijksoortige opgaven nopens de werkelijk geconstateerde mutatiën. (Die over het plantjaar 1882/83 zullen eerst in het volgende verslag kunnen worden opgegeven.)

Jaren.	Aantal gezinnen bij de koffiecultuur ingedeeld.	Aantal gezinnen aan welke de verplichting tot bijplanting werd opgelegd.	Aantal boomen in de op hoog gezag aangelegde geregelde koffieplantsoenen		Aantal boomen waarvan de bijplanting in geregelde tuinen bevolen werd aan het in kolom 3 genoemde aantal gezinnen:		Aantal boomen in geregelde tuinen werkelijk bijgeplant. a)	Andere mutatiën ten gevolge van betere telling, aardstorting enz. b)	Aantal boomen in geregelde tuinen aanwezig bij het einde van elk plantjaar. a)
			voor afschrijving bestemd (volgens het vastgestelde cultuurplan).	werkelijk afgeschreven.	in het geheel.	gemiddeld per gezin.			
1878/79	726 804	555 924	14 526 560 c) (346 171)	18 035 295	18 704 605	33	21 854 156	„	181 196 463 (68 642 627)
1879/80	719 970	469 931	20 636 877 (2 359 994)	20 276 232	14 588 111	31	15 889 539	(+) 133 120	176 942 890 (62 769 934)
1880/81	725 977	387 975	18 143 730 (1 976 692)	17 805 431	12 059 739	31	12 845 275	(—) 2 000 014	169 982 720 (51 432 703)
1881/82	d) 734 919	411 467	19 094 031 (603 349)	19 071 364	13 559 975	33	13 745 064	(—) 4 399 935	160 256 485 (43 676 768)
1882/83	e) 721 944	391 529	15 667 387 (907 526)	nog niet opgegeven.	13 188 706	34	nog niet opgegeven.	nog niet opgegeven.	nog niet opgegeven.

a) Nopens de ongeregelde aanplantingen (de zoogenaamde bosch-, pagger- en kampongkoffie) vindt men in de hier te lande ontvangen opgaven alleen vermeld het aantal boomen waarvan *geoogst* werd (vorg. het vijfjarig overzicht op blz. 177).

b) Voor 1879/80 en de twee latere jaren zijn, in afwijking van de opgaven in 't vorig verslag (blz. 176), thans afzonderlijk de mutatiën opgegeven, voorgevallen ten gevolge van betere telling, aardstorting enz. Daar deze cijfers overeenkomen met die in de leggers, welke in Juni worden opgemaakt, zijn ze de meest vertrouwbare, zoodat ook die in de laatste kolom van het staatje wijziging hebben ondergaan. Dit verklaart de verschillen met sommige der verleden jaar gedane opgaven.

c) De cijfers tusschen ( ) betreffen het getal jonge — nog niet vruchtdragende — boomen, waartoe worden gerekend die, welke in de laatste drie jaren zijn bijgeplant. Deze boomen zijn reeds medegeteld bij de niet tusschen haakjes geplaatste totalen.

d) De toeneming tegenover 1880/81 is slechts schijnbaar, daar zij het gevolg is van verbeterde opgaven, verkregen door de in 1880 bevolen eerste vijfjaarlijksche opneming van het getal cultuurdienstplichtigen.

e) De vermindering is een gevolg van de vrijstellingen, in dit en het vorig verslag besproken. Opgaven nopens het getal bij de koffiecultuur ingedeelde *dessa's* vindt men, doch alleen voor het jaar 1882, in bijlage P hierachter.

Uit het overzicht blijkt dat bij het einde van het plantjaar 1881/82, met andere woorden: in het voorjaar van 1882, (volgens de in Juni 1882 afgesloten leggers) de geregelde plantsoenen te boek stonden als bestaande uit ruim 160 millioen boomen (vruchtdragende en jonge te zamen), tegenover bijna 170 millioen in het jaar te voren, welke achteruitgang voor een groot gedeelte hieraan te wijten is dat de leggers van 1881 hier en daar te hooge cijfers aanwezen. Immers, blijkens eene thans in het overzicht opgenomen nieuwe kolom, moesten, hoofdzakelijk wegens betere telling (en overigens tengevolge van aardstorting of andere bijzondere oorzaken), niet minder dan p. m. $4^2/_5$ millioen boomen uit de staten worden afgevoerd. Intusschen brachten de gewone mutatiën in 1881/82 een nadeelig verschil van p. m. $5^1/_4$ millioen boomen te weeg, daar voor de 19 millioen, die als niet meer vruchtdragend of als gestorven moesten worden afgeschreven, slechts p. m. $13^3/_4$ millioen aan jong plantsoen in de plaats kwam. Bij de vaststelling van het cultuurplan voor 1882/83 behoefde het getal af te schrijven boomen niet hooger dan 15 700 000 gesteld te worden, waaronder slechts een betrekkelijk gering getal jonge boomen, namelijk ruim 900 000 (in Bantam, waar de af te schrijven boomen hoofdzakelijk als inboetingen in oude tuinen voorkwamen, alleen bijna 500 000). Het in den westmoesson van 1882/83 bij te planten getal boomen werd bepaald op bijna $13^1/_5$ millioen. Blijken

deze totalen reeds uit het voorafgaande staatje, het aandeel daarin van elk gewest kan gekend worden uit bijlage BBB hierachter. Bij het bepalen van de te bewerkstelligen bijplantingen ging men wederom met gematigdheid te werk. Streken door ziekten der bevolking of van het vee, dan wel door schaarschheid van levensmiddelen geteisterd, werden geheel of voor een groot deel van bijplantingen vrijgesteld. Deze redenen golden voor Bantam, de afdeeling Tjilatjap in Banjoemas, zoomede voor een klein getal dessa's in Cheribon en Tagal. In Madioen werd bij het opleggen van bijplantingen ook rekening gehouden met de verliezen die aan een vrij groot aantal cultuurdienstplichtigen (omstreeks 3800) door aardstortingen en bandjirs berokkend werden. Van 30 dessa's in Tagal, 15 in Pekalongan en eenige weinige in Kadoe, Bezoeki en de Preanger regentschappen wordt gemeld dat men, bij gebrek aan op voegzamen afstand gelegen gronden, de bijplantingen heeft moeten staken. Ook werden geen bijplantingen bevolen waar de koffieteelt geacht kon worden eene volkscultuur te zijn geworden, zooals in het district Tengger (Probolinggo), of waar, zooals dit in verscheidene dessa's het geval was, het maximum aantal boomen, dat ieder cultuurdienstplichtige onderhouden kan, reeds bereikt was. In Banjoemas werden de districten Banjoemas, Poerworedjo en Djamboe in hun geheel, zoomede eenige daarbuiten gelegen dessa's, van de koffiecultuur ontslagen, deels op grond van de onvoldoende uitkomsten die er op den duur van verkregen waren, deels bij gemis aan geschikt terrein.

Golden de bovengenoemde redenen voor de inkrimping der gouvernements-koffiecultuur, zoo moesten andere streken, waar in de nabijheid der dessa's vruchtbare gronden beschikbaar waren, billijkheidshalve daarbij worden betrokken. In de eerste plaats kwamen hiervoor in aanmerking sommige gedeelten van de in Banjoemas rondom den Slamat gelegen districten (verg. vorig verslag blz. 176), zoomede eenige dessa's in Cheribon en Bagelen. In het district Bodja (Samarang), waar de cultuurdienstplichtigen in 1881/82 van verplichte bijplanting waren vrijgesteld geweest, omdat zij hadden aangenomen ieder 100 boomen langs paggers en op erven in den grond te brengen, beantwoordde die vrijstelling niet aan de verwachting, zoodat voor 1882/83 weder bijplanting in geregelde tuinen werd bevolen.

Aan de in Banjoemas bij de cultuur nieuw ingedeelde bevolking werd, uit aanmerking van de vruchtbaarheid der te bezigen boschgronden, in de wijze van aanleg der plantsoenen meer vrijheid gelaten dan elders gebruikelijk is; zoo werd van haar niet gevorderd het maken van terrassen en het graven van diepe plantkuilen. Bedoelde dessa's zullen nu dezelfde methode kunnen volgen die bij het aanleggen van vrijwillige koffietuinen gebruikelijk is, alleen met dit onderscheid dat de boomen moeten worden geplant in rijen op 12 voet van elkander. Dit zoogenaamde tjebloksysteem vond ook in de Preanger regentschappen reeds toepassing, voorloopig echter nog alleen bij sommige dessa's in de afdeeling Tassik-malaija. De wenschelijkheid eener algemeene navolging zal door een der inspecteerende ambtenaren [1]) tot een punt van opzettelijk onderzoek worden gemaakt.

Aangemoedigd door de gunstige resultaten van bemesting en draineering met open greppels in Pasoeroean, Pekalongan en Kadoe, heeft men in alle dessa's die daarvoor in aanmerking konden komen de bevolking vrijgesteld van aanplantingen, mits zij deze grondverbeteringen tot stand bracht. In onderscheidene gewesten vond men een grooter of kleiner getal dessa's, die bemesting van de bestaande plantsoenen boven bijplanting van jonge boomen verkozen.

Door oordeelkundiger verdeeling van de bestaande plantsoenen werden voor vele dessa's de afstanden tot de haar toebedeelde tuinen bekort.

Het gebruik van eigen grond, in stede van ver afgelegen staatsdomein, tot aanleg van de verplichte bijplantingen werd in de Preanger regentschappen weder door ruim 25 000 planters verkozen. In alle andere gewesten te zamen maakten slechts 1315 personen van die bevoegdheid gebruik. De aan inlandsche ondernemers in eerstgenoemd gewest overgedragen zoogenaamde merdika-tuinen verkeerden over 't algemeen niet in gunstigen toestand.

Gaf het onderhoud der gouvernementstuinen in de verschillende gewesten over het algemeen geen stof tot klagen, in een gedeelte der gewezen veelooze streek van de residentiën Cheribon en Banjoemas, waar de bevolking door ziekte en gemis aan ploegvee slechts met groote inspanning hare rijstvelden kon beplanten, ontbrak het haar aan den noodigen tijd tot behoorlijke verzorging van het koffieplantsoen.

Aan de kweekbedden werd vrij algemeen veel zorg besteed. Hier en daar waar dit noodig was trachtte men door ontbieding van zaadkoffie van de beste soorten het gewas zooveel mogelijk te verbeteren. Op eenige plaatsen werden de kweekbedden door bandjirs of andere oorzaken vernield. Dan behielp men zich met opslag der afgevallen vruchten, zooals uit Bezoeki wordt gemeld.

In Madioen en Kediri brachten overstroomingen niet onbelangrijke schade toe. Van ziekten hadden de koffieboomen in het afgeloopen jaar weinig of niets te lijden. De bladziekte (hemileia vastatrix) werd slechts zeer weinig waargenomen, terwijl ook de in Midden-Java veelal zoo schadelijke djamoer-oepas zich niet in verontrustenden graad vertoonde. Slechts kwamen hier en daar, o. a. in Oenarang (Samarang), eenige niet met name genoemde ziekte-verschijnselen voor, die de aangetaste boomen deden sterven. De kwaal werd bestreden door diepe omwerking van den grond en het strooien van asch rondom de aangetaste boomen. In het voorjaar van 1883 heeft de bladziekte zich op een grooter aantal plaatsen van Java vertoond dan in 1882, doch volgens berichten van Mei jl. schier nergens in verontrustende mate. Over 't algemeen viel op te merken dat zij de meeste uitbreiding verkreeg op laag gelegen en schrale gronden.

Het toppen der koffieboomen, waarvan in het vorig verslag sprake was, werd ook in 1882 weder toegepast omdat de berichten over de verkregen uitkomsten steeds gunstig luidden. In sommige streken van Bagelen evenwel voldeed de bewerking minder goed, doch dit werd toegeschreven aan eene onoordeelkundige toepassing van de gegeven voorschriften.

De blijkens 't vorig verslag (blz. 178) reeds in een viertal gewesten ingevoerde maatregel om de koffiemantri's af te schaffen, het aantal onderdistrictshoofden uit te breiden en deze ambtenaren met het rechtstreeksch toezicht op de koffiecultuur te belasten, kreeg in 't laatst van 1882 en in 't begin van 1883 ook toepassing in de gewesten Bantam, Krawang, Madioen, Kediri, Banjoemas en Kadoe.

De proefnemingen met het aanplanten van Liberia-koffie werden voortgezet. Bijzonder goed slaagden zij in Krawang en ook in Bodjonegoro (Rembang). Onlangs heeft de Regeering hier te lande de beschikking verkregen over eene kleine hoeveelheid Maragogipe-koffiezaad uit Brazilië, dat naar Indië zal worden gezonden om er eene proef mede te nemen. Deze koffiesoort trekt algemeen de aandacht zoowel door de groote boonen, die zij geeft, als door haar overvloedige opbrengst en geurigen smaak.

Zooals verwacht werd, verkreeg men in 1882 in West-Java een ruimen koffie-oogst, doch ook in Oost-Java vielen de uitkomsten zeer mede, vooral na den overvloedigen oogst van 1881. De totale inlevering gedurende 1882 beliep 1 025 216 pikols, tegen 1 007 839 pikols in 1881. Opmerking verdient dat het thans sedert 1854 en 1855 voor de eerste maal voorkwam dat in twee opvolgende jaren meer dan een millioen pikols verkregen werd. Ook de oogst van 1883 laat zich weder even bevredigend aanzien en werd op 1 September jl. geschat op 1 055 900 pikols, waarvan op dat tijdstip reeds 786 500 pikols bij de pakhuizen waren ontvangen. Voor elk gewest afzonderlijk vindt men den oogst van 1882, het getal boomen waarvan werd ingezameld, zoomede de op de cultuur gevallen uitgaven gedetailleerd

---

[1]) In de betrekking van hoofdinspecteur voor de koffiecultuur (sedert Maart 1882 voorloopig onvervuld gelaten) werd in October 1882 weder voorzien door de benoeming als zoodanig van den resident van Kadoe, den Heer J. Heijting. De oudste der beide adjuncten (adsistent-residenten in commissie), die onder den titel van waarnemend inspecteur sedert Maart 1882 tijdelijk de werkzaamheden van hoofdinspecteur had verricht onder de leiding van den directeur van binnenlandsch bestuur (verg. vorig verslag blz. 176 noot 1), viel nu weder als adjunct van den hoofdinspecteur in, doch verkreeg (in November 1882) den titel van inspecteur.

opgegeven in bijlage CCC. Eene verkorte vijfjarige statistiek volgt hieronder, tevens vermeldende den in elk jaar voor het hier te lande verkochte product behaalden gemiddelden veilingsprijs.

Jaren.	Aantal vruchtdragende boomen waarvan werd geoogst (in millioentallen): a)			Verkregen hoeveelheid koffie, zonder de bij het ledig vallen der pakhuizen bevonden overwichten. — Pikols.	Hoeveelheid koffie in het geheel bij de pakhuizen ontvangen. b) — Pikols.	Gezamenlijke kosten van de aan het Gouvernement geleverde koffie, gerekend tot aan de opschuring in de afscheepspakhuizen. c)	Gemiddelde prijs, waarop de pikol koffie aan het Gouvernement te staan kwam, gerekend tot aan de opschuring in de afscheepspakhuizen. d)	Opbrengst van de in Nederland geveilde koffie per pikol. e)	
	in geregelde tuinen.	bosch-, pagger- en kampong-koffie.	in 't geheel.					Bruto.	Netto (alleen na aftrekking van de kosten van afscheep, vervoer en verkoop).
1878	114^{2}	112^{7}	226^{9}	829 859	831 515	f 13 623 041	f 16,38	f $59,54^{3}$	f $53,61^{1}$
1879	116^{6}	103^{7}	220^{3}	1 264 979	1 267 167	20 557 572	16,22	$54,82^{2}$	$50,28^{5}$
1880	114^{1}	108^{4}	222^{1}	557 649	558 280	9 723 054	17,41	50,15	$45,22^{5}$
1881	118^{5}	108	226^{5}	1 005 761	1 007 839	16 584 951	16,40	45,02	39,98
1882	116^{5}	f) 122^{8}	238^{5}	1 024 088	1 025 216	17 083 694	16,66	$36,19^{62}$	$31,22^{37}$

a) Deze opgaven hebben geen betrekking tot de plantsoenen in de residentiën Djokjokarta en Soerakarta; het van daar verkregen product wordt echter in de overige opgaven van het staatje wel verantwoord.

b) Hieronder begrepen 5 924, 22 631, 17 071, 29 378 en 17 632 pikols koffie, in elk der opgegeven jaren als inferieure soort (tegen de helft van den gewonen inkoopsprijs) bij de pakhuizen aangenomen.

c) Deze totalen kunnen niet als volledig worden aangemerkt (zie deswege het aangeteekende in bijlage CCC hierachter, zoomede in bijlage YY van het vorig verslag).

d) Zie de voorgaande aanmerking.

e) De onder dit hoofd medegedeelde cijfers betreffen alleen de opbrengst der Java-koffie; omtrent de geveilde Menado-koffie zie men § 2 dezer afdeeling.

f) In de Indische stukken wordt deze belangrijke toeneming tegenover de opgaven over 1881 niet toegelicht. In de hoogere opgaaf over 1882 deelen de residentie Pasoeroean voor ruim 10 millioen, en de residentiën Samarang en Preanger regentschappen elk voor ruim 2 millioen boomen.

Omtrent den pluk in het algemeen valt mede te deelen dat, niettegenstaande men dit zooveel mogelijk trachtte tegen te gaan, nog steeds veel onrijpe vruchten met de rijpe werden afgerist. Voor een deel waren de vele regens oorzaak van den gebrekkigen pluk, doch vooral bij de bereiding en opschuring ondervond men de nadeelige gevolgen van de vochtige weersgesteldheid. In Samarang voorkwam men door het oprichten van lichte bamboezen stellingen de nadeelen der onvolkomen droging op den vochtigen grond. In de Preanger regentschappen, Madioen en Banjoemas moest het product in de pakhuizen herhaaldelijk omgewerkt worden. Niettemin zijn sommige partijen in vochtigen staat verscheept en daardoor op de reis sterk in qualiteit achteruitgegaan. Ook de bereiding van eenige der verscheepte partijen uit den oogst van 1882 liet, blijkens de bevinding hier te lande, meer dan anders te wenschen over. Aan het Indisch Bestuur is dezerzijds aanbevolen aan eene zorgvuldiger behandeling der gouvernementskoffie nauwlettende aandacht te doen wijden, terwijl ook het denkbeeld is aan de hand gedaan om een deel der Preanger-koffie gedurende eenige maanden in de strandpakhuizen aan te houden, waarvan een gunstige invloed op de kleur wordt verwacht.

Meer en meer tracht men machinale bereiding bij de bevolking ingang te doen vinden, zoowel ter besparing van arbeid als ter bevordering eener betere bewerking van het product. Om in dit opzicht eenige kans van slagen te hebben, moet men er zich toe bepalen om alleen hoogst eenvoudige werktuigen onder het bereik van den inlander te brengen. In sommige gewesten, inzonderheid in Bezoeki en Cheribon, zijn reeds handpelmolentjes in zwang, en eenige modellen daarvan, uit Cheribon verkregen, zijn ter aanmoediging van het gebruik naar Pekalongan, Soerabaija en Probolinggo gezonden. Molentjes, door water gedreven, worden op een paar plantsen in de afdeeling Bandjarnegara (Banjoemas) gebezigd. In eene dessa van Kadoe vond een van gouvernementswege verstrekte Walker-handpelmolen veel bijval, zoodat de aanschaffing van een tweeden is gevolgd. Daarentegen scheen eene dessa in Samarang, die de beschikking kreeg over een koffiepelmolen van Chineesch model, met dit werktuig weinig gediend. Voor Pasoeroean, waar de toenemende oogsten en de vermeerderde vraag naar arbeiders ten gevolge van de zich ontwikkelende particuliere ondernemingen de wenschelijkheid eener ruimere toepassing van machinale bereiding meer dan elders op den voorgrond doen treden, wil men nevens de 2 aldaar reeds bestaande gouvernements-pelmolens nog een 13tal andere oprichten, waartoe bij de Indische begrooting voor 1884 de noodige gelden zijn aangevraagd. Deze molens zullen gouvernements-eigendom blijven, doch de bezoldiging van een toezichthoudend mandoor en de kosten van kleine herstellingen zullen, gelijk dit bij de reeds bestaande inrichtingen van dien aard het geval is, door de gebruikers moeten worden gedragen.

In Bantam, waar de koffie in de hoornschil (als gaba) aan het Gouvernement wordt geleverd, is in 1882 het product niet zooals gewoonlijk van bestuurswege bereid, maar overeenkomstig het in 't vorig verslag (blz. 179) aangekondigde plan in ongepelden staat naar Nederland gezonden, om te Karang Antoe aan eene overdroging te zijn onderworpen. Die overdroging heeft een gewichtsverlies ten gevolge gehad van $3^{38}/_{100}$ pond per pikol, terwijl de kosten (waaronder ook die voor de oprichting van drie bamboezen droogloodsen met droogbakken uit lichte materialen samengesteld) f 2755,60 hebben bedragen. Omtrent twee reeds verkochte partijen van deze koffie, te zamen bij den afscheep 6450^{88} pikols wegende, en voor f 15 837 hier te lande gepeld, zijn de volgende opgaven te verstrekken.

	In veiling gebracht 7 Maart 1883.	In veiling gebracht 20 Juni 1883.
Aantal pikols gaba bij afscheep .	$3\,907^{30}$	$2\,543^{56}$
Aantal uitgeleverde K. G. gepelde koffie	193 659	123 792
Bruto opbrengst	f 144 714	f 74 934
Netto opbrengst a) in 't geheel.	116 577	59 752
Netto opbrengst a) per ½ K. G.	$0,30^{10}$	$0,24^{13}$

a) Alleen die uitgaven zijn in rekening gebracht welke hebben plaats gevonden van de verscheping in Indië af tot aan de aflevering aan de koopers.

Aangezien men niet zeggen kan wat deze koffie zou hebben opgebracht wanneer zij in gepelden staat uit Indië ware verzonden, is het niet mogelijk na te gaan of de bereiding hier te lande al dan niet voordeel heeft opgeleverd. Voor vergelijkende proeven had de Regeering, zooals ook reeds in 't vorig verslag werd medegedeeld, 5000 pikols

gepelde koffie uit Tagal en Bezoeki bestemd. Met eene ietwat geringere hoeveelheid zijn de vergelijkende proeven genomen, en de verkregen uitkomsten zijn in het volgende overzicht samengevat.

In veiling gebracht op:	Koffie hier te lande gepeld.					Koffie in Indië gepeld.				
	Bruto gewicht bij afscheep (koffie in de hoornschil). Pikols.	Uitgeleverde netto kilogrammen.	Bruto opbrengst.	Netto opbrengst a) in 't geheel.	Netto opbrengst a) per half K.G.	Bruto gewicht bij afscheep (koffie ontdaan van de hoornschil). Pikols.	Uitgeleverde netto kilogrammen.	Bruto opbrengst.	Netto opbrengst a) in 't geheel.	Netto opbrengst a) per half K.G.
20 September 1882	504	24 715	f 18 224	f 14 080	f 0.28^{48}	504	29 904	f 18 799	f 16 281	f 0.27^{22}
25 October „	408	$19\,947^{5}$	15 064	11 735	0.29^{46}	408	$24\,255^{5}$	16 509	14 473	0.29^{83}
29 November „	$1\,185^{8}$	$59\,657^{5}$	41 454	32 073	0.26^{88}	$1\,185^{8}$	71 335	44 044	38 443	0.26^{94}
31 Januari 1883	480	23 401	15 426	11 358	0.24^{26}	480	28 598	18 143	15 724	0.27^{49}
7 Maart „	$1\,416^{6}$	68 886	57 499	45 723	0.33^{18}	2 088	$124\,094^{5}$	95 480	84 300	0.33^{96}
	$3\,994^{4}$	196 607	f 147 667	f 114 989	f 0.29^{24}	$4\,665^{8}$	278 187	f 1929 75	f 169 221	f 0.30^{41}

a) Na aftrekking van de onkosten op het product gevallen, gerekend van de afscheping af (daaronder ook het vervoer uit de afscheepspakhuizen) tot op de aflevering aan de koopers. De uitgaven voor de pelling van de gaba hier te lande hebben voor de vijf in het staatje vermelde partijen respectievelijk f 947, f 779, f 2 379, f 1 124 en f 2 760 bedragen. Voor de eerste vier dezer partijen bedroeg de meerdere vracht, tegenover de te gelijkertijd in gepelden staat verscheepte even groote hoeveelheden, f 726, f 571, f 1 538 en f 648.

Alleen ten aanzien van de in September geveilde partijen viel dus volgens de bovenstaande cijfers de proefneming ten gunste van de hier te lande gepelde koffie uit. Voor eene volledige beoordeeling zou men echter nog de kosten moeten kennen die in Indië op de koffie van de twee categorieën gevallen zijn. Dienaangaande zijn geen opgaven ontvangen. Het ligt in de bedoeling der Regeering om de vergelijkende proeven te hervatten met 5000 pikols gaba en 5000 pikols gepelde koffie uit den oogst van 1883. In de eerste plaats zal daartoe de Bantam-oogst voor de helft in de hoornschil en voor de helft gepeld uit Indië verzonden worden, terwijl hetgeen die oogst minder bedraagt dan 10 000 pikols uit andere gewesten zal zijn aan te vullen.

Op blz. 179 van het vorig verslag was ook sprake van eene proef die genomen zou worden om na te gaan of het voordeel kon opleveren om de koffie in Indië machinaal te sorteeren. Geheel overeenkomstig het t. a. p. medegedeelde plan zijn daartoe 10 000 pikols Pasoeroean-koffie voor de helft gesorteerd [1]) en voor de helft niet gesorteerd herwaarts gezonden. De uitkomsten der proefneming, hieronder samengevat, geven geen aanleiding om machinale sorteering in Indië raadzaam te achten.

	Machinaal gesorteerd.	Niet gesorteerd.
Bruto gewicht bij afscheep (in K. G.)	305 682	307 072
Uitgeleverd netto gewicht (in K. G.)	296 511	$297\,860^{5}$
Bruto opbrengst	f 202 613	f 200 163
Onkosten a)	28 616	24 899
Netto opbrengst	f 173 997	f 175 264

a) Het sorteerloon bedroeg, zooals in het vorig verslag is gezegd, f 0.60 per pikol. De overigens in rekening gebrachte onkosten zijn die welke gemaakt zijn van de verzending uit het afscheepspakhuis af.

Op het verzoek van een particulier, dat hem voor den tijd van vijf jaren, tegen eene vergoeding van f 0,50 per pikol, het sorteeren van alle Pasoeroean-koffie, of van minstens 200 000 pikols 's jaars, mocht worden opgedragen, werd door de Indische Regeering afwijzend beschikt, op grond dat zoodanige maatregel eene omslachtige administratie en stellig ook meer uitgaven zou vorderen dan waarop eventueele sorteering in eigen beheer aan het Gouvernement zou komen te staan.

Door twee personen, één in Soerabaija (dezelfde van wien op blz. 179 van 't vorig verslag sprake was) en één in Pasoeroean, zijn weder aan de Indische Regeering aanbiedingen gedaan om haar met het geheim eener nieuwe bereidingsmethode bekend te maken. De door hen gestelde voorwaarden waren onaannemelijk, maar hun is de gelegenheid gegeven om eene proef van hunne bereidingsmethodes te geven. Eene partij van 1 pikol door den eerstbedoelden particulier en eene partij van $1\frac{1}{2}$ pikol door den laatstbedoelden bereid zijn in April jl. hier te lande geveild, doch te zamen in ééne kaveling, zoodat het niet mogelijk is de uitkomsten van elke der twee bereidingsmethodes te beoordeelen. De $2\frac{1}{2}$ pikols te zamen hebben f 0,38 per half kilogram opgebracht, terwijl $2\frac{1}{2}$ pikols onbereide koffie uit dezelfde pakhuizen voor f $0,30\frac{3}{4}$ zijn verkocht. De waarde van het product blijkt dus door de kunstmatige bereiding eenigszins te zijn verhoogd.

Met het bereiden van koffie voor de bevolking op den voet van Indisch Staatsblad 1873 n°. 54 hielden zich in het afgeloopen jaar, behalve een paar Chineezen in de Preanger regentschappen, overigens alleen in Pasoeroean eenige industriëelen onledig, wier getal echter — in 1881 nog 30 (14 Europeanen en 16 Chineezen) — gedaald was tot 22 (11 Europeanen en even zooveel Chineezen). Voor het door de Europeesche ondernemers op West-Indische wijze bereide product konden aan 7 hunner premiën worden toegekend tot een gezamenlijk bedrag van f 13 430,42. Opgaven omtrent het door de gezamenlijke ondernemers in Pasoeroean ingeleverd product zijn niet ontvangen. De twee in de Preanger regentschappen leverden ruim 1219 pikols in.

Door de openstelling in 1882 of het begin van 1883 van nog een 28tal inkooppakhuizen werd in verscheidene gewesten ten gerieve van de bevolking de gelegenheid tot inlevering van koffie weder vermeerderd. De inkoop geschiedde overal zonder moeielijkheid en zonder stremming in de uitbetaling, uitgezonderd bij één pakhuis in Selokaton (Samarang), dat eenige malen moest worden gesloten, omdat het door gebrek aan voortvarendheid van de zijde van den transport-aannemer overvuld geraakte. In eenige gedeelten van Malang (Pasoeroean), waar de buitengewoon groote inlevering in Augustus en September oorzaak was dat de afvoer daarmede geen gelijken tred kon houden, werden op kosten van den transport-aannemer de noodige tijdelijke bergplaatsen gemaakt, zoodat de inkoop geregeld kon voortgaan. De afvoer van koffie uit de inkoop- naar de strandpakhuizen ondervond over 't algemeen weinig belemmering. In Bantam, waar de aannemer gefailleerd was (zie vorig verslag blz. 180), moest voor rekening en risico van de borgen, die daartoe zelven onbekwaam bleken, door het bestuur in het transport worden voorzien. In Samarang bleek eene wijziging in het contract met den transport-aannemer noodig, ter betere verzekering dat de koffie gedurende het vervoer tegen vochtigheid werd beschut.

[1]) De gesorteerde 5000 pikols leverden op:

188	pikols	gebroken	koffie,
4 062	„	middensoort	„
238	„	grofboonige	„
512	„	mannetjes	„

De nieuwe bepalingen op het vervoer en bezit van koffie (Indisch Staatsblad 1879 n°s. 286 en 288) — onlangs nog aangevuld met eene bepaling tot aanvulling van den inhoud der koffiepassen om het onwillekeurig verzuimen van de inlevering dier documenten tegen te gaan (indisch Staatsblad 1883 n°. 100) — bleven gunstig werken. In Pasoeroean, waar de uitvoer van gebrande koffie in den vorm van poeder groote uitbreiding dreigde te verkrijgen, werd daaraan door doeltreffende maatregelen van den resident paal en perk gesteld. Daar de vrijgelaten verkoop van tot poeder gebrande koffie ook elders tot misbruiken aanleiding geeft, zijn meer algemeene voorzieningen daartegen bij de Indische Regeering in overweging.

Vermits het gebleken was dat veel koffie ter sluik uit Tagal naar Banjoemas werd uitgevoerd, werd de resident van Tagal gemachtigd om eenige hulpmantri's voor het tegengaan van dien uitvoer en tevens voor het houden van toezicht op den pluk tijdelijk in dienst te stellen. Deze maatregel heeft goede uitkomsten opgeleverd, zooals ook hieruit blijkt dat de ingeleverde hoeveelheid inferieure koffie in Tagal grooter was dan in eenig jaar te voren.

In de volgende staatjes vindt men ten slotte de gebruikelijke opgaven betreffende de uitkomsten van de in het afgeloopen jaar en in de eerste negen maanden van het loopende jaar hier te lande en in Indië gehouden gouvernements-veilingen van Java-koffie.

Veilingen in Nederland.

Tijdslip der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per ½ K.G. a)	
			Bruto.	Netto.
		1882.		
1 Februari	90 106.74	5 366 152	f $0,31^{28}$	f $0,27^{08}$
8 Maart	89 331.20	5 340 527	$0,32^{91}$	$0,28^{70}$
12 April	90 431.72	5 409 546^{5}	$0,30^{82}$	$0,26^{61}$
16 Mei	89 886.00	5 385 514^{5}	$0,29^{05}$	$0,24^{93}$
21 Juni	85 019.25	5 095 032	$0,29^{02}$	$0,24^{93}$
16 Augustus	89 674,00	5 367 348	$0,30^{19}$	$0,26^{31}$
20 September	85 620.60	5 106 089	$0,29^{22}$	0,25
25 October	85 123.00	5 088 159	$0,31^{24}$	$0,27^{08}$
29 November	84 480.75	5 106 895^{5}	$0,27^{92}$	$0,23^{81}$
	b) 789 673.26	47 265 263^{5}	c) f $0,30^{61}$	f $0,26^{39}$
		1883.		
31 Januari	100 866.75	6 013 431	f $0,29^{40}$	f $0,25^{83}$
7 Maart	101 018.81	5 974 203	$0,35^{17}$	$0,30^{75}$
11 April	100 678.05	5 998 759^{5}	$0,34^{07}$	$0,29^{86}$
16 Mei	100 930.00	6 001 096	$0,30^{42}$	$0,26^{67}$
20 Juni	92 413.36	5 514 139^{5}	$0,29^{76}$	$0,25^{87}$
8 Augustus	99 645.00	5 945 487	$0,30^{78}$	$0,26^{60}$
12 September d)	102 310.00	6 087 445	$0,30^{85}$	0,27

a) Veilingsprijs, verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met de 1½ pct. rabat voor contante betaling.

b) Hiervan 36 072 pikols uit den oogst van 1882, 666 530 pikols uit den oogst van 1881, en verder uit de oogsten van 1880, 1879, 1878 en 1877 respectievelijk 48 749, 29 351, 7126 en 1845 pikols.

c) Over 1881 was de algemeene middenprijs f $0,37^{91}$ per ½ K.G. Voor elk der negen veilingen afzonderlijk liep het gemiddelde toen uiteen tusschen f $0,36^{42}$ (November) en f $0,39^{38}$ (Januari).

d) De opgaven betreffende deze veiling zijn nog van voorloopigen aard.

Veilingen in Indië.

Tijdstip der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Herkomst of benaming der koffie.	Opbrengst	
			in 't geheel.	gemiddeld per pikol.
		1882.		
16 Augustus	14 000	Samarang.	f 396 750	f $28,33^{92}$
	11 000	Kadoe.	317 780	$28,88^{9}$
	25 000		f 714 530	f $28,58^{12}$
13 September	5 000	Samarang.	f 132 200	f 26,44
	5 000	Kadoe.	131 440	$26,28^{8}$
	15 000	Pasoeroean (Malang).	394 460	$26,29^{73}$
	25 000		f 658 100	f $26,32^{4}$
18 October	24 000	Pasoeroean (Malang).	f 606 390	f $25,26^{62}$
	a) 1 000	Id. (Sisir).	31 330	31,33
	25 000		f 637 720	f $25,50^{88}$
15 November	10 000	Preanger regentsch.	f 351 250	f $35,12^{5}$
	13 800	Pasoeroean (Malang).	349 890	$25,35^{43}$
	a) 1 200	Id. (Sisir).	38 590	$32,15^{83}$
	25 000		f 739 730	f $29,58^{92}$
		1883.		
15 Augustus	15 000	Samarang.	f 455 980	f 30,40
	10 000	Kadoe.	326 050	$32,60^{5}$
	25 000		f 782 030	f $31,28^{6}$
19 September	10 000	Samarang.	b)	f 32,62
		Kadoe.	b)	34,12
	15 000	Pasoeroean (Malang).	f 471 150	31,41
	25 000		b)	b)

a) Deze partijen bestonden uit product op West-Indische wijze bereid.
b) Hier te lande nog niet bekend.

De vier Indische veilingen van 1882 brachten te zamen f 2 750 080 op; die van 1881 f 3 485 210. De algemeene middenprijs, in laatstgemeld jaar f $34,85^{21}$ per pikol, bedroeg thans slechts f 27.50^{08}, dat is per ½ K.G. in 1881 f $0,28^{22}$, in 1882 slechts f $0,20^{29}$. Voor elke veiling afzonderlijk was deze laatste middenprijs in het afgeloopen jaar achtereenvolgens f $0,21^{09}$, f $0,19^{42}$, f $0,18^{87}$ en f $0,21^{83}$ en in Augustus jl. f $0,25^{37}$.

Overeenkomstig een reeds in 1882 door den directeur van binnenlandsch bestuur geopperd denkbeeld, later ook ondersteund door de kamer van koophandel en nijverheid te Batavia, is de Regeering hier te lande onlangs te rade geworden om zich door een plaatselijk deskundig onderzoek in bijzonderheden te doen inlichten nopens den stand en de vooruitzichten der koffiecultuur in Brazilië, waar de productie in de laatste jaren zoo in hoeveelheid als in hoedanigheid eene zeer hooge vlucht heeft genomen. Voor dit onderzoek, dat zich in 't bijzonder ook zal moeten uitstrekken tot de vraag welke der in Brazilië toegepaste verbeteringen voor overneming bij de gouvernements-koffiecultuur op Java vatbaar zouden zijn, is met 1 Augustus jl. een hier te lande met verlof aanwezige Oost-Indische ambtenaar in commissie gesteld die zoowel bekend is met de koffiecultuur in het algemeen als met den vorm waarin zij van gouvernementswege op Java wordt gedreven. Aan dezen deskundige is opgedragen na zijne terugkomst uit Brazilië, vermoedelijk in het voorjaar van 1884, een rapport nopens zijne bevindingen uit te brengen.

Suikercultuur.

De velden die in 1881 voor den oogst van 1882 op hoog gezag met suikerriet werden beplant voor 94 van de 95 op contract met het Gouvernement werkende suikerfabrieken besloegen, ten gevolge van de toepassing voor de derde maal van de bevolen jaarlijksche inkrimping met $^1/_{13}$, 2916 bouws minder dan de voor den oogst van 1881 door tusschenkomst van het Gouvernement beplante oppervlakte. Verstrekking van grond alléén (zonder aanplant) vond in 't geheel niet meer plaats, terwijl voor het oogstjaar 1881 nog 12 bouws zonder aanplant waren verstrekt geworden. De eenige op de oude voorwaarden werkende onderneming Soerawinangon in Cheribon beschikte voor het laatst (daar het contract met den oogst van 1882 verstreek) over een gouvernements-aanplant van 400 bouws. Bij 48 van de 94 overige ondernemingen werd de inkrimping der gouvernements-suikerrietvelden in meerdere of mindere mate overtroffen door de uitbreiding die de ondernemers gaven aan hunne particuliere aanplantingen op gehuurde gronden, of aan den opkoop van te veld staand riet. Daarentegen waren er 30 fabrieken die het verlies aan gouvernements-beplantingen slechts ten deele op die wijze goedmaakten, en 14 die, ondanks het bedoelde verlies, zelfs nog minder buiten de tusschenkomst van het Gouvernement verkregen riet verwerkten dan in 1881. Overigens was er 1 ondernemer die, evenals in 1881, op zijne voor de verwerking van het gouvernements-riet bestemde fabriek in 't geheel geen vrijwillig geteeld riet verwerkte, en 1 die zijne particuliere beplantingen juist in dezelfde mate had uitgebreid als waarin de gouvernementsbeplanting verminderd was. Het vrijwillig geteeld riet, dat in 1882 bij al de 95 in deze paragraaf behandelde suikerfabrieken te zamen verwerkt werd, was verkregen van 13 239 bouws, dat is van 3293 bouws *meer* dan in 1881. Tegenover die vermeerdering staat, gelijk hooger gezegd werd, eene vermindering van 2916 bouws met en 12 bouws zonder aanplant door het Gouvernement verstrekt, zoodat bij slotsom de aanplant ten behoeve van de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor het oogstjaar 1882 nog 365 bouws méér bedroeg dan voor 1881.

In tal van fabrieken werden nieuwe machinerieën opgericht of aan de reeds bestaande toestellen verbeteringen aangebracht, terwijl aan verscheidene ondernemingen scheikundigen verbonden waren. Een goed bewijs van het algemeen streven om het fabrikaat te verbeteren of liever te vermeerderen, geven de in Probolinggo, Soerabaija, Japara, Tagal en Cheribon opgerichte vereenigingen van suikerfabrikanten tot het bespreken van de belangen hunner industrie.

Dat de cultuur en de bereiding weder zeer bevredigende uitkomsten opleverden, kan blijken uit het volgende vijfjarig overzicht.

Oogstjaren.	Uitgestrektheid der suikerrietvelden (in bouws) voor elk der oogstjaren 1878 t/m 1882:				Opbrengst in pikols suiker (buiten de stroop) met inbegrip van het product van den vrijwilligen aanplant.	
	beplant door tusschenkomst van het Gouvernement, of door het Gouvernement zonder aanplant verstrekt. *a*)	vrijwillig beplant (gronden door de ondernemers gehuurd en gronden waarvan zij het riet door opkoop verkregen). *b*)	in 't geheel beplant geweest (gouvernements- en vrijwillige aanplant te zamen).	waarvan het riet is verwerkt geworden (dus na aftrekking van de mislukte of vernielde aanplantingen).	In 't geheel.	Gemiddeld per bouw.
1878	38 668	3 948	42 616	42 584	2 603 762	61.14
1879	38 668	4 521	43 189	43 129	2 677 304	62.08
1880	35 725	6 678	42 403	42 260	2 548 667	60.30
1881	32 768	*c*) 9 946	42 714	42 514	3 193 786	75.12
1882	29 840	13 239	43 079	*d*) 42 955	3 233 650	75.28

a) De velden die zonder aanplant verstrekt worden (wat voor het oogstjaar 1882 niet plaats vond) besloegen voor de eerstvermelde twee oogstjaren telkens 63 bouws, voor het oogstjaar 1880 43 en voor het oogstjaar 1881 12 bouws.

b) De oppervlakte waarvan in elk der opgegeven oogstjaren het opgekochte riet afkomstig was, bedroeg achtereenvolgens (bij schatting) 161, 61, 275, 928 en 1636 bouws.

c) Hieronder thans ook begrepen de 7 bouws fabrieksgrond, blijkens het vorig verslag blz. 181 bij de onderneming Wonolangan in Probolinggo met riet beplant.

d) Bij dit cijfer zijn ook in mindering gebracht 80 bouws gouvernementsriet, aangeplant ten behoeve van de fabriek Gending in Probolinggo, doch niet bij die onderneming, maar bij de particuliere fabriek Maron (in dezelfde residentie) verwerkt.

Opgaven als de bovenbedoelde voor elke der 95 ondernemingen in het bijzonder, benevens nog verschillende andere gegevens, vindt men in bijlage DDD hierachter. De ondernemingen welke gemiddeld meer dan 100 pikols suiker per bouw maakten, in 1881 4 in getal (Adhiwerna in Tagal, Pandji, Olean en de Maas in Bezoeki), waren in 1882 de 7 volgende: Pandji, Olean en Wringinanom in Bezoeki (respectievelijk 130, 119 en 101 pikols per bouw), Kalibagor in Banjoemas en Tjomal in Tagal (110 pikols per bouw), Krian in Soerabaija en Djaboeng in Probolinggo (103 pikols per bouw). De geringe productie van een der fabrieken in Pasoeroean, waar men slechts p. m. 26 pikols per bouw verkreeg, worden aan slecht beheer toegeschreven. In welke mate zoowel in 1881 als in 1882 de gemiddelde productie per bouw voor de verschillende ondernemingen in elk gewest uiteenliep, kan uit de volgende tabel blijken.

GEWESTEN.	Aantal ondernemingen.	Verkregen hoeveelheid pikols suiker (dus buiten de stroop).					
		1881.			1882.		
		In 't geheel.	Gemiddeld per bouw.		In 't geheel.	Gemiddeld per bouw.	
			Laagste en hoogste cijfers der verschillende ondernemingen.	Bij doorslag over al de ondernemingen.		Laagste en hoogste cijfers der verschillende ondernemingen.	Bij doorslag over al de ondernemingen.
Cheribon	10	311 286	47.51 à 86 76	65.24	303 839	50.82 à 81.08	64.93
Tagal	8	310.717	63.01 „ 107.18	86.38	321 131	73.00 „ 109.59	86.95
Pekalongan	3	120 878	56.48 „ 90.14	77.68	122 926	68.11 „ 90.98	78.59
Samarang	4	177 409	75.23 „ 89.78	83.13	149 531	59.05 „ 77.42	69 90
Japara	9	374 062	55.18 „ 96.53	75.41	337 957	49.41 „ 98.64	69.53
Rembang	1	30 538	—	73.76	20 000	—	51.81
Soerabaija	19	685 984	44.11 à 93.68	79.51	686 320	47.25 à 103.07	78.00
Pasoeroean	17	352 228	25.47 „ 89.26	58.88	372 914	25.54 „ 82.14	62.50
Probolinggo	10	348 453	51.34 „ 89.04	68.15	383 260	44.66 „ 103.29	74.00
Bezoeki	5	218 201	88.98 „ 107.42	106.18	244 247	90.65 „ 129.98	107.55
Banjoemas	1	42 576	—	95.46	44 166	—	109.86
Madioen	2	69 821	81.71 à 91.73	87.49	66 077	79 86 à 93.84	88.10
Kediri	6	151 642	63.01 „ 98.29	73.57	181 282	58.70 „ 94.59	79.96
Alle gewesten te zamen	95	3 193 786	25.47 à 107.42	75.12	3 233 650	25.54 à 129.98	77.28

Raadpleegt men de in de aangehaalde bijlage voorkomende opgaven omtrent de uitgaven waarop de van gouvernementswege verstrekte 29 480 bouws suikerriet den lande zijn te staan gekomen, dan blijkt dat de betalingen aan de grondbezitters en rietplanters bedroegen f 4 927 236 en die aan de dessahoofden en inlandsche ambtenaren f 528 801, te zamen alzoo f 5 456 037, waartegenover het Gouvernement van de ondernemers ontving: wegens terugbetalingen f 5 366 591, wegens cijns voor de gouvernements-beplantingen f 3 091 402, wegens cijns voor de vrijwillige beplantingen f 330 125, te zamen alzoo f 8 788 118; terwijl eindelijk van den ondernemer van Soerawinangon, die overeenkomstig de oude voorwaarden geen cijns had op te brengen maar product leveren moest, de gewone hoeveelheid van p. m. 10 653 pikols suiker werd ontvangen, waarvoor hem f 100 088 werd betaald, doch waarop het Gouvernement bij publieken verkoop te Batavia eene winst behaalde van f 65 341. Het totale voordeel voor 's lands kas uit de suikercontracten bedroeg in 1882 f 3 397 422.

Naarmate de gouvernements-suikercultuur inkrimping ondergaat, wordt ook van lieverlede het getal der met het toezicht belaste mantri's verminderd.

Omtrent de verschillende met de suikerindustrie in verband staande werkzaamheden gedurende 1882 behelzen de ontvangen berichten in hoofdzaak het volgende.

De overgave aan de fabrikanten van het door tusschenkomst des bestuurs geplante riet geschiedde algemeen in Mei, behalve in Samarang, waar het riet gedeeltelijk in April werd overgegeven, en in Probolinggo waar de overgave eerst bij het eind van Juni geheel was afgeloopen. Voor het snijden en vervoeren van het riet bediende men zich allerwegen van vrijwillige arbeiders. Meer dan vroeger viel bij het rietvervoer te klagen dat de aannemers hunne verplichtingen niet nakwamen. Hier en daar is het aanhoudend regenachtige weder of de lange duur van den maal-tijd wellicht oorzaak geweest dat menig karrevoerder weg bleef, maar in sommige gevallen scheen de ondervonden teleurstelling ook aan de ondernemers zelven te moeten geweten worden, daar zij niet altijd onderzochten of de aannemers wel over genoegzame vervoermiddelen konden beschikken. Dit bleek althans bij een der fabrieken in Pekalongan, waar van de 400 aangenomen karrevoerders meer dan de helft niet behoorlijk aan hunne verplichtingen voldeden. Meestal wonen de vervoerders om en bij de fabrieken, en slechts van Kaliwoengoe (Samarang), Langsee (Japara) en Soekodono (Probolinggo) wordt gemeld dat men de noodige vervoermiddelen voor een deel op grooteren afstand van de fabrieken had moeten zoeken. Ten einde de aan het rietvervoer verbonden bezwaren te verminderen, zijn de fabrikanten van Pangka en Pagongan in Tagal, evenals die van Kremboong en Tangoelangin in Soerabaija, er toe overgegaan het vervoer over rails te doen geschieden, terwijl de onderuemers van Djati in Kediri en Padjarakan in Probolinggo nog bezig waren om die wijze van vervoer te beproeven.

Evenals de kleine industrieën die bij de bereiding en verpakking van het product te pas komen, zijn ook de ambachtslieden en verdere fabriekarbeiders doorgaans in den omtrek der fabrieken gevestigd. Alleen in Samarang en Japara kwamen de benoodigde arbeiders voor de fabrieken gedeeltelijk van Pekalongan en Rembang, terwijl vooral in Bezoeki en Probolinggo vele Madureezen werkten. In Bezoeki en Madioen moesten de fabrikanten bekwame smeden en timmerlieden van elders ontbieden. De loonen bleven stationnair, behalve in Loemadjang (Probolinggo), waar daling te bespeuren was ten gevolge van de verminderende tabakscultuur. De vaste arbeiders ontvangen voorschot en worden bij de maand betaald, hetgeen niet wegneemt dat het loon overeenkomt met dat van hen die bij den dag werken en alsdan f 0,25 à f 0,40 verdienen.

Klachten naar aanleiding der intrekking van art. 2 n°. 27 van het politiestrafreglement voor inlanders kwamen zeldzamer voor ten opzichte der arbeiders in West- en Midden-Java dan ten opzichte van die in den Oosthoek, waar de werkgevers — om van een voldoend getal fabriekarbeiders verzekerd te zijn — niet zelden een veel grooter aantal lieden moesten aannemen dan zij eigenlijk noodig hadden.

Onder de fabriekarbeiders worden, naar thans gemeld is, overal gezeten landbouwers aangetroffen, behalve in Samarang en Banjoemas; het gebeurt echter slechts zelden meer dat ook hunne vrouwen en kinderen aan den fabrieksarbeid deelnemen.

De groote massa's volk, gedurende den maal-tijd in en om de fabrieken aanwezig, maakten wel een verscherpt toezicht van de politie noodig, maar veroorzaakten overigens niet veel last.

Het verstrekken van voedings- en injectie-water voor de stoomtoestellen had nergens voor den landbouw nadeelige gevolgen. De aan een hoofdingenieur van den waterstaat opgedragen onderzoekingen betreffende eene nadere regeling van de waterverstrekking aan de verschillende op contract met het Gouvernement werkende suikerfabrieken werden in 1882 ten einde gebracht voor zooveel betreft 3 van de 16 ondernemingen die daarvoor blijkens 't vorig verslag (blz. 184) nog in aanmerking kwamen. In October 1882 heeft de Indische Regeering zuinigheidshalve aan de bedoelde commissie een einde gemaakt en de onderzoekingen met betrekking tot de 13 nog overblijvende suikerfabrieken (2 in Pasoeroean, 2 in Japara, 2 in Pekalongan en 7 in Cheribon) overgelaten aan de plaatselijke ambtenaren. Ten opzichte van de 3 fabrieken waaromtrent de hoofdingenieur laatstelijk zijne voorstellen had ingediend (Kloerahan, Bekassi-Oost en Yossowilangon in Pasoeroean) bepaalde de Indische Regeering dat met de verstrekking van molenwater op eenigszins gewijzigden voet zou kunnen worden voortgegaan. Naar aanleiding van zijne in 1881 gedane voorstellen betreffende de fabriek Oemboel in Probolinggo kwam de Indische Regeering tot het besluit om in de waterverstrekking aan die fabriek in 't geheel geen verandering te brengen. Klachten, door de eigenaren der fabriek Wonoredjo in Pasoeroean ingebracht omtrent beweerde benadeeling van hunne belangen door de waterverdeeling tusschen de erfpachtsonderneming Alkmaar en de omliggende gronden der bevolking, werden, na een in 1882 door den hoofdingenieur ingesteld plaatselijk onderzoek, bij een Indisch besluit dd. 12 Maart jl. ongegrond verklaard.

Diefstallen van riet, nadat de tuinen aan de fabrikanten waren overgegaan, kwamen veel voor, doch bepaalden zich meestal tot weinige stokken te gelijk. In Bezoeki en Probolinggo echter werden eenige diefstallen op grooter schaal gepleegd, met het doel om het gestolene op de passars te verkoopen of in eigen buffelmolens te vermalen. In sommige gewesten kwamen ook rietbranden voor, die aan kwaadwilligheid of baldadigheid te wijten waren. De resident van Probolinggo geeft als redenen voor deze brandstichtingen op de zucht van sommigen om het betrokken dessahoofd te bemoeielijken of haat tegen de door den fabrikant aangestelde opzieners en bewakers, die hun toezicht vaak te ver drijven alleen om de premie op het aanbrengen van riet-ontvreemdingen te verdienen. In Bezoeki waren de branden door het strenge politietoezicht veel minder dan in vorige jaren en had men gelegenheid om eenige personen op heeterdaad te betrappen.

Het transport van de suiker gaf weinig bezwaar. Uithoofde van den buitengewoon lagen waterstand der Soerabaija-rivier werd door de Soerabajasche fabrikanten algemeen van den spoorweg gebruik gemaakt. Te Toeban (Rembang) klaagt men nog steeds over het bezwaar dat het verschepen op de woelige reede met zich brengt. Aan bruggen en wegen veroorzaakte het vervoer zoowel van het riet als van het bereide product overal veel schade.

Steeds tracht het bestuur te zorgen dat de bevolking de door haar voor de suikercultuur af te stane velden zoo vroegtijdig mogelijk voor eigen cultuur in bewerking neemt, opdat ze niet te laat in het jaar voor de rijstcultuur beschikbaar komen, hetgeen ook wenschelijk is om de moeielijkheden te ontgaan die zich anders over watergebruik of over het samenvallen van den eigen arbeid der bevolking met dien in de rietplantsoenen zouden kunnen voordoen. Waar hieraan de hand gehouden wordt, zooals in de meeste gewesten het geval is, kan dan ook, luidens de ontvangen mededeelingen, de gouvernements-suikercultuur niet als bezwarend voor de bevolking worden aangemerkt. De residenten van Madioen en Rembang achten echter de betaling onvoldoende in verhouding tot den te verrichten arbeid. Naar de juistheid hiervan wordt een onderzoek ingesteld.

Bijna overal kwamen in 1882 de gronden tijdig beschikbaar om voor de rietcultuur in bewerking te worden genomen, terwijl het uitplanten van de stekken nergens behoefde

te wachten op het plantklaar zijn van de velden. Onmiddellijk na — in Cheribon reeds gedurende — den padi-oogst begon men aan de bewerking. Bij het aanleggen van de tuinen werd, in 9 van de 13 gewesten waar de gouvernements-suikercultuur bestaat, de Reynoso-cultuurwijze, al of niet gewijzigd naar de soort der gronden en de inzichten der fabrikanten, zonder uitzondering toegepast. De oude methode (broedjoelan) werd nog slechts gevolgd in Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo en Bezoeki, in dit laatste gewest bijna overal, doch in de 3 anderen vond op onderscheidene plaatsen ook de nieuwe methode toepassing. Steeds wordt in acht genomen dat zonder instemming van de betrokken bevolking in de eens aangenomen wijze van bewerking geen verandering mag worden gebracht.

Het verkrijgen van bibiet leverde weinig moeielijkheden op. Veelal kwamen de fabrikanten de bevolking te hulp, door voor het halen van de bibiet dichtbij gelegen tuinen aan te wijzen, door transportmiddelen te verschaffen (zooals in Madioen), of door de planters te ontheffen van de verplichting om zelven de bibiet te snijden; dit laatste was in Bezoeki het geval. De ondernemer van Langsee (Japara) ontbood wegens den slechten oogst de benoodigde rietstekken van Trangkil in dezelfde residentie. Ook bij de fabrieken Waroe (Soerabaija) en de Hoop (Pasoeroean) had men gebrek aan bibiet en moesten de stekken van elders verkregen worden. Bij eenige fabrieken in de afdeeling Modjokerto (Soerabaija) kwam men stekken voor de gouvernements-beplantingen tekort, omdat men de bibiet voor de particuliere tuinen had gebruikt. Over het algemeen kon het planten gelijken tred houden met het snijden van het riet. Men begon er meê in Juni en het duurde tot einde October, vóórdat de laatste stekken in den grond waren. Gedurende den planttijd viel er veel regen, 't geen aan het jonge gewas ten goede kwam. Slechts op laag gelegen gronden, zooals in sommige tuinen van Tandjong Modjo (Japara), werden door het vele water de bewerking en de beplanting bemoeielijkt. Het onderhoud en de bewaking gaven tot weinig klachten aanleiding. In Bezoeki evenwel liet het onderhoud der voor de fabriek Olean bestemde plantsoenen te wenschen over, zoodat van bestuurswege aansporing moest gebezigd worden.

Het bemesten van de riettuinen geschiedt elk jaar op grootere schaal. Wel zijn er gewesten, zooals Samarang, Madioen en Pasoeroean, waar het niet overal geschiedt, maar slechts in Probolinggo vindt men fabrieken die zich geheel daarvan onthouden. Het bemesten heeft plaats bij het planten of bij de aanaarding en soms bij beide die bewerkingen. De gewone meststoffen zijn stalmest met asch, boengkil (katjang- of djarak-koeken) en peru-guano. In Soerabaija en Rembang benuttigde men hier en daar de uitwerpsels van vleermuizen en in Pekalongan en Rembang afval van indigobladeren (titen).

Tot het onderhoud van de dammen en leidingen droegen de fabrikanten allerwegen bij. Gewoonlijk leveren zij de materialen en doet de bevolking den arbeid, ofschoon de fabrikanten ook hierin niet zelden te hulp komen.

Omtrent de vrijwillige teelt van suikerriet, die zich, zooals hooger reeds is gezegd, uitbreidt naarmate de gouvernements-cultuur wordt ingekrompen, valt het volgende te vermelden.

De daarvoor benoodigde gronden waren tot nog toe gemakkelijk en tot vrij lage ofschoon zeer uiteenloopende prijzen te verkrijgen. Als huursom voor een bouw sawah wordt als minimum f 20, als maximum doorgaans f 50 besteed, doch hier en daar ook veel meer.

De fabrikanten klagen dat de verhuurders van den grond hunne verplichtingen niet nakomen, inzonderheid wat betreft het tijdig beschikbaar stellen van de verhuurde velden, terwijl het zelfs menigmaal gebeurde dat bezitters dezelfde gronden aan verschillende personen voor denzelfden tijd verhuurden. Ook het beperkte watergebruik in den planttijd gaf aanleiding tot klachten.

De huurovereenkomsten werden bijna nergens geregistreerd. De reden hiervan is dat huurders en verhuurders dikwijls de registratie niet noodig achtten, dan wel dat de overeenkomsten wegens het beding om den huurprijs over jaren vooruit te betalen of wegens andere daarin opgenomen bepalingen voor registratie niet vatbaar waren. Soms werd voor het bewerken en beplanten van de gehuurde gronden met de verhuurders overeengekomen, maar in de meeste gevallen bezigden de ondernemers daarvoor eigen koelies, die in genoegzamen getale uit het niet gezeten deel der bevolking verkregen konden worden. Voldoen de plantcontracten in den regel weinig, omdat de aannemers hunne verplichtingen slecht nakomen, het gebruik van eigen werkvolk verschaft veel betere uitkomsten. Immers de op deze laatste wijze verkregen aanplantingen staan niet beneden de op hoog gezag aangelegde tuinen. Opkoop van riet, door de bevolking voor eigen risico geteeld, kwam weinig voor. Over het algemeen genomen kwam het particulier verkregen riet, zonder grondhuur, cijns en kosten van bemesting, den ondernemers te staan op ongeveer f 200 per bouw.

Over de werking der bepalingen betreffende de verhuring van gronden door inlanders aan niet-inlanders (Indisch Staatsblad 1871 n°. 163 en 1879 n°. 209) is reeds gehandeld op blz. 79 hiervóór. De dáár vermelde adressen van belanghebbenden bij de suiker-industrie waren afkomstig van eenige suikerfabrikanten uit Soerabaija, Japara, Pekalongan, Tagal en Cheribon. Behalve het verzoek om wijziging van de zoo even aangehaalde bepalingen, hebben die adressen, welke bij de Indische Regeering nog in behandeling zijn, verder ten doel om te verkrijgen: 1°. dat, naarmate de gouvernements-suikerrietaanplantingen door de trapsgewijze vermindering tot het verledene gaan behooren, van regeeringswege aan de ondernemers gronden worden afgestaan tegen een billijken huurprijs en tegen heffing van een billijken cijns; — 2°. dat van de bevolking, die vrijkomt van de verplichte suikercultuur, geen andere cultuurdiensten worden gevorderd; — 3°. dat het riet, door inlanders geheel voor eigen rekening en risico geteeld, van cijns, en de velden met riet beplant en waarvan cijns geheven wordt, van landrente worden vrijgesteld; — 4°. dat eene ordonnantie worde uitgevaardigd tot regeling van het waterverbruik; — 5°. dat art. 2 n°. 27 van het politiestrafreglement voor inlanders worde hersteld, — en 6°. dat de waterverstrekking zooveel doenlijk plaats hebbe op den voet waarop zulks tot hiertoe voor de gouvernements-rietcultuur geschiedt, en ten behoeve van de rietvelden het recht van door- en afvoer van het water worde erkend, onder dien verstande evenwel dat de regeling der zaak aan de hoofden van gewestelijk bestuur worde overgelaten.

Kinacultuur.

Blijkens het volgende overzicht, ontleend aan de bijlage EEE hierachter, welke dergelijke opgaven bevat voor elk der 8 gouvernements-kina-etablissementen (allen in de Preanger regentschappen), nam in het afgeloopen jaar het aantal kinaplanten der gouvernements-onderneming toe met 532 120 stuks, hoofdzakelijk echter in de kweekerijen, daar het aantal in den vollen grond, gedeeltelijk ten gevolge van het droge weder in December jl., 't welk de uitplanting belemmerde, slechts met 62 920 stuks toenam, waarbij echter ook in aanmerking is te nemen dat ruim 80 000 boomen werden gerooid, die wegens hunne inferieure soort of om andere redenen verwijderd moesten worden.

Soorten *a*).	Aantal planten in den vollen grond op 31 December		Aantal planten in de kweekerijen op 31 December	
	1881.	1882.	1881.	1882.
Ledgeriana	*b*) 620 680	*b*) 694 900	*c*) 515 000	*c*) 820 700
Calisaya en hasskarliana.	520 000	445 500	„	„
Succirubra en caloptera .	425 600	474 500	*d*) 199 300	*d*) 198 300
Officinalis	458 100	475 500	22 300	186 800
Lancifolia	12 100	9 000	„	„
Te zamen. . .	2 036 480	2 099 400	736 600	1 205 800

a) De pahudiana plantsoenen worden al sedert jaren niet meer onderhouden en komen dan ook van 1869 af niet meer in de tabellen voor.

b) In de twee genoemde jaren telde men p. m. 6400 en 6000 oor-

spronkelijke (uit Boliviaansche zaden voortgekomen) en 73000 en 85 000 door stekken en enten verkregen boomen; de overigen waren voortgekomen uit zaad dat op Java was gewonnen.

c) Hieronder bij het eind van 1881 8600 enten en stekken, en bij het eind van 1882 13000 enten en 3750 stekken.

d) Uitsluitend succirubra's.

Met de vermenigvuldiging door middel van enting in kweekkassen werd voortgegaan, en het aantal der geslaagde enten vermeerderde sterk sedert in Mei 1882 over de diensten van den in 't vorig verslag (blz. 184) bedoelden boomkweeker kon worden beschikt, die uitsluitend bij het etablissement te Tjinjiroean met het enten en kweeken wordt bezig gehouden. Proeven door hem genomen met het enten op succirubra's in den vollen grond leverden geringe uitkomsten op en zijn in den loop van 1883 gestaakt. Ook de plak-enting, zooals die met uitnemend gevolg in het groot in de kweekhuizen onder dubbel glas geschiedt, werd in de open lucht beproefd, maar insgelijks zonder gunstig gevolg. Proeven op verschillende wijzen met kroongriffeling, zoowel op jonge als op oudere stammen genomen, mislukten allen. Het sterke bloeden der afgesneden succirubra's, dat in sommige gevallen meer dan twee maanden aanhield, verhinderde de samengroeiing der beide gewonde vlakken. De vermenigvuldiging door enten is vooral daarom van het hoogste belang, omdat zij de gelegenheid aanbiedt om een plantsoen te vormen, uitsluitend bestaande uit afstammelingen van de kininerijkste ledgeriana's, en zoodoende betrekkelijk spoedig eene ruime hoeveelheid zaad van de beste qualiteit te oogsten. Het enten vordert echter veel tijd en veel zorg, zoodat men bij de gouvernements-kina-onderneming met hare kweekruimte van omstreeks 1000 vierkante Rijnlandsche voeten, en met een geoefend personeel, hoogstens p. m. 36 000 geslaagde enten per jaar kan aanwinnen.

De tamelijk ruime zaadproductie der oorspronkelijke ledgerania-boomen verschafte de gelegenheid om daarvan aan alle aanvragers (particuliere kinaplanters) zekere hoeveelheden af te staan. Ook werd in 1882 reeds zaad gewonnen van tweejarige enten dezer soort, welk zaad uitmuntende afstammelingen belooft te geven, daar de bedoelde enten zich bevonden op het nieuwe etablissement Tirtasari, waar geen andere kinasoorten geplant zijn, zoodat de zekerheid bestaat dat de bloemen dezer boompjes niet met pollen van andere cinchona's bestoven zijn geworden. Voor de eigen behoefte der gouvernements-onderneming leverde dit enten-plantsoen nu reeds eene voldoende hoeveelheid zaad op. Aan succirubra-zaad werden insgelijks vele particulieren geholpen, doch de aanvragen om officinalis-zaad waren gering. In de eerste helft van 1883 is met die kostelooze verstrekkingen nog voortgegaan, doch sedert is door de Regeering tot regel gesteld om het bij de gouvernements-onderneming niet benoodigde ledgeriana-, succirubra- en officinalis-zaad in het openbaar te doen verkoopen (zie lager).

De gouvernements-kina-onderneming verkreeg op hare beurt in 1882 weder eenige zaden uit den vreemde, namelijk van c. hybrida (ook wel c. robusta genoemd) uit de Neilgherri's, zoomede van eene calisaya-soort en van eene hybride van goede qualiteit uit den botanischen tuin te Jamaïca. In 1881 waren ook zaden uit Bolivia ontvangen; de planten, daaruit verkregen, waren echter in 1882 nog niet genoeg ontwikkeld om met eenige zekerheid te kunnen bepalen tot welke soorten zij behooren. Van de indertijd mede uit Boliviaansch zaad gewonnen 13 boomen, thans elf jaren oud, die uiterlijk veel op c. ledgeriana geleken, begon er in 't voorjaar van 1882 één voor 't eerst te bloeien. De bloemen bleken niet geheel overeen te komen met de typische ledgeriana's, maar schenen meer de c. calisaya Weddell te naderen. Van eene Londensche firma is in April jl., na ingewonnen deskundig advies, dezerzijds eene kleine hoeveelheid uit Bolivia aangevoerd zaad van c. calisaya verde aangekocht, welke soort om haar bijzonder hoog kininegehalte werd aanbevolen. Ook daarmede zal in de gouvernements-tuinen eene proef worden genomen. Ten vervolge op hetgeen in 't vorig verslag (blz. 186) nopens de proef-uitplanting van eenige uit Britsch-Indië afkomstige soorten is aangeteekend, kan thans worden vermeld dat de c. triana (c. pitayensis), van welke soort in 't geheel 24 stuks op zeer uiteenloopende hoogten (van 3000 tot 6000 voet boven de zee) bij de verschillende etablissementen in den grond zijn gebracht, zich zeer snel en overal even goed ontwikkelt. Ook de hybride van Britsch-Sikkim, die te Tjinjiroean is uitgeplant, schikt zich bijzonder goed in het klimaat van dien tuin. Zeer sterk groeien te Tjinjiroean ook de in onze eigene plantsoenen door hybridisatie-proeven verkregen exemplaren.

Met het verzorgen, het schoonhouden en greppelen van de tuinen werd voortgegaan, zooveel de beschikbare krachten het toelieten. Op terreinen die voor de tweede maal beplant zijn, is de groei der boomen zeer verschillend. Sommige der bedoelde plantsoenen staan zeer fraai, even goed als die welke op verschen boschgrond zijn aangelegd, terwijl anderen er slecht uitzien en aanhoudend inboetingen noodig hebben. De helopeltis Antonii deed weder veel schade. Niettegenstaande de grootste oplettendheid had het plantsoen van ledgeriana-enten te Tirtasari er een sterken aanval van te verduren, doch bij het einde des jaars hadden de boomen zich grootendeels weder hersteld. Op het etablissement Kawa Tjiwidei, waar de helopeltis zich nog niet vertoond had, is in den laatsten tijd een ander insect uit de orde der hemipteeren, een klein, lichtgroen gekleurd diertje, in zeer groot aantal te voorschijn gekomen, dat de officinalis-planten begon te beschadigen. Tot nog toe is niet geconstateerd dat dit insect, evenals de helopeltis, zijne eieren in de kinaplant legt. De in 't vorig verslag (blz. 185) besproken ziekte in de officinalis-plantsoenen te Nagrak vertoonde zich ook in 1882, doch in veel geringer mate dan in 1881, zoodat zij weinig schade veroorzaakte.

De in 1882 geoogste kinabast beliep (in gedroogden staat) de aanzienlijke hoeveelheid van 253 191 Amsterdamsche ponden, tegen ruim 165 000 en 120 000 Amsterdamsche ponden in 1881 en 1878, in welke jaren de productie der gouvernements-kina-onderneming tot dusver het hoogst was geweest. Nochtans werden in 1882, bij gemis aan genoegzame handen, niet alle tuinen uitgedund die daaraan behoefte hadden. Het regenachtige weer, waardoor het afgeloopen jaar zich over 't algemeen kenmerkte, maakte het dikwijls moeielijk de aanzienlijke hoeveelheid bast langs natuurlijken weg te drogen. Inrichtingen voor kunstmatige droging, zooals er reeds één te Nagrak bestaat, zijn dan ook zoowel te Tjinjiroean als te Rioeng Goenoeng in aanbouw. De oogst bestond ditmaal voor verreweg het grootste gedeelte uit succirubra- en ledgeriana-bast. Eene groote partij succirubra-stambast 1ste soort werd verkregen uitsluitend door het *gedeeltelijk* schillen der stammen. Het afschrapen dezer oude succirubra's werd niet voordeelig geacht, daar de ondervinding heeft geleerd dat geschraapte boomen alleen dan weder een voldoend rijke bast opleveren, wanneer men ze van eene lichte bedekking voorziet, hetgeen ten opzichte van deze boomen niet wenschelijk scheen. Daarentegen werd de schrapings-methode toegepast op een gedeelte van het oorspronkelijk ledgeriana-plantsoen, dat in 1879 voor de eerste maal aan die bewerking was onderworpen. De vernieuwde bast had een nog hooger kininegehalte dan de oorspronkelijke (zie lager). Deze plantsoenen der oorspronkelijke ledgeriana's (p. m. 8½ bouws beslaande) moesten ook weder opgesnoeid worden en sommige boomen moest men wegnemen. Op die wijze werden 18 146 Amsterdamsche ponden bast verkregen of 2135 Amsterdamsche ponden per bouw. De opsnoeiing der jonge ledgeriana-plantsoenen droeg weder in belangrijke mate tot den oogst bij De bast der weggenomen takken bevatte gemiddeld meer dan 2 pct. kinine. Ook het snoeien van ledgeriana-enten leverde eene tamelijk groote hoeveelheid bast op. Behalve 2760 Amsterdamsche ponden bast die in Indië werden aangehouden als bestemd voor den geneeskundigen dienst daar te lande, werd de geheele oogst van 1882 weder ten verkoop herwaarts gezonden. Volgens de weging bij de kina-etablissementen bedroeg van elke soort de herwaarts gezonden hoeveelheid als volgt:

Calisaya ledgeriana	69 086	Amsterdamsche ponden.
„ javanica	7 359	„ „
„ schuhkrafft	54 684	„ „
„ anglica	1 774	„ „
Hasskarliana	2 753	„ „
Succirubra	104 258	„ „
Officinalis	5 266	„ „
Lancifolia	5 251	„ „
Te zamen	250 431	„ „

De bedoelde partij, den 13 Juli jl. te Amsterdam (in 393 kavelingen) in veiling aangeboden, bracht — met inbegrip van f 1828,50, ontvangen voor verstrekte monsters, — eene som op van f 336 433,63 (netto, d. i. na aftrekking alléén van de kosten van aanvoer en verkoop, f 303 081,12). Uitvoerige opgaven omtrent de voor elke soort bedongen prijzen, zoomede omtrent het alkaloïd-gehalte der geveilde basten, vindt men in bijlage FFF. De hoeveelheid aan monsters verstrekt bedroeg ruim 1059 halve kilogrammen, en de in veiling gebrachte hoeveelheid, bij aflevering aan de koopers, 231 945 halve kilogrammen, te zamen 233 004, welk verschil met de weging te Bandong is toe te schrijven aan indroging en spillage. In de aangehaalde bijlage vindt men ook de uitkomsten vermeld van eene in 1882 (op 11 October) gehouden naveiling van 16 kavelingen succirubrabast uit de oogsten van 1880 en 1881, welke bast oorspronkelijk was bestemd om daarvan in Indië quinetum te doen vervaardigen, maar alsnog herwaarts gezonden werd toen van dit plan was afgezien (verg. het verslag van 1881 blz. 176). Deze partij woog bij aflevering aan de koopers 4681, of, met inbegrip van de verstrekte monsters, ruim 4743 halve kilogrammen en bracht in haar geheel op f 6171,17 (netto als boven f 5528,90). De eerste (groote) veiling van 1882, met inbegrip van de verkochte monsters uit 154 427 halve kilogrammen bestaande, had in 't geheel afgeworpen f 236 436,11 (netto als boven f 212 912,85).

Zooals straks gezegd, is men onlangs begonnen om het vroeger kosteloos verstrekte kinazaad uit de gouvernements-tuinen in het openbaar te verkoopen. De eerste veiling heeft in Augustus jl. te Bandong plaats gehad. De aangeboden partij bestond, behalve uit succirubra- en officinaliszaden (in pakjes van respectievelijk ongeveer 50 en 100 gram), uit eene kleine partij ledgeriana-zaad van de moederboomen (in pakjes van circa 20 gram) en verder uit zaden van typische afstammelingen dezer boomen (in pakjes van circa 50 gram). De veiling bracht f 13 270,75 op. Ingevolge eene in November 1882 door de Indische Regeering verleende machtiging zouden ook de bij de gouvernements-onderneming gekweekte ledgeriana-enten, voor zoover zij te missen waren, doch in geen geval tot een grooter getal dan 2000 stuks per jaar, voortaan voor particulieren verkrijgbaar kunnen worden gesteld, en wel bij publieke veiling, in kavelingen van 25 stuks, tegen geen lageren prijs dan f 10 per stuk, te leveren op het etablissement te Tjinjiroean. In Maart jl. werden dientengevolge 2000 ledgeriana-enten te Bandong in veiling aangeboden, van welke 1600 stuks afkomstig waren van een der moederboomen die 11.2, en 400 stuks van een anderen moederboom die 10.6 pct. kinine bevat. 1350 enten vonden koopers tegen den gestelden minimum-prijs; de overigen werden opgehouden. Deze veiling bracht dus f 13 500 op. Koopers waren uitsluitend kina-ondernemers op Java.

Aangaande de in 1882 gehouden alkaloïd-bepalingen [1]) moge hier het volgende eene plaats vinden.

Ruim een 40tal vierjarige afstammelingen van de oorspronkelijke ledgeriana-boomen, allen van zeer typisch uiterlijk, bleken voor verreweg het meerendeel meer dan 9 pct. kinine te bevatten, terwijl het kininegehalte bij uitgezochte typen zelfs klom tot 12.29 pct. Niet alleen in de gouvernements-tuinen komen deze uitmuntende typen voor, maar ook op particuliere ondernemingen in de Preanger regentschappen, zooals de analyses van basten uit die plantsoenen bewezen. In de ledgeriana-afstammelingen van hybride uiterlijk, die door forschen groei en het groote breede blad tot succirubra's naderen en waarschijnlijk bastaarden zijn van beide soorten, kan het kininegehalte nu en dan mede zeer hoog worden. Zoo werden bij een 14tal analyses in 2 zoodanige bastaarden 10.33 en 11.10 pct. kinine aangetroffen, in 4 anderen tusschen de 7 en 9 pct. Hunne cultuur zou zeer voordeelig zijn, indien zij, uit zaad gekweekt, getrouw het type mochten teruggeven, daar zij gemakkelijker en sneller groeien dan de echte ledgeriana's en in denzelfden tijd meer bast produceeren. Een weinig zaad van eenige der fraaiste dezer boomen is uitgezaaid ten einde hiermede eene proef te nemen. Uit vorige onderzoekingen was gebleken dat de na schraping verkregen vernieuwde bast van c. ledgeriana, na één en zelfs na twee jaren, bij boomen van vijftienjarigen leeftijd nog niet weder op het oorspronkelijk kininegehalte was teruggekeerd. Daarom werden bij eene groote partij boomen aan den vernieuwden bast drie jaren tijd gegund om zich te herstellen. Bij eene der in het afgeloopen jaar verrichte analyses deed men nu de gunstige ervaring op dat het schaafsel van dezen vernieuwden driejarigen bast p. m. 9.3 pct. kinine bevatte of bijna 1½ pct. meer dan de oorspronkelijke twaalfjarige bast, die, volgens een in 1879 onderzocht monster, toen 7.8 pct. kinine hield. Ook werden eenige partijen tak- en twijgbast, verkregen door opsnoeiing der jonge ledgeriana-tuinen, onderzocht. Bij vier van de tien analyses bleek het kininegehalte af te wisselen tusschen 3.18 en 4.38 pct.; bij de zes anderen tusschen 1.45 en 2.81 pct. Deze bast blijkt dus ook reeds een uitmuntend materiaal voor kininebereiding op te leveren.

Bij de onderzoekingen, ingesteld op den bast van 2½ à 3jarige geënte boomen, vond men in een paar gevallen eene betrekkelijk groote hoeveelheid cinchonidine in den ledgeriana-griffel en een meer dan gewoon kininegehalte in den succirubra-onderstam, hetgeen deed vreezen voor eene wederkeerige werking van ent en onderstam op elkander ten nadeele van den ledgeriana-griffel. Latere onderzoekingen (in 1883) hebben evenwel die vrees doen verdwijnen. Het aantreffen van eerstgenoemd alkaloïd in de bedoelde enten scheen verklaard te moeten worden uit de omstandigheid dat de griffels genomen waren van cinchonidine-houdende moederboomen. Eenige analyses van officinalis-bast bevestigden weder dat bij deze soort de wortelbast het rijkst aan kinine is, terwijl in den stambast van een 10jarigen cordifolia-boom een belangrijk hooger kininegehalte dan vroeger werd aangetroffen (1.79 à 2.64 pct.).

In Maart jl. werd aan den directeur der gouvernements-kina-onderneming, den Heer J. C. Bernelot Moens, wegens ziekte een tweejarig verlof naar Europa verleend. In zijne plaats werd de adjunct-directeur, de Heer R. van Romunde, tot directeur benoemd, terwijl de waarneming der betrekking van adjunct-directeur bij wijze van proef werd opgedragen aan een particulier die zich daarvoor had aangemeld. De analyses der te veilen basten zullen echter voorloopig hier te lande door den afgetreden directeur verricht worden. Kort vóór diens vertrek uit Indië zag aldaar het licht zijn werk over de geschiedenis der acclimatatie van den kinaboom in Azië, waarvan reeds op blz. 106 hiervóór is melding gemaakt.

Onder de Europeesche landbouw-ondernemers neemt de lust tot het planten van kina meer en meer toe. Reeds zijn op sommige der particuliere kina-ondernemingen uitmuntende typen van c. ledgeriana niet zeldzaam. Bij de lage koffieprijzen begint men thans ook op de meeste koffie-ondernemingen kina te planten, waartoe hare gronden gewoonlijk geschikt zijn.

De proefaanplantingen van kina, in vroegere jaren in sommige gewesten van wege het bestuur tot stand gebracht ten behoeve van de inlandsche bevolking, hebben slechts zeer weinig nut gesticht, daar de bevolking er nergens door is opgewekt om kina te planten voor eigen rekening. Ofschoon aan het onderhoud dezer proefplantsoenen weinig is gedaan, hebben toch sommige er van een krachtig voorkomen gekregen. Op andere plaatsen echter verkeeren de boomen in kwijnenden staat. In Toempang, eén onderdistrict in het regentschap Malang (Pasoeroean), heeft de proefaanplanting veel geleden van wilde varkens, die door de paggers heendrongen en de wortels der kinaboomen vernielden of stukken van den bast afknaagden. Intusschen werd aldaar eenig zaad geoogst, hetwelk ten bate der bevolking te Malang publiek is verkocht. De opbrengst beliep: in Mei 1882 f 99 en in Februari jl. (voor circa 23 ons ledgeriana-, ruim 102 ons calisaya- en 10 ons succirubra-zaad) f 904. Ook werd eene kleine hoeveelheid bast (50 Amsterdamsche ponden) geoogst, waarvoor men echter nog geen koopers heeft kunnen vinden. Achtte men het hier en daar nog raadzaam om door verstrekking van zaden van goede soorten de inland-

[1]) In een aanhangsel tot het Bericht betreffende de gouvernements-kina-onderneming over het 4de kwartaal van 1882, opgenomen in eene der bijvoegsels van de Javasche Courant dd. 16 Februari jl., vindt men nopens deze analyses uitvoeriger opgaven.

sche bevolking tot het aankweeken van kina aan te moedigen, in vele gewesten meenen de ambtenaren zich hiervan verder te moeten onthouden, vooreerst omdat er bij den inlander weinig of geen ingenomenheid met deze cultuur is op te merken, maar vooral ook omdat, nu het initiatief van Europeesche ondernemers allerwegen veelbelovende kina-aanplantingen heeft in het leven geroepen, op het aanplanten van kina door de bevolking minder prijs is te stellen dan vroeger. Waar de bevolking als geneesmiddel van de kinaplant partij trok, benuttigde zij meestal de bladeren, slechts hier en daar de schors.

In de maanden October en November 1882 werden door den toenmaligen directeur der gouvernements-kina-onderneming, ingevolge eene daartoe ontvangen opdracht, die gedeelten der door de houtvesters in sommige gewesten (Pekalongan, Bagelen, Kadoe, Samarang en Japara) aangelegde bosch-aanplantingen bezocht, waar cinchona's als tusschenplant tusschen andere boomsoorten (zoogenaamde wildhoutboomen) zijn gepoot. Over 't geheel was de bevinding niet zeer gunstig. Genoemde directeur was van oordeel dat men op de meeste plaatsen te groote terreinen had beplant, hetgeen ten gevolge moest hebben dat later de middelen tot behoorlijk onderhoud zouden ontbreken, zoodat men gevaar loopt dat de planten door de slechte soorten van onkruid, die op deze ontwoude bergterreinen voorkomen, zullen verstikken of althans weinig of niet zullen groeien. Waar het plantsoen goed onderhouden kon worden, bleek vooral de c. succirubra er geschikt voor. Bij gelegenheid van deze reis kon ook worden opgemerkt dat het klimaat van Midden-Java voor c. officinalis gunstiger is dan dat van West-Java. Uitmuntende plantsoenen dier soort werden o. a. aangetroffen in den omtrek van Wonosobo (Bagelen) op eene hoogte van 4000 à 4500 voet. Zij overtroffen in groei verreweg de tuinen van Dodabetta in de Neilgherri's.

3°. Landbouw-ondernemingen uitsluitend op contracten met de bevolking berustende.

Suikerfabrieken.

In het afgeloopen jaar werden 3 nieuwe suikerfabrieken gevestigd, waarvan 2 (Gondrirodjo en Maibit) in Rembang en 1 (Dinoijo) in Soerabaija. Dientengevolge steeg het aantal suikerfabrieken op Java en Madura, die uitsluitend door middel van contracten met de bevolking werkten, van 47 tot 50, doch van slechts 41 zijn ditmaal productie-opgaven te verstrekken, daar een 6tal in 1882 tijdelijk gesloten waren en van 3 (de twee nieuwe fabrieken in Rembang, zoomede Tangoenan in Soerabaija, de laatste met 350 bouws aanplant,) het productiecijfer niet is opgegeven. Onder de 41 fabrieken, waarvan de productie gemeld is, bevindt zich 1 van de 3 nieuwe, namelijk Dinoijo in Soerabaija met 250 bouws aanplant en 20 000 pikols product, en verder 1 fabriek die, na in 1881 gesloten te zijn geweest, in 1882 weder in werking kwam, namelijk Winonglor in Bagelen met 17 bouws aanplant en 400 pikols product. De 39 anderen hadden allen ook in 1881 gewerkt, en toen van 9667 bouws verwerkt riet eene productie verkregen van 504 551 pikols, tegenover 565 965 pikols suiker van 9251 bouws in 1882, gemiddeld dus per bouw in 1881 52.19 en in 1882 61.17^{5} pikols. (In 1881 hadden, behalve deze 39 fabrieken, nog gewerkt Tangoenan in Soerabaija en Pagoendan in Cheribon, met een aanplant van respectievelijk 350 en 6$^{1}/_{2}$ bouws; bij de eerste was de productie toen geweest — volgens verbeterde opgaven — 22 500, bij de andere 26 pikols.) Over 't algemeen was in het afgeloopen jaar de weersgesteldheid voor de suikercultuur gunstig te noemen. In 6 van de 10 gewesten was de gemiddelde productie per bouw hooger dan in 1881, inzonderheid in Tagal, Probolinggo en Pekalongan, waar in laatstgemeld jaar voor alle fabrieken dooreengenomen verkregen was 45.35, 54.82 en 42.35 pikols per bouw, terwijl dit gemiddelde in 1882 klom tot 69.53, 73.39 en 60.62. Ook in Soerabaija en Madioen werd in laatstgemeld jaar eene aanzienlijke productie bereikt, namelijk 72.69 en 80 43 pikols gemiddeld per bouw (in 1881 66.03 en 97.19).

In bijlage GGG vindt men opgaven, als de voorafgegane, voor elke fabriek in het bijzonder, doch alleen over 1882. Ter vergelijking met de uitkomsten over 1881 doet men hier nog een overzicht volgen, waarin de opgaven over beide jaren per gewest zijn opgenomen, en waaruit tevens blijkt welk aandeel de aan Chineezen toebehoorende ondernemingen in de opgegeven cijfers hadden.

GEWESTEN.	1881.						1882.					
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die niet gewerkt hebben.	Ondernemingen waarvan opgaven ontvangen zijn.				Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die niet gewerkt hebben.	Ondernemingen waarvan opgaven ontvangen zijn.			
			Aantal.	Verwerkt riet (in bouws).	Totale productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).			Aantal.	Verwerkt riet (in bouws).	Totale productie (in pikols)	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).
Cheribon	11	2	9	1 509^{5}	55 365	36.68	11	3	8	1 511	66 576	44.06
Tagal	5	„	5	1 434	65 026	45.35	5	„	5	a) 1 169^{5}	81 316	69.53
Pekalongan	2	„	2	562	23 800	42.35	2	„	2	536	32 402	60.62
Japara	4	b) 1	3	680	28 000	41 18	4	1	3	687^{5}	27 140	39.48
Rembang	3	1	2	842	27 264	32.38	5	1	c) 2	d) 391	7 385	18.89
Soerabaija	10	„	10	e) 2 867	f) 180 207	66.03	11	„	g) 10	h) 2 854	207 476	72.69
Pasoeroean	3	1	2	446	35 107	78.72	3	1	2	451	24 563	54.46
Probolinggo	4	„	4	1 204	66 000	54.82	4	„	4	1 371	100 620	73 39
Bagelen	4	1	3	112	1 550	13.84	4	„	4	82	1 395	17.01
Madioen	1	„	1	367	35 668	97.19	1	„	1	465	37 402	80.43
Te zamen	47	6	41	10 023^{5}	527 077	52.58	50	6	i) 41	j) 9 548	586 365	61.60^{5}
Naar gelang men met ondernemingen van Europeanen dan wel met die van Chineezen te doen had, waren de opgaven te verdeelen aldus:												
Fabrieken aan Europeanen toebehoorende	31	2	29	8 657	462 502	53.42	k) 31	1	i) 29	8 214	529 880	64.51
Fabrieken aan Chineezen toebehoorende	16	4	12	1 366^{5}	64 575	47.25^{5}	k) 19	5	i) 12	1 304	56 476	43.31

a) Hieronder begrepen 165 bouws riet afkomstig van aanplantingen op het particuliere land Ketanggoengan West, doch te gelijk met ander riet verwerkt op de fabriek Lemahabang.

b) De ondernemer had 37 bouws aanplant. Het daarvan verkregen riet werd echter niet bij de fabriek verwerkt, maar in natura verkocht.

c) Bovendien hadden nog 2 ondernemingen gewerkt, waarvan evenwel geen opgaven zijn ontvangen.

d) De ondernemers hadden 599$^{1}/_{2}$ bouws beplant, doch van 208$^{1}/_{2}$ bouws stierf het rietplantsoen door gebrek aan water.

e) Verbeterde opgaaf. In 't vorig verslag werd voor de fabriek Poeloe Gedang op 200 bouws gerekend, terwijl dit cijfer bedragen moest 230.

f) Verbeterd overeenkomstig het overzicht behoorende bij de Javasche Courant van 8 Augustus 1882 (verg. vorig verslag blz. 187 aanmerking *c*).

g) Bovendien had nog 1 onderneming gewerkt, waarvan alleen is opgegeven dat zij 350 bouws aanplant bezat.

h) De 10 ondernemingen waartoe deze opgaaf betrekking heeft, beschikten over 2862 bouws aanplant, doch oogstten slechts van 2854 bouws, daar van 8 bouws het riet ten gevolge van doorbraken vernield werd.

i) Van de 3 ondernemingen die in 1882 wel gewerkt hadden, doch waarvan te onvolledige opgaven zijn verkregen om hier vermeld te worden, behoorden er 1 aan Europeanen en 2 aan Chineezen.

j) De 41 ondernemingen waartoe deze opgaaf betrekking heeft, beschikten over 9734½ bouws aanplant, doch oogstten slechts van 9518 bouws (verg. de noten *d* en *h*). De aanplant van de 3 andere ondernemingen die bovendien gewerkt hadden, is niet volledig opgegeven (verg. de noten *c* en *g*) en daarom hier niet medegerekend.

k) Van de drie nieuwe ondernemingen, die in 1882 opgericht werden (zie hooger), behoorden er 2 aan Chineezen en 1 (Dinoijo) aan een Europeaan. De fabriek Tjikeleng in Cheribon, die tot dusver aan een Europeeschen ondernemer behoorde, ging in 1882 over op een inlander. Tjikeleng heeft echter, evenals in 1881, ook in 1882 niet gewerkt. Zij is in de hier voorkomende opgaaf begrepen onder de 19 ondernemingen aan Chineezen toebehoorende.

Ofschoon de ondernemers doorgaans in het verkrijgen van irrigatie-water afhankelijk waren van de mate waarin de bevolking dit voor haren eigen landbouw noodig had, schijnen zij toch op voldoende wijze zich te hebben kunnen helpen, behalve alleen in Rembang, waar het gebrek aan water niet minder dan 208½ van de 599½ bouws totaal deed mislukken, zooals in de noot *d* bij het staatje hierboven reeds werd aangeteekend. Hier en daar gingen de fabrikanten tot het verkrijgen van besproeiingswater overeenkomsten met de bevolking aan. In Cheribon werden veelal te midden van het rietplantsoen putten gegraven, om daaraan besproeiingswater te ontleenen. De ondernemer van Tjigobang in hetzelfde gewest bediende zich van centrifugaalpompen voor het opvoeren van water uit de Tjisangaroeng.

Vrij algemeen lieten de fabrikanten, terwijl zij de gronden van de bevolking huurden, de beplanting met riet door eigen werkvolk of — bij aanneming — door Chineezen verrichten.

Beplanting door eigen werkvolk deed de kosten van het riet, met inbegrip van de huur voor den grond betaald (f 42 à f 50 per bouw), te staan komen: in Pasoeroean op f 250 en in Probolinggo op f 200 à f 250 per bouw. Waar de verhuurders van den grond tevens voor de levering van riet zorgden, zooals bij uitzondering alleen hier en daar in Pasoeroean het geval was, liepen de uitgaven voor den ondernemer van f 200 tot f 225 per bouw riet.

Voor de beplanting met suikerriet werden uitsluitend sawahs gehuurd, behalve in Cheribon en Bagelen, waar ook tegalgronden, en in Madioen waar alléén tegalgronden daartoe werden gebezigd. Zooals reeds op blz. 79 hiervóór is aangeteekend, loopen de opgaven omtrent de betaalde huurprijzen voor de verschillende gewesten zeer uiteen. Uit den aard der zaak is de huurprijs voor sawahs veel hooger dan voor tegalgronden, terwijl het ook een groot verschil in prijs maakt of de huurders de landrente al dan niet voor rekening van de verhuurders laten, en of de huur slechts voor één jaar dan wel voor vijf jaren gesloten wordt. Wat dit laatste betreft, vergelijke men hetgeen te dien aanzien in 't vorig verslag (blz. 188) nopens Rembang is gemeld.

De berichten omtrent het toepassen van bemesting en omtrent de wijze van grondbewerking komen in hoofdzaak met die in 't vorig verslag overeen. Waar de grondbewerking volgens het Reynoso-stelsel geschiedt, min of meer gewijzigd naar de inzichten des ondernemers, doet het rietplantsoen niet veel onder voor de beplantingen op hoog gezag. Vooral in Pekalongan is het onderscheid gering. Hier en daar (in Rembang, Pasoeroean en Probolinggo) volgt men nog de oude wijze van bewerking (broedjoelan).

De vaste dagloonen voor het werk bij de fabrieken liepen in 1882 van f 0,18 tot f 0,40, behalve in Madioen, waar soms f 0,50 werd betaald. In Cheribon bedroeg het dagloon f 0,18 à f 0,25, doch kregen de arbeiders nog bovendien dagelijks zekere hoeveelheid rijst, terwijl in Japara f 0,20 werd betaald wanneer tevens voeding werd verstrekt en f 0,30 wanneer dit niet het geval was. Zij die bij aanneming of op taak werkten, konden per dag tot f 0,80, in Probolinggo zelfs tot f 1 verdienen. Over 't algemeen maakten de taakwerkers echter niet meer dan f 0,30 à f 0,60 per dag. Waar men de gewone arbeiders bij de maand betaalde, liep het maandloon van f 6 tot f 20. Men vindt namelijk opgegeven: voor Cheribon f 7,50 met voeding; voor Tagal f 7,50 à f 15; voor Pekalongan f 7,50 à f 9, voor Japara f 8 à f 20; voor Rembang f 6 à f 15; voor Pasoeroean f 9 à f 11, en voor Probolinggo f 10 à f 14. Ambachtslieden genoten natuurlijk meer. Al naar gelang van bekwaamheid ontvingen deze per maand, voor zoover is opgegeven, in Rembang f 15 à f 60, in Pasoeroean f 18 à f 24, en in Probolinggo tot f 35. Ten aanzien van de ambachtslieden die de ondernemers in Cheribon en Madioen in dienst hadden, wordt als bedrag hunner dagloonen opgegeven respectievelijk f 0,40 à f 2,50 en f 1 à f 3.

Tabaksondernemingen.

Was reeds in de laatste jaren het getal der (niet op erfpachts- of huurperceelen gevestigde) tabaksondernemingen op Java, ten gevolge van de ongunstige prijzen die het product op de Europeesche markt bedong, gestadig achteruitgegaan, vooral in 1882 was de vermindering aanzienlijk, daar van de 102 ondernemingen, die in 1881 nog bestonden (in 't vorig verslag was er 1 te weinig opgegeven), niet minder dan 31 na den oogst van dat jaar werden opgeheven. Bovendien werd er 1 bij eene andere ingesmolten en bleven er 22 tijdelijk gesloten, zoodat, met inbegrip van 4 nieuw geopende, in 1882 slechts 52 ondernemingen in werking waren, tegen 96 in 1881. En verscheidene van die 52 ondernemingen werkten op kleinere schaal dan vroeger. Er werden dan ook, voor zoover bekend, slechts p. m. 2¼ millioen K.G. bladtabak verkregen, tegen ruim 7 millioen in 1881.

De bereiding van krossoktabak (uit de benedenste twee bladeren van de plant), die weinig kost, nam daarentegen iets toe; de productie bedroeg namelijk ruim 1 600 000 K.G., tegen bijna 1 500 000 K.G. in 1881. Evenals in dat jaar maakten 15 ondernemers werk van den opkoop en de bereiding van krossok en 8 hunner zelfs uitsluitend. Onder deze 15 ondernemers telde men 3 Chineezen en 1 inlander [1].

Dat de vroeger zoo belangrijke tabaks-industrie op Java, voor zooveel zij strekt ter voorziening van de Europeesche markt [2], aan het kwijnen is, kan nader blijken uit het volgende tienjarig overzicht.

Jaren.	Aantal tabaksondernemingen, uitsluitend berustende op contracten met de inlandsche bevolking,				Productie (in K.G.) van de in de voorgaande kolom bedoelde ondernemingen.		
	in 't geheel aanwezig.	die tijdelijk gesloten waren.	die gewerkt hadden,				
			doch waarvan geen opgaven verkregen waren.	waarvan wèl opgaven verkregen waren.	Bladtabak.	Krossok.	Te zamen.
1873	119	„	1	118	niet afzonderlijk opgegeven.	niet afzonderlijk opgegeven.	15 903 107
1874	128	2	9	117	id.	id.	11 021 828
1875	151	12	15	124	id.	id.	10 544 050
1876	104	8	11	145	id.	id.	12 048 779
1877	168	16	29	123	id.	id.	10 382 203
1878	153	28	11	114	8 675 358	821 250	9 496 608
1879	127	25	10	92	2 926 837	80 500	3 007 337
1880	114	9	15	90	6 541 084	278 125	6 819 209
1881	102	6	17	79	7 076 754	1 498 930	8 575 684
1882	74	22	4	48	2 245 230	1 604 050	3 849 286

[1]) In 't geheel waren er van de 74 tabaksondernemingen 4 in handen van Chineezen en 4 in handen van inlanders.

[2]) Omtrent de teelt van tabak voor de inlandsche markt zie men blz. 173 hiervóór.

Het volgende staatje kan doen zien in welke gewesten van Java men gedurende de twee laatst verloopen jaren de bedoelde industrie nog aantrof. (De gebruikelijke opgaven voor elke onderneming afzonderlijk vindt men in bijlage HHH.)

GEWESTEN.	1881.					1882.				
	Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven ontvangen zijn.	Productie.			Aantal aanwezige ondernemingen.	Aantal ondernemingen die òf niet gewerkt hebben, òf van welke geen opgaven ontvangen zijn.	Productie.		
			Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid verkregen tabak (in K. G.).				Aantal ondernemingen.	Hoeveelheid verkregen tabak (in K. G.).	
				Bladtabak.	Krossok.				Bladtabak.	Krossok.
Preanger regentschappen.	1	"	1	11 500	"	"	"	"	"	"
Pekalongan.	1	"	1	7 500	"	"	"	"	"	"
Samarang	2	"	2	33 750	"	1	"	1	12 500	"
Rembang	6	"	6	418 000	"	4	"	4	120 000	"
Soerabaija	1	"	1	50 000	"	1	"	1	14 628	"
Pasoeroean.	10	"	10	1 401 562	281 250	9	2	7	300 000	505 375
Probolinggo	24	17	7	301 662	231 430	25	14	11	381 200	518 675
Bezoeki.	10	1	9	1 902 000	"	8	"	8	784 000	"
Banjoemas.	8	"	8	322 280	125 000	7	4	3	37 283	"
Bagelen.	1	"	1	45 000	"	"	"	"	"	"
Kadoe.	6	"	c) 6	73 500	"	"	"	"	"	"
Kediri	a) 32	a) 5	27	2 510 000	861 250	19	6	13	595 625	580 000
Te zamen.	102	b) 23	79	7 076 754	1 498 930	d) 74	e) 26	48	2 245 236	1 604 050
				8 575 684					3 849 286	

a) Eén onderneming, in 't vorig verslag blz. 188 beschouwd als opgeheven en daarom toen niet medegeteld, was in 1881 slechts tijdelijk gesloten en behoorde dus wel in het totaal begrepen te worden. Van daar het verschil met de opgaaf in 't vorig verslag.

b) Van de hierbedoelde 23 ondernemingen hadden er 6 (1 in Bezoeki en 5 in Kediri) niet gewerkt. De overige 17, allen in Probolinggo, waren in 1881 wel aan den gang, maar men heeft geen opgaven nopens hare productie kunnen verkrijgen.

c) Hieronder één onderneming waar de oogst totaal was mislukt.

d) Hieronder 4 nieuwe ondernemingen, allen van Europeanen, namelijk Bandjarredjo in Pasoeroean, Kidoel (of Moedjoer) in Probolinggo, benevens Kotta en Merk F. S. in Kediri. De onderneming Kidoel had vroeger (vóór 1881) reeds gewerkt doch als onderdeel van eene andere onderneming, laatstelijk van Djarit.

e) In 1882 waren 22 ondernemingen tijdelijk gesloten (12 in Probolinggo, 4 in Banjoemas en 6 in Kediri). De overige 4 in deze kolom bedoeld, waarvan 2 in Pasoeroean en 2 in Probolinggo, waren in 1882 wel in werking, maar men heeft geen opgaven nopens hare productie kunnen verkrijgen.

Omtrent den voet waarop de nog overgebleven ondernemers hun bedrijf uitoefenden, vindt men in de hier te lande ontvangen mededeelingen weinig bijzonderheden aangeteekend. Er kan dus niet worden nagegaan of er onder de opgegeven productie van 1882 veel of weinig tabak begrepen was afkomstig van eigen aanplantingen der ondernemers (op van de bevolking gehuurde gronden). Ook blijkt niet welke wijze van opkoop het meest gebruikelijk was, opkoop te veld, dan wel opkoop in min of meer bereiden staat. De overeenkomsten die ter zake met de inlandsche landbouwers worden gesloten, hetzij schriftelijk of mondeling, worden doorgaans vrij goed nagekomen, de schriftelijken ook zonder dat ze door registratie rechtsgeldigheid hebben verkregen. In Pasoeroean echter leden de ondernemers nog vaak schade door de oneerlijkheden van de zijde der planters aan wie zij voorschotten hadden verstrekt. Behalve in Pasoeroean is het voorschottenstelsel, ofschoon in mindere mate dan vroeger, ook nog in zwang bij verschillende ondernemingen in Probolinggo en Bezoeki, zoo mede bij de eenige nog in Samarang overgebleven onderneming. Ten behoeve van deze laatste werd hoofdzakelijk Manilla-tabak verbouwd, waarvoor de ondernemer zelf de zaadplantjes verstrekte. De qualiteit van het product schijnt er evenwel niet beter op te worden. De in Rembang voor de Europeesche markt geteelde soorten onderscheidde men in Kadoe-tabak, afkomstig van Manilla-zaad, Java- of kooltabak en Rembang-tabak. Verstrekking van zaadplantjes vond in dit gewest slechts plaats door 2 van de 4 ondernemers. In Soerabaija verstrekte de eenige ondernemer zaden van gewone Java-tabak. Om achteruitgang in de qualiteit te voorkomen bedient deze zich doorgaans van elders gewonnen zaad. In Probolinggo, waar de ondernemers zich niet inlaten met het verstrekken van zaad of zaadplantjes, bezigt de bevolking als zaad veelal slechts die planten die voor den verkoop niet deugen, zoodat verbastering van het gewas niet kan uitblijven. Ook de Bezoeki-tabak gaat in hoedanigheid achteruit, als een gevolg van de mindere kieskeurigheid der krossokopkoopers, die weinig op qualiteit letten. Naarmate de inlander hierdoor de ervaring opdoet dat zijne tabak, hoe die ook uitvalt, altijd nog liefhebbers vindt, legt hij steeds minder en minder zorg voor de cultuur aan den dag, al zou ook meerdere arbeid ruimschoots door het behalen van hoogere prijzen vergoed worden. Van de in Kediri verbouwde tabak is de Java-tabak nog de beste; de overigens in dat gewest geteelde Manilla-tabak is zeer verbasterd. In Samarang werd voor 1ste, 2de en 3de soort tabak respectievelijk 3, 2 en 1 cent per 15 bladeren betaald; in Soerabaija 1 cent per 10 bladeren, zonder onderscheiding van soorten. Voor andere gewesten worden de prijzen per 1000 planten opgegeven als volgt: voor Probolinggo f 8 à f 20; Bezoeki f 4, Banjoemas f 8 à f 12, Kediri f 4,50 à f 10, Pasoeroean f 7. (Voor gedroogd product werd in laatstgemeld gewest f 6 à f 7 per pikol voldaan.) Voor Rembang worden de prijzen niet vermeld.

Andere ondernemingen.

Ondernemingen voor de teelt of den opkoop van padi en tweede gewassen. Behalve van de reeds in vorige jaren vermelde 38 rijstpelmolens (20 in de Preanger regentschappen, 17 in Krawang en 1 in Cheribon) en van de in de laatste

twee verslagen besproken cassave-onderneming in eerstgemeld gewest, alle welke ondernemingen, uitgezonderd die in Cheribon, door Chineezen worden gedreven die de grondstof verkrijgen door opkoop van de bevolking, vindt men thans nog gewag gemaakt van eenige inrichtingen in Pekalongan, Samarang en Kadoe, mede uitsluitend berustende op overeenkomsten met de bevolking. De eigenaren van deze inrichtingen (Europeanen en Chineezen) verbouwen padi en tweede gewassen op van de bevolking gehuurde gronden, of hebben zich als opkoopers daarvan gevestigd.

Van de rijstpelmolens werden er in 1882 19 in de Preanger regentschappen en 15 in Krawang door water of buffels gedreven, en 1 in Cheribon door stoom. De molens in de Preanger regentschappen leverden 31 565 pikols gepeld product af; voor die in Krawang beliep het opgekochte product (dus in ongepelden staat) p. m. 16 000 en voor den stoompelmolen in Cheribon bijna 69 000 pikols. Bovendien werd bij deze laatste onderneming nog de oogst verwerkt van eenige door het Gouvernement in huur uitgegeven gronden, te zamen uitmakende de voor de padicultuur gebezigde perceelen Boedhiradja. (Zie de bij onderafdeeling 4°. van deze paragraaf behoorende bijlage JJJ.) De rijstzemelen worden bij deze onderneming tot koeken voor veevoeder verwerkt, welk fabrikaat gereeden aftrek vindt. De prijzen, die de bevolking voor hare padi bedong bij afzet aan de pelmolenaars, liepen natuurlijk naar gelang van plaatselijke omstandigheden of van den tijd van het jaar zeer uiteen. In de Preanger regentschappen en Krawang (voor Cheribon ontbreekt dergelijke opgaaf) was de laagste prijs f 14, de hoogste f 23 per tjaing van 10 pikols.

De straks bedoelde cassave-onderneming bereidde in 1882 1500 pikols meel, waartoe eene hoeveelheid van 9000 pikols cassave was opgekocht. Het meel ging deels naar Cheribon, deels naar Singapore; het bedong op die plaatsen respectievelijk f 7,50 en f 10 per pikol.

Nu bij de onderneming Ketawang in Pekalongan de ramehcultuur voor goed is opgegeven (verg. vorig verslag blz. 190), is de eigenaar tot het verbouwen van padi overgegaan. Eene oppervlakte van 90 bouws sawah, door de bevolking in agrarischen eigendom bezeten, is door hem gehuurd voor den tijd van twintig jaren tegen f 200 's jaars. In 1882 waren echter slechts 8 bouws beplant, en wel door de eigenaars, die daarvoor de helft van den oogst kregen. Ook in Samarang waren op kleine schaal gronden van de bevolking gehuurd, en wel door een Europeeschen ondernemer ter beplanting met padi en door een Chinees ter beplanting met djagong. Beide ondernemers lieten de gronden door de verhuurders bewerken, mede tegen afstand van de helft van den oogst. De padi-oogst bedroeg 470 pikols, welke hoeveelheid publiek werd verkocht en p. m. f 1300 opbracht of f 2,75 per pikol. De djagong-productie (100 000 stuks) werd in het klein van de hand gezet, en gaf slechts eene opbrengst van f 600. Een der ondernemers heeft in 1883 het bedrijf gestaakt. Ten aanzien van de meeste der bovenbedoelde in Kadoe bestaande ondernemingen vindt men in de hier te lande ontvangen mededeelingen geen bijzonderheden vermeld. Alleen is daarin gewag gemaakt van twee nieuwe inrichtingen in 1882 in dat gewest geopend voor het opkoopen van katjang ter bereiding van olie en mestkoeken (boengkil). Een dezer inrichtingen, waar men voor de oliebereiding machinerieën uit Europa wachtende was, moet op vrij groote schaal zijn ingericht.

Indigo-ondernemingen. Werden in de laatste verslagen onder de ondernemingen, uitsluitend berustende op contracten met de bevolking, slechts de indigo-ondernemingen Plelen en Masin (of Pandansari) in Pekalongan en Watoekoneng in Bagelen genoemd, allen in handen van Europeanen, thans vermelden de ontvangen opgaven nog eene vierde indigo-onderneming, Soembernilo in Pasoeroean, die wel is waar nog op zeer kleine schaal werkte, maar langzamerhand op beteren voet schijnt te zullen worden ingericht. Tot dusver had de ondernemer de indigo als tweede gewas doen teelen en geschiedde de bereiding op de oude inlandsche wijze, doch thans wordt het voor Soembernilo bestemde product als eerste gewas verbouwd, en is op de onderneming ten dienste van de bereiding eene locomobile opgesteld. De ondernemer had van de bevolking sawahs gehuurd, maar zorgde zelf voor het beplanten. (In 1882 had hij 19 bouws met indigo bezet.) De grondhuur beliep f 40 à f 50 per bouw, terwijl voor elke maand dat de indigo langer dan gedurende den overeengekomen huurtijd te velde stond, f 2 per bouw meer werd betaald. Voor het bewerken van de gronden werden met de bevolking mede overeenkomsten gesloten. Het arbeidsloon kwam te staan op f 150 per bouw. Omtrent de hoeveelheid en de bestemming van het product zijn geen opgaven verkregen. De ondernemers in Pekalongan, die hun product naar Europa uitvoeren, verkregen in 1882 respectievelijk 3000 en 4000 K.G., tegen 1375 en 3500 K.G. in 1881; de indigo van Watoekoneng in Bagelen, in beide jaren 600 K.G., vond plaatsing op Java. Ook deze ondernemingen beschikten over gronden die van de bevolking gehuurd waren (in Pekalongan tegen f 17,50 à f 22,50, in Bagelen tegen gemiddeld f 35 per bouw 's jaars), en die in daggeld of bij aanneming (op taak) voor risico van de ondernemers bewerkt werden. De eigenaar van Masin kwam in 1882, bij wijze van proef, met de bevolking overeen dat de sawahs, alvorens die op de gebruikelijke voorwaarden voor den tijd van één jaar door hem zouden worden in huur genomen, vooraf — voor gezamenlijke rekening met hem, ondernemer, — voor den padi-oogst zouden worden bestemd. De ondernemer verstrekte de mest (de in de fermenteerbakken overgebleven afval van indigo-bladeren) en droeg ook de kosten van de bibiet, waartegenover de verhuurders zonder verdere geldelijke vergoeding de geheele bewerking der gronden op zich namen. Hoofdzakelijk ten gevolge van de goede bemesting leidde deze regeling voor beide partijen tot zeer bevredigende uitkomsten. De eigenaar van Masin had in 1882 150, die van Plelen 100 bouws in huur. Voor Watoekoneng vindt men het cijfer niet opgegeven.

Vanille-ondernemingen. De productie der 3 vanille-ondernemingen in de Preanger regentschappen (2 van Europeanen en 1 van een inlander) beliep in 1882 ruim 267 K.G., tegen slechts 20 K.G. in 1881. De oogst van de eenige onderneming van dien aard in Samarang, aan een Europeaan toebehoorende, ofschoon p. m. 180 K.G. bedragen hebbende tegen 75 K.G. in 1881, bleef beneden de verwachting, doordien de walang sangit veel schade had aangericht.

Opkoop van thee. In den omtrek van de op gouvernementsgronden gevestigde thee-ondernemingen Waspada en Tjinangran in de Preanger regentschappen plantte de bevolking thee op hare eigene gronden, ten verkoop aan de eigenaren dier ondernemingen. Ten behoeve van Waspada bleef de bevolking zich op even groote schaal als in 1881 met deze industrie onledig houden, zoodat de ondernemer weder van 200 bouws het product kon opkoopen. De in de buurt van Tjinangran gevestigde bevolking leverde in 1882 slechts het product van 3 bouws, in 1881 daarentegen van 40 bouws De hoeveelheid thee, door beide ondernemingen op die wijze verkregen, beliep respectievelijk 50 000 en 675 K.G., tegen 32 500 en 4970 K.G. in 1881.

Inrichtingen voor het bereiden van de koffie der bevolking. Over deze ondernemingen, welke in 1882 alleen in de residentiën Pasoeroean en Preanger regentschappen in werking waren, is reeds het een en ander gezegd op blz. 178 hiervóór.

4°. Landbouw op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

De tot deze rubriek behoorende ondernemingen besloegen bij het eind van 1882 eene oppervlakte van 197 348 bouws. Zooals reeds volgt uit het medegedeelde in hoofdstuk J afdeeling IV hiervóór, waren daarvan:

9 815 bouws	in huur afgestaan, te zamen uitmakende	26	perceelen;
40 245 a) „	in erfpacht afgestaan, na eerst in huur te zijn bezeten, te zamen uitmakende	80 b)	„
en 147 288 „	als woeste gronden in erfpacht afgestaan, te zamen uitmakende	518	„
In 't geheel alzoo. . . 197 348 bouws,	uitmakende	624	perceelen.

a) Hieronder bij zeer weinig perceelen ook nieuw afgestane ge-

deelten die bij gelegenheid van de conversie van huur in erfpacht aan de onderneming toegevoegd werden ter betere afronding van de bezeten oppervlakte.

b) Bij het einde van 1881 waren er 73 soortgelijke perceelen; in den loop van 1882 kwamen er 6 bij (verg. blz. 83 hiervóór) en werd 1 van de vorenbedoelde 73 (namelijk Ngarianak in Samarang) in twee perceelen gesplitst, zoodat het getal nu 80 is geworden.

Deze 624 *perceelen*, waarvan er 102 in 1882 aanvaard zijn (verg. de bij hoofdstuk J behoorende bijlage N), vormen, voor zooveel uit de ontvangen opgaven is na te gaan, 403 *ondernemingen*, waaronder 53 die eerst in 1882 zijn tot stand gekomen. In 't vorig verslag werden opgegeven 358 ondernemingen, maar daaronder waren er 10 die thans met andere ondernemingen vereenigd worden opgegeven, en daarentegen 2 die gesplitst schijnen te zijn en thans als 4 ondernemingen staan uitgetrokken. Van deze 403 ondernemingen waren er:

316, te zamen groot	159 536	bouws,	waar één of meer cultures werden gedreven;
5, „ „ „	1 572	„	niet voor eigenlijke landbouw-doeleinden bestemd;
8, „ „ „	3 885	„	vroeger in exploitatie geweest, maar sedert één of meer jaren tijdelijk dan wel voor goed verlaten;
en 74, „ „ „	32 355	„	waar nan de ontginning pas of nog in 't geheel niet de hand was gelegd.

In 't geheel
als boven 403 ondernem., groot 197 348 bouws.

De laatstbedoelde 74 ondernemingen zijn voor verreweg het grootste gedeelte eerst in 1881 en 1882 tot stand gekomen. Daaronder bevinden er zich slechts 17 (te zamen groot 5476 bouws) welke reeds dagteekenen van eenige jaren vroeger (1874 tot en met 1880).

Uit het volgende overzicht kan blijken in welke gewesten de aanwezige ondernemingen werden aangetroffen.

GEWESTEN.	Aantal *ondernemingen* bij het eind van 1882: in 't geheel aanwezig.	waar slechts één cultuur werd gedreven.	voor meer dan één cultuur bestemd.	welker gronden voor weideplaats of vischvijvers dienden, dan wel waar de ontginning of beplanting hetzij tijdelijk hetzij voor goed was gestaakt.	waar aan de ontginning pas of nog in 't geheel niet de hand was gelegd.
Bantam	8	6	1	*a*) 1	„
Batavia. . . .	1	1	„	„	„
Krawang . . .	3	1	2	„	„
Preanger regentschappen	103	44	32	*b*) 2	25
Cheribon . . .	7	6	1	„	„
Tagal.	2	„	„	*c*) 1	1
Pekalongan .	23	12	9	*d*) 1	1
Samarang . .	47	41	2	*e*) 3	1
Japara	*f*) 4	3	„	„	1
Rembang. . .	1	1	„	„	„
Soerabaija . .	6	6	„	„	„
Pasoeroean. .	59	37	6	*g*) 1	15
Proholinggo .	17	4	„	*h*) 1	12
Bezoeki . . .	13	9	3	„	1
Banjoemas. .	2	1	1	„	„
Bagelen . . .	6	4	2	„	„
Kadoe	16	13	1	„	2
Madioen . . .	20	19	„	„	1
Kediri.	65	41	7	*i*) 3	14
Te zamen. . .	403	249	67	13	74
		403			

a) Op deze onderneming, Pasir Moendjoel geheeten, en toebehoorende aan een Chinees, is de blijkens het vorig verslag gestaakte ontginning nog niet hervat.

b) De hierbedoelde ondernemingen zijn Toeranggan en Arstralina, waar de ondernemers eene paardenstoeterij en veefokkerij gevestigd hebben. Nog bij eene derde onderneming in de Preanger regentschappen, Argalinga geheeten, is dit het geval, maar deze wordt niet uitsluitend voor dit doel gebezigd, daar er bovendien koffie wordt geteeld. Zij telt in dit overzicht onder de ondernemingen waar slechts één cultuur wordt gedreven.

c) De gronden dezer onderneming, Randasoenga geheeten, zijn ten behoeve van de vischteelt gedeeltelijk tot vischvijvers aangelegd.

d) Deze onderneming, Ketanggan geheeten, waar in 1880 op kleine schaal padi werd verbouwd, is, evenals in 1881, ook in 1882 onbeplant gebleven.

e) Kedaijon, Blorok en Pasebettan. Kedaijon, tot dusver eene koffie-onderneming, is in 1882 niet in exploitatie geweest. De tuinen zijn na den oogst van 1881 afgeschreven en de boomen geveld. Op Blorok wordt niet geplant. Het perceel (slechts 15 bouws groot) wordt bewoond door een opziener bij de nabijgelegen, op contract met het Gouvernement werkende suikerfabriek Kaliwoengoe. Op Pasebettan, aanvankelijk voor de paditeelt bestemd geweest, wordt sedert den oogst van 1880 geen landbouw meer gedreven; men is er nu tot het kweeken van visch overgegaan.

f) Een dezer ondernemingen, de klapperonderneming Poeloe Pandjang, dient tevens tot kalkbranderij.

g) Barek. De vroeger hier gedreven rameh-cultuur is gestaakt, omdat de gronden wegens gebrek aan water daarvoor niet geschikt bleken. De nieuwe bestemming is niet opgegeven.

h) Het hierbedoelde perceel, Pandanwangi genaamd, waarvan de huur in Februari 1884 komt te eindigen, wordt al sedert jaren door de ondernemers niet geëxploiteerd. De weinige opgezetenen verbouwen er voor eigen rekening rijst en tabak.

i) Bangsri, Kalilanang en Kedawoeng. Op Bangsri — vroeger eene tabaksonderneming — is sedert 1879 niet meer geplant. Men wil er thans de rameh-cultuur beproeven. Bij Kalilanang, waar in 1881 padi en tabak, en bij Kedawoeng, waar in 1881 alleen tabak werd verbouwd, werd in 1882 niet geplant.

Van de erfpachts-ondernemingen behoorden er 17, en van de huur-ondernemingen 2 aan Chineezen; voorts werden 3 erfpachts-ondernemingen bezeten door Chineezen en Europeanen gezamenlijk, terwijl er 2 (beiden in Kediri) in handen van inlanders waren. De gronden van 2 der eerstbedoelde 22 ondernemingen waren onbeplant, 8 waren uitsluitend bestemd voor de teelt van inlandsche gewassen, terwijl op de overige 12 en op de 2 inlandsche ondernemingen één of meer producten voor de Europeesche markt werden verbouwd. Over de verschillende gewesten waren de hierbedoelde niet of niet uitsluitend aan Europeanen toebehoorende 24 ondernemingen (te zamen 9209 bouws beslaande) verdeeld als volgt: Kediri 9, Preanger regentschappen 3, Cheribon, Pekalongan, Samarang en Madioen elk 2, Bantam, Krawang, Pasoeroean en Bagelen elk 1.

Op de meeste huur- of erfpachts-perceelen leggen de ondernemers zich toe op de teelt van koffie. Van de 316 ondernemingen, waar één of meer cultures gedreven worden, zijn er 177 uitsluitend koffielanden. Voorts vindt men bij 27 ondernemingen uitsluitend kina- en bij 13 uitsluitend thee-plantsoenen, terwijl als bestemming van de overige voor slechts één cultuur gebezigde ondernemingen wordt opgegeven: voor 7 de teelt van tabak, voor 5 die van suikerriet, voor 17 die van padi en voor 3 die van djagong, andere tweede gewassen of groenten. Vermits echter, zooals uit nevenstaande tabel blijkt, 67 ondernemingen aan twee of meer cultures werden dienstbaar gemaakt, komt men, bij samentrekking van de over 1882 ontvangen opgaven, tot de bevinding dat in 't geheel koffie werd geteeld bij 229, kina bij 62, thee bij 26, tabak bij 13, suikerriet bij 9, cacao bij 7, indigo bij 1, padi bij 34, djagong, cassave, andere tweede gewassen of groenten bij 9, klappers bij 5, arèn- en vruchtboomen, bamboe en hout bij 3 ondernemingen.

Klachten over gebrek aan werkvolk werden in het afgeloopen jaar niet vernomen. De dagloonen bedroegen in de meeste gewesten f 0,20 à f 0,35, doch liepen in Madioen, Kediri en Pasoeroean wel tot respectievelijk f 0,50, f 0,60 en f 0,70. Zij die op taak werkten, maakten soms een dagloon van f 1, in Pasoeroean zelfs van f 1,50. De bij de maand betaalde arbeiders genoten doorgaans f 7,50, doch in Kediri f 10; mandoors en ambachtslieden verdienden in dit gewest tot f 30 's maands. Bij sommige ondernemingen werd voorts nog een zeker rantsoen rijst met of zonder toespijs aan de werklieden verstrekt.

Een uitgewerkt overzicht van de beplantingen, de productie en de werkkrachten bij de verschillende ondernemingen vindt men in bijlage JJJ. De volgende algemeene opgaven zijn aan bedoeld overzicht ontleend.

Ondernemingen welker gronden door het Gouvernement zijn afgestaan: a)	Koffie.	Kina.	Thee.	Tabak.	Suikerriet.	Cacao.	Indigo.	Padi.	Djagong.	Klappers.	Andere voortbrengselen.
Beplante oppervlakte (in bouws).											
I. in huur	1921 b) (7)	33 (1)	976 (5)	7 (1)	240 (1)	"	"	744 (3)	23 (1)	30 (1)	" "
II. In erfpacht (na eerst in huur te zijn uitgegeven)	20 582 (62)	283 (8)	4 194 (12)	160 (1)	882 (6)	62 (2)	"	883 (9)	"	"	50 (2)
III. in erfpacht (als woeste gronden uitgegeven)	26 365¼ (148)	3 195¼ (53)	501 (7)	793 (10)	30 (1)	91 (3)	20 (1)	1 600 (20)	160 (2)	19 (2)	63 (5)
	48 868¼ c) (217)	3 511¼ (62)	5 671 f) (24)	960 h) (12)	1 152 k) (8)	153 m) (5)	20 (1)	3 227 p) (32)	183 r) (3)	49 t) (3)	113 v) (7)
Productie.											
	pikols.	kilogr.	kilogr.	kilogr.	p. suik.		kilogr.	pikols.	pikols.	stuks.	pik. tapioca-meel.
I. in huur	6 653 (8)	892 (1)	169 297 (5)	1 375 (1)	12 241 (1)	"	"	8 186 (2)	"	12 000 (1)	"
II. in erfpacht (na eerst in huur te zijn uitgegeven)	82 564¾ (58)	14 937½ (3)	1655692½ (12)	56 000 (1)	113100 (5)	"	"	4 729 (6)	1 100 (1)	"	8 000 (1)
III. in erfpacht (als woeste gronden uitgegeven)	82 384½ (99)	16 073 (8)	144 295½ (5)	86 687½ (10)	160 (1)	"	"	8 126 (10)	"	5 000 (1)	"
	171 602¼ d) (165)	31 902½ e) (12)	1 969 285 g) (22)	144 062½ i) (12)	125501 l) (7)	n) "	o) "	21 041 q) (18)	1 100 s) (1)	17 000 u) (2)	8 000 w) (1)

a) Ondernemingen die te gelijk uit huurgronden en uit een der beide hierbedoelde categorieën van erfpachtsgronden bestaan, zijn vermeld in de categorie waaronder de aanvankelijk uitgegeven perceelen gerangschikt moeten worden.

b) Het tusschen ( ) geplaatste getal wijst aan tot hoeveel ondernemingen de opgaaf betrekking heeft.

c) Nopens 2 ondernemingen van categorie I en nopens 7 ondernemingen van categorie III zijn ten aanzien van de met koffie beplante oppervlakte geen opgaven ontvangen, terwijl 3 ondernemingen van categorie III bij het einde van 1882 geen koffieplantsoen meer hadden.

d) 55 koffie-ondernemingen, allen van categorie III, wierpen in 1882 nog geen product af. Bovendien werd van 9 ondernemingen (1 van categorie I, 4 van categorie II en 4 van categorie III) nopens de verkregen koffieproductie geen opgaaf ontvangen.

e) Bij 48 ondernemingen (5 van categorie II en 43 van categorie III) werd in 1882 nog geen kinabast geoogst. Ten aanzien van 2 ondernemingen van categorie III is aangaande de productie geen opgaaf ontvangen.

f) Nopens 2 ondernemingen (1 van categorie I en 1 van categorie III) is de met thee beplante oppervlakte niet opgegeven.

g) Onder de hier opgegeven productie van één der sub I en van één der sub II vermelde ondernemingen is niet begrepen hetgeen door opkoop van de bevolking werd verkregen, bedragende — zooals reeds op blz. 188 hiervóór is opgegeven — 675 en 50 000 K.G. Bij 2 der sub III bedoelde erfpachts-ondernemingen werd nog geen thee geproduceerd. Bovendien is van 2 der thee-ondernemingen (1 van categorie I en 1 van categorie III) nopens de productie niets gemeld.

h) Nopens 1 onderneming, behoorende tot categorie III, is de met tabak beplante oppervlakte niet opgegeven.

i) De erfpachter van Kentjong, vermeld in categorie II, en die van Bolodewo, behoorende tot de 10 sub III vermeld, verkregen bovendien 30 000 en 18 750 K.G. tabak door opkoop van de bevolking. Deze hoeveelheden, afkomstig van 100 en 60 bouws buiten de erfpachtsgronden, zijn onder de in het overzicht opgegeven productie *niet* begrepen. Van één onderneming behoorende tot categorie III, doch niet onder het uitgetrokken 10-tal begrepen, is de oogst totaal mislukt.

k) Nopens 1 onderneming, behoorende tot categorie III, is de met suikerriet beplante oppervlakte niet opgegeven.

l) Onder de hier opgegeven productie is ook medegerekend de suiker verkregen van de rietbeplantingen op gronden der bevolking, en wel, voor zooveel betreft de ondernemingen Blender en Kadhipatten in Cheribon, Simbang Segajoeng in Pekalongan, Alkmaar in Pasoeroean en Ibreggolo in Kediri, vormende het 5-tal sub II vermeld. Bij Blender waren namelijk 195, bij Kadhipatten 343, bij Simbang Segajoeng 30, bij Alkmaar 260 en bij Ibreggolo 120 bouws van de bevolking gehuurd. Van twee ondernemingen (1 van categorie II en 1 van categorie III) is de suikerproductie niet opgegeven.

m) Nopens 2 ondernemingen (1 van categorie II en 1 van categorie III) is de met cacao beplante oppervlakte niet opgegeven.

n) Bij geen der 7 ondernemingen, waar (nevens één of meer andere gewassen) cacao werd geteeld, wierpen de cacao-aanplantingen in 1882 reeds product af.

o) De eenige indigo-onderneming (die tevens padi-aanplantingen bezat) wierp in 1882 nog geen indigoproduct af.

p) Nopens 2 ondernemingen van categorie II is de met padi beplante oppervlakte niet opgegeven.

q) Nopens 12 ondernemingen (1 van categorie I, 5 van categorie II en 6 van categorie III) is de padiproductie niet opgegeven, terwijl 1 van categorie III in 1882 nog geen product afwierp. Bij 3 der ondernemingen als bedoeld sub III (niet onder het uitgetrokken 10-tal begrepen) was de padi-oogst geheel mislukt.

r) Nopens 1 onderneming, als bedoeld sub II, is de grootte der met djagong beplante oppervlakte niet opgegeven.

s) Nopens de onderneming behoorende tot categorie I en nopens 1 der sub III bedoelde ondernemingen is de djagong-productie niet opgegeven, terwijl bij de andere tot categorie III behoorende onderneming de djagong-oogst geheel is mislukt.

t) Nopens 2 ondernemingen, als bedoeld sub III, is de grootte der met klapperboomen beplante oppervlakte niet opgegeven.

u) Bij één onderneming, als bedoeld sub III, was de klapper-aanplant nog niet vruchtdragend, terwijl van 2, mede tot categorie III behoorende, omtrent de verkregen productie geen opgaven werden ontvangen.

v) Van 2 ondernemingen (1 van categorie II en 1 van categorie III) is de grootte der beplante oppervlakte niet opgegeven.

w) Nopens 5 ondernemingen, allen behoorende tot categorie III, werden geen opgaven omtrent de productie ontvangen. Ook zijn nog van 3 andere ondernemingen (2 van categorie II en 1 van categorie III) geen productie-cijfers ingevuld, omdat zij in de hierbedoelde kolom slechts zijn verantwoord voor zooveel, buiten de aanplantingen van thee, kina of koffie, op een deel der gronden bamboe- en houtbeplantingen (voor de vervaardiging van theekisten), dan wel aren- en vruchtboomen worden aangetroffen.

5°. Landbouw op landen aan particulieren in eigendom afgestaan.

De hier te lande ontvangen opgaven omtrent de uitkomsten van den landbouw op de particuliere landerijen hebben in hoofdzaak alleen betrekking op de voor de Europeesche markt geteelde producten, en niet op de voedings- of andere gewassen voor de inlandsche markt, die op een groot aantal particuliere landen bij uitsluiting geteeld worden. Alleen kan de volgende opgaaf verstrekt worden betreffende de uitgestrektheid der op de gezamenlijke particuliere landerijen in elk gewest in 1881 en 1882 voor de padicultuur gebezigde bouwgronden. (De totale uitgestrektheid van het particulier landbezit, daaronder begrepen de oppervlakte ingenomen door rivieren, wegen, kampongs, enz., zoomede het cijfer der opgezetenen, worden volledigheidshalve daarnevens vermeld.)

GEWESTEN.	Uitgestrektheid der landerijen (in bouws).	Aantal opgezetenen bij het eind van 1882.	Uitgestrektheid der met padi beplante velden (in bouws).	
			1881.	1882.
Bantam	a) 42 795	b) 42 181	20 973	20 012
Batavia	c) 690 105	825 666	119 556	149 437
Krawang	d) 386 080	e) 152 916	38 035	f) 6 820
Cheribon	g) 257 240	h) 110 120	40 428	32 255
Tagal	3 497	12 469	1 785	1 931
Samarang	45 970	51 380	12 282	12 213
Japara	4 113	20 677	1 125	1 005
Soerabaija	5 053	56 922	1 898	1 952
Pasoeroean	851	3 049	442	442
Te zamen	c) 1 435 704	1 275 380	236 524	226 067

a) Verbeterd cijfer, berekend volgens de kaarten en gegevens van de topographische opneming.

b) Hiervan 21 647 op het land Tjikandi Oedik en 20 534 op het land Tjikandi Ilir.

c) Aan dit cijfer ontbreken de opgaven betreffende de afdeeling Meester-Cornelis.

d) De Pamanoekan- en Tjiassem-landen beslaan eene oppervlakte van 300 000 bouws, de Tegalwaroe-landen 86 080 bouws.

e) Hiervan 130 969 op de Pamanoekan- en Tjiassem-landen en 21 947 op de Tegalwaroe-landen.

f) De opgaaf betreft alleen de Tegalwaroe-landen. Van de Pamanoekan- en Tjiassem-landen is de met padi beplante oppervlakte ditmaal niet kunnen worden opgegeven.

g) Het land Kandanghauer beslaat 182 240 bouws, het land Indramajoe-West 75 000 bouws.

h) Hieronder 60 338 op Kandanghauer en 49 782 op Indramaijoe-West.

Uit het volgende staatje kunnen sommige der voorafgaande opgaven, zoomede de waarde der landerijen voor den aanslag in de verponding, worden gekend afzonderlijk voor de landerijen die aan Europeanen, die aan Chineezen en die aan andere vreemde oosterlingen of inlanders toebehooren.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid der landerijen (in bouws).	Aantal opgezetenen bij het eind van 1882.	Geschatte waarde der landerijen, naar welke voor 1882 de aanslag in de verponding is berekend.
Landerijen van Europeanen.			
Bantam	42 795	42 181	f 1 025 000
Batavia	a) 458 566	363 930	b) 21 136 006
Krawang	300 000	130 969	2 200 600
Cheribon	257 240	110 120	3 468 907
Tagal	3 497	12 469	500 000
Samarang	38 399	26 994	c) 1 529 400
Soerabaija	1 418	15 613	740 200
Pasoeroean	851	3 049	700 000
	a) 1 102 766	705 325	f 31 300 113
Landerijen van Chineezen.			
Batavia	a) 224 409	380 429	b) f 19 611 862
Krawang	86 080	21 947	900 000
Samarang	5 321	16 116	c) 1 160 500
Japara	1 949	4 715	228 000
Soerabaija	3 111	31 483	2 315 200
	a) 320 870	454 690	f 24 215 562
Landerijen van andere vreemde oosterlingen of van inlanders.			
Batavia	a) 7 130	81 307	b) f 1 159 090
Samarang	2 250	8 270	c) 311 000
Japara	d) 2 164	d) 15 962	e) "
Soerabaija f)	524	9 826	569 400
	a) 12 068	115 365	f 2 039 490

a) Aan dit cijfer ontbreken de opgaven betreffende de afdeeling Meester-Cornelis.

b) Het cijfer berust op de opgaven van het kadaster, behalve alleen wat de afdeeling Buitenzorg betreft. (In vorige jaren moest men zich aan de opgaven der besturende ambtenaren houden.)

c) Volgens de door het kadaster verstrekte gegevens.

d) In Japara is alleen het land Kalinjamat in handen van inlanders. Ten vervolge op hetgeen omtrent de onzekere rechtstitels van dit land in zijn tegenwoordigen omvang in 't vorig verslag is aangeteekend, kan nog worden vermeld dat de zich noemende erfgenamen van den oorspronkelijken bezitter (een vroegeren regent van Japara) in December 1882 tot de Indische Regeering het verzoek hebben gericht om, met vernieuwde bekrachtiging van de beide schenkingsbrieven van het Engelsch tusschenbestuur ten voordeele van de afstammelingen van den begiftigde, in overleg met hen duidelijk te omschrijven de rechten die zij op genoemd land kunnen uitoefenen en de bepalingen waaraan die rechten in den vervolge onderworpen zullen zijn, en om afwijzend te beschikken op alle voorstellen van de wees- en boedelkamer te Samarang, strekkende om, buiten medeweten en goedkeuring van de erfgenamen, verandering te brengen in den tegenwoordigen toestand van Kalinjamat. De Indische Regeering heeft echter, blijkens een besluit van 21 Mei jl., geen termen gevonden om terug te komen op hare in 't vorig verslag (blz. 194) vermelde beschikking van 3 Maart 1881, houdende bereidverklaring om, met terugneming van een deel der gronden, voor Kalinjamat erfpachtsrecht te verleenen, mits de aanvrage uitga van hen die bevoegd zijn om dit aanbod te aanvaarden.

e) Voor Kalinjamat is geen verponding maar landrente verschuldigd.

f) Onder de opgaven betreffende de particuliere landerijen in dit gewest is niet meer begrepen het indertijd in vruchtgebruik afgestaan, doch in 1881 door de Regeering teruggenomen land Djalisari. De erfgenamen van den laatsten vruchtgebruiker zijn in hunne tegen het Gouvernement ingestelde rechtsvordering tot teruggave van bedoeld land (verg. vorig verslag blz. 194) vooralsnog niet ontvankelijk verklaard, op grond dat niet alle erfgenamen waren opgekomen (vonnis van den raad van justitie te Soerabaija dd. 8 November 1882). Van deze beslissing hebben de eischers appel aangeteekend.

Op de particuliere landerijen in Cheribon (Kandangbauer en Indramaijoe-West, elk bestaande uit vier districten.) heeft de veeziekte in 1881 nagenoeg 4/5 van het vee weggemaaid en zijn dientengevolge in 1882 veel minder sawahs dan vroeger kunnen worden bewerkt, terwijl ook de kosten van het bewerken hooger waren omdat nu veel door betaalde huurlingen moest worden gedaan. Hadden zich reeds in het afgeloopen jaar de nadeelen daarvan onder de toch reeds niet welgestelde opgezetenen doen gevoelen, in 1883 is de toestand verergerd door het slecht uitvallen van den oogst. Van wege de eigenaren, wier aandacht voor zooveel noodig ook van bestuurswege op de kommervolle omstandigheden der bevolking is gevestigd geworden, zijn maatregelen genomen om de opgezetenen hunner landen voor gebrek te vrijwaren. Terwijl in 1880 en 1881 en andere jaren het aandeel van de eigenaren in den oogst op Kandangbauer 38 à 42 duizend pikols bras tjoekee beliep, en op Indramaijoe-West 30 à 33 duizend pikols, viel in 1882

als tjoekee respectievelijk slechts 28 000 en 22 000 pikols te heffen, en werd voor 1883, volgens opgaven van Juli jl., op niet meer dan 17 000 en 12 000 pikols gerekend.

Thans volge het overzicht betreffende de in de laatste twee jaren van de particuliere landen verkregen voortbrengselen voor de Europeesche markt.

Namen der landerijen.	1881.	1882.
Suiker (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Amstelveen	300	300
Babakan Noord	700	800
Bodjong Renged	750	a) †
Kapoek	†	70
Kampong Limo	1 000	†
Kampong Melajoe	1 900	2 500
Kedaoeng Oost	700	700
Kedaoeng West	1 450	1 000
Pangkalan	80	750
Paroengkoeda	2 510	1 392
Pekadjangan	2 500	†
Selapandjang Oost	2 500	2 500
Selapandjang West	1 700	1 800
Sepatan	860	950
Tangerang Oost	540	600
Tegalangoes	1 200	†
Teloeknaga	800	1 000
Tjikokol	900	800
Tjioeni	1 200	1 800
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi en Tjidjeroek (Pondok Gedeh)	4 000	4 000
	25 590	20 962
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	b)10 543	2 600
Tegalwaroe-landen	b) 1 000	c)
	11 543	2 600
TAGAL.		
Ketanggoengan West	10 750	c)
JAPARA.		
Soembring	1 360	3 250
SOERABAIJA.		
Bagong Sabrangan	450	460
Dadoengan	600	600
Djager	6 700	7 000
Goebeng Djepit	315	280
Karah	3 141	3 646
Ketampon of Groedo Oost	110	500
Ketintang	670	700
Koepang I of Dermo	1 960	2 240
Koepang II	500	150
Simo	350	370
	14 796	15 946
PASOEROEAN.		
Kedawoeng	15 000	15 000
Totalen voor de 6 gewesten	79 039	57 758
Koffie (pikols).		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	50	40
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	3	†
Janglappa	2	4
Jassinga	†	209
Nambo, Tjimapak en Tjipamingkis	250	800
Sadeng Oost	55	137
Soekaradja	48	70
Soekasari	1 1/4	2
Tjampea en Tjiboenboelan	180	600
Tjiawi en Tjidjeroek	923	2 353
Tjikoppo	375	1 550
Tjikoppo Maljak	†	5
Tjilengsi	†	5
Tjimangis	1/4	†
Tjinere	†	1/4
Tjiomas	706	1 333
Tjiseroea	731 3/4	2 500
Tjitrap en Tjitjadas	418	639
Tjoeroek Bitoeng	1 551 3/4	3 800
	5 245	14 007 1/4
Transporteeren	5 295	14 047 1/4

Namen der landerijen.	1881.	1882.
Per transport	5 295	14 047 1/4
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	5 771	16 000
CHERIBON.		
Kandanghauer	4 1/4	3/4
TAGAL.		
Ketanggoengan West	†	30
SAMARANG.		
Kalibanteng	176	†
Krapiak	†	118 1/2
Pangoeng	100	100
Simongan, Mlojo en Pandjangan	160	51
Soesoekan	75	80
	511	349 1/2
Totalen voor de 6 gewesten	11 581 1/4	30 427 1/2
Thee (kilogr.)		
BANTAM.		
Tjikandi Oedik	12 500	15 000
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Tjikoija	10 000	11 152 1/2
Afd. Buitenzorg.		
Bolang	165 000	170 000
Dramaga	92 500	117 500
Janglappa	4 200	†
Janglappa Parong	†	6 000
Jassinga	†	38 545 1/2
Kampong Paroe	10 000	†
Kedoeng Badak	70 000	70 000
Koeripan	15 000	15 000
Roempien	5 010	†
Sadeng Oost	37 500	65 000
Soekaradja	20 000	25 000
Temangoengan en Tjikoleang	59 425	78 905
Tjampea en Tjiboenboelan	22 500	17 000
Tjikoppo Maljak	37 500	50 000
Tjiloear	20 000	34 000
Tjiomas	22 500	13 040
Tjoeroek Bitoeng	106 535 1/2	135 000
Trogong	5 638 1/2	6 660
	703 309	852 803
Totalen voor de 2 gewesten	715 809	867 803
Tabak (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Batoe Tjepper	†	6 1/2
Kedaoeng West	93 3/4	†
Selapandjang West	75	†
Sepatan	187 1/2	†
Teloeknaga	62 1/2	312 1/2
Afd. Buitenzorg.		
Tjipamingkis	†	40
	418 3/4	359
SAMARANG.		
Simongan, Mlojo en Pandjangan	750	2 625
Totalen voor de 2 gewesten	1 168 3/4	2 984
Cacao (kilogr.)		
SAMARANG.		
Pangoeng	1 1/2	312 1/2
Kinabast (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Soekaradja	2 500	†
Tjiomas	10 500	15 091
Tjitrap en Tjitjadas	†	968
Transporteeren	13 000	16 059

Namen der landerijen.	1881.	1882.
Per transport	13 000	16 059
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	†	15 1/2
Totalen voor de 2 gewesten	13 000	16 074 1/2
Muskaatnoten (pik.)		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi	†	24
Tjibinong Oost en Nangiwir	1/2	1/2
Tjiomas	24	28
	24 1/2	52 1/2
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	2 1/2	185 1/2
SAMARANG.		
Pangoeng	15	15
Totalen voor de 3 gewesten	42	253
Foelie (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi	†	2 1/4
Tjiomas	2 1/2	3 1/2
	2 1/2	5 3/4
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	1 3/4	13 3/4
SAMARANG.		
Pangoeng	3	4
Totalen voor de 3 gewesten	7 1/4	23 1/2
Kruidnagelen (kil.)		
BATAVIA.		
Afd. Buitenzorg.		
Tjiawi	†	3/4
Tjibinong Oost en Nangiwir	15 1/2	10
Tjiomas	24	35 1/2
	39 1/2	46 1/4
Vanille (kilogr.)		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Lengkong West	†	15
Afd. Buitenzorg.		
Jassinga	12	†
Soekaradja	2	†
Tjiawi	†	19 1/2
Tjikoppo	30	60
Tjikoppo Maljak	†	8
Trogong	†	10
	44	112 1/2
KRAWANG.		
Pamanoekan- en Tjiassemlanden	†	784 1/2
Totalen voor de 2 gewesten	44	897
Indigo (pikols).		
BATAVIA.		
Afd. Tangerang.		
Babakan Zuid	100	†
Batoe Tjepper	150	300
Bergzicht	1 910	1 000
Biaradja	25	150
Grendeng	150	150
Karang Serang Dalem	2	†
Lengkong Oost	200	†
Panongangan	25	300
Radjak	80	100
	2 642	2 000

a) Waar een † voorkomt, zijn de cijfers bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.

b) Verbeterde opgaaf.

c) Het juiste cijfer was tijdens de inzending der opgaven nog niet bekend.

6°. Landbouw op verhuurde landen in Soerakarta en Djokjokarta.

In het aantal en de uitgestrektheid der huurondernemingen in de Vorstenlanden hadden weder, inzonderheid in Soerakarta, vele mutatiën plaats, waarmede echter in de bestuurs-opgaven eerst rekening wordt gehouden zoodat de nieuwe toestand in overeenstemming met het reglement op de landverhuur (Indisch Staatsblad 1857 n°. 116, laatstelijk gewijzigd bij Indisch Staatsblad 1872 n°. 211) [1] bekrachtigd is. Daar dikwerf geruime tijd verloopt vóórdat die bekrachtiging verkregen of zelfs gevraagd is, zijn de aan de registers ontleende gegevens nimmer in overeenstemming met den feitelijken toestand. Voor 4 ondernemingen in Soerakarta (Gawar, Watoepenganten, Poetjang en Kiringan) en 2 in Djokjokarta (Bandjarardjo en Ngredhu), die twee aan twee met elkander — en dus in 't geheel tot 3 ondernemingen — vereenigd waren geworden, werd deze overgang bekrachtigd, hetgeen het getal der te boek staande ondernemingen deed verminderen: in Soerakarta van 167 tot 165, en in Djokjokarta van 53 tot 52. Dit laatste cijfer was ook in overeenstemming met het werkelijk aanwezig getal. De 165 Solosche ondernemingen maakten echter feitelijk slechts 153 ondernemingen uit, want, behalve de 10 reeds in 't vorig verslag (blz. 195) vermelde ondernemingen, zijn zonder de sanctie van het bestuur ook nog vereenigd geworden: Pantjoeren-Tjanden met Trijagan, en Kaliwungko deels met Delanggoe, deels met Pangkalan. Voor beide ondernemingen gold deze vereeniging slechts voor de gronden waarvan de huur nog niet verstreken was, daar voor een ander deel de huur was komen te eindigen zonder te zijn vernieuwd. Deze gronden kwamen dus, evenals ook bij andere ondernemingen het geval was, weder ter beschikking van de Javaansche verhuurders. Hier en daar werden de aan de inlandsche rechthebbenden teruggegeven gronden door andere ondernemers gehuurd en in cultuur gebracht. Cijfers deswege zijn echter niet gemeld. Onder de bedoelde 153 ondernemingen zijn er thans nog 8, allen reeds genoemd in 't vorig verslag (blz. 195), die, als elk minder dan 150 bouws hebbende overgehouden, te klein zijn geworden om te zijner tijd als zelfstandige ondernemingen voor huurvernieuwing in aanmerking te kunnen komen.

De uitgestrektheid der gronden, verhuurd bij overeenkomsten die bekrachtigd zijn, bedroeg in Soerakarta 303 806 en in Djokjokarta 90 701 bouws. Niet minder dan 89 van de 165 Solosche ondernemingen beschikten echter over meer gronden, die zij in 1882 of vroeger buiten tusschenkomst des bestuurs hadden bijgehuurd. Bij 6 ondernemingen hadden dergelijke uitbreidingen tot twee- en bij 2 zelfs tot driemalen toe plaats gevonden, zoodat in het geheel nog 99 gevallen van bijhuring te wettigen waren. Voor 58 van deze 99 bijhuringen werden nog geenerlei stappen gedaan tot opvolging van de bestaande bepalingen, voor 1 zijn de huurovereenkomsten in de eerste maanden van dit jaar bekrachtigd, voor 26 was nog alleen vergunning tot huren verkregen, terwijl voor 13 der bovenbedoelde bijhuringen verzoeken om vergunning tot huren in behandeling waren. Tegen de bekrachtiging van de overblijvende bijhuring bestonden bedenkingen.

Bekrachtiging van nieuw tot stand gekomen ondernemingen kwam in 1882 niet voor. Door de vestiging van eene nieuwe onderneming Karangdowo, groot 176 bouws, — wel te onderscheiden van eene andere onderneming van gelijken naam, — waren er bij het eind van 1882 in Soerakarta 18 ondernemingen (verg. vorig verslag blz. 195) die in haar geheel nog wettiging behoefden, en te zamen, naar schatting, 3928 bouws in huur hadden. Voor 10 der bedoelde ondernemingen werden nog geenerlei stappen gedaan om tot eene wettiging te geraken vermits zij elk nog niet over het vereischte minimum van 150 bouws beschikten, voor 1 zijn de huurovereenkomsten in de eerste maanden van 1883 bekrachtigd, voor 3 was nog alleen vergunning tot inhuurneming verkregen, voor 2 was het verzoek om zoodanige vergunning in behandeling, voor 1 was ze reeds in het begin van 1877 aangevraagd, maar tot dusver niet verleend dewijl de onderneming nog geen 150 bouws groot is, en voor een ander eindelijk werd de gevraagde wettiging geweigerd omdat het verblijf van den huurder in de Vorstenlanden niet gewenscht voorkwam.

Ten aanzien van de wettig bestaande ondernemingen in beide residentiën zijn over 1881 en 1882 in hoofdzaak de volgende opgaven ontvangen.

Jaren.	Aantal ondernemingen volgens de registers.	Uitgestrektheid (in bouws) van de in huur bezeten gronden voor zooveel de huurovereenkomsten door het bestuur bekrachtigd waren.	Pachtsom 's jaars aan de inlandsche verhuurders verschuldigd, met inbegrip van de overeengekomen geldswaarde voor eenige leveringen van de zijde der ondernemers, welker opbrengst in natura *facultatief* is. *a*)	Uitgestrektheid (in bouws) der aanplantingen *voor zooveel betreft de voor de Europeesche markt geteelde producten.*
		Soerakarta.		
1881	167	299 727	f 985 786	40 904 (bij 157 ondernemingen)
1882	165	303 806	1 010 820	38 634 (bij 135 ondernemingen)
		Djokjokarta.		
1881	53	90 110	f 644 904	16 834 (bij 53 ondernemingen)
1882	52	90 701	652 548	17 066 (bij 51 ondernemingen) *b*)

a) Dit laatste was in 1881 bij 9, in 1882 bij 12 ondernemingen (alleen in Soerakarta) het geval. De leveringen in natura, bij eenige andere ondernemingen *onvoorwaardelijk* bedongen, bestonden uit zekere hoeveelheden brandhout, houtskolen, klappers, groenten en vruchten en verder uit de volgende opbrengsten:

		pikols koffie.	pikols rijst.	pikols suiker.	pikols gras.	flesschen olie.
in Soerakarta.	over 1881	44	95	9	niet opgegeven	3 780
	„ 1882	4	420	9	11 498	3 780
in Djokjokarta.	over 1881	„	6 905	„	21 866	12 264
	„ 1882	„	7 927	„	11 956	4 886

b) Van de onderneming Kradjan is over 1882 de beplante oppervlakte niet opgegeven.

Kunnen de voorafgaande opgaven niet allen als volledig worden beschouwd, evenmin is dit het geval met de oogstcijfers betreffende de voornaamste der op de hierbedoelde huurlanden geteelde producten, zooals blijken kan uit bijlage KKK, welke te dien aanzien een vijfjarig overzicht bevat voor elke onderneming afzonderlijk, doch hier en daar, bij gemis aan gegevens, oningevuld is moeten blijven. Evenals vroeger zijn de van de ondernemers verkregen productie-opgaven aan de kamer van koophandel en nijverheid te Samarang medegedeeld, met verzoek om bij benadering de juistheid daarvan na te gaan. Naar aanleiding van hare bemerkingen zijn sommige der aanvankelijk geleverde cijfers over 1882 herzien geworden. Bedoelde bijlage wijst voor 1882 en de vier voorafgegane jaren de volgende totalen aan.

JAREN.	Koffie (pikols).	Suiker (pikols).	Tabak (K.G.).	Indigo (K.G.).
		Soerakarta.		
1878	34 339	249 440	1 231 997	101 120
1879	89 530	199 600	1 173 290	130 410
1880	84 392	198 178	805 123	126 328
1881	100 926	274 691	971 557	149 026
1882	71 035	273 791	1 110 664	144 411

[1] In September jl. is dezerzijds bij het Indisch Bestuur aangedrongen op eene spoedige uitvaardiging van het nieuwe reglement op de landverhuur in de Vorstenlanden. Toen het ontwerp daarvan in Juni 1882 door het Opperbestuur was vastgesteld (verg. vorig verslag blz. 196) werd den Gouverneur-Generaal de bevoegdheid gegeven om daarin nog wijzigingen te brengen van ondergeschikt belang. Het hieruit voortgevloeide nader overleg, o. a. met de residenten der beide gewesten, schijnt tot dusver de definitieve vaststelling van het reglement te hebben vertraagd. Met de onderzoekingen die volgens het ontwerp behooren plaats te vinden ter voorbereiding van eene goed omschreven regeling, voor elke onderneming in het bijzonder, van de verplichte diensten der opgezetenen enz., is intusschen sedert eenige maanden een aanvang gemaakt. In Soerakarta (waar de resident door meer Europeesche ambtenaren wordt ter zijde gestaan dan zijn ambtgenoot in Djokjokarta) geschieden die onderzoekingen door het gewone personeel. In Djokjokarta echter is den resident daarvoor sedert Maart jl. tijdelijk een controleur der 2de klasse toegevoegd.

JAREN.	Koffie (pikols).	Suiker (pikols).	Tabak (K.G.).	Indigo (K.G.).
		Djokjokarta.		
1878	184	272 431	102 078	257 128
1879	379	283 392	90 750	245 617
1880	217	277 049	16 713	240 365
1881	224	443 360	31 717	242 646
1882	260	478 257	14 157	227 392

Van 40 ondernemingen in Soerakarta zijn in 't geheel geen opgaven ontvangen nopens de fabrieken en inrichtingen van landbouw die op de huurlanden aanwezig waren, en ten aanzien van 5 ondernemingen in dat gewest, die feitelijk (zonder de sanctie van het bestuur) met andere waren vereenigd, zijn geen *afzonderlijke* opgaven verstrekt. De Regeering beschikt dus slechts over opgaven nopens de fabrieken en inrichtingen van landbouw op 120 ondernemingen in Soerakarta en op de 52 ondernemingen in Djokjokarta. Volgens die opgaven bedroeg het aantal ondernemingen waar men

	in Soerakarta	in Djokjokarta.
uitsluitend koffie-inrichtingen aantrof.	58	0
uitsluitend suikerfabrieken	11	16
uitsluitend indigofabrieken	11	28
uitsluitend inrichtingen voor de bereiding van tabak	3	2
inrichtingen voor twee van de genoemde cultures	31	5
inrichtingen voor drie van de genoemde cultures	3	0
in 't geheel geen fabrieken of cultuur-inrichtingen	3	1
	120	52

Vele ondernemingen in Soerakarta en eenige in Djokjokarta teelden slechts onbeduidende hoeveelheden, terwijl bij de Solosche ondernemingen Grogol, Pelemwoeloeng, Brengosan, Karangdowo (de oudere onderneming van dien naam, zie hooger,) en Gebangwinong in het geheel geen producten voor de Europeesche markt verbouwd werden.

Zooals uit 't vorig verslag (blz. 196) blijkt, worden in de Vorstenlanden 4 ondernemingen voor de teelt en bereiding van producten voor de Europeesche markt door inlandsche geapanageerden voor eigen rekening geëxploiteerd, namelijk 2 suikerfabrieken in Soerakarta en 2 indigo-ondernemingen in Djokjokarta. Nieuwe bijzonderheden betreffende die inrichtingen zijn in de voor dit verslag ontvangen berichten niet aangetroffen. Men moge dus volstaan met de vermelding dat de eerstbedoelde twee ondernemingen, Tjalamadoe en Tasikmadoe geheeten, die in 1881 26 613 en 31 320 pikols suiker opleverden, in 1882 eene opbrengst verkregen van respectievelijk 30 000 en 3.000 pikols, terwijl Soembernilo en Pakem, de beide andere ondernemingen, eene indigo-productie afwierpen: in 1881 van 8500 en 7505 K.G., in 1882 van 10 058 en 6391 K.G.

b. Boschwezen

Met het weder beplanten van door particuliere aannemers leeggekapte boschperceelen, het uitdunnen en bijplanten van bosschen en het op nieuw aanplanten van djatihout waar de vroegere bosschen geheel zijn vernield, ging men in het afgeloopen jaar regelmatig door. Zoo werd in den westmoesson van 1881/82 op Java eene uitgestrektheid van 1652 bouws met djati beplant. In eenige residentiën, waaronder vooral Rembang en Samarang, bestaan nu reeds uitgestrekte jonge djatibosschen die, ten gevolge van oordeelkundigen aanleg, te zijner tijd ruim tweemaal zooveel hout zullen opleveren als thans gemiddeld per bouw van de djatibosschen verkregen wordt.

In den laatsten tijd wordt ook weder veel werk gemaakt van het planten van djati op erven van wachthuizen en postloodsen, opdat men later op die plaatsen deugdzaam bouwmateriaal voor het herstellen van bruggen en andere plaatselijke werken bij de hand hebbe, evenals thans nog hier en daar wordt partij getrokken van zulke in lang verleden tijd geplante boomen. Het aanleggen van deze kleine plantsoenen geschiedt door de zorg van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur.

De blijkens 't vorig verslag ook elders dan in het boschdistrict Tagal-Pekalongan in toepassing gebrachte methode om de boschcultuur in verbinding met akkerbouw te doen geschieden, door tusschen de rijen van het jonge houtgewas veldvruchten te doen teelen, voldoet uitstekend en vindt meer en meer bijval, zoodat de bevolking reeds op menige plaats, waar zij niet in ruime mate over andere bouwgronden beschikt, dit werk gaarne telken jare herhaalt. Het werk geschiedt bij aanneming tegen zekere som per bouw. De inlandsche contractanten moeten het plantmateriaal leveren en de ten eigen bate te teelen veldgewassen, benevens het jonge boschplantsoen, goed onderhouden totdat dit laatste behoorlijk geslaagd is. Indien de houtvester het noodig acht, moet met een en ander tot een volgenden westmoesson worden voortgegaan. In Samarang werd in 1882 op die wijze eene oppervlakte van niet minder dan 450 bouws leeggekapt bosch tegen zeer matigen prijs van weelderig opschietend jong djatiplantsoen voorzien. De vereeniging van akker- en boschbouw leidt niet alleen tot goed maar ook tot goedkoop werk. Wat dit laatste betreft, wordt nog bericht dat in Tagal-Pekalongan, waar deze vereenigde cultuur in 1872 het eerst in practijk is gebracht, de kosten van aanleg van jong djatiplantsoen in de laatste jaren van f 40 à f 50 geleidelijk zijn kunnen teruggebracht worden tot f 20 en minder per bouw. Bij zoogenaamde wildhout-aanplantingen verdient de tusschenbouw van veldvruchten slechts aanbeveling op hoogvlakten waar geen gevaar voor afspoeling bestaat (verg. vorig verslag blz. 197). Ten einde de belangstelling van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur voor de zaak te winnen, zijn van gouvernementswege afdrukken onder hen verspreid van een daarover handelend opstel van een der houtvesters. Zooals reeds op blz. 106 hiervóór is gezegd, vond dit opstel ook plaatsing in een der Indische tijdschriften.

Voor het aanleggen van wildhout-aanplantingen wordt op ruime schaal de albizzia moluccana (sengon laut) gebezigd, die bij voorkeur op schrale en uitgeputte terreinen wordt geplant, waar deze boomsoort (wier hout geen waarde heeft) gebleken is 't best tot nieuwe humus-vorming bij te dragen. Verder bedient men zich van de reeds in vorige verslagen genoemde en ook van eenige nieuwe, uit s' lands plantentuin verkregen houtsoorten. Het aanplanten van eucalyptus en van den sadingpalm is echter, als niet aan de verwachting beantwoord hebbende, gestaakt. Alleen de eucalyptus-plantsoenen die op aanzienlijke hoogte op het Diëng-plateau (Prahoe-gebergte) zijn aangelegd, op vlakken veenachtigen bodem, blijven, waar zij tegen fellen wind beschut zijn, zich vrij goed ontwikkelen. Daar deze boomsoort zich door snellen groei onderscheidt en de bij het Diëng-plateau gevestigde bevolking voor de bereiding van hare tabak groote behoefte heeft aan brandhout, blijft het bestuur aan die bevolking nog eucalyptus-zaad uitdeelen. Het kweeken van kina in de wildhout-aanplantingen zal, in verband met het op blz 185 hiervóór besproken advies van den afgetreden directeur der gouvernements-kina-onderneming, voortaan op kleinere schaal geschieden en wel uitsluitend bij wijze van onder- of tusschenbouw. Thans is de Regeering ook bedacht op het doen aankweeken van getahpertja-boomen, 't geen echter nog afhankelijk gesteld is van het op Sumatra in te stellen onderzoek, bedoeld op blz. 104/105 hiervóór. De verschillende in den westmoesson van 1881/82 op Java tot stand gebrachte wildhoutplantsoenen beslaegen gezamenlijk eene oppervlakte van omstreeks 439 bouws. Het daartoe gekozen terrein bestond uit kale berghellingen en uit schrale gronden die men op die wijze voor de gouvernements-koffiecultuur hoopte geschikt te maken. Vooral legde men zich daarop toe in Kadoe, maar op kleinere schaal ook in vele andere gewesten.

Aan de ongestadige regenachtige weersgesteldheid gedurende den oostmoesson was het te danken dat in het afgeloopen jaar weinig boschbranden hebben gewoed.

Behalve in Madioen (zie vorig verslag) werden in 1882 ook nog in de Preanger regentschappen en in Kediri eenige wildhoutbosschen, op welker duurzaam behoud prijs is te stellen, onder geregeld beheer gebracht (Indisch Staatsblad 1882 nos. 59, 251 en 274). Het daarop betrekkelijk voorschrift van het boschreglement (Indisch Staatsblad 1874 n°. 110) heeft thans reeds voor de meeste gewesten volledige uitvoering erlangd. Op de vroeger besproken wijze werd ook geregeld voortgegaan met het afbakenen en begrenzen van de djatibosschen. Daardoor wordt allengs eene vaste

basis verkregen voor de aanwijzing van die boschgedeelten welke in bepaalde perioden geëxploiteerd moeten worden. Zoo werd, bij een Indisch besluit dd. 24 Februari 1883, met opzicht tot de djatibosschen in de afdeeling Pamalang (residentie Tagal) eene regeling vastgesteld van de velling gedurende de eerste periode van tien jaren, bedoeld bij art. 5 van het boschreglement. Inmiddels werd in de Preanger regentschappen ook een begin gemaakt met het bepalen van de grenzen der veel rasamala-hout bevattende wildhoutbosschen op het Gedeh-gebergte. Eene groote hoeveelheid van dit deugdzaam hout werd gekapt en van tijd tot tijd tegen goede prijzen op publieke veiling van de hand gezet. De in aanleg zijnde en ten deele reeds voor het verkeer opengestelde spoorlijn door dit gewest verhoogt allengs de waarde van de aldaar aanwezige rasamala- en andere wildhoutbosschen, zoodat hunne exploitatie van gouvernementswege toenemende voordeelen belooft. Eenige aanvragen om dergelijke met rasamala-hout begroeide terreinen in erfpacht te erlangen werden door de Indische Regeering afgewezen.

In het kleine boschdistrict Japara werd van lieverlede op ruimere schaal gebruik gemaakt van de bij art. 13 van het boschreglement opengestelde gelegenheid om de djatibosschen uit te dunnen zonder de tusschenkomst van aannemers. Aanvankelijk werd (zooals reeds in vorige verslagen is medegedeeld) op die wijze alleen brandhout verzameld, dat gretig door de suikerfabrikanten op publieke veilingen werd gekocht. Maar het streven, om de bosschen in zoodanigen toestand te brengen dat later geregeld perceelen die niet anders dan goed volwassen boomen bevatten tot leegkapping kunnen worden aangewezen, moest er van zelf toe leiden dat ook vele oude boomen werden gekapt, die eene vrij aanzienlijke hoeveelheid timmerhout opleverden. De methode van werken in Japara levert, in vergelijking met de uitdunning van bosschen door tusschenkomst van aannemers, zooveel gunstiger uitkomsten op dat bij Indisch besluit van 29 December 1882 n°. 25 het denkbeeld aan de orde is gesteld om haar ook in andere gewesten te doen toepassen. Het verkregen timmerhout komt niet alleen uitnemend te stade aan de landswerken, ten behoeve waarvan het voor f 14 per M³. minder kan geleverd worden dan vroeger betaald werd bij levering door particulieren, maar bovendien kan de marine nu uit Japara het benoodigde lange hout verkrijgen, dat het boschperceel Bajangan in Rembang, hetwelk bepaaldelijk voor de marine geëxploiteerd wordt, niet in voldoende hoeveelheid oplevert. De verbetering der bosschen, die mettertijd in elk opzicht voortreffelijke kapperceelen zullen vormen, gaat gepaard met den aanleg van wegen, die, terwijl zij het transport van het hout vergemakkelijken, tevens van het grootste nut zijn voor de in den omtrek wonende bevolking, welke dientengevolge de waarde van hare landbouwproducten reeds aanmerkelijk heeft zien verhoogen. Die bevolking is dan ook langzamerhand zeer ingenomen geworden met den tegenwoordigen gang van zaken, en terwijl aanvankelijk veel houtkappers van elders moesten worden getrokken, bieden zich thans plaatselijk tegen matige loonen ruimschoots de werkkrachten aan die men noodig heeft.

Behalve in Japara vonden ook in andere gewesten hier en daar uitdunningen in eigen beheer plaats, doch op veel kleiner schaal. Insgelijks geschiedde op eenige plaatsen het opruimen van dood en omverliggend hout buiten tusschenkomst van particulieren.

Waar de djatibosschen perceelsgewijze worden leeggekapt, moet dit werk, ingevolge het boschreglement, zonder uitzondering aan particuliere ondernemers worden overgelaten, hetzij met of zonder de vrije beschikking over het te verkrijgen hout. Slechts een der houtcontractanten, die voor de exploitatie van het straks genoemde perceel Bajangan in Rembang, werkt op laatstbedoelden voet; al de andere exploitanten hebben de vrije beschikking over het uit hunne perceelen afkomstige hout. Vermits echter de op dezen laatsten voet werkende houtcontracten, blijkens de sedert 1865 opgedane ondervinding, voor het algemeen belang niet de vruchten opleveren die men daarvan indertijd verwachtte en bovendien voor de schatkist niet voordeelig zijn, is dezerzijds met de Indische Regeering in overleg getreden (Mei jl.) nopens eene wijziging van het tot dusver gevolgde stelsel in dien zin dat de exploitatie van 's lands djatibosschen zou geschieden voor gouvernementsrekening, waarbij de hulp van de particuliere nijverheid in den regel alleen zou zijn in te roepen voor het kappen (onder toezicht van gouvernements-ambtenaren) en voor het vervoeren naar de strandplaatsen van het hout, dat geheel ter beschikking van den lande zou blijven. Dit denkbeeld is thans bij de Indische autoriteiten in behandeling.

Op den voet van vrije beschikking over het hout door de aannemers waren bij het eind van 1882 in werking 27 contracten voor leegkapping en 3 enkel voor het zuiveren van bosschen, tegen 28 [1]) en 5 op 31 December 1881, terwijl er 2 contracten bestonden, beiden eerst in 1882 in werking getreden (1 voor leegkapping en 1 voor zuivering), waarbij het Gouvernement zich het recht op het hout bedongen heeft. In 1881 bestond slechts 1 contract van dien aard (dat voor de velling van het bosch Parengan in Rembang). Bijzonderheden omtrent deze verschillende ondernemingen, waarvan er 18 in handen van Europeanen en 14 in handen van Chineezen zijn, vindt men in bijlage LLL hierachter. In die bijlage zijn ook opgenomen, maar zoo even niet medegeteld, de ondernemingen waarvoor de contracten (of de termijn van uitstel voor het ten einde brengen van de niet tijdig afgeloopen werkzaamheden) in 1882 kwamen te verstrijken, te weten. *a.* de straks genoemde onderneming Parengan, waar het hout gekapt werd voor het Gouvernement; *b.* 6 ondernemingen voor leegkapping met vrije beschikking over het hout (Kawapandjang in Tagal, Gedangan in Samarang, Guedo in Japara, Gadé-Bradak in Rembang, Kehen-Brassi in Probolinggo en Mroewak-Panggoeng in Madioen) en *c.* 2 ondernemingen voor uitdunning, eveneens met vrije beschikking over het hout (1 in Samarang en 1 in Cheribon).

Ook verstreek in 1882 nog het contract van eene zevende onderneming als sub *b* bedoeld (Terbono in Japara), maar deze is hier niet in aanmerking genomen, omdat de contractant — zooals reeds in 't vorig verslag werd vermeld — voor het ten einde brengen van de exploitatie een jaar uitstel erlangde (tot 30 April 1883).

Daarentegen traden in 1882 de volgende 7 nieuwe contracten in werking, van welker uitbesteding in 1881, behalve wat betreft het hieronder in de derde plaats genoemde contract Dengkeh, reeds in 't vorig verslag (blz. 198 en 199) is melding gemaakt.

GEWESTEN.	Namen der ondernemingen.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande	
					voor den geheelen contractsduur.	per jaar (in te gaan in 1883).
LEEGKAPPING MET VRIJE BESCHIKKING OVER HET HOUT.						
Samarang	Sepreh	1 270	2 900	1 Mei 1882—30 April 1890	f 208 000	f 26 000
Rembang	Djatirogo	638	1 311	1 Maart 1882—28 Febr. 1892	105 000	10 500
Idem	Dengkeh a)	700	3 200	10 Aug. 1882—30 Sept. 1890	88 000	11 000
Soerabaija	Goenoeng Kendeng b)	573	niet opgegeven	1 Sept. 1882—31 Aug. 1888	31 000	5 166$^{2}/_{3}$
Probolinggo	Nogosaren b)	890	id.	1 Mei 1882—30 April 1890	64 000	8 000

a) Deze exploitatie betreft een zoogenaamd afbakeningsperceel (een bij de afbakening der djatibosschen uitgesloten boschgedeelte).
b) Het perceel Goenoeng Kendeng (meerendeels slechts brandhout bevattende) en het perceel Nogosaren zijn toegewezen aan Chineezen.

[1]) In 't vorig verslag (blz. 198) werd het cijfer van 32 genoemd, omdat in de opgaaf ook werden medegerekend 4 ondernemingen, waar men, ofschoon de contracten reeds vóór 1881 waren verstreken, in dat jaar, met toestemming van het bestuur, nog voortging het indertijd gevelde hout af te voeren, namelijk in Japara de onderneming Setjindé en in Soerabaija de ondernemingen Bloeloek, Modjoagoeng en Djedong. Op Djedong werd deze afvoer eerst in 1882 geheel beëindigd.

GEWESTEN.	Namen der ondernemingen.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Duur van het contract.	Door den lande te betalen per M³. voor: het kappen	het slepen	het verder vervoeren
Leegkapping ten behoeve van den lande.							
Rembang	Bajangan	1 150	onbepaald	1 Jan. 1882—31 Dec. 1892	c) f 1,95 / 2,92⁵ / 3,90	f 2,74 per paal	f 10,00 voor den geheelen afstand d)
Zuivering van boschgedeelten met levering van het weg te ruimen hout aan den lande.							
Madioen	Tambak-Kressek	e) niet opgemeten	onbepaald.	15 Maart 1882—14 Maart 1887	f 3,50	f 5,00 per paal	f 0,80 per paal

c) Naar gelang van den staat van bekapping van het hout.

d) Namelijk voor het afvlotten naar het marine-etablissement te Soerabaija, gerekend van de verzamelplaats af. Deze bevindt zich te Mlaten aan de Solo-rivier. Behalve het voor het departement der marine bestemde hout werd uit de exploitatie te Bajangan nog eene aanzienlijke hoeveelheid dwarsliggers voor de staatsspoorwegen verkregen.

e) De uitgestrektheid van het te zuiveren djatibosch is vrij aanzienlijk. Het hout wordt voornamelijk aangewend voor den dienst der staatsspoorwegen.

In 't laatst van 1882 werd in Japara nog aanbesteed de exploitatie binnen den tijd van één jaar van een klein djatiperceel, bestaande uit de boschjes Seplem en Lengki, waarvoor het contract, 't welk den aannemer de vrije beschikking over het hout verzekert, eerst in 1883 is ingegaan. De bedongen pachtsom bedraagt f 20 000. Andere nieuwe boschpereeelen zijn in 1882 of in de eerste maanden van 1883 niet uitbesteed. Wel werd in October van het afgeloopen jaar, nogmaals bij openbare uitbesteding, de verkoop beproefd van het djatihout op het huurland Getas in Soerakarta (verg. vorig verslag blz. 201), doch weder werd geen enkel bod verkregen. Met de eigenaren van twee andere huurlanden in Soerakarta kon de Regeering het eens worden over een onderhandschen verkoop van het op die gronden groeiende djatihout, en wel met de huurders van Kedong Banteng en van Wonosari, die voor deze overneming respectievelijk zullen hebben te betalen f 90 000 en f 120. Laatstgenoemd bedrag zou aanstonds, eerstgemelde som in vijftien jaartermijnen (1882 t/m 1896) moeten worden voldaan.

Van de 3 hooger vermelde op 31 December 1882 nog bestaande contracten voor het zuiveren van bosschen, met vrije beschikking over het weg te ruimen hout, zal het oudste, betreffende het boschperceel Tambak in Madioen, dat reeds in 1873 werd uitgegeven, maar waarin voor het werk geen tijdstip van voltooiing was bepaald, vermoedelijk ontbonden worden. Daar de aannemer sinds lang in gebreke was gebleven zijne verplichtingen na te komen, is de Regeering er toe overgegaan de ontbinding in rechten te eischen, maar op verzoek van den aannemer is het proces gestaakt en machtiging verleend tot eene minnelijke ontbinding van het contract, in te gaan 15 Juni 1883. De beide andere der bedoelde contracten loopen in 1883 en 1884 ten einde. Wegens hunne onbevredigende werking worden dusdanige contracten reeds sedert een paar jaren niet meer uitgegeven.

De hoeveelheid hout, die in 1881 en 1882 bij de verschillende hierboven besproken ondernemingen werd verkregen, bedroeg volgens de ontvangen opgaven (waarin voor de meeste ondernemingen het verkregen brandhout niet begrepen is) als volgt:

Ondernemingen voor:	Gekapte hoeveelheden. 1881.	Gekapte hoeveelheden. 1882.	Afgevoerde hoeveelheden. 1881.	Afgevoerde hoeveelheden. 1882.
leegkapping met vrije beschikking over het hout:				
timmerhout	45 155 M³.	45 510 M³.	49 441 M³.	43 328 M³.
brandhout a)	451 vadem	2 437 vadem	1 832 vadem	3 912 vadem
leegkapping ten behoeve van den lande:				
timmerhout	3 725 M³.	3 122 M³.	4 107 M³.	8 296 M³.
dwarsliggers	53 500 stuks	b) 37 300 stuks	53 500 stuks	b) 37 300 stuks
uitdunning of zuivering van boschperceelen, met vrije beschikking over het weg te ruimen hout:				
timmer- en brandhout.	niet opgegeven	niet opgegeven	13 754 M³.	5 924 M³.
balken	id.	id.	„	138 stuks
idem met levering van het hout aan den lande:				
timmerhout	. . . .	id.	. . . .	1 414 M³.

a) De opgaaf heeft betrekking tot de ondernemingen Sidowajah, Djedong en Goenoeng Kendeng, waar *uitsluitend* brandhout werd verkregen.

b) Afkomstig van Parengan. Ook uit het boschperceel Bajangan werden dwarsliggers verkregen, doch de hoeveelheid is niet opgegeven.

Overigens werden in beide jaren nog de volgende hoeveelheden hout buiten contract aan 's lands bosschen op Java ontleend:

- in eigen beheer gekapt:
  - in 1881 12 777, in 1882 12 838 M³. djatihout.
  - „ „ 10 524, „ „ 4 161 „ ander hout.
- op licentie gekapt:
  - door de inlandsche bevolking in 1881 2 203, in 1882 1 881 M³. djati- en ander hout.
  - door particulieren:
    - in 1881 789, in 1882 649 M³. djati- en ander hout.
    - in 1881 3 360, in 1882 70 stuks sadingpalmen.

De geldelijke inkomsten die het Gouvernement aan de exploitatie van 's lands bosschen op Java ontleende, worden berekend in 1882 te hebben bedragen: onzuiver f 1 204 783, zuiver (echter zonder de kosten der boschpolitie in rekening te brengen) f 717 374, tegen f 1 268 942 en f 883 688 in 1881. Deze oogenschijnlijk nadeelige uitkomst voor het jaar 1882 is geheel het gevolg van een minderen aankap van hout voor 's lands werken, zooals uit rubriek *g* van de volgende specificatie der onzuivere inkomsten blijken kan.

	1881.	1882.
a. pacht verschuldigd voor de aan particulieren ter leegkapping voor eigen rekening afgestane boschperceelen	f 501 323 *a)*	f 491 025
b. retributie van aannemers voor het uitdunnen en zuiveren van boschperceelen (in verhouding tot de hoeveelheid hout waarover zij de beschikking verkregen)	20 535	15 457
c. opbrengst van boschperceelen welke ten behoeve van den lande werden leeggekapt, uitgedund of gezuiverd; met andere woorden, verschil van de tariefswaarde van het geleverde hout (in 1881 f 276 720 en in 1882 f 198 068) en het aan de contractanten betaalde kap-, sleep- en vervoerloon (in 1881 f 208 240 en in 1882 f 148 742)	68 480	49 326
d. pacht der Krawangsche strandbosschen (zie bijlage RR hierachter)	15 960	8 100
e. retributie voor het afstaan van houtgewas op gronden die in erfpacht zijn uitgegeven	16 528	14 772
f. retributie voor het afstaan van djatibosschen op huurlanden in de Vorstenlanden.	24 666	29 297
g. waarde (volgens tarief) der in eigen beheer voor 's lands dienst gekapte djati- en andere houtwerken	521 830	352 326
h. retributie van het door de inlandsche bevolking krachtens vergunning in 's lands bosschen gekapte djati- en ander hout	2 989	2 614
i. idem, ter zake van uitkappingen door particulieren	21 986	11 610
k. opbrengst bij verkoop van op verschillende wijzen verkregen en niet voor 's lands dienst te benuttigen houtwerken *b)*	74 645	229 838
l. boeten van houtcontractanten geïnd	„	418
	f 1 268 942	f 1 204 783

a) Onder het voor 1881 opgegeven bedrag der verschuldigde pachtsommen ad f 501 323 was begrepen f 75 504,50 als laatste jaartermijn voor de boschperceelen Gedangan, Gade-Bradak, Keben-Brassi en Mroewak-Pangoeng, op welke laatste som dus voor 1882 niet meer te rekenen was. Daarentegen hadden in 1882 voor 't eerst pachtsom te betalen, tot een gezamenlijk bedrag van f 58 387,50, de ondernemers van Karang-Gondang, Pakis en Goenoeng-Tjrimong, en was door den ondernemer van Lodoijo, wegens het vellen van twee jaarperceelen, in 1882 dubbele pacht verschuldigd, alzoo f 32 000 meer dan in 1881. Een andere ondernemer, die van Gondang, welke in 1882 slechts ½ jaarperceel leegkapte, tegen 2½ jaarperceel in 1881, was dientengevolge nu f 41 850 minder verschuldigd dan over 1881, zoodat voor 1882 als totale pachtsom (voor 23 ondernemingen) te rekenen was op f 474 356. Overigens is voor 1882 ook medegerekend de door sommige ondernemers jaarlijks verschuldigde afkoopsom wegens de door het boschpersoneel overgenomen zorg om de leeggekapte jaarperceelen weder plantklaar te maken, ten bedrage van f 14 210,42, zoomede eene door den ondernemer van Lodoijo verschuldigde retributie van f 2 458,72 wegens eenige hem afgestane djatiboomen buiten zijn contractsgebied. Vandaar dat voor 1882 is uitgetrokken f 491 025.

b) Hieronder ook verbeurd verklaarde (onwettig gekapte) houtwerken, zoomede houtwerken verkregen bij het zuiveren of uitdunnen van boschgedeelten in eigen beheer.

Voor zooveel in bovenstaande opgaven voor de verkregen houtwerken eene geldswaarde is uitgetrokken, moet weder herinnerd worden dat de sommen als minima zijn te beschouwen, vermits de waarde naar de tariefsprijzen is in rekening gebracht en deze veel lager zijn dan de marktwaarde. Overigens is in de uitgetrokken totalen niet in rekening gebracht de waarde van het vele djati- en ander hout dat door en ten behoeve van den dienst der staatsspoorwegen werd gekapt in het tracé der in aanleg zijnde lijnen, noch ook de waarde van die in beslag genomen (onwettig gekapte) houtwerken welke niet publiek verkocht maar voor 's lands dienst aangewend werden.

De uitgaven ter zake van het boschwezen bedroegen (ongerekend de kosten der boschpolitie) in 1881 f 385 254 en in 1882 f 487 409, te verdeelen als volgt:

	1881.	1882.
1°. traktementen, enz. van het technisch personeel	f 209 895	f 220 362
2°. kosten van aanleg van nieuw djati- en wildhoutplantsoen	119 098	107 843
Transporteeren.	f 328 993	f 328 205
Per transport.	f 328 993	f 328 205
3°. uitgaven voor het zuiveren en uitdunnen in eigen beheer van djatibosschen en aanplantingen.	47 489	154 640
4°. idem voor het afbakenen van de bosschen en het opnemen van nieuw uit te geven boschperceelen.	6 191	2 524
5°. kap-, sleep- en vervoerloon van het hout afkomstig uit de boschperceelen die voor rekening van den lande werden leeggekapt, uitgedund of gezuiverd *a)*	*memorie*	*memorie*
6°. diverse kleine uitgaven	2 581	2 040
	f 385 254	f 487 409

a) Deze betalingen worden hier voor memorie uitgetrokken, omdat zij reeds in mindering zijn gebracht bij de straks vermelde berekening (zie sub *c* hiervoren) nopens de waarde van het op die wijze door den lande verkregen hout.

Nopens den handel in djatihout op Java zijn alleen berichten ontvangen wat betreft den afzet op de drie hoofdplaatsen. Te Batavia was de markt steeds ruim van hout voorzien, en daar de behoefte niet stijgende was, bleef de concurrentie tusschen de houthandelaren groot. De prijzen bewogen zich, naar gelang van qualiteit, quantiteit en afmeting van het hout, tusschen f 50 à f 80 per M³.; doch de meeste afdoeningen vonden plaats tegen f 50 à f 60 per M³. Bij aankoopen in het klein werd, naar gelang van qualiteit, 50 à 125 pct boven gouvernements-tarief besteed. Te Samarang was de vraag toenemende als een gevolg van de omstandigheid dat op Midden-Java vele en omvangrijke bouwwerken werden uitgevoerd, zoodat ook de prijzen iets hooger liepen dan in 1881. Daarentegen kwam er, door den vermeerderden toevoer, eenige daling in den prijs van het brandhout. Te Soerabaija en omstreken was de omzet van djatihout niet minder dan in 1881. De opening van de spoorlijn tot Madioen maakte den aanvoer veel gemakkelijker. Bij de toenemende aanvoeren zag menige houtkap-onderneming zich gedwongen om, wilde zij ruimte verkrijgen voor nieuw aan te brengen partijen, haar hout beneden den marktprijs los te laten.

Alleen van Soerabaija werd eenig djatihout uitgevoerd naar plaatsen buiten Nederlandsch-Indië. Van daar werden namelijk in 1882 5413 balken naar Nederland, 390 kromhouten naar Engeland en 15 balken naar Singapore verscheept, nagenoeg alles afkomstig van één onderneming (Lodoijo in Kediri).

Onder het technisch personeel van het boschwezen waren bij den aanvang van 1883 alle rangen overeenkomstig de formatie bezet. Een der betrekkingen van houtvester 2de klasse werd tijdelijk waargenomen door een van buitenlandsch verlof teruggekeerden houtvester 1ste klasse. Boven de formatie waren in dienst: één uit Nederland teruggekeerde houtvester 2de klasse en drie van de vijf laatst uitgezonden ambtenaren voor het boschwezen (zie vorig verslag blz. 201), de beide anderen waren in den loop van 1882 in het kader opgenomen, toen een houtvester 3de klasse 's lands dienst verliet en een der 2de klasse met verlof naar Europa vertrok. Buiten de 2 nog in Pruissen studeerende jongelingen, op wie in 't vorig verslag werd gedoeld, zijn voorshands geen nieuwe candidaten voor gouvernementsrekening in opleiding genomen.

Bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 281 werden de grenzen van eenige boschdistricten gewijzigd, ten einde zonder vermeerdering van personeel beter in de eischen van den dienst te kunnen voorzien.

Van eene bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 149 in het boschreglement gebrachte wijziging, samenhangende met eene gelijktijdig tot stand gekomen reorganisatie der boschpolitie, is reeds melding gemaakt op blz. 67 van 't vorig verslag.

c. Veeteelt.

De door tusschenkomst van de inlandsche hoofden verkregen opgaven over 1881 omtrent de getalsterkte van den veestapel op Java en Madura (de cijfers over 1882 zijn nog niet bekend) zijn in den volgenden staat samengevat, waarbij tevens is opgeteekend het aantal in elk gewest aanwezige voertuigen voor personen- en goederenvervoer.

GEWESTEN.	Buffels.	Runderen.	Paarden.	Te zamen.	Aantal beesten gemiddeld per 1000 inlanders. a)	Voertuigen bestemd voor het vervoer van	
						personen.	goederen.
Bantam	51 214	538	6 619	58 371	104	441	808
Batavia	152 798	8 977	21 667	183 442	220	3 130	5 810
Krawang	29 711	1 412	6 043	37 166	130	186	1 910
Preanger regentschappen	174 339	4 570	50 232	229 141	142	881	3 112
Choribon	137 524	1 950	20 097	159 571	123	961	2 744
Tagal	135 527	1 349	11 270	148 146	157	610	3 833
Pokalongan	56 640	4 045	5 890	66 575	129	463	2 562
Samarang	172 366	61 840	10 792	244 998	197	540	3 318
Japara	133 827	1 647	9 060	144 534	176	733	5 750
Rembang	232 868	137 448	51 980	422 296	398	741	1 409
Soerabaija	142 872	216 582	40 508	399 962	233	1 722	8 628
Pasoeroean	14 082	174 552	44 045	232 679	317	1 177	6 350
Probolinggo	4 925	159 488	32 003	196 416	404	916	10 966
Bezoeki	18 260	158 535	41 952	218 747	479	439	5 457
Banjoewangi	8 148	33 041	11 417	52 606	785	49	654
Banjoemas	116 648	66 808	8 970	192 426	187	252	554
Bagelen	78 702	106 402	8 973	194 077	152	308	1 813
Kadoe	45 795	95 010	9 136	149 941	210	225	209
Djokjokarta	56 685	82 184	7 521	146 390	315	281	2 831
Soerakarta	170 318	102 432	29 436	302 186	306	338	4 743
Madioen	174 047	129 052	45 366	348 465	346	283	637
Kediri	172 704	54 523	27 448	254 675	326	428	3 454
Madura	53 875	276 554	18 014	348 443	b) 365	765	2 172
Totalen voor 1881 } *zonder* de residentiën Djokjokarta en Soerakarta.	2 106 872	1 694 323	481 482	4 282 677	233	15 250	72 150
" " c) 1880 } *zonder* de residentiën Djokjokarta en Soerakarta.	2 182 639	1 655 128	500 253	4 338 020	239	14 570	72 455
Totalen voor 1881 } *met inbegrip* van de residentiën Djokjokarta en Soerakarta.	2 333 875	1 878 939	518 439	4 731 253	238	15 869	79 724
" " c) 1880 } *met inbegrip* van de residentiën Djokjokarta en Soerakarta.	2 398 506	1 835 222	537 877	4 771 605	244	15 429	79 113

a) Vermits het vee dat aan Europeanen en andere niet-inlanders toebehoort niet afzonderlijk is opgegeven en bovendien in elk gewest slechts een zeer klein gedeelte van de opgegeven totalen kan uitmaken, is bij deze berekening van de veronderstelling uitgegaan dat de geheele veestapel het eigendom der inlandsche bevolking is.

b) In 't vorig verslag (bijl. HHHH) werd opgegeven 433, maar dit gemiddelde was onjuist, daar het berekend was naar een veel te laag zielental (verg. de bevolkingsstatistiek hierachter, bijlage A n°. I noot a).

c) De opgaven van 1880 zijn thans aangevuld met de in 't vorig verslag ontbrekende cijfers betreffende de particuliere landerijen in Cheribon. Voor zooveel in 't algemeen de gouvernementslanden aangaat, berusten de cijfers van 1880 op de uitkomsten van de in genoemd jaar gehouden eerste vijfjaarlijksche opneming van den veestapel.

De geringe betrouwbaarheid van de opgaven uit Djokjokarta en Soerakarta heeft aanleiding gegeven om de totalen betreffende Java en Madura te vermelden zoowel zonder, als met inbegrip van die twee gewesten. Doch ook voor sommige der gouvernements-residentiën ontwaart men tusschen de thans ontvangen opgaven en die over 1880, vermeld in bijlage HHH van 't vorig verslag, weder eenige zeer aanmerkelijke verschillen, waarvoor in de hier voorhanden bescheiden geen verklaring is te vinden, behalve wat betreft de vijf westelijkste residentiën, die te zamen alleen aan buffels eene vermindering aantoonen van 75 690 beesten, hoofdzakelijk ten gevolge van de veepest.

Volgens de ontvangen berichten zijn in de laatstbedoelde gewesten, met uitzondering van de Preanger regentschappen, schier nergens de uit 's lands kas verstrekte schadeloosstellingen voor de onteigening van vee door de bevolking aangewend tot den aankoop van nieuw vee, hetgeen vooral hieraan geweten wordt, dat tijdens de uitbetaling der schadeloosstellingen de ziekte nog niet geweken en de invoer van vee nog verboden was. In sommige streken werd het ontvangen geld gebezigd voor de betaling van den handenarbeid die bij de bewerking der sawahs het gemis van buffels moest vergoeden. Elders, waar de bevolking door de koortsepidemieën, die haar gelijktijdig met de veeziekte trof, zoodanig uitgeput was dat van bewerking harer bouwgronden geen sprake kon zijn, strekten de haar uitgekeerde schadeloosstellingen tot aankoop van levensbehoeften. Maar voor een goed deel werd het geld ook besteed aan nuttelooze uitgaven voor feesten, spel of versierselen, of ter bekostiging van eene bedevaart naar Mekka, of ter betaling van schulden, somtijds reeds tegen woekerrente aangegaan in het vooruitzicht op de te ontvangen schadeloosstelling voor de onteigening van vee. In de Preanger regentschappen echter is werkelijk een belangrijk deel van de schadeloosstellingen aangewend voor het aankoopen van nieuw vee, en wanneer zij niet daarvoor werden gebezigd, dan werd er toch op andere wijze een nuttig gebruik van gemaakt, zooals voor den aankoop van sawahs of erven, of van levensmiddelen, waar de bevolking door koortsen tot werken onbekwaam was geworden. Ook deed zich in dit gewest in het begin van 1881 het geval voor dat een inlander de onteigeningsgelden

gebruikte om er eenige groote fokmerries voor aan te koopen die hij liet dekken door een der aan het Gouvernement toebehoorende hengsten (zie lager), ten einde op die wijze de door de veepest geleden schade te herstellen. Daar echter het doel dat met de uitbetalingen wegens onteigend vee beoogd werd over 't algemeen niet is bereikt, zal het bij de herziening van de verordeningen betreffende de bestrijding der veepest een punt van overweging uitmaken hoe dit onderwerp voor het vervolg beter kan worden geregeld.

De bemoeiingen des bestuurs om in Bantam den veestapel aan te vullen door op 's lands kosten vee aan te voeren en tegen termijnsgewijze afbetaling verkrijgbaar te stellen, zoomede door uitloving van premiën op den aanvoer door particulieren, hebben in 1881 en 1882 in 't geheel den aanvoer ten gevolge gehad van 692 buffels en buffelkalveren uit andere gewesten (526 voor gouvernementsrekening en 166 voor rekening van particulieren), terwijl in het zuiden van Bantam, waar de veestapel minder had geleden, het bestuur nog 800 stuks aankocht, ten einde die op aannemelijke voorwaarden in de 't meest van vee ontbloote noordelijke streken verkrijgbaar te stellen. Onder de voor gouvernementsrekening aangebrachte beesten bevonden zich 126 buffels van Bima, welke, hoewel klein van stuk, bij de Bantamsche bevolking zeer gewild waren, omdat zij bleken zeer mak te zijn en meer arbeid te kunnen verrichten dan de inheemsche buffels. Eene poging om nogmaals buffels van Bima aan te voeren mislukte, daar de beesten in zoo slechten staat te Batavia ontscheept werden dat ze daar verkocht moesten worden.

Hier en daar gaf het bestuur zich weder moeite om op ongebruikte stukken grond, bij wijze van proef, nieuwe grassoorten te doen aankweeken, maar het wordt betwijfeld of die gewassen, namelijk de teosinté uit Guatamala en het zoogenaamde reuzengras, door een particulier in Pasoeroean aan de hand gedaan (van welke beide soorten reeds in 't vorig verslag sprake was), wel blijvend ingang zullen vinden, omdat het vee dit vreemde gras slechts nuttigt als toevoegsel bij ander voeder.

Een door den resident van Cheribon aanbevolen denkbeeld om in de lage streken van dat gewest, waar schier alle gronden tot sawahs zijn aangelegd en dus groot gebrek aan weidegrond bestaat, een gedeelte der rijstvelden, tegen afkoop van de rechten der bezitters, als weiland te doen afzonderen, vond bij de Regeering geen bijval, omdat een goed grasgewas, althans in den oostmoesson, toch alleen te verwachten zou zijn van bevloeibare terreinen, en gedurende dien tijd van het jaar van zoodanige gronden veel meer partij te trekken is wanneer daarop kedele of andere tweede gewassen worden verbouwd, die tevens een uitmuntend veevoeder opleveren. Wenschelijker werd het geacht de bevolking in Cheribon, waar tot dusver de teelt van kedele nog weinig in zwang is, op het nut van dit gewas indachtig te maken. Verder zou men moeten zien te verkrijgen dat zij het beplanten van hare sawahs zoodanig regelde dat niet alle velden tegelijk behoeven te worden geoogst. Op die wijze zou men de buffels, die ook het padistroo niet versmaden, geruimen tijd van het jaar op de geoogste sawahs kunnen laten weiden en in het ontbrekende allicht door stalvoedering kunnen voorzien.

Een geschrift waarin den inlander nuttige wenken over veehouderij worden verstrekt, is door een der veeartsen in bewerking genomen (verg. vorig verslag blz. 201), maar die arbeid, ofschoon reeds vrij goed gevorderd, moest tijdelijk worden afgebroken, daar de bewerker in den loop van 1882 wegens ziekte met verlof naar Europa vertrok.

In welke mate particulieren zich op het fokken van vee toeleggen, is slechts zeer onvolledig uit de ontvangen berichten op te maken. Het vee dat op de huur- en erfpachtslanden wordt aangehouden, dient doorgaans alleen voor den landbouw of voor mestwinning. In de Preanger regentschappen wordt echter door de erfpachters van Argalingga uitsluitend van den veefok werk gemaakt. In 1882 verkreeg hunne kudde, die door de veepest veel geleden had, uitbreiding door aankoop van overwalsche stieren. In Februari jl. telde deze kudde 1180 stuks koeien van allerlei inheemsch ras. De huurder van Poeloe Pandjang (een eiland tot de residentie Japara behoorende) bezat een 70tal koeien van Europeesch en gekruist Bengaalsch, Australisch en inheemsch ras. Gebrek aan weidegronden op het eiland verzet zich echter tegen eene eenigszins belangrijke uitbreiding van deze fokkerij.

Daar de Indische Regeering in het tot stand komen van particuliere paardenstoeterijen een doeltreffend middel zag om verbetering te brengen in den sedert jaren waargenomen achteruitgang van de Indische paardenrassen, meende zij in 1881 de oprichters van eene zoodanige onderneming in de Preanger regentschappen (op het erfpachtsland Toeranggàn) te moeten steunen door hun, tegen borgstelling, een renteloos voorschot van f 50 000 toe te kennen, dat van 1887 af geleidelijk zou worden terugbetaald door de levering van paarden ten dienste van de militaire remonte. Ofschoon bij het eind van 1882 deze stoeterij uit 5 dekhengsten van overwalsch ras, 73 fokmerries en 19 veulens bestond, scheen de onderneming toch weinig levensvatbaarheid te bezitten, zoodat, toen de oprichters in Mei 1883 verzochten om, tegen teruggave van het voorschot, van het contract ontslagen te worden, de Regeering geen bezwaar maakte om in het verzoek te bewilligen.

De stationneering van eenige aan het Gouvernement toebehoorende dekhengsten in genoemd gewest levert meer en meer nut op, al worden de voordeelen eener kruising van inheemsche met overwalsche paarden nog op verre na niet algemeen door de bevolking ingezien.

De Buitenzorgsche en Preanger-wedloopsocieteiten, die zich mede ten doel stellen de verbetering van het paardenras te bevorderen, werden van regeeringswege in die pogingen gesteund door toekenning van het gewone jaarlijksche subsidie. Ook werden weder eenige gelden toegestaan voor het houden van inlandsche wedrennen met volksfeesten op de hoofdplaatsen der residentiën Bagelen en Kadoe.

De binnenlandsche veehandel, hoewel in West-Java ten gevolge van de veeziekte eenigszins belemmerd door verbodsbepalingen op het vervoer, was ook in het afgeloopen jaar belangrijk. De vee- en paardenmarkten werden geregeld gehouden, terwijl weder veel vee van Madura en Bali, zoomede paarden van Soemba, Rotti, Savoe en Timor werden aangevoerd. De uitvoer van Madura alleen beliep in 1882 57 912 runderen en 1287 buffels en richtte zich van daar voornamelijk naar de residentie Batavia ten behoeve der vleeschleveranciers.

§ 2. *Buitenbezittingen.*

1°. Atjeh en onderhoorigheden. [1])

Hoewel in 1882 hier en daar met het aanleggen van waterleidingen een aanvang werd gemaakt, werd in dit gewest de *rijst* grootendeels verbouwd op ladangs en op sawahs waarvan de besproeiing van den regen afhankelijk is. Het gebrek aan ploegvee, een gevolg van de in 1877 geheerscht hebbende veeziekte, deed zich bij de rijstcultuur nog steeds gevoelen. In het algemeen werd door de bevolking aan eene extensieve cultuur de voorkeur gegeven boven eene intensieve, zoodat dan ook het product weder van slechte hoedanigheid was en de oogst, ofschoon die beter geslaagd schijnt te zijn dan in 1881, toch nauwelijks toereikende was voor de behoeften der inheemsche bevolking. Van schade in de binnenlanden door olifanten aan de cultuur toegebracht, waarover in het vorig verslag (blz. 203) geklaagd is, werd in 1882 niets vernomen.

De *peper*cultuur, langs de geheele kust met voorliefde gedreven, slaagde in 1882 bijzonder goed. Verscheidene pepertuinen, die ten gevolge van de tijdsomstandigheden sedert eenige jaren braak hadden gelegen, werden schoon gemaakt en geregeld ingeboet, waartoe het van regeeringswege verstrekken van rentelooze voorschotten aan een paar hoofden het zijne schijnt te hebben bijgedragen (verg. blz. 5 hiervóór). Hoofdzakelijk legt men zich toe op de cultuur van zwarte peper op alluviale gronden. Opmerking verdient dat het product van de Oostkust minder tegen bederf bestand is dan dat van de Westkust, zoodat het laatste, en vooral dat van het landschap Rigas, het meest gewild is. De oogst van witte peper was zeer onbeduidend. Door de Regeering wordt per pikol zwarte peper 1/4 dollar als hassil ge-

[1]) De cijfers betreffende de handelsbeweging tusschen Atjeh en Pinang kunnen nog niet worden medegedeeld, aangezien de daarvoor benoodigde statistieke gegevens nog niet zijn ingekomen.

geheven. Ten einde zich aan de betaling van deze belasting gedeeltelijk te onttrekken, stellen de hoofden de opbrengst der pepercultuur steeds te laag, zoodat de totale productie niet met zekerheid op te geven is. De pikol peper gold in 1882 gemiddeld 9¹/₆ dollar, tegen 11¹/₆ in 1881 en 9¹/₃ in 1880.

Tabak wordt, op beperkte schaal, overal verbouwd, in hoofdzaak tot eigen verbruik, doch ook, hoewel in geringe hoeveelheid, voor uitvoer naar Pinang. Zij is, behalve in Kloewat ter Westkust waar eene uitmuntende inheemsche soort wordt aangetroffen, doorgaans van slechte hoedanigheid, en hare teelt levert slechts op weinige plaatsen een middel van bestaan voor de bevolking op. De proeven met Manilla-, Havanna- en andere uitheemsche zaden slaagden gedeeltelijk. Invoer van tabak heeft plaats uit de gewesten Sumatra's Oost- en Westkust, alsmede uit de Gaijoelanden.

Omtrent de *klapper-* en *suiker*cultures valt weinig meer te vermelden dan reeds in 't vorig verslag (blz. 203) is medegedeeld. Het riet, dat naar men zegt veel suikerdeelen bevat, wordt met zorg gekweekt, maar alleen tot eigen gebruik bestemd.

De *koffie*cultuur levert in dit gewest nergens een hoofdmiddel van bestaan op; zij is er niet, zooals de peperteelt, inheemsch. In de onderafdeeling Zuidelijke nederzettingen van Groot-Atjeh, waar de Regeering eenige jaren geleden de bevolking tot het aanplanten van koffie heeft aangemoedigd door de toekenning van geldelijke voorschotten (verg. de verslagen van 1879 en 1880 blz. 11 en 188), was in 1882 het getal boomen tot 100 000 geklommen, waarvan de productie 60 pikols bedroeg, doch voor 1883 op p. m. 200 pikols werd geschat. Behalve in genoemde onderafdeeling onderging de koffiecultuur slechts eenige uitbreiding in de landschappen Malaboeh en Tripa ter Westkust. Waarschijnlijk gaf de onbekendheid der Atjehers met eene rationeele cultuur aanleiding dat alle proeven met zaadkoffie, afkomstig uit den Buitenzorgschen cultuurtuin, mislukten, terwijl daarentegen de planten uit opslag van oude koffieboomen verkregen, goed tierden. De in Atjeh geproduceerde koffie is van inferieure hoedanigheid, hetgeen wordt toegeschreven aan het plukken van rijpe en onrijpe vruchten tegelijk en aan gebrekkige bereiding. Ter Westkust besteedden de opkoopers voor het product niet meer dan f 18, in Groot-Atjeh f 20 per pikol, doch op de plaatsen van uitvoer wisten zij er f 28 à f 30 voor te bedingen. De Atjehsche koffie vindt haren weg zoowel naar de Straits Settlements als naar Sumatra's Oost- en Westkust.

In de landschappen Soesoeh en Tampat Toean ter Westkust van Atjeh treft men hier en daar op de erven aanplantingen van *muskaatboomen* aan, waarvan in 1882 naar schatting 15 pikols noten werden verkregen.

De teelt van *tweede gewassen* op de ladangs, waartoe hoofdzakelijk de keus valt op djagong, katjang, komkommers, gierst enz., regelt zich naar den uitslag van den rijstbouw.

Onder de *boschproducten* neemt de rotting eene eerste plaats in, welk artikel in 1882 f 200 à f 250 de 10 000 stuks gold. De uitvoer, grootendeels naar Pinang, bedroeg ongeveer 10 000 pikols, tegen 8596 pikols in 1881. Verder werd veel werk gemaakt van het inzamelen van gomsoorten, zooals getah-balam, getah-rambang, getah-pertja, getah-palee enz., terwijl ook hars en was naar Pinang werden uitgevoerd. Als uitvoer-artikelen kwamen in 1882 voor het eerst in den handel drakenbloed en salisari-bast (dit laatste eene soort van reukhout), respectievelijk tot hoeveelheden van 15 en 12 pikols. Het drakenbloed bedong f 175 à f 200, het reukhout f 15 à f 18 per pikol. Sapanhout, dat overal wordt gevonden, werd uitsluitend voor eigen gebruik ingezameld.

Ongeveer 10 pikols *ivoor* vonden hun weg naar Padang en Pinang en brachten f 5 à f 12 per katti op.

Hoewel sedert de in 1877 geheerscht hebbende veepest langzamerhand eenige toeneming van den *veestapel* te bespeuren is, bleven de veeprijzen toch vrij hoog; karbouwen golden f 60 à f 150, runderen f 150 à f 350, en paarden f 100 à f 200 per stuk. Deze laatsten, van een klein, niet fraai, doch sterk ras, zijn uit de Gaijoe-landen herkomstig.

2°. Sumatra's Westkust.

Rijst en *tweede gewassen*. Met uitzondering van eenige streken der residentie Tapanoli viel de rijstoogst van 1882 over het algemeen goed uit. In de afdeeling Padang Lawas van diezelfde residentie mocht het den controleur gelukken de bevolking op vele plaatsen er toe over te halen om de rijstcultuur op ladangs te doen plaats maken voor die op sawahs (zie het verslag van 1881 blz. 190). Te Singkel, Baros en Siboga (residentie Tapanoli) werd eene niet onbelangrijke hoeveelheid rijst van Pinang aangevoerd door de rechtstreeks tusschen die havens en Pinang varende booten der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij. Vroeger werd in de behoefte aan rijst voor die plaatsen van Priaman en Padang uit voorzien. Van laatstgenoemde plaats werden in het afgeloopen jaar uitgevoerd 13 187 pikols rijst, tegen 17 963 en 23 098 pikols in 1881 en 1880. In 1882 vond deze rijst haar weg naar Java, de Lampongsche districten, Benkoelen en de Pagei-eilanden. De prijzen waren iets hooger dan in 1881; voor de rijst liepen zij van f 5,16 tot f 9, voor de padi van f 2,65 tot f 4,25 per pikol. Het gebruik van door water gedreven pelmolens neemt steeds toe.

De cultuur van tweede gewassen had slechts in de Padangsche Bovenlanden, in Oeloe (Tapanoli) en in de Ommelanden van Padang eenige beteekenis. In de nabijheid der hoofdplaatsen worden op de ladangs Europeesche groenten geteeld.

Klappers. De klappercultuur, waarvan de productie niet met juistheid is op te geven, wordt hoofdzakelijk voor olie-bereiding gedreven, meestal langs de stranden en op de vele koraal-eilanden langs de kust, doch ook hier en daar in meer binnen'slands gelegen warme streken.

Omtrent den uitvoer van klappers in gedroogden staat (copra) zijn geen bijzonderheden vermeld; wel wordt bericht dat de uitvoer van olie andermaal sterk verminderde, namelijk van 114 800 tot 18 849 liters. Naar Batavia gingen thans slechts 6998 liters, tegen 61 808 liters in 1881.

Koffie. Ten gevolge van de buitengewoon langdurige droogte en de gedurende den bloeitijd der koffie gewoed hebbende hevige stormen viel de oogst, die o. a. in de jaren 1870 en 1877 het hooge cijfer van 182 869 en 175 034 pikols had bereikt, weder, evenals in 1881, zeer middelmatig uit. In laatstgemeld jaar 109 985 pikols, beliep hij in 1882 slechts 98 309 pikols, waarvan in de Padangsche Bovenlanden 79 976, in de Padangsche Benedenlanden 4220 en in Tapanoli 14 113 pikols verkregen werden. Worden de verwachtingen voor 1883 verwezenlijkt, dan zal dit jaar de productie ruim 150 000 pikols bedragen. Op 1 Augustus jl. waren reeds 127 595 pikols ingeleverd. Vergeleken met de opbrengst van vroegere jaren blijkt niettemin de gouvernements-koffiecultuur ter Sumatra's Westkust minder productief te zijn geworden. Dezerzijds is dan ook met de Indische Regeering in overleg getreden over de middelen die daarin weder verbetering zouden kunnen brengen, niet door uitbreiding van de verplichte koffiecultuur maar door de bevolking meer zorg aan de cultuurwijze te doen besteden, zoodat zij zonder meer werk meer product zou kunnen leveren. Goede koffiegronden moeten, vooral in de onderafdeeling Oud-Agam en in de afdeelingen Tanah-Datar en Lima-Poeloe, hoe langer hoe verder van de kampongs gezocht worden en zijn in vele districten zelfs in het geheel niet meer te vinden. Een ander bezwaar, de verre afstand dien vele planters hebben af te leggen om hun product te kunnen inleveren, werd weder gedeeltelijk opgeheven door de opening van 5 nieuwe inkooppakhuizen (2 in de residentie Padangsche Bovenlanden en 3 in de afdeeling Aijer Bangies en Rau der Padangsche Benedenlanden).

In laatstgenoemde afdeeling werd de bijplanting op 100 of meer boomen per cultuurdienstplichtige gesteld, met het doel om, naar gelang van den uitslag van die buitengewone bijplanting, de cultuurdienstplichtigen aldaar gedurende één of meer volgende jaren van bijplanting vrij te stellen. In 1882 zouden, volgens de ontvangen opgaven, in het geheele gewest zijn bijgeplant 5³/₄ millioen boomen, en wel overal, op zeer weinige uitzonderingen na, binnen een omtrek van 6 palen van de woningen der planters.

Het onderhoud der tuinen vereischte een aanhoudend toezicht van de Europeesche ambtenaren, die zich dikwerf verplicht zagen om de hoofden aan te sporen en somtijds om nalatige cultuurdienstplichtigen te straffen.

De prijzen die het Gouvernement voor het product be-

haalde, dat in driemaandelijksche veilingen te Padang verkocht werd, kunnen blijken uit het volgende overzicht.

Tijdstip der veilingen.	Soort der koffie.	Hoeveelheden (in pikols).	Opbrengst.	Gemiddeld per pikol.
1882.				
20 Maart. . .	1ste	12 200	f 544 490	f 44,63
	2de	200	2 890	14,45
23 Juni . . .	1ste	24 400	979 720	$40,15^{2}$
	2de	400	5 740	14,35
2 October . .	1ste	42 400	1 640 110	$38,68^{1}$
	2de	1 000	14 400	14,40
27 December .	1ste	20 800	801 940	$38,55^{4}$
	2de	400	4 720	11,80
Totalen . .	1ste	99 800	f 3 966 260	f $39,74^{3}$
	2de	2 000	27 750	$13,87^{5}$
		101 800	f 3 994 010	
1883.				
20 Maart. . .	1ste	17 200	f 853 520	f $49,62^{3}$
	2de	200	2 610	13,05
22 Juni . . .	1ste	34 600	1 541 030	44,54
	2de	400	4 380	10,95

Uit het onafhankelijke landschap Korintji werden, zoowel over Indrapoera als over Mokko-Mokko, gedurende 1882 te Padang 2161 pikols koffie aangebracht.

Muskaatnoten, *gambier* en *cassia*. In de Padangsche Benedenlanden viel eenige uitbreiding der noteneultuur op te merken, zoowel in de Padangsche Ommelanden als in de afdeeling Priaman; elders bleef zij stationnair. De uitvoer bedroeg te Padang 2538 pikols noten en 493 pikols foelie, tegen 2810 en 494 pikols in 1881. De marktprijzen waren iets hooger dan in laatstgemeld jaar. Te Padang golden de noten in den dop f 70 à f 100, de ontbolsterde noten f 130 à f 150 en de foelie f 75 à f 80 per pikol.

Gambier wordt verbouwd in de afdeelingen L Kotta (Padangsche Bovenlanden), Painan (Padangsche Benedenlanden) en Padang-Lawas (Tapanoli). De uitvoer te Padang, voornamelijk naar Pinang, Atjeh en Java, bedroeg 2225 pikols, tegen 2051 in 1881, waarvoor toen f 30 à f 38 per pikol werd bedongen, tegen f 30 à f 35 in het laatstverloopen jaar.

Cassia (kaneel) wordt hier en daar in koffietuinen, zoomede op erven en ladangs aangeplant. De uitvoer naar havens buiten dit gouvernement bedroeg in 1882 7240 pikols, tegen 10 522 in 1881, waarvoor te Padang respectievelijk f 7,50 à f 9,50 en f 10 à f 11 per pikol werd betaald.

Indigo en *tabak*. De teruggang van de prijzen der indigo in het afgeloopen jaar was oorzaak dat de in 1881 aan de cultuur van dit product gegeven uitbreiding zich niet bestendigde. Indigo wordt hoofdzakelijk in de Padangsche Ommelanden verbouwd door Chineezen, die alechts zaadindigo teelen. De eenige in gemelde onderafdeeling bestaande indigo-onderneming onder Europeesch beheer werkte in 1882 met verlies. Van Padang werden ruim 72 pikols indigo uitgevoerd, bestemd voor Singapore.

De cultuur van tabak breidde zich ten gevolge van de stijgende prijzen steeds uit. Omtrent den binnenlandschen handel in het artikel zijn geen cijfers op te geven. Van Padang werden (naar Pinang en Singapore) 3491 pikols verscheept, tegen 3833 en 1930 pikols in 1881 en 1880.

Kina. Omtrent de reeds sedert geruimen tijd op eenige plaatsen in de residentiën Padangsche Bovenlanden en Tapanoli bestaande proefaanplantingen van kina luiden de berichten over 't geheel weinig gunstig. Ook gaat de bevolking er nergens toe over om kina voor eigen rekening te planten. Van de plantsoenen in eerstgemelde residentie schijnen die in de onderafdeeling Pajakombo (afdeeling L Kotta) het belangrijkst te zijn; volgens de laatste opgaven bestonden zij uit 2343 succirubra-, 157 calisaya- en 74 officinalis-boomen. De plantwijdte is echter hier en daar te klein genomen, ten gevolge waarvan vele boomen niet voldoende aan het zonlicht zijn blootgesteld; de overigen bloeiden herhaaldelijk, doch steeds zonder topbloesems. De opbrengst van twee in November 1882 gevelde succirubra's bedroeg respectievelijk 2¼ en 6 Amsterdamsche ponden; van één calisaya- 5½ en van één officinalis-boom 1½ Amsterdamsch pond droge bast. Uit Tapanoli is alleen gemeld dat de daar aanwezige kinaboomen, ten getale van 400, een vrij gunstig aanzien hadden.

Rameh. De rameh wordt in de Padangsche Bovenlanden meestal slechts voor eigen gebruik op de erven geteeld; als handelsartikel wordt dit gewas in die residentie alleen verbouwd in eenige streken van de afdeeling L Kotta.

Benzoë. Alleen in de residentie Tapanoli wordt eenig werk gemaakt van het aankweeken van benzoë, doch overigens komt deze plant overal in dit gouvernement in het wild voor. De uitvoer van benzoë, die vooral te Baros ter markt wordt gebracht, bedroeg in 1882 te Padang 594 pikols. De prijzen liepen van f 40 tot f 120 per pikol.

Boschwezen. Ontwouding van bergtoppen ten gevolge van roofbouw wordt van bestuurswege zooveel mogelijk tegengegaan.

Veeteelt. Evenals vroeger zijn nopens de getalsterkte van den veestapel ter Sumatra's Westkust geen opgaven verstrekt. Uit de Battak- en Kwantan-landen en ook uit Troemon had eenige invoer van vee plaats, terwijl uit Tapanoli paarden naar Deli werden uitgevoerd. Buitengewone ziekten onder het vee kwamen in 1882 niet voor. Blijkens berichten van de tweede helft van 1883 heeft zich echter sedert eenige maanden in de afdeeling Tanah Datar (Padangsche Bovenlanden) veepest geopenbaard, welke ziekte — aanvankelijk niet als zoodanig herkend — in Februari te voren zich 't eerst moet hebben voorgedaan te Soengei Langsep (district Sidjoendjoeng) bij de grens der onafhankelijke Rantau-districten, alwaar dan ook, volgens het zeggen van doortrekkende bewoners dier landschappen, onder het vee groote sterfte heerschte. Voorzichtigheidshalve werd reeds sedert April jl. door de plaatselijke ambtenaren zooveel mogelijk gezorgd voor het afzonderen van de zieke dieren, terwijl tevens de in- en uitvoer en het vervoer van vee in de onderafdeeling VII Kotta werd verboden. Toen de ziekte een ernstig karakter dreigde aan te nemen (omstreeks half Juli waren p m 600 beesten aangetast en daarvan ⅔ gestorven), werd een officier van gezondheid naar de besmette streek gezonden, die, evenals de kort daarop van Java overgekomen veearts, tot de ervaring kwam dat men met veetyphus te doen had, doch dat die ziekte geen kwaadaardig karakter had. Bij de komst van den veearts (19 Augustus) had de ziekte, gerekend van den aanvang af, zich vertoond in 15 negorijen, behoorende tot vier van de zes districten der genoemde onderafdeeling. Bij het uitbreken van de ziekte bestond de veestapel dier negorijen uit 6889 buffels en 4103 djawi's, en daarvan waren, gerekend tot en met 20 Augustus, 363 buffels en 339 djawi's bezweken, terwijl 146 en 51 beesten nog ziek waren. Daar de ziekte, niettegenstaande de reeds gemaakte afsluitingen, zich uitbreidde, is het bestuur in 't laatst van Augustus tot de oprichting van nieuwe paggers overgegaan en werden bevelen gegeven om die ook langs de grenzen van Soepaijang, Solok, XX Kotta, Tanah Datar en Boea tot stand te brengen, terwijl ter weerszijde van de reeds bestaande paggers eene veelooze streek van 4 à 5 paal is gemaakt. In het belang eener goede contrôle op de naleving van de verordende maatregelen werd het Europeesch en inlandsch personeel in de onderafdeeling VII Kotta tijdelijk versterkt. Het stelsel van onteigening en afmaking van het zieke of verdachte vee wordt, met goedvinden van de Regeering, niet toegepast. Vermits het terrein der ziekte te uitgestrekt is dan dat de veearts alle gerapporteerde gevallen zou kunnen inspecteeren, heeft deze zich, in overleg met het bestuur, voorloopig te Padang Siboesoek gevestigd, ten einde van daaruit de ziekte (die zich eerst pas in gemelde negorij vertoond had) te kunnen nagaan.

Europeesche landbouwnijverheid. Het aantal landbouwondernemingen ter Sumatra's Westkust, op gronden door het Gouvernement (in erfpacht) afgestaan, klom in 1882, zooals reeds op blz. 84 hiervóór is vermeld, van 19 tot 21. Slechts 4 van deze perceelen zijn rechtstreeks van het Gouvernement verkregen; de andere (en daaronder ook de 2 in 1882 ingeschreven) perceelen waren reeds vóór de toekenning van de erfpacht in het feitelijk bezit der ondernemers, aan wie de gronden oorspronkelijk door de inlandsche hoofden waren afgestaan.

De opgaven, ten aanzien van elk der bedoelde ondernemingen over 1882 te verstrekken, zijn in het volgende overzicht opgenomen.

RESIDENTIE.	Afdeeling.	Onderafdeeling.	Naam der onderneming, met aanduiding van het jaar waarin zij wettig gevestigd werd.	Grootte van het perceel (in bouws).	Beplante oppervlakte (in bouws).	Productie (in pikols).
			Koffie-ondernemingen.			
Padangsche Benedenlanden	Padang	Ommelanden van Padang	Rimboe Datar . . . . (1879)	35	a) 3	½
id.	Painan	Painan	Loeboe Gadang . . . . (1878)	500	100	150
Padangsche Bovenlanden	Tanah Datar	Sinkarah of XX Kotta	Kotta Zuijdewijn. . . . (1877)	1 332	1 009	2 200
id.	id.	id.	Gadoeng-Batoe . . . . (1877)	2 041	550	1 100
id.	id.	id.	Loerah Batoeng . . . . (1882)	1 423	b)	b)
id.	id.	id.	Arendsnest . . . . . . (1882)	352	b)	b)
id.	XIII en IX Kotta	Solok	Kajjoe Kaleh . . . . . (1877)	196	50	416
id.	id.	id.	Loeboe-Gadang-Oost . . (1877) c)	400	160	200
id.	id.	id.	Loeboo Soelassi . . . . (1878)	d) 1 061	750	750
id.	id.	id.	Goegoe of Soebang . . . (1879) e)	d) 635	250	20
id.	id.	id.	Boekit Gompong. . . . (1880)	670	200	f)
id.	id.	Moeara Laboeh	Soerian I . . . . (1877)	268	60	} 140
id.	id.	id.	Soerian II . . . . . . (1878)	191	150	
id.	id.	id.	Rimbo Soengei Pasampan (1881)	d) 508	75	f)
id.	id.	id.	De twee gebroeders of Oeloe Silite. . . . . (1881)	d) 209	80	f)
id.	Agam	Danaudistricten	Si Berasap . . . . . . (1878)	320	185	170
Tapanoli	Mandheling en Angkola.	Angkola.	Aik Sisoma . . . . . (1876)	771	225	361
				10 912	3 847	5 507½
			Andere ondernemingen.			
Padangsche Benedenlanden	Padang	Ommelanden van Padang	Tanah Siriah . . . . . (1877) g)	26	h) 16	27 pik. padi
id.	id.	id.	Rimboe Pieë . . . . . (1877) i)	51	k) 5	54 „ „
id.	Priaman	Kajjoetanam	Kiambang en Rimboe Bakoeng. . . . . . . (1878)	9	l) 6	42 „ „
id.	id.	id.	Kajjoe Kapoer. . . . . (1879)	5	l) 3	26 „ „
				91	30	149 pik. padi

a) Van de in 't vorig verslag (blz. 205) bedoelde aanplantingen van kaneel, cacao en klappers is thans geen melding gemaakt.
b) Met de ontginning was in 1882 nog nauwelijks een begin gemaakt.
c) In deze onderneming heeft ook een Maleier aandeel.
d) Dit perceel is rechtstreeks van het Gouvernement verkregen.
e) Deze onderneming, vroeger aan een Europeaan en een Chinees toebehoorende, is in 1882 geheel op laatstgenoemde overgegaan.
f) Nog geen product geoogst.
g) Deze onderneming is in handen van een Chinees.
h) Hiervan was een gedeelte voor de klapperteelt bestemd. De productie is niet opgegeven.
i) De ondernemer is een Maleier.
k) Van de overige aanplantingen (klappers en vruchtboomen) is geen opgaaf ontvangen.
l) Gedeeltelijk met vruchtboomen beplant.

Bijna geen der ondernemingen heeft eene gevestigde bevolking, want na eenige maanden verblijf keeren de meestal uit den omtrek komende koelies weder naar hunne woonplaatsen terug. Bepaald gebrek aan werkvolk werd niet ondervonden. De onderneming in Mandheling en Ankola (residentie Tapanoli) werkt bijna uitsluitend met koelies die van Goenoeng Sitoli (Nias) komen en zich voor zes maanden tegen f 0,40 à f 0,50 daags verhuren De ondernemers in de Padangsche Bovenlanden betalen f 0,40 per dag, doch bij het werken op taak, dat bij het graven van plantkuilen nagenoeg overal en bij andere werkzaamheden hier en daar geschiedt, kan het loon tot het dubbele stijgen. De koffie van Kotta Zuijdewijn, Gadoeng-Batoe en Loeboe Soelassi wordt te Padang bereid in een etablissement van eerstgemelde onderneming (verg. vorig verslag blz. 205). Naar men verneemt was het verkregen product van betere qualiteit dan de in de hoornschil verzonden en in Europa gepelde koffie.

De in 't vorig verslag bedoelde koffieonderneming in Pangkallan Kotta Baroe (Padangsche Bovenlanden) bestond, naar thans wordt opgegeven, uit twee perceelen, het eene beplant met 355 000, het andere met 300 000 boomen. De productie in 1882 bedroeg 100 pikols.

3°. Benkoelen.

Rijst en tweede gewassen. De oogst van padi en tweede gewassen viel, dank zij der gunstige weersgesteldheid, in 1882 voordeelig uit. Er werden weder tamelijk veel nieuwe sawahs aangelegd. In gelijke mate nam echter het bebouwen van ladangs af. Alleen in de afdeeling Kaur zijn zeer primitieve ploegen in gebruik, maar elders worden de losmaking en omwerking van den grond eenvoudig aan losloopend vee overgelaten. Niettegenstaande het bestuur onophoudelijk pogingen ter verbetering van cultuur en gewas in het werk stelt, blijft de bevolking het inheemsche product van geringe hoedanigheid verkiezen boven de betere soorten die nu en dan van buiten het gewest worden ingevoerd.

Tabak. De teelt van tabak is in Benkoelen onbeduidend, behalve in de hoog gelegen marga's der afdeeling Kroë, waar tabak van goede qualiteit verkregen wordt, die gereeden aftrek vindt en voor een goed deel naar Palembang, Telok-Betong en Batavia wordt uitgevoerd. Het gewas van de afdeelingen Manna en Mokko-Mokko dient voor eigen gebruik der bevolking.

Klappers. Ter hoofdplaats Benkoelen werd een vrij levendige handel gedreven in klappers, die naar de bergstreken van dit gewest en naar Palembang werden uitgevoerd. De binnenlandsche handel in olie en klappers bleef stationnair, doch de aanplant werd hier en daar uitgebreid.

Peper. In de afdeelingen Seloema, Kauer en Manna wordt van de pepercultuur nog al werk gemaakt. Elders in het gewest was de bevolking er niet voor te winnen, niettegenstaande ook daar de grond bij uitstek voor de peperteelt geschikt is.

Muskaatnoten en *kruidnagelen.* In het afgeloopen jaar werd van bestuurswege beproefd de teelt van muskaatnoten uit haar verval op te heffen, door het uitzaaien van een 3000-tal van Banda afkomstige noten, met het doel om de plantjes kosteloos aan de bevolking te verstrekken. Ook werd zij aangespoord om zoogenaamde notenzeep te maken van de noten van inferieure qualiteit, die in de talrijke verlaten tuinen nog in betrekkelijk groote hoeveelheid voorkomen.

In de afdeelingen Kauer, Manna en Seloema breidt de kruidnagelteelt zich bij voortduring uit. Omtrent den uitslag der pogingen om deze cultuur ook in de andere afdeelingen van dit gewest te doen toenemen, zijn geen mededeelingen ontvangen.

Koffie. In vijf van de acht afdeelingen van dit gewest (Manna, Kroë, Seloema, Kauer en Ommelanden van Benkoelen) werden nieuwe plantsoenen aangelegd. Het aantal koffieboomen in eerstgenoemde afdeeling werd bij het eind van 1882 op 600 000 boomen geschat, terwijl de aanplant van Liberia-koffie, vooral boven Loeboe-Tapi (op eene hoogte van 450 voet), zich zeer gunstig laat aanzien. De opkoopers, meestal Chineezen, oefenen een gunstigen invloed uit op den pluk en de bereiding, die tot nu toe veel te wenschen overlieten. Op de productieplaatsen liepen de prijzen van f 14 tot f 21 per pikol; ter hoofdplaats werd gemiddeld f 26 bedongen.

Kina. De terreinen die in dit gewest op eene voor de kinacultuur geschikte hoogte gelegen zijn, kunnen daarvoor niet in aanmerking komen omdat zij te ver verwijderd zijn van bewoonde streken. De proefaanplant op kleine schaal, in 1880 in de afdeeling Laïs genomen, is nagenoeg geheel mislukt.

Andere gewassen. Van den arèn- en den sagopalm wordt in dit gewest in niet onbelangrijke mate partij getrokken. De teelt van gambier, ook voor den uitvoer, wordt overal in de afdeelingen Seloema en Manna gedreven.

Veeteelt. De veestapel heeft zich nog niet hersteld van de verliezen in vorige jaren door ziekten geleden, die echter in 1882 in het geheel niet voorkwamen. De toeneming blijft gering, omdat de bevolking zich niet op het aanfokken toelegt. Ook wijdt zij geen zorg aan de verbetering van het ras. De runderen worden uitsluitend als trekvee gebezigd, zoodat het voor het garnizoen benoodigde slachtvee van Padang moet worden ingevoerd.

4°. Lampongsche districten.

Rijst. De rijstoogst slaagde in 1882 overal naar wensch. Door de groote uitbreiding die de pepercultuur heeft verkregen, moest de bevolking tegen het eind van het jaar een gedeelte der ladangs onbewerkt laten om peper te kunnen oogsten; de winsten daaraan verbonden wegen echter ruimschoots tegen die mindere rijstproductie op. Ter hoofdplaats Telok-Betong werd in 1882 voor eene waarde van f 22 500 en te Menggala (afdeeling Toelang-Bawang) voor eene waarde van f 2405 aan rijst ingevoerd; in 1881 waren die cijfers f 29 034 en f 8860. Uitvoer had slechts plaats uit de Masoedji-streek, en wel naar Palembang tot eene hoeveelheid van p. m. 370 pikols. De rijstprijzen liepen ter hoofdplaats van f 7 tot f 10; in de binnenlanden tot f 12 per pikol.

Peper. Deze cultuur, waarvan vooral in de afdeelingen Ommelanden van Telok-Betong en Sekampong veel werk wordt gemaakt, was in 1882 voor de bevolking bijzonder voordeelig, daar de opbrengst overvloedig en van goede qualiteit was. De prijzen bleven even hoog als in 1881, zoodat voor de zwarte peper f 20 à f 26 per pikol kon bedongen worden. Witte peper werd bijna niet verhandeld. De uitvoer steeg aanmerkelijk, namelijk van 13 014 tot 92 167 pikols.

Klappers. De klapperteelt nam slechts weinig toe. Uitgevoerd werden uit Telok Betong 520 000 stuks noten tegen 430 000 stuks in 1881. De noten golden f 2,50 à f 3,30 de 100 stuks; de olie f 0,35 per liter.

Koffie. Behalve in de afdeeling Katimbang, van waar de transportkosten naar Batavia lager zijn dan van elke andere plaats in dit gewest, werden geen nieuwe koffietuinen aangelegd; trouwens verminderde de belangstelling der bevolking voor deze cultuur naarmate die van peper werd uitgebreid. De qualiteit van het product laat veel te wenschen over; de prijzen, die in 1881 nog f 23 à f30 beliepen, daalden in 1882 tot f 16 à f 20 per pikol. Van Telok-Betong werden uitgevoerd 2 790 pikols tegen 2 166 pikols in 1881. De uitvoer van Katimbang en Menggala is niet opgegeven. Omtrent de aanplantingen van Liberia-koffie is alleen gemeld dat de boomen een goed aanzien hadden.

Kina. In het afgeloopen jaar stierf een derde der in 1880 geplante 64 succirubra-boompjes ten gevolge van het minder gunstige weder dat ook den groei der overige boompjes tegenhield.

Muskaatnoten. In de afdeeling Semangka gaat deze cultuur vooruit. De uitvoer, in 1881 slechts 3 pikols, steeg in 1882 tot 62 pikols.

Bosschen. De exploitatie der overvloedig voorkomende goede houtsoorten wordt bemoeielijkt door het gemis van goede waterwegen; toch werd in 1882 uit de afdeeling Sekampong voor een waarde van f 2897 aan planken en van f 1154 aan balken uitgevoerd. De aan de bevolking gegeven raad om de hellingen van den berg Radja-Bassa niet verder dan tot eene hoogte van 500 voet te ontginnen (zie vorig verslag blz. 206) werd goed door haar opgevolgd; ook werd de roofbouw zooveel doenlijk tegengegaan.

Ten gevolge van de vele regens waren de rivieren gedurende een groot deel van het jaar vrij goed bevaarbaar voor de kleine prauwen waarmede de boschproducten worden afgevoerd. Zoowel de uitvoer als de prijzen stegen in 1882 aanmerkelijk. Uitgevoerd werden: 13 854 pikols dammar (tegen f 25 per pikol), 35 529 bossen rotting (tegen f 0,80 à f 1,25 per bos), 860 600 stuks semamboe-rotting (prijs niet opgegeven), 272 pikols gom-elastiek (tegen f 100 à f 120 per pikol), 23 pikols was (tegen f 80 à f 100 per pikol), 74 pikols cardamon (tegen f 65 per pikol), en 9 pikols vogelnestjes (zwarte tegen f 4, witte tegen f 30 per kilogram).

Veeteelt. De veestapel bleef in 1882 voor besmettelijke ziekten gespaard en herstelde zich eenigermate van de verliezen in 1879 in 1880 geleden (zie het verslag van 1881 blz. 192). Terwijl het aantal karbouwen, dat in 1879 10 396 bedragen had, in de twee latere jaren tot 9462 en 8853 was teruggegaan, klom het in 1882 weder tot 9960, en daar invoer van Java in 1882 nog niet plaats had, was die toeneming uitsluitend te danken aan meerdere voortteeling. Een volwassen trek-karbouw kostte f 100 à f 120. Paarden werden voornamelijk uit Bantam ingevoerd; terwijl uitvoer plaats had naar de Palembangsche binnenlanden. Bij het eind van 1882 waren, volgens opgaven der hoofden, 554 paarden aanwezig.

5°. Palembang.

Rijst. Over het algemeen was de oogst in 1882 bijzonder gunstig, behalve in de Pasoemah-landen, waar de bevolking, ten gevolge van de uitbreiding der koffiecultuur, de rijstvelden ongeregeld bewerkte. Ook elders was het voordeel, aan eene steeds toenemende uitbreiding van de teelt op sawahs verbonden, slechts gering, omdat de tijdstippen voor de verschillende werkzaamheden slecht werden gekozen. De rijstprijzen, die in 1881 f 6 à f 14 per pikol bedroegen, liepen in 1882 van f 4 tot f 9.

Koffie. Vooral in de de Pasoemah-landen, doch ook in de onderafdeeling Redjang en Lebong, in de Sindangstreken en in de Semindo namen de koffie-aanplantingen toe; zelden echter worden ze aangelegd als geregelde tuinen, doch gemeenlijk op ladangs tusschen het padigewas en

dan zonder schaduwboomen. Het stelsel der opkoopers, om zich door het geven van voorschotten den geheelen oogst tegen een vooraf bepaalden prijs te doen leveren, heeft er toe geleid dat de bevolking zich meer op quantiteit dan op qualiteit toelegt. Van den oogst, die in 't afgeloopen jaar ruim te noemen was, werd eene hoeveelheid van 45 900 pikols, tegen 31 667 in 1881, naar Batavia en Singapore uitgevoerd.

Tabak. Alleen uit de Ranau-districten werden te Moeara Doea (onderafdeeling Kommering-Oeloe) 400 pikols tegen f 40 à f 100 per pikol van de hand gezet. Voor de beste Ranau-tabak werd, zelfs bij opkoop te velde, tot f 150 à f 200 per pikol besteed. De geheele tabaksproductie in 1882 wordt op 3000 à 3500 pikols geschat.

Katoen. In de afdeeling Kommering-Ilir was de katoenproductie overvloedig, doch elders in dit gewest (waar veel éénjarige kapas verbouwd wordt) deden de menigvuldige regens aan het gewas belangrijk nadeel. Ter hoofdplaats Palembang, van waar het product naar Java en Singapore werd uitgevoerd, beliep de prijs f 7,50 per pikol.

Kina. De proef-aanplantingen in de afdeeling Lematang-Oeloe en Ilir en in de Pasoemah-landen stonden gunstig, doch de bevolking betoonde geen ingenomenheid met deze cultuur.

Veeteelt. De in 't vorig verslag (blz. 207) vermelde ziekte onder de buffels en runderen in de onderafdeeling Rawas heeft geen groote verhoudingen aangenomen en was in November 1882 geheel geweken. Zij was echter oorzaak dat de toch reeds geringe veestapel zich van de in de beide voorgaande jaren geleden verliezen nog niet had kunnen herstellen.

Ondanks den in 't vorig verslag besproken maatregel om van regeeringswege den aanvoer van goede paarden te bevorderen, lieten zoowel de hoofden als de bevolking zich over 't algemeen weinig aan de verbetering van het ras gelegen liggen. Eene gunstige uitzondering maakten alleen sommige hoofden in de onderafdeeling Kikim, die zich met goed gevolg niet alleen op het fokken van paarden maar ook op de teelt van runderen, karbouwen en schapen toelegden. De runderen worden uitsluitend als trekdieren gebezigd; voor een goeden trekos kon f 200 à f 250 bedongen worden.

6°. Sumatra's Oostkust.

Rijst. Behalve in de afdeeling Assahan, waar men moeras-sawahs bezigt, wordt de rijstcultuur in dit gewest overal op van regen afhankelijke akkers gedreven. De in Bila beproefde aanleg van sawahs (verg. vorig verslag blz. 207) leverde, ten gevolge van gemis aan de noodige voorlichting, geen of zeer onvoldoende uitkomsten op. In Deli (buiten de onderafdeeling Tamiang) maakt de bevolking meer en meer gebruik van de gelegenheid, haar door de particuliere tabaks-ondernemers geopend, om — tegen afstand van $^1/_{10}$ van den oogst — rijst te teelen op gronden die reeds eenmaal met tabak zijn beplant geweest. Soms ook bedingen zich de ondernemers de levering van het geheele product tegen den prijs van p. m. 5 dollars de 100 gantangs. De bedoelde velden werpen gemiddeld 16 à 17 pikols rijst per bouw af. Over 't algemeen was de rijstoogst van 1882 in dit gewest bevredigend te noemen.

Klappers. Geregelde tuinen vindt men slechts in Assahan en Batoe Bara; elders plant men de klappers tusschen andere vruchtboomen in. In de behoefte aan olie en noten moest nog gedeeltelijk door invoer worden voorzien. Echter werden uit genoemde streken klappers in gedroogden staat (copra) naar Deli en Pinang uitgevoerd.

Peper. In de onderafdeelingen Beneden-Langkat en Tamiang, vooral in laatstgemelde streek, maakt de pepercultuur een voornamen tak van inlandschen landbouw uit. In 1882 werden de aanplantingen uitgebreid, doch de productie bleef beneden het middelmatige. Uit Tamiang werden slechts 6 600 pikols uitgevoerd, waarvan nog een gedeelte uit Beneden-Langkat afkomstig was. De uitvoer uit Langkat, die volgens het vorig verslag in 1881 62 pikols bedroeg, is over 1882 niet opgegeven.

Koffie. De aanplantingen van koffie in Soengei-Joe (Tamiang) stonden goed, doch leverden nog geen genoegzaam product voor den uitvoer. De Liberia-koffieboomen, blijkens 't vorig verslag in Beneden-Langkat en Tamiang bij wijze van proef aangeplant, schijnen, na eene hoogte van 1½ voet bereikt te hebben, niet verder te willen groeien. In Beneden-Langkat schijnt overigens de bodem te drassig voor de koffiecultuur. Op de particuliere tabaks-ondernemingen, waar mede koffie-aanplantingen zijn aangelegd, hebben deze plantsoenen een goed aanzien, doch de vruchten rijpen niet of slechts ten halve, waarbij nog komt dat de moensang's veel schade aanrichten en hier en daar ook de bladziekte zich vertoont. De door de ondernemers geplante Liberia-koffie belooft geen gunstiger resultaten.

Suikerriet. Dit gewas wordt door de bevolking slechts voor eigen gebruik geteeld, behalve in het landschap Kwaloe, alwaar een Chinees eene vrij groote onderneming bezit tot bereiding van suiker voor de inlandsche markt.

Cassave. In het landschap Mandau (Boven-Siak) werd door een Arabier van Singapore eene onderneming voor de teelt van cassave en de bereiding van tapioca gevestigd op een perceel van 1000 bouws, hem door den sultan van Siak (wiens dochter hij sedert huwde) afgestaan bij een contract dat den 7den Januari 1882 door den resident werd goedgekeurd. Over de op Bengkalis bestaande cassave-onderneming wordt hieronder gehandeld.

Sago, pinang- of betelnoten en nipah. De sagocultuur is van eenige beteekenis op de eilanden Marbou, Tebing-Tinggi en Bengkalis, alwaar het Gouvernement het recht tot belastingheffing op den uitvoer heeft verpacht. De productie bedroeg in 1882 1500 kojangs, waarvoor plaatselijk 48 en te Singapore 56 dollars per kojang kon bedongen worden.

Pinang- of betelnoten werden in belangrijke hoeveelheden geoogst in de onderafdeelingen Beneden-Langkat en Tamiang; zij zijn aldaar een belangrijk uitvoerartikel.

In de afdeeling Deli werd ten behoeve van de tabaksondernemingen veel nipah ingevoerd om voor dakbedekking gebezigd te worden. Overal elders, vooral aan de Besitan-baai, treft men dit gewas in vrij groote hoeveelheid aan.

Boschproducten. Dammar, getah, rotting, drakenbloed, was en soenti-pitten kwamen overvloedig voor. Deze artikelen werden naar de Straits Settlements uitgevoerd, bijna uitsluitend door Chineezen.

Europeesche landbouwnijverheid. De eenige ondernemer die in dit gewest gouvernementsgronden exploiteerde, de eigenaar van de erfpachts-onderneming Louisaburg op het eiland Bengkalis, had in 1882 van de hem afgestane 528 bouws slechts 120 bouws in cultuur, tegen 220 bouws in 1881. Evenals toen werd cassave verbouwd. De oogst bestond achtereenvolgens uit 1974 en 1177 pikols meel (tapioca). Voor het andere perceel op Bengkalis, groot 2500 bouws, is de erfpacht bij authentieke acte dd. 23 April jl. in der minne ontbonden, ten gevolge waarvan de gronden, waarop zich geen aanplantingen noch gebouwen van waarde bevonden, tot het Gouvernement zijn teruggekeerd. Vermits er voorshands geene kans bestond om de erfpachtssom, tot betaling waarvan de ondernemer herhaaldelijk uitstel gekregen had, op hem te verhalen, is de bedoelde vordering (over de bijna vijf jaren die sedert de uitgifte van het perceel verstreken waren bedragende f 12 222,21⁵) voorloopig afgeschreven.

In de rijken Deli, Langkat en Serdang breidt de tabakscultuur op gronden door de inlandsche bestuurders aan Europeesche ondernemers afgestaan zich steeds uit. Als nieuwe ondernemingen gevestigd op gronden reeds in bestaande concessies begrepen, vindt men opgegeven: Pekaran bij Soengei Diskeij in het landschap XII Kotta (Deli), Tebing Tinggi bij Tanah-Abang in het landschap Serdang, zoomede Tandjong Merawa Kiri, Delok Raga en Soengei Bahasa bij Tandjong Merawa in het landschap Senembah (mede onder Serdang). De ondernemingen die thans vermeld worden als in 1882 voor 't eerst gewerkt te hebben, op gronden in 1880, 1881 en 1882 afgestaan, zijn de volgende: Maryland in Laboean Deli (400 bouws), Petani en Soengei Agoel in Soeka Piring (3000 en 500 bouws), Kalahoen-Penang en Gambir in Serbanaman (2000

Koffie. De bij wijze van proef geplante Liberia-koffie beloofde goed te zullen slagen; de oudere koffie-aanplantingen, uit andere soorten bestaande, leverden niet veel op. In het district Muntok werd in 1882 in 't geheel niet meer dan 7½ pikols geoogst.

Boschproducten. Behalve honig en was leveren de bosschen op Banka ook verschillende gomsoorten. De handel in deze laatste producten was in 1882 vrij levendig. Naar Palembang, Java en Singapore werden uitgevoerd 3628 pikols gom-dammar, 495 pikols dammar-poetih, 112 pikols dammar-batoe en 532 pikols getah. De productie van honig en was wordt gezegd in 1882 te hebben bedragen respectievelijk 937 en 262 pikols (tegen 486 en 1072 pikols in 1881), terwijl werden uitgevoerd 417 pikols honig en 9 pikols was, en daarentegen ingevoerd: uit China 2 pikols honig en uit Singapore 70 pikols was. Voor de honig liepen in 1882 de prijzen van f 6 tot f 12, voor de was van f 90 tot f 125 per pikol.

9°. Billiton.

Rijst en *tweede gewassen.* De uitkomsten der padicultuur waren in 1882 middelmatig. De oogst beliep ruim 34 000 pikols (tegen ruim 45 000 in 1881). Voornamelijk ten behoeve van de (Chineesche) mijnwerkers werden van Java en Singapore 67 450 pikols rijst ingevoerd (tegen 64 200 in 1881). Ter hoofdplaats liepen de prijzen van f 5 tot f 7,50 per pikol (in 1881 van f 6½ tot f 9). De tweede gewassen daarentegen gaven eene voordeelige opbrengst. In de laatste drie jaren heeft er eenige uitvoer van cassave-meel plaats gevonden, maar die uitvoer neemt niet toe.

Klappers en *pinangnoten.* Aan het zeestrand van Billiton en op de omliggende eilanden blijft de klappercultuur zich uitbreiden. De handel in klapperolie was niet vooruitgaande, doch aanzienlijke hoeveelheden klappernoten werden uitgevoerd naar Palembang en Singapore. Opgaven omtrent hoeveelheden of prijzen zijn niet ontvangen. Ook pinangnoten, die overvloedig voorkwamen, vonden hun weg naar Singapore. Zij golden in 1882 f 6 à f 8 per pikol.

10°. Westerafdeeling van Borneo.

Rijst en *tweede gewassen.* De oogst van rijst en tweede gewassen viel in 1882 over 't geheel vrij gunstig uit, behalve in de afdeeling Landak, waar de inheemsche bevolking, verlokt door de hooge prijzen der boschproducten, geen zorg genoeg besteedde aan de teelt van veldgewassen. In het ontbrekende werd gedurende de laatste vier maanden van het jaar voorzien door aanvoer uit Siam en Singapore via Pontianak, alwaar in 1882 omstreeks 20 000 pikols rijst werden aangebracht. Een deel van de zeer aanzienlijke rijstproductie der afdeelingen Sambas en Sintang werd naar Serawak en de Natoena-eilanden uitgevoerd. De schier uitsluitend op ladangs gedreven rijstcultuur ging alleen in de afdeeling Sambas eenigszins vooruit, omdat de bevolking door gebrek aan boschgronden zich genoopt zag om sawahs aan te leggen, waarin zij door den sultan werd gesteund.

Suiker. Het suikerriet, dat uitsluitend in de afdeelingen Montrado en Sambas en dan nog wel op zeer primitieve wijze verwerkt wordt, dient hoofdzakelijk tot versnapering. Naar Serawak en Singapore werden stroop- en ruwe suiker uitgevoerd, doch in kleine hoeveelheden.

Koffie. In de aan den sultan van Sambas en zijn broeder toebehoorende aanplantingen bevonden zich bij het einde van 1882 34 196 Liberia- en 60 000 Java-koffieboomen. Nopens den toestand van deze en andere koffieplantsoenen in Sambas luiden de berichten gunstig. Te Mampawa echter schijnen de proeven met Liberia-koffie niet zoo goed te gelukken als men zich aanvankelijk heeft voorgesteld. In de onderafdeeling Soengei Kakap begon een Arabier zich toe te leggen op de teelt van Java-koffie in het groot. Met het oog op het drassige terrein valt het echter te betwijfelen of die pogingen wel zullen slagen.

Klappers. Naarmate het verbruik van petroleum toeneemt, gaat de fabricage van klapperolie achteruit. In de onderafdeeling Soengei Kakap is men begonnen om de klapperschillen, die vroeger werden weggeworpen, te verzamelen en tot asch te verbranden. Deze asch werd uitgevoerd naar Singapore ten dienste der zeepbereiding. De uitvoer van klappernoten derwaarts, meestal in gedroogden staat (als copra), neemt steeds toe.

Veeteelt. Ziekten kwamen in 1882 onder den veestapel niet voor. Karbouwen zijn er in dit gewest zeer weinig; daarentegen fokken de Chineezen en de Dajaks veel varkens, die voor een deel naar Singapore worden uitgevoerd.

11°. Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

Rijst en *tweede gewassen.* De padioogst was in de hooggelegen streken zeer gunstig, doch in de lagere streken belemmerden de vele regens en overstroomingen het rijpen van het gewas. Ook de tweede gewassen, die elders in het gewest goed slaagden, leverden in de laatstbedoelde streken slechts een zeer middelmatig beschot. Door invoer van rijst uit Java en Singapore werd tijdig in de behoefte voorzien.

Tabak en *kapas.* Tabak wordt overal in dit gewest als tweede gewas verbouwd. De cultuur breidt zich alleen in de afdeeling Amoenthai eenigszins uit. Het telen van kapas is van veel minder beteekenis en alleen tot genoemde afdeeling beperkt. Het natte weder van 1882 was oorzaak dat de oogst zoowel van het eene als van het andere gewas ongunstig uitviel.

Klappers. In de afdeelingen Bandjermasin en Ommelanden, Doessoen- en Dajaklanden en Sampit gaat men er van lieverlede toe over om de klappercultuur uit te breiden door het aanleggen van geregelde tuinen. De opbrengst kan echter nog slechts te nauwernood in de plaatselijke behoeften voorzien.

Indigo. In de omstreken van Barabei (afdeeling Amoenthai), waar een Europeesche ondernemer eene indigofabriek heeft opgericht, werd in 1882 eene oppervlakte van 150 bouws door de bevolking met dit gewas beplant; de struiken werden 3 maal 's jaars gesneden en de opbrengst aan den fabrikant verkocht.

12°. Celebes en onderhoorigheden.

Rijst. De uitkomsten van den rijstoogst waren in 1882 over 't algemeen niet gunstig te noemen. In de Oosterdistricten had het gewas nogal te lijden van droogte, terwijl in de vlakten der Noorderdistricten zware regens tijdens den snijtijd vrij wat schade aanrichtten. Bovendien liet de bewerking van de velden hier en daar te wenschen over ten gevolge van de cholera-epidemie, die de bevolking huiverig maakte voor veldarbeid. Gelukkig kon in het tekort aan rijst tijdig worden voorzien door aanvoer uit Bali en van elders, alsmede door de ruime opbrengst der tweede gewassen.

Ploegvee was weder voldoende beschikbaar, aangezien de veestapel in 1882 door den invoer en het aanfokken van vee zich geheel hersteld had van de verliezen ten gevolge van de veeziekte in 1877 en 1878 geleden.

Tweede gewassen. De djagong, die in dit gewest eene voorname plaats onder de voedingsgewassen inneemt, wordt slechts in sommige districten van de afdeelingen Makasser en Takalar op de drooggevallen sawahs als tweede gewas gekweekt. Elders, vooral op het eiland Saleijer en in de Toratea-landen der afdeeling Zuiderdistricten — streken waar de padiproductie onbeteekenend is — wordt de djagong, evenals ook in laatstgenoemde afdeeling de katjang, als eerste gewas verbouwd. Beide gewassen zijn aldaar belangrijke uitvoerartikelen. Nog worden vrij algemeen en met goeden uitslag verschillende oebi-soorten geteeld.

Klappers. Hoewel op Saleijer de uitvoer van klappers in gedroogden staat (copra) aanmerkelijk verminderde ten gevolge van de lagere handelsprijzen, werden toch belangrijke hoeveelheden klappers en olie verhandeld.

Koffie. Zoowel in de gouvernements-afdeelingen als in de inlandsche staten van dit gewest wordt vrij algemeen de koffiecultuur gedreven, terwijl zij nog bij voortduring uitbreiding ondergaat. In de hooggelegen streken van het gouvernementsgebied zijn zelfs hier en daar geen geschikte koffiegronden meer te vinden. De koffie-produceerende gedeelten van het gouvernementsgebied zijn: de districten Bergregentschappen en Segiri der afdeeling Noorderdistricten, het district Bonthain der afdeeling Zuiderdistricten, de geheele afdeeling Oosterdistricten en het eiland Saleijer.

Omtrent den omvang der plantsoenen en de productie kunnen geen vertrouwbare opgaven worden verstrekt. Door het natte weder werd in 1882 minder geoogst dan in 1881, terwijl de hoedanigheid van het product, door de weinige zorg aan pluk en bereiding besteed, als altijd veel te wenschen overliet. Uit sommige streken, ook uit de gouvernements-afdeelingen, gaat eenige koffie via andere havenplaatsen dan Makasser rechtstreeks naar Singapore, doch verreweg het grootste gedeelte wordt per prauw of per stoomschip eerst naar Makasser gebracht en van daar verder verscheept. De koffie-uitvoer van Makasser wordt opgegeven in de jaren 1880, 1881 en 1882 achtereenvolgens te hebben bedragen 113 172, 97 278 en 119 512 pikols, waarvan aan product uit de gouvernements-afdeelingen, naar schatting, 78 000, 53 000 en 89 000 pikols. Eerstgenoemde hoeveelheden (waaronder ook eenige koffie uit de residentie Timor) werden verscheept met de volgende bestemming:

	1880.	1881.	1882.
naar Nederland	55 767	72 939	71 381
„ Frankrijk	„	812	„
„ Amerika	27 095	„	19 289
„ Singapore	21 495	16 716	16 181
„ Java en andere gedeelten van Nederlandsch-Indië	8 815	6 811	12 661
Te zamen (in pikols) . . .	113 172	97 278	119 512

In de gouvernements-afdeelingen bedong de bevolking voor het op de passars verkochte product, al naar gelang deze in de nabijheid of verder van de productieplaatsen gelegen waren, f 15 à f 30 per pikol (tegen f 15 à f 25 in 1881). Veelal echter brengt de bevolking de koffie naar die plaatsen van waar, in de verschillende afdeelingen, de uitvoer naar Makasser plaats vindt; op deze plaatsen liepen de prijzen in het afgeloopen jaar van f 18 tot f 25 per pikol. Omtrent den prijs van afzet in de inlandsche staten zijn geen cijfers genoemd. Slechts vindt men aangeteekend dat de aldaar op de koffie geheven doorvoer- en uitgaande rechten vaak 30 à 40 pct. der waarde beloopen.

Particuliere ondernemingen. Nieuwe landbouw-ondernemingen kwamen in 1882 niet tot stand. Omtrent de particuliere landerijen (in de afdeeling Makasser en in de zoogenaamde pachtdistricten Maros en Pangkadjene der afdeeling Noorderdistricten) geldt hetzelfde wat reeds in 't vorig verslag is gezegd. Voor den aanslag in de verponding zijn die landen getaxeerd op eene gezamenlijke waarde van ruim f 246 000, waarvan f 215 000 voor 22 van de 24 ondernemingen in de afdeeling Makasser en ruim f 31 000 voor 10 van de 11 in de afdeeling Noorderdistricten. Op huurgronden (tegen eene jaarlijksche huursom van f 15 per bouw) werkt de padi- en klapperonderneming Layang-Totaka, mede in de afdeeling Makasser; de opbrengst wordt gezegd de huursom niet te kunnen goedmaken. De in het distriet Bonthain (afdeeling Zuiderdistricten) op erfpachtsgronden gevestigde koffie-onderneming Bakoengan had in 1882 325 van de 457 bouws met koffie beplant. Deze onderneming dagteekent eerst van 1878. In 1882 leverde zij 220 pikols koffie op, tegen 300 in 1881. Er waren 125 van Saleijer afkomstige arbeiders werkzaam, die elkaar geregeld aflosten, en een loon van f 8 's maands benevens $1\frac{1}{4}$ katti rijst per dag verdienden. Het in erfpacht toegezegde maar bij het eind van 1882 nog niet aanvaarde perceel Batoe Bassi (afdeeling Noorderdistricten), bedoeld op blz. 84/85 hiervóór, schijnt mede voor de koffiecultuur bestemd te zullen worden en wel voor de teelt van Liberia-koffie. De aanvrager (een der eigenaars van de hooger bedoelde particuliere landen) bezat daarvan eene proef-aanplanting op kleine schaal (verg. vorig verslag blz. 211 onder *Koffie*), die zich bij voortduring goed ontwikkelde.

De guano-exploitatie op het in 1879 voor slechts 10 jaren in erfpacht afgestane eiland Baars (of Kabia) werd in 1882 niet met kracht voortgezet. Men verkreeg slechts p. m. 7000 pikols guano, tegen 6000 in 1881. Over deze onderneming, zoomede over eene concessie-aanvraag van gelijken aard, zijn reeds mededeelingen gedaan op blz. 84/85 hiervóór.

13°. Menado.

Rijst en *tweede gewassen.* Ofschoon de rijstbouw in de Minahassa nog voor een groot gedeelte op droge velden gedreven wordt, was toch, dank zij de vruchtbaarheid van den grond en de bij uitstek gunstige weersgesteldheid, de oogst van 1882 (ten bedrage van ruim 360 000 pikols) overvloedig te noemen. De aanleg van sawahs verkreeg slechts op sommige plaatsen uitbreiding.

In Gorontalo viel de rijstoogst tegen. Men verkreeg ruim 60 000 pikols; — maar op voldoende wijze werd in de behoefte voorzien door invoer uit de Minahassa, de Tominibocht en de landschappen aan de noordkust van Celebes. Omtrent de prijzen zijn geen opgaven ontvangen.

Eene andere hoofdcultuur in de Minahassa is die van miloe (djagong), welk voedingsmiddel deels als eerste, deels als tweede gewas wordt verbouwd. De productie was in 1882 bevredigend, evenals die van ketella, aardappelen, enz.

Klappers. Hetgeen in 't vorig verslag omtrent deze cultuur werd medegedeeld, is ook voor 1882 in allen deele toepasselijk. De uitvoer van copra en olie uit Gorontalo daalde tot weinige pikols; de vraag naar eerstgenoemd artikel neemt steeds af, doordat de prijzen, daarvoor in Europa te behalen, de hooge transportkosten te nauwernood goedmaken.

Muskaatnoten. Tot nog toe wordt aan deze cultuur, die anders voor groote ontwikkeling vatbaar zou zijn, weinig zorg besteed. Uitbreiding der aanplantingen vond in 1882 niet plaats. De bevolking bepaalt zich slechts tot het inzamelen van de noten, zonder zich moeite te geven om ook van de foelie partij te trekken. Voor den uitvoer naar Singapore werden de noten verhandeld tegen f 60 à f 80 per pikol. Tegen de in 't vorig verslag besproken ziekte in de aanplantingen, die zich ook in 1882 bleef openbaren, zijn nog geen middelen van herstel gevonden.

Cacao. Aan deze cultuur wordt in de Minahassa niets meer gedaan; slechts in zeer droge jaren leveren de bestaande aanplantingen nog eenig product op. Echter komen te Menado nog steeds niet onbelangrijke hoeveelheden cacao uit Gorontalo en uit de rijkjes aan de noordkust van Celebes ter markt.

Koffie. In den toestand der gouvernements-koffiecultuur in de Minahassa is, door betere zorg voor goed onderhoud en voor doelmatigen aanleg van nieuwe tuinen, in de laatste jaren van lieverlede veel verbetering gekomen. Uit zich zelve legt echter de bevolking, die ook voor hare eigene cultures onverschillig is, weinig belangstelling voor de koffieteelt aan den dag. In 1882 werden afgeschreven 294 079 boomen (waaronder 1491 jonge), terwijl het in den westmoesson 1882/83 bij te planten getal bepaald werd op 291 720. In één distriet werd van de cultuurdienstplichtigen eene bijplanting gevorderd van 50 à 25 boomen per hoofd, in één van 40 à 30, in twee van 25, in één van 25 à 15, in vier van 20, in één van 18 à 19, in zes van 15 en in twee districten van hoogstens 10 boomen. Om gelijke redenen als in 't vorig verslag vermeld, werden voor 1882/83 2000 cultuurdienstplichtigen van bijplanting vrijgesteld. Voor de twee voorafgegane plantjaren had dit aantal (volgens verbeterde opgaven) achtereenvolgens bedragen 1612 en 2015. Vier negorijen in de districten Tombassian en Romoön (afdeeling Amoerang) en Bantik (afdeeling Menado) werden voor goed van verdere bijplantingen vrijgesteld wegens gebleken ongeschiktheid der gronden.

Behoudens de zeer buitengewone oogsten van 1865, 1869 en 1878, die niet minder dan 36 894, 37 631 en 35 528 pikols opleverden, behoorde de oogst van 1882

en 1000 bouws), alle dezen in het rijk Deli; Sekoeda, Lingga en Lambiki in Boven-Langkat (500, 1500 en 2500 bouws), en eindelijk Tebing Tinggi in het Serdangsche landschap Padang (1500 bouws). Daarentegen werden 4 ondernemingen (Sembahee in Deli, Hibernia in Langkat, zoomede Glonorehy en Tawang in Serdang) na de afwerking van den oogst van 1881 verlaten. Verder komen er 4 (2 in Deli en 2 in Langkat) niet meer in aanmerking als zelfstandige ondernemingen, omdat hare gronden bij andere werden getrokken, namelijk: die van Danmark bij Petersburg, die van Tuin Medan bij Medan, die van Tjinta Radja II bij Tjinta Radja I en die van Rantau Betoel II (of Perseverance) bij Rantau Betoel I. Overigens is thans weder opgegeven de onderneming Kotta Bangoen in Deli, die men in de laatste jaren verzuimd had te vermelden. De blijkens 't vorig verslag niet op regelmatigen voet werkende ondernemingen Pandahara, Mabar en Seroewaij in Deli bleven ook in 1882 aan den gang. Voor de beide laatsten — en evenzeer voor de hooger genoemde ondernemingen Soengei Agoel en Sekoeda — was de goedkeuring der contracten bij den resident nog in behandeling. Bij uitzondering liepen sommige dezer contracten niet over den gewonen termijn van 75 jaren, maar slechts over 3 jaren (Pandahara en Seroewaij) of over 6 jaren (Soengei Agoel). Vergelijk te dien aanzien de mededeelingen in 't vorig verslag (blz. 208). Eenige der oudste contracten (betreffende ondernemingen van de Deli-maatschappij en van de maatschappij Arendsburg) zijn bij uitzondering voor 99 jaren gesloten.

Een uitvoerig overzicht van al de in genoemde drie rijken gedurende 1882 gewerkt hebbende ondernemingen vindt men in bijlage MMM. Voor de samenstelling daarvan zijn, volgens bericht van den adsistent-resident van Deli, in de eerste plaats geraadpleegd de contracten voor zooveel zij voorhanden waren, en is verder geput uit inlichtingen van de ondernemers verkregen. Waar op enkele punten, betreffende de grootte van sommige ondernemingen of het tijdstip harer vestiging, de thans geleverde opgaven afwijken van die in 't vorig verslag opgenomen, is eene toelichting dier verschillen moeten achterwege blijven, omdat, zooals de adsistent-resident verklaart, niet meer is kunnen worden nagegaan hoe men aan al de over 1881 verstrekte gegevens is gekomen. In het overzicht vindt men ook vermeld een 8-tal concessies (6 van 1881 en 1882 en 2 van 1874 en 1876) waarvan nog geen gebruik werd gemaakt. Zij betreffen 6500 bouws in Deli, 11 500 bouws in Langkat en 8000 bouws in Serdang. De 75 in exploitatie zijnde ondernemingen (45 in Deli, 19 in Langkat en 11 in Serdang) bezaten een gezamenlijk contractsgebied van respectievelijk 73 500, 51 500 en 15 000 bouws. Onder de 51 500 bouws in Langkat afgestaan, zijn begrepen 20 000 bouws als geschatte grootte van de concessie der houtkap-onderneming Agatha, waarvan in het contract alleen de grenzen zijn omschreven, doch niet de uitgestrektheid is genoemd.

Op al deze ondernemingen (uitgenomen de enkel uit notentuinen bestaande onderneming Kotta Bangoen in Deli en de genoemde houtkap-onderneming in Langkat) wordt uitsluitend of hoofdzakelijk tabak geteeld. Was men met de qualiteit van het in 1882 verkregen gewas over 't algemeen zeer ingenomen, ook de quantiteit gaf reden tot tevredenheid. Een driejarig overzicht van de productie volgt hieronder.

Landschap.	1880.		1881.		1882.	
	Aantal ondernemingen.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal ondernemingen.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal ondernemingen.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).
Deli.	38	7 412 428	41	9 798 422	44	11 331 725
Langkat . . .	18	2 229 625	17	3 158 954	18	3 902 850
Serdang . . .	8	1 270 407	8	1 200 576	11	1 340 934
Te zamen. .	a) 64	10 912 460	b) 66	14 157 952	73	16 575 509

a) In 1880 werkten 66 tabaks-ondernemingen, maar van 2 in Deli (Entreprise en Seroewaij) bleef de productie aan het bestuur onbekend.

b) In 1881 werkten 67 tabaks-ondernemingen, maar van één in Langkat (Hibernia) bleef de productie aan het bestuur onbekend.

Het product werd weder geheel bestemd ten verkoop op de Nederlandsche markt. De totale geldelijke opbrengst van den oogst van 1882 kan voorshands niet worden opgegeven, omdat nog niet alle partijen zijn te gelde gemaakt. De oogsten van 1880 en 1881 worden berekend te hebben opgebracht f $11\frac{1}{4}$ en f $14\frac{1}{4}$ millioen. Bij doorslag behaalde het gewas van 1880 f 1,13, dat van 1881 f 1,15 per half K.G., zooals uit de volgende, aan de handelsberichten ontleende, opgaaf blijken kan.

	In 1881 verkocht.		In 1882 verkocht.	
	Aantal pakken.	Middenprijs per ½ K.G.	Aantal pakken.	Middenprijs per ½ K.G.
Deli-tabak.	46 541	f 1,13	60 508	f 1,17
Langkat-tabak	14 878	1,21	18 836	1,14
Serdang- „	3 232	0,90	2 973	0,87
	64 651		82 317	
Edi- en andere Sumatra-tabak.	314	?	39	0,46
	64 965	f 1,13	82 356	f 1,15

Sommige ondernemers plantten voor de tweede of derde maal tabak op gronden die reeds vroeger voor die cultuur gediend hadden. De uitkomsten waren over het algemeen bevredigend, ook waar geen bemesting werd toegepast. Wel leverde deze kunstbewerking hier en daar eenig voordeel op, maar niet evenredig aan de daarvoor noodige kosten. Evenwel is men er tot nog toe nergens in geslaagd om van reeds vroeger gebruikte gronden een even goed product te verkrijgen als bij de eerste beplanting. De aandacht van vele ondernemers bleef dan ook gevestigd op het verkrijgen van gronden in streken, zooals bijv. de Delische onderhoorigheden Padang en Bedagei, waar nog geen landbouwconcessies waren uitgegeven. Aan eene openstelling van die streken voor de Europeesche nijverheid meende de Indische Regeering, wegens politieke redenen, hare goedkeuring vooralsnog te moeten onthouden (verg. ook blz. 12 hiervóór).

Daar waar men, nevens of ter vervanging van den tabaksbouw, eenige andere cultuur beproefd heeft, zooals koffie (ook Liberia-koffie), muskaatnoten, cacao of kina, zijn de vooruitzichten omtrent het slagen van die proeven nog onzeker. Verg. ook het hooger gezegde onder *Koffie*. Koffie-aanplantingen bezaten in 1882 de ondernemingen Mariëndal, Gedong-Djohore, Bakala, St. Cyr, Padang-Boelan, alle in Deli, Tanah-Abang in Serdang, zoomede de houtkap-onderneming Agatha in Langkat. De drie eerstgenoemde verkregen 35,9 en 2 pikols koffie. Ook de koffie-aanplantingen bij St. Cyr, bestaande uit 46 000 boomen, waaronder 16 000 Liberia-soort, wierpen eenig product af, maar zoo weinig dat de cultuur zou worden opgegeven. Op Padang-Boelan droegen de aanplantingen van gewone en Liberia-koffie (het aantal boomen is niet volledig opgegeven) nog geen vrucht, hetgeen ook bij Tanah-Abang het geval scheen, daar voor deze laatste onderneming alleen wordt opgegeven dat zij p. m. 30 000 jonge Liberia-koffieboomen in den grond had. De plantsoenen bij Mariëndal en Gedong-Djohore bestonden uit 30 000 en 16 600 boomen, waaronder 15 000 en 5100 Liberia-soort. Op de onderneming Agatha schijnt de cultuur (alleen van Liberia-koffie) eerst sedert kort beproefd te worden. Behalve de opgeheven onderneming Sembahee in Deli bezat in 1881 ook de onderneming Arnhemia een kleinen koffietuin. Dezen heeft men echter verlaten, omdat daarop sinds de verlegging van de verblijfplaats des administrateurs geen behoorlijk toezicht meer kon gehouden worden. Het voornemen bestond echter om meer in de nabijheid nieuw plantsoen te doen aanleggen en ook om de cacao-teelt te beproeven.

Bij de ondernemingen St. Cyr, Medan en Timbang-Deli in Deli, zoomede bij Tanah-Abang in Serdang, waar men met deze laatste cultuur reeds begonnen was, werden de cacao-aanplantingen van lieverlede uitgebreid, doch alleen

op Tanah-Abang droegen zij reeds vruchten. De ondernemer bezigde die als zaad. Zijne plantsoenen bestonden uit 10 000, die bij St. Cyr uit 6000 boomen. Voor Medan en Timbang-Deli is het cijfer niet opgegeven.

Aanplantingen van muskaatnoten vond men, naar thans wordt bericht, behalve bij de sedert eenige jaren uitsluitend voor die cultuur gebezigde onderneming Kotta Bangoen, bij Kloempang, Medan, Helvetia, Gedong-Djohore, Rotterdam en Bandar-Klippa, alle in Deli. Bij de meeste dezer ondernemingen, zoo niet bij allen, zijn de notentuinen verpacht aan Chineezen en Maleiers, aan wie ook het onderhoud wordt overgelaten. Gegevens omtrent het getal boomen of de productie kunnen niet worden verstrekt. De ziekte in de notentuinen, waarop in 't vorig verslag werd gedoeld, is nog niet geweken.

Kina was alleen geplant op Bakala (Deli); het plantsoen stond echter kwijnend, zelfs waren de meeste boompjes gestorven.

Eene nieuwe cultuur die sedert kort beproefd is geworden, voorloopig bij één onderneming (Medan in Deli), is de rameh. Eene oppervlakte van 16½ bouws werd daarmede beplant, en het geoogste product werd met behulp van de nieuwste werktuigen verwerkt. De geheele hoeveelheid (50 K.G.) is als monster naar Europa verzonden.

De opgaven omtrent de werkkrachten der verschillende ondernemingen, in de reeds aangehaalde bijlage MMM verstrekt, wijzen een totaal van 24 003 vaste arbeiders aan, behalve nog 5332 die niet vast in dienst waren. Over 1881 waren die totalen (waaraan echter de opgaaf voor eenige weinige ondernemingen ontbrak) 23 080 en 2877. Tot welke landaarden de arbeiders behoorden, vindt men niet vermeld. Slechts is bericht dat in 1882 het Chineesche element belangrijk vermeerderde. Volgens eene opgaaf, ontleend aan andere bescheiden dan bij de samenstelling van het vorig verslag benuttigd konden worden, hadden in 1881 op de verschillende ondernemingen gewerkt 22 757 koelies, die naar hun landaard verdeeld waren aldus: 15 500 Chineezen, 2624 Battaks, 1887 Javanen, 1071 Klingaleezen, 894 Maleiers en 745 lieden van Bawean, benevens 36 Siameezen.

7°. Riouw en onderhoorigheden.

Rijst. De in vorige verslagen besproken pogingen van den onderkoning van Riouw tot verbetering van de rijstcultuur in den Riouw-Lingga-archipel hebben in 1882 weinig nut opgeleverd ten gevolge van het verloop der daartoe van elders aangebrachte arbeiders. De reeds aangelegde sawahs zijn uit dien hoofde voor het meerendeel onbewerkt gebleven. In de onderhoorigheden van dit gewest op den vasten wal van Sumatra, inzonderheid in Reteh, schijnt de rijstproductie eenigszins toe te nemen, hoewel die op verre na niet voldoende voor de behoefte der bevolking en van geringe hoedanigheid is.

Sago. In de zoo even genoemde streken van Sumatra wordt de rijstteelt hier en daar verdrongen door de veel voordeeliger sagocultuur. Alleen uit het landschap Kateman op den vasten wal van Sumatra bedroeg de uitvoer 19 000 pikols, doch ook op de Lingga- en Karimon-eilanden wordt veel sago gewonnen. De totale productie in 1882 wordt gezegd 100 000 pikols te hebben bedragen, waarvoor te Singapore goede prijzen werden behaald. De sago uit den Boelang-archipel zal voortaan plaatselijk afzet kunnen vinden, wanneer de op het eiland Battam voor rekening van den onderkoning van Riouw in aanbouw genomen sagowasscherij in werking komt. Te Dai op het eiland Lingga werkt reeds eene zoodanige aan den sultan van Lingga toebehoorende inrichting. Over diens in 't vorig verslag (blz. 209) vermelde plan om eene tweede sagowasscherij op te richten wordt in de thans ontvangen berichten niet nader gehandeld.

Koffie. Oordeelde men voor de koffiecultuur in dit gewest de kans van slagen steeds gering wegens den steenachtigen aard van den grond, voor de Liberia-koffie schijnt dit bezwaar minder te gelden; immers de twee in 1880 en 1881 op Battam aangelegde proefaanplantingen, de ééne van 5000 en de andere van 15 000 boompjes, ontwikkelden zich vrij goed. De kleinste dezer aanplantingen is ondernomen door den onderkoning van Riouw; de andere behoort aan een Europeeschen ondernemer, wien in November 1879 nabij Tandjong Pinggir (verg. het verslag van 1880 blz. 193) door genoemden vorst een klein stuk grond voor den tijd van 20 jaren is verhuurd (tegen f 200 's jaars). Blijkt de teelt van Liberia-koffie, waarmede ook een Chinees op Sengarong voornemens was proeven te nemen, levensvatbaarheid te bezitten, dan zullen vermoedelijk verscheidene der verlaten pepertuinen in dit gewest, die zich daartoe bij uitstek schijnen te leenen, voor deze cultuur worden benuttigd.

Cassave en *arrowroot.* De cassave wordt in den geheelen Riouw-Lingga-archipel aangetroffen, doch vooral op Singkep. Op dit eiland en hier en daar in de afdeeling Battam wordt ook veel arrowroot geteeld. Beide producten worden voor rekening van den sultan van Lingga opgekocht, ter verwerking in zijne fabriek te Dabo op Singkep.

Cacao. De onderkoning van Riouw deed in de nabijheid van zijne sagowasscherij op 't eiland Battam p. m. 200 en op 't eiland Basing, onder toezicht van een Europeaan, p. m. 5000 cacaoboompjes aankweeken. Bovendien werden een 10 000tal cacaoboompjes aangetroffen bij de straks vermelde Europeesche onderneming te Tandjong Pinggir op Battam.

Gambier en *peper.* De peper- en de gambierproductie zijn 't grootst in de afdeelingen Karimon en Lingga, alwaar ook nog gronden ter uitbreiding beschikbaar zijn. In den Battam-archipel zijn alle daarvoor geschikte gronden reeds door deze beide cultures ingenomen, en is de productie dalende, terwijl in de afdeeling Tandjong Pinang vele gronden uitgeput en verlaten zijn, zoodat ook daar de opbrengst niet meer van zooveel beteekenis is als vroeger. De gezamenlijke plantages wierpen, volgens de weinig vertrouwbare opgaven der Chineesche eigenaren, in 1882 af 353 157 pikols gambier en 113 039 pikols peper, tegen 315 930 en 106 608 pikols in 1881. Dooreengenomen behaalden beide voortbrengselen betere prijzen dan in 1881. Terwijl in 1881 de gemiddelde marktwaarde voor gambier 1ste en 2de soort repectievelijk f 18 en f 12,50 bedroeg, was de middenprijs in 1882 f 20,75 en f 17,44. Witte peper gold bij doorslag f 47,81, zwarte peper f 23,35 per pikol, tegen f 44,50 en f 22,50 in 1881.

Bosschen. De bosschen in dit gewest leveren bij voortduring groote hoeveelheden brandhout en houtskool, inzonderheid voor den uitvoer naar Singapore, ten behoeve van de talrijke aldaar tehuis behoorende stoomvaartuigen. Voor het kalefaten van vaartuigen zijn voorts zeer gezocht de hars en olie van den kroeing-boom, die op vele eilanden van den Riouw-Lingga-archipel in menigte voorkomt. Uit het landschap Kateman op Sumatra's vasten wal werden in 1882 een 30-tal pikols getah-soendit naar Singapore uitgevoerd, waarvoor 65 dollars per pikol werd bedongen.

8°. Banka.

Rijst. De oogst bedroeg p. m. 130 000 pikols (tegen p. m. 108 000 in 1881) en mocht bevredigend genoemd worden, hoewel hij nog ontoereikend bleef voor de behoefte van het gewest. Eene hoeveelheid van 23 375 pikols rijst werd in 1882 ingevoerd, alles van Singapore. De rijstprijzen liepen van f 6,75 tot f 12 per pikol.

Peper en *gambier.* Ook in het afgeloopen jaar deed de droogte veel schade aan de pepercultuur. Omtrent de productie is alleen gemeld dat in het district Pangkalpinang 50 pikols werden ingezameld. Aan gambier verkreeg men 632 pikols, tegen 176 in 1881.

Klappers. Het aantal boomen werd in 1882 van 174 000 op ruim 177 000 gebracht. Uitgevoerd werden p. m. 63 000 noten en 2448 liters olie (tegen 81 400 noten en 1650 liters olie in 1881). Op een 8000-tal noten na, die in 1882 rechtstreeks naar Singapore gingen, werd in beide jaren al het overige verscheept naar Palembang. De in 't vorig verslag (blz. 209) bedoelde aanvraag om uitgifte in erfpacht van het eiland Groot-Nangka, waar de aanvrager eene kleine klapper-aanplanting bezit, kon om de op blz. 86 hiervóór vermelde reden in 1882 niet tot afdoening worden gebracht.

ten bedrage van 18 959 pikols, tot een der gunstigsten van de laatste jaren, sedert 1859 't meest nabij gekomen door de productie van 1874, groot 16 054 pikols. In Tondano werden in 1882 ingeleverd 10 869, in Amoerang 4787, in Belang 2122, in Menado 823 en in Kema 358, te zamen als boven 18 959 pikols. De hoeveelheid als 2de soort bij de inkooppakhuizen aangenomen beliep in 't geheel slechts 42 pikols, tegen 32 in 1881. De oogst van 1883 wordt geschat op 12 000 à 13 000 pikols.

Het product, meerendeels op West-Indische wijze bereid, was van goede qualiteit. Dat de Menado-koffie hooge prijzen behaalt, kan blijken uit het volgende overzicht, vermeldende de uitkomsten der in 1882 en in de eerste negen maanden van 1883 hier te lande gehouden veilingen.

TIJDSTIP DER VEILING.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemidd. opbrengst per ½ K.G. *a*)	
			Bruto.	Netto. *b*)
1882.				
21 Juni	$5\,450^{40}$	319 189	f $0{,}61^{57}$	f $0{,}54^{31}$
20 September . .	5 405	319 124	$0{,}54^{95}$	$0{,}47^{97}$
	c) $10\,855^{40}$	638 313	f $0{,}58^{26}$	f $0{,}51^{14}$
1883.				
20 Juni	7 000	$410\,571^{5}$	f $0{,}56^{41}$	f $0{,}50^{08}$
12 September *d*) .	6 712	399 364	$0{,}56^{94}$	$0{,}50^{50}$

a) Veilingsprijs verhoogd met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct. veilingskosten, doch verminderd met de 1½ pct. rabat voor contante betaling.

b) De hier in mindering gebrachte onkosten zijn alleen die van aflading, zeevervoer en te-gelde-making, dus niet de uitgaven in Indië op het product vallende, gerekend tot aan den opslag in de afscheeppakhuizen in Menado.

c) Hiervan 4123^{40} pikols uit den oogst van 1880 en 6732 pikols uit dien van 1881.

d) De opgaven betreffende deze veiling zijn nog van voorloopigen aard.

De koffie uit de Gorontalosche landschappen, alwaar de bevolking de vrije beschikking over het product heeft, is mede zeer gewild. Goed gesorteerd, schijnt deze koffie niet voor die van Menado, waar zij grootendeels ter markt komt, onder te doen. Zoowel aan sorteering van het product als aan onderhoud der plantsoenen wordt echter in deze landschappen weinig zorg besteed.

Europeesche landbouwnijverheid. Van de in dit gewest op erfpachtsgronden gevestigde landbouw-ondernemingen, in 1882 (verg. blz. 85 hiervóór) van 5 tot 7 vermeerderd, levert tot nog toe alleen de koffie-onderneming Masaran nabij Tondano eenig noemenswaardig product op. Van de overigen, die mede hoofdzakelijk voor de koffieteelt bestemd zijn, is de exploitatie eerst later aangevangen. Voor bijzonderheden deswege moet, bij gemis aan nadere gegevens, worden verwezen naar blz. 212/213 van 't vorig verslag. Slechts is aan te teekenen dat eerst in 1882 de hand werd gelegd aan de ontginning van het in 1881 aanvaarde erfpachtsperceel Kalatondei in de afdeeling Tondano, en dat van de twee in 1882 aanvaarde erfpachtsperceelen Poené en Tanam in de afdeeling Menado het eerste zich reeds vóór dien tijd in het feitelijk bezit des ondernemers bevond, terwijl aan de exploitatie van Tanam nog niet begonnen was.

De landerijen door particulieren in eigendom bezeten, voor het meerendeel muskaatnoten- en klappertuinen, worden over 't algemeen minder goed onderhouden door gebrek aan kapitaal.

14°. Amboina.

Sago en rijst. De invoer van ruwe sago ter hoofdplaats Amboina beliep in 1882, volgens opgave van den havenmeester, 4500 pikols, en nam toe door de oprichting van eene stoom-sagofabriek aldaar, wier eigenaar zich voorstelt jaarlijks voor p. m. f 20 000 aan grondstof te verwerken. Ook op andere plaatsen van Amboina, zoomede op de Oeliassers, werden belangrijke hoeveelheden sago van Boeroe en Ceram aangebracht. Te Neira op Banda werd van dit voedingsmiddel slechts ingevoerd voor eene waarde van f 6 192, welk cijfer in 1881 bedragen had f 24 102. In de sagodoessoens werd voor den pikol ruwe sago f 1 à f 1,50, ter hoofdplaats Amboina f 3,60 à f 4 bedongen. Eenige aan het Gouvernement toebehoorende sago-doessoens — te Loehoe op Klein-Ceram — zijn verpacht (laatstelijk — in 1875 — voor den tijd van twintig jaren) tegen f 3430 's jaars. In hoever het aanbeveling zou kunnen verdienen ook eenige gouvernements-sagovelden op Boeroe in pacht aan te bieden, is door den resident tot een punt van onderzoek gemaakt. Aan den posthouder der afdeeling Kajeli (Oost-Boeroe) was opgedragen die velden op te nemen.

De rijstcultuur is in dit gewest van luttel beteekenis. Zij wordt er nergens als hoofdcultuur gedreven en op sommige eilanden, zooals b. v. op Dammar, als «taboe» (verboden) beschouwd. De invoer van rijst, die vooral te Amboina en te Neira plaats heeft, is dan ook niet onbelangrijk. Hij bedroeg op beide plaatsen respectievelijk 55 772 en 25 106 pikols, tegen 71 073 en 55 276 pikols in 1881. Te Amboina liepen de prijzen van f 7 tot f 10 per pikol.

Tabak. Op Boeroe en Ceram vindt men tabak van uitmuntende, op de overige eilanden van mindere qualiteit, die echter slechts voor eigen gebruik of als ruilmiddel wordt gebezigd. Wat eerstgenoemde eilanden betreft, zal daarin door de vestiging van Europeesche opkoopers (zie blz. 85 hiervóór) vermoedelijk verandering komen. De prijzen liepen, evenals in 1881, van f 0,70 tot f 2,50 per katti.

Koffie. Na de vrij uitvoerige mededeelingen in 't vorig verslag opgenomen betreffende de op Amboina en eenige nabijgelegen eilanden tot stand gekomen proef-aanplantingen vindt men thans slechts vermeld dat op eerstgemeld eiland zoowel de Liberia-koffie als de van Menado afkomstige plantjes gunstig stonden. Omtrent de productie der reeds van vroeger aanwezige aanplantingen zijn geen opgaven te doen. Alleen wordt bericht dat van Hitoe (op Amboina) een 100-tal pikols ter hoofdplaats werden ter markt gebracht.

Klappers. Het onderhoud der klapperboomen, die op alle tot dit gewest behoorende eilanden welig tieren, laat veel te wenschen over, terwijl op Kei, Babber en andere plaatsen tal van boomen vernield worden voor het bereiden van toewak. Voor den opkoop van klappernoten en den uitvoer daarvan in gedroogden staat (als copra) had zich in 1882 op Kei-eiland een Europeesche ondernemer gevestigd. Ter hoofdplaats Amboina golden de klappers in gedroogden staat f 5 à f 6 per pikol, in verschen staat f 2 à f 3 de 100 stuks; voor de olie werd f 25 à f 30 per pikol betaald.

Kruidnagelen. Meer zorg werd besteed aan de teelt en het onderhoud van tjinké- (kruidnagel-) boomen. Op Amboo en de Oeliassers was de oogst overvloediger dan in 1881. Aangezien de prijzen in Europa zeer gedaald waren ten gevolge van den grooten toevloed van kruidnagelen uit Zanzibar, kon te Amboina, waar het product hoofdzakelijk ter markt kwam, in 1882 gemiddeld slechts f 40 per pikol worden bedongen, terwijl in 1881 door de opkoopers f 70 à f 100 was betaald. Op Ceram was de productie van weinig beteekenis. Te Amboina werden in het afgeloopen jaar 2665 pikols uitgevoerd.

Muskaatnoten. Over de uitkomsten der muskaatnotencultuur op de Banda-eilanden volgen straks eenige afzonderlijke mededeelingen. In sommige negorijen langs de Hitoesche kust (noordelijk schiereiland van Amboina), waar een even goed product als op Banda wordt verkregen, werd de aanplant van bestuurswege aangemoedigd en breidde de cultuur zich uit. Elders op Amboina, zoomede op de Oeliassers, levert de muskaatboom een minder gewild product, hetgeen er de vermeerdering der aan-

plantingen tegenhoudt. In 1882 werd onderzocht of het gerucht waarheid bevatte dat op Dammer en Babber uitgestrekte muskaatbosschen voorkwamen. Het bleek echter dat alleen eene wilde voor den handel ongeschikte notensoort aanwezig was. Daarentegen werden op Noord-Ceram in het wild groeiende muskaatboomen gevonden, waarvan groote noten van zeer goede hoedanigheid ingezameld worden. De bevolking aldaar werd aangespoord om die in tuinen uit te planten, waaraan aanvankelijk op kleine schaal gevolg is gegeven. Opgaven omtrent de productie zijn niet ontvangen. Te Amboina werden in 1882 uitgevoerd 1246½ pikols noten in den dop en 104 pikols foelie, te zamen eene waarde van f 70 749 vertegenwoordigende. In 1881 beliepen die hoeveelheden respectievelijk 2604 en 71 pikols. Voor de noten werd toen f 60, voor de foelie f 70 per pikol betaald. Over 1882 zijn de prijzen niet opgegeven.

Cacao. Behalve op een paar plaatsen op 't eiland Amboina werd, ten gevolge van de zoogenaamde cacao-ziekte, de cultuur niet uitgebreid. De aanhoudende droogte deed de proeven met cacao-aanplantingen mislukken. Daarentegen had de aanplant van uit den Buitenzorgschen plantentuin afkomstige Nicaragua-cacao (verg. het verslag van 1881 blz. 100 en dat van 1882 blz. 105) een goed aanzien. Ter hoofdplaats Amboina werden in het afgeloopen jaar 187 pikols cacao uitgevoerd, ter waarde van f 11 250, tegen 234 pikols in 1881 ter waarde van f 12 864.

Specerijperken op de Banda-eilanden. De opbrengst aan muskaatnoten en foelie van de hier bedoelde 34 ondernemingen over het oogstjaar 1882 (1 November 1881—31 October 1882) kan blijken uit het volgend overzicht, waarin tevens is opgenomen de getaxeerde waarde van elk dier ondernemingen over 1882, berekend volgens hare netto-inkomsten over de vier voorafgegane jaren, en de volgens die taxatie over 1882 verschuldigde belasting (¾ pct. van de getaxeerde waarde).

NAMEN DER SPECERIJ-PERKEN.	Productie (in pikols). Muskaatnoten: niet ontbolsterd, maar alleen van de foelie ontdaan (noten in den dop).	Productie (in pikols). Muskaatnoten: bereid, namelijk ontbolsterd, gerookt en gekalkt (noten uit den dop).	Productie (in pikols). Foelie.	Getaxeerde waarde der perken als boven. a)	Verschuldigde belasting over 1882.
Eiland Neira.					
Zevenbergen en Hersteller . . .	108^{89}	129^{41}	52^{86}	f 233 600	f 1 752
Bancobatoe . . .	355^{44}	„	63^{06}	259 200	1 944
Lautakka. . . .	226^{64}	1^{40}	47^{46}	196 100	1 471
Eiland Lonthoir.					
District Lonthoir.					
Welterreden of Lonthoir . . .	412^{76}	„	82^{38}	384 400	2 883
Namoeloe. . . .	410	„	74^{94}	355 200	2 664
Takkermoro. . .	412^{20}	„	82^{15}	269 100	2 018
Simonwal. . . .	700	„	150	441 300	3 310
Keli en Noorwegen.	114^{14}	8^{18}	24^{95}	97 700	733
Lackoeij	137^{23}	„	26^{50}	114 300	857
Orang Datang . .	376^{95}	„	71^{19}	249 200	1 870
District Voorwal.					
Boijauw	619^{19}	„	115^{03}	387 500	2 906
Klein-Waling . .	185	„	35	135 100	1 013
Groot-Waling . .	273^{39}	„	54^{14}	233 500	1 751
Spantjebij. . . .	375^{85}	„	70^{22}	290 800	2 181
Keizerstoren. . .	359^{27}	2^{11}	74^{02}	332 800	2 496
Combir.	236^{46}	44^{92}	55^{41}	326 800	2 451
Raning.	„	273^{19}	84^{60}	373 600	2 802
Boerang	184	„	36^{64}	165 500	1 241
Zoete inval . . .	238^{42}	„	42^{87}	249 600	1 872
Transporteeren . .	$5\ 726^{54}$	459^{65}	$1\ 243^{91}$	f 5 095 300	f 38 215

a) Volgens Indisch Staatsblad 1873 n°. 155 dient tot grondslag der taxatie de gemiddelde productie over de laatste vier jaren, berekend naar de marktwaarde te Banda insgelijks bij doorslag over vier jaren. Ter berekening van de netto inkomsten wordt 25 pct. afgetrokken. Het tienvoud van het overschot wordt als de „wezenlijke waarde" aangenomen.

NAMEN DER SPECERIJ-PERKEN.	Productie (in pikols). Muskaatnoten: niet ontbolsterd, maar alleen van de foelie ontdaan (noten in den dop).	Productie (in pikols). Muskaatnoten: bereid, namelijk ontbolsterd, gerookt en gekalkt (noten uit den dop).	Productie (in pikols). Foelie.	Getaxeerde waarde der perken als boven. a)	Verschuldigde belasting over 1882.
Per transport . .	$5\ 726^{54}$	459^{65}	$1\ 243^{91}$	f 5 095 300	f 38 215
District Achterwal.					
Boven-Dender . .	353^{93}	1^{24}	61^{88}	430 300	3 227
Beneden-Dender .	205	„	44	251 500	1 886
Drie Gebroeders .	335^{70}	18^{34}	72^{77}	381 200	2 859
Babimandi . . .	208^{40}	„	40^{15}	216 700	1 625
Boetong	256^{52}	„	49^{10}	300 500	2 254
Laoetang. . . .	646^{02}	„	129^{78}	604 900	4 537
Everts.	b)	b)	b)	344 700	2 585
Lust	285^{60}	„	52^{57}	288 800	2 166
Toetra	182^{19}	„	34^{18}	190 100	1 426
Eiland Aij.					
Welvaren	984^{98}	„	164^{39}	803 300	6 025
Westklip	„	350	100	657 300	4 930
Weltevreden. . .	183^{06}	„	30^{61}	251 300	1 885
Matalengko . . .	292^{96}	5^{06}	44^{68}	218 000	1 635
Kleinzand . . .	230^{98}	„	38^{79}	167 100	1 253
Verwachting. . .	252^{99}	„	47^{04}	223 100	1 673
Totaal	c) $10\ 144^{58}$	c) 834^{39}	c) $2\ 153^{55}$	f 10 424 100	d) f 78 181

b) Geen opgaven ontvangen. (Over het oogstjaar 1881 leverde dit perk aan noten in den dop 615, aan noten uit den dop 28, en aan foelie 120 pikols.)

c) Aan dit totaal ontbreekt de opgaaf van één perk (zie de voorgaande noot).

d) Gedurende de tien jaren dat deze belasting werkt, is de hoogste aanslag geweest f 98 140 (over 1879), de laagste f 61 591 (over 1874).

De niet-ontbolsterde noten herleidende tot het gewicht van noten uit den dop d. i. van bereide noten (in verhouding van 3 : 2) verkrijgt men als productie over het oogstjaar 1882 het middelmatige cijfer van 7598 pikols bereide noten, terwijl aan foelie ingezameld werd 2154 pikols. Over het oogstjaar 1880 waren die hoeveelheden geweest 10 661 en 2971, en over het oogstjaar 1881 7555 en 2097.

De van Banda uitgevoerde hoeveelheden waren in 1882 belangrijk minder dan in 1881, inzonderheid wat betreft de niet-ontbolsterde noten. Aan deze (enkel van de foelie ontdane) noten werden namelijk slechts 702 pikols uitgevoerd, tegen 7175 in 1881; daarentegen aan bereide noten (noten uit den dop) 7094 pikols tegen 5942 pikols in 1881, en aan foelie in laatstgemeld jaar 3241, in 1882 slechts 2049 pikols. De bestemming van die uitvoeren (de onbereide noten herleid naar het gewicht in bereiden staat) wordt opgegeven als volgt:

OPGEGEVEN ALS BESTEMD NAAR:	Te Banda uitgevoerd (in pikols). Noten (volgens het gewicht in bereiden staat). 1881.	Noten 1882.	Foelie. 1881.	Foelie. 1882.
Nederland	1 271	995	505	220
Java	4 937	3 475	2 065	1 618
Makasser.	425	378	14	7
Singapore	4 092	2 714	657	204
	a) 10 725	a) 7 562	3 241	2 049

a) De in 1881 en 1882 uitgevoerde 7 175 en 702 pikols in den dop tellen hieronder voor 4 783 en 468 pikols noten uit den dop.

Berekend naar de gemiddelde marktwaarde op Banda in elk der beide jaren kon de waarde van den noten- en foelie-uitvoer gesteld worden voor 1881 op respectievelijk

f 1 396 500 en f 271 400, voor 1882 op f 937 700 en f 164 300. Per pikol was de gemiddelde marktwaarde: voor bereide noten f 123⅓ in elk der beide jaren; voor onbereide noten in 1881 f 92½, doch in 1882 slechts f 89$^{4}/_{10}$, en voor foelie achtereenvolgens f 83¾ en f 80$^{2}/_{10}$.

Buiten het aangeteekende op blz. 55 hiervóór betreffende eene in overweging zijnde ordonnantie tot regeling van de verhouding tusschen werkgevers en werklieden op Banda, is omtrent de werkkrachten bij de hierbedoelde ondernemingen alleen bericht dat er gedurende 1882 2846 arbeiders in dienst waren, tegen 2809 in 1881.

Andere landbouw-ondernemingen. De vier in vorige verslagen herhaaldelijk genoemde ondernemingen die in dit gewest, en wel mede op de Banda-eilanden, op erfpachtsgronden gevestigd zijn, leveren nog luttel product op, daar verreweg het meerendeel der plantsoenen uit jonge boomen bestaat, zooals uit de volgende opgaaf blijken kan.

Aard en benaming der onderneming.	Aantal boomen bij het eind van 1882.	
	Vruchtdragende.	Jonge.
Klapperonderneming Pisang	a) 953	a) 2 200
Muskaatnoten-onderneming Rozengain . .	b) 823	11 527
Id. de Hoop	c) 677	d) 17 071
Id. Zuidelijk Rhun . .	e) 5	e) 20 000

a) Ongerekend de aanwezige pisangboomen, waarvan het getal niet is opgegeven. De klapper-aanplantingen verkeerden in kwijnenden staat. Omtrent de productie zijn geen opgaven ontvangen.

b) De productie is niet opgegeven.

c) In 1882 werden aan noten ruim 11 en aan foelie bijna 2 Amsterdamsche ponden geoogst.

d) Ongerekend de aanwezige klapperboomen, waarvan het getal niet is opgegeven en die nog geen product opleverden.

e) In 1882 werden 3021 boomen afgeschreven (zoo jonge als vruchtdragende), terwijl er geen werden bijgeplant.

De onderneming Pisang werkte met 18, Rozengain met 45, de Hoop met 80 en Zuidelijk Rhun met 35 arbeiders, die allen op die ondernemingen gevestigd waren. Ten aanzien van de in 't vorig verslag (blz. 215) bedoelde ondernemingen op Boeroe en Ceram, werkende op gronden van de hoofden of de bevolking gehuurd, zijn ditmaal geen mededeelingen ontvangen. Over de voorgenomen vestiging van eene erfpachts-onderneming op Boeroe zie men blz. 85 hiervóór.

15°. Ternate.

Sago, djagong en aardvruchten. De voor de bevolking in dit gewest zoo onontbeerlijke sagopalm werd bijna niet aangeplant, daar de uitgestrekte sagobosschen steeds ruim in de behoefte voorzien. Omtrent uitvoer van het product in 1882 zijn geen berichten ontvangen.

Het onderhoud der djagong-aanplantingen, die voornamelijk op Tidore gevonden worden, liet veel te wenschen over. De gunstige weersgesteldheid echter deed de cultuur en vooral den eersten oogst goed slagen. In de eerste helft van het afgeloopen jaar bewogen de prijzen zich tusschen f 4 en f 8, in de laatste helft tusschen f 8 en f 12 per 1000 klossen.

Onder de oebi-soorten zijn, behalve op de Soela- en Banggai-eilanden, de zoogenaamde pataters schier allerwegen door rijst en djagong van de markt verdrongen. Op genoemde eilanden was deze aardvrucht te verkrijgen tegen f 0,45 à f 0,60 de 100 stuks. De aardappelenteelt op Tidore schijnt gestaakt te zijn; dit voedingsmiddel kwam althans niet meer ter markt; wel echter nog in geringe hoeveelheid katjang-tanah.

Rijst. In de districten Sahoe, Tobello en Galela op Noord-Halmaheira, en in het district Gani-Lima Negri in het zuiden van dat eiland, begint de rijst van lieverlede eene plaats in te nemen onder de voedingsmiddelen der bevolking. De rijstbouw wordt aldaar gedreven op ladangs, die jaarlijks verwisseld worden, hetgeen tot eene gestadige ontginning van boschgronden aanleiding geeft. In het overige gedeelte van dit gewest, waar men zich meer op visscherij enz. toelegt en sago het hoofdvoedsel is, dient de rijst hoofdzakelijk als ruilmiddel en overigens als lekkernij. Het grootste deel van de rijst die op Tidore en Ternate verbruikt wordt, is van Halmaheira afkomstig. Productie en prijzen zijn echter niet op te geven. Van Java en Makasser werden in 1882 omstreeks 3500, van Singapore ongeveer 6000 pikols rijst te Ternate aangevoerd. Op Batjan beliep de rijst-invoer 1200 pikols.

Tabak. Tabak wordt voornamelijk op Halmaheira, Makian en Batjan, doch ook elders in dit gewest en zelfs op Nieuw-Guinea verbouwd, echter met zeer verschillende uitkomsten. Het beste product is afkomstig van Halmaheira en Makian, de mindere soort van Nieuw-Guinea. Van eerstgenoemde eilanden werden in 1882 123 pikols uitgevoerd ter waarde van f 10 540.

Cacao. Op Ternate telde men omstreeks 30 000, op Batjan 7500 cacaoboomen, waaronder ruim 15 800 en 3000 vruchtdragende. Ten gevolge van de zoogenaamde cacao-ziekte was de oogst gering. De waarde der van Ternate uitgevoerde 148 pikols wordt gesteld op f 11 700.

Specerijen. Op Ternate werden eenige duizenden muskaatboompjes aangeplant, gekweekt uit pitten van Banda afkomstig. Ook elders in de residentie Ternate breidde zich de notencultuur uit. De inzameling van de in 't wild groeiende muskaatnoten geschiedt zeer onoordeelkundig, zoodat de handelswaarde gering is. In 1882 bedroeg de uitvoer van noten 134 pikols, die van foelie 10 pikols, ter waarde van f 5515 en f 490.

Koffie. Volgens de ontvangen opgaven bestonden in 1882 de koffie-aanplantingen op Ternate en onderhoorigheden uit 128 000, op Tidore en onderhoorigheden uit 153 000 en op Batjan uit 8000 boomen, waarvan respectievelijk 22 500, 62 750 en 3500 vruchtdragende. Eenige Liberia-zaden, uitgedeeld aan de hoofden van Tidore en Batjan, slaagden gedeeltelijk. Op Tidore verkregen de hoofden van hunne koffieplantsoenen weinig resultaten en werden slechts die der bevolking uitgebreid. Van Ternate werden omstreeks 20 pikols koffie naar Nederland uitgevoerd.

Boschproducten. De uitvoer van gom-copal, afkomstig van Nieuw-Guinea en andere eilanden, nam steeds toe. De hoeveelheid wordt opgegeven in 1882 p. m. 16 000 pikols te hebben bedragen en de waarde ruim f 200 000. De marktprijzen waren belangrijk lager dan in 1881, namelijk f 10 à f 15 per pikol, terwijl in laatstgenoemd jaar f 18 à f 22,50 was bedongen. Een ander uitvoerproduct van Nieuw-Guinea is de als massooi bekende boomschors, waaruit eene voor het kleuren van lijnwaden gezochte verfstof bereid wordt. Van dit artikel werden naar andere gedeelten van den Archipel, Singapore en China 115 pikols verscheept, ter gezamenlijke waarde van f 4580. Ongeveer 25 pikols was, die f 3100 golden, werden op Banggai en in de Ternataansche onderhoorigheid Tomboekoe verzameld en van daar uitgevoerd.

Europeesche landbouw-ondernemingen. De Batjan-maatschappij (zie ook blz. 86 hiervóór) maakte in 1882 met de uitvoering van de haar door den sultan van Batjan verleende concessie een aanvang. Terwijl zij op Batjan begon met de exploitatie van de haar afgestane streken, vestigde zij te Ternate een handelskantoor, zoowel om hare nederzettingen op Batjan van de noodige goederen en fondsen te voorzien als om handel te drijven in aangevoerd goed en opgekocht product. Voor de gemeenschap tusschen Ternate en Batjan en voor handelstochten beschikte de onderneming over twee eigen stoomvaartuigen (verg. vorig verslag blz. 215). Het arbeiderspersoneel, dat in Januari 1882 nog slechts uit 60 man bestond, was bij het eind van het jaar geklommen tot 535 koppen, waaronder ook vrouwelijke contractanten. Ruim 200 waren van Java aangevoerd; de overigen waren afkomstig van de eilanden in den omtrek

van Batjan, zoomede van Gorontalo. Volgens eene opgaaf van September 1882 bestond het opzichtvoerend personeel der Maatschappij, behalve uit een hoofdadministrateur, uit 8 Europeesche geëmploieerden, benevens 18 opzichters en mandoors. Door eigen exploitatie waren voorshands alleen kleine hoeveelheden gom-copal verkregen. Voor zooveel daartoe bij de cultuur-ondernemingen werkkrachten te missen waren, zou echter tevens worden begonnen met de inzameling van sago. Volgens berichten van 1883 had het personeel der Maatschappij ook gom-elastiek-boomen gevonden. Hare cultuur-ondernemingen bepaalden zich voorals nog tot een klein cacaoplantsoen te Sabatan, en tot eene, niet in de concessie begrepen doch van den eigenaar overgenomen, reeds vruchtdragende cacaoplantage (groot 12½ bouws) te Batoposso. Voorts was te Bannera en te Penamboean terrein gereed gemaakt voor het aanplanten zoowel van cacao als van muskaatnoten en kruidnagelen. Evenzeer werd een begin gemaakt met het kweeken van koffie, klappers en kapok. De gezamenlijke plantsoenen bestonden in Mei 1883 uit het volgend aantal jonge boomen: muskaatnoten 18 000, koffie 80 000, cacao 2000, kapok 10 000 en klappers 2000. (Over pogingen van de Maatschappij om op het terrein harer concessie ook de ontginning van delfstoffen te doen beproeven, zie men lager afd. II § 4 van dit hoofdstuk.)

Van de op kleine schaal werkende landelijke ondernemingen, op Ternate nabij de hoofdplaats gevestigd, die eenige koffie en cacao, benevens muskaatnoten en aardvruchten voortbrengen, verkeeren er twee in redelijken staat van onderhoud. De derde, waarvan de eigenaar in staat van kennelijk onvermogen is verklaard, heeft zoo goed als opgehouden te bestaan.

Over eenige door het Tidoreesch bestuur in den laatsten tijd verleende concessies is, buiten het medegedeelde op blz. 85/86 hiervóór, niets naders vernomen.

16°. Timor.

Rijst. De belangrijke schade door een in Maart 1882 gewoed hebbenden hevigen storm zoowel op Timor als op Rotti en Savoe aan het padigewas toegebracht, gevoegd bij de omstandigheid dat op eerstgemeld eiland — ten gevolge van de groote veesterfte in 1881 — minder velden dan gewoonlijk zijn bewerkt geworden, waren oorzaak van een zeer geringen oogst, zoo zelfs dat er in den loop van het jaar vrees voor gebrek outstond. Chineesche handelaars, van bestuurswege op de behoefte opmerkzaam gemaakt, boden echter tijdig rijst te koop aan, die zij van Soerabaija, Soemba, Portugeesch-Timor, Makasser en Bali aanbrachten.

Klappers. Behalve in het landschap Endeh (Zuid-Flores) breidt de cultuur van klappers zich in deze streken niet uit. Opgaven omtrent de productie zijn niet medegedeeld; slechts in het algemeen wordt bericht dat de uitvoer van klappers in het afgeloopen jaar zeer belangrijk was te noemen.

Tabak. De tabakscultuur wordt op bijna alle tot deze residentie behoorende eilanden gedreven; uitbreiding er van viel echter in 1882 niet op te merken. De zeer zware Soemba-tabak behaalt dikwijls vrij hooge prijzen; ook die van Midden-Flores is van tamelijk goede hoedanigheid, vooral in het landschap Geliting, waar de meeste tabak van dit gewest verbouwd en ook meer zorg dan elders aan de cultuur besteed wordt. De prijzen van de inheemsche tabak liepen in 1882 van f 12 tot f 15 per pikol; tabak van elders gold dubbel zooveel. Uitvoer van tabak naar plaatsen buiten het gewest schijnt niet plaats te vinden.

Koffie en *boschproducten.* Over het afgeloopen jaar werden omtrent de teelt van koffie, die overigens weinig te beteekenen heeft, zoo min als omtrent de inzameling van boschproducten mededeelingen ontvangen.

Veeteelt. Over 't algemeen vindt men op de verschillende eilanden van dit gewest veel paarden, karbouwen, varkens en schapen, die op de talrijke weidegronden het geheele jaar door voedsel vinden. In 't verslag van 1880 (blz. 198) werden nopens de getalsterkte van den veestapel eenige cijfers genoemd voor de verschillende eilanden te zamen. Thans vindt men als eene vrij nauwkeurige opgaaf voor Rotti vermeld, dat bij het eind van 1882 de gezamenlijke landschappen aldaar bezaten ruim 15 000 paarden, 23 000 karbouwen, 52 000 schapen, 18 000 geiten, 28 000 varkens en 73 runderen. Van de in 1880 en 1881 op Timor geheerscht hebbende besmettelijke ziekte onder de karbouwen is men op de overige eilanden van den Timorarchipel verschoond gebleven. Het laat zich dan ook aanzien dat de op Timor geleden verliezen van lieverlede zullen worden aangevuld door aanvoer van de naburige eilanden.

Zooals reeds op blz. 199 hiervóór is gezegd, is vooral de uitvoer van paarden uit dit gewest belangrijk. Voor zoover zulks ter kennis van het bestuur kwam, werden er in 1882 1523 uitgevoerd van Soemba, 415 van Rotti, 257 van Savoe en 86 van Timor.

17°. Bali en Lombok.

Rijst en *tweede gewassen.* In Boeleleng, maar vooral in Djembrana, viel de rijstoogst voordeelig uit, zoodat van beide afdeelingen uitvoer naar Java en Celebes plaats had. Daarentegen was in Kloengkoeng en Karang-Assem het gewas in die mate mislukt, dat vele inwoners dier rijkjes zich genoopt zagen om naar Djembrana te trekken ten einde daar door arbeid in hun levensonderhoud te voorzien.

De djagong werd in ruime mate en met goeden uitslag als tweede gewas verbouwd; gedurende den oogsttijd kon voor het product f 2,50 à f 3 per 1000 stuks worden bedongen. Voor eigen gebruik werd ook kedelé en katella geteeld.

Klappers. De bodem schijnt zeer geschikt te zijn voor de teelt van klappers, waarvan men overal uitgestrekte aanplantingen vindt, die nog steeds uitgebreid worden. De olie is van uitmuntende hoedanigheid en de vraag naar copra, voor uitvoer naar Singapore, nam in den laatsten tijd aanzienlijk toe.

Tabak. Vooral in Boeleleng wordt op vrij ruime schaal tabak verbouwd, die deels strekt voor de eigen behoefte der bevolking, deels tegen goede prijzen naar Singapore en Saleijer wordt uitgevoerd. Voor tabak van Bondalem (Boeleleng) werd door de opkoopers tot f 125 per pikol besteed. De invoer van Lombok-tabak in Djembrana neemt af; deze vindt haren weg meer naar Singapore, om van daar via Perzië te Constantinopel als »Turksche" tabak, waarmede zij veel overeenkomst schijnt te hebben, aan de markt te worden gebracht.

Koffie. In Boeleleng werden in 1882 weder enkele nieuwe koffietuinen aangelegd, nabij de grenzen van Bangli en Tabanan. De bevolking stelt zeer veel belang in deze cultuur, die inderdaad hare welvaart (maar daarmee ook haar opiumverbruik) in ruime mate heeft doen toenemen. De meeste planters plukken de koffie zelven, doch soms ook verkoopen zij het plukrecht aan Armenische, Arabische of Chineesche opkoopers. De bereiding is nog hoogst primitief. Met het oog hierop mag men de prijzen die er voor bedongen worden (f 20 à f 22,50 per pikol) vrij voldoende noemen.

In de zelfbesturende rijkjes vindt men de oudste koffieaanplantingen in Tabanan. Ook in Bangli, Menggoei, Gianjar en Karang-Assem treft men koffieplantsoenen aan. De gezamenlijke koffieproductie der inlandsche staten op Bali in 1882 wordt geschat op 25 000 pikols. In sommige der genoemde landschappen hebben de vorsten den alleenhandel in koffie verpacht. Niettegenstaande het moeielijk transport (welk bezwaar, voor zooveel Boeleleng betreft, van lieverlede door verbetering van de wegen zal verminderen) wordt veel van deze koffie over land te Boeleleng aangebracht. Een ander gedeelte gaat over land, langs een korteren en gemakkelijkeren weg, naar Badoeng om van daar in prauwen over zee naar Boeleleng te worden verscheept. Hoeveel koffie in 1882 van Boeleleng is uitgevoerd, vindt men niet vermeld.

Veeteelt. In de afdeelingen Boeleleng en Djembrana treft men, bij gebrek aan goede weiden, weinig vee aan. Als ploegvee bezit bijna elke landbouwer één of twee runderen,

meestal ossen. Een volwassen rund gold te Boeleleng f 35.

Op grootere schaal wordt de veeteelt gedreven in Karang-Assem, Tabanan, Bangli en Menggoei, waar meer weidegronden zijn. Als van daar in 1882 uitgevoerd, via Boeleleng en voor een klein gedeelte rechtstreeks van Tabanan, worden opgegeven: 4000, 2940 en 762 runderen, respectievelijk met bestemming naar Batavia, Banjoewangi en Makasser. De Balische karbouwen zijn klein, en van minder goed ras. De Balische paarden zijn ook klein, doch sterk; die van Lombok daarentegen zijn groot en beter gebouwd, doch door het hooge recht dat op den uitvoer van deze dieren drukt (verg. vorig verslag blz. 216) wordt de handel daarin zeer belemmerd.

II. Mijnbouw.

§ 1. *Dienst van het mijnwezen.*

Bij het einde van 1882 waren de 3 hoofdingenieurs- en de 12 ingenieurs-betrekkingen bij het mijnwezen alle vervuld. Een der ingenieurs bevond zich tijdelijk voor de uitvoering eener commissie in Nederland (verg. vorig verslag blz. 216/217), maar keerde omstreeks medio 1883, toen zijne commissie afgeloopen was, naar Indië terug.

Onder het korps opzieners en boormeesters vonden vele mutatiën plaats. De vacatures in den rang van opziener der 1ste klasse konden aangevuld worden door herplaatsing van een van verlof uit Nederland teruggekeerden opziener van dien rang, door bevordering van een opziener der 2de klasse en door benoeming van een mijnwerker tot dusver in dienst bij de Bataviasche havenwerken, die het voor dien rang vereischte examen met gunstig gevolg had afgelegd. In het aantal ontbrekende opzieners der 2de klasse kon niet voorzien worden, daar geen der opzieners 3de klasse het voor den hoogeren rang gevorderde examen had afgelegd; de formatie werd voltallig gehouden door eene evenredige uitbreiding van het getal opzieners der 3de klasse. De chemische onderzoekingen in het belang van geologie en mijnbouw werden, op denzelfden voet als gedurende de laatste jaren, door een te Batavia gevestigden scheikundige verricht.

Het bureaupersoneel, dat verbonden was geweest aan de blijkens 't vorig verslag geëindigde geologisch-mijnbouwkundige opneming ter Sumatra's Westkust, werd ter beschikking gesteld van den ingenieur, belast met de leiding van de geologische opneming van Java en Madura en omliggende eilanden.

Algemeene verordeningen betreffende het mijnwezen. De voorstellen tot herziening van de bepalingen vervat in Indisch Staatsblad 1873 n°. 217*a*, betreffende het ontginnen van delfstoffen in Nederlandsch-Indië (zie vorig verslag blz. 216), zijn bij de Indische autoriteiten nog in behandeling.

Mineralogische geschriften en verzamelingen. De uitgave van het door de Regeering gesubsidiëerde » Jaarboek van het mijnwezen in Nederlandsch Oost-Indië" werd in den nieuwen vorm (zie vorig verslag blz. 216) voortgezet. Weder zijn twee deelen verschenen (het IIde van den 11den en het 1ste van den 12den jaargang). Van het werk van de hoogleeraren dr. K. Martin en A. Wichmann, getiteld: » Beiträge zur Geologie Ost-Asiens und Australiens" verschenen sedert de mededeelingen in 't vorig verslag de afleveringen 3 t/m 6.

Ten behoeve van de in dit jaar te Amsterdam gehouden Internationale Koloniale en Uitvoerhandel-Tentoonstelling werd door den dienst van het mijnwezen eene verzameling typische gesteenten, ertsen en Indische steenkoolsoorten, benevens kaarten, teekeningen en modellen bijeengebracht. Voor zoover deze voorwerpen niet naar Indië dienen te worden teruggezonden, zullen ze aan één of meer inrichtingen hier te lande worden afgestaan.

Geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen van gouvernementswege. De geologische kaart van een gedeelte van Sumatra's Westkust, onder toezicht van den samensteller (den mijn-ingenieur R. D. M. Verbeek) hier te lande op steen gebracht, is in Mei jl. van de pers gekomen. De daarbij behoorende zeer uitgebreide tekst zal waarschijnlijk nog in den loop van dit jaar (te Batavia) het licht zien.

De topographische en geologische opneming van het in 't vorig verslag bedoelde kolenhoudend terrein in Zuidoostelijk Bantam werd in den loop van 1882 voltooid en het terrein in kaart gebracht. Inmiddels werd een aanvang gemaakt met het onderzoek naar kolen in de omstreken van Soekaboemi (Preanger regentschappen). Reeds vroeger waren in die streek onderscheidene lagen ontdekt, welke wegens de geringe dikte en de onzuiverheid der kolen voor ontginning minder geschikt bleken; thans is het echter mogen gelukken eene vermoedelijk ontginbare laag van circa 1 M. dikte aan te treffen nabij de spoorweghalte Tjibadak tusschen Buitenzorg en Soekaboemi, dus op eene voor afvoer uiterst geschikte plaats. De kolen komen in het westelijk uiteinde van den bergrug Goenoeng Walat voor, tusschen eoceene kwartszandsteen- en kleilagen en schijnen van denzelfden geologischen ouderdom te zijn als de Pengaron- en Ombilien-kolen. Het bekende gedeelte dezer kolenlaag is gelegen op het erfpachtsland Tanisari en, met toestemming van de rechthebbenden, onderzocht. Het voornemen bestond om in den loop van 1883 deze kolenformatie nader opzettelijk te doen onderzoeken, en wel in domeingrond buiten Tanisari, uithoofde de erfpachters van gemeld perceel tegen het toestaan van een nader onderzoek bezwaar hebben gemaakt. In aansluiting aan de opneming van zuid-oostelijk Bantam werd de geologische opneming geregeld voortgezet op het terrein gelegen tusschen de Tji-Bareuoh (de rivier die de residentiën Bantam en Preanger regentschappen scheidt) en Soekaboemi, waarbij met voordeel gebruik kon worden gemaakt van de nog niet in het licht verschenen kaarten der militaire topographische opneming. Hoewel eene rechtstreeksche voortzetting van het Bantamsche koolhoudende zandsteenterrein in dat van Soekaboemi door de tusschengelegen zware en uitgestrekte mergel-afzettingen en andesietmassa's niet te constateeren was, gelukte het toch in het oostelijk en zuidelijk deel van het onderzochte gebied weer den eoceenen kwartszandsteen op te sporen, welke de hoop doet voeden dat men ook weder kolenlagen zal aantreffen.

Op Banka hadden de onderzoekingen der mijn-ingenieurs ten gevolge dat aan vele mijnen een langer of korter voortbestaan kon verzekerd worden en dat aan nagenoeg alle groote mijnen de noodige terreinen voor verdere ontginning konden worden aangewezen. De in den loop van 1882 beëindigde stelselmatige opneming van het mijndistrict Koba heeft aan het licht gebracht dat de hoeveelheid tinerts er zeer beperkt en dus het openen van nieuwe gouvernements-ontginningen er niet raadzaam is.

In de Westerafdeeling van Borneo werd de mijnbouwkundige opneming van de zoogenaamde Chineesche districten [1]) geregeld voortgezet. De opgemeten en in teekening gebrachte binnenpaden en communicatiewegen besloegen eene lengte van 500 K.M. Met de barometrische hoogtebepalingen der hoofdpunten van het wegennet kwam men gereed. Het onderzoek naar het voorkomen te Sjoei Tsiët nabij Bengkajang en in den berg Hang Oei San nabij Montrado van goud- en zilverhoudende koperaderen werd voltooid en daarbij bevonden dat slechts de aan den dag komende gedeelten, voor zoover het adergesteente verweerd en daardoor gemakkelijk te bewerken was, sedert onheuglijke tijden door Chineezen ontgonnen zijn. Daar het diepere nog onaangetast gebleven gedeelte van de blootgelegde ader voor ontginning door middel van eene werkelijke mijn in aanmerking zou kunnen komen, is hierop de aandacht van particulieren gevestigd door de openbaarmaking in de Javasche Courant dd. 17 November 1882 en in de Staatscourant van 27 Januari 1883 van een voorloopig verslag nopens de bij het onderzoek verkregen uitkomsten en nopens de belangrijkste factoren waarop bij eene ontginning te letten is. Een monster erts van Sjoei Tsiët, afkomstig uit het diepere gedeelte van den ertsgang, is, op voorstel van het Indisch Bestuur, aan eene mechanische bewerking in Duitschland onderworpen geworden. Volgens bericht van den oud-hoofdingenieur van het mijnwezen in Indië, die voor deze beproeving zijne tusschenkomst heeft verleend, is niet op practische gronden

[1]) Ten vervolge op eene soortgelijke mededeeling over 1880, in 't vorig verslag (blz. 217) opgenomen, wordt hier aangeteekend dat de goudproductie der afdeelingen Montrado en Sambas (zonder daarbij te rekenen de hoeveelheid door zoogenaamde „nawasschers" verkregen) gedurende 1881 ruim 3138 thails bedroeg, ter waarde van p. m. f 240 000.

kunnen worden aangegeven hoe de metalen op de voordeeligste wijze uit het bewuste erts zouden zijn af te zonderen; zijn rapport, waarvan aan de Indische Regeering mededeeling is gedaan, bevat echter de noodige gegevens om, zonder voorafgaande proeven, te doen beoordeelen of de ertsen van Sjoei Tsiët, en vermoedelijk ook van andere op Borneo voorkomende ertsen welke in samenstelling weinig van de eerste verschillen, met voordeel plaatselijk kunnen gezuiverd worden. Onderzoekingen naar gondaderen te Teberouw werden, wegens het geringe gondgehalte der aangetroffen kwartsgangen, gestaakt. De nasporingen naar kwikerts hebben nog geen bevredigende uitkomsten opgeleverd.

Met opzicht tot de in 't vorig verslag (blz. 217) besproken kolenlagen in Benkoelen valt aan te teekenen dat het eindrapport betreffende de uitgestrektheid er van in 1882 nog niet gereed kwam.

Omtrent de voortzetting der onderzoekingen naar kolenafzettingen op Borneo's Oostkust is te berichten dat in den loop van 1882 in Sambalioeng eene tweede kolenafzetting werd onderzocht, gelegen aan den rechteroever van de Berouw-rivier, en wel op 10 à 15 K.M. afstand van hare monding tegenover het rivier-eiland Sepinang. Het aantal aangetroffen lagen was aanzienlijk, doch de hoedanigheid der kolen beantwoordde, bij scheikundig onderzoek, niet aan de verwachting. Zoowel de kolen van de noordelijke Ridjang-groep, aldus genoemd naar de valleiën waarin de lagen zichtbaar zijn, als die van de veel rijkere zuidelijker gelegen Kaman-groep, deden eerder aan eene goede soort bruinkolen dan aan steen- of pekkolen denken. Vervolgens zijn — in den aanvang van 1883 — ook de kolen-afzettingen in Goenoeng Taboer onderzocht, en wel voornamelijk aan en bij de mondingen der Soengei Samarata, een linker-zijtak van de Segah-rivier, op p. m. 12 K.M. boven de hoofdplaats. Aldaar werden een 7tal lagen aangetroffen, waaronder 4 ter dikte van 2 à 2,20 M. Op het oog kwamen deze kolen overeen met die uit de eerst onderzochte afzetting in Sambalioeng, namelijk met de gunstig beoordeelde Goenoeng Sawar-kolen (verg. vorig verslag blz. 217 en 222). In April jl. is het personeel en materieel van het onderzoek naar Koetei overgebracht, waar men, in het najaar van 1883 dacht gereed te komen. Omtrent de op blz. 222 van het vorig verslag en blz. 49 hiervóór bedoelde proeven die met de verschillende soorten van Borneo-kolen, in vergelijking met Engelsche kolen, aan boord van het gouvernements-stoomschip *Zwaluw* genomen zijn, vindt men uitvoerige aanteekeningen in de Javasche Courant van 15 Juni jl. Volgens de uitkomsten van die proeven zouden kolen van New-Castle, Pengaron, Sambalioeng, Koetei en Assahan, wat haar nuttig effect betreft, zich onderling verhouden als 100 : 92 : 92 : 106 : 94. Volgens eene op een nauwkeurig chemisch onderzoek gegronde berekening zouden echter de eerstgenoemde soorten (van de beproefde Assahan-kolen was voor de scheikundige analyse geen monster beschikbaar), wat hare waarde als brandstof betreft, zich onderling verhouden als: 100 : 83,5 : 70,7 : 75,5. De groote verschillen tusschen die bevindingen zullen wel niet anders te verklaren zijn dan door aan te nemen dat de stook-inrichtingen, op de stoomschepen in gebruik, niet elke kolensoort in gelijke mate tot haar recht doen komen.

De met onderzoekingen in Koetei belaste ingenieur zal, na afloop van zijne werkzaamheden aldaar, vermoedelijk naar Goenoeng Taboer terugkeeren voor het doen van een vluchtigen verkenningstocht ter beoordeeling van de kansen die er bestaan om aldaar loodglans te ontginnen. Op het aanwezig zijn van dit mineraal werd in 't laatst van 1882 op nieuw de aandacht gevestigd, doordien een in dat landschap vertoevende vreemdeling in het stroomgebied der Segah-rivier, 6 à 7 dagen reizens boven de hoofdplaats Goenoeng Taboer, eenige pikols lood-erts had ontgraven en naar Singapore medegenomen, hetgeen aanleiding heeft gegeven dat zoowel van die plaats uit als door een ingezetene van Bandjermasin (zie lager § 4) voorbereidende stappen zijn gedaan om eene exploitatie op het getouw te zetten. Een uit de vindplaats aan de Segah-rivier afkomstig monster, te Batavia scheikundig onderzocht, werd bevonden te bevatten 50 pct. lood, 0,017 pct. zilver, benevens een weinig zinkblende.

In het gouvernementsgebied der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, en wel in de afdeeling Martapoera, werd in Januari jl. door den directeur der gouvernements-kolenontginning te Pengaron, voor zooveel zijne werkzaamheden bij de mijn het toelieten, een begin gemaakt met verkenningstochten in de onderafdeelingen Tanahlaut, Riam Kanan en Riam Kiwa, meer bijzonder om, ter aanmoediging van particuliere ontginningen, meer licht te verspreiden nopens de uitgebreidheid der diamanthoudende gronden aldaar. Uit circa $1\frac{1}{2}$ M^3. diamantgrond, bij de eerste uitgravingen gewonnen, werden 9 kleine diamantjes gewasschen, die gezamenlijk eene waarde vertegenwoordigden van f 5 à f 10.

Het mineralogisch onderzoek in Tampat Toean (Atjeh's Westkust) leidde tot geen gunstig resultaat; wel werden op verschillende punten nabij de kampongs Penjoepian en Ajer-Pinang kolenlagen gevonden, doch de dikte der lagen bleek over het algemeen zóó gering, dat, afgescheiden nog van de slechte hoedanigheid der kolen en van de groote bezwaren die het sterk geaccidenteerde terrein aan het vervoer in den weg zou leggen, aan eene voordeelige ontginning niet gedacht kan worden.

Het onderzoek naar den gondrijkdom der afdeeling Gorontalo in de residentie Menado (zie vorig verslag blz. 218) kon in 1882 nog niet plaats hebben, omdat in verband met vele andere werkzaamheden geen personeel daarvoor beschikbaar was.

Ook kwam in Indië het denkbeeld ter sprake om op Flores (residentie Timor), waar volgens nu en dan vernomen berichten in het gebergte van Rokka op de zuidkust van het eiland tin-erts zou gevonden worden, door een mijningenieur nasporingen te laten doen. Hoewel van dit denkbeeld is afgezien, zal nochtans getracht worden op andere wijze eenige gegevens nopens den ertsrijkdom van het Rokka-gebergte te verkrijgen. Vermits het er voor gehouden wordt dat van de bevolking van Rokka weinig aanwijzingen zijn te verwachten omtrent het bestaan en de ligging van het tin-erts, is aan den resident en aan den gezaghebber van Larantoeka opgedragen zoo mogelijk eenige van Rokka afkomstige tinnen voorwerpen in handen te krijgen, die dan bij de afdeeling mijnwezen zouden kunnen worden onderzocht. Voorts zouden aan dien gezaghebber, tot leiddraad bij het inzamelen van gesteenten in Rokka, een monster tin-erts van Banka en Billiton en monsters van de kenmerkende nevengesteenten gezonden worden.

Ten slotte zij hier nog aangeteekend dat bij een Indisch besluit dd. 4 October 1883 de noodige maatregelen zijn getroffen om door een der mijningenieurs, vergezeld van een photograaf en van eenig hulppersoneel, een wetenschappelijk onderzoek te doen instellen naar den aard, de uitbreiding en de gevolgen van de vulkanische uitbarstingen, waarvan het eiland Krakatau in Straat Sunda sedert Mei jl. het middelpunt is geweest.

Diepe grondpeilingen. De putboringen ter verkrijging van drinkwater op verschillende plaatsen in de residentie Bantam werden in 1882 voortgezet. Was op de eerst onderhanden genomen plaats, in de dessa Tirem, het werk goed geslaagd, te Tirtajassa op ongeveer 10 K.M. ten noordwesten van Tirem, waar de tweede boring plaats had, verkreeg men geen gunstigen uitslag; de geboorde bron toch leverde slechts 6 liters drinkwater per minuut, en dit water moest nog door oppompen tot aan de oppervlakte worden gebracht. In den aanvang van 1883 werden, tusschen beide plaatsen in, nog een tweetal boringen op kleinere schaal uitgevoerd. Een daarvan had plaats te Soesoekan-Pamalang en liep binnen eene maand met goed gevolg af. De put geeft 50 liters water per minuut op 0,50 M. boven den beganen grond. De andere boring, te Tjibanen bewerkstelligd, liep binnen een halve maand af, maar leverde brak water.

Vermits de op het eiland Onrust aanwezige artesische putten geen voldoende hoeveelheid water opleveren voor de behoefte, werd in 't laatst van 1882 aldaar eene nieuwe boring aangevangen. Men hoopt nu door het boren tot dieper gelegen niveaux een grooteren watervoorraad aan te treffen. Andat men door de koraalbanken, welke wegens hare vastheid den arbeid in den aanvang bemoeielijkten, heen gekomen was, vorderde de boring regelmatig en op 1 Maart jl. had zij eene diepte van 115 M. bereikt.

Te Tandjong Priok nabij Batavia werd, zoowel ter verdere watervoorziening als ten behoeve van de brandweer op het haventerrein, in den loop van 1882 met de boring van een derden artesischen put aangevangen, die in het begin van

1883 met goeden uitslag voltooid werd. De aftapping op 0,50 M. boven den beganen grond leverde 331 liters water per minuut op.

Te Tagal, waar blijkens 't vorig verslag (biz. 218) in Maart 1882 eene boring was aangevangen, werd het werk in 't laatst van het jaar op eene diepte van 201,5 M. gestaakt. Ofschoon eene ruime hoeveelheid water (170 liters per minuut op den beganen grond met de belangrijke stijgkracht van 5 M. hoogte) verkregen werd, moest dit echter, als te veel vaste stoffen bevattende, voor drinkwater ongeschikt worden geoordeeld. Het verkregen water zal nu, na verbetering van de goten, als spoelwater veel nut doen. Er zal echter beproefd worden of door boring dichter bij het gebergte wellicht beter water te verkrijgen is.

Ook de boring naar drinkwater te Gombong (Bagelen) leverde, zooals reeds verleden jaar werd gemeld, het gewenschte resultaat niet op. Nochtans is eene watervoerende laag van tamelijk groot vermogen bereikt, waaruit door oppomping water voor andere doeleinden te verkrijgen is.

Het materieel dat voor de boring te Gombong gebezigd was, werd opgesteld in het fort Vredenburg te Djokjokarta, waar gedurende een gedeelte van het jaar gebrek aan goed drinkwater bestaat.

In de residentie Samarang, waar laatstelijk in de dessa's Gadji en Karang Assem (district Singen Koelon) met goed gevolg artesische putten waren geboord (verg. vorig verslag blz. 218), werd in het 3de kwartaal 1882 ook eene boring begonnen in de dessa Broemboeng van hetzelfde district. Toen men, zonder water te vinden, gevorderd was tot nagenoeg gelijke diepte als de beide andere putten bezaten, moest het werk worden opgegeven, wegens eene niet te verhelpen nastorting van het boorgat.

Met de in de tweede helft van 1882 aangevangen boring te Lassem, op 12 K.M. afstands van de hoofdplaats Rembang, werd in de eerste maanden van 1883 nog voortgegaan. Medio Februari jl. was men gevorderd tot 160 M. diepte, zonder nog eene waterlaag van eenige beteekenis te hebben ontmoet. Van den uitslag te Lassem hangt de mogelijkheid af om de hoofdplaats Rembang van artesisch water te voorzien.

In de residentie Probolinggo werden in de eerste helft van 1882 eenige proefboringen verricht ten einde na te gaan of de landstreek Melassan van artesisch water kon worden voorzien. De kans hiertoe bleek gunstig te zijn.

§ 2. *Tin.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

In 1882 werden bij 's lands pakhuizen op Banka *ingeleverd* ruim 73 995 pikols tin, dat is 9806 pikols meer dan in het voorafgegane jaar en 6593 pikols meer dan de gemiddelde jaarlijksche levering (67 402 pikols) in het tienjarig tijdvak 1872 t/m 1881. De *productie* van 1882, namelijk de hoeveelheid tin verkregen uit het in datzelfde jaar uitgegraven erts, beliep ruim 67 446 pikols, zoodat onder de opgegeven levering 6549 pikols tin begrepen zijn, welke afkomstig waren van in 1881 gewonnen erts. Van het in 1882 verkregen erts was bij het eind van dat jaar niets meer ongesmolten. Uit het volgend overzicht kan blijken in welke mate de niet tot de gouvernements-mijnkongsi's behoorende personen (de zoogenaamde particuliere ontginners en tra-smelters) in de laatste vijf jaren tot de levering hadden bijgedragen.

Jaren.	Aantal pikols tin geleverd door de gouvernements (onder contrôle werkende) mijnen.	Aantal pikols tin geleverd door particuliere ontginners en door hen die den afval van gouvernements-mijnen verwerken.	Aantal pikols tin alzoo in 't geheel geleverd.	Aantal pikols tin gemiddeld door elken arbeider geleverd. Gouvernements-mijnen.	Aantal pikols tin gemiddeld door elken arbeider geleverd. Particuliere ontginners en tra-smelters. *a*)
1878	56 011 = 77.2 pct.	16 518 = 22.8 pct.	72 529	*b*)	15.24
1879	56 360 = 72.6 „	21 256 = 27.4 „	77 616	8.65	14.76
1880	53 202 = 73.2 „	19 482 = 26.8 „	72 684	8 99	12.55
1881	47 773 = 71.4 „	16 416 = 25.6 „	64 189	8.39	10.29
1882	53 558 = 72.4 „	20 437 = 27.6 „	73 995	8.91	14.14

a) De onderstaande gemiddelden kunnen niet als geheel nauwkeurig worden beschouwd, vermits het getal arbeiders bij de particuliere ontginningen soms niet volledig bekend is. Dikwerf toch staat slechts één inleveraar bekend, niettegenstaande de van hem ingekochte hoeveelheid door meer personen gezamenlijk is verkregen.

b) Eene juiste opgaaf ontbreekt.

Terwijl het, als een gevolg van de uitkomsten der mijnbouwkundige onderzoekingen, gelukken mocht de productie in de districten Soengeiliat en Merawang belangrijk op te voeren, was in de andere districten de mindere rijkdom van de ter bewerking aangewezen ertsafzettingen veelal oorzaak van geringe productie. Bij een der meest belovende mijnen in het district Blinjoe zijn eenige maanden van het jaar besteed moeten worden aan den aanleg van nieuwe waterwerken, ten gevolge waarvan zij 1000 pikols minder leverde dan onder gewone omstandigheden zouden verkregen zijn. De weersgesteldheid, hoewel gunstiger dan in 1881, was toch voor den mijnarbeid niet meer dan middelmatig. Droogte vertraagde de ontginning gedurende eenige maanden, terwijl overvloedige regens tegen het einde van het jaar dijkbreuken en aardstortingen ten gevolge hadden, waaronder somwijlen de reeds blootgelegde ertslaag gedeeltelijk weder bedolven werd. Over het algemeen was het weer gunstiger voor de kleine ondiepe (particuliere) ontginningen dan voor de groote en diepe gouvernements-kollongmijnen. Tot de vermeerderde levering der gouvernementsmijnen in 1882 droeg gedeeltelijk bij het grooter getal arbeiders; voor de particuliere ontginningen was de oorzaak vooral gelegen in de meerdere productie per hoofd. Bij de gouvernementsmijnen bedroeg namelijk het gemiddeld aantal arbeiders 6009 (1709 deelhebbers, 3704 jaarlooners en 596 kolenbranders), tegen 5687 in 1881, terwijl de sterkte bij het eind van het jaar 6080 beliep, tegen 5681 op 31 December 1881. Het gemiddelde aantal van hen die in de particuliere mijnen of als tra-smelters werkzaam waren bedroeg volgens de ontvangen opgaven, — op welker volkomen juistheid echter, zooals reeds gezegd, niet te veel vertrouwd mag worden, — 1445, tegen 1595 in 1881.

Districtsgewijze opgaven over 1882 vindt men in het volgende staatje.

DISTRICTEN.	Gouvernements-mijnen. Aantal mijnen.	Gouvernements-mijnen. Gemiddeld aantal werklieden.	Gouvernements-mijnen. Geleverd tin (in pikols). Totaal.	Gouvernements-mijnen. Geleverd tin (in pikols). Gemiddeld per hoofd.	Particuliere ontginners en tra-smelters. Aantal ontginningen.	Particuliere ontginners en tra-smelters. Gemiddeld aantal werklieden.	Particuliere ontginners en tra-smelters. Geleverd tin (in pikols). Totaal.	Particuliere ontginners en tra-smelters. Geleverd tin (in pikols). Gemiddeld per hoofd.
Djeboes	15	493	4 425,30	8,97	*a*)	102	1 270,34	12,45
Blinjoe	12	907	7 049,45	7,77	*a*)	491	6 581,07	13,40
Soengeiliat	30	1 528	12 337,12	8,07	*a*)	305	2 828,02	9,27
Merawang	12	937	9 202 84	9,82	*a*)	204	3 655,74	17,92
Pangkalpinang	20	1 035	11 863,30	11,46	*a*)	105	1 623,82	15,46
Soengeislan	8	642	5 527,27	8,61	*a*)	112	2 092,03	18,68
Koba	3	131	700,49	5,35	*a*)	65	790,92	12.17
Toboali	9	336	2 452,46	7,29	*a*)	61	1 595,52	26,14
Totaal voor 1882	109	6 009	53 558,23	8,91	131	1 445	20 437,46	14,14
In 1881 waren de totalen	111	5 687	47 773,00	8,39	131	1 595	16 416,75	10,29

a) Eene districtsgewijze opgaaf ontbreekt.

Terwijl in 1882 het aantal particuliere ontginningen onveranderd bleef, verminderde het aantal gouvernementsmijnen met 2 ten gevolge van uitputting.

De uitkomsten der in het district Toboali gevolgde werkwijze (zie vorig verslag blz. 220) bleven bevredigend; de productie der gouvernementsmijnen aldaar, hoewel hooger dan in 1881, heeft echter door het uitgeput raken van de ertsgronden niet een even hoog bedrag als in 1879 of 1880 kunnen bereiken.

De in 't vorig verslag (blz. 220) besproken maatregel ten opzichte van de schuldverrekening eener veel belovende mijn in het district Blinjoe heeft gunstig gewerkt; de hoofdelijke productie van deze mijn, welke in 1881 10 pikols bedroeg, is in 1882 tot 10,72 pikols gestegen. Bij wijze van proef werd gelijke regeling gedurende het ontginningsjaar 1882 ook toegepast op vier mijnen in het district Soengeislan en op drie in het district Koba. Het resultaat is geweest dat drie dezer mijnen door de gewijzigde afrekening gebaat zijn, dat eene vierde moest worden ingetrokken, terwijl de overigen niet bij machte waren om hare jaarrekening aan te zuiveren, zoodat voor deze laatsten de mildere bepalingen buiten werking bleven en zij met buitengewone voorschotten moesten worden tegemoet gekomen. Intusschen is er geen aanleiding gevonden om voor de eerstbedoelde drie mijnen de gewijzigde afrekening ook voor 1883 toepasselijk te maken. Zij blijkt slechts aanbeveling te verdienen in sommige moeielijk met zekerheid te voorziene gevallen, namelijk in die waarbij de productie, in den regel minder dan 8 pikols per man bedragende, tot 10 pikols, maar ook niet veel hooger, kan worden opgevoerd.

Ten einde tegemoet te komen aan de armere of minder gelukkig werkende gouvernementsmijnen, en deze in staat te stellen om met Chineesch nieuwjaar hare jaarlooners het verschuldigde loon zoo al niet geheel dan toch voor het grootste gedeelte te voldoen (zonder welke uitkeering zij voor het exploitatiejaar 1883 geen voldoend aantal arbeiders zouden kunnen bekomen), werden weder gelden voor buitengewone voorschotten toegestaan. Terwijl het maximum dier voorschotten voor 1882 op f 30 000 bepaald was, werd dit voor 1883 op f 37 670 gesteld. In 1882 hebben vooral de buitengewone voorschotten en de aanwerving van 577 Chineesche nieuwelingen tot vermeerdering van de schulden der mijnen geleid. Die vermeerdering bedroeg f 34 848, zooals lager zal blijken.

De voorgenomen proef met aanwending van door stoomkracht gedreven mechanische inrichtingen tot grond- en water-opvoer bij de tindelving (zie het verslag van 1881 blz. 203) zal in het district Blinjoe plaats hebben. De daartoe van hier uitgezonden machinerieën zijn in de eerste helft van 1883 op Banka aangebracht.

Het blijkens 't vorig verslag (blz. 220) afgebroken onderzoek naar den toestand der particuliere (niet onder contrôle werkende) tin-ontginningen op Banka zal worden hervat. Daartoe is den hoofdingenieur, chef der afdeeling mijnwezen, eene zending naar Banka opgedragen.

Was de in 1882 verkregen hoeveelheid tin zoowel voor de gouvernementsmijnen als voor de particuliere ontginningen bevredigend te noemen, ook wat de kosten betreft waren de uitkomsten voordeeliger dan in 1881, zooals uit de volgende becijfering blijken zal.

	1881.		1882.	
Eigenlijke productiekosten (voor zooveel betreft het genotene door de mijnwerkers):				
gouvernementsmijnen: waarde van de verstrekte rijst, olie, zout en materialen, en bedrag der uitbetaalde voorschotten	[1]) f 618 227		[1]) f 673 740	
uitkeeringen in geld .	85 481		81 144	
		f 703 708		[2]) f 757 884
bijpassing (teneinde aan de ongunstigst werkende mijnen eene minimum-uitkeering van f 5 per pikol te doen ontvangen) . .		166 778		198 655
premiën voor ijverige arbeiders .		42 515		45 127
		f 913 001		f 1 001 666
Transporteeren . . f		913 001		f 1 001 666
Per transport . .		f 913 001		f 1 001 666
inkoopsprijs (à f 13,50 per pikol) van het door de particuliere mijnen geleverde tin		221 626		275 906
Overige kosten in Indie, met inbegrip van het vervoer tot in de pakhuizen op Java:				
verlies op de rijstverstrekkingen	[3]) f 387 691		f 431 620	
vervoer van Banka naar Java: f 26,75 per kojang (thans is de aannemingsprijs f 24)	57 236		65 674	
administratiekosten, waaronder ook pikolgelden van de administrateurs en van de élèves bij de tinmijnen, benevens reiskosten. . . .	97 484		100 000	
onderhoud der gebouwen en afschrijving wegens waardevermindering	15 440		11 143	
mijnbouwkundig onderzoek.	96 028		80 857	
proefontginning met stoomvermogen	"		432	
belooningen aan mijnmandoors en werkhoofden [4]).	"		2 450	
vervoerkosten (tot Singapore) van ontslagen mijnwerkers [5])	444		310	
onderstand in rijst, berekend tegen f 9 per pikol, aan oude en gebrekkige mijnwerkers [5])	4 032		10 058	
onvoorziene uitgaven (ad f 0,12⁵ per pikol) wegens verlies op zout, olie en materialen, kosten van opschuring in de pakhuizen op Banka, enz. . . .	8 022		9 249	
		666 377		711 793
		f 1 801 004		f 1 989 365
Af: Opbrengst van ten bate van den lande verkochte mijngoederen . . .		"		851
Totaal der kosten *in Indië*. . . .		f 1 801 004		f 1 988 514
Kosten vallende op den verkoop hier te lande (daaronder ook die van afscheep op Java en van vervoer herwaarts):				
Berekend naar de kosten, gevallen op de in 1881 en 1882 hier te lande geveilde hoeveelheden, respectievelijk ad f 3,31⁸⁷ en f 3,46⁰⁹ per pikol (verg. bijlage LL van het vorig verslag en bijlage NN hierachter). .		214 631		256 092
Gezamenlijke kosten van het tin . .		f 2 015 635		f 2 244 606
Berekend per pikol waren alzoo de kosten.		f 31,40		f 30,33⁵
De opbrengst per pikol van de in 1881 en 1882 geveilde hoeveelheden (zie de aangehaalde bijlagen) beliep.		68,18		f 77,23⁵
Zoodat de winst per pikol was te stellen op		f 36,78		f 46,90

[1]) Hieronder ook begrepen de kosten wegens aanwerving van nieuwelingen, vermits deze kosten ten laste en op rekening komen van de mijnen. Dat over 1881 een afzonderlijke post te dier zake werd uitgetrokken, ad f 17 617 (verg. vorig verslag blz. 219 noot 4), was het gevolg van eene misstelling in de hier te lande ontvangen opgaven.

[2]) In verhouding tot de tinlevering kwam aan de gouvernementsmijnen in 1882 te goed (53 558,23 pikols ad f 13,50 per pikol) f 723 036, alzoo f 34 848 minder dan aan verstrekkingen, voorschotten en uitkeeringen genoten werd. Met deze laatste som werd derhalve het schuldcijfer — volgens verbeterde opgaven op 31 December 1881 bedragen hebbende f 1 146 854 — vermeerderd. Daarentegen werd het verminderd met f 133 146 (door schuldafschrijving van ingetrokken mijnen met f 132 295, welke som ten laste van den lande werd genomen, en door de storting in 's lands kas van f 851 als zuiver rendement van publiek verkochte mijngoederen). Op 31 December 1882 waren alzoo de mijnschulden gedaald tot f 1 048 556.

[3]) Verbeterde opgaaf. Blijkens 't vorig verslag was het verlies aanvankelijk berekend op f 337 691.

[4]) Zie over deze belooningen het medegedeelde op blz. 220 van het vorig verslag. De daar genoemde som van f 2 450 komt ten laste van het ontginningsjaar 1882. Daar het toekennen van belooningen uitzondering moet blijven, zal in 1883 voor dit doel geen post worden uitgetrokken.

[5]) De hierbedoelde uitgaven, eerst in den laatsten tijd voor 's lands rekening genomen (verg. vorig verslag blz. 220), waren bij de verleden jaar gemaakte kostenbecijfering der tinontginning over 1881 ten onrechte niet in rekening gebracht. Het getal der vertrokken ontslagen mijnwerkers, aan wie op 's lands kosten overtocht tot Singapore verleend werd, bedroeg in 1881 86, in 1882 62. Dat der uit 's lands kas onderstand genietende invalide mijnwerkers beliep gedurende zeven maanden van 1881 gemiddeld 212. De verleening van onderstand, in den vorm van kostelooze verstrekking van 40 katti's rijst per maand aan iederen invallide, droeg tot dusver een tijdelijk karakter, maar is in Januari 1883 definitief geregeld.

Voor elke veiling afzonderlijk vindt men de in 1882 van den gouvernements-verkoop van Banka-tin verkregen uitkomsten — berekend per 50 K.G. — vermeld in het volgende staatje, waarin ook de afloop der eerste vier veilingen van dit jaar is opgeteekend.

Tijdstip der veilingen.	Verkochte hoeveelheid (in pikols).	Aan de koopers in rekening gebrachte netto hoeveelheid (in K.G.).	Gemiddelde opbrengst per 50 K.G. a)	
			Bruto.	Netto.
1882.				
31 Januari . . .	11 978^{87}	735 063	f 65,44	f 62,48
30 Maart	11 125^{44}	679 720	66,28	63,26
31 Mei.	12 138^{61}	743 242	58,23	55,56
27 Juli.	10 894^{26}	670 496	64,30	61,58
27 September . .	12 091^{49}	742 465	64,62	61,75
30 November . .	11 785^{25}	723 242	59,24	56,66
	b) 70 013^{43}	4 294 228	f 62,96	f 60,16
1883.				
30 Januari . . .	9 547^{35}	588 024	f 56,34	f 53,77
29 Maart	11 609^{86}	706 716	57,86	55,17
31 Mei.	11 551^{16}	709 178	57,64	54,93
31 Juli	11 495^{94}	703 751	56,91	54,16

a) Onder „gemiddelde opbrengst" is hier en in vorige verslagen niet te verstaan de gemiddelde veilingsprijs, maar het cijfer dat men verkrijgt door den gemiddelden veilingsprijs te verhoogen met de aan de koopers in rekening gebrachte 1 pct. veilingskosten, en te verminderen met de hun toekomende 1½ pct. rabat voor contante betaling.

b) Hiervan slechts 6 234^{21} pikols uit de levering van 1882. De overige hoeveelheid was afkomstig uit de levering van 1881 en van 1880 (respectievelijk 61 279^{22} en 2500 pikols).

b. Particuliere ontginningen.

Billiton. In verband met het afkeurend votum door de Tweede Kamer der Staten-Generaal in hare zitting van 15 Februari jl. uitgebracht over het in 't vorig verslag (blz. 220) uitvoerig besproken zoogenaamd suppletoir contract, dat in Januari 1882 tusschen de Indische Regeering en den vertegenwoordiger der Billiton-maatschappij gesloten was, is hier te lande aan de Maatschappij te kennen gegeven dat de Regeering dat contract als ongeldig beschouwt en er zich niet door gebonden acht, terwijl de Gouverneur-Generaal van instructiën is voorzien geworden betreffende de grondslagen waarop nopens het tot stand brengen van eene nieuwe overeenkomst ware te onderhandelen.

De mijnen op Billiton leverden in het met 30 April jl. geëindigde boekjaar ruim 70 081 pikols tin, tegen achtereenvolgens 93 495, 84 712, 78 928 en 66 331 pikols in de vier voorgaande boekjaren. In het volgende staatje vindt men de tin-productie gedurende het laatst verstreken boekjaar districtsgewijs opgegeven, met aanduiding tevens van het aantal mijnen en van het gemiddeld aantal mijnwerkers.

NAMEN DER MIJNDISTRICTEN.	Aantal mijnen.	Gemiddeld aantal mijnwerkers.	Pikols tin-erts gereed voor de smelting.	Pikols tin in de smelterijen daaruit verkregen.
Manggar	21	1 989	46 300	33 080,08
Linggang	18	1 066	20 200	14 773,39
Boeding.	16	976	17 200	12 685,46
Dindang.	11	486	7 600	5 888,04
Tandjong Pandan . . .	16	479	4 700	3 654,35
Totalen over 1882/83 . .	82	4 996	96 000	70 081,32

Niettegenstaande in 1882/83 420 nieuwe arbeiders werden aangenomen (waaronder 203 nieuwelingen uit China), daalde het getal mijnwerkers in dat boekjaar van 5307 tot 4778, hoofdzakelijk doordien er meer mijnwerkers naar China terugkeerden dan gewoonlijk.

Aan cijns (3 pct. van de bruto-productie) outving het Gouvernement over 1882/83 ruim 2102 pikols, tegen p. m. 1990 en 2367 pikols over 1881/82 en 1880/81. Laatstgemelde hoeveelheid, in het afgeloopen jaar voor rekening van het Gouvernement hier te lande te gelde gemaakt, bracht op: onzuiver f 188 028,73^{5} en zuiver (behoudens de in Indië gemaakte kosten à f 1,11^{5} per pikol voor het vervoer van Billiton naar Batavia) f 179 129,85. Voor de levering over 1881/82, in 1883 verkocht, waren die sommen f 136 162,30 en f 129 352,19. De gemiddelde opbrengst, berekend per 50 K.G., was in 1882 bruto f 65,00^{5}, netto f 61,93, in 1883 respectievelijk f 55,83 en f 53,04.

Op het voor particuliere rekening van Java uitgevoerde Billiton-tin (de Maatschappij brengt haar product te Batavia in veiling) werd in 1882 over eene hoeveelheid van 4 520 792 K.G. (p. m. 73 200 pikols) aan uitvoerrecht (à f 3,50 per 100 K.G.) geheven f 158 227,93. De bestemming van de in 1882 uitgevoerde hoeveelheid wordt opgegeven als volgt: naar Nederland werden verscheept 3 549 780 K.G., naar Engeland 483 838, naar Frankrijk 326 547, naar Singapore 130 648, naar China 29 954 K.G., terwijl van 25 K.G. de bestemming onbekend is gebleven.

In 1882 werden door de Billiton-maatschappij in zes veilingen — achtereenvolgens tegen f 77,16, f 67,56, f 65,19, f 70,83, f 69,94 en f 64,59 — te gelde gemaakt p. m. 70 872 pikols, die te zamen opbrachten f 4 814 268, dat is dooreengenomen f 67,92^{8} per pikol. In 1881 werden verkocht, dooreengenomen tegen f 64,27^{7} per pikol, p. m. 76 090 pikols, zoodat de opbrengst beliep f 4 890 910. Het door de Maatschappij over de opbrengst harer tinveilingen aan 's lands kas verschuldigd vendusalaris (1¼ pct.) bedroeg alzoo in laatstgemeld jaar f 61 136, in 1882 f 60 178.

Siak. De plannen tot hervatting van de in September 1878 gestaakte werkzaamheden bij de tin-ontginning te Batoe Gadja (verg. vorig verslag blz. 221) zijn nog niet verwezenlijkt. Intusschen is in het begin dezes jaars van wege de belanghebbenden een nader technisch onderzoek ingesteld naar de ontginbaarheid van de door den sultan van Siak gecedeerde terreinen.

c. Concessie-aanvragen.

In Juli 1882 verzocht de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia aan de Indische Regeering om, in geval tot overdracht van de tin-exploitatie op Banka aan particulieren mocht besloten worden, ter zake met haar in onderhandeling te treden en haar intusschen als eerste concessie-aanvraagster te beschouwen. Ook wenschte de factorij, blijkens hetzelfde adres, in onderhandeling te treden nopens eene concessie tot tin-exploitatie op de in straat Gaspar, tusschen Banka en Billiton, gelegen eilanden, welker bodem, naar hare meening, mede tin-erts moest bevatten. Bij een Indisch besluit dd. 9 October 1882 werd aan de factorij, in beschikking op hare tweeledige aanvrage, te kennen gegeven dat het voornemen niet bestond om de tin-exploitatie op Banka aan particulieren over te dragen, maar dat het haar vrij stond om, na vooraf verkregen vergunning van het hoofd van gewestelijk bestuur, op de overige in het adres bedoelde eilanden mijnbouwkundige opsporingen te doen ondernemen op den voet van de algemeene mijnverordening van 1873 (Indisch Staatsblad n°. 217*a*).

§ 3. *Steenkolen.*

a. Ontginning van gouvernementswege.

De werkkrachten bij de gouvernements-kolenmijn Oranje-Nassau te Pengaron werden in 1882 ingekrompen om de ontginning niet hooger op te voeren dan noodig was om haar gelijken tred te doen houden met den afzet der kolen. Tegen 361 arbeiders in 1881, waren er in 1882 gemiddeld slechts 203 te Pengaron aanwezig, weder allen veroordeelden tot dwangarbeid. 174 waren er dooreengenomen dagelijks bij den eigenlijken mijnbouw werkzaam, 20 (waaronder eenigen die wegens desertie tijdelijk afgeschreven werden) waren voor andere diensten afgezonderd of bevonden zich in arrest, terwijl het aantal zieken gemiddeld 9 per dag bedroeg. Voor den afvoer der kolen naar Bandjermasin waren gemiddeld in dienst 125 vrije lieden,

tegen 140 in 1881. Van de 23 in bruikbaren staat verkeerende laadschouwen behoefden er in 1882 bij doorslag niet meer dan 15 bemand te worden.

Behalve 2087 ton gruis leverde de ontginning in 1882 op 4637 ton kolen; bovendien was op 1 Januari 1882 nog in voorraad 2251 ton. Van deze hoeveelheid van 6888 ton kolen werden bij de mijn zelf verbruikt 486 ton en afgevoerd 5423 ton, zoodat bij het eind van het jaar in voorraad bleef 979 ton. Bij de in 1881 gestaakte ontginning te Assahan (zie vorig verslag blz. 221) was op 1 Januari 1882 nog onafgevoerd 970 ton kolen, welke hoeveelheid in 1882 mede naar Bandjermasin werd getransporteerd. Aan gruis lag op 31 December 1882 te Assahan en te Pengaron niet minder dan 11 034 ton opgestapeld. De verstrekkingen van Pengaron- en Assahan-kolen te Bandjermasin — waar op 31 December 1882 de voorraad in 't geheel bestond uit omstreeks 5000 ton — bedroegen in 1882 5300 ton, waarvan 2800 aan de marine, 1500 aan de Bataviasche havenwerken en 1000 ton aan de staatsspoorwegen. De uitkomsten door de marine verkregen waren van dien aard dat de commandant der zeemacht overwegende bezwaren inbracht tegen het verder aanwenden van de bedoelde kolen niet alleen op de schepen — zelfs op het van Prideaux-vuurdeuren voorziene stoomschip *Zwaluw* (verg. blz. 222 van het vorig verslag en blz. 47 hiervóór) — maar eveneens bij de marine-etablissementen. Bij de twee andere der genoemde diensttakken voldeden de kolen goed, zoodat voor 1883 de verstrekking is bepaald: voor de havenwerken weder op 1500 en voor de staatsspoorwegen op 3500 ton. Vermits voor de gedurende 1881 en 1882 ten dienste der staatsspoorwegen aangekochte Engelsche kolen gemiddeld f 19 per ton betaald was, en volgens eene berekening van den inspecteur-generaal het nuttig effect van Borneo-kolen 27.8 pct. minder is dan van Engelsche, zullen de Borneo-kolen voor niet meer dan f 14,87, of in eene ronde som f 15 per ton aan de staatsspoorwegen in rekening kunnen worden gebracht, ofschoon de kosten van productie en van vervoer naar Soerabaija minstens f 17 bedragen [1]). De bedoelde prijs van f 15 werd vastgesteld bij een Indisch besluit van 5 Februari 1883. De prijs van verstrekking aan de havenwerken te Tandjong Priok was eenige maanden vroeger bepaald op f 16 per ton. De gewone prijs van de verstrekking bij het depot te Bandjermasin bedraagt f 12,50 per ton, voor particulieren te verhoogen met 25 pct. wegens administratiekosten. Eene kleine hoeveelheid (10 ton) is aldaar in de eerste maanden van 1883 als proef aan de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij verstrekt tegen f 10,50 per ton, terwijl bij een Indisch besluit van 19 April jl. machtiging is verleend om, gerekend tot 19 April 1884, voor haar in 't geheel nog 1000 ton beschikbaar te stellen tegen f 12,50 per ton, zullende echter bij latere verstrekkingen de 25 pct. verhooging moeten worden in rekening gebracht.

Daar de ontginning van de mijn Oranje-Nassau op den bestaanden voet steeds verlies oplevert, schijnt de tijd gekomen — tenzij alsnog afdoende vermindering in de kosten van exploitatie en vervoer mocht kunnen worden verkregen — om, overeenkomstig een reeds vroeger geopperd plan, die mijn bij openbare uitbesteding aan particulieren ter ontginning over te dragen. Omtrent dit denkbeeld zijn van de Indische Regeering advies en voorstellen gevraagd.

b. Particuliere ontginningen.

Omtrent de zoogenaamde inlandsche kolen-ontginningen in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, met name op Poeloe Laut en in de rijken Koetei en Sambalioeng, zijn over 1882 geen bijzonderheden vernomen. De heeren F. E. en L. C. G. Simonnar, die eene concessie hebben voor de ontginning van steenkolen, diamanten, goud en platina in de afdeeling Martapoera derzelfde residentie (concessie Goenoeng-Lawak), legden zich op het winnen van steenkolen slechts in zooverre toe als zij die noodig hadden voor de exploitatie van de andere genoemde delfstoffen. De kolen, afkomstig uit een drietal lagen van den Goenoeng Si Oeljan, elk ter dikte van 0,75 à 1,20 M., bleken pyriethoudend maar toch goed bruikbaar.

c. Concessie-aanvragen.

Van onderscheidene kanten zijn in den laatsten tijd pogingen aangewend tot het verkrijgen van concessie voor de ontginning eensdeels van het Ombilien-kolenveld op Sumatra, al of niet gecombineerd met spoorweg-aanleg, anderdeels van den kolenrijkdom in eenige inlandsche staten ter Oostkust van Borneo. Over de eerstbedoelde concessie-aanvragen is reeds gehandeld op blz. 140 hiervóór. Ter aanvulling van het dáár aangeteekende is hier nog melding te maken van een adres dd. 14 Juni 1882 van de heeren A. Stoop, mijn-ingenieur en W. de Jongh Dzn, adjunct-ingenieur bij den dienst der staatsspoorwegen, beiden op Java, waarbij deze voorloopige concessie verzochten voor de exploitatie èn van het Ombilien-kolenveld èn van kolenmijnen ter Oostkust van Borneo, in afwachting dat door hen de noodige onderzoekingen zouden zijn ingesteld, welke tot eene definitieve concessie-aanvraag voor een der beide genoemde kolenterreinen zouden leiden. Wegens zijne onbestemdheid en te uitgebreide strekking werd dit verzoek bij een besluit dd. 13 Juli 1882 door de Indische Regeering niet voor inwilliging vatbaar verklaard. Gemelde mijn-ingenieur had intusschen een plan ontworpen voor den afvoer van de Ombilien-kolen naar de kust door middel van een kettingspoorweg. Zeer onlangs is, overeenkomstig zijn verzoek, omtrent gemeld plan een onderzoek opgedragen aan den deskundige die, blijkens blz. 140 hiervóór, rapport heeft uit te brengen omtrent dat van den heer D. D. Veth, om den afvoer te doen geschieden door middel van een zwevenden kabelspoorweg.

Sedert de op de aangehaalde bladzijde besproken afwijzing van het verzoek der heeren jhr. mr. J. K. W. Quarles van Ufford c. s., betreffende de ontginning van een gedeelte van het Ombilien-kolenveld, gepaard met den aanleg en de exploitatie van spoorweg-, stoomtram- en stoombootverbindingen ter Sumatra's Westkust, een en ander met rentegarantie door den Staat, zijn deze adressanten in October 1883 op hunne aanvraag teruggekomen in dien zin dat zij nu concessie hebben verzocht zonder eenige staatshulp. Op dien voet heeft zich de Regeering tot onderhandeling over de voorwaarden eener eventueele concessie bereid verklaard, echter onder opmerking dat deze bereidverklaring geen toekenning van prioriteit in zich sloot. Van de zijde der aanvragers is daarop een ontwerp van concessie-voorwaarden aangeboden, hetwelk hier te lande in onderzoek is.

De aanvragen betreffende de ontginning der kolenafzettingen ter Oostkust van Borneo (welke voor den afvoer der kolen naar zee veel gunstiger gelegen zijn dan de Ombilien-kolen) schijnen voornamelijk uitgelokt te zijn geworden door de uitkomsten der in den laatsten tijd van gouvernementswege ingestelde onderzoekingen naar den kolenrijkdom in het gebied der sultans van Sambalioeng en Goenoeng Taboer (zie blz. 214 hiervóór). Nauwelijks was omtrent die uitkomsten het een en ander bekend geraakt, of aan de Indische Regeering werd door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij het verzoek gedaan (adres dd. 16 Mei 1882) om kennis te mogen nemen van de rapporten en mededeelingen betreffende het onderzoek der kolenlagen van Sambalioeng, op welk verzoek onder dagteekening van 13 Juni 1882 in gunstigen zin beschikt werd.

Al spoedig volgden, behalve het hierboven reeds genoemde adres van de heeren Stoop en de Jongh, de volgende aanzoeken:

1°. van de heeren J. F. R. S. van den Bossche, J. H. Menten en A. C. de Meijier qq. de Koloniale Bank, dd. Batavia 13 Juli 1882, om te mogen vernemen: *a* of de Regeering er bezwaar tegen zou hebben dat hunnerzijds, onder voorbehoud van 's Gouvernements nadere goedkeuring, ter zake van de ontginning van steenkolen zoowel in Sambalioeng en Goenoeng Taboer als in Koetei, overeenkomsten met de sultans dier rijken werden aangegaan; en *b.* of zij genegen zou zijn om eventueel met hen te con-

[1]) Hierbij is in aanmerking genomen de in 1883 bedongen lagere vrachtprijs voor het vervoer van Bandjermasin naar Soerabaija (f 5,99 per ton, tegen f 6,75 in 1882). De overige kosten zijn indertijd begroot (zie vorig verslag blz. 222) op f 11 per ton, welk laatste cijfer stellig eer te laag dan te hoog is, omdat bij de berekening eene jaarlijksche uitgraving van 18 000 ton werd ondersteld.

tracteeren voor de levering van steenkolen ten behoeve van 's lands dienst; [1])

2°. van den heer A. HUIDEKOPER, dd. Batavia 15 Juli 1882, om concessie tot exploitatie van de steenkolenlagen in de beide eerstgenoemde rijken; en

3°. van de factorij voornoemd, dd. Batavia 16 Augustus 1882, om, naar aanleiding van hare vroeger ontvangen aanvrage tot inzage van stukken, zich de prioriteit te zien toegekend voor eene exploitatie van de Sambalioeng-kolen.

De Indische Regeering achtte het niet op haren weg gelegen om het recht tot het ondernemen van kolenontginningen in de leenstaten ter Oostkust van Borneo zelf aan particulieren af te staan, waartoe de contracten met die vorsten haar de bevoegdheid geven. Het verleenen van concessies tot kolen-exploitatie wenschte zij over te laten aan de betrokken vorsten, onder hare nadere goedkeuring. Op grond van deze overwegingen werd op het verzoek van den heer HUIDEKOPER en op dat van de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij bij Indisch besluit dd. 18 October 1882 n°. 32 afwijzend beschikt, doch aan de heeren VAN DEN BOSSCHE c. s. te kennen gegeven (Indisch besluit dd. 18 October 1882 n°. 2) dat de door hen beoogde onderhandelingen met de inlandsche bestuurders over eene onder nadere goedkeuring van het Gouvernement te verkrijgen kolenconcessie in de drie rijken bij de Indische Regeering niet alleen in beginsel geen bedenkingen ontmoetten, maar zelfs het tot stand komen van ondernemingen als de door hen bedoelde door de Regeering gaarne zou worden gezien.

Inmiddels had de waarnemende hoofdagent van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij te Batavia, zonder met de Indische Regeering in overleg te treden, een gemachtigde naar Sambalioeng gezonden, ten einde te trachten om voor genoemde Maatschappij van de inlandsche bestuurders eene concessie tot ontginning van de Sambalioeng-kolen te verkrijgen. Inderdaad gelukte het dien gemachtigde met den sultan en de rijksgrooten aldaar, onder dagteekening van 30 October 1882, eene overeenkomst te sluiten (in November nog gevolgd door een suppletoir contract), waarbij voor den tijd van 75 jaren, in te gaan met den dag waarop de overeenkomst door het Gouvernement zou zijn goedgekeurd, aan de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij ter ontginning werden afgestaan alle steenkolen bevattende gronden in het geheele rijk Sambalioeng. Zoowel door den waarnemenden hoofdagent voornoemd als door den sultan, die al aanstonds één jaar pachtschat vooruit had ontvangen, werd achtereenvolgens op beide contracten de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal gevraagd. Toen de sub 1°. genoemde aanvragers zich ingevolge de beschikking der Indische Regeering tot den sultan van Sambalioeng wendden, stuitten hunne pogingen af op het reeds met den gemachtigde der Stoomvaartmaatschappij aangegaan contract. Evenwel gelukte het hun, onder dagteekening van 9 December 1882, een contract met het rijksbestuur van Koetei te sluiten, waarbij hun, onder voorbehoud van 's Gouvernements goedkeuring, concessie werd gegeven voor de ontginning van alle kolen in het rijk Koetei. De heeren VAN DEN BOSSCHE c. s. boden nu hun contract ter goedkeuring aan, en verzochten tevens vernietiging van het contract van de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, opdat zij alsnog gebruik zouden kunnen maken van de vergunning, hun verleend bij het hooger vermelde Indisch besluit dd. 18 October 1882 n°. 32, om met het rijksbestuur van Sambalioeng te onderhandelen. Terwijl de quaestie der goedkeuring van beide contracten bij de Indische autoriteiten in behandeling was, berichtten de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij en de Nederlandsche Handelmaatschappij dat zij zich voor de ontginning der Sambalioeng-kolen gecombineerd hadden, en gaven beide lichamen het voornemen te kennen om ook in Goenoeng Taboer (waar de heeren VAN DEN BOSSCHE c. s. in hunne onderhandelingen niet waren geslaagd) het verkrijgen van eene kolenconcessie te beproeven, waaromtrent zij echter vooraf het welmeenen van de Indische Regeering wenschten te vernemen. Inmiddels meldde zich als gegadigde voor eene concessie tot kolenontginning in Sambalioeng, Goenoeng Taboer en de tot Boeloengan behoorende Tidoengsche landen, met inbegrip van het daaronder ressorteerende eiland Si Retieq, bij de Indische Regeering ook aan (nu wijlen) jhr. mr. M. E. F. ELOUT VAN SOETERWOUDE.

Overeenkomstig het reeds in 't laatst van December 1882 dezerzijds aan den Gouverneur-Generaal kenbaar gemaakt verlangen, dat ten aanzien van de verzoeken om kolenontginning in de inlandsche staten ter Oostkust van Borneo geen beslissing zou worden genomen zonder voorafgaand overleg met de Regeering hier te lande, heeft de Landvoogd in Mei jl., onder mededeeling van zijn advies en van alle ter zake gewisselde stukken, de quaestie van de goedkeuring der door de hooger bedoelde ondernemers met de inlandsche besturen van Sambalioeng en Koetei gesloten concessie-contracten in handen gesteld van den Minister van Koloniën. Hier te lande is geoordeeld dat beide concessies wegens hare te groote uitgebreidheid niet vatbaar waren om te worden bekrachtigd, terwijl daarenboven de Sambalioeng-concessie als ongeldig moest worden beschouwd, omdat de sultan, in strijd met art. 13 van zijn politiek contract met het Gouvernement, op de beslissing der Indische Regeering geanticipeerd had, èn door het verleenen der concessie niet uitdrukkelijk afhankelijk te stellen van de toestemming der Indische Regeering, èn door den bedongen cijns voor het eerste concessiejaar reeds dadelijk in betaling aan te nemen. Terwijl dus de Gouverneur-Generaal is uitgenoodigd om de gevraagde goedkeuringen te weigeren, is hem tevens aanbevolen om een model vast te stellen voor de concessies tot kolenontginning, door de sultans ter Oostkust van Borneo te verleenen, en om aan dezen te doen weten — en in de Javasche Courant bekend te maken — dat, wanneer de sultans aan het Gouvernement toestemming vragen tot het verleenen van concessies overeenkomstig dat model, voor een niet al te uitgestrekt terrein, aan Nederlanders, ingezetenen van Nederland of Nederlandsch-Indië, of vennootschappen in Nederland of Nederlandsch-Indië gevestigd, die toestemming niet zal geweigerd worden, wanneer het der Regeering blijkt dat de concessionarissen de noodige middelen voor de ontginning van steenkolen bezitten of kunnen verkrijgen.

Ook aan de ontginning van steenkolen in de afdeeling Soekaboemi (residentie Preanger regentschappen) wordt in den laatsten tijd van meer dan ééne zijde gedacht. In Juli 1882 werd daartoe concessie gevraagd door de firma A. G. BOSCH & C°. te Batavia, gezamenlijk met de eigenaren van het erfpachtsland Tanisari in het district Tjiheulang der genoemde afdeeling, voor zooveel namelijk betreft het ontgraven van kolen en c. q. de exploitatie van kolenmijnen binnen de grenzen van genoemd erfpachtsland. In October 1882 werd door den heer F. J. M. BENENATI te Bandong vergunning gevraagd tot ontginning van kolenlagen, die hij beweerde ontdekt te hebben in de kampong Kottamanah van het mede tot de afdeeling Soekaboemi behoorende district Tjimahi. Op beide aanvragen werd bij Indisch besluit dd. 23 Maart 1883 n°. 21 afwijzend beschikt. De eerste werd afgewezen op grond dat de kolen op het land Tanisari waren ontdekt ten gevolge van een van regeeringswege ingesteld onderzoek (verg. blz. 213 hiervóór), en dus ingevolge art. 17 der mijnverordening in Indisch Staatsblad 1873 n°. 217a de regel behoorde te gelden dat de concessie wordt uitbesteed, tenzij het Gouvernement zelf zich de mijnontginning wenscht voor te behouden. Het verzoek van den heer BENENATI werd niet voor inwilliging vatbaar bevonden, omdat hij niet als ontdekker van eene mijn kon worden beschouwd in den zin van art. 16 der genoemde verordening. Immers was de ontdekking niet geschied krachtens verkregen recht van opsporing. De firma BOSCH, op wie inmiddels (in December 1882) de erfpacht van Tanisari was overgegaan en die bij eene beschikking van den resident der Preanger regentschappen dd. 27 Maart 1883 vergunning had verkregen tot het verrichten van mijnbouwkundige opsporingen op genoemd land, is nader op de zaak

[1]) Door dit adres wenschten de adressanten als vervallen te hebben beschouwd de door twee hunner, ieder afzonderlijk, vroeger gedane verzoeken, namelijk een dd. 2 Juni 1882 van den heer DE MEIJIER qq, betreffende de gedeeltelijke of geheele overneming van de gouvernements kolen-ontginning „Oranje-Nassau", en een dd. 17 Juni 1882 van den heer VAN DEN BOSSCHE om vergunning tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in Sambalioeng en Goenoeng Taboer, en om prioriteit voor concessie tot kolen-ontginning aldaar.

toruggekomen. Bij een aan den Koning gericht adres dd. 15 Juli jl. heeft zij namelijk verzocht dat, krachtens de laatste alinea van het aangehaalde art. 17, de Indische Regeering zou worden gemachtigd om haar tot de ontginning der van regeeringswege ontdekte steenkolen op Tanisari concessie te verleenen buiten openbare mededinging. Over dit verzoek is met den Gouverneur-Generaal in overleg getreden. Als derde gegadigde voor de eventueele exploitatie der Soekaboemi-steenkolen heeft zich voorgedaan de heer J. F. R. S. van den Bossche, die recht van opsporing verzocht en (bij de reeds genoemde beschikking van den resident dd. 27 Maart jl.) verkregen heeft voor zooveel betreft een terrein in den omtrek van Tanisari.

Omtrent de reeds in 1874 aanvaarde concessie Toengkal, strekkende tot ontginning van steenkolen in een p. m. 61 bouws groot terrein in de afdeeling Banjoeasin der residentie Palembang (verg. het verslag van 1875 blz. 207), valt te vermelden dat de belanghebbende verklaard heeft van de concessie af te zien.

§ 4. *Andere delfstoffen.*

a. Ontginning door particulieren.

Op het terrein der concessie Goenoeng-Lawak in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (zie blz. 218 hiervóór) waren bij het eind van 1882 de toestellen voor de diamant-ontginning opgesteld. Bij eene proefneming werd, uit den diamanthoudenden grond van één put, door 7 wasschers in twee uren tijds een diamant van ongeveer ½ karaat verkregen, benevens eene kleine hoeveelheid goudhoudend zand. Een op het concessieterrein aangelegde verplaatsbare spoorweg van 0.40 M. breedte voldeed zeer goed.

Op het concessieterrein der Batjan-maatschappij (zie blz. 211/212 hiervóór) werd door twee van Borneo overgekomen Chineesche mijnhoofden eene proef met gouddelving genomen, die bevredigende uitkomsten opleverde. Er bestond kans dat zich eene kongsi zou vormen met het doel om het bedrijf op grootere schaal te beproeven.

b. Concessie-aanvragen.

Door het handelshuis Gebroeders van Delden te Soerabaija werd in Januari 1882 voor den tijd van 50 jaren concessie gevraagd tot winning van de zwavel, die zich vormt rondom den kraterrand van den berg Welirang, een der toppen van den Ardjoeno (residentie Pasoeroean). Bij eene beschikking van 25 Augustus 1882 werd door de Indische Regeering aan de adressanten te kennen gegeven, dat voor het door hen beoogde doel geen concessie noodig is, wordende het verzamelen van zwavel aan bedoelden kraterrand voorshands aan een ieder vrijgelaten.

Voor de ontginning van diamanten, goud, platina enz. in de afdeeling Martapoera (residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo) is, behalve door den heer G. H. Denninghoff Sterling te Amsterdam (verg. vorig verslag blz. 224), ook eene aanvrage aanhangig gemaakt door den heer J. H. Menten, en wel voor twee verschillende terreinen, het eene gelegen in het gebied van Banjoeirang, en het andere gelegen zoowel in dit gebied als in het gebied van Liang Anggang. In Mei 1883 heeft laatstgenoemde aanvrager de tusschenkomst van het Departement van Koloniën ingeroepen voor de doorzending aan de Indische Regeering van eene verklaring ten blijke dat hij over het vereischte kapitaal voor de door hem beoogde onderneming kan beschikken. Eerstgenoemde aanvrager schijnt van zijn voornemen te hebben afgezien, daar hij in de eerste maanden van 1883 niets naders van zich had doen hooren. Den resident zijn deswege inlichtingen gevraagd.

De berichten omtrent het voorkomen van looderts in Goenoeng-Taboer (zie blz 214 hiervóór) hebben in December 1882 van twee zijden aanvragen uitgelokt om vergunning tot opsporing of ontginning. Op eene dier aanvragen, die van den heer W. Lingard te Singapore, wiens verzoek betrekking had tot delfstoffen in 't algemeen, is bij Indisch besluit dd. 20 Juli 1883 n°. 21 afwijzend beschikt, o. a. op grond dat ingevolge de mijnverordening, die ook voor ontginningen in de Berouwsche landen zooveel mogelijk gevolgd moet worden, concessies alleen kunnen worden verleend aan Nederlanders, aan ingezetenen van Nederland en Nederlandsch-Indië of aan aldaar gevestigde maatschappijen. De andere aanvraag, ingediend door den heer J. W. Schlimmer te Bandjermasin, die in de eerste plaats beoogde om voor den tijd van drie jaren vergunning te erlangen tot het instellen van een voorloopig onderzoek, werd in advies gehouden in afwachting van de van gouvernementswege bij den hooger bedoelden verkenningstocht (zie blz. 214 hiervóór) te verkrijgen nadere gegevens.

Intusschen besloot de Indische Regeering, op grond dat wellicht aanleiding kon bestaan om de ontginning van bedoeld mineraal aan het Gouvernement voor te behouden, aan den sultan van Goenoeng Taboer en ook aan die van Sambalioeng en Boeloengan te doen weten, dat omtrent alle plannen tot mijnontginning in hunne rijken, voor zoover het Europeesch bestuur er niet reeds kennis van draagt, vooraf, en dus vóór het aanknoopen van onderhandelingen ter zake, 'sGouvernements welmeenen behoort te worden ingewonnen.

§ 5. *Vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen in 't algemeen.*

Omtrent de in 1881 of vroeger op den voet der mijnverordeningen in Indisch Staatsblad 1873 n°. 217*a*, en 1874 n°. 128, verleende vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen in een drietal terreinen ter Sumatra's Westkust (respectievelijk aan den heer R. D. Verbeek en aan de mijnbouwmaatschappij »Salida") en in het landschap Kandawangan ter Westerafdeeling van Borneo (aan Ho Ajoen, kapitein-titulair der Chineezen op Billiton) valt niets naders te berichten na hetgeen reeds in vorige verslagen deswege is medegedeeld.

In 1882 en het eerste kwartaal van 1883 werden een zestal vergunningen van dien aard verleend, allen voor den tijd van vijf jaren, en wel:

1°. door den resident van Samarang, bij beschikking dd. 28 September 1882, aan den heer F. J. Piller, voor een terrein in het district Oenarang der afdeeling Ambarawa;

2°. door den resident der Preanger regentschappen, bij beschikking van 27 Maart 1883, aan de firma A. G. Bosch & C°. voor het erfpachtsperceel Tanisari in de afdeeling Soekaboemi (zie de voorgaande bladzijde);

3°. door denzelfden, mede bij beschikking van 27 Maart 1883, aan den heer J. F. R. S. van den Bossche voor een terrein in den omtrek van Tanisari (zie hooger aan het slot van § 3);

4°. door den gouverneur van Sumatra's Westkust, bij beschikking van 8 September 1882, aan den heer R. D. Verbeek voor een terrein in de afdeeling Painan (residentie Padangsche Benedenlanden);

5°. door denzelfden, bij beschikking van 11 December 1882, aan den heer P. J. van Houten voor een terrein in de afdeelingen XIII en IX Kotta en Tanah Datar (residentie Padangsche Bovenlanden); en

6°. door denzelfden, bij beschikking van 16 Februari 1883, aan den heer R. D. Verbeek voor een terrein in de onderafdeeling Moeara Laboe der afdeeling XIII en IX Kotta (residentie Padangsche Bovenlanden).

Een aan den resident van Timor gericht verzoek van den heer L. P. den Dekker, dd. Koepang 1 Juli 1882, om vergunning tot mijnbouwkundige nasporingen op Flores, de Solor- en de Allor-eilanden, kon, als te onbestemd, niet worden ingewilligd.

III. Zout.

Zooals bekend is, wordt de omvang van het gouvernements-debiet van zout niet uitsluitend bepaald door de koopkracht van de inlandsche bevolking, maar is daarop ook van invloed de meerdere of mindere gelegenheid om zout te verkrijgen dat niet uit de gouvernements-pakhuizen afkomstig is, maar óf van elders (bepaaldelijk uit Siam) is aangevoerd met de visch die er in bewaard werd, óf aan het zoetstrand en aan de oevers van vischvijvers door de in de nabijheid gevestigde inlanders is vergaard. In welke mate de opkoop van laatstbedoeld zout aan het monopolie afbreuk doet, kan niet worden nagegaan. Omtrent de hoeveelheid zout die met de Siamsche visch aan de markt is gekomen, is slechts door een 10tal hoofden van gewestelijk bestuur eene schatting geleverd, en wel door 7 op Java en 3 op Sumatra. Voor Samarang, Cheribon, Batavia en Kadoe wordt het op die wijze in verbruik gekomen zout voor 1882 geschat op 182, 142, 48 en 47 kojangs, voor Bantam, Krawang en Kadoe op 19, 17 en 2 kojangs, in

't geheel dus voor de genoemde 7 gewesten op 457 kojangs, zoodat het wellicht niet ver van de waarheid zal zijn wanneer men voor alle gewesten op Java de hoeveelheid op 800 à 900 kojangs stelt. [1]) De opgaven voor Sumatra (te zamen 27 kojangs aanwijzende) waren gegrond op de aanvoeren te Padang, Palembang en Telok-Betong.

Wat nu het debiet van gouvernementszout op Java en Madura gedurende 1882 betreft, dit was in 15 gewesten 980 kojangs hooger, in de 6 andere 178 kojangs lager dan in 1881. Vergeleken met het gemiddelde debiet in elk der jaren 1877 t/m 1881, was er in 1882 voor 12 gewesten eene toeneming van 958, voor de 9 andere eene afneming van 590 kojangs, onder welk laatste cijfer de vijf door veeziekte en koortsen geteisterde residentiën van West-Java begrepen waren voor ruim 500 kojangs. In 't geheel beliep het gouvernements-zoutdebiet op Java en Madura in 1882 29 777, in 1881 28 975 en gemiddeld per jaar over het vijfjarig tijdvak 1877 t/m 1881 29 409 kojangs, terwijl in de drie vijfjarige tijdvakken 1862 t/m 1866, 1867 t/m 1871 en 1872 t/m 1876 het gemiddeld debiet per jaar achtereenvolgens bedroeg 25 097, 26 208 en 28 076 kojangs.

De wisselingen van het debiet in elk gewest gedurende de jaren 1862 t/m 1882 kunnen nader worden nagegaan in den hier volgenden staat, waarin het debiet is opgegeven: 1°. per vijf jaren bijeengenomen; 2°. over 1881 en over 1882 in vergelijking met het gemiddelde in elk der jaren 1877 t/m 1881.

GEWESTEN.	Zoutdebiet (in kojangs van 30 pikols)						
	over vijf jaren bijeengenomen.				per jaar.		
	1862 t/m 1866.	1867 t/m 1871.	1872 t/m 1876.	1877 t/m 1881.	Gemiddeld over 1877 t/m 1881.	In 1881.	In 1882.
West-Java.							
Bantam	a) 7 207	a) 7 650	c) 3 148	5 957	1 192	1 042	962
Batavia	9 065	b) 10 095	c) 18 173	10 580	2 116	1 994	2 021
Krawang	1 720	2 153	c) 1 112	2 469	494	472	454
Preanger regentschappen	10 736	10 930	c) 10 781	11 057	2 331	2 253	2 258
Cheribon	7 444	8 331	c) 8 090	6 472	1 894	1 851	1 831
	30 172	39 165	41 304	40 135	8 027	7 612	7 520
Midden-Java.							
Tagal	5 333	5 486	5 861	6 077	1 215	1 207	1 223
Pekalongan	3 371	3 807	3 713	3 989	798	844	844
Samarang	8 642	8 037	8 028	7 792	1 558	1 548	1 686
Japara	4 538	4 702	5 866	5 812	1 162	1 110	1 158
Rembang	4 403	4 579	4 556	4 896	970	972	1 024
Banjoemas	5 376	5 829	6 740	7 848	1 570	1 631	1 682
Bagelen	7 556	7 628	8 635	9 663	1 933	2 008	2 119
Kadoe	5 822	5 979	6 410	6 221	1 244	1 240	1 298
Soerakarta	d) 8 378	d) 8 075	e) 7 092	7 798	1 560	1 495	1 547
Madioen	6 989	7 192	8 300	9 766	1 953	2 026	2 132
	60 473	61 374	65 807	69 862	13 972	14 117	14 713
Oost-Java.							
Soerabaija	f) 9 322	f) 10 438	f) 12 111	12 930	2 587	2 619	2 568
Kediri	5 751	6 700	7 214	7 516	1 503	1 574	1 565
Pasoeroean	4 739	4 775	5 224	5 717	1 144	1 111	1 225
Probolinggo	2 701	2 515	2 494	3 326	665	579	612
Bezooki { afd. Banjoewangi	420	500	564	626	125	124	845
Bezooki { overige afdeelingen	2 675	2 634	2 942	3 505	701	704	
	25 608	27 562	30 549	33 096	6 725	6 711	6 815
Madura	3 232	2 939	2 060	3 422	685	535	723
Totalen (ongerekend de in Bantam en Batavia verkochte hoeveelheden voor uitvoer naar de Lampongsche districten)	125 485	131 040	140 380	147 045	29 409	28 975	29 777

a) Na aftrekking van het verkochte voor uitvoer naar de Lampongsche districten (in 1862/66 1701 en in 1867/71 1258 kojangs).
b) Als voren (alleen in 1871, ten bedrage van 153 kojangs).
c) In verband met de tijdelijke sluiting der binnenlandsche verkooppakhuizen in de residentie Batavia gedurende 1872 t/m 1875 en de tijdelijke verlaging gedurende die jaren van den zoutprijs ter hoofdplaats Batavia, waardoor aldaar veel zout gedebiteerd werd voor den uitvoer naar de omliggende residentiën, zijn de hier omhaalde *gewestelijke* cijfers niet wel met die betreffende de overige vijfjarige tijdvakken te vergelijken. Onder het cijfer betreffende Batavia is niet opgenomen hetgeen aldaar — in 1872 t/m 1875 — nog gedebiteerd werd voor uitvoer naar de Lampongsche districten, bedragende in 1872 en 1873 te zamen 558 kojangs en voor 1874 en 1875 *bij schatting* gesteld op 500 kojangs.
d) Deze opgaaf betreft hetgeen te Grissee (in Soerabaija) gedebiteerd werd voor uitvoer naar Soerakarta.
e) Hieronder 240 kojangs te Grissee gedebiteerd als voren (in Januari—Mei 1872).
f) Na aftrekking van het verkochte voor uitvoer naar Soerakarta (verg. de beide voorgaande noten).

De hoogste cijfers van het gouvernementsdebiet waren tot dusver bereikt in 1875 en 1879, toen 30 121 en 31 824 kojangs werden verkocht. Tegenover dit laatste cijfer vertoonde dus het debiet van 1881 een belangrijken achteruitgang, ten bedrage van 2849 kojangs of bijna 9 pct. In West-Java bedroeg het nadeelig verschil van 1881 tegenover 1879 bijna 13 pct., in Midden-Java ruim 5 pct., in Oost-Java ruim 7 pct. en op Madura niet minder dan bijna 46 pct.

Uit een ingesteld onderzoek is gebleken dat in 1881 hier en daar oorzaken van tijdelijken aard nadeelig werkten op het gouvernementsdebiet, namelijk in West-Java en in Samarang, Soerakarta, Japara en Pasoeroean epidemische ziekten; in Madioen en Japara gedeeltelijke mislukking van den padi-oogst, en in Kadoe en Kediri de kwijnende toestand van de tabakscultuur. Overigens viel voor zeven gewesten (Bantam, Batavia, Preanger regentschappen, Cheribon, Samarang, Kadoe en Pasoeroean) te wijzen op den toenemenden invoer van gezouten visch uit Siam, en voor vier gewesten op sluikhandel in zout. In Bantam kwam het zout uit de Lampongsche districten, alwaar het gouvernementszout goedkooper is dan op Java. In Kadoe werd het uit Djokjokarta in den handel gebracht. In Rembang was dit het geval met onwettig verkregen zout uit het in 't laatst van 1881 opgeheven hoofddepôt te Paradessi terwijl ook transport-aannemers in dit gewest gouvernementszout te gelde maakten om zich te dekken voor hunne verliezen wegens te lage inschrijvingsprijzen. Eindelijk werd voor Bezoeki de achteruitgang van het debiet in 1881 geweten aan invoer van zout uit Bali. Bepalingen om tegen den verboden handel in zout zooveel mogelijk te waken,

[1]) Volgens eene recente opgaaf van den directeur van financiën beliep de invoer van gezouten en gedroogde visch uit Siam in Nederlandsch-Indië in de laatste drie jaren gemiddeld ruim 19 millioen K.G. per jaar, en was met vrij groote zekerheid aan te nemen dat de aanvoeren alleen van gezouten visch ²/₃ van die hoeveelheid beliepen, alzoo ruim 12¹/₂ millioen K.G. = p.m. 6800 kojangs. Stelt men nu dat per 100 kojangs van deze visch 15 kojangs zout worden aangevoerd, dan zouden op deze wijze op Java en Madura en in de Buitenbezittingen 1020 kojangs zout zijn in verbruik gekomen.

zijn sedert vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1882 n°. 73 (verg. vorig verslag blz. 224). Overigens worden voorzieningen beraamd om aan pakhuismeesters en aannemers meer dan tot hiertoe de gelegenheid te benemen tot het plegen van kwade praktijken. Op Madura bleken de heimelijke aanmaak en invoer van zout bevorderd te worden doordien er voor de bevolking te veel bezwaar aan verbonden was om zich het zout op wettige wijze aan te schaffen. Daarom is in September jl. besloten het aantal verkooppakhuizen in dat gewest van 3 op 9 te brengen, waarvan 1 op elk der eilanden Sapoedi en Kangean. Dat overigens de zoutmakers op Madura niet zelden uit winstbejag het zout in 't geheim verkochten, is te begrijpen als men in aanmerking neemt dat zij daarvoor tot f 3 per pikol konden maken, terwijl het loon dat hun door het Gouvernement wordt betaald slechts f ⅓ per pikol bedraagt. Ook vonden wel ontvreemdingen van zout plaats bij het transport uit de hoofddepôts op Madura naar de schepen die het naar Java moesten vervoeren [1]). Zooals reeds in 't verslag van 1881 (blz. 69) is vermeld, zijn in den aanvang van dat jaar (Indisch Staatsblad 1881 n°. 21) politiemaatregelen genomen om een en ander zooveel mogelijk te keer te gaan. Werden de goede gevolgen daarvan ook al niet dadelijk ondervonden, zij hebben er waarschijnlijk toe bijgedragen dat in 1882 het debiet bij de gouvernementspakhuizen op Madura ruim 35 pct. hooger geweest is dan in 1881.

Bij de gouvernementspakhuizen buiten Java en Madura werden in 1881 en 1882 de volgende hoeveelheden verkocht (mede in kojangs):

	1881.	1882.
ter Sumatra's Westkust	2 112	2 131
in Benkoelen	276	294
in de Lampongsche districten	226	214
in Palembang	1 292	1 262
op Banka	215	241
in Borneo's Westerafdeeling	935	924
in Borneo's Zuider- en Oosterafdeeling	1 344	1 417
	6 400	6 483

De inkomsten die het Gouvernement aan den zoutverkoop ontleende, bedroegen in 1882 onzuiver f 7 054 555, namelijk op Java en Madura f 5 938 409 en in de zoo even genoemde 7 gewesten der buitenbezittingen f 1 116 146 [2]). In 1881 waren de twee laatste sommen f 5 839 311 en f 1 099 108, of te zamen f 6 938 419. Omtrent de verschillende prijzen waartegen het zout gesleten werd, vindt men opgaven in bijlage NNN, die tevens het gebruikelijk vijfjarig overzicht van het debiet in elk gewest bevat.

De gouvernements-zoutvoorraad werd in 1882 slechts met 17 921 kojangs nieuw zout aangevuld, tegen 53 527 kojangs in 1881, daar de vochtige weersgesteldheid gedurende de eerste helft van het afgeloopen jaar den aanmaak zeer belemmerde. Uit het volgende overzicht kan blijken op hoeveel het nieuw aangemaakt zout in elk der beide jaren aan het Gouvernement te staan kwam, en hoeveel de zoutmakers verdienden.

Afdeelingen van de residentie Madura.	Ingeleverde hoeveelheid zout (in kojangs van 30 pikols).		Betaling door de zoutmakers gemiddeld per hoofd genoten.		Kosten waarop de kojang zout aan het Gouvernement te staan kwam.	
	1881.	1882.	1881.	1882.	1881.	1882.
Sumanap	31 912	7 260	f 203,00	f 64,80	f 13,62	f 20,67
Sampang	10 488	3 878	164,00	60,90	11,70	14,60
Pamakassan	11 127	6 783	114,00	70,66	?	27,21
Te zamen	53 527	17 921				

Het restant zout in de verkoop- en doorvoerpakhuizen op 31 December 1882 beliep (met inbegrip van hetgeen naar die pakhuizen onderweg was) 26 423 kojangs en in de hoofddepôts (op Madura) 85 600 kojangs, tegen respectievelijk 25 000 en 105 060 kojangs bij het eind van 1881. Van de opgegeven 85 600 kojangs lagen opgeschuurd in de hoofddepôts in de afdeeling Sumanap 51 300, in die van de afdeeling Sampang 16 390 en in die van de afdeeling Pamakassan 17 910 kojangs.

De splitsing van het beheer over de verkoop- en de doorvoerpakhuizen te Batavia en Samarang (zie vorig verslag blz. 224) heeft de beoogde uitwerking niet gemist. In 1882 toch was het zoutdebiet op beide plaatsen grooter dan gedurende de twee voorafgegane jaren.

Het aantal plaatsen waar zout verkrijgbaar is onderging in 1882 geen verandering. Op twee plaatsen in de residentie Benkoelen, waar tot dusver de inlandsche schrijver bij den controleur, onder diens administratie en verantwoordelijkheid, met het zoutdebiet belast was, werden in den aanvang van 1883 afzonderlijke pakhuismeesters (inlanders) in dienst gesteld.

Omtrent de uitkomsten der aan de bevolking vrijgelaten zoutwinning in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta zijn geen bijzonderheden gemeld. De exploitatie der zoutmodderwellen in de afdeeling Grobogan (Samarang) onderging in 1882 eene kleine uitbreiding. De productie bedroeg 12 231 pikols, tegen 12 100 in 1881, voor welke hoeveelheden respectievelijk f 6140 en f 6014 als cijns aan het Gouvernement betaald werd.

IV. Koopvaart en scheepsbouw.

§ 1. *Koopvaart.*

Aan de nog niet verschenen volledige jaarlijksche handelsstatistiek van Nederlandsch-Indië over elk der laatst bewerkte jaren 1880 en 1881 zijn ten aanzien van de handelsbeweging tusschen Nederlandsch-Indië en de landen daarbuiten de opgaven ontleend, die in verkorten vorm hieronder, en — uitvoeriger — in de hierachter gevoegde bijlage OOO worden aangetroffen.

Waarde van den algemeenen in- en uitvoer (*in guldens*).

a. Aandeel daarin van de stoom- en van de zeilvaart.

INVOER.		Koopmanschappen.	Goud en zilver. Gemunt.	Goud en zilver. Ongemunt.	Totaal.
1880.					
voor rekening van particulieren.	met stoomschepen	f 93 351 243	f 11 874 902	f 75 920	f 105 302 065
	„ zeilschepen	51 869 656	300 839	1 500	52 171 995
		f 145 220 899	f 12 175 741	f 77 420	f 157 474 060
voor rekening van het Gouvernement.	met stoomschepen	f 8 818 183	f 3 425 000	„	f 12 243 183
	„ zeilschepen	3 696 677	„	„	3 696 677
		f 12 514 860	f 3 425 000	„	f 15 939 860
1881.					
voor rekening van particulieren.	met stoomschepen	f 102 264 261	f 8 743 316	f 42 120	f 111 049 697
	„ zeilschepen	37 540 535	1 557 523	1 800	39 099 858
		f 139 804 796	f 10 300 839	f 43 920	f 150 149 555
voor rekening van het Gouvernement.	met stoomschepen	f 4 667 516	f 250 000	„	f 4 917 516
	„ zeilschepen	3 593 248	„	„	3 593 248
		f 8 260 764	f 250 000	„	f 8 510 764

[1]) Te Sumanap, waar zich de grootste hoofddepôts bevinden, komen jaarlijks wel een 90-tal schepen zout halen. In het vroege voorjaar geschiedt dit afhalen veelal door schepen met Europeesche bemanning, die — in afwachting dat de producten voor Europa beschikbaar komen — zich op die wijze den zoogenaamden stillen tijd ten nutte maken.

[2]) De verschillende wijzen waarop het zoutmonopolie in sommigen der buitenbezittingen werkt zijn vermeld op blz. 206 van het verslag van 1881.

UITVOER.		Koopmanschappen.	Goud en zilver. Gemunt.	Goud en zilver. Ongemunt.	Totaal.
1880.					
voor rekening van particulieren.	met stoomschepen	f 56 383 522	f 3 294 362	„	f 59 677 884
	„ zeilschepen	81 726 464	284 677	f 88 350	82 099 491
		f 138 109 986	f 3 579 039	f 88 350	f 141 777 375
voor rekening van het Gouvernement.	met stoomschepen	f 8 943 665	„	„	f 8 943 665
	„ zeilschepen	28 233 813	„	„	28 233 813
		f 37 177 478	„	„	f 37 177 478
1881.					
voor rekening van particulieren.	met stoomschepen	f 76 198 425	f 911 844	„	f 77 110 269
	„ zeilschepen	67 407 370	342 567	f 84 750	67 834 687
		f 143 605 795	f 1 254 411	f 84 750	f 144 944 956
voor rekening van het Gouvernement.	met stoomschepen	f 9 385 901	„	„	f 9 385 901
	„ zeilschepen	22 794 903	„	„	22 794 903
		f 32 180 804	„	„	f 32 180 804

b. Aandeel daarin van Nederland en van andere landen.

	Voor rekening van particulieren. Koopmanschappen. 1880.	Voor rekening van particulieren. Koopmanschappen. 1881.	Voor rekening van particulieren. Goud en zilver (gemunt en ongemunt). 1880.	Voor rekening van particulieren. Goud en zilver (gemunt en ongemunt). 1881.	Voor rekening van het Gouvernement. Koopmanschappen. 1880.	Voor rekening van het Gouvernement. Koopmanschappen. 1881.	Voor rekening van het Gouvernement. Goud en zilver (gemunt en ongemunt). 1880.	Voor rekening van het Gouvernement. Goud en zilver (gemunt en ongemunt). 1881.
INGEVOERD van:								
Nederland	f 51 199 293	f 50 383 284	f 2 086 500	„	f 6 170 473	f 4 767 120	f 3 425 000	„
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	45 898 890	36 567 547	899 759	f 744 500	2 783 732	2 269 872	„	„
den Oosterschen Archipel: Singapore	37 152 724	38 024 650	5 723 819	6 453 838	3 560 655	1 223 772	„	f 250 000
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indië) *a*)	10 969 992	14 829 315	3 543 083	3 146 421	„	„	„	„
Te zamen als boven	f 145 220 899	f 139 804 796	f 12 253 161	f 10 344 759	f 12 514 860	f 8 260 764	f 3 425 000	f 250 000
UITGEVOERD naar:								
Nederland	f 43 532 321	f 47 619 579	f 2 750 000	f 602 550	f 37 176 744	f 32 180 804	„	„
het Engelsch Kanaal (om orders)	15 922 625	12 815 072	„	„	„	„	„	„
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	42 905 007	43 329 833	35 650	1 200	„	„	„	„
den Oosterschen Archipel: Singapore	31 222 343	35 134 731	598 094	395 053	734	„	„	„
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Nederlandsch-Indië) *a*)	4 527 691	4 706 580	283 645	340 358	„	„	„	„
Te zamen als boven	f 138 109 987	f 143 605 795	f 3 667 389	f 1 339 161	f 37 177 478	f 32 180 804	„	„

a) Namelijk Poeloe Pinang, Malakka, Serawak, Timor Dilly, Kokos-eilanden en — in afwijking van vroeger — thans ook Manilla, in de opgaven over 1879 en vorige jaren gerangschikt onder de landen buiten den Oosterschen Archipel.

In verband met de telkens afwisselende waarde der goederen leveren de medegedeelde cijfers op zich zelf geen voldoenden maatstaf van vergelijking. Daarom volgt hieronder nog eene opgaaf van de verschillende *voor rekening van particulieren* in- en uitgevoerde goederen, met aanwijzing zoowel van de waarde als (zooveel mogelijk) van de hoeveelheid. De waarde is vermeld in duizendtallen guldens.

AARD DER GOEDEREN.	1880.		1881.	
INGEVOERD.				
Aardewerk van alle soorten		f 2 737/m.		f 2 018/m.
Boeken		200/m.		1 315/m.
Eetwaren van alle soorten		10 411/m.		12 645/m.
Fabriek- en stoomwerktuigen		3 080/m.		2 693/m.
Gambier	(4 235 000 K.G.)	1 059/m.	(3 832 000 K.G.)	1 150/m.
Garens		2 461/m.		4 793/m.
Gedistilleerd van alle soorten	(2 217 000 L.)	1 856/m.	(2 578 000 L.)	1 021/m.
Hout en houtwerk		818/m.		1 142/m.
IJzer en staal en dito werk		2 539/m.		2 860/m.
Kleederen		1 505/m.		1 203/m.
Koffie	(1 907 000 K.G.)	1 335/m.	(1 929 000 K.G.)	964/m.
Transporteeren		f 28 031/m.		f 32 773/m.

AARD DER GOEDEREN.	1880.		1881.	
Per transport.		f 28 031/m.		f 32 773/m.
Kolen (steen-) en cokes	(373 000 ton.)	8 041/m.	(92 000 ton.)	2 021/m.
Kramerij		3 900/m.		4 122/m.
Manufacturen van katoen		34 334/m.		38 698/m.
Id. van wol en halfwol		2 000/m.		1 712/m.
Id. van zijde en halfzijde		1 550/m.		1 198/m.
Meel	(5 163 000 K.G.)	1 549/m.	(5 744 000 K.G.)	1 723/m.
Modewaren		035/m.		1 131/m.
Olie (petroleum)	(66 401 000 L.)	7 968/m.	(15 711 000 L.)	5 485/m.
Opium	(224 000 K.G.)	5 609/m.	(114 000 K.G.)	2 501/m.
Papier		849/m.		1 004/m.
Rijst (gepelde)	(200 120 000 K.G.)	24 014/m.	(197 703 000 K.G.)	10 770/m.
Suiker	(1 081 000 K.G.)	693/m.	(6 740 000 K.G.)	2 359/m.
Tabak (sigaren)	(240 000 K.G.)	3 280/m.	(240 000 K.G.)	3 142/m.
Idem en snuif	(1 011 000 K.G.)	1 011/m.	(800 000 K.G.)	800/m.
Thee	(740 000 K.G.)	1 332/m.		1 544/m.
Vee (levend)		2 331/m.		2 100/m.
Was	(1 122 000 K.G.)	1 458/m.	(1 425 000 K.G.)	1 852/m.
Wijn		2 537/m.		2 357/m.
		f 132 447/m.		f 120 358/m.
Andere hierboven niet afzonderlijk genoemde artikelen		12 794/m.		13 447/m.
		f 145 221/m.		f 39 805/m.

AARD DER GOEDEREN.	1880.		1881.	
UITGEVOERD.				
Eetwaren		f 1 032/m.		f 1 702/m.
Gambier	(15 403 000 K.G.)	6 161/m.	(14 053 000 K.G.)	7 327/m.
Gedistilleerd	(5 003 000 L.)	1 031/m.	(1 700 000 L.)	350/m.
Gomsoorten	(8 952 000 K.G.)	10 313/m.	(9 801 000 K.G.)	11 818/m.
Huiden	(3 717 000 K.G.)	2 232/m.	(2 854 000 K.G.)	1 721/m.
Indigo voor de Europeesche markt	(373 000 K.G.)	2 980/m.	(415 000 K.G.)	3 320/m.
Koffie	(39 946 000 K.G.)	27 962/m.	(37 699 000 K.G.)	18 849/m.
Muskaatnoten	(1 452 000 K.G.)	2 468/m.	(1 482 000 K.G.)	2 223/m.
Olie (klapper-)	(730 000 L.)	580/m.	(2 088 000 L.)	1 671/m.
Peper (zwarte en witte)	(5 719 000 K.G.)	2 080/m.	(7 339 000 K.G.)	2 947/m.
Rijst (gepelde)	(9 462 000 K.G.)	1 132/m.	(7 616 000 K.G.)	914/m.
Rotting	(13 054 000 K.G.)	2 011/m.	(18 813 000 K.G.)	3 703/m.
Suiker	(222 242 000 K.G.)	48 893/m.	(260 726 000 K.G.)	53 345/m.
Tabak voor de Europeesche markt	(10 541 000 K.G.)	14 758/m.	(10 493 000 K.G.)	19 493/m.
Thee	(2 519 000 K.G.)	1 763/m.	(2 203 000 K.G.)	1 542/m.
Tin	(4 617 000 K.G.)	4 386/m.	(3 900 000 K.G.)	3 969/m.
		f 130 397/m.		f 134 945/m.
Andere hierboven niet afzonderlijk genoemde artikelen		7 713/m.		8 661/m.
		f 138 110/m.		f 143 606/m.

De voorafgegane cijfers hebben allen betrekking tot geheel Nederlandsch-Indië, en niet uitsluitend tot het gouvernements-tolgebied. Wat de streken betreft waar aan de inlandsche vorsten en volken het recht van zelfbestuur is gelaten, kunnen echter uit den aard der zaak geene geheel volledige opgaven voor de handelsstatistiek ontvangen worden. Het aandeel van Java en Madura in den opgegeven (algemeenen) in- en uitvoer zal eerst kunnen blijken uit de afzonderlijk verschijnende handelsverslagen. Intusschen kunnen reeds voorloopige opgaven worden verstrekt betreffende den invoer *tot verbruik* en den uitvoer *uit het vrije verkeer* van de voornaamste handelsartikelen op Java en Madura in 1881 en 1882. Men vindt die opgaven in bijlage QQQ hierachter. Voor zoover ze betrekking hebben op de hierboven met name genoemde goederen, wijzen zij de volgende cijfers aan

AARD DER GOEDEREN.	Maatstaf.	1881.		1882.	
INGEVOERD.					
Aardewerk	waarde.		f 1 456/m.		f 1 384/m.
Eetwaren (niet afzonderlijk genoemd)	id.		3 653/m.		3 211/m.
Id. (boter)	K.G.	415 000		325 000	
Gedistilleerd van alle soorten	liters.	1 436 000		1 731 000	
IJzer en staal en dito werk	waarde.		1 427/m.		1 142/m.
Kolen (steen-) en cokes	tonnen.	75 000		113 000	
Manufacturen van katoen	waarde.		26 040/m.		28 208/m.
Id. van wol of halfwol	id.		1 307/m.		1 683/m.
Meel	K.G.	4 743 000		3 873 000	
Olie (petroleum)	liters.	35 909 000		75 983 000	
Wijnen (afgetapt en op fust)	id.	1 618 000		1 743 000	
Id. (Champagne- en andere mousseerende wijnen)	fleschen	81 000		105 000	
UITGEVOERD.			a)		a)
Gedistilleerd (alleen arak)	liters.	1 537 000	(1 098 000)	3 772 000	(3 195 000)
Gomsoorten	K.G.	1 847 000	(472 000)	1 052 000	(385 000)
Huiden	id.	2 403 000	(1 893 000)	3 273 000	(2 500 000)
Indigo (voor de Europeesche markt)	id.	493 000	(435 000)	421 000	(398 000)
Koffie	id.	23 093 000	(18 618 000)	24 136 000	(21 772 000)
Muskaatnoten	id.	375 000	(223 000)	352 000	(302 000)
Peper (zwarte en witte)	id.	1 529 000	(191 000)	2 868 000	(789 000)
Rijst (gepelde)	id.	6 826 000	(4 317 000)	4 047 000	(1 755 000)
Rotting	id.	3 051 000	(1 475 000)	2 148 000	(1 433 000)
Suiker	id.	209 795 000	(36 100 000)	332 921 000	(25 795 000)
Tabak (voor de Europeesche markt)	id.	13 538 000	(13 350 000)	16 663 000	(16 646 000)
Thee	id.	2 203 000	(1 079 000)	2 682 000	(2 056 000)
Tin	id.	4 448 000	(3 045 000)	4 313 000	(3 595 000)

a) De cijfers tusschen ( ) geplaatst wijzen aan hoeveel van de daarnevens vermelde hoeveelheid werd aangegeven als bestemd om naar Nederland te worden uitgevoerd.

Naar het Engelsch Kanaal (om orders) werden verscheept de volgende hoeveelheden suiker, rijst en rotting: in 1881 respectievelijk 60 253 000, 1 591 000 en 522 000 K.G., in 1882 65 820 000, 2 258 000 en 147 000.

Omtrent de scheepvaartbeweging van en met Nederlandsch-Indië over 1881 vindt men uitvoerige opgaven, ook voor elke haven afzonderlijk, in bijlage PPP, aan welk overzicht de volgende totaalcijfers zijn te ontleenen.

A. Verkeer met landen en plaatsen buiten Nederlandsch-Indië.

HERKOMST OF BESTEMMING DER BODEMS.	Aantal bodems.			Inhoudsgrootte (in tonnen).		
	Stoomschepen.	Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Stoomschepen.	Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
1°. Ingeklaard bij aankomst uit landen buiten Nederlandsch-Indië.						
In Nederland te huis behoorende	92	110	„	189 750	98 096	„
„ Nederlandsch-Indie te huis behoorende	384	80	566	165 187	22 999	20 267
„ den vreemde te huis behoorende	1465	431	1337	432 377	240 738	50 200
Te zamen	1941	621	1903	787 314	361 833	70 467
In 1880 waren de totalen	1505	731	1804	597 208	429 617	76 458
2°. Uitgeklaard bij vertrek naar landen buiten Nederlandsch-Indië.						
In Nederland te huis behoorende	62	92	„	124 973	85 165	„
„ Nederlandsch-Indië te huis behoorende	388	77	626	161 291	22 727	21 520
„ den vreemde te huis behoorende	1286	363	1343	350 181	190 562	49 994
Te zamen	1736	532	1969	636 445	298 454	71 514
In 1880 waren de totalen	1455	682	1833	540 673	375 513	75 634

HERKOMST OF BESTEMMING DER BODEMS.	Aantal bodems.			Inhoudsgrootte (in tonnen).		
	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
3°. Landen van waar de sub 1°. bedoelde bodems in Nederlandsch-Indië waren aangekomen.						
1881.						
AANGEKOMEN van:						
Nederland	93	88	"	183 331	70 920	"
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	158	389	85	173 982	252 234	3 032
den Oosterschen Archipel: Singapore	1303	100	1047	311 032	29 508	42 723
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Ned. Indië)	387	34	791	118 969	6 091	24 712
Te zamen als boven	1941	a) 611	a) 1923	787 314	a) 358 753	70 467
1880. b)						
Nederland	85	68	"	163 781	65 463	"
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	84	487	57	86 299	322 921	1 512
den Oosterschen Archipel: Singapore	911	117	1092	220 927	26 467	49 833
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Ned. Indië)	425	59	655	126 201	14 766	25 113
Te zamen als boven	1505	731	1804	597 208	429 617	76 458
4°. Landen waarheen de sub 2°. bedoelde bodems bij vertrek uit Nederlandsch-Indië werden uitgeklaard.						
1881.						
VERTROKKEN naar:						
Nederland	65	73	"	129 085	69 778	"
het Engelsch Kanaal (om orders)	1	75	"	1 544	57 924	"
andere landen (buiten den Archipel)	115	230	101	142 887	129 735	2 727
den Oosterschen Archipel: Singapore	1162	101	1050	293 241	19 190	43 723
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Ned. Indië)	393	53	818	69 688	21 827	25 064
Te zamen als boven	1736	532	1969	636 445	298 454	71 514
1880. b)						
Nederland	58	65	"	108 148	63 300	"
het Engelsch Kanaal (om orders)	"	81	"	"	64 019	"
andere landen (buiten den Oosterschen Archipel)	62	308	43	64 200	183 445	2 076
den Oosterschen Archipel: Singapore	922	138	1118	232 760	31 432	49 116
den Oosterschen Archipel: Andere gedeelten (buiten Ned. Indië)	413	90	672	135 565	33 317	24 442
Te zamen als boven	1455	682	1833	540 673	375 513	75 634

a) Het verschil met het totaal onder 1°. opgegeven is het gevolg van eene mistelling in de ontvangen tabellen. Voorshands ontbreken echter gegevens ter verbetering.

b) De opgaven over 1880 worden hier in haar geheel opgenomen ter verbetering van die, voorkomende op blz. 227 van het vorig verslag, welke hier en daar niet overeenstemden met de cijfers in de bij dat verslag behoorende bijlage MMM.

B. Kustvaart.

WAAR AANGEKOMEN OF VERTROKKEN EN WAAR TE HUIS BEHOORENDE.	Aantal bodems.			Inhoudsgrootte (in tonnen).		
	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	Stoom-schepen.	Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.	Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.
AANGEKOMEN:						
op Java en Madura van havens in de buitenbezittingen.	329	453	913	232 680	114 984	15 040
in eenige buitenbezitting uit een der andere gewesten van Nederlandsch-Indië	274	414	1448	219 789	123 190	16 971
Te zamen	603	867	2361	452 469	238 174	32 011
In 1880 waren de totalen	680	980	2643	475 423	238 459	38 466
VERTROKKEN:						
van Java en Madura naar havens in de buitenbezittingen.	360	509	1080	106 962	123 568	17 306
van eenige buitenbezitting naar een der andere gewesten van Nederlandsch-Indië	264	503	1623	166 724	182 960	20 220
Te zamen	624	1012	2703	273 686	306 528	37 526
In 1880 waren de totalen	700	1067	3821	482 296	258 522	46 667
Naar gelang van de landen waar zij te huis behoorden, waren de *aangekomen* schepen te verdeelen als volgt:						
in Nederland te huis behoorende	1	13	"	1 654	9 246	"
" Nederlandsch-Indië te huis behoorende	529	829	2312	423 980	219 955	30 160
" den vreemde te huis behoorende	73	25	49	26 835	8 973	1 851
Te zamen als boven	603	867	2361	452 469	238 174	32 011
En de *vertrokken* schepen als volgt:						
in Nederland te huis behoorende	"	13	"	"	10 054	"
" Nederlandsch-Indië te huis behoorende	515	957	2663	238 663	286 120	35 987
" den vreemde te huis behoorende	109	42	40	35 023	10 354	1 539
Te zamen als boven	624	1012	2703	273 686	306 528	37 526

De in den laatsten tijd uitgevaardigde nieuwe bepalingen op het gebied van handel en scheepvaart zijn gedeeltelijk reeds in vorige hoofdstukken vermeld. Zoo vindt men in hoofdstuk **F** (zie blz. 53 hiervóór) besproken de ordonnantie van 8 Mei 1883 (Indisch Staatsblad n°. 144), houdende bepalingen ter verzekering van de goede werking van de voorschriften van 1880 (vergelijk het verslag van 1881 blz. 212) ter voorkoming van aanvaringen of aandrijvingen op zee. In hoofdstuk **M** (blz. 160/161 hiervóór) is gehandeld over het nieuwe reglement op de heffing en verzekering van in- en uitvoerrechten en over de openstelling ook voor den *algemeenen* invoer van de havens Tagal, Pekalongan en Probolinggo op Java, en Tandjong Pandan op Billiton (Indisch Staatsblad 1882 n°. 240). Op de aangehaalde blz. 161 vindt men ook de opbrengst der in- en uitvoerrechten opgegeven, terwijl uit hoofdstuk **E** (zie blz. 51 hiervóór) kunnen blijken de ontvangsten aan loods- en aan haven- en ankeragegelden. Overigens is hier nog aan te teekenen dat de reeds in 't verslag van 1877 (blz. 230) in uitzicht gestelde herziening van de verouderde bepalingen omtrent het examen vereischt voor (Europeesche of daarmede gelijkgestelde) gezagvoerders van schepen, varende met Nederlandsch-Indische zeebrieven [1]), heeft geleid tot de ordonnantie en tot het besluit van 31 October 1882, beiden gewijzigd onder dagteekening van 21 December daaraanvolgende (zie Indisch Staatsblad 1882 n°. 271/272 en 314/315). De nieuwe voorschriften regelen de stuurmans-examens, vereischt om op Nederlandsch-Indische stoomschepen als gezagvoerder of stuurman te worden toegelaten, maar laten die facultatief voor hen die op zeilschepen varen. De invoering is bepaald op 1 Januari 1884. Waarschijnlijk zal echter dit tijdstip verschoven worden, vermits de Indische Regeering dezerzijds is uitgenoodigd (Juni jl.) om de uitgevaardigde regeling, waarbij naar veler oordeel voor de vaart in de Indische zeeën te zware eischen van theoretische bekwaamheid zijn gesteld, nader in overweging te nemen.

§ 2. *Nederlandsch-Indische koopvaardijvloot.*

Als gewoonlijk volgt hieronder een vijfjarig overzicht betreffende het aantal en de inhoudsgrootte der in Nederlandsch-Indië te huis behoorende schepen en vaartuigen, met uitzondering van die welke minder dan 20 ton (30 M³) meten.

JAREN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schooners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere soortgelijke vaartuigen.		TOTAAL.		Van de bedoelde schepen en vaartuigen behoorden te huis op Java en Madura.		in de buitenbezittingen.	
	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonn.).
1878 . .	44	27 435	6	6 307	82	35 167	23	5 789	176	14 323	13	360	1188	37 065	1532	126 440	786	77 473	746	48 978
1879 . .	44	27 754	4	4 730	83	38 201	24	5 984	172	44 323	14	398	1317	39 307	1658	130 697	897	82 332	761	48 365
1880 . .	50	30 237	5	8 157	86	44 542	27	6 559	175	16 037	14	308	1321	40 180	1680	146 110	914	94 550	766	51 560
1881 . .	50	29 813	3	5 704	82	46 068	22	5 271	170	16 010	9	268	1507	45 466	1844	143 317	1071	94 932	773	48 385
1882 . .	53	32 142	3	6 339	75	38 512	24	6 295	166	15 841	5	404	a) 1277	38 073	a) 1603	138 260	1060	93 529	a) 543	44 737

a) Voor Celebes en onderhoorigheden schijnen de opgaven minder volledig. Immers tegenover 321 bodems in 1881, vindt men wat 1882 betreft slechts 106 bodems voor dat gewest uitgetrokken.

In bijlage RRR kan worden nagegaan in welke gewesten de voor 1882 opgegeven schepen en vaartuigen te huis behoorden. Ook bevat die bijlage een overzicht van de op Nederlandsch-Indische *zeebrieven* varende bodems, dat is van die, minstens 2 ton metende, zeeschepen (ongerekend de visschersvaartuigen) welke op Europeesche wijze getuigd zijn en de Nederlandsche vlag voeren. De op inlandsche wijze getuigde zeeschepen zoomede de visschersvaartuigen moeten, om de Nederlandsche vlag te kunnen voeren, van *jaarpassen* zijn voorzien. Bij het eind van 1881 en van 1882 bedroeg het aantal der op zeebrieven varende Nederlandsch-Indische schepen als volgt:

Soort der schepen, en gewesten waar zij te huis behoorden.		31 Dec. 1881. Aantal.	31 Dec. 1881. Inhoudsgrootte (in tonnen).	31 Dec. 1882. Aantal.	31 Dec. 1882. Inhoudsgrootte (in tonnen).
Stoomschepen.	Java en Madura. . . .	32	27 170	34	29 415
	Buitenbezittingen . . .	13	2 965	14	2 770
		45	30 135	48	32 185
Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.	Java en Madura. . . .	121	44 608	119	46 608
	Buitenbezittingen . . .	193	29 430	183	28 382
		314	74 038	302	74 990

Het volgende staatje bevat opgaven nopens de in de laatste vijf jaren uitgereikte *eerste* Nederlandsch-Indische zeebrieven.

JAREN.	Aantal vaartuigen.	Stoomschepen.	Fregatten.	Schooners.	Barken.	Brikken.	Kotters.	Andere vaartuigen.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in tonnen).
		SOORT DER VAARTUIGEN.							
1878. . .	24	2	2	13	6	”	1	”	7 850
1879. . .	32	3	1	17	7	3	1	”	9 349
1880. . .	34	2	2	16	10	3	1	”	17 003
1881. . .	30	4	”	22	4	”	”	”	7 925
1882. . .	18	5	”	10	1	1	1	”	6 963

Van deze schepen en vaartuigen behoorden:

in:	aan Europeanen.	metende in tonnen.	aan vreemde oosterlingen.	metende in tonnen.	aan inlanders.	metende in tonnen.
1878	1	1 283	15	6 153	8	414
1879	7	3 039	21	5 959	4	351
1880	14	12 252	12	3 717	8	1 094
1881	11	5 333	9	1 870	10	722
1882	7	3 784	5	2 264	6	915

Zooals reeds in 't vorig verslag (blz. 229) is medegedeeld, traden met 1 Maart 1882 in Nederlandsch-Indië in werking de nieuwe bepalingen betreffende de scheeps-

1) Zie Tollens, Wetten en Besluiten, deel II, blz. 259.

meting vervat in Indisch Staatsblad 1881 n°. 66 en 217. Bij de toepassing deden zich geen omstandigheden voor die bijzondere melding verdienen.

§ 3. *Scheepsbouw.*

Omtrent dezen tak van bedrijf zijn in de gewestelijke verslagen over 1882 geen mededeelingen aangetroffen. Ter voorziening in die leemte worden voor het volgende verslag eenige gegevens ter zake verzameld. Van het particuliere droogdok op het eiland Amsterdam in de baai van Batavia en van de werk- en bergplaatsen aldaar maakten in het afgeloopen jaar, volgens de mededeelingen van de Nederlandsch-Indische Droogdok-maatschappij, verschillende schepen met goed gevolg gebruik. Ook berichtte zij dat men zich voor het lichten van zware lichamen herhaaldelijk bediende van den door haar opgestelden losbok.

Van de schepen, ten behoeve van welke in de laatste vijf jaren eerste zeebrieven werden uitgereikt, waren er slechts sommige in Indië gebouwd, zooals uit het volgende staatje blijken kan.

JAREN.	Aantal schepen en vaartuigen, ten behoeve van welke in Nederlandsch-Indië eerste zeebrieven werden uitgereikt.	Waar gebouwd.					
		In Indië.		In Nederland.		In den vreemde.	
		Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonnen).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonnen).	Aantal.	Inhoudsgrootte (in tonnen).
1878. .	24	a) 14	935	4	3294	6	2 621
1879. .	32	b) 14	925	3	2206	15	6 218
1880. .	34	c) 11	551	5	2895	18	13 617
1881. .	30	d) 15	1129	1	1078	14	5 718
1882. .	18	e) 10	2027	2	805	6	4 131

a) 1 stoomschip, 12 schoeners en 1 kotter, metende 12, 899 en 24 tonnen.
b) 1 brik, 12 schoeners en 1 kotter, metende 209, 665 en 51 tonnen.
c) 1 kotter en 10 schoeners, metende 23 en 528 tonnen.
d) 1 stoomschip en 14 schoeners, metende 52 en 1077 tonnen.
e) 1 stoomschip, 1 bark, 7 schoeners en 1 kotter, metende 179, 711, 1098 en 39 tonnen.

V. Andere onderwerpen.

***Binnenlandsche handel**; **markten** (**passars**).* De handel in lijnwaden kon in 1882 in de meeste gewesten van Java en Madura over het algemeen levendig genoemd worden. Alleen in West-Java, waar de bevolking nog steeds gebukt ging onder de gevolgen van de geheerscht hebbende veepest en epidemische ziekten, was de omzet gering.

In den rijsthandel ging in het afgeloopen jaar weer veel om. De invoer van rijst uit Singapore, Saigon, Bangkok en Rangoon was zeer aanzienlijk.

Het aantal marktplaatsen op Java onderging andermaal eenige uitbreiding. In 't geheel kwamen er in 1882 14 nieuwe bij, namelijk 1 in Samarang, 3 in Soerabaija, 2 in Pasoeroean, 1 in Kadoe, 5 in Madioen en 2 in Soerakarta. Bovendien werd in Bagelen eene nieuwe veemarkt in de afdeeling Ledok geopend.

De omzet van lijnwaden in Atjeh en onderhoorigheden was niet groot. Engelsch fabrikaat was het meest gewild, hoewel hier en daar aan Nederlandsch fabrikaat om zijne meerdere sterkte de voorkeur werd gegeven. Uitvoer van rijst had bijna niet plaats; alleen van het eiland Si Maloer werd eene onbeduidende hoeveelheid uitgevoerd naar eenige staatjes ter westkust. In het aantal marktplaatsen kwam geen verandering.

In het gouvernement Sumatra's Westkust hielden 5 passars in de afdeeling Padang Lawas (Tapanoli) op te bestaan; daarentegen werden er 4 nieuwe ingesteld, namelijk 2 in de Padangsche Bovenlanden en 2 in de Padangsche Benedenlanden. Het debiet van lijnwaden onderging, hoofdzakelijk ten gevolge van den minder gunstigen koffieoogst, eene vrij aanzienlijke vermindering. In- en uitvoer van rijst had hier en daar plaats, echter niet in belangrijke hoeveelheden.

In Benkoelen vermeerderde het aantal plaatsen, waar geregeld markt wordt gehouden, met één. Bij den afzet van lijnwaden bleken in dat gewest de kains van Hollandsch en Duitsch maaksel het meest gewild. Overigens waren in Benkoelen ook zeer gezocht Boegineesche en Palembangsche kains, zoomede Bataviasche en Soerabaijasche batiks.

In de Lampongsche districten en in Palembang onderging het aantal marktplaatsen geen verandering. De omzet van lijnwaden nam belangrijk toe. In de Lampongsche districten was, in verband met de goede uitkomsten van den peperoogst, de vraag naar lijnwaden zelfs grooter dan het aanbod. Beide gewesten ontleenen een gedeelte der benoodigde rijst aan andere streken.

In de residentie Oostkust van Sumatra nam het handelsvertier toe, merkbaar aan eene vermeerdering van winkels op de meeste plaatsen.

Uit Riouw wordt gemeld dat de invoer van lijnwaden uit Singapore weder vrij belangrijk was. Gedrukt katoen van Duitsch fabrikaat en wit katoen van Engelsch maaksel vallen het meest in den smaak van Chineezen en Klingaleezen. Ook rijst werd in belangrijke hoeveelheden ingevoerd en maakte een voornaam artikel van handel uit.

Op Banka nam het debiet van lijnwaden steeds toe, op Billiton daarentegen bleef het stationnair.

In de residentie Westerafdeeling van Borneo was de aanvoer van lijnwaden uit Singapore buitengewoon groot. In Sintang was veel vraag naar lijnwaden, doch elders in het gewest viel in den afzet dezer artikelen geen toeneming te bespeuren.

In de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo werden nieuwe passars opgericht te Mataraman en Mangkaoek (district Riam Kiwa) en te Simpoe (district Amandit). Het debiet van lijnwaden, voornamelijk van Engelsch fabrikaat, nam belangrijk toe. Ook rijst behoort in dit gewest tot de invoer-artikelen.

In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden vermeerderde het aantal marktplaatsen met 3. Het lijnwadendebiet was geringer dan anders, een gevolg van de lage koffieprijzen en van de cholera-epidemie. Invoer van rijst had plaats van Bali en Saigon.

In de residentiën Menado en Ternate nam het debiet van lijnwaden steeds toe. Op Ambon en de Banda-eilanden bleef het nagenoeg stationnair. Daarentegen openbaarde zich ter hoofdplaats Amboina, in verband met de vestiging aldaar van eene nieuwe (Engelsche) handelsfirma, meer levendigheid in den omzet van rijst en petroleum.

Omtrent den lijnwaadhandel in den Timor-archipel vindt men alleen vermeld dat het debiet over 't algemeen van gelijken omvang was als in 1881. De aanvoeren van rijst waren aanzienlijk in verband met plaatselijk misgewas.

In de afdeelingen Boeleleng en Djembrana van de residentie Bali en Lombok blijft de toenemende omzet in uitvoerproducten gepaard gaan met een belangrijk vertier in den lijnwaadhandel. Het Engelsch fabrikaat vindt, als het goedkoopste, op Bali den meesten aftrek. De rijsthandel was zeer levendig ten gevolge van den overvloedigen oogst in Djembrana. Belangrijke hoeveelheden werden van daar en van Boeleleng naar Java, Celebes en de Molukken uitgevoerd.

Visscherijen. De vischvangst blijft voortdurend, voor een groot deel der bevolking van den Indischen Archipel, een belangrijk middel van bestaan. Op Java echter ondervindt het visschersbedrijf nadeel van den toenemenden invoer van gezouten visch uit Siam, vooral omdat de inlandsche gezouten visch daartegen niet concurreeren kan wegens de kosten van het zout. Verbeteringen in de hulpmiddelen bij de vischvangst worden nergens bespeurd. Ten einde de bevolking op sommige plaatsen, waar de Europeesche ambtenaren meenden dat dit nut kon hebben, bekend te maken met hetgeen elders op dit gebied gedaan is, en haar zoodoende tot navolging op te wekken, zijn onlangs een zestal Amerikaansche visschersvaartuigen (dories), van het model dat indertijd op de visscherij-tentoonstelling te Berlijn voor het beste gehouden werd, naar Indië gezonden.

Bijzonderheden omtrent den handel in visch zijn in de hier te lande ontvangen berichten niet aangetroffen. Alleen vindt men vermeld dat zich ter hoofdplaats Batavia twee

concurreerende Chineesche kongsi's gevormd hadden die de gevangen visch dagelijks publiek verkochten en de opbrengst onmiddellijk aan de visschers uitkeerden, na aftrekking van zeker percentage, in den regel 6 pct.

Verschillende takken van inlandsche nijverheid. Omtrent het ontstaan van nieuwe takken van inlandsche nijverheid werden geen berichten ontvangen. Echter trok in 1882 de aandacht de belangrijkheid van het hoeden- (toedoeng-) makers-bedrijf in Madioen en de toenemende vraag naar de in Ternate uit gevlekt bamboe vervaardigde stoelen en banken, die om hunne sterkte en netheid gezocht waren.

Loonen van ambachtslieden en koelies. Stijging van loonen viel in 1882 op Java waar te nemen in Bantam, Tagal, Preanger regentschappen, Pasoeroean en Kediri, in de drie laatstgenoemde gewesten hoofdzakelijk ten gevolge van de meerdere vraag naar werkkrachten bij de Europeesche landbouw-ondernemingen en bij den spoorweg-aanleg. Ook in de residentie Ternate waren in 1882 de loonen hooger dan vroeger, wegens de meerdere vraag naar werkvolk van de zijde der Batjan-maatschappij. Voor de verschillende gewesten op en buiten Java vindt men in den volgenden staat opgegeven het gemiddeld bedrag der in 1882 door ambachtslieden en door koelies genoten dagloonen.

GEWESTEN.	Gemiddeld loon per dag	
	voor ambachtslieden.	voor koelies.
Bantam	f 1,00 à f 1,50	f 0.25 à f 0.40
Batavia	0,75 „ 3,00	0,25 „ 0,80
Krawang	0,50 „ 1,00	0,25 „ 0,30
Preanger regentschappen. .	0,50 „ 1,00	0,20 „ 0,40
Cheribon.	0,50 „ 2,00	0,25 „ 0,50
Tagal.	1,00 „ 1,50	0,30 „ 0,80
Pekalongan.	0,60 „ 1,50	0,35 „ 0,50
Samarang	0,70 „ 2,00	0,40 „ 0,75
Japara	0,50 „ 1,50	0,25 „ 0,40
Rembang	0,50 „ 1,00	0,25 „ 0,50
Soerabaija	0,80 „ 2,00	0,35 „ 0,60
Pasoeroean	0,50 „ 2,50	0,50 „ 1,00
Probolinggo	0,75 „ 1,50	0,25 „ 0,40
Bezoeki	0,60 „ 1,50	0,25 „ 0,80
Banjoemas	0,50 „ 1,50	0,25 „ 0,40
Bagelen	0,40 „ 1,00	0,25 gemiddeld.
Kadoe.	0,50 „ 1,00	0,25 à f 0,40
Djokjokarta.	0,60 „ 1,00	0,25 „ 0,30
Soerakarta	0,60 „ 1,50	0,30 „ 0,60
Madioen	0,40 „ 1,00	0,20 „ 0,40
Kediri.	0,75 „ 1,25	0,35 „ 0,40
Madura	0,50 „ 1,00	0,25 gemiddeld.
Sumatra's Westkust . . .	1,00 „ 3,00	0,50 à f 0,70
Benkoelen	1,00 „ 1,50	0,30 „ 0,40
Lampongsche districten . .	1,00 „ 2,25	0,40 „ 0,75
Palembang	1,00 „ 1,25	0,40 „ 0,60
Sumatra's Oostkust	2,00 „ 3,00	8 doll. à 12 doll. per maand.
Atjeh	1,00 „ 2,00	f 0,50 à f 1,00
Riouw	1,00 „ 2,00	0,50 „ 0,70
Banka.	1,50 „ 3,00	1,00 „ 2,00
Billiton	0,80 „ 2,50	0,60 . . . .
Westerafdeeling van Borneo	1,00 „ 2,00	0,50 à f 1,00
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	0,50 „ 1,50	0,40 „ 0,50
Celebes	1,00 „ 3,00	0,60 „ 1,00
Menado	0,75 „ 1,50	0,30 „ 0,60
Ternate	0,50 „ 1,00	0,25 „ 0,50
Amboina.	0,75 „ 4,00	0,50 „ 1,00
Timor.	1,50 „ 3,00	0,35 „ 0,50
Bali en Lombok	? ?	0,25 gemiddeld.

Fabrieken. De over 1882 ontvangen opgaven omtrent de in Nederlandsch-Indië aanwezige particuliere nijverheids-inrichtingen (buiten die onmiddellijk met den landbouw in verband staande, zooals suikerfabrieken, rijstpellerijen, katjangperserijen enz.) verschillen over 't algemeen weinig van die over 1881, in 't vorig verslag medegedeeld. Met inbegrip van de inrichtingen die tijdelijk gesloten of waarvan ditmaal geen opgaven ingekomen waren, klimt het totaal tot 54, tegen 51 volgens 't vorig verslag. Deze laatsten worden ook over 1882 allen vermeld, uitgezonderd alleen de ijsfabriek te Djokjokarta, welke ophield te bestaan. Daarentegen vindt men nu voor 't eerst opgegeven zonder dat echter blijkt of ook de oprichting eerst van 1882 dagteekent) eene ijsfabriek te Pekalongan, eene te Cheribon (die echter in October 1882 tijdelijk gesloten werd), eene arakstokerij te Paloearan in Cheribon, en eene gelijke inrichting te Bandjaran in Tagal. Beide stokerijen werkten met stoom en hadden gemiddeld per dag respectievelijk 18 en 13 man in dienst. De ijsfabriek te Pekalongan werkte met 6 man. Onder de opgegeven 54 inrichtingen, allen nader vermeld in bijlage SSS hierachter, waren er 2 tijdelijk gesloten (behalve de ijsfabriek te Cheribon, ook die te Modjokerto in Soerabaija), en verder 6 waarvan in 't geheel geen gegevens waren ingekomen, namelijk 1 ijs- en 3 zeepfabrieken ter Sumatra's Westkust en 2 ijsfabrieken in Atjeh. Onder de 46 overige inrichtingen waren er 28 die elk minder dan 25 man per dag te werk hadden, 9 bij elk waarvan het gemiddeld aantal dagelijks gebezigde werklieden uiteenliep van 45 tot 90, en 5 bij elk waarvan dit gemiddelde 100 à 166 bedroeg. Voor deze 28, 9 en 5 ondernemingen gezamenlijk beliep het getal dagelijks gebezigde werklieden respectievelijk 333, 563 en 591, of in 't geheel 1487. Van 4 inrichtingen is het aantal werkkrachten oningevuld moeten blijven wegens gemis aan gegevens. Ten aanzien van bijna de helft der besproken ondernemingen was het bestuur niet in staat om nopens hunnen meer of minder bloeienden toestand opgaven te verkrijgen. Slechts voor 3 worden de uitkomsten gunstig, voor 7 bevredigend en voor 12 weinig of minder gunstig genoemd. Bij 40 van het opgegeven aantal ondernemingen werd stoom als beweegkracht gebezigd; voor 11 is hieromtrent niets gemeld, en van de 3 anderen blijkt dat de machinerieën uitsluitend door handenarbeid gedreven werden.

Over de aanwending van stoomkracht voor industrieele doeleinden in het algemeen zie men de mededeelingen van den dienst van het stoomwezen in hoofdstuk L, afd. IV, van dit verslag (blz. 141 en 142 hiervóór).

Maten en gewichten. Omtrent eene regeling van het ijkwezen in verband met eene noodzakelijk geachte invoering van het metriek stelsel zijn in Indië voorstellen in behandeling. Dientengevolge werd de vaststelling van gewestelijke ijkregelingen niet raadzaam meer geacht. Met het verzamelen van bouwstoffen voor de samenstelling van eene herleidingstafel der thans in Nederlandsch-Indië in gebruik zijnde maten en gewichten tot de metrieke (zie vorig verslag blz. 231) werd voortgegaan.

In het afgeloopen jaar werd aan ijkgelden ontvangen f 2768, tegen f 2532 in 1881.

Kamers van koophandel en nijverheid. Een verslag omtrent den handel is alleen ontvangen van de kamer te Padang, welk stuk hierachter wordt overgelegd als bijlage TTT. Door de vier andere kamers van koophandel en nijverheid (te Batavia, Samarang, Soerabaija en Makasser) worden dergelijke jaarverslagen niet ingediend.

Tentoonstellingen. De maatregelen, vermeld op blz. 231 en 232 van het vorig verslag, ten doel hebbende om Nederlandsch-Indië op eene waardige en zooveel mogelijk volledige wijze op de in dit jaar (1 Mei—31 October) te Amsterdam gehouden Internationale Koloniale en Uitvoerhandel-Tentoonstelling te doen vertegenwoordigen, hebben eene uitgebreide inzending van voorwerpen, de Oost-Indische bezittingen betreffende, ten gevolge gehad. (Zie omtrent den beschrijvenden catalogus het aangeteekende op blz. 106, noot 2, hiervóór.)

Behalve het eerediploma verleend aan de koloniale afdeeling in haar geheel, zijn in 't geheel voor 178 inzendingen uit Nederlandsch-Indië bekroningen toegekend. Hiervan vielen ten deel: 15 aan gouvernements- en evenveel aan particuliere instellingen, en 148 aan landsdienaren en particulieren. Onder deze 148 waren er 30 bestemd voor inlanders en 3 voor Chineezen.

De uit Indië gezonden voorwerpen zijn, voor zoover de Regeering hier te lande er de beschikking over had, aan verschillende rijks- en particuliere instellingen afgestaan. Daarvoor zijn hoofdzakelijk in aanmerking gekomen: in de eerste plaats 's Rijks ethnographisch museum te Leiden, verder de Polytechnische school te Delft, de Landbouwschool te Wageningen, de Instelling voor onderwijs in de taal-, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië te Delft, het Koloniaal Museum te Haarlem en het op te

richten Internationaal Koloniaal Museum te Amsterdam. De voorwerpen, welke de artillerie- en genie-inzending uitmaakten, zullen voor het meerendeel eene plaats vinden in de verzamelingen van de Koninklijke Militaire Academie te Breda.

Afgescheiden van de in Indië ten laste van 's lands kas genomen kosten voor het bijeenbrengen enz. van de Indische inzendingen is, als tegemoetkoming in al de verder op de Nederlandsche koloniale inzendingen vallende onkosten (de kostelooze terugzending daaronder begrepen), aan het comité van uitvoering der tentoonstelling hier te lande ten laste van de Indische begrooting een regeeringssubsidie groot f 150 000 toegekend.

Aan de internationale tentoonstelling te Calcutta, welke van December 1883 t/m Februari 1884 gehouden wordt, heeft de Indische Regeering geen deel genomen. Voor de behartiging van de belangen der particuliere inzenders werd echter bij een Indisch besluit dd. 24 Mei 1883 eene commissie te Batavia benoemd, welke gemachtigd werd om zich te doen bijstaan door harerzijds te benoemen subcommissiën te Samarang, Soorabaija, Padang en Makasser. Voor de bestrijding der kosten van drukloon, briefport, transport van de in te zenden voorwerpen, en c. q. ook voor aankoop van voorwerpen, werd aan het comité een crediet geopend van f 10 000.

Te Batavia werden in het afgeloopen jaar in den planten- en dierentuin twee tentoonstellingen gehouden, en wel eene van siergewassen, vruchten en pluimgedierte, en eene van jachtbenoodigdheden, tuingereedschappen en tuinornamenten. Beide tentoonstellingen werden druk bezocht en slaagden volkomen.

Voorts vindt men nog gewag gemaakt van twee tentoonstellingen van paarden, die, bij gelegenheid der wedrennen, te Buitenzorg en te Bandong gehouden werden.

Loterijen. In 1882 werd slechts in één geval vergunning verleend tot het houden van eene geldloterij, en wel aan twee nuttige inrichtingen die op die wijze voor gezamenlijke rekening haar kapitaal hoopten te stijven, namelijk aan het bestuur van de Gymnastiekschool te Soerakarta en aan de Vereeniging tot voorbereidend onderwijs aan kinderen van minvermogenden in Nederlandsch-Indië.

(Zie blz. 1 van het verslag.)

STATISTIEK

BETREFFENDE DE

BEVOLKING VAN NEDERLANDSCH-INDIË

over 1881.

N°. I. ALGEMEEN OVERZICHT van de sterkte der bevolking van Nederlandsch-Indië (met uitzondering

GEWESTEN.	Oppervlakte in vierkante geographische mijlen (meerendeels volgens topographische opmetingen).	EUROPEANEN.		CHINEEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
		Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Java en Madura.									
Bantam	150.8	350	189	1 479	802	19	16	2	2
Batavia	c) 126.8	7 313	4 057	71 541	38 220	1 040	686	139	82
Krawang	84.0	203	127	3 698	1 988	41	20	»	»
Preanger regentschappen	385.8	1 124	659	2 401	1 343	182	107	6	6
Cheribon	122.7	1 047	581	15 740	8 555	1 230	777	97	63
Tagal	69.0	603	329	6 299	3 242	308	196	18	15
Pekalongan	32.5	524	278	5 071	2 730	727	369	41	24
Samarang	94.2	4 984	2 662	15 802	8 364	731	378	1 060	559
Japara	c) 56.6	607	314	10 167	5 005	74	40	e) »	e) »
Rembang	c) 136.4	675	391	16 814	8 316	270	142	51	21
Soerabaija	c) 109.5	5 709	3 010	13 516	7 633	2 014	1 057	464	233
Pasoeroean	97.2	1 437	749	5 426	2 874	861	431	55	21
Probolinggo	c) 62.9	841	501	2 527	1 334	377	233	»	»
Bezoeki	74.7	540	334	1 073	592	703	346	»	»
Banjoewangi *f*)	84.0	170	93	258	134	363	200	»	»
Banjoemas	101.0	584	309	3 897	2 115	11	7	75	34
Bagelen	62.3	542	302	2 899	1 516	»	»	g) 122	g) 80
Kadoe	37.2	720	345	5 511	2 956	83	39	6	4
Djokjokarta	56.1	1 522	1 034	1 938	1 108	173	94	28	21
Soerakarta	113.1	2 148	1 228	6 364	3 644	65	45	231	149
Madioen	117.9	638	365	3 454	1 917	8	6	»	»
Kediri	122.8	980	570	7 144	4 001	»	»	»	»
Madura	96.0	479	240	3 942	1 971	1 491	678	162	86
Totaal voor Java en Madura	c) 2393.5	33 740	18 667	206 961	110 360	10 771	5 867	2 557	1 40[illegible]
Buitenbezittingen (zie blz. 4 en 5 van dezen staat)	....	7 966	4 305	138 911	103 536	6 004	3 391	6 957	5 323
Totaal-generaal	....	41 706	22 972	345 872	213 896	16 775	9 258	9 514	6 723

van het personeel van leger en vloot) bij het eind van 1881, vergeleken met hetzelfde tijdstip van 1880.

INLANDERS. Totaal.	INLANDERS. Waaronder van het mannelijk geslacht.	Alzoo te zamen op 31 December 1881.	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer op 31 December 1880.	Alzoo in 1881 meer. *a)*	Alzoo in 1881 minder. *b)*
565 438	282 010	567 288	594 141	»	26 853
830 730	410 844	910 763	941 347	»	30 584
286 350	141 869	290 292	304 968	»	14 676
1 609 228	773 121	1 612 941	1 597 666	15 275	»
d) 1 300 709	631 133	1 318 823	1 295 476	23 347	»
942 374	462 844	949 602	944 945	4 657	»
514 138	249 777	520 501	514 888	5 613	»
1 249 314	603 376	1 271 891	1 274 889	»	2 998
816 243	391 354	827 091	838 392	»	11 301
1 058 901	517 943	1 076 711	1 052 348	24 363	»
1 713 030	828 090	1 734 733	1 714 477	20 256	»
732 279	359 221	740 058	732 005	8 053	»
485 155	237 780	488 900	489 477	»	577
d) 455 900	221 965	458 216	443 907	14 309	»
67 114	33 355	67 905	65 359	2 546	»
1 030 120	505 179	1 034 687	1 016 367	18 320	»
1 277 328	629 808	1 280 891	1 255 912	24 979	»
711 003	348 916	717 323	709 650	7 673	»
464 963	223 306	468 624	463 433	5 191	»
984 579	476 820	993 387	967 437	25 950	»
d) 1 006 223	495 994	1 010 323	996 183	14 140	»
780 001	385 992	788 125	771 103	17 022	»
d) 953 464	471 390	959 538	810 135	149 403	»
19 834 584	9 682 087	20 088 613	19 794 505	381 097	86 989

Alzoo in 't geheel in 1881 meer 294 108=1,48 pct.

AANMERKINGEN.

a) Voor een viertal gewesten vindt men aangeteekend dat de vermeerdering niet of niet uitsluitend het gevolg is van werkelijke toeneming van het zielental maar in meerdere of mindere mate is toe te schrijven aan meer volledigheid in de bijeengebrachte opgaven. Inzonderheid geldt dit voor Madura, waar men tot dusver in sommige districten der afdeeling Sumanap alleen de volwassen inlanders in de bevolkingsstaten had opgebracht. Ook uit Cheribon, Bezoeki en Madioen wordt gemeld dat de opgaven vollediger of juister zijn dan vroeger, en zulks wat de beide laatstgenoemde gewesten betreft, uithoofde aldaar in de afdeelingen Bondowosso, Ngawi en Magettan eerst in 1881 de volkstelling werd ten einde gebracht (verg. vorig verslag blz. 1). Bijzonder belangrijke verschillen met de vroegere opgaven werden evenwel in gemelde drie afdeelingen niet verkregen.

b) De verminderingen worden toegeschreven aan meer sterfgevallen dan geboorten tengevolge van de in verscheidene streken van Java in 1881 epidemisch geheerscht hebbende koortsen en cholera.

c) Verbeterde opgaaf.

d) Zie aanmerking *a*.

e) In vorige jaren waren onder deze rubriek bij vergissing personen opgenomen die niet in de hierbedoelde categorie vielen.

f) Banjoewangi is eerst met 1 Juli 1882 ingedeeld bij Bezoeki en wordt daarom in deze bijlage, welke het jaar 1881 betreft, nog als zelfstandig gewest vermeld.

g) Hieronder 74 Afrikanen.

De drie hoofdplaatsen van Java zijn in 1881 om bovengemelde reden (zie aanmerking *b*) mede in zielental achteruitgegaan. Bij het eind van genoemd jaar was het aantal bewoners aldus verdeeld:

	Europeanen.	Chineezen.	Arabieren.	Andere vreemde oosterlingen.	Inlanders.	Te zamen.
Batavia (stad en voorsteden) . .	5 563	23 426	888	122	62 498	92 497
Samarang (hoofdplaats)	3 300	9 588	630	831	46 233	60 582
Soerabaija (idem)	4 614	6 775	1 159	342	106 702	119 592

GEWESTEN.	Oppervlakte in vierkante geographische mijlen (meerendeels volgens zeer globale gegevens).	EUROPEANEN.		CHINEEZEN.		ARABIEREN.		ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.	
		Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.	Totaal.	Waaronder van het mannelijk geslacht.
Buitenbezittingen.									
Sumatra's Westkust:									
Padangsche Benedenlanden.		957	499	*b*) 3 207	*b*) 1 907	107	63	552	364
Padangsche Bovenlanden.	2 200.6	364	222	476	321	23	13	185	117
Tapanoli.		220	132	786	507	*d*) 1	*d*) 1	124	90
Benkoelen.	455.6	151	86	536	272	16	9	2	2
Lampongsche districten . .	475.0	70	43	255	159	21	14	12	10
Palembang.	2 558.4	331	177	4 206	2 412	2 028	930	133	76
Oostkust van Sumatra . .	768.6	517	384	31 594	30 153	46	46	2 604	2 276
Atjeh en onderhoorigheden.	928.0	256	156	3 310	2 939	479	447	1 129	1 123
Riouw » »	825.4	173	88	22 701	19 659	7	6	176	131
Banka	237.0	192	109	20 098	13 583	141	81	10	9
Billiton.	119.0	74	41	7 898	7 262	»	»	*l*) 13	*l*) 11
Westerafdeeling van Borneo	2 805.9	246	123	28 754	18 204	1 631	869	291	179
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	6 567.8	553	305	2 796	1 513	439	245	50	32
Celebes en onderhoorigheden	2 149.9	1 350	677	4 281	2 011	219	127	»	»
Menado { afd. Minahassa. .	1 267.2	*t*) 559	*t*) 271	2 358	1 145	48	36	»	»
Menado { » Gorontalo. .		*t*) 31	*t*) 19	158	82	38	31	»	»
Amboina	890.2	1 481	730	535	253	304	165	14	5
Ternate.	4 339.7	187	96	485	241	103	65	»	»
Timor en onderhoorigheden	1 042.6	221	123	1 049	558	97	52	»	»
Bali en Lombok { gouvernementsafdn. Boeleleng en Djembrana. . .		33	24	393	355	256	191	1 662	898
Bali en Lombok { vorstenrijken (opgaaf 1880). . .	190.0	»	»	3 035	?	*dd*) ?	?	*dd*) ?	?
Totaal . . .	27 820.9	7 966	4 305	138 911	103 536	6 004	3 391	6 957	5 323

INLANDERS. *a*)				
Cijfers die als tamelijk nauwkeurig kunnen worden aangemerkt.	Cijfers bij benadering verkregen.	Cijfers berustende op lentere gissing.	Te zamen.	Volgens het vorig verslag bedroeg het cijfer der inlanders op 31 Dec. 1880.
c) 289 987	»	»	289 987	289 987
c) 647 020	»	»	647 020	647 020
c) 171 712	»	»	171 712	171 712
»	139 400	*e*) 6 000	145 400	142 500
128 939	»	»	128 939	125 400
f) 534 472	»	*g*) 76 000	610 472	*f*) 596 134
»	»	112 969	112 969	110 000
»	*h*) 29 300	*h*) 445 000	474 300	474 300
»	26 900	*i*) 51 000	77 900	*k*) 76 500
49 415	»	»	49 415	48 922
24 181	»	»	24 181	23 655
m) 92 747	*n*) 242 000	»	334 747	329 190
o) 347 384	*p*) 106 600	*q*) 136 000	589 984	*r*) 582 411
»	*s*) 372 200	»	372 200	373 700
132 205	»	*u*) 85 000	217 205	216 411
»	97 000	*v*) 221 000	318 000	*w*) 320 000
x) 132 063	»	*ij*) 147 000	279 063	277 880
»	*z*) 3 100	*aa*) 98 000	101 100	100 669
»	»	*bb*)	?	?
»	95 900	»	95 900	*cc*) 78 200
»	»	*ee*) 1 240 000	1 240 000	1 240 000
ff)	*ff*)	*ff*)	*ff*)	*ff*)

A A N M E R K I N G E N.

a) Hoevelen tot het mannelijk geslacht behooren, is niet op te geven.

b) In 't vorig verslag werd het aantal der Chineesche ingezetenen in de Padangsche Benedenlanden gesteld op 3530, waaronder 2262 van het mannelijk geslacht. Thans wordt bericht dat daarvoor slechts moest gelezen worden 3191 en 1923.

c) Bij gemis aan latere meer juiste gegevens zijn de cijfers van 1880 behouden.

d) In 1880 waren in Tapanoli geen Arabieren. In de opgaven, ten behoeve van het vorig verslag ontvangen, werd — door verwarring met lieden van anderen landaard — ten onrechte het cijfer van 29 vermeld.

e) Bevolking van het eiland Engano.

f) Volgens de thans verkregen verbeterde opgaven bedroeg het zielental dat in 1880 voor de residentie Palembang moest zijn uitgetrokken, niet 545 900, maar 520 134. Met inbegrip van Djambi (zie de volgende aanmerking) moet dus het totaal der inlanders voor 1880 van 621 900 tot 596 134 worden teruggebracht.

g) Bevolking van het rijk Djambi. (Het aantal gouvernements-onderdanen ter hoofdplaats Djambi bedroeg bij het eind van 1881 576.)

h) Bij gemis aan nadere gegevens is de bestaande raming behouden, namelijk 29 300 voor de afdeeling Groot-Atjeh en 445 000 voor de onderhoorigheden (Westkust 75 000, Noordkust 292 000 en Oostkust 78 000).

i) Thans wordt ook een (bij gissing verkregen) bevolkingcijfer, ten getale van 12 000 zielen, ingevuld voor de tot het Lingga-Riouwsche rijk behoorende eilanden in de Chineesche zee, die te zamen de afdeeling Poeloe Toedjoe uitmaken. Van de overige in deze rubriek bedoelde 39 000 zielen zijn er 4000 uitgetrokken voor de afdeeling Battam (Riouw-Archipel) en 35 000 voor het landschap Indragiri op de vaste kust van Sumatra.

k) Hierbij gerekend de bevolking der afdeeling Poeloe Toedjoe (zie de voorgaande aanmerking), waarvan in 't vorig verslag geen opgaaf was gedaan.

l) Hieronder 8 Afrikanen.

m) Dit cijfer betreft de Maleijers en Boegineezen.

n) „ „ „ „ Dajaks.

o) De opgaaf betreft de afdeelingen Bandjermasin en ommelanden, Martapoera en Amoenthai.

p) Als voren de afdeeling Doessoen- en Dajaklanden en de afdeeling Sampit.

q) Als voren de afdeeling Koetei en de Oostkust van Borneo. In 't vorig verslag werd hiervoor opgegeven 206 000 zielen, welke raming echter te hoog wordt geacht.

r) Dit totaal bedraagt 70 000 zielen minder dan de opgaaf in 't vorig verslag, door het overnemen van de verbeterde raming voor de afdeeling Koetei en de Oostkust (zie de voorgaande aanmerking).

s) Onvolledig cijfer door het ontbreken van opgaven nopens de verschillende vorstenrijken.

t) Onder de opgaaf over 1880, die een hooger cijfer aanwees, waren ten onrechte ook andere personen dan Europeanen of met dezen gelijkgestelden begrepen.

u) Bevolking van de Sangi- en Talaut-eilanden.

v) Hiervan 197 000 zielen voor de Tomini-landen en 24 000 voor de noordkust van Celebes.

w) Onder het cijfer in 't vorig verslag genoemd (296 000) was namelijk niet begrepen de bevolking der rijkjes langs de noordkust van Celebes.

x) De opgaaf betreft de afdeelingen Amboina, Hila, Boeroe, Saparoea, Elpapoetih-baai en Wahaai, zoomede de Banda-eilanden

ij) Betreft de overige eilanden die (buiten de eigenlijke Banda-groep) tot de afdeeling Banda behooren. Omtrent het getal Alfoeren op Ceram kunnen geen cijfers worden verstrekt.

z) De opgaaf betreft alleen de inlanders die rechtstreeksche onderdanen zijn van het Gouvernement.

aa) Onderdanen der sultans van Ternate, Tidore en Batjan.

bb) Omtrent het zielental der inlandsche bevolking kunnen geen cijfers worden medegedeeld, behalve wat betreft het gedeelte dat als christenen gerekend wordt en, volgens gehouden telling, 30 184 bedroeg.

cc) Dit cijfer schijnt minder volledig te zijn.

dd) Voor de Balische vorstenrijken vindt men het getal Arabieren niet afzonderlijk vermeld. Het aantal Arabieren te zamen met dat der niet-inheemsche inlanders bedroeg 16 100.

ee) Uit 't vorig verslag kan blijken hoedanig dit totaal over de verschillende rijken verdeeld is.

ff) Wegens de onvolledigheid der opgaven wordt hier geen totaal uitgetrokken.

N°. II. VERDEELING van de Europeesche en met deze

GEWESTEN.	PERSONEN — Europa. Nederland. M. 2)	V. 3)	Groot-Brittannië. M.	V.	België. M.	V.	Frankrijk. M.	V.	Spanje. M.	V.	Portugal. M.	V.	Zweden en Noorwegen. M.	V.	Denemarken. M.	V.	Duitschland. M.	V.	Zwitserland. M.	V.	Italië. M.	V.	Oostenrijk-Hongarije. M.	V.
Java en Madura.																								
Bantam	42	23	2	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	2	2	1	»	»	1	»
Batavia	1 014	667	36	10	16	7	81	31	3	3	»	»	2	»	2	»	81	25	18	1	8	»	8	»
Krawang	17	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	195	69	»	1	13	1	1	»	»	»	»	»	»	»	2	»	21	2	»	»	2	4	3	3
Cheribon	127	67	1	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	1	»	»	»	»	1
Tagal	68	18	2	»	2	3	2	1	»	»	»	»	»	»	4	1	4	1	2	»	»	»	»	»
Pekalongan	59	18	2	1	»	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»	6	1	»	»	»	»	2	»
Samarang	514	243	15	7	15	4	18	5	»	»	»	»	»	1	2	»	43	12	7	2	2	»	2	1
Japara	57	15	2	»	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	2	»	»	2	»	»	»
Rembang	80	26	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»
Soerabaija	640	261	20	10	11	5	14	6	»	»	»	»	1	»	2	»	51	11	10	2	8	2	»	»
Pasoeroean	161	73	4	2	4	»	2	»	»	»	»	»	»	»	2	»	14	3	1	»	»	»	1	3
Probolinggo	118	41	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	1	1	»	»	»	»
Bezoeki	90	22	3	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Banjoewangi	8	2	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»
Banjoemas	56	17	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»
Bagelen	70	35	»	1	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	3	»	»	»	»	»
Kadoe	53	29	»	»	4	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	1	4	»	»	»	»	»
Djokjokarta	127	22	1	»	3	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	»	»	»	1	»	»	»
Soerakarta	163	52	1	1	3	1	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22	3	4	»	»	»	»	»
Madioen	72	25	»	»	5	»	1	1	»	»	»	»	»	»	2	1	11	1	4	»	»	»	»	»
Kediri	137	40	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	9	4	1	»	»	1	»
Madura	24	10	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»
Te zamen	3 892	1 777	100	34	81	23	138	45	3	3	»	»	5	1	16	2	324	79	62	8	23	6	18	8

1) Onder deze rubriek zijn alleen gerangschikt Christen- en Joodsche Aziaten, met uitzondering evenwel, wat de in Nederlandsch-Indië geborenen betreft, van Christen-inlanders, en verder in 't algemeen van Moorsche of Chineesche Christenen.

gelijkgestelde bevolking naar het geboorteland.

GEBOREN IN:																									
								Azië. 1)								Amerika.									
Rusland.		Europeesch Turkije.		Donau-vorstendommen en Montenegro.		Griekenland.		Nederlandsch-Indië.		Armenië.		Perzië.		Overig Azië.		Noord-		Zuid-		Afrika.		Australië.		Totaal.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
»	»	»	»	»	»	»	»	130	133	»	»	»	»	»	»	3	2	»	»	»	»	»	»	189	161
3	»	»	»	»	»	»	»	2 751	2 492	19	15	6	»	»	5	1	»	2	»	5	»	1	»	4 057	3 256
»	»	»	»	»	»	»	»	105	71	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	1	»	»	127	76
1	»	»	»	»	»	»	»	417	384	»	»	1	»	1	1	»	»	1	»	1	»	»	»	659	465
»	»	»	»	»	»	»	»	440	397	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	581	466
»	»	»	»	»	»	»	»	244	250	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	329	274
»	»	»	»	»	»	»	»	203	226	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	1	»	»	»	278	246
»	»	»	»	»	»	»	»	1 935	2 020	2	1	5	»	8	8	»	»	1	1	93	17	»	»	2 662	2 322
»	1	»	»	»	»	»	»	235	274	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	»	»	»	314	293
»	»	»	»	»	»	»	»	307	257	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	391	284
3	1	»	»	»	»	»	»	2 224	2 379	6	3	5	1	12	14	1	1	1	1	1	1	»	1	3 010	2 699
»	»	»	»	»	»	»	»	551	606	8	»	»	»	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	749	688
»	»	»	»	»	»	»	»	370	296	»	»	»	»	4	2	»	»	»	»	1	»	»	»	501	340
»	»	»	»	»	»	»	»	237	183	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	334	206
»	»	»	»	»	»	»	»	76	75	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»	»	»	93	77
»	»	»	»	»	»	»	»	248	256	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	309	275
»	»	»	»	»	»	»	»	220	202	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	302	240
1	»	»	»	»	»	»	»	272	340	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	3	»	»	345	375
»	»	»	»	»	»	»	»	891	466	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1 034	488
»	»	»	»	»	»	»	»	1 021	862	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	10	»	»	»	1 228	920
1	»	»	»	»	»	»	»	266	245	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	365	273
»	»	»	»	»	»	»	»	399	360	2	»	1	»	»	»	»	»	1	»	2	»	»	»	570	410
»	»	»	»	»	»	»	»	213	229	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	240	239
9	2	»	»	»	»	»	»	13 755	13 003	45	19	19	1	30	32	6	4	6	3	134	22	1	1	18 667	15 073

2) **Personen van het mannelijk geslacht (volwassenen en kinderen te zamen).**

3) **» » » vrouwelijk » » » » » »**

GEWESTEN.	PERSONEN																							
	Europa.																							
	Nederland.		Groot-Brittannië.		België.		Frankrijk.		Spanje.		Portugal.		Zweden en Noorwegen.		Denemarken.		Duitschland.		Zwitserland.		Italië.		Oostenrijk-Hongarije.	
	M. 2)	V. 3)	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Buitenbezittingen.																								
Sumatra's Westkust:																								
Padangsche Benedenlanden	69	36	»	»	»	1	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	7	»	1	»	»	»	»	»
Padangsche Bovenlanden	45	22	4	2	2	»	2	»	»	»	»	»	»	»	1	»	12	»	1	»	»	»	»	»
Tapanoli	30	12	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	20	14	»	2	»	»	»	»
Benkoelen	13	7	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lampongsche districten	12	2	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Palembang	27	29	»	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	3	»	1	»	»	»	»	1
Oostkust van Sumatra.	110	25	48	6	1	»	10	2	»	»	2	»	5	»	7	1	94	10	11	2	»	»	»	»
Atjeh en onderhoorigh.	63	37	3	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	14	3	»	»	»	»	7	5
Riouw en onderhoorigh.	32	15	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Banka	25	13	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
Billiton	14	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerafd. van Borneo.	24	18	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	1	»	»	»	»	»
Zuider- en Oosterafd. van Borneo 4) . .	43	18	1	»	1	1	2	»	»	»	»	»	»	»	1	1	10	6	4	»	»	»	»	»
Celebes en onderh. .	95	49	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22	3	1	»	»	»	»	»
Menado afd. Minahassa	48	21	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»	1	»	»	»	»	»
Menado » Gorontalo	6	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Amboina	51	22	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	»	1	»	»	»	»	»
Ternate.	38	17	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»
Timor en onderhoorigh.	20	13	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»
Bali en Lombok gouvernements-afd. Boeleleng en Djembrana. 5)	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Te zamen . .	765	362	58	10	9	2	17	2	»	1	2	»	6	»	10	2	198	38	23	4	»	»	7	6
Totaal voor geheel Nederlandsch-Indië. .	4 657	2 139	158	44	90	25	155	47	3	4	2	»	11	1	26	4	522	117	85	12	23	6	25	14

4) Voor de afdeeling Koetei en de Oostkust van Borneo zijn, bij gemis aan latere opgaven, de cijfers van 1880 behouden.

5) De dus † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan bruikbare gegevens, niet kunnen worden ingevuld.

GEBOREN IN:

Rusland.		Europeesch Turkije.		Donau-vorstendommen en Montenegro.		Griekenland.		Azië. 1) Nederlandsch-Indië.		Azië. 1) Armenië.		Azië. 1) Perzië.		Azië. 1) Overig Azië.		Amerika. Noord-		Amerika. Zuid-		Afrika.		Australië.		TOTAAL.	
M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
»	1	»	»	»	»	»	»	420	419	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	499	458
»	»	»	»	»	»	»	»	155	118	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	222	142
»	»	»	»	»	»	»	»	82	60	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	132	88
»	»	»	»	»	»	»	»	73	58	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	86	65
»	»	»	»	»	»	»	»	30	24	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	43	27
»	»	»	»	»	»	»	»	142	124	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	177	154
1	»	»	»	»	»	»	»	80	80	1	»	»	»	14	7	»	»	»	»	»	»	»	»	384	133
1	1	4	1	1	»	6	»	54	45	»	»	»	»	»	3	1	»	»	»	1	4	»	»	156	100
»	»	»	»	»	»	»	»	51	63	»	»	»	»	3	7	»	»	»	»	»	»	»	»	88	85
»	»	»	»	»	»	»	»	79	68	»	»	»	»	3	2	»	»	»	»	»	»	»	»	109	83
»	»	»	»	»	»	»	»	27	31	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	41	33
»	»	»	»	»	»	»	»	95	103	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	123	123
»	»	»	»	»	»	»	»	243	222	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	305	248
»	»	»	»	»	»	»	»	554	621	»	»	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	2	»	677	673
3	»	»	»	»	»	»	»	213	267	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	271	288
»	»	»	»	»	»	»	»	13	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	19	12
»	»	»	»	»	»	»	»	668	727	»	»	»	»	4	2	1	»	»	»	»	»	»	»	730	751
»	»	»	»	»	»	»	»	56	73	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	96	91
»	»	»	»	»	»	»	»	101	84	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	125	98
†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
5	2	4	1	1	»	6	»	3 136	3 195	1	»	2	»	24	21	3	»	1	2	1	4	2	»	6) 4 281	6) 3 652
14	4	4	1	1	»	6	»	16 891	16 198	46	19	21	1	54	53	9	4	7	5	135	26	3	1	22 948	18 725

6) Hier nog bij te tellen de 33 Europeesche en met dezen gelijkgestelde ingezetenen op Bali (24 van het mannelijk en 9 van het vrouwelijk geslacht) die in dezen staat niet zijn kunnen worden opgenomen omdat niet blijkt van waar zij geboortig zijn.

N°. III. BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend door Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, enz.).	Handelaren.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden.	Ambachts- en handwerkslieden.	Landbouw-industrieelen, daaronder ook hunne Europeesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen.	Gepensionneerde landsdienaren (daaronder ook gegageerde militairen).
Java en Madura.								
Bantam	75	1	5	3	»	29	4	19
Batavia	a) 1495	b) 67	c) 735	221	95	127	77	320
Krawang	21	3	1	4	1	49	»	1
Preanger regentschappen	190	d) 8	27	13	»	119	9	29
Cheribon	150	e) 12	f) 34	14	8	134	3	28
Tagal	57	g) 6	16	11	1	90	4	»
Pekalongan	37	3	h) 11	7	1	84	5	13
Samarang	397	i) 43	74	89	13	176	j) 347	k) †
Japara	64	g) 9	7	10	»	100	3	5
Rembang	94	13	7	7	2	36	3	16
Soerabaija	765	i) 36	l) 203	101	165	185	14	160
Pasoeroean	115	g) 15	m) 56	20	5	198	16	20
Probolinggo	70	7	18	10	»	168	5	6
Bezoeki	59	g) 8	n) 13	4	»	84	7	»
Banjoewangi	24	»	2	7	»	4	5	5
Banjoemas	76	g) 7	o) 13	16	1	23	4	15
Bagelen	68	g) 5	10	15	»	17	1	52
Kadoe	56	10	2	21	1	43	10	30
Djokjokarta	35	7	11	16	»	357	p) 46	q) 565
Soerakarta	100	14	13	r) 44	»	575	s) 45	63
Madioen	t) 114	6	4	8	3	59	»	46
Kediri	t) 124	g) 8	9	31	2	141	3	»
Madura	90	2	2	1	»	»	5	4
Te zamen	4276	290	1273	673	298	2798	616	1397

AANMERKINGEN.

a) Hieronder ook het personeel tijdelijk aangesteld ter beteugeling van de veeziekte.

b) Hieronder 4 zendelingen.

c) „ 534 handelsgeëmploijeerden.

d) Hieronder 5 zendelingen.

e) „ 3 id.

f) „ 2 handelsgeëmploijeerden.

g) Hieronder 1 zendeling.

h) „ 4 handelsgeëmploijeerden.

i) Hieronder 2 zendelingen.

j) „ ook handelsgeëmploijeerden en spoorwegbeambten, waarvan geene gespecificeerde opgaaf is ontvangen.

k) Waar een † is geplaatst, ontbreken de opgaven.

l) Hieronder 84 handelsgeëmploijeerden.

m) Hieronder 16 id.

n) „ 5 id.

o) „ 3 id.

p) In dienst bij den sultan, bij het hoofd van het Pakoe Alamsche huis en bij nijverheidsondernemers.

q) Hieronder ook de onderstand genietenden.

r) Hieronder 18 geëmploijeerden bij de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij.

s) Hieronder 37 dienstbaren bij den soesoehoenan, den prins Mangkoe Negoro en den rijksbestuurder.

t) Hieronder het personeel voor den aanleg van den staatsspoorweg.

GEWESTEN.	Personen in 's lands burgerlijken dienst en door het Gouvernement bezoldigd.	Personen door het Gouvernement benoemd of toegelaten, maar niet bezoldigd (geneeskundigen, notarissen, enz.).	Handelaren.	Nijverheidsondernemers en zij die ambachten in het groot uitoefenen met inlandsche handwerkslieden.	Ambachts- en handwerkslieden.	Landbouw-industrieelen, daaronder ook hunne Europeesche administrateurs en andere geëmploijeerden.	Personen die andere niet speciaal genoemde bedrijven uitoefenen.	Gepensionneerde landsdienaren (daaronder ook gegageerde militairen).	*AANMERKINGEN.*
Buitenbezittingen.									
Sumatra's Westkust . . .	293	*u*) 30	*v*) 50	45	1	31	»	67	*u*) Hieronder 23 zendelingen.
Benkoelen.	38	»	2	1	»	»	»	3	*v*) „ 18 handelsgeëmploijeerden.
Lampongsche distrieten . .	30	»	1	»	»	»	»	»	*w*) Hieronder 9 id.
Palembang	79	2	12	2	1	»	6	5	*x*) „ 13 id.
Oostkust van Sumatra . .	34	2	*w*) 16	3	»	310	»	»	*ij*) Voor de afdeeling Koetei en de Oostkust van Borneo zijn, bij gemis aan latere gegevens, de cijfers over 1880 behouden.
Atjeh en onderhoorigheden.	52	1	*x*) 65	17	4	»	»	»	
Riouw en onderhoorigheden	29	»	3	2	»	1	3	»	*z*) Hieronder 10 zendelingen.
Banka	61	»	»	1	»	»	»	2	*aa*) „ 6 id.
Billiton.	9	1	»	»	»	22	1	»	*bb*) Zendeling.
Westerafdeeling van Borneo.	52	»	3	1	»	»	»	2	*cc*) Zendelingen.
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *ij*)	95	*z*) 11	12	5	3	1	»	3	*dd*) Hieronder 2 zendelingen.
Celebes en onderhoorigheden	167	3	105	32	»	9	8	35	
Menado { afd. Minahassa .	59	*aa*) 7	11	5	1	26	2	9	
Menado { » Gorontalo. .	8	2	5	»	2	»	»	2	
Amboina	91	*bb*) 1	34	10	»	128	4	66	
Ternate.	19	*cc*) 8	6	2	»	5	»	†	
Timor en onderhoorigheden.	26	*dd*) 10	3	»	2	3	»	»	
Bali en Lombok { gouvernements-afdn. Boeleleng en Djembrana .	†	†	†	†	†	†	†	†	
Te zamen. . .	1142	78	328	126	14	536	24	194	
Totaal voor geheel Nederlandsch-Indië.	5418	368	1601	799	312	3334	640	1591	

N°. IV. BEROEPEN EN BEDRIJVEN, uitgeoefend

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang.			2.	3.	4.	5. Handelaren		6. Nijverheids-ondernemers		7.	8. Landbouw-industrieelen.		9.
	Bezoldigd.	Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	Erkende (alleen in de buitenbezittingen).	Aangestelde of erkende geestelijken.	Hoofden van dessa's of kampongs.	Hadji's.	in 't groot.	in 't klein.	in 't groot.	in 't klein.	Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	Hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	Vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	Ambachts- en handwerkslieden.
INLAN														
JAVA EN MADURA.														
Bantam	189	»	»	743	1 638	3948	2	7 419	»	1 359	45	»	49	843
Batavia	60	102	»	1494	1 638	2519	16	14 201	»	723	7	»	810	4 967
Krawang	50	12	»	154	541	154	»	2 358	»	97	22	»	145	425
Preanger regentschappen	586	4	»	1779	5 820	6333	4	37 537	309	5 181	»	»	1 351	7 009
Cheribon	296	9	»	2778	1 354	1937	104	35 029	36	2 073	4	»	145	3 319
Tagal	217	1	»	269	1 069	1420	14	20 667	»	2 020	3	»	382	2 543
Pekalongan *g*)	142	9	»	771	1 262	1602	64	20 025	6	2 090	9	»	»	4 854
Samarang	374	3	»	2489	2 325	7018	76	10 848	»	3 417	149	»	17 709	9 886
Japara	212	1	»	1849	1 271	2386	»	8 590	»	1 286	»	»	161	12 421
Rembang	336	»	»	1482	3 221	1015	32	19 023	»	2 201	1	»	»	2 958
Soerabaija	363	»	»	2984	5 207	5907	198	40 953	13	6 831	107	»	344	7 290
Pasoeroean	299	1	»	1075	1 797	1247	4	9 965	»	3 756	6	»	397	1 992
Probolinggo	157	»	»	659	555	201	2	4 514	2	3 114	»	»	130	1 292
Bezoeki	205	6	»	343	1 207	243	»	6 009	»	2 282	3	»	559	822
Banjoewangi	32	»	»	47	107	313	21	331	33	295	»	»	2	121
Banjoemas	261	7	»	1406	1 378	790	20	13 443	7	471	16	»	»	1 897
Bagelen	308	»	»	984	2 653	4804	10	56 454	»	466	2	»	216	3 329
Kadoe	165	»	»	1184	3 036	1330	»	17 764	»	»	»	»	»	1 696
Djokjokarta	92	»	»	927	1 773	369	†	†	»	†	»	»	»	†
Soerakarta	192	27	»	2688	22 307	962	»	4 941	»	2 142	»	»	691	4 347
Madioen	352	6	»	1638	1 562	1095	4	5 010	2	702	17	»	89	1 072
Kediri	302	»	»	204	1 420	453	»	6 762	»	2 469	55	»	612	1 964
Madura	111	81	»	394	1 186	950	628	19 396	»	669	77	»	37	4 920
Te zamen	5 301	269	»	28341	64 327	46996	*1199	*361 239	408	*43 644	523	»	23 829	*79 967
BUITENBEZITTINGEN.														
Sumatra's Westkust	†	†	†	†	†	7480	80	12 112	15	1 374	6	»	»	6 532
Benkoelen	†	†	†	†	†	248	†	435	»	†	1	»	»	479
Lampongsche districten	†	†	†	†	†	925	27	1 196	»	»	»	»	»	†
Palembang	†	†	†	†	†	3607	167	4 311	1	700	12	»	»	6 515
Oostkust van Sumatra	†	†	†	†	†	791	1	†	2	†	»	»	»	»
Atjeh en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	4942	22	†	»	45	»	»	†	†
Riouw en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	311	16	»	†	†	»	»	»	467
Banka	†	†	†	†	†	293	12	257	»	1	»	»	»	244

door inlanders en vreemde oosterlingen.

10. Personen die hun bestaan vinden in: den landbouw.	11. den scheepsbouw.	12. de scheepvaart.	13. de vischvangst.	14. de veeteelt.	15. den mijnbouw.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebracht. Bezoldigde beambten.	Dagloonders.	Huisbedienden.	Pradjoerits.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	Totalen van alle rubrieken te zamen.
DERS.											
123 538	4	390	2 914	66	»	283	148	1 091	»	787	145 456
149 492	18	834	a) 3 289	2601	»	648	30 461	9 444	150	1257	224 731
24 847	15	143	875	»	»	99	707	364	40	122	31 170
222 623	75	28	1 616	1518	»	1 096	1 272	6 986	117	698	301 942
180 409	46	1 101	4 494	412	»	525	20 284	979	162	2331	257 827
119 265	6	14	4 431	2781	»	339	4 125	763	100	238	160 667
71 465	13	149	1 467	419	»	246	9 172	701	91	406	114 963
189 259	25	†	2 993	54	»	†	9 663	2 914	»	†	*259 202
104 643	102	246	b) 3 681	80	»	402	618	790	39	214	138 992
147 826	46	550	c) 6 070	»	»	419	2 510	1 210	118	367	189 385
342 499	128	4 644	11 861	192	»	809	42 275	924	167	1237	474 933
88 185	»	20	d) 5 464	†	»	333	13 473	1 783	88	671	*130 556
55 758	»	490	e) 3 321	160	»	273	2 072	1 132	»	132	73 964
69 184	»	135	f) 1 730	96	»	254	142	255	»	1176	84 651
9 245	11	8	382	»	»	188	331	»	»	26	11 493
126 293	31	108	869	†	»	513	446	607	130	52	*148 745
204 433	»	»	2 868	176	»	305	1 201	1 291	167	216	279 883
143 321	»	»	»	60	»	184	4 259	400	97	225	173 721
82 398	»	»	†	†	»	162	229	2 481	»	255	*88 686
167 670	»	»	394	1515	»	182	18 895	1 588	10	379	228 930
170 584	†	320	159	62	»	321	1 915	582	170	277	*185 939
111 704	»	30	218	260	»	316	2 155	870	104	742	130 640
105 380	559	14 974	27 596	1117	»	224	6 545	2 531	1811	1456	190 642
3 010 021	*1079	*24 184	*86 692	*11569	»	*8121	172 898	39 686	3561	*13264	*4 027 118
259 117	467	1 750	4 017	19893	70	719	1 257	1 447	»	373	*316 709
31 761	7	266	†	116	»	164	1 256	89	»	64	*34 886
32 858	»	57	274	48	»	147	86	45	45	23	*35 731
91 571	474	469	1 430	238	»	317	2 408	131	163	133	*112 647
†	†	†	1 643	»	»	†	†	†	†	17	*2 454
50 050	†	1 802	†	30	»	†	†	»	†	†	*56 891
†	377	206	600	»	30	134	25	98	»	49	*2 313
15 780	16	134	513	25	10	142	277	110	»	82	*17 893

Aanmerkingen.

De met een * geteekende totalen zijn onvolledig.

De opgaven betreffende de hoofden en geestelijken (rubrieken 1—3) zijn, voor zooveel de *inlanders* betreft, voor de *buitenbezittingen* oningevuld moeten blijven wegens de weinige vertrouwbaarheid der ontvangen gegevens. Ook waar voor de invulling van andere kolommen geen of geen bruikbare gegevens voorhanden waren heeft men zulks door een † aangeduid.

Onder de laatste kolom van rubriek 16 („Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen") zijn, waar het *inlanders* geldt, weder schier enkel opgenomen onderwijzers bij het particulier inlandsch onderwijs, vooral bij priesterscholen, zoomede houders van pandhuizen en hunne geëmploijeerden.

Onder de rubriek „vreemde oosterlingen" vermeldt de zooeven genoemde kolom houders van pandhuizen en hunne geëmploijeerden (Chineezen); bovendien zijn er voor sommige gewesten ook Chineesche onderwijzers onder begrepen, als voor: Batavia 45, Cheribon 3, Tagal 1, Rembang 3, Soerabaija 9, Bagelen 1, Kadoe 2, Soerakarta 1, Madioen 1 en Kediri 2.

Bij vergelijking van de thans ontvangen opgaven met die over 1880 vindt men vaak zeer aanzienlijke verschillen. Dienaangaande worden, met uitzondering van hetgeen hieromtrent in de onderstaande noten is medegedeeld, geen andere toelichtingen aangetroffen dan dat de verschillen te wijten zijn aan de afwisselende opvatting waarvan bij de invulling der verschillende kolommen wordt uitgegaan ten aanzien van zoodanige inlanders en vreemde oosterlingen die onder meer dan ééne rubriek te rangschikken zijn.

a) Hieronder 259 eigenaren van vischvijvers.

b) Hieronder 980 idem.

c) „ 972 idem.

d) „ 520 idem.

e) „ 418 idem.

f) „ 163 idem.

g) Het groote verschil van sommige cijfers voor dit gewest, vergeleken met die over 1880, is grootendeels het gevolg van eene opneming die in 1881 heeft plaats gehad.

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang. Bezoldigd.	1. Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. Erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren in 't groot.	5. Handelaren in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers in 't groot.	6. Nijverheids-ondernemers in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industrieelen. Hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	8. Landbouw-industrieelen. Vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouwondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Billiton	†	†	†	†	†	39	»	169	»	59	»	»	»	125
Westerafd. van Borneo	†	†	†	†	†	1663	†	†	»	32	»	»	»	708
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	†	†	†	†	†	3061	78	4 634	†	2 375	»	»	361	5 548
Celebes en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	704	142	8 802	»	305	19	»	†	4 215
Menado { Minahassa	†	†	†	†	†	1	1	113	»	180	5	»	45	481
Menado { Gorontalo	†	†	†	†	†	7	3	†	»	†	»	»	»	†
Amboina	†	†	†	†	†	123	»	280	»	»	8	»	»	11 200
Ternate	†	†	†	†	†	18	»	70	»	»	»	»	»	40
Timor en onderhoorigheden	†	†	†	†	†	»	»	140	»	»	»	»	»	99
Bali en Lombok (alleen de gouvernementsafdn. Boeleleng en Djembrana)	†	†	†	†	†	208	17	189	»	7	1	»	»	206

VREEMDE

JAVA EN MADURA.	1. Bezoldigd.	1. Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. Erkende.	2.	3.	4.	5. in 't groot.	5. in 't klein.	6. in 't groot.	6. in 't klein.	7.	8. Hoofden van ondernemingen.	8. Vaste geëmploijeerden.	9.
Bantam	»	9	»	»	»	»	14	349	6	2	15	»	5	11
Batavia	15	28	»	7	99	»	206	5 352	31	273	33	»	238	2 229
Krawang	»	3	»	»	8	»	»	766	1	45	92	12	3	64
Preanger regentschappen	»	2	»	4	1	»	35	847	16	25	32	»	26	112
Cheribon	»	15	»	3	28	10	102	2 900	16	128	94	»	9	220
Tagal	1	10	»	»	17	»	69	949	»	67	79	»	23	81
Pekalongan *g*)	»	4	»	»	10	»	80	1 003	42	45	66	»	1	50
Samarang	2	25	»	8	44	83	187	1 862	2	250	103	»	49	352
Japara	»	7	»	»	14	4	15	633	»	53	88	»	4	167
Rembang	»	11	»	9	27	»	54	1 409	»	63	121	1	27	126
Soerabaija	»	20	»	»	21	»	665	3 086	31	110	269	»	159	349
Pasoeroean	1	7	»	»	9	»	5	748	7	40	89	»	71	52
Probolinggo	»	2	»	»	2	»	6	326	2	32	29	»	»	25
Bezoeki	»	3	»	»	3	»	»	251	»	8	22	»	»	21
Banjoewangi	»	2	»	»	2	»	14	30	5	1	3	»	»	5
Banjoemas	»	14	»	»	»	»	40	700	1	25	80	»	»	44
Bagelen	»	4	»	»	5	»	41	746	»	13	139	»	3	26
Kadoe	»	3	»	»	12	1	65	1 069	1	»	50	»	†	29
Djokjokarta	»	3	»	»	»	2	»	182	»	4	12	»	»	»
Transporteeren	19	172	»	31	302	100	1598	23 208	161	1 184	1416	13	618	3 963

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.					Totalen van alle rubrieken te zamen.	Aanmerkingen.
Personen die hun bestaan vinden in:						Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebracht.						
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	Bezoldigde beambten.	Dagloonders.	Huisbedienden.	Pradjoerits.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.		
4 288	18	192	1 543	»	»	52	108	60	»	»	*6 653	*h*) Hieronder 312 eigenaren van vischvijvers.
59 261	261	412	†	†	23	†	†	†	»	132	*62 492	
102 834	488	359	2 716	1618	46	249	†	†	»	†	*124 367	
82 397	842	5 823	8 970	504	»	267	†	279	»	6	*113 275	
25 763	20	»	1 627	25	»	†	†	†	»	†	*28 261	
10 939	82	309	1 431	60	43	47	870	49	»	»	*13 840	
36 000	160	134	15 000	42	»	305	†	†	»	†	*63 252	
270	»	74	250	5	»	»	150	†	»	»	*877	
4 363	17	35	186	†	»	†	»	†	»	†	*4 840	
20 809	17	108	495	»	»	†	389	†	»	66	*22 512	

OOSTERLINGEN.

20	»	1	22	»	»	»	24	»	»	27	505	
4 476	86	18	*h*) 503	191	»	»	1 670	27	»	329	15 811	
49	5	»	46	»	»	»	331	26	»	1	1 452	
»	»	»	»	12	»	»	25	5	»	4	1 146	
97	»	10	13	98	»	»	879	43	»	12	4 677	
2	»	2	16	41	»	»	131	6	»	17	1 511	
»	»	22	»	»	»	»	60	1	»	1	1 385	
»	»	25	18	19	»	»	1 111	146	»	152	4 438	
2	»	3	4	2	»	»	107	»	»	75	1 178	
»	»	»	»	»	»	»	407	»	»	52	2 307	
1	»	21	»	20	»	2	665	»	»	42	5 461	
»	»	14	»	»	»	»	270	1	»	24	1 338	
»	»	»	»	3	»	»	27	»	»	34	488	
»	»	»	»	»	»	»	18	3	»	6	335	
30	»	3	2	»	»	»	23	»	»	3	123	
1	»	»	»	»	»	»	43	»	»	14	962	
1	1	»	»	»	»	»	»	29	»	1	1 009	
»	»	»	»	»	»	»	207	»	»	24	*1 461	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	22	225	
4 679	92	119	624	386	»	2	5 998	287	»	840	45 812	

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang. Bezoldigd.	1. Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	1. Erkende (alleen in de buitenbezittingen).	2. Aangestelde of erkende geestelijken.	3. Hoofden van dessa's of kampongs.	4. Hadji's.	5. Handelaren in 't groot.	5. Handelaren in 't klein.	6. Nijverheids-ondernemers in 't groot.	6. Nijverheids-ondernemers in 't klein.	7. Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	8. Landbouw-industrieelen. Hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	8. Landbouw-industrieelen. Vaste geëmploijeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	9. Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport	19	172	»	31	302	100	1598	23 208	161	1 184	1416	13	618	3 963
Soerakarta	»	6	»	2	12	»	76	1 085	1	9	230	»	25	41
Madioen	»	5	»	»	4	»	25	266	»	79	151	»	2	33
Kediri.	»	5	»	»	4	»	†	715	4	68	235	»	42	32
Madura	»	6	»	21	6	9	20	841	»	6	102 »	»	»	68
Totaal. . .	19	194	»	54	328	109	*1719	26 115	166	1 346	2134	13	*687	4 137
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chineezen	17	166	»	30	308	»	1558	23 382	155	1 324	2134	13	657	3 963
Arabieren	»	16	»	3	12	22	126	2 195	7	12	»	»	4	17
Andere vreemde oosterlingen	2	12	»	21	8	87	35	538	4	10	»	»	26	157
Totaal. . .	19	194	»	54	328	109	1719	26 115	166	1 346	2134	13	687	4 137
BUITENBEZITTINGEN.														
Sumatra's Westkust. .	»	12	»	6	2	»	7	661	18	782	53	2	54	442
Benkoelen	»	1	»	»	2	»	8	80	»	»	9	»	»	†
Lampongsche districten .	»	1	»	»	1	»	10	68	»	2	2	»	»	†
Palembang	1	7	»	4	38	66	107	713	»	6	15	»	»	110
Oostkust van Sumatra .	†	2	»	1	»	»	31	1 430	1	205	63	»	†	965
Atjeh en onderhoorigheden	3	3	»	»	3	10	6	†	»	55	20	»	54	1 580
Riouw en onderhoorigheden	10	†	»	23	112	1	†	1 048	†	†	†	»	4 812	†
Banka.	22	»	1	6	20	3	33	251	»	9	43	»	»	369
Billiton	1	»	4	1	»	»	»	321	»	»	†	»	»	138
Westerafd. van Borneo .	25	12	»	1	54	31	26	1 443	1	84	73	»	1	917
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	1	7	»	»	†	»	89	652	»	1	28	»	»	165
Celebes en onderhoorigheden	2	7	»	1	4	»	56	1 016	2	»	219	»	»	151
Transporteeren	65	52	5	43	236	111	373	7 683	22	1 144	525	2	4 921	4 837

10. den landbouw.	11. den scheepsbouw.	12. de scheepvaart.	13. de vischvangst.	14. de veeteelt.	15. den mijnbouw.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebracht. Bezoldigde beambten.	Daglooners.	Huisbedienden.	Pradjoerits.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.	Totalen van alle rubrieken te zamen.	*Aanmerkingen.*
Personen die hun bestaan vinden in:												
4 679	92	119	624	386	»	2	5 998	287	»	840	45 812	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	168	1 655	
»	»	»	1	»	»	»	94	»	»	84	744	
»	»	»	»	»	»	»	385	»	»	77	* 1 567	
93	»	10	11	»	»	»	»	12	»	35	1 240	
4 772	92	129	636	386	»	2	6 477	299	»	1204	*51 018	
4 689	92	104	605	363	»	»	6 371	299	»	1191	47 421	
15	»	11	21	11	»	»	20	»	»	13	2 505	
68	»	14	10	12	»	2	86	»	»	»	1 092	
4 772	92	129	636	386	»	2	6 477	299	»	1204	51 018	
167	1	17	69	26	6	2	56	123	»	32	2 588	
5	»	2	1	»	»	»	57	1	»	11	*177	
†	»	»	2	1	»	»	»	»	»	4	*91	
188	»	†	†	†	»	»	549	»	»	27	*1 831	
20 301	»	104	287	»	»	»	†	»	»	†	*23 390	
120	21	240	15	»	30	»	†	†	»	†	*2 160	
†	2	907	244	32	†	2	†	117	»	42	*7 352	
334	3	43	615	117	7 320	11	832	45	»	18	10 095	
121	»	4	»	»	5 327	1	1 081	»	»	»	*6 999	
3 350	12	203	289	†	1 744	»	1 962	7	»	61	*10 295	
100	24	7	»	»	44	4	18	15	»	4	*1 109	
»	»	13	»	»	»	2	†	†	»	»	*1 474	
24 686	63	1 540	1 522	176	14 471	22	4 555	308	»	199	67 561	

GEWESTEN.	1. Hoofden van rang.			2.	3.	4.	5. Handelaren		6. Nijverheids-ondernemers		7.	8. Landbouw-industrieelen.		9.
	Bezoldigd.	Door het Gouvernem. aangesteld maar niet bezoldigd.	Erkende (alleen in de buitenbezittingen).	Aangestelde of erkende geestelijken.	Hoofden van dessa's of kampongs.	Hadji's.	in 't groot.	in 't klein.	in 't groot.	in 't klein.	Pachters en onderpachters van 's lands middelen.	Hoofden van ondernemingen (eigenaren of huurders).	Vaste geëmployeerden op particuliere landen of andere landbouw-ondernemingen.	Ambachts- en handwerkslieden.
Per transport	65	52	5	43	236	111	373	7 683	22	1 144	525	2	4 921	4 837
Menado { Minahassa . .	»	»	»	»	2	»	39	291	»	»	5	»	15	100
Menado { Gorontalo . .	»	»	»	»	1	»	4	28	»	»	»	»	»	1
Amboina	1	6	»	»	1	1	»	397	»	»	2	»	»	7
Ternate	»	3	»	»	2	»	3	157	»	»	3	»	2	2
Timor en onderhoorigheden	1	1	»	2	5	»	3	240	»	»	6	»	»	53
Bali en Lombok (alleen de gouvernementsafdn. Boeleleng en Djembrana)	»	1	»	»	3	»	23	114	»	»	1	»	»	23
Totaal . . .	*67	*63	5	45	*250	112	*445	*8 910	*22	*1 144	*542	2	*4 938	*5 023
De opgegeven totalen waren naar den landaard der personen verdeeld als volgt:														
Chineezen	65	53	5	34	243	»	317	7 517	18	926	542	2	4 897	4 801
Arabieren	2	7	»	6	3	104	99	1 085	»	2	»	»	»	7
Andere vreemde oosterlingen	»	3	»	5	4	8	29	308	4	216	»	»	41	215
Totaal . . .	67	63	5	45	250	112	445	8 910	22	1 144	542	2	4 938	5 023

10.	11.	12.	13.	14.	15.	16. Bedrijven die niet onder eene der vorige groepen kunnen worden gebracht.					Totalen van alle rubrieken te zamen.	*Aanmerkingen.*
Personen die hun bestaan vinden in:												
den landbouw.	den scheepsbouw.	de scheepvaart.	de vischvangst.	de veeteelt.	den mijnbouw.	Bezoldigde beambten.	Dagloonders.	Huisbedienden.	Pradjoerits.	Bedrijven niet tot eene bijzondere groep te brengen.		
24 686	63	1 540	1 522	176	14 471	22	4 555	308	»	199	67 561	
8	»	»	8	7	»	»	»	»	»	2	477	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	†	34	
»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	423	
»	»	»	»	11	»	»	»	»	»	3	186	
32	»	1	4	12	»	»	»	»	»	»	360	
»	»	»	»	»	»	»	241	»	»	7	413	
*24 726	63	*1 541	*1 534	*214	*14 471	22	*4 796	*308	»	*211	*69 454	
24 473	62	1 494	1 473	192	14 471	22	4 781	290	»	207	66 885	
125	1	43	2	2	»	»	1	3	»	»	1 492	
128	»	4	59	20	»	»	14	15	»	4	1 077	
24 726	63	1 541	1 534	214	14 471	22	4 796	308	»	211	69 454	

N°. V. VERMEERDERING en VERMINDERING gedurende 1881 van het aantal vreemde oosterlingen in elk gewest, ten gevolge van vestiging en vertrek.

GEWESTEN.	CHINEZEN.				ARABIEREN.				ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN.			
	Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:		Gekomen van:		Vertrokken naar:	
	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.	andere gedeelten van Ned.-Indië.	het vasteland van Azië.
Java en Madura.												
Bantam	112	11	140	36	2	»	5	»	2	»	»	»
Batavia	3264	1399	5070	923	105	38	53	24	7	10	5	3
Krawang	129	13	170	24	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	636	1	555	1	9	»	20	»	2	»	1	»
Cheribon	452	68	478	85	29	14	8	6	»	»	3	»
Tagal	316	»	179	15	91	8	43	11	4	»	»	»
Pekalongan	392	55	205	29	3	»	10	4	1	»	»	»
Samarang	1329	291	1212	226	23	»	6	»	57	3	16	2
Japara	306	6	346	3	9	»	5	»	»	»	»	»
Rembang	772	291	743	3	13	»	13	1	»	»	8	11
Soerabaija	1039	41	597	30	64	10	11	1	11	5	22	2
Pasoeroean	502	54	202	51	10	10	7	»	»	»	3	»
Probolinggo	212	96	68	57	8	»	6	7	»	»	4	»
Bezoeki	87	»	69	»	38	5	10	»	»	»	»	»
Banjoewangi	20	»	11	»	5	»	4	»	»	»	»	»
Banjoemas	143	42	73	45	1	»	»	1	1	»	1	»
Bagelen	125	99	281	63	»	»	1	»	»	»	22	»
Kadoe	434	15	401	37	»	»	»	»	»	»	»	»
Djokjokarta	20	40	»	11	3	»	»	»	14	»	3	»
Soerakarta	101	139	322	92	3	»	2	»	7	»	8	»
Madioen	336	2	368	»	5	»	4	»	»	»	»	»
Kediri	291	2	166	38	»	»	»	»	»	»	»	»
Madura	59	3	65	17	»	3	4	5	2	»	2	»
Te zamen	11077	2668	11721	1786	421	88	212	60	108	18	94	18

GEWESTEN.	CHINEEZEN. Gekomen van: andere gedeelten van Ned.-Indië.	CHINEEZEN. Gekomen van: het vasteland van Azië.	CHINEEZEN. Vertrokken naar: andere gedeelten van Ned.-Indië.	CHINEEZEN. Vertrokken naar: het vasteland van Azië.	ARABIEREN. Gekomen van: andere gedeelten van Ned.-Indië.	ARABIEREN. Gekomen van: het vasteland van Azië.	ARABIEREN. Vertrokken naar: andere gedeelten van Ned.-Indië.	ARABIEREN. Vertrokken naar: het vasteland van Azië.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Gekomen van: andere gedeelten van Ned.-Indië.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Gekomen van: het vasteland van Azië.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Vertrokken naar: andere gedeelten van Ned.-Indië.	ANDERE VREEMDE OOSTERLINGEN. Vertrokken naar: het vasteland van Azië.
Buitenbezittingen.												
Sumatra's Westkust:												
Padangsche Benedenlanden	75	120	61	149	16	6	2	1	46	37	11	60
Padangsche Bovenlanden	54	3	40	14	1	»	1	»	15	»	23	1
Tapanoli	47	31	43	25	»	1	2	»	6	»	17	2
Benkoelen	17	»	43	»	3	»	4	»	»	»	»	»
Lampongsche districten	36	»	18	»	1	»	»	»	1	»	3	»
Palembang *a)*	488	371	433	389	180	92	210	46	41	46	37	50
Sumatra's Oostkust *b)*	266	406	89	104	»	1	»	4	73	51	3	4
Atjeh en onderhoorigheden	326	810	169	1070	»	333	»	7	4	886	6	3
Riouw » »	*c)* †	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banka	341	469	428	570	2	10	4	5	»	»	»	»
Billiton	80	1155	191	726	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerafdeeling van Borneo	639	686	483	297	2	6	24	14	33	6	45	51
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	56	44	80	35	20	18	15	14	»	2	2	»
Celebes en onderhoorigheden	402	454	560	640	41	7	22	13	»	»	»	»
Menado { afdeeling Minahassa	185	3	67	»	11	»	»	»	»	»	»	»
Menado { » Gorontalo	29	»	6	»	8	»	»	»	»	»	»	»
Amboina	»	19	»	8	»	7	»	11	»	»	»	»
Ternate	5	7	1	10	»	»	4	3	»	»	»	»
Timor en onderhoorigheden	11	»	10	1	9	»	4	»	»	»	»	»
Bali en Lombok (gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana)	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Te zamen	*d)*	*d)*	*d)*	*d)*	*d)*	*d)*	*d)*	*d)*	*d)*	*d)*	*d)*	*d)*

a) Voor zooveel betreft de Chineezen van de afdeeling Djambi zijn geen opgaven ontvangen.

b) Als sub *a* voor de afdeeling Deli.

c) De dus † geteekende kolommen zijn bij gemis aan opgaven niet kunnen worden ingevuld.

d) Wegens de onvolledigheid der ontvangen opgaven wordt hier geen totaal ingevuld.

N°. VI. AANTAL der bij het eind van 1881 in Nederlandsch-Indië aanwezige inlanders, Chineezen, Arabieren en Mooren, die Christenen zijn.

GEWESTEN.	Inlanders.		Chineezen.		Arabieren en Mooren. 1)	
	M. 2)	V. 3)	M.	V.	M.	V.
Java en Madura.						
Bantam	5	7	»	»	»	»
Batavia	554	498	22	19	»	»
Krawang	23	24	3	2	1	»
Preanger regentschappen	30	27	»	»	»	»
Cheribon	12	16	42	20	»	»
Tagal	55	61	»	»	»	»
Pekalongan	42	31	»	»	»	»
Samarang	173	155	19	16	»	»
Japara	563	546	»	1	»	»
Rembang	»	3	»	3	»	»
Soerabaija	1217	1322	»	»	»	»
Pasoeroean	280	246	»	»	»	»
Probolinggo	»	1	»	»	»	»
Bezoeki	»	4	»	»	»	»
Banjoewangi	14	7	»	»	»	»
Banjoemas	115	109	»	3	»	»
Bagelen	817	795	3	»	»	»
Kadoe	»	»	1	3	»	»
Djokjokarta	54	11	»	»	»	»
Soerakarta	»	7	1	1	»	»
Madioen	45	42	»	»	»	»
Kediri	354	330	»	1	»	»
Madura	5	»	»	»	»	»
Te zamen	4358	4242	91	69	1	»
	8600		160		1	
			8761			

GEWESTEN.	Inlanders.		Chineezen.		Arabieren en Mooren. 1)	
	M. 2)	V. 3)	M.	V.	M.	V.
Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust:						
Padangsche Benedenlanden	32	29	2	3	3	3
Padangsche bovenlandn.	»	2	»	»	»	»
Tapanoli	3252	3295	1	»	»	»
Benkoelen	»	»	»	»	»	»
Lampongsche districten	»	»	»	»	»	»
Palembang	2	1	7	2	»	»
Sumatra's Oostkust 4)	»	»	26	4	126	26
Atjeh en onderhoorigh.	127	»	36	1	2	»
Riouw en onderhoorigh.	»	»	2	1	»	»
Banka	2	7	235	78	»	»
Billiton	7	4	14	»	»	»
Westerafd. van Borneo	1	»	84	33	1	»
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	357	327	3	7	»	»
Celebes en onderhoorigh.	28	9	»	»	»	»
Menado { afd. Minahassa 5)	58874	57861	84	124	»	»
Menado { » Gorontalo	147	81	»	»	»	»
Amboina	26858	26862	1	»	»	»
Ternate	185	238	4	3	»	»
Timor en onderhoorigh.	6)	6)	1	1	»	»
Bali en Lombok (alleen de gouvernements-afdeelingen Boeleleng en Djembrana)	2	»	»	»	»	»
Te zamen	89874	88716	500	257	132	29
	178 590		757		161	
			179 508			
Bij te tellen (zie noot 6)			30 184			
Totaal-generaal			209 692			

1) Christen-Arabieren worden in geen enkel gewest aangetroffen; de in deze rubriek opgegeven cijfers betreffen uitsluitend Moorsche Christenen.

2) Personen van het mannelijk geslacht.

3) „ „ „ vrouwelijk geslacht.

4) De opgaven nopens Sumatra's Oostkust in het vorig verslag voorkomende waren onvolledig.

5) In het vorig verslag werd een te laag cijfer opgegeven.

6) Mannen en vrouwen zijn niet afzonderlijk opgegeven. Het totaal bedroeg 30 184.

N°. VII. AANTAL inlanders en vreemde oosterlingen in elk regentschap of afdeeling van Java en Madura bij het eind van 1881.

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huis-gezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Bantam.			
Serang	234 355	64 531	978
Pandeglang	118 869	40 886	69
Tjiringin	93 825	26 048	287
Lebak	118 389	29 218	166
	a) 565 438	160 683	1 500
Batavia.			
Afdeelingen. Stad en voorsteden.	62 498	13 073	24 436
Afdeelingen. Meester Cornelis. .	187 861	61 366	11 339
Afdeelingen. Tangerang . . .	241 726	48 974	26 114
Afdeelingen. Buitenzorg . . .	338 645	82 189	10 831
	830 730	205 602	72 720
Krawang.			
Krawang	129 145	28 948	2 836
Particul. landen. b. Pamanoekan- en Tjiassemlanden	137 564	30 365	439
Particul. landen. b. Tegal waroe-landen	19 641	5 082	464
	286 350	64 395	3 739
Preanger regentschapp.			
Bandong	524 075	70 649	633
Tjiandjoer.	379 871	77 290	1 713
Soemedang	381 019	79 951	119
Limbangan	113 612	26 152	66
Soekapoera	210 651	35 816	58
	1 609 228	289 858	2 589
Cheribon.			
Cheribon	481 940	99 603	8 475
Indramaijoe	230 178	54 421	3 938
Madjalengka	240 300	47 577	1 781
Galoeh	173 178	35 044	322
Koeningan	175 113	34 695	2 551
	1 300 709	271 340	17 067
Tagal.			
Tagal	297 408	62 061	3 458
Pamalang	241 788	51 171	987
Brebes	403 178	76 591	2 180
	942 374	189 823	6 625

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huis-gezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Pekalongan.			
Pekalongan	304 398	60 381	4 268
Batang.	209 740	49 415	1 571
	514 138	109 796	5 839
Samarang.			
Samarang.	278 078	69 219	11 769
Demak	261 586	52 692	1 369
Kendal.	300 949	68 176	757
Grobogan	155 073	29 030	1 783
Salatiga	253 628	52 227	1 915
	1 249 314	271 344	17 593
Japara.			
Patti.	310 160	60 715	2 009
Japara	203 419	44 764	2 074
Koedoes.	156 216	28 596	3 678
Joana	145 655	32 613	2 467
Karimon Djawa-eilanden b)	793	185	13
	816 243	166 873	10 241
Rembang.			
Rembang	235 068	40 354	7 490
Toeban	311 047	56 617	5 222
Bodjonegoro	323 763	52 864	2 807
Blora	189 023	37 949	1 616
	1 058 901	187 784	17 135
Soerabaija.			
Soerabaija	270 990	61 163	8 412
Grissee	185 582	39 468	2 272
Modjokerto	485 003	100 913	3 263
Sidoardjo	338 524	68 380	1 488
Sidaijoe.	221 195	52 357	287
Lamongan.	175 222	41 019	257
Bawean (eiland) c). .	36 514	8 525	15
	1 713 030	371 825	15 994

a) In 't vorig verslag werd voor het regentschap Serang, ten gevolge van eene misstelling, opgegeven 161 904, in stede van 241 635. Het totaal voor de geheele residentie was uitdienhoofde almede 79 731 te laag. Dit tot verklaring van het verschil waarop in 't vorig

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huis-gezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Pasoeroean.			
Pasoeroean	237 794	48 305	2 649
Malang	317 794	53 921	2 094
Bangil	176 691	36 035	1 599
	732 279	138 261	6 342
Probolinggo.			
Probolinggo	485 155	105 852	2 904
Bezoeki.			
Bezoeki	74 494	16 629	844
Panaroekan	129 551	30 092	445
Bondowosso	251 855	46 605	487
	455 900	93 326	1 776
Banjoewangi.			
Banjoewangi	67 114	13 272	621
Banjoemas.			
Banjoemas	228 258	48 771	911
Poerwokerto	197 994	40 153	838
Poerbolinggo	240 702	52 176	485
Bandjarnegara . . .	159 393	31 659	884
Tjilatjap	203 773	41 394	865
	1 030 120	214 153	3 983
Bagelen.			
Poerworedjo	241 525	46 645	1 091
Koetoardjo	248 737	61 763	304
Keboemen	257 122	59 540	632
Karang-Anjar . . .	298 597	61 447	297
Ledok	231 347	44 256	697
	1 277 328	273 651	3 021
Kadoe.			
Magelang	475 419	102 567	3 114
Temanggoeng . . .	235 584	53 948	2 486
	711 003	156 515	5 600
Djokjokarta.			
Djokjokarta (hoofdpl.)	47 812	8 515	*d*)
Kalassan	88 900	14 853	
Transporteeren	136 712	23 368	

Regentschappen enz.	Inlanders. Totaal.	Inlanders. Aantal huis-gezinnen.	Vreemde oosterlingen.
Per transport	136 712	23 368	*d*)
Sleeman	83 510	22 701	
Bantoel	71 454	23 190	
Nanggoelan	32 866	3 988	
Sentolo	22 980	4 815	
Pengasih	23 223	3 865	
Kalibawang	23 480	3 738	
Goenoeng-Kidoel . .	33 035	7 685	
Karang-Kemoening . .	37 703	6 629	
	464 963	99 979	2 139
Soerakarta.			
Soerakarta	117 492	45 594	3 691
Afd. Klatten	337 054	101 999	1 239
» Boijolali	200 450	45 797	804
» Sragen	104 335	40 129	370
» Wonogiri . . .	225 248	76 565	556
	984 579	310 084	6 660
Madioen.			
Madioen	300 694	56 749	1 458
Magettan	219 666	47 491	253
Ngawi	123 747	22 751	934
Ponorogo	259 275	55 688	458
Patjitan	102 841	23 532	359
	1 006 223	206 211	3 462
Kediri.			
Kediri	233 777	44 567	3 535
Ngrowo	205 818	34 695	990
Trengalek	91 180	16 733	211
Berbek	167 385	35 321	1 637
Blitar	81 841	16 423	771
	780 001	147 739	7 144
Madura.			
Pamakassan	159 860	30 855	797
Madura	278 409	50 690	1 857
Sumanap	366 409	123 494	2 420
Sampang	148 786	32 468	521
	953 464	237 507	5 595

verslag gewezen werd. *b*) Deze maken geen regentschap uit. *c*) Mede geen regentschap. *d*) Hoeveel in elk regentschap blijkt niet.

N°. VIII. AANTAL geboorten en sterfgevallen onder inlanders en vreemde oosterlingen op Java en Madura gedurende 1881. [1])

GEWESTEN.	M. [2]) V. [3])	INLANDERS.				VREEMDE OOSTERLINGEN.			
		Geboren.		Gestorven.		Geboren.		Gestorven.	
Bantam	M.	5 610		16 198		18		77	
	V.	5 464		21 791		15		64	
			11 074		37 989		33		141
Batavia	M	11 693		23 524		965		1 242	
	V.	13 420		21 244		816		918	
			25 113		44 768		1 781		2 160
Krawang	M.	3 765		9 711		85		157	
	V.	3 960		9 600		63		117	
			7 725		19 311		148		274
Preanger regentschappen	M.	19 422		40 651		48		29	
	V.	20 202		40 819		63		32	
			39 624		81 470		111		61
Cheribon	M.	18 326		19 006		320		315	
	V.	18 451		18 153		347		223	
			36 777		37 159		667		538
Tagal	M.	15 315		14 395		111		86	
	V.	15 939		13 145		106		66	
			31 254		27 540		217		152
Pekalongan	M.	6 616		4 683		72		99	
	V.	6 330		4 335		71		50	
			12 946		9 018		143		149
Samarang	M.	18 033		26 537		230		408	
	V.	18 671		24 614		179		293	
			36 704		51 151		409		701
Japara	M.	9 965		11 554		163		141	
	V.	10 115		11 151		150		136	
			20 080		22 705		313		277
Rembang	M.	14 291		13 982		221		120	
	V.	13 660		13 203		183		127	
			27 951		27 185		404		247
Soerabaija	M.	21 030		20 594		339		428	
	V.	21 520		18 598		335		382	
			42 550		39 192		674		810

1) Omtrent de weinige vertrouwbaarheid van de opgaven in dezen staat geldt hetzelfde wat in 't vorig verslag te dier zake werd aangeteekend.

2) Personen van het mannelijk geslacht.

3) „ „ „ vrouwelijk „

GEWESTEN.	M. V.	INLANDERS. Geboren		INLANDERS. Gestorven.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Geboren.		VREEMDE OOSTERLINGEN. Gestorven.	
Pasoeroean	M.	10 437		9 451		146		120	
	V.	11 962		7 740		133		87	
			22 399		17 191		279		207
Probolinggo	M.	5 587		6 056		39		50	
	V.	5 398		4 634		44		28	
			10 985		10 690		83		78
Bezoeki	M.	5 160		3 545		40		16	
	V.	4 984		3 151		66		14	
			10 144		6 696		106		30
Banjoewangi	M.	1 699		587		15		6	
	V.	1 793		528		17		3	
			3 492		1 115		32		9
Banjoemas	M.	16 579		10 398		86		60	
	V.	16 264		9 555		69		34	
			32 843		19 953		155		94
Bagelen	M.	23 286		11 013		78		75	
	V.	22 328		10 734		74		71	
			45 614		21 747		152		146
Kadoe.	M.	13 428		9 305		78		75	
	V.	12 836		9 409		78		49	
			26 264		18 714		156		124
Djokjokarta.	M.	5 542		3 079		40		17	
	V.	5 162		2 921		37		16	
			10 704		6 000		77		33
Soerakarta	M.	9 669		4 977		113		119	
	V.	9 540		5 009		120		57	
			19 209		9 986		233		176
Madioen	M.	15 268		7 731		41		29	
	V.	14 583		6 734		39		13	
			29 851		14 465		80		42
Kediri.	M.	11 981		5 724		57		82	
	V.	11 400		5 586		97		48	
			23 381		11 310		154		130
Madura	M.	25 583		22 067		89		93	
	V.	26 221		22 264		105		91	
			51 804		44 331		194		184

N°. IX. AANTAL der gedurende 1881 in de *registers van den burgerlijken stand* in Nederlandsch-Indië ingeschreven geboorten, huwelijken, echtscheidingen en sterfgevallen.

GEWESTEN.	Geboorten. Mannelijke kunne.	Geboorten. Vrouwelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Mannelijke kunne.	Levenloos aangegeven. Vrouwelijke kunne.	Huwelijken. Waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Huwelijken. Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en Inlanders of met dezen gelijkgestelden).	Echtscheidingen.	Sterfgevallen 1). In Indië geborenen: nog geen 2 jaar. M. 2)	V. 3)	2–10 jaar. M.	V.	10–20 jaar. M.	V.	20–40 jaar. M.	V.	40–60 jaar. M.	V.	60 jaar en daarboven. M.	V.	Te zamen. M.	V.
Java en Madura																					
Bantam	8	6	1	1	3	»	»	3	3	1	2	»	»	»	1	2	1	»	»	6	7
Batavia	191	186	7	10	90	12	8	42	44	26	34	40	3	29	26	19	28	4	10	160	173
Krawang	3	2	»	»	1	»	»	2	1	»	1	»	1	»	1	1	»	»	»	3	4
Preanger regentschappen	4.	44	1	1	7	2	»	10	7	5	1	1	»	2	1	1	»	1	»	20	9
Cheribon	29	17	1	»	8	2	»	5	1	1	2	2	1	1	1	1	»	2	1	12	6
Tagal	14	8	»	»	5	»	»	2	»	1	1	2	1	1	1	»	»	»	1	6	4
Pekalongan	11	7	2	»	5	»	»	4	»	1	2	1	»	3	»	»	»	1	1	10	3
Samarang	167	164	5	6	76	11	4	33	50	27	23	12	10	29	32	25	9	2	9	128	133
Japara	19	13	»	1	1	»	1	3	»	2	1	»	»	4	»	»	2	»	1	9	4
Rembang	16	16	2	»	7	»	»	1	»	3	»	»	»	1	3	»	»	2	5	7	8
Soerabaija	166	117	4	6	65	2	3	49	32	31	19	17	10	19	25	13	20	4	12	133	118
Pasoeroean	36	42	1	2	8	»	»	8	5	2	4	5	6	»	4	4	1	5	5	24	25
Probolinggo	24	25	1	»	12	»	»	1	1	3	1	»	»	1	3	3	»	»	»	8	5
Bezoeki	41	22	1	1	2	1	»	2	1	1	»	»	»	»	1	3	1	1	»	7	3
Banjoewangi	14	15	»	1	9	»	»	1	»	1	»	1	1	1	2	1	3	1	»	6	6
Bagelen	18	19	1	»	6	»	»	3	1	2	3	»	»	3	»	2	»	1	»	11	4
Kadoe	12	21	»	»	2	»	»	1	3	1	»	1	»	3	3	»	»	»	»	8	6
Djokjokarta	61	41	»	1	12	3	»	4	6	1	1	»	»	4	4	3	1	3	2	15	17
Soerakarta	75	60	1	2	15	1	1	14	10	6	6	4	5	15	8	8	7	2	6	47	42
Madioen	21	24	2	»	6	1	2	3	1	»	»	1	»	»	»	4	1	2	»	10	2
Kediri	49	52	4	1	19	5	1	6	10	5	5	1	»	3	2	1	4	1	»	17	2.
Madura	10	7	»	»	1	4	1	1	2	3	1	1	1	1	3	2	»	»	»	8	7
Totaal	1026	906	34	33	360	44	21	198	178	123	107	89	67	118	121	95	78	32	53	655	604

GEWESTEN.	Sterfgevallen 1). Buiten Indië geborenen: nog geen 2 jaar. M.	V.	2–10 jaar. M.	V.	10–20 jaar. M.	V.	20–40 jaar. M.	V.	40–60 jaar. M.	V.	60 jaar en daarboven. M.	V.	Te zamen. M.	V.
Java en Madura														
Bantam	»	»	»	»	»	»	3	1	»	1	»	»	3	2
Batavia	4	5	2	1	4	2	120	9	44	1	6	1	180	19
Krawang	»	»	»	»	»	»	1	1	1	»	1	»	3	1
Preanger regentschappen	1	»	»	»	»	»	15	»	8	1	3	»	27	1
Cheribon	»	1	»	»	»	»	8	1	3	»	»	»	11	2
Tagal	»	»	»	»	2	»	4	»	1	1	»	»	7	1
Pekalongan	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1	»
Samarang	»	»	2	»	5	»	235	2	46	3	3	»	291	5
Japara	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»
Rembang	»	»	»	»	»	»	1	2	2	»	1	»	4	2
Soerabaija	1	2	1	2	6	»	82	7	37	5	5	1	132	17
Pasoeroean	»	»	1	1	»	»	31	»	5	2	1	1	38	4
Probolinggo	»	»	»	»	»	»	4	»	1	1	»	»	5	1
Bezoeki	»	»	»	»	»	»	3	»	3	»	»	»	6	»
Banjoewangi	»	»	»	»	»	»	3	1	2	»	»	»	5	1
Bagelen	1	»	»	»	»	»	5	»	2	»	»	»	8	»
Kadoe	»	»	»	»	»	»	4	»	»	»	»	»	4	»
Djokjokarta	»	1	»	»	»	»	2	1	1	»	»	»	3	2
Soerakarta	»	»	»	»	»	»	14	1	7	»	4	»	25	1
Madioen	»	»	»	»	»	»	6	»	2	»	1	»	9	»
Kediri	»	»	»	»	»	1	2	»	5	»	1	»	8	1
Madura	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1
Totaal	7	9	6	4	18	3	544	26	176	16	26	3	771	61

1) Behalve de op deze bladzijde vermelde sterfgevallen zijn nog als in 1881 overleden opgegeven: voor Batavia, 3 mannen, waarvan ouderdom en geboorteplaats niet bekend; voor Cheribon 1 vrouw van 32, en 1 vrouw van 43 jaren, waarvan geboorteplaats niet bekend; voor Probolinggo 1 man, waarvan ouderdom en geboorteplaats onbekend.

2) Personen van het mannelijk geslacht. 3) Personen van het vrouwelijk geslacht.

GEWESTEN.	Geboorten.				Huwelijken.			Sterfgevallen. 4)																											
	Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne	Levenloos aangegeven.		Waarbij man en vrouw beiden tot de Europeesche of met deze gelijkgestelde bevolking behoorden.	Gemengde huwelijken (tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden).	Echtscheidingen.	In Indië geborenen, die den ouderdom bereikten van:														Buiten Indië geborenen, die den ouderdom bereikten van:													
			Mannelijke kunne.	Vrouwelijke kunne.				nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.		nog geen 2 jaar.		2—10 jaar.		10—20 jaar.		20—40 jaar.		40—60 jaar.		60 jaar en daarboven.		Te zamen.	
								M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.	M.	V.
Buitenbezittingen.																																			
Sumatra's Westkust:																																			
Padangsche Benedenlanden	55	39	»	3	18	4	4	12	4	1	1	»	»	2	2	1	»	»	»	16	7	»	»	»	»	»	»	5	»	2	»	»	»	7	»
Padangsche Bovenlanden	15	10	»	1	4	»	»	4	2	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	5	3	»	»	»	»	»	»	12	»	1	»	2	»	15	»
Tapanoli	6	8	»	»	3	»	»	»	3	»	»	»	1	»	1	»	»	»	»	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Benkoelen	7	4	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	2	»
Lampongsche districten	2	2	»	»	»	»	1	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2	»
Palembang	11	15	»	»	3	»	1	4	3	»	1	1	1	1	»	»	»	»	»	6	5	»	»	»	»	»	»	10	»	2	»	»	»	12	»
Oostkust van Sumatra	7	14	»	2	4	1	»	1	2	2	»	»	»	1	»	»	»	»	»	4	2	»	»	»	»	»	»	7	1	2	»	»	»	9	1
Atjeh en onderhoorigh.	25	20	»	»	3	1	4	4	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	44	»	3	»	»	»	47	»
Riouw en onderhoorigh.	3	8	1	»	1	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	2	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	2	»
Banka	6	5	1	»	3	»	»	»	1	»	»	»	»	2	»	2	»	»	»	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Billiton	»	4	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Westerafd. van Borneo	9	7	»	1	1	»	»	»	»	»	»	1	»	2	1	»	»	»	»	3	1	»	»	»	»	»	»	»	1	4	»	»	»	4	1
Zuider- en Oosterafd. van Borneo	22	10	»	»	4	1	»	1	2	1	1	»	»	4	2	1	1	»	»	7	6	»	»	»	»	»	»	23	»	9	»	»	»	32	»
Celebes en onderhoorigh.	48	44	2	»	13	2	»	10	5	3	4	1	1	3	3	5	3	4	»	26	16	»	»	»	»	1	»	9	1	2	»	1	»	13	1
Menado { afd. Minahassa	41	40	1	»	3	9	»	5	6	»	»	»	1	»	2	4	1	2	1	11	11	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	1	2	2
Menado { » Gorontalo	3	4	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»
Amboina	43	41	»	»	7	9	»	9	8	»	3	1	1	3	4	4	7	3	2	20	25	»	»	»	»	»	»	4	»	1	»	»	»	5	»
Ternate	9	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1	»	»	»	2	»	4	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	1	»	2	1
Timor en onderhoorigh.	5	4	1	»	2	»	»	1	1	»	»	»	»	»	1	»	2	1	»	2	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bali en Lombok (alleen de gouvernementsafdn. Boeleleng en Djembrana)	»	1	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»
Totaal	317	286	8	8	72	27	10	52	40	7	10	5	7	20	18	18	14	10	6	112	95	»	»	»	»	1	»	118	4	31	1	6	1	156	6

4) Behalve de hieronder vermelde sterfgevallen zijn nog als in 1881 overleden opgegeven: voor de Padangsche Benedenlanden, 1 man in Europa geboren, waarvan ouderdom niet bekend; voor Celebes en onderhoorigheden, 1 man en 1 vrouw in Indië en 4 mannen in Europa geboren, waarvan ouderdom mede niet bekend.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE B.

N°. 4.

(Zie blz. 22 van het verslag.)

NEDERLANDSCH OOST-INDISCH LEGER.

FORMATIE EN STERKTE

op 31 December 1882.

		OFFICIEREN.								
		Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Adjudant-ond.offic. dd. officieren.	Totaal.
Staf van den Gouverneur-Generaal		»	»	»	a) 1	»	a) 2	a) 1	»	b) 4
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog		1	»	»	»	»	»	»	»	1
Iste en IIde afdeeling van het departement van oorlog		»	1	»	b) c) 1	»	b) d) 4	b) e) 7	»	13
Generale staf.	Hoofdbureau VIIde afdeeling van het departement van oorlog	»	»	1	1	f) 1	f) 3	»	»	6
	Topographische dienst	»	»	»	g) 1	»	h) 7	i) 8	»	16
	Gewestelijke dienst	»	»	»	»	»	5	»	»	5
Gewestelijke staven.	Iste militaire afdeeling op Java	»	»	b) 1	»	»	l) »	b) 1	»	2
	2de » » » »	»	1	»	»	»	l) »	b) k) 2	»	3
	3de » » » »	»	»	b) 1	»	»	l) »	b) 1	»	2
	Sumatra's Westkust	»	»	b) 1	»	»	l) »	b) 1	»	2
	Atjeh en onderhoorigheden	»	»	b) 1	»	»	l) »	b) k) 2	»	3
	Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	»	»	»	b) 1	»	1
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	»	b) 1	»	»	b) 1	»	2
	Celebes, Menado en Timor	»	»	»	»	»	»	b) 1	»	1
Plaatselijke staven.	Batavia	»	»	»	b) 1	»	»	b) 2	»	3
	Samarang	»	»	»	b) m) 1	»	»	b) 1	»	2
	Willem I	»	»	»	»	»	»	b) 1	»	1
	Soerabaija	»	»	»	b) 1	»	»	b) 1	»	2
	Padang	»	»	»	b) 1	»	»	b) 1	»	2
	Kotta-Radja	»	»	»	b) 1	»	»	b) 1	»	2
Infanterie		»	»	n) 1	13	24	147	o) 549	»	734
Cavalerie		»	»	p) 1	»	q) 1	r) 7	s) 23	»	32
Artillerie.	Hoofdbureau IIIde afdeeling van het departement van oorlog en staf van het wapen	»	»	1	t) 2	u) 5	3	v) 9	3	23
	Artillerie-troepen	»	»	»	1	1	23	v) 65	14	104
	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	»	»	»	w) 1	w) 3	w) 6	w) 12	»	22
Genie.	Hoofdbureau IVde afdeeling van het departement van oorlog en staf van het wapen	»	»	1	x) 2	5	15	ij) 36	»	59
	Genie-troepen en werklieden	»	»	»	»	1	2	ij) 9	»	12
	Dienst der genie-magazijnen	»	»	»	»	»	2	3	»	5
Dienst der militaire administratie.	Hoofdbureau Vde afdeeling van het departement van oorlog	»	»	1	z) 1	1	3	aa) 9	»	15
	Dienst der gewestelijke intendance	»	»	»	»	5	14	aa) 17	»	36
	Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	»	»	»	»	»	13	aa) 67	»	8
Geneeskundige dienst.	Hoofdbureau VIde afdeeling van het departement van oorlog	»	»	1	b) 1	»	1	»	»	3
	Korps officieren van gezondheid	»	»	»	4	8	50	cc) 119	»	181
	» militaire apothekers	»	»	»	1	1	6	cc) 35	»	43
	» » paardenartsen	»	»	»	»	»	2	4	»	dd) 6
Militaire school		»	»	»	»	»	ee) 1	ff) 5	»	b) 6
Korps pupillen		»	»	»	»	»	1	6	»	b) 7
Militaire arrest- en provoosthuizen		»	»	»	»	»	1	2	»	3
TOTAAL OFFICIEREN		1	2	11	36	56	318	1003	17	1444

1444

	ONDEROFFICIEREN, MANSCHAPPEN EN PAARDEN.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Topographische dienst	100	»	»	»	100	»
Infanterie	9323	»	970	11987	22280	»
Cavalerie	443	»	»	401	844	700
Artillerie. Staf van het wapen	12	»	»	»	12	»
Artillerie. Artillerie-troepen	1540	»	»	1100	2640	586
Artillerie. Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	370	»	»	62	432	»
Genie. Staf van het wapen	50	»	»	»	50	»
Genie. Genie-troepen en werklieden	378	»	»	221	599	»
Genie. Dienst der genie-magazijnen	22	»	»	»	22	»
Militaire administratie	78	»	»	»	78	»
Personeel van den hospitaaldienst	932	»	»	637	1569	»
Korps militaire schrijvers	580	»	»	»	580	»
» stafmuzikanten	31	»	»	»	31	»
Kader der militaire school en leerlingen der voorbereidende cursussen	151	»	»	2	153	»
Kader van het korps pupillen	57	»	»	»	57	»
» bij de militaire arrest- en provoosthuizen	46	»	»	»	46	»
	14113	»	970	14410	29493	1286
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN	29493					

Toelichtingen.

a) Een dezer officieren kan behooren tot de marine. De Gouverneur-Generaal kan van deze formatie, welke voor den luitenant den rang van 1sten luitenant aanwijst, afwijken, mits ten gevolge van die afwijking, voor zooveel het bedrag der traktementen betreft, geen hoogere som vereischt wordt dan de formatie toelaat.
b) Worden *à la suite* van hun wapen of dienstvak gevoerd.
c) Of majoor der infanterie.
d) Waarvan één is adjudant van den commandant van het leger, tevens chef der 1ste afdeeling van het departement van oorlog (kabinet), één der infanterie, één der infanterie of cavalerie en één der artillerie of genie.
e) Vier der infanterie, één der infanterie of cavalerie, één der artillerie of genie en één kwartiermeester.
f) De majoor en één der kapiteins zijn in den regel met eenige bijzondere opdracht belast.
g) Of majoor.
h) Eén bij de directie, de zes anderen zijn brigadechefs.
i) Behooren niet tot den generalen staf, maar worden gevoerd *à la suite* van hun wapen.
k) Waarvan één is adjudant en één adjunct.
l) De kapiteins zijn uitgetrokken bij den generalen staf.
m) Of majoor.
n) Is commandant der infanterie te Willem I.
o) Van de luitenants kunnen ten hoogste 296 den rang van 1sten luitenant bezitten.
p) Of luitenant-kolonel; wordt steeds in dezen rang tot het commando geroepen.
q) Is plaatselijk cavalerie-commandant te Salatiga.
r) Eén is instructeur bij de cavalerie van het legioen van MANGKOE NEGORO.
s) 2 zijn adjudanten respectievelijk van den regiments-commandant en van den plaatselijken cavalerie-commandant te Salatiga. 13 kunnen zijn 1ste luitenant.
t) De luitenant-kolonels kunnen ook door majoors vervangen worden, in welk geval 2 majoors bij een der onderdeelen van het wapen door luitenant-kolonels worden vervangen.
u) Eén der majoors, de inspecteur der draagbare wapenen, kan ook zijn kapitein.
v) Van de 74 luitenants kunnen hoogstens 42 den rang van 1sten luitenant bezitten.
w) De directeur van den artillerie-constructie-winkel kan ook zijn majoor; de onder-directeur kan ook zijn kapitein; de constructeur kan ook zijn 1ste luitenant; de directeur der pyrotechnische werkplaats, tevens inspecteur der buskruitfabricage, kan ook zijn kapitein; de kapitein bij de pyrotechnische werkplaats kan ook zijn 1ste luitenant; allen worden gevoerd *à la suite* van hun wapen. Wijders zijn onder de opgegeven cijfers 9 magazijnmeesters begrepen, waarvan 1 kan zijn majoor, 4 kunnen zijn kapitein (magazijnmeester 1ste klasse), en 4 luitenant (magazijnmeester 2de of 3de klasse).
x) De luitenant-kolonel bij het hoofdbureau kan ook zijn majoor, in welk geval bij een der onderdeelen van het wapen in zijne plaats een luitenant-kolonel optreedt.
y) Van de 45 luitenants kunnen hoogstens 24 den rang van 1sten luitenant bezitten.
z) Kan ook zijn majoor, in welk geval bij een der onderdeelen van den dienst in zijne plaats de luitenant-kolonel optreedt.
aa) Van de luitenants kunnen hoogstens 45 den rang van 1sten luitenant bezitten.
bb) Kan ook zijn dirigeerend officier van gezondheid 2de klasse (majoor), in welk geval bij een der onderdeelen van den dienst een dirigeerend officier van gezondheid 1ste klasse (luitenant-kolonel) optreedt.
cc) Allen 1ste luitenants.
dd) Van de paardenartsen kunnen ten hoogste 2 tot de 1ste klasse behooren (kapitein); de overigen zijn van de 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant).
ee) Is directeur.
ff) 4 van de infanterie en 1 kwartiermeester.

A. NORMALE

		OFFICIEREN.								
		Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Adjudant-ond.offic. dd. officieren.	Totaal.
Staf van den Gouverneur-Generaal		»	»	»	a) 1	»	a) 2	a) 1	»	b) 4
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog		1	»	»	»	»	»	»	»	1
Iste en IIde afdeeling van het departement van oorlog		»	1	»	b) c) 1	»	b) d) 4	b) c) 7	»	13
Generale staf.	Hoofdbureau VIIde afdeeling van het departement van oorlog	»	»	1	1	f) 1	f) 3	»	»	6
	Topographische dienst	»	»	»	g) 1	»	h) 7	i) 8	»	16
	Gewestelijke dienst	»	»	»	»	»	5	»	»	5
Gewestelijke staven.	Iste militaire afdeeling op Java	»	»	b) 1	»	»	l) »	b) 1	»	2
	2de » » » »	»	1	»	»	»	l) »	b) k) 2	»	3
	3de » » » »	»	»	b) 1	»	»	l) »	b) 1	»	2
	Sumatra's Westkust	»	»	b) 1	»	»	l) »	b) 1	»	2
	Atjeh en onderhoorigheden	»	»	b) 1	»	»	l) »	b) k) 2	»	3
	Westerafdeeling van Borneo	»	»	»	»	»	»	b) 1	»	1
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	»	»	»	b) 1	»	»	b) 1	»	2
	Celebes, Menado en Timor	»	»	»	»	»	»	b) 1	»	1
Plaatselijke staven.	Batavia	»	»	»	b) 1	»	»	b) 2	»	3
	Samarang	»	»	»	b) m) 1	»	»	b) 1	»	2
	Willem I	»	»	»	»	»	»	b) 1	»	1
	Soerabaija	»	»	»	b) 1	»	»	b) 1	»	2
	Padang	»	»	»	b) 1	»	»	b) 1	»	2
	Kotta-Radja	»	»	»	b) 1	»	»	b) 1	»	2
Infanterie		»	»	n) 1	13	24	147	o) 549	»	734
Cavalerie		»	»	p) 1	»	q) 1	r) 7	s) 23	»	32
Artillerie.	Hoofdbureau IIIde afdeeling van het departement van oorlog en staf van het wapen	»	»	1	t) 2	u) 5	3	v) 9	3	23
	Artillerie-troepen	»	»	»	1	1	23	v) 65	14	104
	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	»	»	»	w) 1	w) 3	w) 6	w) 12	»	22
Genie.	Hoofdbureau IVde afdeeling van het departement van oorlog en staf van het wapen	»	»	1	x) 2	5	15	ij) 36	»	59
	Genie-troepen en werklieden	»	»	»	»	1	2	ij) 9	»	12
	Dienst der genie-magazijnen	»	»	»	»	»	2	3	»	[illegible]
Dienst der militaire administratie.	Hoofdbureau Vde afdeeling van het departement van oorlog	»	»	1	z) 1	1	3	aa) 9	»	1[illegible]
	Dienst der gewestelijke intendance	»	»	»	»	5	14	aa) 17	»	36
	Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	»	»	»	»	»	13	aa) 67	»	8[illegible]
Geneeskundige dienst.	Hoofdbureau VIde afdeeling van het departement van oorlog	»	»	1	b) 1	»	1	»	»	[illegible]
	Korps officieren van gezondheid	»	»	»	4	8	50	cc) 119	»	18[illegible]
	» militaire apothekers	»	»	»	1	1	6	cc) 35	»	43
	» » paardenartsen	»	»	»	»	»	2	4	»	dd) 6
Militaire school		»	»	»	»	»	ee) 1	ff) 5	»	b) 6
Korps pupillen		»	»	»	»	»	1	6	»	b) 7
Militaire arrest- en provoosthuizen		»	»	»	»	»	1	2	»	3
TOTAAL OFFICIEREN		1	2	11	36	56	318	1003	17	1444

1444

	ONDEROFFICIEREN, MANSCHAPPEN EN PAARDEN.					
	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Topographische dienst	100	»	»	»	100	»
Infanterie	9323	»	970	11987	22280	»
Cavalerie	443	»	»	401	844	700
Artillerie. Staf van het wapen	12	»	»	»	12	»
Artillerie. Artillerie-troepen	1540	»	»	1100	2640	586
Artillerie. Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	370	»	»	62	432	»
Genie. Staf van het wapen	50	»	»	»	50	»
Genie. Genie-troepen en werklieden	378	»	»	221	599	»
Genie. Dienst der genie-magazijnen	22	»	»	»	22	»
Militaire administratie	78	»	»	»	78	»
Personeel van den hospitaaldienst	932	»	»	637	1569	»
Korps militaire schrijvers	580	»	»	»	580	»
» stafmuzikanten	31	»	»	»	31	»
Kader der militaire school en leerlingen der voorbereidende cursussen	151	»	»	2	153	»
Kader van het korps pupillen	57	»	»	»	57	»
» bij de militaire arrest- en provoosthuizen	46	»	»	»	46	»
	14113	»	970	14410	29493	1286
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN	29493					

Toelichtingen.

a) Een dezer officieren kan behooren tot de marine. De Gouverneur-Generaal kan van deze formatie, welke voor den luitenant den rang van 1sten luitenant aanwijst, afwijken, mits ten gevolge van die afwijking, voor zooveel het bedrag der traktementen betreft, geen hoogere som vereischt wordt dan de formatie toelaat.

b) Worden *à la suite* van hun wapen of dienstvak gevoerd.

c) Of majoor der infanterie.

d) Waarvan één is adjudant van den commandant van het leger, tevens chef der 1ste afdeeling van het departement van oorlog (kabinet), één der infanterie, één der infanterie of cavalerie en één der artillerie of genie.

e) Vier der infanterie, één der infanterie of cavalerie, één der artillerie of genie en één kwartiermeester.

f) De majoor en één der kapiteins zijn in den regel met eenige bijzondere opdracht belast.

g) Of majoor.

h) Eén bij de directie, de zes anderen zijn brigade-chefs.

i) Behooren niet tot den generalen staf, maar worden gevoerd *à la suite* van hun wapen.

k) Waarvan één is adjudant en één adjunct.

l) De kapiteins zijn uitgetrokken bij den generalen staf.

m) Of majoor.

n) Is commandant der infanterie te Willem I.

o) Van de luitenants kunnen ten hoogste 296 den rang van 1sten luitenant bezitten.

p) Of luitenant-kolonel; wordt steeds in dezen rang tot het commando geroepen.

q) Is plaatselijk cavalerie-commandant te Salatiga.

r) Eén is instructeur bij de cavalerie van het legioen van Mangkoe Negoro.

s) 2 zijn adjudanten respectievelijk van den regiments-commandant en van den plaatselijken cavalerie-commandant te Salatiga. 13 kunnen zijn 1ste luitenant.

t) De luitenant-kolonels kunnen ook door majoors vervangen worden, in welk geval 2 majoors bij een der onderdeelen van het wapen door luitenant-kolonels worden vervangen.

u) Eén der majoors, de inspecteur der draagbare wapenen, kan ook zijn kapitein.

v) Van de 74 luitenants kunnen hoogstens 42 den rang van 1sten luitenant bezitten.

w) De directeur van den artillerie-constructie-winkel kan ook zijn majoor; de onder-directeur kan ook zijn kapitein; de constructeur kan ook zijn 1ste luitenant; de directeur der pyrotechnische werkplaats, tevens inspecteur der buskruitfabricage, kan ook zijn kapitein; de kapitein bij de pyrotechnische werkplaats kan ook zijn 1ste luitenant; allen worden gevoerd *à la suite* van hun wapen. Wijders zijn onder de opgegeven cijfers 9 magazijnmeesters begrepen, waarvan 1 kan zijn majoor, 4 kunnen zijn kapitein (magazijnmeester 1ste klasse), en 4 luitenant (magazijnmeester 2de of 3de klasse).

x) De luitenant-kolonel bij het hoofdbureau kan ook zijn majoor, in welk geval bij een der onderdeelen van het wapen in zijne plaats een luitenant-kolonel optreedt.

y) Van de 45 luitenants kunnen hoogstens 24 den rang van 1sten luitenant bezitten.

z) Kan ook zijn majoor, in welk geval bij een der onderdeelen van den dienst in zijne plaats de luitenant-kolonel optreedt.

aa) Van de luitenants kunnen hoogstens 45 den rang van 1sten luitenant bezitten.

bb) Kan ook zijn dirigeerend officier van gezondheid 2de klasse (majoor), in welk geval bij een der onderdeelen van den dienst een dirigeerend officier van gezondheid 1ste klasse (luitenant-kolonel) optreedt.

cc) Allen 1ste luitenants.

dd) Van de paardenartsen kunnen ten hoogste 2 tot de 1ste klasse behooren (kapitein); de overigen zijn van de 2de of 3de klasse (1ste of 2de luitenant).

ee) Is directeur.

ff) 4 van de infanterie en 1 kwartiermeester.

B. VERGELIJKEND OVERZICHT van de

		OFFICIEREN.																		
		TEGENWOORDIGE FORMATIE.									AANWEZIGE STERKTE.									
		Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	Luitenants.	Adj.-onder-offic. dd. officieren.	Totaal.	Luitenant-generaal.	Generaals-majoor.	Kolonels.	Luitenant-kolonels.	Majoors.	Kapiteins.	1ste luitenants.	2de luitenants.	Adj.-onder-offic. dd. officieren.	Totaal.
Staf van den Gouverneur-Generaal		„	„	„	1	„	2	1	„	4	„	„	„	1	1	„	1	„	„	3
Commandant van het leger en chef van het departement van oorlog		1	„	„	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	1
Iste en IIde afdeeling van het departement van oorlog		„	1	„	a) 1	„	5	b) 7	„	14	„	1	„	1	„	5	7	„	„	14
Generale staf.	Hoofdbureau VIIde afdeeling van het departement van oorlog	„	„	1	1	1	3	„	„	c) 6	„	„	1	1	1	2	„	„	„	5
	Topographische dienst	„	„	„	a) 1	„	7	„	„	8	„	„	„	„	1	6	„	„	„	7
	Gewestelijke dienst	„	„	„	„	„	5	„	„	5	„	„	„	„	„	3	„	„	„	3
Gewestelijke staven.	1ste militaire afdeeling op Java	„	„	1	„	„	„	1	„	2	„	„	1	„	„	1	1	„	„	3
	2de „ „ „ „	„	1	„	„	„	„	2	„	3	„	1	„	„	„	„	2	„	„	3
	3de „ „ „ „	„	„	1	„	„	„	1	„	2	„	„	1	„	„	1	1	„	„	3
	Sumatra's Westkust	„	„	1	„	„	„	1	„	2	„	„	1	„	„	„	1	„	„	2
	Atjeh en onderhoorigheden	„	„	1	„	„	„	2	„	3	„	„	1	„	„	„	2	„	„	3
	Westerafdeeling van Borneo	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1
	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2
	Celebes, Menado en Timor	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1
Plaatselijke staven.	Batavia	„	„	„	1	„	„	2	„	3	„	„	„	1	„	„	2	„	„	3
	Samarang	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2
	Willem I	„	„	„	„	„	„	1	„	1	„	„	„	„	„	„	1	„	„	1
	Soerabaja	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2
	Padang	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2
	Kotta-Radja	„	„	„	1	„	„	1	„	2	„	„	„	1	„	„	1	„	„	2
Infanterie		„	„	1	13	d) 25	e) 149	e) 564	„	752	„	„	1	11	27	169	330	194	18	740
Cavalerie		„	„	1	„	1	7	23	„	32	„	„	„	1	1	7	17	4	„	30
Artillerie.	Hoofdbureau IIIde afdeeling van het departement van oorlog en staf van het wapen	„	„	1	2	5	3	9	3	23	„	„	1	2	6	3	7	„	3	22
	Artillerie-troepen	„	„	„	1	1	23	65	14	104	„	„	„	1	1	24	38	14	32	110
	Dienst der artillerie-magazijnen en werkplaatsen	„	„	„	f) 1	f) 3	f) 6	f) 12	„	22	„	„	„	„	3	6	9	2	„	19
Genie.	Hoofdbureau IVde afdeeling van het departement van oorlog en staf van het wapen	„	„	1	2	5	15	36	„	59	„	„	1	2	5	13	24	1	„	46
	Genie-troepen en werklieden	„	„	„	„	1	2	9	„	12	„	„	„	„	1	„	2	2	„	5
	Dienst der genie-magazijnen	„	„	„	„	„	2	g) 6	„	8	„	„	„	„	„	1	4	2	„	7
Dienst der militaire administratie.	Hoofdbureau Vde afdeeling van het departement van oorlog	„	„	1	1	1	3	9	„	15	„	„	1	1	2	3	7	2	„	16
	Dienst der gewestelijke intendance	„	„	„	„	5	14	17	„	36	„	„	„	„	5	15	17	„	„	37
	Administratie bij de korpsen, garnizoenen, ziekeninrichtingen en magazijnen	„	„	„	„	„	h) 17	h) 74	„	91	„	„	„	„	„	14	28	26	„	68
Geneeskundige dienst.	Hoofdbureau VIde afdeeling van het departement van oorlog	„	„	1	1	1	1	„	„	4	„	„	1	1	„	1	„	„	„	3
	Korps officieren van gezondheid	„	„	„	4	8	51	117	„	180	„	„	„	4	8	48	72	„	„	132
	„ militaire apothekers	„	„	„	1	1	6	35	„	43	„	„	„	1	1	6	24	„	„	32
	„ „ paardenartsen	„	„	„	„	„	2	4	„	6	„	„	„	„	„	1	2	2	„	5
Militaire school		„	„	„	„	„	1	6	„	7	„	„	„	„	„	1	6	„	„	7
Korps pupillen		„	„	„	„	„	1	6	„	7	„	„	„	„	„	1	5	1	„	7
Militaire arrest- en provoosthuizen		„	„	„	„	„	1	2	„	3	„	„	„	„	„	1	1	„	1	3
		1	2	11	36	58	326	1019	17	1470	1	2	10	33	63	321	618	250	54	1352
TOTAAL OFFICIEREN		i) 1470									1352									

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

Tegenwoordige formatie.

a) Kan ook zijn majoor.

b) De 1ste luitenants kunnen ook zijn 2de luitenants. In plaats van een luitenant der artillerie of genie, thans een der infanterie.

c) Hieronder zijn niet begrepen 1 majoor en 7 kapiteins, die vermeld zijn bij „Topographische dienst", noch ook de bij „Gewestelijke dienst" uitgetrokken 5 kapiteins bij de gewestelijke staven der drie militaire afdeelingen op Java, bij den gewestelijken staf van Sumatra's Westkust en bij dien van Atjeh en onderhoorigheden.

d) 1 majoor behoort tot de staven der veldbataljons.

e) 2 kapiteins en 6 luitenants voor de depôtbataljons; 1 luitenant behoort als adjudant tot de staven der veldbataljons.

f) De directeur van den artillerie-constructiewinkel kan ook zijn majoor; de onder-directeur kan ook zijn kapitein; de constructeur kan ook zijn 1ste luitenant; de directeur der pyrotechnische werkplaats, tevens inspecteur der buskruitfabricage, kan ook zijn kapitein; de kapitein bij de pyrotechnische werkplaats kan ook zijn 1ste luitenant; allen worden gevoerd *à la suite* van hun wapen.
Wijders zijn onder de opgegeven eijfers 9 magazijnmeesters begrepen, waarvan 1 kan zijn majoor, 4 kunnen zijn kapitein (magazijnmeester 1ste klasse) en 4 luitenant (magazijnmeester 2de of 3de klasse).

g) Hieronder 3 magazijnmeesters der genie.

h) Hieronder 1 kapitein ter beschikking van den hoofd-intendant, 1 kapitein en 1 luitenant in commissie voor de herziening van het administratie-reglement, benevens 2 kapiteins en 6 luitenants voor de hospitalen.

i) Omtrent de wijzigingen, die de *tegenwoordige* formatie gedurende 1882 onderging, zie men de aanteekening op blz. 7 dezer bijlage.

Aanwezige sterkte.

Onder de sterkte der officieren zijn in hunne respectieve rangen begrepen:

1°. de officieren gedetacheerd uit Nederland, overeenkomstig het Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871 n°. 18 (*Indisch Staatsblad* n°. 176), te weten: 6 kapiteins en 6 eerste luitenants der infanterie en 1 eerste luitenant der artillerie.

2°. de officieren gedetacheerd uit Nederland, *niet* op den voet als bedoeld bij Koninklijk besluit dd. 18 Augustus 1871 n°. 18, ten getale van 71, te weten: infanterie 42 (waarvan 3 kapiteins, 28 eerste en 12 tweede luitenants); — cavalerie 4 (allen eerste luitenants); — artillerie 13 (waarvan 1 kapitein en 12 eerste luitenants); — genie 4 (allen eerste luitenants); — militaire administratie 6 (waarvan 5 eerste luitenants en 1 tweede luitenant); — en geneeskundige dienst 1 officier van gezondheid 1ste klasse, die in de sterkte rekent als 2de klasse.

3°. de adjudant-onderofficieren, dienstdoende als officieren, te weten: 17 der artillerie ingevolge de formatie en 37 die tot wederopzeggens toe de ontbrekende 2de luitenants vervangen, waarvan 18 bij de infanterie, 18 bij de artillerie en 1 bij de militaire arrest- en provoostthuizen.

Onder de sterkte zijn *niet* begrepen:

a) de officieren met verlof buiten Nederlandsch-Indië, ten getale van 189 (staven en diensten 57, infanterie 104, cavalerie 4, artillerie 14 en genie 10);

b) de officieren op non-activiteit of voor memorie gevoerd, ten getale van 9;

c) de officieren gedetacheerd in Nederland, ten getale van 41 (staven en diensten 5, infanterie 32, cavalerie 1, artillerie 1 en genie 2).

Van de officieren waren afkomstig:

uit Nederland	1083
„ Nederlandsch-Indië	196
„ België	2
„ Duitschland	41
„ Zwitserland	2
„ Frankrijk	1
van elders	27
Totaal	1352

B. VERGELIJKEND OVERZICHT van de

		ONDEROFFICIEREN, MANSCHAPPEN EN PAARDEN.											
		TEGENWOORDIGE FORMATIE.						AANWEZIGE STERKTE.					
		Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.	Europeanen.	Afrikanen.	Amboineezen.	Andere inlanders.	Totaal.	Paarden.
Topographische dienst		100	»	»	»	100	»	81	»	»	»	81	»
Infanterie		10165	»	970	11987	23122	»	9252	86	1327	11771	22436	»
Cavalerie		443	»	»	401	844	700	433	»	3	281	717	562
Artillerie.	Staf van het wapen	12	»	»	»	12	»	43	»	»	»	43	»
	Artillerie-troepen	1540	»	»	1100	2640	586	1527	»	»	1049	2576	a) 637
	Dienst der artillerie magazijnen en werkplaatsen	371	»	»	62	433	»	338	»	»	33	371	»
Genie.	Staf van het wapen	50	»	»	»	50	»	55	»	»	»	55	»
	Genie-troepen en werklieden	383	»	»	221	604	»	389	»	»	159	548	»
	Dienst der genie-magazijnen	22	»	»	»	22	»	23	»	»	»	23	»
Militaire administratie		85	»	»	»	85	»	102	»	»	»	102	»
Personeel van den hospitaaldienst		995	»	»	689	1684	»	784	24	80	635	1523	»
Korps militaire schrijvers		595	»	»	»	595	»	261	1	1	»	b) 263	»
Korps stafmuzikanten		31	»	»	»	31	»	31	»	»	»	31	»
Kader der militaire school en leerlingen der voorbereidende cursussen		150	»	»	2	152	»	135	»	»	2	137	»
Kader van het korps pupillen		86	»	»	»	86	»	81	»	»	»	81	»
Kader bij de militaire arrest- en provoosthuizen		46	»	»	»	46	»	43	»	»	»	43	»
		15074	»	970	14462	30506	1286	c) 13578	111	d) 1411	e) 13930	f) 29030	1199
TOTAAL ONDEROFFICIEREN EN MANSCHAPPEN		g) 30506						h) 29030					

TEGENWOORDIGE FORMATIE en de AANWEZIGE STERKTE.

VERDERE AANTEEKENINGEN.

FORMATIE.

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.	Paarden.
De *tegenwoordige* formatie bedroeg op 31 December 1881	1475	30 558	1438
Volgens de nieuwe legerformatie bedroeg zij	1444	29 493	1286
De *vermeerdering* in 1882 beliep	29	1 020	„
	1473	30 513	1286
De *vermindering* in 1882 beliep	3	8	„
Alzoo op 31 December 1882	1470	30 505	1286

STERKTE.

a) Hieronder 68 muildieren.

b) Bovendien zijn nog 326 burgerpersonen als schrijvers in dienst.

c) Van de Europeesche onderofficieren en manschappen (daaronder begrepen de in noot *f* bedoelde Europeanen) waren afkomstig:

uit Nederland	6 682
„ Nederlandsch-Indië (241 aldaar geboren uit Europeesche ouders en 949 kleurlingen)	1 190
„ België	2 151
„ Duitschland	2 141
„ Zwitserland	538
„ Frankrijk	952
van elders	406
Totaal	14 060

d) Verdeeld aldus: 462 Amboineezen, 781 Menadoneezen en 168 Alfoeren (tegen 451, 759 en 154 op 31 December 1881).

e) Hiervan 12 575 Javanen, 358 Soendaneezen, 193 Madureezen, 548 Boegineezen, 79 Niassers, 13 Bengaleezen en 164 andere inlanders; deze laatsten, meest afkomstig van Sumatra en Borneo, in 't algemeen aangeduid als Maleijers. Op 31 December 1881 waren deze cijfers respectievelijk: 13 417, 459, 204, 584, 86, 17 en 159, te zamen 14 926.

f) Hieronder niet begrepen: de onderofficieren en manschappen voor memorie gevoerd (65 Europeanen en 8 inlanders); zij die, in afwachting van scheepsgelegenheid naar Nederland, bij de subsistenten-kaders vertoefden (80 Europeanen); de gestraften bij de strafdetachementen (103 Europeanen, 4 Amboineezen en 77 andere inlanders); zoomede de gedetineerden in het militair huis van arrest (234 Europeanen, 1 Afrikaan, 7 Amboineezen en 46 andere inlanders).

g) Het aantal pupillen (in de opgegeven specificatie niet begrepen) bedraagt volgens de formatie: bij het korps pupillen ten hoogste 600 Europeanen en bij de korpsen 418 niet-Europeanen (62 Afrikanen en Amboineezen en 356 niet-Amboineesche inlanders).

h) De sterkte der pupillen (zie noot *g*) bedroeg bij het korps pupillen 321 (Europeanen) en bij de korpsen 18 (8 Afrikanen, 1 Amboinees en 9 andere inlanders). Onder de Europeesche pupillen telde men er 17 die in Nederlandsch-Indië uit Europeesche ouders waren geboren en 304 kleurlingen; 255 waren zoons van militairen, 57 zoons van burgers en van 9 was de stand des vaders onbekend. Onder hen bevonden zich 29 jongelingen afkomstig uit de weeshuizen. In den loop van 1882 werden 48 pupillen uit de sterkte afgevoerd (32 wegens indeeling bij het leger, 2 wegens overlijden en 14 die ontslagen werden, namelijk 9 op verzoek en 5 wegens lichamelijke ongeschiktheid). Daarentegen werden 39 nieuwe aangenomen (1 als betalend pupil en 38 voor 's lands rekening).

Het aantal soldatenkinderen van Europeesche of daarmede gelijkgestelde afkomst bedroeg bij het einde van 1882 485 jongens (behalve die bij het pupillenkorps) en 489 meisjes.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE C.

N°. 5.

(Zie blz. 27 van het verslag.)

NUMERIEKE OPGAVE

BETREFFENDE

de mutatiën in de ONDEROFFICIERSKADERS van het Nederlandsch-Indisch leger gedurende de jaren 1878—1882.

JAREN.	ONDEROFFICIEREN.																	
	UIT DE STERKTE AFGEVOERD.									IN DE STERKTE GEBRACHT.								
											In Indië aangesteld.						Meer	Minder
												Verkregen van de kaderscholen te:					in de sterkte gebracht dan afgevoerd.	
	Overleden.	Gepasporteerd.	Gegageerd.	Tot officier bevorderd.	Gecondemneerd.	Voor memorie gebracht.	Gedegradeerd.	Geremplaceerd.	Vermist.	Totaal.	Uit Nederland aangekomen.	Verkregen uit de korpsen.	Batavia (vesting- en garnizoens-artillerie)	Banjoe-Biroe (veld- en bergbatterij).	Willem I (genie).	Totaal.		
																		INFAN
1878	97	59	215	35	4	20	78	21	4	533	103	312	»	»	»	415	»	118
1879	86	112	218	30	5	21	56	»	2	530	119	268	»	»	»	387	»	143
1880	57	72	150	25	1	23	77	»	1	406	100	255	»	»	»	355	»	51
1881	63	178	194	25	4	18	62	»	3	547	107	238	»	»	»	345	»	202
1882	48	136	169	30	4	24	51	»	3	465	116	219	»	»	»	335	»	130
																	»	644
Te zamen in vijf jaar	351	557	946	145	18	106	324	21	13	2481	545	1292	»	»	»	1837	»	644
Alzoo gemiddeld per jaar	70	111	189	29	4	21	65	4	3	496	109	258	»	»	»	367	»	128
																		CAVA
1878	6	2	11	1	»	»	2	»	»	22	1	20	»	»	»	21	»	1
1879	7	5	7	»	»	»	»	»	»	19	5	14	»	»	»	19	»	»
1880	1	5	9	»	»	»	2	»	»	17	»	6	»	»	»	6	»	11
1881	1	6	9	1	»	»	1	»	»	18	2	6	»	»	»	8	»	10
1882	1	4	4	»	»	»	2 *a)*	6	»	17	2	15	»	»	»	17	»	»
																	»	22
Te zamen in vijf jaar	16	22	40	2	»	»	7	6	»	93	10	61	»	»	»	71	»	22
Alzoo gemiddeld per jaar	3	4	8	»	»	»	1	1	»	19	2	12	»	»	»	14	»	4
																		ARTIL
1878	13	6	29	1	»	1	11	»	»	61	12	21	13	16	»	62	1	»
1879	13	10	25	3	»	»	16	»	»	67	10	27	19	8	»	64	»	3
1880	8	13	28	4	»	»	7	»	»	60	4	23	13	9	»	49	»	11
1881	13	23	26	»	»	1	10	»	»	73	20	18	10	15	»	63	»	10
1882	10	18	33	10	»	»	5	»	»	76	27	17	10	13	»	67	»	9
																	1	33
Te zamen in vijf jaar	57	70	141	18	»	2	49	»	»	337	73	106	65	61	»	305	»	32
Alzoo gemiddeld per jaar	11	14	28	4	»	»	10	»	»	67	15	21	13	12	»	61	»	6
																		GE
1878	5	2	9	»	1	»	1	»	»	18	5	18	»	»	3	26	8	»
1879	3	3	3	»	»	»	3	»	»	12	3	12	»	»	4	19	7	»
1880	5	7	17	»	»	1	4	»	»	34	4	9	»	»	6	19	»	15
1881	4	7	8	»	»	2	5	»	»	26	»	14	»	»	3	17	»	9
1882	9	8	6	3	»	»	2	»	»	28	2	4	»	»	5	11	»	17
																	15	41
Te zamen in vijf jaar	26	27	43	3	1	3	15	»	»	118	14	57	»	»	21	92	»	26
Alzoo gemiddeld per jaar	5	5	9	1	»	1	3	»	»	24	3	11	»	»	4	18	»	5

a) Overgegaan bij de lijfwachten-dragonders.

JAREN.	KORPORAALS. Uit de sterkte afgevoerd. Overleden.	Gepasporteerd.	Gegageerd.	Tot onderofficier bevorderd.	Gecondemneerd.	Voor memorie gebracht.	Gedegradeerd.	Geremplaceerd.	Vermist.	Totaal.	In de sterkte gebracht. Uit Nederland aangekomen.	In Indië aangesteld. Verkregen uit de korpsen.	Verkregen van de kaderscholen te: Batavia (vesting- en garnizoens-artillerie).	Banjoe-Biroe (veld- en bergbatterij).	Willem I (genie).	Totaal.	Meer in de sterkte gebracht dan afgevoerd.	Minder in de sterkte gebracht dan afgevoerd.
TERIE.																		
1878	65	25	82	312	5	»	87	»	1	577	34	495	»	»	»	529	»	**48**
1879	51	28	91	268	2	»	90	»	»	530	33	487	»	»	»	520	»	**10**
1880	44	33	65	255	1	»	117	»	1	516	28	435	»	»	»	463	»	**53**
1881	44	37	80	238	»	1	100	»	»	500	17	476	»	»	»	493	»	**7**
1882	44	36	61	219	»	»	93	»	»	453	24	376	»	»	»	400	»	**53**
																	»	**171**
Te zamen in vijf jaar	248	159	379	1292	8	1	487	»	2	2576	136	2269	»	»	»	2405	»	**171**
Alzoo gemiddeld per jaar	50	32	76	258	2	»	97	»	»	515	27	454	»	»	»	481	»	**34**
LERIE.																		
1878	4	4	4	20	»	»	4	»	»	36	»	36	»	»	»	36	»	»
1879	2	1	6	14	»	»	8	»	»	31	1	18	»	»	»	19	»	**12**
1880	3	1	5	6	»	»	9	»	»	24	»	16	»	»	»	16	»	**8**
1881	10	1	4	6	»	»	3	»	»	24	8	26	»	»	»	34	10	»
1882	1	4	4	15	»	»	9	*a*) 8	»	41	4	28	»	»	»	32	»	**9**
																	10	**29**
Te zamen in vijf jaar	20	11	23	61	»	»	33	8	»	156	13	124	»	»	»	137	»	**19**
Alzoo gemiddeld per jaar	4	2	5	12	»	»	7	2	»	32	3	25	»	»	»	28	»	**4**
LERIE.																		
1878	5	2	5	50	»	»	18	»	»	80	1	18	19	32	»	70	»	**10**
1879	9	3	10	54	1	1	12	»	»	90	2	2	28	16	»	48	»	**42**
1880	6	4	12	45	»	1	6	»	»	74	2	6	20	27	»	55	»	**19**
1881	3	3	7	43	»	»	7	»	»	63	5	»	25	27	»	57	»	**6**
1882	4	3	12	49	»	»	6	»	»	74	1	3	35	34	»	73	»	**1**
																	»	**78**
Te zamen in vijf jaar	27	15	46	241	1	2	49	»	»	381	11	29	127	136	»	303	»	**78**
Alzoo gemiddeld per jaar	6	3	9	48	»	»	10	»	»	76	2	6	25	27	»	60	»	**16**
NIE.																		
1878	7	1	1	21	»	»	4	»	»	34	»	38	»	»	5	43	9	»
1879	3	»	1	16	»	»	3	»	»	23	1	23	»	»	10	34	11	»
1880	3	1	1	15	»	»	9	»	1	30	3	3	»	»	13	19	»	**11**
1881	5	4	5	17	»	»	2	»	»	33	»	17	»	»	9	26	»	**7**
1882	4	3	1	15	»	»	4	»	»	27	4	»	»	»	9	13	»	**14**
																	20	**32**
Te zamen in vijf jaar	22	9	9	84	»	»	22	»	1	147	8	81	»	»	46	135	»	**12**
Alzoo gemiddeld per jaar	4	2	2	17	»	»	4	»	»	29	2	16	»	»	9	27	»	**2**

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE D.

N°. 6.

(Zie blz. 30 van het verslag.)

OVERZICHT van de belangrijkste ziektevormen bij het Indische leger voorgekomen in 1882.

ZIEKTEVORMEN.	Groepen van gewesten.[1]	BEHANDELD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totalen.		HERSTELD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totalen.		OVERLEDEN. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totalen.		AFGEKEURD. Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totalen.	
Malaria-ziekten	I.	6485	8	4440	10733		6143	7	4209	10359		47	"	40	87		73	"	85	158	
	II.	5662	"	5121	10783	27915	5531	"	5043	10574	26998	6	"	10	16	133	29	"	8	37	208
	III.	2311	43	3845	6199		2252	43	3770	6065		15	"	15	30		2	"	11	13	
Cholera	I.	159	"	31	190		44	"	7	51		108	"	23	131		"	"	"	"	
	II.	58	"	20	78	334	16	"	4	20	96	42	"	16	58	227	"	"	"	"	1
	III.	45	"	21	66		16	"	9	25		26	"	12	38		1	"	"	1	
Dysenterie	I.	132	"	8	140		65	"	4	69		30	"	1	31		9	"	"	9	
	II.	20	"	3	23	207	15	"	2	17	119	4	"	1	5	45	"	"	"	"	9
	III.	31	"	13	44		24	"	9	33		5	"	4	9		"	"	"	"	
Leverziekten	I.	164	"	12	176		132	"	10	142		8	"	1	9		13	"	1	14	
	II.	35	"	5	40	336	32	"	5	37	275	2	"	"	2	15	"	"	"	"	25
	III.	105	"	15	120		87	"	9	96		1	"	3	4		10	"	1	11	
Beri-beri	I.	27	"	1333	1360		19	"	888	907		"	"	48	48		5	"	174	179	
	II.	13	"	996	1009	3025	9	"	795	804	2229	"	"	56	56	132	"	"	"	"	193
	III.	27	"	629	656		22	"	496	518		1	"	27	28		"	"	14	14	
Lepra	I.	6	"	3	9		3	"	"	3		"	"	"	"		2	"	2	4	
	II.	"	"	"	"	9	"	"	"	"	3	"	"	"	"	"	"	"	"	"	4
	III.	"	"	"	"		"	"	"	"		"	"	"	"		"	"	"	"	
Syphilis	I.	767	"	180	948		646	1	159	806		2	"	1	3		8	"	5	13	
	II.	85	"	20	105	1270	79	"	17	96	1090	"	"	"	"	4	"	"	"	"	19
	III.	136	1	80	217		122	1	65	188		"	"	1	1		1	"	5	6	
Venerische ziekten	I.	5584	15	2497	8096		5192	15	2296	7503		16	"	12	28		13	"	11	24	
	II.	503	2	294	799	10402	473	"	270	743	9646	"	"	4	4	34	"	2	"	2	31
	III.	725	11	771	1507		675	11	714	1400		"	"	2	2		3	"	2	5	
Overige ziekten	I.	9621	27	6538	16186		8669	25	5790	14484		118	"	73	191		272	1	371	644	
	II.	4227	3	3452	7682	34953	3955	1	3196	7152	32002	44	1	34	79	346	31	"	118	149	942
	III.	4666	86	6333	11085		4385	84	5897	10366		31	"	45	76		52	"	97	149	
Totalen		41594	197	36660	78451		38606	188	33664	72458		506	1	429	936		524	3	905	1432	

[1]) Onder I is te verstaan: Java en Madura met inbegrip van Benkoelen en Billiton, welke garnizoenen behooren tot het ressort van den militairen geneeskundigen dienst op Java en Madura; onder II Atjeh en onderhoorigheden, doch onder de bij deze groep gebrachte militairen zijn begrepen zij die na evacuatie uit Atjeh herstelden van — stierven aan — of afgekeurd werden wegens de onmiddellijke gevolgen van hunne in Atjeh opgedane ziekte; onder III de buitenbezittingen met uitzondering van Benkoelen, Billiton en Atjeh.

ZIEKTEVORMEN.	Groepen van gewesten.	Percentsgewijze verhouding:																		
		van de overledenen tot de:										van de afgekeurden tot de:								
		behandelden.					legersterkte.					behandelden.					legersterkte.			
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totalen.		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totalen.		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totalen.		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Totalen.
Malaria-ziekten	I.	0.725	"	0.9	0.79		0.54	"	0.57	0.55		1.12	"	1.91	1.44					
	II.	0.1	"	0.19	0.15	0.48	0.19	"	0.36	0.27	0.44	0.51	"	0.15	0.34	0.74	0.67	"	0.71	0.69
	III.	0.65	"	0.39	0.48		0.41	"	0.31	0.35		0.08	"	0.28	0.21					
Cholera	I.	67.92	"	74.19	68.95		1.24	"	0.33	0.83		"	"	"	"					
	II.	72.41	"	80.00	74.36	67.96	1.38	"	0.58	0.99	0.75	"	"	"	"	0.29	0.006	"	"	0.003
	III.	57.77	"	57.14	57.57		0.72	"	0.25	0.45		2.22	"	"	1.51					
Dysenterie	I.	22.73	"	12.5	22.14		0.34	"	0.01	0.19		6.82	"	"	6.42					
	II.	20.00	"	33.33	21.74	21.74	0.13	"	0.03	0.09	0.14	"	"	"	"	4.35	0.06	"	"	0.03
	III.	16.13	"	30.77	20.46		0.14	"	0.08	0.1		"	"	"	"					
Leverziekten	I.	4.88	"	8.33	5.11		0.09	"	0.01	0.06		7.92	"	8.33	7.95					
	II.	5.71	"	"	5.00	4.46	0.07	"	"	0.03	0.05	"	"	"	"	7.44	0.15	"	0.01	0.08
	III.	0.95	"	20.00	3.33		0.03	"	0.07	0.05		9.52	"	6.66	9.17					
Berri-berri	I.	"	"	3.6	3.53		"	"	0.68	0.3		18.52	"	13.05	13.16					
	II.	"	"	5.62	5.55	4.36	"	"	2.01	0.96	0.44	"	"	"	"	6.38	0.03	"	1.29	0.64
	III.	3.7	"	4.29	4.27		0.03	"	0.56	0.33		"	"	2.22	2.13					
Lepra	I.	"	"	"	"		"	"	"	"		33.33	"	66.66	44.44					
	II.	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	44.44	0.01	"	0.01	0.01
	III.	"	"	"	"		"	"	"	"		"	"	"	"					
Syphilis	I.	0.26	"	0.55	0.32		0.02	"	0.01	0.02		1.04	"	2.77	1.37					
	II.	"	"	"	"	0.31	"	"	"	"	0.01	"	"	"	"	1.49	0.06	"	0.06	0.06
	III.	"	"	1.25	0.46		"	"	0.02	0.01		0.73	"	6.25	2.76					
Venerische ziekten.	I.	0.29	"	0.48	0.34		0.18	"	0.17	0.18		0.23	"	0.44	0.29					
	II.	"	"	1.36	0.5	0.32	"	"	0.14	0.07	0.11	"	100.00	"	0.25	0.29	0.1	1.68	0.09	0.1
	III.	"	"	0.26	0.13		"	"	0.04	0.02		0.41	"	0.26	0.33					
Overige ziekten	I.	0.23	"	1.12	1.18		1.36	"	1.04	1.21		28.27	3.7	5.67	3.98					
	II.	1.04	33.33	0.98	1.03	0.99	1.45	11.11	1.22	1.35	1.15	0.73	"	3.42	1.94	2.69	2.31	0.84	3.95	3.13
	III.	0.66	"	0.75	0.68		0.85	"	0.94	0.89		1.11	"	1.53	1.34					
Totalen		1.21	0.51	1.17	1.19		3.29	0.84	2.94	3.11		3.41	2.52	6.2	1.82		3.41	2.52	6.2	4.76

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE E.

N°. 7.

(Zie blz. 30 van het verslag.)

STATISTIEK van de behandelde zieken, overledenen en afgekeurden van het Indische leger in de jaren 1878 tot en met 1882 (Recapitulatie-cijfers).

I. Algemeen overzicht.

JAREN.	Behandeld.	Hersteld.	Overleden.	Afgekeurd.	Percentsgewijze verhouding van de overoverledenen tot de: Behandelden.	Percentsgewijze verhouding van de overoverledenen tot de: Sterkte. *a*)	Percentsgewijze verhouding van de afgekeurden tot de: Behandelden.	Percentsgewijze verhouding van de afgekeurden tot de: Sterkte. *a*
Java en Madura. *b*)								
1878	45 305	41 255	539	1 012	1.19	3.47	2.23	6.52
1879	41 225	37 445	386	888	0.93	2.77	2.15	6.38
1880	41 450	37 999	419	871	1.01	2.73	2.1	5.67
1881	41 017	37 088	782	845	1.91	5.02	2.06	5.42
1882	38 038	34 324	528	1 045	1.39	3.34	2.74	5.29
Atjeh en onderhoorigheden.								
1878	41 233	38 738	778	*c*)	1.88	7.44	»	»
1879	51 317	48 912	865	*c*)	1.68	11.47	»	»
1880	39 689	38 591	345	*c*)	0.87	4.93	»	»
1881	23 717	23 099	182	*c*)	0.77	2.99	»	»
1882	20 519	19 443	220	188	1.07	3.78	0.91	3.23
Overige buitenbezittingen. *d*)								
1878	31 051	29 113	311	403	1.	2.81	0.56	1.87
1879	30 055	28 213	293	452	0.97	3.14	0.55	2.68
1880	25 878	24 348	229	438	0.88	2.52	0.66	2.72
1881	23 920	22 350	208	556	0.87	2.43	1.16	3.79
1882	19 894	18 691	188	199	0.94	2.22	1	4.41

a) Het sterktecijfer voor de onderstaande groepen van gewesten vindt men in n°. III van deze bijlage.

b) Met inbegrip van Benkoelen en Billiton, welke garnizoenen behooren tot het ressort van den militairen geneeskundigen dienst op Java en Madura.

c) De afgekeurden van Atjeh zijn voor de jaren 1878 tot en met 1881 niet afzonderlijk opgegeven, maar begrepen in de cijfers der rubriek „Overige buitenbezittingen".

d) In de kolom „Afgekeurd" zijn voor de jaren 1878 tot en met 1881 onder deze rubriek ook de afgekeurden van Atjeh begrepen. In verband daarmede is in de verhoudingsgetallen, voor gemelde jaren uitgetrokken in de laatste twee kolommen van deze rubriek, ook met de behandelden en de sterkte in Atjeh rekening gehouden.

II. Overzicht van de voornaamste ziektevormen en verhouding van de overledenen en afgekeurden tot de behandelden en de sterkte.

A. Europeanen.

Ziektevormen.	Behandeld.					Hersteld.					Overleden.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882	1878.	1879.	1880.	1881.	1882	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Malaria-ziekten	22274	28363	22765	15816	14458	21222	27350	22121	15347	13926	151	155	108	68	68
Cholera	38	5	7	410	262	24	5	6	132	76	14	»	1	269	176
Dysenterie *a*)	1179	1050	643	444	183	874	793	515	356	104	208	151	73	45	39
Leverziekte	420	455	394	422	304	342	377	337	362	251	39	43	25	22	11
Berri-berri	40	55	65	58	67	34	40	57	50	50	3	7	3	2	1
Lepra	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	6	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	3	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»
Syphilis	583	666	901	1008	988	503	590	782	895	847	1	2	2	5	2
Venerische ziekten	5072	5294	6486	7107	6812	4595	4884	5937	6563	6340	3	8	2	13	16
Overige ziekten	30950	31327	25939	23214	18514	28511	28649	24292	21554	17009	318	321	201	178	193
Totaal.	60556	67215	57200	48479	41594	56105	62688	54047	45259	38606	737	687	415	602	506

Ziektevormen.	Percentsgewijze verhouding van de overledenen tot de behandelden.					Percentsgewijze verhouding van de overledenen tot de sterkte.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882
Malaria-ziekten	0.68	0.55	0.47	0.43	0.47	0.87	1.05	0.66	0.44	0.44
Cholera	36.84	»	14.29	65.61	67.17	0.08	»	0.006	1.75	1.15
Dysenterie *a*)	17.64	14.38	1.13	10.13	21.31	1.19	1.02	0.45	0.28	0.25
Leverziekte	9.29	9.45	6.35	5.21	3.62	0.22	0.29	0.15	0.14	0.07
Berri-berri	7.50	12.73	4.61	3.43	1.49	0.02	0.05	0.02	0.015	0.006
Lepra	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»
Syphilis	0.17	0.30	0.22	0.49	0.2	0.006	0.01	0.012	0.03	0.01
Venerische ziekten	0.06	0.15	0.03	0.18	0.23	0.02	0.05	0.012	0.08	0.104
Overige ziekten	1.02	1.02	0.77	0.77	1.04	1.82	2.17	1.24	1.14	1.26
Totaal.	1.21	1.02	0.72	1.24	1.21	4.21	4.65	2.55	3.87	3.29

Ziektevormen.	Afgekeurd.					Percentsgewijze verhouding van de afgekeurden tot de behandelden.					Percentsgewijze verhouding van de afgekeurden tot de sterkte.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Malaria-ziekten	41	34	26	45	104	0.18	0.12	0.11	0.28	0.72	0.23	0.23	0.16	0.29	0.68
Cholera	»	»	»	»	1	»	»	»	»	0.38	»	»	»	»	0.006
Dysenterie *a*)	6	15	2	1	9	0.51	1.50	0.31	0.22	4.91	0.03	0.10	0.01	0.006	0.06
Leverziekte	12	10	12	13	23	2.85	2.19	3.04	3.08	7.56	0.07	0.07	0.074	0.08	0.15
Berri-berri	»	»	3	2	5	»	»	4.61	3.45	7.46	»	»	0.02	0.01	0.03
Lepra	4	1	1	»	2	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	33.33	0.02	0.007	0.006	»	0.01
Syphilis	1	2	»	1	9	0.17	0.30	»	0.09	0.91	0.006	0.013	»	0.006	0.06
Venerische ziekten	»	1	»	»	16	»	0.02	»	»	0.23	»	0.007	»	»	0.104
Overige ziekten	498	509	455	521	355	*c*)1.61	*c*)1.62	*c*)1.75	2.24	1.91	2.85	3.44	2.80	3.34	2.31
Totaal.	562	572	499	583	524	0.93	0.85	0.87	1.2	1.26	3.21	3.87	3.06	3.74	3.41

B. Afrikanen.

Ziektevormen.	Behandeld.					Hersteld.					Overleden.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Malaria-ziekten	64	163	17	12	51	59	162	17	9	50	1	»	»	3	»
Cholera	»	»	»	6	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	»
Dysenterie *a*)	1	3	1	»	»	»	2	»	»	»	1	1	1	»	»
Leverziekte	1	3	»	»	»	1	2	»	»	»	»	1	»	»	»
Berri-berri	»	3	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»	»
Lepra	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»
Syphilis	»	15	5	9	2	»	15	5	8	2	»	»	»	»	»
Venerische ziekten	28	7	41	34	28	26	7	37	33	26	»	»	»	»	»
Overige ziekten	252	320	117	100	1ı6	221	296	88	90	110	3	3	1	2	1
Totaal.	346	514	181	161	197	307	487	147	140	188	5	5	2	11	1

Ziektevormen.	Percentsgewijze verhouding van de overledenen tot de									
	behandelden.					sterkte.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Malaria-ziekten	1.56	»	»	25	»	0.54	»	»	2.27	»
Cholera	»	»	»	100	»	»	»	»	4.54	»
Dysenterie *a*)	100	33.33	100	»	»	0.54	1.39	0.68	»	»
Leverziekte	»	33.33	»	»	»	»	1.39	»	»	»
Berri-berri	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lepra	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»
Syphilis	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venerische ziekten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Overige ziekten	1.17	0.94	0.85	2	0.86	1.62	4.16	0.68	1.51	0.84
Totaal.	1.44	0.95	1.105	6.83	0.51	2.7	6.94	1.36	8.33	0.84

Ziektevormen.	Afgekeurd.					Percentsgewijze verhouding van de afgekeurden tot de									
						behandelden.					sterkte.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Malaria-ziekten	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Cholera	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dysenterie *a*)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Leverziekte	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Berri-berri	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Lepra	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Syphilis	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Venerische ziekten	»	»	»	»	2	»	»	»	»	7.14	»	»	»	»	1.68
Overige ziekten	22	12	19	4	1	8.73	3.75	16.24	4	0.86	11.89	16.66	12.92	3.03	0.84
Totaal.	22	12	19	4	3	6.36	2.33	10.5	2.48	1.52	11.89	16.66	12.92	3.03	2.52

C. Inlanders.

Ziektevormen.	Behandeld.					Hersteld.					Overleden.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Malaria-ziekten	22214	22289	19578	13922	13406	21417	21616	19180	13589	13022	153	180	123	74	65
Cholera	19	4	2	150	72	12	4	1	49	20	6	»	1	100	51
Dysenterie *a*)	465	324	120	91	24	376	249	95	73	15	69	63	16	13	6
Leverziekte	89	78	44	40	32	82	65	31	26	24	4	7	7	8	4
Berri-berri	2371	3544	3225	3897	2958	1729	2916	2563	3188	2179	291	359	218	190	131
Lepra	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	3	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»
Syphilis	271	200	219	272	280	236	174	182	237	241	2	»	»	»	2
Venerische ziekten	2552	2723	3123	3120	3562	2377	2542	2861	2870	3280	1	4	15	15	18
Overige ziekten	28706	25706	23325	18522	16323	26465	23829	21831	17106	14883	360	239	196	159	152
Totaal	56687	54868	49636	40014	36660	52694	51395	46744	37138	33664	886	852	576	559	429

Ziektevormen.	Percentsgewijze verhouding van de overledenen tot de behandelden.					Percentsgewijze verhouding van de overledenen tot de sterkte.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Malaria-ziekten	0.69	0.807	0.63	0.53	0.485	0.79	1.13	0.82	0.51	0.445
Cholera	31.58	»	50	66.66	70.83	0.03	»	0.006	0.69	0.35
Dysenterie *a*)	14.84	19.44	13.33	14.28	25	0.35	0.39	0.106	0.09	0.04
Leverziekte	4.49	8.97	15.91	20	12.5	0.02	0.04	0.04	0.05	0.03
Berri-berri	1.23	10.13	6.76	0.48	4.43	1.502	2.25	1.45	1.31	0.898
Lepra	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»	*b*)	*b*)	*b*)	*b*)	»
Syphilis	0.74	»	»	»	0.71	0.01	»	»	»	0.014
Venerische ziekten	0.04	0.14	0.48	0.48	0.505	0.005	0.02	0.09	0.103	0.123
Overige ziekten	1.25	0.93	0.84	0.86	0.93	1.86	1.5	1.3	1.09	1.042
Totaal	1.56	1.55	1.16	1.39	1.17	4.57	5.35	3.96	3.85	2.942

Ziektevormen.	Afgekeurd.					Percentsgewijze verhouding van de afgekeurden tot de behandelden.					Percentsgewijze verhouding van de afgekeurden tot de sterkte.				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881	1882.
Malaria-ziekten	34	14	15	63	104	0.15	0.06	0.08	0.45	0.775	0.17	0.09	0.09	0.43	0.71
Cholera	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Dysenterie *a*)	2	2	2	1	»	0.43	0.61	1.67	1.09	»	0.01	0.01	0.013	0.007	»
Leverziekte	»	2	2	1	2	»	2.56	4.54	2.5	6.25	»	0.01	0.013	0.007	0.01
Berri-berri	61	56	103	124	188	2.57	1.58	3.19	3.18	6.356	0.31	0.35	0.68	0.85	1.29
Lepra	1	2	»	1	2	*b*)	*b*)	»	*b*)	66.66	0.005	0.01	»	0.007	0.01
Syphilis	5	7	4	4	10	1.84	3.5	1.87	1.47	0.357	0.02	0.045	0.026	0.03	0.07
Venerische ziekten	»	»	»	»	13	»	»	»	»	0.365	»	»	»	»	0.09
Overige ziekten	728	673	665	620	586	*c*)2.54	*c*)2.62	2.85	*c*)3.34	3.58	3.7	4.23	4.42	4.27	4.02
Totaal	831	756	791	814	905	1.46	1.38	1.59	2.03	2.47	4.29	4.75	5.25	5.61	6.2

a) Voor de jaren 1878 tot en met 1881 zijn hieronder ook begrepen de gevallen van catarrhale dysenterie. In de opgaven van 1882 zijn onder dezen ziektevorm alleen de gevallen van tropische dysenterie opgenomen.

b) Over de jaren 1878 tot en met 1881 zijn de behandelde, herstelde en overleden lepralijders niet afzonderlijk opgegeven, maar begrepen onder het cijfer der „Overige ziekten”.

c) Bij de berekening van deze verhouding zijn ook de afgekeurde lepralijders in aanmerking genomen (verg. de voorgaande noot).

III. Overzicht van de sterfte gedurende de laatste vijf jaren in de verschillende commandementen.

COMMANDEMENTEN.	1878.			1879.			1880.			1881.			1882.		
	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.
Eerste militaire afdeeling op Java.	178	5069	3.51	127	4335	2.93	138	4840	2.85	186	5566	3.34	163	5480	2.97
Tweede » » » »	296	8155	3.63	211	7557	2.79	197	7982	2.46	447	7748	5.77	276	8019	3.44
Derde » » » »	65	2301	2.82	48	2016	2.38	84	2540	3.30	149	2262	6.58	89	2282	3.9
Totaal Java en Madura (met inbegrip van Benkoelen en Billiton)	539	15525	3.47	386	13908	2.77	419	15362	2.73	782	15576	5.02	528	15781	3.34
Atjeh en onderhoorigheden . . .	778	10454	7.44	865	7543	11.47	345	6999	4.93	182	6082	2.99	220	5823	3 78
Sumatra's Westkust.	186	4321	4.30	197	3781	5.21	127	3746	3.39	48	3492	1.38	63	2830	2.22
Lampongsche districten	1	121	0.82	»	115	»	1	90	1.11	3	89	3.37	»	69	»
Palembang	28	1388	2.02	19	1185	1.60	20	1240	1.61	24	1081	2.22	17	1082	1.57
Sumatra's Oostkust	17	694	2.45	8	386	2.07	6	346	1.73	12	339	3 54	14	425	3.29
Riouw.	8	246	3.25	4	257	1.55	3	270	1.11	2	232	0.86	2	195	1.03
Banka.	4	656	0.60	4	329	1.21	6	291	2.06	17	315	5.39	3	235	1.28
Westerafdeeling van Borneo . . .	6	627	0.95	7	488	1.43	9	536	1.68	14	485	2.88	11	403	2.73
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	16	1046	1.53	16	971	1.65	18	789	2.28	46	786	5.85	26	1529	1.7
Celebes en onderhoorigheden. . .	28	968	2.89	24	946	2.54	26	878	2.96	28	822	3.41	37	875	4 23
Moluksche eilanden	17	977	1.74	14	866	1.61	13	892	1.46	14	910	1.54	15	804	1.86
Totaal voor de buitenbezittingen (behalve Benkoelen, Billiton en Atjeh) . . .	311	11044	2.81	293	9324	3.14	229	9078	2.52	208	8551	2.43	188	8447	2.22
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië	1628	37023	4.39	1544	30775	5.01	993	31439	3.16	1172	30209	3.88	936	30051	3.11

IV. Vergelijkende statistiek van de sterfte gedurende de laatste vijf jaren, afzonderlijk voor Europeanen, Afrikanen en inlanders.

Groepen van gewesten.	Landaarden.	1878.			1879.			1880.			1881.			1882.		
		Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.	Overleden.	Sterkte.	Percentsgewijze verhouding.
Java en Madura (metinbegrip van Benkoelen en Billiton).	Europeanen	302	8531	3.54	219	7692	2.85	213	8932	2.38	469	8776	5.23	329	8699	3.78
	Afrikanen .	»	60	»	3	63	4.76	2	138	1.45	11	117	9.40	»	66	»
	Inlanders .	237	6934	3.41	164	6153	2.66	204	6292	3.24	302	6683	4.52	199	7016	2.83
	Totaal .	539	15525	3.47	386	13908	2.77	419	15362	2.73	782	15576	5.02	528	15781	3.34
Atjeh en onderhoorigheden.	Europeanen	266	4643	5.72	315	3105	10.14	91	3305	2.76	58	3175	1.82	98	3036	3.22
	Afrikanen .	5	121	4.13	2	6	33.33	»	6	»	»	12	»	1	9	11.11
	Inlanders .	507	5690	8.91	548	4432	12.37	254	3688	6.88	124	2895	4.28	121	2778	4.35
	Totaal .	778	10454	7.44	865	7543	11.47	345	6999	4.93	182	6082	2.99	220	5823	3.78
Overige buitenbezittingen (behalve Benkoelen en Billiton)	Europeanen	169	4303	3.92	153	3983	3.84	111	4010	2.76	75	3617	2.08	79	3614	2.18
	Afrikanen .	»	4	»	»	3	»	»	3	»	»	3	»	»	44	»
	Inlanders .	142	6737	2.11	140	5338	2.62	118	5065	2.33	133	4931	2.69	109	4789	2.27
	Totaal .	311	11044	2.81	293	9324	3.14	229	9078	2.52	208	8551	2.46	188	8447	2.22
Totalen voor geheel Nederlandsch-Indië.	Europeanen	737	17477	4.21	687	14780	4.65	415	16247	2.55	602	15568	3.87	506	15349	3.29
	Afrikanen .	5	185	2.70	5	72	6.94	2	147	1.36	11	132	8.33	1	119	0.84
	Inlanders .	886	19361	4.57	852	15923	5.35	576	15045	3.83	559	14509	3.85	429	14583	2.94
Totaal-generaal . .		1628	37023	4.39	1544	30775	5.01	993	31439	3.16	1172	30209	3.88	936	30051	3.11

V. Vergelijkende statistiek van het aantal afkeuringen gedurende de laatste vijf jaren.

Plaatsen waar geneeskundige commissiën tot onderzoek en afkeuring van militairen gevestigd zijn.	Landaarden.	1878.			1879.			1880.			1881.			1882.		
		Afgekeurd.	Sterkte. a)	Percentsgewijze verhouding.	Afgekeurd.	Sterkte. a)	Percentsgewijze verhouding.	Afgekeurd.	Sterkte. a)	Percentsgewijze verhouding.	Afgekeurd.	Sterkte. a)	Percentsgewijze verhouding.	Afgekeurd.	Sterkte. a)	Percentsgewijze verhouding.
Weltevreden b)	Europeanen	201	3960	5.07	233	3383	6.88	257	3916	6.56	287	3899	7.36	252	3633	6.93
	Afrikanen .	4	1	»	6	2	»	2	1	»	2	1	»	»	4	»
	Inlanders .	321	4840	6.63	311	3710	8.38	392	3696	10.60	343	4207	8.15	465	4252	10.93
	Totaal	526	8801	5.98	550	7095	7.75	651	7613	8.55	632	8107	7.79	717	7889	9.08
Samarang c)	Europeanen	45	4786	0.94	65	4330	1.50	64	4688	1.36	74	4567	1.62	82	4755	1.72
	Afrikanen .	9	59	15.25	5	62	8.06	2	137	1.46	1	116	0.86	1	63	1.58
	Inlanders .	63	3310	1.90	63	3165	1.99	65	3157	2.06	67	3065	2.18	81	3201	2.53
	Totaal	117	8155	1.43	133	7557	1.76	131	7982	1.64	142	7748	1.83	164	8019	2.04
Soerabaija d)	Europeanen	150	1441	10.41	79	1324	5.98	29	1788	1.62	23	1673	1.37	61	2006	3.04
	Afrikanen .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	43	»
	Inlanders .	219	1906	11.49	126	1663	7.58	60	1541	3.89	48	1375	3.49	103	1762	5.00
	Totaal	369	3347	11.02	205	2987	6.86	89	3329	2.67	71	3048	2.33	164	3811	4.3
Makasser e)	Europeanen	4	344	1.16	14	312	4.49	20	317	6.31	18	351	5.12	14	388	3.61
	Afrikanen .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Inlanders .	18	624	2.88	22	634	3.47	55	561	9.80	51	471	10.83	31	487	6.36
	Totaal	22	968	2.28	36	946	3.80	75	878	8.54	69	822	8.39	45	875	5.14
Amboina f)	Europeanen	f)	270	»	3	269	1.11	7	306	2.28	13	305	4.25	4	294	1.36
	Afrikanen .	f)	1	»	»	2	»	»	1	»	»	1	»	»	»	»
	Inlanders. .	f)	706	»	11	595	1.85	30	585	5.13	33	604	5.46	4	510	0.78
	Totaal	f)	977	«	14	866	1.62	37	892	4.15	46	910	5.05	8	804	0.99
Padang g)	Europeanen	162	6676	2.42	178	5162	3.46	122	5232	2.35	168	4773	3.51	111	4273	2.59
	Afrikanen .	9	124	7.26	1	6	16.66	15	8	»	1	14	7.14	2	9	22.22
	Inlanders .	210	7975	2.63	223	6152	3.62	189	5505	3.43	272	4787	5.49	221	4371	5.05
	Totaal	381	14775	2.58	402	11320	3.55	326	10745	3.03	441	9574	4.60	334	8653	3.86
Gezamenlijke totalen	Europeanen	562	17477	3.21	572	14780	3.87	499	16247	3.07	583	15568	3.74	524	15349	3.41
	Afrikanen .	22	185	11.89	12	72	16.66	19	147	12.92	4	132	3.03	3	119	2.52
	Inlanders .	831	19361	4.29	756	h) 15919	4.75	791	15045	5.25	814	14509	5.61	905	14583	6.2
Totaal-generaal . .		1415	37023	3.82	1340	h) 30771	4.35	1309	31439	4.16	1401	30209	4.63	1432	30051	4.76

a) De sterkte-opgaven, omvattende al de commandementen die tot het ressort van elke der in dit overzicht bedoelde commissiën van onderzoek behooren, betreffen meestal het eind van het jaar, terwijl het cijfer der afgekeurden natuurlijk tot het geheele jaar betrekking heeft. Vandaar dat het kan voorkomen, b. v. ten opzichte van de Afrikanen, dat dit laatste cijfer meer dan de sterkte bedraagt. De sterkte der troepen in Atjeh is begrepen onder de opgaven betreffende Padang.

b) Het ressort van de geneeskundige commissie te Weltevreden strekt zich uit tot de militairen afkomstig uit de 1ste militaire afdeeling van Java, uit de Lampongsche districten, Palembang, Sumatra's Oostkust, Rioaw, Billiton, Banka en Westerafdeeling van Borneo, zoomede tot eenigen uit Atjeh. Onder het cijfer betreffende de sterkte der tot het ressort van de commissie te Weltevreden behoorende commandementen is echter Atjeh *niet* begrepen.

c) Voor de geneeskundige commissie te Samarang verschijnen de militairen uit de 2de militaire afdeeling van Java.

d) Te Soerabaija als voren die uit de 3de militaire afdeeling van Java en uit de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

e) Te Makasser als voren die van Celebes en onderhoorigheden en van Timor.

f) Te Amboina als voren die van de Moluksche eilanden. (In 1878 bestond hier geen commissie tot onderzoek en afkeuring van militairen.)

g) Te Padang als voren die van Sumatra's Westkust en verreweg het grootste gedeelte van die uit Atjeh.

h) Het geringe verschil van dit cijfer met dat, voorkomende onder n°. IV van deze bijlage, kan voor het oogenblik niet worden toegelicht.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE F.

N°. 8.

(Zie blz. 43 en 45 van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

SAMENSTELLING

DER

OORLOGSMARINE IN NEDERLANDSCH-INDIË

over het jaar 1882.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Samenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud.
Indisch eskader.							
Schroefstoomschip 2de klasse.							
Watergeus	hout.	1864	49	6	280	7	682
Schroefstoomschepen 4de klasse.							
Riouw	composite-bouw.	1872	35	3	80	6 à 7	322
Deli	idem.	1873	35	3	80	5 à 6	322
Banda	idem.	1873	35	3	80	7 à 8	322
Pontianak	idem.	1873	35	3	90	6 à 7	350
Bandjermasin	idem.	1874	35	3	90	6 à 7	350
Palembang	idem.	1874	35	3	90	6 à 7	330
Sambas	idem.	1874	35	3	90	6 à 7	330
Samarang	ijzer met houten huid en zinken dubbeling.	1876	35	3	90	6 à 7	323
Batavia	idem.	1876	35	3	90	6 à 7	323

a) Het aantal Europeesche vuurstokers is berekend naar de voor Indië geldende formatie, dat is op de helft van het organiek getal. Bij 8 stoomschepen (*Borneo*, *Sumatra*, *Madura*, *Samarang*, *Palembang*, *Soembing*, *Sindoro* en *Onrust*) is bij de bepaalde sterkte gerekend op gedeeltelijke vervanging van Europeanen door inlanders; bij de overigen, met uitzondering van de *Hydrograaf*, waarvoor de bij Indisch Staatsblad 1882 nº. 13 bepaalde bemanning is uitgetrokken, is voor de Europeanen de gewone formatie aangenomen en voor de inlanders de formatie die in het vorige reglement voor dat personeel was vastgesteld.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationneerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1883 betreffen en, wat het jaar 1882 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijl. G van 't vorig verslag).
a) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1881.		31 Dec. 1882.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
130	41	114	46	102	66	4 Juni 1873	Celebes en onderhoorigheden.	Kwam den 21sten October 1882 van Indragiri te Batavia terug en onderging eenige herstellingen te Onrust. Daarna verrichtte de *Watergeus* eene zending naar de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en werd vervolgens in December in Celebes en onderhoorigheden gestationneerd.
....	....	71	24	....	....	4 Aug. 1873	....	Was gedurende het geheele jaar 1882 wegens herstellingen tijdelijk uit de sterkte afgevoerd. Op den 1sten April 1883 in conservatie.
....	....	68	29	....	....	13 Febr. 1874	....	Den 2den September 1882 uit het station Celebes en onderhoorigheden tot het ondergaan van herstellingen naar Soerabaija opgekomen; van den 30sten September af tijdelijk buiten dienst. Bij Indisch besluit van den 15den Maart 1883 nº. 3, als niet meer in aanmerking komende voor herstelling, voor goed uit de sterkte afgevoerd ten einde publiek te worden verkocht.
74	24	....	....	68	23	19 Aug. 1873	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	Den 5den Juni 1882 van Atjeh bij de vlag teruggekomen, is de *Banda* den 15den Juni aan het station der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo toegevoegd; dokte in October te Onrust en keerde daarna naar genoemd station terug.
....	....	....	....	....	....	7 Sept. 1874	....	Sedert den 1sten Juli 1881 wegens herstelling tijdelijk uit de sterkte afgevoerd; was op den 1sten April 1883 in conservatie.
74	24	69	27	65	23	7 Sept. 1874	Celebes en onderhoorigheden.	Was in Augustus en September 1882 te Soerabaija om gedokt en hersteld te worden.
60	37	55	42	58	36	6 Oct. 1874	Atjeh.	Was van den 9den Juni tot den 4den Juli 1882 uit het station Atjeh afwezig, ten einde te Onrust een kanon te verwisselen.
74	24	....	....	75	24	8 Oct. 1874	Celebes en onderhoorigheden.	Werd den 1sten October 1882, na afloop der herstellingen te Soerabaija, weer in dienst gesteld met bestemming om in het station Celebes en onderhoorigheden de *Deli* te vervangen.
60	37	....	....	56	36	6 Juni 1877	Molukken.	Den 15den Augustus 1882 na ondergane reparatiën weder in dienst gesteld ter vervanging van de *Batavia* en den 14den September in de Molukken in station gekomen.
....	....	59	38	....	....	3 Sept. 1877	....	In Juli 1882 aan het station der Molukken onttrokken en den 14den Augustus tot het ondergaan van herstellingen te Soerabaija tijdelijk buiten dienst gesteld.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Samenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardenkrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud.
Makasser	ijzer met houten huid en zinken dubbeling.	1876	35	3	90	6 à 7	323
Padang.	idem.	1878	35	4	90	6 à 7	323
Benkoelen	idem.	1879	35	4	90	6 à 7	383
Madura	idem.	1880	35	4	90	6 à 7	323
Raderstoomschepen 2de klasse.							
Soerabaija.	hout.	1867	43	2	220	6 à 7	1 077
Bromo	ijzer met hout- en zinkbekleeding.	1874	38	6	200	8	695
Merapi.	idem.	1874	38	6	200	7	672
Raderstoomschepen 3de klasse.							
Sumatra	ijzer	1867	35	4	200	7	672
Borneo.	idem.	1867	35	4	200	7	606
Banka	idem.	1867	35	4	200	7	606

b) Vermeerderd met 1 konstabelsmaat, omdat het schip van achterlaadgeschut is voorzien.

BEMANNING. a) Bepaalde sterkte. Euro-peanen.	Inlan-ders.	Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport. 31 Dec. 1881. Euro-peanen.	Inlan-ders.	31 Dec. 1882. Euro-peanen.	Inlan-ders.	Wanneer in Nederlandsch-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationneerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1883 betreffen en, wat het jaar 1882 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijl. G van 't vorig verslag).
74	24	76	27	71	24	7 Nov. 1877	Atjeh.	Onderging te Pinang in Maart en April 1882 en in het begin van 1883 eenige herstellingen aan de stoomketels.
b) 75	24	78	22	73	23	3 April 1879	Atjeh.	Den 7den Juli 1882 uit het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo op Java teruggekomen, werd de *Padang*, ofschoon aangewezen voor het station Riouw, sedert den 28sten Augustus benuttigd om de scheepsmacht in de wateren van Atjeh tijdelijk te versterken.
b) 75	24	77	27	75	22	29 Juli 1880	Atjeh.	Onderging in Maart 1882 te Singapore eenige voorzieningen aan machines en ketels en dokte aldaar in November.
b) 61	37	70	24	62	35	29 Oct. 1880	Atjeh.	Heeft in April en in December 1882 te Pinang gedokt.
100	33	102	98	108	70	In Indië in dienst gesteld op 1 Nov. 1871 (aldaar gebouwd).	Atjeh.	
.....	.....	.....	.....	.....	.....	3 Sept. 1875	....	Was gedurende het geheele jaar 1882 buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen; zou den 1sten October de *Borneo* hebben vervangen toen een ongeval aan de machine overkomen dit belette.
.....	.....	.....	.....	.....	.....	16 Aug. 1875	....	Was gedurende het geheele jaar 1882 tijdelijk buiten dienst tot het ondergaan van herstellingen. Den 27sten Februari 1883 via Makasser naar de Molukken vertrokken.
72	54	95	57	73	69	22 Febr. 1868	Bestemd voor diensten buiten de stations.	Heeft in Juli 1882 te Soerabaija gedokt. Werd den 27sten December in het station Celebes en onderhoorigheden door de *Watergeus* vervangen en voor andere diensten bestemd. Was op den 1sten April 1883 te Batavia.
72	54	64	65	60	41	2 Mei 1868	....	Na te Onrust gedokt te hebben, keerde de *Borneo* den 13den Januari 1882 te Palembang terug en bleef aldaar tot den 30sten Augustus post vatten. Door het niet in dienst komen van de *Bromo* werd aan de voorgenomen buitendienststelling van de *Borneo* geen gevolg gegeven en nam deze bodem, na weer gedokt te hebben, van 15 October tot het begin van December deel aan de sluiting van de Indragiri-rivier voor allen in- en uitvoer. Den 21sten December via Singapore en Batavia te Soerabaija aangekomen, werd deze bodem den 10den Januari 1883 tijdelijk buiten dienst gesteld tot het ondergaan van de noodige reparatiën.
91	30	84	29	90	37	27 Mei 1868	Indragiri-rivier (Riouw).	Keerde, na in April 1882 te Soerabaija te hebben gedokt, in het station Molukken terug, werd in het laatst van September aan dit station onttrokken, en vertrok, na te Soerabaija in het dok te zijn nagezien, den 22sten November van Batavia via Pontianak naar de Indragiri-rivier tot handhaving van het verbod van allen in- en uitvoer.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Samenstelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Stoomvermogen in paardekrachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonneninhoud.
Raderstoomschepen 4de klasse.							
Onrust	ijzer.	1863	20	3	80	6	?
Oenarang	idem.	1875	24	3	100	6 à 7	211
Salak	idem.	1875	18	3	80	6 à 7	184
Soembing	idem.	1878	22	4	100	8 à 9	630
Sindoro	idem.	1878	23	4	100	8	630
Opnemingsvaartuig.							
Hydrograaf	composite-bouw.	1873	36	2	80	5	322
Wachtschepen.							
Zeeland	hout.	1859	67	28	......	......	2 067

c) In Nederland vervaardigd en te Soerabaija ineengezet.

d) Verg. de aanteekening in 't vorig verslag (bijlage G, blz. 6 noot *d*).

e) Vastgesteld bij Indisch Staatsblad 1882 nº. 13.

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationneerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1883 betreffen en, wat het jaar 1882 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijl. G van 't vorig verslag).
a) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1881.		31 Dec. 1882.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
39	33	....	....	40	34	In Indië in dienst gesteld op 1 Mei 1863 c).	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	Werd den 29sten Juli 1882 weer in dienst gesteld en kwam den 8sten Augustus in het station der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.
....	....	48	43	....	....	Id. 1 Juni 1877 c)	....	Den 16den Juli 1882 te Soerabaija uit het station der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo aangekomen om te dokken, werd de *Oenarang* den 25sten Augustus, wegens gebrek aan personeel, tijdelijk buiten dienst gesteld.
49	22	53	24	48	21	Id. 27 Dec. 1877 c)	Indragiri-rivier (Riouw).	Sedert Maart 1882 aan het station der Westerafdeeling van Borneo onttrokken om deel te nemen aan de sluiting van de Indragiri-rivier voor allen in- en uitvoer. De *Salak* dokte in Augustus te Singapore.
d) 69	33	59	31	62	32	Id. 1 Aug. 1879 c)	Westerafdeeling van Borneo.	Deze bodem keerde in Mei 1882 van Djambi in het station Riouw terug, deed daar tot Augustus dienst, en werd vervolgens aan het station Banka en onderhoorigheden toegevoegd, ten einde voor Palembang post te vatten. In het laatst van November werd de *Soembing* stationsschip in de Westerafdeeling van Borneo. Gedurende het jaar 1882 dokte deze bodem in Maart te Singapore en liet aldaar in Mei eene kleine herstelling aan de machine verrichten.
d) 69	33	64	47	70	40	Id. 15 April 1880 c)	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	Deze bodem keerde den 23sten Mei 1882 van Riouw in het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo terug. De *Sindoro* dokte in Mei en in November respectievelijk te Onrust en te Soerabaija.
e) 21	e) 61	33	51	19	59	27 Sept. 1874	....	De *Hydrograaf* zette gedurende 1882 de opneming in het zeegebied der Westerafdeeling van Borneo geregeld voort tot in de laatste helft van November, toen deze bodem voor een spoedeischend doel eene reis naar Sampit en Bandjermasin verrichtte, om daarna tot Januari 1883 eene herstelling aan de machine te ondergaan. Op den 1sten April jl. bevond de *Hydrograaf* zich weder op het terrein der opneming.
124	35	232	132	156	107	18 Juni 1873 (wachtschip sedert 31 Juli 1875)	Batavia.	Sedert 20 Januari 1882, na ondergane reparatie, te Batavia weder als wachtschip in dienst.

NAAM EN SOORT DER SCHEPEN.	Samen-stelling.	Te water gelaten in:	Diepgang in decimeters.	Aantal vuur-monden.	Stoom-vermogen in paarde-krachten (nominaal).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).	Tonnen-inhoud.
Gedeh	hout.	1874	38	10	. . . . . .	. . . . . .	1421
Curaçao	idem.	1863	55	14	250	8	1083
Kanonneerboot n°. 14	idem.	1864	13	1	. . . . . .	. . . . . .	?
Auxiliair eskader.							
Ramtorenschepen.							
Koning der Nederlanden	ijzer.	1874	60	8	600	12	2971
Prins Hendrik der Nederlanden . . .	idem.	1866	55	8	400	11	2000
Schroefstoomschepen 1ste klasse.							
Atjeh	ijzer met hout bekleed.	1876	60	10	450	14	2160
Koningin Emma der Nederlanden . .	idem.	1879	61	14	450	14	2160
Leeuwarden	hout.	1861	55	10	250	7	?

f) Hieronder is tevens begrepen het personeel op het wachtschip te Samarang dienstdoende.

g) Wordt bemand uit de rol van het wachtschip te Soerabaija.

h) Ongerekend het personeel aan wal (18 personen).

i) Ongerekend het personeel aan wal (20 personen).

BEMANNING.						Wanneer in Nederlandsch-Indië aangekomen of aldaar in dienst gesteld.	Waar bij het einde des jaars gestationeerd.	*Verdere aanteekeningen* (die ook het 1ste kwartaal 1883 betreffen en, wat het jaar 1882 aangaat, zich aansluiten aan de opgaven in bijl. G van 't vorig verslag).
a) Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte, volgens op onderstaand tijdstip laatst ontvangen weekrapport.						
		31 Dec. 1881.		31 Dec. 1882.				
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.			
....	....	....	....	....	....	In Indië gebouwd en 10 Sept. 1875 reeds terstond als wachtschip in dienst gesteld	....	Was gedurende het jaar 1882 aan het marine-etablissement te Soerabaija in reparatie, doch werd den 1sten Februari 1883 weder in dienst gesteld als wachtschip te Soerabaija.
121	28	f) 111	f) 166	f) 166	f) 131	3 Oct. 1875 (wachtschip sedert 11 Oct. 1879)	Soerabaija	Was gedurende 1882 als wachtschip te Soerabaija gestationneerd in plaats van de *Gedeh*; sedert 31 Januari 1883 wegens te ondergane herstellingen tijdelijk buiten dienst.
12	18	g)	g)	g)	g)	In Indië in dienst gesteld in 1864 (aldaar gebouwd)	Samarang.	
234	69	149	59	176	67	15 Juni 1878	....	Was gedurende de eerste maanden van 1882 in de wateren van Riouw tot het doen van oefeningen, keerde den 23sten Mei bij de vlag terug en deed in Juli een kruistocht langs de Noordkust van Java. Gedurende November bleef de *Koning der Nederlanden* te Soerabaija om teekeningen van de stoomketels te doen vervaardigen en keerde vervolgens naar Batavia terug om te Onrust eenige herstellingen te ondergaan.
229	53	181	37	50	37	25 Mei 1876	....	Kwam den 20sten Maart 1882 van Riouw, waar deze bodem insgelijks oefeningen had gehouden, te Batavia terug, hield van den 16den tot den 25sten Mei oefeningen bij Tandjong-Priok en bezocht de Duizend-eilanden. In Juni vertrok de *Prins Hendrik* naar Soerabaija om aan het marine-etablissement aldaar van nieuwe stoomketels te worden voorzien.
269	57	222	48	258	53	27 Maart 1880	Atjeh.	Was sedert den 25sten Februari 1882 ter reede Batavia beschikbaar, vertrok in Juni naar de wateren van Atjeh, vanwaar deze bodem den 26sten Januari 1883 weder bij de vlag terugkwam.
269	57	215	42	249	64	3 Dec. 1881	Atjeh.	Keerde den 5den April 1882 van Atjeh via de Oostkust van Sumatra te Batavia terug, doch werd den 21sten Juni weder naar Atjeh gedirigeerd om tijdelijk de scheepsmacht aldaar te versterken.
237	....	....	....	256	....	31 Dec. 1882!	....	Uit Nederland gezonden ter verwisseling van schepelingen. Keerde den 10den Februari 1883 naar Nederland terug.
2 834	966	h) 2 449	1 235	i) 2 586	1 174			

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE G.

N°. 9.

(Zie blz. 48 van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

SAMENSTELLING DER GOUVERNEMENTS-MARINE

IN

NEDERLANDSCH-INDIË

over het jaar 1882.

NAAM EN SOORT DER VAARTUIGEN.		Te water gelaten te	Te water gelaten in	Behoort tot de gouvernements-marine sedert	Diepgang in decimeters.	Aantal vuurmonden.	Aantal paardekrachten (nomin.).	Grootste vaart onder stoom in geogr. mijlen (per wacht van 4 uren).
ZEESTOOMSCHEPEN.								
Havik	schroefstoomschip (composite-bouw)	Glasgow	1878	1878	32,0	6	50	8½
Zeemeeuw	schroefstoomschip id.	id.	1878	1878	32,0	6	50	8½
Valk	id. id.	Vlissingen	1880	1880	32,0	6	50	8½
Arend	id. id.	id.	1880	1880	32,0	6	50	8½
Zwaluw	id. id.	id.	1882	*c*) 1882	32,0	6	50	8½
Sak	raderstoomschip (houten)	Soerabaija	1872	1872	27,6	6	80	7½
Anjer	id. id.	id.	1874	1874	27,0	6	80	7
Tagal	id. id.	id.	1875	1875	27,0	6	80	7
Ternate	id. id.	id.	1876	1876	25,5	6	80	7
RIVIERSTOOMSCHEPEN.								
Boni	raderstoomschip (ijzeren)	Liverpool	1855	1859	14,5	*j*) 7	60	6
Berouw	id. (houten)	Soerabaija	1878	1879	17,5	*j*) 4	30	6½
Koetei	id. id.	id.	1878	1879	17,5	*j*) 4	30	6½
Singkawang	id. id.	id.	1876	1877	17,5	*j*) 4	30	6½
Sampit	id. id.	id.	1878	1878	17,5	*j*) 4	30	6½
Djambi	id. id.	Dassoon (Rembang)	1881	1881	17,5	*j*) 4	30	7
Indragiri	id. id.	id.	1881	1881	17,5	*j*) 4	30	7
VAARTUIGEN VOOR SPECIALE DIENSTEN.								
Argus	schroefstoomschip (ijzeren)	Feijenoord	1869	1871	32,0	2	60	7
		Vast korps inlandsche schepelingen						
Bebakeningsvaartuig m)	zeilvaartuig (houten)	Soerabaija	1873	1873	15,0	»	»	»
Idem *n*)	id. id.	id.	1880	1881	?	»	»	»
Bogor o)	raderstoomschip id.	id.	1873	1873	17,0	»	30	7
KLEINE ZEILVAARTUIGEN.		Vast korps Europeesche schepelingen						
41 gewapende booten		Ieder vaartuig bemand met 16 inlanders en bewapend met 3 lichte kanonnen						
10 adviesbooten		Als boven met 11 inlanders en bewapend met 2 lichte kanonnen						

In conservatie (op 31 December 1882).

7 kleine zeilvaartuigen (te Onrust 1 en te Soerabaija 6). Een dezer vaartuigen deed nog tijdelijk dienst te Toelan (Rembang)

BEMANNING.							
Bepaalde sterkte.		Aanwezige sterkte volgens op onderstaande tijdstippen ingediende rapporten.				Waar gestationneerd op 31 December 1882.	VERDERE AANTEEKENINGEN (die ook de eerste maanden van 1883 betreffen).
		1 Januari 1882.		1 Januari 1883.			
Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.	Europeanen.	Inlanders.		
8	36	8	37	6	32	Samarang *a)*	
8	36	8	45	6	40	Atjeh	
8	36	8	55	7	32	Atjeh	
8	36	8	36	7	31	Samarang *b)*	
8	36	»	»	8	36	— *c)*	
8	45	8	42	6	35	Oostkust van Sumatra	
8	45	8	44	7	34	Atjeh *d)*	
8	45	8	44	7	40	Amboina	
8	36	8	40	8	36	Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	
6	33	6	12	6	28	Zuider- en Oosterafd. van Borneo *e)*	
4	24	4	25	4	16	Batavia *f)*	
4	24	4	24	4	22	Riouw *g)*	
4	24	4	22	4	20	Westerafdeeling van Borneo *h)*	
4	24	4	24	4	20	Palembang *i)*	
4	24	4	20	4	20	Zuider- en Oosterafd. van Borneo	
4	24	4	10	4	21	Riouw	
7	36	6	53	7	38	Batavia *k)*	
....	*l)* 564	....	533	....	501		
1	*p)* 10	1	*p)* 10	1	*p)* 10	Batavia	
»	*p)* 14	»	*p)* 14	»	*p)* 14	Riouw	
2	*p)* 11	2	*p)* 11	2	*p)* 11	— *o)*	
q) 112	....	*r)* 103	....	*r)* 102	....		
....	*s)* 816	....	640	....	646	Voor de stationneering dezer vaartuigen zie blz. 4 van dezen staat.	
....	*t)* 154	....	110	....	109		
	u) 970		*u)* 750		*u)* 755		

als recherche-vaartuig.

a) De *Havik* werd in Mei 1882 aan het station Menado en Ternate onttrokken en aangewezen om langs een gedeelte van Java's noordkust tegen den invoer van opium te waken. Zij kwam den 18den Januari 1883 te Onrust om herstellingen te ondergaan en zou na afloop daarvan voor evengemeld doel naar Samarang terugkeeren. Voor den dienst in de wateren van Menado en Ternate werd een particulier stoomschip (de *Sing-Tjin*) gehuurd.

b) De *Arend*, in 1882 doorgaans te Samarang gestationneerd geweest om langs een gedeelte van Java's noordkust den invoer van opium tegen te gaan, vertrok in Maart 1883, na te Soerabaija eenige voorzieningen te hebben ondergaan, naar Atjeh om de *Anjer* te vervangen.

c) De *Zwaluw* kwam in het laatst van October 1882 in dienst, vertrok 20 November naar Bandjermasin ter beproeving van steenkolen en keerde in het laatst van December naar Soerabaija terug, alwaar zij moest worden voorzien van een nieuwe serpentijn. In Februari 1883 werd de *Zwaluw* naar Timor gedirigeerd.

d) De *Anjer* is in Maart 1883 naar Java teruggekeerd om eenige herstellingen te ondergaan. Na afloop daarvan zal dit stoomschip het station Makasser betrekken, alwaar de dienst inmiddels door een gehuurd particulier stoomschip (eerst de *Eastern Isles* en daarna de *Vice-president Prins*) werd verricht.

e) De *Boni*, gedurende de eerste maanden van 1882 in reparatie geweest, betrok toen weder het station Westerafdeeling van Borneo, doch werd in Juni aangewezen voor den dienst ter Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, alwaar zij in Juli aankwam.

f) De *Berouw* werd in Juni 1882 aan het station Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo onttrokken en bestemd voor het station Lampongsche districten. Dit stoomschip moest echter, na te Soerabaija herstellingen te hebben ondergaan, sedert November dienst doen voor de gemeenschap tusschen Batavia en Onrust.

g) De *Koetei* onderging in April 1882 eenige herstellingen te Singapore. In Maart 1883 op nieuw daartoe te Singapore aangekomen.

h) De *Singkawang*, in Mei 1882 van de Westerafdeeling van Borneo in het station Lampongsche districten teruggekeerd, werd in Juni weder naar eerstgemeld gewest opgeroepen, alwaar het stoomschip verder gestationneerd bleef.

i) De *Sampit* onderging in November 1882 eenige voorzieningen te Singapore.

j) In de opgaven over vorige jaren was bij vergissing het cijfer 6 ingevuld.

k) De *Argus*, bestemd voor den dienst der kustverlichting en bebakening, onderging sedert 15 April 1882 eerst te Onrust en vervolgens te Soerabaija tot 25 Februari 1883 belangrijke herstellingen.

l) De bepaalde sterkte is opgegeven zonder daarbij te rekenen op de toegestane 10 pct. voor overcompleet.

m) Bestemd voor den dienst der bebakening in de vaarwateren nabij Batavia.

n) Bestemd voor den dienst der bebakening in de residentie Riouw.

o) De *Bogor*, bestemd voor de gemeenschap tusschen Batavia en de reede en tusschen Batavia en Onrust, alsook zoo noodig voor den dienst der kustverlichting, ondergaat sedert November 1882 herstellingen te Onrust.

p) Deze opvarenden behoeven geen vaste dienstverbintenis aan te gaan.

q) Het korps Europeesche schepelingen is organiek 113 man sterk, zijnde één gezaghebber bij het departement der marine gedetacheerd.

r) Hierbij moet nog gerekend worden op den gezaghebber, bedoeld in de voorgaande aanmerking.

s) Berekend over een compleete sterkte van 51 gewapende booten.

t) Berekend over een compleete sterkte van 14 adviesbooten.

u) De opvarenden van de gewapende en de adviesbooten worden niet gerekend tot het vaste korps inlandsche schepelingen der gouvernementsmarine.

De organieke en de aanwezige sterkte der gouvernements gewapende - en adviesbooten was op 31 December 1882 over de verschillende gewesten verdeeld als volgt:

STATIONS.	Organieke sterkte. a) Ge-wapende booten.	Organieke sterkte. a) Advies-booten.	Aanwezige sterkte. Ge-wapende booten.	Aanwezige sterkte. Advies-booten.	Ontbreken: Ge-wapende booten.	Ontbreken: Advies-booten.
Java.						
Bantam	»	1	»	b)	»	1
Batavia	1	»	»	»	1	»
Cheribon	1	»	1	»	»	»
Japara	1	»	1	»	»	»
Rembang	»	1	»	1	»	»
Soerabaija	2	»	1 c)	»	1	»
Pasoeroean	»	1	»	1	»	»
Bezoeki	2 d)	»	2	»	»	»
Buitenbezittingen.						
Atjeh	4	»	4 e)	»	»	»
Sumatra's Westkust	3	1	3	1	»	»
Benkoelen	1	»	f)	»	1	»
Lampongsche districten	1	2	1	»	»	2
Palembang	1	»	1	»	»	»
Sumatra's Oostkust	3	1	3	1	»	»
Riouw	»	2	»	2 g)	»	»
Banka	2	2	1	2	1	»
Billiton	2	»	1	»	1	»
Westerafdeeling van Borneo	6	3	5 h)	2 i)	1	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	8	»	7	»	1	»
Celebes	5	»	3	»	2	»
Menado	2	»	»	»	2	»
Ternate (tijdelijk)	»	»	1 j)	»	»	»
Amboina	1	»	k)	»	1	»
Timor	3	»	4 l)	»	»	»
Bali en Lombok	2 d)	»	2	»	»	»
					12	
					Af: 2 m)	
Totaal	51	14	41	10	10	4
	65		51		14	

AANMERKINGEN.

a) De organieke sterkte der gewapende booten is in 1882 met één verminderd (te Banjoewangi in de residentie Bezoeki), doch daarentegen met twee vermeerderd voor Bali en Lombok (op welk gewest tot dusver bij de formatie niet gerekend was).

b) Tijdelijk in de residentie Riouw.

c) De andere tijdelijk in de residentie Timor.

d) Zie aanmerking a hierboven.

e) Een tijdelijk van Benkoelen.

f) Tijdelijk in Atjeh.

g) Een tijdelijk van Bantam en één tijdelijk uit de Westerafdeeling van Borneo.

h) Hieronder begrepen het in 1879 afgekeurde gouvernements-stoomschip *Bennett*, sedert dienst doende als gewapende boot.

i) Een tijdelijk in de residentie Riouw.

j) Tijdelijk van Amboina.

k) Tijdelijk in de residentie Ternate.

l) Hiervan tijdelijk één van Soerabaija.

m) Als zijnde *boven* de organieke sterkte gestationneerd (1 in het tijdelijk station Ternate en 1 in het gewone station Timor).

N°. 10.

VERSLAG betreffende de INVOERING van de nieuwe regelingen van het RECHTSWEZEN in de gewesten CELEBES en onderhoorigheden, TIMOR, MENADO, AMBOINA en TERNATE.

Nadat de Koning bij besluiten van 24 Juli 1881 n°s. 81, 82, 83, 84 en 85 (Indisch Staatsblad 1882 n°s. 17, 18, 19, 20 en 21) de daartoe vereischte machtiging had verleend, en de benoodigde gelden bij de begrooting voor het jaar 1882 waren toegestaan, werden door den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië bij vijf ordonnantiën van 6 Februari 1882 (Indisch Staatsblad n°s. 22, 26, 27, 29 en 32) reglementen uitgevaardigd op het rechtswezen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden en in de residentiën Timor, Menado, Amboina en Ternate.

In verband met deze nieuwe regelingen werden vastgesteld:

eene ordonnantie van 6 Februari 1882 (Indisch Staatsblad n°. 23), strekkende tot uitvoering van de artikelen 9, 14, 17 alinea's 2 en 3, en 24 van het reglement op het rechtswezen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden;

een besluit van 6 Februari 1882 n°. 12 (Indisch Staatsblad n°. 24), tot regeling van het costuum der rechterlijke ambtenaren en der advocaten en procureurs bij den raad van justitie te Makasser;

een besluit van 6 Februari 1882 n°. 13 (Indisch Staatsblad n°. 25), waarbij onder anderen voor het ressort van den raad van justitie te Makasser wordt bepaald de termijn van overbrenging naar de griffie van dien raad van de protocollen, repertoires en registers der notarissen;

eene ordonnantie van 6 Februari 1882 (Indisch Staatsblad n°. 28), houdende bepalingen omtrent de rijksraden in de residentie Menado;

eene ordonnantie van 6 Februari 1882 (Indisch Staatsblad n°. 30), tot bevoegdverklaring van den adsistent-resident van Banda, bijgestaan door den commies op zijn kantoor, om te zijnen overstaan, voor zooverre zijne afdeeling betreft, de akten te doen verlijden, bedoeld bij art. 1 der ordonnantie op de overschrijving van den eigendom van vaste goederen en de inschrijving van hypotheken op dezelve (Indisch Staatsblad 1834 n°. 27);

een besluit van 13 Februari 1882 (Indisch Staatsblad n°. 31), houdende voorziening in het geval dat de auditeur-militair bij den krijgsraad te Amboina door wettige redenen verhinderd wordt zijne functiën uit te oefenen;

eene ordonnantie van 6 Februari 1882 (Indisch Staatsblad n°. 33), betreffende een ter hoofdplaats Ternate gevestigden rijksraad;

een besluit van 6 Februari 1882 n°. 10 (Indisch Staatsblad n°. 34), houdende regeling der bezoldigingen en andere uitgaven voor het rechtswezen in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Timor, Amboina, Menado en Ternate;

een besluit van 6 Februari 1882 n°. 15 (Indisch Staatsblad n°. 34*a*), waarbij maatregelen worden genomen tot bewaring zoowel van de archieven van de opgeheven rechtbanken in de gewesten Celebes, Menado, Amboina en Ternate als van die van het openbaar ministerie bij die rechtbanken, zoomede tot overbrenging van alle ter griffiën van die rechtbanken zich bevindende gelden, geldswaardige papieren en andere zaken of stukken, benevens alle verdere bescheiden;

eene ordonnantie van 15 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 82), houdende gedeeltelijke toepasselijk-verklaring van de Europeesche wetgeving op de vreemde oosterlingen in de gewesten Celebes, Timor, Amboina, Menado en Ternate;

eene ordonnantie van 2 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 74), tot opheffing van de wees- en boedelkamers te Amboina en Banda, met reorganisatie van die te Makasser;

een besluit van 2 Maart 1882 (Indisch Staatsblad n°. 74*a*), waarbij onder anderen worden geregeld de geldelijke gevolgen der reorganisatie van de wees- en boedelkamer te Makasser, daaronder begrepen de verschillende agenturen;

een besluit van 28 Maart 1882 n°. 87, houdende onder anderen maatregelen tot overbrenging van de archieven der wees- en boedelkamers te Amboina en Banda;

een besluit van 12 Mei 1882 n°. 3, waarbij aan den substituut-griffier bij den raad van justitie te Makasser tijdelijk wordt opgedragen de waarneming der functiën van advocaat en procureur bij die rechtbank.

Het tijdstip, waarop de nieuwe regelingen zouden aanvangen te werken, werd bepaald op 1 Juli 1882.

Verder nam de Regeering nog tot verzekering van eene richtige invoering de volgende maatregelen.

Mij droeg zij op om mij te gelegener tijd te begeven naar de gewesten Celebes, Timor, Menado, Amboina en Ternate, ten einde aldaar plaatselijk de invoering en goede werking der verschillende regelingen, ook door bespreking en mondelinge toelichting, voor te bereiden en te verzekeren, en den nieuwen raad van justitie te Makasser en den landraad aldaar op den dag van het in werking komen der nieuwe reglementen op plechtige wijze te installeeren (besluit van 6 Februari 1882 n°. 10, § 8). Voor de voldoening van deze opdracht voegde zij mij toe den rechterlijken ambtenaar mr. G. J. A. VAN BERCKEL, benoemd substituut-griffier bij den raad van justitie te Makasser, met bepaling dat die toevoeging een einde zou nemen op 1 Juli 1882, den dag der aanvaarding zijner functiën bij den raad (besluit van 4 Mei 1882 n°. 38). Om mij de reis mogelijk te maken zonder dat ik telkens eene nieuwe stoombootgelegenheid zou behoeven af te wachten, werden de residenten van Menado, Ternate, Amboina en Timor en de adsistent-resident van Banda bij gouvernementsbesluit van 21 April 1882 n°. 65, in verband met art. 9 der voorwaarden van het contract met de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, verzocht — ieder voor zooveel zijn gewest of afdeeling betreft — schriftelijk last te geven tot verlenging, voor zoolang ik zulks in het belang van de mij gedane opdracht noodig zou achten, van het oponthoud op die verschillende plaatsen van het stoomschip der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij waarmede ik zou worden overgevoerd. Verder noodigde de Regeering den directeur van justitie uit om door mijne tusschenkomst de noodige voordrachten te doen betreffende de benoeming van het bij de verschillende rechtbanken benoodigd personeel, en den directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid om, na raadpleging met mij, het noodige te verrichten tot het doen vertalen en drukken in het Maleisch en, voor zooveel Celebes betreft, in het Makassaarsch van de op 1 Juli 1882 in te voeren algemeene verordeningen (besluit van 6 Februari 1882 n°. 10, §§ 4 en 5). Ook verleende de Regeering machtiging tot verstrekking aan iederen krachtens de nieuwe regelingen met de uitoefening van politie of rechtspraak belasten Europeeschen ambtenaar in de vijf gewesten van een exemplaar van het » Formulierboek voor

de inlandsche rechtspraak in het gouvernement Sumatra's Westkust," terwijl zij mij uitnoodigde om de toezending van die formulierboeken te doen vergezeld gaan van zoodanige wenken als mij ter verzekering eener goede werking van de nieuwe regelingen nuttig en noodig zouden voorkomen (Eodem § 6).

Bij het gouvernementsbesluit van 4 Mei 1882 n°. 37 werd het Europeesch personeel dat bij de invoering der nieuwe regelingen niet in dienst kon worden gehouden, eervol ontslagen — de leden der raden van justitie te Makasser, Amboina, Banda en Ternate tevens onder dankbetuiging voor de door hen bewezene diensten —, en werden nagenoeg al de Europeesche rechterlijke ambtenaren benoemd die bij de nieuwe rechtbanken zouden moeten optreden. Betreffende het niet-Europeesch personeel kon de directeur van justitie geen voorstellen doen zonder voorafgaande raadpleging van de hoofden van gewestelijk bestuur binnen wier gebied het werkzaam zou moeten zijn. Hiervan was het gevolg dat eerst bij gouvernementsbesluit van 12 Mei 1882 n°. 2 de noodige beschikkingen betreffende ontslag en benoeming van dat personeel konden worden genomen, met uitzondering echter voor zoover de residentie Amboina aangaat. Zooals later is gebleken, had toch de uitnoodiging van den directeur tot het doen van voorstellen den resident van Amboina door onvoorziene omstandigheden niet tijdig kunnen bereiken, zoodat, om het inlandsch personeel in dat gewest op den dag van het in werking komen van het reglement op het rechtswezen te kunnen doen in functie treden, de Regeering verplicht was, onder nadere goedkeuring des Konings, den resident van Amboina bij ordonnantie van 10 Mei 1882 (Indisch Staatsblad n°. 132) bevoegd te verklaren om, onder nadere goedkeuring van den Gouverneur-Generaal, de eerste benoeming te doen van leden in de landraden te Amboina, te Saparoea, te Neira (Banda) en te Wahaai en van inlandsche officieren van justitie bij die rechtbanken, terwijl hij bij § 2 van een besluit van dezelfde dagteekening n°. 3 werd uitgenoodigd om de bedoelde benoemingen te doen in overleg met mij.

Na met mij te rade te zijn gegaan, droeg de directeur van onderwijs, eeredienst en nijverheid de vertalingen in het Maleisch op aan den heer von de Wall, en liet hij de zorg voor het vertalen en drukken in de Makassaarsche taal over aan den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, welke die vertaling, evenzeer als, na verkregen machtiging van den directeur [1]), eene onvermijdelijk geachte in het Boegineesch, liet verrichten door de met die talen zoo uitstekend vertrouwde ambtenaren J. Bensbach, adsistent-resident te zijner beschikking en J. A. G. Brugman, commies op het inlandsch bureau te Makasser. Verder wisselde de directeur met mij van gedachte omtrent het van elke vertaling benoodigde aantal exemplaren, terwijl hij verder, ingevolge mijn verlangen, aan de Regeering een voorstel deed om aan iederen Europeeschen ambtenaar belast met de rechtspraak over den inlander, en aan alle aan de rechtsbedeeling deelnemende inlandsche hoofden en ambtenaren gratis te verstrekken een in de oostersche taal gedrukt exemplaar van de nieuwe regelingen die zij zouden moeten helpen toepassen, wat de inlanders betreft gebonden in een netten band, met het Koninklijk wapen versierd, zooals ook in 1875 is geschied met de regelingen van het rechtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust [2]).

[1]) Bij art. 1 lit. *a* van het gouvernements-besluit van 7 Juli 1882 n°. 27 is goedkeuring op deze machtiging verleend geworden.

[2]) Bij art. 1 lit. *b* van het in de voorgaande noot vermeld besluit werd bepaald:

1°. de te maken vertalingen van de reglementen op het rechtswezen in Celebes, Timor, Menado, Amboina en Ternate worden voor elk gewest en in elke taal ten bekwamen getale uitgegeven in afzonderlijke bundels, met toevoeging van vertalingen: *a* van het tarief van justitie-kosten en salarissen bij de inlandsche, door een Europeeschen ambtenaar of rechter voorgezeten, rechtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura (Indisch Staatsblad 1874 n°. 206), en *b* van het eerste en vijfde hoofdstuk van het reglement op de rechterlijke organisatie;

2°. op hunne daartoe strekkende aanvragen worden de sub 1°. bedoelde bundels ter beschikking gesteld van de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur ter gratis verspreiding aan de inlandsche rechtbanken, de inlandsche officieren van justitie en de Europeesche ambtenaren belast met de rechtsbedeeling onder de inlanders;

3°. van de sub 2°. bedoelde gratis te verstrekken exemplaren worden die, bestemd voor inlandsche hoofden en ambtenaren, ten getale van 355 exemplaren, gebonden in halflinnen band, met het Koninklijk wapen versierd.

Vóórdat ik de dienstreis aanvaardde, stelde ik, in opvolging van de uitnoodiging vervat in § 6 van het gouvernements-besluit van 6 Februari 1882 n°. 10, eene circulaire dd. 4 April 1882 n°. 502 te zamen, gericht aan de krachtens de reglementen op het rechtswezen in Celebes en onderhoorigheden, Timor, Menado, Amboina en Ternate met ingang van 1 Juli 1882 met politie en rechtspraak in die gewesten belaste Europeesche ambtenaren, waarin ik al zoodanige voor- en inlichting betrekkelijk de nieuwe regelingen verstrekte als mij nuttig en noodig voorkwam, daaronder begrepen eene opgave van hetgeen omtrent politie en justitie is gestipuleerd in de verschillende overeenkomsten door het Gouvernement gesloten met de bestuurders van onder de souvereiniteit van Nederland, maar onder het rechtstreeksch bestuur van hunne vorstjes of hoofden staande rijkjes of landschappen in de bedoelde gewesten, opdat de politie-ambtenaren en rechters daaraan hunne bevoegdheid zouden kunnen toetsen. De toezending van deze circulaire [3]) geschiedde zóó vroegtijdig dat elk ambtenaar haar in handen zou kunnen hebben vóór mijne komst, en dus zou kunnen nagaan wat hem nog onduidelijk of nadere toelichting vereischend mocht toeschijnen, opdat hij alsdan dadelijk bij mijne komst mijne verdere voorlichting zou kunnen inroepen. Bij de circulaire werd wijders gevoegd een exemplaar van de tweede, tevens herziene, door mij bezorgde uitgave van het Formulierboek ten gebruike bij de toepassing van het reglement tot regeling van het rechtswezen in het gouvernement Sumatra's Westkust (Indisch Staatsblad 1874 n°. 94*b*), voor zooveel betreft de rechtspleging bij de districts- en magistraats-gerechten, de landraden en rapats, benevens de uitoefening der politie. Verder zond ik den griffier van den raad van justitie te Makasser, ten gebruike bij de rechtsbedeeling van die rechtbank volgens de nieuwe regelingen: 1°. een stel gedrukte modellen van de ter griffie van het Hooggerechtshof gehouden registers betreffende de revisie in strafzaken, alsmede van arresten in revisie; 2°. een stel modellen van alle registers en formulieren die bij den raad van justitie te Batavia worden gebezigd en gevolgd; allen mij goedgunstig op mijn verzoek door de griffiers dier beide rechterlijke colleges verstrekt.

Ook vestigde ik tijdig de aandacht van de presidenten der raden van justitie te Amboina, Banda en Ternate en van den omgaanden rechter in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden op de wenschelijkheid dat op 1 Juli 1882, bij het vervallen dier raden van justitie en der op Celebes tot dusver bestaande rechtbanken van omgang, de bij die colleges aanhangige zaken, zooveel eenigszins mogelijk, zouden zijn afgedaan.

Na de verschillende hoofden van gewestelijk bestuur met het doel en den vermoedelijken dag mijner aanstaande komst te hebben bekend gemaakt, aanvaardde ik op 15 Mei 1882 de reis met het stoomschip der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, *Generaal Pel.*

Op 26 Mei zette ik voet aan wal te Makasser.

Onmiddellijk trad ik aldaar met den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden en de presidenten van den raad van justitie en van den Makassaarschen landraad in overleg omtrent de op 1 Juli 1882 te houden installatiën van de alsdan nieuw optredende rechtbanken (raad van justitie en landraad) te Makasser, en nadat ik het te volgen ceremonieel had vastgesteld en eenige daarmede in verband staande beschikkingen had genomen, vervolgde ik, vergezeld door den mij toegevoegden rechterlijken ambtenaar, met het genoemde stoomschip op 28 Mei de zeereis.

Het doel der reis was om in de gewesten Menado, Ternate, Amboina en Timor met ambtenaren en hoofden de nieuwe, op 1 Juli in werking komende, regelingen te bespreken en aan elk en een iegelijk, die zulks mocht verlangen, inlichtingen en ophelderingen te geven.

De eerste plaats, welke de stoomboot aandeed en waar ik de gelegenheid had aan den wal te gaan, was Laboean Dedeh (Tontoli of Toli Toli). Met den aldaar gevestigden posthouder, die er krachtens het reglement op het rechtswezen in het gouvernement Celebes belast is met de magistratuur binnen het onbeduidend gouvernements-gebied en de weinige daar gevestigde gouvernements-onderdanen,

[3]) Sedert afgedrukt in n°. 3808 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

hield ik eene bespreking over de plichten die hij, aanvangende met 1 Juli, als hoofd van politie en als politierechter zou hebben te vervullen, terwijl ik het genoegen had te ontwaren dat deze ambtenaar zich reeds moeite had gegeven om op de hoogte zijner taak te komen.

Op 1 Juni ontscheepte ik te Menado. Ingevolge mijn verlangen had de resident de besturende ambtenaren en de hoofden der Minahassa te Tondano verzameld. In den avond (het was juist volle maan) begaven wij ons te paard daarhenen, en den volgenden dag hield ik er in de ruime voorgalerij der woning van den controleur van Tondano eene openbare vergadering met den resident, den nieuw benoemden griffier van den landraad [1]), de controleurs en adspirant-controleurs bij het binnenlandsch bestuur, alsmede de voornaamste hoofden der Minahassa, mitsgaders den hoofddjaksa.

In die vergadering sprak ik den ambtenaren en hoofden ernstig toe, hun de plichten voorhoudende die krachtens de nieuwe regelingen op hen zouden rusten. Nadat de hoofddjaksa, voor zich en namens de hoofden sprekende, de beste blijken had gegeven van aller goede gezindheid, werden nog eenige punten besproken (zie proces-verbaal n°. I hierachter). Een dier punten (de aanstelling van een adjunct-hoofddjaksa) is reeds bij de Regeering aanhangig gemaakt [2]). Regeling van een ander der besproken onderwerpen, namelijk de strafbaarstelling van het niet-verrichten van wettelijk verplichten heerendienst, is urgent; de resident zal daartoe een voorstel doen [3]). Blijkbaar maakte het in de vergadering ge- en besprokene een gunstigen indruk, ook op diegenen van de buiten de galerij staande menigte die de woorden hadden kunnen vernemen.

Na afloop van de vergadering vereenigden zich al degenen die er aan hadden deelgenomen tot een déjeuner in de controleurswoning, waar ik menig teeken mocht ontwaren van den goeden geest die allen bezielde, alsmede van de goede verstandhouding die tusschen de inlandsche hoofden en de besturende Europeesche ambtenaren bestaat.

Gedurende de beide dagen, welke ik hierna nog in het gewest verbleef, had ik verder menigwerf de gelegenheid om aan dezen of genen licht te geven omtrent voorschriften die hem niet recht duidelijk waren.

Op 5 Juni verliet ik de reede van Menado om op den volgenden dag in den laten namiddag de prachtige baai van Gorontalo binnen te stoomen. Den 7den Juni hield ik aldaar op de hoofdplaats eene openbare vergadering met den adsistent-resident, de controleurs van Gorontalo en Limbotto, de djoegoegoe's, verscheidene marsaoli's en andere hoofden der inlandsche bevolking van de landschappen Gorontalo, Limbotto, Bone, Attingola en Baolemo, den kadli van Gorontalo en den kapitein der Boegineezen. In deze vergadering werden door mij de nieuwe regelingen besproken en werd in het algemeen hare strekking in het licht gesteld. (Zie het proces-verbaal n°. II hierachter.)

Te Ternate, waar ik den 9den Juni aankwam, bestond geen aanleiding tot het houden van eene openbare vergadering, maar ik hield er over de nieuwe regeling eene bijeenkomst met de Europeesche ambtenaren, waarin ik hun de gelegenheid gaf de door hen nog benoodigde inlichtingen te vragen (zie het proces-verbaal n°. III hierachter). Ook zorgde ik dat de officier van justitie en de griffier bij den raad van justitie van de noodige instructiën en van modellen van proces-verbaal werden voorzien in verband tot de overbrenging der archieven, bevolen bij het gouvernements-besluit van 6 Februari 1882 n°. 15 (Indisch Staatsblad n°. 34*a*). Tevens beijverde ik mij om, waar het pas gaf, ook met anderen de nieuwe bepalingen te bespreken. Zoo bracht ik de sultans van Ternate en Tidore op de hoogte en wees hun er onder anderen op, hoe nuttig het zou wezen wanneer zij bij het organiseeren en houden der politie en het berechten der rechtszaken, die volgens de met hen geslotene contracten niet staan ter berechting van de rechtbanken of rechters van het Gouvernement, tot richtsnoer namen de voorschriften van het reglement dat op 1 Juli in werking zou komen. Zoo beijverde ik mij ook om bijzondere personen voor te lichten omtrent de redenen die er toe hadden geleid om den raad van justitie te Ternate bij de nieuwe organisatie van het rechtswezen niet te behouden, en ik maakte duidelijk hoe de nieuwe wetten de noodige bepalingen bevatten om vele nadeelen weg te nemen, die anders zouden kleven aan den afstand, waarop Ternate gelegen is van Makasser, den zetel van den raad waaronder het gewest voortaan zal ressorteeren.

Op 15 Juni bracht ik een kort bezoek aan Batjan, alwaar ik den sultan ontmoette en de gelegenheid te baat nam om hem mede over de nieuwe regelingen te spreken, in denzelfden geest als ik dit had gedaan met de sultans van Ternate en Tidore. Ook voor den posthouder aldaar verduidelijkte ik, zooveel noodig, de plichten die hij krachtens het nieuwe reglement als magistraat zou hebben te vervullen.

Dit geschiedde den volgenden dag mede te Kajeli (eiland Boeroe), alwaar ik het genoegen had in den posthouder, die er ten gevolge van de bepalingen van het gouvernements-besluit dd. 12 Januari 1882 n°. 2 (Indisch Staatsblad n°. 36) den controleur heeft vervangen die er vroeger het dagelijksch bestuur voerde, een ontwikkeld, geschikt ambtenaar aan te treffen, van wien ik ook voor de uitoefening van de magistratuur meen de beste verwachtingen te mogen koesteren.

Te Amboina hield ik op 17 Juni eene openbare vergadering, bijgewoond door den resident, de rechterlijke ambtenaren, den secretaris der residentie, den controleur van Saparoea (de controleur van de afdeeling Amboina, die daar met 1 Juli als magistraat zou optreden, was met verlof naar Java afwezig), de voornaamste inlandsche hoofden van Amboina en omliggende eilanden, en die der vreemde oosterlingen, alsmede de inlandsche officieren van justitie.

In eene ernstige toespraak maakte ik in die vergadering de hoofden bekend met de belangrijke reorganisatie die het rechtswezen met 1 Juli in het door hen bewoond gewest zou ondergaan, en ik wees hen op de plichten die zij krachtens de nieuwe bepalingen zouden hebben te vervullen, hen allen krachtig aansporende tot nauwgezette plichtsbetrachting, eene aansporing die hun ook later nog, in zeer doelmatig gekozen bewoordingen, op kernachtige wijze door den resident werd gegeven. Verder sprak ik tot de ambtenaren in verband tot de taak die van 1 Juli af op hunne schouders rusten zou (zie proces-verbaal n°. IV hierachter).

Mijne tegenwoordigheid te Amboina benutte ik bovendien om ook bijzondere personen, die bezwaar hadden tegen de bevolen opheffing van den Ambonschen raad van justitie, in te lichten omtrent de nieuwe organisatie en omtrent de wijze waarop er bij de nieuwe wetten naar is gestreefd om zooveel mogelijk de nadeelen te voorkomen die voor de justitiabelen uit den afstand tusschen Amboina en Makasser, den zetel van den raad van justitie die voortaan ook over de Europeanen in het gewest Amboina zal rechtspreken, zouden kunnen voortvloeien, nog daargelaten de meerdere rechtszekerheid die eene geheel uit rechtsgeleerden samengestelde rechtbank noodwendig moet opleveren. Verder hield ik nog over verschillende onderwerpen, het rechtswezen betreffende of daarmede verband houdende, besprekingen met den resident, zooals onder anderen over de wenschelijkheid dat het hoofd van gewestelijk bestuur de bevoegdheid hebbe om buiten bezwaar van den lande adjuncten toe te voegen aan de inlandsche officieren van justitie [4]);

[1]) De benoemde rechtsgeleerde voorzitter was nog niet in Menado aangekomen.

[2]) Deswege is beschikt bij een besluit van 11 October 1882 (Indisch Staatsblad n°. 247).

[3]) De noodige voorziening is tot stand gekomen bij de ordonnantie van 4 Januari 1883 (Indisch Staatsblad n°. 12).

[4]) Dit onderwerp is sedert op mijn voorstel geregeld bij het gouvernements-besluit van 20 Augustus 1882 n°. 10 (Indisch Staatsblad n°. 216), waarbij is goedgevonden en verstaan: „In het gouvernement Celebes en onderhoorigheden en in de residentiën Timor, Menado, Amboina en Ternate de hoofden van gewestelijk bestuur, ieder voor zooveel zijn gewest betreft, bevoegd te verklaren tot toevoeging en ontslag van adjuncten aan de inlandsche officieren van justitie, ingevolge art. 293 van het Reglement op het rechtswezen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden (Indisch Staatsblad 1882 n°. 22), art. 232 van het Reglement op het rechtswezen in de residentie Timor (Indisch Staatsblad 1882 n°. 26), art. 264 van het Reglement op het rechtswezen in de residentie Menado (Indisch Staatsblad 1882 n°. 27), art. 250 van het Reglement op het rechtswezen in de residentie Amboina (Indisch Staatsblad 1882 n°. 29), en art. 204 van het Reglement op het rechtswezen in de residentie Ternate (Indisch Staatsblad 1882 n°. 32), indien de toevoeging geschiedt buiten bezwaar van den lande".

over de noodzakelijkheid om den magistraat der afdeeling Amboina politie-oppassers en schrijfloonen toe te kennen [1], over het niet meer opdragen van de magistratuur aan den secretaris van het gewest (waarmede de resident, na lezing van de nieuwe bepalingen, terugkomende op zijn vroeger gevoelen, instemde) en over het scheiden der functiën van commandant der schutterij te Amboina van die van magistraat, waartegen volgens den resident geen bezwaar bestaat, hebbende hij reeds meer dan een jaar geleden eene reorganisatie van de Ambonsche schutterij voorgesteld, volgens welke zij niet meer den magistraat tot commandant zal hebben. Ook traden wij, in voldoening aan de uitnoodiging vervat in § 2 van het gouvernements-besluit van 10 Mei 1882 n°. 3, in overleg omtrent de benoemingen door hem te doen van leden en inlandsche officieren van justitie bij de landraden te Amboina, Saparoea en Wahaai, welke benoemingen sedert allen door de Regeering zijn goedgekeurd geworden [2].

Te Banda-Neira, alwaar ik den 19den Juni debarkeerde, was de nieuw benoemde adsistent-resident nog niet aanwezig en werd dus het bestuur waargenomen door den commies op het kantoor van den adsistent-resident. Het was mij eene aangename verrassing dat eenige ingezetenen de woning van den adsistent-resident te mijnen behoeve van huisraad hadden voorzien. Dewijl de leden van den landraad bij mijne komst nog niet door den resident waren benoemd, daar deze daarmede wenschte te wachten totdat hij mijn gevoelen zou hebben vernomen (hetgeen ik eerst zou kunnen doen kennen na plaatselijk onderzoek en bespreking), moesten mijne conferentiën over de nieuwe regeling zich bepalen tot het in eene bijeenkomst geven van in- en toelichting aan den voorzitter van den raad van justitie, die op 1 Juli als voorzitter van den landraad zou optreden, en den griffier van dat college, die met mij op Neira was aangekomen. Tevens ging ik met den voorzitter te rade over de personen die tot leden in den nieuwen landraad zouden kunnen worden benoemd, en ik verzocht hem mijn gevoelen in dat opzicht kenbaar te maken aan den resident bij zijne aanstaande komst te Amboina, waarheen hij zich begeven moest om als voorzitter van den landraad te worden beëedigd. De benoeming geschiedde daarop nog tijdig en mocht de goedkeuring der Regeering wegdragen [3].

Ook hier voorzag ik den officier van justitie en den griffier van den op te heffen raad van justitie van instructiën en modellen, opdat behoorlijk gevolg zou worden gegeven aan het gouvernements-besluit van 6 Februari 1882 n°. 15 (Indisch Staatsblad n°. 34*a*).

Ik benuttigde verder de gelegenheid van mijn aanwezen in Banda om ook met sommige Europeesche ingezetenen en Chineesche officieren over de nieuwe regeling te spreken, vooral ten einde hun de motieven te doen kennen die er toe hebben geleid om den Bandaschen raad van justitie bij de reorganisatie niet te behouden, en te verduidelijken hoe de wet waakt tegen de gewichtige bezwaren die voor de justitiabelen anders verbonden zouden kunnen zijn aan den afstand tusschen Banda en Makasser, in verband tot de nog niet veel meer dan maandelijksche gemeenschapsgelegenheid tusschen die beide plaatsen. Bij velen wogen zwaar de kosten welke, bij het voeren van burgerlijke processen, het gevolg zouden zijn van het verplicht ministerie van procureurs, doch ik wees er op hoe alle burgerlijke processen tegen inlanders plaatselijk zouden worden berecht; hoe die tegen Europeanen en vreemde oosterlingen, als zij geen hooger belang vertegenwoordigen dan f 500, mede plaatselijk zouden kunnen worden afgedaan, zonder dat de tusschenkomst van procureurs noodig is; dat de proces-orde in burgerlijke zaken voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden, zooals die ook overal elders in Nederlandsch-Indië vigeert, de hulp van rechtsgeleerden voor justitiabelen onvermijdelijk maakt; dat de verplichting om bij geschillen hunne belangen te doen behartigen door daartoe aangestelde, onder toezicht staande, in rechten gegradueerde praktizijns voor de justitiabelen veeleer eene weldaad is dan een ondienst; dat overal elders in Nederlandsch-Indië de Europeanen gedingen, over belangrijke belangen loopende, niet anders bij den rechter kunnen brengen dan door tusschenkomst van praktizijns en er geen reden kan zijn om voor de ingezetenen van Banda daarop eene uitzondering te maken; dat het voor de justitiabelen niet onverschillig moet wezen of zij al of niet worden berecht door eene geheel uit rechtsgeleerden samengestelde rechtbank, enz.

Op 23 Juni kwam ik te Timor-Koepang. Van het houden eener openbare vergadering behoefde dáár geen sprake te zijn, doch ik confereerde herhaaldelijk over de nieuwe regelingen met den resident, die ook bij de reorganisatie als voorzitter van den landraad zou optreden, den secretaris, die de magistratuur zou blijven uitoefenen, en den ambtenaar die als griffier zou fungeeren. Ook gaf ik den nieuw benoemden inlandschen officier van justitie, toen nog 1ste klerk op het residentiekantoor, in wien ik het genoegen had een intelligent, de Nederlandsche taal machtig man aan te treffen, het noodige onderricht voor de uitoefening van zijne aanstaande nieuwe functiën.

Koepang den 25sten Juni verlaten hebbende, bereikte ik den 26sten Waingapoe (Naugamessi, afdeeling Soemba) en den volgenden dag Bima. Op beide plaatsen begaf ik mij aan den wal, ten einde er de het dagelijksch bestuur voerende controleurs, welken bij de nieuwe regelingen de magistratuur is opgedragen, de gelegenheid te verschaffen om van mij, op al zoodanige punten als zij zouden behoeven en verlangen, nadere voor- en inlichting te bekomen.

In den namiddag van 29 Juni bereikte het stoomschip, waarop ik mij bevond, Makasser weder.

Was ik aldaar in Mei, toen ik er slechts even kwam om voorbereidende maatregelen te beramen, op mijn uitdrukkelijk verlangen zonder ceremonieel ontvangen, nu geschiedde de ontvangst, evenals zulks mede te Menado, Gorontalo, Ternate, Amboina, Banda en Koepang steeds het geval was geweest, op de meest plechtige wijze.

Behalve den substituut-officier van justitie bij den raad van justitie, dien zijne benoeming te laat bereikte dan dat hij nog tijdig ter plaatse had kunnen zijn, vond ik te Makasser vereenigd al de rechterlijke ambtenaren die op 1 Juli in verschillende functiën bij het rechtswezen in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden zouden moeten optreden. Verder vernam ik dat, met opvolging van het vóór mijn vertrek naar de Molukken besprokene, alles behoorlijk was geregeld voor de plechtige installatie op 1 Juli van den raad van justitie te Makasser, alsmede van den daar gevestigden landraad.

Het door mij opgesteld programma had ook bij de nieuw optredende voorzitters van den raad van justitie en den landraad instemming gevonden, en de gouverneur had zijne goede medewerking verleend zoowel tot vernieuwing of herstel van het meubilair der voor de terechtzittingen van den raad van justitie en van den landraad bestemde vertrekken, als tot uitnoodiging namens mij van verschillende autoriteiten en notabele ingezetenen tot bijwoning van de plechtigheid. De installatiën zouden geschieden in vereenigde openbare zittingen van het aftredend en het nieuw optredend college.

Tegen 9 ure begaf ik mij, op 1 Juli, vergezeld van den gouverneur van Celebes en onderhoorigheden en diens secretaris — het mandaat van den mij toegevoegden ambtenaar was door zijne optreding als substituut-griffier bij den raad vervallen —, naar het voor de zittingen van den raad van justitie bestemde gebouw, in welks voorportaal wij werden ontvangen door eene commissie, bestaande uit den griffier van den ouden en dien van den nieuwen raad, die ons geleidden naar eene voor ons bestemde kamer. Intusschen hadden de voorzitters, de leden en de ambtenaren van het openbaar ministerie en van de griffie van den ouden en van den nieuwen raad zitting genomen aan de groene tafel, aan welks middelste gedeelte een zetel werd open gehouden voor mij, rechts van den aftredenden, links van den nieuw optredenden president.

Het geheele personeel was tegenwoordig, behalve de nieuw benoemde substituut-officier van justitie, die wegens

[1] Hierop wordt gerekend bij het ontwerp der Indische begrooting voor 1884. Intusschen is reeds bij Indisch besluit dd. 12 October 1882 n°. 8, te rekenen van 1 Juli te voren, op tijdelijken voet in de behoefte voorzien.

[2] Gouvernements-besluiten van 12, 29 en 31 Augustus 1882 n°. 23, 22 en 12.

[3] Gouvernements-besluit van 4 Augustus 1882 n°. 19.

zijne late benoeming nog niet te Makasser had kunnen aankomen. Tegenover de tafel waren, behalve de balie, nog slechts bestaande uit één praktizijn, den advocaat en procureur mr. R. Vorstman, al de genoodigden gezeten, achter welke zich een talrijk publiek verdrong, terwijl in de eerste rij een zetel in het midden was opengehouden voor den gouverneur en achter dezen voor den secretaris van het gouvernement.

Nadat de voorzitter van den ouden raad de zitting had geopend, werd op zijne uitnoodiging de gouverneur door eene commissie, bestaande uit de beide griffiers, naar zijne plaats geleid. De griffier van den ouden raad deed hierop voorlezing van een door mij aan de beide voorzitters gericht schrijven, waarin ik hun verzocht had eene vereenigde zitting der beide raden te beleggen en mij de gelegenheid te geven daarin den nieuwen raad plechtig te installeeren. Vervolgens werd eene commissie, bestaande uit de twee jongste leden van den ouden en den nieuwen raad, afgevaardigd om mij binnen de raadzaal en naar den voor mij bestemden zetel te geleiden.

Toen ik de zaal binnenkwam, waren allen opgestaan. Nadat zij hunne zitplaatsen weder hadden ingenomen, sprak de voorzitter van den ouden raad mij toe met eene rede, waarin hij mij wees op het gewicht der plechtigheid, afscheid nam van het personeel van den aftredenden raad en zijn mandaat met den praesidialen hamer nederlegde in mijne hand.

Daarop het praesidium der vergadering aanvaardende, liet ik door den aftredenden griffier voorlezing doen van de bepalingen, krachtens welke de nieuwe raad optrad, alsmede van het besluit van ontslag van het personeel van den ouden, en van benoeming van dat van den nieuwen raad. Vervolgens voerde ik het woord. Ik begon met te wijzen op het verschil dat op het gebied van het rechtswezen door de codificatie van 1848 was ontstaan tusschen Java en de zoogenaamde buitenbezittingen; ik toonde aan hoe daarin van lieverlede voor vele gewesten verandering was gebracht; hoe zulks nu ook geschiedde voor de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Timor, Menado, Amboina en Ternate, en hoe daarom de dag waarop de nieuwe rechtsregelingen in die gewesten in werking komen, terecht mocht genoemd worden een der heugelijksten welke die gewesten ooit hebben beleefd. Vervolgens besprak ik den werkkring van den ouden raad en gaf woorden van welverdienden lof ten beste voor de wijze waarop die rechtbank in den regel hare plichten had betracht, daarbij hen gedenkende, aan wier kunde, werkzaamheid en toewijding dit te danken was geweest. Daarna bracht ik een afscheidsgroet aan den raad, die henenging, en heette den nieuw geborenen hartelijk welkom. Wijders schetste ik den werkkring van den nieuwen raad en stelde in het licht hoeveel uitgebreider en moeielijker zijne taak was in vergelijking met die van den aftredenden raad. In verband daarmede wees ik den nieuwen president, den nieuwen officier van justitie, den nieuwen griffier en de nieuwe leden op de plichten die voortaan op hunne schouders zouden rusten, en ik spoorde hen allen krachtig aan tot nauwgezette plichtsbetrachting, onvermoeide werkzaamheid en trouwe toewijding. Ook den vertegenwoordiger der balie sprak ik toe en nam die gelegenheid te baat om de justitiabelen de voordeelen voor te houden van den verplichten rechtsbijstand. Verder wendde ik mij tot den gouverneur, hem dankende voor het blijk van belangstelling, gegeven door zijne tegenwoordigheid, en de verwachting uitsprekende dat het hem als hoofd der politie zou gelukken allen door zijn voorbeeld, door zijn geest voor orde en rust, door zijne liefde voor waarheid en recht te bezielen tot voortdurende ernstige plichtsbetrachting, nauwgezette opvolging der nieuwe bepalingen en eendrachtige samenwerking. Na ten slotte nog een enkel woord te hebben gericht tot de aanwezige genoodigden en andere justitiabelen, en na den onmisbaren zegen des Allerhoogsten te hebben ingeroepen, verklaarde ik in naam des Konings en in naam der Regeering van Nederlandsch-Indië den raad van justitie te Makasser te zijn geïnstalleerd.

Terwijl deze verklaring door een saluut van 21 kanonschoten werd bekrachtigd, reikte ik den hamer over aan den nieuwen voorzitter, zeggende: »Ontvang, mijnheer de nieuwe voorzitter, thans uit mijne hand het teeken van het gezag, dat de laatste voorzitter van den ouden, nu henengegaanen raad in de mijne nederlegde. Het wordt u door de Regeering toevertrouwd als een symbool van orde en kracht. Moge onder uwe leiding de nieuwe rechtbank voldoen aan hare grootsche bestemming en in waarheid voor de gewesten, waarover zij hare rechtsmacht uitoefent, zijn als het palladium van recht en wet, een tempel der rechtvaardigheid!"

De nieuwe voorzitter aanvaardde het praesidium met eene rede, waarin hij toonde diep doordrongen te zijn van het gewicht van het hem toevertrouwde ambt, verder zijne ingenomenheid betuigde met de nieuwe regelingen en zoowel het personeel van den raad, als den vertegenwoordiger der balie aanspoorde om hem te steunen in de moeielijke taak, en met hem krachtig mede te werken om aan de nieuwe voorschriften eene onvertogen en weldadige werking te verzekeren, terwijl hij ten slotte zich wendde tot den gouverneur van het gewest met de volgende beteekenisvolle woorden: »Ik wil niet eindigen hooggeachte heer gouverneur van Celebes en onderhoorigheden, vóórdat ik, als eerste president van den nieuwen raad, aan U, den vertegenwoordiger van het gezag in dit gewest, mijn eersten groet heb toegebracht. Scheiding van machten was in dit gewest reeds lang een feit; ze zal het vollediger worden door de nieuwe, thans ingevoerde regeling. Door U zoowel als door ons wordt, ieder in zijn werkkring, gestreefd naar één doel, de welvaart en bloei van deze gewesten, het geluk der ingezetenen; moge dit de band zijn die ons bindt; moge die eenheid van belangen de hoogere wijding geven aan ons ambtelijk en maatschappelijk samenzijn."

Na den voorzitter spraken nog de nieuw optredende officier van justitie en de vertegenwoordiger der balie mr. R. Vorstman. Beider toespraken getuigden van groote ingenomenheid met de nieuwe regelingen en van den vasten wil om krachtig mede te werken tot hare behoorlijke toepassing.

Alvorens de vergadering te sluiten deelde de president mede, dat van de plaats gehad hebbende plechtigheid zou worden opgemaakt eene oirkonde in duplo, onderteekend door allen die aan de groene tafel waren gezeten, alsmede door den gouverneur en zijn secretaris, van welk document een exemplaar zou worden aangeboden aan de Regeering [1]) en het andere neêrgelegd in 's raads archief.

Een half uur later werd overgegaan tot de installatie van den landraad.

De zaal, waarin die rechtbank gewoonlijk zitting houdt, was versierd met de portretten van Zijne Majesteit onzen geëerbiedigden Koning en H. D. Gemalin, omringd door bloemkransen, festoenen en vlaggen. Behalve de genoodigden hadden zich hier een groot aantal inlanders en vreemde oosterlingen verzameld. Toen het personeel van den ouden landraad en dat van den nieuwen aan de groene tafel zitting hadden genomen, opende de adsistent-resident voor de politie, als president van den ouden landraad, de openbare vereenigde zitting der beide rechtbanken. Na het doel der samenkomst te hebben medegedeeld, committeerde hij het oudste lid van den ouden landraad met den buitengewonen substituut-griffier, om den gouverneur en mij binnen te geleiden. Beiden namen wij plaats aan de groene tafel in het midden tusschen den voorzitter van den ouden en dien van den nieuwen landraad. De eerste riep ons vervolgens een hartelijk welkom toe en hield wijders eene toespraak waarin hij het gewicht van het oogenblik in het licht plaatste, zich met de nieuwe regelingen ingenomen verklaarde, er op wees hoe wenschelijk het was dat, gelijk de voorzittende administratieve ambtenaren steeds deden, de rechtskundige voorzitter zich voortdurend zou beijveren rekening te houden met de eigenaardige zeden en gebruiken van den inlander, op hartelijke wijze afscheid nam van het personeel der door hem gepraesideerde rechtbank, en ten slotte zijn mandaat, onder overreiking aan mij van den praesidialen hamer, nederlegde. Ik deed daarop door den griffier van den ouden landraad voorlezing doen van de bepalingen krachtens welke de nieuwe landraad optrad, alsmede van het besluit van ontslag en benoeming van het personeel der beide rechtbanken. Daarna hield ik eene rede, waarin ik den ouden toestand van het rechtswezen onder de inlanders binnen ons gebied in het gouvernement Celebes

[1]) Dit is geschied bij missive van den raad dd. 19 Augustus 1882 nº. 25.

en onderhoorigheden schetste en in het breede den nieuwen beschreef, die door de nieuwe regelingen werd in het leven geroepen, terwijl ik wijders tegenover den aftredenden president en het verder personeel den dank der Regeering uitsprak voor hunne nauwgezette deelneming aan de rechtsbedeeling van den ouden landraad, op ernstige wijze de nieuw optredende inlandsche leden, inlandsche officieren van justitie en de adviseurs wees op hunne verplichtingen, en ten slotte ook den nieuwen voorzitter en den nieuwen griffier indachtig maakte aan de moeielijke taak die door de nieuwe bepalingen op hen werd gelegd. Ook den gouverneur sprak ik hier weder toe, waarna deze mede het woord voerde, zich tegenover de inlandsche leden en bevolking in loffelijke bewoordingen over de nieuwe regelingen uitende en hen krachtig aansporende tot nauwgezette opvolging. Nadat deze rede, evenzeer als de mijne, door den adsistent-resident ter beschikking J. BENSBACH in de Makassaarsche taal was vertolkt, verklaarde ik den nieuwen landraad plechtig te zijn geïnstalleerd en reikte met een toepasselijk woord den hamer over aan den nieuwen voorzitter. Deze sprak daarop de inlandsche leden, den hoofddjaksa en den priester, die bij den nieuwen landraad zouden fungeeren, toe, hen begroetende als oude bekenden, die onder zijn praesidium, in zijn vorig ambt als omgaand rechter, zoo menigwerf met hem aan de rechtsbedeeling onder den inlander hadden deelgenomen. Verder had hij woorden van grooten lof voor den ambtenaar L. PLATT, die gedurende verscheidene jaren als griffier het omgaand gerecht op Celebes had bijgestaan en nu ten gevolge van de nieuwe regeling op wachtgeld was gekomen, en ten slotte riep hij de medewerking in van den nieuw benoemden griffier, waarna hij ook nog eenige hartelijke woorden sprak tot mij, terwijl hij verklaarde het praesidium te aanvaarden. Hiermede was ook de nieuwe landraad geïnstalleerd.

In den avond van dezen feestdag vereenigde de gouverneur vele landsdienaren en notabelen te zijnent op een luisterrijk thé-dansant.

Dewijl de gouverneur het wenschelijk achtte dat ik ook nog elders in het gewest, op een paar voorname plaatsen, de landraden zou installeeren, begaf ik mij daartoe met hem en den adsistent-resident ter beschikking J. BENSBACH, mitsgaders den commies bij het inlandsch bureau J. A. G. BRUGMAN, op reis.

Achtereenvolgens bezochten wij Bouthain, Balangnipa, Saleijer en Maros.

Overal hield ik besprekingen met ambtenaren en hoofden en gaf inlichtingen en ophelderingen waar deze verlangd werden. Bovendien installeerde ik op zeer plechtige wijze in het openbaar de landraden te Bouthain en te Balangnipa [1]), de standplaatsen der rechtskundige voorzitters. Hierbij werd, wat het ceremonieel betreft, gehandeld op nagenoeg geheel dezelfde wijze als bij de installatie van den landraad te Makasser. Telkens woonde een groot deel der bevolking de openbare zitting bij, en het was duidelijk zichtbaar dat de plechtigheid diepen indruk had gemaakt, zoowel op hoofden als justitiabelen, een gevolg, naar mijne overtuiging, vooral van de uitstekende wijze waarop de adsistent-resident BENSBACH al het gesprokene in de landstaal vertolkte.

Dit was bovenal het geval te Maros, waar ik, op verzoek van den gouverneur, eene openbare plechtige samenkomst over het rechtswezen hield met de besturende ambtenaren, al de regenten (op twee na die door ziekte verhinderd waren), de inlandsche officieren van justitie en de bij de landraden aangestelde Mohammedaansche priesters der geheele afdeeling Noorderdistricten. Deze vergadering werd gehouden in eene fraaie met groen en vlaggen versierde pendoppo, en daarin hield ik onder anderen de hoofden en de inlandsche officieren van justitie met diepen ernst hunne plichten voor op het gebied van politie en justitie, en ik wees er de priesters op, dat zij in de rechtszalen moesten gezeten zijn als vertegenwoordigers van het Opperwezen, als eene voortdurende herinnering aan de rechters dat zij bij hunne rechtsbedeeling ook moeten te rade gaan met hun geweten. De groote indruk, die hierdoor was te weeg gebracht, bleek mij niet alleen uit menig woord dat sommige regenten later tot mij spraken, maar ook uit hun wensch om mij in mijne hoedanigheid van regeerings-commissaris op 's lands wijze hulde te brengen, eene hulde die ik gaarne voor de Regeering aannam als een blijk van hunne trouw en van hunne goede bedoelingen.

Toen ik te Makasser was teruggekeerd, namen sommige rechterlijke ambtenaren nu en dan de gelegenheid te baat om nog enkele punten betreffende de nieuwe regelingen te bespreken. Verder deed ik er, in overeenstemming met de uitkomsten van het door mij met den gouverneur en andere ambtenaren gehouden overleggingen, de noodige voorstellen betreffende de bezoldiging van sommige inlandsche officieren van justitie en het aantal hunner oppassers, bedoeld bij § 3 van het gouvernements-besluit van 12 Mei 1882 n°. 2 en bij art. 9 van dat van 6 Februari bevorens n°. 10. Ook gaven de bezwaren welke eenige ambtenaren in het gouvernement Celebes mij op mijne reis hadden doen kennen met opzicht tot de aan de regentschapsgerechten in dat gewest toegekende rechtsbevoegdheid mij nog aanleiding om aan de met de magistratuur in de afdeelingen Noorder-, Zuider- en Oosterdistricten en Saleijer belaste ambtenaren eene circulaire te richten dd. 17 Juni 1882 n°. 547, waarin over die bezwaren wordt gehandeld en aangegeven op welke wijze zij zullen kunnen medewerken om aan die gerechten eene gewenschte werking te verzekeren.

Onder de voorstellen, die ik naar aanleiding van mijne bevindingen gedurende mijne reis deed, verdient ook nog vermelding dat, strekkende om aan de verschillende posthouders in de gewesten Celebes, Timor, Amboina en Ternate, die, als slechts eene bezoldiging genietende van ten hoogste f 150 's maands, niet in het bezit komen van de Staatsbladen, kosteloos exemplaren te doen uitreiken van het reglement op het rechtswezen voor het gewest waarin zij werkzaam zijn, zoomede van het Wetboek van Strafrecht voor inlanders en van het politie-strafreglement voor inlanders, beiden met de wijzigingen die daarin sedert hunne vaststelling zijn gemaakt [2]).

Eindelijk kon ik op 27 Juli de hoofdplaats van Celebes verlaten om over Soerabaija en Samarang, op welke beide plaatsen ik krachtens het gouvernements-besluit van 21 April 1882 n°. 55 eenige dagen vertoefde in verband met de voorgenomen regeling van het personen- en versterfrecht onder de Chineesche bevolking, naar Batavia terug te keeren, alwaar ik op 23 Augustus weder voet aan wal zette.

Aan het einde van mijn verslag gekomen, is het mij ten slotte eene aangename taak te kunnen vermelden dat ik overal, zoowel bij de hoofden van gewestelijk bestuur als bij de overige plaatselijk besturende ambtenaren in de gewesten welke binnen de grenzen der commissie lagen, voortdurend de meest ijverige en getrouwe medewerking bij het volbrengen mijner taak heb mogen ondervinden, hetgeen mij aanleiding heeft gegeven hun op officieele wijze daarvoor mijnen dank te betuigen.

Batavia, September 1882.

Het Lid in den Raad van Nederlandsch-Indië, gouvernements-commissaris voor de reorganisatie van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura,

(*get.*) mr. T. H. DER KINDEREN.

N°. I.

PROCES-VERBAAL eener openbare VERGADERING van Europeesche en inlandsche ambtenaren der MINAHASSA, voor zoover belast met de justitie en politie krachtens de ordonnantie, vervat in Indisch Staatsblad 1882 n°. 27, gehouden te TONDANO

[1]) Hier werden eigenlijk de landraden van Balangnipa, Kadjang Bikeroe en Boelekomba gelijktijdig geïnstalleerd, want in de zitting waren ook de leden, officieren van justitie en priesters van de rechtbanken der drie laatstgenoemde plaatsen tegenwoordig.

[2]) Aan dit voorstel is gevolg gegeven bij het gouvernements-besluit van 30 Augustus 1882 n°. 20.

op 2 Juni 1882, des voormiddags ten 10 ure in de voorgalerij van de woning van den controleur bij het binnenlandsch bestuur (de loge) aldaar.

Aanwezig:
mr. T. H. DER KINDEREN, lid in den Raad van Indië, gouvernements-commissaris voor de reorganisatie van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura, voorzitter;
F. L. WATTENDORFF, resident van Menado;
mr. J. H. LIMPERS, benoemd griffier bij den landraad te Menado;
E. J. JELLESMA, controleur 1ste klasse in de afdeeling Amoerang;
J. P. SWAAB, controleur 2de klasse in de afdeeling Menado;
G. W. H. PELTZER, controleur 2de klasse in de afdeeling Kema;
C. J. C. WIJNAENDTS, controleur 2de klasse in de afdeeling Belang;
de in de Minahassa aanwezige adspirant-controleurs E. F. L. J. VAN EILDERS en H. J. BOERS;
de nieuw benoemde hoofddjaksa bij den landraad te Menado A. B. KALANKONGEN;
de hoekoems besar van de verschillende afdeelingen der Minahassa [1];
en mr. G. J. A. VAN BERCKEL, secretaris.

De voorzitter opent de vergadering op plechtige wijze en roept allen die de vergadering bijwonen welkom toe. Hij wijst verder op het gewicht der nieuwe regeling van het rechtswezen voor de Minahassa, evenals voor het gouvernement Celebes en onderhoorigheden en voor Ternate, Amboina en Timor. Het geldt hier, zegt hij onder anderen, het afschaffen van verouderde regelen om die te vervangen door bepalingen beter passende in den tegenwoordigen tijd en de omstandigheden waarin de bewoners der Minahassa nu leven. Aan hem is door den Gouverneur-Generaal de vereerende taak opgedragen om de, na verkregen Koninklijke machtiging, tot stand gekomen nieuwe organisatie van het rechtswezen in de daaronder begrepen gewesten te brengen aan de ambtenaren met de uitvoering belast en aan de justitiabelen in wier belang zij tot stand is gekomen, en tevens die inlichtingen te geven welke mochten blijken noodig te zijn om eene zuivere toepassing van de nieuwe regelen te bevorderen en te verzekeren. Daarop richt de voorzitter in de eerste plaats meer bijzonder het woord tot de inlandsche hoofden der Minahassa en zegt daarbij ongeveer het volgende:

» Hoofden der Minahassa! De nieuwe regeling van het rechtswezen in dit land legt eene hoogst gewichtige taak op uwe schouders. In de eerste plaats rust op u de verplichting om politie te houden in uw district, om misdrijven en overtredingen op te sporen, opdat welvaart en vrede kunnen heerschen in het land. Ook vroeger was u de zorg voor de politie opgedragen, maar uwe plichten en bevoegdheden waren niet zoo duidelijk omschreven als wenschelijk was. In dit gebrek is nu voorzien. Gij hoekoems besar zijt met uwe hoekoems kadoewa uitdrukkelijk aansprakelijk gesteld voor de rust en orde in uwe districten. De Regeering heeft u evenwel die zware verantwoordelijkheid niet willen opleggen zonder u helpers te geven, die u het dragen dier verantwoordelijkheid zouden mogelijk maken. Beneden u vindt gij helpers in de negorij- en andere hoofden; ook hunne verplichtingen zijn in het nieuwe reglement omschreven, opdat ze weten wat hun te doen staat. Desniettemin staan zij onder uw toezicht, onder uwe bevelen en onder uwe verantwoordelijkheid. Zorgt dus dat zij trouwe dienaren zijn van den Koning, het Nederlandsche Gouvernement; dat zij bij het vervullen hunner ambtsplichten geen ander doel voor oogen houden dan de bevordering van het algemeen belang. Maar ook boven u zult gij hulp en steun vinden in de magistraten en het hoofd van het gewestelijk bestuur. Aan hen is de taak toevertrouwd toezicht te houden op uwe gedragingen en te zorgen dat gij u houdt binnen de perken van wet en recht, maar tevens om u de vervulling uwer ambtsplichten mogelijk te maken. Gaat tot hen, en vraagt hun raad wanneer gij meent dien noodig te hebben. Zij zullen u dien geven; roept onbeschroomd hun hulp in en wanneer bij de vervulling van uwen ambtsplicht uw gezag bedreigd wordt, zij zullen het ongekreukt weten te bewaren."

» Niet alleen echter is u bij het nieuwe reglement de politiezorg opgedragen, ook ten opzichte der justitie wacht u eene gewichtige taak. De negorijhoofden zullen niet langer de bevoegdheid hebben in burgerlijke zaken recht te spreken. De wetgever heeft gemeend dat over het algemeen hunne ontwikkeling niet hoog genoeg is om hun zoo hooge belangen als de rechtspraak toe te vertrouwen. Wanneer er geschil ontstaat tusschen negorijlieden is het de plicht der negorijhoofden te trachten het in der minne te schikken. Worden evenwel die pogingen niet met goed gevolg bekroond dan moeten de partijen zich tot u wenden. Gij zult hebben kennis te nemen van alle door inlanders of met dezen gelijkgestelde personen tegen onderhoorigen der negorijen ingestelde burgerlijke rechtsvorderingen wanneer de waarde in geschil niet meer dan f 50 beloopt. Onder deze bepaling zullen wel de meeste burgerlijke gedingen vallen door negorijlieden of met hen gelijkgestelden tegen negorijlieden ingesteld, zoodat het dezen meestal mogelijk zal zijn recht te zoeken en te vinden in de nabijheid hunner woonplaats. In overtredingszaken zult gij te oordeelen hebben over klachten tegen negorijlieden ingebracht, wanneer de straf op de overtreding gesteld niet meer bedraagt dan eene geldboete van f 15 of eene gevangenisstraf van één tot zes dagen. Weest steeds bereid om, bijgestaan door uwe bijzitters, de vierschaar te spannen. Laat de handhaving van recht en wet, overeenkomstig uw geweten, die stem Gods in uw binnenste, daarbij uw eenig streven zijn. Zijne Majesteit, onze geëerbiedigde Koning, heeft de Minahassa-lieden, Zijne onderdanen, lief! Zijn verlangen is het dat het u allen wèl ga. Neemt u in dit heilige oogenblik vast voor uwen plicht te betrachten, opdat met de rechtszekerheid alom bloei en welvaart heerschen en de Minahassa een der gelukkigste landen zij van Zijn uitgestrekt gebied!"

Vervolgens vertolkt de heer JELLESMA, controleur der afdeeling Amoerang voor hen die wellicht geen Nederlandsch verstaan des voorzitters redevoering in het Maleisch. Tevens doet hij aan de inlandsche hoofden de mededeeling dat hun weldra een exemplaar van het nieuwe reglement (Indisch Staatsblad 1882 nº. 27), in het Maleisch vertaald, zal worden toegezonden.

Daarna spreekt de voorzitter den benoemden hoofddjaksa bij den nieuwen landraad te Menado ongeveer in de volgende bewoordingen toe:

» De Regeering stelt uwe lange en oude diensten op prijs. De gouden medaille die uwe borst versiert en andere onderscheidingen, u te beurt gevallen, toonen dit duidelijk aan. Een nieuw bewijs van die waardeering heeft zij gegeven door u bij de nieuwe regeling van het rechtswezen te benoemen tot hoofddjaksa bij den landraad te Menado. Evenals vroeger moet gij medewerken tot de toepassing der wetten van het land. Uwe betrekking is van groot gewicht, vooral op het oogenblik nu reeds eene nieuwe regeling eene oude staat te vervangen. Uw goed verstand, uw helder oordeel, uwe rijpe ondervinding zullen u, naar de Regeering vertrouwt, in staat stellen uw ambt goed te vervullen en de leden zoowel van den land- als van den rijksraad voor te lichten. Ga daarbij steeds te werk zonder aanzien des persoons, alleen geleid door het gevoel van uw plicht, dat is de handhaving van recht en wet. Zoo zult gij een steun zijn der justitie en medewerken tot de verzekering van orde en rust, de veiligheid van personen en goederen, nog meer dan vroeger. Moogt gij uw ambt nog lang vervullen!"

De heer JELLESMA vertaalt ook deze toespraak in de Maleische taal.

De hoofddjaksa beantwoordt den voorzitter in de Maleische taal. De inhoud zijner woorden komt op het volgende neer:

» In de eerste plaats wensch ik den voorzitter, mr. DER KINDEREN, gouvernements-commissaris, te beantwoorden in het algemeen, ook namens de hier verzamelde inlandsche hoofden der Minahassa, vervolgens meer bijzonder voor

[1] De majoors van Tonsea, Kawangkoan, Tombassian, Tombariri, Kakas-Rembokken, Maoembi-Toelimambot, Langowan en Sonder, de waarnemende majoors van Tompasso en Toelian, de hoekoems besar van Rantik, Tomohon-Sarongsong, Kakaskassen, Roemoöng, Tonsawang, Passan-Ratahan-Ponosakan, Menado en Aris-Klabat-dibawa-Negribaroe.

mij zelven. Reeds lang hebben wij, bewoners der Minahassa, die belast zijn met de politie en rechtsbedeeling, gewacht op eene regeling van het rechtswezen welke de oude zou vervangen. Wij zijn verheugd dat zij eindelijk tot stand is gekomen en verwachten van haar veel goeds voor dit land. Wij beloven plechtig dat wij, zooveel in ons vermogen is, zullen trachten hare goede werking te vezekeren. Wat mij zelven betreft, zoo ben ik zeer dankbaar voor de nieuwe onderscheiding welke de Regeering mij wel heeft willen toekennen. Het zal mij een nieuwe spoorslag zijn om te trachten het mij opgedragen zoo gewichtige ambt, waarvan ik de moeielijkheid ten volle besef, naar behooren te vervullen en hoop mij daarvoor de gunst der Regeering meer en meer waardig te maken."

De gouvernements-commissaris richt vervolgens het woord tot de Europeesche ambtenaren, in de eerste plaats tot de controleurs, en drukt zich daarbij ongeveer op de volgende wijze uit:

» De magistratuur, reeds vroeger door u uitgeoefend, blijft aan u opgedragen. Alleen heeft de wetgever aan de bepalingen omtrent de rechtsmacht u toevertrouwd een meer positief karakter gegeven. Tevens heeft de Regeering getracht u in het Formulierboek een leiddraad aan de hand te doen die, zoo ze niet wettelijk verbindende is, u toch van veel nut zal zijn bij uwen moeielijken arbeid. Niet alleen zijt gij tegenover den resident verantwoordelijk voor de rust en orde in uwe afdeeling, maar gij zijt ook belast met het onderzoeken en nasporen van misdrijven en overtredingen daarbinnen gepleegd. Door uw doorzicht, uwe kennis van land en volk geholpen, moet gij na nauwgezet onderzoek trachten de waarheid uit te vorschen, opdat de misdadiger worde gestraft, geen onschuldige worde veroordeeld. Gij zijt boven de districtshoofden gesteld en het is uw plicht op dezen een nauwkeurig toezicht te houden. Waar zij hun plicht niet doen, is dit wellicht uwe schuld, doordat gij geen gebruik hebt gemaakt van het gezag u toegekend en vooral van uwe meerdere kennis. Gij moet hun den juisten weg aanwijzen dien zij hebben te bewandelen, opdat zij hunne plichten nakomen niet alleen jegens hen die boven hen staan, maar ook tegenover hunne onderhoorigen. De werkkring van den controleur van binnenlandsch bestuur in de Minahassa is schoon, schooner dan in menig ander gewest. Gij zijt besturende ambtenaren, die, gesteld onder een wijs hoofd van gewestelijk bestuur, zelfstandige vertegenwoordigers zijt van het gezag. Gij hebt het in uwe macht invloed uit te oefenen op den gang van zaken en derhalve ook op de algemeene welvaart. Maar ook in rechtszaken is uw werkkring hoogst belangrijk. Gij magistraten maakt bij de nieuwe regeling eene belangrijke schakel uit bij de rechtsbedeeling, in strafzaken zeker de belangrijkste. De goede werking van het nieuwe reglement hangt voor een goed deel van u af. Doordringt u niet alleen van de woorden, maar ook van den geest der wet; blijft bij de toepassing niet aan de letter hangen waar de bedoeling van den wetgever blijkbaar anders is. Ieder van u zal ik dankbaar zijn als de wet goed blijkt te werken; het zal grootendeels aan u te wijten zijn."

Zich vervolgens tot den resident wendende, spreekt de gouvernements-commissaris nog in den volgenden geest:

» Gij, resident, hoewel eerst kortelings als hoofd van dit gewest opgetreden, hebt reeds getoond hoe ge steeds tracht uwen plicht te doen en de welvaart van het aan u toevertrouwde gewest te bevorderen. Uwe werkzaamheid heeft, reeds in den korten tijd dat gij hier zijt, vruchten gedragen. Aan zulk een man durf ik gerust de belangen van het rechtswezen toevertrouwen. Waar hij aan het hoofd van de politie staat in dit gewest, kan het niet anders of de welvaart zal toenemen door uwe zorg voor de goede toepassing der nieuwe wetgeving."

Ten slotte wendt hij zich tot den benoemden rechtsgeleerden griffier van den landraad te Menado: » Zeer betreur ik het", zoo spreekt de gouvernements-commissaris, » dat de eerste rechtsgeleerde voorzitter van den landraad [1]) verhinderd is geworden deze plechtigheid bij te wonen. Evenwel zal hij, evenals gij, het groote gewicht beseffen van eene hervorming waarvan gij de personificatiën zijt. Is dit het geval, dan kan het niet anders of de rechtspraak over de inlandsche bevolking zal, dank zij uwe wetenschappelijke opleiding en vorming, meer waarborgen opleveren dan voorheen, wat de juistheid der uitspraken betreft. Eene wetenschappelijke opleiding genoten hebbende, met speciale kennis toegerust, zal het u gegeven zijn u geheel te wijden aan de rechtspraak over de inlandsche bevolking in de Minahassa, zoowel wat de burgerlijke als wat de strafzaken betreft. Van u beiden hangt dus voor een groot deel de goede werking der nieuwe wetgeving af. En wat u persoonlijk aangaat, wees den president een steun bij zijne moeielijke taak, den justitiabelen een waarborg van zekerheid van recht."

Vervolgens verklaart de gouvernements-commissaris zich bereid aan allen die de vergadering bijwonen die inlichtingen te geven welke zij, in verband met het doel der bijeenkomst, mochten verlangen. De heer Jellesma vertolkt deze uitnoodiging in het Maleisch.

De resident vestigt de aandacht van den gouvernements-commissaris op eene leemte, die volgens hem op het oogenblik in de strafwetgeving bestaat, doordat nalatigheid in het vervullen van heeren- en cultuurdiensten niet is strafbaar gesteld. Volgens zijn gevoelen zou hij de zaak bij keur kunnen regelen. De gouvernements-commissaris ontkent dit en belooft dat hij den president van den landraad te Menado, die de magistraten moet controleeren, zal attent maken op den bestaanden toestand, en raadt verder aan dat ten spoedigste voorstellen, deugdelijk toegelicht, van wege het gewestelijk bestuur van Menado zullen worden ingediend aan de Hooge Regeering, opdat deze zaak kunne geregeld worden [2]).

De heer Wijnaendts werpt de volgende quaestie op: Zijne afdeeling grenst aan het rijk Bolang-Mongondo, waar veel Gorontaleezen wonen; aan welke rechtsmacht zijn deze laatsten onderworpen? De gouvernements-commissaris verwijst naar zijne circulaire van 4 April 1882, n°. 502 [3]). De Gorontalees, eischer in een civiel geding tegen een onderdaan van Bolang-Mongondo, zal zijne vordering aanhangig moeten maken bij den Mongondo'schen rechter. Als civiel gedaagde zal hij evenzeer moeten worden aangesproken voor den rechter van dat land als hij daar verblijf houdt. Wanneer hij zich binnen dat rijk schuldig maakt aan een der zwaardere misdrijven in de contracten genoemd en vermeld in de circulaire zal hij moeten worden uitgeleverd aan ons bestuur om te Gorontalo terecht te staan voor den rijksraad.

De heer Jellesma doet de volgende vraag: Aan de districtsgerechten is de rechtspraak over de onderhoorigen der negorijen opgedragen. Zijn de vele Gorontaleezen die in de verschillende negorijen der Minahassa zich hebben gevestigd daaronder begrepen, ja dan neen? De gouvernements-commissaris verwijst naar n°. 82 van het Indisch Staatsblad van 1882, en zegt dat de bewuste Gorontaleezen wel beschouwd worden als inlanders, doch niet zijn onderhoorigen der negorijen, zoolang zij althans zich niet met de inheemsche bevolking hebben vermengd. (Zie de straks aangehaalde circulaire van 4 April 1882, punten CXXXI, CXXXII en LIX.)

De resident wijst er op dat de benoeming van een adjunct-hoofddjaksa dringend noodig is, aangezien de hoofddjaksa dikwijls voor instructies naar de Sangi- of andere eilanden moet gaan en dan soms wel 14 dagen wegblijft. Tevens wordt opgemerkt dat zoo'n adjunct-hoofddjaksa moeielijk zal te krijgen zijn als aan zijn ambt geen bezoldiging verbonden wordt. De gouvernements-commissaris antwoordt dat de resident hiertoe een goed toegelicht voorstel door zijne tusschenkomst aan de Regeering zal kunnen doen [4]).

Van verschillende zijden wordt gewezen op de moeielijkheid, dikwijls bij de politie-rechtspraak voorkomende, om uit te maken wie Europeanen, wie inlanders zijn. De moeielijkheid wordt zeer verhoogd door den tusschentoestand waarin de zoogenaamde burgers verkeeren. Een inlander

[1]) Deze, de heer Bakker, officier van justitie bij den raad van justitie te Amboina, moest zijne functiën aldaar uitoefenen tot 1 Juli en kon dientengevolge nog niet in de residentie Menado aanwezig zijn.

[2]) Sedert geschied bij ordonnantie dd. 4 Januari 1883 (Indisch Staatsblad n°. 12).

[3]) Onder anderen te vinden in n°. 3808 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad.

[4]) Dienovereenkomstig is beschikt in October 1882. Verg. Indisch Staatsblad 1882 n°. 247.

tracht eerst voor burger door te gaan, en als dit gelukt tracht hij later zich voor een Europeaan te doen aanzien. De inlanders hebben veelal Nederlandsche namen en inlandsche Christenen hebben ingevolge de wettelijke bepalingen een burgerlijken stand. Er bestaat eene beslissing van den raad van justitie te Amboina, dat kinderen van een inlander, getrouwd met eene Europeesche vrouw, Europeanen zijn; volgens den procureur-generaal van het Hooggerechtshof echter zouden zij inlanders zijn. De gouvernements-commissaris deelt als zijn gevoelen mede dat die kinderen Europeanen zijn, daar de inlandsche vader, met eene Europeesche vrouw trouwende, zich moet onderwerpen aan de Europeesche wetgeving. Tevens merkt hij naar aanleiding van andere vragen op, dat de zoogenaamde burgers in allen gevalle inlanders zijn, en dat Christen-Chineezen, hun staart afsnijdende om voor Europeanen door te gaan, handelen tegen de wet.

Ook wordt er op gewezen dat voor de districtshoofden en hunne bijzitters, te samen uitmakende het districtsgerecht, geen eed is vastgesteld; dat dit zich vroeger liet verklaren, daar de districtshoofden enz. toen geen ambtenaren waren, maar dat dit tegenwoordig wel het geval is. Derhalve wordt in overweging gegeven of het niet wenschelijk zou zijn voor die personen een eedsformulier vast te stellen.

Niemand verder inlichtingen verlangende of mededeelingen wenschende te doen, sluit de gouvernements-commissaris de vergadering.

En is hiervan op dag, datum en ter plaatse voorschreven door mij opgemaakt dit proces-verbaal, hetwelk vervolgens door mij is onderteekend.

De Secretaris,

(*get.*) G. J. A. VAN BERCKEL.

N°. II.

PROCES-VERBAAL eener openbare VERGADERING van Europeesche en inlandsche ambtenaren der afdeeling GORONTALO, voor zoover belast met de justitie en politie krachtens de ordonnantiën, vervat in Indisch Staatsblad 1882 n°. 27 en 28, gehouden ten huize van den adsistent-resident te GORONTALO, den 7 Juni 1882, des voormiddags ten 11 ure.

Aanwezig:

mr. T. H. DER KINDEREN, lid in den Raad van Nederlandsch-Indië, gouvernements-commissaris voor de reorganisatie van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura, voorzitter;

D. N. F. KIEHL, adsistent-resident van Gorontalo;

L. F. WESLEY, controleur 1ste klasse ter hoofdplaats;

D. G. BECK, controleur 2de klasse in de afdeeling Limbotto;

voorts de djoegoegoes, marsaoli's en verdere hoofden der inlandsche bevolking van Gorontalo, Limbotto, Bone, Attingola en Boalemo; de kadli van Gorontalo en de kapitein der Boegineezen HADJI MOEDA ABDUL RAOEF

en mr. G. J. A. VAN BERCKEL, secretaris.

De voorzitter opent de vergadering op plechtige wijze en roept allen die haar bijwonen welkom toe. Hij wijst op het gewicht der nieuwe regeling van het rechtswezen voor de residentie Menado in het algemeen en voor de afdeeling Gorontalo in het bijzonder. Vervolgens spreekt hij in de eerste plaats de hoofden der eigenlijke inlandsche bevolking nagenoeg aldus toe:

„Ik ben hierheen gezonden door Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal, vertegenwoordiger van Zijne Majesteit onzen geëerbiedigden Koning, om nieuwe wetten te brengen voor de rechtsbedeeling. Die wetten hebben echter alleen betrekking op hen die eigenlijke gouvernements-onderdanen zijn en hen die krachtens contracten, met hunne bestuurders gesloten, aan de rechtspraak van het Gouvernement onderworpen zijn. Dientengevolge zullen uwe onderhoorigen, evenals vroeger, slechts voor zwaardere misdrijven, zooals die in de contracten zijn omschreven, terecht staan voor den rijksraad, met den adsistent-resident als voorzitter, den bestuurder en de grooten van het rijk waartoe de beklaagde behoort als leden, met een inlandschen officier van justitie, bijgestaan door een Europeeschen griffier. Bij de nieuwe bepalingen is de inrichting van dezen rijksraad beter geregeld dan zulks tot nog toe het geval was. Eerst nadat gij zelf de zaken goed onderzocht hebt, moet gij die aanbrengen bij den djaksa of de Europeesche ambtenaren. De misdrijven toch moeten gestraft worden, maar niemand mag voor het gerecht worden gebracht zonder een behoorlijk voorafgaand onderzoek naar zijne schuld. In burgerlijke zaken en in kleine strafzaken blijft de rechtspraak u voorbehouden, zonder dat Europeesche ambtenaren daartoe medewerken. Het Gouvernement vertrouwt dat er onvertogen recht zal gesproken worden. Eene nieuwe rechtbank, een landraad, wordt gevestigd om recht te spreken over allen die niet behooren tot de onderdanen van elk rijk. Van deze rechtbank zal de adsistent-resident voorzitter zijn; ook de griffier zal een Europeesch ambtenaar zijn, maar de leden zijn gekozen uit de inlandsche of met hen gelijkgestelde bevolking, evenals de officier van justitie."

Vervolgens doet de voorzitter voorlezing houden van het besluit van den Gouverneur-Generaal, waarbij: POMO ALI, marsaoli van Gorontalo, A. P. WALANGADJI, marsaoli van Kabila, SALIM MANOARFO, marsaoli van Tapa, MOESA KALOEKOE, marsaoli van Talaga, HADJI MOEDA ABDUL RAOEF, kapitein der Boegineezen, tot leden, en W. VAN RHOON tot inlandschen officier van justitie bij den nieuwen landraad zijn benoemd.

De voorzitter wijst de nieuw benoemden op dit groot bewijs van het vertrouwen dat de Regeering in hun rechtschapenheid en doorzicht stelt, en deelt hun mede dat zij den eed zullen hebben af te leggen dat zij eerlijk en onpartijdig hun plicht zullen vervullen, en schetst hun in ernstige bewoordingen het gewicht van het rechtersambt; voorts deelt hij mede dat hun in den loop der volgende maand een exemplaar van het reglement in de Maleische taal zal worden uitgereikt en evenzoo een strafwetboek en politiestrafreglement voor inlanders in dezelfde taal, opdat dit, al is het niet absoluut verbindend, hun tot richtsnoer kunne strekken bij hunne eigene rechtspraak. Bij deze laatste raadt hij hun aan ook het nieuwe reglement op het rechtswezen in de residentie Menado zooveel mogelijk tot leiddraad te nemen.

De heer WESLEIJ vertolkt de rede van den voorzitter in de Maleische taal.

Vervolgens richt deze het woord tot den kapitein der Boegineezen, hem er onder anderen op wijzende dat hij door de Regeering aan het hoofd is geplaatst van de politie over zijne stamgenooten, doch dat hij niet vergeten moet ook in dit opzicht ondergeschikt te zijn aan den magistraat en den adsistent-resident.

De voorzitter spreekt vervolgens de aanwezige Europeesche ambtenaren toe, drukt zijn vertrouwen uit dat zij naar eisch hun plicht zullen vervullen en zegt het niet noodig te achten verder uit te weiden over het belangrijke der nieuwe regeling.

De voorzitter verklaart zich bereid aan hen, die zulks mochten verlangen, inlichtingen te geven met betrekking tot de nieuwe regeling, opdat misverstand voorkomen worde.

De kadli van Gorontalo vraagt of misdrijven tegen den godsdienst ook door den rijksraad zullen worden berecht, ja dan neen? De voorzitter antwoordt dat in de contracten door de nieuwe regeling geen verandering wordt gebracht en verwijst ten aanzien van de competentie des rijksraads naar art. 6 van Indisch Staatsblad 1882 n°. 28.

Ten slotte spreekt de voorzitter de vergadering toe om haar er op te wijzen dat de nieuwe regeling een bewijs te meer is hoezeer onze geëerbiedigde Koning de bevolking der afdeeling Gorontalo lief heeft; hoe het HD. vurige wensch is dat zij in welvaart toeneme, groeie en bloeie; hoe deze welvaart krachtig bevorderd wordt door goede wetten, goed toegepast.

Nadat ook deze rede in het Maleisch vertolkt is, wordt

gevraagd of iemand nog iets voor te stellen of te vragen heeft. Een der hoofden vraagt, of in deze vergadering ook andere onderwerpen dan die het rechtswezen betreffende mogen worden besproken, welke vraag door den voorzitter ontkennend wordt beantwoord.

Niemand meer het woord verlangende, wordt de vergadering gesloten.

En is hiervan op dag, datum en ter plaatse voorschreven door mij opgemaakt dit proces-verbaal, hetwelk vervolgens door mij is onderteekend.

De Secretaris,
(*get.*) G. J. A. van Berckel.

N°. III.

PROCES-VERBAAL eener bijeenkomst van de Europeesche ambtenaren, ingevolge het rechtswezen in de residentie Ternate (Indisch Staatsblad 1882 n°. 32) belast met de justitie en politie, gehouden ten residentiehuize te Ternate, op 11 Juni 1882, des voormiddags ten 10 ure.

Aanwezig:
mr. T. H. der Kinderen, lid van den Raad van Indië, gouvernements-commissaris voor de reorganisatie van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura, voorzitter;
jhr. Th. G. V. Borel, resident van Ternate;
H. J. Monod de Froideville, controleur 1ste klasse ter beschikking te Tidore, tevens belast met het bestuur op Halmaheira;
A. J. Haakman, secretaris der residentie Ternate;
en mr. G. J. A. van Berckel, secretaris.
Tevens is tegenwoordig A. G. Baumgarte, waarnemend officier van justitie en griffier van den op 1 Juli 1882 aftredenden raad van justitie te Ternate.

De voorzitter opent de vergadering, zet in het algemeen de strekking der nieuwe regeling uiteen en verklaart zich bereid om, indien dit verlangd wordt, die inlichtingen te geven welke kunnen strekken tot beter begrip van de nieuwe wetten.

De resident wijst er op, dat zijns inziens de sultan van Ternate zich niet houdt aan art. 14 van het contract, door de vrijheid van godsdienst in zijn rijk te belemmeren. Het gebeurt dat hij gevangenisstraf van eenige dagen (vroeger rottingstraf) oplegt aan personen die niet getrouw in de missigit verschijnen. De voorzitter doet opmerken dat dit eene zaak is die niet in dadelijk verband staat met de nieuwe regeling van het rechtswezen, maar in verband tot het contract met den sultan. Ten aanzien van eenige andere vragen van competentie verwijst hij naar art. 15 van hetzelfde contract.

Met het oog op art. 190 van het nieuwe reglement vraagt men, of het hoofd der Makassaren en vreemde oosterlingen de rechtsmacht, hem in kleine zaken bij Indisch Staatsblad 1859 n°. 20 (art. 4) toegekend, om tot f 1 boete en een huisarrest van 24 uur op te leggen, blijft behouden. De voorzitter verwijst naar art. 1 juncto art. 190 van het reglement, waaruit blijkt dat bedoeld hoofd alleen politiemacht behoudt, maar zijne rechtsmacht verliest.

Vervolgens komt ter sprake de benoeming van deurwaarders binnen de residentie. De voorzitter geeft den raad om buiten de hoofdplaats geen deurwaarders te benoemen, maar de boden en dienaren der openbare macht, bijv. te Batjan en te Halmaheira de posthouders, te belasten met het doen van dagvaardingen, beteekeningen enz., zooals art. 414 van het nieuwe reglement dit toelaat. Ter hoofdplaats is de buitengewoon deurwaarder bij den raad van justitie ook bevoegd bij den landraad.

Men vraagt wie bij afwezigheid van den resident moet optreden als residentie-rechter; de resident is dikwijls geruimen tijd op reis en het residents-gerecht moet minstens éénmaal 's weeks zitting houden (art. 18 juncto art. 20 van het nieuwe reglement). De voorzitter antwoordt dat art. 20 cum grano salis is op te vatten.

Naar aanleiding van gedane vragen deelt de voorzitter ten slotte mede dat de magistraten, binnen het gewest waar ze werkzaam zijn, rechtstreeks correspondeeren met allen met wie ze te maken hebben. Daarbuiten echter door tusschenkomst van den resident.

Niets verder te verhandelen zijnde, wordt de vergadering gesloten.

En is hiervan op dag, datum en ter plaatse voorschreven door mij opgemaakt dit proces-verbaal, hetwelk vervolgens door mij is onderteekend.

De Secretaris,
(*get.*) G. J. A. van Berckel.

N°. IV.

PROCES-VERBAAL eener openbare vergadering van Europeesche ambtenaren in de residentie Amboina, voor zoover belast met justitie en politie of daarmede ingevolge Indisch Staatsblad 1882 n°. 29 te belasten, gehouden ten residentiehuize ter hoofdplaats Amboina op 17 Juni 1882, des voormiddags ten 10 ure.

Aanwezig:
mr. T. H. der Kinderen, lid in den raad van Indië, gouvernements-commissaris voor de reorganisatie van het rechtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura, voorzitter;
J. G. T. Riedel, resident van Amboina;
mr. C. L. Brevet, president van den op 1 Juli aftredenden raad van justitie en benoemd president van den nieuwen landraad;
mr. C. Th. van Deventer, griffier van den ouden raad van justitie en benoemd griffier van den nieuwen landraad;
mr. H. Bakker, officier van justitie van den ouden raad van justitie;
T. J. E. Neumann, secretaris van de residentie Amboina;
J. R. Abego, controleur 2de klasse in de afdeeling Saparoea;
inlandsche hoofden en hoofden der vreemde oosterlingen;
en mr. G. J. A. van Berckel, secretaris.

De voorzitter opent de vergadering en houdt nagenoeg de volgende toespraak:

» Resident, leden van de rechterlijke macht, ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, radja's, regenten, hoofden van Amboina en omliggende eilanden, hoofden der vreemde oosterlingen! Weldra zal voor Amboina een gewichtige dag aanbreken. In alles op deze aarde is door den drang der omstandigheden op den duur verandering noodzakelijk. Immer vertoont zich bij de menschen een streven naar verbetering en vooruitgang. Wat eens goed was, blijkt later verouderd te zijn ten gevolge van de gewijzigde omstandigheden. Dit geldt ook voor de wetten. Ook deze verouderen op den duur; er komt een tijd dat verbetering en verandering onvermijdelijk zijn. Ten aanzien van Amboina en omliggende eilanden is dit tijdstip aangebroken. Toen onze voorouders de thans vigeerende wetten op het stuk van justitie en politie invoerden, waren zij wijs en goed, nu evenwel voldoen zij niet meer. De toestanden, de menschen zijn veranderd, en daar politie en rechtswezen moeten zijn ingericht met het oog op de bestaande toestanden en de menschen die zij zullen beheerschen, moeten ook politie en rechtswezen worden veranderd naar de eischen van den tijd. Reeds geruimen tijd is dit gevoeld. Toen Zijne Majesteit onze geëerbiedigde Koning in 1848 justitie en politie voor het eiland Java regelde overeenkomstig de behoeften van

den tijd, begreep men dat ook voor Amboina eene nieuwe reorganisatie hoogst gewenscht was. Maar men stuitte op allerlei moeielijkheden. Intusschen dachten besturende en rechterlijke ambtenaren ernstig over het onderwerp na; het resultaat van hun nauwgezet onderzoek is de nieuwe regeling. Een hoogst belangrijke dag, ik herhaal het, zal weldra voor Amboina aanbreken, wanneer op 1 Juli aanstaande de nieuwe regeling van justitie en politie zal beginnen te werken. Evenals een jonge boom, die in vruchtbare aarde is geplant, moet zij groeien en bloeien en hare takken wijd en zijd over het volk uitstrekken. Een goeden boom kent men aan zijne vruchten; deze zullen zijn grootere veiligheid en orde en ten gevolge hiervan weder grootere welvaart. Maar één zaak moet niet uit het oog worden verloren: die boom is nog maar eene teedere plant, die veel zorg vereischt en een goed beheer. In de eerste plaats zijn die zorg en dat beheer de taak van de rechterlijke ambtenaren, van den resident en wie van de Europeesche ambtenaren verder met justitie en politie belast zijn. Maar ook gij, inlandsche hoofden en hoofden der vreemde oosterlingen, hebt met betrekking tot de nieuwe organisatie eene gewichtige taak te vervullen. Het is uw plicht die nieuwe bepalingen te kennen, en ze aan de onder u gestelde bevolking, in den dagelijkschen omgang, in te prenten en ze te doen begrijpen. Wanneer u iets niet geheel duidelijk is, moet gij u wenden tot de ambtenaren die boven u staan, en zij zullen u helpen en terecht wijzen. Weldra zal aan ieder van u een exemplaar van de nieuwe reglementen in het Maleisch worden uitgereikt. Maar gij zult ook meer onmiddellijk moeten medewerken tot de uitvoering van de nieuwe wetten. Ten aanzien van de politie vooral worden zware verplichtingen op uwe schouders gelegd. Gij, regenten, zijt — geholpen door uwe kapala soa's — verantwoordelijk voor de veiligheid en de orde in uwe afdeelingen. De nieuwe bepalingen wijzen aan wat noodig is om deze verplichtingen goed na te komen. Zij moeten u tot leiddraad strekken. Mocht echter, ten gevolge van omstandigheden van plaatselijken of tijdelijken aard, de nakoming van één of meer formaliteiten onmogelijk of niet raadzaam blijken te zijn, zoo moet gij met beleid en verstand weten te geven en te nemen, maar altijd zóó dat de politie er niet onder lijdt. De Gouverneur-Generaal en Zijne Majesteit onze geëerbiedigde Koning vertrouwen dat gij uw plicht goed zult vervullen. Beantwoordt gij aan dit vertrouwen, hunne genegenheid voor de volkeren van Amboina en omliggende eilanden zal nog toenemen en gij zult de blijken hunner tevredenheid ontvangen. Uwe groote belooning echter moet bestaan in die stem Gods, die in uw binnenste woont, in uw geweten en in de genegenheid uwer onderhoorigen die het zullen waardeeren door zulke mannen bestuurd te worden. Waar die genegenheid tusschen bestuurders en bestuurden bestaat, kan het niet anders of de welvaart moet toenemen. Wat uwe taak ten aanzien der justitie betreft, zijt gij, regenten, geroepen om, evenals vroeger, doch met uitgestrekter bevoegdheid, in overtredingszaken recht te spreken over de lieden uwer negorijen. In de nieuwe wetten is uwe competentie duidelijk omschreven, zoo eenvoudig mogelijk, opdat ieder uwer zijn plicht begrijpe en naar behooren kunne vervullen. De kapala soa's zullen u bij die rechtspraak als raadslieden ter zijde staan. Wanneer gij eerlijk, onpartijdig en nauwgezet deze rechtsmacht uitoefent, zullen orde en rust verzekerd zijn en zal de welvaart toenemen!"

De resident vertaalt, op verzoek van den voorzitter, deze redevoering in het Maleisch ten behoeve van diegenen der aanwezigen, welke wellicht de Nederlandsche taal onvolkomen machtig zijn, en voegt daarbij ook zijnerzijds een krachtig woord om de hoofden aan te sporen tot nauwgezette plichtsbetrachting.

Daarna richt de voorzitter het woord tot de Europeesche ambtenaren, nagenoeg sprekende als volgt:

» Resident, magistraten! Ook aan u zijn bij de nieuwe organisatie belangrijke verplichtingen opgelegd, de vervulling er van zal u echter niet zwaar vallen. Ook reeds onder de oude regeling hebt gij aan het hoofd der politie gestaan; deze toestand blijft voortduren, alleen zijn uwe bevoegdheden duidelijker omschreven. Evenwel heb ik tot ulieden eene dringende bede te richten: daar waar uw werkkring u in aanraking brengt met de inlandsche hoofden, moet gij hen voorlichten; zij hebben die voorlichting noodig, want zij staan op een niet zoo hoogen trap van ontwikkeling als gij."

» Voorzitter van den raad van justitie te Amboina, officier van justitie en griffier bij dat college! Ik begrijp dat gij met leedwezen uit uwe betrekkingen heengaat. Gij beseft echter ten volle dat een raad van justitie, al zijn ook de voorzitter, officier van justitie en griffier er van uitstekende leden der rechterlijke macht, onmogelijk op die wijze recht kan bedeelen als een college waarvan de leden tevens rechtskundigen zijn. De voorzitter krijgt daardoor een steun, dien hij tot hiertoe in den regel, zoo niet immer, heeft moeten ontbeeren. Gij weet ook dat het niet mogelijk is overal eene rechtbank in eersten aanleg op te richten, geheel samengesteld uit rechtskundigen. De Regeering is dus verplicht geweest de rechtspraak te concentreeren. Zij durfde dit gerust te doen, nu de middelen van gemeenschap in deze gewesten zijn verbeterd en ongetwijfeld nog veel zullen verbeteren. Bovendien is in het reglement gezorgd dat de bezwaren uit dien hoofde, zoo er nog mochten bestaan, zooveel mogelijk weggenomen worden.

»Voor u, geachte voorzitter van den raad van justitie, benoemd eerste rechtskundige voorzitter van de landraden van Amboina, Saparoea en Wahaai, is eene hoogst gewichtige taak weggelegd. Uw ressort omvat dit geheele gewest, met uitzondering van de afdeeling Banda. Is het getal uwer justitiabelen groot, de moeielijkheid van uwe taak is vooral groot door de zoo uiteenloopende toestanden van land en volk. Ware ik nog rechterlijk ambtenaar, ik zou u uwen werkkring kunnen benijden. Ik wensch u geluk dat gij, nog jong en vol levenslust, u aan dezen schoonen arbeid kunt wijden."

» Officier van justitie van den raad van justitie! Het is mij aangenaam geweest uwe kennis te maken. Het openbaar ministerie was hier in goede handen. Ik twijfel niet of het zal met het voorzitterschap van den landraad te Menado evenzeer het geval zijn. Onder de vroegere organisatie bestond er een Minahassa-raad, met het hoofd van gewestelijk bestuur of den secretaris van het gewest als voorzitter en inlandsche hoofden als leden. Nu zult gij als voorzitter optreden van eene rechtbank, welks leden evenzeer inlandsche hoofden zijn. Uwe taak is niet gemakkelijk, maar aangenaam. De Minahassa-man staat op zijn wezenlijk of vermeend recht en weet zijn standpunt door kracht van redenen te verdedigen. Menado moge immer met voldoening wijzen op zijn eersten rechtskundigen landraadsvoorzitter."

» Uwe taak, geachte griffier, is evenzeer gewichtig. Sta den president ter zijde, en wees hem tot steun, maar verlies tevens tegenover de justitiabelen nooit die welwillendheid uit het oog, welke zij, recht zoekende, ten gevolge van hunne mindere ontwikkeling zoozeer noodig hebben."

» En nu wensch ik nog een enkel woord te richten tot u allen die hier vergaderd zijt! Ik ben tot u gekomen, gezonden door den Gouverneur-Generaal, den vertegenwoordiger van onzen Koning. Mijne komst is een bewijs van de levendige belangstelling der Hooge Regeering in de welvaart en den vooruitgang van het gewest Amboina. Steeds zal zij alles, wat in haar vermogen is, in het werk stellen om die welvaart te doen toenemen en den vooruitgang te bevorderen."

» Resident! Ik weet dat gij doordrongen zijt van het gewicht van uw ambt; dat gij naar waarheid streeft en onrecht schuwt. Vol vertrouwen stel ik de nieuwe wetten in uwe handen en in die van allen welke hier vergaderd zijn."

De resident vertaalt, voor zoover dit noodig is, deze laatste toespraken in het Maleisch en brengt eveneens, op verzoek van den voorzitter, in die taal ter algemeene kennis dat deze bereid is aan allen, die dit mochten verlangen, inlichtingen te geven aangaande de nieuwe regeling.

Niemand hierop het woord verlangende, sluit de voorzitter de vergadering.

En is hiervan op dag, datum en ter plaatse voorschreven door mij opgemaakt dit proces-verbaal, hetwelk vervolgens door mij is onderteekend.

De Secretaris,

(*get*) G. J. A. VAN BERCKEL.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE J.

N°. 11.

(Zie blz. 57 van het verslag.)

STATISTIEK

VAN DE

GEVANGENEN IN NEDERLANDSCH-INDIË

over 1881.

In sommige kolommen komen de cijfers, aanwijzende de sterkte op 1 Januari 1881, niet geheel overeen met de eindcijfers over 1880, gelijk die zijn opgenomen in bijlage J van het vorig verslag. De oorzaak is gelegen in het nader inkomen van verbeterde opgaven.

In de rubriek »van desertie teruggebracht" is alleen opgenomen het aantal van hen die *vóór* het jaar, waarover de statistiek loopt, ontvlucht en *in* dat jaar weder gevat zijn. Evenzoo zijn in de rubriek »door desertie" (verminderd) niet al de in den loop van het jaar ontvluchten opgenomen, maar alleen diegenen hunner die bij het eind van het jaar nog niet wéder gevat waren.

De op blz. 2—5 vermelde mutatiën onder de in de buitenbezittingen aanwezige veroordeelden tot dwangarbeid betreffen ook de in Atjeh gedetacheerde dwangarbeiders. Onder deze laatsten waren de mutatiën gedurende 1881 als volgt: in Atjeh werden in de sterkte gebracht 2146 uit andere gewesten daarheen gedetacheerde dwangarbeiders en 23 van desertie teruggekeerden. Daarentegen werden aldaar uit de sterkte afgevoerd: wegens overlijden 399, wegens expiratie van straf 317, wegens terugzending naar Java of elders 2247, en wegens desertie 31 dwangarbeiders. Dientengevolge daalde het getal der in Atjeh van elders gedetacheerde veroordeelden tot dwangarbeid gedurende 1881 van 2020 (2005 inlanders en 15 vreemde oosterlingen) tot 1195 (1185 inlanders en 10 vreemde oosterlingen).

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

I. EUROPEANEN.

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	Veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf.				Veroordeelden tot gevangenisstraf.				
	Burgerpersonen.		Van den militairen stand vervallen verklaarde personen.	Tot de militaire marine behoorende personen.	Burgerpersonen.		Van den militairen stand vervallen verklaarde personen.	Tot de militaire marine behoorende personen.	in den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).
	Mannen.	Vrouwen.			Mannen.	Vrouwen.			Mannen.
JAVA en									
Aanwezig op 1 Januarij 1881.	15	3	135	"	38	2	37	3	1086
Bijgekomen gedurende 1881:									
nieuw veroordeeld	5	"	20	"	58	7	22	2	893
uit andere gewesten overgeplaatst (meest uit Atjeh teruggekeerd). .	1	"	2	"	"	"	"	"	392
van desertie teruggebracht	1	"	1	"	"	"	"	"	66
	7	"	23	"	58	7	22	2	1351
	22	3	158	"	96	9	59	5	2437
Verminderd gedurende 1881:									
door overlijden	2		6	"	1	"	"	"	488
„ strafeindiging	4		12	"	60	6	12	4	225
„ verandering van strafplaats (meest overgeplaatst naar Atjeh).	"		3	"	2	1	2	"	461
„ desertie	"		"	"	"	"	"	"	109
	6	"	21		63	7	14	4	1283
Aanwezig op 31 December 1881. . . .	16	3	137	"	33	2	45	1	1154
	156				81				
BUITEN									
Aanwezig op 1 Januarij 1881.	"	"	"	"	"	"	"	"	3162
Bijgekomen gedurende 1881:									
nieuw veroordeeld	"	"	"	"	1	"	"	"	921
uit andere gewesten overgeplaatst (meest uit Atjeh teruggekeerd). .	"	"	"	"	1	"	"	"	2204
van desertie teruggebracht	"	"	"	"	"	"	"	"	21
	"	"	"	"	2	"	"	"	3146
	"	"	"	"	2	"	"	"	6308
Verminderd gedurende 1881:									
door overlijden	"	"	"	"	"	"	"	"	377
„ strafeindiging	"	"	"	"	1	"	"	"	804
„ verandering van strafplaats (meest overgeplaatst naar Atjeh).	"	"	"	"	"	"	"	"	1512
„ door desertie	"	"	"	"	"	"	"	"	46
	"	"	"	"	1	"	"	"	2739
Aanwezig op 31 December 1881. . . .	"	"	"	"	1	"	"	"	3569
	"				1				
GEHEEL NEDER									
Aanwezig op 1 Januari 1881.	15	3	135	"	38	2	37	3	4248
	153				80				
„ „ 31 December 1881	16	3	137	"	34	2	45	1	4723
	156				82				

of strafplaatsen, voor zooveel zij zich reeds op de voor hen aangewezen strafplaats bevonden.

II. INLANDERS.

Burgerpersonen.														Tot de militaire marine behoorende personen:	
Veroordeelden tot dwangarbeid				Veroordeelden tot ballingschap,				Op de politierol veroordeeld:							
buiten den ketting, (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).		*buiten* den ketting. (te ondergaan ter plaatse der veroordeeling).		voor zooveel hunne straf in de plaats trad voor dwangarbeid *in* den ketting.		voor zooveel hunne straf in de plaats trad voor dwangarbeid *buiten* den ketting.		tot ten arbeid-stelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf.		Veroordeeld tot tuchthuis- en kruiwagen-straf.	Veroordeeld tot gevangenis-straf.
Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.		
MADURA.															
2418	408	2178	179	"	"	7	6	4720	536	313	9	5	19
3510	130	4542	360	"	"	3	1	75005	8182	31387	629	2	11
1074	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
160	9	322	8	"	"	"	"	605	49	18	3	"	"
4744	139	4804	368	"	"	3	1	75670	8231	31405	632	2	11
7162	547	7042	547	"	"	10	7	80300	8707	31718	641	7	30
1505	21	204	7	"	"	"	"	364	18	14	"	"	5
833	105	3861	311	"	"	"	"	73087	7934	31280	587	2	7
1563	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	8
248	10	706	24	"	"	"	"	1800	174	14	3	"	"
4149	198	4772	342	"	"	"	"	75257	8120	31308	590	2	20
3013	349	2270	205	"	"	10	7	5133	641	410	51	5	10
6991				17				6235				15	
BEZITTINGEN.															
1083	15	481	21	3	1	5	"	790	29	4		"	"
216	2	664	25	"	"	"	"	20930	730	658	79	"	"
1520	1	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
15	"	16	1	"	"	"	"	30	"	"	"	"	"
1751	3	682	20	"	"	"	"	20960	730	658	79	"	"
3434	18	1163	47	3	1	5	"	21750	759	662	80	"	"
265	2	12	"	1	"	"	"	17	"	"	"	"	"
578	2	668	33	"	1	"	"	20852	728	584	78	"	"
1564	"	2	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
13	"	31	"	"	"	"	"	106	"	1	"	"	"
2420	4	713	34	1	1	"	"	20975	728	585	78	"	"
1014	14	450	13	2	"	5	"	775	31	77	2	"	"
5060				7				885				"	
LANDSCH-INDIË.															
4101	423	2659	200	3	1	12	6	5510	565	317	10	5	10
11631				22				6402				24	
4027	363	2720	218	2	"	15	7	5908	672	487	53	5	10
12051				24				7120				15	

A. Veroordeelden opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen*

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	III. VREEMDE OOSTERLINGEN.								
	Veroordeelden tot dwangarbeid					Op de politierol veroordeeld:			
	in den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	*buiten* den ketting, (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).		*buiten* den ketting, (te ondergaan ter plaatse der veroordeeling).		tot ten arbeid-stelling aan de publieke werken.		tot gevangenisstraf	
	Mannen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en									
Aanwezig op 1 Januarij 1881.	26	91	8	141	6	185	6	10	„
Bijgekomen gedurende 1881:									
nieuw veroordeeld	13	53	3	252	16	2841	130	452	4
uit andere gewesten overgeplaatst (meest uit Atjeh teruggekeerd). .	1	4	„	„	„	„	„	„	„
van desertie teruggebracht	„	3	„	14	„	11	„	„	„
	14	60	3	266	16	2852	130	452	4
	40	151	11	407	22	3037	136	462	4
Verminderd gedurende 1881:									
door overlijden.	11	24	„	11	„	21	1	1	1
„ strafeindiging	5	24	2	238	15	2786	119	451	3
„ verandering van strafplaats (meest overgeplaatst naar Atjeh).	3	20	„	„	„	„	„	„	„
„ desertie	„	5	„	24	„	15	1	„	„
	19	73	2	273	15	2822	121	452	4
Aanwezig op 31 December 1881. . . .	21	78	9	134	7	215	15	10	„
	249					240			
BUITEN									
Aanwezig op 1 Januarij 1881.	68	15	„	135	„	305	„	„	1
Bijgekomen gedurende 1881:									
nieuw veroordeeld	17	5	„	386	1	3715	43	24	3
uit andere gewesten overgeplaatst (meest uit Atjeh teruggekeerd). .	28	12	„	„	„	„	„	„	„
van desertie teruggebracht	4	2	„	„	„	8	„	„	„
	44	10	„	386	1	3723	43	24	3
	112	34	„	521	1	4028	43	24	4
Verminderd gedurende 1881:									
door overlijden.	8	5	„	14	„	55	„	„	„
„ strafeindiging	14	10	„	407	1	3544	42	24	3
„ verandering van strafplaats (meest overgeplaatst naar Atjeh).	12	„	„	„	„	„	„	„	„
„ desertie	2	4	„	11	„	75	„	„	„
	36	19	„	132	1	3674	42	24	3
Aanwezig op 31 December 1881. . . .	76	15	„	389	„	354	1	„	1
	480					356			
GEHEEL NEDER									
Aanwezig op 1 Januarij 1881	94	106	8	276	6	490	6	10	1
	490					507			
„ „ 31 December 1881. . . .	97	93	9	523	7	569	16	10	1
	729					596			

of *strafplaatsen*, voor zooveel zij zich reeds op de voor hen aangewezen strafplaats bevonden.

RECAPITULATIE (I, II en III).

Europeanen.				Inlanders.				Vreemde oosterlingen,	
Burgerpersonen,		Personen van den militairen stand vervallen verklaard en personeel der militaire marine.		Burgerpersonen,		Personeel der militaire marine,			
veroordeeld tot tuchthuis- en kruiwagen-straf.	veroordeeld tot gevangenis-straf.	veroordeeld tot tuchthuis- en kruiwagen-straf	veroordeeld tot gevangenis-straf.	veroordeeld tot dwangarbeid of tot ballingschap.	op de politierol veroordeeld.	veroordeeld tot tuchthuis- en kruiwagen-straf.	veroordeeld tot gevangenis-straf.	veroordeeld tot dwangarbeid.	op de politierol veroordeeld.
MADURA.									
18	40	135	40	6282	5578	5	19	272	201
5	65	20	24	9439 *a*)	115203	2	11	337	3427
1	"	2	"	1466	"	"	"	5	"
1	"	1	"	565	735	"	"	17	11
— 7	— 65	— 23	— 24	— 11470	— 115938	— 2	— 11	— 359	— 3438
25	105	158	64	17752	121516	7	30	631	3639
2	1	6	"	2225	396	"	5	46	24
4	66	12	16	5395	112888	2	7	284	3359
"	3	3	2	2027	"	"	8	23	"
"	"	"	"	1097	1997	"	"	29	16
— 6	— 70	— 21	— 18	— 10744	— 115281	— 2	— 20	— 382	— 3399
19	35	137	46	7008	6235	5	10	249	240
				13984					
BEZITTINGEN.									
"	"	"	"	5371	824	"	"	218	306
"	1	"	"	1828	22397	"	"	409	3785
"	1	"	"	3727	"	"	"	35	"
"	"	"	"	53	30	"	"	6	8
— "	— 2	— "	— "	— 5608	— 22427	— "	— "	— 450	— 3793
"	2	"	"	10979	23251	"	"	668	4099
"	"	"	"	657 *b*)	17	"	"	27	55
"	1	"	"	2086	22242	"	"	132	3613
"	"	"	"	3079	"	"	"	12	"
"	"	"	"	90	107	"	"	17	75
— "	— 1	— "	— "	— 5912	— 22366	— "	— "	— 188	— 3743
"	1	"	"	5067	885	"	"	480	356
				6789					
LANDSCH-INDIË.									
18	40	135	40	11653	6402	5	19	490	507
				19309					
19	36	137	46	12075	7120	5	10	729	596
				20773					

a) Waaronder 4 veroordeelden tot ballingschap.
b) " 1 veroordeelde " "

OORZAKEN VAN VERMEERDERING OF VERMINDERING.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 1 Januari en 31 December 1881 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden (hieronder wat de Europeanen betreft, ook veroordeelden door den militairen rechter die tot het ondergaan van hunne straf naar Nederland moeten worden opgezonden).						C. Preventieve gevangenen in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, waaronder begrepen zijn degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in revisie was.					
	Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.		Europeanen.		Inlanders.		Vreemde oosterlingen.	
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.
JAVA en												
Aanwezig op 1 Januari 1881	78	3	1237	43	45	4	12	..	7308	314	146	9
	81		1280		49							
	1410											
Bijgekomen gedurende 1881:												
nieuw veroordeeld							......	......	......	......	......	......
„ aangebracht							20	„	58837	5388	2027	139
van desertie teruggebracht							..	..	235	4	2	„
							20	„	59072	5392	2029	139
							32	„	66380	5706	2175	148
Verminderd gedurende 1881:												
door overlijden							..	„	654	34	18	2
„ strafeindiging							......	......	......	......	......	......
„ executie van de opgelegde straf							5	..	39238	3381	1313	75
„ ontslag							5	„	19898	1948	665	59
„ desertie							..	..	299	20	3	..
							10	..	60089	5383	1999	136
Aanwezig op 31 December 1881	83	3	1172	24	27	1	22	„	6291	323	176	12
	86		1196		28		6824					
	1310											
BUITEN												
Aanwezig op 1 Januari 1881	„	„	156	4	21	..	3	„	771	39	144	2
	„		160		21							
	181											
Bijgekomen gedurende 1881:												
nieuw veroordeeld							......	......	......	......	......	......
„ aangebracht							1	„	5596	211	3409	10
van desertie teruggebracht							„	„	11	..	1	„
							1	..	5607	211	3470	10
							4	„	6378	250	3614	12
Verminderd gedurende 1881:												
door overlijden							„	„	81	..	41	..
„ strafeindiging							......	......	......	......	......	......
„ executie van de opgelegde straf							1	„	2941	94	2691	4
„ ontslag							1	„	2415	120	682	6
„ desertie							„	..	43	„	20	„
							2	„	5480	214	3434	10
Aanwezig op 31 December 1881	„	..	172	8	22	„	2	..	898	36	180	2
	..		180		22		1118					
	202											
GEHEEL NEDER												
Aanwezig op 1 Januari 1881	78	3	1393	47	66	4	15	„	8079	353	290	11
	1591						8748					
„ „ 31 December 1881	83	3	1344	32	49	1	24	„	7189	359	356	14
	1512						7942					

D. Veroordeelden opgenomen in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen (uitgezonderd die tijdens het ondergaan hunner straf tot het leger bleven behooren).				E. Preventieve gevangenen op 1 Januari en 31 December 1881 aanwezig in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen (militairen der landmacht).		F. Gegijzelden (in de *burgerlijke gevangenissen*).					
Veroordeeld tot detentie.		Veroordeeld tot gevangenisstraf.		Europeanen en Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.		Inlanders		Vreemde oosterlingen.	
Europeanen en Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen en Afrikanen.	Inlanders.			Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen	Mannen.	Vrouwen.
MADURA.											
260	57	55	2	156	53	2	„	13	2	92	2
236	96	102	7								
	1					4	2	14	9	110	4
„ — 236	— 97	„ — 102	„ — 7			„ — 4	„ — 2	„ — 44	„ — 9	„ — 110	„ — 4
496	154	157	9			6	2	57	11	202	6
18	2	1	„			„	„	„	„	„	„
219	81	105	4								
„	„	14	5			5	2	48	10	118	3
„ — 237	1 — 84	„ — 120	„ — 9			„ — 5	„ — 2	„ — 48	„ — 10	„ — 118	„ — 3
259	70	37	„	94	54	1	„	9	1	84	3
329		37		118		98					
BEZITTINGEN.											
7	1	1	„	68	36	„	„	5	„	1	
19	28	19	3								
						1	„	15	1	10	
„ — 19	„ — 28	„ — 19	„ — 3			„ — 1	„ — „	„ — 15	„ — 1	„ — 10	—
26	29	20	3			1	„	20	1	21	„
„	1	1	„			„	„	„	„	„	„
23	28	16	2								
„	„	„	„			„	„	14	1	9	„
„ — 23	„ — 29	„ — 17	„ — 2			„ — „	„ — „	„ — 14	„ — 1	„ — 9	„ — „
3	„	3	1	64	25	1	„	6	„	12	„
3		4		89		19					
LANDSCH-INDIË.											
267	58	56	2	224	89	2	„	18	2	103	2
325		58		313		127					
262	70	40	1	158	79	2	„	15	1	96	3
332		41		237		117					

A. Veroordeelden op 31 December 1881 opgenomen in de *burgerlijke gevangenissen of strafplaatsen,* zij zich reeds op de voor hen aangewezen strafplaats bevonden.

GEWESTEN. NB. (De cijfers in de meeste kolommen tusschen () geplaatst, duiden het getal vrouwelijke gevangenen aan; haar aantal is in de daarnevens geplaatste getallen begrepen.)	EUROPEANEN. Burgerpersonen (waaronder ook veroordeelden door den militairen rechter, voor zooveel zij van den militairen stand vervallen zijn verklaard): Veroordeelden tot tuchthuis- en kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.	Tot de militaire marine behoorende personen: Veroordeelden tot tuchthuis en kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.	INLANDERS. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	buiten den ketting: te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling.	buiten den ketting: te ondergaan ter plaatse der veroordeeling.	Veroordeelden tot kettingschap.	Op de politierol veroordeeld: tot tewerkstelling aan de publieke werken.	tot gevangenisstraf.	Tot de militaire marine behoorende personen: Veroordeelden tot tuchthuis en kruiwagenstraf.	Veroordeelden tot gevangenisstraf.	VREEMDE OOSTERLINGEN. Veroordeelden tot dwangarbeid: in den ketting (te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling).	buiten den ketting: te ondergaan elders dan ter plaatse der veroordeeling.	buiten den ketting: te ondergaan ter plaatse der veroordeeling.
JAVA en															
Bantam	„	„	„	„	8	11	45	„	92 (2)	2	„	„	„	„	1
Batavia	35 (2)	50 (1)	„	1	642	1895 (7)	78 (3)	„	532 (10)	8	„	„	4	50	8
Krawang	„	„	„	„	„	4 (1)	10	10 (6)	92 (4)	„	„	„	„	„	1
Preanger regentschappen	„	„	„	„	„	„	140 (12)	„	555 (53)	83 (2)	„	„	„	„	1
Cheribon	„	„	„	„	3	3	141 (6)	„	221 (33)	6	„	„	„	„	5
Tagal	„	„	„	„	„	„	116 (8)	„	223 (13)	19	„	„	„	„	„
Pekalongan	„	„	„	„	„	„	66 (4)	„	156 (19)	47 (39)	„	„	„	„	10 (1)
Samarang	121 (1)	26 (1)	„	„	46	266	156 (21)	„	400 (13)	50	2	„	1	12	19 (3)
Japara	„	„	„	„	3	1	144 (10)	„	162 (7)	24	„	„	„	„	6
Rembang	„	„	„	„	„	1	129 (6)	„	348 (17)	51	„	„	„	„	32 (2)
Soerabaija	„	1	„	„	116	682 (3)	129 (15)	„	641 (68)	7	3	13	4	6	4
Pasoeroean	„	„	„	„	1	„	138 (6)	„	195 (25)	30 (5)	„	„	„	„	5
Probolinggo	„	„	„	„	„	„	81 (2)	„	101 (20)	5	„	„	„	„	4
Bezoeki	„	„	„	„	„	„	30 (4)	„	104 (16)	7	„	„	„	„	„
Banjoewangi	„	„	„	„	8	345 (335)	3	7 (1)	24 (5)	16 (1)	„	„	1	9 (9)	„
Banjoemas	„	„	„	„	22	12	154 (9)	„	111 (40)	1	„	„	„	„	5
Bagelen	„	„	„	„	„	„	79 (7)	„	182 (26)	1	„	„	„	„	4
Kedoe	„	„	„	„	„	„	86 (3)	„	140 (23)	1	„	„	„	„	4
Madioen	„	„	„	„	„	„	181 (13)	„	236 (28)	40	„	„	„	„	6
Kediri	„	„	„	„	„	2	213 (10)	„	292 (50)	25	„	„	„	„	9
Soerakarta	„	„	„	„	„	3	301 (63)	„	434 (98)	2 (1)	„	„	„	„	11
Djokjokarta	„	„	„	„	„	„	5	„	193 (14)	„	„	„	„	„	6 (1)
Madura	„	„	„	„	„	„	57 (3)	„	277 (63)	36 (3)	„	„	„	„	„
Onrust (marine-etablissement)	„	„	„	„	275	134	„	„	„	„	„	„	11	4	„
Te zamen	156 (3)	80 (2)	„	1	1154	3362 (349)	2475 (205)	17 (7)	5771 (641)	161 (51)	5	10	21	87 (9)	141 (7)
BUITEN															
Sumatra's Westkust	„	1	„	„	1201	421 (3)	37 (2)	2	147 (6)	1	„	„	20	10	1
Benkoelen	„	„	„	„	27	14	50 (3)	„	71	„	„	„	„	„	„
Lampongsche districten	„	„	„	„	34	22 (1)	5	„	47	1	„	„	„	„	„
Palembang	„	„	„	„	49	30	234 (4)	„	219 (3)	4	„	„	„	„	4
Sumatra's Oostkust	„	„	„	„	95	112	12 (1)	„	29 (3)	„	„	„	„	„	308
Riouw	„	„	„	„	27	13	„	„	1	„	„	„	„	„	32
Banka	„	„	„	„	101	158	2	1	13	1	„	„	„	2	2
Billiton	„	„	„	„	2	„	1	„	8	„	„	„	„	„	5
Westerafdeeling van Borneo	„	„	„	„	167	19	9	„	8	„	„	„	3	1	32
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	„	„	„	„	645	22	10	„	54 (1)	„	„	„	31	„	2
Celebes en onderhoorigheden	„	„	„	„	109	27	48 (1)	1	70 (7)	5 (1)	„	„	3	„	2
Menado	„	„	„	„	5	2	46 (1)	„	10	„	„	„	1	„	1
Amboina	„	„	„	„	50	27 (10)	4	3	82 (5)	67 (1)	„	„	„	„	„
Ternate	„	„	„	„	18	17	„	„	6 (2)	„	„	„	„	„	„
Timor	„	„	„	„	7	21	2	„	10 (2)	„	„	„	„	1	„
Boeleleng (Bali)	„	„	„	„	„	„	3 (1)	„	29 (2)	„	„	„	„	„	„
Atjeh en onderhoorigheden	„	„	„	„	1062	123	„	„	2	„	„	„	9	1	„
Te zamen	„	1	„	„	3569	1028 (11)	463 (13)	7	806 (31)	79 (2)	„	„	76	15	389
GEHEEL NEDER															
Alle gewesten te zamen.	156 (3)	81 (2)	„	1	4723	4390 (363)	2938 (218)		6580 (672)	540 (53)	5	10	97	102 (9)	530 (7)
	238 (5)				12051 (581)			24 (7)	7120 (725)		15		729 (16)		
	153 (2)	77 (2)	„	3	* 4248	4524 (423)	* 2859 (200)		6075 (565)	327 (10)	5	19	94	114 (8)	* 282 (6)
Totalen betreffende het jaar te voren (a).	233 (5)				* 11631 (623)			* 22 (7)	6402 (575)		24		* 490 (14)		

(a) De met een * geteekende getallen verschillen met de betrekkelijke opgaven in bijlage J van 't vorig verslag, ten gevolge van het nader inkomen van opgaven gevolgd. Deze laatsten wezen een totaal aan van 29 924 gevangenen (behalve de gegijzelden), terwijl het verbeterde totaal bedraagt 30 344, welk

voor zooveel … LINGEN. Op de politierol veroordeeld: tot ten arbeidstelling aan de publieke werken.	Op de politierol veroordeeld: tot gevangenisstraf.	B. Veroordeelden aanwezig in de *burgerlijke gevangenissen*, die zich op 31 December 1881 nog niet op hunne definitieve strafplaats bevonden. Europeanen.	B. Inlanders.	B. Vreemde oosterlingen.	C. Preventieve gevangenen op 31 December 1881 in de *burgerlijke gevangenissen* aanwezig, waaronder begrepen zijn degenen die reeds gevonnisd waren, maar wier zaak nog in revisie was. Europeanen.	C. Inlanders.	C. Vreemde oosterlingen.	D. Veroordeelden op 31 December 1881 opgenomen in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen. Veroordeelden tot gevangenisstraf of detentie: Europeanen en Afrikanen.	D. Inlanders.	E. Preventieve gevangenen op 31 December 1881 aanwezig in de *militaire gevangenissen* of provoosthuizen (militairen der landmacht). Europeanen en Afrikanen.	E. Inlanders.	F. Gegijzelden (in de *burgerlijke gevangenissen*) op 31 December 1881. Europeanen.	F. Inlanders.	F. Vreemde oosterlingen.	G. Doortrekkende gevangenen gedurende het geheele jaar 1881. Europeanen.	G. Inlanders.	G. Vreemde oosterlingen.
MADURA.																	
„	„	„	2	„	„	224 (4)	2	„	„	„	„	„	„	„	„	166	„
47 (1)	„	86 (3)	88	11 (1)	5	475 (6)	35 (2)	4	3	26	15	„	„	13	24	2670 (56)	512 (2)
4	„	„	7	„	„	24	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
12	„	„	17 (1)	„	„	445 (10)	2	„	„	„	„	„	1	„	„	267 (20)	„
20 (1)	„	„	77 (2)	2	„	219 (11)	12 (1)	„	„	„	„	„	1	2	„	226 (7)	4
1	6	„	33	„	„	159 (5)	1	„	„	„	„	„	„	5	„	286 (6)	„
2 (1)	„	„	05 (2)	1	„	77 (6)	2 (1)	„	„	„	„	„	„	1 (1)	„	87 (10)	12 (1)
42 (2)	„	„	34 (1)	„	12	186 (18)	14	285	66	61	33	„	1 (1)	21	11 (2)	4356 (127)	100
12	„	„	163 (2)	5	„	176	3	„	„	„	„	„	„	6	„	1763 (16)	42
12 (2)	„	„	31	„	„	496 (12)	22 (1)	„	„	„	„	„	1	6	„	344 (6)	11
11	„	„	117 (8)	4	5	507 (43)	22	7	1	7	6	1	5	8 (1)	36	3264 (129)	47 (3)
7	3	„	83 (1)	1	„	413 (10)	6	„	„	„	„	„	„	1	„	382 (32)	23 (2)
4	„	„	135	„	„	106 (3)	3	„	„	„	„	„	„	4	„	41 (10)	„
„	„	„	13	„	„	128 (3)	1	„	„	„	„	„	„	1	„	217 (4)	1
1	1	„	5 (1)	2	„	28 (4)	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
2	„	„	56 (1)	„	„	314 (7)	4	„	„	„	„	„	„	„	„	118 (4)	1
5 (1)	„	„	49 (2)	1	„	134 (3)	1	„	„	„	„	„	„	5	„	2547 (193)	2
10 (1)	„	„	1	„	„	134 (6)	4 (1)	„	„	„	„	„	„	2	„	278 (12)	3
16	„	„	25	1	„	431 (33)	7	„	„	„	„	„	„	2	„	501 (14)	5
11	„	„	41 (1)	„	„	451 (34)	17 (2)	„	„	„	„	„	„	2	„	573 (33)	21 (1)
12 (4)	„	„	37	„	„	693 (70)	21 (3)	„	„	„	„	„	„	6 (1)	„	696 (14)	18 (1)
2 (2)	„	„	5	„	„	558 (12)	6 (1)	„	„	„	„	„	„	2	„	„	„
3	„	„	88 (2)	„	„	236 (17)	„	„	„	„	„	„	1	„	„	344 (2)	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
236 (15)	10	86 (3	1196 (24)	28 (1)	22	6614 (323)	188 (12)	296	76	94	54	1	10 (1)	87 (3)	71 (2)	10123 (695)	802 (16)
BEZITTINGEN.																	
5	„	„	12 (1)	„	1	165 (10)	2	1	„	19	16	„	1	3	9	1241 (15)	14
1	„	„	„	„	„	11	„	„	„	„	„	„	2	„	„	261 (3)	„
„	„	„	„	„	„	69 (2)	„	„	„	„	„	„	1	„	„	12	„
2	1 (1)	„	98 (7)	2	„	145 (4)	1	3	„	7	3	„	„	4	„	356 (5)	19
253	„	„	9	19	„	58 (3)	115	„	„	„	„	„	„	„	1	28 (4)	126
29	„	„	„	1	„	3	16 (2)	„	„	„	„	„	„	4	„	184	17
21	„	„	„	„	„	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
11	„	„	„	„	„	16	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
13 (1)	„	„	9	„	„	64 (2)	12	„	„	1	„	„	„	„	„	10 (2)	2
„	„	„	26	„	„	140 (1)	3	2	1	2	1	„	„	1	1	176 (3)	6
3	„	„	13	„	„	87 (11)	10	„	„	3	3	„	„	„	„	119 (2)	„
„	„	„	1	„	„	66 (1)	2	„	„	„	„	„	2	„	„	28	„
„	„	„	5	„	1	78	„	„	„	3	„	„	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	16	„	„	„	„	„	1	„	„	„	„	„
„	„	„	„	„	„	7	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
4	„	„	6	„	„	5 (2)	8	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
3	„	„	1	„	„	15	3	„	„	29	2	„	„	„	„	„	„
355 (1)	1 (1)	„	180 (8)	22	2	934 (36)	182 (2)	6	1	64	25	1	6	12	11	2418 (34)	178
LANDSCH-INDIË.																	
585 (16)	11 (1)	86 (3)	1376 (32)	50 (1)	24	7548 (359)	370 (14)	302	71	158	79	2	16 (1)	99 (3)	82 (2)	21541 (729)	986 (16)
596 (17)		1512 (36)			7942 (373)			373		237		117 (4)			22603 (741)		
496 (6)	11 (1)	81 (3)	1440 (47)	70 (4)	15	*8432 (*353)	361 (11)	323	60	224	80	2	20 (2)	105 (2)	69	16834 (539)	1018 (14)
507 (7)		1591 (54)			* 8748 (* 364)			383		313		127 (4)			17921 (553)		

verbeterde cijfers. Bij de vergelijking der eindcijfers van 1880 en 1881 in hoofdstuk F van het verslag hiervóór (zie blz. 58) zijn nog de aanvankelijke verschil hoofdzakelijk de inlandsche preventief gevangenen betreft.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **K.**

N°. 12.

(Zie blz. 72 van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

VERRICHTE HEERENDIENSTEN

OP

JAVA EN MADURA,

met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta,

gedurende 1882.

Voor zooveel noodig zij herinnerd dat deze statistiek alleen omvat de door het Gouvernement geregelde heerendiensten (*Indisch Staatsblad* 1880 n°. 241 en 1882 n°. 136, zoomede *Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3765 en 3822), niet dus de gemeentelijke diensten, die — behoudens 's Gouvernements toezicht om ze binnen behoorlijke grenzen te doen blijven — aan geen rechtstreeksche regeling van gouvernementswege zijn onderworpen.

GEWESTEN.	Aantal heerendienstplichtigen van welke *gedurende den loop van één jaar* als maximum' ware te vorderen het navolgend aantal dagdiensten: (volgens den in het 1ste halfjaar geldenden maatstaf) 52 / (volgens den in het 2de halfjaar geldenden maatstaf) 42	26 / 21	13 / 10	Totaal, herleid tot werkkrachten van volle heerendienstplichtigen (voor het 1ste halfjaar naar den maatstaf van 52 dagen arbeids per jaar, voor het IIde halfjaar naar den maatstaf van 42 dagen).	Maximum-aantal dagdiensten, dat in elk halfjaar van de aanwezige heerendienstplichtigen had mogen gevorderd worden.
1.	2.	3.	4.	5.	6.
					(I. EERSTE
Bantam	104 635	»	»	104 635	2 720 510
Batavia	163 204	»	»	163 204	4 243 304
Krawang	16 176	7 385	3 553	20 756	539 675
Preanger regentschappen	98 303	55 607	61 397	141 455	3 677 849
Cheribon	120 818	62 150	77 978	171 387	4 456 075
Tagal	75 017	19 796	10 928	87 647	2 278 822
Pekalongan	50 021	17 177	»	58 609	1 523 847
Samarang	169 858	16 721	1 931	178 701	4 646 232
Japara	83 682	7 818	4 557	88 730	2 306 986
Rembang	119 749	3 703	4 555	122 739	3 191 220
Soerabaija	251 556	51 549	43 367	288 172	7 492 478
Pasoeroean	63 178	44 482	19 975	90 412	2 350 731
Probolinggo	41 999	38 712	1 349	61 692	1 603 998
Bezoeki	66 598	9 648	10 410	74 024	1 924 637
Banjoemas	79 620	17 315	14 851	91 990	2 391 746
Bagelen	134 468	22 151	16 894	149 767	3 893 942
Kadoe	64 268	8 683	5 743	70 045	1 821 176
Madioen	75 102	20 565	9 279	87 704	2 280 310
Kediri	69 070	24 675	14 765	85 098	2 212 567
Madura *a*)	7 479	5 228	13 014	13 346	347 009
Totaal Iste halfjaar	1 854 801	433 365	314 546	2 150 113	55 903 114
					(II. TWEEDE
Bantam	110 926	»	»	110 926	2 329 446
Batavia *b*)	163 204	»	»	163 204	4 243 304
Krawang	16 381	6 737	3 162	20 540	431 340
Preanger regentschappen	83 382	50 623	74 236	127 252	2 672 302
Cheribon	120 818	62 150	77 978	171 387	3 599 137
Tagal	74 211	18 581	9 710	85 929	1 804 509
Pekalongan	50 021	17 177	»	58 609	1 230 799
Samarang	171 739	13 769	1 607	179 025	3 759 530
Japara	83 538	7 774	3 929	88 407	1 856 552
Rembang	113 200	2 986	3 781	115 638	2 428 403
Soerabaija	179 171	52 112	42 880	215 947	4 534 887
Pasoeroean	61 776	40 555	14 344	85 639	1 798 429
Probolinggo	40 003	23 674	21 103	57 115	1 199 430
Bezoeki	67 747	6 443	10 029	73 475	1 542 990
Banjoemas	79 339	16 795	14 128	91 268	1 916 638
Bagelen	136 282	23 886	12 863	151 440	3 180 255
Kadoe	86 841	3 108	7 466	90 261	1 895 491
Madioen	73 720	19 686	6 145	85 099	1 787 084
Kediri	67 282	23 303	13 860	82 398	1 730 368
Madura. *a*)	7 051	5 174	12 563	12 778	268 353
Totaal IIde halfjaar	1 786 632	394 533	329 784	2 066 337	44 209 247
» Iste » (zie boven)	1 854 801	433 365	314 546	2 150 113	55 903 114
Te zamen voor 1882					100 112 361
In 1881 waren de cijfers	1 799 953	419 154	312 725	2 087 700	108 560 985

a) De cijfers voor Madura hebben alleen betrekking op het regentschap Pamakassan.
b) Voor de in den staat vermelde heerendienstplichtigen in de residentie Batavia (op het domein Bloeboer) bleef het aantal dagdiensten, dat van elken dienstplichtige per jaar als maximum kon gevorderd worden, onveranderd op 52 behouden.
c) In de opgaven zijn ook de diensten begrepen welke in het belang der beteugeling van de veepest verricht zijn, namelijk in:

Bantam	32 247	dagdiensten.
Batavia	113 399	»
Krawang	83 116	»
Preanger regentschappen	68 032	»
Cheribon	40 388	»
Totaal	337 182	dagdiensten.

BIJZONDERE DIENSTEN.

GETAL DAGDIENSTEN IN ELK HALFJAAR BESTEED AAN:

het bewaken van 's lands pakhuizen.	het bedienen der niet verpachte overvaarten.	het bezetten van wachthuizen.	het doen van diensten bij de inlandsche hoofden (behalve bij de dorpshoofden, behoorende deze soort van pantjèndiensten tot de gemeentelijke diensten).	het overbrengen van brieven, voor zoover de gouvernements-brievenposterij daarin niet voorziet.	het begeleiden van gevangenen (behalve uit de dessa naar de districtshoofdplaats, zijnde dit een gemeentelijke dienst).	het bewaken van districtsgevangenissen.	het bewaken van waterwerken.	het leveren van gras voor de paarden op de stations der binnenlandsche posterijen.	Totaal der *bijzondere* diensten.
7.	8	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.
HALFJAAR.)									
2 172	3 620	309 823	168 330	19 558	»	»	1 991	10 050	515 544
1 090	»	619 527	»	1 220	44	242	»	»	622 123
362	»	136 993	36 200	3 465	2 021	4 074	181	6 878	190 174
36 771	6 693	185 947	427 240	43 992	3 279	2 534	1 836	24 070	732 352
22 806	»	264 082	210 186	27 500	4 207	6 172	22 082	88 318	595 353
8 264	1 508	135 414	127 403	15 566	3 700	7 152	4 887	10 317	314 211
6 878	»	126 790	89 402	8 507	157	»	»	17 919	249 653
19 039	724	271 275	195 388	26 249	9 509	5 858	22 932	13 520	564 494
7 045	»	200 604	145 972	9 574	4 569	9 408	»	24 826	401 998
3 134	»	242 370	160 973	20 032	8 520	8 492	543	44 878	488 942
11 946	»	370 706	259 808	26 944	8 528	13 575	70 254	60 192	821 953
10 801	»	171 206	168 225	15 191	806	1 704	2 172	6 496	376 601
9 487	»	118 145	104 684	8 015	1 572	2 156	362	»	244 421
6 396	»	106 493	158 896	12 062	4 414	9 231	1 448	22 605	321 545
7 783	»	214 157	160 779	14 530	238	1 215	362	26 426	425 490
1 810	»	67 513	168 815	13 213	»	»	16 652	45 395	313 398
17 014	»	182 320	94 132	6 697	806	3 496	12 086	27 524	344 075
17 889	»	282 577	197 130	26 767	6 255	11 241	9 200	25 446	576 505
11 863	»	133 447	182 784	16 689	3 930	3 910	722	23 436	376 781
3 268	»	15 900	28 599	1 991	»	»	»	4 163	53 921
205 818	12 545	4 155 289	3 084 936	317 762	62 555	90 460	167 710	432 459	8 529 534
HALFJAAR.)									
»	»	265 296	»	»	»	»	2 024	»	267 320
»	»	562 849	»	»	»	»	»	»	562 849
»	»	39 927	»	»	2 008	4 120	184	»	46 239
»	»	229 923	»	»	1 769	3 535	1 224	»	236 451
»	»	196 337	»	»	16 595	8 942	25 320	»	247 194
»	»	136 611	»	»	3 803	5 965	4 048	»	150 427
»	»	96 692	»	»	32	»	»	»	96 724
»	»	349 973	»	»	9 244	4 757	34 353	»	398 327
»	»	141 049	»	»	7 670	9 572	»	»	158 291
»	»	247 352	»	»	7 688	8 998	920	»	264 958
»	»	366 546	»	»	6 490	11 574	61 739	»	446 349
»	»	205 819	»	»	1 012	1 176	2 301	»	210 308
»	»	121 822	»	»	1 736	2 416	368	»	126 342
»	»	112 579	»	»	3 980	9 693	6 780	»	133 032
»	»	300 278	»	»	314	1 694	368	»	302 654
»	»	68 632	»	»	»	»	16 928	»	85 560
»	»	137 131	»	»	520	3 266	8 556	»	149 473
»	»	279 133	»	»	5 488	8 470	10 193	»	303 284
»	»	123 217	»	»	3 660	3 875	728	»	131 480
»	»	11 475	»	»	»	»	»	»	11 475
»	»	3 992 641	»	»	72 009	88 053	176 034	»	4 328 737
205 818	12 545	4 155 289	3 084 936	317 762	62 555	90 460	167 710	432 459	8 529 534
205 818	12 545	c) 8 147 930	3 084 936	317 762	134 564	178 513	343 744	432 459	12 858 271
401 838	30 733	8 572 505	6 187 408	637 141	133 180	187 542	409 081	933 496	17 492 924

ALGEMEENE

GETAL DAGDIENSTEN IN ELK

GEWESTEN.	aan onderhoud van: groote post- en binnen-wegen.	bruggen en duikers.	passan-grahans.	dijken, dammen en water-werken.	passar-loodsen.	wacht-huizen en mijl palen.	listricts-gevan-genis-sen.	TE ZAMEN.
	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.
								(I. EERSTE
Bantam	164 760	7 242	»	13 837	80	15	91	186 025
Batavia	96 371	2 916	»	14 423	»	783	»	114 493
Krawang	34 493	1 457	608	7 564	»	104	»	44 226
Preanger regentschappen	456 016	29 102	8 053	36 511	2 144	557	591	532 974
Cheribon	209 467	8 937	892	148 387	130	1 027	296	369 136
Tagal	218 614	26 665	6 733	31 970	186	530	15	284 713
Pekalongan	78 269	7 300	930	27 271	9	431	153	114 363
Samarang	391 426	23 042	»	183 201	958	953	343	599 923
Japara	158 547	3 895	4 976	36 519	704	1 013	»	205 654
Rembang	199 390	2 793	825	8 317	432	1 063	190	213 010
Soerabaija	762 925	6 824	6 450	187 306	552	881	179	965 117
Pasoeroean	277 598	4 938	824	12 088	»	1 022	137	296 607
Probolinggo	217 574	4 519	1 346	15 969	»	179	69	239 656
Bezoeki	155 950	21 003	251	40 420	354	1 092	20	219 090
Banjoewangi	382 082	5 011	474	80	»	825	42	388 514
Bagelen	666 119	10 001	1 709	61 507	375	1 245	169	741 125
Kadoe	183 870	4 593	176	1 761	134	801	167	191 502
Madioen	279 714	15 422	1 200	75 062	853	1 602	240	374 093
Kediri	289 532	15 553	997	9 863	28	2 089	435	318 497
Madura *a)*	13 743	882	80	2 230	»	30	5	16 970
Totaal Iste halfjaar	5 236 460	202 095	36 524	914 286	6 939	16 242	3 142	6 415 688
								(II. TWEEDE
Bantam	213 393	7 744	»	16 507	»	85	»	237 729
Batavia	72 165	1 961	»	»	»	»	»	74 126
Krawang	69 829	1 739	»	21 779	»	»	»	93 347
Preanger regentschappen	465 917	42 527	»	28 861	»	193	»	537 498
Cheribon	212 849	7 658	»	173 239	»	320	»	394 066
Tagal	235 786	7 502	»	21 559	234	261	»	265 342
Pekalongan	49 359	5 859	»	12 853	45	671	»	68 767
Samarang	431 579	37 879	»	181 247	1 114	703	»	652 522
Japara	250 350	2 404	»	49 964	»	219	»	302 937
Rembang	234 643	11 679	»	13 456	193	1 157	»	261 128
Soerabaija	405 991	8 639	»	293 859	420	565	»	709 474
Pasoeroean	140 972	8 508	»	65 986	151	452	»	216 049
Probolinggo	111 952	2 565	»	15 251	»	41	»	129 816
Bezoeki	160 069	17 897	»	21 291	1 155	535	»	200 947
Banjoewangi	436 324	11 038	»	2 500	»	1 736	»	451 598
Bagelen	280 831	5 231	»	80 096	774	551	»	367 483
Kadoe	191 452	10 025	»	3 460	304	293	»	205 534
Madioen	224 705	25 091	»	58 714	2 705	2 949	»	314 164
Kediri	323 919	17 453	»	2 343	»	2 386	»	351 101
Madura *a)*	2 017	260	»	7 185	»	50	»	9 512
Totaal IIde halfjaar	4 514 082	233 659	»	1 077 150	7 095	13 174	»	5 845 160
» Iste » (zie boven)	5 236 460	202 095	36 524	914 286	6 939	16 242	3 142	6 415 688
Te zamen voor 1882	9 750 542	435 754	36 524	1 991 436	14 034	29 416	3 142	12 260 848
In 1881 waren de cijfers	9 801 951	490 786	78 430	1 964 096	9 418	356 796	5 983	12 707 460

DIENSTEN

HALFJAAR BESTEED:

aan eersten aanleg, zware herstelling of vernieuwing van:

groote post- en binnen-wegen. 25.	bruggen en duikers. 26.	passan-grahans. 27.	dijken, dammen en water-werken. 28.	wacht-huizen en mijl-palen. 29.	districts-gevan-genis-sen. 30.	TE ZAMEN. 31.	ten behoeve van: (Iste halfjaar) het vervoer van gouverne-mentsreizigers en goederen. (IIde halfjaar) het vervoer van militairen op marsch (zie *Indisch Staatsblad* 1875 n°. 110). 32.	Totaal der *algemeene* diensten (kolommen 24 en 31 + kolom 32). 33.	Totaal-generaal der in elk halfjaar gepraesteerde dagdiensten (kolommen 16 en 33 te zamen). 34.
HALFJAAR.)									
»	300	»	2 210	»	»	2 510	91	188 626	704 170
»	»	»	»	»	»	»	»	114 493	736 616
»	3 645	»	»	»	»	3 645	378	48 249	238 423
9 808	26 625	1 868	6 462	25	»	44 788	6 607	584 369	1 316 721
6 000	57 815	»	225 357	2 562	2 110	293 844	12 840	675 820	1 271 173
»	31 709	243	7 140	2 651	»	41 743	524	326 980	641 191
4 823	22 975	1 198	4 029	»	»	33 025	»	147 388	397 041
820	31 283	»	51 519	»	10	83 632	3 649	687 204	1 251 698
33 470	15 411	2 625	7 741	»	»	59 247	24	264 925	666 923
»	39 330	200	9 618	»	»	49 148	439	262 597	751 539
»	32 828	»	44 054	»	»	76 882	440	1 042 439	1 864 392
2 743	17 581	4 209	38 073	388	»	62 994	»	359 601	736 202
10 232	12 885	1 839	6 620	846	300	32 722	»	272 378	516 799
9 938	62 788	»	164 978	»	»	237 704	»	456 794	778 339
353	39 092	»	»	»	»	39 445	2 819	430 778	856 268
3 250	71 468	8 736	39 550	2 265	6 061	131 330	2 016	874 471	1 187 869
30 799	66 300	3 166	62 577	760	»	163 602	3 498	358 602	702 677
2 970	23 951	13 687	»	25	1 688	42 321	851	417 265	993 770
53 862	43 908	1 090	22 830	110	60	121 860	»	440 357	817 138
»	1 260	»	5 588	»	»	6 848	»	23 818	77 739
169 068	601 154	38 861	698 346	9 632	10 229	1 527 290	34 176	7 977 154	16 506 688
HALFJAAR.)									
»	20 474	»	4 474	»	»	24 948	»	262 677	529 997
»	»	»	»	»	»	»	»	74 126	636 975
»	2 836	»	»	»	»	2 836	»	96 183	142 422
6 540	45 070	»	10 037	»	»	61 647	17 214	616 359	852 810
140	75 906	»	123 056	650	»	190 752	18 873	612 691	859 885
1 189	27 827	»	14 794	625	»	44 435	»	309 777	460 204
4 374	32 198	»	9 784	»	»	46 356	»	115 123	211 847
54	65 853	»	42 980	»	»	108 887	527	761 936	1 160 263
30 403	33 256	»	1 540	108	»	65 307	»	368 244	526 535
»	77 362	»	16 146	116	»	93 624	31	354 783	619 741
1 620	42 784	»	375 270	»	»	419 674	917	1 130 065	1 576 414
970	23 505	»	9 852	40	»	34 367	»	250 436	460 744
5 641	8 271	»	9 838	»	»	23 750	»	153 566	279 908
5 060	67 837	»	157 294	324	»	230 515	»	431 462	564 494
2 000	76 845	»	10 930	60	»	89 835	»	541 433	844 087
3 572	136 610	»	104 990	440	»	245 620	1 956	615 059	700 619
965	60 996	»	61 327	140	»	123 428	3 909	332 871	482 344
3 602	43 718	»	1 957	884	»	50 161	22	364 347	667 631
75 866	121 355	»	82 912	100	»	280 243	»	633 344	764 824
»	12 455	»	7 970	»	»	20 425	»	29 937	41 412
141 996	975 166	»	1 045 151	3 497	»	2 165 810	43 449	8 054 419	12 383 156
169 068	601 154	38 861	698 346	9 632	10 229	1 527 290	34 176	7 977 154	16 506 688
311 064	1 576 320	38 861	1 743 497	13 129	10 229	3 693 100	77 625	16 031 573	28 889 844
311 959	1 910 630	71 483	1 821 607	1 430 544	31 429	5 577 652	66 692	18 351 804	35 844 728

GEWESTEN.	Totaal gepraesteerde dagdiensten		Totaal-generaal gepraesteerde dagdiensten		Totaal dagdiensten welke de aanwezige heerendienstplichtigen verschuldigd waren		Aantal ongebruikt gebleven dagdiensten	
	in het eerste halfjaar van 1882.	in het tweede halfjaar van 1882.	in 1881.	in 1882.	in 1881.	in 1882.	in 1881.	in 1882.
Bantam	704 170	529 997	1 556 132	1 234 167	5 441 020	5 049 956	3 884 888	3 815 789
Batavia	736 616	636 975	1 751 721	1 373 591	8 160 152	8 486 608	6 408 431	7 113 017
Krawang	238 423	142 422	567 792	380 845	1 133 990	971 015	566 198	590 170
Preanger regentschappen	1 316 721	852 810	3 443 878	2 169 531	7 503 470	6 350 151	4 059 592	4 180 620
Cheribon	1 271 173	859 885	3 269 813	2 131 058	9 301 435	8 055 212	6 031 622	5 924 154
Tagal	641 191	460 204	1 296 185	1 101 395	4 470 375	4 083 331	3 174 190	2 981 936
Pekalongan	397 041	211 847	699 889	608 888	3 310 476	2 754 646	2 610 587	2 145 758
Samarang	1 251 698	1 160 263	2 842 816	2 411 961	9 360 754	8 405 762	6 517 938	5 993 801
Japara	666 923	526 535	1 417 120	1 193 458	4 659 135	4 163 538	3 242 015	2 970 080
Rembang	751 539	619 741	1 575 861	1 371 280	6 382 441	5 619 623	4 806 580	4 248 343
Soerabaija	1 864 392	1 576 414	4 019 135	3 440 806	10 496 083	12 027 365	6 476 948	8 586 559
Pasoeroean	736 202	460 744	1 386 506	1 196 946	4 756 700	4 149 160	3 370 194	2 952 214
Probolinggo	516 799	279 908	943 997	796 707	3 209 531	2 803 428	2 265 534	2 006 721
Bezoeki	778 339	564 494	1 649 825	1 342 833	3 830 892	3 467 627	2 181 067	2 124 794
Banjoemas	856 268	844 087	1 988 459	1 700 355	4 783 493	4 308 384	2 795 034	2 608 029
Bagelen	1 187 869	700 619	1 841 671	1 888 488	7 787 884	7 074 197	5 946 213	5 185 709
Kadoe	702 677	482 344	1 341 007	1 185 021	4 424 355	3 716 667	3 083 348	2 531 646
Madioen	993 770	667 631	2 050 049	1 661 401	4 476 966	4 067 394	2 426 917	2 405 993
Kediri	817 138	764 824	2 024 598	1 581 962	4 377 815	3 942 935	2 353 217	2 360 973
Madura	77 739	41 412	178 274	119 151	694 018	615 362	515 744	496 211
Te zamen	16 506 688	12 383 156	35 844 728	28 889 844	108 560 985	100 112 361	72 716 257	71 222 517

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE L.

N°. 13.

(Zie blz. 75 van het verslag.)

AANSLAG EN OPBRENGST

VAN DE

LANDRENTE OP JAVA EN MADURA

in 1882.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws). *a*)				
	Sawahs.	Tegalvelden.	Nipabosschen.	Boomgaarden.	Wooneryen (belastbare).
1.	2.	3.	4.	5.	6.
Bantam	85 354	87 353	1 053	6 835	68
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	866	13	»	»	54
Krawang	28 288	9 848	15	739	1 976
Preanger regentschappen	189 302	84 305	100	24 419	5 582
Cheribon	211 657	31 082	161	4 946	14 061
Tagal	150 654	8 376	»	»	7 178
Pekalongan	71 031	9 189	526	356	7 363
Samarang	259 245	51 433	227	1 121	15 390
Japara	139 646	27 155	19	95	14 032
Rembang	164 595	27 514	»	171	7 862
Soerabaija	279 513	31 318	3 157	182	14 716
Pasoeroean	69 390	33 510	238	830	3 110
Probolinggo	45 445	48 931	»	»	7 395
Bezoeki *b*)	76 331	46 627	»	4 882	4 202
Banjoemas	125 479	37 718	164	20 097	13 223
Bagelen	131 191	51 635	35	10 605	14 004
Kadoe	84 132	52 778	»	443	2 254
Madioen	163 538	45 580	»	26	13 205
Kediri	131 363	35 065	»	»	28 480
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan)	11 721	18 013	»	»	3 949
Totaal	2 421 746	737 443	5 695	75 747	178 104
De uitgestrektheid bedroeg volgens de opgaven van ult. 1881.	2 370 798	705 689	6 187	77 111	173 845
Alzoo in 1882 meer	50 948	31 754	»	»	4 259
Alzoo in 1882 minder	»	»	492	1 364	»

a) Behalve aan het afvoeren hier en daar van gronden uit den legger der landrente wegens speciale oorzaken, moeten de verschillen met de opgaven over 1881 (zie vorig verslag bijlage M) in hoofdzaak worden toegeschreven aan de redenen, vermeld in de kolommen 9—11 van dezen staat en verder aan het overgaan van gronden tot een anderen cultuurtoestand of wel eenvoudig aan verbeterde opgaven ten gevolge van gedane metingen.

b) In de opgaven betreffende Bezoeki zijn thans ook die van de vroegere residentie Banjoewangi begrepen, als zijnde laatstgenoemd gewest sedert 1 Juli 1882 met Bezoeki vereenigd.

c) Wegens herziening van het in 't vorig verslag (bijlage M kolom 12) vermelde aanslagcijfer wordt thans f 25,67 meer uitgetrokken.

	Bedrag van den aanslag van 1881.	BEDRAG VAN DEN AANSLAG VAN 1882.				
		Bedrag van den aanslag van 1881, gewijzigd naar aanleiding van betere gegevens (art. 2 van *Indisch Staatsblad* 1878 n°. 110).	Dit bedrag is nog			Totaal van den aanslag van 1882.
			vermeerderd:		*verminderd* door het te niet gaan van gronden (wegens bandjirs, aardstortingen of dergelijke oorzaken).	
			door het belastbaar worden van sawahs in het 4de oogstjaar.	door uitbreiding van woonerven, tegalvelden, nipabosschen en boomgaarden.		
	7.	8	9.	10.	11.	12.
	f 966 774,95	f 967 645,45	f 24,00	f 151,80	f 24 487,20	f 943 334,05
c)	12 324,07	12 329,50	»	»	4,73	12 324,77
	139 966,16	139 966,16	2 032,88	238,72	20,27	142 217,49
	1 208 921,02	1 208 921,02	3 490,13	3 406,50^5	16 518,51^5	1 199 299,14
d)	1 310 410,48^5	1 312 038,55^5	3 695,20^5	2 564,48^5	4 266,90^5	1 314 031,34
e)	1 041 745,41^5	1 044 968,29^5	5 296,50^5	19 491,28	10 268,16	1 059 487,92
f)	555 535,15	554 656,80	2 538,11	4 799,08	2 251,57	559 742,42
	1 592 744,10^5	1 592 278,59^5	123,00	5 943,44	1 222,93	1 597 122,10^5
	728 267,99^5	728 267,99^5	16,81^5	2 262,79^5	2 227,49^5	728 320,11
	868 370,65	868 335,91	846,69	»	617,51^5	868 565,08^5
	2 105 253,47^5	2 108 713,60^5	1 436,95	»	76,33	2 110 074,22^5
	1 181 966,26	1 181 966,25	69,00	536,00	11,00	1 182 560,26
	943 220,14	945 886,72^5	188,70	679,00	24,00	946 730,42^5
	1 142 582,85	1 144 517,16	3 879,00	3 639,14	968,01^5	1 151 067,28^5
	903 039,23	915 368,50	11 669,15	13 744,02^5	12 026,06^5	928 755,67
g)	1 653 978,85	1 651 131,00	1 223,00	15 202,00	14 967,00	1 652 589,00
	873 032,48^5	873 032,48^5	1 980,22^5	2 451,51	3 621,40	873 842,82
	840 875,93	838 885,43^5	5 514,29	1 762,23	4 720,19	841 441,76^5
	1 216 198,22^5	1 239 838,00	3 887,00	»	»	1 243 725,00
	136 998,00	136 998,00	68,50	333,12^5	3 117,87^5	134 281,75
	f 19 422 205,44^5	f 19 465 745,45	f 47 979,15	f 77 205,13^5	f 101 417,10^5	f 19 489 512,63

d) De opgaaf in 't vorig verslag (bijlage M kolom 12) was f 119,62 te laag.

e) Als voren f 1373,87^5 te hoog.

f) „ „ 33,25 „ „

g) „ „ 172,90 „ „

GEWESTEN.	Het totaal bedrag van den aanslag der landrente van 1882 (kolom 12) is verminderd met				
	het bedrag der vrijstelling wegens:			het bedrag der afschrijvingen wegens het onbeplant blijven van gronden.	Totaal der vermindering die de aanslag der landrente van 1882 heeft ondergaan.
	het bezigen van gronden voor de gouvernements-suikercultuur *h*).	deugdelijk geconstateerd misgewas *i*).	andere buitengewone en gewichtige redenen.		
	13.	14.	15.	16.	17.
Bantam	»	f 31 842,47	*k*) f 19 865,40	f 175 632,24	f 227 340,11
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	»	79,77	»	20,62	100,39
Krawang	»	2 145,10	»	48 098,35	50 243,45
Preanger regentschappen	»	12 354,95	»	67 187,29	79 542,24
Cheribon	f 28 157,16^{5}	2 235,82	»	23 386,08	53 779,06^{5}
Tagal	20 803,13	40 046,15^{5}	»	31 688,75	92 538,03^{5}
Pekalongan	13 513,36	4 718,81	»	12 093,46^{5}	30 325,63^{5}
Samarang	22 023,67	40 868,82^{5}	*l*) 38 708,68	32 773,98	134 375,15^{5}
Japara	28 626,84	28 648,51^{5}	»	20 831,45	78 106,80^{5}
Rembang	1 108,88^{5}	32 891,98^{5}	»	17 067,35	51 068,22
Soerabaija	93 180,50^{5}	58 848,56	*m*) 9 263,16	10 718,96	172 011,18^{5}
Pasoeroean	77 149,33	6 424,00	»	2 038,59	85 611,92
Probolinggo	63 273,45^{5}	15 521,78	*n*) 494,00	61 231,13^{5}	140 520,37
Bezoeki	26 280,26^{5}	30 839,06	»	26 663,87	83 783,19^{5}
Banjoemas	3 194,46	6 690,43	*o*) 807,97^{5}	19 492,10	30 184,96^{5}
Bagelen	»	17 515,90	»	231,80	17 747,70
Kadoe	»	123,52	»	257,50	381,02
Madioen	3 480,69	17 947,20	»	18 042,22^{5}	39 470,11^{5}
Kediri	13 293,90	48 549,01	»	19 766,20	81 609,11
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan)	»	14 907,25	»	814,62^{5}	15 721,87^{5}
Totaal	f 394 085,65^{5}	f 413 199,11	f 69 139,21^{5}	f 588 036,58	f 1 464 460,56

h) De vrijstellingen, in deze kolom vermeld, hebben betrekking tot den aanplant van 1881 voor den oogst van 1882, op welken aanplant de derde trapsgewijze inkrimping van 1/12 is toegepast. Daar de uitgevallen gronden niet allen van dezelfde soort waren en dus niet dezelfde belasting opbrachten als die, welke in 1881 vrijvielen, kan de vermindering wegens vrijstelling niet aan die van laatstgenoemd jaar gelijk zijn.

i) De vrijstellingen wegens misgewas zijn verleend ingevolge de voorschriften van Juni 1880 (Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 3583) en das als de mislukking van dien aard was, dat eene invordering van den geheelen aanslag de draagkracht der bevolking zou zijn te boven gegaan.

k) Landrente van velden, welke, na in 1881 in verband met ziekten onder de bevolking en haren veestapel, braak te zijn gebleven, eerst in October 1882 weder waren beplant geworden.

l) In de residentie Samarang kon, even als in 1880 en 1881, de verhooging, waartoe de toepassing van betere gegevens leiden moest, niet in eens worden geheven.

m) Van de betaling van dit bedrag zal aan eenige dessa's vrijstelling moeten worden verleend wegens overstroomingen in de afdeelingen Djombang en Modjokerto in Februari en Juni 1882.

Derhalve was in 1882 werkelijk te heffen (de totalen in kolom 12 verminderd met die in kolom 17).	In 1881 beliep het werkelijk te heffen bedrag *p*).	Zoodat in 1882 in vergelijking met 1881 was te heffen: meer.	minder.	Bedrag nog niet aangezuiverd op 31 December 1882.	Marktprijs der padi per pikol in 1882. Hoogste.	Laagste.
18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.
f 715 993,94	f 655 733,37^5	f 60 260,56^5	»	f 87 817,80^5	f 5,00	f 1,60
12 224,38	12 031,82	192,56	»	1 520,86^5	3,50	2,50
91 974,04	77 345,56	14 628,48	»	5 224,44^5	3,50	2,00
1 119 756,90	1 146 983,58^5	»	f 27 226,68^5	2 817,77	5,25	1,45
1 260 252,27^5	1 272 032,18	»	11 779,90^5	5 660,51^5	5,00	1,50
966 949,88^5	974 341,94	»	7 392,05^5	19 698,24^5	4,50	1,60
529 416,78^5	520 337,25^5	9 079,53	»	10 057,65	6,00	2,00
1 462 746,95	1 453 732,92	9 014,03	»	2 339,43	4,00	1,33
650 213,30^5	652 933,09	»	2 719,78^5	16 331,96	4,00	2,00
817 496,86^5	838 066,92	»	20 570,05^5	15 964,97^5	4,50	1,37^5
1 938 063,04	1 945 023,78^5	»	6 960,74^5	33 975,40	4,50	1,25
1 096 948,34	1 095 954,08^5	994,25^5	»	589,76	6,00	2,00
806 210,05^5	819 223,78^5	»	13 013,73	12 524,10	6,00	2,00
1 067 284,09	1 068 266,71^5	»	982,62^5	43 877,12	4,00	1,70
898 570,70^5	888 137,72	10 432,98^5	»	15 572,43	6,00	1,25
1 634 841,30	1 649 079,55	»	14 238,25	9 619,75	6,25	1,50
873 461,80	865 735,10	7 726,70	»	5 135,82^5	6,00	2,25
801 971,65	751 044,29^5	50 927,35^5	»	4 262,86^5	9,00	1,50
1 162 115,89	1 153 710,02^5	8 405,86^5	»	22 754,10^5	8,00	1,65
118 559,87^5	126 745,00	»	8 185,12^5	3 575,87^5	5,00	3,00
f 18 025 052,07	f 17 966 458,70^5	f 171 662,32^5	f 113 068,96	f 319 320,89	f 9,00	f 1,00

n) Een gedeelte van de landrente over 38 bouws sawah's, waarop, bij gebrek aan water, djagong in plaats van padi is moeten worden verbouwd.

o) Landrente (voor de helft) van 3 perdikan-dessa's, die jaarlijks slechts 50 pct. van den aanslag hebben te voldoen.

p) Dat voor sommige gewesten de hier uitgetrokken cijfers verschillen met die in 't vorig verslag (bijlage M kolom 18) is, behalve aan de in noot *c* t/m *g* reeds bedoelde wijzigingen in het bedrag van den aanslag, nog hieraan toe te schrijven dat de afschrijvingen wegens misgewas of wegens het onbeplant blijven van gronden zijn gebleken meer of minder te bedragen dan waarop in 't vorig verslag was gerekend, en wel:

Wegens misgewas.

Bantam	f 0,21	minder.
Preanger regentschappen	0,07	„
Cheribon	286,14	meer.
Japara	1457,90	„
Madioen	46,61	„
Te zamen	f 1790,37	meer.

Wegens het onbeplant blijven van gronden.

Bantam	f 817,64	meer.
Cheribon	6,19	minder.
Japara	386,75	meer.
Te zamen	f 1198,20	meer.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE M.

N°. 14.

(Zie blz. 76 van het verslag.)

SCHEMA, ingevolge Indisch besluit dd. 27 Mei 1883 n°. 2 te volgen bij de opmaking van het RESUMÉ der uitkomsten van de in 1879 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3490) bevolen ONDERZOEKINGEN tot voorbereiding van eene nieuwe regeling der LANDRENTE op Java en Madura.

A. De uitgestrektheid van den bouwgrond.

a. Model van de in te vullen tabel.

Namen der districten.	Namen der kringen.	Uitgestrektheid volgens den legger.					Na opmeting gevonden uitgestrektheid.				
		Sawahs.			Tegals.	Pegagans.	Sawahs.			Tegals.	Pegagans.
		1ste soort.	2de soort.	3de soort.			1ste soort.	2de soort.	3de soort.		

b. Wijze der meting.
c. Kaarten.
d. Wijze van verificatie.
e. Graad van nauwkeurigheid.
f. Soorten en namen van sawahs naar de geaardheid van den grond en de bevloeiing.
g. Soorten en namen van tegals naar de geaardheid van den grond.

B. De opbrengst van den bouwgrond.

a. Gemiddelde opbrengst.

Namen der districten.	Namen der kringen.	Eerste gewas. Opbrengst per bouw.					Tweede gewas. Opbrengst per bouw.				
		Sawahs.			Tegals.	Pegagans.	Sawahs.			Tegals.	Pegagans.
		1ste soort.	2de soort.	3de soort.			1ste soort.	2de soort.	3de soort.		

Aanmerking. De opbrengst der sawahs eerste gewas gerekend naar de padi die van sawahs

tweede gewas, en van tegals en pegagans, zoowel eerste als tweede gewas, naar de meest voorkomende beplanting.

b. Jaarlijks beplante uitgestrektheid.

Namen der districten.	Namen der kringen.	Eerste gewas.					Tweede gewas.				
		Sawahs.			Tegals.	Pegagans.	Sawahs.			Tegals.	Pegagans.
		1ste soort.	2de soort.	3de soort.			1ste soort.	2de soort.	3de soort.		

Aanmerking. De met eerste gewas beplante uitgestrektheid op te geven volgens de uitkomsten van het onderzoek. De uitgestrektheid voor de tweede gewassen, naar het gemiddelde dat in de laatste drie jaren beplant is.

c. Jaarlijks mislukte uitgestrektheid.

Namen der districten.	Namen der kringen.	Eerste gewas.					Tweede gewas.				
		Sawahs.			Tegals.	Pegagans.	Sawahs.			Tegals.	Pegagans.
		1ste soort.	2de soort.	3de soort.			1ste soort.	2de soort.	3de soort.		

Aanmerking. De uitgestrektheid der mislukte velden te nemen naar het gemiddelde van de laatste drie jaren.

d. Nauwkeurige beschrijving hoe de productie is bepaald voor de verschillende soorten van bouwgrond voor 1882 en vroegere jaren.

e. Hoeveel gaf de bevolking als opbrengst der sawahs op?

f. De fluctuatie in opbrengst en de oorzaken daarvan.

g. Het mislukken en onbeplant blijven der sawahs en de redenen daarvan.

h. De geschiktheid ter beplanting met tweede gewassen, zoowel die voor den handel als voor voeding. De redenen die bij geschiktheid van den grond de teelt van tweede gewassen beletten.

C. De productiekosten.

a. De manier en de gemiddelde duur van de grondbewerking, de beplanting, het onderhoud en den oogst voor padi op sawahs, gerekend per bouw.

b. Idem voor de meest voorkomende gewassen op tegals en pegagans.

c. Idem voor de meest voorkomende tweede gewassen op sawahs.

d. Welke groote afwijkingen in die cijfers zijn er gevonden, en welke zijn daarvan de redenen?

e. De overeenkomsten tot bewerking, beplanting en oogst, zoomede die tot verhuur van ploegvee.

f. De overeenkomsten van den deelbouw.

g. De prijzen in geld welke, bij aanneming, voor bewerking, beplanting en onderhoud te zamen of afzonderlijk door de bevolking besteed worden.

h. Worden die prijzen dikwijls betaald of alleen in bijzondere omstandigheden?

i. De koelieloonen onderling bij Europeanen en Chineezen vooral voor bewerking van den grond.

k. De gemiddelde productiekosten van padi en van de voornaamste tweede en drooge gewassen per bouw benevens korte beschrijving hoe men uit het bovenstaande tot die cijfers komt.

D. De waarde van de bruto opbrengst.

a. Gemiddelde waarde per **bouw** in guldens.

Namen der districten.	Namen der kringen.	Eerste en meest voorkomend gewas.					Tweede en meest voorkomend gewas.				
		Sawahs.			Tegals.	Pegagans.	Sawahs.			Tegals.	Pegagans.
		1ste soort.	2de soort.	3de soort.			1ste soort.	2de soort.	3de soort.		

b. Waarde van de **geheele** beplante uitgestrektheid in guldens.

Namen der districten.	Namen der kringen.	Eerste en meest voorkomend gewas.					Tweede en meest voorkomend gewas.				
		Sawahs.			Tegals.	Pegagans.	Sawahs.			Tegals.	Pegagans.
		1ste soort.	2de soort.	3de soort.			1ste soort.	2de soort.	3de soort.		

Aanmerking. In deze opgave wordt verlangd de uitgestrektheid van hetgeen jaarlijks wordt beplant (zie **B** *b*), vermenigvuldigd met de gemiddelde waarde per bouw (zie **D** *a*).

c. De gemiddelde prijs van padi en omschrijving daarvan.

d. De laagste prijzen waarvoor na den oogst bepaalde hoeveelheden rijst en padi te verkrijgen zijn.

e. De hoogste prijzen van rijst en padi; de redenen van het stijgen der prijzen.

f. De handel in rijst en padi bij de inlanders.

g. De handeld in rijst en padi bij Chineezen en Europeanen.

h. Verkoop van padi op het veld.

i. Uitgebreidheid der voorschotten op padi-gewas.

k. De gemiddelde prijzen der tweede gewassen eenigszins in het groot, gerekend per bouw.

l. De gemiddelde prijzen van tweede gewassen op het veld verkocht, gerekend per bouw.

E. Huurprijzen.

a. De huurprijzen van sawahs en tegals aan inlanders en aan Europeanen of Chineezen.

b. De redenen van de verhuring.

c. De wijze waarop overeengekomen wordt en hoe de huurprijs betaald wordt.

d. De invloed dien de bevloeiing, de grondsoort, en de gunstige of ongunstige ligging van de gronden op den huurprijs uitoefent.

e. De gemiddelde tegenwoordige prijs in verband tot dien der laatste drie jaren.

f. Komt verhuring veel voor?

g. Wie zijn grootendeels de huurders en wie de verhuurders?

F. Verkoopprijzen.

a. De verkoopprijzen van sawahs en tegals, met of zonder recht van wederinkoop.

b. De redenen van den verkoop.

c. De wijze waarop wordt overeengekomen en hoe de betaling plaats vindt.

d. De invloed dien de bevloeiing, de grondsoort en de gunstige of ongunstige ligging van de gronden op den verkoopprijs uitoefent.

e. De gemiddelde tegenwoordige prijs in verband tot dien der laatste jaren.

f. Komt verkoop veel voor?

g. Wie zijn grootendeels de koopers? Wie de verkoopers?

G. De landrente.

a. Bruto-aanslag.

Namen der districten.	De geheele aanslag der landrente van sawahs, tegals en pegagans zonder de erven.									
	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877	1878.	1879.	1880.	1881.

b. Afschrijving wegens het onbeplant blijven.

Namen der districten.	Afschrijving wegens onbeplant blijven.									
	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.

c. Afschrijving wegens mislukking.

Namen der districten.	Afschrijving wegens mislukking.									
	1872.	1873.	1874.	1875.	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.

d. Opgaven betreffende de landrente in 1881.

Namen der districten.	Namen der kringen.	Waarde der opbrengst van eerste gewas in guldens.			Landrente in guldens.			Percentsgewijze verhouding van de landrente tot de opbrengst der velden.		
		Sawahs.	Tegals.	Pegagans.	Sawahs.	Tegals.	Pegagans.	Sawahs.	Tegals.	Pegagans.

Aanmerking. Als waarde van de opbrengst dezelfde cijfers te bezigen als in **D** *b* opgegeven.

e. Hoeveel procenten verschilt de landrente tusschen de dorpen van denzelfden kring?

f. Waar vindt men de grootste verschillen van percentage, in de dicht bevolkte of in de schaars bevolkte streken?

H. De middelen tot kwijting van de landrente.

a. Wordt padi daarvoor verkocht?

b. Is het vaak voorgekomen dat met dit doel gereedschap of huisraad werd verkocht?

c. Welke middelen dienen meestal tot afbetaling?

d. De gelegenheid tot geldverdienen bij ondernemingen van nijverheid.

e. De opbrengst van niet belaste nijverheid in huis, op de erven en passars, aan zee, aan rivieren en sawahs, in bosschen enz.

f. De erven en hunne gelijkstelling met anderen grond.

Namen der districten.	Namen der kringen.	Geschatte opbrengst van de erven per bouw.	Uitgestrektheid van de erven volgens den legger.	Opbrengst van de erven volgens den legger.	Landrente van de erven.	Percentsgewijze verhouding van de landrente tot de opbrengst.

Aanmerking. De cijfers der vijfde kolom worden verkregen door die der derde en vierde kolom met elkander te vermenigvuldigen.

h. [1]) Het aanzien van de erven en van de huizen.

i. De voeding en kleeding der bevolking van November tot Mei.

k. De toeneming of vermindering van den veestapel.

l. Verdere gegevens omtrent de meerdere of mindere gegoedheid der bevolking, de schulden, de pandjeshuizen, den goud- en zilverhandel, den aankoop van kostbaarheden, van gamelans, voertuigen, trek- en rijpaarden enz.

J. De repartitie der landrente in de dessa.

a. Geef eene beschrijving hoe de repartitie in de dessa plaats heeft.

b. Het aandeel van de hoofden en bestuursleden der dessa in de landrente.

[1]) De rubriek *g* ontbreekt in het hier te lande ontvangen afschrift.

c. De verdeeling van eene vermeerdering of vermindering van landrente.

d. De verdeeling der vrijstellingen voor mislukkingen en onbeplant blijven.

e. Het terugbetalen van te veel betaalde landrente.

f. De vrijstellingen voor nieuwe sawahs en tegals en voor erven.

g. De verhouding van den omslag voor de hoofddessa en de gehuchten.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE N.

N°. 15.

(Zie blz. 81 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de door het Gouvernement IN ERFPACHT afgestane WOESTE GRONDEN, welke in 1882 door de ondernemers aanvaard werden. [1])

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws).	Begin van het erfpachtsrecht (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
				Bantam.				
1	Lebak.	Sadjira.	Tjisella.	Wed. G. R. van de Poll, geb. Couperus.	$266\frac{482}{500}$ (niet voor de volle 75 jaren).	12 April 1882.	f 1.50	Maakt deel uit van de koffie-onderneming Tjisella I en II en Tjilaki
				Preanger regentschappen.				
2	Regentschap Bandong (afd. Tjitjalengka.)	* Tjitjalengka.	Sindangwangi, Tegalmawoek en Tjideres.	E. K. G. Roso.	$3\frac{3947.4}{7096.5}$ (niet voor de volle 75 jaren).	22 Mei 1882.	f 4.60	Maakt deel uit van de thans uit 3 perceelen bestaande koffie- en kina-onderneming Sindangwangi, Tegalmawoek en Tjideres.
3	Id.	* Madjalaija.	Tjikembang.	M. Koch.	$468\frac{2838}{7096.5}$	20 Juni 1882.	5,00	Bij het eind van 1882 nog niet beplant. Bestemd voor de teelt van kina.
4	Id.	* Id.	Lodaja.	H. L. van Romunde.	$447\frac{865.5}{7096.5}$	id.	5.00	Als bij n°. 3.
5	Id.	* Tjipeudjeuh.	Tanah Gowah.	T. J. Hofland en E. Kwirie.	$332\frac{2962}{7096.5}$	9 Febr. 1882.	5,00	Maakt met het perceel Tegal Padoeng ééne (kina-) onderneming uit. Het blijkt niet of bij het eind van 1882 met de ontginning van het hierbedoelde perceel bereids een aanvang was gemaakt. Van Tegal Padoeng waren 25 bouws met kina beplant.
6	Tjiandjoer.	Tjikondang.	Panjairan.	P. Bosch en C. W. Walbeehm.	$64\frac{80}{500}$	24 Nov. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	3,00	Maakt deel uit van de thans uit 4 erfpachtsperceelen bestaande koffie- en kina-onderneming Panjairan.
7	Id.	Id.	Tjimonté of Zuid Tjampaka.	J. C. Westenenk.	$698\frac{270}{500}$	12 Jan. 1882.	3,00	Voor het op de gronden aanwezige houtgewas zal, in vijf gelijke jaartermijnen, aan 's lands kas eene retributie moeten worden voldaan van f 750.
8	Id.	Djampangwetan.	Tjibeët of Noord Tjampaka.	Id.	$582\frac{322}{500}$	id.	3,00	Als bij n°. 7.

[1]) De met een * geteekende districten zijn geheel of gedeeltelijk voor de uitbreiding van de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd. Waar men ** vindt aangeteekend, wordt daarmede bedoeld dat het perceel, waarvan sprake is, gelegen is buiten het gereserveerd gedeelte van het district.

Op de dubbel onderstreepte perceelen is de teelt van koffie verboden. Ten opzichte van de éénmaal onderstreepte perceelen geldt het beding dat, zoo er koffie wordt geteeld, de bereiding niet buiten het perceel — of althans niet buiten de grenzen der gezamenlijke gronden van de onderneming — mag geschieden, tenzij de resident ontheffing van dit verbod verleene, welke vergunning steeds opzegbaar is.

Waar men vindt aangeteekend dat de erfpacht „niet voor de volle 75 jaren" is verleend, wordt met die bijvoeging bedoeld dat de erfpacht eindigt op hetzelfde tijdstip als die voor het perceel waarvan de gronden eene uitbreiding uitmaken.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws).	Begin van het erfpachtsrecht (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
9	Tjiandjoer.	Djampang-wetan.	Belapoelang of Soekanegara	Vrouwe M. A. S. Steenstra Toussaint geb. de Pauly en I. S. Bowles.	$\pm 52\frac{63}{500}$	26 Oct. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	f 3,00	Maakt nevens het onder nº. 12 genoemde perceel Tjitiis één onderneming uit met de vroeger reeds uit twéé perceelen bestaande koffie- en kina-onderneming Belapoelang of Soekanegara.
10	Id.	Id.	Tjiwangi.	J. Krausé.	$58\frac{123}{500}$	23 Nov. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	3.50	Maakt deel uit van de thans uit 3 perceelen bestaande koffie- en kina-onderneming Tjiwangi. Als schadeloosstelling voor het gemis der productie van de op de gronden aanwezige koffieaanplanting der bevolking is aan 's lands kas eene retributie voldaan van f 378.75.
11	Id.	Id.	Tjigarongong.	J. J. De Hart.	$493\frac{449}{500}$	18 Maart 1882.	3.50	Wegens retributie, als sub nº. 10 bedoeld, werd aan 's lands kas f 225 voldaan.
12	Id.	Id.	Tjitiis.	Vrouwe M. A. S. Steenstra Toussaint geb. de Pauly en J. S. Bowles.	$\pm 540\frac{447}{500}$	29 Juli 1882.	3.50	Maakt deel uit van de koffie- en kina-onderneming Belapoelang en Soekanegara. Zie de aanteekening sub nº. 9.
13	Reg. Tjiandjoer (afd. Soekaboemi).	Tjimahi.	Tjidjambé.	Tan Goan Hoat.	$\pm 219\frac{116}{500}$	28 Jan. 1882.	3,00	
14	Id.	Tjiheulang.	Tjirendé.	Van Blommestein.	$314\frac{180}{500}$	7 Dec. 1882.	3.00	
15	Id.	Tjitjoeroeg.	Tendjo Aijoe.	B. B. J. Crone.	$\pm 52\frac{30}{500}$	27 Febr. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	3,00	Maakt deel uit van de thee-onderneming Tendjo Aijoe. Wegens retributie, als sub nº. 10 bedoeld, werd voldaan f 183.
16	Id.	Id.	Pandan Aroem.	W. K. E. Huygen de Raat.	$\pm 503\frac{243}{500}$	17 April 1882.	4.00	Vormt, met een reeds vroeger afgestaan perceel Pandan Aroem, één onderneming voor de teelt van koffie, kina en padi.
17	Id.	Plaboean.	Soekamadjoe III.	F. H. J. van Hengst.	$\pm 90\frac{221}{500}$	26 Sept. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	3,00	Maakt deel uit van de thans uit 3 erfpachtsperceelen bestaande koffie-onderneming Soekamadjoe.
18	Id.	Id.	Watoelanang.	F. G. Bauer.	$464\frac{140}{500}$	26 Sept. 1882.	1,25	Het perceel was bij het eind van 1882 nog niet beplant. Bestemming niet opgegeven.
19	Id.	Djampang-tengah.	Sindangsari.	W. R. de Greve en W. J. Geertsema.	$159\frac{370}{500}$	5 Juni 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	2.00	Behoort tot het gedeelte der koffie- en thee-onderneming Tjitjalobak-Sindangsari-Tjiringin, dat onder den naam Sindangsari bekend staat. Wegens retributie, als sub nº. 10 bedoeld, werd voldaan f 6.
20	Id.	Id.	Pasir Telagawarna.	W. O. Gallois.	$283\frac{20}{500}$	2 Jan. 1882.	4,00	Bij het eind van 1882 waren 25 bouws met koffie en 12 bouws met kina beplant.
21	Id.	Id.	Tjimerang.	P. Bosch.	$\pm 543\frac{324}{500}$	25 Juni 1882.	3,00	
22	Id.	Id.	Gadoedampit.	F. Isasca.	$281\frac{62}{500}$	5 Sept. 1882.	3,50	Als bij nº. 18. Wegens retributie, als sub nº. 10 bedoeld, werd voldaan f 90.
23	Soemedang.	Soemedang.	Sarang Halimoen.	J. C. Westenenk.	$94\frac{4429}{7006.5}$	29 Juni 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	3,00	
24	Id.	Id.	Id.	Id.	$7\frac{74}{7006.5}$	Id. (als voren).	3,00	Maken deel uit van de koffie-onderneming Sarang Halimoen.
25	Id.	Id.	Id.	Id.	$22\frac{6377}{7096.5}$	Id. (als voren).	3,00	
26	Id.	Dermaradja.	Passir Bendé.	E. J. Ronkens en M. Couvée.	$191\frac{59.2}{500}$	23 Maart 1882.	3.00	

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws).	Begin van het erfpachtsrecht (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
27	Soemedang.	Dermaradja en Soemedang.	Passir-Wangoen.	E. J. Roukens en M. Couvée.	±86 $\frac{359}{500}$	23 Maart 1882.	f 3,00	
28	Reg. Soemedang (afd. Tassikmalaija).	Melambong.	Tendjolaut.	W. J. van Hoogenhuijze en H. G. Vaupel.	53 $\frac{5685}{7096.5}$	23 Sept. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	3,10	Maakt deel uit van de thans uit 3 erfpachtsperceelen bestaande koffie-onderneming Tendjolaut.
29	Limbangan.	* Panembong.	Waspada V.	K. F. Hollo.	±35 $\frac{2043.5}{7096.5}$	28 Juli 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	4,85	Behoort tot dat gedeelte van de thee-, koffie- en kina-onderneming Waspada, 't welk onder den naam Waspada IV bekend staat.
30	Reg. Soekapoera (afd. Soekapoera-kollot).	Kandangwesi.	Tjampacca-warna.	D. A. J. Kessler.	430 $\frac{630}{7096.5}$	27 Dec. 1882.	4,00	
31	Id.	Batoewangi.	Giriawas.	Id.	304 $\frac{2588}{7096.5}$	9 Sept. 1882.	5,00	
				Pekalongan.				
32	Batang.	Batang.	Si Gandoe.	Souw Ban An.	33 $\frac{20}{500}$	22 Nov. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	f 3,00	Maakt deel uit van de onderneming Si Gandoe.
33	Id.	* Bandar Sedajoe.	Pagilaran.	H. J. Prins.	5 $\frac{133}{500}$	25 April 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	3,10	Maken deel uit van de onderneming Pagilaran. Wegens retributie, als sub n°. 10 bedoeld, werd voldaan f 390.
34	Id.	* Id.	Id.	Id.	102 $\frac{349}{500}$	25 April 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	3,10	(id.)
35	Id.	* Id.	Id.	Id.	134 $\frac{300}{500}$	Id. (als voren).	3,10	(id.)
				Samarang.				
36	Kendal.	** Bodja.	Kliwatsoengi.	Firma Mac Neill & C°.	130 $\frac{270}{500}$	28 Febr. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	f 3,50	Maakt deel uit van de koffie-onderneming Kliwatsoengi. Wegens retributie, als sub n°. 10 bedoeld, werd voldaan f 360.
				Japara.				
37	Joana.	Mergotoehoe.	Mergoredjo.	P. A. Jansz.	192	13 Nov. 1882.	f 2,10	Voor het ter beschikking van den ondernemer komende houtgewas is van landswege eene retributie bedongen van f 2122, te voldoen in vijf gelijke jaarlijksche termijnen. Het perceel was bij het eind van 1882 nog niet beplant
				Rembang.				
38	Bodjonegoro.	Ngoempak.	Tadahan.	J. Cores de Vries.	491 $\frac{728}{1000}$	15 Maart 1882.	f 2,00	Beide perceelen maken te zamen één onderneming uit. Bij het eind van 1882 waren 40 bouws met koffie beplant.
39	Id.	Id.	Doeren.	Id.	52 $\frac{613}{1000}$	Id.	2,00	(id.)
				Soerabaija.				
40	Modjokerto.	Djaboeng.	Djahee II.	A. F. S. van Dolden.	± 195 $\frac{345}{500}$	14 Febr. 1882.	f 6,00	Maakt deel uit van de koffie-onderneming Djahee.
41	Id.	Id.	Soekosarie.	Soerabaijasche Bank- en Handelsvereeniging.	533 $\frac{151.79}{500}$	14 Maart 1882.	5,00	Bij het eind van 1882 waren 40 bouws met kina beplant.

Volgnummer.	Regentschap of afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws).	Begin van het erfpachtsrecht (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
			Pasoeroean.					
42	Malang.	** Gondanglegi.	Pringapoes Kidoel.	J. R. Engelhard.	$187\frac{5204.5}{7096.5}$	1 Mei 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	f 6,00	Vormt met de perceelen Kalibakar-lor en Kalibakarkidoel de koffie-onderneming Kalibakar.
43	Id.	** Id.	Soember Tlogo.	G. van Delden, Andriessen c. s.	$505\frac{6845.5}{7096.5}$	18 Maart 1882.	6.00	Deze twee perceelen vormen samen één onderneming die den naam Soember Tlogo draagt. Bij het eind van 1882 waren reeds 70 bouws met koffie beplant. Het perceel Soemberremis B werd tegelijk met het perceel Soemberremis A (hieronder sub n°. 57 genoemd) in erfpacht afgestaan aan A. Koch, doch ging sedert over op de erfpachters van Soember Tlogo.
44	Id.	** Id.	Soemberremis B.	Id.	$123\frac{61.5}{500}$	31 Aug. 1882.	6,00	
45	Id.	** Id.	Soember Konadoeh.	H. A. J. van Delden en B. van Baak.	$452\frac{4050}{7096.5}$	19 Mei 1882.	6,00	Deze twee perceelen vormen, met het reeds vroeger afgestaan perceel Soember Peteng, de koffie- en kina-onderneming Soember-Agoeng.
46	Id.	** Id.	Soember Sari	Id.	$349\frac{32}{500}$	24 Juli 1882.	6,00	
47	Id.	** Id.	Sono Sekar.	A. W. de Rijk & C°.	$503\frac{5960.5}{7096.5}$	31 Mei 1882.	6,00	Het perceel was bij het eind van 1882 nog niet in ontginning. Bestemming blijkt niet.
48	Id.	** Id.	Gloensing lor.	mr. D. Mounier.	$392\frac{3672}{7096.5}$	17 Juni 1882.	6,00	Idem.
49	Id.	** Id.	Gloensing kidoel.	Id.	$506\frac{796}{7096.5}$	Id.	6,00	
50	Id.	** Id.	Kali Lebak.	Maatschappij Kali Glidik.	385	28 Juni 1882.	6,00	Deze vier perceelen vormen samen één onderneming, Kali Glidik genaamd en zijn bestemd voor de teelt van koffie. Bij het eind van 1882 was met de ontginning bereids een aanvang gemaakt.
51	Id.	** Id.	Kali Glidik.	Id.	$351\frac{691}{7096.5}$	Id.	6.00	
52	Id.	** Id.	Soember Andeman.	Id.	$378\frac{202.3}{7096.5}$	Id.	6.00	
53	Id.	** Id.	Soember Dewo.	Id.	$332\frac{3087}{7096.5}$	Id.	6,00	
54	Id.	** Id.	Koetoegan.	J. F. Brandon.	$487\frac{2004.5}{7096.5}$	25 Juli 1882.	5.00	Als bij n°. 47.
55	Id.	** Id.	Soemberredjo lor.	Java-rameh-Cultuur-maatschappij.	$229\frac{2320.5}{7096.5}$	30 Aug. 1882.	5.00	Beide perceelen maken deel uit van de thans uit vier erfpachtsperceelen bestaande onderneming Barek.
56	Id.	** Id.	Soemberredjo kidoel.	Id.	$416\frac{1150}{7096.5}$	Id.	5,00	
57	Id.	** Id.	Soemberremis A.	A. Koch.	$337\frac{5184}{7096.5}$	31 Aug. 1882.	6,00	Als bij n°. 47.
58	Id.	** Id.	Tlogoredjo.	A. W. de Rijk & C°.	$449\frac{6231.5}{7096.5}$	11 Oct. 1882.	6,00	Bij het eind van 1882 waren 30 bouws met koffie beplant.
59	Id.	** Id.	Oemboel Dawé.	Vrouwe M. E. Blume geb. van der Velde.	$528\frac{5048}{7096.5}$	4 Dec. 1882.	4,00	Als bij n°. 47.
60	Id.	** Id.	Wonokitri.	W. F. van Rijckevorsel.	$601\frac{5029}{7096.5}$	27 Dec. 1882.	21,30	Dit perceel is in erfpacht afgestaan ingevolge aanbieding van gouvernementswege. Wegens retributie, als sub n°. 10 bedoeld, werd voldaan f 2100.
61	Id.	** Sengoro.	Alas Tledek.	dr. L. Klaas.	$533\frac{2815.5}{7096.5}$	5 Dec. 1882.	4.00	Als bij n°. 47.
62	Id.	** Id.	Kali Ombo.	Vrouwe M. E. Blume geb. van der Velde.	$549\frac{771.5}{7096.5}$	4 Dec. 1882.	4.00	Idem.

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws).	Begin van het erfpachtsrecht (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
			Probolinggo.					
63	Reg. Probolinggo (afd. Loemadjang).	Loemadjang.	Danoeredjo.	H. F. C. Beer.	$291\frac{248}{500}$	4 Maart 1882.	f 5,00	Het perceel was bij het eind van 1882 nog niet beplant. Bestemd voor de teelt van koffie.
64	Id.	Id.	Id.	Id.	$366\frac{485}{500}$	Id.	5,00	Idem.
65	Id.	Id.	Soember kerep.	W. van Voorst tot Voorst.	$508\frac{70}{500}$	28 Juni 1882.	4,00	Als bij n°. 18.
66	Id.	Id.	Tjaudie.	A. A. M. S. van Voorst tot Voorst, geb. van Benthem van den Bergh.	$527\frac{432}{500}$	Id.	4,00	Idem.
67	Id.	Id.	Id.	Id.	$495\frac{69}{500}$	Id.	4,00	Idem.
68	Id.	Id.	Soember kerep.	J. F. van Benthem van den Bergh.	$512\frac{482}{500}$	Id.	4,00	Idem.
69	Id.	Id.	Kali Bening.	H. C. Voorhoeve.	$249\frac{40.20}{500}$	4 Juli 1882.	4,00	Als bij n°. 63.
70	Id.	Id.	Bezoek Sarat.	M. J. Voorhoeve geb. de Quay.	$542\frac{272.45}{500}$	Id.	4,00	Idem.
71	Id.	Id.	Alas Bening.	Firma Reiss & C°.	$275\frac{196.75}{500}$	Id.	4,00	Idem.
72	Id.	Id.	Alas Leker.	C. Bijl.	$340\frac{418.25}{500}$	24 Juli 1882.	14,75	Als bij n°. 18. Deze beide perceelen zijn in erfpacht afgestaan, ingevolge aanbieding van gouvernementswege.
73	Id.	Id.	Alas Djeplak.	Id.	$548\frac{468.16}{500}$	Id.	12,50	
74	Id.	Id.	Djarit.	J. B. Swens.	$\pm 104\frac{465}{500}$	9 Sept. 1882.	5,00	Als bij n°. 18.
75	Id.	Id.	Pasirian.	Id.	$132\frac{32.41}{500}$	Id.	5,00	Idem.
			Bezoeki.					
76	Bondowosso.	Djember.	Adjoeng II.	G. Birnie. G. D. Birnie en B. A. Horsting.	$333\frac{6279.75}{7096.5}$	26 Juni 1882.	f 5,00	Maakt een deel uit van de tabaksonderneming Adjoeng. Behalve eene retributie voor eens, ten bedrage van f 36 voor de op het perceel aanwezige kapbare sadingpalmen, heeft het Gouvernement zich ten behoeve van 's lands werken de vrije beschikking bedongen over het aanwezige houtgewas, voor zoolang de daarmede begroeide gedeelten van het perceel niet in cultuur zijn gebracht.
77	Id.	Id.	Moektisari.	Id.	$267\frac{6722.6}{7096.5}$	31 Jan. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	5,00	Maakt een deel uit van de tabaksonderneming Moektisari. Gelijk voorbehoud als bij n°. 76. Het Gouvernement heeft bovendien nog bedongen dat, op eerste aanzegging, van deze gronden — zonder vermindering van pachtschat of eenige vergoeding — zoodanige strook door de erfpachters zal moeten worden afgestaan, als eventueel mocht noodig blijken voor den aanleg van nieuwe wegen, waterleidingen of andere werken tengevolge van de in project zijnde verbetering van den dam Kertosari.
78	Id.	Id.	Sentool.	A. W. de Rijk & C°.	$287\frac{4986.25}{7096.5}$	13 Maart 1882.	5,00	Bij het eind van 1882 waren 4 bouws met tabak beplant. Ook was reeds product geoogst. Gelijk voorbehoud als bij n°. 76.
79	Id.	Id.	Rawatamtoe.	Wed. C. B. E. Versteeg en W. J. Muller.	$521\frac{5723.5}{7096.5}$	22 April 1882.	4,00	Deze drie perceelen vormen samen één onderneming. Bij het eind van 1882 waren 100 bouws met padi beplant. Ook was reeds product geoogst. Voor het afstaan van de op het perceel aanwezige sadingpalmen is aan het Gouvernement eene retributie voldaan van f 709.50. Gelijk voorbehoud als bij n°. 76.
80	Id.	Id.	Kaliwiring I.	Id.	$531\frac{6121}{7096.5}$	Id.	4,00	
81	Id.	Id.	Kaliwiring II.	Id.	$539\frac{6961.5}{7096.5}$	Id.	4,00	

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws).	Begin van het erfpachtsrecht (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Vordere bijzonderheden.
				Banjoemas.				
82	Poerwokerto.	Adjibarang.	Kali Goewa.	G. Goring.	$503\frac{1156.5}{7096.5}$	18 Oct. 1882.	f 5.00	Dit perceel is uitgegeven onder voorwaarde dat daarop uitsluitend kina zou worden geteeld. Bij het eind van 1882 waren echter reeds 120 bouws met djagong beplant. Hieromtrent zijn ophelderingen van den resident gevraagd.
				Kadoe.				
83	Magelang.	Probolinggo	Pringlegi.	W. E. L. F. von Endo.	$101\frac{436}{500}$	20 April 1882.	f 2,00	Maakt een deel uit van de koffie-onderneming Ngori Kembangau.
84	Id.	Id.	Balong Ardjo	H. H. L. L. Akkermans.	$250\frac{12}{500}$	21 Nov. 1882.	2.00	Als bij n°. 18.
				Madioen.				
85	Ngawi.	Gendingan.	Sambi Robjong.	F. A. E. Kläring.	$282\frac{3960}{7096.5}$	12 Aug. 1882.	t 2.00	Voor het op de gronden aanwezige houtgewas is aan 's lands kas eene retributie voldaan van f 457.92. Bij het eind van 1882 waren 160 bouws met padi beplant.
86	Id.	Djogorogo.	Tjarat.	Oug Tjing Sing.	$70\frac{2485.5}{7096.5}$	6 Oct. 1882.	2,00	Bij het eind van 1882 waren 30 bouws met padi beplant. Ook was reeds product geoogst. Voor het ter beschikking van den ondernemer komende houtgewas is van landswege eene retributie bedongen van f 1956,79, te voldoen in vijf gelijke jaarlijksche termijnen.
				Kediri.				
87	Blitar.	Blitar.	Karang Nongko.	Karang Nongko-maatschappij.	$27\frac{66}{500}$	18 Febr. 1882 (niet voor de volle 75 jaren).	f 6.00	Maakt een deel uit van de koffie-onderneming Karang Nongko.
88	Id.	Wlingi.	Baraan.	O. M. van den Dungen.	$171\frac{484}{500}$	6 Febr. 1882 (als voren).	5.00	Als voren van de koffie-onderneming Baraan.
89	Id.	Id.	Soember Mangis.	Id.	$186\frac{348}{500}$	6 Febr. 1882.	5,00	
90	Id.	Id.	Kali Lekso II.	Oost-Java-cultuur-maatschappij.	$339\frac{48}{500}$	5 April 1882.	5,00	Als voren van de koffie-onderneming Kali Lekso.
91	Id.	Id.	Katjepit.	A. van der Leeuw.	$185\frac{487}{500}$	16 Jan. 1882.	5,00	Als bij n°. 18.
92	Id.	Id.	Tjondro Katon.	J. C. Kuhnau.	$256\frac{196}{500}$	11 Febr. 1882.	6.00	Bij het eind van 1882 waren 2 bouws met koffie beplant.
93	Id.	Id.	Banaran II.	Ch. Hill.	$89\frac{94}{500}$	18 Febr. 1882.	5.00	Maakt een deel uit van de koffie-onderneming Banaran.
94	Id.	Id.	Koelon Bambang.	A. H. J. Bloijs van Treslong Prins.	$501\frac{267}{500}$	20 Maart 1882.	5.00	Als bij n°. 18
95	Id.	Id.	Sirah Kentjong.	H. A. J. van Delden.	$462\frac{417}{500}$	Id.	5.00	Idem.
96	Id.	Id.	Kawisari.	Maatschappij Kawisari.	$501\frac{216}{500}$	Id.	5.00	Bij het eind van 1882 waren reeds 175 bouws met koffie beplant.
97	Id.	Id.	Kali Parang I.	Gebroeders van Delden.	$501\frac{216}{500}$	Id.	5.00	Als bij n°. 18.
98	Id.	Id.	Kali Parang II.	J. Krausé.	$498\frac{276}{500}$	30 Maart 1882.	5.00	Idem.
99	Id.	Id.	Soemberredjo II.	A. H. Hilling.	$386\frac{9}{500}$	5 April 1882.	5.00	Maakt een deel uit van de koffie-onderneming Soemberredjo (Oetan Barek).

Volgnummer.	Regentschap en afdeeling.	Districten.	Namen der perceelen.	Namen der ondernemers.	Uitgestrektheid der perceelen (in bouws).	Begin van het erfpachtsrecht (75 jaren).	Bedrag per bouw 's jaars van de erfpachtsom.	Verdere bijzonderheden.
100	Blitar.	Wlingi.	Gentjong.	G. von Bultzingslowen.	$498\frac{287}{500}$	6 April 1882.	f 5,00	Als bij n°. 18.
101	Id.	Id.	Piedjie Hombo.	Id.	$501\frac{486}{500}$	Id.	5,00	Idem.
102	Id.	Id.	Sirah Bambang.	W. F. van Rijckevorsel.	$479\frac{55}{500}$	7 April 1882.	5,00	Idem.

Padangsche Bovenlanden (Gouv. Sumatra's Westkust).

I.	Tanah Datar.	Saningbakar.	Loerah Batoeng.	dr. H. Greve.	1423	25 Febr. 1882.	f 1,00	Vermoedelijk bestemd voor de teelt van koffie.
II.	Id.	Id.	Arendsnest.	mr. J. van Bosse.	± $352\frac{170}{500}$	19 Dec. 1882.	1,00	Idem.

Menado.

III.	Menado.	Bantik.	Tanaw.	J. P. Witte Vermeulen.	$447\frac{987}{1000}$	21 Juli 1882.	f 1,00	Of bij het eind van 1882 reeds met de ontginning een aanvang was gemaakt blijkt niet. Evenmin de bestemming.
IV.	Id.	Tombariri.	Poenc.	N Graafland.	$65\frac{52.75}{500}$	9 Sept. 1882	1,00	Als bij III.
V.	Kema.	Tonsea.	Kanto.	Maatschapppij tot exploitatie van het land Kanto.	$110\frac{515}{500}$	2 Mei 1882.	1,00	Maakt deel uit van de koffie-onderneming Kanto.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **O.**

N°. 16.

(Zie blz. 81 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden in Nederlandsch-Indië, welke gedurende 1882 aan de aanvragers geweigerd werden.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Regent-schappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
				JAVA.			
1	Bantam.	—	Prinsen-eiland (in straat Sunda)	(niet opgegeven).	John Bursley, (29 Augustus 1881).	6 Aug. 1882, n°. 35.	In verband met het voornemen van de Indische Regeering om het op Prinsen-eiland aanwezige houtgewas in het openbaar, bij inschrijving, aan den meestbiedende te verkoopen, werd de aangevraagde uitgifte in erfpacht voorshands minder wenschelijk geacht.
2	Batavia.	—	Eilanden Hoorn en Alkmaar (in de baai van Batavia).	(niet opgegeven).	G. P. Schmidt Weijmans, (23 November 1881).	5 Sept. 1882, n°. 23.	Het eiland Hoorn behoort tot de jaarlijks verpacht wordende Duizend-eilanden. Bij eene uitgifte van het eiland Alkmaar zou niet voldoende zijn te waken tegen sluikhandel in opium. Bovendien leverde de aanvrager geen voldoende waarborgen van soliditeit op.
3	Preanger regentschappen.	Bandong.	Oedjoeng-broeng wetan.	200 à 300	J. C. Westenenk, (19 Maart 1881).	15 April 1882, n°. 19	De gronden, gelegen in eene voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerde streek, vielen in de termen om voor die cultuur beschikbaar te worden gehouden.
4	Idem.	Idem.	Bandjaran.	(niet opgegeven).	P. B. A. Trivelli, (28 Augustus 1880).	18 Maart 1882, n°. 14.	Als bij n°. 3.
5	Idem.	Idem.	Tjisondari.	500	W. L. H. Steenstra Toussaint, (10 December 1881 en 6 Juni 1882).	21 Aug. 1882, n°. 53.	De gronden maken deel uit van het onder geregeld beheer gebrachte boschgebied, en moeten uit dien hoofde van uitgifte in erfpacht uitgesloten blijven.
6	Idem.	Idem.	Madjalaija.	300	J. R. De Vries, (19 Augustus 1882).	18 Dec. 1882, n°. 19.	Als bij n°. 3.
7	Idem.	Idem.	Madjalaija en Timbanganten.	500	J. W. Van Loon, (zonder dagteekening).	22 Aug. 1882, n°. 33.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. vorig verslag, bijlage O, n°. 6 aldaar). Bij de toen genomen afwijzende beschikking werd volhard.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Regent-schappen.	Districten.	Geschatte uitge-strektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
8	Preanger regentschappen.	Bandong.	Timbanganten	200	P. Op de Laeij, (6 September 1881).	26 Juli 1882, n°. 5.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande en met die der bevolking. Het op de gronden aanwezige houtgewas moet behouden blijven om in de behoefte van den lande en van de bevolking te voorzien. Dit zijn dezelfde gronden als die, welke bij het besluit van 3 Mei 1879 n°. 34 aan een' anderen aanvrager werden geweigerd (verg. het verslag van 1880, bijlage O, n°. 1 aldaar).
9	Idem.	Idem.	Tjitjalengka	80	E. K. G. Rose, (17 Maart 1880).	19 Mei 1882, n°. 56.	Als bij n°. 3.
10	Idem.	Idem.	Idem.	12	C. O. Van der Plas, (3 Februari 1882).	15 Sept. 1882, n°. 33.	Idem.
11	Idem.	Idem.	Bloeboer Limbangan.	300	E. K. G. Rose, (17 Maart 1880).	19 Mei 1882, n°. 57.	Idem.
12	Idem.	Idem.	Idem.	200	K. F. Holle, (17 September 1881).	8 Sept. 1882, n°. 9.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. vorig verslag, bijlage O, n°. 9 aldaar). Bij de toen genomen afwijzende beschikking werd volhard.
13	Idem.	Tjiandjoer	Tjikondang.	500	P. Bosch, (14 October 1881).	1 Mei 1882, n°. 42.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande en met die der bevolking. De aangevraagde oppervlakte omvat o. a. een gouvernements-koffietuin, en verder nederzettingen en bouwgronden van de inlandsche bevolking, waarvan deze geen afstand wenscht te doen.
14	Idem.	Idem.	Idem.	200 à 500	J. Th. Hamaker, (27 December 1881).	9 Oct. 1882, n°. 22.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande en met die der bevolking. Op het perceel komen niet onbelangrijke nederzettingen en uitgestrekte bouwgronden der inlandsche bevolking, alsmede drie begraafplaatsen voor, terwijl het bovendien voor de gouvernements-koffiecultuur gereserveerd moet blijven.
15	Idem.	Idem.	Idem.	400 à 500	M. J. Ahrens, geb. Belle, (29 November 1881).	20 Nov. 1882, n°. 32.	Als bij n°. 5.
16	Idem.	Idem.	Djampang wetan.	400	R. J. Van Deventer, (10 November 1881).	1 Mei 1882, n°. 21.	Als bij n°. 13.
17	Idem.	Idem.	Idem.	500	G. W. Eekhout, (zonder dagteekening).	2 Oct. 1882, n°. 13.	Daar een andere gegadigde den adressant als eerste aanvrager vóór was geweest, en er geen reden bestond om dezen de erfpacht te weigeren, moest de onderwerpelijke aanvraag worden afgewezen. Bij een besluit van gelijke dagteekening als het hiernevens vermelde zijn de gronden in erfpacht toegezegd aan C. G. Heijligers.
18	Idem.	Idem.	Idem.	500	C. F. Ahrens, (7 November 1881).	9 Oct. 1882, n°. 23.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande en met die der bevolking. De gronden behooren namelijk be-

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
							schikbaar te blijven voor de uitbreiding van den vrijwilligen koffie-aanplant der bevolking. Bovendien omvat het perceel nederzettingen en bouwgronden, en worden andere gedeelten er van ingenomen door een gouvernements-koffietuin, alsmede door twee begraafplaatsen.
19	Preanger regentschappen.	Tjiandjoer	Djampang wetan.	500	W. L. H. Steenstra Toussaint, (15 Augustus 1882).	28 Nov. 1882, n°. 15.	Als bij n°. 5.
20	Idem.	Idem.	Plaboean.	500	J. Van Hengst, (2 Maart 1881).	12 Mei 1882, n°. 42.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande en met die der bevolking.
21	Idem.	Idem.	Tjitjoeroeg.	25	H. W. L. Couperus, (11 October 1881).	12 Maart 1882, n°. 8.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van de bevolking, dewijl de gronden benoodigd zijn voor de uitbreiding van haren eigen landbouw.
22	Idem.	Idem.	Djampang tengah.	ruim 500	R. A. Eekhout, (7 November 1881).	7 Oct. 1882, n°. 25.	Algemeene belangen verzetten zich tegen de uitgifte. Er bestond vrees dat eene ontwouding van de aangevraagde gronden het uitdroogen van de talrijke, daarop ontspringende bronnen zou ten gevolge hebben. Met eenigszins andere grenzen zijn de gronden dezelfde als die, welke bij besluit van 5 Februari 1881 n°. 41 aan een' anderen aanvrager werden geweigerd (verg. vorig verslag, bijlage O, n°. 25 aldaar).
23	Idem.	Idem.	Idem.	(niet opgegeven).	J. A. Krausé, (5 November 1881).	Idem.	Als boven. De gronden maken een deel uit van die bedoeld onder n°. 22.
24	Idem.	Soemedang.	Tandjoengsari.	100	Jhr. L. P. K. Baud, (26 April 1881).	22 Aug. 1882, n°. 37.	Als bij n°. 3. De uitgifte zou bovendien in strijd zijn met de belangen van de bevolking, daar deze de gronden behoeft voor de uitbreiding van haren eigen landbouw en ze nu reeds als weideplaats bezigt. (De aanvrager wenschte voor de in erfpacht gevraagde gronden in ruil te geven eene even groote uitgestrektheid van zijne aangrenzende huuronderneming Tjimoeloe.)
25	Idem.	Idem.	Idem.	150 à 250	W. Tinge, (7 Februari 1882).	28. Dec. 1882, n°. 32.	Als bij n°. 3.
26	Idem.	Soekapoera	Kandangwesi.	250	D. A. J. Kessler, (23 December 1880).	27 Jan. 1882, n°. 58.	Als bij n°. 20. De gronden behooren beschikbaar te blijven voor de gouvernements-koffiecultuur en de vrijwillige koffieteelt der bevolking. Bovendien is de ligging zoodanig, dat bij eene uitgifte in erfpacht niet voldoende ware te waken tegen onttrekking van koffie aan de verplichte levering.
27	Idem.	Idem.	Idem.	500	J. Th. Hamaker, (21 April 1881).	27 Jan. 1882, n°. 64.	Als bij n°. 26.
28	Idem.	Idem.	Idem.	400	J. B. A. Kessler, (2 Juni 1881).	3 Febr. 1882, n°. 23.	Idem.

Volg-nummer.	Gewesten.	Regentschappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
29	Pekalongan.	Batang.	Soebah.	80 (2 perceelen).	M. H. A. de Lyon en A. M. Engelken, (30 September 1881).	24 Juni 1882, n°. 14.	Daar de gronden met djatibosch begroeid zijn, zou eene uitgifte in erfpacht in strijd zijn met de bepalingen.
30	Samarang.	Kendal.	Bodja.	180	F. Van Heel, (18 Maart 1882).	18 Juli 1882, n°. 32.	Als bij n°. 3.
31	Idem.	Idem.	Idem.	180 à 200	J. D. Ebling, (22 Juni 1881).	21 Juli 1882, n°. 7.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen der bevolking, die op het aangevraagde perceel vrij aanzienlijke koffie- en andere aanplantingen bezit.
32	Idem.	Idem.	Selokaton.	5	B. J. C. Van Eersel, (20 October 1881).	10 April 1882, n°. 11.	Als bij n°. 20. De gronden zijn zoodanig gelegen, dat bij eene uitgifte in erfpacht niet voldoende zou zijn te waken tegen onttrekking van koffie aan de verplichte levering, terwijl zij bovendien benoodigd zijn voor den eigen landbouw der bevolking.
33	Idem.	—	Ambarawa.	20	Weduwe J. C. Hooijman, geb. Heininger, (25 Mei 1881).	19 April 1882, n°. 9.	De gronden konden niet meer als woest worden aangemerkt (verg. n°. 3020 van het Bijblad op het Indisch Staatsblad).
34	Idem.	—	Idem.	14	Weduwe J. C. Hooijman, geb. Heininger, (19 Mei 1882).	12 Dec. 1882, n°. 22.	Idem. De gronden vormen een deel van die onder n°. 33 bedoeld.
35	Rembang.	Blora.	Ngawen.	700	Hang Djien Dian, (19 November 1880).	11 Febr. 1882, n°. 22.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande. De ligging der gronden is van dien aard, dat bij hunne uitgifte, aan wien ook, niet zou zijn te waken tegen kwade praktijken (opiumsmokkelhandel als anderszins).
36	Soerabaija.	Modjokerto.	Djaboeng.	500	Ch. L. Mentel, (15 Juli 1881).	16 Juni 1882, n°. 34.	Als bij n°. 5.
37	Idem.	Idem.	Idem.	500	Ch. L. Mentel, (15 Juli 1881).	Idem.	Idem.
38	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Tengger.	300	A. H. J. Bloijs van Treslong Prins, (27 Juli 1880).	29 Mei 1882, n°. 37.	Als bij n°. 3.
39	Idem.	Malang.	Gondanglegi.	500	J. C. L. Cambier, (11 Februari 1882).	27 Mei 1882, n°. 40.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. het verslag van 1881, bijlage M, n°. 27 en 28 en vorig verslag, bijlage O, n°. 43 en 44 aldaar). Bij de toen genomen afwijzende beschikkingen werd volhard.
40	Idem.	Idem.	Idem.	500	J. C. L. Cambier, (11 Februari 1882).	Idem.	
41	Idem.	Idem.	Sengoro.	500	W. Thieme, (6 September 1880).	18 Jan. 1882, n°. 5.	Als bij n°. 3.
42	Idem.	Idem.	Idem.	150	J. E. Wiederhold, (27 October 1880).	18 Jan. 1882, n°. 16.	Idem.
43	Idem.	Idem.	Idem.	300	J. E. Wiederhold, (27 October 1880).	Idem.	Idem.
44	Idem.	Idem.	Idem.	500	P. L. H. Stennekes, (10 Juli 1880).	19 Maart 1882, n°. 9.	Idem.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Regent-schappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
45	Pasoeroean.	Malang.	Sengoro.	100	A. F. A. Van Scherpenberg, (4 December 1879).	10 April 1882, nº. 14.	Als bij nº. 3.
46	Idem.	Idem.	Idem.	250	F. W. De Rijk, (30 December 1881).	19 Mei 1882, nº. 51.	Idem.
47	Idem.	Idem.	Idem.	150	J. E. Wiederhold, (8 Januari 1882).	19 Mei 1882, nº. 52,	Idem.
48	Idem.	Idem.	Idem.	500	O. M. Van den Dungen, (21 Juli 1880).	19 Mei 1882, nº. 53.	Idem.
49	Idem.	Idem.	Idem.	500	F. Grolman, (25 Juli 1881).	22 Mei 1882, nº. 22.	Algemeene belangen verzetten zich tegen de uitgifte. Er bestond vrees dat eene ontwouding van de aangevraagde gronden het uitdroogen van de daarop ontspringende bronnen zou ten gevolge hebben.
50	Idem.	Idem.	Idem.	500	F. W De Rijk, (3 November 1881).	Idem.	Idem. Bij besluit van 11 Augustus 1882, nº. 35, is bij deze eerste afwijzing volhard.
51	Probolinggo.	Probolinggo.	Tengger.	200	N. J. Deltour, (11 April 1882).	16 Juli 1882, nº. 18.	De aanvrager had zich reeds vroeger als gegadigde voor deze gronden voorgedaan (verg. vorig verslag, bijlage O, nº. 51 aldaar). Bij de toen genomen afwijzende beschikking werd volhard.
52	Idem.	Loemadjang.	Kandangan.	500	J. A. Ament, (16 Januari 1882).	1 Sept. 1882, nº. 37.	Als bij nº. 3.
53	Idem.	Idem.	Idem.	300	J. H. Groskamp, (10 Augustus 1882).	15 Sept. 1882, nº. 30.	Idem.
54	Idem.	Idem.	Idem.	500	A. J. Snouk Hurgronje, (11 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
55	Idem.			500			
56	Idem.			500			
57	Idem.			500			
58	Idem.	Idem.	Idem.	500	A. W. De Rijk, (14 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
59	Idem.	Idem.	Idem.	500	A. W. De Rijk, (14 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
60	Idem.	Idem.	Idem.	500	A. W. De Rijk, (14 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
61	Idem.	Idem.	Idem.	500	A. W. De Rijk, (14 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
62	Idem.	Idem.	Idem.	500	L. Th. Ch. Oberman, (10 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
63	Idem.	Idem.	Idem.	500	L. Th. Ch. Oberman, (10 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
64	Idem.	Idem.	Idem.	500	J. H. Groskamp, (14 Augustus 1882).	Idem.	Idem.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Regent-schappen.	Districten.	Geschatte uitgestrektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
65	Probolinggo.	Loemadjang.	Kandangan.	500	J. H. Groskamp, (14 Augustus 1882).	15 Sept. 1882, n°. 30.	Als bij n°. 3.
66	Idem.	Idem.	Idem.	500	J. H. Groskamp, (14 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
67	Idem.	Idem.	Idem.	500	J. H. Groskamp, (14 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
68	Idem.	Idem.	Idem.	500	G. A. Carp, (18 Augustus 1882).	22 Sept. 1882, n°. 3.	Idem.
69	Idem.	Idem.	Idem.	500	G. A. Carp, (18 Augustus 1882).	Idem.	Idem.
70	Bezoeki.	Bondowosso.	Tanggoel.	60	W. J. Geertsema, (5 September 1881).	18 Aug. 1882, n°. 31.	De aangevraagde gronden werden bereids, krachtens het besluit van 3 Februari 1881, n°. 20, in erfpacht bezeten door M. W. baron van Reede van Oudtshoorn.
71	Kadoe.	Temanggoeng.	Lempoeijang.	8 à 10	A. M. Odenthal, (12 December 1881).	29 Maart 1882, n°. 41.	Als bij n°. 3.
72	Idem.	Idem.	Prapak.	40	Wed. C. R. Gottschalk, geboren M. Van den Kouwenberg, (6 December 1881).	22 Oct. 1882, n°. 17.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande. De gronden zijn omringd door koffietuinen en bij eene uitgifte aan particulieren zou moeielijk te waken zijn tegen onttrekking van koffie aan de verplichte levering. Bovendien werd het niet onwaarschijnlijk geacht dat de gronden te eenigertijd voor de gouvernements-koffiecultuur of voor de vrijwillige koffieteelt der bevolking noodig zouden kunnen zijn.
73	Idem.	Idem.	Idem.	10	Ch. Van Aaken, (26 December 1881).	9 Nov. 1882, n°. 57.	Idem.
74	Madioen.	Ngawi.	Sinee.	3 à 6	J. G. Koker, (17 September 1881).	20 Mei 1882, n°. 18.	Als bij n°. 3.
75	Idem.	Ponorogo.	Poeloeng.	150 à 200	Vrouwe S. G. C. Van Delden Laërne, geboren Haak Bastiaanse, (25 Augustus 1881).	10 April 1882, n°. 12.	Als bij n°. 3 en 5.
76	Kediri.	Kediri.	Modjoroto.	500	Firma Prins & C°. (10 September 1877).	23 Juli 1882, n°. 21.	Als bij n°. 3.
77	Idem.	Idem.	Idem.	500	A. Van Delden, (29 Augustus 1877).	Idem.	Idem.
78	Idem.	Ngrowo.	Pakoentjen.	200	W. Boyd, (18 October 1880).	15 April 1882, n°. 18.	Idem.
79	Idem.	Idem.	Idem.	200	P. Van der Valk, (18 October 1880).	Idem.	Idem.
80	Idem.	Idem.	Kalangbret.	500	A. C. De Meijier, (22 September 1880).	Idem.	Idem.
81	Idem.	Idem.	Idem.	500	A. C. De Meijier, (22 September 1880).	Idem.	Idem.

Volg-nummer.	GEWESTEN.	Regent-schappen.	Districten.	Geschatte uitge-strektheid (in bouws).	Door wien en wanneer aangevraagd.	Datum en nummer der afwijzende beschikking.	Redenen der afwijzing.
82	Kediri.	Kediri	Papar.	500	Tan Toan Sik, (26 Maart 1882).	27 Dec. 1882, n°. 18.	Als bij n°. 33.
83	Idem.	Blitar	Blitar.	400	A. F. Van der Heijden, (29 December 1879).	19 April 1882, n°. 11.	Als bij n°. 20. De gronden behooren beschikbaar te blijven voor de op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur en voor den eigen landbouw der bevolking.
84	Idem.	Idem.	Idem.	500	G. P. Balkstra, (10 November 1881).	27 Juni 1882, n°. 22.	De uitgifte zou in strijd zijn met de bepalingen, in zoover het aangevraagd perceel ook een gouvernements-koffietuin omvatte, en bovendien in strijd met de belangen van de bevolking, die op het perceel nederzettingen en uitgestrekte bouwgronden bezit.
85	Idem.	Idem.	Idem.	250	J. F. Den Boer, (13 November 1881).	21 Juni 1882, n°. 19.	Als bij n°. 20. De gronden behooren beschikbaar te blijven voor de uitbreiding van de op hoog gezag ingevoerde koffiecultuur en van den vrijwilligen koffie-aanplant der bevolking.
86	Idem.	Idem.	Wlingi.	500	Firma Gebroeders Van Delden, (7 Maart 1882).	19 Juni 1882, n°. 20.	De gronden waren reeds vroeger (bij request van 10 Januari 1882) door een' anderen gegadigde aangevraagd.
87	Idem.	Idem.	Idem.	500	A. H. Hilling, (23 October 1881).	21 Juni 1882, n°. 20.	Als bij n°. 84.
88	Idem.	Idem.	Idem.	200	G. J. Gerritsen, (6 April 1882.)	5 Nov. 1882, n°. 4.	Vermits een andere gegadigde als eerste aanvrager moest worden beschouwd, werd de onderwerpelijke aanvraag afgewezen.

SUMATRA.

I.	Sumatra's Westkust.	Afd. Padang (Padangsche Benedenlanden).	Loeboe Kilaugan en Limou Manis (onderafdeeling Ommelanden van Padang).	300 à 600 bouws.	Mr. H. W. Andrée Wilteus, (December 1881).	7 Mei 1882, n°. 45.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen der bevolking.
II.	Idem.	Afd. Tanah Datar (Padangsche Bovenlanden)	Saningbakar (onderafd. XX Kotta).	1200	Hadji Abdul Gani galar Radja Mankoeto, (10 Februari 1881).	20 Aug. 1882, n°. 21.	De uitgifte zou in strijd zijn met de belangen van den lande.
III.	Idem.	Idem.	Idem.	500	Si Sarina, echtgenoote van bovengenoemden Maleier.	20 Aug. 1882, n°. 23.	Als bij n°. II. (Dit perceel was reeds in 1878 aan een' anderen aanvrager geweigerd; verg. het verslag van 1879 blz. 95.)

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE P.

N°. 17.

(Zie blz. 86 van het verslag.)

OVERZICHT

DER

door de hoofden van gewestelijk bestuur op JAVA en MADURA bij het eind van 1882 verstrekte gegevens betreffende den toestand van het GRONDBEZIT DER INLANDSCHE BEVOLKING in de gouvernementslanden aldaar [1], waarbij ook opgaven nopens den grondslag der verplichting tot dienstpraestatie en nopens de ambtsvelden der dessabestuurders.

---

[1]) Aan de opgaven betreffende de residentie Soerabaija ontbreken die nopens de afdeeling Bawean. Gegevens als de hierbedoelde moeten voortaan om de vijf jaren worden verzameld.

N°. I. ALGEMEEN OVERZICHT betreffende den

GEWESTEN.	DESSA'S										
	waar alleen individueel grondbezit wordt aangetroffen.		met alleen communaal bezit.		met gemengd bezit (individueel nevens communaal).			met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand van den grond.			
					Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).		Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).		
	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).		Individueel.	Communaal.		Individueel.	Communaal.	In bijzonderen rechtstoestand.
Bantam	1 452	a) 169 835	»	»	»	»	»	90	6 400	»	b) 4 080
Batavia (Bloeboer)	10	880	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	175	38 314	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	1 521	290 832	»	»	c) 26	6 585	d) 1 164	»	»	»	»
Cheribon	73	32 506	419	65 109	691	35 139	115 664	e) 2	4	»	d) 45
Tagal	219	28 996	314	29 159	485	56 616	46 476	f) 4	»	»	d) 11
Pekalongan	76	6 993	899	52 964	227	3 762	17 132	»	»	»	»
Samarang	5	255	1 555	166 507	620	23 758	52 499	g) 4	»	»	d) 124
Japara	92	11 259	535	60 206	549	29 940	66 226	h) 7	»	»	d) 364
Rembang	87	7 157	64	1 909	1 807	115 816	63 034	i) 1	11	»	d) 33
Soerabaija (zie de noot op blz. 1 van dezebijlage)	86	3 841	3 263	200 204	1 211	38 118	84 751	k) 2	»	»	d) 30
Pasoeroean	87	18 428	1 132	70 028	516	20 929	34 455	»	»	»	»
Probolinggo	555	94 752	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bezoeki	646	120 540	»	»	31	1 775	n) 1 708	»	»	»	»
Banjoemas	88	13 674	379	43 021	817	23 096	100 649	o) 38	124	»	d) 2 525
Bagelen	263	20 794	1 404	87 838	908	44 001	46 057	p) 63	»	»	d) 1 376
Kadoe	3	197	2 265	92 141	643	11 866	33 099	»	»	»	»
Madioen	33	2 241	827	98 902	676	41 414	74 636	q) 10	118	»	d) 695
Kediri	36	4 287	490	47 541	874	33 016	78 774	r) 4	»	»	d) 37
Madura (Pamakassan)	98	20 325	»	»	»	»	»	61	12 208	»	s) 500
TOTAAL	5 605	886 106	13 546	1015 529	10 081	485 831	816 324	286	18 865	»	9 820

N°. II. HOOFD-ONDERSCHEIDINGEN die bij

(Zie blz. 8 van

TE ZAMEN. Aantal dessa's *met* bouwgronden.	TE ZAMEN. Uitgestrektheid van den grond (in bouws). Individueel.	Communaal.	In bijzonderen rechtstoestand.	Aantal dessa's *zonder* bouwgronden (erven niet als bouwgronden gerekend).
1 542	176 235	»	*b*) 4 080	»
10	880	»	»	3
175	38 314	»	»	»
1 547	297 417	*d*) 1 164	»	5
1 185	67 649	180 773	*d*) 45	11
1 022	85 612	75 635	*d*) 11	22
1 202	10 755	70 096	»	43
2 184	24 013	219 006	*d*) 124	48
1 183	41 199	126 432	*d*) 364	57
1 959	122 984	64 943	*d*) 33	83
4 562	41 959	284 955	*d*) 30	*l*) 272
1 735	39 357	104 483	»	*m*) 41
555	94 752	»	»	»
677	122 315	*n*) 1 708	»	5
1 322	36 894	143 670	*d*) 2 525	4
2 638	64 795	133 895	*d*) 1 376	14
2 911	12 063	125 240	»	13
1 546	43 773	173 538	*d*) 695	11
1 404	37 303	126 315	*d*) 37	16
159	32 533	»	*s*) 500	6
29 518	1390 802	1831 853	9 820	654

het COMMUNAAL GRONDBEZIT voorkomen.
deze bijlage.)

AANMERKINGEN.

a) Hieronder zijn begrepen 41 bouws in het Noorder-regentschap, waarvan de opbrengst tot het onderhoud van eenige bepaald aangewezen missigits of geestelijken bestemd is en die dus eigenlijk moeten worden beschouwd als te zijn in de doode hand (wakap).

b) De hierbedoelde gronden zijn de zoogenaamde sawah-negara, ontgonnen op last of op kosten van den souverein, welke gronden om die reden geacht worden den Staat toe te behooren. De occupanten kunnen daarop alleen erfelijke gebruiksrechten doen gelden, zoolang zij aan zekere verplichtingen voldoen.

c) Het communaal bezit van deze 26 dessa's, allen gelegen in het district Tjiawi (afdeeling Tassikmalaja), dagteekent van den tijd toen de indigo-cultuur aldaar werd ingevoerd. In 1870 werden, als gevolg van een nauwkeurig onderzoek naar de oorspronkelijke ontginners van de communale gronden in deze dessa's, voor zoover die personen konden gevonden worden, aan hen of hunne rechtverkrijgenden de bedoelde gronden teruggegeven; waar die personen niet konden worden ontdekt, werd de bestaande toestand onveranderd gelaten.

d) Hieronder de apanage-gronden van het dessabestuur begrepen.

e) Eén hiervan is de perdikan-dessa Astana. Zij bezit 24 bouws sawah, waarvan 4 bouws in erfelijk individueel bezit en 20 bouws afgestaan aan de hoofden der bewakers van de in deze dessa aanwezige heilige graven. Van deze 20 bouws worden 2½ bouws afgestaan als apanage aan het dessabestuur. In de andere dessa, in de afdeeling Indramajoe gelegen, zijn alle bouwgronden, tot eene uitgestrektheid van 25 bouws, als ambtsvelden in handen van het dessahoofd en de leden van het dessabestuur.

f) In deze dessa's zijn alle bouwgronden, als apanage, in handen van het dessabestuur.

g) Twee van deze dessa's bezitten te zamen slechts 17½ bouws sawah, die als ambtsvelden door het dessabestuur worden bezeten. In de beide overige dessa's zijn alle gronden verdeeld onder den panghoeloe en de verdere geestelijken. De bekels, die deze dessa's besturen, hebben geen ambtsvelden.

h) Waarvan 6 perdikan-dessa's en 1 dessa waar alle gronden, tot eene uitgestrektheid van 20 bouws, als apanage zich in handen van het dessabestuur bevinden. In 5 van deze perdikan-dessa's wordt de grond geacht te behooren aan de nakomelingen van een vroegeren regent van Patti, die daarvoor geen belasting verschuldigd zijn. Een gedeelte van dien grond, dat echter telkens gewijzigd kan worden, is als apanage aan het dessabestuur afgestaan. In één perdikan-dessa zijn van de 11½ bouws grond, waaruit haar grondbezit bestaat, 2 bouws afgestaan aan den sleutelbewaarder van het heilige graf, dat door deze dessa bewaakt wordt, terwijl de overige grond als apanage in handen is van het dessabestuur.

i) Perdikan-dessa. Behalve over 11 bouws individueel bezeten sawahs beschikt deze dessa over 33 bouws zoogenaamde sawah gandjaran, waarvan 11 bouws zijn afgezonderd als apanage voor het dessabestuur en 22 bouws voor de personen die belast zijn met de bewaking van het graf van een vroegeren Soesoehoenan.

k) Perdikan dessa's, in één waarvan alle bouwgronden, ter uitgestrektheid van 17 bouws, in gebruik zijn bij den panghoeloe en de overige priesters, terwijl de bouwgronden (in 't geheel 13 bouws) der andere dessa als eigendom van het dessahoofd worden beschouwd, die daarvan één bouw als apanage voor den petinggi heeft afgestaan.

l) Van deze dessa's hebben er 21 geen bouwgronden, maar wel vischvijvers.

m) Van deze dessa's hebben er 6 geen bouwgronden, maar wel vischvijvers.

n) Deze velden, sawah pikoelan geheeten en oorspronkelijk individueel bezeten, werden na de invoering van de indigo- en de suikercultuur door de bezitters aan de dessa afgestaan, ten einde bevrijd te worden van de daaraan verbonden cultuurdienstplichtigheid. Zij werden door het dessabestuur aan niet-sawahbezitters overgedragen, die ze ééns in de drie jaren met riet moeten beplanten; slechts bij onwil en slechte bewerking heeft het dessahoofd het recht zulk een veld aan den bewerker te ontnemen.

o) Allen perdikan-dessa's. In 37 van deze dessa's wordt het hoofd beschouwd als eigenaar van den grond. Hij neemt hiervan zooveel hij verkiest en verdeelt het overige onder de landbouwers voor zooveel deze, naar zijne meening, daarvoor in aanmerking komen. Uitgesloten zijn de gronden welke, in lateren tijd ontgonnen, erfelijk individueel worden bezeten. In één dessa wordt de grond beschouwd voor de helft aan het dessahoofd en voor de andere helft aan de bevolking te behooren.

p) Allen perdikan-dessa's. Toestand van den grond als bij de in noot *o* bedoelde 37 dessa's in Banjoemas.

q) Allen perdikan-dessa's, waar het hoofd zich als eigenaar van den grond beschouwt, daarvan voor zich zelven neemt zooveel hij verkiest en de rest onder de daarvoor naar zijn goedvinden in aanmerking komende landbouwers verdeelt. Daarvan zijn echter uitgezonderd de velden die later ontgonnen zijn en individueel worden bezeten.

r) Hieronder 3 perdikan-dessa's waar het dessahoofd de volle beschikking heeft over den grond. In de vierde dessa zijn alle bouwgronden, tot eene uitgestrektheid van 5 bouws, als ambtsvelden in het bezit van het dessabestuur.

s) Dit zijn de velden in gebruik bij de barissan.

N°. III. VERDEELING van het getal DESSA'S (afzonderlijk voor elke der in staat n°. I vermelde
PRAESTATIE rust, zoowel voor de heerendiensten

GEWESTEN.	AANTAL																	
	met alleen individueel grondbezit.						met alleen communaal grondbezit.						met gemengd grondbezit (individueel nevens communaal).					
	Waar de heerendienstplicht rust:			Waar bij de cultuurdiensten zijn ingedeeld:			Waar de heerendienstplicht rust:			Waar bij de cultuurdiensten zijn ingedeeld:			Waar de heerendienstplicht rust:			Waar bij de cultuurdiensten zijn ingedeeld:		
				bij de koffie-cultuur		bij de suiker-cultuur				bij de koffie-cultuur		bij de suiker-cultuur				bij de koffie-cultuur		bij de suiker-cultuur
	alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in 't algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bezitters van bouwgronden als erfbezitters.	alleen bezitters van bouwgronden.	alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in 't algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bezitters van bouwgronden als erfbezitters.	alleen bezitters van bouwgronden.	alleen op de bezitters van bouwgronden.	op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	in 't algemeen op den gegoeden persoon.	alleen bezitters van bouwgronden.	zoowel bezitters van bouwgronden als erfbezitters.	alleen bezitters van bouwgronden.
Bantam	»	»	1452	»	113	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia (Bloeboer) .	»	»	a) 10	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	»	»	175	»	28	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen . . .	156	299	1066	418	b) 734	»	»	»	»	»	»	»	»	26	»	»	26	»
Cheribon	»	»	c) 73	»	»	»	»	20	c) 399	29	143	101	»	99	c) 592	133	371	77
Tagal	45	162	12	103	105	»	21	293	»	»	6	125	33	433	19	27	91	43
Pekalongan . . .	»	76	»	72	2	»	»	899	»	157	46	222	»	227	»	135	36	11
Samarang	1	»	4	»	»	»	1070	200	285	193	79	178	463	60	97	215	134	20
Japara	32	57	3	28	37	2	210	291	34	»	3	117	204	288	57	37	68	163
Rembang	16	71	»	»	»	1	g) 34	29	»	»	»	3	965	835	7	»	»	19
Soerabaija (zie de noot op blz. 1 van deze bijlage)	13	37	36	6	1	»	304	2213	746	71	73	1192	575	575	61	54	35	5
Pasoeroean. . . .	34	48	5	51	28	3	20	542	570	184	118	497	13	215	288	117	275	54
Probolinggo . . .	»	»	i) 555	»	211	237	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bezoeki.	2	269	k) 375	94	330	47	»	»	»	»	»	»	»	»	k) 31	»	»	31
Banjoemas. . . .	38	33	17	63	25	»	53	326	»	125	212	25	81	734	2	146	607	4
Bagelen.	8	m) 255	»	31	87	»	65	m) 1339	»	3	110	»	1	m) 907	»	34	620	»
Kadoe	»	3	»	3	»	»	125	2140	»	530	707	»	10	633	»	162	238	»
Madioen	21	12	»	19	6	»	250	577	»	113	147	92	477	199	»	365	141	4
Kediri.	»	31	5	»	34	»	33	276	181	23	150	115	166	550	158	242	361	57
Madura (Pamakassan)	2	»	l) 94	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
TOTAAL . . .	368	1353	3882	888	1741	290	2185	9145	2215	1428	1794	2667	2988	5781	1312	1667	3003	488

categorieën van grondbezit) naar den GRONDSLAG waarop de VERPLICHTING TOT DIENST-
als voor de diensten bij de koffie- en de suikercultuur.

DESSA'S

met een geheel of gedeeltelijk bijzonderen rechtstoestand van den grond. — Waar de heerendienstplicht rust: alleen op de bezitters van bouwgronden.	idem — op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	idem — in 't algemeen op den gegoeden persoon.	idem — Waar bij de cultuurdiensten zijn ingedeeld: bij de koffie-cultuur: alleen bezitters van bouwgronden.	idem — bij de koffie-cultuur: zoowel bezitters van bouwgronden als erfbezitters.	idem — bij de suiker-cultuur: alleen bezitters van bouwgronden.	zonder bouwgronden (erven uitgezonderd). — Waar de heerendienstplicht rust: op de bezitters van erven.	idem — in 't algemeen op den gegoeden persoon.	idem — waar de erfbezitters zijn ingedeeld bij de koffiecultuur.	Gezamenlijk aantal dessa's. — Waar de heerendienstplicht rust: alleen bezitters van bouwgronden.	idem — op de bezitters van bouwgronden en die van erven.	idem — in 't algemeen op den gegoeden persoon.	idem — Waar bij de cultuurdiensten zijn ingedeeld: bij de koffie-cultuur: alleen bezitters van bouwgronden.	idem — bij de koffie-cultuur: zoowel bezitters van bouwgronden als erfbezitters.	idem — bij de suiker-cultuur: alleen bezitters van bouwgronden.
»	»	90	»	»	»	»	»	»	»	»	1542	»	113	»
»	»	»	»	»	»	»	a) 3	»	»	»	a) 13	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	175	»	28	»
»	»	»	»	»	»	3	2	2	156	328	1068	418	762	»
»	»	d) 1	»	»	»	»	c) 11	»	»	119	c) 1076	162	514	178
»	4	»	»	»	»	22	»	»	99	914	31	130	202	168
»	»	»	»	»	»	43	»	»	»	1245	»	364	84	233
»	»	e) 2	»	»	»	2	46	»	1534	262	434	408	213	198
»	»	f) 1	»	»	»	50	7	»	446	686	102	65	108	282
»	1	»	»	»	»	83	»	»	1015	1019	7	»	»	23
»	1	1	»	»	»	h) 131	h) 133	»	892	2957	977	131	109	1197
»	»	»	»	»	»	32	9	1	67	837	872	352	422	554
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	i) 555	»	211	237
»	»	»	»	»	»	»	k) 5	»	2	269	k) 411	94	330	78
»	»	l)	»	»	»	4	»	»	172	1097	19	334	844	29
»	m) n) 33	»	»	»	»	o) 11	»	»	74	m) 2545	»	68	817	»
»	»	»	»	»	»	13	»	»	135	2789	»	695	945	»
»	»	p) 2	»	2	»	3	q) 6	2	748	791	8	497	298	96
r)	r)	»	»	»	»	s) 13	s) 2	3	199	870	346	265	548	172
»	2	59	»	»	»	»	6	»	2	2	159	»	»	»
»	41	156	»	2	»	410	230	8	5541	16730	7795	3983	6548	
										30066		10531		3445

AANMERKINGEN.

a) Op het domein Bloeboer zijn alle tot arbeid bekwame mannen heerendienstplichtig.

b) In 33 dessa's der afdeeling Tjiandjoer zijn de bezitters van enkel erven slechts dan bij de cultuurdiensten ingedeeld, indien zij overigens gegoed zijn.

c) In het regentschap Cheribon drukt de heerendienstplicht in 't algemeen op elken tot arbeid bekwamen man.

d) De perdikan-dessa Astana (zie noot e van staat nº. I) is geheel vrijgesteld van heerendiensten.

e) 2 van de 4 dessa's bedoeld in noot g van staat nº. I zijn als perdikan-dessa's geheel vrijgesteld van heerendiensten.

f) De 6 perdikan-dessa's bedoeld in noot h van staat nº. I zijn allen vrijgesteld van heerendiensten.

g) Eén dessa is als perdikan-dessa van heerendiensten vrijgesteld.

h) 8 dessa's zijn van heerendiensten vrijgesteld.

i) In de residentie Probolinggo drukt de heerendienstplicht ook op de bezitters van huizen op eens anders erf, zelfs indien deze niet tot de gegoede personen kunnen worden gerekend.

k) In de hieronder begrepen (tot het regentschap Bezoeki behoorende) dessa's is de toestand als in de voorgaande noot voor Probolinggo aangegeven.

l) De 38 dessa's bedoeld in noot o van staat nº. I zijn als perdikan-dessa's van heeren- en cultuurdiensten geheel vrijgesteld.

m) In de districten Karang-anjar, Gombong, Poering en Karangbolong zijn ook de bezitters van huizen op erven van anderen heerendienstplichtig.

n) 30 perdikan-dessa's zijn geheel vrijgesteld van heerendiensten.

o) 3 dessa's zijn als perdikan-dessa's vrijgesteld van heerendiensten.

p) De 8 overige perdikan-dessa's zijn van heeren- en cultuurdiensten vrijgesteld.

q) 2 dessa's zijn vrijgesteld van heerendiensten.

r) Van de 4 dessa's bedoeld in noot r van staat nº. I zijn er 3 als perdikan-dessa's en 1 wegens het genis van bouwgronden, van heerendiensten vrijgesteld.

s) Van de 16 dessa's, onder deze rubriek in staat nº. I opgebracht, is er 1 als perdikan-dessa vrijgesteld van heeren- en cultuurdiensten.

t) 2 dessa's zijn als perdikan-dessa's vrijgesteld van heerendiensten.

N°. IV. GEGEVENS betreffende de AMBTSVELDEN der dessahoofden zoomede der overige dessabe-

GEWESTEN.	Dessa's met alleen individueel grondbezit.							Dessa's met alleen communaal grondbezit.							Dessa's met gemengd grondbezit (individueel nevens communaal).						
	Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden bij elke verkiezing wordt bepaald.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden verwisseld worden.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden.	Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden bij elke verkiezing wordt bepaald.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden verwisseld worden.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden.	Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden bij elke verkiezing wordt bepaald.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden verwisseld worden.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden.
Bantam	100	327	100	„	„	100	1 352	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Batavia (Bloeboer)	b) 10	26	10	„	„	10	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Krawang	„	„	„	„	„	„	175	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Preanger regentschappen	c) 15	37	15	„	„	15	1 506	„	„	„	„	„	„	„	16	347	16	„	„	16	10
Cheribon	58	639	43	15	15	43	15	419	26 935	227	d) 192	86	333	„	689	41 725	303	e) 386	75	614	2
Tagal	41	100	41	„	„	41	178	314	6 490	297	17	g) 57	257	„	462	10 972	444	18	h) 60	402	23
Pekalongan	1	6	1	„	„	1	75	898	12 870	895	3	3	895	1	224	3 886	224	„	„	224	3
Samarang	3	31	3	„	„	3	2	1 554	42 237	1 554	„	„	1 554	1	620	16 226	620	„	„	620	„
Japara	9	118	9	„	„	9	83	527	21 267	i) 527	„	23	i) 504	8	549	21 515	549	„	13	536	„
Rembang	12	29	12	„	„	12	75	64	1 087	l) 28	l) 36	l) „	l) 64	„	1 807	39 163	l) 1 037	l) 770	l) 110	l) 1 697	„
Soerabaija (zie de noot op blz. 1 van deze bijl.)	11	86	11	„	„	11	75	3 250	32 636	m) 653	m) 2 597	m) 2 769	m) 481	13	1 161	12 322	m) 673	m) 488	m) 442	m) 719	50
Pasoeroean	9	38	9	„	„	9	78	1 132	12 939	742	390	n) 710	422	„	514	5 675	484	30	n) 425	89	2
Probolinggo	331	2 809	331	„	„	331	224	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Bezoeki	109	494	109	„	„	109	537	„	„	„	„	„	„	„	29	314	29	„	„	29	2
Banjoemas	12	56	8	4	3	9	76	377	13 336	161	216	119	258	2	809	27 781	457	352	139	670	8
Bagelen	85	952	55	30	„	85	178	1 404	22 498	510	894	80	1 324	„	893	11 099	453	440	250	643	15
Kadoe	3	8	3	„	„	3	„	2 264	13 254	2 264	„	„	2 264	1	643	4 519	643	„	„	643	„
Madioen	7	6	7	„	1	6	26	826	22 812	768	68	64	762	1	676	16 303	667	9	16	660	„
Kediri	19	349	19	„	„	19	17	487	10 219	432	t) 55	105	u) 382	3	840	18 025	742	v) 98	122	w) 718	34
Madura (Pamakassan)	98	1 776	98	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Totaal	933	7 878	884	49	19	914	4 672	13 516	238 580	9 058	4 458	4 016	9 500	30	9 932	229 872	7 341	2 591	1 652	8 280	149

stuurders en wel voor elke der in staat n°. I vermelde categorieën van dessa's afzonderlijk.

Dessa's waar de grond geheel of gedeeltelijk in een bijzonderen rechtstoestand verkeert.							Te zamen.						
Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden bij elke verkiezing wordt bepaald.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden verwisseld worden.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden.	Aantal dessa's met ambtsvelden.	Uitgestrektheid der ambtsvelden (in bouws).	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden eens voor altijd is vastgesteld.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de uitgestrektheid der ambtsvelden bij elke verkiezing wordt bepaald.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden verwisseld worden.	Aantal van de hiervóór bedoelde dessa's waar de ambtsvelden zich op vaste plaatsen bevinden.	Aantal dessa's zonder ambtsvelden.
a) 89	638	89	„	„	89	1	189	965	189	„	„	189	1 353
„	„	„	„	„	„	„	b) 13	26	13	„	„	13	„
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	175
„	„	„	„	„	„	„	31	384	31	„	„	31	1 516
f) 2	f) 27½	2	„	„	2	„	1 168	69326½	575	593	176	992	17
4	11	4	„	„	4	„	821	17573	786	35	117	704	201
„	„	„	„	„	„	„	1 123	16762	1 120	3	3	1 120	79
2	17	2	„	„	2	2	2 179	58511	2 179	„	„	2 179	5
k) 7	k) 135	7	„	„	7	„	1 092	43035	1 092	„	36	1 056	91
1	11	1	„	„	1	„	1 884	40290	l) 1 078	l) 806	l) 110	l) 1 774	75
1	1	1	„	„	1	1	4 423	45045	1 338	3 085	3 211	1 212	139
„	„	„	„	„	„	„	1 655	18652	1 235	420	n) 1 135	520	80
„	„	„	„	„	„	„	331	2809	331	„	„	331	224
„	„	„	„	„	„	„	138	808	138	„	„	138	539
38	o) 1927	31	7	32	6	„	1 236	43100	657	579	293	943	86
63	p) 454	58	5	„	63	„	2 445	35003	1 076	1 369	330	2 115	193
„	„	„	„	„	„	„	2 910	17781	2 910	„	„	2 910	1
8	q) 220	r) 7	„	„	r) 7	s) 2	1 517	39341	r) 1 449	67	81	r) 1 435	29
x) 4	x) 37	4	„	„	4	„	ij) 1 350	28630	1 197	153	227	1 123	54
61	1598	61	„	„	61	„	159	3365	159	„	„	159	„
280	5076½	267	12	32	247	6	24 664	481406½	r) 17 553	7 110	5 719	r) 18 944	4 857

AANMERKINGEN.

a) Een der in noot *b* van staat n°. I bedoelde dessa's bezit geen ambtsvelden.

b) Ambtsvelden zijn hier alleen voor de dessahoofden, niet voor de overige dessabestuurders afgezonderd. Al de loerah's, zelfs die van de 3 dessa's zonder bouwgronden (zie staat n°. I), zijn in het bezit er van. De ambtsvelden van al de 13 loerah's te zamen bevinden zich in 3 daartoe aangewezen dessa's.

c) In 13 dessa's zijn de ambtsvelden afkomstig van individueele bezitters, die gestorven zijn zonder wettige erfgenamen na te laten.

d) Dit geldt alleen voor de ambtsvelden der dessahoofden; die der overige dessabestuurders zijn eens voor altijd vastgesteld.

e) Als onder *d* in 201 dessa's.

f) Zie de noot *e* van staat n°. I.

g) 16 dezer dessa's hebben de ambtsvelden gedeeltelijk op vaste plaatsen.

h) 23 dezer dessa's als onder *g*.

i) In sommige dessa's van de afdeeling Joana worden de ambtsvelden, hoewel zij zich op vaste plaatsen bevinden, en de grootte der aandeelen niet verandert, om de 3 à 5 jaren door de dorpsbestuurders onderling op nieuw verdeeld, dan wel heeft herverdeeling daarvan plaats tegelijk met de periodieke verdeeling der overige dessagronden.

k) Hiervan 1 dessa, waar alle bouwgronden (20 bouws) zich als apanage in handen van het dessabestuur bevinden en 6 perdikan-dessa's, waar te zamen eene uitgestrektheid van 115 bouws als apanage voor het dessabestuur is gereserveerd.

l) In vele dessa's der afdeeling Toeban verkeeren de ambtsvelden der overige leden van het dessabestuur in een anderen toestand dan die der dessahoofden; voor zoover deze afdeeling betreft hebben de opgegeven cijfers dan ook alleen betrekking op de ambtsvelden der dessahoofden.

m) Als onder *l* voor zooveel betreft de afdeeling Grissee.

n) In vele der onder deze rubriek opgebrachte dessa's wordt slechts een gedeelte der ambtsvelden verwisseld, doch bevindt zich het andere gedeelte op vaste plaatsen. In andere dezer dessa's wordt alleen dat gedeelte der ambtsvelden hetwelk uit sawah's bestaat verwisseld, doch bevinden zich de als apanage bezeten tegals op vaste plaatsen; voorts geldt in sommige dessa's de verwisseling alleen voor de ambtsvelden der overige dorpsbestuurders, maar bevinden die van de dessahoofden zich op vaste plaatsen.

o) Deze uitgestrektheid is door de dessahoofden voor hen zelven en voor de overige leden van het dessabestuur gereserveerd (zie noot *o* van staat n°. I).

p) Als onder *o* (zie noot *p* van staat n°. I).

q) Deze uitgestrektheid is door de dessahoofden voor hen zelven en voor de overige leden van het dessabestuur gereserveerd (zie noot *q* van staat n°. I). Hieronder zijn echter niet begrepen de ambtsvelden van één dessa waar de uitgestrektheid dier velden telkens naar willekeur door het dessahoofd wordt veranderd.

r) Eén dessa niet medegerekend om reden onder noot *q* vermeld.

s) Deze dessa's hebben geen ambtsvelden, omdat de grond er beschikbaar is voor een ieder die hem wil bewerken.

t) In 53 dezer dessa's wordt de uitgestrektheid der ambtsvelden gewijzigd niet bij elke verkiezing, maar telkens bij toetreding van nieuwelingen of bij vermindering van het getal deelhebbers in de gemeentegronden.

u) In 44 dezer dessa's bevinden zich alleen de ambtsvelden der dessahoofden op vaste plaatsen en worden die der overige leden van het dessabestuur verwisseld.

v) In 13 dessa's als onder *t*.

w) In 144 dezer dessa's als onder *u*.

x) Zie noot r van staat n°. I.

ij) In de afdeeling Berbek hebben de overige leden van het dessabestuur, buiten het dessahoofd, in den regel geen ambtsvelden. Bij de periodieke verdeeling der velden krijgen zij slechts een grooter koelie-aandeel en hebben bovendien het recht om het eerst te kiezen.

N°. II. HOOFD-ONDERSCHEIDINGEN die bij het COMMUNAAL GRONDBEZIT voorkomen.

GEWESTEN.	DESSA'S MET COMMUNAAL BEZIT.									
	Met jaarlijksche verdeeling of verwisseling van den grond.		Met verdeeling of verwisseling van den grond om de 2 of meer jaren.		Met vaste aandeelen (zonder periodieke verdeeling of verwisseling).		Gedeeltelijk met periodieke verdeeling, gedeeltelijk met vaste aandeelen.			
							Met vaste aandeelen en jaarlijksche verdeeling of verwisseling.		Met vaste aandeelen en verdeeling of verwisseling om de 2 of meer jaren.	
	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).	Aantal dessa's.	Uitgestrektheid van den grond (in bouws).
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Batavia (Bloeboer)	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen .	»	»	»	»	a) 26	1 164	»	»	»	»
Cheribon	123	25 764	10	1 670	977	153 339	»	»	»	»
Tagal	141	15 509	b) 244	28 662	414	31 464	»	»	»	»
Pekalongan	33	3 336	479	30 711	614	36 049	»	»	»	»
Samarang	98	5 227	c) 172	14 737	1 601	167 599	295	d) 30 481	9	d) 962
Japara	74	9 408	765	88 283	245	28 741	»	»	»	»
Rembang	1 534	52 136	274	11 908	63	899	»	»	»	»
Soerabaija (zie de noot op blz. 1 van deze bijlage) .	3 974	246 928	113	11 021	387	27 006	»	»	»	»
Pasoeroean	787	37 556	18	670	840	66 123	»	»	e) 3	e) 134
Probolinggo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Bezoeki.	»	»	»	»	31	1 708	»	»	»	»
Banjoemas	67	5 892	13	1 440	1 116	136 338	»	»	»	»
Bagelen	4	70	f) 1 511	90 036	797	43 789	»	»	»	»
Kadoe	»	»	26	1 264	2 882	123 976	»	»	»	»
Madioen	731	84 633	g) 488	58 355	284	30 550	»	»	»	»
Kediri	880	82 343	121	8 244	363	35 728	»	»	»	»
Madura (Pamakassan) . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .	8 446	568 802	4 234	347 001	10 640	884 473	295	30 481	12	1 096

a) Zie omtrent deze dessa's noot c van staat n°. I.

b) Behoudens in 2 dessa's, waar, hoewel de aandeelen vast zijn, de bebouwers toch nog periodiek verwisselen, heeft in al deze dessa's geen verdeeling of verwisseling meer plaats dan bij toetreding van nieuwelingen of bij vermindering van het getal deelhebbers.

c) In 7 van deze dessa's heeft herverdeeling alleen plaats bij toetreding van nieuwelingen of bij vermindering van het getal deelhebbers.

d) Alleen de sawah's ondergaan verdeeling. De tegalans blijven zooveel mogelijk in dezelfde hand.

e) In 2 van deze dessa's zijn de aandeelen van het dessahoofd en van de overige leden van het dessabestuur aan geen verwisseling onderhevig. In 1 is dit het geval met het aandeel van het dessahoofd alleen De overige aandeelen worden in alle dessa's periodiek verdeeld of verwisseld, met uitzondering van de communale tegalgronden in 1 dessa, waarvan slechts herverdeeling plaats heeft bij toetreding van nieuwelingen of bij vermindering van het aantal deelhebbers.

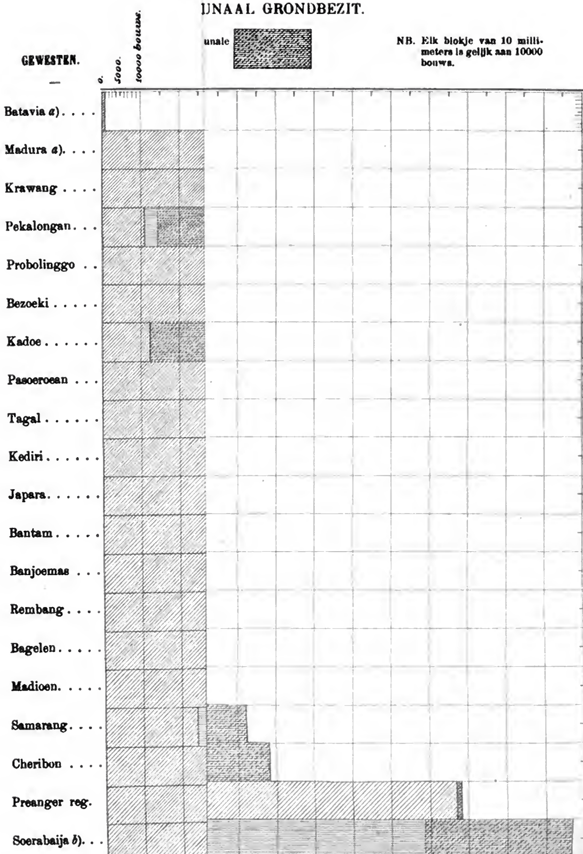
f) In slechts 124 van deze dessa's met 6517 bouws communale gronden heeft nog verdeeling of verwisseling op vaste tijden plaats. In de overige dessa's wordt alleen nog maar verdeeld bij toetreding van nieuwelingen, vermindering van deelhebbers of bij veranderde bestemming der gronden.

g) In 5 van deze dessa's als onder c.

(De staten n°ˢ. III en IV van deze bijlage vindt men op blz. 4 t/m. 7.)

[...]JNAAL GRONDBEZIT.

NB. Elk blokje van 10 millimeters is gelijk aan 10000 bouwa.

a) De opgaven voor de residentie

b) Aan de opgaven betreffende de

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE Q.

N°. 18.

(Zie blz. 91 van het verslag.)

OVERZICHT van de in 1883 in werking getreden AANNEMINGSCONTRACTEN betreffende het VERVOER VAN PRODUCTEN, GOEDEREN enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

Volgnummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Aannemingsprijs. Tegenwoordig bedrag	Aannemingsprijs. Volgens de vorige aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffie en zout betreft).
	Java en Madura.					
	BATAVIA.					
I.	Levering van prauwruimte voor het transport van personen, paarden, slachtvee en goederen: 1°. naar en van de reede van Batavia, de buitenreede en omliggende eilanden, binnen een rayon van drie geographische mijlen van uit den vuurtoren gerekend; 2°. tusschen Batavia en de haven en reede van Tandjong Priok. Tot de hier bedoelde goederen behooren o. a. die artikelen, welke zijn bestemd tot aanvulling van den algemeenen voorraad van het departement der burgerlijke openbare werken, terwijl daaronder *niet* zijn begrepen: het van gouvernementswege vervoerd wordende zout, koper- en zilvergeld; de rijst en olie voor de mijnwerkers op Banka; het van daar aangebragte tin; de door de factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij af te schepen gouvernementsprodncten voor de Europeesche markt; noch ook de gelden, goederen en materialen aangebracht ten behoeve van de staatsspoorwegen op Java en van den dienst der Bataviasche havenwerken.	1883 en 1884.	per kojang scheepsruimte.	f 2.00	f 2.00	
II.	Transport van producten van Tjikao (Preanger regentschappen) naar Batavia, en omgekeerd van zout van Batavia naar Tjikao, zoomede naar Krawang, Tjabangboengien en Pamanoekan, en van goederen en gelden tusschen genoemde plaatsen.	1 Julij 1883 t/m 31 Dec. 1884, of zooveel langer als de staatsspoorweg Buitenzorg-Preanger regentschappen nog niet tot Bandong in exploitatie is.	per pikol over den geheelen afstand.	*a*) 1.17	1.13	koffie 56 800 pikols. zout 31 700 „

a) Voor zilvergeld wordt de vracht niet per pikol berekend, maar wordt 1/4 pct. van de overgevoerde som als vracht betaald.

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Aannemingsprijs. Tegenwoordig bedrag.	Aannemingsprijs. Volgens de vorige aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffie en zout betreft).
	TAGAL.					
III.	1°. Levering van prauwruimte voor den overvoer van de reede van Tagal naar den wal en omgekeerd van:	1883 t/m 1885.				
	a. gevangenen, ontslagen veroordeelden en hunne geleiders;		per persoon.	f 0.75	f 0.98	
	b. goederen;		per kojang.	1.80	1.48	
	2°. De lossing der vervoerde goederen;		idem.	0.85	1.00	
	3°. Het vervoer dier goederen van de losplaats naar het pakhuis te Tagal;		idem.	0.85	1.00	
	4°. Levering van koelies voor het vullen en naaien der koffiezakken en de opschuring in het aan te wijzen pakhuis.		per baal.	0.02	—	
	SAMARANG.					
IV.	Vervoer van koffie uit het pakhuis te Soerakarta (nabij het spoorwegstation) naar de pakhuizen te Samarang. (Gebruik van den spoorweg Samarang-Soerakarta is voorgeschreven.)	1883 t/m 1885.	per pikol.	$1.18^{1}/_{2}$	1.18	55 000 pikols.
V.	Vervoer van en naar de verschillende plaatsen in de residentiën Samarang en Kadoe en naar de hoofdplaats Poerworedjo (Bagelen) van:	1883 t/m 1887.				Samarang-koffie 119 300 pikols. Kadoe-koffie 79 800 pikols. Zout 75 000 pikols.
	producten,		per pikol en per baal.	$0.03^{20}/_{100}$	$0.03^{8}/_{10}$	
	zout,		idem.	$0.03^{92}/_{100}$	$0.03^{8}/_{10}$	
	gelden en goederen, met uitzondering: a. van die ten behoeve van den aanleg en de exploitatie der staatsspoorwegen; b. van die bestemd voor de irrigatiewerken in Demak; en c. van die voor den dienst der burgerlijke openbare werken benoodigde voorwerpen welke van zoodanige afmeting of gewicht zijn dat voor het vervoer er van buitengewone transportmiddelen zouden moeten worden gebezigd.		idem.	0.10	0.05	
	PASOEROEAN.					
VI.	Vervoer van koffie van de volgende plaatsen in het gewest naar de hoofdplaats Pasoeroean, als:	1883 t/m 1887.			per pikol (voor het geheele traject).	
	van Singosari.				f 0.92^{8}	14 000 pikols.
	„ Karangplosso.				1.05^{6}	10 500 „
	„ Ngantang.				1.79^{3}	3 000 „
	„ Sekar.				2.00	3 000 „
	„ Kedoengredjo.				1.55^{3}	9 000 „
	„ Poedjon I.				1.50^{4}	6 000 „
	„ Poedjon II.				„	6 000 „
	„ Lebo.		idem.	0.02	„	6 000 „
	„ Poenten.				1.37^{6}	17 000 „
	„ Sisseer.				1.31^{2}	33 000 „
	„ Daoe.				1.28	7 000 „
	„ Soemberredjo.				1.82^{4}	13 000 „
	„ Wringin-anom.				1.55^{3}	10 000 „
	„ Pontjokoesoemo I.				1.60	11 000 „
	„ Pontjokoesoemo II.				„	11 000 „
	„ Pandansari.				1.64^{8}	13 000 „
	„ Toempang.				1.40^{8}	20 000 „
	„ Pakis.				1.04	5 000 „

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs.			Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffie en zout betreft).
			Maatstaf.	Tegenwoordig bedrag.	Volgens de vorige aanneming.	
					per pikol voor het geheele traject.	
	van Djaboeng.				f 1.50^{4}	6 500 pikols.
	„ Malang.				1.12	7 500 „
	„ Wagir.				1.28	6 500 „
	„ Sanan.				1.66^{4}	7 500 „
	„ Pamotan.				„	1 500 „
	„ Kepandjen.				1.47^{2}	3 500 „
	„ Soemberpoetjoeng.				„	800 „
	„ Magoean.				„	2 000 „
	„ Boeloelawang.				1.30^{4}	4 500 „
	„ Gondanglegi.				„	1 600 „
	„ Kasri				0.57^{6}	4 000 „
	„ Dajoe.		per pikol en per paal.	f 0.02	0.76^{8}	3 500 „
	„ Poerwodadi.				0.62^{4}	2 000 „
	„ Gerbo.				„	5 000 „
	„ Bodo.				0.92^{5}	10 500 „
	„ Wonoredjo.				„	1 000 „
	„ Ngembal.				0.64	6 000 „
	„ Kronto.				0.54^{4}	6 000 „
	„ Poespo.				0.54^{4}	5 500 „
	„ Pasrepan.				0.38^{4}	8 500 „
	„ Banjoebiroe.				0.34^{4}	500 „
	„ Djandjangwoeloeng				0.67^{2}	6 000 „
	„ Boeloekandang.				0.54^{4}	3 500 „
	„ Tjiloemprit.				1.82^{4}	1 000 „
	Opvoer van zout van de hoofdplaats Pasoeroean naar de volgende binnenlandsche zoutverkooppakhuizen in het gewest, als:					
	naar Singosari.				0.92^{8}	3 000 „
	„ Sisseer.				1.31^{2}	3 300 „
	„ Ngantang.				„	1 200 „
	„ Toempang				2.81^{6}	3 900 „
	„ Malang.				2.24	5 100 „
	„ Kepandjen.		idem.	0.05	1.47^{2}	3 300 „
	„ Kasri.				0.57^{6}	3 000 „
	„ Poerwodadi.				0.62^{4}	2 700 „
	„ Toeren.				0.61^{6}	4 200 „
	„ Pasrepan.				0.38^{4}	450 „
	„ Banloebiroe.				0.34^{4}	1 800 „
	„ Bangil.				0.32	2 100 „
	Vervoer van gelden en goederen van Pasoeroean en Malang naar de hierboven genoemde en daartusschen of verder liggende plaatsen en pakhuizen.		idem.	0.02	—	
	PROBOLINGGO.					
VII. *b*)	Vervoer van koffie, zout, gelden en goederen naar en van verschillende plaatsen in het gewest (daaronder ook begrepen het vervoer in de verschillende havens van deze residentie van gelden en goederen naar den wal).	1883 t/m 1885.	idem.	$0.03^{72}/_{100}$	$0.04^{15}/_{100}$	koffie 46000 pikols. zout 6000 „

b) Het vervoer van gelden, goederen en materialen voor den dienst der staatsspoorwegen is in deze aanneming niet begrepen.

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Aannemingsprijs. Tegenwoordig bedrag.	Aannemingsprijs. Volgens de vorige aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffie en zout betreft).
	Bezoeki.					
VIII.	Vervoer van koffie van Wringin, Basian en Tjemoro naar de hoofdplaats Bezoeki.	1883 t/m 1885.	per pikol en per paal.	f 0.02	f $0.04^{1}/_{4}$	koffie 49900 pikols.
	Vervoer van koffie van Bondowosso, Tapen, Soekosari, Kasemèh, Maesan, Soekowono, Tjoemedak, Djember, Poeger, Balonglor, Tanggoel en Andongsari naar Panaroekan.		idem.	0.02	$0.04^{1}/_{4}$	
	Vervoer van zout van Panaroekan naar Kalitikoes en Bondowosso en van laatstgenoemde plaats naar Soekowono en Djember.		idem.	$0.02^{45}/_{100}$	$0.04^{1}/_{4}$	zout 17700 pikols.
	Vervoer van gelden van de hoofdplaats Bezoeki naar Wringin, Basean, Tjemoro, Sitoebondo en Bondowosso, en tusschen verschillende andere plaatsen in het gewest.		per f 1000 zilvergeld (of $^{1}/_{5}$ pikol) en per paal.	0.05	0.03	
			per f 1000 kopergeld (of 8 pikols) en per paal.	0.05	0.40	
IX. *b*)	Levering van prauwruimte voor het vervoer naar en van de reede van Banjoewangi van personen behoorende tot het departement van oorlog, zoomede van gevangenen en ontslagen gevangenen, en verder van gelden, goederen (met uitzondering van zout) en steenkolen.	1883 t/m 1885.	voor personen per hoofd.	0.75	2.00	
			voor gelden per kojang gewicht.	0.01	0.50	
			voor goederen per kojang scheepsruimte.	8.00	7.00	
			voor steenkolen per kojang gewicht.	7.00	7.00	
X. *b*)	Vervoer van koffie van de volgende drie plaatsen in de afdeeling Banjoewangi naar de hoofdplaats Banjoewangi:	1883 t/m 1885.				
	van Rogodjampi.		per pikol en per paal.	$0.02^{25}/_{100}$	0.06	6 000 pikols.
	„ Tjeloreng.				0.03^{89}	
	„ Glagah.				0.06	
	Vervoer van zout van de hoofdplaats Banjoewangi naar Rogodjampi.		idem.	$0.02^{35}/_{100}$	0.06	1 200 pikols.
	Vervoer van gelden van de hoofdplaats Banjoewangi naar de drie eerstgenoemde plaatsen.		idem zilvergeld.	0.20	per f 1000 (voor het geheele traject). 0.20	
			idem kopergeld.	0.10	0.60	
	Madioen.					
XI.	Vervoer van:	1 April 1883 t/m 31 Maart 1884.				
	koffie en goederen;		per pikol en per paal.	$0.04^{1}/_{2}$	$0.04^{1}/_{2}$	koffie 66 900 pikols.
	zout;		idem.	$0.04^{3}/_{4}$	$0.04^{3}/_{4}$	zout 52 100 pikols.
	gelden.		idem.	$0.00^{1}/_{4}$	$0.00^{1}/_{4}$	
	Kediri.					
XII.	Vervoer van koffie van de navolgende zeven plaatsen in Kediri van Soerabaija, als:	1883.				
	van Trengalek.		idem.	$0.00^{1}/_{100}$	$0.00^{1}/_{10}$	6 000 pikols.
	„ Toeloeng-Agoeng.				0.15	5 000 „
	„ Ngoenoet.				$0.00^{1}/_{10}$	500 „
	„ Doerenan.				$0.00^{1}/_{10}$	3 000 „
	„ Kediri.				$0.00^{1}/_{30}$	15 000 „
	„ Karangredjo.				$0.00^{1}/_{10}$	4 100 „
	„ Plosso.				$0.00^{1}/_{10}$	1 000 „

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Tegenwoordig bedrag.	Volgens de vorige aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffie en zout betreft).
	Vervoer van zout van Sampang (Madura) naar de volgende drie plaatsen in Kediri, als:					
	naar Toeloeng-Agoeng.		per pikol en per paal.	f $0.01^{1}/_{30}$	f $0.00^{1}/_{30}$	13 500 pikols.
	„ Kediri.				$0.00^{1}/_{30}$	27 000 „
	„ Kertosono.				$0.00^{1}/_{4}$	4 500 „
	Vervoer van goederen en geden tusschen de volgende plaatsen:					
	van Soerabaija naar Kediri.					
	„ „ „ Toeloeng Agoeng.					
	„ Kediri „ „					
	„ „ „ Kertosono.					
	„ Toeloeng Agoeng „ Trengalek.					
	„ Kediri „ Soerabaija.		idem.	$0.00^{1}/_{100}$	c) $0.00^{1}/_{30}$	
	„ Toeloeng Agoeng „ „				0.00^{5}	
	„ „ „ Kediri.					
	„ Kertosono „ „					
	„ Trengalek „ Toeloeng Agoeng.					
	„ Toeloeng Agoeng „ Karangredjo.					
	„ Kediri „ Plosso.					
	„ Plosso „ Kediri.					
	Buitenbezittingen.					
	SUMATRA'S WESTKUST.					
XIII.	1°. Vervoer:	1883 t/m 1892				
	a. van Padang naar de reede of omgekeerd.					
	b. van de reede van Padang naar Poeloe Pisang en omgekeerd.					
	c. van Padang naar Poeloe Pisang en omgekeerd.					
	van gouvernements-passagiers.		per kojang scheepsruimte	*a* 5.60 *b* 4.50 *c* 5.60	6.95 4.25 —	
	„ goederen, balken en paarden.		idem.	*a* 5.60 *b* 5.10 *c* 6.60	6.95 4.25 —	
	„ steenkolen.		per ton van 1000 K.G.	*a* 4.50 *b* 3.00 *c* 4.50	3.57 3.37 —	
	„ buskruit, patronen of andere munitie in vaatwerk.		per 25 K.G. of gedeelte daarvan	1.50	—	
	„ gelden.		per pikol.	0.20	*a* $0.22^{1}/_{2}$ *b* $0.14^{1}/_{2}$ *c* —	
	2°. De levering van koelies benoodigd voor het lossen, laden, dragen en verwerken van steenkolen van het hoofd te Poeloe Pisang naar de gouvernements-loodsen aldaar en omgekeerd.		per ton van 1000 K.G.	2.48	—	

c) Deze vracht alleen voor het traject van Soerabaija naar Kediri.

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Aannemingsprijs. Tegenwoordig bedrag.	Aannemingsprijs. Volgens de vorige aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffie en zout betreft).
	Benkoelen.					
XIV.	Levering van prauwruimte voor het vervoer van gouvernements-passagiers, goederen en gelden naar- en van de reede ter hoofdplaats.	1883 t/m 1885.	voor passagiers (civiele), per hoofd, met bagage.	f 1.10	f 1.25	
			voor passagiers (militaire), per kojang scheepsruimte.	6.40	5.50	
			voor goederen per kojang scheepsruimte.	5.00	5.00	
			voor gelden per kojang gewicht van 1800 K. G.	0.50	2.00	
			voor buskruit of andere munitie per ton van 50 K.G.	0.25	—	
XV.	**Riouw.**					
				A. B. C.	A. B. C.	
	Levering van prauwen voor het vervoer van en naar de reede ter hoofdplaats Tandjong Pinang van gouvernements-passagiers met hunne bagage (voor zoover zij op vrij transport ter reede aanspraak hebben), zoomede van steenkolen en andere goederen (waaronder begrepen buskruit, munitie en ernstvuurwerken) en gelden.	1883 t/m 1887.	per passagier d) 1ste kl.	1.00,(?) 7.50 4.50	3.00 6.00 4.50	
			idem 2de kl.	2.00(?) 7.50 4.50	6.00 6.00 4.50	
			idem 3de kl.	10.00 7.50 4.50	9.00 6.00 4.50	
			idem 4de kl.	2.00 0.50 0.25	4.00 0.50 0.25	
			5de klasse. Eur. onderofficieren.	2.50 1.00 0.50	3.00 0.50 0.25	
			5de klasse. Eur. mindere militairen.	1.75 1.00 0.50	2.25 0.50 0.10	
			5de klasse. inl. milit.	1.25 1.00 1.00	1.75 1.75 1.00	
			voor een paard.	5.00	5.00	
			„ steenkolen (per ton).	1.25	1.50	
			voor goederen en gelden (per pikol).	0.20	0.20	
			voor munitie (per 50 K.G.)	1.50	1.75	
XVI.	**Westerafdeeling van Borneo.**					
	Vervoer van gouverneuients-passagiers en hunne bagage e):	1883 t/m 1887.				
					Naar of van de reede. / Naar of van Temadjoe.	
	van Pontianak naar de reede of omgekeerd. van Pontianak naar Temadjoe of omgekeerd.		per passagier 1ste klasse.	25.00	f 16.00 / f 14.00	
			idem 2de kl.	12.00	8.00 / 5.00	
			idem 3de kl.	6.00	4.00 / 2.50	
			idem 4de kl.	5.00	2.00 / 1.50	
	van Pontianak naar Tajan.		idem 1ste kl.	10.00	f)	
			idem 4de kl.	3.00		
	van Tajan naar Pontianak.		idem 1ste kl.	8.00		
			idem 4de kl.	3.00		

d) De passagegelden onder B vermeld gelden voor de vrouw en voor elk kind (boven de 15 jaren) van een der onder A bedoelde passagiers; de onder C bedoelde passagegelden gelden voor kinderen van 15 jaren en daar beneden doch boven de 2 jaren, zoomede voor Afrikaansche en inlandsche pupillen bij de korpsen.

e) De opgegeven passagiers-vracht geldt niet voor kinderen. Kinderen beneden de 2 jaar moeten namelijk kosteloos worden overgevoerd; voor die van 2 t/m 15 jaren mag de aannemer slechts 2/3 van het passagegeld in rekening brengen. Onder de vracht is begrepen voeding aan boord door de zorg en voor rekening van den aannemer, overeenkomstig de tarieven waarop de passagiers der in Nederlandsch Indië varende paketbooten recht hebben, en verder aanspraak op zoodanige scheepsruimte voor bedienden en bagage als bij verschillende bepalingen aan gouvernements-passagiers zijn toegestaan.

f) Niet op te geven, vermits het afgeloopen contract zich niet uitstrekte tot het passagiersvervoer naar en van de hierbedoelde plaatsen.

Volg-nummer.	Tot welk vervoer het aannemingscontract betrekking heeft.	Duur der aanneming.	Aannemingsprijs. Maatstaf.	Tegenwoordig bedrag.	Volgens de vorige aanneming.	Geraamde te vervoeren hoeveelheden per jaar (alleen wat koffie en zout betreft).
	van Pontianak naar Sanggouw.		per passagier 1ste klasse. idem 4de kl.	f 25.00 7.00	f)	
	van Sanggouw naar Pontianak.		idem 1ste kl. idem 4de kl.	10.00 4.00		
	van Pontianak naar Sintang.		idem 1ste kl. idem 2de kl. idem 3de kl. idem 4de kl.	175.00 80.00 40.00 30.00		
	van Sintang naar Pontianak.		idem 1ste kl. idem 2de kl. idem 3de kl. idem 4de kl.	100.00 40.00 20.00 15.00		
	Vervoer van goederen:		per kojang			
	van Pontianak naar de reede of omgekeerd.			15.00	f 10.00	
	" " " Temadjoe.			15.00	4.00	
	" " " Tajan.			5.00	2.00	
	" " " Sanggouw.			7.00	4.00	
	" " " Sintang.			25.00	15.00	
	" Sintang " Pontianak.			8.00	5.00	
	" Tajan " "			5.00	1.00	
	" Sanggouw " "			5.00	—	
	Vervoer van zout:					
	van Pontianak naar Tajan.		idem	22.00	16.50	
	" " " Sanggouw.			33.00	21.50	
	" " " Sintang.			40.00	29.00	
	Vervoer van kantine-goederen:					
	van de reede van Pontianak naar binnen;		idem	15.00	—	
	van Pontianak naar Sintang (slechts ½ kojang per jaar).		per ½ kojang	25.00	—	
	Vervoer van steenkolen van Sintang naar Pontianak.		per kojang	7.00	9.00	
	Vervoer van grint:					
	van Sintang naar Pontianak.		idem	7.00	8.00	
	" Tajan " "		idem	6.00	3.00	
XVII.	Levering van prauwruimte voor het vervoer van personen en goederen naar- en van de reede van Singkawang.	1883 t/m 1885.	per kojang scheepsruimte	10.00	6.00	

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **R**.

N°. 19.

(Zie blz. 93 van het verslag.)

I. OVERZICHT betreffende de ten laste van Nederlandsch-Indië GESUBSIDIEERDE STOOMPAKETVAARTDIENSTEN der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij, op 1 Mei 1883.

Nummer van den dienst.	Vaarbeurten.	OMSCHRIJVING VAN ELKEN DIENST.	Getal etmalen (maximum) voor het volbrengen van de reis vastgesteld.	Contractueel af te leggen afstand (in geographische mijlen) *per reis.*	Getal reizen per jaar (normaal).	Contractueel af te leggen afstand (in geographische mijlen) *per jaar* (normaal).
I *a.*	Eens in de 4 weken.	Batavia-Muntok-Riouw-Singapore-Pinang-Edi-Telok Semawé-Samalangan-Pedir-Atjeh, en denzelfden weg terug [1)	25	[1) 631½	13	8 209½
I *b.*	Eens in de 4 weken.	Batavia-Muntok-Riouw-Singapore, en denzelfden weg terug	?	275	13	3 575
II.	4 maal 's maands.	Batavia-Samarang-Soerabaija, en denzelfden weg terug	heenreis 4½ terugreis 4½	210	48	10 080
[2) III *a.*	Eens in de 2 maanden.	Soerabaija-Makasser-Paré Paré-Palosbaai-Tontoli-Amoerang-Menado (of Kema)-Gorontalo-Ternate-Batjan-Boeroe-Amboina-Banda-Amboina-Makasser-Soerabaija	44	892	6	5 352
[2) III *b.*	Eens in de 2 maanden.	Soerabaija-Makasser-Amboina-Banda-Amboina-Boeroe-Batjan-Ternate-Gorontalo-Kema (of Menado)-Amoerang-Tontoli-Palosbaai-Paré Paré-Makasser-Soerabaija	44	892	6	5 352
IV.	Eens in de maand.	Batavia-Pontianak-Singkawang, en denzelfden weg terug, met verplichting om òf op de heen- òf op de terugreis Billiton (Tandjong Pandan) aan te doen	12	245	12	2 940
V.	Eens in de 14 dagen.	Batavia-Telok Betong-Benkoelen-Padang-Malaboeh-Atjeh, en denzelfden weg terug, wordende ééns in de maand, zoowel heen als terug, ook Kroë aangedaan. [3)	[4) 25 of 27	[4) 592 of 620	[4) 26	[5) 15 708

[1]) Zoo noodig wordt ook Poeloe Bras aangedaan, in welk geval het subsidie voor zoodanige reis over 8 geographische mijlen meer wordt berekend.

[2]) Bij de ontwerp-begrooting voor 1884 zijn fondsen aangevraagd om van dat jaar af het aantal reizen van dienst III *a* en *b* te verdubbelen.

[3]) Slechts dan wanneer het noodig is, wordt ook Poeloe Bras aangedaan, in welk geval de reis 8 geographische mijlen langer wordt. Ofschoon Telok Betong en Benkoelen sedert 1878 op *elke* vaarbeurt (zoowel heen als terug) worden aangedaan, is destijds overeengekomen dat het subsidie over dien omweg (10 geographische mijlen voor de heen- en 10 voor de terugreis) niet over 26 maar slechts over 25 reizen 's jaars is te betalen.

[4]) Naar gelang niet of wèl te Kroë wordt aangelegd, welke plaats alleen op de eerste reis van elke maand wordt aangedaan.

[5]) Soms kunnen 27 reizen per jaar plaats vinden.

Nummer van den dienst.	Vaarbeurten.	OMSCHRIJVING VAN ELKEN DIENST.	Getal etmalen (maximum) voor het volbrengen van de reis vast gesteld.	Contractueel af te leggen afstand (in geographische mijlen) *per reis.*	Getal reizen per jaar (normaal).	Contractueel af te leggen afstand (in geographische mijlen) *per jaar* (normaal).
VI.	Eens in de maand.	Soerabaija - Bawean - Bandjermasin - Kotta Baroe (Poeloe Laut) - Koetei, en denzelfden weg terug	18	386	12	4 632
VII.	Eens in de maand.	Batavia - Muntok - Palembang - Muntok - Moeara Kompeh - Djambi, en denzelfden weg terug .	17	319	12	3 828
VIII *a.*	Eens in de 2 maanden.	Batavia - Anjer - Tjilatjap, en denzelfden weg terug	14	219	6	1 314
VIII *b.*	Eens in de 2 maanden	Batavia - Anjer - Tjilatjap - Patjitan, en denzelfden weg terug	14	285	6	1 710
IX.	Eens in de maand.	Soerabaija - Pasoeroean - Probolinggo - Bezoeki - Sumanap - Sapoedi - Kangean - Banjoewangi - Boeleleng - Ampenan, en denzelfden weg terug . .	18	214	12	2 568
X *a.*	Eens in de 2 maanden.	Padang - Priaman - Aijer Bangies - Natal - Siboga - Baros - Singkel - Goenoeng Sitoli - Troemon - Tampat Toean - Malaboeh - Rigas - Patty - Atjeh, en van daar terug over Malaboeh - Goenoeng Sitoli - Singkel - Baros - enz. naar Padang . . .	24	365	6	2 190
X *b.*	Eens in de 2 maanden	Padang - Priaman - Aijer Bangies - Natal - Siboga - Baros - Singkel - Goenoeng Sitoli - Malaboeh - Atjeh, en van daar terug over Patty - Rigas - Malaboeh - Tampat Toean - Troemon - Goenoeng Sitoli - Singkel - Baros - enz. naar Padang . .	24	365	6	2 190
XI.	Eens in de 14 dagen.	Riouw - Bengkalis - Siak - Bengkalis - Panei - Assahan - Deli - Pangkalan Siatas, en van daar via Deli rechtstreeks terug over Bengkalis naar Riouw [6].	16	294¼	[6] 26	7 650½
XII.	Eens in de maand.	Makasser - Bonthain - Boelekomba - Saleijer - Sindjai - Boeton - Kendaribaai, en denzelfden weg terug.	18	290	12	3 480
Nieuw-Guinea-lijn.	2 maal 's jaars.	Makasser - Amboina - Banda - Gisser - Sekar - Skroë - Doellah - Dobo - Larat - Sejrah - Tepa (Babber) - Batoemerah (Dammer) - Letti - Kisser - Ilwaki (Wetter) - Banda - Amboina - Makasser	47	768½	2	1 537
	2 maal 's jaars.	Makasser - Amboina - Banda - Ilwaki (Wetter) - Kisser - Letti - Batoemerah (Dammer) - Tepa (Babber) - Sejrah - Larat - Dobo - Doellah - Skroë - Sekar - Gisser - Banda - Amboina - Makasser	47	768½	2	1 537
Timor-lijn.	Eens in de 2 maanden.	Makasser - Bima - Nangamessi - Savoe - Rotti - Koepang - Atapoepoe - Koepang - Larantoeka - Maumeri - Bima - Makasser	20	389	6	2 334
	Eens in de 2 maanden.	Makasser - Bima - Maumeri - Larantoeka - Koepang - Atapoepoe - Koepang - Rotti - Savoe - Nangamessi - Bima - Makasser	20	389	6	2 334
						[7] 88 521
China-lijn.	Eens in de maand.	Batavia - Pontianak - Hongkong - Amoi, en denzelfden weg terug [8].	50	[9]	12	[9]

[6]) Het aandoen van Pangkalan Siatas is slechts tijdelijk voorgeschreven. Tot het aanleggen te Bengkalis bij terugkeer van Siak bestaat geen verplichting.

[7]) Dit cijfer kan nog klimmen wanneer een veertiendaagsche dienst 27 malen 's jaars voorkomt en ook door het nu en dan aandoen van Poeloe Bras (zie noot 2 en 3). Zooals bekend, bedraagt het subsidie f 3,90 per geographische mijl.

[8]) Van de naar verkiezing aan te doene niet genoemde tusschenplaatsen is Singapore uitdrukkelijk uitgesloten.

[9]) Het subsidie wordt niet per mijl berekend, maar bedraagt f 10 000 per reis. Voorloopig is slechts gecontracteerd voor twee jaren (1 April 1882—31 Maart 1884).

II. OPGAVEN betreffende andere in Nederlandsch-Indië bestaande min of meer geregelde (ongesubsidieerde) STOOMVAARTDIENSTEN over 1882.

NAMEN VAN DE VAARTUIGEN.	NAMEN VAN DE EIGENAARS.	Vlag.	Waar te huis behoorende.	Woonplaats der eigenaars.	Grootte.	Stoomvermogen (in paardekrachten).	DIENSTEN.
Corrie	Naamlooze vennootschap „Samarangsch Stoombootveer".	Nederlandsche.	Samarang.	Samarang.	$61\frac{1}{2}$ M^3.	25	Deze drie booten bevaren bij hooge uitzondering de noordkust van Java (Pekalongan, Japara, Joana), waartoe zij vergunning hebben. Zij doen gewoonlijk dienst op de reede te Samarang tot vervoer van personen en goederen. Voor de *Corrie* bestaat daartoe een contract met het departement van oorlog te Batavia.
Paul	Idem.	Id.	Id.	Id.	75 »	25	
Samarang	Beh Ik Sam.	Id.	Id.	Id.	60 »	25	
Vidar	Said Mochsim bin Saleh Aljoefrie.	Engelsche.	Singapore.	Singapore.	621 »	50	Gemiddeld twee malen 's maands van Singapore naar Soerabaija, Bali, Makasser en terug. Soms ook naar Bandjermasin op zeer ongeregelde tijdstippen naar gelang dat er vracht te krijgen is.
Rosa	Soei Hong Seng.	Id.	Id.	Id.	802 »	75	
Poh-ann	Idem.	Id.	Id.	Id.	1459 »	[1]) †	
Penang	Idem.	Id.	Id.	Id.	1092 »	†	
Resident Broers	Kho Soen Tjio c. s.	Nederlandsche.	Bandjermasin.	Bandjermasin.	601 »	30	Maandelijks van Bandjermasin naar Singapore via Soerabaija en terug.
Mercurius	Naamlooze vennootschap „Stoombootveer Soerabaija".	Id.	Soerabaija.	Soerabaija.	†	10	Van Soerabaija naar Grissee en terug (vertrek van beide plaatsen drie malen per dag).
Brantas	Idem.	Id.	Id.	Id.	†	12	
Betsy	Idem.	Id.	Id.	Id.	†	15	
Bromo	Idem.	Id.	Id.	Id.	†	15	
Fathool Nasar (vroeger Adeka)	Sech Achmat bin Abdul Gawi Attamimi.	Id.	Amboina.	Amboina.	52 tonn.	75	Op ongeregelde tijdstippen tusschen Amboina en nabij gelegen eilanden.
Batjan	Batjan-maatschappij.	Id.	Batjan.	Batjan.	80 »	†	Op ongeregelde tijdstippen tusschen Batjan en Ternate.
Tromp	Reederij Tromp (J. G. Weijergang en Zoon en D. W. Bauermann & C°).	Id.	Makasser.	Makasser.	137 »	35	Ongeregeld.
Resident Schiff	Yap Ho Seng.	Id.	Tandjong Pinang.	Tandjong Pinang.	104 »	35	Om den anderen dag van Riouw naar Singapore en terug. (De booten wisselen elkander af.)
Emily	Tjioe Moh Kam en Liem Kong Tjie	Id.	Id.	Id.	79 »	35	
Louise II	†	Djohorsche.	†	†	54 »	30	Om den anderen dag van Singapore naar Karimon en terug.

[1]) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de opgaven.

NAMEN VAN DE VAARTUIGEN.	NAMEN VAN DE EIGENAARS.	Vlag.	Waar te huis behoorende.	Woonplaats der eigenaars.	Grootte.	Stoomvermogen (in paardenkrachten).	DIENSTEN.
Kongsee [2]) . .	De Lange & C°.	Engelsche.	Londen.	Batavia en Pinang.	696 tonnen.	200	Geregelde wekelijksche dienst tusschen Pinang en Olehleh tot het vervoer van vee en goederen voor de aannemers der Atjeh-leverantie.
Rayah Kongsee Atjeh. . . .	Thio Thiauw Siat c. s.	Id.	Olehleh.	Batavia.	706 »	80	Op ongeregelde tijdstippen van Pinang naar Olehleh en terug via andere Atjehsche havens.
Pyah Pakket. .	De Lange & C°.	Id.	Londen.	Batavia en Pinang.	196 »	†	
M. Meanatchy [1])	Idem.	Id.	Id.	Id.	1368 »	320	Op ongeregelde tijdstippen van Negapatnam naar Olehleh en Pinang.
Maha Vajirunhis [1])	Idem.	Id.	Id.	Id.	704 »	230	
Atjeh	Diemont & C°.	Nederlandsche.	Padang.	Padang.	60 »	15	Voor de gemeenschap van Padang met de reede en enkele nabij gelegen plaatsen, bij aankomst en vertrek van stoomschepen.
Tiong Wat Seng	Said Hassan bin Said Maoesin.	Engelsche.	†	Singapore.	36 »	12	Van Singapore via Bengkalis en Siak naar Pekanbaroe en terug.
Almasaid . . .	Said Mohamad Srie.	Id.	†	Id.	29 »	20	Idem.
Weasel	Song Soen Goean & C°.	Id.	†	Id.	39 »	20	Idem. (Sedert Juni 1882 niet meer in de vaart.)
Pakan	Idem.	Id.	†	Id.	84 »	54	Van Singapore via Malakka, Bengkalis en Siak naar Pekanbaroe en terug.
Hing Sing Tye .	Tan Eng Tjing & C°.	Id.	†	Id.	48 »	20	Van Singapore via Bengkalis naar Baganipa (?) en terug.
Ganymede. . .	A. Holt.	Id.	†	—	236 »	80	Tiendaagsche vaart tusschen Singapore en Laboean-Deli.
Mezenzy . . .	Idem.	Id.	†	—	230 »	80	
Colonel Phyre .	Sha Hong Huan.	Id.	†	—	191 »	80	Driedaagsche vaart tusschen Pinang en Laboean Deli.
Langkat . . .	Idem.	Id.	†	—	187 »	120	
Sri Deli. . . .	E. Van Angelbeek.	Nederlandsche.	†	Deli.	18 »	5	Op ongeregelde tijdstippen tusschen Laboean-Deli en Langkat en tusschen Laboean-Deli, Assahan en Panei.
Emma	Idem.	Id.	†	Id.	10 »	5	
Henriëtte Elisabeth	Idem.	Id.	†	Id.	30 »	8	
Fair Penang . .	Tjia Yoe Tik.	Engelsche.	†	†	63 »	35	Vijfdaagsche vaart tusschen Pinang en Tandjong Poera.
Tantee	Ocean Steamship Company London.	Id.	†	†	99 »	50	Idem.
Ascanius . . .	Idem.	Id.	†	†	74 »	35	Wisselt nu en dan de *Tantee* af.
Ruby	Singapore reederij.	Id.	†	Singapore.	167 »	†	Wekelijksche vaart tusschen Singapore en Palembang via Muntok.
Sissie	Idem.	Id.	†	Id.	66 »	†	2 à 3 malen 's maands van Singapore naar Palembang via Muntok.

[1]) In Augustus 1883 in eigendom overgegaan aan de Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij.

NAMEN VAN DE		Vlag.	Waar te huis behoorende.	Woonplaats der eigenaars.	Grootte	Stoomvermogen (in paardekrachten).	DIENSTEN.
VAARTUIGEN.	EIGENAARS.						
Prins Hendrik der Nederlanden .	Billiton-maatschappij.	Nederlandsche.	Batavia.	's-Gravenhage.	326 tonn.	50	Op ongeregelde tijdstippen tusschen Batavia en eenige plaatsen op Billiton.
Billiton	Idem.	Id.	Id.	Id.	244 »	60	
Sri Pontianak .	Kongsi Tjinjie.	Engelsche.	Singapore.	Singapore.	99 »	40	Om de 10 of 12 dagen van Singapore naar Pontianak via Tandjong Pandan op Billiton.
Ban What Soon.	Kongsi Ban Seng.	Id.	Id.	Id.	299 »	80	
Pontianak . . .	Ong Kong Hoen.	Id.	Id.	Id.	250 »	100	
Resident Kater .	Hemmes & C°.	Nederlandsche.	Pontianak.	Pontianak.	183 »	60	Eenmaal 's maands van Pontianak via Tajan en Sanggouw naar Sintang en terug.
Petrel	Kho Tjin Po.	Engelsche.	Singapore.	†	171 »	50	Maandelijksche vaart tusschen Singapore en Bandjermasin via Samarang of Soerabaija.
Patoeah. . . .	Nederlandsch-Indische Stoomvaart-maatschappij.	Nederlandsche.	Batavia.	's-Gravenhage.	148 »	75	Op ongeregelde tijdstippen tusschen Palembang en Singapore.
Siak	Idem.	Id.	Id.	Id.	240 »	80	
Sumbawa . . .	Idem.	Id.	Id.	Id.	489 »	130	Op ongeregelde tijdstippen tusschen Soerabaija, Beeleleng, Makasser en terug, zoomede tusschen Soerabaija, Rembang, Samarang, Singapore en terug over Samarang.
Vice-president Prins. . . .	Idem.	Id.	Id.	Id.	247 »	1[illegible]0	

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE 5.

N°. 20.

(Zie blz. 96 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië aanwezige LAGERE SCHOLEN voor EUROPEANEN en met dezen gelijkgestelden, bij het einde van 1882.

Openbare scholen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Andere.	Aantal scholen. Meisjesscholen.	Aantal scholen. Totaal.	Onderwijzend personeel in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet-betalende.	Totaal.	Waarvan: In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
Java en Madura.																					
Bantam	Serang . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	11	22	33	22	10	1	18	15	2
Batavia.	Batavia . . .	2	5	a) 2	9	7	2	11	25	»	7	52	756	584	1340	570	580	190	779	561	53
	Meester-Cornelis	»	1	1	2	1	1	1	4	»	2	9	133	92	225	76	108	41	126	99	11
	Buitenzorg . .	»	1	1	2	1	1	2	4	1	»	9	99	112	211	90	98	23	107	104	11
Krawang	Poerwakarta. .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	15	22	37	19	13	5	22	15	6
Preanger-regentschappen . . .	Bandong . . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	53	46	99	46	39	14	57	42	2
	Tjiandjoer . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	29	12	41	25	10	6	13	28	3
	Soekaboemi . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	19	26	45	20	18	7	30	15	4
Cheribon	Cheribon . . .	»	1	1	2	1	1	2	1	»	»	5	73	42	115	40	67	8	70	45	7
	Indramaijoe . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	19	18	37	18	16	3	20	17	»
Tagal	Tagal	»	1	»	1	1	»	2	1	»	»	4	58	51	109	57	42	10	66	43	11
Pekalongan . . .	Pekalongan . .	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	33	38	71	41	21	9	41	30	1
	Batang . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	14	2	16	9	7	»	12	4	4
Samarang. . . .	Samarang . .	2	3	1	6	5	1	10	9	»	1	26	415	340	755	369	312	74	477	278	42
	Ambarawa . .	»	1	1	2	1	1	1	2	»	1	6	66	71	137	69	56	12	71	66	22
	Salatiga . . .	1	1	1	3	2	1	3	2	1	»	9	169	42	211	106	72	33	128	83	37
	Kendal . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	17	8	25	15	9	1	17	8	11
	Oenarang. . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	4	24	28	19	8	1	14	14	1
Japara	Patti	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	15	22	37	22	14	1	23	14	»
	Japara. . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	9	27	36	24	12	»	26	10	8
	Koedoes . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	36	3	39	27	12	»	22	17	6
	Transporteeren	5	27	8	40	32	8	40	54	2	11	147	2043	1604	3647	1684	1524	439	2139	1508	242

a) Een van deze scholen is te rangschikken onder de scholen der eerste klasse.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.				Onderwijzend personeel in actieven dienst.							Aantal leerlingen.			Waarvan:					Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
		Gemengde scholen.								Kweekelingen.											
		Eerste scholen.	Andere.	Meisjesscholen.	Totaal.	Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Mannelijke.	Vrouwelijke.	Te zamen.	Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	
	Per transport	5	27	8	40	32	8	40	54	2	11	147	2043	1604	3647	1684	1524	439	2139	1508	242
Rembang	Rembang . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	1	»	3	32	37	69	37	23	9	34	35	2
	Toeban . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	15	15	30	16	9	5	19	11	6
	Bodjonegoro . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	21	26	47	27	17	3	25	22	11
Soerabaija	Soerabaija . .	2	4	a) 2	8	6	2	12	12	»	1	33	531	427	958	460	401	97	550	408	8
	Grissee . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	1	»	2	18	28	46	25	18	3	19	27	9
	Modjokerto . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	19	38	57	35	19	3	35	22	11
	Sidoardjo . . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	34	29	63	36	19	8	40	23	5
Pasoeroean . . .	Pasoeroean . .	»	1	1	2	1	1	2	3	»	»	7	121	53	174	82	71	21	102	72	15
	Malang . . .	»	1	1	2	1	1	1	2	»	»	5	66	53	119	67	38	14	60	59	8
	Bangil	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	9	8	17	15	2	»	14	3	»
Probolinggo . . .	Probolinggo . .	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	79	63	142	60	65	17	68	74	2
	Kraksaän . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	18	»	18	11	5	2	12	6	»
Bezoeki	Bezoeki . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	18	12	30	13	10	7	23	7	3
	Sitoebondo . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	18	18	36	20	14	2	23	13	2
	Banjoewangi .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	10	31	41	20	19	2	29	12	3
Banjoemas . . .	Banjoemas . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	32	15	47	28	14	5	29	18	12
	Tjilatjap . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	28	20	48	30	17	1	31	17	7
	Poerbolinggo .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	12	20	32	14	16	2	18	14	7
	Bandjarnegara .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	30	9	39	34	5	»	28	11	15
Bagelen	Poerworedjo . .	»	1	»	1	1	»	2	»	»	»	3	45	41	86	50	27	9	64	22	18
	Wonosobo . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	30	6	36	19	17	»	33	3	22
	Keboemen . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	27	16	43	30	7	6	30	13	21
Kadoe	Magelang . .	»	1	1	2	1	1	2	2	»	»	6	79	56	135	80	40	15	63	72	7
Djokjokarta . . .	Djokjokarta . .	1	1	1	3	2	1	5	4	»	»	12	247	148	395	233	117	45	242	153	74
Soerakarta . . .	Soerakarta . .	1	2	1	4	3	1	4	6	»	2	16	247	200	447	271	134	42	242	205	7
	Bojolali . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	6	24	30	18	10	2	16	14	»
	Klatten . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	1	3	35	29	64	30	29	5	43	21	16
Madioen	Madioen . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	31	15	46	29	14	3	29	17	9
	Ngawi	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	22	20	42	32	10	»	31	11	10
Kediri	Kediri	»	1	»	1	1	»	1	1	»	»	3	32	46	78	42	25	11	57	21	14
	Blitar	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	29	21	50	25	21	4	34	16	12
	Toeloeng-Agoeng	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	12	20	32	17	13	2	18	14	3
Madura	Pamakassan . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	20	19	39	19	11	9	24	15	3
	Bangkallan . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	22	1	23	13	7	3	15	8	»
	Sumanap . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	1	»	3	17	48	65	42	21	2	34	31	1
	Te samen .	9	66	16	91	75	16	88	93	5	15	292	4055	3216	7271	3664	2809	798	4273	2998	585
Buitenbezittingen.																					
Atjeh	Kotta Radja . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	21	72	93	61	24	8	48	45	26
Sumatra's Westkust	Padang . . .	1	1	1	3	2	1	4	4	»	»	11	219	109	328	163	96	69	160	168	6
	Transporteeren	1	2	1	4	3	1	4	5	»	»	13	240	181	421	224	120	77	208	213	32

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen. Gemengde scholen. Eerste scholen.	Andere.	Meisjesscholen.	Totaal.	Onderwijzend personeel in actieven dienst. Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Vrouwelijke.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Betalende.	Niet betalende.	Totaal.	Waarvan: In de laagste klasse.	In de middelste klasse.	In de hoogste klasse.	Jongens.	Meisjes.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
	Per transport	1	2	1	4	3	1	4	5	»	»	13	240	181	421	224	120	77	208	213	32
Sumatra's Westkust	Fort de Kock .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	18	35	53	28	16	9	35	18	»
	Padang Pandjang	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	6	18	24	16	6	2	15	9	»
	Priaman . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	13	3	16	5	8	3	8	8	»
	Padang Sidempoean . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	2	13	15	5	9	1	10	5	»
Benkoelen. . . .	Benkoelen . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	7	24	31	19	9	3	22	9	5
Palembang . . .	Palembang . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	13	21	34	15	18	1	16	18	1
Riouw	Tandjong Pinang	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	23	7	30	16	14	»	10	20	»
Banka	Muntok . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	32	19	51	26	17	8	26	25	»
Westerafdeeling van Borneo	Pontianak . .		1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	23	3	26	14	11	1	19	7	1
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin .	»	1	»	1	1	»	2	1	»	»	4	56	71	127	73	40	14	73	54	29
Celebes en onderhoorigheden . . .	Makasser . . .	1	1	1	3	2	1	4	2	1	1	11	180	109	289	162	68	59	159	130	15
	Maros	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	5	23	28	17	9	2	19	9	»
	Bonthain . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	7	29	36	22	9	5	23	13	6
	Boelekomba . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	6	30	36	15	20	1	22	14	3
	Bima	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	3	8	11	7	2	2	9	2	»
Menado	Menado . . .	»	1	1	2	1	1	3	1	»	»	6	74	104	178	104	59	15	105	73	64
	Tondano . . .	»	1	»	1	1	»	»	1	»	»	2	28	8	36	14	18	4	19	17	13
	Gorontalo. . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	23	12	35	34	1	»	26	9	20
Amboina	Amboina . . .	»	1	»	1	1	»	3	»	»	»	4	48	106	154	90	56	8	88	66	12
	Banda Neira. .	»	1	1	2	1	1	1	2	»	»	5	68	76	144	62	62	20	80	64	14
	Saparoea . . .	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	1	19	26	45	39	5	1	29	16	14
Ternate	Ternate . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	41	33	74	42	28	4	51	23	31
Timor	Koepang . . .	»	1	»	1	1	»	1	»	»	»	2	18	18	36	25	11	»	24	12	7
	Te zamen .	2	25	4	31	27	4	26	15	1	1	74	953	977	1930	1074	616	240	1096	834	267

RECAPITULATIE voor de openbare scholen.

Java en Madura.	9	66	16	91	75	16	88	93	5	15	292	4055	3216	7271	3664	2809	798	4273	2998	585
Buitenbezittingen	2	25	4	31	27	4	26	15	1	1	74	953	977	1930	1074	616	240	1096	834	267
Totaal ult°. 1882 . . .	11	91	20	122	102	20	114	108	6	16	366	5008	4193	9201	4738	3425	1038	5369	3832	852
» » 1881 . . .	11	88	16	115	99	16	115	99	5	14	348	4566	4098	8664	4544	3183	937	5085	3579	707
In 1882 alzoo vermeerderd met. .	»	3	4	7	3	4	»	9	1	2	18	442	95	537	194	242	101	284	253	145
In 1882 alzoo verminderd » . .	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»

Bijzondere scholen.

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Aantal scholen.	Onderwijzend personeel. Hoofdonderwijzers.	Hoofdonderwijzeressen.	Hulponderwijzers.	Hulponderwijzeressen.	Kweekelingen. Mannelijke.	Kweekelingen. Vrouwelijke.	Te zamen.	Aantal leerlingen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Aantal inlanders en vreemde oosterlingen onder de leerlingen begrepen.
Batavia	Batavia	6	3	3	6	20	»	4	36	243	525	768	17
Preanger regentschappen .	Garoet	1	1	»	»	»	»	»	1	7	10	17	6
Samarang	Samarang	4	2	2	1	9	»	2	16	94	323	417	»
Bagelen	Poerworedjo . . .	1	»	1	1	»	»	»	2	8	6	14	1
Soerabaija	Soerabaija	4	2	2	7	6	»	»	17	226	304	530	12
Sumatra's Westkust . . .	Padang	1	»	1	»	»	»	»	1	6	9	15	»
	Totaal ult°. 1882	17	8	9	15	35	»	6	73	584	1177	1761	36
	» » 1881	19	8	10	16	39	»	4	77	610	1210	1820	54
In 1882 alzoo	vermeerderd met .	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»
	verminderd » .	2	»	1	1	4	»	»	4	26	33	59	18

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE T.

N°. 21.

(Zie blz. 98 van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

de in Nederlandsch-Indië aanwezige INLANDSCHE SCHOLEN bij het einde van 1881 [1], benevens eenige voorloopige opgaven omtrent het einde van 1882.

1) Wat de scholen op Java en Madura betreft, wordt verwezen naar de bij het vorig verslag behoorende kaart, die echter, ten gevolge van nader ingekomen gegevens, in sommige opzichten verbetering behoeft (verg. de kolom »Toelichtingen" op blz. 3 van dit overzicht). Omtrent de particuliere scholen wordt nog opgemerkt dat de opgaven betreffende de niet-gesubsidieerde niet geheel vertrouwbaar zijn, omdat het ontstaan en het verdwijnen dier scholen in den regel eerst na geruimen tijd en dikwerf zelfs in 't geheel niet ter kennis komt van het bestuur.

GEWESTEN.	AANTAL SCHOLEN OP 31 DECEMBER 1881.				AANTAL LEERLINGEN GEDURENDE HET JAAR 1881.			
	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.		Totaal.	Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.		Totaal.
		Gesubsidieerd.	Niet gesubsidieerd.			Gesubsidieerd.	Niet gesubsidieerd.	
Java en Madura.								
Bantam	3	»	»	3	178	»	»	178
Batavia	7	»	a) 5	12	706	»	217	923
Krawang	5	»	»	5	287	»	»	287
Preanger regentschappen	26	»	b) 3	29	1 842	»	†	* 1 842
Cheribon	9	»	c) »	9	1 214	»	»	1 214
Tagal	4	2	d) 1	7	743	144	49	936
Pekalongan	3	e) 10	e) 1	14	323	718	†	* 1 041
Samarang	10	11	f) 1	22	2 011	1 130	†	* 3 141
Japara	7	g) 9	g) 4	20	853	464	87	1 404
Rembang	10	h) 5	h) 1	16	1 585	208	19	1 812
Soerabaija	i) 12	»	2	14	1 512	»	†	* 1 512
Pasoeroean	7	»	k) 8	15	643	»	284	927
Probolinggo	10	»	»	10	643	»	»	643
Bezoeki	3	1	»	4	255	54	»	309
Banjoewangi	1	»	1	2	104	»	95	199
Banjoemas	14	n) 4	»	18	2 191	363	»	2 554
Bagelen	18	42	»	60	4 055	3 093	»	7 148
Kadoe	5	»	»	5	1 153	»	»	1 153
Djokjokarta	1	»	q) »	1	420	»	»	420
Soerakarta	1	»	1	2	275	»	144	419
Madioen	r) { 17	s) 6	s) 4	27	3 377	475	218	4 070
Kediri	r) { 10	t) 9	t) 5	24	1 676	593	u) * 42	* 2 311
Madura	6	v) 1	»	7	481	65	»	546
Totaal bij het einde van 1881	i) 189	100	37	326	w) 26 527	w) 7 307	w) * 1 155	* 34 989
Totaal bij het einde van 1880	i) 181	103	* 22	* 306	26 389	8 173	* 1 161	* 35 723
In 1881 meer	x) 8	»	ij) 15	20	138	»	»	»
In 1881 minder	»	ij) 3	»	»	»	866	6	734

AANTAL SCHOLEN OP 31 DECEMBER 1882.		
Gouvernements-scholen.	Particuliere scholen.	
	Gesubsidieerd.	Niet gesubsidieerd.
3	»	»
7	»	a) 7
5	»	»
26	»	b) 3
9	»	c) 1
4	»	d) 4
3	e) 8	e) 1
10	11	f) »
7	g) 5	g) 3
10	h) 3	h) »
j) 13	»	j) 2
k) 9	»	k) 7
l) 10	»	»
m) 4	1	1
14	n) 4	n) 2
18	o) 33	»
p) 6	»	»
1	»	»
1	»	1
r) { 16	s) 6	s) 1
r) { 11	t) 7	t) 5
6	v) 1	»
ult°. 1882 z) 193	79	38
ult°. 1881 189	100	37

TOELICHTINGEN.

(Waar men een † geplaatst vindt, ontbreken de gegevens. De met een * geteekende cijfers zijn onvolledig)

a) Over 1881 werden verslagen ontvangen van 2 zendingsscholen (te Kwitang, behoorende tot de hoofdplaats Batavia en te Buitenzorg) en bovendien van 3 particuliere scholen (te Penangsia, mede behoorende tot de hoofdplaats Batavia, te Depok en te Mauk), welke laatste school door den Chineeschen landeigenaar wordt bekostigd. Voor 1882 werden bovendien nog verslagen ontvangen van 1 zendingsschool te Pasarbaroe en van 1 Chineesche school te Peudjaringan (beide ter hoofdplaats Batavia).

b) Bij het einde van 1881 waren in de Preanger regentschappen 3 niet gesubsidieerde zendingsscholen gevestigd (te Soekaboemi, Tjiandjoer en Soemedang). De laatste is in 1882 opgeheven. Daarentegen werd in Juli 1882 eene particuliere school geopend te Bandjar, die bij het eind van het jaar 70 leerlingen telde.

c) De 2 in 't vorig verslag (bijlage S, noot c) bedoelde zendingsscholen (te Cheribon en Indramajoe) bestonden niet meer. Daarentegen wordt voor 1882 eene zendingsschool te Madjalengka vermeld, die 7 leerlingen telde.

d) De in 't vorig verslag (bijlage S, noot d) bedoelde school te Moga was op 31 December 1881 gesloten. In 1882 is ook de gesubsidieerde school te Maribaja te niet gegaan en voor die te Pangka het subsidie komen te vervallen. De 4 voor 1882 opgegeven particuliere scholen waren die te Pangka, Boemiajoe, Oeloedjami en Keboepaten.

e) Twee van de in 1881 gesubsidieerde scholen — die te Kalisalak en Tersono — werden in 1882 gesloten. De eenige niet gesubsidieerde particuliere school — op de bij het vorig verslag behoorende kaart niet vermeld — is gevestigd te Peninggaran

f) De eenige niet gesubsidieerde school, die te Karang-toeri, ging in 1882 te niet.

g) Van de op de kaart, bij het vorig verslag gevoegd, voorkomende 18 particuliere scholen, bestonden er op 31 December 1881 nog slechts 13. Als aanwezig op 31 December 1882 worden opgegeven die te Djekoeloe-lor, Prawata, Klamboe, Melawat en Tajoe (alle 5 gesubsidieerd) en verder die te Wedaridjaksa, Pratajoedan en Kedoeng-pendjalin; de beide laatsten zijn zendingsscholen.

h) De in 't vorig verslag (bijlage S, noot g) bedoelde particuliere scholen te Kragan en Sedan werden in 1881 en 1882 opgeheven. In laatstgemeld jaar zijn ook tenietgegaan die te Randoe-Blatoeng en Ploentoeran, zoodat slechts overbleven die te Toendjoengan, Koendoeran en Djepon.

i) Eén minder dan vroeger was opgegeven doordien de op 31 December 1882 nog niet geopende school te Modjoagoeng, tot welker oprichting reeds in 1878 besloten was, sedert 1879 ten onrechte als reeds bestaande is aangemerkt. Ook op de schoolkaart werd zij als reeds geopend vermeld.

j) Onder de gouvernementsscholen is voor 1882 ook medegerekend de nieuw geopende school te Sangkapoera op Bawean, welke echter reeds kort na hare opening tijdelijk gesloten moest worden. De twee particuliere scholen waren dezelfde die in 1881 bestonden, namelijk die te Krembangan (hoofdplaats Soerabaja) en de zendingsschool te Modjowarno.

k) Behalve de op de schoolkaart vermelde particuliere (zendings)scholen te Kendalpajak en Swaroe, bestonden er op 31 December 1881 nog 2 zendingsscholen (te Panioen en Tjermei) en 4 andere particuliere scholen (te Kraton, Ngempit, Kadjadan of Wangkal en Keboutjaudi of Gendoongwetan). In 1882 werden 2 nieuwe gouvernementsscholen geopend, die te Grati en Toeren, terwijl de zendingsschool te Tjermei gesloten werd.

l) Hieronder ook de in 1882 tijdelijk gesloten gouvernementsschool te Pohsangit.

m) Hieronder ook de in 1882 tijdelijk gesloten gouvernementsschool te Bondowosso.

n) De schoolkaart vermeldde ten onrechte Mantjasem onder de plaatsen waar op 31 December 1881 particuliere scholen gevestigd waren; als zoodanig hadden genoemd moeten zijn, behalve Pepedan en Bandjar (welke laatste plaats ook wel als Wonodadi wordt aangeduid), Soempioeh en Karangdjati. In 1882 zijn nog bijgekomen de 2 (niet gesubsidieerde) particuliere scholen te Poerworedjo en Mesdan.

o) Van de 42 op 31 December 1881 bestaande gesubsidieerde scholen werden er in 1882 9 gesloten, zijnde die te: Kaligesing, Gembor, Krajja, Seka, Tebo, Kaliwatoe, Megoeloeng, Wanarata en Nampoe.

p) In 1882 werd eene nieuwe gouvernementsschool, die te Grabak, geopend.

q) De op de schoolkaart vermelde particuliere school te Danoeredjan werd in 1881 opgeheven.

r) Ten gevolge van eene verandering in de grensregeling tusschen beide gewesten is in 1882 het district Panggoel, waar zich eene gouvernementsschool bevindt, van de residentie Madioen afgescheiden en bij Kediri gevoegd. Van daar het verschil in de opgaaf van het getal gouvernementsscholen in elk dier gewesten over 1881 en 1882.

s) De schoolkaart vermeldt (voor 1881) 3 particuliere scholen te weinig; het blijkt echter niet waar die scholen gevestigd waren. Evenmin vindt men toegelicht de verschillen waarop in 't vorig verslag (bijlage S, noot o) gedoeld werd. De 6 in 1882 gesubsidieerde particuliere scholen waren gevestigd te Tertek, Ngrambe, Goranggareng, Balong, Djebeng en Kemiri. De eenige op 31 December 1882 nog bestaande niet-gesubsidieerde particuliere school werd aangetroffen te Kenadoengan.

t) De op de kaart vermelde scholen te Poerwokerto, Waroedjajeng en Kalipang schijnen in 1881 en 1882 te zijn tenietgegaan. Daarentegen was eene op de kaart niet vermelde particuliere school gevestigd te Kampak. De 12 op het einde van 1882 bestaande particuliere scholen waren die te Wlingi, Srengat, Pakis, Patje, Bagor, Lengkong en Papar (allen gesubsidieerd), zoomede die te Kampak, Kediri, Wonosari, Genengan en Maron, de laatste 4 zendingsscholen, die weinig en zeer ongeregeld bezocht worden.

u) Van 4 scholen ontbreken de opgaven.

v) De eenige gesubsidieerde school wordt te Branta-Pasisir aangetroffen. Van de andere op de schoolkaart voorkomende particuliere scholen kwam die te Sepoeloe niet in werking, omdat het schoolgebouw vóór de opening instortte, terwijl die te Balega en Kwanjar wegens gemis aan onderwijzers gesloten werden.

w) Het aantal meisjes-leerlingen is gering. Op de gouvernementsscholen bedroeg het in 1881 in 't geheel slechts 61, waarvan voor de scholen in Batavia 20, Krawang 34, Preanger-regentschappen 2, Samarang 2 en Bagelen 3. Onder de leerlingen der particuliere scholen bevonden zich, voor zooveel zulks is opgegeven, in 1881 36 meisjes (8 in Batavia, 7 in Samarang en 21 in Bagelen).

x) Hiervan: 1 in Batavia (3de school ter hoofdplaats), 2 in Krawang (te Wanajassa en Tjilamaja), 1 in Pekalongan (te Kedoengwoeni), 1 in Samarang (te Karangtoeri, zijnde de 3de school ter hoofdplaats), 1 in Rembang (te Padangan), 1 in Kediri (te Parce) en 1 op Madura (te Boendor). Deze laatste school en die te Kedoengwoeni waren overgenomen particuliere scholen.

y) Waar deze scholen gevestigd waren vindt men niet opgegeven.

z) Hieronder 3 scholen die tijdelijk gesloten waren (zie onder j, l en m hierboven).

EILANDEN EN GEWESTEN.		AANTAL SCHOLEN BIJ HET EINDE DER ONDERSTAANDE JAREN.						
		Gouvernementsscholen.			Particuliere scholen.		Totaal.	
		1880.	1881.	1882. *bb*)	1880.	1881.	1880.	1881.
Buitenbezittingen.								
Sumatra.	Padangsche Benedenlanden	14	15	15	3	*cc*) 1	17	16
Sumatra.	» Bovenlanden	17	18	*dd*) 19	3	*ee*) 2	20	20
Sumatra.	Tapanoli	18	18	18	19	*ff*) 21	37	39
Sumatra.	Benkoelen	9	10	10	»	»	9	10
Sumatra.	Lampongsche districten	3	3	3	»	»	3	3
Sumatra.	Palembang	4	5	5	»	»	4	5
Sumatra.	Sumatra's Oostkust	1	1	1	»	»	1	1
Sumatra.	Atjeh	2	2	2	»	»	2	2
Nias (gouvernement Sumatra's Westkust)		1	1	1	1	*ff*) 2	2	3
Riouw en Lingga		2	2	2	»	»	2	2
Banka		2	2	2	»	»	2	2
Billiton		2	2	2	»	»	2	2
Borneo.	Westerafdeeling	»	»	»	*hh*) 3	*hh*) 2	3	2
Borneo.	Zuider- en Oosterafdeeling	1	1	*dd*) 6	8	*ff*) 8	9	9
Celebes.	gouvernement Celebes en onderhoorigheden	2	10	*dd*) 11	»	»	2	10
Celebes.	residentie Menado	36	50	*dd*) *ii*) 83	*jj*) 148	*kk*) * 140	184	†
Sangi-eilanden	resid. Menado.	25	25	25	†	*mm*) †	†	†
Talaut-eilanden	resid. Menado.	4	4	4	†	†	†	†
Ternate	resid. Ternate.	1	1	1	»	†	1	†
Batjan	resid. Ternate.	1	1	1	»	†	1	†
Ceram	resid. Amboina.	11	11	11	»	†	11	†
Boeroe	resid. Amboina.	1	1	1	»	†	1	†
Manipa	resid. Amboina.	1	1	1	»	†	1	†
Boano	resid. Amboina.	1	1	1	»	†	1	†
Amboina	resid. Amboina.	30	30	*dd*) 28	»	†	30	†
Haroekoe	resid. Amboina.	6	6	6	»	†	6	†
Saparoea	resid. Amboina.	12	12	12	»	†	12	†
Noessalaut	resid. Amboina.	6	6	6	»	†	6	†
Banda-eilanden	resid. Amboina.	4	4	4	»	†	4	†
Aroe-eilanden	resid. Amboina.	4	4	4	2	†	6	†
Zuidwester-eilanden	resid. Amboina.	6	6	6	»	†	6	†
Timor	resid. Timor.	8	8	8	»	†	8	†
Rotti	resid. Timor.	18	18	*nn*) 18	14	†	32	†
Savoe	resid. Timor.	1	1	1	7	†	8	†
Flores	resid. Timor.	»	»	»	1	†	1	†
Bali en Lombok		1	*oo*) 1	*oo*) 1	»	»	1	1
Totaal		255	*pp*) 281	*qq*) 319	209	†	†	†

AANTAL LEERLINGEN IN DEN LOOP DER ONDERSTAANDE JAREN *aa*).					
Gouvernements-scholen.		Particuliere scholen.		Totaal.	
1880.	1881.	1880.	1881.	1880.	1881.
1 229	1 237	105	26	1 334	1 263
1 160	1 119	113	86	1 273	1 205
976	1 048	991	928	1 967	1 976
542	552	»	»	542	552
125	124	»	»	125	124
376	295	»	»	376	295
39	40	»	»	39	40
44	106	»	»	44	106
34	30	11	19	45	49
gg) * 53	*gg*) * 52	»	»	*gg*) * 53	*gg*) * 52
109	91	»	»	109	91
71	85	»	»	71	85
»	»	41	61	41	61
285	270	453	445	738	715
83	265	»	»	83	265
4 056	†	10 821	*ll*) *10 376	14 877	†
†	†	†	*mm*) †	†	†
†	†	†	†	†	†
82	†	»	†	82	†
68	†	»	†	68	†
872	†	»	†	872	†
43	†	»	†	43	†
39	†	»	†	39	†
39	†	»	†	39	†
2 151	†	»	†	2 151	†
583	†	»	»	583	†
1 278	†	»	†	1 278	†
556	†	»	†	556	†
96	†	»	†	96	†
80	†	†	†	80	†
†	†	»	†	†	†
* 385	†	»	†	385	†
1 101	†	455	†	1 556	†
48	†	* 129	†	177	†
»	»	72	†	72	†
†	»	»	»	†	»
* 16 603	†	* 13 191	†	* 29 794	†

TOELICHTINGEN.

(Waar men een † geplaatst vindt, ontbreken de opgaven. De met een * geteekende cijfers zijn onvolledig.)

aa) Voor sommige gouvernements- en particuliere scholen zijn onder het opgegeven aantal leerlingen ook meisjes begrepen. Volledige opgaven deswege zijn echter niet ontvangen. De in 1880 van gouvernementswege geopende meisjesscholen te Padang (Padangsche Benedenlanden) en Fort de Kock (Padangsche Bovenlanden) werden in den loop van 1881 bezocht door 57 en 23 leerlingen. Bij de zendingsscholen in Tapanoli waren in 1881 o. a. 70 meisjes ingeschreven.

bb) In 1882 werden in de buitenbezittingen 40 nieuwe gouvernementsscholen geopend, als: 1 in de Padangsche Bovenlanden (de overgenomen gesubsidieerde particuliere school te Pakan Rabáá), 5 in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo (te Amoenthai, Barabei, Martapoera, Marabahan en Sampit), 1 in het gouvernement van Celebes (te Djeneponto) en 33 in de residentie Menado (1 in de afdeeling Menado te Pandoe; 6 in de afdeeling Kema, te Lilang, Sawangan, Talawaän, Batoe, Loempias en Paslaten; 11 in de afdeeling Tondano, te Eris, Telap, Watulanei, Toelian-ketjil, Laloempei, Rerer, Makalisoeng, Atep, Koror, Roeroekan en Lakeadoeng; 5 in de afdeeling Belang, te Pangoe, Wijauw, Benteuan, Lewoetoeng en Morndoeng: en 10 in de afdeeling Amoerang, te Tentjep, Tandegesan, Lapi, Woewoek, Pinamorangan, Wakan, Poigar, Pontak, Motoling en Tombassian-atas.

Daarentegen werden in 1882 2 gouvernementsscholen (te Waiheroe en Poka in de residentie Amboina) opgeheven.

cc) Van de voor 1880 opgegeven 3 particuliere scholen werd er 1 (die te Balei Selasa) in 1881 als gouvernementsschool overgenomen, terwijl er 1 (die te Loeboe-Aloeng) te niet ging.

dd) Zie aanmerking *bb*.

ee) 1 minder dan in 1880 wegens overneming door het Gouvernement van de particuliere school te Soepajang.

ff) Allen zendingsscholen.

gg) De opgaven betreffen alleen de school te Tandjong Pinang. Van die te Dai is het aantal leerlingen niet opgegeven.

hh) Voor 1880 werd 1 particuliere school te weinig opgegeven. Van de toen bestaande scholen te Landak, Sambas en Ngabang ging de eerste in 1881 te niet.

ii) Hieronder ook de in 1882 tijdelijk geslotene gouvernementsschool te Tilamoeta (Gorontalo).

jj) Hieronder 136 scholen die voor rekening kwamen van het Nederlandsche Zendelinggenootschap of die door de Protestantsche hulppredikers en sommige kerkelijke gemeenten op eigen kosten werden onderhouden. De overige 12 bestonden uit 6 Roomsch-katholieke scholen en 6 negorijscholen.

kk) Het opgegeven cijfer is niet geheel volledig als slechts de scholen omvattende waarvan in de opgaven van de „Zendelingvereeniging in de Minahassa" gewag wordt gemaakt (genootschaps- en door de hulppredikers of door kerkelijke gemeenten bekostigde scholen). Voor het overige moet nog worden opgemerkt dat die opgaven het geheele jaar betreffen, zoodat er ook een 8tal scholen onder begrepen zijn die op 31 December 1881 niet meer bestonden (of niet meer bezocht werden), hoofdzakelijk in verband met de opening van gouvernementsscholen op sommige van die plaatsen. Volgens opgaven van den resident van Menado dd. September 1882 zouden, na de opening van de in noot *bb* hierboven bedoelde 33 nieuwe gouvernementsscholen, in de Minahassa vermoedelijk nog overblijven 92 zendingsscholen en 9 particuliere of negorijscholen.

ll) Deze opgaaf, waaronder 3857 meisjes, betreft het aantal ingeschreven leerlingen bij 137 van de in de voorgaande aanmerking bedoelde scholen. Het cijfer der gezet opkomende leerlingen bij deze 137 scholen beliep 6741.

mm) Volgens eene opgaaf van November 1882 bestonden destijds op de Sangi-eilanden 30 zendingsscholen, die door meer dan 1000 leerlingen werden bezocht.

nn) Een van deze scholen, die te Lelenoek, werd in November 1882 tijdelijk gesloten.

oo) In 't vorig verslag werd deze school (die te Boeleleng) niet medegeteld. Het blijkt echter dat zij niet voor goed opgeheven, maar slechts tijdelijk gesloten was. In 1882 werd zij nog niet heropend.

pp) 1 meer dan de opgaaf in 't vorig verslag (vergel. de voorgaande aanmerking).

qq) Hieronder 3 scholen die tijdelijk gesloten waren (zie onder *ii*, *nn* en *oo* hierboven). De cijfers betreffen het aantal gouvernementsscholen op 31 December 1882 in de residentiën Menado, Ternate, Amboina en Timor zijn, bij gemis aan het jaarrapport van den adjunct-inspecteur te Tondano, ontleend aan te Batavia voorhanden opgaven van vroegeren datum en kunnen dus wellicht een weinig met de werkelijkheid verschillen.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE U.

N°. 22.

(Zie blz. 98 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de samenstelling op 31 December 1882 van het ONDERWIJZEND PERSONEEL verbonden aan de KWEEKSCHOLEN voor inlandsche onderwijzers en aan de gewone OPENBARE SCHOLEN voor INLANDERS [1]) in Nederlandsch-Indië.

Kweekscholen.

KWEEKSCHOLEN.	Maximum aantal kweekelingen.	Hoofd- en 2de onderwijzers					Europeesche 3de, 4de, 5de of hulponderwijzers						Inlandsche			Totaal der onderwijzers.
		Aantal.	met bewijs of akte voor *a*)				Aantal.	met bewijs of akte voor het *a*)					3de, 4de of 5de onderwijzers.	onderwijzers voor:		
			Maleisch.	de beginselen der												
				wiskunde.	landbouwkunde.	landmeetkunde.		Maleisch.	Javaansch.	Soendaasch.	Battaksch.	Makassaarsch.		de talen.	het teekenen.	
Bandong	100	2	2	2	2	2	3	2	»	3	»	»	»	2 *b*)	1	8
Magelang	100	2	2	2	2	2	2	1	2	»	»	»	1	2 *c*)	1	8
Probolinggo	100	2	2	1	1	2	3	1	1	»	»	»	»	3 *d*)	1	9
Fort de Kock	50	2	2	2	2	2	1	»	»	»	»	»	»	2 *e*)	*i*)	5
Padang Sidempoean . .	25	1	»	»	»	»	1	1	1	»	1	»	»	1 *f*)	*i*)	3
Bandjermasin.	50	2	2	1	1	2	1	»	»	»	»	»	»	1 *g*)	*k*)	4
Makasser	50	2	2	2	2	2	1	»	»	»	»	1	»	3 *h*)	*k*)	6
Tondano	50	2	2	1	2	2	»	»	»	»	»	»	1	2 *e*)	*i*)	5
Amboina	50	2	2	2	2	2	1	1	»	»	»	»	»	2 *e*)	*i*)	5
Te-zamen	. . . .	17	16	13	14	16	13	6	4	3	1	1	2	18	3	53

[1]) De drie zoogenaamde speciale (lagere) scholen voor inlanders, bedoeld op blz. 101 van het verslag hiervóór, zijn in dit overzicht niet begrepen.

a) In deze rubrieken zijn ook opgenomen de onderwijzers, die reeds vóór het in werking treden van de thans vigeerende bepalingen bij het inlandsch onderwijs waren geplaatst, of die bij hunne definitieve benoeming gerekend werden de vereischte akten te bezitten; zoodoende blijkt tevens welke akten nog aan de verschillende onderwijzers ontbraken.

b) Eén voor het Soendaasch en één voor het Maleisch.

c) Eén voor het Javaansch en één voor het Maleisch.

d) Eén voor het Madureesch, één voor het Javaansch en één voor het Maleisch.

e) Beiden voor het Maleisch.

f) Voor het Battaksch. Met het onderwijs in het Maleisch is de Europeesche hulponderwijzer belast.

g) Voor het Maleisch. Het onderwijs in de Biadjoe-Dajaksche taal bleef opgedragen aan een te Bandjermasin gevestigden zendeling-leeraar.

h) Eén voor het Maleisch, één voor het Boegineesch en één voor het Makassaarsch.

i) Het onderwijs in het teekenen is opgedragen aan een der aan de kweekschool verbonden Europeesche onderwijzers.

k) Als voren aan een onderwijzer van de Europeesche gouvernementsschool ter plaatse.

Gewone scholen.

Gewesten.	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzers: van kweekscholen afkomstig.	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1e klasse (in de buitenbezittingen).	Onderwijzers: 4de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: 2de klasse (in de buitenbezittingen).	Waarnemende onderwijzers: Hulp-onderwijzers.	Waarnemende onderwijzers: Kweekelingen.	Hulp-onderwijzers.	Kweekelingen.	Totaal.
	Ressort van de kweekschool te Bandong.										
Bantam *a*)	3	3	»	»	»	»	»	»	1	2	6
Batavia	7	6	»	»	»	»	1	»	2	5	14
Krawang	5	4	»	»	»	»	»	1	1	4	10
Preanger regentschappen	26	26	»	»	»	»	»	»	13	25	64
Cheribon *a*)	9	8	»	»	1	»	»	»	5	13	27
Te zamen	50	47	»	»	1	»	1	1	22	49	121
	Ressort van de kweekschool te Magelang.										
Tagal *b*)	4	4	»	»	»	»	»	»	2	7	13
Pekalongan	3	3	»	»	»	»	»	»	1	4	8
Samarang	10	10	»	»	»	»	»	»	4	25	39
Japara	7	6	»	»	»	»	1	»	6	7	20
Rembang	10	7	»	»	»	»	3	»	9	12	31
Banjoemas *b*)	14	11	»	»	1	»	2	»	15	17	46
Bagelen	18	14	»	»	»	»	4	»	5	54	77
Kadoe	6	6	»	»	»	»	»	»	4	8	18
Djokjokarta	1	1	»	»	»	»	»	»	5	»	6
Soerakarta	1	1	»	»	»	»	»	»	4	1	6
Madioen	16	15	»	»	»	»	1	»	20	23	59
Te zamen	90	78	»	»	1	»	11	»	75	158	323
	Ressort van de kweekschool te Probolinggo.										
Soerabaija	13	9	»	»	»	»	3	»	10	18	40
Pasoeroean	9	5	»	»	2	»	2	»	6	6	21
Probolinggo	10	1	»	»	2	»	7	»	»	5	15
Bezoeki	4	2	»	»	»	»	»	1	»	3	6
Banjoewangi	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kediri	11	7	»	»	4	»	»	»	15	11	37
Madura	6	5	»	»	»	»	1	»	5	8	19
Bali *c*)	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Te zamen	54	29	»	»	8	»	13	1	36	51	138
	Ressort van de kweekschool te Fort de Kock.										
Padangsche Benedenlanden	15	6	»	»	»	7	2	»	6	22	43
Idem Bovenlanden	19	6	»	5	»	7	1	»	*d*) 11	19	49
Benkoelen	10	2	»	1	»	7	»	»	7	10	27
Lampongsche districten	3	3	»	»	»	»	»	»	1	2	6
Palembang	5	1	»	»	»	1	2	»	1	2	7
Sumatra's Oostkust	1	1	»	»	»	»	»	»	»	1	2
Atjeh	2	»	»	1	»	1	»	»	»	1	3
Riouw	2	2	»	»	»	»	»	»	»	1	3
Banka	2	1	»	1	»	»	»	»	1	»	3
Billiton	2	2	»	»	»	»	»	»	»	1	3
Te zamen	61	24	»	8	»	23	5	»	27	59	*e*) 146

a) De scholen in die gedeelten van Bantam en Cheribon, waar geen Soendaasch maar Javaansch gesproken wordt, verkrijgen hare onderwijzers van de kweekschool te Magelang.

b) De scholen in die gedeelten van Tagal en Banjoemas, waar geen Javaansch maar Soendaasch gesproken wordt, verkrijgen hare onderwijzers van de kweekschool te Bandong.

c) De school te Boeleleng bleef in 1882 gesloten.

d) Hieronder 1 teruggesteld onderwijzer 2de klasse.

e) Bovendien zijn nog twee vrouwen werkzaam aan de meisjesscholen te Padang en Fort de Kock.

Gewesten en eilanden.	Aantal gouvernements-scholen.	Onderwijzers: van kweekscholen afkomstig.	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 3de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: bij wijze van onderscheiding bevorderd tot de 1e klasse (in de buitenbezittingen).	Onderwijzers: 4de klasse (op Java en Madura).	Onderwijzers: 2de klasse (in de buitenbezittingen).	Waarnemende onderwijzers: Hulp-onderwijzers.	Waarnemende onderwijzers: Kweekelingen.	Hulp-onderwijzers.	Kweekelingen.	Totaal.
				Ressort van de kweekschool te Padang Sidempoean.							
Tapanoli (waaronder Nias) .	19	*f*) 2	»	2	»	*g*) 12	3	»	8	15	42
				Ressort van de kweekschool te Bandjermasin.							
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	6	5	»	1	»	»	»	»	1	3	10
				Ressort van de kweekschool te Makasser.							
Celebes	11	9	»	1	»	»	»	»	1	»	11
				Ressort van de kweekschool te Tondano. h)							
Menado.	83	28	»	»	»	21	33	»	58	99	239
Sangi- en Talaut-eilanden .	29	»	»	»	»	1	»	7	»	»	8
Ternate en Batjan	2	1	»	1	»	»	»	»	1	1	4
Te zamen . .	114	29	»	1	»	22	33	7	59	100	251
				Ressort van de kweekschool te Amboina. h)							
Amboina	66	29	»	»	»	15	22	»	48	29	143
Banda	4	1	»	»	»	1	2	»	1	»	5
Aroë-eilanden	4	»	»	»	»	»	4	»	»	»	4
Zuidwester-eilanden . . .	6	»	»	»	»	2	4	»	»	1	7
Timor	8	5	»	1	»	1	1	»	4	5	17
Rotti	17	4	»	»	»	2	10	1	1	2	20
Savoe	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	1
Te zamen . .	106	39	»	1	»	21	43	2	54	37	197
				RECAPITULATIE.							
In het ressort van de kweekscholen te Bandong	50	47	»	»	1	»	1	1	22	49	121
Magelang	90	78	»	»	1	»	11	»	75	158	323
Probolinggo	54	29	»	»	8	»	13	1	36	51	138
Fort de Kock . . .	61	24	»	8	»	23	5	»	27	59	*e*) 146
Padang Sidempoean .	19	2	»	2	»	12	3	»	8	15	42
Bandjermasin. . . .	6	5	»	1	»	»	»	»	1	3	10
Makasser	11	9	»	1	»	»	»	»	1	»	11
Tondano	114	29	»	1	»	22	33	7	59	100	251
Amboina	106	39	»	1	»	21	43	2	54	37	197
Te zamen . .	511	262	»	*i*) 14	10	78	109	11	283	472	*e*) 1239

f) Afkomstig van de kweekschool te Fort de Kock.

g) Hieronder 1 teruggesteld onderwijzer 1ste klasse.

h) Omtrent de ressorten der kweekscholen te Tondano en Amboina zijn geen berichten ingekomen; de daarvoor opgegeven cijfers, ontleend aan de registers bij het departement van onderwijs, kunnen uit dien hoofde eenigermate met den werkelijken toestand op 31 December 1882 verschillen.

i) Hieronder zijn ook die onderwijzers opgenomen, die, in verband met art. 3 der „Bepalingen enz." in Indisch Staatsblad 1875 n°. 1, alleen daarom zijn aan te merken als tot de 1ste klasse te behooren, omdat zij bij het in werking treden van bedoelde „Bepalingen" reeds eene bezoldiging genoten van f 50 's maands of daarboven. In het overzicht, als bijlage R bij het vorig verslag gevoegd, waren zij ten onrechte over andere categorieën verdeeld.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE V.

N°. 23.

(Zie blz. 112 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande WEESHUIZEN EN ANDERE INSTELLINGEN VAN LIEFDADIGHEID over 1881 en 1882.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van		VERDERE BIJZONDERHEDEN.
	1881.	1882	
Parapattan weezengesticht te Batavia.	64	68	In 1882 werden 5 jongens en 8 meisjes opgenomen, terwijl 3 jongens en 5 meisjes het gesticht verlieten om elders eene plaatsing te aanvaarden. Een meisje overleed aan de cholera. Overigens was de gezondheidstoestand bevredigend. De schoolgaande weezen bezochten eene der gouvernementsscholen te Batavia. Omtrent de inkomsten en uitgaven der inrichting zijn geen bijzonderheden vermeld.
Diaconie-armenhuis op Molenvliet (Batavia).	40	42	Onder de verpleegden waren 12 vrouwen, 12 jongens en 8 meisjes. De uitgaven voor het gesticht bedroegen in 1882 f 12 344, tegen f 11 714 in 1881.
Djatti-gesticht te Batavia.	28	*a*) †	Geen opgaven ontvangen.
Vincentius-gesticht voor verlaten kinderen te Weltevreden (Batavia).	26	26	Het gesticht bleef aan de zorg der zusters Ursulinen toevertrouwd, die van de Vincentius-vereeniging, behalve eene kleine tegemoetkoming in de kosten van het onderwijs, voor ieder kind gemiddeld f 180 's jaars voor onderhoud ontvingen. De gezondheidstoestand der verpleegden was gunstig. De vaste bijdragen aan de Vereeniging bedroegen f 200 per maand. Door legaten en andere buitengewone inkomsten kon worden voortgegaan met kostelooze verstrekking van voeding aan kinderen die gratis de bewaarschool der geestelijke zusters bezoeken, en met het geven van ondersteuning aan eenige behoeftigen.
Liefdadigheidsgesticht te Depok (Buitenzorg).	22	20	Wegens geldgebrek kon geen enkele aanvraag tot opneming worden ingewilligd. Twee kweekelingen verlieten het gesticht, namelijk 1 jongen wegens plaatsing in eene betrekking en 1 meisje, dat in het huwelijk trad, zoodat op 31 December 1882 nog overbleven 13 jongens en 7 meisjes. Met uitzondering van 3 meisjes, die in de huishouding behulpzaam zijn, ontvingen de verpleegden onderwijs op de gouvernementsschool te Depok. Aangezien het kapitaal der inrichting, op f 250 na, verbruikt is, wordt hare toekomst zorgelijk geoordeeld.
Protestantsch wees- en armenhuis te Samarang.	*b*) 162	160	In het afgeloopen jaar verlieten 17 kinderen om verschillende redenen het gesticht; daarentegen werden 15 weezen opgenomen. De ontvangsten, met inbegrip van het gewone gouvernements-subsidie, beliepen in 1882 f 60 478 en de uitgaven f 60 167.
Roomsch-katholiek wees- en armenhuis te Samarang.	*c*) 234	234	Door deze inrichting werd, met inbegrip van het gouvernements-subsidie, in 1882 f 45 744 ontvangen en f 45 809 uitgegeven. In 1882 verlieten 26 kinderen het gesticht, terwijl een gelijk aantal werd opgenomen.
Oudemannenhuis te Samarang.	68	72	De verpleegden waren allen oude landsdienaren, die wegens hun gering pensioen, dan wel om andere redenen, niet in eigen huisvesting kunnen voorzien. Omtrent de in 1882 onder hen voorgevallen mutatiën is niets gemeld. Het Gouvernement stelde in 1882 weder f 4500 beschikbaar voor aankoop van benoodigdheden ten behoeve van de verpleegden.
Bedelaarsgesticht te Patjerongan (Samarang).	105	171	Onder de verpleegden hadden vele mutatiën plaats, vooral ook door overlijden. De uitgaven, in 1882 f 33 663, worden bestreden uit de fondsen van de Chineesche hospitalen te Samarang en Batavia.

a) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

b) In 't vorig verslag (bijl. T) werd opgegeven 132; sedert zijn echter verbeterde opgaven ontvangen.

c) Ook deze opgaaf, in 't vorig verslag uitgetrokken als 236, heeft verbetering ondergaan.

GESTICHTEN.	Aantal verpleegden bij het einde van 1881.	Aantal verpleegden bij het einde van 1882.	VERDERE BIJZONDERHEDEN.
Jongensweezen-inrichting te Soerabaija.	56	†	Geen opgaven ontvangen.
Protestantsch weeshuis te Soerabaija.	30	30	In den loop van 1882 verlieten het gesticht 2 jongens en 1 meisje, die eene betrekking hadden gekregen, terwijl 1 meisje door hare familie teruggenomen werd. In hunne plaats werden 4 nieuwe pupillen toegelaten en wel 1 jongen en 3 meisjes. De ontvangsten beliepen ongeveer f 6700 en de uitgaven f 8000.
Roomsch-katholiek weeshuis te Soerabaija.	24	28	In 1882 werden 4 kinderen ontslagen, waarvan 2 in eene betrekking werden geplaatst, 1 huwde en 1 bij eene familie werd besteed. Er werden daarentegen 8 nieuwe pupillen aangenomen. Het meerendeel der weezen genoot onderricht op de school der zusters Ursulinen, terwijl een 8tal op de naaischool de vrouwelijke handwerken aanleerden. De Vincentius-vereeniging, waaronder dit weeshuis ressorteert, telde op 31 December 1882 42 contribueerende leden. De ontvangsten bedroegen f 3221, de uitgaven f 3759. Het tekort werd door het Roomsch-katholiek armbestuur gedekt. Bovendien werd voor f 2101 ingeteekend om daaruit de kosten van eenige buitengewone reparatiën aan het weeshuisgebouw te bestrijden.
Bedelaarsgesticht te Soerabaija.	34 (gemiddeld 's maands).	50 (gemiddeld 's maands).	Op weinige uitzonderingen na, waren de verpleegden allen inlanders.
Verzorgingsgesticht te Soerakarta.	96	89	De jongens, ten getale van 60, bezoeken de gouvernements tweede lagere school te Soerakarta, terwijl de meisjes, ten getale van 29, van de gouvernements-meisjesschool gebruik maken. De verpleging en de gezondheidstoestand der kinderen waren bevredigend. Op hun gedrag vielen geen aanmerkingen te maken.
Bedelaarsgesticht te Tagal.	†	20 (gemiddeld).	Dit gesticht is bestemd tot opneming en verpleging van bedelaars, lijders aan afzichtelijke ziekten en gebrekkigen. De voeding wordt bekostigd uit de fondsen van de missigit, verkregen door dzakat-, huwelijks- en andere giften. De plaatselijke geneesheer is met den geneeskundigen dienst in het gesticht belast.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE W.

N°. 24.

(Zie blz. 114 van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE

de in elke maand van 1882 en van het eerste kwartaal van 1883 voorgekomen koorts- en choleragevallen (meest van epidemischen aard) in Nederlandsch-Indië, en van de sterfte onder de aangetasten, benevens gelijksoortige gegevens nopens het aantal pokkenlijders, een en ander voor zooveel deswege door de besturende ambtenaren en door de geneeskundigen cijfers zijn kunnen worden verstrekt.

GEWESTEN.	Aantal koortslijders op 31 Dec. 1881.	1882. Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.
												Bijgekomen
Bantam	»	»	»	»	»	†	†	†	118	150	»	»
Batavia	3 569	1 579	1 210	946	505	»	»	»	»	†	†	»
Krawang	2 216	1 399	1 066	1 641	868	†	1 996	734	†	†	†	†
Preanger regentschappen	14 187	9 023	6 275	575	†	†	†	†	†	†	2 675	7 472
Cheribon	1 203	3 900	3 466	6 162	4 348	10 919	7 511	9 221	7 672	6 487	1 498	503
Tagal	678	1 265	†	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pekalongan	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Samarang	2 798	1 811	1 683	1 919	1 872	1 775	4 425	3 248	5 311	4 679	2 903	2 485
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rembang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerabaija	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pasoeroean	891	556	508	389	243	458	2 406	1 745	1 617	1 391	1 107	758
Probolinggo	1 041	1 170	1 599	1 299	1 197	1 032	1 274	1 436	1 614	1 251	1 159	1 087
Bezoeki	1 869	2 527	1 913	2 041	2 224	2 454	3 240	2 499	2 053	2 886	1 917	2 389
Banjoemas	938	1 367	734	458	809	833	496	521	183	360	194	99
Bagelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kadoe	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Djokjokarta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	»	»	»	»	»	»	293	509	229	134	44	2 294
Kediri	»	»	»	»	»	†	†	10 038	6 548	949	518	»
Madura	1 083	983	408	173	141	189	474	308	135	169	52	38
Te zamen	30 473	25 580	18 862	15 603	12 207	18 660	22 115	31 289	25 480	18 456	12 067	17 125
												Overleden
Bantam	. . .	»	»	»	»	†	†	†	»	»	»	»
Batavia	. . .	265	213	136	57	»	»	»	»	†	†	»
Krawang	. . .	349	255	502	128	†	45	141	†	†	†	†
Preanger regentschappen	. . .	3 034	2 903	140	†	†	†	†	†	†	156	†
Cheribon	. . .	572	884	977	602	811	580	496	878	844	247	122
Tagal	. . .	325	†	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pekalongan	. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Samarang	. . .	355	379	406	335	303	339	384	558	628	520	529
Japara	. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Rembang	. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerabaija	. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Pasoeroean	. . .	63	80	66	29	59	191	242	207	152	87	66
Probolinggo	. . .	272	323	260	189	248	332	304	342	305	236	178
Bezoeki	. . .	620	644	531	538	652	990	806	675	976	373	604
Banjoemas	. . .	166	176	117	123	94	102	65	45	35	27	22
Bagelen	. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Kadoe	. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Djokjokarta	. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Soerakarta	. . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Madioen	. . .	»	»	»	»	»	8	»	2	7	»	74
Kediri	. . .	»	»	»	»	†	†	84	239	132	64	»
Madura	. . .	30	57	2	3	6	26	81	22	17	4	7
Te zamen	. . .	6 051	5 914	3 137	2 004	2 173	2 613	2 603	2 968	3 096	1 714	1 602

a) Omtrent de koortslijders in de buitenbezittingen zijn geen cijferopgaven van de besturende ambtenaren ontvangen.

b) Voor het bevolkingcijfer zijn, bij gemis aan latere gegevens, de opgaven gevolgd over 1881.

koortslijders. *a*)

Dec	Totaal over 1882 (daaronder ook de cijfers vermeld in kolom 2 van dezen staat).	Percentsgewijze verhouding van het in de voorgaande kolom genoemde totaal tot het zielental. *b*)	Percentsgewijze verhouding van het aantal overleden koortslijders tot het cijfer der aangetasten.	Aantal koortslijders op 31 Dec. 1882.	1883. Jan.	1883. Feb.	1883. Maart.	TOTAAL PER KWARTAAL. 1ste kw. 1882.	2de kw. 1882.	3de kw. 1882.	4de kw. 1882.	1ste kw. 1883.
»	268	0.05	. . . .	»	»	»	»	»	»	268	»	»
»	7 809	0.85	. . . .	»	»	»	»	3 735	505	»	»	»
†	9 920	3.42	. . . .	†	†	†	†	4 106	2 864	734	»	»
†	40 207	2.49	. . . .	†	1 384	2 006	»	15 873	»	»	10 147	3 390
203	63 093	4.77	. . . .	»	»	»	4 356	13 528	22 778	23 380	2 204	4 356
»	1 943	0.2	. . . .	»	»	»	»	1 265	»	»	»	»
»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2 294	38 203	3.—	. . . .	3 018	2 472	2 740	2 774	5 413	9 072	13 238	7 682	7 986
»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	. . . .	»	»	»	518	»	»	»	»	518
»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»
695	12 764	1.72	. . . .	476	534	437	539	1 453	3 107	4 753	2 560	1 510
1 048	16 207	3.31	. . . .	1 706	804	1 004	1 166	4 068	3 503	4 301	3 294	2 974
308	28 320	5 34	. . . .	404	354	2 018	208	6 481	7 918	7 438	4 614	2 580
150	7 142	0.69	. . . .	190	265	102	180	2 559	2 138	1 064	443	547
»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»
2 139	5 642	0.56	. . . .	978	18	»	»	»	293	872	4 477	18
»	19 053	2.41	. . . .	»	»	»	»	»	»	18 535	518	»
»	4 183	0.43	. . . .	»	»	»	»	1 564	804	642	90	»
6 837	254 754	. . . .	. . . .	6 772	5 831	8 307	9 741	60 645	52 982	75 225	36 029	23 879

koortslijders. *a*)

Dec	Totaal over 1882	Percentsgewijze verhouding tot het zielental	Percentsgewijze verhouding overleden	Aantal op 31 Dec. 1882	Jan.	Feb.	Maart.	1ste kw. 1882.	2de kw. 1882.	3de kw. 1882.	4de kw. 1882.	1ste kw. 1883.
»	»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
»	671	0.07	8.59	. . . .	»	»	»	614	57	»	»	»
†	1 420	0.49	14.31	. . . .	†	†	†	1 106	173	141	»	»
†	6 233	0.38	15.5	. . . .	102	137	»	6 077	»	»	156	239
34	7 047	0.43	11.17	. . . .	»	»	246	2 433	1 993	2 218	403	246
»	325	0.03	16.73	. . . .	»	»	»	325	»	»	»	»
»	»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
400	5 136	0.40	13.44	. . . .	393	447	362	1 140	977	1 570	1 449	1 202
»	»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	. . . .	»	»	10	»	»	»	»	10
»	»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
50	1 292	0.17	10.12	. . . .	47	33	29	209	279	601	203	109
209	3 198	0.65	19.73	. . . .	149	196	168	855	769	951	623	513
54	7 463	1.43	26.26	. . . .	47	389	76	1 795	2 180	2 457	1 031	512
5	977	0.09	13.68	. . . .	21	17	15	459	319	145	54	53
»	»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	. . . .	»	»	»	»	»	»	»	»
71	162	0,016	2.87	. . . .	30	»	»	»	8	9	145	30
»	519	0.065	2.72	. . . .	»	»	»	»	»	455	64	»
»	255	0.02	6.09	. . . .	»	»	»	89	35	120	11	»
823	34 698	. . . .	13.62	. . . .	789	1 219	906	15 102	6 790	8 667	4 139	2 914

GEWESTEN.	Restant op 1 Januarij.	1882. Jan.	Febr.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Aug.	Sept.	Oct.
											Bijgekomen
Bantam	„	„	139	1	„	9	48	168	287	20	10
Batavia	„	19	52	34	8	84	364	114	96	83	28
Krawang	„	„	66	2	„	„	„	37	32	8	12
Preanger regentschappen	„	†	75	2	91	274	†	c) 17	8	„	32
Cheribon	71	1 081	3 784	3 311	1 503	3 071	2 200	432	65	27	„
Tagal	33	1 911	501	119	93	575	438	„	„	„	„
Pekalongan	„	15	19	3	35	2	†	5	„	„	„
Samarang	13	39	1	1	„	6	48	199	12	191	437
Japara	„	797	544	114	147	91	64	39	39	„	22
Rembang	244	1 743	824	95	27	†	„	„	„	„	„
Soerabaija	36	858	445	242	309	265	769	327	540	298	317
Pasoeroean	26	134	193	62	76	296	948	136	44	33	47
Probolinggo	16	272	171	63	53	137	219	136	111	1	„
Bezoeki	73	502	544	135	143	779	1 203	350	584	347	261
Banjoemas	„	„	„	„	277	1 720	336	10	„	„	„
Bagelen	31	428	791	2 026	10 113	2 545	444	85	„	„	„
Kadoe	„	19	6	41	44	115	84	36	6	1	„
Djokjokarta	„	400	819	1 079	427	†	†	†	„	„	„
Soerakarta	„	69	†	†	†	†	†	„	2	„	„
Madioen	46	1 377	1 888	1 609	906	1 402	1 077	125	34	6	„
Kediri	37	1 232	625	275	99	87	70	12	„	„	„
Madura	75	695	220	40	81	17	16	„	43	42	24
Sumatra's Westkust	„	„	„	„	6	167	28	6	d) 1	738	859
Benkoelen	„	„	„	„	„	„	„	1	5	5	101
Lampongsche districten	„	†	„	„	„	„	„	„	„	39	140
Palembang	„	1	„	„	„	„	19	6 052	4 980	1 723	446
Sumatra's Oostkust	„	„	„	„	†	518	1 354	267	5	†	„
Atjeh en onderhoorigheden	„	„	„	„	„	„	4	†	3	233	113
Riouw	„	10	†	†	†	g) 24	48	„	„	71	„
Banka	„	„	„	„	„	„	„	7	35	38	„
Westerafdeeling van Borneo	„	„	„	„	†	„	3	„	„	†	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	56	357	„	„	„	„	„	„	12	192	616
Celebes en onderhoorigheden	„	400	711	1 224	378	266	570	128	79	170	57
Moluksche eilanden	„	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„
Te zamen	757	12 359	12 418	10 480	14 716	12 450	10 354	8 689	7 023	4 266	3 522
											Overleden
Bantam	....	„	93	1	„	9	48	69	143	20	7
Batavia	....	8	6	10	6	81	309	107	87	73	22
Krawang	....	„	16	„	„	„	„	17	16	12	10
Preanger regentschappen	....	†	16	2	89	128	†	c) 17	8	„	32
Cheribon	....	435	1 512	1 112	443	1 285	907	113	44	20	1
Tagal	....	1 302	306	99	79	440	386	„	„	„	„
Pekalongan	....	4	4	1	18	3	†	3	„	„	„
Samarang	....	23	„	2	„	4	32	174	7	69	265
Japara	....	556	376	74	88	57	50	15	23	„	12
Rembang	....	1 320	644	83	20	†	„	„	„	„	„
Soerabaija	....	672	350	198	252	219	603	278	408	259	261
Pasoeroean	....	107	131	52	47	210	740	112	37	24	41
Probolinggo	....	102	58	52	33	84	134	100	79	1	„
Bezoeki	....	356	392	79	96	481	735	159	232	173	122
Banjoemas	....	„	„	„	118	781	178	2	„	„	„
Bagelen	....	235	506	1 391	7 790	1 938	322	56	„	„	„
Kadoe	....	7	1	26	30	41	29	15	„	„	„
Djokjokarta	....	94	317	514	149	†	†	†	„	„	„
Soerakarta	....	62	†	†	†	†	†	„	2	„	„
Madioen	....	560	857	724	496	871	594	43	22	4	„
Kediri	....	551	334	191	62	49	47	14	1	„	„
Madura	....	463	130	22	53	14	12	„	29	31	12
Sumatra's Westkust	....	„	„	„	2	80	16	„	d) 1	315	335
Benkoelen	....	„	„	„	„	„	„	1	5	5	85
Lampongsche districten	....	†	„	„	„	„	„	„	„	39	50
Palembang	....	„	„	„	„	„	12	3 868	3 092	1 194	321
Sumatra's Oostkust	....	„	„	„	†	260	907	158	3	†	„
Atjeh en onderhoorigheden	....	„	„	„	„	„	1	†	2	171	85
Riouw	....	9	†	l) †	l) †	k) 24	20	„	„	71	„
Banka	....	„	„	„	„	„	„	6	28	31	„
Westerafdeeling van Borneo	....	„	„	„	†	„	„	„	„	†	„
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	....	205	„	„	„	„	„	„	9	117	383
Celebes en onderhoorigheden	....	400	649	1 025	184	230	457	116	76	181	57
Moluksche eilanden	....	„	„	„	†	„	„	„	„	„	„
Te zamen	....	7 471	6 698	5 658	10 055	7 289	6 539	5 448	4 354	2 810	2 101

		Totaal over 1882 (daaronder ook de cijfers vermeld in kolom 2 van dezen staat).	Restant op 1 Januari 1883.	Percentsgewijze verhouding van het aantal overleden choleralijders tot de aangetasten.	1883.			
Nov.	Dec.				Jan.	Febr.	Maart.	Totaal.

AANMERKINGEN.

choleralijders.

"	"	682	"	......	"	"	5	5
1	†	883	†	......	1	"	3	4
"	"	157	"	......	"	"	"	"
44	33	576	†	......	†	†	†	"
"	"	15 545	"	......	"	"	"	"
"	"	3 670	"	......	"	"	"	"
"	"	81	"	......	"	"	"	"
369	29	1 345	6	......	2	1	1	4
"	"	1 857	"	......	"	"	"	"
"	"	2 933	"	......	"	"	"	"
37	25	4 468	2	......	5	1	10	16
56	20	2 071	1	......	16	1	2	19
"	"	1 179	"	......	"	"	"	"
58	5	4 984	†	......	"	"	"	"
"	"	2 343	"	......	"	"	14	14
"	"	16 363	"	......	"	"	1	1
"	"	352	"	......	"	8	47	55
†	†	2 725	†	......	"	"	"	"
4	2	77	†	......	7	†	49	56
3	"	8 473	"	......	"	"	"	"
1	"	2 438	"	......	†	†	"	"
8	"	1 261	"	......	"	"	"	"
37	310	2 152	†	......	e) 32	f) 941	†	973
46	25	183	†	......	"	"	"	"
†	†	179	†	......	29	†	†	29
40	"	13 261	"	......	"	"	"	"
"	"	2 144	"	......	25	3	†	28
3	"	356	"	......	"	"	"	"
"	"	153	"	......	"	"	"	"
"	"	80	"	......	"	"	"	"
"	"	3	"	......	"	"	"	"
721	†	1 954	†	......	160	"	"	160
40	2	4 025	†	......	h) 113	122	156	391
"	"	†		......	"	"	"	"
1 468	451	98 953	9	......	390	i) 1 077	288	1 755

c) Aan dit cijfer ontbreken de opgaven betreffende de afdeelingen Bandong en Tassikmalaija.

d) Uit de afdeeling Padang Lawas werden over Augustus 1882 geen opgaven ontvangen.

e) Uit de residentie Padangsche Bovenlanden werden over Januari 1883 geen opgaven ontvangen.

f) Dit cijfer is, ook te oordeelen naar het cijfer der overledenen, vermoedelijk te hoog.

g) Hier is alleen het sterftecijfer ingevuld, dat echter ook betrekking heeft tot de maanden Maart en April.

h) Aan dit cijfer ontbreken de opgaven betreffende de afdeelingen Zuiderdistricten en Oosterdistricten.

i) Zie noot *f*.

k) Hieronder ook de overledenen aan cholera in Maart en April.

l) Zie echter noot *k*.

choleralijders.

"	"	390	....	57.18	"	"	5	5
1	†	710	....	80.41	"	"	2	2
"	"	71	....	45.22	"	"	"	"
44	12	348	....	60.42	†	†	†	"
"	"	5 872	....	37.77	"	"	"	"
"	"	2 612	....	71.17	"	"	"	"
"	"	33	....	40.74	"	"	"	"
243	19	838	....	69.74	4	1	1	6
"	"	1 251	....	67.37	"	"	"	"
"	"	2 067	....	70.04	"	"	"	"
33	17	3 550	....	79.45	2	1	8	11
31	14	1 546	....	74.65	13	1	2	16
"	"	643	....	54.54	"	"	"	"
29	8	2 857	....	57.32	"	"	"	"
"	"	1 079	....	46.05	"	"	3	8
"	"	12 238	....	74.79	"	"	1	1
"	"	149	....	42.33	"	8	20	28
†	†	1 074	....	39.41	"	"	"	"
3	2	69	....	89.61	2	†	40	42
1	"	4 172	....	49.24	"	"	"	"
"	"	1 249	....	51.23	†	†	"	"
7	"	773	....	61.3	"	"	"	"
26	139	914	....	42.47	e) 12	93	†	105
23	25	144	....	78.69	"	"	"	"
†	†	89	....	49.72	21	†	†	21
16	"	8 503	....	64.12	"	"	"	"
"	"	1 328	....	61.94	21	1	†	22
1	"	260	....	73.03	"	"	"	"
"	"	124	....	81.04	"	"	"	"
"	"	65	....	81.25	"	"	"	"
"	"	"	....	"	"	"	"	"
446	†	1 160	....	59.36	131	"	"	131
37	2	3 414	....	84.32	h) 108	119	130	357
"	"	†	....	"	"	"	"	"
941	233	59 592	....	60.22	314	224	212	750

POKKENLIJDERS. *m)*

Gewesten.	MAANDEN. gedurende welke pokken hebben geheerscht.	MAANDEN. waarover geene cijferopgaven zijn verstrekt.	Aantal zieken.	Aantal overledenen.
Java en Madura.				
Bantam.	Juni 1882.	„	11	„
Batavia.	Januari 1882 t/m Februari 1883.	„	577	49
Krawang.	Maart t/m October 1882.	„	126	4
Preanger regentschappen.	Januari 1882 t/m Februari 1883.	Februari, Mei, Juni, Juli en December 1882.	179	24
Cheribon.	Januari 1882 t/m Januari 1883.	„	404	13
Tagal.	„	„	„	„
Pekalongan.	Mei.	„	5	„
Samarang.	Januari t/m December 1882.	„	83	3
Japara.	Maart, Augustus 1882 t/m Februari 1883.	October t/m December 1882, Januari en Februari 1883.	60	1
Rembang.	October.	„	30	1
Soerabaija.	Januari 1882 t/m Februari 1883.	„	534	98
Pasoeroean.	Idem.	„	734	53
Probolinggo.	Maart, April, Augustus, October 1882 t/m Januari 1883.	„	41	5
Bezoeki.	Januari t/m Mei, Augustus 1882 t/m Februari 1883.	„	143	1
Banjoemas.	Januari t/m Maart, Mei, Juni, November 1882 t/m Januari 1883.	Januari t/m Maart en December 1882.	35	2
Bagelen.	Januari 1882 t/m Februari 1883.	„	532	27
Kadoe.	Idem.	„	884	57
Djokjokarta.	Februari 1882 t/m Januari 1883.	Maart 1882 t/m Januari 1883.	6	„
Soerakarta.	Januari, Juni, Augustus 1882 t/m Februari 1883.	Januari en Juni 1882.	1 162	31
Madioen.	Januari, Maart, Juni 1882 t/m Februari 1883.	Februari 1883.	160	10
Kediri.	Januari 1882 t/m Februari 1883.	Mei 1882 en Februari 1883.	190	2
Madura.	Augustus 1882 t/m Februari 1883.	„	442	34

Gewesten.	MAANDEN. gedurende welke pokken hebben geheerscht.	MAANDEN. waarover geene cijferopgaven zijn verstrekt.	Aantal zieken.	Aantal overledenen.
Buitenbezittingen.				
Sumatra's Westkust. Padangsche benedenlanden.	Januari t/m Maart 1882 en Januari 1883.	Januari 1883.	111	4
Sumatra's Westkust. Padangsche bovenlanden.	October 1882.	„	20	„
Sumatra's Westkust. Tapanoli.	Januari en April 1882.	„	11	2
Benkoelen.	April t/m Augustus 1882.	„	85	14
Lampongsche districten.	Februari, September, October en November 1882.	Februari, September en November 1882.	7	2
Palembang.	Januari en October 1882.	Januari 1882.	1	„
Sumatra's Oostkust.	Februari, Juni t/m October 1882, Januari en Februari 1883.	Januari en Februari 1883.	224	130
Atjeh en onderhoorigheden.	September, October 1882, Januari en Februari 1883.	„	10	2
Riouw en Indragiri.	September 1882 t/m Februari 1883.	September 1882 t/m Februari 1883.	„	„
Westerafdeeling van Borneo.	Januari t/m April 1882 en Januari 1883.	Januari t/m Maart 1882.	16	1
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo.	October 1882 t/m Februari 1883.	„	58	5
Celebes en onderhoorigheden.	Februari, Juni 1882 t/m Februari 1883.	Februari, Juni en Juli 1882.	249	30
Te zamen (over Januari 1882 t/m Februari 1883) op Java en Madura . .			6 338	415
Te zamen (over Januari 1882 t/m Februari 1883) in de Buitenbezittingen			792	190
Totaal-generaal . . .			7 130	605

m) De opgaven nopens de pokkenlijders loopen slechts tot 1 Maart 1883.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **X.**

N°. 25.

(Zie blz. 115 van het verslag.)

OPGAAF, voor elke plaats in het bijzonder, betreffende het aantal door de Europeesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst gedurende 1882 BEHANDELDE LIJDERS in Nederlandsch-Indië.

GEWESTEN.	PLAATSEN waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend. (Op de met een * gemerkte plaatsen is de uitoefening opgedragen aan officieren van gezondheid.)	Behandeld.	Overleden.	*AANMERKINGEN.*
	Java en Madura.			
Bantam,	Anjer en Tjiringin,	459	30	De geneesheer is tevens tijdelijk belast met den dienst in de afdeeling Lebak.
	*Serang,	304	52	
Batavia,	Batavia (stadsverband),	7 366	1 617	
	Id. (Chin. hospit.),	541	146	
	*Onrust,	1 302	41	
	*Meester-Cornelis,	544	9	
	Tangerang,	299	45	
	*Buitenzorg,	2 615	120	
Krawang,	Poerwakarta,	196	7	
Preanger regentschappen,	Bandong,	25 663	3 830	
	Tjiandjoer,	13 582	2 618	
	Soekaboemi,	758	91	
	*Boengboelang,	. . . .	. . . .	Deze standplaats van geheel tijdelijken aard werd in November 1882 opgeheven in verband met de intrekking van de militaire bewaking der veepest-cordons.
	Soemedang,	. . . .	. . . .	Geen geneesheer.
	Soekapoera met Limbangan,	. . . .	. . . .	Idem. De dienst in de afdeeling Limbangan wordt waargenomen door den geneesheer te Bandong.
Cheribon,	Cheribon,	6 215	76	Ook Koeningan behoort tot het ressort van den geneesheer te Cheribon.
	Madjalengka,	. . . .	. . . .	Geen geneesheer.
	Indramaijoe,	2 805	636	
Tagal,	Tagal,	28 324	8 505	
Pekalongan,	Pekalongan,	503	25	
Samarang,	Samarang,	3 079	626	
	Kendal,	15 704	2 417	
	*Ambarawa (Willem I),	54	3	
	*Salatiga,	154	9	
	*Oenarang,	92	»	
Japara,	Japara,	1 755	58	Ook Koedoes behoort tot het ressort van den geneesheer.
	Joana,	1 113	19	Als voren Patti.
Rembang,	Rembang,	682	21	Als voren Blora.
	Toeban,	. . . .	. . . .	Geen geneesheer.
	Bodjonegoro,	1 120	10	
	Transporteeren	115 229	21 011	

GEWESTEN.	PLAATSEN waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend. (Op de met een * gemerkte plaatsen is de uitoefening opgedragen aan officieren van gezondheid.)	Behandeld.	Overleden.	*AANMERKINGEN.*
	Per transport	115 229	21 011	
Soerabaija,	Soerabaija,	6 757	447	
	Id. (marine-établissement),	882	6	
	Grissee,	1 236	431	De geneesheer is tevens tijdelijk belast met den dienst in het vacante ressort Sedajoe-Lamongan.
	Sidoardjo,	519	17	
	Modjokerto,	848	58	Ook Djombang behoort tot het ressort van den geneesheer.
Pasoeroean,	Pasoeroean,	556	23	
	*Malang,	763	27	
Probolinggo,	Probolinggo,	1 412	233	
	Loemadjang,	515	»	
	Kraksaän,	436	77	
Bezoeki,	Bezoeki,	7 429	1 447	
	Bondowosso,	3 025	572	
	Sitoebondo,	3 028	748	
	*Banjoewangi,	1 775	484	
Banjoemas,	Banjoemas,	6 469	1 119	
	*Tjilatjap,	810	13	
Bagelen,	*Poerworedjo,	8 767	4 611	
	*Gombong,	10 519	7 707	
Kadoe,	*Magelang,	1 846	239	
Djokjokarta,	Djokjokarta,	175	34	Bij ontstentenis van een officier van gezondheid bleef, evenals in 1881, een particulier geneesheer tijdelijk zoowel met den civielen als met den militairen geneeskundigen dienst belast.
Soerakarta,	*Soerakarta,	1 381	182	
	Bojolali,	119	8	
	*Klatten,	168	8	
Madioen,	Madioen,	9 187	3 586	
	*Ngawi,	a) †	†	
	Patjitan,	6 975	686	
Kediri,	Kediri,	2 387	148	
	Blitar,	1 275	50	Ook Ngrowo behoort tot het ressort van den geneesheer.
Madura,	Bangkallan,	1 049	224	
	Sumanap,	1 894	141	
	Pamakassan,	4 971	462	Als voren Sampang.
	Totaal	202 402	44 799	

Buitenbezittingen.

Atjeh,	*Edi,	†	†	
Sumatra's Westkust,	Padang,	2 751	356	
	*Aijer-Bangies,	. . . .	. . . .	Geen geneesheer.
	*Padang-Pandjang,	†	†	
	*Solok,	39	16	
	*Fort de Kock,	383	1	
	*Paijakombo,	356	»	
	*Rau,	323	»	
	*Sipoholon,	. . . .	. . . .	Idem.
	*Kaijoetanam,	27	2	
	*Padang Sidempoean,	1 899	354	
	*Siboga,	920	5	
	*Singkel,	120	10	
	*Goenoeng Sitoli,	. . . .	. . . .	Idem.
Benkoelen,	*Benkoelen,	1 143	7	
	Transporteeren	7 961	751	

a) Waar men een † vindt geplaatst, ontbreken de opgaven, doordien de betrokken geneesheer geen rapport had ingezonden.

GEWESTEN.	PLAATSEN waar de burgerlijke geneeskundige dienst wordt uitgeoefend. (Op de met een * gemerkte plaatsen is de uitoefening opgedragen aan officieren van gezondheid.)	Behandeld.	Overleden.	AANMERKINGEN.
	Per transport	7 961	751	
Lampongsche districten,	*Telok Betong,	496	14	
Palembang,	*Palembang,	2 313	1 227	
	*Tebing Tinggi,	430	21	
	*Kepahiang,	. . . .	. . . .	Geen geneesheer.
	*Lahat,	1 049	535	
	*Djambi,	203	4	
	*Bandar,	159	4	
Sumatra's Oostkust,	*Medan,	1 632	565	
	*Bengkalis,	101	13	
	*Kwala Simpang,	†	†	
Riouw,	*Tandjong Pinang,	819	27	
Banka,	*Muntok,	1 023	106	
	*Pangkal Pinang,	. . . .	. . . .	Idem.
	*Toboali,	. . . .	. . . .	Idem.
Billiton,	Tandjong Pandan,	880	4	
Westerafdeeling van Borneo,	*Pontianak,	283	1	
	*Singkawang,	245	3	
	*Sambas,	†	†	Idem. (De dienst werd echter waargenomen door een doctor-djawa.)
	*Bengkaijang,	. . . .	. . . .	Geen geneesheer.
	*Sintang,	101	7	
	*Nanga Badou,	†	†	
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo,	*Bandjermasin,	1 171	283	
	*Martapoera,	. . . .	. . . .	Idem.
	*Pengaron,	273	4	
	*Boentok (Moeara Teweh),	142	1	
	*Barabei,	145	2	
	*Amoenthai,	215	11	
Celebes en onderhoorigheden,	*Makasser,	1 306	339	
	*Pangkadjene,	†	†	
	*Segiri,	. . . .	. . . .	Idem.
	*Balangnipa,	384	257	
	Bonthain,	. . . .	. . . .	Idem.
	Saleijer,	. . . .	. . . .	Idem.
Menado,	*Menado,	†	†	
	Gorontalo,	. . . .	. . . .	Idem.
Amboina,	*Amboina,	655	8	
	*Wahaai,	171	2	Idem. (De dienst werd echter waargenomen door een doctor-djawa.)
	*Saparoea,	555	9	Idem. (Als voren.)
	*Banda,	1 987	79	
Ternate,	*Ternate,	237	9	
Timor,	*Koepang,	425	4	
	Totaal	25 361	4 290	

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE Y.

N°. 26.

(Zie blz. 114 van het verslag.)

OVERZICHT van het aantal der in 1882 door de Europeesche geneesheeren bij den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië BEHANDELDE LIJDERS, met vermelding van den aard der ZIEKTEN.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		JAVA EN MADURA. Behandeld.	JAVA EN MADURA. Overleden.	JAVA EN MADURA. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	BUITENBEZITTINGEN. Behandeld.	BUITENBEZITTINGEN. Overleden.	BUITENBEZITTINGEN. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens, *a*)	Tusschenpoozende koorts,	23 239	1 614	1: 14.40	5 842	109	1: 53.59
» biliosa,	Galkoorts,	282	18	1: 15.66	66	9	1: 7.33
» gastrica,	Gastrische koorts,	416	18	1: 23.11	88	10	1: 8.80
» catarrhalis,	Catarrhale »	825	15	1: 55	114	1	1: 114
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	58	37	1: 1.57	1	1	1: 1
Cholera, *a*)	Braakloop, bloedbederfkoorts,	621	388	1: 1.60	66	47	1: 1.40
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	8	6	1: 1.33	8	3	1: 2.66
Ophthalmiae,	Oog- »	2 158	18	1: 119.88	575	»	»
Parotitis,	Oorklier- »	25	»	»	7	»	»
Angina,	Keel- »	394	2	1: 197	158	1	1: 158
Pleuritis,	Borstvlies- »	15	2	1: 7.5	41	2	1: 20.50
Pneumonia,	Long- »	80	18	1: 4.44	84	3	1: 28
Hepatitis,	Lever- »	78	7	1: 11.14	23	2	1: 11.50
Enteritis,	Darm- »	430	52	1: 8.27	309	44	1: 7.02
Dysenteria,	Dysenterie,	1 572	801	1: 1.96	151	35	1: 4.31
Apoplexia,	Beroerte,	16	5	1: 3.20	9	5	1: 1.80
Epilepsia.	Vallende ziekte,	12	»	»	13	»	»
Morbus mentis,	Zielsziekte,	702	93	1: 7.54	72	13	1: 5.54
Asthma,	Aamborstigheid,	275	37	1: 7.43	135	1	1: 135
Colica,	Koliek,	314	6	1: 52.33	204	3	1: 68
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	26	1	1: 26	19	1	1: 19
Gastricismus,	Maagstoornis,	556	4	1: 139	134	1	1: 134
Diarrhoea,	Doorloop,	4 463	521	1: 8.56	1 378	73	1: 18.88
Helminthiasis,	Wormziekte,	1 703	»	»	556	1	1: 556
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	897	168	1: 5.33	190	»	»
» chronicus,	Slepend »	252	13	1: 19.38	198	1	1: 198
	Transporteeren	39 417	3 844	. . . . . .	10 441	366	. . . . . .

a) Zie ook het slot van den staat onder „*Epidemisch aangetasten*".

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura. Behandeld.	Java en Madura. Overleden.	Java en Madura. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Buitenbezittingen. Behandeld.	Buitenbezittingen. Overleden.	Buitenbezittingen. Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	39 417	3 844	. . . . . .	10 441	366	. . . . . .
Scrophulosis,	Klierziekte,	79	2	1 : 39.50	23	1	1 : 23
Phthisis pulmonum,	Longtering,	76	29	1 : 2.62	59	15	1 : 3.93
Carcinomata,	Kankergezwellen,	10	6	1 : 1.66	6	2	1 : 3
Lepra,	Melaatschheid,	83	14	1 : 5.92	63	4	1 : 15.75
Vitia cordis,	Hartgebreken,	29	3	1 : 9.66	26	7	1 : 3.71
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	50	2	1 : 25	24	»	»
Variolae, b)	Pokken,	464	63	1 : 7.36	89	4	1 : 22.25
Morbilli,	Mazelen,	77	»	»	21	»	»
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	115	1	1 : 115	73	»	»
Scabies,	Schurft,	5 985	6	1 : 997.50	597	»	»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	374	1	1 : 374	138	1	1 : 138
Syphilis primaria,	Venusziekte,	8 890	41	1 : 216.82	537	»	»
» secundaria,	Idem,	1 482	8	1 : 185.25	302	2	1 : 151
Vulnera,	Wonden,	1 742	117	1 : 14.88	604	16	1 : 37.75
Contusiones,	Kneuzingen,	571	9	1 : 63.44	250	2	1 : 125
Abcessus,	Ettergezwellen,	591	16	1 : 36.93	333	4	1 : 83.25
Ulcera,	Zweren,	4 029	295	1 : 13.65	1 694	35	1 : 48.4
Fistulae,	Pijpzweren,	11	»	»	13	1	1 : 13
Herniae,	Ingewandsbreuken,	19	4	1 : 4.75	20	1	1 : 20
Hydrocelae,	Waterzaksbreuken,	8	»	»	7	»	»
Luxationes,	Ontwrichtingen,	35	1	1 : 35	8	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	141	19	1 : 7.42	23	1	1 : 23
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	204	204	1 : 1	5	5	1 : 1
Berri-berri,	Berri-berri,	2 886	394	1 : 7.32	1 153	168	1 : 6.86
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijptak-ontsteking,	134	»	»	245	7	1 : 35
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	5 939	500	1 : 11.87	977	61	1 : 16.01
Epidemisch aangetasten.							
Febris,	Koorts,	89 405	15 321	1 : 5.83	1 657	289	1 : 5.73
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	37 240	23 640	1 : 1.57	5 908	3 284	1 : 1.79
Variolae,	Pokken,	2 316	159	1 : 14.57	65	14	1 : 4.64
	Totaal . . .	202 402	44 699	1 : 4.53	25 361	4 290	1 : 5.91

b) Zie ook lager onder „*Epidemisch aangetasten*".

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE Z.

N°. 27.

(Zie blz. 115 van het verslag.)

OPGAAF, voor elke plaats in het bijzonder, betreffende het aantal gedurende 1882 door doctors djawa BEHANDELDE LIJDERS in Nederlandsch-Indië.

Java en Madura. *a)*

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.	GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
					Per transport	55 890	7 734
Bantam,	Tjiringin,	383	28	Soerabaija,	Modjokerto,	†	†
					Bawean,	492	245
Batavia,	Onrust,	*b)* †	†				
	Meester-Cornelis,	1 345	6	Pasoeroean,	Pasoeroean,	†	†
	Buitenzorg,	301	7		Malang, *c)*	. . .	. . .
Krawang,	Poerwakarta,	†	†	Probolinggo,	Loemadjang,	†	†
Preanger regentschappen,	Bandong,	498	36	Bezoeki,	Panaroekan,	2 301	1 242
	Tassik Malaija,	197	11		Soekaradja,	115	6
	Manondjaija,	402	21				
	Mangoenredja,	404	2	Banjoemas,	Poerbolinggo,	†	†
	Tjiandjoer,	189	6		Bandjarnegara,	†	
	Soemedang,	285	47		Madjenang,	†	†
					Tjilatjap,	†	†
Cheribon,	Cheribon,	5 932	76				
	Koeningan,	17 744	2 886	Bagelen,	Poerworedjo,	†	†
	Tjiamis,	10 449	835		Keboemen,	1 109	759
					Sapoeran,	459	63
Tagal,	Brebes,	227	»		Wonosobo,	1 484	193
	Pamalang,	2 521	424		Koetoardjo,	1 947	791
					Karang-Anjar,	324	7
Samarang,	Samarang,	5 963	2 369				
	Grobogan,	896	65	Djokjokarta,	Djokjokarta,	†	†
	Demak,	7 124	844				
				Madioen,	Madioen,	†	†
Japara,	Japara,	†	†		Patjitan,	†	†
	Koedoes,	†	†				
	Joana,	†	†	Kediri,	Kediri,	†	†
Rembang,	Bodjonegoro,	210	3	Madura,	Sumanap,	1 064	44
	Toeban,	529	32		Pamakassan,	288	1
	Blora,	291	36				
	Transporteeren	55 890	7 734		Totaal	65 473	11 085

a) Op sommige van de hieronder vermelde 48 plaatsen schijnt meer dan één doctor djawa gevestigd te zijn. Immers volgens het verslag hiervóór (blz. 117) waren op 31 December 1882 op Java en Madura 58 doctors djawa in dienst (tegen 59 het jaar te voren).

b) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de opgaven.

c) Malang was in 1882 tijdelijk ontbloot van een doctor djawa.

Buitenbezittingen. *d)*

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
Sumatra's Westkust,	Padang,	2 717	356
	Aijer Bangies,	738	12
	Priaman,	†	†
	Painan,	1 276	30
	Indrapoera,	196	1
	Fort van der Capellen,	†	†
	Paijakombo,	†	†
	Soepaijang,	†	†
	Padang Pandjang,	229	6
	Soengei Pagoe,	721	12
	Tapanoli,	481	1
	Penjaboengan,	1 387	62
Benkoelen,	Benkoelen,	127	1
	Manna,	262	46
	Kroë,	188	8
Lampongsche districten,	Telok Betong,	†	†
Palembang,	Palembang,	687	379
Sumatra's Oostkust,	Langkat,	†	†
Banka,	Muntok, *e)*	. . .	. . .
Billiton,	Mangar,	†	†
	Transporteeren	9 009	914

GEWESTEN.	PLAATSEN.	Behandeld.	Overleden.
	Per transport	9 009	914
Westerafdeeling van Borneo,	Sambas,	†	†
Celebes,	Saleijer,	†	†
Menado,	Tanawangko,	715	7
	Tondano,	574	19
	Amoerang,	749	7
	Kawangkoan,	575	9
	Kema,	430	10
	Ratahan (Belang),	514	30
	Gorontalo,	760	13
Amboina,	Amboina,	303	3
	Hila,	354	5
	Haroekoe,	†	†
	Saparoea,	*f)*	*f)*
	Noessalaut,	†	†
	Boeroe,	417	16
	Boano,	399	3
	Amahei,	334	7
	Wahaai,	*f)*	*f)*
Ternate,	Batjan,	123	6
Timor,	Koepang,	576	6
	Larantoeka,	789	21
	Solor-eilanden,	†	†
Bali en Lombok,	Boeleleng,	134	6
	Totaal	16 755	1 082

d) Behalve Muntok waren naar het schijnt ook nog sommige andere der hieronder genoemde 43 standplaatsen onbezet. Immers volgens het verslag hiervóór (blz. 117) waren in de buitenbezittingen (met inbegrip van Bali en Lombok) op 31 December 1882 in dienst 38 doctors djawa ('t zelfde getal als het jaar te voren).

e) Deze standplaats was bij het einde van 1882 onbezet.

f) Zie de opgaaf in bijlage X.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **AA.**

N°. 28.

(Zie blz. 114 en 115 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de door doctors djawa gedurende 1882 BEHANDELDE LIJDERS, met vermelding van den aard der ZIEKTEN.

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
Febris intermittens, *a*)	Tusschenpoozende koorts,	3 169	80	1: 39.61	6 286	158	1: 39.78
» biliosa,	Galkoorts,	161	»	»	66	9	1: 7.33
» gastrica,	Gastrische koorts,	124	»	»	262	9	1: 29.11
» catarrhalis,	Catarrhale »	76	5	1: 15.2	877	26	1: 33.73
Typhus,	Zenuwzinkingkoorts,	15	9	1: 1.66	2	»	»
Cholera, *a*)	Braakloop, bloedbederfkoorts,	»	»	»	49	30	1: 1.63
Encephalitis,	Hersen-ontsteking,	»	»	»	6	2	1: 3
Ophthalmiae,	Oog- »	384	»	»	1 157	»	»
Parotitis,	Oorklier- »	24	»	»	48	»	»
Angina,	Keel- »	89	4	1: 22.25	79	7	1: 11.29
Pleuritis,	Borstvlies- »	11	2	1: 5.5	8	1	1: 8
Pneumonia,	Long- »	55	9	1: 6.11	26	3	1: 8.66
Hepatitis,	Lever- »	17	4	1: 4.25	51	4	1: 12.75
Enteritis,	Darm- »	21	»	»	84	19	1: 4.42
Dysenteria,	Dysenterie,	740	196	1: 3.77	248	39	1: 6.36
Apoplexia,	Beroerte,	3	3	1: 1	4	2	1: 2
Epilepsia.	Vallende ziekte,	10	4	1: 2.5	10	1	1: 10
Morbus mentis,	Zielsziekte,	90	15	1: 6	17	2	1: 8.5
Asthma,	Aamborstigheid,	101	12	1: 8.41	96	3	1: 32
Colica,	Koliek,	179	11	1: 16.27	342	1	1: 342
Aphthae tropicae,	Indische spruw,	7	»	»	45	2	1: 22.5
Gastricismus,	Maagstoornis,	69	1	1: 69	136	3	1: 45.33
Diarrhoea,	Doorloop,	1 197	63	1: 19	1 173	68	1: 17.25
Helminthiasis,	Wormziekte,	497	36	1: 13.8	662	3	1: 220.66
Rheumatismus acutus,	Snelverloopend rheumatisme,	229	1	1: 229	151	1	1: 151
» chronicus,	Slepend »	7	»	»	28	1	1: 28
	Transporteeren	7 275	455	......	11 913	394	......

a) Zie ook het slot van den staat onder „*Epidemisch aangetasten*".

AARD DER ZIEKTEN EN GEBREKEN.		Java en Madura.			Buitenbezittingen.		
		Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.	Behandeld.	Overleden.	Verhouding van de overledenen tot de behandelden.
	Per transport	7 275	455	......	11 913	394	......
Scrophulosis,	Klierziekte,	16	»	»	35	2	1 : 17.5
Phthisis pulmonum,	Longtering,	34	7	1 : 4.85	21	7	1 : 3
Carcinomata,	Kankergezwellen,	»	»	»	2	1	1 : 2
Lepra,	Melaatschheid,	11	6	1 : 1.83	5	»	»
Vitia cordis,	Hartgebreken,	2	»	»	10	4	1 : 2.5
Haemorrhagiae,	Verbloedingen,	16	»	»	13	»	»
Variolae, *b*)	Pokken,	365	28	1 : 10.89	76	1	1 : 76
Morbilli,	Mazelen,	36	»	»	10	»	»
Framboesiae,	Framboosgezwellen,	30	»	»	90	»	»
Scabies,	Schurft,	3 947	6	1 : 657.82	640	»	»
Herpes,	Voortkruipende huiduitslag,	28	»	»	84	1	1 : 84
Syphilis primaria,	Venusziekte,	3 414	»	»	84	»	»
» secundaria,	Idem,	87	»	»	13	»	»
Vulnera,	Wonden,	390	18	1 : 21.66	245	5	1 : 49
Contusiones,	Kneuzingen,	41	»	»	135	1	1 : 135
Abcessus,	Ettergezwellen,	72	»	»	119	»	»
Ulcera,	Zweren,	2 205	21	1 : 105	1 084	10	1 : 108.4
Fistulae,	Pijpzweren,	»	»	»	»	»	»
Herniae,	Ingewandsbreuken,	»	»	»	3	1	1 : 3
Hydrocelae,	Waterzaksbreuken,	20	12	1 : 1.66	30	8	1 : 3.75
Luxationes,	Ontwrichtingen,	26	»	»	17	»	»
Fracturae,	Beenbreuken,	31	2	1 : 15.5	14	1	1 : 14
Mors violenta,	Gewelddadige dood,	»	»	»	»	»	»
Catarrhus bronchiorum,	Luchtpijptak-ontsteking,	59	»	»	214	4	1 : 53.5
Berri-berri,	Berri-berri,	8	1	1 : 8	145	36	1 : 4.03
Morbi reliqui,	Overige ziektevormen,	208	17	1 : 12.23	592	47	1 : 12.59
Epidemisch aangetasten.							
Febris,	Koorts,	38 536	5 809	1 : 6.63	»	»	»
Cholera,	Braakloop, bloedbederfkoorts,	7 613	4 648	1 : 1.69	1 161	559	1 : 2.08
Variolae,	Pokken,	1 063	55	1 : 19.33	»	»	»
	Totaal . . .	65 473	11 085	1 : 5.90	16 755	1 082	1 : 15.48

b) Zie ook lager onder „*Epidemisch aangetasten*".

Koloniaal verslag van 1883.

I NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **BB**.

N°. 29.

(Zie blz. 115 van het verslag.)

OPGAAF van het AANTAL PERSONEN in 1882 OMGEKOMEN door bij het bestuur bekend geworden ONGELUKKEN (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van manslag of zelfmoord).

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door				Omgekomen door		Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
			tijgers.	krokodillen.	slangen	wilde varkens of andere dieren.	manslag.	zelfmoord.		
Java en Madura.										
Bantam	20	10	26	7	7	1	»	1	71	143
Batavia	25	9	10	1	»	»	»	9	23	77
Krawang	23	12	7	2	»	»	4	6	94	148
Preanger regentschappen	80	14	18	2	1	»	3	11	105	234
Cheribon	75	37	2	1	2	5	»	12	82	216
Tagal	59	23	»	10	»	»	»	15	64	171
Pekalongan	28	11	1	»	1	»	»	2	36	79
Samarang	88	16	»	2	1	2	»	15	44	168
Japara	16	5	1	»	»	»	»	2	10	34
Rembang	46	15	8	»	1	»	»	9	44	123
Soerabaija	123	42	»	8	»	8	»	»	134	315
Pasoeroean	21	13	»	»	1	»	»	13	35	83
Probolinggo	4	3	8	»	»	1	»	»	12	28
Bezoeki	14	4	3	2	»	2	6	7	30	68
Banjoemas	70	20	1	3	»	2	»	17	51	164
Bagelen	*a*) †	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Kadoe	33	7	»	»	»	»	»	6	59	105
Djokjokarta	28	14	»	»	»	»	»	2	24	68
Soerakarta	48	24	2	»	2	2	»	10	51	139
Madioen	21	14	2	»	»	»	»	5	39	81
Kediri	57	23	4	»	»	9	6	18	132	249
Madura	30	16	»	1	»	»	79	7	28	161
Te zamen.	909	332	93	39	16	32	98	167	1 168	2 854

a) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

GEWESTEN.	Verdronken.	Door den bliksem getroffen.	Gedood door				Omgekomen door		Door andere ongelukken om het leven gekomen.	Totaal.
			tijgers.	krokodillen.	slangen.	wilde varkens of andere dieren.	manslag.	zelfmoord.		
Buitenbezittingen.										
Sumatra's Westkust. . . .	44	3	7	2	»	»	»	4	60	120
Benkoelen	11	»	3	7	»	»	»	1	17	39
Lampongsche districten. . .	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Palembang	15	1	17	2	»	»	»	2	19	56
Sumatra's Oostkust	37	2	32	38	»	»	»	12	48	169
Riouw.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Banka.	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Billiton	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Westerafdeeling van Borneo .	18	4	»	1	»	»	»	4	20	47
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	64	3	»	27	4	»	60	»	20	178
Celebes en onderhoorigheden.	49	4	»	13	»	»	53	1	28	148
Menado	9	»	»	3	2	»	»	5	38	57
Amboina.	14	»	»	1	»	1	»	»	14	30
Ternate	3	»	»	1	»	»	»	»	3	7
Timor.	3	»	»	»	»	1	»	1	26	31
Bali en Lombok	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Te zamen . . .	267	17	59	95	6	2	113	30	293	882
Java en Madura	909	332	93	39	16	32	98	167	1 168	2 854
Totaal . . .	1 176	349	152	134	22	34	211	197	1 461	3 736

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **CC.**

N°. 30.

(Zie blz. 119 van het verslag.)

OVERZICHT van de KRANKZINNIGEN-VERPLEGING bij de gestichten te Batavia (later Buitenzorg), Samarang en Soerabaija in 1882.

Plaatsen.	MUTATIËN.	MANNEN.					VROUWEN.				Totalen.
		Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Chineezen.	Te zamen	Europeanen.	Inlanders.	Chineezen.	Te zamen.	
Batavia.	**Iste halfjaar 1882.**										
	Aantal verpleegden op 1 Januari	»	»	19	8	27	»	24	10 *a*)	34	61
	Bijgekomen	»	»	13	5	18	»	5	6	11	29
	Te zamen.	»	»	32	13	45	»	29	16 *a*)	45	90
	Ontslagen als hersteld	»	»	3	1	4	»	2	»	2	6
	» » verbeterd	»	»	»	»	»	»	»	2	2	2
	» » niet verbeterd	»	»	3	1	4	»	»	1	1	5
	» » niet krankzinnig	»	»	1	»	1	»	»	1	1	2
	Overleden	»	»	4	1	5	»	3	1	4	9
	Totaal afgevoerd.	»	»	11	3	14	»	5	5	10	24
	Nog aanwezig op 1 Juli (en toen overgebracht naar Buitenzorg)	»	»	21	10	31	»	24	11 *a*)	35	66
Buitenzorg.	**IIde halfjaar 1882.**										
	Aantal verpleegden op 1 Juli opgenomen (als overgebracht van Batavia)	»	»	21	10	31	»	24	11 *a*)	35	66
	Bijgekomen	14	»	19	3	36	6	5	»	11	47
	Te zamen.	14	»	40	13	67	6	29	11 *a*)	46	113
	Ontslagen als hersteld	»	»	5	3	8	»	1	1	2	10
	» » verbeterd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	Overleden	»	»	4	2	6	1	1	2	4	10
	Totaal afgevoerd.	»	»	9	5	14	1	2	3 *a*)	6	20
	Aanwezig op 31 December	14	»	31	8	53	5	27	8	40	93
Samarang.	1882.										
	Aantal verpleegden op 1 Januari	35	3	35	2	75	4	25	1	30	105
	Bijgekomen	3	»	6	»	9	»	4	»	4	13
	Te zamen.	38	3	41	2	84	4	29	1	34	118
	Ontslagen als hersteld	»	»	1	»	1	»	3	»	3	4
	Overleden	2	»	»	»	2	»	»	1	1	3
	Totaal afgevoerd	2	»	1	»	3	»	3	1	4	7
	Aanwezig op 31 December	36	3	40	2	81	4	26	»	30	111
Soerabaija.	1882.										
	Aantal verpleegden op 1 Januari	58	»	23	3	84	13	11	1	25	109
	Bijgekomen	7	»	13	»	20	7	8	»	15	35
	Te zamen.	65	»	36	3	104	20	19	1	40	144
	Ontslagen als hersteld	4	»	7	1	12	4	1	»	5	17
	» » vermist	1	»	2	»	3	»	»	»	»	3
	» » verbeterd	1	»	»	1	2	1	»	»	1	3
	Overleden	4	»	1	»	5	1	3	»	4	9
	In andere klassen geplaatst *b*)	1	»	»	»	1	2	»	»	2	3
	Totaal afgevoerd.	11	»	10	2	23	8	4	»	12	35
	Aanwezig op 31 December	54	»	26	1	81	12	15	1	28	109

a) Hieronder is begrepen 1 patient behoorende tot de Arabische bevolking.
b) In het overzicht op blz. 119 van het verslag hiervóór zijn de hierbedoelde 3 patiënten verantwoord onder de rubriek „niet-verbeterd ontslagenen".

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

BIJLAGE **DD**.

N°. 31.

(Zie blz. 133 en 135 van het verslag.)

OVERZICHT

VAN

HET VERKEER OP DE REEDS OPENGESTELDE GEDEELTEN

DER

STAATSSPOORWEGEN OP JAVA

(OOSTER- EN WESTERLIJNEN)

OVER ELKE MAAND VAN 1882. [1])

---

[1]) In 1882 waren op de Oosterlijnen gemiddeld in exploitatie 257^{913} K.M., namelijk gedurende het geheele jaar de lijn van Soerabaija naar Pasoeroean met zijtak naar Malang, het gedeelte Sidoardjo-Kertosono-Ngandjoek van de hoofdlijn naar Soerakarta en het gedeelte Kertosono-Kediri van den zijtak naar Blitar. Sedert 1 Julij 1882 werd van de hoofdlijn naar Soerakarta ook opengesteld het gedeelte Ngandjoek-Madioen.

Van de Westerlijn was bij den aanvang van 1882 nog alleen in exploitatie het baanvak Buitenzorg-Tjitjoeroek, waarna op 21 Maart van dat jaar nog werd opengesteld het gedeelte Tjitjoeroek-Soekaboemi. Gemiddeld over het geheele jaar was de geëxploiteerde lengte van dezen spoorweg 50^{123} K.M.

MAANDEN.	VERVOER.											
	Reizigers.				Bagage.	Bestelgoederen.		Vrachtgoederen (ongerekend de niet-betalende dienstgoederen).	Rijtuigen.	Paarden.	Vee. Aantal.	
	Iste klasse.	IIde klasse.	IIIde klasse.	Totaal.	(K.G.)	Aantal collis.	Gewicht in K.G.	(K.G.)	Aantal.	Aantal.	Klein.	Groot.
OOSTER												
Januari	391	3 442	87 562	91 395	70 610	7 767	111 373	5 539 180	42	65	35	38
Februari	347	3 457	82 757	86 561	61 500	7 262	100 489	5 142 920	38	97	162	17
Maart	339	3 635	87 361	91 335	59 830	8 169	124 297	6 134 160	46	104	56	28
April	352	4 057	86 878	91 287	66 850	7 809	114 520	5 917 170	49	109	308	98
Mei	487	4 215	92 769	97 471	80 590	8 290	125 007	5 836 720	60	99	305	120
Juni	366	3 157	84 992	88 515	76 690	7 665	104 502	4 291 560	32	145	104	27
Juli	374	3 651	101 504	105 529	104 280	9 109	134 785	8 610 710	44	151	225	45
Augustus	461	3 899	137 391	141 751	129 240	9 392	132 164	15 757 150	38	103	42	34
September	467	3 357	111 946	115 770	114 380	8 933	111 120	20 664 250	43	102	47	30
October	385	3 541	116 191	120 117	108 890	9 254	107 828	18 552 230	47	88	46	26
November	384	3 787	115 197	119 368	91 130	9 054	107 132	14 062 840	50	80	70	88
December	452	4 102	106 230	110 784	91 070	9 990	113 772	10 980 350	56	96	102	43
Totaal	4805	44 300	1210 778	a) 1259 883	a) 1055 060	102 694	b) 1 386 989	b) 121 489 240	545	1239	1502	594
WESTER												
Januari	42	311	9 068	9 421	2 400	502	10 250	1 582 850	27	10	»	12
Februari	43	347	10 964	11 354	2 570	628	11 566	1 736 350	12	3	»	65
Maart	81	505	19 531	20 117	3 030	832	17 134	1 684 600	18	4	»	85
April	102	728	20 582	21 412	4 050	893	17 158	1 381 300	13	32	»	107
Mei	85	772	22 424	23 281	8 600	1 092	20 748	1 743 100	16	52	»	257
Juni	102	516	19 876	20 494	5 620	1 206	24 751	1 904 150	16	45	»	299
Juli	54	605	17 640	18 299	4 450	1 391	26 316	2 062 400	12	53	»	161
Augustus	92	641	20 714	21 447	4 340	1 492	27 645	2 105 450	20	28	26	324
September	77	588	16 737	17 402	4 070	1 313	25 162	2 133 950	23	108	»	114
October	100	623	15 910	16 633	6 000	1 082	18 327	2 297 350	17	22	»	202
November	61	517	14 240	14 818	3 090	972	16 162	2 176 390	13	32	»	375
December	100	718	16 356	17 174	5 610	1 224	19 297	2 254 500	22	86	»	416
Totaal	939	6871	204 042	a) 211 852	a) 53 830	12 621	b) 234 516	b) 23 062 300	209	475	26	2417

a) Onder het totaal vervoerde reizigers is begrepen het navolgende aantal gouvernementsreizigers: Oosterlijnen 9222 (1 der 1ste, 4 der 2de en 9217 der 3de klasse), met 370 K.G. bagage; Westerlijn 3297 (20 der 1ste, 27 der 2de en 3250 der 3de klasse) zonder bagage. De ontvangsten te dier zake zijn niet afzonderlijk opgegeven.

b) Rechtstreeks voor rekening van het Gouvernement werden vervoerd: op de Oosterlijnen, aan bestelgoederen 6903, aan vrachtgoederen 7 259 250 K.G.; op de Westerlijn 2423 K.G. bestel- en 8 162 600 K.G. vrachtgoederen. Deze hoeveelheden zijn in de totalen van bovenstaand overzicht begrepen. De bedoelde gouvernements-vrachtgoederen bestonden voor het meerendeel uit materialen ten dienste van de nog in aanleg zijnde gedeelten staatsspoorweg.
Voorts zijn in de totalen der vrachtgoederen nog begrepen de landsgoederen (koffie enz.) door transport-aannemers vervoerd, waarvan de hoeveelheid alleen voor de Westerlijn is opgegeven, ten bedrage van 3 065 000 K.G.

c) Ter zake van het vervoer a van gouvernementsreizigers en bagage en b van rechtstreeks voor rekening van het Gouvernement ontvangen en verzonden bestel- en vrachtgoederen zijn onder de opgegeven ontvangsten begrepen: voor de Oosterlijnen f 48 991,31 en voor de Westerlijn f 26 424,60.
Ter zake van door aannemers vervoerde landsgoederen (koffie enz.) ontving de spoorwegadministratie: op de Oosterlijnen f 152 514,79, op de Westerlijn f 26 399,39. Ook deze sommen zijn in de boven opgegeven totaal opbrengst begrepen.
In de opbrengst van de Westerlijn tellen verder nog mede de sommen van f 5 617,55 wegens het vervoer van goederen langs gedeelten die nog niet geopend waren, en van f 12 179,36, voortspruitende uit het rechtstreeksch verkeer met de particuliere lijn Batavia-Buitenzorg.

OPBRENGST.

LIJNEN.

Reizigers.				Bagage.	Bestel-goederen.	Vracht-goederen.	Rijtuigen.	Paarden.	Vee.	Telegraaf- en diverse andere ontvangsten.	Totaal.
Iste klasse.	IIde klasse.	IIIde klasse.	Totaal.								
f 1 819,05	f 9 634,38	f 55 309,88	f 66 763,31	f1 609,11	f 4 407,75	f 36 923,83	f 460,26	f 379,65	f 159,25	f 3 774,77	f 114 477,93
1 391,50	9 614,06	51 614,34	62 619,90	1 404,89	4 069,15	32 377,78	392,79	436,90	156,40	3 542,90	105 000,71
1 579,75	10 466,64	54 984,85	67 031,24	1 392,57	4 911,95	34 011,50	504,19	515,90	149,80	2 935,88	111 453,03
1 564,15	11 421,50	55 534,64	68 520,29	1 591,99	4 744,20	29 828,85	522,75	485,50	348,80	5 441,30	111 483,68
2 051,48	12 524,66	58 888,00	73 464,14	1 981,14	5 010,40	31 587,67	658,84	528,10	451,50	3 664,30	117 346,09
1 455,10	8 660,11	50 854,85	60 970,06	1 693,61	4 372,05	27 407,88	296,78	563,50	155,50	4 777,63	99 237,01
1 660,40	10 352,90	63 585,00	75 598,30	2 405,05	5 404,80	53 209,49	495,43	689,55	317,35	3 901,75	142 021,72
2 038,55	10 710,24	82 897,36	95 646,15	2 990,01	5 511,60	112 842,16	394,89	539,40	143,30	8 194,49	226 262,00
2 487,55	9 935,56	68 901,09	81 324,20	2 531,28	4 960,35	154 350,32	454,66	565,80	154,10	6 780,29	251 121,00
1 824,60	9 832,56	70 626,37	82 283,53	2 481,69	4 902,75	123 716,23	593,78	496,20	153,60	6 052,86	220 680,64
1 859,30	11 194,91	70 021,56	83 075,77	2 071,50	4 988,55	90 313,91	645,20	458,60	240,50	6 084,81	187 878,84
2 241,73	12,640,80	66 642,76	81 525,29	2 154,28	5 416,45	66 006,59	612,22	523,62	246,70	5 431,40	161 916,55
f 21 973,16	f126 988,32	f749 860,70	f898 822,18	f 24 507,12	f 58 700,00	f791 576,21	f6031,79	f6182,72	f2676,80	f 60 582,38	c) f1 848 879,20

LIJN.

Reizigers.				Bagage.	Bestel-goederen.	Vracht-goederen.	Rijtuigen.	Paarden.	Vee.	Telegraaf- en diverse andere ontvangsten.	Totaal.
Iste klasse.	IIde klasse.	IIIde klasse.	Totaal.								
f 102,95	f 422,35	f 3 471,34	f 3 996,64	f 33,09	f 184,30	f 3 163,67	f 98,08	f 16,20	f 2,70	f 848,51	f 8 343,19
113,40	497,60	4 131,55	4 742,55	35,01	213,45	3 467,75	35,64	5,40	16,20	2 874,35	11 390,35
298,80	857,25	8 704,44	9 860,49	49,14	347,80	5 708,55	72,66	16,40	43,70	2 478,29^{5}	18 577,12^{5}
400,95	1 702,30	10 463,30	12 566,55	82,07	422,90	7 192,10	106,81	116,00	108,40	1 576,44	22 171,27
354,35	1 863,64	11 322,89	13 540,88	163,66	544,95	7 922,34	126,12	142,50	260,60	2 377,13	25 078,18
349,45	1 220,12	10 248,08	11 817,65	101,70	664,50	9 102,31	119,46	141,20	284,00	958,09	23 188,91
224,80	1 464,25	9 251,50	10 940,55	86,94	720,80	10 648,02	109,46	175,50	162,20	2 999,77	25 843,24
382,65	1 572,00	10 575,21	12 529,86	80,83	785,50	9 640,78	151,38	88,80	322,00	4 998,55	28 597,70
360,90	1 364,26	9 044,40	10 769,56	83,75	717,10	9 559,85	160,48	288,10	119,00	3 112,46^{5}	24 810,36^{5}
404,35	1 601,20	8 392,92	10 398,47	126,83	559,55	10 784,45	120,51	74,90	282,20	1 807,13	24 154,04
248,45	1 260,38	7 989,55	9 498,38	63,47	535,90	9 367,41	79,48	100,80	611,20	983,39	21 240,03
472,25	1 913,03	9 992,23	12 377,51	119,06	638,25	10 088,15	166,60	266,90	639,40	944,33	25 240,20
f 3 713,30	f 15 738,38	f103 587,41	f123 039,09	f1025,55	f 6 335,00	f 96 645,38	f1346,68	f1432,70	f2851,60	f25 958,55	c) f258 634,55

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE EE.

N°. 32.

(Zie blz. 133 van het verslag.)

AARD en GEWICHT der vervoerde (betalende) VRACHTGOEDEREN op de OOSTERLIJNEN der STAATSSPOORWEGEN op Java, over 1878 t/m 1882 (in welke jaren achtereenvolgens gemiddeld in exploitatie waren 68^{610}, 98^{917}, 119^{025}, 191^{693} en 257^{913} K. M.)

AARD DER GOEDEREN.	GEWICHT (IN KILOGRAMMEN).				
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Asphalt, hars, pek, teer, enz.	4 850	31 250	85 650	116 950	164 700
Boomen, heesters, planten en bloemen	1 600	8 250	16 350	12 700	13 250
Brandstoffen. Steenkool	435 300	545 700	145 400	447 700	340 850
Brandstoffen. Houtskool		30 650	60 000	63 700	328 350
Cement	54 250	372 100	424 250	389 500	733 790
Dakpannen	a)	a)	400 650	154 600	162 200
Dranken en provisiën	100 000	260 500	506 420	1 071 260	1 334 580
Drogerijen en chemicaliën	13 050	45 000	40 800	188 870	312 450
Emballage	122 750	393 900	546 650	1 027 510	101 900
Garens van allerlei aard	750	1 350	1 650	8 450	8 000
Glas- en aardewerk	17 750	89 250	133 250	364 900	393 950
Hout. Brandhout	3 850	49 200	355 200	2 148 850	15 141 200
Hout. Bewerkt hout	1 147 700	1 566 000	1 039 200	508 450	385 130
Hout. Dwarsliggers en ander hout (bezaagd, ruw of vierkant beslagen)	209 800	4 828 800	1 424 600	3 921 450	3 987 120
Huiden en vellen	b) 9 000	72 750	119 400	165 750	272 600
Inlandsche aard-, boom-, bosch-, tuin- en veldvruchten, benevens landbouwproducten voor de Europeesche markt. Aardappelen	14 250	15 000	48 350	40 550	65 550
Indigo	700	18 600	37 200	20 600	27 050
Kapok	a)	11 700	34 150	90 900	91 250
Koffie	784 600	16 002 300	14 021 750	24 323 450	19 307 700
id. (in de hoornschil)	a)	a)	236 500	1 106 450	2 196 850
Padi en gaba	3 600	1 250	11 700	89 950	283 000
Rijst		1 758 450	7 502 700	4 243 250	4 756 450
Suiker	352 200	4 101 050	5 654 450	18 699 500	28 591 300
Suikerstroop	485 350	252 250	5 400	150 450	85 600
Zaksuiker	a)	a)	a)	663 050	1 748 800
Suikerriettoppen	38 950	17 400	18 050	2 777 650	2 641 400
Tabak blad-	36 050	219 600	662 770	3 037 650	865 850
Tabak krossok-					1 354 500
Thee	150	350	1 050	6 650	9 550
Tjabé	a)	50 600	34 850	69 900	253 150
Zaden	»	»	»	»	207 650
Diversen	a)	74 550	402 750	1 388 090	900 150
Transporteeren	3 836 500	30 817 800	33 971 140	67 298 730	87 065 870

a) Niet — althans niet afzonderlijk — opgegeven.

b) Hieronder bij uitzondering ook leder en lederwerk.

AARD DER GOEDEREN.	GEWICHT (IN KILOGRAMMEN). 1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Per transport	3 836 500	30 817 800	33 971 140	67 298 730	87 065 870
Kalk	*a)*	395 500	1 179 450	1 664 550	1 852 450
Leder en lederwerk	*c)*	10 350	4 500	8 900	18 200
Machineriën	*a)*	163 100	358 500	1 156 850	2 467 750
Manufacturen, modewaren en kramerijen	341 850	954 600	1 129 900	1 657 860	2 112 100
Maten en gewichten, balansen en bascules	»	»	4 800	9 900	8 400
Meel en grutterswaren	23 450	19 800	64 400	61 850	97 350
Meststoffen	11 500	536 300	2 760 800	2 515 450	3 952 700
Metalen (edele)	38 700	18 000	105 200	198 780	174 650
Metaalwerk en spoorwegmaterieel	1 078 100	3 845 950	1 975 100	6 973 860	2 998 690
Meubelen en huisraad	165 800	717 750	870 900	679 000	1 695 040
Olie. Europeesche		1 600	900	7 000	25 700
Olie. Inlandsche	61 750	100 750	307 250	332 200	292 800
Olie. Petroleum		1 293 200	2 019 050	1 419 550	2 985 650
Opium	»	»	»	»	20 600
Papier en drukwerken	*a)*	7 450	15 050	36 700	52 650
Specerijen	»	»	»	»	21 500
Steensoorten. Breuk- en rolsteen	*a)*	410 350	337 000	1 942 250	475 550
Steensoorten. Gebakken steen	*a)*	*a)*	1 056 200	693 800	633 800
Steensoorten. Grint	1 976 000	6 550 700	5 616 000	4 368 000	7 014 150
Steensoorten. Marmer en hardsteen	*a)*	650	1 050	13 500	32 350
Steensoorten. Puin	*a)*	98 300	»	130 900	19 250
Steensoorten. Tegels	481 250	2 480 050	770 300	755 700	385 100
Steensoorten. Zand	*a)*	88 000	160 000	92 000	500
Verfwaren	25 150	89 850	63 700	84 700	244 790
Visch en trassi	*a)*	*a)*	1 162 550	2 270 440	2 280 100
Vlechtmateriaal en vlechtwerk	22 450	288 750	271 150	605 950	1 524 300
IJs	*a)*	*a)*	*a)*	177 550	190 200
Zout	75 200	1 253 650	1 663 050	1 684 200	2 753 650
Andere niet afzonderlijk genoemde artikelen	155 200	1 770 750	860 170	124 900	93 400
Totaal	8 292 900	52 081 200	56 728 110	96 965 070	121 489 240
Hiervan werden vervoerd:					
landsgoederen: rechtstreeks voor rekening van het Gouvernement *d)*	4 872 400	19 337 500	9 820 350	15 661 430	7 259 250
landsgoederen: voor rekening van transportaannemers *e)*	820 550	14 763 750	14 639 600	23 920 950	*f)* 114 229 990
uitsluitend voor rekening van particulieren	2 599 950	17 979 950	32 268 160	57 382 690	
Totaal als voren	8 292 900	52 081 200	56 728 110	96 965 070	121 489 240
Bovendien werden (zonder verrekening) de nevenstaande hoeveelheden dienstgoederen vervoerd	302 117	2 217 157	3 036 787	9 623 916	niet opgegeven.

c) Begrepen onder „Huiden en vellen".

d) Meest materialen ten behoeve van nog in aanleg zijnde gedeelten van den staatsspoorweg.

e) Koffie en zout. De hoeveelheden zijn alleen over 1881 opgegeven; zij bedroegen toen voor koffie 22 236 750 K.G., voor zout 1 684 200 K.G.

f) In de tot dusver ontvangen opgaven niet gesplitst opgegeven.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE FF.

N°. 33.

(Zie blz. 135 van het verslag.)

AARD EN GEWICHT der vervoerde (betalende) VRACHTGOEDEREN op de WESTERLIJN der STAATSSPOORWEGEN op Java, over p.m. 3 maanden van 1881 en het geheele jaar 1882.

(Gedurende eerstgemeld tijdvak was in exploitatie 26^{304} K.M.; gedurende 1882 gemiddeld 50^{123} K.M.)

AARD DER GOEDEREN.	Gewicht (in kilogrammen). 1881. (5 Oct.—31 Dec.)	1882.
Asphalt, hars, pek, teer enz.	1 150	17 400
Boomen, heesters, planten en bloemen	1 750	12 100
Brandstoffen. Houtskool	»	3 300
Brandstoffen. Steenkool	251 100	1 232 000
Cement	19 250	137 950
Dakpannen	300	83 700
Dranken en provisiën	29 000	428 100
Drogerijen en chemicaliën	1 950	115 000
Emballage	7 850	157 700
Garens van allerlei aard	150	69 000
Glas en aardewerk	6 700	66 050
Hout. Bewerkt hout	29 250	450 450
Hout. Brandhout	»	150
Hout. Dwarsliggers en ander hout (ruw, gezaagd of vierkant beslagen)	211 050	1 781 800
Huiden en vellen	»	136 250
Inlandsche aard-, boom-, tuin- en veldvruchten, benevens landbouwproducten voor de Europ. markt. Aardappelen	150	8 700
Indigo	»	3 650
Kapok	»	1 100
Koffie	24 050	2 316 350
Koffie (in de hoornschil)	»	35 300
Padi	66 600	139 700
Rijst	76 450	1 688 450
Suiker	43 250	425 550
Suikerstroop	»	»
Suikerriettoppen	»	»
Zaksuiker	»	»
Tabak	1 600	71 400
Thee	166 350	1 341 650
Tjabé	»	»
Diversen	17 200	567 700
Kalk	74 700	871 400
Kramerijen	14 850	168 300
Leder en lederwerk	300	8 200
Machineriën	45 950	92 150
Manufacturen en modewaren	11 700	689 300
Maten en gewichten, balansen en bascules	»	250
Meel en grutterswaren	150	91 900
Meststoffen	33 150	38 050
Metalen (edele)	»	43 150
Metaalwerk	562 450	1 956 900
Meubelen en huisraad	20 650	508 550
Olie. Europeesche	100	9 800
Olie. Inlandsche	5 300	12 800
Olie. Petroleum	41 000	623 450
Papier en drukwerken	1 450	16 600
Transporteeren	1 766 900	16 421 300

AARD DER GOEDEREN.	Gewicht (in kilogrammen). 1881. (5 Oct.—31 Dec.)	1882.
Per transport	1 766 900	16 421 300
Spoorwegmaterieel (ledig)	1 072 000	3 236 000
Steensoorten. Breuk- en rolsteen	»	83 150
Steensoorten. Gebakken steen	93 900	551 750
Steensoorten. Grint	112 000	16 000
Steensoorten. Marmer	»	300
Steensoorten. Puin	»	200
Steensoorten. Tegels	56 200	29 450
Steensoorten. Zand	8 000	»
Verfwaren	700	5 750
Visch	4 900	983 750
Vlechtmateriaal en vlechtwerk	31 850	46 850
IJs	»	10 900
Zout	15 850	1 561 050
Andere niet afzonderlijk genoemde artikelen	26 500	115 850
Totaal	3 188 800	23 062 300
Hiervan werden vervoerd:		
Landsgoederen. rechtstreeks voor rekening van het Gouvernement	2 277 700	8 162 600
Landsgoederen. voor rekening van transport-aannemers	»	3 065 000
Uitsluitend voor particuliere rekening	911 100	11 834 700
Totaal als voren	3 188 800	23 062 300
Bovendien werden (zonder verrekening) de nevenstaande hoeveelheden dienstgoederen vervoerd	1 023	866 049
Naar de klasse van betaling waren de vervoerde vrachtgoederen verdeeld aldus:		
Verg. bijlage BB van het verslag van 1881. 1ste klasse	301 700	Vooralsnog niet opgegeven.
2de »	142 350	
3de »	182 900	
4de »	137 850	
5de » A	168 000	
5de » B	16 000	
Voor den aanleg van de nog onderhanden zijnde gedeelten der Westerlijn	2 240 000	
Totaal als voren	3 188 800	

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE GG.

N°. 34.

(Zie blz. 137 en 138 van het verslag.)

MAANDELIJKSCH OVERZICHT

BETREFFENDE

HET VERKEER OP DE PARTICULIERE SPOORWEGEN:

SAMARANG-VORSTENLANDEN

EN

BATAVIA-BUITENZORG,

over 1882.

MAANDEN.	AANTAL REIZIGERS							Bagage. — Kilo's.	Bestel-goederen (waar-onder ook dienst-bestelgoe-deren). — Kilo's.	Koopmans- en dienstgoederen. — Kilo's.	Rijtuigen, paarden en vee. — Aantal.
	1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	Militairen.	Gevangenen.	TOTAAL.				

SPOORWEG

1882.											
Januari	396	2 423	30 195	40 101	841	259	74 215	11 301	11 515	27 135 799	223
Februari	397	2 146	28 893	34 691	1 005	333	67 465	9 115	12 508	20 057 231	198
Maart	492	2 396	29 134	34 991	805	397	68 215	8 748	13 394	17 628 691	211
April	562	2 396	29 460	32 832	781	327	66 358	14 309	13 401	14 730 948	361
Mei.	522	2 762	33 165	39 162	851	386	76 848	16 021	12 089	17 574 750	544
Juni	574	2 743	32 316	38 879	1 105	299	75 916	12 593	11 724	23 073 763	705
Juli	534	2 743	36 900	41 660	821	296	82 954	12 908	12 556	30 540 442	430
Augustus . . .	548	2 783	35 883	45 389	829	321	85 753	10 025	13 833	28 872 237	539
September . . .	517	2 549	33 113	44 733	792	382	82 086	11 449	13 578	34 261 004	521
October	502	2 318	33 957	44 503	1 145	354	82 779	9 486	13 674	30 791 245	419
November . . .	471	2 325	29 859	38 644	1 007	284	72 590	8 956	18 889	22 597 568	395
December . . .	482	2 692	31 256	38 416	1 044	252	74 142	12 678	17 354	28 077 707	325
Totalen over 1882	5 997	30 276	384 131	474 001	11 026	3 890	909 321	137 589	a) 159 515	a) 295 341 385	4 871
» » 1881	5 542	28 031	378 756	462 608	11 719	4 744	891 400	162 860	146 962	295 603 790	4 323

a) Onder de opgegeven hoeveelheden bestelgoederen en koopmansgoederen waren aan dienstgoederen begrepen: in 1882 7694 en 99 289 631 K.G., in 1881 5827 en 110 808 819.

SPOORWEG

1882.											
Januari	1 637	12 247	57 113	. . .	1 409	164	72 570	10 696	18 356	4 562 113	541
Februari	1 456	11 629	58 716	. . .	1 475	162	73 438	8 430	18 538	4 244 192	667
Maart	1 629	13 456	63 367	. . .	1 355	150	79 957	10 931	18 330	5 910 124	821
April	1 486	13 621	61 343	. . .	1 730	205	78 385	12 115	22 479	5 137 119	666
Mei.	1 456	14 350	62 232	. . .	1 537	227	79 802	12 630	22 792	6 332 518	549
Juni	1 484	14 325	73 696	. . .	1 975	128	91 608	10 357	24 849	6 492 816	434
Juli	1 522	14 492	80 173	. . .	1 449	172	97 808	10 158	29 113	5 740 901	290
Augustus . . .	1 474	16 032	83 473	. . .	1 616	113	102 708	11 645	33 528	4 829 497	549
September . . .	1 482	15 555	76 184	. . .	1 664	151	95 036	9 065	24 639	6 008 010	420
October	1 593	15 337	75 845	. . .	1 462	162	94 399	10 584	24 866	6 463 167	351
November . . .	1 550	15 282	74 836	. . .	1 643	293	93 604	8 717	28 921	6 892 667	541
December . . .	1 706	15 522	77 450	. . .	1 771	156	96 605	11 105	30 103	6 694 191	664
Totalen over 1882	18 475	171 848	844 428	. . .	19 086	2 083	1055 920	126 433	c) 296 514	d) 69 307 315	6 493
» » 1881	18 810	156 327	666 208	. . .	17 729	1 952	861 026	131 609	152 604	66 826 417	5 071

c) Onder de opgegoven hoeveelheden bestelgoederen zijn voor de lijn Batavia-Buitenzorg geen dienstgoederen begrepen. d) Onder de vervoerde vrachtgoederen waren begrepen: in 1882 3 953 881 K.G. dienstgoederen en 14 344 000 K.G. goederen vervoerd voor den dienst der staatsspoorwegen. In 1881 waren deze cijfers 3 023 502 K.G. en 16 720 000 K.G.

1ste klasse.	2de klasse.	3de klasse.	4de klasse.	Militairen.	Gevan
REIZIGERS					

SAMARANG—VORSTENLANDEN.

f 2 168,55	f 6 607.95	f 23 913,14	f 4 172,49	f 964,28	f 2
2 512,60	5 648,45	22 074,26	3 625,73	1 068,59	4(
3 136,55	6 622,70	23 562,44	3 660,02	89[illegible],87	4
3 120,05	7 070,10	23 844,88	3 417,34	883,33	3
3 088.00	7 670,75	25 857,46	4 066,98	881,15	4
2 848,85	7 053,55	25 479,58	4 017,02	1 067,30	3
2 946,80	7 922,70	28 962,04	4 339,55	951,64	4(
2 839,95	7 584,30	27 622,70	4 686,10	965,32	3
2 718,10	6 777,35	25 813,9[illegible]	5 560,30	899,91	5
2 621,25	6 295,35	26 289,40	4 545,90	1 352,82	4(
2 679,90	6 086,70	23 628,50	3 876,56	1 217,45	3
2 695,55	7 447,90	25 321,46	3 857,71	1 236,76	3
f 33 376,15	f 82 787,80	f302 369,78	f 48 825,70	f 12 379,42	f 4 7
30 766,45	79 573,80	296 054,63	47 981,41	12 981,47	5

b) Ter zake van de in aanmerking *a* bedoelde dienstgoederen was on in 1881 f 1 849,92 en f 109 389,46.

BATAVIA—BUITENZORG.

f 1 311,17	f 6 185,49	f 21 648,38	. . . .	f 279,88	f
1 496,12	5 838,04	23 506,60	. . . .	294,45	1
1 496,52	6 859,66	24 805,12	. . . .	274,07	
1 730 52	8 075,25	23 412,10	. . . .	340,86	1
1 369,82	9 007,33	25 022,08	. . . .	296,30	1
1 249,97	7 071,32	24 858,12	. . . .	348,14	
1 577,42	7 303,71	25 351,44	. . . .	285,81	1
1 455,27	8 329,75	26 446,92	. . . .	404,33	
1 615,17	8 559,15	24 655,32	. . . .	436,40	
1 560,52	7 910,23	23 525,30	. . . .	229,24	
1 404,62	7 662,43	22 646,90	. . . .	277,08	1
1 833,18	9 282,79	24 993,60	. . . .	408,33	
f 18 100,30	f 92 085,35	f290 871,88	. . . .	f 3 874,89	f 1 1
17 194,90	86 078,95	267 [illegible]89,45	. . . .	3 817,69	1 3

c) Ter zake van de in aanmerking *d* bedoelde dienstgoederen was c terwijl het vervoer voor den dienst der staatsspoorwegen opbracht: in 18

IH.

GEN

en

g is bij
n°. 20

l tot 1
ng het
waar-
fgewe-
83 die
lë, in
loniën
le ver-
zekerd
vervol-
onden.

de Ne-
ppij af-
tot het
gen en
den.
82 n°. 4
e ver-
ectenr-
sspoor-
hoofd-
aarden
ncessio

°. 18 is
jn ver-
ichting
3 be-
eribon-
geering
eribon-
o als de
laatst-
Comité
oorweg
escheі-
g, dan
zie n°. 5
zijn aan

n is dit
il 1882

J
F
M
A
M
J
J
A
S
O
N
D

T

R

J
F
M
A
M
J
J
A
S
C
N
D

T

ve
st

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **HH.**

N°. 35.

(Zie blz. 139 van het verslag.)

AANVRAGEN om concessie tot den aanleg en de exploitatie van SPOORWEGEN op JAVA.

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragen.	Aangevraagde spoorwegen.	Lengte (in K. M.).	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
1	H. J. Meertens en de firma Tiedeman & Van Kerchem, allen te Batavia. (Reeds vermeld op blz. 139 van het vorig verslag.)	Van de benedenstad Batavia over Gadoeng Roeboe en Poeloe-Gadoeng naar Bekassi, met zijtakken van Gadoeng Roeboe naar Passar Senin (Weltevreden) en van Poeloe Gadoeng naar Meester Cornelis.	36	De termijn voor de definitieve aanvaarding is bij Indisch besluit van 29 September 1882 n°. 20 verlengd tot 1 October 1883.
2	N. A. Ruyl en H. B. Van Daalen, voor wie in de plaats is getreden het Comité voor den aanleg van spoorwegen van Cheribon naar Samarang en van Tagal naar Balapoelang. (Reeds vermeld op blz. 139 van het vorig verslag.)	Tagal–Balapoelang, met zijtak van Bandjaran naar Pangka.	30	De termijn van aanvaarding is verlengd tot 1 Juli 1883. Nadat de Indische Regeering het verzoek der concessie-aanvragers om de waarborgsom hier te lande te storten had afgewezen, hebben zij kort vóór 1 Juli 1883 die waarborgsom, ter opzending naar Indië, in handen gesteld van den Minister van Koloniën en daarbij het bewijs overgelegd, dat de verkrijging van het benoodigd kapitaal verzekerd is. Dit bewijs en de waarborgsom zijn vervolgens aan den Gouverneur-Generaal verzonden.
3	N. A. Ruyl en H. B. Van Daalen, voor wie het sub 2 van dezen staat bedoelde Comité in de plaats is getreden. (Reeds vermeld op blz. 139 van het vorig verslag.)	Cheribon–Samarang.	± 230	Ten aanzien van dezen spoorweg heeft de Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij afgezien van haar recht van voorkeur tot het leggen en exploiteeren van verlengingen en zijtakken der lijn Samarang-Vorstenlanden. Bij Indisch besluit van 24 October 1882 n°. 4 is den aanvragers voorloopig concessie verleend op nader in overleg met den inspecteur-generaal, chef van den dienst der staatsspoorwegen te ontwerpen voorwaarden, die in hoofdzaak mogen overeenkomen met de voorwaarden der sub 2 van dezen staat bedoelde concessie Tagal-Balapoelang.
4	N. A. Ruyl, namens het sub 2 en 3 hierboven bedoelde Comité. (Zonder dagteekening.)	Lijn in Cheribon, van de hoofdplaats over Ploembon, Palimanang en Djatiwangi naar Karang Sambong.	....	Bij Indisch besluit van 7 October 1882 n°. 18 is aan den heer Ruyl geantwoord, dat zijn verzoek in advies wordt gehouden, in afwachting van de definitieve beslissing op de sub 3 bedoelde aanvrage betreffende de lijn Cheribon-Samarang. Het komt der Indische Regeering namelijk wenschelijk voor dat de lijn Cheribon-Karang Sambong in dezelfde hand kome als de lijn Cheribon-Samarang. Wordt voor de laatstgenoemde lijn geen concessie aan het Comité verleend en is er dan sprake van een spoorweg van Cheribon naar Karang Sambong, afgescheiden van dien van Cheribon-Samarang, dan zouden de heeren F. Van Heumen c. s (zie n°. 5 van dezen staat) als eerste aanvragers zijn aan te merken.
5	F. Van Heumen, N. A. Henket en J. Kol te Batavia. (Reeds vermeld op blz. 139 van het vorig verslag.)	Cheribon–Karang Sambong.	....	Om de sub 4 hierboven vermelde redenen is dit verzoek bij Indisch besluit van 13 April 1882 n°. 13 in advies gehouden.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **JJ.**

N°. 36.

(Zie blz. 141 van het verslag.)

AANVRAGEN om vergunning tot den aanleg en de exploitatie van STOOMTRAMWEGEN in NEDERLANDSCH-INDIË.

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragen.	Aangevraagde lijnen.	Lengte der lijnen (in K.M.).	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
		Java en Madura.		
1	A. C. de Meijier en F. Alting du Cloux te Batavia, en M. Couvée te Soerabaija. 29 Juli 1880.	Buurtspoorwegen in de residentie Cheribon.	....	Aan de aanvragers is medegedeeld (Indisch besluit dd°. 4 October 1880 n°. 29), dat de Regeering genegen was om een nader request, vergezeld van de vereischte bescheiden, in overweging te nemen. Eene nadere aanvraag is niet ontvangen.
2	F. van Heumen c. s. te Delft, 9 Maart 1881 en Batavia, 2 October 1881.	1°. Cheribon-Karang Sambong over Ploembon en Palimanang; 2°. Zijtak Ploembon-Radja Galoe; 3°. Cheribon-Tjiledoek.	50 20 35	Zie de beschikking onder n°. 4. Na die beschikking is door het Comité voor den aanleg van spoorwegen van Cheribon naar Samarang en van Tagal naar Balapoelang, alsmede door de heeren VAN HEUMEN c. s, ook concessie aangevraagd voor een *spoorweg* van Cheribon naar Karang Sambong (zie bijlage HH hiervóór n°. 4 en 5).
3	J. N. Kramer te Soerabaija. 14 April 1881.	Soerabaija-Grissee.	....	De gevraagde vergunning is niet verleend, omdat de aanvrager aan de ter erlanging daarvan gestelde voorwaarden niet naar eisch heeft voldaan (Indisch besluit van 22 April 1882 n°. 36).
4	F. van Heumen c. s. te Delft, 19 April 1881 en Batavia, 3 October 1881.	1°. Tagal-Pamalang-Pekalongan. 2°. Tagal-Tandjong-Tjiledoek. 3°. Tagal-Slawi. 4°. Pekalongan-Wonopringo. 5°. Pekalongan-Batang.	66 46 16 14 9	Aan de aanvragers is medegedeeld dat voor de lijn Tagal-Slawi concessie voor *spoorweg*-aanleg is verleend aan de heeren RUIJL en VAN DAALEN, en dat overigens hun verzoek, ook dat van 9 Maart 1881 (zie n°. 2 van dezen staat) in advies wordt gehouden in verband met de aan genoemde heeren verleende prioriteit van concessie voor een *spoorweg* van Cheribon over Tagal naar Samarang (Indische besluiten dd. 13 April 1882 n°s. 13 en 14).
5	Th. Slaiter en H. van Rinsum te Soerabaija. 25 April 1881, 27 September 1881 en 8 October 1881.	Verschillende lijnen ter hoofdplaats Soerabaija en van daar naar de brug bij Wonokromo.	....	De gevraagde vergunning is verleend voor twee lijnen als: *a* aan de oostzijde der Kali-Mas van de marine-sociëteit Modderlust tot het station van den staatsspoorweg, en *b* aan de westzijde der Kali-Mas van de Werfstraat tot de brug bij Wonokromo met een zijtak naar Simpang (Indisch besluit dd. 10 Augustus 1882 n°. 2).
6	W. J. L. C. Buijs te Batavia. 12 Mei 1881 en 10 Juni 1881.	Samarang-Kendal-Tjipiring-Tjermé.	....	De aanvrager is niet binnen den gestelden termijn op zijn verzoek teruggekomen, zoodat zijne aanvraag is vervallen.
7	Dummler & C°. te Batavia. 16 en 17 Mei 1881. (Overgegaan aan de Nederlandsch-Indische Tramweg-maatschappij.)	Verschillende lijnen ter hoofdplaats Batavia, als: van Molenvliet naar Kramat en van de sociëteit Harmonie over Rijswijk-Tanah-abang-Kebonsiri en Parapattan naar Kramat.	....	Den aanvragers is geantwoord dat zij op hun verzoek kunnen terugkomen zoodra de door hen aan te leggen stoomtramweg Batavia-Meester Cornelis in exploitatie zal zijn gebracht (Indisch besluit van 1 September 1881 n°. 43).

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragen.	Aangevraagde lijnen.	Lengte der lijnen (in K.M.).	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
8	Dummler & C°. te Batavia. 18 Mei 1881.	Van Tandjong Priok naar de pakhuizen aan de Groote Rivier te Batavia.	....	De aanvragers verzoeken om bij de exploitatie van de stoomtram gebruik te mogen maken van een der beide sporen van den staatsspoorweg Batavia - Tandjong Priok. Deze aanvrage is aangehouden in verband met de nog te nemen beslissing omtrent de exploitatie van de havenwerken en van den spoorweg (Indisch besluit van 13 Augustus 1881 n°. 71).
9	W. J. L. C. Buijs te Batavia. 31 Mei 1881.	Batavia-Tangerang.	....	De aanvrager is niet binnen den gestelden termijn op zijn verzoek teruggekomen, zoodat de aanvraag vervallen is.
10	Mr. P. Brooshooft en E. Fabius te Soerabaija. 9 Juni 1881 en 22 Februari 1882.	Pasoeroean-Panaroekan over Probolinggo, Kraksaän en Bezoeki.	....	Nadat aan de aanvragers was medegedeeld dat zij op hun verzoek konden terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden en mits de lijn wordt doorgetrokken tot de hoofdplaats Bezoeki (Indisch besluit van 17 Juni 1882 n°. 16) hebben zij hun verzoek ingetrokken en eene andere aanvraag gedaan, welke hierna onder n°. 35 is opgenomen.
11	J. N. Kramer te Soerabaija. 15 Juni 1881.	Modjokerto-Soekodono (Soerabaija).	....	Afgewezen vermits aan de heeren A. L. Bennink Janssonius en C. A. Olivier (zie n°. 23) de prioriteit was verleend voor eene stoomtramverbinding Modjokerto-Brangkal-Modjoagoeng-Peterongan, met zijtakken over Dinojo naar Djaboeng en over Modjowarno en Ngoro naar Peterongan (Indisch besluit van 10 Augustus 1882 n°. 3).
12	Th. Boom te Soerabaija. 18 Juli 1881 en 3 Augustus 1882.	Oorspronkelijk van Waroe over Krian naar Djerebeng, later uitgebreid met een zijtak van Krian naar Prambon (Soerabaija).	....	De gevraagde vergunning is verleend bij Indisch besluit van 2 October 1882 n°. 27.
13	A. A. W. Brewer te Batavia. .. Sept. 1881 en 29 Juni 1882.	Oorspronkelijk van Pasoeroean naar Banjoebiroe, later uitgebreid met een zijtak van Gading naar Redjoso.	....	De gevraagde vergunning is verleend bij de Indische besluiten van 15 April 1882 n°. 3 en 12 November 1882 n°. 5.
14	J. J. Blanckenhagen Jr. te 's-Gravenhage. 16 September 1881.	Batavia-Tangerang.	....	Aan den aanvrager werd medegedeeld dat hij op zijn verzoek zou kunnen terugkomen wanneer door den heer Buijs (zie n°. 9) van de hem in October 1881 verleende (thans vervallen) prioriteit geen gebruik was gemaakt (Indisch besluit van 27 December 1881 n°. 14). Eene nadere aanvraag van den heer Blanckenhagen is niet ontvangen.
15	F. Van Heumen c. s. te Batavia. 19 September 1881.	1°. Djokjokarta-Bantoel-mond van de Progorivier. 2°. Djokjokarta-Magelang-Temanggoeng. 3°. Soerakarta-Boijolali-Ambarawa, met een zijtak naar Klatten.	....	Het verzoek voor de lijn sub 2°. is afgewezen, vermits het voornemen bestaat om tusschen de daarbedoelde plaatsen een staatsspoorweg aan te leggen. Ten aanzien van de overige lijnen is de gevraagde vergunning niet verleend omdat de aanvragers aan de gestelde voorwaarden niet naar eisch hebben voldaan (Indische besluiten van 15 Februari, 21 April en 8 December 1882 n°s. 43, 73 en 36).
16	Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij (Comité van bestuur der). 31 October 1881.	1°. Verschillende voedingswegen voor den spoorweg Samarang-Vorstenlanden. 2°. Van het spoorwegstation Samarang naar het residentiehuis op Bodjong aldaar.	....	Aan het Comité werd bericht, wat 1°. betreft, dat het de gewenschte lijnen nader zou hebben aangeduiden, met overlegging van de noodige bescheiden; en wat 2°. betreft, dat het verzoek niet zou kunnen worden ingewilligd, zoolang de Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij van hare rechten op eene lijn als sub 2°. bedoeld niet uitdrukkelijk afstand zou hebben gedaan. Overigens zou het Comité binnen 6 maanden op zijn verzoek moeten terugkomen (Indisch besluit van 30 December 1881 n°. 47).
17	Factorij der Nederlandsche Handelmaatschappij te Batavia. 1 December 1881.	1°. Djombang-Soerabaija over Plosso, Gempolkrep, Perning en Wonokromo. 2°. Djombang-Modjoagoeng over Peterongan.	....	Aan de factorij werd medegedeeld dat voor de lijn sub 2°. de voorkeur is toegekend aan de heeren Bennink Janssonius en Olivier (zie n°. 23), en dat zij ten aanzien van de lijn sub 1°. op haar verzoek binnen 6 maanden kan terugkomen, onder overlegging van de noodige

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragen.	Aangevraagde lijnen.	Lengte der lijnen (in K.M.)	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
				bescheiden, mits het gedeelte Wonokromo-Soerabaija, begrepen in de vergunning aan de heeren SLAITER en VAN RINSUM verleend (zie n°. 5), wordt uitgesloten (Indische besluiten van 10 Augustus 1882 en 13 April 1883 n°s. 3 en 25).
18	L. H. De Grijs te 's-Gravenhage. 14 December 1881.	Verschillende lijnen ter hoofdplaats Samarang.	....	Aan den aanvrager is medegedeeld dat zijne aanvraag eerst in overweging kan worden genomen wanneer het bewijs wordt overgelegd dat de Samarang-Joana Stoomtrammaatschappij de verlangde lijnen niet wenscht aan te leggen als vertakkingen ter hoofdplaats Samarang van haren tramweg (Indisch besluit van 10 Maart 1882 n°. 53).
19	J. J. Blanckenhagen Jr. te 's-Gravenhage. 19 December 1881.	Soerakarta-Bojolali.	....	De aanvraag was, na het vervallen verklaren van die der heeren VAN HEUMEN c. s. (zie n°. 15), op nieuw in behandeling genomen, doch is weder ter zijde gelegd voor eene sedert ingekomen aanvraag van de firma DUMMLER & C°. om dezelfde lijn voor een *spoorweg* (zie in bijlage HH hiervóór onder n°. 11).
20	J. A. H. Hamer te Rotterdam. 22 December 1881.	Kediri-Blitar met zijtak naar Toeloeng Agoeng.	....	Den aanvrager is medegedeeld dat hij op zijn verzoek kan terugkomen nadat de staatsspoorweg tusschen de hierbedoelde plaatsen zal zijn in exploitatie gebracht (Indisch besluit van 7 April 1882 n°. 41).
21	J. M. Langeveld en D. Soesman te Soerabaija. 17 Februari 1882.	Soerakarta-Bojolali.	....	De aanvraag zou eerst in overweging zijn te nemen bijaldien die van den heer BLANCKENHAGEN Jr. (zie n°. 19) tot geen gunstig resultaat mocht leiden (Indisch besluit van 21 April 1882 n°. 73).
22	Mijnssen & C°. te Amsterdam. 31 Maart 1882.	Djokjokarta-Srandakan (aan de Progorivier).	....	Aan de aanvragers is medegedeeld dat de Regeering, na het vervallen verklaren van de aanvraag der heeren VAN HEUMEN c. s. (zie n°. 15), in verband waarmede hunne aanvraag voorloopig van de hand was gewezen (Indisch besluit dd. 15 Juni 1882 n° 30), genegen is thans met hen in overleg te treden over den aanleg van den hierbedoelden stoomtramweg, mits daartoe, onder overlegging van de noodige bescheiden, binnen zes maanden een nader verzoek worde ingediend (Indisch besluit dd. 27 Mei 1883 n°. 6).
23	A. L. Bennink Janssonius en C. A. Olivier te Modjokerto. 31 Maart 1882, 26 October 1882, 27 Januari 1883.	1°. Modjokerto-Peterongan met een zijtak naar Djatiredjo en Ngoro. 2°. Modjokerto-post Patjing langs verschillende ondernemingen (Soerabaija).	....	Voor de lijn sub 1°. is de vergunning definitief verleend bij Indisch besluit dd. 20 April 1883 n°. 20. Ten aanzien van 2°. is den aanvragers medegedeeld dat zij binnen 6 maanden op hun verzoek kunnen terugkomen, mits zij bereid zijn om de hun daarvoor eventueel te verleenen vergunning en die, bij Indisch besluit dd. 10 Augustus 1882 n°. 3 voor de sub 1°. genoemde lijn reeds voorloopig verleend, als één ondeelbare onderneming te aanvaarden (Indisch besluit dd. 2 December 1882 n°. 20).
24	P. L. H. Stennekes te Malang. 12 April 1882.	Modjokerto-Peterongan (Soerabaija).	....	Afgewezen om dezelfde reden als vermeld bij n°. 11. (Indisch besluit dd. 10 Augustus 1882 n°. 3).
25	P. J. Bosch, H. A. Mehlbaum en mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp te Samarang. 29 April 1882.	1°. Ngadiredjo-Paraän-Temanggoeng-Kranggan-Setjang (Kadoe), met aansluiting aan een eventueelen staatsspoorweg Ambarawa-Djokjokarta. 2°. Verlenging van de sub 1°. genoemde lijn in de residentie Kadoe van Ngadiredjo over Tjandiroto tot Bedjen en verder in de residentie Samarang over Soekoredjo enz. tot de hoofdplaats Samarang.	....	Voorloopig afgewezen omdat het verleenen van de gevraagde vergunning afhankelijk moet worden gesteld van verschillende omstandigheden, waaromtrent eerst in eene betrekkelijk verwijderde toekomst kan geoordeeld worden (Indisch besluit dd. 20 Juni 1882 n°. 20).
26	W. L. C. H. Drossaers te Batavia. 3 Juni 1882.	Djelongkeng-Tanah Abang en Gang Chaulan-Pesing (Batavia).	....	De aanvrager heeft van zijn voornemen afgezien en zijn verzoek ingetrokken.

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragen.	Aangevraagde lijnen.	Lengte der lijnen (in K.M.)	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
27	G. Klaij te Samarang. 28 Juni 1882 en 27 November 1882.	Lijn in Samarang: van Poerwodadi naar Goendih.	....	De gevraagde vergunning is verleend bij Indisch besluit dd. 8 Februari 1883 n°. 1.
28	J. L. L. Berghuis. 's-Gravenhage, 30 Juni 1882. Moedjoer, 26 December 1882.	1°. Soerabaija-Grissee. 2°. Samarang-Kendal-Weleri. 3°. Pekalongan-Pamalang-Tagal-Brebes-Cheribon.	....	Aan den aanvrager is bij de Indische besluiten van 18 November 1882 n°. 18 en 3 Februari 1883 n°. 19 medegedeeld dat voor de aangevraagde lijnen reeds prioriteit of voorloopige concessie voor spoorwegaanleg aan anderen is verleend (zie bijlage HII hiervóór n°s. 3, 5 en 6).
29	P. L. H. Stennekes te Malang. 1 Juli 1882.	1°. Van Blimbing naar Toempang en van Batoe (of Sisir) over Pendem en Karang Plosso naar Singosari. 2°. Van Malang over Boeloelawang, Wadjak, Sanan en Toeren naar Goudanglegi. (Alle deze lijnen in Pasoeroean.)	....	Aan den aanvrager is medegedeeld dat hij binnen 6 maanden op zijn verzoek kan terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indische besluiten dd. 13 September 1882 en 2 April 1883 n°s. 31 en 8).
30	M. Couvée te Buitenzorg. .. Juli 1882.	Ter hoofdplaats Buitenzorg van de Witte paal tot aan het hoofdstation van den staatsspoorweg en van daar tot aan het einde van het Chineesche kamp.	....	De gevraagde vergunning is verleend bij Indisch besluit dd. 8 September 1882 n°. 4.
31	W. F. van Rijckevorsel te Padjarakan. 18 Juli 1882.	Bondowosso – Panaroekan (Besoeki).	....	Aan den aanvrager werd medegedeeld dat hij op zijn verzoek binnen zes maanden kon terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit dd. 26 September 1882 n°. 13). De bedoelde termijn is verstreken en een nader verzoek niet ontvangen, zoodat de aanvraag is vervallen.
32	J. Vogelenzang te Batavia. 13 September 1882.	Buurtspoorwegen of stoomtramwegen: *a.* Poerworedjo-Koetoardjo; *b.* Koetoardjo-Ketawang; *c.* Poerworedjo-Poerwodadi.	....	Aan den aanvrager werd medegedeeld dat het een punt van overweging uitmaakte om de lijn *a* en wellicht ook die sub *c* van staatswege aan te leggen, doch dat hem, des verlangd, wordt vrijgelaten om binnen zes maanden op zijn verzoek voor de lijn sub *b* terug te komen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit dd. 18 October 1882 n°. 20).
33	Th. S. Reyneke Sr. en J. O. H. Arntzenius te Poerwoasri. 14 November 1882.	Lijn in Kediri: van Papar over Kajen naar Paré, met een zijtak van Kajen naar de hoofdplaats Kediri.	....	Aan de aanvragers is medegedeeld dat zij op hun verzoek binnen zes maanden kunnen terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit dd. 9 Maart 1883 n°. 27).
34	C. H. D. Boudriot te Koedoes. 16 November 1882.	Peterongan-Djombang, met een zijtak naar de passar Blimbing.	....	Afgewezen om gelijke redenen als het verzoek bedoeld sub 2°. onder n°. 17 (Indisch besluit van 15 Februari 1883 n°. 42).
35	Mr. P. Brooshooft en E. Fabius te Soerabaija en W. F. van Rijckevorsel te Padjarakan. 18 November 1882.	Van de hoofdplaats Probolinggo oostwaarts tot aan Phaiton, met zijtak naar Kali Boentoe, en westwaarts naar de fabriek Oemboel, benevens andere zijtakken, met vast en draagbaar spoor, langs de binnenwegen.	....	Afgewezen op grond van bezwaren van technischen en anderen aard (Indisch besluit dd. 28 April 1883 n°. 27).
36	J. A. Thomas te Samarang. 2 December 1882.	Van het spoorwegstation ter hoofdplaats Soerabaija tot de Oedjong.	....	Afgewezen vermits het voornemen bestaat om het bedoelde lijntje als staatsspoorweg aan te leggen (Indisch besluit dd. 14 Januari 1883 n°. 23).
37	F. L. Isasca te Bandong. 5 December 1882.	Lijn in de Preanger regentschappen: van Bandong naar Koppo, met zijtakken van Bodjongasi naar Tjiparai en Madjalaija en van Tjangkoan naar Tjikalong.	....	Aan den aanvrager is medegedeeld dat hij binnen zes maanden op zijn verzoek kan terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit dd. 2 Februari 1883 n°. 19).

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragen.	Aangevraagde lijnen.	Lengte der lijnen (in K.M.).	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
38	Th. Slaiter en H. van Rinsum te Batavia. 5 December 1882.	Ter hoofdplaats Soerabaija: van het station van den staatsspoorweg tot aan de Uitkijk.	......	Afgewezen omdat het voornemen bestaat de lijn als staatsspoorweg aan te leggen (Indisch besluit dd. 24 December 1882 n°. 5).
39	C. H. D. Boudriot te Koedoes. 12 December 1882.	Lijn in Rembang: van Lassem naar de hoofdplaats en verder tot aan de Jonna-rivier.	......	Aan den aanvrager is medegedeeld dat hij binnen zes maanden op zijn verzoek kan terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit dd. 6 Februari 1883 n°. 33).
40	G. W. Winter te Soerakarta. 12 December 1882.	Verschillende lijnen ter hoofdplaats Soerakarta.	......	Aan den adressant is medegedeeld dat hij binnen zes maanden op zijn verzoek kan terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden, mits de tramweg niet worde aangelegd en uitgerust naar het systeem DECAUVILLE (Indisch besluit dd. 8 Februari 1883 n°. 11).
41	C. H. D. Boudriot te Koedoes. 15 December 1882.	Batang-Oeloedjami over Pekalongan en Wiradessa, met zijtakken ter hoofdplaats Pekalongan.	......	Afgewezen bij Indisch besluit dd. 5 Februari 1883 n°. 9, op grond dat aan de heeren RUIJL en VAN DAALEN prioriteit van concessie is verleend voor een *spoorweg* van Samarang naar Cheribon (zie bijlage HH hiervóór n°. 3).
42	D. D. Veth te Batavia en K. F. van Swieten te Tjikandi. 20 December 1882.	Verschillende lijnen ter hoofdplaats Batavia: 1°. van Pesing langs den grooten postweg, door Gang Chaulan langs Rijswijk en Tanahabang naar Palmera. 2°. in de stad.	......	Aan de aanvragers is bij Indisch besluit van 10 Maart 1883 n°. 7 medegedeeld dat omtrent een groot deel der aangevraagde lijnen onderhandelingen aanhangig zijn met de Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij (zie n°. 7 van dezen staat), zoodat hun verzoek tot nader wordt in advies gehouden.
43	Mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp en L. D. Schas te Samarang. 1 Januari 1883.	Verschillende lijnen ter hoofdplaats Soerakarta.	......	Aan de adressanten is te kennen gegeven dat hun verzoek voor inwilliging niet vatbaar is zoo lang er geen aanleiding bestaat om de reeds door anderen gedane aanvragen om concessie tot den aanleg en de exploitatie van sommige der door hen bedoelde lijnen als vervallen te beschouwen (Indisch besluit dd. 17 April 1883 n°. 25).
44	Th. Boom te Soerabaija. 5 Januari 1883.	Prambon-Modjosari (Soerabaija).	......	Bij de Indische Regeering nog in behandeling.
45	F. A. Enklaar van Guericke te Tjandi. 17 Januari 1883.	Samarang-Oenarang-Salatiga.	......	Aan den aanvrager is medegedeeld dat de beslissing aangaande eene verbinding van Samarang en Salatiga door een stoomtramweg of spoorweg afhankelijk moet worden gesteld van verschillende omstandigheden, waaromtrent vooralsnog niet met voldoende zekerheid kan geoordeeld worden (Indisch besluit dd. 19 Maart 1883 n°. 11).
46	J. B. Kaijser te Soerabaija. 27 Februari 1883.	1°. van Madioen naar Slahoeng over Kanigoro en Ponorogo; 2°. Ponorogo-Soemoroto; 3°. van Madioen naar de halte van den spoorweg te Poerwodadi over Maospati met zijtak naar Redjosari; 4°. van de halte van den spoorweg te Paron over Ngawi naar Poerwodadi.	......	Bij de Indische Regeering nog in behandeling.
47	N. H. Nierstrasz te Utrecht. 2 Maart 1883.	Verschillende lijnen in Probolinggo, Madioen, Kediri en de Preanger regentschappen, als: 1°. Probolinggo-Phaiton; 2°. Madioen-ToeloengAgoeng, 3°. Lembang-Tjikalong met zijtak naar Tjisondari.	......	Aan den adressant is bij Indisch besluit van 6 Juli 1883 n°. 31 geantwoord: ten aanzien van de lijn sub 1°. dat hij zich binnen 12 maanden op nieuw, onder overlegging van de noodige bescheiden, tot de Regeering kan wenden, mits de lijn tot de hoofdplaats Bezoeki worde doorgetrokken; ten aanzien van de lijn sub 2°. dat zijn verzoek niet kan worden ingewilligd, en ten aanzien van de lijn sub 3°. dat zijn verzoek in advies wordt gehouden in verband met vroegere aanvragen van anderen (zie n°. 37 hiervóór).

Volgnummer.	Aanvragers en dagteekening der aanvragers.	Aangevraagde lijnen.	Lengte der lijnen (in K.M.).	Beschikkingen op de aanvragen en verdere aanteekeningen.
48	J. P. L. Gelpke en A. van Soest te Toeban. 26 Maart 1883.	Lijn in Soerabaija: van Lamongan naar Grissee.	....	Bij de Indische Regeering nog in behandeling.
49	W. L. Dijkman te Samarang. 6 April 1883.	Lijn in Japara: van het boschperceel Dengkek naar Djepoera, met bevoegdheid tot het aanleggen van zijtakken naar Blora en Ngawen in Rembang.	....	Aan den aanvrager is medegedeeld dat hij binnen zes maanden op zijn verzoek kan terugkomen, onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit dd. 8 Mei 1883 nº. 14).
50	P. B. A. Trivelli te Batavia. 28 April 1883.	Lijn in Proboiinggo en Bezoeki: van de hoofdplaats Proboliuggo naar Panaroekan over Loemadjang en Djember.	....	Afgewezen op grond dat het maken van een staatsspoorweg in de bedoelde richting bij de Regeering een punt van overweging uitmaakte (Indisch besluit dd. 11 Juni 1883 nº. 22).
	Buitenbezittingen.			
51	Jhr. mr. J. K. W. Quarles van Ufford (zoo voor zich als namens J. F. R. S. van den Bossche) en H. Verploegh te 's-Gravenhage. 10 Maart 1882 (gericht aan den Koning).	1°. Padang-Brandewijnsbaai; 2°. Moeara Kalaban-Singkarahmeer; 3°. Singkarahmeer-Paijakombo.	....	Door het Opperbestuur afgewezen. Deze aanvraag maakte deel uit van het op bladz. 140 van het verslag hiervóór behandelde request om concessie voor exploitatie van een gedeelte van het Ombilien-kolenveld, in verband met spoorwegaanleg ter Sumatra's Westkust.
52	J.W.van den Brink te Soerabaija. 19 December 1881.	Menado-Kema.	....	Aan den adressant werd medegedeeld dat hij op zijn verzoek binnen zes maanden kon terugkomen onder overlegging van de noodige bescheiden (Indisch besluit van 20 Juni 1882 nº.24). De bedoelde termijn is verstreken en een nader verzoek niet ontvangen, zoodat de aanvraag alsnu is vervallen.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **KK.**

N°. 37.

(Zie blz. 142 van het verslag.)

OPGAVEN betreffende de bij het einde van 1882 in Nederlandsch-Indië aanwezige STOOMKETELS, ten dienste van PARTICULIEREN (buiten die geplaatst in spoorweglocomotieven).

GEWESTEN.	Aantal ketels.	Verwarmings-oppervlak (in M².).
Bantam	8	143.10
Batavia	52	1 034.54
Krawang	38	814.30
Cheribon	132	6 422.46
Tagal	79	5 192.62
Pekalongan	34	2 762.97
Samarang	57	2 702.27
Japara	82	3 868.10
Rembang	14	488.67
Soerabaija	231	10 464.01
Pasoeroean	146	5 289.38
Probolinggo	103	5 303.62
Bezoeki	36	2 346.80
Banjoemas	8	379.60
Bagelen	1	4.60
Kadoe	1	4.60
Djokjokarta	86	5 843.75
Soerakarta	100	5 449.75
Madioen	23	1 288.50
Kediri	37	1 569.65
Sumatra's Westkust	7	74.63
Palembang	1	15.00
Sumatra's Oostkust	2	30.33
Atjeh en onderhoorigheden	2	22.62
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	2	35.20
Celebes	3	20.36
Amboina	1	14.00
Timor	1	4.00
	a) 1287	61 589.43
In particuliere schepen en vaartuigen	*b*) 160	7 967.93
TOTAAL	1447	69 557.36

VERDERE BIJZONDERHEDEN.

a) Naar hunne bestemming waren deze stoomketels verdeeld als volgt:

Gebezigd voor:	Aantal stoomketels.	Verwarmings oppervlak (in M²).
201 suikerfabrieken	1009	57 740.40
36 irrigatiepompen	36	406.15
7 locometieven voor het vervoer van suikerriet	7	73.56
12 stoomploegen	13	248.80
1 olie- en boengkilfabriek	1	15.00
27 koffie-ondernemingen	35	256.68
13 indigo-ondernemingen	14	167.75
11 heutkap-ondernemingen	14	181.70
1 rameh-onderneming	1	15.50
10 arakstokerijen	11	153 15
19 ateliers voor metaal- en heutbewerking	38	527.47
4 houtzagerijen	4	118.83
1 meuhelfabriek	1	11.50
1 scheepstimmerwerf	1	18.00
14 rijstpellerijen	18	402 60
3 meelfabrieken	3	29.83
2 broodbakkerijen	4	80.25
6 opiumstokerijen	6	74.70
23 kunstijs-fabrieken	44	840.16
2 waterfiltreer-inrichtingen	2	4.30
2 gasfabrieken	5	24.30
1 kalkbranderij	3	6.15
1 steenbakkerij	1	9 00
2 mijnontginningen	4	74.50
1 beenderenmelen	1	4.00
1 inrichting voor het zuiveren van kapok.	1	2.75
1 boekdrukkerij	1	2.25
2 droogdokken	6	67.90
1 stoombrandspuit	1	3.75
1 tramway-locomotief.	1	17.50
het voortbrengen van electrische verlichting	1	11.00
Totaal	1287	61 589.43

b) De 160 scheepsketels waren geplaatst in schepen en vaartuigen die tijdens de uitreiking van de akten van vergunning de volgende bestemming hadden:

Geplaatst in schepen en vaartuigen, bestemd:	Aantal ketels.	Verwarmings oppervlak (in M²).
voor den stoompakotvaartdienst van de Nederlandsch-Indische stoomvaartmaatschappij	82	6 048.50
„ passagiers- en goederenvervoer in den Indischen Archipel doch niet behoorende tot het materieel voor den paketvaartdienst	9	412.03
„ de gemeenschap tusschen den wal van Batavia en het eiland Amsterdam	4	132.50
„ de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Batavia	13	343.60
„ de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Samarang	4	111.50
„ de vaart tusschen Soerabaija, Grissee en Madura	7	148.00
„ de gemeenschap tusschen den wal en de reede van Padang	3	42.32
„ de communicatie in de wateren van Atjeh en onderhoorigheden	6	60.21
„ transportdiensten op de rivieren in de residentie Palembang	3	99 50
„ transporten ten dienste der Billiton-maatschappij	3	220.40
„ transporten ten dienste der Batjan-maatschappij	2	70.00
„ het tegengaan van den smokkelhandel in opium	6	44 50
„ verschillende andere doeleinden	18	234.87
Totaal	160	7 967.93

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **LL.**

N°. 38.

(Zie hoofdst. **L**, afd. V, van het verslag.)

GOUVERNEMENTS POST- EN TELEGRAAFDIENST.

A. STATISTIEK VAN DEN POSTDIENST OVER DE JAREN 1880, 1881 en 1882.

1°. BINNENLANDSCH POSTVERKEER. *a)*

JAREN.	Aantal brieven. Port-betalende brieven. Gefrankeerd.	Aantal brieven. Port-betalende brieven. Ongefrankeerd.	Aantal brieven. Dienstbrieven.	Aantal drukwerken. Nieuwsbladen.	Aantal drukwerken. Andere drukwerken.	Aantal monsters.	Aantal documenten.	Aantal aangeteekende stukken (onder de voorenstaande begrepen). Gewone brieven enz.	Aantal aangeteekende stukken (onder de voorenstaande begrepen). Dienstbrieven.
1880	2 465 744	294 146	931 200	1 962 670	126 772	17 386	*b)*	141 434	38 004
	2 759 890			2 089 442				179 438	
1881 *c)*. . . .	2 498 469	284 969	914 778	1 755 757	136 660	21 192	*b)*	150 604	42 334
	2 783 438			1 892 417				192 938	
1882 *d)* . . .	2 603 001	299 125	976 030	1 806 878	198 775	25 254	395	166 529	49 465
	2 902 126			2 005 653				215 994	

a) Van de verzending der *briefkaarten* wordt geen statistiek gehouden; het debiet wordt hierachter (op blz. 4) vermeld.

b) De *documenten* (Indisch Staatsblad 1881 n°. 139 art. 18, en n°. 224 art. 14), werden eerst met 1°. Januari 1882 in het binnenlandsch verkeer ter verzending tegen verminderd port toegelaten.

c) De cijfers van 1881 zijn verbeterd.

d) De opgaven over 1882 zijn nog van voorloopigen aard.

2°. BUITENLANDSCH

JAREN.	AARD DER VERZENDING.	Brievenmalen met de *Nederlandsche* postadministratie. Via *Brindisi*, *Marseille* en *Napels*. Ontvangen.	Via *Brindisi*, *Marseille* en *Napels*. Verzonden.	Via *Brindisi*, *Marseille* en *Napels*. Te zamen.	Per „*zeepost*", d. i. met de stoomschepen die rechtstreeks tusschen Indië en Nederland den dienst verrichten. Ontvangen.	Per „*zeepost*" Verzonden.	Per „*zeepost*" Te zamen.
	A. *Brieven*						
1880	Gefrankeerd	170 701	191 713	362 414	33 414	7 918	41 332
	Ongefrankeerd	6 540	5 010	11 550	1 063	1 175	2 238
	Te zamen . .	177 241	196 723	373 964	34 477	9 093	43 570
1881 *b*). . .	Gefrankeerd	186 945	202 868	389 813	27 387	6 412	33 799
	Ongefrankeerd	5 142	4 798	9 940	656	576	1 232
	Te zamen . .	192 087	207 666	399 753	28 043	6 988	35 031
1882 *c*). . .	Gefrankeerd	214 889	219 977	434 866	25 390	4 890	30 280
	Ongefrankeerd	4 320	4 614	8 934	634	357	991
	Te zamen . .	219 209	224 591	443 800	26 024	5 247	31 271
	B. *Drukwerken, monsters*						
1880. . . .	Drukwerken	48 493 kilo	5 002 kilo	53 495 kilo	1 577 kilo	299 kilo	1 876 kilo
	Monsters	4 617 stuks	3 770 stuks	8 387 stuks	197 stuks	1 stuks	198 stuks
	Documenten	108 »	—	108 »	—	—	—
1881 *b*). . .	Drukwerken	48 792 kilo	5 211 kilo	54 003 kilo	1 235 kilo	164 kilo	1 399 kilo
	Monsters	2 642 stuks	4 436 stuks	7 078 stuks	3 702 stuks	226 stuks	3 928 stuks
	Documenten	42 »	2 »	44 »	—	—	—
1882 *c*). . .	Drukwerken	50 617 kilo	5 950 kilo	56 567 kilo	8 399 kilo	374 kilo	8 773 kilo
	Monsters	4 932 stuks	5 818 stuks	10 750 stuks	6 830 stuks	820 stuks	7 650 stuks
	Documenten	32 »	4 »	36 »	—	—	—
	C. *Aangeteekende stukken* (begrepen in beide vorenstaande						
1880	Aangeteekende stukken . .	5 239	9 551	14 790	1 230	411	1 641
	Ontvangstberichten. . . .	102	72	174	19	7	26
1881 *b*). . .	Aangeteekende stukken . .	7 282	10 854	18 136	1 281	485	1 766
	Ontvangstberichten. . . .	129	205	334	24	6	30
1882 *c*). . .	Aangeteekende stukken . .	8 683	13 242	21 925	1 254	266	1 520
	Ontvangstberichten. . . .	22	14	36	2	—	2

a) Van de in het buitenlandsch verkeer verzonden en ontvangen *briefkaarten* is geen aanteekening gehouden.

b) De cijfers van 1881 zijn verbeterd.

P O S T V E R K E E R. *a)*

Brievenmalen met de *Fransche*, *Britsche*, *Duitsche* en *Italiaansche* postadministratiën.			Brievenmalen met — of verzendingen naar — landen buiten Europa.			TOTAAL.		
Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen.	Verzonden.	Te zamen.	Ontvangen in Indië.	Verzonden uit Indië.	Te zamen.
(Aantal).								
78 586 3 946	84 862 3 035	163 448 6 981	58 548 6 748	59 191 4 947	117 739 11 695	341 249 18 297	343 684 14 167	684 933 32 464
82 532	87 897	170 429	65 296	64 138	129 434	359 546	357 851	717 397
89 302 3 514	88 351 2 562	177 653 6 076	56 366 6 307	56 442 4 886	112 808 11 193	360 000 15 619	354 073 12 822	714 073 28 441
92 816	90 913	183 729	62 673	61 328	124 001	375 619	366 895	742 514
105 048 2 848	104 032 2 002	209 080 4 850	81 280 9 811	65 114 6 293	146 394 16 104	426 607 17 613	394 013 13 266	820 620 30 879
107 896	106 034	213 930	91 091	71 407	162 498	444 220	407 279	851 499
en *documenten* (» papiers d'affaires").								
12 393 kilo 1 334 stuks —	2 033 kilo 1 633 stuks 7 »	14 426 kilo 2 967 stuks 7 »	3 941 kilo 163 stuks 4 »	1 802 kilo 160 stuks —	5 743 kilo 323 stuks 4 »	66 404 kilo 6 311 stuks 112 »	9 136 kilo 5 564 stuks 7 »	75 540 kilo 11 875 stuks 119 »
14 514 kilo 1 229 stuks —	2 653 kilo 2 022 stuks 2 »	17 197 kilo 3 251 stuks 2 »	4 087 kilo 146 stuks 7 »	1 268 kilo 305 stuks 2 »	5 355 kilo 451 stuks 9 »	68 658 kilo 7 719 stuks 49 »	9 296 kilo 6 989 stuks 6 »	77 954 kilo 14 708 stuks 55 »
15 815 kilo 720 stuks —	2 757 kilo 2 352 stuks 8 »	18 572 kilo 3 072 stuks 8 »	5 792 kilo 169 stuks 83 »	1 342 kilo 380 stuks 8 »	7 134 kilo 549 stuks 91 »	80 623 kilo 12 651 stuks 115 »	10 423 kilo 9 370 stuks 20 »	91 046 kilo 22 021 stuks 135 »
opgaven), benevens *ontvangstberichten* voor aangeteekende stukken.								
4 784 2	4 503 —	9 287 2	2 005 —	4 358 1	6 363 1	13 258 123	18 823 80	32 081 203
5 459 29	5 905 14	11 364 43	1 885 42	4 742 7	6 627 49	15 907 224	21 986 232	37 893 456
6 758 28	6 456 7	13 214 35	2 854 18	6 882 9	9 736 27	19 549 70	26 846 30	46 395 100

a) De opgaven over 1882 zijn nog van voorloopigen aard.

3°. POSTWISSELS. a)

	1880.		1881.		1882.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
A. BINNENLANDSCH VERKEER	95 457	f 6 072 665,44^{5}	98 457	f 6 300 872,84	102 089	f 6 297 797,80^{5}
B. BUITENLANDSCH VERKEER.						
Naar Nederland overgemaakt	16 976	f 1 167 157,61^{5}	18 507	f 1 169 664,54	17 638	f 1 133 505,35^{5}
» andere landen overgemaakt . . .	1 798	111 104,88	2 116	121 661,65	2 646	150 523,84^{5}
Totaal uit Indië verzonden	18 774	f 1 278 262,49^{5}	20 623	f 1 291 326,19	20 284	f 1 284 029,20
Uit Nederland verzonden	1 036	f 54 894,98	1 354	f 72 293,76^{5}	1 307	f 62 544,76^{5}
» andere landen verzonden	436	16 473,37	507	20 510,81	454	16 455,82
Totaal naar Indië overgemaakt	1 472	f 71 338,35	1 861	f 92 804,57^{5}	1 761	f 79 000,58^{5}
TOTAAL BUITENLANDSCH VERKEER	20 246	f 1 349 600,84^{5}	22 484	f 1 384 130,76^{5}	22 045	f 1 363 029,78^{5}

a) De cijfers van 1881 zijn verbeterd; die over 1882 zijn nog van voorloopigen aard.

Het postwisselverkeer met vreemde landen over het behandeld driejarig tijdvak is als volgt verdeeld:

	1880.		1881.		1882.	
Naar *Duitschland*	917	f 56 775,66^{5}	1 157	f 62 147,19^{5}	1 563	f 83 183,19
Uit idem	142	5 946,09	203	7 804,27	247	9 882,97
Naar *Zwitserland*	94	6 123,63	118	9 189,48	136	9 469,28
Uit idem	6	264,45	8	199,84	11	485,80
Naar *België*	178	14 021,61	194	15 964,42	213	16 274,73
Uit idem	134	5 945,74	125	4 118,65	92	3 582,03
Naar *Italië*	19	602,57	20	586,43	33	1 401,64
Uit idem	2	34,45	2	43,06	1	95,69
Naar *Luxemburg*	18	2 700,00	9	1 220,00	4	580,00
Uit idem	37	773,65	33	565,04	28	591,54
Naar *Groot-Brittannië*	114	3 939,97	144	5 363,10	139	5 081,76
Uit idem	4	46,30	14	719,80	16	259,10
Naar *Frankrijk*.	458	26 950,43^{5}	474	27 191,02^{5}	558	34 533,24^{5}
Uit idem	111	3 453,69	122	7 060,15	59	1 558,69
Te zamen . . .	2 234	f 127 578,25	2 623	f 142 172,46	3 100	f 166 979,66^{5}

4°. BRIEFKAARTEN. a)

In het ondervolgende driejarig tijdvak zijn de navermelde hoeveelheden briefkaarten, vertegenwoordigende de daarbij aangeduide geldswaardige bedragen, verkocht:

SOORT VAN BRIEFKAARTEN.	1880.		1881.		1882.	
	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.	Aantal.	Bedrag.
Binnenlandsche:						
Enkele van 5 cent.	448 842	f 22 442,10	499 136	f 24 956,80	567 004	f 28 350,20
Dubbele van 10 cent.	19 491	1 949,10	16 672	1 667,20	12 249	1 224,90
Buitenlandsche:						
Enkele van $7^1/_2$ cent.	25 988	1 949,10	29 648	2 223,60	34 505	2 587,87^{5}
	494 321	f 26 340,30	545 456	f 28 847,60	613 758	f 32 162,97^{5}

a) De opgaven over 1881 zijn verbeterd; die over 1882 zijn nog van voorloopigen aard.

B. STATISTIEK VAN DEN TELEGRAAFDIENST over de jaren 1880, 1881 en 1882. *a)*

Verdeeling der telegrammen.		1880.		1881. *b)*		1882. *c)*	
		Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.	Aantal.	Opbrengst.
Binnenlandsche bijzondere telegrammen.	*Java*	291 462	f 394 557	287 612	f 382 265	274 146	f 389 332
	Sumatra	18 309	29 709	19 327	33 069	21 236	36 629
	Te zamen.	309 771	f 424 266	306 939	f 415 334	295 382	f 425 961
	(Aantal woorden.)	(6 755 271)	.....	(6 382 604)	.....	(5 830 820)	.....
Buitenlandsche telegrammen.	Verzonden	16 016	f 14 009	17 011	f 13 614	18 835	f 14 391
	Ontvangen	15 265	13 696	15 714	14 011	16 838	15 615
	Doorgezonden	26 837	25 914	33 354	29 754	38 110	32 695
	Te zamen.	58 118	*e)* f 53 619	66 079	*e)* f 57 379	73 783	*e)* f 62 701
	(Aantal woorden.)	(697 809)	.....	(740 267)	.....	(797 807)	.....
Binnen- en *buitenlandsch* verkeer te zamen		367 889	f 477 885	373 018	f 472 713	369 165	f 488 662
(Aantal woorden)		(7 453 080)	.....	(7 122 871)	.....	(6 628 627)	.....
Binnenlandsche *regeeringstelegrammen* (voor memorie).	*Java*	20 889	f 75 800	26 142	f 86 994	25 305	f 77 524
	Sumatra	2 679	9 751	2 520	9 197	3 670	9 448
	Te zamen.	23 568	f 85 551	28 662	f 96 191	28 975	f 86 972
	(Aantal woorden.)	(924 478)	.....	(1 079 923)	.....	(956 902)	.....
Totaal-generaal.	*Java d)*	369 563	*f)*	378 752	*f)*	371 871	*f)*
	Sumatra	21 894	*f)*	22 928	*f)*	26 269	*f)*
	Te zamen.	391 457	*f)*	401 680	*f)*	398 140	*f)*
	(Aantal woorden.)	(8 377 558)	.....	(8 202 794)	.....	(7 585 529)	.....

a) In deze statistiek zijn niet begrepen de *dienst*telegrammen (zoogenaamde „dienst- en postnota's"). Hun aantal bedroeg:

over 1880 voor Java 10 757 en voor Sumatra 2 711, te zamen 13 468 telegrammen;
„ 1881 „ „ 10 343 „ „ „ 1 541, „ „ 11 884 „
„ 1882 „ „ 12 035 „ „ „ 2 662, „ „ 14 697 „

Verder zijn afgegeven:

in 1880 op Java 5 246 en op Sumatra 84 of te zamen 5 330 *afschriften* van telegrammen;
„ 1881 „ „ 5 451 „ „ „ 195 „ „ „ 5 646 „ „ „
„ 1882 „ „ 5 799 „ „ „ 249 „ „ „ 6 048 „ „ „

b) De cijfers over 1881 zijn verbeterd.

c) De opgaven over 1882 zijn, wat de cijfers van de opbrengst betreft, nog van voorloopigen aard.

d) Onder de hier opgegeven totaalcijfers van Java zijn de doorgezonden buitenlandsche telegrammen begrepen.

e) Hier is alleen uitgetrokken het aandeel dat de Nederlandsch-Indische telegraaf-administratie in de opbrengst had. Deze netto-opbrengst kan verdeeld worden als volgt:

over 1880 voor Java f 52 873 en voor Sumatra f 746;
„ 1881 „ „ 56 595 „ „ „ 784;
„ 1882 „ „ 61 798 „ „ „ 903.

f) De opbrengst wordt hier oningevuld gelaten, als voor een gedeelte (ter zake van de binnenlandsche regeeringstelegrammen) fictief.

De *binnenlandsche* bijzondere telegrammen kunnen, naar de *behandelde onderwerpen*, verdeeld worden als volgt:

Oorsprong der telegrammen.	Omschrijving der telegrammen.	1880. Aantal.	1880. Totaal.	1881. a) Aantal.	1881. a) Totaal.	1882. Aantal.	1882. Totaal.
Java	Handels- en scheepvaart-telegrammen.	115 119	291 462	110 522	287 612	97 219	274 146
	Dagblad-telegrammen.	1 813		1 723		1 975	
	Telegrammen van gemengden aard . .	174 530		175 367		174 952	
Sumatra	Handels- en scheepvaart-telegrammen.	8 449	18 309	8 603	19 327	8 877	21 236
	Dagblad-telegrammen.	6		1		»	
	Telegrammen van gemengden aard . .	9 854		10 723		12 359	
Java en Sumatra.	Handels- en scheepvaart-telegrammen.	123 568	*b)* 309 771	119 125	*c)* 306 939	106 096	*d)* 295 382
	Dagblad-telegrammen.	1 819		1 724		1 975	
	Telegrammen van gemengden aard . .	184 384		186 090		187 311	

a) De cijfers van 1881 zijn verbeterd.

b) Waarvan 169 088 in de Nederlandsche en vreemde talen en 140 683 in de inlandsche talen.

c) Alsvoren 172 494 en 134 445.

d) Eene splitsing, als in noot *c*, kan over 1882 nog niet gegeven worden.

De *buitenlandsche* telegrammen kunnen verdeeld worden als volgt:

Omschrijving der telegrammen.	1880. Aantal.	1880. Totaal.	1881. Aantal.	1881. Totaal.	1882. Aantal.	1882. Totaal.
Verzonden:						
Van Java naar Singapore en verder	15 175	16 016	16 000	17 011	17 636	18 835
» Sumatra » » » »	444		560		641	
» Java » Australië » »	397		451		557	
» Sumatra » » » »	»		»		1	
Ontvangen:						
Op Java van Singapore en verder	14 413	15 265	14 752	15 714	15 639	16 838
» Sumatra » » » »	462		521		721	
» Java » Australië » »	390		441		478	
» Sumatra » » » »	»		»		»	
Doorgezonden:						
Van Singapore naar Australië	14 188	26 837	17 129	33 354	19 308	38 110
» Australië » Singapore	12 649		16 225		18 802	
Te zamen:						
Java *a)*.	57 212	58 118	64 998	66 079	72 420	73 783
Sumatra	906		1 081		1 363	

a) Onder de hier opgegoven totaalcijfers van Java zijn de doorgezonden telegrammen begrepen.

C. LIJST VAN TELEGRAAFKANTOREN IN NEDERLANDSCH-INDIË.

EILAND JAVA.			EILAND SUMATRA.
GOUVERNEMENTS-TELEGRAAFKANTOREN. *a*)		SPOORWEG-TELEGRAAFKANTOREN. *b*)	GOUVERNEMENTS-TELEGRAAFKANTOREN. *a*)
Doorloopende dagdienst. *c*)	Beperkte dagdienst. *d*)	Doorloopende dagdienst. *c*)	Beperkte dagdienst. *d*)
Ambarawa.	Bandjarnegara.	Babadan.	Baros.
Anjer.	Bangil.	Bagor.	Benkoelen.
Bandong.	Banjoewangi.	Baron.	Fort de Kock.
Banjoemas.	Bezoeki.	Batoetoelis.	Indrapoera.
Batavia. *e*)	Blitar.	Gandasoli.	Kotta-Radja. *i*)
Buitenzorg.	Bodjonegoro.	Gedangan.	Kottaboemi.
Cheribon.	Bojolali.	Goebing.	Lahat.
Djokjokarta.	Bondowosso.	Goenoenggangsir.	Moearadoea.
Grissee.	Demak.	Karangtengah.	Mokko-Mokko.
Kediri.	Djember.	Kertosono. *	Olehleh. *i*)
Koedoes.	Djoewana (of Joana)	Kras. *h*)	Padang.
Madioen.	Djombang. *f*)	Kraton.	Padang-Pandjang.
Magelang.	Garoet.	Lampegan.	Padang-Sidempoean.
Malang.	Indramajoe.	Lawang. *	Palembang.
Meester-Cornelis.	Japara.	Massing.	Rau.
Modjokerto.	Karanganjar.	Mingiran.	Seblat.
Pasoeroean.	Kendal.	Ngadiloeweh. *h*)	Siboga.
Patti.	Klatten.	Ngandjoek. *	Singkel.
Pekalongan.	Kraksaän.	Ngoedjang. *h*)	Tebingtinggi.
Poerworedjo.	Krawang.	Papar.	Telokbetong.
Probolinggo.	Lengkong. *g*)	Paroengkoeda.	
Rembang.	Loemadjang.	Peterongan.	
Salatiga.	Ngawi.	Poerwoäsri.	
Samarang.	Patjitan.	Porrong. *	
Soerabaija.	Poerwakarta.	Prambon. *	
Soerakarta.	Ponorogo.	Saradan.	
Tagal.	Serang.	Semboeng.	
Tjiamis.	Sidoardjo.	Sengon.	
Toeban.	Sitoebondo.	Singosari. *	
Weltevreden.	Soebang.	Soekomoro.	
	Soekaboemi.	Soekoredjo.	
	Soemedang.	Soesoehan.	
	Temanggoeng.	Tangoelangin.	
	Tjiandjoer.	Tarik.	
	Tjilatjap.	Tjaroeban.	
	Tjipannas. *g*)	Tjibadak.	
	Toeloeng-agoeng.	Tjibeber.	
	Wlingi.	Tjigombong.	
	Wonosobo.	Tjilakoe.	
		Tjirengas.	
		Tjisaät.	
		Tjitjoeroeg.	
		Tjoeramalang.	
		Toelangan.	
		Waroe. *	
		Wilangan.	
		Wonokerto.	
		Wonokromo.	
30 kantoren.	39 kantoren.	48 kantoren.	20 kantoren.

Te zamen 137 kantoren.

a) De *gouvernements-telegraafkantoren* zijn, met uitzondering van die te Batavia, Lengkong en Tjipannas (zie de noten *e* en *g*), tevens *postkantoren*.

b) Bij Indisch Staatsblad 1882 nº. 288 zijn, met ingang van 1 Januarij 1883, de *telegraafkantoren der staatsspoorwegen* voor het algemeen verkeer opengesteld. Eenige van die kantoren, in deze lijst met een * gemerkt, zijn tevens *hulppostkantoren*. (Wat Djombang betreft, zie de noot *f*.)

c) De *doorloopende dagdienst* is, zoowel op werk- als op Zon- en feestdagen, van 7 uur des vóór- tot 6 uur des namiddags voor de *gouvernements-* en tot 5 uur des namiddags voor de *spoorweg*-telegraafkantoren. (Wat Batavia betreft, zie de noot *e*.)

d) De *beperkte dagdienst* is op werkdagen van 9 uur des vóór- tot 5 uur des namiddags, met sluiting van het kantoor van 12½ tot 2½ des namiddags. Op Zon- en feestdagen zijn sommige kantoren gedurende dezelfde uren als op werkdagen, doch de meeste kantoren slechts korter geopend, en wel: eenige van 9 tot 12 des vóór-, en andere van 2½ tot 5 des namiddags.

e) Het hulptelegraafkantoor in de stad Batavia (dat niet onder het postkantoor aldáár ressorteert, maar onder het post- en telegraafkantoor te Weltevreden) is op Zon- en feestdagen gesloten en op werkdagen slechts van 9 uur des vóór- tot 4 uur des namiddags geopend.

f) Zoolang het post- en telegraafkantoor te Djombang nog niet geopend is, kan op het hulppostkantoor aldaar van de spoorwegtelegraaf worden gebruik gemaakt.

g) De kantoren te Lengkong en Tjipannas worden slechts bij buitengewone gelegenheden geopend.

h) De spoorwegtelegraafkantoren te Kras, Ngadiloeweh en Ngoedjang waren, tijdens de afsluiting van de Indische mededeelingen voor dit verslag, nog niet geopend.

i) De post- en telegraafkantoren te Kotta Radja en Olehleh in Atjeh zijn slechts onderling door een telegraaflijn verbonden. Zij kunnen dus niet voor het telegraafverkeer met de overige kantoren op Sumatra of Java, en evenmin voor het internationaal verkeer gebezigd worden.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **WW.**

N°. 49.

(Zie hoofdst. **N** van het verslag.)

NIEUWE REGELEN omtrent de benoembaarheid en uitzending van rechterlijke en administratieve ambtenaren voor den dienst in Nederlandsch-Indië.

KONINKLIJK BESLUIT *van den 29sten Augustus* 1883 *n°.* 25 (Nederlandsch Staatsblad *n°.* 133), *houdende vaststelling van nieuwe regelen omtrent de benoembaarheid en uitzending van rechterlijke en administratieve ambtenaren voor den dienst in* Nederlandsch-Indië.

WIJ WILLEM III, BIJ DE GRATIE GODS, KONING DER NEDERLANDEN, PRINS VAN ORANJE-NASSAU, GROOT-HERTOG VAN LUXEMBURG, ENZ., ENZ., ENZ.

Op de voordracht van Onzen Minister van Koloniën, dd. 9 Juni 1883, lit. A[1], n°. 37;

Den Raad van State gehoord (advies van 31 Juli 1883 n°. 7);

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister dd. 25 Augustus 1883, lit. A[1], n°. 11;

Overwegende dat het noodig is de bestaande bepalingen betreffende de beschikbaarstelling voor den Indischen staatsdienst van hen die aan het zoogenaamde groot-ambtenaarsexamen in Nederland, en van hen die aan het in art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs bedoelde examen hebben voldaan, te herzien, in het bijzonder ten einde aan laatstgenoemde wetsbepaling eene betere werking te verzekeren, — en dat het wenschelijk is te gelijkertijd bijeen te brengen en voor zooveel noodig te wijzigen de bestaande bepalingen betreffende het groot-ambtenaarsexamen en de aan examens te ontleenen benoembaarheid tot rechterlijke en tot eenige administratieve betrekkingen in Nederlandsch-Indië;

Hebben goedgevonden en verstaan, met intrekking van de artt. 3, 4, 5, 8, 9, 10 en 11 van Ons besluit van 10 September 1864 (Nederlandsch Staatsblad n°. 93, Indisch Staatsblad n°. 194), zooals zij luiden ingevolge Onze besluiten van 23 Juni 1871 (Nederlandsch Staatsblad n°. 72, Indisch Staatsblad n°. 117), 30 October 1872 (Nederlandsch Staatsblad n°. 106, Indisch Staatsblad 1873 n°. 19), 13 Juli 1877 (Nederlandsch Staatsblad n°. 158, Indisch Staatsblad n°. 187) en 12 Mei 1878 (Nederlandsch Staatsblad n°. 73, Indisch Staatsblad n°. 196), en van den bij dat besluit behoorenden staat, zoo als die luidt ingevolge Ons besluit van 22 April 1882 (Indisch Staatsblad n°. 170), — en voorts met intrekking van Onze besluiten van 9 Mei en 24 Juli 1865 (Indisch Staatsblad n°s. 78 en 115), 15 Januari 1867 (Indisch Staatsblad n°. 73) en 13 Januari 1873 (Indisch Staatsblad n°. 62 *a*), — te bepalen als volgt:

AFDEELING I.

Van het groot-ambtenaarsexamen.

Art. 1. Zoowel in Nederland als in Nederlandsch-Indië wordt jaarlijks de gelegenheid gegeven om voor eene commissie een vergelijkend examen af te leggen, dat het groot-ambtenaarsexamen genoemd wordt, en zich in elk geval uitstrekt over de navolgende vijf vakken, die mitsdien verplichte vakken worden geheeten:

1°. de geschiedenis van Nederlandsch-Indië;
2°. de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië;
3°. de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië;
4°. de staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië;
5°. de Maleische taal, of de Javaansche taal, ter keuze van de belanghebbenden.

Belanghebbenden kunnen desverkiezende ook in de *beide* genoemde talen examen afleggen, zoomede in iedere andere in Nederlandsch-Indië inheemsche taal waarin onder voldoende waarborgen (ter beoordeeling van den Minister van Koloniën of van den Gouverneur-Generaal) examen kan worden afgenomen.

Elke taal wordt bij het examen aangemerkt als een afzonderlijk vak.

Art. 2. Alleen zij worden tot het afleggen van het groot-ambtenaarsexamen toegelaten, die voldaan hebben aan een der navolgende examens:

a. een der examens ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan de universiteit, of een der examens door de faculteiten aan eene Nederlandsche universiteit afgenomen;

b. het bij de wet op het middelbaar onderwijs bedoelde eindexamen van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, of van de landbouwschool, of van de polytechnische school;

c. het eindexamen van de hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus in Nederlandsch-Indië;

d. het eindexamen van het Koninklijk Instituut voor de marine of een eindexamen aan de Koninklijke Militaire Academie.

Zij, die nog tot eenigen dienst bij de marine of bij het leger in Nederland of in Oost- of West-Indië verplicht zijn, worden niet tot het afleggen van het groot-ambtenaarsexamen toegelaten.

Ook worden niet toegelaten zij die uit hoofde van hun landaard niet in aanmerking kunnen komen voor eene benoeming bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië.

Art. 3. Het groot-ambtenaarsexamen vangt ieder jaar aan: in Nederland op den derden Maandag in de maand Juni, in Nederlandsch-Indië op het tijdstip door den Gouverneur-Generaal te bepalen.

Omstreeks twee maanden te voren wordt het twee malen aangekondigd in het officieele nieuwsblad.

Binnen eene maand na de eerste aankondiging moeten zij, die aan het examen wenschen deel te nemen, daarvan schriftelijk kennis geven: in Nederland aan het Departement van Koloniën, in Nederlandsch-Indië aan de Algemeene Secretarie, met overlegging van het bewijs dat zij aan een der in art. 2 genoemde examens voldaan hebben, en met vermelding van de inlandsche taal of talen waarin zij verlangen geëxamineerd te worden.

Zij die zich vroeger tot eenigen dienst bij de marine of bij het leger in Nederland of in Oost- of West-Indië verbonden hebben, behooren tevens aan te toonen dat hun dienstverband is verstreken, of wel een bewijs van verkregen eervol ontslag over te leggen. Doen zij dit niet, dan

wordt op hun verzoek om het examen af te leggen geen acht geslagen en mitsdien daarvan geen mededeeling aan de examen-commissie gedaan.

Evenzoo wordt gehandeld ten aanzien van de verzoeken van hen die uit hoofde van hun landaard niet in aanmerking kunnen komen voor eene benoeming bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië.

Art. 4. Het groot-ambtenaarsexamen wordt in het openbaar afgenomen, overeenkomstig een reglement en programma, door den Minister van Koloniën vast te stellen.

Aan iederen candidaat wordt voor elk vak, waarin hij examen heeft afgelegd, een cijfer toegekend.

De vraag, of een candidaat aan het examen voldaan of niet voldaan heeft, wordt beslist naar gelang van de cijfers voor de verplichte vakken verkregen, op de wijze in het examen-reglement nader te bepalen.

Wie aan het examen heeft voldaan, ontvangt te dier zake een getuigschrift, waarin vermeld staat welk cijfer hem is toegekend voor elk vak waarin hij geëxamineerd werd.

Art. 5. De commissiën, die het groot-ambtenaarsexamen afnemen, bestaan uit minstens zeven leden. Zij worden telken jare benoemd, in Nederland door den Minister van Koloniën, in Nederlandsch-Indië door den Gouverneur-Generaal. Aan een der leden wordt bij de benoeming het voorzitterschap, aan een ander het secretariaat opgedragen.

De leden genieten reis- en verblijfkosten en vacatiegelden, volgens bepalingen in Nederland door Ons, in Nederlandsch-Indië door den Gouverneur-Generaal vast te stellen.

De commissiën brengen, in Nederland aan den Minister van Koloniën, in Nederlandsch-Indië aan den Gouverneur-Generaal, een omstandig verslag van het afgenomen examen uit, en vermelden daarin ten aanzien van ieder der geëxamineerden den uitslag van het onderzoek in elk der vakken waarin examen is afgelegd, zoomede haar oordeel over de betrekkelijke bekwaamheid der geëxamineerden.

Art. 6. Wanneer bijzondere omstandigheden dit in eenig jaar noodig maken, kan méér dan eenmaal de gelegenheid worden gegeven om het groot-ambtenaarsexamen af te leggen. Daaromtrent wordt beslist door den Minister van Koloniën, na overleg met den Gouverneur-Generaal. De regelen voor het jaarlijksch examen gesteld, worden ook op zoodanig nader examen toegepast.

AFDEELING II.

Van de aan examens te ontleenen benoembaarheid tot betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur, bij de gouvernements-bureaux en bij de rechterlijke macht in Nederlandsch-Indië.

Art. 7. Tot de betrekkingen van controleur bij het binnenlandsch bestuur, adsistent-resident, gewestelijke secretaris, resident en gouverneur in Nederlandsch-Indië zijn alleen benoembaar zij die hebben voldaan aan het groot-ambtenaarsexamen, of aan het examen bedoeld bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs.

Voor benoemingen op Java komen bij voorkeur diegenen in aanmerking, welke een voldoend examen in het Javaansch hebben afgelegd.

Aan de in alinea 1 bedoelden wordt ook de voorrang toegekend wanneer zij voor benoemingen tot andere dan de daar genoemde betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur in aanmerking komen te gelijk met personen die overigens gelijke aanspraken hebben, doch aan de genoemde examens niet hebben voldaan.

Het bezit van een in Nederland of in Nederlandsch-Indië verworven landmeters-diploma strekt de overigens benoembaren tot eene bijzondere aanbeveling voor eene plaatsing bij het binnenlandsch bestuur.

Het bepaalde in de 1ste alinea van dit artikel belet niet dat militairen in bijzondere omstandigheden met de uitoefening van burgerlijk gezag worden belast.

Art. 8. Tot de betrekkingen van referendaris en van secretaris bij de departementen van algemeen burgerlijk bestuur in Nederlandsch-Indië, bij de algemeene secretarie, en bij den Raad van Indië, daaronder begrepen de betrekkingen van algemeen secretaris en van gouvernements-secretaris, zijn alleen benoembaar:

a. zij die hebben voldaan aan het groot-ambtenaarsexamen of aan het examen bedoeld bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs;

b. doctoren in de rechtswetenschap, ook al hebben zij aan de laatstgenoemde examens niet voldaan;

c. doctoren in de staatswetenschap;

met dien verstande dat aan de sub *a* bedoelden zooveel mogelijk de voorkeur wordt gegeven boven de sub *b* en *c* bedoelden.

Aan de sub *a*, *b* en *c* bedoelden wordt ook de voorrang toegekend wanneer zij voor benoemingen tot andere betrekkingen bij de gouvernements-bureaux, dan in alinea 1 zijn vermeld, in aanmerking komen te gelijk met personen die overigens gelijke aanspraken hebben, doch aan de genoemde examens niet hebben voldaan of de genoemde graden niet bezitten.

Art. 9. Tot rechterlijke betrekkingen in Nederlandsch-Indië, voor zoover die niet ingevolge de verordeningen op het rechtswezen kunnen vervuld worden door niet-gegradueerden of als bijbetrekkingen door administratieve ambtenaren, zijn alleen benoembaar doctoren in de rechtswetenschap, die

(*a*) hebben voldaan aan het examen bedoeld bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs; — of wel

(*b*) hebben voldaan aan het groot-ambtenaarsexamen; — of wel

(*c*) gedurende minstens vier jaren de rechtsgeleerde praktijk in Nederlandsch-Indië hebben uitgeoefend.

Wanneer de sub (*a*) en (*b*) bedoelden een voldoend examen in het Javaansch hebben afgelegd, strekt dit hun tot aanbeveling voor de vervulling van rechterlijke betrekkingen op Java.

AFDEELING III.

Van de uitzending van personeel uit Nederland ter plaatsing in administratieve of rechterlijke betrekkingen in Nederlandsch-Indië.

Art. 10. Telken jare wordt omstreeks den 1sten Juni door den Minister van Koloniën, na overleg met de Indische Regeering, in de *Staatscourant* bekend gemaakt:

a. hoeveel personen die in Nederland in het groot-ambtenaarsexamen geslaagd zijn, en

b. hoeveel personen die in het bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs bedoelde examen geslaagd zijn,

ter beschikking van den Gouverneur-Generaal kunnen worden gesteld om in administratieve betrekkingen te worden geplaatst, zoomede hoeveel personen van elk der twee genoemde categorieën ter beschikking van den Gouverneur-Generaal kunnen worden gesteld om in rechterlijke betrekkingen te worden geplaatst.

Biedt zich geen voldoend aantal personen van eene der beide categorieën aan, dan kunnen, in plaats van de ontbrekenden, personen worden uitgezonden die in de andere categorie vallen.

Voor zoover rangschikking van de adspiranten der beide categorieën tegenover elkander noodig is bij de uitzending, geschiedt die door loting.

Art. 11. Van de personen, behoorende tot de in art. 10 sub *a* bedoelde categorie, komen bij voorkeur voor uitzending in aanmerking degenen die voldoen aan het examen dat na de in dat artikel bedoelde bekendmaking gehouden wordt, en wel naar de volgorde die zij op de ranglijst van het examen innemen.

Wanneer in dat examen minder personen slagen dan zijn uit te zenden, dan kunnen voor uitzending in aanmerking komen zij die een vorig jaar aan het groot-ambtenaarsexamen voldaan hebben, doch niet uitgezonden werden.

Wanneer het nader wenschelijk blijkt dat meer personen van de in art. 10 sub *a* bedoelde categorie worden uitgezonden dan aanvankelijk noodig waren geacht, dan komen voor uitzending in de eerste plaats in aanmerking zij die van het pas afgenomen examen nog beschikbaar zijn en voorts de aan het slot der voorgaande alinea aangeduiden.

Art. 12. De adspiranten van de in art. 10 sub *b* bedoelde categorie, die zich voor uitzending aanbieden,

worden door den Minister van Koloniën gerangschikt naar de gegevens die hij omtrent hunne betrekkelijke bekwaamheid heeft kunnen verkrijgen, en bij gelijkheid van aanspraken op de wijze door loting te bepalen. Naar die rangschikking komen de zich aanbiedende personen voor uitzending in aanmerking.

Art. 13. Aan hen, die voor administratieve betrekkingen worden uitgezonden, wordt toegekend eene tegemoetkoming in de kosten van uitrusting ten bedrage van f 400. Aan hen, die voor rechterlijke betrekkingen worden uitgezonden, eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van f 2500. Aan allen de gebruikelijke overtocht naar Nederlandsch-Indië in de 1ste klasse (casu quo ook voor hun wettig gezin) voor gouvernementsrekening, en dadelijk na aankomst te Batavia een voorloopig traktement ten bedrage van f 150 's maands.

Allen moeten zich schriftelijk verbinden om, bijaldien zij binnen vijf jaren na aankomst op Java, om eenige andere reden dan wel bewezen ziels- of lichaamsgebreken, uit 's lands dienst mochten worden ontslagen, op de eerste aanmaning aan 's lands kas terug te betalen hetgeen voor hunne uitrusting en hun overtocht uit 's lands kas is voldaan.

Art. 14. Zij die overeenkomstig de 1ste alinea van art. 11 wenschen uitgezonden te worden, moeten daartoe bij request op zegel het verzoek aan den Minister van Koloniën doen binnen veertien dagen nadat hun het in art. 4 genoemde getuigschrift is uitgereikt.

Zij die overeenkomstig de 2de alinea van art. 11, en zij die op grond van een met goed gevolg afgelegd examen als bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs bedoeld, wenschen uitgezonden te worden, moeten daartoe bij request op zegel het verzoek aan den Minister van Koloniën doen binnen zes weken na de bekendmaking in art. 10 voorgeschreven, met overlegging van het examen-diploma waarop zij zich beroepen. De laatstbedoelden voegen bij hun request ook het diploma waarbij hun de graad van doctor in de rechtswetenschap is toegekend, zoomede een exemplaar van het academisch proefschrift dat zij ter verkrijging van dien graad of van den graad van doctor in de staatswetenschap hebben geschreven.

De doctoren in de rechtswetenschap geven in hun request te kennen of zij wenschen te worden uitgezonden ter vervulling van administratieve, dan wel ter vervulling van rechterlijke betrekkingen.

Alle requesten, waarbij uitzending verzocht wordt, moeten vergezeld zijn van een bewijs van zedelijk gedrag, afgegeven door het dagelijksch bestuur der gemeente waar de sollicitant het laatst gewoond heeft, en voorts van eene verklaring, afgegeven door den bevoegden Commissaris des Konings, waaruit blijkt dat de sollicitant aan de wet op de nationale militie heeft voldaan.

Geene uitzending heeft plaats, dan nadat uit een militair geneeskundig onderzoek is gebleken dat de sollicitant is van een gezond lichaamsgestel en vrij van gebreken die hem voor den dienst in Nederlandsch-Indië ongeschikt zouden maken.

De ter beschikking van den Gouverneur Generaal gestelden moeten naar Nederlandsch-Indië vertrekken binnen den termijn, hun door den Minister van Koloniën aan te wijzen. Blijven zij in verzuim, dan kan de beschikbaarstelling worden ingetrokken, in welk geval onverwijld aan 's lands kas moet worden terugbetaald wat ingevolge art. 13 mocht zijn genoten.

AFDEELING IV.

Overgangs- en slotbepalingen.

Art. 15. Op het bepaalde in art. 2 van dit besluit wordt eene uitzondering gemaakt ten behoeve van hen, die op den 4den September 1871 bij het burgerlijk bestuur in Nederlandsch-Indië in dienst waren op eene bezoldiging van f 150 's maands of meer. Zij worden tot het afleggen van het groot-ambtenaarsexamen toegelaten ook al hebben zij niet aan een der in dat artikel genoemde examens voldaan.

Art. 16. De artt. 7—9 van dit besluit hebben geenerlei invloed op de bevoegdheden die verkregen zijn ingevolge Onze besluiten van 10 September 1864 (Nederlandsch Staatsblad n°. 93, Indisch Staatsblad n°. 194), 23 Juni 1871 (Nederlandsch Staatsblad n°. 72, Indisch Staatsblad n°. 117), 30 October 1872 (Nederlandsch Staatsblad n°. 106, Indisch Staatsblad 1873 n°. 19), 13 Juli 1877 (Nederlandsch Staatsblad n°. 158, Indisch Staatsblad n°. 187) en 12 Mei 1878 (Nederlandsch Staatsblad n°. 73, Indisch Staatsblad n°. 196).

Art. 17. De artt. 7—9 van dit besluit laten volkomen in haar geheel de in andere verordeningen voorkomende bepalingen omtrent de nationaliteit of den leeftijd welke men moet hebben, of omtrent andere vereischten waaraan men moet voldoen, om tot de in die artikelen genoemde betrekkingen benoembaar te zijn.

Op die bepalingen wordt, voor zooveel noodig, gelet bij de uitzending van personeel ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

Art. 18. Wij behouden Ons voor art. 13 bij gewoon besluit te wijzigen wanneer eene wijziging noodig mocht worden.

Art. 19. Wij behouden Ons voor om, wanneer in bijzondere gevallen het belang van 's lands dienst mocht vorderen dat tot de betrekkingen, in de artt. 7-9 van dit besluit genoemd, personen benoemd worden die de bij deze artikelen gestelde vereischten niet bezitten, aan zoodanige personen dispensatie van die vereischten te verleenen.

Art. 20. Dit besluit treedt in werking met 1 Januari 1884.

Onze Minister van Koloniën is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* en in de *Staatscourant* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan de Algemeene Rekenkamer.

Oranje-Nassau, den 29sten Augustus 1883.

WILLEM.

De Minister van Koloniën,

F. G. VAN BLOEMEN WAANDERS.

TOELICHTING van het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1883 n°. 25 (Nederlandsch Staatsblad n°. 133).

AANHEF. Het Koninklijk besluit van 10 September 1864 (Nederlandsch Staatsblad n°. 93, Indisch Staatsblad n°. 194), zooals het luidt in verband met de in 1871, 1872, 1877, 1878 en 1882 daarin gebrachte wijzigingen, bevatte eenige bepalingen die van toepassing waren op *alle* burgerlijke ambtenaren in Indië in het algemeen, en daarnaast eenige bepalingen die alleen *een paar categorieën* van ambtenaren betroffen. De artt. 1 en 2 handelden over de benoembaarheid van Nederlanders en anderen tot burgerlijke betrekkingen in Indië *in 't algemeen*. Art. 7 luidde: » De bijzondere voorwaarden voor benoembaarheid tot *bepaalde* ambten of bedieningen worden door Ons vastgesteld, en het examen, indien dit als bijzondere voorwaarde wordt voorgeschreven, zoodanig geregeld, dat het in Nederland en in Nederlandsch-Indië volgens hetzelfde programma worde afgenomen". De artt. 3, 4, 5, 8, 9, 10 en 11, met de overgangsbepalingen in artt. 14 en 15, bevatten in werkelijkheid niets anders *dan eene uitvoering van art.* 7 ten aanzien van de *rechterlijke* en van *eenige administratieve* betrekkingen in Indië. Immers zij regelden de bijzondere voorwaarden voor benoembaarheid tot rechterlijke en tot eenige administratieve betrekkingen, meer bepaald de examens waaraan adspiranten voor die betrekkingen hadden te voldoen, en de bepalingen bij uitzending van adspiranten

voor die betrekkingen uit Nederland in acht te nemen. Art. 6 bevatte eveneens eene *bijzondere* regeling van voorwaarden voor benoembaarheid, namelijk voor de met niet meer dan f 150 's maands bezoldigde burgerlijke betrekkingen, voor zoover daarop niet van toepassing waren de zoo even aangehaalde artikelen, noch de regelingen die ter (verdere) uitvoering van art. 7 voor bepaalde ambten of bedieningen mochten worden gemaakt. Art. 12 hield weder een geheel algemeen voorschrift in, geldende voor alle burgerlijke betrekkingen waarvoor het eventueel noodig mocht voorkomen ambtenaren op te leiden. Art. 13 zonderde eenige categorieën van personen uit van de toepassing der gestelde regelen, hetzij die de benoembaarheid tot alle burgerlijke betrekkingen in het algemeen, hetzij die de benoembaarheid tot sommige speciale betrekkingen betroffen.

Er kon dus niet het minste bezwaar tegen zijn om de artt. 3, 4, 5, 8, 9, 10 en 11 uit het besluit te lichten en te verwerken tot eene op zich zelf staande regeling omtrent de aan examens te ontleenen benoembaarheid tot rechterlijke en tot eenige administratieve betrekkingen in Indië en omtrent de uitzending van ambtenaren voor die betrekkingen. (De bij die artikelen behoorende overgangsbepalingen konden ongemoeid gelaten worden, daar overgangsbepalingen per se vervallen met de regeling tot welke zij den overgang vormden. Wordt die regeling door eene nieuwe vervangen, dan moet worden nagegaan of ook de nieuwe regeling weder overgangsbepalingen eischt, maar uitdrukkelijke intrekking van de overgangsbepalingen tot de vervangen regeling kan niet te pas komen.)

De voorname aanleiding tot het maken van eene nieuwe regeling was de wensch om beter dan tot dusver geschiedde te voldoen aan de bedoeling van art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs. Hierop wordt dan ook in de eerste plaats gewezen in de considerans van het nieuwe besluit. Voorts is er naar gestreefd de nieuwe regeling zoo volledig mogelijk te maken, weshalve daarin ook zijn verwerkt de speciale besluiten betreffende de voordeelen, aan de uitzending van rechterlijke en administratieve ambtenaren verbonden, en de formaliteiten daarbij in acht te nemen. Die speciale besluiten zijn dus te gelijk met de artt. 3, 4, 5, 8, 9, 10 en 11 van het besluit van 1864 ingetrokken.

Van het besluit van 1864 blijven dus thans nog alleen van kracht de artt. 1, 2, 6 (in 1871 gewijzigd), 7, 12 en 13. Van deze artikelen bevat alleen art. 6 eene verwijzing naar twee ingetrokken artikelen, maar hieruit kunnen geen moeielijkheden in de practijk voortvloeien.

AFDEELING 1.

In deze afdeeling is, met de noodig gekeurde wijzigingen, bijeengebracht al wat in de artt. 4, 5, 8 en 9 van het oude besluit over het groot-ambtenaarsexamen voorkwam, en voorts het een en ander uit de artt. 2, 3 en 9 van het examen-reglement, wat in dat reglement misplaatst scheen.

Bij de hier volgende bespreking der artikelen zal blijken, met welke der oude bepalingen zij correspondeeren en op welke punten van de oude bepalingen is afgeweken. Om de vergelijking gemakkelijk te maken, wordt bij deze toelichting gevoegd een afdruk van het Koninklijk besluit van 1864, zooals het luidde ingevolge de wijzigingen van 1871, 1872, 1877, 1878 en 1882.

Art. 1. Zie art. 4 (voor een gedeelte) en art. 8 (1ste alin.) van het oude besluit.

De benamingen »groot-ambtenaarsexamen" en »verplichte vakken" zijn hier vastgesteld ten einde de redactie van de verdere daarover handelende artikelen te vereenvoudigen.

»Vergelijkend" is het examen altijd geweest, al werd het in 't oude besluit niet uitdrukkelijk zoo genoemd. Ter betere kenschetsing van het examen scheen het wenschelijk de redactie op dit punt aan te vullen.

In de voorlaatste alinea is, bij de aanduiding der inlandsche talen waarin examen *kan* worden afgelegd, niet uit art. 4 van het oude besluit de bepaling overgenomen, dat men alleen talen kon kiezen, »waarin aan eenige rijks-, gemeente- of bijzondere instelling onderwijs wordt gegeven". Die bepaling zou tot moeielijkheden aanleiding kunnen geven, wanneer het eens niet mogelijk blijken mocht om in de examen-commissie leden te benoemen, in staat om examen af te nemen in eene taal waarin aan eene der bedoelde instellingen onderwijs werd verstrekt. Het moet trouwens aan eene misvatting worden toegeschreven dat de bepaling in het bestaande besluit is opgenomen. In 1871 wilde de Regering aanvankelijk ook alleen voorschrijven dat slechts zoodanige talen konden gekozen worden »waarin onder voldoende waarborgen examen kan worden afgenomen". Haar werd toen echter in bedenking gegeven om geen examen te laten afleggen dan in talen waarin aan eene *rijks*-instelling onderwijs werd gegeven. Wat met dit advies beoogd werd, is duidelijk; maar even duidelijk is het dat de bedoeling daarvan geheel verijdeld werd door het onderwijs aan eene gemeentelijke of bijzondere instelling gelijk te stellen met dat aan eene rijks-instelling, en dat die gelijkstelling aan de bepaling alle beteekenis ontnam.

De laatste alinea van art. 1 heeft geen ander doel dan om de redactie van de verdere artikelen te vereenvoudigen. Ware zij weggelaten, dan zou men telkens hebben moeten spreken van »elk der verplichte vakken en iedere taal, waarin bovendien examen is afgelegd", terwijl het thans duidelijk zal zijn dat, waar van »elk vak" gesproken wordt, zoowel de verplichte vakken als de gekozen talen worden bedoeld.

Art. 2. Zie art. 5 van het oude besluit, waarvan, behalve wat de redactie betreft, slechts op de navolgende punten is afgeweken.

In plaats van een bewijs dat óf aan een eindexamen van een gymnasium met zesjarigen cursus, óf aan een candidaatsexamen is voldaan, óf een doctorale graad is verkregen (lit. *d*, *b*, *a* van het oude art. 5), vordert het nieuwe besluit voor de toelating tot het groot-ambtenaarsexamen een bewijs dat men met goed gevolg heeft afgelegd »een der examens ter verkrijging van een getuigschrift van bekwaamheid tot de studie aan de universiteit, of een der examens door de faculteiten aan eene Nederlandsche universiteit afgenomen". De bedoeling is om allen toe te laten die zich, volgens de tegenwoordige of de vroegere wetgeving, tot universitaire studiën of examens bekwaamd hebben. Men kan veilig aannemen dat die allen de meer algemeene geestes-ontwikkeling hebben verkregen welke gewenscht wordt als onderlaag voor de speciale studiën ten behoeve van het groot-ambtenaarsexamen.

Het oude besluit noemde onder de examens, waarop men zich beroepen kon om tot het groot-ambtenaarsexamen te worden toegelaten, ook »het examen van officier van gezondheid of, bij den pharmaceutischen dienst". Hiervan kan thans geen sprake meer zijn, sinds tot officieren van gezondheid zoowel bij het Nederlandsche als bij het Indische leger alleen worden benoemd zij die het artsexamen hebben afgelegd, en tot militaire apothekers alleen zij die aan het apothekers-examen hebben voldaan. (Verg. art. 23 der wet van 25 December 1878, *Staatsblad* n°. 222.) Met het oog op de tegenwoordige geneeskundige wetgeving scheen in het nieuwe art. 2 van de officieren van gezondheid en militaire apothekers in 't geheel geen melding te behoeven gemaakt te worden, wanneer men slechts de gelegenheid openstelde om zich te beroepen, niet alleen op een *candidaats-* of een *doctoraal*-examen, maar geheel in 't algemeen op *een der examens* van eene Nederlandsche universiteit. Dit past volkomen in het stelsel van het nieuwe besluit, aangezien het eerste natuurkundig examen op gelijke lijn te stellen is met het eindexamen der gymnasia met zesjarigen en der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, terwijl alle andere aan de universiteiten afgenomen examens op eene hoogere lijn zijn te stellen. Alleen zij die speciaal voor den pharmaceutischen dienst bij het Indische leger werden opgeleid overeenkomstig de bepalingen die golden vóór het reglement van 15 Mei 1883 (*Staatscourant* van 8/9 Juli 1883), zullen door eene bepaling als de hierbedoelde niet altijd gebaat zijn, omdat zij den rang van militair apotheker konden verkrijgen zonder een der genoemde examens te hebben afgelegd; maar het scheen geenszins noodig om te hunnen behoeve eene speciale voorziening in het besluit op te nemen.

De voorlaatste alinea van art. 2 wordt gecompleteerd

door de 4de alinea van art. 3, en deze beide bepalingen zijn in de plaats getreden van hetgeen voorkwam aan het slot van het oude art. 5*c*. Het scheen rationeel om officieren, die hun verplichten diensttijd nog niet hebben vervuld, en die dus toch niet voor benoeming tot eene burgerlijke betrekking in aanmerking zouden kunnen komen, niet toe te laten tot het examen, dat alleen dient om de geschiktheid voor eene benoeming tot burgerlijke betrekkingen te beoordeelen. De bepalingen zijn overigens zoo geredigeerd, dat daardoor van het examen worden geweerd de van rijkswege gesubsidieerde studenten, die niet ontheven zijn van de verplichtingen welke zij op zich genomen hebben met betrekking tot den geneeskundigen dienst bij het leger of de vloot.

De laatste alinea van art. 2, die gecompleteerd wordt door de laatste alinea van art. 3, stemt overeen met de practijk, onder de werking van het oude besluit aangenomen en geformuleerd in Indisch Staatsblad 1867 n°. 82.

Art. 3. Zie art. 8 (alinea 3) en art. 9 van het oude besluit, zoomede art. 2 van het hierachter gevoegde examen-reglement. [1])

De inlassching van het woord »omstreeks" in de 2de alinea scheen noodig, omdat men de *beide* aankondigingen niet juist twee maanden vóór één bepaalden dag kan doen.

Een voorschrift, dat bindend is voor ieder die aan het examen wenscht deel te nemen, is beter in het besluit dan in het examen-reglement op zijne plaats. Van daar de 3de alinea.

Over de 4de en 5de alinea werd reeds bij de bespreking van het voorgaand artikel een woord gezegd. De bepaling, dat de requesten van hen die nog onder een dienstverband staan, of die wegens hun landaard niet tot Indische ambten benoembaar zijn, niet aan de examen-commissie worden toegezonden, is gegrond op de overweging dat in de regeeringsbureaux beter dan door de examen-commissie kan worden onderzocht of men te doen heeft met personen die wegens eenig dienstverband of wegens hun landaard moeten worden afgewezen. De commissie moet slechts behoeven te onderzoeken of de candidaten hebben voldaan aan de *examens*, die vooraf moeten gaan aan het groot-ambtenaarsexamen.

Art. 4. Zie art. 8 (alinea 7 en 6) en art. 4 (alinea 3) van het oude besluit, zoomede art. 9 van het examen-reglement.

Eene bepaling als in de 3de alinea van art. 4 voorkomt, scheen in het besluit niet te mogen ontbreken, al moest de nadere uitwerking daarvan aan het examen-reglement overgelaten blijven.

Art. 5. Zie art. 8 (alinea's 1, 2, 5, 8 en 9) van het oude besluit, zoomede art. 3 van het examen-reglement.

Het voorschrift, dat een der leden van de examen-commissie tot voorzitter, een ander tot secretaris moet worden benoemd, is bindend voor den Minister van Koloniën en voor den Gouverneur-Generaal, en behoort derhalve niet in het examen-reglement maar in het besluit tehuis.

Er is over gedacht om de regeling der reis- en verblijfkosten en vacatiegelden van de commissiën,— voor Nederland vastgesteld bij de Koninklijke besluiten van 9 Mei 1865, n°. 48, en 24 Februari 1875, n°. 16, voor Indië bij besluit van den Gouverneur-Generaal, dd. 4 Januari 1871, n°. 13,— in het nieuwe art. 5 op te nemen, of althans daarnaar te verwijzen, ten einde het treffen van eene nieuwe regeling onnoodig te maken. Hiervan is echter afgezien, omdat de regeling in het artikel misstaan zou, en bezwaarlijk verwezen kon worden naar besluiten die niet in het Staatsblad geplaatst zijn. De aangehaalde besluiten zullen mitsdien hernieuwd moeten worden.

Art. 6. Zie art. 8, alinea 4, van het oude besluit. Het nieuwe artikel wijkt daarvan slechts af door eene volledigere en duidelijkere redactie.

[1]) Dit reglement, vastgesteld ingevolge art. 4 van het nieuwe besluit, wijkt slechts op een paar ondergeschikte punten, die geen bijzondere toelichting behoeven, van het oude reglement af. (Daarin zijn echter geen bepalingen opgenomen die in het besluit zelf voorkomen.) Het bij dat reglement behoorende programma van de vereischte kundigheden is geheel gelijkluidend aan het vroegere programma.

AFDEELING II.

Blijkens het opschrift dezer afdeeling wordt daarin behandeld de *aan examens* te ontleenen benoembaarheid tot betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur, bij de gouvernements-bureaux en bij de rechterlijke macht in Nederlandsch-Indië. Door dit opschrift wordt men er dadelijk aan herinnerd dat de benoembaarheid nog van andere voorwaarden afhankelijk is, en daardoor verviel dus elke reden om in de artikelen dezer afdeeling te verwijzen naar hetgeen in het onaangeroerd gelaten 1ste artikel van het Koninklijk besluit van 10 September 1864 en in het reglement op de rechterlijke organisatie in Nederlandsch-Indië is gezegd aangaande de nationaliteit of den leeftijd die men hebben moet om tot Indische ambten benoemd te kunnen worden, en naar de voorwaarden die bij andere verordeningen bepaald mochten worden. (Ten overvloede is echter onder de slotbepalingen van het besluit een artikel — 17 — opgenomen, waardoor dit punt nog duidelijker in het licht wordt gesteld.)

In de drie artikelen dezer afdeeling is omgewerkt wat in art. 4 (met den daarbij behoorenden staat) en in art. 3 van het oude besluit over de benoembaarheid tot administratieve en rechterlijke betrekkingen voorkwam, terwijl gezorgd is voor het noodige verband met het onaangeroerd gelaten 6de artikel van dat besluit.

Het oude besluit noemde in een staat de administratieve betrekkingen welke alleen zouden kunnen worden opgedragen aan hen die hadden voldaan aan het groot-ambtenaarsexamen of aan het bij art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs bedoelde examen, dat hier nu verder gemakshalve het »faculteitsexamen" zal worden genoemd. In het nieuwe besluit is de zaak anders aangevat. In één artikel (7) zijn behandeld de betrekkingen bij het *binnenlandsch bestuur*, in een ander artikel (8) de betrekkingen *bij de gouvernements-bureaux*, en de voorwaarden van benoembaarheid voor beide categorieën van betrekkingen zijn niet geheel gelijkgesteld.

Art. 7. Als voorwaarde van benoembaarheid voor de betrekkingen van controleur, adsistent-resident, gewestelijke secretaris, resident en gouverneur stelt het nieuwe besluit, even als het oude: voldoening aan het groot-ambtenaarsexamen of aan het faculteitsexamen. Het is niet noodig voorgekomen om in navolging van het oude besluit dezelfde voorwaarde te verbinden aan eene benoeming bij de inspectiën van financiën en cultures. Voor deze speciale betrekkingen moet de Regeering toch van zelf in den regel eene keus doen onder de besturende of onder de hoogere bureau-ambtenaren, en het is dus voldoende wanneer men zorgt dat ten aanzien van *die* ambtenaren het noodige wordt bepaald. Evenwel kan het somtijds wenschelijk zijn van den bedoelden regel af te wijken, bijv. om een bekwaam landbouwkundige met het toezicht op de cultures te belasten, en in zoodanig geval behoort de Indische Regeering vrijheid van handelen te hebben

Evenals in het oude besluit (art. 4), is in de tweede alinea van het nieuwe art. 7 aan hen, die een voldoend examen in de Javaansche taal hebben afgelegd, een voorkeur toegekend voor benoemingen bij het binnenlandsch bestuur op Java. Deze bepaling geldt niet alleen voor hen die het groot-ambtenaarsexamen hebben afgelegd, maar ook voor hen die aan het faculteitsexamen hebben voldaan (en zij wordt in art. 9, betreffende de benoemingen bij de rechterlijke macht, herhaald). Uit de diploma's betreffende het faculteitsexamen zal dus moeten blijken of door de houders daarvan een voldoend examen in het Javaansch is afgelegd.

De 3de alinea van art. 7 completeert de 1ste, terwijl zij zich bovendien aansluit bij de laatste alinea van het onaangeroerd gelaten art. 6 van het oude besluit.

In de 4de alinea is uit het oude art. 4 de bepaling overgenomen dat het bezit van een landmeters-diploma tot aanbeveling strekt voor eene plaatsing bij het binnenlandsch bestuur. Wel is waar werd de statistieke opneming op Java opgeheven en zijn dus dáárvoor geen controleurs meer benoodigd die kennis van landmeten hebben, maar die kennis komt den ambtenaren van het binnenlandsch bestuur toch dikwerf te stade, vooral in de buitenbezittingen, waar men niet over ambtenaren van het kadaster beschikt, en ook op Java, bij het verrichten van proefsneden voor de land-

rente, bij de opneming van de uitgestrektheid der koffie- en suikerriet-aanplantingen enz. Uit het oude art. 4 is niet overgenomen het voorschrift dat van het bezit van het landmetersdiploma aanteekening wordt gehouden op het getuigschrift betreffende het met goed gevolg afgelegde groot-ambtenaarsexamen. Zoodanig voorschrift zou niet goed hebben gepast in de economie der nieuwe bepalingen, en ook geenerlei nut hebben. Zij die een landmeters-diploma verworven hebben vóórdat zij het groot-ambtenaarsexamen (of het faculteitsexamen) afleggen, kunnen zich daarop even goed afzonderlijk bij de Indische Regeering beroepen als diegenen welke het verwerven nadat zij het groot-ambtenaarsexamen (of het faculteitsexamen) hebben afgelegd.

In de 5de alinea van het nieuwe art. 7 is het noodige overgenomen uit art. 13 van het oude besluit.

Art. 8. Volgens art. 4 van het oude besluit en den daarbij behoorenden staat, zooals die bij het Koninklijk besluit van 22 April 1882 n°. 16 (*Indisch Staatsblad* n°. 170) is gewijzigd, konden tot de betrekkingen van referendaris en hoofdcommies bij de verschillende takken van bestuur, gouvernements-secretaris en algemeen secretaris, alleen benoemd worden zij die het groot-ambtenaarsexamen (of het faculteitsexamen) hadden afgelegd. Deze opsomming van betrekkingen verdient te worden herzien, omdat zij onvolledig was in zooverre als zij van de secretarissen bij de departementen geen melding maakte, en te ver ging voor zoover zij ook de hoofdcommiezen omvatte, terwijl het voorts niet duidelijk was wat men onder » de verschillende takken van bestuur" had te verstaan. Het scheen wenschelijk om eenvoudig in één adem te noemen de betrekkingen van referendaris en secretaris bij de departementen van algemeen burgerlijk bestuur, bij de algemeene secretarie en bij den Raad van Indië, met inbegrip van de betrekkingen van algemeen secretaris en gouvernements-secretaris. De Algemeene Rekenkamer en het departement der marine zijn dus uitgesloten, hetgeen rationeel voorkwam met het oog op den arbeid welken de bureau-ambtenaren dáár te vervullen hebben. (Bij het departement van oorlog zijn geen referendarissen, noch een secretaris.)

Wat de vereischten voor eene benoeming tot de aangeduide bureau-betrekkingen betreft, is ook eene afwijking van het bestaande besluit noodig voorgekomen. Er is alle reden om van hen, die bij het binnenlandsch bestuur optreden en derhalve voortdurend in aanraking komen met de inlandsche hoofden en bevolking, te vorderen dat zij zich de daartoe vereischte kennis van taal, land en volk hebben eigen gemaakt. Maar de werkkring van de ambtenaren bij de gouvernements-bureaux is een geheel andere dan die van de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, en er is geen reden om ook van hen onvoorwaardelijk te eischen dat zij het examen in de zoogenaamde Indische vakken hebben afgelegd. Bieden zich voor eene plaatsing bij de gouvernements-bureaux aan bekwame doctoren in de rechtswetenschap die het groot-ambtenaars- of het faculteitsexamen niet hebben afgelegd, of bekwame doctoren in de staatswetenschap, dan kan het zeer wenschelijk zijn van hunne diensten gebruik te maken, al moet men ook in het algemeen de voorkeur blijven geven aan hen die aan de genoemde examens hebben voldaan. Art. 8 opent hiertoe de gelegenheid.

De laatste alinea van dit artikel vereischt geen toelichting na hetgeen hierboven is gezegd over de derde alinea van art. 7.

Art 9. Na hetgeen hierboven aangaande het opschrift der IIde afdeeling is opgemerkt, valt omtrent de redactie van art. 9 nog slechts het volgende aan te teekenen.

De 1ste alinea correspondeert met de laatste alinea van het oude art. 3, maar is anders geformuleerd. In de oude bepaling was niets te vinden wat de aanstelling van niet-gegradueerde griffiers bij de landraden rechtvaardigde, weshalve eene officieele interpretatie noodig is geweest (zie Bijblad op het Indisch Staatsblad n°. 1791), waarbij verklaard werd dat die griffiers niet beschouwd werden als te behooren tot de rechterlijke macht. Deze interpretatie kan thans niet meer gelden, nu de Regeering er zich op toelegt om de niet-gegradueerde griffiers der landraden van lieverlede door rechtsgeleerde te vervangen. Ook wat de rechtbanken en gerechten in de buitenbezittingen betreft, kon de terminologie der oude bepaling bezwaarlijk onveranderd blijven, nu in de meeste buitenbezittingen het rechtswezen gereorganiseerd en daardoor op een vasten voet gebracht is. In het nieuwe art. 9 is voor de uitzonderingen op den regel, dat rechterlijke betrekkingen vervuld worden door doctoren in de rechtswetenschap (die zich speciaal bekwaamd moeten hebben voor den dienst in Indië), verwezen naar de verordeningen op het rechtswezen, hetgeen volkomen voldoende voorkwam.

De laatste alinea van het nieuwe art. 9 heeft dezelfde reden van bestaan als de tweede alinea van het nieuwe art. 7. (Zie de toelichting op die alinea.)

Afdeeling III.

De eerste drie artikelen dezer afdeeling bevatten eene nieuwe regeling van het onderwerp dat bij het oude besluit behandeld is in de artt. 10 en 11: de uitzending van personeel uit Nederland ter vervulling van administratieve of rechterlijke betrekkingen in Indië. In de laatste twee artikelen is bijeengebracht wat thans in speciale Koninklijke besluiten is bepaald omtrent de voordeelen, aan de uitzending verbonden, en omtrent de formaliteiten, daarbij in acht te nemen. In verband hiermede zijn ingetrokken (zie den aanhef van het besluit) de Koninklijke besluiten die gepubliceerd werden in *Indisch Staatsblad* 1865 n°. 78 en 115, 1867 n°. 73 en 1873 n°. 62*a*. Belanghebbenden zullen dus voortaan niet meer een aantal verschillende verordeningen behoeven te raadplegen om te weten op welke voorwaarden zij ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld kunnen worden, maar alles wat op de uitzending betrekking heeft in ééne verordening kunnen vinden.

Het belangrijkste punt in deze afdeeling is: de regeling der uitzending van doctoren in de rechtswetenschap die aan het faculteitsexamen hebben voldaan. Aan de toelichting dier regeling dient vooraf te gaan een beknopt overzicht van hetgeen tot dusver nopens dit punt verordend werd.

Bij het Koninklijk besluit van 13 Juli 1877 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 158) werd bepaald dat voor uitzending ter plaatsing in administratieve betrekkingen gelijkelijk in aanmerking konden komen twee categorieën van personen, namelijk: *a.* zij die het groot-ambtenaarsexamen hadden afgelegd, onverschillig of zij zich al dan niet vooraf den graad van doctor in de rechtswetenschap hadden verworven; *b.* de doctoren in de rechtswetenschap die het faculteitsexamen hadden afgelegd. Meldden zich méér personen van deze twee categorieën aan dan benoodigd waren, zoo moest een vergelijkend examen uitmaken wie zouden uitgezonden worden. Voor uitzending ter plaatsing in rechterlijke betrekkingen konden volgens het aangehaald besluit eveneens twee categorieën van personen gelijkelijk in aanmerking komen, namelijk: *a.* de doctoren in de rechtswetenschap die het groot-ambtenaarsexamen hadden afgelegd; *b.* de doctoren in de rechtswetenschap die het faculteitsexamen hadden afgelegd. Ook te hunnen aanzien werd bepaald dat, wanneer er zich meer aanmeldden dan benoodigd waren, een vergelijkend examen zou beslissen wie moesten uitgezonden worden.

Nadat het bovenstaande bepaald was, trachtte men eene regeling voor de bedoelde vergelijkende examens te maken, maar de onoverkomelijke bezwaren, die hierbij ondervonden werden, gaven aanleiding dat bij Koninklijk besluit van 12 Mei 1878 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 73) op het in 1877 bepaalde teruggekomen en verordend werd dat voor uitzending, hetzij dan ter plaatsing in administratieve of in rechterlijke betrekkingen, alléén in aanmerking zouden komen zij die het groot-ambtenaarsexamen hadden afgelegd.

Van toen af had dus het afleggen van het faculteitsexamen voor de doctoren in de rechtswetenschap geen ander gevolg dan dat zij daaraan de bevoegdheid ontleenden om in Indië te dingen naar administratieve of rechterlijke betrekkingen, wanneer zij zich op eigen kosten derwaarts begeven hadden. En van toen af hebben zich nagenoeg geen doctoren in de rechtswetenschap meer aan het faculteitsexamen onderworpen. Feitelijk is derhalve art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs door het aangehaald besluit van 12 Mei 1878 tot eene doode letter gemaakt.

Eene bestendiging van dezen staat van zaken kon niet

wenschelijk geacht worden. De bestaande regeling was wel is waar niet in strijd met de *woorden* der wet. Wanneer de Regeering zich aan de woorden der wet wilde vastklampen, zou zij zelfs eene regeling kunnen verdedigen, waarbij aan de doctoren in de rechtswetenschap, die het faculteits-examen hebben afgelegd, geenerlei bevoegdheid werd toegekend om tot administratieve of rechterlijke betrekkingen in Indië benoemd te worden, wanneer zij niet bovendien nog het groot-ambtenaarsexamen hebben afgelegd. Immers in het 2de lid van art. 92 der wet op het hooger onderwijs zijn aan de doctoren in de rechtswetenschap, die het faculteitsexamen hebben afgelegd, geheel dezelfde aanspraken toegekend als in het 1ste lid van dat artikel toegekend zijn aan de doctoren in de rechtswetenschap die het faculteitsexamen niet hebben afgelegd. »Onder hetzelfde voorbehoud" als bij het 1ste lid verbonden is aan de benoembaarheid van doctoren in de rechtswetenschap, die het faculteitsexamen *niet* hebben afgelegd, tot administratieve of rechterlijke betrekkingen in Indië, verklaart het 2de lid de doctoren in de rechtswetenschap, die het faculteitsexamen *wel* hebben afgelegd, tot zoodanige betrekkingen benoembaar. Het voorbehoud van het 1ste lid nu betreft de »nadere vereischten in bijzondere wetten of verordeningen voor ieder van die betrekkingen gevorderd", en daarmede werd, wat de doctoren in de rechtswetenschap betreft die het faculteitsexamen niet hebben afgelegd, in de eerste plaats bedoeld het groot-ambtenaarsexamen. Indien dus de Regeering datzelfde nader examen ook als voorwaarde voor benoembaarheid stelde aan hen die het faculteitsexamen hebben afgelegd, zou zij zich geheel op wettelijken grondslag bewegen. Evenwel is het niet twijfelachtig dat men hier te doen heeft met eene gebrekkige redactie der wet, en dat het de bedoeling des wetgevers was dat de doctoren in de rechtswetenschap, die het faculteitsexamen aflegden, *dáárdoor* benoembaar zouden worden tot administratieve en rechterlijke betrekkingen in Indië, en niet, om benoembaar te worden, nog eens een ander examen in de Indische vakken zouden hebben af te leggen. De wetgever heeft echter niet alleen de bedoeling gehad om aan personen van deze categorie den toegang tot administratieve en rechterlijke betrekkingen te openen, maar heeft blijkbaar ook gewenscht dat de Regeering het mogelijke doen zou om zulke ten einde toe aan de universiteit opgeleide personen aan den Indischen dienst te verbinden, omdat hij rekende dat zij voortreffelijke elementen voor den Indischen dienst zouden kunnen zijn. Werd aan de eerstvermelde bedoeling des wetgevers volledig tegemoetgekomen door de bepalingen waarbij degenen, die het faculteitsexamen hebben afgelegd, wat hunne *benoembaarheid* tot Indische ambten betreft, geheel op dezelfde lijn zijn gesteld met hen die het groot-ambtenaarsexamen hebben afgelegd, hetzelfde kan niet gezegd worden van de in de tweede plaats vermelde bedoeling des wetgevers, want bij de bepalingen, die tot dusver golden, werden er feitelijk geen personen, die langs den bij art. 92, alinea 2, der wet op het hooger onderwijs bedoelden weg waren opgeleid, voor den Indischen dienst gewonnen.

Men zal alleen dan eenige kans hebben om langs dien weg opgeleide ambtenaren te verkrijgen, wanneer men de in het faculteitsexamen geslaagden ook wat de *uitzending* naar Indië betreft op gelijke wijs behandelt als de in het groot-ambtenaarsexamen geslaagden. De Regeering heeft dit na het in werking treden der wet op het hooger onderwijs ook willen doen, maar is in 1878 tot de conclusie gekomen dat het niet mogelijk was. Bij nadere overweging der zaak is het echter voorgekomen dat er wel eene bevredigende oplossing aan gegeven kon worden. Van die nadere overweging zijn de artt. 10—13 van het nieuwe besluit de vrucht.

In het stelsel van deze artikelen zal de Regeering jaarlijks voor administratieve betrekkingen afzonderlijk en voor rechterlijke betrekkingen afzonderlijk een zeker aantal adspiranten oproepen die aan het groot-ambtenaarsexamen en een zeker aantal die aan het faculteitsexamen hebben voldaan. Omtrent de verdeeling van het aantal beschikbare plaatsen tusschen de adspiranten van de eene en van de andere categorie is bij een organiek besluit geen vaste regel te stellen. De Regeering moet daarbij het oog houden op de behoeften van 's lands dienst in Indië. Is er bijvoorbeeld reden om aan te nemen dat men, aan elke categorie de helft der beschikbare plaatsen toezeggende, niet genoeg ambtenaren verkrijgen zal die Javaansch of eene andere taal buiten het Maleisch hebben beoefend, dan zal de Regeering vrij moeten zijn om het grootere gedeelte der beschikbare plaatsen open te stellen voor hen die voldaan hebben aan het examen dat de meeste adspiranten pleegt op te leveren die zich op andere talen dan het Maleisch hebben toegelegd. Bieden zich van de eene categorie niet zooveel adspiranten aan als — en van de andere méér dan — gevraagd worden, dan zal natuurlijk het tekort bij de eene uit het overcompleet bij de andere categorie zijn aan te vullen.

Het nieuwe stelsel kan niet worden toegepast zonder dat de adspiranten, die aan het faculteitsexamen hebben voldaan, op eene ranglijst worden gebracht, zoowel ter bepaling wie uitgezonden zullen worden wanneer er zich méér aanbieden dan gevraagd worden, als ter bepaling van de volgorde waarin zij de door loting te bepalen plaatsen zullen innemen in de algemeene ranglijst der uit te zenden ambtenaren. Bij de rangschikking zullen alle te verkrijgen gegevens omtrent de betrekkelijke bekwaamheid der adspiranten moeten worden benuttigd, wat wel eenige moeielijkheid zal veroorzaken, maar toch geen grootere moeielijkheid dan die waarvoor de Regeering zich zoo dikwerf geplaatst vindt wanneer zij voor eenige betrekking tusschen een overvloed van sollicitanten eene keus moet doen.

Art. 10. In dit artikel is het nieuwe stelsel van uitzending in hoofdzaak geformuleerd, en het vereischt dus na het bovenstaande geen toelichting.

Art. 11. In dit artikel is duidelijk gezegd — wat steeds de practijk is geweest, doch in het oude besluit niet bepaaldelijk voorgeschreven was, — dat het in Juni van eenig jaar gehouden groot-ambtenaarsexamen beslist wie in dat jaar uitgezonden worden, zoodat zij, die een vorig jaar aan het examen voldaan hebben, maar niet uitgezonden werden, op nieuw moeten mededingen. Er is echter geen reden om hen, die van een vorig examen nog overgebleven zijn, doch niet op nieuw wenschen mede te dingen, voor uitzending buiten aanmerking te laten wanneer het jongste examen *minder* adspirant-ambtenaren heeft opgeleverd dan benoodigd zijn. Van daar de 2de alinea van dit artikel.

De laatste alinea correspondeert met de 1ste alinea van het oude art. 11, doch is vollediger en duidelijker.

De 2de alinea van het oude art. 11 is in het nieuwe artikel niet overgenomen omdat dit geheel overbodig werd geoordeeld. Dat de Gouverneur-Generaal bevoegd is om hen, die bij eene algemeene verordening tot zekere betrekkingen benoembaar verklaard zijn, in die betrekkingen te plaatsen, ook wanneer zij niet tot dat einde bepaaldelijk te zijner beschikking gesteld zijn, spreekt van zelf. Natuurlijk is de Gouverneur-Generaal verplicht om het personeel, dat hem op zijn eigen aanvraag uit Nederland is toegezonden, in dienst te stellen, maar hij is geheel vrij om ter voorziening in de dan nog overblijvende behoeften van 's lands dienst te beschikken over de middelen die binnen zijn bereik liggen.

Voor zooveel noodig zij hier aangeteekend dat de Gouverneur-Generaal niet verplicht is om het personeel, dat hem voor de rechterlijke macht is toegezonden, voortdurend bij de rechterlijke macht te houden (zie ook art. 16 alinea 2, Rechterlijke Organisatie), noch ook om de in het groot-ambtenaarsexamen of in het faculteitsexamen geslaagde doctoren in de rechtswetenschap, die ten behoeve van den administratieven dienst uitgezonden mochten zijn, steeds uit te sluiten van benoemingen bij de rechterlijke macht. Integendeel blijft de Gouverneur-Generaal te allen tijde vrij om de ambtenaren over te plaatsen in al zoodanige betrekkingen waartoe ze benoembaar zijn en waarin hij meent ze ten meesten nutte van den lande werkzaam te kunnen stellen.

Art. 12. Dit artikel vereischt, na het hooger gezegde, geen bijzondere toelichting.

Art. 13. In dit artikel zijn de bepalingen samengevat die voorkwamen in de ingetrokken Koninklijke besluiten

van 9 Mei 1865 (*Indisch Staatsblad* n°. 78), 15 Januari 1867 (*Indisch Staatsblad* n°. 73) en 13 Januari 1873 (*Indisch Staatsblad* n°. 62 *a*).

Art. 14. Dit artikel vervangt het Koninklijk besluit van 24 Juli 1865 (*Indisch Staatsblad* n°. 115), welks bepalingen daarin voor zooveel noodig zijn gewijzigd en aangevuld.

De eerste drie alinea's hebben ten doel om te verzekeren dat de arbeid, die jaarlijks van bestuurswege voor de uitzending der ambtenaren volgens het nieuwe stelsel te verrichten is, geregeld kunne plaats vinden. Daartoe is het noodig dat de Minister van Koloniën jaarlijks na afloop van het groot-ambtenaarsexamen ongeveer gelijktijdig ontvange de requesten van al degenen die in dat jaar voor uitzending naar Indië in aanmerking wenschen te komen, hetzij op grond van een met goed gevolg afgelegd groot ambtenaarsexamen, hetzij op grond van een met goed gevolg afgelegd faculteitsexamen. Voor hen, die zich op het pas afgenomen groot-ambtenaarsexamen beroepen, is de termijn, binnen welken zij zich voor uitzending moeten aanmelden, in de 1ste alinea veertien dagen korter gesteld dan vroeger, waartegen wel geen bezwaar kan bestaan. Volgens de 2de alinea zal het tijdstip, waarop diegenen zich moeten aanmelden die zich op een faculteitsexamen beroepen, ongeveer samenvallen met het einde van het academisch studiejaar, zoodat aan allen, die gedurende een studiejaar het faculteitsexamen hebben afgelegd, de gelegenheid wordt gegeven om voor de uitzending te concurreeren. Van hen wordt overlegging van hun doctors-diploma en van hunne academische dissertatie gevorderd ten behoeve van de rangschikking bij art. 12 bedoeld. (Het spreekt intusschen van zelf dat evenzeer worden aangenomen de niet van eene dissertatie vergezelde requesten van hen die onder de vroegere wetgeving op het hooger onderwijs zonder proefschrift in de rechten gepromoveerd zijn en ingevolge art. 122 der wet van 28 April 1876, *Nederlandsch Staatsblad* n°. 102, het genot hebben van alle bepalingen bij het besluit voor doctoren in de rechtswetenschap vastgesteld.)

Wat in de 5de alinea van dit artikel gezegd is, werd reeds in het algemeen voor alle ter beschikking van de Indische Regeering te stellen ambtenaren bepaald bij Koninklijk besluit van 29 Maart 1872 n°. 9 (*Staatscourant* van 12 April 1872 n°. 87), maar volledigheidshalve scheen het in dit artikel te moeten worden overgenomen.

De laatste alinea bevat eene in de practijk wenschelijk gebleken afwijking van het bepaalde in art. 2 van het hooger genoemde Koninklijk besluit van 24 Juli 1865. De omstandigheden kunnen het noodig maken dat de ambtenaren in het eene jaar vroeger naar Indië vertrekken dan in het andere.

Afdeeling IV.

Art. 15. Dit artikel strekt om die Indische ambtenaren, aan wie bij art. 3 van het Koninklijk besluit van 23 Juni 1871 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 72) een voorrecht is toegekend, dat voorrecht te doen behouden. Wel is de vraag overwogen of handhaving van de bepaling nog wel noodig was nadat bedoelde ambtenaren twaalf jaren den tijd hadden gehad om van het hun verleende voorrecht gebruik te maken, maar aangezien zich in 1882 nog een ambtenaar krachtens het aangehaald artikel voor het groot-ambtenaarsexamen hier te lande had aangemeld, is die vraag bevestigend beantwoord.

Art. 16. Dit artikel strekt eenvoudig tot handhaving van verkregen rechten, en vereischt geen bijzondere toelichting.

Art. 17. Naar deze bepaling werd reeds met een woord verwezen in de toelichting van het opschrift der IIde afdeeling. Zij zou geacht kunnen worden niet volstrekt noodig te zijn, maar zij kan zeker niet schaden, en ter voorkoming van misverstand, ter waarschuwing van belanghebbenden, zelfs nuttig zijn.

Art. 18. Art. 13 is, zooals bij de toelichting van de IIIde afdeeling werd opgemerkt, alleen daarom in het ontwerp opgenomen, dewijl het wenschelijk is geacht alles bijeen te brengen wat op de uitzending van personeel ten behoeve van de rechterlijke macht of van den administratieven dienst in Indië betrekking heeft. De inhoud daarvan is echter niet van dien aard, dat er reden zou kunnen bestaan om den Raad van State te hooren op iedere wijziging die in het vervolg noodig mocht worden (bijvoorbeeld wat betreft het bedrag der gratificatie voor uitrusting).

Art. 19. De opneming van dit artikel is wenschelijk geacht, eensdeels omdat wel eens bedenkingen zijn geopperd tegen dispenseeringen van eene algemeene verordening die niet gegrond waren op eene uitdrukkelijk bij de algemeene verordening zelve voorbehouden bevoegdheid, anderdeels om duidelijk te maken dat in geen geval om andere redenen, dan omdat de belangen *van 's lands dienst* het vorderen, dispensatie zal kunnen worden verleend, zoodat nooit sprake zal kunnen zijn van het verleenen van dispensatie als een gunst- of tevredenheidsbewijs aan een persoon.

Art. 20. Er is geenerlei bezwaar in gezien om het nieuwe besluit met 1884 volledig in werking te laten treden, daar het nieuwe stelsel van uitzending, in de IIIde afdeeling gehuldigd, dadelijk kan worden toegepast zonder individueele belangen te schaden.

KONINKLIJK BESLUIT *van* 10 *September* 1864 (Nederlandsch Staatsblad *n°.* 93), *zooals het, ingevolge de sedert* 1871 *daarin gebrachte wijzigingen, luidde op het oogenblik dat het* Koninklijk besluit *van* 29 *Augustus* 1883 (Nederlandsch Staatsblad *n°.* 133) *tot stand kwam.*

Art. 1.

Tot ambtenaren bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië zijn benoembaar:

a. Nederlanders;

b. inboorlingen van de eilanden van den Indischen archipel, voor zoover deze tot Nederlandsch-Indië behooren;

c. die in Nederlandsch-Indië geboren zijn uit aldaar gevestigde ouders, voor zoover zij niet behooren tot de met de inlandsche gelijkgestelde bevolking (vreemde oosterlingen).

Art. 2.

Aan hen, die niet vallen in de termen van art. 1, kunnen alleen die ambten en bedieningen worden opgedragen, welke door Ons bij naderen algemeenen maatregel van bestuur zullen worden aangewezen.

Art. 3.

Tot rechterlijke ambtenaren zijn, onverminderd de overige daaromtrent in het reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der justitie in Nederlandsch-Indië opgenomen bepalingen, alleen benoembaar de doctoren in de rechtswetenschap, die:

a. voldoend examen hebben afgelegd overeenkomstig art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs;

b. voldoend examen hebben afgelegd in de vakken, genoemd in art. 4 van dit besluit;

c. gedurende minstens vier jaren de rechtsgeleerde praktijk in Nederlandsch-Indië hebben uitgeoefend.

De voorwaarden, in dit artikel genoemd, worden niet gevorderd in residenten of andere administratieve ambtenaren, aan wie volgens algemeene verordeningen rechtsmacht is opgedragen, noch in de leden der rechtbanken en gerechten buiten Java en Madura; een en ander totdat die voorwaarden door Ons zullen worden toepasselijk verklaard ten aanzien van alle of van sommige der hier vermelde betrekkingen.

Art. 4.

Tot de ambten, vermeld in den staat bij dit besluit gevoegd, en welken wij Ons voorbehouden naarmate der behoefte aan te vullen, zijn, behoudens nadere vereischten in bijzondere wetten of verordeningen te stellen, alleen benoembaar:

a. de doctoren in de rechtswetenschap, die voldoend examen hebben afgelegd overeenkomstig art. 92, 2de lid, der wet op het hooger onderwijs;

b. zij die door het afleggen van een examen blijken hebben gegeven van voldoende bekwaamheid in:

1°. de geschiedenis van Nederlandsch-Indië;
2°. de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië;
3°. de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken in Nederlandsch-Indië;
4°. de kennis der staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië;
5°. de Maleische of de Javaansche taal, ter keuze van den belanghebbende, aan wien de bevoegdheid wordt gelaten om in beide

talen examen af te leggen en in iedere andere in Nederlandsch-Indie inheemsche taal, wanneer daarin aan eenige rijks-, gemeente- of bijzondere instelling in het land waar het examen wordt afgenomen, onderwijs wordt gegeven, of waarin, ter beoordeeling van Onzen Minister van Kolonien dan wel van Onzen Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indie, onder voldoende waarborgen examen kan worden afgenomen.

Van het voldoend afgelegd examen wordt den geexamineerde een getuigschrift uitgereikt, waarin de in elk vak behaalde punten worden vermeld en dat geldt als bewijs van benoembaarheid.

Kennis van het landmeten en waterpassen, gebleken uit het bezit van een in Nederland of in Nederlandsch-Indie, krachtens de bestaande of nader vast te stellen verordeningen, verkregen diploma van geëxamineerd en beëedigd landmeter, strekt den candidaat tot aanbeveling voor plaatsing bij het binnenlandsch bestuur. Van het bezit van zoodanig diploma wordt op het getuigschrift, in de vorige zinsnede bedoeld, aanteekening gehouden.

Voldoend afgelegd examen in de Javaansche taal strekt den candidaat tot aanbeveling voor plaatsing bij het binnenlandsch bestuur op Java.

Art. 5.

Om toegelaten te worden tot het examen, bedoeld in art. 4, sub *b*, behooren belanghebbenden in het bezit te zijn van een der volgende vereischten:

a. een doctorale graad aan eene Nederlandsche universiteit verkregen;

b. het bewijs van met goed gevolg het candidaats-examen aan eene Nederlandsche universiteit te hebben afgelegd;

c. het bewijs dat het examen als adelborst der 1ste klasse of het examen als officier der landmacht, na volbrachte opleiding aan het Koninklijk Instituut voor de Marine of aan de Koninklijke Militaire Academie, of wel het examen van officier van gezondheid of wel bij den pharmaceutischen dienst met voldoenden uitslag is afgelegd; wordende de hierbedoelde belanghebbenden echter niet tot het examen toegelaten, dan na overlegging der bewijzen dat zij hebben voldaan aan de bestaande of nader vast te stellen bepalingen betreffende hun verplichten diensttijd;

d. het getuigschrift van goed volbracht eindexamen van een gymnasium met zesjarigen cursus;

e. het getuigschrift of diploma van goed volbracht eindexamen eener hoogere burgerschool, landbouw- of polytechnische school, verkregen volgens art. 55 der wet van 2 Mei 1863 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 50) tot regeling van het middelbaar onderwijs, of een daarmede overeenstemmend getuigschrift in Nederlandsch-Indië verkregen.

Art. 6.

Tot ambtenaren, niet vallende onder de bepalingen der artt. 3 en 4, zijn, voor zoover hunne bezoldiging niet meer dan f 150 's maands zoude bedragen, en voor zoover te hunnen aanzien niet, krachtens art. 7, andere voorwaarden van benoembaarheid zijn gesteld, alleen benoembaar zij die een voldoend examen hebben afgelegd in:

het rekenen,

de beginselen der Nederlandsche taal,

en die bewijzen eene goede duidelijke hand te schrijven.

Dit examen wordt alleen in Nederlandsch-Indië afgenomen.

Onze Gouverneur-Generaal stelt de daarvoor vereischte regelen vast.

Hij is bevoegd vrijstelling van dat examen te verleenen aan zoodanige categorieën van personen, wier wetenschappelijke opleiding waarborg oplevert van het bezit der kundigheden, voor dat examen vereischt.

Bij gelijke aanspraken in 's lands dienst verkregen, wordt, bij bevordering tot hoogere betrekkingen, de voorkeur gegeven aan de ambtenaren die het examen in art. 4 bedoeld hebben afgelegd, boven hen die slechts aan het examen in dit artikel bedoeld voldeden.

Art. 7.

De bijzondere voorwaarden voor benoembaarheid tot bepaalde ambten of bedieningen worden door Ons vastgesteld, en het examen, indien dit als bijzondere voorwaarde wordt voorgeschreven, zoodanig geregeld dat het in Nederland en in Nederlandsch-Indie volgens hetzelfde programma worde afgenomen.

Art. 8.

Het examen, bedoeld in art. 4, wordt afgenomen zoowel in Nederland als in Nederlandsch-Indië door eene commissie van minstens zeven leden.

Telken jare worden de leden der commissie voor Nederland door Onzen Minister van Kolonien, en die der commissie voor Nederlandsch-Indie door den Gouverneur-Generaal benoemd.

De commissien houden hare gewone vergadering eenmaal 's jaars; die voor Nederland den derden Maandag in de maand Juni, die voor Nederlandsch-Indie op het tijdstip door den Gouverneur-Generaal te bepalen.

De commissien worden in Nederland door Onzen Minister van Kolonien, in Nederlandsch-Indie door den Gouverneur-Generaal buitengewoon bijeen geroepen, wanneer dit door bijzondere omstandigheden vereischt wordt.

De leden genieten reis- en verblijfkosten, benevens vacatiegelden.

Het reglement van orde voor de beide commissien wordt door Onzen Minister van Kolonien vastgesteld.

Het examen wordt in het openbaar gehouden.

De commissien brengen een omstandig verslag van het door haar afgenomen examen uit aan Onzen Minister van Kolonien ten aanzien van het in Nederland, aan den Gouverneur-Generaal ten aanzien van het in Nederlandsch-Indie gehouden examen.

Het verslag vermeldt den uitslag van het onderzoek in elk der vakken waarin examen is afgelegd met opzicht tot ieder der geexamineerden, en het eindoordeel der commissie over de betrekkelijke bekwaamheid van ieder hunner.

Art. 9.

De vergadering der commissie tot het afnemen der examina wordt twee maanden te voren aangekondigd door eene tweemalen te plaatsen kennisgeving in de *Staatscourant* voor zooveel de commissie in Nederland, en in de *Javasche Courant* voor zooveel de commissie in Nederlandsch-Indie betreft.

Art. 10.

Jaarlijks wordt door Onzen Minister van Kolonien, na overleg met den Gouverneur-Generaal, het getal bepaald dergenen die, na in Nederland af te leggen voldoend examen, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal zullen worden gesteld.

De voordeelen en verplichtingen, aan de beschikbaarstelling verbonden, worden door Ons bepaald.

Voor die beschikbaarstelling komen alleen in aanmerking zij die voldoend examen hebben afgelegd overeenkomstig art. 3 *b* of art. 4 *b* van dit besluit.

Art. 11.

Het in art. 10 bedoelde getal kan, op nadere aanvraag van den Gouverneur-Generaal, en wanneer de belangen van den dienst dit raadzaam doen voorkomen worden vermeerderd.

De Gouverneur-Generaal is bovendien bevoegd, wanneer de belangen van den dienst het vorderen en het getal der ter beschikking gestelden niet voldoende is, tot ambtenaren te benoemen de zoodanigen, die met voldoenden uitslag hebben afgelegd hetzij het examen bedoeld sub *a* der artt. 3 en 4, hetzij het examen aldaar vermeld sub *b*, en in dat laatste geval ook zonder dat zij te zijner beschikking zijn gesteld.

Art. 12.

Bijdragen van staatswege ter opleiding van ambtenaren voor den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indie worden alleen toegestaan aan hen, die bij een vergelijkend examen de meeste bewijzen van bekwaamheid hebben gegeven.

Het programma van dat examen en de overige voorwaarden, aan de bijdrage van staatswege verbonden, worden door Onzen Minister van Koloniën vastgesteld.

Art. 13.

De voorwaarden van benoembaarheid, in dit besluit omschreven, gelden niet ten aanzien van militairen die tevens met de uitoefening van burgerlijk gezag worden belast, noch ten aanzien van de hoofden der inlandsche of daarmede gelijkgestelde bevolking.

Art. 14.

(*Overgangsbepaling die reeds sedert lang heeft uitgewerkt.*)

Art. 15.

Zij, die bij het in werking treden van het besluit van 1864 het radicaal bezaten van Oost-Indisch ambtenaar, en voorts alle bij het burgerlijk bestuur in Oost-Indië in dienst zijnde ambtenaren die destijds eene bezoldiging van meer dan f 150 's maands genoten, worden geacht het examen, bij art. 4 bedoeld, met voldoenden uitslag te hebben afgelegd.

Zij, die bij het in werking treden van het besluit van 1871 bij het burgerlijk bestuur in Nederlandsch-Indie in dienst waren op eene bezoldiging van f 150 's maands en meer, worden geacht de vereischten te bezitten om toegelaten te worden tot het examen in art. 4 bedoeld.

Staat van ambten bij art. 4 bedoeld.

Algemeen secretaris;

gouvernements-secretaris;

referendaris en hoofdcommies bij de verschillende takken van bestuur;

inspecteur van financiën en cultures;

resident en gouverneur;

adsistent-resident;

secretaris bij de gewestelijke besturen;

controleurs bij de landelijke inkomsten en cultures op Java en Madura en bij het binnenlandsch bestuur in de buitenbezittingen.

N°. 48.

De Minister van Koloniën,

Overwegende dat door hem, ingevolge art. 4 van het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1883 n°. 25 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 133), een reglement met programma voor het bij dat besluit bedoelde groot-ambtenaarsexamen moet worden vastgesteld;

Heeft goedgevonden:

Vast te stellen het hier volgende reglement met programma voor het groot-ambtenaarsexamen, met bepaling dat het in werking treedt te gelijk met het bovengenoemde besluit.

REGLEMENT.

Art. 1. De commissie voor het afnemen van het groot-ambtenaarsexamen neemt nauwkeurig in acht de voorschriften der Iste afdeeling van het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1883 n°. 25 (*Nederlandsch Staatsblad* n° 133).

Art. 2. De commissie onderzoekt in eene voorloopige vergadering of de candidaten het bewijs hebben overgelegd dat zij voldaan hebben aan een der examens in art. 2 van het boven aangehaald Koninklijk besluit genoemd.

Zij ontvangt daartoe bij tijds de stukken die van de candidaten bij het Departement van Koloniën of bij de Algemeene Secretarie zijn ingekomen.

In twijfelachtige gevallen vraagt zij de beslissing van den Minister van Koloniën of van den Gouverneur-Generaal.

Aan hen die niet toegelaten kunnen worden tot het afleggen van het groot-ambtenaarsexamen geeft zij hiervan kennis.

Art. 3. In de voorloopige vergadering worden uit de leden der commissie zoovele subcommissiën van ten minste twee leden gevormd als er vakken zijn waarin examen is af te nemen, en wordt aan elke subcommissie het vak aangewezen waarin zij zal hebben te examineeren.

De voorzitter en de secretaris kunnen zich van indeeling bij die subcommissiën verschoonen.

Art. 4. De voorzitter regelt, in overleg met den secretaris, de orde der werkzaamheden van de geheele commissie en van de subcommissiën, en wel zoo mogelijk op zoodanige wijze dat het examen voor iederen candidaat in drie dagen afloopt.

Art. 5. Aan de candidaten wordt door den secretaris tijdig kennis gegeven van de plaats waar en de dagen waarop zij examen moeten afleggen.

Art. 6. In ieder vak wordt het examen gedeeltelijk schriftelijk en gedeeltelijk mondeling afgenomen.

In elk der vakken »geschiedenis van Nederlandsch-Indië", »godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië" en »staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië", en in elk der beide onderdeelen van het vak »land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië" wordt aan de candidaten de keus gelaten tusschen twee schriftelijke opgaven.

Art. 7. Van het schriftelijk werk, voor eene subcommissie verricht, wordt door elk harer leden kennis genomen.

Voor zooveel mogelijk zijn bij het mondeling examen alle leden der subcommissie tegenwoordig. In gevallen van tijdelijke verhindering wijst de voorzitter een ander lid der commissie aan om de plaats van het afwezige lid eener subcommissie in te nemen.

Art. 8. Aan elken candidaat wordt voor ieder vak, waarin hij examen heeft afgelegd, een der cijfers van 0 tot 10 toegekend. Het cijfer 0 duidt aan: *volslagen onkunde*; de cijfers 1 en 2 beteekenen: *slecht*; 3 en 4: *onvoldoende*; 5 en 6: *voldoende*; 7 en 8: *goed*; 9 en 10: *uitmuntend*; altijd met dien verstande dat het hoogere cijfer een hoogeren graad van kennis aanduidt dan het lagere.

Art. 9. De leden van elke subcommissie trachten zich te verstaan omtrent de cijfers, aan de door haar geëxamineerden toe te kennen. Tegen de toegekende cijfers kunnen echter bedenkingen worden geopperd door andere leden der commissie, die bij het mondeling examen zijn tegenwoordig geweest, of van het schriftelijk werk hebben kennis genomen.

Wanneer de leden eener subcommissie zich omtrent eenig toe te kennen cijfer niet onderling kunnen verstaan, of wanneer daaromtrent verschil blijft bestaan tusschen hen en een ander lid der commissie, doet de voorzitter, na gehoord advies van de leden der commissie die geacht kunnen worden met het vak het best bekend te zijn, nog eene poging om overeenstemming van inzichten te verkrijgen, en indien hij daarin niet slaagt, bepaalt hij het toe te kennen cijfer naar zijn eigen uit de adviezen opgemaakt oordeel.

Art. 10. De candidaat, aan wien in elk der vijf verplichte vakken het cijfer 5 of een hooger cijfer is toegekend, wordt zonder discussie verklaard aan het examen te hebben voldaan.

De candidaat, aan wien voor de vijf verplichte vakken te zamen niet meer dan 20 punten zijn toegekend, wordt verklaard *niet* aan het examen te hebben voldaan.

Eveneens wordt afgewezen de candidaat aan wien in een of meer der verplichte vakken het cijfer 0 is toegekend.

Wanneer zoowel in het Maleisch als in het Javaansch examen is afgelegd, wordt van deze beide talen diegene, waarin het hoogste cijfer is verkregen, als vijfde verplicht vak aangemerkt.

In alle gevallen, bij de drie eerste alinea's van dit artikel niet voorzien, beraadslaagt de commissie over de vraag of de candidaat kan geacht worden een voldoend examen te hebben afgelegd. Zij brengt die vraag tot eene beslissing door er over te stemmen. Bij staking van stemmen wordt het examen geacht voldoende te zijn.

Art. 11. Ten behoeve van de op te maken ranglijst der in het examen geslaagden worden bij het cijfer, voor de vijf verplichte vakken te zamen (casu quo met toepassing van de voorlaatste alinea van het voorgaand artikel) aan de candidaten toegekend, opgeteld het cijfer dat bovendien in het Javaansch of in het Maleisch mocht verkregen zijn, mits dit niet lager was dan 3, en de cijfers die in andere talen mochten verkregen zijn, mits die niet lager waren dan 5.

Art. 12. Bij het verslag, dat zij aan den Minister van Koloniën of aan den Gouverneur-Generaal uitbrengt, voegt de commissie:

1°. eene lijst waarin vermeld zijn: de namen van alle geëxamineerden, de cijfers die hun in de onderscheidene vakken zijn toegekend, en de totalen dier cijfers voor elken candidaat;

2°. eene ranglijst van de in het examen geslaagden, opgemaakt overeenkomstig het voorgaand artikel.

Art. 13. De commissie biedt den Minister van Koloniën of den Gouverneur-Generaal de getuigschriften voor de in het examen geslaagden aan, opdat ze door hem geviseerd en uitgereikt kunnen worden.

Alle geëxamineerden, ook degenen die niet geslaagd zijn, ontvangen van den secretaris der commissie zoo spoedig mogelijk mededeeling van den uitslag van hun examen in ieder vak.

PROGRAMMA.

1°. *De geschiedenis van Nederlandsch-Indië.*

Kennis, in groote trekken, van de lotgevallen der volksstammen die den Indischen Archipel bewonen, — van de voornaamste feiten die betrekking hebben op de vestiging en uitbreiding van het Nederlandsch gezag in dien Archipel, en meer bijzonder van de lotgevallen van Nederlandsch Indië sedert het bestuur van den maarschalk Daendels.

2°. *De land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië.*

Kennis van de ligging en de natuurlijke gesteldheid der voornaamste eilanden en eilanden-groepen, — van de ligging der voornaamste wateren en gebergten, — van de voortbrengselen, voornamelijk de stapelproducten, — van de hoofdtrekken der administratieve indeeling, — en van het voorkomen, de zeden en den maatschappelijken toestand der bevolking.

3°. *De godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië.*

Kennis van de voornaamste voorschriften van den Islam, zoowel met betrekking tot de godsdienstige verrichtingen

als tot het publick en burgerlijk recht, speciaal ook tot huwelijks- en erfrecht.

Kennis van de voornaamste afwijkingen van het recht van den Islam in de instellingen en gebruiken zijner belijders in den Indischen Archipel.

4°. *De staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië.*

Bekendheid met de voornaamste bepalingen van het Regeeringsreglement en van de overige organieke wetten en algemeene verordeningen uit de Grondwet en het Regeeringsreglement voortvloeiende; kennis van de voornaamste bepalingen betreffende het bestuur en het rechtswezen en de verschillende andere takken van administratie, speciaal ook van de wetten en verordeningen betreffende de comptabiliteit, het financiewezen en het belastingstelsel, alles in zijn ontstaan en ontwikkeling.

5°. *De Maleische taal.*

Vaardigheid in het schriftelijk vertalen van een opstel uit het Nederlandsch in het Maleisch en in het mondeling vertalen van een stuk in proza uit het Maleisch in het Nederlandsch; kennis van de gronden der taal, gepaard aan eene goede uitspraak; geoefendheid om zich ook in de gewone spreektaal uit te drukken en om geschreven Maleische stukken of brieven van verschillende hand zonder bijzondere voorbereiding te lezen.

6°. *De Javaansche taal.*

Vaardigheid in het vertalen van een niet moeielijk stuk in proza uit het Javaansch in het Nederlandsch; eenige geoefendheid om zich in de Javaansche taal uit te drukken, blijkbaar door het schriftelijk vertalen van eenige gemakkelijke volzinnen uit het Nederlandsch in het Javaansch; kennis van de gronden der taal, gepaard aan eene goede uitspraak; vaardigheid om geschreven Javaansche stukken en brieven van verschillende hand zonder bijzondere voorbereiding te lezen.

7°. *Andere in Nederlandsch-Indië inheemsche talen.*

Dezelfde eischen als voor het Javaansch onder n°. 6 zijn gesteld.

's Gravenhage, den 30sten Augustus 1883.

De Minister van Koloniën,
F. G. van Bloemen Waanders.

VOORLOOPIGE OPGAAF DER BIJLAGEN.

Lit. A. n°. I—IX. Statistiek betreffende de bevolking van Nederlandsch-Indië over 1881.

» B. Overzicht van de formatie en de sterkte van het leger aldaar op 31 December 1882.

» C. Numerieke opgaaf betreffende de mutatiën in de onderofficierskaders van het Nederlandsch-Indisch leger gedurende de jaren 1878 t/m 1882.

» D. Overzicht van de belangrijkste ziektevormen bij genoemd leger voorgekomen in 1882.

» E. Statistiek van de behandelde zieken, de overledenen en de afgekeurden bij hetzelfde leger over de jaren 1878 t/m 1882.

» F. Overzicht van de samenstelling der oorlogsmarine in Nederlandsch-Indië over 1882.

» G. Overzicht van de samenstelling der gouvernementsmarine aldaar over 1882.

» H. Verslag betreffende de invoering met 1 Juli 1882 van de nieuwe regelingen van het rechtswezen in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Timor, Menado, Amboina en Ternate.

» J. Statistiek van de gevangenen in Nederlandsch-Indië over 1882.

» K. Overzicht betreffende de in 1882 verrichte heerendiensten op Java en Madura (met uitzondering van de vorstenlanden).

» L. Overzicht betreffende den aanslag en de opbrengst van de landrente op Java en Madura over 1882.

» M. Schema voor de opmaking van het resumé der uitkomsten van de in 1879 bevolen onderzoekingen tot voorbereiding van eene nieuwe regeling der landrente op Java en Madura.

» N. Overzicht betreffende de door het Gouvernement in erfpacht afgestane woeste gronden op en buiten Java, welke in 1882 door de ondernemers aanvaard werden.

» O. Overzicht betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden op en buiten Java, welke gedurende 1882 aan de aanvragers geweigerd werden.

» P. Overzicht der door de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura bij het eind van 1882 verstrekte gegevens betreffende den toestand van het grondbezit der inlandsche bevolking in de gouvernementslanden aldaar, waarbij ook opgaven nopens den grondslag der verplichting tot dienstpraestatie en nopens de ambtsvelden der dessabestuurders.

» Q. Overzicht van de in 1883 op en buiten Java in werking getreden aannemingscontracten betreffende het vervoer van producten, goederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

» R. Overzicht betreffende de ten laste van Nederlandsch-Indië gesubsidieerde stoompaketvaartdiensten der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij op 1 Mei 1883, benevens opgaven over 1882 betreffende andere in Nederlandsch-Indië bestaande min of meer geregelde (ongesubsidieerde) stoomvaartdiensten.

Lit. S. Overzicht betreffende de op 31 December 1882 in Nederlandsch-Indië aanwezige openbare en bijzondere lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

» T. Overzicht betreffende de op 31 December 1881 in Nederlandsch-Indië aanwezige openbare en bijzondere inlandsche scholen, benevens eenige voorloopige opgaven omtrent hetzelfde tijdstip van 1882.

» U. Overzicht betreffende de samenstelling op 31 December 1882 van het onderwijzend personeel aan de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers en aan de gewone openbare scholen voor inlanders in Nederlandsch-Indië.

» V. Overzicht betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande weeshuizen en andere instellingen van liefdadigheid over 1881 en 1882.

» W. Overzicht betreffende de in elke maand van 1882 en van het eerste kwartaal van 1883 in Nederlandsch-Indië voorgekomen koorts- en cholera-gevallen (meest van epidemischen aard) en van de sterfte onder de aangetasten, benevens gelijksoortige gegevens nopens het aantal pokkenlijders, een en ander voor zooveel deswege door de besturende ambtenaren en door de geneeskundigen cijfers zijn kunnen worden verstrekt.

» X. Overzicht van de standplaatsen der met de uitoefening van den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië belaste Europeesche geneesheeren, met vermelding van het aantal der door hen in 1882 behandelde lijders en van de sterfte.

» Y. Overzicht van het aantal der bedoelde behandelden en overledenen, naar gelang van den aard hunner ziekte.

» Z. Overzicht van de plaatsen waar doctors djawa zijn gevestigd, en van het getal lijders gedurende 1882 door hen behandeld, met vermelding van de sterfte.

» AA. Overzicht van het aantal der bedoelde behandelden en overledenen, naar gelang van den aard hunner ziekte.

» BB. Opgaaf van het aantal personen in 1882 in de verschillende gewesten omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van manslag of zelfmoord).

» CC. Overzicht van de krankzinnigen-verpleging bij de gestichten te Batavia (later Buitenzorg), Samarang en Soerabaija in 1882.

» DD. Algemeen overzicht betreffende het verkeer op de reeds opengestelde gedeelten der staatsspoorwegen op Java (Ooster- en Westerlijnen), over elke maand van 1882.

» EE. Specificatie van de vervoerde vrachtgoederen op de Oosterlijnen der staatsspoorwegen op Java, over elk der jaren 1878 tot en met 1882.

» FF. Specificatie van de in 1881 (5 October tot 31 December) en in 1882 vervoerde vrachtgoederen op de reeds opengestelde gedeelten der Westerlijnen van de staatsspoorwegen op Java.

Lit. GG. Algemeen overzicht betreffende het verkeer op de particuliere spoorwegen Samarang-Vorstenlanden en Batavia-Buitenzorg over elke maand van 1882.

» HH. Overzicht betreffende de in den laatsten tijd ingediende aanvragen om concessie tot den aanleg en de exploitatie van spoorwegen op Java.

» JJ. Overzicht betreffende de in den laatsten tijd aangevraagde vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren van stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië.

» KK. Opgaven betreffende de op 31 December 1882 in Nederlandsch-Indië aanwezige stoomketels ten dienste van particulieren (buiten die geplaatst in spoorweglocomotieven).

Lit. LL. Statistiek betreffende het verkeer bij den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over de jaren 1881 en 1882, benevens eene lijst van de telegraafkantoren aldaar.

Tevens wordt hierbij gevoegd de reeds afgedrukte bijlage WW, handelende over de onlangs (Koninklijk besluit dd. 29 Augustus 1883 n°. 25) vastgestelde nieuwe regelen omtrent de benoembaarheid en uitzending van rechterlijke en administratieve ambtenaren voor den dienst in Nederlandsch-Indië.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE MM.

N°. 39.

(Zie blz. 150 en 151 van het verslag.)

I. OVERZICHT van de in 'S LANDS KASSEN in Nederlandsch-Indië aanwezige BETAALMIDDELEN bij het eind van elke maand van 1882.

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
31 Januari.				
Op Java en Madura	f 3 959 340	f 8 705 621,72^{5}	f 1 899 396,20	f 14 564 357,92^{5}
In de buitenbezittingen	1 148 745	4 811 155,39	93 923,27	6 053 823,66
	f 5 108 085	f 13 516 777,11^{5} [1]) (f 616 137,75)	f 1 993 319,47	f 20 618 181,58^{5}
28 Februari.				
Op Java en Madura	f 3 224 835	f 8 769 202,17^{5}	f 2 018 884,90	f 14 012 922,07^{5}
In de buitenbezittingen	911 055	4 308 927,16	83 082,48	5 303 064,64
Aan niet ingewisselde assignatiën.	»	»	»	116 000,00
	f 4 135 890	f 13 078 129,33^{5} (f 610 327,60)	f 2 101 967,38	f 19 431 986,71^{5}
31 Maart.				
Op Java en Madura	f 4 043 320	f 8 388 240,52^{5}	f 1 988 985,21^{5}	f 14 420 545,74
In de buitenbezittingen	899 870	4 245 519,91	91 018,97^{5}	5 236 408,88^{5}
Aan niet ingewisselde assignatiën.	»	»	»	263 000,00
	f 4 943 190	f 12 633 760,43^{5} (f 607 914,70)	f 2 080 004,19	f 19 919 954,62^{5}

[1]) Het cijfer, hier en bij de volgende maanden tusschen ( ) vermeld, wijst aan hoeveel pasmunt onder de opgegeven zilveren munt is begrepen

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
30 April.				
Op Java en Madura	f 4 140 195	f 8 051 664,92^{5}	f 1 995 884,84^{5}	f 14 187 744,77
In de buitenbezittingen	1 134 565	4 008 857,75	81 463,37^{5}	5 224 886,12^{5}
Aan niet ingewisselde assignatiën	»	»	»	102 000,00
	f 5 274 760	f 12 060 522,67^{5} (f 710 660,10)	f 2 077 348,22	f 19 514 630,89^{5}
31 Mei.				
Op Java en Madura.	f 3 448 090	f 8 257 328,47^{5}	f 1 892 079,22	f 13 597 497,69^{5}
In de buitenbezittingen	849 570	4 036 911,00	73 127,40^{5}	4 959 608,40^{5}
	f 4 297 660	f 12 294 239,47^{5} (f 911 317,65)	f 1 965 206,62^{5}	f 18 557 106,10
30 Juni.				
Op Java en Madura	f 3 095 705	f 8 630 966,52^{5}	f 1 591 821,20^{5}	f 13 318 492,73
In de buitenbezittingen	768 190	4 220 699,65	74 695,13	5 063 584,78
	f 3 863 895	f 12 851 666,17^{5} (f 1 182 787,55)	f 1 666 516,33^{5}	f 18 382 077,51
31 Juli.				
Op Java en Madura	f 2 959 385	f 6 417 758,87^{5}	f 1 442 637,43	f 10 819 781,30^{5}
In de buitenbezittingen	899 530	3 931 395,20	77 359,07	4 908 284,27
	f 3 858 915	f 10 349 154,07^{5} (f 1 091 621,50)	f 1 519 996,50	f 15 728 065,57^{5}
31 Augustus.				
Op Java en Madura	f 1 981 745	f 5 253 062,92^{5}	f 1 358 914,80	f 8 593 722,72^{5}
In de buitenbezittingen	974 660	3 953 819,65	78 075,68^{5}	5 006 555,33^{5}
Aan niet ingewisselde assignatiën.	»	»	»	125 000,00
	f 2 956 405	f 9 206 882,57^{5} (f 1 174 378,40)	f 1 436 990,48^{5}	f 13 725 278,06

Tijdstippen.	Bankpapier.	Zilveren munt.	Koperen munt.	Totaal.
30 September.				
Op Java en Madura	f 1 607 725	f 5 109 404,40	f 1 408 710,50	f 8 125 839,90
In de buitenbezittingen	863 355	4 164 054,55	79 329,22	5 106 738,77
	f 2 471 080	f 9 273 458,95 (f 1 148 166,00)	f 1 488 039,72	f 13 232 578,67
31 October.				
Op Java en Madura	f 1 809 125	f 5 799 220,55	f 1 498 261,25^{5}	f 9 106 606,80^{5}
In de buitenbezittingen	1 089 235	4 377 621,85	77 073,98	5 543 930,83
	f 2 898 360	f 10 176 842,40 (f 1 039 984,30)	f 1 575 335,23^{5}	f 14 650 537,63^{5}
30 November.				
Op Java en Madura	f 1 935 105	f 7 301 181,89	f 1 655 251,04^{5}	f 10 891 537,93^{5}
In de buitenbezittingen	1 109 715	4 638 134,00	84 357,79^{5}	5 832 206,79^{5}
Aan niet ingewisselde assignatiën.	»	»	»	20 000,00
	f 3 044 820	f 11 939 315,89 (f 1 141 970,35)	f 1 739 608,84	f 16 743 744,73
31 December.				
Op Java en Madura	f 2 813 540	f 9 150 848,42^{5}	f 1 835 804,77^{5}	f 13 800 193,20
In de buitenbezittingen	1 154 425	4 970 418,35	87 252,56	6 212 095 91
Aan niet ingewisselde assignatiën	»	»	»	645 000,00
	f 3 967 965	f 14 121 266,77^{5} (f 1 201 454,50)	f 1 923 057,33^{5}	f 20 657 289,11

II. OVERZICHT van de te Batavia gehouden INSCHRIJVINGEN voor de afgifte van WISSELS op het Departement van Koloniën, ter voorziening in de behoefte van 's lands kassen in Nederlandsch-Indië voor de diensten 1882 en 1883.

DATUM der gehouden inschrijving.	Aangeboden bedrag.	Limite-koers. — Pct.	INGESCHREVEN SOMMEN.				WAARVAN GEGUND:		
			Beneden den limite-koers.	Tegen den limite-koers.	Boven den limite-koers.	Alzoo in 't geheel.	tegen den limite-koers.	tegen een (voor het Gouvernement) voordeeliger koers.	alzoo in 't geheel.
Wisselafgifte voor den dienst van 1882.									
5 Dec. 1881 t/m. 26 Juli 1882 (18 inschrijvingen; zie vorig verslag, bijl. KK)	f26 000 000	101	f88 228 097	f96 139 077	f 5 068 500	f 189 435 674	f 9 050 052	f 15 012 760	f24 062 812
22 Aug. 1882 .	1 000 000	id.	5 083 000	»	»	5 083 000	»	1 001 430	1 001 430
30 » » .	1 000 000	id.	12 849 500	»	»	12 849 500	»	1 006 898	1 006 898
16 Oct. » .	1 000 000	id.	588 919	12 000 000	»	12 588 919	420 000	588 919	1 008 919
	f29 000 000		f106749516	f108139077	f 5 068 500	f 219 957 093	f 9 470 052	f 17 610 007	f27 080 059
Wisselafgifte voor den dienst van 1883.									
1882.									
15 December .	f 1 500 000	100,7	f 1 500	»	f 4 047 000	f 4 048 500	»	f 1 500	f 1 500
29 » .	1 500 000	101	403 000	f 5 112 000	4 550 000	10 065 000	f 1 099 080	403 000	1 502 080
1883.									
12 Januari . .	1 500 000	id.	355 700	160 000	1 500 000	2 015 700	160 000	355 700	515 700
26 » . .	1 500 000	id.	141 500	520 500	1 500 000	2 162 000	520 500	141 500	662 000
9 Februari . .	1 500 000	id.	86 401	70 749	1 620 000	1 777 150	70 749	86 401	157 150
23 » .	1 500 000	101,5	2 006 400	»	»	2 006 400	»	1 500 900	1 500 900
9 Maart. . .	1 500 000	101,4	18 557 593	110 000	1 540 000	20 207 593	»	1 512 809	1 512 809
23 » . .	1 500 000	id.	2 505 601	6 000 000	200 000	8 705 601	»	1 500 484	1 500 484
6 April . . .	1 500 000	101,2	554 116	33 679	18 800 000	19 387 795	33 679	554 116	587 795
20 » . . .	1 500 000	101,3	18 474 757	»	»	18 474 757	»	1 513 957	1 513 957
4 Mei . . .	1 500 000	101,2	1 171 730	12 100 000	»	13 271 730	363 000	1 171 730	1 534 730
16 » . . .	1 500 000	id.	1 044 740	17 600 000	65 000	18 709 740	457 600	1 044 740	1 502 340
31 » . . .	2 000 000	id.	343 904	659 000	24 115 000	25 117 904	659 000	343 904	1 002 904
13 Juni . . .	2 000 000	101,5	24 955 000	»	»	24 955 000	»	2 011 000	2 011 000
27 » . . .	2 000 000	id.	1 878 985	23 700 000	»	25 578 985	142 200	1 878 985	2 021 185
11 Juli . . .	2 000 000	id.	361 944	1 000 000	8 000 000	9 361 944	1 000 000	361 944	1 361 944
25 » . . .	2 000 000	id.	806 450	1 064 100	8 075 000	9 945 550	1 064 100	806 450	1 870 550
	f28 000 000		f73 649 321	f68 130 028	f74 012 000	f 215 791 349	f 5 569 908	f 15 189 120	f20 759 028

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE NN.

N°. 40.

(Zie blz. 151 van het verslag.)

ALGEMEEN OVERZICHT

VAN DE OPBRENGST ENZ. DER

IN NEDERLAND VERKOCHTE Oost-Indische GOUVERNEMENTS-PRODUCTEN

(daaronder ook het door de Billiton-maatschappij als

pachtschat geleverde Billiton-tin)

over het jaar 1882.

PRODUCTEN.	*In veiling* verkochte hoeveelheden.			Totale opbrengst. *g*)		
	Bruto gewicht bij afscheep. *a*) — Pikols.	Bruto gewicht hier te lande. — Kilogrammen.	Uitgeleverd netto gewicht. — Kilogrammen.	Veilingsprijs met bijberekening van de door de koopers te vergoeden 1 pct. veilingskosten *h*), doch na aftrekking van het rabat voor contante betaling (1½ pct. voor koffie en tin en 1 pct. voor kinabast).	Onkosten.	Zuiver bedrag.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
Koffie { Java- . . .	789 673^{26}	48 652 849	47 265 263^{5}	f 28 581 633,16	f 3 925 134,51^{5}	f 24 656 498,64^{5}
Koffie { Menado- . .	10 855^{80}	658 051^{5}	638 313	743 741,95	90 875,35^{5}	652 866,59^{5}
	b) 800 529^{06}	49 310 900^{5}	47 903 576^{5}	f 29 325 375,11	f 4 016 009,87	f 25 309 365,24
Banka-tin	*c*) 70 013^{43}	4 294 228	4 294 228	5 407 530,61^{5}	242 309,96^{5}	5 165 220,65
Billiton-tin	*d*) 2 365^{38}	144 619	144 619	188 028,73^{5}	8 898,88^{5}	179 129,85
Kinabast	*e*) 81 650^{80} (netto K.G.)	80 960	*f*) 79 203	*i*) 242 607,28	23 914,00	218 693,28
	872 908^{07} pikols bruto en 81 650^{80} K.G. netto.	53 830 707^{5}	52 421 626^{5}	f 35 163 541,74	f 4 291 132,72 *k*)	f 30 872 409,02 *g*)

a) Voor kinabast is het *netto* gewicht bij afscheep opgegeven.

b) Naar gelang van de oogstjaren was de in veiling verkochte koffie verdeeld als volgt:

Oogst 1877	1 845,00 pikols Java-koffie;					
„ 1878	7 126,00	„	„			
„ 1879	29 351,00	„	„			
„ 1880	48 749,38	„	„	4 123,80 pikols Menado-koffie;		
„ 1881	666 530,14	„	„	6 732,00	„	„
„ 1882	36 071,74	„	„	—	„	„
Te zamen	789 673,26	„	„	10 855,80	„	„

c) Bovendien werden nog als te min bevonden, of als verongelukt, verantwoord 2,01 pikols. Van de verantwoorde totale hoeveelheid behoorden 2500 pikols tot de levering van 1880, 61 281^{23} tot die van 1881 en 6 234^{21} tot die van 1882.

d) Door de Billiton-maatschappij geleverd als pachtschat over 't boekjaar 1880/81.

e) Afkomstig uit den oogst van 1881.

f) Hiervan werden 78 789 K. G. in veiling verkocht en de overige 414 K.G. aan monsters verstrekt. Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar bijlage FFF van dit, en bijl. BBB van het vorig verslag.

g) Nog werd over 1882 aan vergoedingen enz., ter zake van in dat jaar of vroeger te min of beschadigd uitgeleverde producten enz. ontvangen: *bruto* f 497 586,92^{5} of na aftrekking van de onkosten waarmede die producten moesten worden bezwaard ad f 181 705,04, *netto* f 315 881,88^{5}

De zuivere opbrengst der in 1882 in veiling verkochte producten beliep 30 872 409,02

zoodat door de Nederlandsche Handelmaatschappij wegens de haar door het Gouvernement geconsigneerde producten over 1882 in het geheel is verantwoord eene netto-ontvangst van . . . . f 31 188 290,90^{5}

Van de te min uitgeleverde en van de als beschadigd (buiten de veilingen) verkochte producten — te zamen 5534 pikols koffie en ruim 2 pikols Banka-tin — waartoe de zoo even vermelde netto-ontvangst van f 315 881,88^{5} betrekking heeft, waren reeds vroeger verantwoord 5472 pikols koffie, en werden in 1882 alsnog verantwoord, behalve de 2 pikols tin, de overige 62 pikols (Java-)koffie, afkomstig uit den oogst van 1880 (40 pikols), van 1881 (20 pikols) en van 1882 (2 pikols).

De uitgetrokken som voor onkosten ad f 181 705,04 is te splitsen als volgt: kosten van afscheep f 1493,78, premie van zee-assurantie (over

GEMIDDELDE OPBRENGST,											
berekend over de afgescheepte hoeveelheid (zie kolom 2).				berekend over de verkochte netto hoeveelheid (zie kolom 4).				Gemiddelde veilingsprijs.	Aantal netto kilogrammen die elke afgescheepte pikol gemiddeld heeft uitgeleverd. (Zie de kolommen 2 en 4.)	Percentsgewijze berekening der spillage naar reden van 61⁷⁶ kilogram per pikol. *m*)	De afgescheepte hoeveelheden (kolom 2) besloegen de navolgende scheepsruimte (in lasten):
Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.	Maatstaf.	Onzuiver bedrag.	Onkosten.	Zuiver bedrag.				
8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
per bruto pikol.	f 36,19^{42}	f 4,97^{05}	f 31,22^{37}	per ½ K.G.	f 0,30^{24}	f 0,04^{15}	f 0,26^{09}	f 0,30^{33} per ½ K.G.	59^{854}	3^{07}	27 536^{523}
id.	68,51^{10}	8,37^{11}	60,13^{99}	id.	0,58^{26}	0,07^{12}	0,51^{14}	f 0,58^{83} id.	58^{799}	4^{77}	386^{944}
.....	.....	.....	.....		.....	.....	.....	.....	.....	.....	
id.	f 36,63^{24}	f 5,01^{66}	f 31,61^{58}	id.	f 0,30^{61}	f 0,04^{19}	f 0,26^{42}	f 0,30^{72} per ½ K.G.	59^{839}	3^{10}	27 923^{467}
id.	77,23^{56}	3,46^{09}	73,77^{47}	per 50 K.G.	62,96^{6}	2,82	60,14^{6}	f 63,27^{93} per 50 K.G.	61^{334}	0^{67}	2 146^{344}
id.	79,48^{82}	3,76^{18}	75,72^{34}	id.	65,00^{8}	3,07^{5}	61,93	f 65,30^{03} per 50 K.G.	61^{1347}	0^{99}	72^{288}
per netto K. G.	2,97^{13}	0,29^{29}	2,67^{84}	per ½ K.G.	1,53^{15}	0,15^{09}	1,38^{06}	f 1,52^{93} per ½ K.G.	.....	*l*)	86^{396}
											30 228^{662}

eene verzekerde waarde van f 258 264) f 8 877,82^{5}, vracht naar Nederland f 2 017,73, averij-gros en particulier f 155 446,06^{5}, courtage voor afmaking van schade (¼ pct.) f 4 323,62, commissieloon f 9 546,02.

h) Door de koopers werd als vergoeding voor veilingskosten voldaan: voor koffie f 294 378,65^{5}, voor Banka-tin f 54 346,97, voor Billiton-tin f 1 889,74 en voor kinabast f 2 409,85, te zamen f 353 025,21^{5}.

i) Hieronder f 1 621,30 ter zake van verstrekte monsters.

k) De onkosten lieten zich splitsen als volgt:

a. Onkosten in Indië (voornamelijk kosten van afscheep) . . . . f	195 245,94
b. Premie van zee-assurantie (over eene verzekerde waarde van f 13 082 206).	371 082,17
c. Vracht van Java en Menado naar Nederland	2 070 527,38^{5}
d. Premiën aan de gezagvoerders (maximum f 1 per last; voor tin f 0,25 per last).	21 324,80^{5}
e. Courtage van verkoop (1 pct. voor koffie, ½ pct. voor tin en 1½ pct. voor kinabast)	326 378,36^{5}
Transporteeren f	2 984 558,66^{5}

Per transport f	2 984 558,66^{5}
f. Registratie en opcenten	240 921,06^{5}
g. Belooning voor wetenschappelijke bemoeiingen (alleen voor het kina-product) 1 pct.	2 365,10
h. Kosten van opslag, brandassurantie en aflevering; veilingskosten, kassiersloon, enz. . .	388 084,39
i. Commissieloon (2 pct. voor koffie en kinabast, 1½ pct. voor tin)	675 203,50
To zamen. . . . f	4 291 132,72

In de verkorte specificatie der onkosten, voorkomende op biz. 151 van het verslag hiervóór, is deze misstelling ingeslopen dat de post sub *a* f 31 489 te hoog en daarentegen de posten sub *g* en *h* te zamen als f 358 960, dus f 31 489 te laag, zijn uitgetrokken.

l) De in 1882 verkochte kinabast heeft gespilleerd 2^{99} pct.

m) De spillage, met inbegrip van de aan de koopers te goed gedaan wordende tarra voor de fust, ontstaat bij het afschepen en inladen in Indië, en verder bij lossing, steken van monsters, opslag in de pakhuizen en uitslag bij aflevering.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE OO.

N°. 41.

(Zie blz. 151 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in 1882 en de eerste zes maanden van 1883 voor gouvernements-rekening van Java (en Menado) verscheepte ladingen GOUVERNEMENTS-PRODUCTEN en van de daarvoor betaalde VRACHTEN.

MAANDEN.	Afgeladen per		Koffie.		Tin.		Kinabast.	
	stoom-schip.	zeil schip.	Pikols.	Vracht per last. a)	Pikols.	Vracht per last. b)	Kilo-grammen.	Vracht per last. c)
1882.								
Januari	d) 1*	»	6 500	f 94,37^{5}	1 500^{29}	f 17,50	»	»
	1	»	550	90,00	»	»	»	»
	1*	»	725	93,12^{5}	169^{68}	30,00	»	»
	»	1	8 313	70,00	»	»	»	»
	»	1	»	»	7 328	15,00	»	»
	»	1	4 920	75,00	»	»	»	»
Februari	»	1	»	»	5 000^{30}	15,00	»	»
	1*	»	12 299^{90}	93,12^{5}	2 000	30,00	9 867	f 80,00
	»	1	»	»	4 500^{37}	15,00	»	»
	1*	»	4 624	93,12^{5}	1 000	30,00	»	»
	»	1	8 000	70,00	»	»	»	»
	»	1	2 400 5 751	70,00 75,00	»	»	»	»
Maart	»	1	»	»	2 000^{35}	15,00	»	»
	1*	»	3 000	93,12^{5}	500	30,00	5 209	80,00
	1	»	10 000	96,25	»	»	»	»
	1	»	4 786^{75}	90,00	»	»	»	»
	1*	»	13 811	92,50	»	»	2 376	80,00
	»	1	10 000	70,00	1 000^{02}	17,50	»	»
April	1*	»	10 745^{17}	87,50	»	»	3 829	80,00
	1	»	200 4 541	85,00 90,00	»	»	»	»
	1*	»	3 511	87,50	1 000	30,00	6 514	80,00
Mei.	1	»	5 010	85,00	»	»	»	»
	1*	»	6 092^{60}	87,50	2 999^{30}	30,00	»	»
	1*	»	3 000	87,50	1 021^{70}	30,00	3 687	80,00
	1	»	4 396 583	85,00 90,50	»	»	»	»
Juni	1*	»	6 000	87,50	2 260^{08}	30,00	»	»
	1*	»	6 167	85,00	2 051^{48}	30,00	»	»
	1*	»	6 000	85,00	1 990^{16}	30,00	16 485	80,00
	1	»	5 000	85,00	»	»	»	»
	»	1	13 332	70,00	»	»	»	»
Transporteeren . .	20	10	170 258^{42}	. . . .	36 321^{75}	. . . .	47 967	. . . .

a) In gewicht komt het last overeen: voor koffie in balen met 1800 K.G., voor id. in vaten met 1550 en voor legkoffie (in balen) met 1600 K.G.
b) Het last tin = 2000 K.G.
c) Het last kinabast = p. m. 950 K.G.
d) De met een * geteekende stoomschepen (allen varende in den geregelden maildienst van de stoomvaartmaatschappij „Nederland") zijn die, welke lading hebben ingenomen ingevolge de met die maatschappij gesloten overeenkomst dd. 31 December 1879, later vervangen door die van 30 Januari / 9 Februari 1882 (*Bijblad op het Indisch Staatsblad* n°. 3571 en 3828).

MAANDEN.	Afgeladen per stoomschip.	Afgeladen per zeilschip.	Kofiie. Pikols.	Kofiie. Vracht per last.	Tin. Pikols.	Tin. Vracht per last.	Kinabast. Kilogrammen.	Kinabast. Vracht per last.
Transport. .	20	10	170 258^{42}	. . . .	36 321^{73}	. . . .	47 967	. . . .
Juli	1*	»	6 000	f 85,00	2 133	f 30,00	6 045	f 80,00
	1	»	5 000	85,00	»	»	»	»
	1*	»	6 561	85,00	1 500^{29}	30,00	»	»
	1*	»	9 581	85,00	1 750^{20}	30,00	7 854	80,00
Augustus	1	»	1 718	85,00	»	»	»	»
	1*	»	16 102^{60}	85,00	514^{83}	30,00	»	»
	1	»	10 000	90,00	»	»	5 765	80,00
	1*	»	11 600	85,00	1 277^{87}	30,00	»	»
September	1*	»	6 161	85,00	1 548^{93}	30,00	»	»
	1	»	6 600	90,00	»	»	»	»
	»	1	11 125	70,00	»	»	»	»
	1*	»	12 000	85,00	1 040^{20}	30,00	»	»
	1*	»	5 960	85,00	2 068^{23}	30,00	»	»
October	1	»	8 282	85,00	»	»	»	»
	1*	»	2 157	85,00	1 034^{33}	30,00	»	»
	»	1	15 000	54,95	»	»	»	»
	1*	»	14 500	90,00	1 000^{44}	22,50	»	»
	»	1	12 015^{20}	54,95	300^{42}	13,74	»	»
	1	»	5 000	85,00	400	vrachtvrij.	»	»
	»	1	14 700 750	54,95 25,00	300^{42}	13,74	»	»
	»	1	15 000	55,00	»	»	»	»
	»	1	14 482	54,95	518^{75}	13,74	13 842	80,00
	1*	»	»	»	2 030^{50}	30,00	»	»
	»	1	15 000	55,00	200^{30}	13,75	»	»
	»	1	13 682	54,95	300^{14}	13,74	»	»
	»	1	16 000 3 850	55,00 25,00	503^{99}	13,75	»	»
	»	1	18 000	55,00	»	»	»	»
	»	1	15 000	55,00	1 000^{51}	13,75	»	»
November	»	1	15 000 2 500	57,50 25,00	»	»	»	»
	»	1	15 000 9 000	54,95 25,00	1 000^{18}	13,75	»	»
	»	1	15 360	60,00	»	»	»	»
	»	1	15 000 6 000	55,00 25,00	500^{26}	13,75	»	»
	1*	»	12 000	85,00	1 525^{08}	30,00	»	»
	»	1	15 000 700	54,95 25,00	»	»	»	»
	1	»	5 369	85,00	»	»	6 669	80,00
	1	»	10 000	80,00	»	»	»	»
	»	1	16 000	55,00	»	»	»	»
	1*	»	6 000	85,00	508^{66}	30,00	2 827	80,00
	»	1	18 000	55,00	»	»	»	»
	»	1	15 000	55,00	»	»	»	»
	1*	»	14 500	90,00	2 727	vrachtvrij.	2 892	80,00
	»	1	15 920	55,00	217^{04}	13,75	»	»
	»	1	15 000	55,00	800^{57}	13,75	»	»
	»	1	15 000	55,00	300^{42}	13,75	»	»
	»	1	15 000 4 000	55,00 25,00	»	»	»	»
	»	1	15 000	55,00	1 200^{50}	13,75	»	»
	»	1	15 000	55,00	»	»	»	»
	»	1	14 500	60,00	600^{46}	15,00	»	»
	»	e) 1	20 513	74,00	»	»	»	»
December	1	»	4 644^{60}	85,00	»	»	»	»
	1*	»	6 000	85,00	»	»	»	»
	»	1	15 000	55,00	1 014^{63}	13,75	»	»
	1*	»	17 483	85,00	»	»	»	»
	1*	»	9 000	85,00	1 517^{14}	30,00	7 681	80,00
Totaal . .	46	38	834 574^{82}	. . . .	67 656^{94}	. . . .	101 542	. . . .

e) Afgehaald van Menado.

MAANDEN.	Afgeladen per		Koffie.		Tin.		Kinabast.	
	stoom-schip.	zeil-schip.	Pikols.	Vracht per last.	Pikols.	Vracht per last.	Kilo-grammen.	Vracht per last.
1883.								
Januari	1	»	3 286^{47}	f 85,00	»	»	»	»
	»	1	15 870	55,00	»	»	»	»
	1*	»	9 000	85,00	3 000^{33}	f 30,00	»	»
	»	1	8 088	35,00	466^{94}	8,75	»	»
	»	1	»	»	450	7,50	»	»
	»	1	»	»	3 672^{40}	12,50	»	»
	»	1	»	»	1 500^{56}	7,50	»	»
	1	»	10 000	90,00	»	»	»	»
	1*	»	9 414	85,00	3 000^{49}	30,00	6 190	f 80,00
	1*	»	8 770	85,00	3 118^{62}	30,00	»	»
	1	»	10 000	90,00	»	»	»	»
Februari	»	1	»	»	2 000	7,50	»	»
	1*	»	13 580	90,00	2 049^{55}	»	»	»
	1	»	5 000	85,00	2 031^{90}	15,00	»	»
	»	1	»	»	2 500	7,50	»	»
Maart	1*	»	6 000	85,00	»	»	8 902	80,00
	1*	»	6 000	85,00	4 039^{15}	15,00	»	»
	1*	»	6 000	85,00	4 000^{44}	10,00	12 085	80,00
	1	»	10 000	90,00	519^{89}	15,00	»	»
	1*	»	6 000	85,00	3 098^{43}	10,00	»	»
	»	1	»	»	1 042^{23}	10,00	»	»
April	»	1	250	30,00	1 500^{50}	7,50	»	»
					208^{19}	10,00	»	»
	1*	»	14 500	90,00	3 098^{21}	10,00	»	»
	1	»	5 000	85,00	»	»	»	»
	»	1	»	»	1 335^{70}	10,00	»	»
	1*	»	3 223^{49}	85,00	»	»	18 116	80,00
	1	»	10 000	90,00	»	»	»	»
Mei.	1*	»	»	»	1 000	30,00	15 130	80,00
	1*	»	3 000	85,00	»	»	»	»
	»	1	6 000	45,00	»	»	»	»
	»	1	3 300	45,00	»	»	»	»
	»	1	5 298	30,00	1 027^{96}	7,50	»	»
			15 620^{50}	40,00			»	»
	1	»	12 981	80,00	»	»	»	»
	1	»	6 713^{91}	85,00	»	»	»	»
Juni	»	1	19 009^{43}	45,00	514^{89}	11,25	»	»
	1*	»	1 000	85,00	»	»	»	»
	1*	»	8 100	85,00	520	30,00	»	»
					1 480	10,00	»	»
	1	»	5 000	85,00	»	»	»	»
			5 000	80,00				
	1*	»	9 946	85,00	»	»	»	»
	1	»	5 000	85,00	»	»	»	»
			2 880	80,00				
Totaal . .	26	14	268 831^{24}	. . . .	47 176^{50}	. . . .	60 423	. . . .

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **PP.**

N°. 42.

(Zie blz. 153 van het verslag.)

STATISTIEK

BETREFFENDE

DE OPIUMPACHT OP JAVA EN MADURA

OVER

DE JAREN 1882 EN 1883.

Pachtperceelen.	Soort der opium (Levantsche of Bengaalsche).	Hoeveelheden Levantsche / Bengaalsche opium (in katti's) gedurende 1882 als maxima toegestaan. b)		1882 verstrekt.		1882 bij het einde van den pachttermijn door de pachters overgehouden en aan den lande teruggeleverd. c)	1883 als maxima toegestaan. d)		Opbrengst 1882. Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 11,80 en voor de Bengaalsche op f 14,50 per katti.	
a) Bantam . . / Batavia . . / Krawang . .	Lev. Beng.	4 080 4 080	8 100	4 080 4 080	8 160	"	4 080 4 080	8 160	f 48 144 59 160	f 107 304
Cheribon . . .	Lev. Beng.	480 2 520	3 000	480 2 520	3 000	"	480 2 520	3 000	5 664 36 540	42 204
Tagal	Lev. Beng.	060 5 040	6 000	740 3 860	4 000	348 280/1600	960 5 040	6 000	11 328 73 080	84 408
Pekalongan . .	Lev. Beng.	900 5 700	6 600	775 4 425	5 200	"	000 5 700	6 000	10 620 82 650	93 270
Samarang . . .	Lev. Beng.	5 100 18 900	24 000	5 000 18 600	23 000	"	4 800 19 200	24 000	60 180 274 050	334 230
Japara	Lev. Beng.	4 800 4 200	0 000	3 039 1168/1600 3 727 89/1600	6 766 1257/1600	"	4 800 4 200	9 000	56 640 60 000	117 540
Rembang . . .	Lev. Beng.	9 400 8 600	18 000	5 600 8 000	13 600	"	9 600 8 400	18 000	110 020 124 700	235 620
Soerabaija . . .	Lev. Beng.	8 400 13 200	21 600	7 700 12 100	19 800	"	8 400 13 200	21 600	99 120 191 400	290 520
Pasoeroean . .	Lev. Beng.	2 400 3 000	6 000	1 917 786/1600 2 045	4 862 786/1600	"	2 400 3 600	6 000	28 320 52 200	80 520
Probolinggo . .	Lev. Beng.	600 3 000	3 600	385 1181/1600 2 520	2 905 1181/1600	"	600 3 000	3 600	7 080 43 500	50 580
Bezoeki	Lev. Beng.	300 2 100	2 400	232 316/1600 1 480	1 712 316/1600	"	300 2 100	2 400	3 540 30 450	33 990
Banjoewangi .	Lev. Beng.	" 420	420	" 300	300	"	" 420	420	" 6 090	6 090
Banjoemas . .	Lev. Beng.	480 3 120	3 600	480 3 120	2 600	"	1 200 2 400	3 600	5 664 45 240	50 904
Bagelen	Lev. Beng.	900 2 100	3 000	900 2 100	3 000	"	900 2 100	3 000	10 620 30 450	41 070
Kadoe	Lev. Beng.	1 800 3 600	5 400	1 800 3 600	5 400	"	2 700 2 700	5 400	21 240 52 200	73 440
Djokjokarta . .	Lev. Beng.	3 000 3 600	6 000	2 950 2 500	5 450	"	3 000 3 000	6 000	35 400 43 500	78 900
Soerakarta . .	Lev. Beng.	14 400 3 600	18 000	8 600 3 300	11 900	"	14 400 3 600	1 8000	109 920 52 200	222 120
Madioen	Lev. Beng.	9 000 3 000	12 600	7 500 3 000	10 500	"	9 000 3 600	12 600	106 200 52 200	158 400
Kediri	Lev. Beng.	9 000 0 000	15 000	8 230 1246/1600 5 500	13 730 1246/1600	"	9 000 6 000	15 000	106 200 87 000	193 200
Madura f) . .	Lev. Beng.	600 3 600	4 200	220 1184/1600 2 917 800/1 00	3 138 384/1600	"	600 3 600	4 200	7 080 52 200	59 280
Totaal . .	Lev. Beng.	76 600 99 980	176 580	60 631 1081/1600 90 645 889/1600	151 286 370/1600	348 280/1600	78 120 98 460	176580	f 903 880 1 449 710	f 2 353 590

der pacht (na aftrekking van het kostende der opium).					Vastgesteld aantal verkoopplaatsen (kitten) in	
		1883.				
Pacht-som.	Te zamen.	Vermoedelijke winst op de te verstrekken opium, gerekend voor de Levantsche op f 17,25 en voor de Bengaalsche op f 15,50 per katti.	Pachtsom.	Te zamen.	1882.	1883.
					4	4
f 690 000	f 797 304	f 70 380 62 016 f 132 396	f 600 000	f 822 396	e) 23	e) 23
					9	9
151 200	193 404	8 280 38 304 46 584	151 200	197 784	11	11
360 600	445 008	16 560 70 608 93 168	372 000	465 168	21	21
348 120	441 390	15 525 86 640 102 165	348 120	450 285	33	33
1 200 000	1 504 230	82 800 201 840 374 640	1 260 000	1 634 040	52	52
120 000	237 540	82 800 63 840 146 640	120 000	266 640	47	47
434 400	670 020	165 600 127 680 293 280	434 400	727 680	42	42
1 080 000	1 370 520	144 900 200 640 345 540	1 080 000	1 425 540	44	44
348 000	428 520	41 400 54 720 96 120	348 000	444 120	20	20
154 320	204 900	10 350 45 600 55 050	154 320	210 270	13	13
79 440	113 430	5 175 31 920 37 095	79 440	116 535	18	18
12 144	18 234	" 6 384 6 384	12 144	18 528	3	3
196 200	247 104	20 700 36 480 57 180	196 200	253 380	10	10
195 600	236 670	15 525 31 920 47 445	195 600	243 045	28	28
444 000	517 440	46 575 41 040 87 615	444 000	531 615	31	31
504 000	582 000	51 750 45 600 97 350	504 000	601 350	93	93
1 054 800	1 276 920	248 400 54 720 303 120	1 054 800	1 357 020	146	146
1 081 200	1 239 600	155 250 54 720 209 970	1 081 200	1 291 170	60	60
1 800 000	1 993 200	155 250 91 200 246 450	1 800 000	2 046 450	85	85
151 320	210 600	10 350 54 720 65 070	151 320	216 390	32	32
f 10 465 344	f 12 818 934	f 1 347 570 1 496 592 f 2 844 162	f 10 470 744	f 13 320 906	825	825

AANMERKINGEN.

a) In één perceel verpacht.

b) De verhouding, waarin de pachters in 1882 de beide soorten van opium hadden te ontvangen, heeft sedert de opgaven in het vorig verslag (bijlage NN) alleen verandering ondergaan ten aanzien van Rembang.

c) Deze kolom is slechts in te vullen wat betreft Tagal. Voor de overige perceelen, gedeeltelijk voor de jaren 1881 t/m 1883, gedeeltelijk voor de jaren 1882 en 1883 afgestaan, duurde op 31 December 1882 de pacht nog voort en was er dus geen sprake van teruglevering aan den lande.

d) Voor 1883 is in de verhouding der van beide soorten te verstrekken hoeveelheden verandering gekomen voor drie perceelen, namelijk voor Samarang, Banjoemas en Kadoe. Voor het perceel Tagal, waar de met 31 December 1882 afloopende pacht op nieuw werd afgestaan, bracht zulks in de te verstrekken hoeveelheden Levantsche en Bengaalsche opium geen wijziging. De wijziging, in 1882 gebracht in de verstrekking voor Rembang, is in 1883 niet gehandhaafd.

e) Hieronder begrepen de verkoopplaats op het eiland Onrust.

f) Met de wijziging, die de opbrengst der pacht voor Madura met 1 September 1881 heeft ondergaan (zie het verslag hiervóór blz. 153), is geen rekening gehouden.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **QQ.**

N°. 43.

(Zie blz. 157 van het verslag.)

OPBRENGST van de OPIUMPACHT in de BUITENBEZITTINGEN.

GEWESTEN.	Tijdvakken waarvoor de pacht werd afgestaan.	**1881.**	**1882.**	**1883.**
Sumatra's Westkust *a*). .	voor drie jaren (1881 t/m 1883).	f 374 334	f 394 500	f 461 502
Benkoelen *b*)	idem	40 392	40 080	40 416
Palembang *c*)	idem.	180 945	179 190	181 080
Sumatra's Oostkust *d*) . .	voor de verschillende perceelen uiteenloopend (zie noot *d*).	618 684	618 684	1 335 324
Atjeh	telkens voor drie jaren (achtereenvolgens voor 1879 t/m 1881 en voor 1882 t/m 1884).	417 720	216 000	216 000
Riouw.	voor drie jaren (1881 t/m 1883).	366 600	366 600	366 600
Banka.	telkens voor drie jaren (achtereenvolgens voor 1880 t/m 1882 en voor 1883 t/m 1885).	181 700	181 700	181 700
Billiton	idem, idem.	123 600	123 600	247 152
Westerafdeeling van Borneo	voor 1881 voor één jaar; naderhand voor drie jaren (1882 t/m 1884).	91 200	102 000	102 000
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo *e*)	voor drie jaren (1881 t/m 1883).	31 554	31 836	32 910
Celebes en onderhoorigheden	voor 1881 voor één jaar, naderhand voor drie jaren (1882 t/m 1884).	106 900	114 000	114 000
Menado *f*)	telkens voor één jaar.	8 556	13 512	13 500
Amboina *g*).	idem behalve voor de Banda-eilanden (zie noot *g*).	77 400	75 060	73 560
Ternate	telkens voor één jaar.	8 060	8 320	8 580
Timor.	idem.	2 160	1 512	2 220
Bali en Lombok *h*) . . .	idem.	151 212	208 512	85 200
		f 2 781 017	f 2 675 106	f 3 461 744

a) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is begrepen aan winst op de te verstrekken opium (omdat de pachter de opium duurder moet betalen dan de inkoopsprijs bedraagt) een geraamd bedrag: over 1881 van f 104 214, over 1882 van f 124 380 en over 1883 van f 150 882. In verband met de opneming, te beginnen met 1 Mei 1883, in de opiumpacht ter Sumatra's Westkust van het uitsluitend recht tot den invoer van opium in het landschap Troemon, is de pachtschat over dat jaar verhoogd met f 6000, de vermoedelijke winst met f 34 500.

b) Onder de opgegeven sommen is begrepen aan winst op de aan den pachter te verstrekken opium een geraamd bedrag van f 7272 in 1881, f 6960 in 1882 en f 7296 in 1883.

c) Als boven achtereenvolgens f 40 905, f 39 150 en f 41 040.

d) Het perceel Panei — Kotta Pinang — Bila is voor 1881 t/m 1883 afgestaan. De overige perceelen zijn mede bij driejarige tijdvakken afgestaan, die echter loopen over 1880 t/m 1882 en over 1883 t/m 1885.

De opbrengst der verschillende perceelen was als volgt:

	1881.	**1882.**	**1883.**
Bengkalis en eigenlijk Siak (zonder Tanahpoetih, doch voor 1883/85 met Poeloe Lawan) .	f 54 360	f 54 360	f 78 000
Panei — Kotta Pinang — Bila met het gouvernementsdistriet Laboean Batoe.	5 124	5 124	5 124
Assahan.	18 600	18 600	18 720
Deli (voor 1883 t/m 1885 met een gedeelte van Senembah).	397 800	397 800	750 000
Serdang (voor 1883 t/m 1885 met Denai en het overig gedeelte van Senembah)	54 000	54 000	173 880
Langkat	88 800	88 880	309 600
	f 618 684	f 618 684	f 1 335 324

e) Onder de voor dit gewest opgegeven sommen is begrepen aan winst op de te verstrekken opium een geraamd bedrag over 1881 van f 9834, over 1882 van f 10 116 en over 1883 van f 11 190.

f) In de opgegeven sommen deelt de afdeeling Gorontalo achtereenvolgens voor f 2436, f 2472 en f 3420.

g) De opbrengst van de opiumpacht op de Banda-eilanden, begrepen onder de voor dit gewest uitgetrokken sommen, bedroeg voor elk der jaren van den pachttermijn 1881 t/m 1883 f 60 600. In de overige gedeelten der residentie Amboina bracht de pacht dus slechts op: voor 1881 f 16 800, voor 1882 f 14 460 en voor 1883 f 12 960.

h) De verpachting voor de jaren 1881 en 1882 geschiedde van wege het inlandsch bestuur, doch de opbrengst kwam toch reeds aan 's lands kas ten goede (verg. vorig verslag blz. 78 en dit verslag blz. 159 noot *a*). De verpachting voor 1883 is de eerste die in de residentie Bali en Lombok van gouvernementswege is gehouden. De opbrengst van de twee perceelen was in gemelde drie jaren als volgt:

	1881.	**1882.**	**1883.**
Boeleleng	f 132 012	f 192 012	f 79 200
Djembrana	19 200	16 500	6 000
	f 151 212	f 208 512	f 85 200

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **RR.**

N°. 44.

(Zie blz. 159 van het verslag.)

OPBRENGST

DER

VERPACHTE MIDDELEN

(behalve de opiumpacht en de pacht der pandhuizen)

OP

JAVA EN MADURA,

OVER ELK DER JAREN 1881, 1882 EN 1883.

GEWESTEN.	RUND-, BUFFEL- EN PAARDENSLACHT.			DOBBELSPELEN.			VARKENSSLACHT.		
	1881.	1882.	1883.	1881.	1882.	1883.	1881.	1882.	1883.
Bantam	f 8 400	f 4 080	f 4 200	»	»	»	f 132	f 96	f 312
Batavia	30 240	25 200	13 200	f 213 720	f 301 560	f 466 500	24 720	25 920	31 200
Krawang	2 280	960	840	»	»	»	612	600	612
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»	399	699	606
Cheribon	21 984	24 036	15 060	»	»	»	2 814	2 736	2 946
Tagal	18 060	13 920	20 640	»	»	»	1 200	756	1 200
Pekalongan	12 252	10 920	15 000	»	»	»	804	612	780
Samarang	72 000	61 200	76 680	60 120	57 600	67 200	4 860	4 920	5 040
Japara	12 600	11 400	18 000	»	»	»	1 080	1 740	1 140
Rembang	13 320	21 600	27 600	»	»	»	1 692	1 800	1 380
Soerabaija	107 544	114 444	115 152	36 240	42 240	45 720	4 620	4 884	5 352
Pasoeroean	68 496	74 520	87 360	»	»	»	972	960	1 632
Probolinggo	38 436	46 920	47 880	»	»	»	276	228	300
Bezoeki	47 412	52 620	63 048	»	»	»	72	72	180
Banjoewangi	9 312	9 552		»	»		84	120	
Banjoemas	24 600	28 992	29 412	»	»	»	600	588	540
Bagelen	45 000	45 1[illegible]0	51 600	»	»	»	240	120	480
Kadoe	56 520	52 800	54 000	»	»	»	1 320	1 176	1 080
Djokjokarta	43 320	38 520	55 440	»	»	»	720	720	240
Soerakarta	73 200	60 000	84 000	»	»	»	1 860	1 020	1 692
Madioen	35 520	31 740	31 980	»	»	»	504	420	540
Kediri	25 560	30 840	33 600	»	»	»	1 200	1 332	1 212
Madura	91 320	91 800	104 520	»	»	»	84	96	72
TOTAAL	f 857 376	f 851 184	f 949 212	f 310 080	f 401 400	f 579 420	f 50 865	f 51 615	f 58 530

a) Voor het eerst voor drie jaren in pacht afgestaan (1882 t/m. 1884).

b) De pacht der vogelnestklippen in de afdeelingen Grissee en Sidajoe is tegen f 72 120 's jaars afgestaan voor 1880 t/m. 1882 en tegen f 78 000 's jaars voor 1883 t/m. 1885. De klippen op Bawean zijn telkens slechts voor één jaar afgestaan, achtereenvolgens voor f 12, f 24 en f 12.

c) Voor één jaar afgestaan.

d) Voor het eerst voor drie jaren in pacht afgestaan (1883 t/m. 1885).

e) De klippen in Banjoewangi zijn voor één jaar in pacht afgestaan tegen f 1392.

TOLBRUGGEN EN OVERVAARTEN.			VOGELNESTEN.			ANDERE VERPACHTE KLEINE MIDDELEN. (behalve de pacht der pandhuizen).			TOTAAL.		
1881.	1882.	1883.	1881.	1882.	1883.	1881.	1882.	1883.	1881.	1882.	1883.
f 13 344	f 11 286	f 12 504	f 864	a) f 708	a) f 708	»	»	»	f 22 740	f 16 164	f 17 724
3 600	3 420	3 660	»	»	»	f) f 184 800 g) 4 920 h) 5 760 i) 492	f) f 157 200 g) 5 220 h) 6 180 i) 960	f) f 185 400 g) 4 320 h) 5 520 i) 612	468 252	525 660	710 412
4 440	3 996	3 840	»	»	»	j) 15 960	j) 8 100	j) 8 112	23 292	13 656	13 404
8 040	6 177	9 076	»	»	»	»	»	»	8 439	6 876	9 682
8 832	9 816	9 516	»	»	»	»	»	»	33 630	36 588	27 522
2 976	1 932	4 008	»	»	»	»	»	»	22 236	16 608	25 848
312	240	348	»	»	»	»	»	»	13 368	11 772	16 128
9 840	9 480	9 660	»	»	»	i) 25 200	i) 27 600	i) 30 000	172 020	160 800	188 580
10 800	10 200	13 200	»	»	»	»	»	»	24 480	23 340	32 340
7 560	3 960	3 960	37 680	a) 40 800	a) 40 800	»	»	»	60 252	68'160	73 740
39 240	40 800	44 940	72 132	b) 72 144	b) 78 012	i) 14 400	i) 13 320	i) 14 640	274 176	287 832	303 816
»	»	»	»	»	»	»	»	»	69 468	75 480	88 992
»	»	»	840	c) 636	d) 852	»	»	»	39 552	47 784	49 032
»	»	»	3 240	a) 3 132	e) 4 524	»	»	»	50 724	55 824	67 752
»	»		660	c) 1 284		»	»		10 056	10 956	
8 400	9 084	9 912	»	»	»	»	»	»	33 600	38 664	39 864
4 740	2 988	5 952	»	»	»	»	»	»	49 980	48 228	58 032
2 340	2 520	2 532	»	»	»	»	»	»	60 180	56 496	57 612
»	»	»	»	»	»	»	»	»	44 040	39 240	55 680
»	»	»	»	»	»	»	»	»	75 060	61 020	85 692
7 200	3 876	5 676	»	»	»	»	»	»	43 224	36 036	38 196
4 320	1 812	3	»	»	»	»	»	»	31 080	33 984	34 815
144	252	192	48	c) 24	c) 24	»	»	»	91 596	92 172	104 808
f136 128	f121 835	f138 979	f115 464	f118 728	f124 920	f 251 532	f 218 580	f 248 604	f 1 721 445	f 1 763 340	f 2 099 671

f) Tabak (met inbegrip van de pacht in Bantam en Krawang).

g) Waijang

h) Kleine eilanden (pacht van het recht op de zee-voortbrengselen bij de Duizend-eilanden en op het aldaar groeiende hout).

i) Heffing van schutgelden aan 's lands sluizen te Tangké (Batavia), Samarang, Melirip en Gedeh (de beide laatsten in Soerabaja).

j) Bosschen. Deze pacht werd eerst voor de jaren 1879 t/m. 1881 tegelijk, later voor 1882 alléén, en thans weder voor drie jaren (1883 t/m. 1885) tegelijk in pacht afgestaan.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE SS.

N°. 45.

(Zie blz. 159 van het verslag.)

OPBRENGST der VERPACHTE MIDDELEN (behalve de opiumpacht en de pacht der pandhuizen) in de BUITENBEZITTINGEN.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Sumatra's Westkust.			
Dobbelspelen	f 12 360	f 11 940	f 11 220
Arak en andere sterke dranken	42 240	39 804	42 360
Varkensslacht	2 148	1 932	2 316
Gezamenlijke kleine middelen op de Batoe-eilanden	900	576	576
Totaal	f 57 648	f 54 252	f 56 472
Benkoelen.			
Dobbelspelen	f 780	f 300	f 288
Arak en andere sterke dranken	408	768	480
Rundslacht	684	864	1 080
Totaal	f 1 872	f 1 932	f 1 848
Lampongsche districten.			
Overvaarten	*a*)	*a*)	*a*)

a) Onverpacht gebleven wegens gemis aan gegadigden.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Palembang.			
Dobbelspelen	f 15 684	f 9 372	f 5 568
Arak en andere sterke dranken	3 360	2 412	2 460
Overvaarten	5 736	5 772	5 976
Totaal	f 24 780	f 17 556	f 14 004
Sumatra's Oostkust.			
Dobbelspelen	f 195 096	f 229 236	f 297 840
Arak en andere sterke dranken	86 640	108 060	136 800
Varkensslacht	5 844	6 840	10 968
Zout	13 320	10 212	12 120
Sago, getah en was	11 820	13 872	18 240
Houtzagerijen *b*)	....	....	1 760
Totaal *c*)	f 312 720	f 368 220	f 477 728

b) Eerst met ingang van 1 Februari 1883 ingevoerd.

c) Voor de verschillende landschappen, voor zoover ze afzonderlijk zijn genoemd, was de opbrengst der opgegeven pachtmiddelen als volgt:

	1881.	1882.	1883.
Bengkalis, Siak (waarbij voor 1883 ook Poeloe Lawan) en Assahan	f 61 200	f 64 224	f 70 964
Deli (waarbij voor 1883 ook een gedeelte van Senembah)	213 660	246 252	280 224
Serdang (waarbij voor 1883 ook Denai en het overige gedeelte van Senembah)	11 628	12 768	18 396
Langkat	26 232	44 976	108 144
	f 312 720	f 368 220	f 477 728

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Atjeh.			
Dobbelspelen	f 120 240	f 18 600	f 85 200
Varkensslacht	2 220	1 344	3 600
Arak en andere sterke dranken	19 320	9 720	20 400
Totaal	f 141 780	f 29 664	f 109 200
Riouw.			
Dobbelspelen	f 79 860	f 47 880	f 73 032
Arak en andere sterke dranken	55 800	23 160	51 480
Varkensslacht	47 100	32 220	40 860
Peper	93 324	44 832	95 388
Totaal	f 276 084	f 148 092	f 260 760
Banka.			
Dobbelspelen	f 11 880	f 17 010	f 19 300
Arak en andere sterke dranken	10 332	15 012	13 440
Totaal	f 22 212	f 32 022	f 32 740
Billiton.			
Dobbelspelen	f 12 120	f 12 132	f 25 800
Arak en andere sterke dranken	6 060	6 126	7 512
Varkensslacht *d*)	....	6 204	8 412
Totaal	f 18 180	f 24 462	f 41 724

d) Eerst met 1 Januari 1882 ingevoerd (Indisch Staatsblad 1881 n°. 172).

Westerafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Dobbelspelen *e*)	f 20 784	f 16 500	f 18 864
Arak en andere sterke dranken *e*)	19 308	18 060	23 400
Varkensslacht *e*)	29 460	25 764	38 184
Goudmijnen *f*)	9 504	7 896	9 444
Gezamenlijke kleine middelen *g*)	46 692	43 800	31 296
Totaal *h*)	f 125 748	f 112 020	f 121 188

e) Over 1881 en 1882 werd dit middel alleen voor de afdeelingen Pontianak en Montrado afzonderlijk verpacht, behalve — wat 1881 betreft — voor het tot de afdeeling Montrado behoorende district Loemar, en wat 1882 aangaat, uitgezonderd genoemd district en het mede tot Montrado behoorende district Boedok. Over 1883 werd het afzonderlijk verpacht voor de onderafdeeling Pontianak, de afdeeling Montrado (behalve de districten Loemar en Boedok), de onderafdeeling Sintang en de onderafdeeling Pamangkat (afdeeling Sambas).

f) Dit middel is voor 1883 alleen in de afdeelingen Montrado, Sintang en Sambas afzonderlijk verpacht.

g) Voor zoover deze middelen niet afzonderlijk zijn verpacht. In de afdeeling Sambas zijn voor 1883 ook de pandhuizen gezamenlijk met de overige middelen verpacht.

h) Over de verschillende afdeelingen waren de pachtsommen verdeeld als volgt:

	1881.	1882.	1883.
Pontianak en onderhoorigheden	f 55 488	f 43 608	f 46 152
Sambas	11 436	16 044	16 428
Montrado	40 044	39 024	44 376
Sintang	18 780	13 344	14 232
	f 125 748	f 112 020	f 121 188

Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Goudmijnen *i*)	f 495	f 675	f 652,50
Overvaarten *j*)	2 256	2 256	15 960,00 (Overvaarten en Gezamenlijke kleine middelen samen)
Gezamenlijke kleine middelen *k*)	8 940	9 552	
Totaal	f 11 691	f 12 483	f 16 612,50

i) Deze pacht betreft het recht tot het afgeven van licentiën aan goudgravers in het landschap Tanah-laut die geen geregelde ontginning ondernemen en tot het heffen van eene belasting van $^1/_{10}$ der uit geregelde ontginningen verkregen productie. In 1881 en 1882 is de pacht achtereenvolgens ondershands afgestaan tegen $5^1/_2$ en $7^1/_2$ thail zuiver Pleiarisch stofgoud. Voor 1883 is zij afgestaan aan den hoogsten bieder bij de verpachting tegen $7^1/_4$ thail (te stellen op f 90 de thail), onder het beding dat het Gouvernement het recht heeft concessiën te verleenen tot ontginning van goud, voor zoover dat metaal mocht worden aangetroffen in diamant houdende gronden.

j) Eerst voor drie jaren verpacht (1880 t/m 1882). Naderhand voor één jaar (1883) gezamenlijk met de overige kleine middelen.

k) De hierbedoelde niet afzonderlijk verpachte middelen zijn, wat betreft 1881 en 1882, de dobbelspelen, de sterke dranken en de varkensslacht, en, wat 1883 aangaat, ook de pandhuizen en de overvaarten.

Celebes en onderhoorigheden.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Dobbelspelen *l*)	f 36 950	f 43 000	f 45 000
Arak en andere sterke dranken *l*)	10 380	12 230	13 050
Rundslacht *l*)	3 070	2 500	4 000
Varkensslacht *l*)	3 150	2 300	3 650
Vischmarkten	8 410	7 610	7 715
Vischvijvers *m*)	1 855	1 450	1 450
Siri	12 210	10 060	10 930
Overvaarten *n*)	....	50	100
Gezamenlijke kleine middelen *o*)	128 310	111 210	88 695
Totaal	f 204 335	f 190 380	f 174 590

l) De middelen dobbelspelen, sterke dranken, rundslacht en varkensslacht worden, uitgezonderd voor Makassar en Tello, gezamenlijk verpacht.

m) Deze pacht, betreffende de vischvijvers te Sambong Djawa en Tello, wordt telkens voor twee jaren tegelijk afgestaan (zie art. 2 der voorwaarden in Indisch Staatsblad 1857 nº. 105 blz. 191).

n) Eerst met 1 Juli 1882 ingevoerd (Indisch Staatsblad 1882 nº. 134).

o) Voor zoover deze middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

Menado.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Dobbelspelen	f 4 200	f 6 960	f 4 200
Arak en andere sterke dranken, Saguweer *p*)	1 120	2 520	3 000
Totaal	f 5 320	f 9 480	f 7 200

p) Gezamenlijk verpacht.

Amboina.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Arak en andere sterke dranken	f 1 680	f 1 692	f 1 452
Saguweer	14 400	14 220	15 840
Totaal	f 16 080	f 15 912	f 17 292

Banda (residentie **Amboina**).

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Arak en saguweer	f 6 720	f 7 380	f 8 400

Ternate.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Arak en andere sterke dranken	f 1 030,00	f 1 020	f 970
Rundslacht, Varkensslacht *q*)	935,50	710	500
Saguweer	1 015,00	955	730
Totaal	f 2 980,50	f 2 685	f 2 200

q) Gezamenlijk verpacht.

Timor.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Dobbelspelen	f 792	f 600	f 252
Arak en andere sterke dranken	3 000	1 812	3 000
Rundslacht, Varkensslacht *r*)	1 092	1 092	360
Totaal	f 4 884	f 3 504	f 3 612

r) Gezamenlijk verpacht.

Bali en Lombok. *s*)

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
Slachten van rundvee enz.	f 600	f 1 110	f 3 819
Overvaarten	3 000	2 190	2 292
Totaal	f 3 600	f 3 300	f 6 111

s) De verpachting voor de jaren 1881 en 1882 geschiedde van wege het inlandsch bestuur, doch 's lands kas ontleende er eene bate aan, voor zooveel namelijk de opbrengst een grooter bedrag vertegenwoordigde dan voor de bezoldiging der inlandsche bestuurscommissiën vereischt werd (verg. vorig verslag blz. 78 en dit verslag blz. 159 noot *a*). De verpachting voor 1883 is de eerste die in de residentie Bali en Lombok van gouvernementswege is gehouden.

MIDDELEN.	1881.	1882.	1883.
TOTAAL VAN ELK MIDDEL.			
Dobbelspelen	f 510 746,00	f 413 530,00	f 586 564,00
Arak en andere sterke dranken *t*)	267 398,00	249 746,00	328 204,00
Saguweer	15 415,00	15 175,00	16 570,00
Peper	93 324,00	44 832,00	95 388,00
Rundslacht *u*)	*v*) 6 381,50	*v*) 6 276,00	9 759,00
Varkensslacht	89 922,00	76 604,00	107 990,00
Vischmarkten	8 410,00	7 610,00	7 715,00
Vischvijvers	1 855,00	1 450,00	1 450,00
Siri	12 210,00	10 060,00	10 930,00
Overvaarten	*v*) 10 992,00	*v*) 10 268,00	8 368,00
Goudmijnen	9 999,00	8 571,00	10 096,50
Zout	13 320,00	10 212,00	12 120,00
Sago, getah en was	11 820,00	13 872,00	18 240,00
Houtzagerijen *w*)	. . . .	. . . .	1 760,00
Gezamenlijke kleine middelen *x*)	184 842,00	165 138,00	136 527,00
Totaal	*v*) f 1 236 634,50	*v*) f 1 033 344,00	f 1 351 681,50

t) Hieronder de pacht der sugaweer op Banda en Menado, die aldaar gezamenlijk met de arakpacht wordt afgestaan.

u) Hieronder voor Ternate en Timor ook de pacht der varkensslacht, die aldaar vereenigd met de pacht der rundslacht wordt afgestaan.

v) Hieronder voor 1881 en 1882 ook de opbrengst van de middelen rundslacht en overvaarten in de Balische afdeelingen Boeleleng en Djembrana (zie noot *s* van deze bijlage).

w) Eerst met 1 Februari 1883 ingevoerd.

x) Voor zooveel deze middelen niet afzonderlijk zijn verpacht.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **TT.**

N°. 46.

(Zie blz. 160 van het verslag.)

OPBRENGST van de PACHT der PANDHUIZEN in NEDERLANDSCH-INDIË

GEWESTEN.	1882.		1883.		Aantal pandhuizen onverpacht gebleven		Opgaven betreffende de ligging van het voor 1883 vastgesteld aantal pandhuizen (waaronder ook die welke onverpacht bleven en derhalve niet geopend werden).
	Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	Bedongen pachtsom.	Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	Bedongen pachtsom.	voor 1882.	voor 1883.	
Java en Madura.							
Bantam.	»	»	*a)* 1	f 300	3	2	1 ter hoofdplaats Serang, 1 in het district Pandeglang (afd. Pandeglang) en 1 te Rangkas-Betoeng (afd. Lebak). De laatstgenoemde twee pandhuizen zijn voor 1883 onverpacht gebleven.
Batavia.	11	f 46,500	*b)* 12	66 130	1	»	5 in de afdeeling Stad en voorsteden, 2 in de afdeeling Tangerang, 2 te Buitenzorg (afdeeling Buitenzorg) en 3 in de afdeeling Meester-Cornelis.
Krawang	»	»	»	»	1	1	1 ter hoofdplaats Krawang.
Preanger regentsch. .	4	2 556	*a)* 4	3 060	»	»	1 ter hoofdplaats Bandong, 2 in de afdeeling Tjiandjoer (te Tjiandjoer en te Patjet) en 1 te Soemedang (afd. Soemedang).
Cheribon	21	19 332	*a)* 21	30 576	1	»	Afdeeling Cheribon 12, afdeeling Indramaijoe 4 en afdeeling Madjalengka 5. (Twee plaatsen, buiten de hoofdplaats, hebben elk 2 pandhuizen.) Aanvankelijk was het getal pandhuizen in Cheribon voor 1883 op 22 bepaald, maar één pandhuis (te Telaga in de afd. Madjalengka) werd naderhand ingetrokken.
Tagal	25	49 920	*c)* 25	41 448	»	»	3 ter hoofdplaats Tagal en 9 elders in de afdeeling van dien naam, 6 in de afdeeling Pamalang en 7 in de afdeeling Brebes. (Vier plaatsen, buiten de hoofdplaats, hebben elk 2 pandhuizen.)
Pekalongan	9	21 480	*a)* 9	26 064	1	»	5 in de afdeeling Pekalongan en 4 in de afdeeling Batang.
Samarang	29	42 480	*a)* 29	86 604	»	»	Afdeeling Samarang 10, afdeeling Goeboek 2, afdeeling Salatiga 3, afdeeling Ambarawa 3, afdeeling Kendal 3, afdeeling Demak 4 en afdeeling Grobogan mede 4. (Voor één plaats worden 3 en voor twee andere elk 2 pandhuizen opgegeven.)
Transporteeren. .	99	f 182 268	101	f 254 182	7	3	

a) Afgestaan voor drie jaren (1883 t/m 1885).
b) Afgestaan voor drie jaren (1883 t/m 1885). Een der pandhuizen ter hoofdplaats Buitenzorg werd eerst met ingang van 1 Februari 1883 in pacht afgestaan.
c) Vier pandhuizen, allen in de afdeeling Brebes, zijn voor drie jaren (1883 t/m 1885) in pacht afgestaan. De overigen voor één jaar (1883).

GEWESTEN.	1882. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1882. Bedongen pachtsom.	1883. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1883. Bedongen pachtsom.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1882.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1883.	Opgaven betreffende de ligging van het voor 1883 vastgesteld aantal pandhuizen (waaronder ook die welke onverpacht bleven en derhalve niet geopend werden).
Per transport . .	99	f 182 268	101	f 254 182	7	3	
Japara	28	20 604	a) 28	25 020	»	»	4 ter hoofdplaats Patti en 6 elders in de afdeeling van dien naam, 7 in de afdeeling Joana, 6 in de afdeeling Koedoes en 5 in de afdeeling Japara. (Een plaats buiten de hoofdplaats, namelijk Koedoes, telt 4 pandhuizen.)
Rembang	30	32 520	d) 30	31 290	»	»	2 ter hoofdplaats Rembang en 5 elders in de afdeeling van dien naam, 6 in de afdeeling Blora, 7 in de afdeeling Bodjonegoro en 10 in de afdeeling Toeban.
Soerabaija	26	132 876	a) 28	189 300	»	»	Afdeeling Soerabaija 8, afdeeling Sidoardjo 6, afdeeling Modjokerto 4, afdeeling Djombang 4, afdeeling Grissee 2, afdeeling Sidaijoe 2 en afdeeling Lamongan eveneens 2.
Pasoeroean.	19	37 560	a) 21	68 520	»	»	1 ter hoofdplaats Pasoeroean en 6 elders in de afdeeling van dien naam, 5 in de afdeeling Bangil en 9 in de afdeeling Malang. Aan den pachter der pandhuizen in de afdeeling Pasoeroean voor 1883 t/m 1885 is, tot wederopzegging, vergund één dier pandhuizen niet te openen.
Probolinggo	11	14 628	e) 10	11 661	»	»	1 ter hoofdplaats Probolinggo en 3 elders in de afdeeling van dien naam, 4 in de afdeeling Kraksaän en 2 in de afdeeling Loemadjang.
Bezoeki. . . . . . Banjoewangi	6 1	7 044 24	a) 7	3 888	»	»	2 ter hoofdplaats Bezoeki, 2 in de afdeeling Panaroekan, 2 in de afdeeling Bondowosso en 1 in de afdeeling Banjoewangi.
Banjoemas.	12	3 048	a) 12	7 200	»	»	Afdeeling Banjoemas 4, afdeeling Tjilatjap 2, afdeeling Poerbolinggo 3, afdeeling Poerwokerto 2, afdeeling Bandjarnegara 1.
Bagelen	11	7 464	a) 11	11 280	»	»	2 ter hoofdplaats Poerworedjo, 2 in de afdeeling Koetoardjo, 2 in de afdeeling Kebeemen, 3 in de afdeeling Karanganjar en 2 in de afdeeling Ledok.
Kadoe	19	18 348	a) 21	22 776	»	»	3 ter hoofdplaats Magelang, 10 elders in de afdeeling van dien naam en 8 in de afdeeling Temanggoeng. (Vier plaatsen, buiten de hoofdplaats, hebben elk 2 pandhuizen.) Aanvankelijk was het getal pandhuizen voor 1883, evenals voor 1882, op 19 bepaald, doch naderhand werden er nog 2 bijgevoegd (in elke afdeeling één).
Djokjokarta	22	24 204	f) 22	24 444	»	»	13 ter hoofdplaats Djokjokarta, 3 in het regentschap Sleeman, 2 in het regentschap Kalassan, 1 in het regentschap Bantoel en 3 in het regentschap Goenoeng Kidoel.
Transporteeren . .	284	f 480 588	291	f 649 561	7	3	

d) Afgestaan voor drie jaren (1883 t/m 1885). Drie pandhuizen zijn eerst afgestaan met ingang van 1 Februari, één eerst met ingang van 1 April 1883.
e) Afgestaan voor drie jaren (1883 t/m 1885), één pandhuis eerst met ingang van 1 Februari 1883.
f) Vier pandhuizen zijn voor één jaar (1883), de overigen voor drie jaren (1883 t/m 1885) in pacht afgestaan.

GEWESTEN.	1882.		1883.		Aantal pandhuizen onverpacht gebleven		Opgaven betreffende de ligging van het voor 1883 vastgesteld aantal pandhuizen (waaronder ook die welke onverpacht bleven en derhalve niet geopend werden).
	Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	Bedongen pachtsom.	Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	Bedongen pachtsom.	voor 1882.	voor 1883.	
Per transport . . .	284	f 480 588	291	f 649 561	7	3	
Soerakarta.	14	8 220	g) 14	22 455	»	»	3 ter hoofdplaats Soerakarta, 3 in de afdeeling Klatten, 3 in de afdeeling Boijolali, 2 in de afdeeling Sragen en 3 in de afdeeling Wonogiri.
Madioen	17	14 400	a) 20	18 000	»	»	1 ter hoofdplaats Madioen, 3 elders in de afdeeling van dien naam, 4 in de afdeeling Ngawi, 3 in de afdeeling Magettan, 4 in de afdeeling Ponorogo en 5 in de afdeeling Patjitan.
Kediri	35	33 612	a) 35	55 812	»	»	4 ter hoofdplaats Kediri, 7 elders in de afdeeling van dien naam, 7 in de afdeeling Ngrowo, 5 in de afdeeling Trenggalek, 5 in de afdeeling Blitar en 7 in de afdeeling Berbek. (Twee plaatsen, buiten de hoofdplaats, hebben elk 2 pandhuizen.) Aan den pachter voor 1883 t/m 1885 is, tot wederopzegging, toegestaan op een der aangewezen plaatsen, namelijk te Bagor (afdeeling Berbek), geen pandhuis te openen.
Madura.	12	15 285	a) 11	17 400	1	2	1 ter hoofdplaats Pamakassan, 2 elders in de afdeeling van dien naam, 5 in de afdeeling Bangkallan, 1 in de afdeeling Sampang en 4 in de afdeeling Sumanap. (De afdeelingshoofdplaats Bangkallan telt 2 pandhuizen.) Onverpacht bleven de pandhuizen te Temberoe (afd. Pamakassan) en te Kapedi (afdeeling Sumanap).
Te zamen. . .	362	f 552 105	371	f 763 228	8	5	
Buitenbezittingen.							
Sumatra's Westkust .	15	f 18 000	h) 15	f 18 060	»	»	1 ter hoofdplaats Padang, 4 elders in de Padangsche Benedenlanden, 5 in de residentie Padangsche Bovenlanden (waarvan één ter hoofdplaats Fort de Kock) en 5 in de residentie Tapanoli (waarvan één ter hoofdplaats Siboga).
Benkoelen	3	1 080	h) 2	1 464	»	1	1 ter hoofdplaats Benkoelen, 1 in de afdeeling Laïs (dat voor 1883 onverpacht bleef) en 1 in de afdeeling Kroë.
Palembang (met Djambi).	8	9 888	h) 8	7 500	5	5	3 ter hoofdplaats Palembang, 3 in de afdeeling Lahat (waarvan één voor 1883 onverpacht bleef), 4 in de afdeeling Tebing Tinggi (waarvan drie voor 1883 onverpacht bleven), 2 in de afdeeling Kommering en Ogan oeloe, Enim en de Ranaudistricten (waarvan één onverpacht bleef) en 1 te Djambi.
Transporteeren. .	26	f 28 968	25	f 27 024	5	6	

g) Afgestaan voor drie jaren (1883 t/m 1885). Een pandhuis is eerst met ingang van 1 April, een ander eerst met ingang van 1 Juni 1883 in pacht afgestaan.
h) Verpacht voor één jaar (1883).

GEWESTEN.	1882. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1882. Bedongen pachtsom.	1883. Aantal in pacht afgestane pandhuizen.	1883. Bedongen pachtsom.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1882.	Aantal pandhuizen onverpacht gebleven voor 1883.	Opgaven betreffende de ligging van het voor 1883 vastgesteld aantal pandhuizen (waaronder ook die welke onverpacht bleven en derhalve niet geopend werden).
Per transport. . .	26	f 28 968	25	f 27 024	5	6	
Sumatra's Oostkust .	13	6 750	h) 14	11 652	»	1	Afdeeling Bengkalis 3, afdeeling Siak 1, afdeeling Assahan 2, afdeeling Laboean Batoe 1, en afdeeling Deli 8. Aanvankelijk was het getal pandhuizen op 14 bepaald, doch het werd naderhand met één vermeerderd in de afdeeling Deli. Het pandhuis te Hamperan Perak (afd. Deli) bleef onverpacht.
Atjeh	2	1 560	h) 2	9 600	»	»	1 te Kotta-Radja en 1 te Olehleh.
Banka	10	7 308	h) 9	7 024	»	»	1 ter hoofdplaats Muntok en één op elk der districtshoofdplaatsen. Aanvankelijk was het getal pandhuizen voor 1883, evenals voor 1882, op 10 bepaald; naderhand werd echter één der twee pandhuizen ter hoofdplaats ingetrokken.
Billiton.	6	3 267	h) 6	2 382	»	»	2 ter hoofdplaats Tandjong Pandan, 2 te Manggar, 1 te Boeding en 1 te Dindang.
Wester-afdeeling van Borneo	6	1 332	h) 5	2 046	»	1	De ligging der pandhuizen is niet opgegeven. Het pandhuis te Sintang bleef onverpacht. Blijkens bijlage SS hiervóór waren in 1883 de pandhuizen in de afdeeling Sambas begrepen in de pacht der gezamenlijke kleine middelen, hetgeen in 1882 het geval was met de pandhuizen in diezelfde afdeeling en in de afdeeling Sintang. In hoever daarmede in de hier voorkomende opgaven rekening is gehouden, blijkt niet.
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo. .	11	1 848	i) 5	»	»	»	2 ter hoofdplaats Bandjermasin, en 1 op elk der plaatsen Martapoera, Pengaron en Amoenthai.
Celebes en onderhoorigheden	17	320	h) 7	2 640	2	10	2 ter hoofdplaats Makasser, 1 in de afdeeling van dien naam en 4 in de afdeeling Noorderdistricten. Deze werden in pacht afgestaan. De overige 10 pandhuizen, gelegen in de afdeelingen Zuiderdistricten, Saleijer, Bima en Tontoli, moesten wegens gemis aan gegadigden onverpacht blijven.
Te zamen . .	91	f 51 353	73	f 62 368	7	18	

i) Gezamenlijk met de overige kleine middelen voor één jaar (1883) verpacht.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE UU.

N°. 47.

(Zie blz. 161, 162, 163 en 164 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de opbrengst in 1882 van eenige NIET VERPACHTE MIDDELEN onder beheer van het DEPARTEMENT VAN FINANCIËN.

I. IN- EN UITVOERRECHTEN EN ACCIJNZEN.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terug-betalingen).
1°. *In- en uitvoerrechten en pakhuishuur.*		
Java en Madura.		
Bantam	Tjiringin	»
	Anjer.	f 111
	Bantam	»
	Tanara	»
Batavia	Batavia	2 188 965
Krawang.	Pamanoekan . . .	122
Cheribon	Cheribon	382 736
	Indramaijoe . . .	205
Tagal	Tagal	105 372
Pekalongan	Pekalongan . . .	66 745
Samarang	Samarang	2 297 413
Japara.	Japara	1 908
	Joana	38 022
Rembang.	Rembang	7 839
	Toeban	»
Soerabaija	Soerabaija	2 567 809
	Grissee	15 349
	Bedanten	»
	Bawean	41
Pasoeroean	Pasoeroean	265 291
Probolinggo. . . .	Probolinggo . . .	133 672
	Transporteeren	f 8 071 600

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terug-betalingen).
	Per transport	f 8 071 600
Bezoeki	Bezoeki	18 892
	Panaroekan . . .	62 480
	Banjoewangi . . .	1 044
Banjoemas	Tjilatjap	40 326
Madioen.	Patjitan	»
Kediri	Pangool.	»
Madura	Branta	2 194
	Sumanap	1 420
	Bangkallan . . .	»
	Sampang	405
	Te zamen	f 8 198 361
Buitenbezittingen.		
Sumatra's Westkust	Padang	f 467 853
	Priaman.	»
	Aijer Bangies. . .	32
	Natal.	2 281
	Siboga	12 972
	Baros.	6 447
	Singkel	8 483
Benkoelen	Benkoelen	1 611
	Kroë	»
	Mokko Mokko . .	»
	Transporteeren	f 499 679

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terug-betalingen).
	Per transport	f 499 679
Lampongsche districten	Telok Betong	1 632
	Katimbang	109
	Menggala	689
Palembang	Palembang	87 310
	Moeara-Kompeh	50 992
Sumatra's Oostkust	Siak	15 867
	Laboean Bilib (Panei)	9 425
	Denai	1 048
	Tandjong Balei (Asahan)	55 782
	Pebaoengan (Serdang)	956
	Rantau Pandjang (id.)	15 039
	Pertjoet (Deli)	96
	Laboean Deli (id.)	167 646
	Poeloe Kompei (Langkat)	333
	Tandjong Poera (id.)	55 130
	Seroewaij (Tamiang)	14 169
Banka	Muntok	40 183
Billiton	Tandjong Pandan	31 862
Westerafdeeling van Borneo	Pontianak	79 025
	Pamangkat	10 249
	Singkawang	6 372
	Soekadana	273
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandjermasin	52 443
	Sampit	216
	Te zamen	f 1 196 525

2°. *Accijns op inlandsch gedistilleerd.*

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terug-betalingen).
Batavia	Batavia	f 61 908
	Buitenzorg	732
Cheribon	Cheribon	12 280
Tagal	Tagal	15 018
Pekalongan	Pekalongan	»
Samarang	Samarang	901
Japara	Koedoes	419
	Transporteeren	f 91 258
	Per transport	f 91 258
Soerabaija	Soerabaija	21 040
Pasoeroean	Pasoeroean	315
Probolinggo	Kraksaän	1 141
Bagelen	Poerworedjo	200
	Keboemen	293
Soerakarta	Soerakarta	9 053
Niet afzonderlijk genoemde kantoren		402
	Te zamen	f 123 702

3°. *Accijns op tabak.*

Java en Madura.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst (na aftrekking van de gewone terug betalingen).
Cheribon	Cheribon	f 389
	Indramaijoe	1 751
Pekalongan	Pekalongan	85 243
Samarang	Samarang	3 442
Rembang	Toeban	14 999
Soerabaija	Soerabaija	9 139
	Grissee	2 762
	Bedanten	17 084
Bezoeki	Bezoeki	97
	Banjoewangi	555
Madura	Sumanap	1 040
	Branta	2 090
Niet afzonderlijk genoemde kantoren		643
	Te zamen	f 139 234

Buitenbezittingen.

GEWESTEN.	KANTOREN VAN ONTVANGST.	Zuivere ontvangst
Westerafdeeling van Borneo	Pontianak	f 3 806
	Pamangkat	2 358
	Singkawang	1 459
	Soekadana	12
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	Bandiermasin	46
	Sampit	63
	Te zamen	f 7 744

II. PERSONEELE BELASTING (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden en voor vreemde oosterlingen).

GEWESTEN.	1881. *a)* Aanslag	1881. Vermindering in den aanslag ontstaan.	1881. Werkelijk te heffen bedrag.	1881. Te verhalen kosten van schatting.	1882. Aanslag.	1882. Vermindering in den aanslag ontstaan.	1882. Werkelijk te heffen bedrag.	1882. Te verhalen kosten van schatting.
JAVA EN MADURA.								
Bantam	f 4 413,26	f 589,70	f 3 823,56	»	f 3 631,12	f 313,91	f 3 317,21	»
Batavia	202 543,62^5	17 821,70^5	184 721,92	f 1 284,36	191 540,39^5	15 906,58^5	175 633,81	f 1 249,93
Krawang	4 874,92	225,75^5	4 649,16^5	»	4 121,74^5	88,55^5	4 033,19	»
Preanger regentschappen	15 935,60^5	1 963,98	13 971,62^5	162,02	17 037,96	877,97	16 159,99	365,95
Cheribon	25 984,21	451,03	25 533,18	»	26 072,20	573,54^5	25 498,65^5	»
Tagal	13 366,28	477,23	12 889,05	»	12 613,18	244,69^5	12 368,48^5	»
Pekalongan	14 037,36	686,68	13 350,68	1 399,66^5	13 520,46^5	423,70	13 096,76^5	114,79
Samarang	89 686,44^5	7 045,26^5	82 641,18	6 388,70^5	94 870,36	8 254,97^5	86 615,38^5	8 417,76
Japara	14 641,50	399,20	14 242,30	»	14 920,71^5	350,09^5	14 570,62	10,04
Rembang	16 845,35^5	539,62	16 305,73^5	»	17 180,35	519,85	16 660,50	17,00
Soerabaija	117 218,34	5 189,64^5	112 028,69^5	2 651,57	117 197,32^5	6 761,04	110 436,28^5	2 600,96
Pasoeroean	25 525,89	1 202,29^5	24 323,59^5	41,05	28 017,70^5	1 883,67^5	26 134,03	239,92^5
Probolinggo	14 823,41^5	1 051,10^5	13 772,31	102,10^5	14 330,01^5	903,55	13 426,46^5	84,45
Bezoeki	8 650,38	370,42^5	8 279,95^5	129,12	*b)* 10 509,85^5 (Bezoeki en Banjoewangi samen)	*c)* 492,02^5	10 017,83	*d)* 32,80
Banjoewangi	*e)* 4 157,53	*f)* 386,62^5	3 770,90^5	55,09^5				
Banjoemas	8 967,02	903,03	8 063,99	38,53^5	8 478,37^5	581,25	7 897,12^5	3,81
Bagelen	7 299,63	527,87	6 771,76	29,04	7 193,79^5	620,18	6 573,61^5	39,10
Kadoe	8 670,76	417,26	8 253,50	27,80	10 479,81^5	724,02^5	9 755,79	2 119,93
Djokjokarta	15 026,36	617,06^5	14 409,29^5	»	15 420,85	460,82^5	14 960,02^5	4,15
Soerakarta	25 875,48	980,11^5	24 895,36^5	9,13^5	22 941,61	903,34^5	22 038,26^5	1,28
Madioen	9 141,63^5	456,56	8 685,07^5	45,60	9 926,45	516,98^5	9 409,46^5	»
Kediri	19 841,14^5	705,57	19 135,57^5	612,62	16 481,83^5	609,40^5	15 872,43	210,93
Madura	8 331,75	204,87	8 126,88	»	8 690,09	167,36	8 522,73	63,80
Te zamen	f 675 857,89^5	f43 212,60	f 632 645,29^5	f12 976,42	f 665 176,21	f42 177,54^5	f 622 998,66^5	f15 576,60^5

GEWESTEN.	1881. Aanslag	1881. Vermindering in den aanslag ontstaan.	1881. Werkelijk te heffen bedrag.	1881. Te verhalen kosten van schatting.	1882. Aanslag.	1882. Vermindering in den aanslag ontstaan.	1882. Werkelijk te heffen bedrag.	1882. Te verhalen kosten van schatting.
BUITENBEZITTINGEN. *g)*								
Sumatra's Westk. Padangsche Benedenlanden	f 17 820,60^5	f 1 974,88	f 15 845,72^5	f 416,34	f 17 164,40	f 1 507,30^5	f 15 657,09^5	f 190,54^5
Sumatra's Westk. Padangsche Bovenlanden	5 671,17	833,05^5	4 838,11^5	1,00	5 862,67^5	440,63	5 422,04^5	36,00
Sumatra's Westk. Tapanoli	2 574,56	203,42	2 371,14	25,40	2 595,53	225,85	2 369,68	»
Benkoelen	1 703,11^5	176,05	1 527,06^5	»	1 815,94^5	269,05^5	1 546,89	»
Lampongsche districten	1 457,47^5	119,72^5	1 337,75	»	1 575,52	101,68	1 473,84	»
Palembang	7 055,04	339,95	6 715,09	8,30	7 350,30	569,91	6 780,39	»
Sumatra's Oostkust	11 546,05	273,44	11 272,61	108,00	16 742,52^5	231,46	16 511,06^5	»
Riouw *g)*	1 428,46	127,05	1 301,41	»	1 378,52	116,02	1 262,50	1,25
Banka	5 011,78	381,77^5	4 630,00^5	189,88	4 942,77	347,17^5	4 595,59^5	2,16
Billiton	4 047,76	139,80	3 907,96	»	3 934,68	10,50	3 924,18	»
Westerafdeeling van Borneo *g)*	2 528,77^5	397,04^5	2 131,73	»	2 602,28	446,26	2 156,02	»
Zuider- en Oosterafd. v. Borneo *g)*	4 131,63	214,67	3 916,96	»	4 334,48	449,33	3 885,15	3,30
Celebes en onderhoorigheden	22 917,86^5	828,20^5	22 089,66	»	23 348,16^5	1 133,28	22 214,88^5	28,60
Menado	4 853,36	18,50	4 834,86	»	5 680,36	106,09	5 574,27	»
Amboina	11 965,76	626,22	11 339,54	26,80	11 942,26^5	990,86	10 951,40^5	79,42^5
Ternate	1 986,90^5	136,89^5	1 850,01	35,00	2 640,18	163,73^5	2 476,44^5	163,00
Timor	2 172,05	57,75	2 114,30	389,64	2 931,20^5	169,12^5	2 762,08	»
Bali en Lombok	*h)*	*h)*	*h)*	*h)*	2 143,49	55,50	2 087,99	»
Te zamen	f 108 872,36	f 6 848,43	f 102 023,93	f 1 200,36	f 118 985,29	f 7 333,76^5	f 111 651,52^5	f 504,28

a) Sommige van de vroeger gedane opgaven over 1881 (zie vorig verslag bijlage SS) zijn thans verbeterd.
b) De voormalige residentie Banjoewangi, in 1882 met Bezoeki vereenigd, telt hierin voor f 2 159,90.
c) Als boven f 258,31.
d) Als boven f 1,40.
e) Waaronder f 2142,62 voor de afdeelingen Boeleleng en Djembrana op Bali, in 1881 nog administratief tot de toenmalige residentie Banjoewangi behoorende, doch in 1882, bij de vorming van eene zelfstandige residentie Bali en Lombok, van Banjoewangi afgescheiden.
f) Als bóven f 274,01^5.
g) In de gewesten Riouw, Westerafdeeling van Borneo en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo zijn, bij uitzondering, de vreemde oosterlingen niet aan de personeele belasting onderworpen. In het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden is deze belasting nog in het geheel niet ingevoerd.
h) In 1881 en vorige jaren werd de heffing verantwoord onder de opgaven betreffende Java en Madura; verg. de aanmerkingen *e* en *f* hierboven.

III. PATENTRECHT (voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden).

GEWESTEN.	1881.			1882.		
	Aanslag.	Verminde-ring in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.	Aanslag.	Verminde-ring in den aanslag ontstaan.	Werkelijk te heffen bedrag.
JAVA EN MADURA.						
Bantam	f 1 420,80	f 51,83	f 1 368,97	f 1 558,61	f 97,96	f 1 460,65
Batavia	218 080,57^5	11 446,70^5	206 633,87	227 332,38^5	11 984,21^5	215 348,17
Krawang	1 966,00	»	1 966,00	2 305,84	48,66	2 257,18
Preanger regentschappen	8 885,88^5	330,17^5	8 555,71	11 560,62	582,83^5	10 977,78^5
Cheribon	14 217,42^5	301,88^5	13 915,54	17 143,09	220,91	16 922,18
Tagal	11 272,55	98,78^5	11 173,76^5	13 210,50	118,93	13 091,57
Pekalongan	8 222,19	557,84	7 664,35	7 190,09	311,90	6 878,19
Samarang	61 451,47^5	1 573,84	59 877,63^5	69 689,84^5	3 033,42	66 656,42^5
Japara	13 338,79	283,78	13 055,01	32 830,12	635,39	22 194,73
Rembang	4 853,62^5	467,34^5	4 386,28	5 704,44^5	351,29	5 353,15^5
Soerabaija	80 417,24	1 638,36	78 778,88	84 978,31	2 444,65^5	82 533,65^5
Pasoeroean	18 616,94	708,85	17 908,09	22 599,53	567,31^5	22 032,21^5
Probolinggo	25 651,36^5	2 072,08	23 579,28^5	28 146,58	16 995,81^5	11 150,76^5
Bezoeki	11 630,05^5	476,67	11 153,38^5	a) 8 146,22	b) 579,28^5	7 566,93^5
Banjoewangi	c) 928,77	41,28	887,49			
Banjoemas	4 715,25^5	277,50	4 437,75^5	4 465,30	202,55^5	4 262,74^5
Bagelen	1 623,13^5	38,83	1 584,30^5	1 596,98^5	193,95	1 403,03^5
Kadoe	2 009,93	95,47	1 914,46	1 875,98^5	216,40	1 659,58^5
Djokjokarta	32 448,21	152,06^5	32 296,14^5	41 416,34	496,00^5	40 920,33^5
Soerakarta	39 842,80	297,19	39 545,61	43 461,09	693,76	42 767,33
Madioen	3 320,96	219,87	3 101,09	4 024,50	251,63^5	3 772,86^5
Kediri	10 724,77	1 314,24	9 410,53	11 726,51	1 209,19^5	10 517,31^5
Madura	1 141,55^5	239,25	902,30^5	1 019,69	6,74	1 012,95
Te zamen	f 576 780,30	f 22 683,84	f 554 096,46	f 631 982,58^5	f 41 242,82	f 590 739,76^5
BUITENBEZITTINGEN.						
Sumatra's Westkust. Padangsche Benedenlanden	f 9 046,19	f 451,41	f 8 594,78	f 9 155,08	f 457,03^5	f 8 698,04^5
Sumatra's Westkust. Padangsche Bovenlanden	1 452,41	41,41	1 411,00	1 456,85^5	27,66	1 429,19^5
Sumatra's Westkust. Tapanoli	267,33	12,33	255,00	280,92	3,70^5	277,21^5
Benkoelen	187,25	1,00	186,25	206,00	2,74^5	203,25^5
Lampongsche districten	135,25	4,66^5	130,58^5	136,50	1,33	135,17
Palembang	1 570,43	72,05	1 498,38	1 439,15	167,16	1 271,99
Sumatra's Oostkust	40 700,16	137,70	40 562,46	38 525,07	131,56^5	38 393,50^5
Atjeh	4 753,00	118,83^5	4 634,16^5	5 571,10	155,50	5 415,60
Riouw	970,50^5	249,90^5	720,60	453,00	16,56	436,44
Banka	228,50	8,75	219,75	199,00	31,17	167,83
Billiton	3 554,04	567,20	2 986,84	2 399,40	»	2 399,40
Westerafdeeling van Borneo	400,67	19,42	381,25	379,75	3,75	376,00
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1 278,41^5	74,96^5	1 203,45	1 501,29	125,69	1 375,60
Celebes en onderhoorigheden	9 855,67	148,68^5	9 706,98^5	10 261,23^5	433,89^5	9 827,34
Menado	1 964,54	17,50	1 947,04	1 898,72	17,67	1 881,05
Amboina	7 151,37	134,73	7 016,64	7 971,43	377,29^5	7 594,13^5
Ternate	770,58	9,15	761,43	2 097,07	256,83^5	1 840,23^5
Timor	316,25	»	316,25	315,00	»	315,00
Bali en Lombok	d)	d)	d)	272,40	26,40	246,00
Te zamen	f 84 602,56	f 2 069,70^5	f 82 532,85^5	f 84 518,97	f 2 235,96^5	f 82 283,00^5

a) Waaronder voor Banjoewangi f 712,03.

b) Als boven f 146,67.

c) Waaronder voor Boeleleng en Djembrana op Bali f 291,47.

d) De heffing werd in 1881 en vroeger verantwoord onder de opgaven betreffende Java en Madura (verg. de voorgaande noot).

IV. VERPONDINGSBELASTING op en buiten Java en BELASTING VAN DE SPECERIJPERKEN op de Banda-eilanden.

GEWESTEN.	1881. *a)*				1882.			
	Aanslag wegens onroerende goederen bezeten			Te zamen.	Aanslag wegens onroerende goederen bezeten			Te zamen.
	in eigendom.	met recht van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.		in eigendom.	met recht van opstal.	in erfpacht of vruchtgebruik.	
JAVA EN MADURA.								
Bantam	f 11 458,27^5	f 136,50	f 4 218,75	f 15 813,52^5	f 10 106,02^5	f 136,50	f 4 218,75	f 14 461,27^5
Batavia afdeeling Buitenzorg	*b)* †	†	†	177 575,06^5	†	†	†	178 194,56^5
Batavia overige afdeelingen	†	†	†	396 967,12^5	†	†	†	399 540,90
Krawang	29 081,06	149,62^5	672,00	29 902,68^5	26 291,81	149,62^5	672,00	27 113,43^5
Preanger regentschappen	5 259,71	860,25	6 851,85	12 971,81	6 098,43^5	903,75	16 173.45	23 175,63^5
Cheribon	79 708,18	2 402,25	6 574,50	88 684,93	*c)* 79 708,18	*c)* 2 402,25	*c)* 6 574,50	*c)* 88 684,93
Tagal	39 128,97	191,25	»	39 320.22	39 422,22	101,25	»	39 523,47
Pekalongan	22 238,55	237,00	7 095,00	29 570,55	22 474.05	254,25	7 732,50	30 460,80
Samarang	146 816,13	7 684,65	30 728,79	185 229,57	155 179,78^5	7 631,55	33 528,99	196 340,32^5
Japara	31 113,82^5	759,75	»	31 873,57^5	31 631,86^5	759,75	»	32 391,61^5
Rembang	17 540,25	2 187,56	»	19 727,81	18 637,12^5	1 820,62	»	20 457,74^5
Soerabaija	249 217,50	8 193,00	1 305,00	258 715,50	253 419,00	7 971,75	1 305,00	262 695,75
Pasoeroean	70 817,25	4 139,25	34 232,25	109 188,75	72 046,50	5 005,50	35 110,50	112 162,50
Probolinggo	21 138,82	2 962,47	1 650,00	25 751,29	26 897,32	1 865,55^5	2 343,75	31 106,62^5
Bezoeki	16 056,41^5	4 501,87^5	»	20 558,29	16 143,16^5	4 853,76	»	20 996,92^5
Banjoewangi	973,87^5	63,75	»	1 037,62^5	987,75	63,75	»	1 051,50
Banjoemas	4 905,08^5	546,79	52,50	5 504,37^5	5 164,36	510,79	67,50	5 742,65
Bagelen	5 115,11^5	319,90^5	1 658,25	7 093,27	5 512,42^5	310,30^5	1 658,25	7 480,98
Kadoe	†	†	†	14 003,05^5	†	†	†	16 113.25^5
Madioen	10 515,99^5	309,00	7 635,00	18 459,99^5	11 460,62	226,50	10 539,00	22 226,12
Kediri	24 193,82^5	2 870,32^5	7 446,85	34 511,00	24 354,48^5	2 191,95	8 756,25	35 302,68^5
Madura	2 113,50	15,00	»	2 128,50	1 470,75	15,00	»	1 485,75
Te zamen.	*d)* f 787 392,33	*d)* f 38 530,20	*d)* f 110 120,74	f 1 524 588,51^5	*d)* f 807 005,87	*d)* f 37 174,40^5	*d)* f 128 680,44	f 1 566 709,43^5
BUITENBEZITTINGEN.								
Sumatra's Westkust Padang *e)*	†	†	†	f 31 854.45	†	†	†	f 31 787,10
Sumatra's Westkust Priaman *e)*	†	†	†	522,37^5	†	†	†	537,37^5
Sumatra's Westkust Tapanoli *e)*	†	†	†	»	†	†	†	48,52
Sumatra's Oostkust (alleen het eiland Bengkalis)	†	†	†	842,05^5	†	†	†	842,05^5
Celebes (alleen de afdeelingen Makasser en Noorderdistricten)	†	†	†	37 604,37	†	†	†	38 392,62
Menado	†	†	†	8 053,87^5	†	†	†	8 928,37^5
Amboina (alleen de Banda-eilanden, uitgezonderd de specerijperken aldaar, over welker aanslag zie lager)	†	†	†	12 013,21	†	†	†	12 147,46
Ternate (voor zooveel het gouvernements-grondgebied betreft)	†	†	†	2 562,45	†	†	†	2 562,45
Te zamen.	†	†	†	f 93 452,78^5	†	†	†	f 95 245,95^5
Belasting van de specerijperken op de Banda-eilanden	......	......	......	f 79 378,48	......	......	......	f 78 195,73^5

a) Sommige van de vroeger voor Java en Madura gedane opgaven (zie vorig verslag bijlage SS) zijn thans verbeterd.

b) Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.

c) Voor de residentie Cheribon was, tijdens de afsluiting der opgaven voor dit verslag, de aanslag over 1882 nog niet definitief vastgesteld. Men heeft daarom voorloopig hetzelfde bedrag als voor 1881 ingevuld.

d) Aan dit totaal ontbreken de opgaven van twee gewesten.

e) De verponding is toepasselijk op het geheele gewest, maar over 1881 waren alleen te Padang en te Priaman en over 1882 alleen op die plaatsen en in de residentie Tapanoli belastbare perceelen.

V. BEDRIJFSBELASTING.

a. Getal aangeslagenen, bedrag van den aanslag en achterstand.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen.				Bedrag van den aanslag.				Gemiddelde aanslag per hoofd.				Bedrag van den achterstand op 31 Dec. 1882. a)
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen.	Te zamen.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	
JAVA EN MADURA.													
Bantam . . .	11 301	467	13	11 781	f 40 248,00	f 3 651,25	f 72,00	f 43 971,25	f 3,56^{5}	f 7,39	f 5,53^{5}	f3,72	f 1 939,25
Batavia . . .	23 859	16 605	454	40 918	93 211,48	176 447,69	4 585,25	274 244,42	3,90^{5}	10,62^{5}	10,10	6,70	139 853,42
Krawang . . .	4 987	1 136	14	6 137	8 985,00	6 714,50	81,00	15 780,50	1,80	5,91	5,78^{5}	2,57	1 208,45
Preanger regentschappen.	51 571	1 080	49	52 700	96 289,19	10 044,08	399,00	106 732,27	1,86^{5}	9,30	8,14	2,02^{5}	1 735,32
Cheribon . . .	51 069	4 306	431	55 806	129 475,20	41 145,50	4 051,00	174 671,70	2,53^{5}	9,55^{5}	9,40	3,13	14 047,70
Tagal	41 129	1 550	148	42 827	94 724,50	14 919,05	1 182,00	110 825,55	2,30	9,62^{5}	7,98^{5}	2,58^{5}	3 604,65
Pekalongan . .	35 924	1 218	175	37 317	85 547,85	12 928,50	1 628,00	100 104,35	2,38	10,61	9,30	2,68	6 583,50
Samarang . .	41 609	5 147	300	47 056	94 470,93	41 864,73	2 407,50	138 743,16	2,27	8,13	8,02^{5}	2,94^{5}	3 309,70
Japara. . . .	23 427	1 825	18	25 270	42 660,25	12 956,10	174,50	55 790,85	1,82	7,09^{5}	9,69	2,20^{5}	1 374,75
Rembang. . .	30 895	2 464	71	33 430	74 259,72	21 713,00	363,00	96 335,72	2,40	8,81	5,11	2,88	4 677,97^{5}
Soerabaija . .	117 457	5 202	753	123 412	355 643,22	68 853,85	9 279,00	433 776,07	3,02^{5}	13,23^{5}	12,32	3,51	6 034,99^{5}
Pasoeroean . .	41 655	1 299	149	43 103	151 274,09	21 223,30	1 854,25	174 351,64	3,63	16,33^{5}	12,44	4,04^{5}	1 003,92
Probolinggo . .	27 364	738	81	28 183	89 631,01	6 588,29	349,50	96 568,80	3,27^{5}	8,92^{5}	4,31	3,42^{5}	486,80
Bezoeki . . .	17 591	342	292	18 225	65 400,70	3 164,20	1 798,00	70 362,90	3,71^{5}	9,25	6,55^{5}	3,86	3 219,75
Banjoemas . .	19 693	945	8	20 646	26 303,68^{5}	6 595,98^{5}	19,50	32 919,17	1,33^{5}	6,93^{5}	2,43^{5}	1,59	3 749,19^{5}
Bagelen . . .	61 123	743	14	61 880	82 679,00	6 564,90	36,00	89 279,90	1,35	8,83^{5}	2,57	1,44	4 156,25
Kadoe. . . .	19 665	1 607	25	21 297	28 336,95	13 965,95	202,00	42 504,90	1,44	8,69	8,00^{5}	1,99^{5}	2 487,40
Djokjokarta *b*).	. . .	1 039	50	1 089	. . . . .	6 728,70	194,08	6 922,78	. . .	6,47^{5}	3,88	6,35^{5}	2 150,64
Soerakarta *b*) .	. . .	2 226	100	2 326	. . . . .	12 285,00	426,80	12 711,80	. . .	5,51^{5}	4,26^{5}	5,46^{5}	5 139,01
Madioen . . .	12 732	897	„	13 629	28 220,00	9 738,00	„	37 958,00	2.21^{5}	10,85^{5}	„	2,78^{5}	630,00
Kediri	16 653	1 867	„	18 520	49 398,50	19 291,00	„	68 689,50	2,96^{5}	10,33	„	3,70^{5}	2 632,00
Madura *c*) . .	27 934	871	284	29 089	*d*) 159 097,95	9 643,10	3 739,50	172 480,55	5,70	11,07	12,81^{5}	5,92^{5}	4 911,85
Te zamen	677 638	53 574	3 429	734 641	f 1 795 857,22^{5}	f 527 026,67^{5}	f 32 841,88	f2 355 725,78	f 2,65	f 9,85^{5}	f 9,57^{5}	f3,20^{5}	*e*) f214 936,52^{5}
In 1881 waren de cijfers . .	697 384	53 921	3 454	754 759	1 864 497,76^{5}	524 021,57	33 799,98	2 422 319,31^{5}	2,67^{3}	9,71^{8}	9,78^{5}	3,20^{9}	301 664,00

a) Van dezen achterstand werd in de eerste maanden van 1883 een groot gedeelte aangezuiverd.

b) In Djokjokarta en Soerakarta is de bedrijfsbelasting alleen van toepassing op vreemde oosterlingen.

c) In de regentschappen Madura en Sumanap zijn van de personen, behoorende tot de inheemsche bevolking van het eiland Madura, alleen de visschers en zeerozetters aan de bedrijfsbelasting onderworpen.

d) Hieronder als aanslag wegens het visschersbedrijf f 124 407,20 in 1882, tegen f 134 695,83 in 1881.

e) Van den achterstand waren verschuldigd: inlanders f 116 064,53^{5}, Chineezen f 94 713,61 en andere vreemde oosterlingen f 4 158,38.

GEWESTEN.	Getal aangeslagenen.				Bedrag van den aanslag.				Gemiddelde aanslag per hoofd.				Bedrag van den achterstand, op 31 Dec. 1882.
	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterlingen	Te zamen.	Inlanders.	Chineezen.	Andere vreemde oosterl.	Te zamen.	
BUITENBEZITTINGEN. *f)*													
Sumatra's Westkust. . . .	. . .	1 893	552	2 445	. . . . . .	f 11 625,14	f 3 030,30	f 14 655,44	. .	f 6,14	f 5,48^{5}	f 5,99	f 4 018,13
Benkoelen . .	. . .	144	6	150	. . . . . .	1 165,00	40,00	1 205,00	. .	8,09	6,66^{5}	8,00	22,00
Lampongsche districten . .	. . .	104	31	135	. . . . . .	627,00	206,00	833,00	. .	6,02^{5}	6,64^{5}	6,17	176,00
Palembang . .	9 488	1 716	409	11 613	f 37 427,50	11 232,60	4 743,00	53 403,10	f 3,94	6,54^{5}	11,54^{5}	4,59^{5}	26 148,15
Sumatra's Oostkust. . . .	. . .	26 827	6	26 833	. . . . . .	146 320,71^{5}	32,00	146 352,71^{5}	. .	5,45	5,33	5,45	43 613,04^{5}
Atjeh	. . .	2 517	150	2 667	. . . . . .	10 982,50	508,00	11 490,50	. .	4,36	3,38^{5}	4,30^{5}	716,00
Riouw. . . .	. . .	9 423	63	9 486	. . . . . .	55 400,25	738,00	56 138,25	. .	5,87^{5}	11,73	5,91^{5}	4 716,00
Banka. . . .	. . .	*g)* †	†	†	. . . . . .	†	†	8 301,30	. .	†	†	†	†
Billiton . . .	. . .	1 154	5	1 159	. . . . . .	5 531,40	19,20	5 550,60	. .	4,79	3,84	4,78^{5}	5 550,60
Westerafdeeling van Borneo .	. . .	12 066	. . .	12 066	. . . . . .	44 900,30	. . . .	44 900,30	. .	3,72	. . .	3,72	20 165,35
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo .	. . .	812	196	1 008	. . . . . .	7 177,50	1 277,50	8 455,00	. .	8,83^{5}	6,51^{5}	8,38^{5}	249,00
Celebes en onderhoorigheden	. . .	1 599	98	1 697	. . . . . .	16 038,20	1 419,30	17 457,50	. .	10,03	14,48	10,28^{5}	1 957,60
Menado . . .	. . .	526	43	569	. . . . . .	3 047,50	524,00	3 571,50	. .	5,79	12,18^{5}	6,27^{5}	935,10
Amboina . . .	. . .	232	150	382	. . . . . .	2 071,66	1 283,50	3 355,16	. .	8,92^{5}	8,55^{5}	8,78	1 795,00
Ternate . . .	. . .	145	29	174	. . . . . .	1 568,80	355,00	1 923,80	. .	10,81^{5}	12,24	11,05^{5}	78,00
Timor	. . .	364	33	397	. . . . . .	2 503,00	273,50	2 776,50	. .	6,87	8,28^{5}	6,99	770,00
Bali (Boeleleng en Djembrana)	. . .	183	97	280	. . . . . .	2 279,00	1 005,00	3 284,00	. .	12,45	10,36	11,72^{5}	193,00
Te zamen	9 488	*h)* 59 705	*h)* 1 868	*h)* 71 061	f 37 427,50	*h)* f 332 470,56^{5}	*h)* f 15 454,30	f 383 653,66^{5}	f 3,94	*i)* f 5,40	*i)* f 8,27	*i)* f 5,28	*h)* f 111 102,97^{5}
In 1881 waren de cijfers . .	†	*k)* 48 519	*k)* 1 375	*l)* 62 312	†	*m)* 223 428,94	*m)* 9 399,85	352 709,29	†	*n)* 4,74	*n)* 7,52	*o)* 4,93	*l)* 74 884,18

f) In de buitenbezittingen werkt de bedrijfsbelasting (behalve alleen ter hoofdplaats Palembang, waar zij ook op inlanders toepasselijk is,) uitsluitend onder de vreemde oosterlingen, slechts met deze uitzonderingen, dat in de Westerafdeeling van Borneo en, behalve wat het eiland Bengkalis betreft, ook in de residentie Sumatra's Oostkust alleen de Chineezen daaraan onderworpen zijn. Overigens zijn op Banka en Billiton de mijnwerkers van de belasting vrijgesteld

g) Waar een † is ingevuld, ontbreken de opgaven.

h) Aan dit totaal ontbreekt de opgaaf van Banka.

i) Dit gemiddelde betreft slechts 16 van de 17 gewesten, omdat van Banka de noodige gegevens ontbreken.

k) Aan dit totaal ontbreken de opgaven van de residentiën Palembang en Westerafdeeling van Borneo.

l) Aan dit totaal ontbreekt alleen de opgaaf van de residentie Westerafdeeling van Borneo.

m) Aan dit totaal ontbreken de opgaven van drie gewesten (Palembang, Westerafdeeling van Borneo en Celebes en onderhoorigheden).

n) Dit gemiddelde betreft 14 van de 17 gewesten (zie noot *m*).

o) Dit gemiddelde, betreffende 16 van de 17 gewesten (zie noot *l*), is berekend over een aanslag van f 307 484,79.

b. Verdeeling van de aangeslagenen in klassen van betaling.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500
JAVA en MADURA.																		
Bantam	Inlanders	3 604	4 208	1 084	741	534	532	164	179	196	14	9	6	"	"	"	"	"
	Chineezen	25	58	181	31	46	64	20	22	12	4	3	"	1	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	6	2	2	1	2	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	3 719	4 200	1 271	774	582	597	126	201	208	18	12	6	1	"	"	"	"
Batavia	Inlanders	470	2 080	13 124	4 008	1 327	1 979	510	271	75	9	3	3	"	"	"	"	"
	Chineezen	154	770	1 729	2 130	1 148	7 615	1 447	859	453	87	74	52	30	23	10	11	13
	Andere vreemde oosterl.	5	8	41	24	86	214	30	34	7	2	1	1	1	"	"	"	"
	Totaal	629	2 858	14 894	6 162	2 561	9 808	1 987	1 164	535	98	78	56	31	23	10	11	13
Krawang	Inlanders	1 690	2 517	502	125	53	75	11	5	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	31	142	240	202	107	258	48	30	17	1	"	"	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	"	1	4	3	5	1	"	"	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	1 730	2 059	743	301	163	338	60	35	17	1	"	"	"	"	"	"	"
Preanger regentschappen	Inlanders	15 793	25 282	6 533	2 277	730	740	139	43	18	2	3	4	1	"	"	"	"
	Chineezen	5	58	290	184	125	107	86	57	45	28	2	2	1	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	8	3	4	6	12	11	4	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	15 798	25 348	6 826	2 465	861	955	236	104	64	30	5	6	2	"	"	"	"
Cheribon	Inlanders	9 272	20 293	11 913	5 504	1 901	1 714	306	124	30	2	1	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	24	97	930	697	679	1 052	288	221	203	77	16	11	3	2	"	1	2
	Andere vreemde oosterl.	17	41	92	41	60	94	36	19	17	2	1	"	"	1	"	1	"
	Totaal	9 313	20 431	12 935	6 242	2 640	2 860	630	367	259	81	18	11	3	3	"	2	2
Tagal	Inlanders	6 255	23 655	6 074	2 327	1 374	1 093	175	151	23	1	1	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	21	831	373	181	129	200	84	74	49	15	9	7	4	2	"	1	1
	Andere vreemde oosterl.	"	51	17	17	24	29	2	1	2	1	3	"	1	"	"	"	"
	Totaal	6 276	24 037	6 464	2 525	1 527	1 301	261	226	74	17	13	7	5	2	"	1	1
Pekalongan	Inlanders	6 420	13 121	12 197	1 768	838	1 150	245	126	37	6	2	2	"	"	"	"	"
	Chineezen	"	33	427	169	134	222	72	61	62	16	9	5	3	2	1	2	"
	Andere vreemde oosterl.	38	47	25	12	11	14	11	9	4	2	"	"	"	1	1	"	"
	Totaal	6 464	13 201	12 649	1 949	983	1 392	328	196	103	24	11	7	3	3	2	2	"
Samarang	Inlanders	16 312	13 840	6 700	2 069	930	1 441	207	78	29	2	1	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	127	860	2 037	525	274	673	228	177	142	43	25	18	10	5	1	"	2
	Andere vreemde oosterl.	14	28	111	29	38	37	16	13	11	1	1	"	1	"	"	"	"
	Totaal	16 453	14 728	8 848	2 623	1 242	2 151	451	268	182	46	27	18	11	5	1	"	2
Japara	Inlanders	10 452	8 933	2 217	875	340	476	71	52	10	1	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	202	410	236	260	144	325	67	89	60	9	9	4	1	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	1	1	1	5	"	5	1	3	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	10 655	9 353	2 454	1 140	484	800	139	144	71	10	9	4	1	"	"	"	"
Rembang	Inlanders	13 007	10 330	3 104	2 156	404	1 290	259	172	57	12	10	1	1	2	"	"	"
	Chineezen	92	476	487	230	188	547	145	154	96	18	16	5	4	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	15	20	5	6	1	12	10	1	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	13 114	10 826	3 596	2 308	683	1 849	414	327	154	30	26	6	5	2	"	"	"
Soerabaija	Inlanders	23 512	38 677	23 771	15 864	5 751	7 361	1 370	784	277	46	22	10	2	3	1	"	"
	Chineezen	317	910	753	910	357	981	341	247	186	54	43	34	10	14	10	7	13
	Andere vreemde oosterl.	66	89	96	154	65	121	50	30	45	9	7	7	2	1	2	"	"
	Totaal	23 880	39 685	24 620	16 034	6 173	8 463	1 773	1 070	508	109	72	51	14	18	13	7	13
Pasoeroean	Inlanders	3 622	13 789	11 262	5 549	2 065	4 695	379	102	42	50	8	15	66	1	9	1	"
	Chineezen	16	76	188	255	129	336	98	74	71	21	13	8	8	"	"	2	4
	Andere vreemde oosterl.	1	15	28	19	14	33	13	14	4	5	1	1	1	"	"	"	"
	Totaal	3 639	13 880	11 478	5 823	2 208	5 064	490	190	117	76	22	24	75	1	9	3	4
Probolinggo	Inlanders	2 531	5 329	7 128	9 028	889	2 101	156	136	62	3	"	"	"	"	"	"	1
	Chineezen	2	47	184	96	70	211	61	33	20	7	2	3	2	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	"	17	27	16	8	9	3	"	1	"	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	2 533	5 393	7 339	9 140	967	2 321	220	169	83	10	2	3	2	"	"	"	1
Bezoeki	Inlanders	1 368	4 038	3 396	4 647	2 017	1 795	158	152	19	1	"	"	"	"	"	"	"
	Chineezen	21	46	60	30	47	80	15	16	8	3	3	4	"	"	"	"	"
	Andere vreemde oosterl.	18	50	62	43	25	59	15	10	9	1	"	"	"	"	"	"	"
	Totaal	1 407	4 184	3 527	4 720	2 089	1 934	188	178	36	5	3	4	"	"	"	"	"

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500
Banjoemas	Inlanders	12 625	5 565	913	351	96	122	17	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	115	221	183	80	79	142	45	40	24	7	5	4	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	1	4	2	„	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	12 741	5 790	1 098	431	176	264	62	44	24	7	5	4	„	„	„	„	„
Bagelen	Inlanders	48 704	8 153	2 045	1 093	534	466	91	33	4	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	25	187	101	85	53	198	22	30	26	8	4	3	„	1	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	4	3	4	3	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	48 729	8 344	2 149	1 182	590	664	113	63	30	8	4	3	„	1	„	„	„
Kadoe	Inlanders	13 075	4 587	1 177	296	178	271	64	13	4	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	5	313	434	153	100	336	97	75	67	8	11	5	1	1	1	„	„
	Andere vreemde oosterl.	1	3	5	6	„	7	„	1	2	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	13 081	4 903	1 616	455	278	614	161	89	73	8	11	5	1	1	1	„	„
Djokjokarta	Inlanders	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	„	„	402	102	59	355	75	28	12	3	1	2	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	„	40	2	1	4	„	2	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	„	„	442	104	60	359	75	30	13	3	1	2	„	„	„	„	„
Soerakarta	Inlanders	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	103	539	497	235	286	300	105	57	27	12	4	„	1	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	12	5	44	22	6	7	„	2	2	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	115	544	541	257	292	307	105	59	29	12	4	„	1	„	„	„	„
Madioen	Inlanders	3 983	4 647	2 418	862	304	460	41	16	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Chineezen	1	89	118	67	109	295	101	53	40	12	4	6	2	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	3 984	4 736	2 536	929	413	755	142	69	41	12	4	6	2	„	„	„	„
Kediri	Inlanders	5 291	2 740	3 520	1 340	2 104	4 514	112	17	4	„	1	1	„	„	„	„	„
	Chineezen	45	195	405	329	205	388	94	99	66	27	7	6	4	2	1	1	2
	Andere vreemde oosterl.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	5 336	2 935	3 925	1 669	2 309	4 902	206	116	70	27	8	7	4	2	1	1	2
Madura	Inlanders	4 432	8 461	2 940	3 120	4 340	4 366	1 548	720	734	48	67	35	21	2	1	„	„
	Chineezen	96	122	136	77	80	193	48	34	50	18	9	5	1	1	1	„	„
	Andere vreemde oosterl.	19	25	106	12	10	39	16	18	16	7	5	1	„	1	„	„	„
	Totaal	4 547	8 608	3 181	3 209	4 430	4 598	1 612	772	800	73	81	41	22	4	2	„	„
Te zamen	Inlanders	202 523	220 245	122 036	64 000	23 799	33 653	5 969	3 178	1 721	197	128	77	91	8	11	1	4
	Chineezen	1 427	5 998	10 391	7 100	4 548	15 097	3 587	2 533	1 736	476	269	184	86	53	25	25	37
	Andere vreemde oosterl.	202	416	715	422	382	702	223	170	124	30	19	10	6	4	3	1	„
Totaal-generaal		204 152	226 659	133 142	71 522	28 729	49 452	9 779	5 881	3 581	703	416	271	183	65	39	27	41
In 1881 waren de cijfers	Inlanders	209 477	226 927	123 478	64 530	26 226	35 298	5 906	3 150	1 588	503	124	117	36	11	2	„	2
	Chineezen	1 601	6 574	9 178	7 290	4 468	15 389	3 421	2 815	1 981	482	308	167	92	64	27	23	41
	Andere vreemde oosterl.	247	487	601	393	344	793	216	169	124	34	18	9	7	7	1	1	3
Totaal		211 325	233 988	133 257	72 213	31 038	51 480	9 543	6 143	3 693	1 019	450	293	135	82	30	24	46

BUITENBEZITTINGEN. p)

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	f 1.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f 10 t/m f 15.	boven f 15 t/m f 25.	boven f 25 t/m f 50.	boven f 50 t/m f 75.	boven f 75 t/m f 100.	boven f 100 t/m f 150.	boven f 150 t/m f 200.	boven f 200 t/m f 300.	boven f 300 t/m f 400.	boven f 400 t/m f 500.	boven f 500
Sumatra's Westkust	Chineezen	....	....	926	330	196	273	73	56	23	7	2	6	„	1	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	203	97	125	89	17	17	3	1	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	1 129	427	321	362	90	73	26	8	2	6	„	1	„	„	„
Benkoelen	Chineezen	....	....	48	22	19	39	3	7	2	1	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	„	„	1	3	2	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	48	22	20	42	5	7	2	1	„	„	„	„	„	„	„
Lampongsche districten	Chineezen	....	....	43	18	10	20	7	4	2	„	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	11	2	5	6	7	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	54	20	15	26	14	4	2	„	„	„	„	„	„	„	„
Palembang	Inlanders	19	863	2 932	3 966	283	1 327	52	35	9	„	1	1	„	„	„	„	„
	Chineezen	....	....	136	1 054	45	344	50	45	24	3	10	3	2	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	98	132	18	94	16	20	15	7	5	2	„	„	1	„	1
	Totaal	19	863	3 166	5 152	346	1 765	118	100	48	10	16	6	2	„	1	„	1

p) In de buitenbezittingen is het minimum van den aanslag f 3 's jaars, behalve alleen wat de inlanders (ter hoofdplaats Palembang) betreft.

GEWESTEN.	Landaard der aangeslagenen.	GETAL PERSONEN, aangeslagen in de bedrijfsbelasting met een jaarlijksch bedrag van: f 1.	boven f 1 t/m f 2.	boven f 2 t/m f 3.	boven f 3 t/m f 4.	boven f 4 t/m f 5.	boven f 5 t/m f 10.	boven f10 t/m f 15.	boven f15 t/m f 25.	boven f25 t/m f 50.	boven f50 t/m f 75.	boven f75 t/m f100.	boven f100 t/m f150.	boven f150 t/m f200.	boven f200 t/m f300.	boven f300 t/m f400.	boven f400 t/m f500.	boven f500
Sumatra's Oostkust	Chineezen	....	....	q) 8 155	7 071	4 274	6 114	611	364	158	26	20	14	8	„	„	1	1
	Andere vreemde oosterl. r)	....	....	„	2	„	4	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	8 155	7 073	4 274	6 118	611	364	158	36	20	14	8	„	„	1	1
Atjeh	Chineezen	....	....	2 273	13	75	90	32	20	7	1	1	1	„	3	1	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	s) 86	45	11	3	3	1	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	2 359	58	86	93	35	21	8	1	1	1	„	3	1	„	„
Riouw	Chineezen	....	....	6 059	905	382	983	359	524	182	15	7	„	3	1	2	„	1
	Andere vreemde oosterl.	....	....	40	1	3	12	2	1	„	„	1	3	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	t) 6 099	906	385	995	361	525	182	15	8	3	3	1	2	„	„
Banka	Chineezen	....	....	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
	Andere vreemde oosterl.	....	....	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
	Totaal	....	....	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†	†
Billiton	Chineezen	....	....	761	174	80	83	14	25	12	3	1	1	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	1	3	1	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	762	177	81	83	14	25	12	3	1	1	„	„	„	„	„
Wester-afdeeling van Borneo	Chineezen	....	....	u) 8 028	2 664	612	560	115	56	16	4	1	1	„	„	„	„	„
Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo	Chineezen	....	....	208	361	70	106	20	19	11	2	5	„	2	2	2	4	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	20	91	30	30	8	7	2	1	1	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	228	452	100	136	28	26	13	3	6	„	2	2	2	4	„
Gouvernement Celebes	Chineezen	....	....	646	268	107	321	107	68	45	8	11	10	5	„	„	1	2
	Andere vreemde oosterl.	....	....	11	4	5	37	23	10	6	1	„	„	„	1	„	„	„
	Totaal	....	....	657	272	112	358	130	78	51	9	11	10	5	1	„	1	2
Amboina	Chineezen	....	....	36	63	1	86	21	14	5	5	1	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	51	10	4	54	18	6	5	1	„	1	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	87	73	5	140	39	20	10	6	1	1	„	„	„	„	„
Menado	Chineezen	....	....	350	29	48	57	18	10	10	3	1	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	9	4	8	10	3	4	3	2	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	359	33	56	67	21	14	13	5	1	„	„	„	„	„	„
Ternate	Chineezen	....	....	47	17	10	38	11	11	7	3	„	1	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	8	„	2	6	7	3	3	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	55	17	12	44	18	14	10	3	„	1	„	„	„	„	„
Timor	Chineezen	....	....	139	39	3	128	15	34	5	1	„	„	„	„	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	17	1	„	7	2	5	1	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	156	40	3	135	17	39	6	1	„	„	„	„	„	„	„
Bali (Boeleleng en Djembrana)	Chineezen	....	....	19	58	32	35	25	6	4	2	1	„	„	1	„	„	„
	Andere vreemde oosterl.	....	....	17	10	22	24	5	10	9	„	„	„	„	„	„	„	„
	Totaal	....	....	36	68	54	59	30	16	13	2	1	„	„	1	„	„	„
Te zamen	Inlanders	19	803	2 032	3 966	283	1 327	52	35	9	„	1	1	„	„	„	„	„
	Chineezen	....	....	27 874	13 080	5 964	9 286	1 481	1 263	513	97	61	37	20	8	5	6	4
	Andere vreemde oosterl.	....	....	572	402	241	379	113	84	48	13	7	6	„	1	1	„	1
Totaal-generaal voor de buitenbezittingen (met uitzondering alleen van Banka)		19	803	v) 31 378	17 454	6 488	10 992	1 646	1 382	570	110	69	44	20	9	6	6	5

q) Hieronder 219 Chineezen die niet voor het geheele jaar belastingplichtig waren en dus in 1882 minder dan f 3 te betalen hadden, namelijk 74 f 1 en 145 hoogstens f 2 per hoofd.

r) In de residentie Sumatra's Oostkust worden alleen op het eiland Bengkalis de niet-Chineesche vreemde oosterlingen in de bedrijfsbelasting aangeslagen.

s) Hieronder 1 aangeslagene voor minder dan het geheele jaar; deze had in 1882 tusschen de f 1 à f 2 te betalen.

t) Hieronder 102 aangeslagenen als voren, namelijk 27 Chineezen die f 1 per hoofd, benevens 70 Chineezen en 5 andere vreemde oosterlingen die hoogstens f 2 per hoofd te betalen hadden.

u) Hieronder 260 Chineezen die, als voor minder dan het geheele jaar aangeslagen, ieder boven f 1 t/m f 2 te betalen hadden.

v) Hieronder 582 aangeslagenen die in 1882 f 2 of minder te betalen hadden (verg. de vier voorgaande noten).

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **VV.**

N°. 48.

(Zie blz. 166 en 167 van het verslag.)

OVERZICHT van de geldmarkt van JAVA in 1882, samengesteld door den heer mr. N. P. VAN DEN BERG, president van de Javasche Bank.

Terwijl de gang van zaken op de Europeesche geldmarkten in het afgeloopen jaar herhaaldelijk de aandacht van belanghebbenden bezig hield en meermalen aanleiding gaf tot ernstige spanning over hetgeen de naaste toekomst brengen zou, bleef op de Nederlandsch-Indische geldmarkt een toestand van onafgebroken kalmte heerschen, die het onmogelijk maakt om stof te vinden voor belangrijke mededeelingen of opmerkingen.

En rentestand èn wisselkoersen kenmerkten zich weder door eene groote mate van standvastigheid. Het van Mei 1879 dagteekenende rentetarief van de Javasche Bank van 6 pct. voor papier van 30 tot en met 90 dagen loopende bleef het geheele jaar door andermaal onveranderd, en voor particuliere wissels op Nederland was:

	de hoogste noteering	de laagste noteering
in het 1ste kwartaal . .	101	$101^1/_2$
» » 2de » . .	$101^1/_8$	$101^1/_2$
» » 3de » . .	$100^1/_2$	$101^1/_8$
» » 4de » . .	$100^5/_8$	$101^1/_4$

zoodat het verschil tusschen den in den loop van het jaar genoteerden hoogsten en laagsten koers niet meer dan 1 pct. heeft bedragen.

Even gering waren ook de schommelingen in den wisselkoers op Engeland, want voor bankwissels was de hoogste noteering f 12,10 en de laagste f $11,97^5$.

In vergelijking hiermede vertoonden zich in den loop van de wisselkoersen van Singapore en van Calcutta op Londen zeer belangrijke afwijkingen, want terwijl ter eerstgenoemde plaats de koers van 3 sh. 10 p. als hoogste tot 3 sh. $7^3/_4$ p. als laagste noteering terugliep, een verschil dus van ruim 5 pct., werd te Calcutta 1 sh. $7^1/_4$ p. als laagste en 1 sh. $8^1/_2$ p. als hoogste koers genoteerd, hetgeen op een verschil van meer dan 6 pct. neerkomt.

Een van de hoofdoorzaken van de grootere bewegelijkheid van de wisselkoersen op de genoemde geldmarkten is de omstandigheid, dat de loop van den wisselkoers aldaar ten nauwste verband houdt met den stand der zilverprijzen op de wereldmarkt, en naar gelang die prijzen in de laatste maanden van 1882 terugliepen, moest ook de koers voor wissels, in Britsch-Indië en te Singapore op Engeland getrokken, gaandeweg dalen.

Voor dienzelfden invloed is de Nederlandsch-Indische geldmarkt gevrijwaard, zoolang ten minste de tot grondslag van het muntwezen dienende Nederlandsche standaardmunt zich op de goudwaarde kan handhaven; en nu moge in dit opzicht door sommigen misschien eenige vrees zijn gekoesterd toen langs telegraphischen weg de belangrijke vermindering van den goudvoorraad der Nederlandsche Bank hier bekend werd, op den werkelijken gang van zaken oefende die vrees niet den minsten terugslag uit. Aan eenigerlei werking van het in Europa steeds aan de orde gebleven muntvraagstuk behoeft dan ook niet te worden gedacht met betrekking tot den loop der wisselkoersen van Java op Amsterdam en Londen gedurende het afgeloopen jaar; maar op de koersnoteeringen van Batavia op Singapore en China bleef de daling der zilverprijzen natuurlijk niet zonder invloed, en nagenoeg in volkomen dezelfde verhouding waarin de koers van Singapore op Londen terugliep, daalde de koers van Batavia op Singapore, namelijk van f 2,32 als hoogste tot f 2,22 als laagste noteering, eene afwijking dus van circa 5 pct.

Er heerschte in den wisselhandel tusschen Java en Singapore veel levendigheid; maar het is sedert gebleken dat die transactiën voor het meerendeel op zeer ondeugdelijke grondslagen rustten, en ten slotte geleid hebben tot den val van verscheidene Chineesche handelaren te Samarang, die, de faciliteiten misbruikende waarmede hun door particuliere bank-instellingen kredieten werden verleend, belangrijke geldelijke verplichtingen op zich namen, welke zij op den duur niet konden nakomen.

Voor gouvernementsrekening werd in den loop van 1882 een bedrag van f 27 718 394 aan wissels op het Ministerie van Koloniën afgegeven tegen een gemiddelden koers van 100^{844} pct., zooals in bijzonderheden uit bijgevoegden staat n°. I kan blijken, en behalve met dit bedrag werd 's lands kas nog versterkt door den aanvoer uit Nederland voor rekening van den lande van een bedrag van f 1 300 000 aan zilveren pasmunt (2 200 000 vijfentwintig-cents-stukken en 7 500 000 tien-cents-stukken), welke bezending voor een goed deel te gemoet kwam aan de groote behoefte aan klein zilvergeld, die zich in meerdere gewesten van Java en de buitenbezittingen gaandeweg had doen gevoelen.

Aanvoeren van standaardmunt uit Nederland vonden weder geen plaats, noch voor rekening van den lande, noch voor rekening van particulieren; maar van Singapore vloeide naar Java terug een bedrag van f 6 119 000 aan zilveren munt, tegen f 7 023 500 in 1881 en f 8 050 000 in 1880, zonder dat zulks op den stand der kassen van de Javasche Bank intusschen eenigen merkbaren invloed uitoefende, want evenals vroeger vond geen ander zilver zijn weg van Singapore herwaarts dan het zilver dat aldaar uit verschillende streken van den Archipel, en in de eerste plaats van Atjeh en naburige gewesten, samenvloeit. Nu zijn in de laatste jaren de naar Atjeh gezonden bedragen in klinkende munt gaandeweg verminderd, en het natuurlijk gevolg hiervan is dat er nu laatstelijk minder zilver van Singapore naar Java terugvloeit dan in de vorige jaren het geval was.

Voor rekening van particulieren werd in 1882 voor een bedrag van f 2 300 000 aan zilveren munt naar Nederland uitgevoerd, tegen f 1 200 000 in 1881, een verschil dus van ruim f 1 000 000, hetwelk zeker grootendeels zijne verklaring vindt in de omstandigheid, dat in 1882 voor ruim f $1^1/_2$ millioen minder gouvernementswissels verkrijgbaar waren dan in 1881. Eerst dan toch wordt van het

meer omslachtig middel van specieverzending gebruik gemaakt wanneer het aanbod van wissels niet voldoende is om in de behoefte aan remise te voorzien.

Met betrekking tot den geldsomloop kan slechts herhaald worden, wat in vorige overzichten reeds meermalen werd aangeteekend, dat het gouden tienguldenstuk zoo goed als nooit gezien wordt, en er voor de Javasche Bank geenerlei aanleiding bestaan kon om werkzaam te zijn ter vermeerdering van haren goudvoorraad, die tengevolge van den afzet aan van hier vertrekkende mailreizigers tot nabij de f 800 000 terugliep.

Van het indringen van vreemde zilveren munt in de circulatie werd ook in het afgeloopen jaar niets bespeurd, en door de tijdige verlaging tot f 2,15 (ordonnantie van 28 December 1882, *Staatsblad* n°. 329,) van den bij ordonnantie van 7 Augustus 1880 (*Staatsblad* n°. 145) op f 2,25 vastgestelden koers van den Mexicaanschen dollar werd voor de Regeering het gevaar afgewend, dat in verband met de jongste daling der zilverprijzen een oogenblik dreigde, van grootere hoeveelheden van die muntsoort bij de daarvoor openstaande landskassen in de residentiën Banka, Riouw en Oostkust van Sumatra in betaling te moeten aannemen dan met de belangen van den lande ware overeen te brengen. Wat van Mexicaansche dollars op dien voet ontvangen werd bleek ook in het afgeloopen jaar niet voldoende voor de behoefte van den dienst, want voor regeeringsrekening moesten nog 170 000 stuks dollars uit Nederland worden ontboden.

In dit opzicht liet de toestand van het muntwezen dus niets te wenschen over; maar een ander gevaar nam vooral in het afgeloopen jaar steeds dreigender verhoudingen aan, de uitbreiding namelijk van de circulatie van koperen duiten, waarmede meer in het bijzonder de tot Midden-Java behoorende gewesten overstroomd zijn, in die mate zelfs dat onder den kleinen man de duit, zoowel de van vroegeren tijd dagteekenende Compagnie's duit, als de van elders aangevoerde vreemde duit (de zoogenaamde haantjesduit), schier het eenig gewilde betaalmiddel is geworden. Krachtige maatregelen zullen noodig zijn om deze verderf dreigende ramp te keer te gaan, en ter behoorlijke beveiliging van het muntwezen tegen toenemende verminking, zich voordoende in het doorboren der geldstukken met het doel om ze als sieraden te kunnen dragen, zal het wenschelijk wezen dat strengere bepalingen (in den geest bijv. van art. 7 der Engelsche muntregeling van 4 April 1870) worden verordend, dan die vervat zijn in art. 13 van de Indische muntwet van 1 Mei 1854 (*Staatsblad* n°. 62).

Ten opzichte van den effectenhandel valt weder niets bijzonders mede te deelen en kan volstaan worden met eene eenvoudige verwijzing naar den aan dit overzicht sub n°. II toegevoegden staat van den loop der noteeringen van de voornaamste der hier verhandelde effecten. Als zoodanig komen uit den aard der zaak nog niet in aanmerking de aandeelen in de cultuurmaatschappijen, waarvan in de vorige overzichten melding gemaakt werd, want zoolang de resultaten dier ondernemingen niet spreken, ontbreekt elke maatstaf voor de bepaling van de marktwaarde dier aandeelen. Dit bezwaar is intusschen gebleken geen hinderpaal te wezen voor het tot stand komen van meerdere ondernemingen van dien aard, want in het afgeloopen jaar werden alhier weder de volgende [1]) naamlooze vennootschappen opgericht:

		Kapitaal.
Karang-Nongko-maatschappij (koffie)	f	120 000
Maatschappij tot exploitatie van het land Wonokojo (koffie)		60 000
Maatschappij Oentoeng (kina)		150 000
Kina-cultuurmaatschappij	f	210 000
Maatschappij tot exploitatie van het land Soember-Wadar (koffie)		84 000
Maatschappij tot exploitatie van het land Tjipohpohan (koffie en kina)		100 000

naast welke cultuurondernemingen ook nog de volgende maatschappijen verrezen:

Timor-guano-maatschappij	f	100 000
Maatschappij Mendoet (bereiding en verkoop van katjang-olie). (Van het kapitaal is voorloopig alleen geplaatst de eerste serie groot f 102 500.)		410 000
Brandassurantie-maatschappij »de Merapi" (waarvan gestort f 100 000)		1 000 000

De kapitalen in bewaring bij de spaarbanken in Nederlandsch-Indië bedroegen op ultimo December 1882 te:

Batavia	f	1 420 537,35⁵
Samarang		2 622 808.29⁵
Soerabaija		2 338 223,79⁵
Padang		159 374,00
Makasser		116 827,03
Of te zamen . . [2])	f	6 657 770,47⁵

tegen f 6 165 639,06 op 31 December 1881 en f 6 236 826,19 op 31 December 1880, terwijl de rentegevende uitzettingen van de vijf instellingen te zamen genomen de volgende cijfers aantoonen:

hypotheken	f	4 377 321,88
disconto's:		
vendupapier		1 178 063,49
handelspapier (dat alleen te Soerabaija wordt aangenomen)		622 272,50
beleeningen op effecten		366 238,67
» tegen persoonlijke zekerheid (te Samarang)		205 268,61

Het gemiddeld bedrag van kapitaal per deelhebber bedroeg te:

Batavia	f	562,59
Samarang		749,15
Soerabaija		961,04
Padang		629,94
Makasser		822,72

welke cijfers het bewijs leveren dat de spaarbanken in Nederlandsch-Indië eene geheel andere cliënteele bedienen dan de spaarbanken in Nederland, waar volgens de laatste opgaven het gemiddeld kapitaal per inlegger niet meer dan circa f 180 bedraagt.

Batavia, Juni 1883.

1) Deze opsomming verschilt met die voorkomende op blz. 55 van het verslag hiervóór, omdat, naar het schijnt, te dezer plaatse alleen genoemd zijn de naamlooze vennootschappen, welker statuten in den loop van 1882 in de *Javasche Courant* verschenen, terwijl in hoofdstuk F van het verslag alleen is rekening gehouden met de data der regeeringsbeschikkingen waarbij de statuten werden goedgekeurd.

2) Op blz. 113 van het verslag hiervóór worden gelijksoortige opgaven aangetroffen, die echter niet geheel met de hier voorkomende sommen overeenstemmen; de verschillen zijn trouwens niet van veel belang.

I. STAAT van door het GOUVERNEMENT gedurende 1882 in Nederlandsch-Indië aangeboden en verkochte WISSELS op het DEPARTEMENT VAN KOLONIËN.

Datum der inschrijving.	Aangeboden bedrag.	Ingeschreven bedrag.	GEGUNDE BEDRAGEN.											Totaal gegund. (Indisch courant.)	Gemiddelde koers.
			100 pct.	$100^{1}/_{10}$ pct.	$100^{2}/_{10}$ pct.	$100^{3}/_{10}$ pct.	$100^{4}/_{10}$ pct.	$100^{5}/_{10}$ pct.	$100^{6}/_{10}$ pct.	$100^{7}/_{10}$ pct.	$100^{8}/_{10}$ pct.	$100^{9}/_{10}$ pct.	101 pct.		Pct.
1882.															
14 Januari . . .	f 1 000 000	f 2 689 300	„	„	„	„	„	„	„	„	f 204 500	f 805 260	„	f 1 009 760	$100^{990}/_{1000}$
28 „ . . .	1 000 000	4 632 250	f 250	„	„	„	„	„	f 183 000	f 277 000	173 000	380 000	„	1 012 250	$100^{774}/_{1000}$
11 Februari . .	1 500 000	10 800 500	„	„	„	„	„	f 14 800	„	1 200	25 000	1 479 360	„	1 520 360	$100^{894}/_{1000}$
25 „ . . .	1 500 000	3 803 554	„	„	„	„	„	„	„	238 854	369 700	898 350	„	1 500 904	$100^{944}/_{1000}$
11 Maart . . .	1 500 000	14 007 919	„	„	„	„	„	„	„	55 000	387 010	1 085 200	„	1 528 110	$100^{867}/_{1000}$
25 „	2 000 000	0 418 000	„	„	„	„	„	„	9 000	35 000	228 000	146 000	f 1 590 000	2 008 000	$100^{963}/_{1000}$
8 April. . . .	1 500 000	4 719 213	„	„	„	„	„	„	„	„	75 000	144 213	1 282 500	1 501 713	$100^{980}/_{1000}$
22 „	1 500 000	5 999 950	„	„	„	„	„	75 000	„	„	38 400	186 550	1 225 500	1 525 450	$100^{968}/_{1000}$
6 Mei	1 500 000	4 270 054	„	„	„	„	„	„	„	„	604	453 450	1 051 875	1 505 929	$100^{970}/_{1000}$
17 „	1 500 000	14 808 964	„	„	„	„	„	„	„	„	„	288 904	1 234 200	1 523 104	$100^{981}/_{1000}$
31 „	1 500 000	20 392 425	„	„	„	„	„	„	„	„	30 625	1 474 650	„	1 505 275	$100^{993}/_{1000}$
14 Juni	2 000 000	25 192 244	„	„	„	„	„	„	„	394 900	250 844	46 500	1 323 000	2 015 244	$100^{914}/_{1000}$
28 „	1 500 000	20 345 577	„	„	„	„	„	„	„	„	378 952	1 123 414	„	1 502 366	$100^{875}/_{1000}$
12 Juli	2 000 000	25 593 809	„	„	„	„	„	„	„	350	383 459	910 000	720 000	2 022 800	$100^{917}/_{1000}$
20 „	1 500 000	19 859 170	„	„	„	„	„	„	„	1 510 218	„	„	„	1 510 218	$100^{700}/_{1000}$
22 Augustus . .	1 000 000	5 083 000	417 000	f 10 000	f 320 000	f 201 000	f 53 430	„	„	„	„	„	„	1 001 430	$100^{148}/_{1000}$
30 „ . .	1 000 000	12 849 500	72 000	5 000	929 898	„	„	„	„	„	„	„	„	1 000 898	$100^{186}/_{1000}$
16 October. . .	1 000 000	12 588 919	1 019	„	„	48 000	16 000	273 000	200 000	50 000	„	„	420 000	1 008 019	$100^{720}/_{1000}$
15 December . .	1 500 000	4 048 500	„	„	„	„	„	1 500	„	„	„	„	„	1 500	$100^{500}/_{1000}$
29 „ . .	1 500 000	10 005 000	„	„	„	„	„	„	„	„	„	403 000	1 099 080	1 502 080	$100^{973}/_{1000}$
Totaal . .	f 29 000 000	f228 236 848	f 491 169	f 15 000	f1 249 898	f 249 000	f 69 430	f 364 300	f 392 000	f 2 502 522	f 2 345 003	9 824 917	f 9 955 155	f 27 718 394	$100^{841}/_{1000}$

II. KOERSNOTEERINGEN van de voornaamste der te Batavia verhandeld wordende EFFECTEN.

BENAMING DER AANDEELEN.	NOTEERINGEN.		
	April 1882. Pct.	Augustus 1882. Pct.	December 1882. Pct.
Javasche Bank	192½	185	185
Nederlandsch-Indische Escompto-maatschappij	130	130	130
Nederlandsch-Indische Handelsbank	122½ à 125	119 à 120	117 à 118
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam" nieuwe	125	120	»
Internationale Crediet- en Handelsvereeniging »Rotterdam" oude	119	»	»
Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij	174	182½	173
Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij	145	150 à 155	152½
Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en lijfrentemaatschappij	225	240	260
Nederlandsch-Indische Gasmaatschappij	127½	127	125
Deli-Batavia-Maatschappij	90	90	100
Bataviaasch prauwenveer	95	100	107½
Bataviaasch tjuniaveer	105	115	110
Prauwmaatschappij van het eiland Amsterdam	60	60	65
Tagalsch prauwenveer	102½	100 à 105	105
Samarangsch prauwenveer	100	115	120
Nieuw-Samarangsch prauwenveer	140	145	150
Samarangsch stoombootveer	»	»	100
Particulier prauwenveer te Soerabaija	»	100	105
Oost-Java Prauwmaatschappij	130	140	145
Javasche Zee- en brandassurantiemaatschappij	85	90	85
Bataviasche » » »	105	100	95
Nederlandsche Lloyd	70	»	»
Nederlandsch-Indische Zee- en brandassurantiemaatschappij	200	210	200
Tweede Nederl.-Indische » » »	150	160	150
Koloniale » » »	125 à 120	125	130
Tweede Koloniale » » »	100	105	107½
Brandverzekeringmaatschappij »Mercurius"	175	180	185
Brandassurantiemaatschappij »de Oosterling"	135	137½	135
» »Insulinde"	175	175	175
Brandwaarborgmaatschappij »Nederlandsch-Indië"	265	270	280
Brandwaarborgsocieteit »Securitas"	110	115	112½
Samarangsche Zee- en brandassurantiemaatschappij	»	110	110
Brandassurantiemaatschappij »de Merapi"	»	100	100
» »de Oosthoek"	225	230	230
» »de Westhoek"	130	135	135
» »Noordhoek"	102½ à 105	110	110
Brandverzekeringmaatschappij »Kalimaas"	50	70	80
» »Oost-Java"	50	»	80
Brandassurantiemaatschappij »Veritas"	101	105	105
Nederlandsch-Indische Tramwegmaatschappij	»	100	100

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE XX.

N°. 50.

(Zie blz. 170 van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE

BOUWGRONDEN DER INLANDSCHE BEVOLKING

OP

JAVA

(met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen)

EN OP

MADURA

(alleen voor zooveel de afdeeling Pamakassan aangaat)

OVER

1882.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws van 500 vierk. Rijnlandsche roeden) der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden.					Uitgestrektheid bovendien in cultuur geweest maar niet tot de geregeld beplante bouwgronden behoorende (niet geregeld bebouwde tegalvelden).	Totaal van kolommen 6 en 7.
	Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden.	Te zamen.		
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
Bantam	43 469	40 454	2 612	44 897	131 432	18 588	150 020
Batavia (alléén het domein Bloeboer)	866	»	»	12	878	»	878
Krawang	10 960	17 043	2 157	10 618	40 778	»	40 778
Preanger regentschappen	132 441	43 152	5 940	75 717	257 250	4 286	261 536
Cheribon	178 622	27 133	5 901	31 081	242 737	»	242 737
Tagal	94 714	56 366	278	8 270	159 628	1 752	161 380
Pekalongan	64 489	7 093	158	8 667	80 407	40	80 447
Samarang	119 073	135 672	4 398	39 556	298 699	3 141	301 840
Japara	90 764	45 614	3 263	26 166	165 807	»	165 807
Rembang	38 382	125 404	1 563	27 318	192 667	826	193 493
Soerabaija	121 427	145 075	16 863	31 460	314 825	»	314 825
Pasoeroean	66 809	948	1 619	32 589	101 965	920	102 885
Probolinggo	39 726	4 685	1 034	48 930	94 375	»	94 375
Bezoeki	75 738	1 308	113	44 732	121 891	1 896	123 787
Banjoemas	82 878	44 767	841	33 349	161 835	5 364	167 199
Bagelen	81 387	44 458	5 907	53 982	185 734	»	185 734
Kadoe	70 633	13 449	6	52 763	136 851	»	136 851
Madioen	129 366	33 754	80	66 185	229 385	»	229 385
Kediri	105 259	19 544	7 414	32 999	165 216	2 212	167 428
Madura (alléén de afdeeling Pamakassan)	2 905	9 694	»	23 158	35 757	»	35 757
			60 147	692 449	3 118 117	39 025	3 157 142
Af: *a*)			1 111	883	1 994	»	1 994
Totaal	1 549 908	815 613	59 036	691 566	3 116 123	39 025	3 155 148
			53 865	649 419	3 023 614	76 540	3 100 154
Af: *a*)			299	1 115	1 414	2	1 416
In 1881 was het cijfer	1 512 513	807 817	53 566	648 304	3 022 200	76 538	3 098 738

a) Voor zoover in de kolommen 4, 5, 7 en 9 sommige velden die voor de tweede maal met rijst beplant waren geweest dubbel zijn geteld, worden deze hier in mindering gebracht. In 1882 had deze dubbele opgaaf, wat de geslaagde velden betreft, betrekking tot de volgende gewesten:

	Sawahs op rawahgronden. Aantal bouws.	Tegalvelden in geregelde cultuur. Aantal bouws.
Preanger regentschappen	56	174
Pekalongan	12	„
Samarang	917	„
Soerabaija	3	88
Banjoemas	123	„
Bagelen	„	58
Madioen	„	490
Kediri	„	62
Te zamen	1111	872

Uitgestrektheid voor den oogst van 1882 beplant geweest, waarop als 1ste aanplant werden geteeld:			Uitgestrektheid alzoo onbeplant gebleven (zie kolommen 17 t/m 21).	Van de in kolommen 9 en 11 bedoelde velden zijn bovendien voor een tweeden oogst beplant geweest:		Alzoo in 't geheel beplant geweest het navolgend aantal bouws:		Specificatie der voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden die onbeplant gebleven zijn (aantal bouws).				
	andere gewassen.											
rijst.	Voor het Gouvernement (suikerriet).	Voor eigen cultuur der bevolking.		met rijst.	met andere gewassen.	voor het Gouvernement.	voor eigen cultuur der bevolking.	Sawahs van levend water voorzien.	Sawahs van regen afhankelijk.	Moerassawahs.	Tegalvelden (in geregelde cultuur).	Te zamen (zie kolom 12).
9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.	21.
96 119	»	8 692	45 209	»	10 106	»	114 917	5 404	14 174	1 178	24 453	45 209
749	»	110	19	»	»	»	859	18	»	»	1	19
22 700	»	1 224	16 854	»	»	»	23 924	1 801	7 049	»	8 004	16 854
197 165	»	38 075	26 296	15 978	16 029	»	267 247	7 675	469	116	18 036	26 296
202 618	3 911	15 477	20 731	821	23 411	3 911	242 327	2 595	1 329	231	16 576	20 731
139 502	2 523	12 763	6 592	42	20 365	2 523	172 672	763	3 718	»	2 111	6 592
55 723	1 412	20 711	2 601	11 265	18 251	1 412	105 950	763	555	39	1 244	2 601
247 479	1 777	39 664	12 920	16 341	83 742	1 777	387 226	135	3 031	302	9 452	12 920
132 017	3 655	19 557	10 578	7 578	45 930	3 655	205 082	987	3 211	»	6 380	10 578
160 039	254	27 957	5 243	1 548	52 782	254	242 326	23	5 220	»	»	5 243
273 233	6 550	32 610	2 432	1 745	95 319	6 550	402 907	229	893	9	1 301	2 432
66 373	4 801	31 415	296	5 272	59 389	4 801	162 449	7	»	»	289	290
43 211	3 969	35 476	11 719	324	37 442	3 969	116 453	140	»	»	11 579	11 719
76 986	1 609	40 571	4 621	2 701	76 969	1 609	197 227	1 046	»	»	3 575	4 621
126 175	332	36 053	4 639	26 927	32 156	332	221 311	1 826	2 036	355	422	4 639
135 951	»	47 575	2 208	79 148	48 602	»	311 276	2	»	44	2 162	2 208
81 517	»	55 266	68	20 058	60 561	»	217 402	10	»	»	58	68
169 327	676	23 616	35 766	1 357	64 976	676	259 276	2 397	2 720	»	30 649	35 766
134 426	1 524	26 247	5 231	10 191	50 181	1 524	221 045	261	497	126	4 347	5 231
11 570	»	24 008	179	»	26 464	»	62 042	»	179	»	»	179
2 372 880				201 296		32 993						
1 994				Bij: f) 1 994		Bij: i) 83						
b) 2 370 886	c) 32 993	e) 537 067	214 202	203 290	g) 822 675	33 076	3 933 918	26 082	45 081	2 400	140 639	214 202
3 155 148						3 966 994						
2 370 962				159 059		36 279						
1 416				Bij: f) 1 416		Bij: i) 62						
b) 2 369 546	d) 36 279	e) 505 443	187 470	160 475	h) 828 063	36 341	3 863 527	28 805	51 082	5 516	102 067	187 470
3 098 738						3 899 868						

b) Van de in kolom 7 bedoelde velden werden voor de teelt van rijst gebezigd in 1881 60 724 bouws (waaronder 2 bouws voor tweeden aanplant) en in 1882 25 331 bouws.

c) In deze opgaaf is ook begrepen de oppervlakte ingenomen door wegen en slooten door en om de riettuinen, terwijl hierbij is in rekening gebracht de in 1881 (oogstjaar 1882) bewerkstelligde derde vermindering van den aanplant met $^1/_{13}$. Overigens valt op te merken dat bij de opgaven betreffende Kediri voor het oogstjaar 1882 nog $83^{34}/_{130}$ bouws minder in rekening waren te brengen, doordien deze bij de fabriek Pesantren van den vorigen aanplant, op verzoek van den ondernemer, als gouvernements-aanplant voor den oogst van 1882 zijn beschouwd.

d) Ongerekend $62^3/_{10}$ bouws, deel uitmakende van den aanplant voor de fabriek Pesantren (Kediri), maar op verzoek van den ondernemer nog van den vorigen aanplant aangehouden.

e) Met andere gewassen dan rijst werden van de in kolom 7 bedoelde velden (voor eersten aanplant) bebouwd: in 1881 15 814 en in 1882 13 694 bouws.

f) Zie aanmerking *a*.

g) Hiervan 815 922 bouws behoorende tot de voor geregelde cultuur ontgonnen bouwvelden en 6753 bouws niet geregeld beplante tegalvelden.

h) Als voren 813 106 en 14 957 bouws.

i) Gouvernements-aanplant voor de onderneming Pesantren als tweede gewas aangehouden (zie aanmerkingen *c* en *d*).

HOOGSTE / LAAGSTE MARKTPRIJZEN PER PIKOL WITTE RIJST IN DE VERSCHILLENDE MAANDEN VAN 1882. *k*)

GEWESTEN.	Januari.	Februari.	Maart.	April.	Mei.	Juni.	Juli.	Augustus.	September.	October.	November.	December.
Bantam . . .	f 12,00 4,00	f 10,00 5,00	f 9,50 4,00	f 8,00 3,50	f 8,50 2,50	f 8,00 2,50	f 8,00 2,50	f 8,00 2,50	f 8,50 2,00	f 9,00 2,50	f 8,50 2,50	f 8,50 2,50
Batavia . . .	9,50 6,00	9,50 6,00	9,50 6,00	9,50 6,00	9,00 5,50	9,50 5,00	9,50 5,00	9,50 5,00	9,50 5,50	9,60 5,00	9,00 5,00	8,50 5,50
Krawang . . .	10,00 7,00	10,00 7,50	9,00 7,25	8,00 6,50	7,00 4,75	6,50 4,25	7,00 4,25	7,00 4,25	7,00 4,25	7,50 4,25	7,50 4,75	7,50 4,25
Preanger regentschappen . .	9,50 3,50	10,00 3,50	10,00 4,50	11,00 2,50	12,00 2,50	10,00 3,50	10,00 3,50	10,00 3,50	10,00 3,50	10,50 4,00	10,00 4,00	10,00 5,50
Cheribon . . .	8,75 6,00	9,00 6,00	8,50 5,75	8,00 5,50	8,00 4,25	8,50 4,25	8,50 4,25	8,50 4,25	8,50 4,25	8,50 4,25	8,50 4,75	8,00 5,50
Tagal	8,50 6,25	8,50 5,75	9,00 5,75	8,90 5,50	8,50 4,00	8,00 4,00	8,50 4,00	8,50 4,80	8,50 4,80	8,50 4,00	8,50 5,00	9,00 5,00
Pekalongan . .	10,00 6,50	11,00 6,50	11,00 6,50	11,00 6,00	10,00 6,40	10,00 6,40	10,00 5,00	10,00 5,00	10,00 5,00	10,00 5,00	10,00 6,25	10,00 6,00
Samarang . . .	11,50 5,75	11,00 5,25	10,00 5,25	10,00 3,50	10,00 3,40	10,00 3,50	10,00 4,00	9,00 3,50	9,00 4,50	11,50 4,50	9,00 4,50	9,00 4,75
Japara	9,50 6,50	9,50 6,75	9,32 6,00	8,00 6,00	7,75 4,00	7,75 3,75	7,50 4,50	7,50 4,50	8,00 5,50	8,00 6,00	8,25 5,50	8,50 6,00
Rembang . . .	8,00 5,90	8,00 5,90	8,75 5,50	8,00 4,65	7,50 3,90	6,00 3,35	6,00 3,10	6,25 3,00	6,50 3,00	7,00 4,00	7,00 4,50	7,00 4,50
Soerabaija . . .	9,00 5,00	8,50 5,00	8,50 4,83	8,00 4,66	7,50 4,25	7,25 4,00	7,50 4,50	7,50 4,25	7,00 4,50	7,50 4,50	7,50 4,50	7,50 4,50
Pasoeroean. . .	10,00 7,00	10,00 7,00	10,00 7,00	10,00 6,00	8,50 6,00	8,00 5,50	9,00 4,50	10,00 4,50	10,00 5,50	10,00 6,00	10,00 6,00	10,00 6,00
Probolinggo . .	10,00 6,50	10,00 6,00	10,00 6,50	9,00 5,00	9,00 5,50	9,00 5,00	9,00 5,00	9,00 4,00	10,00 5,50	10,00 5,00	10,00 6,00	10,00 6,00
Bezoeki. . . .	9,50 4,50	10,00 5,00	10,00 5,00	10,00 5,00	8,00 4,75	7,50 4,50	7,00 4,25	7,00 3,75	7,00 3,50	8,00 3,50	7,00 4,00	8,00 3,50
Banjoemas. . .	9,00 4,25	12,00 5,50	10,00 5,25	10,00 4,50	9,00 3,00	8,50 3,00	8,50 3,50	8,50 4,00	8,50 4,00	8,00 3,00	7,75 3,50	8,50 3,50
Bagelen. . . .	12,30 5,40	12,60 5,50	9,50 5,25	9,25 3,50	8,25 2,75	8,50 3,50	9,30 4,00	9,25 4,00	9,72 4,71	8,50 4,00	9,50 4,00	9,54 4,00
Kadoe	10,00 7,50	10,10 7,25	10,00 7,00	11,00 6,50	9,12 6,50	9,00 6,25	8,50 5,90	10,00 6,00	10,00 6,00	9,00 5,45	9,00 5,50	9,00 5,50
Madioen . . .	10,50 7,00	10,25 6,00	9,00 6,25	7,50 5,00	7,50 4,00	6,50 3,50	7,00 3,80	7,00 3,50	7,00 3,50	7,00 3,50	7,50 3,50	7,50 5,00
Kediri	8,00 6,00	8,00 6,00	8,00 5,50	8,00 5,00	7,00 3,00	6,75 3,00	5,50 3,00	5,00 3,50	5,50 3,75	6,00 4,00	6,00 4,00	5,75 4,00
Madura. . . .	10,00 6,00	10,00 6,25	10,00 6,50	10,00 5,75	10,00 6,00	10,00 5,50	9,50 5,50	9,00 5,50	8,50 6,50	8,50 5,50	8,50 5,50	8,50 6,00

k) De opgaven betreffende Batavia en Madura hebben betrekking tot het geheele gewest.

(Zie blz. 170 van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE

RIJSTCULTUUR

op JAVA (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op MADURA (alleen voor zooveel de afdeeling Pamakassan aangaat)

OVER

1882.

GEWESTEN.	SAWAHS waarvan GEOOGST is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarvan GEOOGST is (aantal bouws).		TOTAAL der GESLAAGDE velden (aantal bouws).
	Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam	35 996	»	23 819	»	1 419	17 793	14 101	93 128
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	743	»	»	»	»	3	»	746
Krawang.	9 159	»	9 994	»	1 870	1 390	»	22 413
Preanger regentschappen .	116 488	12 179	39 724	3 787	*a*) 5 689	*b*) 30 945	2 539	211 351
Cheribon	164 220	821	24 930	»	5 533	7 477	»	202 981
Tagal	84 408	42	46 681	»	278	1 026	»	132 435
Pekalongan	51 204	10 885	2 684	380	*c*) 119	1 146	24	66 442
Samarang	114 704	16 118	118 327	96	*d*) 3 544	1 869	28	254 686
Japara	76 803	7 065	34 357	219	3 213	9 193	»	130 850
Rembang.	37 591	1 503	108 614	45	1 563	1 565	60	150 941
Soerabaija	106 927	1 445	138 454	58	*f*) 13 860	*g*) 3 291	»	264 035
Pasoeroean	59 138	5 272	922	»	966	4 044	625	70 967
Probolinggo.	33 052	324	4 112	»	1 034	4 053	»	42 575
Bezoeki	69 128	2 636	1 210	»	113	2 395	1 300	76 782
Banjoemas	74 149	17 289	39 937	9 637	*h*) 486	5 203	5 346	152 047
Bagelen	79 107	59 787	37 812	19 337	3 984	*i*) 12 040	»	212 067
Kadoe	67 594	19 940	12 757	»	6	1 150	»	101 447
Madioen	123 636	1 262	28 168	95	80	*k*) 12 657	»	165 898
Kediri	100 142	9 089	17 096	1 088	6 435	*l*) 4 120	1 271	139 241
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan).	1 200	»	5 692	»	»	1 189	»	8 081
Totaal	1 405 389	165 657	695 290	34 742	*m*) 50 192	*n*) 122 549	25 294	2 499 113
	1 571 046		730 032			147 843		
In 1881 was het cijfer . .	1 362 878	130 939	701 358	20 881	*p*) 42 797	*q*) 128 588	58 756	2 446 197
	1 493 817		722 239			187 344		

SAWAHS waarop de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).					TEGALVELDEN waarop de aanplant MISLUKT is (aantal bouws).		TOTAAL der MISLUKTE velden (aantal bouws).
Sawahs van levend water voorzien.		Sawahs van regen afhankelijk.		Sawahs op rawahgronden (moeras-sawahs).	Tegalvelden in geregelde cultuur.	Tegalvelden niet in geregelde cultuur.	
1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
992	»	1 968	»	15	16	»	2 991
3	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	287	»	»	287
932	12	608	»	135	81	24	1 792
290	»	16	»	137	15	»	458
1 834	»	5 275	»	»	»	»	7 109
166	»	380	»	»	»	»	546
1 059	127	7 335	»	548	65	»	9 134
2 120	250	6 085	44	»	e) 246	»	8 745
63	»	10 583	»	»	»	»	10 646
855	»	5 203	242	2 994	1 649	»	10 943
1	»	»	»	653	24	»	678
63	»	83	»	»	814	»	960
2 837	65	3	»	»	»	»	2 905
642	»	310	1	»	100	2	1 055
126	24	703	»	1 879	300	»	3 032
10	118	»	»	»	»	»	128
2 496	»	2 290	»	»	»		4 786
2 471	14	1 739	»	853	288	11	5 376
521	»	2 901	»	»	67	»	3 489
17 481	610	45 482	287	7 501	o) 3 665	37	75 063
18 091		45 769			3 702		
34 430	6 698	31 325	541	r) 5 493	s) 3 369	t) 1 968	83 824
41 128		31 866			5 337		

AANMERKINGEN.

a) Hieronder 56 bouws tweede aanplant.
b) " 174 " " "
c) " 12 " " "
d) " 917 " " "
e) " 11 " " "
f) " 3 " " "
g) " 88 " " "
h) " 123 " " "
i) " 58 " " "
k) " 490 " " "
l) " 62 " " "
m) " 1 111 " " "
n) " 872 " " "
o) " 11 " " "
p) " 281 " " "
q) " 1 048 " " "
r) " 18 " " "
s) " 67 " " "
t) " 2 " " "

GEWESTEN.	VERMOEDELIJKE OPBRENGST DER MET RIJST BEPLANTE (GESLAAGDE) VELDEN (in pikols padi).							
	SAWAHS:					TEGALVELDEN:		TOTAAL der productie.
	van levend water voorzien.		van regen afhankelijk.		op rawah gronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	
	1ste aanplant.	2de aanplant.	1ste aanplant.	2de aanplant.				
Bantam	1 000 500	»	455 596	»	29 398	241 075	135 122	1 861 691
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	19 080	»	»	»	»	38	»	19 118
Krawang.	274 740	»	199 860	»	37 400	27 850	»	539 850
Preanger regentschappen .	4 077 080	365 370	993 100	75 740	142 225	615 420	38 085	6 307 020
Cheribon.	4 000 000	25 000	487 000	»	142 000	63 000	»	4 717 000
Tagal.	2 705 540	800	1 323 954	»	3 400	20 535	7 400	4 061 629
Pekalongan.	1 322 664	267 770	63 064	11 400	2 414	28 208	620	1 696 140
Samarang	3 118 976	322 787	2 613 522	15 806	65 683	21 438	280	6 158 492
Japara.	1 312 000	193 000	579 000	4 000	33 000	125 000	»	2 246 000
Rembang	593 153	28 114	1 463 856	180	29 244	9 392	2 681	2 126 620
Soerabaija	3 790 005	26 822	2 808 070	770	368 394	98 076	»	7 092 137
Pasoeroean	2 531 365	169 760	28 000	»	31 963	126 745	18 700	2 906 533
Probolinggo.	960 000	11 700	80 410	»	8 000	100 000	»	1 160 110
Bezoeki	2 281 567	87 670	31 185	»	2 260	62 380	21 994	2 487 056
Banjoemas	1 821 765	313 800	804 940	165 141	7 592	76 930	53 470	3 243 638
Bagelen	1 900 000	1 100 000	800 000	360 000	36 000	160 000	»	4 356 000
Kadoe.	1 929 393	483 576	299 895	»	156	19 500	»	2 732 520
Madioen	3 884 000	22 000	540 000	1 100	2 000	351 500	»	4 800 600
Kediri.	3 306 209	193 511	508 417	20 714	163 622	97 218	25 812	4 315 503
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan).	18 005	»	56 920	»	»	9 511	»	84 436
Totaal	40 846 042	3 611 680	14 136 789	654 851	1 104 751	2 253 816	304 164	62 912 093
	44 457 722		14 721 640			2 557 980		
In 1881 was het cijfer . .	39 412 717	3 072 968	13 265 753	383 915	1 169 354	2 307 612	248 422	59 865 741
	42 485 685		13 654 668			2 556 034		

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **ZZ.**

N°. 52.

(Zie blz. 170 van het verslag.)

OVERZICHT

BETREFFENDE DE TEELT VAN

EENJARIGE GEWASSEN

(de padicultuur daaronder niet begrepen)

op JAVA (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op MADURA (alleen voor zooveel de afdeeling Pamakassan aangaat)

OVER

1882.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Sawahs van levend water voorzien, beplant met:								
		suikerriet.								
		Vrijwillig geteeld.	Op hoog gezag geteeld. a)	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
Bantam	1ste gewas	3	»	107	14	»	»	155	798	1 077
	2de »	»	»	579	»	»	»	151	1 446	2 176
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	1ste »	19	»	12	»	»	»	5	66	102
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	1ste »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	1ste »	»	»	157	13	»	210	1 345	5 621	7 346
	2de »	2	»	248	»	»	122	217	5 209	5 798
Cheribon	1ste »	2 423	b) 3 911	5	14	»	»	3 865	1 299	11 517
	2de »	617	»	1 176	373	373	91	9 180	10 085	21 895
Tagal	1ste »	2 527	2 523	449	19	57	1	1 223	900	7 699
	2de »	»	»	4 593	169	89	134	2 964	8 827	16 776
Pekalongan	1ste »	874	1 412	5 360	502	»	25	2 179	2 004	12 356
	2de »	61	»	13 102	357	»	25	854	2 548	16 947
Samarang	1ste »	409	1 777	143	»	»	»	304	542	3 175
	2de »	7	»	10 308	194	80	1 724	2 769	13 347	28 429
Japara	1ste »	1 861	3 212	544	261	8	10	1 987	2 971	10 854
	2de »	621	»	8 544	1 821	822	213	7 254	10 088	29 363
Rembang	1ste »	417	254	34	»	»	»	»	»	705
	2de »	23	»	1 847	64	456	1 748	772	994	5 904
Soerabaija	1ste »	6 858	6 550	»	»	»	»	»	»	13 408
	2de »	2 182	»	4 834	2 945	24	923	22 404	24 724	58 036
Pasoeroean	1ste »	2 389	4 786	»	»	»	»	»	488	7 663
	2de »	430	»	11 814	1 616	»	1 180	3 353	22 571	40 964
Probolinggo	1ste »	2 478	3 687	306	»	»	»	»	»	6 471
	2de »	»	»	8 901	385	»	69	1 680	3 337	14 372
Bezoeki	1ste »	952	1 609	69	18	»	2	25	37	2 712
	2de »	25	»	36 771	530	20	6 931	3 211	2 472	49 960
Banjoemas	1ste »	81	332	4 925	95	»	»	304	524	6 261
	2de »	»	»	9 815	75	42	1 364	328	7 827	19 451
Bagelen	1ste »	44	»	1 413	6	3	»	127	559	2 152
	2de »	8	»	10 680	13	11	570	213	1 839	13 334
Kadoe	1ste »	»	»	25	»	»	»	1 647	1 347	3 019
	2de »	»	»	2 896	»	»	3 350	4 898	39 964	51 108
Madioen	1ste »	190	84	»	»	»	»	134	429	837
	2de »	»	»	2 224	103	739	440	5 099	33 940	42 545
Kediri	1ste »	883	c) 1 461	»	»	»	»	»	41	2 385
	2de »	d) 109	e) 83	4 427	24	215	984	5 656	23 796	35 294
Madura (alleen de afd. Pamakassan)	1ste »	5	»	973	»	»	»	39	56	1 073
	2de »	»	»	1 284	5	»	32	25	129	1 475
TOTAAL	1ste »	22 413	31 598	14 522	942	68	248	13 339	17 682	100 812
	2de »	4 085	83	134 043	8 674	2 871	19 900	71 028	213 143	453 827
In 1881 was het cijfer	1ste »	20 431	34 348	8 971	991	»	175	7 889	13 289	86 094
	2de »	1 277	62	135 161	10 249	4 003	30 493	73 717	197 814	452 776

a) Onder de cijfers betreffende de voor de gouvernements-suikercultuur in gebruik zijnde velden is ook begrepen de uitgestrektheid, ingenomen door wegen en slooten door en om de riettuinen. Overigens heeft deze opgaaf betrekking tot de in 1881 (voor den oogst van 1882) bewerkstelligde beplantingen, die, in verband met de in 1879 aangevangen jaarlijksche vermindering, nog slechts $^{10}/_{12}$ van de oorspronkelijk bepaalde uitgestrektheid besloegen.

b) De onderneming Soerawinangon werkte op een contract volgens den ouden grondslag en deelde alzoo niet in de sub a bedoelde vermindering. Het contract betreffende genoemde onderneming is geëindigd met den oogst en de afrekening van het jaar 1882.

c) De totale beplanting, met inbegrip van wegen en slooten, voor alle fabrieken in Kediri bedraagt, na de derde trapsgewijze vermindering,

00 vierkante Rijnlandsche roeden).

Sawahs van regen afhankelijk, beplant met:									Sawahs op rawahgronden, beplant met:					
suikerriet.		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings) gewassen.	TE ZAMEN.	suikerriet.		djagong.	kapas.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
Vrijwillig geteeld.	Op hoog gezag geteeld. a)								Vrijwillig geteeld.	Op hoog gezag geteeld.				
2	»	36	10	20	»	49	376	493	»	»	»	»	»	»
»	»	558	»	60	»	161	750	1 529	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	97	»	»	»	814	1 296	2 207	»	»	»	»	»	»
3	»	136	»	»	65	»	1 359	1 563	7	»	15	»	312	334
574	»	»	»	»	»	65	219	858	»	»	»	»	»	»
»	»	83	»	3	13	50	223	372	»	»	»	»	»	»
30	»	72	»	7	24	1	558	692	»	»	»	»	»	»
»	»	316	1	»	20	65	1 253	1 655	»	»	»	»	»	»
176	»	544	80	»	»	356	2 318	3 474	»	»	»	»	»	»
»	»	»	10	»	»	»	509	519	»	»	»	»	»	»
3	»	51	»	»	»	251	6 674	6 979	»	»	»	»	4	4
»	»	9 838	4	2 650	506	3 480	14 563	31 041	»	»	»	»	»	»
124	»	580	»	»	»	484	616	1 804	»	»	41	9	»	50
»	»	2 275	29	325	73	2 065	2 652	7 419	»	»	»	»	»	»
434	»	100	»	18	88	27	320	987	»	»	»	»	»	»
55	»	9 985	422	489	2 303	3 006	8 437	24 697	»	»	»	»	»	»
65	»	139	»	»	»	»	321	525	»	»	»	»	»	»
»	»	5 745	94	»	1 680	1 307	7 769	16 595	»	»	64	»	124	188
»	»	26	»	»	»	»	»	26	»	»	»	»	»	»
»	»	107	»	»	81	»	24	212	»	»	»	»	»	»
208	282	»	»	»	»	»	»	490	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	95	»	»	»	»	»	95	»	»	»	»	»	»
»	»	225	»	»	»	146	»	371	»	»	»	»	»	»
»	»	2 318	6	»	59	6	95	2 484	»	»	»	»	»	»
»	»	188	»	405	46	16	947	1 602	»	»	»	»	»	»
63	»	4 417	91	»	»	180	1 192	5 943	»	»	»	»	»	»
60	»	1 882	70	17	57	157	4 277	6 520	»	»	»	»	»	»
»	»	10	»	»	»	682	»	692	»	»	»	»	»	»
»	»	13	»	»	41	17	23	94	»	»	6	»	»	6
145	32	40	»	»	»	64	295	576	»	»	»	»	»	»
»	»	97	1	110	34	3 410	2 778	6 430	»	»	»	»	»	»
108	c) 37	»	»	»	»	»	67	212	»	»	»	»	»	»
181	»	403	»	»	40	386	3 000	4 010	»	»	»	»	»	»
23	»	764	2	»	»	27	51	867	»	»	»	»	»	»
»	»	2 391	5	12	22	54	709	3 193	»	»	»	»	»	»
1 955	351	9 289	189	45	171	3 006	14 398	29 404	»	»	41	9	4	54
299	»	34 242	636	4 071	4 981	14 320	49 273	107 822	7	»	85	»	436	528
2 259	835	5 106	179	182	79	2 882	11 724	23 246	»	»	26	»	33	59
85	»	33 274	804	5 330	15 077	18 756	63 723	137 049	»	»	70	34	294	398

$607^{9}/_{13}$ bouws. Hiervan waren echter $83^{34}/_{130}$ bouws, reeds in 1880 beplant, op verzoek van den ondernemer van Pesantren, voor het oogstaar 1882 aangehouden.

d) Hieronder $9^{16}/_{130}$ bouws, behoord hebbende tot de op hoog gezag beplante velden, bij Pesantren voor tweeden snit aangehouden geweest, namelijk $8^{4}/_{13}$ bouws riet en $^{106}/_{130}$ bouw aan wegen en slooten.

c) Gouvernements-beplantingen bij Pesantren, op verzoek van den fabrikant voor tweeden snit aangehouden, met inbegrip van 10 pct. voor wegen en slooten.

GEWESTEN.	Eerste of tweede aanplant.	Geslaagde velden (in bouws van								
		Tegalvelden in geregelde cultuur, waarop verbouwd:								
		suikerriet.		djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.
		Vrijwillig geteeld.	Op hoog gezag geteeld. a)							
Bantam	1ste gewas	607	»	256	18	151	»	870	733	2 635
	2de »	»	»	988	»	165	»	1 633	1 790	4 576
Batavia (alleen het domein Bloeboer)	1ste »	3	»	»	»	»	»	»	5	8
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Krawang	1ste »	10	»	44	»	»	11	314	845	1 224
	2de »	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Preanger regentschappen	1ste »	826	»	2 327	315	341	2 975	6 160	13 684	26 628
	2de »	74	»	791	»	»	138	1 510	3 998	6 511
Cheribon	1ste »	63	»	1 088	25	»	63	3 190	2 584	7 013
	2de »	»	»	487	»	»	64	49	544	1 144
Tagal	1ste »	»	»	3 387	59	95	214	171	1 207	5 133
	2de »	»	»	808	»	10	10	50	315	1 193
Pekalongan	1ste »	»	»	3 684	1	»	154	431	2 007	6 277
	2de »	»	»	592	»	»	29	21	143	785
Samarang	1ste »	27	»	9 553	169	339	632	1 570	13 725	26 015
	2de »	3	»	7 519	108	69	736	493	5 289	14 217
Japara	1ste »	253	443	4 919	3	3	»	1 087	3 130	9 838
	2de »	8	»	3 989	18	4	39	633	1 455	6 146
Rembang	1ste »	373	»	12 260	454	853	3 150	1 715	6 390	25 195
	2de »	507	»	6 882	217	351	1 671	1 756	5 627	17 011
Soerabaija	1ste »	158	»	11 181	364	565	370	3 052	9 078	24 768
	2de »	4	»	4 153	52	112	381	785	7 650	13 137
Pasoeroean	1ste »	371	15	19 326	26	17	1 846	1 323	5 115	28 039
	2de »	8	»	12 366	5	50	557	1 139	3 888	18 013
Probolinggo	1ste »	»	»	26 325	3 871	»	922	»	299	31 417
	2de »	»	»	8 891	63	196	1 714	53	12 153	23 070
Bezoeki	1ste »	8	»	32 072	50	»	2 938	622	1 548	37 238
	2de »	»	»	6 896	105	54	4 836	715	12 057	24 663
Banjoemas	1ste »	»	»	19 855	8	5	4 000	900	2 853	27 621
	2de »	»	»	7 057	31	»	86	247	3 453	10 874
Bagelen	1ste »	92	»	19 973	206	»	173	3 893	15 073	39 410
	2de »	14	»	7 763	128	65	5 261	1 589	11 387	26 207
Kadoe	1ste »	1	»	25 365	»	»	2 507	3 862	19 820	51 555
	2de »	»	»	5 077	»	»	109	137	4 030	9 353
Madioen	1ste »	327	560	8 612	142	27	194	2 841	9 984	22 687
	2de »	»	»	2 621	157	126	887	566	10 498	14 855
Kediri	1ste »	673	c) 26	7 853	165	252	3 954	1 419	9 213	23 555
	2de »	384	»	1 845	134	3	1 516	1 070	5 565	10 517
Madura (alleen de afd. Pamakassan)	1ste »	21	»	19 562	11	»	»	215	1 093	20 902
	2de »	»	»	16 339	15	13	176	890	2 263	19 696
TOTAAL	1ste »	3 813	1 044	227 642	5 887	2 648	24 103	33 635	118 386	417 158
	2de »	1 002	»	95 064	1 033	1 218	18 210	13 336	92 105	221 968
In 1881 was het cijfer	1ste »	5 686	1 096	186 372	2 970	2 649	40 633	34 953	134 040	408 399
	2de »	237	»	83 663	1 853	1 854	18 832	21 924	74 856	203 219

500 vierkante Rijnlandsche roeden).									Mislukte velden (in bouws):					
Tegalvelden niet in geregelde cultuur, waarop verbouwd:									Sawahs			Tegalvelden		
suikerriet.														
Vrijwillig geteeld.	Op hoog gezag geteeld.	djagong.	indigo.	kapas.	tabak.	katjang.	diverse (voedings-) gewassen.	TE ZAMEN.	van levend water voorzien.	van regen afhankelijk.	op rawahgronden.	in geregelde cultuur.	niet in geregelde cultuur.	TOTAAL.
58 »	» »	1 889 642	» »	20 31	» »	132 133	2 388 1 019	4 487 1 825	» »	» »	» »	» »	» »	» »
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »
» »	» »	93 »	» »	» »	32 »	18 263	1 532 1 560	1 675 1 823	» »	144 »	» »	27 »	48 »	219 »
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »
» »	» »	1 488 »	» »	» »	» »	» »	264 »	1 752 »	10 591	» 150	» »	» »	» »	10 741
» »	» »	16 »	» »	» »	» »	» »	» »	16 »	» »	» »	» »	» »	» »	» »
» »	» »	1 302 1 481	» »	» »	728 45	135 »	948 290	3 113 1 816	» 1 405	» 6 640	» »	2 155 194	» »	2 155 8 239
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» 642	157 2 154	» »	509 206	» »	666 3 002
» »	» »	404 155	5 18	10 »	» 9	58 76	289 152	766 410	» 361	» 3 964	» »	558 435	» »	558 4 760
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	8 »	» 6 191	» »	451 1 172	» »	459 7 363
» »	» »	295 200	» »	» »	» »	» »	» »	295 200	» »	» »	» »	193 »	» »	193 »
» »	» »	» »	» »	» »	66 »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	1 067 »	» »	1 067 »
» »	» »	530 407	» »	» »	» 1	» »	» »	596 407	15 1 568	» »	» »	1 524 »	» »	1 539 1 568
» »	» »	4 122	» »	» »	» »	» »	8 35	12 158	» 71	» »	» »	3 »	4 »	7 71
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» 83	» 1 897	» »	70 561	» »	70 2 541
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» 118	» 228	» »	192 740	» »	192 1 146
» »	» »	174 36	» »	» »	35 41	34 3	687 34	930 114	» 39	» »	» »	689 290	» »	689 329
» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	» »	111 204	55 476	» »	1 000 1 420	» »	1 166 2 100
58 »	» »	6 195 3 043	5 18	30 31	861 96	377 475	6 116 3 090	13 642 6 753	144 5 082	356 21 760	» »	8 438 5 018	52 »	8 990 31 860
108 69	» »	6 530 5 530	122 149	286 173	1 608 977	662 2 537	6 182 4 956	15 498 14 391	306 4 526	806 9 683	» »	6 996 5 517	318 566	8 426 20 292

GEWESTEN.	Van de GESLAAGDE velden (f) waren door de bevolking voor EIGEN CULTUUR beplant met: suikerriet. Als eerste gewas.	suikerriet. Als tweede gewas.	djagong. Als eerste gewas.	djagong. Als tweede gewas.	indigo. Als eerste gewas.	indigo. Als tweede gewas.	kapas. Als eerste gewas.	kapas. Als tweede gewas.	tabak. Als eerste gewas.	tabak. Als tweede gewas.	katjang. Als eerste gewas.	katjang. Als tweede gewas.	diverse voedingsgewassen. Als eerste gewas.	diverse voedingsgewassen. Als tweede gewas.	Totaal. Als eerste gewas.	Totaal. Als tweede gewas.
Bantam	670	„	2 288	2 767	42	„	191	256	„	„	1 206	2 078	4 295	5 005	8 692	10 106
			5 055				447				3 284		9 300		18 798	
Batavia (alleen het domein Bloeboer) . .	22	„	12	„	„	„	„	„	„	„	5	„	71	„	110	„
Krawang . . .	10	„	44	„	„	„	„	„	11	„	314	„	845	„	1 224	„
Preanger regentschappen . .	826	86	2 674	1 190	328	„	341	„	3 217	325	8 337	1 990	22 133	12 438	37 856	16 029
	912		3 864						3 542		10 327		34 571		53 885	
Cheribon . . .	3 060	617	1 093	1 746	39	373	„	376	63	168	7 120	9 279	4 102	10 852	15 477	23 411
	3 677		2 839		412				231		16 399		11 954		38 888	
Tagal	2 557	„	5 396	5 717	78	170	159	99	239	164	1 395	3 079	2 929	10 395	12 753	19 624
			11 113		248		258		403		4 474		13 324		32 377	
Pekalongan . .	1 050	61	9 604	13 694	583	367	„	„	179	54	2 966	875	6 329	3 200	20 711	18 251
	1 111		23 298		950				233		3 841		9 529		38 962	
Samarang . . .	439	10	11 049	29 146	169	306	339	2 799	1 360	3 011	2 260	6 742	21 893	33 489	37 509	75 503
	449		40 195		475		3 138		4 371		9 002		55 382		113 012	
Japara	2 238	629	6 084	14 808	264	1 868	20	1 151	10	325	3 558	9 952	6 717	14 195	18 891	42 928
	2 867		20 892		2 132		1 171		335		13 510		20 912		61 819	
Rembang . . .	1 224	585	12 798	18 869	459	721	881	1 296	3 238	5 731	1 800	5 610	6 999	15 210	27 399	48 022
	1 809		31 667		1 180		2 177		8 969		7 410		22 209		75 421	
Soerabaija . . .	7 081	2 186	11 320	14 796	364	3 091	565	136	370	2 984	3 052	24 496	9 399	40 267	32 151	87 956
	9 267		26 116		3 455		701		3 354		27 548		49 666		120 107	
Pasoeroean . .	2 760	438	19 647	24 487	26	1 621	17	50	1 846	1 818	1 323	4 492	5 603	26 483	31 222	59 389
	3 198		44 134		1 647		67		3 664		5 815		32 086		90 611	
Probolinggo . .	2 686	„	26 631	17 792	3 871	448	„	196	922	1 783	„	1 733	299	15 490	34 409	37 442
			44 423		4 319				2 705				15 789		71 851	
Bezoeki. . . .	960	25	32 766	44 299	68	635	„	74	3 006	11 767	647	4 072	1 585	14 529	39 032	75 401
	985		77 065		703				14 773		4 719		16 114		114 433	
Banjoemas. . .	81	„	27 102	17 182	109	106	5	447	4 059	1 497	1 210	591	3 480	12 262	36 046	32 085
			44 284		215		452		5 556		1 801		15 742		68 131	
Bagelen. . . .	199	82	25 803	20 325	303	211	3	93	173	5 888	4 200	1 959	16 824	17 503	47 505	46 061
	281		46 128		514		96		6 061		6 159		34 327		93 566	
Kadoe	1	„	25 400	7 992	„	„	„	„	2 507	3 500	6 191	5 052	21 167	44 047	55 266	60 561
			33 392						6 007		11 243		65 184		115 827	
Madioen . . .	662	„	8 652	4 942	142	261	27	975	194	1 361	3 039	9 075	10 708	47 216	23 424	63 830
			13 594		403		1 002		1 555		12 114		57 924		87 254	
Kediri	1 664	674	8 027	6 711	165	158	252	218	3 989	2 581	1 453	7 115	10 008	32 395	25 558	49 852
	2 338		14 738		323		470		6 570		8 568		42 403		75 410	
Madura (alleen de afdeeling Pamakassan) . . .	49	„	21 299	20 014	13	25	„	25	„	230	281	969	1 200	3 101	22 842	24 364
			41 313		38						1 250		4 301		47 206	
Totaal . .	28 239	5 393	257 689	266 477	7 023	10 361	2 800	8 191	25 383	43 187	50 357	99 159	156 586	358 047	528 077	790 815
	33 632		524 166		17 384		10 991		68 570		149 516		514 633		1 318 892	
In 1881 was het cijfer	28 484	1 668	207 005	257 698	4 262	13 055	3 117	13 394	42 495	65 379	46 386	116 934	165 268	341 643	497 017	807 771
	30 152		464 703		17 317		14 511		107 874		163 320		506 911		1 304 788	

(f) Voor de MISLUKTE velden is de cultuur, waarvoor zij gebezigd werden, niet afzonderlijk aangeduid.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **AAA.**

N°. 53.

(Zie blz. 174 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de voor de KOFFIECULTUUR op Java gereserveerde STREKEN en GRONDEN.

I. Gereserveerde streken.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws)		Percentsgewijze verhouding van de uitgestrektheid in kolom 3 tot die in kolom 2.	Aantal districten.			AANMERKINGEN. In het achter elk gewest genoemde Staatsblad vindt men het Koninkijk besluit houdende aanwijzing van de gereserveerde streken. Voor zoover sommige der hieronder genoemde districten eenigt zijn gedrukt, is daaraan de beteekenis te hechten dat zij niet in hun geheel gereserveerd zijn.
	van het geheele gewest (dus met inbegrip ook van de particuliere landen).	van de gereserveerde streken. *a*)		waarin het gewest is verdeeld. *b*)	geheel of ten deele bij de koffiecultuur ingedeeld.	geheel of gedeeltelijk gereserveerd.	
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
Bantam . . .	1 170 087	»	»	21	4	»	Geen streken gereserveerd.
Krawang. . .	651 772	»	»	5	1	»	Idem.
Preanger regentschappen . .	2 993 499	507 292	16.94	63	*c*)	18 (geheel)	Indisch Staatsblad 1877 n°. 271. De uitgestrektheid der gereserveerde streken (kolom 3) vindt men in de ontvangen opgaven voor elk district of voor één of meer groepen van districten niet afzonderlijk vermeld.
Cheribon . . .	952 053	185 910	19.52	25	15	10 (1 geheel en 9 gedeeltelijk)	Indisch Staatsblad 1880 n°. 110. Het cijfer in kolom 3 is verdeeld aldus: district Kadoegedeh 23 843, district *Lorahgoeng* 44 120, districten *Beber*, *Mandirantjan*, *Koeningan*, *Telaga* en *Madja* 70 415, districten *Tjiamis*, *Pandjaloe* en *Kwali* 47 532.
Tagal	535 384	111 743	20.87	16	6	4 (gedeeltelijk)	Indisch Staatsblad 1881 n°. 29. Het cijfer in kolom 3 is verdeeld aldus: districten *Bongas* en *Mandiradja* 27 831, districten *Lebaksioe* en *Boemiaijoe* 83 912.
Pekalongan . .	252 174	53 139	21.07	11	6	6 (4 geheel en 2 gedeeltelijk) *d*)	Indisch Staatsblad 1878 n°. 345, vervangen door Indisch Staatsblad 1883 n°. 103. Het cijfer in kolom 3 is echter nog berekend volgens de in 1878 vastgestelde omschrijving der gereserveerde streken. De districten Bandar-Goemiwang en Sawangan deelen daarin voor 23 575 bouws; de districten Bandar-Sidajoe, *Soebah*, *Kalisalak* en *Keboemen* voor 29 564 bouws.
Samarang . .	730 916	112 640	15.41	24	6	6 (gedeeltelijk)	Indisch Staatsblad 1880 n°. 110. Het cijfer in kolom 3 is verdeeld aldus: district *Selokaton* 14 472, district *Bodja* 37 575, districten *Oenarang*, *Ambarawa*, *Salatiga* en *Tengaran* 60 593.
Japara. . . .	439 170	»	»	16	6	»	Geen streken gereserveerd.
Soerabaija . .	849 632	20 320	2.39	28	1	1 (gedeeltelijk) *e*)	Indisch Staatsblad 1879 n°. 188, vervangen door het Koninklijk besluit dd. 14 September 1883 n°. 25 (zie blz. 175 van het verslag hiervóór). Het cijfer in kolom 3 is echter nog berekend volgens de in 1879 vastgestelde omschrijving der gereserveerde streken. Het district Modjosari Kidoel deelt daarin voor 8892 bouws; het district *Modjokerto* voor 11 428 bouws.

a) Het zal wel geen betoog behoeven dat de in deze kolom opgegeven uitgestrektheid op globale berekeningen berust. Bovendien omvat de opgaaf niet alleen reeds bebouwde gronden, maar ook de oppervlakte ingenomen door rivieren, wegen, kampongs en — wat van nog meer beteekenis is — hooge bergtoppen die zoo min voor koffie als voor eenige andere cultuur geschikt zijn.

b) Voor de residentiën Bantam, Krawang en Cheribon zijn de districten die geheel uit particuliere landen bestaan (ten getale van 1, 12 en 8) hier niet medegerekend.

c) Uit de hier voorhanden gegevens niet met juistheid op te geven. Blijkens de opgaven, lager in dezen staat vermeld, zijn er echter 46 districten in dit gewest waar in de nabijheid der dessa's en kampongs gronden voor de koffiecultuur zijn gereserveerd.

d) Volgens Indisch Staatsblad 1883 n°. 103.

e) Volgens het Koninklijk besluit dd. 14 September 1883 n°. 25.

GEWESTEN.	Uitgestrektheid (in bouws) van het geheele gewest (dus met inbegrip ook van de particuliere landen).	Uitgestrektheid (in bouws) van de gereserveerde streken. *a*)	Percentsgewijze verhouding van de uitgestrektheid in kolom 3 tot die in kolom 2.	Aantal districten waarin het gewest is verdeeld. *b*)	Aantal districten geheel of ten deele bij de koffiecultuur ingedeeld.	Aantal districten geheel of gedeeltelijk gereserveerd.	AANMERKINGEN. In het achter elk gewest genoemde Staatsblad vindt men het Koninklijk besluit houdende aanwijzing van de gereserveerde streken. Voor zoover sommige der hieronder genoemde districten cursief zijn gedrukt, is daaraan de beteekenis te hechten dat zij niet in hun geheel gereserveerd zijn.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	
Pasoeroean . .	754 194	441 438	58.53	24	11	10 (8 geheel en 2 gedeeltelijk)	Indisch Staatsblad 1878 nº. 345. De uitgestrektheid in kolom 3 is voor sommige der gereserveerde streken niet afzonderlijk opgegeven.
Probolinggo. .	488 053	217 711	44.60	14	8	2 (geheel) *f*)	Indisch Staatsblad 1879 nº. 212, vervangen door het Koninklijk besluit dd. 9 October 1883 nº. 19 (zie blz. 175 van het verslag hiervóór). Het cijfer in kolom 3 is echter nog berekend volgens de in 1879 vastgestelde omschrijving der gereserveerde streken. Afzonderlijke opgaven voor sommige dezer streken zijn niet ontvangen.
Bezoeki (daaronder ook Banjoewangi) . .	1 231 385	140 913	11.44	20	11	2 (1 geheel en 1 gedeeltelijk)	Indisch Staatsblad 1881 nº. 241. De uitgestrektheid in kolom 3 is voor sommige der gereserveerde streken niet afzonderlijk opgegeven.
Banjoemas . .	783 679	125 978	16.71	19	13	4 (geheel)	Indisch Staatsblad 1880 nº. 110. Als voren.
Bagelen . . .	483 398	69 583	14.39	23	10	3 (geheel)	Indisch Staatsblad 1880 nº. 166. Als voren.
Kadoe	288 642	34 128	11.82	12	6	1 (geheel)	Indisch Staatsblad 1880 nº. 166.
Madioen . . .	914 809	360 118	39.36	26	20	17 (geheel)	Indisch Staatsblad 1880 nº. 110. Het cijfer in kolom 3 is verdeeld aldus: districten Oeteran en Kanigoro 65 580; district Sinee 32 535; districten Magettan, Balepandjang en Boeloe 32 283; afdeeling Ponorogo 133 320; districten Patjitan, Pringkoekoe, Semanten en Lorrok 96 400.
Kediri	952 829	272 365	28.58	28	21	10 (geheel)	Indisch Staatsblad 1880 nº. 110. Het cijfer in kolom 3 is verdeeld aldus: district Modjorotto 58 938; district Siwalan 35 593; districten Pakoentjen, Kalangbret, Tanggoel, Trenggalek, Goenoengior, Ngasinan, Pakis en Kampak 177 834.

II. Gereserveerde gronden (in 1882). *g*)

Regentschappen.	Districten.	Uitgestrektheid (in bouws).	Regentschappen.	Districten.	Uitgestrektheid (in bouws).
	Bantam.			*Preanger regentschappen.*	
Pandeglang.	Pandeglang	347	Bandong.	Oedjoeng Broeng Koelon. . .	1 509
	Baros.	216		Oedjoeng Broeng Wetan. . .	2 077
	Tjomas	440		Bandjaran	2 167
	Tjimanoek.	789		Koppo	361
		1 792		Tjisondari	501
				Tjilokotot	817
	Krawang.				
Krawang.	Wanaijassa	1 251		Transporteeren	7 432

f) Volgens het Koninklijk besluit dd. 9 October 1883 nº. 19.

g) Met de wijzigingen, in 1883 in de administratieve indeeling van sommige gewesten gebracht, is bij de opmaking van het overzicht sub II nog geen rekening kunnen worden gehouden.

Regentschappen.	Districten.	Uitgestrektheid (in bouws).
	Per transport	7 432
	Rongga	738
	Radjamandala	585
	Gandasoeli	712
	Madjalaija	2 062
	Tjipeudjeuh	835
	Timbanganten	2 027
	Tjikemboelan	1 175
	Tjitjalengka	388
	Bloeboer Limbangan	567
Tjiandjoer.	Tjipoetri	1 168
	Tjikalong	733
	Tjiblagoeng	465
	Baijabang	500
	Peser	575
	Tjikondang	342
	Djampang Wetan	1 603
	Tjidamar	63
	Goenoeng Parang	2 035
	Tjimahi	748
	Tjiheulang	2 170
	Tjitjoeroek	2 903
	Plaboean	530
	Djampang Koelon	2 263
	Djampang Tengah	3 010
Soemedang.	Tandjongsari	3 565
	Soemedang	1 158
	Dermaradja	600
	Singaparna	1 068
	Melambong	3 208
	Tjiawi	13 522
Limbangan.	Panembong	307
	Soetji	445
	Wanaradja	40
	Wanakerta	266
Soekapoera-Kollot.	Panjeredan	843
	Soekaradja of Selatjaoe	283
	Tradjoe	659
	Batoewangi	1 080
	Nagara	386
	Kandangwesi	691
		63 750

Regentschappen.	Districten.	Uitgestrektheid (in bouws).
	Cheribon.	
Cheribon.	Mandirantjan	1 337
	Beber	1 339
Madjalengka.	Madjalengka	1 894
	Radjagaloeh	343
	Madja	1 114
	Telaga	2 904
Koeningan.	Koeningan	1 402
	Kadoegedeh	1 010
	Lebakwangi	539
	Loerahgoeng	2 482
	Tjiawigebang	921
Galoeh.	Tjiamis	niet opgegeven.
	Pandjaloe	
	Kwali	
	Rantja	
		15 285 (behalve het regentschap Galoeh).
	Tagal.	
Tagal.	Gantoengan	341
Brebes.	Boemiaijoe	2 951
	Lebaksioe	1 912
	Salam	1 632
Pamalang.	Mandiradja	930
	Bongas	1 507
		9 273
	Pekalongan.	
Pekalongan.	Sawangan	684
	Bandar-Goemiwang	1 669
Batang.	Bandar-Sidaijoe	1 652
	Keboemen	823
	Bawang	1 755
	Soebah	1 232
		7 815
	Samarang.	
Salatiga.	Salatiga	2 239
	Tengaran	1 570
	Transporteeren	3 809

Regentschappen.	Districten.	Uitgestrektheid (in bouws).
	Per transport	3 809
Kendal.	Bodja	2 511
	Selokaton	2 385
Afd. Ambarawa.	Ambarawa	1 469
	Oenarang	972
		11 146
	Japara.	
Patti.	Selowessi	741
Japara.	Japara	270
	Maijong	371
	Bandjaran	1 484
Koedoes.	Tjendono	807
Joana.	Mergotoehoe	1 122
		4 795
	Soerabaija.	
Modjokerto.	Djaboeng	1 291
	Pasoeroean.	
Pasoeroean.	Tengger	1 548
Malang.	Malang	865
	Gondanglegi	1 612
	Senggoro	4 813
	Pakis	779
	Penanggoengan	3 981
	Karanglo	2 037
	Ngantang	1 830
Bangil.	Pandaän	337
	Poerworedjo	2 671
		20 473
	Probolinggo.	
Probolinggo.	Probolinggo	75
Kraksaän.	Gending	496
	Padjarakan	1 572
	Kraksaän	1 078
Loemadjang.	Loemadjang	2 852
	Tempeh	2 390
	Ranoelamongan	5 040
	Kandangan	800
		14 303

Regentschappen.	Districten.	Uitgestrektheid (in bouws).
	Bezoeki.	
Bezoeki.	Bezoeki	790
	Wringin	1 635
Bondowosso.	Bondowosso	2 572
	Wonosari	3 666
	Penanggoengan	1 786
	Djember	836
	Soekokerto	3 038
	Poeger	537
	Tanggoel	497
Banjoewangi.	Banjoewangi	3 031
	Rogodjampi	4 326
		22 714
	Banjoemas.	
Banjoemas.	Soekaradja	294
	Kaliredjo	546
Tjilatjap.	Pegadingan	639
	Madjenang	838
	Daijaloehoer	295
Poerwokerto.	Adjibarang	2 700
Poerbolinggo.	Poerbolinggo	1 900
	Kertanegara	2 480
	Tjahjana	705
Bandjarnegara.	Bandjar	2 026
	Singomerto	1 288
	Karangkobar	1 002
	Batoer	165
		14 878
	Bagelen.	
Poerworedjo.	Loano	50
Koetoardjo.	Pitoeroeh	69
	Kemiri	315
Ledok.	Wonosobo	20
	Kalialang	441
	Leksono	1 107
	Kaliwiro	3 287
	Sapoeran	1 970
	Transporteeren	7 259

Regentschappen.	Districten.	Uitgestrekt-heid (in bouws).
	Per transport	7 259
Keboemen.	Keboemen	329
	Pramboen	49
		7 637
	Kadoe.	
Magelang.	Ngasinan	144
	Bandongan	7
	Menoreh	57
Temanggoeng.	Lempoeijang	2 286
	Prapak	453
	Soemowono	1 594
		4 541
	Madioen.	
Madioen.	Oeteran	511
	Kanigoro	985
	Tjaroeban	259
Ngawi.	Djogorogo	1 464
	Sinee	1 592
Patjitan.	Patjitan	1 035
	Semanten	2 168
	Pringkoekoe	859
	Lorrok	2 579
	Panggoel	1 811
Ponorogo.	Ponorogo	35
	Koetoe	23
	Poeloeng	5 543
	Ardjowinangon	1 480
	Transporteeren	20 344

Regentschappen.	Districten.	Uitgestrekt-heid (in bouws).
	Per transport	20 344
	Soemorotto	77
	Djebeng	1 247
	Parang	1 051
Magettan.	Magettan	468
	Balepandjang	554
	Boeloe	361
	Goranggareng	347
		24 449
	Kediri.	
Kediri.	Modjorotto	1 072
	Djambean	1 111
	Soekoredjo	1 877
Ngrowo.	Ngoenoet	1 450
	Pakoentjen	733
	Tanggoel	300
	Wadjak	785
	Kalangbret	515
Trenggalek.	Trenggalek	159
	Goenoeng-lor	891
	Ngasinan	860
	Pakis	280
	Kampak	2 692
Berbek.	Siwalan	592
Blitar.	Blitar	309
	Wlingi	1 548
	Lodoijo	601
		15 775

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **BBB**.

N°. 54.

(Zie blz. 176 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de voorgenomen AFSCHRIJVINGEN en BIJPLANTINGEN in de op hoog gezag aangelegde en geregelde KOFFIEPLANTSOENEN op Java, over 1882/83.

GEWESTEN.	Aanwezig getal koffieboomen in geregelde plantsoenen *a*) in den aanvang van 1882.		Aantal koffieboomen in 1882 af te schrijven.		Aantal koffieboomen in den westmoesson van 1882/83 bij te planten.		Alzoo in den aanvang van 1883 vermoedelijk aanwezig (vruchtdragende en jonge boomen te zamen).
	Vruchtdragende.	Jonge.	Vruchtdragende.	Jonge.	Getal boomen.	Afstand van de dessa's (in palen).	
Bantam	*b*) 2 871 377	*b*) 682 879	220 812	497 208	»	»	2 836 236
Krawang	344 905	161 800	46 115	»	74 600	0—2	535 190
Preanger regentschappen	26 236 008	9 985 535	3 953 036	103 385	2 047 723	0—12	34 212 845
Cheribon	13 287 031	4 556 140	1 779 090	500	1 833 100	⅛—7	17 896 681
Tagal	4 046 827	2 361 034	850 979	24 008	716 110	⅛—7½	6 248 984
Pekalongan	3 873 039	1 435 239	477 719	660	462 025	0—6	5 291 924
Samarang	11 619 522	1 181 767	422 232	»	640 640	0—4½	13 019 697
Japara	1 973 525	936 351	211 106	4 175	384 695	0—6	3 079 290
Soerabaija	838 677	484 328	23 006	»	116 725	½—4½	1 416 724
Pasoeroean	1 968 104	1 466 360	72 139	1 200	447 395	¼—6½	3 898 520
Probolinggo	3 807 854	1 284 947	62 236	»	505 411	⅛—12	5 535 976
Bezoeki *c*)	9 611 570	3 793 738	273 524	460	1 484 400	¼—12	14 615 724
Banjoemas	6 320 949	3 967 223	1 418 426	165 839	1 092 890	0—11	9 796 797
Bagelen	5 190 673	2 324 688	512 797	»	776 590	0—6	7 779 154
Kadoe	7 455 766	1 963 106	2 427 776	»	160 585	0—5½	7 151 681
Madioen	11 352 617	3 860 029	1 245 668	82 543	1 275 855	0—10	15 160 290
Kediri	5 781 273	3 231 604	763 200	27 548	1 169 962	0—7	9 392 091
Totaal	116 579 717	43 676 768	14 759 861	907 526		0—12	
	160 256 485		15 667 387		13 188 706		157 777 804

a) Behalve van de hier opgegeven plantsoenen werd, blijkens de opgaven in bijlage CCC, in 1882 nog geoogst van omstreeks 123 millioen boomen, die als bosch-, pagger- en kampong-koffie te boek staan.

b) De cijfers van 1880 zijn weder behouden, daar ook in 1881/82 geen afschrijving noch bijplanting in Bantam plaats had.

c) Hieronder ook de cijfers betreffende de voormalige residentie Banjoewangi, die in 1882 met Bezoeki vereenigd is.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **CCC.**

N°. 55.

(Zie blz. 177 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-KOFFIECULTUUR

OP

JAVA

Uitkomsten over het jaar 1882.

GEWESTEN.	Aantal bij de koffiecultuur ingedeelde		Getal vruchtdragende boomen, waarvan in 1882 geoogst is.			Verkregen hoeveelheid koffie (in pikols van 100 katti's of van 61,76 kilogram).
	dessa's. a)	huis-gezinnen.	Geregelde tuinen.	Bosch-, pagger- en kampongkoffie.	Te zamen.	
Bantam	113	15 486	2 871 377	1 571 774	4 443 151	10 114,54
Krawang	28	2 516	344 905	83 580	428 485	1 262,15 4/5
Preanger regentschappen	1180	128 072	26 236 008	15 880 663	42 116 671	213 030,15 1/5
Cheribon	676	66 286	13 287 031	2 236 282	15 523 313	35 241,49 1/5
Tagal	332	24 528	4 046 827	8 666 943	12 713 770	95 028,30 2/5
Pekalongan	448	19 493	3 873 039	3 845 555	7 718 594	29 386,88 4/5
Samarang	621	45 983	11 619 522	7 210 042	18 829 564	58 796,16 1/5
Japara	173	11 391	1 973 525	156 877	2 130 402	1 954,36 2/5
Soerabaija	240	5 937	838 677	408 920	1 247 597	6 048,14 2/5
Pasoeroean	774	41 510	1 968 104	40 363 297	42 331 401	280 899,16 11/20
Probolinggo	211	19 496	3 807 854	5 134 293	8 942 147	40 240,13
Bezoeki	424	46 770	9 611 570	1 763 574	11 375 144	38 406,78 2/5
Banjoemas	1178	83 054	6 320 949	3 155 152	9 476 101	22 627,20
Bagelen	885	54 828	5 190 673	8 014 801	13 205 474	24 903,96
Kadoe	1640	59 193	7 455 766	15 887 000	23 342 766	53 346,72 2/5
Madioen	795	49 458	11 352 617	4 544 965	15 897 582	59 124,80
Kediri	813	47 943	5 781 273	3 926 781	9 708 054	14 012,26 1/5
Te zamen	10531	721 944	116 579 717	122 850 499	239 430 216	984 423,22 19/20
Soerakarta	†	†	†	†	†	37 669,30
Djokjokarta	†	†	†	†	†	1 996,23
Totaal	†	†	†	†	†	1 024 088,75 19/20
In 1881 was het cijfer	b) †	b) 734 919	b) *118 550 017	b) 107 985 002	b) *226 535 019	1 005 761,30 6/10
» 1880 » » »	11925	725 977	*114 172 956	108 394 131	*222 567 087	557 649,74

Overwichten (meer bevonden bij de pakhuizen). *c*) — Pikols.	Minder bevonden in de kleine pakhuizen. *c*) — Pikols.	Alzoo bij de pakhuizen in ontvangst genomen. *d*) — Pikols.	Getal vruchtdragende boomen, waarvan gemiddeld één pikol koffie is verkregen.
0,56	»	10 115,10	439
»	»	1 262,15$^{4}/_{5}$	340
99,84$^{2}/_{5}$	14,30$^{4}/_{5}$	213 115,68$^{4}/_{5}$	198
234,32$^{4}/_{5}$	»	35 475,82	438
167,40$^{1}/_{5}$	»	95 195,70$^{3}/_{5}$	134
88,44$^{4}/_{5}$	»	29 475,33$^{3}/_{5}$	262
78,41$^{2}/_{5}$	»	58 874,57$^{3}/_{5}$	319
8,05$^{1}/_{5}$	1,75$^{1}/_{5}$	1 960,66$^{2}/_{5}$	1 086
0,08	»	6 048,22$^{2}/_{5}$	206
514,27	»	281 413,43$^{11}/_{20}$	150
66,55	»	40 306,68	222
112,72	0,17$^{3}/_{5}$	38 519,32$^{4}/_{5}$	295
47,57	35,12	22 639.65	419
66,36	231,18	24 739,14	530
29,50$^{2}/_{5}$	41,68	53 334,54$^{4}/_{5}$	438
9,72$^{4}/_{5}$	113,99$^{3}/_{5}$	59 020,53$^{1}/_{5}$	269
22,48$^{1}/_{5}$	31,41	14 003,33$^{2}/_{5}$	693
1 546,31$^{1}/_{5}$	469,62$^{1}/_{5}$	985 499,91$^{19}/_{20}$	243
58,49	»	37 727,79	†
0,38	7,60	1 989,01	†
1 605,18$^{1}/_{5}$	477,22$^{1}/_{5}$	*e*) 1 025 216,71$^{19}/_{20}$	†
2 211,19$^{9}/_{10}$	133,44$^{4}/_{10}$	1 007 839,06$^{1}/_{10}$	*b*) * 242
810,77$^{8}/_{10}$	179,60$^{2}/_{10}$	558 280,91$^{6}/_{10}$	*b*) * 446

AANMERKINGEN.

Waar een † is ingevuld, ontbreken de gegevens.
De cijfers met een * geteekend, zijn verbeterde opgaven.

a) Ontleend aan de opgaven in bijlage P hiervóór.

b) In deze opgaven zijn de residentiën Soerakarta en Djokjokarta niet begrepen.

c) Over- en onderwichten zijn slechts dáár opgegeven waar de afvoer op 31 December 1882 was afgeloopen.

d) Ongerekend de bij sommige pakhuizen ingenomen verbeurd verklaarde koffie.

e) Hieronder 17 632 pikols koffie als inferieure soort (tegen lageren prijs) bij de pakhuizen ingenomen. Over de verschillende gewesten was die hoeveelheid verdeeld als volgt:

Krawang	35	pikols.
Preanger regentschappen	2 893	"
Cheribon	81	"
Tagal	4 381	"
Pekalongan	153	"
Samarang	353	"
Japara	19	"
Soerabaija	52	"
Pasoeroean	5 650	"
Probolinggo	295	"
Bezoeki	69	"
Banjoemas	121	"
Bagelen	28	"
Kadoe	51	"
Madioen	172	"
Kediri	132	"
Soerakarta	3 147	"
Te zamen	17 632	pikols.

GEWESTEN.	GEZAMENLIJKE KOSTEN DER KOFFIE UIT DEN OOGST VAN 1882				
	Inkoopsprijs aan de bevolking betaald à f 14 per pikol, (voor inferieure koffie à f 7 per pikol). *f*)	Kosten van personeel, koelies enz. bij de pakhuizen.	Kosten van inlandsch personeel bij de koffiecultuur, als mantri's, enz.	Bijzondere meerdere kosten van bewerking der koffie naar de West-Indische bereidingswijze.	Kosten van afpakking en vervoer naar de strandpakhuizen. *i*)
Bantam	f 141 603,56	f 1 346,00	f 2 970,00	*g*) f 2 755,60	f 108,00
Krawang	17 667,69	626,21	630,00	»	4 076,74
Preanger regentschappen . . .	2 962 166,45	63 288,91	»	123,29	466 092,14
Cheribon	492 878,76	15 753,24^5	7 425,00	»	32 646,70
Tagal	1 292 661,58	17 237,47	8 200,00	»	139 323,85^5
Pekalongan	410 348,59	9 816,60^5	540,00	»	34 617,22^5
Samarang.	819 406,49	17 355,99	8 820,00	»	66 862,02
Japara	27 224,60^5	3 474,45	3 412,50	»	3 749,50
Soerabaija.	84 300,10	4 229,52	4 410,00	»	13 000,00
Pasoeroean	3 893 040,59	50 645,80^5	23 810,00	*h*) 13 430,42	368 999,53
Probolinggo	561 408,82	15 006,89	4 005,00	»	38 338,68^5
Bezoeki.	533,226,77^5	10 789,36	5 805,00	»	49 422,79
Banjoemas	316 202,30	5 177,76	5 192,75	»	270,99
Bagelen	348 440,14	12 479,38	7 020,00	»	57 662,00
Kadoe	746 496,57^5	17 384,65^5	8 100,00	»	93 309,62
Madioen	826 540,86	25 317,03	7 560,00	»	121 446,64
Kediri	195 250,31^5	13 082,62	8 820,00	»	62 220,00
Te zamen . .	f 13 668 864,20	f 283 011,90	f 106 720,25	f 16 309,31	f 1 551 146,43^5
Soerakarta.	902 056,60	»	»	»	»
Djokjokarta	49 905,75	»	»	»	4 757,53
Totaal. . . .	f 14 620 826,55	f 283 011,90	f 106 720,25	f 16 309,31	f 1 555 903,96^5
In 1881 was het cijfer . . .	14 585 362,66^5	248 461,76	123 875,52^5	19 472,49	1 126 316,33^5
» 1880 » » » . . .	8 115 195,31	212 733,53	111 635,00	22 925,31	1 007 307,10

AAN HET GOUVERNEMENT GELEVERD.			Gemiddelde prijs waarop de pikol koffie aan het Gouvernement te staan kwam, gerekend tot de opschuring in de strandpakhuizen. *l*)	Getal inkooppakhuizen bij het eind van het jaar.
Percentsgewijze belooning aan de inlandsche ambtenaren, enz.	Alle andere uitgaven, onder geen bepaald hoofd te brengen. *k*)	Te zamen.		
f 3 708,67	f 4,50	f 152 496,33	f 15,00	4
454,37	»	23 455,01	18,58^{5}	1
158 461,99	928,00	3 651 060,78	17,00	93
12 717,80	1 455,00	562 876,50^{5}	15,87	26
31 494,08^{5}	75,00	1 488 991,98^{5}	15,64	17
10 714,69	896,02	466 933,13	15,84	15
17 240,20^{5}	2 073,34	931 758,05	15,82	35
710,69^{5}	836,46	39 408,21	20,09	10
2 198,35	720,00	108 857,97	15,99	9
100 924,81	53 882,08^{5}	4 504 733,24	16,00	34
14 638,01^{5}	945,00	634 342,41	15,74	25
13 951,79^{5}	1 583,52	614 779,24	15,96	19
8 265,99^{5}	3 919,83^{5}	339 029,63	14,99	16
9 111,99	80,00	434 793,51	17,57	23
19 541,74	»	883 832,59	16,57	26
21 571,08	1 056,00	1 003 491,61	17,00	46
4 598,96^{5}	5 072,82	289 044,72	16,20	*m*) 29
f 450 305,24^{5}	f 73 527,58	f 16 129 884,92	f 16,36	428
»	90,00	902 146,60	23,91	1
»	»	54 663,28	27,48	»
f 430 305,24^{5}	f 73 617,58	f 17 086 694,80	f 16,66	429
389 285,23^{5}	92 180,73	16 584 954,74	16,40	*m*) 406
221 201,95^{5}	32 056,14	9 723 054,14^{5}	17,41	388

AANMERKINGEN

f) Voor de koffie uit Soerakarta en Djokjokarta wordt bovendien f 11 per pikol als belasting aan de vorsten te goed gedaan. De hoofden van het Mangkoe Negorosche en van het Pakoe Alamsche huis, die zelf het product leveren en geen belasting aan de vorsten verschuldigd zijn, ontvangen de volle f 25 per pikol (Indisch Staatsblad 1873 nº. 273).

Hoeveel koffie als inferieure soort in de verschillende gewesten bij de pakhuizen is ingenomen, blijkt uit aanmerking *e* van dezen staat.

g) In 1882 is de Bantam-koffie niet in Indië bereid geworden, maar in de hoornschil naar Europa vervoerd na van gouvernementswege (bij het doorvoerpakhuis te Karang-Antoe) te zijn gedroogd. De opgegeven som van f 2755,60 betreft de kosten dier overdroging, de bezoldiging van het personeel voor toezicht en bewaking, benevens de uitgaven verbonden geweest aan de oprichting van de uit lichte materialen samengestelde droogbakken.

h) Premiën ingevolge Indisch Staatsblad 1873 nº. 54 toegekend aan particuliere ondernemers voor het bereiden van de koffie der bevolking op de West-Indische wijze. Twee ondernemers genoten f 8365,56 en f 2061,30; vijf anderen respectievelijk f 1816,67, f 532,62, f 275,16, f 258,36 en f 120,75.

i) De in deze kolom vermelde sommen duiden niet het volledig bedrag der transportkosten aan. Op 31 December 1882 was nog niet alle koffie afgevoerd, zoodat de opgegeven betalingen alleen betrekking hebben op de toen reeds afgevoerde koffie; voor een gedeelte dier afvoeren was bovendien nog slechts 80 pct. op de rekeningen der transport-aannemers voldaan.

k) De in deze kolom vermelde uitgaven zijn zéér onvolledig. Sommige residenten brengen onder deze opgaven enkel de kosten van gewoon onderhoud der pakhuizen, anderen ook de kosten van oprichting van nieuwe gebouwen, enz. Velen laten in hunne opgaven deze kolom geheel oningevuld, terwijl er toch zeker wel uitgaven van den hierbedoelden aard gedaan zullen zijn.

l) In verband met het voorkomende in de twee voorafgaande aanmerkingen laat de juistheid dezer gemiddelden te wenschen over.

m) In 't vorig verslag (bijlage YY) werden voor Kediri 2 pakhuizen te veel opgegeven.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **DDD**.

N°. 56.

(Zie blz. 180 van het verslag.)

GOUVERNEMENTS-SUIKERCULTUUR

OP

JAVA.

OVERZICHT

BETREFFENDE

de voor den oogst van 1882 beplante uitgestrektheid, de werkkrachten en productie, verschillende betalingen enz.; een en ander voor elke onderneming in het bijzonder.

...culier riet verkregen. b)	
Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
14.	15.
30 343	65.82
28 840	74.14
33 022	60 81
29 483	64.09
40 528	59.51
26 339	64.39
21 885	71.28
20 838	50.82
28 044	59.66
44 517	81.08
303 839	64.93
21 900	73.00
46 827	95.56
54 000	90.45
43 699	74.82
44 215	87.72
36 697	77.91
35 982	89.50
37 811	109.59
321 131	86 95
58 778	90.98
29 680	72.03
34 468	68.11
122 926	78.59

...n werkende onderneming Soera-

...st van 1882:

...ldoen. . . . . . f	4 935,98[5]
„	9 722,52
„	85 429,39[5]
. . . . f	100 087,90
. . . .	165 429,69
...an. . . . . . f	65 341,79
...welke geheel ten	6 167,23
...er riet) aan den . . . . f	59 174,56

Uitgaven uit 's lands kas te doen voor de gouvernements-beplantingen.								Van de fab… da…
								Cijns weg…
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor het beplanten, onderhouden en bewaken.	Belooning aan de dessa-hoofden.	Cultuurprocenten aan de inlandsche ambtenaren te voldoen.	Te zamen.	Uitkeering aan de dessahoofden bij wijze van tegemoetkoming in de derving van een deel van het collecteloon der landrente.	Kosten van toezicht op de gouvernements-beplantingen.	Algemeen totaal.	de beplantingen op hoog gezag.
16.	17.	18.	19.	20.	21.	22.	23.	24.
f 13 269,18	f 55 076,73	f 865,38	f 5 601,92	f 74 813,21	f 442,31			f 47 435,87
7 961,52	34 486,12	519,23	5 066,53	48 033,40	265,38			46 930,16
13 269,18	53 945,96	832,70	5 651,85	73 699,69	442,31			47 759,00
10 615,29	44 876,59	692,30	4 776,92	60 961,10	353,84			42 307,39
14 000,00	58 000,00	900,00	6 167,23	79 067,23	»	d) f 7 020	Niet gesplitst op te geven.	»
12 384,61	41 298,46	692,31	5 056,92	62 432,30	353,85			36 006,93
8 598,46	35 704,80	540,83	3 781,29	48 625,38	286,62			24 339,26
12 461,53	45 754,61	778,85	4 321,73	63 316,72	415,38			33 482,60
13 384,56	50 803,66	769,23	5 126,93	70 084,38	446,16	1 080		36 114,43
11 153,80	50 880,59	834,62	5 803,85	68 672,86	446,16	1 080		33 696,16
f 117 098,13	f 473 827,52	f 7 425,45	f 51 355,17	f 649 706,27	f 3 452,01	f 9 180	j) f 662 338,28	f 348 062,80
f 4 442,31	f 14 446,45	f 214,74	f 826,73	f 19 930,23	f 126,92			f 10 690,39
14 481,08	42 137,92	692,31	3 633,84	60 945,15	338,46			34 646,92
14 807,69	52 740,58	865,39	5 457,65	73 871,31	423,08			37 026,92
11 846,15	42 228,62	615,38	3 669,23	58 359,38	338,46	g) f 3 780	Niet gesplitst op te geven.	32 126,92
10 830,77	40 331,08	615,38	3 309,23	55 086,46	338,46			26 694,16
11 702,51	45 010,97	692,31	4 690,77	62 096,56	338,46			44 217,23
11 676,95	42 058,46	615,39	3 192,51	57 543,31	353,85	540		27 563,08
8 757,65	30 944,95	461,53	2 282,30	42 446,43	265,38	540		17 526,92
f 88 545,11	f 309 899,03	f 4 772,43	f 27 062,26	f 430 278,83	f 2 523,07	f 4 860	f 437 661,90	f 230 492,54
f 21 772,70	f 76 935,39	f 1 152,31	f 6 162,69	f 106 023,09	f 619,23	f 1 080	f 107 722,32	f 59 331,73
11 340,64	43 798,72	641,54	3 187,69	58 968,59	369,23	540	59 877,82	23 152,00
14 795,18	57 094,80	801,92	5 338,46	78 030,36	423,08	540	78 993,44	38 036,54
f 47 908,52	f 177 823,91	f 2 595,77	f 14 688,84	f 243 022,04	f 1 411,54	f 2 160	f 246 593,58	f 120 520,27

g) Ten gevolge van de schorsing van een mantri is f 540 vrijgevallen.

rikanten heeft het Gouvernement arentegen te ontvangen:			Aantal vaste arbeiders.		Aantal dagloonners gemiddeld per dag gebezigd:	
ens de articuliere beplantingen.	Plantloon ingevolge art. 6 van het contract met de 5 pct. verhooging.	Totaal.	Ambachtslieden en mandoors.	Gewone arbeiders.	gedurende den maal-tijd.	bij het afwerken van het product.
25.	26.	27.	28.	29.	30.	31.
1 900,00	f 77 029,61	f 126 365,48	35	55	300	60
3 950,00	49 362,92	100 243,08	27	370	220	»
3 950,00	77 236,92	128 936,92	45	590	185	275
3 800,00	63 793,23	109 900,62	35	470	180	230
7 025,00	76 500,00	83 525,00	6	100	300	75
2 525,00	64 201,08	102 733,01	33	68	219	25
1 450,00	50 056,38	75 845,64	9	205	350	150
1 600,00	65 393,31	100 475,91	20	†	150	50
2 125,00	72 318,66	110 558,09	25	150	150	»
4 100,00	73 133,06	110 929,22	80	140	198	40
32 425,00	f 669 025,17	f 1 049 512,97	315	2 148	2 252	905
4 625,00	f 19 295,48	f 34 610,87	25	†	350	60
4 550,00	60 836,00	100 092,92	30	25	250	70
5 300,00	72 454,04	114 789,96	25	200	1 200	250
6 900,00	58 359,24	97 386,16	†	†	†	†
4 900,00	54 411,08	86 005,24	†	†	†	†
4 075,00	61 891,08	110 183,31	100	35	225	125
2 350,00	56 485,84	85 398,92	22	186	364	64
2 850,00	42 336,46	62 713,38	22	75	460	110
35 550,00	f 426 129,22	f 692 171,76	224	521	2 849	679
2 700,00	f 105 925,35	f 167 957 08	†	†	†	†
2 600,00	58 704,46	84 456,46	46	»	431	229
3 025,00	78 042,89	119 104,43	†	†	350	60
8 325,00	f 242 672,70	f 371 517,97	46	†	781	289

riet verkregen (zie noot *b*).	
Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
14.	15.
40 480	70.15
32 006	59.05
40 415	77.42
36 630	73.55
149 531	69.90
29 370	49 44
38 500	70.00
40 241	72.63
31 647	69.40
50 800	98.64
35 500	59.46
24 881	56.41
40 839	72.92
46 179	77.87
337 957	69.53
20 000	51.81
26 622	61.34
28 836	56.87
24 003	47.25
30 471	65.38
43 745	87.31^{5}
53 291	103.07
37 153	70.36
244 121	

Uitga…	
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor h… beplant… onderhou… en bewake…
16.	17.
f 22 110,02	f 62 88…
16 641,00	53 03…
15 548,07	54 85…
18 981,98	52 531
f 73 281,07	f 223 309
f 16 604,61	f 60 938
10 777,41	40 508
13 515,21	43 456
11 001,83	41 855
11 484,85	38 440
17 748,92	49 496
14 048,63	38 551
18 393,55	46 045
21 280,94	53 108
f 134 855,95	f 412 412
f 10 375,45	f 23 001
f 16 904,52	f 46 349
17 722,32	41 321
18 393,44	45 276
15 199,06	37 023
13 628,66	32 291
8 190,04	34 363
18 967,76	42 035
f 109 005,80	f 278 661

NAMEN DER		Aantal bouws in 1881 voor den oogst van 1882		
		beplant door tusschenkomst van het Gouvernement. (Onderdeelen van bouws zijn weggelaten.)	vrijwillig beplant:	
AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.		gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	gronden door de ondernemers gehuurd. (zie noot a).
1.	2.	3.	4.	5.
	Per transport	2 308	177	976
Sidoardjo.	Tangoelangin.	369	»	186
Idem.	Porrong.	308	»	90
Idem.	Kremboong.	346	»	83
Idem.	Watoetoelis.	369	»	133
Modjokerto.	Sentanen-lor.	308	6	147
Idem.	Brangkal.	231	»	230
Idem.	Gempolkrep.	308	»	148
Idem.	Djombang.	308	»	204
Idem.	Goedo.	161	»	111
Idem.	Koning Willem II.	377	140	»
Idem.	Bangsal.	238	»	146
Idem.	Ketanen.	231	38	122
	Totaal	5 862	361	2 576
PASOEROEAN.				
Pasoeroean.	Djakatra-Oost.	364	»	37
Idem.	de Onderneming.	327	90	64
Idem	Wonoredjo.	325	76	k) 55
Idem.	Kloerahan.	283	11	83
Idem.	de Goede Hoop.	177	»	l) 92
Idem.	Gajam.	271	1	133
Idem.	Bekassi-Oost.	192	57	74
Idem.	Dankbaarheid.	226	»	29
Idem.	Soekoredjo.	199	»	81
Idem.	Kawisredjo.	199	»	94
Idem.	Sariredjo.	161	»	91
Idem.	Pleret.	223	»	99
Bangil.	Wangoonredjo.	261	»	58
Idem.	Ardjosari.	338	16	58
Idem.	Ardiredjo.	271	193	44
Idem.	Yossowilangon.	236	»	66
Idem.	de Hoop.	308	»	10
	Totaal	4 361	444	1 168

k) Waaronder 10 bouws 2de snit (soelangan).

l)

...eveelheid ... rkregen rietsap ... liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) uit het verwerkte gouvernements- en particulier riet verkregen. (zie noot *b*). Superieure nummers (geschikt voor dadelijk verbruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middel-nummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroop-suiker.	Stroop. (zie noot *c*).	Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).		Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.		15.
03 733 000		»	26 002	174 068	27 759	16 292	†	244 121		
11 550 600	†	††	††	21 693	3 982	3 026	†	28 701		51.71
10 225 500	†	††	1 030	8 696	11 542	††	†	21 268		53.43
13 005 400	8°	††	7 442	23 549	5 615	3 000	†	39 606		92.32
18 705 600	8.5°	††	5 358	30 846	8 930	4 806	†	50 000		99.60
20 000 000	8°	»	6 433	28 890	5 362	4 000	6 000	44 685		96.93
20 141 600	7°	††	13 451	25 293	2 860	††	†	41 604		90.24
20 663 800	8°	††	4 530	33 108	3 569	††	†	41 207		90.36
25 452 000	†	††	244	33 285	12 087	4 934	†	50 550		98.73
10 399 400	9°	††	††	12 519	1 490	4 000	†	18 009		66.20
16 942 500	9°	††	††	37 879	5 215	††	†	43 094		83.35
15 663 200	8°	††	1 261	29 681	2 047	††	†	32 989		85.90
21 344 000	†	††	821	16 733	12 232	700	†	30 486		77.96
307 826 600		††	66 572	476 240	102 750	40 758	6 000	686 320		78.00
7 812 000	†	»	»	20 200	»	3 000	1 500	23 200		57.85
13 828 500	9°	††	2 509	23 131	3 369	††	†	29 009		60.31
11 974 400	8°	»	5 000	25 000	»	3 000	»	33 000		72.36
10 416 600	7°	††	2 760	14 950	4 790	2 000	4 000	24 500		64.98
6 145 200	9.5°	1 021	1 135	6 812	4 916	2 500	3 000	16 384	*m*)	62.53
13 111 200	8.5°	»	239	22 352	2 514	»	3 000	25 105		61.98
13 218 500	9.5°	††	††	17 236	7 697	1 600	†	26 533		82.14
7 400 000	7.5°	††	1 497	8 751	4 909	††	†	15 157		59.44
23 478 400	8.5°	††	††	19 927	973	2 000	4 000	22 900		81.78
8 227 800	8°	††	1 602	12 362	2 758	885	2 785	17 607		60.09
7 254 000	7°	2 920	799	6 121	2 794	1 500	†	14 134		56.08
9 333 300	9.5°	»	»	15 966	4 000	1 000	†	20 966		65.11
7 344 800	7°	2 505	233	9 635	3 352	1 124	400	16 849		52.81
10 574 000	10°	4 503	††	18 281	††	2 000	†	24 784		60.15
15 551 500	10.5°	»	6 039	27 530	613	2 000	†	36 182		71.22
8 592 000	8.5°	»	»	14 481	»	4 000	3 000	18 481		61.19
†	7.5°	»	»	7 512	305	306	†	8 123		25.54
174 262 200		10 949	21 813	270 247	42 990	26 915	21 685	372 914	*n*)	62.50

Hiervan waren mislukt 7 bouws.

m) Berekend over 262 bouws.

Uitgaven	
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor het beplanten, onderhouden en bewaken.
16.	17.
f 109 005,80	f 278 661,46
17 863,81	26 104,15
14 570,79	37 141,17
15 392,59	37 684,84
13 663,23	39 156,20
11 266,08	38 801,40
8 134,94	28 586,32
10 615,39	41 534,76
10 076,98	39 128,41
5 312,98	20 566,10
13 870,78	46 378,99
8 775,42	23 788,25
7 915,85	23 946,41
f 246 464,64	f 686 478,49
f 18 243,14	f 33 840,96
18 423,58	34 832,32
16 588,50	34 824,38
15 700,89	29 752,95
10 217,31	18 826,66
15 681,34	23 286,46
11 105,85	20 278,46
10 186,97	23 871,27
11 422,48	20 920,75
11 445,70	21 685,61
9 328,85	17 031,51
12 882,68	23 834,82
12 832,28	27 968,78
16 580,92	36 377,12
13 280,93	28 985,22
11 256,80	24 930,05
14 062,86	32 466,31
f 229 241,08	f 463 713,64

n) Berekend over 5966

NAMEN DER		Aantal bouws in 1881 voor den oogst van 1882		
		beplant door tusschenkomst van het Gouvernement. (Onderdeelen van bouws zijn weggelaten.)	vrijwillig beplant:	
AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.		gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	gronden door de ondernemers gehuurd (zie noot a).
1.	2.	3.	4.	5.
PROBOLINGGO.				
Probolinggo.	Oembool.	406	»	p) 67
Idem.	Soemberkarang.	365	»	137
Idem.	Bajoeman.	385	252	124
Idem.	Wonolangan.	365	»	†
Kraksaän.	Kandangdjati	398	»	236
Idem.	Djaboong.	204	»	134
Idem.	Phaëton.	456	»	172
Idem.	Padjarakan.	r) 496	»	196
Idem.	Gending.	t) 420	»	212
Loemadjang.	Soekodono.	192	»	60
	Totaal	3 687	252	1 338
BEZOEKI.				
Bezoeki.	de Maas.	259	»	114
Idem.	Boedoean.	308	170	»
Panaroekan.	Wringin Anom.	308	»	160
Idem.	Olean.	231	»	174
Idem.	Pandji.	385	»	162
	Totaal	1 491	170	610
BANJOEMAS.				
Banjoemas.	Kalibagor.	308	»	94
MADIOEN.				
Madioen. Magettan.	Poerwodadi.	308	»	»
Madioen. Magettan.	Redjosari.	308	»	134
	Totaal	616	»	134

p) Hiervan waren 15 bouws mislukt.
q) Berekend over 458 bouws.
r) Waarvan p. m. 3 bouws door kwaadwilligen verbrand.

…eveelheid …rkregen rietsap (…n liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) uit het verwerkte gouvernements- en particulier riet verkregen (zie noot *b*).							
		Superieure nummers (geschikt voor dadelijk verbruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middel-nummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroop-suiker.	Stroop. (zie noot *c*).	Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
16 363 500	8°	††	††	36 000	††	††	†	36 000	*q*) 78.60
†	†	††	2 823	33 286	5 038	††	†	41 147	81.96
17 910 000	7°	††	559	23 203	8 062	2 000	†	33 824	66.45
16 558 500	9°	††	502	25 226	1 833	††	†	27 561	44.66
21 589 800	8°	††	††	41 968	††	12 000	†	53 968	85.12
15 756 700	10.5°	††	††	34 915	††	††	†	34 915	103.29
26 147 000	9°	††	8 748	36 765	10 305	††	†	55 818	88.88
23 938 000	9.5°	††	12 500	37 000	3 500	††	†	53 000	*s*) 76.92
15 115 500	8.5°	††	††	30 270	††	††	†	30 270	*u*) 54.83
8 649 900	7°	††	512	14 938	1 307	††	†	16 757	66.49
162 028 900		††	25 644	313 571	30 045	14 000	†	383 260	*v*) 74.00
12 740 000	†	††	3 930	24 993	2 892	2 000	»	33 815	90.65
20 938 500	9°	»	»	37 788	2 339	3 500	†	43 627	91.27
20 265 600	11°	»	1 860	37 297	4 806	3 500	†	47 463	101.41
18 789 000	9.5°	††	1 908	42 278	3 454	600	»	48 240	119.11
31 132 000	8°	»	166	43 922	12 014	15 000	»	71 102	129.98
103 865 100		»	7 864	186 278	25 505	24 600	†	244 247	107.55
20 747 200	7° à 10°	»	5 012	36 860	2 294	††	†	44 166	109.86
13 459 600	8.5°	††	635	7 261	16 701	††	†	24 597	79.86
†	†	††	††	36 280	††	5 200	†	41 480	93.84
13 459 600		††	635	43 541	16 701	5 200	†	66 077	88.10

s) Berekend over 689 bouws.

t) Waarvan aan de fabriek Maron afgestaan 80 bouws, zoodat op Gending slechts het riet van 340 bouws gouvernements-aanplant is verwerkt.

Uitgave[n]	
Schadeloosstelling aan de bevolking voor het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor het beplanten onderhoude[n] en bewaken.
16.	17.
f 23 374,11	f 42 170,7
18 048,46	38 827,8
19 129,26	42 287,9
18 211,94	38 564,1
19 829,09	41 320,9
9 826,71	21 362,0
22 177,30	48 329,6
24 337,03	52 021,1
20 474,48	44 758,3
6 692,28	19 056,4
f 182 100,66	f 388 699,4
f 13 998,50	f 27 489,1
16 615,40	32 077,0
16 615,39	32 145,6
12 461,54	24 346,1
20 769,23	40 079,2
f 80 460,06	f 156 137,2
f 11 043,41	f 41 884,1
f 8 736,54	f 41 118,8
10 153,85	40 978,4
f 18 890,39	f 82 097,3

u) Berekend over 552

v) Berekend over 517

NAMEN DER		Aantal bouws in 1881 voor den oogst van 1882		
		beplant door tusschenkomst van het Gouvernement. (Onderdeelen van bouws zijn weggelaten.)	vrijwillig beplant:	
AFDEELINGEN.	ONDERNEMINGEN.		gronden waarvan het riet door de ondernemers is opgekocht. (Geraamde uitgestrektheid.)	gronden door de ondernemers gehuurd (zie noot *a*).
1.	2.	3.	4.	5.
KEDIRI.				
Kediri.	Pesantren.	308	48	99
Idem.	Mingiran.	181	»	120
Idem.	Poerwoasri.	181	»	*ij*) 188
Idem.	Menang.	138	»	78
Ngrowo.	Modjopangoeng.	308	»	126
Berbek.	Djati.	346	7	158
	Totaal	1 462	55	769
RECAPITULATIE.				
Cheribon	10	3 382	182	1 115
Tagal	8	2 271	17	1 405
Pekalongan	3	1 231	»	333
Samarang	4	1 616	»	523
Japara	9	3 322	»	1 538
Rembang	1	231	155	»
Soerabaija	19	5 862	361	2 576
Pasoeroean	17	4 361	444	1 168
Probolinggo	10	3 687	252	1 338
Bezoeki	5	1 491	170	610
Banjoemas	1	308	»	94
Madioen	2	616	»	134
Kediri	6	1 462	55	769
Algemeen totaal	95	29 840	1 636	11 603
In 1881 waren de cijfers	95	*ff*) 32 768	928	*gg*) 9 018

ij) 19 bouws mislukt tengevolge van slecht onderhoud en vernieling door wilde v[...]

z) Berekend over 350 bouws.

aa) Berekend over 2267 bouws.

...oeveelheid ...erkregen rietsap (in liters).	Gemiddeld gehalte van het rietsap volgens Beaumé.	Opbrengst (in pikols) uit het verwerkte gouvernements- en particulier riet verkregen (zie noot *b*).							
		Superieure nummers (geschikt voor dadelijk verbruik).	Hooge nummers (20 t/m 15).	Middel-nummers (14 t/m 9).	Lage nummers (8 en lager).	Stroop-suiker.	Stroop. (zie noot *c*).	Totaal der kolommen 8 t/m 12 (dus zonder de stroop).	Gemiddelde suiker-opbrengst per bouw.
6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
17 818 200	6°	††	4 170	18 706	1 906	7 350	†	32 132	70.62
13 888 800	5°	††	††	17 897	††	4 709	†	22 606	75.10
†	7°	††	1 969	18 736	2 724	9 680	†	33 109	*z*) 94.59
9 534 000	5°	††	400	10 000	††	2 281	†	12 681	58.70
15 316 000	†	400	»	25 500	»	7 000	»	32 900	75.80
21 430 000	9.5°	††	23 646	10 990	13 218	††	†	47 854	93.64
77 987 000		400	30 185	101 829	17 848	31 020	†	181 282	*aa*) 79.96
129 199 700	»	3 506	42 632	206 249	44 602	6 850	6 303	303 839	64.93
135 975 400	»	6 766	35 061	238 670	25 334	15 300	2 900	321 131	86.95
51 682 300	»	193	9 427	100 402	3 406	9 498	327	122 926	78.59
69 342 900	»	††	5 190	115 488	14 069	14 784	4 469	149 531	69.90
143 294 900	»	150	18 536	274 094	15 076	30 101	7 133	337 957	69.53
8 729 500	»	††	††	20 000	††	††	†	20 000	51.81
307 826 600	»	†	66 572	476 240	102 750	40 758	6 000	686 320	78.00
174 162 200	»	10 949	21 813	270 247	42 990	26 915	21 685	372 914	62.50
162 028 900	»	††	25 644	313 571	30 045	14 000	†	383 260	74.00
103 865 100	»	††	7 864	186 278	25 505	24 600	†	244 247	107.55
20 747 200	»	††	5 012	36 860	2 294	††	†	44 166	109.86
13 459 600	»	††	635	43 541	16 701	5 200	†	66 077	88.10
77 987 000	»	400	30 185	101 829	17 848	31 020	†	181 282	79.96
398 301 300	»	21 964	268 571	2 383 469	340 620	219 026	48 817	3 233 650	*dd*) 75.28
†	»	42 567	357 436	2 241 210	374 253	178 320	»	3 193 786	*hh*) 75.12

...rkens.

bb) Aan dit totaal ontbreekt de opgaaf van 1 onderneming.

cc) Aan dit totaal ontbreken de opgaven van 4 ondernemingen.

dd) Berekend over 42 955 bouws.

'EE.

Uitgaven ı	
Schadeloosstelling aan de bevolking vooı het tijdelijk afstaan van haren grond.	Loon voor het beplanten, onderhouden en bewaken.
16.	17.
f 10 687,77	f 37 349,39
5 965,38	24 649,69
6 445,36	24 649,69
4 569,23	18 880,62
11 846,07	41 934,35
11 423,08	49 281,92
f 50 936,89	f 196 745,66
f 117 098,13	f 473 827,52
88 545,11	309 899,03
47 908,52	177 828,91
73 281,07	223 309,98
134 855,95	412 412,08
10 375,45	23 001,21
246 464,64	686 478,49
229 241,08	463 713,64
182 100,66	388 699,48
80 460,06	156 137,27
11 043,41	41 884,15
18 890,39	82 697,30
50 936,89	196 745,66
f 1 291 201,36	f 3 636 034,72
f 1 435 905,26	f 3 762 673,76

ee) De in noot f bedoel cijns te betalen. Het tota betrekking op 94 onderne

ff) Hieronder ook 12 b verstrekt zonder bepiantin

ger

al-
raat
er
ten.

470
400
400
310
200
900
200
200
000
200
300
400
600
700
000
500
000
000
000
800
400
100
480
100
380
080
200

00 en

73 000
treeks

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **EEE**.

N°. 57.

(Zie blz. 182 van het verslag.)

STATISTIEK betreffende de gouvernements-KINAPLANTSOENEN op Java (alle in de Preanger regentschappen), over de jaren 1880, 1881 en 1882.

KINA-ETABLISSEMENTEN.	Gemiddelde hoogte boven de zee, waarop de plantsoenen zijn aangelegd (in Meters).	Aanwezig bij het eind van:	PLANTEN IN DE KWEEKERIJEN. Ledgeriana.	Succirubra.	Officinalis.	Lancifolia.	PLANTEN IN DEN VOLLEN GROND. Ledgeriana.	Calisaya en hasskarliana.	Succirubra en caloptera.	Officinalis.	Lancifolia.	Micrantha.	Totaal-generaal der planten.
Lembang (gebergte Tangkoeban Prahoe).	1251	1880	»	19 950	»	»	5 920	80 400	50 000	»	»	200	156 470
		1881	»	20 000	»	»	5 900	75 000	76 500	»	»	»	177 400
		1882	»	20 000	»	»	5 900	74 500	78 000	»	»	»	178 400
Nagrak (gebergte Tangkoeban Prahoe).	1625	1880	18 500	»	»	»	110 950	115 000	36 700	76 400	3 700	60	361 310
		1881	28 000	»	»	»	130 700	110 500	36 000	75 000	»	»	380 200
		1882	35 000	»	»	»	144 000	100 000	35 900	74 000	»	»	388 900
Tjibitoeng (gebergte Wajang).	1527	1880	29 800	70 000	»	»	46 800	76 000	75 000	39 600	1 000	»	338 200
		1881	9 600	53 000	»	»	54 000	50 000	125 000	36 000	600	»	328 200
		1882	66 000	84 000	»	»	50 000	25 000	145 000	35 000	»	»	405 000
Tjibeureum (gebergte Malawar).	1560	1880	67 400	12 000	»	»	122 300	96 000	17 500	5 000	1 000	»	321 200
		1881	129 000	23 300	»	»	133 000	87 000	19 000	»	1 000	»	392 300
		1882	188 000	25 800	»	»	160 000	80 000	24 600	»	»	»	478 400
Tjinjiroean (gebergte Malawar).	1566	1880	81 000	58 000	»	»	127 000	122 800	51 800	4 000	9 000	»	453 600
		1881	277 400	33 000	»	»	150 000	107 500	58 800	4 000	9 000	»	639 700
		1882	360 000	28 000	»	»	166 000	107 000	71 000	4 000	9 000	»	745 000
Rioeng Goenoeng (gebergte Tiloe).	1625	1880	33 700	31 000	»	»	69 000	120 000	61 800	3 000	2 000	»	320 500
		1881	56 000	25 000	»	»	80 000	90 000	92 000	2 500	1 500	»	347 000
		1882	130 000	21 500	»	»	90 000	59 000	94 000	2 500	»	»	397 000
Kawah Tjiwidei (gebergte Kendeng Patoeha).	1950	1880	»	17 500	80 000	»	»	»	5 500	273 000	»	»	376 000
		1881	»	45 000	22 300	»	600	»	18 300	340 600	»	»	426 800
		1882	»	19 000	186800	»	600	»	26 000	360 000	»	»	492 400
Tirtasari (gebergte Malawar).	?	1880	42 000	»	»	»	16 100	»	»	»	»	»	58 100
		1881	15 000	»	»	»	66 480	»	»	»	»	»	81 480
		1882	41 700	»	»	»	78 400	»	»	»	»	»	120 100
Totaal voor elke soort afzonderlijk . . .	. . . .	1880	a) 272 400	208450	80 000	»	b) 498 070	610 200	298 300	401 000	16 700	260	2 385 380
		1881	a) 515 000	199300	22 300	»	b) 620 680	520 000	425 600	458 100	12 100	»	2 773 080
		1882	a) 820 700	198300	186800	»	b) 694 900	445 500	474 500	475 500	9 000	»	3 305 200
Totaal-generaal . . .	. . . .	1880	560 850				1 824 530						
		1881	736 600				2 036 480						
		1882	1 205 800				2 099 400						

a) Onder de ledgeriana-planten in de kweekerijen waren bij het eind van 1880 en 1881 achtereenvolgens begrepen aan stekken en enten 8300 en 8600, welk getal bij het eind van 1881 was geklommen tot 16 750 (3750 stekken en 13 000 enten).

b) Meerendeels opgekweekt uit op Java gewonnen zaden. Onder de cijfers van 1880, 1881 en 1882 zijn achtereenvolgens begrepen 58 400, 73 000 en 85 000 zoowel stekken als enten. Het aantal oorspronkelijke ledgeriana-boomen (opgekweekt uit Boliviaansch zaad), in 1880 en 1881 omstreeks 6400, bedroeg in 1882 omstreeks 6000.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIE.

BIJLAGE **FFF.**

N°. 58.

(Zie blz. 184 van het verslag.)

UITKOMSTEN der in October 1882 en Juli 1883 hier te lande gehouden VEILINGEN van gouvernements-KINABAST.

OMSCHRIJVING VAN DEN BAST.	In veiling verkochte hoeveelheid. Volgens weging bij de kina-etablissementen.	In veiling verkochte hoeveelheid. Uitgeleverd netto gewicht aan de koopers (na aftrekking van de verstrekte monsters).	Alkaloid-gehalte van de te Bandong onderzochte monsters, berekend op absoluut drogen bast. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*.	Alkaloid-gehalte. Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alkaloïden* te zamen.	Verkregen veilingsprijs per *half* K.G. Laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort.	Verkregen veilingsprijs per *half* K.G. Gemiddeld berekend over al de kavelingen der opgegeven soort.
Restant uit den oogst van 1881, enz. (Veiling van 11 October 1882.)						
Succirubra.	Amst. pd.	Halve K.G.	Pct.	Pct.		
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort. schaafsel (schilfers)	1 242	1 095	1,4	9,8	f 1,54 à f 1,60	
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort. op andere wijze geoogst	586	518	1	8,1 à 8,4	1,40 » 2,20	f 1,29[93]
Oorspronkelijke bast. Andere stambast (2de soort, gebroken pijpen, stukken en gruis)	3 382	3 068	0,4 à 0,9	5,5 à 7,2	0,75 » 1,75	
Totaal der in veiling verkochte hoeveelheid		4 681	....	....	......	f 1,29[93]
Verstrekte monsters		62[3]	....	....	......	1,43[07]
Totaal-generaal	5 210	4 743[3]			Totale opbrengst	f 6 171,17
Oogst van 1882. (Veiling van 13 Juli 1883.)						
Calisaya ledgeriana.	Amst. pd.	Halve K.G.	Pct.	Pct.		
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort schaafsel (schilfers)	1 435	1 333	8,5	9,4	f 5,35	
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort op andere wijze geoogst	3 206	2 917	4 à 7,5	5,8 à 9	2,85 à f 3,85	
Oorspronkelijke bast. Andere stambast (2de soort, gebroken pijpen en schilfers)	9 867	8 993	3,9 » 6,2	6,2 » 7,5	2,14 » 3,95	f 2,06[70]
Oorspronkelijke bast. Tak- en twijgbast (gruis)	51 080	47 395	1,4 » 4,4	2,7 » 6,6	0,74 » 2,45	
Oorspronkelijke bast. Wortelbast	3 122	2 915	3,9 » 5,9	7,6 » 7,8	2,77 » 3,26	
Vernieuwde bast: Schaafsel (schilfers)	376	349	9,3	10,3	5,55	
	69 086	63 902				
Calisaya javanica.						
Oorspronkelijke bast. Stambast 1ste soort	2 616	2 381	1,3 à 1,5	3,9 à 4,4	1,21 à 1,46	
Oorspronkelijke bast. Andere stambast (2de soort, gebroken pijpen en gruis)	3 858	3 653	0,5 » 0,9	1,5 » 2,9	0,58 » 0,92	0,97[46]
Oorspronkelijke bast. Wortelbast	885	828	1,2 » 1,3	6,1 » 6,5	0,75 » 0,81	
	7 359	6 862				

	OMSCHRIJVING VAN DEN BAST.	In veiling verkochte hoeveelheid.		Alkaloïd-gehalte van de te Bandong onderzochte monsters, berekend op absoluut drogen bast.		Verkregen veilingsprijs per *half* K.G.	
		Volgens weging bij de kina-etablissementen.	Uitgeleverd netto gewicht aan de koopers (na aftrekking van de verstrekte monsters).	Laagste en hoogste gehalte aan *chinine*	Laagste en hoogste gehalte aan *chinine en andere alkaloïden* te zamen.	Laagste en hoogste prijs van het geheel aantal kavelingen der opgegeven soort.	Gemiddeld berekend over al de kavelingen der opgegeven soort.
	Calisaya schuhkrafft.	Amst. pd.	Halve K.G.	Pct.	Pct.		
Oorspronkelijke bast.	Stambast 1ste soort	17 543	16 168	0,8 à 1,0	2,8 à 3,4	f 1,07 à f 1,56	f $0,93^{75}$
	Andere stambast (2de soort, gebroken pijpen en gruis)	28 420	26 597	0,3 » 0,8	1,8 » 3,2	0,35 » 1,25	
	Wortelbast	8 721	8 242	1,3 » 1,6	5,1 » 5,3	0,89 » 1,60	
		54 684	51 007				
	Calisaya anglica.						
Oorspronkelijke bast.	Stambast 1ste soort	689	653	1,4	5,8	1,09 à 1,30	$0,82^{38}$
	Andere stambast (gebroken pijpen en gruis)	943	901	0,6 à 1,1	4,2 à 5,1	0,40 » 0,82	
	Wortelbast	142	137	1,2	6,4	0,78	
		1 774	1 691				
	Hasskarliana.						
Oorspronkelijke bast.	Stambast 1ste soort	1 466	1 335	1,8	4,8	1,42 à 2,21	$1,41^{10}$
	Andere stambast (gruis)	997	935	0,3 à 0,6	2,0 à 3,0	0,79 » 0,80	
	Wortelbast	290	266	1,5	6,0	0,76	
		2 753	2 536				
	Succirubra.						
Oorspronkelijke bast.	Stambast 1ste soort: schaafsel (schilfers)	3 226	2 971	1,3	9,2	1,64 à 1,73	$1,33^{75}$
	Stambast 1ste soort: op andere wijze geoogst	37 221	34 329	1,1 à 1,2	7,3 à 8,5	1,10 » 1,72	
	Andere stambast (2de soort, gebroken pijpen, stukken en gruis)	20 695	19 383	0,6 » 0,9	5,1 » 7,1	0,81 » 1.37	
	Twijgbast (gruis)	7 840	7 171	0,5 » 0,6	5,1 » 5,2	0,43 » 0,51	
	Wortelbast	2 504	2 332	1,0 » 1,2	8,7 » 9,5	0,92 » 1,08	
Onder bedekking gegroeide oorspronkelijke bast.	Stambast 1ste soort	22 105	20 098	1,0 » 2,1	7,2 » 8,8	1,02 » 1,60	
	Andere stambast (2de soort en gebroken pijpen)	7 345	6 765	0,8 » 0,9	6,7 » 7,6	1,12 » 1,66	
Vernieuwde bast		3 322	3 077	2,2 » 2,4	7,5 » 8,0	1,46 » 1,61	
		104 258	96 126				
	Officinalis.						
Oorspronkelijke bast.	Stambast: schaafsel (schilfers)	851	799	2,8	5,3	2,36 à 2,41	$1,84^{61}$
	Stambast: gruis	3 827	3 562	1,9 à 4,0	3,9 à 6,4	1,05 » 2,11	
	Wortelbast	292	272	3,9	9,2	2,36	
Vernieuwde bast:	Stambast	296	272	3,9	6,0	2,65	
		5 266	4 905				
	Lancifolia.						
Oorspronkelijke bast.	Stambast 1ste soort	1 655	1 517	1,8 à 2,0	5,7 à 6,1	1,22 à 1,48	$1,10^{04}$
	Andere stambast (2de soort, gebroken pijpen en gruis)	2 798	2 643	1,1 » 1,6	4,6 » 5,1	0,66 » 1,05	
	Wortelbast	798	756	2,0	7,2	1,20	
		5 251	4 916				
Totaal der in veiling verkochte hoeveelheid			231 945	. . . .	. . . .	. . . . . .	f $1,44^{26}$
Verstrekte monsters			059^{06}	. . . .	. . . .	. . . . . .	$1,72^{44}$
	Totaal-generaal	250 431	$233\,004^{06}$			Totale opbrengst	f 336 433,63

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE GGG.

N°. 59.

(Zie blz. 185 van het verslag)

OVERZICHT van de productie enz. der VRIJE SUIKERFABRIEKEN op *Java*, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
1	Cheribon.	Cheribon.	Kalitandjoeng.	J. E. Court.	J. H. Mulder.	200	9 000	45.00	47	30 à 500
2	Id.	Id.	Samoedralaja.	L. Th. Gonsalves.	. . . van Woesik.	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)
3	Id.	Id.	Tjikeleng.	Raden Adipati Aria Soeria di Redja.	Gan Goan Tan.	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)
4	Id.	Sindanglaut.	Tjigobang.	Erven J. M. Gonsalves.	A. Gonsalves.	310	17 025	54.92	225	150 à 295
5	Id.	Id.	Waled.	Id.	Th. Gonsalves.	305	14 986	49.13	170	100 à 210
6	Id.	Id.	Kalimaro.	Id.	J. J. Kroon.	284	11 451	40.32	208	0 à 100
7	Id.	Id.	Loewoenggadja.	Tan Tiang Keng.	Njo Tiang Tjay.	260	9 959	38.30	382	35 à 160
8	Id.	Id.	Pangang.	Oeij Giok Lan.	Oeij Giok Lan.	135	4 000	29.63	47	20 à 80
9	Id.	Koeningan.	Djambar.	Tan Long Seng.	Tan Long Seng.	14	122	8.71	16	50
10	Id.	Id.	Pagoendan.	Tjioe Taw Kwan.	Tjioe Taw Kwan.	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)	*a*)
11	Id.	Id.	Doekoegabaek of Tjinembeij.	Gow Sam Tjiang.	Oeij Liang Tjiang.	3	33	11.00	12	18
						1 511	66 576	44.06		
12	Tagal.	Tagal.	Kedjambon.	Ned. Ind. Handelsbank.	E. J. Taijnman.	101	3 400	33.66	10	15 à 75
13	Id.	Id.	Kemantren.	Factorij Ned. Handelmaatschappij.	J. E. van der Linden.	356	32 600	91.57	25	20 à 250
14	Id.	Id.	Maribaija.	Id.	J. L. Wiselius.	212	15 072	71.09	12	20 à 250
15	Id.	Brebes.	Lemahabang.	L. Th. Gonsalves.	A. S. Rompies.	*b*) 265	*b*) 16 120	60.83	180	20 à 250
16	Id.	Id.	Balapoelang.	Mevr. Wiselius geb. Lagerweij en Ned. Ind. Handelsbank.	T. Ramaer.	235^{5}	14 124	59.97	»	40 à 155
						$1\ 169^{5}$	81 316	69.53		
17	Pekalongan.	Bandar.	Tirto.	Factorij Ned. Handelmaatschappij.	L. J. J. Caron.	296	17 131	57.87	18	10 à 300
18	Id.	Batang.	Klidang.	Id.	G. A. IJssel de Schepper.	240	15 361	64.00	12	25 à 316
						536	32 492	60.62		
19	Japara.	Koedoes.	Bendokerep.	Intern. crediet- en handelsvereen. „Rotterdam", D. A. en A. J. Pereira.	A. J. Pereira.	200	9 000	45.00	16	300 à 1500
					Transporteeren	$3\ 216^{5}$	180 384			

a) Deze onderneming heeft in 1882 niet gewerkt.
b) 165 bouws hiervan behooren tot het particuliere land Ketanggoengan-West. De productie daarvan is niet afzonderlijk op te geven.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
					Per transport	3 216^5	180 384			
20	Japara.	Japara.	Djeroekwangi.	Intern. crediet- en handelsvereen. „Rotterdam".	S. E. Caubier van Nooten.	367^5	12 500	34.01	c) †	†
21	Id.	Id.	Senennan.	Tio Ging Siang.	Tio Ging Siang.	a)	a)	a)	a)	a)
22	Id.	Id.	Banjoepoetih.	Tan Tiaw Hien.	Tan Tiaw Hien.	120	5 640	47.00	6	20 à 120
						687^5	27 140	39.48		
23	Rembang.	Rembang.	Toelies.	J. Dunlop en E. Rombouts.	E. Rombouts.	d) 346^5	3 752	e) 16.75	33	140 à 500
24	Id.	Id.	Ardjowinangoen	Id.	Id.	f) 253	3 633	g) 21.75	36	150 à 500
25	Id.	Id.	Karangredjo.	Liem Tiong Ing.	Liem Tiong Ing.	a)	a)	a)	a)	a)
26	Id.	Id.	Gondrirodjo. h)	Ong Djin Kin.	Ong Djin Kin.	†	†	†	†	†
27	Id.	Toeban.	Maibit. h)	Tan Tian Goan.	Tan Tian Goan.	†	†	†	†	†
						599^5	7 385	i) 18.89		
28	Soerabaija.	Soerabaija.	Poerworedjo.	von Bultzingslöwen en C^o.	A. D. van der Osten.	294	22 000	74.83	12	250
29	Id.	Sidoardjo.	Pandjoenan.	Han Tiaw Hien.	C. L. Mentel.	172	5 678	33.01	20	15
30	Id.	Id.	Tawangsari.	Tjoa Sin Hie.	Kwee King Liang.	217	12 586	58.00	47	25 à 150
31	Id.	Id.	Papoh.	Erven Loth.	G. J. Ellbracht.	400	32 650	81.63	34	205
32	Id.	Id.	Toelangan.	G. F. C. Rose.	B. J. Klvit.	263	15 412	58.60	5	10 à 150
33	Id.	Modjokerto.	Soekodono.	D. J. Jut en Factory Ned. Handelmaatschappij.	G. Th. J. Fabius.	388	35 000	90.20	37	40 à 310
34	Id.	Id.	Poeloe Gedang.	W. L. K. Nering Bögel en N. H. C. W. Raat.	N. H. C. W. Raat.	j) 198	13 500	k) 71.05	47	25 à 200
35	Id.	Id.	Peterongan.	M. E. Dieffenbach, D. J. Jut, van Vugt en Lebret.	M. E. Dieffenbach.	370	29 300	79.19	42	15 à 220
36	Id.	Id.	Ngoro.	M. E. Dieffenbach en Lebret.	Oeij Tik Goan.	310	21 350	68.87	36	15 à 200
37	Id.	Id.	Tangoenan.	Mr. F. de Wetstein Pfister, P. Eschauzier en P. A. de Vries.	P. A. de Vries.	350	†	†	†	10 à 300
38	Id.	Id.	Dinoijo.	G. J. Eschauzier.	J. H. L. E. van Meeverden.	250	20 000	80.00	274	20 à 300
						3 212	207 476	l) 72.69		
39	Pasoeroean.	Pasoeroean.	Lust en Rust.	Kwee Liang To.	—	a)	a)	a)	a)	a)
40	Id.	Bangil.	Taloen.	H. M. E. Dieffenbach.	Kwee Liang To.	150	7 500	50.00	†	35 à 150
41	Id.	Id.	Soekoredjo.	Han Tiang Hien.	Liem Wie Liang.	301	17 063	56.68	26	50 à 250
						451	24 563	54.46		
42	Probolinggo.	Probolinggo.	Wonoasch.	C. G. Hardey.	C. G. Hardey.	370	21 660	58.54	†	†
43	Id.	Kraksaän.	Bagoe.	G. von Bultzingslöwen.	C. Jeltes.	410	43 433	105.93	†	†
44	Id.	Id.	Seboroh.	C. Maarschalk en C^o.	P. J. H. Neujean.	206	10 280	49.90	7	30 à 100
45	Id.	Id.	Maron.	D.J.K. Pietermaat.	A. Stoll.	385	25 247	65.58	8	18 à 250
						1 371	100 620	73.39		
					Transporteeren.	9 537^5	547 568			

c) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de opgaven.
d) Slechts van 224 bouws is het riet verwerkt, daar een groot deel der plantsoenen (122½ bouws) stierf door gebrek aan water.
e) Berekend over 224 bouws (zie de voorgaande aanmerking).
f) Over eene uitgestrektheid van 86 bouws stierf het riet door gebrek aan water, zoodat slechts van 167 bouws geoogst is.
g) Berekend over 167 bouws, (zie de voorgaande aanmerking).
h) De nieuwe ondernemingen Gondrirodjo en Maibit zijn van weinig beteekenis.
i) Berekend over de uitgestrektheid (391 bouws) waarvan het riet is verwerkt (verg. aanmerkingen d en f).
j) Hiervan werden 8 bouws door doorbraken vernield.
k) Berekend over 190 bouws (zie de voorgaande aanmerking).
l) Berekend over 2854 bouws, dus zonder de vernielde 8 bouws riet bij Poeloe Gedang en zonder de 350 bouws riet waarover Tangoenan beschikte.

Volgnummer.	Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Uitgestrektheid met suikerriet beplant (in bouws).	Productie (in pikols).	Gemiddelde productie per bouw (in pikols).	Aantal vaste arbeiders bij de onderneming.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
					Per transport	9 537^{5}	547 568			
46	Bagelen.	Poerworedjo.	Tegalsari.	Tan Tiang An.	Tan Tiang An.	17	400	23.53	26	35
47	Id.	Id.	Winonglor.	Tjoa Tjal Gwan.	Tjoa Tjal Gwan.	17	400	23.53	20	40
48	Id.	Keboemen.	Kebasekan.	Khoe Ing Ngo.	Khoe Ing Ngo.	11	183	16.64	5	15 à 50
49	Id.	Karanganjar.	Srepeng.	Koe Tiang To en Koeij Ik Njo.	Koe Tiang To en Koeij Ik Njo.	37	412	11.13^{5}	4	20 à 100
						82	1 395	17.01		
50	Madioen.	Magettan.	Nieuw Poerwodadi.	A. baron Sloet van Oldruitenborgh.	E. F. E. Berrettij.	465	37 402	80.43	100	100 à 400
						465	37 402	80.43		
					Totaal . . .	10 084^{4}	586 365	*m*) 61.60^{3}		

m) Berekend over 9518 bouws (zie de aanmerkingen *d*, *f* en *l*).

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE HHHH.

N°. 60.

(Zie blz. 187 van het verslag.)

OVERZICHT van de productie enz. in 1881 en 1882 der TABAKSONDERNEMINGEN op Java, buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie aan bladtabak (in K.G.). 1881.		Productie aan bladtabak (in K.G.). 1882.		Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Preanger regentschappen.	Tassikmalaija.	Tjiawi. *a*)	A. Mohr.	S. Ballot.	11 500	11 500	...		...	...
Pekalongan.	Batang.	Soebah. *a*)	M. H. A. de Lyon en A. M. Engelken.	M. H. A. de Lyon.	7 500	7 500	...		...	...
Samarang.	Kendal.	Weliri. *a*)	Dorrepaal & C°. en W. J. C. Veenstra	W. J. S. Veenstra.	10 000		...		...	...
Id.	Id.	Gendingan (T. O. M.).	mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp, W. J. van Hoogenhuyzen en van der Hoop.	R. van Bueren.	23 750	33 750	12 500	12 500	*b*) †	†
Rembang.	Rembang.	Meraijcen.	W. H. Strüben.	H. J. Strüben.	30 000		20 000		„	10 à 120
Id.	Toeban.	Nicot. *a*)	L. Ankersmit.	W. F. Köhler.	150 000		...		...	...
Id.	Bodjonegoro.	Padangan. *a*)	Anemaet & C°.	van den Deusen.	85 000		...		...	...
Id.	Id.	Malo.	W. H. Struben.	F. Struben.	68 000		20 000		„	20 à 100
Id.	Blora.	Djepon. *c*)	Internat. crediet- en handelsvereeniging „Rotterdam".	F. H. Bodeman (huurder).	60 000		45 000		†	†
Id.	Id.	Bengir.	W. J. van Sandick	W. J. van Sandick.	25 000	418 000	35 000	120 000	10	50 à 150
Soerabaija.	Modjokerto.	Ngembeh.	A. J. Zijlker.	L. Reinking.	50 000	50 000	14 628	14 628	†	†
Pasoeroean.	Malang.	Urnestein.	D. Bleckman.	D. Bleckman.	125 000		125 000		„	20 à 810
Id.	Id.	Elmirador. *a*)	D. Utermark en Factorij der Ned. Handelmaatschappij.	D. Utermark.	75 000		...		...	...
Id.	Id.	(Zonder naam.)	Kho Kam Jo.	Kho Kam Jo.	34 375		*d*) „		†	†
Id.	Id.	Id.	A. W. de Rijk & C°.	Wirio Widjojo (huurder).	68 750		†		†	†
Id.	Id.	Malang.	Tanahwangi-maatschappij.	M. van den Kerkhoff.	375 000		50 000		„	†
Id.	Id.	Gondanglegi.	Id.	M. Blokhuis.	331 250		*e*) 125 000		„	5 à 60
				Transporteeren	1 000 375		300 000			

a) Deze onderneming hield in 1882 op te bestaan.

b) Waar men een † vindt ingevuld, ontbreken de opgaven.

c) Onder de opgaven betreffende deze onderneming zijn ook die van de onderneming Glentingan (in de afdeeling Rembang) begrepen, welke een onderdeel van Djepon uitmaakt.

d) Deze onderneming verkreeg in 1882 50 000 K. G. krossok.

e) Bovendien 156 250 K. G. krossok.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie aan bladtabak (in K. G.). 1881.	Productie aan bladtabak (in K. G.). 1882.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
				Per transport	1 009 375	300 000		
Pasoeroean.	Malang.	(Zonder naam.)	Kwee Han Sian.	Kwee Han Sian.	109 375	f) „	†	†
Id.	Id.	Id.	Pa Djajah.	Pa Djajah.	25 000	†	†	†
Id.	Id.	Id. a)	Handelsvereeniging „Amsterdam".	Van de Poll.	132 812	. . . .	. . .	. . .
Id.	Id.	Id.	Kwee Sioe Ing.	Kwee Sioe Ing.	125 000	g) „	†	†
Id	Id.	Bandjar redjo. h)	A. P. N. ter Neus.	A. P. N. ter Neus.	. . . .	h) „	„	5 à 30
					1 401 562	300 000		
Probolinggo.	Loemadjang.	Tempeh.	Java-tabakmaatschappij.	J. J. van Leeuwen.	†	†	†	†
Id	Id.	Koelon.	Leuring.	Leuring.	†	i) 55 000	2	20
Id.	Id.	Djarit.	Erven Versteeg en J. J. van Leeuwen.	J. J. van Leeuwen.	†	45 000	†	†
Id.	Id.	Kalipantjing.	C. Maarschalk & C°.	Schrader.	†	43 500	†	†
Id.	Id.	Tjengkok.	van de Ven Lorzen & C°.	Berghuijs.	†	j) „	„	„
Id.	Id.	Pasirian.	F. H. J. von Bihl.	J. C. Schaap.	†	45 000	†	†
Id.	Id.	Kidoel of Moedjoer.	Berghuis.	—	. . . .	k) 17 500	†	†
Id.	Id.	Toempang.	J. J. van Leeuwen.	J. J. van Leeuwen.	†	j) „	„	„
Id	Id.	Boelak Gempol.	Id.	Id.	175 000	j) „	„	„
Id.	Id.	Koenir.	H. F. C. Beer.	H. F. C. Beer.	†	j) „	„	„
Id.	Id.	Djeroek Kidoel en Broock.	E. Moormann & C°.	—	23 112	j) „	„	„
Id.	Id.	Tempehlor.	Abraas en Huijzer.	—	†	j) „	„	„
Id.	Id.	Smeroe.	Leuring	Leuring.	†	40 000	†	†
Id.	Id.	Oemboelan.	C. Maarschalk & C°.	Schrader.	30 000	j) „	„	„
Id.	Id.	Kloemprit.	A. W. de Rijk & C°.	J. H. Groskamp.	12 000	j) „	„	„
Id.	Id.	Kedoeng Wringin.	Geo Wehry & C°. en Carp.	H. Koster.	†	l) „	†	†
Id.	Id.	Klakah.	C. Maarschalk & C°.	Schrader.	†	j) „	„	„
Id.	Id.	Limpini.	F. Jacometti.	F. Jacometti.	†	65 000	†	†
Id.	Id.	Djokarto.	Abraas & C°.	—	†	j) „	„	
Id.	Id.	Tempeh.	Hadji Abdul Wahab	Hadji Oemar.	25 550	m) 35 000	1	4
Id.	Id.	Toekoem.	Tjoa Ing Djoe.	Tjoa Ing Djoe.	†	†	†	†
Id.	Id.	Tamboek.	Phefferkorn.	Phefferkorn.	25 000	6 500	„	2 à
Id.	Id.	Soemberdjati.	J. Eckman en C. Maarschalk & C°.	—	†	j) „	„	„
Id.	Id.	Klodjen.	A. M. Arends jr.	A. M. Arends jr.	11 000	n) 28 700	„	0 à 11
Id.	Id.	Boelak-Letjes.	H. F. C. Beer.	H. F. C. Beer.	†	j) „	„	„
					301 662	381 200		

f) Deze onderneming verkreeg 78 562½ K. G. krossok.

g) Deze onderneming verkreeg 64 312½ K. G. krossok.

h) Deze onderneming, eerst in 1882 opgericht, verkreeg 156 250 K. G. krossok.

i) Bovendien 200 000 K. G. krossok.

j) Deze onderneming heeft in 1882 niet gewerkt.

k) Deze onderneming had vroeger (vóór 1881) gewerkt als onderdeel van eene andere onderneming, laatstelijk van Djarit.

l) Deze onderneming verkreeg 89 425 K. G. krossok.

m) Bovendien 125 000 K. G. krossok.

n) „ 104 250 „ „

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie aan bladtabak (in K.G.). 1881.		Productie aan bladtabak (in K.G.). 1882.		Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
Bezoeki.	Bondowosso.	Lodjadjar.	Internat. crediet- en handelsvereeniging „Rotterdam".	M. W. baron van Reede van Oudtshoorn.	250 000		200 000		20	30
Id.	Id.	Adjoeng of Soekokerto.	Erven W. A. baron Baud.	W. J. Geertsema (huurder).	450 000		130 000		30	†
Id	Id.	Soekowono.	mr. J. H. Fransen van de Putte.	C. J. P. Mariniasen.	250 000		115 000		„	2 à 40
Id.	Id.	Djelboek.	G. du Rij van Beest Holle en W. J. Geertsema.	J. D. Douw van der Krap.	300 000		187 500		30	†
Id.	Id.	Djember.	G. en G. D. Birnie en B. A. Horsting.	B. A. Horsting.	350 000		80 000		122	50 à 2000
Id.	Id.	Wates. *o)*	—	—	„					
Id.	Id.	Nieuw Djarit.	W. J. Muller.	W. J. Muller.	175 000		40 000		„	20 à 60
Id.	Id.	Rambi.	A. W. de Rijk.	G. A. F. Mollingor.	70 000		14 000		10	20
Id.	Id.	Gambirono.	M. W. baron van Reede van Oudtshoorn en Internat. crediet- en handelsvereeniging „Rotterdam".	M. W. baron van Reede van Oudtshoorn.	55 000		17 500		„	20
Id.	Banjoewangi.	Tembakoan. *a)*	H. J. Coert.	H. J. Coert.	2 000		....		...	....
						1 902 000		784 000		
Banjoemas	Banjoemas.	Mandiradja.	Factorij Nederl. Handelmaatschappij.	J. E. Tofield.	12 500		*j)* „		„	„
Id.	Id.	Tambak of Watoe-Agoeng.	K. A. Rauwenhorst Mulder & C°.	Van der Weide.	19 000		*j)* „		„	„
Id.	Id	Soekaradja.	P. J. Tulleken.	P. J. Tulleken.	62 500		22 500		†	†
Id.	Poerwokerto.	Patikradja.	G. Göring.	G. Goring.	14 000		*j)* „		„	„
Id.	Id.	Poerbolinggo Slamat.	E. Moormann & C°.	G. Göring (huurder).	30 000		*j)* „		„	„
Id.	Id.	Djatisari. *a)*	R. H. Coocke.	R. H. Coocke.	6 850		....		...	....
Id.	Id.	Poerbolinggo.	Erven wed. J. van Nelle.	H. Brugmans.	117 430		7 273		25	10 à 50
Id.	Id.	Bobotsari.	K. A. Rauwenhorst Mulder & C.	J. W. J. Verburgh.	60 000		7 510		2	15
						322 280		37 283		
Bagelen.	Poerworedjo.	Maron. *a)*	B. van Leeuwen & C°.	P. H. Persijn.	45 000		....		...	....
						45 000				
Kadoe.	Magelang.	Soetjen. *p)*	C. S. Hein.	C. S. Hein.	„		....		...	....
Id.	Id.	Blambangan. *a)*	R. Horrocks.	R. Horrocks.	12 500		....		...	....
Id.	Id.	Djetak *a)*	C. E. A. White.	C. E. A. White.	7 500		....		...	....
Id.	Id.	Semeen. *a)*	Van den Broeck en Veeckens.	H. Dijkstra.	5 000		....		...	....
Id.	Temanggoeng.	Djoemo en Temanggoeng *a)*	Th. Loze.	H. Mehlbaum.	45 000		....		...	....
Id.	Id.	Parakan. *a)*	Van den Broeck en Veeckens.	J. H. Veeckens.	3 500		....		...	....
						73 500				
Kediri.	Kediri.	Eppo Djambean.	Erven A. F. C Buckmann.	Erven A. F. C Buckmann.	*q)* „		*j)* „		„	„
Id.	Id.	Kendaldojong.	C. H. de Bruyn.	C. Th. Waardenaar.	62 500		*r)* „		†	†
Id.	Id.	Tjangkring.	H. A. C. Nicolay.	H. A. C. Nicolay.	125 000		*j)* „		„	„
				Per transport	187 500					

o) Deze onderneming, die in 1881 niet gewerkt had, is in 1882 een onderdeel van Djember geworden.

p) Deze onderneming, waarvan de oogst in 1881 totaal mislukte, hield in 1882 op te bestaan.

q) Deze onderneming was in 1881 tijdelijk gesloten.

r) Deze onderneming verkreeg 42 500 K.G. krossok.

Gewesten.	Afdeelingen.	Namen der ondernemingen.	Namen der ondernemers.	Namen der administrateurs.	Productie aan bladtabak (in K.G.). 1881.	Productie aan bladtabak (in K.G.). 1882.	Aantal vaste arbeiders bij de ondernemingen.	Aantal arbeiders bovendien gemiddeld daags gebezigd.
				Per transport	187 500			
Kediri.	Kediri.	Poerwodadi.	G. Parijs.	G. Parijs.	30 000	s) 8 750	"	30
Id.	Id.	Baliwerti.	Wachman.	Wachman.	156 250	34 375	"	20 à 80
Id.	Id.	Kras.	Lisnet en de Bruijn	C. Th. Waardenaar.	143 750	65 000	30	7 à 60
Id.	Id.	Djembean.	E. Ketjen.	E. Ketjen.	187 500	j) "	"	"
Id.	Id.	Tales.	van Eeghen & C°.	H. A. C. Nicolay.	187 500	118 750	†	†
Id.	Id.	Ngadiloewih. a)	J. A. Cramer.	J. A. Cramer.	187 500	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Brendjoek.	J. A. Schreiner.	J. A. Schreiner.	91 250	75 000	12	10 à 600
Id.	Id.	Kotta. t)	L. G. Michell.	L. G. Michell.	. . . .	t) "	†	†
Id.	Id.	Merk F. S. t)	F. S. Stoltenhoff.	F. S. Stoltenhoff.	. . . .	t) "	†	†
Id.	Id.	Bangsri (Kandat). a)	Naamlooze vennootschap te Batavia.	J. W. Dammers.	62 500	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Pelem.	J. D. de Joode.	J. D. de Joode.	150 000	j) "	"	"
Id.	Ngrowo.	Ngoenoet. a)	A. W. de Rijk & C°.	E. van Velthoven.	125 000	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Soekoredjo (Podjok). a)	J. D. Critee.	J. D. Critee.	q) "	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Kalıwoengoe (Epo) a)	P. W. R. van Lennep.	P. W. R. van Lennep.	6 250	. . . .	. . .	. . .
Id.	Id.	Tales.	Scheepmaker & C°.	S. F. C. Raket.	30 000	u) 12 500	†	†
Id.	Id.	Karangwaroe.	Wachman.	Wardjidin.	43 750	37 500	17	18
Id.	Id.	V. D. L. a)	Erven wed. J. van Nelle.	H. H. F. van Lennep.	q) "	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Blitar.	Garoem. a)	P. H. L. Lisnet.	J. H. Vijsma.	60 000	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	H. en A. (Blitar). a)	W. Lohman c. s.	C. L. Cramer.	q) "	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Dandong.	Everard en Karthaus	C. Merens.	43 750	j) "	"	"
Id.	Id.	H. S. en D. B.	Banke.	F. J. van Stockum.	q) "	187 500	"	30
Id.	Id.	Bendogrit. a)	C. H. de Bruijn.	M. G. Vijsma.	100 000	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	K. S. C.	A. F. van der Heyden	A. F. van der Heyden	62 500	31 250	†	5 à 80
Id.	Id.	Bendo.	O. Muller.	O. Muller.	15 000	v) 25 000	15	10 à 150
Id.	Id.	Sawahan. a)	H. Reuvekamp Gille.	H. Reuvekamp Gille.	187 500	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Varzin. a)	H. C. 's Grauwen.	H. C. 's Grauwen.	12 500	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Kaoeman Boro.	E. Moormann & C°.	H. A. Voet (huurder).	50 000	j) "	"	"
Id.	Id.	Kepandjen. a)	H. J. Velsink.	H. J. Velsink.	56 250	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Plosso Kerep. a)	Java-tabakmaatschappij.	A. Taunay.	225 000	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Blitar-maatschappij a)	Blitar-maatschappij.	B. D. van Rietschoten	50 000	. . . .	. . .	. . . .
Id.	Id.	Gebang. a)	A. W. de Rijk & C°.	H. F. Hempel.	18 750	. . . .	. . .	. . . .
					2 510 000	595 625		
				Te zamen voor alle gewesten	7 076 754	2 245 236		
				Bovendien aan krossok	1 498 930	1 604 050		
				Totaal-generaal	8 575 684	3 849 286		

s) Bovendien 175 000 K. G. krossok.

t) De ondernemingen Kotta en Merk F. S., beiden in 1882 opgericht, verkregen ieder 62 500 K. G. krossok.

u) Bovendien 37 500 K. G. krossok.

v) " 200 000 " "

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **JJJ.**

N°. 61.

(Zie blz. 189 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de in 1882 verkregen uitkomsten van den LANDBOUW op ondernemingen, op Java gevestigd op GRONDEN door het Gouvernement in HUUR of in ERFPACHT afgestaan.

N.B. De met één * geteekende ondernemingen zijn gevestigd op erfpachtsgronden die vroeger in huur waren afgestaan.

De met ** geteekende ondernemingen beschikken over huurgronden.

Op de dubbel onderstreepte perceelen is de teelt van koffie verboden.

Bijzondere vergunningen aan de ondernemers verleend, met het waterbeheer in verband staande, worden — ter vermijding van herhaling — slechts vermeld voor zooveel die vergunningen in het afgeloopen jaar (1882) zijn verleend.

De met een † geteekende kolommen zijn, bij gemis aan opgaven of aan volledige opgaven, niet kunnen worden ingevuld.

Bij ondernemingen, waar men meer dan één cultuur aantreft, en die dus twee- of meermalen in dezen staat voorkomen, is het aantal perceelen zoowel als het aantal arbeiders slechts eenmaal ingevuld, namelijk daar waar de onderneming voor 't eerst wordt genoemd.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		KOFFIE (De productie is opgegeven in pikols.)								
Bantam.	Lebak.	Tjikadoe.	1	*a)* »	†	»	»	»	†	
Id.	Id.	* Tjisella I en II, Tjilaki, Pasir-Pepetek en Tjisella III *b).*	3	542	523	129	5	20	20	
Id.	Id.	*Tjioepit, Lebakparei en Tjiparei *c).*	3	350	750	39	»	»	100	
Id.	Id.	** Goenoeng Poentang.	1	350	400	175	2	4	»	
Id.	Id.	Genteng.	1	25	nog geen product	»	»	»	40 à 60	thee.
Id.	Id.	Kosala * I, II en III en Lebakmodja *d).*	4	259	335	»	10	8	55 à 110	
Id.	Id.	** Lebaksioe.	1	150	542	63	»	6	50	
Krawang.	Krawang.	Tjibening.	2	73	25	»	»	»	†	klappers.
		Transporteeren		1 740	2 575					

a) De koffie-aanplant is geheel verwaarloosd. Bij 't eind van 1882 bestond er geen geregelde aanplant meer. Wat er nog is, wordt te nauwernood onderhouden.

b) Twee van de drie perceelen, waaruit deze onderneming bestaat, en wel Pasir-Pepetek en Tjisella III, zijn niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

c) Als onder noot *b*, wat betreft de perceelen Lebakparei en Tjiparei.

d) Als onder noot *b*, wat betreft de perceelen Kosala II, Kosala III en Lebakmodja.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		1 740	2 575					
Preanger regentschappen.	Bandong.	Gombong.	1	34	250	12	2	17	10 à 50	thee en kina.
Id.	Tjitjalengka.	Sitiardja.	3	e) 487	5 800	92	»	»	200 à 500	kina.
Id.	Id.	Sindangwangi, Tegalmawoek en Tjideres.	3	149	450	48	»	»	50 à 300	kina.
Id.	Id.	Daoelat.	1	227	919	20	2	2	15 à 100	arèn- en vruchtboomen.
Id.	Tjiandjoer.	Tjipoetri (Tjigentoer).	2	20	nog geen prod.	»	»	»	2 à 30	kina.
Id.	Id.	Tjipantjoe en Tjisawer.	2	40	300	72	»	»	25	kina.
Id.	Id.	Tjikoedjang en Tjisawer.	2	50	90	40	2	»	45	kina.
Id.	Id.	Rarahan f).	1	1/4	nog geen prod.	20	»	»	»	kina en groenten.
Id.	Id.	Tjikoleh en Sindanglaka.	3	130	275	75	1	»	80	kina.
Id.	Id.	Mangoendjaija, Tjoelamega en Baijabang.	3	g) »	†	»	»	»	25	kina.
Id.	Id.	Panjairan.	4	110	45	65	»	»	80	kina.
Id.	Id.	Tjirangkong.	2	7 1/2	nog geen prod	13	»	»	5	kina.
Id.	Id.	Belapoelang (Soekanegara) en Tjiti-is	4	150	472	†	5	†	25	kina.
Id.	Id.	Tjimapag.	2	h) »	†	15	30	»	»	kina.
Id.	Id.	Boengameloer.	1	77	125	50	7	6	1 à 30	thee.
Id.	Id.	Tjiwangi.	3	200	60	30	4	»	150	kina.
Id.	Id.	Tjipopohon en Tjiparaij	2	100	nog geen prod.	15	»	»	10	kina.
Id.	Id.	Pondok Bitoeng.	1	30	id.	»	»	»	60 à 150	kina.
Id.	Id.	Goenoeng Melatti.	1	50	id.	4	»	»	60 à 350	kina.
Id.	Soekaboemi.	** Argalinga i).	4	j) 150	264	61	»	»	»	
Id.	Id.	** Panglesiran.	1	†	†	†	†	†	†	
Id.	Id.	Panglesiran.	2	125	204	50	»	2	10	
Id.	Id.	* Sinagar (Tjirohani) k)	1	59	271	700	40	190	350 à 1200	thee en cacao.
Id.	Id.	Calorama.	2	†	1 530	260	»	»	»	thee en cacao.
Id.	Id.	Pandan Aroem l).	2	170	1 1/2	35	»	»	†	kina en padi.
		Transporteeren		4 105 3/4	13 631 1/2					

e) Ongeveer 25 bouws koffietuinen werden in 1882 afgeschreven.

f) De onderneming behoort aan een Chinees.

g) De koffietuinen zijn gaandeweg afgeschreven en vervangen door kina-aanplantingen. Bij het eind van 1882 waren geen koffieboomen meer aanwezig.

h) De koffie-aanplant, die bij het einde van 1881 200 bouws besloeg, is bij het einde van 1882 afgeschreven, omdat hij geen of zeer onbeduidend product afwierp.

i) Drie van de vier perceelen, waaruit deze onderneming bestaat, worden in erfpacht bezeten.

j) Deze aanplant is approximatief opgegeven; de tuinen worden sedert twee jaren niet meer onderhouden, terwijl een groot deel van de aanwezige koffieboomen niet meer produceert. De ondernemers bezitten eene veefokkerij en paardenstoeterij. De erfpachtsgronden dienen tot weideplaats.

k) In Juli 1882 heeft de Indische Regeering de erfpachters vergund om voor eigen rekening de bestaande waterleiding uit de Tjipamoeti naar Passir Angien te verbeteren en tot Moendjoel te verlengen, ten einde aldaar in de Tjitjiatih uit te loopen — en hen tevens onder zekere voorwaarden en tot wederopzeggens vergund van het water uit die leiding gebruik te maken voor het drijven van machinerieën voor de bewerking van producten op de onderneming.

l) In Juli 1882 werd aan den erfpachter van Pandan Aroem tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergund om, ten behoeve van den aanleg van sawahs op genoemde onderneming, door aftapping gebruik te maken van het water uit vier over de gronden stroomende riviertjes.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		4 105¾	13 631½					
Preanger regentschappen.	Soekaboemi.	Tjibaregbeg en * Tjisalak.	2	100	370	141	3	61	»	thee en cacao.
Id.	Id.	* Tjiboengoer.	1	*m*) 420	36	6	»	2	10 à 30	
Id.	Id.	Ongkrak.	2	210	300	46	»	4	5 à 20	
Id.	Id.	Aardenburg. *n*)	3	400	800	114	»	1	20 à 40	
Id.	Id.	Malingoet.	1	100	131	48	1	3	»	
Id.	Id.	Soekamadjoe I, II en III.	3	64	30	95	»	»	»	thee.
Id.	Id.	* Tjitjalobak, Sindangsari en Tjiringin. *o*)	4	20	160	210	2	31	1 à 100	thee.
Id.	Id.	** Panoembangan.	1	38	88	36	»	4	10	
Id.	Id.	Goenoengsari.	1	50	275	»	»	»	†	
Id.	Id.	Goenoeng Malang.	1	48	5	40	»	»	40	kina.
Id.	Id.	Pasir Telaga Warna.	1	25	nog geen prod.	66	»	»	10 à 150	kina.
Id.	Id.	Soeka Brentie.	1	*p*) †	id.	13	»	»	»	klappers en groenten.
Id.	Soemedang.	Tjidjeroek.	3	260	1 400	30	»	»	25 à 30	
Id.	Id.	Sarang Halimoen.	4	135	nog geen prod.	15	»	»	20 à 80	
Id.	Tassikmalaija	Tendjolaut.	3	270	*q*) 400	48	»	»	50 à 200	
Id.	Limbangan.	Waspada * I en * II, III, IV en V.	5	2	6½	30	14	56	130 à 180	thee en kina.
Cheribon.	Madjalengka.	Paijoeng.	1	260	1 505	67	»	10	30 à 600	kina.
Id.	Id.	Teedja.	2	360	2 771	93	4	10	150 à 900	
Pekalongan.	Pekalongan.	* Djampangan en Sidosoekmo en Proempang. *r*)	3	650	1 500	»	»	»	100 à 1500	
Id.	Id.	Djolotigo I en II.	4	350	1 051	30	»	»	150 à 450	
Id.	Id.	* Loetoeng Linggo en Brengkolang. *s*)	2	100	500	20	»	»	60	kina.
Id.	Id.	Panoembangan.	1	400	810	37	»	»	150 à 200	
Id.	Batang.	Wonodadi.	2	150	550	»	»	»	40	
Id.	Id.	Tombo.	2	300	1 500	7	2	11	100 à 400	
		Transporteeren		8 817¾	27 820					

m) Het grootste deel van den koffie-aanplant wordt reeds gedurende drie jaren niet meer onderhouden.

n) In Juli 1882 werd aan de erfpachters van Aardenburg tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergund om gebruik te maken van het water uit twee op genoemde onderneming ontspringende riviertjes, en zulks tot het drijven van molens en het bereiden der producten.

o) Als onder noot *b* wat betreft de twee perceelen Sindangsari en 't perceel Tjiringin.

p) De aanplant van koffie, klappers en groenten besloeg gezamenlijk 10 bouws.

q) In November 1882 werd aan de ondernemers van Tendjolaut tot wederopzeggens vergund om voor het drijven van een waterwiel ten dienste der bereiding van koffie onder zekere voorwaarden gebruik te maken van het water eener over de gronden stroomende rivier.

r) Als onder noot *b* wat betreft twee van de drie perceelen waaruit deze onderneming bestaat.

s) Als onder noot *b* wat betreft het perceel Brengkolang.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		8 817¾	27 820					
Pekalongan.	Batang.	Trattak.	1	18	122	5	»	»	33	
Id.	Id.	Pagilaran.	5	350	1 400	30	»	»	150	kina.
Id.	Id.	Karang Mego.	2	34	40	12	»	8	40 à 75	kina.
Id.	Id.	** Simbang en ** Segaijoeng.	2	†	180	»	»	»	400	suiker.
Id.	Id.	Segan.	2	25	1	29	»	»	25 à 30	
Id.	Id.	Gesing (Ketjoeboeng), Gloegah en Djoerang-Assam.	4	300	610	»	4	5	80 à 250	
Id.	Id.	Kedongdong (Banjoepoetih).	3	220	600	5	»	6	50	
Samarang.	Ambarawa.	* Kedawoeng.	1	200	250	40	»	»	40 à 100	
Id.	Id.	* Lerep.	1	150	630	40	»	»	20 à 150	kina.
Id.	Id.	* Terwidi.	1	150	500	10	»	10	†	
Id.	Id.	* Kalisidi. *t*)	2	270	1 297	»	»	75	100 à 300	
Id.	Id.	* Geboegan.	1	400	†	55	»	»	†	
Id.	Id.	* Banaran.	1	180	*u*) 492	35	»	»	†	
Id.	Id.	* Pringapoes Nebo.	1	700	2 793	46	1	»	200 à 300	
Id.	Id.	* Stomi.	1	33	113	»	»	»	20 à 30	
Id.	Id.	* Klepoe.	1	200	*v*) 580	34	»	»	†	
Id.	Id.	* Djatirongo.	1	500	2 300	80	»	40	40 à 120	
Id.	Id.	Kalidodol.	1	20	30	»	»	»	2 à 30	
Id.	Salatiga.	* Tlogo. *w*)	2	375	*x*) 1 526	30	»	8	200	
Id.	Id.	* Samirono.	1	130	198	»	4	6	80	
Id.	Id.	* Moedjo.	1	118	283	8	»	6	70	
Id.	Id.	* Golli.	1	250	357	70	1	26	75	
Id.	Kendal.	* Djatikalangan. *ij*)	2	700	4 000	143	2	»	†	
Id.	Id.	* Getas. *z*)	2	400	1 225	60	1	30	50 à 150	
Id.	Id.	* Seringin.	1	400	3 085	102	1	»	†	
Id.	Id.	* Kliwatsoengi. *aa*)	2	480	1 500	80	4	25	90 à 200	
Id.	Id.	* Ngarianak.	1	500	2 000	60	»	40	100 à 300	
Id.	Id.	* Tempoeran. *bb*)	1	130	500	8	»	»	200	
Id.	Id.	* Kalimas.	1	1 000	4 040	100	10	20	70 à 270	
		Transporteeren		17 050¾	58 472					

t) Een van de twee perceelen waaruit deze onderneming bestaat is niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werd reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

u) De opgegeven productie van Banaran bestaat uit 57 pikols bereide koffie en uit 435 pikols in de hoornschil.

v) De opgegeven productie van Klepoe bestaat uit 41 pikols bereide koffie en uit 539 pikols in de hoornschil.

w) Als onder noot *t*.

x) De opgegeven productie van Tlogo bestaat uit 325 pikols bereide koffie en uit 1201 pikols in de hoornschil.

ij) Als onder noot *t*.

z) Een der perceelen van Getas wordt nog in huur bezeten.

aa) Als onder noot *t*.

bb) Deze onderneming maakte vroeger deel uit van de onderneming Ngarianak.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		17 050¾	58 472					
Samarang.	Kendal.	* Trisobo en Rembes. *cc)*	5	386	1 114	70	2	13	†	
Id.	Id.	Ngarimak (Redjosari).	1	100	140	10	»	»	†	
Id.	Id.	Kaliwaroe.	2	200	160	22	»	»	250	
Id.	Id.	Glagah Ombo en Pentjer.	2	100	10	10	»	6	35	
Id.	Id.	Blanten en Selerang.	4	480	1 500	55	»	»	†	
Id.	Id.	Sidomoekti.	1	*dd)* †	nog geen prod.	8	»	»	4 à 25	tabak.
Id	Id.	* Tjoeroek. *ee)*	2	690	1 200	76	1	»	40 à 50	
Id.	Id.	* Sidomoekti. *ee)*	2	370	2 300	88	»	»	50 à 300	
Id.	Id.	* Seketjer en Pagger Goenoeng (Soemoer Pitoe). *ee)*	2	280	1 060	38	»	»	30 à 300	
Id.	Id.	* Dandang Bodeh Widoro en Soeroekontoen Loban. *ff)*	4	225	600	2	»	16	150	
Id.	Id.	Wanakalisoeren, Pablengan en Goenoeng Salendah.	3	15	nog geen prod.	1	»	»	25	
Id.	Id.	* Poetjoeng Selokaton en Plalar Goenoeng, Djambean Pesaren. *ff)*	4	800	5 227	†	†	†	†	
Id.	Id.	* Genting Goenoeng en Dawoean. *gg)*	2	400	1 765	50	†	†	†	
Id.	Id.	Kalibarang en Gebangan (Stinggo).	1	140	20	11	»	1	20	
Id.	Id.	Gebangan.	1	½	nog geen prod.	»	»	»	†	
Id.	Wirosari.	Redjowinangoen.	1	4	id.	†	»	»	†	
Japara.	Patti.	Djolong.	1	†	52	21	»	»	†	
Rembang.	Bodjonegoro.	Tadahan en Doeren.	2	40	nog geen prod.	»	»	»	†	
Soerabaija.	Modjokerto.	Sarikerto.	2	*hh)* 30	id.	4	»	»	2 à 20	
Id.	Id.	Dampak.	1	200	1 000	40	1	»	40 à 180	
Id.	Id.	Banjon Gondang.	1	180	300	40	»	»	50 à 100	
Id.	Id.	Pengadjaran	3	400	90	41	»	»	80 à 200	
Id.	Id.	Djahee I en II.	2	†	nog geen prod.	»	»	»	†	
Pasoeroean.	Pasoeroean.	Geboeg.	2	496	2 000	50	»	»	120 à 300	
Id.	Malang.	* Tanahwangi.	1	380	1 700	20	6	20	100 à 1500	padi.
Id.	Id.	* Limburg.	1	550	3 000	112	»	20	100 à 1200	padi.
Id.	Id.	Ampel Gading.	1	220	†	15	2	»	50	
Id.	Id.	Petoeng Ombo en Petoeng Ombo Kidoel.	2	347	61	20	»	»	50 à 200	
		Transporteeren		24 084¼	81 771					

cc) Vier van de vijf perceelen, waaruit deze onderneming bestaat, zijn niet vroeger in hunr bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

dd) De aanplant van koffie en tabak besloeg gezamenlijk 20 bouws.

ee) Als onder noot *t*.

ff) Drie van de vier perceelen, waaruit deze onderneming bestaat, zijn niet vroeger in hunr bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

gg) Als onder noot *t*.

hh) Deze aanplant bestaat uit Liberia-koffie.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		24 084¼	81 771					
Pasoeroean.	Malang.	Moelio Ardjo. *ii)*	2	200	960	40	»	»	30 à 400	
Id.	Id.	Gelderland (Soembersoeko).	1	275	101	6	3	»	50 à 150	
Id.	Id.	Soekoramé, Soember Gesing en Soember Ringin.	4	400	70	37	»	»	150	
Id.	Id.	Soember Mangis.	1	230	nog geen prod.	3	»	»	†	
Id.	Id.	Polaman.	1	110	1½	7	»	»	15 à 50	
Id.	Id.	Soember Gilang.	1	350	nog geen prod.	8	»	»	200 à 300	
Id.	Id.	Kalibakar lor, Kalibakar kidoel en Pringapoes kidoel.	3	350	id.	»	»	»	100	
Id.	Id.	Pringapoes (Kali Padang). *jj)*	1	200	10	35	7	»	100	
Id.	Id.	Wonokoijo.	1	125	nog geen prod.	8	»	»	50 à 250	
Id.	Id.	Soember Aroem en Kali Poetih.	2	200	id.	27	»	»	40 à 250	
Id.	Id.	Soember Gadoeng.	1	100	id.	»	»	»	†	
Id.	Id.	Soember Mandjing en Soember Gesing. *f)*	2	370	id.	10	»	»	180 à 350	
Id.	Id.	Soember Peting, Soember Kemadoeh en Soembersari (onderneming Soember Agoeng. *kk)*	3	40	id.	»	»	»	150 à 300	kina.
Id.	Id.	Medaijin en Soember redjo.	2	200	6	2	»	»	†	
Id.	Id.	Soember Tlogo en Soember remis B.	2	70	nog geen prod.	30	»	»	125 à 300	
Id.	Id.	Tlogoredjo.	1	30	id.	»	»	»	†	
Id.	Id.	* Boemiaijoe.	1	80	532	15	»	»	3 à 175	padi.
Id.	Id.	Soekoredjo.	2	420	2 407	40	2	25	100 à 300	
Id.	Id.	Madoeardjo	1	408	6 310	81	4	6	30 à 60	
Id.	Id.	Bandoeroto.	1	60	nog geen prod.	35	»	»	30 à 120	
Id.	Id.	Boemiredjo.	3	400	7 927	70	6	»	100	
Id.	Id.	Gendogo Ardjosari.	1	400	3 620	50	»	8	50 à 250	
Id.	Id.	Soember Nongko.	1	300	100	13	»	»	145	
Id.	Id.	Bandoe Ardjo.	1	85	25	50	»	»	60	
		Transporteeren		29 487¼	103 780½					

ii) In November 1882 werd aan den erfpachter van Moelio Ardjo tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergund om zoowel voor drinkwater als voor den aanleg van sawahs en voor het drijven van machinerieën gebruik te maken van het water uit de over die onderneming stroomende rivier Soember Pitmo.

jj) In Juli 1882 werd aan den erfpachter van Pringapoes tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergund om uitsluitend voor de bereiding van het koffieproduct gebruik te maken van het water uit de bronnen Gadoeng en Angkrik.

kk) In Juli 1882 werd aan den erfpachter van Soember Peting tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergund om zoowel voor drinkwater als voor het drijven van machinerieën gebruik te maken van het water uit de rivieren Soember Peting en Soember Mandjing.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		29 487¼	103 780½					
Pasoeroean.	Malang.	Kali Telo.	1	120	nog geen prod.	25	»	»	25 à 100	
Id.	Id.	* Gangsiran.	1	495	2 290	58	15	»	500	
Id.	Id.	* Djoenggo.	1	220	1 500	29	»	»	100 à 150	kina.
Id.	Id.	* Soembool.	1	498	5 500	»	»	»	100	
Id.	Id.	Kembar.	1	520	2 500	»	»	»	100	
Id.	Id.	Wonosari.	1	425	3 700	26	»	»	50 à 200	
Id.	Id.	Wonoagoeng.	1	85	6½	16	»	»	15 à 125	kina.
Probolinggo.	Loemadjang.	Kaijoe Anak.	1	300	1 000	35	»	»	150 à 280	
Id.	Id.	Alas Petoeng.	2	425	750	77	»	»	100	
Id.	Id.	Kepoendun.	1	200	nog geen prod.	8	»	»	100 à 300	
Id.	Kraksaän.	Aijer Dingin. *ll*)	1	340	3 200	»	»	»	20 à 300	
Bezoeki.	Bondowosso.	Klatakan. *mm*)	1	5	nog geen prod.	35	»	»	10	tabak, cacao.
Id.	Id.	Bandjarbaroe (Kedaton).	1	50	id.	8	4	»	130	
Id.	Banjoewangi.	* Ardjo Blambangan.	1	40	1¼	»	»	»	12 à 120	
Id.	Id.	Bendo. *nn*)	2	300	50	15	»	7	60	
Id.	Id.	Wangkal.	1	10	nog geen prod.	»	»	»	17 à 120	
Bagelen.	Ledok.	* Thee-onderneming Bagelen. *oo*)	4	10	37	348	»	»	100 à 600	kina en thee.
Id.	Id.	Kali Tengkek en Kali Tengkek lor. *f*)	2	300	412	3	»	»	150	
Id.	Id.	Tangoelaugin en * Boerat.	2	450	*pp*) 1 123	32	»	»	†	
Id.	Karanganjar.	Kalisadang.	1	18	6	»	»	»	15 à 40	cacao.
Id.	Id.	Lemahroto.	1	15	nog geen prod.	1	»	»	20 à 100	
Id.	Id.	Wagirkoppo.	1	2	id.	»	»	»	50	
Kadoe.	Magelang.	* Ngrantjak.	1	300	1 000	65	»	20	50	kina.
Id.	Id.	Dadapan (Pandean).	1	66	75	1	»	»	10 à 60	
Id.	Id.	Ngori Kembangan en Pringlegi.	2	65	nog geen prod.	»	»	»	†	
Id.	Temanggoeng.	* Keboendalem.	1	20	†	1	»	»	5 à 30	
Id.	Id.	Kamiredjo.	2	20	20	1	»	»	5 à 10	
		Transporteeren		34 786¼	126 951¼					

ll) In Juni 1882 werd aan den erfpachter van Aijer Dingin, onder zekere voorwaarden, tot wederopzeggens vergund om ten behoeve van het hem toebehoorende koffiebereidings-etablissement Selogoedik gebruik te maken van het water der langs de onderneming stroomende rivier Pekalaniama.

mm) In Maart 1882 is aan den erfpachter van Klatakan ontheffing verleend van de aan de erfpacht verbonden voorwaarde dat op de gronden geen koffie zou mogen worden geteeld.

nn) Een verzoek van den ondernemer van Bendo om voor het aanleggen van sawahs gebruik te maken van het door gemeld perceel stroomende water, werd door de Indische Regeering niet voor inwilliging vatbaar bevonden (Mei 1882).

oo) Drie van de vier perceelen waaruit deze onderneming bestaat zijn niet vroeger in haar bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

pp) De opgegeven productie van Tangoelangin en Boerat bestaat uit 467 pikols bereide koffie en uit 656 pikols in de hoornschil.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		34 785¼	126 951¼					
Kadoe.	Temanggoeng	Ngrimpak.	2	10	10	1	»	»	5	
Id.	Id.	** Bandjarsari en Djerokah Paijoeng. *qq)*	2	250	†	14	»	»	40 à 500	
Id.	Id.	Goenoeng Paijoeng.	1	90	nog geen prod.	»	»	»	15 à 60	
Id.	Id.	Petoeng en Bodjong. *rr)*	3	137	113	28	»	»	25 à 125	
Id.	Id.	Kebon Dalem.	1	100	nog geen prod.	»	»	»	36 à 70	
Id.	Id.	Took Bandoeng.	1	250	*ss)* 828	»	»	»	20 à 100	
Id.	Id.	Ngrowo, Mergolelo en Tlogo Passang.	2	150	140	»	»	6	20 à 80	
Id.	Id.	Gombang Waloh.	1	175	398	»	»	»	100	
Id.	Id.	Ngoko en Kaligentong.	2	58	207	5	»	»	10	
Madioen.	Madioen	* Waliran.	1	350	900	14	2	»	150 à 350	
Id.	Id.	* Kandangan.	1	400	1 609	»	3	12	100 à 200	
Id.	Id.	Pangoengsari, Sokoliman en Pangoeng-Agoeng.	3	450	2 860	5	»	»	200 à 400	
Id.	Id.	Wilhelmina en Sekaloes.	5	220	843	6	»	»	100 à 400	
Id.	Id.	Soember-Agoeng en Soember-Agoeng Wetan.	2	261	597	27	»	»	40 à 200	
Id.	Ngawi.	* Blaboer, Djamoes en Ampé. *tt)*	3	600	2 000	47	6	4	100 à 300	
Id.	Id.	Gondang.	1	45	nog geen prod.	2	»	»	12 à 115	
Id.	Id.	Gidoro.	1	260	441	8	»	»	75 à 225	
Id.	Id.	Sekarsari.	1	20	nog geen prod.	5	»	»	20	
Id.	Id.	Ardi Lawoe. *uu)*	1	150	200	2	»	»	20 à 300	
Id.	Ponorogo.	* Soekaradja.	1	*vv)* 500	3 400	40	»	»	10 à 600	
Id.	Id.	Krandan.	1	180	100	»	»	»	25	
Id.	Id.	** Bonowati en Goeloeh Woeloeh.	1	433	2 350	»	»	»	100	
Id.	Id.	** Soemberwangi.	1	500	2 700	»	»	»	100 à 700	
Kediri.	Kediri.	Petoengroto *I en II. *ww)*	2	316	1 041	»	»	»	100 à 250	
		Transporteeren		40 691¼	147 679¼					

qq) Als onder noot *t*.

rr) In November 1882 werd aan den erfpachter van Petoeng en Bodjong tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergund om voor het drijven van een koffiepelmolen gebruik te maken van het water uit de rivier Kadjangan.

ss) De opgegeven productie van de onderneming Took Bandoeng bestaat uit 31 pikols bereide koffie en 797 pikols in de hoornschil.

tt) Twee van de drie perceelen, waaruit deze onderneming bestaat, zijn niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

uu) In December 1882 werd aan den erfpachter van Ardi Lawoe tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergund om voor het drijven van machinerieën op genoemde onderneming gebruik te maken van het water uit de aldaar aanwezige bron Soember Doeren. Een verzoek van den ondernemer om ook gebruik te mogen maken van het water uit de leiding Ngrajoedan moest worden afgewezen, omdat de inwilliging ten nadeele zou strekken van den eigen landbouw der bevolking

vv) In 1882 werden 50 bouws koffietuinen afgeschreven.

ww) Als onder noot *t*.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		40 691¼	147 679¼					
Kediri.	Kediri.	Petoeng sewoe.	1	100	nog geen prod.	5	»	»	100 à 200	
Id.	Id.	Kaliadjar.	1	100	id.	40	»	»	40 à 250	
Id.	Ngrowo.	* Sidhoredjo. *f*)	1	3	†	10	»	»	20	suiker en padi.
Id.	Id.	* Mringin.	1	400	1 700	»	»	34	150 à 800	
Id.	Id.	* Penampian.	1	400	1 350	45	»	»	80	
Id.	Id.	** Sapoeangin. *f*)	1	300	129	12	»	»	120	
Id.	Id.	Besmo.	1	380	200	36	»	»	300	kina.
Id.	Id.	* Bringin (Soegihwaras).	1	400	450	65	»	»	100	
Id.	Trengalek.	Ngrantjak. *xx*)	1	40	nog geen prod.	11	»	»	20 à 25	
Id.	Id.	Boeloroto.	1	400	12	26	1	»	80 à 300	
Id.	Blitar.	* Tawangredjo. *ijij*)	5	370	4 500	40	»	»	100 à 200	padi.
Id.	Id.	Kemloko (Garoem).	1	184	700	60	20	20	»	
Id.	Id.	Maria Anna Charlotte.	2	200	650	»	»	»	†	
Id.	Id.	Karangnongko.	2	250	340	»	»	»	300	
Id.	Id.	Karanganjar.	1	1	nog geen prod.	15	»	»	100	
Id.	Id.	Petoeng Ombo.	1	20	id.	»	»	»	50	
Id.	Id.	Papoh *I, **II en **III, Siwalan en Daroengan. *zz*)	5	340	2 754	†	»	»	50	padi.
Id.	Id.	Djoeleg *I en II en * Gatroe. *aaa*)	3	*bbb*) 300	800	30	»	»	†	
Id.	Id.	Gogoniti (Boro).	4	285	1 360	79	»	»	30	
Id.	Id.	Karangredjo I (Karang tengah), Karangtendjong en Soemina.	3	300	1 500	10	2	4	75 à 150	
Id.	Id.	Djarangan (Boro).	2	252	610	24	»	»	40 à 100	
Id.	Id.	Soemberwader.	1	60	250	10	»	»	80 à 150	
Id.	Id.	Kenongo.	1	110	1 100	16	»	»	150	
Id.	Id.	Baraän en Soembermangis.	4	100	673	15	»	»	60	
Id.	Id.	Kalimanis.	2	600	2 000	19	»	»	100 à 300	
Id.	Id.	Semen (Tjeleng).	1	70	nog geen prod.	»	»	»	30 à 100	
Id.	Id.	Rini I, II en III.	3	330	630	»	»	»	†	
Id.	Id.	Sengon.	1	300	750	11	»	»	200 à 600	
Id.	Id.	Ngaesri.	1	115	nog geen prod.	20	»	»	40 à 200	
Id.	Id.	Djabon.	1	335	515	40	»	»	100 à 300	
Id.	Id.	Branggah (Senggrong).	1	200	250	25	»	»	50 à 150	
Id.	Id.	Kemiri Gede.	2	315	700	54	»	»	100	
		Transporteeren		48 251¼	171 602¼					

xx) Deze onderneming behoort aan een inlander.

ijij) Vier van de vijf perceelen, waaruit deze onderneming bestaat, zijn niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

zz) Als voren, wat betreft de perceelen Siwalan en Daroengan.

aaa) Als voren, wat betreft het perceel Djoeleg II.

bbb) In 1882 werden 200 bouws koffietuinen afgeschreven.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		48 251¼	171 602¼					
Kediri.	Blitar.	Djerak. *ccc)*	1	100	nog geen prod.	»	»	»	50 à 150	
Id.	Id.	Bantaran. *ddd)*	1	†	id.	1	»	»	100 à 150	
Id.	Id.	Kali Lekso I en II.	2	200	id.	24	»	»	150	
Id.	Id.	Soemberredjo I en II (Oetan Barek).	2	110	id.	20	»	»	75 à 225	
Id.	Id.	Loengoerredjo.	1	30	id.	25	»	»	100	
Id.	Id.	Banaran I en II.	2	†	id.	»	»	»	†	
Id.	Id.	Tjondro Katon.	1	2	id.	3	»	»	»	
Id.	Id.	Kawisari.	1	175	id.	21	»	»	125	
		Totalen		48 868¼	*eee)* 171 602¼					

ccc) In Mei 1882 werd aan den erfpachter van Djerak tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergund om uitsluitend voor het besproeien der koffiezaadbeddingen en het bereiden van het koffieproduct gebruik te maken van het water uit de rivier Barekkoelon.

ddd) De onderneming behoort gedeeltelijk aan Chineezen.

eee) Hieronder, voor zooveel is opgegeven, voor 5 ondernemingen ook koffie in de hoornschil (te zamen 3628 pikols).

KINA. (De productie is opgegeven in K. G.)

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie	voor arbeid op het veld	Ambachtslieden	Gewone arbeiders	Gemiddeld aantal arbeiders	Andere cultures
Preanger regentschappen.	Bandong.	Djaijagiri.	1	160	5 690	25	»	»	50	
Id.	Id.	Soeka Tingih.	1	62	†	23	»	»	10 à 20	
Id.	Id.	Lembang.	1	4	†	»	»	»	10	
Id.	Id.	Tjikapoendoeng.	1	20	nog geen prod.	7	»	»	10 à 30	
Id.	Id. en Tjitjalengka.	Ardjosari *I, II, III en IV. *a)*	4	3	id.	126	»	»	200 à 400	thee, bamboe en warcehout.
Id.	Bandong.	Kertamanah.	1	250	1 500	29	»	»	10 à 100	
Id.	Id.	Saketiperuk (Goenoeng Waringin).	1	60	nog geen prod.	18	»	»	»	
Id.	Id.	Gamboeng.	. . .	6	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie en thee.
Id.	Id.	Soekawana I en II	4	262	id.	80	»	»	20 à 300	
Id.	Tjitjalengka	Sitiardja.	. . .	6	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Id.	Sindangwangi, Tegalmawoek en Tjideres I, II en III.	. . .	51	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Id.	Tegal Padeeng en Taneuh Goa.	2	25	nog geen prod.	18	»	»	12 à 60	
Id.	Id.	Daradjat	1	220	7½	20	»	»	100 à 300	
Id.	Id.	Argosari.	2	115	nog geen prod.	†	†	»	†	
Id.	Tjiandjoer.	Tjipoetri (Tjigentjoer).	. . .	6	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
		Transporteeren		1 259	7 197½					

a) De perceelen Ardjosari II, III en IV zijn hoofdzakelijk bestemd tot den aanplant van hout voor theekisten.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		1 250	7 197½					
Preanger regentschappen.	Tjiandjoer.	Tjipantjoe en Tjisawer.	...	b) 20	1 725	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Tjikoedjang en Tjisawer.	...	8	nog geen prod.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Raraban.	...	8	id.	...	...	...	......	koffie en groenten.
Id.	Id.	Tjikoleh en Sindanglaka	...	20	625	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Mangoendjaija, Tjoelamega en Baijabang.	...	100	nog geen prod.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Panjairan.	...	140	id.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Tjidadap.	2	10	id.	36	»	»	20 à 150	
Id.	Id.	Tjirankong.	...	30	id.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Belapoelang (Soekanegara) en Tjitiis.	...	157	3 713	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Tjimapag.	...	100	nog geen prod.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Telaga Patenga.	2	195	2 000	20	»	»	10 à 400	
Id.	Id.	Tjiwangi.	...	60	nog geen prod.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Tjipopohon en Tjiparaij.	...	100	id.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Rantjah Baleh.	1	60	id.	10	»	»	65	
Id.	Id.	Rantjah Welini.	1	50	id.	93	»	»	10 à 300	
Id.	Id.	Pasir Nongko.	1	¼	id.	»	»	»	†	
Id.	Id.	Pondok Bitoeng.	...	35	id.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Tjilaki.	1	110	id.	68	»	»	100	
Id.	Id.	Passir Halang.	1	100	id.	»	»	»	10 à 200	
Id.	Id.	Goenoeng Melatti.	...	25	id.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Soekaboemi.	Pandan Aroem.	...	10	id.	...	...	...	......	koffie en padi.
Id.	Id.	Goenoeng Malang.	...	2	id.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	Passir Telagawarna.	...	12	id.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Soemedang.	** Tegal Tjinangrau en Tjiseda.	1	33	892	120	6	20	50	thee.
Id.	Id.	*Tjioehoet en Margapala.	1	12	nog geen prod.	45	2	12	100	thee.
Id.	Limbangan.	Waspada *I en *II, III, IV en V.	...	54	5 000	...	...	...	......	koffie en thee.
Id.	Id.	Tjigedoeg.	1	14	nog geen prod.	»	»	»	12 à 25	
Id.	Id.	Tjikoraij. c)	1	40	id.	2	»	»	50 à 250	
Cheribon.	Madjalengka.	Paijoeng.	...	4	id.	...	...	...	......	koffie.
		Transporteeren		2 759¼	21 152½					

b) Op de onderneming Tjipantjoe en Tjisawer werden de inferieure soorten van kinaboomen langzamerhand uitgeroeid. In 1882 werden er 3400 gekapt.

c) In Augustus 1882 werd door de Indische Regeering tot wederopzeggens en onder zekere voorwaarden vergunning verleend om, ter voorziening in de behoefte aan water voor de onderneming Tjikoraij, gebruik te maken van het water uit de langs en over die onderneming stroomende rivieren Tjiparaij en Tjiboeloe.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		2 759¼	21 152½					
Pekalongan.	Pekalongan.	* Leetoeng Linggo en Breugkolang.	. . .	40	nog geen prod.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Batang.	Pagilaran I, II, III, IV en V.	. . .	40	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Id.	Karang Mego.	. . .	111	812½	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Samarang.	Ambarawa.	* Lerep.	. . .	8	937½	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Id.	Langenardjo.	1	45	nog geen prod.	»	»	»	5 à 60	
Soerabaija.	Modjokerto.	Soekosari.	1	40	id.	6	»	»	25	
Pasoeroean.	Pasoeroean.	Mangonandjero.	1	60	id.	12	»	»	50	
Id.	Id.	Watoe Godek.	1	5	id.	7	1	»	10 à 50	
Id.	Id.	Bendo.	1	35	id.	5	»	»	20 à 40	
Id.	Id.	Pawon Sewoe.	1	16	id.	7	»	»	50	
Id.	Malang.	Soember Peting, Soember Kemadoeh en Soembersari (onderneming Soember Agoeng).	. . .	1	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Id.	* Djoenggo.	. . .	100	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Id.	Kembar inggil.	1	50	id.	»	»	»	100	
Id.	Id.	Wonoagoeng.	. . .	30	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Bagelen.	Ledok.	* Theeondern. Bagelen.	. . .	56	9 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie en thee.
Kadoe.	Magelang.	* Ngrantjak.	. . .	10	nog geen prod.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Kediri.	Ngrowo.	Besmo.	. . .	5	id.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Blitar.	Soemberresik.	1	100	id.	7	»	»	†	
		Totalen		3 511¼	31 902½					

THEE. (De productie is opgegeven in K. G.)

Bantam.	Lebak.	Genteng.	. . .	15	nog geen prod.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Batavia.	Buitenzorg.	** Tjogrek.	3	125	22 500	100	2	40	25	
Preanger regentschappen.	Bandong.	** Tjioembeeloeit.	1	325	35 000	100	8	18	50 à 175	
Id.	Id.	Gombong.	. .	71	19 545½	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie en kina.
Id.	Tjitjalengka.	Ardjosari * I, II, III en IV.	. . .	374	173 777½	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	kina, bamboe en waroehout.
Id.	Id.	* Tjiboeloe.	1	60	a) 9 000	»	»	»	600	
Id.	Tjiandjoer.	Maleber.	1	100	32 500	12	»	40	25	
Id.	Id.	Boengameloer.	. . .	25	6 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Soekaboemi.	** Tegal Tjikembang.	1	†	†	†	†	†	†	
Id.	Id.	* Sinagar en Tjirohani.	. . .	689	350 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie en cacao.
		Transporteeren		1 784	648 323					

a) Dit product is op de onderneming Tjikadjang verwerkt.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		1 784	648 323					
Preanger regentschappen.	Soekabcemi.	Tanisari. *b*)	1	30	1 250	7	»	»	40 à 90	cacao.
Id.	Id.	* Parakansalak.	1	530	233 500	375	52	110	»	
Id.	Id.	Calorama.	...	†	†	...	...	...	......	koffie en cacao.
Id.	Id.	Tendjoaijoe.	1	240	85 000	180	5	55	67	
Id.	Id.	Tjibaregbeg en * Tjisalak.	...	500	182 575	...	...	...	......	koffie en cacao.
Id.	Id.	Soekamadjoe I, II en III.	...	20	nog geen prod.	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	* Tjitjalobak, Sindangsari en Tjiringin.	...	210	52 500	...	...	...	......	koffie.
Id.	Soemedang.	* Djatinangor.	1	270	93 247	150	12	30	50 à 100	
Id.	Id.	** Tjimoeloe.	1	38	7 762	10	»	10	38	
Id.	Id.	** Tegal Tjinangran en Tjiseda.	...	200	*c*) 65 000	...	...	...	......	kina.
Id.	Id.	* Tjiochoet en Margapala.	...	176	38 142	...	...	...	......	kina.
Id.	Tassikmalaija.	* Tjimoengkalbelah.	1	117	22 951	47	»	»	40 à 50	
Id.	Limbangan.	Waspada * I, * II, III, IV en V.	...	193	*d*) 125 000	...	...	...	......	koffie en kina.
Id.	Soekapoera-kollot.	* Tjikadjang.	1	375	125 000	»	»	»	600	
Cheribon.	Madjalengka.	** Tjarennang.	1	288	39 035	126	»	60	30	
Bagelen.	Ledok.	* Thee-onderneming Bagelen.	...	700	250 000	...	...	...	......	koffie en kina.
		Totalen		5 671	1 969 285					

b) De onderneming behoort aan een Chinees.

c) Bovendien werd nog door opkoop van de bevolking eene hoeveelheid thee verkregen van 675 K. G.

d) Als voren eene hoeveelheid van 50 000 K. G.

TABAK. (De productie is opgegeven in K. G.)

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie	voor arbeid op het veld	Ambachtslieden	Gewone arbeiders	Gemiddeld aantal arbeiders	Andere cultures
Krawang.	Krawang.	** Wanasepi. *a*)	1	7	1 375	»	»	»	10	padi en djagong.
Samarang.	Kendal.	Sidomoekti.	...	*b*) †	937½	...	...	...	......	koffie.
Bezoeki.	Bondowosso.	Soekoredjo.	1	100	5 000	131	»	6	»	
Id.	Id.	Adjoeng I en II.	2	80	6 000	87	»	4	»	
Id.	Id.	Moektisari.	2	60	4 000	58	»	4	»	
Id.	Id.	Sentool.	1	4	1 000	25	»	2	»	
		Transporteeren		251	18 312½					

a) Deze onderneming behoort aan een Chinees.

b) De aanplant van tabak is niet afzonderlijk opgegeven. De aanplant van koffie en tabak beliep gezamenlijk 20 bouws.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		Per transport		251	18 312½					
Bezoeki.	Bondowosso.	Rawatamtoe en Kaliwiring I en II.	3	100	11 000	50	»	»	10	padi.
Id.	Id.	Klatakan.	. . .	30	5 000	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie en cacao.
Id.	Id.	Gerengredjo.	1	100	15 000	81	»	»	10	
Id.	Id.	Bandjarsari. c)	1	199	20 000	100	»	»	»	
Kediri.	Kediri.	Kentjong *I, II en III. d)	3	160	e) 56 000	52	2	15	30 à 200	padi.
Id.	Id.	Djengkol (Plosso).	1	60	f) »	»	»	»	†	
Id.	Id.	Bolodewo. g)	1	60	h) 18 750	18	»	»	25 à 100	suiker.
		Totalen		960	144 062½					

c) In Februari 1882 is door de Indische Regeering ontheffing verleend van het bij de uitgifte van Bandjarsari gestelde verbod dat op de gronden geen koffie zou mogen worden geteeld.

d) Twee van de drie perceelen, waaruit deze onderneming bestaat, zijn niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werden reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

e) Bovendien verkreeg de ondernemer eene productie van 30 000 K. G. tabak door opkoop van de bevolking, en wel van 100 bouws aanplantingen buiten de erfpachtsgronden.

f) De oogst is totaal mislukt.

g) De onderneming Bolodewo behoort aan een inlander. In Mei 1882 heeft de Indische Regeering ontheffing verleend van de bij de uitgifte van Polodewo gestelde voorwaarde dat op de gronden geen koffie zou mogen worden geteeld.

h) Bovendien verkreeg de ondernemer eene productie van 18 750 K. G. tabak door opkoop van de bevolking, en wel van 60 bouws aanplantingen buiten de erfpachtsgronden.

SUIKER. (De productie is opgegeven in pikols.)

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie in 1882.	Voor arbeid op het veld.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures.
Cheribon.	Cheribon.	*Djatipiring (Blender). a)	1	90	b) 10 830	130	9	158	40 à 400	
Id.	Madjalengka.	* Kadhipatten.	1	109	c) 38 070	315	40	153	400 à 3000	
Pekalongan.	Batang.	** Simbang en ** Segaijoeng.	. . .	240	d) 12 241	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Japara.	Japara.	Pandansili en Temon.	2	†	†	»	»	»	†	
Pasoeroean.	Pasoeroean.	* Alkmaar.	1	490	e) 41 000	564	14	191	50 à 850	
Kediri.	Kediri.	* Brenggolo. a)	2	130	f) 13 200	45	»	»	20 à 300	
Id.	Id.	Bolodewo.	. . .	30	160	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	tabak.
Id.	Ngrowo.	* Sidhoredjo.	. . .	3	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie en padi.
Id.	Berbek.	* Koedjonmanis. a)	1	150	10 000	80	12	8	50 à 300	padi.
		Totalen		1 152	125 501					

a) Deze onderneming behoort aan een Chinees.

b) De opgegeven productie is niet enkel verkregen van de erfpachtsgronden, maar ook van gronden, tot eene uitgestrektheid van 195 bouws, van de bevolking gehuurd.

c) Als bij Djatipiring (zie de voorgaande aanmerking). Bij Kadhipatten waren echter 343 bouws van de bevolking gehuurd.

d) Als voren. Bij Simbang-Segaijoeng waren echter 30 bouws van de bevolking gehuurd.

e) Als voren. Bij Alkmaar waren echter 260 bouws van de bevolking gehuurd.

f) Als voren. Bij Brenggolo waren echter 120 bouws van de bevolking gehuurd.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
		CACAO.								
Preanger regentschappen.	Soekaboemi.	*Sinagar en Tjirohani.	...	2	nog geen prod.	...	...	...	......	koffie en thee.
Id.	Id.	Tanisari.	...	80	id.	...	...	...	......	thee.
Id.	Id.	Calorama.	...	†	id.	...	...	...	......	koffie en thee.
Id.	Id.	Tjibaregbeg en *Tjisalak.	...	60	id.	...	...	...	......	koffie en thee.
Bezoeki.	Bondowoso.	Klatakan.	...	10	id.	...	...	...	......	koffie en thee.
Id.	Banjoewangi.	* Ardjo Blambangan.	...	a) †	id.	...	...	...	......	koffie en padi.
Bagelen.	Karanganjar.	Kalisadang.	...	1	id.	...	...	...	......	koffie.

a) De aanplant van padi en cacao besloeg gezamenlijk 42 bouws.

Onderscheidene cultures niet reeds hierboven genoemd.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen	Aantal bouws	Productie in 1882.	voor arbeid op het veld.	Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders	Andere cultures
Pekalongan.	Batang.	Bangoen Ardjo. a)	1	20 met indigo.	nog geen prod.	10	»	»	10	padi.
Krawang.	Krawang.	* Kalangsari.	1	175 » padi.	700 pikols.	16	»	»	»	
Id.	Id.	** Wanasepi.	...	174 » »	2 175 »	...	...	...	......	tabak en djagong.
Preanger reg.	Soekaboemi.	Tjidjambé. b)	1	50 » »	†	31	»	»	»	
Cheribon.	Indramaijoe.	** Tanah Lajapan.	1	420 » »	6 011 pikols.	»	»	»	20 à 300	
Id.	Galoeh.	Hokkean Tjiang Tjioe Hoe. b)	1	7 » »	nog geen prod. c)	»	»	»	10 à 20	
Pekalongan.	Pekalongan.	Tandjoeng.	1	39 » »	†	3	»	»	†	klappers.
Id.	Id.	Tanah Norah.	1	68 » »	d) —	»	»	»	22	uien.
Id.	Id. en Batang.	Slama-aram.	1	14 » »	d) —	»	»	»	7	klappers.
Id.	Batang.	Sikepjer (Siamboe).	1	80 » »	283 pikols.	10	»	»	20 à 23	djagong.
Id.	Id.	Si Gandoe. b)	2	100 » »	2 479 »	4	»	»	20 à 200	
Id.	Id.	Bangoen Ardjo.	...	30 » »	d) —	...	...	...	......	indigo.
Id.	Id.	Gebang Anom.	1	200 » »	†	31	»	»	»	
Id.	Id.	** Gebang Anom.	1	150 » »	†	17	»	»	»	
Samarang.	Kendal.	Padoleugan. b)	1	60 » »	360 pikols.	12	»	10	15 à 30	
Id.	Id.	Boeloesan.	2	50 » »	500 »	9	»	»	†	
Id.	Id.	Sindangkoelon, Boelak en Gebang Anom.	1	200 » »	†	26	»	»	»	
Id.	Id.	Sindang Kerto redjo. b)	1	80 » »	700 pikols.	12	»	10	10 à 40	
Pasoeroean.	Malang.	* Tanahwangi.	...	100 » »	950 »	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	* Limburg.	...	90 » »	450 »	...	...	...	......	koffie.
Id.	Id.	* Boemiaijoe.	...	23 » »	509 »	...	...	...	......	koffie.

a) De onderneming staat gedeeltelijk op naam van een Chinees.

b) Deze onderneming behoort aan een Chinees.

c) Met de ontginning werd eerst in October 1882 een aanvang gemaakt.

d) De padi-oogst was mislukt.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
Bezoeki.	Bondowosso.	Rawatamtoe en Kaliwiring I en II.	. . .	100 met padi.	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	tabak.
Id.	Banjoewangi.	* Ardjo Blambangan.	. . .	*e)* † » »	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie en cacao.
Banjoemas.	Banjoemas.	* Tjiberem. *f)*	2	*g)* † » »	2 025 pikols.	»	»	»	†	djagong en cassave.
Madioen.	Ngawi.	Ngadiredjo. *b)*	1	130 » »	763 »	8	»	»	8 à 22	
Id.	Id.	Panselowan, Djambe-Gemarang en Langenardjo.	4	60 » »	380 »	17	3	»	10 à 100	
Id.	Id.	Sumbi Robjong.	1	160 » »	†	32	»	»	»	
Id.	Id.	Tjarat. *b)*	1	30 » »	420 pikols.	9	»	»	5	
Id.	Id.	Poerworedjo.	1	95 » »	1 500 »	1	»	»	10 à 30	
Kediri.	Kediri.	Kentjong *I, II en III.	. . .	300 » »	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	tabak.
Id.	Id.	Bagendoel. *b)*	1	47 » »	741 pikols.	23	»	»	60	
Id.	Ngrowo.	* Sidhoredjo.	. . .	20 » »	95 »	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie, suiker.
Id.	Berbek.	* Koedjonmanis.	. . .	50 » »	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	suiker.
Id.	Blitar.	* Tawangredjo.	. . .	25 » »	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Id.	Id.	Papoh *I, **II en **III, Siwalan en Daroengan.	. . .	100 » »	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Krawang.	Krawang.	Tjibening.	. . .	† met klappers.	5000 klappers.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie.
Preanger reg.	Soekaboemi.	Soeka Brenti.	. . .	*h)* † » »	nog geen prod.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie, groenten.
Pekalongan.	Pekalongan.	Tandjoeng.	. . .	6 » »	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	padi.
Id.	Id. en Batang.	Slama-aram.	. . .	13 » »	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	padi.
Japara.	Japara.	** Poeloe Pandjang.	1	30 » »	12 000 klappers.	»	»	»	†	*i)*
Krawang.	Krawang.	** Wanasepi.	. . .	23 » djagong.	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	tabak, padi.
Pekalongan.	Batang.	Sikepjer (Si Amboe).	. . .	40 » »	. *k)*	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	padi.
Banjoemas.	Banjoemas.	* Tjiberem.	. . .	*l)* † » »	1100 pik. djagong.	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	padi, cassave.
Id.	Poerwokerto.	Kali Goewa.	1	120 » »	†	»	»	»	†	
Preanger regentschappen.	Soekaboemi.	Pamatoetan.	1	12 » tweede gewassen.	†	»	»	»	7	
Id.	Tjiandjoer.	Rarahan.	. . .	10 m. groenten	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie, kina.
Id.	Soekaboemi.	Soeka Brenti.	. . .	† *m)*	†	. . .	. . .	. . .	. . . . . .	koffie en
Pasoeroean.	Pasoeroenn.	Ledok Lepitan.	1	1 met »	†	»	»	»	5	klappers.

e) De aanplant van cacao en padi besloeg gezamenlijk 42 bouws.

f) Een van de twee perceelen waaruit deze onderneming bestaat, is niet vroeger in huur bezeten geweest, maar werd reeds bij de oorspronkelijke uitgifte in erfpacht afgestaan.

g) De aanplant van padi, djagong en cassave besloeg gezamenlijk 111 bouws.

h) De aanplant van klappers, koffie en groenten besloeg gezamenlijk 10 bouws.

i) Op dit perceel wordt tevens kalk gebrand. In 1882 werden 720 koijangs verkregen.

k) De djagong-oogst was mislukt.

l) De aanplant van djagong, padi en cassave besloeg gezamenlijk 111 bouws.

m) De aanplant van groenten, koffie en klappers besloeg gezamenlijk 10 bouws.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
Pekalongan.	Pekalongan.	Tanah Nora.	...	13 met uien.	†	...	...	...	......	padi.
Banjoemas.	Banjoemas.	* Tjiberem.	...	† » cassave.	8 000 pikols tapioca-meel.	...	...	...	......	padi, djagong.
Preanger regentschappen.	Titjalengka.	Ardjosari *I, II, III en IV.	...	40 » bamboe, waroe- en ander hout.	—	...	...	...	......	thee, kina.
Id.	Id.	Daoelat.	...	27 met arèn- en vruchtboomen.	†	...	...	...	......	koffie.
Bagelen.	Ledok.	* Theeonderneming Bagelen.	...	10 met wildhout.	—	...	...	...	......	koffie, kina en thee.

Andere in de vorenstaande opgaven nog niet begrepen ondernemingen.

Bantam.	Lebak.	Pasir Moendjoel. *a)*	1	*b)* »	»	»	»	»	»	
Preanger regentschappen.	Bandong.	Tjiseroea.	1	*c)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Tjitjalengka.	Tegal Monteng.	1	*d)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjikembang.	1	*d)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Lodaja.	1	*d)* »	»	17	»	»	75	
Id.	Id.	Toerangan.	1	*e)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjimonté en Tjibeët.	4	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Tjiandjoer.	Tjikawoeng.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjigarongong.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Soekaboemi.	Tjirendé.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Lewi Orok.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Plaboean of Pasir Tjilandak.	1	*g)* »	»	†	»	»	»	
Id.	Id.	Watoelanang.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Arstralina.	1	*h)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjimerang.	1	*c)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Gadoedampit.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Soemedang.	Passir Haseupan.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tegal Koneng.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Margawindoe.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjibengkoeng.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjiboegel.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Passir Bendé en Passir Wangoen.	2	*f)* »	»	»	»	»	»	
Id.	Limbangan.	Tjigentoer.	1	*f)* »	»	»	»	»	»	

a) De onderneming behoort aan een Chinees.

b) De in 1880 aangevangen ontginning, die blijkens het vorig verslag was gestaakt, is sedert niet hervat.

c) Nog niet beplant.

d) Nog niet beplant; het perceel is bestemd voor de teelt van kina.

e) De onderneming dient voor paardenstoeterij.

f) Nog niet in ontginning.

g) De opgezetenen planten padi voor eigen rekening.

h) De gronden dienen tot weideplaats.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werkheden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	voor bereiding van het product. Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
Preanger regentschappen.	Soekapoera-kollot.	Tjisondaän.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjampacca warna.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjiharoes.	1	*f*) »		»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjisaroeni.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Giriawas.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Tagal.	Brebes.	Proepoek.	1	*i*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Randoesanga.	2	*k*) »	»	»	»	»	»	
Pekalongan.	Pekalongan.	Simego en Goemelem.	2	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Batang.	Ketanggan.	1	*l*) »	»	»	»	»	»	
Samarang.	Ambarawa.	Tegal Gondo.	1	*m*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Salatiga.	* Kedaijon.	1	*n*) »	»	6	»	»	»	
Id.	Kendal.	Blorok.	1	*o*) »	»	6	»	»	»	
Id.	Id.	Pasebettan.	1	*p*) »	»	12	»	»	»	
Japara.	Joana.	Mergoredjo.	1	*c*) »	»	»	»	»	»	
Pasoeroean.	Pasoeroean.	Geboeg.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Poesoengsari.	1	*d*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Malang.	Moelio Ardjo.	1	*f*) »	»	21	»	9	25	
Id.	Id.	Barek, Soemberredjo lor, Soemberredjo kidoel.	4	*q*) »	»	26	1	3	»	
Id.	Id.	Sonosekar.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Gloensing lor.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Gloensing kidoel.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kali Lebak, Kali Glidik, Soember Andeman en Soember Dewo.	4	*r*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Koetoegan.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Soemberremis A.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Oemboel Dawe.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Wonokitri.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Soember Sobra.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Dermasari.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Alas Tledak.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kali Ombo.	1	*f*) »	»	»	»	»	»	

i) Nog niet ontgonnen. De ondernemer was in 1882 nog bezig met het kappen en uitsleepen van het op 't perceel aanwezige hout, ten einde dit als brandhout te verkoopen.

k) Op beide perceelen wordt geen landbouw gedreven, maar is men tot het aanleggen van vischvijvers overgegaan.

l) Evenals in 1881 is Ketanggan ook in 1882 onbeplant gebleven.

m) Nog niet beplant. In sommige gedeelten van dit perceel zijn steenkolen van goede hoedanigheid ontdekt. Aan den erfpachter is op zijn verzoek door den resident van Samarang vergunning verleend om gedurende vijf jaren mijnbouwkundige opsporingen te doen.

n) Dit perceel is in 1882 niet beplant geweest. De vroeger hier bestaande koffietuinen zijn na den oogst van 1881 afgeschreven en de boomen geveld.

o) Dit perceel wordt niet beplant. Het dient tot woonverblijf van een opziener bij de nabij gelegen, op contract met het Gouvernement werkende snikerfabriek Kaliwoengoe.

p) Op dit perceel wordt geen landbouw gedreven; men is er tot het aanleggen van vischvijvers overgegaan.

q) De vroeger op deze onderneming gedreven rameheultuur heeft opgehouden te bestaan.

r) Pas in ontginning; de onderneming is bestemd voor de teelt van koffie.

GEWEST.	AFDEELING.	NAAM der ONDERNEMING.	Aantal perceelen waarvoor de onderneming te boek staat.	Aantal bouws bij het einde van 1882 beplant.	Productie in 1882.	Aantal werklieden op het perceel gevestigd, en gebezigd: voor arbeid op het veld.	voor bereiding van het product. Ambachtslieden.	Gewone arbeiders.	Gemiddeld aantal arbeiders bovendien dagelijks gebezigd.	Andere cultures bovendien op de onderneming gedreven.
Probolinggo.	Loemadjang.	** Pandanwangi.	1	s) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Waderan.	1	f) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Danoeredjo.	2	t) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Soember Kerep.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Tjandie.	2	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Soember Kerep.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kali Bening.	1	t) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Bezoek Sarat.	1	t) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Alas Bening.	1	t) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Alas Leker.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Alas Djeplak.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Djarit.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Pasirian.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Bezoeki.	Bondowosso.	Moembool. u)	3	f) »	»	»	»	»	»	
Kadoe.	Magelang.	Balongardjo.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Temanggoeng	Goenoeng Besser.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Madioen.	Patjitan.	Soengo.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Kediri.	Kediri.	Seloatap.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Bangsri.	1	v) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kalilanang. w)	1	x) »	»	»	»	»	»	
Id.	Blitar.	Kali Tjilik.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kedawoeng.	1	ij) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kebo.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Djerok.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Djambé Pawon.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Boemi Aijoe.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Katjepit.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Koelon Bambang.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Sirah Kentjong.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kali Parang I.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Kali Parang II.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Gentjong.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Piedjie Hombo.	1	c) »	»	»	»	»	»	
Id.	Id.	Sirih Bambang.	1	c) »	»	»	»	»	»	

s) Door den huurder wordt dit perceel niet geëxploiteerd. De weinige opgezetenen verbouwen er voor eigen rekening rijst en tabak.

t) Nog niet beplant; bestemd voor de teelt van koffie.

u) In Januari 1882 heeft de Indische Regeering ontheffing verleend van de bij de uitgifte van Moembool gestelde voorwaarde, dat op geen der drie perceelen koffie zou mogen worden geteeld.

v) Nog niet weer beplant; bestemd voor de teelt van rameh.

w) De onderneming Kalilanang behoort aan een Chinees.

x) Dit perceel, waar men in 1880 en 1881 padi en tabak verbouwde, is in 1882 onbeplant gebleven.

ij) Dit perceel, waar in 1880 en 1881 tabak werd geplant, is in 1882 onbeplant gebleven.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE KKK.

N°. 62.

(Zie blz. 193 van het verslag.)

OVERZICHT van den oogst van STAPELPRODUCTEN op de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden VERHUURDE LANDEN in de residentiën SOERAKARTA en DJOKJOKARTA, over de jaren 1878 tot en met 1882.

Verklaring der in het overzicht voorkomende teekens.

† In het geheel geen productie-opgaven ontvangen.
†† Wel productie-opgaven ontvangen, doch niet betreffende de cultuur waarbij het teeken geplaatst is.
§ Nog geen product verkregen.
§§ De oogst geheel mislukt.
..... De onderneming had nog geen wettig bestaan gekregen.
= Alleen producten voor de inlandsche markt geteeld.

KOFFIE (*pikols*).

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Brengosan	2	§	=	=	=
Gantiwarna	††	††	10	12	8
Gemampir	2 510	5 080	1 700	2 575	2 175
Goenoengan	1	†	†	††	†
Keboetoeh	4	50	45	25	25
Kebonaroem en Papringan *a*)	35	222	111	188	155
Kepitoe en Djetis	140	335	70	410	410
Logedé	651	1 116	270	530	244
Ngoepit Poelowatoe	190	1 500	650	694	700
Ngoepit Sodjajan	....	....			
Prambonan	90	280	100	125	10
Redjosari	†	4	††	†	*b*)
Remeng	97	55	21	20	10
Taroem Anom *c*)	....	††	††	††	7
Regentschap Kartasoera.					
Kaliwingko	=	30	2	††	†
Kretjek	6	20	15	*d*)	*d*)
Modinan	=	=	2	*d*)	*d*)
Onderregentschap Soekoardjo.					
Kadjoeman of Prigi Namengan	....	§	5	40	60
Kategoean Djetis	11	52	340	370	100
Transporteeren	3 737	8 744	3 341	4 989	3 904

a) De koffie-onderneming Papringan of Sepoeloeh-Mipitan is in 1880 vereenigd met de tabaks- en indigo-onderneming Kebonaroem.

b) De nieuwe koffie-aanplantingen zijn nog niet vruchtdragend; de oude aanplantingen zijn weggeruimd.

c) Vóór 1880 Grogolan geheeten.

d) De ondernemingen Kretjek en Modinan hebben in 1881 opgehouden te bestaan.

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Per transport	3 737	8 744	3 341	4 989	3 904
Kradjan of Djatimalang	10	41	130	221	80
Kradjegan	§	§	§	42	4
Madjosto	4	8	*e)* 250	†	22
Manggis	83	270	504	660	500
Masaran Kidoel *f)*	††	††	§	§	§
Mendjing en Djombor *g)*	§§	3	30	30	†
Modjo Larangan of Tegalsari	10	23	18	53	18
Paniron	60	55	150	295	80
Prigi	25	60	180	†	†
Trenjeng	2	20	63	60	24
Weroedalem	40	90	137	143	†
Weroe Ngentak	§	†	5	27	†
Afdeeling Bojolali.					
Regentschap Bojolali.					
Baros en Tampir	3 733	5 668	3 918	4 156	3 177
Bradjan en Kalitjebong of Bredoeg	1 200	1 700	2 490	2 000	1 100
Djati (Paras)	1 505	2 645	2 032	2 586	1 077
Gawar *h)*	233	700	363	180	320
Gedaren	30	20	††	††	††
Gendoelan en Soerowono	370	504	214	259	332
Kajoemaas en Bodeh	682	*i)* 500	*i)* 750	1 300	900
Karang	400	940	740	1 013	900
Karang Gondang	290	610	412	368	237
Kiringan	309	403	146	211	*k)* 710
Manggis Slembi en Tompé *l)*	600	2 588	1 352	1 700	1 200
Moedal en Bimo	823	1 381	735	854	341
Ngares Kopen	12	95	124	189	105
Penggoeng	842	2 055	1 334	1 893	915
Poetjang *m)*	300	933	403	747	*m)*
Satryan en Selap	450	1 800	650	1 500	1 650
Tambak	351	1 250	384	650	266
Tjokro Toeloeng	††	45	††	††	††
Watoe Penganten *n)*	810	1 100	607	873	385
Regentschap Ampel.					
Ampel	1 155	3 100	1 882	1 700	3 000
Asinan	502	1 710	995	1 300	1 545
Boeloeh	59	204	186	92	†
Brodjol Gondang Manis	§§	132	613	300	380
Dampak	§	§	2	10	27
Gagatan	562	500	1 545	1 142	†
Gesangan	510	1 104	742	671	300
Getas	865	933	3 632	4 300	2 900
Glonggong	§	††	16	120	120
Gondang Wedelan	263	333	258	260	183
Kedoengdowo (Wonolelo)	14	28	160	69	30
Manggen Ardjo of Ketitang Bendo	13	80	435	324	229
Mlambong	261	†	820	700	800
Plaoer	340	770	595	498	358
Ploembon Patewan	500	900	432	486	900
Pringapoes	175	630	860	564	245
Repaking	27	56	430	572	338
Simo	400	1 586	2 500	2 350	752
Soekaboemi of Tjepogo	1 030	2 600	1 925	2 495	4 000
Soember en Kedongdowo	5	26	30	80	40
Sokodjengkiloeng	§	§	14	61	50
Transporteeren	23 592	48 943	39 474	45 093	34 444

e) Hieronder de productie van het vroeger met Mendjing vereenigd opgegeven perceel Kedoeng-Djambol.

f) Op deze onderneming is eerst in 1880 met den aanplant van koffie begonnen.

g) Het vroeger met Mendjing vereenigd opgegeven perceel Kedoeng-Djambol wordt sedert 1880 als eene afzonderlijke onderneming vermeld, waarvan de productie-opgaven onder die van Madjosto zijn begrepen. Djombor, welke onderneming eerst in 1880 gewettigd werd, is toen vereenigd met Mendjing.

h) Deze onderneming maakt sedert 1881 één geheel uit met de koffie-onderneming Watoe-Penganten.

i) Deze opgaaf betreft Bodeh, dat vroeger deel uitmaakte van de suikeronderneming Djongkaré of Karang Anom, doch in 1879 vereenigd is met Kajoemaas.

k) Hieronder de productie van Poetjang dat met Kiringan één geheel vormt (zie noot *m*).

l) In 1882 is de benaming veranderd in Kebonso.

m) Over 1882 is de productie van Poetjang vereenigd opgegeven met die van Kiringan (zie noot *k*).

n) Dit perceel maakt sedert 1881 één geheel uit met de reeds genoemde koffie-onderneming Gawar.

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Per transport	23 592	48 943	39 474	45 093	34 444
Stoegoer	419	760	618	450	665
Trantang Wonosido	17	22	223	416	183
Wonosari	102	118	1 052	541	394
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Bangsri	93	468	417	670	580
Batoe Djamoes	680	2 041	2 500	3 000	2 500
Broembueng Gading	....	15	75	130	150
Gebang Winong	2	6	8	18	†
Gemantar	§§	4	4	8	6
Kedoeng Banteng en Gorekan	††	††	10	94	45
Kedoeng Wedoes *o*)	26	102	60	*o*)	*o*)
Kemoesoeh en Kakoem	446	786	915	1 064	632
Madjenang en Majah Gonggangan	††	††	†	10	6
Masaran *p*)	2	30	68	89	18
Modjo Sragen (vroeger Modjo Kaponan en Tepoero)	32	300	1 054	1 750	1 400
Moenggoer Pering	532	1 233	2 578	4 100	2 300
Moetian	151	215	225	200	238
Ngaroem	200	1 436	1 420	1 942	1 320
Pantjoeran en Tjanden *q*)	††	††	†	†	†
Sambiredjo *r*)	....	....	....	§	10
Singgé	57	43	89	165	50
Tarik	994	6 000	4 351	4 687	3 031
Tegal Kenongo	151	335	†	†	†
Tegal Roekmi	....	§	15	†	†
Toendoengan	§§	†	7	22	16
Traijon *s*)	††	††	††	††	††
Afdeeling Wonogiri.					
Regentschap Wonogiri.					
Begadjah	52	269	500	800	283
Blorong	67	†	665	*t*) 655	*t*) 307
Djeroekwangi en Begaden Gempol	440	1 500	1 530	2 774	1 840
Gadoengan	526	2 400	1 694	3 000	2 480
Goemawang	105	930	500	400	241
Kaliboto	20	128	327	472	560
Karang Alé	††	6	*u*) †	*u*)	*u*)
Kemoening	2 400	5 000	3 000	4 000	3 500
Koentjen en Koewanjangan	240	532	982	826	432
Kredjo	1 235	7 251	7 800	8 600	8 320
Pakem	329	1 220	600	1 000	415
Popongan	80	†	*u*) †	*u*)	*u*)
Tawang	80	269	322	600	316
Tengklik	189	1 000	430	850	700
Tiris	157	1 553	2 243	3 000	886
Enclaves in het gebied van Pangeran Mangkoe Negoro.					
Onderregentschap Soekoardjo.					
Bretjak Wilatoen	919	4 460	8 000	7 500	2 500
Menta Toelakan	4	155	636	2 000	267
Totaal der opgegeven koffieproductie (in pikols)	34 339	89 530	84 392	100 926	71 035

o) De productie van Kedoeng Wedoes over 1881 en 1882 is begrepen onder die van Blorong (zie noot *t*).

p) De gronden van Masaran zijn gebleken voor de koffiecultuur niet geschikt te zijn en aangezien de koffieplantsoenen voor het grootste gedeelte zijn uitgestorven, is de ondernemer overgegaan tot de indigoteelt.

q) Op Pantjoeran en Tjanden wordt in de laatste jaren geen koffie meer geteeld. Het overgebleven deel der gronden dezer onderneming is gevoegd bij de suikeronderneming Trijagan.

r) Deze onderneming heeft eerst in 1881 recht van bestaan gekregen.

s) Dit perceel maakt sedert 1878 deel uit van de suikeronderneming Trijagan. De koffiecultuur schijnt toen gestaakt.

t) Hieronder ook de productie van het perceel Kedoeng Wedoes dat met Blorong één geheel vormt (zie noot *o*).

u) De ondernemingen Karang Alé en Popongan hebben in 1880 opgehouden te bestaan.

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.					
Regentschap Sleeman.					
Sempoe en Pakem	6	*nihil*	††	††	††
Wringin	††	30	††	††	††
Regentschap Kalassan.					
Bandjar Ardjo *v*)	166	305	200	200	235
Bedoijo	††	35	6	16	1
Kradjan	10	*w*) 5	*x*) 4	*w*) 1	*w*) 2
Redjosari	2	4	7	7	*ij*) †
Sorogedoog *z*)	††	††	††	††	22
Totaal der opgegeven koffieproductie (in pikols)	184	379	217	224	260

v) Maakt, volgens de opgaven over 1882, één geheel uit met de indigo-onderneming Ngredhi.

w) Paggerkoffie.

x) Dessakoffie.

ij) De gronden van Redjosari zijn op nieuw met koffie beplant; de oude plantsoenen zijn weggeruimd.

z) Op deze onderneming werd vóór 1882 uitsluitend indigo geteeld.

SUIKER (*pikols*).

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Gondang Winangon en Djetis	32 000	25 000	23 000	32 500	38 650
Prambonan	16 187	10 000	11 000	19 500	25 000
Tjandisewoe *a*)	16 980	9 250	10 000	15 984	†
Regentschap Kartasoera.					
Delanggoe	15 000	19 000	*b*) 12 000	*b*) 15 000	*b*) 16 500
Djetis Koenden *c*)	270	230	240	†	227
Kartasoera	20 000	19 000	14 000	18 500	25 800
Koedoesan *c*)	110	70	120	150	92
Soekoredjo *c*)	255	100	48	145	117
Tjepper	22 000	16 000	12 000	22 320	18 200
Wonosari	8 000	8 000	10 000	18 000	†
Afdeeling Bojolali.					
Regentschap Bojolali.					
Bangak en Pengging	27 000	24 200	22 870	26 000	27 000
Djongkaré of Karang Anom	24 900	15 000	19 000	24 300	35 000
Gedaren	5 000	1 300	5 000	7 500	9 000
Ponggok en Ketitan	12 800	8 000	8 000	9 900	14 000
Tjokro Toeloeng	20 000	17 750	21 000	24 300	25 000
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Djetis *d*)	1 533	1 200	1 300	††	††
Kemiri Larangan	7 300	7 000	4 000	6 000	5 500
Modjo Sragen	15 000	11 000	15 000	18 000	24 000
Pantjoeran en Tjanden	475	††	*e*) †	*e*) †	*e*) †
Trijagan	3 160	5 000	8 300	15 582	8 540
Wonolopo	1 470	2 500	1 300	1 010	1 165
Totaal der opgegeven suikerproductie (in pikols)	249 440	199 600	198 178	274 691	273 791

a) Het riet van Tjandisewoe wordt verwerkt bij Randoe Goeneng in Djokjokarta, waar de suikerfabriek staat.

b) Hieronder ook de productie van het bij de tabaks- en indigo-onderneming Oud- en Nieuw-Djoewiring ten behoeve van Delanggoe aangeplant riet.

c) Djetis Koenden, Koedoesan en Soekoredjo werken op kleine schaal en bezitten slechts suikermolens.

d) Het riet van Djetis wordt verwerkt bij Wonolopo.

e) In 1880 bij Trijagan gevoegd (verg. noot *q* op de voorgaande blz.).

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.					
Regentschap Sleeman.					
Beran *f*)	20 000	20 000	16 000	27 800	31 500
Klatji	*g*)	*g*)	6 800	12 000	16 000
Melati	*g*)	*g*)	3 380	11 500	11 200
Ngemplak	10 000	7 142	4 153	6 211	7 000
Padokan	30 000	30 000	20 000	39 000	37 600
Rewoeloe	28 310	28 300	24 000	33 400	31 200
Sedaijoe *h*)	8 000	7 000	4 350	*h*) 7 400	*h*) 7 000
Tegalweroe	*g*)	*g*)	13 600	*i*) 26 700	*i*) 35 000
Tjebongan	*g*)	*g*)	8 320	24 500	23 800
Regentschap Kalassan.					
Barongan	38 000	38 000	30 000	41 000	40 400
Gedong Pring *j*)	†	2 800	*j*)	*j*)	*j*)
Plered en Kenalan	26 348	25 400	30 400	25 900	25 750
Randoe Goenting	12 213	9 250	11 000	15 083	16 900
Tandjong Tirto	15 000	18 000	18 700	26 964	21 461
Regentschap Bantoel.					
Bantoel	23 000	25 000	30 051	40 750	35 837
Gesiekan *k*)	*l*) 19 200	32 000	28 190	39 509	40 009
Kadiresso	360	7 500	1 500	*m*)	*m*)
Lipoero	22 000	19 000	13 358	23 893	22 000
Poendong en Belan Kidoel	*n*) 20 000	14 000	12 947	29 750	29 600
Regentschap Adhikarto (Brossot).					
Sewoe Galoor	§	§	300	12 000	46 000
Totaal der opgegeven suikerproductie (in pikols)	272 431	283 392	277 049	443 360	478 257

f) Vóór 1879 Pisangan en Mantjassan geheeten.

g) Bij de indigo-ondernemingen Klatji, Melati, Tegalweroe en Tjebongan is in 1880 voor 't eerst suikerriet verwerkt, terwijl de indigocultuur alleen nog op Melati wordt voortgezet. Het op deze onderneming verkregen riet werd op de onderneming Tjebongan verwerkt.

h) Bij de onderneming Sedaijoe werd in de laatste twee jaren ook het riet van Kadiresso verwerkt. Beide ondernemingen maken thans één geheel uit.

i) Onder de voor de twee laatste jaren opgegeven productie van Tegalweroe is ook begrepen de suiker verkregen uit riet, afkomstig van aanplantingen op de indigo-onderneming Doekoe en Pisangan.

j) Deze onderneming, welke in 1880 opgehouden heeft te bestaan, werd vóór 1879 vereenigd opgegeven met de indigo-onderneming Djelopo-Djelapan. Het riet van Gedong Pring placht op Plered en Kenalan verwerkt te worden.

k) Bij Gesiekan zijn ingesmolten de vroegere ondernemingen Korowelang en Slarong.

l) Productie van Gesiekan-Slarong.

m) Zie noot *h*.

n) Productie van Poendong (zonder Belan Kidoel).

TABAK (*K.G.*)

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Bogor	5 000	§§	4 000	§§	4 500
Brengosan	125	§	†	†	=
Demangan	50 000	52 950	40 000	48 000	22 500
Djiwo	37 500	25 000	40 000	14 000	40 000
Djonggrangan en Sekarsoeli	21 500	33 500	30 000	27 500	42 500
Gantiwarna	8 833	††	††	††	††
Transporteeren	122 958	111 450	114 000	89 500	109 500

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Per transport	122 958	111 450	114 000	89 500	109 500
Goemoel Djogonalan	30 000	60 000	35 000	62 500	105 000
Goenoengan	††	†	†	375	†
Goedo en Djomboran	43 000	10 000	10 000	30 000	20 000
Keboen Aroem en a)	42 500	35 000	45 000	60 000	100 000
Papringan of Sepoeloeh Mipitan a)	22 500	20 000			
Kemoedo	5 000	18 371	11 793	17 500	20 464
Kepitoe en Djetis	30 000	††	††	††	††
Ketandan	37 500	50 000	25 000	52 500	58 000
Ngoepit-Poelowatoe en Ngoepit-Sodjajan	60 000	56 250	26 000	48 000	65 000
Pandan en a)	††	11 500	10 000	14 500	†
Simping a)	....	33 500			
Redjosari	3 375	11 100	2 500	†	*nihil*
Troetjoek	90 000	73 500	85 000	100 000	106 500
Wedi Birit	12 500	154 250	72 500	100 000	150 000
Widoro Ardjo of Gatak	15 000	§§	††	††	††
Regentschap Kartasoera.					
Baki Pandejan	23 500	5 500	3 750	4 200	††
Bendoengan Ngreden	10 000	5 000	10 000	17 500	20 000
Djoewiring (Oud- en Nieuw-)	45 000	54 300	††	††	††
Gagah Sipat	....	....	1 200	1 300	1 700
Gawok	50 000	60 000	28 000	65 000	72 500
Kaliwingko	=	3 000	††	††	†
Kedawoeng of Baron	37 500	14 000	4 500	††	††
Klodran	15 477	††	††	††	††
Lemoeroeh (Djaten)	40 000	22 500	6 000	7 500	††
Manang	40 000	38 500	20 000	15 000	†
Mandjoeng	51 000	46 000	50 000	25 000	20 000
Plagan Kiringan en Bedji	40 000	37 100	40 000	37 500	40 000
Temoeloes	65 000	30 000	30 000	35 000	25 000
Terban	....	5 000	12 000	12 900	20 000
Tjepper en	32 500	b) 25 500	21 000	37 500	10 000
Bendo	8 500				
Onderregentschap Soekoardjo.					
Atassadi	....	9 607	1 650	500	†
Masaran Kidoel	10 000	§§	c)	c)	c)
Mendjing en Djombor d)	§§	††	††	††	†
Afdeeling Bojolali.					
Regentschap Bojolali.					
Drono	25 000	39 000	25 000	30 000	32 500
Ngares Kopen	25 875	20 000	13 650	24 000	34 500
Satrijan en Selap	28 000	2 800	††	††	††
Regentschap Ampel.					
Gagatan	2 493	††	††	8 782	†
Getas	††	2 362	††	††	††
Glonggong	§	20 000	12 500	5 000	††
Manggen Ardjo	††	15 000	††	††	††
Mlambong	1 150	†	1 575	††	††
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Karangdowo	2 434	§§	=	=	=
Kedoeng Banteng en Gorekan	75 000	15 000	62 500	70 000	90 000
Madjenang en Majah Gonggangan	25 000	16 950	†	††	††
Modjo Sragen (vroeger Modjo Kaponan en Tepoero)	50 000	41 250	25 000	††	††
Tarik	3 735	††	††	††	††
Transporteeren	1 221 497	1 173 290	805 123	971 557	1 110 664

a) Deze twee ondernemingen zijn in 1880 vereenigd geworden.

b) Hieronder 8000 K. G. als productie van Bendo, in 1879 met Tjepper vereenigd.

c) Op Masaran Kidoel is de tabakscultuur in 1880 opgeheven. De ondernemer is overgegaan tot de teelt van koffie.

d) Het vroeger met Mendjing vereenigd opgegeven perceel Kedoeng Djambal is sedert 1880 als eene afzonderlijke onderneming vermeld. Daarentegen is de in 1880 gewettigde onderneming Djombor met Mendjing vereenigd geworden.

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Per transport	1 221 497	1 173 290	805 123	971 557	1 110 664
Afdeeling Wonogiri.					
Onderregentschap Karang-Anjar.					
Karang Alé	10 500	††	*e)*	*e)*	*e)*
Totaal der opgegeven tabaksproductie (in K. G.)	1 231 997	1 173 290	805 123	971 557	1 110 664

RESIDENTIE DJOKJOKARTA.

Regentschap Sleeman.					
Randoe Banteng	17 500	9 500	5 000	5 000	††
Sempoe en Pakem	22 500	12 000	9 000	12 000	2 500
Tempel *f)*	††	††	††	††	11 132
Regentschap Kalassan.					
Bandjar Ardjo.	37 000	39 650	††	††	††
Kenaijan	19 000	10 000	††	††	††
Ngredhi	*g)*	8 500	*g)*	*g)*	*g)*
Redjosari	2 625	11 100	*nihil*	12 842	*nihil*
Silook Lanteng	3 453	*nihil*	*h)* 2 713	*h)* 1 875	*h)* 525
Totaal der opgegeven tabaksproductie (in K.G.)	102 078	90 750	16 713	31 717	14 157

e) Deze onderneming heeft in 1880 opgehouden te bestaan.

f) Op deze onderneming werd vóór 1882 uitsluitend indigo geteeld.

g) Ngredhi, dat vóór 1879 een onderdeel van Kenaijan uitmaakte, is, volgens de opgaven over 1882, later vereenigd geworden met de onderneming Bandjar-Ardjo. In 1880 heeft men op Ngredhi de teelt van tabak tegen die van indigo verwisseld.

h) Achtereenvolgens is in 1880, 1881 en 1882 bij Silook Lanteng het grootste gedeelte van den tabaksoogst mislukt.

INDIGO (*K. G.*)

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
RESIDENTIE SOERAKARTA.					
Afdeeling Klatten.					
Regentschap Klatten.					
Demangan	2 000	2 500	3 000	2 965	6 500
Djiwo.	1 050	††	††	††	750
Djonggrangan en Sekarsoeli	4 000	3 000	2 000	2 437	2 500
Gajamprit	17 500	16 000	12 500	13 500	†
Gantiwarna	80	1 750	2 250	2 500	2 142
Gemampir	6 250	5 000	4 750	4 250	5 750
Goemoel Djogonalan	4 000	6 000	6 000	9 130	8 750
Gondang Winangon en Djetis	7 400	8 366	6 137	7 274	6 485
Groedo en Djomboran	††	3 200	3 500	4 000	4 480
Kebon Aroem en } *a)* . . .	5 500	3 000	5 000	6 000	7 700
Papringan en Sepoeloeh Mipitan } . . .	2 000	2 000			
Kemoedo	3 500	2 562	2 487	2 425	2 169
Kepitoe en Djetis	2 000	6 000	4 750	6 500	6 000
Ketandan	6 000	5 300	6 000	9 250	6 650
Ngoepit-Poelowatoe en Ngoepit-Sodjajan . .	3 500	5 141	4 500	6 500	7 500
Pandan en } *a)*	5 500	6 000	6 000	8 473	†
Simping }	. . . .	6 500			
Prambonan.	††	††	2 000	3 227	4 800
Taroem Anom *b)*	. . . .	900	750	750	887
Transporteeren	70 280	83 219	71 624	89 181	73 063

a) Deze twee ondernemingen zijn in 1880 vereenigd geworden.

b) Vóór 1880 Grogolan geheeten.

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Per transport	70 280	83 219	71 624	89 181	73 063
Troetjoek	5 000	6 070	10 000	10 000	7 500
Wedi Berit	1 250	1 900	2 000	4 000	4 900
Widoro Ardjo of Gatak	750	†	1 000	695	450
Regentschap Kartasoera.					
Baki Pandejan	††	††	750	421	†
Bendoengan Ngreden *c*)	††	††	††	††	1 600
Djaten (Lemoeroe)	2 500	750	2 000	2 000	3 750
Djoewiring (Oud- en Nieuw-)	††	650	650	504	6 000
Gawok *c*)	††	††	††	††	2 000
Kaliwingko	=	=	=	1 000	†
Kedawoeng of Baron	††	††	3 000	1 187	478
Klodran	††	1 100	1 906	2 342	2 800
Manang	††	2 000	2 500	1 981	†
Mandjoeng	††	††	3 000	1 597	5 000
Ngranjoe	2 150	1 176	1 468	1 528	2 620
Pangkalan	6 500	6 500	6 500	7 500	750
Plagan Kiringan en Bedji	††	2 500	1 500	961	2 350
Temoeloes	1 500	13 000	4 000	4 500	4 000
Tlogo	=	700	1 500	*d*)	*d*)
Wonosari	††	††	250		
Onderregentschap Soekoardjo.					
Kategoean Djetis *e*)	††	††	††	††	§
Kradjan of Djatimalang *e*)	††	††	††	††	§
Afdeeling Bojolali.					
Regentschap Bojolali.					
Bangak en Pengging	9 000	5 000	5 500	6 000	7 150
Bradjan en Kalitjebong of Bredoeg	††	††	††	3 000	3 175
Drono *f*)	††	††	††	2 500	3 000
Gedaren	††	††	650	1 000	280
Ngares Kopen *g*)	††	††	††	††	700
Polan	1 000	1 500	1 000	459	2 000
Satrijan en Selap	200	2 750	3 500	4 500	5 500
Regentschap Ampel.					
Getas	††	100	††	††	††
Glonggong	§	††	††	150	1 000
Afdeeling Sragen.					
Regentschap Sragen.					
Djetis	††	††	††	391	2 535
Masaran *h*)	††	††	††	††	§
Moenggoer Pering *i*)	††	††	††	282	1 650
Pantjoeran en Tjanden	380	390	†	*j*)	*j*)
Soeroeh } *k*)	610	1 105	1 250	537	*l*)
Temanggoeng } *k*)			780	810	760
Totaal der opgegeven indigoproductie (in K.G.)	101 120	130 410	126 328	149 026	144 411

c) Op deze onderneming werd vóór 1882 uitsluitend tabak geteeld.

d) Op de ondernemingen Tlogo en Wonosari, welke volgens de opgaven over 1881 vereenigd waren geworden, is in de beide laatste jaren geen indigo geproduceerd.

e) Op deze onderneming werd vóór 1882 uitsluitend koffie geteeld; thans is daarop eene indigofabriek gebouwd.

f) Op Drono werd vóór 1881 alléén tabak geteeld.

g) Op Ngares Kopen werd vóór 1882 alleen koffie en tabak geteeld.

h) Op Masaran werd vóór 1882 uitsluitend koffie geteeld (verg. noot *p* op blz. 3 van deze bijlage).

i) Op Moenggoer Pering werd vóór 1881 uitsluitend koffie geteeld.

j) Het overgebleven gedeelte der onderneming Pantjoeran en Tjanden (zie noot *q* op blz. 3 van deze bijlage) is gevoegd bij de suikeronderneming Trijagan. Indigo wordt op deze gronden niet meer verbouwd.

k) Vóór 1880 waren beide ondernemingen vereenigd.

l) Op Soeroeh schijnt de indigocultuur gestaakt te zijn, althans in 1882 is er dat gewas niet verbouwd. Daarentegen werden, ingevolge eene overeenkomst met den beheerder der suikeronderneming Trijagan, ten behoeve van Soeroeh 50 bouws met suikerriet beplant.

ONDERNEMINGEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
RESIDENTIE DJOKJOKARTA.					
Regentschap Sleeman.					
Boeloes	12 500	13 000	14 250	12 000	12 500
Dadapan *m*)	....	....	....	§	800
Demak Idjo	14 175	12 050	16 342	16 193	15 088
Doekoe en Pisangan	14 300	12 500	15 000	17 000	12 500
Djelopo Djelapan	†	400	*n*)	*n*)	*n*)
Kebon Agoeng en Soesoekan	5 850	7 776	8 680	9 149	6 890
Kemroean	5 930	6 100	7 100	5 050	5 100
Klatji	9 900	4 879	*o*) ††	*o*) ††	*o*) ††
Kleien *p*)	4 955	5 500	5 500	6 575	7 640
Medari	3 100	4 250	3 500	3 800	3 000
Melati	9 000	4 377	5 145	5 300	5 575
Mendiro	5 000	6 000	6 430	6 075	5 488
Padokan	4 491	4 491	4 375	4 375	4 215
Patoekan	12 995	7 623	10 183	8 768	8 790
Pendoelan *q*)	1 650	850	800	1 285	1 133
Plemboeran	2 250	1 800	2 762	3 016	2 345
Randoe Banteng	††	94	623	††	1 000
Sempoe en Pakem	3 529	4 000	3 150	††	††
Sonosewoe	5 801	5 801	5 424	5 423	5 112
Tegalweroe	15 000	13 000	*o*) ††	*o*) ††	*o*) ††
Tempel	3 250	7 000	6 221	8 650	8 602
Tjebongan	9 400	4 314	*o*) ††	*o*) ††	*o*) ††
Wringin	8 563	7 396	7 000	9 396	6 287
Regentschap Kalassan.					
Bandjar Ardjo *r*)	2 344	1 000	6 000	6 000	7 089
Bedoijo	2 000	2 050	3 000	3 250	3 600
Djati	3 204	4 766	4 573	4 824	4 824
Gedjajan	5 310	6 000	6 050	6 050	4 425
Kadirodjo	8 408	8 193	10 150	9 259	9 838
Kenaijan	3 500	6 000	6 000	6 000	5 000
Magoewo	12 583	12 458	12 429	12 864	12 091
Moedja Moedjoe en Wioro	18 051	18 869	13 488	18 498	18 497
Ngoto	2 650	5 999	6 200	6 400	5 000
Ngredhi *s*)	*s*)	††	§	§	*s*)
Salakanlor	7 000	7 600	8 450	9 800	8 900
Salakan Potrono	5 688	4 856	4 896	7 500	7 500
Sorogedoog	11 500	11 761	14 500	14 000	18 500
Wanoedjoijo	7 199	8 750	10 150	8 005	7 923
Regentschap Bantoel.					
Bantoel *t*)	5 000	††	††	††	††
Korowelang *u*)	9 332	*u*)	*u*)	*u*)	*u*)
Mengkangredjo *v*)	1 720	2 090	2 521	2 141	2 140
Regentschap Adhikarto (Brossot).					
Sewoe Galoor *w*)	§	12 074	9 473	6 000	††
Totaal der opgegeven indigoproductie (in K.G.)	257 128	245 617	240 365	242 646	227 392

m) De onderneming Dadapan is eerst in 1881 tot stand gekomen.

n) Deze onderneming heeft in 1880 opgehouden te bestaan.

o) Op de ondernemingen Klatji, Tegalweroe en Tjebongan is in 1880 de teelt van indigo tegen die van suikerriet verwisseld.

p) Vóór 1880 Kleien en Karangwoeni geheeten.

q) Op Pendoelan worden bijna geen producten voor de Europeesche markt geteeld.

r) Maakt volgens de opgaven over 1882 één geheel uit met de onderneming Ngredhi (zie de volgende noot).

s) Ngredhi maakte vóór 1879 een onderdeel van Kenaijan uit en is volgens de opgaven over 1882 later bij Bandjar Ardjo gevoegd (zie de voorgaande noot).

t) Op Bantoel wordt sedert 1879 uitsluitend suikerriet geteeld.

u) Korowelang maakt sedert 1878 deel uit van Gesiekan, waarop suikerriet wordt verbouwd.

v) Vroeger Mengkangredjo en Sribit geheeten.

w) Sewoe Galoor, waar in 1880 ook begonnen is met de teelt van suikerriet, heeft deze laatste teelt in 1882 de indigocultuur geheel vervangen.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **LLL.**

N°. 63.

(Zie blz. 195 van het verslag.)

OVERZICHT

VAN DE

OP CONTRACT MET HET GOUVERNEMENT WERKENDE ONDERNEMINGEN

VOOR DEN

AANKAP VAN HOUT IN 'S LANDS BOSSCHEN OP JAVA

over 1882.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
								A. Ondernemingen voor leegkapping
1	Tagal	Brebes	Boemiaijoe en Lebaksioe	Kedawoeng	Lim Tiang Keng	615	16 Sept. 1880 tot 15 Sept. 1890	f 26 750 's jaars
—	Id.	Id.	Brebes	Rawapandjang (wildhoutperceel, bijna uitsluitend brandhout bevattende)	The Liang Wee	100	1 Juni 1879 tot 31 Mei 1880 (driemalen verlengd, laatstelijk tot 30 Sept. 1882)	(pachtsom reeds in 1880 afbetaald)
2	Pekalongan	Batang	Soebah	Banjoepoetih	G. Mullemeister	500	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1884	f 25 343 's jaars
—	Samarang	Demak	Manggar	Gedangan	Dorrepaal & C°.	1528	1 Juli 1866 tot 30 Juni 1876 (tweemalen verlengd, laatstelijk voor het tijdvak 1 Juli 1878 tot 31 Dec. 1882)	f 40 000 's jaars (alleen voor zooveel de jaren 1879 tot en met 1881 betreft, daargelaten dus de betalingen over 1878 en vroeger; de pachtsom was dus reeds in 1881 afbetaald)
3	Id.	Kendal	Bodja	Trisobo	Borgen van wijlen Lim Goan Sioe	745	1 Juni 1875 tot 31 Mei 1885	f 50 100 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M^3.).	Hoeveelheid hout (in M^3.) gedurende 1882 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
met vrije beschikking over het hout.		
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 386 M^3. Gekapt in 1882 . . . . . 793 » 1179 » Afgevoerd in 1882 . . . . 526 » Restant onafgevoerd ult. 1882 653 »	Over de inrichting en werking dezer onderneming zijn over 1882 geen andere bijzonderheden mede te deelen dan reeds in 't vorig verslag zijn opgenomen.
—	Niet opgegeven.	De exploitatie bij deze onderneming werd vóór 30 September 1882 geheel ten einde gebracht.
p. m. 1250	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 458 M^3. Gekapt in 1882 . . . . . 603 » 1061 » Afgevoerd in 1882 . . . . 944 » Restant onafgevoerd ult. 1882 { 117 » benevens veel brandhout.	In de reeds in vorige verslagen beschreven inrichting dezer onderneming deden zich in het afgeloopen jaar geen veranderingen voor; alleen werd den ondernemer voor de aflevering van een gedeelte van het vijfde jaarperceel een nitstel van negen maanden (tot 30 September 1883) verleend. De aannemer slijt telken jare veel heut aan het burgerlijk bouwdepartement te Batavia en aan den waterstaat te Pekalongan.
p. m. 3593	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 461 M^3. Gekapt in 1882 . . . . . 430 » 891 » Afgevoerd in 1882 . . . . 746 » Restant onafgevoerd ult. 1882 145 »	Het contract betreffende dezo onderneming is bij het eind van 1882 verstreken. De Regeering verleende den aannemer nog drie maanden tijds (tot 31 Maart 1883) om zijn inventaris en de aanwezige rails en gebouwen op te ruimen.
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 2292 M^3. Gekapt in 1882 . . . . . 2131 » 4423 » Afgevoerd in 1882 . . . . 2116 » Restant onafgevoerd ult. 1882 { 2307 » benevens veel brandhout.	Omtrent de wijze van werken bij deze onderneming valt naar vorige verslagen te verwijzen. Voor de aflevering van het zevendo jaarperceel werd den aannemer eenige maanden uitstel (tot 31 December 1882) verleend.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
4	Samarang	Grobogan	Poerwodadi	Goendih	Lim Liong Hien	1356³/₄	1 Jan. 1876 tot 31 Dec. 1885 (verlengd tot 31 Oct. 1886)	f 42 190 's jaars (voor 10 jaren, dat is tot 31 Dec. 1885)
5	Id.	Id.	Kradenan	Sepreh	G. H. C. Van Zijll de Jong.	1270	1 Mei 1882 tot 30 April 1890	f 26 000 's jaars (nog niet in 1882)
6	Id.	Samarang	Singenlor	Penawangan	Ho Tjiauw Soen	1200	1 Nov. 1876 tot 31 Oct. 1884	f 42 100 's jaars
7	Id.	Id.	Id.	Karang-Gondang	Ho Tjiauw Soen	194 (afbakeningsperceel)	11 Oct. 1881 tot 10 Oct. 1884	f 20 687,50 's jaars (alleen in 1882 en 1883)
8	Japara	Japara	Bandjaran	Padang	P. L. H. Stennekes	817	1 Oct. 1877 tot 30 Sept. 1887	f 18 649 's jaars
—	Id.	Patti	Glonggong	Goedo	J. F. Dijkman	235	1 Nov. 1878 tot 31 Oct. 1882	f 7500 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1882 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 173 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 707 » 880 » Afgevoerd in 1882 . . . . 436 » Restant onafgevoerd ult. 1882 444 » benevens veel brandhout.	Deze boschexploitatie blijft voor den aannemer steeds verliesgevend. De jaarperceelen leveren zeer weinig timmerhout op, zoodat de inkomsten hoofdzakelijk van het brandhout moeten worden verkregen.
2900	Gedurende 1882 werden gekapt 1062 M³. Afgevoerd in 1882 . . . . 271 » Restant onafgevoerd ult. 1882 791 »	Deze onderneming is eerst in 1882 tot stand gekomen. Omtrent haar inrichting en werking zijn nog geen bijzonderheden vernomen. Alleen is gemeld dat de aankap met kracht is begonnen en dat al het werk bij aanneming geschiedt.
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1067 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 1647 » 2714 » Afgevoerd in 1882 . . . . 1759 » Restant onafgevoerd ult. 1882 955 » benevens veel brandhout.	De uitkomsten dezer onderneming blijven gunstig. In het afgeloopen jaar werd een gedeelte van den tramweg verlegd, zoodat het hout thans niet meer bij de halte Tanggoeng, maar te Karangpatjing op de wagens van de Nederlandsch Indische Spoorwegmaatschappij wordt geladen. Daar ter plaatse bouwde de ondernemer ook een kalkoven, alwaar het elders niet met voordeel te verkoopen brandhout voor het branden van kalk wordt benuttigd. De Regeering verleende in het afgeloopen jaar den aannemer een jaar uitstel (tot 31 October 1883) voor de aflevering van de helft van het zesde jaarperceel.
—	Gekapt in 1882 . . . . 600 M³. Afgevoerd in 1882 . . . . 387 » Restant onafgevoerd ult. 1882 213 » benevens veel brandhout.	Deze onderneming grenst aan de hierboven genoemde onderneming Penawangan en is ook in dezelfde handen. De beide boschexploitaties worden gemeenschappelijk gedreven; haar inrichting is geheel dezelfde en het hout wordt ook langs denzelfden weg vervoerd.
p. m. 1676	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 105 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 3260 » 3365 » Afgevoerd in 1882 . . . . 3100 » Restant onafgevoerd ult. 1882 265 »	De inrichting en werking dezer onderneming bleven op gelijken voet als vroeger. Voor de exploitatie van het met 1 October 1883 aan de beurt komende zevende jaarperceel werd den ondernemer eenige vervroeging toegestaan onder voorwaarde evenwel dat eerst de over het voorafgaande jaarperceel verschuldigde pachtsom moest worden voldaan.
p. m. 2010	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 789 M³. Gekapt in 1882 . . . . . . 379 » 1168 » Deze totale hoeveelheid werd in 1882 geheel afgevoerd.	Bij deze onderneming werden in 1882 de werkzaamheden volbracht.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
9	Japara	Joana	Mergotoehoe	Terbono	P. Dunlop	87	1 Mei 1880 tot 30 April 1882 (verlengd tot 30 April 1883)	f 22 250 's jaars (alleen in 1881 en 1882)
10	Rembang	Rembang	Sedan	Sedan	Erven J. Muijsken	320	1 Jan. 1879 tot 31 Dec. 1883	f 15 425 's jaars
11	Id.	Blora	Panolan	Djatilawang	Tan Wat Sing	400	1 Juni 1875 tot 31 Mei 1883 (verlengd tot 31 Oct. 1883)	f 27 600 's jaars (voor acht jaren, dat is tot 31 Mei 1883)
12	Id.	Id.	Randoeblatoeng	Kesoemo	Liem Tjan Yang	472	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1885 (verlengd tot 31 Aug. 1886)	f 11 062,50 's jaars (voor acht jaren, dat is tot 30 Nov. 1885)
—	Id.	Id.	Ngawen	Gadé-Bradak	J. F. Dijkman	454 (afbakeningsperceel)	9 April 1878 tot 8 April 1882	(pachtsom reeds in 1881 afbetaald)
13	Id.	Id.	Id.	Dengkeh	W. L. Dijkman	p. m. 700 (afbakeningsperceel)	10 Aug. 1882 tot 30 Sept. 1890	f 11 000 's jaars (nog niet in 1882)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M^3.).	Hoeveelheid hout (in M^3.) gedurende 1882 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 625 M^3. Gekapt in 1882 . . . . . 1610 » 2235 » Afgevoerd in 1882 . . . . 1532 » Restant onafgevoerd ult. 1882 703 »	**Het contract betreffende deze onderneming is in 1882 geëindigd. Aan den ondernemer werd echter nog vergund met de exploitatie voort te gaan tot ult. April 1883.**
p. m. 2905	Bij het einde van 1881 was al het gevelde hout ook reeds afgevoerd. Gedurende 1882 werd gekapt en mede nog vóór het eind van het jaar afgevoerd 2510 M^3.	**In 1882 werd bij deze onderneming geheel op den ouden voet doorgewerkt. Alleen het timmerhout vindt goeden afzet; het brandhout heeft door de verwijderde ligging van débonché-plaatsen geen waarde en wordt in de kap-perceelen verbrand. Voor de aflevering van elk der in de jaren 1881 en 1882 gevelde perceelen werd den ondernemer negen maanden uitstel verleend.**
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 2055 M^3. Gekapt in 1882 . . . . . 6805 » 8860 » Afgevoerd in 1882 . . . . 7856 » Restant onafgevoerd ult. 1882 1004 »	**Aangaande deze onderneming, waarvoor het contract in 1883 zou komen te eindigen, werd over 1882 niets meldenswaardigs vernomen.**
p. m. 2420	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 383 M^3. Gekapt in 1882 . . . . . 3561 » 3944 » Afgevoerd in 1882 . . . . 741 » Restant onafgevoerd ult. 1882 3203 »	**Alleen het bij deze exploitatie verkregen wordende timmerhout wordt (te Soerabaija en op andere kustplaatsen) te gelde gemaakt, daar het brandhout, wegens de hooge transportkosten, in de kap-perceelen wordt verbrand.**
—	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 907 M^3. Gekapt in 1882 . . . . . 588 » 1495 » welke totale hoeveelheid in 1882 geheel werd afgevoerd.	**Deze onderneming is in 1882 geheel opgeheven. Het laatste hout werd afgevoerd en de leeggekapte gronden werden, daar het hier een afbakenings-perceel gold, aan de bevolking ter bebouwing afgestaan.**
p. m. 3200	Gedurende 1882 werden gekapt 556 M^3., van welke hoeveelheid bij het einde van het jaar nog niets was afgevoerd.	**Deze onderneming is eerst in het laatst van 1882 in werking [illegible] Er werd wel reeds veel hout gekapt maar nog niets afgevoer[illegible] werden. 200 houtkappers waren op de onderneming werkzaam beneven[illegible] 100 à [illegible] trekdieren. Het kaploon komt den ondernemer te staan op [illegible] een totaal [illegible] f 3 per M^3., het sleeploon op ongeveer f 1 per paal afstand, en het koel[illegible]loon op f 0,30 [illegible] daags.**

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
14	Rembang	Rembang en Blora	Soelang en Ngawen	Loanoh	W. J. L. C. Buijs	325	1 Sept. 1878 tot 31 Aug. 1883 (verlengd tot 30 Juni 1884)	f 19157,40 's jaars (voor vijf jaren, dat is tot 31 Aug. 1883)
15	Id.	Toeban	Djatirogo	Djatirogo	J. F. Dijkman	638	1 Maart 1882 tot 28 Febr. 1892	f 10,500 's jaars (nog niet in 1882)
—	Soerabaija	Modjokerto	Modjosari-lor	Djedong (brandhoutperceel)	Han Oen Djien	400	1 Oct. 1876 tot 30 Sept. 1879	(pachtsom reeds in 1879 afbetaald)
16	Id.	Id.	Modjoagoeng	Pakis	C. E. Fritz	440	1 Juni 1881 tot 31 Mei 1887	f 25 200 's jaars
17	Id.	Id.	Modjodadi	Marmojo-Kletek	Han Kong Sing	572 (afbakeningsperceel)	1 Jan. 1881 tot 30 Dec. 1885	f 7000 's jaars
18	Id.	Lamongan	Mantoep	Brondjong	J. B. Kaiser	438	1 Nov. 1876 tot 31 Oct. 1886	f 6666,60 's jaars

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1882 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 2381 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 1665 » 4046 » Afgevoerd in 1882 . . . . 2381 » Restant onafgevoerd ult. 1882 1665 »	Bijzonderheden omtrent deze onderneming zijn ditmaal niet te vermelden. Den ondernemer werd toegestaan om het vijfde of laatste jaarperceel tien maanden langer (tot 1 Juli 1884) in exploitatie te houden.
1311	Gedurende 1882 werden gekapt, en vóór het einde van het jaar ook nog afgevoerd, 500 M³.	Dit contract is in 1882 in werking getreden. Van het 1ste jaarperceel werd nog slechts een gedeelte gekapt. Het hout wordt naar eene verzamelplaats bij de dessa Sekaran gesleept en vandaar in karren of op mallejans naar Bantjar aan het noorder zeestrand gebracht, om vervolgens over zee naar Samarang te worden vervoerd. Het transport naar Bantjar geschiedt bij aanneming met eigen trekvee der bevolking, maar met voertuigen van den ondernemer. Deze onderneming legt zich vooral toe op het kappen en leveren van spoordwarsliggers.
—	Gedurende 1882 werd geen hout meer gekapt, maar bepaalde men zich tot het wegruimen van de laatst overgebleven 1512 vademen brandhout, welke hoeveelheid bij het einde van het jaar geheel was afgevoerd.	Nu het laatst achtergebleven hout is afgevoerd, zijn alle werkzaamheden op deze onderneming, welker contract reeds in 1879 verstreken was, afgeloopen. De jonge plantsoenen op dit leeggekapte perceel ontwikkelen zich goed.
p. m. 2964	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 92 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 1749 » 1841 » Afgevoerd in 1882 . . . . 1681 » Restant onafgevoerd ult. 1882 160 »	De inrichting dezer onderneming is in 't vorig verslag reeds uitvoerig beschreven. Daarin kwam in 1882 geen verandering. De ondernemer vindt steeds gereeden afzet voor zijn hout, vooral voor het brandhout hetwelk door de talrijke in den omtrek gevestigde suikerfabrikanten duur wordt betaald. In Januari 1883 werd eenige vervroeging in de exploitatie van het 3de jaarperceel toegestaan, onder voorwaarde evenwel dat eerst de over het voorafgaande jaarperceel verschuldigde pachtsom zou moeten zijn voldaan. Ingevolge een Indisch besluit van 12 October 1882 zullen de verschillende jaarpercelen voortaan tegen medio October van elk jaar door den ondernemer schoongemaakt moeten opgeleverd worden.
—	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 67 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 1138 » 1205 » Afgevoerd in 1882 . . . . 909 » Restant onafgevoerd ult. 1882 { 296 » benevens veel brandhout.	Ook omtrent de werkwijze bij deze onderneming kwamen in 't vorig verslag verschillende bijzonderheden voor, die voor 1882 geen aanvulling behoeven. De leeggekapte terreinen worden niet weder met djati beplant, maar aan de bevolking afgestaan ten gebruike voor eigen cultures.
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 317 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 2219 » 2536 » Afgevoerd in 1882 . . . . 1911 » Restant onafgevoerd ult. 1882 { 625 » benevens veel brandhout.	Omtrent de inrichting en werking dezer onderneming gelden de reeds in vorige verslagen vermelde bijzonderheden. In April 1882 werd den ondernemer eenige vervroeging in de exploitatie van het 7de jaarperceel toegestaan (dat anders eerst in November 1882 aan de beurt zou komen), onder voorwaarde evenwel dat vooraf de pachtsom over 1881/82 zou moeten zijn gekweten.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contracts gebied (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
19	Soerabaija	Modjokerto	Modjokasri	Goenoeng Kendeng (brandhoutperceel)	Tan Liang Gie	573	1 Sept. 1882 tot 31 Aug. 1888	f 5 166,67 's jaars (nog niet in 1882)
20	Pasoeroean	Malang	Sengoro	Tegaron	Kwee Liang Hong	208	1 Nov. 1879 tot 31 Oct. 1885	f 5 754,67 's jaars
21	Id.	Pasoeroean	Wangkal	Sidowajah (brandhoutperceel)	Poea Sue Bie	295	1 Juni 1880 tot 31 Mei 1885	f 2420 's jaars
—	Probolinggo	Kraksaän (afd.)	Kraksaän	Keben-Brassi c. a.	Borgen van wijlen C. Maarschalk	161	1 April 1880 tot 30 Nov. 1881 (verlengd tot 30 Sept. 1882)	(pachtsom reeds in 1881 afbetaald)
22	Id.	Id.	Id.	Nogosaren	Tan Liang Tjoan	890	1 Mei 1882 tot 30 April 1890	f 8 000 's jaars (nog niet in 1882)
23	Id.	Probolinggo	Gending	Soemberpoh c. a. (grootendeels slechts brandhout opleverende)	Tan Koen Ing	604	1 Oct. 1879 tot 30 Sept. 1887	f 7 013 's jaars
24	Madioen	Madioen	Tjaroeban	Pepé	J. M. van der Valk Czn.	493	1 Dec. 1877 tot 30 Nov. 1885	f 4 525 's jaars
—	Id.	Id.	Oeteran	Mroewak Panggoeng	Kwee Djoen Yong	niet opgegeven (afbakenings-perceel)	14 Jan. 1880 tot 13 Jan. 1882	f 1 075 's jaars (alleen in 1880 en 1881)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Hoeveelheid hout (in M³) gedurende 1882 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
—	Gedurende 1882 werden gekapt 37 vadem brandhout, waarvan echter bij het eind van het jaar nog niets was afgevoerd.	Deze onderneming is eerst sedert het laatst van 1882 aan den gang. Er werkte nog slechts weinig volk, en voertuigen waren nog niet aangeschaft.
p. m. 1618	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 355 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 1309 » 1664 » Afgevoerd in 1882 . . . . 1129 » Restant onafgevoerd ult. 1882 535 » benevens veel brandhout.	Aangaande de werking en inrichting dezer onderneming is naar vorige verslagen te verwijzen. Ter aanvulling diene nog het volgende. Een groot gedeelte van het hout wordt reeds op de verzamelplaats nabij het bosch op maat gezaagd tegen betaling van 6 cents per vierkanten voet. Het meeste timmerhout wordt te Malang verkocht tegen den tariefsprijs voor djati-hout, verhoogd met ongeveer 75 pct.; het brandhout wordt ook (tegen p. m. f 6,75 per M³.) duur betaald. Voor de aflevering van het 3de jaarperceel werd den ondernemer een uitstel van tien maanden (tot 30 September 1883) verleend.
—	Bij het einde van 1881 was al het gevelde hout ook reeds afgevoerd. Gedurende 1882 werd gekapt, en mede nog in hetzelfde jaar afgevoerd, eene hoeveelheid van 2400 vademen brandhout.	In afwijking van den gang van zaken op de meeste andere houtkap-ondernemingen wordt bij Sidowajah thans bijna geheel in daghuur gewerkt. Het brandhout vindt bij de talrijke in den omtrek gelegen suikerfabrieken goeden aftrek.
—	—	De exploitatie en de afvoer van het hout werden reeds in 1881 beëindigd. In de eerste maanden van 1882 werd nog alleen het schoonmaken van het terrein ten einde gebracht.
—	Gedurende 1882 werden gekapt 88 M³. timmerhout, welke hoeveelheid, evenals ook het verkregen brandhout, bij het eind van het jaar geheel was afgevoerd.	Deze onderneming is eerst in 1882 opgericht. De werkwijze is zeer primitief. Het hout wordt gekapt zonder vooraf geringd te zijn. Het brandhout vindt plaatsing bij de omliggende suikerfabrieken; het timmerhout wordt grootendeels plaatselijk en overigens te Probolinggo van de hand gezet. Rails of machineriëen zijn op Nogosaren niet in gebruik. Verreweg de grootste hoeveelheid van het verkregen hout bestaat uit brandhout.
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 was al het gevelde hout ook reeds afgevoerd. Gedurende 1882 werd gekapt, en mede nog in hetzelfde jaar afgevoerd, 69 M³. timmerhout, benevens zeer veel brandhout.	Deze onderneming bleef op den vroeger vermelden voet aan den gang. In Mei 1882 werd den ondernemer eenige vervroeging toegestaan in de exploitatie van het 4de jaarperceel (dat anders eerst met 1 October 1882 aan de beurt zou komen), onder voorwaarde evenwel dat vooraf de over het 3de jaarperceel verschuldigde pachtsom zou moeten zijn voldaan.
p. m. 1390	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 355 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 1434 » 1789 » Afgevoerd in 1882 . . . . 1304 » Restant onafgevoerd ult. 1882 485 »	Sinds in Juli 1882 het spoorwegverkeer tot Madioen is opengesteld, werd ook het hout dezer onderneming grootendeels per spoor afgevoerd, en wel van de halte Saradan af, gelegen op 2 palen afstands van het perceel. Voor het eerst werd nu ook brandhout afgevoerd. Hiervan werden groote hoeveelheden geleverd aan langs de spoorbaan gelegen suikerfabrieken in de residentiën Madioen, Kediri en Soerabaija. Van wege den dienst der staatsspoorwegen werd met den ondernemer gecontracteerd voor de levering, tegen f 0,95 per stuk, van 60 000 dwarsliggers. De verschillende jaarpercelen worden, met toestemming van de Regeering, niet in geregelde volgorde achter elkaar geëxploiteerd. Zoo waren in 1882 het 8ste en het 4de jaarperceel onderhanden (alleen echter wat betreft de reeds geringde boomen) en werd in December 1882 den ondernemer vergund om, zoodra de pachtsom over het vierde jaarperceel zou zijn betaald, ook in het 3de perceel met het kappen van de reeds geringde boomen een aanvang te maken.
—	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 37 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 285 » 322 » welke totale hoeveelheid bij het eind van het jaar ook geheel was afgevoerd.	Deze onderneming is in het afgeloopen jaar opgeheven. Het laatste hout werd afgevoerd en een gedeelte van het leeggekapte terrein reeds door de bevolking voor eigen rekening in ontginning gebracht.

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.	Verschuldigde pachtsom aan den lande.
25	Madioen	Ngawi	Gendingan	Goenoeng Tjrimong	C. Voûte	331	1 Mei 1881 tot 30 April 1885	f 12 500 's jaars
26	Kediri	Blitar	Wlingi en Lodoijo	Lodoijo	J. Canters	874	1 Oct. 1876 tot 30 Sept. 1886	f 32 000 's jaars (zie echter de laatste kolom)
27	Id.	Berbek	Lengkong	Gondang	Mr. J. J. C. Enschedé	878	1 Sept. 1878 tot 31 Aug. 1890	f 20 925 's jaars

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.	Door den lande aan de ondernemers betaald wegens kap-, sleep- en vervoerloon voor de in 1882 afgevoerde houtwerken.
				B. Ondernemingen voor leegkapping				
1	Rembang	Toeban	Singahan	Parengan	H. L. Jansen en P. Breeman	1440 en 830	1 Oct. 1865 tot 30 Sept. 1876 (verlengd, eerst tot 30 Sept. 1881 en later tot 30 Sept. 1882)	f 77 116,44 (met inbegrip van f 46 493 voor 37 300 stuks spoordwarsliggers).

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1882 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
p. m. 1770	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 442 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 1130 » 1572 » Afgevoerd in 1882 . . . . 596 » Restant onafgevoerd ult. 1882 976 »	**Over deze in 1881 aangevangen onderneming werd reeds in 't vorig verslag het een en ander vermeld. Al het werk geschiedt bij aanneming; zoo betaalt de ondernemer voor het bekappen van timmerhout f 4 per M³., het hakken van brandhout f 0,35 per M³. en het sleepen f 1 per M³. en per paal. Rails of machinerieën zijn op Goenoeng Tjrimong niet aanwezig. In September 1882 werd den ondernemer voor de aflevering van het eerste jaarperceel een uitstel van twee maanden (tot 1 November 1882) verleend.**
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 1454 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 4302 » 5756 » Afgevoerd in 1882 . . . . 4944 » Restant onafgevoerd ult. 1882 { 812 » benevens veel brandhout.	**In het afgeloopen jaar werd aan den aannemer vergund om zoowel het 7de als het 8ste jaarperceel te exploiteeren, mits dan ook over beide perceelen de verschuldigde pachtsom betalende.**
niet opgegeven	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 796 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 2380 » 3176 » Afgevoerd in 1882 . . . . 1907 » Restant onafgevoerd ult. 1882 1269 »	**Sedert het begin van 1882 is de stapelplaats Karangsemi door een railweg verbonden met de halte Baron van den staatsspoorweg Madioen–Soerabaija, en wordt het grootste gedeelte van het hout langs dezen weg afgevoerd. De stapelplaats te Kertosono werd ingetrokken; daarentegen werden twee stapelplaatsen opgericht op de hoofdplaatsen Kediri en Pasoeroean. In Juli 1882 werd den ondernemer eene vervroegde velling van het 8ste jaarperceel toegestaan onder voorwaarde evenwel dat eerst de pachtsom over het 7de jaarperceel zou moeten betaald worden.**

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1882 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*

ten behoeve van den lande.

4000 tot 6500	Bij het einde van 1881 lagen in het bosch en op de verzamelplaats nabij het perceel nog onafgevoerd . . . . . 5697 M³. Gekapt in 1882 . . . . . 751 » 6448 » welke totale hoeveelheid vóór het eind van het jaar ook geheel werd afgevoerd. Bovendien werden in 1882 nog gekapt, en tevens verzonden, 37300 spoordwarsliggers.	**De werkzaamheden bij deze onderneming werden in 1882 geheel beëindigd. Al het hout werd naar Soerabaija afgevoerd. Het trekvee en de verdere inventaris werden door den ondernemer bij verkoop opgeruimd.**

Volgnummer.	Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.	Door den lande aan de ondernemers betaald wegens kap-, sleep- en vervoerloon voor de in 1882 afgevoerde houtwerken.
2	Rembang	Bodjonegoro	Tinawoen	Bajangan	P. Landberg en Zoon	1150	1 Jan. 1882 tot 31 Dec. 1892	f 48 249,88

Residentie.	Regentschap.	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.
			C. Ondernemingen voor het uitdunnen of zuiveren van boschperceelen			
Cheribon	Cheribon	Lossari	Uitdunning van de djatibosschen Ambit, Goenoeng-Sari en Koembang	Tan Gwa Tek	370	twee jaren (tot 31 Dec. 1882)
Samarang	Kendal	Troeko en Selokaton	Zuivering van de djatibosschen Sodjomerto en Rembes-Tjiplo	Maclaine Watson & C°. c. s.	niet opgemeten	tot 31 Dec. 1882
Id.	Id.	Bodja	Zuivering van de djatibosschen Kelawoeng en Poetjoeng	Lim Liong Hien	300	drie jaren (tot 2 Juli 1884)
Id.	Samarang	Singen Kidoel	Zuivering van het bosch Kedoeng-Boender c. a.	J. C. David	niet opgemeten	16 Febr. 1879 tot 15 Febr. 1881 (driemalen verlengd, eerst tot ult. Febr. 1882, vervolgens tot ult. Febr. 1883 en later nog tot 30 Juni 1883)

Jaarlijks te kappen hoeveelheid hout (in M³.).	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1882 gekapt en afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
onbepaald	Gedurende 1882 werden gekapt 2371 M³. Afgevoerd in 1882 . . . . 1848 » Restant onafgevoerd ult. 1882 523 »	De onderneming Bajangan is op 1 Januari 1882 in werking getreden. De aannemer ontvangt f 3,90 kaploon per M³. voor vierkant bekapte rechte houtwerken, 25 pct. minder voor wankant beslagene en 50 pct. minder voor ronde of onbeslagene houtwerken; voorts f 2,74 sleeploon per M³. en per paal afstands, benevens f 10 per M³. voor het transport van de verzamelplaats te Mlaten (aan de Solorivier) naar het marine-etablissement te Soerabaija. Het vellen en bekappen geschiedt op aanwijzing en onder toezicht van het bij de onderneming gedetacheerde personeel van scheepsbouw. Het hout wordt uit het perceel naar eene nabij gelegen verzamelplaats gesleept en daar door het personeel van scheepsbouw gekeurd en gemeten. Van daar wordt het over een door den contractant aangelegden railweg, ter lengte van ongeveer 9 palen, naar de verzamelplaats te Mlaten getransporteerd en verder afgevlot naar Soerabaija. De niet voor de marine te bezigen houtwerken worden door het binnenlandsch bestuur gebezigd of in het openbaar verkocht. Reeds leverde Bajangan bovendien eene aanzienlijke hoeveelheid dwarsliggers voor de staatsspoorwegen. Daar al spoedig na het begin van de exploitatie bleek, dat bij de velling van niet meer dan één jaarperceel 's jaars niet in voldoende mate in de behoefte van de marine kon worden voorzien, werd in Augustus 1882 door de Regeering machtiging verleend om jaarlijks zooveel meer hout dan één jaarperceel te doen aankappen als in den loop van het daarop volgende jaar afgevoerd en aan de marinewerf te Soerabaija opgestapeld kan worden.

met vrije beschikking over het weg te ruimen hout.

Verschuldigde retributie aan den lande.	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1882 afgevoerd.	*VERDERE AANTEEKENINGEN.*
f 0,55 per M³.	1764 M³. timmer- en brandhout.	In 1882 afgeloopen.
f 1,00 per M³. timmerhout en f 3,50 per vadem brandhout	138 balken en 639 M³. brandhout.	Idem.
f 10,00 per M³. timmerhout en f 3,50 per vadem brandhout	312 M³. timmer- en brandhout.	De ondernemer heeft ook het recht van aankap voor zooveel namelijk betreft de in het djatibosch Kedawoeng (een gedeelte van het indertijd geëxploiteerde boschperceel Kedoengpani) aanwezige vroeger reeds geringde boomen.
f 1,75 per M³.	2912 M³. timmer- en brandhout.	

Residentie.	Regentschap	District.	Namen der ondernemingen.	Namen der contractanten.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.
Madioen	Madioen	Kanigoro	Zuivering van het bosch Tambak	J. B. Davidson	niet opgemeten	geen tijdstip van voltooiing bepaald

D. Onderneming voor het uitdunnen of zuiveren van

Residentie.	Regentschap.	District.	Naam van de onderneming.	Naam van den contractant.	Uitgestrektheid van het contractsgebied (in bouws).	Duur van het contract.
Madioen	Madioen	Kanigoro	Tambak-Kressek	A. J. Walter	niet opgemeten	15 Maart 1882 tot 14 Maart 1887

Verschuldigde retributie aan den lande.	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1882 afgevoerd.	VERDERE AANTEEKENINGEN.
f 3,50 per M³.	297 M³. timmer- en brandhout.	Vermits de ondernemer sinds jaren in gebreke was gebleven zijne verplichtingen na te komen, is de Regeering er toe overgegaan de ontbinding van het contract in rechten te eischen. Op verzoek van eerstgenoemde is echter het proces gestaakt en machtiging verleend (Indisch besluit dd. 17 Mei 1883 n°. 40) tot eene minnelijke ontbinding van de overeenkomst, in te gaan 15 Juni 1883.

Door den lande aan den ondernemer betaald wegens kap-, sleep- en vervoerloon voor het in 1882 afgevoerd hout.	Hoeveelheid hout (in M³.) gedurende 1882 afgevoerd.	VERDERE AANTEEKENINGEN.

boschperceelen met levering van het hout aan den lande.

f 23 376,29	1414 M³. timmerhout.	Deze onderneming is eerst in het afgeloopen jaar begonnen. Het op stam staande doode zoowel als het omgevallen hout wordt uit het bosch gesleept en verder op karren naar de stapelplaats te Madioen gebracht, hoofdzakelijk ter voorziening in de behoefte van den dienst der staatsspoorwegen. De aannemer ontvangt voor het kappen f 3,50 per M³. en voor het sleepen en vervoeren respectievelijk f 5 en f 0,80 per M³. en per paal.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **MMM.**

N°. 64.

(Zie blz. 205 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende de PARTICULIERE LANDBOUW-ONDERNEMINGEN in de rijken DELI, LANGKAT en SERDANG (residentie OOSTKUST VAN SUMATRA) over 1882. [1])

Volgnummer.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers.	NAMEN DER erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract (meestal voor 75 jaren aangegaan) een aanvang heeft genomen, m. a. w. door den resident is goedgekeurd.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
	RIJK VAN DELI.								
	Landschap Laboean Deli.								
1	Pandahara.	W. Weber.	W. Weber.	300	*a)* 7 Nov. 1882	Tabak.	212 202	287	60
2	Mabar.	O. Eckels.	O. Eckels.	500	*b)* 5 Maart 1882	Id.	40 000	223	20
3	Maryland.	Amsterdam-Deli-compagnie.	L. Kaufmann.	400	*c)* 10 Maart 1882	Id. *c)*	85 000	73	"
4	Kotta Bangoen.	Näher en Grob.	Näher en Grob.	500	3 Febr. 1872	Muskaatnoten.	*d)*	10	"
5	Kloempang.	Tabaksmaatschappij Arendsburg.	G. J. van Gendt.	2 000	*e)* 8 April 1867	Tabak en muskaatnoten.	*f)* 432 000	542	75
6	Klambir Lima.	Id.	L. Kaufmann.	2 000	1 Nov. 1869	Tabak.	364 000	491	103
	Landschap Soeka Piring.								
7	Petersburg.	Deli-maatschappij.	J. M. Rappard.	*g)* 10 500 (7–10)	*g)* 11 Jan. 1871	Tabak.	333 000 (7 en Danmark)	502	180
—	Danmark.	Id.	Id.		*g)* 17 Dec. 1881	Id.			
8	Medan.	Id.	G. L. der Kinderen.		*g)* 11 Jan. 1871	Tabak, muskaatnoten, rameh en cacao. *h)*	488 000	700	180
9	Mariëndal.	Id.	G. E. Haarsma.		Id.	Tabak en koffie (ook Liberia-koffie). *i)*	475 000	706	180
10	Deli Toewa.	Id.	H. Bovenkerk jr.		24 April 1870	Tabak.	330 000	587	180
						Transporteeren	2 750 202	4 121	978

[1]) De verschillen met de opgaven over 1881, wat betreft de grootte en het tijdstip van vestiging van sommige ondernemingen (kolommen 5 en 6), zijn niet kunnen worden toegelicht. Verg. hetgeen te dien aanzien gezegd is in het verslag hiervóór blz. 205.

a) Dit contract is slechts voor drie jaren gesloten en eindigt den 7den November 1885. Blijkens de beide vorige verslagen waren de gronden van Pandahara aanvankelijk afgestaan zonder dat een contract in den voorgeschreven vorm was opgemaakt.

b) De onderneming Mabar werd in het vorig verslag gezegd ook geen contract in den voorgeschreven vorm te bezitten. Thans vindt men vermeld dat sedert een dusdanig contract voor 75 jaren is tot stand gekomen, maar dat ten aanzien van de daarbij bedoelde gronden grensquaestiën met Pandahara bestonden, die echter van zelf zouden worden opgelost, daar eerlang beide ondernemingen in één hand zouden komen. Bij die samenvoeging zou de gezamenlijke uitgestrektheid van 800 tot 700 bouws verminderen, omdat dan meer gronden aan de bevolking zouden gelaten worden. Of het contract intusschen door den resident is goedgekeurd, blijkt niet duidelijk. Wellicht is dus de opgegeven datum die waarop het contract door den sultan geteekend is.

c) In verband met de vereischte medewerking van het Europeesch bestuur ten opzichte van de overdracht der onderneming Maryland, vroeger behoorende aan C. A. Krüse, is een nieuw contract betreffende deze onderneming tot stand gekomen, dat door den resident is goedgekeurd onder dagteekening van 10 Maart 1882. Met goeden uitslag werd bij Maryland tabak verbouwd op gronden die reeds vroeger (16 jaar geleden) daartoe gediend hadden.

d) Op de onderneming Kotta Bangoen, van 1879 af niet meer vermeld omdat zij toen als tabaksonderneming gesloten werd, komen alleen aanplantingen van muskaatnoten voor. De productie kan echter niet worden opgegeven, vermits de notentuinen door de ondernemers verpacht zijn.

e) Het contract der onderneming Kloempang is bij uitzondering voor 99 jaren aangegaan.

f) De noten-aanplantingen op Kloempang zijn zoo goed als uitgestorven. Overigens vindt men vermeld dat in 1882 met goed gevolg tabak werd geteeld „op 30 velden" die reeds in 1870 daarmede waren beplant geweest.

g) De onderneming Danmark, tot dusver in andere handen, is — ingevolge een op 17 December 1881 door den resident goedgekeurd nieuw contract — op de Deli-maatschappij overgegaan en getrokken bij hare onderneming Petersburg. Tot dusver was de uitgestrektheid als 1000 bouws opgegeven, terwijl zij in werkelijkheid 500 bouws bedroeg. Deze gronden, en naar het schijnt ook die van Deli Toewa, zijn slechts voor 75 jaren afgestaan. De overige gronden die de Deli-maatschappij in Soeka Piring bezit zijn bij uitzondering voor 99 jaren afgestaan. Medan en Tuin Medan, tot dusver als twee ondernemingen vermeld, zijn in 1882 samengevoegd.

h) De notentuinen van Medan zijn verpacht; vandaar dat de productie onbekend is gebleven. De cacao-aanplant aldaar werd uitgebreid; product was nog niet geoogst. Met rameh werden 16½ bouws beplant. De productie, bedragende 50 K. G., werd als monster naar Europa verzonden.

i) De koffie-aanplant bij Mariëndal telde 30 000 boomen, voor de helft bestaande uit Liberia-koffie. Deze laatste soort leverde nog geen product op. Aan gewone koffie werden 35 pikols geoogst.

Volg-nummer.	NAMEN DER onderernemingen.	ondernemers.	erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract meestal voor 75 jaren aangegaan, een aanvang heeft genomen, m. a. w. door den resident is goedgekeurd.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
						Per transport	2 759 202	4 121	978
11	Helvetia.	A. Breker.	F. J. van Bemmel Wortman.	2 000	18 Oct. 1874	Tabak en muskaatnoten. *k*)	344 435	294	60
12	Gedong Djohore.	Deli-Batavia-maatschappij.	Jhr. H. J. L. Leyssius jr.	2 000	6 Aug. 1869	Tabak, koffie (ook Liberia-koffie) en muskaatnoten. *l*)	203 942	451	"
13	Petani.	Id.	A. Schutte.	3 000	*m*) 2 Febr. 1881	Tabak.	128 528	195	"
14	Two Rivers.	Erven baron Baud.	B. Krol.	2 600	18 Maart 1872	Id	160 000	329	200
15	Polonia.	Michalsky & C°.	C. Bleek.	*n*) 1 000	4 Dec. 1869	Id.	137 600	212	"
16	Soengei Agoel.	J. van der Sluys.	J. van der Sluys	500	*o*) 9 Dec. 1881	Id.	63 600	74	22
17	Soeroeway.	E. Borring.	E. Borring.	400	*p*) 20 Jan. 1881	Id.	100 000	110	6
			Landschap XII Kotta.						
18	Bakala.	Deli-maatschappij.	B. Blumenthal.	3 000	*q*) 17 Aug. 1870	Tabak, koffie (ook Liberia-koffie) en kina. *q*)	330 000	527	180
19	Soengei Sikambing.	P. en G. de Guigné.	P. en G. de Guigné.	1 000	23 Aug. 1873	Tabak.	325 835	410	29
20	Soengei Poetih.	J. de Floris.	K. F. Hordijk.	500	20 Febr. 1876	Id.	155 416	184	6
21	St. Cyr.	Geo Wehry & C°.	C. F. Kufahl.	2 000	18 Maart 1865	Tabak, koffie (ook Liberia-koffie) en cacao. *r*)	106 000	208	80
22	Tandem.	Deli-Batavia-maatschappij.	F. W. Spandau.	*s*) 3 000	16 Sept. 1879	Tabak.	351 000	420	90
23	*t*) { Soengei Diskey.	J. Luhmann.	J. Luhmann.	500	25 Nov. 1875	Id.	125 000	176	"
24	*t*) { Pekaran.	Id.	Id.	1 000	1 Juli 1878	Id.	137 500	175	"
25	Padang Boelang.	Amsterdam-Deli-compagnie.	H. Meijer.	2 000	8 Aug. 1869	Tabak en koffie (ook Liberia-koffie). *u*)	305 000	518	60
26	Boeloe Tjina.	Peijer en von Gulich.	J. Huber.	1 500	15 Sept. 1870	Tabak.	275 000	305	"
—	Sembahee.	A. van Lee & C°.	—	500	13 Maart 1874	(Verlaten na den oogst van 1881.)	. . . .	. . . .	. . . .
27	Arnhemia.	Bleckmann & C°.	A. van Duisburg.	2 000	15 Maart 1878	Tabak. *v*)	180 000	297	75
—	—	Deli-maatschappij.	—	2 000	2 Febr. 1881	Nog niet in exploitatie.	. . . .	. . . .	. . . .
—	—	P. en G. de Guigné.	—	2 000	14 Aug. 1881	Id.	. . . .	. . . .	. . . .
						Transporteeren	6 187 458	9 045	1 786

k) De 6000 notenboomen der onderneming Helvetia verkeerden in kwijnenden staat. Omtrent de productie is niets gemeld.

l) De koffie-aanplant op Gedong-Djohore bestond uit 16 600 boomen, waaronder 5400 Liberia-soort. Deze laatsten wierpen in 1882 nog geen product af. Er werden echter 9 pikol's gewone koffie geoogst. 1/3 der aanplantingen is in 1882 gestorven. Ten aanzien van de notentuinen is niets gemeld.

m) De onderneming Petani werkte in 1882 voor het eerst.

n) De gronden van Polonia waren „afgeplant", zoodat de onderneming na de verwerking van den oogst van 1882 zou gesloten worden.

o) Soengei Agoel werkte in 1882 voor het eerst. Het contract, naar het schijnt voor 6 jaren gesloten, was bij het eind van 1882 door den resident nog niet goedgekeurd. De opgegeven datum is dus vermoedelijk die waarop het contract door den sultan geteekend is.

p) De ondernemer van Soeroeway, wien de gronden slechts voor een termijn van drie jaren waren afgestaan, werkte tot dusver niet op een contract in den voorgeschreven vorm. Het door hem blijkens 't vorig verslag ter goedkeuring aangeboden contract was bij het eind van 1882 nog bij den resident in behandeling. De goedkeuring zal echter achterwege kunnen blijven, daar de grond in 1882 afgeplant zal zijn en de onderneming dan gesloten zal worden. De opgegeven datum is vermoedelijk die waarop het contract door den sultan geteekend is.

q) Ingevolge een, onder dagteekening van 27 Augustus 1880, door den resident goedgekeurd nieuw contract overgegaan op de Deli-maatschappij. Waarom hier, bij uitzondering, de datum van goedkeuring van het oude contract is ingevuld, blijkt niet. De koffie-oogst bij Bakala bedroeg 2 pikols. De kina-aanplantingen waren nagenoeg geheel uitgestorven.

r) De koffie-aanplantingen bij St. Cyr (46 000 boomen, waaronder 10 000 Liberia-soort) leverden zoo weinig op, dat deze cultuur zou worden opgegeven. De 6000 cacaoboomen hadden een zeer goed aanzien, doch wierpen nog geen product af.

s) Tandem werd in twee ondernemingen gesplitst; de nieuwe onderneming zal heeten Tandem II.

t) Soengei Diskey en Pekaran vormen te zamen één onderneming. Bij Pekaran schijnt in 1882 voor het eerst geoogst te zijn.

u) Bij Padang-Boelang werd in 1882 met vrij bevredigenden uitslag tabak verbouwd op reeds in vroegere jaren gebruikte gronden. De 500 Liberia-koffieboomen leverden geen product; de aanplantingen van gewone koffie zijn nog jong en werden in 1882 uitgebreid.

v) De in 't vorig verslag als nog niet vruchtdragend vermelde koffie-aanplanting bij Arnhemia is sedert verlaten, omdat zij te ver af lag van het nieuwe woonhuis van den administrateur. Het voornemen bestond echter om nieuwe proeven te nemen, en die ook uit te strekken tot het aanplanten van cacao.

Volgnummer.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers.	NAMEN DER erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract (meestal voor 75 jaren aangegaan) een aanvang heeft genomen, m. a. w. door den resident is goedgekeurd.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
					Landschap Serbanaman.				
						Per transport	6 187 458	9 045	1 786
28	Beiawan.	Deli-maatschappij.	F. J. ter Beek.	1 600	27 Aug. 1880	Tabak.	319 000	463	180
29	Rotterdam.	Ritgen & Cramer.	Ritgen & Cramer.	2 300	17 Aug. 1871	Tabak en muskaatnoten. *w)*	387 500	538	30
30	Germania.	O. Eckels.	O. Eckels.	800	*x)* 5 Maart 1882	Tabak.	22 000	183	30
31	Toentoengan.	J. Tait.	J. Tait.	1 000 1 000	28 Juli 1879 24 Aug. 1881	Id.	375 000	316	19
32	Timbang Langkat.	Deli-Batavia-maatschappij.	C. C. F. J. Hirschman.	3 000	29 Dec. 1874	Id. *ij)*	750 196	882	205
33	Gloegoer.	Amsterdam-Deli-compagnie.	F. A. Losen.	2 700	*ij¹)* 14 Febr. 1880	Id.	364 750	375	100
34	Kalahoen Penang.	Id.	J. F. W. Cramerus.	2 000	*z)* 16 Febr. 1881	Id.	130 125	138	35
35	Soengei Mentjirim.	Tabaksmaatschappij Arendsburg.	D. Haagmans.	1 000	19 Juni 1876	Id.	306 000	362	50
36	Soengei Diskey.	Id.	T. Tah.	1 000	Id.	Id.	288 000	334	132
37	Soengei Krian.	Id.	L. Luijten.	1 000	1 Nov. 1869	Id.	245 000	332	100
38	Rimboen.	H. P. Wijnen en H. Th. van Steeden.	H. P. Wijnen.	1 000	23 Oct. 1880	Id.	200 000	258	67
39	Charlottenburg.	Friederichs & C°.	Th. Schlatter.	1 800	8 Dec. 1873 1 Nov. 1877	Id.	312 500	567	60
—	—	Deli-maatschappij.	—	1 500	19 Mei 1881	Nog niet in exploitatie.	. . . .	. . . .	. . . . .
40	Gambir.	P. en G. de Guigné.	Laurent.	1 000	*aa)* 14 Aug. 1881	Tabak.	68 400	115	20
—	Mandinngin.	Tabaksmaatschappij Arendsburg.	—	1 000	13 Juli 1882	Nog niet in exploitatie.	. . . .	. . . .	. . . . .
					Landschap Pertjoet.				
41	Bandar Klippa.	Deli-maatschappij.	B. Droste.	3 000	18 Mei 1875	Tabak en muskaatnoten. *bb)*	314 000	560	180
42	Santis.	Kong en Kohler.	Kong en Kohler.	1 000	13 Maart 1873	Tabak.	211 000	392	100
					Landschap Senembah.				
43	Timbang Deli.	Deli-maatschappij.	P. Kolff.	1 000	*cc)* 11 Jan. 1871	Tabak en cacao. *dd)*	268 000	508	180
44	Amplas.	J. Huber.	J. Huber.	2 000	1 Sept. 1878	Tabak.	266 506	343	„
45	Marolan (vroeger Petoembah).	Naher en Grob.	E. Ruegg en S. Früchtnicht.	1 700	16 Aug. 1876	Id. *ee)*	238 200	298	65
						Tot. voor Deli .	11 331 725	16 018	3 348

w) De notentuinen der onderneming Rotterdam worden door de eigenaars verpacht. Opgaven nopens de productie zijn dientengevolge niet kunnen worden verstrekt.

x) Deze onderneming, vroeger Entreprise genaamd, is in 't vorig verslag ten onrechte opgegeven als 1800 bouws groot. Ingevolge een onder dagteekening van 5 Maart 1882 door den resident goedgekeurd nieuw contract is de onderneming op den tegenwoordigen eigenaar overgegaan.

ij) Met goed gevolg werd in 1882 bij Timbang Langkat tabak verbouwd op vroeger gebruikte gronden. Bemesting vond niet plaats.

ij¹) Ingevolge een onder dagteekening van 14 Februari 1880 door den resident goedgekeurd nieuw contract overgegaan op de Amsterdam-Deli-compagnie.

z) De onderneming Kalahoen Penang werkte in 1882 voor het eerst. Aanvankelijk waren de gronden aan een anderen ondernemer afgestaan. Bij de overschrijving ten name van de Amsterdam-Deli-compagnie is tevens een nieuw contract tot stand gekomen, dat door den resident is goedgekeurd onder dagteekening van 16 Februari 1881.

aa) De onderneming Gambir werkte in 1882 voor het eerst.

bb) Bij Bandar Klippa werd met goed gevolg voor de tweede en derde maal tabak verbouwd op vroeger gebruikte gronden. De notenaanplantingen (waarvan tot dusver geen melding was gemaakt) zijn wellicht pas aangelegd.

cc) Voor Timbang Deli duurt het contract bij uitzondering 99 jaren. (Zie ook de noten *e* en *g*.)

dd) De cacao-aanplantingen bij Timbang Deli worden langzamerhand uitgebreid, maar wierpen nog geen product af.

ee) Bij Marolan werden vroeger gebruikte gronden, na drie jaren braak te zijn gelaten, met goed gevolg voor de tweede maal met tabak beplant.

Volg-nummer.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers.	NAMEN DER erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract (meestal voor 75 jaren aangegaan) een aanvang heeft genomen, m. a. w. door den resident is goedgekeurd.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
					RIJK VAN LANGKAT.				
					Landschap Beneden-Langkat.				
1	Agatha.	Kali-Anam-maatschappij	J. E. Gribling.	*ff*) 20 000	23 Jan. 1877	(Houtkaponderneming.) *gg*)	*gg*)	191	"
2	Tjinta Radja.	Sumatra-Tabakmaatschappij.	J. J. Douglas.	4 000 2 000	19 Juli 1876 8 Nov. 1872	Tabak.	287 500	509	40
3	Kotta Lama.	J. A. Westerveld.	J. A. Westerveld.	1 000	21 Oct. 1875	Id.	128 000	179	50
					Landschap Boven-Langkat.				
4	Bokiong.	Sumatra-Tabakmaatschappij.	Th. Marbach.	2 000	24 Febr. 1881	Tabak.	100 000	178	50
5	Sekoeda.	Id.	J. M. Hondius.	500	*hh*) Id.	Id.	75 000	118	60
6	Bindjey.	G. Engelbrecht.	G. Engelbrecht.	2 000	*ii*) 15 Sept. 1879	Id.	280 960	330	51
7	Namoe Trassi.	F. Meijer.	F. Meijer	1 000	10 Febr. 1880	Id.	197 000	248	84
8	Lingga.	H. P. Wijnen en H. Th. van Steeden.	G. van Hoorn.	1 500	*jj*) 17 Juli 1881	Id.	46 875	150	24
9	Kwala Mentjirim.	Langkat-association.	G. Leerhoff.	2 000	13 Juli 1870	Id.	250 000	400	80
10	Lambiki.	Id.	F. de Greve.	2 500	*kk*) 27 Aug. 1880	Id.	238 375	432	"
11	*ll*) Poongei.	Peijer en von Gülich.	J. Kollmann.	3 000	5 Febr. 1871	Id.	262 500	329	100
12	*ll*) Rantau Betoel.	Id.	A. A. Pasteur.		10 Oct. 1873	Id.	177 500	186	8
—	Serapit.	Sumatra-Tabakmaatschappij.	—	7 500	24 Febr. 1881	Nog niet in exploitatie.	. . . .	. . . .	. . . . .
					Landschap Bindjey.				
13	Kwala Bindjey.	Langkat-association.	M. Stolz.	1 000	9 Nov. 1872	Tabak.	229 890	492	108
14	Kwala Bergoemit.	Deli-maatschappij.	M. H. Velge.	1 000	8 Nov. 1870	Id.	324 000	480	180
					Landschap Selesey.				
15	Padang Tjermin.	Langkat-plantation-company.	A. Mensies.	500	1 Juli 1881	Tabak.	590 500	285	"
16	Padang Brarang.	Id.	J. Wilson.	3 000	5 Maart 1881	Id.		320	90
17	Paya Djamboe.	Paya Djamboe company.	R. H. J. Waller.	1 000	26 Jan. 1879	Id.	294 750	450	165
18	Androng-estate.	Erven mr. W. A. baron Baud.	P. Feenstra.	1 000	3 Nov. 1874	Id.	55 000	100	20
19	Tandjong Djati.	Deli-maatschappij.	F. Shaw.	2 500	18 Aug. 1875	Id.	359 000	550	180
					Landschap Stabat.				
—	Hibernia.	L. Christiansen.	—	1 000	20 Jan. 1875	(Verlaten na den oogst van 1881).	. . . .	. . . .	. . . .
—	Leboe Dalem.	Deli-maatschappij.	—	4 000	23 Maart 1882	Nog niet in exploitatie.	. . . .	. . . .	. . . .
						Totalen voor Langkat. . . .	3 902 850	5 927	1 284

ff) Globale schatting. De uitgestrektheid der houtkap-onderneming Agatha is in het contract niet bepaald.

gg) Bij wijze van proef was bij de onderneming Agatha Liberia-koffie geplant. De boomen leverden echter nog geene vruchten op. Omtrent de verkregen hoeveelheid hout is geen opgaaf ontvangen.

hh) De onderneming Sekoeda werkte in 1882 voor het eerst. De goedkeuring van het contract was nog bij den resident in behandeling. De opgegeven datum is dus vermoedelijk die waarop het contract gesloten is.

ii) Ingevolge een onder dagteekening van 15 September 1879 door den resident goedgekeurd nieuw contract overgegaan op den tegenwoordigen eigenaar.

jj) De onderneming werkte in 1882 voor het eerst.

kk) Als voren. Aanvankelijk waren de gronden van Lambiki aan een anderen ondernemer afgestaan. Bij de overschrijving ten name van de tegenwoordige eigenaren is een nieuw contract tot stand gekomen, dat door den resident is goedgekeurd onder dagteekening van 27 Augustus 1880.

ll) Poongei en Rantau Betoel zijn dezelfde ondernemingen die in 't vorig verslag als een drietal onder de namen Perseverance Bingey en Perseverance Rantau Betoel I en II waren opgegeven.

Volgnummer.	NAMEN DER ondernemingen.	NAMEN DER ondernemers.	NAMEN DER erkende administrateurs.	Uitgestrektheid (in bouws).	Tijdstip waarop het contract (meestal voor 75 jaren aangegaan) een aanvang heeft genomen, m. a. w. door den resident is goedgekeurd.	Aard der geteelde producten.	Tabaksproductie (in Amst. ponden).	Aantal vaste arbeiders.	Aantal arbeiders bovendien gebezigd.
	RIJK VAN SERDANG.								
	Landschap Serdang.								
1	Tanah Abang.	Galang Tobacco-company.	A. B. Smith.	2 500	9 Sept. 1877	Tabak, koffie (ook Liberia-koffie) en cacao. *mm*)	272 500	525	130
	Tebing Tinggi. *mm*)	Id.							
2	Glonorchy.	A. A. Mac Intyre.	–	1 000	8 Sept. 1874	(Verlaten na den oogst van 1881.)	. . . .	. . . .	. . . . .
3	Timbang Deli.	N. M. Elwin.	N. M. Elwin.	2 000	16 Aug. 1876	Tabak.	11 250	30	„
	Kotozan.	E. Mac Ewen.	E. Mac Ewen.	2 000	9 Dec. 1876	Id.	62 500	176	22
5	Reliance.	Otzen en Mac Intyre.	R. P. Mac Intyre.	2 000	5 Dec. 1872	Id.	93 000	130	25
6	Kemoening.	C. L. Krumnes.	C. L. Krumnes.	1 000	19 Juli 1876	Id.	24 000	40	12
—	Id.	A. Breker.	—	5 000	Id.	Nog niet in exploitatie.	. . . .	. . . .	. . . . .
—	Serdang.	Jhr. H. J. L. Leyssius.	—	3 000	30 Dec. 1874	Id.	. . . .	. . . .	. . . . .
—	Tawang.	F. Stewart.	—	1 000	16 Juli 1876	(Verlaten na den oogst van 1881.)	. . . .	. . . .	. . . . .
	Landschap Senembah.								
7	Tandjong Merawa.	Näher en Grob.	R. von Seutter en F. Luthy.	4 000	14 Febr. 1873	Tabak.	310 000	399	80
8	Tandjong Merawa Kiri. *nn*)	Id.	J. L. Harrison.			Id.	121 167	160	90
9	Delok Raga. *nn*)	Id.	S. Steiger.			Id.	151 000	246	75
10	Soengei Bahasa. *nn*)	Id.	J. A. Petersen.			Id.	155 517	132	164
	Landschap Padang.								
11	Tebing Tinggi.	Id.	O. A. Meijer.	1 500	*oo*) 12 Maart 1881	Id.	140 000	220	102
						Totalen voor Serdang	1 340 934	2 058	700

mm) De onderneming Tebing Tinggi zou eerst in 1883 geopend worden. Omtrent de koffie-plantsoenen bij Tanah Abang is alleen gemeld dat de aanplantingen van Liberia-soort 30 000 jonge boomen telden. Overigens waren er 10 000 cacao-boomen, welker opbrengst als zaad werd gebezigd.

nn) De ondernemingen Tandjong Merawa Kiri, Delok Raga en Soengei Bahasa schijnen eerst in 1882 door de ondernemers van Tandjong Merawa geopend te zijn. Zij werken allen op gronden die reeds in de bestaande concessie begrepen waren.

oo) De onderneming Tebing Tinggi werkte in 1882 voor het eerst.

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE NNN.

N°. 65.

(Zie blz. 222 van het verslag.)

OVERZICHT van het ZOUTDEBIET (in kojangs van 30 pikols, in pikols en in onderdeelen van den pikol) in die gewesten van Nederlandsch-Indië waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt, over het tijdvak 1878 tot en met 1882.

GEWESTEN.	1878.			1879.			1880.			1881.			1882.		
JAVA EN MADURA.															
Bantam	1 198	7	0	1 364	22	28/32	1 139	5	20/32	1 042	12	29/32	961	15	7/32
Batavia	2 191	2	4/32	2 284	7	7/32	1 994	26	10/32	1 994	12	21/32	2 020	23	18/32
Krawang	483	16	12/32	552	27	3/32	508	15	9/32	471	23	21/32	454	14	7/32
Preanger regentschappen	2 189	29	6/32	2 529	1	17/32	2 372	4	22/32	2 253	10	6/32	2 258	11	12/32
Cheribon	1 874	18	8/32	2 012	23	28/32	1 924	23	16/32	1 851	0	11/32	1 830	23	31/32
Tagal	1 155	7	11/32	1 316	29	6/32	1 276	0	29/32	1 206	16	6/32	1 223	12	16/32
Pekalongan	748	23	18/32	803	14	27/32	822	23	0	844	8	6/32	844	2	23/32
Samarang	1 492	24	3/32	1 605	6	28/32	1 616	8	0	1 548	1	7/32	1 685	17	2/32
Japara	1 020	10	30/32	1 345	9	0	1 276	26	17/32	1 109	25	6/32	1 157	16	27/32
Rembang	808	29	30/32	1 157	20	14/32	1 153	1	20/32	972	7	4/32	1 023	28	12/32
Soerabaija	2 129	21	18/32	2 968	27	11/32	2 953	4	7/32	2 618	17	1/32	2 567	26	10/32
Pasoeroean	1 079	12	3/32	1 194	3	17/32	1 193	3	29/32	1 110	25	19/32	1 224	17	16/32
Probolinggo	660	20	19/32	750	27	27/32	661	3	21/32	578	24	5/32	612	1	4/32
Bezoeki	669	22	19/32	731	13	2/32	746	20	29/32	703	25	12/32	845	6	30/32
Banjoewangi	123	19	3/32	133	5	8/32	129	10	11/32	124	4	25/32			
Banjoemas	1 603	12	2/32	1 577	20	7/32	1 549	6	8/32	1 631	9	0	1 681	16	4/32
Bagelen	1 873	29	9/32	1 998	15	19/32	1 969	16	29/32	2 067	14	18/32	2 119	13	0
Kadoe	1 231	4	20/32	1 317	1	9/32	1 248	15	15/32	1 215	21	19/32	1 297	28	11/32
Soerakarta	1 518	13	16/32	1 724	27	0	1 629	15	0	1 495	13	0	1 546	16	16/32
Madioen	1 896	20	22/32	2 020	0	31/32	2 091	29	20/32	2 026	7	11/32	2 132	12	2/32
Kediri	1 424	28	10/32	1 448	20	4/32	1 655	1	12/32	1 573	28	20/32	1 565	11	30/32
Madura	535	14	8/32	986	21	24/32	785	2	14/32	535	12	6/32	723	12	12/32
Totaal	27 910	27	13/32	31 824	16	28/32	30 696	26	2/32	28 975	20	29/32	29 776	28	1/32

(In 1882 the figures 845 6 30/32 are bracketed for Bezoeki and Banjoewangi together.)

13/32

GEWESTEN.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Van de hiervóór opgegeven hoeveelheden werden verkocht:					
à f 6,72 per pikol (normaalprijs) . .	25 218 19 30/32	28 796 20 2/32	27 820 24 19/32	26 323 3 1/32	27 003 6 24/32
à f 5,92 per pikol (Java's zuidkust) .	1 156 23 31/32	1 302 29 23/32	1 237 16 16/32	1 139 4 28/32	1 212 4 25/32
à f 6 per pikol (te Soerakarta) . . .	1 518 13 16/32	1 724 27 0	1 629 15 »	1 495 13 »	1 546 16 19/32
à f 2 per pikol (daar waar het zout, na vooraf voor de consumtie onbruikbaar te zijn gemaakt, voor industriëele doeleinden wordt verlangd)	17 0 0	»	9 0 0	18 0 0	15 0 0
Totaal. . .	27 910 27 13/32	31 824 16 25/32	30 696 26 7/32	28 975 20 29/32	29 776 28 1/32
Opbrengst in geld. . .	f 5 553 871,27^5	f 6 347 301,55^5	f 6 122 315,96^5	f 5 839 310,42	f 5 938 408,66^5

BUITENBEZITTINGEN.

	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Sumatra's Westkust.	2 064 20 0	2 073 19 20/32	2 158 5 10/32	2 112 10 16/32	2 131 11 4/32
Benkoelen	281 14 4/32	265 8 19/32	274 22 25/32	276 14 3/32	294 6 22/32
Lampongsche districten	200 3 0	228 6 16/32	238 12 16/32	226 14 1/32	213 28 4/32
Palembang	1 239 20 »	1 120 1 24/32	1 191 25 0	1 291 26 24/32	1 262 2 0
Banka.	229 3 10/32	222 2 16/32	219 21 16/32	215 1 12/32	240 22 2/32
Westerafdeeling van Borneo. . . .	810 1 20/32	893 17 24/32	952 6 0	934 28 11/32	924 7 20/32
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo	1 374 12 14/32	1 424 7 30/32	1 441 13 31/32	1 344 19 10/32	1 416 27 30/32
Totaal. . .	6 199 14 10/32	6 227 4 21/32	6 476 17 8/32	6 401 24 19/32	6 483 15 27/32
Van de boven opgegeven hoeveelheden werden verkocht:					
à f 6,72 per pikol (op Banka aan anderen dan mijnwerkers).	88 19 18/32	88 10 20/32	100 1 10/32	104 15 28/32	129 26 24/32
à f 4 per pikol (op Banka aan de mijnwerkers)	140 13 24/32	133 21 22/32	119 20 6/32	110 15 16/32	110 25 10/32
à f 5,83^5 per pikol (in Palembang en de Westerafdeeling van Borneo). . .	2 049 21 20/32	2 013 19 16/32	2 144 1 0	2 226 25 3/32	2 186 9 29/32
à f 6,66^5 per pikol (in Benkoelen en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo)	1 655 26 18/32	1 689 16 17/32	1 716 6 24/32	1 621 3 19/32	1 711 4 20/32
à f 5 per pikol (ter Sumatra's Westkust en in de Lampongsche districten) .	2 264 23 0	2 301 26 4/32	2 396 18 0	2 338 24 17/32	2 345 9 8/32
Totaal. . .	6 199 14 16/32	6 227 4 21/32	6 476 17 8/32	6 401 24 19/32	6 483 15 27/32
Opbrengst in geld. . .	f 1 064 225	f 1 069 455,96^5	f 1 112 491,78^5	f 1 099 108,37^5	f 1 116 146,02^5

RECAPITULATIE.

Hoeveelheid verkocht zout (*in kojangs en onderdeelen*).

	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Java en Madura	27 910 27 13/32	31 824 16 25/32	30 696 26 2/32	28 975 20 29/32	29 776 28 1/32
Buitenbezittingen.	6 199 14 10/32	6 227 4 21/32	6 476 17 8/32	6 401 24 19/32	6 483 15 27/32
Totaal. . .	34 110 11 20/32	38 051 21 14/32	37 173 13 10/32	35 377 15 16/32	36 260 13 28/32

Opbrengst in geld.

	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Java en Madura	f 5 553 871,27^5	f 6 347 301,55^5	f 6 122 315,96^5	f 5 839 310,42	f 5 938 408,66^5
Buitenbezittingen.	1 064 225,00	1 069 455,96^5	1 112 491,78^5	1 099 108,37^5	1 116 146,02^5
Totaal. . .	f 6 618 096,27^5	f 7 416 757,52	f 7 234 807,75	f 6 938 418,79^5	f 7 054 554,69

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE 000.

N°. 66.

(Zie blz. 222 van het verslag.)

OVERZICHTEN betreffende de HANDELSBEWEGING in Nederlandsch-Indië over het jaar 1881.

I. Herkomst en bestemming van de in- en uitgevoerde goederen.

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN INVOER.		WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN UITVOER.	
	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.				
Nederland	f 50 383 284	»	f 47 619 579	f 602 550
Engelsch Kanaal (om orders)	»	»	12 815 072	»
Engeland	17 472 668	f 672 000	13 377 088	»
Frankrijk	1 229 966	12 500	4 915 565	»
Duitschland	368 001	»	19 443	»
Oostenrijk	1 264	»	333 201	»
Zwitserland	1 940	»	300	»
Denemarken	»	»	1 053 640	»
Zweden	920	»	139 405	»
Noorwegen	20	»	111	»
Rusland	»	»	176 174	»
Turkije	»	»	851 585	»
Italië	127 493	»	1 768 448	»
Spanje	»	»	708 391	»
Portugal	»	»	240 548	»
Kaap de Goede Hoop	1 063	»	»	»
Amerika	5 271 749	»	7 944 981	»
Afrika	24	»	600	»
Egypte	27 394	»	4 357 853	»
Arabië	4 248	»	1 110 229	»
Perzië	98 946	»	607 357	»
Engelsch-Indië	482 702	»	51 221	»
Poeloe Pinang	11 169 596	3 047 018	4 053 289	37 913
Transporteeren	f 86 641 278	f 3 731 518	f 102 044 080	f 640 463

LANDEN VAN HERKOMST OF BESTEMMING.	WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN INVOER.		WAARDE VAN DEN ALGEMEENEN UITVOER.	
	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).	Koopmanschappen.	Goud en zilver (gemunt en ongemunt).
Per transport	f 86 641 278	f 3 731 518	f 102 044 080	f 640 463
Serawak	6 423	»	55 973	»
Malakka	52 305	88 763	125 172	137 500
Singapore	38 024 650	6 453 838	35 134 731	395 053
Siam	4 074 317	»	110 984	»
Saigon	3 777 383	»	590	»
Hongkong	337 132	»	201 085	»
China	1 884 012	»	248 078	1 200
Japan	948	»	25	»
Manilla	2 646 418	»	106 861	»
Timor Dilly	901 112	10 640	346 515	164 945
Kokos-eilanden	53 461	»	18 770	»
Australië	1 405 357	60 000	5 112 931	»
Totaal.	f 139 804 796	f 10 344 759	f 143 605 795	f 1 339 161

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

Nederland	f 4 767 120	»	f 32 180 804	»
België	84 295	»	»	»
Engeland	365 468	»	»	»
Frankrijk	16 859	»	»	»
Duitschland	1 297 922	»	»	»
Zwitserland	1 973	»	»	»
Amerika	333 711	»	»	»
Engelsch-Indië	15 081	»	»	»
Singapore	1 223 772	f 250 000	»	»
Australië	154 563	»	»	»
Totaal.	f 8 260 764	f 250 000	f 32 180 804	»

II. Hoeveelheid en waarde van de *ingevoerde* koopmanschappen.

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD VAN: Nederland.	Andere landen.	TOTAAL.
	VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.		
Aardewerk van alle soorten . .	f 1 184 174	f 833 813	f 2 017 987
Bier	(899 917 L.) 449 651	(863 678 L.) 431 753	(1 763 595 L.) 881 404
Boeken	150 575	1 164 010	1 314 585
Buskruit	(20 506 K. G.) 30 759	(41 213 K. G.) 61 819	(61 719 K. G.) 92 575
Cement	102 075	79 959	182 034
Drogerijen en medicijnen . . .	346 596	582 986	929 582
Eetwaren van alle soorten . . .	3 358 554	9 286 332	12 644 886
Fabrieks- en stoomwerktuigen .	1 945 684	746 946	2 692 630
Gambier	»	(3 831 735 K.G.) 1 149 520	(3 831 735 K.G.) 1 149 520
Garens	2 875 410	1 917 940	4 793 350
Gedistilleerd. brandewijn en cognac.	(105 505 L.) 158 257	(166 501 L.) 247 154	(272 006 L.) 405 411
Gedistilleerd. jenever	(1 598 916 L.) 718 573	(406 216 L.) 182 797	(2 005 132 L.) 901 370
Gedistilleerd. alle andere soorten. .	(145 734 L.) 454 800	(155 074 L.) 159 018	(300 808 L.) 613 818
Gereedschappen	165 942	41 930	207 872
Glas en glaswerk	588 264	59 060	647 324
Goud- en zilverwerk	248 510	215 422	463 932
Hout (scheepsbouw- en timmer-)	11 655	885 692	897 347
Id. (ander) en houtwerk . . .	23 966	221 051	245 017
IJzer en staal en dito werk . .	1 685 892	1 182 879	2 868 771
Indigo	»	(35 337 K. G.) 117 954	(35 337 K. G.) 117 954
Instrumenten	198 572	20 040	218 612
Kalk	(41 000 K. G.) 4 100	(1 905 715 K. G.) 190 571	(1 946 715 K. G.) 194 671
Kleederen	472 506	790 574	1 263 080
Koffie	(155 K. G.) 77	(1 928 412 K. G.) 964 206	(1 928 567 K. G.) 964 283
Kolen (steen-) en cokes	(4 891 ton.) 107 602	(86 993 ton.) 1 913 846	(91 884 ton.) 2 021 448
Koper en koperwerk	451 526	385 775	837 301
Kramerij	2 166 818	1 955 532	4 122 350
Leder en lederwerk	355 849	314 859	670 708
Lood (ruw en bewerkt)	47 625	35 744	83 369
Manufacturen. katoenen	22 695 713	16 002 702	38 698 415
Manufacturen. wollen en halfwollen .	1 263 568	448 327	1 711 895
Manufacturen. zijden en halfzijden .	356 307	841 440	1 197 747
Manufacturen. alle andere	318 901	556 360	875 261
Meel	(716 976 K. G.) 215 093	(5 026 856 K.G.) 1 508 056	(5 743 832 K.G.) 1 723 149
Mest	226 219	79 762	305 981
Meubelen	534 441	129 733	664 174
Mineraal-, bron- en kunstwater.	(597 370 fl.) 238 948	(153 427 fl.) 61 371	(750 797 fl.) 300 319
Modewaren	359 944	771 267	1 131 211
Olie (aard-) of petroleum . . .	(98 604 L.) 11 832	(45 611 949 L.) 5 473 434	(45 710 553 L.) 5 485 266
Transporteeren	f 44 524 978	f 52 011 634	f 96 536 612

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD VAN: Nederland.	Andere landen.	TOTAAL.
Per transport	f 44 524 978	f 52 011 634	f 96 536 612
Olie (andere)	134 423	399 007	533 430
Opium	(24 K. G.) 528	(113 643 K. G.) 2 500 146	(113 667 K. G.) 2 500 674
Papier	468 945	534 890	1 003 835
Peper	»	(225 164 K. G.) 102 497	(225 164 K. G.) 102 497
Rijst (gepelde)	»	(197 703 119K.G.) 19 770 312	(197 703 119K.G.) 19 770 312
Rijtuigen	138 976	71 925	210 901
Schrijf- en teekenbehoeften	193 985	58 130	252 115
Speelkaarten	113 213	12 420	125 633
Steen van alle soorten	50 243	102 365	152 608
Suiker	(2 K. G.) 1	(6 740 314 K.G.) 2 359 110	(6 740 316 K.G.) 2 359 111
Tabak (sigaren)	(40 402 K. G.) 243 846	(192 113 K. G.) 2 898 231	(240 015 K. G.) 3 142 077
Id. en snuif	(134 898 K. G.) 134 910	(665 286 K. G.) 665 312	(800 184 K. G.) 800 222
Thee	40	1 544 392	1 544 432
Touwwerk	78 177	84 201	162 378
Uurwerken	64 803	105 557	170 380
Vaat- en kuipwerk	40 608	19 509	60 117
Vee (levend)	2 120	2 163 419	2 165 539
Verfwaren	227 629	226 131	453 760
Vuurwapens	88 996	32 058	121 054
Vuurwerk	13 808	592 777	1 852 385
Was	(943 261 K. G.) 1 226 239	(481 651 K. G.) 626 146	(1 424 912]K.G.) 1 852 385
Wijn	1 614 030	743 325	2 357 355
Zeep	90 538	202 999	293 537
Zink en zinkwerk	128 045	48 044	176 089
Zout	(350 K. G.) 18	(6 534 739 K. G.) 326 736	(6 535 089 K.G.) 326 754
Diversen	804 185	1 220 239	2 024 424
Totaal	f 50 383 284	f 89 421 512	f 139 804 796

VOOR REKENING VAN HET GOUVERNEMENT.

Aardewerk van alle soorten	f 27 620	»	f 27 620
Artillerie-goederen	551 718	»	551 718
Bier	15 604	»	15 604
Drogerijen en medicijnen	10 607	»	10 607
Eetwaren van alle soorten	133 497	f 119 172	252 669
Fabrieks- en stoomwerktuigen	185 172	363 678	548 850
Gedistilleerd van alle soorten	5 673	»	5 673
Gereedschappen	54 875	6 769	61 644
Getah pertja	62 584	»	62 584
Transporteeren	f 1 047 850	f 489 619	f 1 536 969

BENAMING DER GOEDEREN.	INGEVOERD VAN:		TOTAAL.
	Nederland.	Andere landen.	
Per transport	f 1 047 350	f 489 619	f 1 536 969
Glas en glaswerk	26 644	1 035	27 679
Houtwerk	»	333 740	333 740
IJzer en staal en dito werk	224 686	1 241 468	1 466 154
Instrumenten	86 241	821	87 062
Kleederen	316 652	»	316 652
Kolen (steen-)	»	122 958	122 958
Koper en koperwerk	41 227	»	41 227
Leder en lederwerk	184 855	32 081	216 936
Manufacturen. katoenen	244 763	»	244 763
Manufacturen. wollen en halfwollen	26 967	»	26 967
Manufacturen. alle andere	728 212	185	728 397
Olie (lijn-)	38 309	»	38 309
Opium	1 033 340	1 207 800	2 241 140
Papier	57 180	20	57 200
Scheepsbehoeften	77 596	»	77 596
Steen van alle soorten	130 423	260	130 683
Touwwerk	137 975	»	137 975
Verfwaren	61 263	»	61 263
Vuurwapenen	50 970	»	50 970
Diversen	252 467	63 657	316 124
Totaal	f 4 767 120	f 3 493 644	f 8 260 764

III. Hoeveelheid en waarde van de *uitgevoerde* koopmanschappen.

BENAMING DER GOEDEREN.	UITGEVOERD NAAR:				TOTAAL.	
	Nederland.		Andere landen.			
VOOR REKENING VAN PARTICULIEREN.						
Aardewerk van alle soorten		f 639		f 12 537		f 13 176
Cacao	(3 375 K. G.)	2 700	(42 105 K. G.)	57 684	(45 480 K. G.)	60 384
Cassia	(228 044 K. G.)	36 487	(299 703 K. G.)	47 952	(527 747 K. G.)	84 439
Drakenbloed		»	(51 951 K. G.)	64 939	(51 951 K. G.)	64 939
Drogerijen en medicijnen		108 586		362 420		471 006
Eetwaren tripang		»	(563 816 K. G.)	451 053	(563 816 K. G.)	451 053
Eetwaren vogelnestjes		»		213 390		213 390
Eetwaren alle andere		89 267		948 019		1 037 286
Transporteeren		f 237 679		f 2 157 994		f 2 395 673

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **PPP.**

N°. 67.

(Zie blz. 224 van het verslag.)

OVERZICHTEN betreffende de SCHEEPVAARTBEWEGING in Nederlandsch-Indië over het jaar 1881.

I. Scheepvaartbeweging in de verschillende havens.

a. AANGEKOMEN SCHEPEN *van buiten Nederlandsch-Indië.*

Havens waarop is ingeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Java en Madura.						
Bantam.	Tjiringin.	»	»	2	1 075	»	»
»	Bantam.	»	»	»	»	1	20
Batavia.	Batavia.	[1] 283 8	211 212 9 192	166 23	104 172 13 996	5	291
Cheribon.	Cheribon.	58 2	24 146 1 857	23 5	10 386 3 527	6	173
Tagal.	Tagal.	»	»	4 3	3 401 1 834	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	11	23 970	24 4	16 814 2 405	»	»
Samarang.	Samarang.	72 1	41 666 1 041	63 4	47 736 2 920	»	550
Japara.	Joana.	1	959	» 1	» 1 091	»	»
Rembang.	Rembang.	1	401	»	»	»	»
Soerabaija.	Soerabaija.	108 3	63 918 3 289	70 3	53 630 2 304	2	188
»	Bawean.	»	»	»	»	4	86
Madura.	Sumanap.	»	»	2	114	»	»
Pasoeroean.	Pasoeroean.	» 2	» 3 659	2 2	1 542 1 940	»	»
Probolinggo.	Probolinggo.	33 2	61 797 3 453	40 4	35 244 2 824	»	»
	Transporteeren	567 18	428 069 22 491	396 49	274 114 32 841	29	1 308

1) Wanneer men aldus twee opgaven bij elkaar geplaatst vindt, heeft de eerste opgaaf betrekking tot de *met lading*, de tweede tot de *in ballast* aangekomen (of vertrokken) schepen.

Havens waarop is ingeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	567 18	428 069 22 491	396 49	274 114 32 841	29	1 308
Bezoeki.	Panaroekan.	»	»	3	3 353	»	»
»	Banjoewangi.	»	»	2	1 561	»	»
Madioen.	Panggool.	»	»	7	6 397	»	»
Banjoemas.	Tjilatjap.	»	»	2 1	1 402 486	»	»
Te zamen voor Java en Madura	geladen . . . in ballast. .	567 18	428 069 22 491	410 50	286 827 33 327	29	1 308
	Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust.	Padang.	28 1	51 496 1 474	14 3	10 158 2 000	»	»
»	Singkel.	1	202	6	2 016	»	»
Lampongsche districten.	Katimbang.	»	»	»	»	1 2	10 6
Palembang.	Palembang.	71	15 919	1	282	5	238
»	Moeara Kompeh.	41	2 536	»	»	14	747
Sumatra's Oostkust.	Laboean Bilih.	»	»	»	»	38	1 254
»	Siak.	65	2 199	8	183	7 3	121 30
»	Tandjong Balei.	»	»	»	»	65 17	3 504 821
»	Rantau Pandjang.	»	»	»	»	79	2 908
»	Laboean Deli.	191	35 449	»	»	380	11 861
»	Tandjong Poera.	100 8	6 680 449	»	»	70 7	2 149 215
»	Tamiang.	»	»	»	»	29	684
»	Bengkalis.	80 7	8 564 228	»	»	69 2	2 615 84
Atjeh.	Olehleh.	150	102 684	25	11 547	51	2 257
Riouw.	Lingga.	»	»	»	»	86	2 620
»	Riouw.	358 21	30 910 2 203	1 2	234 320	369 3	18 041 200
»	Karimon.	»	»	»	»	340 1	13 788 13
Banka.	Muntok.	54	11 456	8	617	29 1	840 60
Billiton.	Tandjong Pandan.	47	6 541	2	152	26	661
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	48	6 640	37	5 455	19	278
»	Pamangkat	»	»	1	132	79 55	1 789 454
»	Singkawang.	»	»	1	132	11	184
	Transporteeren	1 234 37	281 276 4 354	106 5	30 908 2 320	1 767 91	66 549 1 883

Havens waarop is ingeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	1 234 37	281 276 4 354	106 5	30 908 2 320	1 767 91	66 549 1 883
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin.	6	1 943	4	990	»	»
»	Sampit.	»	»	»	»	2	53
Celebes en onderhoorigh.	Makasser.	68	38 267	24 3	6 607 1 478	29	575
»	Saleijer.	»	»	»	»	1	11
»	Tontcli.	»	»	»	»	3	56
»	Bonerate.	»	»	»	»	2	22
Menado.	Menado.	3	824	6	1 868	»	»
»	Kema.	»	»	1	274	»	»
Amboina.	Amboina.	1	1 337	6	3 738	»	»
»	Banda.	7	8 753	8	1 775	1	10
Te zamen voor de Buitenbezittingen	geladen. in ballast.	1 319 37	332 400 4 354	153 8	46 160 3 798	1 805 91	67 276 1 883
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen) . .	geladen. in ballast.	1 886 55	760 469 26 845	563 58	332 987 37 125	1 834 91	68 584 1 883
	Totaal-generaal . . .	1 941	787 314	621	370 112	1 925	70 467

b. VERTROKKEN SCHEPEN *naar buiten Nederlandsch-Indië.*

Havens van waar is uitgeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
			Java en Madura.				
Bantam.	Bantam.	»	»	1	754	»	»
Batavia.	Batavia.	129 2	162 789 2 136	68 8	36 494 6 768	9	579
Cheribon.	Cheribon.	40 1	23 764 410	12 4	7 350 1 342	1	38
Tagal.	Tagal.	2	2 097	17 2	12 800 1 910	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	2	1 874	5	4 446	1	28
Samarang.	Samarang.	105	61 861	59 12	37 973 3 766	10	287
Japara.	Joana.	1	1 279	6	4 433	»	»
Soerabaija.	Soerabaija.	107 17	73 504 13 539	55 3	34 830 2 634	5	134
	Transporteeren	386 20	327 168 16 085	223 29	139 080 16 420	26	1 066

Havens van waar is uitgeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	386 20	327 168 16 085	223 29	139 080 16 420	26	1 066
Madura.	Sumanap.	»	»	4	260	2	173
Pasoeroean.	Pasoeroean.	4	5 428	35	33 834	»	»
Probolinggo.	Probolinggo.	35	65 434	39	35 898	»	»
Bezoeki.	Bezoeki.	»	»	4	2 848	»	»
»	Panaroekan.	»	»	11	10 305	»	»
»	Banjoewangi.	»	»	2	1 561	»	»
Madioen.	Pauggool.	»	»	7	6 397	»	»
Banjoemas.	Tjilatjap.	»	»	7 2	3 428 1 255	»	»
Te zamen voor Java en Madura { geladen . .		425	398 030	332	233 611	28	1 139
Te zamen voor Java en Madura { in ballast .		20	16 085	31	17 675		

Buitenbezittingen.

Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Sumatra's Westkust.	Padang.	8 1	14 696 1 474	11 4	7 530 4 867	»	»
»	Singkel.	1	202	3	504	»	»
Palembang.	Palembang.	75	17 010	3	1 421	9	459
»	Moeara Kompeh.	41	2 553	»	»	13	700
Sumatra's Oostkust.	Siak.	66	2 227	11	156	3 3	28 24
»	Laboean Bilih.	»	»	»	»	42 8	1 185 64
»	Tandjong Balei.	»	»	»	»	88	4 667
»	Bengkalis.	85	8 142	»	»	63	2 476
»	Pebaoengan.	»	»	»	»	32	67
»	Rantau Pandjang.	»	»	»	»	36 41	1 454 1 365
»	Laboean Deli.	192	35 650	»	»	425	12 962
»	Tandjong Poera.	94 13	6 158 911	»	»	19 58	575 1 788
»	Tamiang.	»	»	»	»	20 3	400 71
Atjeh.	Olehleh.	148	39 328	14 9	2 441 1 895	11 41	428 1 847
Riouw.	Riouw.	302 74	23 428 5 534	4 9	1 099 4 257	352 18	1 7713 674
»	Tandjong Boeton.	»	»	»	»	86	2 620
»	Karimon.	»	»	»	»	334 4	13 460 77
Banka.	Muntok.	»	»	5 1	234 76	22 2	892 51
	Transporteeren	1 012 88	149 394 7 919	51 23	13 385 11 095	1 555 178	60 086 5 961

Havens van waar is uitgeklaard.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	1 012 88	149 394 7 919	51 23	13 385 11 095	1 555 178	60 086 5 961
Billiton.	Tandjong Pandan.	47	6 541	2	152	16	661
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	47	6 736	38	5 356	9	194
»	Pamangkat.	»	»	1	132	135 10	2 285 320
»	Singkawang.	»	»	1	209	8	136
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin.	20	4 799	2	339	»	»
Celebes en onderhoorigh.	Makasser.	63	35 399	27 4	8 086 2 839	3 18	75 485
»	Saleijer.	»	»	»	»	1	25
»	Bima.	»	»	1	38	5	88
»	Tontoli.	1	206	1	68	1	42
Menado.	Menado.	1 1	376 396	1	273	»	»
»	Belang.	»	»	1	826	»	»
»	Gorontalo.	2	1 610	1	180	»	»
Amboina.	Amboina.	»	»	5 2	1 224 809	»	»
»	Banda.	7	8 198	2	478	1	7
Timor.	Koepang.	1	640	1 2	346 64	»	»
»	Larantoeka.	»	»	» 1	» 1 200	»	»
»	Solor.	1	116	» 2	» 69	»	»
Bali en Lombok.	Djembrana.	»	»	»	»	1	10
Te zamen voor de Buitenbezittingen	geladen. in ballast.	1 202 89	214 015 8 315	135 34	31 092 16 076	1 735 206	63 609 6 766
		1 291	222 330	169	47 168	1 941	70 375
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen) . .	geladen. in ballast.	1 627 109	612 045 24 400	467 65	264 703 33 751	1 763 206	64 748 6 766
Totaal-generaal		1 736	636 445	532	298 454	1 969	71 514

II. Scheepvaart met verschillende landen en plaatsen buiten Nederlandsch-Indië.

a. AANGEKOMEN SCHEPEN.

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Nederland	93	183 331	88	70 920	»	»
Engeland	26 2	35 235 3 453	116	95 244	»	»
Frankrijk	»	»	12	7 945	»	»
Duitschland	»	»	7	4 866	»	»
Zweden	»	»	1 1	788 367	»	»
Noorwegen	»	»	3	2 426	»	»
Rusland	»	»	» 1	» 1 365	»	»
Italië	3	3 156	2 1	1 470 542	»	»
Amerika	»	»	58 5	47 426 3 015	»	»
Kaap de Goede Hoop	1 3	1 118 3 780	1 25	496 14 314	»	»
Mauritius	»	»	» 2	» 1 429	»	»
Egypte	1 2	2 638 2 164	»	»	»	»
Aden	» 1	» 1 221	»	»	»	»
Arabië	» 2	» 2 504	»	»	»	»
Poeloe Pinang	364 8	107 055 449	12	1 368	367 14	13 556 497
Bengalen	9 1	7 147 1 041	5	2 533	»	»
Malakka	1	36	»	»	304 13	9 373 569
Engelsch-Indië	» 4	» 4 641	3 3	1 027 2 515	»	»
Singapore	1 271 32	303 240 7 792	93 7	24 656 4 852	1 046 1	42 602 121
Siam	3	2 575	73	25 960	25	864
Saigon	28	23 039	12	6 328	»	»
Hongkong	1	52	1 1	273 725	»	»
China	15	18 379	14 3	6 561 2 484	18	834
Brazilië	»	»	» 1	» 486	»	»
Japan	1	1 611	»	»	»	»
Manilla	2	722	2 1	548 1 200	»	»
Transporteeren	1 819 55	689 384 27 045	503 51	300 835 33 294	1 760 28	67 229 1 187

LANDEN OF PLAATSEN VAN HERKOMST.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Per transport	1 819	689 384	503	300 835	1 760	67 229
	55	27 045	51	33 294	28	1 187
Serawak	»	»	»	»	37	253
					55	454
Kokos-eilanden	»	»	4	1 026	»	»
Timor Dilly	11	10 541	15	1 949	1	10
	1	116				
Australië	18	29 368	4	1 834	15	414
			4	133		
Uit zee	37	30 860	26	17 277	27	920
			4	2 405		
Te zamen *a*) geladen	1 885	760 153	552	322 921	1 840	68 826
Te zamen *a*) in ballast	56	27 161	59	35 832	83	1 641
Totaal	1 941	787 314	611	358 753	1 923	70 467
Van de hiervóórbedoelde schepen behoorden te huis in:						
Nederland	92	189 750	110	98 096	»	»
Engeland	432	260 768	107	63 710	»	»
Frankrijk	25	18 141	18	10 781	»	»
Duitschland	10	8 987	61	35 989	»	»
Denemarken	»	»	5	3 242	»	»
Zweden	1	959	28	15 938	»	»
Noorwegen	1	1 232	36	26 919	»	»
Rusland	»	»	10	8 194	»	»
Oostenrijk	»	»	1	1 111	»	»
Italië	4	4 505	10	7 395	»	»
Spanje	1	594	»	»	»	»
Amerika	»	»	56	43 334	»	»
Mauritius	»	»	1	1 702	»	»
Poeloe Pinang	266	32 799	12	1 321	555	18 496
Bengalen	»	»	2	584	»	»
Malakka	»	»	»	»	65	2 955
Engelsch-Indië	102	8 612	12	1 644	10	151
Singapore	593	90 167	35	8 603	603	24 615
Siam	25	4 400	29	9 094	8	270
China	»	»	»	»	85	3 678
Manilla	2	772	3	821	»	»
Serawak	1	255	»	»	11	35
Timor Dilly	2	186	»	»	»	»
Australië	»	»	5	356	»	»
Nederlandsch-Indië	384	165 187	80	22 999	566	20 267
Te zamen *b*)	1 941	787 314	621	361 833	1 903	70 467

a) Deze samentrekking levert hier en daar eenig verschil op met de totalen genoemd op blz. 3 dezer bijlage. De oorzaak is gelegen in eenige misstellingen die voorshands, bij gemis aan gegevens, hier te lande niet kunnen worden verbeterd.
b) Ook voor deze samentrekking geldt het aangeteekende in noot *a*.

b. Vertrokken schepen.

Landen of plaatsen van bestemming.	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Nederland	65	129 085	73	69 778	»	»
Engelsch Kanaal (voor orders)	1	1 544	75	57 924	»	»
Engeland	21	31 579	43 2	34 424 1 416	»	»
Frankrijk	7	8 142	7	4 775	»	»
Duitschland	»	»	5	3 822	»	»
Denemarken	1	2 115	1	901	»	»
Zweden	»	»	1	542	»	»
Rusland	»	»	2	1 434	»	»
Italië	7	7 267	1	514	»	»
Spanje	»	»	7	3 719	»	»
Portugal	»	»	2	881	»	»
Amerika	»	»	25	18 689	»	»
Kaap de Goede Hoop	»	»	1	398	»	»
Mauritius	»	»	» 1	» 380	»	»
Egypte	18	20 236	»	»	»	»
Arabië	3	3 655	»	»	»	»
Perzië	»	»	5	2 448	»	»
Engelsch-Indië	2 3	1 098 3 610	1 9	332 6 064	1 2	38 60
Siam	» 1	» 910	33 20	10 776 7 272	18 16	837 679
Poeloe Pinang	369 13	59 097 911	16 4	2 613 1 601	274 114	9 785 3 894
Malakka	»	»	»	»	315 27	9 958 731
Singapore	1 087 75	286 453 6 788	95 6	16 665 2 525	1 028 22	42 964 759
Saigon	» 15	» 11 733	2 6	1 027 6 316	1	36
China	14	20 037	10 4	3 325 2 257	13	525
Manilla	1 1	376 396	11 2	12 168 2 357	»	»
Serawak	»	»	»	»	85 2	685 4
Timor Dilly	9	8 908	14 1	1 952 11	1	7
Kokos-eilanden	»	»	5	1 125	»	»
Australië	22	32 453	38	17 890	»	»
Uit zee	1	52	4	133	18 32	485 67
Te zamen *c*) { geladen	1 628	612 097	477	268 255	1 754	65 320
Te zamen *c*) { in ballast	108	24 348	55	30 199	215	6 194
Totaal	1 736	636 445	532	298 454	1 969	71 514

c) Ook voor deze samentrekking, die in sommige opzichten verschil oplevert met de totalen genoemd op blz. 5 dezer bijlage, geldt het aangeteekende in noot *a*.

	Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Van de hiervóór bedoelde schepen behoorden te huis in:						
Nederland	62	124 973	92	85 165	»	»
Engeland	254	159 987	91	48 431	»	»
Frankrijk		18 888	19	11 157	»	»
Duitschland	8	7 734	45	26 583	»	»
Oostenrijk	»	»	1	1 111	»	»
Denemarken	1	959	4	2 507	»	»
Zweden	»	»	20	11 839	»	»
Noorwegen	1	1 232	21	14 653	»	»
Rusland	»	»	8	6 550	»	»
Italië	4	4 505	10	7 807	»	»
Spanje	1	594	»	»	»	»
Portugal	»	»	1	590	»	»
Amerika	»	»	40	35 807	»	»
Engelsch-Indië	106	8 807	17	1 922	11	350
Siam	25	4 400	29	9 896	8	266
Poeloe Pinang	266	32 756	15	2 969	589	19 337
Malakka	»	»	»	»	70	3 266
Singapore	589	109 106	33	7 188	569	23 160
Manilla	2	772	1	273	»	»
China	»	»	»	»	92	3 602
Serawak	1	255	»	»	4	13
Timor Dilly	2	186	2	120	»	»
Australië	»	»	6	1 159	»	»
Nederlandsch-Indië	388	161 291	77	22 727	626	21 520
Te zamen	1 736	636 445	532	298 454	1 969	71 514

III. Kustvaart.

a. Aangekomen schepen.

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Java en Madura.							
Bantam.	Tjiringin.	»	»	»	»	33	177
»	Bantam.	»	»	4	363	12	68
Batavia.	Batavia.	212	219 757	54	24 060	99	1 198
	Transporteeren	212	219 757	58	24 423	144	1 443

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	212	219 757	58	24 423	144	1 443
Cheribon.	Cheribon.	6	1 932	50	13 765	6	156
Tagal.	Tagal.	»	»	11	2 713	»	»
Samarang	Samarang.	»	»	30 1	8 097 304	56 2	1 416 44
Japara.	Joana.	»	»	3	323	4	135
Rembang.	Rembang.	»	»	» 2	» 1 076	7 1	94 8
»	Toeban.	»	»	1	354	»	»
Soerabaija.	Soerabaija.	108	79 597	150 6	36 029 2 253	59 2	2 218 17
»	Grissee.	»	»	23	1 952	204 1	2 972 7
»	Bawean.	»	»	»	»	66 1	1 453 18
Madura	Sampang.	»	»	11	557	2	43
»	Sumanap.	»	»	56 9	6 396 6 114	115	2 307
»	Boender.	»	»	1	52	5	106
Pasoeroean.	Pasoeroean.	2	1 128	10	2 259	51	375
Probolinggo.	Probolinggo.	»	»	18	4 623	89	1 571
Bezoeki.	Bezoeki.	»	»	2	785	»	»
»	Panaroekan.	»	»	10	2 849	»	»
»	Banjoewangi.	1	266	1	60	98	657
Te zamen voor Java en Madura { geladen . .		329	232 680	435	105 237	906	14 946
Te zamen voor Java en Madura { in ballast .				18	9 747	7	94

Buitenbezittingen.

Gewesten.	Havens.	Stoomschepen Aantal.	Stoomschepen Tonnen.	Zeilschepen Europ. Aantal.	Zeilschepen Europ. Tonnen.	Zeilschepen inl. Aantal.	Zeilschepen inl. Tonnen.
Sumatra's Westkust.	Padang.	25 1	24 631 1 436	4	5 901	7	76
»	Priaman.	»	»	2	3 381	»	»
»	Natal.	»	»	1	1 078	»	»
Benkoelen.	Benkoelen.	»	»	1	1 676	»	»
»	Mokko Mokko.	»	»	»	»	31 1	346 5
»	Kroë.	»	»	»	»	4	14
Lampongsche districten.	Telok Betong.	»	»	9	2 551	173	1 161
»	Semangka.	»	»	»	»	23	211
»	Katimbang.	»	»	»	»	161 48	699 216
Palembang.	Palembang.	41	29 101	41	12 105	54	1 813
Sumatra's Oostkust.	Tandjong Balei.	»	»	»	»	3	3
»	Laboean Deli.	27	12 491	»	»	»	»
	Transporteeren	93 1	66 223 1 436	58	26 692	456 49	4 323 221

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	93 1	66 223 1 436	58	26 692	456 49	4 323 221
Atjeh.	Olehleh.	63	72 995	»	»	»	»
Riouw.	Riouw.	» 27	» 12 491	10 3	3 105 958	4 7	92 321
Banka.	Muntok.	»	»	12 1	2 711 92	212 5	2 207 20
»	Djeboes.	»	»	2	918	»	»
»	Blinjoe.	»	»	8	4 721	28	678
»	Soengeiliat	»	»	6	1 758	»	»
»	Merawang.	»	»	2	1 152	7	49
»	Pangkalpinang.	»	»	2	2 165	»	»
»	Soengeislan.	»	»	3	1 754	18	142
»	Koba.	»	»	6	4 218	51	243
»	Toboali.	»	»	27	4 420	12	70
Billiton.	Tandjong Pandan.	12	13 088	»	»	»	»
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	»	»	15	2 502	56	648
»	Singkawang.	12	14 284	»	»	»	»
»	Pamangkat.	»	»	2	667	90 11	880 43
Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.	Bandjermasin.	29	14 497	138	37 182	12	516
»	Sampit.	»	»	8	473	21	326
Celebes en onderhoorigh.	Makasser.	11	3 374	20 7	4 159 3 076	95 2	2 692 46
»	Kadjang.	»	»	»	»	6	66
»	Bonthain.	»	»	»	»	8	114
»	Saleijer.	»	»	»	»	60	725
»	Bima.	»	»	20	2 897	13	288
»	Tontoli.	1 1	206 206	1 1	520 68	1 10	8 112
»	Bonerate.	»	»	»	»	20	111
Menado.	Menado.	1	137	1	93	12 9	44 23
»	Kema.	»	»	2 3	824 310	»	»
»	Gorontalo.	3	3 034	2	674	»	»
Amboina.	Amboina.	6	4 560	14	5 635	11 1	187 2
»	Kajeli.	»	»	2	136	5	105
»	Banda.	»	»	10	878	28	429
Ternate.	Ternate.	4	2 108	13	4 119	8	223
Timor.	Koepang.	9 1	10 495 655	6	1 674	17	193
	Transporteeren	244 30	205 001 14 788	390 15	116 047 4 504	1 256 94	15 430 788

Plaatsen van aankomst.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	244 30	205 001 14 788	390 15	116 047 4 504	1 256 94	15 430 788
Timor.	Waingapoe.	»	»	6	1 824	33	188
»	Larantoeka.	»	»	»	»	15	122
»	Rotti.	»	»	» 1	» 354	4	27
»	Savoe.	»	»	2	461	11	76
»	Solor.	»	»	»	»	10	98
»	Endeh.	»	»	»	»	25	242
Bali en Lombok.	Djembrana.	»	»	»	»	5	71
Te zamen voor de Buitenbezittingen	geladen. in ballast.	244 30	205 001 14 788	398 16	118 332 4 858	1 354 94	16 183 788
Totalen (voor Java en Madura en de Buitenbezittingen te zamen) . .	geladen. in ballast.	573 30	437 681 14 788	833 34	223 569 14 605	2 260 101	31 129 882
	Totaal-generaal . . .	603	452 469	867	238 174	2 361	32 011
Van de hiervóór bedoelde schepen behoorden te huis in:							
Nederland		1	1 654	13	9 246	»	»
België		»	»	2	666	»	»
Engeland		1	266	1	1 302	»	»
Noorwegen		»	»	1	304	»	»
Duitschland		»	»	3	1 751	»	»
Singapore		71	26 037	13	3 898	»	»
Engelsch-Indië		»	»	1	106	»	»
China		»	»	»	»	49	1 851
Manilla		1	532	3	723	»	»
Australië		»	»	1	223	»	»
Nederlandsch-Indië		529	423 980	829	219 955	2 312	30 160
	Te zamen . . .	603	452 469	867	238 174	2 361	32 011

b. VERTROKKEN SCHEPEN.

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
			Java en Madura.				
Bantam.	Tjiringin.	»	»	»	»	114	689
»	Bantam.	»	»	5	415	34	204
Batavia.	Batavia.	232	232 870	55	22 663	110	1 263
	Transporteeren	232	232 870	60	23 078	258	2 156

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	232	232 870	60	23 078	258	2 156
Cheribon.	Cheribon.	1	322	36 4	9 593 984	5	196
Tagal.	Tagal.	»	»	9 3	3 436 1 011	»	»
Pekalongan.	Pekalongan.	»	»	1	75	»	»
Samarang.	Samarang.	4	3 053	41 5	8 231 1 268	61	1 505
Japara.	Japara.	»	»	»	»	3	77
»	Joana.	»	»	1 2	129 665	3	111
Rembang.	Rembang.	1	401	2 3	1 076 563	6 4	95 101
»	Toeban.	»	»	1	172	»	»
Soerabaija.	Soerabaija.	121	79 050	167 6	35 125 3 796	101 8	2 439 110
»	Grissee.	»	»	32 4	2 598 912	141 59	2 345 664
»	Bawean.	»	»	1 2	40 288	38 56	839 1 981
Madura.	Sampang.	»	»	10	518	1	27
»	Sumanap.	»	»	49 40	18 177 5 598	92 24	1 420 543
»	Branta.	»	»	1 1	42 52	6	125
Pasoeroean.	Pasoeroean.	»	»	3 2	1 102 645	54 4	384 27
Probolinggo.	Probolinggo.	»	»	20	3 616	69	1 149
Bezoeki.	Bezoeki.	»	»	1	121	»	»
»	Panaroekan.	»	»	2	657	»	»
»	Banjoewangi.	1	266	»	»	87	1 012
Te zamen voor Java en Madura	geladen . . .	360	315 962	437	107 786	925	13 880
	in ballast. .			72	15 782	155	3 426
	Buitenbezittingen.						
Sumatra's Westkust.	Padang.	51 2	53 766 2 906	1	509	8	130
»	Priaman.	»	»	1	1 224	»	»
»	Baros.	»	»	1	230	»	»
Benkoelen.	Benkoelen.	»	»	1	1 676	»	»
»	Mokko Mokko.	»	»	»	»	28 6	323 63
»	Kroë.	»	»	1	4	»	»
Lampongsche districten.	Telok Betong.	»	»	10 1	1 689 500	236	1 951
»	Semangka.	»	»	»	»	26	209
	Transporteeren	51 2	53 766 2 906	15 1	5 332 500	298 6	2 613 63

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport	51 2	53 766 2 906	15 1	5 332 500	298 6	2 613 63
Lampongsche districten.	Katimbang.	»	»	»	»	178 32	810 117
»	Menggala.	»	»	»	»	14	270
Palembang.	Palembang.	38	28 531	49	11 096	54	1 797
Sumatra's Oostkust.	Tandjong Balei.	»	»	»	»	3	3
Atjeh.	Olehleh.	»	»	63	73 506	»	»
Riouw.	Riouw.	26	12 090	12	3 488	19	873
Banka.	Muntok.	65	14 998	18 1	2 988 43	197 8	1 604 53
»	Djeboes.	»	»	3 1	1 509 602	2	42
»	Blinjoe.	»	»	6 1	3 558 602	15	420
»	Soengeiliat.	»	»	5	1 015	»	»
»	Merawang.	»	»	1	1 069	6	43
»	Pangkalpinang.	»	»	3	1 209	1	24
»	Soengeislan.	»	»	2	1 630	20	144
»	Koba.	»	»	2	1 436	49	275
»	Toboali.	»	»	17	577	15	75
Billiton.	Tandjong Pandan.	29	8 798	»	»	»	»
Westerafd. van Borneo.	Pontianak.	»	»	13 1	1 834 1 217	39	515
»	Pamangkat.	»	»	» 2	» 667	101 13	1 163 41
»	Singkawang.	12	14 284	»	»	»	»
Zuider- en Oosterafd. van Borneo.	Bandjermasin.	13	10 357	158	39 798	14	686
»	Sampit.	»	»	3	96	24	497
Celebes en onderhoorigh.	Makasser.	8 1	2 106 134	17 4	4 952 1 238	122 54	2 794 1 203
»	Kadjang.	»	»	14	180	»	»
»	Bonthain.	»	»	» 1	» 93	2	52
»	Saleijer.	»	»	»	»	71	1 112
»	Bima.	»	»	18	3 062	29	304
»	Tontoli.	1	206	2	594	24	268
»	Bonerate.	»	»	»	»	22	123
Menado.	Menado.	»	»	1	93	15	63
»	Kema.	»	»	4 1	795 62	8 1	690 108
»	Gorontalo.	3	2 499	4	735	»	»
Amboina.	Amboina.	6	5 469	14 4	6 068 1 103	4 5	58 21
»	Kajeli.	»	»	1	14	»	»
	Transporteeren	252 3	153 104 3 040	445 17	166 634 6 127	1 346 119	17 318 1 606

Plaatsen van vertrek.		Stoomschepen.		Zeilschepen op Europeesche wijze getuigd.		Zeilschepen op inlandsche wijze getuigd.	
Gewesten.	Havens.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
	Per transport.	252 3	153 104 3 040	445 17	166 634 6 127	1 346 119	17 318 1 606
Amboina.	Banda.	»	»	11 2	1 398 897	27 3	164 12
»	Saparoea.	1	752	»	»	»	»
Ternate.	Ternate.	»	»	11 4	2 500 1 090	8	223
Timor.	Koepang.	8	9 828	» 3	» 1 350	6 3	118 14
»	Waingapoe.	»	»	5 1	1 776 48	60	311
»	Larantoeka.	»	»	»	»	4	55
»	Rotti.	»	»	3	727	12	68
»	Savoe.	»	»	1	413	15	104
»	Solor.	»	»	»	»	4	33
»	Endeh.	»	»	»	»	9	61
Bali en Lombok.	Djembrana.	»	»	»	»	7	133
Te zamen voor de Buitenbezitt.	{ geladen . . { in ballast .	261 3	163 684 3 040	476 27	173 448 9 512	1 498 125	18 588 1 632
Totalen (voor Java, Madura en de Buitenbezittingen te zamen) .	{ geladen . . { in ballast .	621 3	479 646 3 040	913 99	281 234 25 294	2 423 280	32 468 5 058
	Totaal-generaal . . .	624	482 686	1 012	306 528	2 703	37 526
Van de hiervóór bedoelde schepen behoorden te huis in:							
Nederland		»	»	13	10 054	»	»
Engeland		5	5 706	»	»	»	»
Duitschland.		»	»	4	1 077	»	»
Denemarken		»	»	1	570	»	»
Noorwegen		»	»	5	2 316	»	»
Amerika		»	»	1	1 302	»	»
Singapore		104	29 317	24	3 534	1	37
Engelsch-Indië.		»	»	2	336	»	»
China.		»	»	»	»	39	1 502
Manilla		»	»	4	996	»	»
Australië		»	»	1	223	»	»
Nederlandsch-Indië		515	447 663	957	286 120	2 663	35 987
	Te zamen . .	624	482 686	1 012	306 528	2 703	37 526

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **QQQ.**

N°. 68.

(Zie blz. 224 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende den PARTICULIEREN IN- EN UITVOER op en van JAVA en MADURA der VOORNAAMSTE HANDELSARTIKELEN over de jaren 1881 en 1882.

INVOER.

BENAMING der GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1881 aangegeven tot verbruik door particulieren.				In 1882 aangegeven tot verbruik door particulieren.			
		Bij dadelijken invoer		Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.	Bij dadelijken invoer		Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.
		uit Nederland.	uit vreemde landen.			uit Nederland.	uit vreemde landen.		
Aardewerk	Waarde.	f 1 060 982	f 380 435	f 5 820	f 1 456 240	f 1 047 391	f 335 341	f 1 728	f 1 384 460
Bier (afgetapt)	Liters.	070 525	323 064	40 958	1 041 147	655 946	152 859	18 095	826 900
Id. (op fust)	Id.	2 455	1 076	50	3 581	2 322	2 352	»	4 074
Boter (in dubbel fust)	Kilogr.	408 678	3 150	3 402	415 236	318 035	387	6 048	325 070
Brandewijn en cognac (afgetapt)	Liters.	72 495	103 982	55 804	232 341	170 183	103 438	33 058	300 079
Champagne- en andere mousseerende wijnen	Flesschen.	00 837	6 446	7 741	81 024	86 870	15 194	2 913	104 983
Eetwaren (niet afzonderlijk genoemd)	Waarde.	f 903 298	f 2 395 060	f 39 277	f 3 307 635	f 754 942	f 2 121 429	f 53 181	f 2 929 552
Glas en glaswerk	Id.	f 489 481	f 21 659	f 9 303	f 520 443	f 322 174	f 73 708	f 7 067	f 403 009
Goud (gemunt)	Id.	»	f 882 037	»	f 882 037	f 270 000	f 424 624	»	f 694 624
Hammen	Id.	f 121 289	f 17 368	f 492	f 139 149	f 162 000	f 24 724	f 1 510	f 188 234
IJzer (in staven en bundels)	Id.	f 339 981	f 290 157	»	f 630 138	f 354 180	f 321 952	f 300	f 676 432
IJzer- en staalwerk (niet afzonderlijk genoemd)	Id.	f 596 904	f 178 894	f 20 942	f 796 740	f 586 824	f 166 101	f 12 501	f 765 426
Jenever (afgetapt)	Liters.	405 529	4 423	650 077	1 120 020	040 885	5 420	622 302	1 208 613
Kaas	Waarde.	f 113 453	f 2 992	f 11	f 116 456	f 88 905	f 1 593	f 3 040	f 93 538
Kolen (steen-) en cokes	Tonnen.	4 851	69 740	»	74 591	4 862	108 623	»	113 485
Koolteer	Waarde.	f 26 158	f 8 310	»	f 34 468	f 21 081	f 13 511	»	f 35 192
Koper (in bladen en platen)	Id.	f 138 355	f 44 658	»	f 183 013	f 183 031	f 65 437	»	f 248 468
Leggers	Id.	f 28 578	f 5 246	»	f 33 824	f 87 548	f 4 665	»	f 92 213
Lijnolie	Id.	f 105 038	f 30 253	f 1 800	f 137 097	f 118 183	f 24 060	f 7 786	f 150 020
Likeuren	Liters.	40 247	25 436	11 933	83 016	57 918	32 841	4 987	95 746
Lood (in blokken)	Waarde.	f 2 201	»	»	f 2 201	f 015	f 750	»	f 1 365
Id. (in rollen)	Id.	f 1 395	f 50	»	f 1 445	f 11 475	f 7 916	»	f 19 391
Manufacturen (katoenen)	Id.	f 12 090 752	f 0 520 038	f 4 429 284	f 26 040 074	f 13 546 102	f 9 068 467	f 4 993 258	f 28 207 827
Id. (wollen en half wollen)	Id.	f 962 032	f 216 015	f 217 958	f 1 396 005	f 1 103 128	f 232 545	f 287 123	f 1 682 790

BENAMING der GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1881 aangegeven tot verbruik door particulieren.				In 1882 aangegeven tot verbruik door particulieren.			
		Bij dadelijken invoer		Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.	Bij dadelijken invoer		Bij uitslag uit entrepôt.	Totaal.
		uit Nederland.	uit vreemde landen.			uit Nederland.	uit vreemde landen.		
Meel	Kilogr.	404 505	4 255 854	22 689	4 743 108	516 384	3 326 050	30 781	3 873 215
Mineraal-, bron- en kunstwater	Fleschen of kruiken.	462 903	7 377	2 533	472 813	635 123	13 484	6 936	655 543
Petroleum	Liters.	72	35 602 653	306 000	35 068 725	23 140	71 204 836	4 755 032	75 083 008
Spijkers (ijzeren)	Waarde.	f 185 371	f 29 322	f 150	f 214 843	f 123 502	f 13 042	»	f 136 544
Id. (koperen)	Id.	f 21 425	f 4 283	»	f 25 708	f 9 810	f 601	»	f 10 471
Staal (in staven, bladen en platen)	Id.	f 38 094	f 9 955	»	f 48 049	f 29 764	f 9 761	»	f 39 525
Tarwe	Liters.	154 200	393 408	»	547 008	»	402 970	»	402 970
Teer (Zweedsche)	Waarde.	f 38 298	f 2 000	»	f 40 298	f 9 405	f 940	»	f 10 345
Verfwaren (niet afzonderlijk genoemd)	Id.	f 195 692	f 137 019	f 14 473	f 347 184	f 147 789	f 158 443	f 7 830	f 314 068
Wijn (niet afzonderlijk genoemd) (afgetapt)	Liters.	720 617	288 062	148 013	1 163 292	819 853	345 940	110 925	1 276 724
Id. (id.) (op fust)	Id.	252 750	201 604	189	454 033	101 099	303 818	924	406 441
Zakken	Waarde.	f 12 506	f 134 040	f 5 766	f 152 318	f 12 099	f 211 481	f 10 881	f 234 461
Zeep	Id.	f 73 286	f 127 585	f 8 806	f 209 077	f 100 199	f 245 689	f 5 200	f 351 094
Zink (in bladen en platen)	Id.	f 85 837	f 17 703	»	f 103 600	f 20 806	f 4 199	»	f 31 005
Id. (in blokken)	Id.	f 14 917	f 60	»	f 14 977	f 100	»	»	f 100
Zilver (gemunt)	Id.	»	f 4 808 957	»	f 4 808 957	f 50 000	f 5 382 028	f 120	f 5 432 748

UITVOER.

BENAMING der GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1881 uitgevoerd door particulieren.				In 1882 uitgevoerd door particulieren.			
		Uit het vrije verkeer.			Totaal.	Uit het vrije verkeer.			Totaal.
		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).	
Arak	Liters.	1 097 546	439 788	»	1 537 334	3 195 142	576 982	»	3 772 124
Foelie	Kilogr.	130 619	8 253	»	138 872	86 216	1 278	»	87 494
Getah pertja	Id.	33 273	9 460	»	42 733	40 298	10 837	»	51 135
Gom dammar	Id.	375 183	1 348 402	»	1 723 585	319 589	640 768	»	960 357
Gom-elastiek	Id.	63 810	16 666	»	80 476	25 008	15 912	»	40 920
Huiden	Id.	1 893 395	509 756	»	2 403 151	2 559 609	712 953	»	3 272 622
Indigo (niet bereid voor de inlandsche markt)	Id.	435 120	58 064	»	493 184	398 113	22 415	»	420 528
Indigo (andere)	Id.	17 388	358 227	»	375 615	»	212 304	»	212 304
Kaneel	Id.	169 921	38 920	»	208 841	52 182	1 031	»	53 813
Kapok	Id.	834 865	207 146	»	1 042 011	1 004 520	271 795	»	1 876 315
Koffie	Id.	18 618 472	4 472 698	2 042	23 093 212	21 772 230	2 361 083	2 494	24 135 807
Kruidnagelen	Id.	65 020	57 778	»	122 798	»	9 978	»	9 978
Noten (muskaat-)	Id.	223 141	151 845	»	374 986	301 535	50 390	»	351 925
Oliekoeken	Id.	180 975	1 681 870	»	1 862 845	559 420	472 000	»	1 031 420
Peper (staart-)	Id.	»	295 705	»	295 705	21 556	567 239	»	588 795

BENAMING der GOEDEREN.	Maatstaf.	In 1881 uitgevoerd door particulieren.				In 1882 uitgevoerd door particulieren.			
		Uit het vrije verkeer.			Totaal.	Uit het vrije verkeer.			Totaal.
		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).		Naar Nederland.	Naar vreemde landen.	Naar het Engelsch Kanaal (om orders).	
Peper (witte)	Kilogr.	11 470	4 971	»	16 441	»	2 000	»	2 000
Id. (zwarte)	Id.	179 505	1 333 330	»	1 512 835	788 780	2 077 619	»	2 866 399
Rijst (gepelde)	Id.	4 317 269	917 112	1 591 370	6 825 751	1 755 167	033 238	2 258 193	4 046 598
Id. (ongepelde)	Id.	»	120	»	120	»	»	»	»
Rotting	Id.	1 474 766	1 054 749	521 606	3 051 121	1 432 785	568 934	146 596	2 148 315
Suiker	Id.	36 106 510	104 471 527	69 252 745	209 830 782	25 794 982	241 306 667	65 819 551	332 921 200
Tabak (niet bereid voor de inlandsche markt)	Id.	13 530 396	1 012	»	13 538 008	16 045 653	17 195	»	16 662 848
Id. (bereid voor de inlandsche markt)	Id.	335	306 915	»	367 250	12	274 545	»	274 557
Thee	Id.	1 678 090	524 081	»	2 203 071	2 050 297	625 862	»	2 682 159
Tin	Id.	3 645 210	802 509	»	4 447 719	3 594 780	718 391	»	4 313 171
Zilver (gemunt).	Waarde.	»	f 35 800	»	f 35 800	f 2 100 000	f 217 140	»	f 2 317 140

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE **RRR.**

N°. 69.

(Zie blz. 226 van het verslag.)

OVERZICHT van de in NEDERLANDSCH-INDIË te huis behoorende SCHEPEN EN VAARTUIGEN, groot 20 ton (of 30 M³.) en daarboven, op 31 December 1882.

GEWESTEN.	Stoomschepen.		Schepen.		Barken.		Brikken.		Schooners.		Kotters.		Wangkangs, toops en andere vaartuigen.		Totaal.	
	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.	Aantal.	Tonnen.
Java en Madura.																
Bantam	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5	114	5	114
Batavia	32	27780	2	4562	11	10155	2	642	4	1448	»	»	198	6131	249	50718
Krawang	»	»	»	»	»	»	»	»	2	126	»	»	8	238	10	364
Preanger regentschappen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	40	922	40	922
Cheribon	»	»	»	»	1	383	»	»	1	436	»	»	57	1589	59	2408
Tagal	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	21	504	21	504
Pekalongan	»	»	»	»	2	670	»	»	»	»	»	»	»	»	2	670
Samarang	3	131	»	»	2	468	1	363	»	»	»	»	32	1036	38	1998
Japara	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48	»	»	18	529	19	577
Rembang	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	14	460	14	460
Soerabaija	2	103	1	1777	21	11527	10	2721	17	1837	1	22	253	7438	305	25425
Pasoeroean	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	46	1160	46	1160
Probolinggo	»	»	»	»	»	»	»	»	2	257	»	»	37	1013	39	1270
Bezoeki	»	»	»	»	»	»	»	»	2	103	1	23	2	51	5	177
Banjoemas	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	26	721	26	721
Madioen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	296	13	296
Madura	»	»	»	»	1	501	»	»	13	1098	»	»	155	4146	169	5745
Te zamen	37	28014	3	6339	38	23704	13	3726	42	5353	2	45	925	26348	1060	93529
Buitenbezittingen.																
Sumatra's Westkust	2	86	»	»	»	»	»	»	4	168	»	»	45	1378	51	1632
Benkoelen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	20	1	20
Lampongsche districten	»	»	»	»	»	»	»	»	1	44	»	»	17	362	18	406
Palembang	3	1308	»	»	19	7792	2	571	7	869	»	»	7	159	38	10699
Sumatra's Oostkust	»	»	»	»	»	»	»	»	4	196	»	»	»	»	4	196
Atjeh en onderhoorigheden	1	760	»	»	»	»	»	»	2	138	»	»	18	789	21	1687
Riouw	2	259	»	»	2	1234	»	»	1	310	»	»	45	2880	50	4683
Banka	»	»	»	»	»	»	»	»	10	532	»	»	21	592	31	1124
Billiton	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	395	11	395
Westerafdeeling van Borneo	1	183	»	»	»	»	1	209	7	664	1	51	68	2184	78	3291
Z. en O. afdeeling van Borneo	2	601	»	»	13	5063	5	1003	38	3713	»	»	18	833	76	11213
Celebes en onderhoorigheden	1	137	»	»	3	719	2	608	4	350	1	38	95	2872	106	4724
Menado	»	»	»	»	»	»	»	»	16	1072	»	»	»	»	16	1072
Amboina	2	604	»	»	»	»	»	»	15	994	1	30	5	138	23	1766
Ternate	2	190	»	»	»	»	»	»	11	1230	»	»	»	»	13	1420
Timor	»	»	»	»	»	»	1	178	2	126	»	»	1	23	4	327
Bali en Lombok	»	»	»	»	»	»	»	»	2	82	»	»	»	»	2	82
Te zamen	16	4128	»	»	37	14808	11	2569	124	10488	3	119	352	12625	543	44737
Java en Madura (zie boven)	37	28014	3	6339	38	23704	13	3726	42	5353	2	45	925	26348	1060	93529
Totaal voor geheel Nederlandsch-Indië	53	32142	3	6339	75	38512	24	6295	166	15841	5	164	1277	38973	1603	138266
Op 31 Dec. 1881 was het totaal	50	29613	3	5701	82	40988	23	5271	170	16010	9	268	1507	45466	1844	143317

De op ZEEBRIEVEN varende SCHEPEN en VAARTUIGEN (onder de op de voorgaande bladzijde vermelde cijfers begrepen) waren op 31 December 1882 verdeeld als volgt:

Waar de bodems te huis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in tonnen).
Gewest.	Plaats.	100 ton en daarbeneden.	boven 100 t/m 200 ton.	boven 200 t/m 300 ton.	boven 300 t/m 400 ton.	boven 400 t/m 500 ton.	boven 500 t/m 600 ton.	boven 600 t/m 700 ton.	boven 700 t/m 800 ton.	boven 800 t/m 900 ton.	boven 900 t/m 1000 ton.	boven 1000 t/m 1500 ton.	boven 1500 t/m 2000 ton.	boven 2000 ton.		
							STOOMSCHEPEN.									
Batavia.	Batavia	2	1	2	3	2	1	1	3	3	3	11	1	1	34	29415
Sumatra's Westk.	Padang	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	50
Palembang.	Palembang	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	180
Atjeh.	Oleh-leh	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	2	741
Riouw.	Riouw.	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	256
Billiton.	Tandjong Pandan.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	326
Z. en O. afdeeling van Borneo.	Bandjermasin	»	1	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	2	446
Celebes.	Makasser.	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	137
Amboina.	Amboina	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	64
»	Banda.	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	552
Ternate.	Ternate	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	18
	Te zamen	7	6	2	4	3	2	1	4	3	3	11	1	1	48	32185
							ZEILVAARTUIGEN.									
Batavia.	Batavia	2	1	1	3	1	3	1	»	3	2	5	1	2	25	20992
Krawang.	Soebang	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	189
Cheribon.	Cheribon	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	1	436
Tagal.	Tagal	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	234
Pekalongan.	Pekalongan	1	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	747
Samarang.	Samarang	1	1	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	898
Japara.	Joana	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48
Rembang.	Dassoon	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	79
Soerabaija.	Soerabaija	15	4	4	2	3	2	»	6	5	»	3	»	»	44	17857
»	Grissee	2	2	4	»	1	1	»	»	»	»	»	»	»	10	1972
»	Bawean	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	309
Probolinggo.	Probolinggo.	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	257
Bezoeki.	Banjoewangi	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	103
Madura.	Branta	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	42
»	Sumanap.	6	1	2	»	1	»	1	»	»	»	»	»	»	11	1999
»	Pamakassan.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	91
»	Sampang.	6	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	355
Sumatra's Westk.	Padang	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4	187
Lampongsche districten.	Menggala	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	44
Palembang.	Palembang	3	4	5	9	5	1	2	»	»	»	»	»	»	29	9271
Riouw.	Riouw.	»	1	»	1	»	1	1	»	»	»	»	»	»	4	1276
Banka.	Muntok	6	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	635
»	Blinjoe	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	157
»	Pangkalpinang.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	70
»	Djeboes	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	43
Billiton.	Tandjong Pandan.	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	164
Westerafdeeling van Borneo.	Pontianak	6	5	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	13	1396
»	Soekadana	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	125
»	Djelei	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	27
Z. en O. afdeeling van Borneo.	Bandjermasin	14	11	6	1	2	1	2	1	»	»	»	»	»	38	7613
»	Kottawaringin	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	50
»	Sampit	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	45
»	Pasir	1	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	1307
»	Poeloe Laut.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	41
»	Koetei.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	81
Celebes en onderh.	Makasser.	5	1	»	2	»	1	»	»	»	»	»	»	»	9	1703
»	Biering Ere.	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	88
	Transporteeren	99	38	29	21	14	10	7	7	8	2	8	1	2	246	70931

Waar de bodems te huis behoorden.		Aantal bodems ter inhoudsgrootte van:													Gezamenlijk aantal bodems.	Gezamenlijke inhoudsgrootte (in tonnen).
Gewest.	Plaats.	00 ton en daarbeneden.	boven 100 t/m 200 ton.	boven 200 t/m 300 ton.	boven 300 t/m 400 ton.	boven 400 t/m 500 ton.	boven 500 t/m 600 ton.	boven 600 t/m 700 ton.	boven 700 t/m 800 ton.	boven 800 t/m 900 ton.	boven 900 t/m 1000 ton.	boven 1000 t/m 1500 ton.	boven 1500 t/m 2000 ton.	boven 2000 ton.		
	Per transport	99	38	29	21	14	10	7	7	8	2	8	1	2	246	70931
Celebes en onderh.	Bima	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	183
»	Soembawa . . .	2	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	335
»	Wadjo	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	281
»	Kampiri (Wadjo) .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	50
»	Donggala . . .	1	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	378
Menado.	Menado	6	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	503
»	Gorontalo . . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	136
Amboina.	Amboina	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8	391
»	Kajeli	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	72
»	Banda	8	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9	415
»	Keij-eiland . . .	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	193
Ternate.	Ternate	8	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	10	786
Timor.	Koepang	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	170
»	Seba (Savoe) . .	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	48
Bali en Lombok.	Boeleleng . . .	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	75
»	Pabean	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	43
	Te zamen . .	142	51	29	21	14	10	7	7	8	2	8	1	2	302	74990

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE SSS.

N°. 70.

(Zie blz. 228 van het verslag.)

OVERZICHT betreffende het FABRIEKSWEZEN in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat (dus met uitsluiting van suikerfabrieken, rijstpelmolens enz.), over 1882.

Volg-nummer.	GEWESTEN EN AARD DER FABRIEKEN.	Beweegkracht.		Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden.	Uitkomsten der onderneming.	Verdere bijzonderheden.
		Stoom.	Water of trekdieren.					
	Batavia.							
1	Gasfabriek ter hoofdplaats . . .	stoom.	—	niet opgegeven.	niet opgegeven.	niet opgegeven.	niet opgegeven.	
2	Fabriek voor het herstellen van machinerieën en het vervaardigen van kleine ijzer- of koperwerken (firma DROSSAERS & C°.)	id.	—	door plaatselijken inkoop.	55	f 1,25 à f 1,50 daags.	financieel weinig gunstig.	
3	IJzerfabriek (firma TAYLOR & LAWSON)	id.	—	gedeeltelijk uit Europa en gedeeltelijk door plaatselijken inkoop.	55	f 1,25 à f 1,50 daags.	id.	
4	Fabriek van werktuigen, met bijbehoorenden houtzaagmolen (A. CHAULAN)	id.	water.	door plaatselijken inkoop.	55	f 1,25 à f 1,50 daags.	id.	
5	Meel- en broodfabriek (firma LEROUX & C°.)	id.	—	uit Australië.	90	f 12 à f 60 's maands.	niet opgegeven.	
6—9	Vier ijsfabrieken	id.	—	niet opgegeven.	11 bij elke fabriek.	f 70 's maands.	bevredigend.	Sedert de eigenaren der vier fabrieken zich onderling verstaan hebben en niet meer tegen elkaar concurreeren, zijn de financieele resultaten verbeterd.
10	IJsfabriek te Buitenzorg . . .	id.	—	id.	10 à 12	f 13 à f 40 's maands.	niet opgegeven.	
	Samarang.							
11	Fabriek van rijtuigen en wagens, tevens voor onderhoud van locomotieven en verder rollend materieel (Nederlandsch-Indische Spoorwegmaatschappij) .	id.	—	grootendeels uit Europa.	166	f 0,26 à f 2,50 daags.	minder gunstig (door aanhoudend gebrek aan goed werkvolk).	Deze fabriek werkt ook voor particulieren.
12	Reparatie- en constructiewinkel van AVELING & C°.	id.	—	door plaatselijken inkoop.	15 à 16	f 0,80 daags.	weinig gunstig.	
13—14	Twee ijsfabrieken (Samarangsche IJsmaatschappij).	id.	—	uit Europa.	20	f 0,80 „	bevredigend.	Het dividend over 1881 bedroeg 6 pct.
15	Fabriek van minerale wateren (M. J. A. STEENBERGH). . .	—	—	id.	11	f 0.54 „	de onderneming maakte in 1882 f 6000 winst.	

Volgnummer.	GEWESTEN EN AARD DER FABRIEKEN.	Beweegkracht. Stoom.	Beweegkracht. Water of trekdieren.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden.	Uitkomsten der onderneming.	Verdere bijzonderheden.
16	Arakfabriek „Voorwaarts" te Pegandan (Kendal)	stoom.	—	door opkoop van onverwerkte stroop van naburige suikerfabrieken.	7	f 0,35 daags.	niet opgegeven.	
	Soerabaija.							
17	Gasfabriek	id.	—	door aankoop in Indië (bij het Gouvernement).	80	f 2 „	id.	
18	„Phoenix", fabriek van stoom- en andere werktuigen (CH. GILL)	id.	—	uit Europa.	45	f 0,50 à f 2,40 daags.	id.	
19	Stoom-houtbewerking en smederij (firma VAN LAKERVELD en J. W. LECOMTE)	id.	—	deels uit Europa en deels door aankoop in Indie (dit laatste wat het hout betreft).	100	f 0,45 à f 2 daags.	id.	
20	Waterzuiverings-fabriek (Erven A. DE BRUIN)	id.	—	(het water uit de Kali-Maas wordt gebezigd).	20	f 15 à f 30 's maands.	id.	
21	Stoomsmederij (firma HAYE en VAN MARLE)	id.	—	uit Europa.	16	f 0,50 à f 1,25 daags.	id.	
22	Stoomdrukkerij (Gebr. GIMBERG, C. KRUSEMAN en H. F. KELLER)	id.	—	id.	100	f 1 daags.	id.	
23	„de Nijverheid", ketelmakerij en plaatbewerking, draaierij en smederij (CH. GILL)	id.	—	id.	60	f 0,50 à f 2 daags.	id.	
24	Fabriek van minerale wateren en ijs (OLIE & C°.)	id.	—	id.	46	f 0,80 daags.	id.	
25	Stoom-graanmolen (LEROUX & C°.)	id.	—	door plaats. inkoop en uit Europa.	4	f 1 „	id.	Heeft in 1882 niet gemalen.
26	Meubelfabriek (DE ZOETE & C°.)	id.	—	id. id.	100	f 0,50 à f 2 daags.	id.	
27	IJsfabriek (KUNEMAN)	niet opgegeven.	niet opgegeven.	(het water uit de rivier wordt gebezigd).	12	f 0,50 à f 2,30 daags.	id.	
28	Arakstokerij (KUNEMAN)	stoom.	—	door opkoop van onverwerkte stroop van naburige suikerfabrieken.	10	f 0,50 à f 0,80 daags.	id.	
29	„de Ned.-Indische Industrie", fabriek voor de vervaardiging van onderdeelen van machinerieen voor suikerfabrieken (L. SMIT c. s.)	id.	—	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	onbepaald.	niet opgegeven.	id.	
30	Stoom-kalkbranderij (SCHILL)	id.	—	door plaats. inkoop.	id.	id.	id.	
31	IJsfabriek (te Modjokerto)	niet opgegeven.	niet opgegeven.	....	......	......	....	In 1882 niet in werking geweest.
32	Nijverheids-atelier (te Modjokerto)	stoom.	—	door plaats. inkoop.	20	f 0,50 daags.	niet opgegeven.	
33	Arakfabriek (te Sidoardjo)	niet opgegeven.	niet opgegeven.	door opkoop van onverwerkte stroop der naburige suikerfabrieken.	14	f 10 à f 12 's maands.	id.	
	Cheribon.							
34	Arakstokerij (te Paboearan)	stoom.	—	id.	18	f 0,27⁵ à f 0,50 daags.	minder gunstig.	
35	IJsfabriek (te Cheribon)	niet opgegeven.	niet opgegeven.	door plaats. inkoop.	......	......	....	De fabriek staat sedert October 1882 stil.
	Tagal.							
36	Arakstokerij te Bandjaran (A. J. VAN DER VOORT)	stoom.	—	door opkoop van onverwerkte stroop van eene naburige suikerfabriek.	13	f 0,25 daags.	niet opgegeven.	In 1882 leverde de fabriek 32 136 liters arak van 50 pct.

Volgnummer.	GEWESTEN EN AARD DER FABRIEKEN.	Beweegkracht. Stoom.	Beweegkracht. Water of trekdieren.	Van waar de fabrikanten de grondstoffen verkrijgen.	Aantal gebezigde werklieden gemiddeld per dag.	Gemiddeld loon der werklieden.	Uitkomsten der onderneming.	Verdere bijzonderheden.
	Pekalongan.							
37	Zeepziederij (B. B. BARRUCH) .	stoom.	—	uit Europa en de klapper-olie door plaatselijken inkoop.	12	f 0,35 à f 0,70 daags.	gunstig.	
38	IJsfabriek (OEIJ TIANG GOAN).	niet opgegeven.	niet opgegeven.	uit Europa.	6	f 15 's maands.	financieel weinig gunstig.	
	Pasoeroean.							
39	Constructie-winkel „Bromo" (voor het vervaardigen van machinerieën en andere ijzer- en koperwerken).	stoom.	—	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	77	f 0,80 daags.	bevredigend.	
40	Arakfabriek (te Kraton). . . .	—	—	door opkoop van onverwerkte stroop van naburige suikerfabrieken.	7	f 0.40 à f 0,50 daags.	minder gunstig.	
41	Idem (te Redjassa) . . .	stoom.	—	id.	18	f 12 à f 20 's maands.	id.	
	Probolinggo.							
42	Fabriek voor metaal- en houtbewerking	id.	—	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	125	f 1 à f 3 daags.	gunstig.	
43	IJsfabriek.	id.	—	niet opgegeven.	8	f 0,50 à f 1 daags.	minder gunstig.	
44	Arakstokerij (te Kraksaän). . .	—	—	door opkoop van onverwerkte stroop van naburige suikerfabrieken.	25	f 12 's maands.	id.	
	Soerakarta.							
45	Fabriek voor de vervaardiging van hout- en ijzerwerk voor den dienst van pangeran PRANG WEDONO	stoom.	—	door plaats. inkoop.	onbepaald.	f 0,30 à f 0,75 daags.	niet opgegeven.	De ijsfabriek te Djokjokarta bestaat niet meer.
	Sumatra's Westkust.							
46	IJsfabriek.	niet opgegeven.	niet opgegeven.	uit Europa (de chemicaliën).	?	?	?	Geen verdere opgaven verstrekt.
47–49	Drie zeepfabrieken	id.	id.	door plaats. inkoop.	?	?	?	
	Palembang.							
50	Stoom-houtzaagmolen „Phoenix" (SAID MILL)	stoom.	—	door plaats. inkoop.	10	f 0,75 daags.	niet opgegeven.	
	Atjeh.							
51	IJsfabriek (te Olehleh)	id.	—	niet opgegeven.	?	?	?	Geen opgaven ontvangen.
52	Idem (te Kampong Gedah)	id.	—	id.	?	?	?	
	Zuider- en Oosterafd. van Borneo.							
53	IJsfabriek.	id.	—	door inkoop op Java.	5	f 20 à f 75 's maands.	niet opgegeven.	De fabriek levert 200 Amst. ponden ijs per dag.
	Celebes.							
54	IJsfabriek te Makasser. . . .	id.	—	uit Europa en door plaatselijken inkoop.	6	f 20 à f 25 's maands.	id.	

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

BIJLAGE TTT.

N°. 71.

(Zie blz. 228 van het verslag hiervóór.)

VERSLAG van de kamer van koophandel en nijverheid te PADANG, betreffende den HANDEL te dier plaatse over 1882.

1°. Is het debiet van lijnwaden toe- of afgenomen en welk fabrikaat is 't meest gewild?

Het debiet van lijnwaden onderging gedurende 1882 zonder twijfel eene vrij aanzienlijke vermindering zooals af te leiden valt: *a.* uit den verminderden omzet bij de voornaamste importhuizen ter plaatse; *b.* uit den minderen aanvoer van goed door alle stoomvaartlijnen Padang aandoende, terwijl ook minder dan vroeger per zeilschip word aangebracht; en *c.* uit aanzienlijk minder geïnde invoerrechten. Het consumptie-vermogen van de bevolking ter Sumatra's Westkust vermindert dan ook ongetwijfeld gaandeweg. Voor dit jaar (1882) droegen een kleine oogst van gouvernements-koffie en de groote branden op de passars alhier en te Fort de Kock, om van anderen niet te spreken, daaraan het hunne bij, en wel in die mate dat de gelden door het toenemend aantal koffie-ondernemingen onder de bevolking gebracht en een ruime rijstoogst daartegen niet opwogen. Het zoude nutteloos zijn bepaalde fabrikaten op te noemen welke bij den verkoop van diverse soorten lijnwaden het meest gezocht worden. Wij zouden daarbij in voor niet-deskundigen geheel nuttelooze details moeten vervallen. Over het geheel werd zeer gezocht naar goed dat laag in prijs was, ofschoon de qualiteit natuurlijk in den regel met den lagen prijs in overeenstemming was.

2°. Welke zijn de artikelen, op de marktplaatsen verhandeld, waarin het vertier is toegenomen of waaromtrent iets bijzonders valt mede te deelen?

Toeneming van vertier valt in geen enkel artikel te vermelden. De consumptie van petroleum blijft vrij wel stationnair, en ofschoon dit artikel onder de importen onzer markt vrij belangrijk is, staat de consumptie er van toch lang niet in verhouding tot die welke het op Java geniet. De blauwververijen leiden nog steeds een zeer kwijnend bestaan en in de voor dezen tak van industrie bestemde goederen (cambrics, elefantes, gebleekte shirtings enz.) bleef dus zeer weinig omgaan.

3°. Wat was het gemiddelde loon der ambachtslieden en daglooners in dienst bij Europeesche industrieelen, vreemde oosterlingen en inlanders?

In de hier bedoelde loonen zijn geen veranderingen te constateeren en kunnen wij dus refereeren aan den vroeger dienaangaande door ons ingedienden staat.

4°. Welke omstandigheden zijn van invloed geweest op eene stijging of daling dier loonen?

't Verdient hier mogelijk vermelding dat de particuliere koffie-ondernemingen in dit gewest meer en meer trachten om het werken in dagloon, door taakwerk en door werken bij aanneming te vervangen.

5°. Was er vermeerdering of vermindering van welvaart op te merken onder de handeldrijvende Europeanen, vreemde oosterlingen en inlanders, en waaraan valt dit toe te schrijven?

Omtrent de welvaart onder de handeldrijvende Europeanen valt het moeielijk bij gissing een juist oordeel te vellen; schijnbaar bleef die stationnair, maar — in het algemeen gesproken — waren de handelstoestanden in 1882 ter Sumatra's Westkust van dien aard dat hunne winsten dit jaar aanzienlijk minder moeten zijn geweest dan vroeger. Bij de handeldrijvende vreemde oosterlingen en inlanders is de welvaart zeker aanzienlijk verminderd, getuige het groot aantal hunner, dat in den loop van dit jaar, vooral in het laatste gedeelte, buiten staat was aan zijne financieele verplichtingen te voldoen.

6°. Breidden hunne relatiën zich uit; zoo ja, met welke plaatsen?

Uitbreiding van handelsrelatiën valt niet te constateeren

7°. Wat valt er mede te deelen omtrent de concurrentie in den handel tusschen Europeanen, vreemde oosterlingen en inlanders?

Zooals reeds ten vorigen jare opgemerkt werd, is er van concurrentie tusschen Europeanen, vreemde oosterlingen en inlanders eigenlijk geen sprake, daar de eersten de zoogenaamde »eerste hand» vormen, welke de anderen («tweede hand») tot afnemers hebben.

8°. Vermeerderde het aantal handelshuizen? Zijn er, door geleden verliezen, geliquideerd, in accoorden getreden, dan wel gefailleerd?

De Heer W. B. PEARSON zette zich in het laatst van 1882 als koopman hier neder, schijnbaar met het doel zich in hoofdzaak met export-zaken bezig te houden. Geen der handelshuizen (Europeesche) staakte op de eene of andere wijze hunne betalingen. Ook trad er geen in liquidatie.

9°. Welke is de invloed op den handel te Padang door de uitbreiding van de stoomvaartlijn Padang-Atjeh tot Singapore?

Deze uitbreiding oefent op den duur geen merkbaren invloed uit op Padang's handel.

De Kamer van Koophandel en Nijverheid te Padang,

(*w. g.*) F. H. DE BRUINE, *president.*

(id.) J. D. VAN DORP, *secretaris.*

Koloniaal verslag van 1883.

I. NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË.

Bijlage UUU. (Behoort bij de kaart.)

N°. 72.

(Zie het verslag hiervóór, blz. 53, noot 1, zoomede bijlage VVV.)

BEKNOPTE BESCHRIJVING van de rechterlijke inrichting in Nederlandsch-Indië, voor zooveel betreft de rechtsbedeeling, in naam des Konings, uitgeoefend door rechtbanken en rechters ingesteld door het Gouvernement [1]).

Districts- en regentschapsgerechten. Op Java en Madura, met uitzondering van de residentiën Batavia, Djokjokarta en Soerakarta, is de lagere rechtspraak over de *eigenlijk gezegde inlanders*, voor zoover geen Europeanen of met dezen gelijkgestelden als eischers of klagers optreden, opgedragen aan *districtsgerechten* en aan *regentschapsgerechten*.

De *districtsgerechten* bestaan uit het hoofd van het district als rechter, bijgestaan door zooveel mindere hem tot raadslieden dienende inlandsche hoofden, als door den resident, na overleg met den regent, zijn aangewezen.

In het *burgerlijke* spreken zij recht op vorderingen beneden de som of waarde van f 20. Van alle vonnissen, in deze zaken gewezen, is hooger beroep toegelaten aan het regentschapsgerecht.

In *overtredingszaken* nemen zij kennis van klachten ter zake van het uiten van scheldwoorden en mondelinge beleedigingen in het algemeen en kunnen zij ter zake veroordeelen tot geldboeten van ten hoogste f 3. Zij mogen nimmer gevangenisstraf of lijfsdwang opleggen, en hunne in deze zaken gewezen vonnissen zijn niet vatbaar voor hooger beroep.

De *regentschapsgerechten* bestaan uit den regent, of, bij afwezigheid, belet of ontstentenis van dezen, uit den patih van het regentschap, bijgestaan door zoovele mindere hem tot raadslieden strekkende hoofden, als de resident, met inachtneming van de onder de inlanders bestaande gewoonten, bepaalt, voorts door den panghoeloe of den dezen vervangenden priester en den djaksa.

In het hoogste ressort nemen deze gerechten kennis van de aan hooger beroep onderworpene uitspraken der districtsgerechten.

In eersten aanleg, en behoudens hooger beroep aan den landraad:

1°. *in burgerlijke zaken*, van de vorderingen waarvan het onderwerp eene waarde heeft van niet minder dan f 20 en van niet meer dan f 50;

2°. *in overtredingszaken*, van de klachten ter zake van verwonding van vee, van beschadiging en veronachtzaming van het onderhoud van bruggen, wachthuizen, paggers en dergelijke, van verwaarloozing van het onderhoud der straten, wegen, waterleidingen en rivieren, van het laten loosloopen van vee of houden wanneer daardoor schade is veroorzaakt, van het niet opkomen bij en het niet betrekken van wachten, van het niet of niet behoorlijk vervullen van andere dienstplichtigheden, van het plegen van kleine dieverijen en vechterijen en van andere geringe overtredingen van dien aard, waarvan de kennisneming niet bepaaldelijk aan eenen anderen rechter is opgedragen. Zij zijn echter onbevoegd om kennis te nemen van eenige overtreding in zake van pachten en belastingen. Zij mogen geene andere straffen opleggen dan òf geldboeten tot een maximum van f 10, òf gevangenisstraf tot een maximum van zes dagen.

In de residentie Batavia worden de burgerlijke zaken, die elders op Java behooren tot de rechtsbevoegdheid der districts- en regentschapsgerechten, gebracht voor de landraden en de overtredingszaken berecht op de politierol.

In de bezittingen buiten Java en Madura treft men dergelijke gerechten als de Javasche districts- en regentschapsgerechten niet aan in de gewesten Benkoelen, Lampongsche districten, Palembang, Oostkust van Sumatra, Atjeh en onderhoorigheden, Riouw en onderhoorigheden, Billiton, Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Ternate en onderhoorigheden, Timor en Bali en Lombok.

In de gewesten Sumatra's Westkust, Banka en onderhoorigheden en Menado zijn districtsgerechten; in de gewesten Celebes en onderhoorigheden en Amboina (de afdeeling Banda uitgezonderd) regentschapsgerechten.

De districtsgerechten bestaan uit het districtshoofd, bijgestaan door zoodanige hem tot raadslieden dienende mindere hoofden als daartoe door het hoofd van gewestelijk bestuur zijn aangewezen. In Celebes bestaat het regentschapsgerecht uit den regent of, bij belet, afwezigheid of ontstentenis van dezen, hetzij uit den soelawatang, hetzij, wanneer in het regentschap geen soelawatang is, uit het hoogst in rang zijnde kamponghoofd in het regentschap, bijgestaan door zoodanige en zoovele hem tot raadslieden dienende mindere hoofden, als daartoe door het hoofd van gewestelijk bestuur, met inachtneming van de onder de inlanders bestaande gewoonten, zijn aangewezen. In Amboina is het samengesteld uit den regent of diens wettigen plaatsvervanger als regent, bijgestaan door de kapala soa's of oudsten der negorij als raadslieden.

In het *burgerlijke* spreken alle deze gerechten, met uitzondering van die in Amboina welke ten civiele geen rechtspraak uitoefenen, alleen recht op vorderingen ingesteld door inlanders of met dezen gelijkgestelden tegen leden der inheemsche bevolking, wanneer de waarde in geschil niet hooger is: in Celebes en onderhoorigheden dan f 25, elders dan f 50.

In zaken van *overtreding* zijn zij allen bevoegd recht te spreken op klachten ingebracht tegen leden der inheemsche bevolking ter zake van overtredingen van wettelijke bepalingen, op welke is gesteld eene geldboete niet te bovengaande, wat Sumatra's Westkust en Banka betreft, f 10, wat de andere gewesten aangaat, f 15, of gevangenisstraf voor den tijd van één tot zes dagen. Evenzeer als de regentschapsgerechten op Java zijn zij echter onbevoegd om kennis te nemen van overtredingen in zake van pachten en belastingen.

In burgerlijke zaken kan appel worden aangeteekend als de waarde in geschil meer bedraagt: in Sumatra's Westkust, Banka en Menado, dan f 20, in Celebes dan f 10.

Hooger beroep in overtredingszaken is in de vijf gewesten toegelaten wanneer op de overtreding eene geldboete is gesteld van een hooger bedrag dan f 3 of gevangenis.

In Sumatra's Westkust en Banka zijn tot de kennisneming in hooger beroep bevoegd de inlandsche rechtbanken (landraden en rapats), in Menado deze alleen voor zooverre de burgerlijke zaken betreft, terwijl er de appellen in overtredingszaken moeten worden berecht door de magis-

[1]) Deze Beschrijving (uitgenomen de aan het slot voorkomende Toelichting) is te danken aan den Heer Mr. T. H. DER KINDEREN, gouvernements-commissaris voor de reorganisatie van het regtswezen in de bezittingen buiten Java en Madura.

traten, zooals mede het geval is in Celebes en Amboina, in tet eerstgenoemd gewest ook wat de burgerlijke zaken aangaat.

Politie-rechtspraak van Europeesche ambtenaren. Met uitzondering van de kleine overtredingszaken die tot de jurisdictie der districts- en regentschapsgerechten behooren, worden op Java en Madura door de residenten of de door hen gemachtigde adsistent-residenten op de zoogenaamde *politierol* in het eerste, tevens het hoogste ressort, berecht alle klachten tegen inlanders en met dezen gelijkgestelden ter zake van overtredingen, waarop geen zwaardere straf is gesteld dan eene geldboete van f 100 of tenarbeidstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon voor hoogstens 3 maanden en gevangenisstraf van ten hoogste 8 dagen.

Dezelfde politie-rechtspraak wordt in de residentie Oostkust van Sumatra uitgeoefend door den resident of de besturende ambtenaren, welke hij er mede belast, en in de adsistent-residentie Billiton door den adsistent-resident en, voor zooverre de mijnwerkers betreft, door de als zoodanig door het Gouvernement erkende administrateurs der tinmijnen, echter onder de bepaling dat straffen zwaarder dan 4 dagen gevangenis of 8 dagen tenarbeidstelling aan de publieke werken voor den kost zonder loon niet mogen worden tenuitvoergelegd zonder verkregen machtiging van den adsistent-resident.

In de bezittingen buiten Java en Madura in welke het rechtswezen nieuw is georganiseerd [1]) is dezelfde politie-rechtspraak opgedragen aan magistraten. Wie de magistratuur er uitoefenen is òf bepaald in de reglementen op het rechtswezen zelven òf uitdrukkelijk bij de reglementen ter bepaling overgelaten aan den Gouverneur-Generaal.

Het zijn:

in het gouvernement Sumatra's Westkust, de adsistent-residenten en de controleurs bij het binnenlandsch bestuur, die aan het hoofd staan van afdeelingen of onderafdeelingen;

in de residentie Benkoelen, de aan het hoofd der afdeelingen staande, rechtstreeks aan den resident ondergeschikte, controleurs bij het binnenlandsch bestuur;

in de residentiën Lampongsche districten, Ternate en onderhoorigheden en Timor, ter hoofdplaats de secretaris der residentie, elders de plaatselijk gezagvoerende Europeesche ambtenaren;

in de residentie Palembang, ter hoofdplaats de adsistent-resident voor de politie aldaar, in het rijk Djambi (voor zoover de uitoefening der magistratuur er vereenigbaar is met de bedingen van het met den sultan gesloten contract) de als politiek agent aldaar fungeerende landsdienaar, en elders de Europeesche gezagvoerende ambtenaren;

in het gouvernement Atjeh en onderhoorigheden, in de onderafdeeling Mesdjid-Raja de te Kotta-Radja gevestigde controleur bij het binnenlandsch bestuur, in de overige onderafdeelingen van de afdeeling Groot-Atjeh de met het dagelijksch bestuur der onderafdeeling belaste controleurs bij het binnenlandsch bestuur, en in de onderhoorigheden de ambtenaren die er het Nederlandsch-Indisch Gouvernement vertegenwoordigen;

in de residentiën Riouw en onderhoorigheden, Menado en Amboina, de Europeesche gezagvoerende met het dagelijksch bestuur of toezicht belaste ambtenaren, daaronder uitdrukkelijk begrepen de opziener der eilanden Ai en Run (afdeeling Banda);

in de residentie Banka en onderhoorigheden, in het district Muntok de secretaris der residentie, in de overige districten de administrateurs;

in de residentie Westerafdeeling van Borneo de adsistent-residenten en de overige gezagvoerende Europeesche ambtenaren die aan het hoofd staan van afdeelingen, onderafdeelingen of districten;

in de residentie Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, de adsistent-residenten en de controleurs bij het binnenlandsch bestuur;

in het gouvernement Celebes en onderhoorigheden, binnen het gebied van de hoofdplaats Makasser en de daaronder behoorende eilanden de adsistent-resident voor de politie aldaar, in de afdeeling Tontoli de posthouder te Laboean Dedeh, in de onderafdeeling Bonerate de aldaar gevestigde posthouder; overal elders de Europeesche gezagvoerende met dagelijksch bestuur belaste ambtenaren;

in de residentie Bali en Lombok: in de afdeeling Boeleleng de aldaar aan den resident toegevoegde controleur bij het binnenlandsch bestuur, in de afdeeling Djembrana de met het dagelijksch bestuur belaste controleur.

Civiele rechtspraak van de magistraten. In de meeste buitenbezittingen waar de reorganisatie van het rechtswezen is tot stand gekomen, oefenen de magistraten, behalve de politie-rechtspraak, ook eene rechtspraak uit in burgerlijke zaken.

In de gewesten Lampongsche districten, Palembang, Atjeh en onderhoorigheden, Riouw, Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Menado (buiten de hoofdplaatsen Menado en Gorontalo), Celebes en onderhoorigheden, Amboina, Ternate, Timor en Bali en Lombok zijn namelijk, behoudens de jurisdictie der districts- of regentschapsgerechten, waar die bestaan, aan hunne rechtspraak onderworpen de burgerlijke rechtsvorderingen beneden eene zekere waarde ingesteld tegen inlanders en met dezen gelijkgestelden (voor zoover onze rechtsmacht zich over hen uitstrekt); — in het gewest Banka alleen zoodanige vorderingen door inlanders of met hen gelijkgestelden ingebracht tegen vreemde oosterlingen.

Als maximum van de waarde in geschil welke door de vordering aan het oordeel van den magistraat moet worden onderworpen, is voor Amboina en Ternate vastgesteld f 25, voor de Lampongsche districten, de hoofdplaats Palembang, de afdeeling Groot-Atjeh, Banka, de Wester- en de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Menado, Celebes, Timor en Bali en Lombok f 50, voor de binnenlanden van Palembang en voor Riouw f 100, en voor de afdeelingen Noord- en oostkust en Westkust van Atjeh f 500.

Hooger beroep (op den landraad) is alleen toegelaten in de laatstgenoemde afdeelingen van Atjeh voor vorderingen van eene hoogere waarde dan f 50.

Inlandsche rechtbanken (landraden, rapats, proatins). De landraden op Java en Madura en in de meeste buitenbezittingen, de rapats ter Sumatra's Westkust, de proatins in de Lampongsche districten en de residentie-raden in het gewest Oostkust van Sumatra zijn de gewone dagelijksche rechters van de inheemsche en daarmede gelijkgestelde bevolking, voor zooverre zij niet hare inheemsche rechtsinstellingen heeft behouden of aan de voor Europeanen ingevoerde wetgeving onderworpen is geworden. De jurisdictie dier rechtbanken strekt zich mitsdien — behoudens de na te melden uitzonderingen wat Sumatra's Westkust en Benkoelen betreft — uit over alle burgerlijke rechtsvorderingen, misdrijven en overtredingen van reglementen van politie, plaatselijke keuren of wettelijke bepalingen van algemeenen aard, ingesteld tegen of begaan door inlanders of vreemde oosterlingen als bovenbedoeld, voor zoover het geen zaken geldt wier berechting aan andere rechters of rechtbanken is opgedragen. De voor Sumatra's Westkust en Benkoelen op dezen regel gemaakte uitzondering bestaat hierin, dat in die gewesten de burgerlijke rechtsvorderingen tegen niet eigenlijk gezegde inlanders, — waaronder aldaar wettelijk worden verstaan allen die behooren tot de inheemsche bevolking van Sumatra en de daaronder behoorende eilanden of die zich met haar hebben vermengd, — aan de jurisdictie van de inlandsche rechtbanken onttrokken en onder die van het residentie-gerecht en den raad van justitie gebracht zijn.

Van de vonnissen der inlandsche rechtbanken, daarvan uitgezonderd de residentie-raden ter Oostkust van Sumatra, is hooger beroep op den raad van justitie, onder welks ressort het gewest behoort, toegelaten: in *civiele zaken*, wanneer de waarde in geschil meer dan f 500 bedraagt, en in *overtredingszaken*, wanneer tegen de overtreding eene geldboete van meer dan f 500 of eene andere zwaardere straf is bedreigd of wel verbeurdverklaring van bijzondere voorwerpen op de overtreding is gesteld. In burgerlijke zaken zijn de vonnissen der residentieraden ter Oostkust van Sumatra appellabel bij het Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië, in overtredingszaken bij den raad van justitie te Batavia. Wijders zijn al de vonnissen door ge-

[1]) Alleen in de gewesten Oostkust van Sumatra en Billiton is de reorganisatie nog niet tot stand gekomen; zij kan er echter weldra worden verwacht, daar de noodige regelingen reeds zijn ontworpen.

noemde inlandsche rechtbanken geveld in burgerlijke en overtredingszaken, behalve die gewezen in de gewesten Oostkust van Sumatra en Billiton, onderworpen aan het middel van cassatie.

De vonnissen in zaken van *misdrijf* gewezen door de residentie-raden ter Oostkust van Sumatra zijn, indien zij eene veroordeeling inhouden tot de doodstraf of tot de straf naast die des doods, onderworpen aan de antérieure revisie van het Hooggerechtshof, en indien de veroordeeling strekt tot eene mindere straf maar ten minste tot twee jaren dwangarbeid of gevangenis, aan de postérieure revisie van dat opperrechterlijk college. Van al de vonnissen in de overige gewesten van Nederlandsch-Indië door de hierbedoelde inlandsche rechtbanken in zaken van misdrijf gewezen, die geen vrijspraak inhouden, berust het recht van revisie mede bij het Hooggerechtshof, indien de gewesten behooren tot het rechtsgebied van een der op het eiland Java gevestigde raden van justitie, anders bij den raad van justitie te Padang of dien te Makasser, al naarmate het gewest ressorteert onder eene dier twee rechtbanken. Is het vonnis gewezen op Java of Madura, dan is revisie facultatief, dat is: zij geschiedt alleen als de beklaagde of het openbaar ministerie het verlangen, terwijl op de vonnissen waarin wordt berust het Hooggerechtshof alleen zijne aanmerkingen aan den landraad kan mededeelen. Voor de vonnissen geveld in de bezittingen buiten Java en Madura is echter de revisie verplicht en moeten alle geen vrijspraak inhoudende vonnissen ter revisie aan de bevoegde hoogere rechtbank worden opgezonden.

Voor een groot deel worden de landraden voorgezeten door rechterlijke ambtenaren. Waar dit niet het geval is, worden de hierbedoelde inlandsche rechtbanken (landraden, residentie-raden, rapats en proatins) voorgezeten door de besturende ambtenaren die aan het hoofd staan van een gewest, eene afdeeling of eene onderafdeeling.

De leden dezer rechtbanken zijn dit krachtens hun ambt (Sumatra's Westkust, Lampongsche districten), of krachtens eene door den Gouverneur-Generaal gedane benoeming. In den regel worden zij gekozen uit de inlandsche hoofden. In de bezittingen buiten Java en Madura kan hier en daar ook aan vreemde oosterlingen, ja zelfs aan Europeanen het lidmaatschap door den Gouverneur-Generaal worden opgedragen. (Palembang, Atjeh, Riouw, Billiton, Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, Banda, Ternate, Oostkust van Sumatra.)

Als openbaar ministerie fungeeren bij deze rechtbanken inlandsche officieren van justitie, die den titel voeren van hoofddjaksa, djaksa of adjunct-djaksa, behalve bij de residentie-raden ter Oostkust van Sumatra waar het openbaar ministerie wordt vervuld door Europeesche ambtenaren.

Als griffiers treden bij deze rechtbanken op bepaaldelijk daartoe benoemde rechterlijke of andere ambtenaren, dan wel ambtenaren, aan wie wettelijk die functiën zijn opgedragen krachtens hun ambt (de secretarissen van residentiën op Java).

Bij elke rechtbank moeten adviseurs de rechters voorlichten omtrent de ter zake betrekkelijke godsdienstige wetten of gebruiken van de personen die in rechten betrokken zijn. Als deze het Mohammedaansch geloof belijden, worden hiertoe Mohammedaansche priesters gekozen, die veelal eene vaste aanstelling hebben bij de rechtbank (hoofdpanghoeloes, panghoeloes). Zijn Chineezen in rechten betrokken, dan fungeeren als adviseurs Chineesche hoofden of, als deze ontbreken, andere geschikte tot den landaard der Chineezen behoorende personen, terwijl in de bezittingen buiten Java en Madura, indien de in rechten betrokkenen noch Mohammedanen, noch Chineezen zijn, zoo mogelijk het hoofd van den betrokkene of eenig ander tot zijn landaard behoorend bekwaam persoon de rechtbank als adviseur bijstaat.

Behalve door deze rechtbanken wordt in Nederlandsch-Indië ook nog in naam des Konings over inlanders rechtgesproken door de residentie-raden te Djokjokarta en Soerakarta, de rechtbank voor crimineele zaken te Djokjokarta, den rijksraad in de residentie Ternate, en de rijksraden in de residentie Menado.

De residentie-raden te Djokjokarta en Soerakarta hebben dezelfde rechtsbevoegdheid als de landraden en de rechtbanken van omgang op Java, met opzicht tot vreemde oosterlingen, Javanen uit de gouvernements-residentiën en onderdanen der vorsten die medeplichtig zijn met gouvernements-onderdanen. Zij zijn samengesteld uit den resident als voorzitter, twee of meer Europeanen als leden, benevens den adsistent-resident als ambtenaar van het openbaar ministerie, tevens griffier.

De rechtbank voor crimineele zaken te Djokjokarta heeft in zaken van misdrijf dezelfde rechtsmacht als de landraden en de rechtbanken van omgang op Java. Zij spreekt uitsluitend recht over de onderdanen van den sultan (daaronder begrepen die van het hoofd van het Pakoe-Alamsche huis) ter zake van misdrijven begaan binnen de grenzen van het vorstengebied. Zij is samengesteld uit den resident als voorzitter, den rijksbestierder, eenige toemenggoengs, een hoofddjaksa, een panghoeloe en een griffier.

De vonnissen door deze rechtbank, evenzeer als die in zaken van misdrijf door de residentie-raden geveld, zijn vatbaar voor revisie bij het Hooggerechtshof op dezelfde wijze als de vonnissen door andere inlandsche rechtbanken op Java in zaken van misdrijf uitgesproken.

De rijksraad in Ternate neemt kennis: 1°. van alle burgerlijke rechtsvorderingen, ingesteld door onderdanen van het Gouvernement tegen onderdanen van de sultans van Ternate, Tidore en Batjan; — 2°. van alle door onderdanen van de sultans van Ternate, Tidore en Batjan begane overtredingen van door het Gouvernement vastgestelde pachtvoorwaarden; en 3°. van alle misdrijven, begaan door onderdanen der sultans, die strafbaar zijn met den dood of met de straf naast die des doods, of wel gepleegd zijn tegen dienaren van het Gouvernement. Als echter onderdanen van den sultan van een der rijken te zamen met onderdanen van het Gouvernement of met onderdanen van den sultan van een der beide andere rijken zich aan misdrijf of overtreding hebben schuldig gemaakt, staan zij terecht voor de rechtbanken bij welke de onderdanen van het Gouvernement justiciabel zijn. De vonnissen, door den rijksraad in burgerlijke zaken en in zaken van overtreding gewezen, zijn allen in het hoogste ressort. Die, in zaken van misdrijf geveld, zijn echter, als zij geen vrijspraak inhouden, onderworpen aan de revisie van den raad van justitie te Makasser. De rijksraad is samengesteld uit den resident als voorzitter, den djoegoegoe, den kadli en een imam van het rijk, waartoe de verweerder of beklaagde behoort, als leden, den secretaris van dat rijk als ambtenaar van het openbaar ministerie en een daartoe door den resident aan te wijzen ambtenaar als griffier.

De rijksraden in de residentie Menado zijn gevestigd te Menado en te Gorontalo. Het rechtsgebied van den rijksraad te Menado strekt zich uit over alle tot de residentie behoorende rijkjes en, ofschoon het oppergezag van Nederland erkennende, niet staande onder rechtstreeksch bestuur van het Gouvernement, met uitzondering van die, over welke het dagelijksch toezicht is opgedragen aan den adsistent-resident van Gorontalo of de onder hem gestelde Europeesche ambtenaren van het binnenlandsch bestuur. Deze behooren tot het rechtsgebied van den rijksraad te Gorontalo. Deze rijksraden spreken recht over alle personen, behoorende tot de eigenlijke inheemsche bevolking van een der rijkjes, die beschuldigd zijn van binnen dat rijkje een misdrijf te hebben gepleegd dat strafbaar is met den dood of met de straf naast die des doods. Hunne vonnissen zijn, als zij geen vrijspraak inhouden, onderworpen aan de revisie van den raad van justitie te Makasser. Deze rechtbanken zijn samengesteld uit den radja en de rijksgrooten van het landschap of rijkje, waartoe de beklaagde behoort, als leden, voorgezeten te Menado door den resident, te Gorontalo door den adsistent-resident, en bijgestaan door een door den resident aangewezen beambte als griffier, terwijl de functiën van het openbaar ministerie worden vervuld door den inlandschen officier van justitie bij den plaatselijken landraad.

Rechtbanken van omgang. Rechtbanken van omgang bestaan alleen op Java en Madura. De verschillende gewesten waren aanvankelijk in vier, later in vijf groepen of afdeelingen gerangschikt, over elke waarvan een Europeesche omgaande rechter (in rechten gegradueerd rechterlijk ambtenaar) was aangesteld, die, vergezeld van een griffier, op bepaaldelijk aangewezen plaatsen (sedert 1867 dezelfde waar landraden gevestigd zijn) geregeld terechtzittingen

moest komen honden met de inlandsche hoofden, door den Gouverneur-Generaal tot leden dier rechtbanken op die plaatsen benoemd. De vijf afdeelingen waren: 1°. de residentiën Bantam, Batavia, Krawang, Preanger regentschappen en Cheribon; 2°. de residentiën Samarang, Pekalongan, Tagal, Banjoemas, Bagelen, Kadoe en Japara; 3°. de residentiën Rembang, Madioen en Kediri; 4°. de residentiën Soerabaija, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki en Banjoewangi, en 5°. de residentie Madura. In de 3de afdeeling, waartoe ook de residentie Japara werd gebracht, zoomede in de 4de en in de 5de afdeeling zijn echter thans de functiën van de omgaande rechters en hunne griffiers overgedragen op de in rechten gegradueerde voorzitters der landraden en hunne griffiers, terwijl op Bawean en in Banjoewangi, waar de landraden nog niet door zulke rechterlijke ambtenaren worden voorgezeten, het praesidium wordt vervuld door de voorzitters der landraden te Soerabaija en te Bezoeki met Sitoebondo.

De rechtbanken van omgang spreken alleen recht in strafzaken en voor haar worden terechtgesteld alle inlanders en met dezen gelijkgestelde personen die beschuldigd zijn van het plegen der zware misdrijven, opgesomd in art. 105 Reglement Recht. Org.

De inlandsche officieren van justitie en de adviseurs die bij de landraden fungeeren doen ook dienst bij deze rechtbanken.

Evenals de vonnissen der landraden zijn alle vonnissen die eene veroordeeling inhouden, door de rechtbanken van omgang gewezen, onderhevig aan de revisie van het Hooggerechtshof, dat tevens bevoegd is zijne opmerkingen mede te deelen betrekkelijk de zaken die niet aan zijne revisie worden onderworpen.

Residentie-gerechten. In geheel Nederlandsch-Indië oefenen dáár, waar nog geene in rechten gegradueerde rechterlijke ambtenaren de landraden of met dezen gelijkstaande rechtbanken praesideeren, de hoofden van gewestelijk bestuur eene zekere rechtspraak uit in civiele en overtredingszaken, waarin Europeanen of met hen gelijkgestelden gedaagden of beklaagden zijn [1]), behalve in Gorontalo, waar de rechtsbedeeling is opgedragen aan den adsistent-resident die er den landraad voorzit, en in de residentiën Djokjokarta en Soerakarta, waar de hierbedoelde zaken behooren tot de competentie van den residentie-raad. Waar de rechtbanken voorgezeten worden door rechterlijke ambtenaren, is aan dezen dezelfde rechtspraak opgedragen.

Overal waar rechterlijke ambtenaren het residentie-gerecht houden, fungeert daarbij als griffier de griffier van den landraad. Elders worden die functiën waargenomen door den secretaris der residentie, door een der commiezen op het residentie-kantoor, door den ambtenaar die als griffier aan den landraad is toegevoegd, of door eenigen anderen daartoe door het hoofd van gewestelijk bestuur bestemden persoon, terwijl in het bijzonder voor Atjeh als zoodanig bij het reglement op het rechtswezen is aangewezen de rechterlijke ambtenaar die er de functiën vervult van auditeur-militair bij den krijgsraad.

De ambtenaren, die bij deze gerechten als openbaar ministerie werkzaam zijn, worden op Java, in de residentiën Padangsche Bovenlanden, Tapanoli en Oostkust van Sumatra, alsmede in de adsistent-residentie Billiton, aangewezen door de hoofden van gewestelijk bestuur. Elders zijn de magistraten met die functiën belast, behalve in de afdeeling Banda, waar ze aan den commies op het kantoor van den adsistent-resident zijn opgedragen.

De zittingen van het residentie-gerecht worden gehouden ter hoofdplaats van het gewest, op elke plaats waar de landraad wordt voorgezeten door een rechterlijk ambtenaar, behalve te Saparoea en te Wahaai, en voorts op zoodanige andere plaatsen als daartoe door den Gouverneur-Generaal zijn aangewezen.

De rechtsbevoegdheid der residentie-gerechten is in de buitenbezittingen veel uitgebreider dan op Java en Madura.

Op Java en Madura oordeelen zij in eersten aanleg: 1°. over personeele en tot roerende goederen betrekking hebbende vorderingen van geen hoogere waarde dan f 200, *a.* door inlanders of met dezen gelijkgestelden ingesteld tegen Europeanen of met dezen gelijkgestelden; *b.* wanneer partijen, voor zooverre deze inlanders of met dezen gelijkgestelden zijn, krachtens wettelijke voorschriften of ten gevolge van vrijwillige overeenkomst aan de Europeesche wettelijke bepalingen zijn onderworpen; — 2°. over alle klachten, ingebracht tegen Europeanen of met dezen gelijkgestelden betreffende overtredingen van politie- en van plaatselijke keuren of wettelijke bepalingen van algemeenen aard, wanneer daarop geen hoogere of andere straf is gesteld dan eene gevangenisstraf van 8 dagen of eene geldboete van f 100, met of zonder verbeurdverklaring.

In de gewesten Oostkust van Sumatra en Billiton, waar de reorganisatie van het rechtswezen haar beslag nog niet bekomen heeft, oordeelen de residentie-gerechten: 1°. over alle personeele en tot roerende goederen betrekkelijke rechtsvorderingen welke de som of waarde van f 200 niet te boven gaan, *a.* tusschen Europeanen en met dezen gelijkgestelden onderling; *b.* ingesteld door inlanders of met dezen gelijkgestelden tegen Europeanen of met dezen gelijkgestelden; *c.* tusschen inlanders en met dezen gelijkgestelden, als beide partijen of de gedaagden krachtens wettelijke voorschriften of ten gevolge van vrijwillige overeenkomst aan de Europeesche wetgeving zijn onderworpen; *d.* tusschen Europeanen of met dezen gelijkgestelden en inlanders of met dezen gelijkgestelden, als de gedaagden krachtens wettelijke verordeningen of ten gevolge van vrijwillige overeenkomst aan de Europeesche wetgeving zijn onderworpen; — 2°. met goedvinden van partijen over alle andere burgerlijke rechtsvorderingen, onverschillig hoe groot het bedrag der vordering is, tusschen of tegen Europeanen of met dezen gelijkgestelde personen; — 3°. over dezelfde klachten als waartoe op Java de residentie-gerechten bevoegd zijn.

In de overige bezittingen buiten Java en Madura (namelijk die waar het rechtswezen nieuw is georganiseerd) zijn de residentie-gerechten bevoegd om in eersten aanleg te oordeelen: 1°. over alle burgerlijke rechtsvorderingen welke de som of waarde van f 500 niet te boven gaan, ingesteld tegen Europeanen of met dezen gelijkgestelden, en tegen inlanders of met dezen gelijkgestelden wanneer zij, voor zooverre de zaak in geschil betreft, krachtens wettelijke voorschriften of ten gevolge van overeenkomst aan de voor Europeanen vastgestelde wettelijke bepalingen zijn onderworpen; — 2°. over alle klachten, ingebracht tegen Europeanen of met dezen gelijkgestelden, betrekkelijk overtredingen van reglementen van politie en van plaatselijke keuren, gelijk mede van de wettelijke verordeningen op het stuk van 's lands middelen en pachten en van alle andere algemeene verordeningen, wanneer op de overtreding geene zwaardere of andere straf is gesteld dan gevangenis van drie maanden en eene geldboete van f 500 gezamenlijk of afzonderlijk, met of zonder verbeurdverklaring, daarvan uitgezonderd overtredingen door ambtenaren van den burgerlijken stand, notarissen en andere ambtenaren in de uitoefening van hunne functiën begaan.

De vonnissen der residentie-gerechten zijn vatbaar voor hooger beroep bij den raad van justitie binnen welks ressort zij zijn gewezen:

1°. op Java en Madura en in de gewesten Oostkust van Sumatra en Billiton in burgerlijke zaken wanneer de vordering meer bedraagt dan f 50 (in de laatste twee gewesten mits zij niet hooger zij dan f 200), en in overtredingszaken wanneer het hoogste bedrag der tegen de overtreding bedreigde geldboete meer dan f 25 bedraagt of indien, hetzij gelijktijdig met, hetzij zonder eenige geldboete, eene andere zwaardere straf of wel verbeurdverklaring van bijzondere voorwerpen op de overtreding is gesteld;

2°. in de bezittingen buiten Java en Madura, waar nieuwe reglementen op het rechtswezen zijn ingevoerd, is in burgerlijke zaken het bedrag waarover de residentie-gerechten in het hoogste ressort rechtspreken f 75, terwijl de vonnissen in overtredingszaken niet vatbaar zijn voor hooger beroep als geen andere of zwaardere straf is bedreigd dan eene geldboete van f 50 zonder meer.

Indien in de gewesten Oostkust van Sumatra en Billiton een successant wenscht te appelleeren in eene burgerlijke zaak die, als een belang vertegenwoordigende van meer dan f 500, met onderling goedvinden, in eersten aanleg is gebracht voor den residentie-rechter, moet hij zich wenden tot het Hooggerechtshof.

[1]) Onder „gewest" en „hoofden van gewestelijk bestuur" worden hier ook begrepen de Padangsche Bovenlanden en Tapanoli en de residenten aldaar.

Raden van justitie. Deze rechtscolleges zijn gevestigd te Batavia, Samarang, Soerabaija, Padang en Makasser.

Hun rechtsgebied strekt zich uit:

dat van den raad van justitie te Batavia over de gewesten Batavia, Bantam, Krawang, Preanger regentschappen, Cheribon, Lampongsche districten, Palembang, Oostkust van Sumatra, Banka, Billiton, Westerafdeeling van Borneo en Riouw en onderhoorigheden;

dat van den raad van justitie te Samarang over de gewesten Samarang, Tagal, Pekalongan, Banjoemas, Bagelen, Kadoe, Djokjokarta, Soerakarta, Japara, Rembang en Madioen;

dat van den raad van justitie te Soerabaija over de gewesten Soerabaija, Madura, Kediri, Pasoeroean, Probolinggo, Bezoeki, Bali en Lombok en Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo;

dat van den raad van justitie te Padang over de gewesten Sumatra's Westkust, Benkoelen en Atjeh en onderhoorigheden;

dat van den raad van justitie te Makasser over de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Menado, Amboina, Ternate en onderhoorigheden en Timor.

Zij zijn allen geheel samengesteld uit rechterlijke ambtenaren, doctoren in de rechtswetenschap. Die te Batavia bestaat uit een president, een vice-president, zes leden, een officier van justitie, een substituut-officier van justitie, een griffier en drie substituut-griffiers; die te Samarang en te Soerabaija bestaan ieder uit een president, vier leden, een officier van justitie, een substituut-officier van justitie, een griffier en een substituut-griffier; die te Padang en te Makasser ieder uit een president, drie leden, een officier van justitie, een substituut-officier van justitie, een griffier en een substituut-griffier.

De raden van justitie zijn de dagelijksche rechters over de Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

Voor zoover geen andere rechtbanken of rechters competent zijn [1]), nemen zij kennis:

A. in burgerlijke zaken:

I. *in eersten aanleg*:

1°. van alle burgerlijke, zoowel persoonlijke, zakelijke, als gemengde rechtsvorderingen tegen Europeanen en met dezen gelijkgestelden;

2°. van alle burgerlijke zaken, waarin partijen, voor zoover deze inlanders of met dezen gelijkgestelden zijn, krachtens wettelijke voorschriften of ten gevolge van vrijwillige overeenkomst, aan de Europeesche wettelijke bepalingen zijn onderworpen;

3°. onverschillig tot welken landaard partijen behooren: *a.* van alle geschillen in zaken van prijzen en buit, die door schepen van oorlog van den Staat, of door schepen bij particulieren uitgerust en van commissiën of lettres de marque voorzien, worden achterhaald en opgebracht, mitsgaders van alle geschillen welke tusschen de nemers onderling deswege ontstaan; — *b.* van alle zee- en strandvonden;

II. *in het hoogste ressort*:

a. van alle vonnissen waarvan hooger beroep aan de raden van justitie is toegelaten;

b. van alle persoonlijke, zakelijke of gemengde rechtsvorderingen, aan hooger beroep onderworpen, wanneer partijen verklaard hebben van dat beroep af te zien en de zaken voor dading of compromis vatbaar zijn;

c. van alle voor hooger beroep vatbare geschillen die in eersten aanleg onderworpen zijn aan de rechtsmacht van de landraden of daarmede gelijkstaande rechtbanken, als partijen ze, krachtens overeenkomst, dadelijk hebben gebracht voor den raad van justitie;

B. in zaken van overtreding:

1°. *in eersten aanleg* van alle klachten ter zake van overtredingen van politie- en van plaatselijke keuren, mitsgaders van wettelijke bepalingen van algemeenen aard, begaan door Europeanen en met dezen gelijkgestelden, indien zij niet zijn van de rechtsbevoegdheid der residentiegerechten;

2°. *in hooger beroep*, van alle daarvoor vatbare vonnissen in zake van overtreding, gewezen door residentie-gerechten, residentie-raden en inlandsche rechtbanken;

C. in zaken van misdrijf:

1°. van alle misdrijven begaan door Europeanen en met dezen gelijkgestelden, behoudens de rechtsbevoegdheid van het Hooggerechtshof ten aanzien van sommige personen;

2°. zonder onderscheid van den landaard der beklaagden: *a.* van het misdrijf van zeerooverij; — *b.* van alle misdrijven gepleegd aangaande prijzen en buit; — *c.* van alle overtredingen der wettelijke bepalingen op het stuk van den slavenhandel;

D. in het hoogste ressort van alle jurisdictiegeschillen tusschen mindere rechterlijke autoriteiten in hun rechtsgebied.

Wijders zijn de raden van justitie te Padang en Makasser nog rechters in revisie in de zaken van misdrijven met opzicht tot alle eene veroordeeling inhoudende vonnissen van de landraden en daarmede gelijkstaande inlandsche rechtbanken in hun ressort (daaronder, wat den raad van justitie te Makasser aangaat, begrepen de rijksraden in Menado en Ternate).

Appellabel bij het Hooggerechtshof zijn de door de raden van justitie in eersten aanleg gewezen vonnissen in burgerlijke zaken, die zijn geslagen op rechtsvorderingen, waarvan het belang eene waarde van f 500 te boven gaat, alsmede in zaken van overtreding, als de bedreigde geldboete meer beloopt dan f 500 of indien, hetzij gelijktijdig met, hetzij zonder eenige geldboete, eene andere zwaardere straf of wel verbeurdverklaring van bijzondere voorwerpen op de overtreding is gesteld.

Verder zijn alle vonnissen door de raden van justitie in burgerlijke en overtredingszaken, hetzij in eersten aanleg, hetzij in appel gewezen, vatbaar voor het middel van cassatie.

De vonnissen in zaken van misdrijf zijn, voor zooverre zij eene veroordeeling bevatten en in de zaak eene voorloopige instructie is gehouden, onderworpen aan de revisie van het Hooggerechtshof, wanneer de veroordeelde of het openbaar ministerie het verlangen. Indien geen voorloopige instructie is gehouden, zijn de vonnissen vatbaar voor appel aan het Hooggerechtshof, evenals in zaken van overtreding.

De rechtspraak van de raden van justitie strekt zich uit over de inlandsche vorsten, en de bloed- en aanverwanten van dezen, voor zooverre zij krachtens de ter zake betrekkelijke algemeene verordeningen niet mogen worden berecht door den inlandschen rechter (Indisch Staatsblad 1867 n°. 10, 1869 n°s. 27 en 101, 1874 n°. 94*a*, 1882 n°s. 19 en 20).

Wijders houden de raden van justitie, ieder in hun rechtsgebied, toezicht over de weeskamers en de voogdijen, over de notarissen en hunne protocollen, registers en repertoires, gelijk mede op de gevangenissen ter plaatse hunner vestiging bestemd voor de bewaring der voor hen justitiabele beklaagden. Ook hebben zij bemoeienis met het uitgeven van hypothecaire verbanden of andere zakelijke rechten en met eigendoms-overdracht. Eindelijk zijn de raden van justitie ook bevoegd om, tot behoud van goede orde of tot voorkoming van ongelukken, Europeanen en met dezen gelijkgestelde personen die wegens zinneloosheid of een doorgaand slecht en buitensporig gedrag ongeschikt zijn om aan zich zelf te worden overgelaten, of wel voor de veiligheid van anderen gevaarlijk zijn, in daartoe bestemde gestichten, ziekenhuizen of andere geschikte plaatsen in verzekering te doen stellen en te doen houden, zoolang die toestand van zinneloosheid duurt, of door die personen geen merkbare teekenen van beterschap worden gegeven.

Hooggerechtshof van Nederlandsch-Indië. Het Hooggerechtshof is de hoogste rechtbank in Nederlandsch-Indië, en het geheele raderwerk van het rechtswezen is zoo ingericht, dat dit college over alle rechtspraak door gouvernements-rechtbanken en rechters het toezicht houden kan. De wet zegt dienaangaande het volgende: »Het Hooggerechtshof is, als opperste rechtbank, belast met het toezicht op de bedeeling des rechts in geheel Nederlandsch-Indië en met de zorg, dat die bedeeling behoorlijk en onvertogen plaats hebbe. Het waakt nauwkeurig over de handelingen en verrichtingen van de rechtbanken en rechters, en kan te dien aanzien, in het belang van den dienst, zoowel bij afzonderlijken als bij rondgaanden brief zoo-

[1]) De residentieraden in Djokjokarta en Soerakarta zijn bevoegd om recht te spreken in burgerlijke zaken over Europeanen als gedaagden, wanneer de waarde der vordering niet meer bedraagt dan f 500, en verder in alle politie-overtredingen begaan door Europeanen.

danige aanmerkingen maken en terechtwijzingen geven als nuttig en noodig zullen worden geoordeeld. Het Hooggerechtshof is bevoegd tot het vorderen van bericht, consideratiën en advies van alle, zoowel burgerlijke als militaire, rechtbanken en rechters, mitsgaders van den procureur-generaal en andere ambtenaren van het openbaar ministerie; het kan daarbij de overlegging of opzending van stukken gelasten."

Dit opperrechterlijk college is samengesteld uit: een president, drie vice-presidenten, elf raadsheeren, een procureur-generaal, drie advocaten-generaal, een griffier en drie substituut-griffiers. Allen moeten zijn doctoren in de rechtswetenschap. De president wordt door den Koning benoemd en ontslagen.

Het Hooggerechtshof is verdeeld in vier kamers, de eerste samengesteld uit vijf, de tweede uit vier, de derde en vierde ieder uit drie leden, met inbegrip van den voorzitter.

De eerste kamer wordt voorgezeten door den president; de vice-presidenten zitten de andere kamers voor.

De tweede kamer neemt kennis van de vonnissen, gewezen in zaken van misdrijf door de raden van justitie, de rechtbanken van omgang, de rechtbank van crimineele zaken te Djokjokarta, de residentie-raden in Djokjokarta en Soerakarta, en de rechtbanken in de bezittingen buiten Java en Madura, voor zooveel die vonnissen aan het middel van revisie onderworpen zijn en daarvoor geen andere rechter is aangewezen.

De derde kamer neemt kennis van de vonnissen aan revisie onderworpen, gewezen in zaken van misdrijf door de landraden op Java en Madura.

De vierde kamer is belast met het onderzoeken van de vonnissen in strafzaken en de daarbij behoorende processtukken, welke, ingevolge de wettelijke bepalingen, door de landraden op Java en Madura ter kennisneming aan het Hooggerechtshof moeten worden opgezonden, met dien verstande dat, indien er in eene zaak meerdere beklaagden zijn en door één of meer hunner revisie is aangeteekend, de ter kennisneming opgezonden vonnissen onderzocht worden door de derde kamer, die met het onderzoek der zaak in revisie is belast.

Alle overige ter kennisneming ingezonden vonnissen en processtukken worden door de tweede kamer onderzocht.

Verder adviseert elke kamer op de verzoeken om gratie van veroordeelden wier zaken zij heeft behandeld of onderzocht.

Alle overige werkzaamheden zijn aan de eerste kamer opgedragen.

Het Hooggerechtshof spreekt recht:

A. in burgerlijke zaken:

1°. *in eersten aanleg*:

a. over alle persoonlijke en gemengde rechtsvorderingen, waarin als gedaagden worden aangesproken de Gouverneur-Generaal of de Regeering van Nederlandsch-Indië als vertegenwoordigende den lande, uitgezonderd die welke belastingen en pachten betreffen;

b. bij wijze van evocatie, indien door de raden van justitie, of door Europeesche alleen-rechtsprekende ambtenaren, recht wordt geweigerd of de afdoening der zaken door dezen op eene ongeoorloofde wijze wordt vertraagd;

2°. *in hooger beroep*:

a. over de daarvoor vatbare vonnissen, gewezen door de raden van justitie;

b. over de vonnissen, gewezen door de residentie-rechters in de gewesten Oostkust van Sumatra en Billiton, als met onderling goedvinden van partijen recht is gesproken op vorderingen een hooger belang vertegenwoordigende dan f 200;

c. over de arbitrale vonnissen in eersten aanleg gewezen, wanneer de vordering meer dan f 500 bedraagt;

3°. *bij prorogatie van rechtspraak*;

4°. *in revisie*, over de arresten door het Hooggerechtshof gewezen in de zaken bedoeld bij A 1°. *a*, indien het bedrag der vordering meer bedraagt dan f 500 en niet meer dan f 10 000;

5°. *in cassatie*:

a. over de handelingen en vonnissen in het hoogste ressort van de raden van justitie;

b. over de vonnissen in eersten aanleg, tevens in het hoogste ressort, gewezen door de inlandsche rechtbanken (landraden, rapats, proatins) in de bezittingen buiten Java en Madura, daarvan uitgezonderd de residentie Oostkust van Sumatra en de adsistent-residentie Billiton;

B. in zaken van overtreding:

1°. *in eersten aanleg*, over alle overtredingen gedurende den tijd hunner functie begaan door de in art. 165 Reglement Recht. Org. opgenoemde hooge administratieve en rechterlijke ambtenaren, behoudens enkele bij het laatste lid van dat artikel gemaakte uitzonderingen;

2°. *in hooger beroep*, over de daarvoor vatbare vonnissen gewezen door de raden van justitie;

3°. *in cassatie*:

a. over de handelingen en vonnissen in het hoogste ressort van de raden van justitie;

b. over de vonnissen in eersten aanleg, tevens in 't hoogste ressort, gewezen door de inlandsche rechtbanken (landraden, rapats, proatins), behalve in de gewesten Oostkust van Sumatra en Billiton;

C. in zaken van misdrijf:

1°. *in eersten aanleg*, over alle misdrijven gedurende den tijd hunner functie begaan door de personen bedoeld bij B 1°.;

2°. *in hooger beroep*, over de vonnissen gewezen door de raden van justitie, indien er geen voorloopige instructie is gehouden;

3°. *in revisie*:

a. facultatieve, — over alle geen vrijspraak inhoudende vonnissen gewezen: door de raden van justitie indien eene voorloopige instructie is gehouden, door de landraden op Java en Madura, door de rechtbanken van omgang, door de residentieraden in Djokjokarta en Soerakarta, en door de rechtbank voor crimineele zaken te Djokjokarta;

b. verplichte, — over alle geen vrijspraak inhoudende vonnissen der landraden en daarmede gelijkstaande rechtbanken in de gewesten Lampongsche districten, Palembang, Riouw, Banka, Billiton, Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo en Bali en Lombok;

c. anterieure en posterieure, — over alle vonnissen gewezen door de residentieraden in de residentie Oostkust van Sumatra houdende veroordeeling tot straffen van een langeren duur dan twee jaren.

Verder neemt het Hooggerechtshof nog kennis:

1°. *in eersten aanleg*, tevens in het *hoogste ressort*, van alle jurisdictie-geschillen tusschen:

a. inlandsche rechterlijke autoriteiten die onder denzelfden raad van justitie behooren;

b. raden van justitie onderling;

c. een raad van justitie en eene lagere rechterlijke autoriteit;

d. den burgerlijken en den militairen rechter, uitgezonderd wanneer het geschil ontstaan is tusschen het Hooggerechtshof en het Hoog Militair Gerechtshof, in welk geval de Gouverneur-Generaal uitspraak doet omtrent de competentie;

2°. *in cassatie*, van de handelingen en vonnissen van de raden van justitie in jurisdictie-geschillen tusschen mindere rechterlijke autoriteiten binnen hun gebied.

Ten slotte zij nog vermeld dat het Hooggerechtshof door de Regeering om advies moet worden gehoord in zake van gratie en van dispensatie, voor zooveel rechtszaken betreft, in de gevallen bij algemeene verordeningen voorzien, en wijders van bepaalde ordonnantiën in gevallen daarbij niet vermeld.

TOELICHTING nopens de op de kaart aangeduide streken waar de inheemsche bevolking geheel of gedeeltelijk in het genot van hare eigen rechtspleging is gelaten.

I. JAVA [1]).

a. *Soerakarta.*

Aan den soesoehoenan en aan den zelfstandigen prins MANGKOE NEGORO is de rechtspraak voorbehouden over de

[1]) Aangezien eerlang ons rechtstreeksch bestuur in de geheele residentie Madura zal zijn ingevoerd (verg. blz. 3, 54 en 69 van het verslag hiervóór) is het niet noodig geacht op de kaart aan te duiden dat in de landschappen Sumanap en Bangkallan voor het oogenblik een gedeelte der rechtspraak over de inheemsche bevolking, namelijk die in civiele zaken, nog niet door gouvernements-rechters wordt uitgeoefend. (De rechtspraak in strafzaken had het Gouvernement er zich reeds lang voorbehouden.)

inlanders in hun gebied die hunne onderdanen zijn, behoudens deze uitzonderingen, dat misdrijven in gemeenschap met gouvernements-onderdanen begaan en overtredingen van de pachtvoorwaarden door den residentie-raad berecht worden. Voor zoover op hun grondgebied misdrijf gepleegd wordt door Javanen uit de gouvernements-residentiën, staan deze ook terecht voor den residentie-raad. Daarentegen staan de onderdanen der vorsten wegens misdrijven op gouvernements-gebied terecht voor de gouvernements-rechtbanken.

b. *Djokjokarta.*

Voor het gebied van den sultan en van den zelfstandigen prins Pakoe Alam gelden dezelfde regelen als voor Soerakarta en de landen van Mangkoe Negoro, behoudens dat hunne onderdanen wegens misdaden in den regel terechtstaan voor de rechtbank van crimineele zaken; alléén prinsen of personen van hoogen rang worden deswege door den sultan gestraft.

II. Buitenbezittingen.

a. *Sumatra's Westkust.*

De inheemsche bevolking van de kortelings onder rechtstreeksch bestuur gebrachte landschappen Silindong c. a., Padang Lawas, Pangkallan Kotta Baroe met XII Kotta Kampar, Moeara Soengei Lolo VI Kotta en Mapat Toenggoel is, onder de leiding en het toezicht der besturende ambtenaren, voorloopig in het bezit van hare eigen rechtsbedeeling gelaten. Dit is ook het geval met Troemon, met uitzondering van de gevallen dat inboorlingen tegen het Gouvernement of gezamenlijk met gouvernements-onderdanen misdrijf plegen.

b. *Benkoelen.*

De inheemsche bevolking buiten de hoofdplaats is vooralsnog gelaten in het bezit van hare eigene rechterlijke instellingen en rechtspraak, met uitzondering van de gevallen dat zij zich schuldig maakt aan misdrijven tegen het Gouvernement, tegen Europeanen of tegen vreemde oosterlingen, aan overtredingen ten opzichte van 's lands middelen en pachten, dan wel aan misdrijven of overtredingen te zamen met anderen binnen het gebied der hoofdplaats.

c. *Palembang.*

De inheemsche bevolking buiten de hoofdplaats is voorloopig gelaten in het bezit van hare eigene rechtsbedeeling. Ten aanzien van het rijk Djambi is overeengekomen dat misdadigers worden gestraft naar de wetten van en binnen het land waar zij misdreven hebben, doch onder voorkennis van hun bestuur. Hiervan zijn uitgezonderd de Europeanen en de Chineezen, die terechtstaan voor de gouvernements-rechtbanken; terwijl ook van gouvernementswege wordt rechtgesproken in zaken van overtredingen binnen de gouvernements-nederzettingen in het rijk Djambi begaan door inlanders en met dezen gelijkgestelden.

d. *Sumatra's Oostkust.*

Buiten Bengkalis, Laboean Batoe en de gouvernements-etablissementen hebben de inlandsche vorsten de rechtspraak over de inlandsche bevolking behouden, met dien verstande echter dat zij wegens medeplichtigheid aan misdrijven door gouvernements-onderdanen (waaronder de vreemde oosterlingen) gepleegd, of wegens overtredingen ten aanzien van pachten en belastingen, terechtstaat voor de gouvernements-rechtbanken.

e. *Atjeh en onderhoorigheden.*

In Groot-Atjeh is de inheemsche bevolking gelaten in het genot van hare eigen rechtspleging, met uitzondering van de gevallen dat zij zich schuldig maakt aan misdrijven of overtredingen in medeplichtigheid met personen van anderen landaard; tegen de uit- en inwendige veiligheid van Nederlandsch-Indië; tegen landsdienaren of ten nadeele van het Gouvernement; betrekkelijk 's lands middelen en pachten; ten aanzien van zeeroof en slavenhandel, en van gewestelijke reglementen of keuren van politie.

In de onderhoorigheden die de opperheerschappij van Nederland hebben erkend, zijn aan de rechtspraak van het Gouvernement geene andere personen onderworpen dan die gevestigd zijn binnen de grenzen der gouvernements-etablissementen, zoomede de Atjehers die tegen het Gouvernement of gezamenlijk met gouvernements-onderdanen misdrijf hebben gepleegd.

f. *Riouw en onderhoorigheden.*

De rechtsbevoegdheid der gouvernements-rechtbanken en rechters strekt zich in Lingga-Riouw alleen uit: 1°. over alle Europeanen, Chineezen en landsdienaren en verder over alle binnen de grenzen der gouvernements-etablissementen gevestigde personen; — 2°. over de onderdanen van het rijk Lingga-Riouw, wegens misdrijven te zamen met gouvernements-onderdanen gepleegd; — 3°. over alle zaken van handel en nijverheid, waarin gouvernements-onderdanen met onderdanen van den sultan betrokken zijn; — en 4°. over alle misdrijven en overtredingen ter zake van de aan het Gouvernement afgestane inkomsten.

Het rijk Indragiri is gelaten in het bezit van zijne eigene rechtsinstellingen, behoudens dat alle Europeanen, vreemde oosterlingen en gouvernements-onderdanen justitiabel zijn voor de rechtbanken en rechters van het Gouvernement.

g. *Westerafdeeling van Borneo.*

Zoolang nog geen landraad in de Zuidelijke afdeeling der residentie is opgericht, behouden de panembahans van Matan, Simpang en Soekadana rechtsmacht over alle tot de inheemsche bevolking behoorende personen. Elders in het gewest is aan de inlandsche bestuurders, buiten de plaatsen waar gouvernements-ambtenaren zijn gevestigd, slechts eene geringe rechtsmacht over de inheemsche bevolking gelaten in burgerlijke zaken en in zaken van overtreding. (Aan het hoofd der Chineesche kongsi Lang-fong in Mandhor is eenige bevoegdheid toegestaan tot berechting van geringe overtredingen van politie.)

h. *Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo.*

In de leenplichtige rijken is de inheemsche bevolking buiten de gouvernements-etablissementen onderworpen aan de rechtspraak van den vorst en de rijksgrooten, met uitzondering van hen: die te zamen met gouvernements-onderdanen misdrijf of overtreding begaan; die misdrijf plegen tegen het Gouvernement of zijne onderdanen; die met gouvernements-onderdanen betrokken zijn in zaken van handel en nijverheid of andere civiele gedingen; en die zich schuldig maken aan misdrijf of overtreding met betrekking tot de aan het Gouvernement afgestane inkomsten. (De verschillende landschappen, uitmakende de zoogenaamde Tanah Boemboe, vallen geheel onder de rechtspraak van het Gouvernement.)

i. *Celebes en onderhoorigheden.*

Zoowel met de leenroerige staten als met de bondgenootschappelijke landen is overeengekomen, dat elk misdadiger wordt gestraft volgens de wetten van het land waar hij misdreven heeft. Daarvan zijn uitgezonderd allen die beschouwd worden als onderdanen van het Gouvernement, en alle Christenen, die voor de rechtbanken en rechters van het Gouvernement terechtstaan. Eenige afwijking vindt men in de contracten met Laikang en met Soembawa, die als regel stellen dat de bevolking, met uitzondering van de onderdanen van het Gouvernement, onderworpen is aan de rechtspraak van den vorst en zijne rijksgrooten. In Bima zijn alle personen, gevestigd in de Hollandsche kampong en in de wijken voor vreemde oosterlingen, onderworpen aan de rechtspraak van het Gouvernement; terwijl voor Soembawa nog bepaald is, dat aan dezelfde rechtspraak onderworpen zijn alle onderdanen van den vorst: die zich te zamen met gouvernements-onderdanen schuldig maken aan misdrijf of overtredingen; die misdrijven plegen tegen het Gouvernement of zijne onderdanen; die met deze betrokken zijn in zaken van handel en nijverheid of andere civiele gedingen; en die zich schuldig maken aan misdrijf of overtreding ten aanzien van de aan het Gouvernement afgestane inkomsten.

k. *Menado.*

Volgens de contracten gesloten met de bestuurders van de landschappen en rijkjes die niet onder rechtstreeksch bestuur staan van het Gouvernement, bepaalt zich de rechtsmacht der radja's en van hunne rijksgrooten tot

hunne eigene onderdanen. Vreemdelingen, ook de onderdanen van een ander rijkje, staan terecht voor de rechtbanken en rechters van het Gouvernement. Zware misdrijven komen voor den rijksraad, die (evenals de nader te vermelden rijksraad in de residentie Ternate) rechtspreekt in naam des Konings.

l. *Amboina.*

De residentie Amboina is op de kaart voorgesteld als een gewest waar de bevolking overal onderworpen is aan de rechtspraak van het Gouvernement, omdat er geen contracten of bepalingen bestaan volgens welke de inlandsche bevolking in het bezit van hare eigen rechts-instellingen zou gelaten zijn. Het behoeft echter nauwelijks te worden gezegd, dat *feitelijk* in verschillende gedeelten van dit gewest geen rechtspraak van gouvernementswege wordt uitgeoefend.

m. *Ternate.*

Buiten het gouvernementsgebied [1]) is de rechtspleging overgelaten aan de sultans van Ternate, Tidore en Batjan, ieder in hun gebied, met dien verstande dat de onderdanen dier sultans wegens zware misdrijven, wegens alle misdrijven gepleegd tegen 's Gouvernements dienaren, alsmede wegens overtredingen van de pachtvoorwaarden terechtstaan voor den rijksraad, terwijl zij, te zamen met gouvernements-onderdanen of met onderdanen van een ander rijk misdrijf of overtreding begaan hebbende, terechtstaan voor de rechtbanken waarvoor de onderdanen van het Gouvernement justitiabel zijn. Van burgerlijke vorderingen, ingesteld door onderdanen van het Gouvernement tegen onderdanen van een der sultans, neemt de rijksraad kennis.

n. *Timor.*

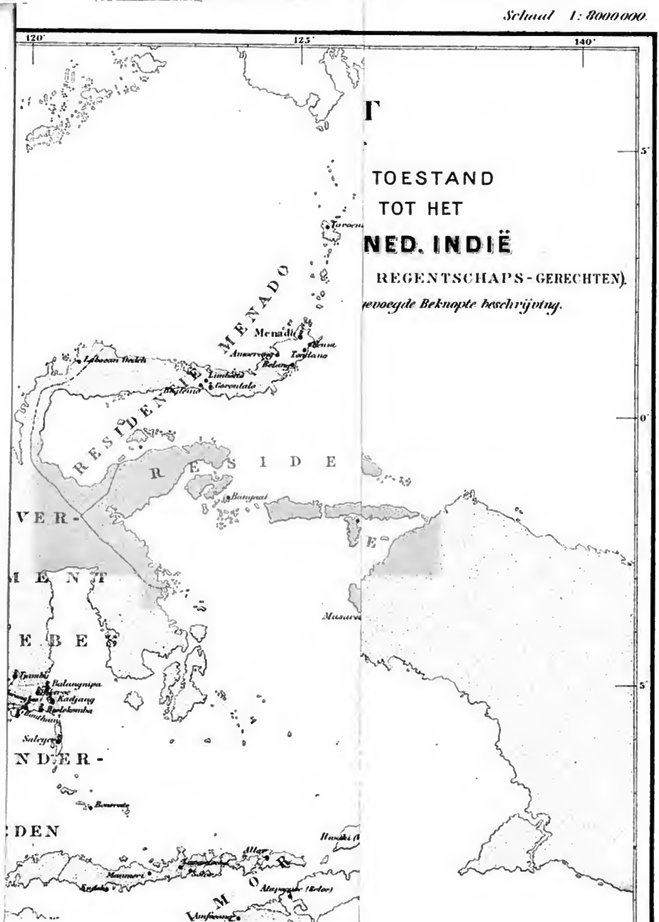
Behalve in het eigenlijk gouvernementsgebied (Koepang met eene smalle strook grond aan de baai) is de inheemsche bevolking gelaten in het bezit van hare eigene rechtspleging, met dien verstande dat op Timor en Rotti de berechting van zware misdrijven is overgelaten aan ons bestuur; en dat op Soemba, Savoe, Flores en de Solor-eilanden eene uitzondering gemaakt is voor de gouvernements-onderdanen, terwijl mede voor 's Gouvernements rechtbanken en rechters terechtstaan de onderdanen van de radja's die een misdrijf hebben gepleegd tegen het Gouvernement of zijne onderdanen of op gouvernementsgebied.

o. *Bali en Lombok.*

De rijkjes buiten het gouvernements-grondgebied (Boeleleng en Djembrana) zijn in het bezit van hunne eigene rechtspleging.

Ook in de afdeelingen Boeleleng en Djembrana is de inheemsche bevolking, voor zooverre zij den Hindoe-godsdienst belijdt, gelaten in het genot van hare eigene rechtspraak, met uitzondering van de gevallen dat leden dier bevolking misdrijven of overtredingen begaan in medeplichtigheid met anderen; tegen landsdienaren of tegen het Gouvernement; in zaken van 's lands middelen en pachten; ten aanzien van zeeroof en slavenhandel, of van gewestelijke reglementen en keuren van politie.

[1]) Omschreven in den Regeeringsalmanak voor 1888, deel I, blz. 70.

Schaal 1: 8000000.
120°
125°
140°
5°
0°
5°
TOESTAND
TOT HET
NED. INDIË
REGENTSCHAPS-GERECHTEN).
Beknopte beschrijving.
RESIDENTIE MENADO
Menado
Tondano
Limboto
Gorontalo
R E S I D E
Banggai
E B E S
Balangnipa
Kadjang
N D E R -
D E N
Allor

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE NEDERLANDSCH (OOST-) INDIË

van 1883.

Lit. A. n°. I—IX. Statistiek betreffende de bevolking van Nederlandsch-Indië over 1881.

» B. Overzicht van de formatie en de sterkte van het leger aldaar op 31 December 1882.

» C. Numerieke opgaaf betreffende de mutatiën in de onderofficierskaders van het Nederlandsch-Indisch leger gedurende de jaren 1878 t/m 1882.

» D. Overzicht van de belangrijkste ziektevormen bij genoemd leger voorgekomen in 1882.

» E. Statistiek van de behandelde zieken, de overledenen en de afgekeurden bij hetzelfde leger over de jaren 1878 t/m 1882.

» F. Overzicht van de samenstelling der oorlogsmarine in Nederlandsch-Indië over 1882.

» G. Overzicht van de samenstelling der gouvernementsmarine aldaar over 1882.

» H. Verslag betreffende de invoering met 1 Juli 1882 van de nieuwe regelingen van het rechtswezen in de gewesten Celebes en onderhoorigheden, Timor, Menado, Amboina en Ternate.

» J. Statistiek van de gevangenen in Nederlandsch-Indië over 1882.

» K. Overzicht betreffende de in 1882 verrichte heerendiensten op Java en Madura (met uitzondering van de vorstenlanden).

» L. Overzicht betreffende den aanslag en de opbrengst van de landrente op Java en Madura over 1882.

» M. Schema voor de opmaking van het resumé der uitkomsten van de in 1879 bevolen onderzoekingen tot voorbereiding van eene nieuwe regeling der landrente op Java en Madura.

» N. Overzicht betreffende de door het Gouvernement in erfpacht afgestane woeste gronden op en buiten Java, welke in 1882 door de ondernemers aanvaard werden.

» O. Overzicht betreffende de in erfpacht aangevraagde gronden op en buiten Java, welke gedurende 1882 aan de aanvragers geweigerd werden.

» P. Overzicht der door de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madura bij het eind van 1882 verstrekte gegevens betreffende den toestand van het grondbezit der inlandsche bevolking in de gouvernementslanden aldaar, waarbij ook opgaven nopens den grondslag der verplichting tot dienstpraestatie en nopens de ambtsvelden der dessabestuurders.

» Q. Overzicht van de in 1883 op en buiten Java in werking getreden aannemingscontracten betreffende het vervoer van producten, goederen, enz., voor zooveel daarbij het departement van binnenlandsch bestuur is betrokken.

Lit. R. Overzicht betreffende de ten laste van Nederlandsch-Indië gesubsidieerde stoompaketvaartdiensten der Nederlandsch-Indische Stoomvaartmaatschappij op 1 Mei 1883, benevens opgaven over 1882 betreffende andere in Nederlandsch-Indië bestaande min of meer geregelde (ongesubsidieerde) stoomvaartdiensten.

» S. Overzicht betreffende de op 31 December 1882 in Nederlandsch-Indië aanwezige openbare en bijzondere lagere scholen voor Europeanen en met dezen gelijkgestelden.

» T. Overzicht betreffende de op 31 December 1881 in Nederlandsch-Indië aanwezige openbare en bijzondere inlandsche scholen, benevens eenige voorloopige opgaven omtrent hetzelfde tijdstip van 1882.

» U. Overzicht betreffende de samenstelling op 31 December 1882 van het onderwijzend personeel aan de kweekscholen voor inlandsche onderwijzers en aan de gewone openbare scholen voor inlanders in Nederlandsch-Indië.

» V. Overzicht betreffende de in Nederlandsch-Indië bestaande weeshuizen en andere instellingen van liefdadigheid over 1881 en 1882.

» W. Overzicht betreffende de in elke maand van 1882 en van het eerste kwartaal van 1883 in Nederlandsch-Indië voorgekomen koorts- en cholera-gevallen (meest van epidemischen aard) en van de sterfte onder de aangetasten, benevens gelijksoortige gegevens nopens het aantal pokkenlijders, een en ander voor zooveel deswege door de besturende ambtenaren en door de geneeskundigen cijfers zijn kunnen worden verstrekt.

» X. Overzicht van de standplaatsen der met de uitoefening van den burgerlijken geneeskundigen dienst in Nederlandsch-Indië belaste Europeesche geneesheeren, met vermelding van het aantal der door hen in 1882 behandelde lijders en van de sterfte.

» Y. Overzicht van het aantal der bedoelde behandelden en overledenen, naar gelang van den aard hunner ziekte.

» Z. Overzicht van de plaatsen waar doctors-djawa zijn gevestigd, en van het getal lijders gedurende 1882 door hen behandeld, met vermelding van de sterfte.

» AA. Overzicht van het aantal der bedoelde behandelden en overledenen, naar gelang van den aard hunner ziekte.

» BB. Opgaaf van het aantal personen in 1882 in de verschillende gewesten omgekomen door bij het bestuur bekend geworden ongelukken (daaronder ook het aantal overledenen ten gevolge van manslag of zelfmoord).

Lit. CC. Overzicht van de krankzinnigen-verpleging bij de gestichten te Batavia (later Buitenzorg), Samarang en Soerabaija in 1882.

» DD. Algemeen overzicht betreffende het verkeer op de reeds opengestelde gedeelten der staatsspoorwegen op Java (Ooster- en Westerlijnen), over elke maand van 1882.

» EE. Specificatie van de vervoerde vrachtgoederen op de Oosterlijnen der staatsspoorwegen op Java, over elk der jaren 1878 tot en met 1882.

» FF. Specificatie van de in 1881 (5 October tot 31 December) en in 1882 vervoerde vrachtgoederen op de reeds opengestelde gedeelten der Westerlijnen van de staatsspoorwegen op Java.

» GG. Algemeen overzicht betreffende het verkeer op de particuliere spoorwegen Samarang–Vorstenlanden en Batavia–Buitenzorg over elke maand van 1882.

» HH. Overzicht betreffende de in den laatsten tijd ingediende aanvragen om concessie tot den aanleg en de exploitatie van spoorwegen op Java.

» JJ. Overzicht betreffende de in den laatsten tijd aangevraagde vergunningen tot het aanleggen en exploiteeren van stoomtramwegen in Nederlandsch-Indië.

» KK. Opgaven betreffende de op 31 December 1882 in Nederlandsch-Indië aanwezige stoomketels ten dienste van particulieren (buiten die geplaatst in spoorweglocomotieven).

» LL. Statistiek betreffende het verkeer bij den post- en telegraafdienst in Nederlandsch-Indië over de jaren 1881 en 1882, benevens eene lijst van de telegraafkantoren aldaar.

» MM. Overzicht van de in 's lands kassen in Nederlandsch-Indië aanwezige betaalmiddelen bij het einde van elke maand van 1882, zoomede van de te Batavia gehouden inschrijvingen voor de afgifte van wissels op het Departement van Koloniën, ter aanvulling van de Indische kassen voor de dienstjaren 1882 en 1883.

» NN. Algemeen overzicht van de opbrengst enz. der door de Nederlandsche Handelmaatschappij gedurende 1882 hier te lande voor rekening van het Gouvernement verkochte Oost-Indische producten.

» OO. Overzicht betreffende de in 1882 en de eerste zes maanden van 1883 voor gouvernementsrekening van Java en Menado verscheepte ladingen gouvernementsproducten en van de daarvoor betaalde vrachten.

» PP. Statistiek betreffende de opiumpacht op Java en Madura over de jaren 1882 en 1883.

» QQ. Overzicht van de opbrengst der opiumpacht in de buitenbezittingen voor elk der jaren 1881, 1882 en 1883.

» RR. Overzicht van de pachtsommen waarvoor de op Java en Madura verpachte zoogenaamde kleine middelen, met uitzondering van de pacht der pandhuizen, over elk der jaren 1881, 1882 en 1883 zijn afgestaan.

» SS. Overzicht als boven voor zooveel de buitenbezittingen betreft.

» TT. Overzicht betreffende de opbrengst van de pacht der pandhuizen op en buiten Java, over 1882 en 1883.

» UU. Overzicht betreffende de opbrengst in 1882 van eenige niet-verpachte middelen onder beheer van het departement van financiën (in- en uitvoerrechten en accijnzen, personeele en patentbelasting, verponding en bedrijfsbelasting).

Lit. VV. Overzicht van de geldmarkt van Java in 1882, samengesteld door den heer mr. N. P. Van den Berg, president van de Javasche Bank.

» WW. [1]) Toelichting enz. betreffende de bij Koninklijk besluit dd. 29 Augustus 1883 n°. 25 (*Nederlandsch Staatsblad* n°. 133) vastgestelde nieuwe regelen omtrent de benoembaarheid en uitzending van rechterlijke en administratieve ambtenaren voor den dienst in Nederlandsch-Indië.

» XX. Overzicht betreffende de uitgestrektheid enz. der bouwgronden van de inlandsche bevolking op Java (met uitzondering van de gewesten Soerakarta en Djokjokarta en van de particuliere landen) en op Madura (voor zooveel de afdeeling Pamakassan betreft) over 1882, zoomede van de hoogste en laagste rijstprijzen per maand in elk gewest gedurende gemeld jaar.

» YY. Overzicht betreffende de rijstcultuur op Java (met uitzondering als boven) en in de afdeeling Pamakassan op Madura, over 1882.

» ZZ. Overzicht betreffende de teelt van andere éénjarige gewassen dan padi op Java (met uitzondering als boven) en in de afdeeling Pamakassan op Madura, mede over 1882.

» AAA. Overzicht betreffende de voor de koffiecultuur op Java gereserveerde streken en gronden.

» BBB. Statistiek betreffende de voorgenomen afschrijvingen en bijplantingen van koffieboomen in de op hoog gezag aangelegde en geregelde plantsoenen op Java, over 1882/83.

» CCC. Overzicht van de uitkomsten der gouvernements-koffiecultuur op Java over 1882.

» DDD. Overzicht van de uitkomsten enz. der gouvernements-suikercultuur op Java over 1882, voor elke onderneming in het bijzonder.

» EEE. Statistiek betreffende de gouvernements-kina-plantsoenen op Java over elk der jaren 1880, 1881 en 1882.

» FFF. Overzicht van de uitkomsten der in October 1882 en Juli 1883 hier te lande gehouden veilingen van gouvernements-kinabast.

» GGG. Overzicht van de productie enz. in 1882 der vrije suikerfabrieken op Java, met uitzondering van die, gevestigd op gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur uitgegeven, van die in de Vorstenlanden en van die op particuliere landerijen.

» HHH. Overzicht van de productie enz. in 1881 en 1882 der tabaksondernemingen op Java, buiten die in de Vorstenlanden en op particuliere landerijen, en met uitzondering ook van de productie, verkregen van gronden door het Gouvernement in erfpacht of in huur afgestaan.

» JJJ. Overzicht betreffende de in 1882 verkregen uitkomsten van den landbouw bij ondernemingen op Java, gevestigd op gronden door het Gouvernement in huur of in erfpacht afgestaan (daaronder ook die perceelen waarvan de huur door erfpacht is vervangen).

» KKK. Overzicht van den oogst van stapelproducten op de aan Europeanen en met dezen gelijkgestelden verhuurde landen in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta over elk der jaren 1878 tot en met 1882.

» LLL. Overzicht betreffende de op contract met het Gouvernement werkende ondernemingen voor den aankap van hout in 's lands bosschen op Java over 1882.

» MMM. Overzicht betreffende de in de rijken Deli, Langkat en Serdang (residentie Sumatra's Oostkust) gevestigde landbouw-ondernemingen over 1882.

1) Reeds verschenen bij de eerste helft der bijlagen (dat is tegelijk met de bijlagen A tot en met LL).

Lit. NNN. Overzicht over elk der jaren 1878 tot en met 1882 van het zoutdebiet in die gewesten op en buiten Java waar de verkoop van gouvernementswege geschiedt.

» OOO. Overzichten betreffende de handelsbeweging van Nederlandsch-Indië met landen of plaatsen daarbuiten gelegen, over 1881.

» PPP. Overzichten betreffende de scheepvaartbeweging in Nederlandsch-Indië over 1881.

» QQQ. Opgaven betreffende den invoer ten verbruik op Java en Madura en den uitvoer van daar uit het vrije verkeer, gedurende 1881 en 1882, van de voornaamste voor particuliere rekening in- en uitgevoerde handelsartikelen, een en ander ontleend aan de *maandelijksche* handelsoverzichten.

» RRR. Overzicht van de in Nederlandsch-Indië te huis behoorende schepen en vaartuigen, groot 20 ton (of 30 M³.) en daarboven, over 1882, benevens eene nadere specificatie voor zooveel betreft de in het overzicht begrepen van *zeebrieven* voorziene stoom- en zeilschepen.

Lit. SSS. Overzicht betreffende het fabriekswezen in Nederlandsch-Indië, voor zooveel dit niet onmiddellijk met den landbouw in verband staat (dus met uitsluiting van suikerfabrieken, rijstpelmolens enz.) over 1882.

» TTT. Verslag van de kamer van koophandel en nijverheid te Padang betreffende den handel te dier plaatse over 1882.

» UUU en VVV. Beknopte beschrijving van de rechterlijke inrichting in Nederlandsch-Indië, met **Kaart**.

VERBETERINGEN.

In het verslag:

Blz.	22,	kolom 1,	reg. 11 v. o.,	staat:	n°. 13,	lees:	n°. 24;
»	24,	» 1,	» 12 v. o.,	»	13,	»	14;
»	92,	» 1,	» 15,	»	Bawwen,	»	Bawean;
»	133,	» 1,	» 29,	»	10,29⁵,	»	10,73⁵;
»	133,	» 1,	» 29,	»	10,89⁵,	»	10,45⁵;
»	133,	» 1,	» 29,	»	762 460,99,	»	731 598,27⁵;
»	151,	» 2,	» 35,	»	f 226 735,	»	f 195 246;
»	151,	» 2,	» 40,	»	f 358 960,	»	f 390 449;
»	219,	» 2,	» 8,	»	Si Retieq,	»	Sibittikh;
»	220,	» 2,	laatste regel,	»	Kadoe,	»	Bagelen;
»	223,	» 2,	» »	»	f 39 805/m,	»	f 139 805/m;

» 225, in het tweede staatje,	kolom 5,	reg. 5,	staat:	106 962,	lees:	315 962;
» 225, » » »	» 5,	» 7 en laatste regel,	»	273 686,	»	482 686;
» 225, » » »	» 5,	» 3 v. o.,	»	238 663,	»	447 663.

In de bijlagen:

Bijl.	B,	blz. 6,	kolom 2,	reg. 6,	staat:	371,	lees:	370;
»	»	» 6,	» 2,	laatste regel,	»	15 074,	»	15 073;
»	»	» 6,	» 6,	reg. 6,	»	433,	»	432;
»	»	» 6,	» 6,	laatste regel,	»	30 506,	»	30 505;
»	»	» 6,	laatste regel (*onder* de kolommen 2 t/m 5)		»	30 506,	»	30 505;

» QQ, » 1 wordt verwezen naar blz. 157 van het verslag. Men leze daarvoor blz. 158.

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME, VAN 1883.

		Bladz.
A.	Grondgebied	1
B.	Bevolking	1
C.	Mededeelingen van algemeenen aard	4
D.	Algemeen en gewestelijk beheer	4
E.	Militair beheer	4
	§ 1. Landmacht	4
	§ 2. Zeemacht	5
F.	Wetgeving, rechtswezen en politie	5
	§ 1. Wetgeving	5
	§ 2. Rechterlijke macht en rechtspraak	5
	§ 3. Politie	6
	§ 4. Gevangeniswezen	6
	§ 5. Personen en instellingen met het rechtswezen in verband	6
G.	Ecredienst	7
	Nederlandsch Hervormde gemeente	7
	Evangelisch-Luthersche gemeente	7
	Moravische Broedergemeente	7
	Roomsch-Katholieke gemeente	7
	Israëlitische gemeenten	7
H	Instellingen van liefdadigheid	7
	De Surinaamsche maatschappij van weldadigheid	7
	Gesticht van weldadigheid op 's Lands grond Boniface	7
	Roomsch-Katholieke weezeninrichting »Livorno".	8
	Het dames-comité »Dorcas"	8
I.	Onderwijs	8
	a. Gouvernementsscholen	9
	b. Scholen der Moravische Broeders	9
	c. Scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	9
J.	Burgerlijke geneeskundige dienst	9
K.	Bouwdepartement	10
L.	Wegen en vervoermiddelen	10
	Koloniale vaartuigen	11
M.	Financieele zaken	11
	Muntwezen	11
	Begrooting	11
	Belastingen	11
	Koloniale spaarbank	12
N.	Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren	12
O.	Immigratie en kolonisatie	12
	Immigranten uit China	12
	» » West-Indië	12
	» » Britsch-Indië	12
	Kolonisatie	13
P.	Nijverheid	13
	§ 1. Ontginning van delfstoffen	13
	§ 2. Landbezit, landbouw- en andere ondernemingen	14
	§ 3. Veeteelt	14
	§ 4. Kleine neringen	14
	§ 5. Handel en scheepvaart	14
	§ 6. Zeebrieven	16
	§ 7. Passen voor vaartuigen	16
	§ 8. Betonning, bebakening en loodswezen	16
Q.	Posterij	16

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

VERSLAG.

N°. 1.

A. Grondgebied.

Het grondgebied der kolonie Suriname onderging geen verandering.

B. Bevolking.

De bevolking is blijkens den volgenden staat gedurende het jaar 1882 met 667 zielen vermeerderd. 1) (De Boschnegers en Indianen zijn onder de vermelde cijfers niet begrepen.)

	Mannen.		Vrouwen.		Totaal.	
Bij het einde van 1881 aanwezig	»	26 917	»	26 269	»	53 186
In 1882 geboren	902	»	908	»	1 810	»
» » aangekomen. . . .	456	»	202	»	a) 658	»
		1 358		1 110		2 468
		28 275		27 379		55 654
In 1882 overleden	866	»	755	»	1 621	»
» » vertrokken	141	»	39	»	180	»
		1 007		794		1 801
Blijft op ultimo December 1882	»	27 268	»	26 585	»	53 853

a) Hieronder 484 immigranten.

Het aantal Europeanen bedraagt, ongerekend het garnizoen, de zeemacht en de koopvaardijvloot, 676 hoofden.

De volgende tabel wijst aan hoe de bevolking op ult°. December 1882 over het grondgebied der kolonie verdeeld was. (Even als in vroegere jaren geschiedde, moet hier worden aangeteekend, dat het eindcijfer van die tabel niet overeenkomt met dat der voorgaande, hetgeen te wijten is aan de onvolledige opgaven welke aan de wijkmeesters en aan de districts-commissarissen worden ingezonden.)

1) Er bestaat geen voldoende reden om de bevolking van het etablissement Batavia niet in de bevolking-statistiek op te nemen, zooals tot dusver geschiedde. Het ten vorigen jare opgegeven bevolking-cijfer op ult°. December 1881 is in bovenstaanden staat dan ook vermeerderd met de 180 personen die op dat tijdstip in voormeld etablissement verblijf hielden. Voorts is het nog vermeerderd met de sterkte van de zeemacht en de koopvaardijvloot, welke op 150 hoofden wordt geraamd.

PLAATS VAN VESTIGING.	Personen niet behoorende tot de immigranten.			Immigranten.			Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.	
Stad Paramaribo en buitenwijken	9932	13 471	23 403	10	9	19	23 422
De forten Zeelandia, Nieuw-Amsterdam en de onderscheidene posten in de districten	598	135	*a*) 733	»	»	»	733
De zeemacht en de koopvaardijvloot, gemiddeld berekend op	150	»	150	»	»	»	150
Boven-Cottica	604	651	1 255	21	11	32	1 287
Perica	187	175	362	125	58	183	545
Boven-Commewijne . . .	312	274	586	46	16	62	648
Commetewane	301	227	528	13	9	22	550
Matappica	452	390	842	139	59	198	1 040
Beneden-Cottica	870	690	1 560	453	201	654	2 214
Beneden-Commewijne . .	1 020	745	1 765	559	242	801	2 566
Boven-Suriname	2 052	705	2 757	39	16	55	2 812
Beneden-Suriname . . .	762	462	1 224	769	322	1 091	2 315
Boven-Para	1 336	1 332	2 668	2	»	2	2 670
Beneden-Para	495	445	940	16	5	21	961
Boven-Saramacca	165	175	340	»	»	»	340
Beneden-Saramacca . . .	1 093	870	1 963	263	100	363	2 326
Nickerie	1 833	1 360	3 193	431	206	637	*b*) 3 830
Caronie	1 141	1 235	2 376	169	87	256	*c*) 2 632
Marowijne	123	32	155	»	»	»	155
	23 426	23 374	46 800	3 055	1 341	4 396	*d*) 51 196

AANMERKINGEN.

a) Hieronder 404 civiele personen, van welke 190 gedetineerd in de gevangenissen.

b) Hiervan zijn gevestigd:

te Nieuw-Rotterdam en de nieuwe vestingsplaats 810

op de plantages 3020

2) Totaal . . 3830

c) Waarvan 703 op den grond Totness.

d) Onder dit totaal zijn 79 weezen van immigranten (42 jongens en 37 meisjes), bij particulieren uitbesteed, die niet onder de immigranten vermeld zijn.

Als bijlage A wordt bij dit verslag gevoegd een vergelijkend overzicht van de getalsterkte der bevolking in de districten in de jaren 1863, 1872, 1873, 1880, 1881 en 1882.

Naar de godsdienstige gezindheid verdeelt zich de bevolking — ongerekend de zeemacht en de koopvaardijvloot — als volgt:

Nederlandsch Hervormde gemeente . .	7 390	zielen.
Evangelisch Luthersche » . .	2 795	»
Moravische Broeder » . .	23 019	»
Roomsch-Katholieke » . .	7 580	»
Israëlitische » . .	1 347	»
Transporteeren . . .	42 131	zielen.

per transport . . .		42 131	zielen.
Waalsche gemeente . .		14	»
Episcopaalsche » . .		163	»
Remonstrantsche » . .		5	»
Voorts:			
Mohammedanen . .	709 zielen.		
Hindoes	4 055 »		
Bhudisten	130 »		
. .		4 894	»
terwijl de godsdienstige gezindheid niet vermeld is van		3 839	»
Totaal . . .		51 046	zielen.

2) Met verwijzing naar noot 1 van het vorig verslag, wordt hier aangeteekend dat de in dat verslag vermelde cijfers betreffende de bevolking van Nickerie juist waren. In de bijlage A werd echter alleen de bevolking op de plantages en gronden in dat district opgegeven (2890 zielen) en niet die van het stadje Nieuw-Rotterdam (726 zielen).

De als bijlage B hierbij overgelegde tabel wijst de verdeeling van de bevolking aan naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten.

De twee volgende staten vermelden het aantal geboorten, huwelijken en sterfgevallen in 1882.

GESLACHTEN.	Doodgeboren.	GEBOORTEN. In echt.	Buiten echt.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.	Huwelijken.	AANMERKINGEN.
Mannelijk	71	180	722	902	»	902	*b*) 89	*a*) Hieronder zijn niet begrepen de 126 levenloos aangegevenen.
Vrouwelijk	55	179	727	906	2	908		*b*) Bij 18 van deze huwelijken zijn 50 kinderen gewettigd.
Totaal . . .	126	359	1 449	1 808	2	*a*) 1 810		

GESLACHTEN.	Dood geboren.	STERFGEVALLEN. Beneden 1 jaar.	Van 1 tot beneden 3 jaar.	Van 3 tot beneden 10 jaar.	Van 10 tot beneden 20 jaar.	Van 20 tot beneden 30 jaar.	Van 30 tot beneden 40 jaar.	Van 40 tot beneden 50 jaar.	Van 50 tot beneden 60 jaar.	Van 60 tot beneden 70 jaar.	Van 70 jaar en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Totaal.	Op Batavia.	Totaal-generaal.
Mannelijk	71	152	45	38	47	120	119	120	93	60	57	5	856	10	866
Vrouwelijk	55	118	57	40	34	89	88	71	68	83	99	4	751	4	755
Totaal . . .	126	270	102	78	81	209	207	191	161	143	156	9	1607	14	1621 *a*)

a) Hieronder zijn niet begrepen de 126 doodgeborenen.

De verhouding was in de laatste tien jaren als volgt:

Jaar.	Geboren.	Overleden.	Meer geboren.	Meer overleden.
1873	1457	2433	»	666
1874	1548	3364	»	1818
1875	1659	2193	»	534
1876	1823	1893	»	70
1877	1601	2114	»	513
1878	1563	1659	»	96
1879	1779	1343	436	»
1880	1849	1614	235	»
1881	1685	1734	»	49
1882	1810	1621	189	»

De geboorten en sterfgevallen in de districten verdeelden zich in 1882 blijkens de rapporten van de districts-commissarissen als volgt:

	Boven-Cottica, Perica, Boven-Commewijne, Commetewane en Matappica.	Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.	Beneden-Para en Beneden-Suriname.	Boven-Para en Boven-Suriname.	Beneden- en Boven-Saramacca.	Nickerie.	Coronie.	Marowijne.
Geboren. .	155	149	104	166	104	156	112	»
Overleden.	86	149	94	113	81	93	37	3

De geboorten en sterfgevallen onder de immigranten, in de voorafgaande opgaven begrepen, worden afzonderlijk vermeld onder hoofdstuk O.

In 1882 werd aan 14 personen het burgerrecht verleend.

De getalsterkte van de Boschnegers en Indianen kan niet worden nagegaan.

C. Mededeelingen van algemeenen aard.

Gedurende het jaar 1882 werden de orde en rust in de kolonie niet verstoord.

De verstandhouding met de naburige Fransche en Engelsche koloniën bleef op den meest gewenschten voet.

Het koloniaal bestuur was verplicht de quarantaine maatregelen, welke sedert 1881 werden toegepast, voor het grootste gedeelte van het jaar 1882 te handhaven. Eerst in de maand Augustus kon het vrije verkeer weder geheel worden hersteld.

Hoewel de kolonie, vooral ook door de handhaving van die maatregelen, van epidemiën verschoond bleef, zoo kan nochtans de gezondheidstoestand gedurende het jaar 1882 niet bijzonder gunstig worden genoemd.

In de maand Mei bracht de Gouverneur van Van Sypesteyn, na daartoe vooraf verlof van den Koning te hebben verkregen, een bezoek aan Fransch-Guyana. Op den 10den derwaarts vertrokken, keerde hij op den 19den in de kolonie terug.

Na de inspectiereizen in het vorig verslag vermeld, bezocht de genoemde Gouverneur nog op den 17den Juli 1882 het fort Nieuw-Amsterdam en vertoefde hij van den 22sten tot den 25sten Augustus in de districten Boven-Para en Boven-Suriname en van den 20sten tot den 23sten October in de districten Beneden-Cottica, Beneden-Commewijne en Boven-Cottica. Op het gemelde fort nam hij de gevangenis en verdere gebouwen in oogenschouw, terwijl hij met de andere inspectiereizen ten doel had de communicatiemiddelen te inspecteeren en zich persoonlijk van den gang van zaken in die districten te overtuigen, waartoe hij eenige van de voornaamste plantages bezocht. Er heerschte allerwegen een goede geest, zoowel onder de immigranten als onder de creolenbevolking. Men was over het algemeen tevreden over den arbeid, vooral over dien van de immigranten. Evenmin werden van dezen klachten tegen hunne huurders vernomen. De woningen en hospitalen op de bezochte plantages werden in goeden staat aangetroffen.

Ook de rapporten van de districts-commissarissen getuigen meerendeels van tevredenheid bij hunne halfjaarlijksche inspectiën en verdere bezoeken op de plantages.

Op den 23sten en 24sten April 1883 is door den tegenwoordigen Gouverneur (zie hoofdstuk D) eene inspectiereis gedaan naar het fort Nieuw-Amsterdam, het quarantaine etablissement op post Leyden, het station Frederiksdorp in Beneden-Cottica, de plantage Sorgvliet en de centraalfabriek in Beneden-Commewijne.

D. Algemeen en gewestelijk beheer.

Ingevolge de Koninklijke besluiten van 5 September 1883, nos. 1 en 2, waarbij jhr. C. A. van Sypesteyn op zijn verzoek van de betrekking van Gouverneur van Suriname ontheven en de Heer J. H. A. W. baron Van Heerdt tot Eversberg daartoe benoemd werd, ging het bestuur der kolonie den 1sten November op laatstgenoemde over. Daags te voren was de Heer Van Heerdt van Curaçao, waar hij laatstelijk de betrekking van Gouverneur had bekleed, te Paramaribo aangekomen.

De proclamatiën betreffende de overgave en de overneming van het bestuur worden aangetroffen in het Gouvernementsblad onder nos. 17 en 18.

De heer A. J. Da Costa, op den 12den April 1882 bij herstemming tot lid der Koloniale Staten gekozen, werd als zoodanig toegelaten. Het tegen de bedoelde herstemming ingebracht bezwaarschrift, waarvan in het vorig verslag (bladzijde 4) sprake was, heeft geleid tot de gerechtelijke vervolging van een persoon, die aan de verkiezing had deelgenomen zonder daartoe bevoegd te zijn. Hij werd echter door het hof van justitie van rechtsvervolging ontslagen, vermits de bewezen verklaarde feiten geoordeeld werden noch misdaad, noch wanbedrijf, noch overtreding op te leveren.

Het lid der Koloniale Staten A. d'Angremond nam op den 31sten Maart 1883 als zoodanig ontslag, wegens vertrek uit de kolonie.

Door den Gouverneur zijn voor het zittingjaar 1883/1884 tot leden der Koloniale Staten benoemd de heeren mr. D. Juda, J. F. Saile Vanier, H. Knoch en W. Van Esveld; terwijl respectievelijk tot voorzitter en ondervoorzitter werden benoemd de heeren mr. D. Juda en dr. A. Salomons.

E. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht.*

De sterkte van de schutterij te Paramaribo bedroeg op het einde van het afgeloopen jaar 27 officieren en 391 onderofficieren en manschappen, verdeeld in vijf compagniën.

Aan de formatie ontbraken op dat tijdstip 4 officieren en 124 manschappen.

De sterkte van de gewapende burgermacht in de districten bedroeg 69 officieren en 1536 onderofficieren en manschappen.

De formatie van de troepen en het garnizoen, laatstelijk bij Koninklijk besluit van 19 October 1873, n°. 15, geregeld en vastgesteld op 22 officieren en 470 onderofficieren en minderen, bleef sedert onveranderd. Niettegenstaande gedurende het afgeloopen jaar 49 uit Nederland aangekomen onderofficieren en minderen benevens één infanterist van het garnizoen op Curaçao (dus te zamen 50 man) in de sterkte werden opgenomen, was het incompleet op ultimo December 1882 toch weder tot 133 manschappen gestegen. Voorts ontbraken op dat tijdstip 3 officieren aan de sterkte, en wel 2 officieren van gezondheid van de 2de klasse en één 2de luitenant der infanterie. De sterkte van het garnizoen was op het einde van 1882 als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Staf	4	4
2 compagniën infanterie	8	293
1 detachement artillerie	1	39
Personeel van het materieel der artillerie	»	1
Geneeskundige dienst. officieren van gezondheid	4	»
Geneeskundige dienst. apothekers	2	»
	19	337

Voor memorie werden gevoerd 24 infanteristen die dienst deden bij het korps marechaussée en 6 wegens dententie.

Het emplacement van de troepen was op het genoemde tijdstip als volgt:

	Officieren.	Onderofficieren en manschappen.
Paramaribo	8	164
Fort Nieuw-Amsterdam	2	89
Quarantaine etablissement Leijden	»	2
Post Jachtlust	»	2
» Republiek	»	2
» Nickerie	2 *a*)	40
» Coronie	»	6
» Sommelsdijk	»	6
» Nassau	»	6
Personeel van den geneeskundigen dienst te Paramaribo	4 *b*)	»
	16	313

a) Hieronder 1 officier van gezondheid. Hoewel in Nickerie in de sterkte opgenomen, deed deze officier tijdelijk dienst in Coronie.

b) Zijnde 2 officieren van gezondheid en 2 apothekers.

Eén kapitein der infanterie en één officier van gezondheid van de 1ste klasse waren met buitenlandsch verlof afwezig, terwijl één kapitein der infanterie tijdelijk in civielen dienst werkzaam was. Voorts waren 19 onderofficieren en manschappen der infanterie in het militair hospitaal ter verpleging, 3 onderofficieren en manschappen der infanterie en 1 artillerist met binnenlandsch verlof, en 1 infanterist voor den krijgsraad.

Slechts één infanterist van de 2de klasse was op ultimo December 1882 in de klasse van discipline.

Ofschoon, gelijk reeds in hoofdstuk C werd opgemerkt, de gezondheidstoestand van de bevolking niet zeer gunstig kon worden genoemd, was die van de troepen over het algemeen goed. Slechts in het begin van het jaar heerschte er eene lichte aandoening van de luchtwegen, welke in de maand Mei met een goedaardig verloop een einde nam.

In en buiten de ziekeninrichtingen werden in het afgeloopen jaar door den militairen geneeskundigen dienst 4336 ziektegevallen, of 67 minder dan in 1881, behandeld.

Van de behandelden waren 1106 militairen, 26 schepelingen van Zr. Ms. zeemacht, 3204 civielen, waaronder 29 schepelingen van de koopvaardijvloot en 80 beambten van politie.

Van de zieken werden behandeld:

te Paramaribo in het militair hospitaal	1700
te Paramaribo in den buitendienst	1080
op het fort Nieuw-Amsterdam	1175
op post Nickerie	158
op post Coronie	223

Van de opgenomenen zijn overleden 2 infanteristen, 1 matroos van Zr. Ms. zeemacht en 189 civielen, onder welke laatsten 1 agent van politie.

Op ultimo December 1882 bleven onder behandeling 32 militairen, 1 matroos van Zr. Ms. zeemacht en 224 civielen, waaronder 2 matrozen der koopvaardijvloot en 8 agenten van politie en marechaussées. Van die 257 personen werden verpleegd 188 in het militair hospitaal te Paramaribo, 4 in den buitendienst (garnizoen), 51 op het fort Nieuw-Amsterdam, 7 op post Nickerie en 7 op post Coronie.

Bij de garnizoens-apotheek in het militair hospitaal werden in 1882, zoowel voor den binnen- als voor den buitendienst, 48 315 recepten (16 277 voor militairen en 32 038 voor civielen) gereed gemaakt, alzoo 9877 minder dan in 1881.

De vaccinatiën en revaccinatiën hebben wederom geen gunstige resultaten opgeleverd. Omtrent de koepokinenting vindt men nadere mededeelingen in hoofdstuk J, Burgerlijke geneeskundige dienst.

§ 2. *Zeemacht.*

Zr. Ms. schroefstoomschip 4de klasse *Suriname*, hetwelk in Februari 1882 in de kolonie kwam ter vervanging van de *Aruba*, verliet in den loop van dat jaar van tijd tot tijd de reede van Paramaribo tot het doen van oefenings- en kruistochten. Voorts stoomde die bodem een paar malen de rivieren Commewijne, Cottica en Suriname op.

Den 28sten December vertrok de *Suriname* naar het eiland Martinique, ten einde in het droogdok aldaar te worden nagezien en schoongemaakt.

Na mede de reede van Georgetown in Britsch-Guyana te hebben bezocht, keerde de *Suriname* den 13den Februari 1883 in de kolonie terug.

De Gouverneur maakte op den 23sten en 24sten April 1883 gebruik van de *Suriname* tot het doen van eene inspectiereis naar de districten Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne (verg. hoofdstuk C).

F. Wetgeving, rechtswezen en politie.

§ 1. *Wetgeving.*

Na de in het vorig Verslag genoemde, zijn geene verordeningen uitgevaardigd die te dezer plaatse zouden behooren te worden vermeld.

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

De samenstelling van het hof van justitie onderging eenige wijzigingen, doordien de heeren mrs. A. J. Van Emden en C. J. W. N. Van Hengst op hun verzoek respectievelijk als president en als lid ontslagen werden. [3] Tot president werd benoemd het lid mr. D. Juda [4] en tot leden de heeren mrs. A. J. Jessurun, kantonrechter in Nickerie, en F. Siewertsz van Reesema, advocaat en procureur te Rotterdam. [5]

Door dat hof werden in 1882 behandeld:

43 burgerlijke zaken (waarvan 13 op verstek, 6 na gehouden pleidooi, 21 op overlegging van stukken en 3 bij royement);

124 strafzaken (waarvan 122 bij vonnis en 2 bij royement) en 74 requesten.

Ter generale rolle werden 74 zaken aangebracht.

Het hof diende den Gouverneur van advies in 28 zaken.

Bij het kantongerecht te Paramaribo waren bij het begin van het jaar 1882 nog 5 burgerlijke zaken aanhangig gebleven [6] en werden gedurende dat jaar 111 zaken aangebracht. In deze werden gewezen 50 vonnissen bij verstek, 24 na contradictie en 14 op consent, terwijl 24 zaken van de rol werden geroyeerd. Aanhangig bleven 4 zaken.

Het aantal aangebrachte strafzaken bedroeg 275, van welke 99 volgens de wijze voorgeschreven bij het Wetboek van Strafvordering en 176 volgens die voorgeschreven bij de herziene strafverordening van 1874 zijn berecht geworden. Bij die berecht volgens het Wetboek van Strafvordering waren 99 beklaagden betrokken. Hiervan zijn veroordeeld bij verstek 57, na ingebrachte verdediging 28, geroyeerd 11, terwijl na ingebrachte verdediging 3 zijn vrijgesproken. Van de 1939 beklaagden welke betrokken waren bij de 176 volgens de herziene strafverordening berechte strafzaken, werden 1700 bij verstek en 223 na ingebrachte verdediging veroordeeld, terwijl 14 na ingebrachte verdediging en 2 bij verstek werden vrijgesproken.

Tegen afwezige getuigen werden bovendien 8 vonnissen gewezen. Voorts hebben bij het kantongerecht 66 voorzieningen in voogdijen en toeziende voogdijen, en 8 benoemingen van curators en toeziende curators plaats gehad. Er werden 2 processen-verbaal van verzegeling, 2 van ontzegeling, 2 van opening van uiterste wilsbeschikkingen, 23 van beëediging van deskundigen en schatters, 26 van afgelegde verklaringen door gezagvoerders van Nederlandsche koopvaardijschepen en 9 van beëediging van ter griffie overbrachte boedelbeschrijvingen opgemaakt. Op 54 requesten werden appointementen gegeven.

Voorts werden door den griffier 28 akten in verschillende zaken verleden en werden er in de openbare registers 31 akten van huwelijksche voorwaarden en 9 van vennootschappen ingeschreven. Aan den Gouverneur werden adviezen op 82 requesten uitgebracht.

Bij het kantongerecht van Nickerie was op 1° Januari 1882 één burgerlijke zaak aanhangig gebleven en werden gedurende dat jaar 14 zaken aangebracht, van welke 13 werden afgedaan, en wel 2 bij royement, 6 bij verstek, 4 op contradictie en 1 door onbevoegdverklaring van den rechter. In één zaak werd appel aangeteekend. Er werden 5 requesten ingediend en behandeld. Voorts hadden plaats 2 beëedigingen van afgelegde scheepsverklaringen, 1 benoeming van een toezienden voogd, 2 verzegelingen, 2 ontzegelingen, 4 beëedigingen van deskundigen, 1 beëediging van eene onderhandsche boedelbeschrijving. In de daartoe bestemde registers werden 1 akte van vennootschap en 1 akte van ontbinding van vennootschap ingeschreven. Ten verzoeke van den rechter-commissaris bij het hof van justitie werden in 2 zaken 4 getuigen gehoord. Op 1°. Januari 1882 was nog 1 strafzaak aanhangig. In dat jaar werden 504 zaken aangebracht. In 394 dier zaken werd vonnis gewezen, terwijl 110 zaken werden geroyeerd, zoodat op ultimo December van dat jaar

[3]) Koninklijke besluiten van 5 Januari 1883 n°. 9 en 15 September 1882 n°. 33.

[4]) Koninklijk besluit van 10 April 1883 n°. 45.

[5]) Koninklijke besluiten van 12 October 1882 n°. 28 en 10 April 1883 n°. 45.

[6]) Deze opgaaf verschilt met die in 't vorig Verslag, maar het verschil is niet toegelicht.

1 zaak aanhangig bleef. Bij de 394 vonnissen waren 697 beklaagden betrokken. 29 zaken werden bij verstek behandeld. In 3 zaken werd hooger beroep aangeteekend. Er werden 6 adviezen aan den Gouverneur uitgebracht.

Bij het kantongerecht van Coronie waren op 1°. Januari 1882 nog 2 burgerlijke zaken aanhangig gebleven, terwijl gedurende dat jaar 7 zaken werden aangebracht. Hierin zijn gewezen 2 vonnissen op contradictie, terwijl 2 zaken op verzoek werden geroyeerd. Op ultimo December 1882 bleven 3 zaken hangende. 119 strafzaken werden aangebracht en volgens de voorschriften van de herziene strafverordening van 1874 berecht. Één requést tot verzegeling werd behandeld en op 2 requesten advies aan den Gouverneur uitgebracht.

Bij den omgaanden rechter gevestigd te Paramaribo werden 177 strafzaken aangebracht. Hierin werden 170 vonnissen (25 bij verstek en 145 na ingebrachte verdediging) gewezen. Bij deze zaken waren 444 beklaagden betrokken, waarvan 178 bij verstek werden veroordeeld. 7 zaken werden geroyeerd. Bij den omgaanden rechter gevestigd op de plantage Marienburg [7]) werden 530 strafzaken aangebracht waarin 1130 beklaagden betrokken waren. In 528 werd vonnis gewezen. Daarbij werden 1074 beklaagden veroordeeld (waarvan 246 bij verstek), 37 vrijgesproken, 9 van rechtsvervolging ontslagen en 8 naar den bevoegden rechter verwezen. Een afwezig gebleven getuige werd mede veroordeeld. Twee zaken met 2 beklaagden bleven aanhangig. Elf adviezen op requesten werden aan den Gouverneur uitgebracht.

§ 3. *Politie.*

Het korps maréchaussée bestond op ultimo December 1882 uit: 1 opperwachtmeester, 1 wachtmeester, 20 brigadiers, 1 brigadier titulair, 47 maréchaussées van de 1ste klasse en 50 van de 2de klasse. Het korps inlandsche politie-agenten uit: 8 hoofdlieden, 2 hoofdlieden-titulair, 25 agenten van de 1ste klasse en 32 van de 2de klasse. (Een sterkte- en emplacementstaat wordt als bijlage C hierbij overgelegd.)

Aan de organieke sterkte ontbreekt alzoo: 1 wachtmeester der maréchaussée en 1 agent van de 2de klasse van de inlandsche politie, terwijl 1 brigadier boven het vastgestelde getal aanwezig was, hetgeen een gevolg was van de terugstelling van een wachtmeester tot brigadier.

Gedurende het jaar 1882 werden bij de politiemacht: voorloopig op de proef aangesteld: 19 personen als maréchausée en 1 als agent van de 2de klasse; definitief benoemd: 2 maréchaussées van de 1ste en 9 van de 2de klasse en 6 agenten van de 2de klasse; bevorderd tot hoogere rangen 24 beambten; eervol ontslagen 8 beambten; gepensionneerd 5 beambten; wegens berispelijk gedrag teruggesteld 4 beambten naar hun korps teruggezonden wegens gebleken ongeschiktheid om politiedienst te doen 2 militairen; wegens wangedrag uit 's lands dienst ontslagen 1 beambte. Het korps verloor 3 beambten door den dood.

Volgens het door den procureur-generaal ingezonden verslag gaf de politie steeds redenen tot tevredenheid.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

Op grond dat het bij verordening van 30 April 1872 (*Gouvernementsblad* n°. 25) vastgestelde reglement betreffende de strafinrichtingen voor dwangarbeid, den dwangarbeid aan openbare werken, de inrichting en het inwendig bestuur der gevangenissen, de tucht der veroordeelden en de bestemming der opbrengst van hunnen arbeid over het algemeen goed werkte, heeft de Gouverneur gemeend aan de Koloniale Staten te moeten voorstellen om den termijn voor de herziening van dit reglement, die op 6 November 1882 expireerde, met 5 jaren te verlengen. De Koloniale Staten hebben echter slechts aan eene verlenging voor 2 jaren hunne goedkeuring gehecht, zoodat het reglement alsnu van kracht blijft tot den 6den November 1884 (*Gouvernementsblad* 1882 n°. 16).

In het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia bevonden zich op ultimo December 1882 92 personen, waaronder 39 Fransche vluchtelingen. In den loop van 1882 werden 289 personen, waaronder 22 Fransche vluchtelingen, opgenomen, en 302 personen ontslagen, zoodat op ultimo December 1882 79 personen (71 mannen en 8 vrouwen) aldaar gecustodieerd bleven. Onder dit getal zijn begrepen 3 Fransche vluchtelingen en voorts 5 veroordeelden die te huis behooren in de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam. Deze werden met nog 15 anderen, die eveneens in die gevangenis hunne straf behoorden te ondergaan, aan het schoonhouden van de openbare straten en wegen en het opdelven van de grachten en kanalen in en om Paramaribo te werk gesteld.

Het aantal gevangenen in de gevangenis op het fort Nieuw-Amsterdam bedroeg op ultimo December 1881 107 personen. In 1882 werden opgenomen 46 en ontslagen 37, zoodat het aantal gevangenen op het einde van dat jaar tot 116 (112 mannen en 4 vrouwen) gestegen was. Het aantal van de pro memorie in de registers voorkomenden werd door ontvluchting met één vermeerderd en bedroeg op ultimo December 1882 17 hoofden.

Van de gemelde 116 hoofden waren 5 tijdelijk in het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia gecustodieerd en werden 2 als ziek in het militair hospitaal te Paramaribo verpleegd.

Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar de als bijlagen D 1-2 en E bij dit Verslag gevoegde rapporten van de commissiën van administratie.

In het huis van bewaring in Nickerie waren op 1° Januari 1882 23 personen aanwezig. Gedurende dat jaar werden 466 personen opgenomen en 472 ontslagen, zoodat op ultimo December 17 in arrest bleven. In dat van Coronie werden 27 personen opgenomen, welke op ultimo December allen weder waren ontslagen.

De gevangenen in Nickerie werden steeds gebezigd voor de werkzaamheden aan de zeewering.

§ 5. *Personen en instellingen met het rechtswezen in verband.*

In het aantal praktizijns, notarissen, candidaat-notarissen, deurwaarders, translateurs en tolken kwam ook in het jaar 1882 geen verandering. (Zie bladz 6 van het Verslag van 1881.) Slechts wordt aangeteekend dat een van de candidaat-notarissen sedert eenigen tijd eene ambtelijke betrekking in het district Nickerie bekleedt, doch als zoodanig, volgens de bepaling van het besluit van 18 Mei 1881 (*Gouvernementsblad* n°. 8) de notarieele praktijk uitoefent.

Nopens de liquidatie van het in 1877 opgeheven departement der onbeheerde boedels en weezen zijn de navolgende inlichtingen ontvangen.

De 30sten April 1877 werd het saldo van de generale kasrekening van bedoeld departement door den administrateur van financiën als weesmeester-liquidateur overgenomen met een bedrag van f 17 207,72; terwijl er later nog eenige baten, waaronder renten van uitgezette kapitalen, zijn bijgekomen, alsmede aan kapitaal ingeschreven op het grootboek der $2\frac{1}{2}$% nationale werkelijke schuld in Nederland een bedrag van f 17 811,97. Langzamerhand zijn een vijftigtal boedels en weesadministratiën geliquideerd, met uitbetalingen tot een gezamenlijk bedrag van f 29 493,51, waarbij nog verschillende uitgaven komen voor praktizijns- en notaris-kosten, zegels, provisie den lande competeerende en kosten van een door het koloniaal Gouvernement verloren proces ad f 788,60. Hier staat wel is waar tegenover dat de onder benefice van inventaris aanvaarde boedel van den vorigen weesmeester, in dat proces in vrijwaring opgeroepen, nog aan het liquideerende departement f $1696,88^5$ met 8% rente over f $1508,46^5$ sedert 25 April 1877 en een deel der zoo evengenoemde kosten (te weten f 419,50) schuldig is, doch de baten van dien boedel schijnen het verhalen van deze schuld vooralsnog niet toetelaten. Thans zijn er geene boedels of weesadministratiën meer open, zoodat de liquidatie als afgeloopen kan worden beschouwd. Voortdurend zijn echter nog inlichtingen te geven op aanvragen uit vreemde landen naar voormalige boedels van overleden personen.

---

[7]) De in het vorig Verslag vermelde in 1881 voor dezen rechter aangebrachte zaken werden in dat jaar allen afgedaan.

G. Eeredienst.

Nederlandsch Hervormde gemeente. Het aantal leden van deze gemeente te Paramaribo bedroeg op ultimo December 1882 volgens opgaaf van den kerkeraad ruim 6000. Volgens opgave uit Nickerie kan het aantal zielen, aldaar tot deze gemeente behoorende, op 1551 gesteld worden. [8]) Te Paramaribo werden in 1882 165 kinderen (waarvan 43 in echt geboren) gedoopt. Aldaar werden 77 personen (47 mannen en 30 vrouwen) als lidmaten aangenomen. Kerkelijk werden 14 huwelijken ingezegend. In de predikants-vacature in Nickerie werd voorzien door de benoeming van ds. F. F. SONSTRAL, vroeger predikant bij de vereenigde Protestantsche gemeente op Curaçao.

Evangelisch-Luthersche gemeente. In 1882 werden 150 kinderen (waarvan 44 in echt geboren) gedoopt. Als lidmaten werden 20 personen (13 mannen en 7 vrouwen) aangenomen. 4 huwelijken werden kerkelijk ingezegend. Daar het in 1881 aan den predikant dezer gemeente verleende buitenlandsch verlof in 1882 werd verlengd, is de kerkelijke dienst ook gedurende dat jaar door de beide predikanten der Nederlandsch Hervormde gemeente beurtelings waargenomen. Het zielental wordt door den kerkeraad op ongeveer 2000 geschat.

Moravische Broedergemeente. Als leden van deze gemeente waren, volgens het door de hoofdvoorstanders ingezonden verslag, op ultimo December 1882 ingeschreven 23 810 personen, waarvan 9647 in Paramaribo, 13 633 in de districten en 530 bij de Boschnegers. In 1882 zijn gedoopt 408 volwassenen en 739 kinderen. 678 personen werden tot het lidmaatschap toegelaten; terwijl 611 als overleden werden opgegeven. Kerkelijk werden 19 huwelijken ingezegend. Bij deze gemeente waren op ultimo December 1882 in de stad 17 en op de établissementen in de districten 15 zendelingen werkzaam.

Roomsch-Katholieke gemeente. Door de geestelijken van deze gemeente werden in 1882 gedoopt 159 volwassenen en 492 kinderen (waarvan 76 in echt geboren). Kerkelijk werden 19 huwelijken ingezegend. Het zielental bleef, volgens het verslag van den apostolischen vicaris, op ongeveer 13 000 geschat, waarvan 6 à 7000 te Paramaribo. Onder het totaal zijn de tot deze gemeente behoorende Boschnegers en Indianen begrepen. Behalve den apostolischen vicaris en 5 van gouvernementswege bezoldigde geestelijken van den 2den rang, zijn nog 7 priesters bij de Roomsch-Katholieke missie werkzaam. Omtrent den arbeid van de geestelijken wordt naar vroegere verslagen verwezen.

Israëlitische gemeenten. De Nederlandsche Israëlitische gemeente bestond op ultimo December 1882 uit 624 zielen, waarvan 287 van het mannelijk en 339 van het vrouwelijk geslacht. Gedurende dat jaar hadden 10 geboorten en 12 sterfgevallen plaats. Het aantal leden van de Portugeesch-Israëlitische gemeente bedroeg op hetzelfde tijdstip 683 (332 mannen en 351 vrouwen.) Als overleden zijn in het verslag van de gemeente vermeld 8 personen. Geboren werden 10 jongens en 6 meisjes.

Door de eerstgemelde gemeente werd aan 21 en door de andere aan 22 behoeftige huisgezinnen en personen onderstand verleend.

[8]) Evenals in vorige Verslagen wijken de in dit hoofdstuk vermelde opgaven van de verschillende kerkbesturen af van die in de bevolking-statistiek (hoofdstuk B).

H. Instellingen van liefdadigheid

De *Surinaamsche maatschappij van weldadigheid* bestond op ultimo December 1882 uit 26 leden, 37 donateurs en 12 donatrices. Haar fonds bedroeg op gemeld tijdstip f 10 166,54, of f 4948,49 minder dan op ultimo December 1881. Deze vermindering is ontstaan door dat eenige vorderingen wegens in vroegere jaren op schuldbekentenissen uitgezette gelden in 1882 als oninbaar zijn afgeschreven. Gedurende dat jaar werd uitgegeven: voor alimentatie aan 5 behoeftigen f 295, voor medicijnen f 12,60, voor schoenen ten behoeve van de 70 kweekelingen f 459,40. Door de maatschappij werd voortgegaan met het verstrekken van kosteloos onderwijs aan hare kweekelingen (40 jongens en 30 meisjes) en van kostelooze geneeskundige behandeling aan eenige verpleegden.

Gesticht van weldadigheid op 's Lands grond Boniface. [9]) Op ultimo December 1882 werden 144 ouden en gebrekkigen (met 15 kinderen, die te jong waren om van hunne moeders te worden gescheiden,) in het gesticht en 23 daarbuiten onder het toezicht der regenten verpleegd. De verpleegden zijn deels Europeanen, deels inlanders, waaronder geëmancipeerden, en voor een klein deel immigranten. Het volgende staatje wijst de plaats gehad hebbende mutatiën in het gesticht aan.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op ultimo December 1881 werden verpleegd . . .	67	97	8	8	180
Bijgekomen	25	15	2	3	45
	92	112	10	11	225
Ontslagen	11	7	2	4	24
	81	105	8	7	201
Overleden	21	21	»	»	42
Aantal verpleegden op ultimo December 1882. .	60	84	8	7	159

Onder het beheer van de regenten, doch onder onmiddellijk toezicht van de verschillende kerk- en armbesturen, werden 525 weezen op het einde van 1882 buiten het gesticht verpleegd. In den volgenden staat, waarin zij naar de verschillende gezindten zijn gerangschikt, komen de onder hen in 1882 plaats gehad hebbende mutatiën voor.

[9]) Omtrent het karakter van deze inrichting zijn inlichtingen verstrekt in hoofdstuk H van het Verslag van 1875.

	Hervormde gemeente.		Evangelisch-Luthersche gemeente.		Roomsch-Katholieke gemeente.		Moravische Broeder-gemeente.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.	
Op ultimo December 1881 werden verpleegd	53	53	25	27	72	80	84	95	234	255	489
In 1882 bijgekomen	11	11	3	3	19	15	28	19	61	48	109
	64	64	28	30	91	95	112	114	295	303	598
In 1882 afgeschreven	11	8	»	1	14	14	13	12	38	35	73
Aanwezig op ultimo December 1882 .	53	56	28	29	77	81	99	102	257	268	525

Voor alimentatie van deze weezen werd in den loop van het jaar 1882 weder een bedrag van f 2000 's jaars beschikbaar gesteld; in 't geheel kan de commissie van regenten thans beschikken over de navolgende sommen:

van de Hervormde	gemeente . .	f 7100
» » Evangelisch-Luthersche	» . .	3700
» » Moravische Broeder	» . .	9700
» » Roomsch-Katholieke	» . .	9000

Behalve de hierboven vermelde, werden op ultimo December 1882 nog 56 weezen van immigranten onder toezicht van den agent-generaal buiten het gesticht verpleegd, voor welke een bedrag van f 2810 werd besteed.

De gezamenlijke kosten van het gesticht bedroegen in het afgeloopen jaar f 56 536,54⁵.

In de *Roomsch-Katholieke weezen-inrichting »Livorno"* werden in 1882 57 jongens en in het weeshuis dier gemeente in de stad 6 jongens en 44 meisjes verpleegd. Deze 107 kinderen zijn begrepen onder de 158 in den voorafgaanden staat vermelde weezen van die gemeente.

Het damescomité »Dorcas" gaat steeds voort om eenige kinderen van kleeding en schoeisel te voorzien, waardoor deze in staat zijn de school te bezoeken. Hun aantal bedroeg in het afgeloopen jaar 27.

I. Onderwijs.

Ten einde den inspecteur voor het onderwijs als leeraar aan de in 1882 opgerichte school voor opleiding van jongelieden tot districts-geneesheer of pharmaceut te kunnen behouden, werd de onderwijs-verordening van 1877 (*Gouvernementsblad* n°. 10) in dier voege gewijzigd, dat dien inspecteur ook een ander ambt of eene andere bediening met toestemming van den Gouverneur kan worden opgedragen. (Zie *Gouvernementsblad* 1883 n°. 7.)

Het ligt in het voornemen van het koloniaal bestuur om in 1884 eenige particuliere scholen samen te trekken tot één gouvernements-school voor meer uitgebreid lager onderwijs. De onderwijzers op die school zullen dan door het Gouvernement worden bezoldigd, terwijl de schoolgelden aan de koloniale kas zullen ten goede komen. Bij het ontwerpen van de begrooting voor het dienstjaar 1884 is op deze aangelegenheid gelet.

Terwijl over het algemeen sedert de invoering van de onderwijs-verordening van 1877 het schoolbezoek is toegenomen, viel in 1882 eenige achteruitgang in het aantal schoolgaande kinderen waar te nemen. In de geheele kolonie gingen op ultimo December 1881 5321 kinderen ter school en op ultimo December 1882 slechts 5124. Het onderwijzend personeel breidde zich in 1882 uit van 101 tot 111 geëxamineerden. [10]) Hiervan waren gevestigd te Paramaribo 80, die aan 3695 kinderen, en in de districten 31, die aan 1429 kinderen onderwijs gaven.

[10]) Onder beide getallen zijn begrepen 3 onderwijzeressen met akten alleen voor vreemde talen.

Van de schoolgaande kinderen waren er 115 minder dan 7 jaar, 4119 van 7-12 jaar, en 890 meer dan 12 jaar oud, tegen 147, 4171 en 1003 op ultimo December 1881. Uit deze cijfers blijkt, dat de vermindering in het aantal schoolgaande kinderen grootendeels daarin bestaat, dat zij die den leeftijd van 12 jaren hebben bereikt en op wie derhalve de bepalingen omtrent den leerplicht niet meer van toepassing zijn, de school eerder hebben verlaten dan tot dusver het geval was

Eene vergelijking van de vermelde cijfers van 1882 met die van het jaar te voren toont aan dat in 1882 werkzaam waren: te Paramaribo 1 geëxamineerde onderwijzer op 46,2 kinderen en in de districten 1 geëxamineerde onderwijzer op 46,1 kinderen, tegen 1 geëxamineerden onderwijzer op 52,3 kinderen te Paramaribo en 53,8 kinderen in de districten in 1881, zoodat tusschen het aantal van het geexamineerd onderwijzend personeel en het aantal schoolgaande kinderen eene betere verhouding is waar te nemen.

Gemiddeld kwamen in 1882 van de 100 kinderen op: te Paramaribo 74, in de districten 78, dus in de geheele kolonie 76, tegen 77, 80 en 78 in 1881.

In 1882 werden te Paramaribo 9 en in Boven-Para 2 personen veroordeeld wegens het van school houden hunner kinderen of pupillen. In de overige districten werden ter zake geen vervolgingen ingesteld.

Het getal leerlingen van de normaalschool daalde in het jaar 1882 van 51 tot 43 (21 mannelijke en 22 vrouwelijke). Even als in 1881 was de opkomst verre van bevredigend te noemen, en in de rapporten van de onderwijzers vindt men aangeteekend dat de leerlust bij zeer vele kweekelingen vrij wat te wenschen over liet.

Op ultimo December 1882 waren te Paramaribo 10 niet gesubsidiëerde particuliere scholen, 10 gesubsidiëerde particuliere scholen, 3 gouvernementsscholen, 5 gesubsidiëerde scholen der Moravische Broeders en 3 gesubsidiëerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken; in de districten 16 gouvernementsscholen, 12 gesubsidiëerde scholen der Moravische Broeders, 2 gesubsidiëerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken en 2 scholen bij de Boschnegers, namelijk op Gansée en Maripaston.

Te Paramaribo werd in het afgeloopen jaar eene particuliere school en (door de Moravische Broeders) eene »tusschenschool" geopend. In de districten werden geen nieuwe scholen opgericht.

Op de in de maand April 1882 door het Gouvernement opgerichte openbare school voor meisjes groeide het aantal leerlingen in den loop van dat jaar van 151 tot 199 aan.

Voor gouvernementsrekening werd op het einde van 1882 aan 1109 kinderen onderwijs gegeven; terwijl aan 1161 leerlingen op de gesubsidiëerde scholen der Moravische Broeders en aan 608 leerlingen op de gesubsidiëerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken gratis onderwijs werd verstrekt.

Op de bewaarscholen waren 549 kinderen (249 jongens en 300 meisjes) ingeschreven. Hiervan waren 19 op particuliere scholen, 146 op die der Moravische Broeders en 384 op die der Roomsch-Katholieke geestelijken.

In 1882 werden 19 akten tot het geven van onderwijs

uitgereikt, waarvan 16 voor den 4den rang, 2 voor den 3den rang en 1 voor onderwijs in de Fransche taal.

Het onderwijzend personeel in de kolonie bestond op ultimo December 1882 uit 4 onderwijzers en 2 onderwijzeressen van den 1sten rang, 5 onderwijzers van den 2den rang, 26 onderwijzers en 12 onderwijzeressen van den 3den rang, 43 onderwijzers en 16 onderwijzeressen van den 4den rang, 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Fransch, 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Engelsch, 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Fransch en Engelsch. Bij gebrek aan voldoend personeel stonden 5 onderwijzers zonder rang aan het hoofd van eene school; terwijl voorts nog door 24 mannen en 22 vrouwen zonder rang hulp op de scholen werd verleend.

Van het hier vermelde getal waren 1 onderwijzer van den 2den rang, 8 onderwijzers van den 3den rang, 22 onderwijzers van den 4den rang en de genoemde 5 onderwijzers zonder rang werkzaam op de scholen in de districten. De overigen waren te Paramaribo hetzij aan het hoofd van eene school geplaatst, hetzij daarop behulpzaam.

De scholen in de districten waren gevestigd en bevolkt als volgt:

a. Gouvernementsscholen:

te Nieuw-Rotterdam	111	leerlingen, [11]
op de plantage Paradise	50	»
» den grond Totness	40	»
» de plantage Welgelegen	29	»
» » » Munnickendam	22	»
» » » Nieuw-Meerzorg	61	»
» » » Frederiksdorp	22	»
» » » Hecht en Sterk	27	»
» » » de Resolutie	14	»
» het fort Nieuw-Amsterdam	23	»
» de plantage la Rencontre	60	»
» den grond Overtoom	30	»
» » » Onverwacht	51	»
» » » Berlijn	41	»
» » z Phedra	22	»
» » post Nassau	36	»
Totaal	639	leerlingen

of 85 minder dan in 1881.

b. Scholen der Moravische Broeders:

op de plantage Waterloo	48	leerlingen,
» het etablissement Salem	172	»
» » » Charlottenburg	67	»
» » » Rust en Werk	28	»
» » » Heerendijk	32	»
» » » Leliendaal	46	»
» » » Wederzorg	56	»
» » » Beekhuyzen	22	»
» de plantage Morgenstond	37	»
» het etablissement Clevia	65	»
» » » Berseba	44	»
» » » Bergendal	43	»
Totaal	660	leerlingen,

of 61 minder dan in 1881.

c. Scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.

op de plantage Marijshope	88	leerlingen,
» het etablissement Livorno	42	»
Totaal	130	leerlingen,

of 14 meer dan in 1881.

In 1882 werd de inspecteur voor het onderwijs gemachtigd om bij wijze van proef op de scholen gelegenheid te geven tot het beleggen van spaarpenningen. Op enkele scholen in Paramaribo werd in de maand Mei daarmede een aanvang gemaakt, terwijl in de districten eerst later in het jaar daarmede kon worden begonnen. Op ultimo December 1882 werd door 3128 van de 5124 schoolgaande kinderen van de hun geopende gelegenheid gebruik gemaakt. Hunne spaarpenningen beliepen f 4096, waarvan een bedrag van f 4020 in de koloniale spaarbank was belegd en het overige bij den inspecteur berustte. Door 61 leerlingen, waaronder 19 die reeds in het bezit van een spaarboekje waren, werden de bespaarde gelden, ten bedrage van f 52, teruggenomen.

Voor meer bijzonderheden wordt verwezen naar het als bijlage F 1-4 overgelegde verslag van den inspecteur voor het onderwijs.

J. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Op ultimo December 1882 waren werkzaam te Paramaribo 2 med. chir. et art. obst. doctoren, 2 med. doctoren, [12]) tevens arts, 1 arts, 1 stedelijk heelmeester, 6 apothekers en 11 geëxamineerde vroedvrouwen; in de districten: 9 divisie-heelmeesters, tevens stedelijk heel- en vroedmeester, 1 divisie-heelmeester en 2 geëxamineerde vroedvrouwen; terwijl 3 officieren van gezondheid mede belast waren met den burgerlijken dienst in de districten. Voorts waren te Paramaribo nog 3 apothekers niet op zichzelven gevestigd maar bij anderen werkzaam; en in de districten een aantal vrouwen die volgens art. 23 van de verordening van 21 Januari 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 8) bevoegd waren om verloskundigen bijstand te verleenen.

Gedurende het jaar 1882 bleef de behoefte aan geneeskundigen in de districten bestaan en was de Gouverneur herhaaldelijk verplicht om in Paramaribo practizeerende geneeskundigen tijdelijk te belasten met de praktijk op de plantages in dicht bij de stad gelegen districten; terwijl in één district bij voortduring de officieren van gezondheid in het militair hospitaal met die praktijk moesten worden belast. Eenigermate is aan die behoefte tegemoet gekomen, doordien 3 jongelieden, die zich gedurende eenige jaren in het militair hospitaal hadden bekwaamd tot het afleggen van het examen van divisie-heelmeester, en die als oudste kweekelingen waren ingeschreven bij de in 1882 opgerichte school voor opleiding van jongelieden tot districts-geneesheer, bedoeld examen in den aanvang van het jaar 1883 met gunstig gevolg hebben afgelegd. Aan een hunner is reeds de practijk in het 10de geneeskundig district (Coronie) opgedragen.

Van epidemiën bleef de kolonie verschoond, maar, gelijk de reeds in de hoofdstukken C en E werd opgemerkt, toch kan niet gezegd worden dat de gezondheidstoestand over het algemeen bevredigend was. Zoowel in Paramaribo als in alle districten vertoonden zich ernstige catarrhale ongesteldheden, waartoe de vele en aanhoudende regens en daarmede gepaard gaande vochtige weêrsgesteldheid veel hebben bijgedragen. Verder deden zich in enkele districten vele bilieuse en intermitteerende koortsen en catarrhale oog- en keelontstekingen, in anderen weder vele gevallen van bronchitis, angina en moeraskoortsen voor; op het station Frederiksdorp in het district Beneden-Cottica enkele gevallen van waterpokken; en zoowel in dat district als in Beneden-Commewijne en in Mattappica enkele gevallen van typheuse koortsen, catarrhale dysenterie en pneumonia. Gelukkig hadden meest al de

[11]) Meest allen voor gouvernements-rekening.

[12]) Een van de vroeger gevestigde med. doctoren, tevens stedelijk heel- en vroedmeester, verliet in 1882 de kolonie, doch wordt in den loop van 1883 terugverwacht.

voorgekomen ziektegevallen een goedaardig karakter en was het verloop ook meestal goed.

Alle uitwerking van de per mailgelegenheid in 1882 uit Nederland ontvangen koepokstof werd gemist. Dikwijls was de stof in de buisjes reeds bedorven. De pogingen in dat jaar in het militair hospitaal op 2 kalveren aangewend tot het verkrijgen van animale stof bleven ook zonder gewenschte uitkomst. In 1883 werden de pogingen tweemaal herhaald. De laatste keer kwam een pok op. Verdere pogingen worden in het werk gesteld.

Bij de door den agent-generaal, den geneeskundigen inspecteur en de districts-commissarissen gehouden inspectiën bleek, dat de huurders van immigranten zich meer en meer toeleggen op de behoorlijke naleving van de hun bij de onderscheidene verordeningen opgelegde verplichtingen De ziekenhuizen op de plantages, alwaar immigranten gevestigd zijn, voldoen alle aan de wettelijke voorschriften. Voor badkamers en latrines werd ook overal bijzondere zorg gedragen, en enkele van de nieuw gebouwd wordende hospitalen werden zóó ruim ingericht, dat er gelegenheid bestaat om daarin 20 en zelfs meer percent van de bevolking op te nemen.

Nadere bijzonderheden omtrent den geneeskundigen dienst in de districten zijn vermeld in het als bijlagen G 1 en 2 hierbij overgelegd verslag van den geneeskundigen inspecteur.

De kraaminrichting te Paramaribo blijft bij voortduring goed aan het doel beantwoorden. Sedert de oprichting daarvan in 1874 vonden aldaar 414 verlossingen plaats (jaarlijks achtereenvolgens 25, 28, 41, 47, 58, 52, 69, 54 en 40).

Op het etablissement Batavia werden bij het einde van het afgeloopen 100 leprozen verpleegd. Hieronder waren 29 Europeanen en met hen gelijkgestelden (25 mannen, 1 vrouw, 1 jongen en 2 meisjes) en 71 inlanders (26 mannen, 37 vrouwen, 5 jongens en 3 meisjes). Onder de zooeven gemelde 29 zijn 3 immigranten begrepen. Met inbegrip van den directeur en den geneesheer met hun gezin, de Roomsch-Katholieke priesters en de roeiers op het vaartuig van den geneesheer, waren daarenboven nog 75 personen aldaar gevestigd. Onder de leprozen hadden in 1882 geene geboorten plaats, maar er stierven 10 personen (7 van het mannelijk en 3 van het vrouwelijk geslacht). Onder de overige bevolking werden 2 meisjes geboren en 3 mannen en 1 vrouw stierven. De onder de leprozen heerschende geest kan, voor zooveel betreft de Europeanen en met hen gelijkgestelden, rustig genoemd worden, doch laat zeer veel te wenschen over onder de inlanders. Onderling zijn die ongelukkigen onverdraagzaam, hetgeen veel moeite aan den directeur en den geneesheer veroorzaakt.

K. Bouwdepartement.

In het jaar 1882 werden slechts vier bestekken voor de uitvoering van werken van verschillenden aard goedgekeurd. Behalve het gewoon onderhoud aan de landsgebouwen werden nog de navolgende werken onder het toezicht van het bouwdepartement verricht:

het herstellen en schilderen van gouvernementsgebouwen op het etablissement Albina aan de Marowijne;

het herstellen van het militair hospitaal en het aanbrengen voor zooveel noodig van nieuwe waterleidingen met toebehooren aan bedoeld gebouw;

het bouwen van een blok woningen tot verpleging van krankzinnigen, met eenige daarmede in verband staande werken, op het terrein van het militair hospitaal;

het gedeeltelijk vernieuwen van de omheining van het erf van het krankzinnigengesticht en het gedeeltelijk vernieuwen van twee van de gebouwen op dat erf;

onderscheidene werken aan en in het gouvernementshuis;

het inrichten van een op de plantage Munnickendam aangekochten stoomketel tot waterreservoir en het overbrengen daarvan naar het station Ephrata;

het grootendeels vernieuwen van het zoogenaamde paviljoen op het fort Nieuw-Amsterdam en het inrichten daarvan tot school, onderwijzers- en opzichterswoningen;

het grootendeels vernieuwen of herstellen van onderscheidene gebouwen op de stations Groningen en Domburg en op den post Sommelsdijk.

Voorts werden de roeivaartuigen ten dienste van de districts-ambtenaren en van de politie, voor zooveel noodig, hersteld, gebreeuwd en geschilderd.

Van de werken aan bruggen, steigers, sluizen, enz. valt te vermelden:

het vernieuwen van de houten brug aan de noordzijde van den kleinen Combé weg;

het 1 meter dieper leggen van den vloer van den steenen koker in de Gravenstraat, genaamd »Viottebrug";

het gedeeltelijk afbreken van den steenen trap aan den waterkant en het vervoeren van de afgebikte steenen;

het doen van belangrijke herstellingen aan den steiger der koloniale vaartuigen;

het vernieuwen van een gedeelte en het herstellen van het andere gedeelte van de houten beschoeiing van de ijzeren looskoker op het etablissement Batavia;

het tijdelijk herstellen van den landingssteiger te Nieuw-Rotterdam;

het leggen van 3 houten bruggen in den achter Charlesburg gelegen nieuwen weg;

het gedeeltelijk verplaatsen van de houten beschoeiing van den quarantainepost Leiden, enz.;

het leggen van buizen in de Kerkstraat van de Noorderkerkstraat tot en met het begin van de Wagewegstraat, zoomede het metselen van twee vergaarbakken, bestemd tot het loozen van regenwater uit de trenzen in de Noorderkerkstraat.

Ten einde Nieuw-Rotterdam vooralsnog zooveel mogelijk voor overstroomen te bewaren, werden de waterkeeringswerken onderhouden en zooveel doenlijk verbeterd. Op de nieuwe vestigingsplaats werd, ter ontlasting van het boschwater, een achterdam gelegd. Een gedeelte van de straten in de nieuwe vestigingsplaats werd afgebakend en eenige blokken werden in perceelen verdeeld. Met het overbrengen van de gouvernementsgebouwen zal in 1884 een aanvang moeten worden gemaakt.

L. Wegen en vervoermiddelen.

Voor zooveel mogelijk werd het werk aan de wegen te water en te land door strafarbeiders verricht.

De Craskreek werd als gewoonlijk schoongemaakt en onderhouden. Zij verbindt de Cottica met de Commewijne en is van zeer veel nut voor de aan de bovengedeelten dier rivieren gelegen plantages, vooral met het oog op de uitbreiding van de immigratie. De weg naar den grond Geertruidenberg in Boven-Cottica werd eveneens schoongemaakt. Een gededeelte van de wegen in de districten Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne werd met gebrande klei belegd. De boorden van de Hoerhelena-kreek werden werderom open gekapt. Ook de doorsnede van de Suriname naar de Parakreek werd in bevaarbaren staat gebracht, terwijl de communicatie te land in Boven-Para van den post Republiek af en langs den grond Charlottenburg mede bruikbaar werd gemaakt. De werkzaamheden aan den weg leidende van Paramaribo naar de plantage Leonsberg in het district Beneden-Para werden voortgezet en zijn gevorderd tot aan de plantage Geyersvlijt. Deze weg is over het geheel opgehoogd met rood zand, waardoor langzamerhand een harde laag wordt verkregen, welke beter tegen de regens bestand is, zoodat er thans met rijtuigen gebruik van kan worden gemaakt. Voor den landbouw is die verbetering van groot nut, aangezien 300 à 400 stadsbewoners dagelijks op de aan dien weg gelegen plantages gaan arbeiden. Met de verbetering van de communicatie in Beneden-Suriname werd mede voortgegaan, en wel met die tusschen de plantages Jachtlust en Dordrecht, welk gedeelte zeer laag was en bij hooge springvloeden grootendeels onder water liep.

Het onderhoud van de vaart langs de Wanica-kreek en het kanaal van Saramacca, van de monding in de Suriname

af tot aan de Saramacca bij den grond Uitkijk, is aan eene afzonderlijke commissie opgedragen. In 1882 werden de boorden over eene breedte van 20 à 25 M. aan beide zijden geheel van boom- en struikgewas ontdaan en de omgevallen boomen enz., welke de vaart in het kanaal belemmerden, zooveel mogelijk verwijderd. Het uitdiepen van het kanaal zal binnen kort worden aangevangen met de aanwezige baggermachine.

Koloniale vaartuigen. Buiten de gewone halfmaandelijksche vaart op Demerary ter overbrenging en afhaling van de mail, werd de stoomboot *Curaçao* in 1882 nog gebezigd: in Januari om het Engelsche immigrantenschip *Ailsa* uit te slepen, en in October om den benoemden Gouverneur van Heerdt van Curaçao naar Suriname over te voeren. Twee malen werd het vaartuig op de bank voor den grond Toevlucht opgehaald en zoo goed mogelijk schoon geschrapt en geschilderd. In December werd door eene commissie van onderzoek de noodzakelijkheid aangetoond, om het vaartuig in het dok te Demerary te doen nazien. Dit heeft in de maand Maart 1883 plaats gehad. Het schip is nu weder geheel voor de vaart in orde gebracht.

Het stoomschip *Commewijne*, dat voor den rivierdienst gebezigd werd, is in de maand October mede op de zooeven gemelde bank opgehaald. Het bleek toen wenschelijk om door de hooger bedoelde commissie ook naar den toestand van dit vaartuig een onderzoek te doen instellen. Zij verklaarde dat de *Commewijne* niet in de de vaart kon worden gehouden, dan na zware reparatiën, waarvan de kosten niet geëvenredigd zouden zijn aan de waarde van het vaartuig. Naar aanleiding van dat rapport werd het vaartuig in de maand Februari 1883 buiten dienst gesteld, terwijl in den rivierdienst voorzien werd door de stoombarkas *Creool* en een aangehuurd stoomvaartuigje, *Henry* genaamd. De *Creool* werd voorts gedurende het geheele jaar gebezigd bij inspectiereizen van den Gouverneur en van onderscheidene hoofdambtenaren. Gedurende den tijd dat aan schepen van Demerary komende, en derhalve ook aan de Fransche mailboot, quarantaine was opgelegd, werd die barkas mede gebezigd voor het overbrengen en afhalen van de mailpakketten. Ook werd er gebruik van gemaakt door den rechter-commissaris, zoo dikwijls deze verplicht was in de buitendistricten een onderzoek in te stellen.

De kotter *Saramacca* bleef voor Coronie gestationeerd.

Voor het onderhoud van de communicatie van Paramaribo met de Marowijne aan de eene zijde en met de districten Coronie en Nickerie aan de andere zijde, was gedurende de maanden Januari tot October de schoener *Maroni Packet* en gedurende de overige maanden de schoener *Tropic Bird* in huur bij het koloniaal bestuur. De voor deze diensten bestemde schoener *Nickerie*, die voor rekening van het koloniaal bestuur in Noord-Amerika is gebouwd, kwam op den 31sten December 1882 in de kolonie aan en werd op den volgenden dag in de administratie van het departement van de koloniale vaartuigen opgenomen. Gedurende de reparatie van de *Curaçao* is deze schoener al dadelijk gebezigd voor den maildienst en gebleken goed ingericht en snelzeilend te zijn.

Het lichtschip aan de monding van de Suriname verkeert sedert de reparatie in 1881 in betrekkelijk goeden staat, zoodat men rekent dat het nog gedurende 1884 voor den dienst gebezigd zal kunnen worden.

II. Financieele zaken.

Muntwezen. Bij Koninklijk besluit van 21 Januari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5) werd de waarde van het goud en zilver, dat bij de Surinaamsche Bank aanwezig moet zijn tot dekking van de door haar uitgegeven bankbiljetten, vastgesteld op f 80 voor het kilogram zilver fijn en op f 1647,50 voor het kilogram goud fijn.

De geldsomloop bleef ongestoord; slechts deed zich nu en dan behoefte aan pasmunt en centen gevoelen, waarin voorzien werd door inwisseling daarvan in de reservekas.

Begrooting. De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1883 werd voorloopig vastgesteld bij de verordening van 19 Juli 1882 (*Gouvernementsblad* n°. 14) en definitief bij de wet van 28 Januari 1883 (*Staatsblad* n°. 18, *Gouvernementsblad* n°. 8). De totalen van de raming van de ontvangsten en uitgaven zijn opgenomen in de bij dit verslag gevoegde bijlage H.

De begrooting voor 1881 werd bij de wet van 30 December 1882 (*Staatsblad* n°. 249, *Gouvernementsblad* 1883 n° 4) gewijzigd en het totaal van de uitgaven verhoogd met f 94 795,87 en mitsdien gebracht op f 1 424 885,62. In verband daarmede — en met de opbrengst der middelen — werd bij de wet van gelijke dagteekening *Staatsblad* n°. 247) het aanvankelijk toegestaan subsidie met f 17 647,16 verhoogd, en alzoo gebracht op f 203 293,58.

Blijkens de hierbij overgelegde staten (bijlagen I en J) bedroegen de reeds gedane en nog te doene ontvangsten en uitgaven over 1882, voor zoover tot dusver bekend, [13]) respectievelijk f 1 210 745,81⁵ en f 1 428 546,62, of wel de ontvangsten f 45 802,48⁵ en de uitgaven f 98 246,87 *meer* dan zij bij de begrooting zijn geraamd.

Belastingen. De volgende staat geeft een overzicht van opbrengst van de voornaamste belastingen. De daarop voorkomende cijfers zijn voor zooveel de jaren 1873—1879 betreft ontleend aan de begrootingsrekeningen, doch zijn ten aanzien van de jaren 1880—1882 niet als definitief aan te merken, daar de rekeningen van die jaren nog niet zijn afgesloten.

13) De opgaven werden in de kolonie samengesteld in Mei. Tot ultimo Juni bestond nog de gelegenheid om declaratiën ten laste van het dienstjaar 1882 in te dienen.

Jaartal.	Invoer-rechten.	Uitvoer-rechten.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd.	Personeel.	Patent-recht.	Belasting op de huurwaarde van huizen.	Erf- en grond-pacht.	Tonnegeld der schepen.	Zegel-recht.	Successie- en overgangs-rechten.
1873 . .	f 293 025	f 158 065	f 91 389	f a) 66 974	f 69 619	f 20 938	f 3 982	f 34 371	f 35 423	f 8 923
1874 . .	295 868	118 671	64 982	81 254	61 672	22 599	5 348	34 501	32 915	4 459
1875 . .	264 552	119 172	53 395	76 833	66 980	17 835	9 156	29 241	25 022	4 178
1876 . .	284 766	140 349	64 117	84 058	68 897	23 754	32 134	25 996	27 166	9 734
1877 . .	308 635	188 571	70 090	80 987	73 274	23 695	26 303	27 316	35 506	1 654
1878 . .	316 345	101 836	72 947	77 249	65 225	18 016	27 541	24 030	25 012	7 937
1879 . .	334 252	150 996	80 122	78 853	66 713	22 038	53 094	29 461	29 704	5 070
1880 . .	359 378	174 511	84 336	82 358	64 240	21 818	46 628	27 481	29 338	8 362
1881 . .	392 046	194 206	85 754	85 416	70 073	22 287	68 701	35 219	28 270	19 875
1882 . .	437 983	177 344	85 437	77 463	69 062	22 067	63 597	30 765	40 173	2 203

a) Gelijk reeds ten vorigen jare werd vermeld, is in dit cijfer begrepen een bedrag van f 36 395 wegens hoofdelijke belasting van de geëmancipeerden, welke belasting later is opgegaan in de belasting op het personeel, geregeld bij de verordening van 3 Februari 1874 (*Gouvernementsblad* n°. 3).

Uit dit staatje blijkt dat de belastingen, met uitzondering van het invoerrecht en het zegelrecht, in 1882 minder hebben opgebracht dan in 1881.

Koloniale spaarbank. De totale inleg met de daarop te goed gemaakte renten beliep op 1°. Januari 1882 f 175 931,36^5

In 1882 werd in de spaarbank gedeponeerd	104 365,72^5
	f 280 297,09
Daarentegen werd teruggenomen . . .	39 160,35^5
Saldo . . .	f 241 136,73^5
Op ultimo December 1882 werd aan renten als inleg bijgeschreven.	4 537,22^5
Het kapitaal bedroeg dus bij het einde van dat jaar	f 255 673,96

Het aantal inleggers was op dat tijdstip 1683. Van het gedeponeerde bedrag behoorde f 129 924,75 aan 533 Britsch-Indische immigranten. De onkosten in 1882 beliepen f 1424,50. De gedeponeerde gelden waren volgenderwijze belegd:

46 aandeelen in de geldleening ten laste der kolonie Suriname, ter bevordering van de immigratie	f 23 000
3 obligatiën Amsterdamsche Kanaalmaatschappij	3 000
inschrijving in 4 pct. nationale werkelijke schuld	199 821
te zamen . . .	f 225 821

Het saldo der kas te Paramaribo bedroeg op ultimo December 1882 f 879,12 en bij de Surinaamsche bank te Amsterdam f 20 832,53^5. Zooals in het vorige verslag vermeld werd, is die inrichting met de belegging van de gelden in Nederland belast.

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Bij een gouvernementsbesluit van 22 Februari 1883 n°. 14 is eene nieuwe instructie voor de landmeters vastgesteld waarbij ook hunne verhouding tot den gouvernementslandmeter is geregeld, en is voorts het programma voor het landmetersexamen herzien. (Zie het gouvernements-advertentieblad van 24 Februari 1883 n°. 24.)

In de bestaande rangschikking van de op vrijen overtocht naar en uit Europa aanspraak hebbende landsdienaren in twee klassen, waarbij uitsluitend met het bedrag der traktementen rekening werd gehouden, is eene wijziging gebracht bij gouvernementsbesluit van 25 Mei 1883 n°. 3 (*Gouvernementsblad* n°. 9), ten einde ook den aard van sommige betrekkingen, afgescheiden van het daaraan verbonden traktement, voor de klassificatie in aanmerking te doen komen.

O. Immigratie en kolonisatie.

De ondervinding in de jaren 1880 tot 1882 omtrent de werking van de verordening betreffende de oprichting van een immigratiefonds (*Gouvernementsblad* 1880 n°. 3) opgedaan, heeft geleerd, dat onderscheidene harer bepalingen niet naar de letter kunnen worden nageleefd, zoodat wijziging daarvan onvermijdelijk bleek. Daartoe strekte eene op den 31sten Januari 1883 aan de goedkeuring der Koloniale Staten aangeboden ontwerp-verordening. Blijkens het daarop uitgebracht eindverslag hadden de Staten bezwaar tegen het definitief karakter van de verordening, terwijl bij een nader tusschen het bestuur en de afdeelingen gehouden overleg ernstige bedenkingen waren gerezen tegen de voorgestelde opheffing van de tusschenkomst van den kantonrechter te Paramaribo bij het verlijden van de onderhandsche akten van hypotheekstelling tot waarborg voor de betaling van door belanghebbenden aan het fonds verschuldigde gelden. De Staten toch waren van oordeel dat in dat geval voortaan geen genoegzame waarborgen aan het fonds verzekerd zouden zijn. Een en ander gaf aanleiding tot wijziging van de voordracht. Daarbij werd tevens voorgesteld om in de verordening uitdrukkelijk de bepaling op te nemen, dat zij alleen van toepassing zou zijn op de voor het verschepingsseizoen 1883/1884 gedane bestellingen, hare uitvoering ter plaatse van inscheping, de toewijzing van de arbeiders en de daaruit voortvloeiende verplichtingen van de aanvragers. Overeenkomstig de aldus gewijzigde voordracht is eene verordening vastgesteld onder dagteekening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5).

In verband tot de zooeven gemelde restrictie omtrent den duur van de nieuwe verordening, is door den Gouverneur eene commissie benoemd om die betreffende de oprichting van een immigratie-fonds (*Gouvernementsblad* 1880 n°. 3) te herzien, en een ontwerp in te dienen tot wijziging van die voorschriften, welke gebleken zijn in de practijk niet wel uitvoerbaar of voor verbetering vatbaar te zijn.

Uitvoerige mededeelingen en statistieke opgaven betreffende de immigratie zijn vermeld in het als bijlage K overgelegde verslag van den agent-generaal over het jaar 1882.

Nog worden hierbij gevoegd: als bijlage L een staat aantoonende de verdeeling van de immigranten; als bijlage M een staat betreffende de onder hen voorgevallen mutatiën, en als bijlage N een staat aantoonende het aantal immigranten op elke plantage op ultimo December 1882 aanwezig.

De volgende bijzonderheden zijn aan die stukken ontleend:

Immigranten uit China. Het aantal van deze immigranten verminderde in 1882 van 23 tot 18 (16 mannen, 1 jongen en 1 meisje), vermits 2 deserteerden en 3 ontslagen werden wegens geëindigden diensttijd.

Immigranten uit West-Indië. Wegens ontslag na geëindigden diensttijd is hun aantal met 1 man verminderd. Op ultimo December 1882 waren nog aanwezig 21 mannen, 1 vrouw, 3 jongens en 4 meisjes.

Immigranten uit Britsch-Indië. Op ultimo December 1881 waren 4156 Britsch-Indische immigranten in de kolonie aanwezig, en wel 2406 mannen, 863 vrouwen, 488 jongens en 399 meisjes. Gedurende 1882 werden er 484 (263 mannen, 149 vrouwen, 43 jongens en 29 meisjes) aangevoerd en 141 (81 jongens en 60 meisjes) geboren. In dat jaar stierven 126 immigranten (59 mannen, 28 vrouwen, 21 jongens en 18 meisjes), terwijl er 7 deserteerden en 1 als vermist werd afgeschreven. 5 Contracten werden ontbonden en 301 immigranten werden na geëindigden diensttijd afgeschreven, terwijl 87 voor plantagearbeid werden gereëngageerd. Tengevolge van deze mutatiën bedroeg de getalsterkte op ultimo December 1882 4428 hoofden, namelijk 2499 mannen, 933 vrouwen, 557 jongens en 439 meisjes. In het afgeloopen jaar werden 5 huwelijken onder de immigranten gesloten. Het aantal geboorten bedroeg 15,70 op de honderd vrouwen, tegen 13,25 in 1881. Het sterfte-eijfer was ongeveer 2,94 ten honderd van de gemiddelde bevolking, tegen 3,30 in 1881.

De voorwaarden voor den aanvoer van arbeiders uit Britsch-Indië door tusschenkomst van het koloniaal gouvernement voor het verschepingseizoen 1882/1883 waren gelijkluidend aan die van het vorige seizoen, met uitzondering van het bedrag van de kosten, dat verminderd werd tot f 250 per volwassen immigrant bij aanvoer per zeilschip en tot f 300 bij aanvoer per stoomschip.

Onder die voorwaarden werden 630 immigranten aangevraagd. Voor dat getal kon echter in Calcutta geen scheepsruimte worden verkregen, tengevolge waarvan de bestelling tot 511 werd teruggebracht. Er werden op den 7den October 1882 echter slechts 451 door den emigratie-agent afgescheept per het Engelsche schip *Sheila*, waarvan er 48 gedurende de zeereis (die 97 dagen duurde) stierven, terwijl slechts 1 kind geboren werd. Gemeld vaartuig kwam derhalve met 404 hoofden aan boord op den 12den Januari 1883 vóór het fort Nieuw-Amsterdam ten anker. De groote sterfte gedurende de reis was een gevolg van de op 16 October 1882 aan boord van de *Sheila* uitgebroken cholera. Het laatste geval had zich voorge-

daan op den 28sten dier maand; terwijl nog één immigrant aan de gevolgen van cholera op den dag van aankomst ter hoogte van het vuurschip bij Braamspunt overleed. Onmiddellijk werden schip en opvarenden aan eene observatie-quarantaine van 3 dagen onderworpen. Na afloop daarvan werd eene quarantaine van 21 dagen opgelegd en werden de zieke immigranten, 11 in getal, op den quarantaine-post gedebarkeerd en door een aldaar gedetacheerden officier van gezondheid behandeld en verpleegd. Nadat met den meesten spoed de noodige gebouwen op den post, geheel afgezonderd en bovenwinds van de infirmerie aldaar, waren opgezet, werden de gezonde immigranten mede aldaar geland, en onder opzicht geplaatst van den bedoelden officier van gezondheid. Voorts werden de noodige voorzorgs-maatregelen genomen, ten einde alle gemeenschap van buiten met den post te beletten. Gedurende hun verblijf op den post zijn er nog 8 en na hun ontslag uit de quarantaine nog 5 in het militaire hospitaal, hetzij aan naziekten van de cholera, hetzij aan andere ziekten overleden. Geen geval van cholera heeft zich in de kolonie voorgedaan.

Hoewel de voorwaarden tot bekoming van immigranten voor het verschepingseizoen 1882/1883 reeds in de maand October 1881 waren vastgesteld en openbaar gemaakt, bleek dit, wegens den tijd benoodigd tot het stellen van de waarborgen, nog niet vroeg genoeg te zijn, weshalve de voorwaarden voor het verschepingseizoen 1883/1884 reeds in het begin van de de maand September 1882 zijn openbaar gemaakt. Zij wijken slechts hierin van die van het vorig seizoen af, dat het bedrag van de kosten van aanvoer wederom op f 260 per volwassen immigrant is gesteld en dat er geen sprake is van aanvoer per stoomschip, omdat het met de firma SANDBACH TINNE & C°. voor den overvoer van immigranten gesloten contract slechts gewaagt van zeilschepen.

Op die voorwaarden werden 1410 immigranten ten behoeve van 51 plantages aangevraagd. Rekening houdende met het tekort op vroegere bezendingen en de sterfte op reis, zijn er 1800 van den Nederlandschen emigratie-agent te Calcutta besteld.

Die agent was gedurende 6 maanden met verlof afwezig, gedurende welken tijd de emigratie-agent voor Britsch-Guyana te Calcutta met zijne functiën was belast.

Omtrent den arbeid van de koelies was men over het algemeen tevreden. Zooals reeds in hoofdstuk M is vermeld, is door 533 Britsch-Indische immigranten een bedrag van f 129 924,75 bij de koloniale spaarbank belegd.

Kolonisatie.

Door 3 geboorten en evenveel sterfgevallen zoude het aantal Europeesche landbouwende kolonisten in 1882 geen verandering hebben ondergaan, ware er niet door aanhuwelijking 1 persoon van het vrouwelijk geslacht bijgekomen. Hun aantal bedroeg op ultimo December alzoo 115 personen, en wel 31 mannen, 34 vrouwen, 29 jongens en 21 meisjes.

Hun veestapel bedroeg op gemeld tijdstip 531 runderen, 4 paarden, 1 muilezel, 30 ezels en 10 varkens.

In hun landbezit kwam in 1882 geen verandering.

Aan 11 gewezen immigranten, die hun contract getrouw hadden vervuld en van een bewijs van goed gedrag waren voorzien, werden 38,5 hectaren land ter bebouwing afgestaan. Aan 3 van hen werden overeenkomstig de bepalingen vervat in de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) uit de koloniale kas renteloze voorschotten verleend, ten gezamenlijken bedrage van f 800.

P. Nijverheid.

§ 1. *Ontginning van delfstoffen.*

Onder dagteekening van 7 September 1882 is de lang verwachte verordening omtrent de ontginning van delfstoffen vastgesteld, nopens wier behandeling in het vorig verslag (blz. 11) uitvoerige mededeelingen zijn gedaan. Zij is den 2den December 1882 (*Gouvernementsblad* n°. 19) afgekondigd en den 1sten Januari 1883 in werking getreden. De ambtenaren, die verschillende in de verordening bedoelde werkzaamheden hebben te vervullen, zijn nader aangewezen bij afzonderlijke beschikkingen, opgenomen in het Gouvernementsblad van 1882 n°. 20 en van 1883 n°. 3, en de in art. 25 der verordening bedoelde lijst van geneesmiddelen en verbandstukken, die op de ontginningsplaatsen moeten aanwezig zijn, is vastgesteld bij eene resolutie van 8 Januari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 2).

Op den 1sten Januari 1883 is mede in werking getreden het bij de verordening van dien dag (*Gouvernementsblad* n°. 1) afgekondigde tarief voor landmeters. De herziening van het vroegere tarief was vooral noodig geworden wegens de goud-industrie. Dat ook de instructie voor de landmeters is gewijzigd, werd reeds in hoofdstuk N medegedeeld.

De uitgestrektheid der voor de goud-industrie verpachte domeingronden, bij het einde van 1881 526 368 hectaren, bedroeg op ultimo December 1882 588 600 hectaren. Er werden namelijk gedurende 1882:

	concessies verlengd voor eene uitgestrektheid van:	nieuwe concessies uitgegeven voor eene uitgestrektheid van:	Totaal
in Boven-Suriname	175 925 H.A.	112 471 H.A.	288 396 H.A.
» Boven-Saramacca	76 980 »	31 905 »	108 885 »
» Boven-Marowijne	115 980 »	75 339 »	191 319 »
	368 885 H.A.	219 715 H.A.	588 600 H.A.

Onder de werking van de verordening van 2 December 1882 (*Gouvernementsblad* n°. 19) werden in de eerste vier maanden van 1883 75 concessies met eene gezamenlijke uitgestrektheid van 121 348,5 hectaren uitgegeven, en wel:

	Concessies:	Hectaren:
in Boven-Suriname	32	51 643,5
» Boven-Saramacca	38	49 930
» Boven-Marowijne	5	19 775
	75	121 348,5

Gedurende het jaar 1882 werden 6 vergunningen verleend om gedurende den tijd van zes maanden onderzoek te doen naar de aanwezigheid van goud en andere edele metalen, op terreinen gelegen aan de Boven-Cottica, de Coppename, de Boven-Commewijne, de Corantijn en de Tibitie.

In de eerste vier maanden van 1883 werden, volgens de bepalingen van de meergemelde verordening, 5 vergunningen (1 voor zes maanden en 4 voor één jaar) uitgereikt om op eene gezamenlijke uitgestrektheid van 80 000 hectaren onderzoek te doen naar de aanwezigheid van delfstoffen.

Volgens de aangifte door belanghebbenden bij de districts-commissarissen van Boven-Suriname en Boven-Saramacca en bij den ambtenaar aan de Marowijne gedaan, werden de navolgende hoeveelheden goud in 1882 gevonden:

in Boven-Suriname	216 753 gr.
» Boven-Saramacca	111 217 »
» Boven-Marowijne	139 228 »
Totaal	467 198 gr.

hetwelk, berekend naar de waarde van den uitvoer voor 1882 vastgesteld, ad f 1,32 per gram, eene waarde vertegenwoordigt van f 616 701,36.

Voor zoover aangifte is gedaan, bedraagt de productie gedurende het 1ste kwartaal 1883 164 997 gram, en wel:

in Boven-Suriname	119 317 gr.
» Boven-Saramacca	19 526 »
» Boven-Marowijne	26 154 »

De uitvoer bedroeg in 1882 589 970 gram of f 784 726. Van de genoemde hoeveelheid werd verscheept naar Nederland 334 237, naar Cayenne 132 072, naar Engeland 80 615, naar Noord-Amerika 38 177 en naar Frankrijk 4869 gram.

In de eerste vijf maanden van 1883 werd achtereenvolgens uitgevoerd voor eene waarde van f 94 962, f 7015, f 68 041, f 69 092 en f 72 974, of te zamen f 312 084.

Van 1876 af tot 31 Mei 1883 is in 't geheel, voor zoover bekend, voor eene waarde van f 4 295 170 aan goud uitgevoerd, namelijk:

in 1876	f 49 900
» 1877	293 380
» 1878	407 059
» 1879	679 914
» 1880	918 672
» 1881	849 435
» 1882	784 726
van 1 Januari tot 31 Mei 1883	312 084

De cijfers voor 1876—1879 (toen nog geen uitgaand recht op goud werd geheven) zijn die van den opgegeven uitvoer per Fransche mailbooten; de cijfers voor 1880 en later zijn die van het aan de landswaag voor den uitvoer gewogen goud.

§ 2. *Landbezit, landbouw- en andere ondernemingen.*

In het jaar 1882 zijn afgestaan in allodialen eigendom en erfelijk bezit 1624,8025 hectaren; in pacht in de buitendistricten 6103,32 hectaren en in de stad 2,46 hectaren. Vroeger verleende pachten werden vernieuwd of wel aan anderen overgedragen. In den boezem van het domein werden 128,82 hectaren teruggenomen.

Aan 15 personen werd vergunning verleend om in de districten Suriname, Saramacca en Nickerie en aan de Coppename in 's Lands bosschen hout te bewerken en van daar te vervoeren.

Zooals reeds in hoofdstuk O vermeld is, zijn krachtens de publicatie van 1 Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* n°. 23) in 1882 aan 11 gewezen immigranten 38,5 hectaren domeingrond voor den landbouw uitgegeven, en zijn voorschotten tot een gezamenlijk bedrag van f 800 uit de koloniale kas verstrekt.

De uitkomsten van den landbouw zijn vermeld in de bij dit verslag gevoegde bijlage O. Deze geeft gelegenheid tot het maken van vergelijkingen tusschen de productie over de jaren 1880, 1881 en 1882.

Voorts worden hier nog bijgevoegd:

bijlage P, een staat van de suiker-cultuur in 1882;

bijlage Q, een staat van de cacao-cultuur alleen en vereenigd met andere cultures over 1882;

bijlage R, een staat van de verschillende cultures in 1882, niet te gelijk gedreven met de suiker- en cacao-cultuur;

bijlage S, recapitulatie op de laatstgemelde 3 productiestaten.

Uit die staten blijkt dat de suiker-productie in 1882 bedroeg 9 794 133 kilogrammen, of 939 858 KG. meer dan in 1881, en de cacao-productie 1 237 707 kilogrammen, of 432 346,5 KG. minder dan in 1881. [14]) Deze geringere productie van cacao vermeent men aan de minder gunstige weersgesteldheid te moeten toeschrijven.

Het aantal suikerplantages bedraagt 33. Op de plantage de Guineesche Vriendschap in Boven-Suriname is de suikerbouw gestaakt en met den aanplant van cacao begonnen. Op ultimo December waren 3928,7 hectaren op de gezamenlijke suikerplantages in bebouwing, terwijl van 3105,3 hectaren werd geoogst.

Behalve op de gemelde 33 plantages wordt nog in de in 1882 in werking gekomen centraalfabriek der Nederlandsche Handelmaatschappij, gevestigd op de plantage Marienburg in Beneden-Commewijne, suiker gefabriceerd, waartoe het riet van andere plantages derwaarts wordt vervoerd. Omtrent de resultaten van deze groote onderneming kan nog geen oordeel geveld worden, omdat zij daarvoor nog te kort in werking is.

Het aantal plantages alwaar cacao in hoeveelheden van meer den 6000 kilogram is verkregen, bedroeg op ultimo December 1881 48; terwijl bovendien op 79 plantages en gronden, alsmede op de vestigingsplaatsen bij het fort Nieuw-Amsterdam, het station Domburg en de verlaten plantage Voorzorg cacao werd verbouwd. Nevens de hooger genoemde productie van 1 237 707 kilogram cacao, wierpen de hierbedoelde 127 plantages en gronden nog 444 321 bossen banannen en eene vrij aanzienlijke hoeveelheid koorn en aardvruchten af. Het aantal hectaren in bebouwing was 6110,1. In den laatsten tijd legt men zich in het algemeen ook op de kleinere gronden op de cacaocultuur toe.

Voorts werden nog op 103 kleinere plantages en gronden alsmede op een aantal kleine perceelen land 122 022 bossen banannen benevens eene hoeveelheid koorn, rijst en aardvruchten verkregen. Hiertoe waren 1980,4 hectaren in bebouwing.

De koffiecultuur blijft onbeduidend, terwijl die van katoen thans geheel verlaten is.

De arbeidende bevolking op de plantages en gronden op ultimo December 1882 laat zich verdeelen in: 3528 immigranten, 6435 niet-immigranten, benevens 871 eigenaren en 1761 pachters van kleine perceelen land, waarvan er velen, al zijn zij op zich zelven gevestigd, toch dikwijls hunne diensten als veldarbeiders verhuren op in de nabijheid gelegen plantages. Nog zouden bij dit totaal van 12 605 kunnen worden gevoegd de op den staat van beroepen en ambachten (bijlage B) vermelde te Paramaribo woonachtige 640 landbouwers en 699 veldarbeiders, die voor een groot deel op de in de nabijheid van de stad gelegen plantages gaan arbeiden.

Voor den arbeid door creolen en andere vrije arbeiders verricht en het loon door hen verdiend op plantages alwaar immigranten gevestigd zijn en op die waar geen immigranten arbeiden, wordt verwezen naar de bijlagen T en U.

§ 3. *Veeteelt.*

Blijkens bijlage V heeft de veestapel in 1882 eene vermindering ondergaan van 238 runderen, 4 ezels, 28 schapen en 125 varkens; terwijl het aantal paarden met 2, dat der muilezels met 8 en dat der geiten met 84 is vermeerderd.

§ 4. *Kleine neringen.*

In 1882 waren er volgens de opgaven van de districtscommissarissen 129 winkels, 21 bakkerijen, 38 slijterijen van gedistilleerd en 7 slachterijen in de districten. Onder de gemelde 129 winkels waren er 2 waar tevens het beroep van bakker, 31 waar tevens het beroep van slijter, 3 waar tevens de beroepen van bakker en slijter werden uitgeoefend. Voorts waren 7 der winkeliers geadmitteerd als kruit- en geweerverkooper.

§ 5. *Handel en scheepvaart.*

Gelijk reeds in hoofdstuk C gemeld is, zag het koloniaal bestuur zich genoodzaakt om de quarantaine maatregelen, welke in 1881 voor schepen van de onderscheidene in het vorige verslag genoemde plaatsen waren uitgevaardigd, in 1882 nog gedurende eenigen tijd te handhaven, maar in de maand Augustus mocht de handel zich weder verheugen in een vrij verkeer met alle omliggende plaatsen.

De bij dit verslag overgelegde bijlagen W, X, IJ, Z en AA bevatten uitvoerige opgaven omtrent de handelsbeweging in de kolonie gedurende het jaar 1882.

Daaruit blijkt dat:

a. 176 schepen in de kolonie zijn aangekomen, metende 23456 ton, verdeeld als volgt:

uit Nederland	26,	metende	6098	ton
» Noord-Amerika	21,	»	5422	»
» Groot-Britannie	20,	»	4926	»
» Britsch-Guyana	80,	»	3861	»

[14]) Op blz. 12 en in bijlage Q van het vorig Verslag is de cacao-productie van 1881 ten onrechte gesteld op 1 871 290 KG. Dit had moeten zijn 1 670 053[5] KG. Zie de verbeterde cijfers in de thans overgelegde bijlage O.

van Barbados	18,	metende	1146	ton
uit Britsch-Indië	1,	»	1061	»
» Frankrijk	1,	»	397	»
» Fransch-Guyana	6,	»	328	»
» Portugal	1,	»	98	»
van Curaçao	1,	»	61	»
uit Caracas	1,	»	58	»

b. 171 schepen, metende 22 609 ton uit de kolonie zijn vertrokken, verdeeld als volgt:

naar Groot-Britannië	22,	metende	5143	ton
» Britsch-Guyana	82,	»	5067	»
» Noord-Amerika	18,	»	4900	»
» Barbados	23,	»	2667	»
» Nederland	9,	»	2392	»
» St. Thomas	6,	»	1260	»
» Martinique	1,	»	397	»
» San Miguel	3,	»	325	»
» Curaçao	1,	»	188	»
» Trinidad	1,	»	159	»
» Fransch-Guyana	5,	»	111	»

c. de aangegeven waarde van den invoer heeft bedragen:

uit Nederland	f 1 706 777
» Noord-Amerika	897 235
» Britsch-Guyana	671 523
» Groot-Britannië	551 629
» Frankrijk	314 771
van Barbados	75 720
uit Fransch-Guyana	44 398
» Britsch-Indië	16 139
» Portugal	12 836
van St. Martin	4 948
» Martinique	3 078
Totaal	f 4 299 054

d. de aangegeven waarde van den uitvoer heeft bedragen:

naar Groot-Britannië	f 1 435 174
» Noord-Amerika	908 457
» Nederland	631 809
» Britsch-Guyana	455 061
» Fransch-Guyana	180 517
» Frankrijk	54 363
» San Miguel	16 701
» Barbados	3 080
» Guadeloupe	290
» Trinidad	100
» Tobago	90
Totaal	f 3 685 642

De waarde van den invoer bedroeg f 524 811, en die van den uitvoer f 200 078 minder dan in 1881.

De geldswaarde van den invoer gedurende de laatste 5 jaren bedroeg:

in 1878	f 3 629 927
» 1879	3 642 300
» 1880	3 914 458
» 1881	4 823 865
» 1882	4 299 054

of gemiddeld f 4 061 921, dat is f 237 133 minder dan de waarde van den invoer in 1882.

De geldswaarde van den uitvoer gedurende diezelfde jaren bedroeg:

in 1878	f 2 026 826
» 1879	3 081 772
» 1880	3 600 535
» 1881	3 885 720
» 1882	3 685 642

of gemiddeld f 3 256 099, dat is f 429 543 minder dan de waarde van den uitvoer in 1882.

Gedurende de laatste 3 jaren werden van de voornaamste producten uitgevoerd de hoeveelheden, welke met de gemiddelde waarde in de volgende tabel zijn vermeld.

BENAMING VAN HET PRODUCT.	1880.		1881.		1882.	
	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.	Hoeveelheid.	Gemiddelde waarde.
Suiker { muscovado	7 497 742 K.G.	f 17,25	6 146 318 K.G.	f 18,00	6 875 726 K.G.	f 20,00
Suiker { vacuumpan	2 394 090 »	f 20,25 per 100 K.G.	2 391 958 »	f 20,00 per 100 K.G.	2 545 889 »	f 22,75 per 100 K.G.
Melasse	1 617 414 L.	f 0,05 per L.	1 608 489 L.	f 0,07¼ per L.	1 347 498 L.	f 0,09 per L.
Rum en Dram	708 186 »	f 0,16 » »	533 059 »	f 0,16½ » »	708 228 »	f 0,18 » »
Cacao	857 562 K.G.	f 67,12 per 100 K.G.	1 882 644 K.G.	f 62,75 per 100 K.G.	1 155 837 K.G.	f 68,00 per 100 K.G.
Koffie	296 »	f 1,40 per 100 K.G.	521 »	f 140,00 per 100 K.G.	178 »	f 130,00 per 100 K.G.
Katoen	17 596 »	f 59,40 per 100 K.G.	*Nihil.*	—	2 094 »	f 36,00 per 100 K.G.
Goud	680 672 gr.	f 1,36 per gr.	638 626⁵ gr.	f 1,33 per gr.	589 970 gr.	f 1,32 per gr.

§ 6. *Zeebrieven.*

In 1882 werd één zeebrief afgegeven.

§ 7. *Passen voor vaartuigen.*

In 1882 werden 173 passen aan vaartuigen afgegeven, waaronder 36 voor Nickerie en Coronie.

§ 8. *Betonning, bebakening en loodswezen.*

In de bestaande betonning van de vaarwaters in de mondingen der rivieren werd in 1882 geen wijziging gebracht. De boeien werden behoorlijk nagezien en voor zooveel noodig door nieuwe verwisseld. Vóór de plantage Susanna'sdaal werd in de rivier Suriname een ton geplaatst ter aanduiding van de plaats van een gezonken wrak.

Q. Posterij.

De zuivere opbrengst van de posterij bedroeg in 1882, na aftrekking van f 637,65[5] wegens porto's op de gouvernementsdienstbrieven en drukwerken, de teruggezonden ongefrankeerde brieven met nader adres en de rebuten, doch met inbegrip van de verkochte postzegels en briefkaarten, de som van f 6466,30[5] of f 79,31 meer dan in het jaar te voren.

De hierbij gevoegde staat (bijlage BB) toont aan het getal brieven, drukwerken en monsters in 1882, zoowel per mail als per gewone scheepsgelegenheid ontvangen en verzonden.

De Minister van Koloniën,

F. G. VAN BLOEMEN WAANDERS.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE SURINAME, VAN 1883.

Lit. A. Vergelijkend overzicht van de bevolking der districten op ultimo December van de jaren 1863, 1872, 1873, 1880, 1881 en 1882.

» B. Staat aantoonende de verdeeling van de bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten, in 1882.

» C. Sterkte en emplacement van de politie in de kolonie Suriname op 1°. Januari 1883.

» D. Verslag van de commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia, over het jaar 1882.

» E. Verslag van de commissie van administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam over het jaar 1882.

» F[1]. Verslag van het onderwijs in de kolonie Suriname over 1882.

» F[2]. Staat van de scholen in de kolonie Suriname op ultimo December 1882.

» F[3]. Staat aantoonende het getal scholen, geëxamineerde onderwijzers, schoolgaande kinderen en de verhouding van het getal geëxamineerde onderwijzers tot het getal schoolgaande kinderen, op ultimo December 1882, verder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen en de gemiddelde opkomst per dag en per 100 gedurende 1882.

» F[4]. Graphische voorstelling van het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1882 en hunne gemiddelde dagelijksche opkomst in de laatste 7 jaren.

» G[1]. Verslag van den geneeskundigen inspecteur omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden in de kolonie Suriname over 1882.

» G[2]. Staat aantoonende het aantal sterfgevallen en geboorten in de verschillende geneeskundige districten gedurende het jaar 1882, met aanduiding van het verschil tusschen geboorte en sterfte.

» H. Raming van de ontvangsten en uitgaven van de kolonie Suriname voor het dienstjaar 1883.

» I. Staat van reeds gedane of nog te doene ontvangsten voor de kolonie Suriname over het dienstjaar 1882, vergeleken met de raming.

» J. Staat van reeds gedane of nog te doene uitgaven voor de kolonie Suriname over het dienstjaar 1882, vergeleken met de raming.

Lit. K. Verslag van den agent-generaal betreffende de immigratie en kolonisatie over het jaar 1882.

» L. Staat aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten gedurende het jaar 1882.

» M. Staat aantoonende de mutatiën voorgevallen onder de immigranten gedurende het jaar 1882.

» N. Staat aantoonende het aantal immigranten in de districten en op iedere plantage aanwezig op ultimo December 1882.

» O. Vergelijkende staat van de productie over de jaren 1880—1882.

» P. Suiker-cultuur in Suriname in 1882.

» Q. Cacao-cultuur in Suriname alleen en vereenigd met andere cultures in 1882.

» R. Verschillende cultures in Suriname niet te gelijk gedreven met de suiker- en cacao-cultuur in 1882.

» S. Recapitulatie op de productie-staten over 1882.

» T. Staat aantoonende den in het jaar 1882 verrichten arbeid en het verdiende loon door creolen en andere vrije arbeiders op de plantages alwaar immigranten gevestigd zijn.

» U. Staat aantoonende den in het jaar 1882 verrichten arbeid en het verdiende loon door creolen en andere vrije arbeiders op de plantages alwaar geen immigranten gevestigd zijn.

» V. Staat van den veestapel op ultimo December 1882.

» W. Staat van den invoer der kolonie Suriname in 1882.

» X. Staat van den uitvoer der kolonie Suriname in 1882.

» Y. Aangekomen schepen in de kolonie Suriname in 1882.

» Z. Vertrokken schepen uit de kolonie Suriname in 1882.

» AA. Staat van den in- en uitvoer van het entrepôt te Paramaribo in 1882.

» BB. Staat van ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters, gedurende het jaar 1882.

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE A.

N°. 2.

VERGELIJKEND OVERZICHT

VAN DE

bevolking der districten op ultimo December van de jaren 1863[1], 1872[2], 1873[3], 1880, 1881 en 1882.

[1]) Het jaar van de emancipatie.

[2]) Het laatste jaar vóór de opheffing van het Staatstoezicht.

[3]) Het jaar van de opheffing van het Staatstoezicht.

DISTRICTEN.	VELD- EN FABRIEKARBEIDERS.												OUDEN, GEBREKKIGEN EN GESCHIKT EN KINDEREN ONVOL					
	IMMIGRANTEN.						NIET-IMMIGRANTEN.						IMMIGRANTEN.					
	1863.	1872.	1873.	1880.	1881.	1882	1863.	1872.	1873.	1880.	1881.	1882.	1863.	1872.	1873.	1880.	1881.	188
Boven-Cottica .	»	»	»	11	24	29	1120	674	580	338	317	245	»	»	»	2	5	3
Perica	15	38	112	116	133	154	664	285	192	135	88	98	»	»	13	24	25	29
Boven-Commewijne . . .	»	95	160	37	36	59	470	358	184	81	74	43	»	8	20	4	6	3
Commetewane .	33	111	177	14	15	15	921	624	515	142	149	174	»	11	13	5	6	7
Matappica . .	5	208	320	163	171	160	1383	846	664	398	413	416	»	26	22	35	36	38
Beneden-Cottica	4	470	975	422	473	525	2685	1902	1328	874	847	777	»	26	103	92	103	12[illegible]
Beneden-Commewijne . .	4	143	459	494	569	684	1549	1756	1345	850	1096	876	»	28	75	62	91	11[illegible]
Boven-Suriname	27	65	287	49	48	49	628	571	888	342	295	306	»	3	21	6	8	[illegible]
Beneden-Suriname . . .	36	141	287	927	953	876	1693	1662	643	599	624	481	8	14	31	184	213	21[illegible]
Boven-Para . .	»	»	47	2	2	2	845	798	589	144	161	150	»	»	2	»	»	»
Beneden-Para .	52	12	97	14	14	14	1650	1538	694	288	282	258	5	4	23	15	5	[illegible]
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	67	49	61	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . . .	47	200	364	308	332	298	1012	946	847	671	602	649	»	17	59	41	56	6[illegible]
Niekerie . . .	61	493	481	356	416	486	1075	1134	1177	1480	1418	1451	»	114	82	95	133	15[illegible]
Coronie . . .	»	»	63	178	179	187	1062	1043	1057	557	541	511	»	»	6	62	67	6[illegible]
Marowijne . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»	» [6])	» [6])	»	»	»	»	»	»	»
	284	1976	3829	3091	3365	3538	16824	14186	10764	6899	6907	6435	13	251	470	627	754	8[illegible]

[4]) In deze rubriek zijn begrepen de eigenaren en pachters van landerijen alwaar de kleine landbouw wordt uitgeoefen komende in de recapitulatie op de 3 productiestaten, bijlage 8, toont het aantal aan van hen die, hoewel eigenaars plantages. Hun aantal bedraagt 2632.

[5]) Onder deze cijfers zijn de bewoners van Nieuw-Rotterdam niet begrepen.

[6]) Vermits de arbeiders in de Marowijne geen landbouwers zijn, is het verkieslijk voorgekomen hen onder de rubri

KINDEREN TOT GEEN ARBEID TOT ARBEID NOG TE WASSEN.						OVERIGE BEVOLKING. [4]						TOTAAL GENERAAL.					
NIET-IMMIGRANTEN.																	
1863.	1872.	1873.	1880.	1881.	1882.	1863.	1872.	1878.	1880.	1881.	1882.	1863.	1872.	1878.	1880.	1881.	1882.
506	446	396	263	272	235	69	104	129	688	679	775	1695	1244	1105	1302	1297	1287
398	191	158	107	135	99	39	42	37	186	194	165	1116	556	512	568	575	545
228	255	170	67	53	29	27	32	57	447	426	514	725	748	591	636	595	648
463	407	305	109	114	129	43	58	70	266	279	225	1460	1211	1080	536	563	550
810	640	422	272	257	255	77	82	175	172	190	171	2275	1802	1603	1040	1067	1040
1324	1335	1099	461	491	411	118	214	256	226	235	372	4131	3947	3761	2075	2149	2214
883	1112	786	486	505	418	76	230	332	406	405	471	2512	3269	2997	2298	2666	2566
348	387	381	130	120	145	39	165	1040	1704	1800	2306	1042	1191	2617	2231	2271	2812
965	980	378	196	155	147	90	267	109	537	622	596	2792	3064	1448	2443	2567	2315
664	799	492	81	69	78	63	107	1336	2265	2334	2440	1572	1704	2466	2492	2566	2670
693	954	429	124	128	121	208	258	227	650	561	661	2608	2766	1470	1091	990	1061
39	57	26	»	»	»	10	133	215	338	341	340	116	239	302	338	341	340
482	655	574	395	386	370	85	371	568	886	906	944	1626	2189	2412	2301	2282	2326
412	500	403	458	489	547	59	105	121	461	434	385	1607[5])	2346[5])	2264[5])	2850[5])	2890[5])	3020[5])
786	887	868	475	443	367	211	330	352	1205	1375	1498	2059	2260	2346	2477	2605	2632
»	»	»	»	»	»	»	»	»	220	134	155	»	»	»	220	134	155
9001	9625	6887	3624	3617	3351	1214	2498	5024	10657	10915	12018	27336	28536	26974	24898	25558	26181

Het verschil tusschen het op dezen staat vermelde aantal *veld- en fabriekarbeiders*, en het totaal van 12605 *arbeiders*, voorpachters, tevens veldarbeiders zijn die dikwijls hunne diensten verhuren op de in de nabijheid van hunne gronden gelegen

»overige bevolking" te vermelden (ook voor de jaren 1880 en 1881).

STAAT,

AANTOONENDE

de verdeeling van de bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten, in 1882.

BETREKKINGEN, BEROEPEN EN AMBACHTEN.	Paramaribo.	Boven-Cottica.	Perica.	Boven-Commewijne.	Commetewane.
Ambtenaren	137	3	»	»	»
Apothekers	9	»	»	»	»
Beambten van politie	103	6	»	»	5
Candidaat-notarissen	1	»	»	»	»
Drogisten	5	»	»	»	»
Geestelijken	32	2	»	»	»
Geneeskundigen	6	1	»	»	1
Goudindustrie (Belanghebbenden bij de) alsmede opzichters en arbeiders	1 029	»	»	»	»
Grondeigenaren, administrateuren en directeuren van plantages.	72	8	5	2	6
Houthakkers	24	»	»	»	»
Huisbedienden	1 526	13	3	1	7
Ingenieurs	9	»	»	»	»
Karrelieden	102	»	»	»	»
Kleermakers	156	»	»	»	»
Kooplieden	89	»	»	»	»
Kuipers	46	1	1	»	1
Landbouwers (eigenaren en pachters van perceelen land ter uitoefening van den kleinen landbouw)	640	250	65	186	43
Landmeters	3	»	»	»	»
Machinisten	12	1	1	»	»
Marktvrouwen	311	»	»	»	»
Militairen	176	»	»	»	6
Metselaars	62	»	»	»	»
Notarissen	2	»	»	»	»
Onderwijzers en onderwijzeressen, alsmede hulponderwijzers en hulponderwijzeressen en kweekelingen	80	3	»	»	»
Photographen	2	»	»	»	»
Praktizijns	6	»	»	»	»
Schilders	78	»	»	»	»
Schoenmakers	137	»	»	»	»
Sjouwers	131	»	»	»	»
Smeden	135	»	1	1	»
Slijters	16	3	2	1	2
Timmerlieden	710	9	2	»	1
Veld- en fabriekarbeiders	699	274	252	102	189
Visschers	161	»	»	»	»
Vroedvrouwen	9	»	»	»	»
Waschvrouwen	1 033	5	»	1	1
Winkeliers	175	8	2	2	4
Winkel- en kantoorbedienden	321	»	»	»	»
Zeelieden	[1]) 212	»	»	»	»
Personen die eene betrekking bekleeden of een beroep of ambacht uitoefenen, niet afzonderlijk in deze opgave vermeld.	1 115	27	11	2	17
Zonder beroep (hieronder gehuwde vrouwen, ouden, gebrekkigen en kinderen)	[2]) 14 469	673	200	350	273
	24 041	1 287	545	648	556

[1]) Hierbij de 150 hoofden van de zeemacht en de koopvaardijvloot. [2]) Hieronder gerekend 79 gevangenen in het fort Zeelandia

Matappica.	Beneden-Cottica.	Beneden-Commewijne.	Boven-Suriname.	Beneden-Suriname.	Boven-Para.	Beneden-Para.	Boven-Saramacca.	Beneden-Saramacca.	Nickerie.	Coronie.	Marowijne.	Totaal.
»	3	2	3	3	1	1	1	2	11	3	»	170
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	9
4	8	6	7	14	5	3	»	7	14	4	1	187
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	5
»	2	1	1	3	1	11	»	3	2	4	»	62
»	1	1	1	2	»	»	»	2	1	»	»	16
»	»	»	1 259	»	»	»	»	»	»	»	101	2 389
11	37	55	29	10	11	51	20	48	42	19	»	426
»	»	»	»	»	»	»	»	»	11	»	»	35
12	38	54	11	14	10	21	»	64	68	59	6	1 907
1	»	1	»	1	»	»	»	1	5	»	»	18
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	102
»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	4	»	167
»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	91
2	3	4	3	5	3	»	»	»	19	6	»	94
46	39	140	41	189	653	50	43	266	169	651	»	3 471
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
1	4	4	2	2	3	»	»	»	2	3	»	35
»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	314
»	»	»	»	95	2	»	»	2	41	7	»	329
»	1	11	»	»	»	»	»	1	2	11	»	88
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
1	3	2	1	3	5	4	»	1	4	4	»	111
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	6
»	»	2	»	»	»	»	»	»	3	1	»	84
»	»	»	»	»	1	»	»	»	3	2	»	143
»	»	17	»	»	»	»	»	»	11	»	»	159
1	2	32	»	6	»	»	»	1	16	4	»	199
2	»	»	3	1	2	»	»	»	19	1	»	52
16	25	31	9	6	8	1	»	25	62	24	»	929
576	1 302	1 560	355	1 357	152	272	»	947	1 937	698	»	10 672
»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	12	»	180
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	11
2	»	14	»	»	»	»	»	»	70	34	»	1 160
4	23	26	6	6	8	4	»	12	47	15	2	344
»	13	23	3	17	4	»	»	6	26	26	»	439
»	»	»	»	»	»	»	»	»	6	36	»	254
45	85	111	29	35	12	29	»	36	185	42	2	1 783
316	625	469	1 049	³) 752	1 791	514	276	904	1 075	968	43	24 747
1 040	2 214	2 566	2 812	2 521	2 672	961	340	2 328	3 871	2 639	155	51 196

en 214 civiele personen binnen dat fort woonachtig. ³) Hieronder zijn 111 gevangenen op het fort Nieuw-Amsterdam.

Sterkte en emplacement van de politie in de kolonie Suriname op 31 December 1882.

GRADEN.	STERKTE.												
										Beneden-Para en Beneden-Suriname.			
	Opperwachtmeester.	Wachtmeester.	Brigadiers.	Maréchaussées 1ste klasse.	Maréchaussées 2de klasse.	Hoofdlieden.	Agenten van politie 1ste klasse.	Agenten van politie 2de klasse.	In garnizoen te Paramaribo.	Poelepantje.	Jagtlust.	Nieuw-Amsterdam.	Resolutie.
Opperwachtmeester.	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Wachtmeesters	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Brigadiers.	»	»	20	»	»	»	»	»	5	1	1	1	»
Maréchaussées 1ste klasse	»	»	»	48	»	»	»	»	17	2	2	»	1
Maréchaussées 2de klasse	»	»	»	»	50	»	»	»	19	»	1	2	1
Hoofdlieden	»	»	»	»	»	8	»	»	8	»	»	»	»
Agenten van politie 1ste klasse	»	»	»	»	»	»	27	»	26	»	»	1	»
Agenten van politie 2de klasse	»	»	»	»	»	»	»	32	26	»	»	4	»
Totaal . . .	1	1	20	48	50	8	27	32	103	3	4	8	2
Mankeert tot compleet	»	1	»	»	»	»	»	1					
Organieke sterkte	1	2	19	48	50	8	27	33					

EMPLACEMENT.																				
Boven-Para en Boven-Suriname.				Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne.		Boven-Cottica, Matappica en Commetewane.			Beneden- en Boven-Saramacca.				Nickerie.							
Onoribo.	Domburg.	Brokopondo.	Republiek.	Frederiksdorp.	Marienburg.	Ephrata.	Nieuw-Meerzorg.	Sommelsdijk.	Groningen.	Catharina-Sophia.	Kent.	Coronie.	Nieuw-Rotterdam.	Nursery.	Paradise.	Crappahoek.	Marowijne.	Met verlof in Nederland.	Totaal gedetacheerden.	Totaal-generaal.
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
1	1	1	»	1	1	1	1	1	1	»	»	1	1	1	»	»	»	»	15	20
1	1	2	»	2	»	4	1	2	»	1	1	2	5	1	1	1	1	»	31	48
2	2	»	1	5	5	1	2	2	3	1	»	1	»	»	1	1	»	»	31	50
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	8
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	27
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	6	32
4	4	3	1	8	6	6	4	5	4	2	1	4	8	2	2	2	1	»	84	187

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE D.

N°. 5.

VERSLAG van de Commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia, over het jaar 1882.

Paramaribo, den 9den Januari 1883.

Ingevolge art. 15 van het Reglement (*Gouvernementsblad* 1882 n°. 25) heeft de commissie van administratie over het burgerlijk en militair huis van verzekering in het fort Zeelandia de eer U HoogEdelGestrenge aan te bieden het verslag over het afgeloopen jaar

A. *Algemeene beschouwingen.*

Met genoegen kan de commissie vermelden dat de algemeene gang van zaken gedurende het jaar 1882 zeer bevredigend was.

Minder gunstig is de toestand van sommige der gebouwen, zooals zij reeds de eer had in den loop van het jaar ter kennis van het bestuur te brengen.

Tot onderhoud der straten en wegen in de stad en het uitdelven der grachten en trensen was een grooter getal strafwerkers noodig dan vroeger en moesten 20 gevangenen hier gecustodieerd blijven, die anders of het fort Nieuw-Amsterdam hunne straf zouden hebben ondergaan en in wier voeding en onderhoud nu alhier moest voorzien worden.

Tengevolge hiervan en van de buiten verwachting hooge prijzen der Amerikaansche provisiën is de voor voeding uitgetrokken som van f 9400 met f 1453,04 overschreden.

Daarentegen is door de grootste zuinigheid van de voor de overige behoeften der gevangenen bepaalde som van f 2725 slechts f 1690,25 gebruikt, zoodat op deze artikelen f 1034,75 is bespaard en het tekort daardoor dus slechts f 418,29 bedraagt.

B. *Bevolking.*

Op ultimo December 1881 bedroeg de sterkte 92 gevangenen, die in de onderstaande categoriën vielen:

A.	Europeanen.		Inlanders.		Portugeezen.		Engelschen.		Chineezen.		Koelies.		Gegijzeld.	Militairen.	Matrozen.	Schutters.	Fransche vluchtelingen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.						Mannen.	Vrouwen.	
Preventieve gevangenen, die terecht moeten staan:																				
wegens misdaad	»	»	4	»	1	»	1	»	2	»	2	»	»	»	»	»	»	10	»	10
» wanbedrijf	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	1	»	1
Veroordeelden,																				
door het hof van justitie	»	»	16	1	»	»	2	»	1	»	7	»	»	»	»	»	»	26	1	27
door de kantongerechten en ommegaande rechters	»	»	4	2	»	»	2	»	1	»	3	»	»	»	»	»	»	10	2	12
Gedetineerden,																				
om andere redenen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	39	42	»	42
Totaal	»	»	24	3	1	»	5	»	4	»	13	»	»	»	3	»	39	89	3	92

In den loop van 1882 werden opgenomen 289 personen dus 141 minder dan gedurende het voorgaande jaar. Zij zijn specifiek volgens landaard in de staten B en C opgegeven.

MAANDEN. B.	Europeanen.		Inlanders.		Portugeezen.		Engelschen.		Chineezen.		Koelies.		Gegijzelden.	Militairen.	Matrozen.	Schutters.	Fransche vluchtelingen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.						Mannen.	Vrouwen.	
Januari	4	»	11	4	1	»	4	»	1	»	4	»	»	»	5	»	2	32	4	36
Februari	1	»	9	2	»	»	9	»	1	»	»	»	»	1	»	»	2	23	2	25
Maart	1	»	13	1	»	»	2	»	3	»	9	»	1	1	»	»	»	30	1	31
April	»	»	3	2	»	»	2	»	1	»	7	»	»	2	»	»	»	15	2	17
Mei	»	»	10	4	»	»	2	»	3	»	5	»	»	1	2	»	»	23	4	27
Juni	»	»	3	»	»	»	1	1	1	»	9	»	»	»	1	»	7	22	1	23
Juli	1	»	4	2	»	»	3	»	1	»	5	»	»	»	»	»	3	17	2	19
Augustus	1	»	11	3	»	»	1	»	2	»	9	»	»	»	»	6	4	34	3	37
September	1	»	»	3	»	»	3	3	2	»	8	1	»	2	»	»	»	16	7	23
October	»	»	6	1	»	»	»	»	»	»	4	1	»	1	»	»	1	12	2	14
November	»	»	1	2	»	»	1	»	»	»	4	»	»	»	»	»	3	9	2	11
December	2	»	10	2	»	»	2	»	»	»	10	»	»	»	»	»	»	24	2	26
Totaal	11	»	81	26	1	»	30	4	15	»	74	2	1	8	8	6	22	257	32	289

C. STAAT der dagelijksche bevolking van het burgerlijk en militair huis van verzekering, gedurende het jaar 1882.

MAANDEN.	DATUMS.																															Totaal.	Gemiddeld.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31		
Januari . .	92	92	93	95	95	97	99	81	81	81	81	87	86	86	82	82	84	83	84	84	77	73	72	71	71	73	74	76	77	77	76	2562	83
Februari. .	76	78	76	76	76	76	79	79	70	69	69	68	68	72	75	75	75	77	76	75	75	75	76	76	76	79	79	79	»	»	»	2102	75
Maart . . .	79	81	81	78	78	79	78	80	86	88	88	90	88	86	85	85	81	82	80	80	80	81	81	82	83	84	81	80	81	81	80	2547	82
April . . .	83	82	82	82	81	81	80	80	77	77	77	78	78	76	76	76	76	75	77	77	81	81	82	82	81	84	82	84	80	89	»	2397	80
Mei	79	84	84	84	83	82	82	81	80	82	82	81	82	83	84	84	82	83	82	82	80	78	77	78	77	77	78	79	80	74	76	2500	81
Juni	80	80	80	80	79	79	83	83	80	85	85	85	85	87	87	88	86	83	83	81	81	81	81	81	83	83	83	83	83	82	»	2482	83
Juli	87	86	82	82	82	86	86	86	90	89	90	90	90	90	91	93	93	94	94	94	93	93	93	93	93	94	93	92	92	93	92	2796	90
Augustus.	90	96	96	99	101	93	92	89	95	95	95	98	97	97	97	98	100	100	102	100	100	99	101	99	98	99	99	99	98	99	99	3020	97
September.	102	94	91	92	92	92	93	93	92	92	91	89	91	90	96	96	95	95	94	94	93	92	92	92	96	96	96	97	97	99	»	2814	94
October . .	98	98	98	98	96	96	96	93	92	90	91	90	89	92	89	88	89	87	87	87	86	86	83	82	82	82	83	82	80	80	79	2749	85
November.	79	79	80	79	78	78	78	79	79	79	79	79	79	79	78	78	75	74	73	73	71	72	74	74	74	74	74	74	75	76	»	2293	76
December.	76	76	76	76	75	74	74	65	66	66	65	66	66	68	69	69	68	67	68	68	70	70	73	71	69	69	78	81	81	81	79	2220	72
Totaal . .	1021	1026	1019	1021	1016	1013	1020	989	988	993	993	1001	1001	1007	1009	1013	1004	1000	1000	995	987	981	986	981	983	994	1000	1006	924	931	581	30482	84

Op uitimo December 1882 bleven gecustodieerd 79 personen, zooals in onderstaanden staat wordt aangegeven:

Verdeeling.	Europeanen.		Inlanders.		Portugeezen.		Engelschen.		Chineezen.		Koelies.		Gegijzelden.	Militairen.	Matrozen.	Schutters.	Fransche vluchtelingen.	Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.						Mannen.	Vrouwen.	
Veroordeelden:																				
tot gevangenisstraf.	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1
tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling aan openbare werken	»	»	15	»	»	»	5	1	5	»	11	1	»	»	»	»	»	36	2	38
preventief gevangenen	»	»	7	3	»	»	1	2	1	»	21	»	»	»	»	»	»	30	5	35
Gedetineerd om andere redenen	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	1	»	»	3	5	»	5
Totaal	»	»	22	4	»	»	6	3	6	»	32	1	1	1	»	»	3	71	8	79

Hieronder zijn begrepen 20 gevangenen, die in de gevangenis te fort Nieuw-Amsterdam hunne straf behooren te ondergaan, maar tot het schoonhouden der straten en wegen en het opdelven der grachten en kanalen alhier gecustodieerd blijven.

In gijzeling bevindt zich sedert 7 Maart een Europeaan (buitenlander).

In de pistôle werd geen gevangene opgenomen.

De gemiddelde sterkte der gevangenen per dag was:

in het 1ste kwartaal 80 hoofden
» » 2de » 81 »
» » 3de » 94 » bijna
» » 4de » 77 »

C. *Het inwendig bestuur.*

Aan het lid der commissie van administratie mr. A. H. A. M. H. Borret is op zijn verzoek een eervol ontslag verleend en in zijne plaats benoemd de heer C. M. Bremer.

Het lid A. van 't Hoogerhuys bevindt zich nog tot herstel van gezondheid in Europa, terwijl aan het lid mr. J. B. Vos om gelijke redenen een verlof van één jaar naar Europa verleend is.

Bij het personeel van het huis heeft geene verandering plaats gehad.

De directeur heeft zich ook weder gedurende het afgeloopen jaar met veel ijver van zijne moeielijke taak gekweten en blijft steeds voor zijne ondergeschikte beambten een voorbeeld van nauwgezette plichtsbetrachting.

Het overige personeel gaf over het algemeen redenen tot tevredenheid; slechts eene enkele maal zag de commissie zich verplicht met een ernstig waarschuwend woord tot stipte ambtsvervulling aan te sporen.

D. *Onderhoud en verdere aangelegenheden betreffende de gevangenen.*

De leverantiën der levensmiddelen en andere behoeften hebben geregeld plaats gevonden en tot geene aanmerking aanleiding gegeven.

De kosten van onderhoud en bewaking der gevangenen waren als volgt:

	Raming voor 1882.	Werkelijke uitgaaf gedurende 1882.
Bewaking	f 4 000,00	f 4 000,00
Onderhoud.		
a Voeding	9 400,00	10 853,04
b Kleeding	550,00	336,00
c Ligging	100,00	»
d Bewassching	75,00	59,00
e Genees- en heelk. verpleging	1 400,00	816,00
f Verschillende bijkomende artikelen	100,00	83,30
g Gereedschappen, werktuigen, verlichting, enz.	400,00	295,95
h Reiskosten, schrijfbehoeften en schrijfloonen der commissie	100,00	100,00
Totaal	f 16 125,00	f 16 543,29
dus meer uitgegeven	f 418,29	

Daar volgens staat C door de veroordeelden en gedetineerden gedurende het jaar 1882 alhier 30 482 dagen zijn doorgebracht, bedroegen de kosten van onderhoud:

per hoofd en per dag met bewaking 54¼ cts. ruim
» » » » » zonder » 41 » »
» » » » » voor voeding alleen 35½ » »

In de infirmerie van het huis werden verpleegd 67 zieken

en bleven op ultimo December nog 2 gevangenen in het huis en 3 in het militair hospitaal onder geneeskundige behandeling.

Omtrent het onderwijs refereert zich de commissie aan vroegere verslagen.

Godsdienstoefeningen werden geregeld iederen Zon- en feestdag gehouden onder leiding van een der Moravische broeders en voor de Roomsch-Katholieken eenige malen onder de leiding van een der priesters dezer gemeente.

E. *Orde en tucht.*

Orde en tucht werden met de grootste stiptheid gehandhaafd. Het grootste gedeelte der disciplinaire straffen, die meesten worden opgelegd, valt in de eerste maanden van den straftijd der veroordeelden. Bij langer verblijf gewennen de meesten zich gemakkelijk aan een geregeld leven en aan de zoo noodige orde.

Disciplinaire straffen werden opgelegd:

door de commissie van administratie	—
» den commissaris der maand	24
» » directeur	23
Totaal . . .	47

De onderstaande staat wijst aan het aantal en de soort der begane overtredingen, volgens landaard:

Aard der overtredingen.	Europeanen.		Inlanders.		Engelschen.		Chinezen.		Koelies.		Franschen.		Totaal.		Totaal-generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	Mannen.	Vrouwen.	
1. Het binnenbrengen van verboden voorwerpen .	»	»	5	»	1	»	»	»	»	»	»	»	6	»	6
2. Luiheid, onverschilligheid bij het werk, ongehoorzaamheid aan de opzichters der tewerkgestelden	»	»	8	1	1	1	3	»	2	»	»	»	14	2	16
3. Ongehoorzaamheid aan de beambten van het huis	»	»	5	»	2	1	»	»	»	»	»	»	7	1	8
4. Ongepast en onwelvoegelijk gedrag	»	»	3	1	1	»	»	»	2	»	»	»	6	1	7
5. Zich ziek gemeld en niet ziek bevonden	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1	»	1
6. In strijd met de orde van het huis gehandeld . .	1	»	4	4	»	»	»	»	»	»	»	»	5	4	9
Totaal . . .	1	»	25	6	6	2	3	»	4	»	»	»	39	8	47

Het is der Commissie aangenaam te kunnen vermelden dat ook in het afgeloopen jaar plaatsing in de klasse van discipline niet noodig is geweest.

Op enkele uitzonderingen na heerschte onder de gevangenen een goede geest; de tot tewerkstelling veroordeelde gevangenen verrichten het hun opgedragen werk meestal gewillig en velen zelfs met ijver, ook wanneer zij buiten de gewone werkuren tot zware werkzaamheden werden geroepen.

Door hunnen arbeid is dan ook zeer veel nuttigs kunnen tot stand gebracht worden.

F. *Arbeid.*

Alle tot tewerkstelling veroordeelde gevangenen werden zonder uitzondering en met gunstige resultaten gebezigd tot onderhoud van straten en wegen, het uitdelven der grachten en kanalen en andere werken van openbaar nut.

De preventief gevangenen werden, zooveel doenlijk, binnen de gevangenis met onderhoud en instandhouding der gebouwen, lokalen, enz. beziggehouden en voor den huisdienst gebezigd.

De Commissie van Administratie,

A. Looijen, *Voorzitter.*

Van Pesch, *Secretaris.*

II. SURINAME.

BIJLAGE E.

N°. 6.

VERSLAG van de Commissie van administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam, over het jaar 1882.

De commissie van administratie over de gevangenis in het fort Nieuw-Amsterdam heeft de eer Uwer Excellentie hierbij aan te bieden het 13de jaarverslag over den toestand der inrichting aan hare zorg toevertrouwd.

Het sluit zich bij het vorige verslag aan en bevat eene getrouwe mededeeling van de aangelegenheden, die het onderwerp harer bemoeiingen in den afgeloopen jaarkring hebben uitgemaakt.

Bij vergelijking met de in het vorige jaar verkregen uitkomsten mogen ook die van het jaar 1882 van ontwikkeling getuigen.

I. De gebouwen, het mobilair en de bevolking.

a. *De gebouwen.*

In den toestand der gevangenissen zelve is in den loop van 1882 geene verandering gekomen.

De beide oude gevangenissen verkeeren nog in denzelfden gebrekkigen toestand als de commissie in hare vroegere verslagen heeft vermeld.

De in deze oude gebouwen zich bevindende lokalen kunnen alleen worden gebezigd tot ziekenzalen en tot opsluiting van gevangenen, voor welke geen vrees tot ontvluchting bestaat.

De strafcellen, die zich in deze oude gebouwen bevinden, zijn na de verbetering daarin in 1876 gebracht nog zeer bruikbaar.

Het zoogenaamde paviljoen, bestemd voor woningen van den onderwijzer en vier opzichters is in reparatie om tegelijker tijd te worden ingericht voor woningen van den onderwijzer, schoollokaal voor kinderen, 4 gevangenbewaarders en 4 opzichters.

Het gebouw ingericht voor school, werkzaal en bureau, alsmede de vloeren in het nieuwe gevangenisgebouw vereischen eenige reparatie.

De overige gebouwen in de enceinte der gevangenis gelegen, als:

1°. het magazijn van levensmiddelen, en

2°. het magazijn van kleeding, gereedschappen, enz., verkeeren in een goeden staat.

De keuken heeft in het afgeloopen jaar geene reparatie ondergaan en voldoet, niettegenstaande in het metselwerk telkens scheuren voorkomen, welke zoo goed mogelijk hersteld worden, aan hare bestemming.

De omheining om de gevangenis is in het afgeloopen jaar hersteld, de deuren en waterleidingen van het nieuwe gevangenisgebouw en de twee voorgevels van het gebouw bestemd voor bureau, school, enz., werden geschilderd, waartoe de materialen door het bouwdepartement verstrekt zijn en de arbeid door gevangenen verricht is.

b. *Het mobilair.*

Hieronder begrijpende het ameublement der lokalen en ziekenzalen, gereedschappen en materialen die voor den dienst der gevangenis zijn aangeschaft, heeft de commissie alles samengevat in bijlage A[1]).

De benoodigde zaken werden gedeeltelijk door het bouwdepartement verstrekt en gedeeltelijk door de commissie zelve aangekocht.

c. *De bevolking.*

Bijlage B[1]) bevat de bevolkingstatistiek der gevangenis over 1882. Daaruit blijkt dat de bevolking, die op 1° Januari 1882 107 hoofden bedroeg, op ultimo December tot 116 hoofden vermeerderd is, waarvan zich nog 5 in het burgerlijk en militair huis van verzekering op het fort Zeelandia bevinden, ten einde aldaar aan openbare werken te werk te worden gesteld, en 2 als ziek in het hospitaal te Paramaribo.

Opgenomen werden 46, ontslagen of afgegaan zijn 37; hiervan zijn 2 wegens verleende gratie, 3 na overlijden en 1 wegens ontvluchting afgevoerd.

Op 1°. Januari 1882 waren 6 ter verpleging in het hospitaal te Paramaribo en gedurende dit jaar is 1 daarbij gekomen, van welke 3 naar hier zijn teruggezonden, 2 aldaar overleden, zoodat op ultimo December nog 2 aldaar verpleegd bleven.

De afwisselende bevolking bedroeg in dit jaar 147 mannen en 6 vrouwen.

De afwisselende bevolking heeft gedurende korter of langer tijd in 1882 te zamen 38 849 dagen in de gevangenis doorgebracht, waarvan 1178 dagen geëvacueerd in het hospitaal te Paramaribo en 158 dagen in de garnizoensinfirmerie alhier.

II. Inwendig bestuur der gevangenis.

a. *De commissie van administratie.*

De samenstelling der commissie van administratie heeft in het afgeloopen jaar geene verandering ondergaan. De ondervoorzitter mr. J. B. Vos vertrok in den loop van het jaar tot herstel van gezondheid met verlof naar Nederland; het lid A. van 't Hoogerhuijs, die in het vorig jaar om gelijke reden met verlof ging, bevindt zich nog aldaar.

Het commissariaat der maand werd beurtelings door een der leden waargenomen.

De commissie hield dit jaar 12 gewone vergaderingen.

---

[1]) Niet hierbij overgelegd.

b. *Het personeel der beambten.*

Op 1°. Januari 1882 bestond het personeel der beambten uit: 1 directeur, 1 adsistent-cipier, 1 eerste, 3 tweede gevangenbewaarders en 2 opzichters.
De aanvulling van de 2 vacante plaatsen als opzichters heeft in de maand Januari plaats gehad.
Een 2de gevangenbewaarder en 2 opzichters zijn gedurende dit jaar op hun verzoek eervol ontslagen, terwijl 2 opzichters door de commissie ontslagen zijn wegens nalatigheid in den dienst, tengevolge waarvan een gevangene ontvlucht is.
Tot 2den gevangenbewaarder werd bevorderd de opzichter Markes en tot aanvulling der plaatsen als opzichters zijn meerendeels gepasporteerde militairen gekozen.
In 1882 hebben de kosten van inwendig bestuur bedragen:

Gezamenlijke traktementen met inbegrip van de toelagen van den dienstdoenden geneesheer en onderwijzer	f 7 407.84
bureaukosten	100.00
reiskosten voor de commissie van administratie	250.00
bureaukosten van den secretaris	150.00
	f 7 907.84

III. Onderhoud der gevangenen.

a. *De voeding.*

De voeding der gevangenen heeft voor het geheele jaar 1882 plaats gevonden ingevolge den voedingsstaat behoorende bij de verordening van 30 April 1872 (Gouvernementsblad, n°. 25), uitgezonderd dat om gezondheidsredenen de gezouten visch eenige malen 's weeks vervangen is door gezouten vleesch.
Zoomin de hoeveelheid als de hoedanigheid of de bereiding der spijzen gaf aanleiding tot klachten van de zijde der veroordeelden.
In het afgeloopen jaar bedroegen de kosten van voeding f 13 161.05.

Daarvoor werden aangeschaft:

3 134	rantsoenen voor	Europeanen, enz.,		
31 158	»	»	inlanders	» en
3 221 extra	»	»	zieken	»

De kosten voor 3134 rantsoenen voor Europeanen en daarmede gelijk gestelden en 31 158 rantsoenen voor inlanders en daarmede gelijk gestelden bedroegen f 11 692.96, die voor 3221 rantsoenen voor zieken f 1468.09.

b. *De kleeding.*

De bij de bovenvermelde verordening behoorende staat voor het verstrekken van kleeding aan de gevangenen werd in 1882 toegepast en gaf geene aanleiding tot bemerkingen.
Voor het aanschaffen van soliede grondstoffen bij de aanbesteding wordt steeds zorg gedragen.
De kleedingstukken werden door de gevangenen vervaardigd.

De kleeding op 1°. Januari 1882 voorhanden, had eene waarde van	f 413.48
In 1882 werd aangekocht voor eene waarde van	1568.65
Terwijl ingenomen kleedingstukken eene waarde hadden van	9.20
	f 1991.33
Daarentegen ontvingen de gevangenen aan kleeding voor eene waarde van	f 1 192.28
Aan het burgerlijk en militair huis van verzekering op het fort Zeelandia verstrekt voor eene waarde van	257.90
Verbruikt voor de ziekenzalen	195.40
Zoodat op ultimo December 1882 in voorraad bleef voor eene waarde van	345.75
	f 1 991.33

c. *De ligging.*

Voor de ligging werden de voorschriften eveneens behoorlijk nageleefd.

De liggingstukken op 1°. Januari 1882 voorhanden, hadden eene waarde van	f 160.89
Aangekocht werd in 1882 voor een bedrag van	146.50
De ingenomen liggingstukken bezaten eene waarde van	13.61
	f 321.00
Daarentegen werd aan de gevangenen verstrekt voor eene waarde van	f 160.48
Zoodat op ultimo December 1882 in voorraad bleef	160.52
	f 321.00

d. *De bewassching.*

Met zorg is toegezien dat de kleedingstukken behoorlijk zijn schoongehouden, waartoe eene hoeveelheid zeep van 306 KG. ter waarde van f 74.22 aan de gevangenen is verstrekt.

e. *Verzorging der zieken.*

De verzorging der zieken heeft in het jaar 1882 voornamelijk plaats gehad in de ziekenzalen der gevangenis; slechts 5 gevangenen (4 Europeanen en 1 inlander) zijn in de garnizoens-infirmerie verpleegd geworden en hebben te zamen 158 verpleegdagen gehad, waarvan de kosten f 123.60 bedragen hebben.
Op 1° Januari 1882 waren nog 6 gevangenen ter verpleging in het hospitaal te Paramaribo, terwijl gedurende dit jaar 1 geëvacueerd is; daarvan zijn 5 teruggekeerd, 2 overleden en 2 op ultimo December nog aldaar aanwezig.
De gezamenlijke verpleegden waren in het hospitaal te Paramaribo 1178 dagen, à 40 cents, f 471.20.

In 1882 bedroeg het getal verpleegdagen in de ziekenzalen der gevangenis:

voor Europeanen en daarmede gelijk gestelden	194
» inlanders » » » »	3 027
Te zamen	3 221

De kosten daarvan, buiten de toelage van den dienstdoenden geneesheer, bedroegen:

voor voeding	f 1 468.09
» kleeding	195.40
	f 1 663.49

dus verpleegkosten per dag en per hoofd ongeveer 51⁵ cent.

De boven omschreven uitgaven voor zieke gevangenen zijn evenals in vorige jaren op de posten gewone voeding en kleeding gebracht.

In de eerste helft dezes jaars mocht de gezondheidstoestand onder de gevangenen als gunstig worden beschouwd, terwijl in de tweede helft daarentegen deze opmerkelijk minder is geworden en het gemiddelde aantal zieken per dag geklommen is tot 31 of 30 pct. van de geheele bevolking.

Naar de oorzaken van dezen toestand wordt onderzoek gedaan.

Gedurende het jaar 1882 is in de ziekenzaal een gevangene overleden.

f. *Verschillende bijkomende artikelen.*

Evenals het vorige jaar had het scheren en haarsnijden alsmede het baden der gevangenen geregeld plaats; de mannelijke veroordeelden worden onder behoorlijk toezicht, tweemaal 's weeks naar eene geschikte plaats in de rivier gebracht om zich daar te reinigen.

De kosten van het scheren en haarsnijden bedragen f 72 's jaars.

In de behoefte van brandhout werd door de gevangenen zelf voorzien.

Evenzoo ontving het burgerlijk en militair huis van verzekering en de districts-bewaarplaats op het fort Zeelandia gratis brandhout.

Voor herstellingen aan boeien, sloten, kookpotten, hand- en kruiwagens, enz. werd in 1882 f 30.20 gedeclareerd.

g. *Aanbestedingen en leverantiën.*

De levensmiddelen en eenige andere behoeften werden voor het meerendeel bij aanbestedingen geleverd. Andere benoodigdheden werden aangekocht, en de kleeding door de gevangenen zelf aangemaakt.

De aanbesteding voor de behoeften in het eerste halfjaar 1882 werd tegen het einde van het jaar te voren, die van het tweede halfjaar in de maand Juni van het afgeloopen jaar gehouden.

Over de daarop gevolgde leveringen heeft de commissie alle reden van tevredenheid.

Berekening der kosten per hoofd en per dag.

In 1882 zijn de uitgaven ten laste van het budget dezer gevangenis geweest:

Gezamenlijke traktementen, toelage en bureaukosten	f 7 907.84
voeding	13 161.05
kleeding	1 568.65
ligging	146.50
bewassching.	74.22
genees- en heelkundige verpleging . . .	594.80
verschillende uitgaven	102.20
gereedschappen, werktuigen, verlichting, enz.	605.18
huisdienst	38.20
onderwijs.	13.29
	f 24 211.93
Daarentegen bedragen de baten der koloniale kas de helft der arbeidslooneu voor 1386 dagen, à 10 cents.	69.30
Zoodat de uitgaven in dit jaar bedragen hebben	f 24 142.63

De totale sterktedagen hebben in 1882 bedragen 38 849.
Zoodat de kosten per hoofd en per dag komen ruim op 62 cents.

IV. Orde en tucht.

Niettegenstaande de commissie aanhoudend moeilijkheden ondervindt in het verkrijgen van geschikte mindere beambten, vooral voor het toezicht bij de werkzaamheden buiten de gevangenis, zoo blijft toch in den dienst der gevangenis steeds orde en tucht heerschen, waaraan met ijver de hand wordt gehouden.

De dagelijksche diensten hebben regelmatig plaats, de voorschriften worden nageleefd, de ondergeschiktheid gehandhaafd, de zindelijkheid betracht, en voor zooveel mogelijk gezette arbeid van de gevangenen gevorderd.

De straffen.

In het jaar 1882 werden aan 42 gevangenen 84 straffen opgelegd; 17 werden eenmaal, 14 tweemaal, 7 driemaal, 2 viermaal en 2 vijf malen gestraft.

Binnen de grenzen der respectieve bevoegdheden werden van de straffen opgelegd door de commissarissen der maand 80 en door de commissie van administratie 4.

De begane vergrijpen blijken uit den volgenden staat.

	Aard der overtredingen.	Getal straffen.
1	Wegens niet gehoorzamen aan gegeven bevelen	21
2	» beleedigingen en verzet tegen beambten der gevangenis en opzichters	19
3	» luiheid en onwilligheid bij het werken	17
4	» tegen bestaande voorschriften te hebben gehandeld . . .	15
5	» het zoek maken van gevangenkleeding en gereedschappen.	2
6	» misleiden van den dienstdoenden geneesheer	1
7	» zich zonder permissie van de werkzaamheden te hebben verwijderd	9
	Totaal . . .	84

De straf van lichamelijke kastijding werd in 1882 niet toegepast.

Op ultimo December 1881 waren in de klasse van discipline geplaatst 14 veroordeelden, waarvan 11 tot dwangarbeid en 3 tot gevangenis veroordeelden.

Gedurende het jaar 1882 werd in de klasse van discipline geplaatst een tot dwangarbeid veroordeelde.

Door ontslag verminderde die klasse van discipline respectievelijk met 1 en 1 zoodat op ultimo December 1882 daarin bleven 11 en 2.

Ontvluchting had eenmaal plaats door nalatigheid van den opzichter, die wegens verzuim ontslagen is.

De ontvluchte gevangene was op het einde des jaars nog niet teruggekeerd.

Dat de straffen bevorderlijk zijn geweest tot handhaving van orde en tucht, lijdt geen twijfel.

De bezoeken.

Met inachtneming van de bestaande voorschriften, hebben zich in 1882 108 personen aangemeld tot het bezoeken van 49 gevangenen.

De bezoeken gaven geen aanleiding tot bemerkingen en liepen ordelijk af.

V. Arbeid der gevangenen.

De crimineele en eenige tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling aan openbare werken veroordeelden zijn gedurende dit jaar hoofdzakelijk gebezigd tot het in orde brengen der communicatie van af de plantage Jachtlust t/m. de plantage Dordrecht, met het onderhouden der communicatie van hier naar de plantage Zoelen en naar de plantage Voorburg, met steenen ophalen aan de rivierzijde, met brandhout kappen, met delven der kreken, en waaien binnen en buiten het fort, met delven, waaien en grond dragen op de quarantainepost Leiden.

Aan de communicatie langs de plantage Dordrecht en op de quarantainepost Leiden wordt nog steeds met kracht gearbeid.

Bij gebrek aan gevangenen tot eenvoudige gevangenisstraf veroordeeld, werden ook tot gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling veroordeelden, die ongeschikt bevonden werden tot het verrichten van arbeid buiten de gevangenis, gedeeltelijk voor den huisdienst gebezigd.

Door het zeer klein getal en de weinige geschiktheid der gevangenen, die volgens de bestaande verordening van 30 April 1882, G. B., n°. 25, tot productieven arbeid mogen gebezigd worden, is die arbeid onbeduidend geweest; hij heeft zich gedurende dit jaar uitsluitend bepaald tot het aanmaken van gevangenkleeding, eenige paren schoenen en eenige gordijnen.

Bovendien werden eenigen gebezigd als handlangers in de militaire smederij en constructiewinkel.

De productieve arbeid heeft in 1882 opgeleverd 1386 werkdagen, à 10 cents . . . . f 138.60

van welk bedrag de helft van 69.30

in de koloniale kas wordt gestort; de wederhelft blijft als uitgaanskas onder berusting der commissie.

In het afgeloopen jaar hebben de kosten van den huisdienst bedragen

voor koksloon 246 dagen, à 10 cents	f 24.60
wasschen van hospitaalkleeding 44 dagen, à 10 cents	4.40
schilderen van de gebouwen 34 dagen, à 10 cents	3.40
aanmaken van blikken borden, enz. 58 dagen, à 10 cents	5.80
Totaal . . 382 dagen, à 10 cents	f 38.20

De overige huisdienst werd kosteloos door de gevangenen verricht.

Godsdienstoefening en onderwijs.

In 1882 zijn godsdienstoefeningen gehouden door de leeraars der Moravische Broedergemeente Menze en Hasenwinkel 7 maal en door den Roomsch-Katholieken geestelijke Romme 6 maal.

Het onderwijs aan de correctioneele veroordeelden heeft in het afgeloopen jaar geregeld plaats gevonden.

Op ultimo December 1881 bedroeg het getal leerlingen 3, bijgekomen 3, afgegaan 2, zoodat er op ultimo December 1882 nog 4 leerlingen waren.

De commissie vermeent met het bovenstaande Uwer Excellentie een getrouw overzicht te hebben gegeven van alles wat de gevangenis alhier betreft.

Zij kan echter niet nalaten er op te wijzen dat het handhaven van orde en tucht, een zoo moeielijke taak bij eene gemengde bevolking van misdadigers van zeer geringe ontwikkeling, grootendeels is te danken aan den directeur, die daarbij flink wordt ter zijde gestaan door den adsistentcipier. Beiden geven een goed voorbeeld aan de mindere beambten, hetgeen zeer veel tot den goeden gang der zaken heeft bijgedragen.

Vol vertrouwen op het welslagen harer pogingen kan de commissie niet nalaten de verzekering te geven, dat zij even als vroeger bereid is hare moeilijke taak met lust en ijver te vervolgen, ten einde meer en meer tot gewenschte resultaten te geraken, waartoe zij de verdere medewerking van Uwe Excellentie eerbiedig inroept.

Fort Nieuw-Amsterdam, den 18den Januari 1883.

De Commissie van administratie over de gevangenis alhier,

A. Looijen, *Voorzitter.*

F. Almerood, *Secretaris.*

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE F[1].

N°. 7.

VERSLAG van het onderwijs in de kolonie Suriname, over 1882.

§ 1. *Organisatie.*

Na de oprichting der openbare school voor meisjes, waarover in het vorige verslag gehandeld werd, heeft in de organisatie van het schoolwezen in deze kolonie geen wijziging van eenigen omvang plaats gegrepen.

De school werd den 3den April geopend met 151 leerlingen, welk getal op ultimo December 1882 tot 199 was aangegroeid.

Tot dusver staan moeilijkheden van velerlei aard de oprichting van meerdere groote openbare scholen in den weg. Wenschelijk is het, alles aan te wenden wat strekken kan om die moeilijkheden uit den weg te ruimen, omdat alleen van het voortgaan op den ingeslagen weg wezenlijke verbetering van het gewoon lager onderwijs te wachten is.

En dan wijs ik in de eerste plaats op de omstandigheid dat de onderwijzers in dienst van het Gouvernement geen ambtenaren zijn in den zin van het pensioenreglement. Zoolang deze uitsluiting blijft bestaan, zal zij ook een hinderpaal blijven voor elke poging tot verbetering van het schoolwezen.

In de verslagen van vorige jaren is door mij gewezen op de noodzakelijkheid eener herziening van de onderwijsverordening van 1876. De ervaring leert meer en meer dat enkele artikelen zelfs dringend herziening vereischen, wil men voorkomen dat morgen wordt afgebroken wat heden met veel inspanning is gebouwd.

Voor de wijze waarop het meer uitgebreid lager onderwijs kan worden georganiseerd, verwijs ik naar mijn vorig verslag.

In de districten werden in den loop van 1882 geen nieuwe scholen opgericht. Te Paramaribo openden de Moravische Broeders in een der buitenwijken — namelijk in de Rust en Vredestraat — eene nieuwe school, terwijl in den aanvang van dit jaar de »tusschenschool" weder opgeheven werd. Verder opende — in 1882 — de heer J. S. Samuels, onderwijzer van den 3den rang, eene bijzondere school voor gewoon lager onderwijs, welk voorbeeld met 1 Maart jl. gevolgd is door de heeren A. W. P. Rhenardus en H. G. Wildeboer, eveneens onderwijzers van den 3den rang.

§ 2. *Examens ter verkrijging van akten van bekwaamheid tot het geven van onderwijs.*

Deze examens werden in 1882 tweemaal afgenomen. Aan het eerste examen — in April — namen 7 candidaten voor den 4den en 1 candidaat voor den 2den rang deel. Na afloop van het schriftelijk werk werden 6 der candidaten voor den 4den en de candidaat voor den 2den rang afgewezen. Tot het mondeling examen werd dus slechts 1 candidaat, namelijk J. G. Dandlau, kweekeling der normaalschool, toegelaten, die eene akte als onderwijzer van den 4den rang verkreeg. Voor het examen, dat in October plaats vond, hadden zich aangemeld:

21 candidaten voor den 4den rang
4 » » » 3den »
1 candidaat » » 2den » en
1 » » de fransche taal.

Gedurende het schriftelijk examen zag de candidaat voor den 2den rang van het voortzetten van het examen voor dien rang af en nam deel aan dat voor den 3den rang.

Na afloop van het schriftelijk werk werden afgewezen:

5 candidaten voor den 4den rang en
1 candidaat » » 3den » .

Tot het mondeling examen werden dus toegelaten:

16 candidaten voor den 4den rang
4 » » » 3den » en
1 candidaat » de fransche taal.

Na afloop van het mondeling examen werden afgewezen :

1 candidaat voor den 4den rang en
2 candidaten » » 3den »

terwijl de overigen de verlangde akte verkregen.

Er werden dus toegekend:

1°. 15 akten voor den 4den rang, te weten aan: H. F. Assen, E. R. Zschuschen en de juffrouwen Th. I. Asdot, M. J. E. F. Evertz, E. M. Evertz, E. de Granada, A. J. Knoch, R. Letalé, L. G. Monsanto, A. J. Samuels, R. Samuels, S. Samson, J. F. Sillevoldb, M. E. S. Stuger en J. E. Thomson, allen kweekelingen der normaalschool;

2°. 2 akten voor den 3den rang, te weten aan de juffrouwen W. M. Knoch en P. M. Sanches, beiden kweekelingen der normaalschool;

3°. 1 akte voor de fransche taal aan R. A. P. C. O'Ferrall.

In 1882 zijn dus in het geheel toegekend 5 akten voor den 4den rang, 2 voor den 3den rang en 1 akte voor de fransche taal, terwijl 15 candidaten werden afgewezen.

De heeren N. Van Meerten en J. J. Heilbron, onderwijzers van den 1sten rang, hebben, even als vroeger, als deskundigen de commissie bijgestaan.

Over het algemeen was de uitslag van het examen verre van bevredigend. De navolgende staten maken eene vergelijking met vorige jaren mogelijk. Tot opheldering diene dat 10 het hoogste cijfer is dat een candidaat in eenig vak kan verkrijgen.

EXAMENVAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten voor den 4den rang.				3den rang.				Aanmerkingen.
	1878.	1880.	1881.	1882.	1878.	1880.	1881.	1882.	
Schrijven	5	5	6	6	6	7	6	6	In 1879 zijn de candidaten dadelijk afgewezen wanneer het schriftelijk werk in de Nederlandsche taal en het rekenen onvoldoende bleek. Van dat jaar kunnen de cijfers dus niet worden opgegeven.
Nederlandsche taal . . .	4	5	7	5	3	6	7	6	
Vormleer.	5	6	6	4	3	5	7	5	
Rekenen	4	5	6	5	5	5	5	6	
Aardrijkskunde	5	5	6	4	4	5	6	6	
Geschiedenis	6	5	6	5	5	5	7	4	
Kennis der natuur . . .	4	5	7	4	3	5	6	5	
Onderwijs en opvoedkunde	4	5	7	4	4	5	6	5	
Totaal . .	37	41	51	37	33	43	50	43	
Getal candidaten . .	7	15	10	28	16	9	8	5	

EXAMENVAKKEN.	Gemiddeld getal punten verkregen door de candidaten toegelaten voor den 4den rang.					3den rang.					Aanmerkingen.
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	
Schrijven	6	7	6	6	6	5	8	7	6	5	a) De candidaten die voor den 3den rang examen afgelegd maar slechts een 4den rang verkregen hebben, zijn hier niet bijgerekend.
Nederlandsche taal . . .	6	8	6	7	6	5	6	6	7	7	
Vormleer.	7	5	7	7	5	8	6	6	8	5	
Rekenen	5	7	7	6	6	9	5	6	7	7	
Aardrijkskuude	6	7	6	6	5	6	6	6	7	7	
Geschiedenis	8	5	6	6	5	8	5	6	7	5	
Kennis der natuur . . .	3	4	5	6	5	6	5	5	6	5	
Onderwijs en opvoedkunde	5	6	5	7	4	5	5	5	6	7	
Totaal. . .	46	49	48	51	42	52	46	47	54	48	
Getal toegelaten candidaten	2a)	8	9	8	16	1	2	7	5	2	

In den volgenden staat zijn eenige cijfers samengevat, aangevende den uitslag der examens van 1878 tot 1882.

CANDIDATEN.	Geëxamineerd.					Toegelaten.					Aanmerkingen.
	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	
Voor den 4den rang. . .	7	22	15	10	28	5	8	9	8	16	[1]) Van deze verkregen 3 een 4den rang.
» » 3den » . . .	16[1])	7	9	8	4	1	2	7	5	2	
» » 2den » . . .	»	»	»	2	2	»	»	»	»	»	
» de Fransche taal . .	1	2	1	1	1	1	2	»	»	1	
» » Engelsche » . .	»	1	»	»	»	»	1	»	»	»	
Totaal . . .	24	32	25	21	35	7	13	16	13	19	

§ 3. *Getal en aard der scholen.*

Blijkens bijlage II bedroeg op ultimo December 1882 het getal scholen 61, waarvan 31 te Paramaribo en 30 in de districten. Voorts nog 2 scholen bij de boschnegers, namelijk op Gansee en op Maripaston.

Te Paramaribo:

10 niet gesubsidieerde particuliere scholen,

10 gesubsidieerde particuliere scholen,

3 gouvernementsscholen,

5 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,

3 » » » Roomsch-Katholieke geestelijken.

In de districten:

16 gouvernementsscholen,

12 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders,

2 » » » Roomsch-Katholieke geestelijken.

Over de centraalschool der Moravische Broeders en over de normaalschool, beide tot opleiding van onderwijzers, zie men § 4 en § 5.

§ 4. *De centraalschool.*

In 1882 onderging het onderwijzend personeel eenige wijziging. Gedurende het verblijf van den heer E. A. Renkewitz in Coronie en na zijne verplaatsing naar de vestiging in de Rust en Vredestraat werden zijne vakken onderwezen door den heer G. W. Stolz, met uitzondering van het teekenen en de gymnastiek, die aan den heer H. F. Assen, onderwijzer van den 4den rang, werden opgedragen.

Op ultimo December 1882 bedroeg het getal leerlingen 15. De oudste leerling was 17, de jongste 11 jaar oud; de gemiddelde leeftijd der leerlingen ruim 14 jaar.

In het volgende staatje zijn de cijfers voor de jaren 1878 tot 1882 samengevat.

	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Getal leerlingen op ultimo December.	14	10	13	18	15
Ouderdom van den oudsten leerling	18	19	16	17	17
Ouderdom van den jongsten leerling	12	11	10	11	11
Gemiddelde leeftijd der leerlingen	15	15	13	13	14

§ 5. *De normaalschool.*

De heeren N. van Meerten, J. J. Heilbron en S. del Castilho bleven gedurende 1882 dezelfde leervakken onderwijzen als het jaar te voren.

Bij den aanvang van het jaar waren:

op den 1sten cursus 14 mannel. en 18 vrouwel. kweekelingen

» » 2den » 13 » » 6 » »

te zamen 27 mannel. en 24 vrouwel. kweekelingen.

Van deze werden in den loop van het jaar 13 mannelijke en 10 vrouwelijke kweekelingen afgeschreven. Voor het toelatingsexamen, dat op den 8sten, 9den en 10den November plaats vond, hadden zich 23 candidaten aangemeld, te weten 12 mannelijke en 8 vrouwelijke voor den 1sten, en 3 mannelijke voor den 2den cursus. Van de eerstgenoemde werden 7 mannelijke en 5 vrouwelijke candidaten toegelaten. Een der vrouwelijke candidaten verscheen niet op het examen. De 3 candidaten voor den 2den cursus werden afgewezen.

Het gehalte van het geleverde werk was ook bij dit examen verre van bevredigend.

De gemiddelde leeftijd der toegelaten candidaten was wederom 16 jaar.

Na het overgangsexamen, dat op den 11den, 12den, 16den en 18den September plaats vond, werden 2 mannelijke en 10 vrouwelijke kweekelingen tot den 2den cursus bevorderd, terwijl 1 mannelijke en 2 vrouwelijke kweekelingen van dezen cursus met goed gevolg het eindexamen aflegden. Op den 2den cursus werden nog 3 vrouwelijke kweekelingen ingeschreven, die in October eene akte als onderwijzeres van den 4den rang hadden verkregen.

Op ultimo December 1882 waren:

op den 1sten cursus 10 mannel. en 10 vrouwel. kweekelingen

» » 2den » 11 » » 12 » »

te zamen 21 mannel. en 22 vrouwel. kweekelingen,

in het geheel dus 43 tegen 51 op gelijk tijdstip van 1881.

De opkomst was even als in het vorige jaar verre van bevredigend. Over het algemeen genomen kwamen de meisjes beter op dan de jongens. In hun rapport verklaren de onderwijzers, » dat de leerlust bij zeer vele kweekelingen vrij wat te wenschen overlaat."

De leesbibliotheek der normaalschool bestond op ultimo December 1882 uit 58 boekwerken, uitmakende 77 boekdeelen. Gedurende den loop van het jaar werden door 31 kweekelingen 267 boekdeelen aangevraagd, zijnde 8 per hoofd, tegen 8 in 1881 en 6 in het 2de halfjaar van 1880.

Het hiervolgend staatje geeft een overzicht van den uitslag der toelatingsexamens van 1878 tot 1882.

	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	*Aanmerkingen.*
Getal candidaten	22	17	14	16	23	[1]) Een van dezen tot den 2den cursus toegelaten.
» toegelatenen	10	12	14	11	12	
» jongens	8	9[1])	3	5[1])	7	
» meisjes	2	3	11	6	5	
Gemiddelde leeftijd der toegelatenen .	17	18	16	16	16	

§ 6. *Onderwijzend personeel.*

In bijlage II wordt een overzicht gegeven van het onderwijzend personeel op ultimo December 1882. Rekent men de scholen bij de boschnegers wèl, de normaal- en de centraalschool niet mede, dan was het personeel samen gesteld als volgt:

te Paramaribo:

4 onderwijzers en 2 onderwijzeressen van den 1sten rang
4 » » » 2den »
18 » » 12 » » » 3den »
21 » » 16 » » » 4den »
1 onderwijzeres met akte alleen voor het fransch
1 » » » » » » engelsch
1 » » » » » » fransch en engelsch;

voorts nog 21 mannelijke en 21 vrouwelijke personen zonder onderwijzersrang, die in de scholen hulp verleenden.

In de districten:

1 onderwijzer van den 2den rang
8 onderwijzers » » 3den »
22 » » » 4den »
5 » zonder rang;

voorts nog 3 personen van het mannelijk en 1 van het vrouwelijk geslacht.

In de geheele kolonie derhalve:

78 geëxamineerde onderwijzers,
83 » onderwijzeressen,

te zamen 108 tegen 99 op gelijk tijdstip van 1881, voorts 3 onderwijzeressen met akten alleen voor vreemde talen, 5 onderwijzers zonder rang aan het hoofd van scholen en 46 personen zonder rang, die in de scholen hulp verleenden.

Beschouwt men de verhouding van 1 geëxamineerden onderwijzer op 50 leerlingen als de normale, dan kwamen op ultimo December 1882 de Moravische Broeders te Paramaribo nog 7, de Roomsch-Katholieke geestelijken nog 6 gëxamineerde onderwijzers te kort.

In de districten hebben de Moravische Broeders nog een tekort van minstens 5 geëxamineerde onderwijzers.

De mutatiën in het onderwijzend personeel in 1882 waren zooverre zij niet reeds in het vorig verslag zijn vermeld, als volgt:

1°. bij Gouvernementsresolutie van den 14den Januari 1882 lit. A, n°. 7, werd aan J. S. Samuels, ondermeester op de gouvernementsschool te Nieuw-Rotterdam op zijn verzoek, met ingang op 31 Januari, een eervol ontslag verleend. In diens plaats werd bij Gouvernementsresolutie van den 20sten Mei 1882 lit. A n°. 10, met ingang op 1 Juni G. A. Bergen, bezitter van den 3den rang, aangesteld;

2°. bij Gouvernementsresolutie van den 6den Februari 1882, lit. A, n°. 12, werd G. E. Godet aangesteld tot kweekeling ter beschikking van den inspecteur voor het onderwijs;

3°. bij Gouvernementsresolutie van den 28sten Maart 1882, lit. A, n°. 1, werd mejuffrouw M. H. Brandon, bezitster van den 4den rang, tot jongste onderwijzeres aan de openbare school voor jongens aangesteld, terwijl met den heer G. Petzoldt en mejuffrouw E. A. Wilmans eene opschuiving plaats had, tengevolge van de vacature ontstaan door de overplaatsing van mejuffrouw H. C. Meurs naar de openbare school voor meisjes;

4°. bij Gouvernementsresolutie van den 29sten April 1882, lit. A, n°. 11, werden:

A. *Overgeplaatst:*

a. naar Nieuw Meerzorg, E. J. Arlem, onderwijzer op Munnikkendam;

b. naar Munnikkendam, A. C. Cotino, onderwijzer op Post Nassau;

c. naar Post Nassau, J. C. Marcus, onderwijzer op Totness;

d. naar Berlijn, G. A. Kuster, onderwijzer op Phaedra;

e. naar de openbare school voor jongens, M. A. P. Rhenardus, kweekeling op de gouvernementsschool aan de Drambrandersgracht;

B. *Aangesteld:*

tot onderwijzer aan het hoofd der school:

a. op Totness, W. J. de Miranda, ondermeester op de school aan de Drambrandersgracht;

b. op Phaedra, C. J. Faverei, ondermeester op de school van W. L. Cramer Az.;

tot ondermeester op de school:

c. aan de Drambrandersgracht, J. J. K. Barra, kweekeling op de openbare school voor jongens;

d. van W. L. Cramer Az., R. B. Bibaz, onderwijzer op Berlijn;

tot kweekeling:

e. op de school aan de Drambrandersgracht, E. R. Zschuschen;

5°. bij Gouvernementsresolutie van den 1sten Juni 1882, litt. A, n°. 2, werd ter tijdelijke vervanging van den onderwijzer op de openbare school voor jongens F. C. Curiel — die om redenen van gezondheid voor één

jaar buiten dienst gesteld werd — de onderwijzer G. Petzold, en in de plaats van dezen, J. E. Abarbanel aangesteld.

Op de scholen der Moravische Broeders en der Roomsch-Katholieke geestelijken hadden verschillende mutatiën plaats, zooals blijkt uit eene vergelijking met den staat der scholen in 1881.

Door den dood werden in den loop van het jaar de onderwijzers W. L. Cramer Az. en A. J. Demarchi en de onderwijzeres de weduwe E. J. Halfhide aan het onderwijs ontrukt.

Op den 3den November vierde de heer N. van Meerten zijn 25jarig jubilé als hoofd eener school in deze kolonie. De hartelijke deelneming hem van alle kanten bij dit feest betuigd, is een blijk van de algemeene waardeering, die deze verdienstelijke onderwijzer van de zijde der bevolking geniet.

§ 7. *Getal en aard der schoolgaande kinderen.*

Bijlage I geeft een overzicht van het getal kinderen op elke school afzonderlijk. Daaruit blijkt dat op ultimo December 1882 ter school gingen:

in de geheele kolonie:

2809 jongens
2315 meisjes

te zamen 5124 leerlingen,

tegen 5321 op gelijk tijdstip van 1881; het getal leerlingen is derhalve verminderd met 197, te weten 101 jongens en 96 meisjes;

te Paramaribo:

1901 jongens
1794 meisjes

te zamen 3695 leerlingen,

zijnde ruim 72 % van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 3760 of nagenoeg 70.7 % op gelijk tijdstip van 1881; de vermindering bedroeg dus 65, te weten 32 jongens en 33 meisjes;

in de districten:

908 jongens
521 meisjes

te zamen 1429 leerlingen,

zijnde nagenoeg 28 % van het getal schoolgaande kinderen in de kolonie, tegen 1561 of ruim 29.3 % op gelijk tijdstip van 1881; de vermindering bedroeg dus 132, te weten 69 jongens en 63 meisjes. Voor een deel moet deze vermindering daaraan worden toegeschreven dat de afschrijvingen van leerlingen op het eind van 1882 meer bedroegen dan in 1881; maar voor een grooter deel aan het feit dat ouders, voogden en verzorgers verzuimen de kinderen op den vastgestelden leeftijd als leerlingen te doen inschrijven. Eene strengere handhaving der onderwijs-verordening is, vooral in de districten, dringend noodzakelijk.

In den volgenden staat zijn de schoolgaande kinderen gegroepeerd naar de verschillende leeftijden.

LEEFTIJD.	Getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1882.			
	jongens.	meisjes.	totaal.	per 100.
beneden 7 jaar. . .	69	46	115	2.24
7 » . . .	264	216	480	9.37
8 » . . .	350	322	672	13.11
9 » . . .	376	362	738	14.40
10 » . . .	415	344	759	14.81
11 » . . .	401	338	739	14.42
12 » . . .	398	333	731	14.27
13 » . . .	255	201	456	8.90
14 » . . .	158	119	277	5.41
15 » . . .	98	29	127	2.48
boven 15 » . . .	25	5	30	0.59

Men had dus op ultimo December 1882:

115 schoolgaande kinderen beneden 7 jaar,
4119 » » van 7—12 »
890 » » boven 12 »

tegen 147, 4171 en 1003 op ultimo December 1881.

Met uitzondering van de scholen bij de boschnegers werd op ultimo December 1882 in de geheele kolonie door 111 geëxamineerde onderwijzers en onderwijzeressen onderricht gegeven aan 5124 kinderen, zijnde gemiddeld 1 onderwijzer op 46.2 kinderen, tegen 52.7 in het jaar te voren.

Te Paramaribo had men:

80 geëxamineerde onderwijzers op 3695 leerlingen, of
1 » onderwijzer » 46.2 » tegen
1 » » » 52.3 » in 1881;

in de districten:

31 geëxamineerde onderwijzers op 1429 leerlingen of
1 » onderwijzer » 46.1 » tegen
1 » » » 53.8 » in 1881.

Uit bijlage II blijkt hoe de verhoudingen waren voor Paramaribo en voor de districten elk afzonderlijk en naar den aard der scholen. Rekent men de bewaarscholen en de scholen bij de boschnegers niet mede, dan waren op ultimo December 1882 op elke 100 schoolgaande kinderen:

in de geheele kolonie 54.8 jongens en 55.2 meisjes,
te Paramaribo 51.4 » » 48.6 »
in de districten 63.5 » » 36.5 »

De overmaat van jongens was in de districten wederom niet alleen relatief maar ook absoluut grooter dan te Paramaribo, namelijk 387 tegen 107.

Neemt men alleen de schoolgaande kinderen van 7—12 jaar dan waren op elke 100 leerlingen:

in de geheele kolonie 53.5 jongens en 46.5 meisjes
te Paramaribo 49.7 » » 50.3 »
in de districten 42.5 » » 37.5 »

Uit den navolgenden staat blijkt hoe de verhoudingen waren van de verschillende soorten van scholieren. Ter vergelijking zijn de cijfers van 1880 en 1881 mede opgegeven.

	Getal schoolg. kinderen op ultimo December.			Per 100 op ult. December.		
	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.
Paramaribo en districten.						
Voor rekening van particulieren	692	803	828	13.3	15.1	16.2
Voor rekening van het Gouvernement	1855	1874	1737	35.6	35.2	33.9
Op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	1972	1948	1821	37.9	36.6	35.5
Op de gesubsidieerde scholen der R.-K. geestelijken	691	696	738	13.3	13.1	14.4
Paramaribo.						
Voor rekening van particulieren	688	791	817	18.8	21.0	22.1
Voor rekening van het Gouvernement	1161	1162	1109	31.8	30.9	30.0
Op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	1219	1227	1161	33.4	32.6	31.4
Op de gesubsidieerde scholen der R.-K. geestelijken	583	580	608	16.0	15.4	16.5
Districten.						
Voor rekening van particulieren	4	12	11	0.3	0.8	0.8
Voor rekening van het Gouvernement	694	712	628	44.5	45.6	43.9
Op de gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	753	721	660	48.3	46.2	46.2
Op de gesubsidieerde scholen der R.-K. geestelijken	108	116	130	6.9	7.4	9.1

De handhaving van het besluit van den 28sten Maart 1878 (*Gouvernementsblad* 1878 n°. 7), betreffende de uitbreiding van den leerplicht tot kinderen van immigranten uit Britsch-Indië acht ik om meer dan eene reden zeer wenschelijk. Kortheidshalve verwijs ik naar hetgeen ik hieromtrent in mijne verslagen over 1879 en 1880 schreef.

Omtrent het onderwijs bij de boschnegers verwijs ik naar het vorige verslag.

Het volgend staatje geeft een overzicht van de bewaarscholen op ultimo December 1882.

Bewaarscholen van:	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
de Moravische Broeders voor kinderen van onvermogenden	73	73	146
de R.-K. geestelijken voor kinderen van onvermogenden	114	146	260
Totaal	187	219	406
Transporteeren	178	219	406

Bewaarscholen van:	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Per tranport	178	219	406
de Roomsch-Katholieke geestelijken voor andere kinderen	56	68	124
verschillende particulieren	6	13	19
Totaal	62	81	143
Totaal-generaal	249	300	549

§ 8. *Schoolbezoek en schoolverzuim.*

Bijlage II geeft onder meer een overzicht van de gemiddelde opkomst per dag en per 100 voor Paramaribo en de districten afzonderlijk en naar den aard der scholen.

De gemiddelde opkomst per 100 bedroeg:

voor de geheele kolonie 76
» Paramaribo 74
» de districten 78

tegen 78, 77 en 80 in het jaar te voren.

Worden de cijfers gegroepeerd naar den aard der scholen, dan was de gemiddelde opkomst per 100 gedurende 1882:

	in de geheele kolonie.	te Paramaribo.	in de districten.
op de niet-gesubsidieerde particuliere scholen	85	85	—
» » gesubsidieerde » »	75	75	—
» » gouvernementsscholen	75	70	79
» » gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	72	69	76
» » » » » Roomsch-Katholieke geestelijken	84	82	91

Zoowel te Paramaribo als in de districten is de opkomst verminderd; worden de maatregelen door mij in vorige verslagen voorgesteld tot wering van schoolverzuim en vagebondage niet genomen, dan vrees ik dat het schoolbezoek meer en meer verminderen zal. Strenge toepassing der wet is in elk geval dringend noodig. Toegeeflijkheid moge in den aanvang goed geweest zijn, thans, nu de wet reeds bijna zes jaar in werking is, zeker niet.

In den loop van 1882 werden te Paramaribo 9 personen veroordeeld wegens het van school houden hunner kinderen of pupillen zonder geldige redenen.

In Boven-Para werden om dezelfde reden 2 personen veroordeeld; in de andere districten hadden geen vervolgingen plaats.

§ 9. *Omvang, aard en toestand van het onderwijs. Schooltucht.*

De in den loop van het jaar bij de inspectiën gemaakte opmerkingen zijn niet van dien aard, dat zij hier eene speciale vermelding vereischen. Ik verwijs omtrent deze onderwerpen naar de verslagen over 1880 en 1881, en vermeld slechts met een kort woord dat er tot dusverre alle reden bestaat om tevreden te zijn over de in vorige verslagen bedoelde proefneming met de nieuwe leerboeken en leerwijzen, al dient er dan ook bij gevoegd te worden dat nog niet alle onderwijzers in het nieuwe spoor zijn gebracht.

§ 10. *De schoolspaarbank.*

Het voornemen op de scholen alhier eene proef te nemen met de schoolspaarbank bestond bij mij reeds sedert eenige jaren. Omstandigheden van allerlei aard waren oorzaak dat daartoe niet reeds vroeger werd overgegaan.

In de eerste plaats moest worden gewacht op het in het leven roepen der »Koloniale spaarbank." Zonder deze instelling zou de schoolspaarbank onmogelijk geweest zijn, of althans zulk eene omvangrijke administratie ten gevolge gehad hebben, dat ik die, bij mijne overige werkzaamheden, niet op mij zou hebben kunnen nemen.

In de tweede plaats was ik het met mijzelven niet eens over de wijze waarop het sparen op de districtsscholen zou worden beproefd. Hier had men met vele en zeer eigenaardige bezwaren te kampen.

Voorts wenschte ik niet over te gaan tot de proefneming, voor ik de resultaten, in andere landen verkregen, grondig bestudeerd en mij op de hoogte gesteld had van de verschillende in gebruik zijnde methoden. Een en ander vereischte — ontbloot als men hier is van alle hulpmiddelen — niet weinig tijd. Door de welwillende hulp van professor F. Laurent te Gent en van den heer A. de Malarce, secrétaire perpétuel van de »Société des institutions de prevoyance" te Parijs, werd ik in staat gesteld kennis te maken met de in België, Frankrijk en andere landen in gebruik zijnde gedrukte formulieren. Van professor Laurent ontving ik bovendien een aantal exemplaren van zijne »*voordracht over het sparen*" en van het geschrift »*de spaarkas in de gemeente-scholen van Gent.*" Deze boekjes, alsmede een tiental exemplaren van het uitmuntende geschrift van mr. A. Kerdijk »*sparen in de school*" uitgegeven door de Maatschappij »tot Nut van 't Algemeen" werden gebruikt om de onderwijzers en verder allen die de zaak op de eene of andere wijze konden steunen of er belang in stelden, bekend te maken met het wezen en het doel der instelling. Inmiddels bestelde ik, na daartoe bekomen machtiging, de benoodigde gedrukte formulieren uit Nederland, en wel — met enkele wijzigingen — naar de op blz. 7 en 8 van de Malarce's »*notice historique et manuel des Caisses d'épargne scolaires en France*" (*septième édition*). Na veel wikken en wegen had ik aan deze de voorkeur gegeven boven de andere mij bekende en ook boven de hier en daar in gebruik zijnde »spaardoozen."

Ik meen de uiteenzetting der gronden, waarop deze voorkeur steunde, alhier te mogen achterwege laten.

Behalve de genoemde gedrukte modellen waren voor de administratie nog enkele andere noodig. Toen alles gereed was verzocht ik bij missive van den 31sten Maart 1882, n°. 80, machtiging om met de invoering van het sparen op de scholen in deze kolonie een proef te nemen. Nadat deze machtiging bij Gouvernementsresolutie van den 6den April 1882, lit. A, n°. 12, verleend was, verliep nog eenige tijd met het geven van mondelinge af schriftelijke toelichtingen betreffende de organisatie aan de onderwijzers en aan allen die tot de instelling in eenige betrekking zouden staan, alsook met het gereedmaken en verzenden van de voor de verschillende scholen in de kolonie benoodigde blanco modellen.

Van de heeren districts-commissarissen, door wier bemiddeling de verzending der gespaarde bedragen als anderszins — voor zoover betreft de districtsscholen — zou plaats vinden, ontving ik de verzekering dat zij gaarne zouden meewerken tot het welslagen der proef.

Met zeer enkele uitzonderingen betuigden alle onderwijzers hunne volle sympathie en verklaarden zich bereid tot het nemen der proef. Daarmede werd op eenige scholen te Paramaribo en in de districten in Mei en Juni een aanvang gemaakt. Andere scholen volgden spoedig maar het werd Januari van het loopende jaar eer het sparen algemeen op de scholen was ingevoerd, waarbij evenwel moet opgemerkt worden dat op een tweetal groote scholen, tot mijn leedwezen, de proef vooralsnog beperkt is gebleven tot de hoogere klassen.

Art. 6 van het reglement voor de koloniale spaarbank bepaalde dat bij den eersten inleg tegen betaling van 20 cents een spaarbankboekje aan den inlegger werd uitgereikt; vermits deze bepaling voor het welslagen der te nemen proef een groote binderpaal zou wezen, stelde ik in eene vergadering van het bestuur der koloniale spaarbank voor, den Gouverneur te verzoeken art. 6 in dien zin te wijzigen dat de spaarbankboekjes bij den eersten inleg voortaan gratis zouden worden verstrekt, gelijk dit ook is voorgeschreven bij art. 10 van de wet regelende de rijks-postspaarbank in Nederland. Het spaarbankbestuur, dat het sparen op de school gaarne wilde bevorderen, vereenigde zich met mijn voorstel en bij gouvernementsresolutie van den 6den Maart 1882, lit. A, n°. 8 (*Gouvernementsblad* 1882, n°. 5), kwam de verlangde wijziging tot stand.

Op de achterzijde van de blaadjes, die aan de leerlingen worden uitgereikt, staat het navolgende als toelichting gedrukt:

»De schoolspaarbank heeft tot doel de koloniale spaarbank onder het bereik der binderen te brengen. Zij doet dit door hen in de gelegenheid te stellen hunne kleine spaarpenningen, beneden het bedrag van een gulden (de geringste inleg die de koloniale spaarbank aanneemt) in de school zelve te deponeeren.

»De onderwijzers en onderwijzeressen nemen de sommen — van af één cent — in ontvangst. Elke som wordt door den onderwijzer onmiddellijk opgeschreven: 1°. in een register, waarin elke leerling, die spaart, een hoofd heeft; 2°. op een blaadje, geheel overeenkomende met een blad van het register. Dit blaadje wordt aan den leerling ter hand gesteld, die het bewaart en bij elken nieuwen inleg vertoont. Kan de leerling reeds schrijven, dan teekent hij, onder toezicht van den onderwijzer, op zijn blaadje eigenhandig zijn inleg op.

»Telkens wanneer de inleg van een leerling de som van een gulden heeft bereikt, wordt deze som in de koloniale spaarbank gedeponeerd op naam van den leerling.

»Het gespaarde bedrag kan, zoodra de leerling in het bezit is van een spaarbankboekje, met goedvinden van ouders, voogden of verzorgers geheel of gedeeltelijk worden opgevraagd. Dit geschiedt onder hunne naamteekening met die van den onderwijzer.

»Wanneer een leerling de school verlaat, wordt aan zijne ouders, voogden of verzorgers het spaarbankboekje ter hand gesteld, alsook het bedrag dat nog niet in de spaarbank is gedeponeerd. Van dit alles wordt kwitantie gegeven op de voor den leerling bestemde pagina van het register der schoolspaarbank. Aan de koloniale spaarbank wordt kennis gegeven dat de leerling de school verlaten heeft en dat het spaarbankboekje aan zijne ouders, enz. is ter hand gesteld."

De belegging in de koloniale spaarbank op naam der scholieren geschiedt niet rechtstreeks door de onderwijzers, maar door mijne tusschenkomst.

Voor de districtsscholen was deze regeling noodzakelijk,

vermits het verzenden van de spaarboekjes naar de districten buiten den werkkring der koloniale spaarbank valt, om niet te gewagen van andere bezwaren. Voor de eenvoudigheid en de eenheid der administratie was het wenschelijk dat ook de onderwijzers in de stad niet in rechtstreeksche verbinding met de koloniale spaarbank stonden.

De gang van zaken is als volgt: met gebruikmaking van daartoe bestemde formulieren storten de onderwijzers op bepaalde tijden — meestal op het einde der maand — de door *al* de scholieren ingebrachte spaarpenningen, te Paramaribo op mijn bureau, in de districten op de bureaux der districts-commissarissen, door wier tusschenkomst de gelden aan mij worden overgemaakt. Onderdeelen van guldens worden hierbij niet gestort, terwijl een klein bedrag telkens bij de onderwijzers blijft berusten teneinde aan de leerlingen die de school verlaten, of aan anderen die hunne spaarpenningen terug vragen, het bedrag dat nog niet op hun naam in de koloniale spaarbank is belegd, te kunnen restitueeren.

Van dit alles wordt quitantie gegeven door de districts-commissarissen aan de districts-onderwijzers, door mij aan de onderwijzers in de stad en aan de districts-commissarissen.

Ingeval de districts-onderwijzer niet in de gelegenheid is het gespaarde bedrag op het bureau van den commissaris te storten wordt hem door den beambte, die met het in ontvangst nemen daarvan belast is, een voorloopig bewijs gegeven, later te vervangen door eene quitantie van den commissaris.

De aldus bij mij gestorte gelden worden door mij in de koloniale spaarbank gedeponeerd ten name van »*den Inspecteur voor het onderwijs voor de schoolspaarbank*"

Zijn er leerlingen wier spaarpenningen aan het einde der maand tot één gulden of veelvouden daarvan zijn aangegroeid, dan wordt van deze een staat opgemaakt volgens het op blz. 8 van het bovengenoemde boekje van A. DE MALARCE afgedrukte model. Deze staten worden mij — in de stad door de onderwijzers, uit de districten door tusschenkomst van de commissarissen — toegezonden, met de spaarboekjes zoo er leerlingen zijn die reeds zoodanige boekjes hebben verkregen.

De aanvraag van nieuwe spaarbankboekjes of van bijschrijvingen op de oude geschiedt dan door mij, waarbij gezorgd wordt de aanvragen gelijkmatig over de verschillende zittingdagen te verdeelen, voor zoover dit bestaanbaar is met de voorwaarde dat de kinderen geen renteverlies mogen lijden. De spaarbankboekjes worden door mij aan de onderwijzers in de stad en aan de districts-commissarissen toegezonden met de aanvraagstaten die ik dan, door de onderwijzers voor ontvangst — van de boekjes in behoorlijke orde namelijk — afgeteekend terug ontvang.

Het totale bedrag ten name van de leerlingen op ééne zitting geboekt, wordt van het bovengenoemde algemeene spaarbankboekje afgeschreven.

Van dit alles wordt op mijn bureau boek gehouden, een dagboek en voorts een grootboek waarin elke school een hoofd heeft.

Dat ik met dit beheer een niet geringe taak op mij genomen heb, behoeft nauwelijks eenige toelichting, maar deze taak beteekent niets bij den aanvang, dien de administratie voor den commissaris-boekhouder heeft verkregen. Op de zittingen kan de uitgifte van nieuwe boekjes of het bijschrijven op reeds verkregene onmogelijk geschieden. De twee uren zijn nauwelijks toereikende voor de gewone inleggers en voor het parafeeren van de boekjes der scholieren..

De heer commissaris-boekhouder is dan ook met mij overeengekomen dat de aanvragen hem in het begin der week zullen toegezonden worden. Alles wordt dan vóór de zitting gereed gemaakt, zoodat de beurthebbende commissarissen niet anders te doen hebben dan de boekingen na te gaan en te parafeeren.

Gaat het sparen op de scholen zoo voort of neemt het nog toe dan zal eene reorganisatie der koloniale spaarbank onvermijdelijk blijken; want welke vereenvoudigingen men ook invoert — bijv. het aanvragen van nieuwe boekjes of van bijschrijvingen om de twee of drie maanden — toch zal de administratie zeer omvangrijk blijven.

Volgens art. 1 van het reglement heeft de koloniale spaarbank ten doel »de spaarzaamheid onder de werkende klassen te bevorderen en ouders en voogden in de gelegenheid te stellen voor hunne kinderen en pupillen spaarpenningen op te leggen." Ik aarzel niet te verklaren, dat dit doel voorzooverre de inlandsche bevolking betreft, niet bereikt is. De zorgelooze en verkwistende aard der bevolking, een zeker wantrouwen, een duister vermoeden dat de spaarbank op de eene of andere geheimzinnige wijze in verband staat met de inning der personeele belasting en nog andere overwegingen van hetzelfde gehalte zijn als de oorzaken hiervan te beschouwen. Of de schoolspaarbank zal meêwerken om den geest van spaarzaamheid bij de bevolking te doen indringen en het wantrouwen in gouvernements-instellingen weg te nemen, dat is of zij aan haar doel zal beantwoorden, moet de ervaring leeren. Maar zal de proefneming volledig wezen dan dient vooral ten behoeve van hen die de school verlaten hebben, de gelegenheid geopend te worden om door middel van *spaar-* of *postzegels* met sparen te kunnen voortgaan.

Vergelijkt men de aanvankelijke resultaten met die welke elders verkregen zijn, bijv. te Gent en die men onder anderen vermeld vindt in het reeds genoemde geschrift »*de spaarkas in de gemeenteschölen van Gent*", en in professor LAURENT's werk »*les sociétés ouvrières de Gand*", dan heeft men alle reden om voldaan te zijn.

Zooals ik reeds zeide is het sparen niet op alle scholen tegelijk ingevoerd; andere — en daaronder groote scholen — eerst eenige maanden later en dan nog slechts in de hoogere klassen. Dit is oorzaak, dat er in dit verslag geen vergelijkende statistiek kan gegeven worden van de resultaten in de stad en de districten en op de verschillende soorten van scholen.

Het geheele bedrag tot ultimo December 1882 bij mij gestort bedroeg f 4109.79. Vermits er boven gezegd is dat door de onderwijzers geene onderdeelen van guldens worden gestort, zij opgemerkt dat bij den dood van den onderwijzer CRAMER het nog bij hem resteerende bedrag van f 4.79 *moest* gestort worden; de geheele door dezen onderwijzer gestorte som bedroeg f 15.79; hiervan was slechts f 2 belegd op naam van scholieren; het resteerende bedrag van f 13.79 werd door mij uitgekeerd aan de leerlingen die nog niet in het bezit van een boekje der koloniale spaarbank waren. Hierdoor wordt de som van f 4109.79 teruggebracht tot f 4096, waarvan tot en met 27 December f 4020 bij de koloniale spaarbank belegd was op naam van »den Inspecteur voor het onderwijs voor de schoolspaarbank", terwijl een bedrag van f 76 bij mij in kas bleef als zijnde bij mij gestort nà de laatste zitting van de spaarbank in 1882.

Tot en met 27 December was een bedrag van f 2749 op naam van scholieren overgeschreven, zoodat het saldo van het te goed op evengenoemd algemeen spaarboekje f 1271 bedroeg.

Het geheele getal tot ultimo December aan scholieren uitgereikte spaarbankboekjes bedroeg 1065, waarvan 19 weêr werden ingetrokken, daar het geheele bedrag door de inleggers werd teruggevraagd. Het bedrag op al de ingetrokken boekjes te zamen was f 52.

Het geheele tot ultimo December op de scholen ingebrachte bedrag was f 4522.53. Door al de onderwijzers te zamen werd tot ultimo December voor een bedrag van f 131.93 weêr aan de scholieren uitgekeerd; de gespaarde som bedroeg derhalve f 4390.60, zoodat op ultimo December nog een saldo van f 294.60 bij de onderwijzers berustte.

Op ultimo December namen 3128 scholieren aan het sparen deel, zijnde 61 % van het geheele getal schoolgaande kinderen.

Het geheele getal dat aan het sparen heeft deelgenomen moet iets hooger gesteld worden, daar de kinderen, die in den loop van het jaar de school verlieten, niet medegeteld zijn.

Afgaande op de van af 1° Januari tot op heden ingebrachte gelden meen ik de verwachting te mogen koesteren dat de schoolspaarbank in onze maatschappij levensvatbaarheid zal hebben. Ik zeg dit evenwel slechts aarzelend, vermits de ervaring meermalen heeft geleerd dat in deze kolonie een goed begin niet het halve werk is. Van menige nuttige instelling alhier is de geschiedenis geweest: een voorspoedige geboorte, een kwijnend bestaan en een langzame dood!

Ik zal hier niet treden in algemeene beschouwingen omtrent het nut der schoolspaarbank. Er zijn tot aanbe-

veling van deze instelling zooveel schitterende pleidooien geleverd, dat ik geen kans zou zien er iets nieuws van te zeggen. Ik behoef dan ook niet meer aan te sporen tot medewerking; deze heeft mij in geen enkel opzicht ontbroken. Op die scholen waar slechts in de hoogere klassen de gelegenheid tot inbrengen van spaarpenningen is opengesteld, zal men die, naar ik hoop, spoedig uitbreiden tot alle klassen, daarbij uitgaande van de overweging dat eene proefneming slechts dan waarde heeft, wanneer zij bij de jongste kinderen aanvangt en met kracht wordt voortgezet gedurende hun geheelen schooltijd.

Reeds nu is door de ervaring bevestigd, hetgeen men a priori weten kon, dat het slagen der proef afhangt van het beleid van den onderwijzer; ik durf zelfs verder gaan en beweren dat men in den bloei zijner schoolspaarbank een maatstaf heeft ter beoordeeling van zijne geschiktheid als onderwijzer en opvoeder, wanneer men namelijk de factoren die van zijnen wil onafhankelijk zijn mede in rekening brengt.

Het vereischt nauwelijks bijzondere vermelding dat men hier vele der moeilijkheden ontmoet die zich ook elders hebben voorgedaan en die met zooveel talent zijn uiteengezet door professor Laurent in zijn reeds genoemd werk: »*Les sociétés ouvrières de Gand*". Hierbij komen nog de moeilijkheden van localen aard; die ook niet gering zijn, maar die men met een weinig goeden wil zal te boven komen.

Reeds doet zich een dezer moeilijkheden minder gevoelen dan in den aanvang.

Gelijk door mij in vorige verslagen is medegedeeld is de zwerverij onder de arbeidende klasse, vooral in de districten, niet gering. Meestal zonder voorkennis van den onderwijzer en zonder dat iemand wist waarheen zij gingen, verlieten de kinderen met hunne ouders of verzorgers de plantage waar de school gevestigd is.

Het spreekt van zelf dat dit tot de uitzonderingen zal behooren, zoodra de kinderen algemeen aan het sparen op de school deelnemen. Willen zij de school verlaten dan zullen zij om hunne spaarpenningen terug te krijgen den onderwijzer moeten mededeelen dat zij heengaan en dan kan het voor dezen niet moeilijk wezen uit te vorschen waarheen en dit op zijn maandelijkschen mutatiestaat te vermelden; zoo zal de schoolspaarbank het hare bijdragen om de handhaving van den leerplicht gemakkelijker te maken.

Er zijn hier niet weinig personen die, voorstanders van de schoolspaarbank, maar onbekend met den gang van zaken in andere landen en zich nog niet helder bewust van het doel der instelling, in de dwaling verkeeren dat de proefneming mislukt is, omdat er kinderen zijn die hunne spaarpenningen terugvragen.

Ik antwoord hierop met de woorden van mr. A. Kerdijk, voorkomende op blz. 17 van zijn geschrift: . . . . »Niet slechts het opleggen van het geld, ook het doeltreffend gebruiken daarvan — dit laatste niet 't minst — heeft het kind te leeren. Niet zoozeer daarover, dat de kas der schoolspaarbank op het einde des jaars een belangrijke som aanwijst, als wel hierover, dat er gestadig veel wordt ingebracht, heeft de onderwijzer zich te verblijden; en het weder opvragen der bespaarde penningen heeft hij eerder aan te moedigen dan tegen te gaan."

Hier volgt eene recapitulatie van de verschillende cijfers op ultimo December 1882;

Getal schoolgaande kinderen.		5124
Getal deelnemers aan het sparen		3128
zijnde per honderd		61
Bij mij gestort bedrag.	f	4096
Hiervan in de koloniale spaarbank belegd. . .	»	4020
Saldo in kas	»	76
Bedrag op naam van scholieren overgeschreven .	»	2749
Getal spaarbankboekjes aan scholieren uitgereikt		1065
Getal ingetrokken spaarbankboekjes		19
Bedrag van deze boekjes te zamen	f	52

§ 11. *Schoolgebouwen, onderwijzerswoningen, school meubelen en leermiddelen.*

In mijn verslag over 1879 zeide ik: »Voor zoover betreft ruimte en luchtigheid voldeden de schoolgebouwen vrij goed. Van de doelmatigheid der inrichting kan niet hetzelfde gezegd worden; het spreekt van zelf dat niet elk woonhuis een goed schoolgebouw is; in vele gevallen konden de banken en tafels niet zoo geplaatst worden als overeenkomt met de eischen eener behoorlijke schooldiscipline. Ook de verlichting der localen — een factor waarmede men vooral bij ons scherp zonlicht rekening moet houden — liet in niet weinig gevallen veel te wenschen over."

Vooral bij de oprichting van groote scholen stuit men op de hier genoemde bezwaren. Gebouwen waarin 250 à 300 leerlingen behoorlijk kunnen geplaatst worden, behooren natuurlijk tot de zeldzaamheden. Wil men schoolgebouwen hebben die aan alle eischen voldoen, dan moet men ze bouwen.

Dit laatste geldt zoowel Paramaribo als de districten, en op den duur zou dit eene gezondere economie blijken dan het aanhuren van schoolgebouwen.

Op enkele plantages lieten de onderwijzerswoningen veel te wenschen over.

Met uitzondering van enkele scholen, voor welke nieuwe banken en tafels moeten aangeschaft worden, verkeerden de schoolmeubelen in bevredigenden toestand.

In de behoefte aan doelmatige leermiddelen wordt langzamerhand voorzien.

Paramaribo, 30 Maart 1883.

De Inspecteur voor het onderwijs,

H. D. Benjamins.

STAAT

van de scholen in de kolonie Suriname, op ultimo December 1882.

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers.	Onder-wijzers-rang.	Namen der ondermeesters.	Onder-wijzers-rang.
I.	*Paramaribo.*				
1	Gravenstraat.	N. Van Meerten.	1ste	G. J. Dandlau.	4de
				Mej. P. E. Maij.	3de
				» C. E. Engelbrecht.	4de
				» E. H. de Granada.	4de
2	Keizerstraat.	J. J. Heilbron.	1ste	A. Olivièra.	3de
				Mej. M. Sanches.	3de
				» O. Engelbrecht.	4de
3	Gravenstraat.	Mej. F. B. Steyvers.	1ste	Mej. M. M. Hamakers.	3de
				» A. M. Sauter. 1)	
				» M. A. A Morgan 2)	
4	»	Mej. A. P. Ooninckx.	3de	Mej. A. H M. Dulmers.	3de
				» Th J. Asdot.	4de
5	»	F. L. Peulen.	3de		
6	Oranjestraat.	Th. E. Juda. *a)*	2de	J. J d'Anavia.	4de
7	Wagewegstraat.	R. A. P. C. O'Ferrall. *a)*	3de		
8	Zwartenhovenbrugstraat.	K. H. Bergeu.	3de		
9	Wagewegstraat.	B. Ezechiëls.	3de		
10	Watermolenstraat.	J. S. Samuëls.	3de	Mej. A. J. Samuels.	4de
11	Gravenstraat.	Mej. E. E. Van Meerten.	3de	Mej C. H. de Granada.	4de
		» G. De Mesquita. 3)			
12	Zwartenhovenbrugstraat.	J. A. Muller.	2de	J. G. D. Stolting. G.	3de
13	Gravenstraat.	L. T. Sevenoaks.	2de	H. G. Wildeboer. G.	3de
14	Heerenstraat.	E. O. S. Stuger.	3de	A. W. P. Rhenardus. G.	3de
				Mej. M. E. S. Stuger.	4de
15	Maagdenstraat.	Wed. C. W. Oehlers.	3de	A. A. Heckers. G.	3de
16	Dominéstraat.	A. S. Gomperts. *a)*	3de		
17	Zwartenhovenbrugstraat.	B. Jessurum.	3de		
18	Dominéstraat.	J. R. Thomson. *a)*	3de	C. A. Moll	4de

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
	92	28	120
	39	26	65
		52	52
		63	63
R. Veldhoek.	32		32
J. J. Genmil.	50	20	70
H. P. Dieulifi †	23	7	30
J. C. Arduin.	41	25	66
Mej. W. Nichtevecht.			
	16	5	21
	19	12	31
		37	37
Mej. C. J. Favereij.	93	3	96
Mej. A. L. Sevenoaks.	74	7	81
J. W. Pandes. †			
	93	5	98
Mej H. Wilmans.		122	122
» C. Guicherit.			
C. J. Beuling.	35	45	80
B. A. Samuels. †			
J. J. Jessurum.	56	55	111
Mej. F. E. van Trigt.			
» E. J. van Ringle.			
A. de Miranda.	73	53	126
H. W. Linscheer.			
Transporteeren	736	565	1301

AANMERKINGEN.

De met eene G aangeduide ondermeesters zijn voor rekening van het Gouvernement geplaatst op gesubsidieerde particuliere scholen (Art. 30, alinea 4 der verordening van 8 December 1876, *Gouvernementsblad* 1877, n°. 10.)

De met † aangeduide kweekelingen bezoeken de normaalschool.

1) Bezit eene akte alleen voor het Fransch.

2) Bezit eene akte alleen voor het Engelsch.

3) Bezit akten alleen voor het Fransch en Engelsch.

a) Op de scholen met *a* aangeduid wordt door den heer S. Del Castilho onderwijs gegeven in het teekenen.

De scholen aangeduid door de volgnummers 1, 2, 3, 5, 6, 7 en 11 zijn scholen voor meer uitgebreid lager onderwijs; 1, 2, 6, 7, 8, 9 en 10 zijn niet gesubsidieerde particuliere scholen; 3, 4 en 5 niet-gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken; 11 geniet een subsidie krachtens de laatste alinea van art. 27 der onderwijsverordening; 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19 en 20 zijn gesubsidieerde particuliere scholen; 15 is eene stadsschool voor meisjes; 21, 22, en 23 zijn gouvernementsscholen; 24, 25, 26, 27 en 28 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders; 29, 30 en 31 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers.	Onder-wijzers-rang.	Namen der ondermeesters.	Onder-wijzers-rang.
19	Keizerstraat.	Wed. E. C. Wesenhagen.	4de		
20	Wagewegstraat.	Mej. E. M. Arlaud.	3de		
21	»	J. B. Bibaz.	2de	M. A. P. Rhenardus.	4de
		J. M. M. De Vries.	3de		
		G. Petzoldt.	3de		
		J. E. Abarbanel.	4de		
		Mej. E. A. Wilmans.	4de		
		» M. E. Brandon.	4de		
		A. F. Van 't Velde. *b)*			
22	Drambrandersgracht.	J. Dahlberg.	4de	J. J. K. Barra.	4de
				E. R. Zschuschen.	4de
23	Gravenstraat.	Mej. C. P. M. J. Vlier.	3de		
		» H. C. Meurs.	3de		
		» L. A. E. Labadie.	4de		
		» A. Rühmann.	3de		
		J. R. Goedman.	4de		
24	Dominéstraat. (jongensschool)	G. W. Stolz.	1ste	H. L. Maasdamme.	4de
				J. D. Abercrombie.	3de
				A. Pigdom.	4de
				J. Burnside.	4de
				H. F. Assen.	4de
25	Dominéstraat. (meisjesschool.)	»		A. R. Einaar.	4de
				M. E. van Epse.	4de
				G. J. Halve.	4de
				D. A. Jessurum.	4de
				Mej. F. R. Hermelijn.	4de
26	Dominéstraat. (tusschenschool.)	»		N. Latour.	4de
				Mej. J. F. Sillevolde.	4de
27	Rust en Vredestraat.	R. Noorde.	4de	L. Vervuurt.	4de
28	Groote Combéweg.	G. Durfort.	4de		
29	Gravenstraat.	J. Zirks.	1ste		
		G. Van Tooren.	3de		
30	»	Mej. M. H. Van Lammeren.	3de		
		» J. M. C. Van der Hoeven.	4de		

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen.			AANMERKINGEN.
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Per transport	736	565	1301	
Mej. S. M. Wesenhagen.		15	15	b) Onderwijzer in de gymnastiek.
		10	10	4) De aldus aangeduide personen bezitten, in Nederland verkregen, akten van bekwaamheid voor de bewaarschool.
J. H. C. Brandon. †	279		279	
	97	25	122	
Mej. H. B. Emanuels.		199	199	
» L. M. Albergen.				
W. Blijd.	310		310	
Th. van Hetten.				
E. Bijron.				
F. D. Tompig.				
R. Rellum.				
J. L. Themen †				
M. A. P. Emanuels.		346	346	
Th. J. T. Smith.				
Mej. L. Homoet.				
» H. Salomons.				
Mej. F. L. Blufpand.	86	184	270	
C. Waak.	84	82	166	
Mej. M. L. Emanuels.				
	46	23	69	
G. Machera †	83		83	
Mej. M. C. Abraas. 4)	43	151	194	
» M. P. Rijken.				
» M. P. Van Ginneken. 4)				
Transporteeren	1764	1600	3364	

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers.	Onderwijzersrang.	Namen der ondermeesters.	Onderwijzersrang.
31	Burenstraat.	Mej. C. C. E. Versigny.	4de	Mej. R. Letatée.	4de
II.	*Nickerie.*				
32	Nieuw-Rotterdam.	G. J. J. Karg.	2de	G. A. Bergen.	3de
33	Paradise.	R. F. Sordam.	4de		
34	Waterloo.	J. Ritveld.	4de		
III.	*Coronie.*				
35	Totness.	W. J. De Miranda.	3de		
36	Welgelegen.	M. G. Elstak.	4de		
37	Salem.	B. E. Jacott.	geen	M. J. Jessurum.	4de
38	Mary's hope.	A. Koenen.	4de		
IV.	*Boven-Cottica.*				
39	Munnikkendam.	A. C. Cotino. (R. B. Bibaz tijdelijk.) 5)	4de 4de		
40	Charlottenburg.	J. G. Wagenaars.	4de		
	Matappica.				
41	Nieuw-Meerzorg.	E. J. Arlem.	4de		

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen. Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Per transport	1764	1600	3364
Mej. E. N. Raats. 4)	137	194	331
» S. F. Kose.			
» E. Van den Berg. 4)			
» M. Kerstens.			
Totaal	1901	1794	3695
1881	1923	1827	3760
J. Ch. A. Cruickshank.	59	52	111
Mej. J. E. F. Wilson.			
	35	15	50
	26	22	48
Totaal	120	89	209
1881	138	102	240
	23	17	40
	17	12	29
M. J. Wehl.	93	79	172
N. Bierings.	50	38	88
Totaal	183	146	329
1881	184	141	325
	15	7	22
	40	27	67
	45	16	61
Totaal	100	50	150
1881	88	56	144

AANMERKINGEN.

De volgnummers 32, 33, 35, 36, 39, 41, 43, 45, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 59 en 61 zijn gouvernementsscholen; 34, 37, 40, 42, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 58 en 60 gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders; 38 en 49 gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken.

5) Aan A. C. Cotino was wegens ongesteldheid een binnenlandsch verlof van zes weken verleend.

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers.	Onder-wijzers-rang.	Namen der ondermeesters.	Onder-wijzers-rang.
V.	*Beneden-Cottica.*				
42	Rust en Werk.	R. C. Elstak.	geen		
43	Frederiksdorp.	E. Tama.	3de		
44	Heerendijk.	J. L. Redan.	4de		
45	Hecht en Sterk.	J. F. de Miranda.	3de		
	Beneden-Commewijne.				
46	Leliëndaal.	M. Wehl.	4de		
47	Wederzorg.	J. J. Van Klein.	4de		
VI.	*Beneden-Para.*				
48	Beekhuyzen.	J. F. Omzigtig.	4de		
49	Livorno.	J. Paardekooper. G. Hamath.	4de 4de		
50	Morgenstond.	S. C. Mare.	4de		
	Beneden-Suriname.				
51	Clevia.	W. R. Cameron.	4de		
52	Nieuw-Amsterdam. 6)	T. J. Hiemcke.	4de		
53	de Resolutie.	W. R. Ringeling.	3de		
VII.	*Boven-Para.*				
54	la Rencontre.	H. F. Van 't Kruys.	4de		
55	Overtoom.	C. G. Van de Leuv.	4de		
56	Onverwacht.	J. C. Hofker.	3de		
57	Berlijn.	G. A. Kuster.	4de		
58	Berseba.	D. P. IJveraar.	4de		

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen.			AANMERKINGEN.
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
	22	6	28	6) Wegens reparatie van het schoolgebouw tijdelijk gesloten.
	11	11	22	
	21	11	32	
	23	4	27	
	29	17	46	
	37	19	56	
Totaal	143	68	211	
1881	149	86	235	
	11	11	22	
	42		42	
	23	14	37	
	45	20	65	
	17	6	23	
	6	8	14	
Totaal	144	59	203	
1881	156	49	205	
	36	24	60	
	24	6	30	
	32	19	51	
	30	11	41	
	28	16	44	
Transporteeren	150	76	226	

Volgnummer.	Plaats van vestiging.	Namen der onderwijzers.	Onder-wijzers-rang.	Namen der ondermeesters.	Onder-wijzers-rang.
	Boven-Suriname.				
59	Phedra.	C. J. Faverey.	3de		
60	Bergendal.	C. H. Spalburg.	geen		
VIII.	*Saramacca.* 7)				
61	Post Nassau.	J. C. Marcus.	3de		

Namen der overige personen in de school werkzaam.	Getal leerlingen.			AANMERKINGEN.
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Per transport	150	76	226	
				7) De school der Moravische Broeders op Catharina Sophia werd in het najaar gesloten, maar zal spoedig heropend worden.
	15	7	22	
	24	19	43	
Totaal	189	102	291	
1881	208	118	326	
	29	7	36	
1881	54	32	86	

RECAPITULATIE.

	Getal leerlingen.		
	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
I. Paramaribo	1901	1794	3695
II. Nickerie	120	89	209
III. Coronie	183	146	329
IV. Boven-Cottica en Matappica	100	50	150
V. Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne	143	68	211
VI. Beneden-Para en Beneden-Suriname	144	59	203
VII. Boven-Para en Boven-Suriname	189	102	291
VIII. Saramacca	29	7	36
Totaal.	2809	2315	5124
1881	2910	2411	5321

Paramaribo, 30 Maart 1883.

De Inspecteur voor het Onderwijs,
H. D. BENJAMINS.

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE F².

N°. 9.

STAAT

aantoonende het getal scholen, geëxamineerde onderwijzers, schoolgaande kinderen en de verhouding van het getal geëxamineerde onderwijzers tot het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1882, verder het gemiddeld getal schoolgaande kinderen, en de gemiddelde opkomst per dag en per 100 gedurende 1882.

	Getal scholen op ult°. December 1882.	Getal geëxamineerde onderwijzers.	Getal schoolgaande kinderen op ult°. December 1882.	Getal leerlingen op 1 geëxam. onderwijzer op ult°. Dec. 1882.	Gemiddeld getal leerlingen. gedurende 1882.		
					Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Paramaribo	31	1) 80	3695	46	1912	1863	3775
Nickerie	3	4	209	52	138	104	242
Coronie	4	4	329	82	190	151	341
Boven-Cottica en Matappica	3	4	150	38	94	53	147
Beneden-Cottica en Beneden-Commewijne	6	5	211	42	145	84	229
Beneden-Para en Beneden-Suriname	6	7	203	29	152	51	203
Boven-Para en Boven-Suriname	2) 7	6	291	49	194	109	303
Saramacca	1	1	36	36	55	30	85
Totaal	61	111	5124	46	2880	2445	5325
1881	63	101	5321	53	2934	2494	5428
Paramaribo en distristen.							
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	10	25	550	22	292	328	530
Gesubsidieerde particuliere scholen	10	18	776	43	477	419	896
Gouvernementsscholen	19	33	1239	38	802	460	1262
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	17	26	1821	70	956	957	1913
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	5	9	738	82	353	371	724
Totaal	61	111	5124	46	2880	2445	5325
1881	63	101	5321	53	2934	2494	5428
Paramaribo.							
Niet gesubsidieerde particuliere scholen	10	25	550	22	292	238	530
Gesubsidieerde particuliere scholen	10	18	776	43	477	419	896
Gouvernementsscholen	3	15	600	40	357	214	571
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	5	16	1161	73	522	659	1181
Gesubsidieerde Scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	3	6	608	101	264	333	597
Totaal	31	80	3695	46	1912	1863	3775
1881	32	72	3760	52	1948	1868	3816
Districten.							
Gouvernementsscholen	16	18	639	36	445	246	691
Gesubsidieerde scholen der Moravische Broeders	12	10	660	66	434	298	732
Gesubsidieerde scholen der Roomsch-Katholieke geestelijken	2	3	130	43	89	38	127
otaal	30	31	1429	46	968	582	1550
1881	31	29	1561	54	986	626	1612

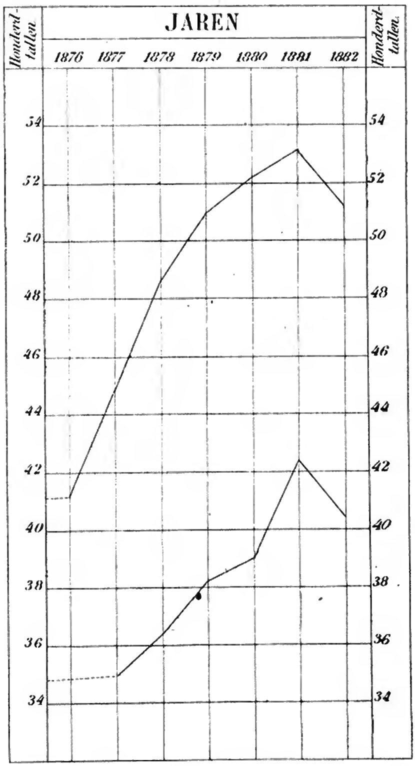
Paramaribo, 30 Maart 1883.

Gemiddelde opkomst per dag gedurende 1882.			Gemiddelde opkomst per 100 gedurende 1882.			AANMERKINGEN.
Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
1454	1371	2825	76	73	74	1) Hieronder begrepen 1 onderwijzeres met akte alleen voor het Fransch, 1 met akte alleen voor het Engelsch en 1 met akte alleen voor het Fransch en Engelsch.
117	84	201	85	81	83	
151	116	267	79	77	78	
77	42	119	82	79	81	2) Hieronder niet gerekend de school bij de Boschnegers.
116	58	174	80	69	76	
127	34	161	84	67	79	
154	84	238	79	77	79	
35	21	56	64	70	66	
2231	1810	4041	77	74	76	
2326	1906	4232	79	76	78	
250	198	448	86	83	85	
355	317	672	74	76	75	
604	341	945	75	74	75	
722	648	1370	75	68	72	
300	306	606	85	82	84	
2231	1810	4041	77	74	76	
2326	1906	4232	79	76	78	
250	198	448	86	83	85	
355	317	672	74	76	75	
244	155	399	68	72	70	
388	428	816	74	64	69	
217	273	490	82	82	82	
1454	1371	2825	76	73	74	
1521	1416	2937	78	76	77	
360	186	546	81	76	79	
334	220	554	77	74	76	
83	33	116	93	87	91	
777	439	1216	80	75	78	
805	490	1295	82	78	80	

De Inspecteur voor het onderwijs,
H. D. Benjamins.

ZITTING 1883-1884 - 5.
KOLONIAAL VERSLAG VAN 1883.
II SURINAME.
BIJLAGE F 4
N°. 10.

Graphische voorstelling
van het getal schoolgaande kinderen op ultimo December 1882
en hunne gemiddelde dagelijksche opkomst gedurende de laatste 7 jaren.

In deze graphische voorstelling duidt de bovenste curve het getal schoolgaande kinderen op ultimo December, de onderste de gemiddelde dagelijksche opkomst aan.

Paramaribo 30 Maart 1883.

De Inspecteur voor het Onderwijs.

H. D. Benjamins.

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE G[1].

N°. 11.

VERSLAG van den geneeskundigen inspecteur omtrent de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden in de kolonie Suriname, over 1882.

§ 1. *Organisatie.*

Sterk, zeer sterk liet zich in 1882 het gemis aan geneeskundigen gevoelen.

Daardoor zag men zich genoodzaakt telkens veranderingen te brengen in de organisatie.

Daardoor was men zelfs verplicht tegen het laatst van het jaar, toen de officier van gezondheid, 2de klasse, de heer R. J. CORONEL, belast met de praktijk in het 11de geneeskundig district (bevattende Nieuw-Rotterdam en de plantages Waldeck en Margarethenburg in Nickerie) *tijdelijk* overgeplaatst werd naar het district Coronie, dat anders geheel ontbloot zou zijn van geneeskundige hulp en men voor het onoverkomelijk geval stond van een geneesheer voor Nickerie te vinden, dat om zijne groote uitgestrektheid moeielijk kon overgelaten worden aan de zorg van den eenig aldaar overgebleven districts-geneesheer, den heer J. KOSTERMAN, den oudsten kweekeling van de geneeskundige school, den heer E. H. GEWAND, die slechts het eindexamen had af te leggen, aan voormelden geneesheer KOSTERMAN toe te voegen, ten einde dezen, onder diens toezicht en verantwoordelijkheid behulpzaam te zijn in het gereed maken van geneesmiddelen.

Daardoor moest tot de vrome wenschen blijven behooren de zoo wenschelijke vestiging van geneesheeren op de plantage de Resolutie, met eene bevolking van meer dan 1000 zielen, en op de centraalfabriek op de plantage Mariënberg met een groot aantal bewoners.

Daardoor moest wel de veelal te uitgebreide praktijk van vele der districts-geneesheeren bestendigd worden, eene steeds aangroeiende praktijk ten gevolge van den grooten aanvoer van immigranten en de wederopbouwing van vele verlaten plantages.

Daardoor werd men verhinderd de grenzen der geneeskundige districten te verzetten, enger te maken.

Daardoor gebeurde het wel eens, en is herhaling daarvan niet altijd te voorkomen, dat de geneesheeren tijd te kort schieten voor nauwgezet, volledig onderzoek der patienten.

In groote mate zou in dien toestand verandering ten goede zijn gekomen, als het bestuur den districts-geneesheeren het recht van deelneming aan het pensioenfonds had gegund; » daardoor, " de ondergeteekende moge herhalen hetgeen deswege in het verslag van het vorige jaar staat aangeteekend, » zou ook weggenomen worden de eenige reden, waarom geene andere dan *in deze kolonie* opgeleide geneeskundigen voor den dienst in de districten verkregen kunnen worden. "

Daardoor zou ook de billijkheid ten opzichte van de tegenwoordige districts-geneesheeren worden betracht, en deze, wier inkomen niet groot genoeg is om voor den ouden dag te economiseeren, na een moeitevollen dienstijd van twintig jaren voor de toekomst eenigzins bezorgd zijn.

Anticipeerende op het verslag over 1883, kan met genoegen worden medegedeeld, dat dezer dagen met gunstig gevolg eindexamens als divisie-heelmeester hebben afgelegd de kweekelingen van de geneeskundige school de heeren H. R. JUDA en J. FERNANDES, terwijl, zooals hiervoren reeds is vermeld, de kweekeling de heer GEWAND, dezer dagen tot het eindexamen zal worden toegelaten, zoodat aan de moeilijkheden waarop zoo even werd gewezen, voor het vervolg eenigermate zal worden te gemoet gekomen.

De geneeskundige dienst is thans opgedragen aan:

1°. M. P. HEILBRON, gevestigd op plantage Johan en Margaretha, in het 1ste geneeskundig district met uitzondering van plantage de Resolutie, en in het 2de van plantage Johan en Margaretha tot plantage Mon Souci;

2°. H. K. KENSWIL, op den post Sommelsdijk, in het 4de geneeskundig district en in het 2de van plantage 't Vertrouwen tot den verlaten grond Saphir;

3°. A. N. MONSANTO, op plantage Alkmaar in een gedeelte van het 3de geneeskundig district, van plantage Marienburg tot plantage Spieringshoek;

4°. J. B. P. L. SEILER, op het fort Nieuw-Amsterdam, voor zooveel betreft plantage de Resolutie in het 1ste geneeskundig district, de plantages Zoelen en Geertruidenberg in het 3de geneeskundig district, en de landbouwers op- en in de nabijheid van het fort Nieuw-Amsterdam;

5°. D. DE LA PARRA, op plantage Brunswijk, in het 5de geneeskundig district;

6°. A. DA SILVA PEREIRA, op plantage Jagtlust, in het 6de geneeskundig district en in het 7de voor zooveel aangaat plantage Meerzorg;

7°. D. HARTOGH, op plantage la Rencontre, in het 7de geneeskundig district, met uitzondering van plantage Meerzorg;

8°. H. GROOT, op het établissement Batavia, in het 8ste geneeskundig district;

9°. J. J. HALFHIDE, op plantage Catharina Sophia, in het 9de geneeskundig district;

10°. R. J. CORONEL, officier van gezondheid op den militairen post in Coronie, in het 10de geneeskundig district;

11°. J. KOSTERMAN, op plantage Nursery (Nickerie) in het 11de en 12de geneeskundig district, met toevoeging van den oudsten kweekeling van de geneeskundige school, den heer E. H. GEWAND, om den voormelden geneesheer, onder diens toezicht en verantwoordelijkheid, behulpzaam te zijn in het gereedmaken van geneesmiddelen enz.;

12°. de officieren van gezondheid, dienstdoende in het militair hospitaal te Paramaribo, in het 13de geneeskundig district.

De bezoldigingen der districts geneesheeren varieerden tusschen de f 2000 en f 5000, waarbij komen vrije woning of f 600 toelage voor huishuur en vrije vervoermiddelen.

Ter plaatse, waar communicatie te land bestaat, wordt fouragegeld toegekend voor een of twee paarden à f 240 's jaars per paard.

§ 2. *Werking der verordening.*

Gelijk hieronder ad § 4 en § 10, in verband tot de tusschentijds ingediende verslagen blijkt, gaan over 't algemeen huurders en gezagvoerders voort de op hen volgens de geneeskundige verordening tegenover de immigranten rustende verplichtingen, na te komen. Van weerszijden openbaart zich dan ook hoe langer hoe meer een betere geest.

Wat de geneeskundige behandeling der creolen-arbeiders betreft, gaandeweg maken deze gebruik van de diensten van den geneesheer zoo dikwijls die voor hen bereikbaar zijn.

Niet alleen toch onderwerpen zij zich meer dan vroeger bij het veertiendaagsch bezoek van den geneesheer aan diens behandeling, maar zoeken die tusschentijds ook voor hunne vrouwen en kinderen dikwijls op.

Bij mijn eerste verslag over de werking der geneeskundige verordening van 1879, Gouvernementsblad n°. 8, wees ik met nadruk er op dat door een veertiendaagsch bezoek van districts-geneesheeren op plantages, *waar geen immigranten arbeiden*, niet gezegd kan worden dat geneeskundige behandeling *volkomen* is opengesteld. Een bezoek van *minstens* tweemalen 's weeks, ook op niet immigranten-plantages kwam wenschelijk voor.

Ik moest echter daarbij erkennen dat dit om de geneeskundige districten zelve soms vrij ver afliggende plantages en gronden, in verband tot het beperkt getal geneeskundigen, onze communicatiewegen te land, die op vele plantages in minder goeden toestand verkeeren en onze over het algemeen gebrekkige vervoermiddelen, niet altijd bereikbaar is. En zeker onbereikbaar, voor zoover de plaatsen betreft buiten de geneeskundige districten, dikwijls in haast ontoegankelijke streken gelegen.

Die toestand bestaat helaas nog en ik geloof niet te dwalen, als ik de betrekkelijk groote sterfte onder de creolen-bevolking, vooral onder de kinderen, voor een groot gedeelte toeschrijf aan gebrek aan voldoende geneeskundige behandeling in verband met de zorgeloosheid der ouders.

Zij die zich vestigen buiten het bewoonde gedeelte der kolonie, hebben het aan zichzelven te wijten als zij verstoken blijven van datgene, wat tot behoud van hunne gezondheid zoo noodig is, maar voor hen, die zich daar binnen ophouden, moet met alle kracht geijverd worden, om de bestaande bezwaren uit den weg te ruimen.

En 't eerste en voornaamste middel hiertoe is uitbreiding van 't geneeskundig personeel, waarover hieronder bij § 9 meer.

Op afdoening wachten nog de navolgende door mij gedane voorstellen, waarop in het vorige verslag (over 1881) reeds de aandacht werd gevestigd, te weten:

1°. betreffende drinkwater voor de arbeiders (verslagen over 1880 en 1881, § 2 sub 1, zie hierna, § 6);

2°. ten aanzien van de loozing der terreinen van de woningen der immigranten (verslagen over 1880 en 1881, § 2 sub II);

3°. tot wijziging van art. 25 der geneeskundige verordening (verslagen over 1880 en 1881, § 2 sub III);

4°. tot toekenning van meer voordeel aan-, ter verkrijging van- geadmitteerde vroedvrouwen in de districten (verslagen over 1880 en 1881, § 2 sub IV, zie hierna § 8);

5°. tot strafbedreiging op overtreding van de laatste alinea van art. 17 der geneeskundige verordening en verduidelijking bij verordening van dat artikel (verslagen over 1880 en 1881, § 2 sub V);

6°. tot bepaling, dat een arbeider (niet immigrant) eenmaal in een ziekenhuis of ziekenvertrek verpleegd wordende, daaruit niet anders mag ontslagen worden dan door den districts-geneesheer, uitgezonderd in het geval van art. 27, alinea 2 door den gezagvoerder, op diens verantwoordelijkheid, alleen echter (en met deze bijvoeging zou gemelde alinea van art. 27 ook moeten worden aangevuld) wanneer de lijder zich als hersteld heeft aangemeld (verslagen over 1880 en 1881, § 2, sub VI);

7°. tot regeling in wettelijken vorm van de administratieve interpretatie, bij Gouvernements-resolutie dd. 29 October 1879, lit. A, n°. 13 en evacuatie van zieken naar het militair hospitaal (verslagen over 1880 en 1881 § 2, sub VII);

8°. ten aanzien van de vraag of overtredingen van de voorschriften betreffende de goede orde en de zindelijkheid in de ziekenhuizen en ziekenvertrekken, vervat in het besluit van 20 Februari 1880 Gouvernementsblad c. a, n°. 10, strekkende ter uitvoering van art. 15, alinea 1 der geneeskundige verordening van 1879, Gouvernementsblad c. a. n°. 8, strafbaar gesteld zijn, of wel de straf bij art. 42 van de gemelde verordening *anterieur* aan het besluit van Februari 1880, op overtredingen van dat besluit van toepassing kunnen zijn, vooral daar, waar in gemeld artikel gesproken wordt van het in art. 16 bepaalde (verslagen over 1880 en 1881, § 2; sub VIII).

§ 3. *Gezondheidstoestand.*

In 1882 bleven de plantages en gronden wederom gelukkig van epidemiën verschoond.

Toch kan niet gezegd worden dat de gezondheidstoestand over het algemeen bevredigend was. Ernstige catarrhale ongesteldheden, vertoonden zich vrij algemeen in bijna alle districten. Veel droegen hiertoe bij de aanhoudende regens en daarmede gepaard gaande vochtige weêrsgesteldheid.

Zóó toch heerschten gedurende het 1ste kwartaal in een gedeelte van het 3de geneeskundig district (van en met de plantage Marienburg tot en met de plantage Spieringshoek in Beneden-Commewijne) vele gevallen van bilieuse en intermitteerende koortsen, en in het 10de geneeskundig district (bevattende het district Coronie) vertoonden zich vele gevallen van intermittentes borstvlies- en catarrhale oog- en keelontstekingen.

Zóó bijv. was gedurende het 2de kwartaal in het 6de geneeskundig district (loopende van het fort Nieuw-Amsterdam tot en met de plantage Jagtlust in Beneden-Suriname, en voorts van en met de plantage Leonsberg in Beneden-Para tot en met den grond Combé) het getal der zieken aan catarrhale koortsen veel grooter dan gewoonlijk waarbij nog kwamen verschillende gevallen van broncho catarrh, diarrhaea en een paar gevallen van pneumonia.

In het 4de geneeskundig district (bevattende de plantages en gronden in de Matappicakreek tot en met plantage Reijnsdorp, de gronden en plantages langs de beide oevers van de Cottica, de gronden tusschen de Orleanskreek en de Boven-Commewijne, de plantages en gronden aan de Commetewane en die aan de Boven- Commewijne tot en met de plantage Goudmijn) vertoonden zich vele gevallen van bronchitis, angina en moeraskoortsen.

In het 1ste geneeskundig district (loopende van en met de plantage de Resolutie in Beneden-Suriname tot en met de plantage Elisabethshoop in Beneden-Cottica) deden zich meer broncho catarrh voor, op het station (plantage) Frederiksdorp gevallen van waterpokken.

In het 9de geneeskundig district (bevattende de plantages en gronden aan de beide oevers van de Saramacca, van en met de plantage Dankbaarheid tot en met de plantage Hamburg) deden zich voor larijngitus, bronchitis, broncho pneumonia en rheumatische aandoeningen.

In het 10de geneeskundig district (bevattende het district Coronie) vertoonden zich vooral malariakoortsen.

Zóó toch kenmerkte zich het 3de kwartaal wat betreft:

een gedeelte van het 3de geneeskundig district (van en met de plantage Marienburg tot en met de plantage Spieringshoek in Beneden-Commewijne) door vele gevallen van malariakoortsen en gevallen van gangraena.

Zóó bijv. had in het 4de kwartaal:

het 4de geneeskundig district (bevattende de plantages en gronden hiervoren reeds genoemd) veel te lijden van intermittentes en catarrhale dysenterien, waarbij nog kwamen enkele gevallen van typheuse koortsen, pneumonia en gangraena;

het 6de geneeskundig district (bevattende de plantages en gronden hiervoren reeds genoemd) veel te lijden van intermitteerende koortsen, terwijl gevallen van catarrhale dysenterie en pneumonia zich hebben voorgedaan.

Gelukkig echter hadden meest al de opgesomde ziektegevallen een goedaardig karakter en verliepen dan ook meestal goed.

Wat de vaccinatie betreft, alle uitwerking van de met mailgelegenheden ontvangen stof, werd gemist. In vele der buisjes was de vloeistof reeds bedorven.

In het militair hospitaal werden, onder toezicht van den chef van den militairen geneeskundigen dienst pogingen in het werk gesteld op twee kalveren ter verkrijging van animale stof, die echter ook zonder de gewenschte uitkomst bleven.

In de districten overtrof het aantal geboorten, even als in 1881, dat der sterften, blijkens hierachter gevoegden staat.

§ 4. *Ziekenhuizen en ziekenvertrekken en voorschriften betreffende de goede orde en zindelijkheid.*

Terwijl op een zeer kleine uitzondering na, alle ziekenhuizen en ziekenvertrekken in alle opzichten voldoen aan de bij de wet gestelde eischen, en de bestaande bepalingen betreffende de goede orde en zindelijkheid daarin gunstig werken, kan met den meesten lof gewag worden gemaakt van die welke in de laatste jaren hersteld of gebouwd zijn.

Ligging, ventilatie, doelmatige inrichting en zindelijkheid springen duidelijk in het oog. Voor badkamers en latrines is uitstekend gezorgd. Voor overvulling van de zalen met zieken bestaat niet het minste gevaar. Behalve dat in de wet een correctief daartegen wordt gevonden, beijveren de eigenaren van de plantages zich bij het bouwen van nieuwe ziekenhuizen, die zoo ruim in te richten, dat daarin gelegenheid bestaat, tot de opname, niet van minstens 10 pct. van elk geslacht der immigranten-plantagebevolking z. a. der wet (art. 25) voorschrijft, maar naar reden van 20 en zelfs meer percent.

Met kracht wordt de hand gehouden aan de bepaling, dat bij opname van een patient in het hospitaal, deze dadelijk van hospitaalkleederen wordt voorzien, na hem alvorens, als zijn toestand dit toelaat, een bad gegeven te hebben.

Ten opzichte van de in den aanhef dezer paragraaf bedoelde kleine uitzondering, kan vermeld worden, dat aan huurders termijnen worden gesteld om de ziekenhuizen door nieuwe te vervangen.

Ook het terrein rondom de ziekenhuizen en ziekenvertrekken munt door zindelijkheid uit. Op de meeste plantages is dat terrein door een ruim hekwerk afgesloten, waar binnen de patienten zich in de open lucht vrijelijk kunnen bewegen.

Overigens wordt hier gerefereerd aan § 2 sub VIII hiervoren.

§ 5. *Geneesmiddelen, benoodigdheden voor de apotheek, hospitaalfournitures en kleedingstukken.*

Ook te dien aanzien leverde het onderzoek over het algemeen reden van tevredenheid op. Ontbrak op de kleine plantages het een en ander, wat hoeveelheid betreft, aan den voorraad, hetgeen echter op dezerzijds gedane aanteekeningen, spoedig werd aangevuld, op de groote daarentegen was die veel ruimer dan bij de wet bepaald.

§ 6. *Drinkwater.*

Nog altijd wacht dit onderwerp op wettelijke regeling, die volstrekt noodig blijft, niettegenstaande op de immigrantenplantages gezorgd wordt voor het opvangen en bergen van regenwater in steenen of ijzeren bakken ter uitdeeling aan immigranten.

Ik meen mij ook hier te kunnen refereeren aan de gronden, vermeld in § 7 van het verslag over 1881 en aan § 2 sub 1 hiervoren.

§ 7. *Dienstpersoneel in de ziekenhuizen.*

Treurig, zeer treurig is het daarmede, op een enkele uitzondering na, in de oude kolonie gesteld. Daar blijft het gehalte der ziekenoppassers nog altijd beneden het middelmatige.

Telkens en telkens wordt er bij de huurders in het belang van eene goede ziekenverpleging aangedrongen op het te werk stellen van ziekenoppassers bij voorkeur in het militair hospitaal alhier opgeleid, of anders van elders aangekomen, doch daar geëxamineerd.

Zonder dat ik hier aan bepaalden onwil zij lens huurders wil denken, blijven zij aan de wenken deswege niet even gewillig het oor verleenen, als in vele andere opzichten.

Nickerie en Coronie blijven over het algemeen een gunstige uitzondering maken.

§ 8. *Vroedvrouwen* (Geadmitteerde of voorzien van eene vergunning van den inspecteur).

In den toestand geschetst in vorige versiagen, waarnaar verwezen wordt, is, wat betreft vroedvrouwen, in 1882 eenige verbetering gekomen.

In de eerste plaats werd de toelage ad f 200 's jaars bij de Gouvernements-resolutie van 2 October 1879, lit. A, n°. 10, toegekend aan de geadmitteerde vroedvrouw, de weduwe E. B. Penex voor het verleenen van verloskundige hulp op de plantages en gronden in het district Nickerie, bij Gouvernements resolutie van 29 Juli 1882 tot f 400 verhoogd.

In de tweede plaats werd bij Gouvernements-resolutie dd. 11 September 1882, ltt. A, n°. 6, aan de weduwe C. M. Arlaud, geadmitteerde vroedvrouw, eene toelage toegekend naar reden van f 400 's jaars en vrije geneeskundige behandeling, voor het uitoefenen van verloskundige practijk op de plantages en gronden in het district Coronie.

Volgens de wet - vgl. de slot-alinea van art. 23 der geneeskundige verordening van 1879 (*Gouvernementsblad* n°. 8 — mag de gouverneur hoogstens f 400 's jaars verleenen. Dat bedrag nu komt mij onvoldoende voor en van daar het tot nu toe nog hangende voorstel mijnerzijds aan het bestuur tot verhooging daarvan.

(Zie hiervoren § 2 sub IV).

Om dezelfde reden als vroeger werd vermeld: gebrek aan geschikt personeel in de districten, werd wederom in 1882 geen gebruik gemaakt van de bevoegdheid, den inspecteur gegeven tot het uitreiken van vergunningen aan niet geadmitteerde vroedvrouwen om verloskundigen bijstand te verleenen.

§ 9. *Geneeskundig personeel.*

Alle lof komt aan de districts-geneesheeren toe over de wijze, waarop zij hun veel omvattende en moeilijke taak vervullen.

Eén enkele hunner gaf niet altijd reden tot tevredenheid.

Vele omstandigheden dragen er toe bij om de vervulling hunner plichten te bemoeielijken. Omstandigheden, waaraan deels niets te veranderen is, doch waaraan aan de andere zijde grootendeels zou kunnen worden te gemoet gekomen.

Eerstens de afhankelijkheid van het getij in verband tot de dikwijls verre van elkaar liggende plantages, en tot de ligging aan kreken van vele plantages, die niet anders dan met vloedgetij te bereiken zijn en van anderen, wier landingsplaatsen bij laag water moeielijkheden opleveren.

In de tweede plaats, de moeilijkheden daar, waar communicatie te land bestaat, om zich te paard of te voet te verplaatsen ten gevolge van den slechten toestand, waarin de wegen zich over het algemeen, vooral in den regentijd, bevinden.

In de derde plaats, de gestadige zorg en moeilijkheden

waarmede zij te kampen hebben om roeiers te bekomen en laatstelijk — en dit klemt niet het minst — het verlies van veel van hunnen zoo kostbaren tijd door het onderzoeken en ondervragen van hen, die later blijken simulanten te zijn.

En dit alles neemt veel van den tijd van den geneesheer in beslag, die nuttiger kon besteed worden.

Overigens wordt verwezen naar § 1 hiervoren.

Omtrent de school tot opleiding van geneeskundigen kan worden medegedeeld, dat, met de beschikbare krachten, ernstig er naar wordt gestreefd, die aan het doel te doen beantwoorden. Twee mutaties onder de leeraars, ten gevolge van tijdelijk vertrek uit de kolonie, moesten worden aangevuld.

Bij de oprichting dier school gingen daarin over meerdere jongelieden, voormalige élèves van het militair hospitaal.

Over den uitslag van het examen van een paar hunner wordt verwezen naar § 1 hiervoren.

Dringend doet zich de behoefte gevoelen aan een regeling betreffende de uitoefening der geneeskundige wetenschappen in deze kolonie, in overeenstemming met de tegenwoordige eischen en onzen actueelen toestand. Dezerzijds werden stappen daartoe gedaan. De tegenwoordige zoo zeer verouderde regeling bij de publicatie van 1838, Gouvernementsblad n°. 2, heeft reeds meer dan uitgediend en staat zelfs de goede werking der geneeskundige school in den weg.

Versterking van het getal geneesheeren *voor de stad*, vond in 1882 niet plaats. De vroeger geschetste toestand bleef dus onveranderd.

§ 10. *Woningen, waterloozing en terreinen rondom de woningen, keukens en latrines.*

Over het algemeen zijn de immigranten-woningen in zeer goeden staat.

In mijne verslagen over vorige jaren vestigde ik de aandacht op het mijns inziens ondoelmatige van de bepaling van art. 56 sub lit. *a* van het Koninklijk besluit van 22 Maart 1872 n°. 26, publicatie van 3/17 Mei e. a., Gouvernementsblad n°. 8, dat een immigranten-woning uit niet niet meer dan twee rijen vertrekken mag bestaan. Ik wees er op dat die woningen zeer zeker gezonder zouden worden, wanneer ze niet uit twee rijen bestonden. Een der rijen blijft toch altijd aan de zonnestralen blootgesteld, zonder dat de wind daarop eenige speling heeft.

Bij enkelvoudige woningen bestaat daarenboven ook de gelegenheid om de keukens aan de achterzijde der gebouwen aan te bouwen, waardoor voorkomen wordt dat de koelies binnenshuis koken, waaraan zij anders de voorkeur geven boven het gebruik van afgelegen keukens, het nut daarvan springt dadelijk in het oog.

Ik drong daarom aan op wijziging van de bedoelde bepaling.

Terwijl nog op de voorgestelde wettelijke regeling gewacht wordt, volgen huurders van immigranten, bij het bouwen van nieuwe woningen, de hun dezerzijds gegeven wenken.

Het zij mij geoorloofd bij het tegenwoordige verslag terug te komen op een gevoelen in het verslag over 1879 uitgedrukt ten opzichte van het bouwen van immigranten-woningen op neuten ter voldoende hoogte.

Zonder dat ik over het hoofd zag het daartegenoverstaand gevaar, dat de koelies, van aard onzindelijk, wel eens geneigd zouden zijn, de ruimte onder die woningen te verontreinigen, geloofde ik dat die maatregel aanbeveling verdiende, vooral in dit gewest wegens de in hooge mate vochtigheid van den grond door zijne alluviale gesteldheid.

De hoe langer hoe meer opgedane ondervinding bij mijne inspecties omtrent de onzindelijkheid van immigranten in het algemeen, doet mij het bedoelde gevaar niet zóó overwegend achten, dat ik gaarne erken dat het veel beter is het bestaande te handhaven.

De koelies zijn in 't algemeen niet te bewegen een geregeld gebruik te maken van latrines.

Ten aanzien van de woningen der creolen-arbeiders bestaat, zooals vroeger reeds is vermeld, geene wettelijke regeling. Dit, in verband tot de onverschilligheid van den creolen-arbeider om daaromtrent bedingen te maken en hun afkeer om zich voor langen tijd te verbinden, bestendigt den toestand die op verscheidene plantages nog veel te wenschen overlaat. Zoo schreef ik in het vorige jaar, en die toestand is sedert onveranderd gebleven.

Op enkele plantages werden het terrein om de woningen en de waterloozingen morsig en door het werpen daarin van allerlei, verstopt bevonden, welk een en ander zeker schadelijk voor de gezondheid der bewoners moet geacht worden. Zeer veel droeg daartoe bij het losloopen van het vee. Mijnerzijds kan hiertegen niets anders gedaan worden dan eene dringende aanbeveling om toch vooral voor zindelijkheid en loozing van het terrein zorg te dragen en het vee op afgesloten terreinen te houden. Het instellen van een rechtsvervolging zou toch tot niets leiden, daar de wet geen straf tegen het feit bedreigt. Ik kan hieromtrent verwijzen naar § 2, sub 2 van het verslag over 1880, in verband tot § 2 sub II hiervoren.

§ 11. *Winkels op de plantages en gronden in de districten.*

Telkens bij mijne inspecties wordt door mij een onderzoek ingesteld naar de voorradige voedingsmiddelen, zonder dat dit in 1882 tot aanmerkingen mijnerzijds heeft geleid.

De districts-geneesheeren oefenen op die winkels ook een streng toezicht uit.

De geneeskundige Inspecteur,

Dr. A. Salomons.

STAAT,

AANTOONENDE

het aantal sterfgevallen en geboorten in de verschillende geneeskundige districten gedurende het jaar 1882, met aanduiding van het verschil tusschen geboorte en sterfte.

DISTRICTEN.	Bevolking.	Overleden (zonder de levenloos geborenen).	Leeftijd van de overled							
			Beneden 1 jaar.	Van 1 tot beneden de 3 jaar.	Van 3 tot beneden de 10 jaar.	Van 10 tot beneden de 20 jaar.	Van 20 tot beneden de 30 jaar.	Van 30 tot beneden de 40 jaar.	Van 40 tot beneden de 50 jaar.	Van 50 tot beneden de 60 jaar.
Beneden-Cottica	2 149	64	10	5	6	4	4	10	10	6
Beneden-Commewijne	2 666	85	15	5	5	1	16	7	14	7
Boven-Cottica	1 297	22	4	2	2	»	1	1	3	1
Perica	575	12	1	2	1	1	»	2	1	3
Matappica	1 067	27	2	3	»	1	1	5	5	5
Commettewane.	563	9	3	1	»	»	1	1	»	»
Boven-Commewijne	595	16	3	1	»	1	2	3	1	»
Boven-Para	2 566	53	6	2	4	2	4	5	6	9
Boven-Suriname	2 271	60	11	3	4	1	7	10	6	2
Beneden-Para	990	21	5	1	1	1	1	1	2	6
Beneden-Suriname	2 567	73	11	4	4	5	21	14	11	2
Beneden-Saramacca	2 282	74	14	1	2	2	11	9	11	13
Boven-Saramacca	341	9	1	»	»	2	1	3	1	»
Nickerie	3 616	93	17	14	5	5	12	8	13	8
Coronie	2 605	37	6	3	4	3	5	3	4	1
Marowijne	134	3	»	»	»	2	»	»	1	»
	26 284	658	109	47	38	31	87	82	89	63

Vergelijkende staat tusschen geboorte en sterfte in de geneeskundige

Jaar.	Geboren.
1880	1 021
1881	849
1882	946
	2 816

Van 60 tot beneden de 70 jaar.	Van 70 jaar en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Sterfte in verhouding tot de bevolking.	Geboorten. Mannelijk.	Geboorten. Vrouwelijk.	Geboorten. Totaal.	Verschil tusschen geboorte en sterfte in de verschillende districten. Meer geboren dan overleden.	Verschil tusschen geboorte en sterfte in de verschillende districten. Meer overleden dan geboren.	*Aanmerkingen.*
7	2	»	2.98 %	32	40	72	8	»	Gedurende het jaar 1882 zijn aangegeven als levenloos geboren:
7	8	»	3.19 »	43	34	77	»	8	in het 1ste kwartaal 14
4	4	»	1.70 »	25	18	43	21	»	» 2de » 12
1	»	»	2.09 »	11	6	17	5	»	» 3de » 9
4	1	»	2.53 »	20	23	43	16	»	» 4de » 13
2	1	»	1.60 »	14	9	23	14	»	Totaal 48
1	4	»	2.69 »	16	13	29	13	»	
4	10	1	2.07 »	46	60	106	53	»	
4	10	2	2.64 »	23	37	60	»	»	
1	2	»	2.12 »	15	12	27	6	»	
»	1	»	2.84 »	48	29	77	4	»	
6	5	»	3.24 »	41	48	89	15	»	
»	1	»	2.64 »	5	10	15	6	»	
8	3	»	2.57 »	86	70	156	63	»	
3	3	2	1.42 »	55	57	112	75	»	
»	»	»	2.24 »	»	»	»	»	3	
52	55	5	2.50 %	480	466	946	299	11	
			Meer geboren dan overleden				288		

districten gedurende de jaren 1880, 1881 en 1882.

Overleden.	Meer geboren dan overleden.
652	369
688	161
658	288
1 998	818

DISTRICTEN.	Bevolking.	Overleden (zonder de levenloos geborenen).	Leeftijd van de overlede[nen]							
			Beneden 1 jaar.	Van 1 tot beneden de 3 jaar.	Van 3 tot beneden de 10 jaar.	Van 10 tot beneden de 20 jaar.	Van 20 tot beneden de 30 jaar.	Van 30 tot beneden de 40 jaar.	Van 40 tot beneden de 50 jaar.	Van 50 tot beneden de 60 jaar.
Beneden-Cottica	2 149	64	10	5	6	4	4	10	10	6
Beneden-Commewijne	2 666	85	15	5	5	1	16	7	14	7
Boven-Cottica	1 297	22	4	2	2	»	1	1	3	1
Perica	575	12	1	2	1	1	»	2	1	3
Matappica	1 067	27	2	3	»	1	1	5	5	5
Commettewane.	563	9	3	1	»	»	1	1	»	»
Boven-Commewijne	595	16	3	1	»	1	2	3	1	»
Boven-Para	2 566	53	6	2	4	2	4	5	6	9
Boven-Suriname	2 271	60	11	3	4	1	7	10	6	2
Beneden-Para	990	21	5	1	1	1	1	1	2	6
Beneden-Suriname	2 567	73	11	4	4	5	21	14	11	2
Beneden-Saramacca	2 282	74	14	1	2	2	11	9	11	13
Boven-Saramacca.	341	9	1	»	»	2	1	3	1	»
Nickerie	3 616	93	17	14	5	5	12	8	13	8
Coronie	2 605	37	6	3	4	3	5	3	4	1
Marowijne	134	3	»	»	»	2	»	»	1	»
	26 284	658	109	47	38	31	87	82	89	63

Vergelijkende staat tusschen geboorte en sterfte in de geneeskundige

Jaar.	Geboren.
1880	1 021
1881	849
1882	946
	2 816

Van 60 tot beneden de 70 jaar.	Van 70 jaar en daarboven.	Van onbekenden ouderdom.	Sterfte in verhouding tot de bevolking.	Geboorten. Mannelijk.	Geboorten. Vrouwelijk.	Geboorten. Totaal.	Verschil tusschen geboorte en sterfte in de verschillende districten. Meer geboren dan overleden.	Verschil tusschen geboorte en sterfte in de verschillende districten. Meer overleden dan geboren.	Aanmerkingen.
7	2	»	2.98 %	32	40	72	8	»	
7	8	»	3.19 »	43	34	77	»	8	
4	4	»	1.70 »	25	18	43	21	»	
1	»	»	2.09 »	11	6	17	5	»	
4	1	»	2.53 »	20	23	43	16	»	
2	1	»	1.60 »	14	9	23	14	»	
1	4	»	2.69 »	16	13	29	13	»	
4	10	1	2.07 »	46	60	106	53	»	
4	10	2	2.64 »	23	37	60	»	»	
1	2	»	2.12 »	15	12	27	6	»	
»	1	»	2.84 »	48	29	77	4	»	
6	5	»	3.24 »	41	48	89	15	»	
»	1	»	2.64 »	5	10	15	6	»	
8	3	»	2.57 »	86	70	156	63	»	
3	3	2	1.42 »	55	57	112	75	»	
»	»	»	2.24 »	»	»	»	»	3	
52	55	5	2.50 %	480	466	946	299	11	
			Meer geboren dan overleden				288		

Aanmerkingen:

Gedurende het jaar 1882 zijn aangegeven als levenloos geboren:

in het 1ste	kwartaal	14
» 2de	»	12
» 3de	»	9
» 4de	»	13
	Totaal	48

districten gedurende de jaren 1880, 1881 en 1882.

Overleden.	Meer geboren dan overleden.
652	369
688	161
658	288
1 998	818

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE **II.**

N°. 13.

RAMING van de ontvangsten en uitgaven voor de kolonie Suriname, voor het dienstjaar 1883.

ONTVANGSTEN.

		BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
A.		*Directe- en indirecte belastingen.*	
	a.	Personeel	f 85 000,00
	b.	Grondbelasting	*Memorie.*
	c.	Patentrecht	68 000,00
	d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	22 000,00
	e.	Belasting voor straatverlichting	*Memorie.*
	f.	Paardengeld	800,00
	g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	85 000,00
	h.	Invoerrechten	415 000,00
	i.	Uitvoerrechten	220 000,00
	k.	Tonnegeld der schepen	30 000,00
	l.	Baak-, los- en steigergelden	6 500,00
	m.	Waag- en roeigelden en pakhuishuur	9 000,00
	n.	Zegelrecht	28 000,00
	o.	Geneeskundige belasting	30 000,00
	p.	Successie- en overgangsrechten	8 000,00
	q.	Begraafplaatsrecht	1 500,00
	r.	Recht op verlotingen	300,00
B.		*Inkomsten van onderscheiden aard.*	
	a.	Passagegelden	35 000,00
	b.	Opbrengst van de posterij	6 500,00
	c.	Erf- en grondpacht	70 000,00
		Transporteeren	f 1 097 300,00

		BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Geraamd bedrag.
B.		Per transport	f 1 097 300,00
	d.	Landtaxen of akkergelden	9 000,00
	e.	Inhoudingen op de traktementen der ambtenaren voor pensioen.	66 000,00
	f.	Renten van de kapitalen afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds .	10 843,33
	g.	Terugbetaling van voorschotten	1 000,00
	h.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetaling van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten	6 000,00
	i.	Griffierechten, te verantwoorden aan de koloniale kas	1 500,00
	k.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas. . .	1 000,00
	l.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	7 000,00
	m.	Verschillende ontvangsten	20 000,00
C.		*Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling van de koloniale geldmiddelen*	92 451,67
			f 1 335 395,00

UITGAVEN.

	BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Geraamd bedrag.
I.	Gouvernements-secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst.	f 121 299,75
II.	Justitie en politie	347 043,10
III.	Administratie van financiën.	101 280,00
IV.	Immigratie en kolonisatie	47 850,00
V.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	324 125,00
VI.	Bouw-departement	96 025,00
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	104 626,75
VIII.	Pensioenen, wachtgelden, toelagen en onderstanden.	158 145,40
IX.	Onvoorziene uitgaven	35 000,00
		f 1 335 395,00

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE I.

N°. 14.

STAAT van reeds gedane of nog te doene ontvangsten voor de kolonie Suriname, over het dienstjaar 1882, vergeleken met de raming.

		BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1882.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1882.
A.		*Directe- en indirecte belastingen.*		
	a.	Personeel	f 80 000,00	f 79 463,13
	b.	Grondbelasting	*Memorie.*	»
	c.	Patentrecht	66 000,00	69 062,18
	d.	Belasting op de huurwaarde van huizen	21 000,00	22 067,89
	e.	Belasting voor straatverlichting	*Memorie.*	16,57
	f.	Paardengeld	800,00	763,56
	g.	Accijns op het binnenlandsch gedistilleerd	83 000,00	85 437,34
	h.	Invoerrechten	400 000,00	437 982,92
	i.	Uitvoerrechten	190 000,00	177 344,14
	k.	Tonnegeld der schepen	27 000,00	30 765,00
	l.	Baak-, los- en steigergelden	6 000,00	6 016,26
	m.	Waag- en rooigelden en pakhuishuur	9 000,00	6 321,19
	n.	Zegelrecht	28 000,00	40 173,46[5]
	o.	Geneeskundige belasting	30 000,00	31 499,00
	p.	Successie- en overgangsrechten	7 000,00	2 203,79
	q.	Begraafplaatsrecht	1 500,00	1 516,00
	r.	Recht op de verlotingen	300,00	187,90
B.		*Inkomsten van onderscheiden aard.*		
	a.	Passagegelden	35 000,00	33 035,27[5]
	b.	Opbrengst van de posterij	6 000,00	6 470,18
	c.	Erf- en grondpacht	55 000,00	63 597,86
	d.	Landtaxen of akkergelden	8 000,00	8 171,53
	e.	Inhoudingen op de traktementen der ambtenaren voor pensioen	66 000,00	64 100,00
		Transporteeren	f 1 119 600,00	f 1 166 195,18

		BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN ONTVANGST.	Raming voor 1882.	Ontvangsten gedaan of nog te doen voor 1882.
B.		Per transport	f 1 119 600,00	f 1 166 195,18
	f.	Renten van de kapitalen, afkomstig van het opgeheven West-Indisch pensioenfonds.	10 843,33	10 843,33
	g.	Terugbetaling van voorschotten	1 000,00	1 359,33
	h.	Boeten, opbrengst van verbeurdverklaringen en terugbetalingen van voorloopig betaalde justitie- en proceskosten.	6 000,00	6 674,26
	i.	Griffierechten, te verantwoorden aan de koloniale kas.	1 500,00	1 118,90
	k.	Salarissen van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas.	1 000,00	1 215,71
	l.	Emolumenten van den gouvernements-secretaris, te verantwoorden aan de koloniale kas	7 000,00	7 641,96
	m.	Verschillende ontvangsten	18 000,00	15 697,14[5]
C.		*Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling van de koloniale geldmiddelen*	165 356,42	217 800,80[5]
			f 1 330 299,75	f 1 428 546,62

Koloniaal Verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE J.

N°. 15.

STAAT van reeds gedane of nog te doene uitgaven voor de kolonie Suriname, over het dienstjaar 1882, vergeleken met de raming.

	BENAMING VAN DE ONDERWERPEN VAN UITGAAF.	Raming voor 1882.	Uitgaven gedaan of nog te doen voor 1882.
I.	Gouvernements-secretarie, koloniale staten en algemeene dienst. . .	f 120 199,75	f 134 518,94
II.	Justitie en politie	345 543,10	348 905,57
III.	Administratie van financiën	102 930,00	103 774,69
IV.	Immigratie en kolonisatie	47 100,00	47 771,66^{5}
V.	Eeredienst, onderwijs, armenzorg en burgerlijke geneeskundige dienst	320 925,00	332 852,16
VI.	Bouw-departement	94 725,00	146 757,46
VII.	Koloniale vaartuigen, betonning, bebakening en seinwezen	106 528,75	127 839,73^{5}
VIII.	Pensioenen, wachtgelden, toelagen en onderstanden	157 348,15	156 496,42^{5}
XI.	Onvoorziene uitgaven	35 000,00	29 629,97^{5}
		f 1 330 299,75	f 1 428 546,62

VERSLAG van den agent-generaal, betreffende de immigratie en kolonisatie, over het jaar 1882.

I. Immigratie.

§ 1. *Wetgeving en administratieve maatregelen.*

Even als ten vorigen jare werden de voorwaarden waarop aanvragen tot het bekomen van arbeiders uit Britsch-Indië door tusschenkomst van het koloniaal bestuur voor het verschepingsseizoen 1882—1883 werden toegelaten, door middel van het Gouvernements Advertentieblad van 13 October 1881, n°. 123 en volgende ter algemeene kennis gebracht. Zij waren gelijkluidend aan die van het voorgaand seizoen en hadden tengevolge dat er voor verschillende plantages 630 als volwassen berekende immigranten te Calcutta besteld werden. Voor dat getal kon nochtans geen scheepsruimte worden verkregen, ten gevolge waarvan de bestelling tot 511 werd teruggebracht, voor wier overvoer door de firma Sandbach Tinne en C°. het schip *Jura* werd bestemd. De verandering die daarin weder later is gekomen, zal onder § 2 vermeld worden.

Hoe vroegtijdig het afkondigen der voorwaarden ook had plaats gehad, bleek toch van de wenschelijkheid, — met het oog op de te stellen waarborgen en zekerheid door de aanvragers, waarmede gewoonlijk zeer veel tijd verloopt, — dat het tijdstip nog meer vervroegd behoorde te worden om in tijds voor de bestelling gereed te kunnen zijn.

Dientengevolge werden reeds den 7den September 1882 in het Gouvernements Advertentieblad de voorwaarden bekend gemaakt waarop de aanvragen tot het bekomen van arbeiders voor het seizoen 1883—1884 zouden worden toegelaten. Op den 31sten December 1882 bedroeg het getal aangevraagde arbeiders uit Britsch-Indië voor dat seizoen 1410 ten behoeve van 51 plantages. De bestelling geschiedde in 1883 nadat bij koloniale verordening van 28 Februari 1883 (*Gouvernementsblad* n°. 5) de verordening van het immigratiefonds eenige noodzakelijke wijzigingen had ondergaan.

§ 2. *Buitenlandsche agenten en depôts.*

Bij gouvernementsresolutie van 30 December 1881, lit. C, n°. 18, werd den heer E. van Cutsem, emigratie-agent voor Suriname te Calcutta op zijn verzoek voor 6 of 7 maanden verlof gegeven om naar Europa te gaan en gedurende zijne afwezigheid met de waarneming zijner functie belast de heer H. A. Firth, tevens emigratie-agent voor Britsch-Guyana.

Op den 16den November was eerstgenoemde van verlof terug om zijne functie op nieuw te aanvaarden

Ten einde maatregelen te nemen om zooveel mogelijk de moeilijkheden en gebreken weg te nemen, die het tegenwoordig stelsel van aanwerving van arbeiders voor de verschillende kolonien aankleven, achtte het Indisch gouvernement het wenschelijk zich te laten voorlichten door een speciaal ambtenaar, den majoor D G. Pitcher, commissaris van Oudh, die door een persoonlijk onderzoek in de streken van Hindostan, van waar de meeste arbeiders worden verkregen, namelijk in de noord-westelijke provincien en in Oudh, zich van den werkelijken stand van zaken zou overtuigen.

Met hetzelfde doel en in verband met een thans bij de Indische Regeering aanhangig nieuw ontwerp »Indian emigration act" werd ook den 28sten Februari 1882 eene bijeenkomst van emigratie-agenten en anderen, die belang bij de quaestie hebben, te Calcutta gehouden onder voorzitterschap van den heer E. C. Buck, secretaris van het »Revenue and Agricultural Department," welke vergadering ook door den majoor Pitcher werd bijgewoond. Hierin werden de voornaamste moeilijkheden besproken, waarmede het tegenwoordig stelsel van aanwerving te kampen heeft.

Eene beslissing van de gedane voorstellen schijnt evenwel nog niet genomen te zijn.

In het begin van het jaar waren de vooruitzichten tot het bekomen van arbeiders in Britsch-Indië zeer ontmoedigend en de waarnemende agent deelde daaromtrent mede dat: »there is little probability of any improvement for the recruiting of labourers as the weather of late has been most favorable for the crops; food grains are cheaper than they have been for the past thirty years." Daar de agent er bezwaar in zag om de arbeiders benoodigd voor de *Jura* ten getale van 511 bijeen te krijgen, wendde hij zich tot de agenten van de firma Sandbach Tinne & C°. om te zorgen het schip niet vóór het einde van October te Calcutta zoude zijn. In Augustus echter was de toestand geheel veranderd: meerendeels ten gevolge van een gedeeltelijk mislukten oogst der granen, veroorzaakt door te weinig regen, was de aanwerving onverwacht gunstiger geworden, zoodat hij met die agenten overeen kwam om in plaats van de *Jura*, de *Sheila*, die slechts weinig kleiner dan de *Jura* was, tot het vervoer der emigranten te bestemmen en haar zeildag op den 20sten September te bepalen. De *Sheila*, ofschoon niet voorzien van een zoogenaamde »Thiers automatic ventilator" werd door de autoriteiten te Calcutta goedgekeurd om 508 als volwassen berekende emigranten over te voeren. Zij had vroeger reeds met het beste succes zes transporten koelies naar Trinidad overgebracht. Door het lang verblijf in het depôt waren de koelies ongeduldig geworden, vooral toen zij in September een voor de Fransche kolonie Guadeloupe bestemd schip met emigranten zagen vertrekken, dien tengevolge hadden er vele desertiën plaats en op den zeildag was het niet mogelijk het volle aantal, waarvoor het schip gemeten was, bij elkander te krijgen. Eerst op den 6den October werden 451 zielen, berekend op 421½ volwassenen ingescheept en kon het schip den volgenden dag van Calcutta vertrekken.

Om naar Suriname te emigreeren waren in het depôt te Calcutta toegelaten:

in Mei	1882	54	zielen, er deserteerde . .	1
» Juni	»	76	» » » . .	1
» Juli	»	136	» » » . .	3
» Augustus	»	242	» » » . .	17
» September	»	116	» » » . .	84
» October	»	130	» » » . .	16
		754	waarvan gedeserteerd waren	122

zoodat overbleven.		632 zielen
hiervan werden afgekeurd.	80	
waren onwillig om te vertrekken . .	13	
door familie opgevraagd	14	
gevangen genomen	3	
aan andere depôts teruggegeven . .	61	
overleden.	10	
		181 »
zoodat verscheept werden		451 zielen

De aankomst der *Sheila* in Suriname op den 12den Januari 1883 zal in het volgende jaarverslag vermeld worden.

§ 3. *Aankomst van immigranten in de kolonie.*

Het schip *Ailsa*, onder Engelsche vlag, gevoerd door J. Allen, dat volgens het vorig verslag op 19 October 1881 met 496 emigranten van Calcutta was vertrokken, kwam den 9den Januari 1882 ter reede van Paramaribo aan. Uit de stukken bleek, dat het den 17den December op St. Helena versche provisiën en water had ingenomen en dat er op de reis, die 82 dagen had geduurd, 6 geboorten en 18 sterfgevallen, waaronder 5 kinderen beneden 2 jaren, hadden plaats gehad.

Bijgestaan door de daartoe aangewezen geneeskundigen, werd het voorgeschreven onderzoek aan boord gedaan, waarbij op mijne uitnoodiging tegenwoordig was de heer Annesley, Britsch consul alhier.

De toestand waarin wij de immigranten aantroffen, was in het algemeen goed. Behalve enkele vrouwen, — die in Indië hoogst moeilijk te krijgen waren en waarvan het tekort op de beide vorige bezendingen, ten getale van 48, deze keer gecompleteerd moest worden, vóór dat het schip vergunning kon krijgen om van Calcutta te vertrekken, — hadden vooral de mannen een kloek en sterk voorkomen en bleken meestal van 20 tot 30 jaren oud te zijn. Verreweg de meesten behoorden bovendien tot die klasse, die ook in hun land veld- of landbouwarbeid verricht hadden. Slechts weinige ouden en gebrekkigen bevonden er zich onder.

Er werd door de immigranten geen enkele klacht over de behandeling ingebracht; allen bleken uitermate tevreden te zijn.

De zieken, ten getale van 3 mannen en 3 vrouwen,

lijdende 1 aan chron. rheumatismus,

1 » koorts,

2 » verzwakking ten gevolge van dijsenterie

en 2 » lichte venerische ziekten, benevens 1 kind, dat niet ziek was, maar bij de moeder moest blijven, werden onmiddellijk naar het hospitaal gezonden.

De ons getoonde levensmiddelen bleken van goede hoedanigheid te zijn; ook op de aanwezige geneesmiddelen werd geen aanmerking gemaakt. Ofschoon de vereischte hoeveelheid drinkwater in ijzeren bakken zich aan boord bevond, werd dit alleen voor kook- en waschwater gebezigd; gedurende de geheele reis was gedistilleerd water uitgedeeld geworden, dat dagelijks ten bedrage van 500 gallons verkregen werd.

Op den 10den werden de immigranten geland en in het depôt opgenomen. Er waren geland 263 mannen, 149 vrouwen, 43 jongens en 29 meisjes, te zamen 484 zielen.

Bij het geneeskundig onderzoek en gedurende hun verblijf in het depôt, werden nog ter verpleging naar het hospitaal gezonden 80 koelies, t. w.:

9 lijdende aan venerische ziekten in zeer lichten graad,

20 » » koorts,

4 » » lichaamszwakte,

2 » » bronchitis,

31 » » huiduitslag, meestal herpes in lichten graad,

4 » » oogontsteking,

2 » » rheumatismus,

1 » » hydrocele,

2 » » toevallen of stuipen,

3 » » waanzin (vermoedelijk,

1 » » opzetting van het kniegewricht,

en 1 » » verwonding van den arm, alsmede 9 kinderen, die wegens jeugdigen leeftijd bij de moeders, en 3 vrouwen die bij hare kinderen moesten blijven.

Van deze bezending waren 2 vroeger in Suriname geweest en thans teruggekeerd; 11 waren vroeger in Britsche kolonien geweest.

De indeeling voor de verschillende plantages had plaats volgens de bestaande voorschriften. Na met den inhoud hunner werkovereenkomsten op nieuw te zijn bekend gemaakt, en het loon te hebben ontvangen, dat sommigen hunner als sirdars, koks, zieken-oppassers, barbiers en topazen hadden te goed gemaakt, vertrokken zij tevreden en welgemoed naar de plantages, alwaar als gewoonlijk alles voor hunne ontvangst was in gereedheid gebracht.

§ 4. *Getalsterkte, huwelijk, geboorte en sterfte onder de immiganten, hun algemeene toestand en andere bijzonderheden.*

I. Uit West-Indië.

	Aantal.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januari 1882 bevonden zich in de kolonie	22	1	3	4	30
Vermeerderd	»	»	»	»	»
Verminderd door:					
ontslag na geëindigden diensttijd.	1	»	»	»	1
Blijft aanwezig op den 31 December 1882 . . .	21	1	3	4	29

Huwelijken, geboorten, noch sterfgevallen hadden onder hen plaats. Ook werden geene nieuwe immigranten aangevoerd.

II. Uit Britsch-Indië.

	Aantal. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januari 1882 bevonden zich in de kolonie.	2406	863	488	399	4156
Vermeerderd door:					
geboorte	»	»	81	60	141
aanvoer	262	149	43	29	484
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	5	9	»	»	14
reëngagement	62	10	7	8	87
	2736	1031	619	496	4882
Verminderd door:					
overlijden	59	28	21	18	126
afschrijving als vermist (vermoedelijk verdronken) . . .	»	1	»	»	1
desertie	4	1	1	1	7
ontbinding van het contract.	1	1	2	1	5
ontslag na geëindigden diensttijd	173	67	33	28	301
overschrijving van jongens en meisjes die den leeftijd van 15 jaren hebben bereikt	»	»	5	9	14
	237	98	62	57	454
Blijft aanwezig op den 31sten December 1882 . . .	2499	933	557	439	4428

Er werden 5 huwelijken onder hen gesloten, namelijk in het district Beneden-Commewijne 3, in het district Beneden-Suriname 1 en in het district Beneden-Saramacca 1, waarbij 2 vrouwen van andere plantages werden overgeplaatst.

Het geboortecijfer bedroeg 15,70 op de honderd vrouwen. Het sterftecijfer was ongeveer 2,94 ten honderd van de gemiddelde bevolking. Hieronder zijn begrepen 3 gevallen van zelfmoord om onbekende redenen op de plantage Waterloo, de Resolutie en Zoelen; 1 geval van opiumvergiftiging op de plantage Brouwerslust, door eene vrouw uit onwetendheid of bij vergissing op haar kind; 4 gevallen van verdrinking, als: 2 van plantage de Resolutie, 1 van plantage Zorg en Hoop en 1 van plantage Lust en Rust; 5 gevallen van moord en manslag, als: 2 op plantage de Resolutie, 2 op plantage Rust en Werk en 1 op plantage Voorburg. Aangezien deze gevallen niet op rekening van den algemeenen gezondheidstoestand der kolonie gebracht kunnen worden, wordt het sterftecijfer, ten gevolge van ziekte van deze immigranten slechts 2,63 ten honderd van de gemiddelde bevolking.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *Clive* waren in het vijfde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

		Aantal. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 6de jaar op den 29sten Augustus 1881. . . .		187	70	35	29	321
in het 5de jaar	geboren .	»	»	7	3	10
		187	70	42	32	331
	overleden.	5	1	»	1	7

De sterfte ten honderd bedroeg dus van deze bezending:

in het 5de jaar van haar verblijf in de kolonie 2.17,
» » 4de » » » » » » » 1.23,
» » 3de » » » » » » » 1.89,
» » 2de » » » » » » » 3.34 en
» » 1ste » » » » » » » 5.06,

terwijl het aantal geboorten dat der sterfgevallen weder aanmerkelijk overtreft.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *Zanzibar* waren in het vierde jaar van haar verblijf in de kolonie als volgt:

		Aantal. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 4de jaar op den 16den Augustus 1881. . . .		405	157	114	92	768
in het vierde jaar	geboren .	»	»	22	15	37
		405	157	136	107	805
	overleden.	3	2	2	1	8

De sterfte ten honderd bedroeg van deze bezending:

in het 4de jaar van haar verblijf in de kolonie 1.02,
» » 3de » » » » » » » 1.17,
» » 2de » » » » » » » 2.06 en
» » 1ste » » » » » » » 1.40.

Het aantal geborenen was evenals in de beide vorige jaren ruim $4^1/_2$ maal meer dan dat der overledenen.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *Ailsa I* waren in het derde jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

		Aantal.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 3de jaar op den 6den Februari 1882		187	72	26	18	303
in het derde jaar	geboren .	»	»	7	4	11
		187	72	33	22	314
	overleden .	2	6	3	»	11

De sterfte ten honderd bedroeg dus van deze bezending:

in het 3de jaar van haar verblijf in de kolonie 3.63,

» » 2de » » » » » » » 3.96 en

» » 1ste » » » » » » » 4.08.

Het aantal sterfte- en geboortegevallen waren deze keer aan elkander gelijk.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *Ailsa II* waren in het tweede jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

		Aantal.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig bij de intrede van het 2de jaar op den 26sten November 1881. . . .		303	93	22	26	444
in het tweede jaar	geboren .	»	»	12	7	19
		303	93	34	33	463
	overleden .	8	2	3	3	16

De sterfte ten honderd bedroeg dus van deze bezending:

in het 2de jaar van haar verblijf in de kolonie 3.59 en

» » 1ste » » » » » » » 4.94.

In 1881 was de sterfte onder deze bezending grooter dan de geboorte; in 1882 had echter het omgekeerde plaats.

De geboorte en sterfte onder de immigranten ex *British Statesman* en ex *Ailsa III* waren in het eerste jaar van hun verblijf in de kolonie als volgt:

Naam van het schip.	Dag van aankomst.	Aantal immigranten. Geland.					Geboren in het 1ste jaar.			Sterfte in het 1ste jaar.					Sterfte ten honderd in het 1ste jaar.
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
British Statesman .	14 Maart 1881	297	109	26	18	450	2	1	3	27	10	4	1	42	9.30
Ailsa III . .	9 Januari 1882	263	149	43	29	484	1	5	6	15	6	6	5	32	6.57
	Totaal . .	560	258	69	47	934	3	6	9	42	16	10	6	74	7.88

De sterfte, vooral van de koelies aangebracht met de *British Statesman*, was buitengewoon hoog en meerendeels toe te schrijven aan de gevolgen van ziekten, die gedurende de reis van Calcutta naar Suriname aan boord hebben geheerscht. Eerstgenoemd transport bestond bovendien uit vele zwakke menschen, die voor den arbeid waartoe zij waren geëmigreerd weinig of geen geschiktheid bezaten. (Zie vorig jaarverslag).

De toestand der immigranten in het algemeen is vrij wel gelijk gebleven aan dien van het vorige jaar.

Van het getal van 1683 inleggers van geld in de koloniale spaarbank ten bedrage van f 245 673.96 op den 31sten December 1882 waren 533 Britsch-Indische immigranten die f 129 924.75 hadden ingelegd.

III. Uit China.

	Aantal.				
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Op den 1sten Januari 1882 bevonden zich in de kolonie.	21	»	1	1	23
Verminderd door:					
desertie	2	»	»	»	2
ontslag na geëindigden diensttijd	3	»	»	»	3
Blijven aanwezig op den 31sten December 1882 . .	16	»	1	1	18

Het ware wenschelijk dat deze immigratie weder kon worden hervat, want bij het eenigszins herleven van den landbouw blijkt er groote behoefte aan werkkrachten te bestaan, die men niet zeker is altijd uit Hindostan te kunnen bekomen. De Chineezen hebben hier steeds als arbeiders voldaan; zij leven beter en verteeren meer dan de koelies doen en brengen dus ook in ander opzicht der kolonie voordeel aan.

§ 5. *Huisvesting en geneeskundige verpleging* (*art.* 56).

De woningen en ziekenhuizen op de plantages waren over het algemeen voldoende.

De geneeskundige behandeling en verpleging in de ziekenhuizen bepaalde zich tot de navolgende getallen.

	IMMIGRANTEN UIT:			
	West-Indië.	Britsch-Indië.	China.	Totaal.
Op den 1sten Januari 1882 waren onder behandeling	2	276	1	279
Gedurende het jaar 1881 onder behandeling gekomen.	12	14 664	5	14 681
	14	14 940	6	14 960
Hiervan zijn: hersteld .	14	14 570	6	14 590
Hiervan zijn: overleden .	»	103	»	103
Blijven op den 31sten Dec. 1882 onder behandeling	»	267	»	267
Het aantal ziekedagen in 1882 bedroeg	265	89 741	98	90 104

Deze tafel vergeleken met de gemiddelde sterkte geeft tot resultaat, dat in 1882 op elk honderdtal immigranten uit Britsch-Indië voorkwamen 348 ziektegevallen, terwijl ieder had gemiddeld 21 dagen in het jaar verpleging in het hospitaal of ziekenhuis. Er zijn dus vergeleken met het vorig jaarverslag op elk honderdtal immigranten in 1882: 37 ziektegevallen minder dan het jaar te voren, terwijl er eveneens 9.4 dag per hoofd minder ziekenverpleging was. Dit alles met het kleiner sterftecijfer bewijst dat het jaar 1882, wat de gezondheidstoestand betreft, 1881 verre overtreft.

Districtsgewijs was het bedrag der ziektedagen van alle immigranten als volgt:

	Ziektedagen.	Zijnde gemiddeld voor ieder immigrant in het jaar.
1. Beneden-Para.	97	4.8 dag
2. Coronie	2 471	9.8 »
3. Boven-Suriname.	689	12.4 »
4. Commetewane	260	12.4 »
5. Matappica.	3 216	15.8 »
6. Beneden-Suriname. . . .	17 972	15.9 dag
7. Nickerie.	10 173	17.2 »
8. Beneden-Cottica.	11 556	18.8 »
9. Beneden-Saramacca. . . .	8 461	22.7 »
10. Perica	4 492	26.3 »
11, Boven-Cottica.	863	28.3 »
12. Boven-Commewijne. . . .	1 891	36.3 »
13. Beneden-Commewijne . . .	27 963	38.3 »

Deze opgave vergeleken met die van het vorige jaar toont voor de districten Coronie en Boven-Commewnije in 1882 eene kleine vermeerdering aan van het getal zikeedagen; voor de overige districten daarentegen eene aanmerkelijke vermindering, derhalve een beteren gezondheidstoestand dan in 1881.

In den volgenden staat worden de naaste oorzaken van het overlijden der immigranten uit Britsch-Indië en de voornaamste ziekten, welke in 1882 onder hen hebben geheerscht, vermeld:

10 aan kwaadaardige koortsen,
1 » gastrische kootts,
5 » moeraskoorts,
1 » typheusekoorts,
5 » bloedloop,
15 » buikloop,
15 » uitputting,
13 » zwakte,
3 » bloedarmoede,
2 » waterzucht,
4 » etterbloedvergiftiging,
1 » bloedspuwing,
1 » congestie,
6 » beroerte,
6 » stuipen,
1 » hersenschudding,
2 » darmontsteking,
4 » luchtpijpontsteking,
1 » nierziekte,
11 » tering,
1 » beenversterf,
1 » koudvuur,
4 » de gevolgen der kraam,
1 » vergiftiging door opium,
4 » verdronken,
3 » vermoord,

121 transporteeren

121 per transport

2 aan de gevolgen van moedwillige verwonding door anderen,

3 door zelfmoord.

126

De sterfte onder de immigranten op de verschillende plantages in het jaar 1882 was, na aftrek van de 13 gevallen van vergiftiging door opium, verdrinking, moord en zelfmoord als volgt:

A. Namen der plantages, waar geen sterfte onder de immigranten is voorgekomen:

1. Frederiksdorp,***	cacao-plantage	in	Ben.-Cotica;	
2. Katwijk,***	»	»	»	Ben.-Commewijne;
3. Lust en Rust,***	»	»	»	Ben.-Suriname;
4. Elisabethshoop,***	»	»	»	Ben.-Cottica;
5. Concordia,**	»	»	»	Ben.-Saramacca;
6. La Paix,**	suiker	»	»	Bov.-Cottica;
7. Brouwerslust,**	cacao	»	»	Ben.-Cottica;
8. Mon souci,**	»	»	»	Ben.-Cottica;
9. Margarethenburg,*	»	»	»	Nickerie;
10. Kwatta,*	»	»	»	Ben.-Para;
11. Burnside,	suiker	»	»	Coronie;
12. Hazard	»	»	»	Nickerie;
13. Jagtlust,	cacao	»	»	Ben.-Suriname;
14. Vriendsbeleid en Onderszorg	»	»	»	Ben.-Commewijne;
15. St. Barbara,	suiker	»	»	Bov.-Suriname;
16. Marienbosch,	cacao	»	»	Ben.-Cottica;
17. Susanna'sdaal,	suiker	»	»	Ben.-Suriname.

B. Beneden het gemiddeld sterftecijfer van 2.60 ten honderd bleven:

					pct.
1. Rust en Werk,	suiker-plant.	in		Ben.-Cottica	1.28
2. Catharina Sophia,	»	»	»	Ben.-Saramacca	1.39
3. de Eendracht,	»	»	»	Perica	1.42
4. Leasowes en Sarah**	cacao	»	»	Coronie	1.55
5. Sorgvliet,	»	»	»	Ben.-Commewijne	1.62
6. Hamptoncourt,*	suiker	»	»	Nickerie	1.63
7. Marienburg,	»	fabriek	»	Ben.-Commewijne	1.89
8. Waterloo,	»	plant.	»	Nickerie	1.92
9. Goudmijn,	»	»	»	Bov.-Commewijne	1.92
10. Aliance,	»	»	»	Matappica	1.97
11. Johanna Catharina,**	cacao	»	»	Ben.-Saramacca	2.11
12. Zoelen,	suiker	»	»	Ben.-Commewijne	2.11
13. Meerzorg,	»	»	»	Ben.-Suriname	2.16
14. Zorg en Hoop,	»	»	»	Ben.-Cottica	2.54

C. Boven het gemiddeld sterftecijfer van 2.60 ten honderd waren:

					pct.
1. de Resolutie,	suikerplant.	in		Ben.-Suriname	2.96
2. Vreeland,	»	»	»	Bov.-Suriname	3.28
3. Voorburg,	suiker-plant.	in		Ben.-Suriname	3.47
4. Kent,	»	»	»	Ben.-Saramacca	3.53
5. Wederzorg,	cacao	»	»	Ben.-Commewijne	3.59
6. Alkmaar,	suiker	»	»	Ben.-Commewijne	3.76
7. Caledonia,	cacao	»	»	Ben.-Saramacca	4.17
8. Visserszorg,	suiker	»	»	Ben.-Commewijne	4.22
9. Breukelerwaard,*	»	»	»	Commetewane	4.76
10. Berlijn,	cacao	»	»	Ben.-Cottica	4.76
11. Mon trésor,**	»	»	»	Ben.-Commewijne	4.93
12. Killenstein,	»	»	»	Ben.-Cottica	5.26
13. Leliendaal en Ellen,	»	»	»	Ben.-Commewijne	5.97
14. de Maasstroom,*	»	»	»	Ben.-Cottica	6.06
15. de Morgenster,	»	»	»	Ben.-Saramacca	6.25
16. Crappahoek,	»	»	»	Nickerie	6.25
17. Nieuw Clarenbeek,**	»	»	»	Perica	6.66
18. Geertruidenberg,	»	»	»	Ben.-Commewijne	7.14
19. Spieringshoek,**	»	»	»	Ben.-Commewijne	8.00

Op de plantages gemerkt *** is in de jaren 1879, 1880 en 1881, — op die gemerkt met ** is in 1880 en 1881 — en op die gemerkt met * is in 1881 geen sterfte geweest.

Districtsgewijs was de sterfte onder de immigranten als volgt:

I. Zonder sterfte waren:

het district Beneden-Para,*
» » Boven-Para,* en
» » Boven-Cottica.**

II. Beneden het gemiddeld sterftecijfer van 2.60 ten honderd, waren:

het district Coronie,	sterfte	0.39	pct.
» » Nickerie,	»	1.35	»
» » Beneden-Cottica	»	1.79	»
» » Boven-Suriname,	»	1.80	»
» » Boven-Commewijne,***	»	1.92	»
» » Matappica,	»	1.97	»
» » Perica,	»	2.35	»
» » Beneden-Saramacca	»	2.41	»

III. Boven de gemiddelde sterfte van 2.60 ten honderd:

het district Beneden-Suriname,	sterfte	2.75	pct.
» » Beneden-Commewijne,	»	3.56	»
» » Commetewane,*	»	4.76	»

In de districten met *** gemerkt is ook in 1879, 1880 en 1881, — in die gemerkt met ** is ook in 1880 en 1881 — en in die gemerkt met * is in 1881 geen sterfte onder de immigranten geweest.

De sterfte onder de creolen en andere arbeiders, geen immigranten zijnde, op de plantages waar immigranten gevestigd zijn, was districtsgewijs als volgt:

1. Boven-Cottica,	1.54 der gemiddelde bevolking.		
2. Beneden-Para,	1.69 »	»	»
3. Coronie,	1.81 »	»	»
4. Commetewane,	1.92 »	»	»
5. Beneden-Commewijne,	2.17 »	»	»

6. Nickerie,	2.21	der gemiddelde bevolking.		
7. Boven-Suriname,	3.20	»	»	»
8. Beneden-Suriname,	3.37	»	»	»
9. Matappica,	3.90	»	»	»
10. Beneden-Saramacca,	4.17	»	»	»
11. Beneden-Cottica,	4.63	»	»	»
12. Boven-Para,	4.65	»	»	»

De sterfte bedroeg onder deze soort van arbeiders 2.70 ten honderd.

Uit de bovenstaande opgaven, vergeleken met die van voorgaande jaren, blijkt:

1°. dat de sterftecijfers van de immigranten zich verhouden tot die van de creolen en andere arbeiders (niet-immigranten) op dezelfde plantages:

in 1877 als 3.73 tot 6.16,
» 1878 » 2.71 » 4.07,
in 1879 als 2.08 tot 3.32,
» 1880 » 1.81 » 3.59,
» 1881 » 3.26 » 4.25,
en » 1882 » 2.60 » 2.70;

2°. dat de gezondheidstoestand in 1882 van alle arbeiders gunstiger was dan in 1881, en

3°. dat de sterfte in de districten Beneden-Commewijne en Commetewane onder de creolen en andere arbeiders minder was dan die onder de immigranten, maar in alle overige districten daarentegen meer.

§ 6. *Arbeid, loon en werkverzuim.*

Het aantal immigranten dat in 1882 aan den veld- en fabriekarbeid op de plantages heeft deelgenomen, — de hoeveelheid werkdagen of taken en de bedragen van het verdiend loon waren als volgt:

IMMIGRANTEN UIT:	Aantal.			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiend loon voor:					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
West-Indië	17	1	»	2 320$\frac{3}{4}$	f 1 652.10	105$\frac{3}{4}$	f 57.48	»	»
Britsch-Indië	2586	958	389	507 065	368 089.04	145 290	93 941.00	11 642$\frac{1}{2}$	f 6 338.62
China	12	»	»	1 114$\frac{1}{4}$	876.32	»	»	»	»
Totaal . . .	2615	959	389	510 500	f370 617.46	145 395$\frac{3}{4}$	f 93 998.48	11 642$\frac{1}{2}$	f 6 338.62

In deze opgaven zijn niet begrepen — omdat zij niet als werkdagen kunnen gelden — de dagen van het jaar doorgebracht in ziekte, met verlof, in afwezigheid ten gevolge van dagvaarding voor den rechter, in straf en in opzettelijk verzuim, en evenmin de zon- en feestdagen, welke laatste, behalve de algemeen erkende, voor Hindoes 32 en voor Mohammedanen 16 dagen in het jaar bedragen.

In den volgenden staat vindt men opgeteekend het aantal creolen en andere arbeiders, dat gedurende het jaar 1882 is werkzaam geweest op plantages, waar immigranten gevestigd zijn, het aantal door hen geleverde werktaken en het verdiende loon.

ARBEIDERS:	Aantal.			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het verdiende loon.					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.	Werkdagen.	Loon.
Creolen	1317	1059	149	307 154$\frac{1}{2}$	f278 417.06	175 100$\frac{1}{4}$	f112 132.91	13 083$\frac{3}{4}$	f 5 809.21
Anderen (niet-immigranten) .	1149	206	19	247 452$\frac{3}{8}$	242 041.32	37 408	20 861.46	2 169$\frac{1}{2}$	730.58

Over het algemeen zij opgemerkt, dat het aantal van de in dezen staat en andere opgaven voorkomende creolen-arbeiders verkregen is, door het aantal hunner, dat op den 1sten van elke maand op de plantages aanwezig is, bij elkander op te tellen en de som door 12 te deelen. Ook dient in het oog te worden gehouden, dat de hoeveelheid verrichte arbeid, die op deze gemiddelde bevolkingscijfers is overgebracht, in werkelijkheid door *meer* arbeiders is verricht geworden, hetgeen bij de beoordeeling van de waarde van creolen- en immigranten-arbeid behoort in aanmerking te komen. De door creolen verrichte arbeid is uit dien hoofde *hoofdelijk minder* dan in de volgende opgaven is uitgedrukt.

Vergelijkt men de opgaven van het vorig jaarverslag, dan zal men ontwaren, dat de creolen-arbeid *afnemend* is gebleven, terwijl de arbeid van immigranten weder belangrijk toegenomen is.

Door middel van de gegevens der beide voorgaande staten, komt men tot het resultaat, dat de hoeveelheid werk en het dagloon van ieder arbeider in 1882 op de plantages waar immigranten gevestigd zijn, hebben bedragen als volgt:

SOORT VAN ARBEIDERS.	Voor iederen man.		Voor iedere vrouw.		Voor een jongen of meisje.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.
Immigranten uit:						
West-Indië	136.5	f 0.71^{2}	105.8	f 0.54^{3}	»	»
Britsch-Indië.	196.1	0.72^{7}	151.7	0.64^{7}	29.9	f 0.54^{4}
China	92.8	0.78^{6}	»	»	»	»
Immigranten, gemiddeld	195.2	f 0.72^{6}	151.6	f 0.64^{6}	29.9	f 0.54^{4}
Creolen. id..	233.2	0.90^{6}	165.3	0.64	87.8	0.44^{4}
Anderen (niet-immigranten)	215.4	0.97^{5}	181.6	0.55^{8}	114.2	0.33^{7}

De navolgende opgaven bevatten de hoeveelheid arbeid en loon van de arbeiders op plantages, waar *geen* immigrnten gevestigd zijn:

SOORT VAN ARBEIDERS op plantages waar geene immigranten gevestigd zijn.	Gemiddeld getal.			Aantal werkdagen of taken en bedrag van het uitbetaald loon.					
				Mannen.		Vrouwen.		Jongens en meisjes.	
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Werk-dagen.	Loon.	Werk-dagen.	Loon.	Werk-dagen.	Loon.
Creolen.	991	923	147	242 220¼	f214 700.89^{5}	199 482¼	f131 351.72	14 543	f 7 463.53
Anderen (niet-mmigranten) .	508	112	31	98 021¾	97 898.95^{5}	19 925½	17 549.64	2 713	360.20

Hoofdelijk berekend, bekomt men voor deze arbeiders gemiddeld het volgende:

SOORT VAN ARBEIDERS.	Voor iederen man.		Voor iedere vrouw.		Voor een jongen of meisje.	
	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.	Aantal werkdagen of taken.	Gemiddeld dagloon.
Creolen.	244.4	f 0.88^{7}	216.2	f 0.65^{8}	98.9	f 0.51^{2}
Anderen (niet-immigranten)	192.9	0.99^{9}	177.9	0.88^{1}	87.5	0.13^{2}

[1] Door de vorenstaande gegevens zamen te trekken, verkrijgt men voor *alle* plantages in de kolonie het volgend resultaat van den arbeid in 1882 tot het verbouwen van stapelproducten verricht.

SOORT VAN ARBEIDERS.	Aantal			Aantal taken of werkdagen van de		
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens en meisjes.
Immigranten	2615	959	389	510 500	145 395³/₄	11 642¹/₂
Gewezen immigranten en vreemde arbeiders	1657	318	50	845 474¹/₈	57 333¹/₂	4 882¹/₂
Totaal van vreemden	4272	1277	439	855 974¹/₈	202 729¹/₄	16 525
Idem » creolen	2308	1982	296	549 374³/₄	374 582¹/₂	27 626³/₄
Totaal-generaal in 1882	6580	3259	735	1 405 348⁷/₈	577 311³/₄	44 151³/₄

Deze opgave met die van 1881 vergelijkende, zal men ontwaren:

1°. dat de creolen-arbeid in 1882 weder is *afgenomen* met 196 mannen, 258 vrouwen, 75 jongens en meisjes, 32 993 werkdagen van mannen, 31 974 werkdagen van vrouwen en 11 413¹/₄ werkdag van jongens en meisjes;

2°. dat het aantal vreemde arbeiders daarentegen in 1882 is *toegenomen* met 304 mannen, 144 vrouwen, 44 jongens en meisjes, 93 323⁷/₈ werkdag van mannen, 37 976¹/₄ werkdag van vrouwen en 2225¹/₄ werkdag van jongens en meisjes;

3°. dat het geheel aantal werkdagen van mannen, vrouwen, jongens en meisjes bedroeg:

van vreemde arbeiders in 1881 941 703 en in 1882 1 075 228³/₈;

van creolen in 1881 1 027 964¹/₄ en in 1882 951 584; welke cijfers aantoonen, dat de creolen-arbeid meer en meer afneemt en dat de immigratie voor de kolonie onmisbaar is.

Het maximum loon, dat voor één week arbeids aan enkele arbeiders is uitbetaald, bedroeg bij de:

Immigranten uit:	Voor een man.	Voor eene vrouw.
West-Indië	f 7.20 op de suikerplantage Goudmijn.	f 1.50 op de suikerplantage Kent.
Britsch-Indië	f 18 op de suikerplantage Burnside.	f 9.50 op de suikerplantage Voorburg.
China	f 8 op de suikerplantage Visserszorg.	

Districtsgewijs was de hoofdelijk geleverde arbeid door de immigranten uit Britsch-Indië en hun gemiddeld dagloon in het jaar 1882 als volgt:

DISTRICTEN.	Werkdagen of taken per man.
Boven het gemiddeld bedrag van	196.1
1. Beneden-Para	285.0
2. Coronie	277.7
3. Commetewane	254.8
4. Nickerie	2192
5. Beneden-Cottica	206.7
6. Boven-Cottica	201.1
7. Matappica	197.9
8. Boven-Suriname	196.6
Beneden het gemiddeld bedrag:	
9. Beneden-Saramacca	193.6
10. Perica	192.3
11. Boven-Commewijne	188.6
12. Beneden-Commewijne	182.1
13. Beneden-Suriname	175.4

DISTRICTEN.	Gemiddeld bedrag van het dagloon.
Boven het gemiddeld bedrag van	f 0.72^{7}
1. Boven-Suriname	» 0.87^{6}
2. Nickerie	» 0.86^{1}
3. Commetewane	» 0.81^{2}
4. Boven-Cottica	» 0.74^{3}
5. Coronie	» 0.73^{4}
6. Boven-Commewijne	» 0.73^{3}
Beneden het gemiddeld bedrag:	
7. Beneden-Cottica	» 0.71^{5}
8. Perica	» 0.71
9. Beneden-Saramacca	» 0.70^{7}
10. Beneden-Suriname	» 0.70^{4}
11. Matappica	» 0.68^{3}
12. Beneden-Para	» 0.67^{9}
13. Beneden-Commewijne	» 0.66^{3}

Het door de districts-commissarissen geconstateerd opzettelijk werkverzuim, waarmede de werkovereenkomsten, krachtens de artt. 68 en 69 van het Koninklijk besluit van den 22sten Maart 1872, n°. 27, kunnen worden verlengd, bedroeg in 1882 voor de immigranten uit:

West-Indië	620¼ dag of gemiddeld per volwassene	27.6 dag.
Britsch-Indië	33 191 » » » »	9.9 »
China	305 » » » »	17.4 »

Vergeleken met de cijfers van het vorige jaar, blijkt dat het werkverzuim in 1882 is toegenomen.

Districtsgewijs bedroeg het geconstateerd opzettelijk werkverzuim van alle immigranten te zamen, gemiddeld als volgt:

DISTRICTEN.	Per volwassen immigrant in:			
	1882.	1881.	1880.	1879.
Beneden het gemiddelde bedrag van 10.1 in 1882.				
1. Commetewane	»	»	»	»
2. Boven-Cottica	0.3	2.8	»	»
3. Coronie	0.5	2.1	0.6	0.3
4. Beneden-Cottica	2.3	2.2	4.7	9.9
5. Beneden-Commewijne	2.6	4.8	9.0	15.9
6. Nickerie	2.7	0.1	3.9	6.0
7. Perica	4.2	9.9	18.8	12.1
8. Beneden-Para	4.8	0.9	24.3	27.8
9. Matappica	4.9	9.6	15.4	7.6
10. Boven-Suriname	6.3	»	1.6	»
11. Beneden-Saramacca	7.4	6.2	6.2	10.0
12. Boven-Commewijne	9.6	9.9	18.2	10.1
Boven het gemiddeld bedrag.				
13. Beneden-Suriname	28.6	17.0	43.5	38.4
Gemiddeld getal dagen werkverzuim in het jaar	10.1	7.8	19.5	18.1

§ 7. *Klachten en misdrijven.*

In 1882 zijn door de immigranten tegen hunne huurders of werkgevers de volgende klachten ingebracht.

Ingebrachte klachten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen of opzichters.		Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	Door den eersten rechter		In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
Getal.	Aard.		vrijgesproken.	veroordeeld.		
Geene.	I. Beneden-Para.					
	II. Commetewane.					
	III. Boven-Cottica.					
	VI. Boven-Suriname					
1	het vernielen van plantsoen door een varken van den opzichter	»	»	1	»	
1	het niet verstrekken van genoegzaam brood en chocolade aan een zieke	1	»	»	»	
	V. Beneden-Suriname.					
1	het toebrengen van een klap door den ingenieur	»	»	1	»	
	VI. Beneden-Commewijne.					
8	te zwaar werk opgelegd	8	»	»	»	
12	te min betaald loon	12	»	»	»	
1	het niet betalen van loon voor privé werk van den opzichter	1	»	»	»	
24	Transporteeren	22	»	2	»	

Ingebrachte klachten van immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen of opziehters.		Ingetrokken of niet vatbaar voor vervolging.	Door den eersten rechter		In hooger beroep.	*Aanmerkingen.*
Getal.	Aard.		vrijgesproken.	veroordeeld.		
24	Per transport	22	»	2	»	
1	het toevoegen van scheldwoorden . .	»	»	1	»	
1	het toebrengen van een schop en een stoot.	1	»	»	»	
1	het vernielen van plantsoen door een koe van den huurder	1	»	»	»	
	VII. Beneden-Cottica.					
5	te zwaar werk opgelegd	5	»	»	»	
6	te min betaald loon.	6	»	»	»	
1	het niet betalen van loon.	1	»	»	»	
1	het plaatsen aan ander werk als hij vroeger had gedaan	1	»	»	»	
1	het afgezonderd te werk stellen . .	1	»	»	»	
2	het toevoegen van scheldwoorden . .	»	»	2	»	
3	het toebrengen van slagen	3	»	»	»	
	VIII. Boven-Commewijne.					
3	lekkage van het dak hunner woning	3	»	»	»	
1	weigeren van geneeskundige behandeling	»	1	»	»	
1	het niet betalen van loon.	1	»	»	»	
	IX. Perica.					
26	het niet betalen van loon.	26	»	»	»	
2	het toebrengen van slagen	1	»	1	»	
	X. Matappica.					
1	het toebrengen van slagen.	1	»	»	»	
	XI. Beneden-Saramacca.					
1	het niet wekelijks uitbetalen van te goed gemaakt loon	»	»	1	»	
	XII. Coronie.					
1	het niet wekelijks uitbetalen van te goed gemaakt loon	»	»	1	1	het vonnis bevestigd.
2	inhouding van een deel van het loon	2	»	»	»	
1	willekeurige opsluiting.	1	»	»	»	
	XIII. Nickerie.					
4	het toebrengen van slagen	»	2	2	»	
2	het toevoegen van beleedigende woorden	1	1	»	»	
92	Totaal	78	4	10	1	

Van de 92 door immigranten tegen huurders, gezagvoerders, geneeskundigen of opzichters ingebrachte klachten zijn er 78 ongegrond en niet vatbaar voor vervolging bevonden of wel ingetrokken, terwijl van de 14 ingestelde vervolgingen 4 met vrijspraak en 10 met veroordeeling zijn gevolgd.

Het aantal tegen immigranten ingediende klachten ter zake van overtredingen, wanbedrijven en misdaden is in den volgenden staat vermeld.

IMMIGRANTEN UIT:	Overtredingen ter zake van plichtverzuim (artt. 151—156 der herziene strafverordering van 1874).			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebracht.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
West-Indië	3	3	»	6	4	2	1	1	»	»	»	»
Britsch-Indië.	606	529	75	500	345	149	54	29	11	26	4	8
China	3	3	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Totaal . . .	612	535	75	506	349	151	55	30	11	26	4	8

Districtsgewijs laten deze klachten zich rangschikken als volgt:

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van plichtverzuim (artt. 151—156 der herziene strafverordening van 1874).			Andere overtredingen.			Wanbedrijven.			Misdaden.		
	Aangebracht.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden	Niet bewezen of ingetrokken.	Aangebracht.	Schuldig bevonden.	Niet bewezen of ingetrokken.
Beneden-Suriname.	79	68	11	45	28	12	13	10	»	4	2	»
Boven-Suriname	8	6	2	»	»	»	1	1	»	»	»	»
Beneden-Para	2	1	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Commewijne.	72	64	8	98	75	23	13	4	2	12	»	1
Beneden-Cottica	248	230	18	164	117	47	14	4	6	10	2	7
Boven-Commewijne	25	22	3	18	13	5	2	2	»	»	»	»
Commetewane	1	»	1	6	3	3	»	»	»	»	»	»
Boven-Cottica	»	»	»	9	2	7	»	»	»	»	»	»
Perica	38	35	3	23	17	6	»	»	»	»	»	»
Matappica.	48	40	8	9	6	3	1	1	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	22	21	1	39	30	9	5	4	1	»	»	»
Nickerie.	63	45	16	76	49	26	6	4	2	»	»	»
Coronie.	6	3	3	19	9	10	»	»	»	»	»	»
Totaal	612	535	75	506	349	151	55	30	11	26	4	8

Percentsgewijs berekend komen de bovenvermelde klachten op elke honderd immigranten gemiddeld voor:

IMMIGRANTEN uit:	Overtredingen ter zake van plichtverzuim.	Andere overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
West-Indië	10.17	20.34	3.39	»
Britsch-Indië	12.12	11.65	1.26	0.61
China	14.63	»	»	»
Gemiddeld . . .	14.09	11.65	1.26	0.61

Districtsgewijs is op elk honderdtal volwassen immigranten in 1882 gemiddeld aangebracht:

DISTRICTEN.	Overtredingen ter zake van plichtverzuim.	Andere overtredingen.	Wanbedrijven.	Misdaden.
Beneden-Suriname . .	8.84	5.04	1.45	0.45
Boven-Suriname . . .	17.98	»	2.25	»
Beneden-Para	12.12	»	»	»
Beneden-Commewijne .	11.48	15.63	2.07	1.91
Beneden-Cottica . . .	51.24	3.39	2.89	2.06
Boven-Commewijne . .	55.56	40.00	4.44	»
Commetewane	6.67	40.00	»	»
Boven-Cottica	»	36.00	»	»
Perica	26.48	16.03	»	»
Matappica	30.28	5.67	0.63	»
Beneden-Saramacca . .	7.12	12.62	1.61	»
Nickerie	14.11	17.02	1.34	»
Coronie	3.67	11.62	»	»
Gemiddeld . . .	18.16	15.01	1.63	0.77

Uit de vorenstaande tabellen, vergeleken met die van het jaar 1881, blijkt:

1°. dat het aantal wanbedrijven en misdaden en daaronder van den gruwelijksten aard door Britsch-Indische immigranten in het afgeloopen jaar bedreven, *in ontzettende mate* is toegenomen. Op de 100 koelies niet minder dan 1.26 wanbedrijf en 0.61 misdaad, dat is 1 wanbedrijf op 79 en 1 misdaad op 164 koelies in één jaar op eigen landgenooten gepleegd.

Dit zou voor eene bevolking als die van Nederland, t. w. 4 000 000 zielen, naar evenredigheid het monsterachtig cijfer van 50 326 wanbedrijven en 24 231 misdaden in een enkel jaar opleveren, terwijl in 1880 het getal van misdaad beschuldigden slechts 519 of 1 op 7787 inwoners bedroeg (zie verder daaromtrent de mededeelingen in het vorig jaarverslag);

2°. dat eveneens het aantal misdrijven, gepleegd door *koelies op koelies*, en vermeld in de kolom » andere overtredingen ", zeer is *toegenomen*.

3°. dat het aantal overtredingen van koelies, ter zake van plichtverzuim uit hunne werkovereenkomsten voortvloeiende, daarentegen een weinig *afgenomen* is.

Bij dit verslag zijn weder drie staten gevoegd, te weten

Lit. A. aantoonende de aankomst en indeeling der immigranten in 1882;

Lit. B. houdende de mutatiën, die onder de immigranten hebben plaats gehad, enz.

Lit. C. bevattende het aantal mannen, vrouwen, jongens en meisjes, dat op 31 December 1882 op elke plantage aanwezig was.

II. Kolonisatie.

Volgens bekomen opgaven bedroeg de getalsterkte der Europeesche kolonisten, afkomstig van de in 1854 opgeheven kolonisatie te Groningen aan de Saramacca, en van hunne nakomelingen, als volgt:

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Aanwezig op den 1sten Januari 1882	34	33	28	19	114
Bijgekomen door aanhuwelijking	»	1	»	»	1
Geboren	»	»	1	2	3
	34	34	29	21	118
Overleden	3	»	»	»	3
Blijft op den 31sten December 1882	31	34	29	21	115

Hun veestapel bestond op 31 December 1882 uit:

531 runderen,
4 paarden,
1 muilezel,
30 gewone ezels
en 10 varkens,

benevens eenig pluimvee.

In hun toestand is weinig verandering gekomen.

Aan gewezen immigranten die hun contract getrouw hebben vervuld en van een bewijs van goed gedrag zijn voorzien, zijn op de voorwaarden van de publicatie van den 1sten Augustus 1863 (*Gouvernementsblad* 1863, n°. 23) in het afgeloopen jaar uitgegeven de navolgende gedeeltelijk op loozing gebrachte gronden uit 's Lands domein, te weten:

op Domburg in het district Boven-Para, 20 H. A. aan 7 personen;

op Voorzorg en Sara Maria in het district Beneden-Saramacca, 16 H. A. aan 3 personen en 1 perceel land ten westen van l'Hermitage in Beneden-Para 2½ H. A. aan 1 persoon.

Deze landerijen zijn gedeeltelijk in cultuur gebracht en met banannen, cacao en koffie beplant. Ook zijn aan 3 gewezen Britsch-Indische immigranten kleine rentelooze voorschotten uit de koloniale kas verleend geworden.

Paramaribo, den 18den April 1883. (1)

De Agent-Generaal,

J. F. A. Cateau van Rosevelt.

(1) Deze bijlage is abusievelijk gemerkt L. Dit moet zijn K.

STAAT aantoonende de aankomst en verdeeling van immigranten, gedurende het jaar 1882.

Volgnummer.	NAMEN DER SCHEPEN.	Tonnemaat.	Dagteekening van aankomst.		Van waar gekomen.	Getal aangevoerde immigranten.						
						Mannen.	Vrouwen.	Van 10-15 jaren. Jongens.	Van 10-15 jaren. Meisjes.	Beneden de 10 jaren. Jongens.	Beneden de 10 jaren. Meisjes.	Totaal.
1	Aïlsa (Engelsch schip)	1061	Januari	9	Calcutta (Britsch-Indië)	263	149	2	1	41	28	484
						263	149	2	1	41	28	484

Aan welke plantage toegewezen.	Getal aan elke plantage toegewezen.							AANMERKINGEN.
	Mannen.	Vrouwen.	Van 10–15 jaren.		Beneden de 10 jaren.		Totaal.	
			Jongens.	Meisjes.	Jongens.	Meisjes.		
de Resolutie	1	9	»	»	2	»	12	
Voorburg	31	14	»	»	4	3	52	
Jachtlust	5	4	1	»	»	»	10	
Meerzorg	7	4	»	»	»	1	12	
Zoelen	2	3	»	»	»	»	5	
Mariënburg	34	15	»	»	1	2	52	
Leliëndaal en Ellen	7	3	»	»	»	»	10	
Visserszorg	17	9	»	»	»	3	29	
Sorgvliet	4	4	»	»	»	1	9	
Alkmaar	18	8	»	»	1	3	30	
Wederzorg	10	5	»	1	2	3	21	
Spieringshoek	6	4	»	»	»	2	12	
Rust en Werk	10	5	»	»	1	2	18	
Elisabethshoop	4	1	»	»	1	»	6	
Brouwerslust	3	3	»	»	2	»	8	
Monsouci	4	2	»	»	1	»	7	
Zorg en Hoop	17	10	»	»	6	1	34	
Goudmijn	15	6	»	»	2	»	23	
la Paix	1	1	»	»	»	»	2	
de Eendracht	7	5	»	»	»	»	12	
Nieuw Clarenbeek	7	7	»	»	3	»	17	
Johanna Catharina	»	2	»	»	»	»	2	
de Morgenster	»	2	»	»	1	»	3	
Waterloo	14	5	1	»	2	2	24	
Hazard	11	4	»	»	3	2	20	
Hamptoncourt	12	5	»	»	4	1	22	
Crappahoek	10	5	»	»	1	1	17	
Overleden vóór de toedeeling	5	2	»	»	3	1	11	
Afgekeurd	1	2	»	»	»	»	3	Ongeschikt voor den arbeid.
Wees elders uitbesteed	»	»	»	»	1	»	1	
	263	149	2	1	41	28	484	

RECAPI

PLAATS VAN HERKOMST.	Van waar gekomen.	Toegewezen aan plantages in: de oude kolonie.					Nickerie.					Coronie.				
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Britsch-Indië .	Calcutta. .	210	126	28	22	386	47	19	11	6	83	»	»	»	»	»

STAAT aantoonende het aantal immigranten aangevoerd in

PLAATS VAN HERKOMST.	Van 1853 tot 1862.	Van 1863 tot 1872.	1873.	1874.	1875.	1876.
Nederlandsch-Indië	8	21	81	13	»	»
Madera.	275	205	»	»	»	»
China	487	2015	»	»	»	»
West-Indië	»	2382	111	»	43	43
Nederland.	»	2	79	8	»	»
Britsch-Indië.	»	»	2449	1384	»	»
	770	4625	2720	1405	43	43

TULATIE.

Niet toegewezen en de reden waarom.						Totaal aangevoerd.					Aanmerkingen.
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Aanmerkingen.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
5	2	3	1	11	Overleden vóór de toedeeling.	263	149	34	29	484	
1	2	»	»	3	Afgekeurd als ongeschikt voor den arbeid.						
»	»	1	»	1	Wees elders uitbesteed.						
6	4	4	1	15							

de kolonie Suriname van af 1°. Januari 1853 tot ultimo December 1882.

1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	Totaal.	Aanmerkingen.
»	»	»	»	»	»	123	
»	»	»	»	»	»	480	
»	»	»	»	»	»	2 502	
14	»	»	3	»	»	2 596	
»	»	»	»	»	»	89	
327	700	»	775	450	484	6 569	
341	700	»	778	450	484	12 359	

De Agent-Generaal,
J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

STAAT

aantoonende de mutatien voorgevallen onder de immigranten, gedurende het jaar 1882.

OMSCHRIJVING DER MUTATIËN.		Beneden-Suriname.						Boven-Suriname.		Beneden-Para.
	Stad Paramaribo.	de Resolutie.	Voorburg.	Lust en Rust.	Susanna'sdaal.	Dordrecht.	Jachtlust.	Meerzorg.	Vreeland.	St. Barbara.	Kwatta.
Immigranten uit West-Indië.											
Aanwezig op 1°. Januari 1882	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1882	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»
Immigranten uit China.											
Aanwezig op 1°. Januari 1882	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Ontslagen na geëindigden diensttijd	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
Aanwezig op 31 December 1882	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Immigranten uit Britsch-Indië.											
Aanwezig op 1°. Januari 1882	14	751	192	22	»	1	62	135	31	25	19
Aangevoerd	14	12	52	»	»	2	10	12	»	»	»
Geboren	1	31	5	1	»	»	»	2	»	»	2
Gerecontracteerd	»	25	14	»	1	»	»	»	»	»	»
Overgeplaatst van plantage de Resolutie	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Meerzorg	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » de Eendracht	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»
» » » Berlijn	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
» » » Wederzorg	»	»	»	»	»	»	«	»	»	»	»
» » » Waterloo	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
In het krankzinnigengesticht opgenomen	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Binnen drie maanden na de toewijzing afgekeurd als ongeschikt voor den arbeid	4	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Weezen bij particulieren uitbesteed	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»
	34	819	263	23	1	1	72	150	31	25	21
Overleden	15	26	8	1	»	»	»	3	1	»	»
Vermist (vermoedelijk verdronken)	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Het contract ontbonden	»	5	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Afgeschreven als gedeserteerd	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»
Transporteeren	19	787	254	22	1	1	71	147	30	25	21

Boven-Para.					[Be]neden-Saramacca.				Nickerie.					Coronie.				
Boxel.	Zoelen.	Geertruidenberg.	Mariënburg.	Leliëndaal en Ellen.	Concordia.	Catharina Sophia.	Johanna Catharina.	de Morgenster.	Margarethenburg.	Waterloo.	Hazard.	Hamptoncourt.	Crappahoek.	Burnside.	Leasowes en Sarah.	Leprozen Etablissement Batavia.	Weezen bij particulieren uitbesteed.	Totaal.
»	1	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	30
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	1	»	»	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	29
»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	23
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	18
2	90	28	»	37	35	134	46	15	37	249	153	110	»	182	64	2	67	4156
»	5	»	52	10	»	»	2	3	»	24	20	22	17	»	»	»	1	484
»	6	2	2	»	1	10	2	»	1	6	4	5	»	9	2	»	»	141
»	»	»	»	3	28	15	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	87
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	3
2	101	30	54	50	64	159	50	18	38	279	177	137	17	191	66	2	71	4888
»	3	2	1	2	»	2	1	1	»	6	»	2	1	»	1	»	1	126
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	.	»	5
»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	7
2	98	28	53	48	64	157	49	17	37	273	177	135	16	191	65	2	70	4749

	den-Commewijne.							Beneden-Cottica.										Boven-Commewijne.
	Sorgvliet.	Alkmaar.	Mon Tresor.	Katwijk.	Wederzorg.	Vriendsbeleid en Ouderszorg.	Spieringshoek.	Rust en Werk.	Elisabethshoop.	de Maasstroom.	Berlijn.	Frederiksdorp.	Mariënbosch.	Brouwerslust.	Killenstein.	Monsouci.	Zorg en Hoop.	Goudmijn.
	66	171	41	25	94	36	30	244	24	18	24	35	24	30	19	27	213	58
Onts	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Over	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
In h	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Binn sc	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	2
Wee	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Aan	66	170	41	25	93	35	30	244	24	18	20	35	24	30	19	27	213	56
Uit	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	66	170	41	25	93	35	30	244	24	18	20	35	24	30	19	27	213	56
	66	170	41	25	93	35	30	244	24	18	20	35	24	30	19	27	213	62

Commewijne.	Boven-Cottica.	Perica.		Matappica.	Beneden-Saramacca.						Nickerie.					Coronie.		Leprozen Etablissement Batavia.	Weezen bij particulieren uitbesteed.	
Breukelerwaard.	la Paix.	de Eendracht.	Nieuw Clarenbeek.	Alliance.	Kent.	Caledonia.	Concordia.	Catharina Sophia.	Johanna Catharina.	de Morgenster.	Margarethenburg.	Waterloo.	Hazard.	Hamptoncourt.	Crappahoek.	Burnside.	Leasowes en Sarah.			Totaal.
22	32	147	38	206	85	49	64	157	49	17	37	273	177	135	16	191	65	2	70	4749
»	»	»	»	15	24	»	35	22	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	301
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	»	»	»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1
»	»	»	1	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	4
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	3
22	32	146	37	191	61	49	29	134	49	17	37	272	177	135	16	191	65	2	70	4428
»	»	»	»	7	2	»	»	8	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	7	29
»	»	»	»	»	9	»	»	2	»	»	»	»	»	»	»	»	»	1	2	18
22	32	146	37	191	61	49	29	134	49	17	37	272	177	135	16	191	65	2	70	4428
22	32	146	37	198	72	49	29	144	49	17	37	272	177	135	16	191	65	3	79	4475

De Agent-Generaal,
J. F. A. CATEAU VAN ROSEVELT.

STAAT,

aantoonende het aantal immigranten in de districten en op iedere plantage aanwezig, op ultimo December 1882.

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIË.					UIT BRITSCH-INDIË.					UIT CHINA.					Totaal generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
District Beneden-Suriname.																
de Resolutie	»	»	»	»	»	374	124	94	71	663	1	»	»	»	1	664
Voorburg.	»	»	»	»	»	126	46	19	20	211	»	»	»	»	»	211
Susanna'sdaal	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Lust en Rust	»	»	»	»	»	17	2	1	2	22	»	»	»	»	»	22
Dordrecht	»	»	»	»	»	1	»	»	»	1	»	»	»	»	»	1
Jagtlust	1	»	»	»	1	29	11	3	5	48	»	»	»	»	»	49
Meerzorg.	»	»	»	»	»	90	34	12	7	143	»	»	»	»	»	143
	1	»	»	»	1	638	217	129	105	1089	1	»	»	»	1	1091
District Boven-Suriname.																
Vreeland.	»	»	»	»	»	17	7	4	2	30	»	»	»	»	»	30
St. Barbara	»	»	»	»	»	15	5	3	2	25	»	»	»	»	»	25
	»	»	»	»	»	32	12	7	4	55	»	»	»	»	»	55
District Beneden-Para.																
Kwatta	»	»	»	»	»	10	4	6	1	21	»	»	»	»	»	21
District Boven-Para.																
Boxel	»	»	»	»	»	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2
District Beneden-Commewijne.																
Zoelen.	1	»	»	»	1	60	27	9	2	98	»	»	»	»	»	99
Geertruidenberg	»	»	»	»	»	19	8	»	1	28	»	»	»	»	»	28
Marienburg	»	»	»	»	»	33	15	1	4	53	»	»	»	»	»	53
Leliendaal en Ellen . . .	»	»	»	»	»	23	5	2	»	30	»	»	»	»	»	30
Visserszorg	»	»	»	»	»	81	30	10	10	131	»	»	»	»	»	131
Sorgvliet	»	»	»	»	»	38	20	5	3	66	»	»	»	»	»	66
Alkmaar	»	»	»	»	»	104	36	17	13	170	»	»	»	»	»	170
Mon Trésor.	»	»	»	»	»	28	10	2	1	41	»	»	»	»	»	41
Katwijk	»	»	»	»	»	18	6	1	»	25	»	»	»	»	»	25
Wederzorg	»	»	»	»	»	45	20	17	11	93	»	»	»	»	»	93
Vriendsbeleid en Ouderszorg	»	»	»	»	»	21	10	3	1	35	»	»	»	»	»	35
Spieringshoek	»	»	»	»	»	21	7	»	2	30	»	»	»	»	»	30
	1	»	»	»	1	491	194	67	48	800	»	»	»	»	»	801
District Beneden-Cottica.																
Rust en Werk.	»	»	»	»	»	145	46	29	24	244	»	»	»	»	»	244
Elisabethshoop	»	»	»	»	»	10	6	4	4	24	»	»	»	»	»	24
de Maasstroom.	»	»	»	»	»	9	3	2	4	18	»	»	»	»	»	18
Berlijn.	»	»	»	»	»	9	5	4	2	20	»	»	»	»	»	20
Frederiksdorp	»	»	»	»	»	16	7	7	5	35	»	»	»	»	»	35
Marienbosch.	»	»	»	»	»	15	4	2	3	24	»	»	»	»	»	24
Brouwerslust	»	»	»	»	»	17	8	5	»	30	»	»	»	»	»	30
Transporteeren	»	»	»	»	»	221	79	53	42	395	»	»	»	»	»	395

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIË. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	UIT BRITSCH-INDIË. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	UIT CHINA. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Totaal generaal.
Per transport	»	»	»	»	»	221	79	53	42	395	»	»	»	»	»	395
Killenstein	»	»	»	»	»	14	4	»	1	19	»	»	»	»	»	19
Monsouci	»	»	»	»	»	19	6	1	1	27	»	»	»	»	»	27
Zorg en Hoop	»	»	»	»	»	120	47	25	21	213	»	»	»	»	»	213
	»	»	»	»	»	374	136	79	65	654	»	»	»	»	»	654
District Boven-Commewijne.																
Goudmijn	3	»	»	»	3	35	13	5	3	56	3	»	»	»	3	62
District Commetewane.																
Breukerlerwaard	»	»	»	»	»	11	4	2	5	22	»	»	»	»	»	22
District Boven-Cottica.																
la Paix	»	»	»	»	»	18	8	3	3	32	»	»	»	»	»	32
District Perica.																
de Eendracht	»	»	»	»	»	87	33	13	13	146	»	»	»	»	»	146
Nieuw Clarenbeck	»	»	»	»	»	22	12	3	»	37	»	»	»	»	»	37
	»	»	»	»	»	109	45	16	13	183	»	»	»	»	»	183
District Matappica.																
Alliance	7	»	»	»	7	110	35	21	25	191	»	»	»	»	»	198
District Beneden-Saramacca.																
Kent	1	1	»	»	2	43	11	2	5	61	9	»	»	»	9	72
Caledonia	»	»	»	»	»	25	9	10	5	49	»	»	»	»	»	49
Concordia	»	»	»	»	»	19	3	2	5	29	»	»	»	»	»	29
Catharina Sophia	8	»	»	»	8	74	28	22	10	134	2	»	»	»	2	144
Johanna Catharina	»	»	»	»	»	30	14	2	3	49	»	»	»	»	»	49
de Morgenster	»	»	»	»	»	9	5	3	»	17	»	»	»	»	»	17
	9	1	»	»	10	200	70	41	28	339	11	»	»	»	11	360
District Nickerie.																
Margarethenburg	»	»	»	»	»	19	8	6	4	37	»	»	»	»	»	37
Waterloo	»	»	»	»	»	137	64	42	29	272	»	»	»	»	»	272
Hazard	»	»	»	»	»	98	36	26	17	177	»	»	»	»	»	177
Hamptoncourt	»	»	»	»	»	75	25	17	18	135	»	»	»	»	»	135
Crappahoek	»	»	»	»	»	10	5	1	»	16	»	»	»	»	»	16
	»	»	»	»	»	339	138	92	68	637	»	»	»	»	»	637
District Coronie.																
Burnside	»	»	»	»	»	87	36	40	28	191	»	»	»	»	»	191
Leasowes en Sarah	»	»	»	»	»	29	11	13	12	65	»	»	»	»	»	65
	»	»	»	»	»	116	47	53	40	256	»	»	»	»	»	256

NAMEN DER PLANTAGES.	UIT WEST-INDIË.					UIT BRITSCH-INDIË.					UIT CHINA.					Totaal generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Leprozen Etablissement Batavia.	»	»	»	»	»	2	»	»	»	2	1	»	»	»	1	3
Weezen bij particulieren uitbesteed.	»	»	3	4	7	3	1	35	31	70	»	»	1	1	2	79
Paramaribo	»	»	»	»	»	9	9	1	»	19	»	»	»	»	»	19

RECAPITULATIE.

DISTRICTEN.	UIT WEST-INDIË.					UIT BRITSCH-INDIË.					UIT CHINA.					Totaal generaal.
	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	
Beneden-Suriname . . .	1	»	»	»	1	638	217	129	105	1089	1	»	»	»	1	1091
Boven-Suriname	»	»	»	»	»	32	12	7	4	55	»	»	»	»	»	55
Beneden-Para	»	»	»	»	»	10	4	6	1	21	»	»	»	»	»	21
Boven-Para	»	»	»	»	»	2	»	»	»	2	»	»	»	»	»	2
Beneden-Commewijne . .	1	»	»	»	1	491	194	67	48	800	»	»	»	»	»	801
Beneden-Cottica	»	»	»	»	»	374	136	79	65	654	»	»	»	»	»	654
Boven-Commewijne . . .	3	»	»	»	3	35	13	5	3	56	3	»	»	»	3	62
Commetewane	»	»	»	»	»	11	4	2	5	22	»	»	»	»	»	22
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	18	8	3	3	32	»	»	»	»	»	32
Perica	»	»	»	»	»	109	45	16	13	183	»	»	»	»	»	183
Matappica	7	»	»	»	7	110	35	21	25	191	»	»	»	»	»	198
Beneden-Saramacca . . .	10	»	»	»	10	200	70	41	28	339	11	»	»	»	11	360
Nickerie	»	»	»	»	»	339	138	92	68	637	»	»	»	»	»	637
Coronie	»	»	»	»	»	116	47	53	40	256	»	»	»	»	»	256
Leprozen Etablissement Batavia	»	»	»	»	»	2	»	»	»	2	1	»	»	»	1	3
Weezen bij particulieren uitbesteed.	»	»	3	4	7	3	1	35	31	70	»	»	1	1	2	79
Paramaribo	»	»	»	»	»	9	9	1	»	19	»	»	»	»	»	19
	22	»	3	4	29	2499	933	557	439	4428	16	»	1	1	18	4475

De Agent-Generaal,

J. F. A. Cateau van Rosevelt.

STAAT

VAN DE PRODUCTIE,

over de jaren 1880—1882.

DISTRICTEN.	SUIKER. Muscovado. Kilogrammen.			Aantal hectaren afgemalen riet.			Aantal kilogrammen suiker gemiddeld per hectare verkregen.		
	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.
Boven-Cottica	287 761	256 377	212 413.5	129.1	126.4	98.4	2 229	2 029	2 157
Perica	315 900	204 392	238 470	97.3	103.1	90	3 246	1 981	2 649
Boven-Commewijne	169 042	149 339	69 095	62	64	49	2 726	2 334	1 410
Commetewane	80 855	67 720	77 570	28.5	25	30	2 837	2 708	2 585
Matappica	397 187	442 800	473 400	210	141	146	1 891	3 140	3 242
Beneden-Cottica *a*)	831 508	951 747	930 669	301.8	312.3	322.8	2 753	3 047	2 883
Beneden-Commewijne *a*) . . .	807 955	580 720	360 548	253.9	232.1	118	3 182	2 502	3 055
Boven-Suriname	566 797	345 371	424 267	236	152	163.5	2 465	2 272	2 595
Beneden-Suriname	1 208 444[1])	782958.5[1])	541 001	426	355.9	294.1	2 836	2 199	1 839
Boven-Para	229 185	189 949	158 944	97.5	97.9	90.1	2 350	1 940	1 744.[illegible]
Beneden-Para	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Boven-Saramacca.	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	789 251.5	523 460.5	747 981.5	276	165.1	185.9	2 857	3 170	3 717.[illegible]
Nickerie	1 674 219[1])	1 593 000[1])	2 177 125	539	457	536.7	3 106	3 486	4 056
Coronie	583 200	620 000	639 375	195	222.5	233	2 998	2 787	2 744.[illegible]
Totaal . . .	7 941 304.5 [1])	[illegible] 707 804 [1])	7 050 859	2 852.1	2 454.3	2 357.5	2 784.3	2 732.9	2 99[illegible]

DISTRICTEN.	KATOEN. Schoon. Kilogrammen.			KATOEN. Onzuiver. Kilogrammen.			CACAO. Kilogrammen.		
	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.
Boven-Cottica	»	»	»	»	»	»	675	2 067	2 401.5
Perica	»	»	»	»	»	»	949.5	2 378	2 132.5
Boven-Commewijne . .	»	»	»	»	»	»	200	200	500
Commetewane	»	»	»	»	»	»	729	2 196	4 156
Matappica	»	»	»	2 000	»	»	9 968	26 056.5	32 248
Beneden-Cottica . . .	»	»	»	»	»	»	58 354.5	161 439	108 697
Beneden-Commewijne .	»	»	»	»	»	»	177 382 [5])	426 241.5	228 462
Boven-Suriname . . .	»	»	»	»	»	»	150	300	455
Beneden-Suriname . .	»	»	»	»	»	»	80 427	159 067	107 949
Boven-Para	»	»	»	»	»	»	4 750	9 674	9 089.5
Beneden-Para	»	»	»	»	»	»	209 439.5	339 715	222 311
Boven-Saramacca . . .	»	»	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca . .	»	»	»	»	»	»	275 479.5	359 821 [6])	320 548.5
Nickerie	»	»	»	»	»	»	108 302	158 550	168 785
Coronie	3 320	»	»	20 291	»	347.5	12 993.5	22 348.5[7])	29 972
Totaal . .	3 320	»	»	22 291	»	347.5	939 899.5 [8])	1 670 053.5 [8])	1 237 707

M.		DRAM.			KOFFIE.						Aanmerkingen.
					Heele.			Gebroken.			
ers.		Liters.			Kilogrammen.			Kilogrammen.			
881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882	1880	1881.	1882	
»	»	»	»	»	5 160.5	5 075	3 308.5	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	36	»	»	20	
5 840	6 100	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	10	»	»	»	
»	45 010	»	»	»	1 054.5	629.5	312.5	»	»	»	
2 276	19 597	»	»	»	298.5	542.5	677.5	»	»	»	
3 746	55 243	»	»	»	1 331	1 548	769	37	»	»	
»	»	1 581	1 387	1 829	650	600	665	»	»	»	
2 123	46 907	6 807	»	»	»	»	»	»	»	»	
438	7 126	14 689	19 332	4 703	13	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	890	420.5	150	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
889	113 747	»	»	»	602	199	70	»	15	»	
907	292 856	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
832	53 852	»	»	»	»	186	145.5	37	»	»	
2 051	640 438	23 077	20 719	6 532	9 999.5	9 200.5	6 144	74	15	20	

a) In de bijlage Q van het vorig verslag werden wat het jaar 1881 betreft voor het district Beneden-Cottica abusievelijk de cijfers van het district Beneden-Commewijne opgegeven, en omgekeerd. In dezen staat is die fout nu verbeterd.

1) In vroegere jaren is slechts vermeld de hoeveelheid geproduceerde suiker, zonder deze te splitsen. Thans is die splitsing in het oog gehouden en ook toegepast op de in dezen staat vermelde productie over 1880 en 1881, welke opgave dus verschilt met die voorkomende in de twee laatste verslagen.

2) Het cijfer in het vorig verslag is onjuist. 31 054 liters werden verstijld.

3) In het vorig verslag verzuimd te vermelden.

4) De in het vorig verslag vermelde hoeveelheid melasse werd verstijld.

OTEN.		LEMMETJESSAP.			BITTERE CASSAVE. 10)			Aanmerkingen.
s.		Liters.			Kilogrammen.			
.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	
	»	»	»	»	»	»	592	
	»	»	»	»	»	»	750	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
	»	»	»	»	»	»	»	
00	296 135	67 140	56 985	66 630 9)	»	»	»	
00	296 135	67 140	56 985	66 630	»	»	1 342	

5) In de twee laatste verslagen werd de cacao-productie in Beneden-Commewijne abusievelijk 100 000 kilogram te hoog opgegeven.

6) In het vorig verslag werden 100 kilogram te veel opgegeven.

7) In het vorig verslag abusievelijk vermeld 223 485 kilogram.

8) De productie is 201 236,5 kilogram minder dan in het vorig verslag vermeld werd (zie noten 6 en 7).

9) Bovendien zijn nog 47 hectoliters lemmetjes verkregen, welke, in zout ingelegd, zijn uitgevoerd.

10) Van de bittere cassave wordt gomma verwerkt. Buiten de genoemde hoeveelheden cassave zijn nog vermeld 2000 kilogram gomma.

SUIKER. Vacuumpan. Kilogrammen.			Aantal hectaren afgemalen riet.			Aantal kilogrammen suiker gemiddeld per hectare verkregen.			MELASSE. Liters.			
1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1
»	»	»	»	»	»	»	»	»	59 664	72 206	58 000	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	80 660	67 236	60 727	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	41 018	29 686 [2])	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	20 365	24 935 [3])	21 350	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	26 000	68 160	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	281 150	268 294	281 610	
»	»	338 956	»	»	79.5	»	»	4 251	327 809	122 144	64 723	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	153 104	75 027	110 706	
997 926	867 571	863 914	483	428	281	2 066	2 027	3 074.4	561 605	541 633	315 038	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	41 805	131 772	16 003.4	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	» [4])	471.6	1
1 507 500	1 278 900	1 540 404	446	353	387.3	3 380	3 623	3 977	320 800	445 536	683 747	2
»	»	»	»	»	»	»	»	»	»	97 131	50 378	5
2 505 426	2 146 471	2 743 274	929	781	747.8	2 739	2 748	3 668.4	1 913 980	1 943 760	1 662 754	1 0

RIJST. Kilogrammen.			AARDVRUCHTEN. Kilogrammen.			BANANNEN. Bossen.			KOORN. Kilogrammen.			
1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	1880.	1881.	1882.	188
»	»	»	»	1 500	1 975	14 711	14 223	21 107	»	720	910	»
»	»	»	1 250	1 200	75	17 993	28 278	16 170	»	»	197	»
200	»	»	7 215	2 250	13 940	3 040	1 780	8 177	300	135	595	»
»	»	»	»	425	»	9 291	18 179	22 398	7 670	1 164	20 775	»
»	»	»	»	»	325	82 685	92 805	80 825	»	»	25	»
»	»	»	150	1 162	400	136 525	121 277	135 098	5 270	12 775	8 750	»
2 500	2 300	695	7 000	23 782	8 870	113 444	58 249	70 455	3 420	5 550	1 450	»
»	»	»	»	»	920	4 859	10 585	21 250	40 060	7 200	4 102	»
»	»	»	»	»	»	8 894	4 756	7 898	»	1 052	»	»
6 650	8 900	18 955	32 300	40 150	51 975	10 572	4 528	11 160	15 762	8 437.5	24 341	»
2 650	6 920	6 375	23 778	74 943	56 461	92 114	74 477	79 274	26 700	18 040	27 175	»
650	3 025	11 420	1 850	92 640	15 470	3 080	2 767	1 392	12 890	4 350	7 480	»
5 405	12 765	13 160	8 960	6 790	8 505	28 574	17 982	20 737	21 410	39 089	17 721	»
»	»	»	300	280	»	39 121	31 852	38 776	1 610	3 420	3 137	»
»	»	»	»	»	900	37 647	19 700	63 399	6 000	29 000	5 600	259
18 055	33 910	50 605	82 803	245 122	159 816	602 550	501 438	598 116	141 092	130 932.5	122 258	259

ZITTING 1883—1884. — **5.**

Koloniaal verslag van 1883.

II. **SURINAME.**

BIJLAGE **P.**

N°. 21.

SUIKER-CULTUUR IN SURINAME.

1882.

Districten.	Plantages.	Uitgestrektheid van de plantage.	Uitgestrektheid in bebouwing.	Uitgestrektheid waarvan geoogst is.	Suiker. (Muscovado.)	Suiker. (Vacuumpan.)
		Hectaren.	Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Boven-Cottica	La Paix	694	76	45	129 281.5	»
»	Lunenburg	471	40	35.5	61 600	»
»	Kleinhoop	489	22.3	17.9	21 532	»
Perica	De eendracht	632	114	90	238 470	»
Boven-Commewijne	Goudmijn	1 091.4	60	49	69 095	»
Commetewane	Breukelerwaard	560	37	30	77 570	»
Matappica	Alliance	429	150	146	473 400	»
Beneden-Cottica	Rust en werk	895.3	269.4	184.8	581 458	»
»	Zorg en hoop	858	142	138	349 211	»
Beneden-Commewijne	Zoelen	479.9	76.5	22.5	67 270	»
				19	»	56 286
»	Visserszorg	429	138.5	57.75	188 637	»
				24.25	»	49 946
»	Alkmaar	600	115	38	104 641	»
				36	»	33 634
»	Marienburg	429	»	»	»	199 090
Boven-Suriname	Bleijendaal	463	43.2	40.7	88 000	»
»	de Hoop	592.5	21.4	17.5	23 839	»
»	Vreeland	429	60	40	139 348	»
»	St. Barbara	853.7	51	46.3	103 681	»
»	De drie gebroeders	1 434	16	10	32 168	»
»	de Guineesche vriendschap	330	18 [1])	9	37 231	»
Beneden-Suriname	de Resolutie	1 515	444.5	281	»	776 253
»	Voorburg	643.5	267	193.9	295 251	»
					»	87 661
»	Susanna'sdaal	214.7	31.7	17.1	40 250	»
»	Meerzorg	1 247.1	100.5	83.1	205 500	»
Boven-Para	Boxel	1 376	21.3	22.5	49 841	»
»	La Rencontre	645	45.9	36.9	73 012	»
»	Accaribo	999	35.1	30.7	36 091	»
Beneden-Saramacca	Kent	428	49	22	72 981.5	»
»	Catharina Sophia	1 501.5	210.5	163.9	675 000	»
Nickerie	Waterloo	858.6	257.5	231.3	»	979 500
»	Nursery	429	176	155	526 750	»
»	Hazard	429.3	180	156	»	560 904
»	Paradise	911	233	233	949 375	»
»	Hamptoncourt	343	156.4	148 7	701 000	»
Coronie	Burnside	514.8	270	233	63 975	»
			3 928.7	3 105.3	7 050 859	2 743 274

Gemiddelde productie suiker per hectare.	Melasse.	Rum.	Dram.	Arbeiders.			Nevenproducten.	*Aanmerkingen.*
Kilo-grammen.	Liters.	Liters.	Liters.	Immigranten.	Andere.	Totaal.		
2 872.9	33 746	»	»	29	71	100		[1]) Nog zijn 11 hectaren beplant met cacao en bananen. De verkregen 130 kilogrammen cacao en 216 bossen banannen zijn vermeld op den staat der cacaocultuur (bijlage Q).
1 735	18 294	»	»	»	64	64		
1 199.9	5 960	»	»	»	26	26		
2 649.6	60 727	»	»	120	64	184		
1 401.1	»	6 100	»	59	43	102		
2 585.6	21 350	»	»	15	34	49		
3 242.4	»	45 010	»	160	153	313		
3 146.4	180 800	19 597	»	201	194	395	31 173 bossen banannen.	
2 530.5	100 810	»	»	169	146	315		
2 989.7	6 890	»	»	85	6	91		
2 962.4	»	»	»					
3 266.4	51 740	»	»	111	104	215		
2 059.6	»	»	»					
2 753.7	»	54 667	»	138	38	176		
934.3	»	»	»					
»	6 093	576	»	48	284	332		
2 162.1	26 600	»	»	»	36	36		
1 362	108	»	»	»	15	15		
3 483.7	47 209	»	»	27	93	120		
2 239.3	18 147	»	1 104	22	46	68		
3 216.8	8 589	»	725	»	24	24		
4 136.7	10 053	»	»	»	32	32		
2 762.3	176 485	46 907	»	516	128	644		
1 975	81 314	»	»	174	194	368		
2 353	10 000	»	»	1	23	23		
2 472.9	47 239	»	»	124	28	152		
2 215.1	11 564.4	»	3 213	2	23	25		
1 973	»	7 126	»	»	65	65		
1 179	4 439	»	1 490	»	41	41	600 bossen banannen.	
3 317.3	»	5 830	»	67	24	91		
4 118.3	471.6	107 917	»	111	268	379		
4 234.7	»	171 756	»	201	270	471		
3 398.3	130 032	50 313	»	»	211	211		
3 595.5	23 955	70 787	»	139	141	280		
4 074.5	309 760	»	»	»	357	357		
4 714.2	220 000	»	»	103	147	250		
2 744	50 378	53 852	»	141	293	434		
3 154.1	1 662 754	640 438	6 532	2 763	3 685	6 448		

ZITTING 1883 — 1884. — **5.**

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE Q.

N°. 22.

CACAO-CULTUUR IN SURINAME

alleen en vereenigd met andere cultures.

1882.

Districten.	Plantages en gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of van den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing.	Cacao.	Bananen.	Kokosnoten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Stuks.	Kilogrammen.
Boven-Cottica	Mon sort	904	37.7	95	6 536	»	3 308.5
»	Charlottenburg	197.3	38	1 681.5	425	»	»
»	Goed succes	80	8.6	270	970	»	»
»	Patientie	80	9.6	200	4 210	»	»
»	Beekvliet	11	5.1	75	430	»	»
»	l'Avonture.	354	12	80	700	»	»
Perica.	Nieuw Clarenbeek	268	78	1 725.5	12 554	»	»
»	Onvergenoegd.	243.6	14	149	700	»	»
»	Constantia.	187.9	2.5	70	360	»	20
»	Land van Clarenbeek . . .	95	16.4	188	1 336	»	36
Boven-Commewijne . .	Land van Potribo	643.5	4	500	600	»	»
Commetewane	Bergerac	150	14	15	1 192	»	10
»	Slootwijk	679	42.9	2 946	4 536	»	»
»	Schoonoord	817	50	1 000	7 075	»	»
»	de Dageraad	700	2	20	50	»	»
»	Petersburg.	167.7	6	175	7 200	»	»
Matappica	Nieuw-Meerzorg.	308	19.2	19 867	70 240	»	100
»	Constantia.	237.3	66	5 317	8 653	»	212.5
»	Reijnsdorp.	429	39.5	7 024	1 592	»	»
»	Boxweide	2	2	40	50	»	»
Beneden-Cottica . . .	Pieterszorg	398.5	48.4	212	14 300	»	»
»	Johannesburg	321.7	48	3 545	»	»	»
»	de Maasstroom	241.7	68	13 215.5	915	»	»
»	Berlijn	311.7	107.3	8 423.5	11 881	»	»
»	Frederiksdorp.	306.7	171.7	46 285	»	»	477
»	Guadeloupe	362.5	27.8	1 480	3 053	»	»
»	Marienbosch	527.1	77.2	11 175	15 671	»	»
»	Brouwerslust	632.7	96.1	10 550	11 517	»	»
»	Etablissement Heerendijk. .	3.7	0.1	278	»	»	»
»	Killenstein.	353.9	73	7 394	8 493	»	200
»	Elisabethshoop	311.7	70.7	6 139	8 312	»	»
Beneden-Commewijne .	Geertruidenberg.	429	53	18 231	3 914	»	»
»	Leliendaal.	429	112.5	21 973	8 650	»	90
»	Sorgvliet	429	112.6	20 000	20 957	»	»
»	Nijd en Spijt.	429	7.4	25 950	»	»	»
»	Mon trésor.	429	67.9	342.5	12 456	»	»
»	Katwijk.	726	90	12 480	445	»	»
»	Wederzorg.	338.9	212.3	40 576	9 757	»	»
	Transporteeren		20 84.3	289 687.5	79 730	»	4 454.5

Koorn. Kilo-grammen.	Rijst. Kilo-grammen.	Aardvruchten. Kilo-grammen.	Arbeiders. Kleine landbouw. Eigenaren.	Pachters.	Immigranten.	Andere.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
»	»	»	»	»	»	37	37	
850	»	»	»	»	»	29	29	
»	»	»	»	21	»	»	21	
»	»	»	»	23	»	»	23	Bovendien 592 kilogram bittere cassave.
60	»	»	2	2	»	»	4	
»	»	700	12	»	»	»	12	
»	»	»	»	»	34	31	65	
»	»	»	3	»	»	3	6	
»	»	75	»	14	»	»	14	
167	»	»	18	»	»	»	18	» 750 » » »
»	»	1 000	7	»	»	»	7	
20 375	»	»	»	»	»	9	9	
»	»	»	1	»	»	18	19	
»	»	»	»	»	»	38	38	
»	»	»	8	6	»	8	22	
»	»	»	6	4	»	13	23	
»	»	»	»	»	»	176	176	
»	»	»	»	»	»	51	51	
»	»	»	»	»	»	12	12	
»	»	»	»	3	»	»	3	
»	»	»	»	»	»	46	46	
»	»	»	»	»	»	38	38	
»	»	»	»	»	12	14	26	
»	»	»	»	»	14	30	44	
»	»	»	»	»	24	56	80	
»	»	»	»	»	»	16	16	
»	»	»	»	»	20	41	61	
»	»	»	»	»	25	38	63	
»	»	»	»	»	»	6	6	
»	»	»	»	»	18	22	40	
»	»	»	»	»	17	22	39	
»	»	»	»	»	27	9	36	
»	»	»	»	»	28	64	92	
»	»	»	»	»	61	35	96	
»	»	»	»	»	»	38	38	
»	»	»	»	»	38	25	63	
»	»	»	»	»	24	28	52	
»	»	»	»	»	64	69	133	
21 452	»	1 775	57	73	406	1 022	1 558	

Districten.	Plantages en gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of van den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing.	Cacao.	Bananen.	Kokosnoten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Stuks.	Kilogrammen.
	Per transport		2 084.3	289 687.5	79 730	»	4 454.5
Beneden-Commewijne .	Vriendsbeleid en Ouderszorg	429	134.1	36 530	6 292	»	»
»	Spieringshoek.	219.6	151.7	45 697.5	4 432	»	»
»	Beekenhorst	139	3	120	150	»	100
»	Weltevreden	200	15	600	»	»	»
»	Akkerboom	214	7	250	500	»	150
»	Nieuwgrond	240	28	490	688	»	17
»	l'Embarras en Venlo . . .	310	20.4	45	400	»	200
»	Vrieshoop	150	8	150	200	»	»
»	Coresburg	246	2.1	15	140	»	12
»	St. Germain	257.4	4.5	40	50	»	»
»	Practica.	257.4	13	50	50	»	140
»	Ma retraite	120	4.2	100	»	»	40
»	Sanssouci	240	21.4	1 540	»	»	»
»	de Hulp	86	22	3 000	80	»	»
»	Cornelis Vriendschap . . .	107	2.7	100	25	»	»
»	De vier gezusters	257	9.4	75	»	»	»
»	Toevlugt	50	1.7	25	200	»	»
»	Vrouwenvlijt	112.5	4.5	20	200	»	»
»	Hoopwijk	112.5	8.1	50	475	»	»
»	Mon affaire	257 4	4	12	25	»	20
Boven-Suriname . . .	Bittenzorg.	160	4.7	250	»	»	650
»	Maagdenburg.	438.8	6.4	75	1 125	»	»
»	de Guineesche vriendschap .	330	1) 11	130	216	»	»
Beneden-Suriname . .	Clevia	8.7	4	471	»	»	»
»	Belwaarde	538	33	14 163.5	»	»	»
»	Lust en Rust.	342.8	96.5	22 333.5	1 990	»	»
»	Jagtlust	867.5	175.7	60 175	3 165	»	»
»	Peperpot	645.5	62.7	10 806	2 743	»	»
Boven-Para	Discordia	858	5.5	25	60	»	»
»	La bonne amitié.	429	6.4	600	»	»	»
»	Willemsburg.	511	2.5	1 380	»	»	»
»	Ornamibo	20	2	75	200	»	»
»	Idem.	24	6.5	180	1 500	»	»
»	Idem.	24	4	2 772.5	»	»	»
»	Waterland.	1 468	24	4 057	980	»	»
Beneden-Para	Leonsberg	142.3	70.2	7 392.5	2 923	»	»
	Transporteeren		3 126.8	442 483	288 479	»	5783.5

Koorn.	Rijst.	Aardvruchten.	Arbeiders.					Aanmerkingen.
			Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.	Eigenaren.	Pachters.				
21 452	»	1 775	57	73	406	1 022	1 558	
»	»	»	»	»	32	58	90	
»	»	»	»	»	28	45	73	
»	»	»	2	5	»	5	12	
»	»	»	»	»	»	16	16	
»	»	»	5	1	»	12	18	
»	»	»	»	»	»	7	7	
600	»	7 800	7	»	»	9	16	
100	»	100	17	»	»	»	17	
150	»	»	2	1	»	4	7	
»	150	»	4	3	»	»	7	
»	»	»	13	»	»	»	13	
»	»	200	»	6	»	»	6	
»	»	»	1	»	»	1	2	
»	»	»	2	»	»	4	6	
»	50	»	9	»	»	»	9	
»	»	30	8	»	»	»	8	
»	»	»	5	»	»	»	5	
»	»	40	»	9	»	»	9	
600	360	»	12	»	»	»	12	
»	60	150	4	7	»	»	11	
»	»	»	4	7	»	»	11	
625	»	»	»	»	»	3	3	
»	»	»	»	»	»	»	*) »	*) De suiker-cultuur wordt gaandeweg verlaten. In 1882 werd echter nog 3 723 kilogram geproduceerd. De bevolking is mede vermeld op den staat van de suikerplantages (bijl. P), en moet dus hier niet in het totaal medegerekend worden.
»	»	»	»	»	»	5	5	
»	»	»	»	»	»	16	16	
»	»	»	»	»	19	26	45	
»	»	»	»	»	41	28	69	
»	»	»	»	»	»	13	13	
500	»	600	1	»	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	1	
»	»	»	2	15	»	»	17	De plantage Ornamibo is in verschillende perceelen gesplitst.
»	»	»	1	4	»	»	5	
»	»	»	1	»	»	»	1	
165	»	»	»	»	»	16	16	
»	»	»	»	»	»	37	37	
24 192	620	10 695	158	131	526	1 328	2 143	

Districten.	Plantages en gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of van den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing.	Cacao.	Bananen.	Kokosnoten.	Koffie.
		Hectaren.	Hectaren.	Kilogrammen.	Bossen.	Stuks.	Kilogrammen.
	Per transport		3 126.8	442 483	288 479	»	5 783.5
Beneden-Para	Clevia	180.4	95.4	15 767.5	12 996	»	150
»	De Morgenstond.	495.7	192.8	62 245.5	3 000	»	»
»	Geijersvlijt.	208.2	172.9	58 547	»	»	»
»	Mon plaisir	85.8	42.9	10 836.5	»	»	»
»	Rainville	40	36	6 500	4 700	»	»
»	Ma retraite	250.9	107.2	13 500	14 800	»	»
»	Tourtonne	643.5	83.2	19 550	14 032	»	»
»	Mon divertissement. . . .	160	4.5	180	»	»	»
»	Peu et content	152.8	8	1300	400	»	»
»	Idem.	6	2.2	15	»	»	»
»	Nieuw aanleg	50	43	300	100	»	»
»	Kwatta	686.6	90.8	22 424	1 004	»	»
»	de Goede verwachting. . .	321.7	10	620	»	»	»
»	Ephraimszegen	214	6	650	»	»	»
»	Nieuw weergewonden. . .	122	3.6	560	350	»	»
»	Abigaelslust	107.2	9	320	»	»	»
»	Frederikshoop	86	4.7	600	100	»	»
»	Groot-Bleijenhoop	108	2	500	»	»	»
»	Bleijenhoop	16	2.5	371	»	»	»
»	Beckhuijzen	858	14.1	132	836	»	»
Beneden-Saramacca . .	Caledonia	750.7	146.7	47 035	50	»	»
»	Concordia	300	124.6	43 132.5	610	»	»
»	Carel François	210	6	1 000	»	»	»
»	Huwelijkszorg	400	38	25 000	»	»	»
»	Dankbaarheid.	400	68.4	31 520	»	»	»
»	La prévoyance	640	13	70	710	»	»
»	Broederschap	429	40.7	27 113.5	53	»	»
»	de Morgenster	429	74	50 500	540	»	»
»	Johanna Catharina. . . .	648.5	93.5	39 625	»	»	»
»	de Herstelling	200	36.5	8 800	500	»	»
»	Margaretha's gift	200	30	8 034	»	»	»
»	Goede hoop	200	16	5 697	430	»	»
»	Monitor.	200	39	4 053.5	1 252	»	»
»	Johannishoop.	200	10.5	2 400	»	»	»
»	La poule	800	25.5	7 062	»	»	»
»	Rachelshoop	400	10	150	»	»	»
»	Fridericisgift	400	52	5 293	»	»	»
	Transporteeren		7 886	10 267 89	344 992	»	5 933.5

Koorn.	Rijst.	Aardvruchten.	Arbeiders.					Aanmerkingen.
			Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
			Eigenaren.	Pachters.				
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.						
24 192	620	10 695	158	131	526	1 328	2 143	
8 000	»	»	»	»	»	31	31	
»	»	»	»	»	»	57	57	Behalve deze arbeiders komt dagelijks nog een 3 à 400 tal op deze in de nabijheid van de stad gelegen plantages werken. Zij zijn echter te Paramaribo gevestigd.
»	»	»	»	»	»	34	34	
»	»	»	»	»	»	13	13	
»	»	»	»	»	»	11	11	
»	»	»	»	»	»	5	5	
»	»	»	»	»	»	4	4	
7 000	1 700	»	4	»	»	»	4	
»	»	2 837	3	»	»	»	3	Peu et content is in verschillende perceelen verdeeld.
»	»	»	»	5	»	»	5	
6 000	125	50	10	»	»	»	10	
300	»	»	»	»	14	10	24	
»	»	»	1	»	»	»	1	
»	»	»	»	»	»	1	1	
»	250	300	3	»	»	4	7	
100	»	»	»	»	»	1	1	
75	»	»	2	»	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	1	1	
»	»	»	»	»	»	1	1	
»	»	40 664	»	»	»	19	19	
6 030	»	»	»	»	39	34	73	
»	»	»	»	»	22	42	64	
»	»	»	4	»	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	32	32	
»	»	»	»	»	»	42	42	
291	»	»	»	6	»	»	6	
»	»	»	»	»	»	18	18	
»	»	»	»	»	15	36	51	
»	»	»	»	»	44	22	66	
»	»	»	»	»	»	8	8	
»	»	»	»	»	»	10	10	
»	»	»	»	»	»	13	13	
270	»	»	»	»	»	21	21	
»	»	»	»	4	»	»	4	
»	»	»	»	»	»	10	10	
»	»	»	»	2	»	»	2	
»	»	»	»	»	»	18	18	
52 258	2 695	54 546	185	148	660	1 826	2 819	

Districten.	Plantages en gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of van den grond. Hectaren.	Uitgestrektheid in bebouwing. Hectaren.	Cacao. Kilogrammen.	Bananen. Bossen.	Kokosnoten. Stuks.	Koffie. Kilogrammen.
	Per transport		7 886	1 026 789	344 992	»	5 933.5
Beneden-Saramacca . .	Verpachte landerijen [1] . .	[2] 543	457	[3] 14 063	7 710	»	70
Nickerie	Waldeck	214.6	33.4	10 100	300	»	»
»	Margarethenburg	214	66	56 856	10 000	»	»
»	Crappahoek	3 045	83	40 500	800	»	»
»	't Lot n°. 36.	214	73	26 515	11 745	»	»
»	Botany bay	100	38	11 100	1 000	»	»
»	52 grondjes	?	89	23 714	12 435	»	»
Coronie	Sarah	429	55.3	7 110	2 500	»	45.5
»	Leasowes [5]	429	53.4	3 420	185	100 000	50
»	Johanna Maria	214	37	106	20 000	»	»
»	Belladrum.	214	23	125	15 000	»	»
»	John.	643	27	3 479	1 742	12 500	»
»	Totness [6].	?	70	1 600	1 260	60 000	»
»	Mary'shope.	429	50	9 877	»	14 635	»
»	Bellevue	400	16	3 360	»	»	»
»	Perseverance	400	12	720	772	»	»
»	's Hage	165	32	100	2 000	15 000	50
»	Inverness	428	9	75	500	4 000	»
			6 110.1	1 237 707	444 321	306 135	6 149

Koorn.	Rijst.	Aardvruchten.	Arbeiders.					Aanmerkingen.
			Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
			Eigenaren.	Pachters.				
Kilogrammen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.						
52 258	2 695	54 546	185	148	660	1 826	2 819	
2 665	4 850	1 590	»	248	»	»	248	
»	»	»	»	»	»	12	12	
»	»	»	»	»	28	10	38	
»	»	»	»	»	15	30	45	
»	»	»	»	»	»	32	32	
350	»	»	»	»	»	7	7	
1 909	»	»	131	38	»	232	[4]) 401	
»	»	»	»	»	»	72	72	
»	»	»	»	»	46	90	136	
5 000	»	»	20	34	»	»	54	
500	»	»	4	70	»	»	74	
»	»	»	»	»	»	22	22	
»	»	900	»	339	»	»	339	
»	»	»	»	»	»	13	13	
»	»	»	»	»	»	7	7	
»	»	»	»	»	»	9	9	
»	»	»	1	»	»	»	1	
100	»	»	»	»	»	5	5	
62 782	7 545	57 036	341	877	749	2 367	4 334	

[1]) Dit aantal bedraagt 210. Op allen wordt cacao geteeld.

[2]) Hieronder 6 concessien van 20 H.A.
» 1 » » 12 »
» 1 » » 10 »
» 1 » » 6 »
» 3 » » 4 »
» 185 » » 2 »
» 13 » » 1 »

[3]) Op 62 van de 210 concessien is reeds cacao geproduceerd. Voor de productie van de overige 148 wordt verwezen naar den staat van »verschillende producten" (bijl. **R**).

[4]) Onder deze 401 zijn, nevens de 232 eigenaren, pachters en andere arbeiders op de in dezen staat behandelde 52 grondjes, ook begrepen de 169 eigenaren, enz. op 62 andere grondjes in Nickerie, waarvan er 27 op den staat van »verschillende producten" (bijl. **R**) zijn vermeld, terwijl de overblijvende 35 gronden in geen der staten zijn opgenomen omdat zij niets geproduceerd hebben. Eene volledige splitsing van het aantal eigenaren, enz was onmogelijk wegens onvolledigheid der opgaven uit Nickerie.

[5]) Deze plantage is de eenige alwaar nog katoen is ingezameld. Het product is slechts 347.5 kilogram.

[6]) Totness is in kleine perceelen verpacht.

ZITTING 1883 — 1884. — **5.**

Koloniaal verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE **R.**

N°. 23.

VERSCHILLENDE CULTURES IN SURINAME

NIET TE GELIJK GEDREVEN MET DE

SUIKER- EN CACAO-CULTURES.

1882.

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of van den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing.	Bananen.	Kokosnoten.	Koffie.	Koorn.
		Hectaren.	Hectaren.	Bossen.	Stuks.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
Boven-Cottica	Groot-Marseille	429	4	250	»	»	»
»	Mon désir	341.4	3	600	»	»	»
»	Beekvliet	4	2	700	»	»	»
»	Geertruidenberg	343.2	3	590	»	»	»
»	Liverpool.	145.8	2.9	700	»	»	»
»	De oude bijenkorf	158.7	2.5	50	»	»	»
»	Molhoop	610.4	2	400	»	»	»
»	De gekroonde paauw . . .	193	15.1	2 420	»	»	»
»	Nieuw-levant	643.5	9.7	1 700	»	»	»
»	Vlaardingen	214.5	11.5	426	»	»	»
Perica	Waterwijk	525	9.5	1 220	»	»	30
Boven-Commewijne . .	Hazard	771	1.5	100	»	»	»
» . .	Ostage	1 036	5	750	»	»	»
» . .	Ostage of Nieuw-alliance . .	19	2.5	300	»	»	»
» . .	Siparipabo	1 248.8	9	2 830	»	»	»
» . .	Makeriabo	408	0.7	»	»	»	»
» . .	Oostrust	80.2	3	117	»	»	»
» . .	Canawappibo	888	0.9	500	»	»	»
» . .	Nieuwkoop	836.5	12.2	400	»	»	»
» . .	Potribo	700	2.5	500	»	»	»
» . .	Groenendaal	52	3	400	»	»	»
» . .	Bethlehem	477.4	4	380	»	»	445
» . .	Breinburg	429	3	100	»	»	50
» . .	Stolkertsijver	429	1.5	10	»	»	100
» . .	Rustveld	200	1.5	200	»	»	»
» . .	Penoribo	883.7	0.8	400	»	»	»
» . .	Destombesburg	772.2	2	440	»	»	»
» . .	Wrieddijk	128.2	2.4	150	»	»	»
Commetewane	La jalousie	902.2	10	2 225	»	»	400
»	Mijnhoop	5	0.4	120	»	»	»
Matappica	Reynsfort	330.2	3.4	»	»	»	25
»	Klein Lunenburg.	268.1	0.9	80	»	»	»
»	Kerkshoven	214.5	0.9	110	»	»	»
»	Boxweide	212.5	2.5	50	»	»	»
»	Ponthieu	429	7.6	50	»	»	»
Beneden-Cottica . . .	Monsouci.	311.3	65.6	17 000	»	»	6 000
» . . .	't Vertrouwen	622	35.3	8 243	»	»	»
» . . .	Frederiksburg	311	5	340	»	»	250
»	Hecht en sterk	429	6	4 000	»	»	»
	Transporteeren	»	258.3	48 851	»	»	7 300

Rijst.	Aardvruchten.	Arbeiders.					Aanmerkingen.
		Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
		Eigenaren.	Pachters.				
Kilo-grammen.	Kilo grammen.						
»	»	14	»	»	»	14	
»	»	»	18	»	»	18	
»	»	»	9	»	»	9	
»	»	»	12	»	»	12	
»	»	19	6	»	»	25	
»	100	6	»	»	»	6	
»	»	3	7	»	»	10	
»	»	38	7	»	»	45	
»	»	20	»	»	»	20	
»	1 175	31	»	»	10	41	
»	»	24	6	»	»	30	
»	250	»	7	»	»	7	
»	»	»	24	»	»	24	
»	1 500	2	8	»	»	10	
»	4 920	»	20	»	»	20	
»	200	»	8	»	»	8	
»	500	»	11	»	»	11	
»	1 000	»	8	»	»	8	
»	120	25	»	»	»	25	
»	»	7	»	»	»	7	
»	1 600	»	8	»	»	8	
»	»	»	12	»	»	12	
»	»	»	3	»	»	3	
»	»	»	2	»	»	2	
»	50	8	»	»	»	8	
»	»	13	»	»	»	13	
»	1 050	»	10	»	»	10	
»	1 750	»	3	»	»	3	
»	»	»	13	»	13	26	
»	»	5	»	»	»	5	
»	»	»	14	»	»	14	
»	325	2	»	»	6	8	
»	»	19	»	»	»	19	
»	»	»	3	»	»	3	
»	»	2	3	»	»	5	
»	»	»	»	25	36	61	
»	»	»	»	»	46	46	
»	»	»	4	»	»	4	
»	»	»	25	»	»	25	
»	14 540	238	251	25	111	625	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of van den grond.	Uitgestrektheid in bebouwing.	Bananen.	Kokosnoten.	Koffie.	Koorn.
		Hectaren.	Hectaren.	Bossen.	Stuks.	Kilogrammen.	Kilogrammen.
	Transport	»	258.3	48 851	»	»	7 300
Beneden-Cottica . . .	Saphir	214.5	1.5	»	»	»	2 500
» . . .	Klein bellevue.	100	3	200	»	»	»
Beneden-Commewijne .	Mijn geluk	120	12.8	14	»	»	»
» . .	La campagne	110	4.2	50	»	»	»
» . .	Welgemoed.	50	2.2	85	»	»	»
» . .	De uitvlugt.	257.4	2.2	220	»	»	»
Boven-Suriname . . .	La liberté	716.6	56	10 789	»	»	3 095
» . . .	Aurora	10	6	500	»	»	»
» . . .	Groot Chatillon	536.4	20	8 370	»	»	»
» . . .	Morea.	402	2	200	»	15	7
» . . .	Goosen	250	1	»	»	»	250
» . . .	Smalkalden	644.1	5	50	»	»	125
Boven-Para	Onoribo	2 780.1	52.5	»	»	»	875
»	Osembo	2 640	80	»	»	»	1 250
»	Onverwacht.	1 812	98	»	»	»	1 500
»	Overtoom.	2 047	56	»	»	»	625
»	Topibo	558.2	5	»	»	»	388
»	La diligence	429	4	600	»	»	»
»	Lust en rust	429	20	200	»	»	»
»	La liberté	390	2	»	»	»	»
»	La propérité	2 200	140	4 800	»	»	16 250
»	Valkenburg.	429	2	»	»	»	»
»	Indigoveld	373.6	33.5	1 400	»	»	513
»	Waakzaamheid	429	10	400	»	»	250
»	Berlijn	7 979	280	»	»	»	1 000
»	Eendragt	429	3.5	»	»	»	125
»	Eendragt.	214.2	4	»	»	»	150
»	Onverwacht en Welbedacht .	496	26.5	»	»	»	250
»	l'Espérance	578	1.5	120	»	»	»
»	Concordia	450	5.5	300	»	»	500
Beneden-Para	De twee kinderen	85.7	4.3	626	»	»	»
»	Vaderzorg	85	3	359	»	»	»
»	Uitvlugt	125	2	600	»	»	2 000
»	Onverwacht.	600	3	1 500	»	»	500
»	Kweeklust	57.7	3.5	350	»	»	»
»	Nieuwzorg	150	3	325	»	»	»
»	Nieuwgrond.	100	0.5	»	»	»	500
»	Welbedacht.	360	1	200	»	»	2 500
	Transporteeren	»	1 218.5	81 109	»	15	40 453

Rijst. Kilogrammen.	Aardvruchten. Kilogrammen.	Arbeiders. Kleine landbouw. Eigenaren.	Pachters.	Immigranten.	Andere.	Totaal.	*Aanmerkingen.*
»	14 540	238	251	25	111	625	
»	»	9	»	»	»	9	
»	400	1	»	»	8	9	
75	»	3	»	»	»	3	
»	150	4	»	»	»	4	
»	»	»	5	»	»	5	
»	400	»	6	»	7	13	
»	»	»	»	»	40	40	
»	»	16	»	»	»	16	
»	»	»	»	»	16	16	
»	800	»	7	»	»	7	
»	»	»	5	»	»	5	
»	120	2	»	»	»	2	
780	1 375	»	69	»	»	69	
2 400	3 500	»	74	»	»	74	
3 600	6 000	87	10	»	»	97	
1 200	2 900	»	52	»	»	52	
300	700	3	12	»	»	15	
»	6 000	»	9	»	»	9	
»	400	»	1	»	»	1	
»	70	1	»	»	»	1	
»	9 820	70	»	»	»	70	
»	4 000	»	»	»	1	1	
495	»	2	19	»	»	21	
6 000	8 000	4	26	»	»	30	
3 000	2 100	»	158	»	»	158	
270	1 200	1	3	»	»	4	
90	3 000	1	»	»	»	1	
420	800	»	20	»	»	20	
»	510	2	3	»	»	5	
400	1 000	»	1	»	»	1	
»	»	»	»	»	1	1	
»	8 570	»	»	»	4	4	
»	»	1	»	»	»	1	
1 000	»	2	»	»	»	2	
»	1 250	1	»	»	»	1	
300	290	1	»	»	»	1	
1 000	»	1	»	»	»	1	
2 000	2 500	»	12	»	»	12	
13 330	80 395	450	743	25	188	1 486	

Districten.	Plantages of gronden.	Uitgestrektheid van de plantage of van den grond. Hectaren.	Uitgestrektheid in bebouwing. Hectaren.	Banannen. Bossen.	Kokosnoten. Stuks.	Koffie. Kilogrammen.	Koorn. Kilogrammen.
	Per transport	»	1 218.5	81 109	»	15	40 453
Beneden-Para	Livorno	700	14.1	4 160	»	»	200
»	Tout lui faut	429	42	15 913	»	»	»
Boven-Saramacca . . .	De vier gezusters	400	1	»	»	»	100
» . . .	Philippinesruhe	400	9	150	»	»	2 000
» . . .	Land a/d Bijlhoutkreek . .	2	1	»	»	»	»
» . . .	Land a/d Wiwiribokreek . .	2	1	»	»	»	»
» . . .	Land a/d Mauritiekreek . .	2	1	»	»	»	»
» . . .	Land a/d Kl. Makkakreek .	2	1	12	»	»	»
» . . .	Isaacshoop	4	3	»	»	»	1 000
» . . .	Isaacshoop	5	3	»	»	»	2 000
» . . .	La ressource	400	2	»	»	»	900
» . . .	Toevlugt.	200	2	200	»	»	»
» . . .	Land n°. 269	2	1	»	»	»	300
» . . .	Carolina	2	1.5	50	»	»	»
» . . .	Carolina [1])	2	1	400	»	»	»
» . . .	Carolina	2	1.5	100	»	»	500
» . . .	Carolina	2	2	50	»	»	500
» . . .	Carolina	2	1	30	»	»	180
» . . .	Carolina	2	1	400	»	»	»
Beneden-Saramacca . .	Mon plaisir	400	2	»	»	»	400
» . .	Waterloo.	400	2	100	»	»	1 000
» . .	Verpachte perceelen	543 [2])	457 [3])	8 752	»	»	7 065
Nickerie	27 grondjes	?	86	2 496	»	»	878
Coronie	Novar.	?	31	6 000	»	»	»
»	Clyde	128	2	600	»	»	»
»	Friendship	214	12.8	1 500	»	»	»
»	Welgelegen.	457	80 [5])	»	90 000	»	»
			1 980.4	122 022	90 000	15	57 476

Rijst.	Aardvruchten.	Arbeiders.					Aanmerkingen.
		Kleine landbouw.		Immigranten.	Andere.	Totaal.	
Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eigenaren	Pachters.				
13 330	80 395	450	743	25	188	1 486	
»	»	»	4	»	»	4	
»	»	»	»	»	5	5	
400	400	»	4	»	»	4	
»	9 000	7	»	»	»	7	
250	1 000	»	1	»	»	1	
500	800	»	2	»	»	2	
750	250	»	5	»	»	5	
»	500	»	1	»	»	1	
600	»	2	»	»	»	2	
3 000	»	2	»	»	»	2	
5 000	1 520	9	»	»	»	9	
»	2 000	2	»	»	»	2	
120	»	»	2	»	»	2	
100	»	»	1	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	1	
200	»	»	1	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	1	
»	»	»	1	»	»	1	
500	»	»	1	»	»	1	
600	150	»	»	»	1	1	
5 000	1 200	2	»	»	»	2	
2 710	5 565	»	»	»	»	» [3])	
»	»	»	»	»	»	» [4])	
»	»	56	»	»	»	56	
»	»	»	11	»	»	11	
»	»	»	16	»	»	16	
»	»	»	89	»	»	89	
43 060	102 780	530	884	25	194	1 633	

[1]) De verlaten grond Carolina (Landsdomein) is in onderscheidene perceelen verdeeld, die echter allen onder denzelfden naam bekend staan.

[2]) Onder deze getallen zijn tevens begrepen de gronden waarvan cacao is geoogst, vermeld op den staat van de cacao-cultuur (bijlage Q).

[3]) Het aantal arbeiders komt voor op den staat van de cacao-cultuur (bijlage Q). Splitsing is onmogelijk door de gebrekkige opgaven van de pachters.

[4]) Het aantal arbeiders komt voor op den staat van de cacao-cultuur (bijlage Q). Splitsing is onmogelijk ten gevolge van gebrekkige opgaven uit Nickerie ontvangen.

[5]) Deze 80 hectaren zijn met kokosboomen en lemmetjesboomen dooreen beplant. De productie van deze laatsten is geweest 66 630 liters. Nog werden 47 vaten gezouten lemmetjes afgeleverd.

RECAPITULATIE van de productie-staten over 1882, (bijlagen P, Q en R).

Uitgestrektheid land in bebouwing.	Suiker.		Gemiddeld product per hectare verkregen van 3105.3 H.A. waarvan geoogst is.	Melasse.	Rum.	Dram.	Cacao.	Banannen.	Koffie.
Hectaren.	Muscovado.	Vacuumpan.	Muscovado en vacuumpan.	Liters.	Liters.	Liters.	Kilogrammen.	Bossen.	Kilogrammen.
	Kilogrammen.	Kilogrammen.	Kilogrammen.						
3 928.7	7 050 859	2 743 274	3 154.1	1 662 754	640 438	6 532	»	31 773	»
6 110.1	»	»	»	»	»	»	1 237 707	444 321	6 149
1 980.4	»	»	»	»	»	»	»	122 022	15
12 019.2	7 050 859	2 743 274	3 154 1	1 662 754	640 438	6 532	1 237 707	598 116	6 164

Katoen.	Kokos-noten.	Koorn.	Rijst.	Aard-vruchten.	Arbeiders.				
					Kleine landbouw.		Immi-granten.	Niet-immi-granten.	Totaal.
Kilo-grammen.	Stuks.	Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Kilo-grammen.	Eigenaren.	Pachters.			
»	»	»	»	»	»	»	2 763	3 685	6 448
347.5	206 135	62 782	7 545	57 036	341	877	749	2 367	4 334
»	90 000	59 476	43 060	102 780	530	884	25	194	1 633
347.5	296 135	122 258	50 605	159 816	871	1 761	3 537	6 246	12 415
Komt bij op plantages en gronden alwaar geen product verkregen is, doch wel wordt geteeld					»	»	1	189	190
Totaal					871	1 761	3 538	6 435	12 605

STAAT

aantoonende den in het jaar 1882 verrichten arbeid en het verdiende loon door creolen en andere vrije arbeiders, op de plantages alwaar immigranten gevestigd zijn.

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS. Creolen.					Andere vrije arbeiders.					AANTAL VER Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Boven-Cottica,	La Paix,	39	32	5	2	78	»	»	»	»	»	9460	6524	605	148
Perica,	Nieuw-Clarenbeek,	25	18	»	»	43	1	»	»	»	1	6769	3982	»	»
	de Eendracht,	41	24	»	»	65	9	»	»	»	9	8895 1/2	3079 1/2	»	»
		66	42	»	»	108	10	»	»	»	10	15668 1/2	7061 1/2	»	»
Boven-Commewijne,	Goudmijn,	28	13	2	»	43	6	2	1	»	9	6771 3/4	1695	341	»
Commetewane,	Breukelerwaard,	22	16	3	1	42	5	3	»	»	8	5553 1/4	2797 1/2	222	65
Matapica,	Alliance,	38	34	7	4	83	57	9	»	»	66	8672	8485	470	345

[L]ICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
»	»	»	»	8001.12	4253.42	362.95	88.54	»	»	»	»	Man c	7.50	3.84
												Vrouw c	5.40	3.84
												Jongen c	1.92	0.90
												Meisje c	1.92	1.50
365	»	»	»	6542.17	4344.11	»	»	218.40	»	»	»	Man c	14.40	4.80
												Vrouw c	6.00	3.60
												Man (a)	4.20	4.20
1697½	»	»	»	7484.73	1855.40	»	»	1230.90	»	»	»	Man c	8.80	1.80
												Vrouw c	4.80	1.30
												Man (a)	15.00	1.50
2062½	»	»	»	14026.90	4199.51	»	»	1449.30	»	»	»			
1306	70	168	»	6868.37	1035.52	216.38	»	1238.20	42.95	101.45	»	Man c	6.60	1.25
												Vrouw c	3.70	0.80
												Jongen c	3.45	0.55
												Man a	8.60	1.60
												Vrouw a	4.40	2.10
												Jongen a	2.00	0.60
1102	603	»	»	5555.93	2122.55	132.90	39.00	1089.40	450.35	»	»	Man c	14.60	4.20
												Vrouw c	6.30	3.85
												Jongen c	3.20	1.20
												Meisje c	2.70	1.50
												Man a	10.00	2.80
												Vrouw a	5.10	2.10
15855½	1497	»	»	8481.00	4146.00	280.00	205.00	16403.18	898.00	»	»	Man c	15.00	1.80
												Vrouw c	7.95	1.50
												Jongen c	1.80	0.60
												Meisje c	2.40	1.12
												Man a	24.00	1.65
												Vrouw a	5.70	0.60

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VEI			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Beneden-Cottica,	Rust en werk,	60	49	»	»	109	83	1	»	»	84	17762	10588	»	»
	de Maasstroom,	5	7	»	»	12	2	»	»	»	2	1237	1181	»	»
	Berlijn,	18	20	2	»	40	»	»	»	»	»	4010	2731	389	»
	Elisabethshoop,	12	8	1	»	21	2	»	»	»	»	3084	1560	20	»
	Frederiksdorp,	25	17	4	»	46	1	1	»	»	2	6068	4050	240	»
	Marienbosch,	22	18	1	1	42	3	1	»	»	4	5918	2189	10	139
	Brouwerslust,	24	18	»	»	42	»	»	»	»	»	7483	3338	»	»
	Transporteeren	166	137	8	1	212	91	3	»	»	94	45562	25637	659	139

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
19361	156	»	»	15075.29	6427.92	»	»	15181.30	124.80	»	»	Man *c*	11.20	4.80
												Vrouw *c*	5.20	3.60
												Man *a*	8.80	0.80
												Vrouw *a*	5.60	5.60
630	»	»	»	942.75	689.96	»	»	507.85	»	»	»	Man *c*	7.50	3.60
												Vrouw *c*	4.20	1.20
												Man *a*	4.80	4.40
»	»	»	»	2919.95	1630.45	235.90	»	»	»	»	»	Man *c*	5.50	0.60
												Vrouw *c*	4.20	0.30
												Jongen *c*	3.60	0.25
612	»	»	»	2456.05	831.65	3.00	»	425.50	»	»	»	Man *c*	7.20	1.80
												Vrouw *c*	4.20	1.20
												Jongen *c*	1.00	0.30
												Man *a*	5.00	4.00
283	177	»	»	4583.10	2526.22	194.70	»	190.30	105.25	»	»	Man *c*	6.40	0.60
												Vrouw *c*	4.20	0.60
												Jongen *c*	3.00	0.15
												Man *a*	4.80	2.40
												Vrouw *a*	3.60	1.20
1147	363	»	»	4463.42	1171.38	1.50	21.90	896.85	120.00	»	»	Man *c*	7.27	0.80
												Vrouw *c*	5.65	0.30
												Jongen *c*	0.15	0.10
												Meisje *c*	0.50	0.10
												Man *a*	12.00	1.90
												Vrouw *a*	2.50	2.50
»	»	»	»	5974.10	1797.95	»	»	»	»	»	»	Man *c*	10.50	0.80
												Vrouw *c*	7.00	0.30
22033	696	»	»	36414.66	15075.53	435.10	21.90	17201.80	350.05	»	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
	Per transport	166	137	8	1	212	91	3	»	»	94	45562	25637	659	139
Beneden-Cottica,	Killenstein,	9	6	»	»	15	13	1	»	»	14	2552	847	»	»
	Mon souci,	25	10	»	»	35	»	»	»	»	»	5810	2094	»	»
	Zorg en hoop,	52	24	5	3	84	23	8	»	»	31	12495	5559	931	588
		252	177	13	4	446	127	12	»	»	139	66419	34137	1590	727
Beneden-Commewijne,	Zoelen,	11	5	1	1	18	6	3	»	»	9	2941	919	235	45
	Geertruidenberg,	9	9	»	»	18	1	»	»	»	1	1906	1877	»	»
	Marienburg,	51	11	»	»	62	141	4	»	»	145	11626	2883	»	»
	Transporteeren	71	25	1	1	98	148	7	»	»	155	16473	5679	235	45

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
22039	696	»	»	36414.66	15075.53	435.10	21.90	17201.80	350.05	»	»			
3727	46	»	»	1914.74	473.02	»	»	2713.47	41.60	»	»	Man *c*	12.00	3.00
												Vrouw *c*	6.00	2.00
												Man *a*	15.00	4.00
												Vrouw *a*	7.00	3.00
»	»	»	»	4386.20	1260.98	»	»	»	»	»	»	Man *c*	10.00	3.60
												Vrouw *c*	6.30	3.60
3189	942	»	»	10560.90	3040.73	252.95	152.59	3172.78	661.75	»	»	Man *c*	14.25	0.40
												Vrouw *c*	6.20	0.30
												Jongen *c*	3.00	0.25
												Meisje *c*	2.40	0.15
												Man *a*	10.70	0.80
												Vrouw *a*	3.60	0.40
28949	1684	»	»	53276.50	19850.26	688.05	174.49	23088.05	1053.40	»	»			
1945	266	»	»	2512.34	513.02	52.87	12.84	1764.48	164.63	»	»	Man *c*	9.10	1.75
												Vrouw *c*	6.00	2.49
												Jongen *c*	2.80	1.60
												Meisje *c*	2.00	1.20
												Man *a*	9.00	7.00
												Vrouw *a*	2.70	1.40
146	»	»	»	1560.27	862.05	»	»	128.25	»	»	»	Man *c*	6.00	4.00
												Vrouw *c*	2.50	2.50
												Man *a*	4.00	3.60
34323	671	»	»	19222.32	1664.70	»	»	30714.29	415.32	»	»	Man *c*	15.00	3.60
												Vrouw *c*	3.60	3.00
												Man *a*	10.50	6.00
												Vrouw *a*	3.60	2.40
36414	937	»	»	23294.93	3039.77	52.87	12.84	32607.02	579.95	»	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Beneden-Commewijne,	Per transport	71	25	1	1	98	148	7	»	»	155	16473	5679	235	45
	Leliendaal,	20	24	1	»	45	5	1	»	»	6	4860	4019	40	»
	Visserszorg,	52	42	3	2	99	20	5	»	»	25	13553	7554	216	70
	Sorgvliet	17	14	2	1	34	2	2	1	»	5	3681	2410	283	139
	Alkmaar,	32	25	»	»	57	3	3	»	»	6	6815	3147	»	»
	Mon trésor,	15	13	»	»	28	»	»	»	»	»	4476	1886	»	»
	Katwijk,	12	11	»	»	23	1	1	»	»	2	2872	2121	»	»
	Transporteeren	219	154	7	4	384	179	19	1	»	199	52730	26816	774	254

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
36444	937	»	»	23294.93	3039.77	52.87	12.84	3260.02	579.95	»	»			
1777	229	»	»	4270.57	1962.78	4.60	»	1304.54	134.08	»	»	Man (c)	7.85	2.50
												Vrouw (c)	2.75	1.25
												Jongen (c)	1.50	0.70
												Man (a)	6.00	4.80
												Vrouw (a)	2.50	2.00
4526	902	»	»	10611.04	3883.30	88.80	20.75	3374.81	484.68	»	»	Man (c)	11.25	0.50
												Vrouw (c)	6.60	0.25
												Jongen (c)	2.40	0.15
												Meisje (c)	2.10	0.10
												Man (a)	9.60	0.25
												Vrouw (a)	5.95	0.20
281	294	80	»	3389.69	1640.17	146.55	29.90	188.47	156.25	41.13	»	Man (c)	8.60	1.20
												Vrouw (c)	8.40	0.75
												Jongen (c)	1.75	0.25
												Meisje (c)	1.75	0.50
												Man (a)	5.00	0.75
												Vrouw (a)	4.00	0.60
												Jongen (a)	3.00	0.50
544	720	»	»	6071.55	1699.58	»	»	309.75	446.40	»	»	Man (c)	6.80	0.40
												Vrouw (c)	4.80	0.30
												Man (a)	9.00	6.00
												Vrouw (a)	6.00	4.00
»	»	»	»	3584.72	1170.48	»	»	»	»	»	»	Man (c)	9.60	0.40
												Vrouw (c)	3.60	0.60
140	232	»	»	2471.51	1435.56	»	»	56	116.20	»	»	Man (c)	10.00	0.80
												Vrouw (c)	9.00	0.60
												Man (a)	2.40	0.30
												Vrouw (a)	3.00	1.40
43682	3314	80	»	53694.01	14831.64	292.82	63.49	37840.59	1917.56	»	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
	Per transport	219	154	7	4	384	179	19	1	»	199	52730	26816	774	254
Beneden-Commewijne.	Wederzorg,	32	32	»	»	64	1	1	»	»	2	9240	6828	»	»
	Vriendsbeleid en Ouderszorg,	22	23	2	»	47	2	1	»	»	3	4862	4670	227	»
	Spieringshoek,	26	22	2	»	50	»	»	»	»	»	6792	3996	226	»
		299	231	11	4	545	182	21	1	»	204	73624	42310	1227	254
Boven-Suriname.	Vreeland,	20	17	3	2	42	40	10	»	»	50	4281¾	2440½	423	280
	St. Barbara,	24	29	1	1	55	8	1	»	»	9	6751½	5492	197	195½
		44	46	4	3	97	48	11	»	»	59	11043¼	7932½	620	475¼

…CHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
3682	3314	80	»	53694.01	14831.64	292.82	63.49	37840.59	1917.56	41.13	»			
70	42	»	»	7392.37	4091.77	»	»	42.20	25.50	»	»	Man (c)	7.80	1.50
												Vrouw (c)	4.20	0.90
												Man (a)	3.60	1.20
												Vrouw (a)	3.00	0.60
238	22	»	»	3675.46	2881.77	136.50	»	187.47	19.20	»	»	Man (c)	6.00	1.80
												Vrouw (c)	3.60	1.50
												Jongen (c)	1.80	0.90
												Man (a)	6.00	3.60
												Vrouw (a)	3.00	0.60
»	»	»	»	5762.09	2495.70	62.60	»	»	»	»	»	Man (c)	9.00	0.60
												Vrouw (c)	5.70	0.40
												Jongen (c)	1.00	0.90
43990	3378	80	»	70523.93	24300.88	491.92	63.49	38070.26	1962.26	41.13	»			
10602½	66	»	»	4653.71	1969.21	87.27	58.18	9331.68	53.25	»	»	Man (c)	12.75	2.20
												Vrouw (c)	6.40	1.80
												Jongen (c)	2.40	1.35
												Meisje (c)	2.40	1.35
												Man (a)	12.20	2.40
												Vrouw (a)	8.80	1.60
1860¾	2	»	»	5955.21	4376.63	55.75	55.75	1890.17	1.50	»	»	Man (c)	18.38	3.00
												Vrouw (c)	7.50	2.25
												Jongen (c)	1.50	0.60
												Meisje (c)	2.25	0.60
												Man (a)	14.25	2.25
												Vrouw (a)	8.62	1.50
1246¾	68	»	»	10608.92	6345.84	143.02	113.93	11221.85	54.75	»	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VE			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Beneden-Suriname,	de Resolutie,	54	49	»	»	103	62	4	»	»	66	9700	5427	»	»
	Voorburg,	55	61	»	»	116	116	1	»	»	117	16330	10533	»	»
	Susanna'sdaal,	22	19	»	»	41	4	2	»	»	6	3688	2792	»	»
	Lust en rust,	11	8	»	»	19	»	»	»	»	»	2343	911	»	»
	Jagtlust,	5	5	»	»	10	6	2	»	»	8	1097	598	»	»
	Meerzorg,	9	7	2	»	18	6	8	»	»	14	2607	1769	159	»
		156	149	2	»	307	194	17	»	»	211	35765	22030	159	»
Beneden-Para,	Kwatta,	7	14	2	»	23	»	»	»	»	»	1619	2527	»	»

…RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
11131	665	»	»	14765.81	4013.62	»	»	9505.95	387.96	»	»	Man } *c*	15.00	3.60
												Vrouw } *c*	5.40	3.60
												Man } *a*	7.90	3.60
												Vrouw } *a*	3.60	3.60
22862	38	»	»	13256.74	8363.76	»	»	18703.32	31.35	»	»	Man } *c*	10.70	2.50
												Vrouw } *c*	6.80	3.00
												Man } *a*	9.53	2.40
												Vrouw } *a*	6.00	4.00
661	197	»	»	3239.51	2056.92	»	»	595.92	157.75	»	»	Man } *c*	8.00	4.75
												Vrouw } *c*	6.80	3.25
												Man } *a*	9.45	3.60
												Vrouw } *a*	4.80	2.85
»	»	»	»	2294.70	546.60	»	»	»	»	»	»	Man } *c*	5.60	2.40
												Vrouw } *c*	3.00	1.80
1526	565	»	»	787.64	289.02	»	»	1201.51	368.55	»	»	Man } *c*	6.50	2.40
												Vrouw } *c*	4.20	1.50
												Man } *a*	6 50	2.40
												Vrouw } *a*	4.20	1.50
1750	2194	»	»	2069.60	1066.20	95.40	»	1472.41	1295.40	»	»	Man } *c*	4.80	3.20
												Vrouw } *c*	3.60	1.80
												Jongen } *c*	3.60	2.40
												Man } *a*	4.80	3.20
												Vrouw } *a*	3.60	1.80
37930	3659	»	»	36414.00	16336.12	95.40	»	31479.11	2241.01	»	»			
»	»	»	»	1055.79	1477.57	»	»	»	»	»	»	Man } *c*	6.50	5.50
												Vrouw } *c*	5.40	3.60
												Jongen } *c*		

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Beneden-Saramacca,	Kent,	6	7	»	»	13	4	3	»	»	7	911	470	»	»
	Caledonia,	7	11	»	»	18	8	4	»	»	12	1701½	1740½	»	»
	Concordia,	18	19	1	»	38	4	2	1	»	7	4574	3492	44½	»
	Catharina Sophia,	52	22	»	»	74	144	40	»	»	184	9348	4158½	»	»
	de Morgenster,	21	18	5	1	45	22	»	»	»	22	5258	3609	634	140
	Johanna Catharina,	12	9	1	»	22	1	2	»	»	3	3433½	2407	264	»
		116	86	7	1	210	183	51	1	»	235	25226	15877	942½	140

ICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
711	510	»	»	1065.85	154.35	»	»	596.84	146.31	»	»	Man } c	6.72	1.50
												Vrouw } c	2.00	1.50
												Man } a	5.60	4.80
												Vrouw } a	2.80	1.75
1835	525	»	»	1752.05	1070.20	»	»	2198.96	349.76	»	»	Man } c	10.00	4.00
												Vrouw } c	4.80	2.90
												Man } a	9.80	2.40
												Vrouw } a	7.50	3.60
894½	452½	96	»	3983.30	2067.85	24.50	»	614.65	247.05	43.10	»	Man } c	9.00	3.60
												Vrouw } c	5.00	2.40
												Jongen } c	1.50	1.20
												Man } a	9.00	3.60
												Vrouw } a	4.80	2.40
												Jongen } a	1.50	1.20
3866	5638½	»	»	8709.25	2544.89	»	»	33686.00	3246.03	»	»	Man } c	16.00	4.80
												Vrouw } c	6.00	3.00
												Man } a	18.30	4.80
												Vrouw } a	6.90	3.60
220	»	»	»	4362.36	2220.14	140.45	31.20	328.29	»	»	»	Man } c	8.40	3.60
												Vrouw } c	7.95	3.60
												Jongen } c	1.50	0.90
												Meisje } c	1.50	0.90
												Man (a)	12.00	6.00
295	433	»	»	2693.26	1396.10	47.30	»	245.00	259.25	»	»	Man } c	8.60	3.60
												Vrouw } c	6.45	3.60
												Jongen } c	1.00	1.00
												Man } a	5.00	5.00
												Vrouw } a	4.20	3.60
784¾	7559	96	»	22566.07	9453.53	202.05	31.20	37669.74	4248.40	43.10	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER[...]			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Nickerie,	Margarethenburg,	9	2	»		11	9	3	2		14	1958	$280^{3}/_{4}$	»	
	Waterloo,	22	27	14		63	143	41	8		192	5262	2699	470	
	Hazard,	14	10	»		24	82	9	»		91	2313	1029	»	
	Hamptoncourt,	46	13	2		61	65	19	5		89	4225	1326	142	
	Crappahook,	7	5	1		13	12	1	1		14	$1581^{3}/_{4}$	$1004^{1}/_{2}$	45	
		98	57	17		172	311	73	16		400	$15339^{3}/_{4}$	$6339^{1}/_{4}$	651	

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.							
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)		Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.	Gld.				Gld.	Gld.
1822½	293⅛	59¼		2064.16	281.30	»		1933.49	243.55	59.75		Man	c	9.00	3.00
												Vrouw	c	5.00	3.50
												Man	a	8.00	4.50
												Vrouw	a	5.00	2.50
												Jongen	a	2.40	0.80
30212	5769	455		6733.39	3998.75	455		29942.29	6259.95	320.20		Man	c	17.20	4.80
												Vrouw	c	8.30	3.60
												Jongen	c	5.40	2.80
												Meisje	c	3.60	1.90
												Man	a	niet vermeld.	
												Vrouw	a		
												Jongen	a		
												Meisje	a		
15918	1009	»		2419.20	776.56	»		18386.94	810.99	»		Man	c	18.00	4.80
												Vrouw	c	4.80	1.80
												Man	a	25.00	4.80
												Vrouw	a	4.80	1.60
18422	2499	305		4245 00	1059.60	71		18422.60	1989.20	152.50		Man	c	15.00	6.00
												Vrouw	c	5.60	1.80
												Jongen	c	3.00	1.50
												Meisje	c	3.00	1.50
												Man	a	15.00	6.00
												Vrouw	a	6.00	3.00
												Jongen	a	3.00	1.50
												Meisje	a	3.00	1.50
2975¾	132½	19¾		1701.17	914.30	34.40		3005.22	113.70	12.45		Man	c	15.00	3.50
												Vrouw	c	9.00	2.50
												Jongen	c	2.40	2.40
												Man	a	10.50	6.00
												Vrouw	a	6.00	3.00
												Jongen	a	3.00	3.00
69350¼	9703	839		17162.75	7030.51	560.40		71690.54	9417.39	544.90					

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Coronie,	Burnside,	114	118	18	11	261	46	6	»	»	52	25038	12800	1932	1410
	Leasowes en Sarah,	37	44	3	5	89	»	1	»	»	1	7056	6585	248	647
		151	162	21	16	350	46	7	»	»	53	32094	19385	2180	2057

Ten gevolge van onvolledige opgaven uit Nickerie, is het ook dit jaar onmogelijk geweest, om, niettegenstaande daartoe bijtijds de noodige voorschriften waren gegeven, de zoo zeer gewenschte eenvormigheid te verkrijgen.

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (*c*) Andere vrije arbeiders (*a*)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.				Gld.	Gld.
9218	690	»	»	18765.96	8122.89	965.42	665.38	8641.69	385.55	»	»	Man (*c*)	19.00	0.60
												Vrouw (*c*)	13.96	0.58
												Jongen (*c*)	5.35	0.40
												Meisje (*c*)	8.05	0.50
												Man (*a*)	21.57	0.30
												Vrouw (*a*)	8.10	0.50
»	179	»	»	5109.78	3458.31	106.70	173.50	»	107.40	»	»	Man	6.00	0.60
												Vrouw	3.00	0.25
												Jongen	1.80	0.30
												Meisje	1.50	0.25
												Man (*a*)	3.60	0.30
9218	869	»	»	23875.74	11581.20	1072.12	838.88	8641.69	492.95	»	»			

STAAT

aantoonende den in het jaar 1882 verrichten arbeid en het verdiende loon door creolen en andere vrije arbeiders, op de plantages alwaar geen immigranten gevestigd zijn.

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS. Creolen. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Andere vrije arbeiders. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	AANTAL VER Creolen. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Boven-Cottica.	Lunenburg,	32	38	1	1	72	7	»	»	»	7	5469	6099	114	112
	Mon sort,	17	19	4	»	40	»	»	»	»	»	4361	3783	482	»
	Kleinhoop,	16	11	3	3	33	»	»	»	»	»	3702½	3226½	361	334
		65	68	8	4	145	7	»	»	»	7	13532½	13108½	957	446
Commetewane,	Bergerac,	8	4	»	»	12	»	»	»	»	»	2304	1139	»	»
	Slootwijk,	12	10	»	»	22	»	»	»	»	»	3394	3007	»	»
	Schoonoord,	18	9	2	»	29	8	»	»	»	8	3191	1646	96	»
		38	23	2	»	63	8	»	»	»	8	8889	5792	96	»
Matappica,	Reijnsdorp,	6	6	»	»	12	2	»	»	»	2	1850	1452½	»	»
	Nieuw-Meerzorg,	67	75	10	8	160	»	»	»	»	»	16888	15951	936	657
		73	81	10	8	172	2	»	»	»	2	18738	17403½	936	657

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.			
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.							
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)		Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
1741	»	»	»	4879.93	4360.83	68.15	66.14	1223.29	»	»	»	Man	c	4.80	2.40
												Vrouw		3.84	1.92
												Jongen		1.50	0.75
												Meisje		1.50	0.75
												Man	(a)	4.80	2.40
»	»	»	»	3640.63	2459.91	289.56	»	»	»	»	»	Man	c	6.00	4.80
												Vrouw		4.90	4.20
												Jongen		3.00	2.10
»	»	»	»	3199.28	2207.44	217.00	200.10	»	»	»	»	Man	c	6.60	2.10
												Vrouw		5.40	4.20
												Jongen		2.10	0.96
												Meisje		2.10	1.20
1741	»	»	»	11719.86	9028.18	574.71	266.24	1223.29	»	»	»				
»	»	»	»	1796.34	690.62	»	»	»	»	»	»	Man	c	5.20	4.80
												Vrouw		4.20	3.60
»	»	»	»	2414.62	1758.96	»	»	»	»	»	»	Man	c	4.00	3.20
												Vrouw		3.20	2.56
2239	»	»	»	2588.80	1028.20	57.60	»	1710.80	»	»	»	Man	c	4.80	2.40
												Vrouw		3.60	1.50
												Jongen		0.90	0.30
												Man	(a)	5.60	3.20
2239	»	»	»	6799.76	3477.78	57.60	»	1710.80	»	»	»				
376	»	»	»	1339.93	830.90	»	»	287.80	»	»	»	Man	c	4.80	2.40
												Vrouw		3.60	1.80
												Man	(a)	5.00	2.40
»	»	»	»	13974.80	9553.31	561.90	394.05	»	»	»	»	Man	c	7.40	4.80
												Vrouw		7.20	3.60
												Jongen		1.50	1.20
												Meisje		1.20	0.90
376	»	»	»	15314.73	10384.21	561.90	394.05	287.80	»	»	»				

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Matappica,	Constantia,	22	27	2	1	52	9	1	»	»	10	$5421\frac{1}{2}$	$5314\frac{1}{2}$	516	95
		95	108	12	9	224	11	1	»	»	12	$24159\frac{1}{4}$	$22717\frac{3}{4}$	1452	752
Beneden-Cottica,	Pieterszorg,	16	20	2	2	40	1	»	»	»	1	2737	2866	163	143
	Johannisburg,	9	7	1	»	17	2	1	»	»	3	2918	1563	90	»
	Guadeloupe,	9	7	2	1	19	7	4	1	»	12	2666	1508	391	69
	't Vertrouwen,	20	24	2	»	46	4	2	»	»	6	4931	3973	373	»
		54	58	7	3	122	14	7	1	»	22	13252	9912	1017	212

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
2240	96	»	»	4444.24	3117.71	310.00	57.00	1620.00	48.00	»	»	Man c	4.80	0.80
												Vrouw c	3.60	0.60
												Jongen c	1.50	0.25
												Meisje c	1.50	0.25
												Man a	4.80	0.80
												Vrouw a	3.60	0.60
2616	96	»	»	19458.97	13501.92	871.90	451.05	1907.80	48.00	»	»			
106	»	»	»	2210.18	1842.38	98.81	92.56	81.08	»	»	»	Man c	11.48	0.80
												Vrouw c	5.76	0.64
												Jongen c	1.60	0.32
												Meisje c	1.60	0.32
												Man (a)	5.60	1.60
504	255	»	»	2355.18	986.35	34.70	»	314.60	153.00	»	»	Man c	6.00	2.40
												Vrouw c	6.40	1.50
												Jongen c	2.50	1.00
												Man a	4.80	1.80
												Vrouw a	2.40	1.20
1994	347	40	»	2039.35	899.50	179.00	15.10	1790.96	222.65	20.00	»	Man c	7.50	1.20
												Vrouw c	6.00	0.60
												Jongen c	4.00	0.50
												Meisje c	0.75	0.15
												Man a	10.00	2.50
												Vrouw a	3.60	0.60
												Jongen a	2.40	0.60
670	204	»	»	3741.76	2229.96	59.86	»	487.65	123.20	»	»	Man c	6.00	1.50
												Vrouw c	6.00	0.60
												Jongen c	1.25	0.50
												Man a	6.00	0.60
												Vrouw a	4.20	0.60
3274	806	40	»	10346.59	5958.19	372.37	107 66	2674.29	498.85	20.00	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Beneden-Commewijne.	Nijd en Spijt,	20	13	1	»	34	2	»	»	»	2	4673	2438	87	»
	Weltevreden,	8	4	»	»	12	10	6	»	»	16	625	250	»	»
	de Nieuwe grond,	2	1	»	»	3	»	»	»	»	»	348	59	»	»
		30	18	1	»	49	12	6	»	»	18	5646	2747	87	»
Boven-Suriname.	La liberté,	12	11	2	»	25	8	7	»	»	15	3213	1737	349	»
	Bleijendaal,	34	28	5	2	69	1	»	»	»	1	10522	7471½	362½	145
	de Hoop,	8	7	»	»	15	4	1	»	»	5	1935½	1275¼	»	»
	Maagdenburg,	2	3	»	»	5	3	2	»	»	5	333	426	»	»
	Transporteeren	56	49	7	2	114	16	10	»	»	26	16003½	10909¾	711½	145

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
411	»	»	»	3852.06	1580.35	17.30	»	344.55	»	»	»	Man c	9.35	1.90
												Vrouw c	5.70	1.60
												Jongen c	2.40	0.50
												Man (a)	4.50	1.50
1285	685	»	»	625.00	150.00	»	»	1285.00	411.00	»	»	Man c	12.00	4.20
												Vrouw c	6.00	1.80
												Man a	9.00	3.00
												Vrouw a	3.60	2.10
»	»	»	»	357.10	34.80	»	»	»	»	»	»	Man c	6.00	0.80
												Vrouw c	4.00	0.50
1696	685	»	»	4834.16	1765.15	17.30	»	1629.55	411.00	»	»			
1403	839	»	»	3208.24	1139.59	104.24	»	1415.46	554.49	»	»	Man c	10.60	4.00
												Vrouw c	8.25	3.75
												Jongen c	1.50	0.30
												Man a	10.60	4.00
												Vrouw a	8.25	3.75
363	»	»	»	10538.15	6083.50	299.98	145 00	318.39	»	»	»	Man c	13.67	3.00
												Vrouw c	10.00	2.40
												Jongen c	4.20	0.75
												Meisje c	2.00	0.90
												Man (a)	7.00	3.03
831 1/4	172	»	»	1747.05	825.81	»	»	134.80	»	»	»	Man c	13.10	4.00
												Vrouw c	7.60	4.00
												Man a	11.50	4.00
												Vrouw a	7.05	4.00
87	81	»	»	372 99	275.34	»	»	87.00	81.00	»	»	Man c	6 00	3.80
												Vrouw c	4.50	3.80
												Man a	6.00	3.80
2684 1/4	1092	»	»	15766.43	8324.24	404.22	145.00	1955.65	635.49	»	»	Vrouw a	4.50	3.80

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
	Per transport	56	49	7	2	114	16	10	»	»	26	16003½	10909¾	711½	145
Boven-Suriname,	de Drie gebroeders,	11	7	3	1	22	8	4	»	»	12	1770¼	1025	276¾	92¼
	Groot-Chatillon,	7	7	»	»	14	1	»	»	»	1	2563½	2367	»	»
	de Guineesche vriendschap,	23	15	4	2	44	7	4	3	»	14	3684¼	1683¾	236	119
		97	78	14	5	219	32	18	3	»	53	24021½	15985½	1224¼	356¼
Beneden-Suriname,	Belwaarde,	8	10	10	8	36	1	»	»	»	1	1909	1921	»	»
	Dordrecht,	10	5	»	1	16	1	»	»	»	1	2239	1140	»	»
	Peperpot,	16	13	2	2	33	2	»	»	»	2	3508	2754	108	205
		24	28	12	11	85	4	»	»	»	4	7656	5815	108	205

…RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
2584 1/4	1092	»	»	15766.43	8324.24	404.22	145.00	1955.65	635.49	»	»			
1985 1/4	281 3/4	»	»	1543.61	770.91	124.83	92.25	1653.06	229.79	»	»	Man (c)	10.75	4.80
												Vrouw (c)	4.80	2.40
												Jongen (c)	2.50	1.50
												Meisje (c)	2.00	0.75
												Man (a)	8.20	4.80
												Vrouw (a)	4.20	2.40
185 1/2	»	»	»	2564.50	1893.00	»	»	185.50	»	»	»	Man (c)	13.50	2.40
												Vrouw (c)	5.60	1.50
												Man (a)	13.00	2.40
1335	514 1/4	184	»	3251.40	1330.40	55.17	27.50	1118.59	410.80	47.25	»	Man (c)	9.20	4.80
												Vrouw (c)	4.80	2.40
												Jongen (c)	3.00	1.50
												Meisje (c)	2.40	1.20
												Man (a)	10.00	2.40
												Vrouw (a)	4.80	2.40
												Jongen (a)	1.50	0.90
6190	1888	184	»	23125.94	12318.55	584.22	264.75	4912.80	1276.08	47.25	»			
411	»	»	»	1442.20	1134.35	»	»	341.40	»	»	»	Man (c)	7.45	3.90
												Vrouw (c)	4.20	3.60
												Man (a)	7.60	4.40
203	»	»	»	1827.80	744.20	»	»	142.47	»	»	»	Man (c)	16.80	4.80
												Vrouw (c)	8.10	3.60
												Man (a)	6.00	4.80
754	»	»	»	2853.11	1952.05	21.10	39.70	750.55	»	»	»	Man (c)	5.00	4.80
												Vrouw (c)	4.50	4.20
												Jongen (c)	1.20	1.00
												Meisje (c)	1.20	1.00
												Man (a)	6.00	4.80
1368	»	»	»	6123.11	3830.60	21.10	39.70	1234.42	»	»	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Boven-Para,	Boxel,	18	20	1	»	39	4	3	1	»	8	5155	4202	192	»
	Waterland,	7	6	2	»	15	5	3	»	»	8	916	948½	41	»
	Accaribo,	22	18	3	2	45	1	»	»	»	1	5750	4454	423	280
	la Rencontre,	22	21	2	1	46	18	6	2	»	26	6032	4632	253	127
		69	65	8	3	145	28	12	3	»	43	17853	13936½	909	407

ICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.			Gld.	Gld.
682	509	50	»	5060.82	3099.60	49.75	»	582.70	355.40	9.50	»	Man (c)	9.70	4.80
												Vrouw (c)	6.00	4.20
												Jongen (c)	2.40	1.75
												Man (a)	6.00	4.80
												Vrouw (a)	6.00	4.80
												Jongen (a)	2.40	1.75
$830\frac{1}{2}$	104	»	»	948.88	768.79	»	»	767.40	86.22	»	»	Man (c)	7.50	0.80
												Vrouw (c)	7.60	0.25
												Jongen (c)	1.75	0.60
												Man (a)	7.00	0.40
												Vrouw (a)	7.60	0.25
11	»	»	»	5306.81	2936.68	62.23	124.42	10.00	»	»	»	Man (c)	8.65	4.25
												Vrouw (c)	6.40	3.84
												Jongen (c)	2.50	1.80
												Meisje (c)	2.10	1.80
												Man (a)	8.50	4.00
$3301\frac{3}{4}$	$527\frac{1}{4}$	»	»	6030.20	3468.70	»	»	3341.80	583.47	»	»	Man (c)	8.50	1.20
												Vrouw (c)	5.20	3.60
												Jongen (c)	1.00	
												Meisje (c)		
												Man (a)		
												Vrouw (a)		
												Jongen (a)		
$4825\frac{1}{4}$	$1140\frac{1}{4}$	50	»	17336.71	10273.77	111.98	124.42	4301.90	1025.09	9.50	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Beneden-Para,	Beekhuizen,	9	10	12	»	31	»	»	»	»	»	2185	2708	»	»
	Tout lui faut,	21	21	»	»	42	»	»	»	»	»	6023	4724	»	»
	Ma retraite,	37	41	»	»	78	»	»	»	»	»	8238	8314	»	»
	Tourtonne,	25	54	»	»	79	»	»	»	»	»	5167	10048	»	»
	Leonsberg,	16	14	7	13	50	»	»	»	»	»	5871	6279	285	590
	Clevia,	39	34	3	10	86	»	»	»	»	»	8380	5716	»	»
	de Morgenstond,	41	45	5	34	125	»	»	»	»	»	10192	9830	»	»
	Geijersvlijt,	20	44	»	17	81	»	»	»	»	»	5486	10875	»	»
	Mon plaisir,	7	10	»	3	20	»	»	»	»	»	1921	2604	»	»
	Twee kinderen,	4	3	»	»	7	»	»	»	»	»	799	467	»	»
	Rainville,	21	25	»	2	48	4	»	»	»	4	2502	3252	»	»
		240	301	27	79	647	4	»	»	»	4	56764	64817	285	590

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.					Gld.	Gld.
»	»	»	»	1989.97	1507.87	»	»	»	»	»	»	Man (c)	8.00	3.00
												Vrouw (c)	6.00	3.00
»	»	»	»	6415.67	3822.22	»	»	»	»	»	»	Man (c)	11.25	2.00
												Vrouw (c)	8.60	1.25
»	»	»	»	8252.48	4714.11	»	»	»	»	»	»	Man (c)	12.10	4.80
												Vrouw (c)	3.60	3.60
»	»	»	»	4027.85	6301.84	»	»	»	»	»	»	Man (c)	6.75	4.80
												Vrouw (c)	6.60	3.00
»	»	»	»	4538.08	3795.30	85.50	177.00	»	»	»	»	Man (c)	7.00	4.00
												Vrouw (c)	4.80	3.00
												Jongen (c)	2.25	1.50
												Meisje (c)	1.80	1.25
»	»	»	»	7135.20	3343.38	»	»	»	»	»	»	Man (c)	11.10	3.60
												Vrouw (c)	7.80	3.80
»	»	»	»	7685.70	5948.10	»	»	»	»	»	»	Man (c)	6.00	3.60
												Vrouw (c)	4.80	3.60
»	»	»	»	4144.70	6570.50	»	»	»	»	»	»	Man (c)	7.10	3.00
												Vrouw (c)	4.80	3.00
»	»	»	»	1420.61	1363.50	»	»	»	»	»	»	Man (c)	6.52	3.00
												Vrouw (c)	5.70	1.50
»	»	»	»	654.18	230.50	»	»	»	»	»	»	Man (c)	7.00	3.60
												Vrouw (c)	3.90	1.80
727.00	»	»	»	2007.00	1542.50	»	»	566.92	»	»	»	Man (c)	12.50	4.80
												Vrouw (c)	7.50	3.00
												Man (a)	6.40	3.00
727.00	»	»	»	48271.45	39139.82	85.50	177.00	566.92	»	»	»			

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Beneden-Saramacca,	Huwelijkszorg,	16	9	1	»	26	»	»	»	»	»	4200	1902	355	»
	Dankbaarheid,	18	17	1	»	36	3	»	»	»	3	4712	4165½	77	»
	Broederschap,	11	8	»	»	19	8	1	»	»	9	2699	1317¾	»	»
	de Herstelling,	4	1	1	»	6	»	»	»	»	»	1509	252	26	»
	Margarethasgift,	10	10	»	»	20	»	»	»	»	»	2686¼	1920¼	»	»
	Goede hoop,	9	6	»	»	15	»	»	»	»	»	2221½	1350½	»	»
	Monitor,	15	10	2	»	27	1	»	1	»	2	3527	2292	491	»
	Johannishoop,	4	4	1	1	10	»	»	»	»	»	815	1143	90	»
	La poule,	8	6	1	»	15	2	1	1	»	4	1631½	1440½	64	»
		95	71	7	1	174	14	2	2	»	18	24001¼	15783½	1103	»

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
»	»	»	»	3606.25	1108.57	425.10	»	»	»	»	»	Man } c	7.30	4.90
												Vrouw } c	3.90	3.50
												Jongen } c	3.00	1.75
585	»	»	»	4002.40	2612.38	12.50	»	425.01	»	»	»	Man } c	6.00	2.40
												Vrouw } c	5.00	1.92
												Jongen } c	1.50	0.75
												Man (a)	5.70	4.00
1571½	132⅓	»	»	1991.07	817.55	»	»	1443.66	75.67	»	»	Man } c	7.20	1.20
												Vrouw } c	9.30	0.60
												Man } a	18.00	2.70
												Vrouw } a	7.30	2.12
»	»	»	»	1479.00	140.00	18.00	»	»	»	»	»	Man } c	6.00	4.00
												Vrouw } c	3.60	2.40
												Jongen } c	2.00	1.00
»	»	»	»	1809.96	1171.65	»	»	»	»	»	»	Man } c	4.80	3.60
												Vrouw } c	3.60	3.00
»	»	»	»	1519.98	773.50	»	»	»	»	»	»	Man } c	4.80	3.60
												Vrouw } c	3.60	3.00
348.00	»	239	»	2223.04	1271.20	90.35	»	242.62	»	59.75	»	Man } c	6.00	4.00
												Vrouw } c	4.20	3.00
												Jongen } c	1.25	0.75
												Man } a	10.40	4.20
												Jongen } a	1.75	1.75
»	»	»	»	740.80	687.80	10.25	»	»	»	»	»	Man } c	4.50	3.60
												Vrouw } c	3.60	3.00
												Jongen } c	1.50	0.75
743¼	398.00	22	»	1201.45	769.45	14.55	»	357.71	228.80	5.40	»	Man } c	9.20	3.60
												Vrouw } c	7.00	3.60
												Jongen } c	1.50	0.75
												Man } a	5.60	3.60
												Vrouw } a	3.60	3.00
3247¾	530⅓	261	»	18573.95	9352.10	570.75	»	2469.00	304.47	65.15	»	Jongen } a	1.50	0.75

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS. Creolen. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Andere vrije arbeiders. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	AANTAL VE… Creolen. Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Beneden-Saramacca,	Fridericisgift,	10	5	»	»	15	1	1	»	»	2	4028	1307	»	»
		105	76	7	»	189	15	3	2	»	20	$28029\frac{1}{2}$	$17090\frac{1}{2}$	1103	»
Nickerie,	Waldeck,	2	»	»		2	5	3	3		11	$501\frac{3}{4}$	»	»	
	Nursery,	86	54	8		148	120	28	6		154	16255	7983	374	
	Paradise,	44	24	5		73	209	22	12		243	11227	6275	750	
	Botany Bay,	9	3	1		13	3	1	»		4	$2479\frac{1}{2}$	$516\frac{1}{2}$	98	
	't Lot n°. 26,	12	4	»		16	12	3	»		15	2469	570	»	
		153	85	14		252	349	57	21		427	$32932\frac{1}{4}$	$15344\frac{1}{2}$	1212	

RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
179	24	»	»	3279.80	738.35	»	»	126.60	23.40	»	»	Man c	4.20	3.20
												Vrouw c	3.60	2.40
												Man a	4.20	3.20
$3426^{3}/_{4}$	$554^{1}/_{2}$	62100	»	21853.75	10090.45	570.75	»	2595.60	327.87	65.15	»	Vrouw a	3.60	2.40
$1070^{1}/_{4}$	22	$116^{1}/_{2}$		$436.74^{1}/_{2}$	»	»		$1011.40^{1}/_{2}$	10.50	46.10		Man a	10.50	2.10
												Vrouw a	2.00	0.25
												Jongen a	2.50	0.40
												Man (c)	8.00	2.10
19736	4532	283		19865.85	6876.70	170.90		25774.40	3869.30	123.90		Man c	12.00	4.80
												Vrouw c	9.00	3.00
												Jongen c	4.00	1.80
												Meisje c	3.60	1.20
												Man a	18.00	3.60
												Vrouw a	9.00	2.40
												Jongen a	2.40	0.40
												Meisje a	2.00	0.40
41605	9380	1680		11227.00	6275.00	472.50		41605.00	9380.00	840.00		Man c	12.00	6.00
												Vrouw c	9.00	6.00
												Jongen c	6.00	3.00
												Meisje c	6.00	3.00
												Man a	12.00	3.00
												Vrouw a	9.00	3.00
												Jongen a	6.00	3.00
												Meisje a	6.00	3.00
$782^{1}/_{4}$	72	»		2480.30	433.50	49.00		783.80	60.90	»		Man c	10.00	4.50
												Vrouw c	5.00	3.00
												Jongen c	3.00	1.50
												Man a	9.00	5.00
												Vrouw a	4.50	2.50
2640	419	»		2652.70	555.20	»		2441.38	418.45	»		Man c	11.40	0.50
												Vrouw c	9.00	0.50
$65833^{1}/_{2}$	14425	2079		36662.59^{5}	14140.40	692.40		71615.98^{5}	13739.15	178.40		Man a	14.90	0.60
												Vrouw a	9.00	0.40

DISTRICTEN.	NAMEN DER PLANTAGES.	AANTAL ARBEIDERS.										AANTAL VER			
		Creolen.					Andere vrije arbeiders.					Creolen.			
		Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.
Coronie,	John,	5	9	2	»	16	5	»	»	»	5	1370	1692	439	»
	Maryshope,	16	16	5	8	45	8	1	»	»	9	2777	2348	740	1340
	Bellevue,	3	8	1	»	12	6	6	1	»	13	589	1083	88	»
	Persévérance,	6	11	»	»	17	»	»	»	»	»	1038	2130	»	»
	Welgelegen,	20	21	2	»	43	3	»	»	»	3	3712½	4962½	444	»
		50	65	10	8	133	22	7	1	»	30	9486½	12215½	1711	1340

…RICHTE TAKEN.				BEDRAG VAN HET VERDIENDE LOON.								Loon gedurende een volle week uitbetaald aan 1 man, 1 vrouw, 1 jongen en 1 meisje.		
Andere vrije arbeiders.				Creolen.				Andere vrije arbeiders.						
Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Creolen (c) Andere vrije arbeiders (a)	Maximum.	Minimum.
				Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.	Gld.		Gld.	Gld.
1496	»	»	»	886.80	787.05	115.35	»	931.40	»	»	»	Man (c)	5.00	3.50
												Vrouw (c)	3.60	1.50
												Jongen (c)	1.75	1.75
												Man (a)	6.00	3.50
1584	69	»	»	1699.32	1556.40	222.70	394.25	1223.10	41.40	»	»	Man (c)	7.50	3.60
												Vrouw (c)	4.00	3.00
												Jongen (c)	1.80	1.25
												Meisje (c)	1.80	1.25
												Man (a)	6.00	3.00
												Vrouw (a)	3.00	1.50
376	262	99	»	452.10	724.90	26.05	»	255.80	182.20	39.90	»	Man (c)	4.80	0.70
												Vrouw (c)	3.50	0.40
												Jongen (c)	1.85	0.20
												Man (a)	6.00	2.10
												Vrouw (a)	3.50	2.80
												Jongen (a)	2.80	1.05
»	»	»	»	821.83	1213.40	»	»	»	»	»	»	Man (c)	5.00	0.60
												Vrouw (c)	3.50	0.60
629	»	»	»	4303.92	3545.16	330.46	»	715.30	»	»	»	Man (c)	18.10	6.00
												Vrouw (c)	5.40	3.60
												Jongen (c)	6.00	3.00
												Man (a)	17.15	6.00
4085	331	99	»	8163.99	7826.91	694.56	394.25	3125.60	223.60	39.90	»			

STAAT van den veestapel, op ultimo December 1882.

	Rundvee.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Schapen.	Geiten.	Varkens.
Paramaribo	693	46	12	85	2	39	14
Boven-Cottica	233	11	»	»	19	48	22
Perica	6	»	»	»	»	»	»
Boven-Commewijne	5	»	»	»	»	»	12
Commetewane	34	»	»	»	»	22	25
Matappica.	214	7	2	»	56	84	52
Beneden-Cottica.	290	27	1	2	22	52	69
Beneden-Commewijne.	153	22	6	2	13	46	21
Boven-Suriname	102	1	»	1	»	61	39
Beneden-Suriname.	122	12	2	1	»	31	3
Boven-Para	226	»	»	5	21	29	671
Beneden-Para	256	10	10	13	6	13	36
Boven-Saramacca	»	»	»	»	»	»	»
Beneden-Saramacca	118	1	3	1	38	27	8
Nickerie	151	18	16	12	17	113	307
Coronie	521	54	8	115	332	236	528
Albina en linkeroever van de Marowijne.	»	»	»	»	»	»	»
	3124	209	60	237	526	802	1807
Meer dan in 1881 . . .	»	2	8	»	»	84	»
Minder » » 1881 . . .	238	»	»	4	28	»	125

STAAT

VAN DEN

INVOER DER KOLONIE SURINAME,

in 1882.

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Aardappelen	4 569 H.L.	f 18 276	33	f 132	35	f 140
Aardewerk, fijn-	»	331	»	40	»	18
Idem, grof-	»	17 290	»	955	»	6
Ammunitie, enz.:						
Geweren, enz.	255 loopen	6 375	64	1 600	»	»
Revolvers, enz.	5 stuks	30	1	6	1	6
Gedeelten van bovenbedoelde wapens	»	»	»	»	»	»
Pistoolholsters, enz. en verdere jachtbenoodigdheden, benevens vuurwerken	»	418	»	1 065	»	20
Patronen voor achterlaadgeweren	1 000 »	75	3 500 St.	263	»	»
Idem voor revolvers	700 »	35	200 »	10	500	25
Percussiedopjes en slaghoedjes	5 000 »	15	14 250 »	43	»	»
Ledige hulzen	3 550 »	89	400	10	»	»
Buskruit	963 K.G.	4 815	2 872	14 360	»	»
Azijn voor huishoudelijk gebruik	22 957 L.	3 444	16	2	»	»
Azijn boven 2° sterkte	»	»	»	»	»	»
Bier	208 106 »	62 432	43 362	21 681	»	»
Blik in bladen	»	125	»	392	»	»
Iom	364 K.G.	73	195	39	1 132 219	226 444
Bodems, duigen en hoepels voor vaatwerk:						
voor rumpuncheons	25 pkn.	313	751	9 388	66	825
» suiker- en melassevaten	»	»	521 pkn.	2 084	4 668	18 672
» duigen zonder bodems	»	»	»	»	2 694 pkn.	8 082
» bodems alleen	»	»	»	»	»	»
» de overige	»	870	»	800	»	798
Boeken en ander drukwerk	»	2 946	»	10	»	»
Boter in vaten of potten	87 874 K.G.	112 026	515	567	19 764	21 740
Breeuwwerk	1 892 »	946	1 000	500	1 850	925
Bron- en mineraalwater, alsmede limonade gazeuse, enz.	24 949 L.	4 990	9 061	1 812	»	»
Brood en beschuit	1 533 K.G.	383	964	241	21 954	5 489
Bijouteriën	»	5 385	»	525	»	»
Chemicaliën	»	16 376	»	8 978	»	3 295
Drukletters	»	1 888	»	»	»	»
Drukinkt	»	20	»	»	»	»
Drukpersen	»	»	»	»	»	»
Eetwaren in blikken, enz.	22 490 »	66 470	32 122	40 153	5 137	5 137
Idem, koek-, banket- en suikerbakkerswerk, enz.	»	17 342	»	14 471	»	579
Ezels, muil- en steenezels	»	»	»	»	»	»
Fabriek- en stoomwerktuigen	»	26 780	»	29 736	»	10 203
Garens van alle soorten	»	12 090	»	5 261	»	20

FRANKRIJK.		DEMERA		St. MARTIN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	de.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
50	f 200	133		»	»	5 108 H.L.	f 20 432
»	»	»		»	»	»	931
»	604	»		»	»	»	19 291
5	125	11		»	»	343 loopen	8 575
»	»	»		»	»	7 stuks	42
»	»	»		»	»	»	»
»	64	»		»	»	»	2 859
300	23	1 600		»	»	6 600 »	496
»	»	»		»	»	1 400 »	70
»	»	26 500		»	»	48 250 »	146
»	»	500		»	»	4 450 »	112
»	»	25		»	»	3 886 K.G.	19 430
»	»	18		»	»	23 068 L.	3 461
»	»	»		»	»	»	»
980	490	17 849		»	»	270 530 »	93 645
»	»	»		»	»	»	567
150	30	483 670		»	»	1 808 366 K.G.	361 674
»	»	2		»	»	862 pkn.	10 776
»	»	722		»	»	5 911 »	23 644
»	»	2 280		»	»	4 974 »	14 922
»	»	»		»	»	»	»
»	»	»		»	»	»	4 272
»	125	»		»	»	»	3 224
6	7	5 911		»	»	114 105 K.G.	140 880
»	»	665		»	»	5 419 »	2 710
»	»	3 059		»	»	38 629 L.	8 194
»	»	14 998		»	»	40 441 K.G.	10 111
»	1 082	»		»	»	»	7 197
»	6 490	»		»	»	»	45 334
»	»	»		»	»	»	1 888
»	»	»		»	»	»	20
»	»	»		»	»	»	»
3 768	11 304	5 815		»	»	71 077 K.G.	132 514
»	2 646	»		»	»	»	40 539
»	»	4		»	»	4	800
»	104 307	»		»	»	»	183 182
»	783	»		»	»	»	19 263

...MERARY.		BARBADOS.		CAYENNE.		MARTINIQUE.		TRINIDAD.	
...heid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
	f 10 832	9	f 23	5 289	f 4 132	9	f 18	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	431	»	»	»	79	»	»	»	»
	23 387	2 250	450	2 712	542	»	»	»	»
	1 152	»	»	»	24	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	15	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
... M³.	11 050	66 M³.	1 341	»	»	»	»	»	»
... »	3 938	5 »	200	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	4 186	»	»	»	»	»	»	»	»
	229	»	87	»	»	»	»	»	»
	196	»	»	»	»	»	»	»	»
	674	»	»	514	411	»	»	»	»
	813	»	»	47	47	»	»		»
	4 850	762	3 370	»	»	»	»	»	»
	527	»	»	»	»	»	»	»	»
	9 576	3 016	3 016	202	202	648	648	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	18	»	»	83	208	»	»	»	»
	15 779	»	»	»	»	»	»	»	»
	66	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	8 794	»	20	»	170	»	»	»	»
	4 895	»	393	»	2 058	»	30	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	98	»	»	»	»	»	»	»	»
	60	»	»	4	14	»	»	»	»
	»	»	»	»	»	»	»	»	»
	90	»	»	»	»	»	»	»	»
	111 541	»	30	»	286	»	205	»	»
	17 317	»	»	»	»	»	10	»	»

PORTUGAL.		CALCUTTA.		St. MARTIN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	»	»	»	»	»	124 824 L.	f 102 329
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	17 769
2 961	f 592	»	»	»	»	234 821 K.G.	46 963
»	»	»	»	»	»	»	5 659
»	»	»	»	»	»	»	28
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	8 H.L.	120
»	»	»	»	»	»	44 M³.	1 375
»	»	»	»	»	»	1 904 »	38 675
»	»	»	»	»	»	131 »	4 138
»	»	»	»	»	»	13 bossen	26
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	4 411
»	»	»	»	»	»	»	26 084
»	»	»	»	»	»	»	539
»	»	»	»	»	»	18 675 K.G.	14 806
»	»	»	»	»	»	110 642 »	110 642
»	»	»	»	»	»	3 371 vaten	22 165
»	»	»	»	»	»	»	2 696
»	»	»	»	»	»	31 374 K.G.	31 374
»	»	»	»	»	»	1 898 »	2 896
»	»	»	»	»	»	1 042 »	2 607
»	»	»	»	»	»	»	17 653
»	»	»	»	»	»	1 176 »	7 056
»	»	»	»	»	»	»	»
»	79	»	»	»	»	»	89 662
»	125	»	178	»	»	»	21 755
»	»	»	»	»	»	42 400 stuks	6 784
»	»	»	»	»	»	»	10
»	»	»	»	»	»	6 989 K.G.	3 495
»	»	»	»	»	»	6 112 gros	21 401
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	200
»	45	»	»	»	»	»	629 206
»	124	»	»	»	»	»	49 371

ARTIKELEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIË.		AMERIKA.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Matten en strooken voor matten	»	f 44	»	f 87	»	»
Meel (zie Blom)	»	»	»	»	»	»
Melasse en stroop	10 L.	5	»	»	»	»
Meststoffen	29 vaten	145	»	»	»	»
Meubelen	»	9 917	»	465	»	f 8 501
Muziekinstrumenten, zoomede snaren	»	9 419	»	353	»	»
Olie, boom- of olijfolie, enz.	101 360 L.	62 932	6 169	3 666	»	»
Idem, kerosine-, enz.	360 H.L.	36	668	67	346 821	34 682
Idem, haarolie en alle welriekende oliën	»	706	»	42	»	»
Opium	»	»	»	»	»	»
Paarden en veulens	»	»	»	»	1	400
Papier van alle soorten	»	14 608	»	1 457	»	115
Idem, tot bedekking van daken	»	»	»	»	»	»
Idem, scheepsbekleedingsvilten	»	»	»	»	125 vellen	63
Parapluies en parasols	»	6 767	»	1 985	»	»
Pendules en klokken	»	1 051	»	556	»	1 255
Pik en teer	95 »	1 425	34	510	88	1 320
Reukwaren	»	2 101	»	112	»	1 400
Reuzel	276 K.G.	166	22	13	2 126	1 276
Rijst en rijstmeel	1 716 525 »	157 479	71 139	10 671	4 400	660
Rijtuigen	»	250	»	»	»	510
Schepen, schuiten, enz.	»	»	1 stoomsloep	18 000	»	»
Schilderijen	»	»	»	»	»	»
Schoenen	»	18 132	»	13 547	»	392
Siguren en sigaretten	10 250 »	41 000	»	»	»	»
Smeer, molen- en talk-	1 629 »	977	5 782	3 469	2 104	1 262
Snuif	33 »	132	»	»	»	»
Speelkaarten, los of in bladen	504 spellen	126	»	»	»	»
Spek:						
Gezouten	673 K.G.	337	»	»	311 859	155 930
Gerookt	5 633 »	5 070	12	11	»	»
Koppen	»	»	»	»	»	»
Spiegels met lijsten	»	2 533	»	82	»	35
Spijkers, klinknagels, enz.	81 474 »	24 442	18 855	5 657	4 663	1 399
Steen, gebakken, enz.	195 539 stuks	9 866	51 240	5 421	»	»
Idem, bewerkt, enz.	»	569	»	12	»	265
Steenkolen	4 200 K.G.	76	4 938 299	88 889	»	»
Suiker, geraffineerd	101 262 »	50 631	500	250	8 250	4 125
Idem, gekleurde, enz.	»	»	»	»	»	»
Tabak, in rollen of bladen	1 123 »	1 235	»	»	34 186	37 605
Idem, gekorven	1 178 »	2 945	142	355	»	»
Terpentijn	455 »	455	105	105	1 470	1 470

FRANKRIJK.		D[…]	[…]UTTA.	St. MARTIN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeve[…]	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	f 78	»	»	»	»	»	f 776
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	10 L.	5
»	»	3	»	»	»	32 vaten	160
»	244	»	f 12	»	»	»	21 366
»	891	»	»	»	»	»	10 823
928	1 392	6 630	»	»	»	115 697 L.	72 842
»	»	54 652	»	»	»	406 451 »	40 645
»	185	»	»	»	»	»	1 080
»	»	45	»	»	»	45 K.G.	900
»	»	1	»	»	»	2 stuks	550
»	43	»	»	»	»	»	17 378
»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	125 vellen	63
»	3 602	»	»	»	»	»	13 403
»	50	»	»	»	»	»	2 937
»	»	56	»	»	»	273 H.L.	4 095
»	698	»	»	»	»	»	5 360
»	»	2 349	»	»	»	6 890 K.G.	4 134
750	113	534 016	14 805	»	»	2 495 638 »	374 346
»	»	»	»	»	»	»	1 360
»	»	»	»	»	»	1 stoomsloep	18 000
»	»	»	»	»	»	»	»
»	15 149	»	»	»	»	»	f 54 039
47	188	67	»	»	»	10 364 K.G.	41 456
»	»	635	24	»	»	10 440 »	6 263
»	»	»	»	»	»	33 »	132
»	»	243	»	»	»	847 spellen	212
»	»	88 560	»	»	»	414 186 K.G.	207 094
»	»	76	»	»	»	5 801 »	5 221
»	»	6 315 K[…]	»	»	»	7 147 »	655
»	430	»	»	»	»	»	3 105
»	»	7 144	»	»	»	112 595 »	33 779
»	»	18 906	»	»	»	265 685 stuks	17 237
»	»	»	»	»	»	»	846
»	»	153 523	»	»	9	5 096 022 K.G.	91 728
»	»	3	»	»	»	110 222 »	55 112
»	»	14 669 K[…]	»	»	»	16 400 »	6 560
»	»	7 620	»	»	»	44 916 »	49 408
4	10	45	»	»	»	1 394 »	3 486
»	»	54	»	»	»	2 084 L.	2 084

Y.	BARBADOS.		CAYENNE.		MARTINIQUE.		TRINIDAD.	
Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
2 454	»	»	»	»	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»
826	»	»	30	f 24	»	»	»	»
2 020	2 640	f 528	21 360	4 272	»	»	»	»
11 025	67 koeien 20 varkens	5 025 200	»	»	»	»	»	»
1 369	235	71	»	»	»	»	»	»
12	»	»	»	»	»	»	»	»
778	»	»	2 108	2 530	645	f 774	»	»
21 733	»	»	4 808	962	300	60	»	»
380	1 760	195	»	»	»	»	»	»
16	»	»	»	»	»	»	»	»
155	»	»	»	»	»	»	»	»
19 687	12 379	6 190	1 543	772	»	»	»	»
»	»	»	»	»	»	»	»	»
1 621	»	»	123	62	»	»	»	»
780	»	»	5	3	»	»	»	»
165	»	»	61	92	»	»	»	»
386	»	»	80	8	»	»	»	»
11 558	»	»	10 557	5 279	»	»	»	»
948	19	29	269	404	180	270	»	»
300	»	»	»	»	»	»	»	»
1 402	»	»	»	20	»	»	»	»
4 126	»	»	»	435	»	»	»	»
1	»	»	»	»	»	»	»	»
600	»	»	»	33	»	»	»	»
63	»	»	6	9	»	»	»	»
6 104	»	»	9	72	»	»	»	»
2	250	500	»	»	»	»	»	»
5 331	56 750	2 270	2 259	90	»	»	»	»
2 001	»	»	»	»	»	»	»	»
4 781	»	15	»	6 104	»	19	»	»
671 523		f 757 20		f 443 98		f 3 078		*Nihil.*

PORTUGAL.		CALCUTTA.		St. MARTIN.		TOTAAL.	
Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
»	»	»	»	»	»	5 981 K.G.	f 17 943
»	»	»	»	»	»	62 »	14
»	»	»	»	»	»	42 »	21
»	»	»	»	»	»	16 352 »	13 082
47 650	f 9 530	»	»	»	»	127 153 »	25 430
»	»	»	»	»	»	289 stuks	20 375
»	»	»	»	»	»	105 136 K.G.	31 542
»	»	»	»	»	»	629 L.	1 258
»	»	»	»	»	»	15 506 »	18 608
90	18	»	»	»	»	767 771 K.G.	153 554
»	»	»	»	»	»	6 710 »	745
»	»	»	»	»	»	8 572 »	3 000
»	»	»	»	»	»	8 659 »	3 463
»	»	»	»	»	»	241 368 »	120 692
»	»	»	»	»	»	844 »	1 688
»	»	»	»	»	»	11 589 »	12 374
»	»	»	»	»	»	60 164 »	30 083
»	»	»	»	»	»	9 567 »	14 351
»	»	»	»	»	»	9 865 »	987
364	364	»	»	»	»	82 986 L.	50 125
»	»	»	»	»	»	15 684 »	19 528
»	»	»	»	»	»	120 vaten	300
»	»	»	»	»	»	»	7 682
»	»	»	f 1 120	»	»	»	32 544
»	»	»	»	»	»	67 K.G.	14
»	»	»	»	»	»	»	8 142
»	»	»	»	»	»	597 K.G.	897
»	»	»	»	»	»	3 612 kisten	28 896
»	»	»	»	»	»	940 bladen	1 880
19 528	781	»	»	123 698	f 4 948	337 145 K.G.	13 485
»	»	»	»	»	»	6 649 »	2 660
»	»	»	»	»	»	»	31 955
	f 12 836		f 16 139		f 4 948		f 4 299 054

ZITTING 1883 — 1884. — **5.**

Koloniaal Verslag van 1883.

II. SURINAME.

BIJLAGE **X.**

N°. 29.

STAAT

VAN DEN

UITVOER DER KOLONIE SURINAME,

in 1882.

PRODUCTEN.	NEDERLAND.		GROOT-BRITANNIE.		AMERIKA.	
	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.	Hoeveelheid.	Waarde.
Arrowroot	276 K.G.	f 165	»	»	»	»
Awarapitten	»	»	»	»	»	»
Banannen	»	»	»	»	»	»
Bijlhoutvet	»	»	»	»	»	»
Barlata- of Bolletriemelk	51 »	51	67 K.G.	f 67	»	»
Confituren	85 »	170	10 »	20	»	»
Gomma	16 »	4	»	»	»	»
Goud	334 237 gr.	444 565	80 615 gr.	107 237	38 177 gr.	f 50 781
Hout ○ of □ etc.	1 702 M^3.	8 510	»	»	82 M^3.	410
Id. planken van 1½ c. M. en beneden	»	»	»	»	»	»
Id. planken van meer dan 1½ c.M. tot 2½ c.M.	»	»	»	»	»	»
Id. planken boven 2½ c. M.	»	»	»	»	»	»
Id. latten	»	»	»	»	»	»
Id. brandhout	»	»	»	»	»	»
Huiden	»	»	2 592 K.G.	625	»	»
Kakao	98 884 K.G.	66 379	84 623 »	56 279	688 870 K.G.	468 476
Katoen (schoone)	»	»	»	»	»	»
Id. (vuile)	»	»	»	»	»	»
Id. (pitten)	»	»	»	»	»	»
Koffie, heele	144 »	190	»	»	»	»
Id., gebroken	»	»	»	»	»	»
Kokosnoten	101 919 stuks	4 081	159 468 stuks	6 381	2 000 stuks	80
Koorn, gepeld in vat	»	»	»	»	»	»
Id., ongepeld	»	»	»	»	»	»
Kwassiehout	»	»	»	»	»	»
Lemmetjes	»	»	»	»	4 700 L.	141
Id., gezouten	500 L	20	»	»	18 400 »	736
Lemmetjes- of limoensap	12 747 »	1 276	63 300 L.	6 330	1 200 »	120
Melasse (muscuvado)	»	»	»	»	460 847 »	45 438
Id. (vacuumpan)	»	»	»	»	38 252 »	760
Oranjeschillen	»	»	»	»	»	»
Patattes	»	»	»	»	»	»
Pinda's	»	»	»	»	»	»
Rijst, rijstmeel	1 K.G.	1	»	»	»	»
Id., ongepeld	»	»	»	»	»	»
Roucou	»	»	»	»	»	»
Rum en dram, 50 % Z. A.	179 168 L.	33 619	500 259 »	91 639	1 729 L.	312
Rundvee	»	»	»	»	»	»
Schapen	»	»	»	»	»	»
Suiker (muscovado)	410 173 K.G.	72 595	3 221 578 K.G.	583 917	1 903 555 K.G.	34 197
Id. (vacuumpan)	»	»	»	»	»	»
Id. (gewassen dito)	»	»	»	»	»	»
Id. (ongewassen dito)	»	»	2 545 889 »	580 614	»	»
Tamarinden in stroop	27 »	11	»	»	»	»
Toncaboonen	11 »	11	19 »	19	»	»
Varkens	»	»	»	»	»	»
Vischlijm	63 »	126	977 »	1 954	»	»
Diverse ongenoemde artikelen	»	35	»	92	»	»
		f 631 809		f 1 435 174		f 908 457

Hoeve
1 35
3 52
4 26
213 85
2 09
3
10 04
580 84
49 79
9 23
1 340 42
2
36

AANGEKOMEN SCHEPEN

IN DE

KOLONIE SURINAME,

IN

1882.

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT
1	13 Januari.	Sappemeer II,	C. H. De Jonge,	202 tonnen.
2	14 »	Agatha,	A. E. Zeilinga,	198
3	20 »	Cecilie,	H. O. Pedersen,	237
4	8 Februari.	Nicolaas Frans,	H. J. Bekkering,	165
5	26 »	Cardenas Packet,	E. Van Assen,	126
6	2 Maart	Sympathie,	J. U. Harken,	199
7	7 »	Zeehond,	W. Botje,	169
8	7 »	Willemina,	C. L. Kerdel,	275
9	11 »	Lida,	J. W. C. Vinckemuller,	196
10	29 April	Anna en Bertha,	K. Wijtsma,	404
11	9 Mei	Arend,	J. J. Fijn,	144
12	11 »	Suriname,	C. Ouwehand,	332
13	15 »	Albatros,	H. H. Koch,	222
14	23 Juni	Omega,	J. M. De Boer,	157
15	27 »	Krasnapolsky,	R. Verbeek,	296
16	11 Juli	Piet Hein,	R. Vil,	162
17	31 »	Hollandia,	P. D. Mulder,	486
18	2 September	Sappemeer II,	C. H. De Jonge,	202
19	11 »	Charm,	M. Hoedemaker,	196
20	1 October	Helena Florentina,	B. C. Rozenbeek,	161
21	8 »	Cornelia Geertruida,	G. G. A. Wielema,	225
22	12 »	Sympathie,	J. U. Harken,	199
23	3 November	Resolutie,	C. L. Van der Veen,	266
24	11 »	R. H. Leemhuis,	P. A. Rentema Dz.,	237
25	6 December	Anna en Bertha,	K. Wijtsma,	404
26	8 »	Cecilie,	H. O. Pedersen,	237
			Totaal	6098 tonnen.
				UIT
1	3 Januari	Felix,	E. E. Behrens,	261 tonnen.
2	4 Maart	Innisfail,	J. Silly,	199
3	6 »	Cottica,	R. Plage,	320
4	7 »	Mary Claassen,	O. Evans,	182
5	1 April	Azetas,	J. Robertson,	241
6	18 »	Irene,	J. Ennis,	260
7	26 »	Alliance,	J. Lang,	300
8	16 Mei	Alice Holden,	Ths. Clarke,	200
9	1 Juni	Coppename,	J. Buchan,	316
10	19 »	Volunteer,	J. Smith,	155
			Transporteeren	2434 tonnen.

NATIËN.	HERKOMST.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
NEDERLAND.			
Nederland.	Amsterdam.	Diversen.	via Engeland.
»	»	»	
Denemarken.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	26 militairen.
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Denemarken.	»	»	
GROOT-BRITANNIË.			
Duitschland.	Burnt Island.	Diversen.	
Engeland.	Ramsgate.	Steenkolen.	
»	Glasgow.	Diversen.	
»	Londen.	»	
»	Burnt Island.	»	
»	Glasgow.	»	
»	»	»	
»	Londen.	»	
»	Glasgow.	»	
»	Cardif.	Steenkolen.	

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	2434 tonnen.
11	28 Juni	Felix,	E. E. Behrens,	261
12	12 Juli	Red Rose,	J. Mc. Donnel,	188
13	9 September	Cottica,	R. Plage,	320
14	15 »	Christiaanshavn,	Ch. Bondo,	252
15	10 October	Maggie,	J. S. Perriam,	159
16	10 »	Commewijne,	W. Scott,	315
17	15 »	Alliance,	J. Lang,	300
18	13 November	Resolute,	G. Cummine,	216
19	8 December	Coppename,	J. Buchan,	316
20	27 »	Frau Minna Petersen,	J. P. Davis,	165
			Totaal	4926 tonnen.

UIT

1	21 Januari	Addie Todd,	J. Corson,	233 tonnen.
2	1 Februari	Hope,	T. Woods,	182
3	4 Maart	B. F. Tarnham,	S. C. Lowell,	174
4	6 »	Melrose,	G. W. Lufkin,	183
5	17 »	R. M. Heslen,	R. Mc. D. Nugent,	287
6	19 »	Ransom,	W. H. Swain,	245
7	30 April	Colin E. Mc. Niel,	W. Davis,	486
8	12 Mei	Addie Todd,	J. Corson,	233
9	14 Juni	Eureka,	J. M. Wilson,	143
10	26 »	Osseo,	H. Petersen,	455
11	8 Juli	Ransom,	W. H. Swain,	245
12	10 »	Erie,	S. Harding,	230
13	28 Augustus.	Addie Todd,	J. Corson,	233
14	1 September.	Stephen Bishop,	C. C. Rivers,	295
15	9 October	Osseo,	H. Petersen,	432
16	28 »	Ransom,	W. H. Swain,	245
17	29 »	Lamoine,	W. S. Leach,	246
18	2 December	Louise A. Grout,	J. Hatch,	148
19	5 »	Zulu,	T. Pawell,	145
20	6 »	T. Remick,	L. H. Fossett,	349
21	18 »	Addie Todd,	J. Corson,	233
			Totaal	5422 tonnen.

NATIËN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
Duitschland.	Engeland.	Diversen.	
Engeland.	»	»	
»	Glasgow.	»	
Denemarken.	»	»	
Engeland.	Londen.	»	
»	Greenock.	»	
»	Glasgow.	»	
»	Greenock.	Steenkolen.	
»	Glasgow.	Diversen.	
»	Cardiff.	Steenkolen.	

NOORD-AMERIKA.

Noord-Amerika.	Boston.	Diversen.	
Engeland.	»	Planken.	
Noord-Amerika.	Florida.	»	
»	Boston.	Diversen.	
»	»	»	
Engeland.	New-York.	»	
Noord-Amerika.	Boston.	»	
»	»	»	
Engeland.	Nova Scotia.	»	
Noord-Amerika.	Boston.	»	
Engeland.	New-York.	»	
Noord-Amerika.	Boston.	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	New-York.	»	
Noord-Amerika.	Boston.	»	
»	»	»	
Engeland.	Nova Scotia.	Planken.	
Noord-Amerika.	Boston.	Diversen.	
»	»	»	

U I T

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
1	11 Januari	Bullion,	A. Pryme,	25
2	13 »	Ida,	J. D. Shepperd,	73
3	29 »	Hilda,	W. Sadler,	68
4	29 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
5	10 Februari	Brilliant,	J. Edwards,	53
6	10 »	Kate,	J. T. Manderson,	58
7	10 »	Transfer,	J. Haywood,	34
8	10 »	Annio Laurie,	J. W. Cox,	74
9	13 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
10	15 »	Isabel,	H. J. Ulrich,	45
11	17 »	Morning Star,	B. Archar,	12
12	21 »	Lucille Curtis,	H. Henville,	41
13	4 Maart	Sea Foam,	J. C. Smith,	75
14	5 »	Hilda,	W. Sadler,	68
15	19 »	Merlin,	J. Rodney,	50
16	22 »	Raritan,	R. Thomson,	39
17	24 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
18	24 »	Transfer,	J. Haywood,	34
19	29 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
20	5 April	N. J. Knight,	R. Beeler,	63
21	6 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
22	7 »	Hilda,	W. Sadler,	68
23	7 »	Isabel,	H. J. Ulrich,	45
24	17 »	Bullion,	J. C. Webster,	25
25	23 »	Lucille Curtis,	H. Henville,	41
26	15 Mei	Quick Step,	J. Farley,	42
27	17 »	Transfer,	J. D. Shepperd,	37
28	25 »	H. M. Foster,	A. IJ. Walker,	64
29	25 »	Isabel,	H. J. Ulrich,	45
30	1 Juni	Golden West,	E. Abendanon,	49
31	14 »	Transfer,	J. D. Shepperd,	37
32	17 »	Hilda,	W. Sadler,	68
33	21 »	Bullion,	W. Sheelds,	25
34	27 »	Sisters,	G. Baath,	13
35	28 »	Quick Step,	J. Farley,	42
36	15 Juli	Transfer,	J. D. Shepperd,	37
37	18 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
38	21 »	Advance,	A. Snagg,	55
39	21 »	Hilda,	W. Sadler,	68
40	25 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
			Transporteeren	1999 tonnen.

NATIËN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
DEMERARY.			
Engeland.	Demerary.	Diversen.	
»	»	Zout, enz.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Steenkolen.	
»	»	Diversen.	

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	1999
41	25 Julij	H. M. Forster,	A. Y. Walker,	64
42	1 Augustus	Golden West,	E. Abendanon,	49
43	2 »	Charlotte Sophia,	W. Chapman,	46
44	4 »	Transfer,	J. D. Shepperd,	37
45	7 »	Quick Step,	J. Graves,	42
46	11 »	Charlotte,	A. Profit,	36
47	21 »	Merlin,	J. W. Jones,	50
48	24 »	Isabel,	J. Swarts,	45
49	29 »	H. M. Forster,	A. Y. Walker,	64
50	1 September	Coronilla,	J. Lewis,	59
51	1 »	Charlotte Sophia,	W. Chapman,	46
52	8 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
53	9 »	Charlotte,	A. Profit,	36
54	12 »	Transfer,	J. D. Shepperd,	37
55	14 »	Isabel,	J. Swarts,	45
56	17 »	Fidelio,	E. N. Agard,	58
57	22 »	Eleonora Dessé,	A. Mc. Intosh,	29
58	29 »	Pompalour,	J. Parks,	69
59	30 »	Quick Step,	J. Graves,	42
60	1 October	James Luckie,	J. Richmond,	26
61	2 »	Isabel,	J. Swarts,	45
62	9 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
63	11 »	Transfer,	A. Sheppard,	37
64	16 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
65	17 »	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
66	17 »	Jule,	A. Hassel,	48
67	30 »	Isabel,	J. Swarts,	45
68	30 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
69	7 November	Baridie,	M. Mc. Turk,	11
70	11 »	Charlotte Sophia,	W. Chapman,	46
71	15 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
72	25 »	Isabel,	J. Swarts,	45
73	25 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
74	18 December	Isabel,	J. Swarts,	45
75	19 »	Brilliant,	Mascoll,	53
76	20 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
77	30 »	Merlin,	J. Farley,	50
			Totaal	3734 tonnen.

NATIËN.	HERKOMST.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Demerary.	Diversen.	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	Vee, enz.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT
1	16 Februari	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
2	25 »	Hero,	J. Nesem,	58
3	25 Maart	Lucille Curtis,	H. Henville,	41
4	23 April	Annie Laurie,	J. W. Cox,	74
5	24 »	Kate,	J. T. Manderson,	58
6	15 Mei	Ida,	J. D. Shepperd,	73
7	12 Juni	Rising Tide,	R. Mulzac,	49
8	24 Juli	Yosemite,	J. T. Manderson,	57
9	24 »	Anny Laurie,	J. W. Cox,	74
10	25 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
11	15 September	Annie Laurie,	J. W. Cox,	74
12	23 »	Kate,	J. T. Manderson,	58
13	7 October	Ida,	J. D. Shepperd,	73
14	24 November	Annie Laurie,	J. W. Cox,	74
15	27 »	Kate,	J. T. Manderson,	58
16	5 December	Ida,	J. D. Shepperd,	73
17	9 »	Hilda,	W. Sadler,	68
18	23 »	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
			Totaal	1146 tonnen.
				UIT
1	8 Februari	Victor Emanuel,	L. Dos Santos Salgado,	91
2	18 Maart	Tropic Bird,	L. B. Jansen,	25
3	29 Mei	Pourvoyeur,	Charpentier,	P. M.
4	13 Juni	Coronilla,	J. Lewis,	59
5	19 Juli	Persévérance,	A. Ardisson,	17
6	21 Augustus	Ericeirance,	A. Da Costa Margado,	136
			Totaal	328 tonnen.
				UIT
1	9 Januari	Ailsa,	J. Allen,	1061
				UIT
1	27 Mei	Hero,	H. Nash,	58
				UIT
1	20 Januari	Maria Anger,	Ths. Salles,	397

NATIËN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
BARBADOS.			
Engeland.	Barbados.	Diversen.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	Vee, enz.	
»	»	Diversen.	
»	»	Vee, enz.	
»	»	Diversen.	
»	»	Ballast.	
»	»	Vee en diversen.	
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	Diversen.	
»	»	»	
»	»	Zout.	
»	»	Diversen.	
CAYENNE.			
Portugal.	Cayenne.	Uien, enz.	
Nederland.	»	Diversen.	
Frankrijk.	»	Ballast.	Marine stoomschip.
Engeland.	»	»	
Frankrijk.	»	Diversen.	
Portugal.	»	Uien, enz.	
CALCUTTA.			
Engeland.	Calcutta.	Immigranten.	
CARACAS.			
Engeland.	Caracas.	Vee.	
FRANKRIJK.			
Frankrijk.	Hâvre.	Machineriën.	

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				UIT
1	13 September	Eulalia,	J. S. Pereira,	98
				UIT
1	30 December	Clara May,	J. S. Ludwig,	61
				UIT
1	21 Augustus	Indiana,	J. Hopton,	16
2	24 »	Lillian Bugle,	J. Northey,	41
3	20 October	Blanche,	J. S. Ameo,	70
			Totaal	127 tonnen.

NATIËN.	HERKOMST.	LADING.	AANMERKINGEN.
PORTUGAL.			
Portugal.	Madeira.	Uien en diversen.	
CURAÇAO.			
Nederland.	Curaçao.	Zout.	Gouvernementsschoener.
BERBICE.			
Engeland.	Berbice.	Vee.	
»	»	»	
»	»	»	

RECAPITULATIE.

							Totaal. Schepen.	Totaal. Tonnen.
Uit Nederland	24	schepen onder	Nederlandsche	vlag, metende	5624	tonnen.		
	2	» »	Deensche	» »	474	»	26	6098
» Groot-Britannië	17	» »	Engelsche	» »	4152	»		
	2	» »	Duitsche	» »	522	»		
	1	» »	Deensche	» »	252	»	20	4926
» Amerika	15	» »	Noord-Amerikaansche	» »	4217	»		
	6	» »	Engelsche	» »	1205	»	17	5422
» Demerary	56	» »	Engelsche	» »	2768	»		
	21	» »	Nederlandsche	» »	966	»	77	3734
» Barbados	18	» »	Engelsche	» »	1146	»	18	1146
» Cayenne	2	» »	Portugeesche	» »	227	»		
	1	» »	Fransche	» »	17	»		
	1	» »	»	» »	P. M.	»		
	1	» »	Nederlandsche	» »	25	»		
	1	» »	Engelsche	» »	59	»	5 1	328 P. M.
» Calcutta	1	» »	Engelsche	» »	1061	»	1	1061
» Caracas	1	» »	Engelsche	» »	58	»	1	58
» Frankrijk	1	» »	Fransche	» »	397	»	1	397
» Portugal	1	» »	Portugeesche	» »	98	»	1	98
» Curaçao	1	» »	Nederlandsche	» »	61	»	1	61
» Berbice	3	» »	Engelsche	» »	127	»	3	127
							171 schepen.	23456 tonnen.
							1 schip.	P. M. »

VERTROKKEN SCHEPEN

UIT DE

KOLONIE SURINAME,

IN

1882.

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				NAAR
1	20 Maart	Charm,	M. Hoedemaker,	196
2	8 April	Cornelia Geertruida,	G. G. A. Wielema,	226
3	12 Mei	Sympathie,	J. U. Harken,	199
4	17 »	Resolutie,	C. L. Van der Veen,	266
5	21 Juli	Anna en Bertha,	K. Wijtsma,	404
6	10 Augustus	Cardenas Packet,	E. Van Assen,	126
7	26 »	Omega,	J. M. De Boer,	157
8	22 September	Suriname,	C. Ouwehand,	332
9	10 November	Hollandia,	P. D. Mulder,	486
			Totaal	2392 tonnen.
				NAAR
1	13 Januari	Coppename,	J. Buchan,	316
2	24 »	Jemima,	P. M. Hage,	186
3	18 Februari	Felix,	E. E. Behrens,	261
4	2 Maart	Commewijne,	W. Scott,	314
5	17 »	Sappemeer II,	C. H. De Jonge,	202
6	18 April	Innisfail,	J. Silly,	199
7	20 »	Mary Claassen,	O. Evans,	182
8	16 Mei	Cottica,	R. Plage,	320
9	25 »	Nicolaas Frans,	H. J. Bekkering,	165
10	1 Juni	Irene,	J. Ennis,	259
11	5 »	Alice Holden,	T. Clarke,	200
12	18 Juli	Volunteer,	J. Smith,	155
13	5 Augustus	Felix,	E. E. Behrens,	261
14	25 »	Coppename,	J. Buchan,	316
15	15 September	Piet Hein,	R. H. Vil,	162
16	7 November	Sappemeer II,	C. H. De Jonge,	202
17	11 »	Christiaanshavn,	Ch. Bondo,	252
18	27 »	Charm,	M. Hoedemaker,	195
19	5 December	Cottica,	R. Plage,	320
20	9 »	Sympathie,	J. U. Harken,	199
21	9 »	Commewijne,	W. Scott,	315
22	27 »	Helena Florentina,	B. C. Rozenbeek,	162
			Totaal	5143 tonnen.

NATIËN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
NEDERLAND.			
Nederland.	Amsterdam.	Producten.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Via Londen.
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	Via Londen.
GROOT-BRITANNIË.			
Engeland.	Clyde.	Producten.	
Noorwegen.	Londen.	»	
Duitschland.	Falmouth.	»	
Engeland.	Glasgow.	»	
Nederland.	Londen.	»	
Engeland.	Falmouth.	»	
»	Londen.	»	
»	Clyde.	»	
Nederland.	Londen.	»	
Engeland.	Queenstown.	»	
»	Tobago.	»	
»	Londen.	»	Via Trinidad.
Duitschland.	Engeland.	»	
Engeland.	Clyde.	»	
Nederland.	Londen.	»	
»	»	»	
Denemarken.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	Glasgow.	»	
Nederland.	Engeland.	»	
Engeland.	Greenock.	»	
Nederland.	Londen.	»	

NAAR

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
1	7 Januari	Siena,	A. Lamey,	174
2	21 »	Stockton,	G. W. Allen,	415
3	6 Maart	Addie Todd,	J. Corson,	233
4	10 »	Hope,	T. Woods,	182
5	15 »	F. B. Tarnham,	S. C. Lowell,	177
6	15 April	Melrose,	G. W. Lufkin,	183
7	19 »	R. M. Heslen,	R. Mc. D. Nugent,	287
8	21 »	Ransom,	W. H. Swain,	245
9	12 Juni	Collin E. Mc. Neil,	W. Davis,	486
10	17 »	Addie Todd,	J. Corson,	233
11	28 Juli	Osseo,	H. Petersen,	455
12	5 Augustus	Ransom,	W. H. Swain,	245
13	17 »	Erie,	S. Harding,	230
14	30 September	Addio Todd,	J. Corson,	233
15	30 »	Stephen Bishop,	C. C. Rivers,	295
16	18 November	Osseo,	H. Petersen,	433
17	30 »	Lamoine,	W. S. Leach,	246
18	27 December	Louisa A. Grout,	J. Hatch,	148
			Totaal	4900 tonnen.

NAAR

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
1	14 Januari	Ailsa,	J. Allen,	1061
2	14 »	Transfer,	R. Lane,	34
3	17 »	Bullion,	A. Pryme,	25
4	4 Februari	Hilda,	W. Sadler,	68
5	15 »	Transfer,	J. Haywood,	34
6	15 »	Brilliant,	J. Edwards,	53
7	23 »	Morning Star,	B. Archar,	12
8	25 »	Isabel,	H. J. Ulrich,	45
9	28 »	Lucillo Curtis,	H. Henville,	41
10	2 Maart	Blanche,	J. S. Ameo,	70
11	4 »	Golden West,	E. Abendanon,	53
12	10 »	Hilda,	W. Sadler,	68
13	18 »	Sisters,	G. Baath,	13
14	22 »	Sea Foam,	J. C. Smith,	75
15	31 »	Lucille Curtis,	H. Henville,	41
16	31 »	Raritan,	R. Thomson,	39
17	4 April	Merlin,	J. Rodney,	50
18	4 »	Transfer,	R. Lane,	34
			Transporteeren	1816 tonnen.

NATIËN.	BESTEMMING.	LADING.	AANMERKINGEN.

NOORD-AMERIKA.

Engeland.	New-York.	Producten.	
Noord-Amerika.	Boston.	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
Noord-Amerika.	Florida.	Ballast.	
»	Boston.	Producten.	
»	»	»	
Engeland.	New-York.	»	
Noord-Amerika.	Boston.	»	
»	»	»	
»	»	»	
Engeland.	New-York.	»	
Noord-Amerika.	Boston.	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	

DEMERARY.

Engeland.	Demerary.	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	1816
19	5 April.	Coronilla,	J. Lewis,	59
20	12 »	N. J. Knight,	R. Beeler,	63
21	13 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
22	13 »	Hilda,	W. Sadler,	68
23	19 »	Azetas,.	J. Robertson,	241
24	20 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
25	22 »	Isabel,	H. J. Ulrich,	45
26	22 »	Bullion,	J. Webster,	25
27	1 Mei	Golden West,	E. Abendanon,	49
28	20 »	Transfer,	A. Sheppard,	37
29	22 »	Quick Step,	J. Farley,	42
30	24 »	Lucille Curtis,	H. Henville,	41
31	17 Juni	Rising Tide,	R. Mulsac,	49
32	17 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
33	20 »	Transfer,	A. Sheppard,	37
34	20 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
35	27 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
36	27 »	Bullion,	W. Sheelds,	25
37	6 Juli	Charlotte,	A. Profit,	36
38	10 »	Isabel,	H. J. Ulrich,	45
39	18 »	Quick Step,	J. Farley,	42
40	20 »	Transfer,	A. Sheppard,	37
41	29 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
42	31 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
43	31 »	Hilda,	W. Sadler,	68
44	7 Augustus	Advance,	A. Snagg,	55
45	10 »	Quick Step,	J. Graves,	42
46	15 »	Charlotte Sophia,	W. Chapman,	46
47	16 »	Isabel,	J. Swarts,	45
48	16 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
49	23 »	H. M. Foster,	A. Y. Walker,	64
50	26 »	Transfer,	A. Sheppard,	37
51	28 »	Merlin,	W. F. Jones,	50
52	29 »	Charlotte,	A. Profit,	36
53	4 September	Isabel,	J. Swarts,	45
54	6 »	Charlotte Sophia,	W. Chapman,	46
55	13 »	Eleonora Dessé,	A. Mc. Intosh,	29
56	14 »	Coronilla,	J. Lewis,	59
57	19 »	Transfer,	A. Sheppard,	37
58	21 »	Isabel,	J. Swarts,	45
			Transporteeren	3945 tonnen.

NATIËN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Demerary.	Producten.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	»	
Nederland.	»	Producten.	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
Engeland.	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	Ballast.	
Nederland.	»	Producten.	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland. .	»	»	

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	3945
59	27 September	Golden West,	E. Abendanon,	49
60	28 »	H. M. Foster,	A. IJ. Walker,	64
61	2 October	Fidelio,	E. N. Agard,	58
62	6 »	James Luckie,	J. Richmond,	26
63	19 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
64	19 »	Isabel,	J. Swarts,	45
65	23 »	Blanche,	J. S. Ameo,	70
66	27 »	Jule,	A. Hassell,	48
67	1 November	H. M. Foster,	A. IJ. Walker,	64
68	3 »	Lucille Curtis,	H. Henville,	41
69	8 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
70	9 »	Isabel,	J. Swarts,	45
71	16 »	Charlotte Sophia,	W. Chapman,	46
72	17 »	Transfer,	A. Sheppard,	37
73	1 December	Isabel,	J. Swarts,	45
74	6 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
75	22 »	Brilliant,	Mascoll,	53
76	22 »	Hilda,	W. Sadler,	68
77	23 »	H. M. Foster,	A. IJ. Walker,	64
78	27 »	Isabel,	J. Swarts,	45
79	29 »	Golden West,	E. Abendanon,	49
			Totaal	5009 tonnen.

NAAR

1	20 Januari	Ida,	J. D. Shepperd,	73
2	13 Februari	Annie Laurie,	J. W. Cox,	74
3	20 »	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
4	20 April	Lida,	J. W. C. Vinckemuller,	196
5	25 »	Annie Laurie,	J. W. Cox,	74
6	26 »	Kate,	J. T. Manderson,	58
7	19 Mei	Ida,	J. D. Shepperd,	73
8	22 »	Alliance,	J. Lang,	300
9	31 »	Hero,	H. Nash,	58
10	7 Juni	Albatros,	H. H. Koch,	222
11	28 »	Eureka,	J. M. Wilson,	143
12	19 Juli	Krasnapolsky,	R. Verbeek,	296
13	25 »	Annie Laurie,	J. W. Cox,	74
14	26 »	Yosemite,	J. T. Manderson,	57
15	18 September	Annie Laurie,	J. W. Cox,	74
			Transporteeren	1829 tonnen.

NATIËN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Nederland.	Demerary.	Producten.	
Engeland.	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	Ballast.	Via Berbice.
Nederland.	»	Producten.	
Engeland.	»	»	
»	»	Ballast.	
Nederland.	»	Producten.	
»	»	»	
Engeland.	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
Engeland.	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	

BARBADOS.

Engeland.	Barbados.	Hout.	
»	»	»	
»	»	»	
Nederland.	»	Ballast.	
Engeland.	»	Hout.	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	»	
Nederland.	»	»	
Engeland.	»	Hout.	
»	»	»	
»	»	»	

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
			Per transport	1829
16	26 September	Kate,	J. T. Manderson,	58
17	23 October	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
18	8 November	Ransom,	W. H. Swain,	245
19	8 »	Ida,	J. D. Shepperd,	73
20	24 »	Annie Laurie,	J. W. Cox,	74
21	30 »	Resolute,	G. Cummins,	216
22	13 December	Kate,	J. T. Manderson,	58
23	30 »	Yosemite,	J. T. Cumming,	57
			Totaal	2667 tonnen.

NAAR

1	24 October	Maggie,	J. S. Perriam,	159

NAAR

1	31 Januari	Agatha,	A. E. Zeilinga,	198
2	9 Februari	Cecilie,	H. O. Pedersen,	237
3	27 Maart	Zeehond,	W. Botje,	169
4	13 April	Willemina,	C. L. Kerdel,	275
5	17 Mei	Arend,	J. J. Fijn,	144
6	24 November	H. R. Leemhuis,	P. A. Rentema Dz.,	237
			Totaal	1260 tonnen.

NAAR

1	4 April	Victor Emanuel,	L. dos Santos Salgado,	91
2	13 September	Ericeirence,	A. da Costa Margado,	136
3	24 October	Eulalia,	J. S. Pereira,	98
			Totaal	325 tonnen.

NAAR

1	18 Februari	Tropic Bird,	L. B. Jansen,	25
2	4 Maart	Hero,	J. Nesem,	58
3	1 Juni	Pourvoyeur,	Charpentier,	P. M.
4	26 Juli	Persévérance,	A. Ardisson,	17
5	10 November	Baridie,	M. Mc. Twik,	11
			Totaal	111 tonnen.

NATIËN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
Engeland.	Barbados.	Hout.	
»	»	»	
»	»	Ballast.	
»	»	Producten.	
»	»	Hout.	
»	»	Ballast.	
»	»	Hout.	
»	»	»	

TRINIDAD.

Engeland.	Trinidad.	Producten.	

ST. THOMAS.

Nederland.	St. Thomas.	Ballast.	
Denemarken.	»	»	
Nederland.	»	»	
»	»	»	
»	»	»	
»	»	»	

SAN MIGUEL.

Portugal.	San Miguel.	Producten.	
»	»	»	
»	»	»	

CAYENNE.

Nederland.	Cayenne.	Ballast.	
Engeland.	»	Producten.	
Frankrijk.	»	Ballast.	Marine stoomschip.
»	»	»	
Engeland.	»	»	

Volg-nummer.	Datum.	NAMEN VAN DE SCHEPEN.	NAMEN VAN DE GEZAGVOERDERS.	Grootte in tonnen.
				NAAR
1	1 Maart	Maria Anger,	L. J. Carter qq.,	397
				NAAR
1	22 Juli	Red Rose,	Mc. Donell,	188
				NAAR
1	22 Augustus	Indiana,	J. Hopson,	16
2	26 »	Lillian Bugle,	J. Northey,	41
3	9 September	Lady Bird,	H. Drek,	1
			Totaal	58 tonnen.

NATIËN.	BESTEMMING.	LADING.	*AANMERKINGEN.*
MARTINIQUE.			
Frankrijk.	Martinique.	Ballast.	
CURAÇAO.			
Engeland.	Curaçao.	Ballast.	
BERBICE.			
Engeland.	Berbice.	Ballast.	
»	»	»	
»	»	Producten.	

RECAPITULATIE.

									Totaal. Schepen.	Totaal. Tonnen.
Naar Nederland	9	schepen	onder	Nederlandsche	vlag,	metende	2392	tonnen.	9	2392
» Groot-Britannië	11	»	»	Engelsche	»	»	2896	»		
	7	»	»	Nederlandsche	»	»	1287	»		
	2	»	»	Duitsche	»	»	522	»		
	1	»	»	Noorweegsche	»	»	186	»		
	1	»	»	Deensche	»	»	252	»	22	5143
» Amerika	14	»	»	Noord-Amerikaansche	»	»	4054	»		
	4	»	»	Engelsche	»	»	846	»	18	4900
» Demerary	57	»	»	Engelsche	»	»	4018	»		
	22	»	»	Nederlandsche	»	»	991	»	79	5009
» Barbados	20	»	»	Engelsche	»	»	1953	»		
	3	»	»	Nederlandsche	»	»	714	»	23	2667
» Trinidad	1	»	»	Engelsche	»	»	159	»	1	159
» St. Thomas	5	»	»	Nederlandsche	»	»	1023	»		
	1	»	»	Deensche	»	»	237	»	6	1260
» San Miguel	3	»	»	Portugeesche	»	»	325	»	3	325
» Cayenne	2	»	»	Engelsche	»	»	69	»		
	1	»	»	Nederlandsche	»	»	25	»		
	1	»	»	Fransche	»	»	17	»		
	1	»	»	»	»	»	P. M.	»		
									4	111
									1	P. M.
» Martinique	1	»	»	Fransche	»	»	397	»	1	397
» Curaçao	1	»	»	Engelsche	»	»	188	»	1	188
» Berbice	3	»	»	Engelsche	»	»	58	»	3	58
								Totaal	170 schepen.	22609 tonnen.
									1 schip.	P. M. »

STAAT

VAN DEN

in- en uitvoer van het Entrepôt te Paramaribo, in 1882.

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepôt uit:				
	NEDERLAND.	GROOT-BRITANNIË.	AMERIKA.	DIVERSE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Aardewerk	14 kisten,	1 vat,	»	5 kisten,	19 kisten en 1 vat,
Aluin	2 vaatjes,	»	»	»	2 vaatjes
Bier	1053 manden,	»	»	»	1053 manden,
Idem	13 vaten,	126 vaten,	»	25 vaten,	164 vaten,
Idem	273 kisten,	»	»	»	273 kisten,
Blom	»	»	»	10 vaten,	10 vaten,
Bron- en mineraalwater.	60 manden,	»	»	»	60 manden,
Boter	40 kisten,	»	»	»	40 kisten,
Idem	6 vaatjes,	»	»	»	6 vaatjes,
Blikwerk.	2 »	»	»	»	2 »
Brood en beschuit. . .	»	8 kisten,	»	»	8 kisten,
Eetwaren.	12 kisten,	14 »	»	»	26 »
Gedistilleerd:					
Jenever	9669 groene kelders,	»	»	»	9669 groene kelders,
Idem	5984 roode »	»	»	»	5984 roode »
Idem	300 witte »	»	»	»	300 witte »
Idem	12/2 pijpen,	»	»	»	12/2 pijpen,
Brandewijn	188 kisten,	264 kisten,	»	195 kisten,	647 kisten,
Idem	»	»	»	12 vaatjes,	12 vaatjes,
Voorloop	20 vaten,	»	»	»	20 vaten,
Bitter	25 kisten,	»	»	10 kisten,	35 kisten,
Likeur.	10 »	»	»	8 »	18 »
Sherry cordial . . .	21 »	»	»	»	21 »
Whisky	»	»	»	11 kisten,	11 »
Absinth	»	»	»	2 »	2 »
Floridawater. . . .	»	»	»	»	»
Glaswerk.	16 kisten,	»	»	»	16 kisten,
Goud	»	»	»	»	»
Granen en peulvruchten.	158 vaatjes,	»	»	10 vaten,	168 vaten en vaatjes,
Groenten.	10 vaten,	»	»	»	10 »
Haver.	»	»	»	4 balen,	4 balen,
Kramerij.	9 kisten,	»	»	»	9 kisten,
Koffie.	»	»	»	41 balen,	41 balen,
Kaarsen	60 kisten,	»	»	»	60 kisten,
Kaas	41 »	»	»	»	41 »
Lucifers	»	»	218 kisten,	»	218 »
Manufacturen	»	24 kisten en 2 vaten,	»	84 kisten,	108 » en 2 vaten,
Medicijnen	2 kisten,	»	»	»	2 »
Olie	3 vaten,	»	»	»	3 vaten,
Idem	6 pullen,	»	»	»	6 pullen,
Idem, kerosine . . .	»	»	4419 kisten,	»	4419 kisten,

Uitvoer uit het entrepôt naar:				
NEDERLAND.	GROOT-BRITANNIË.	AMERIKA.	DIVERSE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
»	»	»	5 korven,	5 korven,
»	»	»	»	»
»	»	»	38 manden,	38 manden,
»	»	»	»	»
»	»	»	70 kisten,	70 kisten,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
4 groene kelders,	»	20 groene kelders,	1203 groene kelders,	1227 groene kelders,
3 roode »	»	167 roode »	2109 roode »	2279 roode »
»	»	»	65 witte »	65 witte »
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
5 kisten,	»	»	»	5 kisten,
3 »	»	»	»	3 »
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
6 kisten,	»	»	»	6 kisten,
»	»	»	»	»
1 pakje,	»	»	»	1 pakje,
»	»	»	10 balen,	10 balen,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	6 kisten,	6 kisten,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»

ARTIKELEN.	Aanvoer in het entrepôt uit:				
	NEDERLAND.	GROOT-BRITANNIË.	AMERIKA.	DIVERSE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
Parfumeriën.	22 kisten,	»	»	»	22 kisten,
Papier.	9 »	»	»	»	9 »
Peper	4 balen,	»	»	»	4 balen,
Rijst	»	»	»	1575 balen,	1575 »
Sigaren	79 kisten,	»	»	1 kist,	80 kisten,
Suiker, geraffineerd . .	43 vaten,	»	»	»	43 vaten,
Idem, gekleurde . . .	»	»	»	15 vaten,	15 »
Spijkers	48 vaatjes,	»	»	»	48 vaatjes,
Spek, gerookt. . . .	160 »	»	»	»	160 »
Slijpsteenen.	40 stuks,	»	»	»	40 stuks,
Tabak, in rollen . . .	»	»	96/2 oxh.,	3/1 en 5/2 oxh.,	101/2 en 3/1 oxh.,
Idem, gekorven . . .	2 kisten,	1 kist,	»	7 kisten,	10 kisten,
Teer	1 vat,	»	»	»	1 vat,
Thee	5 kisten,	»	»	»	5 kisten,
Touwwerk	1 baal,	»	»	»	1 baal,
Vermouth	359 kisten,	»	»	219 kisten,	578 kisten,
Verfwaren	13 vaatjes,	»	»	»	13 vaatjes,
Vleesch, worst enz.. .	61 »	»	»	»	61 »
Idem, hammen . . .	2 kisten,	»	»	»	2 kisten,
Idem, idem	6 stuks,	»	»	»	6 stuks,
Wijn	197 vaten,	»	»	54 vaten,	251 vaten,
Idem	»	»	»	11 vaatjes,	11 vaatjes,
Idem	»	»	»	110 kisten,	110 kisten,
IJzerwerk	2 kisten,	1 vat,	»	19 collis,	22 collis,
IJzer	40 platen,	»	»	»	40 platen,
Zout	»	»	»	10 vaten,	10 vaten.

Uitvoer uit het entrepôt naar:

NEDERLAND.	GROOT-BRITANNIË.	AMERIKA.	DIVERSE VREEMDE PLAATSEN.	TOTAAL.
Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.	Hoeveelheid.
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	3 kistjes en 8600 stuks,	3 kistjes en 8600 stuks,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	1½ oxh.,	1½ oxh.,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	1 kist,	»	1 kist,
»	»	»	»	»
»	»	»	5 vaatjes,	5 vaatjes,
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»
»	»	»	»	»

STAAT

VAN

ontvangen en verzonden brieven, drukwerken en monsters,

gedurende het jaar 1882.

ONTVANGEN:

VAN:	PER ENGELSCHE (1) en FRANSCHE MAIL (2).						PER GEWONE SCHEEPSGELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal briefkaarten.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Briefkaarten.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.				
Nederland (1)	88	6530	6618	191	9710	522	»	»	»	»	10349	277	15270	775
Idem (2)	21	3819	3840	86	5560	253								
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot	51	2540	2591	24	536	48	»	»	»	»	2591	24	536	48
Engeland en landen der Algemeene Postvereeniging, via Engeland .	52	5168	5220	8	6400	224	»	»	»	»	5220	8	6400	224
Curaçao	»	»	161	»	117	2	»	»	»	»	161	»	117	2
Nickerie, Coronie en Demerary en andere nabij gelegen landen . .	»	»	6490	»	1130	»	»	»	»	»	6490	»	1130	»
											24811	309	23453	1049

VERZONDEN:

NAAR:	PER ENGELSCHE (1) en FRANSCHE MAIL (2).						PER GEWONE SCHEEPSGELEGENHEID.				Totaal-generaal brieven.	Totaal-generaal briefkaarten.	Totaal-generaal drukwerken.	Totaal-generaal monsters.
	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Briefkaarten.	Porto's drukwerken.	Porto's monsters.	Ongefrankeerde brieven.	Gefrankeerde brieven.	Totaal.	Drukwerken.				
Nederland (1)	63	6110	6173	279	1622	211	»	»	»	»	11472	395	2837	357
Idem (2)	29	5270	5299	116	1215	146								
Frankrijk en den agent der Fransche mailboot	66	1716	1782	11	182	56	»	»	»	»	1782	11	182	56
Engeland en landen der Algemeene Postvereeniging, via Engeland .	27	2810	2837	41	262	61	»	»	»	»	2837	41	262	61
Curaçao	»	»	151	»	312	»	»	»	»	»	151	»	312	»
Nickerie, Coronie en Demerary en andere nabij gelegen landen. .	»	»	5526	»	1433	»	»	»	»	»	5526	»	1433	»
											21768	447	5026	474

INHOUD

VAN HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO, VAN 1883.

		Bladz.
A.	Bevolking	1.
B.	Mededeelingen van algemeenen aard	1.
C.	Algemeen en gewestelijk bestuur	2.
D.	Militair beheer	2.
	§ 1. Landmacht	2.
	§ 2. Zeemacht	3.
E.	Wetgeving, rechtswezen en politie	3.
	§ 1. Wetgeving	3.
	§ 2. Rechterlijke macht en rechtspraak	3.
	§ 3. Politie	4.
	§ 4. Gevangeniswezen	4.
	§ 5. Instellingen met het rechtswezen in verband	4.
F.	Eeredienst	5.
	§ 1. Protestantsche gemeente	5.
	§ 2. Roomsch-Katholieke gemeente	5.
	§ 3. Israëlitische gemeenten	5.
G.	Instellingen van liefdadigheid	5.
	Krankzinnigengesticht	5.
	Leprozen-gestichten	5.
	Burger gasthuis	5.
	Spaar- en beleenbanken	5.
	Andere instellingen van liefdadigheid	6.
H.	Burgerlijke geneeskundige dienst	6.
I.	Onderwijs	6.
J.	Landsgebouwen en eigendommen	6.
K.	Waterstaat en communicatie-middelen	6.
L.	Posterij	7.
M.	Financieele zaken	8.
	§ 1. Muntwezen	8.
	§ 2. Begrooting	9.
	§ 3. Belastingen en andere inkomsten	9.
	§ 4. Bank	9.
	§ 5. Hypotheken en eigendoms-overgangen	10.
N.	Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren	10.
O.	Nijverheid	10.
	§ 1. Mijnwezen	10.
	§ 2. Steenbakkerijen	11.
	§ 3. Landbouw	11.
	§ 4. Veeteelt	11.
	§ 5. Uitgifte van gronden	11.
	§ 6. Zoutpannen	11.
	§ 7. Scheepsbouw	11.
	§ 8. Handel en scheepvaart	11.
	§ 9. Zeebrieven en zeepassen	12.

Koloniaal verslag van 1883.

III. CURAÇAO.

VERSLAG.

Nº. 1.

A. Bevolking.

In bijlage *A* van dit verslag wordt eene statistiek aangetroffen van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken op de verschillende eilanden der kolonie Curaçao over de jaren 1877–1882, terwijl op den ondervolgenden staat is aangewezen hoe de ingezetenen bij het einde van 1882 zich lieten verdeelen naar hunne geboorteplaatsen en naar de kerkgenootschappen waartoe zij behoorden. In dien staat is, in tegenstelling van de statistiek in bijlage *A*, het garnizoen op Curaçao begrepen.

WOONPLAATS.	Getalsterkte der bevolking.	Waarvan geboren op het eiland.	elders in West-Indië.	in Nederland.	in andere oorden.	Indeeling naar de kerkgenootschappen. Hervormden.	Methodisten.	Roomsch-Katholieken.	Israëlieten.
Curaçao	25 421	24 196	287	222	716	1 651	»	22 283	1 487
Bonaire	5 218	5 201	»	12	5	157	»	5 062	1
Aruba	5 598	5 320	211	14	53	520	»	5 076	2
St. Martin (Ned. ged.)	3 359	3 243	92	12	12	2 463	»	896	»
St. Eustatius	2 247	2 167	69	5	6	»	744	250	1
Saba	2 223	2 179	33	4	7	1 567	»	656	»
	44 066	42 306	692	269	799	6 358	744	34 223	1 491

Het aantal gehuwden, weduwnaars en weduwen bedroeg bij het einde van 1882 op de vijf eerstgenoemde eilanden respectievelijk 2926, 1195, 834, 485, 333. Van Saba is geen opgaaf ontvangen.

Van de geboorten in 1882 waren:

	in echt.	buiten echt.
Op Curaçao	253	635
» Bonaire	100	82
» Aruba	76	114
» St. Martin (Ned. ged.)	43	89
» St. Eustatius	26	40
» Saba	42	15

Door opvolgend huwelijk werden op de genoemde eilanden respectievelijk 17, 23, 14, 12, 7 en 1 kinderen gewettigd.

Als ingezetenen werden, ter voldoening aan art. 1 der verordening van 1874 (*Publicatieblad* nº. 22), ingeschreven op Curaçao drie personen (twee van het mannelijk en een van het vrouwelijk geslacht) en op St. Eustatius 20 personen. Op de overige eilanden had geen inschrijving plaats.

B. Mededeelingen van algemeenen aard.

Orde en rust bleven heerschen.

Ook 1882 heeft zich, even als 1881, gekenmerkt door eene buitengewone droogte op al de eilanden der kolonie; eerst in het einde van het jaar viel er eenige regen.

Door den in October 1882 opgetreden Gouverneur (zie hoofdstuk C) werden de navolgende inspectiereizen gemaakt.

Den 11den November 1882 begaf hij zich, vergezeld van den Chef van het bouwdepartement en den geneesheer van de quarantaine-inrichting, met Zr. Ms. stoomschip *Alkmaar* naar de Caracas-baai, ten einde, met het oog op de aanhangige plannen tot verbetering van bedoelde inrichting, nog eens na te gaan of zij aan de genoemde baai goed gelegen was. Het resultaat van zijn onderzoek was dat geen betere plaats voor de quarantaine-inrichting zou zijn aan te wijzen.

Van die gelegenheid maakte de Gouverneur gebruik, om te Nieuwpoort het établissement van den Heer J. Godden te bezichtigen, alwaar phosphorzure kalk van bijzondere goede qualiteit in groote hoeveelheid voorhanden is.

In den avond van 9 Februari 1883 vertrok de Gouverneur met bovengenoemd stoomschip na de Boca Sint Nicolaasbaai op het eiland Aruba, ten einde aldaar de werken der Aruba-phosphaatmaatschappij te inspecteeren. In den morgen van den 11den kwam hij op Curaçao terug.

Den 22sten van dezelfde maand ondernam de Gouverneur eene inspectiereis naar het westelijke gedeelte van het eiland Curaçao. Hij vertrok tot dat einde des morgens vroeg naar de Daaibooi-baai en bracht een bezoek aan de nabij gelegen vestiging van den districtmeester van het 4de district en aan het kerkgebouw en de school op St.

Willebrordus. Van daar begaf hij zich over land naar de plantage Groot St. Jan, van waar uit des namiddags de wegen in het 4de district geinspecteerd werden. Na op genoemde plantage te hebben overnacht, ging hij in den morgen van den 23sten aan de Sint-Jansbaai weder scheep aan boord van een schoener en vertrok naar de Jeremiebaai. De Gouverneur bezocht op de in de nabijheid van die baai liggende plantage Lagoen de door den heer John Godden in vorige jaren aangelegde, doch thans verlaten bergwerken. De reis werd verder over zee voortgezet naar de Westpunt-baai, alwaar het kerkgebouw en de school werden bezocht. Van daar vertrok de Gouverneur over land naar de plantage Savonet, alwaar hij des avonds aankwam en tot den 25sten des namiddags vertoefde. Van hier uit werden de wegen in het 5de district geinspecteerd en den 25sten de terugtocht naar Willemstad over land aangenomen. Onder weg werden de kerk en de school op Barber en de vestiging van den districtmeester van het 5de district aangedaan, die, even als de reeds genoemde etablissementen, in goeden staat bevonden werd.

Over het school- en kerk-bezoek werd door de Roomsch-Katholieke geestelijken, onder wier toezicht het onderwijs door geestelijke zusters wordt gegeven, niet geklaagd.

De staat van de wegen werd over het algemeen voldoende bevonden.

De politieke verhouding tot Venezuela bleef in 1882 onveranderd.

In het begin van 1883 werd de haven van Curaçao bezocht door drie vreemde oorlogsbodems, namelijk twee Amerikaansche (de *Kearsarge* en de *Swatara*) en een Engelschen (de *Flamingo*). Deze laatste stoomde den dag van aankomst weder uit de haven, om met twee andere Engelsche oorlogschepen, de *Northampton* en de *Tenedos*, welke voor de haven waren blijven kruisen, de reis te vervolgen.

De reede van Philipsburg (St. Martin Ned. ged.) werd bezocht door het Engelsche oorlogschip *Dido*.

De onderstand, krachtens art. 23 der wet van 8 Augustus 1862 (*Staatsblad* n°. 165) in 1882 aan hulpbehoevende vrijgemaakten verleend, bedroeg op Curaçao f 1 996,40, Bonaire f 302, Aruba f 200, St. Martin (Ned. ged.) f 798,16, St. Eustatius f 1 182,60 en Saba f 579,25.

C. Algemeen en gewestelijk bestuur.

Bij Koninklijk besluit van 5 September 1882, n°. 2, werd de tijdelijke Gouverneur van Curaçao, de heer J. H. A. W. baron Van Heerdt tot Eversberg, benoemd tot Gouverneur van Suriname, terwijl bij besluit van den 14den September 1882, n°. 1, tot eerstgenoemde betrekking benoemd werd de heer N. Van den Brandhof, die haar ruim eene maand later, den 18den October 1882, aanvaardde (*Publicatieblad* van 1882 n°. 28).

Bij Koninklijk besluit van 17 April 1883, n°. 31, is aan den heer E. D. E. Van den Bossche op zijn verzoek een eervol ontslag verleend als gezaghebber van St. Martin (Ned. ged.)

Te zijner vervanging werd bij Koninklijk besluit van 15 Mei 1883, n°. 21, benoemd de heer J. H. R. Beaujon, gezaghebber van Aruba, terwijl bij hetzelfde besluit tot laatstgemelde betrekking is aangewezen de heer D. Gaerste, griffier bij het kantongerecht op Curaçao.

Op den 25sten Maart 1883 overleed de gezaghebber van Saba, M. L. Statius van Eps.

Tot lid van den kolonialen raad werd in 1882, na de in het vorig verslag genoemden, nog benoemd de heer J. H. Schotborgh, ter vervulling van de vacature ontstaan door het overlijden van het lid T. De Veer.

In 1883 werden tot leden herbenoemd de aftredende leden P. C. Gorsira en L. V. Leijba.

D. Militair beheer.

§ 1. *Landmacht.*

De stedelijke schutterij op het eiland Curaçao bestond op ultimo December 1882 uit: 1 majoor, tevens commandant der landelijke schutterij, 7 kapiteins (waaronder 1 kwartiermeester en 1 adjudant), 8 eerste- en 4 tweede luitenants (waaronder 1 officier van wapening en kleeding) en 250 onderofficieren en manschappen.

De landelijke schutterij op Curaçao bestond, even als het jaar te voren, uit 13 officieren en 120 onderofficieren en manschappen.

Deze schutterij werd vroeger niet geoefend, maar hierin is thans verandering gebracht.

Eene vermindering van het aantal officieren van dit korps, ten einde eene betere verhouding tot het aantal onderofficieren en manschappen te verkrijgen, is in overweging.

De organisatie van de schutterijen op de eilanden Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius, waarvan in het vorig verslag sprake was, is tot stand gebracht bij koloniale verordening van 29 Maart 1882 (*Publicatieblad* n°. 22), terwijl bij gouvernementsbesluiten van 7 October 1882 en 23 November 1882, n°. 25, 26 en 29, ter uitvoering van de artt. 12, 14 en 30 der aangehaalde verordening, werden vastgesteld het getal schutters voor elk van de genoemde eilanden, de wijze van loting en de uniform.

De sterkte van het garnizoen onderging in 1882 de volgende wijzigingen:

	Op 31 December 1881 bedroeg de sterkte:	In 1882 verminderd met:	In 1882 vermeerderd met:	Sterkte op 31 December 1882:
Officieren der infanterie . . .	5 *a*)	1 *d*)	1 *g*)	5 *k*)
Luitenant der artillerie (instructeur)	1	1 *e*)	1 *h*)	1
Officieren van gezondheid . . .	2 *b*)	»	»	2 *l*)
Apotheker 2de klasse	1	»	»	1
Onderofficieren en manschappen der infanterie	183 *c*)	24 *f*)	50 *i*)	209 *m*)

a) Waarvan 1 met verlof in Europa.

b) Waarvan 1 met verlof in Europa.

c) Waarvan 1 in de klasse van discipline, 2 gevonnisd en 1 voor den krijgsraad.

d) Overleden.

e) Teruggekeerd naar Nederland.

f) Waarvan 2 overleden, 5 naar Nederland teruggezonden ter pasporteering, 1 naar Suriname overgeplaatst, 2 naar Nederland opgezonden ter opleiding tot den rang van officier, 3 gegageerd, 1 vervallen verklaard, 9 bij de maréchaussées gedetacheerd, en 1 als deserteur afgevoerd.

g) Uit Nederland aangekomen.

h) Uit Nederland aangekomen.

i) Waarvan 26 uit Nederland aangekomen, 18 geëngageerd en 6 terug van detacheering bij de maréchaussées.

k) Waarvan 2 met verlof in Nederland.

l) Waarvan 1 met verlof in Nederland.

m) Waarvan 1 voor den krijgsraad.

Bij het einde van 1882 waren er, even als op ultimo December 1881, 11 militairen bij de brigade marechaussée gedetacheerd.

Er werden in 1882 1 zilveren en 11 bronzen medailles voor trouwen dienst uitgereikt.

Op ultimo December van dat jaar bevonden zich 4 man in de 2de klasse van krijgstucht, waarvan 2 in de eerste en 2 in de 2de categorie.

Van de militaire boekerij wordt door den soldaat steeds een nuttig gebruik gemaakt. Zij bevat thans 1923 boekwerken, waarvan 1447 Hollandsche, 350 Fransche, 68 Hoogduitsche en 58 Engelsche.

De cantine beantwoordt goed aan haar doel.

De kleeding, voeding, huisvesting en het nachtleger der troepen zijn over het algemeen goed.

De vestingwerken, zoomede de militaire magazijnen, werkplaatsen en arrestlokalen, worden naar behooren onderhouden.

De gezondheidstoestand van het garnizoen was ook in het afgeloopen jaar gunstig.

Hieronder volgt het gebruikelijke overzicht van het aantal verpleegden in 's lands hospitaal gedurende dat jaar.

	Compagnie infanterie.	Zr. Ms. zeemacht.	Maréchaussées.	Seinwachters.	Civiele personen.	Onvermogenden.	Schepelingen ter koopvaardij.	Gegageerden.	Totaal.
Op ultimo December 1881 in behandeling	13	6	1	1	»	»	»	»	21
Bijgekomen	187	92	6	»	2	1	1	1	290
Totaal . . .	200	98	7	1	2	1	1	1	311
Hersteld of uitgegaan . . .	188	88	6	»	1	1	1	1	286
Bleven . . .	12	10	1	1	1	»	»	»	25
Overleden . .	1	»	»	1	»	»	»	»	2
Bleven in behandeling op ultimo December 1882	11	10	1	»	1	»	»	»	23

§ 2. *Zeemacht.*

Het in Curaçao gestationeerde schroefstoomschip 3de klasse *Alkmaar*, dat, blijkens het vorig verslag, op den 23sten April 1882 naar St. Thomas was gestoomd om te dokken, kwam den 26sten Mei op Curaçao terug, en bezocht in den verderen loop van het jaar tweemalen de reede van Bonaire tot het houden van schietoefeningen. Op den 12den October vertrok de *Alkmaar* naar St. Thomas om den nieuwen Gouverneur van daar af te halen. In November bracht dat oorlogsschip den Gouverneur naar de Caracas-baai, zooals in hoofdstuk B is gezegd, en in December maakte het eene reis naar de eilanden St. Martin (Ned. ged.), St. Eustatius en Saba, op welke reis ook eenige vreemde eilanden werden aangedaan. Op den 4den Januari 1883 teruggekeerd, bracht de *Alkmaar* kort daarna den Gouverneur naar Aruba, (verg. blz. 1) ging voorts nog eens naar de Caracas-baai om er boeien te leggen en den toegang tot het Spaansche water op te nemen, en deed in de maand Maart 1883 een tocht naar het eiland Bonaire om ook daar op de reede eene boei te leggen.

E. Wetgeving, rechtswezen en politie.

§ 1 *Wetgeving.*

Na de vervanging van den brigadier der marechaussées op St. Martin (Ned. ged.) door een commissaris van politie, is die beambte, ter uitvoering van art. 12, n°. 4, van het wetboek van strafvordering, bij besluit van 23 Maart 1882 (*Publicatieblad* n°. 7) belast met het opsporen van misdaden en wanbedrijven op genoemd eiland.

Ter voorkoming van oponthoud en ongerief, vooral op de eilanden welke alleen een kantongerecht hebben, is art. 1963 van het Burgerlijk Wetboek, waarbij bepaald was dat de gerechtelijke eed voor het hof van justitie moest worden afgelegd, bij koloniale verordening van 24 November 1882 (*Publicatieblad* n°. 31) gewijzigd.

Thans is bepaald dat die eed moet worden afgelegd voor den rechter die van het rechtsgeding kennis neemt, of voor den door dezen gemachtigden kantonrechter van het eiland waar degene, die den eed moet afleggen, verblijf houdt, terwijl tevens aan de kantonrechters de bevoegdheid is verleend om zich, zoo noodig, tot het afnemen van den eed to begeven naar de woning van dengene die den eed moet afleggen.

Van andere in 1882 uitgevaardigde verordeningen wordt melding gemaakt onder de hoofdstukken waartoe zij meer eigenaardig behooren.

§ 2. *Rechterlijke macht en rechtspraak.*

De procureur-generaal mr. J. P. Smeele kwam in de maand September 1882 van verlof uit Nederland op Curaçao terug.

Bij Koninklijk besluit dd. 8 September 1882, n°. 23, werd aan den heer mr. J. A. Baëza, bezoldigd lid van het hof van justitie, op verzoek een eervol ontslag uit 's lands dienst verleend, en in de daardoor ontstane vacature voorzien door de benoeming van jhr. mr. J. W. Rengers Hora Siccama.

Door het hof werden in 1882 behandeld 21 burgerlijke en 25 strafzaken; het gaf 38 beschikkingen op verzoekschriften als anderszins, en 35 beschikkingen in raadkamer op requisitoir van het openbaar ministerie.

Het nam voorts ambtshalve één besluit en diende den Gouverneur van consideratie en bericht op drie requesten ter erlanging van kwijtschelding of vermindering van straf en op eene missive van de commissie van administratie over de gevangenissen, strekkende tot vermindering van de straf van eenige door het hof veroordeelde personen.

De kantonrechter op Curaçao behandelde 60 burgerlijke en 27 strafzaken; 21 zaken werden van de rol geroijeerd, 11 beschikkingen genomen, 12 voogden en 22 toeziende voogden benoemd, en bovendien 18 akten in verschillende zaken verleden. Ter griffie van het kantongerecht werden in de daartoe bestemde registers ingeschreven 11 akten betreffende burgerlijk recht. De kantonrechter op Bonaire behandelde 10 burgerlijke zaken en 1 strafzaak, terwijl 12 beschikkingen door hem worden genomen.

Op Aruba werden bij het kantongerecht behandeld 6 burgerlijke en 4 strafzaken; 8 beschikkingen werden genomen, 12 voogden benoemd en één voorloopige instructie op machtiging van den rechter-commissaris bij het hof van justitie gehouden.

Door den raad van justitie op St. Martin (Ned. ged.) werden 7 vonnissen in burgerlijke en 7 in strafzaken uit-

gesproken, en 3 beschikkingen (waarvan 2 voorloopige) in burgerlijke zaken genomen.

Het kantongerecht op dat eiland behandelde 10 burgerlijke en 12 strafzaken en beschikte op 1 verzoekschrift.

Op St. Eustatius werden door den raad van justitie 2 burgerlijke zaken behandeld; hij beschikte voorts op 8 verzoekschriften en nam 1 besluit ambtshalve. Het getal vonnissen in strafzaken beliep 12.

Door het kantongerecht op laatstgenoemd eiland werden 7 burgerlijke en 17 strafzaken behandeld en 2 beschikkingen op verzoekschriften genomen.

De kantonrechter op Saba behandelde 6 burgerlijke en 3 strafzaken.

§ 3. *Politie.*

Ten gevolge van de vervanging van den brigadier bij de maréchaussées op St. Martin (Ned. ged.) door een commissaris van politie, is, bij koloniale verordening van 29 Maart 1882 (*Publicatieblad* n°. 15), de sterkte der brigade maréchaussée, zoo als die was vastgesteld bij koloniale verordening van 2 Augustus/16 April 1878 (*Publicatieblad* n°. 7), verminderd met één brigadier. De brigade maréchaussée, die volgens de formatie behoort te bestaan uit 1 brigadier-majoor, 4 brigadiers, 17 maréchaussées 1ste en 33 maréchaussées 2de klasse, was bij het einde van 1882 compleet.

Het gedrag en de dienstijver der maréchaussées bleven over het algemeen zeer voldoende.

§ 4. *Gevangeniswezen.*

De functien van voorzitter der commissie van administratie over de gevangenissen bleven tot in October 1882, toen zij weder door den procureur-generaal werden opgevat, aan den waarnemenden procureur-generaal opgedragen.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Het aantal gedetineerden in de gevangenissen onder en achter het raadhuis bedroeg op op 1 Januari 1882 . .	34	8	42
In 1882 werden opgenomen	27	10	37
Te zamen . .	61	18	79
Daarentegen werden ontslagen . . .	28	11	39
en kwam te overlijden	1	»	1
Te zamen . .	29	11	40
Op ultimo December 1882 bedroeg het aantal gevangenen mitsdien . . .	32	7	39

Het aantal vergrijpen tegen de tucht was in het afgeloopen jaar bijna gelijk aan dat van het vorige; het aantal disciplinaire straffen, dat in 1881 17 bedroeg, was in 1882 slechts één meer. Die straffen, welke binnen de bevoegdheid van den voorzitter der commissie van administratie der gevangenissen lagen, en dan ook door dezen werden opgelegd, werden door 16 mannen en twee vrouwen ondergaan. De voeding van de gevangenen kostte 43 centen centen per hoofd en per dag.

De gezondheidstoestand onder hen was in het afgeloopen jaar iets gunstiger dan in 1881, want in dat jaar deden zich 18 gevallen van ziekte voor, terwijl 1882 twee gevallen minder opleverde.

In het afgeloopen jaar zijn de vertrekken in de gevangenis tot verpleging van de zieke gedetineerden zoodanig ingericht geworden, dat het niet meer noodzakelijk kan worden geacht om zieke gedetineerden buiten de gevangenis, hetzij in het burgergasthuis, hetzij in 's lands hospitaal, ter verpleging te doen opnemen. In 1882 zijn dan ook geen lijders naar een der gemelde inrichtingen ter verpleging gezonden.

Andere veranderingen in de inrichting van de gevangenissen vonden niet plaats.

Regelmatig en met ijver werden door de Roomsch-Katholieke geestelijkheid de godsdienstige belangen van de tot die gezindte behoorende gedetineerden behartigd.

Ook de tot de Protestantsche gemeente behoorende gedetineerden werden, als zij daartoe het verlangen te kennen gaven, door een van de leeraren dier gemeente bezocht. Slechts voor een paar gedetineerden, die een ambacht kenden, was in het afgeloopen jaar eenig werk te bekomen. De opbrengst van dien arbeid bedroeg niet meer dan f 182,89[5], terwijl zij in het jaar 1881 de som van f 298,80 heeft bedragen.

Even als in vorige jaren werden voor het schoonmaken van de straten van een gedeelte der stad geregeld de tot dwangarbeid veroordeelden gebezigd.

Tot voor korten tijd bestond er voortdurend moeielijkheid om tot eene meer algemeene werkverschaffing in de gevangenis te geraken. Op initiatief van den Gouverneur werd toen eene proef genomen met het bekappen van steenen voor rekening van het Gouvernement, welke gunstige uitkomsten heeft opgeleverd. Die arbeid wordt nu regelmatig voortgezet, zoodat in het begin van dit jaar door het bouwdepartement reeds 11 614 stuks bekapte steenen voor bestrating in ontvangst waren genomen. Deze maatregel strekt ook zeer ten voordeele van de koloniale kas. Daar de bedoelde werkverschaffing echter niet duurzaam zijn kan, heeft het bestuur het noodig geacht de gelegenheid te openen om de gevangenen ook buiten de gevangenis aan openbare werken te werk te doen stellen. Daartoe strekt de koloniale verordening van 5 Maart 1883 (*Publicatieblad* n°. 3), houdende wijziging van de artt. 22 en 23 van het Wetboek van Strafrecht en van eenige daarmede in verband staande voorschriften.

Voor de gestraften zelven, die vroeger veelal tot ledigheid gedoemd waren en daardoor onbekwaam werden om, wanneer zij in de maatschappij terugkeerden, in eigen onderhoud en in dat der hunnen te voorzien, zal de bevoegdheid, welke bij de voormelde verordening aan den rechter wordt toegekend, heilzame vruchten kunnen opleveren. Het ligt in de bedoeling van het koloniaal bestuur om deze categorie van gestraften alleen zoodanigen arbeid op te dragen als met hun aanleg en vroeger bedrijf strookt, en er streng voor te doen waken dat hun geen onteerend werk kan worden opgelegd.

De gevangenis in de Willemstad onderging geene verandering. Hierin werden in 1882 opgenomen 124 personen die waren aangehouden wegens desertie uit den scheepsdienst of het plegen van ongeregeldheden, te weten: 92 mannen en 32 vrouwen; benevens 3 wegens schulden gegijzelden (2 mannen en 1 vrouw).

Op Bonaire werden in 1882 in de gevangenis opgenomen een veroordeelde en 3 voorloopig aangehoudenen.

In genoemd jaar werd op Aruba niemand in de gevangenis opgenomen.

In de gevangenis op St. Martin (Ned. ged.) bevond zich bij het begin van 1882 slechts 1 persoon. In dat jaar werden opgenomen 30 en ontslagen 28 personen, zoodat op ultimo December nog 3 gevangenen aanwezig waren. Al de gevangenen te zamen hebben 1088 dagen in de gevangenis doorgebracht. Even als in 1881 was de gezondheidstoestand der gevangenen goed; zij werden naar behooren gevoed en gekleed. Disciplinaire straffen werden niet toegepast.

Het aantal gevangenen op St. Eustatius bedroeg over 1882 in het geheel 19, waarvan 10 mannen en 9 vrouwen, die allen in dat jaar ontslagen werden, zoodat er zich op ultimo December niemand in de gevangenis bevond. De voeding, kleeding en behandeling van de gevangenen waren goed. Orde en zindelijkheid werden gehandhaafd. Disciplinaire straffen werden niet toegepast.

§ 5. *Instellingen met het rechtswezen in verband.*

Weeskamers. Het saldo in kas bij de weeskamers op

St. Martin (Ned. ged.) bedroeg op ultimo December 1881. . . . . f 418,89

Wegens interest van uitstaande gelden werd ontvangen 51,00

Te zamen. . . . f 469,89

Voor uitgaven was benoodigd 17,55

Het saldo in kas bedroeg derhalve op ultimo December 1882 . . . . f 452,34

Het uitstaande kapitaal bleef 1 011,90

Te zamen . . . f 1 464,24

De weeskamer op St. Eustatius had bij het einde van 1882 een bedrag van f 3 835,22[5] onder haar beheer.

F. Eeredienst.

§ 1. *Protestantsche gemeente.*

In 1882 werden op Curaçao bij de Protestantsche gemeente 37 kinderen gedoopt, 10 lidmaten bevestigd en 7 huwelijken kerkelijk ingezegend. Het aantal catechisanten beliep 58. Het kapitaal van de kerk bedroeg op ultimo December 1882 f 53 365,33[5].

De uitgaven van het weezenfonds bedroegen voor maandelijkschen onderstand, extra-giften en kleeding f 2020. Even als vroeger genoot het fonds van het Gouvernement een subsidie van f 1500. Aan de armen werd uitgedeeld f 1980, waartoe uit de algemeene armengelden f 360,59 werd bijgedragen.

De gemeente op Bonaire bestond op ult. December 1882 uit 157 leden. In dat jaar werden geen kinderen gedoopt, noch huwelijken kerkelijk ingezegend. Het aantal catechisanten bedroeg 8. Het eiland werd drie malen door de beide predikanten van Curaçao bezocht. De gemeente ontving in 1882 van de Algemeene Synode der Hervormde Kerk een subsidie van f 500, ten einde het kerkgebouw te herstellen en de meubileering te vernieuwen.

Op Aruba werden bij deze gemeente 10 kinderen gedoopt, 1 huwelijk ingezegend en 13 personen tot lidmaat aangenomen. Dit eiland werd in 1882 eveneens drie malen door de Curaçaosche predikanten bezocht.

Bij de Methodisten gemeente op St. Martin (Ned. ged.) werden gedoopt 93 kinderen, kerkelijk ingezegend 9 huwelijken en tot lidmaat aangenomen 28 personen. Het aantal catechisanten was 24 en dat van de leerlingen der zondagschool 155. Het kerkgebouw te Philipsburg en de zendelingswoning verkeeren bij voortduring in goeden staat. Het kerkgebouw in Colebaai is in 1882 met het daartoe uit de koloniale kas verstrekte subsidie geheel hersteld.

Op St. Eustatius werden door den Methodisten zendeling 48 kinderen gedoopt en 5 huwelijken ingezegend. 270 kinderen bezochten de zondagschool dezer gemeente. Het kerkgebouw en de woning van den leeraar zijn in goeden staat.

Door den op Saba gevestigden Anglikaanschen leeraar werden op dat eiland 31 kinderen gedoopt en 12 huwelijken kerkelijk ingezegend. Saba ontving in 1882 een herderlijk bezoek van den bisschop van Antigua.

§ 2. *Roomsch-Katholieke gemeente.*

In het aantal en in de standplaatsen der Roomsch-Katholieke geestelijken kwam ook in het afgeloopen jaar geen verandering; zij waren derhalve gevestigd als volgt: op Curaçao 9, Bonaire 2, Aruba 3, St. Martin (Ned. ged.) 1, St. Eustatius 1 en Saba 1.

76 zusters van liefdadigheid waren werkzaam in de scholen op Curaçao, Bonaire en Aruba, en 30 in de liefdadige instellingen op Curaçao.

De gemeente op Curaçao ontving in 1882 ten behoeve van hare weezen een subsidie van f 2500 uit de koloniale kas.

Aangaande het aantal kinderen, dat in 1882 gedoopt werd, de huwelijken welke kerkelijk werden ingezegend, en het aantal catechisanten, zijn de navolgende opgaven ontvangen:

	Gedoopte kinderen.	Ingezegende huwelijken.	Catechisanten.
Curaçao	834	71	»
Bonaire.	168	22	»
Aruba	170	7	»
St. Martin (Ned. ged.)	38	6	120
Saba.	24	3	»

Van St. Eustatius zijn geen opgaven ingekomen.

§ 3. *Israëlitische gemeenten.*

De *Portugeesch*-Israëlitische gemeente bezat op ultimo December 1882 een kapitaal van f 74 297,62. Aan hare armen werd door het Gouvernement eene som van f 140,29 en voor hare weezen eene som van f 500 verstrekt.

De *Hervormd*-Israëlitische gemeente telde bij het einde van het afgeloopen jaar 330 zielen. Hare inkomsten, met inbegrip van het gewone gouvernementssubsidie, beliepen f 4571,75, hare uitgaven f 2836,93. Haar armenfonds bedroeg op ultimo December f 2230,11.

G. Instellingen van liefdadigheid.

In het *krankzinnigengesticht* werden op ultimo December 1881 14 lijders verpleegd. Gedurende 1882 werden 13 lijders opgenomen, terwijl 3 overleden en 6 ontslagen werden. Bij het einde van dat jaar bedroeg dus het getal verpleegden 18. De uitgaven beliepen in 1882 f 3828,30.

Leprozengestichten. Het nieuwe leprozengesticht op Curaçao voldoet in allen deele.

Op 1 Januari 1882 was het getal verpleegden. . 11

In 1882 bijgekomen 3

14

Overleden 1

Aanwezig op 1 Januari 1883. 13

De ten behoeve van de lijders gedane uitgaven beliepen, met inbegrip van het onderhoud van vier geestelijke zusters, een bediende en een pontvoerder, f 3028,55.

Bij den aanvang van 1882 bevonden zich op St Martin (Ned. ged.) in het leprozengesticht 15 lijders (7 mannen, 7 vrouwen en één kind). Gedurende 1882 zijn bijgekomen 4, overleden 2 vrouwen, en uitgegaan als genoegzaam hersteld 1 man en 1 vrouw, zoodat op ultimo December 1882 in het gesticht aanwezig bleven 7 mannen, 7 vrouwen en één kind. De uitgaven voor het gesticht beliepen in dat jaar f 2168,85.

Op St. Eustatius waren op 1 Januari 1882 in het gesticht aanwezig 25 personen. In dat jaar zijn bijgekomen 2 personen, terwijl 3 overleden en 2 het gesticht verlieten. De uitgaven voor het gesticht bedroegen f 2515,80[4].

In het *burger gasthuis* op Curaçao bevonden zich op 1 Januari 1882 50 personen. Gedurende dat jaar werden 113 personen opgenomen, terwijl 79 vertrokken als hersteld en 38 overleden, weshalve op ultimo December 46 personen aanwezig bleven.

Spaar- en beleenbanken. In het afgeloopen jaar werd bij de Curaçaosche spaar- en beleenbank (met 130 aandeelhouders) f 161 122,69 ingebracht in 2543 stortingen. De

balans over het 32ste huishoudelijke jaar (1 Juli 1881 tot 1 Juli 1882) sloot met een eindcijfer van f 433 477,52. De kosten van administratie en kleine benoodigdheden bedroegen f 5 299,52.

Het kapitaal van de spaar- en beleenbank op Bonaire bedroeg op ultimo December 1882 f 2 946,17, zoodat het in dat jaar met f 121,42 vermeerderde. De stortingen beliepen f 1 201,46^5.

Andere instellingen van liefdadigheid. Als zoodanig kunnen, even als vroeger, vermeld worden de Protestantsche maatschappij van weldadigheid, de Israëlitische maatschappij van hulpbetoon aan vlijtige armoede, de verschillende begrafenisvereenigingen en de armenkassen.

De stand van die kassen was als volgt:

	Bonaire.	Aruba.	St. Martin (Ned. ged.).	St. Eustatius.
Op 1 Januari 1882 in kas.	f 9,65	f[1]) 61,75^5	»	f 127,51^5
Nadeelig saldo . .	»	»	f 52,64	»
Inkomsten in 1882 .	65,69	504,18	434,20	42,30
Totaal . . .	f 75,34	f 565,93^5	f 381,56	f 169,81^5
Uitgaven.	53,06	425,50	378,97	50,46
Saldo in kas op ultimo December 1882. .	f 22,28	f 140,43^5	f 2,59	f 119,35^5

H. Burgerlijke geneeskundige dienst.

Op Curaçao was de gezondheidstoestand in 1882 over het algemeen gunstig. Van epidemieën bleef het eiland verschoond. Na de reeds in het vorig verslag vermelde, deden zich geen gevallen van gele koorts meer voor.

Aan een apotheker is door den geneeskundigen raad bevoegdheid verleend tot uitoefening der artsenijmengkunde. De bestaande apotheken zijn in 1882 door den stadsgeneesheer en een lid van den geneeskundigen raad gevisiteerd.

In 1882 werd geen nieuwe quarantaine bepaald; daarentegen werd de bestaande voor schepen komende van Barbados, Demerary, St. Domingo, Fernambuc, Port-au-Prince en Bahia opgeheven.

Het parc vaccinogène bleef aan zijn doel beantwoorden. 24 kalveren werden ingeënt, zoowel met oorspronkelijke koepokstof, daartoe uit Nederland ontvangen, als door overenting van kalf op kalf. Bij twee kalveren bleef de inenting en bij twee andere de overenting zonder gevolg. Er werden 96 personen gevaccineerd en 206 gerevaccineerd.

Ook op Bonaire was de gezondheidstoestand gunstig; in de laatste maanden van het jaar hebben zich echter enkele gevallen van scheurbuik voorgedaan, waarvan een paar lethaal afliepen.

De gezondheidstoestand op Aruba en op St. Martin (Ned. ged.) was in 1882 mede zeer voldoende.

Op St. Eustatius kwamen vele gevallen van katarrhale en rheumatische koortsen en van tijd tot tijd ook tusschenpoozende koortsen van bilieusen aard voor. Overigens was de gezondheidstoestand niet ongunstig te noemen.

Op Saba was die beter dan in 1881. De op dat eiland gevestigde gouvernementsgeneeskundige keerde in de maand April van verlof uit Nederland terug.

I. Onderwijs.

In de overtuiging dat de toestand van het onderwijs en van het schoolwezen in de kolonie Curaçao dringend verbetering eischt, heeft de Gouverneur eene commissie benoemd ten einde eene geheele reorganisatie te ontwerpen.

Het aantal scholen op het eiland Curaçao onderging ook in 1882 geene verandering. Het getal schoolgaande kinderen bedroeg in dat jaar 2473 (tegen 2577 in 1881), en verdeelde zich als volgt:

		Jongens.		Meisjes.
op 4 landsscholen . . .	506	(486	en	20)
op de scholen van de zusters van liefdadigheid (waaronder 1 in de stad)	1617	(457	»	1160)
op 9 bijzondere scholen (waaronder 3 voor meisjes) .	350	(250	»	100)
Totaal. . .	2473	(1193	»	1280)

De scholen werden in de maanden Juni en December door sub-commissien uit de schoolcommissie en in Januari 1883 ook door den Gouverneur bezocht.

Op Bonaire werd eene bijzondere school ten gevolge van het vertrek van den onderwijzer opgeheven. De landsschool werd gedurende 1882 bezocht door 134 leerlingen, waarvan 97 jongens en 37 meisjes. De twee scholen onder de leiding van zusters van liefdadigheid werden door 308 leerlingen (110 jongens en 198 meisjes) bezocht. Het getal schoolgaande kinderen op dat eiland verminderde dus in het afgeloopen jaar met 22.

Het aantal scholen op Aruba bedroeg 6, namelijk: de landsschool, eene bijzondere school, de scholen onder de leiding der zusters van liefdadigheid op de hoofdplaats en te Sta. Cruz, en twee vertakkingen van de twee laatstgemelde scholen, eene in het noorderdistrict en eene aan de kommandeursbaai.

De landsschool werd bezocht door 110 leerlingen (72 jongens en 38 meisjes); de bijzondere school door 15 (7 jongens en 8 meisjes); de scholen der zusters van liefdadigheid en hare vertakkingen door 320 leerlingen (125 jongens en 195 meisjes); dus te zamen 226 leerlingen meer dan het jaar te voren.

Het aantal leerlingen op de landsschool te Philipsburg op St. Martin (Ned. ged.) was in 1882 gemiddeld 100; op de landsschool in het district Cul de Sac 42, en op die in het district Prinsenkwartier 37. Deze cijfers waren in 1881 respectievelijk 115, 45 en 41. De school in Prinsenkwartier is, ten gevolge van het aan den onderwijzer op zijn verzoek verleende ontslag, in de maand November 1882 gesloten. De landsschool op St. Eustatius werd in 1882 bezocht door 190 leerlingen (129 jongens en 61 meisjes), tegen 170 in 1881.

De scholen op Saba werden in 1882 gezamenlijk door 167 kinderen bezocht (te weten die ter hoofdplaats door 56 en die te Windwardside door 111), tegen 260 kinderen die in het jaar te voren kosteloos onderwijs genoten.

J. Landsgebouwen en eigendommen.

De werkzaamheden van het bouwdepartement bepaalden zich hoofdzakelijk tot het gewoon onderhoud en verschillende herstellingen aan de landsgebouwen en aan de straten in het stadsdistrict, voorts tot het bouwen van een regenbak in het Waterfort, het maken van een houten tent op den walgang van het oostelijk front der batterij, en het maken van vier houten boeien, drie voor de Caracasbaai en een ten behoeve van het eiland Bonaire.

Op Bonaire werden de gewone herstellingen aan de landsgebouwen en eigendommen aangebracht, hetgeen eveneens het geval was op Aruba, St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius.

K. Waterstaat en communicatiemiddelen.

Het op 28 April 1882 aangevangen werk aan den havenmond werd sedert voortgezet en bepaalde zich tot het baggeren aan de oostzijde van den ingang. Gedurende 1882 werden ruim 5000 M³. zand en koraalsteentjes en een aantal groote steenen, waaronder ettelijke van 0,25—0,5 M³., op-

1) In het vorig verslag staat vermeld f 67,50^5. Het verschil is niet toegelicht.

gebracht en weggevoerd. Een gedeelte van eerstgemelde stoffen en te groote steenen werden benuttigd tot demping van den inham bij de werf van den Heer J. E. Van der Meulen. De weg te ruimen ondiepte, waarvan een gedeelte droog lag, is over het geheel op gemiddeld 2 vademen, en in het smalste gedeelte van de geul, tusschen de 3 vadem-lijnen, ter breedte van 5 M., op 3 vademen gebracht. Naar mate eene grootere diepte bereikt werd, ging ook het werk met meer moeite gepaard, doordien de onderlagen van den bodem grootendeels uit groote steenbrokken bestaan, welke door het zand, dat zich daar tusschen gezet heeft, als het ware vastgemetseld zijn. Ten einde het werk te vergemakkelijken, werd gebruik gemaakt van dynamiet. Het werk ondervond eenige vertraging daar een van de met den baggertoestel ontvangen schepbakken, voor het opbrengen van steenen bestemd (de » grab"), niet bruikbaar bleek, zoodat de voor zand en andere losse stoffen bestemde schepbak (» bucket") ook gebruikt moest worden om steenen op te brengen, waarbij hij herhaaldelijk beschadigd werd. De grab werd door de fabriekanten terug genomen in ruil tegen een anderen, die niet geheel, maar toch beter dan de vorige voldoet. Overigens beantwoordt de toestel vrij wel aan de verwachting, en men rekent thans dat de ondiepte aan de oostzijde van den ingang der haven in het begin van 1884 weggeruimd zal kunnen zijn. Na afloop van dat gedeelte van het werk zal dit aan de westzijde van den havenmond moeten voortgezet worden, om de ondiepte weg te ruimen, die zich aldaar zoowel aan de binnen- als aan de buitenzijde van den ingang gevormd heeft.

Met het uitbaggeren van het Rifwater en van het Waaigat werd voortgegaan.

Twee riolen werden aan de kade langs het Waaigat aangelegd en een gedeelte der kade langs de haven werd vernieuwd.

In de buitendistricten werden de wegen in goeden staat gehouden.

De wegen op Bonaire werden zooveel mogelijk verder hersteld en in voldoenden staat gebracht.

Op Aruba werd de steiger en landingsplaats verbeterd en verbreed; deze bevindt zich thans in goeden staat. De wegen werden zoo goed mogelijk onderhouden.

Ook op St. Martin (Ned. ged.) werden de wegen, voor zooverre de beschikbare middelen strekten, onderhouden; zware regens hebben echter meer dan eens een groot gedeelte van het daaraan verrichte werk vernield. De bruggen werden in goeden staat gehouden.

Op St. Eustatius werd de steunmuur tot behoud van den weg naar het bovendorp, waarmede blijkens het vorig verslag in December 1881 een aanvang werd gemaakt, in 1882 voltooid. Overigens werd aan de straten en wegen het noodige tot onderhoud verricht. Hetzelfde kan gezegd worden van de wegen op Saba.

L. Posterij.

Aanvangende met de maand December 1882 is in de dienstreizen van den Curaçaoschen paketschoener eene verandering gebracht. Tot dien tijd vertrok de schoener den 2den en 17den van iedere maand van Curaçao naar St. Thomas met de brieven welke respectievelijk eerst den 15den en 25sten van dáár naar Europa worden verzonden, en kwam in den regel op Curaçao terug den 10den en 26sten, de eerste maal zonder eenig mailpakket en de tweede keer met de Europeesche brieven, welke reeds den 15den te voren met de Engelsche mailboot op St. Thomas waren aangebracht. Het doel, waarmede deze regeling in 1880 aldus werd vastgesteld, was, om de ingezetenen van Curaçao in de gelegenheid te stellen om ook met de tweede Engelsche mailboot, welke de reis naar Southampton via Barbados maakt, brieven te verzenden. Na dien tijd zijn echter meerdere mailgelegenheden ontstaan, waaronder die via New-York, welke om de zeventien dagen brieven van Curaçao binnen korten tijd naar Europa overbrengt. Hierdoor kan de verzending per tweede Engelsche mail ontbeerd worden.

Volgens de nieuwe regeling vertrekt de paketschoener slechts éénmaal 's maands, en wel den 7den, naar St. Thomas tot het overbrengen en afhalen van mailpakketten, en daags na zijne terugkomst op Curaçao, omstreeks den 19den à 20sten, naar de bovenwindseilanden St. Martin, St. Eustatius en Saba, tot het overbrengen van gouvernementsgoederen, mailpakketten en brieven. Hierdoor is het voordeel verkregen dat de brieven van Curaçao voor Europa vijf dagen later (den 7den in stede van den 2den) verzonden worden, terwijl de brieven uit Europa, in plaats van den 26den, reeds den 18den of 19den, dus 6 à 7 dagen vroeger, op Curaçao ontvangen worden, en verder, dat er thans eenmaal 's maands eene zoo zeer gewenschte en noodige geregelde gemeenschap bestaat tusschen Curaçao en de bovenwindseilanden.

De volgende staat bevat de gebruikelijke bijzonderheden nopens het postverkeer van Curaçao in het afgeloopen jaar en eene vergelijking van de totaalcijfers met die van de vier voorafgegane jaren. De cijfers betreffende de drukwerken toonen aan het getal porto's of vellen druks.

ONTVANGEN STUKKEN.

VAN	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal drukwerk.
	Brieven.	Drukwerk.	Brieven.	Drukwerk.		
Nederland	5051	11581	71	»	5122	11581
Suriname	184	284	»	»	184	284
Groot-Britannie en via Groot-Britannie van andere staten. . .	14776	34256	»	»	14776	34256
Frankrijk.	32	308	»	»	32	308
Duitschland en via Duitschland van andere staten . .	1788	1768	»	»	1788	1768
Transporteeren	21831	7197	71	»	21902	48197

VERZONDEN STUKKEN.

NAAR	Per mail.		Per scheepsgelegenheid.		Totaal brieven.	Totaal drukwerk.
	Brieven.	Drukwerk.	Brieven.	Drukwerk.		
Nederland	4523	624	26	»	4549	624
Suriname.	273	366	»	»	273	366
Groot-Britannie en via Groot-Britannie naar andere staten.	6830	1114	»	»	6830	1114
Frankrijk en via Frankrijk naar andere staten . . .	2147	252	»	»	2147	252
V. S. van Noord-Ame-						
Transporteeren	13778	2356	26	»	13799	2356

ONTVANGEN STUKKEN.

VAN	Per mail. Brieven.	Per mail. Drukwerk.	Per scheepsgelegenheid. Brieven.	Per scheepsgelegenheid. Drukwerk.	Totaal brieven.	Totaal drukwerk.
Per transport.	21831	7197	71	»	21902	48197
V. Staten van Noord-Amerika	9102	18092	»	»	9102	18092
St. Thomas en via St. Thomas van andere plaatsen	3690	4208	»	»	3690	4208
Trinidad	487	326	»	»	487	326
Jamaica	70	22	»	»	70	22
Demerary	25	30	»	»	25	30
Venezuela	7286	6579	»	»	7286	6579
St. Kitts.	145	4	»	»	145	4
St. Domingo . . .	1772	700	»	»	1772	700
Columbia	1791	1830	»	»	1791	1830
Martinique	174	465	»	»	174	465
Barbados.	72	42	»	»	72	42
Chili	3	8	»	»	3	8
Bermuda	3	»	»	»	3	»
Diverse plaatsen . .	»	»	6406	2003	6406	2003
	46451	80503	6477	2003	52928	82506
De totalen bedroegen in 1881	46904	70109	8863	»	55767	70109
» 1880	43337	54146	10915	1	54252	54147
» 1879	27208	38180	17000	»	44208	38180
» 1878	17121	25291	13353	»	30474	25291

VERZONDEN STUKKEN.

NAAR	Per mail. Brieven.	Per mail. Drukwerk.	Per scheepsgelegenheid. Brieven.	Per scheepsgelegenheid. Drukwerk.	Totaal brieven.	Totaal drukwerk.
Per transport.	13778	2356	26	»	13799	2356
rika en via de V. S. van Noord-Amerika naar andere staten	17562	3085	»	»	17562	3085
St. Thomas en via St. Thomas naar andere plaatsen	3212	2323	»	»	3212	2323
Trinidad	274	552	»	»	274	552
Venezuela	9316	10821	»	»	9316	10821
St. Domingo . . .	1314	494	»	»	1314	494
Columbia	2977	5116	»	»	2977	5116
Martinique. . . .	36	9	»	»	36	9
Guadeloupe . . .	13	»	»	»	13	»
Porto Rico. . . .	128	114	»	»	128	114
Diverse plaatsen. .	»	»	»	»	»	»
	48605	24870	26	»	48631	24870
De totalen bedroegen in 1881	43235	16164	26	»	43261	16164
» 1880	40714	11882	8	5	40722	11887
» 1879	25881	3598	»	»	25881	3598
» 1878	14959	1698	»	»	14959	1698

De in het jaar 1882 aan het postkantoor op Curaçao ontvangen porto's bedroegen f 1594,82^5; de ontvangsten wegens verkochte postzegels en brief kaarten respectievelijk f 11 579,44 en f 82,52^5.

Hieronder volgt een overzicht van de opbrengst der posterij sedert de opneming van Curaçao in de algemeene postvereeniging.

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Verkochte postzegels. . . .	f 3 176,43^5	f 3 994,89^5	f 4 560,67^5	f 10 449,27	f 9 664,75	f 11 579,44
» brief kaarten. . .	»	59,77^5	112,69	97,27^5	74,25	82,52^5
Te zamen. . .	f 3 176,43^5	f 4 054,67	f 4 673,36^5	f 10 546,54^5	f 9 739,00	f 11 661,96^5
Ontvangen porto's	2 769,22	2 756,57	5 355,98	2 976,52^5	1 768,86^5	1 594,82^5
Totaal van de ontvangsten .	f 5 945,65^5	f 6 811,24	f 10 029,34^5	f 13 523,07	f 11 507,86^5	f 13 256,79

De inkomsten van het postkantoor op St. Martin (Ned. ged.) beliepen in 1882 f 465,00.

M. Financieele zaken.

§ 1. *Muntwezen.*

Het nieuwe besluit tot aanwijzing en tarifeering van de in 's lands kassen aan te nemen vreemde munten, waarvan in het vorig verslag sprake was, is nog niet tot stand gekomen, omdat het bij nadere overweging raadzaam is voorgekomen de uitvaardiging daarvan gepaard te doen gaan met andere maatregelen ter verbetering van het Curaçaosche muntwezen.

De Regeering vleit zich dat die maatregelen thans weldra getroffen zullen kunnen worden.

§ 2. *Begrooting.*

De koloniale huishoudelijke begrooting voor 1883 werd voorloopig vastgesteld bij verordening van 29 Juni 1882 (*Publicatieblad* n°. 20) en definitief bij de wet van den 28sten Januari 1883 (*Staatsblad* n°. 19, *Publicatieblad* n°. 4). De raming van de middelen en een uittreksel uit de raming van de uitgaven zijn vervat in de bijlagen B en C van dit verslag.

Een ontwerp van wet tot wijziging en verhooging van die begrooting is bij Koninklijke boodschap van 22 Mei 1883 bij de Tweede Kamer van de Staten-Generaal aanhangig gemaakt.

De begrooting voor 1881 is gewijzigd en verhoogd bij de wet van 12 December 1882 (*Staatsblad* n°. 182, *Publicatieblad* 1883, n°. 1).

Bij de wet van 12 December 1882 (*Staatsblad* n°. 185, *Publicatieblad* 1883, n°. 2) is het slot der rekening van de koloniale uitgaven en ontvangsten over 1878 vastgesteld, en wel als volgt:

uitgaven f 581 355,15^{6}; ontvangsten f 336 058,08^{5}; nadeelig slot f 245 297,07.

De voor het dienstjaar 1882 toegestane bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling van de koloniale geldmiddelen is niet noodig gebleken. Ook de voor het dienstjaar 1883 toegestane bijdrage zal kunnen worden ontbeerd.

§ 3. *Belastingen en andere inkomsten.*

Ter uitvoering van art. 12 der verordening op het recht van zegel (*Publicatieblad* n°. 21 van 1881), zijn bij gouvernementsbesluit van 5 Januari 1882 (*Publicatieblad* n°. 1) de ambtenaren aangewezen, die op de onderhoorige eilanden belast zijn met den verkoop van zegels.

Vermits het billijk voorkwam dat de vrijstelling van belasting, welke bij de koloniale verordening van 28 Juli 1881 (*Publicatieblad* n°. 20) bepaald is voor de grondeigendommen op Curaçao waarop gebouwen staan uitsluitend dienende tot openbaren eeredienst, begraafplaatsen, inrichtingen van onderwijs en instellingen van liefdadigheid, ook werd toegestaan voor gelijksoortige gronden op de eilanden Bonaire en Aruba, zijn bij verordening van 29 Maart 1882 (*Publicatieblad* n°. 16), de belastingverordeningen van de beide genoemde eilanden in dien zin aangevuld.

§ 4. *Bank.*

Met betrekking tot den staat van de bank op ultimo December 1882 en hare operatiën gedurende dat jaar, worden de onderstaande bijzonderheden in het verslag van de directie aangetroffen:

Op ultimo December 1882 was het bedrag van de bankbiljetten even als op 1 Januari van dat jaar					f 148 700,00
Het kapitaal van de instelling, voortspruitende uit de gepercipieerde interessen en disconto's, bedroeg op 1 Januari 1883				f 289 265,44^{5}	
Gedurende het jaar werd ontvangen		f 21 903,37^{5}			
en voor administratiekosten betaald		2 720,17			
zoodat de winst over 1882 was			f 19 183,20^{5}		
welke winst voor de koloniale kas beschikbaar is gesteld			19 183,20^{5}		
Het kapitaal is alzoo onveranderd op ultimo December 1882 gebleven					289 265,44^{5}
Totaal bedrag van het kapitaal der instelling bestemd voor hare operatiën op ult. December 1882					f 437 965,44^{5}
Daarvan was op dien datum uitstaande op gedisconteerde wisselbrieven, volgens art. 9 van het reglement voor de bank, voorzien van endossementen, tegen een disconto van 5 percent 's jaars					437 650,00
Tot voortzetting van de operatiën bevond zich op ultimo December 1882 in de kassen eene som van					f 315,44^{5}
Daarbij gevoegd:					
1°. de gelden in deposito voor rekening van anderen, op 1 Januari ten bedrage van		f 3 316,96			
Vermeerderd met de ontvangsten in den loop van het jaar 1882, te weten:					
nalatenschap van den militair STUIVENBERG	f 1,10				
opbrengst van verkocht geschut vee	35,45				
opbrengst van den publieken verkoop van eene voor de Fuikbaai in zee drijvende gevonden boot	49,50				
		86,05			
			f 3 403,01		
en *verminderd* met uitkeeringen aan de koloniale kas van het bedrag van gedeponeerde gelden wegens verkocht geschut vee			48,24		
alzoo op ultimo December 1882				f 3 354,77	
2°. het bedrag van de winst over 1882, voor de koloniale kas beschikbaar				19 183,20^{5}	
te zamen					22 537,97^{5}
Totaal bedrag in de kassen van de bank aanwezig op ultimo December 1882					f 22 853,42
Te weten:					
Onder den voorzitter van de bank, ten einde bij aanvragen van kleine beleeningen daaraan gevolg te kunnen geven (bankbiljetten)					f 1 000,00
In de reservekas der bank tot het doen van beleeningen enz. (bankbiljetten en speciën)					21 853,42
					f 22 853,42

§ 5. *Hypotheken en eigendomsovergangen.*

Op ultimo December 1881 bleven bestaan de volgende inschrijvingen:

tegen 1 percent	1		f 11 500,00	
» 5 »	3		2 250,00	
» 6 »	382		2 263 057,61	
» 6½ »	1		14 000,00	
» 6 » }	} 1		{ 4 000,00	
» 7 » }			{ 2 000,00	
» 7 »	138		223 183,67	
» 7½ »	1		2 000,00	
» 8 »	34		49 840,00	
» 8½ »	1		20 000,00	
» 9 »	12		21 325,00	
» 10 »	4		13 200,00	
» 12 »	18		18 563,00	
zonder rente	2		153 574,00	
Tot het stellen van meerdere zekerheid .	1			
		599		
Doorgehaald in 1873 wegens het stellen van meerdere zekerheid . .		1		f 2 798 493,28
		598		
Gedeeltelijk doorgehaald in 1881.		»		5 430,00
		598		f 2 793 063,28
Bijgekomen tot ultimo December 1882:				
tegen 0 pct. (waarb.)	2		f 20 174,27	
» 1 » »	1		1 242,00	
» 6 » »	44		224 518,50	
» 7 » »	21		76 560,00	
» 8 » »	12		21 900,00	
» 10 » »	1		200,00	
» 12 » »	2		974,28	
		83		345 569,05
		681		f 3 138 632,33
Doorgehaald				
tegen 1 percent	1		f 1 242,00	
» 6 »	21		172 930,00	
» 7 »	15		25 280,00	
» 8 »	8		6 100,00.	
» 12 »	1		500,00	
Gedeeltelijk doorgehaald	»		10 616,00	
		46		216 668,00
Blijven alzoo op ultimo December 1882		635		f 2 921 964,33

In het jaar 1882 werden 89 verschillende akten overgeschreven. .

N. Personeele verordeningen omtrent alle landsdienaren.

Bij het besluit van 12 Juni 1879 (*Publicatieblad* n°. 9), aanwijzende welke ambtenaren in de termen vallen om als passagiers van de 1ste klasse en welke om als passagiers van de 2de klasse te worden beschouwd, is als regel aangenomen dat het bedrag van het traktement de klasse bepaalt waarin men passage verkrijgt. Vermits zich echter de wenschelijkheid heeft geopenbaard om op dien regel eenige uitzonderingen te maken, met het oog op den stand van sommige categoriën van ambtenaren, is voormeld besluit bij dat van 30 September 1882 (*Publicatieblad* n°. 9) gewijzigd.

O. Nijverheid.

§ 1. *Mijnwezen.*

Van Klein-Curaçao werden in 1882 slechts 7440 M³. phosphorzure kalk uitgevoerd; de betaalde rechten en scheepsongelden bedroegen f 8704,80, tegen f 17 600,37 in 1881.

De uitvoer van die stof van de plantage St. Barbara op Curaçao was even als in 1881 onbeduidend. Slechts 6570 M³. werden uitgevoerd, waarvoor aan uitvoerrechten en scheepsongelden werd betaald eene som van f 7686,90. In het begin van 1883 echter is de outginning van phosphaat op genoemde plantage weder met kracht hervat, zoodat reeds gedurende de drie eerste maanden van het jaar 14 vaartuigen, te zamen metende 9137 M³., tot het innemen van die meststof in de Fuikbaai aankwamen. De uitvoerrechten en scheepsongelden bedroegen f 10 688,29.

Op Aruba werden in 1882 de werkzaamheden van de Aruba-phosphaatmaatschappij met kracht voortgezet. 47 schepen, metende 27 307,43 M³., zijn gedurende dat jaar met phosphorzure kalk geladen en naar Europa vertrokken, zoodat de maatschappij aan concessierechten aan de koloniale kas heeft betaald het aanzienlijk bedrag van f 218 459,44. Bovendien werd door haar over genoemd jaar wegens uitvoerrechten en scheepsongelden betaald een bedrag van f 14 359,83.

In de eerste drie maanden van 1883 zijn weder 17 schepen van genoemde maatschappij, metende 10 053,039 M³., tot het innemen van phosphaat op Aruba aangekomen, waarvoor aan concessierechten betaald werd f 80 424,31.

De maatschappij heeft omstreeks 200 man aan het werk. Aan de plaats van inscheping is een houten steiger gebouwd, die spoedig vervangen zal worden door een ijzeren zeehoofd dat uit Noord-Amerika is besteld. De verscheping van de phosphaat heeft plaats in lichters en groote ponten, welke tegen den steiger aan gaan liggen en waarin de phosphaat door een chute uit de vrachtwagens gestort wordt. Het vervoer van de stof heeft plaats van den berg Sero Colorado naar de Boca Sint Nicolaas over een spoorweg ter lengte van ongeveer 4 kilometers, met eene spoorwijdte van 0,61 meter. Voor het vervoer zijn twee locomotieven in gebruik en een tal van vrachtwagens.

Ten noorden van den Sero Colebra, een andere phosphaat houdende berg, staan de gebouwen bestemd voor woningen van den directeur, den scheikundige en de ingenieurs; voorts de smederij, het machinehuis en de regenbak, alsmede een huis dat oorspronkelijk voor de arbeiders gebouwd is, doch nu voor magazijn gebruikt wordt, omdat het te ver gelegen is van den Sero Colorado. Op aanzienlijken afstand benoorden deze gebouwen staan op behoorlijken afstand van elkander twee magazijnen, één voor buskruit en het andere voor dynamiet.

Onder de arbeiders, inboorlingen van Aruba, heerschte orde en tevredenheid. Hun loon bedraagt een gulden daags voor tien werkuren.

De Aruba Agency Company heeft de werkzaamheden aan de goudmijnen gestaakt en is aan vele particulieren op het eiland aanzienlijke sommen schuldig gebleven. Een hunner, met eene schuldvordering van ruim f 4000, heeft beslag gelegd op de roerende goederen dier maatschappij en haar voor het hof van justitie gedagvaard. De mijnen en machineriën zijn geheel verlaten, zoodat bij eene her-

vatting van de werkzaamheden vele kosten vereischt zullen worden alvorens het werk productief kan worden.

De werkzaamheden tot ontginning van zwavelmijnen op Saba zijn niet hervat.

§ 2. *Steenbakkerijen.*

Deze tak van nijverheid wordt even als in vorige jaren enkel op Bonaire door een particulier uitgeoefend, en levert steeds goede uitkomsten op.

§ 3. *Landbouw.*

Voor de eerste maal wordt bij het verslag als bijlage D een overzicht gevoegd van de opbrengst van de plantages en gronden in de buitendistricten van Curaçao in het afgeloopen jaar. Hoewel niet geheel volledig, omdat eenige eigenaren geen aanteekening van de opbrengst hunner gronden gehouden hebben, geeft die staat toch eene bruikbare voorstelling van hetgeen op Curaçao op het gebied van landbouw en veeteelt wordt verkregen.

Van algemeene bekendheid is de dorheid van het eiland, die nagenoeg uitsluitend een gevolg is van den luttelen regen die er valt. Kon door artesische of norton-putten in eene regelmatige besproeiing van den grond in de valleien van het eiland worden voorzien, dan zouden landbouw en veeteelt er een voornamen tak van bestaan kunnen uitmaken. Het Bestuur is er op bedacht om naar de mogelijkheid van putboringen een onderzoek te doen instellen zoodra het over een deskundige zal kunnen beschikken.

In het afgeloopen jaar was het met den landbouw treurig gesteld. Door de langdurige droogte kon er niet geplant worden, en toen in de beide laatste maanden van het jaar eenige regenbuien den landman de gelegenheid gaven om zijne maïs (de gewone volksvoeding) te zaaien, kwam weldra nieuwe droogte de hoop op eenigen oogst weder te leur stellen. De armoede, welke dien ten gevolge onder de arbeidende klasse heerscht, is groot, want door den geringen afzet van zout valt er in de districten voor haar bijna niets te verdienen. Het is hieraan toe te schrijven dat eenigen naar St. Domingo verhuisden en dat in de laatste maanden 46 arbeiders zich voor de werken aan het Panamakanaal hebben laten werven en derwaarts zijn vertrokken. Die arbeiders genieten daar een loon van f 2,50 daags en worden in geval van ziekte gratis verpleegd. Hun is bovendien het recht op vrije heen- en terugreis verzekerd. Volgens de verkregen inlichtingen zijn zij zeer tevreden en is men over hun werk eveneens voldaan.

Nog dient vermeld te worden dat de aanplanting van oranje- en dividiviboomen op Curaçao, indien daaraan eenige zorg en moeite worden besteed, ruime voordeelen afwerpt, maar dat het meerendeel van de landbezitters eenvoudig teert op hetgeen nog bestaat en er niet aan denkt om zelf de handen uit de mouw te steken.

Op Bonaire bepaalde de landbouw zich tot de maïs- en aloëcultuur, welke laatste gedurende 1882 eenige uitbreiding heeft verkregen. De droogte is echter van zulk een langen duur geweest, dat de aloë-oogst niet gunstig was en de maïs geheel mislukte.

Ook op Aruba is het jaar 1882 voor den landbouw zeer ongunstig geweest. Gebrek aan regen was oorzaak dat er bijna niets geoogst werd. Voor 1883 waren de vooruitzichten weinig beter. Met het bereiden van hars door de stoomkookmachine wordt, hoewel op verminderde schaal, voortgegaan.

Op St. Martin (Ned. ged.) is mede de landbouw niet vooruit gegaan. De droogte in het midden van het jaar, zoo voordeelig voor den zoutoogst, heeft den kleinen landbouwer verhinderd om veel uit den grond te trekken, en de twee aldaar bestaande suikerplantages hebben om dezelfde reden evenzeer geleden. De in de laatste maanden van 1882 gevallen regens hebben echter de geleden schade weder eenigszins hersteld, zoodat er vooruitzicht bestaat op eenen gemiddelden oogst voor 1883. De opbrengst aan suiker bedroeg in 1882 ongeveer 65 000 kilogrammen.

Op St. Eustatius bleef de oogst van yams en aardappelen voordeelig. Suikerriet werd, even als ten vorigen jare, slechts in geringe hoeveelheid gecultiveerd.

Op Saba was de oogst van Europesche en zoete aardappelen in 1882, ten gevolge van de zeldzame droogte welke van Februari tot September daar geheerscht heeft, van nog minder beteekenis dan vroeger.

§ 4. *Veeteelt.*

Als bijlage E is achter dit verslag gevoegd eene statistiek van den veestapel op Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. ged.) en St. Eustatius over de jaren 1877-1882. De veeteelt op Saba had even als in vorige jaren weinig te beduiden.

In bijlage H, vermeld onder § 8 van dit hoofdstuk, worden opgaven aangetroffen omtrent den uitvoer van vee.

§ 5. *Uitgifte van gronden.*

Op Curaçao werden in het afgeloopen jaar 3 stukjes grond, gezamenlijk ter grootte van 0,190 hektare, tot het bouwen van huizen, en in de buitendistricten 2 stuks ter grootte van 3,8 hektare in eigendom afgestaan. Op Bonaire werden voor den aanbouw van huizen 0,8844 hektare en voor den landbouw 49,3220 hektaren afgestaan. Op Aruba werd 0,0599 hektare tot het bouwen van huizen afgestaan; terwijl een stuk landsgrond groot 30 aren aan eene begrafenissocieteit is geschonken, tot het aanleggen van eene begraafplaats.

§ 6. *Zoutpannen.*

Uit de verschillende zoutpannen op Curaçao werden ruim 90 942 vaten zout gegaard.

De blijkens het vorig verslag gekoesterde verwachtingen omtrent den zoutoogst op St. Martin (Ned. ged.) hebben zich verwezenlijkt. Er werden toch uit de groote zoutpan ruim 195 954 vaten en uit de kleine zoutpannen 80 480 vaten, dus te zamen 276 434 vaten, gewonnen. De reeds voordeelige oogst in 1881 bedroeg 112 000 vaten.

Op Bonaire was de zoutoogst in 1882 mede niet ongunstig te noemen. De uitvoer is vermeld in de hooger vermelde bijlage litt. H.

§ 7. *Scheepsbouw.*

Op Curaçao werden in het afgeloopen jaar 3 vaartuigen gebouwd, te zamen metende 273,35 M^3; op Bonaire 5, metende te zamen 146,21 M^3, op Aruba 3, metende te zamen 92,62 M^3. (waaronder een schoener groot 74,64 M^3., de grootste tot dusverre op dat eiland gebouwd), en op Saba eenige sloepen.

§ 8. *Handel en scheepvaart.*

De handel van het eiland Curaçao was in 1882 nog ongunstiger dan in het vorige jaar. Dit is voornamelijk toe te schrijven aan de in het vorig verslag (blz. 2) besproken heffing van de 30 pct. additioneele rechten in Venezuela op goederen welke uit de omliggende kolonien aldaar worden ingevoerd. [1]

De waarde van den invoer bedroeg dientengevolge weder f 1 133 940 minder dan in 1881.

Voor verdere bijzonderheden wordt verwezen naar de als bijlagen F en G bij dit verslag overgelegde staten van den in- en doorvoer over de laatste zes jaren, zoomede naar het als bijlage H overgelegd overzicht van den uitvoer der geheele kolonie in diezelfde jaren.

Even als in 1881 heeft het mislukken van den oogst in 1882 schadelijk gewerkt op den handel van Bonaire, welke zich nu uitsluitend bepaalt tot aanvoer van de hoogst noodige provisien.

---

[1] Bij een decreet van 27 Januari 1883 werd door de Regeering van Venezuela bepaald, dat de additioneele rechten niet zouden worden geheven van goederen uit Europa of Amerika, die in de kolonien, ten behoeve van den invoer in Venezuela, slechts van boord tot boord overgescheept werden, of aldaar alleen tijdelijk werden opgeslagen bij gebreke van eene scheepsgelegenheid om ze onmiddellijk naar Venezuela over te brengen. Door deze bepaling wordt Curaçao, uit den aard der zaak, weinig of niet gebaat.

Ook op Aruba is de handel in 1882 niet vooruit gegaan; de waarde van den invoer was minder dan in het vorige jaar.

Op St. Martin (Ned. ged.) daarentegen is de toestand in 1882 aanmerkelijk verbeterd. Door den grooteren uitvoer van zout is aldaar weder eenig geld in omloop gekomen, hetwelk veel heeft bijgedragen om den handel te verlevendigen. Opgaven betreffende de goederen in 1882 op St. Martin (Ned. ged.) voor consumtie ingevoerd en in entrepôt opgeslagen, worden in de bijlagen I en J hierachter aangetroffen.

Gelijk in vroegere jaren was de handel op de eilanden St. Eustatius en Saba zeer onbeteekenend.

Curaçao bleef gedurende 1882 opgenomen in de stoombootlijnen in het vorig verslag vermeld, te weten: in die van Liverpool, Hamburg, Southampton, Havre, New-York, en Maracaibo. De Fransche mailboot doet sedert November Curaçao niet meer aan.

Zooals in bijzonderheden blijken kan uit de bijlage K van dit verslag, werd de haven van Curaçao in 1882 bezocht door 1311 schepen, metende 667 218 M³. (d. i. 178 schepen en een inhoud van 60 188 M³. meer dan in 1881). Daaronder waren 61 vaartuigen, metende 192 692 M³., welke binnen 3 etmalen met hunne geheele of gedeeltelijke lading vertrokken.

Onder de van Europeesche havens aangekomen schepen waren er 6 van Amsterdam, metende gezamenlijk 2578 M³.

De koopvaardijvloot van het eiland Curaçao bestond op ultimo December 1882 uit 15 schoeners en 5 barkjes (groote sloepen met een mast).

Op Bonaire werden in 1882 ingeklaard 515 vaartuigen, metende te zamen 22 328,41 M³., volgens hunne vlaggen verdeeld als volgt:

372 Nederlandsche,	metende	8137,23	M³.;
122 Venezuelaansche,	»	3665,62	»
10 Engelsche,	»	2466,10	»
10 Amerikaansche,	»	6473,76	»
1 Noorweegsch,	»	1585,70	»

Op Aruba werden in 1882 ingeklaard 329 vaartuigen, metende 37 692 M³., waarvan 177 Nederlandsche, 45 Engelsche, 3 Fransche, 100 Venezuelaansche, 2 Columbiaansche, 1 Deensch en 1 Spaansch.

Het eiland St. Martin (Ned. ged.) werd in 1882 aangedaan door 259 vaartuigen, metende te zamen 51 077,34 M³., verdeeld als volgt:

115 Nederlandsche,	metende	11 456,92	M³.;
129 Engelsche,	»	31 583,65	»
11 Amerikaansche,	»	7 302,96	»
1 Fransch,	»	13,30	»
1 Deensch,	»	410,29	»
2 Dominikaansche,	»	310,22	»

Voorts door 342 open booten, waarvan 119 Nederlandsche, 171 Engelsche en 52 Fransche. Rechtstreeks uit Nederland kwam aldaar één Nederlandsch vaartuig aan, metende 300,14 M³.

De reede van St. Eustatius werd in 1882 bezocht door 349 vaartuigen, metende gezamenlijk 8347 M³., te weten: 267 Nederlandsche (booten daaronder begrepen), 76 Engelsche en 6 Amerikaansche.

Ter reede van Saba kwamen in 1882, behalve een Columbiaansch en drie Engelsche stoomschepen, 138 vaartuigen, metende te zamen 15 194,27 M³., waarvan 76 Nederlandsche, 42 Engelsche, 8 Deensche, 8 Venezuelaansche, 3 Fransche en 1 Amerikaansch.

In de bestaande bepalingen betreffende den opslag van op Curaçao ingevoerd of doorgevoerd wordend buskruit, ammunitie en wapenen in 's lands magazijnen zijn een paar veranderingen gebracht bij de koloniale verordeningen van 29 Maart en 24 November 1882 (*Publicatieblad* n°°. 13 en 30). Door deze verordeningen is duidelijker te kennen gegeven dat het Bestuur alleen wat buskruit en ontplofbare ammunitie betreft den eisch stelt dat die goederen uit de schepen worden gelost zoodra zij zich in de haven bevinden, om vervolgens in 's lands magazijnen te worden opgeslagen, maar dat ten aanzien van niet-ontplofbare ammunitie en wapenen van bestuurswege geen lossing gevorderd wordt, doch alleen de opslag in 's lands magazijnen wanneer lossing heeft plaats gevonden.

Vermits de opslag van voor doorvoer opgegeven oorlogsbehoeften slechts als maatregel van voorzorg tegen mogelijke ongelukken en geenszins ten bate van den belanghebbende geschiedt, is het niet meer dan billijk voorgekomen, dat de belanghebbende alleen de onvermijdelijk aan den opslag en de aflevering er van verbonden kosten betaalt. In verband hiermede zijn bij koloniale verordening van 29 Maart 1882 (*Publicatieblad* n°. 14) nader de kosten geregeld, welke verschuldigd zijn bij den opslag in, en de aflevering uit 's lands magazijnen van oorlogsbehoeften.

In het *Publicatieblad* van 1882, n°. 21, werd opgenomen de wet van den 10den Mei 1882 (*Staatsblad* n°. 62), houdende goedkeuring van de overeenkomst tusschen Nederland en Servië op 5/17 October 1881 te Weenen gesloten, tot verzekering wederzijds der behandeling op den voet der meest begunstigde natie, voor zooveel betreft den in-, uit- en doorvoer van goederen, enz. en de consulaire vertegenwoordiging.

In het *Publicatieblad* van 1882, n°. 23, werd opgenomen de wet van 11 Juli 1882 (*Staatsblad* n°. 85), houdende goedkeuring van het verdrag van handel en scheepvaart tusschen Nederland en Rumenië den 5/17 Juni 1881 te Bucharest gesloten.

§ 9. *Zeebrieven en zeepassen.*

In 1882 werden op Curaçao verleend 7 nieuwe zeebrieven, te weten:

3 aan nieuw gebouwde vaartuigen,

2 wegens verandering van vlag,

1 wegens verandering van eigenaar en

1 wegens het verstrijken van den termijn.

Er werden 27 vergunningen verleend om met vaartuigen de buitenbaaien aan te doen.

Op Bonaire werden in 1882 7 zeebrieven afgegeven, op Aruba 5 en op Saba 4.

De Minister van Koloniën,

F. G. VAN BLOEMEN WAANDERS.

BIJLAGEN

BEHOORENDE BIJ HET

VERSLAG BETREFFENDE CURAÇAO, VAN 1883.

Lit. A. Statistiek van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken in de kolonie Curaçao over de laatste zes jaren.

» B. Raming van de middelen en inkomsten van de kolonie Curaçao, dienstjaar 1883.

» C. Raming van de uitgaven van de kolonie Curaçao, dienstjaar 1883.

» D. Opbrengst van de plantages en gronden in de buitendistricten van Curaçao over 1882.

» E. Staat van den veestapel in de kolonie Curaçao over de laatste zes jaren.

» F. Staat van den invoer op Curaçao gedurende de laatste zes jaren.

Lit. G. Staat van den doorvoer op Curaçao gedurende de laatste zes jaren.

» H. Uitvoer van de kolonie Curaçao in 1877-1882.

» I. Opgave van op St. Martin (Nederlandsch gedeelte) direct voor consumtie ingeklaarde goederen over het jaar 1882.

» J. Staat van de in de entrepôts op het eiland St. Martin (Nederlandsch gedeelte) gedurende het jaar 1882 ingeklaarde goederen.

» K. Staat aantoonende het getal vaartuigen gedurende het jaar 1882 in de haven van Curaçao binnengevallen, en hunne tonnemaat.

STATISTIEK

van de bevolking, de geboorten, de sterfgevallen en de huwelijken in de kolonie Curaçao over de laatste zes jaren.

	1877.			1878.		
	M.	V.	Totaal.	M	V.	Totaal.
						Bevolking bij het einde
Curaçao	10 517	13 100	23 617	10 704	13 273	23 977
Bonaire	2 277	2 437	4 714	2 311	2 498	4 809
Aruba	2 754	3 251	6 005	2 813	3 259	6 072
St. Martin (Ned. ged.)	1 575	1 979	3 554	1 658	1 998	3 656
St. Eustatius	817	1 091	1 908	808	1 076	1 884
Saba	1 005	1 067	2 072	1 020	1 088	2 108
Totaal	18 945	22 925	41 870	19 314	23 192	42 506
						Ge
Curaçao	403	408	811	387	385	772
Bonaire	77	95	172	47	59	106
Aruba	108	119	227	85	72	157
St. Martin (Ned. ged.)	60	50	110	68	68	136
St. Eustatius	32	32	64	27	18	45
Saba	37	32	69	27	32	59
Totaal	717	736	1 453	641	634	1 275
						Sterfge
Curaçao	322	349	671	250	289	539
Bonaire	17	32	49	25	28	53
Aruba	31	52	83	28	43	71
St. Martin (Ned. ged.)	32	25	57	29	23	52
St. Eustatius	10	17	27	17	11	28
Saba	8	14	22	8	15	23
Totaal	420	489	909	357	409	766
						Huwe
Curaçao		71			86	
Bonaire		19			14	
Aruba		55			16	
St. Martin (Ned. ged.)		11			9	
St. Eustatius		6			4	
Saba		8			11	
Totaal		170			140	

1) Deze staat toont, wat Aruba betreft, eene mindere bevolking aan dan op ultimo December 1881 van 595 zielen, hoewel de ge-opneming van de sterkte der bevolking in het dorp Oranjestad door den nieuw benoemden wijkmeester heeft plaats gehad, waaruit

	1879.			1880			1881.			1882.		
	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.	M.	V.	Totaal.
van het jaar.												
	10 622	13 366	23 988	10 629	13 517	24 146	10 710	13 606	24 316	11 128	14 078	25 206
	2 355	2 543	4 898	2 407	2 579	4 986	2 445	2 615	5 060	2 512	2 706	5 218
	2 872	3 351	6 223	2 947	3 257	6 204	2 912	3 281	6 193	2 792 [1]	2 806 [1]	5 598 [1]
	1 365	1 761	3 126	1 374	1 768	3 142	1 433	1 803	3 236	1 483	1 876	3 359
	956	1 107	2 063	955	1 142	2 027	1 007	1 251	2 258	1 004	1 243	2 247
	1 038	1 111	2 149	906	1 049	1 955	1 064	1 138	2 202	1 085	1 138	2 223
	19 208	23 239	42 447	19 218	23 312	42 530	19 571	23 694	43 265	20 004	23 847	43 851
boorten.												
	467	452	919	507	485	992	472	452	924	422	466	888
	87	99	186	80	96	176	102	161	203	85	97	182
	126	108	234	105	122	227	105	103	208	99	91	190
	51	52	103	65	69	134	78	66	144	67	65	132
	33	30	63	34	25	59	26	31	57	36	30	66
	35	33	68	28	34	62	31	27	58	31	26	57
	799	774	1 573	819	831	1 650	814	780	1 594	740	775	1 515
vallen.												
	202	230	432	227	264	491	287	318	605	235	266	501
	24	31	55	38	50	88	50	59	109	26	31	57
	72	58	130	38	28	66	78	92	170	41	32	73
	27	24	51	21	27	48	25	35	60	43	36	79
	15	20	35	19	13	32	13	12	25	22	26	48
	15	12	27	9	15	24	24	18	42	12	30	42
	355	375	730	352	397	749	477	534	1 011	379	421	800
lijken.												
		109			134			113			91	
		14			25			31			26	
		38			45			15			11	
		12			25			20			15	
		7			1			17			4	
		8			»			10			16	
		188			236			206			163	

boorten de sterfgevallen met ruim honderd hebben overtroffen. De reden hiervan is dat aan het einde van 1882 eene behoorlijke gebleken is dat de vroegere opgaven geheel verkeerd waren.

Koloniaal verslag van 1883.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE B.

N°. 3.

RAMING VAN DE MIDDELEN EN INKOMSTEN van de kolonie Curaçao, dienstjaar 1883.

		BENAMING VAN DE MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
A.		*Belastingen.*	
		Curaçao.	
	a.	Belasting op grondeigendommen en hypotheken	f 74 000,00
	b.	Zegelrecht	11 000,00
	c.	Haven- en veiligheidsrecht	10 000,00
	d.	Licht en bakengeld	4 000,00
	e.	Belasting op den invoer	62 500,00
	f.	Accijnsrecht op sterke dranken	41 000,00
	g.	Patentrecht op neringen en bedrijven	15 750,00
	h.	Belasting op den openbaren verkoop van roerende zaken	2 000,00
	i.	Belasting voor de weerbaarheid	8 000,00
	k.	Recht van successie en van overgang	2 000,00
	l.	Belasting op de opdracht van onroerende zaken	8 000,00
	m.	Uitvoerrecht op metaalertsen en alle soort van phosphorzure kalk, gewonnen op de eilanden Curaçao en Klein-Curaçao	30 000,00
	n.	Loodsgelden	16 000,00
	o.	Belasting op de loterijen	*Memorie.*
		Bonaire.	
	a.	Invoerrechten	8 200,00
	b.	Uitvoerrecht op stapelproducten	6 000,00
	c.	Ankergeld	1 200,00
	d.	Zegelrecht	1 000,00
	e.	Belasting op publieke verkoopingen	100,00
	f.	Licht- en bakengeld	1 300,00
	g.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten	240,00
	h.	Accijns op sterken drank	4 700,00
	i.	Recht van successie en van overgang	50,00
	k.	Contributie tot instandhouding van de schutterij	1 200,00
	l.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	70,00
	m.	2 pct. van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	50,00
	n.	Bundergeld van gouvernementsgronden, in concessie afgestaan	1 000,00
	o.	Belasting op loterijen	*Memorie.*
		Aruba.	
	a.	Grondbelasting	3 700,00
	b.	Invoerrechten	5 500,00
		Transporteeren	f 318 560,00

		BENAMING van de MIDDELEN en INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
A.		Per transport	f 318 560,00
	c.	Uitvoerrecht op stapelproducten (met inbegrip van phosporzure kalk).	6 000,00
	d.	Anker- en tonnegeld	2 000,00
	e.	Zegelrecht	600,00
	f.	Belasting op publieke verkoopingen	50,00
	g.	Licht- en bakengeld	300,00
	h.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten	100,00
	i.	Accijnsrecht op sterken drank	5 000,00
	k.	Recht van successie en van overgang	50,00
	l.	Contributie tot instandhouding van de schutterij	100,00
	m.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en vaartuigen	100,00
	n.	2 pct. van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en vaartuigen	25,00
	o.	Belasting op loterijen	*Memorie.*
		St. Martin (Nederlandsch gedeelte).	
	a.	Invoerrechten	f 2 800,00
	b.	Uitvoerrecht op stapelproducten	1 500,00
	c.	Havengeld	1 300,00
	d.	Zegelrecht	1 200,00
	e.	Belasting op publieke verkoopingen	100,00
	f.	Licht- en bakengeld	200,00
	g.	Patenten op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten	1 000,00
	h.	Accijns op sterken drank	450,00
	i.	Recht van successie en van overgang	200,00
	k.	Contributie tot instandhouding van de schutterij	500,00
	l.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen	300,00
	m.	Belasting op loterijen	*Memorie.*
		St. Eustatius.	
	a.	Invoerrechten	2 500,00
	b.	Uitvoerrecht op stapelproducten	1 700,00
	c.	Ankergeld	160,00
	d.	Zegelrecht	450,00
	e.	Belasting op publieke verkoopingen	100,00
	f.	Licht- en bakengeld	100,00
	g.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten	450,00
	h.	Accijnsrecht op sterken drank	750,00
	i.	Recht van successie en van overgang	150,00
	k.	Contributie tot instandhouding van de schutterij	100,00
	l.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen	40,00
	m.	2 pct. van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen	25,00
	n.	Grondrechten (huur van gouvernementserven)	100,00
	o.	Belasting op loterijen	*Memorie.*
		Saba.	
	a.	Invoerrechten	1 700,00
	b.	Uitvoerrecht op stapelproducten	150,00
		Transporteeren	f 350 910,00

		BENAMING VAN DE MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
A.		Per transport	f 350 910,00
	c.	Ankergeld	350,00
	d.	Zegelrecht	200,00
	e.	Belasting op publieke verkoopingen	25,00
	f.	Patent op de uitoefening van het bedrijf van tapper of slijter en het aanhouden van koffiehuizen, logementen en societeiten	300,00
	g.	Accijns op sterken drank	900,00
	h.	Recht van successie en van overgang	25,00
	i.	2 pct. van den koopschat bij overdracht van onroerende goederen en schepen	50,00
	k.	2 pct. van de waarde bij overdracht van gedonateerde onroerende goederen en schepen	25,00
	l.	Belasting op loterijen	*Memorie.*
B.		*Inkomsten van onderscheiden aard.*	
		Curacao.	
	a.	Leges	2 500,00
	b.	Verkoop van havenreglementen	50,00
	c.	Boeten	200,00
	d.	Inkomsten van de posterij	12 000,00
	e.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	19 500,00
	f.	Inkomsten van de vleeschhal	6 800,00
	g.	Agio van verkochte wissels	12 000,00
	h.	Inkomsten van de bakkerij	1 900,00
	i.	Pakhuishuur van in entrepôt aanwezige sterke dranken	1 600,00
	k.	Renten van het kapitaal, vroeger op het grootboek der nationale schuld ingeschreven ten name van het West-Indisch pensioenfonds	5 381,00
	l.	Inkomsten van de Gouvernementsbank	16 500,00
	m.	Aandeel in de huurpenningen van de markt voor groenten, enz.	100,00
	n.	Opbrengst van arbeidsloonen van gevangenen	100,00
	o.	Emolumenten ter griffie van het hof van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	600,00
	p.	Salaris van den hypotheekbewaarder, te verantwoorden aan de koloniale kas	600,00
	q.	Rente- en pachtgelden van domaniale gronden in de buitendistrieten	300,00
	r.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	300,00
	s.	Terugbetaling van voorschotten aan ambtenaren	500,00
	t.	Betaling door de concessionairissen van de stoomvaart over de haven en de brug over het Waaigat	250,00
	u.	Alle andere ontvangsten	1 500,00
		Bonaire.	
	a.	Leges	100,00
	b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 850,00
	c.	Opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	600,00
	d.	Boeten	50,00
	e.	Emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	25,00
	f.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	25,00
	g.	Inhouding van de jaarwedde van den gezaghebber wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00
	h.	Pakhuishuur van in entrepôt aanwezige sterke dranken, enz.	15,00
	i.	Alle andere ontvangsten	300,00
		Transporteeren	f 438 831,00

		BENAMING VAN DE MIDDELEN EN INKOMSTEN.	Beloop per middel of inkomst.
B.		Per transport	f 438 831,00
		Aruba.	
	a.	Leges	150,00
	b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 600,00
	c.	Opbrengst wegens den verkoop van domaniale gronden	120,00
	d.	Vergunning om goud te delven	3 000,00
	e.	Boeten	25,00
	f.	Emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	25,00
	g.	Inhouding van de jaarwedde van den gezaghebber, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	400,00
	h.	Inhouding van de jaarwedde van den onderwijzer, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	200,00
	i.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	25,00
	k.	Vergunning tot het ontginnen van phosporzure kalk	100 000,00
	l.	Alle andere ontvangsten	100,00
		St. Martin (Nederlandsch gedeelte).	
	a.	Leges	f 250,00
	b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 800,00
	c.	Boeten	25,00
	d.	Inkomsten van de posterij	*Memorie.*
	e.	Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	40,00
		Steigergelden	475,00
	g.	Inhouding van de jaarwedde van den onderwijzer, wegens het gebruik van een landsgebouw als woning	200,00
	h.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	25,00
	i.	Alle andere ontvangsten	150,00
		St. Eustatius.	
	a.	Leges	25,00
	b.	Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	1 400,00
	c.	Boeten	50,00
	d.	Emolumenten ter griffie van den raad van justitie en van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	50,00
	e.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	25,00
	f.	Alle andere ontvangsten	100,00
		Saba.	
		Leges	75,00
		Kortingen op de inkomsten van ambtenaren wegens pensioen	700,00
	c.	Boeten	50,00
	d.	Emolumenten ter griffie van het kantongerecht, te verantwoorden aan de koloniale kas	25,00
	e.	Bergloon van petroleum en andere licht ontvlambare oliën	25,00
	f.	Alle andere ontvangsten	50,00
C.		***Bijdrage uit 's Rijks schatkist.***	
		Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen	40 105,66
			f 590 121,66

Koloniaal verslag van 1883.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE C.

N°. 4.

RAMING VAN DE UITGAVEN van de kolonie Curaçao, dienstjaar 1883.

Afdeelingen.	BENAMING DER AFDEELINGEN.	Geraamd bedrag
I.	Gewestelijk bestuur	f 54 326,00
II.	Justitie en politie	121 430,75
III.	Geldelijk beheer	42 480,25
IV.	Eeredienst en onderwijs	72 637,33
V.	Plaatselijke kosten.	124 885,75
VI.	Landsgebouwen en eigendommen	40 610,00
VII.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en andere uitgaven van algemeenen aard	118 751,58
VIII.	Onvoorziene uitgaven	15 000,00
		f 590 121,66

Koloniaal verslag van 1883.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE D.

N°. 5.

OPBRENGST van de plantages en gronden in de buitendistricten van Curaçao over 1882.

		2e district.	3e district.	4e district.	5e district.	Totaal.
Maïs	liters.	32 600	150 000	»	161 300	343 900
Id.	manden.	»	»	4 282	»	4 282
Boonen	liters.	900	»	»	»	900
Id.	manden.	»	»	131	»	131
Aardnoten	liters.	60	»	»	»	60
Id.	vaten.	»	»	11	»	11
Zoete melk	liters.	10 675	»	»	»	10 675
Karnemelk	id.	2 569	»	»	7 700	10 269
Rood verfhout	K. G.	17 000	»	»	15 000	32 000
Aloëhars	id.	2 000	3 250	»	»	5 250
Dividivi	id.	49 347	20 000	61 760	96 000	227 107
Oranjeschillen	id.	435	»	3	»	438
Wol	id.	880	1 200	767	4 004	6 851
Houtskool	zakken.	1 317	2 700	1 684	2 399	8 100
Brandhout	bossen.	11 012	8 300	2 221	291	21 824
Zout	vaten.	22 000	11 200	33 166	»	66 366
Id.	decaliters.	»	»	»	307 200	307 200
Kalk	liters.	98 000	»	»	»	98 000
Runderen	stuks.	50	»	57	254	361
Ezels	id.	»	»	26	»	26
Schapen	id.	1 355	»	505	3 042	4 902
Geiten	id.	2 001	»	1 342	4 284	7 627
Ossenhuiden	id.	25	»	»	»	25
Schapenvachten	id.	192	»	46	»	238
Geitenvellen	id.	254	1 265	143	»	1 662
Id.	K. G.	»	»	»	400	400
Boom- en rankvruchten, voor eene opgegeven waarde van		»	f 10 600	»	»	f 10 600
Vruchten	manden.	»	»	»	283	283
Kazen	stuks.	»	»	2 849	»	2 849
Id.	K. G.	»	»	»	1 483	1 483
Boter	id.	»	»	»	590	590
Kalkoenen	stuks.	»	»	»	16	16
Eenden	id.	»	»	»	54	54
Kippen	id.	»	»	»	185	185

UITGEVOERDE OPBRENGSTEN van plantages en gronden in de buitendistricten van Curaçao over 1882.

		2e district.	3e district.	4e district.	5e district.	Totaal.
Rood verfhout	K. G.	f 17 000	»	»	15 000	32 000
Aloëhars	id.	2 000	3 250	»	»	5 250
Dividivi.	id.	49 347	20 000	»	96 000	165 347
Oranjeschillen	id.	435	»	»	»	435
Wol.	id.	880	1 200	»	4 004	6 084
Zout	vaten.	5 000	11 200	7 113	»	23 313
Id.	deciliters.	»	»	»	307 200	307 200
Ossenhuiden	stuks.	25	»	»	»	25
Schapenvachten.	id.	192	»	»	»	192
Geitenvellen	id.	254	1 265	»	»	1 519
Id.	K. G.	»	»	»	400	400

OPBRENGSTEN als boven in de kolonie verbruikt.

		2e district.	3e district.	4e district.	5e district.	Totaal.
Maïs.	liters.	32 600	150 000	?	161 300	343 900
Boonen	id.	900	»	?	»	900
Aardnoten	id.	60	»	?	»	60
Zoete melk	id.	10 675	»	?	»	10 675
Karkemelk	id.	2 569	»	?	7 700	10 269
Houtskool	zakken.	1 317	2 700	?	2 399	6 416
Brandhout.	bossen.	11 012	8 300	?	291	19 603
Kalk	liters.	98 000	»	?	»	98 000
Runderen	stuks.	50	»	?	254	304
Schapen	id.	1 355	»	?	3 042	4 397
Geiten	id.	2 001	»	?	4 284	6 285
Boom- en rankvruchten, voor eene opgegeven waarde van		»	f 10 600	?	»	f 10 600
Boter	K. G.	»	»	?	590	590
Kaas.	id.	»	»	?	1 483	1 483
Kalkoenen	stuks.	»	»	»	16	16
Eenden	id.	»	»	»	54	54
Kippen	id.	»	»	»	185	185
Vruchten	manden.	»	»	»	283	283

Koloniaal verslag van 1883.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE **E.**

N°. 6.

STAAT van den veestapel in de kolonie Curaçao over de laatste zes jaren.

	Paarden.	Ezels.	Muilezels.	Hoornvee.	Geiten.	Schapen.	Varkens.
				CURAÇAO.			
1877.	212	1 451	191	1 845	16 283	12 000	300
1878.	220	1 628	214	1 905	27 789	18 763	375
1879.	254	1 901	219	2 132	33 432	22 424	525
1880.	254	1 995	232	2 294	31 340	23 452	475
1881.	265	2 062	247	2 147	35 329	23 644	367
1882.	289	2 182	234	1 922	32 578	22 500	361
				BONAIRE.			
1877.	30	800	»	500	12 000	»	576
1878.	85	594	1	400	19 950	920	1 025
1879.	102	714	»	403	21 450	1 060	900
1880.	111	886	»	403	15 020	1 503	935
1881.	122	958	»	403	13 545	3 215	955
1882.	134	1 111	»	503	19 060	2 240	770
				ARUBA.			
1877.	68	894	11	113	7 123	25 668	576
1878.	87	921	15	106	25 742	7 689	537
1879.	113	986	9	144	23 839	8 289	628
1880.	174	1 259	18	254	30 518	13 406	1 433
1881.	122	1 477	15	284	26 618	12 898	1 315
1882.	40	1 011	4	147	13 726	4 624	463
				St. MARTIN (Ned. ged.).			
1877.	239	36	8	937	746	768	315
1878.	285	17	15	1 035	733	1 020	462
1879.	246	17	29	1 111	512	850	483
1880.	205	65	16	950	500	600	556
1881.	227	18	12	915	508	677	569
1882.	193	25	3	895	503	608	485
				St. EUSTATIUS.			
1877.	35	44	1	278	247	389	175
1878.	48	144	1	552	636	474	504
1879.	45	160	1	560	800	400	600
1880.	50	200	1	710	900	550	715
1881.	67	138	1	340	672	421	147
1882.	66	156	9	354	684	356	131

Koloniaal verslag van 1883.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE F.

N°. 7.

STAAT van den invoer op Curaçao gedurende de laatste zes jaren.

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Ossenhuiden	4 232	5 744	6 392	13 855	23 545	29 437
Pakken geitenvellen	1 202	4 514	8 685	10 411	8 779	8 037
Vaten en zakken koffie	2 258	41 435	73 648	139 925	135 950	173 020
Zakken cacao	»	25	2 416	574	390	1 840
Ceroenen indigo	»	20	»	»	»	»
Okshoofden, vaten, pakken tabak	2 562	416	2 192	3 271	1 739	3 449
Okshoofden, vaten, pakken, kisten suiker	9 829	4 475	15 058	11 462	11 770	8 917
Okshoofden, vaten, pijpen rum	953	25 766	932	1 643	981	1 084
Kilogrammen verfhout	963 134	242 921	2 123 700	1 297 450	2 246 300	2 103 350
Kisten, balen, pakken, enz. stukgoederen	212	16 712	119	»	»	28
Kisten, balen, pakken, vaten koopmansgoederen	42 728	83 683	98 045	205 454	245 157	75 804
Idem droge goederen	15 335	266 140	22 030	17 483	14 982	11 759
Idem natte provisiën	12 157	1 309	17 003	15 388	12 811	17 422
Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen jenever	1 215	2 533	10 011	3 925	4 299	5 756
Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen wijn in soorten	4 011	182	1 009	2 152	»	1 386
Blokken, stukken mahoniehout en ander hard hout	1 763	32 955	5 109	4 067	548	1 289
Balen, vaten, pakken, enz. inhoud onbekend	48	19 039	»	107	180 627	»
Meters timmerhout	342 424	35 652	174 430	171 010	458 511	501 764
Stuks scheepsrondhout	»	10 284	36	»	»	1 006
Idem sparren	54	19	262	»	»	347
Vaten pek, teer, harpuis	»	126	409	228	»	242
Zakken } maïs	»	»	12 944	12 737	35 824	40 034
Liters } maïs	933 271	2 422	»	»	»	»
Okshoofden, vaten meel, enz.	40 185	3 787	21 485	26 239	24 939	30 300
Kisten, kistjes, stuks kaas	4 688	140	5 430	564	401	5 655
Kilogrammen staaf-, band- en bladijzer	»	4	»	»	»	»
Idem staaf-, band- en bladkoper	27	279	»	»	»	»
Pakken hoedenstroo	4 853	2 029	1 176	263	45	6 550
Vaatjes buskruit	»	4 237	400	335	424	182
Vaten, balen, zakken katoen	6	222	10	»	»	12
Idem wol	19	3 017	47	252	20	303
Vaten zout	»	6 531	1 492	»	»	602
Kilogrammen watapanapeul	607 885	222 697	403 122	318 450	996 850	665 466
Kilogrammen ijs	288 000	7 950	878 500	368 200	685 000	1 036 000
Kisten sigaren	817	104	179	36	420	154

Koloniaal verslag van 1883.

III. CURAÇAO.

BIJLAGE G.

N°. 8.

STAAT van den doorvoer op Curaçao gedurende de laatste zes jaren.

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Ossenhuiden	»	»	1 016	»	»	»
Pakken geitenvellen	10	1 211	11 898	»	»	»
Vaten en zakken koffie	550	1 849	32 203	»	»	»
Zakken cacao	»	»	564	»	»	»
Kilogrammen verfhout	»	»	69 400	»	»	»
Kisten, balen, pakken, vaten koopmanschappen	86 612	47 209	24 763	557 780	272 691	450 900
Idem droge goederen	»	20 526	163 363	»	»	»
Okshoofden, vaten, pijpen, kelders, damejeanen jenever	50	»	»	»	»	»
Idem wijn in soorten	6	»	»	2 875	»	»
Zakken maïs	»	200	»	»	»	»
Vaatjes buskruit	»	»	140	»	»	»
Vaten, balen, zakken katoen	»	»	36	»	»	»

UITVOER van de kolonie Curaçao in 1877—1882.

		1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Curaçao.							
Phosphorzure kalk	tonnen	6 665	»	»	»	»	»
Idem	M³.	»	31 933	23 665	26 412	19 731	14 010
Zout	vaten	43 781	75 346	39 070	37 363	43 235	47 889
Bonaire.							
Aloë-hars.	K.G.	1 004	3 380	10 580	19 835	13 750	14 900
Beenderen	vaten	»	»	»	»	»	200
Boonen	L.	»	»	»	2 500	»	»
Brandhout	vademen	330	171	295	»	»	»
Idem	K.G.	»	»	»	97 350	171 600	239 200
Dividivi	id.	50 461	74 731	148 264	197 565	135 590	116 590
Geitenvellen		»	1 056	2 184	3 146	2 738	K.G. 2 000
Houtskool	vaten	3 109	3 132	6 363	»	»	»
Idem	zakken	»	»	»	15 093	14 380	18 300
Kalk	H.L.	»	45 651	5 667	6 646	119	6 800
Klinkers		»	158 150	166 150	131 150	66 500	30 000
Kromhouten		»	100	»	275	»	»
Maïs	L.	»	»	»	6 750	»	»
Plavuizen		»	»	»	300	»	»
Schildpadden		»	24	41	»	»	»
Vee:							
Ezels		»	197	222	194	172	247
Geiten		1 099	1 885	1 854	1 823	1 580	1 450
Paarden		»	8	12	2	2	31
Runderen		35	43	40	39	43	5
Schapen		269	13	186	421	494	110
Varkens		»	2	6	3	»	»
Verfhout, rood	K.G.	270 436	196 192	281 538	234 625	291 270	237 700
Vleesch, gezouten	salons	»	»	15	83	»	»
Wol	K.G.	»	50	125	50	»	250
Zout	H.L.	90 230	48 802	68 894	61 760	34 075	51 500

		1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Aruba.							
Aloë-hars	K.G.	9 431	8 025	36 507	46 519	85 194	52 205
Beenderen	id.	»	9 500	85 000	3 500	»	3 500
Boonen	L.	10 272	8 172	4 180	17 330	»	»
Idem	zakken	»	»	»	»	»	276
Dividivi	K.G.	6 000	81 300	815 000	64 750	126 661	55 690
Goud, onbewerkt	id.	»	14,86	35,59	»	»	»
Geitenvellen		6 000	2 748	4 404	3 738	2 546	5 100
Huiden	K.G.	27	»	30	»	»	»
Kalk	vaten	2 174	2 503	162	130	»	676
Kokosnoten		100	»	600	500	500	»
Maïs	zakken	»	»	»	»	»	9
Mandjes, gevlochten	dozijn	50	12	20	22	»	»
Oud koper	K.G.	»	»	25	»	»	»
Idem	vaten	»	»	»	»	3	»
Phosphorzure kalk	K.G.	»	»	300 000	»	»	»
Idem	M³.	»	»	»	14	7 708	27 307,43
Pinda's	vaten	436	257	609	3 420	13	248
Schildpadden		»	14	19	»	»	»
Strohoeden	dozijn	465	664	1 330	1 265	2 530	2 265
Vee:							
Ezels		15	115	177	82	185	84
Geiten		25	32	129	»	28	»
Muilezels		14	2	2	»	3	2
Paarden		2	4	4	1	2	7
Runderen		8	14	7	9	11	10
Schapen		282	287	371	121	25	138
Varkens		32	99	19	86	83	72
Visschen, gezouten	dozijn	776	109	60	95	723	398
Vleesch, gezouten	salons	69	40	47	1 575	8	»
Wol	K.G.	3 056	615	4 391	»	3 794	2 187
Zout	vaten	465	664	1 330	1 265	2 530	»
St. Martin (Ned. ged.).							
Arrowroot	vaten	»	»	7	»	»	»
Brandhout	vademen	»	»	»	»	»	»
Houtskool	vaten	»	»	»	8	»	»
Katoen	K.G.	»	»	»	»	»	»
Maïs	L.	»	»	»	»	2 680	»
Oranjeschillen	K.G.	»	»	»	480	605	325
Suiker, bruine	id.	»	»	»	2 500	26 400	31 900
Tamarinde	vaten	»	»	14	89	214	147
Vee:							
Ezels		»	»	»	»	32	13
Geiten		34	99	140	187	149	71
Muilezels		»	24	»	17	»	»

	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.
Paarden	»	»	»	7	»	»
Runderen.	45	53	158	105	66	13
Schapen	57	98	100	69	36	42
Varkens	35	64	57	77	22	37
Vellen . . . dozijn	»	»	»	»	»	39
Zout . . . vaten	188 980	27 013	1 999	11 317	31 708	137 640
St. Eustatius.						
Aardappelen, zoete . . . vaten	1 414	7 468	7 160	1 835	3 162	3 010
Cassave stijfsel . . . id.	76	82	114	2	34	34½
Geitenvellen	»	»	»	108	»	»
Houtskool . . . vaten	»	18	2	28	3	»
Klinkers	2 400	»	5 000	700	»	»
Maïs . . . vaten	»	9	29	20	30	»
Pinda's . . . id.	»	8	24	29	62	29
Tanjers . . . id.	»	»	»	»	»	8
Tras . . . id.	500	»	»	200	»	»
Vee:						
Ezels	?	1	1	3	3	23
Geiten	?	50	44	81	43	30
Muilezels	?	»	»	»	»	»
Paarden	?	9	2	2	4	7
Runderen.	?	65	41	87	146	76
Schapen	?	74	60	121	81	64
Varkens	?	271	110	64	58	102
Yams . . . K.G.	132 250	»	»	»	»	»
Idem . . . vaten	»	2 305	4 458	3 453	3 005	5 187

OPGAVE van op St. Martin (Ned. gedeelte) direct voor consumtie ingevoerde goederen over het jaar 1882.

BENAMING DER GOEDEREN.	HOEVEELHEID.	TARIEFSWAARDE.
Tarwemeel	31 vaten	f 558,00
Roggemeel	29 »	348,00
Korenmeel	32 »	320,00
Aardappelen, amk.	26 »	156,00
» zoete	240½ »	481,00
Makreel	2 »	15,00
Haring	9 »	90,00
Roode wijn	4½ »	270,00
Jams	8½ »	34,00
Houtskolen	177½ »	142,00
Waren	12 »	453,05
Pinda's	1 »	5,00
Tras	2 »	4,00
Teer	5 »	50,00
Cement	1 »	7,50
Vleesch	½ »	15,00
Sherry cordial	1 kist	7,50
Waren	1 »	40,00
Beschuit	5 kisten	20,00
Gerookte haringen	46 »	46,00
Stoelen	3 »	51,50
Lampeglazen	4 »	102,50
Papier	3 »	71,00
Leien	1 »	11,00
Kramerijen	2 »	40,00
Lampen	1 kist	82,50
Medicijnen	2 kisten	31,00
Suiker, bruine	3980 kilo's	796,00
Rijst	1075 »	215,00
	Transporteeren	f 4 462,55

BENAMING DER GOEDEREN.	HOEVEELHEID.	TARIEFSWAARDE.
	Per transport	f 4 462,55
Tabak in bladen	325 kilo's	260,00
Zeep	655 »	163,75
Spijkers	260 »	78,00
Bakeljauw	236½ »	473,00
Boter	130 »	130,00
Kaas	49 »	29,40
Uien	505 »	101,00
Thee	25 »	75,00
Macaroni	16½ »	9,90
IJzer, plaat en rond	2423 »	484,60
Cacao	69 »	34,50
Hammen	55 »	41,25
Verflood	70 »	35,00
Gep. worst	10 »	10,00
Peper	100 »	50,00
Gort	25 »	10,00
Steenkolen	1000 »	6,00
Melasse	1962 deciliter	2 746,80
Koren	242½ »	121,25
Boonen	7 »	3,50
Bier	344 liters	103,20
Olie, kerosine	1400 »	280,00
Azijn	200 »	40,00
P. pine	167 vierkante meters	90,18
Sardijnen	100/4 blikken	25,00
Vermouth	24 flesschen	24,00
Olie, zoete	60 »	36,00
Aardappelen	14 manden	42,00
Limonade	27 »	81,00
Emmers	1 dozijn	9,125
Stroohoeden	33 »	66,00
Schoppen	3 »	45,00
Houweelen	2 »	18,00
Pijpen	10 gros	20,00
Lucifers	57 »	57,00
Kazen, Edamsche	18 »	27,00
» Stolksche	17 »	51,00
Kokosnooten	2450 »	98,00
Klinkers	200 »	4,00
Slijpsteen	3 »	8,00
Ledikanten	1 »	20,00
Aardewerk	Volgens factuur	1 352,50
Droge goederen	Idem	3 960,35
		f 15 782,855

STAAT van de in de entrepôts op het eiland St. Martin (Ned. ged.) gedurende het jaar 1882 ingeklaarde goederen.

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Tariefswaarde.	Ingeklaard voor consumtie.	Tariefswaarde.
Tarwemeel	3 501 vaten	f 63 018,00	701 vaten	f 12 618,00
Roggemeel	418 »	5 016,00	140 »	1 680,00
Korenmeel	827½ »	8 275,00	225 »	2 250,00
Beschuit (scheeps)	13 »	130,00	8½ »	85,00
id. crackers	½ vat	6,00	—	—
Spek	49 vaten	1 960,00	7 »	280,00
Vleesch	12 »	360,00	½ vat	15,00
Pek	9 »	90,00	1 »	10,00
Cement	3 »	22,50	—	—
Haring	12 »	120,00	2 vaten	20,00
Makreel	3 »	22,50	1 vat	7,50
Roode wijn	2 »	120,00	½ »	30,00
Oud metaal	11 »	220,00	—	—
Aardappelen, Amerikaansche	35 »	210,00	7 vaten	42,00
Appelen	2 »	20,00	1 vat	10,00
Krijt	3 »	90,00	1 »	30,00
Gep. tongen	½ vat	15,00	½ »	15,00
Beschuit	36 kisten	144,00	16 kisten	64,00
Florida	32 »	240,00	7 »	52,50
Sherry Cordial	34 »	255,00	—	—
Kogelblauw	12 »	210,00	1 kist	17,50
Gerookte haring	95 »	95,00	95 »	95,00
Metaal	5 »	50,00	—	—
Saleratus	2 »	5,00	2 kisten	5,00
Suiker, witte losse	1 100 kilo's	440,00	—	—
» bruine	255 100 »	51 020,00	500 kilo's	100,00
Transporteeren	»	f 122 154,00	»	f 17 426,50

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Tariefswaarde.	Ingeklaard voor consumtie.	Tariefswaarde.
Per transport	»	f 122 154,00	»	f 17 426,53
Tabak	7 500 kilo's	6 000,00	2 100 kilo's	1 680,00
Zeep	1 350 »	337,50	620 »	155,00
Hammen	400 »	240,00	320 »	192,00
Spijkers	1 845 »	533,50	135 »	40,50
Koffie	250 »	150,00	50 »	30,00
Boter	900 »	900,00	333 »	333,00
Reuzel	2 645 »	1 322,50	701 »	350,50
Kaas	390 »	234,00	209 »	125,40
Kaarsen	1 130 »	565,00	130 »	65,00
Bakeljauw	940 »	188,00	—	—
Rijst	11 025 »	2 205,00	300 »	60,00
Touwwerk	755 »	453,00	122½ »	73,50
Zoolleder	110 »	165,00	102½ »	153,75
Arrowroot	1 000 »	100,00	—	—
Steenkolen	1 000 »	6,00	—	—
Verflood	125 »	62,50	—	—
Peper	150 »	75,00	—	—
Katoen, vuil	400 »	30,00	—	—
IJzer, plat en rond	1 625 »	325,00	50 »	10,00
Uien	40 »	8,00	115 »	23,00
Rozijnen	20 »	12,00	5 »	3,00
Oranjeschillen	20 »	105,00	—	—
Macorini	10 »	100,00	—	—
Melasse	540 D L.	756,00	40 D. L.	56,00
Koorn	4 680 »	2 340,00	1 099 »	549,50
Boonen en erwten	462 »	231,00	154 »	77,00
Haver	56 »	28,00	—	—
Rum	32 500 L.	13 650,00	1 400 L.	588,00
Azijn	600 »	120,00	464 »	92,80
Jenever	15 625 »	7 031,25	350 »	157,50
Brandewijn	78 »	117,00	—	—
Bier	76 »	22,80	—	—
Olie, kerosine	5 720 »	1 144,00	2 360 L.	472,00
» lijn	560 »	336,00	—	—
P. Pine hout	3 946 □ M.	2 130,84	1 484 □ M.	801,36
W. Pine hout	6 035 »	2 172,60	1 159 »	417,24
Spruce Pine hout	1 392 »	417,60	259 »	77,70
Shingels, pine	161 Mille.	966,00	11 mille.	66,00
» cyprus	10 »	100,00	5 »	50,00
Limonade	86 manden	258,00	14 manden	42,00
Transporteeren	»	f 178 112,09	»	f 24 178,00

ARTIKELEN.	Ingevoerd in de entrepôts.	Tariefswaarde.	Ingeklaard voor consumtie.	Tariefswaarde.
Per transport	»	f 178 112,09	»	f 24 178,25
Schoppen	6 dozijn	90,00	5 manden	75,00
Emmers.	1 »	11,25	1 dozijn	11,25
Bezems	1 »	3,00	1 »	3,00
Kazen, Edamsche	1 »	18,00	1 »	18,00
» Stolksche	3 stuks	9,00	—	—
Vermouth	132 flessch.	132,00	—	—
Olie, zoete	36 »	21,60	—	—
Wijn, fijne	324 »	486,00	—	—
» roode	120 »	60,00	—	—
Pijpen.	50 gros.	100,00	4 gros	8,00
Lucifers	5 »	5,00	—	—
Gep. tongen	1 vaatje	10,00	—	—
Zalm	1 »	10,00	1 zalm	10,00
Aardewerk	1 oksh.	50,00	—	—
Havermeel	2 »	100,00	—	—
Oesters	2 doz. bl.	14,00	—	—
Riemen	12	18,00	—	—
Koopmanschappen	volgens facturen	2 807,00	volgens facturen	708,00
Totaal	»	f 182 056,94	»	f 25 001,50

STAAT

AANTOONENDE

het getal vaartuigen gedurende het jaar 1882 in de haven van Curaçao binnengevallen, en hunne tonnemaat.

	Uit Europeesche havens.						Dakar en St. Vincent (Afrika).	Uit Noord-Amerikaansche havens.		Suriname.	Uit havens van	
											Venezuelaan-	
	Amsterdam.	Liverpool.	Hamburg.	Marseille.	Malaga.	Livorno.		New-York en Bangor.	Halifax en Buksville.		La Guaira en Porto Cabello.	Maracaibo en Vela de Coro.
Nederlandsche . .	6-2578	„	„	„	„	„	„	„	„	„	15- 877	10- 1223
Engelsche	„	18-67197	„	„	„	„	5-3196	12-16029	„	1-532	35-122110	33-45903
Fransche.	„	„	„	2-1433	„	„	„	„	„	„	10- 17178	„
Duitsche.	„	„	2- 701	„	„	„	„	3- 8337	„	„	15- 51940	„
Deensche	„	„	4-1740	„	„	„	„	„	„	„	1- 458	„
Noorsche	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Spaansche.	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Italiaansche	„	„	„	„	1-504	2-986	„	„	„	„	„	„
Noord-Amerikaansche	„	„	„	„	„	„	„	31-81633	3-1797	„	16- 64869	„
Haïtiaansche . . .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Dominikaansche .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Columbiaansche. .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„
Venezuelaansche .	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	159- 7032	214-21196
	6-2578	18-67197	6-2441	2-1433	1-504	2-986	5-3196	46-105999	3-1797	1-532	251-264464	257-68322
Totaal in 1882. .	35 vaartuigen 75 139 M³.						5 V. 3196 M³.	49 vaart. 107 796 M³.		1 V. 532 M³	525 vaartuigen	
„ „ 1881. .	31 „ 15 132 „						1 V. 706 M³.	60 „ 165 094 „		„	431 „	
„ „ 1880. .	29 „ 19 837 „						7 V. 4258 M³.	54 „ 83 644 „		„	434 „	

Zuid-Amerikaansche Staten.					Uit West-Indische koloniale havens.								TOTAAL.	
sche.					Nederlandsche.									
Cumaná en Barcelona.	Indiaansche kust.	Vereenigde Staten van Columbia.	Haïti en St. Domingo.	Bahia (Brazilië).	St. Martin (Ned. Ged.) St. Eustatius en Saba.	Bonaire.	Aruba.	Engelsche.	Fransche.	Spaansche.	Deensche.	Van zee.	Vaartuigen.	Kubieke meters.
6- 440	„	19- 2602	26- 3205	„	3- 363	355- 7117	115- 4736	4- 719	1- 111	5- 852	23- 2923	8- 451	596	28 197
„	„	6- 23035	„	3- 2191	6- 634	2- 116	„	5- 1615	„	1- 136	3- 712	„	130	283 406
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	12	18 611
„	„	19- 72495	„	„	„	„	„	„	„	„	1- 3896	„	40	137 369
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	5	2 198
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1- 769	„	1	769
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1- 450	„	„	1	450
„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	1 490
„	„	„	„	„	„	1- 89	3- 1565	4- 4882	„	„	„	„	58	154 835
„	„	„	3- 561	„	„	„	„	„	„	„	„	„	3	561
„	„	„	1- 74	„	„	„	„	„	„	„	„	„	1	74
„	7- 1778	28- 4663	„	„	„	„	„	„	„	„	„	„	35	6 441
4- 378	„	15- 2320	„	„	„	22- 1231	9- 233	1- 188	„	1- 888	„	1- 51	426	32 817
10- 818	7- 1778	87- 105115	30- 3840	3- 2191	9- 997	380- 8553	127- 6534	14- 7404	1- 111	8- 1626	28- 8300	9- 502	1311	667 218
335 382 M³.		120 vaartuigen 111 146 M³.			516 vaartuigen 16 084 M³.			51 vaartuigen 17 441 M³.				9 V. 502 M³.	1311	667 218
328 922 „		112 „ 119 608 „			442 „ 14 131 „			55 „ 28 102 „				1 V. 275 M³.	1133	607 030
389 623 „		119 „ 101 998 „			428 „ 13 059 „			76 „ 36 783 „				5 V. 409 M³.	1152	649 591